هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

هازىرقى زامان
ئۇيغۇر تىلىنىڭ
ئىزاھلىق لۇغىتى

2

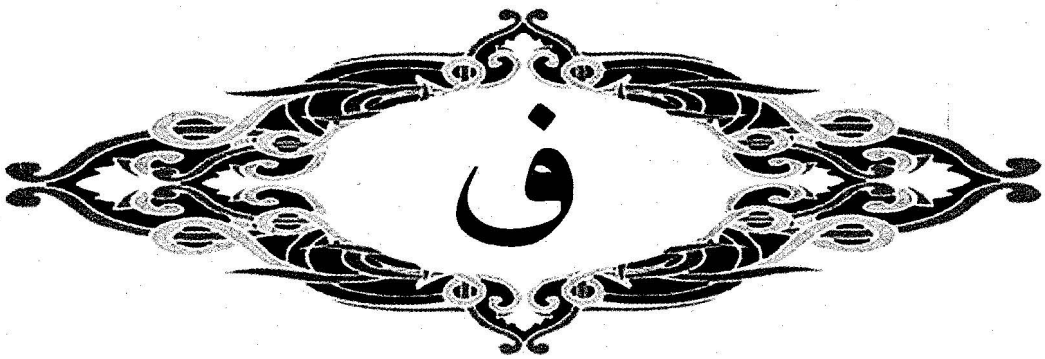

ف ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون ئالتىنچى ھەرپى.

فا [ر<لات] <مۇز> مۇزلىكا گامماسىنىڭ 4-تاۋۇشى ۋە ئۇنىڭ نوتا بەلگىسى.

فابرىكا ئى [ر<لات] <سانا> خام ئەشيادىن توقۇلما مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان سانائەت كارخانىسى: فابرىكا ئىشچىسى. توقۇمىچىلىق فابرىكىسى.

فابرىكانت ئى [ر] <سانا>فابرىكاخوجايىنى،فابرىكائىگىسى.

فابى ئى [خەن] ئېلىمىزدە 1935 - يىلىدىن كېيىن گو-مىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تارقىتىلغان قەغەز پۇل.

فارادا مىق [ر<ئىنگ] <فىز> ئېلېكتر سىغىمى بىرلىكى. بىردانە كوندېنساتورغا بىر كۇلون زەرەت قاچىلاغاندا ، ئېلېكتر پوتېنسىيالى بىر ۋولت ئۆرلەيدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئېلېكتر سىغىمى بىر فارادا بولىدۇ. ئەمەلىي ئىشلىتىشتە ، ھەمىشە1/1000000 فارادا (مىكرو فارادا) ياكى تېخىمۇ كىچىك بىرلىك قوللىنىلىدۇ. بۇ نام ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى فارادي (Michael Faraday) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

فارفۇر ئى [پ] گاۋلىڭ توپىسى قاتارلىقلارنى قىزدۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان ماتېريال. قاتتىق ۋە چۈرۈك ، ئاق ياكى سېرىق كېلىدۇ ، ساپالغا قارىغاندا سىلىقراق بولىدۇ: فارفۇر خىش. فارفۇر بۇيۇملار.

فارماكوپىيە ئى [ر<گىرىك] <تېب> دۇلەتنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھەمدە دورىلارنىڭ نامى ، خاراكتېرى ، شەكلى ، تەركىبى ، ئىشلىتىش مىقدارى ۋە تەڭشەش ، ساقلاش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلار خاتىرىلەنگەن كىتاب ، قامۇس.

فارېنگېيت ئى. گېرمانىيە فىزىكا ئالىمى (Gabriel Daniel Fahrenheit)نىڭ نامى. ئۇ فارېنگېيت تېمپېراتۇرا ئىشكالىسىنى كەشىپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ، بۇ خىل ئىشكالا ياكى تېرمومېتىرمۇ ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

فارېنگېيت تېرمومېتىرى <مېتېئور> تېرمومېتىرنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭدا فارېنگېيت تېمپېراتۇرا ئىشكالىسى قوللىنىلىدۇ.

فارېنگېيت تېمپېراتۇرا ئىشكالىسى <مېتېئور> فارېنگېيت تېرمومېتىردا قوللىنىلىدىغان ھەمدە ئاتموسفېرا بېسىمى ئاستىدا سۇنىڭ مۇزلاش نۇقتىسى 32 گىرادۇس ، قاينىش نۇقتىسى 212 گىرادۇس قىلىپ بەلگىلەنگەن بىر خىل ئىشكالا ، ئۇ جەمئىي 180 تەڭ بۆلەككە بۆلۈنگەن بولۇپ ، ھەربىر بۆلەك بىر گىرادۇسقا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇ ئىشكالا ئادەتتە «F»ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدۇ.

فازا ئى [ر<گىرىك] <فىز> ئۆزگىرىشچان ئېلېكتر يولىنىڭ بىر تەركىبي قىسمى ، مەسىلەن، ئوچ فازلىق ئۆزگىرىشچان توك گېنېراتورىنىڭ ئۈچ دانە ئورامى بولۇپ ، ھەربىر ئورام بىر فازا دېيىلىدۇ.

فازىلىق سۈپ. فازىسى بار. فازا قىلىنغان: فازىلىق بېسىم. كۆپ فازىلىق.

فاسسىيولا ئى [ر<لات] <زوئول> بىر خىل پارازىت قۇرت. رەڭگى قىزىل ، شەكلى زەنجىۋىلگە ئوخشاپ كېتىدۇ ، شورىغۇچ تەخسىسى بولىدۇ. يېتىلگەنلىرى ئادەمنىڭ ئىنچىكە ئۈچەيدە پارازىت ياشايدۇ ، تۇخۇملىرى ئادەمنىڭ چوڭ تەرىتى بىلەن سىرتقا چىقىدۇ. لىچىنكىسى يېسىسى بۇرمىلىق قۇلۇلە تېنىدە يېتىلىپ ، سۇ يۈزىگە ، بېجىك قاتارلىق سۇ ئۆسۈملۈكلىرىگە يېپىشىۋالىدۇ. ئادەم ئىچىدە ياشىغاندا ، قورساق ئاغرىش ، كۆپۈش ۋە ئىچ سۇرۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

فاشىزم ئى [ر<ئىتال] <پەلس> ئەڭ ئەكسىيەتچىل بولغان مۇستەبىتلىك تۈزۈم ھەم شۇ خىل ئىدېئولوگىيە سىستېمىسى. ئۇ مەملىكەت ئىچىدە «دېموكراتىيە » شەكلىنى بىكار قىلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ تېررورلۇق ھۆكۈمرانلىقىنى يولغا قويىدۇ؛ سىرتقا قارىتا قورالىق تاجاۋۇزچىلىق ۋە مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى يۈرگۈزىدۇ. ئۇ ئىتالىيە مۇستەبىتى مۇسسولىنىنىڭ فاشىستلار پارتىيەسىدىن باشلانغان.

فاشىزمچى ئى. فاشىزم تەرەپدارى ، فاشىزم ئىدىيەسىنى قوبۇل قىلغان كىشى.

فاشىست ئى [ر] فاشىستلار پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى؛ فاشىزمنى ھىمايە قىلغۇچى ، فاشىزم تەرەپدارى؛ ھاكىمىيەتلەقلىق ياكى فاشىزمغا خاس ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: گېرمانىيە فاشىستلىرى. فاشىستلارنى يوقاتماق.

فاشىستلارچە رەۋ. فاشىستلاردەك ، فاشىستلارغا خاس ھالدا.

فاشىستلاشماق پ. فاشىزمنىڭ تۈزۈم - تەرتىپلىرى ئورنىتىلماق ، فاشىزم ئىدىيەسى بويىچە ئۆز بېشىمچىلىق قىلماق.

فاشىستلىق سۈپ. ھەددىدىن ئاشقان زوراۋانلىق ، ئۆز بېشىمچىلىق: فاشىستلىق قىلماق.

فاكتور ئى [ر<لات] <سودا> سېتىلىدىغان ماللارنىڭ رويخېتى، مىقدارى ۋە نەرخى قاتارلىقلار كۆرسىتىلگەن ھۆججەت.

فاكس ئى[ئىنگ] فوتو ئېلېكتىر ئېففېكتىدىن پايدىلىنىپ، سىملىق ياكى سىمسىز ئېلېكتىر قۇرۇلمىلىرى ئارقىلىق سۈرەت، جەدۋەل، خەت ـ چەك، ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ ھەقىقىي تەسۋىرىنى يىراقلارغا يوللايدىغان بىر خىل خەۋەرلىشىش شەكلى: فاكس يوللىماق. فاكس نومۇرى.

فاكۇلتېت ئى [ر] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردىكى پەنلەر بويىچە بۆلۈنگەن ئوقۇتۇش بۆلۈمىلىرى: پەلسەپە فاكۇلتېتى. تىل فاكۇلتېتى.

فاگاۋ ئى [خەن] گۈرۈچ ئۇنى ، ئاق ئۇن قاتارلىقلاردىن ئېچىتىپ تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك ، بەزىدە شېكەر، چىلان، ئۈزۈم قاتارلىقلارمۇ قوشۇلىدۇ.

فاگوت ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ياغاچتىن ياسالغان بىر خىل يەللىك چالغۇ ئەسۋابى.

فاڭجېن ئى [خەن] ئىش ـ ھەرىكەتنى يېتەكلەيدىغان يۆنىلىش ۋە نىشان: مائارىپ فاڭجېنى. * تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىساد قىلىش بىرنىڭ تۇپ فاڭجېنىمىز.

فامىلە ئى [ر<لات] شەخس ئىسمىغا قوشۇلۇپ كېلىپ ، شۇ شەخسنىڭ نەسلىنى ، يەنى ئاتىسىنى ياكى بوۋىسىنى بىلدۈرىدىغان ئائىلىۋى نام: ئەخمەتجان سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئوقۇشقا كىرگەن ۋاقىتتىدا ، ئاپا تەرەپ بوۋىسى قاسىمئاخۇننىڭ ئىسمىنى ئۆزىگە فامىلە قىلىپ تىزىمغا ئالدۇرغان.

فاملىلىك ئى. فامىلىسى بار ، فامىلە قوللىنىلغان ، فامىلىگە ئىگە.

فانتازىيە ئى [ر<گىرېك] ① <پىسخول> جەمئىيەت تەلەپىي ياكى شەخسىي ئارزۇلار ئاساسىدا، كەلگۈسى شەيئىلەر ئۈستىدە قىلىنغان ئىجادىي تەسەۋۋۇر ، پەرەز؛ خىيال: ئىلمىي فانتازىيە. فانتازىيە فىلىم. ② ئەمەلگە ئېشىشى قىيىن بولغان ياكى مۇمكىن بولمايدىغان خىيالىي ئارزۇ ، خام خىيال: فانتازىيە بولسا بولغاي سۆزلىگىنىم ، لېكىن ئىشقا ئاشار يازغان كۆزلىگىنىم.

فانتازىيەلىك سۈپ. ئەمەلىيەتتە بولمايدىغان ياكى بولۇپ باقمىغان ، ئويلاپ ، توقۇپ چىقىرىلغان ، خىيالىي ، ئويدۇرما: فانتازىيەلىك رومان. فانتازىيەلىك ھېكايە.

فەرد ئى [ئە] <ئەد> پەقەت بىرلا بېيىتتىن ئىبارەت بولغان كىچىك تېپتىكى مۇستەقىل شېئىر.

فوتو [ر<گىرېك] ① ئى «فوتوگرافىيە» سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى: فوتو ئاپپارات. ② سۈپ. يورۇقلۇق ھادىسىلىرى بىلەن باغلانغان ، يورۇقلۇققا ئائىت: فوتو بىيولوگىيە. فوتو قارشىلىق. فوتو ئېلېكتىر ئېففېكتى. فوتو ئېلېمېنت.

فوتو ئاپپارات سۈرەت تارتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مېخانىزم. ئادەتتە كۆز ، لېنتا قاپچۇقى ، زاتۇور ، دالنومېتىر ، مەنزىرە رامكىسى ۋە فوتومېتىر قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپىدۇ.

فوتو باسما <مەت> سۈرەتكە ئېلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق بەت ياسىلىدىغان باسما. كۆپىنچە ئۇ كىتاب ، جەدۋەل (گىرافىك) لارنى كۆچۈرۈپ ياكى كۆپەيتىپ بېسىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

فوتو تېلېگراف <فىز> فوتو ئېلېكتىر ئېففېكتىدىن پايدىلىنىپ ، سىملىق ياكى سىمسىز رادىيو قۇرۇلمىسى ئارقىلىق رەسىم ، جەدۋەل ، خەت ـ چەك ، ھۆججەت قاتارلىقلارنى بىۋاسىتىلا يىراق جايلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بىر خىل ئالاقە شەكلى ياكى شۇنداق قۇرۇلما، فاكس.

فوتو تېلېگرامما فوتوتېلېگراف ئارقىلىق يوللانغان تېلېگرامما.

فوتو سۈرەت فوتوئاپپارات ئارقىلىق تارتىلغان سۈرەت. بۇ خىل سۈرەت ئادەتتە نۇر سەزگۈچ قەغەزنى سۈرەت ئېلىنغان نېگاتىپ ئاستىغا قويۇپ ، نېگاتىپنى نۇرلاندۇرۇپ ، چۈشكەن كۆلەڭگىنى ئۇنىڭدا مۇقىملاشتۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ.

فوتوسىنتېز ئى [ر<گىرېك] <بوت> يېشىل ئۆسۈملۈكلەر خىلوروفىلىنىڭ كۈن نۇرىدا سۇ بىلەن كاربون (IV) ئوكسىدىنى سىنتېزلاپ، ئورگانىك ماددىلارنى ھاسىل قىلىش ھەم ئوكسىگېننى چىقىرىۋېتىش جەريانى.

فوتوگراف ئى [ر] <كىنو> فوتوئاپپارات بىلەن سۈرەت تارتقۇچى مۇتەخەسسىس ، فوتوگرافىيە مۇتەخەسسىسى: ئۇ ئىشتىن چۈشۈپ بولغۇچە ، تەشۋىقات كادىرى فوتوگرافىنى ئالاھىدە كۇتۇۋېلىش ئۈچۈن مەخسۇس راسلانغان ئۆيگە باشلاپ كەتكەنىدى.

فوتوگرافىيە ئى [ر<گىرېك] فوتوئاپپاراتلار ئارقىلىق ئوبيېكتىپ تارقىتىدىغان ھەم قايتۇرىدىغان نۇرلىنىشلار تەسىرىدە نۇر سەزگۈچى قاتلاملاردا يۈز بېرىدىغان فىزىكىلىق ھەم خىمىيىلىك ئۆزگىرىشلەرنى مۇقىملاشتۇرۇش يولى بىلەن، جىسىملار ۋە ئۇپتىك سىگنالالارنىڭ تۇرغۇن تەسۋىرىنى ھاسىل قىلىش ئۇسۇللىرى ۋە جەريانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

فوتومېتىر ئى [فوتو + مېتىر] <فىز> نۇرنىڭ كۈچلۈكلۈك دەرىجىسىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

فوتون ئى [ر<گىرېك] <فىز> نۇرنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچە. ئۇ بەلگىلىك ئېنېرگىيىگە ئىگە بولۇپ ، يورۇقلۇق ئېنېرگىيەسىنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئېنېرگىيەسى نۇرنىڭ دولقۇن ئۇزۇنلۇقىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ ، دولقۇن ئۇزۇنلۇقى قانچە قىسقا بولسا ، فوتوننىڭ ئېنېرگىيەسى شۇنچە چوڭ بولىدۇ.

فورامىنىفېرا ئى [ر<لات] <زوئول> بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋان. قېپىدا كۆپلىگەن تۆشۈكچىلەر، تېنىدە نۇرغۇنلىغان يېپسىمان يالغان پۇتلىرى بولىدۇ. دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ياشايدۇ. قاپلىرى دېڭىز ئاستىدا دۆۋىلىنىپ تاغ جىنسلىرىنى ھاسىل قىلىدۇ. فورامىنىفېرانىڭ تاشقا ئايلانغان قالدۇقىدىن تاغ جىنسلىرىنىڭ گېئولوگىيەلىك يېشىنى ئېنىقلاپ چىقىشقا بولىدۇ.

فورما ئى [ر<لات] ① بىرەر نەرسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ، شەكلى ، نۇسخىسى ، پاسونى: ئۇ شەھەر فورمىسىدا سېلىنغان كۆك دەرۋازىلىق يوغان ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② مەلۇم بىر

ساھەدىكى كىشىلەر ئۇچۇن مەخسۇس تىكىلگەن ، تىكىلىش ئالاھىدىلىكى ۋە بەلگىلىرى ئوخشاش بولغان كىيىم: جەڭچىنىڭ ھەربىي فورمىسىغا ئىچى كۆيەتتى.

فورمات ئى [ر<لات] <مەت> كىتاب ، گېزىت ـ ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىك ئۆلچىمى. ئادەتتە ئۇ بىر پۈتۈن باسما قەغەزنىڭ تەڭ ھالەتتە بۆلۈنگەن بۆلەكلىرىنىڭ سانى ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. مەسىلەن ، بىر پۈتۈن قەغەز 16 تەڭ بۆلەككە بۆلۈنسە ، بۇ باسما بۈيۇمىنىڭ ئۆلچىمى 16 فورمات؛ ئەگەر 32 تەڭ بۆلەككە بۆلۈنسە ، بۇ باسما بۈيۇمىنىڭ ئۆلچىمى 32 فورمات بولىدۇ.

فورماتسىيە ئى [ر<لات] <پەلس> ① ئىنسانلار جەمئىيەتلىنىڭ مۇئەييەن ئىقتىسادىي بازىس ۋە ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئۇستقۇرۇلما بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان تارىخىي تەرەققىيات باسقۇچلىرى: ئىجتىمائىي فورماتسىيە. ② شەيئىلەرنىڭ شەكلى ياكى ئىپادىسى: ئەخلاق ئىجتىمائىي ئاڭ فورماتسىيەسىنىڭ بىرى.

فورماتلاشماق پ. فورمات ئۆلچىمىگە لايىقلاشماق؛ فورمات ھالىتىگە كەلمەك.

فورمال سۈپ [ر] فورما ياكى شەكلگە ئاساسلانغان ، نەرسە ۋە ھادىسىلەرنىڭ ھەقىقىي ھالىتىگە زىت ، شەكلەن: فورمال لوگىكا.

فورمال لوگىكا <لوگ> تەپەككۇر شەكلى ۋە قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ تەپەككۇرنىڭ ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي خۇلاسە قاتارلىق ئاساسىي شەكىللىرىنى ۋە ئەينىيەت قانۇنى ، زىددىيەت قانۇنى ، ئۇچىنچىسى مۇستەسنا قانۇنى قاتارلىق تەپەككۇر قانۇنلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

فورمالدېكوىد ئى [ر<لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز گاز جىسىم بولۇپ ، غىدىقلىغۇچى سېسىق پۇراقلىغا ئىگە. ئادەتتە سولياۋ ، پارتلاتقۇچ دورا ۋە بوياق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

فورمالىزم ئى [ر] <لوگ> لوگىكا ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت قاتارلىق پەنلەردە ئاساسىي مەزمۇنغا سەل قاراپ شەكىل ، فورمىغا ئارتۇقچە ئەھمىيەت بېرىدىغان ، رېئالىزمغا قارىمۇقارشى بولغان بىر خىل ئىدېئالىستىك ئۇقۇم؛ شەكىلۋازلىق ، رەسمىيەتچىلىك.

فورمالىزمچى ئى. فورمالىزم تەرەپدارى ، فورمالىزمنى قوبۇل قىلغان ۋە شۇ بويىچە ئىش قىلىدىغان كىشى.

فورمالىن ئى [ر] فورمالدېكوىدنىڭ سۇلۇق ئېرىتمىسى. ئۇ دېزىنفېكسىيە ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

فورمۇلا ئى [ر<لات] ① <مات> بىر قانچە مىقدارلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت شەرتلىك بەلگىلەر ئارقىلىق يېزىلغان ئىپادە. مەسىلەن ،ئىككى سانىنىڭ يىغىندىسى S ، ئايرىمىسى d بولسا ، بۇ ئىككى سانىنى تېپىش فورمۇلاسى مۇنداق بولىدۇ: چوڭ سان (s + d) ياكى كىچىك سان (s - d). ② <خىم> مىددىلار سوستاۋىنىڭ خىمىيەۋى بەلگە ياكى كوئېفىتسېنتلار ئارقىلىق يېزىلغان ئىپادىسى: سۇنىڭ فورمۇلاسى. سۇلفات كىسلاتاسىنىڭ فورمۇلاسى.

فورمۇلالاشتۇرماق «فورمۇلالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

فورمۇلالاشتۇرۇلماق «فورمۇلالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاۋىئاتسىيونىڭ بىيومېخانىكىسى زادىلا ھېچقانداق يېڭى كۆزىتىشنى ئاساس قىلغان ئەمەس ، ئۇنىڭ بەلگىسى ساپ فورمۇلالاشتۇرۇلغان ئۇقۇملار توزۇملىرىدىن ئىبارەت.

فورمۇلاشماق پ. فورمۇلا ھالىتىگە كەلمەك ، فورمۇلاغا ئايلانماق: ئۆز ئىچىدىن قايناپ چىققان بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆزى يوق، قانداقتۇر فورمۇلاشقان، قېلىپلاشقان، تەكرارلانغان لاۋزا سۆز ـ جۇملىلەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ، سۆزلەۋاتقان ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئادەملىكىدىن گۇمانلىنىپ قالىسىز.

فورمىيات ئى [ر<لات] <خىم > ← **فورمىيات كىسلاتا.**

فورمىيات كىسلاتا <خىم> ئەڭ ئاددىي بولغان بىر خىل ئورگانىك كىسلاتا. رەڭسىز سۇيۇقلۇق بولۇپ ، غىدىقلىغۇچى سېسىق پۇراقلا ئىگە. ئادەتتە ئۇنىڭدىن ئوكسالات كىسلاتاسى ئىشلىنىدۇ. ئۇ يەنە بوياقچىلىق ۋە كۆنچىلىك سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

فورمىلاشتۇرماق «فورمىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

فورمىلاشتۇرۇشماق «فورمىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

فورمىلاشتۇرۇلماق «فورمىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

فورمىلاشماق پ. فورما شەكلىدە بىرلىككە كەلمەك؛ شەكىللەنمەك: ئۇلارنىڭ كىيىملىرى فورمىلاشتى. * رەسسام گۈزەل ياكى رەزىل دېگەندەك گاتېگورىيەلەشكەن خاراكتېرلەرنى يارىتىشقا ئۆزىنى ئىسراپ قىلمىغان، ئۇ بۇنداق فورمىلاشقان سەنئەتتىن ئاللىبۇرۇنلا چىقىپ كەتكەن.

فورېنت ئى. ۋېنگىرىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

فوسفات ئى [ر<گىرېك] <خىم> ← **فوسفاتلار.**

فوسفات كىسلاتا <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە، سۈزۈك كىرىستال جىسىم ، ھاۋادا ئاسانلا ئېرىپ پارچىلىنىپ ، كىسلاتالىق خۇسۇسىيىتىنى ئاشكارىلايدۇ. ئۇنىڭ قويۇقراق ئېرىتمىسى كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۇ رېئاكتىپ تەجرىبە دورىسى قىلىنىدۇ ، شۇنداقلا ئۇنىڭدىن ئوغۇت ، تېببىي دورا، بوياش دورىسى قاتارلىقلارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

فوسفاتلار ئى <خىم> فوسفات كىسلاتاسىنىڭ مېتاللار بىلەن ھاسىل قىلغان تۇزلىرى. فوسفات كىسلاتاسى ئۈچ نېگىزلىك كىسلاتا بولغانلىقى ئۈچۇن ، ئۈچ خىل تۇز ھاسىل قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇلار ئوغۇت ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

فوسفاتلىق سۈپ. تەركىبىدە فوسفات بولغان: فوسفاتلىق ماي.

فوسفاتلىق ماي <خىم> ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنىڭ ھۈجەيرىسىدىكى تەركىبىدە فوسفور بىلەن ئازوت بولغان ماي.

فوسفور ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت. بەلگىسى P(Phosphorum). رەڭگىگە قاراپ ئاق فوسفور(سېرىق فوسفور)، قىزىل فوسفور ۋە قارا فوسفور قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇ مۇھىم بىر خىل ئوغۇت ھېسابلىنىدۇ. ئادەم ۋە

هايۋانلارنىڭ نېرۋا ، مېڭە(باش) ۋە سۆڭەك توقۇلمىلىرىنىڭ ھەممىسىدىلا فوسفور بولىدۇ.

فوسفورلۇق سۈپ. تەركىبىدە فوسفور بار ، فوسفور ئاز بولاشقان: فوسفورلۇق ئوغۇت. فوسفورلۇق سائەت.

فوسفورىت ئى [ر] <گېئول> يوشۇرۇن كىرىستاللىق ئاپاتىتلار گۇرۇپپىسىدىكى مىنېرالار بىلەن ھەر خىل قوشۇلمىلاردىن تەشكىل تاپقان چۆكۈندى جىنس. مۇتلەق كۆپچىلىكى خىمىيەلىك يول بىلەن دېڭىز ئاستىغا چۆكۈپ پەيدا بولغان. دېھقانچىلىقتا ئوغۇت قىلىنىدۇ.

فوسفىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. ھىدرو فوسفىد تەركىبىدىكى ھىدروگېن ئاتومىنىڭ بىر قىسمى ياكى ھەممىسى ھىدرو كاربون رادىكالى بىلەن ئالماشقاندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ.

فوسگېن ئى [ر<گىرېك] <خىم> بىر خىل ئورگانىك بىرىكمە، رەڭسىز ، زەھەرلىك گاز ، ئۇنىڭدىن بويىاق ۋە ئۇپا ـ ئەڭلىك ، ئەتىر قاتارلىق پۈراقلىق بۇيۇملار ئىشلىنىدۇ. نەپەس ئېلىش ئورگانلىرىنى ئاسان زەھەرلەيدۇ. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا جاھانگىرلار ئۇنى زەھەرلىك گاز ئورنىدا ئىشلەتكەنىدى.

فوكستروت ئى [ر<ئىنگ] <ئۇس> كىچىك قەدەملەر بىلەن ئىياغنى سۆرەپ يۈرۈپ ئوينىلىدىغان، رېتمى 4/4 تاكتىلىق تانسا ۋە شۇ تانسىنىڭ مۇزىكىسى.

فوكۇس I ئى [ر<لات] ① <فىز> سۇنغان ياكى قايتقان پارالليل نۇرلارنىڭ ئۆزئارا كېسىشكەن ياكى توپلانغان نۇقتىسى: پېتىنغۇ لىنزىنىڭ فوكۇسى. ② <مات> ئېللىپىس، ھىپىربولا ياكى پارابولالار بىلەن ئالاھىدە مۇناسىۋەتكە ئىگە بولغان نۇقتا. مەسىلەن ، ئېللىپسنىڭ ئىككى فوكۇسىدىن ئېللىپسنىڭ ئۇستىدىكى خالىغان بىر نۇقتىغىچە بولغان ئارىلىقلارنىڭ يىغىندىسى بىر تۇراقلىق سان بولىدۇ.

فوكۇس ئارىلىقى <فىز> سىپىرلىق ئەينەك ياكى لىنزىنىڭ مەركىزىدىن باش فوكۇسقىچە بولغان ئارىلىق.

فوكۇس II ئى [ر<نېم] ياڭزا ، شەكىل: فوكۇس چىقارماق.

فولكلور ئى [ر<ئىنگ] <ئەد> خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى.

فونتان (فونتانى) ئى [ر<ئىتال] ① كۆچلۈك بېسىم بىلەن يەر ئۇستىگە ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدىغان سۇ ، گاز ، نەپتە قاتارلىقلار: ئۇرغۇپ يەر قېتىدىن چىققان سۇزۇك سۇ ، بولۇپتۇ بەھىساب مەرۋايىت جالا. كۆمۈشتەك ھەر جالا قايرىلىپ چۈشۈپ ، ياساپ زور بىر فونتان تۇرار باغ ئارا. ② مەنزىرىنى گۈزەللەشتۈرۈش يا ـ كى باشقا ئېھتىياجلار تۈپەيلىدىن كۆل ياكى مۇناسىۋەتلىك جايلارغا ئورنىتىلىدىغان ، ئېغىزىدىن يۇقىرىغا سۇ ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدىغان تۇرۇبا نەيچىسى ، شۇنداق قۇرۇلما: تۇن پەر ـ دىسى چۈشۈشكە باشلىغاندا ، يېغىن بىناسىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ چىراغلار تەڭلا نۇر چېچىشقا باشلاپ ، فونتاندىن ئېتىلىپ چىققان سۇ ـ زۇك سۇلارغا ئاجايىپ چىرايلىق ھۆسن كىرگۈزگەنىدى.

فونتانگۈل ئى [فونتان + گۈل] <بوت> ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۆمۈنە يا ـ كى تۈخۈمسىمان تۆمۈنە شەكىلدە بولۇپ ، پارقىرايدۇ. گۈلى ئاق ۋە خۇشبۇي پۈرايدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

فونتانلىق سۈپ. فونتانى بار ، فونتان ئورۇنلاشقان: پەلەمپەينىڭ يېنىدا تاشلاپ قويۇلغان بىر يۈمىلاق فونتانلىق كۆل بار ئىدى.

فوند I ئى [ر<لات] ① دۆلەت ياكى خەلقنىڭ مەلۇم بىرەر ئىش ئۈچۈن ئاجراتقان پۇلى ، مەبلىغى: جامائەت فوندى. پاراۋانلىق فوندى. ② غەملەپ ، توپلاپ قويۇلغان بايلىق ياكى مەۋجۇت بار نەرسە: لۇغەت فوندى. ئۇرۇقلۇق فوندى.

فوند II ئى [لات] مىسىر ،سۇدان ،لىۋانلارنىڭ پۇل بىرلىكى.

فوندستېرلىڭ ئى [لات + ئىنگ] ئەنگلىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

فونوگراف ئى [ر<گىرېك] <تىل> تاۋۇش ، ئاھاڭ قاتارلىقلارنى يېزىۋالىدىغان ۋە ئاڭلىتالايدىغان مەخسۇس ئاپپارات.

فونوگرافىيە ئى [ر<گىرېك] <تىل> تاۋۇش ، ئاھاڭلارنى تەتقىق قىلىدىغان مەخسۇس پەن.

فونوگرافىيەلىك سۈپ. فونوگرافىيەگە ئائىت، فونوگرافىيەگە ئاساسلانغان: فونوگرافىيەلىك ژارىيانت.

فونولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ فونېمىلار سىستېمىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

فونولىت ئى [ئىنگ] <گېئول> يانار تاغلارنى شەكىللەندۈرىدىغان ئاچ رەڭلىك ، يوشۇرۇن كىرىستاللىق جىنس. تەركىبىدە كۆپ ئىشقارلىق دالا شىپاتى، دالا شىپاتسىمانلار ۋە ئاز مىقداردا ماگنىي-تۆمۈرلۈك مىنېرالار بولىدۇ.

فونون ئى [ر<گىرېك] <فىز> كىرىستالدىكى ئاۋاز تېزلىكى بىلەن تارقىلىدىغان ئاتوم تەۋرىنىش دولقۇنىنىڭ ئېنېرگىيە كۋانتى.

فونېتىكا ئى [ر<گىرېك] <تىل> ① تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. ② تىلنىڭ تاۋۇش سوستاۋى: ئۇيغۇر تىلى فونېتىكىسى.

فونېتىكىلىق سۈپ. فونېتىكىغا خاس ، فونېتىكىغا دائىر: فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش. فونېتىكىلىق خۇسۇسىيەت.

فونېما ئى [ر<گىرېك] <تىل> بىر تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسىدىكى مەنە پەرقلەندۈرۈش رولىغا ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك بىرلىك.

فونىزم ئى [فىران] <گ سەن> فىرانسىيە ھازىرقى زامان رەسساملىق ئېقىملىرىدىن بىرى. بۇ ئېقىمدىكىلەر سۈبيېكتىپ تەسىراتنى تەكىتلەيدۇ ، چوڭ رەڭ پارچىلىرى ۋە سىزىقلار بىلەن مۇبالىغە قىلىپ ، شەكلى ئۇزگەرگەن ئوبرازلار ئارقىلىق «ساپلاشتۇرۇلغان» زىننەتلىك ئۇنۇمنى قوغلىشىدۇ.

فۇداۋ (فۇداۋى) ئى [خەن] بىرەر ئۆگىنىش ، مۇھاكىمىگە قىلىنىدىغان يېتەكچىلىك: فۇداۋ قىلماق.

فۇداۋيۈەن ئى [خەن] بىرەر ئۆگىنىش ، مۇھاكىمىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان كىشى.

فۇراتسىلىن ئى [لات] <تېب> بىر خىل دورا ، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. ئاچ سېرىق رەڭلىك پاراشوكسىمان ماددا بولۇپ ، كۆپ خىل باكتېرىيەلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياكى

ئۇنى يوقىتىش رولىنى ئويناپدۇ ، تېرە ۋە شىللىق پەردىلەرگە سىرتتىن سۈرتۈپ دېزىنفېكسىيە دورىسى قىلىشقا بولىدۇ.

فۇران ئى [ر<ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە ، ئۇ رەڭسىز سۇيۇقلۇق بولۇپ ، دورا ياساشتا پايدىلىنىلىدۇ ھەمدە خىمىيە سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ.

فۇرفۇرول ئى [ر<لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. بىر خىل رەڭسىز سۇيۇقلۇق بولۇپ، شال پاخىلى ، مەدەك ، خاسەك شاكىلى قاتارلىقلارنى خام ئەشيا قىلىپ ھىدرولىزلاش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. ئادەتتە ئۇ سولياۋ ، سىنتېتىك تالا ، سىنتېتىك كاۋچۇك ۋە دورا قاتارلىقلارنىڭ خام ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

فۇگا ئى [لات] <مۇز> مۇزەككەپ كۇيلۇك مۇزىكا شەكلى. بىر تېپىلىقى «يەككە فۇگا»،ئىككى تېپىلىقى «قوش فۇگا»،ئۈچ تېپىلىقى «ئۈچ فۇگا» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۆز ئالدىغا ئەسەر قىلىپ پايدىلىنىشقىمۇ ، مۇقەددىمە بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يۈرۈشلۈك ئاھاڭ قىلىپ پايدىلىنىشقىمۇ بولىدۇ.

فۇگۇدەن ئى [خەن] <ھەرب> ① بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىكى ئارمىيە ئىچىدە مەمۇرىي خىزمەت ئۆتەيدىغان ئوفىتسېر. ② ئوفىتسېرلارنىڭ ئامانلىقىغا مەسئۇل ھەربىي ـ خادىم ، كانۇۋي: ئۇنىڭ ھەربىي خىزمەت قىلغىنىغا توپتوغرا تۆت يىل بولغان بولۇپ ، ئىككى يىل ئالاھىدە خىزمەت لىيەنىدە، ئىككى يىل باتالىيون كومانداىرلىقى فۇگۇەنى بولۇپ ئىشلىدى.

فۇلمنات ئى [ر] <خىم> ← **فۇلمنات كىسلاتا.**

فۇلمنات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك كىسلاتا. مولېكۇلا فورمۇلاسى HONC . ئۇچۇشچان ، تۇراقسىز ماددا بولۇپ ، ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا ناھايىتى ئاسان پولىمېرلىنىدۇ، سۇدا ئاز ئېرىيدۇ، سىركە كىسلاتاسى ۋە ئېفىردا ياخشى ئېرىيدۇ ، زەھەرلىك.

فۇندامېنت ئى [ر<لات] <بىن> بىنا ـ ئۆيلەرنىڭ ئۇلى، ئۇل.

فۇنستاتۇس ئى [لات] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 16 ــ 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، ياپىلاق كېلىدۇ. دۇمبە قىسمى بوز يېشىل، ئىككى يان تەرىپى ئاق كۇموش رەڭدە بولىدۇ. دۇمبە پالاقچىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر تېلى ناھايىتى ئۇزۇن. دۆلىتىمىزنىڭ دېڭىز ياقىلىرىدا ياشايدۇ

فۇنكسيونال سۈپ [ر] فۇنكسىيەگە ئائىت ، فۇنكسىيەگە باغلىق بۇلغان: فۇنكسيونال پسىخولوگىيە.

فۇنكسىيە ئى [ر<لات] ① <مات> باشقا مىقدارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئۆزگىرىشچان مىقدار ، يەنى ئۆزگەرگۈچى مىقدار x نىڭ مەلۇم بىر دائىرىدىكى ھەربىر قىممىتىگە نىسبەتەن ، ئىككىنچى بىر ئۆزگەرگۈچى مىقدار y ئۇنىڭغا ماس كېلىدىغان بىر ياكى بىرنەچچە قىممەتكە ئىگە بولسا ، ئۇ ھالدا y نى x نىڭ فۇنكسىيەسى دەيمىز. بۇ خىل مۇناسىۋەت ئادەتتە y = f(x) بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ② <بىيول> ھۈجەيرە توقۇلمىلىرى ياكى ئەزا قاتارلىقلارنىڭ رولى ۋە پائالىيەت ئىقتىدارى: ماتېرىيالىستلار پسىخىكىلىق پائالىيەت ئادەم تېنىنىڭ بىر خىل فۇنكسىيەسى، پسىخىكا بەدەنگە تايىنىدۇ دەپ قارايدۇ. ③ كۆچمە. ئادەم ، شەيئىلەر ۋە ئورگان قاتارلىقلارنىڭ بولۇشقا تېگىشلىك رولى؛ ۋەزىپىسى ياكى پائالىيەت دائىرىسى: پۇلنىڭ فۇنكسىيەسى.

فۇنكسىيەلىك سۈپ ① فۇنكسىيەگە يەنى مۇئەييەن ۋەزىپىگە ئىگە ، بەلگىلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان ، ھوقۇقلۇق: سىياسىي قانۇن تارماقلىرى دۆلەت ھاكىمىيىتىنى يۈرگۈزىدىغان فۇنكسىيەلىك ئورگانلاردۇر. ② فۇنكسىيەگە ئائىت ، فۇنكسىيەگە ئالاقىدار بولغان: فۇنكسىيەلىك ئۆزگىرىش. فۇنكسىيەلىك باغلىنىش. فۇنكسىيەلىك تەقسىمات.

فېتىشىزم ئى [ر] <دىن> ئىپتىدائىي قەبىلىلەرنىڭ نەرسىلەرگە سەجدە قىلىشى. بۇنىڭدا مەلۇم نەرسە ئىلاھ دەپ قارىلىپ ، ئۇنىڭغا ئېتىقاد قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بەلگىلىك تەشكىلىي شەكلىمۇ بولمايدۇ.

فېدېراتسىيە ئى [ر<لات] ① ئايرىم جەمئىيەتلەر ياكى تەشكىلاتلارنىڭ ئۇيۇشمىسى؛ ئىتتىپاق: دۇنيا دېموكراتىك ياشلار فېدېراتسىيەسى. ② مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ بىرلەشمىسى؛ بىرلەشمە دۆلەت.

فېدېراتىپ سۈپ [ر<لات] فېدېراتسىيە ئاساسىدا تۈزۈلگەن ، فېدېراتسىيە پىرىنسىپى بويىچە بىرلىككە كەلگەن: فېدېراتىپ دۆلەت.

فېدېرال سۈپ [ر<لات] بىرلەشكەن، قاتناشقان، بىرلەشمە: فېدېرال كومىسسىيە.

فېرما ئى [ر<فىران] چارۋىچىلىقنىڭ مەلۇم بىر تارمىقى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ، ئالاھىدە ئىختىساسلاشقان ئىگەلىك؛ مەيدان: توخۇ فېرمىسى. سۈت فېرمىسى.

فېرمېنت ئى [ر<لات] <بىيول> جانلىقلار تېنىدىكى ھۈجەيرىلەر ھاسىل قىلىدىغان يېلىمسىمان ئورگانىك ماددا. ئاقسىلدىن تۈزۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئورگانىزملار ئىچىدىكى خىمىيەۋى ئۆزگىرىشنى تېزلىتىش، يەنى تەن ئىچىدىكى ئوكسىدلىنىش ، ھەزىم قىلىش ۋە ئېچىتىش رولى قاتارلىقلارنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناپدۇ. بىر خىل فېرمېنت پەقەت مەلۇم بىر تۈر ياكى مەلۇم بىر خىل خىمىيەۋى ئۆزگىرىشكە قاتنىتا كاتالىزاتورلۇق رولىنى ئويناپ ياليدۇ.

فېرمى ئى <فىز> ئاتوم يادرو فىزىكىسىدىكى ئۇزۇنلۇق بىرلىكى. 10 سانتىمېتىرغا تەڭ. بۇ نام ئىتالىيە فىزىكا ئالىمى فېرمى (Enrico Fermi) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

فېرمىيون ئى <فىز> ئۆزلۈكىدىن ئايلىنىش ھەرىكەت مىقدارى $\frac{1}{2}\frac{h}{2x}$ نىڭ تاق سانلىق ھەسسىسىگە باراۋەر بولغان مىكرو زەررىچە.

فېرمىي ئى [ئىنگ <لات] <خىم> رادىيوئاكتىپ ئېلېمېنت. بەلگىسى Fm(Fermium) . سۈنئىي ئېلىنىدۇ. ئەڭ

تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى ئۇچ كۈن.

فېستۋال ئى [ر<فىران] سەنئەتنىڭ مەلۇم بىر تۈرى ياكى ھەممە تۈرلىرى بويىچە قەرەللىك ئۆتكۈزۈلۈپ تۈرىدىغان ئومۇمىي كۆرۈك ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بولىدىغان بايرام ، تەنتەنە.

فېشىر ئى [لات] <بوت> ← **فېشىر سۈتلۇكئوتى.**

فېشىر سۈتلۇكئوتى <بوت> سۈتلۇكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق بولۇپ ئايلىنىپ ئۆسىدۇ ، گۈلى تاق جىنسلىق ، غوزلىق مېۋە تۈتمىدۇ. مېۋىسى ياپىلاق كېلىدۇ. يىلتىزى زەھەرلىك بولۇپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ ، بەلغەم بوشتىش ، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

فېلدشېر ئى [ر<نېم] <تېب> ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي داۋالاش سەۋىيەسىگە ئىگە بولغان تېببىي خادىم ، ۋىراچنىڭ يارىدەمچىسى.

فېلدشېرلىق ئى. فېلدشېرنىڭ ئۇستىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ئىش: فېلدشېرلىق قىلماق.

فېلزىت ئى [ر] <گېئول> سىپىتا دالا ئىشپاتى: بۇ بۇيۇملار كرېمنىي، كىۋارتىس، ئاگات، فېلزىت، پورفىر قاتارلىق مىنېرالاردىن ياسالغان.

فېلىەتون ئى [ر<فىران] <ئەد> كۈندىلىك تۇرمۇشتا يۈز بەرگەن سەلبىي ھادىسىلەرنى ئۆتكۈر تىل بىلەن مەسخىرە ۋە تەنقىد قىلىپ يېزىلغان ئاكتۇئال تېمىدىكى تەنقىدىي ماقالە.

فېلىەتونچى ئى. فېلىەتون يازىدىغان كىشى: جۇرنالىستىكا جاپاكەش ئوبرازى يېقىنقى يىللاردىن بېرى فېلىەتونچىلار ۋە مۇھاكىمچىلەر بېرىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈۋاتقان بىر رېئاللىق.

فېنانتىرېن ئى [ئىنگ <گېرمك] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئانتراتسىنىنىڭ ئىزومېرى بولۇپ، رەڭسىز ، پارقىراق كىرىستالدۇر. ئادەتتە كوكۇس مېيىنى دىستىللەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. بويىاق ۋە پارتلاتقۇچ دورا قاتارلىقلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

فېندۇي ئى [خەن] <ھەرب> شۆبە ئەترەت.

فېنوكرىست ئى [ر<گېرمك] <گېئول> ماگما جىنسلارنىڭ ئۇششاق دانچىلىق ئۇللۇق ماددىسىدىكى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان كىرىستال. ھەمىشە بىر پۈتۈن كىرىستال ھالىتىدە ئۇچرايدۇ

فېنول ئى [ر<لات + گېرمك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. بېنزولدىكى بىر ھىدروگېن ئاتومى ھىدروكسىل رادىكالى بىلەن ئالماشقاندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ. ساپ فېنول رەڭسىز كىرىستال بولۇپ، يورۇقلۇققا يولۇقسا ، ھال قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. ئۆتكۈر پۇراققا ئىگە ، زەھەرلىك ، ئادەتتە ئۇ چىرىتىشنىڭ ئالدىنى ئالغۇچى ۋە ھاشارات ئۆلتۈرگۈچى دورا سۈپىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سانائەتكىمۇ خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

فېنولفتالېئىن ئى [ئىنگ <لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز كىرىستال بولۇپ ، ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسى نېترال ياكى كىسلاتالىق ئېرىتمىدە رەڭسىز ، ئاساسلىق ئېرىتمىلەردە بولسا قىزىل بولىدۇ. خىمىيىلىك ئانالىزدا ئىندىكاتور قىلىنىدۇ.

فېنولۇق سۈپ. تەركىبىدە فېنول بار ، فېنولغا ئىگە: ئانار شەربەتلىرىنىڭ تەركىبىدە كۆپ خىل ئوكسىدلىنىشقا قارشى ماددىلار بولۇپ، بۇ ماددىلاردىكى كۆپ فېنولۇق ۋە باشقا تەبىئىي ماددىلار قان تومۇرى دىۋارىدا ياغلارنىڭ توپلىنىشىنى ئازايتىپ، قان تومۇرىنىڭ قېتىشىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

فېنولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىيول> بىيولوگىيەنىڭ ئۆسۈملۈكلەر ۋە ھايۋاناتلارنىڭ پەسىل ئۆزگىرىشلىرىگە باغلىق ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

فېنىلئامىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز سۈيۇقلۇق بولۇپ ، زەھەرلىك. بويىاق ۋە دورا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

فېنىلېتىلىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز ھەم پۇراقلىق سۈيۇقلۇق. سىنتېتىك كاۋچۇك ، سولياۋ قاتارلىقلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

فېئودال [ر<لات] ① ئى <پەلس> فېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى ئىقتىسادىي جەھەتتە يەر ئىگىلەپ دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان ، سىياسىي جەھەتتە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ يەر ئىگىلىرى ، پومېشچىكلار. ② سۈپ. فېئودالالار تەبىقىسىگە ، سىنىپىغا مەنسۇپ ، خاس ، تەۋە ، ئالاقىدار بولغان: فېئودال كۆچلەر. فېئودال پومېشچىكلار. فېئودال ئېكسپلاتاتسىيە. ③ سۈپ. فېئودالىق جەمئىيىتىنى ، تۈزۈمىنى ياقلايدىغان ياكى ئۇنىڭ تەسىرى سىڭگەن: ئۇلارغا فېئودال ئائىلە باشلىقلىرىغا خاس بېسىم ئىشلىتىش ۋە تەربىيە بېرىش ئۇسۇلى بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ.

فېئودالىق سۈپ ① فېئودالىزمغا مەنسۇپ ، خاس ، ئالاقىدار: فېئودالىق مۇناسىۋەتلەر. فېئودالىق جەمئىيەت. ② فېئودالىزم قائىدە ـ پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: فېئودالىق تۈزۈم. فېئودالىق تەرتىپ.

فېئودالىق جەمئىيەت <پەلس> جەمئىيەت تەرەققىياتى تارىخىدىكى بەش خىل ئىجتىمائىي فورماتسىيەنىڭ بىرى. ئۇنىڭ بەلگىسى، پومېشچىكلار يەرلەرنى ئىگىلىۋالغان، دېھقانلارنىڭ يېرى ناھايىتى ئاز ياكى زادىلا يېرى يوق بولۇپ، پەقەت پومېشچىكلارنىڭ يېرىنى تېرىيدۇ، ئەمما مەھسۇلاتنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى پومېشچىكلار تارتىۋالىدۇ. فېئودالىق جەمئىيەت قۇللۇق جەمئىيەتكە قارىغاندا بىرقەدەر ئىلغار بولۇپ، دېھقانلارنىڭ خۇسۇسىي ئىگىلىكى بولىدۇ. بىراق، ئۇلار ئۆمۈر بويى يەرگە تايانغانلىقتىن، ئەمەلىيەتتە يەنىلا جىسمانىي ئەركىنلىككە ئىگە بولالمايدۇ.

فېئودالىزم ئى [ر] <پەلس> بىر خىل ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئۇنىڭ ئاساسى پومېشچىكلار يەر ئىگىلەپ ، دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتىن ئىبارەت.

فېۋرال ئى [ر<لات] مىلادىيەنىڭ ئىككىنچى ئېيى ، 28 كۈن ياكى 29 كۈن بولىدۇ.

فېتور ئى [ر<گرېك] <خىم> گاز ئېلېمېنتى. بەلگىسى F(Fluorum). ئاچ سېرىق، يېشىل رەڭلىك ، سېسىق پۇراقلىق. خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى ناھايىتى ئاكتىپ

بولۇپ، همدروگېن بىلەن بىۋاستە بىرىكسە پارتلايدۇ. نۇرغۇنلىغان مېتاللار فىتور گازىدا كۆيىدۇ.

فىتورلۇق سۈپ. تەركىبىدە فىتور بولغان، فىتورغا ئىگە: فىتورلۇق كاۋچۇك. فىتورلۇق سولياۋ.

فىرازىيولوگىيە ئى [ر<گىرېك] ① <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ قۇرۇلمىسى ، مەنىسى ۋە ئۇلارنىڭ تىلدىكى قوللىنىلىشى، تەرەققىياتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدىغان بىر تارماقى. ② تەركىبىدىكى سۆزلەرنى خالىغانچە ئۆزگەرتىشكە بولمايدىغان ، پەقەت پۈتۈن بىرىكمە شەكىلدىلا ئىشلىتىلىدىغان ھەم ئادەتتىكى سۆز ياساش قائىدىسى بىلەن تەھلىل قىلىشقا بولمايدىغان تۇراقلىق سۆز بىرىكمىلىرى: ئۈيغۇر تىلى فىرازىيولوگىيەسى.

فىرازىيولوگىيەلىك سۈپ. فىرازىيولوگىيىگە ئائىت: فىرازىيولوگىيەلىك بىرىكمە.

فىرانسۇز ئى <ئىرىق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى . ئۇلار فىرانسىيەنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بېلگىيە ، شۋېتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ فىرانسۇزلار ياشايدۇ.

فىرانسۇز تىلى فىرانسۇزلار ئىشلىتىدىغان تىل . بۇ تىل خەلقئارا دا كەڭ ئىشلىتىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى بولۇپ ، ھىندى ـ ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ رىم تىلى تۇركۈمىگە كىرىدۇ.

فىرانسۇزچە ① سۈپ . فىرانسۇزلارغا خاس، فىرانسۇز تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت : فىرانسۇزچە ئادەت . فىرانسۇزچە كىتاب . ② ئى. فىرانسۇز تىلى: فىرانسۇزچە ئۆگەنمەك . ③ رەۋ. فىرانسۇز تىلىنى ئىشلىتىپ ،فىرانسۇز تىلى بىلەن : فىرانسۇزچە سۆزلىمەك .

فىرانسىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق ئېلېمېنت. بەلگىسى Fr(Francium) . ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپلىرىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى 21 مىنۇت.

فىرانك ئى [ر<فىران] فىرانسىيە ، بېلگىيە ، شۋېتسارىيە، گىۋىنېيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

فىرونت ئى [ر<نېم] ① <ھەرب> ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن قوشۇنى بىلەن ئۇچرىشىدىغان جاي ، جەڭ مەيدانى؛ ئالدىنقى سەپ: شۇ كەچتە پۈتۈن شەھەر خەلقى فىرونتقا كېتىۋاتقان ئوغۇل-قىز جەڭچىلەر بىلەن قىيقاس ـ چۇقانلار ئىچىدە خۇشلاشتى. ② <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى سوغۇق ھاۋا ماسسىسى بىلەن ئىللىق ھاۋا ماسسىسىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تار ، ئۆتكۈنچى بەلباغ.

فىرۇزە ئى [ئە <پ] ① < گېئول> بىر خىل مىنېرال. يېرىم سۈرۈك بولۇپ ، ھاۋا رەڭ ، كۆك يېشىل ، ئاچ يېشىل ياكى ئازراق يېشىل ئارىلاش كۈل رەڭ قاتارلىق رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. كىرىستاللىرى ئۇچ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىدا. ئادەتتە قىممەت باھالىق مۇھىم مىنېرال ھېسابلىنىدۇ. كۆپىنچە بېزەك بۇيۇملىرى ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ: فىرۇزە كۆزلۈك ئۇزۇك. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

فىرۇكتوزا ئى [ر<لات] <خىم> ئۇرگانىك بىرىكمە ، يەنى ساخاروزا ، شېكەر قاتارلىقلارنى تەشكىل قىلغۇچى مادىدا. مولېكولا فورمۇلاسى $C_6H_{12}O_6$. ئاق رەڭلىك كىرىستال ھالىتىدە بولۇپ، تاتلىق كېلىدۇ ، مېۋە ـ چېۋە ، ھەسەل قاتارلىقلار تەركىبىدە بولىدۇ.

فىرېئىد ئى [<نېم] ئاۋستىرىيە پسىخولوگىيە ئالىمى.

فىرېئىدچىلىق ئى <پسىخول> فىرېئىدىزم.

فىرېئىدىزم ئى[<نېم] <پسىخول> ئاۋستىرىيە پسىخولوگىيە ئالىمى فىرېئىد تەرىپىدىن بەرپا قىلىنغان بىر روھىي تەھلىلچىلىك ئېقىمى. ئۇنىڭدا ئادەم پسىخىكىسى ئاڭ ۋە يوشۇرۇن ئاڭدىن ئىبارەت بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، يوشۇرۇن ئاڭدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئاتالمىش جىنسىي ئىقتىدار ئادەم پسىخىكىسىنىڭ ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، شەخسنىڭ تەقدىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنى بەلگىلەيدىغان كۈچ دەپ قارىلىدۇ.

فىرېئىدىزمچى ئى. فىرېئىدىزمنى ياقلىغۇچى، فىرېئىدىزم تەرەپدارى: شائىر ئادىل پەقەتلا شائىر ئىدى، تەنقىدچى ئادىل بىزگە خېلى روشەن فىرېئىدىزمچى سۈپىتىدە نامايان بولىدۇ.

فىزىك ئى [ر] <فىز> فىزىكا مۇتەخەسسىسى، فىزىكا ئالىمى: بۇ مەسىلىلەر كەلگۈسى فىزىكلىرىمىزنىڭ تەتقىق قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرماقتا.

فىزىكا ئى [ر<گىرېك] تەبىئىي پەنلەر ئىچىدىكى ئاساسلىق بىر پەن. ماددىلارنىڭ خۇسۇسىيىتى ، تۈزۈلۈشى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ مېخانىكا، ئاكۇستىكا ، ئىسسىقلىق ئىلمى ، ماگنىتىزم ، ئوپتىكا ۋە ئاتوم فىزىكىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

فىزىكلىق سۈپ. فىزىكىغا دائىر ، فىزىكىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان: فىزىكلىق ھادىسە. فىزىكلىق قانۇنىيەت. فىزىكلىق خۇسۇسىيەت.

فىزىكلىق مىقدار <فىز> فىزىكلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدىغان مىقدار. مەسىلەن ، ئېغىرلىق ، ماسسا ، تېزلىك، ۋاقىت ، تېمپېراتۇرا ، ئىش ، ئېنېرگىيە ، توك بېسىمى ، توك ئېقىمى قاتارلىقلار.

فىزىكلىق ئۆزگىرىش <فىز> ماددىلارنىڭ پەقەت شەكلىدىلا ئۆزگىرىش بولۇپ ، خىمىيىلىك تەركىبىدە ئۆزگىرىش بولمايدىغان ئۆزگىرىش. مەسىلەن، سۇيۇقلۇقلارنىڭ ھورغا ئايلىنىشى ياكى قېتىشى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

فىزىيولوگ ئى [ر] فىزىيولوگىيە ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى ، فىزىيولوگىيە ئالىمى.

فىزىيولوگىيە ئى [ر<گىرېك] جانلىقلارنىڭ فۇنكسىيەسىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئادەتتە ئۇ ئادەم فىزىيولوگىيەسى ، ھايۋانات فىزىيولوگىيەسى ۋە ئۆسۈملۈكلەر فىزىيولوگىيەسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

فىزىيولوگىيىلىك سۈپ. فىزىئولوگىيىگە ئائىت ، فىزىيولوگىيەگە ئالاقىدار بولغان: فىزىيولوگىيەلىك فۇنكسىيە. فىزىيولوگىيەلىك ئۆزگىرىش.

لوگىيەلىك جەريان.

فىكۇس ئى [ر<لات] <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە بولۇپ ، ئۇچى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن ، گۈل تەگلىكى شارغا يېقىنراق شەكىلدە ، گۈلى ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. مېۋىسى ياپىلاق ، پىشقاندا قارا قوڭۇر رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. ئەسلىي ماكانى ئاسىيادىكى ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدۇر. قوۋزىقىدىن ئېلىنغان سۈتسىمان سۈيۇقلۇقتىن قاتتىق دەرەخ يېپىلمىسى ئىشلىگىلى بولىدۇ.

فىگۇرا ئى [ر<لات] گەۋدىنىڭ تۈزۈلۈشى ، پېچىمى ، قەدىدى ـ قامەت: فىگۇرىسى چىرايلىق. فىگۇرىسى قاملاشقان.

فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش <تەن> مۇز ئۈستى تەنھەرىكەت تۈرلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدا ، مۇز تېيىلىش بىلەن بىرگە ھەر خىل قىياپەتتە سەكرەش ۋە پىرقىراش ھەرىكەتلىرى ئورۇنلىنىدۇ.

فىگۇرا كانكىسى <تەن> كانكىنىڭ بىر خىلى. ئۇ فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش ئايىغىنىڭ ئاستىغا ئورنىتىلىدۇ. بىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىپتىقچىسى بولىدۇ. باش قىسمى ئەگمەچ بولۇپ چىشلىرى بولىدۇ ، قۇيرۇق قىسمى تۈز ھەم قىسقا كېلىدۇ.

فىلادېلفۇن ئى [لات] <بوت> تاشيارغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە ئېللىپس شەكىلدە بولۇپ ئۈدۈل ئۆسىدۇ ، گۈلى ئومۇمىي گۈل رېتىدە ، گۈل تاجى سۈت رەڭگىدە كېلىدۇ. گۈل كاسىسى سارغۇچ يېشىل بولۇپ ، خۇشبۇي پۇرايدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

فىلاگېللار ئى [ر<لات] <زوئول> بىر ياكى بىرنەچچە تال قامچا تۈكىنى ھەرىكەت ئورگىنى قىلىدىغان ئاددىي ھايۋان. تاتلىق سۇ ياكى تۈزلۈق سۇلاردا ياشايدۇ. بەزىلىرى ھايۋان تېنىدە پارازىت ياشايدۇ. مەسىلەن ، ئېۋگلېنا ، قارا بەزگەكنى پەيدا قىلغۇچى قۇرت ۋە تامچىقۇرت قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

فىلانگې ئى [ئىنگ] <ماشىن> ← **فىلانگې تەخسە**.

فىلانگې تەخسە <ماشىن> مېتال تۈرۈبىلارنى ئۇلاش ياكى چېكىتىشتا ئىشلىتىلىدىغان تەخسە شەكىللىك دېتال.

فىلانېل ئى [ئىنگ] كۇز ۋە ئەتىيازلىق كىيىملەرنى تىكىشكە مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ ، يۇڭدىن ياكى يۇڭ بىلەن پاختىدىن ئارىلاش توقۇلغان گەزلىمە ، رەخت.

فىلاۋون ئى[ر<لات] <خىم> نۇرغۇنلىغان پىرىمۇلا ئوتلىرىنىڭ يوپۇرمىقى، غولى ۋە ئىسپورا خالتىسىدا پاراشوك ھالىتىدە ساقلىنىدىغان بىر خىل رەڭسىز كىرىستال كېتون. سىنتېزلاش ئارقىلىق ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ئۇ يەنە سېرىق كېتون دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

فىلاۋونول ئى [ر<لات] <خىم> فىلاۋوننىڭ ھەرخىل ھىدروكسىل تۇغۇندىلىرىدىن بىرى.

فىلاۋىن ئى [ر<لات] <خىم> ① دۇب دەرىخىنىڭ قوۋزىقىدىن ئېكستراكتلاش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان سېرىق بوياق. ② سېرىق ئاكرىدىن بويىقىنىڭ خالىغان بىر خىلى. چىرىتىشكە قارشى رولى بولغاچقا، تېببىي دورىگەرلىكتە ئىشلىتىلىدۇ. ③ سۇدا ئېرىيدىغان ۋە تەركىبىدە ئازوت بولغان خالىغان بىر سېرىق بوياق. ئىزو ئاللوكسازىندىن ئېلىنىدۇ. نۇكلېئوتىد شەكىلدە، يەنى فىلاۋىن ئاقسىلىنىڭ يارىدەمچى فېرمېنتى شەكىلدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ

فىلوت ئى [ر<نېم] <ھەرب> ① مەلۇم ئىستراتېگىيەلىك دېڭىز رايونلىرىدا جەڭ قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان دېڭىز ئارمىيە كۈچى. ئادەتتە ئۇ سۇ ئۈستى ھەربىي پاراخوتى ، سۇ ئاستى پاراخوتى ، دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ ئاۋىياتسىيە قىسمى ، دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ قورۇقلۇقتا جەڭ قىلغۇچى قىسمى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. ② ئورۇش قىلىش ياكى مەلۇم ۋەزىپىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن نۇرغۇن پاراخوتلاردىن ۋاقىتلىق قورۇلغان سەپ: بىر قۇدرەتلىك قورۇقلۇق ئارمىيەسىگىلا ئەمەس ، بەلكى قۇدرەتلىك ھاۋا ۋە دېڭىز فىلوتىغىمۇ ئىگە بولۇشىمىز كېرەك.

فىلورېن ئى [ر<لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{10}H_{13}$. ئاق رەڭلىك تارىشىسىمان كىرىستال جىسىم. تاشكۆمۈر يېغى تەركىبىدە بولىدۇ.

فىلورىن ئى. گوللاندىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

فىلتېر ئى [ر <لات] <خىم> سۈيۇقلۇق ياكى گازلارنى كېرەكسىز ئارىلاشمىلاردىن تازىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب ، سۈزگۈچ: فىلتېر بىلەن سۈزمەك. // فىلتېر قەغەز.

فىلتېرلاتماق «فىلتېرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

فىلتېرلانماق «فىلتېرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئېرىتمىلەر فىلتېرلاندى.

فىلتېرلىماق پ. فىلتېردىن ئۆتكۈزمەك ، سۈزمەك: دەل ـ دەرەخلەرنىڭ مىكروب ئۆلتۈرۈش ، ھاۋانى فىلتېرلاش رولى بار.

فىللىت ئى [ر<گىرېك] <گېئول> بىر خىل مېتامور ـ فىلىق جىنس. نېپىز تارىشىسىمان تۈزۈلمىگە ئىگە. ئاساسلىق تەركىبى چىرىمتال ، كۋارتس، خلورىد قاتارلىقلار بولۇپ ، قىزىل ، كۈل رەڭ ، سېرىق ، يېشىل ، قارا قاتارلىق رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. يىپەك پارقىراقلىقىغا ئىگە.

فىلولوگ ئى [ر] فىلولوگىيە ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى ، فىلولوگىيە ئالىمى.

فىلولوگىيە ئى [ر<گىرېك] تىل ـ يېزىق ، ئەدەبىيات مەسىلىلىرىنى، ئاساسەن يازما يادىكارلىقلاردىن پايدىلىنىپ تەتقىق قىلىدىغان پەنلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. كەڭ مەنىدىكى فىلولوگىيە تىلشۇناسلىق، يېزىقشۇناسلىق، فونېتىكا ئىلمى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا، كۆپىنچە ئۇ تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى ھېسابلانماقتا.

فىلىم ئى [ر<ئىنگ] <كىنو> ① كىنو قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان لېنتا ، كىنو لېنتىسى: فىلىم بېسىش ئاپپاراتى. * فىلىم ئۆزۈلۈپ قېلىپ ، خېلى كۆتۈشكە توغرا كەلدى. ② كىنو: رەڭلىك فىلىم. رەڭسىز فىلىم. ھېكايە فىلىم. ھۆججەتلىك فىلىم.

فىلىيتا ئى [ر<ئىتال] <مۇز> يەللىك چالغۇ ئەسۋابى. كۆپىنچە مېتالدىن ياسىلىدۇ ، نەيگە ئوخشايدۇ. ئۈستىدە

تۆشۈكلىرى بولۇپ ، بۇ تۆشۈكلەر ئۇستىدە تىللىرى بولىدۇ.

فىلىۋگېر ئى [ر<نېم] <مېتېئور> شامال يۆنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ئېگىز تۈۋرۈكنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلغان بىر تال يا ئوقسىمان تۆمۈر بولۇپ ، شامالغا ئەگىشىپ ئايلىنىدۇ ، ئىستېرىلكا داۋاملىق شامال كەلگەن تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

فىلىۋئورىت ئى [ر<لات] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى كالتسىي فىتورىد بولۇپ ، ئاق يېشىل، بىنەپشە رەڭلەردە ئۇچرايدۇ ، ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، ھەمىشە يالتىراپ تۇرىدۇ. ئادەتتە ئۇ تەركىبىدە فىتور بولغان مۇھىم مىنېرال ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن فىتورىد كىسلاتاسى ۋە فىتورلۇق سېمونت ئىشلىگىلى بولىدۇ، مېتالىلورگىيە سانائىتىدە ئېرىتكۈچ قىلىنىدۇ.

فىن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى . ئۇلار فىنلاندىيەنىڭ ئاساسىي ئاھالىلىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

فىنچە ① سۇپ. فىن خەلقىگە ، ئۇنىڭ تىلى ، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: فىنچە ئۇي. فىنچە كىيىم. ② ئى. فىن تىلى ۋە يېزىقى: فىنچىنى بىلمەك. ③ رەۋ. فىن تىلىنى ئىشلىتىپ ، فىن تىلى بىلەن: فىنچە سۆزلەشمەك.

فىنىك ئى <ئىرق> غەربىي ئاسىيادىكى قەدىمكى مىللەت ـ لەردىن بىرى. ئاساسەن ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىنىڭ ئوتتۇرىسى ۋە شىمالىغا تارقالغان (ھازىرقى لىۋان ۋە سۇرىيەنىڭ دېڭىز ياقىسىدىكى جايلىرىغا توغرا كېلىدۇ). مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2000 ـ يىللاردا قۇللۇق تۈزۈمىدىكى بەزى دۆلەتلەرنى قۇرغان ، كېيىن ئۇزۇن مۇددەت مىسىر پىرئەۋنلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بولغان ، مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 12 ـ ئەسىردە مۇستەقىل بولۇپ ، ئوتتۇرا دېڭىز ـ دىكى بەزى رايونلاردا مۇستەملىكىلەرگە ئىگە بولغان.

فىنىك ئېلىپبەسى <تىل> مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى فىنىكلار قوللانغان بىر خىل ئېلىپبە. ئۇ قەدىمكى مىسىر يېزىقىدىن ئۆزگەرگەن سامى ھەرپلىرىدىن كېلىپ چىققان. ھەرپلىرى جەمئىي 22 بولۇپ ، ھەممىسى ئۈزۈك تاۋۇشنى ئىپادىلەيدۇ. كېيىن فىنىك ھەرپلىرى ئاساسىدا گىرېك ھەرپلىرى ، گىرېك ھەرپلىرى ئاساسىدا لاتىن ۋە سلاۋىيان ھەرپلىرى بارلىققا كەلگەن. دېمەك ، فىنىك ئېلىپبەسى ياۋرو ـ پادىكى ھەر خىل يېزىقلارنىڭ ئورتاق مەنبەسىدۇر.

Abdulcelil TURAN
Yenidoğan Mh. 41. Sk. No: 7
Daire: 4 Zeytinburnu - İST.

ق ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون يەتتىنچى ھەرپى.

قاباھەت [ئە] ① ئى. يارىماس، قەبھە ئىش ـ ھەرىكەت؛ ياۋۇزلۇق، قەبىھلىك: بۇ دۇنيادا ئادالەت بىلەن قاباھەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىر كۈنمۇ توختاپ قالمايدۇ. ② سۈپ. ئىنتايىن سەت؛ قورقۇنچلۇق قەبھە: نېمە بولدىكىن، ئاينىسا ھويلا ئىچىدە تۇلۇق تاشتەك يۇمىلىنىپ چىرقىرايتتى، ۋارقىرايتتى، چاچلىرىنى چۈڭۈيتىتى، قاباھەت تىللار بىلەن دادامغا ئېسىلاتتى. ③ سۈپ. ناھايىتى قالتىس: رۇستەمى داستان شۇنداق كۆچتۈگكۈر، مىسلىسىز يوغان ۋە قاباھەت باتۇر ـ پالۋان ئىدىكى، ھەربىر قولىدا بىردىن ئىككى يوغان ئۆكۈزنى ئاسلاندەك قامالالاپ كۆتۈرۈۋېلىپ، بىر ـ بىرىگە ئۇستۈرۈشۈپ سوقۇشتۇراتتى.

قاباھەتلىك سۈپ. ناھايىتى كۆرۈمسىز، بەك سەت، قەبىھ؛ قورقۇنچلۇق: قاباھەتلىك چۈش. * غېرىب سەرخىن شاھ مەھمۇر ـ خانىنىڭ قاباھەتلىك تەلەتىدىن، ياۋۇز خۇي ـ پەيلىدىن نەپرەتلىنىپتۇ.

قابىل سۈپ [ئە] ① ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا قۇربى، قابىلىيىتى يېتىدىغان؛ ياراملىق، قابىلىيەتلىك، ئىقتىدار ـ لىق: قابىل كادىر. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قابىللىق ئى. مەلۇم ئىشنى بېجىرەلەيدىغان خۇسۇسىيەت؛ ئىقتىدار، تالانت: ئادەم ھەممىگە قابىل ئىكەن، قابىللىقىمىز كۆزدىمىزگە كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

قابىلىيەت ئى [ئە] مەلۇم ئىشنى بېجىرىش لاياقىتى؛ تالانت، ئىقتىدار؛ ئىستېدات: ئۇ كىچىك بولغان بىلەن ئېسىدە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى مېنىڭكىدىن يۇقىرى ئىدى.

قابىلىيەتسىز سۈپ. قابىلىيىتى، ئىقتىدارى، تالانتى يوق؛ ئىقتىدارسىز، يارامسىز: ئىختىساسلىق كىشىلەرنىڭ كەلتۈرىدىغان پايدىسى قابىلىيەتسىز ئادەملەرنىڭكىدىن كۆپەرەك بولىدۇ.

قابىلىيەتسىزلىك ئى. ئىقتىدارسىزلىق، لاياقەتسىزلىك: قابىلىيەتسىزلىك كۆپ ھالدا بىلىمسىزلىكتىن پەيدا بولىدۇ.

قابىلىيەتلىك سۈپ. قابىلىيىتى، ئىقتىدارى، تالانتى بار؛ قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىقتىدارلىق، قابىل، ياراملىق: قابىلىيەتلىك ياشلار.

قاپ I ① ئى. ئەرسىلەرنى ئىچىگە قاچىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، رەختتىن تىكىلگەن ياكى پاختا، يۇڭ، چىگە يىپلىرى ۋە سۈنئىي تالالاردىن توقۇلغان بۇيۇم؛ كىچىك تاغار: تەڭ تېڭى بىلەن، تېزەك قېپى بىلەن (ماقال). * بارچە گۈناھ ئۆزۈمدە تۇرۇپ، قاپ كۆتۈرۈپ نەگە بارای (ماقال). ② ئى. ئەرسىلەرنىڭ سىرتقى قىسمىنى ئوراپ، قاپلاپ تۇرىدىغان قىسمى: ياستۇق قېپى. سەرەڭگە قېپى. تاشپاقا قېپى. ③ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ قاپلىق نەرسىنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئون قاپ سەرەڭگە.

قاپ تېشىر دىيال. ئۆز بېشىمچى، باشباشتاق.

قاپ ياردى ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلاشماي، قارامىلىق بىلەن بۆسۈپ قىلىدىغان: ئەمەت دېگەن تازا قاپ ياردى نەرسە.

قاپ II سۈپ. توپتوغرا، دەل: قاپ بەل. قاپ ئوتتۇرا.

قاپارتقۇ ئى ← **قاپارتما:** يول ئېچىلغان ھامان خۇددى قاپارتقۇ يېرىلغاندەك يېرىلىپ ئېتىلىپ چىقتى.

قاپارتقۇلۇق سۈپ. قاپارتقۇ قاپىرىپ چىققان: ئۇنىڭ پۇتلىگەنىدەك سېمىز قاپارتقۇلۇق يۇزلىرىدىن كۆلكە يۇگۇرۇپ ئۆتتى.

قاپارتما ① ئى. قول، پۇت قاتارلىقلارنىڭ زەخمىلىنىشىدىن تېرە ئۈستى ياكى ئاستىدىكى سۇيۇقلۇقلار يىغىلىپ، قاپىرىپ قالغان جاي: مەن ھارغىن ھالدا ئالقانلىرىمنى ئېچىپ، سۇ كۆتۈرۈپ چىققان قاپارتمىلارغا قاردىم. بەزىلىرى يېرىلىپ، ئىچىدىكى سۇيىقىپ كەتكەنىدى. ② سۈپ. قاپارتىلىپ ئىشلەنگەن، قاپارتىلغان؛ بۆرتۈپ چىققان، بۆرتمە: قاپارتما بەت. قاپارتما نەقىش. قاپارتما ھەيكەل.

قاپارتماق «قاپارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق، ئۇ ئەمدى بۇرۇنقىدەك ئۆستەڭ چېپىپ، تىرىكىن سوقۇپ ئالقىنىنى قاپارتىپمۇ يۇرمەيدۇ.

قاپارچۇق ئى ① ئۇششاق قاپارتما: ئەتىسى ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى ئىششىپ، كالپۇك ـ قوۋۇزلىرى ئۇستىگە قوقاق يارىسى چىقىپ، قاپارچۇق ئۆرلەپ كەتكەنىدى؛ ② قول ئالقىنىنىڭ بىر قىسمى، يەنى چىمچىلاقنىڭ ئاستى تەرىپى: بارماقلارنى ئاتىغاندىن سىرت، قولنىڭ ئالقىنىنىمۇ ئۇچكە بۆلۈپ ئاتايمىز: ئالقان، ئالقانچۇق، قاپارچۇق، يەنى قولىمىزنىڭ ئوتتۇرىسى ئالقان، باش بارماق تەرىپى ئالقانچۇق، چەپ بارماقنىڭ ئاستى تەرىپى قاپارچۇق دەپ ئاتىلىدۇ.

قاپارماق پ. پۇت، قول قاتارلىقلاردا قاپارتمىلار پەيدا بولماق: بۇ يولدا تولا مېڭىپ، پۇتۇم قاپىرىپ كەتتى. ھارۇنغا چۈشەي دېسەم، ئۆكۈز ئالدىراپ كەتتى.

قاپاق I ① ئى <بوت> كاۋا ئالىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ، يوپۇرمىقى يۇرەك شەكلىدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق، مېۋىسىنىڭ

ئوتتۇرىسى ئىنچىكە بولۇپ، ئىككى دانە شارنى ئۇلاپ قويغاندەك كۆرۈنىدۇ. ② ئى. شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى: ماي قاپىقى. سۇ قاپىقى. چىلىم قاپىقى. ناس قاپىقى. ③ سۈپ. شەكلى شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىگە ئوخشايدىغان؛ چوڭ، ئىچى كاۋاك ياكى ئىچى بوش بولغان: قاپاق ئاپپلىسىن. قاپاق ئامۇت. قاپاق لازا. قاپاق تېرەك. قاپاق جىگدە. قاپاق گىلاس. ④ سۈپ. كۆچمە. كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، دۆت، كالۋا، ھاماقەت: ئۇنىڭ كاللىسى تازا قاپاق ئىكەن ـ دە، شۇنىمۇ ئاڭقىرالمىغىنىنى قارا!

قاپاق II ئى <ئانات> كۆز ئالمىسىنى ئوراپ تۇرىدىغان، گىرۇبكىدە كىرپىك بولغان ۋە ئېچىلىپ ـ يېپىلىپ تۇرىدىغان تېرە. كۆزنى ئاسراش رولىنى ئويناپدۇ: بادام قاپاق. توك قاپاق. قاپىقى تارتماق. قاپىقى تۇرۇلمەك. قاپىقى يامان.

قاپقىددىن قار ياغماق چىرايىدىن خاپا بولغانلىقى، ئاچچىقىنىڭ كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرماق؛ تەلەتى سۆرۈنۈلۈك قىلماق: ئۇنىڭ رەڭگىرويى بىردىنلا ئۆزگىرىپ، قاپقىددىن قار يېغىشقا باشلىدى.

قاپقىددىن مۇز ياغماق ← قاپقىددىن قار ياغماق: تاغامنىڭ خوتۇنى قاپقىددىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان جاۋلداق ئايال ئىدى.

قاپقىنىڭ زېيىنى ئالماق ئەدىپىنى بېرىپ ئىككىنچى ھومايمايدىغان قىلماق: ـــ ھېلى بىكار قاپقىڭنىڭ زېيىنى ئېلىپ پەسكويغا چۈشۈرۈپ قويمەن، ـــ دېدى ئۇ.

قاپقى ئۈششۈق توك قاپاق، كەيپىياتى يامان: قاپقى ئۈششۈق ئۆزىگە تۇشلۇق (ماقال). * ـــ ئانداق بولسا يېپىق قازان يېپىق بويىچە قالسۇن، ـــ دېدى كامال گەپنى چورتتىدە ئۆزۈپ، ـــ نېمىگە ئالدىرايتىڭلار، قاپقى ئۈششۈق پۇلنىغا تۇشلۇق، گازىر ـ پۇرچاققا توي قىلىدىغانلار چىقىپ قالىدۇ.

قاپاقباش سۈپ [قاپاق + باش] كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، ئەقىلسىز، كالۋا: ئابدۇلمۇ ئانچە قاپاقباشلاردىن ئەمەس.

قاپاقباشلىق ئى. ئەقىلسىزلىق، كالۋالىق، دۆتلۈك: ۋاي تۇۋا، مېنىڭ بۇ قاپاقباشلىقىمنى دېمەمسىز، سىز بىلەن ئۇرۇمچىدە كۆرۈشكەنلىكىمنى پەقەت ئەسلىيەلمەپتىمەن.

قاپاقسۆلەت سۈپ [قاپاق + سۆلەت] قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، قۇرۇق سۆلەت: ـــ مەكتەپ دېگەنچۇ، ئايىمخانىدەك قاپاقسۆلەت خېنىملارنى بىردەملىكمۇ سىغدۇرالمايدۇ، ئوقۇتقۇچى دېگەننىڭ بىرئاز بىلىمىمۇ بولۇشى كېرەك! ـــ دېدى سادىق مۇدىر.

قاپاقكاللا سۈپ [قاپاق + كاللا] قاپاقباش: شۇ ۋاقىتتا بۇلار ئۇستىدە كاللا قاتۇرغانلىقىمنى ئەسلىسەم ناھايىتى كۈلكىلىك تۇيۇلىدۇ، ئۆزۈمنىڭمۇ قاپاقكاللا ئىكەنلىكىمنى ھېس قىلمەن.

قاپاقلىق ئى ① قاپاق ئۆستۈرۈلگەن جاي: باغنىڭ بىر بۇلۇڭى ناسۋال قاپىقى تېرىلغان كىچىككىنە قاپاقلىق ئىدى. ② كۆچمە. دۆتلۈك، كالۋالىق: قارىمامسىز، مېنىڭ بۇ قاپاقلىقىمغا، قېرىغان ئوخشايمىز.

قاپاقنوچى سۈپ [قاپاق + نوچى] ئۆزى قورقۇپ تۇرۇپ گەپنى يوغان قىلىدىغان، گېپى يوغان، ئەمما باشقىلارغا كۈچى يەتمەيدىغان: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەر ـ ھەر نوچىلار، ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان قاپاقنوچىلارمۇ بار ئىدى.

قاپاقئوت ئى [قاپاق + ئوت] <بوت> چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قاپاقيارىدى ئى [قاپاق + يارىدى] <ئاستر> 24 مەۋسۈمنىڭ بىرى. مىلادىيە كالېندارى بويىچە 20 ـ يانۋاردىن 21 ـ يانۋار ئارىلىقىدا باشلىنىدۇ.

قاپباش ئى [قاپ + باش] <زوئول> چوڭلۇقى قارا قۇشقاچتەك، قۇيرۇقىدا قارامتۇل بەلدەم بار، تۇمشۇقى ئىلمەك، بېشى يوغان بىر خىل قۇش؛ بوز غورۇلاي.

قاپتال ئى ① تاغ ۋە ئېگىزلىكلەرنىڭ تەكشىلىك بىلەن تۇتاشقان باغرى، يان تەرىپى: بالىلار تاغ قاپتىلىدىكى قىيىن قارىغايلىقلار ئىچىدە يالغۇز يولنى بويلاپ يۇرۇپ كەتتى. ② ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئۇچىسى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىككى يېنى: داۋان سۇيى يامان ئىكەن، قاپتالدىن ئاشتى. ③ ئېگەر ـ نەڭ ئىككى تەرىپىدىكى قانىتى.

قاپتاللىق سۈپ. يان تەرەپلىرىدە قاپتاللىرى بار، يان تەرىپى بەك تىك ئەمەس: شۇنىڭ بىلەن مەن كەينىمىزدىكى قاپتاللىق سارغۇچ تاغنىڭ شاپتۇل ۋە ئۈرۈك چېچەكلىرى بىلەن چۈمكىلىپ بايرامغا ياسانغان قىزچاقتەك بولۇپ كەتكىنىنى كۆرەلمىدىم.

قاپتاللىماق پ. قاپتالنى ياقىلىماق، قاپتالنى بويلاپ ماڭماق: «تاغ باغرلىماق» دېگەننى «تاغنى ياقىلاپ، قاپتاللاپ، بويلاپ ماڭماق» دەپ چۈشەندۇرۇشكە بولىدۇ.

قاپتەك سۈپ. چوڭ، يوغان: بۇ چاغدا سىرتتىن تەمبەل بىر دارازا كىرىپ: ـــ ھۇ قارا خۇنپەر، يۇرىكىڭ قاپتەك ئىكەنغۇ، كىم ئاچقان مەيخانا بۇ، بىلەمسەن، مەي ئىچىپ پۇلنى بەرمەي كېتەمسەن؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

قاپچۇق ئى ① تېرە، رەخت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن ئىچىگە بىرەر نەرسە سېلىپ ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن خالتا: ئۇ قەددىنى رۇسلاپ، ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تايىنىپ يانچۇقىدىن تاماكا قاپچۇقىنى ئالدى. ② <بىيول> بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلارنىڭ بەدىنىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدىغان سىرتقى قېپى، قاسىرىقى.

قاپچىغاي ئى. تاغ، يار، دەريا بويى، ئورمانلىق قاتارلىقلاردىكى شامالنىڭ تەسىرىگە كۆپ ئۈچرىمايدىغان، قولتۇق شەكلىدىكى جاي: ئۇلار جىغان تۇۋىدىكى قاپچىغايدا بىردەم ئولتۇرىدى، ئەتراپ جىمجىت ئىدى.

قاپچمال سۈپ. دىيال ① كەندىر ۋە زاغۇن ئارىلاشتۇرۇلۇپ تارتىلغان: قاپچمال ياغ. ② كۆچمە. سارالىق قېتىش.

قاپساتماق «قاپسىماق I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپساشماق «قاپسىماق I » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاپسالما سۈپ. قاپسىلىدىغان، قاپسىلىپ قالىدىغان: قاپسالما يۇقىرى بېسىم.

قاپسالماق «قاپسىماق I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نەچچە يىلدىن بېرى بىرقانچە ئۆلكىگە پاتمىغان بۇ «قەھرىمان» ئەمدى كىچىك بىر ناھىيەگە قاپسىلىپ قالدى.

قاپسىماق I پ ① ئەتراپنى قورشىماق، مۇھاسىرىگە ئالماق: ئوسمان بىرنەچچە سەردارلىرى بىلەن بەھرامنى ئوتتۇرىغا قاپسۇالدى. ② ئالدىنى تورماق، بىر يەرگە قىستاپ قويماق، قىستىماق: كېۋىرئاخۇن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقتى ۋە ئىشىك ئالدىنى

قاپساپ تۇرغان مەنسۇر، زايىت ۋە مامۇتلارنى كۆردى. ③ كۆچمە. چىرمىۋالماق، قاپلىماق: مېڭەمنى قارائىغۇ تۇمانلار قاپسۇالدى.

قاپسىماق II پ. دىيال. تىللىماق.

قاپقا ئى ① دەرۋازا: قاپقا باقار. * ئۇ ئىككى ئاتلىق چوڭ هويلا قاپقىسى ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. ② قاپقاق: هازىر هېسابىمىدىن دامولا قازناق ئۆينىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئەۋرەزنىڭ قاپقىسىغا چىلان ياغىچىدىن ئىشلەنگەن هاسىسىنى «توك ـ توك» ئۇرۇپ، مەيدە يانچۇقىدىن پاپىلاق ئالتۇن سائىتىنى قولىغا ئالدى. ③ تومۇر، چۈشۈرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئاز ـ كۆپ ئېقىشىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ سىمونت قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسالغان قۇرۇلما؛ تاقاق: بوۋاي كىچىك چاقپەلەكنى چۈشۈرگە قاپقىسىنى تاسما ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇپ، چۈشۈرگىنى تۇگمەن ئىچىدىلا تۇرۇپ باشقۇرۇپ، تۇگمەن هەرىكىتىنى خالىغىنىچە ئىدارە قىلاتتى.

قاپقاق ئى ① كەك ئېغىزلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى يېپىش ئۈچۈن ياسالغان ياپقۇچ: ساندۇقنىڭ قاپقىقى. يانچۇقنىڭ قاپقىقى. ② دېرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى يېپىش ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان قانات، ياپقۇچ: ئابدەم ئورنىدىن تۇردى ـ ده، دېرىزىدىن چىقىپ قاپقانى ياپتى. ③ تومۇر، چۈشۈرگە ۋە باشلام ئېغىزلىرىدا سۇنىڭ ئاز ـ كۆپ ئېقىشىنى تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ سىمونت قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسالىدىغان قۇرۇلما؛ قاپقا، تاقاق: ئۇلار دامبىنىڭ ئۈستىگە چىقىشقا ئاز قالغاندا، سادىق يېنىدىكى بىر ياش يىگىتكە قاراپ: ــ ئامبارنىڭ سۇ چىقىرىش قاپقىقىنى كۆتۈرۈۋەتكەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. ④ <ئانات> ئادەم ياكى بەزى ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرى ئىچىدىكى ئېچىلىپ ـ يېپىلىپ تۇرىدىغان پەردىسىمان توقۇلما.

قاپقاقلاتماق «قاپقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپقاقلاشماق «قاپقاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاپقاقلانماق «قاپقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

قاپقاقلىق سۈپ. قاپقىقى بار، قاپقاق ئورنىتىلغان: قاپقاقلىق دېرىزە. قاپقاقلىق ساندۇق. قاپقاقلىق مېۋە.

قاپقاقلىماق پ ① قاپقاق ئورناتماق. ② قاپقاق بىلەن ئەتمەك، قاپقىقىنى ياپماق.

قاپقان ئى ← **توزاق**: قاپقان قۇرماق. قاپقانغا چۈشمەك. قاپقانغا دەسسىمەك. * ئانا قاپقانىنى ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈپ قاردى.

قاپقان ـ توزاق قاپقان ۋە توزاق: ــ هىم، مىلتىق ئېتىپ ئوقنى زايە قىلىدۇ دەمسەن؟ ــ دەپتۇ سۇغۇر ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۇپ، ــ ئۇلارنىڭ ئاجايىپ قىلتاق، قاپقان ـ توزاقلىرى بار.

قاپقانچى ئى ① قاپقان قۇرۇپ ئوۋ قىلغۇچى. ② كۆچمە. هىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ باشقىلارنى دامىغا چۈشۈرگۈچى: ياسىن، بۇنداق ئەخمەقلىقنى قىلمايلا ئۆيۈڭگە قايت، سەن هازىر بارىمەن دېگىنىڭ بىلەن قاپقانچىلار سېنى قىلتاقتا چۈشۈرۈشكە تەمشىلىپ تۇرۇشقاندۇ!

قاپقانچىلىق ئى① قاپقان بىلەن ئوۋچىلىق قىلىش ئىشى. ② كۆچمە. هىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىش.

قاپقانلىق سۈپ. قاپقان قۇرۇلغان: يولغوتلۇق ئارىسىدىكى تار يولنىڭ هەممىسى قاپقانلىق ئىدى.

قاپقىلىق سۈپ. قاپقىسى بار، قاپقا ئورنىتىلغان: قورۇنىڭ كۈنگەيگە قارىتىلغان پېشايۋىنى ئاستىدا ئۈزۈن سۇپا، سۈپىنىڭ يۇقىرىسىدا قاپقىلىق قاتار دېرىزىلەر ۋە گۈللەر چېكىلىپ ياسالغان قوش قاناتلىق ئىشىكلەر تۇراتتى.

قاپلاتماق «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆمەرنىڭ قۇرت چۈشۈپ كەمتۈك قىلىپ قويغان چىشىنى ئاتىسى ئۈزۈنىڭ ئېشىنغان پۇللىرىنى سەرپ قىلىپ، ئالتۇن بىلەن قاپلىتىپ قويدى.

قاپلاشتۇرماق «قاپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپلاشماق ① «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەتىكى يېغىن تەييارلىقى ئۈچۈن، خىزمەتچىلەر ئۇخلىماي ئىشلىدى، قولمۇقول تۇتۇپ سافا، ئورۇندۇقلارنى يېڭى رەختلەر بىلەن قاپلاشتى. ② تولماق، تىقىلماق، توسۇلماق: ئۇنىڭ يۇرىكى ئۇرۇشقا باشلىدى، دېمى سىقىلىپ، چاناقلىرىغا ياش قاپلاشتى.

قاپلاغۇ ئى. دىيال. تۆت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان يەر.

قاپلامىۋشقۇل سۈپ. سۆز ـ هەرىكىتى قامالاشمىغان، لامزەللە: ــ مېنىڭ بولغىنىم مۇشۇ ئوخشايدۇ، مەن تازا قاپلامىۋشقۇل بىر ئەرگە ياتلىق بوپتىكەنمەن، ــ دېدى ئاسىگۈل خورسىنىپ.

قاپلان ئى <زوئول> ← **يىلپىز**.

قاپلانماق «قاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: باغلار چېچەكلەر بىلەن قاپلاندى.

قاپلىق سۈپ. قېپى بار، قاپ بېكىتىلگەن، قاپلانغان: قاپلىق سىم.

قاپلىما ① سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىغا، ئۈستىگە قاپلانغان: ئۇ چاققانراق بولۇش ئۈچۈن، ئاق قاپلىما چاپىنىنىڭ يەڭلىرىنى تۇرۇۋالدى. ② ئى. بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىدىن قاپلانغان نەرسە: مەن مايى ئېقىشنىڭ سەۋەبىنى ئوققا كىيدۈرۈلگەن قاپلىمىنىڭ ئۈستى مايى يۇزىدىن تۆۋەن بولۇپ قالغانلىقىدىن بولغان دېگەن ئويغا كەلدىم.

قاپلىماق پ ① ئۈستىنى، سىرتىنى قاپ ياكى باشقا نەرسە بىلەن ئورىماق، يۆگىمەك، تاشلىماق: ياستۇقنى قاپلىماق. * ئۇ كۈلسىلا ئالتۇن بىلەن قاپلىغان بىرنەچچە چىشى كۆرۈنۈپ قالاتتى. ② ئۈستىنى ياكى هەممە يېرىنى ئورىماق، باسماق: ئاسماننى قارا تۇتەك قاپلىدى. ③ هەممە يېرىگە تارالماق، هەممە يېرىنى ئىگىلىمەك: پۈتۈن يېزىنى مېنىڭ توغرامدىكى گەپ ـ سۆزلەر قاپلاپ كەتتى. ④ توسماق، بېكىتمەك؛ ئەتمەك: خالىدىن ئەپەندىم ئىمتىهان قەغىزىنى كۆرەلمەي قالدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ياش پەردىسى قاپلىۋالغانىدى. ⑤ كۆچمە. ئورنىنى تولۇقلىماق: كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمىدى.

قاپلىنىشچان سۈپ. قاپلىنىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قاپلىنىشچانلىق ئى. قاپلىنىش خۇسۇسىيىتى، دەرىجىسى: پۇل مۇئامىلە كېڭەيمە مەھسۇلاتلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، پۇل مۇئامىلە خەۋپىنىڭ قاپلىنىشچانلىقى ئاشتى.

قاپىيە ئى [ئە] مىسرالارنىڭ ئاخىرىدا كەلگەن سۆز ۋە بوغۇملارنىڭ ئاھاڭداش بولۇپ كېلىشى: قاپىيەگە سالماق.

قاپىيەداش سۈپ. ئۆز ئارا قاپىيەلىنىدىغان، ئاھاڭداش: شائىر ئۆزى يازغان دراما ۋە ئوپېرانىڭ جۈملىسىنى مۇشۇنداق قاپىيەداش سۆزلەر بىلەن تۇزەپ چىقاتتى.

قاپىيەداشلىق ئى. قاپىيەدە ماس كېلىش هالىتى، ئاھاڭداشلىق: شېئىرنىڭ قاپىيەداشلىقى.

قاپىيەسىز سۈپ. قاپىيەسى يوق، قاپىيەلەنمىگەن: قاپىيەسىز هەم شېئىر ياز، نەزمىدە ئەلا پىكىر، گەپكە كىرمەس

ئېركى دەر: كەت قاپىيە، بار قاپىيە.

قاپىيەلەشتۇرمەك «قاپىيەلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاپىيەلەشتۇرۇلمەك «قاپىيەلەشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاپىيەلەشمەك پ. بىر ـ بىرىگە قاپىيەداش ھالەتكە كەلمەك، قاپىيەلەنمەك: توق قاپىيەدە قاپىيەلەشكەن سۆزلەرنىڭ تاۋۇش ـ بوغۇملىرى ئۆزئارا ماسلاشقان بولىدۇ.

قاپىيەلەنمەك پ ← **قاپىيەلەشمەك**: ھەرخىل ژانىردىكى شېئىرلار ـ نىڭ ئۆزىگە خاس قاپىيەلىنىش ئۇسۇلى بولىدۇ.

قاپىيەلىك سۈپ. قاپىيەسى بار، ئۆزئارا قاپىيەداش، قاپىيە ـ لەشكەن: قاپىيەلىك سۆزلەر.

قات I ① ئى. قەۋەت ـ قەۋەت ياكى قاتلام ـ قاتلام نەرسە ـ لەرنىڭ ھەربىر قەۋىتى، قاتلىمى: كىتابنىڭ قېتى. يەرنىڭ قېتى. ② ئى. قاتار، سەپ، ئارا: ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئەزالىرىمۇ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ. قېتىمىزدا بىللە ئېلىپ كېتەيلى دېيىشتۇق. ③ ئى. چەت، ياقا تەرەپ، قىرغاق: يولنىڭ ئىككى قېتى. ④ سۈپ. قاتلام، قەۋەتلەرگە بۆلۈنگەن، قەۋەتلىك: قات بۇلۇت. قات گۈل. قات ئۆپكە. ⑤ سۈپ. كۆچمە. كۆپ، زىيادە؛ قەۋەت ـ قەۋەت: ئۆزۈڭ كەتكەن پات يىگىت، ياشا شۇندا شاد يىگىت. قېنىپ يارىڭ ۋەسلىگە، بولسۇن بەختىڭ قات يىگىت. ⑥ ئى. ئېشىلگەن ياكى بىرىكتۈرۈلگەن يىپ ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: ئۈچ قات يىپ. ئىككى قات سىم.

قات II مىق. دىيال. مەررە، قېتىم.

قاتار I ئى. دامكا تۇرىدىكى بىر خىل ئويۇن. ئادەتتە تاختاي، قەغەز قاتارلىقلارغا تۆت بۇلۇڭلۇق كېسىشكەن سىزغۇلار سىزىلىپ، ئىككى كىشى ئۆز ئۈرۈقلىرىنى مەلۇم يۆنىلىش بويىچە يۆتكەپ يۇرۇش ئارقىلىق ئويناىدۇ: ئۇ بەزىدە قارتا، قاتار دېگەندەك ئويۇنلارنمۇ ئويناپ قويياتتى.

قاتار II ① ئى. ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ يانمۇيان ياكى ئارقىمۇئارقا جايلىشىشىدىن، تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان رەت، سەپ: ئەلەمدار ۋە قەلەمدار بەگلەر قاتار بولۇپ ئۆرە تۇرۇشتى. ② سۈپ. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تىزىلغان، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىدىغان، يانمۇيان، ئارقىمۇئارقا؛ رەتلىك: كاردوغا سۈپىتى بىر ـ بىرىدىن دەرىجىمۇدەرىجە پەرقلىنىدىغان قاتار ئۆيلەر جايلاشقانىدى. ③ مىق. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ، تىزىلغان ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ قاتار تېرەك. تۆت قاتار ئۆي. ④ ئى <مات> سانلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان رېتى: سانلار قاتارى. ⑤ ئى <مات> سانلار ئارقىمۇئارقىلىقىدىكى ھەرقايسى ئەزالارنىڭ يىغىندىسى. مەسىلەن، $1+\frac{1}{2}+\frac{1}{3}$ سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى ... $1, \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}$ نىڭ قاتارى بولىدۇ. ⑥ ئى <خەم> ئۆزئارا مەلۇم مۇناسىۋەتتە باغلانغان خىمىيەۋى بىرىكمىلەر گۇرۇپپىسى. ⑦ ئى. كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇپپا، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا مەنسۇپ كىشىلەر توپى، سەپ: قاتارغا ئالماق. قاتارغا قاتماق. * قاتاردىن قالغۇچە خاتادىن قال (ماقال). ⑧ «شۇ» سۆزىدىن كېيىن ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ «شۇنىڭ بىلەن بىرگە»، «شۇنىڭ ئىچىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ شۇ قاتاردا ئۆزىنىڭمۇ تېۋىپلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. ⑨ «بىر» سۆزى بىلەن كېلىپ «بىر يۇرۇش»، «بىر قۇر»، «بىرقانچە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىر قاتار مەسىلە. بىر قاتار ئىش.

قاتاردا يوق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالغان، ئېتىبارسىز: دۇتار تارىسى ساتاردا يوق، بىلىمسىز كىشى قاتاردا يوق (ماقال).

قاتارغا قوشماق تەربىيەلەپ چوڭ قىلماق: رەھىمە بىزنىڭ بىر تال قىزىمىز، بىز ئۇنى مىڭ تەستە ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشتۇق.

قاتار ـ قاتار بىرنەچچە قاتار: مىڭئۆرۈك يېزىسى ئېتىدىنمۇ مەلۇم. يېزىدا مىڭغا يېقىن قاتار ـ قاتار ئۆرۈكلەر بار ئىدى.

قاتارلاشتۇرماق «قاتارلاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەربىيەچى بالىلارنى ئىككىدىن قاتارلاشتۇرۇپ يولدىن دەققەت بىلەن ئۆتكۈزدى.

قاتارلاشماق پ. قاتارغا تىزىلماق، قاتار بولماق: قاتارلىشىپ ئولتۇرماق.

قاتارلانماق «قاتارلىماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاتارلىق تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ «...دىن ئىبارەت، ... دىن تەركىب تاپقان، ... گە ئوخشاش» دېگەن مەنىدە: 1) ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن ئېنىقلاغۇچىنىڭ مىسالىنى ياكى ۋەكىلىنى كۆرسىتىدۇ: بۇ يىغىنغا بىزنىڭ كافېدرادىن تۆرسۇن قاتارلىق بەش ئوقۇتقۇچى قاتناشتى. 2) بەزىدە ئالماشلىشىپ ئېنىقلانغۇچىغا ۋەكىللىك قىلىپ كېلىدۇ: غۇلجا باش ئىشتابتىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئاپتوموبىلى ئىشتابنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توختاپ، مايور مۇمىنوپ قاتارلىقلار ئىشتابقا كىرىپ كەتتى.

قاتارلىماق پ. قاتار قىلىپ تىزماق، قاتار قىلماق: باققاللارنىڭ «بەشكېرەمنىڭ ئانىرى» دەپ توۋلاشلىرى، ئاشپەزلەرنىڭ مانتا ساناشلىرى ۋە تۇرلۈك يېمەكلىكلەرنى قاتارلاپ ئولتۇرغان ئەر ـ ئايال ھۆپپەگەرلەرنىڭ ئۆز مالىلىرىنى ماختاپ مېھمان قىچقىرىشلىرى بىر سەنئەت ئىدى.

قاتارلىنىشماق «قاتارلانماق» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاتارى تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ «...گە ئوخشاش، ... بىلەن بىللە، ... كەبى، ... بىلەن تەڭ» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ئەل قاتارى. ئادەم قاتارىدا كۆرمەك.

قاتاردا تىر. باش كېلىشتىكى ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ 1) «...نىڭ تەرىكىبىدە، ...نىڭ ئىچىدە، ... گە ئوخشاش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مەن ئەسلىي مەكتەپكە باشقا ئوقۇغۇچىلار قاتاردا قوبۇل قىلىنغانىدىم. * باشقا سەپداشلار قاتاردا سەنمۇ ئۇلارنىڭ چىشىغا خېلى تەگدىڭ. 2) «...نىڭ ئورنىدا، ...گە تەڭ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: «شەرقتە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم» دېگەن بۇ كىتابنىڭ دەسلەپكى سەرگۈزەشتىلىرى ئانچە ياخشى بولمىدى. نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنى رومان قاتاردا كۆرۈپ ئوقۇپ، كىتابتا بايان قىلىنغان شەرق ئەھۋالاتلىرىغا ئانچە ئىشەنمىدى.

قاتاڭشماق پ. قېرىپ، قۇرۇپ پورلاشماق؛ قۇرۇپ قالماق: پۇتۇمدا ئۆرە تۇرغۇدەك دەرمان قالماي، ئىككى قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ، يول چېتىدىكى قاتاڭشىپ كەتكەن يوغان قارا سۆگەتكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇۋالدىم.

قاتاڭغۇر سۈپ. ئورۇق، قاتمال: سەپەرقۇل بۇ ئوتتۇرا بوي، كەڭ غوللۇق، كەكە ساقال قاتاڭغۇر كىشى بىلەن قۇچاقلىشىپ كەتتى.

قاتاڭغۇرلۇق ئى. ئورۇقلۇق، قاتماللىق ھالتى.

قاتتىق سۈپ ① ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۆزگىرىشچان شەكلى ۋە ھەجمىنى ساقلىيالايدىغان، سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن ئاسانلىقچە ئېزىلمەيدىغان، سۇنمايدىغان، ئوشتۇلمايدىغان؛ مەھكەم، چىڭ: قاتتىق نان. قاتتىق جىسىم. * ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق (ماقال). ② بەدەنگە، سىرتقى ئەزالارغا يۇمشاق ئۇرۇلمايدىغان، يۇمشاق ئەمەس: قاتتىق خېمىر. قاتتىق ياستۇق. * بىر كۈن قاتتىق كارىۋاتتا يېتىپ ھېچنېمىنى تۈيماي ئۇخلاپتىمەن. ③ كۆپ كۈچ، ئەجىر تەلەپ قىلىدىغان، قىيىن، ئېغىر، جاپالىق: قاتتىق ئىش. قاتتىق ئەمگەك. ④ مەھكەم، پىشىشىق، چىڭ: قاتتىق تۇغۇچە. قاتتىق تاسما. // قاتتىق باغلىماق. ⑤ سۇر ئىتى، شىددىتى زور؛ كۈچلۈك، شىددەتلىك: قاتتىق بوران. قاتتىق يامغۇر. قاتتىق سوغۇق. قاتتىق زەربە. قاتتىق جەڭ. قاتتىق ئۇرۇش. ⑥ قولاقسىز ئۇنلۈك ئاڭلىنىدىغان، يۇقىرى، ياقىراق: قاتتىق ئاۋاز. * شۇ ئاردا، ئالدى تەرەپتىكى ئېدىرلىقتىن قاتتىق ۋاراقلاپ چۈرۈك ئاڭلىنىپ قالدى. ⑦ ئادەتتىكىدىن ئارتۇق دەرىجىدە، ھەددىدىن زىيادە، كۈچلۈك: قاتتىق ئۇيقۇ. قاتتىق ئازاب. قاتتىق ھاياجان. // قاتتىق چۆچۈمەك. قاتتىق شورماق. قاتتىق ئېچىنماق. قاتتىق قورقماق. قاتتىق چارچىماق. ⑧ جىددىي، شەپقەتسىز: قاتتىق تەنقىد. قاتتىق جازا. // قاتتىق تەنقىدلىمەك. قاتتىق ئاگاھلاندۇرماق. ⑨ قەتئىي رىئايە قىلىش تەلەپ قىلىنىدىغان، ئۆز مەيلىگە يول قويمايدىغان، رەت قىلىپ بولمايدىغان، مۇستەھكەم، بۇزۇلماس: قاتتىق ئىنتىزام. قاتتىق تەرتىپ. قاتتىق تەلەپ. ⑩ ئۆزگەرمەيدىغان، بەرقارار، مۇستەھكەم، قەتئىي: قاتتىق ئىشەنچ. قاتتىق ئىرادە. // ئۇ مۇنداق كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كۆپلۈكىگە قاتتىق ئىشىنىدۇ. ⑪ كىشىگە ئېغىر تۇيۇلىدىغان، كۆڭۈلنى رەنجىتىدىغان، شەپقەتسىز: قاتتىق مۇئامىلە. قاتتىق ئاھانەت. قاتتىق گەپ. ⑫ خەتەرلىك، ئېغىر، جىددىي: قاتتىق كېسەل. // ياسىن بۇ قېتىم قاتتىق ئاغرىغانىدى. ⑬ كۆچمە. بېخىل، پىخسىق: تۇردى ئاكام قاتتىق بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەنلەرمۇ سوغۇق سۆيگە ئېغىز تېگەلمەيدىكەندۇق.

قاتتىق تاڭلاي <ئانات> تاڭلاينىڭ ئالدىنقى قىسمى. سۆڭەك بىلەن مۇسكۇلدىن تۈزۈلىدۇ.

قاتتىق تەگمەك كۆڭۈلنى رەنجىتىدىغان، ئېغىر تۇيۇلىدىغان يامان گەپلەر بىلەن خاپا قىلماق، رەنجىتمەك، زەربە بەرمەك: زوقى غەلىتە كىشىگە دەرھال قاتتىق تەگدى. * بۇ گەپلەر ئامبالنىڭ ئىززەت - نەپسىگە قاتتىق تەگدى.

قاتتىق تۇتماق ① ئىختىيارىغا قويۇۋەتمەستىن چىڭ باشقۇرماق: ئۇ خوتۇنىنى قاتتىق تۇتمىدۇ. ② بىرەر ئىش ياكى بىرەر ئورۇنغا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋالماق: قاسىم تۇنۇگۈن كەچ تىياتىر كۆرۈشكە قاتتىق تۇتقان بولسىمۇ، ئۆزىرە ئېيتىپ قايتىپ كەلدىم.

قاتتىق سۆزلەك ھەرقانداق قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، چىنىققان: قاتتىق سۆزلەك خىسلىتىڭ، يوق قىلىچە نۇقسان - ئىللىتىڭ، ئەل قەلبىدىن پۇتمەس ئورۇق ئالغان ئازادلىق ئارمىيەم.

قاتتىق قول ① ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتمەيدىغان؛ تەلەپچان: راست ئەمەسمۇ؟ سەن ئوغۇللارغا نىسبەتەن بەكلا قاتتىق قول. ② رەھىمسىز، شەپقەتسىز: بىز دۈشمەنگە نىسبەتەن قاتتىق قول بولۇشىمىز لازىم.

قاتتىق كۈن ئېغىر، مۇشەققەتلىك تۇرمۇش: باللىرىڭغا ئاش بېرەلمەسلىك، دۇنيادا بۇنىڭدىن قاتتىق كۈن بارمۇ؟

قاتتىقچىلىق ئى. مۇشكۈلات، ئازاب - ئوقۇبەتكە تولغان ئېغىر ئەھۋال، قىيىنچىلىق، ئېغىرچىلىق: بىز شۇ كۈنلەردە ئاشۇ قاتتىقچىلىقلاردىن قاچان قۇتۇلۇشىمىزنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلمەيتتۇق.

قاتتىق - قۇرۇق ① قۇرۇپ قېتىپ قالغان؛ پارچە - پۇرات: رەپقەت ئىشتىن كېيىن قاتتىق - قۇرۇق نانىنى ھۆزۈرلىنىپ يەپتۇ. ② نازۇنېمەتلەر كەمچىل، غورىگىل: — جانابلىرى مۇبارەك قەدەملىرىنى بېسىپ بۇ يەرگە كەلگەن ئىكەنلا، پېقىر قاتتىق - قۇرۇقلا ئۇزىتىپ قويۇشقا كۆڭلۈم ئۇنمايدۇ. ③ كۆڭۈلگە قاتتىق تېگىدىغان، قوپال، قاتتىق (مۇئامىلە، گەپ - سۆز ھەققىدە): ئەمەلىيەتتىمۇ سانىخان توختىنىڭ مۇنداق قاتتىق - قۇرۇق گەپلىرىنى كۆتۈرەلمەيتتى. ④ مۇھىم بولمىغان، ئۇششاق - چۈششەك، پارچە - پۇرات (ئىش، خىزمەت ھەققىدە): ئانىنىڭ قۇربى يەتمەيدىغان نۇرغۇن ئېغىر قاتتىق - قۇرۇق ئىشلىرىنى نىجات قىلىپ بېرەتتى.

قاتتىقلاشتۇرماق «قاتتىقلاشماق»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەنت قورۇسىنى قاتتىقلاشتۇرۇش، كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ سىنىپلىرىنى يېڭىلاش يېزا، ناھىيە، ۋىلايەتنىڭ پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن خېلى ئۇزاقتىن بۇيان تاشلىنىپ قالغانىدى.

قاتتىقلاشماق پ ① قاتتىق ھالەتكە كەلمەك، قاتتىق بولماق، قاتماق: بۇنىڭدا جىنسىي ئەزا تىل ۋە لەۋ قاتارلىقلاردا جاراھەت پەيدا بولىدۇ ھەمدە كېسەل ئۇچىقىنىڭ ئاستى قىسمى قاتتىقلىشىدۇ. ② ئېغىرلاشماق، قىيىنلاشماق: قىشتا سۇ قۇرۇلۇشىدىكى ئىشلار بارغانسېرى قاتتىقلىشىپ، نۇرغۇن كىشىلەرگە ھارغىنلىق چۈشتى.

قاتتىقلىق ئى. رەھىمسىزلىك، بېخىللىق ئادىتى؛ مىجەزى: ياش ۋاقتىدا ياخشىلىق قىلمىغان قېرىغاندا قاتتىقلىق كۆرەر (ماقال). * سىزنىڭ قىلغان مۇنداق قاتتىقلىقىڭىز مېنى ھەقىقەتەن ئامالسىز قالدۇردى.

قاتتىق - يۇمشاق ① قاتتىق ۋە يۇمشاق: قاتتىق - يۇمشاق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. قوپال ۋە سىلىق: ئەكىبەرنى خاتالاشتۇرغانمۇ مەنسۇر، ئۇ ياش ۋە ساغلام يىگىتنى قاتتىق - يۇمشاق ۋاستىلەر بىلەن ئۆزىگە تارتىۋالغان!

قاتتىق - يىرىك ① قاتتىق ھەم يىرىك، يۇمشاق ئەمەس: ياخشى ئۇخلىيالمىدىڭىز، ئورنىڭىز قاتتىق - يىرىك بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن. ② قوپال ۋە يېقىمسىز: نىزامغا باشلىقنىڭ قاتتىق - يىرىك گەپلىرى ھەممىدىن بەك ئېغىر كەلگەنىدى. ③ ئېغىر ۋە جاپالىق: قاتتىق - يىرىك ئىشلاردا پىشىپ ئۇستىخىنى قاتقان قادىر ئۆزىدە تاغنى تالقان قىلىدىغان كۈچ - مادارنىڭ جۇش ئۇرۇپ تۇرغانلىقىنى سېزەتتى.

قاتراتماق «قاتىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باشلىق بىلەن ئوخشاشلا توروق قاشقا ئانقا مىنگەن ۋە ئوخشاش جابدۇغان يەنە بىر قوغدىغۇچىمۇ ئېتىنى تەڭ قاتىرىتىپ ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن قالماي باراتتى.

قاتراشماق «قاتىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھازىر خەلقنى ئالداپ ئۆزلىرىگە رام قىلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە قاتىرىشۋاتىدۇ.

قاتراڭ سۈپ. قېتىپ كەتكەن: ئۇلار ئولتۇرغان مەپە لەڭگەر

كوچىسىدىكى قاتراڭ يولدا سىلكىنىپ كېتىپ باراتتى.

قاتراڭغۇ سۈپ. ئورۇق، قاتمال: ئابدۇغېنى قاتراڭغۇ قوللىرى بىلەن توختامنامىنى ئامبۇردەك قىسقان پېتى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، گاچ - گاچ دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

قاتراڭغۇلۇق ئى. ئورۇق، قاتمال ھالەت، قاتماللىق.

قاترىماق پ ① ئادەتتىكىدىن ئېتىتكەرەك، يۇگۇرگەندىن ئاستاراق ھالەتتە ماڭماق؛ سوكۇلدىماق: مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن قاتراپ «بۇتخانا» ئالدىغىچە كەلدىم. ② قاتتىماق، بېرىپ - كېلىپ يۈرمەك: ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا كەسپىي ئۆتۈان بېرىش ئۈقتۇ - رۇشى كەلگەندىن كېيىنلا، مەنمۇ كەچلىرى كۇتۇپخانىغا قاتراشقا مەجبۇر بولدۇم.

قات - قات ① بىرنەچچە قات، قاتمۇقات: دەردى يوق دەمسەن مېنى، دەردىم ئىچىمدە بىر تۇلۇم. شامەخسۇت زامانىدا، قات - قات كەلدى بۇ زۇلۇم. ② <يىم > ئۇن، قوي يېغى، سۇت، ئىرىس، شېكەر، ھەسەل، تۇخۇم، سودا قاتارلىقلارنى سېلىپ، خېمىرنى سۈيۇق قىلىپ يۇغۇرۇپ، بىر نەچچە قات (كۆپىنچە ئۈچ قات) ھالەتتە دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

قاتقۇزماق «قاتماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باشلىق كەلگۈچە مەن ئاتنى ھارۇغا قاتقۇزۇپ تەخ قىلىپ قويدۇم.

قات - قېتى ئۇستىدىكى قاتلامدىن تارتىپ ئەڭ ئاستىنقى قاتلىمىغىچە بولغان ھەممە قېتى، پۈتۈن جايى: يۇرىكىنىڭ قات - قېتىدىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان ئاچچىق ياشلىرى ئۇنىڭ كىر بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنى يۇماقتا ئىدى.

قاتقىلاق ئى. تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددىلار كەم بولۇش تۈپەيلىدىن تۈزۈلۈشى ناچارلىشىپ، سۇغارغاندىن ياكى يامغۇر ياغقاندىن كېيىن ئۇستى قىسمى قېتىۋېلىپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ماس كەلمەسلىكى.

قاتكۆك ئى [قات + كۆك] ← **كاللەكبەسەي**.

قاتلاتماق «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بىرىپ قەغەزلەرنى چىرايلىق قاتلىتىپ قويماي، سىز ئەتە بىرىپ ساناپ ئېلىپ كېتىڭ.

قاتلاشماق ① «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆلار لوزۇنكىلىرىنى قاتلىشىپ قايتىشقا تەييارلانغاندى. ② پۈرلەشمەك، قات ھاسىل بولماق: ئۇنۇڭ بېشىنىڭ سوقىچىقىمۇ يوقاپ كەتكەن بولۇپ، ئېڭەك گۆشلىرى ساڭگىلاپ، يۈتازىدەك قاتلىشىپ قالغانىدى. ③ قايرىلىپ پۈكلەنمەك، پۈكلىنىپ قالماق: دۇمبىسىدىكى يۈكىنىڭ ئېغىرلىقىدىن بولساكېرەك، تىزى قاتلىشىپ، لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

قاتلاق ① سۈپ. قاتلانغان ھالەتتىكى، قاتلانغان: قاتلاق يۇپكا. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ قاتلانغان جايى: بوۋاي بايراقنى قاتلىمىدىن چۇشۇرۇۋاتقاندا، سول تەرەپتىكى قومۇشلۇق چىغىر يولدىن ئەپكەش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان جامال ئۇنى كۆرۈپ قالدى.

قاتلاقلىق سۈپ. قاتلىقى بار، قاتلانغان، قاتلاپ قويۇلغان: ئەمەت ئىشكاپتىكى تۆت قاتلاقلىق خەرىتىنى ئالدى ۋە شىرە ئۈستىگە يېيىپ ئاچتى. // يەنە بىر چەتتە گېزىت ۋە ژۇرناللار رېتى بىلەن قاتلاقلىق تۇراتتى.

قاتلام ئى ① مەلۇم قېلىنلىقتىكى ياكى قات - قات ھالەتتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قەۋىتى، قېتى: ئاتموسفېرا قاتلىمى. مۇز قاتلىمى. ② <گېئول> تەركىبى ئاساسەن بىر خىل بولغان چۆكۈندىلەردىن ئىبارەت تاغ جىنسلىرى قەۋىتى: ھاك قاتلىمى. كۆمۈر قاتلىمى. شېغىل قاتلىمى. ③ كۆچمە. كىشىلەرنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيەت ۋە بەلگىلىرىگە ئاساسەن بىرلەشكەن گۇرۇپ - پىسى، توپى؛ تەبىقە: زىيالىيلار قاتلىمى. ④ كۆچمە. تەۋەلىك مۇناسىۋىتى جەھەتتىن بۆلۈنگەن ھەر دەرىجە: ئاساسىي قاتلام. * مەكتەپىمىزدىكى ئوتتۇرا قاتلام رەھبەرلىك قاتلىمىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئاخىرقى باسقۇچقا قەدەم قويدى.

قاتلام - قاتلام بىرقانچە قاتلامدىن ئىبارەت بولغان، قاتلاملىرى ئۇستمۇئۇست ئورۇنلاشقان: كىمنىڭ كۇچى يەتسە، قانچە ئېلىۋەرسىمۇ ھېچكىم ئىستەك - سوراق قىلمايدىغان بۇ ھەممەتىلىك بايلىق قازغاندا خۇددى قاتلام - قاتلام تاغ جىنسلىرىغا ئوخشاش يوتقاندەك، پالاستەك كۆمەل بولۇپ قومۇرۇلۇپ چىقاتتى.

قاتلاملاشماق پ. قاتلام ھالىتىگە كەلمەك، بىرنەچچە قاتلام بولماق، قاتلاملارغا بۆلۈنمەك: دەرۋەقە، بىرەر ئەدەبىي مەتبۇئاتنىڭ ئاپتور تەربىيەلەش، ئوقۇرمەن تەربىيەلەش، ئەدەبىيات - سەنئەت قوشۇ - نىنى زورايتىش قاتارلىق قاتلاملاشقان ۋەزىپىلىرى بولىدۇ.

قاتلاملىق سۈپ. قاتلاملىرى بار، قاتلاملارغا بۆلۈنگەن: قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ مەمۇرىي تۈزۈمى ئەينى چاغدىكى كۆپ قاتلاملىق ۋە كۆپ شەكىللىك ئىجتىمائىي تۈزۈمگە ئۇيغۇنلىشىش ئېھتىياجى بىلەن تىكلەنگەن.

قاتلاممۇقاتلام قاتلاملار بويىچە، ھەممە قاتلاملاردا: بۇ چارە قاتلاممۇقاتلام مۇزاكىرە قىلىنىپ، يېزا - كەنت كادىرلىرىنىڭ ۋە كەڭ ئاممىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى.

قاتلانما ① سۈپ. قاتلانغان، قاتلىنىدىغان: قاتلانما ئورۇندۇق. قاتلانما باغاقچە. ② ئى. بىرەر شەيئى، ۋاقىت، ۋەقە - ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ قايتا تەكرارلانغان كۆرۈنۈشى، نامايەندىسى: ئىستىخىيە قاتارلىقلارنى ھازىرنىڭ تەجرىبە يەكۈنلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، بىر قەدەر مۇقىم زامان قاتلانمىسى قىلىپ، بىرىنچى باھار بىلەن ئىككىنچى باھاردىكى خىلداشلىقلارنى سېلىشتۇرۇپ، زىل خاسلىقلارنى ئېنىقلاش كېرەك.

قاتلانماق ① «قاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ تىترەۋاتقان قولى بىلەن يانچۇقىدىن قاتلانغان ياغلىقىنى ئالدى. ② پۈكۈلمەك، پۈكلەنمەك؛ پۈرۈلمەك، قورۇلماق: قادىرنىڭ بويۇن گۆشلىرى ئۆكۈزنىڭكىدەك قاتلىنىپ تۇرغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭغا «بۇقا» دەپ لەقەم قويۇشقانىدى. ③ ھەسسىلەنمەك، ھەسسە كۆپەيمەك: ھەش - پەش دېمەستە بالىنىڭ يېشى ئۈچ قاتلاندى.

قاتلىشاڭغۇ سۈپ. قاتلىشىپ تۇرىدىغان، قاتلاشقاندەك كۆرۈنىدىغان: ئۇنىڭ قاتلىشاڭغۇ، سولغۇن قاپاقلىرى يېپىۋالغان ياشاڭغۇ كۆزلىرىدىن ئۇمىد ئۈچقۇنلىرى غۇۋا چاقناپ تۇراتتى.

قاتلىق سۈپ. قېتى بار، قاتلانغان.

قاتلىما ① سۈپ. قاتلىنىدىغان، قاتلىغىلى بولىدىغان: قاتلىما كارۋات. قاتلىما ئورۇندۇق. قاتلىما ئۇستەل. ② سۈپ. قاتلانغان، قاتلىنىپ پۈرۈلگەن: تەر ئۇنىڭ گۆشلۈك مەڭزىدىن قاتلىما ئېڭىكىگە ئېقىپ چۈشۈۋاتاتتى. ③ ئى. خېمىرنى نېپىز ئېچىپ، ئۇستىگە ياغ سۈرتۈپ، ئاندىن ئۇنى قەۋەتمۇقەۋەت قاتلىغاندىن كېيىن نېپىزرەك ئېچىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تەملىك نان: ئەپەندىم بازاردىن كېلىپ خوتۇنىغا: — خوتۇن، ئەتە ئۆيگە مېھمان كېلىدىغان بولدى، ئوخشىتىپ قاتلىما ياققىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

قاتلىماق پ ① قەغەز، رەخت ۋە شۇ قاتارلىق نېپىز يۇپقا

نەرسىلەرنى پۈكلەپ قەۋەتلىمەك: ئۇ تاغارلارنى قائىدە بويىچە قاتلاپ، تۆمۈر كوزۇپنىڭ ئىچىگە ئىرغىتىپ تاشلىدى. ② ھەسسىلىمەك، ھەسسىلەپ ئاشۇرماق، ئارتقۇزماق: بىزنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىمىزنىڭ ئومۇمىي كۆرەش نىشانى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ئۇزلۇكسىز ئۆستۈرۈش شەرتى ئاستىدا، مەملىكەت بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 2000 - يىلىغا بارغۇچە ئىككى قاتلاشتىن ئىبارەت. ③ قىسقارتماق: ئۇنىدا ئىشچان كىشىلەر دادىل ئالغا ئاتلايدۇ، يىللىق ئىشنى - سۈرئىتنى ھەپتە، ئايغا قاتلايدۇ. ④ كۆچمە. ياپماق، يېپىپ قويماق؛ تاشلىماق، بولدى قىلماق: ئۆمۈر زىخلاشتى دەپ ھەرگىز ئوقۇشنى قويمىغىن قاتلاپ، ياشانغاندا بىلىمدەك يارىشار ھېچ نەرسە يوق ئى يار.

قاتما I ① سۇپ. قاتقان: قاتما كۇل جىنس. ② سۇپ. كۆچمە. ئېتى قاچقان، ئورۇق: ئۇ چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، 50 ياشلار چامىسىدىكى قارىمۇتۇق، قاتما كەلگەن ئادەم ئىدى. ③ ئى <گېئول> قەدىمكى ھايۋانات قالدۇقلىرى، يادىكارلىقلار ياكى ئىزلارنىڭ يەر ئاستىغا كۆمۈلۈپ قېلىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان تاشقا ئوخشاش نەرسىلىرى.

قاتما II ئى <تېب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. بۇنىڭدا دەسلەپ يۇز مۇسكۇللىرى ئىسپازمىلىنىش، چىش كىرىشىش، يادەك غادىيىپ قېلىش، ئاخىرىدا پۈتۈن بەدەن مۇسكۇللىرى تارتىشىش، نەپەس قىيىنلىشىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. ئېغىر بولغانلىرى ئۆلۈپمۇ كېتىدۇ.

قاتماق I پ ① قاتتىق ھالەتكە كەلمەك، قاتتىق بولماق؛ سۇيۇق ياكى يۇمشاق ھالىتىنى يوقىتىپ قاتتىقلاشماق: شوپۇر بىلەن مەن زەي شېغىل ئۈستىدە قېتىپ كەتكەن بىرەزىنتنى يېپىنچا قىلىپ ياتىتۇق. ② كۆچمە. سوغۇقتىن مۇزلاپ ئۇيۇشۇپ كەتمەك، توڭۇپ كەتمەك، توڭلىماق: — پۇتلىرىم قېتىپ كەتتى، ئازراق ماڭايلى، توڭلاپ ئۆلمەيلى يەنە! — دېدى ئۇ ئولتۇرغانلارغا يالۇۇرۇپ. ③ كۆچمە. قورقۇش ياكى ھەيران بولۇش قاتارلىق سەۋەبىدىن جىمجىت تۇرۇپ قالماق، بىر ئىزدا شۇكلا توختاپ قالماق: ئۇ «پىچاقنى تاشلا، قولۇڭنى كۆتۈر!» دېگەن ئاۋازلارنى ئاڭلاپ قورقىنىدىن قېتىپلا قالدى. ④ ئېگىلىشچانلىقىنى، ئەۋرىشىملىكىنى يوقاتماق: ئۆز ئورنۇمغا بېرىپ تاش چېقىشقا باشلىدىم. سائەت ئون بولغان مەزگىللەردىلا بەللىرىمنىڭ قېتىپ قالغانلىقىنى سەزدىم. ⑤ كۆچمە. چىنىقىپ پىشماق، مۇستەھكەملەنمەك، مەزمۇتلاشماق: سۆڭىكى قاتماق. * مۇسكۇللىرىڭ ئەينى گاڭ، تاشتەك مەھكەم قېتىپتۇ. بارلىق مەيدان ئەھلىمۇ، سېنى ماختاپ كېتىپتۇ. ⑥ كۆچمە. تېلىقماق: مەن ئۇلارغا ئەھۋالنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەرگەنىدىم، ئۇلار كۈلۈپ قېتىپ قېلىشتى. ⑦ كۆچمە. بىر ئىزدا، بىر سەۋىيەدە ياكى مەلۇم بىر چەكتە ئالغا باسماي تۇرۇپ قالماق: ئۇ ھەممىگە قېتىپ قالغان كۆزقاراش بويىچە قارايدۇ. ⑧ ئىشلەمەي، پىكىر قىلالماي قالماق؛ سەزگۈرلۈكىنى، ئۆتكۈرلۈكىنى يوقاتماق (باش ھەققىدە): بېشىڭ قاتسا تامغا ئۇس (ماقال). ⑨ كۆچمە. ناھايىتى ئېسىل ياسانماق، پوزۇر ياسىنىپ ئۆزىنى چوڭ كۆرسەتمەك: شۇنداق سىز باي، شۇڭا قېتىپ يۈرىسىز، بىراق سىزنى مۇنداق قېتىپ يۈرۈشكە سازاۋەر قىلغان نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىز - دە، بىچارە... ⑩ كۆچمە. غەرق بولماق، ھېچنېمىنى سېزىلمەيدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالماق (ئۇخلاش ھەققىدە): غەملەرگە پېتىپ قاپتۇ، ئۇخلاپ قېتىپ قاپتۇ.

قاتماق II پ ① قوشماق، بىرلەشتۈرمەك ياكى ئارىلاشتۇرماق: ئىسپىرتقا سۇ قاتماق. ② كۆچمە. قىستۇرماق، ئارىلاشتۇرماق، قوشماق (گەپ - سۆز ھەققىدە): — سىز ئۆزىڭىز، — ئۇ ئەترەت باشلىقىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ئۇن قاتتى، — بىر ئوبدان كىچىك ئاخۇننىڭ ئىسمىنى «لەقۋا»غا ئۆزگەرتىپ قويغان سىز ئۆزىڭىز... ③ كۆچمە. توقۇماق؛ ئۆزى ئىجاد قىلىپ ئوقۇماق، تۇزمەك (قوشاق، نەزمە قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىككى كۈندىن كېيىن راجى بالىنىڭ قەھرىمانلىق بىلەن قۇربان بولغانلىقى تاغقا ئاڭلاندى. كىمدۇر بىرى دەرھاللا ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن قوشاق قاتتى. ④ ئات، ئېشەك قاتارلىق ئەمگەك ھايۋانلىرىنى ھارۋا، قوش قاتارلىق ئەمگەك قوراللىرىغا تەرتىپ بويىچە كىرگۈزۈپ، قائىدىلىك جايلاشتۇرماق، ئورۇنلاشتۇرماق، قوشماق: — ئەخمەتجان! — دەپ توۋلىدى قىز، — دەرھال ئۆيگە بېرىپ دادامغا ئېيتە، ئېشەك ھارۋىسىنى قېتىپ كەلسۇن.

قاتمال سۇپ ① قېتىپ قالغان، قوپاللىشىپ قالغان، جۇدەك: ئۇنىڭ قورۇق قاپلىغان قاتمال يۈزىنى غەمكىنلىك، ۋۇجۇدىنى كەم ئۇچرايدىغان بىر خىل غەشلىك قاپلىۋالغاندى. ② كۆچمە. بىر ئىزدا توختاپ قالغان؛ ئۆزگەرمەس، ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان، جاھىل: ھازىر بۇۋامىلارنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى. سەنزە ئاكامنى بۇۋامنىڭ شۇ قاتمال قاراشلىرىنىڭ قۇربانى بول دېمەكچىمۇ؟

قاتماللاشتۇرماق «قاتماللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئوبدان داۋاملىشۋاتقان سۆھبەتنى يېڭىدىن كەلگەن ھېلىقى ۋەكىل بىردىنلا قاتماللاشتۇرۇپ قويدى.

قاتماللاشتۇرۇلماق «قاتماللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ كۆتۈرۈپ چىققان تارىخ پاكىتلىرى تىزىملىكى بىلەن قاتماللاشتۇرۇلغان مۇردا تارىخ بولماستىن، ئاپتورنىڭ تەسەۋۋۇرىدا جانلاندۇرۇلغان، قىسمەت، ئىبرەت، ھېكمەت، ئىستەكلەر كۆكرەك قازىنىدا تاۋلاش جەريانىدا ئىجاد قىلىنغان، زامان چەكلىرى شېئىرىي كەڭلىك ئۇستىگە قۇرۇلغان چۆچەكلەر ئارقىلىق يورۇتۇلغان.

قاتماللاشماق پ. قاتمال ھالەتكە كەلمەك، قاتمال بولماق: بىرەر پارتىيە، بىرەر دۆلەت ياكى بىرەر مىللەت ھەممە ئىشتا كىتابتەككىلا ئاساسلىنىپ، ئىدىيە جەھەتتە قاتماللىشىپ قالسا، ئىلگىرىلەيلەيدۇ، ھاياتىي كۈچىنى يوقىتىدۇ.

قاتماللىق ئى. قاتمال ھالەت، قېتىپ قالغانلىق: ئاۋۇال كاللىدىكى قاتماللىقنى، ئاندىن ھاياتتىكى قاتماللىقنى بۇزۇش زۆرۈر.

قاتمۇقات ① قەۋەت - قەۋەت، قاتلاممۇقاتلام: سۇ سۈزۈك، گۈل گۈزەل، تاغلار قاتمۇقات، ھاياتلىق مەنبەسى بولغاچقا تۇيراق. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن جىق، ئارتۇق: ئىش كۆپ، ئادەم كۆچمەس ئاز بولغاچقا، قىينىچىلىقمىزمۇ قاتمۇقات ئىدى.

قاتناتماق «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىككى يىلدىن بېرى نەچچە بىچارىنى تىنماي قاتنىتىپ ئاۋارە قىلغىنى يەتمەمدۇ؟

قاتناش ئى ① يۈك ۋە يولۇچى توشۇش ئىشلىرى؛ تىرانسپورت: قاتناش قوراللىرى. قاتناش بىخەتەرلىكى. قاتناش قائىدىسى. قاتناش ساقچىسى. ② كۆچمە. تىرانسپورت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ياكى ئۇنى باشقۇرىدىغان ئورۇن، تارماق: —

هېلىقى جۈۋاينىمەكنى مەن ئوبدان بىلىمەن. ئىسمى مەردان، لەقىمى «جەرەن»، شەھەرلىك قاتناشتا شوپۇر. ھەممىلا ئادەمنىڭ جېنىغا تەگكەنى تەگكەن، ــ دېدى ھەجەر.

قاتناش- ترانسپورت قاتناش ۋە ترانسپورت: قاتناش - ترانسپورت ۋە پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى تەڭشەش داۋامىدا مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

قاتناشتۇرماق ① «قاتناشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىگە چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىۋاتقان ياش ئايالنى ئوقۇتتى، خىزمەتكە قاتناشتۇردى. ② ئېپىتماق، بەرمەك، بايان قىلماق: ئۇلار بۇ توغرىدا بولۇنغان مۇھاكىمىلەرگە پىكىر قاتناشتۇروپ ئۆزۈن پاراڭلاشتى.

قاتناشتۇرۇشماق «قاتناشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاتناشتۇرۇلماق «قاتناشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ كۆرسلارغا بىر يىل ئىچىدە 2840 تىن كۆپرەك پارتىيە ئەۋزاسى قاتناشتۇرۇلدى.

قاتناشچى ئى. قاتناشقۇچى: قۇرۇلتايىنىڭ قاتناشچىلىرى ــ ھەربىر ئىلىك خانلار پايتەخت قەشقەرگە توپلىنىشقا باشلىدى.

قاتناشقۇچى ئى. ئىشتىراك قىلغۇچى، داخىل بولغۇچى (يىغىن، سۆھبەت، زىياپەت قاتارلىقلارغا): يىغىنغا قاتناشقۇچىلار ئۇنىڭ ھەربىر سۆزىنى چوڭقۇر ئويلاپ ئولتۇراتتى.

قاتناشقۇچىلىق ئى. ئىشتىراك قىلىش، داخىل بولۇش: ئەنئەنىۋى دۆلەتلەرنىڭ يەر شارى ئىقتىسادىدىكى ئەھمىيەتلىك ۋە قاتناشقۇچىلىق رولى تۇراقسىز، ھەتتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغان پائالىيەت بىرلىكىگە ئايلىنىپ قالدى.

قاتناشماق I پ. ئىشتىراك قىلماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق؛ كىرمەك، قوشۇلماق: سۆيىتاي بىلەن مىجىت كۇندۇزدىكى تويغا قاتنىشالمىغان بولسىمۇ، كەچكى ئولتۇرۇشقا قاتناشتى.

قاتناشماق II «قاتنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھازىر ئۇلار ئۆز گۈناھىنى يوقىتىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە قاتنىشىپ، ئۆزلىرىگە پاناھ بولىدىغانلارنى ئىزدەۋاتىدۇ.

قاتنىماق پ. تەكرار بېرىپ - كەلمەك، يۇرۇپ تۇرماق، ئۇيان - بۇيانغا ئۆتمەك؛ ماڭماق؛ ئۇچماق: ئۇرۇمچى بىلەن بېيجىڭ ئوتتۇرىسىدا ئايروپىلان قاتناپ تۇرىدۇ.

قاتۇرما ئى. كىيىمنىڭ سۈپەتلىك ۋە كۆركەم كۆرۈنۈشى ئۈچۈن ئىككى مۇرىگە قويۇلىدىغان ھەمدە پاختا، سارۇچكا قاتارلىقلاردىن ئۇچ بولۇك شەكلىدە تەييارلىنىدىغان بىر خىل بۇيۇم: ــ ئۆزگىرىش چوڭ، ئىشلار ئالدىراش، يوقلاپ كېلەلمىدىم، ــ دېدى جۈمە مۇرىسىگە قاتۇرما قويۇلغان زەڭگەر دىكا چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنى يېشىپ.

قاتۇرماق ① «قاتماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىگەن - كەچتە قار ئۈچقۇنلىرى بىلەن ئاقۇچ تۇمانغا ئايلانغان شۇنىڭغان ھەممە يەرنى ساپالدەك قاتۇرۇۋېتىتتى. ② تەكلىمەك، ئورناتماق؛ توختاتماق: بىز تاش بىلەن قەبرە قاتۇرۇپ، ئۈستىگە قىزىل لاتا بىلەن كىچىك بايراقچە قادىدۇق.

قاتۇرۇشماق «قاتۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەزىدە كېچە - كېچىلەپ خەمىتىنىڭ ئۆيىدە خىمىيە پېنى ئۈستىدە، ماددىلارنىڭ تەركىبى، تۈزۈلۈشى، بىرخىل ماددىنىڭ ئىككىنچى بىرخىل ماددىغا ئايلىنىش قانۇنىيەتلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇشاتتى.

قاتۇرۇلماق «قاتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سەككىز تۇتۇن گۈرىستانلىقىدا ئۇنىڭغا مەخسۇس سېمونت قەبرە قاتۇرۇلدى.

قاتىرغا رەۋ ① بىر - بىرلەپ، بىر قاتار قىلىپ، يانمۇيان: ئۇينىڭ تۆت تېمىغا داھىيلارنىڭ سۈرەتلىرى قاتىرغا چاپلانغانىدى. ② كەينى - كەينىدىن، بىرلا ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىدە ئۇزۇلمەي، بىرخىل ھەرىكەت بىلەن: تاماقتىن كېيىن تاماشا سارىيىدا ئويۇن كۆرسىتىلدى. بىرلەشكەن ساز، قوشما غەزەللەر، يالغۇز ۋە قوشما ئۇسسۇللار توختىماي قاتىرغا داۋام قىلدى.

قاتىل ئى [ئە] ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى: ئۆزۈمنى ياخشى كۆرگەن ئاق كۆڭۈل قىزنى بوغۇپ ئۆلتۈرگەن قاتىل مەن ئۆزۈم! ...

قاتىلاق سۈپ. جىددىي، ئالدىراش، جىددىيلىكنى تەلەپ قىلىدىغان: بۇ كۈنلەر قاتىلاق چاغلار تۇرسا، قانداق ئادەم تېلېفون قېشىدا ئولتۇرىدۇ؟

قاتىلاقچىلىق ئى. جىددىي، قاتىلاق ھالەت، ئالدىراش-چىلىق: قاتىلاقچىلىقتا چاچ - ساقلىنى ئالدۇرۇشقا ئولگۈرمىگەن بۇ ئادەم مەنسۇرنىڭ خىيالىدا رۇئايەتلەردىكى خىزىرنى ئەسلىتەتتى.

قاتىللىق ① ئى. ئادەم ئۆلتۈرۈش قىلمىشى: شاھ ئالدىدا سىرنىڭ تەكتىنى، ئەينى پېتى ئېيلەپتۇ بايان. قاتىللىقنىڭ چىگىش تۈگۈنى، شاھ كۆڭلىدە بولۇپتۇ ئايان. ② سۈپ. ئادەم ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن تەييارلانغان ياكى شۇ مەقسەتتە ياسالغان: قاتىللىق قىلىچىنى چىقىرىپ ياندىن، قەستلىدى ۋەتەننى قانغا بوياشقا، بولۇشتى بۇزماقچى گۈل بېغىمىزنى، زۇلمەت ھۇجۇمىنى چىللاپ بۇياقتا.

قاچا ① ئى. غىزا، تاماق ئۈسۈلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى، كۆپىنچە چىنىنى كۆرسىتىدۇ: ئالتۇن بېشىك ئامان بولسا، ئالتۇن قاچىدا سۇ ئىچەرسەن (ماقال). ② ئى. نەرسىلەرنى قاچىلاپ، ئېلىپ قويغىلى بولىدىغان ئىچى بوش نەرسە: ئۇلار ئەمدى پۇشايمانىنى ئالدىغان قاچا تاپالمايۋ، ئۆز - ئۆزىگە ئۆكۈنۈشۈپ ھەسرەت چەكمەكتە ئىدى. ③ ئى. تىكىش ماشىنىسىنىڭ بىر ئۇچى بوي ئوقىنىڭ بىر دولىسىغا، بىر ئۇچى چىش ئارقىلىق سۈرۈش ئوقىغا تۇتىشىپ رەختنى ماڭدۇرۇپ بېرىدىغان سايمىنى. ④ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: قارنى ئېچىپ ھالى قالمىغان ھۈرۈنلار پۇل چىقىرىشىپ بىر نان، بىر قاچا قېتىق سېتىۋاپتۇ.

قاچار ئى. دىيال . مەكىز، يۇز.

قاچاق ① سۈپ. قاچقان، قېچىپ يۈرگەن: قاچاق ئەسكەر. ② ئى. قاچقۇن: ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ: ــ مەن ۋاپاسىزلىق قىلىپ قويغان بىر قاچاق ئىدىم، جانابلىرىنىڭ ئىلتىپاتى سايىسىدە ياشاپ قالدىم، ــ دېدى.

قاچاقلىق ئى. قېچىپ يۈرگەن يەردىكى، شارائىتتىكى ھايات؛ قېچىش، قېچىپ يۈرۈش: ئۇنىڭ 20 يىللىق ئۆمرى قاچاقلىقتا ئۆتتى.

قاچا- قومۇچ ← **قاچا- قۇچا:** ئەرلەر سۆھبەتكە، رابىيەم ھەرىكەتكە چۈشتى. ئۇ قاچا - قومۇچلارنى جايلاپ بولغاندىن كېيىن لېگەندە لىق ئۆزۈم كۆتۇرۇپ كىردى.

قاچا- قۇچا قاچا ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ مەكتەپتىن كېلىپلا ئالدىراپ - تېنەپ تاماق ئېتىپ، قاچا - قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ياكى تاپشۇرۇق تەكشۈرۈشكە ياكى كىتاب ئوقۇشقا باشلايتتى.

قاچان ئال ① قايسى ۋاقىتتا، قايسى چاغدا: — سىلەر قاچان دېسەڭلەر شۇ چاغدا توي بولسۇن، — دېدى ئۇ. ② جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىپ «ناھايىتى ئۇزاق بولدى، كۆپ ۋاقىت بولدى» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: مەن كەلگىلى قاچان، سىز مانا ئەمدى كېلىپسىز.

قاچانقى ئال. قايسى ۋاقىتتىكى، قايسى چاغدىكى: — قاچانقى گەپنى قىلمىسىز، — دېدى ھېلىقى كىشى سېمىز قورساققا ھومەيىپ.

قاچانلىققا ئال. قانداق ۋاقىتتا، قانداق چاغدا، قاچان: قاچانلىققا بارساڭ بارىۋەرگىن، مەن دائىم ئۆيدە تۇرىمەن.

قاچانلىكى ئال. قايسى چاغدا، قايسى ۋاقىتتا، قاچان: ئۇنىڭغا قاچانلىكى قارىسىڭىز، ئەنە شۇنداق ياسىنىپ، گىدىيىپ يۈرىدۇ.

قاچانىكى ئال ← **قاچانلىكى**: سەن قاچانكى مەن قويغان يەردىن تاشنى ئېلىپ كەمبەغەللىنىڭ كۆزىگە ئېتىپ قۇيۇۋەتسەڭ، مېنىڭ ساڭا گېپىم يوق.

قاچ ـ قاچ بىرەر ئەندىشە ياكى ۋەھىمە سەۋەبىدىن بىرەر جايدىكى ئاھالىنىڭ تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىش ھادىسىسى، قېچىش ۋەقەسى: قاچ ـ قاچ بولغان ئاخشىمى ھېچكىم سۇ ئېلىۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەنىدى.

قاچاق سۈپ. قاچىدىغان، قېچىپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن؛ قېچىشقا ماھىر: سىز بىر قاچاق، نېرى ـ بېرى ماڭا تىل ئۇچىدا بىرنېمە يازغاندەك بولۇپ قاچتىڭىز.

قاچاقلىق ئى. قېچىپ يۈرىدىغان مىجەز، خۇي: قاچاقلىق ئۇنىڭ ئادىتى ئىدى.

قاچقۇن ئى ① جازا ياكى جازا ئورنىدىن، تۇتقۇنلۇقتىن قېچىپ، يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن كىشى؛ قاچاق: يوشۇرۇن پوست ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتە ھوقۇقىغا بىنائەن قاچقۇنلارغا ئاپتوماتتىن ئوت ئاچتى. ② <ھەرب> ئۆز مەيلىچە قىسىمدىن ئايرىلغان ياكى ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قاچقان ئەسكەر: ياق، مەن ئۇ تەرەپكە بارمايمەن، مەن قاچقۇنمەن. // بۇ شايكىغا قاچقۇن ئەسكەرلەر ۋە كونا ساقچىلارمۇ كېلىپ قوشۇلدى. ③ ئۆز بۇرچىنى، زىممىسىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىنى بېجىرىشتىن باش تارتىپ ياكى بىرەر ۋەھىمىدىن قورقۇپ قاچقان كىشى: ئۇنىڭ يەككە ـ يېگانە ئوغلى قاچقۇن ـ خائىن بولۇپ چىقتى.

قاچقۇنلۇق ئى. يوشۇرۇنۇش، قېچىپ يۈرۈش ھالىتى: ئەمدى ئۇققانسەن، ئاكا، مەن قاچقۇنلۇقتا يۈرگەن بىر ئادەم. تەقدىر مېنى يەنە نېمە كويلارغا سالىدۇ، بىلمەيمەن.

قاچماق پ ① خەۋپ ـ خەتەردىن، ۋەھىمىدىن ساقلىنىش ياكى ئۆزىنى دالدىغا ئېلىش، قوتۇلۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ ئۇلاردىن يىراقلاشماق، باشقا يىراق بىرەر تەرەپكە ماڭماق: ئېچ مايماقنى ئېلىپ قاچ، تاش مايماقنى تاشلاپ قاچ (ماقال). ② ئۆزىنى چەتكە ئالماق، يىراقلاشماق: ياخشىغا يانداش، يامانىدىن قاچ (ماقال). * ئىملىقتىن قاچ، مەزىنلىكنى تالاش (ماقال). ③ تۇرمە، سولاق قاتارلىقلاردىن بىلدۈرمەي، يوشۇرۇنچە قۇتۇلۇپ چىقماق: بۇ كىشى تۇرمىدىن قاچقان كىشىگە ئوخشاپ تۇراتتى. ④ يىراقلاشماق؛ نېرى كەتمەك: مەركەزدىن قېچىش كۈچى. * تام سەل قېچىپ قاپتۇ، تىرەك قويۇپ قويۇڭلار. ⑤ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك، ئاجرالماق، ئۆزىنى تارتماق: ئۇ بارغانسېرى بىزدىن قېچىۋاتىدۇ. بۇنىڭ نېمە ئۇچۇنلۇكىنى مەنمۇ بىلمەي قالدىم. ⑥ مەسئۇلىيەت ياكى شۇ قاتارلىقلارنى تەرك ئەتمەك، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتماق، ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆزىنى چەتكە ئالماق: — بۇ جاۋابكارلىقتىن قېچىش، — دېدى قاسىم يەر ئاستىدىن باشلىققا قاراپ غۇدۇراپ. ⑦ يوقالماق، يوق بولماق، كەتمەك؛ كېمەيمەك، ئازايماق، دەرىجە جەھەتتە تۆۋەنلىمەك: تاۋى قاچماق. بەرىكىتى قاچماق. * ئاچچىق كەلگەندە ئەقىل قاچىدۇ (ماقال). * ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ (ماقال).

قاچۇرماق «قاچماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەلىمە ئەكىسىچە پېتىپ كەلگەندە ھېچنېمە دېمەي ئۆزىنى قاچۇراتتى.

قاچۇرۇشماق «قاچۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — تېخى مەندىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇشۇپ كېتىشىپتۇ، ئۇنداق مايماقلارغا مەن بىر چاپلىشۋالىدىغانىدەك! — دېدى ئۇ ۋە بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

قاچۇرۇلماق «قاچۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر قۇرۇق ھەيۋە بىلەن دۇشمەن لەشكەرلىرى قاچۇرۇلۇپ، بۇ كەنت پارتىزانلار تەرىپىدىن كونترول قىلىندى.

قاچىلاتماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ خىزمەتكارلىرىغا ئاشلىقنى قاچىلىتىپ تەخ قىلىپ قويدى.

قاچىلاشماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئورما كېلىشى بىلەنلا قەرزلىرىنى تۆلەپ، ئاشقان ئاشلىقىنى كات سانduققا قاچىلاشتى.

قاچىلانماق «قاچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ۋوي دادىسى، نېمە قىلغانلىرى بۇ؟ — دېدى ئۇ قولىدىكى سۇت قاچىلانغان كۇرۇشكىنى دېرىزىگە قويۇۋېتىپ.

قاچىلىماق پ. بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىگە جايلاشتۇرماق، سالماق، يۈكلىمەك، باسماق؛ تولدۇرماق: ئەتىسى چۈشلۈك دەم ئېلىشتا مەن يوغان بىر سومكىغا لىق قەنت ـ ناۋات قاچىلىدىم ـ دە، ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم.

قادا ئى. دىيال. قاردا مۇز قىرىندىسى بىلەن قېتىقنى شىرنىگە ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان بىرخىل ئىچىملىك.

قاداتماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — چاپىنىڭغا تۇگمە قادىتىۋالساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى مۇئەللىم ئۇنى تەنقىدلىگەن تەلەپپۇزدا.

قاداشماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئۇچ ـ تۆت قاداقچى ھەدەپ چىنە ـ قاچىلارنى قادىشۇاتاتتى.

قاداق I ① مىق. ئېغىر لىق ئۆلچەم بىرلىكى. مىقدارى 0.454 كىلوگرامغا تەڭ كېلىدۇ: بىر قاداق گۆش. ئۇچ قاداق ماي. ② ئى. قاداقلاپ ئۆلچەيدىغان تارازا.

قاداق II ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇزاق ۋاقىت سۇركىلىشى بىلەن تېرىدىكى مۇڭگۈز قەۋىتىنىڭ ئېشىشى نەتىجىسىدە پۈت ۋە قول ئالقانلىرى ياكى پۈت بارماقلىرى يۇزىدە پەيدا بولىدىغان قاتتىق ھالەتتىكى ئۇششاق قاپارتقۇ. باسقاندا ئازراق ئاغرىتىدۇ: قاداق باسماق.// ھارۇنكەش ئەلەم بىلەن مىيىقدا كۆلۈپ قويدى ـ دە، يوغان قاداق ئالقانلىرىدا ساقلىنى سلاپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

قاداق III ئى. سۇنغان فارفۇر بۇيۇملىرىنى ياماش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مىخ. ئادەتتە مىس ياكى تۆمۇردىن ياپىلاق ھەم ئەگمەچ، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق قىلىپ ياسىلىدۇ: قاداق سالماق. * سۇنغان ئەينەكنى قاداتقان بىلەن قاداق تۇتمايدۇ، ئەمدى مېنى تولا خاپا قىلمىسىلا.

قاداق Ⅳ ئى. ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن ياسىلىپ باش كىيىمگە تاقۇبلىنىدىغان بىر خىل زىننەت بۇيۇمى: ئالتۇن قاداق. قاداق دوپپا.

قاداقتاش ئى [قاداق + تاش] ① نەرسىلەرنىڭ ئېغىرلىقىنى قاداق بىلەن ئۆلچەشتە قاداقنىڭ پەللىسىگە قويۇلىدىغان تاش. ھەر خىل ئۆلچەمدە بولىدۇ. ② <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈش-تىكى قوشۇمچە مەشىق ئەسۋابى. ئادەتتە نەشپۈت شەكىللىك تۆمۈرگە يېرىم ھالقا شەكىللىك تۇتقۇچ ئورنىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، ئېغىرلىق ئۆلچىمىمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

قاداقچى ئى. سۇنغان فارفۇر بۇيۇملىرىنى قاداشنى كەسىپ قىلغان كىشى: بىر دەمنىڭ ئارىلىقىدىلا بۇ ھويلا خۇددى بىر كىچىك بازارغا ئايلىنىپ كەتتى. بالىلار، ئانىلار، قىز ژە چوكانلار قاداقچىنى ئورىۋالغانىدى.

قاداقچىلىق ئى. سۇنغان فارفۇر بۇيۇملارنى قاداش، ياماش ئىشى، كەسپى: قاداقچىلىق قىلماق.

قاداقلاشماق پ. قاداق ھالەتكە كەلمەك، قاداق ـ قاداق بولۇپ كەتمەك: قاداقلىشىپ كەتكەن چويۇندەك ئېغىر بارماقلار بالىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چىقىرىۋەتتى.

قاداقلىق Ⅰ سۈپ. مەلۇم قاداق ئېغىرلىقتىكى، مەلۇم قاداق كېلىدىغان: بۇ توپلار قەشقەردە قۇيۇلغان، ئاغزىدىن ئوقلىنىدىغان برونزا توپلار ئىكەن، بىرىگە 18 قاداقلىق، يەنە بىرىگە 12 قاداقلىق ئوق چۈشىدىكەن.

قاداقلىق Ⅱ سۈپ. قادىقى بار، قاداق چۈشكەن، قاداق باسقان: باغلاردا، ئورمانلاردا دەل ـ دەرەخلەر، سۇ يۇگۇرۇپ بىخ سۈرۈپ-تۇ غۇدۇر ـ بۇدۇر. قاداقلىق قوللىرىدا سىيپاپ ئۇنى، كۈلىدۇ بوۋام راسا قىلىپ ھۇزۇر.

قاداقلىق Ⅲ سۈپ. قاداغان، قاداپ قويۇلغان: قاداقلىق چىنە.

قاداقلىق Ⅳ سۈپ. قاداپ قويۇلغان، ئورنىتىلغان: پارتىزانلارنىڭ ھەممىسى ئۆچىغا نەيزە قاداقلىق مىلتىقلار بىلەن قوراللانغانىدى. // ئۇنىڭ مەيدىسىدە قۇرۇلتايىنىڭ ژەكلى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان قىزىل پەتتە تېخىچە قاداقلىق تۇراتتى.

قاداڭ سۈپ. دىيال. قاتمال؛ ئۇدۇر ـ بۇدۇر، قوپال.

قاداڭشماق پ. دىيال. قاتماللاشماق، قوپاللاشماق.

قادالماق «قادىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تىكەن بولۇپ پۇتقا كىرگۈچە، چىمەن بولۇپ باشقا قادال (ماقال).

قادۇرغۇچ ئى. قاۋانىنىڭ ئاستىنقى ئېغىكىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۆتكۈر چىشى، يارىدىغان پىچىقى.

قادىر [ئە] ① سۈپ. قۇدرىتى، قۇدرەتلىك، كۈچى يېتىدىغان: قادىر بولماق. * بۇ كىشى ماشايىخ ـ مالائىكىلەرنىڭ قوللىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلىشقا قادىر ئىكەن! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قادىغاللىماق پ. دىيال. دېۋەيلىمەك، ھۇرپىيىپ، دېۋەيلەپ كەلمەك.

قادىلىشماق «قادالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆزۈڭگە قادىلىشىپ تۇراتتى، ئەمما مېنىڭ ئۇلارغا بىرنېمە دېگۈم كەلمىدى ـ دە، ئاستا ئارقامغا ياندىم.

قادىماق پ ① سانجىماق، تىقماق؛ سالماق: پىدائىيلار تۆمۈر-چىلەرگە نەيزە ياستىپ، ئۇنى چەنزىلەرنىڭ ئۆچىغا قادۇبلىشقانىدى. ② تىرىمەك، تاقىماق، تىركىمەك: «نامازشام خىزرى» بىلەن چېقىر كۆز تەڭلا ژاقىتتا تاپانچىلىرىنى بۇ يوچۇن ئادەمنىڭ مەيدىسىگە قادىدى. ③ تىكلەپ ئورناتماق، تىك قىلىپ جايلاشتۇرماق، تىكلىمەك: ئۇلار سېپىل ئۈستىدىكى جەڭدە قۇربان بولغانلارنىڭ قەبرىلىرىگە تۇنۇگۈن كەچتە قاداپ قويۇلغان خاتىرە تاختايلىرىنى كۆردى. ④ چاپلاپ، مىخلاپ، تىكىپ ياكى باغلاپ ئورناتماق، چاپلىماق، تاقىماق: بالىنىڭ قىشلىق كىيىملىرى پۈتتى، تۈگمىلىرىنى قاداپ بەرسەكلا بولىدۇ. ⑤ تىكمەك، ئۇدۇللىماق، توغرىلىماق (كۆز ھەققىدە): ئۇ لېۋىنى چىڭ چىشلەپ، كۆزىنى ماڭا نەشتەردەك قادىدى. ⑥ سۇنغان فارفۇر بۇيۇملارنى قاداق مىخ بىلەن ياسىماق، قاداق سالماق: ئاۋۇت قاداقچى بىر چىنىمىزنى قاداپ بەردى.

قار ئى ① <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0℃ تىن تۆۋەن بولغاندا، ھاۋا قاتلىمىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىپ، ھاۋا بوشلۇقىدىن چۈشىدىغان ئاق رەڭلىك كىرىستال. كۆپىنچە ئالتە قىرلىق بولىدۇ: قار ياغماق. قار ئۇچقۇندىماق. ② يەر يۈزىنى قاپلىغان شۇ خىل كىرىستال قاتلىمى: قار تېيىلىش تەنھەرىكىتى. قار كۆچكۈنى.

قار كۆچكۈنى <مېتېئور> ئېغىز تاغ ئۈستىدىكى زور قار پارچىلىرىنىڭ يىمىرىلىپ چۈشۈش ھادىسىسى: ـــ «قار كۆچكۈنى» دېگەن رومانىنى قار كۆچۈش ئاپىتىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، بېشىمدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن يازغانىدىم، ـــ دېدى مەدەنقۇل ئاكا مۇنىرەنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ.

قارا Ⅰ ئى ① ئوق ئاتقاندا چەنلىنىدىغان نەرسە، نىشان: قارىغا ئالماق. قارىغا ئاتماق. ② ئوق ئېتىشنى مەشىق قىلغاندا چەنلىنىدىغان قارا تاختا. يۈزىدە رەت تەرتىپى سىرتىدىن ئىچىگە قارىتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئون دانە مەركەزداش چەمبەر بولۇپ، ھەربىر چەمبەر بىردىن نومۇرغا ژەكىللىك قىلىدۇ. 10 ـ چەمبەر ئۇنىڭ ئەڭ مەركىزىگە جايلاشقان. ئاتقاندا ئوق 10 ـ چەمبەرگە تەگسە، دەل تەككەن بولىدۇ.

قارا Ⅱ ① سۈپ. كۆمۈر ياكى قازان كۈيىسى رەڭگىدىكى، «ئاق»نىڭ ئەكسى: قارا چاچ. قارا قازان. قارا تاش. ② ئى. كۆچمە. تۆھمەت، بوھتان، بەتنام: قارا چاپلىماق. ③ ئى. كۆچمە. كۆلەڭگە، سىيما، سايە؛ چىراي ـ شەكىل: قارىسى كۆرۈنمەك. * ھايا-تىمدا بالا قارىسى كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈن، كۆز ئالدىمدىكى سۆيۈملۈك پەرزەنتىمنى ياخشى كۆتۈۋالغۇم كەلدى. ④ سۈپ. كۆچمە. زۇلمەتلىك، ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، مۇشەققەتلىك، ئېغىر قىيىنچىلىقلاردا ئۆتكەن: ئۇ نېمە قىلىشنى ـــ خورلانغان، ھاقارەتلەنگەن قىزىنى قايسى يوسۇندا بەزلەشنى، بۇ قارا كۈنلەرنى قانداق قىلىپ ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيتتى. ⑤ سۈپ. كۆچمە. بەختسىز، تەتۈر، شور، ئوڭ كەلمىگەن: قارا پېشانە. قارا تەقدىر. ⑥ سۈپ. كۆچمە. ياۋۇز، ژەھشىي؛ ئادالەتسىز: قارا كۈچ. قارا سىياسەت. ⑦ سۈپ. كۆچمە. ھېچنېمىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقان ياكى مال ـ ئوقىتى يوق: قارا يېتىم. ⑧ ئى. كۆچمە. كۆزنىڭ قارىچۇق قىسمى: ئەي يۈرىكىمنىڭ پارىسى، ئىككى كۆزۈمنىڭ قارىسى، سېنىڭ ئىشىڭ كۆڭلۈمنى مۇھەببەت قارمىقىغا ئىلىۋالدى. ⑨ ئى. كۆچمە. قازان قاتارلىقلارنىڭ ئاستىنقى يۈزىدە ئوت كۆيگەن چاغدا پەيدا بولىدىغان قارا رەڭلىك پاراشوكسىمان نەرسە؛ كۈيە: ئۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۆگزىگە چىقىپ، بىر پارچە ئەينەككە قازان قارىسى سۈركەپ قۇياشقا قارىدى. ⑩ ئى. كۆچمە. ياغاچچىلىقتا قارا بويالغان

ئىنچىكە يىپ بىلەن ياغاچنىڭ يۈزىگە چېكىپ چىقىرىلغان سىزىق، ئىز: ئۇستىسىنىڭ سۆزلىرى ئاڭا ياقمىدى، شۇڭلاشقىمۇ ياغاچنىڭ قارىسىنى ئۇنتۇپ رەندە سالمۇھەردى. ⑪ ئى. كۆچمە. گۇمان، شەك، داغ: كۆڭۈللەرگارا قالمىسۇن قارا، سىناشقا يارا ھەقنى مىزان قىل! ⑫ ئى. كۆچمە. ئۆلۈم ـ مۇسىبەت ئىشلىرىدا مۇسىبەت ئىگىلىرى ئۆز قايغۇلىرىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كىيىۋالىدىغان، قارا رەختلەردىن تىكىلگەن قارىلىق كىيىم؛ قارا لاتا: بىلىكىگە قارا باغلىماق. ⑬ ئى. كۆچمە. توغرا بولمىغان، خاتا، ناھەق ئىش ـ ھەرىكەت: ـــ ئەمدى چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، ئاق بىلەن قارىنى پەرق ئېتىپ ئىش قىلىڭ، ـــ دېدى ئۇ قىزىنى ئەيىبلەپ. ⑭ ئى. كۆچمە. ئۆلۈم ـ مۇسىبەت مەزگىلىدىكى قايغۇ ـ ماتەم؛ قارا تاپقان كىشىگە تۇتۇلغان قايغۇ ـ ماتەم مەزگىلى: قارىسىنى سۈندۈرماق. ⑮ ئى. كۆچمە. شاھمات تاختىسىدىكى قارا بويالغان كاتەكچە: ـــ ھەي، نېمە قىلىۋاتىسەن، ئاقتا تۇرغان ئات يەنە ئاققا چۈشەمدۇ؟ تۇز ماڭمامسەن، ئاقتىكى ئات قارىغا چۈشىدۇ جۇمۇ! ـــ دېدى ئۇ باتۇرغا ھوميىپ. ⑯ ئى. كۆچمە. شاھمات ئويۇنىدىكى قارا رەڭلىك ئۇرۇقچىلار: ـــ قارىنى ئالامسەن ئاقنىمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ مەندىن سوراپ.

قارا Ⅲ سۈپ. چوڭ، كاتتا؛ ئۇلۇغ: قارا ماشىنا، قاراخانىيلار سۇلالىسى.

قارا باسماق ① ئۇخلاۋېتىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆرمەك: تۆرەم چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنى قارا باسقانىدى. ② پالاكەتكە يولۇقماق؛ نەس باسماق، قىلغان ـ ئەتكىنى ئەپلەشمەي قالماق: ـــ ھېلىقى سېۋەت باش، تەمبۇر پاچاق شەيتان قاچان مۇشۇ ئۆيدە ئاپىرىدە بولدى، تۆرەمنىمۇ شۇنىڭدىن باشلاپ قارا باستى، ـــ دېدى مارىخان ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ تۇرۇپ، ـــ ئۆيىمىزنىڭمۇ بەرىكىتى ئۇچتى.

قارا تىزىملىك زىيانكەشلىك قىلىش مەقسىتىدە ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت تەرىپىدىن تۇرغۇزۇلغان ئىنقىلابچىلارنىڭ، ئادالەت تەرەپدارلىرىنىڭ رويخېتى: قارا تىزىملىكتىكى كىشىلەر.

قارا سانماق يامان غەرەزدە بولماق، ساداقەتسىزلىك قىلماق: ئىسمائىل رەۋەندىمۇ ئىش ھەققىنى ئوبدان بېرەتتى، مەسۇممۇ ئۇنىڭغا قارا سانمايتتى.

قارا قورساق بىلىمسىز، ساۋاتسىز، نادان: ئۇ قانخور جاللات ئەسلىدە ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيدىغان قارا قورساق بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنى سىپايە ـ لاتاپەتلىك ۋە تالانتلىق كۆرسىتىشكە ئامراق ئىكەن.

قارا قول ① جىنايەت سادىر قىلغان ياكى سادىر قىلىش غەرىزىدە تۇرغان ئادەم؛ دۇشمەنىنىڭ قولى؛ زوراۋانلىق، ياۋۇز ـ لۇق قىلىش ئۇچۇن ئىشلەتكەن ۋاستە: مېنىڭچە، بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدە چوقۇم يامان ئادەملەرنىڭ قارا قولى بار. ② كۆچمە. جىنايەتچى، خەلق مەنپەئەتى، ھەقانىيەت، ئەركىنلىككە دۇشمەن بولغۇچى: ئادىل ياۋاشلىق بىلەن جىنايەتنى تونۇپ، پەردە ئارقىسىدىكى قارا قولنى ئىقرار قىلىپ تاپشۇرمىسا، ئىت بېشىنى يانجىپ تاشلايمىز.

قارا نوپۇس ئىسمى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ نوپۇس خاتىرىسىگە يېزىلمىغان، نوپۇس ئىسپاتى بېرىلمىگەن كىشى: ـــ ئەمدى تۇغسىڭىز، بالىڭىز قارا نوپۇس بولىدۇ جۇمۇ، دەققەت قىلىڭ، ـــ دېدى ئۇ كۇلۇپ.

قارىغاكەتمەك ناھەق ئەيىبلەنمەك، تۆھمەت قىلىنماق: مەن بۇ يىگىتنىڭ«ئوغرى» بولۇپ قالغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، ئۇ چوقۇم قارىغا كەتتى.

قارىسىنى ئۇشتۇماق قارىلىق تۇتقانلار چىگكەن، باغلىغان ئېقىنى يېشىپ مۇسىبەتنى ئاخىرلاشتۇرماق: ـــ ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولمايدۇ ئاداش، ھەسرەت چېكىۋەرمە، بۇگۈن قاراڭغۇ ئۇشتۇيلى، ـــ دېدى ئۇ.

قاراتما سۈپ. بىرىكمىگە قارىتىلغان، بىرىكمىگە ئىشارەت ياكى چاقىرىق بولىدىغان: قاراتما سۆز.

قاراتماق ① «قارىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز «خاڭچى ناخشىسى»نى ياخراتتىڭىز، زاۋۇتتىن خامانغىچە ئاڭلاتتىڭىز. ئەل ئۇچۇن تەر ئاققۇزۇپ كۆمۈر قازغان ـ خاڭچىغا بىزنى ھەيران قاراتتىڭىز. ② توغرىلىماق، ئۇدۇللىماق، نىشانلىماق: تىلىۋالدى غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ، دۇشمەن ئەسكىرىگە ئاپتوماتنىڭ ئۇچىنى قاراتتى. ③ كۆچمە. قوللانماق، يۈرگۈزمەك: چەتكە قاراتقان سىياسەت.

قاراتملىق ئى. بىۋاستە ھالدا مەلۇم تەرەپنى مەركىزىي نىشان قىلىش ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى؛ مەركەزلىك، نىشانلىق، ئېنىق بىر نۇقتىغا قارىتىلىش: قاراتملىقى بار.

قاراچاي ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار رۇسىيەنىڭ قاراچاي ـ چېركەس ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۆپكى ئاھالىسى، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدۇ، سلاۋىيان يېزىقىنى قوللىنىدۇ، ئىسلام دىنىنىڭ سۈننىيلەر مەزھىپىگە مەنسۇپ، ياۋروپا ئىرقىنىڭ كاۋكاز تىپىغا كىرىدۇ. 2008 ـ يىلىدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 220 مىڭ بولۇپ، ئۇنىڭ 192 مىڭى رۇسىيەدە ياشايدۇ. قالغىنى باشقا جۇمھۇرىيەتلەردە تارقاق ھالەتتە ياشايدۇ.

قاراچايچە ① سۈپ، قاراچاي تىلى ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: قاراچايچە كىيىم. قاراچايچە ئۇسۇل. قاراچايچە ئادەت. ② ئى. قاراچاي تىلى: ئۇ قاراچايچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ دەۋ. قاراچاي تىلىنى ئىشلىتىپ، قاراچاي تىلىدا: قاراچايچە سۆزلىمەك.

قاراخان ئى [قارا + خان] <تارىخ> «بۈيۈك، قۇدرەتلىك خان» دېگەن مەنىنى بولۇپ، مىلادىيە 927 ـــ 1212 ـ يىللىرى ئۆتكەن قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ خانلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

قاراخانىيلار ئى <تارىخ> قاراخانىيلار سۇلالىسى.

قاراخانىيلار خانلىقى <تارىخ> ← **قاراخانىيلار سۇلالىسى.**

قاراخانىيلار سۇلالىسى <تارىخ> مىلادىيە 9 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەر قۇرغان ھاكىمىيەت. ئاساسچىسى سۇلتان ئابدۇلكەرىم سۇتۇق بۇغراخان. تارىخ گۇللەنگەن مەزگىللىرىدە ئۇنىڭ تېررىتورىيەسى ھازىرقى تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرا ۋە غەربىي قىسمى، ئىلى ـ مىڭلاق ۋادىسى ۋە بالقاش كۆلىنىڭ جەنۇبى، چۇ دەريا‌سى ۋادىسى، ئىسسىقكۆل ئەتراپى، شۇنىڭدەك ماۋەرائۇننەھرنىڭ شەرقىدىكى رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. يازلىق پايتەختى قەشقەر، قىشلىق پايتەختى بالاساغۇن بولغان.

قارار [ئە] ① ئى بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەققىدە قوبۇل قىلىنغان خۇلاسە؛ ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم تېپىلغان قەتئىي

پىكىر، ئەھدە، نىيەت، توختام ۋە ئۇلارنىڭ تېكىستى: بىر قارارغا كەلمەك. قارار قىلماق. * يېڭى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى شۇ قارارغا كېلىپ تۇرۇشىغا قازىنىڭ ئادىمى كېلىپ ئىشكىنى قېقىپتۇ. ② ئى. تاقەت، چىدام؛ تىنچلىق، ئاسايىشلىق، ئارام: قارارىنى يوقاتماق. قارارى ئۇچماق. ③ ئى. تۇرار جاي، توختايدىغان جاي؛ مەنزىل: يىراق بولسا، يېقىن بولسا، قارارىم يوقتۇر. مەن يارمىنى كۆرۈۋالسام، ئارمانىم يوقتۇر. ④ مىق. قېتىم، نۆۋەت: مەكتەپتە 64 قارار قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىلىپ، 2544 نەپەر ئوقۇتقۇچى ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

قارارسىز سۈپ ① قارار قىلىنمىغان، قارار چىقىرىلمىغان: بۇنداق قارارسىز ئىشنى ئۆز بېشىمچىلا قىلسام بولمايدۇ دەپ ئويلايتتىم. ② بەلگىلىك ۋاقتى يوق، ۋاقىتسىز: ياخشى يەرنى تېپىپ ئۇ، ئۇخلىماقتا قارارسىز.

قارارسىزلانماق پ. ئارامنى، تىنچلىقنى يوقاتقان؛ بىقارار، بىتاقەت بولماق: مەلىكە بۇدۇر يىگىتكە بىر مەرتىۋە قاراپ مانا مەرتىۋە «ئاھ!» ئۇرۇپتۇ. يۈرىكى قىنىغا سىغماي ئويناپ كېتىپتۇ. دىلى قارارسىزلىنىپ، پۈت ـ قوللىرى بوشىشىپتۇ.

قارارسىزلىق ئى. قارارسىز ھالەت: قامەتلىك ۋە قاپاقلىرى سېلىنغان ساقچىلار جىم تۇرۇشاتتى، ئۇلاردىن قانداقتۇر قارارسىزلىق سېزىلەتتى.

قارارگاھ ئى [ئە + پ] تۇرار جاي، قونالغۇ: ئۇ ئەتىگەندە يولغا چىقىپ، كەچ كىرگەندە قارارگاھقا يېتىپ باردى.

قارارلاشتۇرماق «قارارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باتىرغازى بىلەن ئىسھاق قېچىش ئورنىنى ئەلۋەتتە مۇشۇ پەنجىرە بولدۇ دەپ قارارلاشتۇردى.

قارارلاشتۇرۇشماق «قارارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

قارارلاشتۇرۇلماق «قارارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قارارلاشماق ① «قارارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئىشنى ئەنە شۇنداق قارارلىشىپ تېز تارقاشتى. ② مۇقىملاشماق، قارار تاپماق: ئەلھال ئۇلۇغ ئىشلىرىمىز قارارلاشتى.

قارارلىق سۈپ. بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان؛ قېتىملىق؛ قەزەللىك، مەزگىللىك: كېيىن ئۇ يەنە ئوبلاست بويىچە ئېچىلغان ئىككى قارارلىق كۇرسقا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۆزى دەرس ئۆتۈپ تايانچلارنى تەربىيەلىدى.

قارارلىماق پ. كۆڭۈلگە پۈكمەك، نىشانلىماق: ئۇلار ئالدىن قارارلاپ قويغان بەندىگە كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

قاراس تەق. ياغاچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ سۇنۇشى، يېرىلىشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: سىرتتا قاراس قىلغان بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

قاراسسىدە رەۋ. «قاراس» قىلغان ھالدا، «قاراس» قىلىپ: ئۆينىڭ لىمى قاراسسىدە سۇنۇپ كەتتى.

قاراس ـ قۇرۇس «قاراس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: دەل شۇ چاغدا قاراس ـ قۇرۇس قىلىپ موما سۇندى ـ دە، مۇمىن مۇسىنىڭ ئۆچىنى قۇچاقلاپ، بايراق بىلەن گۇرسسىدە يەرگە چۈشتى.

قاراسلاتماق «قاراسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چىمچىقلىتىپ كۆزىنى ھەر تەرەپكە قارار ئىكەن. قاراسلىتىپ چىشىدا، ياۋا ياڭاق چاقار ئىكەن.

قاراسلاشماق «قاراسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

قاراسلىماق پ. «قاراس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قاراس» قىلماق: شاخلار تېخىمۇ ھەيۋەتلىك قاراسلايتتى، نېمىلەردۇر دەھشەتلىك ھۇۋلايتتى.

قاراش ئى. شەيئىلەرگە بولغان تونۇش، چۈشەنچە، نۇقتىئىنەزەر: كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، ماتېرىيالىستىك قاراش.

قاراشتۇرماق پ. قاراپ چىقماق؛ كۆرۈپ، ئاختۇرۇپ چىقماق، تەكشۈرمەك: يار ئالغان ئېغىز بويىدىن تېخى بايىلا يېنىپ كەلگەن تۇراخۇن نىياز قۇربانىنىڭ قولىدىن خالتىنى ئېلىپ بىر قۇر قاراشتۇردى.

قاراشتۇرۇشماق «قاراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

قاراشتۇرۇلماق «قاراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاراشلىق سۈپ ① بىرەر تەشكىلات، ئورگان قاتارلىقلار تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان، ئۇنىڭغا قارايدىغان، تەۋە بولغان، بويسۇنىدىغان؛ باشقۇرۇشىدىكى، رەھبەرلىكىدىكى: مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەر. ② بىر كىمگە تېگىشلىك، خاس، ئۇنىڭ قولىدا، ئىختىيارىدا بولغان، ئۇنىڭغا تېگىشلىك، تەئەللۇق، ئۇنىڭغا قارايدىغان: بۇ تۇمۇر خەلپىنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق مېھمانخانىسى ئىدى. ③ باغلىق، ئۇ بولمىسا بولمايدىغان، موھتاج: بىزنىڭ ئىستىقبالىمىز مۇشۇ قېتىمقى يارىدەمگىلەرگە قاراشلىق بولۇپ قالدى.

قاراشماق ① «قارىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى: ھەممە ئادەم دېگۈدەك كوچىغا چىقىپ قومۇش باسقان ھارۋا ـ ماشىنىلارغا زوق بىلەن قاراشتى. ② باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىشىپ بەرمەك، ياردەملەشمەك: دادام ئۆلگەندىن كېيىن بىر قېرى ئايال تۇغقىنىمىز كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇپ، بىزگە قاراشتى.

قاراغان ئى <بوت> تىكەنلىك، سېرىق چېچەكلەيدىغان، يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، بىر مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك.

قاراق ئى. كۆزنىڭ قارىچۇقى: ئۇ قوشۇمىسىنى تازا تۇرگەندە، كۆزنىڭ قارىقى بۇرنىنىڭ ئۇچىغا توغرىلىنىپ، ئىككى توچكىغا ئوخشاپ قالاتتى.

قاراقالپاق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئۆزبېكىستان تەركىبىدىكى قاراقالپاق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ.

قاراقالپاقچە ① سۈپ. قاراقالپاق خەلقىگە، ئۇنىڭ يېزىقى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: قاراقالپاقچە ئادەت. قاراقالپاقچە ئۇسسۇل. قاراقالپاقچە كىيىم. ② ئى. قاراقالپاق تىلى ۋە يېزىقى: قاراقالپاقچىنى ئۆگەنمەك. قاراقالپاقچىنى بىلمەك.

قاراقچى ئى. يول توسۇپ باشقىلارنىڭ پۇل ـ مالىلىرىنى بۇلايدىغان قوراللىق ئوغرى، بۇلاڭچى، باسمىچى: ئوغرىنى قاراقچى ئۇرۇپتۇ (ماقال).

قاراقچىلىق ئى. يول توسۇپ باشقىلارنىڭ پۇل ـ مالىلىرىنى بۇلاش ئىشى؛ قاراقچىلارغا خاس قىلىق: قاراقچىلىق قىلماق.

قاراقسىز رەۋ ① پەرۋىش قىلىنماي، قارالماي قالغان ھالەتتە، پەرۋىشسىز، تاشلانغان ھالەتتە، تاشلاندۇق ھالەتتە: ئۇ قاراقسىز قېلىپ قۇرۇشقا باشلىغان باغنى قايتىدىن كۆكەرتىپ، مول ھوسۇللۇق باغقا ئايلاندۇردى. ② قارايدىغان، ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان.

دىغان كىشىسى بولمىغان ھالدا؛ ئىگە ـ چاقسىز ھالەتتە: «بېشىنى پىت باسماق» دېگىنىمىز «ئىگە ـ چاقسىز قېلىپ، غېرىبلاشماق؛ قاراقسىز قالماق» دېگەن مەنىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

قاراقلىق سۈپ ① قارايدىغان، قارىتىلغان، توغرىلانغان: كۇن چىقىشقا قاراقلىق دېرىزە تۇۋىگە قويۇلغان قوش كىشىلىك ياغاچ كارىۋات ئۆينىڭ يېرىمىنى ئىگىلىگەنىدى. ② قاراڭغۇلۇق، قاراپ تۇرغان: تاجىنىساخان مومايغا تورۇسقا قاراپ ئۇھ تارتىپ ياتاتتى. گۈلەندەم بىلەن دىلبەر ئۇنىڭ بېشىدا قاراقلىق ئىدى. ③ تەۋە، ئىلكىدە: يۇرتتىن نېرى بارمايمەن، جان دۇشمەنگە قاراقلىق. زالىملارنىڭ زۇلمىدا، تولا كىشى قاماقلىق.

قارا ـ قويۇق ئاق ـ قارا سىنى، ياخشى ـ يامانىنى ئايرىغايلىق؛ ھەممىگە بىراقلا، پەرقلەندۇرمەي، پۇتۇنلەي، ئوخشاشلا: ھېكىم ئىشكىتىن كىرىپلا تۇرغانلارغا قارا ـ قويۇق بىر باشتىن تەزىم قىلىدۇ.

قارا ـ قۇرا قارا ۋە قارىغا مايىل رەڭدىكى، قارا كۆرۈنىدىغان: ئەتراپ ئاق قار بىلەن قاپلانغاچقا، خېلى يىراقتىكى قارا ـ قۇرا نەرسىنى ئوڭاي پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.

قاراڭغۇ ① سۈپ. نۇردىن، يورۇقتىن خالىي، يورۇق ئەمەس؛ كۇن نۇرى چۈشمەيدىغان: قاراڭغۇ ئۆي. قاراڭغۇ كېچە. قاراڭغۇ جاڭگال. * قاراڭغۇ يولنى قاراقچى بىلەر (ماقال). ② ئى. يورۇق ئەمەس، نۇرسىز ھالەت: ئاي قاراڭغۇسى. تۇن قاراڭغۇسى. * ھېيتتا خوتۇن ئالما، قاراڭغۇدا ئوتۇن ئالما (ماقال). ③ سۈپ. كۆچمە. زۇلمەتلىك، مۇدھىش، دەھشەتلىك: ـــ مەن بۇ قاراڭغۇ دوزاختىن قۇتۇلۇپ كەتسەملا بولغىنى! ـــ دېدى ئۇ. ④ سۈپ. رۇخسەت قىلىنمىغان، ئاشكارا ئەمەس، يوشۇرۇن، مەخپىي: قاراڭغۇ بازار. ⑤ سۈپ. كۆچمە. ئېنىق ئەمەس، نائېنىق، تۇتۇق، نامەلۇم: كېلەچەكتە نېمە ئىشلار بولىدۇ، بۇ ماڭا قاراڭغۇ، مەن كۆز ئالدىمدا ئىككىلا يولنىڭ بارلىقىنى بىلىمەن.

قاراڭغۇچىلىق ئى. قاراڭغۇلاشقان ھالەت؛ قاراڭغۇلۇق: ئاز ۋاقىتتىن كېيىن جاھانىنى قاراڭغۇچىلىق بېسىپ، ھەيۋەتلىك دېۋە كېلىپ كۆزۈڭ ئۇستىدە تاق توختاپتۇ.

قاراڭغۇلاتماق پ. قاراڭغۇ ھالەتكە كەلتۈرمەك، قاراڭغۇلاشتۇرماق: ئۆينىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىگە پەردە تارتىپ، ئۇنىڭ ئىچىنى قاراڭغۇلاتتىش لازىم.

قاراڭغۇلاشتۇرماق «قاراڭغۇلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەچكى گۈگۈم پەردىسى شىپاخانا ھويلىسىنى غۇۋا قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇراتتى.

قاراڭغۇلاشماق پ ① قاراڭغۇ بولۇشقا باشلىماق، بارا ـ بارا قاراڭغۇلۇق بىلەن قاپلانماق، قاراڭغۇلۇققا چۆممەك: ئۆي ئىچى قاراڭغۇلاشتى. ② قاراڭغۇلۇق تىقىلماق، قاراڭغۇ بولغاندەك بىر ھالەت پەيدا بولماق: كۆزى قاراڭغۇلاشماق. كۆڭلى قاراڭغۇلاشماق. ③ كۆچمە. مۇجمەللەشمەك، ئېنىقسىز بولۇپ كەتمەك، چىگىشلەشمەك (مەنە، چۈشەنچە ۋە مەسىلە، ئىش قاتارلىقلار ھەققىدە): مەسىلە ئايدىڭلاشمىدى، بەلكى تېخىمۇ قاراڭغۇلاشتى.

قاراڭغۇلۇق ① ئى. نۇر، يورۇقلۇق بولمىغان، قاراڭغۇ ھالەت ياكى جاي: شۇ چاغدا قاراڭغۇلۇقتىن بىرى «مەن، چوڭ ئاپا» دېدى. * تاڭ سەھەر قاراڭغۇلۇقى كەتمەستىنلا ئېتىز يوللىرى قىغ يۆتكەۋاتقان ئەزالار بىلەن تولدى. ② سۈپ. يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن بەزى كىشىلىك ئالماشلارغا بېقىنىپ كېلىپ «ئېنىق ئەمەس، مۇجمەل، گۇمانلىق» دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ: ناھىيەدىكىلەر بۇ ئىشتىن قانداقسىگە خەۋەر تاپتىكىن تاڭەي، ئۇ تەرىپى ماڭا قاراڭغۇلۇق. ③ ئى. كۆچمە. غەشلىك؛ تەشۋىش، غەم؛ غەپلەت؛ زۇلمەت؛ ۋەھىمە: ـــ ماڭا قاراڭغۇ ئانىسى، ـــ دەيتتى مۇمىن ئاكا ھەمراخانغا يېلىنىپ، ـــ بارسۇن، بىزنىڭ ۋاقتىمىزدا ئوقۇۋالسۇن! يۇرت كۆرۈپ، شەھەر كۆرۈپ كۆزى ئېچىلسۇن! بىزدەك نادان بولۇپ قاراڭغۇلۇقتا قالمىسۇن!

قارال ئى. تارس. كۆزلىگەن نىشان، چۈشكۇن قىلىدىغان جاي، قارارگاھ: شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە شاھ سەنەمنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. سۇبھى ۋاقتىدا ئورنىدىن قوپۇپ، بەلگىلىگەن قارالغا كېلىپ ساقلاپ ئولتۇردى.

قارالما ئى. يىغىندا مۇزاكىرە قىلىنىدىغان، قاراپ چىقىلىدىغان بىر قاتار مەسىلىلەر: يىغىندا ئالدى بىلەن قارالمىلار ۋە كۇنتەرتىپ ماقۇللاندى.

قارالماق «قارىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئادەم بەدىنىنىڭ ساق ـ سالامەت تۇرۇشى ياكى كېسەل بولۇشى ئۇچۇن، بۇ تۆت خىل ماددىنىڭ چوڭ مۇناسىۋىتى بار دەپ قارىلىدۇ.

قارام I سۈپ ① ھەرقانداق ئىشنى تەۋەككۇلىگە قىلىدىغان؛ تەۋەككۇلچى: قارام ئادەم. قارام يىگىت. ② باتۇر، قورقماس: ھەربىر ئىشىدا ئۇ چېچەن، قارام، توگىتىپ ئىشنى ئالىدۇ ئارام.

قارام II سۈپ. قاراشلىق، تەۋە، قارىمىقىدىكى، قارايدىغان؛ ئەركسىز، بويسۇنىدىغان: قارام بولماق.

قارامتۇل سۈپ. قارىغا مايىل، ئاچ قارا، سەل قارا: دېكابىرنىڭ ئاخىرقى كۇنلىرى، سوغۇق بىر كېچە ئاسمانىنى قارامتۇل بۇلۇت قاپلىغان.

قارامتۇللاشماق پ. قارامتۇل بولماق، قارامتۇل ھالەتكە كەلمەك، قارايماق: ئىشپىيونىنىڭ شۇ ۋاقتتىكى تۇرقى تېخىمۇ ۋەجىكلىشىپ، يۈزى ياتاقنىڭ غۇۋا يورۇقىدا تېخىمۇ قارامتۇللىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

قارامتۇلۇق ئى. قارىغا مايىل، قارامتۇل ھالەت: بۇرۇنقىسىدا ئىنسانىي مۇھەببەتنىڭ مۇڭلۇق كۇيى قارامتۇللۇق ئىچىدىكى خىيالىي گەۋدىلەر ۋە شەكىل فانتازىيەسى ئارقىلىق نامايان قىلىنغان بولسا، ئەمدىكىسىدە ئۇ خىل مۇھەببەت ئاز ـ تولا ئىللىقلىق ۋە سەقلىش تۇيغۇسى بىرىدىغان رەڭلەرگە سىڭدۇرۇلگەن.

قارامىلارچە رەۋ. قارام كىشىلەرگە خاس، قارامىلارغا ئوخشاش؛ قارامىلىق بىلەن: ھامىت ئاخىر يەنە باشقا كەلگەننى كۆرەي دەپ، قارامىلارچە يول تۇتۇپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كەنتىگە ـــ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى.

قارامىلىق I ئى ① تەۋەككۇلچىلىك: قارامىلىق قىلماق. * ئورۇنسىز قارامىلىق ئەقىلسىزلىقنىڭ بەلگىسى. ② باتۇرلۇق: دەرۋەقە، ئۇ ئۆزۈنىڭ ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان تەلۈلەرچە قارامىلىقى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدىكى زېرەك ۋە چېۋەرلىكى بىلەن داڭقىنى چىقىرىپ، ھەممىگە تونۇلۇشقا باشلىدى.

قارامىلىق II ئى. تەۋە بولۇش، تەۋەلىك؛ بېقىندىلىق.

قارانچۇق ئى ① كۆز ـ قۇلاق بولغۇچى، قارىغۇچى: تۆكلىرى پارقىراپ تۇرىدىغان كالتە قۇلاق بۇ كۇچۇك شۇ كۇنلەردە ئۇنىڭ بىردىنبىر ھەمراھى، بىردىنبىر سىردىشى ۋە بىردىنبىر قارانچۇقى ھېسابلىناتتى. ② زىرائەتلەرنى ئۇچار قۇشلارنىڭ، بەزى ھايۋانلارنىڭ

يەپ كېتىشى، بۇزۇۋېتىشىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن، ئېتىزنىڭ ئىچىگە تىكىپ، ئۇستىگە كونا كىيىم ـ كېچەكلەرنى كىيدۇ ـ رۇپ ئادەمگە ئوخشىتىپ قويۇلىدىغان بىر خىل جازا، شەكىل: ساتمىسىدا ئادەم توگۇل، بىرەر قارانچۇقمۇ كۆرۈنمەيدىغان قوغۇنلۇقلار مېنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇردى. ③ كۆچمە. رەسمىيەت ئۇچۇنلا قويۇلغان، ھېچقانداق رولى يوق نەرسە: ئۇنىڭ ھېچنېمىگە كۆچى يەتمەيدۇ. ئۇ پەقەتلا بىر قارانچۇق.

قارانچۇقسىز سۈپ. قارايدىغان ئادەمى، ئىگە ـ چاقىسى يوق؛ ئىگىسىز: ئۇ مېنىڭ قولۇمنى تارتىپ:ـــ يۇر دىلشات، «يېڭى ھايات» مەھەللىسىدە بىر قارانچۇقسىز موماينى تاپتىم، شۇنى ئۆز ھىماتىمىزغا ئېلىپ، ئىش ـ كۆشلىرىنى قىلىپ بېرەيلى، قىزلارمۇ بارىدۇ،ـــ دېدى.

قارانچۇقلۇق سۈپ ① قارانچۇقى بار، قارانچۇق ئورنىدا تىلغان. ② قارايدىغان ئادەمى، ئىگە ـ چاقىسى بار.

قاراۋۇل ئى. پوست، ساقچى: ئېرىقبان بىرھازادىن كېيىن قورۇل ئېغىزىدىن بىخەتەر ئۆتۈپ كەتتى ۋە ئېگىزلىكتە قاراۋۇل بولۇپ تۇرغان مىللىي ئارمىيە كىشىلىرىگە ئۇچراشتى.

قاراۋۇلخانا ئى <ھەرب> ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان قاراۋۇللار تۇرىدىغان جاي: ئاق ۋە قارا رەڭ بىلەن يول ـ يول قىلىپ بويالغان قاراۋۇلخانا يېنىدا قاراۋۇل قىمىر قىلماي تۇراتتى.

قاراۋۇلسىز سۈپ. قاراۋۇلى يوق، قاراۋۇل تۇرمىغان: بۇ دوقمۇشتىمۇ ئاۋۇنىڭغا ئوخشاش قاراۋۇلسىز مۇنار ئۇچرايدۇ.

قاراۋۇللۇق ئى. ئامانلىقنى قوغداش، مۇھاپىزەت قىلىش ئىشى؛ كۆزەتچىلىك: قاراۋۇللۇق قىلماق. قاراۋۇللۇق چازىسى.

قارايتماق «قارايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆنپەتمش تەرەپتىن بېسىپ كەلگەن قاراڭغۇلۇق قۇياش يۈزىنى قارايتىپتۇ.

قارايماق پ. قارا ھالەتكە كەلمەك؛ قارا رەڭگە، تۇسكە كىرمەك؛ قارىدىماق: ئۇنىڭ بۇ كۆڭلىكى ئەسلىي ئاق خامدىن تىكىلگەن بولسىمۇ، كېيىن كىردىن قارىيىپ كەتكەنىدى.

قارايىم ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. قارايىملار تۇركىي تىللىرىنىڭ غەربىي تارماق تۇركىي تىلىنىڭ بىرىدە سۆزلىشىدىغان ۋە ھەم يەھۇدىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاجايىپ بىر تۇرلۇك تۇركىي مىللەت. شۇڭا، ئۇلار دىنىي ئېتىقادى، خاراكتېرى ۋە ئۆرپ ـ ئادەت جەھەتلەردىن ھەم يەھۇدىي دىنىدىكىلەر ھەم ئىسلام دىنىدىكىلەر بىلەن ئورتاق بولغان خاسلىقلارغا ئىگە بىر مىللەت. دۇنيادا ئۇلارنىڭ سانى 3 مىڭدەك بولۇپ، بۇنىڭدىن 6 يۈزەكى رۇسىيەدە، 9 يۈزەكى ئۇكرائىنادا ياشايدۇ. قالغانلىرى بولسا قىرىم يېرىم ئارىلى، لىتۋانىيە، پولشا، مىسىر ۋە ئىسرائىلىيە قاتارلىق مەملىكەت ۋە رايونلاردا تارقاق ياشايدۇ.

قارايمچە ① سۈپ. قارايىم تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: قارايمچە ئادەت. قارايمچە كىيىم. قارايمچە ئۇسسۇل. ② ئى. قارايىم تىلى: ئۇ يېگىت قارايمچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. قارايىم تىلىنى ئىشلىتىپ، قارايىم تىلى بىلەن، قارايىم تىلىدا: قارايمچە سۆزلىمەك.

قارت I تەق. بىردىنلا قاتتىق قورقۇش، چۆچۈش ياكى ئەندىكىش روھىي ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كۈنى قاراڭغۇدا تىمسىقلاپ ئاران ئۆيگە باردىم ـ دە، ئىشكىنى ئېچىش ئۈچۈن قولۇمنى ئاپىرىپ ئىتتىك تارتىۋالدىم، يۈرىكىم «قارت» قىلىپ قالدى.

قارت II ئى. قۇرغۇينىڭ قۇيرۇقى ئەتراپىدىكى قارا سىزىقچە:ـــ قۇرغۇي،ـــ دېدى جالالدىن يەھيارى،ـــ تۆت قارت بولغاندا ئاندىن ئاڭنى ئالالايدۇ.

قارتا I ئى [ر] ① قاتتىق قەغەز، سولياۋ قاتارلىقلاردىن ياسالغان، سۈرتىي ۋە رەڭلىرى بىلەن بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدىغان مەخسۇس ئويۇن ۋاراقچىلىرى. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ بەزىلىرىنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل چېكىتلەر، يەنە بەزىلىرىنىڭ ئۈستىدە ھەر خىل رەسىملىك بەلگىلەر بولىدۇ. ② شۇ خىل ۋاراقچىلار ئارقىلىق ئوينىلىدىغان ئويۇن: ئۇلار قارتىنى كۆڭۈل قويۇپ جىددىي ئوينايتتى.

قارتا II ئى. دىيال. ئاتىنىڭ توغرا ئۇچىيى، كۆتەنباش.

قارتاخانا ئى [ر + پ] كىشىلەرنىڭ قارتا قاتارلىق ئويۇنلارنى ئوينىشى ئۈچۈن مەخسۇس ھازىرلانغان تىجارەت ئۆيى: بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشتە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئېلېكتىرونلۇق ئويۇدۇخانا، شىشخال، قارتاخانا، قاۋاقخانا، چايخانا، سىنخانا قاتارلىق كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى مۇھىم نۇقتا قىلىندى.

قارتتىدە رەۋ. «قارت» قىلىپ، «قارت» قىلغان ھالدا: «دەريادىن ئادەمنىڭ ئۆلۈكى چىقىپتۇ!» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ يۈرىكىم قارتتىدە قىلىپ، تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى.

قارتىچى ئى. قارتا ئوينىشنى ياخشى كۆرىدىغان، قارتا ئوينايدىغان كىشى: ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا بەشلەڭچىلەر، بىر بۇلۇڭىدا قارتىچىلار، بىر بۇلۇڭىدا قاتار ئوينايدىغانلار ھەدەپ ئۆز ئويۇنلىرىنى ئويناشماقتا ئىدى.

قارچىغا ئى <زوئول> يىرتقۇچ قۇشلار تۇركۈمىدىكى بىر خىل ئوۋ قۇشى. تېنى قېنىق قوڭۇر، ئۇستۇنكى تۇمشۇقى ئىلمەك، تىرنىقى ئۆتكۈر، كۆزۈش قۇۋۇتى يۇقىرى كېلىدۇ. قولىغا كۆندۈرۈلسە، ئۇنىڭ بىلەن غاز، ئۆردەك، قىرغاۋۇل، پاختەك قاتارلىق قۇشلارنى ۋە ياۋا توشقانلارنى ئوۋلاشقا بولىدۇ.

قارچىغسسمان سۈپ. قارچىغىغا ئوخشاش، قارچىغا شەكىلدىكى.

قارچىغلىق ئى. تۆشۈنىڭ ئىككى يېنىغا جايلاشقان قوۋۇرغىسمان كۆمۈرچەك.

قارس تەق. ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر سۇنغاندا، شاپىلاق بىلەن يۇز ـ كۆزگە ئۇرغاندا ۋە شۇ خىل ئەھۋاللاردا چىقىدىغان ئاۋاز: گۈلخان ئانا غەرىپىگە ھاي كېلەلمەي مودەنگۈلىنىڭ يۈزىگە «قارس» قىلىپ بىر كاچات سالدى.

قارساق ئى. تۆلكىنىڭ بىر خىلى. رەڭگى قارا كېلىدۇ.

قارسسىدە رەۋ. «قارس» قىلغان ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «قارس» قىلىپ: ياغاچ قارسسىدە سۇنۇپ كەتتى.

قارس ـ قۇرس «قارس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئادەم ئۆتىدىغان يوللاردا توڭلاپ قالغان كۆلچەك سۇلىرىنىڭ مۇزلىرى قارس ـ قۇرس قىلىپ سۇنۇلتتى.

قارسلداتماق «قارسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىم ئەپەندى ھاجىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرۇپ، ھەدەپ بارماقلىرىنى قارسلدىتاتتى.

قارسلدىماق پ. «قارس ـ قارس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق «قارس ـ قارس» قىلماق: ئۇچقە چېقىپ مەن سۇنسام يارمىغا

مېغىز، قارىسىلدايدۇ بىر ئەپلىك ئاغزىدا سېغىز.

قارشى ① سۈپ. تەرەپدار ئەمەس، ماقۇللىمايدىغان، ياقلىمايدىغان، قۇۋۋەتلىمەيدىغان؛ نارازى: بۇ ئىشقا كىم قارشى؟ * بۇ تەكلىپكە سىزدىن باشقا قارشى كىشى يوق. ② سۈپ. مەيدانى، چۈشەنچىسى، پىكرى، مەقسىتى، مەپكۇرىسى، مەسلىكى ۋە مەنپەئىتى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر - بىرىنى ئىنكار قىلىدىغان؛ زىت، خىلاپ: بىر - بىرىگە قارشى تەرەپلەر. ئۆزئارا قارشى تەرەپلەر. بىر - بىرىگە قارشى گۇرۇھلار. ③ تىر. (يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن بەزى ئىسىملارنىڭ كەينىدە كېلىپ) بىرەر ئىش، نەرسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ باشقىسىدىن ساقلىنىش، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قايتۇرۇش ۋە باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن قارىتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بۇرگىگە قارشى دورا. يانغىنغا قارشى ماشىنا. تانكىغا قارشى قورال. ④ تىر. (يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن بەزى ئىسىملارنىڭ كەينىدە كېلىپ) تەتۇرچە، ئەكسىچە: ئېھتىمالغا قارشى. بەختكە قارشى. ⑤ سۈپ. قارىمۇ - قارشى، روبىرو؛ ئۇدۇل: كوچىنىڭ قارشى تەرىپى. * ئايگۈل قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتىدۇ.// قارشىسىدا تۇرغان ئادەم.

قارشىلاشتۇرماق «قارشىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ھەئە! شۇنداق بولدى، مەن ئىشنىڭ ئېچىنى جېچىنى بىلمەيمەن، سىز يارىدەم قىلمىسىڭىز جىمى خەقنى ئۆزۈمگە قارشىلاشتۇرۇۋالىدىغان ئوخشايمەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ.

قارشىلاشماق پ. بىر - بىرىگە قارشى تۇرماق، زىتلاشماق؛ دۈشمەنلەشمەك: ــ خەلق بىلەن قارشىلاشساڭ زىيان تارتىسەن، ــ دەپ پىچىرلىدى ئۇ غەزەپتىن تىترەپ.

قارشىلىق ئى ① قارشى پىكىر، نارازىلىق، ئېتىراز: قارشىلىق بىلدۈرمەك. قارشىلىق قوزغىماق.② قارشى ھەرىكەت، ئەكس تەسىر، توسقۇنلۇق: قارشىلىق قىلماق. قارشىلىق كۆرسەتمەك. * ھەرقانداق بىر يېڭى شەيئى كونىسىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرايدۇ. ③ <پەلس> كەسكىن توقۇنۇش بولۇپ ئىپادىلىنىدىغان كۆرۈنۈش شەكلى. ئۇ زىددىيەتلەر كۆرىنىشىنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، پەقەت ئۇنىڭ بىر خىلى. ④ <فىز> جىسىمنىڭ ھەرىكىتىگە توسقۇنلۇق قىلغۇچى تەسىر كۈچ. ⑤ <فىز> جىسىمنىڭ ئېلېكتىر ئېقىمىنىڭ ئۆتۈشىگە بولغان قارشى تەسىرى. جىسىمنىڭ قارشىلىقى ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى، كەسمە يۈزىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، تېمپېراتۇرا ۋە تەركىبىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

قارشىلىقسىز ① سۈپ. قارشىلىقى يوق، قارشىلىققا ئۇچرىمايدىغان: قارشىلىقسىز ئىش. قارشىلىقسىز ھەرىكەت. ② رەۋ. قارشىلىققا ئۇچرىماي، بىمالال، توسقۇنسىز: ئۇلار قارشىلىقسىز ئىلگىرىلەپ، چاي ۋاقتىدىن سەل ئىلگىرى يار بېشىغا يېتىپ كەلدى.

قارشىلىقلىق سۈپ. قارشىلىقى بار، قارشىلىق قىلىدىغان: قارشىلىقلىق تېرمومېتىر.

قار - شۇۋرغان قار ۋە شۇۋرغان: ئۇلار ھاكىمنىڭ باشچىلىقىدا قار - شۇۋرغانغا قارىماي نەق مەيدانغا بېرىپ، مال پادىلىرىنى ئىزدەش جېڭىگە جىددىي ئاتلاندى.

قار - شۇۋرغانلىق قار - شۇۋرغان چىقىۋاتقان، قار - شۇۋرغان قاپلىغان: قار - شۇۋرغانلىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە يارۇللا ئىز - دېرەكسىز يوقاپ كەتتى.

قارغاتماق «قارغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قارغاشماق «قارغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھازىر ھەممە ئەيىبنى كاسسىر - بوغالتىرلارغا ئارتىپ، ئەڭ ياماق سۆزلەر بىلەن ئۇلارنى قارغاشتى.

قارغالماق «قارغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قارغىش ئى ① قارغاش ئىشى: قارغىشقا قالماق. قارغىش تەگكۈر. قارغىش ئالماق. قارغىش تەگمەك. قارغىشقا كەتمەك. * ئىتنىڭ قارغىشىغا پېت ئۆلمەس (ماقال). ② تولا يىغلايدىغان، يىغلاڭغۇ (كىچىك بالىلار ھەققىدە): قارغىش بالا.

قارغىش تەگكۈر «قارغىشقا ئۇچرايدىغان؛ بەختسىنى يېگۈر، ئۆلگۈر، جۇۋازىنىمەك» دېگەن مەنىلەردىكى قارغاش ئىبارىسى: ئانام بەش ئاۋاق نامىزىدا جايىنامازدا ئولتۇرۇپ، بۇ قارغىش تەگكۈر ئىپلاسنىڭ ئۆلۈمىنى خۇدادىن تىلەيتتى.

قارغىش قېپى ① ھەددىدىن زىيادە قارغىش، جەبدەلخور، تولا يىغلايدىغان، يىغلاڭغۇ (كىچىك بالىلار ھەققىدە). ② تولا قارغىشقا ئۇچرايدىغان، دائىم خەق قارغايدىغان ئىشلارنى قىلىدىغان، كىشىلەر تولا قارغايدىغان: ــ ۋاي قارغىش قېپى، سەن بۇ ئەسكىلىكلىرىڭنى قاچانمۇ قويارسەن، ــ دەپ سۆزلەپلا كەتتى ئۇنىڭ ئۆگەي ئانىسى.

قارغىشچى سۈپ. ھەمىشە قارغاپلا يۈرىدىغان، قارغايدىغان: قارغىشچى ئېغىزغا قاغا چىچىمۇن (ماقال).

قارغىشخور سۈپ. يىغلىغاق، يىغلاڭغۇ: قۇدۇق چىغرىقىنىڭ قارغىشخور بالا يىغلاۋاتقاندەك غىچىرلىشىدىن ئۆزگە ھېچقانداق تەۋرەش ئاڭلانمايتتى.

قارغىشلانماق پ ① قارغىشقا ئۇچرىماق، قارغالماق: كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلساڭ، دوستۇڭ، ھەمايىچىڭ كۆپەيىدۇ، ماختىلىپ، ئالقىشلىنىپ تۇرسەن؛ ئەسكىلىك قىلساڭ، دۈشمىنىڭ كۆپەيىدۇ، قارغىشلىنىپ - نەپرەتلىنىپ تۇرسەن. ② تولا يىغلايدىغان، يىغلاڭغۇ بولۇپ قالماق: بۇ بالا خېلىدىن بېرى قارغىشلىنىپ قالغانىدى.

قارغىماق پ. بىراۋغا يامانلىق، بەختسىزلىك ياكى ئۆلۈم تىلىمەك: قۇشنىڭ سايرىمايدىغىنى يوق، دۈشمەننىڭ قارغىمايدىغىنى (ماقال).

قار - قات قار ۋە شۇ خىلدىكى ھۆل - يېغىن؛ قار - مۇز.

قارلەيلىسى ئى [قار + لەيلى + سى] <بوت>مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق دورا ئۆسۈملۈكى. تەمى سەل قېرىق، تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرلىك. ھەيزىنى راۋان قىلىپ قانىنى جانلاندۇرىدۇ، پەي ۋە سۆڭەكنى كۈچەيتىدۇ. بالىياتقۇنىڭ قىسقىرىشىنى كۈچەيتىدۇ.

قارلۇق ئى <ئىرق> قەدىمكى تۈركىي قەبىلىلەردىن بىرى. 4 - ، 5 - ئەسىرلەردە ئالتايىنىڭ غەربىدە، چارىش دەرياسى بويلىرىدا ياشىغان، 4 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئېرتىش دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىملىرىغا، زەيسان كۆلى ئەتراپىغا كۆچۈپ كەلگەن. 6 - ، 7 - ئەسىرلەردە تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن، 7 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئۇلارنىڭ بىر قىسمى يەتتەسۇ تېررىتورىيەسىگە كېلىپ جايلىشىپ، 8 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا بۇ يەردە قارلۇق دۆلىتىنى قۇرغان. 10 - ئەسىردە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى قاراخانىيلار دۆلىتىنىڭ

هاكىمىيەت بېشىدىن ئورۇن ئالغان. قاراخانىيلار 10 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ماۋەرائۇننەھرنى ئىگىلىگەندە، قارلۇقلار تاشكەنت، فەرغانە ۋە زەرەپشان دەريا ۋادىلىرىغا كۆچكەن. 10 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا يەرلىك تۈركىي خەلقلەر تەركىبىگە سىڭىپ كەتكەن.

قارلىغاچ ئى <زوئول> تېنى كىچىك، دۈمبىسىدىكى پەيلىرى قارا ھەم پارقىراق، قۇرساق قىسمى ئاق، بويۇن قىسمىدا ئاچ بىنەپشە رەڭلىك يۇمىلاق داغلىرى بار بىر خىل قۇش.

قارلىغاچسىمان سۈپ. قارلىغاچقا ئوخشايدىغان، قارلىغاچ شەكلىدىكى: قارلىغاچسىمان چىقچىق. قارلىغاچسىمان قۇشقاچ.

قارلىق I ① سۈپ. قار بار، قار قاپلىغان: قارلىق جىلغا. قارلىق تاغ. قارلىق دالا. ② ئى. قار ياغقان، قار بىلەن قاپلانغان يەر: گۈل سۈيى گۈلگە تامار تېمىم ـ تېمىم، سالقىندا سۇغارغىلى سەپسە سۇنى. بۇ سۆلار قارلىقلارنىڭ مۇزلىرىدۇر، كەچتۇرگەن سايـ جىلغىدا كۆپ ئاھۇنى. ③ سۈپ. قار ئارىلاش: قارلىق شۇرغان بوران بىلەن ئالماشتى.

قارلىق II ئى. تۇنجى قار ياغقان كۈنلەردە ئۆزى خالىغان بىرىگە مەلۇم تەلەپ بىلەن يېزىلىدىغان خەت ياكى ئۆيگە تاشلىنىدىغان قار: قارلىق تاشلىماق. قارلىق يازماق.

قارماق ئى ① بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان ئىلمەككە ئوخشاش قورال. ئۇچى ئۆتكۈر بولىدۇ. ئۇچىغا قايرىلغان تىل چىقىرىلىدۇ: قارماق تاشلىماق. قارماق سالماق. ② كۆچمە. بىرەر كىشىنى ياكى نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش، ئىلىندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بۇيۇمىتە، تەدبىر؛ تۇزاق، دام: قارماقىغا ئىلىنماق. قارماققا چۈشمەك. ③ بەزى نەرسىلەرنى قامالالاپ تۇتۇپ تۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئىشكاپ.

قارماقلىق سۈپ. قارمىقى بار، قارماق بىكىتىلگەن: بېلىقچى جاۋاب بېرىپ:ـــ كىتىنى قارماقلىق تۆمۈر ئارا بىلەن تۇتمىز،ـــ دېدى.

قارماقلىماق پ ① قارماق سېلىپ چىڭىتماق: لىسورنىڭ سۇنغان جايىنى قارماقلاڭلار. ② بارماقلىرى بىلەن قامالالاپ تۇتماق، چاڭگاللىماق، قارمىماق: ئارقىمۇئارقا ئۇنى باسقان بالالەر ئىلكىدە، بوز لاچىن قارماقلىغان كەكلىكتىن ئۇ بىچارىراق.

قار ـ مۇز قار ۋە مۇز: ئوغۇللار سۇ توشۇدى، ئوتۇن ياردى، قار ـ مۇزلارنى توشۇپ، ئىشىك ئالدى ۋە كوچىنى تازىلىدى.

قار ـ مۇزلۇق ① قار ـ مۇز باسقان، قار ـ مۇز بىلەن قاپلانغان، قار ـ مۇز قاپلىغان: قار ـ مۇزلۇق دالا. قار ـ مۇزلۇق داۋان. ② قار ـ مۇز قاپلىغان يەر، قار ـ مۇز بىلەن قاپلانغان جاي: ئۇستى قېلىن قار ـ مۇزلۇق، ئېرىمەيدۇ قىشۇياز، ئوتلەمەيدۇ ئۇستىدىن بۇركۇتمۇ قىلىپ پەرۋاز.

قارنى ـ كۆكس قارنى ۋە كۆكسى: قارنى ـ كۆكسى كەڭ. قارنى ـ كۆكسىنى بوشاتماق.

قارو سۈپ. دىيال. قارىغۇ، ئەما، كور.

قارۇغ ئى. تارس. قورۇق.

قارۇغباشى ئى. تارس. قوغداش ئىشلىرىغا مەسئۇل كىشى، ئامانلىق ساقلاش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى:ـــ ئولتۇرۇڭ توغرۇل، ئەقىل بىلەن ئىش قىلغۇلۇق،ـــ دېدى ئەركىن بېگىم قارۇغ-باشىنى بېسىپ.

قارۇغچى ئى. تارس. ئامانلىقنى ساقلىغۇچى، قوغدىغۇچى: قارۇغچى ئۆينى ئاختۇردى، ساندۇقتىن قارۇغچى كىيىمىنى تاپتى.

قارۇنا ئى <زوئول> رەڭگى قارا، پارقىراق كېلىدىغان، تۇمشۇقى ياپىلاق، بېلىق تۇتۇشقا ماھىر بىر خىل سۇ قۇشى.

قاربباستى ئى [قارا + باس + تى] بىراۋنى ئازدۇرۇش، غەپلەتتە قويۇش، مال ـ مۈلكىگە زىيان سېلىش ھەرىكىتى: قاربباستى قىلماق.

قاربباي سۈپ [قارا + باي] چىرايى ۋە بەدىنىنىڭ تېرىسى قارا ياكى قارىغا مايىل، قارا تۈسلۈك، قاربمۇتۇق: ئۇ بۇرۇن ھەدىسىنىڭ ئېرى قاربباي ئوسمانىنىڭ كوممۇنىست ئىكەنلىكىنى بىلەتتى.

قارپايىم سۈپ. ساۋاتسىز، مەدەنىيەتسىز: قارپايىم خەلق.

قارپايىملىق ئى. ساۋاتسىزلىق، مەدەنىيەتسىزلىك.

قارتا تىر. يۇنىلىش كېلىش بىلەن كەلگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ «ھەققىدە، توغرىسىدا؛ نىسبەتەن» دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ: بۇ ئىشقا قارتا مېنىڭ پىكرىم بار.

قارتاختا ئى [قارا + تاختا] تاختاي، پەنەرگە قاتارلىقلاردىن ياسالغان دوسكا: قارتاختا گېزىتى.

قارتەلپەك ئى [قارا + تەلپەك] <ئىرق> سۈي، تالڭ خانىدانلىقى دەۋرىدە يەنجى (ھازىرقى قاراشەھەر) نىڭ شىمالى، خانىتەڭرى ئېتراپى ۋە ئىدىقۇت، ئېۋىرغول (قومۇل) ئەتراپلىرىدا ياشىغان، كېيىنرەك گەنسۇ (كەڭسۇ) ۋە ئوتتۇرېپەت تېبغى (ھازىرقى خانگاي تېبغى) نىڭ شەرقىي بويلىرىغا كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلاشقان قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىدىن بىرى.

قارتۇرۇك سۈپ [قارا + تۇرۇك] مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن، خەت ساۋاتى يوق، ئوقۇمىغان، ساۋاتسىز: قارتۇرۇك ئادەم. قارتۇرۇك دېھقان.

قارتىشماق «قاراتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قارتىلماق «قاراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شائىر ئىش ئۇستىلىنى شەرقە قارتىلغان دېرىزىگە تاقاپ قويۇۋالغانىدى.

قارچاي ئى [قارا + چاي] چاينىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئۇ يۇمران چاي يوپۇرمىقىنى پىرېسلاپ تاختىلاش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

قارچايىر ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، پاكار ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پوتۇن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. كۆپ خىل كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولىغا ئىگە.

قارچۇق ئى <ئانات> رەڭدار پەردىنىڭ مەركىزىدىكى دۇگىلەكچە. نۇر بۇ ئارقىلىق كۆز ئىچىگە كىرىدۇ. ئۇ نۇرلارنىڭ كۈچىيىشى ۋە ئاجىزلىشىشىغا ئەگىشىپ چوڭىيىدۇ ھەم كىچىكلەيدۇ: كۆز قارچۇقى.

قارچىلان ئى [قارا + چىلان] <زوئول> بىر خىل سۇ قۇشى. تېنى چوڭ، پوتى ئۇزۇن، تۇمشۇقى قىزىل، كۆكسى ئاق، قانىتىنىڭ ئۇستى ۋە دۈمبىسى قارا كېلىدۇ. بېلىق تۇتۇپ يەيدۇ.

قارىخەت ئى [قارا + خەت] كىشىنى ئالداش، قورقۇتۇش قاتارلىق مەقسەتلەر تۈپەيلى يېزىلغان، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي

ئىسىم ـ فامىلىسى، ئادرېسى يېزىلمىغان ياكى باشقا بىرەر نەرسىگە يازغان قانۇنسىز خەت.

قارىداتماق «قارىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن ئالدىراپ قالمىغان بولساق، سارغۇچ قېشىڭنى قارا گۈل سۈيى بىلەن ياكى سىيادان بىلەن بىر ئاز قارىدىتىپ كەلگەن بولساق، ياخشى بولماقچى ئىكەن.

قارىداشماق «قارىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قارىدالماق «قارىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قارىدان ئى [قارا + دان] <بوت> كەركىدانگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. مېۋىسى توخۇم ياكى ئىللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، تەركىبىدە ۋىتامىن P بولىدۇ. قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قىزىتمىنى ياندۇرۇش، زەھەر كېسىش ۋە ئىششىق يانداۋۇرۇش قاتارلىق روللارغا ئىگە.

قارىدىماق پ. قارا ياكى قارىغا مايىل رەڭگە، تۇسكە كىرمەك، قارايماق: ئۇ ئابدۇللانىڭ يۈك ـ تاقالىرىنى كۆتۈرۈپ، دەرۋازا يېنىدىكى تاملىرى ئىسلىشىپ قارىداپ كەتكەن تاشلاندۇق ئۆيدەكى توپا باسقان يالغۇز كارىۋاتقا قويدى.

قارىسان ئى [قارا + سان] <زوئول> چاۋا مالىلاردا، بولۇپمۇ كالىلاردا بولىدىغان بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك.

قارىسىغا رەۋ. ئۇقماستىن، چۈشەنمەستىن، تەخمىنەن، كەلسە ـ كەلمەس، قارىغۇلارچە: قارىسىغا ئىش قىلماق. قارىسىغا ھەرىكەت قىلماق. قارىسىغا سۆزلىمەك.

قارىشقۇ ئى. دېيال. بۆرە.

قارىغان ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. ئۇنىڭ سۇ ـ تۇپراقنى مۇقىملاشتۇرۇش رولى بار. تېببابەتچىلىكتە يىلتىز پوستى دورا قىلىنىدۇ. قانىنى جانلاندۇرۇپ يەلنى تارقىتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، تالنى ياخشىلاش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، جىگەر ۋە بۆرەكنى ياخشىلاش رولىغا ئىگە.

قارىغاندا ① يۈك. كىشىنىڭ بىرەر ئىش، شەيئى ۋە مەسىلە قاتارلىقلارغا بولغان سۈبېيېكتىپ پەرىزى، مۆلچىرى ۋە قىياسلىرىنى بىلدۈرىدىغان «ئاساسەن، ئاساسلانغاندا، مۆلچەر-لىنىشچە» مەنىسىدىكى سۆز: قارىغاندا، ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشان ئوخشايدۇ. ② تىر. «نىسبەتەن، كۆرە، سېلىشتۇرغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سىزگە قارىغاندا مېنىڭ سالامەتلىكىم ياخشى.

قارىغاي ئى <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. ئېگىز ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى يىڭنە شەكلىدە بولىدۇ: قارا قارىغاي. يېشىل قارىغاي. قىزىل قارىغاي.

قارىغايزار ئى ← **قارىغايلىق.**

قارىغايزارلىق ئى ← **قارىغايلىق.**

قارىغايلىق ① ئى. قارىغاي كۆپ ئۆسكەن، قارىغاي بىلەن قاپلانغان جاي: مەن مىلتىقىمنى تۇتقىنىمچە قارىغايلىققا باردىم. ② سۈپ. قارىغاي ئۆسكەن، قارىغاي بىلەن قاپلانغان: قارىغايلىق تاغ.

قارىغۇ سۈپ ① كۆرۈش قابىلىيىتى يوق ياكى ئۇنى يوقاتقان، ئەما، كور: قارىغۇ بولماق. // قارىغۇلار يېزىقى. * قارىغۇ ئائىلىغانىنى قويماس، ساغرۇ كۆرگىنىنى قويماس (ماقال). ② كۆچمە. نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ماھىيىتىگە يېتەلمەيدىغان، ئەقلى يېتىلمىگەن، ئاڭسىز، بىلىمسىز، ساۋاتسىز: ــ بارغىن ئوغلۇم ئوقۇغىن، ــ دېدى ئۇ ئالماسقا، ــ ئەپەندىلەرمۇ تۇزۇك كىشىلەر كۆرۈندۇ، خەت ـ ساۋاتلىق بولغىن، كۆزى ئوچۇق قارىغۇ بولۇش بىز بىلەن كەتسۇن.

قارىغۇنى ياردا قىستىماق بىراۋنىڭ قىيىن ئەھۋالىدىن، ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ ئۇنى بىر ئىشقا زورلىماق؛ قىيىن ئەھۋالدىكى ئادەمنى تېخىمۇ قىيىن، يامان ئەھۋالغا چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنماق: بۇ قارىغۇنى ياردا قىستىغاندەك ھېچ نەرسىسى يوق پۇقرالارنى بۇنچىۋالا قىستاۋەرسىڭىز بولامدۇ؟ بۇلارنىڭ قايسىبىرىنىڭ ئۇلاغ ـ ھارۋىسى بار دەيسىز ؟

قارىغۇجا ئى [قارا + غوجا] <زوئول> ← **قارىقۇشقاچ.**

قارىغۇسىز سۈپ. ئادەمنىڭ قارىغۇسى كەلمىگۈدەك دەرىجىدە؛ ئىنتايىن سەت، كۆرۈمسىز: بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن ئەزايى كۆيگەن بولۇپ، يۈز ـ كۆزى قارىغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى.

قارىغۇلارچە رەۋ ① بىرەر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۇرمەيلا، ئۇلۇك ھالدا، قارىسىغىلا: يېڭى نەرسىنىڭ كىرىشى بىلەن بەزى شەرق مەملىكەتلىرىدە غەرب مەدەنىيىتىگە قارىغۇلارچە چوقۇنۇرۇش، پايدا ـ زىيان تەرىپىنى پەرق ئەتمەستىن، ھەممە ئىشنى غەربلەشتۇرۇش يولغا قويۇلغانىدى. ② ھېچبىر ئىلمىي پاكىتقا ئاساسلانماي، بەلگىلىمە، پىرىنسىپ قاتارلىقلارغا قارىماي، ئەمەل قىلماي؛ پىلانسىز؛ ئاساسسىز، بىكار-دىن ـ بىكار: تېخنىكا سەۋىيەسى بولمىغان ئادەم قارىغۇلارچە ئىش قىلىدۇ، بۇنداق ئىشنىڭ سانىمۇ، سۈپىتىمۇ بولمايدۇ.

قارىغۇلاشتۇرماق «قارىغۇلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمنى قارىغۇلاشتۇرۇپ، ئەسەبىيلەشتۈرەتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا خۇدۇمنى يوقىتاتتىم.

قارىغۇلاشماق پ. قارىغۇ، كۆرمەس بولۇپ قالماق، كور بولماق.

قارىغۇلۇق ئى ① كۆرۈش قابىلىيىتىنى يوقاتقانلىق. ② كۆچمە. بەلگىلىمە، پىرىنسىپ قاتارلىقلارغا ئەمەل قىلماسلىق، قارىماسلىق؛ قارىغۇلارچە ئىش قىلىش، قارىسىغا ئىش كۆرۈش؛ پىلانسىزلىق: ئىشلەپچىقىرىشنى جەمئىيەت ئېھتىياجىغا قاراپ راۋاجلاندۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتىكى قارىغۇلۇقتىن ساقلىنىش ۋە ئۇنى تۈگىتىش لازىم.

قارىقات ئى <بوت> ① تاشيارغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. غولىدا تىكەنلىرى بولىدۇ. مېۋىسى شار شەكلىدىكى شىرنىلىك مېۋە بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل. مۇرابباقاينىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قارىقاش ① ئى [قارا + قاش] <بوت> قوغۇنىنىڭ بىر خىلى. ② سۈپ. ياقىسىغا، پەش ۋە يەڭنىڭ چۆرىلىرىگە قارا توتۇلغان: قارىقاش چاپان.

قارىقوتۇر ئى [قارا + قوتۇر] <بوت> قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

قارىقوغۇر ئى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، يوپۇرمىقى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ. ئادەتتە پۈتۈن ئۆسۈملۈك تۈپى دورا قىلىنىدۇ. ھەيزىنى تەڭشەش، قان توختىتىش ۋە ئاغرىق پەسەيتىش روللىرىغا ئىگە.

قارىقۇش ئى [قارا + قۇش] <زوئول> پەي تۈكلىرى قارا

كېلىدىغان بىر خىل چۆل بۇركۇتى.

قارىقۇشقاچ ئى [قارا + قۇشقاچ] <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى ئاق، قۇشقاچتىن سەل چوڭ، رەڭگى قارا كېلىدۇ، قولغا ئاسان ئۆگىنىدۇ. ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنىڭ ئاۋازىنى دوراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قارىقۇمچاق سۈپ [قارا + قۇمچاق] كۆرۈنۈشى يېقىملىق ھەم ئوماق، ئەمما قارا، كېلىشكەن قارا، قارىمۇتۇق: قارىقۇمچاق قىز.

قارىقۇيرۇق ئى [قارا + قۇيرۇق] <زوئول> ← **جەرەن**.

قارىكۆزەل ئى <زوئول> كۆزىنىڭ چۆرىسى ۋە قېشى قارا، باشقا يەرلىرى ئاق كەلگەن قوي.

قارىكۆسەي ئى [قارا + كۆسەي] <بوت> قوغۇننىڭ بىر خىلى.

قارىكۆيە ئى [قارا + كۆيە] <بوت> بۇغداي، قوناق، كۆممە-قوناق قاتارلىق باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر يۇقۇملىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك. ئادەتتە ئۇلارنىڭ كېسەللەنگەن قىسمىدا قارا رەڭدىكى توزانلار پەيدا بولۇپ قالىدۇ.

قارىگۈل ئى [قارا + گۈل] <بوت> ① لەيلىگۈلنىڭ بىر تۈرى. گۈلى بىنەپشە رەڭدە ئېچىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. قۇرۇغاندا قارىيىدۇ. ئادەتتە بوياق قىلىنىدۇ.

قارىلاشماق I «قارىلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىرنېمىلەرنى دېمەكچى بولدى، لېكىن بۇزاينىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈنلا مەتنىيازنى ئوچۇق قارىلاشمىدى.

قارىلاشماق II «قارىلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يىراقتىكى ئۆينى قارىلىشىپ مېڭىشتى.

قارىلاق ① سۈپ. چىرايى قارا ياكى قارىغا مايىل؛ قارا: — سەن ئۇنىڭ نېمىسى؟ — دەپ سورايدۇ ئۇ ياش بۇ قارىلاق تەنتەكنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ. ② ئى. چىرايى قارا ياكى قارىغا مايىل كىشى: ئۇ قارىلاقنى نەدىن تېپىپ كەلدىڭ!

قارىلانغۇچى ئى. قارىلانغان ئادەم، ئەيىبلەنگۈچى.

قارىلانماق «قارىلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەن مۇشۇ خەت تۈپەيلىدىن ناھەق قارىلىنىپ، تۆتقۇن قىلىنغان دەسلەپكى مەزگىلدە خورلۇقتا چىدىمايلا ئۆلۈۋېلىشنىمۇ ئويلىغانىدىم.

قارىلىغۇچى ئى. بىرەر سەۋەب بىلەن باشقىلارنى قارىلايدىغان ئادەم؛ ئەيىبلىگۈچى.

قارىلىق I ① ئى. قارا ھالەت، قارا كۆرۈنۈش: كەلسە ئىھ، ئارامىلىق تاڭنىڭ مەزگىلى، قارىلىق نامىمدىن بولسام مەنمۇ ئاق. تەقدىرات ئىشىمنى ئەتسەم ۋە داۋام، پەن ـ بىلىم يولىدا ئۆرلىسەم ھەر ۋاق. ② سۈپ. بىرەر يېقىن كىشىسى ياكى مۇتەئەر ئادەمنىڭ ئۆلۈمى مۇناسىۋىتى بىلەن شۇ كىشىنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇرغانلىقىنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن كىيىلىدىغان، ئارتىلىدىغان ياكى باغلىنىدىغان: ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، داغلە خوجا ئەكبەر پادىشاھنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا قارىلىق كىيىملەر بىلەن پەيدا بولىتۇ. ③ ئى. شۇنداق چاغلاردا كىيىلىدىغان كىيىم؛ رومال، بەلباغ قاتارلىقلار: قارىلىق باغلىماق. قارىلىق كىيمەك. ④ ئى. ئويۇن ـ چاقچاق، شاد ـ خۇراملىق ۋە شۇنىڭدەك ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىدىن ئۆزىنى خالىي تۇتۇش، چەكلەش: قارىلىق تۇتماق. قارىلىقىنى سۇندۇرماق. ⑤ ئى. يامانلىق، زەھەرخەندىلىك: كۆڭلى قارىلىق قىلماق.

قارىلىق II ئى. ياغاچچىلار ياغاچقا قارا تارتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئەسۋاب. ئۇنىڭ قارا رەڭ قاچىلىنىدىغان قۇتىسى ۋە ياغاچنىڭ يۈزىگە ئىز چىقىرىدىغان ئىنچىكە يىپى بولىدۇ.

قارىلىماق I پ. بىراۋنىڭ ئۈستىگە يوق گۇناھنى ئارتماق؛ بىكاردىن ـ بىكار ئەيىبلىمەك، گۇناھكار دەپ قارىماق؛ قارا چاپلىماق؛ تۆھمەت قىلماق: ئۇ مېنى ناھەق قارىلىدى.

قارىلىماق II پ. قارىغا ئالماق، نىشانغا ئالماق، توغرىلىماق، ئۇدۇللىماق، چەنلىمەك، نىشانلىماق: بىز پىلىموتنى دۈشمەننىڭ پوتىسىگە قارىلاپ قويدۇق.

قارىم ئى. بىرئاز دېنىي بىلىمى بار، ئوقۇغان كىشىنى ھۆرمەتلەپ، يېقىنلىقىنى ئىپادىلەپ چاقىرىشتا قوللىنىلىدۇ.

قارىماتاق ئى. قارا توسلۇق، چىرايى قارىراق كەلگەن ئادەملەرنى كەمسىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز: — نەرىنىمۇ ياخشى كۆرۈپ قالغانسەن ئۇ قارىماتاقنىڭ؟ — دېدى ئاپىسى خاپا بولۇپ.

قارىماستىن تىر. ئېتىبار بەرمەستىن، پىسەنت قىلماستىن، پەرۋا قىلماي، ھېسابلاشماي: قار ئۇچقۇنلىرى يۈزگە ئۇرۇلتتى. ھاكىم ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماستىن ھاسىراپ ماڭاتتى.

قارىماق پ ① كۆرۈش ئۈچۈن كۆزىنى بىرەر تەرەپكە، نەرسە ياكى بىركىمگە قاراتماق؛ كۆز تاشلىماق: يىراقتا قارىغانىنىڭ كۆزى ئۆتكۈر (ماقال). * ئالدىڭغا ماڭساڭ كەينىڭگە قارا (ماقال). ② پەرۋىش قىلماق، باقماق، خەۋەر ئالماق، كۈتمەك: كېسەلگە قارىماق. زىرائەتكە قارىماق. ③ خىيالەن نەزەر تاشلىماق، پىكرەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرمەك، كۆز تىكمەك: ئۆتمۈشكە بىر قارىماق. كېلەچەككە ئىشەنچ بىلەن قارىماق ④ ... دەپ ھېسابلىماق، تونۇماق ... دەپ بىلمەك، چۈشەنمەك: ئېتىبارسىز قارىماق. ⑤ ئاساسلانماق، باقماق: ئېپادىسىگە قارىماق. * چىشىمغا قارىما، ئىشىمغا قارا (ماقال). * بىلەككە قارىما، يۈرەككە قارا (ماقال). * كىشىنىڭ تىلىغا ئەمەس، دىلىغا قارا (ماقال). ⑥ بىرەر تەرەپكە يۆنەلمەك، توغرىلاندۇرماق، ئۇدۇللانماق: ئۇ كەينىگە داجىپ، ئورمان ئىچىگە قاراپ قاچتى. ⑦ يارىدەملەشمەك، قاراشماق: ئالماس بولسا مومايى بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ: — شانىياز خىزمەت بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆي ئىشلىرىغا قارىيالماپتۇ، ياخشى بولماپتۇ، — دېدى. ⑧ تەلمۈرمەك؛ ساقلىماق؛ كۈتمەك: تاغدىن كەلگەن شامالدىن مەن يارىمنى سورايمەن. يارىمنى كېلەرمۇ دەپ يولغا چىقىپ قارايمەن. ⑨ بايقىماق، سەزمەك: سۇلتان ئۇيقۇ ئىچىدە قوناق شاخلىرىنىڭ شاراق ـ شۇرۇق قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇردى. قارىسا، ئىش چاتاق! پۇقراچە كىيىنگەن تۆت ـ بەش ئادەم بۇ تەرەپكە كېلىۋېتىپتۇ. ⑩ ئىنتائەت قىلماق، بويسۇنماق؛ ئىختىيارىدا، قارىمىقىدا بولماق: خوتۇن ئەرگە قارايدۇ، ئەر يەرگە (ماقال). ⑪ كۆڭۈل بەرمەك، نەزىرىنى سالماق: شۇنداق، ئابروي بولمىغان ئەرگە قىز بالا قارىمايدۇ. ⑫ كۆزدىن كەچۈرمەك، تەكشۈرمەك: بىز ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى بىرلىكتە قاراپ چىقتۇق. ⑬ II شەخسكە قارىتا ئېيتىلىپ تەئەججۈپلىنىش، ئەپسۇسلىنىش، ھەيران قېلىش ۋە نەپرەتلىنىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا ئەرزان سائەتنى ئالمىغىنىنى قارا.* يېڭى ھەمراھىم يامان

نېمە ئىكەن، كېلىپلا ئىشقا كىرىشىپ كەتكىنىنى قارىمامسىز. ⑭ چېتىلما رەۋىشداشنىڭ يوقلۇق شەكلىدە كېلىپ «پەرۋا قىلماستىن، پىسەنت قىلماي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇران چىقىۋاتقىنىغا قارىماي، ھاجى ئۇنى ھۆجرىسىغا چاقىرتىپ كەلدى.

قارىماققا يۈك. يۈزەكى چۈشەنچە بىلەن قارىغاندا، مۇنداقلا قاراشقا: بۇ گەپلەر قارىماققا ناھايىتى ئاددىيدەك قىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەنىسى ئىنتايىن چوڭقۇر.

قارىماي I ئى [قارا+ماي] <خىم> ← **ئاسفالت:** قارىماي قەغەز.

قارىماي II تىر، قارىماستىن: بىز يامغۇرنىڭ يېغىشىغا قارىماي يولغا چىقتۇق.

قارىمايلاشتۇرماق «قارىمايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يۇقىرىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، بۇلتۇر بىر يىل ئىچىدە يەر تەۋرەشكە چىداملىق 50 ئائىلىلىك ئۆي سېلىش، 50 پاتقاق گازى كۆلچىكى ياساش، 40 ئائىلىنىڭ ھويلا تېمىنى چۆرۈش، كەنت يولىنى قارىمايلاشتۇرۇش، كۆۋرۈك سېلىش ۋەزىپىسىنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن تاماملىنىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

قارىمايلاشماق پ. ئاسفالىت ياتقۇزۇلماق، ئاسفالىتلاشماق: يېزا يوللىرى قارىمايلاشتى.

قارىمايلىق سۈپ. تەركىبىدە قارىماي بار ياكى قارىماي ئارىلاشتۇرۇلغان، قارىمايغا ئىگە: قارىمايلىق بېتون.

قارىمۇتۇق سۈپ. چىرايى قارا ياكى قارىغا مايىل، قارامتۇل: بۇ بوۋاي ئېگىز بويلۇق، قارىمۇتۇق ئادەم بولۇپ، ساقىلىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئاقارغاندى.

قارىمۇچ ئى [قارا+مۇچ] <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئەۋرىشىم غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسىنىڭ تەمى ئاچچىق، تەم تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىسسىقلىق دورىسى قىلىنىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ئاشقازان كېسىلىنى داۋالاش ئۈنۈمى ياخشى.

قارىمۇق I ئى <بوت> قەلەمپۇر ئائىلىسىدىكى، مېۋىسى قارا، شارسىمان، ئۇرۇقى دورا قىلىنىدىغان، بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەمى قىرتاقراق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز. قانىنى جانلاندۇرۇپ خۇن ماڭدۇرىدۇ، سۈت كەلتۈرىدۇ، ئىششىقنىياندۇرىدۇ.

قارىمۇق II ئى. ئاق قوناقنا چۈشىدىغان قارا كۈيە: قارىمۇق كېسىلىكى.

قارىمۇقارشى ① بىرى يەنە بىرىنىڭ ئۈدۈلىدا بولغان، بىر-بىرىگە قاراپ تۇرغان، روبىرو: قارىمۇقارشى بىنالار. قارىمۇ قارشى بولۇڭلار. ② بىر-بىرىگە توغرا كەلمەيدىغان، خىلاپ، زىت، بىرى ئىككىنچىسىنى ئىنكار قىلىدىغان؛ بىرى ئىككىنچىسىگە مۇخالىپ، قارشى ياكى دۈشمەن: قارىمۇقارشى مۇناسىۋەت. قارىمۇ قارشى كۆچىلەر.

قارىمۇقارشىلىق ① قارىمۇقارشى ھالەت: پىكىرلەرنىڭ قارىمۇقارشىلىقى. ② <پەلس> بىرى ئىككىنچىسىنى ئىنكار قىلىدىغان، ئۆزئارا زىت پىكىر، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلار؛ زىددىيەت، ئىختىلاپ: ئىچكى قارىمۇقارشىلىق. سىنىپىي قارىمۇقارشىلىق.

قارىمقدا رەۋ. تەۋەسىدە، ئىلكىدە: بۇ يەردە مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ قارىمقدا يەنە ئون نەچچە كىشىلىك سەنئەت گۇرۇپپىسىمۇ تەشكىل قىلىنغانىدى.

قارىمقىدىكى سۈپ. تەۋەسىدىكى، ئىختىيارلىقىدىكى، ئىلكىدىكى، قاراشلىق: بۇ يەر بىر كىچىك بازار تۇسىنى ئالغان بولۇپ، ئۇ يەردە ناھىيە قارىمقىدىكى بىرنەچچە ئىدارە ۋە بىر ئاشخانا بار ئىدى.

قارىن (قارنى) ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى؛ ئاشقازان، قورساق: قارنى ئاچماق. قارنى توق. قارنى يامان؛ ② بالىنىڭ تۇغۇلۇشىدىن بۇرۇن تۇرىدىغان يېرى؛ بالىياتقۇ؛ قورساق: بۇ بالا ئۇ چاغلاردا تېخى ئانىسىنىڭ قارنىدا ئىدى. ③ كۆچمە. راۋاب، دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ خەرەك تۇرىدىغان قىسمى؛ ئىچى كاۋاك ئىدىش، كۈپ قاتارلىق ئاغزى كىچىكرەك نەرسىلەرنىڭ دومبىيىپ چىققان يوغان قىسمى: دۇتارنىڭ قارنى. تەمبۇرنىڭ قارنى. ئىدىشنىڭ قارنى. كۈپنىڭ قارنى. كوزىنىڭ قارنى. ساماۋەرنىڭ قارنى.

قارىنباغ ئى [قارىن+باغ] ئېغەرنىڭ ئات قارنىدىن ئايلاندۇرۇپ باغلاپ قويۇلىدىغان تاسمىسى.

قارىنۇرۇك ئى [قارا+ئۇرۇك] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. مېۋىسىنى ئىستېمال قىلىشقا ۋە دورا ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

قارىنۇڭكۇر ئى [قارا+ئۇڭكۇر] <ئاستر> تەرەققىي قىلىپ ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچقا يەتكەن تۇرغۇن يۇلتۇز. ئۇ نېيترون يۇلتۇزىنىڭ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا قىسقىرىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بولۇپ، ئىنتايىن زور تارتىشىش كۈچى مەيدانىغا ئىگە.

قارىنىجىرىق ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە ئۇ ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ ياخشى خەشەكى ھېسابلىنىدۇ. يىلتىزسىمان غولى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، قانىنى ساپلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قارىي ئى [ئە] ① قۇرئاننى قىرائەت بىلەن يادقا ئوقۇيدىغان كىشى: ــ خۇدا خالىسا مەن ئوغلۇمنى قارىي قىلىمەن، ــ دېدى ئىمام. ② ئەرلەرنىڭ ئىسىملىرىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇلۇپ كېلىدۇ.

قارىياغاچ ئى [قارا+ياغاچ] <بوت> قارىياغاچ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ياغىچى قۇرۇلۇشقا ياكى ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلەرنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قارىياغاچلىق ① سۈپ. قارىياغىچى بار، قارىياغاچ كۆپ ئۆسكەن، قارىياغاچ بىلەن قاپلانغان: قارىياغاچلىق يېزا. ② ئى. قارىياغاچ كۆپ ئۆسكەن يەر، قارىياغاچ بىلەن قاپلانغان جاي: داۋانچىڭدىن قوزغىلىپ سايئۇيىغا قاراپ يول ئالغان ھارۋىلار قارىياغاچلىقلار ئارىسىدىكى قاتتىق يوللاردا كېتىۋاتاتتى.

قارىياڭاق ئى [قارا+ياڭاق] <زوئول> ① ياڭمىقى قارا، باشقا يەرلىرى ئاق كەلگەن قوي. ② تۇغۇلغىنىغا بىر يىلدىن ئىككى يىلغىچە بولغان جەرەن بالىسى.

قارىيچىلاپ رەۋ. قارىيلار ئۆسۈلىدا، قارىيلارغا ئوخشاش، قارىيلارچە: قارىيچىلاپ ئوقۇماق.

قارىيخانا ئى. قارىيلار ئوقۇيدىغان، قارىيلار قىرائەت

قىلىدىغان جاي.

قارىيلىق ئى. قۇرئاننى يادقا ئوقۇش ئىقتىدارى، سالاھىيىتى.

قار ـ يامغۇر قار ۋە يامغۇر: بۇ قار ـ يامغۇر تولا ياغمايدىغان جاي.

قازا ئى [ئە] ① ئۆلۈم، ئۆلۈش؛ ۋاپات بولۇش؛ ئۆلۈم سائىتى، ئەجەل: قازا تاپماق. * بەخت تاق كېلىپ جۇپ قىلمىدۇ؛ قازا جۇپ كېلىپ تاق قىلمىدۇ (ماقال). جان بار يەردە قازا بار (ماقال). ② بالا، بالا ـ قازا، پالاكەت، بەختسىزلىك، ئاپەت: قازا ئىككى، ئۆلۈم بىر (ماقال). ③ ۋاقىتنى، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش: نامازنىڭ قازاسىنى ئوقۇماق.

قازارا رەۋ [ئە + پ] يېزىت. قازاسى سۆزەپ، قازا يېتىپ؛ بەختسىزلىككە ئۇچراپ؛ ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي: قازارا كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئۆ ئۆلۈپ قالسا، بۇ سىرنى ھېچكىم بىلمەي قالمامدۇ.

قازاق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار (قازاقلار) ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا، ئۇنىڭدىن قالسا گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

قازاقچە ① سۈپ. قازاقلارغا، قازاق خەلقىگە، قازاق تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ قازاق خەلقىگە خاس: قازاقچە ئۇسسۇل. قازاقچە كىيىم. ② ئى. قازاق تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ قازاقچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. قازاق تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ: قازاقچە سۆزلىمەك.

قازالماق پ. قازا قىلماق، قازا تاپماق، ئۆلمەك: ـــ چوڭ دادام بار، ئاپام ئۆتكەن يىلى قازالاپ كەتتى، ـــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ.

قازان ئى ① تاماق پىشۇرۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يېرىم شار شەكىللىك قۇيما چويۇن ئىدىش. ئۇنىڭ تۆت قۇلىقى بولىدۇ: قازان ئاسماق. * قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي بولماق. ② ئىچىگە سۈيۇقلۇق قاچىلاپ، ئىسسىتىش ئارقىلىق پار ھاسىل قىلىدىغان يېپىق قۇرۇلما: پار قازىنى. يۇقىرى بېسىملىق قازان. ③ <ماشىن> تىرەك ئوق ئورنىتىلىدىغان دېتال. ئوق ئادەتتە ئۇنىڭ ئۇستىدە ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ يەنە «سىيرىلما قازان» ۋە «دومىلما قازان» قاتارلىق بىر نەچچە خىل تۈرلىرى بولىدۇ.

قازىنىغا تۇپا چاچماق بىراۋنىڭ مەنپەئىتىنى زىيانغا ئۇچراتماق، ئېشىغا تۇپا سالماق: ـــ ئاچ كۆزلۈك قىلماڭ، ئاكا، باشلىق قىل دېدى دەپ كۆپنىڭ قازىنىغا تۇپا چاچسىڭىز بولامدۇ؟ ـــ دېدى ئۇ بالا ھېلىقى كىشىگە نەسىھەت قىلىپ.

قازانچاق ئى. كىچىك قازان، قازاننىڭ كىچىكى.

قازانچى ئى. قازان قويىدىغان ۋە ئۇنى ساتىدىغان ئادەم: قۇلاقنى نەدىن چىقارسا قازانچىنىڭ ئىختىيارى (ماقال).

قازانچىلىق قازان قويۇش ھۈنىرى، كەسپى: قازانچىلىق قىلماق. قازانچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

قازانخانا ئى. قازان ئورنىتىلغان ئۆي: زاۋۇت قازانخانىسى.

قازاندۇرماق «قازانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇتۇق قازاندۇرماق. نەتىجە قازاندۇرماق. ئابرۇي قازاندۇرماق.

قازان ـ قومۇچ تاماق ئېتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان قازان ۋە شۇ خىلدىكى ئۆي جابدۇقلىرى: رۇقىيە ھەدىسىگە ياردەملىشىپ قازان ـ قومۇچ يۇيۇۋاتاتتى.

قازانلىق سۈپ ① قازىنى بار، قازان ئورنىتىلغان. ② قازان قۇيۇشقا لايىق، قازان قۇيۇشقا يېتىدىغان: ئىككى قازانلىق چويۇن.

قازانماق پ. قولغا كەلتۈرمەك، ئىگە بولماق، ئېرىشمەك، سازاۋەر بولماق، مۇيەسسەر بولماق: شۆھرەت قازانماق. غەلىبە قازانماق. مۇۋەپپەقىيەت قازانماق.

قازانىيۇغۇچ ئى [قازان + يۇغۇچ] قازان ـ قومۇچلارنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان لاتا ۋە ياكى شۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلگەن باشقا نەرسە.

قازايەددەر ئى [ئە] باشقا كەلگەن بالا ـ قازا، پېشكەللىك، كېلىشمەسلىك: بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ كەلگەن قازايەددەر ئۇنىمۇ ھالاك قىلغىلى تاسلا قالدى.

قازدۇرماق «قازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىسى پادىشاھ بىر تاغ ئارىسىغا بېرىپ ئۆيگە ئوخشاش قىلىپ بىر زىندان قازدۇرۇپتۇ.

قازدۇرۇلماق «قازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەندەك قازدۇرۇلدى.

قازما ① ئى. يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان نەرسە، بۇيۇم: قېزىلما. ② سۈپ. يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان، قېزىلىدىغان: قازما بايلىق.

قازماق پ ① يەرنى كولاپ، چېپىپ، ئويۇپ چوڭقۇر قىلماق؛ كولىماق: ئۆستەڭ قازماق. ئورا قازماق. خەندەك قازماق. گۆر قازماق. ئۇل قازماق. ② يەر ئاستى بايلىقلىرىنى كولاپ چىقارماق، ئالماق: كۆمۈر قازماق. رۇدا قازماق. ③ كۆچمە. ئاختۇرۇپ، ئىزدەپ تاپماق: ئۇستاز شەيخ سەئىدى ھېكمەتلەر ئالىمىدىن شۇنچە ھېكمەتلەرنى قازدى.

قازمىچلىق ئى. يەر ئاستىدىكى كان بايلىقلىرىنى قېزىپ چىقىرىش كەسپى: قازمىچلىق سانائىتى.

قازناق ئى. نەرسە ـ كېرەك ساقلىنىدىغان ئىچكىرىكى كىچىك ئۆي، خانا: دادام قازناقتا يوق (ماقال). * ئىلگىرى باغدادتىن كەلسە، ھازىر قازناقتىن چىقار (ماقال).

قازى ئى [ئە] ① تارس. ئۆتمۈشتە شەرىئەت قانۇنى بويىچە دەۋا ئىشلىرىنى سورايدىغان ئەمەلدار: قازى بولماق. * دەۋاگەر سۇس بولسا قازى مۇتتەھەم بولۇپتۇ (ماقال). ② مەشرەپ، ئەلنەغمە ئويۇنلىرىدا باشقۇرۇش ۋە كەتكۈزۈپ قويغانلارنى جازالاشقا مەسئۇل بولغان كىشى.

قازىخانا ئى [ئە + پ] تارس. قازىنىڭ ئىش بېجىرىش ئىدارىسى، مەھكىمىسى: قازىخانىدىكى دەۋاگەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىشرەتنى ئالدىغا سېلىپ ئوردىغا قاراپ كېتىشتى.

قازىزادە ئى [ئە + پ] تارس. قازىنىڭ پەرزەنتى، قازىلارغا مەنسۇپ كىشى: بۇ كىتاب شەرقنىڭ ئەخلاق تونى بولۇپ شۆھرەت قازانغان مەۋلانە مۇسا ئىبنى مەھمۇد قازىزا دە رۇمى يازغان «رىيازىياتلىق ئىلمى» ناملىق مەشھۇر ئەسەر ئىدى.

قازى ـ قۇززات تارس. قازى ۋە باش قازى قاتارلىقلار: پادىشاھ ئۆز نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن دەرھال قازى ـ قۇززاتلارنى چاقىرىپتۇ ـ دە، كامالىنىڭ قىزىنى ئۆزىگە نىكاھ قىلدۇرۇپتۇ.

قازىكالان ئى [ئە + پ] تارس. باش قازى، چوڭ قازى: شەھەرنىڭ قازىكالانلىرى ئامبالدىن ھېببىۋۇللا مۇپتىھاجىنىڭ بىر

قوشۇق قېنىنى تىلىدى.

قازىلىق ئى . قازىغا يۈكلەنگەن ئىش، مەنسەپ: قازىلىق قىلماق. * چوڭ قازى ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنى قازىلىققا تەيىنلەپتۇ.

قازىنىشماق «قازانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆلارنىڭ ھەممىسى بۇ ئىشتا نەتىجە قازىنىشتى.

قازىنىلماق «قازانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۇتۇن سەپ بويىچە قازىنىلغان بۇ غەلىبە پەقەت ئىچكى كۆرەشنىڭ مۇقەددىمىسىلا ئىدى، خالاس.

قاس تەق. قول ئۇگىلىرىنى ئۇۋۇلاش، ئۇسسۇلىغا تەڭكەش قىلىپ بارماقلارنى چېكىش، قامچا ئۇرۇشتىن چىقىدىغان ئاۋاز: قاس چىقارماق.

قاساتماق I «قاسماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى يەر قاستىپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن.

قاساتماق II «قاسماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاپان قاساتماق. كۆڭلەك قاساتماق.

قاساشماق I «قاسماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆلار بىزگە توۋا قىلىپ يەر قاساشتى.

قاساشماق II «قاسماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆلار زەدىۋالنى قاسىشىپ بولدى.

قاساق ئى. كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ قاتلاپ قاساپ تىكىلگەن يېرى.

قاساقلىق سۈپ. قاسالغان، قاساپ قويۇلغان.

قاسالماق «قاسماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاسساپ ئى [ئە] مال سويىدىغان ۋە گۆش ساتىدىغان ئادەم: قوينى قاسساپ سويسۇن (ماقال).

قاسساپچىلىق ئى. قاسساپلىق: ئۇنىڭ خىزمەت ئورنى بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا قاسساپچىلىقنى تېپىۋالغانىدى.

قاسساپخانا ئى [ئە + پ] قاسساپلار گۆش ساتىدىغان ئۆي، دۇكان.

قاسساپلىق ئى. مال سويۇش، گۆش سېتىش ئىشى، كەسپى: قاسساپلىق قىلماق.

قاسسىدە رەۋ. «قاس» قىلغان ھالدا، «قاس» قىلىپ.

قاس ـ قاس «قاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

قاسقان ئى ① غەلۋىر، ئەلگەك، چاق ۋە بەزى باش كىيىمى قاتارلىقلارنىڭ چۆرىسىدىكى گەردىش؛ چەمبەرەك: غەلۋىر قاسقىنى. // قاسقان شەپكە. ② مانتا ۋە شۇ خىل تاكىلارنى پىشۇرۇش ئۈچۈن ياغاچ، قومۇش قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ياسالغان نەرسە ۋە ئۇنىڭ ھەربىر چەمبىرىكى: ھېلىم ئاشىق ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ، قاسقاندىكى مانتىدىن بىرنى ئېلىپ ئاغزىغا سالدى.

قاسقانلىق سۈپ. قاسقىنى بار، قاسقان ئورۇنلاشتۇرۇلغان: ئۇلارنىڭ ئىچىدە قاسقانلىق شەپكە كىيگىنى شەھەر ساقچىسى ئىدى.

قاس ـ قۇس «قاس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: مامۇت ئاچچىقلانغان ھالدا ئۇنىڭ يۈزىگە قاس ـ قۇس ئىككى شاپىلاق سالدى.

قاسماق سۈپ. بەك كىرلىشىپ كەتكەن، مەينەت: ئۇنىڭ شەپكىسى قاسماق، يەنە چاپىنىنىڭ بىرمۇ تۇگمىسى يوق. * ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىمۇ قاسماق باسقان ھەم ئاۋارە ئىدى.

قاسماقلاشماق پ. قاسماق بولۇپ كەتمەك، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ كىرلىشىپ كەتمەك، قاسماق باغلىماق: ئۇ ئۇچسىغا ئۇزۇن قارا نىمچە كىيىپ، كىر داكا رومال ئارتقان، قولىدا بولسا، قاسماقلىشىپ كەتكەن شېشە ساڭگىلاپ تۇراتتى.

قاسناق ئى. بىر ـ ئەرسىنىڭ يېنى، يان تەرىپى، ياقىسى؛ گىرۋەك، بوي: دەريانىڭ قاسنىقى. كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقى.

قاسناقلىق سۈپ. قاسنىقى، گىرۋىكى بار؛ گىرۋەكلىك: قاسناقلىق كۆڭلەك.

قاسراق ئى. بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سىرتقى قېپى، پوستى. ھايۋانلارنىڭ قاسرىقى ئاساسەن كالتسىيلىق ماددا ۋە پىگمېنتلاردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئادەتتە قاتتىق بولۇپ، تەننى قوغداش رولىنى ئويناىدۇ.

قاسراقچە ئى ① كىچىك قاسراق. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كىچىك باشىقىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرىدىغان شەكىل ئۆزگەرتكەن يوپۇرماق.

قاسراقسىز سۈپ. قاسرىقى يوق، قاسراق بولمىغان.

قاسراقلىق ئى. قاسرىقى بار، قاسرىقى بولغان: قاسراقلىق ھايۋانلار.

قاسىر ـ قۇسۇر قول بىلەن بىراۋنىڭ تەستىكىگە ئۇرغان، بىرنەرسە يەنە بىرنەرسىگە تەگكەن ياكى ئات ـ ئېشەكلەر قۇرۇق ئوت ـ چۆپ يېگەن چاغدا چىققان ئاۋازلار: ئاتلارنىڭ قاسىر ـ قۇسۇر ئوت چاينىشلىرى ۋە ئەتراپتىكى خورازلارنىڭ قىچقىرىشلىرى بۇ جىملىقنى بۇزاتتى.

قاسىرماق ئى ① پولۇ، گاڭچىەن قاتارلىق تاماقلارنىڭ قازانىنىڭ تېگىگە چاپلىشىپ پىشقان قاتتىقراق قىسمى؛ قىرماق، قازان تېگى: پولۇنىڭ قاسىرمقىنى يېمەك. ② دەرەخ ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنىڭ سىرتقى قەۋىتى، پوستى؛ قاسراق: تېرەكنىڭ قاسىرمقى. تالنىڭ قاسىرمقىنى سويماق.

قاسىلداتماق «قاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇر بارماقلىرىنى ئاستا قاسىلدىتىپ، ئانىسىغا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى.

قاسىلداشماق «قاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاسىلدىماق پ. «قاس ـ قاس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قاس ـ قاس» قىلماق.

قاسماق I پ ① چىشلەپ، ئۇزۇپ ئالماق؛ غاجىماق: ئۇ قولىدىكى نانىنىڭ يېرىمىنى ئىككى قاسىلا يەۋەتتى. ② كۆچمە. ئارقىسىدىن يامان گەپىنى قىلماق، غەيۋەت قىلماق، تىللىماق: مەن تۇرمۇشتا بىر ـ بىرىنى پۇتلاش، غاجاش، قاساشلارنمۇ شۇ ئىنسانلار ئارىسىدا ئۆچۈرتىپ تۇرۇپتىمەن.

قاسماق II پ. پۈكلەپ تىكمەك، پەرلىمەك (كىيىم ـ كېچەك قاتارلىقلار ھەققىدە).

قاش I ئى ① كۆز قاپقىنىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدىكى تۈكلەردىن تەشكىل تاپقان يايسىمان سىزىق: قارا قاش. قاش ئاتماق. * بېشىدا بارنىڭ قېشىدا بار (ماقال). ② ئېگەرنىڭ ئادەم ئالدى تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان يايسىمان قىسمى: ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مەڭزى ئارقىلىق ئېگىرنىڭ قېشىغا ۋە ئاتنىڭ يالىغا تېمىشقا باشلاپتۇ.

قاش قارايماق كەچ كىرىپ كۆز باغلىنىدىغان چاغ بولماق: بۇ چاغدا قاش قارىيىپ قالغانىدى.

قاش II ئى ① بىر كىمنىڭ ھۇزۇرى، يان، ئالدى: شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ قېشىغا ئالماس، لەيلىگۇللەر يېتىپ كېلىشتى. ② بىر-ەر نەرسىنىڭ ئورۇنلاشقان يېرى، يېنى، تۇۋى ياكى ئەتراپى: ئاخىرى ئۇ چوڭ ئۆستەڭنىڭ بويىدىكى كونا تۇگمەن قېشىغا كېلىپ، بىر دەرەخنىڭ كۆتىكىدە ئولتۇردى. ③ كۆچمە. خۇرۇم ئاياغلارنىڭ پاشنىسىغا ياكى چەمىنىڭ ئۈپراپ كەتكەن يېرىگە قويۇپ مىخلاش ئۈچۈن تەييارلانغان، كۆن، خۇرۇم قاتارلىق نەرسىلەردىن كېسىلگەن كىچىك پۇرۇچ، بۆلەك: ئاياغنىڭ چەمىگە قاش قويدۇرماق. * ياڕىم توپلەي كىيىپتۇ، پاشنىسىغا قاش قويۇپ، قاچاندا-لىققا ياتارمىز، بىر تەكىيگە باش قويۇپ.

قاش III ئى ① دەريا، كۆل، ئۆستەڭ قاتارلىقلارنىڭ ياقىسى، يېنى، بويى: يول يۇرسەڭ باشقا چىق، سۇ ئۇزسەڭ قاشقا چىق (ماقال). ② سۇنى توسۇش ۋە ئۇنىڭ كېلىپ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ياسالغان توسۇق، قىر: ھەر يىلى ئەتىياز پەسلى كېلىش بىلەنلا ئۆستەڭ چېپىپ، قاش ياساش، بۇلاقلارنىڭ كۆزىنى ئېچىش باشلىناتتى. ③ كۆچمە. بۆلەك، تەرەپ: ئۇلار ئۆزئارا پىكىرده بىرلىككە كېلەلمەي، ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ كەتتى.

قاشا (قاشاسى) ئى. بىر-ەر دائىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن توسۇلغان توسۇق: قاشا مەھكەم بولسا، تۆلكە كىرەلمەس (ماقال).

قاشارتماق «قاشارماق» پەيئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پىچاقنى قاشارتماق. ئورغاقنى قاشارتماق.

قاشارتىلماق «قاشارتماق» پەيئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاشارماق پ ① قاشاڭ بولۇپ قالماق : شىددەت بىلەن چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتلار بۇ غايەت ئوت تېغىدىن ئۇركۈپ، يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىشكە، قاشىرىپ تۇرۇۋېلىشقا باشلىدى * كۆندە مىڭ ياڭزا گەپ، قۇلاقمۇ قاشىرىپ قالدى. ② گاللاشماق: پىچاق قاشاردى. قىڭراق قاشاردى. ئورغاق قاشاردى.

قاشاق سۇپ. دىيال. ئالمغاي، كۆزىنىڭ ئورۇنلىشىشى نورمال بولمىغان.

قاشاڭ I ئى. تېرە ياكى كۆنلەرنىڭ چۆرىسىدىن قىيىپ چىقىرىۋېتىلگەن قېلىن ھەم قېتىپ، قورۇلۇپ قالغان پارچىلىرى.

قاشاڭ II سۇپ ① ئىتتىك، تېز ماڭمايدىغان، يۇرۇشى ئاستا، ھەرىكىتى سۇس: قاشاڭ ئات. قاشاڭ ئېشەك. * قاشاڭ ئات مىنگۈچە، پىيادە ماڭ ئۆلگۈچە (ماقال). ② گال، ئۆتكۈر ئەمەس: قاشاڭ پىچاق. ③ بىر ئىشقا پەقەت ئالدىرىمايدىغان، قولىدىن بىرەر ئىش تېز چىقمايدىغان، ھەرىكىتى سۇس: قاشاڭ ئايال. * بۇنداقلار ئادەتتە ئېھتىياتچان، قاشاڭراق ۋە دىتسىززرەك كېلىدۇ. ئۆمۈر بويى زور دەرىجىدە يۈكسىلەلمەي ئادەتتىكىچىلا ئۆتىدۇ. ياخشى پۇرسەت كەلگەندىمۇ ئىككىلىنىپ، قەتئىي قارارغا كېلەلمەيدۇ ۋە شۇ پۇرسەتنى قاراپ تۇرۇپلا قولدىن بېرىپ قويىدۇ.

قاشاڭلاشتۇرماق «قاشاڭلاشماق» پەيئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاشاڭلاشتۇرۇلماق «قاشاڭلاشتۇرماق» پەيئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاشاڭلاشماق پ ① مەلۇم پائالىيەت جەھەتتە سۇس بولۇپ قالماق؛ قاشاڭ ھالەتكە كەلمەك: ھېلىقى چاغدا مەن مىنگەن ئات ھازىر بەك قېرىپ قاشاڭلىشىپ كەتتى. ② گال بولۇپ قالماق، ئۆتكۈرلۈكىنى يوقاتماق: پالتا بەك قاشاڭلىشىپ كېتىپتۇ.

قاشاڭلىق ئى. گاللىق، ئۆتمەسلىك؛ ھەرىكىتى سۇسلۇق: ئىككى ياندىكى كىشىلەر بولسا، مېنىمۇ كۆرۈڭلەر دېگەندەك قىلىپ قاشاڭلىق بىلەن تۇرۇۋالغان كاللارغا قاراپ پاراقلاپ كۈلەتتى.

قاشالاتماق «قاشالماق» پەيئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاشالاشماق «قاشالماق» پەيئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاشالانماق «قاشالماق» پەيئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا سوقما تام بىلەن قاشالانغاندى.

قاشالىق سۇپ. قاشا بىلەن توسۇلغان، قاشا قىلىنغان، قاشالانغان: قاشالىق ھويلا. قاشالىق باغ. قاشالىق ئېتىز.

قاشالماق پ. بىر-ەر دائىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ئەتراپىنى توسۇپ قويماق، قاشا قىلماق: بەزى ئورمان مۇھاپىزەتچىلىرى بىرقانچە كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ياش ئورمان بىلباغلىرىنى قومۇش بىلەن قاشالىدى.

قاشتاش ئى [قاش + تاش] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. سېپتا ۋە پارقىراق كېلىدۇ. قاتتىق قاشتاش ۋە يۇمشاق قاشتاش دەپ ئايرىلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ ۋە نەقاشچىلىققا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قاشتاشچى ئى. قاشتاش ئېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن ھەرخىل بۇيۇملار ياسايدىغان كىشى.

قاشتاشسىمان سۇپ. قاشتېشىغا ئوخشاش، قاشتېشى شەكلىدىكى.

قاششاق سۇپ. ئىنتايىن كەمبەغەل، بەك نامرات: قاششاق ئادەم. قاششاق دېھقان.

قاششاقلاشتۇرماق «قاششاقلاشماق» پەيئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاششاقلاشتۇرۇشماق «قاششاقلاشتۇرماق» پەيئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاششاقلاشتۇرۇلماق «قاششاقلاشتۇرماق» پەيئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاششاقلاشماق پ. ئىنتايىن كەمبەغەللەشمەك، نامراتلاشماق: ئەزالار نېمىدېگەن قاششاقلىشىپ كەتكەن ـ ھە!

قاششاقلىق ئى. قاششاق ھالەت: ئاشلىقىمىزنىڭ كەملىكىگە كەلسەك، بۇ بىر تەرەپتىن دېھقانلىرىمىزنىڭ قاششاقلىقى، يەنە بىر تەرەپتىن شارائىتىمىزنىڭ ناچارلىقىدىن بولغان.

قاشقا ئى ① ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ پېشانىسىدىكى ئاق توك ئۇنگەن يېرى، ئاق بەلگىسى: ئاتنىڭ قاشقىسى. قاشقىسى بار ئات. ② پېشانىسىدە شۇنداق ئاق توكى، بەلگىسى بولغان ئۇلاغ؛ ئات: يېگىت ھويلىنىڭ بىر چېتىدىكى ئاتخانىغا ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ، توقۇلۇق تورغان جەدە قاشقىنى يېتىلەپ چىقتى. ③ كۆچمە. باشقىسىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېرى، بەلگىسى: توغرا، مېنىڭ قاشقام ئېنىق، شۇڭا مەندىن ئانچە ئەنسىرىمىسىمۇ بولىدۇ. ④ كۆچمە. بىر-ەر يەرنىڭ ئوتتۇرىسى، مەركىزى، كۆزى: ـــ سەن سۇ ئامبىرىنى نەگە قورماقچى بولۇۋاتىسەن؟ ـــ نەگە بولاتتى، مۇشۇ گۈڭشىغا، مۇشۇ گۈڭشىنىڭ دەل قاشقىسىغا!

قاش ـ قاپاق قاش ۋە قاپاق؛ قاش: قاش ـ قاپقى جايىدا. قاش ـ قاپقى چۈشمەك. قاش ـ قاپقىنى تۇرمەك.

قاشقالداق ئى <زوئول> پېشانىسىدە ئاق قاشقىسى بار، رەڭگى قارا، تۇمشۇقى ئاق بىر خىل قۇش.

قاشقۇنچۇق ئى. دىيال. بالىلار ئويناىدىغان پوكزەك ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى.

قاشقەلەم ئى [قاش + قەلەم] قاش بوياشتا ئىشلىتىلىدىغان قېرىنداش شەكلىدىكى گىرىم بۇيۇمى.

قاشقىر ئى ① ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە مېۋىسىنىڭ رەڭگىگە ئاساسەن «ئاق قاشقىر» ۋە «كۆك قاشقىر» دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى (ئۈزۈمى): بىر ساپاق قاشقىر.

قاشقىلىق سۈپ. پىشانىسىدە قاشقىسى بار، قاشقىسى بولغان: ئۇ پات ـ پاتلا ئاشۇ ئاق قاشقىلىق تورۇق ئېتىنى ئەسلەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى.

قاشقىنا ئى. دىيال، قاش، يان.

قاشقىئوغلاق ئى [قاشقا + ئوغلاق] <زوئول> تاغ ئورمانلىرىدا ياشايدىغان بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان.

قاش ـ كۆز قاش ۋە كۆز: قاش ـ كۆزىنى ئويناتماق. قاش ـ كۆزى جايىدا.

قاش ـ كىرپىك قاش ۋە كىرپىك: بۇ خەۋىرنى ئاڭلاپ تۇرغۇن بىلەن قۇدرەتنىڭ خۇشلۇقىدىن قاش ـ كىرپىكلىرى ئويناپ كەتتى.

قاشلاتماق «قاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاشلاشماق «قاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاشلانماق «قاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاشلىغۇچ ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ قىچىشقان يەرلىرىنى ياكى ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ بوينىنى قاشلاش، تۆكىنى تاراش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان تارغاقسىمان ئەسۋاب؛ تاتلىغۇچ.

قاشلىق ① سۈپ. قېشى بار، قاش چىقىرىلغان: قارا قاشلىق قىز. ئېگىز قاشلىق ئېگەر. ② ئى. ئاياللار قېشىنى قارا قىلىش ئۈچۈن سۈرىدىغان بىر خىل قارا پەرداز بۇيۇمى؛ سۈرمە: قاشلىق ئەتمەك. قاشلىق قويماق. قاشلىق سۈرمەك.

قاشلىقئوت ئى. دىيال. ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوتنىڭ نامى.

قاشلىماق I پ. ئادەم بەدىنىنىڭ قىچىشقان يېرىنى ياكى ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بىرەر يېرىنى قول ياكى قاشلىغۇچ بىلەن تاتىلىماق: باشنى قاشلىماق.* ئەخمەق ئۆتۈكنىڭ تېشىدىن قاشلار (ماقال).

قاشلىماق II پ. قاش پەيدا قىلماق، قاش ياسىماق، قاشنى ئېگىزلەتمەك، قىرلىماق: دەريانىڭ قېشىنى قاشلىماق. * ئېتىزنىڭ قىرىنى قاشلىماق.

قاغا ئى ① <زوئول> ئورمان ياكى دالىلاردا ياشايدىغان، رەڭگى قارا، قانىتى پارقىراق بىر خىل قۇش. ② قارتا ئويۇنىدىكى شەكلى قاغىغا ئوخشايدىغان قارا رەڭلىك بەلگە ۋە شۇ خىل بەلگىگە ئىگە قەغەز: قاغىنىڭ تۇزى. قاغىنىڭ ئونلۇقى.

قاغا پوق يېمەستە تاڭ يورۇش بىلەنلا، قاق سەھەردە، تاڭ سەھەردە: ـــ قاغا پوق يېمەستە كەلگۈچە چاي ـ پاي ئىچكەندىن كېيىن كەلسەڭ بولمامدۇ، ـــ دېدى ئۇ ماڭا تېرىكىپ.

قاغا پۇتى قىڭغىر ـ قىيسىق، سەت، گادىرماچ: قاغا پۇتى خەت.

قاغا ـ قۇزغۇن قاغا ۋە قۇزغۇن، قاغا ۋە شۇ خىلدىكى قۇشلار: شۇ ھامان ئاسماندىن بىر توپ قاغا ـ قۇزغۇنلار چۈشۈپ پادە ـ شاھنىڭ ھارام گۆشىنى چوقۇپ يېگىلى باشلىدى.

قاغان ئى <تارىخ> قەدىمكى سيانپىلار، جۇرجانلار، تۈركلەر، موڭغۇللاردىكى ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك مەنسەپ نامى. خان ـ پادىشاھ مەنسىدە كېلىدۇ. مىلادىيە 402 ـ يىلىدىن باشلاپ قوللىنىلغان.

قاغجال سۈپ ① ناھايىتى بەك قۇرۇپ كەتكەن، قاقشال: قاغجال دەرەخ. ② كۆچمە. بەك ئورۇقلاپ كەتكەن، ئورۇق، ئاۋاق: قەمەرنىسا بۇ قاغجال ئايالنىڭ يېنىدا جىم ئولتۇراتتى.

قاغجالما ① سۈپ. بىر تېرە ـ بىر ئۆستەخانلا بولۇپ قالغان، تېرىلا بولۇپ كەتكەن، ناھايىتى ئورۇق: بۇ بالا بەك قاغجالما بولۇپ كېتىپتۇ. ② ئى. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى؛ قاقاباش، قاغدالما.

قاغجالمىلىق ئى. قاغجالما ھالەت، قاغجالمىلىق: قاغجالمىلىق قىلماق.

قاغجىراتماق «قاغجىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىزغىرىن شامال پوستەك باغلاپ كەتكەن يەرلەرنى قاغجىرىتاتتى.

قاغجىراشماق «قاغجىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاغجىراق سۈپ. سۇسىزلىقتىن قۇرۇپ يېرىلغان، قاغجىراپ كەتكەن: سۇ بولمىغانلىقتىن بىر تۇپ گىياھمۇ ئۇنمىگەن ياربېشى تۆپىلىكى ناھايىتى قاغجىراق ئىدى.

قاغجىرىماق پ. بەك ئۇسساپ قۇرۇپ كەتمەك: قاغجىراپ كەتكەن دەرەخلەر.

قاغداق سۈپ. دىيال. قۇرۇپ، يوپۇرماقلىرى چۈشۈپ يالىڭاچلىنىپ، خۇددى خادىدەك بولۇپ قالغان: قاغداق قومۇش.

قاغدال سۈپ. سولاشقان، قۇرۇغان (كۆچەت ھەققىدە): ئىككى يىللىق شاپتۇل كۆچەتلىرى بولسا قاغدال بولۇپ، سۈپىتى ۋە تۇتۇش ئۇنۇمى تۆۋەن، راۋاجلىنىشى ئاستا بولىدۇ.

قاغدالما ① سۈپ، سولاشقان، قۇرۇغان: قاغدالما دەرەخ. ② ئى. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى: بۇ قاغدالما ھەممىنى بىلىدۇ.

قاغدالماق پ. قۇرۇشقا باشلىماق، قۇرۇپ قالماق.

قاغدالمىلاشماق پ. قاغدالما ھالەتكە كەلمەك.

قاغدالمىلىق ئى . قاغدالما ھالەت.

قاغدام سۈپ. قاغجىراپ كەتكەن، قاغجىرىغان: قاغدام يەر.

قاغتۇمشۇق ئى [قاغا + تۇمشۇق] ئىشەك، دەرۋازىلارنى ئېتىش، قۇلۇپلاشتا ھالقا ياكى زەنجىرنى ئىشەك ياكى يان ياغاچ بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ. شەكلى قاغىنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشايدۇ.

قاغتىرناق ئى [قاغا + تىرناق] <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى باش باھاردا ئۆسىدىغان، كىچىك، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى دورا قىلىنىدۇ، تەمى ئاچچىقراق، تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەھەرنى تارقىتىدۇ، ئىششىقلارنى ياندۇرۇپ، تۆگۈنچەكلەرنى يېشىدۇ.

قاغقامغىقى ئى [قاغا + قامغاق + ى] <بوت>چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئۇرۇقى ئۇششاق ھەم كۆپ. يەر ئۈستى قىسمى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ،

تەمى قېرىق، تەبىئىتى سەل سوغۇق. ئىسسىقىنى قايتۇرۇپ، يالليۇغنى يوقىتىدۇ، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

قاق I سۈپ ① دەل، نەق، توپتوغرا: قاق سەھەر. قاق چۈش. ② ھېچنېمىسى يوق: قاق سەنەم. قاق سەنەم بولۇپ قالماق.

قاق پودا تاك سەھەر ۋاقتىنى بىلدۈرىدىغان «بىرىنچى پونى ئاتقاندا، ئەتىگەندە، قاق سەھەردە؛ دەسلەپىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: قاق پودا يېتىپ كەلمەك.

قاق II ئى. ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان مېۋىلەر. مەسىلەن، ئۆرۈك قېقى، شاپتۇل قېقى، ئالما قېقى، قوغۇن قېقى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

قاق سەنەم ئۆتۈپ كەتكەن نامرات، بەك كەمبەغەل، قاششاق: «يونۇپ يەۋىرسە، تاغمۇ توشمايدۇ ـ دە، ـــ دەپ ئويلايتتى قىز ئائىلىسىگە ئىچ ئاغرىتىپ، ـــ ھېلىمۇ، بوۋام بىلەن ئانام بوش ھەممەت قىلمىدى. ئېھتىمال، ئۇلارمۇ ئاللىقاچان قاق سەنەم بولۇپ كەتتى».

قاق III ئى. تاغلاردىكى يامغۇر سۈيى يىغىلىپ ئۇزۇنغىچە سىڭىپ كەتمەيدىغان كۆلچەك.

قاق IV تەق. قاغا سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: قاغىلار قاق ئېتىدۇ، ئۆز كۆڭلىنى شاد ئېتىدۇ (ماقال).

قاقاچ ئى ① قېتىپ قالغان بۇرۇن سۈيۇقلۇقى: ئۇ ئۇزۇن ۋە ئۇچلۇق ئۆسكەن چىمچىلاق قولىنىڭ تىرنىقى بىلەن تۆكلۈك بۇرنىنىڭ قاقاچلىرىنى كولاپ تۇراتتى. ② يارا ئېغىزىدا قان پىلاستىنكىسى ۋە تالا ئاقسىلىنىڭ قېتىشىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان قېتىشما. يارا ئاغزى پۈتكەندىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ: ئۇنىڭ يۇز ـ كۆزى كونا ـ يېڭى تىرناق ئىزى، قاقاچتىن خالىي بولالمايدۇ.

قاقاس سۈپ ① ئوت ـ چۆپ ئۇنمىگەن، گىياھسىز: قاقاس تاغ. قاقاس چۆل. ② دەل ـ دەرەخلىرى كۆپ ئەمەس، ياپيېشىل ـ لىققا پۇركەنمىگەن، قۇرغاقراق: ئۇلار بىزنىڭ بۇ قاقاس شەھەرگە قاپسىلىپ قالغىنىمىزنى بىلىپ تۇرۇپ، بىزدىن مەدەت تىلەپ كەپتۇ.

قاقاسچىلىق ئى. قاقاسلىشىپ كەتكەن مەنزىرە، قاقاس ھالەت: قاياقتا قارىسا قاقاسچىلىق، ئوشۇق پاتقاقلىقنى توپىغا چۆكسەن. مېنىڭ مۇندىن كېيىنكى ماكانىم مانا مۇشۇ ئىدى.

قاقاسلاشتۇرماق «قاقاسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقاسلاشماق پ. قاقاسلىقتا ئايلانماق، قاقاس بولۇپ كەتمەك: قاقاسلىشىپ كەتكەن يەر. تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ قاقاسلىشىش، قۇملىشىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىشكە ئىشلىتىلىدىغان سۇ كۆپىيىش بىلەن بىللە، تۇر قۇرۇلۇشى رايونىدىن 100 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم مەنپەئەتلىنىدۇ.

قاقاسلىق ئى. قاقاسلىشىپ كەتكەن يەر، قاقاس جاي: ئۇ ماڭا بىر ئائىلىنىڭ قاقاسلىقتىن بوز يەر ئېچىپ مول ھوسۇل ئالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

قاقاق تەق ① مېكىيانىنىڭ تۇخۇم تۇغۇپ بولغاندا ياكى بەك قورقۇپ، ئۇركۈپ كەتكەن چاغلاردىكى قاتتىق چىققان ئاۋازى. ② قاتتىق كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

قاقاقلاتماق «قاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقاقلاشماق «قاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سىرتتا ـ دېرىزە تۇۋىدە ئۇششاق بالىلار چۇرۇقلىشاتتى، توخۇلار قاقاقلىشاتتى، قويلار مەرىشەتتى.

قاقاقلىماق پ ① «قاقاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بوۋاي بىلەن مومای تاتلىق ئۇخلاۋېتىپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە: تۈيۈقسىزدىن قاقاقلاپ كەتكەن توخۇ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ② يۇقىرى ئاۋازدا «قاق ـ قاق» قىلىپ كۈلمەك، «قاق ـ قاق» قىلماق: شۇ ۋاقىتىدا ھېكىم سېلىم شەيخىنىڭ بۇ ئۇمىدۋارلىقىنى مەنىستىمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەسخىرە قىلىپ قاقاقلاپ كۈلدى.

قاقباش [قاق + باش] ① سۈپ. تۇرمۇشتا جىق ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن؛ زېيان تارتىدىغان، ئۆزىگە بەختسىزلىك كېلىدىغان يولغا ماڭمايدىغان؛ بەك قۇۋۇ، پىشقان: قاقباش ئادەم. قاقباش خوتۇن. ② ئى. بېشىدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن، كۆپىنى كۆرگەن تۈپەيلى قۇۋۇلىشىپ كەتكەن ئادەم؛ قۇۋۇ كىشى: ئالدىماقا كىچىك بالا ياخشى، خۇدا ئۇرسۇن قاقباشنى (ماقال).

قاقباشلىق ئى. قۇۋۇلۇق، ھىيلىگەرلىك: قاقباشلىق قىلماق.

قاقتەك سۈپ. كىچىك، كىچىككىنە: قۇرغۇيۇم پالاقشىيدۇ، كىمنىڭ بېغىدا پاختەك. سەن يارىمنىڭ دەردىدە، يۈرەك قالمىدى قاقتەك.

قاقتۇرماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياشلار كەتمەنلىرىنى قاقتۇرۇپ، يېڭىدىن ساپلىتىپ، تەخ بولۇشقانىدى.

قاقتۇرۇشماق «قاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاقتۇرۇلماق «قاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاقتى ـ سوقتى ھەر خىل يوللار بىلەن ئالداش، ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش قىلمىشى؛ ساختىلىق: قاقتى ـ سوقتى قىلماق.

قاقشاتقۇچ سۈپ. ۋەيران قىلىش، يوقىتىش دەرىجىسىدىكى؛ ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدىغان، دەھشەتلىك، ئەجەللىك، ئىنتايىن قاتتىق: بىز ئۇلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، ئۆز زېمىنىمىزنى جان ـ قېنىمىز بىلەن قوغدايمىز.

قاقشاتماق «قاقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەمنى ئۇمىد ياشنىتىدۇ، غەم قاقشىتىدۇ (ماقال). * بار ئوخشىتىدۇ، يوق قاقشىتىدۇ (ماقال).

قاقشاشماق «قاقشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كىشىلەر بازار باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىۋاتقانلىقىدىن قاقشاشماقتا.

قاقشال ① سۈپ. بەك قۇرۇپ كەتكەن، ناھايىتى قۇرۇق: قاقشال ئوتۇن. قاقشال دەرەخ. ② ئى. قۇرۇپ شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى قالمىغان دەل ـ دەرەخ، يۇلغۇن، چاتقال ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ ھەر قېتىم قاراكۆلگە ئوتۇنغا بارسا ھارۋىغا ئاسمان ـ پەلەك قاقشال بېسىپ چىقاتتى. ③ سۈپ. كۆچمە. ئورۇقلۇقتىن بىر ئەت ـ بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان؛ قۇرۇق ئۈستىخان، ناھايىتى ئورۇق، جۈدەك: مومای سىلار قاقشال قولىدا، ئىلىم باسقان ئۇنىڭ بېشىنى. شۇئىرلايدۇ لەۋلىرى تىنماي، كۆزلەر تۆكەر ئۇنچە يېشىنى.

قاقشاللاشماق پ. قاقشال ھالەتكە كەلمەك، قاقشال بولماق.

قاقشاللىق ئى ① قۇرۇپ، قاقشال بولۇپ قالغان ھالەت: چېيلەپ ئېسىل ھۇنەر ـ سەنئەتنى، قەسىرلەرنى ئۆرتىگەن ئوتتا. تەكشى ئۆسكەن ئۇجمىزارلىقلار قاقشاللىقتا ئايلانغان جۇتتا. ② قاقشال بار، قاقشال كۆپ يەر: قاقشاللىقتىن ئوتۇن ئالماق.

قاقشىماق پ ① قاتتىق، چىدىغۇسىز ئاغرىماق: سايراك

بۇلىۋلۇم گۇلىنىڭ بەرگىدە. جانلار قاقشىسۇن يارىنىڭ دەردىدە. ② زارلانماق، دادلانماق: پېشقەدەم ھاكىم تامىقىنىڭ ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقى، يېڭى گۆشنىڭ شورپىسى، پېتىرمانتا، تونۇر كاۋىپىدىن باشقىسىغا ئانچە ئىشتىھاسىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ئۇزاق قاقشىدى.

قاق- قاق «قاق Ⅳ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يېرىم سائەت دېگۈدەك جان قايغۇسىدا ئۇچۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولغان قاغىلار شامالنىڭ غەزىپى بىسىلغىنىنى بىر- بىرلىرىگە خەۋەر قىلغاندەك «قاق- قاق» بىلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا قونۇشقا باشلىدى.

قاق- قۇق «قاق» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: قاغىلار تۇمشۇقلىرى بىلەن ئاپئاق قىرو باسقان دۆمبىلىرىنى تاتىلاپ قويۇشۇپ «قاق- قۇق» قىلىشىپ ئۇچۇشتى.

قاقلاتماق «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقلاشماق «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار مۇزلاپ كەتكەن قوللىرىنى ئوتقا قاقلاشتى.

قاقلانماق ① «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كوچىنىڭ ئۇ قانىتىدا ئوچۇق تۇرغان دەرۋازا ئالدىدىكى ئىككى ئاق ساقال بوۋاي ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ پاراڭ قىلىشۋاتاتتى. ② «قاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوتقا قاقلانغان پايپاق. ئوتقا قاقلانغان ئاياغ.

قاقلىما سۈپ. قاقلىنىدىغان، قاقلاشقا ئېھتىياجلىق: قاقلىما باسما نۇسخىسى.

قاقلىماق پ. بىرەر نەرسىنى ئوت ياكى ئاپتاپقا تۇتماق ياكى شۇنداق قىلىپ قۇرۇتماق: شۇ كۈنى كەچىسى توختىئاخۇن بىلەن سارىخان ئالماسىنىڭ كىيىملىرىنى ئوتقا قاقلاپ كۆزىنى يۇممىدى.

قاقما Ⅰ ئى. دېيال. تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاب؛ مېتىن.

قاقما Ⅱ ئى. دېيال. لاقما، كاتاك: ئابدۇل ھويلىغا كىرىپ كېلىۋاتقان قىز- چوكانلارغا ئىتتىنىك قاردى، قاردى- يۇ يۇركى «قارت» قىلىپ قالدى. گويا ھەيدەپ كېتىۋاتقان ھارۋىسى قاقمىغا قاتتىق چوشكەندەك، كېتىۋېتىپ بەخەستەلىكتە ئاچىغا ئوسۇۋالغاندەك بولدى.

قاقماق پ ① بىرەر نەرسە بىلەن ئۇرۇپ كىرگۈزمەك: مىخ قاقماق. قوزۇق قاقماق. ② قولى بىلەن ئۇرۇپ ياكى چېكىپ شەپە بەرمەك؛ چەكمەك (ئىشىك، دەرۋازىلار ھەققىدە): ئىشىك قاقماق. ③ ئۇرۇپ ياكى سىلكىپ، پۇلاڭلىتىپ ئوستىدىكى نەرسىنى چۈشۈرمەك، تازىلىماق: گىلەم قاقماق. پالاس قاقماق. ئۆرۈك قاقماق. ④ سوقۇپ ئۆتمەك، سوقماق، ئۇرماق: يان يەرنى شامال قاقىدۇ، چىرايلىققا ھەركىم باقىدۇ (ماقال). ⑤ قولى بىلەن دولا ياكى مۇرىگە ئاستا شاپىلاقلاپ ئۇرماق: مۇرىسىگە قاقماق. ⑥ قاتتىق تەپمەك، قاتتىق سىلكىمەك: پالتىنىڭ سېپى تۆمۈر ياكى باشقا مېتالدىن بولسا، قولنى قېقىپ ئاغرىتىدۇ. ⑦ كۆچمە. ئىتتىرمەك، يەكلىمەك: ئۇلار ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق سىياسىنى باسىدىغان، سىياسىنى چەتكە قاقىدىغان قارارلارنى چىقاردى. ⑧ دىماق، گال، تاماق، بۇرۇن قاتارلىق ئورگانىزملاردىن ئاۋاز چىقارماق: گېلىنى قاقماق. تامىقىنى قاقماق. ⑨ ھەرىكەتلەندۈرمەك، پۇلاڭلاتماق: قانات قاقماق. * مۇشۇك ئارقىغا قارىماي قاچىتى، توخۇ قاقاقلاپ قانىتىنى قاقتى. ⑩ كۆچمە. ئىچمەك، كۆتۈرمەك (ھاراق ھەققىدە): ئۇ ئۆزىگە تەڭلىگەن رومكىنى پەم بىلەن ئېلىپ بىراقلا قېقىۋەتتى.

قاقىر ئى <زوئول> بوينى ئۇزۇن، تۇمشۇقى ئۇچلۇق بىرخىل پەسىل قۇشلىرى ئائىلىسى.

قاقىرام سۈپ ① ئوت- چۆپ ئۆسمەيدىغان، سۇسىز، قاتتىق، تېتىر (يەر ھەققىدە): تەجرىبىلىك كارۋانلار ئۇزۇن ۋە قاقىرام چۆللەرنى بېسىپ مېڭىشقا توغرا كەلدى. ② تازا، قاتتىق، چاڭقىغان، پىتىز- پىتىز: كۆرمىگەن كۈن قالمىدى قاقىرام ئىسسىقتا، ئېتىزدا لەقۋا كالىنىڭ كەينىدە يۈرۈپ يەر ھەيدىدىم.

قاقىرتۇمشۇق ئى [قاقىر + تۇمشۇق] <بوت> قاقىر- تۇمشۇق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسى قاقىرنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشايدۇ. پىشقاندىن كېيىن يېرىلىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. قانىنى جانلاندۇرۇش، ئىسسىقلىقنى ياندۇرۇپ يالۇغ قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

قاقىلاق ئى. دېيال. ئالدىراشچىلىق، قاتىلاڭچىلىق، سېپسىقچىلىق؛ ئالدىراش، بېسىق، تېنەش: ئۇ ئاشخاندا بىر ھازاغىچە قاقىلاڭ بولۇپ، تاماقخانىدىكى شىرەگە تاماقلارنى تولدۇرۇپ تىزدى.

قاقىلاي- سوقىلاي دېيال. قېقىلىپ- سوقۇلۇپ، سورۇلۇپ.

قاقىلە ئى [ئە] <بوت> زەنجۇبىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسى دورا بولىدۇ. ئاشقازان، تالىنى ياخشىلاش رولى بار.

قاقىلداتماق «قاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاقىلداشماق «قاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: توپ- توپ قاغىلار قاقىلدىشىپ ئۇچماقتا.

قاقىلدىماق «قاق- قاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «قاق- قاق» قىلماق: قاغا قاقىلدىمىسا، قۇشلارنىڭ كۆزىنى چوقۇپ بولاتتى (ماقال).

قاڭالتىر ئى. قەلەي، تۇنىكە: قاڭالتىردىن مەش ياسىماق.

قاڭالتىرچى ئى. قاڭالتىردىن داس، چېلەك، مەش ۋە شۇ قاتارلىق ھەر خىل سايمانلارنى ياسىغۇچى كىشى.

قاڭالتىرچىلىق ئى. قاڭالتىردىن داس، مەش، چېلەك قاتارلىق نەرسىلەرنى ياساش كەسپى: قاڭالتىرچىلىق قىلماق.

قاڭالتىرلاتماق «قاڭالتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭالتىرلاشماق «قاڭالتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاڭالتىرلانماق «قاڭالتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاڭالتىرلىق سۈپ. قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان، قاڭالتىر بىلەن ياسالغان: قاڭالتىرلىق ئىشىك. قاڭالتىرلىق ئۆگزە.

قاڭالتىرلىماق پ. قاڭالتىر بىلەن قاپلىماق، قاڭالتىر بىلەن ياسىماق، قاڭالتىر ئورناتماق: ئىشكىنى قاڭالتىرلىماق.

قاڭتايتماق «قاڭتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭتايماق پ. كەينىگە يۆلىنىپ ياتماق: مۇھەممەت گېپىنى تۇگىتىپ دېۋانغا قاڭتايدى.

قاڭتۇرغۇزماق «قاڭتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭتۇرماق پ. ئات- ئېشەكلەرنىڭ بېشىنى ئېگىز قىلىپ ئېسىپ باغلاپ قويماق: يولۇچىلار ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتلىرىنى قاڭتۇ-

رۇپ باغلاۋاتقاندا، ئىسرائىل تۇگمەنچى يېقىنلاپ كەلدى.

قاڭتۇرۇشماق «قاڭتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاڭتۇرۇق ئى. ئات ـ ئېشەكلەرنى بىر يەردىن ھېرىپ كەلگەندە قاڭتۇرۇپ باغلايدىغان تۈۋرۈك ياكى شۇنىڭ ئۈرنىدا ئىشلىتىلىدىغان باشقا نەرسە: ئاتنى قاڭتۇرۇققا قاڭتۇرۇپ قويماق.

قاڭتۇرۇقلۇق سۈپ. قاڭتۇرۇپ قويۇلغان، قاڭتۇرۇلغان: قاڭتۇرۇقلۇق ئات.

قاڭتۇرۇلماق «قاڭتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توققۇز يېگىت شەھەرگە كىرىپلا خۇددى قاڭتۇرۇلغان ئاتتەك بولۇپ قالدى.

قاڭرۇق سۈپ. ئادەتتە دىمىقىدا گەپ قىلىدىغان، دىمىقى ئېغىر: خوتۇن سەت ھەم قاڭرۇق بىر ئوغلىنى باشلاپ بۇ ئۆيگە كېلىپتۇ.

قاڭرۇقلۇق ئى. قاڭرۇق ھالەت.

قاڭستماق «قاڭسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قاڭسىق سۈپ. يېقىمسىز، سەسكىنىشلىك (تەم، پۇراق ھەققىدە): ئىشكىتىن كىرىشمىگە بۇرنۇمغا قاڭسىق بىر ھىد كېلىپ ئۇرۇلدى.

قاڭسماق پ. قاڭسىق بىر خىل پۇراق دىماقىغا ئۇرۇلماق ياكى قاڭسىق بىر خىل پۇراق دىماقىنى ئېچىشتۇرماق.

قاڭشار ئى <ئانات> بۇرۇن سۆڭىكىنىڭ ئېگىز قىرى: ئوتتۇرىدا قاڭشار بولمىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ (ماقال).

قاڭشارلىق سۈپ. قاڭشىرى ئېگىز: ئايال 25 ياشلار چامىسىدا بولۇپ، غۇنچە بوي، قوشۇما قاش، بۇرنى چىمدىپ قويغاندەك قاڭشارلىق ئىدى.

قاڭغۇر ئى. دىيال. قوڭغۇراق.

قاڭغىر رەۋ. زار، قاتتىق: قاڭغىر قاقشىماق.

قاڭقايتماق پ. قاڭتۇرماق: ئۇلار سۆگەت بوستانلىققا كېلىپ توختىدى ۋە ئالىرىنى قاڭقايتىپ قويۇشۇپ، ئېرىق لېۋىگە كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشتى.

قاڭقىتماق «قاڭقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرمۇش يولى تۈز بولمايدىكەن، ئۇنى نە ـ نەلەرگە قاڭقىتتى، نە ـ نەلەرگە.

قاڭقىرا ئى. دىيال. سۇلۇق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق پ. دىيال. تېنىمەك، سەرسان بولماق.

قاڭقىغاق ئى. دىيال. پۇرزىنا.

قاڭقىل ئى <ئېرىق> قەدىمدە تەكرىتېغىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشىغان چارۋىچى خەلقلەرنىڭ بىرى، شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك مەنبەلىرىنىڭ بىرى.

قاڭقماق پ ① بىر ەر نەرسىگە تېگىپ، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ باشقا يەرگە چۈشمەك: بالا ئېگىزلىكتىن سېپىل تۈۋىگە، ئۇيەردىن يەنە قاڭقىپ، خەندەك ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ② كۆچمە. توغرا يولىنىلىشتىن چەتلىمەك، نۇقتىدىن يىراقلاشماق؛ ئازماق: مەن يازدا شىمالدا، قىشتا جەنۇبتا قاڭقىپ يۈرىدىغان غاز ـ ئۆردەك ئەمەس. ③ بىردىنلا سەكرىمەك، ناھايىتى تېز سەكرىمەك: ئۇ ئىشكىنىڭ بىردىن گۈلدۈرلەپ ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ، كارىۋاتتىن قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى.

قالاتماق «قالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قالاشماق «قالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قالاق I سۈپ ① تۆۋەن تەرەققىيات باسقۇچىدا تۇرۇپ قالغان، تەرەققىيات جەھەتتە ئارقىدا قالغان، ھازىرقى زامان تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالمىغان، تەرەققىي قىلمىغان؛ كونا: قالاق دۆلەت. قالاق مەملىكەت. ② دۇنيا قارىشى، ئاڭ چۈشەنچىسى تۆۋەن بولغان؛ ئىلغار ئەمەس: قالاق ئادەم. قالاق ئۇنسۇر. قالاق پىرسونا‌ژ. ③ ئىشتا، ئىشلەپچىقىرىش پىلانلىرىنى بېجىرىشتە، ماددىي، تېخنىكا بازىلىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە شۇ قاتارلىقلاردا باشقىلاردىن ئارقىدا قالغان: قالاق ئىگىلىك. قالاق خوجىلىق. ④ دەرىسكە يېتىشەلمەيدىغان، ناچار ئوقۇيدىغان، ئەخلاق، ئىنتىزام جەھەتلەردە تەلەپكە لايىق ئەمەس: قالاق ئوقۇغۇچى.

قالاق II ئى. تامچىلار لاي ئېلىشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ياغاچتىن ياسىلىدۇ، بىر تەرىپىدە سېپى بولىدۇ.

قالاق III ئى. دىيال ① ياغاچ قوشۇق. ② ھور چىقىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن قازانىنىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر؛ قالقان.

قالاقلاشتۇرماق «قالاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قالاقلاشماق پ. قالاق ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئارقىدا قالماق، ئۆز پائالىيىتىدە چېكىنمەك.

قالاقلىق ئى. قالاق ھالەت: قالاقلىقتىن قۇتۇلماق. قالاقلىققا خاتىمە بەرمەك.

قالام مق. ئوچاق ياكى مەشلەرگە قالانغان ئوتۇن ـ كۆمۈر ـ لەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قالام كۆمۈر. بىر قالام ئوتۇن.

قالانماق «قالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەشكە ئوت قالاندى ۋە ئۆڭى ئىچى ئاستا ـ ئاستا ئىللىشقا باشلىدى.

قالايمقان ① رەۋ. رېتى، رېتىمى، تەرتىپى يوق؛ رېتىمسىز، تەرتىپسىز؛ رەتلىك، تەرتىپلىك ئەمەس: باتۇرنىڭ چىرايى تاتىرىپ، يۈرىكى قالايمقان سېلىپ كەتتى. ② رەۋ. ئۆزى بىلگىنىچە؛ كەلسە ـ كەلمەس ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن، خىيالىغا كەلگىنىچىلا؛ ھېچبىر پىرىنسىپقا، قائىدىگە ئەمەل قىلمىغان ھالدا: مۇكاپات پۇلىنى قالايمقان تارقاتماق. ③ سۈپ. كەلسە ـ كەلمەس، مەنتىقسىز، يېقىمسىز: قالايمقان گەپ قىلماق. ④ سۈپ. ئىش ـ ھەرىكىتى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان، يامان، ناچار، ئەسكى: ئۇ ئۆز ئوغلىنىڭ «ئولتۇرۇش»تىن باشقىنى بىلمەي، قالايمقان كىشىلەرگە ئارىلىشىپ يۈرۈشىدىن تولىمۇ نارازى ئىدى.

قالايمقانچىلىق ئى. قالايمقان ئەھۋال، ھالەت: قالايمقانچىلىق تۇغدۇرماق. قالايمقانچىلىق چىقارماق.

قالايمقانلاشتۇرغۇچى ئى. قالايمقان قىلىدىغان، قالايمقانلاشتۇرىدىغان كىشى ياكى ئامىل.

قالايمقانلاشتۇرۇشماق «قالايمقانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قالايمقانلاشتۇرماق «قالايمقانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىدىيەنى قالايمقانلاشتۇرماق. * دۇنيادا ئادەملەرنىڭ ئىدىيەسىنى قالايمقانلاشتۇرۇۋېتىشتىن ئوڭاي ئىش بولمىسا كېرەك. بۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرى «توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاش» دېگەن ئوبرازلىق سۆزگە يىغىنچاقلىغان.

قالايمقانلاشتۇرۇلماق «قالايمقانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قالايمقانلاشماق پ. قالايمقان هالەتكە كەلمەك، قالايمقان بولماق: بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۇنىڭ پىكرى بەكلا قالايمقانلىشىپ كەتتى.

قالايمقانلىق ئى. قالايمقان هالەت.

قالپاق ئى ① يۇڭ، چىغ، سولياۋ قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن، چۆرىسى قاسقانلىق بىر خىل باش كىيىمى: كىگىز قالپاق. چىغ قالپاق. * قالپاققا تۇشلۇق قىرغىز يوق (ماقال). ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىدىكى قالپاققا ئوخشايدىغان قىسمى: مىخنىڭ قالپىقى. موگۇنىڭ قالپىقى. ③ كۆچمە. كىشىلەرنىڭ جىنايىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن بىرىلگەن سىياسىي نام: قالپاق كىيدۈرمەك. قالپىقىنى ئېلىپ تاشلىماق.

قالپاقچى ئى ① قالپاق تىكىدىغان ۋە ساتىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرىكمىگە جىنايەت ئارتىپ قالپاق كىيدۈرۈشكە ئامراق كىشى.

قالپاقسىمان سۈپ. شەكلى، كۆرۈنۈشى قالپاقنىڭكىگە ئوخشايدىغان؛ قالپاق شەكىللىك: شۇ سائەتتە ئۈپۈق سىزىقىدا بىر پارچە قالپاقسىمان قىزىل بۇلۇت ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلدى.

قالپاقلاشماق پ. قالپاق هالىتىگە كەلمەك، قالپاقتەك بولۇپ قالماق: توختى قالپاقلىشىپ كەتكەن بىر دۆۋە پولات ئۇشكىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئېيتتى: ــ ئاجايىپ ئىش، بىز بولساق بۇ نەرسە بىلەن چوڭ تاشنى پارچىلىماقچىدۇق.

قالپاقلىق سۈپ ① قالپىقى بار، قالپاقنىڭكىگە: قالپاقلىق مىخ. قالپاقلىق زەمبۈرۈغ. قالپاقلىق مېدۇزا. ② بېشىغا قالپاق كىيگەن ياكى قالپاق كىيدۈرۈلگەن: كۆل رەڭ قالپاقلىق كىشى. قالپاقلىق ئۇنسۇر.

قالتار ئى. تۇمشۇقى ئاق بولىدىغان چىلان تورۇق.

قالتىرماق پ. تىترىمەك: بۇنى ئاڭلاپ ئول خاقان، سۆرىگەندەك ئۇي ساپان، پۇشۇلداپتۇ ئالدىراپ، يۈرەكلىرى قالتىراپ.

قالتىس ① رەۋ. ئىنتايىن، ناھايىتى، بەك، تولىمۇ: قالتىس بېخىل ئادەم. قالتىس بىلەن گەپ. ② رەۋ. كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە، كۆزگە كۆرۈنەرلىك، ئالاھىدە، قاتتىق: ــ ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدە قالتىس ئىشلىدىم، ــ دەپ ماختاندى ئۇ. * بۇ كۈنلەردە ناسىرنىڭ كىينىنىشلىرىمۇ قالتىس بولۇپ كەتتى. ③ سۈپ. جاھاندا بىر، كارامەت؛ بەك ياخشى، ئاجايىپ: قالتىس مۆجىزە. * سەن ئۆزۈڭنى مەن قالتىس زىيالىي دەپ چاغلايدىغان ئوخشىمامسەن؟

قالتسىلىق ئى. بىرەر ئىش ـ پائالىيەت ياكى ھۇنەر ـ ماھارەت جەھەتتىكى باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىك: ئۇنىڭ سۆزىگە گالىستۇك ۋە چېكىسىدىن بوينىغىچە چۈشۈپ تۇرغان ئۇزۇن چاچلىرىدىن باشقا، ھېچقانداق قالتىسلىقى يوق ئىدى.

قالجاق ئى <زوئول> چىشى كېيىك.

قالدۇرماق «قالماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىمكانىيەت قالدۇرماق. خاتىرە قالدۇرماق.

قالدۇرۇشماق «قالدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار نەرسىلەرنىڭ ياخشىلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ، باھاسى ئەرزانراق پارچە ـ پۇراتلىرىنى ماڭا قالدۇرۇشاتتى.

قالدۇرۇق سۈپ. قالدۇرۇلغان، قالدۇق: قالدۇرۇق يەر. قالدۇرۇق چارۋا.

قالدۇرۇلماق «قالدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەھسۇلاتنىڭ ئاشقان قىسمىنىڭ 60 پىرسەنتى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتىغا قالدۇرۇلدى.

قالدۇق ① سۈپ. قېلىپ قالغان، ئېشىپ قالغان: قالدۇق بۇلۇڭ. قالدۇق دۇشمەن. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئېشىپ ياكى ساقلىنىپ قالغان قىسمى: تاماكا قالدۇقى. ③ ئى. يوقلىپ كەتكەن ياكى يوقلىپ بېرىۋاتقان نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن قېلىپ قالغان نىشانە، ئاسارەت: بەزى جايلاردا تېخىچە شامانىزم ئۈسۈلى بىلەن كېسەل داۋالاشنىڭ بەزى قالدۇقلىرى ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ④ ئى <مات>بۆلۈش ئەمىلىدە ئېشىپ قالغان سان، مىقدار: قالدۇق قالماي بۆلۈنىدىغان سان. ⑤ ئى <خىم> مولېكۇلادا، بىر خىمىيەلىك بىرىكمىدىن ئىككىنچى بىر خىمىيەلىك بىرىكمىگە ئۆزگەرمەي تۇرۇپ ئۆتىدىغان تۇرغۇن ئاتوملار گۇرۇپپىسى؛ رادىكال. ⑥ ئى. ئېشىپ قالغان پۇل، مەبلەغ.

قالدۇقسىز سۈپ. قالدۇقى يوق، قالدۇق قالمايدىغان: قالدۇقسىز بۆلۈش.

قالدۇقلۇق سۈپ. قالدۇقى بار، قالدۇق قالغان.

قالدى ① «قالماق I» پېئىلىنىڭ ۋاستىسىز بايان مەيلىدىكى ئاددىي ئۆتكەن زامان خەۋەر شەكلى، III شەخس تۇرىنىڭ بىرلىكى. ② سۈپ. قېلىپ قالغان، قالغان: قالدى گەپ. قالدى گەپ ـ سۆز. * شۇنداق قىلىپ ئارزۇخانمۇ ھايات خۇشاللىقىدىن چەتنەپ، قالدى ئۆمرىنى «تىنچ» قىنا ئۆتكۈزۈش كويىدا بولدى.

قالدىراق سۈپ «غالدىر ـ غۇلدۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىدىغان؛ ئاسان پارتلايدىغان: قالدىراق گاز. قالدىراق سىماب.

قالدى ـ قاتتى قېلىپ قالغان، ئېشىپ قالغان، قالدۇق: قالدى ـ قاتتى نەرسىلەر.

قالغان ـ قاتقان ← **قالدى ـ قاتتى**: ئۇلارنىڭ قالغان ـ قاتقان ئەسكەرلىرى جېنىنى ئېلىپ قېچىپ، مىڭ تەسلىكتە قومۇلغا كېلىۋاپتۇ.

قالغايتا ئى. دىيال. چاقاقئوت.

قالقا ئى. دىيال. سايە، كۆلەڭگە.

قالقان I ئى <ھەرب> قەدىمكى زامان ئۇرۇشلىرىدا بەدەنىنى قىلىچ، نەيزە قاتارلىقلار زەربىسىدىن ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر ياكى توت بۇرجەك شەكىلدىكى بىر خىل قورال: قالقان بەز. قالقان قانات.

قالقان II ئى. دىيال. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

قالقانسىز سۈپ. قالقىنى يوق، قالقان ئورنىتىلمىغان: قالقانسىز تاياقچە.

قالقانسىمان سۈپ. قالقانغا ئوخشايدىغان، قالقان شەكىلدىكى: قالقانسىمان بەز. قالقانسىمان كۆمۈرچەك.

قالقانگۇل ئى [قالقان + گۇل] <بوت> كالپۇكسىمان گۇللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. ھۆل ئىسسىقنى ياندۇرۇش، ئۆپكىدىكى ئوت ئىسسىقنى ھەيدەش، يۆتەل توختىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولى بار.

قالقانلىق سۈپ. قالقىنى بار، قالقانغا ئىگە: قالقانلىق ئەسكەر.

قالماق I ئى ① ئۇيغۇرلارنىڭ موڭغۇللارنى بىر خىل ئاتىشى: قالماق پىچىقى. ② رۇس فېدېراتسىيەسىنىڭ بىر ئاپتونوم

جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدىغان بىر مىللەتنىڭ نامى. قالماق مىللىتى. ئۇلار موڭغۇل تىلىنىڭ ئويراد دىيالېكتىدا سۆزلىشىدۇ: قالماق خەلقى. قالماق تىلى. // قالماق قىز. قالماق ئايال.

قالماق II پ ① بارماي، كەتمەي، شۇ جايدا تۇرماق: ئۆيدە قالماق. ② بىرەر ھالەتنى ساقلاپ، ئۆزگەرمەستىن تۇرماق: قوغۇن ـ تاۋۇزلار تالادا قالدى. ③ مەلۇم ئىش، ھەرىكەت، پائالىيەت ۋە ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ سىرتىدا تۇرماق: سىنىپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى باھالاشتا يازغانلىرىنى ئوقۇدى، پەقەت ئەنۋەر بىلەن ئىككىسىلا قالدۇق. ④ كۆچمە. ئۆلمەي ئامان تۇرماق، ياشىماق: دادام ئۆلۈپ كېتىپ، ئاپام، مەن ۋە سىڭلىم ئوچۇمسىزلا قالدۇق. ⑤ ھەرىكەت توختىماستىن، ئاخىرىغا يەتمەستىن توختىماق: ئاپتوموبىل يېرىم يولدا قالدى. * ئىش چالا قالدى. ⑥ پايدا تەرىقىسىدە ياكى ئىشلىتىلمەي، سەرپ قىلىنماي، كىرىم ۋە شۇ قاتارلىقلار سۈپىتىدە ئاشماق: مەن بەش ـ ئون سوم قالارمىكىن دەپ بۇ ئىشنى قىلدىم.* بۇ يول خىراجىتىدىن قالغان پۇل. ⑦ مەلۇم چەككە يېتىشتە، بەلگىلىك مۇساپە، ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ بارلىقى، تېخى تۈگىمىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: شەھەرگە يەنە 20 كىلومېتر يول قالدى. ⑧ (بولۇشسىز شەكىلدە كېلىپ) يوق بولماق، تۈگىمەك ـ تامام بولماق: ئىشەنچى قالمىدى. ⑨ مىراس يادىكارلىق تەرىقىسىدە بىرەرسىنىڭ قولىغا، ئىختىيارىغا ئۆتىمەك: ئاتامدىن قالغان مۇلۇك، ئانامدىن قالغان ئادەت (ماقال). ⑩ ھاسىل بولماق، تۇغۇلماق: كىنودىن ياخشى تەسىرات قالدى. ⑪ دۇچار بولماق، گىرىپتار بولماق، يولۇقماق، ئۇچرىماق: بالاغا قالماق. تۆھمەتكە قالماق. قارغىشقا قالماق. نومۇسقا قالماق. ئەندىشىگە قالماق. غەمگە قالماق. پۇشايمانغا قالماق.⑫ مەھرۇم بولماق، ئايرىلماق، يوقاتماق: كۆزدىن قالماق. كۆچىدىن قالماق. ئىشتىن قالماق. ئوقۇشتىن قالماق. سىنىپتىن قالماق. * ئۇ نازىرلىق ۋەزىپىسىدىن قالدى. ⑬ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى توختاتماق، بولدى قىلماق:— بىر ئېغىز گەپتىن قالسىڭىز بولامدۇ،— دېدى ئۇ مېنى بېسىپ. ⑭ (بولۇشسىز شەكىلدە كېلىپ) ئىشتىراك قىلماق، بارماق: ئېيتىمىغان يەرگە بارما، ئېيتقان يەردىن قالما (ماقال). * ئۇ ھېچ يەردىن قالمايدۇ. ⑮ ئايرىلماق: رەيھان دادىسىدىن كېچىك قالغان. ⑯ تۆرەلمەك: بويىدا قالماق. قورسىقىدا قالماق. ⑰ ساقلانماق: يادىدا قالماق. ئەستە قالماق. * بۇ ئېغىر دەرد ـ ئەلەملەر كىشىلەرنىڭ دىلىدا قالدى. ⑱ يۈكلەنمەك: ئېتىز ئىشلىرى يالغۇز شەرۋانمىگىلا قالدى. ⑲ كېچىكىپ، ئۇلگۈرەلمەي، يېتەلمەي ياكى باشقا سەۋەبلەر بىلەن ئايرىلماق: پويىزدىن قالماق. ئايروپىلاندىن قالماق. يىغىندىن قالماق. ⑳ يوقالماق، توختىماق، بېسىلماق، تۈگىمەك: ئاغرىق قالسىمۇ ئادەت قالماس (ماقال). ㉑ بىرگە، تەڭ يۈرەلمەي ئارقىدا سۆرەلمەك، كېيىن تۇرماق: ئېشەك ئېشەكتىن قالسا قۇلىقىنى كەس (ماقال).* ئۇ ئارقامدىن قالماي مەن بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ㉒ بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىنگە سۈرۈلمەك، كېچىكتۈرۈلمەك، باشقا مۇھلەتكە كۆچۈرۈلمەك: توي كېلەركى ئايغا قالدى. * قالغان ئىشقا قار ياغار (ماقال). ㉓ باغلىق بولماق، قاراشلىق بولماق (بىرە ئىش، مەسىلە ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): ھەممە ئىش سەندە قالدى. * بۇ ئىش پۈتۈلدى قالدى. ㉔ تۇرماق، ئەمەل قىلماق (ۋەدە، قەسەم، لەۋز ھەققىدە): قاسىم دېگەن داھىنزە، سېپىل تۇۋىدە قالدى. مېنىڭ يارىم خوخىنزە، ئۈز ۋەدەسىدە قالدى. * مەن ئۆز پىكرىمدە قالىمەن. ㉕ ئىش ـ ھەرىكەت نامى بىلەن كېلىپ، شۇ ئىش ـ ھەرىكەتنى بېجىرىش لازىملىقىنى، شۇنداق ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ: چۆپ پىشتى، پەقەت ئۈنى سۇزۇشلا قالدى. ㉖(ئورۇن كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ) بىرەر ھادىسىنىڭ بىۋاستە تەسىرىدە بولماق ياكى ئۇنىڭغا ئۇچرىماق: ئاپتاپتا قالماق. سوغۇقتا قالماق. ㉗ پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلىدە كېلىپ «تۆۋەن تۇرماسلىق، تەڭ تۇرۇش» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: گەپكە گەپ كەلگەندە ئاتاڭدىن قالما (ماقال). * كېۋىر بۇ گەپنى مەنسۇرنىڭ ھەرقانداق ئىشتا باشقىلاردىن قالمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ئېيتقانىدى. ㉘ پېئىلنىڭ بولۇشسىز رەۋىشدىكى «ـ ماي» شەكلىدە كېلىپ: 1) «... گە يەتمەي، ئۇلاشماي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: چاۋار مەتقۇل ئېتىغا مىندى ـ دە، يېرىم ساھەتكە قالماي قىزىلتاغ باغرىغا يېتىپ باردى. 2) «تولۇق، پۈتۈنلەي» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: پەمىمچە، بۇ گەپ ـ سۆزلەر كونىشەھەر، يېڭىشەھەرنىڭ بارلىق بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا قالماي تارقىلىپ بولدى. ㉙ III شەخس بىرلىك تۇرىدىكى پېئىل شەرت مەيلىنىڭ قوشۇمچىسى «ـ سا» بىلەن كېلىپ «كېيىن تۇرىدىغىنى، ئىككىنچىسى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: دېھقانلاردىن قالسا، جۇڭگو ئاھالىسىنىڭ ئىككىنچى قىسمى ئىشچىلاردۇر. ㉚ بەزى سۈپەت ۋە سۈپەت خاراكتېرىدىكى سۆزلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، ئۇلارنى ئانالىتىك ئۇسۇلدا پېئىللاشتۇرىدۇ: ساق قالماق. ئاچ قالماق. يالىڭاچ قالماق. ئامالسىز قالماق. چارىسىز قالماق. ئىگىسىز قالماق. قۇرۇق قالماق. تاماقسىز قالماق. پۇلسىز قالماق. ئاز قالماق. ماكانسىز قالماق. ئىلاجسىز قالماق. ㉛ بەزى پېئىللارنىڭ چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن كېلىپ: 1) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تۇراقلىشىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئاستا گەپ قىلىڭلار، بالا ئۇخلاپ قالدى. * تامىقىڭنى چاپسان يە، سوۋۇپ قالىدۇ. 2) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ دائىملىق ھەرىكەتكە ئايلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مېنىڭ ئىككى تال چىشىم مىدىرلاپ قالدى. 3) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تۇغۇلۇشىغا تاسادىپىيلىق تۇسىنى كىرگۈزىدۇ: ئۇلار چاقچاق قىلىشىپ ئولتۇرۇپلا قىزىرىشىپ قالدى. 4) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەي داۋاملاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزمۇ تۈگىمەي قالدى. 5) سۆزلىگۈچىنىڭ رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتكە مۇشۇ بىر قېتىم بىلەن چەكلىنىشى مۇمكىن دېگەن ئويىنى بىلدۈرىدۇ: ئىنتايىن ياخشى كىتاب ئىكەن، ئەپسۇسكى بىرلا قېتىم ئوقۇپ قالدىم. 6) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن تاماملانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ بىنامۇ پۈتۈپ قالدى. 7) بولۇشسىز شەكلىدىكى رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەن كالا تېزەكلىمەي قالماس (ماقال). * ئۇ ھەر قېتىملىق يىغىنغا قاتناشماي قالمايدۇ. 8) ئىمكان تۇسلۇك بولۇشسىز شەكلىدىكى رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتكە تاسادىپىيلىق تۇسىنى كىرگۈزىدۇ: ئۇ ھاياجانلىنىپ گەپ قىلالماي قالدى.

قالۇن ئى <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى تارلىق چالغۇ

ئەسۋابلىرىدىن بىرى. شەكلى چاڭغا ئوخشايدۇ. بارماق بىلەن ئىلىپ چېلىنىدۇ.

قالۇنچى ئى. قالۇن ياساش، چېلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

قالىق ئى. دىيال. چەللە، لاپاس.

قالماق پ. كۆيدۈرمەك، ياندۇرماق، تۇتاشتۇرماق: ئوچاققا ئوتۇن قالماق. * قارىغاي كېسىپ قويىدۇق، قۇرۇسا قالارمىز دەپ. ياخشى قىز كۆرۈپ قويدۇق، چوڭ بولسا ئالارمىز دەپ.

قاما ئى <زوئول> ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. بېشى كەڭ ھەم ياپىلاق، قۇيرۇقى ئۇزۇن، تۆت پۇتى قىسقا كېلىدۇ. بارماقلىرى ئارىسىدا ئۈزۈش پەردىسى بولىدۇ. تۇكلىرىنىڭ رەڭگى قوڭۇر بولۇپ، زىچ، يۇمشاق ۋە پارقىراق كېلىدۇ. تېرىسى ئەتىۋارلىق. ئۇنىڭدىن كىيىم ياقىسى ۋە باش كىيىملىرىنى تىكىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ھايۋاننىڭ تېرىسى.

قاماتماق I «قامىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنىمۇ ئىككى قېتىم «يانچۇقچى» دەپ قامىتىپ قويدى.

قاماتماق II «قامىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ نەرسە چىشىمنى قامىتىپ قويدى.

قاماشتۇرماق «قاماشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چىراغ كۆزنى قاماشتۇردى.

قاماشماق I «قامىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ ياق، شۇنىڭدىن بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن، ــ دېدى ئاسىم ھېكايىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ ئابلىكىم ئەپەندىنى تۇتۇپ كەتتى، ئۇنى تۈيۇقسىزلا تۇتۇۋېلىپ قاماشتى.

قاماشماق II پ. قاتتىق نۇر تەسىرىدىن كۆز خىرەلەشمەك: ئاپتوموبىل چىرىغىنىڭ ئۆتكۈر، كۈچلۈك نۇرى ئۇدۇلدىن كەلگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى قامىشىپ چاقناپ كەتتى.

قاماق ئى <قا> گۈناھكارلارنى قامايدىغان جاي؛ سولاقخانا، تۈرمە: قاماققا ئالماق. قاماقتا ياتماق. قاماققا تاشلىماق. قاماقتىن چىقماق.

قاماقخانا ئى. گۈناھكارلارنى قاماپ قويىدىغان ئۆي، جاي؛ قاماق، تۈرمە: بۇ ئايال گۈناھكارلارغا سوغۇقسىپ مېڭىپ قاماقخانا دەرۋازىسىغچە كەلدى.

قاماقلىق سۈپ. قاماپ قويۇلغان، قامالغان: قاماقلىق ئادەم.

قامال ئى ① چاڭگال: بولسىمۇ تۇن قانچە زۇلمەت ــ قارانغۇ، سۇبھىنى توسماقتا يوقكەن ئامالى. تارىخنىڭ ئالدىغا ماڭمىقى تەھقىق، كۆل بولۇپ كېتەركەن ئىبلىس قامالى. ② كۆچمە. قورشاۋ، مۇھاسىرە: ئۇ بىر كۈنى ھۇسەينەمگە قېچىپ كېتىشىنى دېدى، ھۇسەينەم ھە دېگەندە قورقتى. چۈنكى، قامال قاتمۇقات قاتتىق ئىدى. ③ كۆچمە. سىرت بىلەن بولغان ئالاقىنىڭ مەجبۇرلاش ئاستىدىكى ئۇزۇكچىلىكى: ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قامال.

قامال قىلماق ① قاپسىماق، قورشىماق، مۇھاسىرىگە ئالماق: پۈتۈن شەھەر تۆت ئەتراپتىن قامال قىلىندى. ② توسماق، چەكلىمەك؛ تىزگىنلىمەك: چېگرانى قامال قىلماق. ئىمتىھان مەيدانىنى قامال قىلماق.

قامالاتماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئون سەر تەڭگىنى قولىغا قامالىتىپ قويۇڭلار، پارا ئاپتۇ دېيىشسۇن.

قامالاشماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قامالانماق «قامالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قامالىماق پ. قولىنىڭ بەش بارمىقى بىلەن سىقىمداپ تۇتماق، چاڭگالىماق: مەخسۇتبەگ ئىمام خاتىپنىڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىدىن قامالىلاپ تۇتۇپ، چېدىرنىڭ ياغىچىغا غەزەپ بىلەن ئېتىتىرىۋەتتى.

قامالماق «قامىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شامەخسۇت ۋاڭ تەرىپىدىن قامالغان 54 كىشى دەرھال بوشىتىلىدۇ.

قامان ئى <دىن> ① شامانىزم، شامان دىنى: قامان قاتارلىق ئېتىبدائىي دىنلارنىڭ ئېتىقاد مەزمۇنلىرى بىر قىسىم مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ــ ئادىتىگە سىڭىشىپ، ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. ② شامان دىنىدا باخشىلىق، پېرىخونلۇق قىلىش يولى بىلەن كېسەل داۋالىغۇچى كىشى.

قامەت ئى [ئە] ئادەم بەدىنىنىڭ تاشقى قۇرۇلمىسى، بەست، بوي ــ تۇرق: قامىتى كېلىشكەن يىگىت.

قامەتلىك سۈپ. قامىتى، گەۋدىسى كېلىشكەن؛ گەۋدىلىك، ئۇستىخانلىق: قامەتلىك ئادەم. // سەمەتجان ئوتتۇرا بويلۇق، كەڭ غوللۇق ئادەم بولۇپ، كەينىدىن قارىسىڭىز خېلى قامەتلىك كۆرۈنىدۇ.

قامچا ئى. ئات ــ ئۇلاغلارنى ئۈرۈپ ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، تاسما، كىرىچ ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن چاچتەك ئۆرۈپ ياسىلىدىغان دەستىلىك سايمان: ياخشى ئاتقا قامچا لازىم ئەمەس، ياخشى ئادەمگە سۆز (ماقال).

قامچىسىدىن قان تامماق ھەددىدىن زىيادە زالىملىق قىلماق، قاتتىق زۇلۇم سالماق: قامچىسىدىن قانلار تامار زالىملاردىن بولدۇم بىزار، باي دەستىدىن چەكتىم ئازار، مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن.

قامچىسىغا تۇكۇرمەك بىر ئىشقا، مەسىلىگە جىددىي تۇتۇش قىلماق، تەييارلىق كۆرمەك، تەمشەلمەك: ئاردا ئابدۇراخمان كۆك كۆز ئۇيغۇتكەن ئىككى ئادەم قامچىسىغا تۇكۇرگەن پېتى يېتىپ كەلدى.

قامچىسىز رەۋ. قامچا يېمەي، قامچا تەگمەي: نەغمىسىز شاراب ــ قامچىسىز ئازاب (ماقال).

قامچىسىمان سۈپ. قامچىغا ئوخشايدىغان، قامچا شەكلىدىكى: قامچىسىمان كاكتۇس.

قامچىگۈل ئى [قامچا + گۈل] <بوت> قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكلىدە، يۇزى سىرىق بىلەن قىزىل ئارىلاش رەڭدە بولىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل بولۇپ، كۈزدە ئېچىلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

قامچىلاتماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قامچىلاشماق ① «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② بىر ــ بىرىنى قامچا بىلەن ئۇرماق، ئۆزئارا قامچا بىلەن ساۋاشماق.

قامچىلانماق «قامچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قامچىلىق سۈپ ① قامچىسى بار، قامچا تۇتقان: ئىزدەشكە پۈرسەت بەرمەي، زالىم قامچىلىق چىققان. بۇ دەردلەرگە چىدىمايى، سادىر ئاتلىنىپ چىققان. ② قامچا قىلىشقا بولىدىغان، يېتەدىغان؛ قامچا چىقىدىغان: بىر قامچىلىق تاسما. ئىككى قامچىلىق كىرىچ.

قامچىلىماق پ ① قامچا بىلەن ئۇرماق، ساۋاقماق؛ قامچا سالماق: ئۇردى باشقا قامچىلاپ، ئاقتى قانلار تامچىلاپ، قاچتىم شۇئان

ئۆيدىن، قالدى تىللاپ، غاجىلاپ. ② كۆچمە. تەنقىد قىلماق، سۆكمەك؛ تىللىماق: ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئادەم يەيدىغان كونا جەمئىيەتنى قامچىلىدى.

قامچىئوت ئى [قامچا + ئوت] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىق قايتۇرۇش، زەھەرنى تارقىتىش، ئىشىشق ياندۇرۇش رولىغا ئىگە.

قامداتماق «قامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قامداشماق «قامدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قامدالماق «قامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ــ قۇرۇلۇشنىڭ ئىشچىغا بولغان ئېھتىياجى قامىدالغاندىن كېيىن بىزگە بۇنداق ئىش تېپىلمايدۇ، ــ دېدى ئۇ.

قامدىماق پ. بىرەر مادداي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى ئېھتىياجنى قاندۇرماق؛ تەمىنلىمەك؛ باقماق؛ تولۇقلىماق: ئوتۇنچى بوۋاي بولسا ئوتۇنچىلىق بىلەن تۇرمۇشنى قامدايدىكەن.

قامدىماق پ. ئورۇنداش، يۆگىمەك، چىرمىماق: ئەگەر سىزنى بىرەر غايە قامداپ ئالغىنىنى سەزسىڭىز، بۇنى چوڭقۇر سەزسەڭىز، شۇنىڭ ئۆزى كۆپايە، ئەكس ھالدا، سىزنى ھېچنېمە باغلىيالمايدۇ.

قامغاق ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. شورلۇق ۋە قۇملۇق يەرلەردە ئۆسىدۇ. پۇتۇن تېنى دورا بولىدۇ، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش رولى بار، ئۇنى يەنە خەشەك قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

قامغاقلىق ئى. قامغاق ئۆسكەن، قامغاق تولا جاي: بىز ئايلىنىپ قامغاقلىققا بېرىپ قالدۇق.

قاملاشتۇرماق «قاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر بۇ سۆزلەرنى تولىمۇ قاملاشتۇرۇپ بايان قىلىپ، ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى.

قاملاشتۇرۇشماق «قاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قاملاشقان سۈپ. كېلىشكەن، چىرايلىق: ــ پاھ، ــ دېدى ئاسىم ئاغزىنى چاكىلدىتىپ، ــ نېمىدېگەن قاملاشقان قىز بۇ، پەرى ئىكەنغۇ پەرى.

قاملاشماق پ ① كۆڭۈلدىكىدەك، كۆتكەندەك، جايىدا بولماق: مانا، ئۇنىڭ ئىشى قاملاشتى. ② خۇددى راستىتەكلا بولماق، بەئەينى ئۆزىلا بولماق، ئوخشىماق: ئۇنىڭ يالغان ئېيتقىنى قاملاشتى. ③ ياراشماق، خوپ كەلمەك، ماس كەلمەك: ئۇنىڭ كىيگەن كۆڭلىكى ۋە باشقا كىيىملىرىمۇ ناھايىتى قاملاشقانىكەن. ④ كۆچمە. كېلىشىمەك، چىقىشماق، ياخشى كۆرۈشمەك: ئۇلار ئىككىسى ئاستا ــ ئاستا قاملىشىپ قالدى. ⑤ خىل كەلمەك، لايىق كەلمەك؛ ياقماق: ــ ئۆزۈم قاينىتقان مۇسەللەستىن بىر ئاز بار، گۆش بىلەن تولىمۇ قاملىشىدۇ بىر پىيالە ئوتلاپ كۆرەمدىلا؟ ــ دەپ سوردى ۋە جاۋابىمنى كۈتمەستىنلا مۇسەللەسنى پىيالىگە قۇيدى. ⑥ قولاشماق، چاك باسماق، باغلاشماق (پىكىر ــ گەپ سۆز ھەققىدە): ــ قانداق، سۆزۈم قاملاشتىمۇ؟ ــ يارايسەن، تازا قاملاشتى. ⑦ كۆنمەك، ماسلاشماق، يەرلەشمەك: ــ ئىدارىنىڭ كانەكتىكە ئۆيدەزادىلا قاملىشالمىدىم، ئايرىم قورۇ ــ جاي قىلايمىكىن دەيمەن، ــ دېدى يۈسۈپ قادىر قاتتىق بىر كېكىرىۋېتىپ.

قاملاشمىغان سۈپ ① كۆڭۈلگە ياقمايدىغان، ياخشى بولمىغان، بىمەنە، تېتىقسىز، تۇتۇرۇقسىز: قاملاشمىغان گەپ. ② ساختا، يالغان: ئاخىرىدا سىزگە شۇنىمۇ ئېيتىۋالاي، سىز ئۆزىڭىزنى ئالىيجاناب، ۋىجدان ئىگىسى قىلىپ كۆرسىتىپ تولىمۇ قاملاشمىغان كومېدىيەنى ئويناپسىز. ③ ئەپسىز، بىئەپ: بۇ قار تازا قاملاشمىغان بىر چاغدا ياغقىلى تۇرىدىغۇ؟

قامۇس ئى [ئە] مۇكەممەل، تولۇق لۇغەت، ئېنسىكلوپېدىيەلىك لۇغەت: «تۈركىي تىللار دىۋانى» قاراخانىيلار دەۋرىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتى، تىلى، تۇرمۇش ئۇرۇپ ــ ئادىتى، ئەدەبىياتى قاتارلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن مۇكەممەل قامۇس.

قامۇسچاق ئى. قامۇسنىڭ كىچىكى، كىچىك قامۇس.

قامۇسچە رەۋ. قامۇسقا ئوخشاش، قامۇستەك: گېگىل سىستېمىسىنىڭ قامۇسچە مول مەزمۇنغا سېلىشتۇرغاندا، ئۇ سۈنئىي مۇھەببەتتىن ۋە چولتا، كۆچسىز ئەخلاقتىن باشقا ھېچقانداق ئىجابىي نەرسە ئېلىپ چىقالمىدى.

قامۇسچى ئى. قامۇس تۈزۈش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

قامۇسلۇق سۈپ. قامۇسقا ئېتىدىغان، قامۇسقا لايىق: ئىقلىمى ياغ، سۈيى شەربەت، تۇپرىقى زەر، تۇتىيا، مىك قامۇسلۇق تارىخى بار شانۇشەۋكەتلىك ئېلىم.

قامۇسنامە ئى. قامۇس.

قاممىماق I پ ① ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىپ قاماقخانا، تۇرمە قاتارلىقلارغا سولىماق، قاماققا ئالماق، تۇتقۇن قىلماق: تۇرمىگە قامىماق. ② كۆچمە. تۇتماق، قامال قىلماق: يۇرەكنى شېرىنلىكى قامىۋالار، ئۆتكەنلەر يېمىسىمۇ قارنىۋالار.

قاممىماق II پ ① يورۇقلۇق، نۇر قاتارلىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن كۆزۈش ئىقتىدارى تەسىرگە ئۇچراپ خىرەلەشمەك؛ ئېنىق كۆرەلمەيدىغان، پەرق ئېتەلمەيدىغان بولۇپ قالماق: ئەتىدىن كەچكىچە تېلېۋىزور كۆرۈپ كۆزلىرىم قاماپ كەتتى. ② غورا ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى كۆپ يىگەندە چىش نېرۋىلىرى كۇچلۇك تەسىرگە ئۇچراش تۇپەيلى، چاينىغاندا چىش بىر قىسما بولماق: ئانىسى غورا يېسە، قىزىنىڭ چىشى قاماپتۇ (ماقال).

قان ئى ① <ئانات> ئادەم ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ ئايلىنىش سىستېمىسىدىكى سۇيۇق توقۇلما. توق قىزىل ياكى قارىغا مايىل قىزىل رەڭدە بولىدۇ، سېسىق پۇراقتا ئىگە. قان پىلازمىسى، قان دانچىسى ۋە قان پىلاستىنكىسىدىن تۈزۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئوزۇقلۇق ۋە ھورمۇنلارنى بەدەندىكى ھەرقايسى توقۇلمىلارغا توشۇش، بەدەندىكى كېرەكسىز مادداىلارنى چىقىرىش ئورگىنىغا يەتكۈزۈش، بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەش ۋە ئىرۇسلارنى توشۇش روللىرىنى ئويناپدۇ. ② كۆچمە. جان: قانغا قان ئالماق.

قان ئاققۇزماق ① زەخمىلەندۇرۇش، ئۆلتۇرۇش ئارقىلىق قانلىق ۋەقە تۇغدۇرماق، ئۆلۈم ــ يېتىم ئىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارماق، قەتل قىلماق: ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا قان ئاققۇزىدىغان ئىش قىلساق بولمايدۇ. ② قۇربانلىق قىلماق، مال ئۆلتۈرمەك.

قان بولۇشۇپ كەتمەك ئۇرۇشۇپ بىر ــ بىرىنى يارىدار قىلىشماق، ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇشماق: ــ تالاشسۇن، ــ دېدى كامال سۆز قىستۇرۇپ، ــ تالىشىپ قان بولۇشۇپ كەتسۇن بۇ ئىتلار!

قان چىچار چىدىماس، تېرىككەك: ــ سېنى كىم بىلمەيدۇ؟ سەن دېگەن بىر قان چىچار نېمىغۇ؟ ــ دەپ كايىپلا كەتتى سۇلتان.

قان شورىماق قاتتىق ئەزمەك، دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق: شامەخسۇت بىلەن بەگ ـ غوجىلار شۇنچە يىللاردىن بېرى بىزنى قۇل قىلىپ قېنىمىزنى شورىدى. خالىسا ئاتتىن، خالىسا ساتتىن.

قان ئىچمەك قاتتىل، ئادەم ئۆلتۈرگۈچى، ئەشەددىي زالىم: ئۇ قان ئىچمەس زالىمدىن قاچان قۇتۇلارمىز دەپ ھەسرەت چېكەتتى.

قان ئىچمەك قاتتىق زۇلۇم سالماق؛ قاتىللىق قىلماق: ـــ دېمەمسەن، قانۇندا كەمبەغەللەر ئاچلىقتىن ئۆلسۇن، بەگزادىلەر قان ئىچىپ سەمرىسۇن دېگەن مادداما بارمۇ؟ ـــ دېدى قاسىم قاينىغان ھالدا.

قان يۇتماق قاتتىق ھەسرەت چەكمەك؛ قاتتىق قايغۇرماق، ئازابلانماق: بىچارە نەسىبە ئىچىدە قان يۇتۇپ، دەردىنى تېشىغا چىقىرالماي قالدى.

قېنى قىزىق ئاسانلا ئاچچىقلىنىدىغان، تېرىككەك، ئاچچىقى كەلسە ئۆزىنى تۇتالمايدىغان، ئاچچىقى يامان: قېنى قىزىق ئادەم. * ـــ ئەمما سىزگىمۇ ئازراق پىكىرىم بار، قېنىڭىز قىزىقراق ئوخشايدۇ، بەزى ئىشلارغا سەۋر ـ تاقەت قىلىش تەس ئەلۋەتتە، لېكىن شۇنداقتىمۇ، ـــ دېدى سەلىم كۆزەتچىگە كۆلۈمسىرىگەن ھالدا.

قانائەت ئى [ئە] ① ئازغا ياكى بارىغا كۆنۈش، بارى بىلەن كۆپايىلىنىش، نەپسىنى يېغىش؛ كۆپكە، جەققا ئىنتىلمەسلىك: قانائەت قىلماق. قانائەت ـــ تۈگىمەس خەزىنە (ماقال). * كەمبەغەلنى قانائەت ئاسرايدۇ. ② مەمنۇنلۇق، خۇرسەنلىك، مەمنۇنىيەت: ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ چىرايىدا قانداقتۇر بىر خىل يېقىملىققىنا قانائەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. ③ ئارام، تىنچلىنىش: كۆڭلى قانائەت تاپماق.

قانائەتچان سۈپ. قانائەت قىلىدىغان، قانائەت قىلالايدىغان، قانائەتلىك: قانائەتچان ئادەم.

قانائەتچانلىق ئى. قانائەت قىلىش: بىلىمدە قانائەتچانلىققا يول قويماسلىق كېرەك.

قانائەتسىز سۈپ. قانائەت قىلمايدىغان؛ قانائەتچان ئەمەس: قانائەتلىك بولۇپ يۈرسەڭ سېنىڭدىن باي كىشى بولماس، قانائەتسىز كىشىدىن بەڭگە بولغان بىر خۇمار ياخشى.

قانائەتسىزلىك ئى. قانائەت قىلماسلىق: ئۇلار خىلۋەت روھىي كۆزى بىلەن مەئىشەت دۇنياسىدىكى چەكسىز قانائەتسىزلىكلەرنى، قىزىلكۆزلۈك تۈپەيلى كېلىپ چىققان تۇرلۇك ئىجتىمائىي بالايىئاپەتلەرنى، روھىي گادايلىقلارنى كۆرۈپ يەتكەنىدەك بولدى.

قانائەتلەندۈرەرلىك سۈپ. قانائەتكە ئىگە قىلىدىغان، قانائەتلەندۈرىدىغان، قانائەتلەنگۈدەك: بۇ قېياس بىزنىڭ ھېسسىي سەزگۈلىرىمىزنى كىشىنى قانائەتلەندۈرەرلىك دەرىجىدە چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

قانائەتلەندۈرمەك «قانائەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالاھىدە كۈپىيە نۇسخىسىغا ئاساسەن ئۇچىنچى قېتىم يېزىلغان خەت كاتىپنى تولۇق قانائەتلەندۈردى.

قانائەتلەندۈرۈشمەك «قانائەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

قانائەتلەندۈرۈلمەك «قانائەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پەرماندا «قورال تاشلىغان پىدائىيلارنىڭ ھەرقانداق ئارزۇ ـ تەلەپلىرى قانائەتلەندۈرۈلىدۇ» دېيىلگەنىدى.

قانائەتلەنمەك پ ① يېتەرلىك دەپ ھېسابلىماق؛ بارى بىلەن كۆپايىلەنمەك، قانائەت قىلماق، قانماق: ئۆز ـ ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك. * سىزنىڭ جاۋابىڭىزدىن قانائەتلەندىم. ② رازى بولماق؛ مەمنۇن، خۇرسەن بولماق: ھۆرمەت يۈزىسىدىن راخمان بىلەن تۇرسۇنگۈل غىڭ قىلىشمىدى. ئۇلار «قېرىلار بىزدىن رازى بولسىلا مەيلىغۇ» دەپ قانائەتلەندى.

قانائەتلىك سۈپ. قانائەت قىلىدىغان؛ قانائەتچان: قانائەتلىك ئادەم. * قانائەتلىك كىشىنىڭ قارنى توق (ماقال).

قانائەتلىنەرلىك سۈپ. قانائەت ھاسىل قىلغۇدەك، قانائەتلەندۈرگۈدەك: شائىر ئۇنىڭ ھەربىر سوئالىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بەرگەنىدى.

قانائەتلىنىشمەك «قانائەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ـــ ئالە، مانا ئەمدى قانائەتلىنىشتىڭمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ قولىدىكى نەرسىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاشلاپ.

قانات ئى ① <زوئولوگىيە> قۇش ۋە ھاشاراتلارنىڭ ئۇچۇش ئورگىنى: غازنىڭ قانىتى. كەپتەرنىڭ قانىتى. * قۇش قانىتى بىلەن ئۇچۇپ، قۇيرۇقى بىلەن قونار (ماقال). ② ئايروپىلانىنىڭ يەردىن كۆتۈرۈلۈپ، ھاۋادا مۇئەللەق تۇرۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قاناتسىمان يېيىق قىسمى. ③ چاقپەلەك، شامالدۇرغۇچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشقا ياكى شامال چىقىرىشقا ياردەم بېرىدىغان قىسمى: چاقپەلەكنىڭ قانىتى. شامالدۇرغۇچنىڭ قانىتى. ④ ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت قاتارلىقلارنىڭ چاقلىرى ئۈستىگە لايدىن ھىمايە قىلىش مەقسىتىدە ئورنىتىلغان قىسمى. ⑤ ئىشىك، دېرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلىدىغان ھەربىر بۆلىكى: ئۇ دېرىزىنىڭ ئىككى قانىتىنى كەڭ ئېچىۋەتتى. ⑥ مەلۇم نۇقتا ياكى لىنىيەنى بويلاپ ئورۇنلاشقان نەرسىلەرنىڭ بىرەر تەرىپى، يېنى: بىنانىڭ سول قانىتى. مەھەللىنىڭ ئوڭ قانىتى. ⑦ <ھەرب> قوشۇن ياكى سەپنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپى: قوتلۇق مىڭبېشى مىڭ چېرىكنى دەريا كېچىكىدىن ئىككى قانات قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. ⑧ كۆچمە. بىرەر تەشكىلات، گۇرۇھ قاتارلىقلار ئىچىدىكى ئەڭ ئىنقىلابىي ياكى ئەڭ ئەكسىلئىنقىلابىي غايىلەرنى ئالغا سۈرگۈچى گۇرۇپپا: سول قانات يازغۇچىلار. ⑨ كۆچمە. ياردەمچى: ئات ئەر كىشىگە قانات (ماقال).

قانات ئاستىغا ئالماق ھىمايە قىلماق، قوغدىماق، ھامىي بولماق: پارتىيە قاچان بىزنى ئۆز قانىتى ئاستىغا ئالدى، شۇ كۈندىن باشلاپ دىلىمىز يورۇدى.

قانات سۈرىمەك ① چىشسىنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرمەك، چىشسى بىلەن بىللە بولۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق (توخۇ، كەپتەر قاتارلىقلار ھەققىدە): خوراز مېكىيانغا قانات سۈرىدى. ② كۆچمە. ئىشقىي ياكى شەھۋانىي نىيەتتە خوتۇن ـ قىزلارنىڭ كەينىدە يۈرمەك، ئىچ پەش تارتىپ قالماق: قاسىم خېلىدىن بېرى زەيتۇنەمگە قانات سۈرەپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىرەر مۇۋاپىق ئالاقە يولىنى تاپالمايۇرەتتى.

قانات يايماق ھىمايە قىلماق، قوغدىماق: ئۇ يۇزلۇك بولغىنى ئۈچۈن كەمبەغەللەرگە قانات ياپاتتى، بايلارنىڭ كۆزىگە چۈشكەن قىلتىرىق ئىدى.

قانات يايماق بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەت قاتارلىقلار ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلماق، راۋاجلانماق، ئەۋج ئالماق: 5 ـ مارتتىن باشلاپ بۇ پائالىيەت كەڭ قانات يېيىپ كەتتى.

قانتى سۇنماق ← **قانتى قايرىلماق**: ئاتاڭ بار ئىدى قىران

بۇركۈتتەك، زالىم قولىدا قانىتى سۇنغان، يېنىپ قىساسنىڭ ئىچىدە ئۇتتەك، مۇدھىش زامانىنىڭ قۇربانى بولغان.

قانتى سۇنۇق ئۆزىگە ئەڭ يېقىن دەپ بىلگەن بىرەر ئادەمى، تۇغقىنى، يارەمچىسى ياكى جېنىغا بەك ئەسقاتىدىغان بىرەر نەرسىسىدىن ئايرىلغان، مەھرۇم قالغان: غېرىبلىقتا ياشاۋاتىمەن، قانىتىم سۇنۇق، قولۇم قىسقا، مادارىم يوق.

قانتىغا قىسماق ھەمايىسىگە، قانات ئاستىغا ئالماق، قانات يايماق.

قانتى قايرىلماق ئۆزىگە ئەڭ يېقىن دەپ بىلگەن بىرەر ئادەمى، تۇغقىنى، يارەمچىسى ياكى جېنىغا بەك ئەسقاتىدىغان بىرەر نەرسىسىدىن ئايرىلماق، مەھرۇم قالماق: ياخشى ئېتىمدىن ئايرىلدىم، قانىتىمدىن قايرىلدىم (ماقال).

قاناتسىز سۈپ. قانىتى يوق، قانىتى بولمىغان: قاناتسىز كۆيە.

قاناتسىزلىق ئى. قانىتى يوقلۇق، قانىتى بولماسلىق.

قاناتسىمان سۈپ. قاناتقا ئوخشايدىغان، قانات شەكلىدىكى: قاناتسىمان تام. قاناتسىمان قېيىش.

قانات ـ قۇيرۇق قانات ۋە قۇيرۇق: قانات ـ قۇيرۇق چىقارماق. قانات ـ قۇيرۇقى تەڭشەلمەك.

قاناتلاندۇرماق «قاناتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۇسەينەم ئاشۇنداق ئۇمىد، ئىشەنچلەر بىلەن ھامان روھىنى قاناتلاندۇرۇپ، ئۆزىنى تېتىك، تىمەن تۇتاتتى.

قاناتلاندۇرۇلماق «قاناتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قاناتلانماق پ ① قانات چىقارماق، قانات پەيدا قىلماق: قىزىم قەلبىگۈلىنىڭ خۇشال ھالدا چۇقان سېلىشى بىلەن تەڭ، قالغان ساۋاقداشلىرىمۇ قاناتلانغان چۇبلەردەك چۇۋۇرلىشىپ كەتتى. ② قانات قاقماق، ئۇچماق، پەرۋاز قىلماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئەزالار قاناتلانغان بۇركۈتتەك جاسارىتى ئېشىپ ـ تېشىپ ئالغا ئىلگىرىلەشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ③ كۆچمە. روھلانماق، غەيرەتكە كەلمەك؛ جۇش ئۇرماق: ئالتۇنخان ئۆزىنىڭ ئىشى ۋە سۆزلىرىنىڭ بىردىنبىر توغرا لىقىغا كۆڭلى ئىشەنگەنسېرى روھى تېخىمۇ قاناتلىنىپ، ئۆزىنى قۇشتەك يېنىك سېزىپ باراتتى.

قاناتلىق سۈپ ① قانىتى بار، قانات چىقىقان: گىلەملەرنىڭ يەنە بىرىگە قىيابېتى مولۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان قاناتلىق ئاجايىپ بىر مەخلۇقنىڭ كېيىكنى باسماقداپ يەۋاتقانلىقى كەشتىلەنگەن. ② قانىتى بار، قانات بېكىتكەن (ئىشىك قاتارلىقلار ھەققىدە): ھويلىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىنىڭ تۆيۇقسىز ئاچىلىدىشىدىن ئۇنىڭ دىققىتى بۆلۈندى. ③ كۆچمە. تايانچى، ھىماتى، قوغدىغۇچىسى بار؛ قورقماس: قارا يورغا باردا قاناتلىق ئىدىم، تاغدا كېيىك يايىق بولسا مەن ئاتلىق ئىدىم.

قاناتماق «قانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساباىرنىڭ پۇت ـ قولىنى تاش قىرلىرى تىلىپ، جىراق قانىتۇەتتى.

قاناشماق «قانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قانال ئى [ر <لات] ① سۇنئىي ئوسۇلدا قېزىلغان ۋە كېمە قاتنايدىغان دەريا، ئۆستەڭ: ئاشلىق توشۇيدىغان كېمىلەر جەنۇب ۋە شىمال ئارىسىدىكى چوڭ قانال ئارقىلىق قاتنايدىكەن. ② <فىز> تېلېۋىزور، رادىيولاردىكى يوقىرى چاستوتىلىق سۈرەت سىگناللىرى ۋە يېرىم ئاۋاز سىگناللىرى بەلگىلىك كەڭلىكنى ئىگىلىگەن چاستوتا بەلبېغى: تۆتىنچى قانال. ئالتىنچى قانال.

قان ـ تەر ① قان ۋە تەر. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن سېڭىدۇرگەن جاپالىق ئەجىر، ئەمگەك، مېھنەت: قان ـ تەر سېڭىدۇرمەك. قان ـ تەر تۆكمەك. * ئۆز ۋاقتىدىكى پاقا ـ سازاڭلار ماكان تۇتقان بۇ سازلىققا بۇگۈنكىندەك مۇشۇنداق كاتتا زاۋۇتنىڭ قەد كۆتۈرۈشى ئۈچۈن بۇ ئادەمنىڭ سەرپ قىلغان قان ـ تەرى ھېسابسىز ئىدى.

قانتېپەر ئى [قان + تېپەر] <بوت> قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. تال، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، قان قۇۋۇتىنى تولۇقلايدۇ.

قانجۇق ئى ① ئىتنىڭ چىشىسى. ② كۆچمە. ئاياللارغا قارىتىلغان ھاقارەت سۆزى: ـــ ھەي قانجۇق، كەچ بولغاندا نەگە بارىسەن؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ئايالى ھەببەگە قوپاللىق بىلەن.

قانچە ① ئال. قايسى مىقدارداڭ؟ نەچچە؟ نەچچىلىك: سىلەرنىڭ سىنىپتا قانچە ئوقۇغۇچى بار؟ ② ئال. ئىسىملارنىڭ بەزىبىر تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلىرى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ، ئۆزى ئالمىشىدىغان ئىسىمنىڭ رولىنى ئويناپ ئىسىم ئورنىدا كېلىدۇ: ئۇلارنىڭ قانچىسى مۇئەللىم؟ * بۇ قەلەمنى قانچىگە ئالدىڭ؟ ③ سۈپ. بىرمۇنچە، كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ ئاشۇ «ئوغرىلار» بىلەن بىر كۆرۈشسەم دەپ ئارمان قىلىپ، قانچە كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەندى. ④ رەۋ. يۇقىرى مىقدارداڭ، ئامالىنىڭ بارىچە؛ شۇنچىلىك: قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە ياخشى. * ئۇ قانچە تېز كەلسە، شۇنچە ياخشى.

قانچە ـ قانچە ① «قانچە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ناھايىتى كۆپ، ھېسابسىز، تولا، نۇرغۇن: بۇ قويۇن مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ھاياتىنى، ياشلىقىنى، قانچە ـ قانچە كىشىلەرنىڭ خاتىرجەم ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىپ بۇزۇپ كەتتى.

قانچە ـ قانچىلاپ ناھايىتى كۆپ، ھېسابسىز، نۇرغۇن، تالاي: بىز ئۇچاغقىچە بىر ـ بىرىمىزنى قانچە ـ قانچىلاپ سېغىنارمىز، ياد ئېتەرمىز.

قانچەيلەن ئال. قانچە نەپەر ئادەم، قانچە كىشى: ئۇ ئۆيدە قانچەيلەن بار؟

قانچىچە سۈپ. قانچىلىك، تەخمىنەن قانچە، قانچە ئەتراپىدا: ئۇ يەردە قانچىچە ئادەم بار؟

قانچىكى ئال. «قانچە» سۆزىنىڭ كۆچەيتىلمىسى: ئۇ قانچىكى كۆپ ئىشلىسە، ئۆزىنى شۇنچە خاتىرجەم ھېس قىلاتتى.

قانچىلاپ سۈپ. قانچىلىغان، نۇرغۇن: ئۆتكەنغۇ ئۆمرى ئاشۇ ئۇستازنىڭ، قانچىلاپ كېچە كىرپىك قاقماستىن. قولىدا قەلەم، ئالدىدا كىتاب، ئىزدىنىپ تىنماي، ئارام ئالماستىن.

قانچىلىغان سۈپ. ناھايىتى كۆپ، تولا، نۇرغۇنلىغان، ساناقسىز: ئۇ چاغلاردا قانچىلىغان ياشلار ئازاب چېكىپ، تىركىشىپ، ئاخىر يەنە ھالاكەتتىن خالىي بولالمايتتى.

قانچىلىك ① ئال. سانى، مىقدارى، ھەجمى، ئېغىرلىق قاتارلىق جەھەتلەردە قانچە، نەچچە، نەچچىلىك: كۆزۈم تورلىشىپ ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلىۋالدى. مۇشۇ ھالدا قانچىلىك تۇرغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ② رەۋ. قايسى دەرىجىدە: تاڭغا يېقىن ئۇ قاچتى، قانچىلىك ماڭغانلىقى نامەلۇم. ③ سۈپ «قايسى دەرىجىدىكى؛ ئەرزىمەس؛

ئانچە قىلىپ كەتكۈچىلىكى يوق» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ قانچىلىك ئادەم ئىدى. * ئۇنىڭ قىلغىنىنى مەن قىلماي، ئۇنىڭ دەردلىرىنى ئاز تارتقىنىم يوققۇ، بۇ قانچىلىك ئىش.

قانچىنچى ئال. سان ـ تەرتىپى ئېنىق بولمىغان شەيئىلەرنىڭ ئورۇن ـ تەرتىپىنىڭ «قانچە، نەچچە» ئىكەنلىكىنى سوراش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سوراق ئالمىشى: ئۇ قانچىنچى سىنىپتا ئوقۇغانىكەن؟

قانخور سۈپ ① باشقىلارنىڭ قېنىنى ئىچىپ ياكى سۈمۈرۈپ ياشايدىغان. ② كۆچمە. ئۆلتۈرۈش، قان تۆكۈشكە ئامراق، شۇنداق ئىشقا ئادەتلەنگەن، قاتىل: قانخور دۈشمەن. قانخور جاللات. ③ كۆچمە. كىشىلەرنى شەپقەتسىز ئېزىدىغان، قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان؛ زالىم: دۈشمەن تۇرمىسىدە يېتىپ تۇرۇپمۇ قانخور ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ياۋۇزلۇقلىرىغا ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن.

قانخورلۇق ئى. قان تۆكۈش؛ شەپقەتسىز ئېزىش، ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيە: ئۇ زالىملارنىڭ قانخورلۇقىنى ئەلگە تونۇتماقچى، ۋاقىنىڭ دەھشەتلىك زۇلمى ئاستىدا ئۆلتۈرۈلگەن، جازالانغان، خورلانغانلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماقچى بولدى.

قانخۇمار سۈپ [قان + خۇمار] قان تۆكۈشكە خۇمار بولغان، قانخور: قانخۇمار ئىبلىسلار ئارا يۈزمۈيۈز، تىك تۇرار ئەخمەتجان ئەگمەي بەستىنى، ھەققانىي پاكىتتىن دەللىك ئوق ئېتىپ، پاش قىلار دۈشمەننىڭ رەزىل قەستىنى.

قانداش سۈپ. بىر ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلغان، بىر ئەۋلادقا مەنسۇپ؛ قېرىنداش: ـــ ئەي جىن، بۇ كېيىك مېنىڭ ئۆز قانداشىم، ـــ دەپتۇ بوۋاي سۆز باشلاپ.

قانداشلىق ئى ① بىر ئەۋلادقا مەنسۇپلۇق، قېرىنداشلىق: ئەمگەكچى خەلق بىلەن قانداشلىقى ۋە پىكىرداشلىقى سەۋەبىدىن ئەنۋەرنىڭ زۇلۇمغا، فېئودالالارغا ۋە روھانىيلارغا نەپرىتى چەكسىز. ② ئىنسانلاردا تۇغۇلۇش بىلەنلا تەبىئىي شەكىللىنىدىغان مۇناسىۋەت. مەسىلەن، ئاتا ـ ئانا بىلەن قىز ـ ئوغۇل ئوتتۇرىسىدىكى ۋە ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت: قانداشلىق نەزەرىيەسى، قانداشلىق مۇناسىۋىتى. قانداشلىق ئادىۋىتى.

قانداق ① ئال. بەلگە، سۈپەت، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىقلار ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرىدۇ: بۇ قانداق كىتاب؟ ② سۈپ. قايسى خىلدىكى، قانداق تەرزدىكى: ـــ ياخشى، يەنە قانداق ئىسىملار بار؟ بىز شۇنىڭ ئۈچىدىن ئەڭ ياخشىسىنى تاللىۋالايلى، ـــ دەپ سورىدى ئۇ يېنىدىكىلەردىن. ③ سۈپ. قانچىلىك، قانچىلىك دەرىجىدىكى، قانداقسىگە: يېڭىشەھەر يېزىسىنىڭ قانداق زىيان تارتقانلىقىنى ھەممىلەر كۆردۈڭلەر. ④ ئال. بەزى سۈپەتلەرگە ئۇنداشلىك كۆچەيتمە بولۇپ كېلىپ، «نېمىدېگەن، زەپمۇ، ئەجەبمۇ» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: قارا، بۇ باغ قانداق ياخشى ! * ئېتىزنىڭ ئايدىك كېچىلىرى قانداق چىرايلىق ! ⑤ رەۋ. قانداق تەرزدە، قايسى يوسۇندا، قايسى ئۇسۇلدا: سوپۇن قانداق ياسىلىدۇ؟

قانداقتۇر ئال ① قانداقلىقى نامەلۇم؛ بەلگىسى، سۈپىتى، خۇسۇسىيىتى ئۇنچۇالا ئېنىق بولمىغان؛ ئاللىقانداق: قانداقتۇر بىرنەرسە. * ئۇنىڭ مېڭىشلىرىدىن قانداقتۇر بىر گۇزەللىك، نازاكەتلىك ئىپادىلىرى چىقىپ تۇراتتى. ② قايسى، كىملىكى نامەلۇم، قايسىبىرلىكى ئۇ قەدەر ئېنىق بولمىغان؛ ئاللىكىم: قانداقتۇر بىر ياش يىگىت سىزنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ.

قانداقچە رەۋ. قانداق، قانداقلارچە، قانداق قىلىپ، قانداقسىگە؛ نېمىگە ئاساسەن؛ قايسى يول بىلەن: قىز غەزەپ بىلەن شۇنچىلىك چاپسان ھەركەت قىلدىكى، قامچىنىڭ قانداقچە قولغا ئۆتۈپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى.

قانداقچىسىغا رەۋ. قانداق، قانداق قىلىپ، قانداقلارچە، نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن، نېمە سەۋەبتىن: جىممامىسبرك ئويۇنى قانداقچىسىغا ئېسىگە چۈشۈپ قالغانىدۇر» دەپ ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قارىدى.

قانداقلارچە رەۋ. قانداق قىلىپ، قانداقچىسىغا؛ نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن: يىگىت ھېلىقى كامارغا ئېڭىشىپ قارىغاندەك بوپتۇ ـ يۇ، قانداقلارچە ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيمای قاپتۇ.

قانداقلىكى سۈپ. ھەرقانداق، قانداقلا: قانداقلىكى ئادەم بولمىسۇن رۇخسەت سوراپ كىرىش كېرەك.

قانداقمۇ ئال. قانداقچە، قانداق قىلىپ، قانداقچىسىغا: بۇ ئىشنى ئۇ قانداقمۇ خىيالىغا كەلتۈرەلىسۇن؟

قاندۇرماق «قانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرغاندىن كېيىن ئوڭدىسىغا يېتىپ كۆككە كۆز تىكتى.

قاندۇرۇشماق «قاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: نۇرغۇن كىشىلەر ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ھەر ياققا ئۇرۇپ يۈرۈشىدۇ ـ يۇ، لېكىن ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشالمايدۇ.

قاندۇرۇلماق «قاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بازار كۇنلىرى خوتەن شەھەر ئىچىدە تۆت ئورۇندا دۇكان ئېچىلىپ، دېھقانلارنىڭ ئېھتىياجى قاندۇرۇلىدۇ.

قاندىقسىغا رەۋ. قانداق قىلىپ، قانداقلارچە، نېمىشقا: قاندىقسىغا مۇنداق بولۇپ قالدى؟

قاندىماق پ. دىيال. قانغا بويىماق، قان قىلماق.

قان ـ زەردار ① قان ۋە زەردار: قان ـ زەردار ئاقماق. ② كۆچمە. قاتتىق ئازاب، ئېغىر دەرد ـ ئەلەم: چاينار يۈتاي دەمسەن مېنى؟ قانخور پەلەك، زالىم پەلەك، قان ـ زەردابقا تولدى يۈرەك.

قانسىراتماق «قانسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆپكىنى قانسىراتماق.

قانسىراشماق «قانسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قانسىرتىلماق «قانسىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يارلىقىنىڭ ئۇستىگە يېزىلغان تۆت بۇرجەك يوغان مۆھۈرنى كۆرگەن ئابلىز قارىنىڭ چىرايى يەنە قانسىرتىلغان ئۆپكىدەك ئۆڭدى.

قانسىرىماق پ ① قان كۆپ چىقىپ كەتمەك، قان ئېقىپ ئازلاپ كەتمەك: ياردار قانسىراپ كېتىپتۇ. * ئىسمائىلنىڭ ئاتقان ئوقى خان غوجامنىڭ ئوڭ پۇتىغا تەگدى، خان غوجام قانسىراپ، ئاخىر ئاتتىن يىقىلدى. ② قان ئازلىقتىن تاتارماق: مەرھابا ئېڭىشكەن پېتى ئۆمۈرلۈك جۇپتىنىڭ قانسىرغان لېۋىنى يېقىپ تۇرۇپ پىچىرلاۋاتاتتى.

قانسىز سۈپ ① قېنى يوق، قېنى بولمىغان. ② قېنى ئاز، قېنى كەم؛ رەڭگى ئاقارغان؛ رەڭگى ئۆچكەن، سارغايغان: ئۇنىڭ ئورۇقلىنا كەلگەن گەۋدىسى تېخىمۇ كىچىكلەپ، قانسىز، ياغاق يۈزلىرى پۈرۈلۈپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ③ كۆچمە. قان تۆكۈلمەيدىغان، قانلىق جەڭ قىلماي تۇرۇپ قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان،

دىغان: قانسىز كۆرەش.

قانسىزلانماق پ. قېنى ئازلاپ كەتمەك، قېنى ئازلاپ كېتىش تۈپەيلى سارغىيىپ ياكى ئاقىرىپ كەتمەك: ئۇنىڭ قانسىزلانغان نېپىز لەۋلىرى تىترەپ، بۇغدىينكى قىمىرلاپ كەتتى.

قانسىزلىق ئى. قان كەملىك، قان ئازلىق.

قان- قان «قان» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قان - قان يىغلىماق.

قان - قېنىغا سىڭسىپ كەتمەك تاشلىمايدىغان ئادەتنىڭ ئايلانمىقى: ئۇلار ئۇتمۇشتىن تارتىپ قان - قېنىغا سىڭسىپ كەتكەن كونا ئەقىدىسىگە ئاساسەن، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان چىرىك ھاكىمىيەتتىن يەنىلا ئۈمىد كۈتەتتى.

قانلانماق پ ① قانغا بويالماق، قانغا مىلەنمەك، قان بولماق: قەمەر شاھ جاللالتلار قولىدىكى قانلانغان قىلىچلارغا پىسەنت قىلماي، شاپەرقۇت يانقان چۈشەك يېنىغا كەلدى. ② قان يۇگۈرمەك، قىزارماق: — چىرايىڭ خېلى قانلىنىپ قاپتۇ جۇمۇ سېنىڭ، — دېدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ.

قانلىق سۈپ ① قېنى بار، قېنى بولغان. ② قانغا بويالغان، قان يۇقۇپ قالغان، قان چاچراپ تۇرىدىغان: قانلىق قىلىچ. * قانلىق گەۋدىنىڭ كىملىكىنى بىر قاراپلا تونۇغىلى بولمايتتى. ③ قانغا تولغان، قان ئارىلاش: قانلىق كۆزلەر. * ئۇ ئىپلاس دىققەتسىز - لىكتىن قانلىق پاتقاقتا دومىلاپ چۈشتى. ④ ئىش - ھەرىكەت، ۋەقە - ھادىسە قاتارلىقلارنى ئەسكە سالىدىغان ۋە ياكى شۇلاردىن قېلىپ قالغان: قانلىق داغ. قانلىق ئۆتمۈش. قانلىق يىللار. ⑤ قان تۆكۈش، قۇربانلار بېرىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان، قان تۆكۈش بىلەن سادىر بولىدىغان؛ ھايات - ماماتلىق: قانلىق كۈرەش. قانلىق قەسەم. قانلىق ئىنتىقام. ⑥ كۆچمە. قاتىللىق دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن، كەچۈرگىلى بولمايدىغان، كەچۈرگۈسىز، ناھايىتى ئېغىر: سارايدا بولۇۋاتقان سىياسىي ئۆزگىرىشلەر، خان - پادىشاھلارنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈش، غەلىبە تەنتەنىلىرى ۋە قانلىق جازالار خۇددى چۈشتىكىدەك كۆرۈنەتتى.

قانماق پ ① ئۆزى تەلەپ قىلغان، ئېھتىياجلىق بولغان بەرەر ئىشقا، نەرسىگە تويماق، قانائەت ھاسىل قىلماق، قانائەتلەنمەك: سۇغا قانماق. چايغا قانماق. ئۇيقۇغا قانماق. * يېراقتىكى سۇدا ئۇسسۇزلۇق قانماس (ماقال). ② بىرەر مەقسەتكە، مۇرادىغا، ئارزۇ - ئارمانىغا يەتمەك؛ مۇراد - مەقسىتى ھاسىل بولماق: نەپسى قانماق. كۆڭلى قانماق. * ئورمىنى تولا ئورۇپ، بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم. ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق، يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.

قانۇن ئى [ئە] ① ئوبىيكتىپ رېئاللىقتا تۇرلۇك ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدا كىشى ئېڭىدىن ۋە ئىختىيارىدىن تاشقىرى ھەمىشە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان مۇقەررەر باغلىنىش، مۇناسىۋەت: جەمئىيەت تەرەققىياتى قانۇنى. تەبىئەت قانۇنى. زىددىيەت قانۇنى. ئېنېرگىيەنىڭ ساقلىنىش قانۇنى. ② <قا> ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىرادىسىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان، دۆلەت تەرىپىدىن تۈزۈلىدىغان ياكى ئېتىراپ قىلىنىدىغان، ئىجرا سىنى دۆلەتنىڭ زورلۇق كۈچى ئارقىلىق كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ھەرىكەت مىزانى. ئادەتتە ئۇ يازما شەكىلدە بولىدۇ. مەسىلەن، ئاساسىي قانۇن، جىنايى ئىشلار قانۇنى، ھەق تەلەپ قانۇنى دېگەنلەرگە ئوخشاش. ③ بېجىرىلىشى شەرت، مەجبۇرىي بولغان، قائىدە، ئادەت تۈسىگە كىرگەن تەلەپ، تاپشۇرۇق ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئانىسىنىڭ سۆزى — ئۇنىڭ ئۆچۈن بىر قانۇن. ④ بىر دىندا قوبۇل قىلىنغان ئەخلاق ۋە رەسىم، رەسىمىيەت قائىدىلىرى سىستېمىسى: شەرىئەت قانۇنى.

قانۇن- پەرمان قانۇن ۋە پەرمان: ئورمانچىلىق مەيدانىدا ئالاقىدار سىياسەت، قانۇن - پەرمانلارنى تەشۋىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى.

قانۇن- تۈزۈم قانۇن ۋە تۈزۈم: سوتسىيالىستىك قانۇن - تۈزۈم قۇرۇلۇشى.

قانۇنچاق ئى. كىچىكلىتىلگەن قانۇن، كىچىك قانۇن: ئۇنۋان باھالاش شەرتلىرى سىياسەت ۋە پەرمانلارغا ئالدىنى قىلىپ قويۇلخانىدىن قايتىدىغان قانۇنچاق. بۇ قانۇنچاق يۇرگۈزۈلۈش ئوبيېكتىغا نىسبەتەن «قانۇن» مەنىسىگە ئىگە، ئەمما ئۆزى تۆۋەنلىگەن ئورگانغا نىسبەتەن سىياسەت مەنىسىگە ئىگە.

قانۇنچە ئى <تېب> ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدىكى رېتسېپلار توپلىمى.

قانۇنچى ئى ① قانۇن تۈزگۈچى ياكى قانۇن تۈزۈش ئىشلىرىغا قاتناشقۇچى خادىم، قانۇن تۈرغۇزغۇچى ۋە يۈرگۈزگۈچى كىشى: بۇرۇن ئەخلاق نەزەرىيەسىنى ئىنكار قىلغان قانۇنچى ۋە سىياسەتچىلەرمۇ ئاخىرى جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق تەربىيەسىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىشقان. ② قانۇننى ياخشى بىلىدىغان، قانۇنشۇناس.

قانۇنچىلىق ئى <قا> ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئارقىلىق قۇرۇپ چىققان قانۇنىي تۈزۈمى. ئۇ قانۇن تۈزۈش، قانۇننى ئىجرا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ھۆكۈمران سىنىپنىڭ دىكتاتۇرا يۈرگۈزۈش ئۇسۇلى ۋە قورالىدۇر: سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى.

قانۇنسىز سۈپ ① قانۇنغا توغرا كەلمەيدىغان، قانۇنغا زىت، خىلاپ، قانۇننىڭ سىرتىدىكى، قانۇنىي ئەمەس: قانۇنسىز ئىش. قانۇنسىز نىكاھ. قانۇنسىز ھەرىكەت. قانۇنسىز ۋاستە. ② قانۇننى ھىمايە قىلمايدىغان، قانۇننى ياقلىمايدىغان، قانۇن تەرەپدارى ئەمەس: جەمئىيەتتىكى بەزىبىر قانۇنسىز ئۇنسۇرلارنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كېرەك.

قانۇنسىزلارچە رەۋ. قانۇنغا خىلاپ، زىت بولغان ھالدا، قانۇنسىزلىق بىلەن: ئەگەر كىمكى ئۇنىڭغا قانۇنسىزلارچە دەخلى قىلسا، دۆلەتنىڭ مۇقەررەر ھالدا ئۇنى توسىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنى ھەقىقىي ئىشەندۈرۈش كېرەك.

قانۇنسىزلىق ئى. قانۇنغا خىلاپلىق: قانۇنسىزلىق قىلماق. جەمئىيەتتىكى قانۇنسىزلىق ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىپ، بارلىق ئىشلارنى قانۇنچىلىق يولىغا سېلىش لازىم.

قانۇنشۇناس ئى [ئە + پ] <تارىخ> قانۇننى پىششىق بىلىدىغان ياكى قانۇننى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

قانۇنشۇناسلىق ئى <قا> دۆلەت ۋە قانۇننى تەتقىق قىلىدىغان پەن: قەدىمكى يۇنان ۋە رىمدا قۇلدارلارنىڭ بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان قانۇنشۇناسلىقى بارلىققا كەلگەن.

قانۇنلاشتۇرماق «قانۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئارقىدىن ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭمۇ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشتى - دە، بۇ ھوقۇق تارتىۋېلىشنى قانۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتى.

قانۇنلاشتۇرۇشماق «قانۇنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

قانۇنلاشتۇرۇلماق «قانۇنلاشتۇرماق» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ كۇنى توختام خەت يېزىلىپ، بارماقلىرىنى بېسىشتى ۋە ھېسابىدىن دامواللىنىڭ مۆھۈرى بىلەن بۇ ئىش قانۇنلاشتۇرۇلدى.

قانۇنلاشماق پ ① قانۇن بىلەن تەستىقلانماق؛ قانۇنىي كۇچكە ئىگە بولماق، قانۇنغا ئۇيغۇن بولماق: بۇ ئىش قانۇنلىشىپ قالدى. ② قانۇنىي دەپ ئېتىراپ قىلىنماق، قانۇنلۇق دەپ تونۇلماق، قانۇنلۇق بولماق: قانۇنلاشقان تەشكىلات. قانۇنلاشقان ئىملا قائىدىلىرى.

قانۇنلۇق سۈپ ① ئېنىق قانۇنلىرى بولغان ۋە ئۇلارغا ئەمەل قىلىدىغان: ئاساسىي قانۇنلۇق دۆلەت.② قانۇن تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن؛ قانۇن تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان؛ قانۇنىي كۇچكە ئىگە، قانۇنغا ئۇيغۇن؛ قانۇنلاشقان: ئۇ مېنىڭ قانۇنلۇق لايىقىم.

قانۇن ـ نىزام قانۇن ۋە نىزام ياكى قانۇن ۋە شۇ خىلدىكى قائىدە ـ تۈزۈم: دۆلىتىمىزنىڭ باشقا قانۇن ـ نىزاملىرىغا كەلسەك، ئۇلارمۇ ئاساسىي قانۇنغا، قانۇنلارغا ۋە پەرمانلارغا ئاساسەن تۈزۈلىگەن.

قانۇن ـ ئىنتىزام قانۇن ۋە ئىنتىزام: قانۇن ـ ئىنتىزامغا بويسۇنماق. قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلماق.

قانۇنىي سۈپ [ئە] ① قانۇندا بەلگىلەنگەن، قانۇندا كۆرسىتىلگەن: قانۇنىي ھوقۇق. قانۇنىي مەجبۇرىيەت. ② قانۇن يولى بىلەن تەستىقلانغان، قانۇنغا مۇۋاپىق كېلىدىغان، قانۇنغا ئۇيغۇن، قانۇنغا ئاساسلانغان: قانۇنىي ھۆججەت. قانۇنىي تەشكىلات. قانۇنىي كۆرۈش. ③ قانۇنغا ئالاقىدار، قانۇن بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان: قانۇنىي مەسىلە. قانۇنىي جاۋابكارلىق. قانۇنىي جازا.

قانۇنىيەت ئى [ئە] ① ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەررەر باغلىنىش ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنلىرى: ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت. تەبىئىي قانۇنىيەت. ② قانۇنىي ئاساستا، تەبىئىي رەۋىشتە ئۆز ـ ئۆزىدىن كېلىپ چىقىدىغان، تەبىئىي، مۇقەررەر ئىش، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلار.

قانۇنىيەتسىز سۈپ. قانۇنىيەتتى بولمىغان، تەرتىپسىز؛ قالايمىقان: قانۇنىيەتسىز ئۆزگىرىش. قانۇنىيەتسىز مەسىلە.

قانۇنىيەتسىزلىك ئى. قانۇنىيەتتى يوقلۇق، تەرتىپسىزلىك؛ قالايمىقانلىق: نومۇر تاللاشتا قانۇنىيەتسىزلىك ئېچىدىن قانۇنىيەتنى تېپىش زۆرۈر.

قانۇنىيەتلىك سۈپ ① قانۇنىيەتتى بار، قانۇنىيەت بويىچە بولىدىغان؛ تەبىئىي: قانۇنىيەتلىك ئىش. قانۇنىيەتلىك ئۆزگىرىش. ② قانۇنىيەتكە مۇۋاپىق كېلىدىغان، قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن بولغان: كىتابنىڭ ئاخىرقى بەتلىرىدە بولسا قانۇنىيەتلىك خۇلاسىلەر ۋە بەزى تەجرىبىلەر يېزىلغانىدى.

قانۇنىيلاشتۇرماق «قانۇنىيلاشماق» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قانداق قىلغاندا كۆرەشنى قانۇنىيلاشتۇرغىلى بولىدۇ؟

قانۇنىيلاشتۇرۇشماق «قانۇنىيلاشتۇرماق» نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قانۇنىيلاشتۇرۇلماق «قانۇنىيلاشتۇرماق» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قانۇنىيلاشماق پ. قانۇنغا ئۇيغۇنلاشماق، قانۇنىي كۇچكە ئىگە بولماق، قانۇن تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنماق.

قانۇنىيلىق ئى. قانۇنغا ئۇيغۇنلۇق: بۇ دۆلەتتە ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن قانۇنىيلىق ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىتلىق مۇھىم ھالدا، يەنى يېرىم ئەسىر دېگۈدەك ساقلىنىپ كەلدى.

قانۇن ـ ياساق قانۇن ۋە ياساق.

قانسە ئى [ئە] <تېب> توخۇ تاشلىقىنىڭ ئىچكى سېرىق پەردىسى. تېبابەتچىلىكتە ھەزىم قىلىشنىڭ ياخشى بولماسلىقى، قەي قىلىش قاتارلىقلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قانغاق ئى <تېب> قان پىلازمىسىدا مەلۇم خىلدىكى شارچە ئاقسىل كەم بولۇش تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدىغان تۇغما كېسەللىك.

قانماق پ. قان سىرتقا تەپمەك، قان چىقماق: ئاغزى قانماق. بۇرنى قانماق. قولى قانماق.

قان ـ ياش ① قان ۋە ياش. ② قانلىق ياش، قان ئارىلاش ياش: ـــ بۇ دەرد ـ ئەلەملەرنى بىزلا تارتىپ تۇگەتسەك بولاتتى، ـــ دېدى بۇۋاي چوڭقۇر تىنىپ، ـــ ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ قان ـ يېشى ئاخىرى سىلەرگىمۇ مىراس بولۇپ قالدى.

قان ـ يىرىك قان ۋە يىرىك: قان ـ يىرىكنى تازىلىماق. قان ـ يىرىكلارنى ئادالىماق.

قاھ ـ قاھ يۇقىرى ئاۋازدا، قاتتىق كۇلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: قاھ ـ قاھ سېلىپ كۇلمەك.

قاقاھلىماق پ. يۇقىرى ئاۋازدا قاھ ـ قاھ قىلىپ كۇلمەك، قاھ ـ قاھ قىلماق: شۇ ۋاقىتتا ھېكىم سېلىم شەيخنىڭ بۇ ئۆمىدۋار لىقىنى مەنىستىمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەسخىرە قىلىپ قاقاھلاپ كۇلدى.

قاۋاتماق «قاۋىماق I» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىتنى قاۋاتماق.

قاۋاشماق «قاۋىماق I» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەترايىمدا بىرنەچچە ئىت تەرەپ ـ تەرەپتىن قاۋىشىپ ئېتىلىپ كەلدى.

قاۋاق I سۈپ. دىيال. خلۇەت، چەت، ياقا؛ جىمجىت، تىنچ.

قاۋاق II ئى. ھاراق ساتىدىغان دۇكان، قاۋاقخانا.

قاۋاقچى ئى. قاۋاقخانا ئىگىسى: ئۇ بۇ ئىككى قەۋەت ئۆينىڭ ئورنىدا بۇرۇن گۆرۈكەش بىلەن قاۋاقچىنىڭ زەيكەش، قاراڭغۇ، پاسكىنا ئۆيى بارلىقىنى يادىغا چۈشۈرۈشكە ئۇلگۈردى.

قاۋاقخانا ئى. مەخسۇس ھاراق سېتىپ تىجارەت قىلىدىغان دۇكان، ھاراق دۇكىنى، مەيخانا: مەن قانداق قىلىپ قاۋاقخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن.

قاۋالماق «قاۋىماق II» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توخۇ بۇرجەككە قاۋالدى. قويلار قوتانغا قاۋالدى. * مەن دەقىقەت بىلەن قارىغۇدەك بولسام، ئۇ سەپ ئىچىگە قاۋلىپ قاپتۇ.

قاۋاماش ئى. دىيال. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋان ئى. ياۋا توشقۇزنىڭ ئەركىكى: بولغاچ ئىناق ـ بىر گەۋدە، بۇ يۇرتتىكى پالۋانلار. تېگەلمەسكەن ئۇلارغا، بۇرە ـ ئېيىق قاۋانلار.

قاۋانلىق ئى. قاۋانلار بار، قاۋانلار توپلىشىپ ياشايدىغان يەر: قاۋانلىققا بارماق.

قاۋشماق پ ← **قاۋىماق**.

قاۋ ـ قاۋ ئىت ھاۋشىغاندا چىققان ئاۋاز.

قاۋۇل سۈپ. جان ت ① بەستلىك، ساغلام؛ كۇچلۇك: قاۋۇل

ئادەم. * ئەخمەتجان قاۋۇل قوللىرىنى شىلتىپ سۆزلەيدىغان، ئېگىز بوي، ئاق يۈزلۈك يىگىت ئىدى. ② چىرايلىق، كېلىشكەن، گۈزەل: ئاق دوپپىسى بىلەن ئاق خەسە كۆڭلىكى ئۇنىڭ كەڭ قاۋۇل بەستىگە خويمۇ ياراشقان بولۇپ، چىرايىدىن كۈلكە يىغىپ تۇراتتى. ③ كۆچمە. ئىقتىدارلىق، قابىلىيەتلىك، قولىدىن ئىش كېلىدىغان: ئۇ خېلى قاۋۇل يىگىت ئىكەن.

قاۋۇللاشماق پ. بەستىلىك، قاۋۇل ھالەتكە كەلمەك: ئادەم 30 ياشتىن 50 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا ئورگانىزمدىكى سۆڭەك زاپىسى ئەڭ يۇقىرى باسقۇچتا تۇرىدۇ. سۆڭەكنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، ئىنتايىن قاۋۇللىشىدۇ.

قاۋۇللۇق ئى. قاۋۇل ھالەت، قاۋۇللارغا خاس خۇسۇسىيەت: مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئۇ قىزنىڭ ھۆسن ـ جامالى ۋە قاۋۇللۇقىنى تەرىپ قىلىشىمىز كېرەك.

قاۋۇماق I پ «قاۋ ـ قاۋ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، ھاۋشىماق (ئىت ھەققىدە): ئىت قاۋغان يەردە ئادەم بار (ماقال).

قاۋۇماق II پ. قاپسىماق، قامىدىماق: قوينى ئېغىلغا قاۋىماق. توخۇنى بۇرجەككە قاۋىماق. ئىتنى ئۆيگە قاۋىماق: * لەشكەرلەر ئۇلارنى كۈنچىقىش تەرەپتىن قاۋۇالدى.

قائىدە ئى [ئە] ① تۈرلۈك ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش ۋە مۇناسىۋەتلەرنى ئىپادىلەيدىغان تەرتىپ؛ قانۇن: سۆز ياساش قائىدىسى. يىلتىز چىقىرىش قائىدىسى. كۆپەيتىش قائىدىسى. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قانداق بېجىرىلىشى كېرەكلىكى ھەققىدىكى رەسمىي كۆرسەتمە، يوليورۇق ياكى ئومۇم تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان تەرتىپ: ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئەمگەك قائىدىسىگە قەتئىي رىئايە قىلىش كېرەك. ③ رەسىم، ئادەت، يوسۇن: قەدىمدىن قالغان قائىدە. * مىرزا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ تاجىك قائىدىسى بويىچە ئۆزئارا قوللىرىغا سۆيۈشۈپ كۆرۈشتى.

قائىدە ـ تۈزۈم قائىدە ۋە تۈزۈم: كۈنلەر ئۆتۈپ ئولاغ ئىشلەتكۈچىلەر بارا ـ بارا ئۇنىڭغا ئادەتلىنىپ، ئاتخانىمىز قائىدە ـ تۈزۈملۈك بولۇپ قالدى.

قائىدە ـ يوسۇن قائىدە ۋە يوسۇن: مىللىي قائىدە ـ يوسۇن. قائىدە ـ يوسۇننى بىلمەيدىغان بالا.

قائىدە ـ يوسۇنلۇق قائىدە ـ يوسۇنى بار، قائىدە ـ يوسۇنلار ـ غا ئادەتلەنگەن، قائىدە ـ يوسۇنلارغا ئەمەل قىلمايدىغان: قائىدە ـ يوسۇنلۇق بالا. * بۇ ئايال ناھايىتى قائىدە ـ يوسۇنلۇق، ئىززەت ـ ئىكرامىلىق تۈرمۇش كەچۈرەتتى.

قائىدىچانلىق ئى. قائىدىگە بويسۇنۇش، قائىدىنى ئاساس قىلىش: ئەرەب تىلىدا سۆزلەرنىڭ ئۆزگىرىشى مۇرەككەپ بولۇپ، قائىدىچانلىقى كۈچلۈك.

قائىدىسىز سۈپ. قائىدە ـ يوسۇننى بىلمەيدىغان، قائىدىگە ئەمەل قىلمايدىغان، قائىدىلىك ئەمەس؛ قائىدىگە چۈشمەيدىغان، قائىدىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان: قائىدىسىز ئىش قىلماق.

قائىدىسىزلىق ئى. قائىدىگە خىلاپ ئىش، قائىدىگە خىلاپ ھەرىكەت: ئۇ كونا تونۇشلارنى ئۆزاتقاندا، قانداقلا بولمىسۇن، بىرئاز نەرسە ئېلىش لازىم ـ دە، بولمىسا تولىمۇ قائىدىسىزلىق قىلغانلىق بولىدۇ.

قائىدىلەشتۈرمەك «قائىدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىرىككەن سۆزلەرنىڭ ئىملاسىنى قائىدىلەشتۈرمەك.

قائىدىلەشتۈرۈلمەك «قائىدىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ئىككەن سۆزلەرنىڭ ئىملاسى قائىدىلەشتۈرۈلدى.

قائىدىلەشمەك پ ① قائىدىگە ئايلانماق: ھەر جۈمە كۈنى تۇيراق بېشىغا چىقىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ روھىغا دۇئا قىلىش ئۇنىڭ تۇرمۇشىدا قائىدىلىشىپ قالغانىدى. ② قائىدىگە، سىستېمىغا چۈشمەك؛ قائىدىگە ئۇيغۇنلاشماق: ئۇيغۇرلاردا تۇغۇلغان كۈننى خاتىرىلەش ئادىتا ـ ئادەتا قائىدىلەشمەكتە.

قائىدىلىك ① سۈپ. قائىدە ـ يوسۇننى بىلىدىغان، قائىدىگە ئەمەل قىلىدىغان: قائىدىلىك بالا. ② رەۋ. قائىدە بويىچە، قائىدىگە ئۇيغۇن، قائىدىسى بىلەن؛ قائىدىدىن چىقماي: ئۇ تانسىنى ناھايىتى پىنىك ۋە قائىدىلىك ئويناياتتى.

قائىدىۋى سۈپ [ئە] قائىدىگە ئاساسلانغان؛ قائىدە تۈسىنى ئالغان، قائىدە خاراكتېرلىك: ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قائىدىۋى ھۆججەتلىرى ۋە باشقا ھۆججەتلىرى ئۆلچەملىك نۇسخا بولۇپ، رەسمىي ھۆججەتلەر بىلەن ئوخشاش كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

قاي ئال. جان ت. قايسى، قانداق، قاچان: قاي چاغ. قاي زامان.

قاياش ئى ① ئومۇمەن بىر ـ بىرىنىڭ ئەھۋالىنى، كۆڭلىنى چۈشىنىدىغان، بىر ـ بىرىگە ھېسداشلىق قىلىدىغان يېقىن كىشىلەر، ئۆز خىلى: كەمبەغەلنىڭ قاياشى كەمبەغەل (ماقال). * مال تۇرى بىلەن، ئادەم قاياشى بىلەن (ماقال). ② شەپقەتچى، نىجاتچى، باشپاناھ: ھېكايىنى ئاڭلاپ بولۇپ دېدىم مەن شۇنىڭ: كەمبەغەلگە قاياش ئىكەن بىزنىڭ ئەخمەتجان.

قاياق ئال [قاي + ياق] قايسى ياق، قايسى تەرەپ، قەيەر: سىز قاياقتىن كەلدىڭىز؟

قايان ئال [قاي + يان] قايسى ياق، قايسى تەرەپ، قاياق، قەيەر: ئەل قايان ـــ سەن شۇيان (ماقال). * قىشلىقى قايان باراي، ياز كەلسە ساراي سالاي (ماقال).

قايتا رەۋ. يېڭىدىن، باشقىدىن، يەنە؛ يەنە بىر قېتىم؛ تەكرار: قايتا ئەملەش. قايتا بىرىكىش. قايتا ئوقۇش.

قايتا ـ قايتا بىرنەچچە قېتىم، تەكرار ـ تەكرار، يېنىش ـ يېنىش: قايتا ـ قايتا ئويلانماق. قايتا ـ قايتا تەكشۈرمەك. قايتا ـ قايتا سورىماق.

قايتما سۈپ. قايتىدىغان، قايتىش ھەرىكىتىنى ئورۇنلايدىغان: قايتما جەريان.

قايتماس سۈپ. ھەرقانداق ئىشتىن، خەۋپ ـ خەتەردىن باش تارتمايدىغان، ئىرادىسىدىن يانمايدىغان؛ قەيسەر: قايتماس ئىراده.

قايتماسلىق ئى. ھېچ نەرسىدىن قايتمايدىغان، يانمايدىغان ئادەت، خۇسۇسىيەت.

قايتماق پ ① ئەسلىي كەلگەن ياكى تۇرغان يېرىگە بارماق، دەسلەپكى يېرىگە كەلمەك: ئۆيگە قايتماق.② بىرەر نەرسىگە تېگىپ يانماق: ئۇ توپنى كۈچ بىلەن تېپىۋىدى، توپ ۋاراتانىڭ ئۈستۈنكى ياغىچىغا تېگىپ كەينىگە قايتتى. ③ ئەسلىدىكى ھالىتىگە كەلمەك، بۇرۇنقى ھالىتىگە ئوخشاش بولماق: ناۋادا ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلسا، مەن 20 نەچچە يىللىق بۇرۇقتۇرمىلىقنى ئاخىرلاشتۇرىمەن ـ دە، ياشلىقىمغا قايتىمەن. ④ كۆچمە. يانماق، سوۋۇماق: دىلى قايتماق. كۆڭلى قايتماق. ⑤ كۆچمە. ۋاز كەچمەك، يانماق: پىكىردىن قايتماق. نىيىتىدىن قايتماق. خاتا يولدىن قايتماق.

⑥ كۆچمە. كەتمەك، يوقالماق، تۈگىمەك: ئىسسىقى قايتماق. ئىششىقى قايتماق. * ئۇنىڭ ئاچچىقى قايتتى. ⑦ سېتىلىپ تۈگىمەي ئېلىپ كېلىنمەك (تىجارەت ھەققىدە): قايتقان مالدا بەركەت بار (ماقال).

قايتۇرغۇچ ئى. قايتۇرىدىغان، قايتۇرۇش رولىنى ئويناي-دىغان نەرسە، ئەسۋاب: چاقماق قايتۇرغۇچ.

قايتۇرما ① سۇپ. قايتۇرۇلىدىغان ياكى قايتۇرۇپ قىلىنى-دىغان: قايتۇرما ھۈجۈم. قايتۇرما زەربە. قايتۇرما مۇھاسىرە. ② سۇپ. قايتىلىنىدىغان: قايتۇرما كېزىك. قايتۇرما چېتىشتۇرۇش. ③ ئى <مۇز> ناخشا ئاھاڭلىرىدىكى بىرىنچى قېتىملىق ئورۇنلاشتىن كېيىن تەكرارلىنىپ قايتا كەلگەن بۆلەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قايتۇرماق ① «قايتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانام سەل ياخشىلانغاندا دوختۇرخانىدىن قايتۇرۇپ ئەكەلگەنىدىم. ② ئېلىنغان نەرسىنى جايىغا قويماق ياكى ئىگىسىگە ياندۇرۇپ بەرمەك، ئەۋەتمەك: قەرزنى قايتۇرماق. كىتابنى كىتابخانىغا قايتۇرماق. ③ تەكرارلىماق، قايتىلىماق، يېنىشلىماق: — ئەزىز؟ — دەپ قايتۇرۇپ سوردى قەلبىنۇر، — ئۇ يەنە كەپتىمۇ؟ ④ چېكىنىدۇرمەك: جەڭچىلەر بىر سائەت جاپالىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى قايتۇردى. ⑤ جاۋابەن بەجا كەلتۈرمەك، جاۋابەن ئورۇنلىماق: سالام قايتۇرماق، گەپ قايتۇرماق.

قايتۇرۇشچان سۇپ. قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، قايتۇرۇش رولىنى ئويناىدىغان.

قايتۇرۇشچانلىق ئى <فىز> كۈچەيتكۈچىنىڭ چىقىش ئېلېكتىر زەنجىرىدىكى بىر قىسىم ئېنېرگىيەنى كىرىش ئېلېكتىر زەنجىرىگە قايتۇرۇپ، كىرىش سىگنالىنىڭ ئۇنۇ-مىنى كۈچەيتىش ياكى ئاجىزلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى.

قايتۇرۇشماق «قايتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قەرزلەرنى قايتۇرۇشماق.

قايتۇرۇلماق «قايتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خاتا ھالدا ئېلىنغان 70 يۈەن جەرىمانە پۇل قايتۇرۇلدى ھەمدە جەرىمانە قويۇلغۇچىدىن ئەپۇ سورالدى.

قايتباشتىن رەۋ [قايتا + باش + تىن] قايتىدىن، باشقىدىن، قايتا؛ يەنە، يېڭىباشتىن: مەن سىزنى قايتىباشتىن يوقلاپ كېلە-مەن.

قايتىدىن رەۋ. يەنە بىر قېتىم، يېڭىباشتىن، قايتا: قايتىدىن يازماق. قايتىدىن ئىشلىمەك. قايتىدىن كۆرۈپ چىقماق.

قايتىشچان سۇپ. قايتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، قايتى-دىغان، قايتالايدىغان.

قايتىشچانلىق <فىز> ئاۋاز دولقۇنى، نۇر دولقۇنى ياكى ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى قاتارلىقلارنىڭ توسالغۇغا ياكى ئەسلىدىكى مۇھىتقا ئوخشىمايدىغان مۇھىتقا يولۇققاندا سۇنۇپ يېنىش خۇسۇسىيىتى.

قايتىشماق «قايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئىككىسى بىر — بىرىگە يارەملىشىپ، ئۆزئارا كۆيۈنۈپ، ئالتە يىل ئوقۇدى، بىللە دەرس تەييارلىدى، مەكتەپتىن بىللە قايتىشتى.

قايتىلاتماق «قايتىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرى-جىسى: بولدى، بولدى، ئەمدى، مېنىڭ مىجەزىمنى دېسەڭ، سېنى يۈز قېتىم قايتىلىتىمەن. قېنى غىزا يەيلى.

قايتىلاشماق «قايتىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قايتىلانما ئى. قايتا سادىر بولۇش، قايتىلىنىش: ئىشنىڭ قايتىلانمىسى. مەسىلىنىڭ قايتىلانمىسى.

قايتىلانماق «قايتىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنداقتا، داۋالاش ئۇسۇلىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغان تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن مۇنداق قايتىلىنىش يۈز بېرىدۇ؟ * بۇنداق ۋەقەنىڭ يەنە قايتىلانمىقى تەس.

قايتىلىما سۇپ. قايتىلىنىدىغان، تەكرار سادىر بولىدىغان، تەكرارلىنىدىغان: قايتىلىما رېئاكسىيە. قايتىلىما كېزىك.

قايتىلىماق پ. تەكرارلىماق، تەكرار ئېيتماق ياكى قىلماق: سۆزىنى قايتىلىماق. قايتىلاپ سورىماق.

قايچا ① ئى. رەخت، قەغەز، قەلەي قاتارلىق نېپىز نەرسە-لەرنى كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ئىككى دانە پولات تىغنى بىر — بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، كېسىش-كەن جايىنى ۋىنتا ئارقىلىق مۇقىملاشتۇرۇش يولى بىلەن ياسىلىدۇ: رەخت قايچىسى. قەغەز قايچىسى. ② سۇپ. شۇ شەكىل-دىكى كېسىشمە: قايچا پەرق. قايچا پۈت. ③ ئى. جۇۋازنىڭ ئۇلاغنى قوشىدىغان ئاچا ياغىچى.

قايچىسىمان سۇپ. قايچىغا ئوخشاش، قايچا شەكىلدىكى: قايچىسىمان پەرق.

قايچىقۇدا ئى [قايچا + قۇدا] ئوغلىغا بىراۋنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ قىزىنى شۇ كىشىنىڭ ئوغلىغا بېرىپ تويلاشقان قۇدا؛ قوش قۇدا: ئۇ ئىككىسى قايچىقۇدا ئىدى.

قايچىلاتماق «قايچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قايچىلاش سۇپ. قايچا شەكىلدىكى: قايچىلاش بۇلۇك.

قايچىلاشتۇرماق «قايچىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېغىلىنىڭ ئۆگزىسىگە چەنزىلەرنى قايچىلاشتۇرۇپ قويماق.

قايچىلاشتۇرۇلماق «قايچىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قايچىلاشماق ① «قايچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرى-جىسى. ② بىر — بىرىگە ئۆتۈشۈپ قايچا شەكلىگە كەلمەك، كېسىشمەك: خىزىر: — سالماق قەدەم بىلەن غارغا قاراپ مېڭە-ۋەرسەڭ بىر — بىرى بىلەن تىنمىسىز قايچىلىشىپ تۇرىدىغان قىلىچقا يولۇقسەن ... — دەپتۇ — دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

قايچىلانما سۇپ. بىر — بىرىگە ئۆتۈشىدىغان، قايچى-لىنىدىغان، ئۆزئارا كېسىشىدىغان، ئۆتۈشمە، كېسىشمە: قايچىلانما تىرەك. قايچىلانما كۈچ. قايچىلانما دېفورماتسىيە.

قايچىلانماق ① «قايچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② بىر — بىرىگە ئۆتۈشمەك، كېسىشمەك، قايچىلاشماق.

قايچىلىق سۇپ. قايچىسى بار، قايچىغا ئىگە.

قايچىلىما سۇپ ← **قايچىلانما**: ئۇ ناشتا قىلىۋېتىپ، بىر ئېغىز گەپكە بىر ئېغىز چاقچاق قوشۇپ كۈلگىنىدە بولسا، جۇۋانلىقنىڭ قايچە-لىما يېپ بىلەن تېرىلگەن قېشىدەك ئىنچىكە قارا قېشى سەكرەپ — سەكرەپ تۇراتتى.

قايچىلىماق پ. قايچا بىلەن قىيماق، كەسمەك، قايچا سالماق: ئالىم ھېكايىسىنى بۇ يەرگە يەتكۈزگەندە، شامنىڭ كۆيگەن

پىلىكىنى قايچىلىدى.

قايدا ئال. يېزىت. قەيەردە، قايسى يەردە، قايسى جايدا، نەدە، قايسى تەرەپتە، قاياقتا: قاپقارا بوران كەلدى، تار كوچا راۋان كەلدى، قايدىسەن جېنىم ئانام، سەرگەردان بالاڭ كەلدى.

قايدۇرماق «قايماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: داداڭلار: «كېتمەز، چەت ئەلگە كېتمەز» دەپ بېشمىنى قايدۇردى.

قايدۇرۇشماق «قايدۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قايدۇرۇلماق «قايدۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قايراق ئى. دېيال ① كىچىك تاغ، ئېدىر. ② بىلەي.

قايرىتماق «قايرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قايرىشتۇرماق پ. قايرىش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق، قايرىماق: ئۇلار قەمەرنىسانىڭ قولىنى قايرىشتۇرۇپ، ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭدى.

قايرىشماق «قايرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىسى كېلىپلا كوچىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرغان بىر ياشنىڭ قوللىرىنى قايرىشتى.

قايرىلما سۈپ. قايرىلغان ياكى يايسىمان ئېگىلگەن، قايرىما: قايرىلما كىرپىك. قايرىلما قونچلۇق ئۆتۈك.

قايرىلماق ① «قايرىماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جېسەكچىلەر بۇرىدەك ئېتىلىپ بېرىپ بەھرامغا تاشلىنىدۇ، جىددىي ئېلىشىشتىن كېيىن بەھرامنىڭ قوللىرى قايرىلىپ باغلىنىدۇ. ② كۆچمە. ئەسلىدىكى تۇرۇۋاتقان ئورنىدىن سۈرۈلمەك، قوزغالماق، يۆتكەلمەك (قۇياش ھەققىدە): ئۇلار ماڭا - ماڭا كۈن قايرىلغان ۋاقىتتا تۇغان ئايرىيدىغان سۇنىڭ بويىغا كېلىپتۇ.

قايرىلىشماق «قايرىلماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ خۇشال قىز - يىگىتلەر قولتۇقلىشىپ، راۋاب، تەمبۇر، گارمونلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ مەدەنىيەت ئۆيى تەرەپكە قايرىلىشتى.

قايرىما سۈپ. قايرىپ قويۇلغان ياكى قايرىلىپ تۇرىدىغان، قايرىلما: قايرىما ياقا. قايرىما قاش.

قايرىماق پ ① تۈز ياكى بىرەر يۆنىلىشتىكى نەرسىنى ئالدىغا، كەينىگە ياكى يېنىغا قارىتىپ ئەگمەك: دەرەخ شېخىنى قايرىماق. قولنى قايرىماق. ② تولغاپ، بۇراپ ئۆزىگە روبىرو قىلماق: يار بولسا تۈزۈك بولسا، بەش قولىدا ئۈزۈك بولسا، دوست - دۇشمەن ئارىسىدا، قايرىپ سۆيگۈدەك بولسا. ③ پۈكمەك، قاتلىماق: ئۇ ئۆزۈن چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ بېلىگە قىستۇرۇۋالغانىدى. ④ توسۇپ تۇرىدىغان بىرەر نەرسىنى بىر يېنىغا تارتىپ ئاچماق (پەردە، مىلەڭزە قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇ ۋاقىرىغىنىچە ئاق ئۆينەك كىگىز ئىشكىنى قايرىپ سىرتقا چىقتى. ⑤ بۇرىماق، ئايلاندۇرماق، باشقا تەرەپكە يۆنەلدۇرمەك: ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر ئىتتەك كېتىۋاتقان ئېتىنىڭ بېشىنى قايرىپ، يېزا تەرەپكە يول ئالدى. ⑥ كۆچمە. بۆلۈپ ئالماق، تۇتۇپ قالماق: ھەر قېتىم غەلله سانىغاندا كەم بولغاندا 50 يۈەن قايرىپ قالاتتىم.

قايسى ئال ① بىرنەچچە كىشى، نەرسە ياكى ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ بىرەرىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان سوراقنى ئىپادىلەيدۇ: ئېيتە، سېنى زادى قايسى ئەۋەتتى بۇ يەرگە؟ ② رېتورىك سوراقتا بولۇشسىزلىقنى، پىكىرنىڭ ئەكسىنى تەكىتلەيدۇ: قايسى ئانا ئۆز پەرزەنتىنى يامان كۆرىدۇ؟

قايسىبىر ئال [قايسى + بىر] ① كىملىكى، نېمىلىكى، قانداق، قەيەردە ياكى قاچانلىقى نامەلۇم؛ ئاللىقايسى، قايسىكى، ئاللىقانداق، ئاللىقەيەردىكى: ئۇنى قايسىبىرىنىڭ ئۆيىدە كۆرگەندەك قىلىمەن. ② بىر تۈردىكى نەرسە ياكى ئىش - ھەرىكەتنىڭ بىرى: ئۇنىڭ ئوستىگە، توي قىلىۋالغىنىڭغا ئاڭلاپ شۇنچىلىك خۇشال بولدۇمكى، قوي، قايسىبىرىنى دەي.

قايسىكى ئال. «قايسى» سۆزىنىڭ كۆچەيتىلمىسى: ئەگەر قايسىكى بۇنىڭغا چېقىلىدىغان بولسا، مەندىن كۆرگۈلۈكسىنى كۆرىدۇ.

قايغۇ ئى ① كىشىنىڭ بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، كۈلپەت، دەرد - ئەلەم؛ ھەسرەت؛ كۆڭۈلسىزلىك: كىشى قايغۇسى ئېتەكتە، ئۆز قايغۇسى يۈرەكتە (ماقال). ② تەشۋىش، غەم، غېم - ئەندىشە، غەم - غۇسسە: قارنى باشقىنىڭ قايغۇسى باشقا (ماقال). * ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا ماي قايغۇ (ماقال).

قايغۇ - ئەلەم قايغۇ ۋە ئەلەم: ئۇ بىر يىلنى قايغۇ - ئەلەم بىلەن يىغلاپ ئۆتكۈزدى.

قايغۇرتماق «قايغۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئۆلۈم يۈرەك باغرىڭنى قان قىلىپ سىزنى قايغۇرتقان بولۇشى مۇمكىن.

قايغۇرماق پ. قايغۇ - ئەلەم چەكمەك، غەم قىلماق، غېم - ئەندىشىگە چۈشمەك؛ كۆڭۈلنى يېرىم قىلماق: باي يوقالغىنىغا قايغۇرىدۇ، بۆرە قالغىنىغا قايغۇرىدۇ (ماقال).

قايغۇرۇشماق «قايغۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز بۇنىڭدىن بەكمۇ قايغۇرۇشتۇق.

قايغۇ - زار قايغۇ ۋە زار؛ قاتتىق زارلىنىش: قۇماق بىرتاز كەبى ئەي، «ساي»، سېنىڭ خۇنۇك سىياقىڭ بار. بىكار ئۆتكەن ھايات تىڭغا، ئەلەملىك قايغۇ - زارىڭ بار.

قايغۇسىز سۈپ. قايغۇسى، غەم - ئەندىشىسى يوق؛ قايغۇ - ئەلەملەردىن خالىي، تىنچ، خاتىرجەم: قايغۇسىز ھايات.

قايغۇسىزلىق ئى. قايغۇدىن خالىي، خاتىرجەم ھالەت، تىنچ كەيپىيات.

قايغۇلۇق سۈپ ① قايغۇسى بار، بېشىغا غەم - قايغۇ چۈشكەن، قايغۇ - ئەلەم تارتقان: شەرخانىنىڭ ياشلىق دەۋرى ئەنە شۇنداق قايغۇلۇق ئىدىكى، ئۇ كۈنلەرنى ئەسلەش مومايىنىڭ كۆزىدىن ھېلىمۇ ياش ئاققۇزاتتى. ② قايغۇ - ئەلەم بىلەن تولۇپ تاشقان، مۇسىبەتلىك، ئەلەملىك، غەمكىن، مەيۇس: ئايالنىڭ چىرايى بىردىنلا قايغۇلۇق تۇسكە كىردى، كۆز چاناقلىرى نەملەشتى. ③ كىشىنى قايغۇغا سالىدىغان، قايغۇرتىدىغان: ئۇنىڭ بۇ ھالىتىدىن بىرەر قايغۇلۇق خەۋەرنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى بايقىدى.

قايغۇ - ھەسرەت قايغۇ ۋە ھەسرەت: ئۇ خوتۇنى گۈلسۇمخاندىن ئايرىلغاندىن كېيىن كۈنلەرنى ئېغىر قايغۇ - ھەسرەت ئىچىدە ئۆتكۈزمەكتە ئىدى.

قايماق I ئى. تىندۇرۇلغان ياكى قاينىتىلغان سۈت يۈزىدە ھاسىل بولىدىغان ۋە تەركىبىدە ماي بولىدىغان نېپىز قەۋەت.

قايماق II پ ① قىڭغىر، ئەگرى بولۇپ قالماق؛ ئېگىلمەك: تاختاي ئاپتاپتا تۇرۇپ قېيىپ قاپتۇ.② مەلۇم بىر تۈز سىزىق، يۆنىلىشتىن بىر تەرەپكە چەتلىمەك، كەينىگە يانماق: بوران بىلەن تاغ - تاغ بولۇپ دولقۇنلار، كۆل - دېڭىزلار پورۇقلايدۇ، قاينايدۇ. بوران بىلەن قېيىپ دەريا كەينىگە، ئاساۋ سۇلار قىرغاقلارغا يامرايدۇ.

قايماقتەك سۈپ. ناھايىتى تاتلىق، يېقىملىق ھەم يۇمشاق؛

قۇلاققا بەكمۇ ياقىدىغان، كىشىنى ئۆزىگە مايىل قىلىدىغان دەرىجىدىكى (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): قايماقتەك گەپ. // ئۇ گۈلدەك ئېچىلىپ، قايماقتەك سۆزلەيتتى.

قايماقسىز سۈپ. قايمىقى يوق، قايماق تۇتمىغان.

قايماقلىق سۈپ. قايمىقى بار، قايماق تۇتقان: بۇ خىل مېھرىبانلىقتىن كۆڭلى سۈيۈنۈپ كەتكەن باتۇر گۈلدەستە راسلىغان قايماقلىق چايىنى ھۆزۈرلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى.

قايمال ئى. ھىڭگان، چىشى تۆگە.

قايمۇقتۇرماق «قايمۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىر ئامال بىلەن ئۇلارنى قايمۇقتۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى.

قايمۇقتۇرۇشماق «قايمۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قايمۇقتۇرۇلماق «قايمۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ چاغدا بىزمۇ قايمۇقتۇرۇلغانغۇ، ھازىر ھەممىمىز ئىشىنىڭ تېگىنى چۈشەندۇق.

قايمۇقماق پ ① نېمە، قانداق قىلىشنى بىلەلمەي ئاڭسىزالدى بولۇپ قالماق؛ تەمتىرىمەك، تېنىمەك: شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ قايمۇقۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ساۋۇت باداڭ بىلەن بىللە ئىش مەيدانىغا كېتىۋاتساق، بىزگە «مەجلىسكە بېرىڭلار» دەپ ئۇقتۇردى. ② باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزىگە، ئىش ـ ھەرىكىتىگە قارىغۇلارچە، خاتا ھالدا ئەگىشىپ كەتمەك؛ ئازماق، ئاداشماق: بىز ئۇلارنىڭ ئېلاندىكى گەپلىرىدىن قايمۇقۇپ يۈردۇق.

قايمۇقۇشماق «قايمۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاينىتما ① سۇپ. قاينىتىش ئارقىلىق ھازىرلانغان، قاينىتىپ ياسالغان: قاينىتما دورا. ② بىرنەچچە خىل ماددا ياكى دورىنىڭ سۇدا قاينىتىپ تەييارلانغان ئارىلاشمىسى: چەت جايلاردىكى مەخپىي رېتسېپلارنىڭ 14 ـ تومىدا «غەربىي يۈرتتىكى ئۆمۈرنى ئۇزارتىش قاينىتمىسى» دېگەن دورا رېتسېپى خاتىرىلەنگەن.

قاينىتاما «قاينىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاي قاينىتاماق. دورا قاينىتاماق.

قاينىتسا شورپىسى قوشۇلمايدىغان قىلچىمۇ ئورۇق ـ تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى يوق، بىر ـ بىرى بىلەن ھېچ ئالاقىسى يوق؛ مەجەزلىرى زادىلا كېلىشەلمەيدىغان: بىز بىلەن ئۇلارنى قاينىتسا شورپىمىزمۇ قوشۇلمايدۇ.

قاينىش ئى <فىز> سۈيۇقلۇقنىڭ مەلۇم تېمپېراتۇرىغا كەلگەندە جىددىي ھالدا گازغا ئايلىنىش ھادىسىسى. بۇنداق ۋاقىتتا سۈيۇقلۇق يوزىدە پارلىنىش سادىر بولۇپلا قالماي، بەلكى سۈيۇقلۇقنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ پارلىنىش يۈز بېرىپ، ھاۋا كۆپۈكچىلىرى شەكىللىنىدۇ.

قاينىشماق «قاينىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك بۇ مەسىلە ھەققىدە تازىمۇ قاينىشتى.

قاينىق سۈپ ① قاينىغان، قاينىپ تۇرغان: قاينىق سۇ. ② كۆچمە. ئىسسىق، ھارارەتلىك: قاينىق نەپەس. ③ كۆچمە. قاينىغان، ئەۋج ئالغان، جۇش ئۇرغان، قىزغىن، جۇشقۇن: قاينىق مېھنەت. قاينىق ئىش. قاينىق تۇرمۇش. قاينىق كۆرەش. * مەشىق مەيدانى خۇددى قاينىق جەڭ مەيدانىغا ئوخشايتتى. ④ كۆچمە. كۆچەيگەن، كۈچ ـ غەيرەتكە تولغان، تولۇپ تاشقان؛ ئوتلۇق: قاينىق غەزەپ. قاينىق قىساس. قاينىق ھېسسىيات. قاينىق تۇيغۇ. ⑤ كۆچمە. ئادەملەر بىلەن تولۇپ تاشقان، قىزغىن؛ ئاۋات: قاينىق بازار.

قاينام ئى ① سۇ ياكى سۈيۇقلۇقنىڭ چۆرگۈلىمەچ بولۇپ ئايلىنىدىغان جايى: يا قاينامدىن چىقسۇن، يا سايرامدىن (ماقال). ② كۆچمە. ئىش، پائالىيەت، كۆرەش ۋە شۇ قاتارلىقلار قاينىپ تاشقان، جۇش ئۇرغان ھالەت: تۇرمۇش قاينىمى. ئەمگەك قاينىمى.

قاينام ـ تاشقىن ناھايىتى چاپ ـ چاپ، قىزىپ كەتكەن، قاينىق ھالەت: مەتىنياز ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام ـ تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ياراتقۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. // قۇرۇلىتاينىڭ ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىش، ئۇنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش بويىچە يۇقىرى دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ، يېڭى بىر قاينام ـ تاشقىن مەنزىرە بارلىققا كەلدى.

قاينام ـ تاشقىنلىق قاينىپ تاشقان، ئىنتايىن قىزغىن كەيپىيات قاپلىغان: قاينام ـ تاشقىنلىق مەنزىرە.

قايناملىق سۈپ. قاينىمى بار، قاينام ھاسىل قىلغان، قاينىپ تۇرىدىغان: قايناملىق دەريا. * ئىلىم ـ پەن دېگىزى تېرەن ۋە چەكسىز، دولقۇنلۇق، قايناملىق، بورانلىق ـ ئەنسىز.

قاينىتىشماق «قاينىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قاينىتىلما ئى. تېبابەتچىلىكتە قاينىتىپ تەييارلىنىدىغان دورىلار؛ كاشكاپلار: تېبابەتتىمىزدە كۆپىنچە ھەر خىل ئۆسۈملۇكلەر، ئوكسىگېن ۋە كاربونغا باي بولغان گۈل ـ چېچەكلەر ۋە ھەرخىل مېۋىلەردىن سىقىپ چىقىرىلغان شىرنە ـ شەربەتلەر ۋە قاينىتىلمىلار (كاشكاپلار) كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

قاينىتىلماق «قاينىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاينىڭ ئوي ـ پىكرىچە، بۇ نەرسىلەر سەپداشلار ئۈچۈن قاينىتىلىدىغان چاي ۋە كۆڭلىدە ئۇلارغا ئاتاپ قويغان بىردىنبىر قوينىڭ گۆشىنى پىشۇرۇش ئۈچۈن كېرەك ئىدى.

قاينىماق پ ① چۆگۈن، قازان قاتارلىقلارنىڭ ئىچىدىكى سۈيۇقلۇق كۆچلۈك ئوتنىڭ، ئىسسىقلىقنىڭ تەسىرى تۆپەيلى قىزىپ، پار ھاسىل قىلىپ، ژاراقلاپ تۇرماق؛ قىزىقلىقى مەلۇم دەرىجىگە يەتمەك: چاي قاينىماق. شورپا قاينىماق. * چاپان كۆيسىمۇ كۆيسۇن، قازان قاينىسۇن (ماقال). ② پىشماق، پىشىپ يېيىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئىككى قوچقارنىڭ كاللىسى بىر قازاندا قاينىماس (ماقال). ③ ئۆرلىمەك؛ تۇتماق، كەلمەك: تەيجىنىڭ زەردىسى قاينىدى، ئۇ بەزمىنى توختاتتى.④ جانلانماق، قىزىماق، قىزىپ كەتمەك: تىياتىرخانىنىڭ ئالدى خۇددى بايرام كۈنلىرىدىكىدەك قاينىغاندى، مەن ئالدىراپ كۆلۈپ ئىچىگە كىردىم. ئويۇن ئاللىقاچان باشلىنىپ كېتىپتۇ. ⑤ كۆچمە. كۆپەيمەك: كوچىدا ئادەم قايناپ كېتىپتۇ. ⑥ كۆچمە. خاپا بولماق، چېچىلماق؛ ئاچچىقلانماق؛ تېرىكمەك: خەيرىنسا ئېرىنىڭ نېمىگە قاينىۋاتقانلىقىنى ئەمدىلا چۈشەندى.

قايىل سۈپ [ئە] رازى بولۇپ لايىق، كۆرۈپ ئېتىراپ قىلىشقا، تەن بېرىشكە تېگىشلىك: قايىل بولماق. قايىل قىلماق.

قايىللىق ئى. قايىل بولۇش، قايىل بولغان ھالەت: بۇ سۆز ماڭا تولىمۇ تەسىر قىلدى، مەن قايىللىق بىلەن بېشىمنى لىڭشىتتىم.

قايىم سۈپ [ئە] تىك، تىك تۇرغان.

قايىم بولماق تىك تۇرماق، قوپماق.

قەبرە ئى [ئە] ئۆلگەن ئادەمنى كۆمىدىغان جاي، گۆر:

قەرزدارنىڭ قەبرىسى يوق (ماقال). * ئۇ كۈن بويى بوۋىسىنىڭ قەبرىسى ئۈستىدە دۇم يېتىپ، ئۆزىنى باسالماي يىغلايتتى.

قەبرىچىلىك ئى. قەبرە ياساش ئىشى، سەنئىتى: تاجىك قەبرىچىلىكى.

قەبرىستان ئى [ئە+پ] قەبرە كۆپ جاي، مازار، گۆرستان.

قەبرىستانلىق ئى ← **قەبرىستان**: جۈمە نامىزىدىن يانغان جامائەت تۈپراقبېشىنى يوقلاپ ئۆتۈش ئۈچۈن قەبرىستانلىققا كېلىۋاتاتتى.

قەبرىگاھ ئى [ئە + پ] ← **قەبرىستان**.

قەبرىگاھلىق ئى. قەبرىگاھ، قەبرە كۆپ جاي: مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئەتىگەنلىك قۇياش بىلەن بىر يۈزى يورۇپ تۇرغان قەبرىگاھلىقنى قاپلىدى.

قەبىلە ئى [ئە] قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئۆزئارا يېقىن بولغان بىرنەچچە ئۇرۇقنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن كىشىلەر توپى، گۇرۇھى: تۈركىي قەبىلىلەر. قەبىلە تىلى.

قەبىلىچىلىك ئى ① كىشىلەر قەبىلە ـ قەبىلە بولۇپ ياشىغان جەمئىيەت؛ كىشىلەرنىڭ قەبىلىلەرگە بۆلۈنۈپ ياشىشىغا ئاساسلانغان ئىجتىمائىي تۈزۈم: ھەرقانداق بىر مىللەت مىللەت بولۇپ شەكىللەنگىچە، چوقۇم بەلگىلىك قەبىلىچىلىك دەۋرىنى بېسىپ ئۆتمەي قالمايدۇ. ② قەبىلىۋازلىق: قەبىلىچىلىك قىلماق.

قەبىلىلىك سۈپ. قەبىلىگە تەۋە، قەبىلىگە قارايدىغان، قەبىلىدىن چىققان.

قەبىلىۋاز سۈپ. ئۆز قەبىلىسىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇپ، باشقا قەبىلە ـ ئۇرۇقلارنى چەتكە قاقىدىغان، باشقا ئۇرۇق ـ قەبىلىلەرگە قارىتا پەس كۆرۈش، كەمسىتىش پوزىتسىيەسىنى تۇتىدىغان: ئۇلارنىڭ قەبىلىسىنىڭ ئاقساقىلى ناھايىتى قەبىلىۋاز ئادەم بولۇپ، باشقا قەبىلە ئاقساقاللىرىنى زادىلا كۆزگە ئىلمايتتى.

قەبىلىۋازلىق ئى. ئۆز قەبىلىسىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇپ، باشقا ئۇرۇق ـ قەبىلىلەرنى چەتكە قېقىش، پەس كۆرۈش، كەمسىتىش ئادىتى ۋە شۇنداق قىلىق: ئۇلار قەبىلىۋازلىق قىلىشىپ، كۆچلۈك توقۇنۇش ئىچىگە كىرىپ قېلىشماقتا ئىدى.

قەبىلىۋى سۈپ. قەبىلىگە ئائىت، قەبىلىلەرگە خاس: ھىندىستان قەدىمدىن تارتىپ قەبىلىۋى ۋە مىللىي مۇزىكىغا باي مەملىكەتلەرنىڭ بىرى.

قەبىھ سۈپ [ئە] كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، نەپرەتلەندۈرىدىغان، سەسكەندۈرىدىغان، رەزىل، يارىماس: غەزەپ بىلەن ھومىيىمەن قەبىھ زالىملارغا، كالا بولۇپ باش ئېگىمەن سەبىي بالىلارغا.

قەبىھلەشتۈرمەك «قەبىھلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ سىزنىڭ بۇنداق قىلىقلىرىڭىز ئۇلارنى تېخىمۇ قەبىھلەشتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن، ـــ دېدى قاسىم ئەپەندى ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلماي.

قەبىھلەشمەك پ. بارغانسېرى قەبىھ، رەزىل، پەس بولۇپ بارماق؛ ئەسكىلەشمەك: ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مۇشۇنداق قەبىھلىشىپ كەتكەن قاراملارنى قانداق قۇتقۇزۇش مۇمكىن؟

قەبىھلىك ئى. كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان، نەپرەتلەندۈرىدىغان ئىش ـ ھەرىكەت: ـــ ئادەم ئۆرۈش، ـــ دەيتتى بىر ئوقۇتقۇچى، ـــ بولۇپمۇ بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى ئۇرۇشى تولىمۇ قەبىھلىك.

قەپەس [ئە] ① ئى. قۇش ياكى ھايۋانلارنى ساقلاش، بېقىش ئۈچۈن سىم ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن توقۇپ ياسىلىدىغان ساندۇق ياكى ئۆي شەكىللىك بۇيۇم: ئۇ باينىڭ ئۆيىدە قەپەستىكى قۇشتەك يالغۇز قالغانىدى. ② ئى. ئەتراپى مۇشۇنداق شەكىلدە قورشالغان بوشلۇق: كۆكرەك قەپىسى. ③ مىق. قېتىم، مەيدان، نۆۋەت، رەت: بىر قەپەس ئېلىشماق.

قەپەسسىمان سۈپ. شەكلى قەپەسكە ئوخشايدىغان، قەپەس شەكىللىك: مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە قەپەسسىمان بىرنەرسىنى كۆرگەنىدىم.

قەپەسئوت ئى [قەپەس + ئوت] <بوت> قەپەسئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆپىنچە تروپىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

قەپىزەك ئى <بىن> مۇنارلارنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلىدىغان گۈمبەزگە ئوخشاش شەكىل.

قەتىرە ئى [ئە] ① سۇيۇقلۇق زەررىچىلىرىنىڭ تارتىشىش نەتىجىسىدە شارچە شەكلىنى ئالغان ئەڭ كىچىك بۆلىكى؛ تامچە: بىر قەترە سۇ. ئەي تاغ سۈيى ئاڭلا! يېشىل زۇمرەت كەبى جىلۋىلىنىپ تۇرغان، ئەمما غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان سۇزۇك كۆلنىڭ سۈيى بولغۇچە، سېنىڭدەك مەڭگۈ ئويغاق ئۆتىدىغان گۈركىرەپ، كۆپۈكلىنىپ ئاقىدىغان تاغ سۈيىگە قەترە بولۇپ قوشۇلغۇم بار!... ② كۆچمە. ئاز مىقدار، ئازغىنا، كىچىك بۆلەك ياكى ئۇلۇش: بىزنىڭ سۈپەتلىك ئۇرۇقلىرىمىزنىڭ قوشنىلارنىڭ يېرىدە چېچەك ئېچىپ، مېۋە بېرىشى يەنىلا بىزنىڭ دۆلەتكە قوشقان بىر قەترە تۆھپىمىز بولمامدۇ؟

قەتل ئى [ئە] ئۆلتۈرۈش، قىرغىن: قەتل قىلماق. * ئۇلارنىڭ قورسىقىدىكى خام چوت ئاتا ـ بالىنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارغىمبۇلاق چۆللۈكىدە قەتل قىلىپ، گۈلزادە بىلەن ئانا ـ گۈلنى تارتىۋېلىش ئىدى.

قەتلە مىق. مەرتىم، قېتىم، نۆۋەت، رەت: ـــ خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكۈر، ـــ دېدى ئۇ ئاخىر، ـــ ھەرنېمە بولسا بالام ئامان ـ ئېسەن كەلدى.

قەتلىئام ئى [ئە] يېزىت. ئومۇميۈزلۈك قىرىش، ئۆلتۈرۈش؛ قىرغىن، قىرغىنچىلىق: قەتلىئام قىلماق. * ئاشۇ قەتلىئامنىڭ مەنزىرىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنلەر ئۆزلىرىنى توختىتالماي بۇقۇلداپ يىغلامسىراشقا باشلىدى.

قەتلىگاھ ئى [ئە + پ] قەتل قىلىدىغان، ئۆلتۈرىدىغان جاي، ئورۇن: ئۆسۈملۈك ھاياتىدەك پاسسىپ ئىنكاس بەدىلىگە ئېرىشىلگەن تۇرمۇش ۋاستىلىرى دەل مىللىي جەمئىيەت بىلەن مەدەنىيەتنىڭ قەتلىگاھىدۇر.

قەتئىي [ئە] ① سۈپ. ئۆزگەرمەيدىغان، بۇزۇلماس: بىز ئۇنىڭغا يول قويالمايمىز، سىز يەتكۈزۈپ قويۇڭ. بۇ بىزنىڭ قەتئىي جاۋابىمىز. ② سۈپ. قايتۇرۇشقا، رەت قىلىشقا بولمايدىغان، ناھايىتى جىددىي: بىزنىڭ قەتئىي تەلىپىمىز شۇكى، ئەدلىيە ئورگانلىرى ئۇنىڭ مەسىلىسىنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ جامائەتكە ئېلان قىلسۇن! ③ سۈپ. مۇستەھكەم، قاتتىق: ـــ توغرا گەپ، ـــ رايون ساقچىسى ئۇنىڭ قەتئىي ئىرادىسىدىن تەسىرلەندى. ④ سۈپ. ھەل قىلغۇچ، كەسكىن: قەتئىي كۆرەش. قەتئىي جەڭ. مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى قەتئىي رەت قىلدىم. ⑤ سۈپ. ئەستايىدىل ھەم جىددىي، كەسكىن، قاتتىق: مەن ئىدارىگە كېلىپ تېخى مۇنچىلىك قەتئىي ئادەمنى ئۇچرىتمىغانىدىم. شۇڭا، ئىلاجسىز تۇرۇپلا قالدىم. ⑥ رەۋ. ھەرگىز، ئەسلا، زادى، زادىلا: ـــ ھەسەلخان توغرا ئېيتقان،

ئۇلارنىڭ ئىش توختىتىش تەشەببۇسىنى قوللاشقا قەتئىي بولمايدۇ، بەلكى قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك. ⑦ رەۋ. چوقۇم، شەك ـ شۇبھىسىز: مەن ھەممىنى ئويلىدىم، ئاخىرى مەن ئارتۇقچە بولۇپ قالغان بۇ ئۆيدىن قەتئىي كېتىش نىيىتىگە كەلدىم.

قەتئىيەت ئى [ئە] ئۆز سۆزىدە، پىكىر ـ قارارىدا قەتئىي چىڭ تۇرۇش؛ قەتئىيلىك، ئۇزۇل ـ كېسىللىك، كەسكىنلىك: ياخشىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئەزەلدىن، ئەل ئىچىدە قىلغان ئەمەس ھېچكىم رەت. تەڭرى ھۆكمى بار ئۇلارنىڭ پىكرىدە، سۆزلىرىدە بولسا ئەقىل قەتئىيەت.

قەتئىيەتسىز سۇپ. ئۆز سۆزىدە، پىكرىدە چىڭ تۇرالمايدىغان؛ قەتئىي ئەمەس، ئىرادىسىز: ئۇنىڭ بۇنداق قەتئىيەتسىز سۆزلىرى سورۇندىكىلەرنىڭ ئاخىرقى نەتىجىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئەندىشىسىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

قەتئىيەتسىزلىك ئى. ئۆز سۆزىدە، پىكرىدە چىڭ تۇرالمايدىغان مىجەز، شۇنداق ئادەت؛ ئىرادىسىزلىك.

قەتئىيەتلىك سۇپ. ئۆز سۆزىدە، پىكرىدە چىڭ تۇرالايدىغان؛ ئىرادىلىك.

قەتئىيلەشتۈرمەك «قەتئىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئۇنىڭ ئىشەنچىنى قەتئىيلەشتۈردى.

قەتئىيلەشتۈرۈشمەك «قەتئىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قەتئىيلەشتۈرۈلمەك «قەتئىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەتئىيلەشمەك پ ① ئۇزۇل ـ كېسىل، قەتئىي تۇس ئالماق، قەتئىي ھالغا كەلمەك: ئۆز ئاخىرەتلىكىنى كۆپ ئويلايدىغان بولۇپ قالغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ نىيىتى تېخىمۇ قەتئىيلەشتى. ② ئۆزگەرمەس، مۇستەھكەم ھالغا كەلمەك، مۇستەھكەملەنمەك: ئۇلارنىڭ قارارى كۈندىن ـ كۈنگە قەتئىيلەشمەكتە ئىدى.

قەتئىيلىك ئى. قەتئىي ھالەت، ئۆزگەرمەسلىك، مۇستەھكەملىك: شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، پۈتۈن دۇنيا خەلقى قەتئىيلىك بىلەن كۆچلۈك كۈرەش ئېلىپ بارىدىغانلا بولسا، ئۇرۇشنىڭ پارتلىشىنى كېچىكتۈرۈش ئېھتىمالىمۇ يوق ئەمەس.

قەتئىينەزەر [قەتئىي + نەزەر] تىر. چىقىش كېلىشتە كەلگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، ئۆزىدىن بۇرۇنقى سۆز ياكى جۈملىدە ئاڭلىتىلغان نەرسە ياكى ھەرىكەتنىڭ ئۆزىدىن كېيىن كەلگەن سۆز ياكى جۈملىدە ئاڭلىتىلغان نەرسە ياكى ھەرىكەتكە توسقۇن بولالمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا باغلىق ئەمەسلىكىنى ئىپادىلەيدۇ ھەم «... غا قارىماستىن»، «... غا قارىماي»، «... غا باغلانمىغان ھالدا» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مېنىڭ سېنىڭ بىلەن ئۆي تۇتۇشقا كۆڭلۈم تارتمايدۇ.

قەد (قەددى) ئى [ئە] كىشىنىڭ بوي ـ بەستى؛ قامەت: قەد كۆتۈرمەك. * ئابدەمنىڭ كۆز ئالدىدا بۇغراجاننىڭ مىڭلاپ يىگىتكە بەرگۈسىز كېلىشكەن قەددى، مېھرىبان كۆزلىرى نامايان بولدى. * مەن ئۇنىڭ قەددىنىڭ سەل پۈكۈلۈپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

قەد كۆتۈرمەك ① بوي سوزماق، ئۆسمەك، ئېگىزلىمەك: ـــ ئەجەب چوڭ ئىمارەتلەرغۇ بۇ، ـــ دېدى تېرىقچى دەريانىڭ ئۇ يېقىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۇچ بىنانى كۆرسىتىپ. ② يۈكسەلمەك، ئوڭشالماق، تەرەققىي قىلماق: ـــ سىلەرنىڭ كەنت بۇ يىل قەد كۆتۈرۈپ قالدى، ـــ دېدى سادىق سەل ئويلىنىۋېلىپ. ③ پەيدا بولماق، بىنا بولماق؛ قۇرۇلماق: بۇ ئۇزۇن ئۆستەكنىڭ قاشلىرى ئالتۇنچىلارنىڭ قان ۋە ئۇستىخانلىرى بەدىلىگە قەد كۆتۈرگەنىدى.

قەدەر تىر [ئە] ① بېرىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەرگە تىركىلىپ كېلىپ «ـ غىچە، ـ قىچە، ـ گىچە، ـ كىچە» قوشۇمچىلىرىغا ئوخشاش چەك مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: ئېيتقىنا، دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن بۇگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ بىرەر ناخشا ئېيتىپ باققانلىقىنى ئاڭلىغانمىدىڭ؟ ② كۆپىنچە «بۇ، شۇ» قاتارلىق كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «دەرىجىدە، كەبى ... گە ئوخشاش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مەن ئىشىنىمەن، بىزنىڭ سۆيگۈمىز ئېغىۋاتقان شاۋقۇنلۇق دەريانىڭ ئوخشاش شۇ قەدەر سۇپسۇزۇق، شۇ قەدەر ئۇزۇن، ئۇنى ھېچكىم توسۇۋالالمايدۇ. ③ «مۇمكىن»، «ئىمكان» قاتارلىق سۆزلەر بىلەن كېلىپ، «بولغىنىچە»، «... نىڭ بارىچە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مۇمكىنقەدەر تېز كەل. * ئىمكانقەدەر تېز تۇغىتىشكە تىرىشىمەن. ④ «بىر» سۆزى بىلەن كېلىپ، «بىرئاز»، «خېلى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ـــ بالىنىڭ ئەھۋالى بىرقەدەر ياخشى، ـــ دېدى ئۇ خىلىدىن كېيىن.

قەدەم ئى [ئە] ① ئاياغ تاشلاپ قىلىنغان ھەربىر ھەرىكەت، چامدام، ماڭدام: ئۇ خىيالچان كېتىۋاتقان دىلبەرنى كۆردى ـ دە، قەدەملىرىنى تېزلەتتى. ② ئىككى ئاياغ ئارىسىدىكى ئارىلىق، مۇساپە؛ ئارىلىققا (مۇساپىگە) تەڭ بولغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى: جىگدىلىكتىن دەسلەپ ئەيسا پاششاپ، ئارقىدىن 20 قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ يىپەك سەللىلىك ئادەم چىقتى. ③ ئۆسۈش، راۋاجلىنىش، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تېزلىكى، سۈرئىتە: سىز يەنە ھازىرقى قەدىمىڭىز بىلەن ماڭسىڭىز، 10 ـــ 20 يىلدىن كېيىن كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلمىي خادىم بولۇپ چىقالايسىز. ④ كۆچمە. ئۆسۈش، راۋاجلىنىش، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر بۆلىكى؛ باسقۇچ: ئۇلار زىيان تارتىش ھالىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆزگەرتتى. ⑤ كۆچمە. يۇرۇش، ھەرىكەت: «ھە، ئۇرۇمچى ۋاقتى ...» ئۇ بۇ يېقىملىق سۆزنى يۇرىكىدە قايتا ـ قايتا تەكرارلاپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆز قەدىمىنى ۋەتىنىمىزنىڭ ۋاقتى بىلەن بەلگىلەيدىغانلىقىنى ئويلىغان.

قەدەم تەشرىپ قىلماق «بارماق، كەلمەك، كىرمەك، قاتناشماق، داخىل بولماق» مەنىلىرىدىكى تەكەللۇپ ئىبارىسى: ـــ قېنى ئۆيىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىڭ، ـــ دېدى نۇرۇللا.

قەدەمداش سۇپ. ئىلغار قەدىمى، ئىلگىرىلەش سۈرئىتى ئوخشاش، ماس؛ تەڭ قەدەملىك، ماس قەدەملىك: قەدەمداش شەيئىلەر.

قەدەمداشلىق ئى. ئۆزئارا باغلىنىشلىق شەيئىلەرنىڭ ئىلگىرىلەش سۈرئىتى جەھەتتىكى ماسلىقى، بىردەكلىكى: نەزەرىيەۋى سىستېمىلار ئەسەر بىلەن بولغان تىنىمداشلىق ۋە قەدەمداشلىق مۇناسىۋىتى جەريانىدا، ئۆزىنىڭ قورۇلمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ تۇرۇشى كېرەككى، ھەرگىزمۇ ئومۇملىشىپ كەتكەن ئۇقۇملار بىلەن سەنئەتنىڭ ئېقىمىنى توسماسلىقى لازىم.

قەدەمدە رەۋ. پات ـ پاتلا، ناھايىتى قىسقا ۋاقىتتا: مۇنداق ئىشلار بىزگە قەدەمدە ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىز دائىم ھوشيارلىقىمىزنى ساقلىمىساق بولمايدۇ.

قەدەمدە بىر پات ـ پاتلا، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ياكى ئارد-

لىق ئىچىدە: بۇ دۇنيادا كىشىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئىشلار قەدىمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ.

قەدەمگاھ ئى [ئە + پ] كىشىلەر بىرىپ تۇرىدىغان ئەزىز جاي: بەشكېرەمنىڭ ئانارى تاتلىق، ئانار يۇزلۈك باغۇنىي داڭلىق. شۇ ئانارنى ئۆستۈرگەنلەرنىڭ، قەدەمگاھى بولغاي بوستانلىق.

قەدەملەپ رەۋ. قەدەم بىلەن، قەدەم ئېلىپ: قەدەملەپ مارش.

قەدەملەتمەك «قەدەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەدەملەشمەك «قەدەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قەدەملىك سۇپ. قەدەم كېلىدىغان، قەدەمگە تەڭ (ئارلىق، مۇساپە ھەققىدە): دۇشمەنلەر قىيان ئازگىلىغا 200 ــ 300 قەدەملىك مۇساپە ئارلىقى بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل يېقىنلاپ كەلدى.

قەدەملىمەك پ ① قەدەم تاشلاپ ماڭماق: ئۇ چوڭ ــ چوڭ قەدەملەپ ئۆيدىن چىقتى. ② مەلۇم ئارلىق ياكى ئۇزۇنلۇقنى قەدەم ئارقىلىق (قەدەمنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ) ئۆلچەمەك: سەمەت قەدەملەپ كۆرۈۋىدى، بېشىدىن ئايىغىغىچە 50 قەدەم كەلدى.

قەدەممۇقەدەم ① ئىزمۇئىز، كەينىدىن قالماي؛ سوڭدىشىپ: ھاپىز قەدەممۇقەدەم تاپ بېسىپ كېلىۋاتقان سېيىت ھاجىدىن قورقۇپ راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى. ② ئاستا ــ ئاستا، بىر ــ بىرلەپ، دەرىجىمۇدەرىجە: سەن كۆزلىگەن مەقسەتلىرىڭگە قەدەممۇ قەدەم يېقىنلىشىۋاتىسەن.

قەدەھ ئى [ئە] مەي قۇيۇپ ئىچىلىدىغان قاچا، جام، رومكا.

قەددى ــ قامەت بوي ــ بەست، قامەت: قەددى ــ قامىتى كېلىشكەن يىگىت.

قەددى ــ قامەتلىك قەددى ــ قامىتى كېلىشكەن، قامەتلىك: مۇدىر ئېگىز بوي، خوش چىراي، قەددى ــ قامەتلىك ئادەم ئىدى.

قەدىر ئى [ئە] ① كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشىلگەن ئابرۇي، ھۆرمەت؛ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورۇن، نوپۇز: سۆزى تۇغرىنىڭ قەدرى ئارتۇق بولار (ماقال). ② ئەھمىيەت، قىممەت: ئالتۇن قەدرىنى زەرگەر بىلەر (ماقال). * ئىشلىگەننىڭ قەدرىنى بىلمىدىغان زامان ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

قەدىر كېچىسى <دىن> رامىزان ئېيىنىڭ 27 ــ كېچىسى. رىۋايەتلەردە ئاللا «قۇرئان»نى مۇشۇ كېچىدە نازىل قىلغان دېيىلمىدۇ.

قەدىردان [ئە + پ] ① سۇپ. ئەزىز، ھۆرمەتلىك، قەدىرلىك؛ مۇقەددەس، جانجان: تاجىخان بىلىگىچە لايغا كۆمۈلۈپ تۇرغان بۇ ئېچىنىشلىق گەۋدىنىڭ ئۆزىنىڭ قەدىردان ھەمراھى قاسىم ئىكەنلىكىنى ئەمدى تونۇغاندى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەدىردانلارچە رەۋ. قەدىردان دوستلاردەك، ناھايىتى يېقىن دوستلارغا ئوخشاش: بىز قەدىردانلارچە كۆرۈشتۇق. ئۇنىڭ تۇرۇقىدىن ھېچبىر كىسەللىك ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى.

قەدىردانلىق ئى. يېقىنچىلىق، يېقىن دوستلۇق، ئىناقلىق: سىز ئالىيجانابسىز. كونا قەدىردانلىق ھۆرمىتىگە، كۆڭۈل ئۆچۈن كۇلۇپ باقارسىز... ھېچ بولمىسا، شۇنىڭ بىلەنمۇ تەلەيسىزنى بەختلىك قىلارسىز!

قەدىرسىز سۇپ ① ھۆرمىتى، ئابرۇي ــ ئىناۋىتى يوق؛ ھېچكىم ھۆرمەت قىلمايدىغان، ئەزىزلىمەيدىغان: ــ سەندەك قەدىرسىز لالمىدىن مېڭىنى قوشساق بىر ئوغلۇمغا تەڭ بولالمايدۇ، ئىپلاس! ــ دەپ بوۋاي. ② ھېچبىر ئەھمىيىتى، قىممىتى، قەدرى يوق، ھېچنېمىگە يارىمايدىغان، كېرەكسىز: مېنىڭ بۇگۈنگىچە بولغان كۈنلىرىم قەدىرسىز غازاڭدەك كېتىۋەردى.

قەدىرسىزلەنمەك پ. قەدىر ــ قىممىتى، ئىززەت ــ ھۆرمىتى، ئەھمىيىتى يوقالماق: ــ ئوغلۇم، ــ دەپ بوۋاي، ــ ھۆرمەتكە ھۆرمەت قىلىش كېرەك، ئەمدى ساڭا قەدىرسىزلەنگەن بولسا، بىزنىڭ قېشىمىزدا ئۇلارنىڭ قەدىر ــ قىممىتى يوقىرى.

قەدىرسىزلىك ئى. قەدىرسىز ھالەت؛ خارلىق: ئەلۋەتتە ئاياللار مۇستەقىل بولۇشى كېرەك. ئەمما، بۇ خىل مۇستەقىللىق ئەرلەر بىلەن دۇشمەنلىشىش، ئۇلاردىن تايىنى يوق ئىشلاردا يۇقىرى ــ تۆۋەنلىك تالىشىش تۇسىدىكى مۇستەقىللىق بولماستىن، بەلكى پىكىر ــ ئىقتىدار جەھەتتىكى مۇستەقىللىق بولۇپ، ئالدىنقىسى قەدىرسىزلىك قىسمىتىگە مۇپتىلا قىلسا، كېيىنكىسى ھۆرمەت ۋە مۇھەببەت تەختىدىن ئورۇن ئالىدۇ.

قەدىر ــ قىممەت قەدىر ۋە قىممەت، ئابرۇي ــ ئىناۋەت: مەن ئۆز قەدىر ــ قىممىتىمنى پۇل بىلەن ئۆلچىمەيمەن.

قەدىرلەشمەك «قەدىرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىككى بىلىكىگە تايىنىپ ھالال ئەمگىكى بىلەن ياشاپ، بىر ــ بىرىنى قەدىرلىشىپ ئىنتايىن ئىناق ۋە بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن.

قەدىرلەنمەك «قەدىرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىلىم ــ بىلىم قەدىرلەنگەن دۇنيادا، بەزەن پەقەت بولغان قىسقا زامانلىق. ئۇ ئويلايتتى، موھتاج ئىدى ئەل ئاڭا، ئاڭا ئوڭاي كەلمىگەن بۇ بالىلىق.

قەدىرلىك سۇپ ① قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان، ھۆرمەتلىك، ئابرۇي ــ ئىناۋەتلىك، ئەزىز، مۆھتەرەم، ئەڭ يېقىن: قەدىرلىك كىشىسىدىن ئايرىلىپ، زار ــ زار يىغلىغىنىچە شاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە مېڭىپتۇ. ② ئەھمىيىتى، قىممىتى، نەرخى يۇقىرى، قىممىتىنى يوقاتمىغان؛ ئەھمىيەتلىك، مۇھىم، قىممەتلىك: ئالتۇن چىققان يېرىدە قەدىرلىكتۇر (ماقال). ③ بىرىنچى شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ «جېنىم، سۆيگىنىم» دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئاسمان ــ زېمىن بەرگىن جاۋاب، قېنى مېنىڭ قەدىرلىكىم؟

قەدىرلىمەك پ ① ھۆرمىتىنى، ئىززىتىنى قىلماق؛ ھۆرمەتلىمەك: زىينەپ مېنى ياخشى كۆرەتتى، قەدىرلەيتتى. ② ئەھمىيىتى، قىممىتىنى چۈشەنمەك؛ مۇھىم، پايدىلىق، ئەھمىيەتلىك دەپ بىلمەك: ۋاقتىنى قەدىرلىمەك.

قەدىرىيە ئى [ئە] ① قەدىر؛ قەدىر ــ قىممەت: ئۇ چاغلاردا چېچىلاڭغۇ ھەم تېرىككەك بولۇپ كەتكەندىم، ئىنسانىي قەدىرىيىتىم، ھوقۇق ــ قۇم ۋە مەجبۇرىيىتىم توغرىسىدىكى ئەندىشىلىك ئويلار ئىچمىنى ئادىتاتتى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

قەدىم [ئە] ① ئى. ئۇزاق ئۆتمۈش، ئىلگىرىكى زامان، بۇرۇنقى دەۋر، بۇرۇن، ئىلگىرى: ئۇيغۇرلار قەدىمدە تۆتېمىزمغا ئىشىنەتتى. ② سۇپ. ناھايىتى، ئىلگىرىكى، ئۇزاق تارىخى بار؛ كونا، بۇرۇنقى دەۋرگە ئائىت قەدىمىي: قەدىم يول.

قەدىمچە سۇپ. قەدىمدە قانداق بولسا شۇنداق؛ كونىچە، ئىلگىرىكىدەك: قەدىمچە چېلىشىش.

قەدىمدىن رەۋ. بۇرۇندىن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن، قەدىمكى زامانلاردىن: بۇ قەدىمدىن تارتىپ بار ئىش.

قەدىمكى سۇپ. ئۇزاق ئۆتمۈشتە مەيدانغا كەلگەن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن قېپقالغان، ئۇزاق ئۆتمۈشكە ئائىت، قەدىمىي؛

كونا: قەدىمكى يېزىق.

قەدىمىي سۈپ [ئە] ← **قەدىمكى**.

قەدىمىيلىك ئى. كونىلىق: ئۇنىڭغا زىچ جايلاشقان ئۆيلەرنىڭ قەدىمىيلىكى، ئۇستى يېپىق كوچىلار، ئېگىز ـ ئېگىز سىراج تاملار، سالاسۇنلار ... ئومۇمەن شەرق ئۇسلۇبىدىكى بۇ شەھەر ئۇيغۇرلارغا خاس ئۆزگىچىلىكى بىلەن قىزىق ۋە يېڭى تۇيۇلاتتى.

قەدىناس سۈپ [ئە + پ] ئەڭ يېقىن، ئۇزاق ۋاقىت بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمىغان؛ قەدىرلىك، سۆيۈملۈك: قەدىناس دوست. // قەدىناس بولۇشۇپ قالماق.

قەدىناسلىق ئى. يېقىن ھەم قەدىردانلارچە مۇناسىۋەت: ـــ قەدىناسلىق ئۇنتۇلۇپ كەتمەيدۇ ـ دە، ـــ دېدى ئۇ كۆلۈپ.

قەر (قەرى) ئى [ئە] مەلۇم جايىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ياكى ئەڭ تۆۋەن ۋە ياكى ئەڭ چوڭقۇر جايى: ئاسماننىڭ قەرى. دېڭىزنىڭ قەرى.

قەرەل ئى. مەلۇم ئىش ـ پائالىيەت ئۈچۈن بەلگىلەپ قويۇلغان ۋاقىت، ۋاقىت چېكى، مۇددەت: قەرەلى توشماق.

قەرەلسىز سۈپ. قەرەلى، ۋاقىت چېكى بەلگىلەنمىگەن؛ بېكىتىلگەن ۋاقىت چېكى يوق، مۇددەتسىز: قەرەلسىز پۇل ئامانەت. // ئەسقەرنىڭ توي ئىشى قەرەلسىز سوزۇلدى.

قەرەللىك سۈپ. قەرەلى بەلگىلىك، ۋاقىت چېكى بار، ۋاقىت چېكى بەلگىلەنگەن، مۇددەتلىك: قەرەللىك ژۇرنال. // قەرەللىك تەكشۈرمەك.

قەرز ئى [ئە] ① مەلۇم مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن بېرىلىدىغان ياكى ئېلىنىدىغان پۇل، بۇيۇم ۋە شۇ قاتارلىقلار: قەرز ئالماق. قەرز بەرمەك. قەرز تۆلىمەك. ② كۆچمە. زىممىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت، بۇرچ: ئاتىلىق قەرزىنى ئادا قىلماق.

قەرزدار ئى [ئە + پ] ① باشقىلارغا قەرزى بار، قەرز تۆلەيدىغان كىشى: پادىشاھ قەرزدار بولسا ئەرزىڭنى خۇدا ئاڭلىسۇن (ماقال). ② كۆچمە. بىراۋنىڭ ياخشىلىق ۋە ياردىمىدىن مىننەتدار، خۇرسەن بولغان كىشى: ئانامغا تۈگەتكۈسىز قەرزدارمەن.

قەرزدارلىق ئى. قەرزدار بولۇش: كىچىك ئاخۇن قەرزدارلىقتىن ئىزا تارتقاندەك قىزىرىپ كەتتى.

قەرنە ئى [ئە] بىر ئەسىرنىڭ ئۈچتىن بىرى، تەخمىنەن 33 يىلغا باراۋەر كېلىدۇ.

قەرنەلىك سۈپ. قەرنە ئىچىدە ئۆتكەن، قەرنە داۋاملاشقان. ئۇ ئالدىنقى بىر قەرنەلىك ھاياتىنى زامان تاسقاقلىرىدا، تىرىكلىك غەملىرىنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئوچاقلىرىدا، ئاچ ـ يالىڭاچلىق ۋە يەكلەش ـــ چەتكە قېقىشلارنىڭ سىلكىشى ـ دۇشكەلەشلىرى ئىچىدە ئۆتكۈزگەن.

قەسەم ئى [ئە] ① <دىن> ئۆزىنىڭ قىلغان گەپ ـ سۆزى، ئىش ـ ھەرىكىتى ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەقلىقى، راستلىقى، توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مۇقەددەس نەرسە ـ لەر، ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ ياكى يالغانلىقى ئىسپاتلانسا جازاغا رازى بولۇپ ئېيتىلغان سۆز، بېرىلگەن ۋەدە؛ ئانت: قەسەم قىلدۇرماق. ② قىلغان سۆزىگە سادىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە رەسمىي ھالدا ئېيتىلغان تەنتە ـ نىلىك سۆز، قەتئىي ۋەدە: قەسەم بەرمەك.

قەسەمخور [ئە + پ] ① سۈپ. كەلسە ـ كەلمەس قەسەم قىلىۋېرىدىغان، ئەمما دائىم قەسەمدىن يېنىۋالىدىغان ياكى بەرگەن قەسىمىگە ئەمەل قىلمايدىغان: ئۇ ئىنتايىن قەسەمخور ئادەم بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. ② ئى. شۇنداق ئادەم: قەسەمخورنىڭ ئۆمرى قىسقا (ماقال).

قەسەمخورلۇق ئى. كەلسە ـ كەلمەس قەسەم قىلىۋېرىدىغان ھەم دائىم قىلغان قەسەملىرىدىن يېنىۋالىدىغان يارىماس قىلىق: كاززاپلىقنىڭ نىقابى قەسەمخورلۇق.

قەسەمنامە ئى [ئە + پ] قەسەم سۆزى يېزىلغان قەغەز، ھۆججەت: قەسەمنامە ئوقۇماق.

قەسەمياد ئى [ئە + پ] ئۆز دېگەنلىرىگە قەتئىي سادىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە بېرىلگەن ۋەدە، قەسەم؛ ئانت: قەسەمياد قىلماق.

قەست ئى [ئە] ① مەقسەت، نىيەت، غەرەز: جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا (ماقال). ② باشقىلارغا زىيان سېلىش، زىيانكەشلىك قىلىشقا قارىتىلغان يامان غەرەز، يامان نىيەت، سۈيىقەست: ساۋۇت بەگنىڭ خانلىقنى ئاغدۇرۇش قەستى يوقىتىلدى. ③ خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە ھەرخىل دۇئالارنى ئوقۇش ئارقىلىق بىراۋغا قىلىنغان زىيانكەشلىك، سۈيىقەست: قەست ياندۇرماق.

قەستەن رەۋ [ئە] مەلۇم بىر مەقسەت بىلەن، ئەتەيلەپ، غەرەزلىك ھالدا: قەستەن ئۇرۇشماق.

قەستەنلىك ئى. غەرەزلىك، مەقسەتلىك ھالدا قىلىنغان ئىش: ئۇنىڭ قىلغىنى قەستەنلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

قەستكار ئى. قەستلەپ ئۆلتۈرگۈچى؛ قەست قىلغۇچى: ئامېرىكا ھەربىي دائىرىلىرى ئەڭ چوڭ قەستكارنى تورغا چۈشۈردى. * قەستكار قارشىلىق كۆرسەتتى، قورالىنى تاشلاپ ئەل بولدى. ئەمما ئۇ بىرېزېنفىنىڭ بۇ ئاپتوموبىلدا يوقلۇقىنى بىلگەنىدە، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ كەتتى.

قەستكارلىق ئى. قەستلەپ ئۆلتۈرۈش، قەست قىلىش ئىشى: قەستكارلىق ئۇنىڭغا ئادەت بولۇپ كەتكەنىدى.

قەستلەشمەك ① «قەستلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② قارشىلاشماق، دۈشمەنلەشمەك: چىمەنلىكتە بۇلبۇل بىلەن قەستلەشكەندەك، خۇش غەزەلخان شېرىن سۆزلۈك ئۇيغۇر قىزى.

قەستلەنمەك «قەستلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەستلىك سۈپ. سۈيىقەست ۋەيامان غەرەز ئارىلاشقان، غەرەزلىك.

قەستلىمەك پ ① نىيەت قىلماق، مەقسەت قىلماق؛ كۆڭلىگە پۈكمەك، پىلانلىماق (يامان ئىش ـ ھەرىكەتلەر ھەققىدە): ئۇلار ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ۋەقە پەيدا قىلىشنى قەستلىگەن. ② قەست قىلماق؛ يامان غەرەز، يامان مەقسەتتە ھەرىكەت قىلماق: دۈشمەن قەستلەر، دوست قۇتۇلدۇرار (ماقال).

قەسىدە ئى [ئە] <ئەد> مەدھىيە، مەرسىيە ياكى دىداكتىك مەزمۇندىكى شېئىرىي ژانىر ۋە شۇ ژانىرغا مەنسۇپ شېئىرنىڭ ئۆزى.

قەسىدىچى ئى. قەسىدە يازغۇچى.

قەسىدىچىلىك ئى. قەسىدە يېزىش پائالىيىتى، كەسپى: قەسىدىچىلىك ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە تەرەققىي قىلغانىدى.

قەسىدىخان ئى [ئە + پ] ← **قەسىدىچى**.

قەسىدىخانلىق ئى. قەسىدىچىلىك.

قەسىر ئى [ئە] ① پادىشاھلار، خانلار ياكى فېئودالالارنىڭ ھەشەمەتلىك سارىيى. ② قەلئە، قورغان. ③ ئومۇمەن ھەشەمەتلىك ساراي، كاتتا ئۆي، بىنا: ژەلى باپكار دېۋە قەسىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ.

قەغەز ئى [پ] ① خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش، كىتاب، ژۇرنال، گېزىت قاتارلىقلارنى بېسىش ۋە باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماتېرىيال. ئۇ كۆپىنچە ئۆسۈملۈك تالالىرىدىن ياسىلىدۇ. ② كۆچمە. رەسمىي ھۆججەت، ئىسپات، تونۇشتۇرۇش: چاقىرىق قەغىزى. ③ كۆچمە. سانات سانلاردىن كېيىن كېلىپ 10 ياكى 100 يۈەنلىك پۇتۇن پۇلنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئەتىگەندىن بېرى 35 قەغەزگە بەرمىدىم، شۇنىڭغا قاراپ بىرنېمە دېمەمسىز، ــ دېدى مال ئىگىسى.

قەغەزچىلىك ئى. قەغەز ياساش ئىشى، قەغەز ئىشلەپچىقىرىش كەسپى ياكى سانائىتى.

قەغەز ـ قەلەم قەغەز ۋە قەلەم، قەغەز قاتارلىق خەت يېزىشقا كېرەكلىك نەرسىلەر: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپلا، قەغەز ـ قەلەملىرىنى جاي ـ جايىدا رەتلىك قويۇپ ئورنىدىن تۇردى.

قەغەزۋاز ئى [پ] ئەمەلىي ئىش قىلماي، ئەھمىيەتسىز قارار، ھۆججەتلەرنى چىقىرىش بىلەن ئاۋارە بولىدىغان كىشى؛ بىيۇروكرات: قەغەزۋازلار رەھبەرلىك ئورنىدىن چەتلەشتۈرۈلۈشى كېرەك.

قەغەزۋازلىق ئى. ئەمەلىي ئىش قىلماي، ئەھمىيەتسىز قارار، ھۆججەتلەرنى يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش: قەغەزۋازلىق ئىدىيەسى.

قەقنۇس ئى [پ] چۆچەكلەردە سۆزلىنىدىغان بىر خىل يوغان قارا قۇش.

قەلئە ئى [ئە] دۈشمەن ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن سېپىل ۋە خەندەكلەر بىلەن ئورالغان قورغان؛ شەھەر.

قەلەم ئى [ئە] ① خەت يېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قېرىنداش، گاڭبى، ماي قەلەم قاتارلىق ئەسۋابلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ② كۆچمە. پىكىرنى يازما ئىپادىلەش، يازما ئەسەر يېزىش ۋە بۇ جەھەتتىكى ماھارەت، قابىلىيەت: قانچە كۆپ كىتاب ئوقۇساڭ، قەلىمىڭ شۇنچە راۋان بولىدۇ. ③ كۆچمە. خەت شەكلى، پوچېركا: بۇ قەغەزگە يېزىلغىنى ئەيسانىڭ قەلىمى. ④ قاشنى قارا ھەم چىرايلىق قىلىش ئۈچۈن قاشقا سۈرتۈلىدىغان ئىچىدە قارا ماددىسى بار قەلەم شەكلىدىكى ئەسۋاب: قاش قەلىمى. ⑤ تۆمۈر، تاش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قاتتىق ماددىلارنى ئويۇش، كېسىش، تەكشىلەش، نەقىش چىقىرىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن گاڭدىن ياسالغان ئەسۋاب: تاشچى يىگىت تاش كېسىدىغان قەلەم قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئېلىپ تاغقا مېڭىپتۇ.

قەلەم ئەھلى يازغۇچى ـ شائىرلار، ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار، قەلەمكەشلەر: ــ قانائەتلەنمىگەن ياخشى ئىش، بولۇپمۇ قەلەم ئەھلىگە، ــ دېدى باشلىق.

قەلەمپۇر ئى [پ<گىرىك] <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقمىچاق، مېۋىسى ئۇزۇن، شار شەكلىدە. تىروپىك بەلباغ رايونلىرىدا ئۆسىدۇ. گۈلى دورا بولىدۇ. ئاشقازاننى كۈچەيتىش، يەل ھەيدەش رولىغا ئىگە. ئۇرۇقىدىن قەلەمپۇر يېغى ئېلىنىدۇ. ئادەتتە ئاروماتىك دورا (پۇراق دورىلىرى) ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

قەلەمتىراش ئى [ئە + پ] تېغى ۋە دەستىسى نىسبەتەن قىسقا، تېغىنى دەستە ئىچىگە قايرىپ يېپىپ قويغىلى ھەم ئاچقىلى بولىدىغان بىر خىل پىچاق.

قەلەمچە ئى <بوت> ① تىكىپ ئۆستۈرۈش ئۇچۇن ئۆسۈملۈك شېخىدىن تەييارلانغان، قومۇش قەلەم شەكلىدە كېسىلگەن قىسقا تاياقچە. ② سەۋزە قاتارلىقلارنىڭ ئۇزۇن، ئىنچىكە قىلىپ توغرالغان ھەربىر تېلى: ئۇلار سەۋزىنى قەلەمچە قىلىپ بولغاندى.

قەلەمچىلەتمەك «قەلەمچىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەلەمچىلەشمەك «قەلەمچىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قەلەمچىلەنمەك «قەلەمچىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەلەمچىلىمەك پ. قەلەمچە قىلىپ توغرىماق: ئۇ جۇڭاۋا تۆككەندە مەن جىلتا ئېچىپ بەردىم، ئۇ سەۋزە قەلەمچىلەپ بەرسە، مەن قورۇپ بەردىم.

قەلەمدار ئى [ئە + پ] تارس. كونا بەگلىكلەردىكى مەمۇرىي ئىشلارغا پىتەكچىلىك قىلىشقا بەلگىلەنگەن كىشى، مەمۇرىي ئەمەلدار.

قەلەمداش ئى. ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشىلەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن).

قەلەمداشلىق ئى. يېزىقچىلىق ساھەسىدىكى كەسىپداشلىق: ھېچبولمىغاندا قەلەمداشلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتىنى قىلمىساق بولماس.

قەلەمدان ئى [ئە + پ] ئومۇمەن قەلەم تۇرىگە كىرىدىغان يېزىش ئەسۋابلىرىنى سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كىچىك قۇتا، قەلەم سالغۇچ.

قەلەمسىز رەۋ. قەلەم تۇتماي، قەلەم ئالماي، قەلەم ئىشلەتمەي: خەتنى ئەلۋەتتە قەلەمسىز يازغىلى بولمايدۇ ـ دە.

قەلەمكەش ئى [ئە + پ] يازغۇچى ـ شائىر، ژۇرنالىست، ئاخباراتچى، شۇنداقلا تەرجىمان قاتارلىق قەلەم بىلەن خىزمەت قىلغۇچى خادىملار: ــ سىلەردەك قەلەمكەشلىرىنىڭ بۇنداق چەت يېزىمىزغا كېلىشى ئاسان ئەمەس، ــ دېدى ئۇ كۇلۇپ تۇرۇپ.

قەلەمكەشلىك ئى. يېزىقچىلىق: ئۇنىڭ قەلەمكەشلىك قىلىپ يۈرگىنىگە خېلى يىللار بولدى.

قەلەملىك سۈپ. قەلەمى بار، قەلەم تۇتقان: قەلەملىك قولۇم غەزەپتىن تىترەپ، ئەلەملىك باغرىم ھەسرەت ھارارىتىدە كۆيۈۋاتىدۇ.

قەلەندەر ئى [پ] دىنىي غەزەللەرنى ئوقۇپ يۈرتمۇيۈرت كېزىپ تىلەمچىلىك قىلىپ جان باقىدىغان كىشى؛ تىلەمچى، دېۋانە.

قەلەندەرچە سۈپ. قەلەندەردەك، قەلەندەرگە ئوخشاش: ئۇ قەلەندەرچە كىيىم كىيىپ، يېرىم كېچىدە ھۆسنىئاباد يولىغا ئاتلاندى.

قەلەندەرچىلىك ئى. يۈرتمۇيۈرت يۈرۈپ، تىلەمچىلىك بىلەن جان بېقىش ئىشى، دېۋانىلىك: قەلەندەرچىلىك قىلماق.

قەلەندەرخانا ئى [پ] قەلەندەرلەر يىغىلىدىغان ۋە تۇرىدىغان ياكى ياتىدىغان جاي: ئۇ كۈننىڭ كەچ بولغانلىقىنى پەملەپ، ئاستا ـ ئاستا قەلەندەرخانىغا قاراپ يول ئالدى.

قەلەندەرلەرچە رەۋ. قەلەندەرلەردەك، قەلەندەرلەرگە

ئوخشاش: ئۇنىڭ قەلەندەرلەرچە ئۆتكۈزگەن تۇرمۇشى ئۆيدىكىلىرىنى جاق تويغۇزدى.

قەلەندەرلىك ئى. يۇرتمۇيۇرت يۇرۇپ تىلەمچىلىك بىلەن جان باقىدىغان ئادەت، ئىش، قىلىق: قەلەندەرلىك قىلماق.

قەلەي ئى [ئە] ① <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Sn(Stannum). ساپلىرى كۈمۈشتەك ئاق، سوزۇلۇشچانلىقى ياخشى بولىدۇ. ھاۋادا ئوكسىدلانمايدۇ. ئادەتتە تۆمۈرگە ھەل بېرىش، مېتاللارنى پاياتلاش ياكى قېتىشما تەييارلاشتا كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. ② مىستىن ياسالغان قاچىلارنىڭ ئىچكى يۈزىگە قاپلانغان شۇ خىل مېتال قاتلىمى. ③ ئاق تۇنىكە، قاڭالتىر.

قەلەيچى ئى. نېپىز تاختا تۆمۈر، قەلەي، قاڭالتىر قاتارلىقلاردىن تۇرلۇك ئەسۋاب، سايمان، قاچىلارنى ياسايدىغان ياكى رېمونت قىلىدىغان كىشى: دوستۇمنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ كىشى خېلىلا ئۇستا قەلەيچى ئىكەن. // قەلەيچى بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا مىختەك قادالدى.

قەلەيچىلىك ئى. نېپىز تاختا تۆمۈر، قەلەي قاتارلىقلاردىن تۇرلۇك ئەسۋاب، سايمانلارنى ياساش ياكى رېمونت قىلىش ئىشى، كەسپى: قەلەيچىلىك دۇكىنى.

قەلەيلەتمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەلەيلەشمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قەلەيلەنمەك «قەلەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەلەيلىك سۈپ. تەركىبىدە قەلەي بار، تەركىبىدە قەلەي بولغان.

قەلەيلىمەك پ ① نەرسىلەرنىڭ يۈز قىسمىغا نېپىز بىر قەۋەت قەلەي ئېرىتمىسى يالاتماق، قەلەي ئېرىتمىسى بىلەن ھەل بەرمەك: مىس قاچىنى قەلەيلىمەك. ② تېشىلگەن يېرىنى قەلەي ئېرىتمىسى بىلەن ئەتمەك، يەملىمەك: چېلەكنىڭ تۆۋىنى قەلەيلىمەك.

قەلب ئى [ئە] ① يۈرەك، دىل: قەلبىگە پۈكمەك. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى روھىي دۇنياسى، ئىچكى ھېس ـ تۇيغۇلىرى، پىكىر ـ قاراشلىرى مەركەزلەشكەن جاي، دىل، كۆڭۈل: قەلبىگە پۈكمەك. قەلبى قارا.

قەلبەن رەۋ [ئە] چىن يۈرەكتىن، قەلبىدىن، چىن دىلى بىلەن: بىراۋلار تەن بېرىپ تەقدىرگە قەلبەن، دۈئالار ئاتىدى مەرھۇمغا شەخسەن.

قەلبداش ئى. پۈتكۈل دۇنيا قارىشى، ئىستەك ـ ئارزۇسى، غايىسى، نىيەت ـ مەقسىتى بىردەك بولغان كىشى (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): ئۇ دېھقانلار بىلەن قەلبداش.

قەلبداشلىق ئى. دۇنيا قاراش، ھېس ـ تۇيغۇ، پىكىر ـ مەقسەت، غايە ـ ئىستەك ۋە شۇ قاتارلىقلاردا بىردەكلىك، ئوخشاشلىق: قەلبداشلىقىنى بىلدۈرمەك.

قەلبگاھ ئى [ئە + پ] يۈرەك ئورۇنلاشقان جاي؛ ئىچكى دۇنيا: قالدى ھۆر ـ پەرىشتىلەرنىڭ مېھنىتى، قەلبگاھىمدا يورۇق چولپان بولۇپ.

قەلقە سۈپ. دىيال. شالاڭ، بوش.

قەللاب ئى [ئە] ئالدامچى، ھىيلىگەر؛ سۈيىقەستچى، نەيرەڭ ئادەم.

قەللابلىق ئى. ئالدامچىلىق، ھىيلىگەرلىك: قەللابلىق قىلماق.

قەللە ئى. قەلەي بىلەن ئالىيۇمىنىنىڭ قېتىشمىسى. ئېرىش نۇقتىسى سەل تۆۋەن بولىدۇ. كۆپىنچە تۆمۈر، مىس قاتارلىقلاردىن ياسالغان ئەسۋابلارنى پاياتلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قەلەمي سۈپ. قەلەمنى ئاساسىي خىزمەت ۋاسىتىسى قىلىدىغان؛ قەلەم بىلەن قىلىنىدىغان: ئۇ قەلەمي ئادەم بولغاچقا، يول مېڭىشقا چىدىمايتتى.

قەلىيە ئى. دىيال. كۆكتات بىلەن گۆشتىن قورۇلغان قورۇما؛ سەي.

قەمەر ئى [ئە] ① يېرىم. ئاي: ئۇ گويا كەڭ چوققىلارنىڭ بەلبېغى ـــ ئالتۇن كەمەر، كۈندۈزى سەيلە قىلار كۈن، كېچىسى بۇندا قەمەر. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

قەمەريە ئى [ئە] <ئاستر> ← **دېھقانلار كالېندارى.**

قەنت ئى [پ] ساپ شېكەردىن چاقماق ياكى كۇب شەكىلدە قاتۇرۇپ تەييارلانغان تەمى تاتلىق، شېرىن مەھسۇلات.

قەنتدان ئى [پ] ئائىلىلەردە قەنت سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قاچا، قەنت قاچىسى.

قەنتدەك سۈپ ① قەنتتەك ئوخشاش تاتلىق، شېرىن، تەملىك: مېھمانلار قوغۇنلارنى بىرەردىن چىشلەپ بولۇپلا، تىللىرىنى تامشىتىپ «قەنتدەك قوغۇن ئىكەن» دەپ ماختىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. كۆڭۈلدىكىدەك ناھايىتى ياخشى، ئىنتايىن بەلەن: ـــ قەنتدەك گەپ قىلدىڭ قىزىم، ـــ دېدى بوۋاي قىزدىن رازى بولۇپ. * قوغۇن تېرىدىم قەنتەك، ئاللەر تېرىسۇن مەندەك. يات سۆيگەننى سۆيمەيمەن، ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەنتەك.

قەنتسىز سۈپ. تەركىبىدە قەنت يوق، قەنت قوشۇلمىغان ياكى ئازلاشتۇرۇلمىغان، شېكەرسىز: قەنتسىز ئىچىملىك. قەنتسىز ھاراق. قەنتسىز دورا.

قەنتسىزلەندۈرمەك «قەنتسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەنتسىزلەندۈرۈلمەك «قەنتسىزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەنتسىزلەنمەك «قەنتسىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈرۈچ ئاسان نەم تارتىدۇ، ئاسان قەنتسىزلىنىدۇ.

قەنتسىزلىمەك پ. قەنت تەركىبىنى چىقىرىپ تاشلىماق، قەنتسىز ھالغا كەلتۈرمەك، شېكەرسىزلىمەك.

قەنت ـ گېزەك قەنت ۋە شۇ خىلدىكى تۇرلۈك تاتلىق ـ تۇرۇملار.

قەنت ـ ناۋات قەنت ۋە ناۋات: يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ، ئەتە كېلەرمىز، ئالتە بولاق قەنت ـ ناۋات ئالغاچ كېلەرمىز.

قەندالەت ئى. تۇرلۇك قەنت ـ گېزەك قاتارلىق تاتلىق ـ تۇرۇملار.

قەندالەتچى ئى. تۇرلۇك قەنت ـ گېزەك، كەمپۇت، پېچىنە قاتارلىق تاتلىق ـ تۇرۇملارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى ۋە ئۇنى بازارغا سېلىپ ساتقۇچى كىشى.

قەندالەتچىلىك ئى. تۇرلۇك قەنت ـ گېزەك قاتارلىق تاتلىق ـ تۇرۇملارنى ياساش، سېتىش كەسپى: ئۇ ھەرخىل تاتلىق ـ تۇرۇم نەرسىلەرنى ياسايدىغان قەندالەتچىلىك كەسپىنى ۋە باشقا كەسىپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

قەندەل ئى ← **قەندالەت**.

قەندەلچى ئى ← **قەندالەتچى**.

قەندىل ئى [ئە <گىرىك] بىرنەچچە تال شام ئورنىتىلغان ئاسما شامدان ياكى بىرقانچە لامپۇچكا ئورنىتىلغان ئاسما چىراغ.

قەندىلچى ئى ① قەندىل ياسىغۇچى. ② قەندىلدىكى شاملارغا ئوت ياققۇچى.

قەندىلچىلىك ئى. قەندىل ياساش، قەندىلدىكى شامغا ئوت يېقىش ئىشى.

قەھەت ئى [ئە] ← **قەھەتچىلىك**.

قەھەتچىلىك ئى. ئۇرۇش، تەبئىي ئاپەت ياكى زىرائەتتىن ياخشى ھوسۇل ئېلىنمىغانلىقى قاتارلىق سەۋەبلەر نەتىجەسىدە ھەممە نەرسە كەمچىل ۋە قىممەت بولۇپ قالغان پەيت؛ ئاچارچىلىق: قەھەتچىلىك يىلى.

قەھەر ئى [ئە] ئاچچىق، غەزەپ: قەھەر قىلماق.

قەھەر ـ زەھەرى غەزەپ ـ نەپرىتى، غەزەپ ـ ئاچچىقى: قەھەر ـ زەھەرىنى چاچماق.

قەھەر ـ غەزەپ قەھەر ۋە غەزەپ: گۈلنارخان قەھەر ـ غەزەپ بىلەن باينىك باشمالتىقىنى قاتتىق چىشلەپ ئۈزۈۋالدى.

قەھرلەنمەك پ. غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق: ئۇ مۇھەممەدكە قەھرلەنگەن ھالدا ۋارقىرىدى.

قەھرلىك سۈپ. قاتتىق غەزەپكە تولغان: ئۇنىڭ مېڭىسىگە نۇرغۇنلىغان قايغۇلۇق ۋە قەھرلىك خىياللار كەلدى. // قەھرلىك تىكلىمەك.

قەھرىتان ① رەۋ. ناھايىتى، قاتتىق، ئىنتايىن: قەھرىتان سوغۇق. ② سۈپ. قاتتىق سوغۇق بولىدىغان، سوغۇق ئىنتايىن كۈچەيگەن: قەھرىتان قىش. ③ ئى. ئىنتايىن قاتتىق سوغۇق: قەھرىتاننىڭ مۇزدەك قامچىسى، يۈز ـ كۆزۈمگە تەگدى تاراسلاپ. دەرد ـ پىغاندا ئۆرتىنىپ يۈرەك، كاۋاپ بولۇپ كۆيدى ۋاژىلداپ.

قەھرىمان [پ] ① سۈپ. باتۇر، قورقماس، مەردانە: قەھرىمان ئارمىيە. ② ئى. جەسۇر، باتۇر كىشى: ئۆزىنى قەھرىمان قىلىپ كۆرسەتمەك. ③ ئى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاساسلىق قىلىپ بايان قىلىنغان پېرسوناژ، شەخس: باش قەھرىمان. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەھرىمانانە رەۋ [پ] ← **قەھرىمانلارچە**: قەھرىمانانە كۈرەش قىلماق.

قەھرىمانلارچە رەۋ. قەھرىمانلارغا خاس ھالدا، قەھرىمانلىق بىلەن، قەھرىمانانە: قەھرىمانلارچە قۇربان بولماق.

قەھرىمانلىق ئى. قەھرىمانلارغا خاس ھەرىكەت، تىرىشچانلىق: قەھرىمانلىق كۆرسەتمەك.

قەھۋە ئى [ئە] ① <بوت> رويان ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ ياكى چاتقال. گۈلى ئاق بولۇپ خۇشبۇي پۇرايدۇ. شىرنىلىك مېۋە تۈتىدۇ، مېۋىسىنىڭ رەڭگى توق قىزىل بولىدۇ. ئىچىدە ئىككى دانە ئۇرۇقى بولۇپ، ئۇنى قورۇش ئارقىلىق قەھۋە ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ روھلاندۇرۇش، ئاشقازانىنى كۈچەيتىش رولى بار. كۆپىنچە تىروپىك ۋە سۇبتىروپىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىدىن ئىشلەنگەن تالقان. ③ شۇ خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىنىڭ تالقىنىدىن تەييارلانغان ئىچىملىك.

قەھۋەخانا ئى [ئە + پ] مەخسۇس قەھۋە دەملەپ سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن.

قەۋەت I ① ئى. قات ـ قات ياكى قاتلام ـ قاتلام نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قېتى، قاتلىمى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسى: يەرنىڭ قەۋىتى. ② مىق. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ، قات ـ قات نەرسىلەرنىڭ قاتلاملىق دەرىجىسىنى بىلدۈرىدۇ: يەتتە قەۋەت ئاسمان. ③ ئى. قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئوخشاش ئېگىزلىكتىكى ئۆيلىرى: بىنانىڭ 6 ـ قەۋىتى. ④ ئى. تەكچە ۋە شۇ قاتار ـ لىقلارنىڭ ئۇستىمۇئۇست جايلاشقان ھەربىر پەللىسى: كىتاب جازىسىنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى. ⑤ ئى <گېئول> قاتلام: قەۋەت يۇزى. ⑥ ئى. يىپ، سىم ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: نەچچە قەۋەت سىم بىلەن ئورىماق.

قەۋەت II رەۋ. ھەددىدىن ئارتۇق، ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن: قەۋەت ياخشى. قەۋەت خۇشال بولماق.

قەۋەت ـ قەۋەت بىرقانچە قەۋەت، نۇرغۇن قەۋەت: بۇ يايلاقنىڭ ئەتراپى قەۋەت ـ قەۋەت ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان.

قەۋەتلەپ رەۋ. نەچچە قەۋەت، ھەسسىلەپ: قەۋەتلەپ گۈزەللىك قوشماق.

قەۋەتلەتمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەۋەتلەشمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قەۋەتلەنمەك «قەۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قەۋەتلىك سۈپ. قەۋىتى بار، قەۋەتلەنگەن: قەۋەتلىك بىنا. قەۋەتلىك ئۆي.

قەۋەتلىمەك پ. ئۈستىمۇئۈست، قاتلاممۇقاتلام، قەۋەتمۇقەۋەت قىلماق، شۇنداق ھالغا كەلتۈرمەك: يوتقانىنى قەۋەتلەپ يىغماق.

قەۋەتمۇقەۋەت ① رەۋ. بىرقەۋەت، بىرقەۋەتتىن، قەۋەت ـ قەۋەتلەپ: مەن سىزنى بۇ بىناما قەۋەتمۇقەۋەت ئىزدىدىم. ② سۈپ. كۆپ، نۇرغۇن: بىز قەۋەتمۇقەۋەت قىينىچىلىقتا يولۇقتۇق.

قەۋزىيەت ئى [ئە] <تېب> تەرەت قۇرغاقلىشىپ، چوڭ تەرەت قىلىش قىينىلىشىش ياكى قېتىم سانى ئازىيىشتىن ئىبارەت كېسەل ئالامىتى: قەۋزىيەت بولماق.

قەۋس ئى [ئە] <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرجىنىڭ توققۇزىنچىسى. ئاسترونومىيەلىك ئۇزۇنلۇقى 240° تىن 270° قىچە. ئەسلىي ئورنى قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكىلىگەن. ھەر يىلى 22 ـ نويابىرنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قۇياش بۇ بۇرجقا كىرىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم سېرىق قار بولىدۇ.

قەۋۋام ئى [ئە] <ئىرىق> ← **قووام**.

قەي ئى [ئە] يېگەن ـ ئىچكەننى ياندۇرۇش، قۇسۇش: قەي قىلماق.

قەيەر ئال [قايسى + يەر] قايسى يەر؛ قايسى ئورۇن، قايسى جاي: باش قەيەردە بولسا، پۇت شۇ يەردە (ماقال).

قەيەرلىك ئال. يۇرتى قەيەر، قايسى يۇرتلۇق: قەيەرلىكسەن، نەدىن كەلدىڭ؟

قەيت ئى [ئە] يېزىت. «قىلماق» پېئىلى بىلەن كېلىپ:

1) تەكىتلىمەك، تەكىتلەپ ئۆتمەك: قەيت قىلماق. 2) يازماق، يېزىپ قويماق: ئەدەب ئۆز ئەسىرىدە دۆلەتنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىدىن تارتىپ ئاددىي خادىملىرىغىچە ھەممىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، بىلىم ۋە ئەخلاق ئىگىسى بولۇشى زۆرۈرلۈكىنى ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ.

قەيسەر [ئە <لات] ① ئى. بۇرۇنقى رىم پادىشاھى، ئومۇمەن پادىشاھ. ② سۈپ. باتۇر، ئىرادىلىك، جەسۇر، قەھرىمان: قەيسەر كىشىلا كەمتەر بولىدۇ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قەيسەرانە رەۋ [ئە + پ] قەيسەرلىك بىلەن، قەيسەرلەرگە خاس ھالدا، قەيسەر ھالەتتە: قەيسەرانە ئېلىشماق. * جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مىللىي روھىنىڭ قەيسەرانە ھاياتىي كۈچى مىللىتىمىزنىڭ بۈيۈك گۈللىنىشىنىڭ ئىچكى ھەركەتلەندۈرگۈچ كۈچى.

قەيسەرلەشتۈرمەك «قەيسەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قەيسەرلەشمەك پ. قەيسەر ھالەتكە كەلمەك، قەيسەر بولماق، باتۇرلاشماق: ھېلىم قۇلاق كەستى مېنى باغلاپ ئېلىپ كەتكەندىن كېيىن تاغام ئاچچىقىدا تېخىمۇ قەيسەرلىشىپ كېتىپتۇ.

قەيسەرلىك ئى. باتۇرلۇق، جاسارەت: قەيسەرلىك كۆرسەتمەك.

قوبۇل ئى [ئە] رازىلىق، ماقۇللاش: قوبۇل كۆرمەك.

قوبۇل قىلماق ① كۆنمەك، قوشۇلماق: تەكلىپنى قوبۇل قىلماق. ئۆزرىنى قوبۇل قىلماق. ② ئالماق، ئۆتكۈزمەك، كىرگۈزمەك: ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلماق. ③ قارشى ئالماق، كۆرۈشمەك: ماجۇڭيىڭ ۋەكىللەرنى ئۆزىنىڭ ياتقىدا قوبۇل قىلدى. ④ كۆرمەك، داۋالماق: كېسەل قوبۇل قىلماق. ⑤ تاپشۇرۇۋالماق، ئۆتكۈزۈۋالماق: بۇيرۇق قوبۇل قىلماق. ⑥ ئىلىك ئالماق: بۇۋاي كۆز ئىشارىتى بىلەن سالامنى قوبۇل قىلدۇ. ⑦ ماقۇللىماق، تەستىقلىماق: يىغىندا بىرنەچچە قارار قوبۇل قىلدۇق. ⑧ ئىبرەت ئالماق، يەكۈنلىمەك، مۇئەييەنلەشتۈرمەك: تەجرىبە - ساۋاقلارنى قوبۇل قىلماق. ⑨ <بىئول> جانلىق ئورگانىزملار توقۇلما سىرتىدىكى ماددىلارنى توقۇلما ئىچىگە ئېلىپ كىرمەك، ئۆزلەشتۈرمەك: قوبۇل قىلغۇچى تەنچە. ⑩ <فىز> رادىيو دولقۇنلىرىنى ئۆزىگە ئالماق، تۇتماق: قوبۇل قىلغۇچى ئاپپارات. ⑪ كاللىسىدىن، ئىدىيەسىدىن ئۆتكۈزمەك: بۇۋاي تۇيۇقسىز بېسىپ كەلگەن بۇ ئالامەتنى قوبۇل قىلالمىدى.

قوبۇلخانا ئى [ئە + پ] مېھمانلار، ئىش بىلەن كەلگۈچىلەر نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇرۇپ تۇرىدىغان ياكى ئىش بىلەن كەلگەن كىشىلەرنى قوبۇل قىلىپ ئۇلار بىلەن ئەھۋاللىشىدىغان ئۆي، خانا.

قوبۇللاتماق «قوبۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوبۇللانماق «قوبۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ۋاقىت ئۆزىنىڭ دەل ۋاقتىدا قوبۇللانمىغان سوۋغىلىرىنى يغىشتۇرۇۋېتىشكە بەك ئوستا.

قوبۇللىماق پ. قوبۇل قىلماق: ئوقۇغۇچى قوبۇللىماق.

قوپال ① سۈپ. گەپ - سۆز، ھەركەتلىرى سىلىق ئەمەس؛ كىشىگە قاتتىق تېگىدىغان (ئادەملەر ھەققىدە): ئۇ ھازىر بۇرۇنقى قوپال، خىيالچان سونۇر ئەمەس. ② سۈپ. يېقىمسىز، سوغۇق، توك، ئاچچىق (گەپ - سۆز، ئاۋاز ھەققىدە): قوپال سۆز. قوپال جاۋاب. ③ سۈپ. سىلىق ئەمەس، سەت، كۆرۈمسىز؛ شەكلى، كۆرۈنۈشى ناچار، ئوڭغۇل - دوڭغۇل (ھەر خىل نەرسىلەر ھەققىدە): ئۇ يار - يار ھارۇننىڭ ئېگىز ۋە قوپال چاقىغا ئورۇلۇپ كەتكىلى تاسلا قالدى. ④ رەۋ. سەت، كۆرۈمسىز؛ رەتسىلىك، چىرايلىق ئەمەس: يىپمۇ قوپال ئورالغاندى.

قوپاللاشتۇرماق «قوپاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوپاللاشماق پ. قوپال ھالەتكە كەلمەك، قوپال بولماق: ئۇنىڭ سۆزى بارغانسېرى قوپاللاشقىلى تۇردى.

قوپاللىق ئى. قوپال ھەرىكەت، ئىش: قوپاللىق قىلماق.

قوپتۇرماق «قوپماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار مەكتەپنى جاپادا پېتىۋاتقان قېرى تۆگىنى قوپتۇرۇپ، ھارۋىسىغا بېسىپ، يەنە يولغا راۋان بوپتۇ.

قوپتۇرۇشماق «قوپتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوتاندا يېتىۋاتقان قويلارنى قوپتۇرۇشتى - دە، ياش، سېمىزلىرىنى بىر تەرەپكە ئايرىشقا باشلىدى.

قوپتۇرۇلماق «قوپتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوپماق پ ① تۇرماق، ئۆرە ھالەتكە كەلمەك، تىك بولماق: سەھەر قوپماق. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، يۈز بەرمەك: يېغى ياندىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن (ماقال). ③ كۆچمە. بىر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن تەييارلانماق ياكى كىرىشمەك، ھەركەتلەنمەك: تاماققا قوپماق. ④ كۆچمە. سالامەتلىكى ياخشىلانماق، ئوڭلانماق، تۇزەلمەك: — رازىيە قوپۇپ قالغاندۇر، — دېدى ئۇ شازادەم ئاچا بىلەن ئەھۋاللىشىۋېتىپ.

قوپۇرغۇ ئى. ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تېقىپ ئۇنى قوزغاش ياكى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان توم كالتەك، پىشاق: تۇز يالىغان ئىت قوپۇرغۇ ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپۇرماق پ. بىنا قىلماق، سالماق، ياسىماق، ئۆرە قىلماق، تۇرغۇزماق (تام ھەققىدە): تام قوپۇرماق.

قوپۇرۇشماق «قوپۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىز بارغاندا ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆل قىرىغا تام قوپۇرۇشۇۋاتقانىكەن.

قوپۇرۇلماق «قوپۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار كۆلنى ياقىلاپ جەمجىت، خىلۋەت جايغا كېلىپ، يېڭىلا قوپۇرۇلغان پاكارغىنا بىر تامنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى.

قوپۇشماق «قوپماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قوتاز ئى <زوئول> كالىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل نەسلى. پۇتۇن تېنىدە ئۇزۇن كەلگەن توق قوڭۇر، قوڭۇر ياكى ئاق رەڭلىك تۈكلىرى بولىدۇ. پۇتى قىسقا، بېلى ئېگىلەڭگۈ كېلىدۇ. شىنجاڭ، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تاغلىق رايونلىرى ۋە چىڭخەي - شىزاڭ ئېگىزلىكىدە ياشايدۇ.

قوتازچى ئى ① قوتاز باقىدىغان ياكى قوتاز نەسلىنى يېتىشتۇرىدىغان كىشى: بۇلارنىڭ ھەممىسى يىلقىچىلار ۋە قوتازچىلار ئىدى. ② قوتاز بىلەن ئادەم ۋە يۈك توشۇپ كىراكەشلىك قىلغۇچى كىشى.

قوتازچىلىق ئى. قوتاز بېقىش ۋە قوتاز بىلەن يۈك توشۇش ئىشى، كەسپى.

قوتان I ① ئى. قوي، كالا قاتارلىقلار سولىنىدىغان چوڭ ئېغىل، مالخانا. ② مق. سانىاق سانىلار بىلەن بىللە كېلىپ، مال

پادىسىنىڭ قوتانغا سىغقۇدەك مىقدارىنى بىلدۇرىدۇ: بىر قوتان قوي.

قوتان II ئى <زوئول> بىر خىل يىرتقۇچ قۇش. پەيلىرى ئاق ياكى كۆك، بويىنى ۋە تۇمشۇقى ئۇزۇن كېلىدۇ.

قوتانتۇمشۇق ئى [قوتان + تۇمشۇق] <بوت>قوتانتۇمشۇق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئاجىز بولۇپ، يەرگە تەكشى يېيىلىپ ياكى سەل قىيپاش ھالەتتە ئۆسىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، مۇسكۇل ۋە ئۇستىخاننى كۆچلەندۈرۈش، رېماتىزمنى يوقىتىش، زەھەر كېسىش ۋە ئىسسىقنى قايتۇرۇش روللىرىغا ئىگە.

قوتان ـ قوتان بىرقانچە قوتان، نۇرغۇن قوتان؛ ناھايىتى كۆپ: قوتان ـ قوتان قوي.

قوتانلاپ رەۋ. قوتانغا تولغان، قوتان تولىدىغان؛ ناھايىتى جىق: باسمىچىلار كەلگەن پېتى بايىنى ئۆلتۈرۈپ، قوتانلاپ قوي، چارۋىلىرىنى ھەيدەپ كېتىشكەنىدى.

قوتانلانماق «قوتانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوتانلىماق پ. ئەتراپىدا بىر خىل چەمبىرەك ھاسىل بولماق، يۇمىلاق چەمبەر شەكىللىك دائىرە پەيدا بولماق (ئاي، كۈن ھەققىدە): ئاي قوتانلىسا ئايدا ياغار، كۈن قوتانلىسا كۈندە ياغار (ماقال).

قوتۇر I ① ئى <تېب> ئادەم ۋە ھايۋانلاردا بولىدىغان تارقىلىشچان تېرە كېسىلى، قىچىشقاق. ئۇنى قوتۇر كانىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كۆپىنچە قولنىڭ ئالقان، بارماق ـ لىرىدا، ساغرا، قورساق قاتارلىق ئورۇنلاردا پەيدا بولىدۇ. ② سۇپ. شۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغان: قوتۇر ئېشەك. قوتۇر ئىت. ③ سۇپ. كۆچمە. تەكشى، سىلىق ئەمەس؛ يىرىك، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل: قوتۇر ئامۇت. قوتۇر يۇز. ④ سۇپ. كۆچمە. يارماس، ئەرزىمەس؛ يامان، ناچار: قوتۇر نەرسە. قوتۇر بىرنېمە. ئىچى قوتۇر.

قوتۇر II سۇپ. دىيال. ئورۇق.

قوتۇرلاشتۇرماق «قوتۇرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوتۇرلاشماق پ. قوتۇر بولۇپ قالماق، قوتۇر ھالەتكە كەلمەك، قوتۇر پەيدا بولماق: قوتۇرلىشىپ كەتمەك.

قوتۇرماچ ئى. قازان نېنى.

قوچقار ئى. پىچىلمىغان ئەركەك قوي.

قوچقارچى ئى. قوچقار باقىدىغان ياكى قوچقار سوقۇشتۇرىدىغان كىشى.

قوچقارۇاز ئى. قوچقار سوقۇشتۇرۇشقا ھەۋەسمەن كىشى؛ قوچقار سوقۇشتۇرغۇچى: پالۋان چېلىشچىلار ئۆزئارا تۇتۇشۇپ كۈچ سىنىشاتتى ... «مال خىلى بىلەن، ئادەم قاياشى بىلەن» دېگەندەك، خوراز سوقۇشتۇرغۇچىلار، قوچقارۇازلار، ئىتچىلار، كالا سوقۇشتۇرغۇچىلار، كەكلىك، بۈدۈنىۋازلار، ئوغرى، قىمارۇازلار ۋە باشقا ھەر كەسىپتىكى ـ لەرمۇ ئۆز تائىپەسى بىلەن كۆڭۈل ئېچىشاتتى.

قوچقىراق ئى. ئىككى ياشقا تولمىغان قوچقار.

قوچۇتماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوچۇرا ئى. دىيال. قارىغاي.

قوچۇشماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوچۇلماق «قوچۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوچۇماق پ. ئارىلاشتۇرماق، مالتىلىماق؛ قالايمىقانلاشتۇرماق: كاللىنى قوچۇماق.

قوختا ئى ① تۇرخۇننىڭ ئۆگزىنىڭ ئۇستىگە چىقىرىلغان قىسمى. ② <تار> بۇرۇنقى دەۋرلەردە كۆزىتىش ۋە مۇداپىئە ئۈچۈن سېپىللارنىڭ ئۇستىگە سېلىنىدىغان كىچىك ئۆي.

قوداڭشتماق «قوداڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قورساق كۆپۈكمىز تارقىماي تۇرۇپلا كېلىنىمىزنىڭ ھارامزادىلىك قىلىشى مىجەزىمىزنى قوداڭشتىپ قويدى.

قوداڭشماق پ. ئۆزگەرمەك، تۇراقسىزلاشماق: مىجەزى قوداڭشماق.

قوداي ئى <زوئول> بىر خىل سۇ قۇشى. بويىنى قىسقا، ئاغزى چوڭ، تۇمشۇقى ئۇزۇن، رەڭگى كۆكۈچ ئاق. گېلىدا پوقىقى بولىدۇ. ئاساسەن بېلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

قورال (قورالى) ئى ① <ھەرب> ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە دۇشمەن تەرەپنىڭ ئورۇش قىلىش ئەسلىھەلىرىنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن بۇاستە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب ياكى مېخانىزم، قورۇلما قاتارلىقلار: يان قورال. يادرو قورالىرى. ② ھەر خىل ئىشتا پايدىلىنىلىدىغان، ئۇنى ئاسانلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئەسۋاب، قورۇلما، مېخانىزم، ماشىنا ۋە شۇ قاتارلىقلار: يېزىش قوراللىرى. ئوقۇتۇش قوراللىرى. ③ كۆچمە. ھەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ھەرقانداق ۋاستە، دەستەك، ئامىل: تىل ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قورالى.

قورال ـ جابدۇق قورال ۋە جابدۇق؛ قورال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ئۇلار سەھەردىلا قورال ـ جابدۇقلىرىنى تەخ قىلىپ، سەپەرگە ئاتلىنىشتى.

قورال ـ سايمان قورال ۋە سايمان؛ قورال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ئۇ چاغدىكى دېھقان ئائىلىلىرى ئۆزلىرى ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ـــ يېمەك ـ ئىچمەك، قورال ـ سايمان ۋە كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئومۇمەن دېگۈدەك ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقىراتتى.

قورالسىز سۇپ. قورالى يوق، قورالغا ئىگە بولمىغان؛ قوراللانمىغان، قورال كۆتۈرمىگەن ياكى ئالمىغان: قورالسىز جەڭچى.//قورالسىز ماڭدۇرماق.

قورالسىزلاندۇرماق «قورالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سېيىت ھاجى بازار بېگىنى بىر ـ ئىككى كەلمە سۆز بىلەنلا قورالسىزلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ جىسمىدا پەيدا بولغان ھەربىر كىچىك ئۆزگىرىشلەرنىمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتەتتى.

قورالسىزلاندۇرۇشماق «قورالسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قورالسىزلاندۇرۇلماق «قورالسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ قورالسىزلاندۇرۇلۇپ كورلىغا سۈرگۈن قىلىنغاندىن باشلاپ تاكى ياقۇپ بەگ كورلىغا كەلگەنگە قەدەر قاچقۇنلۇقتا ياشىغانىدى.

قورالسىزلانماق پ. قورالىدىن ئايرىلماق، قورالىدىن مەھرۇم بولماق، قورالىنى تاشلىماق: قورالىرىنى تاشلاپ، قورالسىزلانغان دۇشمەندىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى.

قورالسىزلىق ئى. قورالى يوق ھالەت، قورالدىن مەھرۇم بولۇش: ئالەم بوشلۇقىنىڭ قورالسىزلىقىنى ساقلاشقا كۈچ ئارقىلىق، جۇڭگو بىلەن ئامېرىكا بىردەك ھەمكارلىشىپ، ئالەم بوشلۇقىنى

تىنچ، مۇقىم ئىچىشقا كاپالەتلىك قىلالايدۇ.

قوراللاندۇرماق «قوراللانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياقۇپ بەگ ئۆزىنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرىنى مىلتىق بىلەن، ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى كارابىن مىلتىق بىلەن، تۆگىگان ئەسكەرلىرىنى ئۆزۈن نەيزىلەر بىلەن، توپچى قىسىملىرىنى قىلىچ بىلەن، ساقچى قىسىملىرىنى مىلتىق بىلەن قوراللاندۇرغانىكەن.

قوراللاندۇرۇشماق «قوراللاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قوراللاندۇرۇلماق «قوراللاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بايدا يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان 300 دىن كۆپرەك جەڭچىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى قوراللاندۇرۇلۇپ بولۇندى.

قوراللانماق پ ① قورالغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك؛ قولىغا قورال ئالماق: دەريانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن دانىيارنىڭ كالتەك ـ توقماق، نەيزە، مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان تاغلىق يىگىتلىرى قورشاپ كېلىۋاتاتتى. ② تۇرلۇك ئەمگەك قوراللىرى، جابدۇقلىرى بىلەن تەمىن ئېتىلمەك، شۇلارغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: چۈشتى ئالىم يارىدەمگە، كۆچ قوشۇلدى غەيرەتكە، قوراللىنىپ تاش بىلەن، كەلدى تېزدىن ھەركەتكە. ③ كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋاسىتىلەرگە ئىگە بولماق، ئۇلارنى بىلىۋالماق، ئۆگەنمەك: ئىلىم بىلەن قوراللانماق.

قوراللىق ① سۈپ. ئۇرۇش قوراللىرى بىلەن تەمىنلەنگەن؛ قورال تۇتقان، ئاسقان، كۆتۈرگەن؛ قوراللانغان: قوراللىق ئادەم. قوراللىق كۈچ. ② سۈپ. قورال كۆچى بىلەن ئەملىگە ئاشۇرۇلغان ياكى ئاشۇرۇلىدىغان: قوراللىق قوزغىلاڭ. قوراللىق كۈرەش. ③ رەۋ. قورال ئىشلىتىپ، تۇتۇپ؛ قوراللانغان ھالدا: قوراللىق قارشى تۇرماق.

قورال ـ ياراغ قورال ۋە ياراغ، يەنى مىلتىق، زەمبىرەك، مىنا باشقۇرۇلىدىغان بومبا، ئوق ـ دورا ۋە باشقا خىمىيەۋى قوراللار.

قورام ① سۈپ. يوغان، زور، چوڭ: قورام تاش. ② ئى <گېئول> دانچىلار دىيامېتىرى 100 mm دىن زور بولغان تاغ جىنىس ۋە مىنېرال پارچىلىرى.

قورامداتماق «قورامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورامداماق «قورامدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قورامدىماق پ. زورىيىپ قورام ھالىتىگە كەلمەك.

قورامساق سۈپ. قۇراشتۇرۇلغان، ئۇ يەردىن ـ بۇ يەردىن يىغىلىپ پۈتۈنلۈكنى ھاسىل قىلغان: ئۇ كۆپىنچە ئۆزۈمسىمان، بۆرەكسىمان، يىلىنسىمان، كاللەك توپىسىمان قورامساق ھالىتىدە بولىدۇ.

قورامليق ئى. قورام تاشلار كۆپ جاي.

قوراي ئى. قۇرۇپ قالغان شاخ ـ شۇمبا، تۇرلۇك چاتقال ياكى نىسبەتەن يىرىكرەك ئوت ـ چۆپلەر: قوراي ئورماق.

قورايچى ئى. قوراي ئورۇپ، يىغىپ، قوراي سېتىش بىلەن مەشغۇل بولىدىغان كىشى: ئۇ كۈنى موماي قورايچى بوۋىنىنى ساقلاپ، يېرىم كېچىگىچە تاماقمۇ يېمەي ئولتۇرۇپتۇ.

قورايچلىق ئى. قوراي يىغىش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

قورايدەك سۈپ، ناھايىتى ئورۇق، جۇدەڭگۇ؛ ماغدۇرسىز، جانسىز: چۆللەردە چاڭقاپ قورايدەك بولۇپ قالغان بۇ بىچارىلەر مۇقەددەس ئانا تاغنىڭ زەمزەم سۈيىدىن قانغۇدەك ئىچىشتى.

قورايزار ئى. قورايلىق: ئۇ مېڭىسىز جاپادا ھېلىقى قورايزاردىن ئۆتۈڭالدى.

قورايلىق ① ئى. قوراي بىلەن قاپلانغان، قوراي كۆپ جاي: ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇڭلۇپ پۈتۈن ئەسكى تاملىقلار، قورايلىقلار، باغلارنى ئالا قويماي تاسقاپ چىقىسەن. ② سۈپ. قوراي كۆپ، قوراي بىلەن قاپلانغان: قورايلىق يەر.

قورچاق I ① ئى. ئادەم ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى: ياغاچ قورچاق. لاتا قورچاق. قورچاق ئوينىماق. ② سۈپ. كۆچمە. باشقىلارنىڭ بۇيرۇقى، ئارزۇسى بويىچە ئىش قىلىدىغان، مۇستەقىل ئىش قىلالمايدىغان (كىشى، ئەمەلدار، ھۆكۈمەت قاتارلىقلار ھەققىدە): قورچاق ھاكىم. قورچاق ئەسكەر.

قورچاق II ئى <زوئول> تولۇق شەكىل ئۆزگەرتىدىغان ھاشاراتلاردىكى لىچىنكىدىن يېتىلگەن باسقۇچقا ئۆتۈشتىكى ئۆتكۈنچى شەكىل.

قورچاق III ئى <بوت> قوناق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۇۋىدىن شاخ ئارىلاپ چىققان قىسمى.

قورچاققول ئى [قورچاق + قول] <بوت> تۇلكە مايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى بېغىر رەڭ، باشاقسىمان گۈل رېتىدە، تۈگۈنەك غولى دورا بولىدۇ. بۆرەكنى قۇۋۇزەتلەندۈرۈش، مۇسىبەتلىككە يارىدەم بېرىش، قۇۋۇزەت بېرىش، قاننى تەڭشەش، ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

قورچاقلىق سۈپ. قورچاق ھالەتتىكى: قورچاقلىق دەۋرى.

قورداق ئى. گۆش بىلەن ياڭىيۇ ياكى سەۋزە قاتارلىق كۆكتاتلارنى بىللە قورۇپ، ئوستىگە مۇۋاپىق سۇ قۇيۇپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق. ئادەتتە نان بىلەن يېيىلىدۇ.

قورساق ئى ① <ئانات> گەۋدىنىڭ بىر قىسمى. ئادەملەرنىڭ قورسىقى كۆكرەكنىڭ ئاستىدا، ھايۋانلارنىڭ قورسىقى كۆكتاتلارنى بىللە قورۇپ، ئوستىگە مۇۋاپىق سۇ قۇيۇپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق. ئادەتتە نان بىلەن يېيىلىدۇ. ② قېرىن: قورساق ئالماق. قورساق سېتىۋالماق. ③ نەرسىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توم، سىمىز قىسمى: قەلەمنىڭ قورسىقى. قورسىقى چوڭ بوتۇلكا.

قورساق باقماق جان ساقلىماق، كۈن ئالماق: ئۇ ياڭاقنى بىر پەس سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن: ــ خوپ، شۇنداق بولسۇن، مېۋە ـ چېۋە بىلەن قورساق باقالمايسىلەر، ــ دېدى ـ دە، ماشىنا تەرەپكە بۇرۇلدى.

قورساق بوشاتماق كۆڭلىدىكى بارلىق نارازلىق، ئاچچىق، خاپىلىقلارنى، دەرد ـ ئەلەمنى، غەم ـ قايغۇسىنى ئېيتىپ يېنىكلەپ قالماق: ئۇ بىر خىلۋەت جايغا بېرىپ يىغلاپ ـ يىغلاپ قورسىقىنى بوشاتتى.

قورساقتا قالماق ھامىلە ھالىتىدە پەيدا بولماق، ئېغىر ئاياغ بولماق.

قورساق كۆپمەك ئاچچىقى كەلمەك، رەنجىمەك، خاپا بولماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ قورسىقىم تازا كۆپتى.

قورساق كۆپۈكى خاپىلىق، رەنج، ئەلەم.

قورساق كۆتۈرمەك ئېغىر ئاياغ بولماق، ھامىلىدار بولماق.

قورساقنى ئەستەرلىمەك ئازراق بىر نەرسە يېمەك.

قورسقدا توڭگۈز قاترايدىغان ئىچى ياماڭ، نىيىتى بۇزۇق؛ كۆرەلمەس، ھەسەتخور.

قورسقدا چوت سوقماق كۆڭلىدە بىرەر ئىشنى پىلانلىماق، مۆلچەرلىمەك، كۆزلىمەك.

قورسقدا گەپ ياتمايدىغان ئاغزى بوش، سىر ساقلىيالمايدىغان.

قورسقدا ئۇمچى بار قولىدىن ئىش كېلىدىغان، قابىلىيەتلىك، كۆپ نەرسىلەرنى بىلىدىغان، بىلىملىك.

قورسقىغا كىرىپ چىقماق كۆڭلىدىكى مەقسەت، ئارزۇ ـ خاھىشى، ھېس ـ تۇيغۇسىنى بىلمەك، چۈشەنمەك، بىلىپ يەتمەك.

قورساقلىق سۈپ ① قورسىقى بار: ئۇ ئىشلىتىۋاتقىنى قارا قورساقلىق، يالتىراق سىرىق قالپىقى بار قەلەم ئىدى. ② قورساق سالغان، يوغان قورساق: ئاغزى تار، تېگى كەڭ كۈرە. قورساقلىق، سىرىق رەڭ كۈرە. خوجامنىڭ تويماس قورسىقى مىسالى بىر لەھەڭ كۈرە.

قورشاتماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورشاشماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى پولك بىرلا ۋاقىتتا دۈشمەنلەرنى قورشاشتى.

قورشالماق «قورشىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىز ئەترايى تېرەك ۋە ئاق سۆگەت بىلەن قورشالغان ھويلىغا كىرىشىمىزگە ئۆي ئىچىدىن چىمەنگۈلنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

قورشاۋ ئى ← **مۇھاسىرە:** قورشاۋنى بۇزماق.

قورشىماق پ. ئارىغا ئېلىۋالماق، قامال قىلماق، قورشاۋغا ئالماق: بىز ئەترايىنى قويۇق ئورمانلار قورشاپ تۇرغان ھويلىغا كىردۇق.

قورغان ئى ① دۈشمەن ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەتلىك ئىستىھكام، سېپىللار بىلەن مۇستەھكەملەنگەن جاي، شەھەر، قەلئە ۋە شۇ قاتارلىقلار: قورغاننى قامال قىلماق. قورغانغا ھۇجۇم قىلماق. ② قەلئە، شەھەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇستەھكەم دۆڭار، تام، سېپىل: قورغان چوڭقۇر يارلىق ئېرىققا تاقىلىپ تۇگەيتتى. ③ دالا، تاغلىق جايدا، شۇنىڭدەك شەھەردىن يىراقراق جايلاردا ئەترايىنى تاملار بىلەن قورشاش ئارقىلىق ياسىلىدىغان ئورۇن ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىنالار: قورغاننىڭ تاملىرى ئۇستىدە كىشىلەر كۆپ ئىكەن. ④ كۆچمە. مۇستەھكەم تايانچ: جەڭگىۋار قورغان. ⑤ قەشقەر شەھىرى ئەترايىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

قورغانلىق سۈپ ① قورغىنى بار، قورغانغا ئىگە. ② قورغانغا خاس، قورغان بولىدىغان: ھەر قايسى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ھەققىي تۈردە پارتىيەنىڭ جەڭگىۋار قورغانلىق رولىنى ئويناشى كېرەك.

قورققاق سۈپ. نېمىلا بولسا قورقۇپ تۇرىدىغان، يۈرەكسىز، توخۇ يۈرەك: كۆز قورققاق، قول باتۇر (ماقال). // ئەندىشىنىڭ ئېتى قورققاق (ماقال).

قورققاقلىق ئى. يۈرەكسىزلىك، توخۇ يۈرەكلىك؛ قورقاقلارغا خاس مىجەز ـ خاراكتېر، قىلىق ـ ھەرىكەت: قورقاقلىق قىلماق.

قورقماس سۈپ. ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان، ئەندىشە قىلمايدىغان، شىر يۈرەك، باتۇر: قورقماس شائىر ل. مۇتەللىپ ئوفىتسېرغا غەزەپ بىلەن تۆكۈردى.

قورقماسلىق ئى. ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان خۇسۇسىيەت، خاراكتېر: ئۇ ھېچ نەرسىدىن قورقماسلىققا ۋەدە بەردى.

قورقماق پ. ئەنسىرىمەك، خەۋپسىزىمەك، ئەندىشە قىلماق؛ يۈرەكسىزلىك قىلماق، جاسارەتسىزلىك قىلماق: بۆرىدىن قورققان قوي باقماس (ماقال). * خۇدادىن قورققۇچە قۇداڭدىن قورق (ماقال).

قورقۇتماق «قورقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابدۇللا مېنى جازالاپ قورقۇتۇش بىلەن قانلىق جىنايىتىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەيدۇ.

قورقۇشماق «قورقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قورقۇمسىرىماق پ. سەل قورقۇش ھېس قىلماق، قورققاندەك بولماق، بىرئاز قورقماق: مەزىن قورقۇمسىراپ قالغان بالىلارنى پەپلەپ، تىنجىتىپ قويدى.

قورقۇمسىز سۈپ. ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، باتۇر، قورقماس: ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۆزىگە كەينىنى قىلىپ ئولتۇرغان بۇ قورقۇمسىز، مەرد مالاي يىگىتكە نىسبەتەن بىر خىل رازىمەنلىك ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى.

قورقۇمسىزلىق ئى. ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان خۇسۇسىيەت، خاراكتېر: قىزلار شەپقەت ھەمشىرىلىك خىزمىتىنىڭ قورقۇمسىزلىق بىلەن ئادا قىلماقتا.

قورقۇنچ ئى. ۋەھىمە، ئەندىشە: گۈلئايشەم قورقۇنچ ئىچىدە ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

قورقۇنچاق سۈپ. ھەممىلا نەرسىدىن قورقۇپ، ئەندىشە قىلىپ تۇرىدىغان؛ يۈرىكى يوق، توخۇ يۈرەك، يۈرەكسىز: قورقۇنچاق ئادەم. // ـــ ۋاي قورقۇنچاقلار، ھازىرلا بىگىسىمنى كۆرىسىلەر، ـــ دەپدى ئەنۋەر.

قورقۇنچاقلىق ئى. قورقۇش خۇسۇسىيىتى؛ يۈرەكسىزلىك: پەخەس بولۇش ھېچقاچان قورقۇنچاقلىق ئەمەس. * ئۇلار ئۆزىدىكى قورقۇنچاقلىقىنى پاراسەت، پىشىپ يېتىلگەنلىك دەپ چۈشەندۈرىدۇ.

قورقۇنچلۇق سۈپ. ۋەھىمىلىك؛ خەۋپلىك، خەتەرلىك: ئۇ ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنىدى.

قورما ئى. دىيال. كەپتەر قاتارلىقلارنىڭ قونۇشى ئۈچۈن ئۆگزە، ھويلا قاتارلىق جايلارغا تۇغرا قويۇلغان بادرا ياغاچ، قوندۇق.

قورمال ئى. ۋاڭلىق تۇزۇمىدە دورغىنىڭ قول ئاستىدا ئاشلىق، تېرىلغۇ، ئورمان، ئۇلاغ ـ ھايۋانلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان كىشى.

قورمالىق ئى. قورمالغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە.

قورۇ ① ئى. ھويلا ۋە ھويلا ئىچىدىكى ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ② ئى. يايلاقلاردىكى مالالارنى سولاش ئۈچۈن ئەترايى قورشالغان جاي، چوڭ قوتان: ئۇ مالالارنى ئۇتتۇر قورۇغا ھەيدەپ كەتتى. ③ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر قورۇ ئات. ئىككى قورۇ قوي.

قورۇتماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆپىنچە ئايالغا تۇخۇم سەي قورۇتۇپ يەيتتى.

قورۇتماق II «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇتماق III «قورۇماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇ ـ جاي ئۆي ـ زېمىن؛ ئۆي ۋە ھويلا قاتارلىقلار.

قورۇداش ئى. بىر قورۇدا ئولتۇرغۇچى.

قورۇشماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار بىردەمدىلا توپ ـ بەش تەخسە سەي قورۇشتى.

قورۇشماق II «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قورۇشماق III «قورۇماق III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىسى ئۆيدىكى چۈشىلەرنى قورۇشۇپ يۇگۇرۇشۇپ يۈرەتتى.

قورۇق I ① ئى. ئورۇقلاش، گۆشى ياكى سۈيى قېچىش، قېرىش قاتارلىق سەۋەبلەردىن نەرسىلەرنىڭ سىرتقى يۈزىدە ھاسىل بولغان پۈرۈم، سىزىق؛ قورۇلۇپ قالغان جاي: دەرد قورۇقى كېتەر، ئاچ قورۇقى كەتمەس (ماقال). ② سۈپ. كۆچمە. قورۇلۇپ قالغان، ئورۇق ھەم ۋىجىك، جانسىز، ئاجىز: ئېشىكنىڭ ئورۇقتۇ، تاز؟ يا كېچىك، قورۇقتۇ، تاز؟

قورۇق II ئى ① ئۆي ـ ئىمارەتلەر سېلىنغان، دەل ـ دەرەخ، باغبارات‌لىق دېھقانچىلىق مەيدانى؛ ئېكىنزار. ② ئېكىنزار ياكى باغ، ھويلا ـ ئارام قاتارلىقلارنى سىرتتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن سېلىنغان نىسبەتەن پاكار تام: قىزىم چىم بىلەن قوپۇرۇلغان پاكار قورۇقتىن بېشىنى چىقىرىپ ماڭا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى.

قورۇق III ئى. ئات، ئۇلاغلارنى تۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن بىر تال ئىنچىكە ياغاچنىڭ ئۈچىغا ھالقا شەكلىدە ئارقان بېكىتىلگەن سايمان: ئۇلار ئەك ئالدى بىلەن قىرقىلىدىغان ياكى پىچىلىدىغان يىلقىنى سالما ياكى ئۇزۇن قورۇق بىلەن تۇتاتتى.

قورۇقچى ئى. قوغدىغۇچى؛ ئامانلىققا، بىخەتەرلىككە مەسئۇل بولغۇچى خادىم؛ ساقچى.

قورۇقچىلىق ئى. قورۇقچىغا بېرىلگەن ۋەزىپە؛ قوغدىغۇچىلىق: قورۇقچىلىق قىلماق.

قورۇقداتماق «قورۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇقدالماق «قورۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قورۇقدىماق پ. قوغدىماق، ھىمايە قىلماق: بۇ قىممەت باھالىق تاشلار سېلىنغان ساندۇقلارنى يۈزلەپ لەشكەر قورۇقداپ كەلمەكتە ئىدى.

قورۇقسىز I سۈپ. قورۇق يوق، قورۇق چۈشمىگەن، قورۇق پەيدا بولمىغان: كېرىم ئۇنىڭ قورۇقسىز، ئالمىدەك پاك يۈزىگە قاراپ ئولتۇراتتى.

قورۇقسىز II سۈپ. قورۇق توسۇلمىغان، قورۇق تېمى يوق.

قورۇقلاتماق «قورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قورۇقلۇق I سۈپ. قورۇپ تەييارلانغان، قورۇلغان: سەيلەر قورۇقلۇق، ھەممە نەرسە تەييار ئىدى. //ئۇ قازاندا قورۇقلۇق تۇرغان گۆشلۈك لازا سەينى كۆرۈپ، دەرھال ئايالى كەلگۈچە ئۈچ رومكا قېقىۋېلىش نىيىتىگە كەلگەنىدى.

قورۇقلۇق II سۈپ ① قورۇقى بار، قورۇققا ئىگە: ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى جاپالىق ئىشلەپ قورۇقلۇقمۇ بولۇپ قالغانىدى. ② قورۇق تېمى بار، قورۇق تام توسۇلغان.

قورۇقلىماق پ. قوغدىماق، ھىمايە قىلماق: بۇ توغراقلار گويا ھەيۋەتلىك قامىتى بىلەن مازارنى قورۇقلاۋاتقاندا ئوخشايتتى.

قورۇل ئى ① مىلىتىق قاتارلىق قورالارغا ئورنىتىلغان نىشاننى قارىغا ئېلىش قورۇلمىسى: پەمىز باتۇرلۇق ـــ قورۇلى يوق مىلتىق (ماقال). ② ئۆتكەن ـ كەچكەننى كۆزىتىش ـ تەكشۈرۈش پونكىتى؛ چارا: قورۇلدىن ئۆتمەك. ③ كۆچمە. زەربە بېرىش، ئۆچ ئېلىش، قىساس ئېلىش ئوبيېكتى، نىشانى: قورۇلغا ئالماق.

قورۇلتاز ئى <زوئول> مادار، قۇماي.

قورۇلگاھ ئى. چېگرا، يول ياكى ئۆتەڭلەردىكى تەكشۈرۈش، كۆزىتىش پونكىتلىرى قورۇلغان جايلار.

قورۇلماق I «قورۇماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ياغدا قورۇلغان بېلىقنى قەلەمچە قىلىپ توغرالغان كۆك پىياز بىلەن ھازىرلايتتى.

قورۇلماق II «قورۇماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆتۈكنى كىيىپ ئون قەدەم ماڭىماڭىلا پۇتلىرى قورۇلۇپ ئاغرىشقا باشلىدى.

قورۇم I مىق. مەلۇم قېتىم قورۇشقا بولىدىغان: بىر قورۇم سەي.

قورۇم II ئى. قورشاۋ، ئىسكەنجە: قورۇمغا ئالماق. قورۇمدا قالماق.

قورۇما ① سۈپ. قورۇلغان ياكى قورۇلىدىغان: قورۇما چۆچۈرە. قورۇما كاۋاپ. ② ئى. مايدا قورۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك، سەي: كېيىن ئىچىملىكلەر ۋە قورۇمىلار كەلتۈرۈلدى.

قورۇماق I پ. كۆكتات، گۆش قاتارلىقلارنى قازاندا قىزدۇرۇلغان ياغقا سېلىپ، ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ، ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرماق: پولۇ قورۇشتىن، شورپا سورۇشتىن (ماقال).

قورۇماق II پ. قىستىماق؛ يىغماق؛ قىسىپ مۇجۇماق، سىقماق: ئۆتۈك پۇتۇمنى قورۇپ ئاغرىتىۋەتتى.

قورۇماق III پ ① ھىمايە قىلماق، قوغدىماق: باغنى قورۇماق. قوغۇنلۇقنى قورۇماق. ② قۇش، چۈشەن، پاشا ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ھەيدەپ يىراقلاشتۇرماق، قوغلىماق: چۈشەن قورۇماق.

قورۇمچىلىق I ئى <يېم> قورۇما قورۇشنى ئاساس قىلغان ئاشپەزلىك ھۈنىرى، كەسپى: بۇ ئۇچ يىلدىن بۇيان، بالىنىڭ قورۇمچىلىقتا خېلى قولى كېلىپ قالدى.

قورۇمچىلىق II ئى. قامال قىلىش، چەكلەش، تىزگىنلەش: ئىنسانىيەتنىڭ مۇجىزىلىرىگە كەڭ ـ كۇشادە نەزەر سېلىشتىن مەھرۇم ھالدا قورۇمچىلىقنىڭ ئىسكەنجىسىدە روھى قاغجىراۋاتقان ئادەم ئۆچۈن پەقەت كىتابلا كۆزنەكلىك رول ئوينايدۇ.

قورۇنغاق سۈپ. ئوڭايلا قورۇنىدىغان، قورۇنىدىغان بولۇپ ئادەتلەنگەن، تارتىنچاق: بالىلىق دەۋرىڭىزگىچە قىلچە ئەنسىرىمەي ئەسلەۋەرسىڭىز، سىزنى تەدرىجىي قورۇنغاق قىلىپ قويغان ھەقىقىي سەۋەبنى ھامان تاپالايسىز.

قورۇنماق پ. ئوڭايسىزلانماق، تارتىنماق؛ ئازادە، ئەركىن بولالماي قالماق: ئابدىمم قورۇنۇپراق ئاتقا يېقىنلاشتى.

قوزا ئى <زوئول> قوينىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسى.

قوزا چۇش ئاشۇاقتىدىن كېيىنكى، چۈشتىن بۇرۇنقى، چۈشكە يېقىن ۋاقىت.

قوزىنى پوزا قىلماق ئۇزۇن ۋاقىت جاپالىق ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق ئاز نەرسىنى كۆپەيتمەك: ـــ بالام، ـــ دېدى ئانىسى، ـــ سەن قوزىنى پوزا قىلىپ بولغۇچە مەن بارمۇ، يوق، بىرنېمە دەپ بولمايدۇ.

قوزام ئى. كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئەللەي، قوزام، ئومىقىم، شىرىن ـ شېكەر تاتلىقىم.

قوزا ـ ئوغلاق قوزا ۋە ئوغلاق: يېڭى تۇغۇلغان قوزا ـ ئوغلاقلارنىڭ تىمەنلىكىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ ھاردۇقى چىقىپ قالاتتى.

قوزغاتقۇچ ① سۈپ. قوزغىتىش رولىنى ئويناىدىغان، قوزغىتىدىغان: قوزغاتقۇچ دورا. قوزغاتقۇچ ئېنېرگىيە. ② ئى <فىز> يالتىراق لامپىنىڭ ئوت ئالدۇرۇش دېتالى. ئادەتتە يالتىراق لامپىنىڭ قوزغىتىش توك يولىغا ئۇلىنىدۇ. ئىچىگە مېتالدىن ياسالغان ئىككى تال ئىسسىقلىق پىلاستىنكىسى ۋە بىر دانە كوندېنساتورنى قاچىلاش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

قوزغاتقۇچى سۈپ. قوزغاش رولىنى ئويىنىغۇچى.

قوزغاتماق «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ مەسىلىدە كىتابخانىلارنىڭ پىكرىنى قوزغىتالمىشىم تامامەن مۇمكىن.

قوزغاشماق «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قوزغالما سۈپ. قوزغىلىدىغان، بىر ئورۇنغا مۇقىم قىلىنمىغان، ھەرىكەتچان.

قوزغالماس سۈپ. قوزغالمايدىغان: قوزغالماس غالتەك.

قوزغالماق ① «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەل قوزغالسا، تەخت قوزغىلار (ماقال). ② «قوزغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سائەت ئوندا ئاپتوبۇس يەنە قوزغالدى.

قوزغىتىشماق «قوزغاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قوزغىتىلماق «قوزغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىدىكى پۇتۇن كادىرلار ۋە ئاممىا تولۇق قوزغىتىلىپ، ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ھەرىكىتى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلدى.

قوزغىلاڭ ئى. ھاكىمىيەتكە قارشى ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق ھەرىكەت، ئىنقىلاب؛ ئىسيان: قوزغىلاڭ كۆتۈرمەك. قوزغىلاڭنى باستۇرماق.

قوزغىلاڭچى ئى. قوزغىلاڭغا قاتناشقان، قوزغىلاڭ كۆتۈرگۈچىلەر تەرىپىدە تۇرۇپ ھەرىكەت قىلغان كىشى: قوزغىلاڭچىلار ئەمدى قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا باش قاتۇرماقتا ئىدى.

قوزغىلىشچان سۈپ. قوزغىلىپ تۇرىدىغان، قوزغىلىدىغان: قوزغىلىشچان ھالەت.

قوزغىلىشچانلىق ئى. قوزغىلىش خۇسۇسىيىتى: قوزغىلىشچانلىقى كۈچلۈك.

قوزغىماق پ ① ئەسلىي ئورنىدىن يۆتكىمەك، مىدىرلاتماق، ھەرىكەتلەندۈرمەك: ھارۇنى قوزغىماق. ئورنىدىن قوزغىماق. ② كۆچمە. بىرەر پائالىيەت ياكى ھەرىكەتكە ئومۇميۈزلۈك سەپەرۋەر قىلماق؛ ئاتلاندۇرماق، ھەرىكەتلەندۈرمەك: ئۇلار بازار ئىچىدىكى ئىدارە ـ جەمئىيەت ۋە ئاھالىلەرنى ئۇجمە كۆچىتى تىكىشكە قوزغىدى. ③ كۆچمە. پەيدا قىلماق، مەيدانغا كەلتۈرمەك؛ تۇغدۇرماق، سادىر قىلماق: مۇنازىرە قوزغىماق. ④ كۆچمە. يەنە قايتا يۇز بەرگۈزمەك، سادىر قىلماق، قايتىلاتماق، تۇتماق (كېسەل قاتارلىقلار ھەققىدە): كېسىلىنى قوزغاپ قويماق. ⑤ كۆچمە. يېڭىدىن ئەسكە سالماق، يېڭىدىن تىلغا ئالماق، يېڭىدىن ئەسكە سېلىپ ياكى تىلغا ئېلىپ، كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلماق، يېڭىلىماق (ئۇنتۇلۇپ كەتكەن كۆڭۈلسىزلىك ياكى كۆڭۈلسىز مەسىلىلەر ھەققىدە): بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغان نۇرغۇن قايغۇلۇق ئەسلىمىلىرىنى قوزغايدۇ. ⑥ كۆچمە. ئۆزى تەرەپكە بۇرىماق، تارتماق، قاراتماق (دىققەت ـ ئېتىبار قاتارلىقلار ھەققىدە): دىققىتىنى قوزغىماق.

قوزۇق ئى. يەر ياكى تام قاتارلىقلارغا قېقىش ئۈچۈن تەييارلانغان ئۇچى ئۇچلۇق ياغاچ ياكى تۆمۇر تاياقچە: ئات ئايلىنىپ قوزۇقنى تاپار (ماقال).

قوزۇقلۇق سۈپ ① قوزۇق بار، قوزۇق قېقىلغان، قوزۇق بېكىتىلگەن. ② قوزۇق ئۈچۈن تەييارلانغان؛ قوزۇق قىلسا بولىدىغان، مۇڭاپىق كېلىدىغان: قوزۇقلۇق ياغاچ.

قوزۇقباغ ئى [قوزۇق + باغ] يىپ، تانا، ئارغامچا قاتارلىقلارنى يۇمىلاق ھالقا شەكلىدە قىلىپ، ئىككى ئۇچىدىن تارتىپ چىكتىدىغان بىر خىل باغلاش.

قوزىچاق ئى. كىچىك قوزا.

قوزىقۇلاق ئى [قوزا + قۇلاق] ← **پالەك**.

قوزىلاتماق «قوزىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوزىلىق سۈپ. قوزىسى بار، قوزا ئەگەشتۇرگەن: قوزىلىق قوي.

قوزىلىماق پ. قوزا تۇغماق: ئۇ ساغلىق قوزىلاپ بولۇپلا ئۆلۈپ قالدى.

قوزىۋاي ئى [قوزا + باي] <بوت> تاۋۇزنىڭ تەملىك، شېرىن بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى سوزۇنچاق، تەكشىيگە ئوخشايدۇ.

قوش I سۈپ. جۈپ ياكى ئىككى: قوش ئەستەر. * دۆلەت كەلسە قوش كەپتۇ، بالا كەلمىسۇن (ماقال).

قوش تىرناق <تىل> كۆچۈرمە تەركىبلەرنى ئاپتور سۆزدىدىن ئايرىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىنىش بەلگىسى. بەلگىسى (« »).

قوش چېكىت <تىل> بايان قىلىنىدىغان بۆلەك ئالدىغا قويۇلىدىغان تىنىش بەلگىسى. بەلگىسى (:).

قوش يۆتەل قاتتىق يۆتەلگەندە ئارقا تەرەپتىن يۆتەل بىلەن تەڭ ئىختىيارسىز چىقىپ كەتكەن غەيرىي ئاۋاز.

قوش II ئى. دېھقانچىلىقتا يەر ھەيدەش، ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چىش، بوقۇسا، ساپان قاتارلىقلارنىڭ يىغىندىسى: قوشقا قاتمىاق. قوش ھەيدىمەك. * ـــ ئۇندىاق بولسا، ئىككى قوش چىقىرىپ بىر كۈندىلا ھەيدىۋەتسەڭ بولىدىكەن، ـــ دېدى ئابدۇرېشىت.

قوش چىقماق تېرىلغۇ ئىشلىرى باشلانماق، تېرىلغۇ باشلىنىپ بولماق: جەنۇبىي شىنجاڭدا 2 ـ ئاينىڭ 20 لىرىدىن كېيىن قوش چىقىدۇ.

قوش III ئى ① ھەربىي يۇرۇش ۋە كوللېكتىپ سەپەرلەردە ۋاقىتلىق تۇرالغۇ، قونالغۇ قىلىش ئۈچۈن تەييارلانغان جاي، قارارگاھ، چېدىر. ② كارۋانلار يول يۈرۈپ توختىغان جايدا قونۇش ئۈچۈن ئېلىپ يۈرىدىغان كىگىز ئۆي، چېدىر: تۆگە چىلەر قوشى قاپچىغاينىڭ تۆۋۈنىدىرەك ئىدى.

قوش IV ئى. دىيال. نور.

قوشئاتار ئى [قوش + ئاتار] قوش ئېغىزلىق، قوش ئاۋازلىق مىلتىق.

قوشاق I ① سۈپ. بىر ـ بىرىگە چېتىلغان، قوشۇلغان: بىر قوشاق ئۇلاغ. ② ئى. بىر ئارغامچا بىلەن ئۆزئارا چېتىلىپ باغلانغان ئۇلاغلار: ئۇلار قوشاقنى ئىككى قىلىپ قاسمىنىڭ خامىنىنى بۇگۈنلا تېپىپ، سورۇپ ئېلىۋېلىشنى ئويلىشىۋاتاتتى.

قوشاق II ئى <ئەد> كۆپىنچە يەتتە بوغۇملۇق، تۆت

مىسرالىق بولىدىغان، رېتىم ۋە ئاھاڭدارلىقى كۈچلۈك، سۆزلىرى ئاددىي، ئەمما جانلىق، ئوبرازلىق، ناخشا قىلىپ ئوقۇشقا ئەپلىك بىر خىل شېئىرىي ئەسەر: خەلق قوشاقلىرى. سادىر پالۋان قوشاقلىرى.

قوشاقچى ئى. قوشاق توقۇيدىغان ھەم قوشاق ئېيتىدىغان كىشى، قوشاق ئېيتقۇچى: ھەممەيلەن سۆيۈملۈك خەلق قوشاقچىسىنى قۇچاقلاشتى.

قوشاقچىلىق ئى. قوشاق توقۇش، قوشاق ئېيتىش ئىشى، كەسپى: تۇركىلەرنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق قوشاقچىلىق، داستانچىلىق ئەنئەنىسى ھېلىمۇ كەڭ داۋام قىلماقتا.

قوشاقداتماق «قوشاقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوشاقداشماق «قوشاقدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوشاقدالماق «قوشاقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوشاقدىماق پ. بىر ـ بىرىگە چېتىپ قوشاق قىلماق: بىز ئۇلاغلارنى قوشاقداپ خامانغا قوشقۇدەك قىلىپ قويغانىدۇق.

قوشام ئى. دىيال ① دەرەخ ۋە يۇلغۇنلىنىڭ شاخلىرى. ② دەرەخ ياكى يۇلغۇن شاخلىرىدىن قىلىنغان قاشا: ئەقلىمگە كەلسەم، ئۆيىمىز تۆت ئەتراپىنى قوم دۆڭسى قورشاپ تۇرغان، كىچىكرەك قوم دۆڭسىنىڭ ئۈستىگە يۇلغۇن شېخى بىلەن قوشام قىلىنىپ، سېغىز لايدا چاپلانغان ئۆي ئىدى.

قوشتۇرماق «قوشماق II » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغلىنى سىناش ئۈچۈن ئۇنىڭغا 56 گە 28 نى قوشتۇرۇپ كۆردى.

قوشتۇرۇلماق «قوشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھارۋىلار قوشتۇرۇلۇپ، بارلىق لازىمەتلىكلەر تەييار بولدى.

قوش ـ جابدۇق يەر تېرىغاندا لازىم بولىدىغان قوش ۋە باشقا تۇرلۇك لازىمەتلىكلەر؛ قوش ۋە جابدۇق: ئۇنىڭ دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئات ـ كالا ھەم قوش ـ جابدۇقلىرى، ھەتتا تۇخۇم تۇغۇپ بېرىدىغان بىرەر توخۇسمۇ يوق ئىدى.

قوشچى ئى. تېرىقچىلىق مەزگىلىدە مەخسۇس قوش ھەيدەشكە بەلگىلەنگەن كىشى، قوش ھەيدىگۈچى.

قوش ـ قوش «قوش I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوش ـ قوش كېلىۋاتقان ھەربىي ئايتوموبىللىرىغا قاراپ بوۋايلارنىڭ يۈرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەشكە باشلىدى.

قوش ـ قوشلاپ جۈپ ـ جۈپى ياكى توپ ـ توپى بىلەن، ئارقا ـ ئارقىدىن، ئۈزۈلمەي: بۇنداق قوش ـ قوشلاپ كېلىۋاتقان ئامەتلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئاسمانغا تاقاشتۇرۇپ قويغانىدى.

قوشقۇچى سۆپ. قوشۇش رولىنى ئوينايدىغان، قوشىدىغان: قوشقۇچى توقۇلما.

قوشكېزەك ئى [قوش + كېزەك] ① بىرلا قېتىمدا ئارقا ـ ئارقىدىن تۇغۇلغان ئىككى كىچىك جانلىق (بوۋاق، قوزا قاتارلىقلار): قوشكېزەك تۇغماق. // قاسىم ئۇ قوشكېزەك قوزىلاردىن خەۋەر ئېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. ئايرىلماس يېقىن دوست، جۈپ، ھەمراھ، يولداش: ھەر ۋاقىتتا، ئۆز ئىشىمىزدا سۈرئەت بىلەن سۆيەت قوشكېزەك بولۇشى كېرەك.

قوشلاپ رەۋ. قوش قىلىپ، بىرلەشتۈرۈپ، قوشۇپ: قوشلاپ ئالماق.

قوشلاپ ـ قوشلاپ «قوشلاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خېمىر باتۇر يىرتقۇچلارنى قوشلاپ ـ قوشلاپ باغلاپ، بوۋاينىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ.

قوشلاق سۆپ ← **قوشماق I** : قوشلاق غوزا.

قوشلىماق پ. قوش ـ قوش قىلماق، كۆپەيتمەك، ھەسسىلىمەك: قوشلاپ دەرد كەلمەك.

قوشما سۆپ. ئۆزئارا بىرلەشكەن، قوشۇلغان ياكى بىرلەشكەن ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان: قوشما بايانات. ئامېرىكا قوشما ئىشتاتلىرى.

قوشماق I سۆپ ① ئوپمۇئوخشاش بىر جۈپ؛ بىر ـ بىردىگە چاپلىشىپ تۇرغان بىر جۈپ: قوشماق مېغىز. قوشماق نەشپۈت. ② كۆچمە. مۇناسىۋىتى بەك يېقىن، ئايرىلماس، جانجىگەر، ئۆزئارا ۋاپادار: قوشماق ئاداش بولماق.

قوشماق II پ ① <مات> قوشۇش ئەمىلىنى بېجىرمەك؛ جەملىمەك، جەم قىلماق: بىرگە ئىككىنى قوشسا نەچچە بولىدۇ؟ ② بىرەر نەرسىگە باشقا بىرنەرسىنى ئارىلاشتۇرماق ياكى سالماق: سۈتكە سۇ قوشماق. ③ پارچە ـ پارچە، ئالاھىدە مۇستەقىل بولغان نەرسىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلماق، بىرلەشتۈرمەك: قوشماق تەس، ئايرىماق ئاسان (ماقال). ④ كۆچمە. تەقدىم قىلماق، بېغىشلىماق، چىقارماق، سەرپ قىلماق: تۆھپە قوشماق. ⑤ ئاشۇرماق، كۆپەيتمەك، ئارتتۇرماق: خۇشاللىق قوشماق. ⑥ سالماق، چىقارماق (مەبلەغ، دەسمايە قاتارلىقلار ھەققىدە): مەبلەغ قوشماق. ⑦ كۆچمە. قوشۇمچە قىلماق؛ قىستۇرماق (پىكىر، گەپ ـ سۆز ھەققىدە): گەپ قوشماق. ⑧ ئات، ئېشەك قاتارلىق ئەمگەك ھايۋانلىرىنى ھارۋا، قوش، چانا قاتارلىق ئەمگەك ياكى قاتناش بۇيۇملىرىغا بەلگىلىمەك قائىدە بويىچە جايلاشتۇرماق، تىركىمەك، قاتماق: ئاتنى ھارۋىغا قوشماق. ⑨ توقۇماق، ئۆزى ئىجاد قىلىپ ئوقۇماق، يازماق، تۈزمەك (قوشاق ـ نەزمىلەر ھەققىدە): قوشاق قوشماق. ⑩ بىرىگە ئىشلەش، بىرگە ھەرىكەت قىلىش ياكى ھەمكارلىشىش، ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن بەلگىلىمەك، ماسلاشتۇرماق؛ ھەمراھ قىلماق، شېرىك قىلماق: ماقۇل كۆرسەك كارۋانلارغا قوشۇپ قويايلى، بىللە كەتكىن. ⑪ ئەر ـ ئايالىلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقۇزماق، مەڭگۈلۈك ھەمراھ قىلماق، بىر ياستۇققا باش قويدۇرماق، ئەر ـ ئايال قىلماق: تەقدىر بىزنى بىر يەرگە ئەكېلىپ بىر ـ بىرىمىزگە قوشۇپ قويدى.

قوشنا ① ئى. ئۆي ـ جايى يېقىن، يانمۇيان، يانداش بولغان كىشىلەر؛ ئۆيىگە يانداپ ئۆي سالغان ياكى ئۆيىنىڭ يېنىدىكى ئۆيدە ئولتۇرغان كىشى: يامانغا گۆردەمۇ قوشنا بولما (ماقال). ② ئى. تۇرلۇك ئىش ـ ئەمگەك ۋە پائالىيەتلەردە ئۆزئارا يانمۇيان، يېقىن يەردە ئىشلىگۈچىلەر، ئىش ئورنى يانمۇيان بولغان كىشىلەر. ③ سۆپ. يانمۇيان تۇرغان، جايلاشقان، چېگرادىش، بىر ـ بىرىگە يېقىن: يېغىندا قوشنا يېزا ـ كەنتلەردىن كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى.

قوشنا ـ قولۇم ← **قولۇم ـ قوشنا**.

قوشنىچىلىق ئى ← **قوشنىدارچىلىق**: قوشنىچىلىقنىڭ يۈزىنى قىلماق.

قوشنىدارچىلىق ئى. قوشنىلىق مۇناسىۋىتى، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت: قوشنىدارچىلىق قىلماق.

قوشنلق ئى ← **قوشندارچلىق**: نەدىن بىلىۋن قوشنىلىق، قۇدىلىققا كۆچكەننى! قىزنىڭ چېچى يىگىتكە سالما بولۇپ چۈشكەننى؟!

قوشۇش ئى ① جەملەش، بىرلەشتۈرۈش. ② <مات> قوشۇش ئەملى. ③ <فىز> خىمىيەۋى رېئاكسىيە ئارقىلىق تەركىبى ئاددىيراق بولغان ماددىنى تەركىبى مۇرەككەپ بولغان ماددىغا ئۆزگەرتىش.

قوشۇشماق «قوشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەممىسى تاپقان ـ تەرگەنلىرىنى قوشۇپ، يېگى، كۆلىمى چوڭراق بولغان بىر سودا دۆكىنى ئاچماقچى بولۇشقانىكەن.

قوشۇق I سۈپ. قوشۇلغان، قوشۇپ قويۇلغان؛ بىرلەشتۈ ـ رۈلگەن؛ ئارىلاشتۇرۇلغان، سېلىنغان: قوشۇق نان.

قوشۇق II ئى. ئاش ـ تاماقلارنى يېيىش، ئىچىش ئۈچۈن ياغاچ ياكى مېتالدىن ياسالغان چۆمۈچسىمان سايمان.

قوشۇقچى ئى. قوشۇق ياساپ سېتىشنى كەسىپ قىلغان كىشى.

قوشۇقچلىق ئى. قوشۇق ياساپ سېتىش ئىشى، كەسپى: بۇ بوۋاي ئون نەچچە يىلدىن بېرى قوشۇقچىلىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

قوشۇقسىمان سۈپ. شەكلى قوشۇقنىڭ شەكلىگە ئوخشاش قالىدىغان، قوشۇق شەكىللىك.

قوشۇقلاپ رەۋ. قوشۇق بىلەن، قوشۇققا ئېلىپ، قوشۇق ئارقىلىق: خەدىچە خانىم سۇنى ئىسسىتىپ قوشۇقلاپ بالىغا ئىچۈ ـ رۈشكە باشلىدى.

قوشۇقلۇق I سۈپ. قوشۇلغان، قوشۇپ قويۇلغان، بىرلەشتۈرۈلگەن؛ ئارىلاشتۇرۇلغان: بىز كەلگەندە جەدە ئات ھارۋىغا قوشۇقلۇق تۇراتتى.

قوشۇقلۇق II سۈپ ① قوشۇق سېلىپ قويىدىغان، قوشۇق ساقلايدىغان: قوشۇقلۇق سېۋەت. ② قوشۇق ياسىلىدىغان، قوشۇق ياساشقا پېتىدىغان، قوشۇق چىقىدىغان: 15 قوشۇقلۇق كۆتەك.

قوشۇقلىماق پ. قوشۇق بىلەن ئالماق، ئۈسماق.

قوشۇلدۇرماق «قوشۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قېرىنداشنى مېنى ئۇششاق بالىلارنىڭ ئارىسىغا قوشۇلدۇرۇپ نېمە قىلاي دەيسىز؟

قوشۇلغۇچى ① سۈپ. قوشۇلىدىغان: قوشۇلغۇچى سان. ② ئى <مات> ئۆزئارا قوشۇلىدىغان سانلارنىڭ ھەربىرى. مەسىلەن، a + b + c دىكى a , b , c لار قوشۇلغۇچىلاردۇر.

قوشۇلما سۈپ. قوشۇلغان، قوشۇلىدىغان: قوشۇلما ئاۋاز. قوشۇلما فىرونت.

قوشۇلماق ① «قوشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② ماقۇل بولماق، رازى بولماق، ئۇنماق: مەن سېنىڭ پىكرىڭگە قوشۇلمەن.

قوشۇلۇشماق «قوشۇلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارمۇ ئىلاجسىز ھاشارچىلار قاتارىغا قوشۇلۇشتى.

قوشۇما ئى. بۇرۇننىڭ ئۇستىدىكى، ئىككى قاش ئارىلىقىدىكى ئورۇن: قوشۇمىسىنى تۈرمەك. // قوشۇما قاش.

قوشۇمچە ① سۈپ. بار، مەۋجۇت نەرسە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىگە قوشۇلىدىغان ياكى ئۇلارنى تولدۇرىدىغان: قوشۇمچە ئەمگەك. قوشۇمچە مەھسۇلات. ② ئى. قوشۇلىدىغان، تولۇقلايدىغان نەرسە، ئىش ـ ھەرىكەت، سۆز ۋە شۇ قاتارلىقلار: نېرۋا ئاجىزلىقىنى داۋالاش ئاساسەن كېسەلنىڭ ئۆزىگە مۇ باغلىق. دورا دېگەن قوشۇمچە. ③ ئى <تىل> سۆزنىڭ تومۇر ياكى ئۆزەك قىسمىغا قوشۇلۇپ، تۈرلەش ياكى سۆز ياساش رولىنى ئويناىدىغان ئېلېمېنت: سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچە. سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە. ④ ئى. ئاساسلىق بولمىغان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان بۆلەك، تارماق، ئىش ـ ھەرىكەت، نەرسە، ھادىسە قاتارلىقلار: سۇ چىقىرىش تومىسى ئاساس، تەڭشەش تومىسى قوشۇمچە. ⑤ ئى. كىتاب، لۇغەت قاتارلىقلاردىكى تېكىستنىڭ ئارقا تەرىپىگە بېرىلىدىغان ۋە تېكىست بىلەن ئالاقىدار بولغان ماقالە ياكى پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى؛ ئىلاۋە. ⑥ رەۋ. ئاساسلىق ئىشنىڭ سىرتىدا، ئىشتىن سىرت: مال باقمەن قوشۇمچە، قوتىنىمدا ئىككى ئۇي. ئۇندىن باشقا تۆت ئېشەك، ئىككى ئۆچكە، 30 قوي.

قوشۇمچسىز سۈپ. قوشۇمچىسى يوق، قوشۇمچە ئۇلانمىغان؛ قوشۇمچىدىن خالىي: بۇ تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئەسلىنى ھېچقانداق سىرتقى قوشۇمچىسىز ھالدا چۈشىنىشتىن ئىبارەت.

قوشۇمچسىزلىق ئى. قوشۇمچىسى يوق ھالەت، قوشۇمچە قوشۇلمايدىغان ئەھۋال: ھازىر دۇنيادىكى نوپۇزلۇق تىللارنىڭ ھەممىسى قوشۇمچىلىق تىللار بولغاچقا، خەنزۇ تىلىمۇ ئۆزىدىكى قوشۇمچىسىزلىقتەك پېتىشسىزلىكلەرنى تولۇقلاپ، ئۆزىدە بىر قىسىم ئالدى ۋە كەينى قوشۇمچىلارنى پەيدا قىلدى.

قوشۇمچلىق سۈپ. قوشۇمچىسى بار، قوشۇمچە ئۇلانغان، قوشۇمچە قوشۇلغان ياكى قوشۇلىدىغان: قوشۇمچلىق تىل. ئالدى قوشۇمچلىق سۆز بىرىكمىسى.

قوشۇمچلىماق پ. قوشۇمچە قىلماق، قوشۇپ قويماق: ـــ بۇ كىشى بىزنىڭ ھەمراھىمىز، ـــ قىسقا چاچلىق، ئاق سېرىق ئادەم قوشۇمچىلىدى.

قوشۇن ئى ① <ھەرب> قورالىنىڭ كۈچلەر توپى ياكى ئۇنىڭ مەلۇم بىر قىسمى؛ ئارمىيە. ② كۆچمە. مەلۇم ساھە ياكى مەلۇم مەسلەكتىكى كىشىلەرنىڭ تەشكىللىك رەۋىشتە شەكىللەنىدۇرگەن سېپى، كوللېكتىپى؛ ساھە: ئىشچى ـ دېھقانلار قوشۇنى. زىيالىيلار قوشۇنى. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى.

قوشۇۋا ئى. دىيال. بىر خىل تاغ ئوتى. گۈلى چوڭ قوشۇقتەك يوغان بولۇپ، قىپقىزىل ئېچىلىدۇ. چېچىكى يالاڭ (قوش ئەمەس)، يوپۇرمىقى تۈرۈكرەك (يۇمىلاقراق) كېلىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ.

قوغ ئى. سامان، پاخال قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆيدۈرگەندە ھاسىل بولىدىغان چوغ: قىيامەت كۈنى دوزەخىيلار ئۇچۇن يەر چوغ، ئاسمان قوغ بولىدۇ.

قوغاجاي ئى <بوت> قىياق ئائىلىسىنىڭ بىر چوڭ ئۇرۇقدىشى، دۇنيادا 1500 ـــ 2000 خىل تۇرى بار. ھەممىسى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق، زىچ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك.

قوغداتماق «قوغدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوغداشماق «قوغدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوغدالماق «قوغدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نېمىلا بولمىسۇن، ئىنقىلاب مېۋىسى قوغدىلىپ قالدى.

قوغدانماق «قوغدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قوغدىغۇچى ئى. قوغداش ۋەزىپىسىگە تەيىنلەنگەن ياكى شۇنداق ۋەزىپىنى ئۇستىگە ئالغان كىشى: بۇ چاغدا قوغدىغۇچىلار تامامەن هازىر بولۇپ بولغانىدى.

قوغدىماق پ. بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلماق؛ هىمايە قىلماق، مۇداپىئە قىلماق، يان باسماق: قەپەسنى ئۇچ - توّتەك قوراللىق ساقچى قوغداۋاتاتتى.

قوغدىنىش ئى. ئۆزىنى قوغداش: قوغدىنىش كىيىمى.

قوغلاتماق «قوغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ پادىشاه ئون نەچچە گۇناهكارنى ئايرىم بەلگە سېلىنغان ئون نەچچە كەپتەرنىڭ كەينىدىن قوغلىتىپ، تەرەپ - تەرەپلەرگە يولغا سېلىۋەتتى.

قوغلاشماق ① «قوغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② بىرەر نەرسىنى ئىزدىمەك، شۇنىڭ ئارقىسىدا يۈرمەك: مەنپەئەت قوغلاشماق.

قوغلاندى ئى. جىنايەت، خاتالىق، سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن قوغلانغان، سۈرگۈن قىلىنغان كىشى؛ سۈرگۈن: قوغلاندى بولماق.

قوغلانماق «قوغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

قوغلىغۇچى سۆپ. قوغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، قوغلاپ زەربە بېرىدىغان، قوغلايدىغان: قوغلىغۇچى ئايروپىلان. قوغلىغۇچى پاراخوت.

قوغلىما سۆپ. قوغلايدىغان؛ قوغلاپ يۈرۈپ يورۇقلۇق چۈشۈرىدىغان (يورۇقلۇق، نۇر هەققىدە): قوغلىما سېۋىت.

قوغلىماق پ ① قاچقان نەرسىگە يېتىشىش، ئۇنى توتۇۋېلىش ئۈچۈن تېز سۈرئەت بىلەن ئارقىسىدىن ماڭماق، يۈگۈرمەك: قاچقانمۇ خۇدا دەيدۇ، قوغلىغانمۇ خۇدا دەيدۇ (ماقال). ② بىر ئورۇندىن باشقا بىر تەرەپكە ياكى جايغا هەيدىمەك، سۈرمەك، مېڭىشقا مەجبۇر قىلماق، مەجبۇرىي هالدا كەتكۈزۈۋەتمەك، سۈرگۈن قىلماق: تالا - مۇشۇكى ئۆي مۇشۇكىنى قوغلاپتۇ (ماقال). ③ بىرەر سەپتىن، قاتاردىن چېكىندۈرمەك، جازا بېرىپ قالدۇرماق، هەيدىمەك، چىقىرىۋەتمەك: ئۇلار مەنسۇرنى پارتىيەدىن قوغلىدى. ④ سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ توتۇش ياكى شۇ نەرسىگە ئېرىشىش مەقسىتىدە ئىزدىمەك، جىددىي ئاختۇرماق: ئىز قوغلىماق.

قوغۇشۇن ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Pb(Plumbum). كۇل رەڭ، يۇمشاق، ئەمما ئېغىر، سوزۇلۇشچاڭلىقىغا ئىگە، ئاسان ئوكسىدلىنىدۇ. قېتىشما، باتارېيە ۋە قېرىنداش ئۈچى قاتارلىقلارنى ياساشتا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

قوغۇشۇنلۇق سۆپ. تەركىبىدە قوغۇشۇن بولغان ياكى قوغۇشۇن قوشۇلغان، سۇركەلگەن: قوغۇشۇنلۇق ئەينەك.

قوغۇن ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسى ئۇزۇن ئېللىپس شەكىلدىكى شىرنىلىك مېۋە بولۇپ، يۇزى سىلىق، تەمى تاتلىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. خىللىرى كۆپ بولۇپ، ئىستېمال قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

قوغۇن - تاۋۇز قوغۇن ۋە تاۋۇز.

قوغۇنچى ئى. قوغۇن تېرىپ ئۆستۈرۈش ياكى ئۇنى ئېلىپ - سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

قوغۇنچىلىق ئى. قوغۇن تېرىش، ئۇنى ئېلىپ - سېتىش ئىشى، كەسپى: قومۇل ۋىلايىتىدىكىلەر يېقىنقى يىللاردىن بۇيان قوغۇنچىلىقنى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرغانلىقتىن، بۇ يىل قوغۇنلۇق كۆلىمى 60 مىڭ موغا يەتتى.

قوغۇنخانا ئى [قوغۇن + خانا] قوغۇن - تاۋۇز ۋە شۇ خىلدىكى مېۋە - چېۋىلەر ساقلىنىدىغان ئۆي: ئۇچ بۆلەككە بۆلۈنگەن قوغۇنخانىنىڭ هاۋاسى تەڭشەلگەن بولۇپ، ئىچكىرىسىدىكى ئۆيگە تاۋۇز، ئوتتۇرىسىدىكى سەل چوڭراقىغا قوغۇن، يەنە بىرىگە ئالما، ئامۇت تىزىلغان.

قوغۇن - قاپاق قوغۇن، قاپاق، تاۋۇز، كاۋۇنغا ئوخشاش پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

قوغۇنگۈل ئى [قوغۇن + گۈل] <بوت> ← **سېپسقىيار**.

قوغۇنلۇق ئى. قوغۇن تېرىلغان يەر: ئۇلار يۇگۇرۇپ دېگەندەك قوغۇنلۇققا كەلدى.

قوغۇنلۇقنىڭ يولى ئارىلىقى يېقىن، دائىم دېگۈدەك مېڭىپ تۇرىدىغان، بېرىپ - كېلىش ناهايىتى قولاي بولغان يول: هازىر قەشقەر بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىقى دېگەن قوغۇنلۇقنىڭ يولى، غەم قىلمىسىلا، ئۇچ - توّت كۈندە بېرىپ كېلىدۇ.

قوقاس ئى. ئۆچۈشكە ئاز قالغان، كۆل ئارىلاش كەلگەن چوغ.

قوقاق ئى <تېب> تېرە كېسىلى. بىر خىل ۋىرۇس كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كۆپىنچە كالىپۇك ئەتراپىغا چىقىدۇ. بۇنىڭدا مەلۇم ئورۇن دەسلەپ قىچىشىپ، كېيىن سۇلۇق قاپارتقۇلار پەيدا بولىدۇ. ئىچىدە سۇزۇك سۇيۇقلۇق بولىدۇ، سەل - پەل ئاغرىتىدۇ، بىر - ئىككى هەپتە ئۆتكەندىن كېيىن قاقاچ باغلاپ، كېيىن ئۆزلۈكىدىن تۆكۈلۈپ كېتىدۇ.

قوقىقى تۇتماق تۇرۇپلا ئاچچىقلانماق، خاپا بولماق: ــ يەنە نېمىشقا قوقىقى تۇتۇپ قالدىكىنە، ــ دەپ پاتمە پىچىرلاپ.

قوقىقى قورۇماق كەيپى بۇزۇلۇپ خۇشى كەتمەك، خۇيى تۇتماق، ئاچچىقى، خاپىلىقى كۇچەيمەك: ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا قوقىقىم قورۇپ، ئەرزۇاهىم قىرىق گەز ئۇچىدىغان بولۇپ كەتتى.

قوقاقلىق ① سۆپ. قوقاق يارىسى چىققان، قوقاق باسقان. ② ئى. تۇرۇپلا ئاچچىقلىنىپ قالىدىغان خۇي، خاراكتېر.

قوقانگۈل ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى خىلمۇخىل رەڭدە ئېچىلىدىغان، پۇراقسىز، ئوتسىمان ئۆسۈملۈك.

قوقۇناق ئى. خۇي، خاپىلىق، نارازىلىق، كۆڭۈلسىزلىك: قوقۇناقلىرى تۇتماق.

قوڭ ئى ① <ئانات> جانلىقلارنىڭ ئاشقازاندا هەزىم بولۇپ بولۇنغان يېمەكلىكنىڭ قالدۇقلىرىنى سىرتقا چىقىرىۋېتىش يولى. ئۇ ئىككى كاسا ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، ئادەتتە «چوڭ تەرەت يولى» «ئارقا تەرەت يولى»مۇ دېيىلىدۇ. ② مېۋە - چېۋە ۋە سەي - كۆكتاتلارنىڭ ساپاق تەرىپى: قوغۇننىڭ قوڭىنى ئېلىۋەتمەك. چامغۇرنىڭ قوڭىنى ئېلىۋەتمەك.

قوڭى بوش چىدامسىز، غەيرەت - شىجائىتى يوق، ئىرادىسىز: ــ ناهايىتى قوڭى بوش بالا بولۇپ قالدى بۇ، ــ دەپ بوۋاي ئوغلىدىن نارازى بولۇپ.

قوڭى پوق ئىش تېرىپ قويغان، مەسلىسى بار، قىلمىشى بار: ــ باشلىقىمىزنىڭ قوڭى پوق، شۇڭا ئۇلارغا يول قويىدۇ، ــ دەپ ئاردىدىن بىرى ئاستا ئۇنى شەرەتلەپ.

قوڭى چىڭ چىداملىق، بىر ئىشنى ئاخىرىغا ئېلىپ چىقىمغۇچە ھەرىكەتتىن توختىمايدىغان، ئىرادىلىك، غەيرەتلىك: ئۇنىڭ خېلى قوڭى چىڭ، بۇ ئىشنى جەزمەن بىر باشقا ئېلىپ چىقىدۇ.

قوڭنى قويالماي قالماق خاتىرجەملىكى، كۆڭۈل ئازادلىكى بۇزۇلماق، تىنچسىزلانماق: كۆنلەردىن بىركۈنى قىز قورساق كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاۋۇالقى خوتۇنلىرى قوڭنى قويالماي قاپتۇ.

قوڭنى كوچىلماق باشقىلارنىڭ ئەيىب ـ نۇقسانلىرىنى ئىزدەپ يۈرمەك: ـــ ۋىيەي، خەقنىڭ قوڭنى كوچىلىغۇچە، گېلىڭنى كىرگەن ئاشنى يەپ ئىشىڭنى قىلمىغا! ـــ دېدى ئايالى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ.

قوڭالتاق ① رەۋ. يالاڭ، ھېچقانداق بىرنەرسە يۆگىمەيلا، پايپاق ياكى پايتىمسىز لا، يالىڭاچ ھالدا: ئۇ كالتا قونچلۇق ئۆتۈكنى قوڭالتاقلا كىيىپ تالاغا يۈگۈردى. ② ئى. ھېچقانداق ئېقتىسادىي كۈچى يوق، نامرات ئادەم، يالاڭ تۆش: ـــ بۇ خۇلاسە خاتا، ـــ ھىممەت يەنە ئولتۇرالمىدى، ـــ ھاشىم ـ پاشىم دەيدىغان قوڭالتاقلارنى ماڭا چېتىشقا بولمايدۇ. ③ سۈپ. ئېقتىدارسىز، يارامسىز: ـــ غادىيمۇرسەڭ، ساتتار چوڭ داداڭدەك قوڭالتاق باشلىق بولۇپ قالسەن، ـــ دېدى ئايال ھاسىراپ تۇرۇپ.

قوڭچى ئى. «قوڭنى ساتىدىغان، پەس، ناكەس» دېگەن مەنىدىكى تىل ـ ھاقارەت سۆزى.

قوڭغۇراق ئى ① سىلكىنگەندە ئېچىدىكى تىلى يانلىرىغا تېگىپ ئاۋاز چىقىرىدىغان كونۇس شەكلىدىكى مېتال ئەسۋاب: ئارقا تەرەپتىن ھارۋا قوڭغۇراقلىرىنىڭ شوخ جارانگلىشى ئاڭلىنىدى. ② ئاۋاز چىقىرىپ سىگنال بېرىدىغان ھەرقانداق ئەسلىھە؛ سىگنال: تېلېفون قوڭغۇرىقى.

قوڭغۇراقباش ئى [قوڭغۇراق + باش] <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن. يوپۇرمىقى يىپسىمان كېلىدۇ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى كۆك، بىنەپشە، ئاچ قىزىل ياكى ئاق رەڭلەردە بولۇپ، باشسىمان گۈل رېتىدە، ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

قوڭغۇراقتىكەن ئى [قوڭغۇراق + تىكەن] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. ئېگىزلىكى 0.5 ـــ 2 مېتىر. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقىنىڭ ئۇچىدا ئۇچلۇق كىچىك تىكەنى بار. تەگ يوپۇرمىقى ياكى يوپۇرماق ئوقى تىكەنگە ئۆزگەرگەن. گۈلى سۇس سۆسۈن. چوكا مېۋىسى ئېللىپس شەكىللىك، كۆپكەن ھالەتتە بولىدۇ. ئىككى يېنىدا ئىچىگە ئويۇلغان ئېرىقچىسى بار، ئۇچىدا ئۇچلۇق تىكەنى بار. قۇرغاق، شورلۇق جايلاردا ئۆسىدۇ.

قوڭغۇراقچى ئى. مەكتەپ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئورۇنلاردا قوڭغۇراق چېلىشقا مەسئۇل بولغان كىشى.

قوڭغۇراقسىمان سۈپ. قوڭغۇراققا ئوخشايدىغان، قوڭغۇراق شەكلىدىكى.

قوڭغۇراقگۈل ئى [قوڭغۇراق+گۈل] <بوت> ① قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلىنىڭ شەكلى قوڭغۇراققا ئوخشايدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. يىلتىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، بەلغەم بوشىتىش ۋە يۆتەل توختىتىش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

قوڭغۇراقلىق سۈپ ① قوڭغۇرىقى بار، قوڭغۇراق ئاسقان: قوڭغۇراقلىق ھارۋا. قوڭغۇراقلىق ئىت. ② قوڭغۇراق ئېسىپ ئويناىدىغان: قوڭغۇراقلىق ئوسسۇل.

قوڭغۇز ئى <زوئول> قالقان قاناتلىقلار ئەترىتىدىكى ھاشاراتلارنىڭ ئورتاق نامى. تېنىنىڭ سىرتىدا قاتتىق قېپى بولىدۇ. ئالدىنقى قانىتى مۇڭگۈز ماددىلىق، قېلىن ھەم قاتتىق؛ ئارقا قانىتى پەردىلىك.

قوڭغۇزلىماق پ ① قوڭغۇز پەيدا بولماق، كۆپەيمەك: ئىدىشنىڭ ئاستى قوڭغۇزلاپ كەتكەنىدى. ② قوڭغۇزغا ئوخشاش بۆرتۈپ چىقماق: مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ېبغى، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قورۇسىدىكى ئۆرۈكلەرنىڭ غوللىرى قىزىرىپ، ئۇششاق شاخلىرىدىكى بوغۇملار غۇچچىدە قوڭغۇزلاپ، چېچەك ئېچىشقا ئالدىراۋاتاتتى.

قوڭقا ئى. ئېگەرنىڭ ئادەم ئولتۇرىدىغان ئويمان جايى.

قوڭۇر سۈپ. ئاز مىقدارداا يېشىل بىلەن قىزىلنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل بولغان، كۆرۈنۈشى دەرەخنىڭ پوسۇغا ئوخشاش، پور: قوڭۇر رەڭ.

قوڭيوغان ئى [قوڭ + ى + يوغان] <تېب> ← **چىيقان**.

قول ① ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ بارماق ئۇچلىرىدىن يەلكىسىگىچە بولغان قىسمى، شۇ ئەزاسى. ② ئى. بارماق بىلەن ئالقانىنىڭ ئومۇمىي نامى؛ بارماق، پەنجە: قولى بىلەن ئېلىپ، پۇتى بىلەن بېرىپتۇ (ماقال). ③ ئى. ھايۋانلارنىڭ ئالدىنقى ئىككى ئايىغى: توشقان غانجۇغىغا باغلانغان ئالدى ئىككى قولىنى چىشى بىلەن چىشلەپ يەشمەكچى بولاتتى. ④ ئى. بىر كىشىنىڭ ئۆزىنگە خاس خەت يېزىش ئۇسلۇبى ئىمزا: ـــ بۇ سېنىڭ قولۇڭ بولماي كىمنىڭ قولى؟ ـــ دېدى ئۇ. ⑤ ئى. ئىگىلىك، ئىلىك، تەۋەلىك، باشقۇرۇش، ئىختىيار: ياخشى خوتۇن ئەرنىڭ قولىدا (ماقال). ⑥ مىق. مىقدار سۆز بولۇپ كېلىپ «قېتىم، رەت، نۆۋەت، مەيدان» دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: قارتىچىلار يەنە سەككىز ـ توققۇز قول ئوينىغاندىن كېيىن تارقىلىشتى.

قول باغلاشماق قارشى تەرەپ بىلەن بىرەر نەرسىنى شەرت قىلىپ ۋەدىلەشمەك؛ شەرتلەشمەك؛ تىكىشمەك: ئۇ دائىم بالىلار بىلەن قول باغلىشىپ نېنىنى ئوتۇۋالىدۇ.

قول تارتماق يانماق، چېكىنمەك، ۋاز كەچمەك، مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: ئۇ يەنىلا بۇ ئىشتىن قول تارتمىغانىدى.

قول تەگكۈزمەك ① ئۇرماق، توتماق: زىۋىرشا نېمە قىلالىسۇن، بۇ ئايالغا قول تەگكۈزگىلى بولاتتىمۇ. ② ئوغرىلىماق: ئولار سابىرنى «ئامبارغا قول تەگكۈزدى» دېگەنگە ئىشەنمەيتتى.

قول تۇتماق كۆپ ۋاقىتنى ئالماق، ۋاقىت كەتمەك: قول تۇتىدىغان بەزى ئىشلار ئولارنى خېلى ئاۋارە قىلدى.

قول تىقماق ئارىلاشماق، بىۋاسىتە قاتناشماق: بۇ لەيلىگۈل بېيجىڭدىن كەلگەندىن كېيىن ئۆزى قول تىقىپ كۆيۈپ ـ پىشىپ ئىشلىگەن خىزمەت ئىدى.

قولغا تۇكۈرمەك غەيرەتكە كەلمەك، كۈچنى يىغماق.

قولغا قول، پۇتقا پۇت بولماق يېقىندىن يارىدەملەشمەك، داۋاملىق خىزمىتىنى قىلماق: ئۇ مۇشۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى نۇردۇن ھاكىمنىڭ قولغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ كېلىۋاتاتتى.

قولغا يېقىن ① ئىشلىتىشكە، پايدىلىنىشقا باب، ئەپلىك؛ ئاسانلا ئىشلەتكىلى، پايدىلانغىلى بولىدىغان: ــ بۇ قولغا يېقىن نەرسە، ئېلىۋالغىن، ئەسقېتىپ قالار، ــ دېدى بوۋاي ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ. ② كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئاسان تاپقىلى بولىدىغان: ــ بۇنى قولغا يېقىنراق يەرگە قويغىن، ــ دېدى ئۇ ماڭا پىچاقنى سۇنۇۋېتىپ.

قولنى چىشلەپ قالماق ئەپسۇسلانماق، پۇشايمان قىلماق، «خەپ» دەپ قالماق: ــ ئولتۇرۇۋېرىپ ئەتە ــ ئۆگۈن يەنە قولنى چىشلەپ قالىدىغان ئىش بولمىسۇن! ــ دېدى ئۇ بىزنى ئالدىرىتىپ.

قولنىڭ كىرى ئېتىبارى، ئەھمىيىتى يوق، ئەرزىمەس، قىممەتسىز نەرسە: پۇل دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ قولنىڭ كىرى.

قولنىڭ ئۇچىدا كۆڭۈل بۆلمەي، يۈزەلا، ئەھمىيەت ــ ئېتىبار بەرمەيلا، يۈزەكى: قولنىڭ ئۇچىدا ئىشلىمەك.

قولغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەسلىك تەڭ كېلەلمەسلىك، يانداشالماسلىق، ناھايىتى كۆپ ئارقىدا قېلىش ياكى تۇرۇش: ئابدۇللا قاربايغا قولۇمغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ!

قولى قىچىشماق ئىش ــ ھەرىكەت قىلغۇسى كەلمەك، بىرەر ھەرىكەت قىلىش ئىستىكى قوزغالماق.

قولى قىسقا ئىقتىسادىي ئەھۋالى ناچار، كەمبەغەل: ئۆتكەندە قولۇم قىسقا بولغاچقا تويمىزنى ۋاقتىدا قىلالمىدۇق.

قولى كەڭ سېخىي، مەرد: پىخسىق بايدىن قولى كەڭ كەمبەغەل مەڭ ئەۋزەل.

قولى كەلمەك بىرەر ھۈنەر ــ سەنئەتنى ئىگىلىمەك، ئۆگىنىپ قالماق، بىلىۋالماق.

قولىنى يۇماق بىرەر نەرسىدىن ئىخلاسى قايتىپ ئۆنى تاشلىماق، ئالاقىنى ئۆزمەك: بۇ ئىشتىن قولۇمنى يۇسام بولغۇدەك.

قولى ئوچۇق ھېچ نەرسىنى ئايىمايدىغان، پۇلنى دوست تۇتمايدىغان، سېخىي، مەرد: قولى ئوچۇقنىڭ يولى ئوچۇق (ماقال).

قولى ئۇزارماق ئىقتىسادىي كۈچ ــ قۇۋۋىتى، ھال ــ كۈنى ياخشىلانماق: كېيىنچە سەل قولىمىز ئۇزارسا بىزمۇ يولىنى قىلىۋالارمىز.

قولى ئۇزۇن پۇلى بار، ئىقتىسادى ياخشى: ــ تۇغرا ئېيتتىڭىز، ــ دېدى كەكساقال كۆلۈمسىرەپ، ــ نۇر ئاخۇننىڭ قولى ئۇزۇن، ئەمما ھازىر قولى يەتمەيدىغان بىر ئىشقا ھەۋەس قىلىپ قاپتۇ.

قولى ئىچىگە ئېگىلمەك ئۆز مەنپەئەتىگە تارتماق، يېقىنلىرىغا، بۇرادەرلىرىگە يان باسماق: قولى ئىچىگە ئېگىلمەيدىغان بەندە يوق.

قولاشماق پ. قاملاشماق، ماسلاشماق، ئەپلەشمەك؛ مۇۋاپىقلاشماق (كۆپىنچە يوقلۇق شەكلىدە كېلىدۇ): ئۇ سۆزلەشكە تەمشەلدى ــ يۇ، لېكىن ئاغزى گەپكە قولاشمىدى.

قولاي سۇپ. لايىق، مۇۋاپىق، ئەپلىك، ماس: زاھىدە مۇنداق قولاي پۇرسەتنى قولدىن بېرىشنى خالىمىغانىدى.

قولايسىز سۇپ. مۇۋاپىق بولمىغان، ئەپسىز، قاملاشمىغان، نالايىق: ئۇ يەرنىڭ قاتنىشى تولىمۇ قولايسىز ئىدى.

قولايسىزلىق ئى. قولايسىز، ئەپسىز ھالەت: ئۇنىڭ كېلىشى پاتمىگە نۇرغۇن قولايسىزلىقلارنى كەلتۈردى.

قولايلاشتۇرماق «قولايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرجىسى: پەن ــ تېخنىكىنىڭ ئۇچقانداق تەرەققىياتى، يارىتىلغان غايەت زور ماددىي بايلىق ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى يۇكسەك دەرىجىدە قولايلاشتۇردى.

قولايلاشتۇرۇشماق «قولايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قولايلاشتۇرۇلماق «قولايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قولايلاشماق پ. قولاي بولماق، قولاي ھالەتكە كەلمەك، ئەپلەشمەك، مۇۋاپىقلاشماق: ــ ئەمدى ئىشلىرىمىز خېلى قولايلىشىۋاتىدۇ، ــ دېدى ئۇ موخورۇكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىپ.

قولايلىق ئى. قولاي، مۇۋاپىق بولغان شارائىت، ماس كېلىدىغان ئىمكانىيەت: ئۇلار دېھقانلارنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن قولايلىق يارىتىپ بەردى.

قول ـ ئاياغ قول ۋە ئاياغ، قول ـ پۇت.

قول ـ باش قول ۋە باش: ــ مېنىڭ قول باشلىرىم سىرقىراپ ئاغرىپ تۇرىدۇ، ــ دېدى ئۇ ئورنىدىن ئاستا تۇرۇۋېتىپ.

قولباشچى ئى [قول + باش + چى] تارس. باشلىق، رەھبەر، قوماندان: ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قولباشچىسى ئەخمەتجان قاسىمى شۇنداق دېگەن.

قول ـ پۇت قول ۋە پۇت.

قولتارتقۇ ئى [قول + تارتقۇ] بالىنى بۆشۈككە بۆلىگەندە، بالىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى تېڭىپ قويىدىغان ئۇزۇنچاق، كەڭ لاتا.

قولتۇق ① ئى <ئانات> قول بىلەن مۇرە تۇتاشقان جايىنىڭ ئاستىنقى ئويمان قىسمى: قولتۇق پۇراش. ② ئى. كىيىملەرنىڭ شۇ جايىغا توغرا كېلىدىغان قىسمى: چاپاننىڭ قولتۇقى. كۆڭلەكنىڭ قولتۇقى. ③ ئى <بىيول> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ شۇ خىل شەكىلدىكى قىسمى: قولتۇق بېغ. ④ ئى. كۆچمە. دېڭىز، دەريا قاتارلىقلارنىڭ قۇرۇقلۇققا ئىچكىرىلەپ كىرگەن ياكى ئەگىلگەن قىسمى؛ كۆرپەز: دېڭىز قولتۇقى. دەريا قولتۇقى. ⑤ ئى. تاغ، ساي، توقاي، يار ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قولتۇق شەكلىدىكى قىسمى: تاغ قولتۇقى. ⑥ مىق. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ، نەرسىلەرنىڭ قولتۇققا قىسقۇدەك دەرىجىدىكى مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قولتۇق ئوتۇن.

قولتۇقىدىن تاۋۇزى چۈشۈپ كەتمەك ئىشەنچى، ئۈمىدى يوققا چىقماق.

قولتۇقىغا كىرىۋالماق بىراۋنىڭ ئىشەنچىگە، ھىمايىسىگە، قانات ئاستىغا ئېلىشىغا ئېرىشىۋالماق، ھىماتىغا ئېرىشمەك: ئۇ ئىشاننىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالدى، سۇلتان بولسا ئىشاننىڭ سۆزىنى رەت قىلالمايدۇ.

قولتۇقتاياق ئى [قولتۇق + تاياق] ① زەخىملەنگەن كىشىلەر قولتۇقىغا تىرەپ، تايىنىپ ماڭىدىغان، يۇقىرى تەرىپى قولتۇقىغا تىرەش ئۈچۈن مۇۋاپىق قىلىپ ياسالغان تاياق. ② كۆچمە. يانتاياق، چوماقچى: ھەسەن دېگەن ياسىنى بەگنىڭ قولتۇقتايىقى ئىدى.

قولتۇقلاتماق «قولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۈدەيچى بەگ بىر يىگىتكە تون قولتۇقلىتىپ، قورغان بېگى بىلەن بىللە مۇداپىئەچىلەر يېنىغا چىقتى.

قولتۇقلاشماق «قولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كېيىم ـ كېچەك، ساز ـ پازلىرىنى قولتۇقلىشىپ، كۆلۈشۈپ كىرىپ كېلىشتى.

قولتۇقلانماق «قولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قولتۇقلىماق پ ① قولتۇقىغا قىسماق، قولتۇقىغا قىسىپ كۆتۈرمەك: ھەدىسىلا كىتابقا قاراپ ئىش قىلىش ۋە ھەمىشە كىتابنى قولتۇقلۇۋېلىش ياخشى ئىش ئەمەس. ② بىراۋنىڭ بىلىكىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالماق، قولتۇقىدىن ياكى بىلىكىدىن تۇتماق: رەيھان مەھمۇدنى قولتۇقلۇۋالدى.

قولتۇقماچ ئى. دىيال. ئىككى قولتۇقتىن ئۆتكۈزۈشكە لايىق قىلىپ باغلانغان باغلاق. كۆپىنچە يۇدۇلىدىغان ئوتۇن شۇنداق باغلىنىدۇ.

قولچوماق ئى [قول + چوماق] باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشى، يېتەكلىشى، بۇيرۇقىغا بويسۇنۇپ ياشاش ئىش قىلىدىغان كىشى؛ غالچا: ئۇ ئۇلارنى تاشلاپ قويۇپ، قولچوماقلىرىنى باشلاپ ئۇخلىغىلى ماڭدى.

قولچوماقچى ئى ← **قولچوماق**: بۇ ئىش ئۇچۇن خۇشال بولۇۋاتقانلار ۋاڭ داخىلىنىڭ قولچوماقچىسى ئادىل قاتارلىق بىرنېمىلەر ئىدى.

قولچوماقچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشى، يېتەكلىشى، بۇيرۇقىغا بويسۇنۇپ ياشاش ئىش قىلىش خاھىشى؛ غالچىلىق: قولچوماقچىلىق قىلماق.

قولچىراغ ئى [قول + چىراغ] قۇرغاق باتارىيەنى ئېلېكتىر مەنبەسى قىلىدىغان كىچىك تېپتىكى يورۇتۇش ئەسۋابى.

قولداش ئى ① قوللاپ ـ قۇڭۇشۇپ ئەتىيدىغان، يارەم قىلىدىغان، بىر نىيەتلىك كىشى؛ مەسلەكداش، پىكىرداش: يوقتۇر مېنىڭ قولداشىم، بۇ يېتىملىككە چارەم يوق.// ئاتاڭ شاھمەردان مېنىڭ قولداش دوستۇم. ② توي كۈنى تويى بولغان يىگىت ياكى قىزنىڭ يېنىدا دائىم بىللە بولىدىغان كىشى، يېقىن دوستى: يىگىت قولدىشى.

قولداشلىق ئى. قولداش بولۇش ئىشى، بۇرچى: ئابدۇللا «ئۇنى قولداشلىققا تەكلىپ قىلمىسامۇ بولغانىكەن» دەپ ئويلاپ تىت ـ تىت بولۇشقا باشلىدى.

قولداما ئى. تاماقنىڭ بىر خىل تۇرى. بۇنىڭدا خېمىر تىرناق چوڭلۇقىدا ئۇزۇلۇپ، چويلا ياكى ئاشتاختىغا يىمىرىلىش ئارقىلىق بىر يۇزىگە گۈل چىقىرىلىپ، سۇدا پىشۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن سۇزۇۋۇبلىنىپ، سەي بىلەن بىللە قورۇلۇپ ياكى ئۇستىگە سەي سېلىنىپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قولدىماچ ئى. دىيال. قولدا كۆتۈرۈشكە لايىق قىلىپ باغلانغان باغلاق: بالا كونا چامادان بىلەن چاقانغىنا يۇكنى ئېشەككە قولدىماچ قىلىپ ئارتتى، ئاندىن ھېكمەتنى ئېشەككە مىندۇرمەكچى بولدى، لېكىن ھېكمەت مىنگىلى ئۇنىمىدى.

قولقا ئى. ئارىيەت بېرىدىغان ياكى ئالىدىغان تۇرلۈك ئۇششاق ـ چۇششەك تۇرمۇش بۇيۇملىرى.

قولقاپ ئى [قول + قاپ] ← **پەلەي**.

قولقاپلىق سۇپ. قولقېپى بار، قولقاپ كىيگەن: قولقاپلىق ئادەم.

قول ـ قانات ① قول ۋە قانات. ② كۆچمە. يېقىن يارەمچى، ھىمايىچى، يارەم بەرگۈچى: ئۆز ئوغلۇمنى قول ـ قانات قىلسام نېمىسى يامان بولىدىكەن؟

قول ـ قولچە ھەممە بىر دەك ھەرىكەتكە كېلىپ: ـــ بولۇڭلار، ـــ دېدى بىر ئاقساقال تاماكا چېكىۋاتقان سابىرلارغا قاراپ، ـــ ماۋۇ ئىشنى قول ـ قولچە تۇگىتىۋېتىپ، ئاندىن كەچكىچە ئولتۇرساقمۇ بولىدۇ.

قوللاپ ـ قۇڭۇشتلىمەك قىزغىن قوللىماق، ھىمايە قىلماق: سېخ رەھبەرلىكى مۇنداق ئىلغار چارە ـ تەدبىرلەرنىڭ ئومۇملىشىشىنى قوللاپ ـ قۇڭۇشتلەيدۇ.

قوللاتقۇزماق ← **قوللاتماق**: بوش ئالبانىيە بىلەن بۇلغارىيەنى ئامېرىكىنىڭ مەيدانىنى قوللاتقۇزماقچى بولدى.

قوللاتماق «قوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قوللاشماق «قوللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەخمەتجاننىڭ پىكرىنى قوللاشتى.

قوللانما ئى ① ھەر ئىش ـ پائالىيەت ياكى ھۇنەر ـ سەنئەتكە دەستۇر بولىدىغان ھۆججەت، كۆرسەتمە ۋە ياكى شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: پايدىلىنىش قوللانمىسى. ② ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ماتېرىيال؛ دەرسلىك كىتاب: ئۇ چاغدا تارىخ دەرسلىكىدە ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدا قوللانمىلار يوق ئىدى.

قوللانماق پ. ئىشلەتمەك، تەتبىقلىماق: ئۇلارغا مەدەت بېرىش سىياسىتىنى قوللىنىش لازىم.

قوللۇق ① سۇپ. قولى بار؛ قول بىلەن؛ قول بىلەن ئويناي-دىغان: بىر قوللۇق ئىشلەتمەك. ئىككى قوللۇق قارتا. ② ئى. يارغۇچاقنى قول بىلەن ئايلاندۇرۇش ئۇچۇن، ئۇستۇنكى تاشقا بېكىتىلگەن قوزۇقسىمان ياغاچ تۇتقۇچ.

قوللىماق پ. ياقلاپ تەرىپىنى ئالماق، ھىمايە قىلماق، قۇڭۇشتلىمەك: ئايالىمۇ مېنىڭ بۇ ئىشىمنى قىزغىن قوللىدى.

قوللىنىشچان سۇپ. قوللىنىشقا بولىدىغان، ئەملىي قوللىنىش قىممىتىگە ئىگە: ئۇلاردا تەتقىقات تېمىسىنىڭ ئىشلەتىشچان، ئەملىي قوللىنىشچان بولۇشى ئاساسىي مەقسەت قىلىنىدىكەن.

قوللىنىشچانلىق ئى. ئەملىي قوللىنىش قىممىتى، قوللىنىلىش خۇسۇسىيىتى: ئەسلىي «نىزام» ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تىل ـ يېزىق خىزمىتىگە دائىر تۇنجى يەرلىك نىزام بولغاچقا، بەزى ماددىلار بىرقەدەر پىرىنسىپال، ئايرىم ماددىلار بىر قەدەر مۇجمەل بولۇپ، قوللىنىشچانلىقى كۆچلۈك بولماي قالغان.

قوللىنىلماق «قوللانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىشتا جىددىي تەدبىر قوللىنىلدى.

قولمۇقول ھەممە ھەرىكەتكە كېلىپ؛ بىرلىشىپ، يىغىلىپ: قولمۇقول تۇتۇش قىلماق.

قولۇم ـ قوشنا ئۆيلىرى بىر ـ بىرىگە يېقىن، ئۆزئارا باردى ـ كەلدى قىلىشىپ ئۆتكەن كىشىلەر، قوشنا: قولۇم ـ قوشنا ۋە جاماەتنىڭ ياردىمى بىلەن مېيىت ئۇزىتىلىپ يەرلىككە قويۇلدى.

قولۇاق ئى ← **قېيىق** II : قولۇاق تەنھەرىكىتى.

قولۇاقچى ئى. قولۇاق ھەيدەيدىغان كىشى.

قولۇاقچىلىق ئى. قولۇاق ھەيدەش ئىشى، ھەرىكىتى.

قولىچە رەۋ. قولى بىلەن، قولى ئارقىلىق: نازارى يازدى بۇيرۇقنى قولىچە، زوھوردىن باستى ئاڭا مۆھۈرچە.

قولىدا رەۋ. ئىلكىدە، ئىگىلىكىدە، باشقۇرۇشىدا؛ ھىمايە-

سىدە: مۇرات ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، ئاچىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولدى.

قول ـ ئىلىك قول ۋە ئىلىك؛ ھال ـ كۇن.

قول ـ ئىلكىدە بار ھال ـ كۇنى ئوبدان، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى؛ باي.

قول ـ ئىلكىدە يوق ھال ـ كۇنى ناچار، كەمبەغەل، نامرات.

قوليازما ئى [قول + يازما] <ئەد> بىرەر ئەسەرنىڭ قول بىلەن يېزىلغان ئەسلىي نۇسخىسى، ئارگىنالى.

قولياغلىق ئى [قول + ياغلىق] تەر، يۇز ـ كۆز ۋە قولنى ئېرتىش ئۈچۈن بىللە ئېلىپ يۈرىدىغان كىچىك چاسا شەكىلـ لىك ياغلىق، توقۇلما.

قوماچ ئى. بۇغداي بىلەن كەندىرنى قازاندا قورۇپ تەييارلـ ىندىغان بىر خىل يېمەكلىك: ئۇلار يولغا دەپ بىر خالتىدىن قوماچ ۋە تالقان قورۇۋالغاندى. // بىر ياقتا ئانار قويدۇم بىر ياقتا توغاچ. شۇ يارمىنىڭ دەردىدە يۈرىكىم قوماچ.

قوماندا ئى. ئاغزاكى بۇيرۇق، كوماندا: باش ئىسيانچىلار تۈرسۇنىنىڭ قوماندىسى بويىچە سادىق ۋە مۇسا دېھقانىنى جەڭ ئولجىسى سۈپىتىدە ئالدىغا سېلىپ، ناھىيەگە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ يولغا چىقتى.

قوماندان ئى [فىران] ① چوڭ ھەربىي قىسىم ياكى قوشۇنىنىڭ باشلىقى. ② ئومۇمەن ھەرقانداق ئاممىۋى پائالـ يەتلەرنىڭ باش يېتەكچىسى، كوماندىر.

قوماندىسز سۈپ. قوماندانى يوق، قوماندانسىز ئايرىلغان: قوماندانسىز قالغان ئوسمان ئارمىيەسى بىردىنلا ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن. دەل مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە مۇراتنىڭ ئوغلى بايازبەت كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، قوشۇننى باشلاپ دۈشمەننى چېكىنـ دۈرگەن.

قوماندانلىق ئى. بىرەر ھەربىي قوشۇن ياكى ئاممىۋى پائا ـ لىيەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىش، يېتەكچىلىك قىلىش ئىشى، ۋەزىپىسى: قوماندانلىق قىلماق.

قومدۇ ئى. تارس. ئوقيانىڭ ئوقىنى سالىدىغان ئوقدان.

قومۇرتماق «قومۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قومۇرماق پ ① مەلۇم بىرنەرسىنى كۆمۈلگەن ياكى ئورنـ تىلغان جايىدىن تارتىپ چىقارماق، يۇلۇپ ئالماق: ئۇ ئىككى پارچە يوغان خىشنى قومۇرۇۋەتتى. ② كۆچمە. بىراقلا قولغا كىرگۈزمەك، بىراقلا قولغا چۈشۈرمەك، ئالماق: شۇ چاغدا گېپىمگە كىرگەن بولساڭ، ھېچ بولمىسا 2000 يۈەننى قومۇراتتۇڭ.

قومۇرۇشماق «قومۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆچەتلەرنى قومۇرۇشۇپ ماشىنىلىرىغا بېسىشتى ـ دە، ئورماـ چىلىق پونكىتىغا قاراپ كەتتى.

قومۇرۇلماق ① «قومۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرـ جىسى: گىردىلەر قومۇرۇلدى. ② قوزغالماق، ھەرىكەتكە كەلمەك، ئاتلانماق (ئادەم قاتارلىقلار ھەققىدە): بۇ توي ئۈچۈن پۈتۈن قەشقەرلىكلەر قومۇرۇلدى دېسەمۇ بولاتتى.

قومۇش ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆپىنچە سۇ بويىدا ئۆسـ دۇ. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىلدە، غولىنىڭ ئىچى كاۋاك. غولـ دىن بورا توقۇغىلى ياكى قەغەز ياسىغىلى بولىدۇ.

قومۇشچىلىق ئى. قومۇش ئورۇپ سېتىش ئىشى: قومۇشـ چىلىق قىلماق.

قومۇشزار ئى ← **قومۇشلۇق**.

قومۇشزارلىق ئى ← **قومۇشلۇق**: ئۇلار ئاساسلىقى شېكىر قومۇشزارلىقىدا ئىشلىدى.

قومۇشسىز سۈپ. قومۇش يوق، قومۇش ئۆسمىگەن: قومۇشسىز كۆل.

قومۇشلۇق ئى. قومۇش ئۆسكەن يەر، جاي: قومۇشلۇققا بارماق.

قوناق I ئى <بوت> ئاق قوناق ۋە كۆمىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئورتاق نامى.

قوناق II ئى ① بىرەر جايغا، بىركىمنىڭ ئۆيىگە قونۇش ئۈچۈن كەلگەن ياكى چۈشكەن مېھمان؛ يولۇچى: ئەمدى ئۇ ئەزـ مەتلەرنى قوناققا چاقىرساق بولارمۇ؟ ② تۇنەيدىغان ئورۇن، قونـ دىغان، قونۇپ ئۆتىدىغان جاي، قونالغۇ: قوناق تۈتۈپ ياتماق.

قوناقگۈل ئى [قوناق + گۈل] <بوت> قوناقگۈل ئائىلىسىـ دىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى چوڭ، ئۇزۇن، ئېللىپس شەكىلدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. يوپۇرماق تومۇرى پەيسمان بولىدۇ. گۈلى قىزىل ياكى سېرىق، ئومۇم گۈل رېتىدە كېلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قېلىنىدۇ.

قوناقلىق ① سۈپ. قوناق تېرىلغان، قوناق ئۆستۈرۈلگەن: قوناقلىق ئېتىز. ② ئى. قوناق تېرىلغان، ئۆستۈرۈلگەن يەر، جاي ياكى ئېتىز، مەيدان: ماشىنا مەھەللىنىڭ چېتىدىكى قوناقلىقنىڭ يېنىدا توختىدى.

قونالغۇ ئى. يولۇچىلار، سەپەرگە چىققانلار قونىدىغان، قونۇپ ئۆتىدىغان جاي: قونالغۇغا يەتمەك.

قونالغۇلۇق ئى. قونىدىغان، قونۇشقا بولىدىغان جاي: ئۇلار مۇشۇ ئۆڭكۇرنى قونالغۇلۇق قىلىپ بېكىتىشتى.

قونچ ئى. ئاياغنىڭ باشلىقىنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلغان، پاقالچاققا كىيىلىدىغان قىسمى: ئاياغنىڭ قونچى قىستىماق.

قونچاق ئى ← **قورچاق**.

قونچلۇق سۈپ. قونچى بار، قونچ ئورنىتىلغان: قونچلۇق ئاياغ.

قونچى ئى. تارس. قەدىمكى خانىدانلىقلارنىڭ ئەسكەر تۇرغۇزىدىغان جايى: بەشكەنت دېگەن جاي سەئىدىيە خانىدانلىقى دەۋرىدە ئەسكەر تۇرغۇزىدىغان توققۇز قونچىنىڭ بىرى بولۇپ، ياركەنت شەھىرىدىن تەخمىنەن بىر كۈنلۈك يىراقلىقتا ئىدى.

قونداق ئى ① توخۇ، كەپتەر قاتارلىق قۇشلار قونۇش ئۈچۈن كۆندىلەكنىڭ ئورنىتىلغان ئۇزۇن ياغاچ: توخۇنى كۆلچەككە ھەيدەپتۇ، ئۇردەكنى قوندىقا (ماقال). ② مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموت قاتارلىق قورالالارنىڭ پۈتۈن قىسمىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان ۋە ئاتقاندا يەلكىگە تىرەپ تۇرىدىغان قىسمى: مىلتىقنىڭ قوندىقى.

قونداقچى ئى <تارىخ> قورال ـ يارىغ ياسىغۇچى ھۈنەر ـ ۋەن، كاسىپ: بۇ يەردە ياغاچچى، قونداقچى، ئوقچى، مىخكەر، قۇيمە ـ گەر، شۇستىگەر، ئىلىم دۇز، زەردۇز، چېدىرچى، خىمىگەر قاتارلىق ھەممە ئەھلى كەسىپ ۋە ئەھلى ھۈنەرۋەنلەر بار ئىدى.

قونداقچىلىق ئى <تارىخ> قورال ـ يارىغ ياساش كەسپى، ھۈنىرى: ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەرخىل دېھقانچىلىق كەسپىنى، دۆلەتنىڭ

تۇرۇكى بولغان ئارمىيەگە كېرەكلىك تۇرلۇك ھەربىي قورال - ياراغ، تۇخۇك - مىلتىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان قوندىقچىلىق كەسپىنى قىلىدىغانلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

قوندىقلىق سۈپ ① قوندىقى بار، قوندىق بېكىتىلگەن، قوندىق ئورۇنلاشتۇرۇلغان: قوندىقلىق مىلتىق. ② قوندىق قىلىشقا باب كېلىدىغان، قوندىق بولىدىغان: قوندىقلىق ياغاچ.

قوندۇرماق ① «قونماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② دوپپىچىلىقتا، لېۋەك ئېتىپ بولغاندىن كېيىن دوپپىنىڭ تۆپىلىكىگە جىيەكنى ئۇلىماق. ③ ماشىنىچىلىقتا، ئايرىم تىكىلىپ تەييارلانغان يەڭ قاتارلىقلارنى ئەسلىي غول قىسمىغا چاتماق، ئۇلىماق.

قوندۇرۇشماق «قوندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قوندۇرۇلماق «قوندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قونغاق ئى <تېب> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ تۇغۇلغان دەسلەپكى بىرنەچچە كۈن ئىچىدە قىلغان تەرتى؛ ئوغۇز پوقى.

قونغاقلماق پ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ ئىچىدىن قونغاق كەلمەك.

قونماق پ ① ئۈچۈشتىن توختاپ يەرگە ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ ئورۇنلاشماق، ئولتۇرماق: بالا قۇش ئۈچۈشنى بىلەر، قونۇشنى بىلمەس (ماقال). ② تۇننى ئۆتكۈزمەك، تۇنىمەك، يېتىپ كېچىچە ئارام ئالماق: ئاخىرى ئۇ مېھمان بۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ قالدى. ③ كۆچمە. پەيدا بولماق، يۇقماق، چۈشمەك: ئەسلىسىمىڭ ئېسىڭگە قونار (ماقال). ④ كۆچمە. قوشۇلماق، كۆپەيمەك: ئەت قونماق. پايدا قونماق. ⑤ مىنمەك، ئۇستىگە جايلاشماق، ئورۇنلاشماق؛ توغرىلانماق: ۋېلىسىپىتقا قونماق.

قونۇشماق «قونماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ يەردە بىر كېچە قونۇشتى.

قونۇقلۇق رەۋ. قونغان ھالەتتە، قونغان پېتى، قونغان ھالدا: قوندىقتا ئىككى توخۇ قونۇقلۇق تۇرىدۇ.

قوۋزاق ئى <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول ۋە يىلتىزلىرى تومىلاشقا باشلىغاندا، سىرتقى پوستىنىڭ ئورنىدا قوغداش رولىنى ئويناپدىغان مۇرەككەپ توقۇلما.

قوۋزاقدارچىن ئى [قوۋزاق+دارچىن] <بوت> دارچىننىڭ قوۋزىقى. تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، تەرلىتىش، تارتىشىپ قالغان مۇسكۇللارنى بوشاشتۇرۇش، تومۇرلارنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئۇنىڭدىن باشقا تېتىتقۇ ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

قوۋزاقلاتماق «قوۋزاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كىشىلەر ئۇچۇن يىلتىز ياپىدۇ، كۆكىرىدۇ، غازاڭ تاشلايدۇ، يىللار شامالىلىرى ئۇنى قوۋزاقلىتىدۇ، قارلار ئاق لىباس بولۇپ يېپىلىدۇ، يامغۇرلار كۆز يېشىدەك، قان - تەردەك شاخ - يوپۇرماقلىرىدىن سىرغىپ تامچىلايدۇ.

قوۋزاقلاشماق پ. قوۋزاق ھالىتىگە كەلمەك، قوۋزاقىغا ئوخشىماق.

قوۋزاقلانماق «قوۋزاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قوۋزاقلىق سۈپ. قوۋزىقى بار، قوۋزاق پەيدا بولغان.

قوۋزاقلىماق پ. قوۋزاق ھاسىل قىلماق.

قوۋۇم ئى [ئە] ① بىر ئۇرۇقتىن چىققان، ئۆزئارا قېرىنداشلىق، ئۇرۇق - تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بولغان كىشىلەر توپى؛ ئۇرۇق، ئايماق، قەبىلە: بۇ ئەجەل جىلغىسىدا ئۇلار پۈتۈن قوۋمى بىلەن مۇزلاپ ئۆلىدۇ. ② <دىن> دائىم دېگۈدەك بىر مەسچىتتە نامراز ئوقۇيدىغان كىشىلەر توپى، نامازنى بىر مەسچىتتە ئوقۇيدىغان جامائەت: مەسچىت قوۋمى.

قوۋۇم - قېرىنداش قوۋۇم ۋە قېرىنداش: ھەزرەتلىرى بارلىق قوۋۇم - قېرىنداشلىرىدىن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىكەنلا.

قوۋۇم - قېرىنداشلىق بىر قوۋمغا مەنسۇپ بولغان، قېرىنداش بولغان: قوۋۇم - قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى. // سەن قوۋۇم - قېرىنداشلىقىمىزنىڭ يۈزىنمۇ قىلمامسەن؟

قوۋۇناق سۈپ. بەخت ۋە شادلىق تۈيغۇسىغا تولغان، بەختلىك، خۇشال - خۇرام، كۆڭۈللۈك: ئۇنىڭ كۆڭلى يەنىلا ئاشۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان، قوۋۇناق ھاياتى، شادلىق قاينىاپ تۇرىدىغان يۇرتىدا ئىدى.

قوۋۇناقلىق ئى. بەخت ۋە شادلىق تۈيغۇسىغا چۆمۈش، خۇشال - خۇراملىق.

قوۋۇرغا ئى <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ كۆكرەك دىۋارىنىڭ ئىككى تەرىپىدە بولىدىغان ئۇزۇن، تار سۆڭەك. ئادەملەردە 12 جۈپ بولىدۇ. شەكلى ياپىلاق ھەم ئەگرى بولۇپ، ئاخىرى ئومۇرتقا تۇۋرۇكى بىلەن؛ بېشى تۆش سۆڭىكى بىلەن تۇتىشىدۇ.

قوۋۇرغىسى كۆرۈنۈپ قالماق ① جۇدىمەك، ئورۇقلىماق. ② كۆچمە. نامراتلاشماق، كەمبەغەللەشمەك.

قوۋۇرغىسىنى ئەگمەك غىدىقىنى كەلتۈرمەك، ئاچچىقىنى، غەزەپ - نەپرىتىنى قوزغىماق.

قوۋۇرغىسىز سۈپ. قوۋۇرغىسى يوق، قوۋۇرغىسى بولمىغان.

قوۋۇرغىلىق سۈپ. قوۋۇرغىسى بار، قوۋۇرغىسى بولغان.

قوۋۇز I ئى <ئانات> ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئىككى يان تەرىپى، يەنى ئىككى يان دىۋارى: قوۋۇز تاۋۇشى. قوۋۇز خالتىسى.

قوۋۇزنى كۆپتۈرمەك يوغان گەپ قىلماق، پو ئاتماق؛ ۋالاقلاپ كۆپ سۆزلىمەك.

قوۋۇز II ئى <مۇز> ئېغىزدا چېلىنىدىغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى. پولات، مىس، ئالتۇن، كۈمۈش قاتارلىق مېتاللاردىن ياسىلىدۇ.

قوۋۇزچى ئى. قوۋۇز ياسىغۇچى؛ قوۋۇز چالغۇچى.

قوۋۇشتۇرماق «قوۋۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېلىقى كىشى قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ خوددى گۇناھكارلاردەك يەرگە قاراپ تۇراتتى.

قوۋۇشتۇرۇلماق «قوۋۇشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ قوۋۇشتۇرۇلغان قوللىرىنى چىقىرىپ يەرگە تاينىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

قوۋۇشماق پ. بىر - بىرىگە يېپىشماق، بىرلەشمەك، قوشۇلماق، جەم بولماق.

قوۋۇق ئى. تارس ① شەھەر سېپىللىرى، ئوردا، چوڭ قورۇ قاتارلىقلارنىڭ دەرۋازىسى، ئىشىك. ② قەدىمكى دەۋرلەردە جىنايەتچىنىڭ بوينىغا سالىدىغان تاختاي، شال، تاقاق.

قوۋۇقچى ئى. دەرۋازىۋەن.

قوۋۇقسىز سۈپ. قوۋۇقى يوق، قوۋۇق بېكىتىلمىگەن: بالىلار قوۋۇقسىز سىرتقى سېپىل ئالدىغا بارغاندا، گۈررىدە قىلىپ ناما- يىشچىلار قوشۇنى يېتىپ كەلدى.

قوۋۇقلۇق سۈپ. قوۋۇقى بار، قوۋۇق بېكىتىلگەن: ئوچ قوۋۇقلۇق ئوردا.

قوۋۇقلىماق پ. قوۋۇق سالماق، قوۋۇققا بەند قىلماق: كېچىلىرى قوۋلدارلار قوللارنىڭ قوللىرىنى ياغاچ قوۋۇق بىلەن قوۋۇقلاپ قويۇپ، ئۇلارنىڭ قېچىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالاتتى.

قوي ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، يەنى كۆشىگۈ- چىلەرنىڭ بىر تۈركۈمى. ئومۇمەن بېشىدا بىر جۈپ مۈڭگۈزى بولىدۇ. ئادەتتە يۇڭىنى، گۆشىنى، سۈتىنى ۋە مېيىنى ئېلىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ.

قويانجىن ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۈۋىدىن شاخلىنىدۇ، قاتتىق كېلىدۇ، يۇمران ۋاقتىدا تۈكلەر بىلەن قاپلىنىدۇ. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىللىك، تىكەنلىك ئۈچى بولىدۇ. قىسقا باشاقسىمان گۈل رېتى قولتۇقىدا ئۆسىدۇ. قۇرغاق جايلاردا ئۆسىدۇ.

قويچى ئى ① مەخسۇس يايلاق ياكى قىشلاقلاردا قوي بېقىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، مالچى. ② مەخسۇس قوي ئېلىپ ـ سېتىش ئارقىلىق تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى، قوي سودىگىرى.

قويچىلىق ئى ① قوي بېقىش ئىشى، قوي بېقىش پائالىيىتى. ② مەخسۇس قوي ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، قوي سودىگەرلىكى.

قويدۇرماق «قويماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول قويدۇرماق.

قويدۇرۇلماق «قويدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قويغان ـ تۇتقان قولىغا ئېلىپ تۇتقان ۋە بىرەر جايغا قويۇپ قويغان نەرسە: ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە قويغان ـ تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

قويكۆز ئى [قوي + كۆز] <بوت> كۆك مارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى گۆشلۈك، شىرنىلىك، قېلىن ھەم ئۇزۇن، گۈلى ئاق ۋە ئومۇم گۈل رېتىدە كېلىدۇ.

قويما ئى. ئاتقا ئارتىلغان رەسمىي يۈكنىڭ ئۈستىگە قويۇ- لىدىغان يەم ـ خەشەك ياكى باشقا نەرسىلەر.

قويماق پ ① قولىدىكى نەرسىنى (ئومۇمەن كۆتۈرۈۋالغان نەرسىنى) بىرەر جايغا ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق: بۇۋاي قويغىنىنى بىلمەس، موماي تويغىنىنى بىلمەس (ماقال). ② بىرەر جاي ياكى نەرسىنىڭ ئۈستىگە تىرەپ، تاقاپ، قوندۇرۇپ ئورۇنلاش- تۇرماق، جايلاشتۇرماق: بېشىنى قويماق. ③ پايدىلىنىش ئۈچۈن بىرەر نەرسە بەرمەك: ئۇ ھەر قېتىم مائاشىنى ئالغاندا، مەلۇم نىسبەتتە قېرىنلارنىڭ ئالدىغا قويىاتتى. ④ قۇرماق، سالماق؛ ئورناتماق، ئورۇنلاشتۇرماق: دېرىزىگە ئەينەك قويماق. ⑤ ئۆز يېنىدا ئېلىپ كەتمەي بىرەر جايدا قالدۇرماق، بىركىمنىڭ ساقلاپ بېرىشىگە ياكى قاراپ قويۇشىغا تاپشۇرماق: بانكىدا قويماق. ⑥ ۋاز كەچمەك: يىقىلغان چېلىشقا تويماس، بەتنىيەت خۇيىنى قويماس (ماقال). ⑦ بولدى قىلماق، ئايىغىلاشتۇرماق، تۇگەتمەك؛ تاشلىماق (گەپ ـ سۆز، بايان ـ چۈشەندۈرۈش ۋە شۇ قاتار- لىقلار ھەققىدە): ــ چاقچىقىڭنى قوي، ــ دېدى تاشۇاي، ــ مەن تېخى گۈلەختىكى چاغلىرىمنى ئۇنتۇپ قالمىدىم. ⑧ بېرىش ـ كېلىشتە كەلگەن ئىسىملار بىلەن كېلىپ، شۇ ئىسىم ئىپادە- لىگەن نەرسىنى يېيىش ـ ئىچىشكە دەۋەت قىلماق، يەنى باقماق مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ (ئومۇمەن ھايۋانلار ھەققىدە): ئۇلاغنى ئوتقا قويماق. ⑨ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرمەك، رۇخسەت قىلماق: دېسە، دېگۈچە قويدۇم، كېسىپ يېگۈچە قويدۇم (ماقال). ⑩ تىنچلىق، خاتىرجەملىك بەرمەك: ئىختىيارىغا قويماق. ⑪ بەرمەك، باغلا- ماق، قاراتماق، بېغىشلىماق (روھىي دۇنيا بىلەن مۇناسە- ۋەتلىك بولغان نەرسىلەر ھەققىدە): كۆڭۈل قويماق.⑫ مۇپتىلا قىلماق، دۇچار قىلماق، يولۇقتۇرماق: گەپكە قويماق. ⑬ مۇھا- كىمە، مۇنازىرە قاتارلىقلار ئۈچۈن ئېيتماق، دېمەك، بايان قىلماق: سوئال قويماق. ⑭ دەپنە قىلماق، كۆممەك: يەرلىكىگە قويماق. ⑮ بەلگىلىمەك، بەلگىلەپ بەرمەك: باھا قويماق. ⑯ كۆچمە. يۈكلىمەك، ئارتماق، تاڭماق (ئەيىب، گۇناھ قاتارلىقلار ھەققە- دە): ــ بۇ قانداق ئىش؟ ئۇلارنىڭ ساڭا قويغان ئەيىبلىرى توغرىمۇ؟ ــ دەپ كەمبەغەلدىن سوراپتۇ شاھ. ⑰ بىرەر ئىش، ۋەزىپىگە تەيىن- لىمەك، بەلگىلىمەك: پوستقا قويماق. ⑱ ئاتىماق، ... دەپ بېكىتمەك (تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ نام ـ ئىسمى ھەققىدە) : ئىسىم قويماق. ⑲ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرماق ياكى قالدۇر- ماق، ھاۋالە قىلماق: خۇداغا قويماق. ⑳ باشقىلار ئالدىدا نامايان قىلماق، كۆرسەتمەك: ئويۇن قويماق. ㉑ يولىنى ئېچىپ باشلاپ، بەلگىلىك دەرىجىدە يايماق، يەتكۈزمەك، يوللىماق (سۇ قاتار- لىقلار ھەققىدە): سۇ قويماق. ㉒ ئۇرماق، سالماق، تەگكۈزمەك: سادىر پېشانىسىگە بىرنى قويدى. ㉓ ھېسابلىماق، دەپ بىلمەك، كىرگۈزمەك، سانىماق: ئۇلارنىڭ ھەممىسى مېنى چوڭ ئادەملەر قاتا- رىغا قويىدىغان بولۇشتى. ㉔ ئۆستۈرمەك (چاچ، ساقال، تىرناق قاتارلىقلار ھەققىدە): بۇرۇت قويماق. ㉕ تىكمەك (كۆچەت قاتار- لىقلار ھەققىدە): كۆچەت قويماق.㉖ باسماق، ئالماق، تاشلىماق (قەدەم، ئاياغ ھەققىدە): قەدەم قويماق. ㉗ بەلگە سالماق؛ يازماق، سىزماق؛ باسماق: ئىمزا قويماق. ㉘ توتاشتۇرۇپ ئۇلىغايتماق، پەيدا قىلماق (ئوت ھەققىدە): ئوت قويماق. ㉙ ئىشقا سالماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك (ئومۇمەن ئېلېكتىر كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان نەرسىلەر ھەققىدە): رادىيونى قويماق. ئۇنىڭلىغۇنى قويماق. ㉚ مەلۇم ئىشنى بېجىرىپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتمەك، ماڭدۇرماق، ئىشقا سالماق: ئەلچى قويماق. ㉛ سۈرتمەك، سۈركىمەك، سۈۋىماق (ئوسما، خېنە قاتارلىقلار ھەققىدە): ئوسما قويماق. ㉜ ماقۇل بولماق، قوشۇلماق، ئۇنماق، خالىماق: ئويىنغىلى قويماق. ㉝ چۈشۈم كېلىشتە كەلگەن ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن بولۇشسىز شەكىلدە كېلىپ «قالدۇرماي، تولۇق، تەپسىلىي، ئالا تاشلىماي» دېگەن- دەك مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ: قويماي ئېيتماق. ㉞ بەزى سۈپەتلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، مەلۇم بىر نەرسىنى شۇ سۈپەتتىن

ئاڭلىنىدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈش ياكى شۇ ھالەتتە قالدۇ- رۇشنى ئىپادىلەيدۇ: قورساقنى ئاچ قويماق. ㉟ بولۇشسىز پېئىل- دىن كېيىن بولۇشسىز شەكىلدە كېلىپ، ئالدىدىكى پېئىل ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنى ئورۇنلىمىسا، بېجىرمىسە بولمايدى- غانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: — مەكتەپكە بارماي قويما! — دېدى ئۇ ئوغلىغا تەھدىت تەلەپپۇزى بىلەن. ㊱ ئۆتۈملۈك ۋە قىسمەن ئۆتۈمسىز پېئىللارنىڭ «- پ، - ىپ، - ۇپ، - ۋپ» قوشۇمچىسى ئارقىلىق ياسالغان رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، تۆۋەندىكىدەك تۈس مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: 1) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تولۇق ئورۇنلىنىشىنى، تۈگەللەنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆيلەپ قويماق. 2) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تاسادىپىي، ئەپسۇسلىنارلىق، ئېچىنىشلىق ھالەتتە يۈز بەرگەنلىكىنى، تاماملىنىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ساقلىتىپ قويماق. 3) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ مەلۇم بىر ئىش ئۈچۈن ئالدىن ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: مەن بۇ ئىشقا بېلىمنى باغلاپ قويدۇم. 4) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ رەسمىيەتچىلىك ئۈچۈنلا ياكى سۈس، ئېتىبارسىز، ئاستا ھالەتتە ۋە ياكى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە مۇناقىلا، خۇشياقماسلىق بىلەن ئورۇنلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ھاكىم دىمىقىنى قىرىپ، تۇمشۇقىنى تولغاپ قويدى. ㊲ بەزى پېئىللارنىڭ «ي» بىلەن ئاخىرلاشقان بولۇشسىز رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، بولۇشسىز ھەرىكەتكە قەتئىيلىك تۈسىنى كىرگۈزىدۇ: خەۋىرىڭىز بار، كېيىنكى كۈنلەردە مەن پېزىغا كەلمەي قويدۇم.

قويلۇق سۈپ. قويى بار، قويغا ئىگە: قويچى مالاي مەنسەپ- پەرەس، ئاچ كۆز بايدىن قۇتۇلغىنىغا، كەنجى ئوغۇل 200 قويلۇق بولغىنىغا خۇش بولۇپ خوشلىشىپ ئايرىلىپتۇ.

قويمىچى ئى. سىلىق - سىپايە سۆز ۋە ھەرخىل يالغان گەپلەر بىلەن باشقىلارنىڭ پۇل - پۇچەك ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئېلىۋالغۇچى، ئالدامچى: — قويمىچىغا ئۇچراپسەن - دە، — دېدى ئۇ چىرايىمغا قاراپلا.

قويۇشماق «قويماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ياشلارنىڭ ھەممىسى كەتمەنلىرىنى قويۇشۇپ، توپ مەيدانغا يۈگۈرۈشتى.

قويۇق ① سۈپ . بەك سۈيۇق ئەمەس، سۈيى، سۈ تەركىبى نىسبەتەن ئاز؛ بەك تېز ئېقىپ كېتەلمەيدىغان: قويۇق لاي. ② سۈپ. بىر - بىرىگە يېقىن، زىچ جايلاشقان، زىچ، «شالاڭ»نىڭ ئەكسى: قويۇق ئورمان. // قويۇق ئۆسمەك. ③ سۈپ. قېنىق، توق (رەڭ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار ھەققىدە): قويۇق قارا سىياھ. ④ سۈپ. كۆچمە. جانلىق تۈس ئالغان، مەزمۇنغا بای، كۆچلۈك، مول: ئۇنىڭ شېئىرلىرى قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. ⑤ سۈپ. كۆچمە. ناھايىتى يېقىن، قىزغىن، زىچ (مۇناسىۋەت - ئالاقە ھەققىدە): ئەزىمەت بىلەن مىرزىنىڭ مۇناسىۋىتى بەكمۇ قويۇق، يېقىن دوستلاردىن ئىدى. ⑥ رەۋ. كۆچمە. كۆچلۈك ھالدا، قىزغىنلىق بىلەن، ئاكتىپلىق بىلەن، زىچ ھالدا: شۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپتە قويۇق ئۆگىنىش كەيپىياتى شەكىللەندى.

قويۇقئاش ئى [قويۇق + ئاش] ← **پولۇ**.

قويۇق- سۇيۇق قويۇق ۋە سۇيۇق: جالالىنىڭ ئائىلىسىدە ئۆزۈلمەي بولۇپ تۇرىدىغان قويۇق - سۇيۇق زىياپەتلەردە مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى.

قويۇقلاتقۇچ ئى <تېب> دورىغا قوشۇلغاندىن كېيىن دورىنى مەلۇم شەكىل ياكى مەلۇم قويۇقلۇققا ئىگە قىلىدىغان مادىدا.

قويۇقلاتماق «قويۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەينى چاغدىكى كىشىلەر ئادەتتە قاشنى قارايتىش ۋە قويۇقلىتىش ئۈچۈنمۇ ئاشۇ «ياغلىققارا»نى ئىشلەتكەن.

قويۇقلاشتۇرماق «قويۇقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار مۇناسىۋەتنى كۈندىن كۈنگە قويۇقلاشتۇردى.

قويۇقلاشتۇرۇلماق «قويۇقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قويۇقلاشماق پ ① قويۇق، زىچ ھالەتكە كەلمەك؛ قويۇلماق: ئالما شاخلىرى يىلسېرى قويۇقلىشىپ، باغ ئىچىنى سايە باسماقتا ئىدى. ② توقما مايىللاشماق، توق ياكى توقراق تۈس ئالماق؛ قارايماق: قارائاغۇ تېخىمۇ قويۇقلاشتى. ③ كۆچمە. جانلىق تۈس ئالماق، جانلانماق؛ كۆچەيمەك: ۋەھىمە يەنە قويۇقلىشىشقا باشلىدى. ④ كۆچمە. كۆپەيمەك: يېقىندىن بېرى ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرى قويۇقلاشتى.

قويۇقلاندۇرماق «قويۇقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېكمەت ئاشپەز ۋە خوجىلىقتىكىلەر بىلەن سۆزلىشىپ، «قاناق قىلغاندا نانىنى چوڭايتىپ، تاماقنى قويۇقلاندۇرغىلى بولىدۇ» دېگەندەك مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى.

قويۇقلاندۇرۇشماق «قويۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قويۇقلاندۇرۇلماق «قويۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قويۇقلانماق «قويۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ بىلەن تاماق قويۇقلاندى ۋە كۆپەيتىلدى.

قويۇقلۇق I ئى. قويۇق، زىچ، كۆچلۈك ھالەت.

قويۇقلۇق II سۈپ. قويۇپ قويۇلغان، قويۇلغان: ئۆيگە مەش قويۇقلۇق ئىدى.

قويۇقلىماق پ. قويۇق ھالەتكە كەلمەك، قويۇق بولماق، قويۇقلاشماق.

قويدۇرماق «قويۇلماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قويۇلماق I «قويماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لېگەننىڭ ئۈستىگە ھورى چىقىپ تۇرغان ئات گۆشى قويۇلغانىدى.

قويۇلماق II پ. قويۇق ھالەتكە كەلمەك، قويۇق بولماق: قان قويۇلۇپ كەتمەك.

قويۇم مىق. مەلۇم قېتىم قويۇشقا يېتىدىغان: بىر قويۇم ئوسما.

قويۇن ئى ① بەدەننىڭ كۆكرەك ۋە ئۇنى يېپىپ تۇرغان كىيىم ئارىسىدىكى جايى: قوينىغا سالماق. ② كۆچمە. قۇچاق، باغىر؛ ئۆزىگە تەۋە دائىرە، زېمىن: رۇقىيە يۇگۇرۇپ بېرىپ ئاپىسىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى.

قوي- ئۆچكە قوي ۋە ئۆچكە قاتارلىق ئۇششاق چارۋا.

قويۇۋەتمەك پ ① نىكاھتىن ئاجراشماق، خېتىنى بەرمەك: خوتۇننى قويۇۋەتمەك. ② ئازاد قىلماق؛ ئۆز خاھىشى، ئىختىيارى،

ئەركىنلىكىنى بەرمەك؛ ئۆز مەيلىگە، ئىختىيارىغا يول بەرمەك: سۇنى قويۇۋەتمەك. مەھبۇسنى قويۇۋەتمەك.

قۇببە ئى [ئە] ① مەسچىت ۋە بەزى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسىگە ئورنىتىلغان يېرىم شار شەكلىدىكى گۈمبەز: مەسچىتنىڭ قۇببىسى. بىنانىڭ قۇببىسى. ② تۇرلۇك نەرسە ۋە بۇيۇملارنىڭ شارسىمان ياكى يېرىم شارسىمان بېزىكى: ئىشكىنىڭ قۇببىسى. كارىۋاتنىڭ قۇببىسى.

قۇببىچە ئى. كىچىك قۇببە: ئېگىزدىن پەسكە سەكرەپ چۈشىدىغان سۇ، ياساپ سانسىز كۆمۈش رەڭ قۇببىچە ئۆ.

قۇببىلىك سۈپ. قۇببىسى بار، قۇببە چىقىرىلغان، قۇببە ئورنىتىلغان: قۇببىلىك ئىشىك.

قۇپقۇرۇق سۈپ. ئىچىدە ياكى ئۈستىدە ھېچنېمە يوق: ئۆي قۇپقۇرۇق، ئوچاقنىڭ كۈلى توزۇغان، بىر بۇلۇڭدا چۈۋۈلغان بۇرا پارچىلىرى چېچىلىپ ياتاتتى.

قۇپقۇرۇقلۇق ئى. قۇپقۇرۇق ھالەت: ئۇنىڭ ھۆركىرەپ يىغلىغان ئاۋازىدىنمۇ ئاشۇ چاغدىكىدەك بىر قۇپقۇرۇقلۇق، بوشلۇقنى سېزىپ يەتتىم.

قۇت ئى. كونا. بەخت، تەلەي؛ بايلىق: ـــ ھە، كاتتا كىشىنىڭ تويى ئىكەن، تەڭرى قۇت بەرگەي، ـــ دېدى باربىتچى ئايال.

قۇتا ئى. ئىچىگە بىرنەرسە قاچىلاش ئۈچۈن قەلەي، تۆمۈر، ئەينەك، سولياۋ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن ئىشلىنىدىغان قاچا: تاماكا قۇتىسى. دورا قۇتىسى.

قۇتاتماق پ ① «قۇتىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغرى بۇنى بىزگە قۇتاتمايدۇ. ② بەخت ـ تەلەي ئاتا قىلماق، بەختلىك بولماق: ـــ ئوردۇ سىزگە قۇتاتقاي، سىز بۇدۇنغا قۇتاتقايسىز، ـــ دېدى ئانا سۇتۇققا قاراپ.

قۇتبەگ ئى [قۇت + بەگ] <تارىخ> قەدىمكى ئۇيغۇر خانلىقىدا تەسىس قىلىنغان ۋەزىرگە تەڭ ئەمەل ۋە شۇ ئەمەلگە ئېرىشكەن كىشى: ئوڭ قول ۋە سول قول قۇتبەگلەر تەخىرقۇتنىڭ دۆلەتنى ئىدارە قىلىش ئىشلىرىغا ياردەم قىلىدۇ.

قۇتچىلىق ئى. قۇت، بەخت ـ تەلىيى كۆپ، بايلىقى مول بولغان ھالەت.

قۇتراتقۇ ① ئى. قۇتراتقۇلۇق قىلىدىغان كىشى: قۇتراتقۇلارنى جازالىماق. ② سۈپ. قۇتراتىش رولىنى ئويناىدىغان، قۇتراتقۇلۇق قىلىدىغان: بۇگۈن شەھەردە ھۆكۈمەتنى ھاقارەتلىگۈچى قۇتراتقۇ ۋەرەقىلەر چاپلاندى.

قۇتراتقۇچى ئى. باشقىلارنى قۇتراتىدىغان، كىشىلەر ئارىسىدا قۇتراتقۇلۇق قىلغان ئادەم: ـــ بۇ ۋەقەنىڭ جەزمەن قۇتراتقۇچىلىرىنى تېپىش كېرەك، ـــ دېدى ساقچى باشلىقى.

قۇتراتقۇلۇق ئى. كىشىلەرنى قۇتراتىش ۋە شۇ ئارقىلىق نىشانلىغان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى قىلىشقا ئۇندەش ئىشى: قۇتراتقۇلۇق قىلماق.

قۇتراتماق «قۇتىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گومىندانچى ھۆكۈمىتى ئوسمانىنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىگە قارشى قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتتى.

قۇتراشماق «قۇتىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: ئۇلار قۇتراشقان ھالدا بەش ـ ئالتە تاغارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىپ تۆكتى ـ دە، ئوت ياقتى.

قۇترىماق پ ① قالايمىقانلىشىپ ھەر تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرماق، جىددىي ھەرىكەت قىلماق: قورققان جانىۋارلار ھەر تەرەپكە قۇتۇرىدى. ② سەلب. بىرەر يامان مەقسەت بىلەن ھەرىكەت قىلماق؛ ھەرىكەت ئېلىپ بارماق: ئۆز يېقىنلىرىدىن بولغان سەيپۇڭ توختىنىڭ نىيىتىنى بۇزۇپ، گاھ ئوچۇق، گاھ يوشۇرۇن قۇتراپ يۈرگەنلىكى تۆمۈرگە مەلۇم ئىدى. ③ ھەرىكەتكە كەلمەك، چىقماق؛ قاپلىماق، باسماق: مەن غۇلجىغا كىرگەندە قارا بوران قۇتۇرىدى.

قۇتقۇزماق پ. كۆڭۈلسىز، ئېغىر، خەۋپلىك بىرەر ئەھۋال، ئىش ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن ساقلىماق، ئازاد، خالاس قىلماق: خەۋپتىن قۇتقۇزماق. ئۆلۈمدىن قۇتقۇزماق.

قۇتقۇزۇش ① «قۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: دوستۇمنى قۇتقۇزۇش يولىدا تىرىشتىم. ② ئى. ئىقتىسادىي ئەھۋالى قېيىن، ناچار بولغان بىر كىم ياكى بىرەر ئورۇنغا بېرىلگەن ياردەم: قۇتقۇزۇش بەرمەك، قۇتقۇزۇش ئالماق.

قۇتقۇزۇشماق «قۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: دوختۇرلار ۋە سېستىرالار جەڭ مەيدانىغا تېزدىن يېتىپ بېرىپ يارىدارلارنى قۇتقۇزۇشتى.

قۇتقۇزۇلماق «قۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جىددىي داۋالاش داۋامىدا ئۇنىڭ ھاياتى خەۋپتىن قۇتقۇزۇلدى.

قۇتلاشماق «قۇتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى.

قۇتلانماق «قۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەن شان ـ شەرەپ مۇنبەرلىرىدە قۇتلانغىنىمدا، چىن دىلىدىن غەرەزسىز ئالقىش ياغدۇرغان ئاشۇ جاپاكەش ئىنسانىنى ئۇلۇغ دەيمەن.

قۇتلۇق ① سۈپ. تەلەي، ئامەت ياكى بايلىق، بەرىكەت كەلتۈرىدىغان؛ بەختلىك: قۇتلۇق كۈنلەر. قۇتلۇق ئىشلار. ② سۈپ. مۇقەددەس، خاسىيەتلىك: قۇتلۇق جاي. قۇتلۇق نام. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇتلۇقگۈل ئى [قۇتلۇق + گۈل] <بوت> مازارىيون ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. گۈلى سېرىق، كۆپىنچە توپلىشىپ شار شەكلىگە كېلىدۇ، باش باھاردا ئېچىلىدۇ، گۈل تاجى بولمايدۇ، ئادەتتە تىكىپ ئۆستۈرۈلۈپ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. پۇتۇن تۈپى دورا قىلىنىدۇ. قوۋزاق تالاسى قەغەزچىلىكىنىڭ ياخشى ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

قۇتلۇقلاشماق «قۇتلۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى.

قۇتلۇقلانماق «قۇتلۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەمۇرچىلىق بولغان يىل ھەرخىل شەكىللەر بىلەن قۇتلۇقلانماقتا ئىدى.

قۇتلۇقلىماق پ. قۇتلۇق بولۇشىنى تىلىمەك، قۇتلۇق بولسۇن دېمەك، مۇبارەكلىمەك: غەلىبىنى قۇتلۇقلىماق.

قۇتلىماق پ. بىر كىمگە ئۆزىنىڭ ياخشى تىلەك، ئىستەكلىرىنى بىلدۈرمەك؛ ئۇنى تەبرىكلىمەك، مۇبارەكلىمەك: ھېيتىنى قۇتلىماق.

قۇتۇپ ئى [ئە] ① <جۇغ> يەرنىڭ تەخمىنىي ئايلىنىش ئوقى بىلەن يەر سىرتى كېسىشكەن ئىككى نۇقتىدىن ھەربىرى: جەنۇبىي قۇتۇپ. شىمالىي قۇتۇپ. ② <جۇغ> شۇ نۇقتىلار ئەتراپىدىكى جايلار، يەنى قۇتۇپ چەمبىرى ئىچىدىكى رايونلار. ئۇنىڭ ئايلىق ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃

بولىدۇ. ③ <فىز> ئېلېكتىر زەنجىرى يېكى ماگنىتنىڭ قارىمۇقارشى ئىككى تەرىپى. ④ كۆچمە. بىر - بىرىگە مۇتلەق زىت، قارىمۇقارشى بولغان ئىككى خىل نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلادىن بىرى؛ قارىمۇ قارشى تەرەپلەر: ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنۈ-مەك.

قۇتۇپچانلىق ئى <بىئول> ئۆسۈملۈك يېكى ھايۋانات تېنىنىڭ ئانا تېنىدىن ئايرىلغان قىسمىنىڭ ئىككى ئۇچىنىڭ فىزىيولوگىيەلىك خۇسۇسىيىتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىق ھادىسىسى.

قۇتۇپسىز سۈپ. قۇتۇپى يوق، قۇتۇپلارغا بۆلۈنمىگەن: قۇتۇپسىز باغ.

قۇتۇپلاندۇرماق «قۇتۇپلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇتۇپلاندۇرۇشماق «قۇتۇپلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇتۇپلاندۇرۇلماق «قۇتۇپلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇتۇپلانماق پ. قۇتۇپ شەكىللەنمەك، قۇتۇپلارغا بۆلۈنۈ-مەك: تۇران، ھىندىستان، ئىران، يۇنان، ئىراق قاتارلىق ئەللەر بىلەن قۇتۇپلانغان مەزكۇر مەدەنىيەت بەلباغلىرىدىن تارىختا مىسلى كۆرۈل-مىگەن قېرىنداشلىقنى، ئىلغارلىقنى ۋە بىر - بىرىگە بولغان ساپ پەرۋىشكارلىقنى تونۇپ يېتىش تەس ئەمەس.

قۇتۇپلۇق سۈپ. قۇتۇپى بار، قۇتۇپلارغا بۆلۈنگەن: قۇتۇپلۇق بىرىكمىلەر. ئوچ قۇتۇپلۇق خىرۇستال لامپا.

قۇتۇپلىنىش ئى <فىز> باتارىيە ۋە ئېلېكتىرولىز لاش قۇرۇلمىسىنىڭ قۇتۇپ تاختىسىدىكى گازنىڭ توك تەسىرى بىلەن ئۇنىڭ يۈزىنى قاپلىۋېلىپ، توكنىڭ نورمال ئۆتۈشىگە توسالغۇ بولۇش ھادىسىسى.

قۇتۇپىيولتۇز ئى [قۇتۇپ + يولتۇز] <ئاستر> يەرنىڭ شىمالىي قۇتۇپىغا ئەڭ يېقىن يورۇق يولتۇز.

قۇتۇلدۇرماق «قۇتۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جانىنى قۇتۇلدۇرماق.

قۇتۇلدۇرۇلماق «قۇتۇلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرىخان قۇتۇلدۇرۇلدى، ئەمما توختى بوۋاي نوم زىندانىغا ئېلىپ كېتىلگەنىدى.

قۇتۇلغۇسىز سۈپ. قۇتۇلغىلى بولمايدىغان: قۇتۇلغۇسىز دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا بولماق.

قۇتۇلماق پ ① بىرەر كۆڭۈلسىز ئەھۋال، ھالەت، ئىش - ھادىسە، ۋەقە قاتارلىقلاردىن خالىي، ئازاد، خالاس بولماق؛ يامان كىشى، نەرسە ۋە باشقىلاردىن ساقلانماق: ئۆلۈمدىن قۇتۇلماق. سولاقتىن قۇتۇلماق. جازادىن قۇتۇلماق. ② تاشلاپ، تەرك ئېتىپ، ۋاز كېچىپ خالاس بولماق: قېچىپ قۇتۇلماق. ③ زىممىسىدىكى ئىش، مەجبۇرىيەت، بۇرچ، قەرز ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئادا قىلىپ ياكى بىرەر ئامال قىلىپ خالاس بولماق؛ بوشماق: قەرزدىن قۇتۇلماق.

قۇتۇلۇشماق «قۇتۇلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىر مۇھاسىرىدىن قۇتۇلۇشتى.

قۇتىچە ئى. كىچىك قۇتا.

قۇتىماق پ. ئاخىرغىچە شۇ كىشىنىڭ بولۇپ قالماق؛ ئۇزۇنغىچە ئەسقاتماق: ــ ئېلىك، سىزگە قۇتاپ قالسۇن، ــ شۇنداق قىلىپ ئاخىر مەن كالىنى سېتىۋالدىم.

قۇچاق ① ئى. ئادەم گەۋدىسىنىڭ ئىككى قولىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان باغىر قىسمى؛ ئىككى قولنى يايغاندا بىر قولنىڭ ئۇچىدىن يەنە بىر قولنىڭ ئۇچىغىچە بولغان ئارىلىق: قۇچاق ئاچماق. قۇچىقىغا ئالماق. ② ئى. كۆچمە. قويۇن، باغىر: ئەتىنىڭ قۇچىقى. يۇرتنىڭ قۇچىقى. ③ مىق. قۇچاقلاپ ئېلىپ كۆتۈرگەن نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قۇچاق ئوتۇن.

قۇچاق - قۇچاق بىرقانچە قۇچاق كېلىدىغان؛ ناھايىتى كۆپ، جىق: ئۇنىڭغا سوۋغا قىلىنغان قۇچاق - قۇچاق گۈللەر سەھنىنى بىر ئالغاندى.

قۇچاقلاتماق «قۇچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇچاقلاشما سۈپ. قۇچاقلاشقان ھالدىكى، قۇچاقلىشىپ، ئارىلىشىپ كەتكەن: قۇچاقلاشما جەڭ.

قۇچاقلاشماق «قۇچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

قۇچاقلانماق «قۇچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇچاقلىماق پ. قۇچاق ئارىسىغا، قۇچىقىغا ئېلىپ باغرىغا تارتماق؛ باغرىغا باسماق: بالىنى قۇچاقلىماق.

قۇچتۇرماق «قۇچماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇچماق پ ① قۇچاق ئارىسىغا ئېلىپ، باغرىغا، كۆكرەكىگە باسماق؛ قۇچاقلىماق: بېلىدىن قۇچماق. ② كۆچمە. ئوراپ ئالماق، قاپلىماق؛ بىر ئالماق: بولغاچ ئۇلار ئۇستازىم مېنىڭ، مەدھىيەلەيدۇ كوي - سازىم مېنىڭ. پەخىرلەنسەم ئۇلاردىن ھەر چاغ، كۆكنى قۇچار ئاۋازىم مېنىڭ. ③ كۆچمە. قولغا كەلتۈرمەك، ئېرىشمەك، قازانماق، ئىگە بولماق: زەپەر قۇچماق. غەلىبە قۇچماق.

قۇدا ئى. كۈيئوغۇل ۋە كېلىننىڭ ئاتا - ئانىلىرى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن): ئەر قۇدا. چىشى قۇدا. قۇدا بولۇشماق. قۇدا چۈشمەك.

قۇدا - باجا قۇدا ۋە قۇدا تەرەپنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قۇدا - باجىلىق قۇدا - باجىلارنىڭ ئۆزئارا قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى: قۇدا - باجىلىق قىلىشماق.

قۇددۇس [ئە] ① سۈپ. مۇقەددەس. ② ئى. ئىسرائىلىيەنىڭ پايتەختى. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇدرەت ئى [ئە] ① خۇدانىڭ ھەرقانداق نەرسىگە، ھادىسىگە قادىر بولغان كۈچى؛ ئىلاھىي كۈچ: خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن. ② كۈچ - قۇۋۋەت، مادار: قۇدرەت تاپماق. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇدرەتسىز سۈپ. قۇدرىتى يوق، قۇدرەتلىك ئەمەس؛ ئاجىز: قۇدرەتسىز ئادەم.

قۇدرەتسىزلىك ئى. قۇدرىتى يوقلۇق، ئاجىزلىق.

قۇدرەتلەنمەك پ. قۇدرەتكە ئىگە بولماق، قۇدرەت تاپماق، كۈچەيمەك: ئۇيغۇرلارنىڭ ئاۋارلار بىلەن توختىمايى ئۇرۇشۇپ تۇرۇشى 430 - يىللىرى ئاۋارلار تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان كۈك تۈركلەرنىڭ

قەدەممۇقەدەم قۇدرەتلىنىپ، ئاۋارلار ئۇستىدىن غەلىبە قىلىپ، ئۇلۇغ كۆك تۇرك خانلىقىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشىگە ئاساس سېلىپ بەردى.

قۇدرەتلىك سۈپ. قۇدرەت تاپقان؛ كۈچلۈك: قۇدرەتلىك دۆلەت.

قۇدۇق ئى ① سۇ ئېلىش مەقسىتىدە قېزىلغان تېرەن، چوڭقۇرلۇق: قۇدۇق سۇيى. ② يەر ئاستى گازى، نېفىت ۋە كان مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى ئېلىش ياكى يەر، تۆپراقنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن قېزىلغان ناھايىتى تېرەن ئورا: نېفىت قۇدۇقى.

قۇدۇچلىق ئى. قۇدۇقچى مۇناسىۋىتى، قۇدۇقدارچىلىق: قۇدۇقچىلىق قىلماق.

قۇدۇقدارچىلىق ئى. قۇدا بولۇشۇش، قۇدۇچىلىق، قۇدىلىق: ئانا بۇ يېڭى قۇدۇقدارچىلىق ئۈستىدە قىزى بىلەن ئوچۇق سۆزلەشمەكچى بولدى.

قۇدۇقۇي ئى. ئايال قۇدا.

قۇدىلاشماق پ. قۇدىلىق مۇناسىۋىتى ئورناتماق، قۇدا بولماق: مامۇت سەمەر بىلەن قۇدىلاشتى.

قۇدىلىق ① ئى. قۇدىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت: قۇدىلىق ئورناتماق. ② سۈپ. قۇدىلار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان: قۇدىلىق مۇناسىۋەت.

قۇر I ① سۈپ. يېپىسى قىلىپ ئېشىلگەن؛ يېپىسى، ياپىلاق: قۇر ئارغامچا. قۇر بەلباغ. ② ئى. يېپىسى قىلىپ ئېشىلگەن يۈك ئارغامچا.

قۇر II ① ئى. قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن خەتنىڭ ھەربىر رەت تەرتىپى: بەتنىڭ قۇرى. ② ئى. يەرگە تېرىلغان، تىكىلگەن ئۈسۈملۈكنىڭ ھەربىر قاتارى، رېتى: كېۋەزنىڭ قۇرى. ③ مىق («بىر» سۆزى بىلەن بىللە كېلىپ) قېتىم، نۆۋەت، مەرتىۋە: بىر قۇر ئايلانماق. ④ مىق. يۇرۇش، پار (كېيىم ـ كېچەك ھەققىدە): بىرقۇر يېڭى كېيىم. ⑤ مىق. قۇرى بار نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ كىتابنىڭ بىر بېتىگە 30 قۇر خەت پاتىدۇ.

قۇر III ئى <زوئول> توخۇ ئائىلىسىدىكى ئورماندا ياشايدىغان، ئوۋ قىلىنىدىغان بىر خىل قۇش.

قۇراتماق «قۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇراشتۇرغۇزماق «قۇراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇراشتۇرما سۈپ. قۇراشتۇرۇش ئاساسىدا ياسالغان، قۇراشتۇرۇلغان: قۇراشتۇرما ئۆي.

قۇراشتۇرماق پ ① پارچە ـ پارچە نەرسىلەرنى جايى ـ جايىغا ئەكېلىپ ياسىماق، بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلماق: ماشىنا قۇراشتۇرماق. ② مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنى بىر يەرگە يىغىپ بىر سىستېمىغا كىرگۈزمەك: ھېكايە قۇراشتۇرماق.

قۇراشتۇرۇشماق «قۇراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇراشتۇرۇلما سۈپ. قۇراشتۇرۇلغان، قۇراشتۇرۇلىدىغان: قۇراشتۇرۇلما سىغىم.

قۇراشتۇرۇلماق «قۇراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇراشتۇرۇلغان ئاپتوموبىل. قۇراشتۇرۇلغان ئاپپارات.

قۇراشما ئى. قۇرۇلما، توقۇلما: ئۆسمىسمان قۇراشما.

قۇراق I سۈپ. قۇراشتۇرۇلغان: قۇراق چاپان. قۇراق كۆرپە.

قۇراق II ئى. دىيال. قىياقنىڭ قۇرۇقلۇقتا ئۆسىدىغان بىر تۈرى.

قۇراقچى ئى. پارچە ـ پۈرات نەرسىلەرنى يىغىپ قۇراشتۇرغۇچى.

قۇراقلانماق «قۇراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دېۋالتىنىڭ ئۈچىسىدا ھەر خىل لاتىلار بىلەن قۇراقلىنىپ تىكىلىپ، ئۇزۇن يىل كىيىلگەن، ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرى يىرتىلغان، ئىنتايىن كىرلىشىپ كەتكەن جەندە بار ئىدى.

قۇراقلىماق پ. پارچە ـ پۈرات نەرسىلەرنى يىغىپ قۇراشتۇرماق.

قۇرام ① ئى. ئۆمۈرنىڭ مەلۇم مەزگىلىگە قارىتىلغان مۆلچەر: قۇرامغا يەتمەك. ② رەۋ. يېشىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە، ياشقا قاراپ: ئىككىيلەن سالام ـ تەزىم قىلىشىپ، قۇرام ئۇلتۇرۇشتى.

قۇراملىق سۈپ. تەڭ ياشتىكى، دېمەتلىك: ئاكام قۇراملىق بىر ئادەم ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

قۇرئان ئى [ئە] <دىن> ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى.

قۇرئە ئى [ئە] ← **پال**: قۇرئە باقماق. قۇرئە سالماق.

قۇرئەنداز ئى [ئە + ب] ← **پالچى**: ئوردا قۇرئەندازى.

قۇرب ئى [ئە] كۈچ، قۇۋۋەت، مادار، قۇدرەت: قۇربى يەتمەك.

قۇربان ئى [ئە] ① بىرەر ياخشى ئىش، ياخشى مەقسەت يولىدا ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلغان، جان پىدا قىلغان كىشى: قۇربان بولماق. ئۇزىنى قۇربان قىلماق. ② كۆچمە. تەبىئىي ئاپەت، پالاكەت، كۆڭۈلسىز ئىش، ھادىسە قاتارلىقلار تۈپەيلى ھالاك بولغان ياكى زور زىيانغا ئۇچرىغان كىشى: جاھالەت قۇربانى. ③ بىرەر مەقسەتكە ئېرىشىش يولىدا تارتقان زىيان ـ زەخمەت، بەدەل، تالاپەت: قۇربان بەرمەك. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇربان ھېيت <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ ھەجرىيە ھېسابىدا 12 ـ ئايىنىڭ، يەنى زۇلھەججەنىڭ 10 ـ كۈنىدىن باشلاپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكۈزىدىغان دىنىي بايرىمى.

قۇربانسىز رەۋ. قۇربان بەرمەي ياكى قۇربان قىلماي تۇرۇپ: كۆرەش قۇربانسىز بولمايدۇ.

قۇربانلىق ① ئى <دىن> قۇربان ھېيتتا خۇدا يولىدا، گۆشى ھالال بولغان ئۆي ھايۋىنىنى سويۇش: قۇربانلىق قىلماق. ② سۈپ. قۇربان قىلىشقا، قۇربان ھېيتقا ئاتاپ سويۇلغان ياكى سويۇلىدىغان: قۇربانلىق قوي. ③ ئى. كۆچمە. باشقا بىركىم، بىر تەرەپنىڭ ئىشى، مەقسىتى ئۈچۈن پۈتۈنلەي ئورۇنسىز، بىھۇدە تارتىلغان زور بەدەل، زىيان: سەن پۈتۈنلەي ئورۇنسىز قۇربانلىققا ئايلىنىپ كەتتىڭ، سەن بۇنى تا ئۆلگۈچە چۈشەنمىدىڭ.

قۇربەت ئى ← **قۇرب**.

قۇربېشى ئى [قۇر + باش + ى] تارس ← **مىڭبېشى**: قۇربېشى بولماق.

قۇربىگى ئى [قۇر + بەگ + ى] تارس. يەرلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوراللىق كۈچلىرى باشلىقى.

قۇرت ئى <زوئول> ① ھاشارات ۋە شۇ خىلدىكى كىچىك ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار: كۆك قۇرت. ② بەزى ھاشاراتلار ۋە ئۆششاق ئورگانىزملار نامى تەركىبىدە كېلىدۇ. مەسىلەن،

ئېشەك قۇرتى، شاللىق قۇرت دېگەنگە ئوخشاش. ③ بەزى ھاشاراتلارنىڭ تۇخۇمىدىن بارلىققا كېلىدىغان دەسلەپكى ھالىتى: ئالما قۇرتى. قۇرت چۈشمەك.

قۇرتقا ئى. دېيال. ئانىسىنىڭ ئانىسى، مومىسى.

قۇرت ـ قوڭغۇز قۇرت، قوڭغۇز ۋە شۇ خىلدىكى ھاشاراتلار: بۇ ئادەمنىڭ ئاۋازى ئەمەس، قۇرت ـ قوڭغۇز ياكى ئۇچار قۇشنىڭ نالىسىمۇ ئەمەس ئىدى.

قۇرت ـ قۇمۇرلۇق دېيال. قۇرت ـ قوڭغۇز.

قۇرتلاتماق «قۇرتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇرتلۇق سۈپ. ئىچىدە، تەركىبىدە قۇرتى بار؛ قۇرت باسقان، قۇرتلىغان؛ ئىچىگە قۇرت چۈشكەن، قۇرت يېگەن: قۇرتلۇق سۇ. قۇرتلۇق ئالما.

قۇرتلىماق پ. ئىچىدە، تەركىبىدە قۇرت پەيدا بولماق؛ قۇرت چۈشمەك، قۇرت باسماق: قۇرتلىغان ھەرقانداق نەرسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ.

قۇرتئوت ئى [قۇرت + ئوت] <بىيول> زەمبۇرۇغنىڭ بىر خىلى. تەڭگىچە قاناتلىقلار ئەتراپىدىكى ھاشاراتلارنىڭ لىچىنكىلىرىدا پارازىت ياشايدۇ. زىيانغا ئۇچرىغۇچى لىچىنكا قىش پەسلىدە تۇپراق ئىچىگە كىرىۋېلىپ تەدرىجىي ھالدا زەمبۇرۇغ تۇگۈنچىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. ياز پەسلىدە زەمبۇرۇغ تۇگۈنچىسى ياكى ئۆلۈك قۇرتنىڭ تېنىدىن باكتېرىيەنىڭ كۆپىيىش ئورگىنى ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى قۇرتقا ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇ قۇرتئوت دەپ ئاتالغان. ئادەتتە ئۇ دورا قىلىنىدۇ، قۇۋۋەت تولۇقلاش رولىغا ئىگە.

قۇرچى I ئى. كالىنىڭ چوڭ ئۇچىيى: كالا ئۆلىدۇ قۇرچى ئۇچۇن، ئات ئۆلىدۇ قېزا ئۇچۇن (ماقال).

قۇرچى II ئى. تارس. ئوردا قوروقچىلىرىنىڭ باشلىقى: ئوردىغا كىرىپ بەگ ـ سىپاھلار، قۇرچى، سەۋدەلەرنىڭ رۇخسىتىگە قارىماي، ئىككىنچى قەۋەتتىكى خىلۋەتخانىغا ئوسۇپ كىردى.

قۇرچىلىق ئى. تارس. ئوردا قوروقچىلىرىنىڭ باشلىقلىقى.

قۇرخانا ئى. تارس. مەخسۇس قورال ـ ياراغ قويۇلغان ئۆي، يەر؛ قورال ئىسكىلاتى.

قۇرداش ئى. يېشى تەڭ، تەڭتۇش كىشىلەر: دادام قۇرداشلىرى بىلەن پات ـ پات كۆروشۇپ تۇراتتى. // مەن ئۇنىڭ بىلەن قۇرداش.

قۇرداشلىق ئى. تەڭ ياشلىق، تەڭتۇشلۇق: قۇرداشلىق مۇناسىۋىتى.

قۇرغاق سۈپ ① يامغۇر ـ يېشىنى كەم، يامغۇر ـ يېشىنى ئاز: قۇرغاق رايون. قۇرغاق پەسىل. ② نەملىك، ھۆللۈك دەرىجىسى تۆۋەن: قۇرغاق ھاۋا. قۇرغاق شامال.

قۇرغاقچىلىق ئى ① ئۇزاق ۋاقىت يامغۇر ـ يېشىن بولماي قېلىپ، زىرائەتلەر سۇسىز قالغان قۇرغاق ھالەت: قۇرغاقچىلىق ئاپىتى. ② يېمەك ـ ئىچمىكى، ئىقتىسادى كەمچىل ھالەت، قۇرۇقچىلىق: ئىشلىگەن چىلىق ـ چىلىق، ئىشلىمىگەن قۇرغاق ـ چىلىق (ماقال).

قۇرغاقلاشتۇرماق «قۇرغاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەبرىنى قۇرغاقلاشتۇرماق.

قۇرغاقلاشماق پ. نەملىكى تۇگىمەك، قۇرغاق ھالەتكە كەلمەك: ئۇزۇن مەزگىل يامغۇر ياغمىغانلىقتىن، ئوتلاق قۇرغاقلىشىپ كەتكەنىدى.

قۇرغاقلىق ئى. قۇرغاق ھالەت: ئۆينىڭ قۇرغاقلىقى. يەرنىڭ قۇرغاقلىقى.

قۇرغۇر سۈپ. قۇروپ كەتكۇر.

قۇرغۇزماق «قۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالماسىخان ئۇلار ئۇچۇن كىگىز ئۆي قۇرغۇزۇپ، شۇ ئۆيدە مېھمانلارغا زىياپەت بەردى.

قۇرغۇن ئى [قۇرۇق + ئۇن] زۇۋۇلا قىلىنغان خېمىر ۋە يېيىلغان چۆپ، جىلىت قاتارلىقلارغا سېپىلىدىغان ئۇن: قۇرغۇن سەپمەك. قۇرغۇن قىلماق.

قۇرغۇنلۇق ئى. قۇرغۇن قىلىشقا يەتكۇدەك ئۇن: قۇرغۇنلۇق سورىماق.

قۇرغۇي ئى <زوئول> يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ بىر خىلى. لاچىندىن كىچىكرەك، پەيلىرى كۇل رەڭ، قوڭۇر رەڭلىك، قورسىقى ئاقۇچ، قىزىل قوڭۇر، تۇغرا ئاللىسى بار، پۇتى سېرىق، چىشسى ئەركەكىگە قارىغاندا سەل چوڭ، كىچىك قۇشلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. قولغا ئۆگىتىلگەنلىرى بىلەن كىچىك قۇشلارنى ئوۋلاشقا بولىدۇ.

قۇرغۇيەك ئى. قۇرغۇيغا ئوخشايدىغان جۇغى كىچىك بىر خىل قۇش.

قۇرلانماق ① «قۇرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② قۇر ھالىتىگە كەلمەك، قۇر بولماق؛ تىزىلماق: قۇرلىنىپ تۇرماق.

قۇرلىماق پ. قۇر بويلىماق، قۇرنى ئاساس قىلماق: قۇرلاپ تېرىماق.

قۇرما I سۈپ. توم چۇۋۇق، بادرىلاردىن زەمبىل شەكلىدە توقۇلۇپ لاي بىلەن سۇۋالغان: ئۆي ـ ئىمارەتلەر تولىراقى توقۇلغان قۇرما تام، شۇ سەۋەب، ئولتۇرغىلى بولمايتتى ئەسلا بىخەتەر.

قۇرما II ئى. دېيال. چوڭراق ئۆي شەكلىدىكى كەپە.

قۇرماق پ ① تۇرلۇك ماتېرىياللاردىن ۋە بۆلەكلەردىن يىغىپ ـ توپلاپ، بىرىكتۈرۈپ ياساپ چىقماق، سالماق؛ قۇراشتۇرماق: ئىمارەت قۇرماق. ② يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق، ياراتماق، بىنا قىلماق: تەشكىلات قۇرماق. ③ بىر يەرگە جايلاشتۇرماق، ئورناتماق، تىكلىمەك: دۇكان قۇرماق. قاپقان قۇرماق. ④ تۇزمەك، قىلماق: بەزمە قۇرماق.

قۇرمۇقۇر بىرقۇر ـ بىرقۇردىن، بىر قۇرنمۇ قالدۇرماي.

قۇرۇت ئى. قويى، ئۆچكە ياكى كالا سۈتىنى ئۇيۇتۇپ قۇرۇ ـ تۇش ئارقىلىق ياسىلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك: قۇرۇت يېمەك. قۇرۇت ساتماق.

قۇرۇتچى ئى. قۇرۇت ياسىغۇچى؛ قۇرۇت ساتقۇچى.

قۇرۇتقا ئى <بوت> بەھەمەن ئائىلىسىدىكى پاكار چاتقال. ئېگىزلىكى 10 ـــ 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. يوپۇر ـ مىقى ئۇچلۇق بولۇپ، تاسما ياكى يىڭنە شەكلىدە كېلىدۇ، ئۇچى قاتتىق بولىدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى سۆسۈن قىزىل كېلىدۇ. شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىغا كەڭ تارقالغان.

قۇرۇتماق «قۇرۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۆل كىيىمنى قۇرۇتماق. گۈلە قۇرۇتماق.

قۇرۇتۇشماق «قۇرۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يۇغان كىرلىرىنى ئاپتاپتا قۇرۇتۇشۇپ، ئاندىن كېتىشتى.

قۇرۇتۇلما ئى. قۇرۇتۇلغان شۇ خىل نەرسە: مومام بۇلۇڭغا ئېسىلغان ئادراسمان دېگەن تاغ گىياھى بىلەن شاھى رەيھان دېگەن باغ گىياھىنىڭ قۇرۇتۇلمىسىنى جىنچىراغدەك كېلىدىغان ئىسرىقدانغا تىزدى.

قۇرۇتۇلماق «قۇرۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوغۇن پىشقان ھامان ئوردىغا توشۇلۇپ تۇرۇلاتتى ۋە ئوردا ئۇچۇن قاق قۇرۇتۇلاتتى.

قۇرۇشماق «قۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار باداشقان قۇرۇشۇپ ئولتۇردى.

قۇرۇق ① سۇپ. سۇيى، نېمى تۇگىگەن، قۇرۇغان، ھۆلنىڭ ئەكسى: قۇرۇق ئوتۇن. ② رەۋ. كۆچمە. باشقا نەرسە ئارىلاشتۇرۇلمىغان ياكى ئارىلاشتۇرمايدىغان: يالغۇز: نانىنى قۇرۇق يېمەك. ③ سۇپ. كۆچمە. ئىچىدە ھېچنېمە يوق، ئىچى بوش: قۇرۇق قوتا. قۇرۇق ھارۋا. قۇرۇق سېۋەت. * قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرماس (ماقال). ④ رەۋ. يېپ ـ ئىچمەي، مېھمان بولمايدىغان: ـــ رەنجىشمىسىلە، قۇرۇقلا قايتىشتىلا، بەك سەت بولدى، ـــ دېدى ئۇ بىرنى ئۇزىتىپ چىقىپ. ⑤ رەۋ. نەتىجىسىز، بىكارغا، بىھۇدە: قۇرۇق قالماق. ⑥ سۇپ. ئەمەلىيىتى يوق، سەممىي بولمىغان، باشقىلارنى ئالدايدىغان، يالغان، ساختا: قۇرۇق ۋەدە بەرمەك. ⑦ سۇپ. ھېچبىر رولى، ئەھمىيىتى يوق؛ رولى، ئەھمىيىتى قالمىغان: قۇرۇق گەپ. قۇرۇق پاراڭ. ⑧ رەۋ. ھېچبىر ئىش قىلماي، بىكار: قۇرۇق ئولتۇرماق. ⑨ رەۋ. ئورۇنسىز: قۇرۇق گۇمان قىلماق. ⑩ سۇپ. ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسى يوق، ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان، كۆچىدىن قالغان: قۇرۇق نەزەريە. قۇرۇق ئىستەك. ⑪ سۇپ. پەقەت ئېغىزدىلا قىلىنغان، ئېغىز يۇزىدىلا، ئاغزىدىلا دەپ قويۇلغان: قۇرۇق تەكلىپ.

قۇرۇق ئەمچەك سالماق كىشىنى گوللايدىغان، ئەمەلگە ئاشمايدىغان ۋەدىنى بەرمەك؛ گوللىماق.

قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق ① قۇرۇق قول، ھېچ نەرسىسى يوق، ھېچ نەرسە كۆتۈرمەي: ـــ قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق قانداق كېتىمەن؟ ـــ دېدى موللازىيدىن. ② ھېچبىر ئاساسسىز، بىكاردىن ـ بىكار: قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق سۆزلىمەك.

قۇرۇقچىلىق ئى ① ھەممە يەر قۇرۇغان، قۇرۇپ قالغان ياكى قۇرۇپ كېتەي دەپ قالغان ھالەت: دالىلارنى قۇرۇقچىلىق قاپلىماق. ② ئومۇمەن بىرەر ئائىلىدە گۆش ـ ياغ، ئۇن، كۆكتات، يەل ـ يېمىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كۈندىلىك تۇرمۇشقا جىددىي زۆرۈر بولغان نەرسىلەر ئۆكسۈپ قالغان ۋە كەم ياكى يوق بولغان ئەھۋال؛ ئۇزۇكچىلىك: قۇرۇقچىلىق بولماق.

قۇرۇقداتماق «قۇرۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇرۇقداشماق «قۇرۇقدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇرۇقدالماق «قۇرۇقدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يانچۇق قۇرۇقدالماق.

قۇرۇقدىماق پ ① ھۆل بىرنەرسىنىڭ ئورنىغا قۇرۇقنى ئالماشتۇرماق؛ قۇرۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك: بالىنىڭ ئاستىنى قۇرۇقدىماق. ② كۆچمە. ئىچى ياكى ئۇستىدىكى نەرسىلەرنى ئېلىۋېتىپ ياكى يوقىتىپ، بوش، قۇرۇق ھالەتلەرگە كەلتۈرمەك؛ بوشاتماق؛ تۇگەتمەك: ساندۇقنى قۇرۇقدىماق. ③ تۇگىمەك؛ ئۇگۇتسىز بىمەك (تۇگىمەن ھەققىدە): تۇگىمەن قۇرۇقداپ قالدى.

قۇرۇقشىمال ئى. دېيال. دەرەخنىڭ چالا قۇرۇپ قېلىش ھالىتى ياكى قۇرۇق بىلەن ھۆلنىڭ ئارىلىقىدا بولۇپ قېلىشى.

قۇرۇقلۇق I ئى ① قۇرۇق بولغان ھالەت: ھاۋانىڭ قۇرۇقلۇقى. ② سۇسىز، قۇرۇق جاي، يەر: لەھەك دەريانىڭ لېۋىگە كېلىپ، بېشىنى چىقىرىپ تۇرۇپ، ھاتەمنى قۇرۇقلۇققا پۇركۈۋەتتى. ③ <جۇغ> يەر شارىنىڭ دېڭىز ـ ئوكيانىدىن باشقا قىسمى: چوڭ قۇرۇقلۇق. قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى.

قۇرۇقلۇق II سۇپ. قۇرۇپ قويۇلغان، قۇرۇلغان: ئاسماندا تور، يەردە قاپقان قۇرۇقلۇق، مەككار دۇشمەن كەلسە ئەگەر بۇياقتا.

قۇرۇقلىماق پ ← **قۇرۇقدىماق**: كۆلچەك پاكپاكىز قۇرۇقلاپ قويۇلغاندى.

قۇرۇلتاي ئى ① ئۆتمۈشتە موڭغۇل ۋە بەزى تۈركىي خەلقلەردە دۆلەتنىڭ زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان كاتتا يىغىلىشى، چوڭ يىغىن. ② دۆلەتنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئورگانلىرى تەرىپىدىن نەچچە يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان ئومۇمىي چوڭ يىغىن: خەلق قۇرۇلتىيى. قۇرۇلتاي ئاچماق.

قۇرۇلما ① سۇپ. قۇرۇلغان، قۇرۇلىدىغان: قۇرۇلما پولات. ② ئى. ھەرقايسى تەركىبىي قىسىملارنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشى ۋە تەشكىللىنىشى، تۈزۈلمە: ئاتوم قۇرۇلمىسى. ③ ئى <بىن> قۇرۇلۇشلارنىڭ ئېغىرلىق كۈچى ۋە سىرتقى كۈچ چۈشىدىغان قىسمىنىڭ تۈزۈلۈشى: قۇرۇلما بۆلىكى.

قۇرۇلماق «قۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قۇملۇقتا ئالاھىدە دوختۇرخانا قۇرۇلۇپ خەلقنىڭ سالامەتلىكى، بەختى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا باشلاپتۇ.

قۇرۇلمىچىلىق ئى. شەيئىلەرنى قۇرۇلما جەھەتتىن تەھلىل يۈرگۈزۈشنى ئاساسىي ۋاستە قىلغان تەتقىقات ئۇسۇلى: قۇرۇلمىچىلىق نەزەريەسى.

قۇرۇلمىشۇناس ئى. شەيئىلەرنى قۇرۇلما جەھەتتىن تەتقىق قىلىشنى تەتقىقاتنىڭ ئاساسىي ۋاستىسى قىلغۇچى تەتقىقاتچى، ئالىم.

قۇرۇلمىشۇناسلىق ئى. ھادىسە ۋە شەيئىلەرنى پەقەت قۇرۇلما نۇقتىسىدىن تەھلىل ـ تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، قۇرۇلما ھەققىدىكى پەن: قۇرۇلمىشۇناسلىق نەزەريەسى.

قۇرۇلمىلىق سۇپ. قۇرۇلمىغا ئىگە، قۇرۇلمىدىن تەركىب تاپقان: ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىمارەت.

قۇرۇلۇش ئى ① قۇرۇپ چىقىش، قۇرۇش، بىنا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا باغلىق بولغان ئىشلار: قوشۇن قۇرۇلۇشى. ② <بىن> ئۆي سېلىش، يول ياساش، توما ۋە كۆۋرۈك قويۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلار، بىناكارلىق: قۇرۇلۇش ئىشچىسى. قۇرۇلۇش تېخنىكىسى. ③ <بىن> بىناكارلىق ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان جاي ياكى قۇرۇلۇۋاتقان ئوبيېكت: قۇرۇلۇش ئورنى. ④ ئۆي ـ ئىمارەت، بىنا: قۇرۇلۇش پۈتمەك. ⑤ قۇرۇلما: جۇملىنىڭ قۇرۇلۇشى.

قۇرۇلۇشچى ئى. قۇرۇلۇش قىلغۇچى ياكى قۇرۇلۇش

ئىشچىسى: ئۇ پونكىتقا يېتىپ كەلگەندە، قۇرۇلۇشچىلار تېخى ئىشتىن چۈشمىگەنىدى.

قۇرۇم ئى <خىم> پاراشوك ھالەتتىكى قارا رەڭلىك قاتتىق ماددا. كاربون ھىدرىتلار قىزدۇرۇلغاندا پارچىلىنىش ياكى تولۇق كۆيۈپ بولالماسلىق نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدۇ. ئاساسلىق تەركىبى كاربون. كۆپىنچە تۈرۈبا، مورا تاملىرىغا يېپىشىۋالىدۇ. كاۋچۇك سانائىتىدە تولدۇرغۇچى ماتېرىيال قىلىنىپ، كاۋچۇكنىڭ قاتتىقلىقى ۋە سۇركىلىشكە چىداملىقلىقىنى ئاشۇرىدۇ.

قۇرۇماق پ ① سۇيى، نېمى قاچماق؛ قۇرۇق ھالەتكە كەلمەك: قۇرغاقچىلىقتىن ئېتىز-ئېرىقلار قۇرۇدى. ② كۆكلەشتىن توختىماق، كۆكلىمەس بولۇپ قالماق، نابۇت بولماق، ئۆلمەك (ئۆسۈملۈكلەر ھەققىدە): زىرائەت قۇرۇپ كەتمەك. ③ پۇتۇنلەي تۈگىمەك؛ يوقالماق: ئۇلارنىڭ ئوق خالتىلىرى قۇرۇپ قېلىۋاتاتتى. ④ پېئىلنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ رايىنىڭ III شەخس بىرلىكىنىڭ قوشۇمچىسى «- سۇن» بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ «تۈگىسۇن، قالسۇن، ئاياغلاشسۇن، يوقال، يوقالسۇن، يىراققا ئاپار!» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئېسىم قۇرۇسۇن. قېرىلىق قۇرۇسۇن.

قۇرۇمداتماق «قۇرۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرخۇننى قۇرۇمداتماق. كاڭنىڭ ئىس يوللىرىنى قۇرۇمداتماق.

قۇرۇمداشماق «قۇرۇمدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇرۇمدالماق «قۇرۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇرۇمدىماق پ. قۇرۇمنى ئېلىۋەتمەك، تازىلىماق: تۇرخۇننى قۇرۇمدىماق.

قۇرۇملۇق سۇپ. قۇرۇمى بار، قۇرۇم باغلىغان، قۇرۇم قاپلىغان: قۇرۇملۇق تۇرخۇن.

قۇرىماق پ. دىيال. ھەر خىل پارچە - پارچە رەخت، رەختتىنىڭ پۈرۈچلىرى ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ، قوشۇپ، بىرەر پۈتۈنلۈك، پۈتۈن نەرسە ھاسىل قىلماق.

قۇز سۇپ. دىيال. تەسكەي.

قۇززات ئى [ئە] تارس. قازىلار، سودىگەرلەر، مەھكىمىدە ھۆكۈم قىلغۇچىلار: ئۆتمۈشتە شەرىئەت ئىشلىرىنى قۇززات، قازى، ئەلەم - مۇپتى قاتارلىقلار. باشقۇراتتى.

قۇزغۇن ئى <زوئول> قاغا تىپىدىكى بىر خىل تاپ قۇشى. تېنى قاغىدىن سەل چوڭ ۋە ھەممە يېرى تۇم قارا كېلىدۇ. ئۆزى بىرەر جانلىقنى ئالالمايدۇ، پەقەت ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈك-لىرى بىلەنلا ئوزۇقلىنىدۇ.

قۇستە ئى [ئە] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. بويى ئېگىز، ئوق يىلتىزى يوغان ۋە سىلىندىر شەكىلىدە، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلىدە. گۈلى نەيچىسىمان، رەڭگى تۈتۈق سۆسۈن ۋە باشسىمان گۈل رېتىدە، ئۇرۇق مېۋىسى يىپسىمان كېلىدۇ. تېبابەت-چىلىكتە يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، تولغاق-قا مەنپەئەت قىلىش رولىغا ئىگە.

قۇستۇرغۇچ سۇپ. يېگەن نەرسىلىرىنى قۇستۇرۇش، ياندۇ-رۇش رولىنى ئويناىدىغان: قۇستۇرغۇچ دورا.

قۇستۇرماق «قۇسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دورىنى قۇستۇرماق.

قۇستۇرۇلماق «قۇستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈلسە، ھەسەل سۇيىگە توغرىغا قوشۇپ ئىچۈرۈلۈپ، ئارقىدىن قۇستۇرۇلىدۇ.

قۇسرۇق ئى ← **قۇسۇر**.

قۇسرۇقسىز سۇپ ← **قۇسۇرسىز**: «ئاۋستىرىيەنىڭ (خەلق ئاۋازى گېزىتى، بۇنىڭ ئىچىدىكى نۇرغۇن ئادەملەر ھازىر ھەرقايسى تۈرۈشلۇق دۆلەتلەرنىڭ ھېچقانداق قۇسرۇقسىز پۇقرالىسى، ئۇلار ھۆكۈمەت، پارلامېنت ھەم داڭلىق بانكا ۋە شىركەت مۇدىرىيەتلىرى ئىچىدە ۋەزىپە ئۆتىمەكتە» دەپ كۆرسەتكەن.

قۇسماق پ ① يېگەن - ئىچكەن نەرسىلىرى قورسىقىدىن يېنىپ كەتمەك، ياندۇرۇپ تاشلىماق، قەي قىلماق: ئۇ ئىككى قېتىم قۇسۇۋەتتى. ② كۆچمە. ئېلىۋالغانلىرىنى ئىلاجسىز قايتۇرماق، قايتۇرۇپ بەرمەك: ئۇ تويمىغۇر مۇناپىق ئاخىر ناتوغرا يوللار بىلەن ئۆزىنىڭ قىلمىشىنىڭ پۇللارنى قۇستى.

قۇسۇر ئى [ئە] كەمچىلىك، نۇقسان، ئەيىب، ئېغىز، ئىللەت: قۇسۇر تاپماق.

قۇسۇرچى ئى. باشقىلارنىڭ ئىش - ھەرىكىتىدىن، گەپ - سۆزىدىن قۇسۇر تېپىپلا يۇرىدىغان كىشى: ئۇ تازىمۇ بىر قۇسۇر-چى نېمىكەن.

قۇسۇرسىز سۇپ. قۇسۇرى، ئەيىبى يوق؛ قۇسۇرى بولمىغان: قۇسۇرسىز ئادەم.

قۇسۇشماق «قۇسماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇسۇق ئى. ئاشقازاندىن يېنىپ كەتكەن، قۇسۇپ تاشلانغان نەرسە؛ قەي: قۇسۇقنى ئادالماق.

قۇش ئى <زوئول> ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ بىر سىنىپى. تېمپېراتۇرىسى تۇراقلىق بولىدۇ. تۇخۇم تۇغۇپ كۆپىيىدۇ. ئېغىزىدا چىشى يوق، پۈتۈن تېنىدە پەي - تۈكلەر ۋە كۆكرىكىدە تۆش ئۆسۈكى بولىدۇ. ئالدى ئايىغى قاناتقا ئۆزگەرگەن، ئارقا ئايىغى بىلەن ماڭىدۇ. قۇشلار ئومۇمەن ئۇچالايدۇ. بەزىلىرىنىڭ قاناتلىرى رودىمېنتلاشقان بولۇپ ئۇچالمايدۇ. قۇشلارنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئاق قۇشقاچ، قارلىغاچ، لاچىن، توخۇ، ئۆردەك، تۆگىقۇشى قاتار-لىقلار قۇش تىپىغا كىرىدۇ.

قۇشبېگى ئى [قۇش + بەگ + ى] تارس. ئوۋغا چىققاندا ئىشلىتىدىغان قارچىغا، بۈركۈت، شۇڭقار، لاچىنلارنى باققۇ-چىلارغا قارىغۇچى ۋە ئۇلارغا نازارەت قىلغۇچى كىشى.

قۇشتەك رەۋ. ناھايىتى يەڭگىل، يېنىك؛ كەيپى جايىدا: بۇگۈن مەن قۇشتەك قوپۇپتىمەن.

قۇشچى ئى. ئوۋ قۇشلىرىنى باقىدىغان ۋە ئوۋ قۇشى بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى.

قۇشچىلىق ئى. ھەر خىل ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش، ئۆستۈ-رۈش، پېتىشتۇرۇش كەسپى، ئىشى: قۇشچىلىق فېرمىسى.

قۇشخانا ئى. قوي، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى بوغۇزلاپ سويۇشقا تەييارلانغان مەخسۇس جاي.

قۇشقاچ ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. بېشى يۇمىلاق،

قۇيرۇقى قىسقا، تۇمشۇقى كونۇس شەكىلدە، بېشىنىڭ چوققىسى بىلەن بوينى زىنگىر رەڭ، دۇمبىسى قوڭۇر ۋە ئۇستىدە قارا قوڭۇر ئارىلاش كەلگەن سېپكۇنلىرى بولىدۇ. قۇيرۇقى توق قوڭۇر، قىسقا ھەم كېچىك كېلىدۇ. ئۇزاققا ئۇچالمايدۇ، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. دان ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

قۇشقاچتىل ئى [قۇشقاچ + تىل] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى كىچىك، ھال رەڭ. ئۇرۇق مېۋىسى ئۇچ قىرلىق، رەڭگى قارا. يەر ئۈستى قىسمى دورا بولىدۇ، ھۆل ئىسسىقنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە.

قۇشقونماس ئى [قۇش + قونماس] <بوت> غول، يوپۇرماقلىرىدا ئۆتكۈر تىكەنلىرى بار ۋە قۇشلارنىڭ قونۇشىغا قولايسىز بولغان ئۆسۈملۈكلەر.

قۇشقۇن ئى. ئېگەر، چوم، ئۇچۇلۇقلارنىڭ ئالدى تەرەپكە كېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلاغنىڭ قۇيرۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ تارتىپ قويۇلىدىغان تاسما، ئۇلاڭ.

قۇشقۇنغا ئولتۇرماق ئىش ـ ھەربىكەتكە ۋەدە بېرىپ قويۇپ كەينىگە يېنىۋالماق.

قۇشلاتماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇشلاشماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قۇشلانماق «قۇشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇشلىماق پ ① ئوۋ قۇشلىرىنى توشقان قاتارلىقلارنى تۇتۇشقا سالماق، ئوۋ قۇشلىرى بىلەن ئوۋ ئوۋلىماق: قارچىغا قۇشلىماق. ② كۆچمە. قۇترىتىپ، كۈشكۈرتۈپ ئەۋەتمەك، يولغا سالماق: رەۋىخان بىر تالاي ۋالاقلىشىپ گۈلقىزنى قۇشلىدى. گۈلسۈمخانمۇ ئۇنىڭغا يان بېسىپ، قىزىنى قايتىشقا قىستىدى. ③ كۆچمە. سەلب. قولغا كەلتۈرمەك، قولغا چۈشۈرمەك؛ ئوينىماق: قىز قۇشلىماق.

قۇشناچ ئى. ئىمام ـ مەزىن، ئاخۇن، مۇللا ۋە شۇنىڭدەك ياشقا چوڭراق بولغان دىنىي زاتلارنىڭ مەزلۇملىرىنى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: قۇشناچمىنىڭ ئېشىنى ئوخشاتقان مۇللىكامنىڭ ئوتيېشى (ماقال).

قۇل ئى ① تارس. ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىدىكى جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە خۇسۇسىي مۈلۈك، مال ـ دۇنيا قاتارىدا ئېلىپ سېتىلغان، تەقدىرى پۈتۈنلەي قۇلدارغا قاراشلىق بولغان، ئۆزى ھېچقانداق ھوقۇق ۋە مال ـ مۈلۈككە ئىگە بولمىغان چاكار: قۇل بازىرى. ② كۆچمە. بىركىمگە، بىرنەرسىگە قاتتىق بېرىلگەن كىشى، ئۇنىڭ پىدائىيسى: خوتۇن كىشى ـ تۆت تامنىڭ قۇلى (ماقال).

قۇلا ① سۇپ. قوڭۇر سېرىق(ئاتنىڭ رەڭگى ھەققىدە): قۇلا ئات. ② ئى. شۇنداق رەڭلىك ئات: نېمىلەرنىدۇر دېدى ئاز ـ تولا، تارتتى تىزگىننىنى ئايلاندى قۇلا.

قۇلاق ئى ① <ئانات> ئاڭلاش ئورگىنى. ② بەزى نەرسىلەرنىڭ ئىلىپ قويۇش، كۆتۈرۈش قاتارلىقلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى: چېلەكنىڭ قۇلىقى. * قازاننىڭ قۇلىقى تۆت (ماقال). ③ بەزى باش كىيىملىرىنىڭ قۇلاقنى يېپىپ تۇرۇش ياكى ئىسسىتىش ئۈچۈن چۇشۇرۇپ قويۇلىدىغان ئۇزۇن قىسمى: ئۇ ئىككى قۇلىقىنى كەينىگە قايرىپ باغلىۋالغان قۇلاقچىسىنى بېشىدىن ئالدى. ④ بەزى مېخانىزم ۋە مۇزىكا ئەسۋابلىرىنىڭ بۇراپ ئىشقا چۇشۇرۇش ياكى سازلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى: دۇتارنىڭ قۇلىقى. ساتارنىڭ قۇلىقى. ⑤ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ دەسلەپكى چىقارغان يوپۇرمىقى، بەرگى ياكى بىخى: كۆممىقوناق مايسىلىرى ئۇچ قۇلاق بولۇپ ئۆستى. ⑥ كۆچمە. تىكتىكچى: بىلال ئەزىزنى ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ: ــ ھازىر گومىندانڭ ساقچى ئورگانلىرى قۇلاقلىرىنى شەھەر، ناھىيە، يېزا ۋە يول بېكەتلىرىگە تېرىقتەك تېرىۋەتتى، ــ دېدى.

قۇلاق ئاغرىتماق ئاۋارە قىلماق، بىزار قىلماق: قۇلاقنى ئاغرىتىدىغان گەپلەر.

قۇلاق كەستى كەپسىزلىك قىلىپ ئىش تېرىپلا يۈرىدىغان، ياماندىن ئىش قىلىدىغان، ناچار بالىلارنى ھاقارەتلەپ ئېيتىلىدىغان ھاقارەت سۆزى : قۇلاق كەستىلەردىن بىرەرى ئىش تېرىپ يۈرمەسۇن يەنە.

قۇلاقنى يوپۇرماق ئاڭلىماسقا، بىلمەسكە سالماق: ــ شەۋكەت، ــ دېدىم مەن سەمىمىي ھالدا، ــ بىز مۇنداق قۇلاقنى يوپۇرۇپ يۈرىۋەرسەك بولمايدۇ.

قۇلىقى دەڭ خەۋەر ئاڭلاشقا، خەۋەردار بولۇشقا تەييار، ناھايىتى سەگەك، ھوشيار: قۇلىقى دەڭ بولماق. * مەيدان تۇتۇشسىز، ھەممىنىڭ قۇلىقى دەڭ.

قۇلىقى قىزىماق يىراقتا بىراۋ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولماق: قۇلىقىم قىزىۋاتىدۇ، كىم گېپىمنى قىلىۋاتىدىكەنە.

قۇلىقى ئۇزۇن خەۋەر ـ ئۇچۇرلارنى تېز ئاڭلىۋالىدىغان: تۇرمىدە ياتقانلارنىڭ قۇلىقى ئۇزۇن بولىدۇ.

قۇلىقى يۇمشاق گەپ ئاڭلايدىغان؛ كىشىنىڭ سۆزىگە، نەسىھىتىگە كىرىدىغان؛ رايىش: ئۇ بالا ئوبدان، قۇلىقى يۇمشاق، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلىدۇ.

قۇلاقباغ ئى [قۇلاق + باغ] ھارۇننىڭ قۇلىقىنى بويۇنتۇرۇققا چاتىدىغان باغ.

قۇلاقچا ئى. كۆرپە، تېرە، رەخت قاتارلىقلاردىن ئىككى تەرەپىگە ئىككى قۇلاق چىقىرىپ تىكىلىدىغان قىشلىق باش كىيىمى.

قۇلاقچۆپ ئى [قۇلاق + چۆپ] ① ئەتلەس دۇكىنىدا تۇرگىنى ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تۇرگىنىڭ ئوڭ بېشىغا ئورنىتىلغان تۇتقۇ. ② گىلەم دۇكىنىدا توغرا ياغاچنى تۇتۇپ تۇرىدىغان ئىككى پاچاقنىڭ ئالدى تەرىپىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان 50 ــ 60 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى چېتىق.

قۇلاقچىچەك ئى [قۇلاق + چىچەك] ئالتۇندىن ياسالغان، ئوتتۇرىسىغا ياقوت، ئىككى تەرىپىگە مەرۋايىتتىن كۆز قويۇلغان چازا. ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قۇلاق ئۇستىدىكى چاچنى قىستۇرغاندا، ياقوت، مەرۋايىت كۆزلۈك گۈللىرى قۇلاق ئۈستىدە گۈل قىسقاندەك كۆرۈنىدۇ.

قۇلاقچىلىق سۇپ. قۇلاقچىسى بار، قۇلاقچا كىيگەن: ئۇلارنىڭ بىرى يېلىك شەپكە، بىرى قۇلاقچىلىق ئىدى.

قۇلاقسىز سۈپ ① قۇلاق ئورنىتىلمىغان؛ ② ئاڭلايدىغان ئادەم يوق: ئەخلەتلەرنى ئېلىۋېتەيلى، مەھەللىمىز پاكىزرەك تۇرسۇن دېگۈچىلەرنىڭ ساداسىرى ئىنكاسسىز، قۇلاقسىز قالماقتا.

قۇلاقلاشماق پ. گەپلەشمەك، سۆزلەشمەك، دېيىشمەك، قۇلىقىغا گەپ قىلماق: مەن ئۇنىڭ بىلەن خېلى بۇرۇنلا قۇلاقلاشقانىدىم.

قۇلاقلاندۇرماق «قۇلاقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خۇا گوفېڭ باشقىلارنى قۇلاقلاندۇرۇپ: «كۆپچىلىك ئولتۇرۇشلار، يىغىننى يەنە داۋاملاشتۇرىمىز» دېدى.

قۇلاقلاندۇرۇشماق «قۇلاقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇلاقلاندۇرۇلماق «قۇلاقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇلاقلانماق پ. ئاڭلىماق، ئىشتىماق؛ خەۋەردار بولماق.

قۇلاقلىق سۈپ. قۇلىقى بار، قۇلاق چىقىرىلغان، قۇلاق ئورنىغا ئىلغان: ئۇ ئۇزىمايلا ئۆيدىن بىر قۇلاقلىق كوردا ئاش كۆتۈرۈپ چىقتى.

قۇلاق ـ مېڭە قۇلاق ۋە مېڭە: قۇلاق ـ مېڭىسىنى يېمەك.

قۇلان ئى < زوئول > ئاتتىن كىچىكرەك، ئېشەكتىن چوڭراق، ئاتقا قارىغاندا كۆپرەك ئېشەككە ئوخشاپ كېتىدىغان ياۋايى ھايۋان؛ ياۋايى قېچىر.

قۇلانلىق سۈپ. قۇلانى بار، قۇلانى بولغان: ـــ ئەي مەلىكەم، ـــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ـــ ھەربىرىمىز ھەربىر تەرەپتىن، ھەربىرىمىز يەر ـ سۇلۇق، قۇللۇق، قۇلانلىق، ھۆكۈمدار، شاھزادىلەر.

قۇلپۇرۇش ئى. تارس. قۇل سانتۇچى كىشى، قۇل سودىگىرى.

قۇلچاق ئى. تارس. كىچىك قۇل.

قۇلچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تۆۋەن، پەس، ئەرزىمەس دەپ ھېسابلاش، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن كۆرۈش؛ قۇللۇق: قۇلچىلىق قىلماق.

قۇلدار ئى. قۇل ئىگىسى.

قۇلدارلىق ① ئى. قۇلغا قارىتا خۇسۇسىي ئىگىدارچىلىق: قەدىمكى زامانلاردا بىرنەچچە كاتتا بايلار بولۇپ، ئۇلار ئارىسىدا قۇلدارلىق خېلى ئەۋج ئالغانىكەن. ② سۈپ. قۇللار كۆچىدىن پايدىلىنىشقا ئاساسلانغان: قۇلدارلىق جەمئىيىتى.

قۇللاپ ئى [پ] ئىشىك ـ دېرىزە، يان ياغاچ چېتىقلارنىڭ ئاجراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئورنىتىلغان چەمبەر.

قۇللارچە رەۋ. قۇللارغا خاس ھالدا، قۇلدەك؛ ناھايىتى ياۋاشلىق بىلەن: قۇللارچە بويسۇنماق.

قۇللاشتۇرماق پ. قۇلغا ئايلاندۇرماق، قۇللارنىڭ ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويماق، قۇل قىلماق.

قۇللۇق ① ئى. قۇل بولغان ھالەت، قۇل بولۇش: قۇللۇقتىن قۇتۇلماق. ② سۈپ. قۇللارغا ئائىت، قۇللارغا خاس: قۇللۇق تۇزۇم. ③ ئى. ئىتائەتمەنلىكنى، مىننەتدارلىقنى ئىپادىلەيدىغان تەكەللۇپ سۆزى: ھېكمەت ئۆزىگە ئۇدۇل قاراپ تۇرغان يىگىتتىن كۆزىنى قاچۇرۇپ: ـــ قۇللۇق، قۇللۇق ئىنىم! ئاغزىڭىزغا شېكەر، ـــ دەپتۇ. ④ ئى. مىننەتدارلىق، رازىلىق: قۇللۇق بىلدۈرمەك. ⑤ ئى. ئىتائەتمەنلىك: قۇللۇق قىلماق.

قۇلماق ئى <بوت> ① ئۇجمە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋە باشقىنى پۇتا ئېچىتىشقا ئىشلەتكەندە، ئاچچىق تەم ۋە خۇشبۇي پۇراق كىرگۈزىدۇ. جۇڭگىي دورىلىرىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئاشقازاننى كۈچەيتىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋە باشقى.

قۇلماقلىق ئى. قۇلماق تېرىغان يەر، جاي.

قۇلۇبناي ئى <بوت> تاغ بۆلجۇرگىنىدىن ئۆزلەشتۇرۇلگەن مېۋىلىك دەرەخ. مېۋىسى يۇمرىق شەكىلدە بولۇپ، چوڭلۇقى گىلاستەك، سىرتقى كۆرۈنۈشى ئۇجمىگە ئوخشايدۇ، يەنى ئۇرۇقلىرى گۆشكە ئارىلاشقان ھالدا پوستى ئىچىدە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، پىشقاندا رەڭگى قىزىرىدۇ، تەمى چۈچۈمەل تاتلىق، سۇلۇق، يۇمشاق، شىرنىلىك، خۇش پۇراقلىق كېلىدۇ. ئەڭ بالدۇر پىشىدۇ.

قۇلۇبنىك ئى [ر] <بوت> ← **قۇلۇبناي**.

قۇلۇپ ئى [ئە] ئىشىك، ساندۇق، تارتما قاتارلىقلارنى ئېتىش، بېكىتىش ئۈچۈن مېتالدىن ئاچقۇچ سېلىپ ئاچىدىغان قىلىپ ياسىلىدىغان بۇيۇم.

قۇلۇپساز ئى. قۇلۇپ، ئاچقۇچ قاتارلىقلارنى ياسايدىغان ئادەم: شۇ چاغدا قۇلۇپسازلار كىرىپ كېلىشتى.

قۇلۇپسازلىق ئى. قۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىش، ياساش ئىشى، كەسپى: ئۇ ھازىرلا چىقىپ قۇلۇپسازلىق گۈرۇپپىسىدىكىلەرگە بۇيرۇق بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

قۇلۇپلاتماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشكىنى قۇلۇپلاتماق.

قۇلۇپلاشماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ياتاقلىرىنىڭ ئىشىكلىرىنى قۇلۇپلاشتى.

قۇلۇپلاقلىق سۈپ. قۇلۇپلاپ ئېتىلگەن، قۇلۇپ سېلىنغان: بۇ چاغدا رەخمەتنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىمۇ قۇلۇپلاقلىق ئىدى. // مەن ئۆيۈمنىڭ قۇلۇپلاقلىق ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

قۇلۇپلانماق «قۇلۇپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇلۇپلۇق سۈپ. قۇلۇپى بار، قۇلۇپ سېلىنغان، قۇلۇپلانغان: ئۇيغۇر قۇلۇپلۇق تۇراتتى.

قۇلۇپلىماق پ ① قۇلۇپ بىلەن ئەتمەك، قۇلۇپ ئېسىپ ياكى قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچىنى بۇراپ ئېچىلماس ھالىتىگە كەلتۈرمەك، ئاچقۇچسىز ئېچىلمايدىغان قىلماق: ئىشكىنى قۇلۇپلىماق. ② كۆچمە. ھېچ نەرسە دېيىلمەيدىغان قىلىپ قويماق، تۇۋاقلىماق: بۇ گەپ ئۇنىڭ ئاغزىنى قۇلۇپلىدى.

قۇلۇله ئى <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان. تېنىنىڭ سىرتىنى كۇنۇسسىمان قاپچۇق ياكى ئۇرچۇقسىمان ۋە ئېللىپس شەكىللىك قاپچۇقلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇستىدە بۇرما شەكىللىك سىزىقلىرى بولىدۇ. ئېتىز قۇلۇلىسى، دېڭىز قۇلۇلىسى قاتارلىق تۈرلىرى بار.

قۇلۇلىخور سۈپ. قۇلۇله يېيىشكە ئادەتلەنگەن، قۇلۇله يەيدىغان: قۇلۇلىخور بېلىق. قۇلۇلىخور قىلىيورغا.

قۇلۇلسسمان سۈپ. شەكلى قۇلۇلىغا ئوخشايدىغان، قۇلۇله شەكىللىك.

قۇلۇن ئى <زوئول> ئاتنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ياكى بىر ياشقا

توشمىغان تايچىقى.

قۇلۇنچاق ئى. كىچىك قۇلۇن، يەنى ئاتنىڭ يېڭى تۇغۇلغان تايچىقى.

قۇلۇنچى ئى <تىب> بوغماق ئۈچەيدە بولىدىغان بىر خىل ئاغرىق، سانجىق.

قۇلۇنلاتماق «قۇلۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇلۇنلۇق سۇپ. قۇلۇنى بار، قۇلۇنلىغان: قۇلۇنلۇق بايتال.

قۇلۇنلىماق پ. بايتال قۇلۇن تۇغماق: تورۇق بايتال قۇلۇنلىغۇچە بەك قىينىلىپ كاردىن چىقىپ كەتتى.

قۇلىقەت ئى [قۇلاق + ئەت] بېلىقنىڭ باش تەرىپىگە، يەنى ساقاقنىڭ تۇۋىگە جايلاشقان بىر جۇپ قانات.

قۇم ① ئى <گېئول> دانىچىلار دىيامېتىرى 0.1 mm ـ 2 mm بولغان، سېمونتلاشمىغان مىنېرال ۋە تاغ جىنىس ئۇۋاقلىرى. ئاساسلىق تەركىبى كۋارتس، دالا ئىشپاتى، چىرىمتال قاتارلىقلاردىن تەشكىللەنگەن. ساپ كۋارتسلىق قۇم ئەينەك خام ئەشياسى ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ: قۇم يىغىلىپ تاش بولماس، قۇل يىغىلىپ باش بولماس (ماقال). ② سۇپ. شۇ خىل شەكىلدىكى؛ ئۇششاق، ئۇۋاق: قۇم شېكەر.

قۇم تەللە گەپدان، تولا گەپ قىلىدىغان، گېپى تولا ئادەم: ـــ بولدى، بولدى، بۇ قۇم تەللىنىڭ گېپىنى ئاڭلاۋېرسەك يامغۇردا قالىمىز، قېنى ماڭايلى، ـــ دېدى سەپەرقۇل.

قۇم توۋرىسى ئۇششاق گەپنى تولا قىلىدىغان، گېپى تۇگىمەيدىغان، قۇمدەك سۆزلەيدىغان ئادەم.

قۇما ئى. دىيال. كەپتەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن چۇڭقۇر ياكى ياغاچتىن ئاراچ ـ ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەك.

قۇماق ① سۇپ. قۇم ئارىلاشقان، قۇمساق: قۇماق توپا. ② ئى. جاراھەت ۋە باش تەمرەتكىسى ئۇستىدىكى كېپەكسىمان قاقاچ.

قۇماقلىق ① ئى. ئارىلاش قۇملۇق، قۇمساقلىق. ② سۇپ. قۇمسىقى بار، قۇماق باسقان.

قۇماي ئى. تاپ يەيدىغان بىرخىل قۇش، «غىلجىر سالۇا»، «تاپ قۇشى»مۇ دەيدۇ.

قۇم ـ بوران قۇم ۋە بوران: كۆچەت تىكىپ، ئورمان بىنا قىلىشقا تىكى مەقسەت، قۇم ـ بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈشتۇر.

قۇمچاق ئى <زوئول> پاقىلار ياكى چاپراقنىڭ بالىسى. قارا رەڭلىك، سوقمچاق شەكىلدە، بېلىنجانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. زابراسى ۋە قۇيرۇقى بولىدۇ. سۇدا ياشايدۇ، قۇيرۇقى بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئارقا، ئالدى ئاياغلىرى چىققاندىن كېيىن قۇيرۇقى بارا ـ بارا قىسقىراپ ھەم يوقىلىپ، ئەڭ ئاخىرىدا پاقا ياكى چاپراقىغا ئايلىنىدۇ.

قۇمداتماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇمداشماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قۇمدالماق «قۇمدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇمدەك سۇپ ① قۇمغا ئوخشاش، ئۇششاق، ئۇۋاق. ② كۆچمە. ناھايىتى جىق، ناھايىتى كۆپ، تولا، نۇرغۇن؛ سانى يوق، ساناقسىز: قۇمدەك گەپ قىلماق. * قۇمدەك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ئوغرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى.

قۇمدىماق پ. قۇمغا سۈركىمەك، بىلىمەك ياكى قۇمنى سۈرتمەك، قۇم بىلەن ئېرتماق: ئۇنىڭ بېشى قۇمداپ قويغان يوغان مىس چۆگۈندەك قىپقىزىل پارقىراپ تۇراتتى.

قۇمساز سۇپ. دىيال. قۇمساق.

قۇمساق سۇپ. دىيال. قۇمساق.

قۇمساق سۇپ. قۇم ئارىلاش، قۇمى بار، قۇمسال: قۇمساق توپا. قۇمساق يەر. // قۇمساقدا ئىرغاڭلاپ ئاران كېتىۋاتقان ئاپتوبۇس ئۇچۇن ئاشۇ يىگىتنىڭ توختىماي قىمىرلاپ تۇرغان قوپال گەۋدىسى بىردىنبىر نىشان ئىدى.

قۇمساڭغۇ سۇپ. قۇم تەركىبى، قۇمى جىقراق: قۇمساڭغۇ يەر.

قۇمسال سۇپ. دىيال. قۇمساق.

قۇمسىرماق پ. قۇم تەلەپ قىلماق، قۇم باغلاش ۋاقتى بولۇپ قالماق (پىچاق چاقلايدىغان چاق ھەققىدە): چاق قۇمسىراپتۇ.

قۇمغان ئى. قۇم كوزا، كومزەك، خۇمرا: ئۇ ئەتراپقا ئالاق ـ جالاق بولۇپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ھېلىقى كاۋىنى يەردىن ئېلىپ قويىنىغا سالدى ـ دە، ئۆسمۇر بايەك يېتىپ قالغان يەرگە كەلدى ۋە كاۋىنى پارچىلاپ ئىككى قىلىپ، ئوتقا قويۇلغان قۇمغانغا سالدى. ئۇزاق ئۆتمەي مەززىلىك كاۋا ئۇمىچى پىشىپ تەييار بولدى.

قۇمقازى ئى [قۇم + قازى] دىيال. گېپى تولا، جىق گەپ قىلىدىغان ئادەم.

قۇمقورتى ئى [قۇم + قورت + ى] <زوئول>بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ بىر سىنىپى. تېنى كانايسىمان، بوغۇملىرى ئېنىق ئەمەس، قىلچىقلىرى يوق، يۇزىدە ئۇزۇنىغا ۋە توغرىسىغا كەتكەن قورۇلمىلىرى بار. ئالدىنقى تەرىپىدە تۇم، ئۇزۇن ـ قىسقا ئايدىغان تۇمشۇقى بولىدۇ. تۇمشۇقىنىڭ كېيىنكى قىسمىدا تۇتقۇچى قوللىرى بولۇپ، ئېچىلغاندا يۇلتۇزغا ئوخشاپ كېتىدۇ. دېڭىز تېگىدىكى قۇم لاتقىلىرىدا ۋە خادا تاشلارنىڭ ئارىسىدا ياشايدۇ.

قۇملاشماق پ. قۇم باسماق، قۇم بىلەن قاپلانماق؛ قۇمغا ئايلانماق: ئېتىزلار قۇملاشماق.

قۇملۇق ① سۇپ. قۇمى بار، قۇم ئارىلاشقان: قۇملۇق تۇپراق. قۇملۇق ساپال. ② ئى. قۇم باسقان، قۇم بىلەن قاپلانغان جاي: تەكلىماكان قۇملۇقى.

قۇملىماق پ ① قۇملۇقلارنى كەزمەك، باسماق، ئاتلىماق. ② كۆچمە، بەك كۆپەيمەك، قۇمدەك كۆپىيىپ كەتمەك، ئىنتايىن ئاۋۇپ كەتمەك: بۇ يەردە ئادەم دېگەن قۇملاپ كېتىپتۇ.

قۇممەت ئى <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر خىلى.

قۇمۇلاڭ ئى. قۇملۇق، قۇمساق يەر، قۇم دۆڭلىرى بىلەن قاپلانغان جاي: مەن كوچىغا چىققاندا يول بويلىرىدىكى قۇمۇلاڭدا ئولتۇرۇشىدىغان پاراڭچى ياشلارمۇ ئۆيلىرىگە تارقاپ، تاغ باغرىدىكى بۇ يېزا راھەت ئۇيقۇسىغا چۆمگەنىدى.

قۇمۇق ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن رۇسىيەنىڭ داغىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ. تىلى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى تۈركىي تىللار ئائىلىسىنىڭ قىپچاق ـ پولوۋ تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. ئۇلار دەسلەپ ئەرەب يېزىقى، ئاندىن لاتىن يېزىقىنى ئىشلەتكەن. 1939 ـ يىلىدىن باشلاپ

رۇس ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى يېزىقنى قوللىنىپ كەلمەكتە.

قۇمىلاق ① ئى. قوي، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ مايىقى: رەختنىڭ ئۈستىدە بولسا قوينىڭ قۇمىلقىدەك يوغانلىقتىكى ئۇششاق تاشلار تۇراتتى. ② سۈپ. قۇمىلاق شەكىلدىكى، شەكلى قۇمىلاققا ئوخشايدىغان: قۇمىلاق تاش.

قۇمىلاقچى ئى ← **پالچى**: قۇمىلاقچى ئالدىدىكى ئۇششاق تاشلارنى بىر يەرگە جەم قىلدى.

قۇمىلاقلاتماق «قۇمىلاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇمىلاقلاشماق «قۇمىلاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمىلۈك دەرىجىسى.

قۇمىلاقلىماق پ ← **مايالقلىماق**: قويلار سۇ ئىچكەندىن كېيىنلا قۇمىلاقلاشقا باشلىدى.

قۇنتلاپ رەۋ. دىيال. ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ.

قۇندۇز ئى ① <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان. چاشقانغا ئوخشايدۇ. ئارقا پۇتىدا ئۈزگۈچىسى بولىدۇ. قۇيرۇقى ياپىلاق، تۈكلىرى ئۇزۇن ھەم قېلىن، دۇمبە تەرىپى قىزغۇچ قوڭۇر، قورسىقى كۈل رەڭ، چىشلىرى ئۆتكۈر كېلىدۇ. دەرەخلەرنى چىشلەپ ئوشتۇيالايدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. دەرەخ قوۋزاقلىرى ۋە نېلۇپەر قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. تېرىسى ئەتىۋار لىق. ئەركەكلىرى قۇندۇز قەھرى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. بۇ تېبابەتچىلىكتە روھلاندۇرغۇچى دورا قىلىنىدۇ. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

قۇندۇزدەك سۈپ. قاپقارا، ئىنتايىن قارا: ئونىڭ قۇندۇزدەك چاچلىرى شامالدا لەرزان يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

قۇندۇزلەش ئى [قۇندۇز + لەش] <بوت> قۇندۇزلەش ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ھاشاراتخور ئۆسۈملۈك. كۆلچەكلەر ياكى سۇلۇق ئېتىزلاردا ئۆسىدۇ، غولى ئىنچىكە ئۇزۇن، گۈلى سېرىق، يوپۇرمىقى يىپسىمان كېلىدۇ. ئۇستۇنكى قىسمىدا ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدىغان خالتىسى بولىدۇ.

قۇندۇزئوت ئى [قۇندۇز + ئوت] <بوت> قۇندۇزئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىز لىكى 50 — 120 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. گۈلى سۇس كۆك، چەكلىك كونۇكسىمان گۈل رېتىدە. مېۋىسى غوزا مېۋە، شەكلى سوقمىچاق. يىلتىزى ۋە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، بەلغەمنى يۇمشىتىش، يۆتەلنى بېسىش، قان توختىتىش ۋە نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش روللىرىغا ئىگە.

قۇنۇن ئى <بوت> رويان ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان، ياماشقۇچى تىكەنلىك چاتقال. غول ـ شاخلىرى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىق يانداۋرۇش، يەل ھەيدەش، باش قېيىپ ئاغرىشنى داۋالاش رولىغا ئىگە، يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكىدىكى باش قېيىشقا ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

قۇۋ I سۈپ. ھىيلە ـ نەيرەڭى تولا، باشقىلارنى گوللاشقا ئۇستا؛ ھىيلىگەر، مەككار، مۇغەمبەر: قۇۋ ئادەم. قۇۋ ئايال. // قىزلار بۇ مەسىلىگە كەلگەندە قۇۋراق كېلىدۇ.

قۇۋ II سۈپ. دىيال. بەك قۇرۇپ كەتكەن، قۇرۇپ چېكىگە يەتكەن، قاقشال.

قۇۋ III ئى. دىيال. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانچ ئى. خۇشاللىق، شادلىق: قۇۋانچ ھېس قىلماق.

قۇۋانچلىق ① سۈپ. كىشىنى خۇشال قىلىدىغان، شادلاندۇرىدىغان؛ كىشىگە خۇشلۇق، خۇشاللىق بەخش ئېتىدىغان؛ خۇش؛ يېقىملىق: قۇۋانچلىق خەۋەر. قۇۋانچلىق چىراي. ② ئى. خۇشاللىق، شادلىق، خۇشلۇق: ـــ ياخشى بولدى، خۇدا بەرگەنىكەنغۇي! ـــ دېدى چال قازاق قۇۋانچلىق بىلەن.

قۇۋاندۇرماق «قۇۋانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇۋانماق پ. شادلانماق، خۇشال بولماق: بىرنەچچە كۈن بويۇڭنى كۆرۈپ قۇۋاندىم، بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

قۇۋ ـ چۇۋ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ خىلمۇخىل ۋاراقسىزلىقى، قىيقاس ـ چۇقان: قۇۋ ـ چۇۋ قىلماق.

قۇۋلاشتۇرماق «قۇۋلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپلىكىمۇ كىشىلەرنى قۇۋلاشتۇرۇپ قويىدۇ، خالاس.

قۇۋلاشماق پ. قۇۋ ھالەتكە كەلمەك؛ قۇۋ، ھىيلىگەر بولۇپ قالماق: قۇۋلىشىپ كەتمەك. * ئۇ ئۆزى كىچىك، گېپى سىلىق بولغىنى بىلەن، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ قۇۋلىشىپ كەتكەن بىرنېمە ئىكەن.

قۇۋلۇق ئى. قۇۋ ئادەمگە خاس ئىش ـ ھەرىكەت؛ مەككارلىق، ھىيلىگەرلىك، ھىيلە: قۇۋلۇق قىلماق.

قۇۋلۇق ـ شۇملۇق قۇۋلۇق ۋە شۇملۇق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئەنۋەر ئىنىڭ ماڭا قانداق قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلارنى ئىشلەتكەنلىكى تېخىمۇ ئايان بولدى.

قۇۋناق سۈپ. شاد ـ خۇرام، خۇرسەن: قۇۋناق ئاۋازلار. * ئاشۇ رەڭگارەڭ مەدەنىيەت بولغاچقىلا دۇنيا مانا شۇنداق قۇۋناق.

قۇۋناقلىق ئى. شاد ـ خۇراملىق، خۇرسەنلىك.

قۇۋۇرماق پ. دىيال. بىلىمەك، سۇركىمەك، غىردىماق.

قۇۋۇۋەت ئى [ئە] ① جانلىق ئورگانىزمنىڭ شۇنىڭدەك ھەرىكەت قىلغۇچى ھەرقانداق جىسىمنىڭ بىرەر جىسمانىي ئىش ياكى ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى؛ كۈچى: بىلەكنىڭ قۇۋۇتى. پۇتنىڭ قۇۋۇتى. ② ئېنېرگىيە: ئېلېكتىر قۇۋۇتى. سۇ قۇۋۇتى. ③ <فىز> جىسىمنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە قىلغان ئىشى. ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسىنىڭ قۇۋۇۋەت بىرلىكى ۋات، كىلوۋات قاتارلىقلار؛ مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەنىڭ قۇۋۇۋەت بىرلىكى سېكۇنت، كىلوگىرام، مېتىر، ئات كۈچى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ④ كۆچمە. ماددىي ئىمكانىيەت، بايلىق، قۇرۇب: ئۇنىڭ توي قىلىشقا قۇۋۇتى يەتمەيتتى. ⑤ كۆچمە. قابىلىيەت، لاياقەت، بىلىم: قەلەم قۇۋۇتى. ⑥ كۆچمە. ئوزۇقلۇق قىممىتى: قۇۋۇتى بار تاماق.

قۇۋۇۋەتسىز سۈپ ① قۇۋۇتى، ماغدۇرى، مادارى يوق؛ كۈچسىز: قۇۋۇۋەتسىز ئادەم. ② قۇۋۇۋەت قىلمايدىغان، قۇۋۇۋەت بەرمەيدىغان، ئوزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەن: قۇۋۇۋەتسىز تاماق.

قۇۋۇۋەتسىزلەندۇرمەك «قۇۋۇۋەتسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قۇۋۇۋەتسىزلەندۇرۇلمەك «قۇۋۇۋەتسىزلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇۋۇۋەتسىزلەنمەك پ. كۈچ ـ قۇۋۇتى ئازلاپ كەتمەك؛

كۆچسىز، دەرمانسىز، ماغدۇرسىز بولۇپ قالماق؛ ماغدۇر-سىزلانماق: ئادەم دېگەن كېسەل بولۇپ ئۆزۈن مەزگىل ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالسا، پۈتۈن بەدىنى قۇۋۋەتسىزلىنىدۇ.

قۇۋۋەتسىزلىك ئى. قۇۋۋەتىنى، ماغدۇرى يوقلۇق؛ كۆچسىزلىك.

قۇۋۋەتشۇناس ئى. ئوزۇقلۇقلارنىڭ قۇۋۋەتىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

قۇۋۋەتشۇناسلىق ئى. ئوزۇقلۇقلارنىڭ ئادەم بەدىنىگە بېرىدىغان قۇۋۋەتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: «ئامېرىكا كىلىنىكا قۇۋۋەتشۇناسلىقى» ژۇرنىلىنىڭ ئەڭ يېڭى سانىدا ئېيتىلىشچە، ياپونىيە شەرقىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى تەتقىقاتچىلار 70 ياشتىن ئاشقان 1003 ياپونىيەلىك ياشانغان كىشى ئوستىدە قەغەز يۇزىدە سوئال، جاۋابلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

قۇۋۋەتلەشمەك «قۇۋۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: لېتىپ زور بىلەن مۇتىلاقارىي ئىككىسى بىر - بىرىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى.

قۇۋۋەتلەندۈرمەك «قۇۋۋەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇرلار بالىنىڭ تېنىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈپ، ئاندىن ئوپېراتسىيە قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردى.

قۇۋۋەتلەنمەك ① «قۇۋۋەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ پىكىر كۆپچىلىك تەرىپىدىن دەرھال قۇۋۋەتلەندى. ② قۇۋۋەتلىنىڭ، كۆچلۈك ھالەتكە كەلمەك؛ قۇۋۋەتلىنىڭ بولماق؛ كۆچلەنمەك: ـــ سەن ئالدىرىما، ئارام ئال، قۇۋۋەتلەن، ـــ دېدى بوۋاي ئۇنىڭغا غەمخورلۇق بىلەن.

قۇۋۋەتلىنىڭ سۈپ ① كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان، كۈچى جىق، ماغدۇرلۇق، كۆچلۈك: قۇۋۋەتلىنىڭ ئادەم بولماق. ② بەدەنگە قۇۋۋەت قىلىدىغان، بەدەننى قۇۋۋەتلەندۈرىدىغان، ئوزۇقلۇق كۈچى زور، ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى: قۇۋۋەتلىنىڭ تاماق. ③ تېز ئۇنۇم بېرىدىغان، ئۇنۇمى يۇقىرى، ئاساس تەركىبى يۇقىرى، كۆچلۈك، ئۇنۇملۇك؛ مۇنبەت: قۇۋۋەتلىنىڭ يەر.

قۇۋۋەتلىگۈچ سۈپ. قۇۋۋەتلەش رولىنى ئويناىدىغان، قۇۋۋەتلەيدىغان: قۇۋۋەتلىگۈچ دورا.

قۇۋۋەتلىمەك پ ① كۈچ - قۇۋۋەت بېغىشلىماق، قۇۋۋەتكە ئىگە قىلماق؛ قۇۋۋەتلەندۈرمەك: بۇ دورا ئادەمنىڭ ئەقلىي ئەمگەك ئىقتىدارىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.② كۆچمە. باشقىلارنىڭ پىكرى، ئىش - ھەرىكىتى، قارىشى قاتارلىقلارغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ مايىللىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، ياقلايدىغانلىقىنى ياكى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەك؛ قوللىماق: قاسىم ئەپەندى مەھمۇت مۇھتىنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلىدى.

قۇيماش ئى ① <ئاستر> سامانيولى سىستېمىسىدىكى تۈرغۇن يۇلتۇزلاردىن بىرى، يەنى كۈن. ئۇ ئوتلۇق گاز شارى بولۇپ، ھەجمى يەر شارىدىن 1 مىليون 300 ھەسسە، ماسسىسى 330 ھەسسە چوڭ. يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى تەخمىنەن 6000℃، ئىچكى قىسمىدىكى تېمپېراتۇرا تەخمىنەن 15 مىليون سېلسىيە گرادۇس كېلىدۇ. ئىچكى قىسمىدا ئاتوم رېئاكسىيەسى ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىپ، زور مىقداردىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسىنى پەيدا قىلىدۇ. قۇياش سىستېمىسىنىڭ مەركىزىدىكى ئاسمان جىسمى بولۇپ، يەر بىلەن بولغان ئارىلىقى 150 مىليون كىلومېتىر كېلىدۇ. يەر شارى ۋە باشقا پىلانېتالار ئۈنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ ھەمدە ئۈنىڭدىن يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىق ئېلىپ تۇرىدۇ. ② كۈن نۇرى، ئاپتاپ ياكى ئاپتاپ چۈشكەن جاي: قۇياش ۋاننىسى. ياز قۇياشىدا قارايماق.

قۇياشسىز سۈپ. قۇياش كۆتۈرۈلمىگەن، كۈن چىقمىغان، قۇياش نۇرى چۈشمىگەن: قۇياشسىز ھەم تۇمانلىق بولسا ئالەم، نېچۈك تاپقاي بېرىپ مەنزىلنى ئادەم.

قۇياشلىق سۈپ. قۇياش چىققان، قۇياش چىقىپ نۇر چاچقان، ھاۋا ئوچۇق، ئاپتاپلىق: قۇياشلىق باھار.

قۇياغ ئى. تارس. قىلىچۇازلىق، نەيزىۋازلىق قىلغاندا ياكى جەڭگە كىرگەندە قارشى تەرەپتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن كىيىلىدىغان جەڭ كىيىملىرىنىڭ بىر خىلى، ساۋۇت دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قۇياغلىق سۈپ. قۇياغى بار، قۇياغ كىيگەن: ئۇ 500 قۇياغلىق چېرىكنى باشلاپ، قوۋۇقتىن ئۆچقاندەك چىقىپ ياۋغا ئېتىلدى.

قۇيۇت ئىم. قوي، ئۆچكە قاتارلىق ھايۋانلارنى قوغلىغۇچىتىش، ھەيدىۋېتىش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان سۆز: قۇيۇت دېمەك.

قۇيدۇرماق «قۇيماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاي قۇيدۇرماق.

قۇيدۇرۇشماق «قۇيدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قۇيدۇرۇلماق «قۇيدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇيرۇق ئى ① كۆپىنچە ھايۋانلاردا تەنىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئومۇرتقا ئۈچىدا بولىدىغان ۋە ئۆزۈنلۇق دەرىجىسى ھەر خىل قىل - تۈكلىرى بولىدىغان ئەزا: ئاتنىڭ قۇيرۇقى، ئېشەكنىڭ قۇيرۇقى. ② قۇشلار گەۋدىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان پەي قىسمى: كەپتەرنىڭ قۇيرۇقى. ③ بەزى قويلارنىڭ كەينى تەرىپىدە سان بىلەن بەل ئوتتۇرىسىدا ئۆسكەن ياغ قىسمى ۋە قوينىنىڭ شۇنداق قىسمىدىن چىققان ياغ: قوينىڭ قۇيرۇقى. ④ ئادەم بەدىنىنىڭ سان بىلەن بەل ئوتتۇرىسىدىكى يۇمشاق ئارقا قىسمى، كاسا: قۇيرۇقىغا ئوكۇل قويماق. ⑤ بەزى نەرسىلەرنىڭ قۇيرۇققا ئوخشايدىغان قىسمى: لەگلەكنىڭ قۇيرۇقى. ⑥ ئايرو-پىلان، كېمە، پويىز ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئارقا قىسمى، ئارقا تەرىپى ياكى باش تەرىپىنىڭ ئەكسى تەرىپىدە بولغان قىسمى: كېمىنىڭ قۇيرۇقى. ⑦ بىركىمنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ ھېچبىر ئايرىلمايدىغان كىشى: مەن نەگىلا بارسام، ئۇ ماڭا قۇيرۇق بولۇپ تەڭ بارىدۇ. ⑧ كۆچمە. سەلب. بىرەر يامان ئىش ياكى ھەرىكەتنىڭ ئەگەشكۈچىسى؛ قالدۇق، گۇماشتا: جىنايەتچىنىڭ قۇيرۇقى. ⑨ كۆچمە. ئاخىرى، كەينى: ھېساباتنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزمەك. ⑩ كۆزنىڭ چېكىگە يېقىن قىسمى، كۆزنىڭ بۇلۇڭى: كۆزنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قارىماق. ⑪ تېپىلگەن خامانىنى شامالغا ئېتىپ سورۇغاندا، شامال ئۈچۈرۈپ كېتەلمەي قالغان يېرىك، دان ئارىلاش قالدۇق چار قىسمى: خامانىنىڭ قۇيرۇقىنى ئايرىماق.

قۇيرۇق تۈتقۇزماسلىق تۈتۈق بەرمەسلىك، تۈيدۇرماسلىق، تۈتۈلۈپ قالماسلىق، چاندۇرماسلىق: يۈسۈپ چوڭ قۇربان ئاقساقالغا قۇيرۇق تۈتقۇزماسلىقنى كۆڭلىگە پۈكتى.

قۇيرۇق شىپاڭلاتماق خۇشامەت قىلماق، ئەركىلىمەك، يېلىنماق: تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا ئۇنى بىرنەچچە دورغا - چاپارمەن قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ كۆتۈۋالدى.

قۇيرۇقىنى تالماق ئۆزىدىن ئۆزى خاپا بولۇپ، رەنجىپ ئاۋارە بولماق: ئۇ ئورۇنسىز خاپا بولۇپ، قۇيرۇقىنى تالاپ يۈرگىنى يۈرگەن.

قۇيرۇقىنى تىكىۋەتمەك بەدەر قاچماق: باندىتلار مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئاللىقاچان قۇيرۇقىنى تىكىۋەتكەنىدى.

قۇيرۇقىنى چىشلىمەك قاتتىق ھەسرەتتە قالماق.

قۇيرۇقىنى قۇم باسماق ئۆلۈپ تۆگىمەك: تۆگە سىيگىچە قۇيرۇقىنى قۇم بېسىپتۇ (ماقال).

قۇيرۇقىنى قىسماق ياۋاشلاپ قالماق، ئىتائەتچان بولماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇمۇ قۇيرۇقىنى قىستى.

قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈۋالماق تەكەببۇرلىشىپ قالماق، ھاكاۋۇرلىشىپ قالماق، ھاكاۋۇرلىشىۋالماق، كۆرەڭلىمەك؛ غادىيىۋالماق.

قۇيرۇقچى ئى. سەلب. بىر كىمنىڭ كەتمىنىنى چاپقۇچى كىشى، ئەگەشكۈچى، گۇماشتا، قولچوماق.

قۇيرۇقچىلىق ئى. قارىغۇلارچە باشقىلارغا ئەگىشىش: قۇيرۇقچىلىق قىلماق.

قۇيرۇقسىز سۈپ. قۇيرۇقى يوق، قۇيرۇققا ئىگە ئەمەس: قۇيرۇقسىزلار ئەترىتى.

قۇيرۇقسىمان سۈپ. شەكلى قۇيرۇققا ئوخشايدىغان، قۇيرۇق شەكىللىك، قۇيرۇققا ئوخشاش: قۇيرۇقسىمان ئىز قالدۇرماق.

قۇيرۇقلۇق سۈپ ① قۇيرۇقى بار، قۇيرۇققا ئىگە: قۇيرۇقلۇق لىچىنكا. ② كۆرۈنۈشى، شەكلى قۇيرۇققا ئوخشاپ قالىدىغان؛ قۇيرۇققا ئوخشاش كۆرۈنىدىغان: قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز.

قۇيقا I ① ئى. كۆيۈپ بولغان ياكى چالا كۆيگەن تۇك، يۇڭ، چاچ قاتارلىقلار: قۇيقا ھىدى پۇرىماق. ② سۈپ. ئوتتا كۆيگەن، ئوتتا كۆيۈپ، ئەگرى - بۈگرى، كۆتمەك بولۇپ قالغان (چاچ، تۇك، يۇڭ قاتارلىقلارنىڭ ھالىتى ھەققىدە): قۇيقا چېچى تىك تۇرماق.

قۇيقا چېچى تىك تۇرماق قاتتىق خاپا بولماق، قاتتىق غەزەپكە كەلمەك، زەردىسى قاينىماق: ھەر قېتىم روزىنىڭ دەپتىرى قولۇمغا چىققان ھامان يەنە قۇيقا چېچىم تىك تۇراتتى.

قۇيقا II ئى. دىيال. سۇ ئېقىپ چۈشىدىغان شارقىراتمىلىق توما، زاكو.

قۇي - قۇي دىيال. سەت، كۆرۈمسىز.

قۇيقىلاتماق «قۇيقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باش - شىراقنى قۇيقىلاتماق.

قۇيقىلاشماق «قۇيقىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

قۇيقىلانماق «قۇيقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قۇيقىلماق پ ← **ئۇتلىمەك**: قوينىڭ كاللىسىنى قۇيقىلماق.

قۇيما سۈپ. قۇيۇلغان ياكى قۇيۇلىدىغان: قۇيما پۇل.

قۇيماق I ئى. خېمىرى بولدۇرۇلۇپ ياغدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك: قۇيماق پىشۇرماق. قۇيماق يېمەك.

قۇيماق II پ ① سۇ قاتارلىق سۇيۇق، ئۇن قاتارلىق يۇمشاق، بۇغداي قاتارلىق ئۇششاق، دانە - دانە نەرسىلەرنى بىرەر نەرسە ئىچىگە، ئوستىگە چۈشۈرمەك، تۆكمەك: چىنىگە چاي قۇيماق. خالىتىغا ئۇن قۇيماق. ② ئېرىگەن ياكى يۇمشاق نەرسىنى قېلىپقا سېلىپ بۇيۇم تەييارلىماق: قازان قۇيماق. خىش قۇيماق. ③ پىشۇرماق؛ سالماق؛ تەييارلىماق: ئۆپكە قۇيماق. قۇيماق قۇيماق. ④ ئورنىدىن چىقىرىۋەتمەك (كۆز ھەققىدە): كۆزىنى قۇيماق. ⑤ شىددەت بىلەن ياغماق، ئاقماق (يامغۇر ھەققىدە): بىردەمدىن كېيىن بىردىنلا يامغۇر قۇيۇۋەتتى.

قۇيمىچى ئى. مىس، قوغۇشۇن، چويۇن قاتارلىقلاردىن بىرنەرسە قۇيۇپ چىقىرىدىغان ئادەم؛ قۇيمىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ قۇيمىگەر: ئۇ بىر كەسپىي قۇيمىچى ئىدى.

قۇيمىچىلىق ئى. قازان قاتارلىقلارنى قۇيۇش ئىشى، قۇيمىگەرلىك: قۇيمىچىلىق قىلماق.

قۇيمىگەر ئى ← **قۇيمىچى**: ئابدۇرېشىت ئۇستا قەشقەر شەھىرىدىكى بارلىق قۇيمىگەرلەرنى ئۆز يېنىغا يىغىۋاپتۇ.

قۇيمىگەرلىك ئى ← **قۇيمىچىلىق**: قۇيمىگەرلىك كەسپىنى قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەرگە توپلانغانىدى.

قۇيۇت ئى. دىيال. ئوغۇت.

قۇيۇتلىماق پ. دىيال. ئوغۇتلىماق.

قۇيۇچ ئى. پولات، گالۋاڭ.

قۇيۇشماق «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

قۇيۇلما ئى. زاۋۇت - كارخانىلاردا، چويۇن قاتارلىقلاردىن قۇيۇلغان نەرسە، بۇيۇم.

قۇيۇلماق ① «قۇيماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پىيالىگە چاي قۇيۇلدى.

قۇيۇمچاق ئى <ئانات> ← **توققۇزكۆز**.

قۇيۇن ئى <مېتېئور> بۇرما شەكلىدە پىرقىراپ چىققان چاڭ - توزانلىق شامال. ئېگىزلىكى 10 مېتىردىن، دىيامېتىرى ئىككى مېتىردىن ئاشىدۇ. ئۇ قىسمەن جايدىكى ھاۋانىڭ كونۋېكسىيەلىك تەسىرى تۈپەيلىدىن ھاسىل بولىدۇ.

قۇيۇنتاز ئى [قۇيۇن + تاز] ① قۇيۇن. ② كۆچمە. تېز يول يۈرگۈچى كىشى، تېز ماڭىدىغان ئادەم.

قۇيۇندەك ① سۈپ. قۇيۇنغا ئوخشاش، قۇيۇنلۇق ئۆزى. ② رەۋ. ھەرىكىتى، يۈرۈشى ناھايىتى چاققان، تېز ھەم يەكچىل: شەمەر ئولتۇرغان يېشىل پىكاپ شەھەرگە قاراپ قۇيۇندەك يۈرۈپ كەتتى.

قۇيۇنسىمان سۈپ. قۇيۇنغا ئوخشاش، قۇيۇن شەكلى ياكى ھالىتىدىكى: رېس ۋەزىپىگە ئولتۇرۇپ ئۆزاق ئۆتمەيلا «قۇيۇنسىمان» دىپلوماتىيە سەپىرىنى باشلىدى.

قې «ق» ھەرپىنىڭ نامى.

قېپىشماق پ. دىيال. تۇتاشماق، يانماق.

قېپىنماق پ. نۇرغۇن مال - مۈلۈك، پۇل تاپماق، قاتتىق بېيىماق: ئۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان خېلى قېپىنىدى.

قېتىرقانماق پ. بىرەر ئىشقا، مەسلىگە ئىچى - ئىچىدىن بېرىلمەك، ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلماق؛ قاتتىق تىرىشماق، كۆڭۈل قويماق: قېتىرقىنىپ ئۆگەنمەك.

قېتىرقىنىشماق «قېتىرقانماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

قېتىشتۇرماق پ. قېتىش، قوشۇش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەت.

لەرنى قىلماق: بىسىر ئاتنى هارۋىغا قېتىشتۇرۇپ قوغۇنلۇققا ماڭدى.

قېتىش - قۇراش بىر قىسمىنى ئۇنىڭدىن، يەنە بىر قىسمىنى بۇنىڭدىن قوشۇش، قېتىش قاتارلىق يوللار بىلەن يىغىلغان؛ بارلىققا كەلگەن: قېتىش - قۇراش قىلماق.

قېتىشما ئى <خىم> بىر خىل مېتال ئېلېمېنت بىلەن باشقا مېتال ئېلېمېنتنىڭ بىرگە ئېرىشىدىن هاسىل بولغان ماددا: قېتىشما پولات.

قېتىشماق I ① «قاتماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② قاتتىق هالەتكە ئۆزگەرمەك؛ قاتماق: مۇز قېتىشتى. سىمونت قېتىشىپتۇ.

قېتىشماق II پ «قاتماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار هارۋىلىرىنى قېتىشتى.

قېتىق ئى. سۈتنى سۇنئىي ئېچىتىش ۋە ئۇيۇتۇش ئارقىلىق تەييارلانغان، چۈچۈمەل ئاسان هەزىم بولىدىغان ئىچىملىك.

قېتىقچى ئى. قېتىق ساتقۇچى كىشى.

قېتىقلىق سۈپ. قېتىپ قويۇلغان، قېتىلغان، قوشۇلغان: ئۇنىڭغىچە بۆدۈنمۇ ئۆچۈپ كېلىپ، قوشقا قېتىقلىق ئۇينىڭ مۆڭگۈزىگە قونۇۋاپتۇ.

قېتىلماق ① «قاتماق II» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى. ② ئۇنماق، رازى بولماق؛ قوشۇلماق: ئاخىرى ئۇنىڭ سۆزىگە قېتىلدىم.

قېتىلىشماق «قېتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېتىم I مىق. قىلغان ياكى قىلىنغان ئىش - هەرىكەتنىڭ سانىنى بىلدۈرىدۇ: قورقۇنچاق ئۆلمەي تۇرۇپ مىڭ قېتىم ئۆلەر (ماقال).

قېتىم II مىق. يىڭنىگە بىر نۆۋەتتە ئۆتكۈزۈلىدىغان يىپنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ئىككى قېتىم يىپ.

قېتىمقى سۈپ. قېتىمدىكى، نۆۋەتتىكى؛ قېتىملىق: ئۇ بۇ قېتىمقى قېيىن ۋەزىپىنى قىلچە ئىككىلەنمەي ئۈستىگە ئېلىشقا جۈرئەت قىلغانىدى.

قېتىملاپ رەۋ. نەچچە قېتىم، ئارقا - ئارقىدىن، بىرقانچە قېتىم: مەن ئۇ يەرگە نەچچە قېتىملاپ باردىم.

قېتىملىق سۈپ ① قېتىمدىكى، نۆۋەتتىكى، قېتىمقى: جۈمە، بۇ بىرىنچى قېتىملىق ئىش ئەمەس، سىنىپ مۇدىرىغا ئۆزۈڭنى مەلۇم قىل. ② قېتىم ئېلىپ بېرىلىدىغان، قېتىمدا بېجىرىلىدىغان: هازىر مەسىلە قۇدۇق كولاپ يۇرۇشلەشتۇرۇپ بولغۇچىلىك بۇ يېزا يەرلىرىنىڭ بىر - ئىككى قېتىملىق سۇيىنى قانداق هەل قىلىشتىلا قالغانىدى.

قېتىملىماق پ. بىرقانچە قېتىم تەكرارلىماق.

قېتىنچا ئى. ئارىسىغا قېتىپ قويۇلغان بۆلەك، پارچە: قېتىنچا ئاشلىق.

قېتىنچلىق سۈپ. قېتىنچىسى بار، قېتىنچا قېتىلغان.

قېچىر ① ئى <زوئول> بىر خىل سۇت ئەمگۈچى هايۋان، ئېشەك بىلەن ئاتنى شالغۇتلاشتۇرۇش ئارقىلىق تۇغۇلىدۇ. ئاتتىن تۇغۇلغىنى ئات قېچىر، ئېشەكتىن تۇغۇلغىنى ئېشەك قېچىر دەپ ئاتىلىدۇ. ② ئى. كۆچمە. قىيىق، ئاچچىقى يامان، جاهىل، چۈس ئادەملەرنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. تۇغمايدىغان، تۇغماس (ئايالىلار هەققىدە). ④ كۆچمە. ئارىلاش، شالغۇت.

قېچىرچى ئى. بىرقانچە قېچىر بىلەن بىر جايدىن باشقا بىر جايغا يۈك - مال توشۇپ تىرىكچىلىك قىلغۇچى كىشى.

قېچىرچىلىق ئى. قېچىرلارغا يۈك - تاق ئارتىپ، بىر جايدىن باشقا بىر جايغا توشۇش ئىشى، پائالىيىتى؛ قېچىر كارۋانچىلىقى: قېچىرچىلىق قىلماق.

قېچىرلاشماق پ. ئارىلاشماق، شالغۇتلاشماق: بۆلار مىللىي ئالاھىدىلىكى ئەخلاق جەهەتتىكى قېچىرلىشىشنىڭ زامانىمىزدىكى ئەۋرىشكىلىرىدۇر.

قېچىرلىق سۈپ ① قېچىرى بار، قېچىرغا ئىگە: بىز بۇ يىل قېچىرلىق بولۇپ قالدۇق. ② قېچىر مىنگەن: يولدا مەن قېچىرلىق بىر بوۋاينى كۆردۈم.// قېچىرلىق كەلمەك.

قېچىرلىماق پ. ئات ياكى ئېشەك قېچىر تۇغماق: بايىتال قېچىرلىدى.

قېچىشماق «قاچماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېرى I ① سۈپ. خېلى ياشقا بېرىپ قالغان، قېرىغان: قېرى ئادەم. قېرى ئات. ② ئى. ئۆزۈن يىل ياشىغان، يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان، قېرىغان كىشى: ئاخىرى بۇ ئىككى قېرى نېرى - بېرى ئويلاپ ئاخۇنۇمغا خەۋەر قىلىپتۇ.

قېرى II تارس ① مىق. بۆز ئۆلچەيدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. ئادەتتە بىر قېرى 70 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. ② ئى. شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆلچەش ئەسۋابى.

قېرىتماق «قېرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياش قېرىتماس، غەم قېرىتار (ماقال).

قېرى - چۈرى هەر خىل ياشتىكى قېرىلار: بۇ قېتىمدا 200 دەك ئادەم بولۇپ، كۆپچىلىكى بالا - چاقا ۋە قېرى - چۈرىلەر ئىدى.

قېرىسال سۈپ. قېرىغان، قېرىپ كۆچىدىن قالغان، قېرى: مەسچىتنىڭ سۈپىسىدا بىرنەچچە قېرىسال كىشىلەر پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى.

قېرىشتۇرماق ① «قېرىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرسۇن هەردائىم باشقىلارنى ماڭا سېلىپ، ئۇلارنى مېنىڭ بىلەن قېرىشتۇرىدۇ. ② قېرىشىش ۋە شۇ خىلدىكى ئىش - هەرىكەت، قىلىقلارنى قىلماق: تىرامۋاينىڭ قوڭغۇرىقى ئادەمنىڭ چىشىنى قېرىشتۇراتتى.

قېرىشقاق سۈپ. باشقىلار بىلەن قېرىشىپلا يۈرىدىغان، قېرىشىشنى ئادەت قىلغان: قېرىشقاق ئادەم.

قېرىشقاقلىق ئى. قېرىشىش ئادىتى.

قېرىشقاندەك رەۋ، بىرەر ئىشنىڭ قىلىنىشىغا خۇددى قەستەن دەخلى - تەرۇز بولۇۋاتقاندەك، نىيىتىگە، ئىرادىسىگە، ئويلىغىنىغا، كۆتكىنىگە، خىلاپلىق هالدا: كۆتمىگەندە، بەختكە قارشى، ئۆچەكەشكەندەك: چۈشتىن كېيىنكى بىرنەچچە سائەت ئىچىدە قېرىشقاندەك ئۇنىڭغا تېلېفونمۇ كەلمىدى.

قېرىشماق پ. ئۆچەكەشمەك، زىتلاشماق: ئۇ هەر دائىم مېنىڭ بىلەن قېرىشىدۇ.

قېرىق سۈپ ① كىشىنىڭ هۆزۈرلىنىپ ئىچكۈسى كەلمەيدىغان؛ قىرتاق (بىرەر نەرسىنىڭ تەمى هەققىدە): دورا قېرىق ياكى بەك ئاچچىق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا مەلۇم مىقداردا شېكەر ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. ② ئېرىنچەك: بۇ ئادەم دورا ئىچىشكە قېرىق. ③ كۆچمە. سۇ ئىتتىك، راۋان ئاقمايدىغان: قېرىق

ئېتىز.

قېرى- قارتاك ← **قېرى- چۈرى.**

قېرىقلاشماق پ. قېرىق ھالەتكە كەلمەك، قېرىق بولۇپ قالماق.

قېرىقلىق ئى. ئېرىنچەكلىك: قېرىقلىق قىلماق.

قېرىقمز ئى [قېرى + قىز] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى يۇرەك شەكىللىك بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى ئۇزۇن، دۇمبە تەرىپى تۈكلۈك بولىدۇ. گۈلى نەيچە شەكلىدە، رەڭگى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى گۆشلۈك كېلىدۇ.

قېرىلاشتۇرماق «قېرىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېرىلاشماق پ. قېرىلار كۆپەيمەك، قېرىلار كۆپ ھالەتكە كەلمەك: ئۇلار دۇنيا نوپۇسىنىڭ قېرىلىشىش ئەھۋالى ئۇستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

قېرىلىق ئى. قېرىغانلىق؛ قېرىش ھالىتى، دەۋرى: قېرىلىق يەتمەك. * قېرىلىق بىلەن ئۆلمەس، ياشلىق بىلەن تۇرماس (ماقال).

قېرىم ئى. ھەر خىل مەقسەتلەردە پايدىلىنىش ئۈچۈن چوڭقۇر چېپىلغان ئورەك، ئېرىق؛ چوڭقۇرلۇق، ئازگال، خەندەك: قېرىم چاپماق. قېرىم كولىماق.

قېرىماق پ ① يېشى ئۆتۈپ قېرىلىق دەۋرىگە كەلمەك، قېرىلىق يەتمەك: ئەر قېرىسا قىز ئالار، قىز قېرىسا كىم ئالار (ماقال). ② كېرەكتىن چىقماق، كاردىن چىقماق، ئىشلىمەس بولۇپ قالماق: چىشى قېرىماق. ئەقلى قېرىماق. ③ (بولۇشسىز شەكلى بىلەن كېلىپ) ۋاقتى ئۆتمەسلىك، كېچىككەن ھېسابلانماسلىق، كېچىكمەسلىك: دەۋا قېرىمايدۇ.

قېرىمدىماق پ. قېرىم ئويماق: تەكنى قېرىمدىماق.

قېرىن (قارىن) ئى <ئانات> بىر قىسىم ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى؛ قورساق: قېرىن كاۋىپى.

قېرىنچە ئى <ئانات> ئەزالارنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولىدىغان كىچىك بوشلۇق، كاۋاكچە: يۇرەك قېرىنچىسى. مېڭە قېرىنچىسى.

قېرىنداش I ئى ① بىر ئاتا ـ ئانىدىن بولغان پەرزەنتلەر ـ ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار، بىر تۇغقان (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): سالاغا كەتكەن قېرىندىشىم (ماقال). ② بىر ئەۋلاد (ئەجداد) قا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر (بىرى باشقىسىغا نىسبەتەن). ③ ئۆزى بىلەن مەلۇم قاندىشىلىق ياكى يېقىن ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى بولغان بىرەر خەلق، مىللەت قاتارلىقلار (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): قېرىنداش مىللەت.

قېرىنداش II ئى [ر] سىياھى سۈرمە تاش (گىرافىت) ياكى بەزىبىر رەڭلىك ماتېرىياللارنى بىرىكتۈرۈپ قاتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان، ئۇچلاپ ئىشلىتىلىدىغان قەلەملەرنىڭ ئومۇمىي نامى: قېرىنداش ئۇچلىماق.

قېرىنداشلارچە سۈپ. قېرىنداشلارغا خاس، قېرىنداشلار ئارا بولىدىغان، خۇددى قېرىنداشلاردەك: قېرىنداشلارچە دوستلۇق. قېرىنداشلارچە مېھرىبانلىق.

قېرىنداشلىق سۈپ. قېرىنداشلارغا خاس بولغان: قېرىنداشلىق مۇناسىۋەت. // قېرىنداشلىقىمىز مەڭگۈ داۋاملىشىدۇ.

قېرىنسىمان سۈپ. قېرىنىغا ئوخشايدىغان، قېرىن شەكلىدىكى: قېرىنسىمان موگۇ.

قېرىنقۇلاق ئى [قېرىن + قۇلاق] <بوت> موگۈنىڭ بىر خىلى. چىرىگەن دەرەخ غوللىرىدا ئۆسىدۇ. شەكلى قۇلاققا ئوخشايدۇ. رەڭگى قارا قوڭۇر، يېلىمسىمان بولىدۇ. سىرتقى يۈزىدە قويۇق ئۆسكەن يۇمران ھالەتتىكى قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئادەتتە ئىستېمال قىلىنمايدۇ.

قېرى- ياش قېرى ۋە ياش، قېرىلار ۋە ياشلار: بۇ ناخشىنى قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئاياللىرىنىڭ ھەممىسى بىلەتتى.

قېزا ئى. ئاتىنىڭ ئۈچىنىگە ئاتىنىڭ گۆشى ۋە قوۋۇرغىسىنى تىقىپ تەييارلانغان يېمەكلىك: قېزا يېمەك. قېزا بېسىلغان پولۇ.

قېزىشماق «قازماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قۇدۇق قېزىشتى.

قېزىلما ① سۈپ. يەر پوستىدىن قېزىپ ئېلىنىدىغان ياكى ئېلىنغان: قېزىلما بايلىق. قېزىلما يادىكارلىق. ② ئى <گېئول> مىس، تۆمۈر، چىرىمتال، تەبىئىي گاز، نېفىت، كۆمۈر قاتارلىقلارغا ئوخشاش يەر پوستىدىن قېزىپ ئېلىنغان قىممەتلىك ئىگە مادداىلار.

قېزىلماق «قازماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەندەك قېزىلماق.

قېزىلىق ① سۈپ. قېزا سېلىنغان، قېزا سېلىپ پىشۇرۇلغان: قېزىلىق پولۇ. ② ئى. يىلقىنىڭ قوۋۇرغىسى بىلەن قوۋۇرغا يېغى جايلاشقان يېرى.

قېقىر- چۆقۇر ئاشقان ـ تاشقان، پارچە ـ پۇرات نەرسىلەر.

قېقىشتۇرماق پ. قېقىش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتنى، ئىشنى قىلماق، ئورۇندىماق؛ قاقماق: ئەخمەت كىيىمىدىكى توپىنى قېقىشتۇردى.

قېقىشماق «قاقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇستىدىكى قارلارنى قېقىشتى.

قېقىلىق سۈپ. قېقىپ قويۇلغان، قېقىلغان: دېرىزىنىڭ قاق ئۇستىدە چوڭ بىر مىخ قېقىلىق ئىدى.

قېقىلماق ① «قاقماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۈيۇقسىز ئىشىك قېقىلدى. ② بىرەر نەرسە يېگەندە ياكى ئىچكەندە، ئۆپكىگە كېتىپ قېلىپ قاتتىق يۆتەلمەك: ئۇ تۈيۇقسىز قاتتىق قېقىلىپ كەتتى.

قېقىلىپ- سوقۇلۇپ ① قېقىلىپ ھەم سوقۇلۇپ، ئۇ تەرەپكە ـ بۇ تەرەپكە ئۇرۇلۇپ: ئالىم دەھشەتلىك بوراندا قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ، ئالتۇندەك يەرگە تۆكۈلۈۋاتقان ئاشۇ ئۇنچە باغلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ② كۆچمە. نۇرغۇن سورۇقچىلىقنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ھەرخىل جاپا ـ مۇشەققەتكە يولۇقۇپ: مەن ئەسكەرلەر ئارىسىدا قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ بىر يىلنى ئۆتكۈزدۇم.

قېقىندى ئى ① قېقىپ ـ تاسقاشتىن ئېشىپ قالغان، قالدۇق: سۈپرىنىڭ قېقىندىسى. // قېقىندى ئۇن. ② ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ سورۇقچىلىق تارتقۇچى: ياسىن بۇ كەنتنىڭ قېقىندىسى بولۇپ سىرتقا كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

قېقىندى- سوقۇندى نۇرغۇن سورۇقچىلىقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، نۇرغۇن جاپا ـ مۇشەققەتكە ئۇچرىغان: قېقىندى ـ

سوقۇندى بولماق.

قېلىپ ئى ① تېكىلىدىغان بۇيۇملارنىڭ ئىچىگە قويۇپ ئۇنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنى، شەكلىنى بەلگىلەيدىغان ئەسۋاب: ئۆتۈك قېلىپى. ② قۇيما دېتال ۋە مەھسۇلاتلارغا شەكىل بېرىدىغان ئەسۋاب ياكى قۇرۇلما: خىش قېلىپى. قازان قېلىپى. ③ كۆچمە. ئەندىزە، فورما، شەكىل: بىر قېلىپتا سۆزلىمەك. ④ كۆچمە. بەلگىلەنگەن چەك، ئۆلچەم؛ مېڭىشقا تېگىشلىك يول: قېلىپتىن چىقماق.

قېلىپباز سۈپ. نوقۇل ھالدا بىر خىل رامكا، بىر خىل شەكىلدە ئىش ئېلىپ بارىدىغان، ئىجادىي ئىش قىلالمايدىغان، قاتمال.

قېلىپبازلىق ئى. بىر خىل قېلىپ، شەكىل بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىش، ئىجادىي ئىش قىلالماسلىق: قېلىپبازلىق ۋە دوگمىچىلىق ئىللەتلىرى تېخى تۈگىگىنى يوق.

قېلىپچى ئى. قېلىپ ياسىغۇچى كىشى.

قېلىپچىلىق ئى. قېلىپ ياساش ئىشى ۋە كەسپى.

قېلىپسىز سۈپ ① قېلىپى يوق، قېلىپتا قۇيمىغان ياكى قۇيۇلمىغان: پىلانسىز ئىش ـــ قېلىپسىز خىش (ماقال). ② ئۆلچەملىك ئەمەس، ئۆلچەملەشتۈرۈلمىگەن؛ ئۆلچەمگە چۈشمەيدىغان، ئۆلچەم بويىچە ئىشلەنمىگەن: قېلىپسىز پولات.

قېلىپسىزلىق ئى. قېلىپى يوقلۇق، ئۆلچەمسىزلىك.

قېلىپلاتماق «قېلىپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېلىپلاشتۇرماق «قېلىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرماق. ئىزاھنى قېلىپلاشتۇرماق.

قېلىپلاشتۇرۇلماق «قېلىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قېلىپلاشماق پ. ئورتاق قائىدە، پىرىنسىپ ئاستىدا بىرلىككە كەلمەك؛ ئۆلچەملەشمەك: ئۇيغۇر تىلى خېلى دەرىجىدە قېلىپلاشتى.

قېلىپلانماق «قېلىپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قېلىپلىق سۈپ ① قېلىپى بار، قېلىپقا ئىگە. ② قېلىپقا پاتىدىغان، قېلىپ كېلىدىغان: ئۇ بىر مېڭىشدا ئىككى قېلىپلىق لاينى كۆتۈرۈپ ماڭاتتى.

قېلىپلىما سۈپ. قېلىپلانغان؛ ياسالما: قېلىپلىما ئورۇنلاش. قېلىپلىما ئورۇندۇق.

قېلىپلىماق پ. قېلىپقا سالماق، قېلىپقا تارتماق: ئۆتۈكنى قېلىپلىماق. شەپكىنى قېلىپلىماق.

قېلىشماق ① «قالماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆلار مەكتەپتە قېلىشتى. ② كۆچمە (پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلىدە كېلىپ) «ناچار، كەم ئەمەس، تەڭ تۇرىدۇ، باراۋەر» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئۇنىڭ ئۆگىنىشى مەندىن قېلىشمايدۇ.

قېلىن سۈپ ① توم (نېپىزنىڭ ئەكسى): قېلىن قار. قېلىن تام. ② كۆچمە. قاتمۇقات؛ نۇرغۇن، كۆپ: گۈلگەز راجى بالا بىلەن قېلىن تاغلارنىڭ ئىچىگە قاراپ قاچتى. ③ كۆچمە. گەپ تەسىر قىلمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان، بىزەڭ، داپشاق، داپ يۈز: قېلىن ئادەم. ④ بىر ـ بىرىگە ناھايىتى يېقىن جايلاشقان، زىچ، قويۇق: قېلىن توغراقلىق. قېلىن دەرەخ.//ئۆلار شۇنداق قىلىپ دەرەخ، قومۇش قېلىن ئۆسكەن يەرگە مۆكۈۋېلىشتى. ⑤ كۆچمە. يېقىن مۇناسىۋەتتە بولىدىغان، جانجان، قەدىردان: مۇناسىۋەتتى قېلىن. * ھازىر بىز قېلىن دوست بولۇپ كەتتۇق.

قېلىنلاتماق «قېلىنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېلىنلاشتۇرماق «قېلىنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېلىنلاشماق ① قېلىن، يوغان ھالەتكە كەلمەك؛ بارغانسېرى قېلىن بولۇپ بارماق، قېلىن بولماق: مېنىڭ پەلسەپە ئۇچۇن تۇتقان خاتىرەم قېلىنلاشتى.② كۆچمە. ئىزا تارتمايدىغان، خىجىل بولمايدىغان، قېلىن بولۇپ قالماق: قىز بالا دېگەن توي قىلغاندىن كېيىنلا قېلىنلىشىپ قالىدۇ.

قېلىنلىق ئى. ئىزا تارتماسلىق، خىجىل بولماسلىق: قېلىنلىق قىلماق.

قېلىنلىماق پ. قېلىن بولۇپ بارماق، قېلىنلاشماق، قېلىن بولماق: قار بارغانسېرى قېلىنلاپ كەتتى.

قېلىنماق «قالماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ نىمجان قۇلۇن جىددىي خەۋپتىن قۇتقۇزۇپ قېلىندى.

قېنى ① ئال. بىركىمنىڭ، بىرنەرسىنىڭ نەدە، قەيەردىلىكى ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: كىتاب قېنى. قەلەم قېنى. ② تىر. بۇيرۇق ـ تەلەپ مەيلىدىكى جۈملىلەرنىڭ بېشىدا كېلىپ، تەكلىپ قىلىش، سۈيلەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: قېنى سۆزلەپ بېقىڭ. ③ تىر. سوئال جۈملىلەرنىڭ بېشىدا ياكى ئاخىرىدا كېلىپ، شۇ سوئالنىڭ ئەمەلىي جاۋابىنى بىلىش خاھىشىنى بىلدۈرىدۇ ياكى ئاڭلىغۇچىدىن جاۋاب تەلەپ قىلىش رولىنى ئويناىدۇ: بۇ ئىشقا نېمە دەيسەن قېنى؟

قېنىشماق «قانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېنىق سۈپ. رەڭ جەھەتتىن تازا تويۇنغان، قويۇق، توق: قېنىق قىزىل. // قېنىق دەملەنگەن چاي.

قېنىقارلىق سۈپ. كىشىنى قانائەتلەندۈرىدىغان، قايىل قىلارلىق: قېنىقارلىق جاۋاب.

قېنىقلىق ئى. قېنىق، توق ھالەت، قېنىق بولۇش، توقلۇق.

قېنىقماق پ. قانماق.

قېھ- قېھ كۈلگەن چاغدا چىقىدىغان بىر خىل قىسقا ھەم تەكرار ئاۋاز: ئوردىبىشى قېھ ـ قېھ قىلىپ قىسقا ـ قىسقا ۋە ئىنجىقلاپ كۈلەتتى.

قېيداتماق «قېيىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قېيداشماق «قېيىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قېيىدىغاق سۈپ. يوقىلاڭ، كىچىككىنە بىر ئىشلارغىلا قېيىداپ قالىدىغان، ئاسان قېيىدايىدىغان: قېيىدىغاق ئادەم.

قېيىدىماق پ. بىرەر كىشىدىن نارازى بولۇپ تەتۈر قاراپ يۈرمەك؛ ئاغرىنماق، خاپا بولماق: قېيىداپ يۈرمەك.

قېيىش ئى. ئات، كالا قاتارلىقلارنىڭ تېرىسىدىن قىلىنغان بىر خىل تاسما: ياخشى ئاتنىڭ تېرىسى قېيىش بولار، كۆن بولماس (ماقال).

قېيىشتۇرماق پ. كىرىشتۈرمەك، ھىملاشتۇرماق؛ ئۆتۈشتۈرمەك (قول ھەققىدە): مەن قولۇم ئارقامغا قېيىشتۇرۇپ باغلانغان ھالدا ئۇنىڭ ئالدىدا تۇراتتىم.

قېيشتۇرۇلماق «قېيشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قېيشماق پ ① قېرىشماق: ئۇ دائىم مەن بىلەن قېيشاتتى. ② ئېگىلمەك، بۆكۈلمەك؛ تالماق: ئىشك قېيىشتى. * بېلىم قېيىشىپ قالدى.

قېيغاچ ئى. دىيال. قارىياغاچ.

قېيىق I ① ئى. قېيىپ تىكىلگەن تىكىچ. ② سۇپ. قېيىپ قالغان، قايغان: قېيىق ئىشك. قېيىق دېرىزە.

قېيىق II ئى <قاتن> دېڭىزغا يېقىن سۇ يۇزى ياكى كۆل - دەريالاردا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك كېمە. پالاق بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئادەتتە ئۇچ - تۆت ئادەملا سىغىدۇ. ھەربىي ئىشلاردا ئىشلىتىلىدىغىنى كەڭرەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ئون ئەتراپىدا ئادەم سىغىدۇ.

قېيىقچى ئى. قېيىق ھەيدەيدىغان ئادەم، قېيىق ھەيدىگۈچى.

قېيىقچىلىق ئى ① قېيىق ھەيدەش ئىشى، قېيىق ھەيدەش: قېيىقچىلىق قىلماق. ② قېيىق ياساش ئىشى، مەشغۇلاتى.

قېيىقلىق I ① ئى. قېيىپ قېلىش: ئىشىكنىڭ قېيىقلىقى. ② سۇپ. قېيىلغان، قېيىپ تىكىلگەن: قېيىقلىق كۆڭلەك.

قېيىقلىق ① II سۇپ. قېيىقى بار، قېيىققا ئىگە: قېيىقلىق چارلاش ئەترىتى. ② رەۋ. قېيىق بىلەن، قېيىقتا ئولتۇرۇپ: ئۇلار ئارالغا قېيىقلىق باردى.

قېيماق پ ① يۆمەپ ئىنچىكە تىكمەك: كۆڭلەكنى قېيىپ تىكمەك. ② ئېگىلمەك، بۆكۈلمەك: ئىشك قېيىپ قالدى.

قېين ئى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى، يەنى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ ياكى چاتقال. قووزىقى ئاق، كۆل رەڭ، سېرىق ياكى قارا بولىدۇ. يوپۇرماق - لىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. ئاق قېيىن، قارا قېيىن قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ ئۇرۇقداشقا كىرىدۇ.

قېينئاپا ئى [قېيىن + ئاپا] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاپىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېينئاتا ئى [قېيىن + ئاتا] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاتىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن): بۇ قېرى كىشى مېنىڭ قېينئاتام بولىدۇ.

قېينئاچا ئى [قېيىن + ئاچا] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئاچىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېينئاغا ئى [قېيىن + ئاغا] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئاكىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېينئانا ئى [قېيىن + ئانا] ← **قېينئاپا**.

قېينزار ئى ← **قېينلىق**.

قېينزارلىق ئى ← **قېينلىق**.

قېينسىڭىل ئى [قېيىن + سىڭىل] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز سىڭىلىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېينلىق ① سۇپ. قېيىن دەرىخى ئۆسكەن، قېيىن دەرىخى كۆپ: بۇ قېينلىق جاي ئىكەن. ② ئى. قېيىن دەرىخى ئۆسكەن، قېيىن دەرىخى كۆپ جاي: قېينلىققا بارماق.

قېينىڭىچە ئى [قېيىن + ئىگىچە] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئاچىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېينئىنى ئى [قېيىن + ئىنى] خوتۇنىنىڭ ياكى ئېرىنىڭ ئۆز ئىنىسى (بىر - بىرىگە نىسبەتەن).

قېين - بويان قۇدا - باجا، ئۇرۇق - تۇغقان: قېين - بويان بولماق.

قىبلە ئى [ئە] <دىن> مۇسۇلمانلار نامازغا ئۆتىگەن ياكى خۇداغا سېغىنغان چاغلاردا ئالدىنى قىلىپ تۇرىدىغان يۆنىلىش، تەرەپ؛ مەككە تەرەپ: قىبلىگە قاراپ نامازغا ئوقۇماق.

قىبلىگاھ ئى [ئە + پ] ① <دىن> مۇسۇلمانلار نامازغا ئوقۇغاندا يۈزلىنىپ تۇرىدىغان تەرەپ؛ قىبلە تەرەپ، قىبلە. ② كۆچمە. ئەڭ زور ھۆرمەتكە لايىق، مۇناسىپ بولغان كىشى ياكى نەرسە (ئاتا - ئانا) ياكى ۋەتەن، پارتىيە قاتارلىقلارغا مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: قىبلىگاھىم جانىم ئانا، دۇئايىڭغا دۇتار بولدۇم، ۋىسال ئىزلەپ يات يەرلەردىن ئۆزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم. ③ كۆچمە. تاۋاپ قىلىدىغان، چوقۇنىدىغان جاي: قىبلىگاھ بولدۇڭ جاھانغا، كۆرسىتىپ ھەق يولىنى. ئالغۇسى ئالەم ئۆزىگە، سەن ئۆزۈڭدىن نۇر ۋەتەن.

قىبلىنەما ئى [ئە + پ] ① كومپاس: مىلىتىق دورىسىنىڭ پوجاڭزا ياساشتىن، قىبلىنەمانىڭ يۆنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن باشقا كېرىكىمۇ بارمۇ؟ ② كۆچمە. يول كۆرسەتكۈچى، نىشاننى بەلگىلەپ بەرگۈچى، يېتەكچى: قىبلىنەما قىلماق.

قىپچا ئى <ئورم> ئۆسۈملۈكلەرنى ئۇلاشتا، ئۇلاق تۇۋۈى ئۈستىگە ئۇلاش ئۈچۈن ئېلىنغان نوتا ياكى بىخ.

قىپچاق ئى <ئىرق> 9 — 15 - ئەسىرلەردە، ئۇرال تاغلىرى بىلەن ۋولگا دەرياسى ئارىلىقىدا ۋە ھازىرقى قازاقىستاننىڭ مەركىزى ھەم غەربىي قىسىملىرىدا ياشىغان كۆچمەن تۈركىي قەبىلىنىڭ نامى.

قىپچاقچە ئى. قىپچاق تىلى.

قىپچانماق پ. ئوڭايسىزلانماق، تارتىنماق، قورۇنماق: ئەنۋەر تارتۇقلىرىنى يوشۇرىدىغانغا يەر تاپالماي تولىمۇ قىپچاندى.

قىپچماق پ. دىيال. ئارىلاشتۇرماق: ئۇلار دەرستىن چۈشۈپلا ئۆز ئىگىدارچىلىقىدىكى ھاجەتخانىلارنىڭ ئوغۇتىنى تارتاتتى ۋە ئۇلارنى دۆۋىلەپتتى، توپا بىلەن قىپچىپ يۆگەيتتى.

قىتات ئى. كۆرپە، چاچىنى بويايدىغان بىر خىل دورا، چاچ بوياش دورىسى.

قىتاتلاتماق «قىتاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىتاتلاشماق «قىتاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىتاتلانماق «قىتاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىتاتلىماق پ. قىتات بىلەن بويىماق، قىتات سۈرمەك: چاچىنى قىتاتلىماق.

قىتان ئى <ئىرق> مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدا ياشىغان قەدىمكى قەبىلىلەردىن بىرى، كېيىن ئۇلارنىڭ بىر بۆلىكى ئۇيغۇرلارغا قېتىلىپ كەتكەن.

قىتئە ئى [ئە] ① <جۇغ> يەر شارىنىڭ دېڭىز ۋە ئوكيانلار بىلەن قورشالغان ئالاھىدە قىسىملىرىنىڭ ھەربىرى. يەرشارىدا ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا، شىمالىي ئامېرىكا، جەنۇبىي ئامېرىكا، ئوكيانىيە ۋە جەنۇبىي قۇتۇپتىن ئىبارەت يەتتە قىتئە بار. ② <ئەد> لىرىك شېئىرلارنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىياتتىكى بىر تۈرى. ئۇنىڭدا جۇپ مىسرالار (ئىككىنچى،

تۆتىنچى مىسرالار) قاپىيەلىنىپ، تاق مىسرالار ئوچۇق قالىدۇ. ئۇ ھەجىم جەھەتتىن قىسقا، مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇر بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قىتلانماق پ. يولغا كىرمەك، تولۇق پايدىلانغىلى بولىدىغان ھالەتكە كەلمەك (تۇرلۇك ئەسۋابلار ھەققىدە): بۇ ھەرە قىتلىنىپتۇ.

قىتمال سۈپ. گەپ ـ سۆز ئانچە تەسىر قىلمايدىغان، بىرەر ئىش ئۇچۇن بەك ئالدىراپ، ئۆڭۈپ كەتمەيدىغان؛ قېلىن.

قىتماللاشتۇرماق «قىتماللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىتماللاشماق پ. گەپ ـ سۆز تەسىر قىلمايدىغان، بىرەر ئىشقا ئانچە ئۆڭۈپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالماق، قېلىن ئادەمگە ئايلانماق: بۇ بالا تىل ئىشتىۋېرىپ قىتماللىشىپ كېتىپتۇ.

قىتماللىق ئى. گەپ تەسىر قىلماسلىق، قېلىنلىق.

قىتمۇر سۈپ. باشقىلار بىلەن چىقىشالمايدىغان، سىغىشالمايدىغان؛ دائىم چاتاق چىقىرىپلا يۈرىدىغان؛ ئىچى يامان، ھەسەتخور: قىتمۇر ئادەم. قىتمۇر خوتۇن. // مەن ھېلىقى قىتمۇرنىڭ بىرىنى ئۇرۇپ قاپقىنى يېرىپ قويدۇم.

قىتمۇرلۇق ئى. ئىچى يامانلىق، ھەسەتخورلۇق: قىتمۇرلۇق قىلماق.

قىتىڭشىماق پ. دىيال. تۇرۇپ ئۇ يەردە، تۇرۇپ بۇ يەردە يۇرمەك، بىر يەردە جىم تۇرالماسلىق.

قىچا ئى <بوت> كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى سېرىق، ئومۇم گۈل رېتىدە، مېۋىسى قىسقا، مۇڭگۈزلۈك مېۋە، ئۇرۇقىدىن مايى تارتىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ دۆلىتىمىزنىڭ مۇھىم مايلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

قىچقارتماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىچقارماق پ ① ئاۋاز، تاۋۇش چىقىرىپ خەۋەر قىلماق؛ چاقىرماق: تۇتسا سېپى يوق، قىچقارسا ئېتى يوق (ماقال). ② تەكلىپ قىلماق، ئېيتماق: مېھمانغا قىچقارماق. ③ چىللىماق، سايرىماق: توخۇ بىلگىنىنى قىچقىرار (ماقال).

قىچقىرىشماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يوقاپ كەتكەن سىڭلىسىنى قىچقىرىشتى.

قىچقىرىلماق «قىچقارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىچقىرىلغان مېھمانلار كەينىدىن كېلىشكە باشلىدى.

قىچشتۇرماق «قىچشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىچشقاق ئى <تېب> يۇقۇملۇق تېرە كېسىلى. قوتۇر كانىسى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ. كۆپىنچە قول ئالقىنى، بارمىقى، ساغرا، قورساق قاتارلىق ئورۇنلارغا چىقىدۇ. بۇنىڭدا مەلۇم ئورۇندا دۆڭچە ئەسۇللەر پەيدا بولۇپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەيدۇ. قاتتىق قىچىشتۇرىدۇ.

قىچشماق پ. بەدەنده تاتىلاشقا مەجبۇر قىلىدىغان بىر خىل سېزىم پەيدا بولماق: بىقىنى قىچشماق.

قىچىق ئى ← **غىدىق**.

قىچقىلاشماق پ ← **غىدىقلاشماق**: ئۇ ئالدىدىكى لۆم ـ لۆم كارىۋات ئۇستىگە دۇم چۈشۈپ چۆكۈپلا كەتتى، ئارقىدىن رىسالەتمۇ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. ئىككى دوست بىر ـ بىرى بىلەن قىچىقلىشىپ، پومىداقلىشىپ بىرھازا كۈلۈشتى.

قىچقىلماق پ ← **غىدىقلماق**: تاپىنىنى قىچقىلماق.

قىچلىق ① سۈپ. قىچا تېرىپ ئۆستۈرگەن، قىچا كۆپ ئۆسكەن: قويۇق ئۆسكەن قىچلىق ئېتىزدىن ئۆتتۇق. ② ئى. قىچا تېرىپ ئۆستۈرۈلگەن، قىچا كۆپ يەر: قىچلىقتا ئىشلىمەك. قىچلىققا بارماق.

قىدام سۈپ. چۈلدىسى يوق كەكە: تاز قىزغا ئەر تاپماق ـــ قىدام كەكىگە ساپ تاپماق (ماقال).

قىدىرتماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىدىرغۇچى ئى. تەكشۈرۈش، قىدىرىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى، تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلغۇچى كىشى: رۇسىيە، ئەنگلىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، شۋېتسىيە، ياپونىيە، فىنلاندىيە دۆلەتلىرىنىڭ قىدىرغۇچىلىرى غەربىي دىيارغا كېلىپ تەكشۈرۈش، خەرىتە سىزىش، تەۋەررۈك نەرسىلەرنى قېزىش بىلەن مەشغۇل بولدى.

قىدىرماق پ ① تېپىشقا ھەرىكەت قىلماق، تېپىش ئۈچۈن ئۇرۇنماق؛ ئاختۇرماق، ئىزدىمەك؛ تەكشۈرمەك: ئۆيمۇ ـ ئۆي قىدىرماق. ② تەكشۈرۈش، قىدىرىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارماق؛ تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلماق: تەكلىماكاننى قىدىرىپ تەكشۈرمەك.

قىدىرىشماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىدىرىلماق «قىدىرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىر ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ قىرغىقى، يېنى، ياقىسى، گىرۋىكى: شىرەنىڭ قىرى. ② كەڭ كەتكەن تۈزلەڭلىك، دالا: ئوغلۇم يەپ ئوڭغا كەتتى، قىزىم يەپ قىرغا كەتتى (ماقال). ③ دېھقان چىلىقتا ئېتىزلارنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىش ۋە سۇغىرىش ئۈچۈن توپىدىن سېلىنغان تۇسما؛ تىرگەن: قىر چاپماق. قىر تارتماق. ④ كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى: كۆزنىڭ قىرى بىلەن قارىماق.

قىرائەت ئى [ئە] قۇرئاننىڭ سۈرە ـ ئايەتلىرىنى ئاھاڭ بىلەن ئوقۇلۇك ئوقۇش: قىرائەت قىلماق.

قىرائەتخان ئى [ئە + پ] ① <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىنى ئاھاڭ بىلەن ئوقۇيدىغان، قىرائەت قىلىدىغان كىشى؛ قارىي. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي، قارىسىغىلا، يادلىغاندەك سۆزلەيدىغان، ئوقۇيدىغان كىشى.

قىرائەتخانا ئى [ئە + پ] ① تارس. قۇرئاننى يادلاش ۋە قىرائەت بىلەن ئوقۇشنى ئۆگىتىدىغان كونا مەكتەپ. ② گېزىت ـ ژۇرنال ۋە كىتاب ئوقۇش، ئىختىيارىي ئۆگىنىش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان ئورۇن؛ كۇتۇپخانا: قىرائەتخانا ئاچماق.

قىرائەتخانلىق ئى ① <دىن> قۇرئاننى قىرائەت بىلەن ئوقۇش. ② كۆچمە. سەلب. مەنىسىنى ياخشى چۈشىنىپ يەتمەي ۋە تەنقىدىي كۆز بىلەن قارىمای يۈزەكى يادلاش، يۈزەكى ئۆگىنىش.

قىران سۈپ ① ئۆسۈپ يېتىلگەن؛ كۈچ ـ قۇۋۋىتە ۋايىغا، كامالەتكە يەتكەن: قىران يىگىت. ② باتۇر، جەسۇر: قىران قۇش.

قىرانلىق ئى. قىران مەزگىل، قىران ھالەت: بۇ ئادەم قىرانلىق يېشىغا يەتكۈچە تۆت قېتىم لەقەمگە ئېرىشكەنىدى.

قىرت سۈپ. بەك ئەزمە، ئورۇنسىز گېپى تۇگىمەيدىغان: قىرت ئادەم. قىرت خوتۇن.

قىرتاق سۈپ. چۈچۈمەل، ئاچچىق، قېرىق: قىرتاق تەم. تەمى قىرتاق بىرنېمە.

قىرتاقلاشماق پ. قىرتاق ھالەتكە كەلمەك، قىرتاق بولۇپ قالماق: ئەتىياز بولغاندا بەسەيننىڭ تەمى قىرتاقلىشىپ قالدۇ.

قىرتۇ سۈپ. دىيال. ئورۇق، ئاۋاق.

قىرتىش ئى. دىيال: يۇز ـ چىراي.

قىر ـ چاپ ئۇدۇل كەلگەننى مىلتىق قاتارلىقلار بىلەن ئېتىش، قىرىش ۋە قىلىچ بىلەن چېپىش؛ جەددىي قىرغىن: قىر ـ چاپ قىلماق.

قىرچاڭغۇ سۈپ. تولا ئىشلەپ قىرچىلىپ، ھۇرۇنلىشىپ كەتكەن؛ قاشاڭ: قىرچاڭغۇ ئات. // تۆمۈر خەلپە بۇرۇنقى قىرچاڭغۇ ـ سىنىڭ ئورنىغا مۇشۇ ئاتنى مىنىدىغان بولغانىدى.

قىرچاڭغۇلۇق ئى. بىر ئىشنى قىلىۋېرىپ قاتتىق بىزار بولۇش، زېرىكىش، ھېرىش.

قىرچىلاڭغۇ سۈپ. ئاسان قىرچىلىدىغان: قىرچىلاڭغۇ رەخت.

قىرچىلدۇرماق «قىرچىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرچىلما سۈپ. بىرەر ئىشنى تولا قىلىپ، تولا ئىشلەپ قاتتىق بىزار بولۇپ كەتكەن، تويۇپ كەتكەن؛ قىرچىلاڭغۇ، قىرچاڭغۇ: قىرچىلما ئادەم. قىرچىلما بالا.

قىرچىلماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ قىرلىرى، بۇرجەكلىرى بۇزۇلۇپ، ئۇپراپ، تىتىلىپ، غاجىلىپ كەتمەك؛ يىرتىلىپ كونىرىماق: چاپانىنىڭ يەڭلىرى قىرچىلىپ كەتمەك. ② ئۇزۇن مەزگىل بىر خىل ئىشنى، ئىش ـ ھەرىكەتنى تولا قىلىۋېرىپ قاتتىق بىزار بولماق، قاتتىق زېرىكمەك: مەن بۇ ئىشنى تولا قىلىپ بەك قىرچىلىپ كەتتىم.

قىرچىن ① ئى <بوت> توغراقنىڭ بىر خىلى. يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق، قوۋزىقى نېپىز، ئۇششاق شاخلىرى كۆپ بولىدۇ. ② سۈپ. چىڭ، پىشىق.

قىرچىنتال ئى [قىرچىن + تال] <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى تۇتۇق قوڭۇر يېشىل رەڭدە بولۇپ، ئاتلىق، ئانلىق گۈللىرى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ. سۇ ياقىلىرىدا ئۆسىدۇ. چۇۋنقلىرىدىن ھەر خىل سايمان ـ جابدۇقلارنى توقۇشقا بولىدۇ.

قىر ـ دالا قىر ۋە دالا: تۈلكە ئادەتتە قىر ـ دالىلاردا ياشايدىغان بىر خىل ھايۋاندۇر.

قىردۇرماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئىككىسى ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

قىردۇرۇلماق «قىردۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىرس تەق. چۇرۇك نەرسىلەرنىڭ سۇنۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان پەس ئاۋاز.

قىرسسىدە رەۋ. «قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «قىرس» قىلىپ: قومۇش قىرسسىدە سۇندى.

قىرس ـ قىرس «قىرس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

قىرسلاتماق «قىرسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قوللىرىنى قىرسلىتىپ ئولتۇراتتى.

قىرسلىماق پ. «قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقماق، قىرسلدىماق: ئوتۇن قىرسلاپ كۆيدى.

قىرسىق سۈپ. دىيال. تۇرمۇشتا ناھايىتى چىڭ؛ پىخسىق: قىرسىق ئادەم.

قىرسقلىق ئى. تۇرۇشتا ناھايىتى چىڭلىق؛ پىخسىقلىق: ئۇنى ئۆيىدىمۇ شۇ قىرسقلىقىنى قىلامدىكىن دەيمەن.

قىرسلداتماق «قىرسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرسلدىماق پ. «قىرس ـ قىرس» قىلغان ئاۋاز چىقار ـ ماق، «قىرس ـ قىرس» قىلماق.

قىرغاق ئى ① سۇنىڭ لېۋى، ياقىسى؛ ساھىل: دېڭىز قىرغىقى. ② يېيىق نەرسىلەرنىڭ چېتى، قىرى، گىرۋىكى: رومالنىڭ قىرغىقى. ③ يول ۋە شۇ قاتارلىقلارنى بويلاپ كەتكەن يەر؛ ياقا: يولنىڭ ئىككى قىرغىقى.

قىرغاقچى ئى. ئىشىك ـ دېرىزىلەرنىڭ قىرغاق سۈۋاقلىرىنى تۈزلەيدىغان، قىرغاق چىقىرىدىغان ئەسۋاب.

قىرغاقدىماق پ. چېتىنى، قىرغىقىنى بويلىماق: ئوت يالقۇنىنى قىرغاقداپ ياتقان ئۇيۇق ئاشۇ مەنزىرە ئىچىدە قۇياشنى پەم بىلەن يۇتۇۋالماقچى بولغاندەك، ئۇنىڭ ئاستى گىرۋىكىنى بوشقىنا چىشلەپ تۇراتتى ھەمدە ئۇنى بىر تىنىق ـ بىر تىنىقتىن يۇتاتتى.

قىرغاقلىق سۈپ. قىرغىقى بار، قىرغاق چىقىرىلغان: قىرغاقلىق بۇز.

قىرغاۋۇل ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. شەكلى توخۇغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئەركىكىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇن، پەيلىرى چىرايلىق بولۇپ، كۆپىنچە قىزغۇچ ياكى توق يېشىل كېلىدۇ، پارقىرايدۇ؛ چىشسىنىڭ قۇيرۇقى قىسقىراق، كۈل رەڭ قوڭۇر كېلىدۇ. يۇگۇرۇشكە ماھىر بولۇپ، ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ. قۇيرۇق پەيلىرى زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە «ياۋا توخۇ»، «تاغ توخۇسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قىرغۇ ئى ① نەرسىلەرنى قىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. مېتالدىن ياسىلىدۇ. شەكلى ھەر خىل بولىدۇ. ② <ماشىن> دېتاللارنى قىرىدىغان، شىلىدىغان ئىش، مەشغۇلات: قىرغۇ ئىستانوكى. قىرغۇ ئىشچىسى.

قىرغۇچ I ئى. بېلىقنىڭ ياڭاق سۆڭىكى.

قىرغۇچ II ئى ← **قىرغۇ**.

قىرغۇچى سۈپ. قىرىش، ئۆلتۈرۈش، بۇزۇش، ۋەيران قىلىش، يوقىتىش رولىنى ئوينايدىغان: قىرغۇچى ئايروپىلان. // قىرىلماسلىق ئۈچۈن قىرغۇچىلارنى قىرىپ تاشلاش كېرەك.

قىرغۇزماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرغۇزۇلماق «قىرغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىرغىز ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. قىرغىز مىللىتى. ئۇلار ئېلىمىزدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردە قىرغىزىستاننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

قىرغىزچە ① سۈپ. قىرغىز خەلقىگە، ئۇنىڭ تىل ـ

يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: قىرغىزچە ئۇسسۇل. قىرغىزچە ئادەت. ② ئى. قىرغىز تىلى: ئۇ قىرغىزچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. قىرغىز تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، قىرغىز تىلىدا: قىرغىزچە سۆزلىمەك.

قىرغىن I ئى. كىشىلەر كۆپلەپ قىرىلىدىغان، كۆپ قان تۆكۈلىدىغان ئۇرۇش، جەڭ؛ كۆپلەپ قىرىلىش، ئۆلۈش: بۇ، كېچە بولۇپ ئۆتكەن بايىقى دەھشەتلىك قىرغىننىڭ بىردىنبىر تىرىك قالغان شاھىتى ئەنسارى ئىدى. * قىرغىن قىلماق.

قىرغىن II ئى. دىيال. دېدەك، قۇل.

قىرغىن ـ چاپقۇن ئۆلتۈرۈش، قىرىش، زور قىرغىنچىلىق.

قىرغىنچى سۈپ. قىرغىن قىلغۇچى، قىرغۇچى: قىرغىنچى كۆچلەر.

قىرغىنچىلىق ئى. قاتتىق قىرغىن، قاتتىق قىرغىن قىلىش؛ كۆپلەپ ئۆلۈش، قىرىلىش: قىرغىنچىلىق قىلماق.

قىرغىنلىق سۈپ. قىرغىن بولغان، قىرغىنغا تولغان: قىرغىنلىق جەڭ.

قىر ـ قاش ئېتىزنىڭ قىرى، توسما، تۇغان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار.

قىرقۇم ئى <بوت> ← **كولكاز**.

قىرقىماق «قىرقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوينىڭ يۇڭىنى قىرقتىماق.

قىر ـ قىر دىيال. كۆپ، تولا، مىڭ ـ مىڭ.

قىرقىراتماق «قىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىرقىراشماق «قىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىرقىرىماق پ. چىرقىرىماق.

قىرقىشماق «قىرقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىرقىسىز سۈپ. قىرقىلمىغان. قىرقىپ قويۇلمىغان: قىرقىقسىز قوي.

قىرقىلىق سۈپ. قىرقىلغان، قىرقىپ قويۇلغان: بۇ قىرقىقلىق قوي بىزنىڭ ئەمەس.

قىرقىلما سۈپ. قىرقىپ قويۇلغان، قىرقىلغان: قىرقىلما تېرە. قىرقىلما يۇڭ.

قىرقىلماق «قىرقماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنى كۆرۈپ باينىڭ يۈزلىرى تاتىرىپ، قىرقىلغان ساقاللىرى تىترەپ كەتتى.

قىرقىم ① سۈپ. قىرقىپ قويۇلغان، قىرقىلغان، كەسمە: قىرقىم چاچ. ② ئى. قىرقىش ئىشى: قويلارنىڭ بىرىنچى قىرقىمى ئەتىيازدا، ئىككىنچى قىرقىمى كۈزدە بولىدۇ. ③ ئى. قىرقىش پەيتى: قوي يۇڭى قىرقىمغا كەلدى.

قىرقىما سۈپ ← **قىرقىم**: قىرقىما چاچ.

قىرقىماق پ. چاچ ـ ساقال، تۈك، يۇڭ، قانات ياكى دەرەخكە ئوخشاش ئۈزۈن ھەم تال ـ تال نەرسىلەرنى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتا قالدۇرۇپ، ئۇچىنى قايچا قاتارلىقلار بىلەن كەسمەك، قىيماق؛ قىيىپ قىسقارتماق: چاچنى قىرقماق.

قىرقىندى ئى. قىرقىپ چىقىرىۋېتىلگەن نەرسە: چاچ قىرقىندىلىرى.

قىرلاتماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېسەك قىرلاتماق. ئېرىقنى قىرلاتماق. قىرنى قىرلاتماق.

قىرلاشماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار كېسەك قىرلاشتى.

قىرلاقلىق سۈپ. قىرلانغان، قىرلاپ قويۇلغان: ئۇنىڭ تەلپەكى قىرلاقلىق ئىدى.

قىرلانماق «قىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلبىرا ئىككى سېۋەت توپىنى ئەپكەشتە كۆتۈرۈپ كېلىپ، قىرلانمۇاتقان چوڭ ئۆستەڭنىڭ قىرىغا تۆكتى.

قىرلىق سۈپ. قىرى بار، قىر چىقىرىلغان: قىرلىق ياغاچ. قىرلىق تۆمۈر.

قىرلىماق پ ① قىر پەيدا قىلماق، قىر سالماق: ئېرىقنى قىرلىماق. ② قىرچە قويماق؛ ئۈستى ـ ئۈستىگە قويۇپ ئېگىز ـ لەتمەك: كېسەك قىرلىماق. ③ قىر چىقارماق: شەپكىسىنى قىرلىماق.

قىرماق I پ ① نەرسىلەرنىڭ يۈزى، ئىچى ۋە باشقا جايلىرىدىكى قاتتىق ـ قۇرۇق نەرسىلەر، ئېگىز ـ پەس يەرلەر ياكى ئۈستىدىكى موي، تۈك قاتارلىقلارنى تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن كېسىپ ئېلىۋەتمەك، تۈزلىمەك، سىلىقلىماق: قازان قىرماق. سەۋزە قىرماق. ② قورال بىلەن كۆپلەپ ئېتىپ ئۆلتۈرمەك، قىرغىن قىلماق: دۈشمەننى قىرماق. ③ كېسىپ تۈگەتمەك، بىرنى قويماي يوقاتماق: دەرەخلەرنى قىرماق. ④ كۆچمە. ئېلىۋەتمەك (ھامىلە ھەققىدە): بالا قىرماق. ⑤ قاقماق: گېلىنى قىرماق.

قىرماق II ئى. قازانلىنىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى، قازان تۈۋى، قازان تېگى، قاسىرماق: ئۇلار مەدرەسەنىڭ يېنىدىكى خانىقانىڭ داش قازىنى ئەترابىدا كۈلگە مىلىنىپ، قىرماق قىرىپ، يىغلاپ ـ قاقشاپ چوڭ بولاتتى.

قىرمۇقىر قىر بېسىپ، بىر قىرنىڭ كەينىدىن يەنە بىر قىرنى، بىر قىرنىمۇ تاشلاپ قويماي: قىرمۇقىر ئارىلىماق.

قىرمىز (ى) سۈپ [پ] يېزىت. رەڭگى قىزىل، قىزىل: قىرمىزى گۈل. // دىل كۆكسىنىڭ ماھى ئۇ، گۈزەللەرنىڭ شاھى ئۇ، بۇلبۇل بولۇپ تەلمۈردۈم، گۈل قىرمىزى كۆرۈندى.

قىرمىزاق ئى. دىيال. تەكچە.

قىرۇ ئى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0℃ تىن تۆۋەن بولغاندا، يەر يۈزىگە يېقىن ھاۋا تەركىبىدىكى سۇ پارىنىڭ يەر ئۈستىدىكى جىسىملار يۈزىدە قېتىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان ئاق رەڭلىك مۇز كىرىستاللىرى.

قىرۇۋدىماق پ ① قىرۇ باسماق، قىرۇ پەيدا بولماق. ② كۆچمە. ئاقارماق: چاچلىرىم قىرۇۋدىدى.

قىرۇۋسىز سۈپ. قىرۇ يوق، قىرۇ چۈشمىگەن: قىرۇۋسىز مەزگىل.

قىرۇۋلۇق سۈپ. قىرۇ چۈشكەن، قىرۇ باسقان، قىرۇ ئېرىمىگەن: قىرۇۋلۇق مەزگىل.

قىرىچە رەۋ. قىرى بىلەن، قىرى ئارقىلىق: قىرىچە تەگمەك. قىرىچە ئۇرماق.

قىرىچە ـ يېنىچە قىرى ـ يېنى بىلەن، قوپاللىق بىلەن: قىرىچە ـ يېنىچە گەپ قىلماق، قىرىچە ـ يېنىچە تەگمەك.

قىرىش ئى <ماشىن> قىرىش ئىستانوكىدا قىرىش پېچقى بىلەن دېتاللارنى قىرىپ پىششىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتى: قىرىش پېچقى. قىرىش ئىستانوكى.

قىرىشماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىرىق سان ① ئوننىڭ تۆت قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان: قىرىق ئادەم. ② ئىسىمنىڭ III شەخس تەۋەلىك قوشۇمچىسىنىڭ بىرلىكى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، تۆغۇلغان ياكى ئۆلگەندىن كېيىنكى قىرىقىنچى كۈنىنى بىلدۈرىدۇ: قىرىقى توشماق. قىرىقىنى قىلماق.

قىرىق سۈيى بالا تۆغۇلۇپ 40 كۈن بولغاندا، بالىنى يۇيۇش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان سۇ.

قىرىق نەزىرى كىشى ئۆلۈپ 40 كۈندىن كېيىن ئۆتكۈزۈ - لىدىغان نەزىر.

قىرىقى ئانىسى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتىدە بوۋاق تۇغۇ - لۇپ 40 كۈن بولغاندا، بوۋاقنى زاكىسىدىن ئايرىپ، پۇتۇن بەدىنىگە ئۇپا سۈرتۈپ «قىرىقى سۈيى»گە ئاتاپ تەييارلانغان يېڭى كىيىملىرىنى بوۋاققا كىيدۈرىدىغان ئايال.

قىرىقئاياغ ئى [قىرىق + ئاياغ] <بوت> ← **ئېشەكقۇرتى**.

قىرىقبوغۇم ئى [قىرىق + بوغۇم] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى قىرىقبوغۇم ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يېشىل، نەيچە شەكىللىك، بوغۇمى بار، يوپۇرمىقى رودىمېنتلىشىپ تەڭگىچە ياپراقلا - ئايلانغان، كۆپىيىش ئەزاسى قەلەم ئۇچى شەكلىدە بولۇپ، غولىنىڭ ئۈچىدا ئۆسىدۇ. غولى يىرىك، ياغاچ سايمانلار ۋە مىس سايمانلارنى سىلىقلاشقا ئىشلىتىلىدۇ، جۇڭيىدا دورا قىلىنىدۇ، كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

قىرىقبوغۇمسىمان سۈپ. قىرىقبوغۇمغا ئوخشايدىغان، قىرىقبوغۇم شەكلىدىكى: قىرىقبوغۇمسىمان چاكاندا.

قىرىققۇلاق ئى [قىرىق + قۇلاق] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تاغلىق رايونلارنىڭ نەم، سايە ئورۇنلىرىدا ئۆسىدۇ. يىلتىز - سىمان غولى ئۆزۈن، يەر ئاستىدا توغرىسىغا ئۆسىدۇ. يوپۇر - مىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق. يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبە تەرىپىدە ئىسپورا خالتا دۆڭلىرى بولىدۇ، ئىسپورا ئارقىلىق كۆپىيىدۇ. يۇمران يوپۇرمىقىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، يىلتىزسىمان غولىدىن كىراخمال ئېلىشقا بولىدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

قىرىقنەچى سان. تەرتىپ ئورنى 40 رەقىمى بىلەن بەلگە - لەنگەن، 39 دىن كېيىن، 41 دىن بۇرۇن تۇرىدىغان: قىرىقنەچى ئادەم.

قىرىلماق «قىرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قار ئاپىتىدە مالالار قىرىلىپ كەتتى.

قىرىم ئى. ئۆچكە تېرىسىدىن يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خۇرۇم: قىرىم مەسە.

قىرىندى ئى. ياغاچ رەندىلىگەن ياكى دېتاللارنى ئىستانوكتا قىرغاندا چۈشكەن نېپىز پارچە نەرسىلەر.

قىز ئى ① بالاغەت يېشىغا يەتمىگەن، بالاغەتكە يەتسىمۇ تېخى توي قىلمىغان، ياتلىق بولمىغان ئايال: قىز بالا. ② ئايال جىنسىغا مەنسۇپ بولغان پەرزەنت (ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا نىسبەتەن): قىز چىقارماق. قىز ئۇزاتماق. ③ قىزلارغا ياكى ياش جۈۋانلارغا نىسبەتەن مۇراجىئەت قىلىشتا؛ چاقىرىشتا ئىشلەتىلىپ، ھۆرمەت، ئەركىلىتىش، ئۆزىگە يېقىن تۇتۇش قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ـــ قىزىم، سىز كىمنىڭ بالىسى بولىسىز؟ ـــ دەپ سوريدى بوۋاي ھېلىقى جۈۋاندىن.

قىزارتماق «قىزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكېلىپ بېرىدۇ.

قىزارتىلماق «قىزارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ پېشانىسى چىمداپ قىزارتىلغان، يۈز ـ كۆزلىرى ئىششىغان، چۈۋۈلغان چاچلىرى تېخى تارالمىغانىدى.

قىزارماق پ ① قىزىل ياكى شۇنىڭغا يېقىن تۈس ئالماق؛ قىزىل ياكى شۇنىڭغا مايىل رەڭگە، تۈسكە كىرمەك: ئۇ مۇسەللەس ئىچسىلا يۇزى قىزىرىدۇ. ② كۆچمە. ناتوغرا ئىش ـ ھەرىكىتى، قىلمىشى، گەپ ـ سۆزى، ئەيىبى، كەمچىلىكى ۋە باشقىلار تۆپەيلى بىركىم ئالدىدا قاتتىق خىجالەت تارتماق، ئۇڭايسىزلانماق، ئۇيالماق: تۇراخان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ۋىللىدە قىزاردى. ③ كۆچمە. ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق: نېمانچە قىزىرىسەن، بولدى قىزارما.

قىزتالاق [قىز + تالاق] تىل ھا «قىزىلماق ئەر بىلەن بولۇشمىسۇن، لەنىتى» دېگەن مەنىلەردىكى ھاقارەت سۆزى: قىز تالاقلار ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ئىگە بولغاندىن كېيىن بىر كېچىدىلا غايىب بولىدىكەن.

قىز ـ جۈۋان قىز ۋە جۈۋان: بۇگۈنكى بازار ناھايىتى قىزىپ كەتكەنىدى. ياسانغان قىز ـ جۈۋانلار تۇرلۇك ماللار ماگىزىنىنى ئورىۋالغان، ئادەم مېڭىشقا بولمايتتى.

قىزچاق ئى. كىچىك قىز، ياش قىز: ھېلىقى قىزچاق بىر تېلېگراممىنى ئەكىرىپ بەردى.

قىز ـ چوكان قىز ۋە چوكان: ئۇ بىرەر قىز ـ چوكانغا ساقال تاشلاپ گەپ ـ سۆز قىلىشنى بىلمەيتتى.

قىزدۇرغۇچ ① ئى. بىرەر يەر ياكى نەرسىنى ئىسسىتىش رولىنى ئويناىدىغان ماشىنا ۋە شۇ خىلدىكى نەرسە. ② سۈپ. قىزىتىدىغان، ئىسسىتىدىغان: باش ئەتىيازنىڭ قىزدۇرغۇچ قۇياشى يەر يۈزىگە ھاياتبەخش ئىللىقلىق نۇرىنى چېچىپ تۇراتتى.

قىزدۇرماق پ. قىزىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قىزىتماق: ئۇ تۆمۈرنى قىزدۇرۇپ مەھبۇسنىڭ بەدىنىگە يېقىۋىدى، پۇرقىراپ ئاچچىق ئىس چېقىپ كەتتى، مەھبۇسمۇ قاتتىق بىر ۋاقىراپ ھوشسىزلاندى.

قىزغانچۇق سۈپ. نەرسىسىنى باشقىلاردىن ئايايدىغان، قىزغىنىدىغان؛ ئىچى تار؛ بېخىل؛ رەشكچى، ھەسەتخور: قىزغانچۇق بالا. // قىزغانچۇقنىڭ ئېشىنى ئىت يەر (ماقال).

قىزغانچۇقلۇق ئى. ئىچى تارلىق، بېخىللىق؛ ھەسەتخورلۇق: قىزغانچۇقلۇق قىلماق.

قىزغاندۇرماق «قىزغانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزغانماق پ ① بىرەر نەرسىنى ئۆتۈنۈشكە ئاغرىنماق، ئىچى تارلىق قىلماق، ئايىماق: قېتىق سوراپ كەلگەنگە ئايىقىنى قىزغانما (ماقال). ② ھەسەت قىلماق، كۈندەشلىك قىلماق، رەشك قىلماق، كۆرەلمەسلىك قىلماق: پەرىشتىنىڭ ئېشىدىن شەيتان قىزغىنىپتۇ (ماقال).

قىزغۇچ سۈپ. قىزىلغا مايىل، سۇس قىزىل: قىزغۇچ رەڭ.

قىزغىن سۈپ ① قاينىاق؛ سەممىي: قىزغىن سالام. قىزغىن مۇھەببەت. ② جۇش ئۇرغان، جانلانغان، جانلىق، جۇشقۇن، قاينىاق: قىزغىن مۇنازىرە. قىزغىن سۆھبەت. // بىز بىلەن ئۇلار قىزغىن كۆرۈشتى.

قىزغىنلىق ئى. قىزغىن كەيپىيات، مۇئامىلە، جۇشقۇنلۇق: قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالماق. تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق.

قىزغىنشىماق «قىزغانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئەرلەر ئۇنىڭغا سىنچى كۆزلىرى بىلەن نازارەت قىلىدىغان، قىز ـ خوتۇنلار بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ، ئۇنى ئامال قىلىپ ئىزدەيدىغان دەرىجىگە يېتىشتى.

قىزقۇۋۇار ئى [قىز + قۇۋار] <تەن> قازاق مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى. ئۇ ئات ئۈستى تەنھەرىكىتى بولۇپلا قالماستىن، يەنە قىز ـ يىگىتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇھەببەت ئىزھار قىلىش «كۆڭۈلكى» ھېسابلىنىدۇ. قىزقۇۋار ئەمەلىيەتتە بەلگىلەنگەن مۇسابىقە ئېچىدە، قىز ـ يىگىت ئىككىلا تەرەپ بىر قېتىمدىن قوغلىشىدۇ. دەسلەپتە يىگىت قىزنى قوغلاپ، قايتىشتا قىز يىگىتنى قوغلايدۇ.

قىزلىق ① سۈپ. قىزى بار، قىزى بولغان: قىزلىق ئۆي خان كۆڭۈلكى (ماقال). * قىزلىق ئۆيگە قىرىق ئات باغلىنار (ماقال) ② سۈپ. قىزلارغا خاس، قىزلاردا بولىدىغان: قىزلىق ھۆسنىگە تولماق. ③ ئى. قىزلاردا بولۇشقا تېگىشلىك مىجەز، خاراكتېر، قىلىق ۋە شۇ قاتارلىقلار: قىزلىقىنى قىلماق. ④ ئى. ئاياللارنىڭ توي قىلىشتىن بۇرۇنقى ھالىتى: گۈلبەھرەم قىزلىقىدا ناھايىتى چىرايلىق ئىدى. ⑤ ئى. ئىپپەت، ئىپپەت ـ نومۇس، مەسۇمەلىك: قىزلىق پەردىسى. قىزلىقىنى يوقاتماق. ⑥ ئى. قىزلارغا خاس جىنسىي بەلگە، قىز جىنسى: بۇ ئىككىسى پەقەت ئەرلىك ۋە قىزلىقتىلا بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلىدىكەن.

قىزىتقۇچ ئى. ئىسسىقلىقنى ئاشۇرۇپ قىزىتىش رولىنى ئويناىدىغان نەرسە: ھاۋا قىزىتقۇچ.

قىزىتما ئى <تېب> بەدەن تېمپېراتۇرىسىنىڭ نۆلدىن يۇقىرى 39 گىرادۇستىن ئېشىپ كېتىش ھادىسىسى: قىزىتمىسى ئۆرلىمەك.

قىزىتماق «قىزىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تويىنى قىزىتماق. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىن كەلگەن ساياھەتچىلەر قومۇلنىڭ ساياھەتچىلىكىنى قىزىتىۋەتتى.

قىزىتىشماق «قىزىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىزىتىلماق «قىزىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىزىرىشماق ① «قىزارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باغدىكى ئانارلار قىزىرىشىپ پىشتى. ② خاپا بولۇشماق، رەنجىشمەك، ئاچچىقلىنىشماق: مەخەتنىڭ ئوغلى بۇ ئىش ئۈچۈن دادىسى بىلەن تۆنجى قېتىم قىزىرىشتى.

قىزىشماق ① «قىزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مېنىڭچە ئانچە قىزىشىپ كەتمەي، ئويلىشىپ كۆرەيلى، يېنىكلىك قىلمايلى. ② قىزغىنلىقى ئاشماق، كەيپىياتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، قىزماق، جانلانماق: تاشۇاي راۋابىنى چالغانچە قىزىشىپ قالدى.

قىزىق ① سۈپ. ھارارىتى، تېمپېراتۇرىسى كۆتۈرۈلگەن، ئىسسىق: قىزىق چاي. ② سۈپ. كۆچمە. كۆلكىلىك؛ ھەيران قالارلىق؛ غەلىتە: قىزىق گەپ. // ـــ توي دېگەن كىچىك ئىش، ئۇنىڭ نېمە قىزىقى بار؟ ـــ دېدى ئۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. قىزىقارلىق ئىش قىلىدىغان، يۇمۇرلۇق گەپ قىلىدىغان، قىزىقچى: ـــ يۇز ئاچقۇسى بولماي تۇرۇپ كېلىننىڭ يۈزىنى ئېچىۋەتسە، نېمە قىزىقى، ـــ دېدى قاسىم قىزىق. ④ سۈپ. كۆچمە. كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان؛ جەلپ قىلارلىق: مېنىڭ بۇ ھېكايەم ناھايىتمۇ قىزىق. ⑤ سۈپ. كۆچمە. لەززەت، مەنە: ـــ ياشاشنىڭ نېمە قىزىقى قالدۇ دەيسىز؟ ـــ دېدى ئەلى بىر روملا ئىچىپ. ⑥ سۈپ. كۆچمە. قىزغىن: ئۇلار، ئەلەمدار ۋە قەلەمدار بەگلەرنى دۈڭغا چاقىرىپ، كۆپچىلىك بىلەن قىزىق كېڭەش ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ⑦ سۈپ. قىزىغان، قىزىقارلىق، قاينىاق: تويىنىڭ بولغىنىدىن، «بولدۇ» سى قىزىق (ماقال). ⑧ رەۋ. تېز، چاپسان، ئىتتىك، چاققان: ـــ بالام، نېمە پۇتۇڭغا تاش ئېسىۋالغاندەك ماڭسەن، قىزىق، قىزىق ماڭساڭ بولمامدۇ، ـــ دېدى ھەلىمە ئاچا.

قىزىقارلىق سۈپ. كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان، دىققەت ـ ئېتىبارىنى تارتىدىغان؛ جەلپ قىلارلىق؛ كۆلكىلىك: قىزىقارلىق چۆچەك. // ئۇ خىلى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلىدى.

قىزىقتۇرماق «قىزىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوڭ يىغىندا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر ئۇنى ھەقىقەتەن قىزىقتۇردى.

قىزىقتۇرۇلماق «قىزىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىزىقچى ئى. قىزىق ھەرىكەتلىرى ۋە سۆزلىرى بىلەن كىشىلەرنى كۈلدۈرىدىغان كىشى؛ ئارتىس.

قىزىقچىلىق ئى ① قىزىقچىلارنىڭ قىزىقارلىق گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكىتى، قىلىقى؛ كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان پائالىيەت، ئىش: قىزىقچىلىق قىلماق. ② قىزىق كەيپىيات: شۇنىڭ قىزىقچىلىقىدا سېۋەتكە كېلىپ ئولتۇردۇم.

قىزىقسىندۇرماق «قىزىقسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزىقسىنماق پ. قىزىقىش ھېس قىلماق؛ قىزىقىش پەيدا بولماق، قىزىقماق: قىزىقسىنىپ قارىماق. * باشقىلارنىڭ ھېيلە ـ سىگە ئاسانلا ئالدىنىدىغان كىشىلەر بىرگە ئاچ كۆز كىشىلەر، يەنە بىرگە قىزىقسىنىدىغان كىشىلەردۇر.

قىزىقسىنىشماق «قىزىقسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىزىققاق سۈپ. ھەرەر ئىشقا ئاسان قىزىقىپ قالىدىغان، قىزىقىدىغان: قىزىققاق يازغۇچى.

قىزىققاقلىق ئى. قىزىققاق، قىزىقىپ قالىدىغان مىجەز ـ خاراكتېر: ھەددىدىن ئارتۇق قايغۇ ـ ھەسرەتمۇ ئادەمنىڭ قىزىققاقلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

قىزىققان سۈپ [قىزىق + قان] ئاسان ئاچچىقلىنىدىغان، ئاچچىقى تېز كېلىدىغان، ئۆزىنى باسالمايدىغان؛ مىجەزى سالماق، ئېغىر ـ بېسىق ئەمەس، قېنى قىزىق: قىزىققان ئادەم.

قىزىققانلىق ئى. ئاسان ئاچچىقلىنىش، ئاچچىقى تېز كېلىشتىن ئىبارەت روھىي ھالەت: قىزىققانلىق قىلماق.

قىزىق ـ قىزىق «قىزىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ

كەچقۇرۇن ھېلىقى ياشقا بىر چىنە شورپا قىلىپ قىزىق - قىزىق ئىچۇ - رۇپ قويىدى. * كەچقۇرۇنلىرى توپ - توپ بالىلار ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدى - غا يىغىلىپ، بوۋايدىن قىزىق - قىزىق ھېكايىلەرنى تىڭشايتتى.

قىزىقلىق ئى. قىزىق ھالەت: بىر خىل مېتالنىڭ قىزىقلىقى بەك ئۆرلەپ كەتسە بولمايدۇ.

قىزىقماق پ ① بىرەر ساھە، ئىش ياكى نەرسىگە ئىشتىياق باغلىماق، ھەۋەس قىلماق: مۇزىكىغا قىزىقماق. ② دىققەت - ئېتىبار بەرمەك، كۆڭۈل قويماق، بېرىلمەك: مەن «تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى» ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىمدىن ئېسىمدە قالغانلىرىنى سۆزلەپ بەردىم، ئىبباسوپ قىزىقىپ ئاڭلىدى. ③ قىزىق تۇيۇلماق، قىزىقارلىق بىلىنمەك، قىزىقسىنماق: — تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىۋا - تمدۇ؟ — لەيلىگۈل قىزىقىپ سورىدى.

قىزىقىدا رەۋ ① سۆزۈپ قالماستا، ئىسسىق ۋاقتىدا: تاماقنى قىزىقىدا يېمەك. ② كۆچمە. تازا پەيتىدە، ۋاقتى ئۆتۈپ كەتمەس - تە: ئىشنى قىزىقىدا قىلماق.

قىزىقىش «قىزىقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: قىزىقىش پەيدا بولماق.

قىزىقىشلىق ① سۆپ. كىشىدە قىزىقىش پەيدا قىلىدىغان، قىزىقارلىق: ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بۇ ئادىتى رەيھاندا قىزىقىشلىق تەسىرات قالدۇرغانىدى. ② ئى. قىزىقىش، ھەۋەس: قىزىقىشلىق بىلەن سۆزلىمەك.

قىزىقىشماق «قىزىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شەھەردە پۈتۈنلەي مەن توغرۇلۇق گەپ، ھەممىسى ماڭا قىزىقىشپ قارى - شىدۇ.

قىزىل I ① سۆپ. قان رەڭگىدىكى، قان رەڭلىك: قىزىل گالىستۇك. ② سۆپ. كۆچمە. ئىنقىلابىي؛ سىياسىي ئېڭى يۇقىرى، سىياسىۋىلىكى كۈچلۈك: قىزىل قوشۇن. ③ ئى <تېب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەللىك. بىر خىل ۋىرۇس كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كۆپىنچە يېرىم ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار ناھايىتى ئاسانلا يۇقۇملىنىدۇ. ④ ئى. بايا ناھىيەسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

قىزىل ئارمىيە <ھەرب> ① ئىككىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابىي ئارمىيە. تولۇق ئاتىلىشى جۇڭگو ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسى.② 1946 - يىلىدىن ئىلگىرىكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيەسىنى كۆرسىتىدۇ.

قىزىل بايراق ① رەڭگى قىزىل بايراق. ئۇ پىرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ سىمۋولى: ھۆكۈمەت بىناسى ئۈستىدە قىزىل بايراق قارس - قۇرس ئاۋاز چىقىرىپ جەۋلان قىلماقتا. ② مۇسابىقىلەردە ئۇتۇپ چىققانلارغا مۇكاپات قىلىپ بېرىلىدىغان بايراق، يەنى ئىلغارلىقنىڭ بەلگىسى: مەن قىزىل بايراقنى شۇلارغا بېرىشكە قوشۇلمەن، شۇ چاغدىلا ھەق ئۆز جايىنى تاپقان بولىدۇ.

قىزىل رەقەم <مال> ئىقتىسادىي پائالىيەتتە چىقىمنىڭ كىرىمدىن ئېشىپ كەتكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان پەرقلىق سان. مۇنداق سان دەپتەرگە خاتىرىلىنىشتە قىزىل سىياھ بىلەن يېزىلىدۇ: قىزىل رەقەم كۆرۈلمەك.

قىزىل قەغەز ئالماق تويى خېتى - نىكاھ قەغىزى ئالماق: ئۇلار ئەتە قىزىل قەغەز ئالغىلى بارماقچىدى.

قىزىل قىيامەت ئۇر - يىقىت، قىر - چاپ بولغان؛ ژارقىراش - جارقىراش ئەۋج ئالغان، ئىنتايىن دەھشەتلىك ۋەزىيەت، قالايمىقانچىلىق: قوللىرىغا پالتا - كەكە، پىچاق - قىڭراق، كالتەك - چوماق ئېلىشقان ئىككى تەرەپنىڭ ئادەملىرى ئېتىلىپ كېلىشتى - دە، بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۇ يەرنى قىزىل قىيامەت قىلىۋەتتى.

قىزىل كۆز مەككار، ھىيلىگەر، ئالدامچى: مەن بۇ قىزىل كۆز ئوغرىنى دېيانەتلىك كىشى دەپ خاتا چۈشىنىپ قاپتىمەن.

قىزىل ئىشتان بۇزۇق ئايال.

قىزىل II ئى. دىيال. چەشلەنگەن بۇغداي.

قىزىلاڭ ئى. دىيال. ئۆرۈكنىڭ ئالا بولماستىن تۇرۇپلا غورىسى قىپقىزىل قىزىرىدىغان بىر تۈرى.

قىزىلباش ئى [قىزىل + باش] ① ئۆزبېگە نامەھرەم خوتۇن - قىزلارغا يامان نىيەتلىك قىلىدىغان ئەر: نەدىكىنى، ئۇمۇ مۇشۇ - نىڭغا ئوخشاش قىزىلباش. ② <دىن> ئوسمانىيلارنىڭ سەفەۋى - لەرگە بەرگەن نامى. چۈنكى سەفەۋى قوشۇنىدىكى ئەسكەرلەر باشلىرىغا قىزىل سەرپۇش كىيىشەتتى. ھازىرغا كەلگەندە بۇ نام شىئە گۇرۇھىنى كۆرسىتىدىغان بولدى.

قىزىلبۇرۇن ئى [قىزىل + بۇرۇن] <تېب> بۇرۇن ئۇچى دائىم قىزىرىپ تۇرىدىغان سوزۇلما خاراكتېرلىك بىر خىل تېرە كېسىلى. سەۋەبى تېخى ئېنىق ئەمەس. كېسەللىك دائىم بۇرۇن ئۇچىدا يۈز بېرىپ ئۆزاق داۋاملىشىدۇ. بۇنىڭدا بۇرۇن ئۇچىدا قىزىل داغ پەيدا بولۇپ، تەدرىجىي قارامتۇل قىزىلغا ئايلىنىدۇ. بۇرۇننىڭ بىرىكتۇرگۈچى توقۇلمىلىرىدا ئۆزگە - رىش يۈز بېرىپ، تېرە ياغ بەزلىرى يوغىناپ قاتتىق تۈگۈنچە ھاسىل بولۇپ، سىقسا تېرە يېغى ئېقىپ چىقىدۇ.

قىزىل بۇغداش ئى [قىزىل + بۇغداش] <بوت> قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆپىنچە قىزىل رەڭلىك بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئاددىي، نۆۋەت - لىشىپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ شەكلى ھەر خىل بولىدۇ، رەڭگى يېشىل ياكى جىگەر رەڭ. گۈل رېتى باشاقسىمان. ئۇرۇقى قارا، پارقىراپ تۇرىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە سەي ئورنىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. يۇمران مايسىسى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆت سۈيۇقلۇقىنى ھەيدەش، ئاغرىق قولايلاشتۇرۇش قاتارلىق داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

قىزىلتاسما ئى [قىزىل + تاسما] <بوت> ← **قۇشقاچتىل**.

قىزىل - تىزىل قىزىل، قىزىل رەڭلىك، قىزىلغا ئوخشاش - قىزىل ياكى قىزىلغا مايىل.

قىزىلچا ئى <بوت> ① لويلا ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى تەركىبىدە قەنت مادداسى بولۇپ، قەنت ئىشلەشنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى.

قىزىلچىلىق ئى. قىزىلچا تېرىلغان يەر، ئېتىز.

قىزىلقۇلاق ئى [قىزىل + قۇلاق] <بوت> ← **كاكىنەچ**.

قىزىلكوس ئى [قىزىل + كوس] <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ

ئالتىنچىسى. مىلادىيە 19 ـ يىلى 21 ـ ئاپرىلدىن باشلىنىدۇ.

قىزىلكۆيە ئى [قىزىل + كۆيە] <بوت> بۇغداي، ئارپا ۋە سۇلۇ قاتارلىقلاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا كېسەللەنگەن تۇپنىڭ باشقى ئۇستىنى بىر قەۋەت ھال رەڭ زەمبۇرۇغ قاپلىۋالىپ، دېنىنى پۈچەكلەشتۇرۇپ قويىدۇ. ئادەم ۋە چارۋىلار كېسەللەنگەن دانىنى يەپ سالسا، زەھەرلىنىپ قالىدۇ.

قىزىلگۈل ئى [قىزىل + گۈل] <بوت> ئەتىرگۈلنىڭ قىزىل ئېچىلىدىغان ئالاھىدە بىر تۈرى، ئۇنىڭ گۈلىدىن گۈلقەنت سېلىنىدۇ.

قىزىللاشتۇرۇشماق «قىزىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىزىللاشتۇرماق «قىزىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزىللاشتۇرۇلماق «قىزىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەسكەرلەرنىڭ ئىدىيەسى قىزىللاشتۇرۇلدى.

قىزىللاشماق پ ① قىزىلغا ئايلانماق، قىزىللىق تۈسىنى ئالماق، قىزىلغا ئۆزگەرمەك. ② كۆچمە. كوممۇنىستىك پارتىيەنى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيىدىغانلاردىن بولماق: ئۇلار ياشلارنى ھەم قىزىللاشقان، ھەم ئىختىساسلاشقانلاردىن بولۇپ چىقىشقا يېتەكلەپ، خېلى ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

قىزىللىق ئى. قىزىل رەڭ ياكى قىزىل ھالەت: كۆزگە قىزىللىق تېقىلماق. * كەچكى قۇياش تاغ ئارقىسىدىكى قىزىللىققا شۇڭغۇپ كەتتى.

قىزىلمارال ئى [قىزىل + مارال] <بوت> كۆك مارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. قورۇش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش رولى بار. قان تۇكۇرۇش، قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

قىزىلموچ ئى [قىزىل + موچ] <بوت> ← **لازا**.

قىزىلموچ قىيامى ئۆۋاق قىزىلموچقا چۈچۈتۇلگەن ماي، ئاچچىقسۇ، سامساق قاتارلىقلارنى قوشۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل تېتىتقۇ.

قىزىلموچلۇق ئى. قىزىلموچ تېرىلغان يەر، جاي.

قىزىلئۆڭگەچ ئى [قىزىل + ئۆڭگەچ] <ئانات> يۇتقۇنچاق ۋە ئاشقازانغا تۇتىشىدىغان نەيچىسىمان ئورگان. ئوزۇقلۇق ئېغىز بوشلۇقى ئارقىلىق يۇتقۇنچاقتىن قىزىلئۆڭگەچكە كىرىدۇ ۋە قىزىلئۆڭگەچ مۇسكۇللىرىنىڭ قىسقىراپ لۇمۇلىدىشى نەتىجىسىدە ئاشقازانغا يەتكۈزۈلىدۇ.

قىزىماق پ ① تېمپېراتۇرىسى، ھارارىتى ئۆرلىمەك؛ ئىسسىماق: تۆمۈر قىزىدى. دەزمال قىزىدى. ياغ قىزىدى. ② كۆچمە. قىزىقماق، قىزىقىش پەيدا بولماق: كۆنلەر ئۆتۈپ يۈرىكىم ئۇنىڭغا قىزىپ قالدى. ③ كۆچمە. جىددىي تۈس ئالماق؛ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەك، جانلانماق: جەڭ قىزىماق. ④ كۆچمە. جىددىيلەشمەك؛ خاپا بولماق؛ ئاچچىقلانماق: سادىر ئاخۇن سۆزلىگەنسېرى تىللاخان قىزىپ نېرۋىسى ئۆرلەپ، جىلە بولماقتا ئىدى.

قىز ـ يىگىت قىز ۋە يىگىت: بۇ يەردە قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مەشرەپى خېلى قىزىغانىدى.

قىس سۈپ ① ئېھتىياجىدىن ئاز، يېتىشمەيدىغان، كەملىك ئالتىنچىسى. مىلادىيە 19 ـ يىلى 21 ـ ئاپرىلدىن باشلىنىدۇ.

قىزىلكۆيە ئى [قىزىل + كۆيە] <بوت> بۇغداي، ئارپا ۋە سۇلۇ قاتارلىقلاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا كېسەللەنگەن تۇپنىڭ باشقى ئۇستىنى بىر قەۋەت ھال رەڭ زەمبۇرۇغ قاپلىۋالىپ، دېنىنى پۈچەكلەشتۇرۇپ قويىدۇ. ئادەم ۋە چارۋىلار كېسەللەنگەن دانىنى يەپ سالسا، زەھەرلىنىپ قالىدۇ.

قىزىلگۈل ئى [قىزىل + گۈل] <بوت> ئەتىرگۈلنىڭ قىزىل ئېچىلىدىغان ئالاھىدە بىر تۈرى، ئۇنىڭ گۈلىدىن گۈلقەنت سېلىنىدۇ.

قىزىللاشتۇرۇشماق «قىزىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىزىللاشتۇرماق «قىزىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىزىللاشتۇرۇلماق «قىزىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەسكەرلەرنىڭ ئىدىيەسى قىزىللاشتۇرۇلدى.

قىزىللاشماق پ ① قىزىلغا ئايلانماق، قىزىللىق تۈسىنى ئالماق، قىزىلغا ئۆزگەرمەك. ② كۆچمە. كوممۇنىستىك پارتىيەنى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيىدىغانلاردىن بولماق: ئۇلار ياشلارنى ھەم قىزىللاشقان، ھەم ئىختىساسلاشقانلاردىن بولۇپ چىقىشقا يېتەكلەپ، خېلى ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

قىزىللىق ئى. قىزىل رەڭ ياكى قىزىل ھالەت: كۆزگە قىزىللىق تېقىلماق. * كەچكى قۇياش تاغ ئارقىسىدىكى قىزىللىققا شۇڭغۇپ كەتتى.

قىزىلمارال ئى [قىزىل + مارال] <بوت> كۆك مارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. قورۇش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش رولى بار. قان تۇكۇرۇش، قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

قىزىلموچ ئى [قىزىل + موچ] <بوت> ← **لازا**.

قىزىلموچ قىيامى ئۆۋاق قىزىلموچقا چۈچۈتۇلگەن ماي، ئاچچىقسۇ، سامساق قاتارلىقلارنى قوشۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل تېتىتقۇ.

قىزىلموچلۇق ئى. قىزىلموچ تېرىلغان يەر، جاي.

قىزىلئۆڭگەچ ئى [قىزىل + ئۆڭگەچ] <ئانات> يۇتقۇنچاق ۋە ئاشقازانغا تۇتىشىدىغان نەيچىسىمان ئورگان. ئوزۇقلۇق ئېغىز بوشلۇقى ئارقىلىق يۇتقۇنچاقتىن قىزىلئۆڭگەچكە كىرىدۇ ۋە قىزىلئۆڭگەچ مۇسكۇللىرىنىڭ قىسقىراپ لۇمۇلىدىشى نەتىجىسىدە ئاشقازانغا يەتكۈزۈلىدۇ.

قىزىماق پ ① تېمپېراتۇرىسى، ھارارىتى ئۆرلىمەك؛ ئىسسىماق: تۆمۈر قىزىدى. دەزمال قىزىدى. ياغ قىزىدى. ② كۆچمە. قىزىقماق، قىزىقىش پەيدا بولماق: كۈنلەر ئۆتۈپ يۈرىكىم ئۇنىڭغا قىزىپ قالدى. ③ كۆچمە. جىددىي تۈس ئالماق؛ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەك، جانلانماق: جەڭ قىزىماق. ④ كۆچمە. جىددىيلەشمەك؛ خاپا بولماق؛ ئاچچىقلانماق: سادىر ئاخۇن سۆزلىگەنسېرى تىللاخان قىزىپ نېرۋىسى ئۆرلەپ، جىلە بولماقتا ئىدى.

قىز ـ يىگىت قىز ۋە يىگىت: بۇ يەردە قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مەشرەپى خېلى قىزىغانىدى.

قىس سۈپ ① ئېھتىياجىدىن ئاز، يېتىشمەيدىغان، كەملىك قىلىدىغان: بۇنداق قىس نەرسىلەرنى ئاسان تاپقىلى بولمايدۇ. ② زىچ، ئالدىراش: ئۇنىڭ ۋاقتى ناھايىتى قىس بولۇپ، قولى قولىغا تەگمەي يۈرەتتى.

قىساس ئى [ئە] يامانلىققا قارىتا ئۆز ئەينى ئېلىنىدىغان ھېساب، ئىنتىقام، ئەنت، ئۆچ: قىساس ئالماق. * نۇرغا تەشنا خەلقىمىز سېغىناتتى تاڭلارنى، قىساس ئوتى يۈرەكتە ئۇرغۇتاتتى قانلارنى.

قىساس تۇتماق يامانلىقى ئەينى شەكىلدە ئۆزىگە يانماق: ئانىسى زوربخان قارغىۋېتىپتۇ دېمەمدۇ، قىساس تۇتتى بۇ بالىنى.

قىساسچى ئى. قىساس ئالغۇچى، قىساسخور، قىساسكار: ئەلقەم قىساسچى قوشۇنىنىڭ ئالدىدا كۆكرەك كېرىپ، بوز ئېتىنى ئوينىتىپ كېتىپ بارماقتا ئىدى.

قىساسچىلىق ئى. قىساس ئېلىش ئىشى، قىساسكارلىق: ئۇنىڭ كاللىسىنى ئەنە شۇ قىساسچىلىق چىرمىۋالغانىدى.

قىساسخور ئى ← **قىساسچى**: ئۇ مېنىڭ يېقىن ئاغىنەم، لېكىن قىساسخور كىشى.

قىساسخورلۇق ئى. قىساسخورلارغا خاس مىجەز ـ خاراكتېر، قىلىق ـ ھەرىكەت: مېنىڭ ياشلىقىمنى ئۆز قىساسخورلۇقىڭنىڭ قۇربانى قىلدىڭىز. ئۆچەڭىز چىقتىمۇ؟

قىساسكار ئى [ئە + پ] ← **قىساسچى**: مەن بولسام سەنلەرنىڭ قولۇڭدا ناھەق نابۇت بولغان ئاشۇ مۇساپىرنىڭ قىساسكارىمەن.

قىساسكارلىق ئى ← **قىساسچىلىق**: ئۇنىڭ بۇ ئىشى پۈتۈنلەي قىساسكارلىق ۋە ئۆچ ئېلىشنى مەقسەت قىلغان.

قىساسلىق سۈپ. قىلمىشىغا يارىشا قىساس ئېلىنىدىغان، قىساس ئېلىشقا تېگىشلىك.

قىساسنامە ئى. قىساس ئېلىش ۋەسىيىتى يېزىپ قالدۇرۇلغان خەت.

قىساق ئى. دىيال. تاغ ـ جىلغىلارنىڭ تار يېرى.

قىستاتماق «قىستىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زىمىنەپ ئۇنى ئانچە قىستاتمىدى.

قىستاشماق «قىستىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئادەمنىڭ قولى ئاران پاتقۇدەكلا تۆشۈك ئالدىدا ئادەملەر ھەدەپ بىر ـ بىرىنى قىستىشاتتى.

قىستاق ئى. قاتتىق جەبىر ـ زۇلۇم سېلىش، قىيىن ـ قىستاق: بۇ ئېغىرلىققا ئارزۇ ئىگىلىرىنىڭ قىستاقلىرى يول بەردى، يەنى ئىلاجىنىڭ يوقلۇقىدىن بۇ تۇتۇرۇقسىز سۇۋغىنى كۆتۈرۈپ يولغا چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى.

قىستاقچىلىق ئى ← **قىستاڭچىلىق**: ھەي بۇ قىستاقچىلىق ئۆيدە ئازادە تىنىق ئېلىشمۇ قىيىن بولدى.

قىستا ـ قىستاڭ ھەممە يېرى تولۇپ كەتكەن، قىسىلىپ ئەركىن ھەرىكەت قىلغىلى بولمايدىغان، بوش جاي قالمىغان، ناھايىتى قىستاڭ: ئاپتوبۇس بۇگۈن ئادەتتىكىدىنمۇ بەك قىستا ـ قىستاڭ بولۇپ كەتتى.

قىستا ـ قىستاڭچىلىق ناھايىتى قىستا ـ قىستاڭ ھالەت، بەك قىستاڭچىلىق: كامال قىستا ـ قىستاڭچىلىقتىن ئۆتۈپ بولغۇچە تەرلەپ ـ پىشىپ كەتكەنىدى.

قىستاڭ ① سۈپ. تار ۋە زىچلىقتىن ئەركىن ھەرىكەت قىلغىلى بولمايدىغان، قىستىلاڭ: بۇلۇشۇڭالغان يېرىمىز تار ۋە

قىستاق ئىدى. ② ئى. تار، قىستىلاق جاي: گۈلقىز نەرسىلىرىنى قىستاقىغا جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ئۆزىنى يەلپۈشكە باشلىدى.

قىستاقچىلىق ئى. تار، قىستاق ھالەت: ئاشخانىنىڭ ئىچى بەك قىستاقچىلىق، كىشى بىلەن كىشىنىڭ كارى يوق ئىدى.

قىستاقىغۇ سۈپ. كېشىگە تار، قىستاق بىلىنىدىغان؛ ئەركىن، ئازادە ھېس قىلىنمايدىغان: قىستاقىغۇ دەۋرىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلماي بولمايدۇ.

قىستاقلىق ئى. قىستاق ھالەت ياكى قىستاق جاي.

قىستالماق «قىستىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەن كىشىلەر ئارىسىغا قىستالدىم.

قىستۇرما سۈپ. ئارىسىغا قىستۇرۇلغان، قوشۇمچە قىلىنغان: قىستۇرما رەسىم. قىستۇرما سۆز.

قىستۇرما سۆز <تىل> جۈملىگە قىستۇرۇپ قوللىنىلىدىغان، ئەمما جۈملە قۇرۇلمىسى بىلەن مۇناسىۋەتسىز باغلىمايدىغان ياكى باغلىغۇچى قاتارلىق باشقا يارىدەمچى سۆزلەرنىڭ رولىدىمۇ كەلمەيدىغان سۆز، سۆز بىرىكمىسى قاتارلىقلار. مەسىلەن، «مېنىڭچە، بۇ كىتاب ناھايىتى ياخشى يېزىلغان» دېسەك، بۇ يەردىكى «مېنىڭچە» قىستۇرما سۆز ھېسابلىنىدۇ.

قىستۇرماق ① «قىسماق Ⅳ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پېشىنى بېلىگە قىستۇرماق. * مەن يوقلىما دەپتىرىنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ سىنىپقا كەتتىم. ② كۆچمە. گەپ ـ سۆز ئارىسىغا قوشۇپ سۆزلىمەك، قوشۇمچە قىلماق؛ تىلغا ئالماق: ھەدىسىلا سابىرنى قىستۇرۇپ چاقچاق قىلىسەن، بىلىمىڭ ئۇنىڭ ئۇستىدىكى مەسئۇلىيەت ناھايىتى ئېغىر. ③ مەلۇم بىر جەريان ياكى ۋاقىت ئارىلىقىدىن پۇرسەت چىقىرىپ ئورۇنلاشتۇرماق: بولىدۇ، مەن سىلىنىڭ بۇ پەلتونى ئارىغا قىستۇرۇپ بولسىمۇ تىكىپ بېرەي. ④ كۆچمە. ئارقىسىغا سېلىۋالماق، ئەگەشتۈرۈۋالماق: رابىخان بۇگۈنكى چايغا ئۇچ بالىسىنى قىستۇرۇپ كەپتۇ.

قىستۇرۇشماق «قىستۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ساتار، داپ، تەمبۇرلىرىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇشۇپ، ھېيتكا جامەسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كوچىغا قاراپ يول ئېلىشتى.

قىستۇرۇقلۇق سۈپ. قىستۇرۇپ، تىقىپ قويۇلغان: ئۇ كىشىنىڭ قۇلىقىغا قەلەم قىستۇرۇقلۇق ئىدى.

قىستۇرۇلما سۈپ. قىستۇرۇپ قويۇلىدىغان، قىستۇرۇلىدىغان: قىستۇرۇلما قەۋەت.

قىستۇرۇلماق «قىستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ قولتۇقىغا ئىككى پارچە خۇرۇم، بىر تاختا چەم ۋە ئەسەرلىك بىشۇ قىستۇرۇلغانىدى.

قىستىلاق سۈپ. ھەممە يېرى توشۇپ كەتكەن، بوش يېرى قالمىغان؛ ناھايىتى تار، قىستاق: مەپە بەك قىستىلاق، ئورۇندۇق لىرى بەك تار ئىدى.

قىستىلىشماق «قىستالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوۋىسىنىڭ ئىشكى ئالدىدا خوتۇن ـ قىزلاردىن ئۈچ ـ تۆتى قىستىلىشىپ مىلەڭزىنىڭ يوچۇقىدىن مارىشىپ تۇراتتى.

قىستىما سۈپ. قىستايىدىغان، قىستىلىدىغان، قىستاق ھالەتتىكى: قىستىما خۇلاسە.

قىستىماق پ ① ئىگىلىگەن ئورنىنى تارلاشتۇرۇپ بۇلجۇيالمايدىغان قىلماق؛ تار، قىستاق يەرگە سۈرمەك، سىغداپ قويماق: دۇشمەن ئۇلارنى ئۇچ تەرەپتىن قىستاپ كەلدى. ② بوش ئورۇن قويماي بىر ـ بىرىگە كىرىشتۈرمەك: ئۇ تارتمىدىن قىستاپ خەت يېزىلغان بىرنەچچە ۋاراق قەغەزنى ئالدى. ③ مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىشقا قاتتىق ئۇندىمەك، زورلىماق: كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ، جىنايىتىنى ئىقرار قىلىشقا قىستىدى. ④ ئالدىراتماق: ـــ سىز ئۇنى چاپسانراق توي قىلىشقا قىستايسىز، ـــ دېدى ۋۇشۇبىك ئايتىللاغا. ⑤ كۆچمە. خىجالەتچىلىكتە قويماق: ـــ ئۇنداقتا، سىلىنى قىستاپ قويارمەنسىمكىن، ـــ دېدى ھەمراھ خىجىل بولۇپ. ⑥ كۆچمە. پۇرسەت، ئىمكانىيەت بەرمەي جىددىيلەشتۈرمەك: ۋاقىتنىڭ قىستاپ كېلىشى ئۇنى ئالدىراتماقتا ئىدى. ⑦ شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن كەلگەن سۆزدىن كېيىن كېلىپ، شۇ سۆزدە ئىپادىلەنگەن ئىش ـ ھەرىكەتنى بېجىرىشكە كۆچلۈك تەلىپى، خاھىشى بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ: كۆلكىسى قىستىماق. تەرتى قىستىماق.

قىسچىلىق ئى. كەمچىل، قىس ھالەت؛ كەملىك، قىسلىق: سۈنىڭ قىسچىلىقىدا ئېرىقتىكى سۇ بىكارلا يەرگە كىرىپ كېتىۋاتىدۇ.

قىسرەمدى ئى [قىسىر + ئەمدى] دىيال. قىسىر كالىنىڭ موزىيىسى.

قىسسە ئى [ئە] ①<ئەد> رىۋايەت ئۇسۇلىدا يازىتىلغان بەدىئىي ئەسەر، پوۋېست. مەسىلەن، خېۋىر تۆمۈرنىڭ «مولا زەيدىن ھەققىدە قىسسە» ناملىق پوۋېستىغا ئوخشاش. ② ۋەقە ـ ھادىسە، ئەپسانىلەر بايان قىلىنغان ئېپىك ئەسەر، رىۋايەت: ئات قىسسەسى. * قىسسە شۇ يەرگە يەتكەندە تاڭ ئاتتى، شەھەر ئىزات ھېكايىسىنى توختاتتى.

قىسسىخان ئى [ئە + پ] سورۇنلاردا قىسسە ئېيتقۇچى: ئۆتۈلگەن بولسىمۇ نۇرغۇن زامانلار، ئۇنتۇماپتۇ بۇلارنى قىسسىخانلار.

قىسسىخانلىق ئى. سورۇنلاردا قىسسە ئېيتىش ئىشى: سايراشنى باشلىدى كەلگەنچە بۇلبۇل، كىرىشتى قىسسىخانلىققا يانا ئۇل.

قىسقا سۈپ ① ئۇزۇنىنىڭ ئەكسى، كالتە: قىسقا چاپان. بويى قىسقا. قىسقا مۇساپە. // ياغاچ كەسىكىنىڭ ئۇزۇن كەس، تۆمۈر كەسكە قىسقا كەس (ماقال). ② ئۇزاق داۋام قىلمايدىغان، كۆپ ۋاقىت كەتمەيدىغان، ۋاقتى ئاز: قىسقا مۇساپە. // قىسقا كۈنلەر ئىچىدە ئۆتكەن ئىنتايىن شېرىن مىنۇتلارنى يادىغا ئالدى. ③ مەزمۇنى، دائىرىسى ئانچە كەڭ ئەمەس، ئىخچام، ئاددىي: قىسقا خەۋەرلەر. * مەن كەچتە خەتنى ئوقۇپ چىقتىم. خەت قىسقا، لېكىن كۆچلۈك سۆزلەر بىلەن يېزىلغانىدى. ④ كۆچمە. يېتەرلىك، تولۇق ئەمەس، كوتا: ھەي، «چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا» دېگەن تەمسىل دەل سەندەك خوتۇنلارغا قارىتىلغان ئىكەنغۇ!

قىسقاچ ئى. چوغ، تۆمۈر قاتارلىقلارنى قىسىپ ئالىدىغان قايچىسىمان تۆمۈر ئەسۋاب.

قىسقارتما ئى. ئەسلىي تېكىستىنىڭ قىسقارتىلغان نۇسخىسى، قىسقارتىلغان قىسمى: مەن ئۇنىڭ ماقالىسىنىڭ ئەسلىسىنى بىلەن قىسقارتمىسىنى ئۆزىنىڭ كۆرۈشىگە ئەۋەتىپ بەردىم.

قىسقارتماق «قىسقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ۋاقىتنى قىسقارتماق، مەبلەغنى قىسقارتماق.

قىسقارتىلما سۈپ. قىسقارتىلغان، قىسقارتىلىدىغان: قىسقارتىلما سۆز.

قسقارتىلماق «قىسقارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەجرىبە مەيدانىدىكى كىشىلەرنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمى قىسقارتىلدى.

قسقارماق پ ① ئۇزۇنلۇقى، بويى، ئارىلىقى كېمەيمەك كالىتە، قىسقا ھالەتكە كەلمەك: مەن سېنىڭ قېشىڭغا كېتىۋاتقانىدىم، خۇداغا شۈكۈر، يولۇم قىسقاردى. ② داۋام قىلىش ۋاقتى كېمەيمەك، ئازايماق: بىزنىڭ سەپەر ۋاقتىمىز تۇن قىسقارغان تومۇز كۈنلىرىگە تۇغرا كەلدى. ③ دائىرىسى، ھەجمى تارايماق، ئىخچاملاشماق: بۇ نۇقۇتىنىكى تۇزۇلمە ئىسلاھاتتىدا بىرقىسىم ئورگانلار قىسقرايدۇ ياكى بىرلەشتۈرۈلىدۇ. ④ <مات> بىرەر سانغا كەسىرسىز بۆلۈنمەك؛ شۇنداق سانغا بۆلۈنگەندىن كېيىن كىچىك سانلار بىلەن ئىپادىلەنمەك: بۇ كەسىرنىڭ سۈرىتى ۋە مەخرىجى بەشكە قىسقرايدۇ.

قسقۇچ I ① ئى. نەرسىلەرنى قىسىپ تۇتۇپ تۇرىدىغان ئەسۋاب: قەغەز قىسقۇچ. دەپتەر قىسقۇچ. ② سۈپ. قىسىش رولىنى ئويناىدىغان، قىسىدىغان ياكى شۇ خىل شەكىلدىكى: قىسقۇچ تاختا. قىسقۇچ سىركۈل. قىسقۇچ قومۇش. قىسقۇچ ھالقا.

قسقۇچ II ئى <زوئول> قىسقۇچىياقا قاتارلىق بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ شەكلى ئۆزگەرگەن بىرىنچى جۈپ پۇتى. شەكلى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ، ئېچىلىپ ـ يېپىلىدۇ. ئادەتتە ئوزۇقلۇق تۇتۇش، ئۆزىنى قوغداش رولىنى ئويناىدۇ.

قسقۇچياقا ئى [قىسقۇچ + ياقا] <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان. پۇتۇن تېنىدە قاسىراقلىق قاپچۇقى بار، كۆزىنىڭ سېپى بار. پۇتى بەش جۈپ، ئالدىنقىسى ئامبۇر شەكىللىك بولۇپ، «قىسقۇچ پۇت» دېيىلىدۇ. تۇغرىسىغا ئۆمىلەيدۇ. خىللىرى كۆپ.

قسقۇزماق «قىسماق IV» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قسقىچە رەۋ. قىسقا، ئىخچام شەكىلگە كەلتۈرۈپ؛ قىسقارتىپ: مەن بېشىمدىن ئۈتكەن ۋەقەلەرنى بۇ ئايالغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. // مەن ئەتىسىلا ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە كاتالوگىنى تۈزدۈم.

قسقىرىشچان سۈپ. ئاسان قىسقىرايدىغان، قىسقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قسقىرىشچانلىق ئى. قىسقىرايدىغان ۋە قىسقىرىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان خۇسۇسىيەت: بەزى سۈنئىي تالا نىسبەتەن قىسقىرىشچانلىققا ئىگە.

قسقىرىشماق «قىسقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

قسقىسى يۈك. قىسقىچە قىلىپ، يىغىپ ئېيتقاندا، گەپنىڭ بولار يېرى: ھاكىمنىڭ ئىشلىرى ھەققىتەن كۆپ، بىردەم ئۇ مەجلىس، بىردەم بۇ مەجلىس، قىسقىسى ئىش تولا.

قسقىلىق ئى. قىسقا ھالەت: يولنىڭ قىسقىلىقى بىزگە پايدىلىق.

قسقىيان ئى [قىسقا + يان] يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقىدىن ئات ئېغىكىنىڭ ئوڭ تەرىپىنى بويلاپ تارتىلغان قىسمى.

قسلىق ئى. قىس ھالەت: ئولتۇراق ئۆينىڭ قىسلىقى بىزنى بىزار قىلىۋاتىدۇ.

قسما I رەۋ. باشقىچە، غەيرىي ياكى زىدا، غەلىتە خىلدا: جەننەتنىڭ چىرايلى سەل ئۆڭۈپ، ئاۋازىمۇ بىر قىسما ئۆزگىرىپ كەتتى.

قسما II سۈپ. قىسقان، قىسىلغان، قىسىدىغان: قىسما تام. قىسما ئولاق.

قسماق I ئى ① كەپتەر، قۇشقاچ قاتارلىقلارنى تۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان، يېرىم ياي شەكلىدىكى بىر تۇم، بىر ئىنچە-كە ياغاچتىن ياسالغان قۇرۇلما: بەزىلەر پاختەكنى قىسماق قويۇپ تۇتىدۇ، بەزىلەر ئوقيا بىلەن ئاتىدۇ. ② قول ۋە پۇتلارنى قىسىش ئارقىلىق قىينايدىغان بىر خىل جازا قورالى: قىسماقتا ئالماق. ③ كۆچمە. باشقىلارنى ئالداش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىيلە ـ مىكىر، تەدبىر: بۇ يىراقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئوغۇلنى بىزدىن تارتىۋېلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان قىسماق بولماي نېمە؟

قسماقتا ئالماق ① قولنى قىسماققا كىرگۈزۈپ قىينىماق. ② كۆچمە. ئىككى تەرەپتىن قورشىماق.

قسماق قۇرماق باشقىلارنى دامىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن تەدبىر ۋە ھىيلە ئىشلەتمەك: ئۇلار بىزگە تۈيدۇرماي قىسماق قۇرۇپتۇ.

قسماق II ئى. پىشۇرۇلغان ئۇماچ، پولۇ، سۈت قاتارلىقلارنىڭ قازان گىرۋىكى ۋە تېگىدە قېتىپ قالغان قىسمى، قاسىرماق: ئاپام كاۋا بارىدا ئەتىگەنلىك سۈتنىڭ قىسمىقىنى قىرىۋاتقانىدى.

قسماق III سۈپ. قىسىلغان، قىسىق: ئۇنىڭ قىسماق كۆزلىرى ئۇيقۇ باسقاندەك بىر يۇمۇلۇپ بىر ئېچىلىپ قوياتتى.

قسماق IV پ ① كۆچ ياكى ئېغىرلىق بىلەن سەكىرىماق، يىغماق: ئۇ كىشى ئېھتىرام بىلەن قوش قوللاپ قولۇمنى قىستى. ② قورشاپ ئىگىلىگەن ئورنىنى تارلاشتۇرماق، يىغماق: ئىككى يانداكى چېرىكلەر ئۇلارنى قىسىپ كەلدى. ③ ئارىسىغا ئالماق: ئىككى تاۋۇزنى بىر قولتۇققا قىسقىلى بولماس. ④ بېزەك سۈپىتىدە ئورۇنلاشتۇرماق، تاقىماق: تاز گۈل تاپسا قىسقىلى جاي تاپالماپتۇ (ماقال). ⑤ تارايتماق، كىچىكلەتمەك، يۇمماق: قوشنىڭ قارىغۇ بولسا بىر كۆزۈڭنى قىس (ماقال). ⑥ كۆچمە. پايدىلىق ئىمكانىيەتتىن مەھرۇم قىلماق، قىينىماق: سەن مېنى پۇلدىن قىسما! ⑦ يىغىپ ياكى قىيسايتىپ مەلۇم ھالەتنى ئىپادىلىمەك (قۇيرۇق، بويۇن، مۇرە ھەققىدە): مەن ھەيرانلىق ئىچىدە مۇرىلىرىمنى قىستىم، تۇرسۇن ئاكا سائىتىگە قارىدى.

قسماقدىماق پ. قىسماققا ئالماق: شاھ بەھرام ئەسەدنى قىسماقداپ ئازابلاپ قامچىلاپتۇ.

قسما ـ قسما خىلمۇخىل، ياخشىمۇياخشىزا، ھەرخىل: تىندۇرۇۋەتكەن ئېھتىيات تومىسى ھەققىدە قىسما ـ قىسما گەپلەر بار، ئاڭلىسا ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك گەپ.

قسمەت ئى [ئە] ① <دىن> ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلغان، پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك، تەقدىر: سىلىگە بىر كىتاب ئېچىپ بېرەي، باشلىرىغا نېمە قىسمەت كېلىدۇ بىر ئاڭلاپ باقسىلا، قانداق؟ ② كەچۈرمىش، سەرگۈزەشت: ئۇ ماڭا بېشىڭغا چۈشكەن ئېغىر قىسمەتلەرنى تەپسىلىي ھېكايە قىلىپ بەردى.

قسمەتلىك سۈپ. قىسمەت بېشىغا چۈشكەن، قىسمەتكە ئىگە: ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ئوخشاش قىسمەتلىك ئادەملەر ئىدى.

قسمەن ① [ئە] رەۋ. مەلۇم دەرىجىدە؛ بىرقىسىم؛ بىرئاز: زىيا ئاكامنىڭ پىكىرلىرى قىسمەن توغرا. ② سۈپ. بىر پۈتۈن-لۈكنىڭ مەلۇم ياكى ئاز بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان، جۈزئىي: قىسمەن ھاۋا رايى. // ئۇلارنىڭ قىسمەنلىرى يېزىنىڭ جاپا-سىغا كۆنەلمەي قايتىپ كەلگەن كىشىلەر ئىدى.

قسمەنلىك ئى ① بىر پۈتۈنلۈكنىڭ ئانچە چوڭ، جىددىي، مۇھىم بولمىغان بۆلىكى ۋە مۇشۇنداق ئەھۋال، ھالەت؛ ئايرىم-لىق: مەسىلىگە بىر تەرەپلىمە قاراش ياكى قىسمەنلىكىنىلا كۆرۈپ، ئومۇمىيەتنى كۆزەمەسلىك توغرا ئەمەس. ② <لوگ> جۈزئىيلىك.

قسىر ئى <زوئول> چىشى ھايۋانلارنىڭ بوغاز بولالمايدىغان قالغان چىغى.

قسشتۇرماق پ. يىغىپ، قىسىپ قىسىق ھالەتكە كەلتۈر-مەك ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرىكەتلەرنى قىلماق: دوختۇر لۇغەتنى ئېلىپ كۆزەينەكى تۆپىسىدىن كۆزلىرىنى قىسشتۇرۇپ قارىدى.

قسشماق «قىسماق Ⅳ» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئالدىدا قول قىسشار، ئارقىدىن تاش ئېتىشار (ماقال).

قسىق سۈپ ① قىسىلغان: ئۇنۇق بويىنى قىسىق. ② كىچىك-لىتىلگەن، قىسىلغان ھالەتتە، سەل يۇمۇلغان: ھازىر ئۇنۇق كىرپىكىنى قىسىق كۆزلىرىدە ئوت يانماقتا ئىدى.

قسقلىق ① سۈپ. قىسىپ قويۇلغان، قىسىلغان: زامانەمنىڭ قەلبى ئاتەش قىزىمەن، بەخت گۈلى قۇلىقىمغا قىسقلىق. ② ئى. قىسىلغان، قىسىق ھالەت: ئۇنۇق كۆزىنىڭ قىسقلىقى ئەيىب ئەمەسقۇ؟! ھەر نېمەدېگەن بىلەن قارىغۇ ئەمەستە!

قسىل ئى. دېيال. بوغۇز، دەريا ـ دېڭىز، تاغ ـ جىلغىلار-نىڭ تار يېرى.

قسىلاچ ئى. دېيال. قىسىلچاق.

قسىلاڭغۇ سۈپ ← **قىستاڭغۇ**.

قسىلچاق ئى ① يانلىرىدىن قىستالغان ئارىلىقتىكى كىچىك-كىنە بوش ئورۇن، يوچۇق: ئۇ باشتىلا، ئادىل كىرىپ كەتكەندىن كېيىن تولۇق يېپىلمىغان ئىشىكنىڭ قىسىلچىقىدىن مارىغانلىقىنى ئېيتىپ سالدى. ② ئەركىن ھەرىكەت قىلغىلى بولمايدىغان تار يەر: مەن بىر قىسىلچاقتا قىسىلىپ قالغاندەك، مىدىرلىيالماي تۇرۇپلا قالدىم.

قسىلچاقلىق سۈپ. قىسىلچىقى بار، يوچۇقى، ئارىچى بار.

قسىلدۇرماق «قىسىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەي خۇدايا، ھالىمنى كۆرۈپ تۇرسەن، بەندىنىڭ ئالدىدا قىسىلدۇرغۇچە، ئۆزۈڭلا يوز تەڭگە بەرسەڭ!

قسىلماق ① «قىسماق Ⅳ» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا بىردىن پەرىزاتنىڭ «ئىنكاس»لىرى ئېسىگە كېلىپ يۈرىكى قىسىلىپ كەتتى. ② «قىسماق Ⅳ» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كىشىلەر قىسىلىپ بېرىپ، بىر ـ بىرىنىڭ مۇرىسىدىن بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراۋاتاتتى. ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ كەمچىللىكىدىن قىينالماق، شۇ نەرسىگە موھتاج بولماق، قىينىچىلىق تارتماق: قوزغىلاڭچىلار ئاشلىق ۋە باشقا لازىمەتلىك-لەردىن قىسىلىپ تۇراتتى. ④ كۆچمە. خىجىل بولماق، ئۇيالماق: ئۇ ھەممە ئاغىنىلىرىنىڭ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ پىيادە قالغىنىغا، ھەدىسىدىن قىسىلىپ، بەك خىجالەت بولدى.

قسىلدىشماق «قىسىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ بۇنىڭ يەر ئاستى ئۆيى ئىكەنلىكى ۋە بىرنەچچە كىشىنىڭ بىر بۆلۈڭغا قىسىلىشىپ قالغانلىقىنى بايقىدى.

قسىم Ⅰ (**قىسمى**) ئى [ئە] ① پۈتۈننىڭ تەركىبى، ئورگا-نىك بۆلىكى ياكى ئۇلۇشى: پۇلنىڭ ئۇچتىن بىر قىسمى. كادىرلار-نىڭ بىر قىسمى. ② <ماشىن> ماشىنا، مېخانىزم، ئىنشائات ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەشكىل قىلغان بۆلەكلەرنىڭ ھەر بىرى: تىراكتورنىڭ تورمۇز قىسمى. ③ <ئەد> ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە مۇستەقىللىقىغا ئىگە بولغان ئالاھىدە بۆلىكى؛ بۆلۈم، باب: ئۇچ قىسىمدىن ئىبارەت بولغان رومان. ئىككى قىسىملىق كىتاب.④ <ھەرب> ئارمىيە، قوشۇن: قىسمغا كىرمەك. قىسمغا قايتماق. ⑤ <ھەرب> ئارمىيە ياكى قوراللىق كۈچلەر تەركىبىدىكى ئالاھىدە بۆلۈم، بۆلۈنمە ياكى بىرىكمە: مىنامىيوتچىلار قىسمى. قىسىم كوماندىرى. ئاتلىق قىسىم.

قسىم Ⅱ ئى دېيال. زۇلۇم، سىقىق.

قسىملىق سۈپ. قىسىملارغا بۆلۈنگەن، بىرقانچە قىسىمدىن تەركىب تاپقان: كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تېياتىرى.

قسىنچىلىق ئى. بىرەر نەرسىدىن قىسىلغان، قىينالغان ھالەت، قىينىچىلىق، موھتاجلىق: ـــ كىشىدە مەردلىك بولسا، ـــ دېدى سادىر پېچىرلاپ، ـــ قىسىنچىلىق بولمايدۇ.

قسىنماق پ ① بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەتنى قىلىشقا پېتىنالماي تارتىنىپ، قورۇنۇپ تۇرماق، سىقىلماق: ھەربىر يولۇچىدىن قىسىندىم، قورۇندۇم. ② ئۆز نەپسىدىن كېچىپ بىرەر نەرسىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ قويماق، تۇگۇنمەك: قىزىم گۈلەندەمنىڭ مېنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدۇ، مەن بولمىسام، قىسىنىپ گېپىدىن بىر قوشۇق سۈمۈ ئۆتمەيدۇ.

قسىسي سۈپ. دېيال. تېگىشلىك ئۇلۇشكە ئېرىشەلمىگەن، مەھرۇم قالغان.

قش ئى. تۆت پەسىلنىڭ تۆتىنچىسى، كۈزدىن كېيىنكى، ئەتىيازنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، يەنى سوغۇق مەزگىل. مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 7 ـ نويابىردىن 21 ـ يانۋارغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قش ـ زىمستان قىشنىڭ قاتتىق سوغۇق ۋاقتى، قارا قىش.

قشقى سۈپ ← **قىشلىق**.

قش ـ قىروۋ قىش ۋاقتى، سوغۇق ۋاقىت: 80 ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان ئادەم بۇ قىش ـ قىروۋدا تەنزە ئاچمەن، پۇل تاپمەن دەپ جېنىڭلارنى قېيناپ نېمە قىلسىلەر؟!

قشقىل ئى. دېيال. كىسلاتا.

قشلاتماق «قىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قشلاشماق «قىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قشلاق ئى. چارۋا ـ مالىلار ۋە پادىچىلار قىشتا قىشلايدىغان جاي، قىشلىق يايلاق: ئۇ دەريا بويىدىكى مالچىلارنىڭ قىشلاقلىرىغا باردى.

قشلىق ① سۈپ. قىشقا ماسلاشقان، قىش ئۇچۇن تەييارلانغان ياكى بەلگىلەنگەن، قىشتا ئىشلىتىلىدىغان ياكى ئىشلەيدىغان: قىشلىق كىيىم. قىشلىق تەتىل. ② ئى. قىش داۋامىدا يېيىش ـ ئىچىش، ئىشلىتىش ئۇچۇن تەييارلىنىدىغان نەرسە: ياڭرىم ماڭا ناز قىلۇر، ئاچىل، دادەي، كۆلۈپ مېنى ماز قىلۇر، ساچىل. يار قەدىرىنى بىلمەيسەن، ئاچىل، ئاچىل گۈل ساچىل، قىشلىقىڭنى ياز قىلۇر ئاچىل.

قشلىقى رەۋ. قىش پەسلىدە، قىشتا: تۇنىيازئاكا يازلىقى يېرىنى تېرىپ زىرائەت پەرۋىش قىلسا، قىشلىقى ئوغۇت يېغاتتى.

قشلىماق پ. بىرەر جايدا قىشنى ئۆتكۈزمەك، قىشتا بىرەر جايدا تۇرۇپ قالماق: قەشقەردىن چىققان بالىلار، لەنتەيزىدە ئىشلە-

دۇق. زالىملارنىڭ دەستىدىن، خالق تېگىدە قىشلىدۇق.

قىشۇيار قىش ۋە ياز، يىل بويى: تۇنيار ئاكا قىشۇياز شۇ ئوغلى بىلەن دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى قىلاتتى.

قىشچە رەۋ. قىش مەزگىلىدە، قىش داۋامىدا، قىش بويى: ئەزالار قىشچە قوتانلاردىن ئوغۇت توشۇدى.

قىش ـ ياز قىش ھەم ياز، يىل بويى: ئۇ كۆل رەڭ يۇڭ رەختتىن تىكىلگەن شىمىنى قىش ـ ياز ئۇستىدىن چۇشۇرمەي كىيۋالىدىغان بولدى.

قىغ ئى. ئادەملەرنىڭ گەندىلىرى، ھايۋانلارنىڭ تېزەك، سۈيدۈكلىرى ۋە ئوت ـ چۆپلەرنىڭ چىرىشىدىن ھاسىل بولىدىغان يەرلىك ئوغۇت.

قىغچى ئى. قىغ يىغىدىغان، توپلايدىغان كىشى.

قىغسىز سۈپ. ئوغۇتى يوق، قىغ تۆكۈلمىگەن: قىغسىز يەر ـــ پۇلسىز ئەر (ماقال).

قىغ ـ قات دىيال. قىغ ۋە قىغ ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەر.

قىغلاتماق «قىغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايسىخان بىر مال سويۇپ كۆيۈئوغۇللىرىنى چاقىرىپ، ئوسا قىلغان يەرلىرىنى قىغلىتىپتۇ.

قىغلاشماق «قىغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىغلانماق «قىغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىغلىق ① سۈپ. قىغى بار، قىغلانغان: قىغلىق ئېتىز. قىغلىق يەر. ② ئى. قىغ دۆۋىلەنگەن، قىغ بىلەن قاپلانغان جاي: گايىت بىلەن سەمەت بازاردىن چىقىپ، قىغلىققا دۆۋىلىگەن يەرلىك ئوغۇتلىرىنى ئېتىز بېشىغا يۆتكەشكە تۇتۇش قىلدى.

قىغلىماق پ. قىغ تۆكۈپ قۇۋۇۋەتلەندۇرمەك: قىغلىساڭ تېرىلغۇ بولار (ماقال).

قىق تەق. ئادەم تامىقىنى چەككەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

قىقۇ ـ ماچۇ دىيال. ئولاش ـ چولاش.

قىڭراق ئى. گۆش، خېمىر قاتارلىقلارنى كېسىدىغان تىغى ئۇزۇن، كەڭ، بىر ئاز ياي شەكلىدىكى پىچاق.

قىڭراق تۆش بەك كەمبەغەل، يالاڭ تۆش.

قىڭراقچىلاپ رەۋ. قىڭراققا ئوخشاش، قىڭراق شەكلىدە: دەل شۇ چاغدا خۇشامەت شاھىنىڭ قىڭراقچىلاپ كۆتۈرۈلگەن قولى توساتتىنلا ھاۋادا توختاپ قالدى.

قىڭراقلاتماق «قىڭراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى

قىڭراقلاشماق «قىڭراقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىڭراقلانماق «قىڭراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىڭراقلىماق پ. قىڭراق بىلەن توغرىماق، چانماق: ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، توڭلاتقۇدىكى پالەكنى ئېلىپ يۇيۇپ، قىڭراقلاپ سوقۇشقا باشلىدى.

قىڭغايتماق «قىڭغايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چىنىلەرنى شىرەگە قويۇپ قاپاقنى قىڭغايتىۋىدى، بولدۇقلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ چىنىگە چاي قۇيۇلدى.

قىڭغايتىلماق «قىڭغايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىڭغايماق پ ① بىرەر تەرەپكە ئېگىلىپ، يانتۇلىشىپ تۇرماق، قىيسايماق: تەختىراۋان قىڭغىيىپ ۋاڭ پەسكە دوملاپ كەتتى. ② كۆچمە. بىر تەرەپكە قىيسىيىپ يېنىچە ياتماق، سۇنايلانماق: گۈزەلئاي جۇۋۇنى بېشىغا قويۇپ قىڭغايدى ـ دە، بالىسىنى ئويلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

قىڭغىر سۈپ ① توز سىزىق بويلاپ يۇنەلمىگەن، ئەگرى: ئۇ قەدىمكى نۇسخىدا تىكىلگەن قىڭغىر ياقىلىق خەسە كۆڭلەكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈگمىسىنىمۇ ئېچۇۋەتكەنىدى. ② بىر تەرەپكە قىڭغايغان، قىيسايغان: ئۇ ئۇستى يېكەن بىلەن يېپىلغان قىڭغىر ئۆيلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ③ كۆچمە. ئالدايدىغان، ھىيلە ـ نەيرەڭ ئىشلىتىلگەن، ساختا: قىڭغىر ئىش قىرىق يىلدىن كېيىنمۇ بىلىنەر (ماقال). * قىرىق كىشى بىر ياق، قىڭغىر كىشى بىر ياق (ماقال). ④ كۆچمە. بىر ئەزاسى بىر تەرەپكە قىڭغايغان: ئۇلارنىڭ بىرى قىڭغىر، بىرى كور، بىرى كېكەچ، بىرى دوك، بىرى چولاق، بىرى كەمشۇك ئىكەن.

قىڭغىر دەسسىمەك ياماڭ يولغا ماڭماق: داداڭغا ئېيتمەن، داداڭغا ئوقۇش پۈتكۈزمىگۈچە قىڭغىر دەسسىمەيمەن دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدىڭغۇ!

قىڭغىر ـ سىڭغىر ئۇ يان ـ بۇ يانغا قىڭغايغان، ئەگرى ـ بۈگرى: ئۇنىڭ بۇ ئىلتىماسىدىن، خەتلىرى قىڭغىر ـ سىڭغىر بولسىمۇ، قەلبىنى تەشكىلگە تاپشۇرغانلىقىنى كۆرۈڭلار.

قىڭغىر ـ قىيسىق ← **قىڭغىر ـ سىڭغىر**: ئۇنىڭ خەتلىرى قىڭغىر ـ قىيسىق، تولىمۇ سەت ئىدى.

قىڭغىرلىق ئى. قىڭغىر ھالەت: بۇ خەتنىڭ قىڭغىرلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھەر ھالدا چىرايلىق ئىدى.

قىڭغىر ـ مايماق قىڭغىر ـ سىڭغىر: بۇ يېزىنىڭ يوللىرى تولىمۇ قىڭغىر ـ مايماق ئىدى.

قىڭغىيشماق «قىڭغايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىل ① ئى. بەزى ھايۋانلارنىڭ قۇيرۇقى ياكى يالىسىدىكى تۈكى، چاچ، يۈڭ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر تېلى: ئات قىلى. ② ئى. سايمان ۋە زاپچاسلارنىڭ قىلدەك ئىنچىكە سىمى: لامپۇچكىنىڭ قىلى ئۈزۈلۈپ يانماس بولۇپ قاپتۇ. ③ سۈپ. كۆچمە. ناھايىتى ئىنچىكە: قىل قان تومۇر. قىل يوپۇرماقلىق دەرەخلەر.

قىل تەۋرىمەسلىك كىچىككىنە ئىش ياكى بىرەر ھەرىكەتمۇ يۈز بەرمەسلىك: ـــ بۇ ئاللانىڭ تەقدىرى، ئاللادىن بىسوراق قىل تەۋرىمەيدۇ، ـــ دېدى كېۋىرئاخۇن.

قىلدەك تولغانماق ھەسرەت چەكمەك، ناھايىتى ئازابلانماق، ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەك: ئۇخلىيالمىدى قىز كېچە قىلدەك تولغىنىپ، «يارنى تاپسام ئاتسا تاڭلار، تۇنلەر قوغلىنىپ».

قىلدىن قىيسىق كەتسە ← **قىلدىن قىيىق كەتسە**: ئۇ شۇم بۇرىلەر قىلدىن قىيسىق كەتسە، جازاڭنى بېرىدۇ.

قىلدىن قىيىق كەتسە كىچىككىنە چەتلىسە؛ كىچىككىنە خاتالىق سادىر بولسا: بۇ ناھايىتى خەتەرلىك ئىش، قىلدىن قىيىق كەتسە تۈگىدىڭ دېگەن سۆز، قىزىم.

قىل سىغماسلىق گۈمان قىلىشقا، شۇبھىلىنىشكە ئورۇن قالماسلىق، گەپ كەتمەسلىك: دوستلۇقىمىزغا قىل سىغمىغاچقا، گەپ يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدىم. ئۆزىغۇ سىرىنى بىلدۇرمەسلىكنى دېگەنىدى، مەن ئۇنىمىدىم.

قىل قالماق «غىلى، ـ قىلى، ـ گىلى، ـ كىلى» قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلەنگەن رەۋىشداشلار ياكى «ـ ش، ـ ىش، ـ ۇش، ـ ۈش» قوشۇمچىلىرى ۋە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىمداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ،

بارلىققا كېلەي دەپ كېلەلمىگەن ھەربىرىنى يىلدۇرىدۇ: ئوت كەتكىلى قىل قالماق. يىقىلىشقا قىل قالماق.

قىلنى پىل قىلماق كىچىككىنە نەرسىنى بەكمۇ يوغىناتماق، مۇبالىغە قىلماق: بۇرۇن ئۇ پەرىزاتنىڭ شۇڭ ياتمايدىغانلىقى، كىچىك ئىشنى چوڭايتىش، قىلنى پىل قىلىشتا ھېرىپ ـ چارچاشنى بىلمەيدىغانلىقىنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانىدى.

قىلنى قىرىق يارماق ئەڭ نازۇك، ئىنچىكە يەرلىرىگىچە بىلمەك؛ يىپىدىن يىگىنىسىگىچە قويماي سۈرۈشتۈرۈپ، ئادەل ھەل قىلماق: قاسىم دېگىنىڭ قىلنى قىرىق يېرىپ، قىرىقتىن بىرىنى يەنە قىرىقما يېرىپ، قارىلىق تاغنىڭ سۈيىنى قانداق ئەكىلىشنىڭ ھېسابىنى چىقىرىۋاتىدۇ.

قىل ئۆتكۈزمەسلىك كىچىككىنىمۇ نەپ يەتكۈزمەسلىك، ھېچنېمە بەرمەسلىك: ئۇ مەخسۇت بەگكىمۇ قىل ئۆتكۈزمەي يۈز بېشىلىقتىن ئايرىلىپ قالغان.

قىل ئۈستىدە جىددىي خەۋپ ـ خەتەر ئاستىدا، ناھايىتى خەتەرلىك ئەھۋالدا: قىل ئۈستىدە تۇرماق. قىل ئۈستىدە قالماق.

قىلات ئى. چاقلانغان پىچاق قاتارلىقلارنىڭ بىسىدىكى سۈيى يانغان ناھايىتى نېپىز قىسمى: قىلاتنى چىقارماق.

قىلتاجى ئى [قىل + تاج + ى] ۋاڭلىق تۈزۈمىدە ۋاڭلارنىڭ كىيىشى ئۈچۈن تەييارلانغان، ئەمەل ـ مەرتىۋىنى بىلدۈرىدىغان بىر خىل باش كىيىمى.

قىلتاق ئى ① قۇشلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قىلدىن سىرتماقلىق قىلىپ ئىشلەنگەن بىر خىل قۇرۇلما: لاچىنىنى قىلتاق بىلەن تۇتقىلى بولمايدۇ. ② كۆچمە. باشقىلارنى ئالداش، قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىيلە ـ مىكىر، تۇزاق: قىلتاقىغا چۈشمەك. قىلتاقىدا دەسسىمەك. * بۇ ھىيلىگەر ئادەملەرنىڭ بىخۇد كىشىلەرنى ئالداش ئۈچۈن تەييارلىغان قىلتىقى.

قىلتاقچى ئى ① قىلتاق قۇرۇپ قۇشلارنى تۇتقۇچى كېشى. ② كۆچمە. ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ، ئالداپ كىشىلەرنى دامىغا، قىلتىقىغا چۈشۈرگۈچى: ـــ پەس قىلتاقچى، ـــ دېدى رەيھان نامانىڭ ئارقىسىدىن پىچىرلاپ.

قىلتاقچىلىق ئى. باشقىلارغا ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ دامىغا، قىلتاقىغا چۈشۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: ھەي قىلتاقچى، بىلمەسەن، سېنىڭ بۇ قىلتاقچىلىقىڭ قانچە ئائىلىنى خانۋەيران قىلدى؟!

قىلتاماق ئى [قىل + تاماق] <تېب> قىزىلئۆڭگەچ شىللىق پەردىسىدە پەيدا بولىدىغان بىر خىل يامان سۈپەتلىك ئۆسمە، «قىزىلئۆڭگەچ راكى»مۇ دېيىلىدۇ.

قىلتىرىق ① <زوئول> بېلىقلارنىڭ يىڭنىسىمان، ئىنچىكە، ئۇزۇن سۆڭىكى. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بۇغداي، ئارپا، شال قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر دېنىنىڭ پوستى ئۈچىدا ئۆسىدىغان يىڭنىسىمان نەرسە.

قىلتىرىقسىز سۈپ. قىلتىرىقى يوق، قىلتىرىقى بولمىغان: قىلتىرىقسىز ئارپىخان.

قىلتىرىقلىق سۈپ. قىلتىرىقى بار، قىلتىرىقى بولغان: قىلتىرىقلىق مېۋە.

قىلچاق I ئى. جۈۋاز قايچىسى بىلەن ھاڭگىتنى تۈتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ياغاچ كالتەك.

قىلچاق II ئى. دېيال. بوقۇسىنىڭ ئاستى ياغىچى بىلەن ئۈستى ياغىچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچاڭ سۈپ. يىرىك، قېتىپ كەتكەن، بىر نەرسە ئاسان يېپىشمايدىغان: قىلچاڭ تېرە.

قىلچە رەۋ. كىچىككىنە، بىرئاز، ئازراق: ئەلىنىڭ بىزگە سادىق ئىكەنلىكىگە قىلچىمۇ گۇمان قىلمىدىم.

قىلچىق ئى <زوئول> ① ئادەم ياكى ھايۋان تېنىدىكى ئۇزۇن، قاتتىق تۈكلەر. مەسىلەن، ئادەمنىڭ بۇرۇن تۈكى، قامىنىڭ تېرىسىدىكى ئىنچىكە تۈكلەر. ② رەخت، كىيىم قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىگە يېپىشىۋالغان تۈك ۋە ئۇششاق قىل: ـــ ھونەرۋەن ئۆيمىزدە ئۇكام، ـــ دېدى ئايۇپ ئاكا گىلەمدىكى قىلچىقلارنى قول ئۈچى بىلەن تېرىپ تۇرۇپ.

قىلچىلىك سۈپ. كىچىككىنە، ئازغىنا: بولسا ھوقۇقۇڭ قىلچىلىك، چاغلارسەن ئۆزۈڭنى پىلچىلىك.

قىلچىمۇ رەۋ. كىچىككىنىمۇ؛ پەقەت، ھەرگىز (بولۇشسىز جۈملىلەر تەركىبىدە كېلىدۇ): شوپۇر چىرايىنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتمىدى.

قىلدەك سۈپ. ناھايىتى كىچىك، كىچىككىنە: قىلدەك ھوقۇقنىڭ پىلدەك كۆچى بار (ماقال).

قىلدۇرماق «قىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تويدىن كېيىن كەنجى باتۇر سەپىرىنى داۋام قىلدۇرۇپتۇ.

قىلدۇرۇشماق «قىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىلغان ـ ئەتكەن قىلغان ياخشى ـ يامان ئىش ـ ھەرىكەتلەر، قىلغۇلۇق: ھەي، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىمنى سۆزلەپ كەلسەم ئون كۈندىمۇ تۈگىمەيدۇ.

قىلغۇلۇق ① پ. «قىلماق» پېئىلىنىڭ «قىلىش لازىم، قىلىش كېرەك» دېگەن مەنىلەردىكى زۆرۈرىيەت مەيلىنى بىلدۈرىدۇ: ناۋادا داداڭ ئۇندەككە كەلمىسە، قانداق قىلغۇلۇق؟ ② ئى. قىلغان ـ ئەتكەن، ياخشى ـ يامان ئىش، ھەرىكەت: ھەممە قىلغۇلۇقنى ئۆزۈڭلەر قىلىپ، يەنە نېمە دەيسىلەر؟

قىلقاش ئى [قىل + قاش] ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن قىلدەك پۈرچۈنا شەكىلدە ياسالغان، ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن گۈل ئورنىتىلغان ئۆزە بۆككە قادايدىغان زىننەت بۇيۇمى.

قىلقۇرت ئى [قىل + قۇرت] <زوئول> بىر خىل يېپىسمان قۇرت. شەكلى ئاق يېپەك يېپقا ئوخشايدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 20 — 100 مىكرومېتىر. قىلقۇرت كېسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قىلماق پ ① بىرەر ئىش، پائالىيەت قاتارلىقلارنى ئورۇندىماق، بەجا كەلتۈرمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانماق: ئوقۇتقۇچىلىق قىلماق. مېھنەت قىلماق. * مولىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما (ماقال). ② ئۆتكۈزمەك، ئېلىپ بارماق: بەزمە قىلماق. ئولتۇرۇش قىلماق. نامايىش قىلماق. نەزىر قىلماق. مۇسابىقە قىلماق. مۇنازىرە قىلماق. ③ تەييارلىماق، ھازىرلىماق: كاۋاپ قىلماق. تاماق قىلماق. چاي قىلماق. ④ كۆرسەتمەك، ئىپادىلىمەك: ئادەمگەرچىلىك قىلماق. مېھماندارچىلىق قىلماق. باتۇرلۇق قىلماق. ⑤ مەيدانغا كەلتۈرمەك، تۇغدۇرماق: جاڭجال قىلماق. غوۋغا قىلماق. باسقۇنچىلىق قىلماق. ⑥ قولغا كەلتۈرمەك، ئېرىشمەك: پۇل قىلماق. كېلىن قىلماق. كۆيۈئوغۇل قىلماق.

⑦ مەلۇم ئورۇن، مەرتىۋە، خىزمەت قاتارلىقلارغا بەلگىلىمەك، ئېرىشتۈرمەك: ۋەكىل قىلماق. كادىر قىلماق. نازىر قىلماق. * تەشكىل ئابدۇسالامنى قۇيمىچىلىق سېخىغا سېخ باشلىقى قىلدى. ⑧ مەلۇم ھالەتكە كەلتۈرمەك: باي قىلماق. كەمبەغەل قىلماق. خاتىرجەم قىلماق. ⑨ باشقىلارغا مەلۇم بىر ۋاستە ئارقىلىق مۇئامىلە قىلماق: مەسخىرە قىلماق. مازاق قىلماق. چاقچاق قىلماق. ⑩ مەلۇم بىر خىسلەت ۋە پەزىلەتكە ئىگە دەپ بىلمەك، تونۇماق: يۈز خاتىرىسىنى قىلماق. ئىززىتىنى قىلماق. ئابرۇيىنى قىلماق. ⑪ «ـ دەك، ـ تەك» بىلەن كەلگەن بەزى سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ پەرەز ۋە مۆلچەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنى بىر قېتىم كۆرگەندەك قىلىمەن. ⑫ تەقلىد سۆزلىرى بىلەن كېلىپ ئۇلار بىلدۈرگەن ئاۋاز ياكى ھالەتنىڭ سادىر بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: كۆزلىرىم ئىمىر ـ چىمىر قىلغىلى تۇردى. ⑬ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ ئۇنى ئانالىتىك شەكلىدە پېئىللاشتۇرىدۇ: خەۋەر قىلماق. غەم قىلماق. تەقسىم قىلماق. قوبۇل قىلماق. ھۇجۇم قىلماق. ⑭ ساناق سانلار بىلەن كېلىپ شۇ مىقدارغا يەتكۈزۈشنى بىلدۈرىدۇ: بىر قولۇمنى بەش قىلالمايۋاتسام يەنە نېمە ئىشنى پەيدا قىلىپ كەلدىڭىز؟ ⑮ يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن كىشىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىم ياكى ئالماش بىلەن كېلىپ «زىيان سالماق، يامانلىق قىلماق» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: كىشىگە قىلغان كىشىدە قالماس (ماقال). * ماڭا قىلدىم دەمسەن، ئۆزۈڭگە قىلىسەن (ماقال). ⑯ كىشى بەدىنىدىكى مەلۇم بىر ئەزا ياكى مەلۇم بىر تەرەپنى بىلدۈرىدىغان، شەخس قوشۇمچىلىرى ۋە چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ئىسىملار بىلەن كېلىپ «مەلۇم يۆنىلىشكە قاراتماق، ئۇدۇللىماق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: يۈزىنى قىبلىگە قىلماق.

قىلغىلى قىلىق تاپالماسلىق خۇشالىقتىن نېمە قىلارىنى بىلمەسلىك؛ ناھايىتى خۇشال بولۇش: ھۆرمىسا قىلغىلى قىلىق تاپالماي، گەپنى ئەگىتىپ قىزىنى چېكىپ باقتى.

قىلمىش ئى ① قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەت: ئەي پەلەك نە قىلمىشىڭ سەندىن سائادەت كۆرمىدىم، باشىمە سالدىڭ بالالار، بىرمۇ راھەت كۆرمىدىم. ② يامان ئىش ـ ھەرىكەت، يامانلىق: بۇنىڭغا نېمە ئامال؟! لېكىن ئۇلار بىركۈنى قىلمىشلىرى ئۈچۈن پۇشايمان قىلمىدۇ.

قىلمىش ـ ئەتمىش قىلغان، باشتىن ئۆتكەن ياخشى ـ يامان ئىشلار: بابا سىلەردىن سېيىت ھاجى دېگەننىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشىنى ئاڭلاپ، يۈرىكىم مۇجۇلۇپلا كەتتى.

قىلمىشلىق سۈپ. قىلمىشى كۆپ، يامان قىلىق ـ ھەرىكەتلىك.

قىلىچ ئى. خەنجەردىن چوڭراق، بىر تىغلىق ئۇرۇش قورالى. ئۇنىڭ تىغى ئۇزۇن، بەزىلىرىنىڭ تىغى بىر ئاز ئېگىلگەن بولىدۇ: بېشىڭغا قىلىچ كەلسىمۇ توغرا سۆزلە.

قىلىچىدىن قان تامىدىغان ناھايىتى زالىم، رەھىم ـ شەپقەتسىز: خەلق ئۈستىگە چىقىۋالغان، قىلىچىدىن قان تامىدىغان گومىنداڭچىلار تىرىپىرەن بولۇپ قاچتى.

قىلىچلاشماق «قىلىچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ئەتىسى ئەمدىلا ئويغىنىپ تۇرۇشىمىزغا ئۇلار بېسىپ كېلىپ، بىز بىلەن قىلىچلىشىپ كەتتى.

قىلىچلانماق «قىلىچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇتلۇق قىلىچلىنىپ ئاتتىن يىقىلدى.

قىلىچلىماق پ. قىلىچ بىلەن چاپماق: بىزنىڭ يىگىتلەر دۈشمەن لەشكەرلىرىنى رەھىمسىز قىلىچلايتتى.

قىلىچۇاز ئى. قىلىچ ئىشلىتىشكە ۋە قىلىچ بىلەن ئېلىشىشقا ماھىر كىشى: ئۇنىڭ قولىغا كويزا سېلىنغان بولسىمۇ، يەنە قىلىچۇازلاردەك ھەرىكەت قىلالىدى.

قىلىچۇازلىق ئى ① <تەن> چامباشچىلىقنىڭ قىلىچ بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان مەشقى. قىلىچ خىللىرى تار يۈزلۈك قىلىچ، كەڭ يۈزلۈك قىلىچ، قىسقا قىلىچ قاتارلىق ھەر خىل بولىدۇ. قىلىچ ئۇرۇشتا چېپىش، كېسىش، قايرىش، سانجىش قاتارلىق ھەرىكەتلەر بولىدۇ. ② قىلىچ ئىشلىتىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان جەڭ: تاغ باغرىدا قىلىچۇازلىق باشلىنىپ كەتتى. ③ قىلىچ ئىشلىتىش، خەنجەر ئۇرۇش ماھارىتى: قىلىچۇازلىق قىلماق. * ئۇ قىلىچۇازلىقنى ياخشى كۆرەتتى.

قىلىشماق «قىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: كىشىلەر بىنالارغا، بۆلۈملەرگە، جاھازلارغا قارىشىپ نېمىلەرنىدۇر پاراڭ قىلىشاتتى.

قىلىق ئى ① كىشىلەرنىڭ پائالىيەت، يۈرۈش ـ تۇرۇش، مۇئامىلە قاتارلىقلاردىكى ئۆزىگە خاس خۇلۇق ـ مىجەزى: تۇرقى ئىنسان، قىلىقى ھايۋان (ماقال). ② تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئادەت: دەۋرىمىزدە بۇ ئاجايىپ كەشپىياتتۇر يېڭىلىق، بىزلەردە بولغان ئەمەس بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇنداق قىلىق. ③ قاملاشمىغان، غەيرىي، ئۆزگىچە ئىش ـ ھەرىكەت: ئېتىزنى تاشلاپ بازارغا يورغىلاش دېھقانىنىڭ قىلىقى ئەمەس.

قىلىق چىقارماق بۇرۇن يوق غەيرىي مىجەز ـ ئادەتلىرى پەيدا بولماق: لېكىن ئۇزاق ئۆتمەي يېڭى قىلىق چىقاردى.

قىلىقسىز سۈپ ① قاملاشمىغان، سەت قىلىقلارنى قىلىدىغان، ھاياسىز: قىلىقسىز بالا. ② بىمەنە، تېتىقسىز، لاۋزا: نەدىكى قىلىقسىز ئىشلار بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشنىمۇ ئوقۇش دېگىلى بولامدۇ؟

قىلىقسىزلىق ئى. قىلىقى سەتلىك، ھاياسىزلىق، بىمەنىلىك، لاۋزىلىق.

قىلىقلانماق پ. ئۆزگىچە ھەرىكەت، قىلىقلارنى قىلماق: ـــ ئانا، ئۆزلىرىمۇ بۇ لوقمىنى ياخشى كۆرەملا؟ ـــ دېدى شائىر بالىلارچە قىلىقلىنىپ.

قىلىقلىق سۈپ ① قىلىقى بار، مەلۇم قىلىققا ئىگە: ياماندىن قىلىقلىق بالا. ② ياخشى قىلىققا ئادەتلەنگەن، خۇلقلۇق: ئوغلۇڭ ئۆسسە ئۇلۇغلار بىلەن قوشنا بول، قىزىڭ ئۆسسە قىلىقلىقلار بىلەن قوشنا بول (ماقال).

قىلىنماق «قىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ يەنە بىرنەرسە چالا قىلىنىپتۇ، ـــ دەپ ھاۋاخان يانچۇقىنى كولىغان پېتى بازارغا چىقىپ كەتتى.

قىلياش ئى [قىل + ياش] <بوت> بىر خىل ئۆسۈملۈك.

قىليورغا ئى [قىل + يورغا] <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تېنى بوز رەڭدە، تۇمشۇقى ئىنچىكە ئۇزۇن، پۇتلىرى ئۇزۇن، بارماق ئارىسىدا پەنجە يوق، دائىم تېيىز سۇ بويلىرى، ئېتىز بويلىرىدا كىچىك بېلىق، قۇلۇلە، ھاشارات تۇتۇپ يەيدۇ، كۆچمەنچى قۇش ھېسابلىنىدۇ.

قىليلان ئى [قىل + يىلان] <زوئول> بىر خىل قۇرت. يېتىلگىنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، رەڭگى قوڭۇر، شەكلى سىمغا

ئوخشايدۇ. بەزىلىرى ئاق كېلىدۇ. تېرىسى سىلىق، يان سىزىقلىرى بولمايدۇ. لىچىنكىسى چېكەتكە، تاشپاقا قاتار-لىقلارنىڭ تېنىدە پارازىت ياشايدۇ. يېتىلگەندىن كېيىن تەن سىرتىغا چىقىپ، سۇدا ياشايدۇ.

قىم تەق. قۇچۇشۇش، چېقىشۇش، سانجىلىشۇش ياكى باشقا ئۆزگىرىشلەر تەسىرىدە بەدەن ياكى ئۇچۇكى ئەزالاردا پەيدا بولىدىغان سېزىم: كۆڭلەكنىڭ يېڭى ئۇچىدىن بىرنەرسە ماڭغاندەك بىلىندى ۋە «قىم» قىلىپ ئاغرىدى - دە، شۇ يەرنى بېسىپ مىجىدىم.

قىماپ ئى. چارە، ئۇسۇل، ئامال: ئۇ سېنى ھەر قىماپ بىلەن جايلاپ كېتىدۇ.

قىمار ئى [ئە] ئۇتقانلار ئۇتتۇرغانلاردىن تەككەن پۇل ياكى بۇيۇمنى ئېلىش شەرتى بىلەن ئويناشلىدىغان ئوشۇق، قاتار قاتار-لىق ئويۇن: پۇل تىكىپ شاھمات - دامكا ئويناشلىق قىمار بولىدۇ.

قىمارخانا ئى [ئە + پ] قىمار ئويناشىدىغان جاي، ئۆي: ئاستا-ئاستا ئۇنىڭ ئۆيى قىمارخانىغا ئايلىنىپ قالدى.

قىمارۋاز ئى [ئە + پ] دائىم قىمار ئويناشىدىغان، قىمارغا بېرىلگەن كىشى: بەختگە قەلەندەر، ئوغرى قىمارۋاز (ماقال).

قىمارۋازلىق ئى. داۋاملىق قىمار ئويناش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى: ئاقسۇدا سەنئەتنىڭ ئورنىنى زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، قىمارۋازلىق، رەمماللىق، داخانلىق ئىگىلىۋالغاندى.

قىمدىماق پ. دىيال. قىستۇرۇپ، باستۇرۇپ قويماق؛ ئىچىگە پۈكۈپ قويماق.

قىمشتماق «قىمشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىمشىماق پ ① «قىم - قىم» قىلماق: پۇتۇمغا دورىنى سۈرتۈپ تېڭىۋاتقاندىن كېيىن قىمشىپ ئاغرىغىلى تۇردى. ② كۆچمە. ئاۋۇ-ماق، كۆپەيمەك؛ تولۇپ كەتمەك: كىنوخانىنىڭ ئالدىدا ئادەم قىمشىپ كېتىپتۇ.

قىم- قىم ① «قىم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوللىرىم «قىم - قىم» قىلىپ ئاغرىپ كەتتى. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، زىچ: بازار بۈگۈن تازا قىزىپتۇ، ئادەم دېگەن قىم - قىم، زادىلا ئۆتكىلى بولمايدۇ.

قىممەت [ئە] ① ئى <س ئىق> تاۋاردا ئەكس ئەتكەن ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك. قىممەت مىقدارىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى تاۋارنى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىجتىمائىي زۆرۈر ئەمگەك ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ئىنسان ئەمگىكىدىن ئۆتمىگەن ھاۋا قاتارلىق نەرسىلەر كىشىلەرگە نىسبەتەن ئىستېمال قىممەتىگە ئىگە بولۇش ياكى قىممەتكە ئىگە بولماسلىقى مۇمكىن: قوشۇمچە قىممەت. تاۋارنىڭ ئالماشتۇرۇش قىممىتى. ئىستېمال قىممىتى. ② ئى. تەييار ئىش، ئوبيېكت، مەھسۇلات ۋە شۇ قاتار-لىقلارغا سەرپ بولغان مەبلەغ، ئەمگەك ۋە ماتېرىياللارنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلىنىشى؛ سودا - سېتىقتىكى نەرخى؛ باھا: ئەقلىي ئەمگەكنىڭ قىممىتى تۆۋەنلىمەك. ③ ئى. كۆچمە. كىشى ياكى نەرسىنىڭ تۇرمۇشتا تۇتقان ئورنى، ئەھمىيىتى، قەدرى؛ رولى: ئوكۇلىنىكا تېببىي ئىلمىدە زور قىممەتكە ئىگە. ④ ئى <مات> سان بىلەن ئىپادىلەنگەن مىقدار ياكى ماتېماتىكىلىق ئىپادىنى ھېسابلاش ئارقىلىق ئېرىشكەن ھەربىر نەتىجە. مەسىلەن، a نىڭ ئالغان قىممىتى 10، b نىڭ ئالغان قىممىتى 8 بولغاندا، ئالگېبرالىق ئىپادە $\frac{ab}{2}$ نىڭ قىممىتى $\frac{10\times 8}{2}=40$ بولىدۇ. ⑤ سۇپ. باھاسى، نەرخى ئەسلىدىكىدىن يۇقىرى، ئەرزانلىنىڭ ئەكسى: قىممەت باھا. قىممەت مال. ⑥ سۇپ. كۆچمە. پۇل ياكى ھېچ نەرسىگە سېتىۋالغىلى بولمايدىغان، باھاسى يوق، بىباھا؛ قەدىرلىك، ئەزىز: بىلىم دۆلەتتىن قىممەت (ماقال). * ۋاقىت ئالتۇندىن قىممەت.

قىممەتچى ئى. داۋاملىق قىممەت باھا قويىدىغان، قىممەت باھادا مال ساتىدىغان كىشى: مۇسا دېگەن قىممەتچى، ئۇنىڭدىن مال ئالغىلى بولمايدۇ.

قىممەتچىلىك ئى. نەرخ - ھاۋا ئىنتايىن قىممەتلەشكەن پەيت ۋە شۇنداق ھالەت: قىممەتچىلىك بولسا، سانتۇچىدا ئىنساب قالماس؛ ئەرزانچىلىق بولسا، ئالغۇچىدا ئىنساب قالماس.

قىممەتداش ئى <س ئىق> باشقا بىر تاۋارنىڭ قىممىتى بىلەن ئىپادىلىنىدىغان تاۋار. مەسىلەن، پۇل ئەنە شۇنداق ھەرخىل تاۋارلارنىڭ قىممىتىنى ئىپادىلەيدىغان بىر قىممەتداشتۇر.

قىممەتسىنمەك پ. باھاسىنى يۇقىرى، قىممەت دەپ بىلمەك، قىممەت دەپ ھېسابلىماق.

قىممەتسىنىشمەك «قىممەتسىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

قىممەتلەتمەك «قىممەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىممەتلەشتۇرمەك «قىممەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىممەتلەشتۇرۇشمەك «قىممەتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

قىممەتلەشتۇرۇلمەك «قىممەتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىممەتلەشمەك پ. بارا - بارا باھاسى، قىممىتى ئېشىپ، قىممەت بولۇپ قالماق: كېلەر يىلى ئاشلىق تېخىمۇ قىممەتلىشىدۇ.

قىممەتلىك سۇپ ① باھاسى يۇقىرى، قىممەت تۇرىدىغان: ئاشپەز دەرھال بازارغا بېرىپ، ھەسەن بەدرىدىنگە قىممەتلىك كىيىم ئەكېلىپ كىيدۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. سېتىپ ئالغىلى بولمايدىغان، باھاسى يوق، بىباھا: قىممەتلىك پۇرسەت. ③ كۆچمە. ھۆرمەتلىك، قەدىرلىك، سۆيۈملۈك: قىممەتلىك چولپان، بىز چوڭ بولدۇق، ھايات يولىنى تاللىشىمىز كېرەك. ④ كۆچمە. ئەھمىيەتلىك، كۆپ پايدىلىق، ناھايىتى كېرەكلىك: ئۇلار ئۆز ھاياتىدا نۇرغۇن قىممەتلىك تەجرىبە - ساۋاقلارنى توپلىغان.

قىممەتلىمەك پ. باھاسى، نەرخى ئاشماق، قىممەتلەشمەك: بۇرۇنقىغا قارىغاندا گۆش قىممەتلىدى.

قىمىر تەق. بىلىنەر - بىلىنمەس قىلىنغان ھەرىكەت، مىدىر: قىمىر قىلماق.

قىمىر - چىمىر قىمىر ۋە چىمىر: كۆڭلىكىمنىڭ ئىچىگە بىرنەرسە كىرىۋالدىمۇ بىلمەيمەن، ئۇ يەر - بۇ يېرىم قىمىر - چىمىر قىلغىلى تۇردى.

قىمىر - سىدىر ناھايىتى ئاستا، بىلىندۇرمەي قىلىنغان ھەرىكەت: قىمىر - سىدىر قىلماسلىق.

قمىر ـ قمىر «قمىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قمىر ـ قمىر قىلماق.

قمىرلاتماق «قمىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا پۇتىنى قمىرلىتالماي ئاغرىق ئازابىدىن چىرقىرايدۇ.

قمىرلاشماق «قمىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇقامنىڭ مەشرەپى باشلىنىش بىلەن يىگىتلەر قمىرلىشىپ قالدى.

قمىرلىماق پ. ① ئاستا ـ ئاستا ھەرىكەت قىلماق، مىدىر ـ لىماق، تەۋرەنمەك: ھاكىمنىڭ چىرايى تۇتۇلدى، ئېڭەك گۆشلىرى سەل ـ پەل قمىرلاپ كەتتى. ② جايىدىن قوزغالماق، سىلجىماق: بەختىخان ئازراق كۈتۈپ باققان بولسىمۇ، ئوغلى ئالىم ئولتۇرغان جايىدىن قمىرلاپمۇ قويمىدى.

قمىز ئى. ئات ياكى تۆگە سۈتىنى ئېچىتىپ ئىشلەنگەن بىر خىل ئىچىملىك. ئازراق كەيپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قمىزخانا ئى. قمىز ساتىدىغان ۋە ئىچىلىدىغان ئۆي.

قمىلداتماق «قمىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېنىدا ياشىراۋاتقان «خوشە ـ خوشە» لەر ئۇنىڭ گېپىنى قمىلدىتىشقا باشلىدى.

قمىلداشماق «قمىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قمىلدىماق پ. «قىم ـ قىم» قىلماق، لۆمۈلدىمەك: شۇ چاغدا ئۇچىلىرىم قىچىشىپ قمىلداپ كەتكەندى. * كېكىردىكىم قمىلداپ قىچىشىپ، بۇرنۇمغا تاماكا پۇراپ خۇمار قىلىشقا باشلىدى.

قن ئى ① قىلىچ، خەنجەر، پىچاق قاتارلىقلارنى سېلىپ قويىدىغان غىلاپ: قىلىچ قىنىدا ياتسا دات باسمايدۇ (ماقال). ② دەريا ئېقىنىنىڭ ئىككى قىرغىقى ئارىسىدىكى سۇ ئاقىدىغان قىسمى: دەريانىڭ ئاقىدىغان قىنى بولغىنىدەك، دۇنيانىڭمۇ ئىلگىرىلەش يولى بولىدۇ. ③ سىرتىدىن ئوراپ تۇرغان پەردە، قاپ: يۈرىكىم قىنىدىن چىقىپ كېتەيلا دەپ قاپتۇ. ④ كۆچمە. ئىچ، قويۇن، باغىر: ھۆكۈمەتنىڭ قىنىغا كىرىۋېلىپ بىزگە ھەمنەپەس بولۇۋاتقان كادىر شۇ جالالىدىنلا ئەمەس، يەنە بىر ـ ئىككىسى بار.

قنىغا پاتماي قالماق ← **قنىغا پاتماي كەتمەك**: كەپتۇ ئاغىر بەشىنچى بالىۋاقنىڭ يېنىغا. كۆرۈپ ئاقۇچ گۈلنى ئۇ، پاتماي قاپتۇ قىنىغا.

قنىغا پاتماي كەتمەك ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالماق، ھەددىدىن ئاشماق: ئۇ كەلسە بالىلار خۇشاللىقىدىن قىنىغا پاتماي كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟

قناق ئى. قىناشتىن ھاسىل بولغان ئىز، يول: ئۆشرىچى چارەكنىڭ تېشىنى ئۇنىڭ ياغىچىنىڭ ئاغىرقى قىنىقىغا قويدى.

قناققا كەلمەك نېمە قىلىش، قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەتى توختالماق؛ بىر يىكىرگە كەلمەك: سەن چەت ياقىلاپ يۈرىۋەرگىنىڭ بىلەن بەربىر بىر قىناققا كېلىسەن، يا ئوڭغا، يا تەتۈرگە ئاقسەن.

قنلىق سۈپ. قىنى بار، قىن ياسالغان، قىن چىقىرىلغان: ئۇنىڭ بېلىگە كۈمۈش قىنلىق، تۇچ ساپلىق خەنجەر ئېسىلغانىدى.

قنىماق پ ① پىچاق قاتارلىق تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن ئويۇپ، كېسىپ، جىجاپ ئىز، يول چىقارماق: تاياقنى قىناپ بەلگە سالماق. ② قىنىغا، ئىزغا چۈشۈرمەك: ئوتنى پۈۋلىسە تۈتىشىدۇ، سۇنى قىنىسا ماڭىدۇ (ماقال).

قھ تەق. تامىقىنى چەككەندە ياكى قىرغاندا ياكى تامىقىنى قىرىپ كۆلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

قيا ① ئى. تاغ، ئېدىرلاردىكى تىك يار: ئۇلار ساينىڭ ئاغزىدىكى قيانىغا ئۆمىلەپ چىقتى. ② سۈپ. قىرلىق، تىك ۋە چوڭ: قيا تاش. ③ رەۋ. بىرئاز بۇرۇلۇپ، يېنىچە؛ كۆز قىرى بىلەن؛ يانتۇ، قىيسىق: ـــ بولمايدۇ سادىق، ـــ دېدى مۇزەپپەر ئۇنىڭغا قيا قاراپ قويۇپ. ④ رەۋ. يېرىم ـ يارتا، بىرئاز: ئۇدۇل ـ دىكى يوغان نەقىشلىك ئىشىك قيا ئوچۇق تۇراتتى.

قيا كۆزىنى سالماسلىق قاراپمۇ قويماسلىق: تۇرمۇش ھەرگىزمۇ ھېچكىم قيا كۆزىنى سالمايدىغان شۇڭاق باسقان بىر چۆل بولۇپ قالمىسۇن.

قيابەت ئى [ئە] ① سىرتقى كۆرۈنۈش، تۇس: زوق بىلەن يايراپ سېنى قىلدىم زىيارەت قاغىلىق، گۈللىنىپ ئاپىسەن يېڭىچە بىر قيابەت قاغىلىق. ② يۈز، چىراي؛ سىياق، كۆرۈنۈش: ئۆڭۈپ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم ـ كېچەكلىرى ئۇنىڭ ھازىرقى قيابىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسىتەتتى. ③ سۈپەت ۋە سۈپەتداشلاردىن كېيىن ئورۇن كېلىشتە كېلىپ «ئەھۋال، ھالەت، تەرىز» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: ـــ يۈرسىلە بېگىم، بىللە بارايلى، ـــ دېدى موللازىيدىن جىددىي قيابەتتە.

قيابەتسۈناس ئى [ئە + پ] كىشىلەرنىڭ قيابىتى ۋە سۆز ـ ھەرىكىتىگە قاراپ ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى ھەققىدە ھۆكۈم قىلغۇچى: تېببىي خادىملار ئىنسانشۇناس، قيابەتشۇناس ۋە پسىخولوگ بولۇشلىرى لازىم.

قيابەتشۇناسلىق ئى. كىشىلەرنىڭ تۇرقى، سۆز ـ ھەرىكىتى قاتارلىق قيابەت ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن، ئۇلارنىڭ پسىخىكىلىق ھالىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم.

قيابەتلىك سۈپ. بەرەر قيابەت، كۆرۈنۈشتىكى؛ بەرەر قيابەت، كۆرۈنۈشكە كىرىۋالغان: ل. مۇتەللىپ بۇ كىشىنى يوشۇرۇن قيابەتلىك كىشى بولسا كېرەك دەپ گۇمان قىلغانىدى.

قيا ـ چيا ئېگىز ـ پەس، قاتتىق توۋلىغان، قالايمىقان ۋارقىرىغان ئاۋازلار، ۋاراڭ ـ چۇرۇك: نېمە ئۇچۇندۇر، بۇ ئۆيلەر ـ دىن قيا ـ چيا، ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلانمىدى.

قياس [ئە] ① ئى. ئالدىن بىلىنگەن ئەھۋالغا ئاساسەن مەلۇم بولمىغان ئەھۋالنى تەسەۋۋۇر قىلىش؛ مۆلچەر، پەرەز: ئۇكىلىرىمۇ، بۇ كىشىمۇ مېنىڭ بۇ قياسلىرىمنىڭ ھەممىسىنى تەستىقلاشتى. ② سۈپ. ئوخشاش، تەڭ: گۈل سۈپىتى ئادەتتە، تەقلىد ئەڭ ئېسىل تۇرگە، يارىڭ گۈلگە ئوخشايدۇ، ياشلىقمۇ قياس گۈلگە. ③ ئى <ئەد> كۆز ئالدىدا بولمىغان شەيئىلەرگە نىسبەتەن، ئويلاپ چىقىرىلغان تەسىرات، تەسەۋۋۇر: قياس قىلماق.

قياسەن رەۋ [ئە] قياسىي رەۋىشتە، قياس بىلەن، قياسقا ئاساسلىنىپ، قياس بويىچە: سەمەت قەمەرنىسانى قيا ـ سەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، بىرنەچچە قېتىم خۇشال ئىسقىرتىپ قويدى.

قياسلىماق پ ① قياس قىلماق، مۆلچەرلىمەك، تەسەۋۋۇر قىلماق. ② ئوخشاتماق.

قياسىي سۈپ [ئە] قياسقا ئاساسلانغان، پەرەز قىلىنغان: بۇ ئۆزگىرىشلەر سادداىي قياسىي ۋە سۈبيېكتىپ ـ خيالىي ئۆزگىرىشلەردۇر.

قياق I ئى <بوت> قياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆپىنچە نەم ئورۇنلاردا، سۇ بويلىرىدىكى قۇمساق جايلاردا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى لېنتا شەكىللىك، پارقىراق. باشقى قوڭۇر. يەر ئاستى تۇگۈنەك يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيزىنى تەڭشەش رولىغا ئىگە.

قياق II سۈپ. دىيال. قيا، قيىپاش.

قياقلىق ئى. قياق كۆپ ئۆسكەن، قياق بىلەن قاپلانغان

جاي: ئۇ ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسىدىكى قىياقلىقتا قوي بېقىۋاتاتتى.

قىياق ـ ئېجرىق دىيال. ئوت ـ چۆپ، تۇرلۇك ئۆسۈملۈكلەر.

قىيالىق ئى. قىيالار بار جاي، قىيا: مۇشۇ قىيالىقنىڭ جەنۇبىدىن شاۋقۇنلۇق مۇزات دەرياسى ئۆتىدۇ.

قىيام I ئى ① شېكەر، شىرنىلەر ئېرىتمىسىنى قايىنىتىش ئارقىلىق تەييارلانغان قويۇق شەربەت. ② مۇرابا: ئالما قىيامى. ئەنجۇر قىيامى. قىيام بولماق. قىيامىغا كەلمەك.

قىيام II ئى [ئە] ① ئۆرە تۇرۇش، تىك تۇرۇش: قىيامدا تۇرماق. ② كۈن تىكلەنگەن چاغ، چۈش: سۈنبۇلە ئېيىنىڭ باشلىرى، قىيامدىن ئېگىلگەن ئوچۇق كۈن غۇلجا شەھرىنىڭ ئۇستىدە يالتىرايتتى. ③ بىر ھەر ئىش، پائالىيەت قاتارلىقلاردا تەلەپ قىلىنغان يۇقىرى دەرىجە، چەك.

قىيامەت ئى [ئە] ① <دىن> دىنىي ئېتىقاد بويىچە بۇ دۇنيا تۈگەپ، ئۇ دۇنيادا ھەممە تىرىلىپ ھېساب بېرىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا توپلىنىدىغان ۋاقىت؛ ئاخىرەت: خەير، ئاللا ئۇ بالىمزغا قىيامەت كۈنى ئالىي مەرتىۋە بەرمەر. ② كۆچمە. قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زارغا تولغان ئۇر ـ چاپ: بۇ قالايمىقانچىلىقلار سارسۇمبىنى قىيامەت قايىنىمىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ③ ئىنتايىن جىددىيلىك، بەك ئالدىراشلىق: كىشى كۆپ تىقما ـ تىقماق بىر ئالامەت، تۆشۈكدەرۋازىدا بولغان قىيامەت. ④ كۆچمە. ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلىشىدىغان مۇشكۈل، قىيىن ئىش: توشۇپ قالدى ھايالسىز كۈتكەن سائەت، بۆسۈپ كىرمەك سېپىلغا بىر قىيامەت.

قىيامەت قايىم بولماق ① <دىن> جەمئى ئۆلگەنلەر تىرىلىپ، بۇ دۇنيادىكى ئىشلىرىدىن ھېساب بېرىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا يىغىلىدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلمەك. ② كۆچمە. ئۇرۇش ـ جېدەل بىلەن غوۋغا كۆتۈرۈلمەك، مالىمان بولماق: ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، دارىلفۇنۇن، دارىلمۇئەللىمىنىڭ زىيالىيلىرى قاچقىنى قېچىپ، تۈتۈلغىنى تۈتۈلۈپ، شەھەر ئىچىدە قىيامەت قايىم بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

قىيامەتگاھ ئى [ئە + پ] <دىن> ئەڭ ئاخىرى ھېساب بېرىدىغان جاي.

قىيامەتلىك سۈپ. ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا كېچىلىمەيدىغان، ئۆمۈرلۈك، مەڭگۈلۈك: قىيامەتلىك دوست. قىيامەتلىك قەرز.

قىيان ئى <سۇ> قاتتىق ياغقان يامغۇر ياكى قار سۈلىرىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولىدىغان كۆچلۈك لاتقا ئارىلاش سۇ ئېقىنى.

قىيان ـ تاشقىن قىيان ۋە تاشقىن: ۋە لېكىن باھارنىڭ قىيان ـ تاشقىنى، كەلمىگەن ئۈنمىگىغا بىر قېتىممۇ دۇچ.

قىيانلىق ① سۈپ. قىيانى بار، قىيان ئاقىدىغان: ئادەملەرنىڭ ھاياتى قىيانلىق دەريادەك ئوخشايدىكەن. ② قىيانىنى باشلۇپتىدىغان، مەخسۇس قىيانىنى ئاقتۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جاي، جىرا، سايى: سۇنى قىيانلىققا باشلىماق.

قىيپاش سۈپ. تۈز ئەمەس، قىمىغىر، يانتۇ: كەڭ دالىدا ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى ھەر دەك چاقىدىغان غەربىي جەنۇب قىيپاش شامىلى ۋىژىلدايتتى.

قىيپاشلاتماق «قىيپاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىيپاشلانماق ① «قىيپاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھەمدۇللا بايۇەچچە ئات ئۇستىدە قىيپاشلىنىپ ھامىدىن غوجىغا قارىدى. ② «قىيپاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىيپاشلىق ئى. يانتۇلۇق، قىيپاش ھالەت: ئەمدى يەنە بىر مۇھىم ئىش، ئۆتكەمە يىلەن غەلۋىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش قىيپاشلىقى، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش بىرئاز تەسرەك.

قىيپاشلىماق پ. قىيپاش ھالەتكە كەلمەك، يانتۇ بولماق، بىر يانغا قىڭغايماق.

قىي ـ چۈۋ تەرتىپسىز، ژارقىرىغان قاتتىق ئاۋازلار: ئەترايتىن قىي ـ چۈۋ چىقىپ كەتتى.

قىيدامچى ئى. دىيال. دەرەخ شاخلىرىنى كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پالتا شەكىللىك كەكە.

قىيدۇرماق «قىيماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىيدۇرۇشماق «قىيدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىيدۇرۇلماق «قىيدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىيسايتماق «قىيسايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنسۇر ئاغزىنى قىيسايتىپ سەلىمەگە بېقىنلاشتى.

قىيسايتىشماق «قىيسايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىيسايتىلماق «قىيسايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىيسايماق پ ① يانتۇلاشماق، قىڭغايماق: ئۇ قىيسىيىپ قالغان كۆچەتلەرنى تىكلەپ توپا يۆلەۋاتاتتى. ② كۆچمە. بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ ياتماق: بوۋاي كاۋا بارىكى ئاستىدا قىيسىيىپ ئۇخلاپ قېلىپ چۇش كۆرۈپتۇ.

قىيسىق سۈپ ① تىك ئەمەس، بىر تەرەپكە قىيسايغان، يانتۇ: قىيسىق تام. ② ئەگرى، قىڭغىر: سەمەت قىڭغىر، قىيسىق ھەرپلەر بىلەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى يېزىپ چىقتى. // قىيسىققا كەمىستىپ قارىما، كۆزۈڭگە قادىلار (ماقال). ③ كۆچمە. ناتوغرا، بولمىغۇر: قىيسىق خىيال بىلەن ئۆزىنى ھالاكەتكە سۆرەپ ماڭغۇچى ئەي قىڭغىر كۆڭۈل مەخلۇق! شۇنى بىلگىنكى، تەۋەككۈلچىلىك ۋە قارامىلىق سېنى ھەرقاچان ئۆلۈم غارىغا تاشلايدۇ.

قىيسىيىشماق «قىيسايماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

قىيغاتماق [قىيىق + ئاتماق] ① ھەر تەرەپكە يۆگۈرۈپ ئوينىماق، ئوينىقلىماق؛ شوخلۇق قىلماق: باغ ئىچىدە 12 ياشلاردىكى بىر بالا بىلەن بىر قىز قىيغىتىپ ئويناپ يۈرگەنكەن. ② سىيپاپ، ئۇچۇرۇپ ئۆتمەك: قانچىلىك چىرايلىق ئانا تەبىئەت، ماھىر قول كەشتىسى گويا يەر ـ جاھان. قىيغىتار باھارنىڭ ئەركە شامىلى، زۇمرەتتەك ۋادىدا گۈزەللىك خاقان.

قىيغاچ سۈپ ① بىرئاز قىسىلغان: قىيغاچ كۆز. ② بىرئاز ئېگىلگەن: ئالىيە قارا قىيغاچ قاشلىرىنى ھىممىرىپ كوچا تەرەپكە قارىدى.

قىيغاچا ئى. قىيىقچە قىيىدىغان ئەسۋاب.

قىيغىتىشماق «قىيغاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئارىدىن ئون مىنۇتمۇ ئۆتمەي، ئىككى كالا قوتانىدىن يۈگۈرۈشۈپ، قىيغىتىشىپ چىقتى.

قىيقاس ئى. ژارقىراش، شاۋقۇن ـ سۈرەن: مەيدان جەڭچىلەرنىڭ قىيقاس، چۇقانلىرى بىلەن جانلىنىپ جۇشقۇنلاندى.

قىيقاس ـ چۇقان قىيقاس ۋە چۇقان: قاۋانلىقتا بۇگۈن كېچە ياشلارنىڭ قىيقاس ـ چۇقانلىرى توختىمىدى.

قىيقاس ـ سۈرەن ← **قىيقاس ـ چۇقان**: شۇنىڭ بىلەن قىيقاس ـ سۈرەن، چاقچاق ۋە ناخشىلار كۈندۈزدىكىدەك يېڭىباشتىن يەنە قىزىپ كەتتى.

قىيقىتمەك پ. دىيال. ئاچچىقلانماق.

قىيما I سۈپ. قىيىلغان؛ ئويۇلغان: قىيما تۇۋرۇك. قىيما شادا.

قىيما II ئى. ئۇششاق توغرالغان گۆش ياكى شۇنداق گۆش بىلەن پىياز ۋە باشقا كۆكتاتلارنىڭ ئارىلاشمىسى: چۆچۈرىنىڭ

قىيمىسى. مانتىنىڭ قىيمىسى. قىيما قىلماق.

قىيما ـ چىيما پارچە ـ پارچە، بۇردا ـ بۇردا، تىلىم ـ تىلىم: قىيما ـ چىيما بولماق. قىيما ـ چىيما قىلماق.

قىيماسلىق ئى. كۆڭلى قويماسلىق، ئۇنماسلىق، چىدىماسلىق.

قىيما ـ قىيما ← قىيما ـ چىيما: قىيما ـ قىيما قىلماق.

قىيماق پ ① قايچا، پىچاق قاتارلىقلار بىلەن كېسىپ پارچىلىماق، قىرقماق: قەغەزنى قىيماق. ② كېسىپ جاراھەت ـ لەندۈرمەك: ئامانقۇل ئايقىزنىڭ ئارغامچا قىيۇەتكەن نازۇك بىلەكلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆز باشلىدى. ③ كۆچمە. ئايرىلىشقا، تاشلاپ كېتىشكە كۆڭلى ئۇنماق، چىدىماق: ئۆلۈمگە رازى دەپ تۇرۇۋالماڭ، ئۆلۈم دېگەن بىر! بالىڭىزدىن قانداق قىيالايسىز؟

قىيمىلاتماق «قىيمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىيمىلانماق «قىيمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەسكەرلەر شاھزادە قەمەرۇززامانىنىڭ پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەن، قانغا بويالغان كىيىملىرى بىلەن قىيمىلانغان گۆش، قان ئىزلىرىنى كۆرۈپتۇ.

قىيمىلىق سۇپ. قىيمىسى بار، قىيما ئارىلاشتۇرۇلغان: قىيمىلىق يۇتازا.

قىيمىلىماق پ. قىيما ھالەتكە كەلتۈرمەك، قىيما قىلماق: گۆشنى قىيمىلىماق.

قىيناتماق «قىينىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

قىيناشماق «قىينىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىينىشىپ شائىرنى شۇ كۈن دۈگلىتىپ دەسسەپ، تېپىپ، ساپتۇزۇلۇم، قىلىپتۇ سوراق بېشىغا مىخ قېقىپ.

قىيناق ئى. جىسمانىي ياكى روھىي ئازاب، قىيىن ـ قىستاق: ئەتىسىدىن باشلاپ ساناق باشلاندى، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ ساناق ئەمەس، جاننى ئېلىپ ياندا قويىدىغان قىيناق ئىدى.

قىيناقخانا ئى. مەھبۇس، ئەسىر، تۇتقۇن قاتارلىقلارنى قىينايدىغان، قىيىن ـ قىستاققا ئالىدىغان ئۆي.

قىينالماق ① «قىينىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بۇ قېتىم دۈشمەنلەر تەرىپىدىن قاتتىق قىينالدى. ② مەلۇم بىر جەھەتتىن قىسىلماق؛ موھتاجلىق، قىيىنچىلىق ھېس قىلماق: ئاڭلىسام ئاسىيەنىڭ ئۇنى شاڭخەيگە ئاپىرىپ داۋالاتقۇسى بار ئىكەن. بىراق ئىقتىسادىتىن قىينىلىۋېتىپتۇ.

قىينىماق پ ① جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن ئازابلىماق؛ ئازاب ـ ئوقۇبەتكە يولۇقتۇرماق: ـــ بۇ قانداق گەپ؟ ئۇلار بىزنىڭ ئادەمىمىزنى قىيناپ يېرىم جان قىلىپ قويۇپتۇ، ـــ دېدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ. ② قىيىن ئەھۋالغا قويماق، قىينىچىلىق تۇغدۇرماق، جاپا سالماق: ئۇنى ئاچلىقتىنمۇ بەتتەر ھارغىنلىق قىينىغاندى.

قىيىشماق «قىيماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار رەڭمۇرەڭ قەغەزدىن گۈل قىيىشىپ ياتاقنى بېزەشكە باشلىدى.

قىيىق I سۇپ. كەپسىز، جاھىل، كاج: قىيىق بالا. قىيىق مىجەز. * ئۇ ناھايىتى قىيىق.

قىيىق II ① سۇپ. يانتۇ، قىيپاش، قىيسىق: بۇ رەخت قىيىق كېسىلىپ قاپتۇ. ② قىيىلغان، قىيىلغان ھالەتتىكى: قىيىق كۆڭلەك.

قىيىقچە ئى ① بىر خىل يېمەكلىك. تۇخۇم ئارىلاشتۇرۇپ يۇغۇرۇلغان خېمىر نوغۇچتا يېيىلىپ، چىش چىقىرىپ كېسىلگەندىن كېيىن يۆگىلىپ مايدا پىشۇرۇلىدۇ ۋە ئۇستىگە شېكەر سېپىلىدۇ: قىيىقچە سالماق. قىيىقچە پىشۇرماق. ② شۇ يېمەكلىكنىڭ خېمىرىنى كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ھەرە چىشلىق دۈگىلەك مېتالغا ساپ بېكىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

قىيىقلىق I ئى. كەپسىزلىك، جاھىللىق، كاجلىق: ھەئە، بالىنىڭ قىيىقلىقىغا مەن ئەيىبلىك.

قىيىقلىق II سۇپ. قىيىلغان، قىيىپ قويۇلغان: قىيىقلىق قەغەز.

قىيىلماق ① «قىيماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جوزا ئۇستىدە قىيىلغان رەڭلىك قەغەزلەر، گۈللەر تۇراتتى. ② ئېگىلمەك، قىيسىيماق: كۇن چۈشتىن قىيىلدى، ئەزالار ئىشقا مېڭىشتى.

قىيىن سۇپ ① ئاسان قىلغىلى بولمايدىغان؛ كۆپ ئەمگەك، كۈچ، مەبلەغ، ۋاقىت تەلەپ قىلىدىغان؛ مۇشكۈل: قىيىن سوئال. قىيىن مەسىلە. * قىيىن ئىش يوق ئالەمدە، غەيرەت بولسا ئادەمدە (ماقال). ② ئېغىر چىلىق، مۇشكۈلچىلىكلەر بىلەن تولغان؛ ئېغىر: يول قىيىن، شۇرغان كۆز ئاچقۇزمايدۇ. ③ كېسىم ۋەزىپىسىدە كېلىپ «ئاسان ئەمەس، تەس» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىراق ھازىرقى پەيتتە ئۇنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىش بەكمۇ قىيىن.

قىينىچىلىق ئى ① ئىشقا توسالغۇ بولىدىغان، قىينىلاشتۇرىدىغان نەرسە ياكى ھالەت، توسالغۇ: قىشتا قار ئاز ياغقانلىقتىن، ئەتىيازدا سۇ قىس بولۇپ، تېرىلغۇغا قىينىچىلىق كەلتۈردى. ② بىرەر نەرسىنىڭ كەم بولۇش يېتىشمەسلىك ھالىتى: ـــ ھازىر بىزنىڭ قىينىچىلىقىمىز، ـــ دېدى گۈلسۇم، ـــ كىيىم ـ كېچەك، دېكىراتسىيە قاتارلىقلار. ③ ئوڭۇشسىزلىق، مۇشەققەت، ئازاب ـ ئوقۇبەت: سېنىڭ تۇپەيلىڭدىن پادىشاھلىق تەختىدىن جۇدا بولدۇق، جاپا ۋە قىينىچىلىقتا قالدۇق.

قىينىچىلىقسىز سۇپ. قىينىچىلىقى يوق، قىينىچىلىقى بولمىغان، ئاسان: پائالىيەت جەريانى پۈتۈنلەي قىزغىنلىق، ھېچقانداق قىينىچىلىقسىز ياكى توسالغۇسىز بولۇش ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ.

قىينداق ئى. كېۋەزنىڭ تەپچىسىنى چېپىۋالغاندىن كېيىن يىلتىز بىلەن قېپقالغان قىسمى.

قىيندى ئى. رەخت، قەغەز، خۇرۇم قاتارلىق نەرسىلەرنى قىيىپ كەسكەندە قىيىپ تاشلانغان كېرەكسىز قىسمى.

قىينسىنىشماق «قىينسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

قىينسىنماق پ. قىيىن، جاپا ھېس قىلماق: بۇ ئىشنى ئۇ قىينسىنىدى.

قىيىن ـ قىستاق جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىن سىلىنىغان ھەددىدىن ئارتۇق ئازاب، قاتتىق قىينىاپ ۋە قىستاپ مەجبۇرلاش: مۇھەممەت قۇلى ئازراق قىيىن ـ قىستاققا چىدىيالماي، ئۆزى بىلگەن ھەممە سىرنى ئېيتىپ خائىنلىق قىلىپتۇ.

قىينىلاشتۇرماق «قىينىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پولات ئىشمىزنى قىينىلاشتۇرۇپ قويدى.

قىينىلاشتۇرۇلماق «قىينىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

قىينىلاشماق پ. بالدۇرقىغا نىسبەتەن بارغانسېرى تەس، قىيىن، مۇشەققەتلىك بولۇپ قالماق؛ تەسلەشمەك: ئىمتىھان قىينىلاشتى.

قىينىلىق ئى. قىيىن، ئېغىر، تەس ھالەت، كەيپىيات، مۇشكۈللۈك: ئادىل ئاستا ـ ئاستا، لېكىن خېلى قىينىلىق بىلەن يەنە مۇتەللىپتىن ئۆگىنىشكە باشلىدى.

ك ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون سەككىزىنچى ھەرپى.

كابېل ئى [ر<گول] <فىز> ئىزولياتسىيە قەۋىتى ۋە قوغدىغۇچى پوستى بولغان ئۆتكۈزگۈچ سىم. تومراق بولىدۇ. كۆپىنچە بىر ـ بىرىگە توك ئۆتكۈزمەيدىغان بىرنەچچە سىمدىن تەشكىل تېپىپ، يەر ئاستى ۋە سۇ ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئادەتتە ئېلېكتىر خەۋىرلىشىشى ياكى توك يەتكۈزۈش ئىشلىرىدا كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ.

كابىنكا ئى [ر] ئاپتوموبىل، تىراكتور قاتارلىقلارنىڭ شوپۇر ئولتۇرۇپ رول باشقۇرىدىغان، كونترول قىلىدىغان قىسمى: كابىنكىغا چۈشمەك.

كابىنىت ئى [ر<فىران] بەزى دۆلەتلەردىكى مىنىستىرلار ھەيئىتى، ھۆكۈمەت سىستېمىسى؛ ھۆكۈمەت: ئىچكى ئىشلار كابىنىتى. كابىنىتنى تارقىتىۋەتمەك.

كاپ I تەق. ئۇستىرىنى كاپلىغۇچقا سۈركەش ھالىتى: كاپقا تارتماق.

كاپقا كەلمەك ماختىسا ئۇچماق، ئۆزىنى ماختىغان ئادەمنىڭ دېگىنىگە كۆنمەك: ـــ ئاسىم دېگەن تازا كاپقا كېلىدىغان ئادەم ـ ده، ـــ دېدى خەيرۇل مىيقىدا كۈلۈپ.

كاپ II ئى. ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ بىرنەرسىلەرنى يەپ قويماسلىقى ئۈچۈن ئېغىزىغا سېلىپ قويىدىغان تور: ـــ ئاغزىدىكى كاپ ئۆزۈلۈپ چۈشۈپ قالغاچقا بۇغداي يېگەن گەپ، ـــ دېدى بىر دېھقان تورپاقنىڭ بېقىنىنى مۇجۇپ.

كاپ III تەق ① ئۇششاق، ئۇۋاق نەرسىلەرنى بىراقلا ئېغىزىغا سالغان ۋاقىتتىكى ئېغىزنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلىشىغا تەقلىد قىلىنىدۇ: كاپ ئەتمەك. ② بىر ـ ئىككى نەرسىنى بىردىنلا تۇتقان ۋاقىتتىكى ھەرىكەتنىڭ تېزلىكىگە تەقلىد قىلىنىدۇ: ئانا كاپ قىلىپ قىزىنىڭ ئوڭ قولىنى تۇتۇۋالدى.

كاپارەت ئى [ئە] بىرەر زور گۇناھنى يۇيۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئىش؛ گۇناھتىن ئېرىش: ـــ ئى سېخىي، سەدىقىي رەددىل بالا، ئاشىقى نامى خۇدا، ئۇلۇغ چارشەنبە كۈنى بەرگەن سەدىقىنىڭ ھەزىرىتى سەيدىۋاققاس پىرىمنىڭ يولىدا، ياخشى كۆرگەن چۈشلىرىڭىزگە سەدىقە، يامان كۆرگەن چۈشلىرىڭىزگە كاپارەت بولغاي، ئامىن! ـــ ... دېدى دىۋانە دۇئا قىلىپ.

كاپالەت ئى [پ] جاۋابكارلىقنى، مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالغانلىقىغا باشقىلارنى ئىشەندۈرۈش، كېپىللىك: مۇكەممەل بىر ئىلمىي پىلان ـــ كۆزلىگەن نىشانغا يېتىپ بېرىشنىڭ ئۇبدان كاپالەتلىرىدىن بىرى.

كاپالەتسىز سۈپ. كاپالىتى يوق، كاپالەتكە ئىگە بولمىغان، ئىشەنچسىز: ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتسىز قالدۇرۇشقا بولمايدۇ.

كاپالەتسىزلىك ئى. كاپالىتى يوقلۇق، ئىشەنچسىزلىك.

كاپالەتلەندۈرمەك «كاپالەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ پاكىز سۇ ئىچىپ ساغلام بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرۈش زۆرۈر.

كاپالەتلەندۈرۈشمەك «كاپالەتلەندۈرمەك»پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاپالەتلەندۈرۈلمەك «كاپالەتلەندۈرمەك»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ يېمەكلىكى بىخەتەرلىك ۋە پاكىزلىق جەھەتتىن پۈختا كاپالەتلەندۈرۈلگەنىدى.

كاپالەتلەنمەك پ. كاپالەتكە ئىگە بولماق.

كاپالەتلىك سۈپ. كاپالەت قىلىنىدىغان، كاپالەتكە ئىگە بولغان: قانۇن خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىشى لازىم.

كاپالەتنامە ئى [ئە+پ] كاپالەت بېرىش يۈزىسىدىن يېزىلغان ھۆججەت، كاپالەت خېتى: سىزگە كاپالەتنامە يېزىپ بېرىشىمىز مۇمكىن.

كاپام مىق. ساناق سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ ئۆزى ئېنىقلىغان نەرسىنىڭ مىقدارىنى، يەنى مەلۇم قېتىم «كاپ» قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كاپام ئاش. بىر كاپام پولۇ.

كاپاملاتماق «كاپاملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاپاملاشماق «كاپاملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاپاملىماق پ. كاپام ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئاسىم ئىشتىھا بىلەن كاپاملاپ پولۇ يېيىشكە باشلىدى.

كاپپىدە رەۋ. «كاپ» قىلغان ھالدا، «كاپ» قىلىپ: پاتمىخان ئۇنى كاپپىدە بىلىكىدىن تۇتۇپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

كاپراس ئى [ر] <گېئول> ئامفىبولىنىڭ بىر خىلى، يەنى تۇزۇرۇك ياكى تالا ھالىتىدىكى كىرىستال. يېشىل، كۈل رەڭ ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ، پارقىرايدۇ. جۇڭگو تېبابىتىدە قۇۋۋەت دورىسى ۋە قورۇغۇچى دورا قىلىنىدۇ.

كاپرون ئى [ر] <خىم> سۈنئىي تالانىڭ بىر خىلى ۋە شۇ

تالادىن توقۇلغان رەخت: كاپرون ياغلىق. كاپرون پايپاق.

كاپرىس ئى [ر<فىران] <مۇز> قۇرۇلما جەھەتتىن ئەركىن، خاراكتېر جەھەتتىن غەلىتە ئىشلەنگەن ئاھاڭ. ئادەتتە ماھارەتچانلىقى يۇقىرى بولىدۇ. كومپوزىتورلار ئۇنىڭدا كۆپىنچە خەلق ناخشىلىرى مېلودىيەسىنى ئاساس قىلىدۇ.

كاپسۇل I ئى [ر<لات] ① <بىيول> بەزى مىكرو ئورگانىزملارنىڭ تېشىدىن يۆگەپ تۇرىدىغان، پولىسىپىتىد ياكى كاربون سۇ بىرىكمىلىرىدىن تۇزۇلگەن يېپىشقاق تاشقى قېپى. ② (تېب) يۇتۇشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئۇششاق قاپقا مەلۇم مىقدار بويىچە قاچىلاش ئارقىلىق تەييارلانغان تالقان دورا: قان تازىلاش كاپسۇلى.

كاپسۇل II ئى [ر<فىران<لات] <ھەرب>بىرەر نەرسىگە ئۇرۇلۇش بىلەن تېز ئوت ئېلىپ، پارتلاتقۇچ دورىنى پارتلىتىپ بېرىدىغان مەخسۇس نەيچە: گىرانات كاپسۇلى. مىنا كاپسۇلى.

كاپسۇللۇق سۈپ. كاپسۇلى بار، كاپسۇل بىلەن ئورالغان، قاپلانغان: كاپسۇللۇق دورا.

كاپشىتماق «كاپشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ۋۇي، بالىنى كاپشىتماي دېگىنىنى بەرسەك بولمامدۇ؟

كاپشىشماق «كاپشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تولا كاپشىشماي يولۇڭلارغا ماڭساڭلار بولارمىكىن.

كاپشىماق پ. تولا سۆزلىمەك، تولا گەپ قىلماق: ـــ سەن قېرى تولا كاپشىما، يوقال كۆزۈمدىن! ـــ دەپ تىللاپتۇ ۋەزىر.

كاپ ـ كاپ «كاپ Ⅲ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كاپ ـ كۇپ «كاپ» قىلغان ۋە شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

كاپلاتماق «كاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم ساتىراش شاگىرتىغا ئۇستىرىنى كاپلىتىپ، ھېلىم ئاكىنىڭ ساقىلىنى قىرغاچ ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى.

كاپلاشماق «كاپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاپلانماق «كاپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇستىرا كاپلاندى.

كاپلىغۇچ ئى. ئۇستىرىنى كاپلاش ئۈچۈن كۆن ياكى رەختتىن ئۇزۇنلۇقى 50 ـــ 60 سانتىمېتىر، كەڭلىكى ئالتە ـ يەتتە سانتىمېتىر قىلىپ ياسالغان ساتىراشلىق سايمىنى.

كاپلىماق I پ. ئۇستىرىنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن كاپلىغۇچقا سۈركىمەك: ئۇستىرىنى كاپلىماق.

كاپلىماق II پ. كاپ ئەتمەك: ئۇ ئاشۇ نانىنىڭ ئۈۋاقلىرىنى بىرىنمۇ قالدۇرماي ئالىقىنى بىلەن سۈپۈرۈپ ئېلىپ ئېغىزىغا كاپلىدى.

كاپوت ئى [ر<فىران] تۇرلۇك مېخانىزملارنىڭ مەلۇم قىسىملىرىنى چاڭ ـ توزان، نەملىك ۋە باشقا نەرسىلەردىن ساقلاش ئۈچۈن ئىشلەنگەن، ئېچىلىپ ـ يېپىلىدىغان تۆمۇر قاپاق: ھەقىقەتەنمۇ شوپۇر كاپوتنىڭ ئۈستىدە دۇم ياتاتتى.

كاپۇستا ئى [ر<لات] <بوت> كاللەكىبەسەي: ئۇنىڭدىن قالسا سەرەبىل (مەرۋايىتگۈل)، كاپۇستا (كاللەكىبەسەي)، گۈلكاپۇسكا (گۈلكەرەم)، كۈدە، پىدىگەن، قىزىلچا قاتارلىقلار ئەڭ ياخشى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

كاپىتال ئى [ر<لات] <س ئىق> سودا ـ سانائەت تىجارىتىنىڭ دەسمايىسى؛ كاتتا مەبلەغ، كۆپ پۇل، بايلىق: ياز كۈنلىرى قىلىپ سەيلە ـ سایاھەت، ئارام ئىزدەپ كېلەر ئەزىز مېھمانلار. كىرىم بولۇپ كاپىتالىم كۆپىيەر ۋە سالمەن يېڭى ـ يېڭى قورغانلار.

كاپىتاللىق سۈپ ① كاپىتالى بار، كاپىتالغا ئىگە. ② كاپىتالغا خاس: ھەسسىدارلىق شىركەتلىرىنىڭ ھېچقايسىسىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ كاپىتاللىق خۇسۇسىيىتى توگمىدى.

كاپىتالىزم ئى [ر] <پەلس> كاپىتالىستلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىگىلەيدىغان ھەم شۇنىڭ بىلەن يالالنما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان، قوشۇمچە قىممەت شىلىۋالىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم.

كاپىتالىزملاشماق پ. كاپىتالىزم تۈزۈمىگە ئۆزگەرمەك، كاپىتالىزم خاراكتېرىنى ئالماق: رۇسىيە كاپىتالىزملىشىپ بولدى.

كاپىتالىزملىق سۈپ. كاپىتالىزم تۈزۈمىدىكى؛ كاپىتالىزمغا خاس؛ كاپىتالىزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان.

كاپىتالىست ئى [ر] <س ئىق> كاپىتالنى ئىگىلىۋېلىپ، ئىشچىلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگىكىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان كىشى.

كاپىتالىستىك سۈپ [ر] كاپىتالىزملىق: كاپىتالىستىك جەمئىيەت. كاپىتالىستىك ئىش ھەققى.

كاپىتان ئى [ر<فىران] ① <ھەرب> ھەربىي ئۇنۋان، يەنى بەزى دۆلەتلەردىكى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارغا بېرىلىدىغان ئەڭ يۇقىرى دەرىجە. ② پاراخوت ياكى كېمە باشلىقى، كوماندىرى.

كاپىر [ئە] <دىن> ① ئى. ئىسلام دىنىغا ئىشەنمەيدىغان، دىندىن قايتقان، خۇداسىز، ئىمانسىز كىشى. ② سۈپ. كۆچمە. رەھىمسىز، ۋاپاسىز: قەتلى ئەيلەرگە مېنى ھەركۈنى ئول كاپىر ئىشق، رەھمى قىلمايدۇر مىكرى كەيدى بېشىمغا لىق.

كاپىرلىق ئى. كاپىرلارغا خاس ئالامەت، قىلىق ـ ئادەت: گەپنىڭ قىسقىسى، بۇ موغۇلىستان يۇرتىغا كاپىرلىقنىڭ قارا سىياھى تارقىلىپ، ھەممىنى قاراڭغۇ ۋە زۇلمەتتە تۇتقاندى.

كاپىلداتماق «كاپىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھوي، ئۇنى تولا كاپىلداتقۇچە دېگەن نەرسىسىنى ئېلىپ بەرسەك بولمامدۇ.

كاپىلداشماق «كاپىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە قۇرۇق كاپىلدىشىپ خەقنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدىغان كاسكاسلار ئىدى.

كاپىلدىماق پ. ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي تولا سۆزلىمەك، كاسىلدىماق: سولان ئاغزى ئېچىلدى كاپىلداپ يەنە، باشقا كىيىدى ھويلىنى، كاسىلداپ يەنە.

كاپىللىيار ئى [ر<لات] ناھايىتى كىچىك تۆشۈكچە ياكى شۇنداق تۆشۈكلۈك نەيچە: كاپىللىيار ھادىسىسى.

كاپىللىيارلىق سۈپ. سۇيۇقلۇقنىڭ ئىنچىكە نەيچىلەر يارىدىمىدە كۆتۈرۈلۈش خۇسۇسىيىتى بويىچە توپلىنىدىغان، بارلىقا كېلىدىغان: كاپىللىيارلىق سۇ. كاپىللىيارلىق كۈچ.

كات ئى. دىيال. چوڭ ساندۇق، ئىچى بىر نەچچە بۆلەك-لەرگە ئايرىلغان، ھەرخىل ئاشلىقلار قاچىلىنىدىغان ساندۇق.

كاتاپ ئى. كۆننى بوياش ئۈچۈن مەنتاڭ بىلەن تۆمۈر دېتىدىن بىر بكتۇرۇپ تەييارلانغان سۇيۇقلۇق.

كاتاڭ ئى. يولدىكى چوڭقۇرلۇق: ماشىنا كاتاڭلاردىن سىلكىنىپ ئۆتۈپ، بارغانسېرى ئىتتىكلەپ كېتىپ باراتتى.

كاتاڭلاشماق پ. كاتاڭ ھالەتكە كەلمەك، كاتاڭ بولۇپ كەتمەك: بۇ يوللار ھارۋا تولا مېڭىپ كاتاڭلىشىپ كەتتى.

كاتاڭلىق سۈپ. كاتىڭى بار، كاتاڭ بولۇپ كەتكەن: ئېغىر يۈك بېسىلغان ماشىنا كاتاڭلىق يولدا ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

كاتالپا ئى [ر<گىرېك] <بوت> چوكا دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى سەل - پەل ئالقانسىمان يېرىلغان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق ھەم كونۇسسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. ياغىچىدىن ئەسۋاب، سايمانلارنى ياساشقا بولىدۇ.

كاتالوگ ئى [ر<گىرېك] بىر تۈردىكى كىتاب، قوليازما قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تۈزۈلگەن رويخېتى: كىلاسسىك ئەدەبىياتقا دائىر ئەسەرلەر كاتالوگى.

كاتالىزاتور ئى [ر] <خىم> خىمىيەۋى رېئاكسىيە تېزلىكىنى ئارتتۇرىدىغان ياكى كېمەيتىدىغان، لېكىن ئۆزىنىڭ مىقدارى ۋە خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتىنى ئۆزگەرتمەيدىغان ماددىلار.

كاتالىزاتورلۇق سۈپ. خىمىيەۋى رېئاكسىيە تېزلىكىنى ئارتتۇرىدىغان ياكى كېمەيتىدىغان: كاتالىزاتورلۇق خۇسۇسىيىتى. كاتالىزاتورلۇق رول.

كاتايا ئى [لات] <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۈرىدىغان دەرەخ. غولى توز، باراقسىنى مۇنار، يوپۇرمىقى لېنتا، شارچە مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ. ئۇ مەملىكىتىمىزدە شالاڭ ئۆسىدىغان بىر خىل دەرەخ سورتىدۇر.

كاتەك ئى [پ] ① توخۇ، توشقان، كەپتەر قاتارلىقلار سولىنىدىغان كىچىك ئۆي: باقى توخۇلارغا كاتەك سالدى. ② نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە چىقىرىلىدىغان توت بۇرجەك شەكىل.

كاتەكچە I ئى. كىيىم تىكىش ماشىنىسىدىكى چويلىنى ماڭدۇرۇپ بېرىدىغان ئارا شەكىللىك سايمان.

كاتەكچە II ئى. توت چاسا، چاقماق: كاتەكچە كۆڭلەك. كاتەكچە قىلىپ توقۇماق.

كاتەكچىلىمەك پ. كاتەكچىلەرگە بۆلىمەك. كاتەكچە ھاسىل قىلماق: يەر شارىنى كاتەكچىلىگەن پاراللېل ۋە مېرىدىيان سىزىقلىرىدىن يەر شارىدىكى ھەربىر جاينىڭ ئورنىنى بېكىتكىلى بولىدۇ.

كاتەكلىك سۈپ. كاتەكى بار، كاتەكلەرگە بۆلۈنگەن: ھارۋا ئۈستىگە كاتەكلىك جازا قويۇلغانىدى.

كاتتا ① سۈپ. چوڭ، ھەشەمەتلىك، ئېسىل: كاتتا شەھەر. كاتتا بىنا. كاتتا يېغىن. كاتتا توي. ② سۈپ. بويۇك، داڭلىق: كاتتا كىشى. كاتتا ئادەم. * ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كاتتا شائىرىدۇر. ③ ئى. ياش جەھەتتە چوڭايغان، ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشى؛ باشلىق، ئەمەلدار: سىز ئەڭ ياخشىسى باشقا كاتتىلار بىلەنمۇ ئەقىللىشىپ كۆرۈڭ، ئۇلار سىزگە قانداق ئەقىل كۆرسىتەركىن.

كاتتباش ئى [كاتتا + باش] مەلۇم تەشكىل ياكى گۇرۇھنىڭ باشلىقى، رەھبىرى؛ چوڭ باشلىق: ئۇزۇن ئۆتمەي كاتتباش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى چىقىپ، قورام تاش ئۈستىدە تۇرۇشتى.

كاتتىلىق ئى. چوڭلۇق، زورلۇق: ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ كاتتىلىقىنى بىز بىلمىز.

كاتساندۇق ئى [كات + ساندۇق] ئۈستى كارىۋات ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان، ئىچىدە ئاشلىق قاتارلىق نەرسىلەرنى ساقلىغىلى بولىدىغان بىر خىل ئائىلە سايمىنى: ئۇ گۈگۈم قاراڭغۇسىدا تەمتىرەپ يۇرۇپ ئىشىك تەرەپتىكى كاتساندۇقتىن نېمىنىدۇر ئېلىپ بېلىگە تۇگدى.

كاتلېت ئى [ر<فىران] نان پارچىلىرى ياكى ياڭىۇنى ئېزىپ، بۇلارنى گۆش قېيمىسى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كىچىك توقاچتەك ياپىلاقلاپ مايدا پىشۇرىدىغان تاماق: مەن جاھىللىقىمغا ئېلىپ پۇڭا بىلەن كاتلېت كەلتۇرۇشنى ئېيتتىم.

كات ـ مسسل كات ۋە مىسىل: چايخانىلارنىڭ بۈگلۈكلىرىدە ۋە ئۆستەڭ بويىغا قۇرۇلغان كات ـ مىسىللەردە چايخور قېرىلار چاي ئىچىشكەچ دەقىيانۇسنىڭ ۋاقتىدىن قالغان كونا پاراڭلارغا چۈشۈپ كېتەتتى.

كاتھندى ئى [پ] <بوت> ① پۈرچاق ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۈرىدىغان دەرەخ. شاخلىرىدا تىكەنى بار، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى چوكا مېۋە، ياغىچى قاتتىق، رەڭگى قارا قوڭۇر بولىدۇ. ② مۇشۇ دەرەختىن ئاجرىتىپ ئېلىنىدىغان رەڭگى قارا قوڭۇر، قاتتىق جىسىم. دورا قىلىشقا بولىدۇ، قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

كاتود ئى [ر<گىرېك] <فىز> ① باتارېيە ياكى ئاككۇمۇلياتور قاتارلىق تۇراقلىق توك مەنبەلىرىنىڭ مەنپىي زەرەت قويۇپ بېرىدىغان ئېلېكتىر قۇتۇپى. قۇرغاق باتارېيەنىڭ سىنكِ قېپى كاتود بولىدۇ. ئۇ يەنە «مەنپىي قۇتۇپ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ② ئېلېكترونلۇق ئەسۋابلاردىكى ئېلېكترون قويۇپ بېرىدىغان قۇتۇپ. بۇ قۇتۇپ ئېلېكتىر زەنجىرىدە چوقۇم ئېلېكتىر مەنبەسىنىڭ مەنپىي قۇتۇپىغا ئۇلىنىدۇ. بەزى ئېلېكترون لامپىلاردىكى لامپۇچكا قىلى كاتود بولىدۇ.

كاتول ئى [ر] پارقازان؛ پارخانا: مەركەزلەشتۇرۇپ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش شەرتىنى ھازىرلىمىغان تارقاق كاتوللارنى ئۆزگەرتىش قەدىمى تېزلىتىلدى.

كاتولىك ئى [ر<گىرېك] <دىن> خىرىستىيان دىنىنىڭ رىم پاپاسى باشچىلىقىدىكى چوڭ مەزھىپى. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە دۆلىتىمىزگە كىرگەن.

كاتۇشكا ئى [ر] <فىز> ئىزولياتسىيەلىك قېپى بولغان ئۆتكۈزگۈچ سىمنى ئوراش ئارقىلىق ياسالغان غالتەك ياكى كانايى شەكىللىك دېتال. ئۇ ئېلېكتىر ماشىنىلىرى، تىرانسفورماتور، ئېلېكترلىك خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرى قاتارلىقلاردا كەڭ تۇرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

كاتىپت ئى [ر<گىرېك] <مات> تەك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ تەك بۇلۇڭ ھاسىل قىلىدىغان تەرەپلىرىدىن بىرى.

كاتىپتر ئى [ر] <تېب> سۈيدۈك يولى كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل نەيسىمان ئەسۋاب. ئادەتتە چىقمىغان سۈيدۈكنى چىقىرىش، سۈيدۈك يوللىرى ياللۇغلىنىشنى داۋالاش ۋە تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ. چوڭ-كىچىكلىكى ۋە قاتتىق ـ يۇمشاقلىقى ھەر خىل بولىدۇ.

كاتېر ئى [ر<ئىنگ] <قاتن> ئىچىدىن يانىدىغان دۇد-گاتېل ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان كىچىك تېپتىكى كېمە، قېيىق. سۇرئىتى تېز، ھەرىكەتچانلىقى يۇقىرى، بەزىلىرى قاتناش قورالى قىلىنىدۇ، بەزىلىرى مۇسابىقە ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

كاتېگورىيە ئى [ر<گىرىك] ① <پەلس> ئادەم تەپەككۇ-رىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئومۇمىي ماھىيەتلىك خۇسۇ-سىيەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈشى. ھەرقايسى پەندە شۇ پەنگە تەۋە بولغان ئاساسىي كاتېگورىيەلەر بولىدۇ. مەسىلەن، بىرىكمەك، بىرىكمە، پارچىلىنىش قاتارلىقلار خىمىيە ئىلمىنىڭ كاتېگورىيەلىرىدۇر؛ تاۋار قىممىتى، ئابستراكت ئەمگەك، كونكرېت ئەمگەك دېگەنلەر سىياسىي ئىقتىساد ئىلمىنىڭ كاتېگورىيەلىرىدۇر؛ ماھىيەت ۋە ھادىسە، شەكىل ۋە مەزمۇن، مۇقەررەرلىك ۋە تاسادىپىيلىق دېگەنلەر ماتېرىيالىزملىق دىيالېكتىكىنىڭ ئاساسىي كاتېگورىيەلە-رىدۇر. ② بىر خىل نەرسىلەر، ھادىسىلەر تۈركۈمى، تۈرى.

كاتېگورىيەلەشمەك پ. كاتېگورىيە ھاسىل قىلماق، كاتېگو-رىيە بولۇپ شەكىللەنمەك: رەسسام گۈزەل ياكى رەزىل دېگەندەك كاتېگورىيەلەشكەن خاراكتېرلەرنى يارىتىشقا ئۆزىنى ئىسراپ قىلمە-غان، ئۇ بۇنداق فورمىلاشقان سەنئەتتىن ئاللىبۇرۇن چىقىپ كەتكەن.

كاتىبات ئى [ئە] يېزىقچىلىق ئىشلىرى: كاتىبات ئىشخانىسى.

كاتىباتلىق ئى. كاتىپلار قىلىدىغان ياكى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئىش، خىزمەت؛ كاتىپلىق: بۇ يىل شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كاتىباتلىق كەسپىگە 40 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ.

كاتىپ ئى [ئە] ① ئىدارە ـ ئورگانلارنىڭ خەت ـ ئالاقە-لىرىنى، يىغىن خاتىرىلىرىنى يازىدىغان كىشى، خادىم: ـــ كاتىپىنىڭ يېنىغا بېرىڭلار، خەتنى شۇ يېزىپ بەرسۇن، ـــ دەپ خەتنى يىگىتكە ئۈزاتتىم. ② بەزى كىشىلەرنىڭ سۆزىنى خاتىرىلەيدىغان ياكى قول يازمىلارنى كۆچۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ مىرزا: يازغۇچى تۇردى سامساق 1942 ـ يىلى قەشقەردىن چىقىپ كېتىپ، ئىلى، ئالتايلارغا بېرىپ بايلارغا كاتىپ بولۇپ ئىشلە-گەن.

كاتىپلىق ئى. كاتىپ قىلىدىغان ئىش، پائالىيەت: 1976 ـ يىلى نۇردۇن شۇ يېزىغا مەسئۇل بولۇپ چۈشكەندە، مەخسۇت ئۇنىڭغا كاتىپلىق قىلغاندى.

كاتىۋال ئى [پ] ئۆز بېشىمچى، بىلەرمەن، باشباشتاق.

كاتىۋاللىق ئى. ئۆز بېشىمچىلىق، باشباشتاقلىق، بىلەر-مەنلىك: ـــ كاتىۋاللىق قىلما، ئۆزۈممۇ بىلىمەن، ـــ دېدى ئابدۇغېنى تاماكىسىنىڭ كۈلىنى قېقىپ.

كاتىيون ئى [ر<گىرىك] <خىم> مۇسبەت ئىيون.

كاتىيۇشا ئى [ر] <ھەرب> راكېتا توپىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئاپتوموبىلغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدا ئوقنى قاتار ئاتقىلى بولىدۇ.

كاج سۈپ [پ] ① گەپكە كىرمەيدىغان، مەسىلىھەت ئاڭلا-مايدىغان، جاھىل، تەتۈر: كاج ئادەم. كاج پەلەك. كاج پېشانە. ② قىيسىق، ئېچىلسا يېپىلمايدىغان، يېپىلسا ئېچىلمايدى-غان، راۋان ئەمەس: ـــ ئىشكىنىڭ كاجمۇ، نېمە، تولۇق يېپىلماي-دىغۇ! ـــ دېدى ئالىم ئىشكىنى بىر قولىدا تارتىپ.

كاجانىس ئى [لات] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. كىچىك يوپۇرمىقى ئۇچ تال بولۇپ، تۆمۈنە شەكلىدە، گۈلى سېرىق، چوكا مېۋە تۈتىدۇ. ئۇرۇقى يۇمىلاق ھەم ياپىلاق، رەڭگى قوڭۇر كېلىدۇ. تروپىك بەلباغ ۋە سۇبتروپىك بەلباغدا ئۆسىدۇ. ئۇرۇقىنى ئىستېمال قىلغىلى ۋە ئۇنىڭدىن ماي تارتقىلى، يىلتىزىنى دورىغا ئىشلەتكىلى، يوپۇرمىقىنى خەشەك قىلغىلى بولىدۇ.

كاجالاشتۇرماق «كاجالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاجالاشماق پ. كاج ھالەتكە كەلمەك، گەپ يېمەيدىغان، مەسىلىھەتكە كىرمەيدىغان بولۇپ كەتمەك: ھوي نېمانچە كاجلىشىپ كەتتىڭ، بىر قېتىم گەپ يېسەڭ بولمامدۇ؟

كاجلىق ئى. گەپ يېمەسلىك، جاھىللىق؛ تەتۈرلۈك: ھۈسە-يىن ئاكام قانچە قىلغىنى بىلەنمۇ ئەترەت باشلىقىنىڭ كاجلىقى خېمىغا يانمىدى.

كاجۇ ئى. دىيال. قۇدۇقنىڭ تاملىرى ئۆرۈلۈپ سۇنى لاي قىلىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن، قۇدۇقنىڭ تېگىگە، يەنى سۇ بار يېرىگە بېكىتىدىغان ئاستى ـ ئۈستى ئوچۇق توپ چاسا جازا.

كاجۇپ ئى. ئېگەر تاسمىلىرىنى تىكىشتە ئۈنى قىسىپ تۇتۇپ تۇرىدىغان بىر تەرىپى يېرىق كالتەك، قىسقۇچ.

كاجۇۋا ئى [پ] ئېشەك قاتارلىق ئۇلاغلارغا ئارتىشقا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ خورجۇنغا ئوخشاش توقۇلغان سېۋەت.

كاجى ئى [خەن<ئىنگ] پاختا يېتىلىدىغان توقۇلغان بىر خىل رەخت. يۇزىنىڭ قىيپاش يولى ناھايىتى ئېنىق، ئۆرۈش يېپىلە-رى زىچ راق كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن كىيىم ـ كېچەك تىكىلىدۇ.

كاچات ئى [پ] ① مەڭىز، ئېڭەك: رەيھانەم ھارۇندىن ئىرغىپ چۈشتى ـ دە، ئۇنىڭ كاچىتىغا كۈچ بىلەن بىرنى سالدى. ② قولنىڭ سالالىرى بىلەن ئالقان قوشۇلغان قىسمى، شاپىلاق: خالىق تەتۈر كاچات بىلەن بىرنى سېلىۋىدى، مەڭزىمدىن ئوت چىقىپ كەتتى.

كاچاتلاتماق «كاچاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاچاتلاشماق «كاچاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سودىگەرنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرى ئۆزلىرىنى كاچاتلىشىپ يېغلاشتى.

كاچاتلىماق پ. شاپىلاق بىلەن ئۇرماق، كاچات سالماق: قىز ئايۇپنىڭ سول يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنى كاچاتلاپ، قار ـ يامغۇر يېغلاۋاتاتتى.

كاچالكا ئى [ر] قۇدۇق ئىچىدىكى نېپىت سۈمۈرۈش ناسوسىنى ئىشتانكا ئۇلانمىسى ئارقىلىق تەكرار ھەرىكەتلەن-دۈرىدىغان يەر ئۈستى ئۈسكۇنىسى: تۈزلەڭلىكتە ھەرخىل رەڭ، ھەرخىل ئۆلچەمدىكى تۆمۈر، ياغاچ ۋىشكىلار، كۆك، سېرىق، قارا رەڭدە-كى كاچالكىلار خۇددى ئورمانەك بوي تارتىپ كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

كاچكۆل ئى. قىش ۋاقىتلىرى مۇزلىغان كۆل ۋە دەريالار-دىن سۇ ئېلىش، بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئېچىلغان چوڭ تۆشۈك: ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى خۇددى كاچكۇلغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەمدەك جاقىلداپ تىترەپ كەتتى.

كاخىكسىيە ئى [ر<گىرىك] <تېب> بەدەن ئېغىر دەرد-جىدە جۇدەش، كەم قانلىق، نېرۋا ئاجىزلىق قاتارلىق پۈتۈن بەدەن خىزمىتى زەئىپلىشىش ھادىسىسى. كۆپىنچە راك ۋە ئېغىر سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەللەر كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

كادمي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Cd (Cadmium). كۈمۈشتەك ئاپئاق، سوزۇلۇشچانلىقى كۈچلۈك، نېيترونىنى ئاسان سۈمۈرىدۇ، سۇيۇقلىنىش تېمپېراتۇرىسى321 ، قاينىش تېمپېراتۇرىسى 778°، ئېرىشچان تۈزلىرى رەڭسىز ۋە زەھەرلىك. ئۇ سۇدا ئېرىمەيدۇ، كىسلاتالاردا ئېرىيدۇ. رېئاكسىيە قازىنىنى كونترول قىلىشتا قوللىنىلىدۇ. قوغۇشۇن، قەلەي قاتارلىقلار بىلەن ھاسىل قىلغان قېتىشمىسى ئاسان سۇيۇقلىنىدۇ، ئادەتتە توك ئوچىقىنىك بىخەتەر سىمىنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

كادىر ئى [ر<فىران] دۆلەت ئاپپاراتى، ھەربىي قىسىم، خەلق تەشكىلاتى قاتارلىقلاردىكى خىزمەتچى خادىم: خەلق كادىرى ئۆزىنى خەلقنىك چاكىرى دەپ تونۇشى كېرەك.

كادىرلىق ئى ① كادىرلىققا ئىمتىھان بەرمەك. ② كادىرلارغا خاس مىجەز ـ خاراكتېر، سۆز ـ ھەرىكەت: كادىرلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلماق. // كادىرلىق كىبىرى.

كار I ئى [پ] ① ئىش: كارغا كەلمەك. كاردىن چىقماق. ② مۇناسىۋەت، چاتاق: ھە، 4 ـ خوتتا چۈشسەم، نېمە بوپتۇ؟ سېنىڭ كارىڭ نېمە؟

كار II تەق. ئادەم كېكىرگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: ئادەم بار يەردە «كار» قىلىپ كېكىرىش ئادەپتىن ئەمەس.

كارابىن ئى [ر<فىران] قىسقا ئىستوۋۇللۇق مىلتىق، مىشەكنى ئۆزى تارتىپ چىقىرىدۇ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئاتقىلى بولىدۇ.

كاراپ ئى. بېلىقلارنىڭ بىر خىلى، كۆچى زور، ۋەھشىي كېلىدۇ.

كارات ئى [ئە] مەرۋايىتنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم بىرلىكى. ئادەتتە 0.2 گىرامغا تەڭ.

كاراتلىق سۈپ. كاراتقا ئىگە، كارات كېلىدىغان: قاراقاش ناھىيەسىدىن 1.14 كاراتلىق ئالماس تېپىلدى.

كاراس تەق. قاتتىق نەرسىلەرنى چاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كاراسسىدە رەۋ. «كاراس» قىلغان ئاۋازنى چىقىرىپ، «كاراس» قىلغان ھالدا: كاكچىنى كاراسسىدە چاينىماق.

كاراس ـ كاراس «كاراس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بالىلار قاتتىق نانىنى كاراس ـ كاراس چايناپ يېيىشكە باشلىدى.

كاراس ـ كۇرۇس «كاراس» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: قارا ئايغىرنىڭ كاراس ـ كۇرۇس قىلىپ قوناق يەۋاتقانلىقى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كاراسلاتماق «كاراسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قېتىپ تاشتەك بولۇپ كەتكەن زاغرىنى ناۋات چاينىغاندەك كاراسلىتىپ يېگىلى تۇردى.

كاراسلاشماق «كاراسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاراسلىماق پ. «كاراس» قىلغان ئاۋاز چىقماق.

كاراك ئى. دېيال. ئاغ.

كارامەت [ئە] ① ئى. بىرەر ۋەقە ياكى ھادىسىنى ئالدىنئالا بىلىش: ھوي، كارامەت كۆرگەندەكلا گەپ قىلىسەنغۇ؟ ② ئى. بىكىسى، گۈمپا، ماھارەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت: مەن سەندىن تېز يۈگۈرىمەن! قېنى كارامىتىڭ بولسا مەن بىلەن قۇرۇقلۇقتا بەسلىشىپ باق! ③ ئى. ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان، ھەيران قالارلىق ئىش، مەسىلە؛ مۆجىزە: ئولتۇرۇپ تۇر، نېمە كارامەت بارلىقىنى ئۇقۇپ باققاندىن كېيىن بىلىمىز. ④ سۈپ. ئاجايىپ، قالتىس، ئالامەت، ھەيران قالارلىق: پۈتكۈل باغ كارامەت خۇشاللىق تەنتەنىسى بىلەن تولدى. ⑤ ئى. ئەرلەر ۋە ئايالالارنىڭ ئىسمى.

كارامەتچى ئى. ئالدىن بېشارەت بەرگۈچى؛ كارامەت كۆرسەتكۈچى: ئەمدى كارامەتچىلەرنىڭ كارامەتلىرى ئۆز كۈچىنى يوقاتقانىدى.

كارامەتكار ئى [ئە + پ] ← **كارامەتچى**: دۈرۈس، سەن توغرۇلۇق غەلىتە گەپلەرمۇ بولدى. بەزىلەر ئاسمانىدىن سادىق سۈرىتىدە بولۇپ پەرىشتە چۈشكەن چېغى دېسە، بەزىلەر خەقنىڭ كۆزىگە سادىق بولۇپ كۆرۈنگەن باشقا بىر كارامەتكارمىكەن دەيىشتى.

كارامەتلىك سۈپ. كارامىتى بار، كارامەت كۆرسىتەلەيدىغان؛ ئاجايىپ ـ غارايىپ، سېھىرلىك: ئەگەر بىلگىنىدە ئىدى، ھىندىستان تەرەپتىن ئۆتكەن ھېلىقى ئەۋلىيانىڭ بۇ يىل پادىشاھ ئالمىشىدىغان يىل دېگەن كارامەتلىك سۆزىدىن زادىلا گۇمانلانمىغان بولاتتى.

كارانتىن ئى [ر<فىران] <تېب> ئادەم، ھايۋان ياكى زىرائەتلەرنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرى سىرتقى جايلاردىن ئۆز رايونىغا كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى. ئادەتتە ئۇ يۇقۇملۇق كېسەللىك رايونىدىن كەلگەن ئادەم، مال، كېمە، قاتناش ۋاستىلىرىنى تەكشۈرۈش، دېزىنفېكسىيە قىلىش ياكى ئىزولياتسىيە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كارايەت ئى [ئە] مۇھىملىق، ئەھمىيەت؛ زۆرۈرىيەت: كارايىتى چاغلىق. * كارايىتى يوق.

كارەك ئى. دېيال. كاناي.

كاربازول ئى [ر] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(C_6H_4)_2NH$. ئاق رەڭلىك كىرىستال، ئوڭايلا سوبلىماتسىيەلىنىدۇ، سىنتېتىك بوياق ۋە سولياۋ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ خام ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

كاربوكسىل ئى [ر<لات+گىرېك] <خىم>كاربونات كىسلاتاسى ھىدروكسىد ئاتوملار گۇرۇپپىسىنى يوقاتقاندىن كېيىن ھاسىل بولغان بىر ۋالېنتلىق رادىكال.

كاربون ئى [ر<لات] <خىم> مىتاللوئىد ئېلېمېنت. بەلگىسى C (Carbonium). ئۇچ خىل ئاللوتروپىك شەكىل ئۆزگىرىشى بولىدۇ، يەنى ئالماس، گىرافىت ۋە كىرىستالسىز كاربون. كاربوننىڭ خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، ھاۋادا ئۆزگەرمەيدۇ، كاربون ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ مۇھىم تۈزگۈچىسى بولۇپ، سانائەت ۋە دورىگەرلىكتە قوللىنىلىشى ئىنتايىن كەڭ.

كاربون (Ⅳ) ئوكسىد <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى CO_2 . سۇدا ئاسان ئېرىپ كاربونات كىسلاتا ھاسىل قىلىدۇ. يانمايدۇ ھەم يېنىشقىمۇ يارىدەم بەرمەيدۇ. ئادەتتە ئۇ ناتىرىي كاربونات، قۇرۇق سۇ ۋە گاز سۈيى قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئوت ئۆچۈرۈشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە «كاربونات ئانگىدرىد»، يەنى «كاربونات كىسلاتا گازى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كاربونات ئى [ر(لات] <خىم> كاربونات كىسلاتا تۇزلىرى. ئادەتتە نورمال تۇز ۋە كىسلاتالىق تۇز دېگەن ئىككى تۇرگە قارىتىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى نورمال تۇز كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ

كاربونلۇق سۈپ. كاربونى بار، تەركىبىدە كاربون بولغان: كاربونلۇق پولات.

كاربونىل ئى [ر<لات] <خىم> كاربون بىلەن ئوكسىگېندىن تۇزۇلگەن رادىكال (CO=) .

كاربىد ئى [ر<لات + گىرىك] <خىم> كاربون بىلەن مېتال ئېلېمېنتلار ياكى بىر قىسىم مېتاللوئىد ئېلېمېنتلارنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان ئىككى نېگىزلىك بىرىكمە. ئۇنى كوۋالېنتلىق كاربىد، مېتاللىق كاربىد ۋە ئىيونلۇق كاربىد دەپ ئۈچ چوڭ تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ.

كاربىلئامىن ئى [ر] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئومۇمىي فورمۇلاسى R-NC. رەڭسىز سۇيۇقلۇق. سېسىق پۇراقلا ئىگە.

كاربيوراتور ئى [ر<فىران] <ماشىن> بېنزىننى يېقىلغۇ قىلىدىغان ئىچىدىن يانىدىغان دۈنگاتېلىنىڭ بىر بۆلىكى. ئۇ بېنزىننى تۇمان ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، ھاۋا بىلەن بەلگىلىك نىسبەتتە ئارىلاشتۇرۇپ، سلىندىرنى كۆيدىغان ئارىلاشما گاز بىلەن تەمىنلەش رولىنى ئوينايدۇ.

كارت تەق. ئىتتىنىڭ نەرسىلەر بىلەن قەغەز، رەخت قاتارلىقلارنى كەسكەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

كارتا ئى [ر] قېلىن ياكى قېلىنراق قەغەزدىن تۆت بۇرجەك قىلىپ كېسىلگەن ۋاراق، ۋاراقچە: مەن بىر دۆۋە كىتاب ۋە كارتىلار ئىچىدە ئون سائەتلەپ ئولتۇرىمەن.

كارتىدە رەۋ. «كارت» قىلغان ھالدا، «كارت» قىلىپ: ھېلىمىنىياز ئىتتىنىڭ ئورغاق بىلەن ئارغامچىنى كارتىدە كەستى.

كارت ـ كارت «كارت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كارت ـ كۇرت كارت قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

كارتوگراف ئى [ر + گىرىك] كارتوگرافىيە مۇتەخەسسىسى.

كارتوگرافىيە ئى [ر + گىرىك] جۇغراپىيەلىك خەرىتىلەرنى تۈزۈش ھەققىدىكى پەن ۋە شۇنداق خەرىتىلەرنى سىزىش ئىشى.

كارتون ئى [ر<ئىتال] مەخسۇس ئىشلەنگەن قېلىن، قاتتىق قەغەز.

كارتون فىلىم <كىنو> گۈزەل سەنئەت فىلىمىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئادەم، نەرسىلەرنىڭ چىراي ئىپادىسى، ھەرىكىتى ۋە ئۆزگىرىشلىرى قاتارلىقلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا نۇرغۇنلىغان كارتون قەغەزلەرگە سىزىلىپ، ئاندىن كېيىن كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتى ئارقىلىق بىر ـ بىرىگە ئۇلىغان ھالدا كىنوغا ئېلىنىدۇ.

كارتۇشكا ئى [ر] ① قېلىن، قاتتىق قەغەزدىن تۆت بۇرجەك قىلىپ كېسىلگەن ۋاراقچە؛ كارتا: جۈملە كارتۇشكىسى. ② بىرەر كىشىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى، ۋەزىپىسى قاتارلىقلار يېزىلغان گۇۋاھلىق قەغەز: ئىسىم كارتۇشكىسى.

كارتېل ئى [ر<فىران] <س ئىق> كاپىتالىستىك مونوپول تەشكىلات شەكىللىرىدىن بىرى، يەنى ئوخشاش بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپ چىقارغۇچى كارخانىلارنىڭ بازارنى مونوپول قىلىپ، كۆپ پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، تاۋار باھاسى، مەھسۇلات مىقدارى قاتارلىق جەھەتلەردە توختام تۈزۈشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئۇيۇشما. قاتناشقۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش، سودا ھەم قانۇن جەھەتلەردە ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاپ قالالايدۇ.

كارتىلداتماق «كارتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «خىزىر» گال ئۇستىرا بىلەن باينىڭ بىر باغلام بېدىدەك ساقلىنى كارتىلدىتىپ چۇشۇرۇپ تاشلاپتۇ.

كارتىلداشماق «كارتىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كارتىلدىماق پ . كارت قىلغان ئاۋاز چىقارماق، كارت ـ كارت قىلماق.

كارخانا ئى [پ] ئىشلەپچىقىرىش، تىرانسپورت، سودا قاتارلىق ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تارماق. مەسىلەن، زاۋۇت، كان، تۆمۈرىيول، سودا شىركەتلىرى قاتارلىقلار: كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىنى كارخانا مەسئۇلىرى ئۇستىگە ئېلىشى لازىم.

كارخانچى ئى. كارخانا باشقۇرۇش كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئۇ ياش پۇقراۋى كارخانىلارنىڭ شىنجاڭنى كۆپرەك ئايلىنىپ كۆرۈشىنى، كۆپرەك چۈشىنىشىنى، غەربىي قىسمىدىكى بۇ تۈپراققا مەبلەغ سېلىپ تەرەققىي قىلدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلدى.

كارخانىلاشتۇرماق «كارخانىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەخلەتنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ كەسىپلەشكەن تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئەخلەت كۆمۈش مەيدانىنى كارخانىلاشتۇرۇپ، باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

كارخانىلاشتۇرۇلماق «كارخانىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كارخانىلاشماق پ. كارخانا ھالىتىگە كەلمەك، كارخانىغا ئايلانماق.

كاردار ئى [پ] كونا. ۋەزىر خىزمەتچىسى.

كاراڭ سۈپ [پ] تەجرىبىلىك، پىشقەدەم؛ قېرى: كاراڭ ئادەم. كاراڭ تېرەك. // ئىشنى كاراڭدىن سوراڭ، ئۇننى باراڭدىن (ماقال).

كاردىنال ئى [ر<لات] <دىن> خىرىستىيان دىنىنىڭ كاتولىك مەزھىپىدىكى راھىبلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى. پاپا ئۆلسە، كاردىناللار يىغىلىپ، ئۆزئارا يېڭى پاپا سايلاپ چىقىدۇ. كاردىناللار ئادەتتە قىزىل تون كىيىدۇ.

كاردىناللىق ① ئى. كاردىناللارغا بېرىلگەن ۋەزىپە ـ ئەمەل ياكى ئۇلارغا يۈكلەنگەن خىزمەت: كاردىناللىققا ئېرىشمەك. كاردىناللىق قىلماق. ② سۈپ. كاردىناللارغا خاس: مونتانېللى شۇ قەدەر يېقىندىن ئۆتتىكى، قىزغۇچ كاردىناللىق چاپىنى كۆكۈيۇنىڭ يۇزىگە تېگىپ كەتتى، شۇنداق بولسىمۇ سەزمىدى.

كارزىدە رەۋ. «كار» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «كار» قىلىپ: ئۇ تاماقتىن كېيىن كارزىدە بىرنى كېكىرىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

كارسائ ئى. مىللىتىمىزنىڭ ئىستوۋۇلىنى تىقىپ ئاتىدىغان، مىللىتىمىزنىڭ شىرىنىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇمىلاق تۆمۈر.

كار ـ كار «كار II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كارىكراتماق «كارىكرىماق» پېئىللىنىشقا مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ھوي نىياز، بۇ نەمىلىرىڭنى تولا كارىكراتماي بالدۇرراق يولغا سالساڭ بولمامدۇ، ــ دەپ كايىدى بوۋاي.

كارىكراشماق «كارىكرىماق» پېئىللىنىشقا ئۆملۈك دەرىجىسى: كوچا مەستلىرى تولا كارىكرىشىپ ھاردى بولغاي، تۇن نىسپى بولغاندا ئەتراپ جىمىدى.

كارىكرىماق پ ① «كار ـ كار» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كار ـ كار» قىلماق. ② كۆچمە. كەلسە ـ كەلمەس، ئالىتاغىل توۋلىماق، ۋارقىراپ ـ جارقىرىماق: باي چىشلىرىنى غۇچۇر ـ لىتىپ: ــ مەن ئۇجمىنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسىنى ساتمىغان، ــ دەپ كارىكراپتۇ.

كارگەر ئى. دىيال. ئىشچى، تېخنىك ياكى ھۈنەرۋەن.

كارناللىت ئى [ر<نېمى] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئۇنىڭ خىمىيەلىك بەلگىسى $KMgCl_3 \cdot 6H_2O$. يانتۇ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. قۇراشمىسى دانىچە ياكى زىچ كاللەكسىمان، ساپلىرى رەڭسىز كېلىدۇ. ماي پارقىراق ـ لىقىغا ئىگە. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 1.6.

كاروتىن ئى [ر<لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{40}H_{56}$ قېنىق بىنەپشە قىزىل رەڭلىك كىرىستال. سەۋزە، تۇخۇم سېرىقى ۋە سۈتتە مىقدارى كۆپ ھەك بولىدۇ. ئادەم بەدىنىدە ۋىتامىن A غا ئۆزگىرىدۇ. بەزى مېۋىلەر ۋە كۆكتاتلارنىڭ قىزىل رەڭلىك بولۇشى، بەزى ئۈسۈملۈك يوپۇرماقلىرىنىڭ كۈز پەسلىدە قىزغۇچ سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىشى كاروتىننىڭ بولغانلىقىدىن بولىدۇ.

كارول ئى [ر] ① پادىشاھ، شاھ. ② قارتا ئويۇنىدىكى تۇزدىن كىچىك، ماتكىدىن چوڭ تۇرىدىغان قارتا.

كارواللۇق سۈپ. پادىشاھلىق، شاھلىق.

كارۋان ئى [پ] ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋىلار بىلەن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۈك توشۇغۇچىلار توپى: كارۋانلار سارايىدا تۇنەپ، سەھەردە يەنە يولغا چىقىپتۇ.

كارۋانچىلىق ئى. كارۋانلارنىڭ سودا ـ تىجارەت پائالىيىتى.

كاردور ئى [ر] ① بىنانىڭ ئىچىدىكى ئۇيلەرگە كىرىش ۋە ئۆيلەرنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بوشلۇق، يول: كاردوردا يەنە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى. ② ئىككى رايونىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تار، ئۆزۈن كەتكەن بەلباغ (رايون) قا قارىتىلىپ ئېيتىلىدۇ: خېشى كاردورى.

كاردورلۇق سۈپ. كاردورى بار؛ كاردورى بولغان: كاردورلۇق بىنا.

كارىز ئى [پ] <سۇ> ① ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئىجاد قىلغان يەر ئاستى سۇيىدىن پايدىلىنىش قۇرۇلمىسى، يەنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە يۆنەلگەن بىر تۈز سىزىق ئۇستىدە كولانغان ۋە ئاستى بەلگىلىك ئۆلچەمدە بىر ـ بىرىگە تەشىلەر ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان قۇدۇقلار. ھەممە قۇدۇقلارنىڭ سۈيى يىغىلغاندا ئايىغىدا يەر ئۇستىگە ئېقىپ چىقىدۇ. بۇ ئاساسەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇرپان ۋىلايىتىدە كەڭ ئومۇملاشقان. ② ئازگال: كۆزۈڭگە قاراپ ماڭ، كارىزغا چۈشۈپ كېتىسەن.

كارىزچى ئى. كارىز قازىدىغان، كارىزغا قارايدىغان كىشى.

كارىزچىلىق ئى. كارىز چېپىش ئىشى، پائالىيىتى: كارىز ـ چىلىق قۇرۇلۇشى.

كارىزلىق ئى. كارىز بار، كارىز قېزىلغان جاي، ئورۇن.

كارىست ئى [ئىنگ <نېم] <گېئول> ئاساسەن سۇ ئېقىنىنىڭ كاربوناتلىق جىنس قاتارلىق ئېرىشچان جىنسلارغا بولغان خىمىيەلىك تەسىرىنى ئاساس، مېخانىكىلىق تەسىرىنى قوشۇمچە قىلغان گېئولوگىيەلىك تەسىر جەريانى ۋە بۇ جەريانىدا پەيدا بولىدىغان ھادىسىلەرنىڭ ئورتاق نامى.

كارىلداتماق «كارىلدىماق» پېئىللىنىشقا مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كارىلداشماق «كارىلدىماق» پېئىللىنىشقا ئۆملۈك دەرىجىسى.

كارىلدىماق پ. كار قىلغان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئاۋازلارنى چىقارماق، كار ـ كار، كار ـ كۇر قىلماق.

كارىۋات ئى [ر] ئۇستىدە يېتىپ ئۇخلاش ۋە ئارام ئېلىش ئۈچۈن تۆت پۇتلۇق قىلىپ ياسالغان ئائىلە سايمىنى: ياغاچ كارىۋات. تۆمۈر كارىۋات.

كارىۋاتلىق سۈپ ① كارىۋىتى بار؛ كارىۋات سىغدىغان: سۇنتاغ يېزىسىدا 40 نەچچە كارىۋاتلىق بىر دوختۇرخانا قۇرۇلدى. ② كارىۋاتقا باب كېلىدىغان، كارىۋات ياساشقا بولغۇدەك: بىر كارىۋاتلىق ياغاچ.

كاززاپ سۈپ [ئە] يالغانچى، ئالدامچى، ساختىپەز، قىزىل كۆز: كاززاپ ئادەم.

كاززاپلىق ئى ① يالغانچىلىق، ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق، قىزىل كۆزلۈك: كاززاپلىق قىلماق. ② <پەلس> كۆرۈنۈشە شەكىل جەھەتتىن تۇغرا ئەقلىي يەكۈن چىقىرىش ۋاستىلىرىنى قوللانغاندەك بولۇپ، ئەمەلىيەتتە لوگىكا قانۇنلىرىغا خىلاپلىق قىلىپ، قارىماققا توغرىدەك، ئەمەلىيەتتە بولسا ناتوغرا يەكۈنلەرنى چىقىرىش.

كازۇئارىن ئى [لات] <بوت> كازۇئارىن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. كىچىك شاخلىرى كۈل رەڭ يېشىل، كۆپ بوغۇملۇق بولىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، ئاتلىق ـ ئانىلىقى بىر تۈپتە، مېۋە رېتى شار شەكلىدە بولىدۇ. قاتتىق مېۋىسى كىچىك، قاناتلىق. ياغىچى قاتتىق، ئۆزۈن چىدايدۇ، شىپال قىلىشقا بولىدۇ. قۇۋزىقىدىن كاشتان يېلىمى ئېلىنىدۇ ياكى بېلىق تورلىرىنى بوياشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كازىئىن ئى [ر<لات] <خىم> ھايۋانات سۈتى تەركىبىدىكى ئاقسىل ماددىسىنى كىسلاتا بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ قاتۇرۇش ئارقىلىق ئاجرىتىپ ئېلىنىدىغان پاراشوك. سارغۇچ ئاق كېلىدۇ. ئادەتتە يېمەكلىك تەييارلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە بوياق، سۈنئىي تالا قاتارلىقلارنى ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كازىرىك ئى [ر] شەپكە، كەپكە قاتارلىق باش كىيىملەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرغان يېرىم دائىرە قىسمى، سايەۋىنى، چېكىلىكى: كازىرىكى ئۇزۇن شەپكە.

كازىرىكلىك سۈپ. كازىرىكى بار، كازىرىككە ئىگە: قىز يېنىدىكى بېشىغا قىسقا كازىرىكلىك قاسقان شەپكە، ئۇچىسىغا قارا چىبىر قۇتتىن تالاستوپكا كىيىۋالغان، قويۇق قارا قوشۇما قاشلىرى ئاق يۇزلۈك مەسۇم چىرايىنى ئېچىپ تۇرغان بالىغا قاردى.

كاژ تەق. قىزىق مايدا گۆش ۋە سەي قاتارلىق نەرسىلەرنى

قورۇغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كاژ ـ كۇژ «كاژ» قىلغان ۋە شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئاشخانا ئۆيدىن كاژ ـ كۇژ قىلىپ سەي قورۇۋاتقان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كاژلداتماق «كاژلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاژلداشماق «كاژلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاژلدىماق پ. «كاژ ـ كاژ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كاژ ـ كاژ» قىلماق.

كاس تەق. مەلۇم نەرسىلەرنى چىشلەپ ئۈزگەندە، سوغۇق ـ تىن مۇزلاپ تىترىگەندە چىشنىڭ بىر ـ بىرىگە سۈركىلىشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز.

كاسا ئى [پ] ① پىيالىدىن چوڭراق، ئاساسەن سۈيۇقلۇق ۋە سۈيۇق نەرسە قۇيۇپ ئىچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ قاچا: بىر كاسا قېتىق. ② تاۋۇز، قوغۇن قاتارلىقلارنى ئوتتۇ ـ رىدىن بۆلگەندىكى بىر پارچىسى، يېرىمى: قوغۇننى كاسا قىلىپ يېمەك. ③ ئادەم بەدىنىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئىككى پۇتىنىڭ بەل بىلەن تۇتاشقان قىسمى، قوڭ، يانپاش، سۆڭگەچ: بىرى ئالدى ـ دىكى بالداق تۆمۈرگە ئىرغىپ چىقىپ كاسىسىنى ساڭگلىتىپ ئولتۇراتتى.

كاساپەت ئى [ئە] ① يامان ئاقىۋەتلەرگە سەۋەب بولغۇچى كىشى ياكى نەرسە: بۇ كاساپەتنىڭ كەينىگە كىرسەڭ بىرەر بالاغا يولۇقمايسەن. ② «بالا تەگكۇر»، «ئۆلگۇر» دېگەن مەنىلەر ـ دىكى ھاقارەت سۆزى: مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇجمىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى ـ دە. ③ شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن كېلىپ «سەۋەبى، تۈپەيلى» دېگەن مەنـ ـ لەرنى بىلدۈرىدۇ: مېنىڭ بۇ يەرگە كىرىپ قېلىشىم ئاشۇنىڭ كاسا ـ پىتى.

كاساپىتى تەگمەك بىراۋنىڭ ئىشىنىڭ دەخلىسى يەتمەك، كاشىلا پەيدا قىلماق: يامانىنىڭ كاساپىتى تېگەر، ياخشىنىڭ شاراپىتى (ماقال).

كاساپىتىگە كەتمەك بىراۋنىڭ يامان ئىشىغا چېتىلىپ قالماق، بىراۋنىڭ سەۋەبىدىن زىيان تارتماق: ئابلىز قارىي تۇغقـ ـ ىنىنىڭ كاساپىتىگە كېتىپ قېلىشىدىن قورقاتتى.

كاساپەتچىلىك ئى. پېشكەللىك، كېلىشمەسلىك: دۇنيادا ھاراقتىن كىمنىڭ ياخشىلىق كۆرۈپتۇ؟ رەسۋاچىلىق، كاساپەتچىلىكنىڭ ھەممىسى ھاراقتىن چىقىۋاتامدۇ.

كاسات سۈپ [ئە] خېرىدارى يوق، بازىرى چىقمىغان، ئۆتمەس: كاسات مال. بازار كاسات.

كاساتچىلىق ئى. بازىرى بولمىغان، خېرىدارى يوق، كاسات ھالەت: بازارلار كاساتچىلىق، ئۇ ئامالسىز بازار ئىزدەپ، ئېشەكلىك يۈرتمۇيۇرت دوقۇرۇپ يۈردى.

كاساتلاشتۇرماق «كاساتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قاراپ تۇرۇپ باشقىلارنى دەپ ئۆزىنى كاساتلاشتۇرغانلىق ئەمەسمۇ.

كاساتلاشتۇرۇشماق «كاساتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كاساتلاشتۇرۇلماق «كاساتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كاساتلاشماق پ. كاسات بولۇپ قالماق، بازىرى چىقماي قالماق: مەھسۇلات تۇرى ۋە ئۆلچەملىرى بازارغا ماس كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن كاساتلىشىپ بېسىلىپ قالدى.

كاساتلىق ئى. بازىرى چىقماسلىق، بېسىلىپ قېلىش، كىرىزىسكە دۇچ كەلگەن ھالەت.

كاساس ئى. دىيال. چاتمقى، كارى.

كاساك ئى. يوغان ياغاچ ئاياق، تەڭنە.

كاساكچى ئى. كاساك ياسىغۇچى ئۇستا.

كاسايا ئى. [سانىس] «دىن، راھىبلار سىرتىغا يېپىنىۋالـ ـ دىغان جەندە. نۇرغۇنلىغان چاسا پۈرۈچلاردىن قۇراپ تىكـ ـ لىدۇ.

كاسايالىق سۈپ. كاسايا ياغا ئىگە، كاسايا يېپىنغان: تايلاندنىڭ ھەممە يېرىدە سېرىق كاسايالىق راھىبلار ۋە ھەشەمەتلىك بۇتخانىلارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

كاستۇرۇلكا ئى [ر] ئالىيۇمىندىن سىلىندىر شەكلىدە ياسىلىدىغان، ئىككى جەمبىلى، ئىككى قۇلىقى ۋە تۇۋىقى بولىدىغان بىر خىل كورا.

كاستۇم ئى [ر<فىران] قايرىما ياقىلىق، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، ئىككى، ئۈچ ياكى بىر تۈگمە بىلەن ئىلىنىدىغان، كاسىنى بېسىپ تۇرىدىغان سىرتقى كىيىم.

كاستۇم ـ بۇرۇلكا كاستۇم ۋە بۇرۇلكا: پەيزۇللا سارجا كاستۇم ـ بۇرۇلكىنى ئەمەس، ئىش كىيىمىنى كىيىدى.

كاستۇملۇق سۈپ ① كاستۇمى بار، كاستۇم كىيگەن: ئۇدۇل ـ دىكى تار كوچىدىن كاستۇملۇق بىر كىشى چىقىپ كەلدى. ② كاستۇم تىكىشكە يېتىدىغان: بىر كاستۇملۇق سارجا. // كاستۇملۇق سېتىۋالماق.

كاستۇم ـ يوپكا كاستۇم ۋە يوپكا.

كاسسا ئى [ر<ئىتال] پۇل بىلەن ئىش ئېلىپ بارىدىغان، ئىقتىسادقا ئائىت مۇئامىلە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئايرىم ئورۇن ياكى تەشكىلنىڭ ئومۇمىي نامى: ئامانەت كاسسـ ـ سى. ھەمكارلىق كاسسىسى.

كاسسىدە رەۋ. «كاس» قىلىپ، «كاس» قىلغان ھالدا: كاسسىدە ئۇزۇۋالماق.

كاسسىر ئى [ر] <مال> ئورگان، تەشكىلات، كارخانا قاتار ـ لىقلاردىكى نەق پۇل، چەك، تالون قاتارلىقلارنىڭ كىرىم ـ چىقىم ھېسابىاتىغا مەسئۇل خادىم.

كاسسىرلىق ئى. كاسسىرلار قىلىدىغان كەسىپ: رۇقىيە شەھەر مەركىزىدىكى بىر سودا ماگىزىنىدا كاسسىرلىق قىلاتتى.

كاسكا I ئى [ر<فىران] ھەربىيلەر، ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر ۋە شۇ قاتارلىقلار كىيىدىغان مېتال قالپاق.

كاسكا II سۈپ ① قۇيرۇقىنى چاتىرقىغا تىقىپ، چىشلە ـ رىنى كاسلىتىپ تۇرۇپ قاۋايدىغان (ئىت ھەققىدە): كاسكا ئىت. ② كۆچمە. ئاغزى بېسىقماي تولا سۆزلەيدىغان: كاسكا خوتۇن. * بۇۋۇمنىڭ ئەل ئىچىدە «توختىخان كاسكا» دېگەن لەقىمىمۇ بار ئىدى.

كاسكاس سۈپ ← **كاسكا** II : ھېلىقى ھەنىپەك دېگەن كاسكاس بىلەن راسا ئورۇشتۇم.

كاس ـ كاس «كاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كاسكاسلىق ئى. ئاغزى بېسىقماي تولا سۆزلەيدىغان ئادەت.

كاسپ ئى [ئە] قول ـ ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللاند-غۇچى، ھۈنەرۋەن: قىز يەنە ماھىر كاسىپ ئىدى.

كاسپچىلىق ئى ← **كاسپىلىق:**

بىز ئۇيغۇرلاردا بۇلغارچىلىق كاسپىچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. * تارىختىكى شۇ كاسپىچىلىقنىڭ نامىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان خېلى نۇرغۇن كوچا ـ مەھەللىلەر بار.

كاسپىلىق ئى. كاسىپلار قىلىدىغان ئىش، ھۈنەر.

كاسىلاتماق «كاسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسىم تاۋۇزنى كاسىلىتىپ قوشۇقتا ئىشتىما بىلەن ئويۇپ يېدى.

كاسىلاشماق «كاسىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

كاسىلانماق «كاسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كاسىلداتماق «كاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىڭلىمنىڭ بالىلىرى كاسىلدىتىپ چىشلەپ، ھۈزۈر بىلەن ئالما يېيىشمەكتە ئىدى.

كاسىلداشماق «كاسىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ـــ تولا كاسىلداشماڭلار، ـــ دېدى ئايگۈل باشقىلارغا.

كاسىلدىماق پ ① «كاس ـ كاس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كاس ـ كاس» قىلماق: سوغۇقتىن ئۇنىڭ چىشلىرى كاسىلداپ كېتىۋاتاتتى. ② كۆچمە. تولا سۆزلىمەك، كاپشىماق: بۇ چاغدا يەنە بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ كاسىلدىغىلى تۇردى.

كاسىلىق سۈپ. كاسا قىلىشقا بولىدىغان، كاسا چىقىدىغان: كاسىلىق ياغاچ.

كاسىلىماق پ. كاسا قىلماق، كاسا قىلىپ يارماق: قوغۇننى كاسىلاپ يېمەك.

كاسىمىق سۈپ. مىسكەرچىلىكتىكى كىچىك يۈزلۈك، پۈتلۈق سەندەل.

كاسىنا سۈپ [پ] بۇيرۇتۇلغان، بۇيرۇتۇش ئارقىلىق قىلىندىغان: ئاسمىنىڭ دادىسى شايى ـ بەقەسەم توقۇيدىغان ھۈنەرۋەن ـ كاسىپ ئىدى، كاسىنا ئىش قىلاتتى.

كاسىنە ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، ئۇتتۇرىسى كاۋاك، كۆپ شاخلىنىدۇ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى يوق. يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ، جىگەرنى تازىلاش، يۆتەلنى بېسىش، ھاسىراشنى توختىتىش رولى بار.

كاسنىچى ئى. بۇيرۇتما ئىش قىلىدىغان ھۈنەرۋەن، كاسىپ.

كاسنىچىلىق ئى. بۇيرۇتۇلغان بۇيۇملارنى تەييارلاش ئىشى؛ كاسىنا ئىش، ھۈنەر.

كاسۋال ئى [ر] ئۇچ قىرلىق ئېكەك.

كاشا ئى. يۇڭدىن توقۇلغان ياپىلاق ئارغامچا.

كاشانە ئى [پ] ھەشەمەتلىك، كۆركەم بىنا: تاڭ كاشانىسىنىڭ پەردىسى ئېچىلىپ ئالەمگە ئالتۇن رەڭلىك نۇرلار چېچىلغان شەھەردە، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان بەشكەنتكە يېقىنلاپ كەلدى.

كاشتان ئى [ر<لات] <بوت> ① دۇب دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، يۇمىلاق شەكىلدە بولۇپ، ئارقا تەرىپىدە ئاق رەڭلىك تۈتى بولىدۇ. گۈلى سارغۇچ ئاق، مېۋىسى قاتتىق مېۋە، مېۋىسىنى يېيىشكە بولىدۇ، قوۋزىقى ھەم شاكىلى تېرە ئەيلەش ۋە بوياشتا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كاشتانلىق ئى. كاشتان دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي، يەر.

كاشكاپ ئى [پ] يېزىت. قاينىتىپ چىلاپ ئىچىلىدىغان دورا: باغنىڭ ئىچىدە يىلان، كاشكاپ بولىدۇ چىلان. بار ئوتۇڭغا سەپ قويۇپ، ئەجەب قىلدىڭغۇ ھەيران.

كاشكۇل ئى [پ] قەلەندەرلەرنىڭ خەير ـ سەدىقە يىغىدىغان مەخسۇس ئىدىشى: ـــ بۇلارغا قولىغا قەلەندەرلىك ھاسىسىنى ئېلىپ، بېلىگە قەلەندەرلىك كاشكۇلىنى باغلاپ، دۇئانىلىك قىلىشىپ يارىشىدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

كاشكى يۈك [پ] «شۇنداق بولسا ئىدى» دېگەن مەنىدىكى بىر ئىشنىڭ ئورۇندىلىنىشىدىن ئۈمىد كۈتۈپ ئېيتىلىدىغان سۆز: بۇ قاراڭغۇدا قانداقمۇ كېتەرسىلەر؟ ئايدىڭ بولغان بولسىمۇ كاشكى.

كاشى ئى [پ] ① سىرلىق ساپال. ② <ئارخېئول> قەدىمكى بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدا ئىشلىتىلگەن، ئۈستىگە ماي بوياق بېرىپ پىشۇرۇلغان ساپاللارنىڭ ئورتاق نامى.

كاشىلا ئى [پ] ① ماشىنا ۋە ھەر خىل ئەسۋابلارنىڭ بۇزۇلۇشى ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان نورمال-سىزلىق: ماشىنىنىڭ ئوت ئالدۇرۇش سىستېمىسىدا كاشىلا كۆرۈلگەنىدى.② توسقۇنلۇق، دەخلى؛ چاتاق: كاشىلا بولماق. كاشىلا قىلماق. * سۆز قوغلىغان كاشىلىغا يولۇقار، يول قوغلىغان خەزىنىگە يولۇقار (ماقال).

كاشىلسىز رەۋ. كاشىلىغا ئۇچرىمايدىغان، توسقۇنلۇقسىز: سەمەت ھېچقانداق كاشىلىسىز ھۆكۈمەت قورۇسىغا يېتىپ كەلدى.

كاشىلىق سۈپ. كاشىسى بار، كاشى قويۇلغان: تاۋاپ دېگىنى ئۇلارنىڭ ھەزرىتى ئايشاق، ياسالغان ھەشەمەتلىك كاشىلىق تاغ.

كاشىم ئى [پ] <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق. گۈلى ئاق، مېۋىسى سوقمىچاق. يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ھەيزنى تەڭشەش، قاننى جانلاندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

كاشىن ئى [ر] بىر ـ بىرىگە زىچ قىلىپ يېپىشتۇرۇلغان رەڭمۇرەك شىشە، مەرمەر، تاش، ياغاچ ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن ياسالغان سۇرەت ياكى نەقىش: ئۇنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرگەندە ھەممىدىن ئېگىز بىر ھەشەمەتلىك بىنا جايلاشقان بولۇپ، رەڭدار گۈمبەزلىرىنىڭ يېشىل كاشىنىلىرى ئاي نۇرى بىلەن پانۇس يورۇقىدا يالتىراپ ئاجايىپ جۇلالىق كۆرۈنەتتى

كافي ئى [ر<گوللان<ئە] ← **قەھۋە.**

كافيدرا (كافيدراسى) ئى [ر<گرېك] <ماتار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدىغان ئاساسىي بىرلىك. ئادەتتە بىر ياكى بىرنەچچە ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك پەنلەر بويىچە تەشكىللىنىدۇ.

كاكا ئى [ر] ① تۇخۇم. ② كۆچمە. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى.

كاكار ئى. ھەربىي، ساقچى قاتارلىقلارنىڭ باش كىيىمىگە

تاقىلىدىغان ئىزناك، بەلگە.

كاكائو ئى [ر<ئىسپان] ① <بوت> جۇڭگو چىنارى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، گۈل تاجى سارغۇچ، گۈل كاسىسى ھال رەڭ، مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىك، رەڭگى قىزىل ياكى سېرىق بولىدۇ. ئۇرۇقى قۇرۇپ، پىشۇرۇلغاندىن كېيىن ئېلىنغان پاراشو كىدىن ئېچىملىك ئىشلەشكە بولىدۇ. ئۇرۇقىدىن چىقىرىلغان ياغ دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ تىرو پىك بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. ② ئۇرۇقىدىن ئىشلەنگەن پاراشوك. ③ ئۇرۇقىنىڭ پاراشوكىدىن تەييارلانغان ئېچىملىك.

كاكتۇس ئى [ر<لات] <بوت> كاكتۇس ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك. غولى شار ياكى ئېللىپس شەكلىدە، ئەتلىك، ئۇزۇنسىغا قىرلىق كېلىدۇ. قىرلىرى ئۇستىدە توپ ھالەتتە ئۆسكەن تىكەنلىرى بولىدۇ. گۈلى چوڭ، قىزىل ياكى ئاق كېلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

كاكچا ئى [پ] نېپىز ئېچىپ، قۇرۇتۇپ پىشۇرۇلغان نان: سارىخان يۇزىگە سىيادان، پىياز سۇركەلگەن كاكچىلارنى ئوشتۇدى.

كاككۇك ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى قارا كۈل رەڭ، قۇيرۇقىدا ئاق داغلىرى، قورسىقىدا توغرىسىغا كەتكەن قارا يوللىرى بولىدۇ. باش يازدا كېچە ـ كۈندۈز توختىماي سايرايدۇ. كېپىنەك قۇرتى قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. پايدىلىق قۇش ھېسابلىنىدۇ. كۆپىنچىسى باشقا قۇشلار چاڭگىسىغا تۇخۇم سالىدۇ.

كاككۇككۈل ئى [كاككۇك + گۈل] <بوت> ① كاككۇككۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان ياكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى كۆپىنچە قىزىل بولىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

كاكسالتاڭ سۈپ [كاكا + سالتاڭ] قول ئىلكىدە ھېچنېمىسى يوق، ھەممە دەسمايىسىدىن ئايرىلغان.

كاكىل ئى. تام سۇۋاش ئۈچۈن سامان ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلىدىغان لاي: تامنىڭ كاكىلىنى بۇزماق.

كاكىللىق سۈپ. كاكىل بىلەن سۇۋالغان؛ كاكىل قىلىنغان: كاكىللىق تام.

كاكىلماق پ. دىيال. تۇخۇم تۇغماق، تۇخۇم قۇيماق (مېكىيان ھەققىدە).

كاكىنەچ ئى [پ] <بوت> چەيزە ئائىلىسىدىكى كۆپ ياكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تىك، شاخلانمايدۇ، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق، گۈل كاسىسى مېۋىسى بىلەن بىرگە چوڭىيىپ، خالتىغا ئوخشاپ قېلىپ مېۋىنى پۈتۈنلەي ئورىۋالىدۇ. مېۋىسى پىشقاندا قىزىرىدۇ، سىرتىدىكى خالتىغا ئوخشاش گۈل كاسىسىمۇ قىزىرىدۇ. ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، دورىمۇ قىلىنىدۇ. ئىسسىقىنى قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش رولى بار.

كاڭ I ئى [خەن] ① ئۆينىڭ ئىچىگە خىش ياكى كېسەكتىن ئېگىز قىلىپ ياسىلىدىغان سۇپا شەكىللىك قۇرۇلما. ئۇنىڭ ئوچىقى، تېگىدە ئىس ماڭىدىغان يوللىرى بولىدۇ. ئوچاققا ئوت قالىغاندا ئىسنىڭ تەسىرىدە ئۆي ئىسسىيدۇ. ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشقىمۇ، يېتىپ ئۇخلاشقىمۇ بولىدۇ: يىگىتلەر چىراغ كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەندە 17 ـ 18 ياشلاردىكى بىر قىز كاڭدا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ② تۆمۈرچىلەر ئىشلىتىدىغان شامال ساندۇقنىڭ ئاستىنقى قېرىنچىسى.

كاڭ II تەق ① ئىتنى ئۇرغاندا ياكى ئىت بىرنەرسىدىن زەربە يېگەندە چىقىدىغان ئاۋاز. ② مەيدىسىگە سوغۇق تەگكەندىلىك تۇپەيلى قاتتىق يۆتەلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

كاڭشتماق «كاڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاڭششماق «كاڭشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ياقتا، بۇ ياقتا قوغلىشىپ يۈرگەن ئىتلارنىڭ كاڭشىشلىرى ۋە ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كاڭشماق پ ① «كاڭ» قىلماق، «كاڭ ـ كاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: مەن ئىتنى يىراقتا قوغلۇۋېتەي، بولمىسا كاڭشىپ ئۇيقۇلىرىنى بۇزىدۇ. ② كۆچمە. ئۇششاق گەپنى تولا قىلماق، ۋالاقشماق: ـــ نېمە؟! سەن بۇرنىڭ كۆچۈكى نېمىدەپ كاڭشۇاتىسەن؟

كاڭكا I ئى. دىيال. كاللەك، مونەك.

كاڭكا II ئى. دىيال. چوڭ سېۋەت.

كاڭ ـ كاڭ «كاڭ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كاڭكىلماش ئى. دىيال. كاللەك، مونەك.

كاڭلىق سۈپ. كېچىك بار، كاڭ سېلىنغان: كاڭلىق ئۆي.

كاڭمەنزە ئى [خەن] كاڭنىڭ ئۈستىگە ياپىدىغان، سامان ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان چوڭ كېسەك.

كاڭلىدماق پ. «كاڭ ـ كاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كاڭ ـ كاڭ» قىلماق: ئۇنىڭ مەيدىسىگە سوغۇق تېگىپ قالدىمۇ، نېمە، توختىماي كاڭلداپ يۆتەلگىلى تۇردى.

كالا I ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى، تېنى چوڭ، ئاچا تۇياقلىق ھايۋان. بېشىدا كۆپىنچىسىنىڭ بىر جۈپ مۈڭگۈزى، قۇيرۇقىنىڭ ئۇچىدا ئۇزۇن تۈكلىرى بار، كۆشەيدۇ. كۆچۈلۈك، ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ. سۈت، گۆشلىرى ئىستېمال قىلىنىدۇ. تېرىسى، تۈكى ۋە سۆڭەكلىرىنىڭ پايدىسى كۆپ. ② <ئاستر> مۇچەل يىل ھېسابىدا ئىككىنچى يىلنىڭ نامى؛ كالا يىلى.

كالا II ئى. دىيال. تەپكۈچ ئويۇنىنىڭ پاشنا بىلەن تېپىپ ئويناىدىغان بىر خىل شەكلى.

كالاچ ئى [ر] ئۆتۈك، مەسە، بەتىنكە، شىبلىت قاتارلىق ئاياغلارنىڭ ئۈستىگە قاپلاپ كىيىدىغان رېزىنكە ئاياغ كىيىمى: ئەخمەت ئالقانلىرى بىلەن باينىڭ كالىچىنى سۈرتۈۋاتاتتى.

كالاسكا ئى [ر] ئىككى ئات قوشۇلىدىغان تۆت چاقلىق ھارۋا.

كالاك سۈپ. قىڭغايغان، ئەگرى، تۈز ئەمەس (ئاپتوموبىل، تىراكتور، ھارۋا، ۋېلىسىپىت قاتارلىقلارنىڭ چاقى ھەققىدە): كالاك چاق. كالاك كەتمەك.

كالاكچۇر ئى [خەن<ئىنگ] <تەن> بىر خىل كۆڭۈل

ئېچىش ئويۇنى. چۆرىسىده ئېگىز قىرى، تۆت بۇلۇڭىدا يۇمىلاق تۆشۈكى بار چاسا تاختا ئۈستىگە جۇڭگوچە شاھمات ئۈرۈقىغا ئوخشاش شەكىلدىكى ئۈرۈقلار قويۇلۇپ، ئويىنغاندا بەلگىلەنگەن قائىدە بويىچە بىر تال تاياق بىلەن ئۆز ئۈرۈقىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز تۆشۈكىگە بالدۇر ئۈرۈپ كىرگۈزۈۋەتكەنلەر غەلىبە قىلغان بولىدۇ.

كالام ئى [ئە] يېز ت. سۆز، گەپ: ئاۋۇال تائام، ئاندىن كالام (ماقال).

كالامۇس ئى [لات] <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، گۈلى سارغۇچ يېشىل، ئاتلىقى ۋە ئانلىقى ئايرىم تۈپىتە بولىدۇ. مېۋىسى ئېللىپسسىمان كېلىدۇ. غولىنى پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن، نەرسىلەرنى توقۇشقا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

كالامۇللا ئى [ئە] ئاللانىڭ سۆزى؛ قۇرئان: ــ ئەگەر ئىشەنمىسىڭىز، ــ دېدى ئۇ تىترەپ تۇرۇپ، ــ كالامۇللانى تۇتۇپ قەسەم قىلىپ بېرىمەن.

كالامۇللا ئۈرسۈن «خۇدا ئۇرسۇن» دېگەن مەنىدىكى قەسەم سۆزى.

كالامىتىس ئى [لات] <بوت> قەدىمكى ئۆسۈملۈك. 30 مېتىر ئەتراپىدا ئېگىز ئۆسكەن. كاربون دەۋرى ۋە ئىككىلەمچى دەۋرلەردە ياشاپ ئىزى يوقالغان. تاشقا ئايلانغان قېزىلما قالدۇقلىرى تېپىلدى.

كالامشېرىپ ئى [ئە] ← **كالامۇللا**: بىر ئوقۇۋاتقان كالامشېرىپتا كىشىنىڭ ھەققىنى يېيىش ھارام دەپ يېزىلغان.

كالان سۈپ [پ] يېزىت. چوڭ، يوغان، بۈيۈك: ۋەزىر ــ ۋۇزرا، كالانلار، پۈستانە ھەم پالانلار، ئاشپەز، ناۋاي، سۈچىلار، دېھقان، مالچى ئۈۋچىلار ئەپەندىمگە يالۋۇرۇپ، دەپتۇ: ئۇزۇڭ داناسەن، بىر ئامال قىل يەنە سەن.

كالانپاي سۈپ [پ] قوپال، يوغان، كېلەڭسىز، ئىش قاملاشتۇرالمايدىغان: كالانپاي ئادەم. كالانپاي ئورۇندۇق.

كالانپايلاشتۇرماق «كالانپايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كالانپايلاشماق پ. كالانپاي بولۇپ قالماق، قوپاللاشماق، كېلەڭسىزلەشمەك: ئۇزۇممۇ قېرىغانسېرى بەك كالانپايلىشىپ كېتىۋاتىمەن.

كالانپايلىق ئى. كېلەڭسىزلىك، قوپاللىق: ئۇنىڭ كالانپايلىقى ھەممەيلەننىڭلا نارازلىقىنى كۈچەيتىۋەتتى.

كالپۇك ئى. ئادەم ۋە ھايۋانلار ئاغزىنىڭ چۆرىسى، لەۋ: كالپۇك بولمىسا چىش توڭۇپتۇ (ماقال).

كالپۇكىنى چىشلىمەك ① ئاچچىقىغا ھاي بەرمەك، ئاچچىقىنى باسماق: ئاچچىقىڭ كەلسە، كالپۇكۇڭنى چىشلە (ماقال). ② ئەپسۇس دەپ قالماق، پۇشايمان قىلماق: ــ بىز بىلەن ماڭ ئاغىنە، بولمىسا كېيىن كالپۇكۇڭنى چىشلەپ قالسەن، ــ دېدى ئۇ ماڭا.

كالپۇكسىمان سۈپ. كالپۇكقا ئوخشايدىغان، كالپۇك شەكىلدىكى: كالپۇكسىمان گۈل.

كالپۇكلۇق سۈپ. كالپۇكى بار: ئات كالپۇكلۇق بولار، ئادەم بۇرۇتلۇق (ماقال).

كالتارتماق پ. دىيال. قىسقا، كالتە ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئېگىز ــ ئېگىز دەرەخنى توغراپ كېسىپ كالتارتتۇق، بۇ زامانىنىڭ ياشلىرىنى قوشاق ئېتىپ يالتايتتۇق.

كالتە سۈپ [پ] ئۇزۇن ئەمەس، قىسقا: كالتە قونچلۇق ئۆتۈك. كالتە يۆتەل.

كالتە قوشۇقنىڭ سېپى تەگمەك كىچىككىنە مەنسەپكە، ئەمەلگە ئېرىشمەك: ۋاي خۇدايىم، ساڭا تېخى تۇنۇگۈن كالتە قوشۇقنىڭ سېپى تېگىپ قاپتىكەن، نېمانچىۋالا قىلىپ كېتىسەن؟!

كالتە قۇيرۇق قول ئىلكىدە بولمىغان، گاداي: ــ نادەمنىڭ ئاكىسى نادىر كالتە قۇيرۇق كىشىلەرنى قۇتۇرتىپ بىزنى يوقاتماقچى بولغان، ــ دېدى ئەختەمباي.

كالتەك ئى [پ] ① قىسقا، تومراق تاياق: كالتەك بىلەن ئۇرماق. ② تاياق، توقماق، مۇشتلارنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن بېرىلگەن زەربە: سېنىڭ كالتىكىڭنى كۆتۈرەلمەيمەن.

كالتەك توپ <تەن> ① توپ تۇرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىر خىلى. قائىدىسى ۋە ئىشلىتىلىدىغان سايمانلىرى قورغان توپتىن سەل پەرقلىنىدۇ. ② كالتەك توپ ھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. كىچىك ۋە قاتتىق بولىدۇ.

كالتەكچى ئى ① كالتەك تۇتقۇچى، كالتەك ئىشلەتكۈچى. ② بىراۋلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن باشقىلارغا ھەيۋە قىلىدىغان، بىراۋلارغا خىزمەت قىلىدىغان كىشى؛ چوماقچى: كالتەكچىلەرنىڭ چوقان ــ سۈرەنلىرى بىرئاز پەسەيدى.

كالتەكلەتمەك «كالتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كالتەكلەشمەك «كالتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خەلق قوزغىلىپ بۇ ئوغرىلارنى غەزەپ بىلەن كالتەكلەشتى.

كالتەكلەنمەك «كالتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قېتىم ئۇ كالتەكلەندى.

كالتەكلىمەك پ ① كالتەك بىلەن ئۇرماق: بۇنى كۆرگەن ھېلقى كىشى چىداپ تۇرالماي، قاتىلىنى تازا كالتەكلىدى. ② كۆچمە. مەنىۋى جەھەتتىن زەربە بەرمەك، قاتتىق تەنقىدلىمەك: ئۇ دۇشمەننى ئاجايىپ سۆزلەر بىلەن كالتەكلەيتتى.

كالتە ــ كۆسەي تايىنى يوق، ئۇششاق ــ چۇششەك: كالتە ــ كۆسەي ئېرىق ــ ئۆستەڭلەرنى چېپىش باشقا گەپ، سۇ قۇرۇلۇشى بىلىم بىلەن بولىدىغان ئىش.

كالتە ــ كۆتە پارچە ــ پۇرات، ئۇششاق ــ چۇششەك، تايىنى يوق، ئۇزۇن ــ قىسقا: كالتە ــ كۆتە ئىش قىلماق. كالتە ــ كۆتە گەپ قىلماق. كالتە ــ كۆتە ياغاچ.

كالتست ئى [ر<لات] <گېئول> ئاق ياكى باشقا رەڭلەر سەل ــ پەل ئارىلاشقان بىر خىل مىنېرال. ئۇنى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، ھەيكەلتىراشلىق ۋە زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساشقا ماتېرىيال قىلغىلى بولىدۇ.

كالتسىي ئى [ر<لات] <خىم> ① مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى(Calcium) Ca. ئاق رەڭدە، خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ. كالتسىينىڭ بىرىكمىلىرى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى ۋە دورىگەرلىكتە كەڭ قوللىنىلىدۇ. ئۇ ئادەم قېنى ۋە سۆڭەكلەرده بولىدۇ. كالتسىي ئادەم بەدىنىدە كەم بولسا، راخىت كېسىلى پەيدا بولىدۇ. پۇت ــ قول تارتىشىدۇ. ② ھاك ماددىسى.

سى.

كالتسيلاشتۇرماق «كالتسيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كالتسيلاشتۇرۇلماق «كالتسيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كالتسيلاشماق پ <فىزىيول> ئورگانىك توقۇلمىلار كالتسىي ئولتۇرۇشۇپ قېلىش نەتىجىسىدە قاتتىقلاشماق.

كالتسيلىق سۇپ. تەركىبىدە كالتسىي بولغان، كالتسيغا ئىگە: كالتسيلىق دورا. كالتسيلىق يېمەكلىك.

كالتساق ئى. دىيال. قىسقا قونچلۇق ئۆتۈك.

كالچارماق پ ← **كالچايماق**: چىرايلىق قىز ئىتتىنىڭ مېڭىپ تاتار قىزغا يانداشتى ـ دە، سائىتىنى كۆرسىتىپ نېمىندۇر دېدى. بىزنىڭ نەمەت يەنە ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى ـ دە، بىرنېمىلەرنى دەپ كالچاردى.

كالچاك سۇپ. يوغىناپ قىڭغىر بولۇپ كەتكەن، چوڭلاپ مايماق كەتكەن: كالچاك ئېغىز. كالچاك ئاياغ.

كالچايتماق «كالچايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دىلمۇرات ئاغزىنى كالچايتىپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ كەتتى.

كالچايماق پ. ئاغزىنى بىر يانغا يوغان ئېچىپ سەت ھىجايماق، كۈلمەك: «ئۆلىمەن دېسە تازىنىڭ كۈلكىسى كەپتۇ» دېگەندەك نېمە كالچىيىپ كەتتىڭ.

كالچىشماق «كالچايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كالدىر تەق. چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دېيىشكە، سۆزلەشكە تەقلىد قىلىنىدۇ.

كالدىر ـ كالدىر «كالدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇلار كالدىر ـ كالدىر قىلىۋەرسە، قانداق ئۆگەنگىلى بولىدۇ؟

كالدىر ـ كۈلدۈر «كالدىر» قىلغان ۋە شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

كالدىرلاتماق «كالدىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كالدىرلاشماق «كالدىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ ئەسنادا مېنىڭ ئارقامدىلا كىملەرنىڭدۇر كالدىرلاشقىنى ئاڭلاندى.

كالدىرلىماق پ. چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دېمەك: ئۇنۇ ماڭا بىرنەرسىلەرنى كۆرسىتىپ كالدىرلايدۇ، مەنمۇ بىلەر ـ بىلمەي «ھە، ياق» دەپ قويىمەن.

كاللا ئى [پ] ① ئادەم ۋە ھايۋانلار بوينىنىڭ كۆز، قۇلاق، ئېغىز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالار جايلاشقان قىسمى؛ باش. ② كۆچمە. مېڭە؛ ئەقىل: كاللىسى ئىشلىمەك. كاللىسى ئۆتكۈر. كاللا بىلەن ئىش قىلماق.

كاللا دېسە، پاقالچاق دېمەك بۇ ھەقتە سوريسا، ئۇ ھەقتە جاۋاب بەرمەك؛ تاغدىن گەپ قىلسا، باغدىن جاۋاب بەرمەك: كاللا دېسە، پاقالچاق دەيدۇ، پىشۇرۇپ بېرەي دېسە خام يەيمەن دەيدۇ (ماقال).

كاللا سوقۇشتۇرماق ئارىغا زىددىيەت سالماق، زىتلاشتۇرماق: باتۇر كاللا سوقۇشتۇرۇش ھېسابىغا ئۆز ئەمەلىنى ئۆستۈرمەكچىدى.

كاللىسىدىن تۆتۈلۈك ئاچماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك: ــ ئەگەر مىلتىق بولغىنىدا بۇ ئۆلگۈرلەرنىڭ كاللىسىدىن تۆتۈلۈك ئېچىۋېتەتتىم! ــ دېدى ئالىم.

كاللىسىدىن ئۆتمەك قوشۇلماق، ماقۇل بولماق: ــ بۇ ئىش ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتەمدۇ ــ يوق؟ گەپ مۇشۇ يەردە، ــ دېدى ئالىم ئاكام.

كاللىسىدىن ئىس چىقماق ئېتىپ ئۆلتۈرۈلمەك.

كاللىسى قاتماق نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالماق، گاڭگىرىماق: ۋەزىر كاللىسى قاتقان ھالدا غەمگە پېتىپ ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ.

كاللىسى قىزىپ كەتمەك بىر ئىشنىڭ ئالدى ـ كەينىنى ياخشى ئويلىماستىنلا شۇ ئىشنى قىلىشقا ئالدىرىماق: ھازىر سېنىڭ كاللاڭ قىزىپ كەتكەندەك تۇرىدۇ. ئالدىرىما، مەيلى قانداق بولمىسۇن، بىز ئۆزىمىزنىڭ يولىدا ماڭىمىز.

كاللىسىنى سلكىۋەتمەك ھوشيار بولماق، سەگەك بولماق، ياخشى ئويلانماق.

كاللىمۇ يېمەي، چىشمۇ چاقماي زىيانمۇ تارتماي، پايدىمۇ ئالماي، بىتەرەپ ھالدا: بولدى قىلساڭچۇ ئەپەندى، كەنجەم چىشمۇ چاقماي، كاللىمۇ يېمەي مەندەك ئۆتىۋەرسە، بىلىم ئۆزۈڭ بىلەن كەتسە بولمىدىمۇ.

كاللا ـ پاچاق كاللا ۋە پاچاق: كاللا ـ پاچاق ئۇتلىمەك.

كاللا ـ پاقالچاق كاللا ۋە پاقالچاق.

كاللەك [پ] ① ئى. يىغىلىپ، ئۈيۈشۈپ، توپلىشىپ يۇمىلاق ياكى قېتىشما ھالەتكە كەلگەن نەرسە، توپ: قەغەز كاللەكلىرى. * يول يېقىسىدا قىغ كاللەكلىرى تۇراتتى. ② سۇپ. يىغىلغان، توپلانغان، ئۈيۈل قىلىنغان: ــ ئۇلۇغ شاھى ئالىم، دادامدىن قالغان كېپەك ئالتۇنغا كاللەك ئالتۇن تېگىشىپ بېرەمدىكىن، ــ دەپ ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ يىگىت. ③ مىق. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر كاللەك يىپ. بىر كاللەك پۇل.

كاللەكبەسەي ئى [كاللەك + بەسەي] <بوت> كىرىپىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى چوڭ، سىلىق، سېپى ئىنتايىن قىسقا، نۇرغۇنلىغان يوپۇرماقلار قاتمۇقات دەستىلىنىپ كاللەك ھاسىل قىلىدۇ. گۈلى سېرىق، ئادەتتىكى كۆكتاتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كاللەك ـ كاللەك بىرقانچە كاللەك، نۇرغۇن كاللەك: ھەممە يەردە كاللەك ـ كاللەك قىمىقنزىل مىس سىملار پارقىراپ تۇراتتى.

كاللەكلەشتۇرمەك «كاللەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاللەكلەشتۇرۇلمەك «كاللەكلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كاللەكلەشمەك پ. كاللەك ھالەتكە كەلمەك، كاللەك بولماق: سۇت پاراشوكى كاللەكلەشكەن، پۇرىقى ئۆزگەرگەن بولسا بۇزۇلغان ھېسابلىنىدۇ.

كاللەكلەنمەك «كاللەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كاللەكلىمەك پ. كاللەك ھالەتكە كەلتۈرمەك، كاللەكلەشتۈرمەك: يىپنى تۇرۇپ كاللەكلىمەك.

كاللىپاي سۇپ [كاللا + پاي] مالماتاڭ، قالايمىقان: كاللىپاي سۆزلىمەك.

كاللىپەز ئى [پ] ئۆيكە ـ زاسۇي، كاللا ـ پاقالچاق پىشۇرۇپ ساتىدىغان كىشى: ــ ھوي بۇرادەر، سەن ھېلىقى شەھەرنىڭ ھاكىمى ئەمەسمۇ؟ ئەجەبا، ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىچى.

كاللىپەزخانا ئى [پ] ئۆيكە ـ زاسۇي، كاللا ـ پاقالچاق

پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئۆي.

كاللىپەزلىك ئى. ئۆپكە ـ زاسۇي، كاللا ـ پاقالچاق پىشۇرۇپ سېتىش ئىشى، ئوقىتى.

كاللىكسىمەر ئى [كاللا + كېسەر] ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ئادەم، جاللات: شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئالدىراشلىق ئىچىدە بىر قىسىم ئەشەددىي كاللىكسىمەرلەردىن جازا ئەتىرىتى تەشكىللەپ ئىنقىلابىي يولداشلارنى قەتل قىلدى.

كاللىگىر ئى ← **پاشنا**.

كاللىماشاك رەۋ. ئېلىشىپ كەتكەن، قالايمىقان، باش ـ ئايىغىنىڭ تايىنى يوق: كاللىماشاك قىلىۋەتمەك.

كالورىمېتىر ئى [ر<لات + گىرېك] <فىز> ئىسسىقلىق مىقدارىنى ئۆلچەپ بېكىتىش ھەمدە سېلىشتۇرما ئىسسىقلىق سىغىمى، يوشۇرۇن ئىسسىقلىق سىغىمى ۋە خىمىيەلىك رېئاكسىيە ئىسسىقلىق سىغىمىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئۇسكۇنە.

كالورىيە مىق [ر<لات] <فىز> ئىسسىقلىق ئۆلچىمى بىرلىكى، يەنى بىر گىرام سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى 1℃ ئۆرلىتىش ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان ئىسسىقلىق. ئادەتتە كىلوكالورىيە (كالورىيەنىڭ مىڭ ھەسسىسى) قوللىنىلىدۇ.

كالوگ ئى [لات] <بوت> قىزىل يوسۇنلەرنىڭ بىر خىلى. توپ بولۇپ ئۆسىدۇ. ئادەتتە يوپۇرماقسىمان ياپىلاق ھالەتتە بولۇپ، تۈتۈق سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ. قۇرۇغاندىن كېيىن رەڭگى قارىيىدۇ، تېبابەتتە ئاسكارىدانى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

كالومپل ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە. ئاق رەڭلىك پاراشوك. نورمال ئېلېكتىرون ياساشتا قوللىنىلىدۇ، دورىگەرلىكتە سۈرگە قىلىنىدۇ ۋە ئۈچەي دىۋارلىرىنى دېزىنفېكسىيەلەشتە ئىشلىتىلىدۇ.

كالون ئى [ر<فىران] ھەر خىل ماشىنىلارنىڭ ئۆز تۈرى بويىچە يېغلىغان گۈرۈپپىسى ۋە شۇنداق گۈرۈپپىلارنى باشقۇرىدىغان ئورگان: ماشىنا كالونى. ئاپتوبۇس كالونى.

كالوننا ئى [ر<فىران] ① ھەربىي قىسىمدىكى ئىشتات بىرلىكى. مەملىكىتىمىزدە ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئارمىيە ئارىسىدا تەشكىللەنگەن. ئادەتتە جۇن بىلەن تەڭ. ② سەپ: ئالدى بىلەن نەيزىلىك مىلتىقلىرىنى مەھكەم تۇتقان باشلامچى كالوننا، ئاندىن ئاپتوماتچىلار، پىلىموتچىلار، مىنامیوتچىلار مەيدانىدىن ئۆتتى.

كالۇ ئى. دىيال. كويلا.

كالۇا سۇپ [پ] كاللىسى تازا ئىشلىمەيدىغان، زېھنى ئۆتكۈر بولمىغان، ئەقىلسىز، دۆت: زېرەك بالا تېپىپ سۆزلەيدۇ، كالۇا بالا كۆپۈپ سۆزلەيدۇ (ماقال).

كالۇالاشتۇرماق «كالۇالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ھېسابات قانداق بولىدۇ؟ ـــ دېدى تىلىنى كالۇالاشتۇرۇپ ناسىر.

كالۇالاشتۇرۇلماق «كالۇالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كالۇالاشماق پ ① دۆتلەشمەك، ئەقىلسىزلەشمەك، كالۇا بولماق: ئۇ بارغانسېرى كالۇالىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ② تىلى گەپكە كەلمەي قالماق، دۇدۇقلىماق: ـــ كىم... كىمسەن؟ ـــ دەپ توۋلاپتۇ باي تىلى كالۇالىشىپ. ③ ئالمىشىپ، تەمتىرەپ، راۋرۇس ماڭالماي قالماق (پۇت ھەققىدە): نازىمنىڭ پۇتلىرى كالۇالىشىپ بىر قەدەممۇ ماڭالمىدى.

كالۇالىق ئى. ئەقىلسىزلىق، دۆتلۈك: كالۇالىق قىلماق. * ـــ غەرەز ئۇقمايدىغان كالۇالىقىڭ قاچانمۇ توگىرى؟ ـــ دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن.

كالۇۋۇتۇن [پ] ① ئى. ئالتۇن ياكى كۈمۈش رەڭلىك يىپ، زەر يىپ. ② سۇپ. شۇ خىل يىپتا توقۇلغان ياكى تىكىلگەن: كالۇۋۇتۇن دوپپا.

كالېندار ئى [ر<لات] <ئاستر> ① يىلنىڭ پەسىل، ئاي، مەۋسۇم، ھەپتە ۋە كۈنلىرىنى تەرتىپ بويىچە كۆرسىتىپ بېرىدىغان ھەمدە باشقا مەلۇماتلارمۇ قوشۇمچە بېرىلىدىغان جەدۋەل ياكى كىتابچە؛ چېسلا: ئۇستەل كالېندارى. ئاسما كالېندار. ② يىلنىڭ پەسىل، ئاي، مەۋسۇم، ھەپتە ۋە كۈنلىرىنى ھېسابلاش سىستېمىسى؛ يىلنامە: مىلادىيە كالېندارى. ھىجرىيە كالېندارى.

كالېندارچىلىق ئى. كالېندار تۈزۈش ئىشى، كەسپى: دۆلەتىمىزدە كالېندارچىلىق خېلى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە.

كالېندارلىق سۇپ. كالېندارى بار، كالېندار ئورۇنلاشتۇرۇلغان؛ چېسلالىق: ئۇ بىلىكىدىكى كالېندارلىق سائىتىگە قارىدى، چېسلا «18» رەقىمىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

كالىبىر ئى [ر<فىران] <ھەرب> مىلتىق، توپ قاتارلىق ئېتىش قوراللىرى ئىستوۋۇلىنىڭ دىيامېتىرى: كالىبىرى چوڭ زەمبىرەك.

كالىبىرلىق سۇپ. مەلۇم كالىبىرغا ئىگە بولغان: چوڭ كالىبىرلىق مىلتىق.

كالىچىلىق ئى. كالا بېقىش، كالا نەسىللەندۇرۇش ئىشى، پائالىيىتى: كالىچىلىق فېرمىسى.

كالىفورنىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ca(CaIiformium). زەررىلىرى ئارقىلىق ماسسىسى 242 بولغان كىيۈرىنىي بومبارىدىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ.

كالىقۇلاق ئى [كالا + قۇلاق] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غوزا مېۋىسى پىشقاندا يېرىلىدۇ، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر. پۇتۇن تېنى ۋە يوپۇرمىقى دورا بولىدۇ. قان توختىتىش، يالۇغ يانىدۇرۇش، جاراھەت زەھىرىنى كېسىش روللىرىغا ئىگە.

كالىكەندىر ئى [كالا + كەندىر] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. چوكا مېۋىسى ئۇزۇن ھەم تار، ئۇرۇقى كۆپ. تالالىرى كەندىر ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. غولى ۋە يوپۇرماقلىرى ئات ـ كالىلارغا يېشىل بوغۇز قىلىنىدۇ.

كالىكومشار سۇپ [كالا + كومشار] ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان، دۆت، ئىش قامىلاشتۇرالمايدىغان: ھوي كالىكومشار، ئۆزۈڭگە تۇشلۇق ئىش قىلساڭ بولمامدۇ؟

كالىكومشارلىق ئى. دۆتلۈك، ئىش قامىلاشتۇرالماسلىق،

گالۋاڭلىق.

كالىنا ئى [ر] <بوت> ئۇچقات ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. گۈلى كىچىك، ئاق، مېۋىسى كەڭ، تۇخۇمسىمان، توق قىزىل كېلىدۇ. قوۋزىقىدىن ئارغامچا ئېشىشكە بولىدۇ. مېۋىسى پىشىپ قىزارغاندا يېيىشكە، ئۇرۇ - قىدىن ياغ چىقىرىشقا بولىدۇ.

كالۋا ئي [پ] ئورام، توپ (يىپ ھەققىدە): بىر كالۋا يىپ. * ئۇلار مەشۇتلارنى كىچىك غالتەكلەرگە يۆتكەپ، تەپلىگە سېلىپ كالۋا قىلىۋاتاتتى.

كالي ئى [ر<ئە] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى K(KaIium). كۈمۈش رەڭلىك، مومغا ئوخشايدۇ، سوزۇلۇشچاڭ - لىققا ئىگە. خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ، ھاۋادا ئوڭاي ئوكسىدلىنىدۇ، سۇ بىلەن ئۇچراشسا ھىدروگېن ھاسىل بولىدۇ ھەم پارتلاش پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشى ۋە يېتىلىشىدە مۇھىم رول ئويناپدۇ. كالىينىڭ بىرىكمىلىرى سانا - ئەتتە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

كالىيلىق سۈپ. تەركىبىدە كالىي بولغان، كالىي ئارىلاش - تۇرۇلغان: كالىيلىق ئەينەك. كالىيلىق ئوغۇت.

كامار ئى [پ] ① ئويۇلغان جاي، تۆشۈك: توشقان يۇگۇرۈپ بېرىپ تاغدىكى بىر كامارغا كىرىپ كېتىپتۇ. ② ئۇۋا، ئىن: چاشقان - نىڭ كامېرى. قۇشقاچنىڭ كامېرى.

كامال I ئى [ئە] يېزىت ① تولۇقلۇق، كەم - كوتە - سىزلىق، مۇكەممەللىك، كامالەت: رەھمەت، ئۇكام، يېتىم-يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىغىنىڭىز ئۈچۈن، خۇدايىم كامالىڭىزغا يەتكۈزەر. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كامال II ئى. دېيال. گىلەمنىڭ ئۆرۈشلىرىنى يۇرۇشتۇرىدىغان كالتەك.

كامالەت ئى [ئە] تولۇق يېتىشكەنلىك، مۇكەممەللىك؛ ئالىي دەرىجە: كامالەت تاپماق. كامالەتكە يەتمەك.

كامالەتلىك سۈپ. كامالەتكە ئېرىشكەن، كامالەتكە يەتكەن: ئەگەر كامالەتلىك كىشىلەردىن بولاي دېسەڭ، كامالەتنىڭ نۇرىنى كۆرسەتمىگەنلەردىن ئۆز سىرىڭنى يوشۇر.

كامالەك ئى [پ] قاتتىق ياغاچنى ئىككى ئۈچىدىن يىپ تارتىپ ئېگىپ، يېرىم دائىرە شەكلىگە كەلتۈرۈش ئارقىلىق ياسالغان ھەمدە نەيزە، ئوق قاتارلىقلار ئېتىلىدىغان بىر خىل قەدىمىي قورال؛ ياي، كامان.

كامان [پ] ① ئى. ئوقيانىڭ ئوقتىن باشقا قىسمى، يايى؛ كامالەك: ئىككى ئاتنىڭ ئارىسى يېقىنلاشقاندا، جامالىدىن تېزلىكتە كامانىنى توغرىلاپ ئوق ئۇزدى. ② سۈپ. كامالەكىكە ئوخشاش، ئېگىلگەن، قايرىلما (قاش ـ قامەت ھەققىدە): كامان قاشلىرىنى قېقىپ بارادۇر، يۈرەككە ئوتلار يېقىپ بارادۇر.

كامانچە ① ئى. كىچىك كامان، كامانىنىڭ كىچىكى. ② ئى <مۇز> غىجەك، ئىسكىرىپكا قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىنى چېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ۋە بىر ئۇچىدىن ئىككىنچى بىر ئۇچىغا قىل تۇتامى تارتىلغان تاياقچە: سەيدۇللام كامانچىنى ئىسكىرىپكا تارلىرى ئۈستىگە قويۇشى بىلەن ئېچىنىشلىق بىر ساداكۆتۈرۈلدى. ③ ئى. چىگىچىلىك، قاداقچىلىق قاتارلىق كەسىپ - لەردە پەرمىنى ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، مۇزىكا كامانچىسىغا ئوخشايدىغان ئەسۋاب: دەرۋەقە، دادىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ قىرغۇ بىلەن كامانچىغا تايىنىپ چىراغ يېغى ۋە چاي ـ تۇزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ تۇردى. ④ سۈپ. كامانغا ئوخشاش، ئېگىلگەن، قايرىلما: كامانچە قاش.

كامانچىلىق سۈپ. كامانچىسى بار، كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان: غىجەك ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان كامانچىلىق چالغۇ.

كاماندار ئى [پ] يېزىت. ئوقيا ئاتقۇچى.

كاماندارلىق ئى. يېزىت. ئوقيا ئېتىش ئىشى: ئۇ شەمشەرۋازلىق، كاماندارلىققا ماھىر بولۇپ، شەمشەرۋازلىقنى ياخشى كۆرەتتى.

كاماندىروپكا ئى [ر] ئەسلىدىكى خىزمەت ئورنىدىن باشقا بىر جايغا بېرىپ بېجىرىدىغان ئىش: نىجاتنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىزلا كاماندىروپكىغا چىقىشى ئۇنى ھەيران قالدۇردى.

كامبالا ئى [ر<فىنچە] <زوئول> كېپىنەكسىمان بېلىق، كوسوروت ۋە يېنى يېسىسى بېلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار دېڭىز ئاستىدا ياشايدۇ.

كامپاش ئى. دېيال. قومۇش پوپۇكى.

كامفارا ئى [ر<لات<ئە] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{10}H_{16}O$. رەڭسىز، سۇزۇك ھەم قاتتىق جىسىم. تەمى قىرتاق، خۇشبۇي پۇرايدۇ، ئاسان ئۇچىدۇ. ئادەتتە كامفورا دەرىخىنىڭ شاخ، يوپۇرماقلىرىدىن ئېلىنىدۇ.

كامفان ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى كادانىنىڭ ئاللوتىروپىك شەكىل ئۆزگىرىشى بولۇپ، ئاق رەڭلىك كىرىستال. نافتالىن پۇرىقىغا ئىگە، ئاسان ئۇچىدۇ، خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ ئەمەس.

كامفورا ئى [ر<لات<ئە] <بوت> كامفورا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. پۇتۇن ئۆسۈملۈك تۇپى خۇشبۇي پۇراقلىق بولۇپ، زىياندىش ھاشاراتلاردىن قوغدىنالايدۇ. ياغىچى پۇختا بولۇپ، ئۇي جاھازلىرى ۋە ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى ياساشقا مۇۋاپىق. شاخ يوپۇرماقلىرىدىن كامفارا ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ.

كامېر ئى [ر<لات] ① ۋېلىسىپىت، ئاپتوموبىل قاتارلىقلارنىڭ چاقى ياكى توپنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى يەل قاچىلاش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان رېزىنكە خالتا: كامېر يامىماق. كامېرىغا يەل بەرمەك. ② لاگېر ياكى تۇرمىلەردىكى جىنايەتچىلەرنى سولايدىغان ئۆي، قاماقخانا: يېرىم سائەتتىن كېيىن خوجىنىياز ئۆزىنى يالغۇز كىشىلىك قاراڭغۇ كامېردا كۆردى.

كامېرتون ئى [ر<نېم] <فىز> پولات ماتېرىيالىدىن ياسالغان ئاۋاز چىقىرىدىغان ئەسۋاب. شەكلى ئارىغا ئوخشايدۇ. كىچىك ياغاچ بولقا بىلەن ئۇرغاندا ئاۋاز چىقىرىدۇ.

كامىل سۈپ [ئە] ① كامالەتكە يەتكەن، مۇكەممەل، تولۇق، تەلتۆكۈس: ــ بۇنىڭغا ئىشەنچىمىز كامىل، ــ دېدى شانىياز خۇشاللىق بىلەن. // ئوقۇتقۇچىلار ئىشقا بۇيرۇسا بارلىق ئىشتىياقىم بىلەن كامىل ئورۇنلايتتىم. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كاملا ئى. گىلەمچىلىكتە شانا كالتەكلىرىنى ھەربىكەتلەندۈرۈش ئۈچۈن توغرا ياغاچقا مىندۇرۇلگەن سايمان.

كاملىق ئى. كامالەتكە يەتكەنلىك، مۇكەممەللىك، تولۇق-

لۇق، تەلتۆكۈسلۇك: ئەقلى كاملىققا بىرەر ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ تەسىرىدە ۋۇجۇدقا كەلسە، ئۇنىڭ دەۋرى ۋە تەسىر دائىرىسىمۇ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىپ بارىدۇ.

كان ئى [پ] ① پايدىلىق قېزىلمىلارنى ئېلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان يەر ئاستى ئىنشائاتلىرى: كۆمۈر كانى. ئالتۇن كانى. ② <گېئول> پايدىلىق قېزىلمىلار توپلانغان جاي: كان ياتمىسى. كان گەۋدىسى. ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىگە ناھايىتى باي ياكى شۇ نەرسىنىڭ ماكانى بولغان جاي، يەر: تۇرپان، پىچان ناھىيىلىرى كىشمىش ئۆزۈمىنىڭ كانى.

كانا ئى [پ] <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ بىر تۈركۈمى. بەزىلىرى ئادەم ۋە ھايۋانلار تېنىدە ياشاپ، قان شوراش بىلەن كېسەل تارقىتىدۇ. قوتۇر قۇرتلىرى ئەنە شۇ خىل كانىلاردۇر.

كاناپ ئى [پ] ① كەندىر. ② كەندىر پوستىدىن ئېشىلگەن يىپ ۋە شۇ يىپتىن توقۇلغان رەخت.

كاناپچى ئى. كەندىر پوستىدىن يىپ ئەشكۈچى ياكى شۇ خىل يىپتىن رەخت توقۇغۇچى.

كاناپچىلىق ئى. كەندىر پوستىدىن يىپ ئېشىش ياكى شۇ خىل يىپتىن رەخت توقۇش ھۈنىرى، كەسپى: ئىلدا كاناپچىلىق راۋاجلاندى.

كانار I ئى [پ] يېزا. قىرغاق، چەت، گىرۋەك: ئانىسىغا قاراپ قىز ئال، كانارىغا قاراپ بوۋ ئال (ماقال). * پوتۇن ئۆي، باغدىكى كۆلنىڭ كانارى، يېيىلدى قىپقىزىل زىلچە ئانارى.

كانار II ئى. دىيال. گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پاراللېل سىزىقلارنىڭ ئارىسى.

كانارا ئى [پ] گۆش ئاسىدىغان ۋە گۆش ئېسىپ پارچىلايدىغان ئىلمەكلىك جاھاز: شەرمەندە بولغان توختى قاسساپ كانارا ئالدىدىن تېزلا غايىب بولدى.

كانال ئى [ر<لات] ① قانال. ② <بىيول>جانلىق ئورگانىزىم تېنىدىكى سۇ ۋە ئوزۇقلۇق ماددىلارنى ھەرقايسى قىسىملارغا توشۇيدىغان نەيچىسىمان توقۇلما. ئادەتتە ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن بولغان ھۈجەيرىلەردىن تەركىب تاپىدۇ: كاناللار باغلىمى.

كاناي ئى [پ] ① <مۇز> بىر خىل دۇخوۋوي چالغۇ. مىستىن ئۇزۇن ۋە ئاغزى كەڭ قىلىپ ياسىلىدۇ. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، بەزىلىرى دۇخوۋوي ئوركېستىرلاردا، يەنە بەزىلىرى ھەربىي قىسىملاردا سىگنال بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② كېسىك كونۇس شەكلىدىكى ئاۋاز چوڭايتىش ئەسۋابى. بەزىلىرى ئاددىي بولۇپ، ئىنچىكە تەرىپىنى بىۋاستە ئېغىزغا تۇتۇپ سۆزلەشكە بولىدۇ. يەنە بەزىلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ بولۇپ، سىملىق رادىيو ئۇسكۇنىلىرىگە ئۇلىنىدۇ: تۆت كانايلىق ئۇنئالغۇ. ③ مەش، ئوچاق، ساماۋار ۋە پار قازىنى قاتارلىقلارغا ئورنىتىلىدىغان، قاتتالتىرىدىن ياسىلىدىغان ۋە ئىس، پار قاتارلىقلارنى چىقىرىۋېتىش، بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا ئۆتكۈزۈش رولىنى ئويناىدىغان تۇرۇبا شەكىللىك بۇيۇم؛ تۆمۈر تۇرخۇن: مەشنىڭ كانىيى. ساماۋارنىڭ كانىيى. ④ <ئانات> نەپەسلىنىش ئورگىنىنىڭ بىر قىسمى. شەكلى تۇرۇبىغا ئوخشايدۇ. يېرىم ھالقا شەكىللىك كۆمۈرچەكتىن تۈزۈلىدۇ، ئېلاستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، يۇقىرىقى ئۇچى بوغۇز بىلەن تۇتىشىدۇ. تۆۋەنكى ئۇچى ئىككىگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئوڭ ۋە سول قانات ئۆپكىگە كىرىدۇ: كانىيمغا بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولدى. ⑤ كۆچمە. گال؛ كېكىردەك: كانىيىدىن ئالماق.

كانىيغا تىقماق ① يېگۈزمەك. ② پارا بەرمەك، ئارقا ئىشىك قىلماق: ـــ سېنى ئورۇنلاشتۇرىمىز دەپ زاۋۇت باشلىقىنىڭ كانىيىغا ئاز تىقمىدۇق، ـــ دېدى زەينەپخان قىزىغا كايىپ.

كانىيغا ئۇرماق ← **كانىيغا تىقماق.**

كانىيغا ئېسىلماق جاۋابكارلىققا تارتىلماق: ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق بىر شورۇلدى ـ دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى: ـــ ئۆكام، ھازىر غىلاجىدىن ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئېنىقلاش باھانىسى بىلەن كانىيىمىزغا ئېسىلدى.

كانىينى مايلىماق باشقىلارغا پارا بەرمەك: ھەممىسىلا شۇنىڭكىنى راست قىلدى. ئۇ باشقىلارنىڭ كانىينى مايلاپتۇدەك.

كانىينى ياغلىماق ← **كانىينى مايلىماق.**

كانىيى يوغىناپ كەتمەك پارا ئېلىشتا ئاز نەرسىگە قانائەت قىلمايدىغان، خېلى چوڭ نەرسە بولسىمۇ ياق دېمەيدىغان بولۇپ كەتمەك.

كانىيى يىرتلىغۇچە ناھايىتى قاتتىق، جېنىنىڭ بارىچە: كانىيى يىرتلىغۇچە ۋارقىرىماق.

كانايچە ئى. كىچىك كاناي: قاسىم گېزىت قەغىزىنى يىرتىۋېلىپ كانايچە قىلىپ ياسىدى.

كانايچى ئى ① كاناي چالىدىغان ئادەم، سىگنالچى: كانايچى جەددىي يىغىلىشقا كاناي چالدى. ② كۆچمە. تەشۋىقاتچى، جارچى: ئۇ بۇرژۇئازىيە تەرىپىدىن تارتىپ كېتىلگەن بىر كانايچى ئىكەن.

كاناي ـ سۇناي كاناي ۋە سۇناي، شۇ خىلدىكى مۇزىكىلار.

كانايگۈل ئى [كاناي + گۈل] <بوت> ← **ھەشقىپىچەك.**

كانايلىق سۇپ. كانىيى بار، كاناي ئورنىتىلغان: ياتاقتا قوش كانايلىق ئۇنئالغۇمۇ بار ئىدى.

كانت ئى. 1724 ـ يىلىدىن 1804 ـ يىلىغىچە ياشىغان ئەڭ ئاتاقلىق نېمىس ئىدىئالىستىك پەيلاسوپى، يەنى 18 ـ ئەسىر ـ نىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى گېرمانىيە ئىدىئالىزمىنىڭ كەشپىياتچىسى.

كانتۇ ئى. دىيال. ئوغرى.

كانتۇلۇق ئى. دىيال. ئوغرىلىق.

كانتۇلماق پ. دىيال. ئوغرىلىماق.

كانتىزم ئى <پەلس> نېمىس پەيلاسوپى كانت ۋە ئۇنىڭ ئىزداشلىرى تەرىپىدىن يارىتىلىدىغان ئىدىئالىستىك پەلسەپىۋى ئېقىم. ئۇنىڭ تۈپ بەلگىسى: ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدىئالىزمنى كېلىشتۇرۇش، ئىككىسىنى مۇرەسسە قىلىش، بىر-بىرىگە قارىمۇقارشى بولغان تۇرلۇك پەلسەپىۋى مەزھەپلەرنى بىر سىستېمىغا بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت.

كانجا ئى. كۈزگى بۇغداينى كەچ كۈزدە سۇغىرىش ئىشى.

كانجىلاتماق «كانجىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىلارنى بۇيرۇپ، بۇغدايىنى كانجىلىتىپ قويغىن.

كانجىلاشماق «كانجىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كانجىلانماق «كانجىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

جىسى: هازىر ژىلايەت بويىچە 900 مىڭ مو يەردىكى كۆزگى بۇغداي بىر قېتىم كانجىلىنىپ بولدى.

كانجىلماق پ. تۇپراقنىڭ نەملىكىنى ساقلاش ۋە ئەتىيازدا بولىدىغان قۇرغاقچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، دەسلەپكى مەزگىلىدە ئېتىزلارغا سۇ باشلاپ توڭ ياتقۇزماق: كۆزگىنى كانجىلماق.

كانچى ئى. كان ئىشچىسى.

كانچىلىق ئى. كان ئېچىش كەسپى: ئۇ كانچىلىق بىلەن توپتوغرا 40 يىل شۇغۇللاندى.

كاندۇك ① سۇپ. پارچە، بۆلەك ـ بۆلەك: كاندۇك ئېتىز. ② ئى. كىچىك ئېتىز: كاملىجان يەنە هېلىقى كاندۇكنىڭ بۇرجەكىنى چاناۋاتاتتى.

كاندۇكلاتماق «كاندۇكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاندۇكلاشتۇرماق «كاندۇكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كاندۇكلاشتۇرۇلماق «كاندۇكلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كاندۇكلاشماق پ. كىچىك كاندۇك ئېتىز هالىتىگە كەلمەك.

كاندۇكلىماق پ. يەرنى كىچىك ـ كىچىك چاسا ئېتىزلارغا ئايرىماق.

كانداۋلا مىق [ر<لات] <فىز> يورۇقلۇق چېقىرىش كۈچىنىڭ بىرلىكى. پۈتۈنلەي رادىياتسىيەلەنگەن جىسىمنىڭ ئاق ئالتۇننىڭ قېتىش تېمپېراتۇرىسى ئاستىدا، هەر $\frac{1}{60}$ سانتىمېتىر كۋادرات مەيدانىدىكى يورۇقلۇق چېقىرىش كۈچىنى كۆرسىتىدۇ.

كانداۋات [ر<لات] ① سۇپ. تەيىنلىنىش، سايلىنىش ياكى بىرەر تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىنىش قاتارلىقلار ئۈچۈن بەلگىلەنگەن: كانداۋات پارتىيە ئەزاسى.كانداۋات تەقسىماتچى. // كانداۋاتلارنىڭ هەممىسى ئىلگىرىدىن بەلگىلىنىپ قويۇلغانىدى. ② ئى. بىرەر پەن بويىچە دىسسېرتاتسىيە ياقلاش ئاساسىدا بېرىلىدىغان ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئىلمىي ئۇنۋانىنى ئالغان كىشى: تېخنىكا پەنلىرى كانداۋاتى. پەلسەپە پەنلىرى كانداۋاتى.

كانداۋاتلىق ئى ① كانداۋاتتىن ئىبارەت ئىلمىي دەرىجە ۋە شۇنداق دەرىجىگە ئىگىلىك: كانداۋاتلىق دەرىجىسى. كانداۋاتلىق دىسسېرتاتسىيەسى. ② ئەزالىققا قوبۇل قىلىنىش ئۈچۈن سىناق مۇددىتىنى ئۆتەيدىغان باسقۇچ: كانداۋاتلىققا قوبۇل قىلماق. كانداۋاتلىق ئىستاژى.

كانشۇناس ئى. كان ياتمىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى، پەيدا بولۇشى، تارقىلىشى ۋە سانائەتتىكى قىممىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.

كانشۇناسلىق ئى <گېئولوگىيەنىڭ بىر تارمىقى. كان ياتمىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى، پەيدا بولۇشى، تارىلىشى ۋە سانائەتتىكى قىممىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

كانكى ئى [ر] <تەن> ئاياغنىڭ تېگىگە ئورنىتىلىدىغان، پولاتتىن ياسالغان پىچاق شەكىللىك ئەسۋاب. مۇز توپ كانكىسى، يۇگۇرۇش كانكىسى ۋە فىگۇرا كانكىسىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل بولىدۇ.

كاننگۇل ئى [لات+پ] <بوت> قوناقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى تەركىبىدە كىراخمال كۆپ بولىدۇ. غول ۋە يوپۇرماق تالالىرىدىن قەغەز ئىشلىگىلى بولىدۇ.

كانۋا ئى [ر] كۆڭلەكلەرنىڭ ياقىسىغا، يەڭنىڭ ئۈچى قاتارلىق جايلارغا تۇتىدىغان كەشتە.

كانۋوي ئى [گول] <هەرب> يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىقلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن قويۇلغان مۇھاپىزەتچى، قوغدىغۇچى.

كانكول ئى [ر<لات] «ماڭار، تەتىل: كانكول قىلماق. كانكول قويۇپ بەرمەك.

كانماش ئى [كانا+ماش] <بوت>← **باقلا**.

كاننون ئى [ئىنگ] <هەرب> ئىستوۋۇلى ئۇزۇن، ئوق يولى تۆۋەن، دەسلەپكى سۇرئىتى تېز بولغان بىر خىل زەمبىرەك. كۆپ چاغلاردا بىۋاسىتە قارىغا ئېلىپ ئېتىش ۋە يىراق ئارىلىقتىكى نىشانلارنى ئېتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كانىيەك ئى [ر<فىران] ئۇزۇن ساقلاشقا باب قىلىپ ئىشلەنگەن كۆچلۈك ئۇزۇم هارىقى: ئۇ ئازراق كانىيەك ئىچمەكچى بولۇپ، ماگىزىنغا كىردى.

كاھ I ئى. كونا. ۋاقىتنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ، ۋاقتنى قوغدايدىغان ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان خادىم: ناخشىنىڭ ۋاقتىغا يېقىپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەن كاھلار، دورغىلار تەڭلا «خوش» دېيىشتى.

كاھ II ئىم. دىيال. ئېتنى چاقىرىش ئىماسى.

كاھ III ئىم. دىيال. ئاتنى ئارقىغا چېكىندۈرۈش ئىماسى.

كاھىش ئى [پ] <بىن> تام ۋە ئۆگزىگە ياتقۇزۇلىدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئەسلىدە سېغىز لايدىن ياسىلىپ، يۇزىگە ساپال سىرى سۈركەپ خۇمداندا كۆيدۈرۈش ئارقىلىق تەييارلىناتتى. هازىر سېمونت قاتارلىق باشقا ماتېرىياللاردىن هەر خىل شەكىلدە كۆيدۈرمەيمۇ ياسىلىدىغان بولدى.

كاھىشچى ئى. كاھىش ياسايدىغان كىشى.

كاھىشلىق سۇپ. كاھىشى بار، كاھىش ئورنىتىلغان: مەن ئۇستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ كەينىمگە قايرىلدىم.

كاھىن ئى [ئە] ① دىن ئەھلى؛ روھانىي: ئۆينىڭ تېمى ئالدىغا هەر خىل قىياپەتتىكى بۇددا كاھىنلىرىنىڭ هەيكەللىرى قاتار قويۇلغانىدى. ② بىرەر ۋەقە ـ هادىسىدىن ئالدىن خەۋەر بەرگۈچى، رەمچى، پالچى.

كاھىنلىق ئى. روھانىيلىق؛ رەمچىلىك: بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىزدا جىنكەش، پېرىخون ۋە رەممالىلىقنىڭ هەممىسى كاھىنلىق دېيىلىدۇ.

كاۋا ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، پىلەك تاشلاپ ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسىنىڭ شەكلىمۇ هەر خىل بولىدۇ. ئادەتتە هەممىسى ئىستېمال قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كاۋاپ ئى [پ] ئوتقا قاقلاپ پىشۇرۇلغان گۆش: تونۇر كاۋىپى. تاۋا كاۋىپى. كاۋاپ يېمەك. تاۋا كاۋاپ قىلماق.

كاۋاپمۇ كۆيمسۇن، زىخمۇ كۆيمسۇن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ زىيان تارتماسلىقىنى، ئىشنىڭ ئادىل بولۇشىنى بىلدۈرىدىغان سۆز بىرىكمىسى.

كاۋاپچى ئى. كاۋاپ پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئادەم.

كاۋاپچلىق ئى. كاۋاپ پىشۇرۇپ سېتىش ئىشى، كەسپى.

كاۋاپخانا ئى [ئە + پ] كاۋاپ پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئۆي، دۇكان، جاي: ئۇ بىر كاۋاپخانىغا كىردى.

كاۋاپدان ئى [ئە + پ] كاۋاپ پىشۇرۇش ئۈچۈن قەلەيدىن تۆت پۇتلۇق قىلىپ ئوقۇر شەكلىدە ياسالغان سايمان: بىز گۆش، دورا ـ دەرمان، كاۋاپدان، زىخ قاتارلىق لازىمەتلىكلەرنى تەييارلاپ قويغانىدۇق.

كاۋاش ئى. قاشتېشىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە ئاق كاۋاش، كۆك كاۋاش، سېرىق كاۋاش، قارا كاۋاش ۋە سۈزۈك كاۋاش دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

كاۋا ـ قاپاق كاۋا ۋە قاپاق ھەم شۇ خىلدىكى كۆكتات ۋە ئۆسۈملۈكلەر.

كاۋاك ئى [پ] ① چىقىرىش، ئۇپراش تۆپەيلىدىن نەرسە ـ لەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاسىل بولغان بوشلۇق، تۆشۈك: سېيىت ھاجى كۆرسىتىپ بەرگەن كاۋاكقا ئۆمىلەپ كىرىۋالغان ئابلىز قارىي گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كەتتى. // كاۋاك ھالەت. ② <تېب> ئۆپكە كېسىلى بولغان كىشىلەرنىڭ ئۆپكە قىسمىدا پەيدا بولغان تۆشۈك. ③ <ئانات> ئادەمنىڭ بەزى ئەزا ياكى توقۇلمىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئويمانلاشقان تۇيۇق كامار جاي. مەسىلەن، بۇرۇن كاۋىكى، بۇرۇن يان كاۋىكى ۋە باشقىلار.

كاۋاكشىماق پ. پىشىپ ۋايىغا يەتمەك (مېۋە ـ چېۋە ھەققىدە): باغدىكى توغاچ ـ شاپتۇللار كاۋاكشىپ كەتكەنىدى.

كاۋاكلاشماق پ. كاۋاك ھالەتكە كەلمەك، كاۋاك ھاسىل بولماق: قېرى سۆگەتنىڭ غولى پوتۇنلەي كاۋاكلىشىپ كەتكەنىدى.

كاۋاكلىق ئى ① كاۋاك ھالەت. ② ئى <گېئول> بوش تاغ جىنسلىرى ۋە توپا دانچىلىرى ئارىسىدىكى كاۋاكلار ئومۇمىي ھەجمىنىڭ تاغ جىنس ياكى توپىنىڭ بارلىق ھەجمىگە بولغان نىسبىتى.

كاۋاۋچىن ئى [پ] <بوت> سۇزاپ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. مېۋىسى شارشەكىللىك، تۇتۇق قىزىل، ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ. ئادەتتە تەم تەڭشەيدىغان پۇراقلىق ماتېرىيال ۋە دورا قىلىنىدۇ، سوزۇلما خاراكتېرلىك ئاشقازان كېسىلىنى داۋالاش ئۇنۇمى بار.

كاۋچۇك ئى [ر<ئىنگ] <خىم> كاۋچۇك دەرىخى، كۆكسېغىز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنغان سۈتنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ياسالغان ئېلاستىكلىق ۋە ئىزولياتورلۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، سۇ ھەم ھاۋا ئۆتكۈزمەيدىغان ماتېرىيال.

كائىنات ئى [ئە] يەر شارى ۋە باشقا بارلىق ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چەكسىز بوشلۇق؛ ئالەم: تاڭ سەھەر، شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن شەپەق نۇرى كائىناتنى قىزىللىققا پۈركىگەنىدى.

كاياك سۇپ. بىرەر ئىشنى قىلىشنى ئاسانلىقچە خالىمايدىغان، تەس كۆرىدىغان، ياقتۇرمايدىغان: مەن دوختۇرغا بېرىشقا كاياك بىر ئادەم.

كايتماق «كايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن سىزنى كايىتىپ قويدۇم، خاپا بولماڭ.

كايشىماق «كايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ كۆپ كايىشىپلا، رەھمەت، ـــ دېدى كامالئاخۇن.

كايماق پ ① خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق: سېلىم كەلگەندە دوختۇرلاردىن بىرى ھېلىقى ئايالغا قاتتىق كايىۋاتاتتى. ② ئاۋارە بولماق، مۇشەققەت تارتماق: بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما، بىلمىگەننى بىلمەمدەپ كايىما (ماقال).

كەبە ئى [ئە] <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىدىكى زىيارەت قىلىدىغان، ئىبادەت قىلىدىغان مۇقەددەس جايى.

كەبى تىر. ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «ـ دەك، ـ تەك»، «... غا ئوخشاش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئوت كەبى قىزىق. * بۇ دۆتارنىڭ پەدىسى يوق ھەم ئۇزۇكتۇر تارىسى، قاي كىشىنىڭ بۇ كەبى كۆڭۈل ئاچار دىلدارى بار؟

كەبسە ئى [ئە] <ئاستر> بىر تىروپىك يىلىنىڭ ۋاقتى ئادەتتە 365 كۈن بەش سائەت 48 مىنۇت 46 سېكۇنت بولىدۇ. قۇياش كالېندارىدا بۇ بىر يىل 365 كۈن قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئاشقان ۋاقتى تەخمىنەن ھەر تۆت يىلدا بىر كۈنگە يىغىنچاقلىنىپ، ئىككىنچى ئايغا قوشۇۋېتىلىدۇ. دېھقانلار كالېندارىدا بولسا، بۇ بىر يىل 354 ياكى 355 كۈن قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئاشقان ۋاقتى تەخمىنەن ھەر ئۈچ يىلدا بىر ئايغا يىغىنچاقلىنىپ، بىر يىلغا قوشۇۋېتىلىدۇ. مانا بۇ خىل ئۇسۇل كالېندارچىلىقتا كەبسە دەپ ئاتىلىدۇ. «كەبسە» ئەرەبچە «ئارتۇق» ياكى «زاپاس» دېگەنلىك بولىدۇ.

كەپ I ئى. دىيال ① كېسەك قۇيىدىغان قېلىپ. ② نان ياقماقتا بىلەككە كىيدۈرۈلىدىغان يەڭلىك.

كەپ II ئى. تور توقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاب.

كەپە I ئى [پ] ۋاقىتلىق ئولتۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن شاخ ـ شۇمبا، ئوت ـ چۆپلەر بىلەن يېپىلغان ئاددىي ئۆي؛ چەللە: مەن ھارۇنىي تۇردى ئاكامنىڭ كەپىسى ئالدىدا توختىتىپ قويۇپ، ئاكامنى چاقىرسام، ئۇ كەپىسىدە يوق ئىكەن.

كەپە II ئى [پ] <بوت> كەپە ئائىلىسىدىكى يەرگە يېيىلىپ پېلەكسىمان ئۆسىدىغان يېرىم چاتقال. ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. تېبابەتتە يەلنى، سوغۇقنى، ھوللۇكنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

كەپتاۋۇل ئى. تارس. بۇرۇنقى كونا ھەربىي ئەمەل نامى.

كەپتەر ئى [پ] <زوئول> كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل قۇش. قانىتى چوڭ، ئۇچۇشقا ماھىر، تۇرلىرى كۆپ. ئۆسۈملۈك دانلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. كۆپىنچە ئۆيدە بېقىلىدۇ، بەزىدە خەت ـ ئالاقە توشۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە تىنچلىققا سىمۋول قىلىنىدۇ.

كەپتەرچى ئى. كەپتەر ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

كەپتەرچىلىك ئى ① كەپتەر ئېلىپ ـ سېتىش ئىشى، كەسپى. ② كەپتەرۋازلىق: كەپتەرچىلىك جەمئىيىتى.

كەپتەرخانا ئى [پ] كەپتەر باقىدىغان ئۆي: ئۇ ئاچلىققا

چىدىماي، ئاخىرى بىرىنىڭ كەپتەرخانىسىغا ئوغرىلىققا چۈشۈپتۇ.

كەپتەرۋاز ئى [پ] كەپتەر باقىدىغان كىشى، كەپتەر باققۇچى؛ كەپتەرگە ھەۋەسمەن كىشى: ئەكرەم بىر قېرى كەپتەرۋاز بىلەن ئىككى دانە كەپتەرنىڭ سودىسىنى قىلىشۋاتاتتى.

كەپتەرۋازلىق ئى. كەپتەر بېقىش، ئويناش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى، پائالىيىتى: كەپتەرۋازلىق ئۇنى باشقا ئىشلارغا زادىلا قارىغۇسى كەلمەيدىغان قىلىپ قويغانىدى.

كەپتۇك ئى. تارس. ئات توپى تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ: ئۇ كەپتۇك ئۇرۇش ئۇۋۇتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى توپتوغرا ھارۇن رەشىدنىڭ يۈزىگە تەگكۈزۈشنى نىشانلاپ قاتتىق ئۇرۇۋېتۇ.

كەپسەن ئى. خامان تەييار بولغاندا ئالدى بىلەن كەمبەغەللەرگە بېرىش ئۈچۈن ئايرىپ قويۇلىدىغان، ئۆشرە ـ زاكاتنىڭ سىرتىدىكى دانلىق ئاشلىق: ئابدالغا كەپسەن بەرسە، جىڭنىڭ توغرىمۇ دەپتۇ (ماقال).

كەپسەنچى ئى. كەپسەن بېرىشنى تەلەپ قىلغۇچى كىشى: ـــ زىرائەتلىرىمىز كوركىراپ قالدى، كېلەر يىلى كەپسەنچى بولىدىغان بولدۇق ـ تەڭ! ـــ دېيىشەتتى دېھقانلار.

كەپسەنچىلىك ئى. كەپسەن ئېلىش، كەپسەن تەلەپ قىلىش ئىشى.

كەپسەنلىمەك پ. كەپسەننى ئايرىماق: كەلسە كۆز كەپسەنلىگەندە چەشنى دەل، كۆرىمەن لېگەندە «بەش بارماق» ئارا.

كەپسىز سۈپ. گەپكە كىرمەي، ئۆزى خالىغان قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدىغان؛ باشباشتاق، گەپ ئاڭلىمايدىغان، قىلىقسىز (بالىلارغا قارىتا ئېيتىلىدۇ): ئۇ ناھايىتى كەپسىز بالا، سىزنىڭ چوڭ قىلمىقىڭىز تەس بولارمىكىن.

كەپسىزلەشمەك پ. كەپسىز، گەپ ئاڭلىمايدىغان بولۇپ كەتمەك؛ كەپسىز ھالەتكە كەلمەك: ئۇ توغرا ھايات يولىدىن يىراقلاپ، كەپسىزلىشىپ، قىلىدىن چىقىپ كەتتى.

كەپسىزلىك ئى. گەپكە كىرمەسلىك، باشباشتاقلىق: ـــ قارا، سېنىڭ كەپسىزلىكىڭنى! ـــ دېدى ئۇ جىددىي تەلەپپۇزدا.

كەپشەر ئى [پ] مېتال بۇيۇملارنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاش، پاياتلاش ئىشى، خىزمىتى: گاز كەپشىر. كەپشەر دورىسى. كەپشەر چوكىسى.

كەپشەرچى ئى <ماشىن> مېتال بۇيۇملارنى كەپشەرلەش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچى.

كەپشەرچىلىك ئى <ماشىن> مېتال بۇيۇملارنى كەپشەرلەش ئىشى، خىزمىتى.

كەپشەرلەتمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ بىز زاپچاس كەپشەرلەتكىلى كېلىۋىدۇق، ـــ دېدى ئۇزۇن، قايىرما بۇرۇتلۇق ئادەم.

كەپشەرلەشمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

كەپشەرلەنمەك «كەپشەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ نەرسە ئاغزى كەپشەرلەنگەن تۇچ كۇپ بولۇپ، ئىچى نېمىلەر بىلەندۇر تولغانىكەن.

كەپشەرلىك سۈپ. كەپشەر قىلىنغان، كەپشەرلەنگەن: تۆمۈر كەپشەرلىك چوڭ دەرۋازا.

كەپشەرلىگۈچ ئى <ماشىن> گاز بىلەن كەپشەرلەشتە ئىشلىتىلىدىغان كىلاپانلىق ئەسۋاب. شەكلى تاپانچىغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئالدى تەرىپىدە پۈركۈگۈچىسى بولىدۇ.

كەپشەرلىمەك پ. ئىككى بۆلەك دېتال ياكى ئۇزۇلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتال بۇيۇملارنى ئوت، گاز ياكى ئېلېكتىر كۇچى ئارقىلىق بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرماق، ئۇلىماق، تولدۇرماق: سادىر قانداقتۇر بىرنەرسىنى جىددىي كەپشەرلەۋاتاتتى.

كەپكە ئى [ر] شەپكىنىڭ بىر خىلى. ئارقىسى ئېگىز، ئالدى پەس، گەردىشسىز كېلىدۇ.

كەپكۇر ئى [پ] پولۇ قاتارلىقلارنى ئۆرۈش ۋە ئۇسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، چۆمۈچ قىسمى تۆشۈك ـ تۆشۈك، سېپى بار ئۆي سايمىنى.

كەپكىچان سۈپ. بېشىدا كەپكىسى بار، بېشىغا كەپكە كىيىۋالغان، كەپكىلىك: كەپكىچان ئادەم.

كەپكىسىز سۈپ. كەپكە كىيمىگەن، بېشىدا كەپكىسى يوق.

كەپكىلىك سۈپ. كەپكە كىيىۋالغان، بېشىدا كەپكىسى بار.

كەپلەتمەك «كەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەپلەشتۇرمەك «كەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھارۋاڭنى بۇ تار جىلغىغا كەپلەشتۇرۇپ، جېنىڭنى قىينىغۇچە، چوڭ يول بىلەن ماڭساڭ بولمايتتىمۇ؟

كەپلەشتۇرۇشمەك «كەپلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

كەپلەشتۇرۇلمەك «كەپلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەپلەشمە ئى. كەپلىشىپ قالغان نەرسە؛ نوكچا: ئۇ تەدرىجىي ئورگانىكلىشىپ ئورگانىزملارنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىشى ياكى ئاجراپ كېتىپ، قان تومۇرلاردا كەپلەشمىلەرنى شەكىللەندۈرۈشى مۇمكىن.

كەپلەشمەك ① «كەپلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ـــ ھەممىڭ قوللىرىڭنى بىر تۆشۈككە كەپلىشىۋالساڭ، مەن ئاشنى نەدىن سۈنۈپ بېرىمەن، ـــ دېدى ئاشپەز خاپا بولۇپ. ② تىقىلماق، قاپلاشماق، تىقىلىپ يا ئالدىغا، يا كەينىگە سۈرۈلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق: ئارقا چاق تۆشۈككە كەپلىشىپتۇ، يەنە گاڭبەنمۇ سۈنۈپتۇ.

كەپلەنمەك «كەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇرۇبىغا ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىلەر كەپلىنىپ قالغانلىقتىن، سۇ توختاپ قالغانىدى.

كەپلىمەك پ. تۆشۈك، يېرىق قاتارلىقلارغا مەلۇم نەرسىنى نىقتاپ، چىڭقاپ تىقماق، كىرگۈزمەك: تۇرسۇن پەمىدۇرنى قولىغا ئالدى ۋە ئاغزىغا كەپلەپ ماچىلدىتىپ يېگىلى باشلىدى.

كەپش ئى. دىيال. خام كېسەك.

كەپلىك سۈپ. كەپسىز بار، كەپكە ئىگە: كەپلىك ئۆي. كەپلىك رايون.

كەتەرەن ئى [پ <ئە] <بوت> تۇلكىمايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلىدىن پۇراقلىق ماتېرىيال ئىشلەشكە بولىدۇ.

كەتكۇزمەك «كەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ھۆلچىلىك، سوغۇق ئۇنى ھالىدىن كەتكۇزدى.

كەتكۇزۇشمەك «كەتكۇزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

جىسى.

كەتكۈزۈلمەك «كەتكۈزمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەزىزلەپ تاشكەنتتىن كەتكۈزۈلدى.

كەتمەك پ ① مەلۇم ئورۇندىن باشقا ئورۇنغا قايتماق، بارماق: ــ بۈ ئۆيدە ئولتۇرغانلار قەيەرگە كەتتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ خەلپىتىم. ② ماڭماق، يۈرمەك، يول باسماق: تاغام قول سومكامنى كۆتۈرۈپ مەن بىلەن يانمۇيان كېتىۋاتاتتى. ③ بىرەر مەشغۇلات، خىزمەت ياكى ۋەزىپىنى تاشلىماق، تەرك ئەتمەك: ئىشتىن كەتمەك. ئوقۇشتىن كەتمەك. ④ ئۆتمەك، تامام بولماق، تۈگىمەك، يوقالماق: قىش كېتىپ، باھار كەلدى. ⑤ كۆچمە. قازا تاپماق، ئالەمدىن ئۆتمەك، ئۆلمەك: ئەگەر ئۆمرۈڭنى مەنىلىك ئۆتكۈزىدىغان بولساڭ، ئۆلسەڭمۇ ئارمانسىز كېتىسەن. ⑥ سەرپ بولماق، ئىشلىتىلمەك؛ لازىم بولماق، كېرەك بولماق: بۇ خىلدىكى كېسەللىكلەرنىڭ ساقىيىشى ئۇچۇن ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدىكەن. * ئۆيدە ئادەم جىق بولغاندىكىن، ئاش، نان جىق كېتىدۇ. ⑦ ئۆتكۈزۈپ بېرىلمەك، سېتىلماق: ــ ھېلىقى پاقلان بەك ئەرزان كېتىپتۇ ــ دە، ــ دېدى ئۇ ئەپسۇس بىلەن. ⑧ كېسىلمەك، ئۇزۇلمەك: بالىلىرىم يېتىم قالدى، قىچقارسام ئۇنۇم يەتمەس. قورقماس غەيرىتىم باردۇر، ئول ئۇچۇن بېشىم كەتمەس. ⑨ مەھرۇم بولماق، ئايرىلماق: ھالدىن كەتكەن باقى ئارىسىنى قولتۇقلىغىنىچە بىرچەتتە ئۇخلىماقتا. ⑩ ئىشتىن چىقماق، ئەسلىدىكى ئىقتىدارىنى يوقاتماق؛ مەسىلە كۆرۈلمەك: بالدىن كەتمەك. كۆزدىن كەتمەك. ⑪ تارقىماق، بىرىپ يەتمەك، يېيىلماق (ئاۋاز، نام ــ شۆھرەت قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ھەسرەتلىك نالىسى كۆكنى يېرىپ، يىراق ــ يىراقلارغا كەتتى. ⑫ ھېسابىغا ئۆتمەك، ئۆتمەك: ــ قوينۇڭدىن تۆكۈلسە قونچۇڭغا دەپتىكەن، بىزدىن تۇرپانلىق قېرىنداشلارغا كەتسە نېمە بوپتۇ؟ ــ دېدى ئەلى پالۋان. ⑬ پاتماق، چۆممەك، بەند بولماق، غەرق بولماق (ئۇيقۇ، خىيال قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇيقۇغا كەتمەك. خىيالغا كەتمەك. ⑭ توختىماق، ئۇزۇلۇپ قالماق، قاچماق (توك ھەققىدە): توك كەتتى. ⑮ كېڭىيىپ ئولغايماق، يامراپ كۆيمەك، ئالماق (ئوت ھەققىدە): بالىلار «ئوت كېتىپتۇ، ئوت كېتىپتۇ!» دېيىشىپ، يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. ⑯ چىقماق، ئاقماق (قان ھەققىدە): ئاغزى ــ بۇرنۇمدىن ئوقتەك قان كەتتى. ⑰ مەلۇم ئىسىملارغا ياندىشىپ كېلىپ شۇ ئىسىم ئۇقتۇرغان مەنىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى، شۇنداق ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: دەز كەتمەك. * ــ تۇغان يار كەتتى، بۇياقتا كېلىڭلار، تېز بولۇڭلار! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ تۇۋەندە ئېتىزلىرىنى ياقىلىشىۋاتقانلارغا قاراپ. ⑱ خاتالاشماق: سۆزدىن كەتمەك. گەپتىن كەتمەك. * ئادەم تىلدىن كېتەر، ھايۋان مۇڭگۈزدىن (ماقال). ⑲ داۋاملاشماق، داۋام ئەتمەك، بولماق: تەرەپ ــ تەرەپتە بەزمە تەييارلىقى كېتىۋاتقان بولۇپ، خىلمۇخىل مېۋىلەر، تورلۇك لەززەتلىك تائاملار، قەنت ــ گېزەكلەر ھازىرلاپ قويۇلغانىدى. ⑳ سوزۇلماق: مۇشۇنداق ماڭسىڭىز، شىمال تەرەپكە كەتكەن بىر كوچىغا بارىسىز. ㉑ ئىش ــ پائالىيەتنىڭ بىرەر يۆنىلىش بويىچە داۋام قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: شاھزادە سەزمەي پاتمەك بىلەن ئۆي بولۇشۇپ كېتىۋېرىپتۇ. ㉒ پاتماق، سىڭماق، مۇۋاپىق كەلمەك: ئۇلارنىڭ داش قازىنىغا 12 چىلەك سۇ كېتىدۇ. ئۇ قازان بىلەن ئاز بولغاندا 200 كىشىلىك مېھمانىنى ئۇزاتقىلى بولىدۇ. ㉓ كۆپ ساندىكى ئۆتۈمسىز ۋە قىسمەن ئۆتۈملۈك پېئىللارنىڭ «ــ پ، ــ ىپ، ــ ۇپ، ــ ۈپ» رەۋىشداش شەكلى بىلەن تۇس رولىدا كېلىپ تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئۇزۇل ــ كېسىل پۈتۈشى، تاماملىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ: قېچىپ كەتكەن چېچىپ كەتتى (ماقال). 2) ھەرىكەتنىڭ تۈيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇتلا جىددىي، كۈچلۈك ياكى يۇقىرى دەرىجىدە باشلىنىپ، شۇ تەرىقىدە داۋاملاشقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: باغلاقلىق قاۋان ئىت زەنجىرنى سىلكىپ قاۋاپ كەتتى. * ئۇلار بىر ــ بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. 3) ھەرىكەتنى دەرىجە، قېتىم سانى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەردىن كۆچەيتىش رولىنى ئويناىدۇ: بىلمىسىزگە ھال ئېيتقۇچە، ئىچىڭدە سېپىپ كەتسۇن (ماقال). * «ئۇستام چاچ قۇرۇپلا كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. * ئۇنىڭ كېسىلى يەنە ئېغىرلىشىپ كەتتى. 4) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەت ئىگىسىنىڭ شۇ ھەرىكەتنى ئورۇندىيالايدىغانلىقىنى، ئورۇنداشقا قادىر ئىكەنلىكىنى ياكى شۇ ھەرىكەتنى ئورۇنداشقا قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ گەرچە يېڭى كەلگەن بولسىمۇ، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەپ كەتتى.

كەتمەن ئى. تۆمۇر قاتارلىق مېتاللاردىن ياسىلىدىغان، يۇزى چوڭراق، ئارقا تەرىپىگە دەستە ئورنىتىش ئۈچۈن چۈلدا (تۆشۈك) چىقىرىلغان، يەر چېپىش سايمىنى، دېھقانچىلىق قورالى.

كەتمەن سېپىنى تۆتۈپ باقمىغان ئېغىر ئەمگەك، جاپا ــ مۇشەققەت، قىينىچىلىق كۆرمىگەن؛ ئىشقا پىشمىغان، چىدامسىز، خام: ئانا خېتىنىڭ ئاخىرىنى «قەدىرلىك بالام، ئاتاڭنىڭ ئازابلىرى بەدىلىگە سەن كەتمەن سېپىنى تۆتۈپ باقماي چوڭ بولغانىدىڭ، ئەمدىكى راھىتىڭ بىلەن ئاناڭنى ئۇنداق تامامەنلا ئۇنتۇپ كەتمە» دەپ ئاخىرلاشتۇرغانىدى.

كەتمىنى چاپماق مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلىمەك؛ يان باسماق.

كەتمەنچى ئى ① كەتمەن چاپىدىغان، كەتمەن بىلەن ئىش قىلىدىغان كىشى؛ دېھقان: كەتمەنچى دېسە، مانا مېنى دېسە بولىدۇ. كەتمەننى قىش ــ ياز چاپمەن. ② كەتمەننى ئۇزۇن ھەم ئۇنۇملۇك چاپىدىغان، كەتمەن چېپىشقا ماھىر ئادەم: ئوتتۇرا قولدەك كەتمەنچىدىن 20 نى ئايرىپ، ئۆستەڭنىڭ تېگىگە چۈشۈردۈم.

كەتمەنقوڭغۇز ئى [كەتمەن + قوڭغۇز] <زوئول> قوڭغۇزنىڭ بىر خىلى. رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل قارا، تېنى ياپىلاق ۋە كەتمەنگە ئوخشاپ راق كېتىدۇ. ئۇستىدە توغرىسىغا كەتكەن يوللىرى بولىدۇ.

كەتمەنلىك پ. كەتمەن بىلەن چاپماق، ئۇرماق: كەتكەن كېلەر، كەتمەنلىگەن كەلمەس (ماقال).

كەتو ئى. دىيال. ئالىيۇمىن.

كەترا ئى [پ] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، تاش بەدەننى چىڭىتىپ قۇۋۇەت بېرىدۇ، تەرلەشنى توختىتىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

كەتىل ئى. دىيال. دۇمبىگە ئارتىپ نەرسە توشۇيدىغان سايمان.

كەتمەك پ. دىيال ① تايتاڭلىماق (بوۋاق بالىلار ھەققىدە). ② تىغلىق ئەسۋاب بىلەن كەچىك ــ كىچىك يونۇپ، كېسىپ

ئاجراتماق.

كەتۋال ئى. دىيال ① ئىگىسىز قالغان، مۇسادىرە قىلىنغان يەرلەرنى ئىجارىگە بېرىش، ئىجارىسىنى يىغىش ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى. ② يېتىم ئاقساقال.

كەتۋاللىق ئى. باشقۇرغۇچىلىق؛ يېتىم ئاقساقاللىق: شىر كەتۋاللىقنى مۇشۇككە بېرىپتۇ. مۇشۇكمۇ چاشقانلارنى تۇتۇش بىلەن مەشغۇل بوپتۇ. مۇشۇكنى كۆرگەن چاشقانلار ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي پاراكەندە بولۇشۇپتۇ.

كەچ ① ئى. كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ ئالمىشىش ئارىلىقىدىكى ۋاقىت، يەنى نامازدىگەردىن نامازخۇپتەنگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت . ② ئى. قاراڭغۇ چۈشۈپ تۇن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ۋاقىت: مەن ئاخشام بەك كەچ ياتقانىدىم. ③ رەۋ. بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن، بەلگىلەنگەن ياكى مۇۋاپىق ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن: خۇدا كەچ قويسا قويار، ئاچ قويماس (ماقال).

كەچتۇرمەك «كەچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىزنى ئاتىنى بالدىن، بالىنى ئاتىدىن كەچتۇرۇپ، تۇرلۇك بەتنامىلارنى چاپلاپ، ھەممىمىزنى ۋەيران قىلماقچى بولدى. * بۇنداق سوغۇقتا ئوغلۇڭنى سۇ كەچتۇرۇپ نېمە قىلىسەن.

كەچتۇرۇشمەك «كەچتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەچتۇرۇلمەك «كەچتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەچقۇرۇن ① ئى. كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت، ئاخشام. ② رەۋ. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچ مەھەلدە: ـــ ئۇقتۇم، ياخشى بولدۇ، ـــ دەپتۇ مىسكەر، ـــ كەچقۇرۇن كېلىپ چىراغلىرىڭنى ئەكېتەرسەن.

كەچقۇرۇنقى سۈپ. كەچقۇرۇنغا تەۋە، كەچقۇرۇن مەزگىلىدىكى، كەچقۇرۇنلۇق.

كەچقۇرۇنلۇق سۈپ. كەچقۇرۇن مەزگىلىدىكى، كەچقۇرۇنغا تەۋە، كەچقۇرۇنغا تەييارلانغان: كۈزنىڭ كەچقۇرۇنلۇق ھاۋاسى جانغا راھەت ئىدى. * كەچقۇرۇنلۇق غىزا ئۈچۈن ئۇ قازانغا ئوت ياققانىدى.

كەچقۇرۇنلۇقى رەۋ. كەچتە، كەچ ۋاقتىدا، كەچ مەھەلدە: ئۇ ھەركۈنى كەچقۇرۇنلۇقى مېنى ئىزدەپ كېلەتتى.

كەچكى سۈپ. كەچكە ئائىت، كەچتىكى، كەچلىك: كەچكى قۇياش. كەچكى شەپەق.

كەچكىچە رەۋ ① كەچ بولغۇچە، كەچ بولغانغا قەدەر، كەچ كىرگۈچە: خاسىيەتخان كەچكىچە قىزىنىڭ كەلگۈسىدىكى بەختى توغرىسىدا شېرىن خىياللارغا چۆمۈلۈپ يۈردى. ② كۆچمە. ھەر دائىم، ھەمىشە، داۋاملىق: ـــ سىلى ئوغلىمىزغا زادىلا كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدىلا، كەچكىچە خىزمەت، مەجلىس دەپ ئالدىرىغانلىرى ئالدىرىغان، ـــ دېدى ئايالى ئاچچىقلاپ.

كەچلىك سۈپ. كەچكە تەۋە، كەچكە تەئەللۇق، كەچتىكى؛ كەچتە بولىدىغان، كەچ ئۇچۇن تەييارلانغان: كەچلىك غىزادىن كېيىن زەيتۇنەم ئۇنى ھۇجرىسىغا باشلاپ كىردى.

كەچلىمەك پ. ۋاقىتنى كەچ قىلماق، كەچكىچە تۇرماق: ۋاي نېمىشقا، نەگە ئالدىرايسىز؟ كەلگەندىن كېيىن مېھمان بولۇپ كەچلەپ كېتىك.

كەچمەك پ ① سۇغا ئوخشاش سۈيۇق ياكى قار، قۇمغا ئوخشاش يۇمشاق نەرسىلەرنى يېرىپ ماڭماق، شۇنداق نەرسىلەر ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆتمەك: قاتمۇقات ئىدىرلار ئارىسىدا ئىككى كىچىك يولۇچى قار كېچىپ ئىلگىرىلەۋاتاتتى. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق؛ ئۆتمەك (خىيال، كۆڭۈل، مېڭە، پىكىر قاتارلىقلار دىن): ئابدۇرېھىمنىڭ كۆڭلىدىن «ئەمدى مۇسا تاغامغا نېمە دەيمەن؟» دېگەن ئاچچىق پۇشايمان كەچتى. ③ كۆچمە (پىكىر، نىيەت، مېھىر، جان، مەنپەئەت قاتارلىقلار دىن) ئۇمىدىنى، ئالاقىسىنى، مۇناسىۋىتىنى ئۈزمەك، تەرك ئەتمەك، ئايرىلماق: بېخىل جېنىدىن كېچەر، مېلىدىن كەچمەس (ماقال). * جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتمەس (ماقال). ④ ئۆتمەك، ئەپۇ قىلماق، سالاۋات قىلماق (خاتالىق، گۇناھ قاتارلىقلار ھەققىدە): ـــ گۇناھىمىزدىن كەچسىلە ئىكەن، ـــ دەپتۇ كېنىزەكلەر يەرنى سۆيۈپ. ـــ كەچتىم، ـــ دەپتۇ پادىشاھ بېشىنى لىڭشىتىپ. ⑤ كۆچمە. بولماق، يولۇقماق، ئۇچرىماق: بارغانلاردىن، يانغانلاردىن سېنى سورايمۇ؟ سېنىڭ ھالىڭ نە كەچتى دەپ ئۆزۈم بارايمۇ؟

كەچمىش ئى. ئىلگىرى بېشىدىن ئۆتكەن تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر؛ ئۆتمۈش: ئاھ، ياق، بۇ بولمىدىغان گەپ ئەمەس ! ئۇ كەچمىشلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالىسۇن؟

كەچمىش ـ كەچۇرمىش كەچمىش ۋە كەچۇرمىش: ئۇلار ئاتا ـ ئانىغا كەچمىش ـ كەچۇرمىشى، تارتقان جاپالىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

كەچۇرگۈسىز سۈپ. كەچۇرگىلى، ئەپۇ قىلغىلى، سالاۋات قىلغىلى بولمايدىغان: ئۆز خوجىسىنىڭ مەخپىيىتىگە قول سېلىش ئاللا ئالدىدا كەچۇرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىك بولىدۇ.

كەچۇرمە ئى. بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ياكى ئادەم روھىدا پەيدا بولغان تۇرلۇك ھېس ـ تۇيغۇلار: ئۇنىڭ ئىچكى كەچۇرمىلىرىدىن خەۋەرسىز بوۋاي ئۇنىڭدىن سەل ئەجەبلىنىپ قالدى.

كەچۇرمەك پ ① «كەچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇنداق سوغۇقتا ئوغلۇڭنى سۇ كەچۇرۇپ نېمە قىلىسەن؟ ② ئۆتكۈزمەك: كۆزدىن كەچۇرمەك. * بىز ئىككىمىز ئەبەدىي ياخشى ئەر ـ خوتۇن بولۇپ كۈن كەچۈرىمىز. ③ ئۆتمەك، ئەپۇ قىلماق، سالاۋات قىلماق: قارىغاندا سىز مېنى كەچۇرمەيدىغان ئوخشايسىز.

كەچۇرمىش ئى. باشتىن ئۆتكەن تۇرلۇك ۋەقە ـ ھادىسىلەر؛ كەچمىش: بالا پادىشاھقا ئۆز كەچۇرمىشلىرىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ.

كەچۇرۇشمەك «كەچۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاتلارنى دەريادىن كەچۇرۇشۇپ، ئۆزلىرى قېيىق بىلەن دەريادىن ئۆتۈشكەنىكەن. * ئۇلار ئالمىنى كەچۇرۇشتى.

كەچۇرۇلمەك «كەچۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چېكىدىن ئېشىپ قىلغان ھۇجۇملىرىڭىز كونا قەدىرداللىقىڭىز ھۆرمىتى ئۈچۈن كەچۇرۇلىدۇ. سىز خاتىرجەم كېلىۋېرىڭ.

كەچۇرۇم ئى. ئەپۇ، ئۆزرە، گۇناھ، ئەيىبىنى ۋە شۇ سەۋەبلىك يۈكلەنگەن مەجبۇرىيەت، جازانى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، كەچىلىك: كەچۇرۇم سورىماق. كەچۇرۇم قىلماق.

كەر يېزىت ← **كېر**:

كەرەپشە [پ] ئى. چىگىسەي.

كەرەشمە ئى [پ] بىراۋغا يېقىش، ئۇنىڭ ئامراقلىقىنى، تەلپۈنۇشىنى قوزغاش ئۈچۈن گەۋدە، كۆپىنچە يۈز ـ كۆز بىلەن قىلىنغان نازلىق ھەرىكەت، نازلىق قىلىق: نېسىپ بوپتۇ ساڭا گۈزەللىك، ناز ـ كەرەشمە بىلەن قېتىلىپ.

كەرەم ئى [ئە] يېزىت ① مەرھەمەت، ھەممەت، شاپائەت: كەرەم قىلماق. * ئالىي كەرەملىرىنىڭ دۆلەتلىرى سايىسىدە، بىز پۇقرالار خاتىرجەم ياشاۋاتىمىز. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كەرەملىك سۈپ. مەرھەمەتلىك، ھەممەتلىك، شەپقەتلىك: ئەي كەرەملىك پادىشاھ، نېمىگە خۇشال ئولتۇرمايسىز؟

كەرتمەك پ. يونۇماق، يونۇپ ئىز چىقارماق: ياغاچنى سەل كەرتىپ ئاندىن شويىنىنى باغلا، بولمىسا سىيرىلىپ توختىمايدۇ.

كەرتىشمەك «كەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كەرتىك ئى ① يونۇپ چىقىرىلغان ئىز؛ كەمتۈك.② پاراللېل ئىككى ئەزا ئوتتۇرىسىدىكى كەمتۈك جاي.

كەرتىلمەك «كەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەرتىم مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ يونۇلىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كەرتىم.

كەررە [ئە] ① ئى <مات> كۆپەيتىش: كەررە جەدۋىلى. ② ئى. كەررە بەلگىسى(×) . ③ مىق. سانىق سانلار بىلەن بىرگە كېلىپ ھەربىرىكەتنىڭ تەكرارلىنىش دەرىجىسىنى بىلدۈ - رىدۇ ھەم «قېتىم، نۆۋەت، مەررە؛ كۆپەيتىلگەن، يەردە » دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ۋاپا لەۋزىدىن سەن ئىدىڭ مۇئەللىم، ماڭا بەردىڭ يەنە بىر كەررە تەلىم.

كەررەك I ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلە - سىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تېنى چوڭ، خوخا تىكەنگە ئوخشايدۇ. غولى تىك، گىرۋەكلىرىدە تىكىنى ۋە يېشىل قاناتلىرى بولىدۇ. پۈتۈن تېنىدىن دېھقان - چىلىق دورىسى ئىشلىنىدۇ. ئۇ زىيانداش ھاشاراتلارنى ئۆلتۈ - رۈش رولىغا ئىگە.

كەررەك II ئى [پ] <زوئول> بۆدۈنە: ئۆردەك بىلەن كەررەكنىڭ سۇ چېچىشقىنى خوپتۇر. ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ كۆز بەقىشقىنى خوپتۇر.

كەررىلەتمەك «كەررىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەررىلەشمەك «كەررىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كەررىلەنمەك «كەررىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەررىلمەك پ. ھەسسىلىمەك، ھەسسىلەپ كۆپەيتمەك.

كەركىدان ئى [پ] <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان. تۇم تۇياقلىق، تەن شەكلى كالىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بوينى قىسقا، تۆت ئايىغى چوڭ، بۇرنىنىڭ ئۈستىدە بىر ياكى ئىككى مۈڭگۈزى بار. تېرىسى قوپال، لېكىن قېلىن، سەل قارامتۇل، تۈكلىرى يوق.

كەركىدانگۈل ئى [كەركىدان+گۈل] <بوت> ① ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ ياكى چاتقال. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە پۇراق ماتېرىيالى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

كەرگە I ئى ① نەرسىلەرنىڭ ئارىسىنى ئېچىش، كېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسە: ئاي خېنىم بىر باقسىنا، كۆزۈڭنى چوڭ - چوڭ ئاچسىنا. كىرپىكىڭ دالدا قىلسا، كەرگىدە كېرىپ ئاچسىنا. ② كەشتىچىلىكتە كەشتە چوشۇرۇلىدىغان رەختنى كېرىپ، يېيىپ، ئېچىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ئەسۋاب، چەمبە - رەك: ئۇ كەرگىگە تارتىلغان يىپەك رەخت ئۈستىگە كەشتە بېسىشقا باشلىدى.

كەرگە II ئى. دېيال. كىگىز ئۆينىڭ ياغاچ شادىلىق تېمى: ئۇلار ئاق ئۆيلەردە ياشايتتى. ھۇن ياغاچچىلىرى ئاق ئۆيلەر (كىگىز ئۆيلەر) ئۈچۈن ياغاچتىن چاڭقىراق، كەرگىلەرنى ياسايتتى.

كەرگۈزمەك «كەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەرمان ئى<بوت> كەرمان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، بەلغەم بوشتىش رولىغا ئىگە.

كەرمەك پ. ئىككى تەرەپكە تارتىپ ئارىسىنى ئاچماق، يايماق؛ كەڭ، چوڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك: كېرىمى كېرىپ بەردى، رېھىمى يېرىپ بەردى (ماقال). * بىز ئۇنى كونا بىر ئەلگەكنىڭ قاسقا - نىغا كېرىپ دۈمباق ياسىدۇق.

كەرىقۇر ئى <زوئول> قۇشلار كىلاسى، كەرىقۇر ئائىلىسى. ئەركىكىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 60 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، پەي - تۈكلىرى دېگۈدەك قارامتۇل، قۇيرۇق پەيلە - رىنىڭ ئۇستى تەرىپىدە ئاقۇچ ئالىسى، گېلىدا ئاق رەڭلىك پەيلىرى، قارامتۇل كىچىك سەپكۈنلىرى بار. قېلىن، ئېگىز تاغ ئورمانلىرىدا توپلىشىپ ياشاپ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يۇمران نوتىسى، مېۋە شىرنىلىرىنى ئوزۇق قىلىدۇ.

كەرىك سۈپ. ئارىسى ئوچۇق، كېرىلگەن؛ چوڭ يېرىقى ياكى تۆشۈكى بار.

كەز ① ئى. ۋاقىت، چاغ، مەزگىل، پەيت: كېزى كەلگەندە. * ئۇلار خالىراق قالغان كەزلىردە رەيھان ھەققىدە بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ ئۇھ تارتىشاتتى. ② مىق. قېتىم، نۆۋەت، رەت: بۇ كەز بىز ئۇلارنى يېڭىپ، غالىب بولدۇق.

كەزدۈرمەك «كەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېنى ساڭا كۆيدۈرگەن، قارا قېشىڭ بىلەن كۆزدۈر. ئۇلۇغ دەريانى كەزدۈرگەن، گىلاڭ تاغلاردىكى مۇزدۇر.

كەزدۈرۈلمەك «كەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەزمە ئى. كېزىش، كېزىپ يۈرۈش: ئۇ كېچىلىك بەزمىدىن ۋە كۈندۈزلۈك سەيلە - ساياھەت، كەزمىدىن ۋاز كېچىپ، ئۇلارنى تۇرلەرگە ئايرىپ رەتلىگەن.

كەزمەك پ. مېڭىپ، ئايلىنىپ يۈرمەك، ئارىلىماق، زىيارەت قىلماق، ساياھەت قىلماق: لۇتپۇللا دالىدا يۈرۈشنى، جاڭگال - جىرالارنى كېزىشنى، تاغلارغا، تىك چوققىلارغا چىقىشنى ياخشى كۆرەتتى.

كەسپىي سۈپ [ئە] ① كەسىپكە، ھۈنەرگە ئائىت؛ ھۈنەر - كەسىپكە مۇناسىۋەتلىك ياكى ئالاقىدار بولغان: بىز ئۇلارنىڭ كەسپىي سەۋىيەسىگە، ئىش ئۇنۇمىگە، تىرىشچانلىقىغا قارىمىساق بولمايدۇ. ② مەخسۇس بىرەر كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، مەخسۇس بىر كەسىپنى تۇتقان: ئۇلار ھازىر بىلىقچىلىقتا كەسپىي ئائىلە بولۇپ قالدى.

كەستۈرمەك «كەسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈپتاي پۇتنى كەستۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

كەستۈرۈشمەك «كەستۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كەستۈرۈلمەك «كەستۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەس - كەسلا كەسكەنلا يېرى، قەيەرنى كەسسەكمۇ شۇ يېرى: ئاجايىپ سېمىز چىقتى، كەس - كەسلا ماي.

كەسكەك ① سۈپ. كېسىدىغان؛ ئۆتكۈر. ② ئى. ئىتنىڭ

بويىنىنى ئارغامچا ياكى تانا بىلەن باغلىغاندا بويىنىنى سىقىۋالىدىغان ماسلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، يەنى ئىككى بېشىغا ئىتنىڭ بويىنى پاتقۇدەك تانا باغلاپ، ئوتتۇرىسىغا چۈلۈۋۈر بېكىتىدىغان قىسقا كالتەك.

كەسكەكچى ئى. دىيال ← **خەتنىچى**.

كەسكۈچى ① سۈپ. كېسىش رولىنى ئويناىدىغان، كېسىدىغان: كەسكۈچى پىچاق. كەسكۈچى تىغ. ② ئى<مات> چەمبەر ياكى باشقا ئەگرى سىزىقلارنىڭ ئۈستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتىدىن ئۆتكەن توز سىزىق.

كەسكىن ① سۈپ. ئۇزۇل ـ كېسىل، قەتئىي، جىددىي: گەپنى كەسكىن. كەسكىن كۆرەش. * ئۆي ئىچىدىكى كەسكىن مۇلاھىزە تېخى داۋاملىشىۋاتاتتى. ② سۈپ. پوزىتسىيەسى ئۇزۇل ـ كېسىل، مەسىلە ـ ئەھۋاللارغا قارىتا تېز ھەم ئۇزۇل ـ كېسىل بىر تەرەپ قىلىش خاھىشى بويىچە مۇئامىلە قىلىدىغان (ئادەملەر ھەققىدە): ئاۋۇت ئاكام تولىمۇ كەسكىن ئادەم بولغاچقا، بىز ھەممىمىزلا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىشاتتۇق. ③ سۈپ. تېز ھەم كۈچلۈك، شىددەتلىك، قاتتىق؛ جىددىي (ئاۋاز ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ئاۋازىدا ھېلىغىچە بىلىنگەن كەسكىن بىر تۇس بار ئىدى. * ــ ياق! ــ دېدى ئۇ كەسكىن بىر ئاۋازدا. ④ رەۋ. تېز، دەرھال، بىردىنلا: ئۇ ئېتىنىڭ بېشىنى كەسكىن بۇرىدى ـ دە، ئەمدىلا مەلۇم بولغان خائىننى قوغلاپ كەتتى. ⑤ رەۋ. پۈتۈنلەي، بىردىنبىر، تۈپ يىلتىزىدىن: باشلىقنىڭ بىردىنلا كەسكىن ئۆزگىرىشى بىزنى گاڭگىرىتىپ قويغانىكەن.

كەسكىنلەشتۈرمەك «كەسكىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەسكىنلەشتۈرۈشمەك «كەسكىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەسكىنلەشتۈرۈلمەك «كەسكىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەسكىنلەشمەك پ. كەسكىن بولماق، كەسكىن ھالەتكە كەلمەك: مۇسابىقە كەسكىنلىشىپ كەتتى. * ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشمەكتە ئىدى.

كەسكىنلىك ئى. قەتئىيلىك؛ قەتئىي ھەم كەسكىن مۇئامىلە، ھەرىكەت: ــ چىقمايدۇ! ــ دېدى مەردان كەسكىنلىك بىلەن.

كەسلەتمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆتەكنى ئوغلىغا كەسلىتىپ بولغاندىن كېيىن ئوت قالاش ئۈچۈن جابدۇندى.

كەسلەشمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار شاخ ـ شۇمبىلارنى كەسلىشىپ بولغاندىن كېيىن ھارۋىلىرىغا بېسىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

كەسلەم ئى. نەرسىلەرنىڭ بەلگىلىك ئۆلچەم بويىچە كېسىلگەن مەلۇم بىر پارچىسى، بۆلىكى: يول باشلىغۇچى كۆپچىلىكنى ئويغىتىپ، بىر كەسلەم بامبۇك تۇرۇبىسىنى گۈلخانىغا تاشلىدى.

كەسلەملىك سۈپ. كەسلەم قىلىنغان، بۆلۈنگەن، كەسلەمگە ئايرىلغان يېكى بەلگىلىك كەسلەم قىلىشقا تەييارلانغان: شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەككىز كەسلەملىك قېلىن بىر تاختا قەغەز ئاق پېتى يېپىشقلاق تۇراتتى.

كەسلەنچۈك ئى <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان. بەدىنىنىڭ يۇزىدە كىچىك تەڭگىچە قاسراقلىرى، ئاستىدا تۆت پۇتى بار. قۇيرۇقى ئىنچىكە، ئۇزۇن، ئاسانلا ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئوت ـ چۆپ ئارىسىدا ياشايدۇ. ھاشارات ۋە باشقا كىچىك ھايۋانلارنى يەپ ئوزۇقلىنىدۇ.

كەسلەندى ئى. كەسلەنگەن، كېسىپ پارچىلانغان، كەسلەم قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: ئۇ تۇنىكە مەشكە ئوتۇن كەسلەندىلىرىنى تاللاپ ئوت ياقتى، مەش قىزىپ ئۆي ئىسسىدى.

كەسلەنمەك «كەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ كەسلەنگەن ئوتۇنلارنى ئوچاق ئالدىغا ئەكىرىپ قويۇپ، كۆلگە سۇ ئالغىلى چىقىپ كەتكەنىدى.

كەسلىمەك پ. بەلگىلىك ئۆلچەم بويىچە كېسىپ، قىسقا بۆلەكلەرگە كەلتۈرمەك: ئوتۇنلار مەشكە لايىق كەسلەپ قويۇلغانىدى.

كەسمە ① سۈپ. كېسىلگەن، كېسىپ قويۇلغان: كەسمە چاڭ. * بىز ئالدى بىلەن كەسمە يۇزنى ئۆلچىشىمىز كېرەك. ② ئى. كېسىلگەن، قىرقىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر پارچىسى: يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكىلەر پىيونېرلارغا ماسلىشىپ رەڭلىك قەغەز كەسمىلىرى چېچىشتى.

كەسمەك پ ① تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن نەرسىلەرنى بۆلەكلەرگە ئايرىماق، پارچە ـ پارچە قىلماق، پارچىلىماق: پىچاق دەستىسىنى كەسمەپتۇ (ماقال). * ياغاچ كەسسەك ئۇزۇن كەس، تۆمۇر كەسسەك قىسقا (ماقال). ② تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن تىلماق، يارماق، جاراھەتلەندۇرمەك: قولىنى كەسمىگۈچە قان چىقماس (ماقال). * ئۇنىڭ ئوڭ پۇتىنى ئورما ئورۇۋاتقاندا ئورغاق كېسۈۋەتكەنىدى. ③ پىچاق (كىيىم ھەققىدە): ئۇ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا كىرگەن رەختلەرنىڭ ھەممىسىنى كېسىپ بولۇپ، تىككۈچىلەرگە تاشلاپ بەردى ـ دە، رەيھاننى ئىزدەپ ماڭدى. ④ كۆچمە. بىرەر جاينىڭ ئارىسىدىن، ئوتتۇرا قىسمىدىن نىشان قىلغان جايىغا ئۇدۇللاپ يول ئالماق، ئوتتۇرىدىن يېرىپ بارماق، يۆنىلمەكلىك: ئۇ كىشى قولۇاققا ئولتۇرۇپ، دەريانى كېسىپ ئۆتمەكچى بوپتۇ. ⑤ كۆچمە. توسماق، مەلۇم بىرنەرسە بىلەن توسالغۇ ھاسىل قىلىپ توردىماق: ئارىدىن خوجايىن ئىشكىنى تاقاپ، زال بىلەن بىلىيارتخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يولنى كېسىپ تاشلىدى. ⑥ كۆچمە. ئۇزۇپ قويماق، بۆلمەك (گەپ، مۇلاھىزە، سۆھبەت قاتارلىقلار ھەققىدە): ــ پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ ــ دېدى روزى سادىقنىڭ سۆزىنى كېسىپ. ⑦ كۆچمە. بەلگىلىمەك، بېكىتمەك، بىر قارارغا كەلمەك (باھا، ئىش ھەققى قاتارلىقلار ھەققىدە): ــ ۋاي ـ ۋۇي، ئەجەب كېلىشىپ بولالماي كەتتىڭلار، مەنلا كېسىپ قويمايمۇ؟ ــ دېدى بىر ئاقساقال بىدىك قوي ئىگىسى بىلەن خېرىدارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ. ⑧ كۆچمە. جازاغا ھۆكۈم قىلماق، جازا مۇددىتىنى بېكىتمەك: ــ ھېلىقى جىنايەتچىنى نەچچە يىللىق كەسكەنىدۇ؟ ــ بىرەيلەن تۈيۇقسىزلا سوراپ قالدى. ⑨ كۆچمە. تالون، بېلەت، ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ رەسمىيىتىنى بېجىرمەك: ھېلىقى بىلەت كەسكەن ئايال دۇكانغا يەنە قايتىپ كىرىپ ئورنىدا ئولتۇردى. ⑩ كۆچمە. تەسىرىنى، كۈچىنى ئاجىزلاتماق، پەسەيتمەك، قايتۇرماق: ئاچچىقسۇ ھاراقنى كېسىدۇ. * ئاچچىقنى ئاچچىق كېسىدۇ.

كەسپ ئى [ئە] ① ئىش ـ پائالىيەتنىڭ مەلۇم تەجرىبە، تەييارلىق تەلەپ قىلىدىغان بىر تۈرى؛ ھۈنەر، ساھە: ـــ كىتاب سېتىشنىمۇ ئۆگىنىپ قويىدىغان كەسىپمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ كېتىپ. ② ئىلىم، ئىلىم ساھەسى: ماتېماتىكا كەسپى. خىمىيە كەسپى. تىل ـ ئەدەبىيات كەسپى. ③ ئادەت قىلىنغان ئىش، ئادەت: ئۇنىڭ دوپپىسىنى بۇنىڭغا كىيدۈرۈش سىزنىڭ تۇغما كەسپىڭىز.

كەسپىچانلىق ئى. كەسپىكە بولغان يۇقىرى دەرىجىدىكى قىزغىنلىق، كەسپىكە بولغان قىزغىن روھىي كەيپىيات: بۇ خىزمەتنى ئۇنۇملۇك ئورۇنداشقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، يۇكسەك كەسپىچانلىققا ئىگە بىر تۈركۈم ئالىملارنى ئىشقا سېلىش كېرەك.

كەسپىدار ئى [ئە + پ] مەخسۇس بىر كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، شۇ كەسىپ ساھەسىدە بەلگىلىك بىلىم، تەجرىبىگە ئىگە بولغان كىشى: دىنىي كەسپىدارلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنى نورمال ئېلىپ بارسا بولىدۇ.

كەسپىداش ئى [ئە + پ] ئوخشاش كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشىلەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): بۇ مەپە كەسپىداشلارنىڭ تۈردىئاخۇن ئاكىغا بولغان چەكسىز ھۆرمىتى، شۇنداقلا چەكسىز سېغىنىشىنىڭ بەلگىسى ئىدى!

كەسپىداشلىق ئى. كەسپىداشلار ئارىسىدا بولىدىغان مۇناسىۋەت: مەن كەسپىداشلىق يۈز ـ خاتىرىسى ئۈچۈنلا ئۇ كىشىگە ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئېتىبار بېرىپ كېلىۋاتاتتىم.

كەسپسىز سۈپ. بىرەر كەسپى يوق، ھېچقانداق كەسپىنى بىلمەيدىغان: كەسپسىز ئادەم.

كەسپكار ئى [ئە + پ] مەلۇم كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى؛ كەسپىدار: كەسپكارلار مەشغۇلات مەيدانىدا يوشۇرۇن خەۋپ بارلىقىنى، ھاياتىغا خەۋپ ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلسە، مەشغۇلات قىلىشنى رەت قىلسا بولىدۇ.

كەسپكارلىق ئى. مەلۇم كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش.

كەسپلەشتۈرمەك «كەسىپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى كۆچەيتىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئىلمىيلەشتۈردى.

كەسپلەشتۈرۈلمەك «كەسىپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەسپلەشمەك پ ① كەسىپ ئىگىسىگە ئايلانماق: پەنلەر بويىچە مەخسۇس كەسىپلەشكەن مۇتەخەسسىسلەرنى كۆپلەپ يېتىشتۈرۈش كېرەك. ② مەخسۇس كەسىپلەر بويىچە بۆلۈنۈپ ئىش ئېلىپ بارماق، كەسىپلەر بويىچە ئايرىلماق: دېھقانلار كەسىپلىشىشكە قاراپ زور قەدەم تاشلىدى.

كەسر [ئە] <مات> ① سۈپ. بىر بىرلىكنىڭ بىر ياكى بىرنەچچە بۆلىكىنى ئىپادىلەيدىغان: كەسر سان. كەسر ئىپادە. ② ئى. بىر بىرلىكنىڭ بىر ياكى بىرنەچچە بۆلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سان، كەسر سان: ئادەتتە كەسر. ئونلۇق كەسر. كەسر لەرنى قىسقارتىش. ③ ئى. قالدۇق: توققۇزنى ئىككىگە بۆلسەك بىر كەسر قالىدۇ.

كەسر سان ① <مات> كەسىر. ② <تىل> شەيئىنىڭ پارچە سانىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئۈچتىن ئىككى، بەشتىن بىر، يۈزدىن ئۈچ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كەسرسىز رەۋ. كەسىرى، قالدۇقى ئاشمىغان ھالدا: سەككىز تۆتكە كەسرسىز بۆلۈنىدۇ.

كەسرلىك ① سۈپ. كەسىرى بار، كەسىرگە ئىگە: ئاددىي كەسرلىك تەڭلىمە. ② رەۋ. كەسىرى، قالدۇقى ئاشقان ھالدا: توققۇز تۆتكە كەسرلىك بۆلۈنىدۇ.

كەش ئى [پ] ① قونچى، بوغقۇچى يوق، ياز كۈنلىرى ئۆي ئىچى ياكى ھويلا ـ ئارام ئەتراپىدا كىيىلىدىغان بىر خىل يېنىك ئاياغ، ساپىما ئاياغ: ئۇ پۇتىغا ساپىما كەش كىيىۋالغانىدى. ② مەسىنىڭ ئۈستىگە كىيىدىغان ئاياغ.

كەش بازىرىدا قالماق مەلۇم بىر ئىش ـ پائالىيەتتە ئەڭ ئارقىدا، تۆۋەندە قالماق، ئىناۋەتسىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالماق: مۇختەرجان كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ، يىراق كەش بازىرىدا قالدى.

كەشنى توغرىلىماق ① كېتىپ قالماق؛ قاچماق، تىكەۋتەمەك: مەنمۇ بۇ يەردە تۇرماي، بالدۇرراق كەشنى توغرىلىسام بولغۇدەك. ② كېتىشكە مەجبۇر قىلماق، ھەيدىمەك، قوغلىماق: بىز «ماڭسىلا خېنىم» دەپ كەشنى توغرىلاپ قويدۇق.

كەشنى قولتۇقلىماق ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ كەتمەك، قوغلانماق، ھەيدەلمەك: ئۇ شۇ بارغان پېتى گېپىنى ئۆتكۈزەلمەي، كەشنى قولتۇقلاپ قايتىپ كەپتۇ.

كەشنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قويماق ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ يولغا سېلىپ قويماق، ھەيدىمەك، قوغلىماق: ئۇنداق ئادەمدىن نەچچىسىنىڭ كەشنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قويغانمەن.

كەشنى قولتۇقىغا قىسماق ← **كەشنى قولتۇقلىماق**: ئۇ ئىلاجسىز قېلىپ، كەشنى قولتۇقىغا قىسىپ قايتىپ كەپتۇ.

كەشنى قېقىپ قۇرۇق قول، ھېچنېمىگە ئىگە بولالماي: لەشكەر باستۇرۇپ كېلىپمۇ بېقىپ، تۇمشۇقىغا يەپ، قانلىرى ئېقىپ، يامان غەربنى بېشىغا چىقىپ، قايتىشقاننىدى كەشنى قېقىپ.

كەشنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي ئىنتايىن قورقۇنچ ئىچىدە، قاتتىق ئالدىراشلىق بىلەن: كىم بىلسۇن، ئۇلار بىز بىلەن ئېلىشار ـ ئېلىشمايلا كەشنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي، رەسۋالارچە قاچتى.

كەشنىڭ سوغىدا ناس كاپ ئېتىدىغان پاسىق، پاسكىنا؛ نىيىتى دۇرۇس بولمىغان، ئالدامچى، ھىيلىگەر: لىللا گەپنى قىلسام موللام، مەن ئىمانمىنىڭ سۇسلۇقىدىن ئەمەس، خۇددى سىزگە ئوخشاش كەشنىڭ سوغىدا ناس كاپ ئېتىدىغان يالغان موللامنىڭ كاسا ـ پىتىدىن مۇشۇ كۈنگە قالغانمەن.

كەشپى ئى [ئە] يىرىم ئۇيقۇلۇق، چۈش ۋە خىيالىي كۆرۈنۈشلەر ئارىلىشىپ كەلگەن ھارغىن روھىي ھالەت: ئەسلىدە ئۇ بېشىنىڭ قېيسىيىپ كېتىشىدىن چۆچۈپ ئويغانغانىدى. ئۇ راستىنلا مۇگدەپ قالدىمۇ ياكى خىيال قىلدىمۇ ئۆزى ھەم ئېنىق ئاڭقىرالمايتتى. ئىشقىلىپ بۇ كەشپى ئىدى.

كەشپىيات ئى [ئە] تەكشۈرۈش، ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن، يارىتىلغان نەرسە، ئىختىرا، ئىجادىيەت: ـــ يولداش جۇمە، ـــ دېدى سادىق تەمكىنلىك بىلەن، ـــ بۇ يېڭىلىق يارىتىش ياكى ھېچقانداق كەشپىياتقا كىرمەيدۇ.

كەشپىياتچى ئى. كەشپ قىلغۇچى كىشى، ئىختىرا قىلغۇچى: ئېدىسۇن دۇنيادا ئەڭ مەشھۇر كەشپىياتچى ئىدى.

كەشپىياتچىلىق ئى. كەشپ قىلىش ئىشى، خىزمىتى، پائالىيىتى: ئۇ پۈتۈن دۇنياغا كەشپىياتچىلىق بىلەن تونۇلغان، ئەمما ئۆمرىدە مۇقىم مەكتەپتە ئوقۇپ باقمىغان كىشى ئىدى.

كەشتە ئى [پ] رەختىنىڭ يۇزىگە يېڭىنە بىلەن تىكىپ چۇشۇرۇلگەن گۈل، تۇرلۇك رەسىم، ھەر خىل سىزىقچە ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: پاتمە كەرگىگە يېپىلغان لاتىغا ئېڭىشىپ كەشتە تىكىپ ئولتۇراتتى.

كەشتىچى ئى. كەشتە تىككۈچى، كەشتە تىكىشكە ماھىر كىشى: ئىش بىلىمىس كەشتىچى بوپتۇ، ئاش بىلمەس ئۆگرىچى (ماقال).

كەشتىچىلىك ئى. كەشتە تىكىش ئىشى، خىزمىتى ياكى كەسپى.

كەشتىلەتمەك «كەشتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئاپىسىغا دەپ كۆڭلىكىگە گۈل كەشتىلەتمەكچى بولدى.

كەشتىلەشمەك «كەشتىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كەشتىلەنمەك «كەشتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئابدۇللا داۋۇت بىلەن يۈسۈپجان ياغلىققا كەشتىلەنگەن شېئىرنى ئالدىرماي ئوقۇپ چىقتى.

كەشتىلىك سۈپ. كەشتە تىكىلگەن، كەشتە بېسىلغان، كەشتىلەنگەن: ئۇ قارىۋىدى، بۇ پاتىگۈل سوۋغا قىلغان كەشتىلىك ياغلىق ئىكەن.

كەشتىلىمەك پ. كەشتە چىقارماق، كەشتە باسماق، كەشتە تىكمەك: كەلدى تارىخىنىڭ ھېزەكلەپ بېتىنى، كەشتىلەپ زەرياب بىلەن چەت ـ چېتىنى.

كەشكۈن ئى. جۇۋاز بۆكسىنى قايچا ياغاچ بىلەن تۆتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ياغاچ: بويۇنتۇرۇق كەشكۈن يالاپ ئۆپراپ كېتىپتۇ.

كەشىپ ئى [ئە] تېپىش، ئىجاد، يارىتىش، بەرپا؛ ئېچىش: كەشىپ قىلماق.

كەك ئى. ئۆچ ئېلىش ئىستىكى، دۇشمەنلىك تۇيغۇسى، غۇم، ئاداۋەت، ئۆچمەنلىك: كەك ساقلىماق. * كەك يوق تاماقتا، شەك يوق (ماقال).

كەكە ئى. تىغى دەستىسىگە ئورنىتىلىدىغان كىچىك تىپتىكى چېپىش، يونۇش قورالى: ئالىم ئوقۇغۇچىلارنى كەتمەن ياكى كەكە ئەكېلىشكە بۇيرۇدى.

كەكرە ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى ياندۇرۇپ زەھەر قايتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش ۋە ئىششىقنى ياندۇرۇش روللىرىغا ئىگە.

كەكرىلىك ئى. كەكرە ئۆسكەن يەر، جاي.

كەكلىك ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى ئومۇمەن قوڭۇرراق كۈل رەڭ، ئىككى بېقىنىدا قارا ھەم زىغىر رەڭ توغرا يوللىرى بولىدۇ. تۇمشۇقى بىلەن پۇتى قىزىل، پەنجىسى قارا قوڭۇر كېلىدۇ، سايرايدۇ. ئادەتتە تاغ باغرى ۋە تېك يار ئارىلىقلىرىدا ياشايدۇ. گۆشى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

كەكلىكۇاز ئى. كەكلىك بېقىش ۋە ئۇنى سوقۇشتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان كىشى: بىزدە بۇ يەردە كەكلىكۇازلار پەيدا بولاتتى ـ دە، كەكلىك سوقۇشتۇرۇش باشلىنىپ كېتەتتى.

كەكساقال ئى [كەكە + ساقال] ① ئېڭەك قىرى قىرىۋېتىلىپ، پەقەت زاڭاق قىسمىغىلا قىسقىراق قىلىپ قويۇلغان ساقال: يۈسۈپ تەيجى پەي ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، شالاڭراق كەلگەن كەكساقلىنى سىلىدى. ② شۇنداق ساقلى بار كىشى: ـــ ھەي كەكساقال، ـــ دېدى بىر چېرىك ھاشىم ئاكىغا ۋارقىراپ، ـــ سېنى دەۋاتىمەن، بۇ ياققا كەل!

كەڭ سۈپ ① ئېنى، توغرىسى يوغان؛ ئەنلىك، توغرىلىق: ئاش تەڭ، نان تەڭ، سول نېمىشقا كەڭ؟ (ماقال). ② ھەجمى، سىغىمى، دائىرىسى چوڭ؛ ئۆلچىمى چوڭ، كاتتا بولغان: كەڭ ئېتىز. كەڭ جاھان. كەڭ زېمىن. كەڭ ئەنلىك رەخت. كەڭ پەلتو. كەڭ كۆڭلەك. ③ كۆچمە. ھەممىسىنى ياكى مۇتلەق كۆپچىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، نۇرغۇنلىغان، كۆپلىگەن: بۇنداق ئەھۋاللار ئامېرىكىنىڭ كەڭ رايونلىرىدا ھېلىمۇ مەۋجۇت. ④ كۆچمە. مول، تولۇق، نازۇنېمەتلەر بىلەن تولغان: داستىخىنى زەپ كەڭ ئىكەن تاغ خەلقىنىڭ، مېھمىنىنى كۈتەر شۇنداق ئىززەت بىلەن. ⑤ كۆچمە. يېتەرلىك، تولۇق، كۆپ، زور: يىراقتا «گەنسۇ» دەپ بىر جاي بار، چىنلەر «گەنسۇ» دەيدۇ. بىز تۇركىلەر «كەڭسۇ» دەيمىز. ئەسلىي ئۇ جايىنىڭ سۇيى كەڭ بولغانلىقتىن «كەڭسۇ» دېگەن نام بىرىلگەن. ⑥ كۆچمە. ھەر تەرەپلىمە، زور؛ مول، كۆپ ھەم مۇكەممەل، تولۇق ھەم ئەتراپلىق: ئۇيغۇر فولكلورلىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن ئىنتايىن كەڭ. ⑦ ئومۇمىيۈزلۈك، زور دائىرىلىك: كەڭ مۇزاكىرە كۆپچىلىككە كۇچلۇك تەربىيە بولدى. * ئۇنىڭ نامى ئىشچىلار ئارىسىدا كەڭ تارقالدى.

كەڭ بۇلۇڭ <مات> تىك بۇلۇڭدىن چوڭ، ئەمما يېيىق بۇلۇڭدىن كىچىك بولغان بۇلۇڭ.

كەڭ قورساق ئىچى تار ئەمەس، ئەپۇچان، باشقىلارنىڭ نامەردلىكلىرىنى كەچۈرەلەيدىغان، مەرد: سىز كەڭ قورساق ئالىم، ئۇنداق ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن پەرۋايىڭىز پەلەك، ئەلۋەتتە.

كەڭ قول مەرد، سېخىي، قولى ئوچۇق: تۇرسۇننىڭ «كەڭ قول» كادىر ئىكەنلىكىنى ئۇ خېلى بۇرۇنلا بايقىغانىدى.

كەڭتاشا ① رەۋ. ئېھتىياجىدىن ئېشىپ قالغۇدەك دەرىجىدە، يېتەرلىك، مول: بۇ يىل توك خېلى كەڭتاشا بولۇپ قالدى. ② سۈپ. چوڭ، يوغان، ئازادە: ـــ كىگىزنى مۇشۇ يەردە تىكىڭ، ئىشتاب ئىچى كەڭتاشا، ـــ مەسلىھەت بەردى سوۋېتئاخۇن سوۋۇوروپ.③ رەۋ. ئۆز ئىختىيارىچە، ئۆزى خالىغان تەرزدە، ئەركىن ـ ئازادە: تاغدا كەڭتاشا يۈرۈپ ئۆگىنىپ قالغان خەق، بۇنىڭغا زادىلا كۆنەلمەيتتى.

كەڭتاشالىق ئى . يېتەرلىك ، مول ، ئازادە بولغان ھالەت ، ئازادىلىك ، كەڭچىلىك .

كەڭچىلىك ئى ① ئازادە، كەڭتاشا ھالەت، كەڭتاشالىق: سودا بىلەن شۇغۇللىنىمەن دېسەڭ ھازىر كەڭچىلىك. ② جىنايەت ياكى خاتالىق ئۆتكۈزگەن كىشىلەرگە قارىتا، يېنىك جازا بېرىش ياكى ئۇلارنىڭ جازاسىنى يېنىكلىتىش: كەڭچىلىك قىلماق.

كەڭرى ① سۈپ. چوڭ، يوغان، ئازادە، كەڭ: كەڭرى قۇچىقى، بىلىم ئوچىقى، ئىلھام بۇلىقى، ئانا مەكتىپىم. ② رەۋ. كۆپ، جىق، نۇرغۇن، يېتەرلىك، مول: سۇندۇك دەيدۇ: «ۋۇجۇدۇم، ۋەتەن ئۈچۈن يارالغان. شۇڭا مەندىن ھېكايەت ئەلگە كەڭرى تارالغان».

كەڭرىتمەك «كەڭرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىرەلەرنى بىر بۇلۇڭغىراق تارتىپ مەيدانىنى كەڭرىتەيلى.

كەڭرىتىشمەك «كەڭرىتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلۇپەتلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، مەيدانىنى كەڭرىتىشتى.

كەڭرىتىلمەك «كەڭرىتمەك» پىئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇتكەندىكىگە قارىغاندا بىر ئاز كەڭرىتىلگەن ئوخشىمامدۇ؟

كەڭرىچىلىك ① ئى. مولچىلىق، مەمۇرچىلىق: ھازىر تۇرمۇش دېگەن كەڭرىچىلىك، نېمىنى ئارزۇ قىلسىڭىز شۇنى تاپالايسىز. ② رەۋ. ناھايىتى كۆپ، مول، نۇرغۇن، ئېھتىياجىدىن ئاشقۇدەك دەرىجىدە: ئاش دېگەن كەڭرىچىلىك بولۇپ كەتتى.

كەڭرىمەك پ ① دائىرىسى، ھەجمى چوڭايماق، يوغىنىماق، كېڭەيمەك: ئۇنىڭغا بۇ كىچىككىنە زېمىن بارغانسېرى كەڭرىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ② كۆپەيمەك، جىقايماق، ئاشماق: بۇ يىل دېھقانلارنىڭ ئاشلىقىمۇ خېلى كەڭرىپ قالدى.

كەڭ ـ كەڭرى كەڭ ـ كۇشادە، كەڭتاشا: بۇ يىل ئاشلىقىمىز كەڭ ـ كەڭرى بېتىدۇ.

كەڭ ـ كۇشادە ① ئېشىپ ـ تېشىپ، كەڭتاشا، قىسىنچىلىقسىز: بازار بېگىمىنىڭ ئېيتىشچە، زىياپەت ناھايىتى كەڭ ـ كۇشادە ئۇتكۇزۇلۇپتۇ. ② ئەركىن ـ ئازادە، ئۆزى خالىغانىدەك، ئىختىيارىي ھالدا، ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ: ـــ چاقچاق قىلمىسلا، ـــ دېدى ھېلىقى كىشى، ـــ بىز كەڭ ـ كۇشادە ئولتۇرۇپ سودىلاشتۇق. ③ چوڭ، يوغان، ئازادە، كەڭ: تاملىرى ئاقارتىلغان كەڭ ـ كۇشادە ئايۋان سۇپىسى كەسىپداشلار بىلەن تولغاندى.

كەڭكى ئى. دىيال. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ چاردىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى.

كەڭلىك ئى ① كەڭ، ئازادە ھالەت ، كەڭرىچىلىك : كەڭلىك قىلماق. ② كەڭ كەتكەن بىر بۆلەك يەر، بوشلۇق: سادىق دامبىنىڭ ئۇستىدە 400 ـــ 500 مېتىر كەڭلىككە يېيىلىپ، يامراپ چۈشۈۋاتقان سۇدىن كېچىپ ئۆتۈپ كەتتى. ③ كۆندىلەڭ ئۆلچەم، ئەن: بىركۈنى ئېپەندىم بازارغا كېتىپ بارسا، بىر توپ كىشىلەر ئۇنىڭدىن: ـــ ئەپەندىم، ئۇ دۇنيانىڭ كەڭلىكى قانچىلىكتۇ، ـــ دەپ سوراپتۇ. ④ <جۇغ> يەر شارى يۈزىدىكى شىمال بىلەن جەنۇب ئوتتۇرىسىدا بۆلۈنگەن ئارىلىق گىرادۇسلىرى. ئېكۋاتوردىن جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپلارغىچە، ھەرقايسىسى 90 گىرادۇسقا بۆلۈنىدۇ. شىمال تەرەپتىكىسى شىمالىي كەڭلىك، جەنۇب تەرەپتىكىسى جەنۇبىي كەڭلىك دېيىلىدۇ. ئېكۋاتورغا يېقىن بولغانلىرى تۆۋەن كەڭلىك؛ ئىككى قۇتۇپقا يېقىن بولغانلىرى يۇقىرى كەڭلىك دېيىلىدۇ. ئىككىسى ئارىسىدىكى 45 گىرادۇس ئەتراپىدىكىسى ئوتتۇرا كەڭلىك دېيىلىدۇ. يەر يۈزىدىكى مەلۇم ئورۇندىن ئۆتكەن پاراللېل بىلەن ئېكۋاتور ئارىسىدىكى مەلۇم گىرادۇس سانى شۇ ئورۇننىڭ كەڭلىكى بولىدۇ.

كەلپىغۇن ئى. دىيال. كەپە Ⅱ .

كەلتۇرمەك ① «كەلمەك» پىئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ھوي، ئابدەمغۇ!ـــ بۇ تونۇش ئاۋاز ئابدەمنى ئېسىگە كەلتۈردى. ② بىر قىسىم تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ ئۇلارنى پىئىللاشتۇرىدۇ: تارمار كەلتۇرمەك. بەجا كەلتۇرمەك.

كەلتۇرۇشمەك «كەلتۇرمەك» پىئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دامولالمنىڭ چىقىپ كېتىشى بىلەنلا ئۆزۈلۈپ قالغان سۆھبىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتى.

كەلتۇرۇلمەك «كەلتۇرمەك» پىئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاماقتىن كېيىن قېنىق دەملەنگەن ئىسسىق چاي كەلتۇرۇلدى.

كەلدى ـ باردى ← باردى ـ كەلدى: ئۇلارنىڭ كەلدى ـ باردىسى خېلى قويۇق ئىدى.

كەلدى ـ كەتتى ① ئۆزئارا كېلىپ ـ كېتىش، مۇناسىۋەت: بۇ بوۋاي دۇينىڭ كەلدى ـ كەتتى، يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلىرىنى قىلاتتى. ② «ـ لەر» قوشۇمچىسى بىلەن بىرگە كېلىپ «كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان كىشى، كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغانلار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئەختەر بولسا كەلدى ـ كەتتىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن بىزار ئىدى.

كەلسە ـ كەلمەس قالايمىقان، تايىنى يوق، ئەرزىمەس، بولمىغۇر، مۇۋاپىق بولمىغان، ئورۇنسىز: قىز بالا دېگەن ئۇنداق كەلسە ـ كەلمەس گەپلەرنى قىلمايدىغان!

كەلكۇن ئى <سۇ> قاتتىق ياغقان يامغۇر ياكى قار سۇلىرىنىڭ توپلىنىشىدىن ھاسىل بولىدىغان كۆچلۈك سۇ ئېقىنى، سەل، قىيان : ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن، ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى. كۆز يېشىم كەلكۇن بولۇپ، بېلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

كەلگۈسى ئى. كېلىدىغان زامان، بۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋر، ۋاقىت، چاغ؛ كېلەچەك: قىزىمىزنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى بىزنى ئويلاندۇرماي قويمايتتى.

كەلگۈسىپەردىس ئى <پەلس> كەلگۈسى ھەققىدە مۇلاھىزە قىلىش، كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش، كەلگۈسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلىشكە قىزىقىدىغان ئادەم، شۇنداق قىلىشقا ھېرىسمەن كىشى.

كەلگۈسشۇناس ئى. ئىنسانلارنىڭ، دۇنيانىڭ، ئومۇمەن مەۋجۇداتنىڭ كەلگۈسىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىم.

كەلگۈسشۇناسلىق ئى. كەلگۈسىنى، يەنى دۇنيانىڭ كەلگۈسىنى، مەۋجۇداتنىڭ كەلگۈسىنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبىكتى قىلغان ئىلىم (پەن): كەلگۈسشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

كەلگۈلۈك ① سۇپ. جۇملىدە ئاساسەن خەۋەر بولۇپ كېلىپ «كېلىش لازىم»، «كېلىش كېرەك» مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ «كېلىمەن» دەپ كەتكەندىكىن كەلگۈلۈك، ـــ دېدى بوۋاي ئوغلىغا كايىپ. ② ئى. باشقا كېلىدىغان مۇشكۈلچىلىك، ئېغىرچىلىق، كېلىشىمسىزلىك: پۈلى بارلار پۈل بېرىپ قۇتۇلدى، ھەممە كەلگۈلۈك بىز كەمبەغەللەرگىلا كەلدى.

كەلگۈندى ئى. باشقا جايلاردىن ئېقىپ كېلىپ قالغان، يۇرتتىدىن ئايرىلىپ باشقا بىر يەرگە كېلىپ توختاپ قالغان كىشى: ئۇ ئەجدادىدىن قالغان ئىززەت ـ ئابرۇيىنى بىر كەلگۈندىنىڭ رايى بىلەن خاراب قىلىۋاتاتتى.

كەلمەك پ ① مېڭىش، ئۇچۇش ياكى قاتناش ۋاسىتىلىرى ئارقىلىق سۆزلىگۈچى تۇرغان ياكى كۆرسەتكەن، ئېيتقان تەرەپكە، ئورۇنغا يېقىنلاشماق، يېتىپ بارماق، يەتمەك: ئۇجمە تۆگىگەندە سوپىسوپىيالىك كەپتۇ (ماقال). * قېرى كەلسە ئاشقا، ياش كەلسە ئىشقا (ماقال). ② بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ بارماق، ئادرېس بويىچە تاپشۇرۇلماق ياكى قارشى تەرەپنىڭ قولىغا تەگمەك (ئەۋەتىلگەن نەرسە ۋە تېلېفون، تېلېگراممات قاتارلىقلار ھەققىدە): بۇگۈن ئۇيغۇرچە گېزىتىنىڭ يېڭى سانى كەلدى. ③ ئاڭلانماق، قۇلاققا كىرمەك، ئىشتىلمەك، بىلىنمەك (ئاۋاز،

خەۋەر قاتارلىقلار ھەققىدە): ئەمدى ئۇخلاي دەپ تۇرسام، يىراقتىن بىرنەچچە ئادەمنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى كەلدى. ④ سېزىلمەك، تۇيۇلماق، بىلىنمەك (پۇراق قاتارلىقلار ھەققىدە): بۇك - باراقسان باغلاردىن گۈپۈلدەپ كۆزلۈك ئالمىلارنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. ⑤ باشلانماق، كىرمەك (پەسىل، مەۋسۇم، ۋاقىت ھەققىدە): كۈنلەر ئۆتۈپ ھەپتە كەپتۇ، ھەپتە ئۆتۈپ ئاي كەپتۇ. ⑥ تۇغرا تۇرماق، ئالغىلى ياكى ئالماشتۇرغىلى بولماق، ئېلىنماق: ئۇ قارىسا ئاشقان پۇلىغا ئارانلا بىر نان كېلىدىكەن. ⑦ ھېس - تۇيغۇ ياكى ھالەتكە مۇناسىۋەتلىك بەزى سۆزلەر بىلەن كەلگەندە، شۇ سۆز بىلدۇرگەن ھېس - تۇيغۇ ياكى ھالەتنىڭ پەيدا بولۇشىنى بىلدۇرۇپ «پەيدا بولماق، قوزغالماق» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: دادامنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئاچچىقىم كېلەتتى. ⑧ يارالماق، پەيدا بولماق، مەۋجۇت بولماق، تۇرەلمەك، كۆرۈلمەك: مەن ئالەمگە كېلىپ تېخى مۇنداق ئىشنى كۆرمىگەنىدىم. ⑨ «- غۇ، - قۇ، - گۇ، - كۇ» قوشۇمچىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ياسالغان ھەم شەخس (ئىگىلىك) كاتېگورىيەسىدە كەلگەن پېئىللار بىلەن بىرىككەندە، شۇ پېئىل بىلدۇرگەن ھەرىكەتنى ئۇرۇنداش ئىستىكىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى، قوزغالغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ: بولغانسېرى بولغۇسى كېلەر (ماقال). * مېنىڭ دائىم ئاچچىق نەرسىلەرنى يېگۈم كېلىدۇ. ⑩ نېسىپ بولماق، مەنسۇپ بولماق، قولغا چۈشمەك، ئىلىكىگە، تەۋەلىكىگە ئۆتمەك: بىزنىڭ غەلىبىمىز قان بەدىلىگە كەلدى. ⑪ بۇيرۇق پېئىل شەكلىدە تەكلىپ، چاقىرىق، دەۋەت ۋە قىستاش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: قېنى كېلىڭلەر، بۇرادەرلەر، ئازراقتىن ئىچىشىپ قويايلى. * — بۇ ياقتا كىل! — دەپ ۋاقىرىدى باي قوپاللىق بىلەن. ⑫ ھەجىم، ئۆلچەمنى بىلدۇرگەن سۆزلەردىن كېيىن «- دېغان، - گۈدەك» قوشۇمچىلىرى بىلەن كېلىپ، ئېيتىلۇاتقان نەرسىنىڭ شۇ مىقدار سۆزلەر بىلدۇرگەن ھەجىم، ئۆلچەم ياكى مىقدارغا تەڭ ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: ئۇ كۆلدە ئۈزۈنلۇقى 15 گەز كېلىدىغان بىر سۇ ھايۋىنى بار ئىكەن. * ئۇ توقايلىقتا قويلىرىنى ئالدىغا سېلىپ، بىر ھارۋا كەلگۈدەك يانتاقنى يۈدۈپ كېتىۋاتقان قۇتلۇقنى كۆرگەنىدى. ⑬ يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن بىر قىسىم ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ: 1) شۇ سۆز بىلدۇرگەن نەرسىنىڭ بايانىغا، تەپسىلاتىغا، ئىزاھىغا ياكى شۇ توغرۇلۇق مۇھاكىمىگە ئۆتۈشنى بىلدۇرىدۇ: ئۆزۈمگە كەلسەم، مەن ياقتۇرمايمەن. * ئەرز يېزىشقا كەلسەك، ئۇ بالىلارنىڭ ئويۇنچۇق ئوينىغىنىدەك بىر ئىش. 2) شۇ سۆز بىلدۇرگەن ئۇقۇمغا، چۈشەنچىگە ئېرىشىشنى ياكى ئۇنى توغرا دەپ بىلىشنى بىلدۇرىدۇ: ئۇلار بۇ مەسىلىدە ئورتاق پىكىرگە كەلگەنىدى. ⑭ چىقىش كېلىشتە كەلگەن شەخس ياكى جانلىق نەرسىنى بىلدۇرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ، بىرەر ئىش - ھەرىكەتنىڭ شۇ سۆز بىلدۇرگەن شەخس ياكى نەرسە تەرىپىدىن بېجىرىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ: قولۇڭدىن كەلسە، ئەلدىن ئايىما (ماقال). ⑮ چىقىش كېلىشتە كەلگەن ئىسىملار بىلەن كېلىپ، ھەرىكەت ياكى سۆزنى ئەڭ ئاۋۋال شۇ ئىسىم بىلدۇرگەن نەرسە ياكى جايدىن، ئورۇندىن باشلاشنى ياكى شۇ نەرسە ئۇستىدە گەپلىشىش ياكى پاراڭلىشىشنى بىلدۇرىدۇ: قېنى، ئاۋۋال ئاشتىن كېلەيلى. ⑯ بەلگە، خۇسۇسىيەتنى بىلدۇرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ، ئېيتىلغان نەرسىنىڭ شۇ بەلگە، خۇسۇسىيەتكە ئىگە ھالەتتە تۇرغانلىقىنى ياكى شۇنداق سۈپەتتە، شەكىلدە ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ: ئالۋاستى بوش كەلگەننى باسىدۇ (ماقال). ⑰ يۆنىلىش كېلىشتە تۇرلەنگەن مەلۇم بىر خاراكتېر ياكى ئالاھىدىلىك، تۇرق - ھالەتنى بىلدۇرىدىغان سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسى بىلەن كېلىپ، ئېيتىلۇاتقان نەرسىنىڭ شۇ ھالەت، شەكىلگە كىرگەنلىكىنى، ئىگە بولغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ ھەم ئاساسەن «كىرمەك» دېگەندەك مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: كېيىك بىر يۇمىلىنىپلا گۈزەل قىز سىياقىغا كەپتۇ. ⑱ « لىق، باب، تار» قاتارلىق بەزى سۈپەتلەر بىلەن كېلىپ، بىرنەرسىنىڭ يەنە بىرنەرسە ئۈستىگە، ئىچىگە ياكى مەلۇم بىر ئورۇنغا شۇ سۈپەتتە جايلاشقانلىقىنى، ئورۇنلاشقانلىقىنى ياكى قويۇلغانلىقىنى، كىرگۈزۈلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: ئىككى پارچە غۇلجا تەڭلىماتى پاكار سۈپىغا لىققىدە كەلگەنىدى. ⑲ بولماق («ماقۇل» سۆزى بىلەن كەلگەندە): پاقىمۇ بۇ مەسىلىھەتكە ماقۇل كەپتۇ. ⑳ مۇڭۇپىقلاشماق، قامىلاشماق، قولاشماق، ماسلاشماق: — تىلىك گەپكە كېلەمدۇ، -يوق؟ — ۋاقىرىدى ئۇ غەزەپلىنىپ. ㉑ ئۇچرىماق، يولۇقماق، نامايان بولماق، پەيدا بولماق: ئۇ ئالدىغا كەلگەن ئىشلارنى سېنىڭ، مېنىڭ دېمەستىن ئىشلەۋېرەتتى.㉒ <تىل> ئورۇنلاشماق، جايلاشماق، تۇرماق (جۈملىدىكى سۆزلەرنىڭ ئورنى ياكى رولى ھەققىدە): «ئۇ بۇگۈن كەلدى» دېگەن جۈملىدىكى «ئۇ» سۆزى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ ئىگە بولغان. ㉓ <تىل> تۇرلەنمەك؛ بىرىكمەك، يانمۇيان تۇرماق: «دۇنيانىڭ» دېگەن بۇ سۆز ئىگىلىك كېلىشتە كەلگەن. ㉔ داۋاملىشىپ مەلۇم نۇقتىغا يەتمەك، بارماق: ئۇنىڭ خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئۆيگە بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ㉕ بەزى سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ پېئىللاشتۇرۇش رولىدا كېلىدۇ (بۇ چاغدا ئاساسەن «بولماق» مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ): دۇچ كەلدى. يېقىن كەلدى. تەڭ كەلدى. ㉖ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ ئىش - ھەرىكەتنىڭ ئىزچىل ھالدا داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى بىلدۇرىدۇ: بىز سىلەرگە يېتەرسىزلىكلىرىڭلەرنى تونۇۋۇپلىشىڭلار ئۈچۈن پۈرسەت بېرىپ كېلىۋاتىمىز. ㉗ بەزى سۈپەتتىن ياسالغان پېئىللارنىڭ رەۋىشداش شەكلىگە قوشۇلۇپ كېلىپ نەرسە ياكى ئىش - ھەرىكەتنىڭ شۇ رەۋىشداش ئىپادىلىگەن تەرزدە، يۆنىلىشتە تەدرىجىي تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى، تەدرىجىي ھالدا، ئەسلىي سۈپەت بىلدۇرگەن ھالەتكە قاراپ مېڭىۋاتقانلىقىنى بىلدۇرىدۇ: خەلق تۇرمۇشى كۈنسېرى ياخشىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. * بىزنىڭ ئەھۋالىمىز ئوبدانلىشىپ كېلىۋاتىدۇ.㉘ «كىرىپ، چىقىپ» رەۋىشداشلىرى بىلەن كېلىپ، شۇ رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ تاسادىپىي، تۇيۇقسىز ھالدا، جىددىي تەرزدە يۈز بەرگەنلىكىنى ھەم تاماملانغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ: ئىككى تەرەپتىن قوشۇن تەڭلا چىقىپ كەلدى. * دەل شۇ چاغدا ياتاقتا دۇرنەم بىلەن پەرھات كىرىپ كەلدى.

كېلىپ چىقماق ھاسىل بولماق؛ شەكىللەنمەك؛ پەيدا بولماق، تۇرەلمەك: يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللاردىن ئادەم بەدىنىدە ھەر خىل كېسەللەر كېلىپ چىقىشى مۇمكىن.

كەلمەكلىك ئى. كېلىش، كېلىش ھالىتى: كەلمەكلىك ئىراده، كەتمەكلىك ئىجازەت (ماقال).

كەلىمە [ئە] ① ئى. سۆز، گەپ؛ بايان ياكى تەپسىر، چۈشەندۈرۈش: مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قانداق يېرىده شۇنداق كەلىمە بار ئىكەن؟ ② مىق. سانىق سانلار بىلەن بىرىكىپ «سۆز، گەپ» قاتارلىق سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كەلگەنده «جۈملە، ئېغىز» دېگەندەك مىقدار مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئىجازەت بولسا ئىككى كەلىمە سۆزۈم بار ئىدى، ــ دېدى ھېلىقى بوۋاي.

كەم I سۈپ [پ] ① كېرەكلىك چەكتىكىدىن ئاز، يېتىشمەيدىغان، ئازلىق قىلىدىغان، كۆپ ئەمەس، ئاز: سۇ ھەر ئىككىلىسى ئۈچۈن كەم ئىدى. ② تولمىغان، تولۇقلانمىغان: ئەتىگەنده سانقان مالنىڭ كەم پۈلىنى تېخى ئالالمىدىم. ③ مەلۇم خىسلەت، قابىلىيەت جەھەتتە باشقىلاردىن تۆۋەن، ناچار، پەس: ئۇنىڭ ئەقىل ــ ھوشى كەمرەك ئىكەن.④ چولتا، تار دائىرىده، يۇزه: ئۇ ھەرگىز ئۇنداق كەم ئويلايدىغانلاردىن بولمىسا كېرەك.

كەم دېگەنده ھېچبولمىغاندا، ئاز، تۆۋەن ھېسابلىغاندىمۇ؛ ئاز، تۆۋەن دەپ قارىغاندا؛ ئەقەللىسى: «خىتابنامه» ئىنىڭ ئاۋۋال نېمىسچە نەشر قىلىندى، كېيىن يەنە گېرمانىيە، ئەنگلىيە ۋە ئامېرىكىدا، كەم دېگەنده نېمىسچە 12 قېتىم بېسىلدى.

كەم سۇندۇرماق مەسخىره قىلماق، زاڭلىق قىلماق، پەس كۆرمەك، كۆزىگە ئىلماسلىق: ــ سەن سېلىم ئاكىنى كەم سۇندۇرمىغىن ئانىكا، ــ دېدى كىمدۇر بىرى.

كەم II ئى. «ئۇ، بۇ، شۇ، نە» ئالماشلىرى بىلەن بىرگە كېلىپ، «ۋاقىت، دەۋر، مەزگىل، چاغ، زامان» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئىلىشاھ بۇ كەملەردە ياش يىگىتتەك جۈشقۇن ۋە ناھايىتى خۇشال ئىدى. * ئۇ كەتكىلى نە كەم.

كەمەر ئى [پ] كىيىم ئۈستىدىن بەلگە باغلايدىغان تاسما، بەلباغ.

كەمەك ① سۈپ. قاۋشىرى يوق، قاۋشارسىز، پاناق، بۇرۇن قاۋشىرى پەس: كەمەك بۇرۇن. * ئۇ كەمەك بىر قىز ئىكەن، قانداقمۇ چىرايلىق بولسۇن؟ ② ئى. شۇنداق ئادەم: ــ ھېلىقى كەمەكنى دەمسەن؟ ــ دېدى ئۇ قايتىلاپ سوراپ. ③ ئى. كۆچمە. ئىنتايىن ھىيلىگەر، ھەييار، ساختىپەز: ئى كەمەكلەر بارىكى ئالەمده ئاجايىپ سېھىرگەر، نېمە ئۇ پەن ئالدىدا، پەندەك كارامەت قايىدىدۇر.

كەمەك ھەييار ① ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلەردىكى ئىنتايىن ھىيلىگەر، ساختىپەز، سېھىرگەر بىر پېرسوناژ: سىز بىلمىسىز، قۇدرەت دېگەن ھىيلىگەرلىكتە كەمەك ھەييارىدىن قېلىشمايدۇ. ② كۆچمە. ئالدامچى، سۈيىقەستچى، ھىيلىگەر، ئېپلاس كىشى: ــ بۇ ئىشتا جەزمەن بىرىنىڭ، بىر كەمەك ھەييارنىڭ ئويۇنى بارغۇ، دەيمەن، ــ دېدى ئالىم ئاكا سىيقىدا كۈلۈپ.

كەمەلدۈرۈك ئى. داۋاندىن چىقىپ ــ چۈشۈشته ئېگەر، مۆلە، چوم قاتارلىقلارنىڭ كەينىگە كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلاغنىڭ بوينىنىڭ تۆۋەنرەكىدىن تارتىپ قويىدىغان تاسما، كاشا ياكى ئارغامچا قاتارلىق نەرسە.

كەمەن ئى [پ] ← **سالما** II : كېچە يامان چۈش كۆرۈپ قاپتەمەن، تاشلانغۇدەكمىش بوينۇمغا كەمەن.

كەمەنباغ ئى [كەمەن + باغ] ــ سالما II : ئۇ ئوك قولىدا ئالماس نەيزه، سول قولىدا ياقۇت قالقان تۇتقان، بېلىگە كەمەنباغ قىستۇرۇلغان، دوبۇلغىسى ئۇستىگە ھىلال ئاي شەكىللىك كۈمۈش ئوتقات قوندۇرۇلغانىدى.

كەمبەغەل سۈپ [پ] ① تىرىكچىلىك قىلىش، ياشاش ئۈچۈن كېرەكلىك نەرسىلەرگە تولۇق ئىگە بولالمىغان؛ موھتاجلىقتا ياشىغۇچى، نامرات؛ باي ئەمەس: ــ مەن ئەسلىده بىر كەمبەغەل ئادەم ئىدىم، ــ بوۋاي ئازراق تىنىۋېلىپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. // بايدىن ئەمەلدار چىقسا، كەمبەغەلدىن دانا چىقار (ماقال). ② يۇنىلىش كېلىشته كەلگەن ئىسىملار بىلەن كېلىپ مەلۇم بىر اۇنىڭ شۇ ئىسىم بىلدۇرگەن شەيئىگە قارىتا ئاجىز، ئىمكانسىز ھالەتته ئىكەنلىكىنى، شۇ نەرسىگە تولۇق ئىگە ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ سۆزگە تولىمۇ كەمبەغەل ئىكەن. * بۇ يىل يامغۇر ئاز ياغقاچقا، بىز سۇغا سەل كەمبەغەل بولۇپ قالدۇق.

كەمبەغەلچىلىك ئى ← **كەمبەغەللىك**: مېنىڭ ئۆمرۈم باشتىن ئاخىر كەمبەغەلچىلىكته ئۆتتى.

كەمبەغەلسىنمەك پ. كەمبەغەل دەپ قارىماق، ھېس قىلماق: كۈنمىز ئەتىيازدىكى سېرىقتال ۋاقتىدىكىدىن يامان ئەمەس ئۆتەتتى، ئانام دادامنى كەمبەغەلسىنمەيتتى.

كەمبەغەللەشتۇرمەك «كەمبەغەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ بالا خېروىين چېكىشنى ئۆگىنىپ قېلىپ، پۈتۈن ئائىلىسىنى كەمبەغەللەشتۇرۇۋەتتى.

كەمبەغەللەشتۇرۇشمەك «كەمبەغەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەمبەغەللەشتۇرۇلمەك «كەمبەغەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەمبەغەللەشمەك پ. كەمبەغەل ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، كەمبەغەل بولۇپ قالماق، كەمبەغەلگە ئايلانماق: ــ شۇنداق، ــ دېدى ئۇ سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ــ 70 كۈنلۈك مۇھاسىرە بىلەن بىز بەكمۇ كەمبەغەللىشىپ كەتتۇق.

كەمبەغەللىك ئى ① قول ــ ئىلكىده يوقلۇق، نامراتلىق، گادايلىق. ② كۆچمە. كەملىك، ئازلىق، ئىقتىدارى تۆۋەنلىك: ئىلىم كەمبەغەللىكى. تىل كەمبەغەللىكى.

كەمپۈت ئى [ر] تاتلىق يېمەكلىكلەرنىڭ بىر خىلى. كۆپىنچە مېۋە شىرنىسى، پۇراقلىق ماتېرىيال، سۈت ياكى قەھۋە قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، قاتۇرۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

كەمپىر ئى [پ] قېرىغان ئايال، قېرى خوتۇن.

كەمتەر سۈپ [پ] ماختىنىشنى خالىمايدىغان، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن تۇتىدىغان، تەكەببۇر ئەمەس: كەمتەر ئادەم. // كەمتەر بولماق.

كەمتەرانە رەۋ [پ] كەمتەرلىك بىلەن، كەمتەرلىك قىلىپ، ماختانماستىن، مەغرۇرلانماستىن: شاھنىڭ كۆزى پەگاھتا كەمتەرانە ئولتۇرغان ئايئاق ساقاللىق مۆمىن بوۋايغا چۈشۈپتۇ.

كەمتەرلىك ئى. كەمتەر كىشىلەرگە خاس، كەمتەر كىشىلەردە بولىدىغان بىر خىل خىسلەت، ئادەت: ــ شۇنداق، ــ دېدى خوجىنىيازھاجى كەمتەرلىك بىلەن.

كەمتەرىن سۈپ [پ] ئىنتايىن كەمتەر ھەم ئىتائەتمەن: ھەممە نەرسىدىن مەھرۇم قىلىنغان بۇ كەمتەرىن ئادەم ئۆچۈن ئاشۇ ئانچىكى بىر ۋەدىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى.

كەمتۈك سۈپ ① بىرەر چېتى، لېۋى ياكى ئۇچى سۇنغان؛ ئۈزۈلگەن، كېسىلگەن، پۈچۈلغان؛ بىرەر جاي ياكى بىرەر تەرىپى كەم: ئۇنۇڭ بىر قۇلىقى كەمتۈك بولۇپ ساقايدى. ② چالا، تولۇق ئەمەس؛ مۇكەممەل، راۋرۇس بولمىغان: بەدئىي ئەسەرلەر - دىمۇ كەمتۈك ئورۇنلار بولۇشى مۇمكىن.

كەمتۈكلەشتۈرمەك «كەمتۈكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەمتۈكلەشمەك پ. كەمتۈك ھالەتكە كېلىپ قالماق، كەمتۈك بولۇپ قالماق، چالا، كەم بولۇپ قالماق.

كەمتۈكلۈك ئى. كەملىك؛ ئاجىزلىق، نۇقسان: ئۇ ئۆزىنىڭ باش چۆكۈرۈپ ئىشلەشنىلا بىلىپ، كۆڭۈل ئېچىشنى بىلمىگەنلىكىنى ھاياتىدىكى بىر خىل كەمتۈكلۈك دەپ ھېس قىلدى.

كەمچەت ئى ① <زوئول> دېڭىز قامىسى. ② شۇ خىل ھايۋاننىڭ تېرىسى. ناھايىتى قىممەت باھادا ئېلىپ سېتىلىدۇ: كەمچەت تۇماق. كەمچەت ياقا.

كەمچەن ئى ① گۈرۈچ، زىغىر، قاتارلىق دانلىق ئاشلىقلارنى كەملەيدىغان ئۆلچەش قاچىسى. شەكلى چارەككە ئوخشايدۇ. ئادەتتە ئون ئوچۇم بىر كەمچەن كېلىدۇ. «شلىك» مۇ دېيىلىدۇ. ② ئۆتمۈشتە جۇۋازچىلار باشقىلارنىڭ مايلىق دانلىرىنى تارتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، تارتىلىدىغان مايدىن مانجا ئالىدىغان ئۆلچەملىك قۇتا. ئادەتتە بىر جۇۋاز ئۈگۈت تارتسا بىر كەمچەن (ئىككى سەر) ماي ھەق ئالاتتى.

كەمچەنلەتمەك «كەمچەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كەمچەنلەشمەك «كەمچەنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كەمچەنلەنمەك «كەمچەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كەمچەنلىمەك پ. كەمچەن بىلەن كەملىمەك، ئۆلچىمەك.

كەمچىل سۈپ. كەم ئۈچرايدىغان، كەم تېپىلىدىغان، ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان، يېتىشمەيدىغان، جىق ئەمەس، ئاز، كەمدىن - كەم: ئۇ چاغلاردا ئاپتوماتمۇ كەمچىل قوراللاردىن ھېسابلىناتتى.

كەمچىللىك ئى. ئازلىق، قىسلىق؛ يېتىشمەسلىك: ئۇ ئېچكىلى بولىدىغان سۇ كەمچىللىكىنىڭ جاپاسىنى تازا تارتتى.

كەمچىلىك ئى. ئەيىب، نۇقسان، سەۋەنلىك، خاتالىق: سىز مېنى ئەپۇ قىلىڭ، كەمچىلىك مەندىن ئۆتتى.

كەمچىلىكسىز سۈپ. كەمچىلىك يوق، ئەيىب-نۇقساندىن خالىي؛ سەۋەنلىك، خاتالىقلارنى سادىر قىلمىغان؛ ئەيىبسىز، نۇقسانسىز: دۇنيادا كەمچىلىكسىز ئادەمنىڭ بولۇشى ھەقىقەتەن قىيىن گەپ.

كەمدىن - كەم بەك ئاز، تولىمۇ ئاز، ئاندا - ساندا: بۇ كۈنلەردە لۇتپۇللا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگىمۇ كەمدىن - كەم باردىغان بولدى.

كەمزۇل ئى [ر<فىران] ① يازلىق پەلتو ئورنىدا كىيىلىدىغان ئەستەرسىز، يېنىك، ئۇزۇن ئوست كىيىم. ② جىلىتىكىگە ئوخشاش كالتە، يەڭسىز، ياقىسىز ئاياللار كىيىمى.

كەمزۇللۇق سۈپ ① كەمزۇلى بار، كەمزۇل كىيگەن: ئۇ يەنە ئاستا پىچىرلىدى: — كۆك كەمزۇللۇق كىشى يۈزىڭىزنى كۆرۈپ قالمىسۇن، خەتەرلىك ئادەم. ② كەمزۇل تىكىشكە بولىدىغان، مۇۋاپىق كېلىدىغان؛ كەمزۇل تىكىشكە لايىق، خاس: ئۇ بازاردىن ئانىسى ئۈچۈن بىر كەمزۇللۇق رەخت سېتىۋالدى.

كەمستىمەك پ. تۆۋەن، پەست كۆرمەك؛ زاڭلىق قىلماق، مەسخىرە قىلماق: — بالام، — دېدى ھەلىمە ئوغلىغا، — قىز بالا دېگەن ئاجىز نېمە، سەن ئۇنداق سۆكۈلدۈرىڭنى كەمستىمە!

كەمستىشمەك «كەمستىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز ھەممىمىز ئۇنىڭ مايلامچىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى تىلغا ئېلىپ ئۇنى كەمستىشەتتۇق.

كەمستىلمەك «كەمستىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەينى چاغدا ئۇلار ھەممىدىن بەك كەمستىلەتتى، ھەتتا ھايۋان قاتارىدا مۇئامىلە قىلىناتتى.

كەمسىنمەك پ. ئۆزىنى تۆۋەن، پەس كۆرمەك؛ ئۆز - ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى تۆۋەنلەپ كەتمەك: ئومۇمەن ئېيتقاندا، كەمسىنىدىغان، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن ئوقۇغۇچىلارغا نىسبەتەن كۆپرەك قەدىر - لەش، ئىلھام بېرىش قاتارلىق ئۈسۇللارنى قوللانغان ياخشى.

كەمشۇك سۈپ ① چىشى چۈشۈپ كەتكەن، كومىك: شاۋاز كەمشۇك ئىدى. ② ئاستىنقى كالپۇكى ئۈستۈنكى كالپۇكىدىن ئۇزۇن: كەمشۇك ئادەم. كەمشۇك بالا.

كەم - كوتا يېتىشمەي، كەملىك قىلىپ تۇرغان، كەم بولۇۋاتقان نەرسىلەر: تۇرمۇشنىڭ كەم-كوتلىرى تۈگىمەيدۇ.

كەم - كوتسىز ھېچقانداق كەمى يوق، تولۇق، پۈتۈن: ئۇنىڭ پۈتى ناكار بولغىنى بىلەن ئەقلى كەم - كوتسىز - دە!

كەم - كوسا ← **كەم - كوتا.**

كەملەتمەك I «كەملىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەلكۈن ئاپىتى بۇ يىلقى ھوسۇلنى جىق كەملىتىۋەتتى.

كەملەتمەك II «كەملىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغلىغا ئاشلىقنى كەملىتىپ، تاغارلارغا قاچىلىتىۋېتىشنى تاپىلىدى.

كەملەشمەك «كەملىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار نۆۋەت بويىچە ئۆزلىرىگە تەۋە ئاشلىقلارنى چارەكلەر بىلەن كەملەشتى، تاغارلىرىغا قاچىلىشىپتۇ.

كەملەنمەك «كەملىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇغداي كەملىنىپ تاغارغا قاچىلانغاندا، بۇۋاي كىرىپ كەلدى.

كەملىك ئى ① ئازلىق؛ يېتىشمەسلىك؛ تۆۋەنلىك: ئىقتىدار جەھەتتە لاياقەتلىك ئەمەس دېگەندە، كەسپىي بىلىم ۋە كەسپىي ئىقتىدارنىڭ كەملىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② موھتاجلىق، ماددىي قىينىچىلىق، يېتىشمەسلىك: — قولۇغا سۇ بېرەي دېسەم، بىرلا نەرسە كەملىك قىلىپ قالدى، — دەپتۇ ئەپەندىم.

كەملىمەك I پ ① مىقدار، سان، ھەجىم ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جەھەتلەردە ئەسلىدىكىدىن ئازىيىپ كەتمەك، كېمەيمەك، ئازايماق: — تاغاردىكى بۇغداي كەملەپ قاپتۇغۇ؟ — دېدى ئۇ گەپ ئارىسىدا تاغارغا قاراپ قويۇپ. ② پىلاندىكىگە يا كى بەلگىلەنگەن چەككە يېتىشمەي قالماق؛ كەم، ئاز بولۇپ قالماق: — خىمىيەۋى ئوغۇتقا پۇل كەملىدى، — دېدى ئۇ ئاچچىقلانغاندەك.

كەملىمەك II پ. سۇيۇقلۇق ياكى ئاشلىق قاتارلىقلارنى كەمچەن، چارەككە ئوخشاش ئۆلچەش بۇيۇملىرى بىلەن ئۆلچەمەك: بۇۋاي ھاياجانلانغان ھالدا بۇغداينى كەملەپ تاغارغا قاچىلاۋاتاتتى.

كەمنە ئال [پ] باشقىلارغا بولغان ھۆرمەت، ئەدەپ ۋە كەمتەرلىك، كىچىك پېئىللىق يۈزىسىدىن «مەن»نىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان سۆز: — كەمىنە يەمەن شەھىرىدىن بولىمەن، — دەپتۇ ھاتەم.

كەنە ئى. دىيال. گىلەم توقۇش دۇكىنىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى ياغاچ.

كەنت ئى ① كونا. مەلۇم خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن شەھەر ھەمدە قىشلاقلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ئاھالە ياشايدىغان جاي. ② دېھقانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يېزىدىن كىچىك مەمۇرىي بىرلىك.

كەنتىر ئى. چوڭ شىرە: دۆت شاھزادە باينىڭ ئۆيگە كىرىپلا قولىنىڭ ئاغرىپ كېتىشىگە قارىماي كەنتىرنى ۋەزىرنىڭ دېگىنىدىنمۇ قاتتىقراق مۇشتلاپتۇ.

كەنجەر ئى. پىنجەك، جىلىتكە.

كەنجى ① ئى. پەرزەنتلەر ئىچىدىكى ئەڭ كىچىن تۇغۇلغىنى، ئەڭ ئاخىرقى پەرزەنت: تۇختى ئاكامنىڭ كەنجىسى، 11 ياشلىق پەردە. بۇ يىل تۆتتە ئوقۇيدۇ، نومۇرى يۇز ھەممىدە. ② سۈپ. ھەممىدىن كىچىك، باشقىلىرىدىن كىچىن تۇغۇلغان: سېيىت ئاكا كەنجى ئوغلىغا «تۇرسۇن» دەپ ئات قويۇپتۇ. ③ سۈپ. ئەڭ كىچىك، ئەڭ كىچىن تۇغۇلغان (ھايۋانلار ھەققىدە): كەنجى قارلىغاچ. كەنجى ئاسلان. ④ سۈپ. نىسبەتەن كىچىنەرەك تېرىلىدىغان، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پىشىدىغان (تورلۇك زىرائەتلەر ھەققىدە): كەنجى قوغۇن. كەنجى قوناق. ⑤ ئى. ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ياكى نۆۋەت، ئەڭ ئاخىرقى رەت: تۇنجى قېتىم، ياق ئۇ كەنجىسى، كۆلۈمسىرەپ ۋىسال غۇنچىسى، بىز سۆزلەشتۇق ئۆتمەي بىر مىنۇت، باشقا تەگدى زالىم قامچىسى. ⑥ سۈپ. كۆچمە. دەرىجە، ئۇنۋان جەھەتتە تۆۋەن تۇرىدىغان، مەرتىۋىسى تۆۋەن، تۆۋەن دەرىجىلىك: بىرپەستىن كېيىن كەنجى سەركەردە ـ سەرۋازلار ئىككى قاتارغا بۆلۈنگەن ھالدا كىرىپ كېلىشتى.

كەندىر I ئى <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تالالىرىدىن ئارغامچا ئېشىشكە بولىدۇ، ئۇرۇقىدىن ياغ تارتىلىدۇ، دورا قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ئۇچەيلەرنى سىلىقلاش، تەرەت ماڭدۇرۇش رولىغا ئىگە.

كەندىر يېگەن خورازدەك باشقىلارغا ھۆرپىيىپ ھەيۋە قىلغان، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ پوپوزا قىلغانلىققا قارىتا ئېيتىلىدۇ.

كەندىر II ئى. دىيال. سۇ چېچەك.

كەندىرسىمان سۈپ. كەندىرگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، كەندىر شەكلىدىكى: ئۇلار دەسلەپ دەل ـ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ياكى كەندىرسىمان ئۆزۈن تالالىق ياۋا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قوۋزاقلىرىنى بىر ـ بىرىگە كىرىشتۇرۇپ، ئۇنى كېيىم شەكلىگە كىرگۈزۈشتى.

كەندىرلىك ئى. كەندىر كۆپ تېرىلغان، كەندىر ئۆسۈملۈكى بىلەن قاپلانغان يەر: ئۇ كەندىرلىككە بېرىپ كۆرۈپ ئۇمىدلىنىپ قايتىپ كەپتۇ. // كەندىرلىك ئېتىز.

كەھرىۋا ئى [پ] <گىئول> قەدىمكى قارىغاي يېلىمىنىڭ تاشقا ئايلانغان شەكلى. سۇس سېرىق رەڭلىك، قوڭۇر رەڭلىك ياكى قىزىل قوڭۇر رەڭلىك قاتتىق مادداً. ئىنتايىن چوڑۇك، يانغاندا يېقىملىق گاز پۇرىقى چىقىرىدۇ، سۈركىگەندە توك ھاسىل بولىدۇ.

كەۋرەك ئى <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش رولىغا ئىگە.

كەۋزە ئى. ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشىدا ھاراق بىلەن پارامانىنىڭ چېكىنى باستۇرىدىغان گارنىز.

كەۋسەر ئى [ئە] ① ئىسلام دىنى ئېتىقادى بويىچە جەننەتتىكى بىر كۆلنىڭ نامى. ② كۆچمە. ناھايىتى سۈزۈك، پاك ھەم مۇزدەك تاتلىق سۇ.

كەيپ ئى [ئە] ① روھىي ھالەت، كەيپىيات، مىجەز: — كەلسىلە تەقسىر، بۇگۈن كەيپىياتلىرى نېمانچە سۇس؟ — دېدى ئۇ قۇربان ئاقساقالنى يېنىغا تەكلىپ قىلىپ. * — مىجەزىڭىز يوقمۇ نېمە؟ — سوردى تەيجى ياسىن قازىغا سەپسېلىپ قاراپ، — كەيپىياتىڭىز باشقىچە كۆرۈندۇغۇ؟ ② كىشىنىڭ بىرەر نەرسە ياكى ھادىسىدىن زوقلانغان، ھۇزۇرلانغان، راھەتلەنگەن روھىي ھالىتى؛ زوق: بۇ يەرنىڭ ساپ ھاۋاسى كىشىگە ئۆزگىچە بىر خىل كەيپ ئاتا قىلاتتى. ③ مەست قىلغۇچى ئىچىملىك، چېكىملىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان ھالەت؛ مەستلىك: ۋاڭ كۇنىگە ئىككى قېتىم ئەپيۇن چېكەتتى، كەيپ ئانچە ئۆزۈنغا سوزۇلمايتتى.

كەيپچىلىك ئى. كەيپ بولغان ھالەت، مەستلىك: — كەيپچىلىكتە دەپ ساپتىمەن ئاداش، — دېدى ئۇ مەندىن ئەپۇ سورىغاندەك پەس ئاۋازدا.

كەيپخور سۈپ [ئە + پ] كەيپ سۈرۈشكە ئامراق، كەيپ ـ ساپاغا بېرىلگەن، ئۇنى ياخشى كۆرىدىغان: كەيپخور ئادەم.

كەيپ ـ ساپا شاراپخورلۇق، يېيىش ـ ئىچىش ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئېچىش، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت: ئۇنىڭ بۇنداق كەيپ ـ ساپا سۈرىدىغان كۈنلىرىمۇ ئۆزۈنغا بارمىدى.

كەيپسۇز سۈپ. مىجەز ـ كەيپىياتى سۇس، روھىي ھالىتى تۆۋەن، غەمكىن، خاپا: سۈپنىڭ يۈقىرى تەرىپىدە ئولتۇرغان مەخسۇم دېگەن بىر يىگىت كەيپسىز ھالدا جىمجىت ئولتۇراتتى.

كەيپسىزلەندۈرمەك «كەيپسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەھلىل نەتىجىسى سېنى تازا كەيپسىزلەندۈرۈشى مۇمكىن.

كەيپسىزلەنمەك پ. كەيپسىز ھالەتكە كەلمەك، كەيپى بۇزۇلماق: ئەختەم كەيپسىزلەنگەن ھالدا ئايالىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى.

كەيپسىزلىك ئى. مىجەز ـ كەيپىياتى سۇس، كەيپى يوق ياكى كەيپى تۆۋەن ھالەت: بۇگۈنكى كەيپسىزلىكىمنى ئۇمۇ بايقىغانىدى.

كەيپلىك ① ئى. مەست بولغان ھالەت، مەستلىك: كۇچلۇك ھاياجان خۇددى ئىچىملىكتىن كېيىنكى كەيپلىكىگە ئوخشايدۇ. ② سۈپ. كۆچمە. كەيپ، مەست قىلىدىغان: كەيپلىك ئىچىملىك. كەيپلىك چېكىملىك. * مەن ئەسلىدە كەيپلىك ئىشنى بىلمەيتتىم، كەيپ قىلغانىنى زادى ئوبدان كۆرمەيتتىم. ③ سۈپ. كۆچمە. زوق، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، كەيپىنى كۆتۈرىدىغان: ئىككىسى بىرگە تاماق يېيىشىپتۇ، مەي ئىچىشىپتۇ. بىر ـ بىرلىرىگە مۇھەببىتى ئېشىپ كەيپلىك قارىشىلار باشلىنىپتۇ.

كەيپىيات ئى [ئە] ① روھىي ھالەت؛ كەيپ: كەيپىياتى ياخشى. كەيپىياتى بۇزۇلماق. كەيپىياتى ناچارلاشماق. * ئۇلار قىزغىن كەيپ ـ

ياتتا تاماق يېيىشىپتۇ. ② ئومۇمىي ۋەزىيەت، ئەھۋال، ھالەت: شۇ كۈنى دەرسىنىڭ كەيپىياتى ناھايىتىمۇ ناچار بولدى.

كەيپىياتلاشتۇرماق «كەيپىياتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ بىر جەھەتتىن، كەسپىي ئادەت شەكىللەندۈرگەن تەپەككۇر شەكلىگە باغلىق بولسىمۇ، يەنە بىر جەھەتتىن، ئىنساندىكى تۇغما كەيپىياتلاشتۇرۇش خاھىشىنىڭ مەھسۇلى.

كەيپىياتلاشماق پ. كەيپىيات تۈسىگە كىرمەك، كەيپىيات بولۇپ شەكىللەنمەك: ئاپتورنىڭ مەيۈسانە ۋەتەن سۆيگۈسى تامامەن كەيپىياتلاشقان ھالدا چۈشىمان رېئاللىقنىڭ ئىچىدە جىلۋە قىلىپ، تۇيغۇنىڭ ئويغاقلىقى جەھەتتىكى يارقىنلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن.

كەيلۈك ئى. دىيال. كالا بىلەن قوتازنىڭ چېتىلىشىدىن تۇغۇلغان بىر ئىنچى ئەۋلاد ئارغۇن.

كەيمە سۈپ. باشنىڭ پۈتۈن قىسمىنى ياكى مۇتلەق كۆپ قىسمىنى قاپلاپ كەتكەن، ھەممە يېرىنى بېسىپ بولغان: كەيمە تاز.

كەين (كەينى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە، ئالدى تەرىپىگە قارىمۇقارشى قىسمى؛ ئارقا تەرىپى، ئارقىسى: قولنىڭ كەينى، تامنىڭ كەينى. * ــ ماڭا يول باشلا، ــ دېدى ئۇ، ــ قىزىل تاغنىڭ كەينىنى كۆرىمەن. ② گەۋدىنىڭ كۆكرەك ۋە قورساقتا نسىبەتەن ئارقا تەرىپى؛ گەۋدىنىڭ غول، بەل، كاسا قاتارلىق ئەزالار جايلاشقان تەرىپى: ــ كەينىڭنى قىلغىنا، ــ دېدى ئۇ ماڭا چاپانىنى كىيدۈرۈپ بولۇپ، ــ يارىشىپتۇ. ③ ھايۋانلارنىڭ بېلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ساغرا ياكى قۇيرۇقىغىچە بولغان قىسمى، شۇ تەرىپى: ئېشەكنىڭ كەينى پۈتى. ④ كەينىدە قالغان، بېسىپ ئۆتكەن يول؛ ئادەم ياكى نەرسە كەلگەن تەرەپ، ھەرىكەت يۆنىلىگەن تەرەپنىڭ ئەكسى: ئاباباكرى جاۋاب بەردى: ــ تاش ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى، ئۇلارنىڭ كەينىدە نىياز ئاكام بار. ⑤ كۆچمە. ئۆزى يوق يەر، ئۆزى يوق پەيت: كەينىدىن كۇلمەك. * باشقىلارنىڭ كەينىدىن گەپ قىلغان ئادەم ئەڭ ئەخمەق ئادەمدۇر. ⑥ كۆچمە. چوڭ تەرەت يولىنىڭ سىلىق ئاتلىشى: ئاغزىدىن كىرىپ، كەينىدىن چىقماق. * ئۆچكىنىڭ كەينى ئوچۇق تۇرۇپ، قوينى مازاق قىپتۇ (ماقال).

كەينىگە سېيمەك بەرگەن ۋەدىسىدىن، قىلغان سۆزىدىن يېنىۋالماق: ــ ئەمدى كەينىگە سېيمەي، دېگىنى بويىچە ئىش قىلسۇن، ــ دېدى ئۇ بىرئاز نارازى ھالدا.

كەينىنى قىلماق ① بىراۋغا ئارقا تەرىپىنى توغرىلىماق، ئارقىسىنى قىلماق: ئۇنىڭ كۆزى ئېرىق بويىدا يول تەرەپكە كەينىنى قىلىپ ئولتۇرغان بىر يوچۇن ئادەمگە چۈشتى. ② كۆچمە. تەتۇر قارىماق، يامان مۇئامىلىدە بولماق: ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى تام قوشنا يېقىن بولسىمۇ، داۋۇت بىلەن پەرى ھەرقاچان بىر ـ بىرىگە كەينىنى قىلىپ يۈرەتتى. ③ كۆچمە. ئۆڭ كەلمەي قالماق، تەتۇر كەلمەك: بۇ قېتىم ئامەت بىزگە كەينىنى قىلغان ئوخشايدۇ، پايدىدىن جىق ئۈمىد يوق ئىدى.

كەينىچە رەۋ. ھەرىكەت يۆنىلىنىشىگە كەينىنى توغرىلاپ، ئارقىسىچە: خجىل بولغان سۈنۇر ئاستا ـ ئاستا كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

كەينىچىلەپ رەۋ. كەينىچە، كەينىنى توغرىلاپ، كەينىنى قىلىپ: كەينىچىلەپ سۇ ئۈزمەك. كەينىچىلەپ ماڭماق.

كەينى ـ كەينىدىن ← ئارقا ـ ئارقىدىن: ئىچىمدىن خۇددى بىرنەرسە كەينى ـ كەينىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك، «ئۇھ» دەيتتىم.

كوبالت ئى [ر<نېم] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Co(Cobaltum). كۈل رەڭ كىرىستال. فىزىكىلىق ۋە خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتى تۆمۈرگە بەك ئوخشايدۇ. ئالاھىدە پولات ۋە زىيادە ئىسسىقلىققا چىداملىق قېتىشما ياساشتا قوللىنىلىدۇ.

كوپ تەق. مەلۇم بىرنەرسە يەنە بىرنەرسىنىڭ ئىچىگە ياكى ئۈستىگە چۈشكەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

كوپپىدە رەۋ. «كوپ» قىلىپ، «كوپ» قىلغان ھالدا: ئاينۇر ئاتقان ئالمىنى ئەركىن كوپپىدە تۆتۈۋالدى.

كوپتا ئى [ر] ئايالالارنىڭ بەلىنىڭ ئۈستىگە كىيىدىغان قىسقا كۆڭلەك: ئاق كوپتا. * ئۇ ئۇچىسىغا يۇڭ كوپتا كىيىۋالغانىدى.

كوپۇش ئى. يېڭىدىن ئايىغى چىققان بالىلارنىڭ بىر خىل ئاياغ كىيىمى.

كوپېرنىك ئى. مىلادىيە 1473 ـ يىلىدىن 1543 ـ يىلىغىچە ياشىغان پولشانىڭ ئاستىرونومىيە ئالىمى، يەنى قۇياش مەركەز تەلىماتىنىڭ يارىتقۇچىسى. بۇ تەلىمات «كوپېرنىك سىستېمىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ كوپېرنىكنىڭ: «يەر شارى ئۆز ئوقى بويىچە كۈندە بىر قېتىم، قۇياش ئەتراپىدا يىلدا بىر قېتىم ئايلىنىدۇ، باشقا سەييارىلەرمۇ ئۆز ئۇرىتىسى بويىچە قۇياشنى مەركەز قىلىپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ» دەيدىغان قۇياش مەركەز تەلىماتى ئاساسىدىكى سەييارىلەر ھەرىكىتى سىستېمىسى.

كوپېراتسىيە ئى [ر<لات] ئورتاق نىشان ئۈچۈن بىرەر خىزمەت ۋە مەلۇم ۋەزىپىلەرنى بىرلىكتە ئورۇنداش.

كوپېراتسىيەلەشتۇرمەك «كوپېراتسىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئىككى نىزامنامە پارتىيەنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۇرۇش سىياسىتىنى توغرا گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى.

كوپېراتسىيەلەشتۇرۇشمەك «كوپېراتسىيەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كوپېراتسىيەلەشتۇرۇلمەك «كوپېراتسىيەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كوپېراتسىيەلەشمەك پ. كوپېراتسىيە شەكلىدە بىرلەشمەك، كوپېراتسىيە يولىغا ماڭماق: مەملىكەت مىقياسىدا كوپېراتسىيەلىشىش ھەرىكىتىنى ھەددىدىن ئارتۇق جىددىي يۈرگۈزۈۋەتكەچكە، دېھقانچىلىق زور دەرىجىدە چېكىنىپ كەتكەنىدى.

كوپېراتىپ ئى [ر<لات] ① تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى. ② تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ ماگىزىنى. ③ ئومۇمەن، مۇلازىمەت خاراكتېرىدىكى كوللېكتىپ تەشكىلات: سايامەت كوپېراتىپى. سودا كوپېراتىپى.

كوپىيە ئى [ر<ئىنگ] ئەسەر ياكى يازما ماتېرىياللارنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى.

كوت تەق. ئېغىزنىڭ توختىماي سۆزلىشىگە قارىتىلىپ ئېيتىلىدۇ.

كوتا سۈپ [پ] قىسقا، كالتە: كۈندۈزى ماڭغان يىلاننىڭ ئۆمرى كوتا، كېچىسى يۈرگەن ئەرنىڭ ئۆمرى كوتا (ماقال).

كوتانگېنس ئى [ر<لات] <مات> تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭدا، خالىغان بىر تار بۇلۇڭغا قوشنا بولغان تەرەپنىڭ ئۇنىڭ قارشىسىدىكى تەرەپكە بولغان نىسبىتى شۇ تار بۇلۇڭ-

نماك كوتانگبنسى دېيىلدۇ.

كوت- كوت توختىماستىن تولا سۆزلەيدىغان، ئورۇنسىز گەپنى تولا قىلىدىغان، غەيۋەتخور، پىتنىخور: ئۇنىڭ تۇغۇتى كوت - كوت خوتۇنلارغا بولۇپ بەردى.

كوتۇلداتماق «كوتۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇنى تولا كوتۇلداتقۇچە تېزرەك يولغا سالە، — دېدىم مەن ئاچچىق بىلەن.

كوتۇلداشماق «كوتۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قولۇم - قوشنىلارمۇ راھىلەنى كۆرگىنىدە بىر - بىرىگە قارىشىپ كوتۇلدىشاتتى.

كوتۇلدىماق پ. تولا گەپ قىلماق، تولا سۆزلىمەك: ھۆرۈن ساخان نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھويلا ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ كوتۇلدايتتى.

كوتىرناق ئى. دىيال. بىر قېتىم چىقىپ كېتىپ قايتىدىن چىققان تىرناق.

كوتنۇس ئى [لات] <بوت> سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك. كۆزدە قىزىرىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق ياكى قوش جىنسلىق، ئىككى خىل گۈلى بىر تۇپتە بىللە بولىدۇ. مېۋىسى يۇمرىلىق شەكىللىك. ياغىچى سېرىق، ئۇنىڭدىن سېرىق بوياق ئېلىنىدۇ.

كوچا I ئى [پ] ① ئىككى تەرىپىگە قاتار ئۆيلەر سېلىنغان، كىشىلەر ۋە قاتناش قوراللىرى ماڭىدىغان يول. ② سىرت، تالا (ئۆيگە نىسبەتەن): كوچىدا قالماق. * ئۇنىڭ بىلەن خەيرلىشىپ كوچىغا چىقتىم.

كوچا ئاپتوبۇسى كوچىلار ئارا قاتناپ، ئادەم توشۇيدىغان ئاپتوبۇس.

كوچىغا چىقىپ قالماق ئوچۇق - ئاشكارا ئەخلاقسىزلىق يولىغا ماڭماق (ئاياللار ھەققىدە): — مېنىڭ قىزىم باشقىلاردەك تېخى كوچىغا چىقىپ قالمىدى، سەل ئالدى - كەينىلىرىگە قاراپ سۆزلەشسىلە، — دېدى پاتمە ئايلا نارازى بولۇپ.

كوچا II ئى. بۇغداي ياكى قوناقنى يۇيۇپ، گۆش ياكى كاللا شورپىسىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

كوچا- كوي كوچا ۋە ئۇمۇمەن ئۆي سىرتىدىكى كىشىلەر يۈرىدىغان جايلار: بىر ئايدىن بېرى كوچا - كويلاردا ئېقىپ يۈرگەن مىش - مىش خەۋەر ئاخىر راستقا ئايلاندى.

كوچىگار ئى [ر] پار قازانلىرىنىڭ ئوتخانىسىغا ئوت قالايدىغان ئىشچى: پاراخوت كوچىگارى. پويىز كوچىگارى.

كوچىلاتماق «كوچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئوت كوچىلاتقان قېرىلىق. كېلىن بىلەن بالىغا، ئۆچ كۆرسەتكەن قېرىلىق.

كوچىلاشتۇرماق پ. كوچىلاش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق، بىر قۇر كوچىلاپ چىقماق، كوچىلىماق: ئېچ پۇشۇقۇمنى چىقىرىش ئۈچۈن موتورنى كوچىلاشتۇرۇشقا تۇتۇندۇم.

كوچىلاشماق «كوچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇندىن بېرى قېرىنداشلار ئارا كوچىلىشىش باشلانغانمىش.

كوچىلانماق «كوچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كوچىلىماق پ ① قول ياكى شۇ خىلدىكى نەرسە بىلەن كولىماق، ئاختۇرماق: يانچۇق كوچىلىماق. بۇرۇن كوچىلىماق. ② ئىنچىكىلىمەك، زىغىرلىماق: يەنە كوچىلاپ سورىماقچى بولۇۋىدىم، دادام يول قويمىدى. ③ چىشلەپ تارتماق، ئاشكارىلىماق، ئاچماق: ئوتنى كوچىلىساڭ ئۆچەر، قوشنىنى كوچىلىساڭ كۆچەر (ماقال). * ئۆلگەننىڭ ئەيىبىنى كوچىلىما (ماقال).

كوچىمۇكوچا كوچىدىن كوچىغا، كوچىلار ئارا: ئەپەندىم ماقۇل بولۇپ، كوچىمۇكوچا ناخشا ئېيتىپ يۈرۈپتۇ.

كود ئى [ر<فىران] <فىز> تېلېگرامما ئەۋەتىشتە ئىشلىتىلىدىغان بەلگە. ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ: بىر خىلى، ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئوخشىمىغان ئېلېكتىر ئىمپۇلىس (نۇقتا ۋە يوز) بىلەن ھەر خىل بەلگىلەرنى تەشكىل قىلىش ئارقىلىق ھەرپ ۋە سانلارنى ئىپادىلەش بولۇپ، رېتىمسىز (تەكشى ئەمەس) كود دېيىلىدۇ؛ يەنە بىر خىلى، ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئوخشاش، لېكىن توك يۆنىلىشى ئوخشىمايدىغان ياكى توكلۇق، توكسىز ئېلېكتىر ئىمپۇلىس بىلەن ھەر خىل بەلگىلەرنى تەشكىل قىلىش بولۇپ ،تەكشى (رېتىملىق) كود دېيىلىدۇ.

كوداك سۆپ. چەكسىز كەتكەن، كۆز يەتكۈسىز: ئۇ چاغدا بۇ ئەتراپ كوداك سۆكسۆكلۈك جاڭگال ئىدى.

كودەي ئى. دىيال. قومۇش.

كودلاشتۇرماق «كودلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كودلاشتۇرۇلماق «كودلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رادىيو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرناللار ۋە كىتابلار بارغانسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقان قۇدرەت بىلەن بىزنىڭ تۆيغۇلىرىمىزغا كودلاشتۇرۇلغان ئاخبارات دېگىزىنى باشلايدۇ.

كودلاشماق پ. كود ھالىتىگە كەلمەك. كود بولۇپ شەكىللەنمەك، كودقا ئايلانماق.

كودېئىن ئى [ر] <تېب> ئەپيۇن تەركىبىدىن ئېلىنىدىغان بىيولوگىيەلىك ئىشقار. ئۇنىڭدىن ياسالغان دورىلارنى يۆتەل توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش ئۇچۇن ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

كودىلوس ئى [لات] <بوت> قېيىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، شەكلى يۇمىلاق ياكى تەتۇر تۇخۇمسىمان كېلىدۇ. ئاتلىق گۈلى سارغۇچ، ئانلىق گۈلى قىزىل بولىدۇ. يۇمىلاق، چۈرۈك مېۋىلەيدۇ. مېغىزىنى يېيىشكە بولىدۇ، ياغ تارتىشقىمۇ بولىدۇ.

كور I تەق. سۇ قاتارلىق سۇيۇق نەرسىلەر ئېگىزدىن پەسكە چۈشكەندە، قۇيۇلغاندا، تۆكۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: «كور» قىلىپ تۆكۈلمەك.

كور II سۆپ [پ] ① كۆزى كۆرۈشتىن مەھرۇم بولغان، كۆزى كۆرمەيدىغان، قارىغۇ؛ سوقۇر: كور ئادەم. // كورمۇ ھاسىسىنى بىر قېتىم يوقىتىدۇ (ماقال). ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى تولۇق چۈشىنەلمەيدىغان، ئاڭسىز: سىياسىي كور.

كورا ئى. سۇ قاينىتىش، تاماق پىشۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس مېتالدىن ئىشلەنگەن، سىلىندىر شەكىللىك، ئىككى قۇلىقى، قاپقىقى بار ئۆي سايمىنى: ئالىيۇمىن كورا.

كوراچ سۆپ. دىيال. قاتتىق، قېتىپ كەتكەن.

كوراگان ئى. تارس. خانىنىڭ كۆيۈنۈشلىرى: مىرزاھەيدەر كوراگانىنىڭ ئالىي نەسەپكە مەنسۇپ بولۇشىدىكى سەۋەب «كوراگان» دېگەن نام بىلەن باغلىق ئىدى.

كوراگانلىق ئى. تارس. مەخسۇس خانىنىڭ كۆيۈنۈشلىرىغا بېرىلىدىغان تۆتۈقبەگلىك ئەمىلى، مەرتىۋىسى: مىرزا ھەيدەر كوراگان بولسا مەشھۇر مىرزا مۇھەممەد ھەيدەرنىڭ نەۋرىسى بولغاچقا، كوراگانلىق نامىغا ئىگە بولۇشى مۇۋاپىق ئىدى.

كورەك سۈپ. قېتىپ، پۈرۈلۈپ كەتكەن: كونا كورەك جۇۋا.

كورپۈس ئى [ر<لات] ① يۇرۇشلەشكەن ئىمارەت، بىنا: ئۇلار 4 ـ كورپۇستا ئولتۇرىدۇ. ② <ھەرب> جۇن: مىللىي ئارمىيە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ 5 ـ كورپۇسى بولۇپ قايتا تەشكىل قىلىنغانىدى.

كورت ئى [ر] قارتا ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى: كورت ئويناق.

كورتىزون ئى [ئىنگ<لات] <تېب> ئورگانىك بىرىكمىدىن ئىبارەت بولغان بىر خىل دورا، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{21}H_{28}O_5$. ئاق رەڭلىك كىرىستال، يەنى بۆرەك ئۈستى بېزى ھورمۇنلىرىدىن بىرى. رېماتىزملىق بوغۇم ياللۇغى ۋە ئاق قان كېسىلى قاتارلىقلارنى داۋالاش رولىغا ئىگە.

كوردوبا ئى. نىكاراگۇئانىڭ پۇل بىرلىكى.

كوردىنات ئى [ر<لات] <ماتـ> بىر نۇقتىنىڭ بوشلۇقتىكى ئورنىنى بەلگىلەپ بېرىدىغان بىر ياكى بىر گۇرۇپپا سان.

كوردىيېرىت ئى <گېئول> بىر خىل مىنېرال. يانتۇ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. ساختا ئالتە ياقلىق، پىرىزمىسمان ئۆتۈشكەن ئۇچ تۇتاش كىرىستاللىرى كۆپ ئۇچرايدۇ. قۇراشمىسى ئادەتتە كاللەك ۋە دانىچەسمان بولىدۇ. رەڭگى ئاچ يېشىل، سارغۇچ يېشىل، سۇس بىنەپشە رەڭ ياكى رەڭسىز كېلىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە.

كورىبكتور ئى [لات] <مەت> ① بېسىلغان تېكىستتىكى ئىملا خاتالىقىنى تۈزىتىش: كورىبكتور نۇسخىسى. ② بېسىلغان تېكىستنى ئەسلىي ئارگىنالى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۇنىڭدىكى خاتالىقلارنى تۈزەتكۈچى مەتبەئە خادىمى: زاۋۇت كورىبكتورى. نەشرىيات كورىبكتورى.

كورىبكتورلۇق ئى <مەت> بېسىلغان تېكىستتىكى خاتالىقلارنى ئوڭشاش، تۈزىتىش ئىشى، خىزمىتى: كورىبكتورلۇق قىلماق.

كورىدە رەۋ. «كور» قىلىپ، «كور» قىلغان ھالدا: بالا چەينەكتىكى چاينى گىلەمگە كورىدە تۆكۈۋەتتى.

كورىدىل ئى <جۇغ> يېڭى زېلاندىيەدىكى بىر جاينىڭ نامى. بۇجايدا «كورىدىل قويى» دەپ ئاتىلىدىغان يېرىم ئىنچىكە يۈڭلۇق بىر خىل قوي يېتىشتۇرۇلگەن. چوڭ ياشلىق قوچقارلىرىنىڭ تېرىسى ئېغىرلىقى 110 ـــ 115 كىلوگرام، ساغلىقلىرىنىڭ 60 ـــ 65 كىلوگرام كېلىدۇ. قوچقارلىرى 10 ـــ 15 كىلوگرام، ساغلىقلىرى 5 ـــ 6 كىلوگرام يۇڭ بېرىدۇ.

كور ـ كور «كور I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شۇ پەيتته كور ـ كور قىلغان ئاۋاز رابىخان مومەينىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ ئىتتىك قارىدى، ئۇندى، سۇ چۆنەكتىن تېشىپ ئۇزۇم ئېرىقىغا كوركىراپ چۈشۈۋاتاتتى.

كوركىراتماق «كوركىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چېلەكتىكى سۇنى كۆچەتلەرگە كوركىرىتىپ قۇيۇۋاتاتتى.

كوركىراشماق «كوركىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كوركىرام ئى. ئېغىزدىن سۇ چۈشىدىغان جاي: ئەتراپ جىمجىت، يىراق بىر يەردىن كوركىرامغا چۈشۈۋاتقان بۇلاق سۈيىنىڭ شارىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كوركىرىما ئى. شارقىراتما.

كوركىرىماق پ. «كور» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كور» قىلماق: ئاسىم كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلاپ، سۇ كوركىراپ چۈشۈۋاتقان ئېچىقتا سەكرەپ چۈشتى.

كورلۇق ئى ① كۆرمەسلىك، قارىغۇلۇق: سېلىپ «مەن» نىڭ تارازىسىغا ناھەق ۋە ھەقسىزنى، كۆمۈرگە «ئاق» سۈيىت بەرگەن كۆزۈمدىن كورلۇقۇم ئەلا. ② كۆچمە. ئاق ـ قارىنى، ياخشى ـ ياماننى پەرق ئېتەلمەسلىك؛ بىرەر نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى ياخشى چۈشىنەلمەسلىك: بۇنداق ۋەزىيەتنى چۈشەنمەسلىك ـــ قىپقىزىل سىياسىي كورلۇق.

كورنۇس ئى [لات] <بوت> كورنۇس دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. شارسىمان مېۋىسى قارا رەڭلىك. ئۇرۇقى قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئېلىنغان ياغنى ئىستېمال قىلغىلى، دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلى ۋە سانائەتتە پايدىلانغىلىمۇ بولىدۇ. يوپۇرمىقىدىن كاشتان يېلىمى ئېلىنىدۇ.

كورنېت ئى [ر<لات] <مۇز> مىستىن ياسالغان بىر خىل دۇخوۋوي چالغۇ. قۇرۇلمىسى كاناي بىلەن ئوخشاش، ئەممانەيچىسى ئۇنىڭدىن قىسقىراق كېلىدۇ. ئاۋازى يېقىملىق.

كورووپكا ئى [ر] كارتون قەغەزدىن ياسالغان كىچىك ساندۇقچە، قەغەز قۇتا: ئۇ ـــ سىزگە ھېيتلىق بۇ كۆڭلەكنى ئالغانىدىم، بولامدىكىن كۆرۈپ بېقىڭ، ـــ دەپ كوروپكىدىن كۆڭلەكنى ئېلىپ دادامغا سۇندى.

كورونوگراف ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇياش تاجىنى كۆزىتىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

كورۇفائېنا ئى [لات] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئۇزۇنچاق ھەم ياپىلاق، قارامتۇل، بېشى ئېگىز ھەم چوڭ، كۆزى كىچىك، دۇمبە پالاقچىسى ئىنتايىن ئۇزۇن، قۇيرۇق پالاقچىسىنىڭ ئاچىماقلىقى چوڭقۇر، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ياشايدۇ.

كورۇلداتماق «كورۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كورۇلدىماق پ. «كور ـ كور» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كور ـ كور» قىلماق: ئۇنىڭغا سېلىنغان ئۇرۇق خۇددى نوردىن سۇ چۈشكەندەك كورۇلداپ چۈشۈپ، خالىغاندا تەڭشىگىلى بولمايتتى.

كورۇنا ئى. چېخىيە، سلوۋاكىيە، شۋېتسىيە، نورۋېگىيە قاتارلىق غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ پۇل بىرلىكى.

كورىلۇس ئى [لات] <بوت> قېيىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يۇمىلاق ياكى تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك، ئاتلىق گۈلى سارغۇچ

قوڭۇر رەڭلىك، ئانىلىق گۈلى ئوچۇق قىزىل رەڭلىك بولىدۇ، قاتتىق مېۋىسى شار شەكىللىك، مېغىزىنى يېيىشكە بولىدۇ. يەنە ياغمۇ تارتىلىدۇ.

كوزا ئى. ماي، سۇ قاتارلىق سۇيۇق نەرسىلەرنى قاچىلاش ئۈچۈن ھېجىردىن ياسالغان قورساقلىق، بوغۇزى تار قاچا؛ كومزەك: كوزا كۈندە سۇنماس، كۈنىدە سۇنار (ماقال). * لايدىن ياسالغان خام كوزا سۇغا چۈشسە ساق چىقماس (ماقال).

كوزا ـ كوزاك كۆز ـ كۆز: رىزىۋانمۇ كۆكىرىكىدە جۇلالىنىپ تۇرغان ياقۇت كۆزلۈك مېدالىيونىنى كوزا ـ كوزاك قىلغاندەك، ئايالىنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ يۈرەتتى.

كوزۇپ ئى [ر] ئاپتوموبىللارنىڭ ئادەم ئولتۇرىدىغان ياكى يۈك قاچىلايدىغان قىسمى.

كوزۇپلۇق سۈپ. كوزۇپى بار، كوزۇپ ئورنىتىلغان: ئەنۋەر پەس كوزۇپلۇق ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ كەلگەندە، كۇن ئولتۇرغانىدى.

كوزىچى ئى. كوزا ياسايدىغان ئۇستا ۋە ياكى كوزا ساتقۇچى كىشى.

كوزىر [ر] ① ئى. قارتا ئويۇنىدىكى ئويۇن ئۇنتۇچى تەرەپتىن بەلگىلىنىدىغان باشقا قارتىلاردىن كۈچلۈك، ئۇلارنى بېسىپ چۈشىدىغان قارتا، ئويۇن: كوزىر چۇشمەك. كوزىر ئوينىماق. ② سۈپ. كۈچلۈك، ھەممىنى يېڭىدىغان: بۇ قىسىم دۇشمەنلىك كوزىر قىسىملىرىدىن بىرى دەپ قارىلاتتى. ③ ئى. كۆچمە. كۈچلۈك، ھەممىنى ھەل قىلىدۇ دەپ ھېسابلانغان شەخس ياكى ئامال ـ چارە: سىز تۆمۈر ئىسيانىنىڭ تىنچ ئۇسۇل بىلەن باستۇرۇشتا مېنىڭ ئاخىرقى كوزىرىم بولىسىز.

كوزىگۈل ئى [كوزا+ گۈل] كوزىدا ئۆستۈرۈلگەن گۈلنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بىر خىل نەقىش: ئايۇاننىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۆيلەرگە كوزىگۈل چۈشۈرۈلگەن دۇمباق ئىشىك ئورنىتىلغان بولۇپ، ھەر بىر ئېغىزى ئىچكىرى ـ تاشقىرى بىر نەچچە ئۆيلەرگە ئايرىلاتتى.

كوس I سۈپ. قىڭغىر، قىيسىق (رەخت ھەققىدە): كوس يىرتىلغان رەخت.

كوس II تەق. ياغاچ ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر سۇنغاندا، ئۇرۇلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: كوس قىلىپ ئۇرۇلمەك.

كوسا I سۈپ [پ] ساقال ـ بۇرۇت ناھايىتى ئاز ياكى يۇتۇنلەي چىقمايدىغان: قاراپ تۇرۇپ ئانى بولغان تاشمەتنىڭ كوسا يۇزلىرى چويۇندەكلا كۆكىرىپ، غوجىنىڭ ئالدىغا دېۋىلەپ كەلدى. // ئەخمەق بىلمەس ئېتىنىڭ ھارغىنىنى، كوسا بىلمەس ئۆزىنىڭ قېرىغىنىنى (ماقال).

كوسا II ئى. دىيال. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇتاق، يوپۇرماق ياكى چېچەك چىقىرىدىغان تۈگۈنچەك يېرى، بىخ.

كوساتماق پ. دىيال. تۇغماق، بوشانماق.

كوسپاك سۈپ. دىيال. قىسماق.

كوسسىدە رەۋ. «كوس» قىلغان ھالدا، «كوس» قىلىپ: كوسسىدە سۇنماق.

كوس ـ كوس «كوس II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كوسموپولىتىزم ئى [ر] <پەلس> ھازىرقى زامان بۇرژۇئازىيەسىنىڭ دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش نىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر خىل ئەكسىيەتچىل نەزەرىيەسى، ئۇ دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى «ۋاقتى ئۆتكەن ئۇقۇم» بولۇپ قالدى دېگەننى تەشۋىق قىلىپ، «مىللىي چېگرالارنى بىكار قىلىش»، ئاتالمىش «دۇنيا ھۆكۈمىتى» تەشكىل قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

كوسمولوگىيە ئى [ر<گرىك] <پەلس> قەدىمكى پەلسەپەدە ئالەمنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىش ھەققىدىكى تەلىمات.

كوسۇغۇر سۈپ. دىيال. كوت ـ كوت، تولا سۆزلەيدىغان.

كوسۇلداتماق «كوسۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاجى ئىشان كوسۇلدىتىپ بېدە چاپاناۋاتقان ئاتلارغا قاراپ قويۇپ، سەللىسىنى بېشىغا ئورىدى.

كوسۇلداشماق «كوسۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كوسۇلدىماق پ. «كوس ـ كوس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كوس ـ كوس» قىلماق.

كوسىكانس ئى [ر<لات] <مات> تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭدا، يانتۇ تەرەپنىڭ خالىغان بىر تار بۇلۇڭىنىڭ قارشىسىدىكى تەرەپكە بولغان نىسبىتى شۇ تار بۇلۇڭنىڭ كوسىكانىسى دېيىلىدۇ.

كوسىلىق ئى . ساقال ـ بۇرۇت يوق كوسا ھالەت: پەقەت ئۇنىڭ كوسىلىقى سۆلىتىنى بۇزۇپ تۇراتتى.

كوسىنۇس ئى [ر<لات] <مات> تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭدا، خالىغان بىر تار بۇلۇڭغا قوشنا بولغان تەرەپنىڭ يانتۇ تەرەپكە بولغان نىسبىتى شۇ تار بۇلۇڭنىڭ كوسىنۇسى دېيىلىدۇ.

كوفېئىن ئى [ر] <تېب> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى كافېئىشقارى. كۆپىنچە قەھۋە ئۇرۇقى، چاي قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ قوزغاتقۇچى دورىلار ۋە سۇيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇش دورىلىرىنى ياسىغىلى بولىدۇ.

كوكا ئى [لات] <بوت> كوكا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئۇزۇن ئېللىپس شەكىللىك. گۈلى سارغۇچ يېشىل، مېۋىسى ئۈچكىلىك مېۋە. تىروپىك بەلباغىدىن چىقىدۇ. يوپۇرمىقىدىن ناركوز (ھوشسىزلاندۇرۇش) دورىسى ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ.

كوكات ئى. كۆكلەپ تۇرغان ئوت ـ چۆپ.

كوكاتلىق ئى. كوكات كۆپ ئۆسكەن جاي، ئورۇن.

كوكائىن ئى [ر<ئىسپان] <خىم> تىروپىك ئۆسۈملۈكىدىن ئېلىنىدىغان بىر خىل دورا. ئاق رەڭلىك كىرىستال ھالىتىدىكى پاراشوك بولۇپ ، قان تومۇرنى تارايتىش رولىغا ئىگە. ئۇنىڭدىن ناركوز قىلىش ئۇچۇن پايدىلانغىلىمۇ بولىدۇ.

كوكس ئى [ر<نېم] <خىم> بىر خىل كۆپ تۆشۈكلۈك، ئىسسىقلىق تارقىتىش مىقدارى يۇقىرى بولغان قاتتىق يېقىلغۇ. ئىسلىق كۆمۈر مەھكىمە ئېتىلگەن شەرت ئاستىدا يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدىكى ئۇچۇشچان تەركىبلەر چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە پولات تاۋلاشتا كۆپرەك قوللىنىلىدۇ.

كوكسلاشتۇرماق «كوكسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كوكسلاشماق پ ← **كوكسلانماق**.

كوكسلاندۇرماق «كوكسلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كوكسلاندۇرۇلماق «كوكسلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كوكسلانماق پ. كوكسقا ئايلانماق، كوكس ھالىتىگە كەلمەك.

كوكۇس ئى [ر<ئىسپان] <بوت> ① پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. ئاساسىي غولى تىك ئۆسۈپ، شاخلانمايدۇ. ئېتىنىڭ رەڭگى ئاق، كۆپ سۇلۇق ۋە تەركىبىدە ماي بولىدۇ. ياش ۋاقتىدا سۈيىنى ئۈسسۇلۇق ئورنىدا ئىچىشكە، پىشقاندا ئېتىنى خام يېيىشكە ياكى ئۇنىڭدىن ماي تارتىشقا بولىدۇ. سۈيىدىن ئادەتتە سوغۇق ئىچىملىك تەييارلىنىدۇ. ئوتۇرا ھەم سىرتقى مېۋە شۆپۈكىنىڭ تالاسىدىن ئارقان ئېشىلىدۇ ياكى چوتكا ياسىلىدۇ. يوپۇرمىقىدىن بورا توقۇلىدۇ ياكى ئۇنى لاپاس ئۈستىگە يېپىشقا بولىدۇ. ئادەتتە «كوكۇس پالمىسى»، «كوكۇس ياڭىقى» دېگەندەك نامىلار بىلەنمۇ ئاتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كوكۇلا ئى [پ] چاچ ياكى چاچ ئۆرۈمى: قىز كۆزىنى يېپىۋالغان كوكۇلا چېچىنى قايرىپ تۈزەشتۈردى.

كوكۇللىق سۈپ. كوكۇلسى بار، كوكۇلا قويغان: مەن بۇ سۈرەتنى سېنىڭ كوكۇللىق كىچىككىنە قىز ۋاقتىڭنى ئەسلەش ئۈچۈن بەزىدە دەپتەرگە سىلىۋالىمەن.

كوكۇنە ئى. دىيال. تىرناق گۆشلىرىنىڭ يىرىڭلىشى، سەينەك.

كوكۇنچىلىق ئى. دىيال. ئۇششاق ـ چۈششەك خىزمەت؛ ئاۋارىچىلىك.

كوڭتەي سۈپ [خەن] ئىچى، ئوتتۇرىسى كاۋاك، ئىچى بوش، قۇرۇق.

كوڭكا ئى [ر] ماشىنا، ئاپتوموبىل.

كولاتماق «كولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۆر كولاتماق. ئورا كولاتماق.

كولاشتۇرماق پ. كولىماق، كولاش ئىشىنى بېجىرمەك: ئۇ يانچۇقلىرىنى كولاشتۇرۇپ يۇرۇپ ئۈچ سوم چىقاردى.

كولاشماق «كولىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئالدىراپ ـ تېنەپ ئاكوپ كولاشتى.

كولانماق «كولىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گەمە لەر بىر دۆڭنى چۆرىدىگەن ھالدا قاتار كولانغانىدى.

كولبا ئى [ر<نېم] خىمىيە تەجرىبىسىدە ئىشلىتىلىدىغان بوغۇزى ئۇزۇن، شار ياكى كونۇس شەكلىدىكى شىشە.

كولباسا ئى [ر] ئۇچەي ياكى سۈنئىي پىلىيونكىلارنىڭ ئىچىگە گۆش قىيمىسىنى تىقىپ تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كولباسا بىلەن بولكا يەيتتى.

كولخوز ئى [ر] كونا. يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلەپچىقىرىش قورالىرى كوللېكتىپنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدىغان، كوللېكتىپ بىرلىكتە ئىشلەپچىقىرىش شەكلى.

كولخوزچى ئى. كولخوزدا ئىشلىگۈچى دېھقان، كولخوز ئەزاسى.

كولخوزلاشتۇرماق «كولخوزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كولخوزلاشتۇرۇلماق «كولخوزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كولخوزلاشماق پ. كولخوز بولۇپ ئۆيۈشماق، كولخوز ھالىتىگە كەلمەك: سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېزا ئىگىلىكى 1936 ـ يىلىغىچە ئاساسەن كولخوزلىشىپ بولغانىدى.

كولدۇر ① تەق. قاپاق قاتارلىق ئىچى كاۋاك نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە ئۇششاق، قاتتىق نەرسىلەرنى سېلىپ سىلكىگەن ياكى ئورغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. ② سۈپ. كۆچمە. پەرق ئېتىش ئىقتىدارى كەم، كاللىسى ئانچە ئىشلىمەيدىغان، ئاسان ئالدىنمىدىغان، ئەخمەق: كولدۇر ئادەم.

كولدۇر ـ كولدۇر «كولدۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كولدۇر ـ كولدۇر قىلغان ئاۋاز.

كولدۇرلاتماق «كولدۇرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كولدۇرمىلارنى كولدۇرلاتماق. ئادەمنى كولدۇرلاتماق. * كىشىلەر ئۇنى ساراڭ دەپ ئەخمەق قىلىدۇ، كولدۇرلىتىدۇ.

كولدۇرلاشماق «كولدۇرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كولدۇرلىتىلماق «كولدۇرلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ كولدۇرلىتىلغانلىقىنى دەرھال ھېس قىلدى.

كولدۇرلىماق پ ① «كولدۇر» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كولدۇر» قىلماق. ② ئالدىنماق، ئەخمەق بولماق.

كولدۇرما ئى. تۆگە، ئات، ئېشەك قاتارلىقلارغا ئاسىدىغان، تۇچتىن ياسىلىدىغان قوڭغۇراق.

كولدۇرمىلىق سۈپ. كولدۇرمىسى بار، كولدۇرما ئېسىلغان: كەڭ تاقىر سايدا كولدۇرمىلىق تۆگە كارۋانى قاتار تىزىلىپ كەلمەكتە.

كولكاز ئى [ر<لات] <بوت> چايانئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۇگۈنەك غولىدا مول كىراخمال بولىدۇ. ياڭيۇغا ئوخشاش ئىستېمال قىلىنىدۇ. جەنۇبىي ئۆلكىلەردىن كۆپ چىقىدۇ.

كوللاپس ئى [ر<لات] <تېب> كۆپ مىقداردا قان ياكى سۇ يوقىتىش، زەھەرلىنىش ۋە يۇقۇملۇق كېسەل بىلەن ئاغرىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يۈرەك ھەرىكىتى تۈيۇقسىز ئاجىزلاپ، قان سۈيۇقلۇقىنىڭ ئايلىنىشى سۇسلىشىدىغان بىر خىل ھادىسە. بۇنىڭدا ئاساسلىقى بەدەن تېمپېراتۇرىسى ۋە قان بېسىمى تۆۋەنلەش، تومۇرنىڭ سوقۇشى ئاستىلاش، سوغۇق تەر چىقىش، چىرايى سارغىيىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

كوللاگېن ئى [ر<گىرېك] <بىيول> سۆڭەك يېلىمى ئاقسىلى: ئادەم قېرىغاندا بەدەندە يېپىشقاق ماددىلار ھەم كوللاگېن قاتارلىقلارنىڭ مىقدارى زور دەرىجىدە ئازلاپ كېتىدىكەن.

كوللوزا ئى [ر<لات] ① <بوت> بىر خىل كاربون سۇ بىرىكمىسى. مىس ئاممىياك ئېرىتمىسىدە ئېرىمەي، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا چىرىتكۈچى ئاساس ئېرىتمىسىدە پارچىلى-

نىدۇ. ئادەتتە ئۇ قاداق پېتىكىدە بولىدۇ. قاداق پېتىكى غەلۋىرسىمان پىلاستىنكا ياكى كالتسىيلىشىش دېۋارىدا شەكىللىنىدۇ. ② <بىيول> تېرە، يوپۇرماق ياكى غول ئۇستىدىكىدەك ئۆسمە ياكى قاپارتقۇ ھالىتىدىكى بىر خىل قاتتىق ماددا.

كوللوزلىق سۈپ. تەركىبىدە ياكى ئىچىدە كوللوزا بولغان، كوللوزغا ئىگە: كوللوزلىق تەنچە.

كوللوئىد ئى [ر<گىرېك] <خىم> كىرىستاللانمايدىغان، سۇدا ئېرىتىلگەندە لايسىمان، قويۇق ئېرىتمە ھاسىل قىلىدىغان ماددا. مەسىلەن، يېلىم كىراخمال، ئاقسىل قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كوللېكتور ئى [ر<لات] <فىز> ئۆزگىرىشچان توك گېنېراتورىنىڭ ياكور ئوقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىككى مېتال ھالقا. ياكوردىكى كاتۇشكىنىڭ ئىككى بېشى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا بۇ ئىككى ھالقىغا ئۇلىنىپ، ئېلېكتىر چوتكىسى كوللېكتور بىلەن تۇتاشتۇرۇلۇپ، ھاسىل بولغان توكنى تارقىتىپ بېرىدۇ.

كوللېكتىپ [ر<لات] ① ئى. مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن ئۈيۇشقان كىشىلەر، كىشىلەر توپى: سىنىپ كوللېكتىپى. ② سۈپ. كۆپچىلىككە تەۋە، ئومۇمىي؛ كۆپچىلىك بىرلىكتە قىلىدىغان: كوللېكتىپ ئىگىلىك. * تۇرمىنىڭ سول تەرىپىدە كوللېكتىپ كامېر بار ئىدى.

كوللېكتىپچىلىق ئى <پەلس> شەخسىيەتسىز بولۇپ، ھەممىدە خەلق ئاممىسىنىڭ كوللېكتىپ مەنپەئەتىنى تۇپ چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان ئىدىيە.

كوللېكتىپلاشتۇرماق «كوللېكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كوللېكتىپلاشتۇرۇلماق «كوللېكتىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كوللېكتىپلاشماق پ. كوللېكتىپ بولۇپ ئۈيۇشماق، كوللېكتىپ ھالىتىگە كەلمەك: ئۇ ئون يىل تۇگىمەن باقماقان، كوللېكتىپلاشقاندىن كېيىن ئائىلە ئىشلىرى بىلەن بولغان.

كوللېكتىپلىق سۈپ. كوللېكتىپ ھالەتتىكى، كوللېكتىپ روھى سىڭگەن: خەلق ئۈچۈن ـ ئادىتىنىڭ كوللېكتىپلىق خاراكتېرى بىلەن ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تاربلىشىمۇ يۇرتداشلىق ئورتاقلىقىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلغان.

كوللېكتىۋىزم ئى [ر] <پەلس> ← **كوللېكتىپچىلىق**: ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى كوللېكتىۋىزم بىلەن كومۇنىزم.

كوللېكتىۋىزملىق سۈپ. كوللېكتىۋىزمغا خاس، كوللېكتىۋىزمغا ئائىت: كوللېكتىۋىزملىق نۇقتىئىنەزەر. كوللېكتىۋىزملىق كۆزقاراش.

كوللېگىيە ئى [ر<لات] بىرگە، بارمەسلىھەت ئىش كۆرىدىغان، مەمۇرىي ئورگاننى تەشكىل قىلغۇچى رەھبىرىي خادىملار گۇرۇپپىسى: سوت كوللېگىيەسى. رېداكسىيە كوللېگىيەسى.

كولون ئى. سالۋادور، كوستارىكالارنىڭ پۇل بىرلىكى.

كولىغۇچ ئى. مەلۇم نەرسىلەرنى كولايدىغان سايمان، قورال: چىش كولىغۇچ. قۇلاق كولىغۇچ.

كولىما سۈپ. كولىنىدىغان، كولاپ ئېلىنىدىغان: كولىما ياغاچ.

كولىماق پ ① چوڭقۇر قىلىپ ئويماق، قازماق: ئورا كولىماق. * ئورنىنى كىم كولىسا، ئۆزى چۈشەر (ماقال). * سۇنىڭ قەدىرىنى قۇدۇق كولىغان بىلەر (ماقال). ② كۆچمە. ئىنچىكىلەپ، زېرەكلەپ سوراش: گەپ كولىماق. ③ ئاختۇرماق، كوچىلىماق: ھاپىز ئاغزىنى چاپىنىنىڭ يانچۇقىنى يەنە كولىدى، بىراق موخورکا تۇگىگەنىدى. ④ ئاچماق، ئاشكارىلىماق: خەقنىڭ ئەيبىنى كولىماق.

كولياسكا ئى [ر] توپ چاقلىق ئات ھارۋىسى: ئۇ سۆزلىگەچ كولياسكىغا چىقىپ ئولتۇردى.

كوم تەۋ. يۇمشاق نەرسىلەرنى قاتتىقراق نەرسىلەر بىلەن ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كومات ① سۈپ. چىشى چۈشۈپ كەتكەن، چىشى يوق: كومات ئادەم. ② ئى. چۈشۈپ كەتكەن چىشىنىڭ ئورنى: كۇلكە بىلەن ئۇنىڭ قورۇق باسقان ئىككى جاۋغىيى ئېچىلىپ ، چىشىنىڭ كوماك لىرى كۆرۈنۈپ قالدى.

كوماندا ئى [ر<فىران] ① ئورۇش، مەشىق قاتارلىقلار داۋامىدا چۈشۈرۈلگەن ئاددىي، ئاغزاكى بۇيرۇق: كوماندا بەرمەك. كوماندىغا بويسۇنماق. ② تەنتەربىيەنىڭ مەلۇم تۈرى بويىچە تەشكىللەنگەن گۇرۇپپا: ۋالىبول كوماندىسى. پۇتبول كوماندىسى. ئەرلەر كوماندىسى.

كوماندىر ئى [ر] ھەربىي قىسىم، ھەر خىل توپ كوماندىسى قاتارلىقلارنىڭ باشلىقى: ئۇ باتالىيون كوماندىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالدىمىزغا كەلدى.

كوماندىرلىق ئى. كوماندىرلار قىلىدىغان ئىش، ۋەزىپە: شۇ نۆۋەتتە ئۇ جەڭچىلىكتىن كوماندىرلىققا ئۆستۈرۈلدى.

كومبايىن ئى [ر<ئىنگ] زىرائەتلەرنى يىغۇۋېلىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئۇنىۋېرسال ماشىنا. بىرلا ۋاقىتتا بىرنەچچە خىل ئىشلارنى قىلالايدۇ. مەسىلەن، دانلىق زىرائەتلەرنى يىغۇۋېلىش كومبايىنى ئورۇش، دېنىنى ئايرىش، دېنى ۋە توپاڭلىرىنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلالايدۇ.

كومبايىنچى ئى. كومبايىن ھەيدەيدىغان كىشى، كومبايىن شوپۇرى.

كومبىناتسىيە ئى [ر] قوشۇلۇش، بىرلىشىش، بىرىكىش، جۇپلىشىش، ماسلىشىش؛ قوشۇلما، بىرىكمە.

كومبىناتسىيەلىمەك پ. قوشماق، بىرلەشتۈرمەك، بىرىكتۈرمەك، جۇپلەشتۈرمەك، ماسلاشتۇرماق: ھاياتلىقنىڭ ماھىيىتى ئۇنىڭ تىرىك ۋە ھەرىكەتلىنىپ تۇرغانلىقىدا، ھاياتلىق ھادىسىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزمۇنى ئۆز ـ ئۆزىنى كومبىناتسىيەلىشىدە، ئۇرۇقلانغان بىر تۇخۇمنىڭ بىر ئادەمگە، بىر پىلغا، بىر چوڭ ھايۋانغا، بىر ئۇرۇقنىڭ زىراپقا ياكى بىر دەرەخكە ئايلىنىشىدا.

كومپارتىيە ئى [ر] كوممۇنىستىك پارتىيە.

كومپاس ئى [ر<لات] <جۇغ> يۆنىلىش بەلگىلەيدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ئۇ يۆنىلىش گىرادۇسلىرى چۈشۈرۈلگەن يۇمىلاق تەختە ۋە دائىم شىمالنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ماگنىتلىق تىلدىن تۈزۈلىدۇ.

كومپانىيە ئى [ر<فىران] مەلۇم مەقسەتلەردە ئۈيۇشقان

گۇرۇھ، ئۇلۇپەت، ئۇلۇپەتچىلىك: هازىردىن باشلاپ سىز بىزنىڭ كومپانىيەنىڭ ئەزاسى.

كومپرادور [ر<ئىسپان] <پەلس> ① ئى. مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەردە چەت ئەل كاپىتالىستلىرىنىڭ ئورنىدا ئۆز دۆلىتىنىڭ بازارلىرىدا كارخانا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان هەم ئۇلارنىڭ تاۋارلىرىنى سېتىپ بېرىدىغان ۋاكالەتچى. ② سۈپ. مۇستەملىكە هەم يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەردە، جاهانگىرلىك بىلەن تىل بىرىكتۇرگەن هەمدە جاهانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان: كومپرادور بۇرژۇئازىيە.

كومپلېكس سۈپ [ر < لات] بىرىكمە، قوشما: كومپلېكس تۈز. كومپلېكس سان.

كومپلېمېنت ئى [ر<لات] <تېب> ئانتىتېلالارنىڭ كېسەل مىكروبلىرىنى ئۆلتۈرۈشگە ياردەم بېرىدىغان قان زەردابىدىكى خىمىيەۋى ماددا: كومپلېمېنت سىستېمىسى.

كومپوزىتسىيە ئى [ر<لات] ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەر، سەنئەت ئەسىرى قىسمىلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى، جايلىشىشى ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋىتى: رومانىنىڭ كومپوزىتسىيەسى. هېكايىنىڭ كومپوزىتسىيەسى. ② تەركىبىي قىسمىلىرى مەنە جەهەتتىن ئۆزئارا باغلىنىپ بىرلىكنى هاسىل قىلغان بەدىئىي ئەسەر، مۇزىكا ياكى رەسىم. ③ <مۇز> مۇزىكا ئەسىرى يارىتىش نەزەرىيەسى.

كومپوزىتسىيەلىك سۈپ. كومپوزىتسىيە جەهەتتىكى: ئۇنىڭ پېرسونا ژى، سۈژىتىنىڭ كومپوزىتسىيەلىك ئالاهىدىلىكى ئوردۇستىكى بۇيۇملارغا بەك ئوخشايدۇ.

كومپوزىتور ئى [ر<لات] <مۇز> مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلغۇچى كىشى.

كومپوزىتورلۇق ئى. مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلىش ئىشى، كەسپى: كومپوزىتورلۇق قىلماق.

كومپىناتسىيە ئى [ر<لات] <تېب> ئەزانىڭ مەلۇم بىر قىسمىدىكى توقۇلمىلاردا كېسەللىك ئۆزگىرىشى يۈز بەرگەندە، ساغلام توقۇلمىلارنىڭ ئۇلارنىڭ ئورنىنى بېسىپ ئىشلەپ، مەزكۇر ئەزانى ئاجىزلاشتۇرماسلىق ئىقتىدارى. مەسىلەن، يۇرەك قاپقاقلىرىدا كېسەللىك پەيدا بولغاندا، يۇرەكنىڭ هەرىكەت مىقدارى كۆپىيىپ كېتىپ، يۇرەكنىڭ هەجمى يوغىناپ، ۋەزىپىنى ئادا قىلىشقا مەجبۇر بولغىنىغا ئوخشاش.

كومپىۋتېر ئى [ئىنگ] <فىز> كۆپ مىقداردىكى ئارىفمېتىكىلىق ۋە لوگىكىلىق هېسابلاشلارنى ئاپتوماتىك تېز سۈرئەتتە بېجىرىدىغان ئېلېكترونلۇق ئۈسكۈنە بولۇپ، ئۇ ئېلېكترون لامپا، كىرىستال لامپا قاتارلىق ئېلېكترونلۇق ئەسۋاب ۋە ئېلېمېنتلاردىن تۈزۈلگەن مۇرەككەپ ماشىنا. ئۇ كىرگۈزۈلگەن سانلىق مەلۇمات هەم ئۇچۇر ئۈستىدە ماتېماتىكىلىق ئەمەللەرنى ئىنتايىن توغرا بېجىرەلەيدۇ. قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، پەن تەتقىقاتى قاتارلىق ساهەلەردە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە «ئېلېكترونلۇق هېسابلاش ماشىنىسى» ياكى «ئېلېكترونلۇق مېڭە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كومپىۋتېرچى ئى. كومپىۋتېر مۇتەخەسسىسى ياكى كومپىۋتېر بىلەن مەشغۇلات قىلغۇچى كىشى.

كومپىۋتېرخانا ئى [كومپىۋتېر+ خانا] مەخسۇس كومپىۋتېر مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۆي ياكى كومپىۋتېر مەشغۇلاتى ئېلىپ بارىدىغان مەخسۇس ئۆي، كومپىۋتېرلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان مەخسۇس خانا: كومپىۋتېرخانىغا كىرمەك. ئىدارىنىڭ كومپىۋتېرخانىسى.

كومپىۋتېرلاشتۇرماق «كومپىۋتېرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كومپىۋتېرلاشتۇرۇلماق «كومپىۋتېرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

كومپىۋتېرلاشماق پ. كومپىۋتېر ئارقىلىق مەشغۇلات قىلىش ئەمەلگە ئاشماق، كومپىۋتېر بىلەن مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمەك، كومپىۋتېر بىلەن مەشغۇلات قىلىش ئىشى ئۈمۈملاشماق: ئاتالغۇ ئامبىرى بىر خىل كومپىۋتېرلاشقان ئاتالغۇلار توپلىمىدىن ئىبارەت.

كومزەك ئى. هاراق، ئاچچىقسۇ، جاڭگىۇ قاتارلىقلار قاچىلىنىدىغان ئاغزى كىچىك، قورسىقى چوڭ ساپال قاچا: دېهقان شۇنداق قارىسا، قوشنىنىڭ ئىزىدا يوغان بىر كومزەك تۇرغۇدەك.

كومسومول ئى [ر] كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

كومسومولۇق ئى. كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا مەنسۇپلۇق، ئەزالىق: كومسومولۇقتا قوبۇل قىلىنماق. كومسومولۇق ئىزنىكى. كومسومولۇق كىنىشكىسى.

كومشار ئى ① ئېغىزنىڭ سىرتقى بوشلۇق ئەتراپى: يىگىت نەمەتنىڭ كومشىرىغا بىر مۇشت ئاتتى. ② كۆچمە. پەمىسىز، ئىش قاملاشتۇرالمايدىغان، لەقۇا: تازا كومشار بىرنېمە ئىكەن ـ دە...

كومشايتماق «كومشايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كومشايماق پ. سولاشماق، بوشاشماق، لەلەكشىمەك: ئۇلار نەشنى چېكىۋېرىپ هېلىلا كومشىيىدۇ.

كوم- كوم «كوم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كوم- كومچى ئى. پۇختا، سىلىق ئىش قىلماي، قولدىن ئۆتۈشىگىلا ئىش قىلىدىغان ئادەم (كۆپرەك هۇنەرۋەنلەر هەققىدە): ـــ ئۇ تازا بىر كوم ـ كومچى، بۇ كىيىمنى ئۇنىڭغا بەرمەيلى، ـــ دېدى ئاپام مېنى ئاگاهلاندۇرۇپ.

كومۇتاتور ئى [<لات] <تېل> تېلېفون ئاپپاراتلىرىنى ئۇزۇش ـ ئۇلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قۇرۇلما، ئۇسكۇنە. كومۇتاتورلۇق سۈپ. كومۇتاتور بار، كومۇتاتورغا ئىگە: كومۇتاتورلۇق يەتكۈزۈش سىستېمىسى.

كومۇنا ئى [ر<فىران] ① باشلانغۇچ جەمئىيەتتە كىشىلەرنىڭ ئورتاق ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئورتاق ئىستېمال قىلىش ئاساسىدا بىرلەشكەن مەلۇم توپى، جاماەسى. ئۇ سىنىپىي جەمئىيەتتىمۇ خېلى ئۇزۇنغىچە ساقلىنىپ تۇرغان. مەسىلەن، ئۇرۇقداشلىق كومۇناسىغا ئوخشاش. ② پىرولېتارىيات هاكىمىيىتىنىڭ بىر خىل شەكلى. فرانسىيىدە 1871 ـ يىلى پارىژ كومۇناسى قۇرۇلغان. ③ خەلق گۇڭشىسى: پەرهات چولپانخان ئانىنى كومۇنا دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتتى.

كوممۇنىزم ئى [ر<فىران] <پەلس> ① پىرولېتارىياتنىڭ پۈتكۈل ئىدىيە سىستېمىسى. ② ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ غايىۋى ئىجتىمائىي تۈزۈمى. ئۇ تەرەققىيات جەريانىدا ئىككى باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. دەسلەپكى باسقۇچى سوتسىيالىزم، يۇقىرى باسقۇچى كوممۇنىزمدۇر. ئادەتتە دېيىلمۇئاتقان كوممۇنىزم ئۇنىڭ يۇقىرى باسقۇچىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ باسقۇچتا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئىجتىمائىي مەھسۇلاتلار ئىنتايىن موللاشقان، كىشىلەرنىڭ ئىدىيەۋى ئاڭلىقلىقى يۇكسەك دەرىجىدە ئۆسكەن، ئەمگەك تۇرمۇشنىڭ بىرىنچى ئېھتىياجىغا ئايلانغان، ئۇچ چوڭ پەرق يوقىتىلغان، كوممۇنىستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىك تۈزۈمى ئورنىتىلغان ۋە ھەركىم قابىلىيىتىگە يارشا ئىشلەش، ھەركىمنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ھەق بېرىش پىرىنسىپى يولغا قويۇلغان بولىدۇ.

كوممۇنىزمچى ئى. كوممۇنىزم ئۇچۇن كۈرەش قىلغۇچى، كوممۇنىزم قۇرۇش تەرەپدارى.

كوممۇنىزملىق سۈپ. كوممۇنىزمغا خاس، كوممۇنىزمغا ئائىت: كوممۇنىزملىق دۇنيا قاراش. كوممۇنىزملىق ئەخلاق. كوممۇنىزملىق روھ.

كوممۇنىست ئى [ر] كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزاسى.

كوممۇنىستلارچە رەۋ. كوممۇنىستلارغا خاس، كوممۇنىستلارغا ئوخشاش: «بولدى، كوممۇنىستلارچە سۆزلىشەيلى» دەيتتى ئۇ.

كوممۇنىستىك سۈپ [ر] كوممۇنىزمغا ئائىت، كوممۇنىزم غايىسى بىلەن سۇغىرىلغان: كوممۇنىستىك پارتىيە. كوممۇنىستىك ئەخلاق. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى.

كوممىدە رەۋ. «كوم» قىلغان ھالدا، «كوم» قىلىپ: رەسۇل ئىمام تۆمۇرچىنىڭ قۇچقىغا كوممىدە تاشلاندى.

كومۇلداتماق «كومۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كومۇلدىماق پ. «كوم ـ كوم» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «كوم ـ كوم» قىلغان ئاۋازنى پەيدا قىلماق.

كومپىتا ئى [ر<گىرېك] <ئاستر> قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز. ئۇ قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل يۇلتۇز، ئارقا تەرەپىدە بىر ئۇزۇن قۇيرۇقى بولىدۇ. بۇ يۇلتۇزنىڭ ھەجمى چوڭ بولۇپ، زىچلىقى بەك كىچىك. ھەرىكەتلىنىش ئوربىتىسى ئادەتتە ياپىلاق ئېللىپس شەكىللىك ياكى قوش ئەگرى سىزىقلىق شەكىللەردە بولىدۇ.

كومپىدىيە ئى [ر<گىرېك] <ئەد> تۇرمۇشتىكى سەلبىي ھادىسىلەر ۋە شەخسلەر مازاق قىلىنىدىغان كۇلكىلىك سەھنە ئەسىرى.

كومپىدىيەلىك سۈپ. كومپىدىيە تۇسىنى ئالغان: كومپىدىيەلىك ئوپېرا.

كومىتېت ئى [ر<فىران] ① سىياسىي پارتىيە، تەشكىلات، ئورگان ۋە مەكتەپ قاتارلىقلاردىكى رەھبەرلىك كوللېكتىپى ياكى شۇنداق ئورگان: جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى. تەنتەربىيە كومىتېتى. ② ئورگان، تەشكىلات، مەكتەپ قاتارلىقلاردىكى مەلۇم ۋەزىپىنى ئورۇنداش مەقسىتىدە قۇرۇلغان مەخسۇس ئاپپارات: ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش كومىتېتى.

كومىسسار ئى [ر<فىران] ① دۆلەت ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. ② <ھەرب> پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئارمىيەدىكى ھوقۇقى ۋە مەسئۇلىيىتى كوماندىر بىلەن باراۋەر بولغان ئالاھىدە ۋەكىلى: سىياسىي كومىسسار.

كومىسساربىيات ئى [ر] كومىسسار تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان بىر قاتار دۆلەت مۇئەسسەسىلىرى ۋە مەمۇرىي مۇئەسسەسىلىرىنىڭ نامى.

كومىسسىيە ئى [ر<لات] ① بىرەر ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن تەشكىللەنگەن گۇرۇپپا: ئىمتىھان كومىسسىيەسى. ② شۇنداق گۇرۇپپىنىڭ ئەزاسى: قادىر مۇئەللىم فىزىكا ئىمتىھانىغا كومىسسىيە بولۇپ كىردى.

كومىسسىيون [ر] ① سۈپ. ۋاكالىتەن سېتىپ بېرىدىغان: كومىسسىيون ماگىزىن. كومىسسىيون دۇكان. ② ئى. ۋاكالىتەن سېتىپ بېرىدىغان دۇكان، ماگىزىن: ئۇ رەڭلىك تېلېۋىزورنى كومىسسىيونغا قويدى.

كونا [پ] ① سۈپ. ئىشلىتىپ، كۆپ تۇتۇلۇپ كاردىن چىققان؛ سۈپىتى بۇزۇلغان، ئەسكى، ئەسكىرىگەن: كونا چاپان. كونا ئىشتان. ② سۈپ. بۇرۇنقى، ئىلگىرىكى: چاپانىنىڭ يېڭىسى ياخشى، دوستنىڭ كونىسى (ماقال). * مەن سىزنى ھېلىقى كونا جايدا ساقلىغىلى نەچچە كۈن بولدى. ③ سۈپ. ئۇزۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئۇزۇندىن بار بولغان، ئەنئەنىۋى: كونا ئادەت. كونا ئۇسۇل. ④ سۈپ. ئىستېمالدىن قالغان، بىكار قىلىنغان: كونا پۇل. كونا يېزىق. ⑤ سۈپ. پىشقەدەم: كونا ئىشچى.⑥ ئى. كۆپلۈك قوشۇمچىسى «لار» بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، «بىزدىن بۇرۇن ئۆتكەن، ياشىغان كىشىلەر، بىزدىن بۇرۇنقى ئەجدادلار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئويلاپ باقسام كونىلارنىڭ «بالىسى غورا يېسە، ئانىسىنىڭ چىشى قامايدۇ» دېگىنىمۇ راست ئىكەن.

كونا خاماننى سورىماق ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆزلەرنى قايتا تەكىتلەش: ـــ كونا خاماننى سورۇشنىڭ ئۇرنى يوق، بولدى، بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن، ـــ دېدى تاجىنىساخان.

كونا سەنەمگە دەسسىمەك كۆپ تەكرارلانغان قاراشنى، پىكىر ـ چۈشەنچىنى قايتا كۆتۈرۈپ چىقماق، تەكرارلىماق: قاچانغىچە كونا سەنەمگە دەسسەپ يۈرىمىز. زامان ئاللىقاچان ئۆزگەردى، زامانغا ماسلىشىش كېرەك.

كونا سەنەمگە ئۆسسۇل ئوينىماق ← **كونا سەنەمگە دەسسىمەك.**

كونا قېلىپ ئىلگىرىكى، بۇرۇنقى شەكىل، ئەندىزە.

كونا كېسىلى قوزغالماق ئىلگىرىكى ناچار ئىللەت ـ نۇقسانلىرى قايتىدىن پەيدا بولماق، تەكرارلانماق: ـــ كونا كېسىلىڭ يەنە قوزغىلىپ قالدىمۇ، قاراپ تۇرماي يارىدىلىشىمەسمەن، ـــ دېدى شاكىر.

كونا مۇقام تەكرار سۆزلىشىپ، كىشىنى بىزار قىلىدىغان گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت: سېنىڭ دەۋاتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى كونا مۇقام، بۇ مۇقاملىرىڭ ھازىرغا توغرا كەلمەيدۇ.

كونا ئۇستىخاننى غاجىماق بولۇپ ئۆتكەن، كونىراپ كەتكەن ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى دائىم تەگىمەك: بولدى، قويۇڭ، كونا ئۇستىخاننى قاچانغىچە غاجايمىز.

كونارتماق «كونارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ كىتابنى كونارتىپ تۇگەتكەندىن كېيىن مۇنداق كىتاب ھەتتا بىر نىڭ ئائىلىمىزدىمۇ تېپىلماس بولۇپ كەتتى.

كونارتىشماق «كونارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كونارتىلماق «كونارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كونارماق پ. ئەسلىدىكى سۇپىتىنى، ھالىتىنى، ئىسكەتىنى يوقاتماق؛ كونا ھالەتكە كەلمەك: كونىراپ كەتكەن چاپان.

كونتاكت ئى [ر<لات] ئىككى جىسىمنىڭ بىر - بىرىگە تېگىشى ۋە تېگىپ تۇرغان جايى.

كونتاكتلىق سۈپ. جىسىملارنىڭ بىر - بىرىگە تېگىشىشى نەتىجىسىدە بارلىققا كېلىدىغان ياكى جىسىملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە يۈز بېرىدىغان: كونتاكتلىق مېتامورفىزم.

كونتراست سۈپ [ر<فىران] بىر - بىرىدىن كەسكىن پەرقلىنىدىغان، پەرقى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، پەرقلىق: كونتراست رەڭ.

كونترول [ر<فىران] ① ئى. تۇتۇپ تۇرۇپ خالىغانچە ھەرىكەت قىلدۇرماسلىق، تىزگىنلەش؛ باشقۇرۇش: كونترول قىلىش. ② سۈپ. تىزگىنلەنگەن: كونترول رەقەم.

كونترولچان سۈپ. كونترول قىلىدىغان ياكى كونترول قىلىنىدىغان.

كونترولچانلىق ئى. كونترول قىلىش خۇسۇسىيىتى، ئالاھىدىلىكى: كونتېكىستنىڭ سېمانتىكىغا بولغان يەنە بىر كونترولچانلىق فۇنكسىيەسى ئۇنىڭ ھەرقانداق بىر تىلدىكى مۇجمەل-لىكنى چەتكە قېقىشتا كۆرۈلىدۇ.

كونترولسز سۈپ. كونترول قىلىنمايدىغان، كونترولدىن ئايرىلغان، تىزگىنسىز: كونترولسز ئات. كونترولسز پۇل پاخاللىقى.

كونترولاش ئى. تىزگىنلەش، باشقۇرۇش: كونترولاش تاختىسى. كونترولاش قوزۇقى.

كونترولۇق ئى. كونترول قىلىش تەسىر دائىرىسى.

كونتروللىماق پ ① خالىغانچە ھەرىكەت قىلالايدىغان دەرىجىگە چۈشۈرۈپ، ئۆز خاھىشى، مەيلى بويىچە ئىدارە قىلماق، باشقۇرماق، تىزگىنلىمەك: نېرۋىنى كونتروللىماق. ② مەلۇم چەكتىكى ھالەت ۋە نورمالىلىقنى ساقلاپ قالماق ياكى مەلۇم ھالەتنىڭ كېڭىيىپ كېتىپ زىيان سېلىشىنى توسماق، چەكلىمەك: باھانى كونتروللىماق. نوپوسنى كونتروللىماق. ③ ئۆزىنىڭ ھوقۇقى، كۈچ - قۇدرىتى، باشقۇرۇش ياكى تەسىر دائىرىسى ئاستىغا ئالماق: بازارنى كونتروللىماق. ۋەزىيەتنى كونتروللىماق.

كونتېكست ئى [ر<لات] يازما نۇتۇقنىڭ ئۆز ئىچىگە كىرگەن سۆز ياكى ئىبارىلەر مەنىسىنى بەلگىلەشكە ئىمكان بېرىدىغان، تولۇق پىكىرنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان بۆلىكى، پارچىسى.

كونتېكستسز سۈپ. كونتېكستى يوق، كونتېكستى بولمىغان: تېخىمۇ ئوچۇقراق ئېيتقاندا، كونتېكستسز تىل پائالىيىتى بولمايدۇ، تىل پائالىيىتىسز كونتېكستمۇ بولمايدۇ.

كونتېكستشۇناس ئى. كونتېكستشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى، ئالىمى، يەنى كونتېكستنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس، ئالىم.

كونتېكستشۇناسلىق ئى <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ كونتېكستنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى: كونتېكستشۇناسلىق تەتقىقاتى نۆۋەتتە تىلشۇناسلىق تەتقىقاتىدىكى مۇھىم بىر ھالقا ھېسابلانماقتا.

كونتېنىت ئى [ر<لات] <جۇغ> چوڭ قۇرۇقلۇق، ماتېرىك؛ قىتئە.

كونتېنېتال سۈپ [ر] <جۇغ> چوڭ قۇرۇقلۇققا، قىتئەگە ئائىت: كونتېنېتال دولقۇن. كونتېنېتال چۆكۈندە. كونتېنېتال ماسسا. كونتېنېتال كۆتۈرۈلمە.

كونتېنېتالىت ئى [ر<لات] <جۇغ> چوڭ قۇرۇقلۇق دەرىجىسى.

كونتېينېر ئى [ر<ئىنگ] يۈك توشۇش جەريانىدا ئۇزۇن مەزگىل تەكرار ئىشلىتىلىدىغان ئۆلچەملىك تۆمۈر ساندۇق، يەشىك: — ئادەم قاچىلانغان كونتېينېر ھەرگىز ساقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىسۇن، بولمىسا بىز پۈتۈنلەي توگىشىمىز، — دېدى ئۇ.

كوندۇكتور ئى [ر<لات] پويىز، پاراخوت، ئايروپىلان، تىرامۋاي، تىراللىبۇس ۋە ئاپتوبۇس قاتارلىقلاردىكى يولۇچىلارغا قارايدىغان، ئۇلارغا خىزمەت قىلىدىغان خادىم؛ بېلەت ساتقۇچى.

كوندېناتور ئى [رلات] <فىز> ئېلېكتىر مىقدارىنى ساقلايدىغان ئەسۋاب. يېقىن تۇرغان ھەمدە بىر - بىرىدىن ئىزولياتسىيەلەنگەن ئىككى دانە ئۆتكۈزگۈچتىن قۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ تورى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئېلېكتىر تېخنىكىسى، تېلېگراف قاتارلىق جەھەتلەردە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

كوندېنساتسىيە ئى [ر<لات] <فىز> ① توپلاش، توپلىنىش (ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى ھەقىقىدە). ② پار ياكى گازنىڭ سۇيۇق ھالەتكە ئايلىنىشى.

كوندېنساتسىيەلەنمەك «كوندېنساتسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كوندېنساتسىيەلىك سۈپ. كوندېنساتسىيەگە ئائىت، كوندېنساتسىيەگە ئالاقىدار بولغان: كوندېنساتسىيەلىك ئۆزگىرىش.

كوندېنساتسىيەلىمەك پ ① ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسىنى توپلىماق، يىغماق. ② گاز ياكى پار ھالىتىدىكى جىسىملارنى سۇيۇلدۇرماق، سۇيۇق ھالغا كەلتۈرمەك: پارنى كوندېنساتسىيەلىمەك. گازنى كوندېنساتسىيەلىمەك.

كوندېنساتور ئى [ر] <ئېل> توك ئۆتكۈزگۈچلەر ئارىسىغا قويۇپ قويۇلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە توك مەنبەسىگە ئۇلانغاندا زەرەتلىنىدۇ ۋە توك يىغىۋالىدۇ. توك مەنبەسىدىن ئۆزۈلگەندىمۇ توك زاپىسىنى ساقلاپ، مەلۇم مىقداردا توك چىقىرىدۇ.

كونسۇل ئى [ر<لات] <ت ئىش> بىر دۆلەت ھۆكۈمىتى چەت ئەلنىڭ بىرەر شەھىرى ياكى رايونىدا تۇرۇشقا بەلگىلەنگەن دىپلوماتىك ئەمەلدار. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى — ئۆز دۆلىتى ۋە ئۇنىڭ مۇھاجىرلىرىنىڭ شۇ رايوندىكى قانۇنىي ھوقۇقى ۋە ئىقتىسادىي مەنپەئەتىنى قوغداش، مۇھاجىرلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت.

كونسۇلتاتسىيە ئى [ر<لات] ① مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ياكى بىلىملىك، ئالىم كىشىلەرنىڭ بىرەر مەسىلە بويىچە مەسلە-

هەتى. ② ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پەننى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارغا بېرىدىغان ياردەمى ياكى شۇنداق ياردەم بېرىش مەشغۇلاتى.

كونسۇلخانا ئى [ر<لات+پ] <ت ئىش> بىر دۆلەت باشقا بىر دۆلەتنىڭ مەلۇم شەھىر بىدە تۇرغۇزغان كونسۇللۇق ۋاكالەتخانا.

كونسۇللۇق ئى. كونسۇلغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە: كونسۇللۇق قىلماق. كونسۇللۇققا تەيىنلەنمەك.

كونسېرت ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ① مۇزىكا ئەسەرلىرى، ئۇسسۇل، ناخشا ۋە شۇ قاتارلىقلار نومۇرلىرىنىڭ مەلۇم پروگراممىسى ئاساسىدا ئىجرا قىلىنىشى، ئاممىغا كۆرسىتىلىشى، ناخشا ـ ئۇسسۇل: كونسېرت كۆرمەك. كونسېرت كېچىلىكى. ② بىر يەككە ئورۇنلىغۇچى (ئىسكرىپكا، پىيانىنو قاتارلىقلارنى چالغۇچى) بىلەن دۇخوۋۇي ئوركېستىرىنىڭ بىرلىشىپ ئورۇنلىشى ئۈچۈن يېزىلغان چوڭ تىپتىكى مۇزىكا ئەسىرى. ئادەتتە ئۈچ مۇزىكا بابىدىن تەركىب تاپىدۇ.

كونسېرن ئى [ر<ئىنگ] <س ئىق> كاپىتالىستىك مونوپول تەشكىلات شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئوخشاش بولمىغان ئىقتىسادىي تارماقلارنىڭ سانائەت كارخانىسى، سودا كارخانىسى، بانكا، قاتناش ـ تىرانسپورت شىركىتى ۋە سۇغۇرتا شىركىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇنلىغان كارخانىلارنىڭ بىرلىشىشىدىن تەشكىللىنىدۇ.

كونسېرۋا ئى [ر<لات] پىششىقلاپ ئىشلەنگەندىن كېيىن تۇنكە قۇتا ۋە بوتۇلكىلارغا قاچىلاپ، ئاغزىنى ھاۋا ئۆتمەيدىغان قىلىپ بېكىتكەن يېمەكلىك. ئۇ ئۇزۇنغىچە بۇزۇلمايدۇ.

كونسېرۋاتور ئى [ر<لات] <پەلس> كونسېرۋاتىزم تەرەپدارى، كونا، ئۆتۈپ كەتكەن تەرتىپلەرنى ساقلاشتا چىڭ تۇرىدىغان كىشى؛ مۇتەئەسسىپ.

كونسېرۋاتىپ سۈپ [ر] جەمئىيەت تەرەققىياتىغا قارشى بولغان، تەرەققىياتنى ياقلىمايدىغان؛ مۇتەئەسسىپ: كونسېرۋاتىپ ئادەم.

كونسېرۋاتىپلىق ئى. جەمئىيەت تەرەققىياتىغا قارشى چىقىش، تەرەققىياتنى ياقلىماسلىق، مۇتەئەسسىپلىك: ھەر دائىم ئىدىيە جەھەتتە توغرا بىلەن خاتا، ئالغا بېسىش بىلەن كونسېرۋاتىپلىق ئوتتۇرىسىدا كۈرەش بولۇپ تۇرىدۇ.

كونسېرۋاتىزم ئى [ر] شەيئىلەر تەرەققىياتىدىن كېيىن قالغان ئىدىيە. ئۇ نەتىجىلەرگە كۆز يۇمۇش، يېڭى شەيئىلەرنى قوبۇل قىلماسلىق، قىيىنچىلىقلارنى ھەددىدىن زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىش، پايدىلىق پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە.

كونسېسسىيە ئى [ر<لات] <ت ئىش> جاھانگىر دۆلەتلەر يەنمۇ ئىلگىرىلەپ تاجاۋۇز قىلىشتا تايانچ نۇقتا قىلىش ئۈچۈن، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتلەرنى مەجبۇرلاپ «ئىجارە» گە ئېلىۋالغان جاي.

كونسېپىك ئى [ر<لات] ① دەرسخانىدا مۇئەللىم سۆزلىگەن دەرس مەزمۇنى: كونسېپىك يازماق. كونسېپىك قالدۇرماق. ② مۇئەللىم سۆزلىگەن دەرس مەزمۇنى خاتىرىلەنگەن دەپتەر: كونسېپىكنى بەرمەك. كونسېپىكنى ئالماق.

كونكرېت سۈپ [ر<لات] رېئال مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، ئېنىق، روشەن؛ ئەمەلىي؛ بەلگىلىك، ئابستراكت بولمىغان: كونكرېت ئىش. كونكرېت ئادەم. كونكرېت ئەمگەك. كونكرېت ۋەزىپە.

كونكرېتلاشتۇرماق «كونكرېتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مەسىلىلەرنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇپ، بىرمۇ-بىر سۆزلەشكە باشلىدى.

كونكرېتلاشتۇرۇلماق «كونكرېتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانۇن پارتىيە سىياسىتىنىڭ كونكرېتلاشتۇرۇلۇشى.

كونكرېتلاشماق پ. ئېنىق، روشەنلەشمەك، كونكرېت ھالەتكە كەلمەك: بۇ بىناغا كۆچۈپ كېلىپلا بىزنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيۇمىمىز تېخىمۇ كونكرېتلاشتى. * قانۇن قانۇنىي ئىجرا قىلىنغان كىشىلەر تەرىپىدىن كونكرېتلىشىدۇ.

كونكرېتلىق ئى. ئېنىقلىق، روشەنلىك، ئوچۇقلۇق: «چېنىقىش» ھېكايىسى ئوبرازلىرىنىڭ روشەن ۋە كونكرېتلىقى بىلەن كىتابخانىلاردا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ.

كونۇس ئى [ر<لات] <مات> تىك بۇلۇڭلۇق ئۈچ بۇلۇڭنىڭ خالىغان بىر تىك تەرىپىنى ئوق قىلىپ بىر قېتىم ئايلىنىشىدىن ھاسىل بولغان جىسىم. ھەجمى ئاساسىنىڭ يۇزى بىلەن ئېگىزلىكى كۆپەيتمىسىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە تەڭ.

كونۇسسىمان سۈپ. كونۇسقا ئوخشاش، كونۇس شەكلىدىكى.

كونۇۋېرت ئى [ر<فىران] ئىچىگە خەت، ھۆججەت ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ، بىر-ئىككى جايىغا ئەۋەتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆت بۇرجەك قەغەز خالتا.

كونۇۋېرتسىز سۈپ. كونۇۋېرتى يوق، كونۇۋېرتقا سېلىنمىغان: كونۇۋېرتسىز خەت.

كونۇۋېرتلىق سۈپ. كونۇۋېرتى بار، كونۇۋېرتقا سېلىنغان: كونۇۋېرتلىق خەت.

كونۇۋېكسىيە ئى [ر<لات] <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ئىچكى قىسىمىدا ھەرقايسى قىسىملارنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئوخشىماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان قارىمۇقارشى ئېقىش. تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى بولغان قىسمى يۇقىرى ئۆرلەيدۇ، تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن قىسمى تۆۋەنلەيدۇ. كونۇۋېكسىيە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشنىڭ بىر خىل شەكلى ھېسابلىنىدۇ.

كونۇۋېكسىيەلىك سۈپ. كونۇۋېكسىيە تۈپەيلىدىن شەكىللىنىدىغان، ياغىدىغان: كونۇۋېكسىيەلىك يامغۇر.

كونىچە ① رەۋ. كونا ئادەت بويىچە: ئانامۇ پۈتۈنلەي كونىچە پىكىر قىلىدۇ. ② سۈپ. كونا پاسوندىكى؛ كونا شەكىلدىكى: مۇنبەرده 50 ياشلاردىكى مۇئەللىم كونىچە كۆزەينەك تاقاپ كىتاب ئوقۇماقتا ئىدى.

كونىلىق ئى ① كونا ھالەت: ئۇزاقىقچە ئۆلارنىڭ قىزىقارلىق سۆزلىرى ۋە كونىلىق ساقلىغۇچىلار تەرەپدارلىرىنىڭ ئېتىرازلىرى ئانچە-مۇنچە قۇلىقىغا كىرىپ تۇراتتى. ② ئۆتمۈش، كونا زامانغا مەنسۇپ بولغان ئۆرپ ـ ئادەت، يوسۇن، تەرتىپ قاتارلىقلار: 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان شائىرلار ئۆز ئەسەرلىرىدە كونىلىق، مۇتەئەسسىپلىكنى قامچىلىدى.

كوۋا ئى. موزدۇزلار رەختنى تۇزلەش، چىڭداش، پاشنا قاتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان، تاپنى كەڭ مېتال ئەسۋاب.

كوۋالېنت ئى [ر<لات] <خىم> ۋالېنتلىق بىر خىلى، يەنى كوۋالېنتلىق باغقا ماس بولغان ۋالېنتنى كۆرسىتىدۇ.

كوۋالېنتلىق سۈپ. كوۋالېنتى بار، كوۋالېنتقا ئىگە: كوۋالېنتلىق باغ.

كوۋالېنتلىق باغ <خىم> ئىككى ئاتوم بىر يەككەندە ئورتاق ئېلېكترون جۈپىنى شەكىللەندۈرۈش ئارقىلىق ھاسىل قىلغان خىمىيەلىك باغ.

كوۋۇك ئى. كەپتەرنىڭ ئۇۋىسى.

كوئېففىتسېنت ئى [ر<لات] <مات> ① نامەلۇم سان بىلەن ئۆزگىرىدىغان كۆپەيتىلگەن سان ياكى ھەرپ. مەسىلەن، $2ax^2$ تىكى 2a بولسا x^2 نىڭ كوئېففىتسېنتىدۇر. ② پەن ـ تېخنىكىدىكى مەلۇم خۇسۇسىيەتنىڭ دەرىجىسىنى ياكى نىسبىتىنى ئىپادىلەيدىغان سان. مەسىلەن، كېڭىيىش كوئېففىتسېنتى، بىخەتەرلىك كوئېففىتسېنتى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كوي I ئى ① ئوي، خىيال: ھەركىم ھەركويدا، تاز خوتۇن ئەر كويدا (ماقال). ② غەرەز، مەقسەت: مەلىكە ئاشۇ ئەگگۈشتەرنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويدا بوپتۇ. ③ بىرەر مەقسەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان پائالىيەت ياكى ئىش: بۇ ئاداش خىلۋەت ئورمانغا بېشىنى تىقىۋېلىپ، جاھاندا نېمە كوي بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەسكەرەك.

كوي II ئى. تارس. كوچا، يول: كوچا ـ كويغا چىقماق. كويغا سالماق. كويغا كىرمەك. * ھە ئىنسم، تۇرمۇش مېنى مۇشۇ كويغا سالدى.

كوي III ئى [خەن] جان ت. جۇڭگونىڭ پۇل بىرلىكى، يۈەن.

كويچەن ئى [خەن] جان ت. كوي: يۈز كويچەن.

كويزا ئى [خەن] <قا> جىنايەتچىنىڭ ئىككى قولىنى چۈشەپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل جازا قورالى: قولىغا كويزا سالماق.

كويزا ـ كىشەن كويزا ۋە كىشەن.

كويلا ئى. تۇگمەننىڭ چاقپېلىكى ئورنىتىلغان، نوردىن سۇ چۈشىدىغان يېرى: تۇگمەننىڭ كويلىسىدىن پۇتۇن چىقماق.

كويلۇق سۈپ. مەلۇم كوي قىممىتىگە ئىگە بولغان: ئىككى كويلۇق ئۆزۈم. ئون كويلۇق چاپان.

كويۇش ئى. دەققەت، مەقسەت، نەزەر: كويۇش قىلماق.

كۇب [ر<گىرېك] ① ئى <مات> يۈزلىرى ئۆزئارا تەڭ بولغان ئالتە كۈۋادرات ئارقىلىق ئورالغان گېئومېتىرىيەلىك جىسىم. ② ئى<مات> بىرەر سانىنىڭ ياكى ئالگېبرالىق ئىپادىنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىسى، ئۆز ـ ئۆزىگە ئۈچ قېتىم كۆپەيتىلىشى: 3 نىڭ كۇبى 27 بولىدۇ. ③ مىق. بىر كۇب مېتىرغا تەڭ ھەجىم ئۆلچىمى: بىر كۇب ياغاچ. ئىككى كۇب شېغىل.

كۇبانكا ئى [ر] تۆپىسى يېپىسى، لەپلىمىسى يوق ۋە كۆرپىدىن ئېگىز كېزەكلىك قىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل تۇماق.

كۇپايە سۈپ [ئە] يېتەرلىك، قانائەتلىنەرلىك: كۇپايە بولماق. كۇپايە قىلماق. * يۇز قارغىغا بىر شۇڭقار كۇپايە (ماقال).

كۇپايىلەنمەك پ. قانائەتلەنمەك، قانائەت ھاسىل قىلماق: كىچىكىگىنىڭ ئەترەت باشلىقىنىڭ سوئالىغا پەقەت ھەجىيىپ، تامىقىنى چىكىلدىتىپ قويۇش بىلەن كۇپايىلەندى.

كۇپايىلىنىشمەك «كۇپايىلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇنىڭ مەجەزىنى ئوبدان چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن، تولاراق بىر ئېغىز جاۋاب ئېلىش بىلەن كۇپايىلىنىشىدۇ.

كۇپپار ئى [ئە] دىنسىزلار، ئىسلام دىنىغا كىرمىگەنلەر؛ كاپىر.

كۇپپارلىق ئى. دىنسىزلىق، كاپىرلىق: كۇپپارلىق قىلماق.

كۇپلېت ئى [ر<فىران] قوشاق ياكى شېئىرنىڭ ئىككىدىن يۇقىرى مىسرادىن تەشكىل تاپقان، مەلۇم قافىيەلىنىش تەرتىپىگە ئىگە بولغان شەكلى. ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كۇپلېتلار ئەڭ ئاز بولغاندا ئىككى مىسرادىن تەركىب تاپىدۇ.

كۇپلېتسىز سۈپ. كۇپلېتى يوق، كۇپلېتلارغا ئايرىلمىغان: كۇپلېتسىز شېئىرلار.

كۇپلېتلىق سۈپ. كۇپلېتى بار، كۇپلېتلارغا ئايرىلغان: كۇپلېتلىق شېئىرلار.

كۇپۇر ئى [ئە] خۇدانى، دىنىنى ئىنكار قىلىش؛ ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرۈش، ئىشەنمەسلىك؛ دىنسىزلىق: ـــ ھاي... ھاي! ـــ ئىشان كەينىگە ئىككى قەدەم شوخشۇدى، ـــ كۇپۇر سۆزلەشكە قانداق جۈرئەت قىلدىڭ.

كۇپۇرانە سۈپ. كۇپۇرلۇق سانىلىدىغان؛ خۇدانى، دىنىنى ئىنكار قىلىدىغان؛ ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرىدىغان: ئۇنى كۆرۈپ كۇپۇرانە بىر خىيال كاللامغا كىرىۋالدى.

كۇپۇرانلىق ئى. ئاللاھنى، دىنىنى ئىنكار قىلىش، ئۇنىڭغا شەك كەلتۈرۈش، كۇپۇرلۇق: ـــ ھەممىتاخۇن ئاكا، كۇپۇرانلىق بولسىمۇ سورىۋالاي، ئابدۇللاتاخۇننى «ئۆزىنى قاشتىن تاشلىۋالدى» دېگەن گەپكە سىلى نېمە دەيلا؟ ـــ دەپ سوردى سۇپۇرگىتاخۇن.

كۇپۇرلۇق ئى. ئاللانى، دىنىنى كەمسىتىدىغان، ئاللاغا، دىنغا شەك كەلتۈرىدىغان سۆز ـ ھەرىكەت، قىلىق؛ كۆرگەن ياخشىلىقنى ئۇنتۇش، نانكورلۇق: ـــ نېمە؟! ـــ سايىم چوڭنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، ـــ كۇپۇرلۇق قىلماي ئاغزىڭنى يۇم!

كۇپىيە ئى [ئە] ئاق ياغلىق: ئەرەبلەرنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان جايى قۇرغاق، ئىسسىق بولغانلىقتىن، ئۇلارنى ئىسسىق ئۆتۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بېشىغا ئاق رەختتىن كۇپىيە ئارتىۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان.

كۇت تەق. پەس ئاۋاز بىلەن پاراڭلاشقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كۇتكويلۇق ئى. دىيال. سۆرۈشتۈرۈش؛ كوچىلاش.

كۇت ـ كۇت ① «كۇت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئەرزىمەس، تايىنى يوق؛ پىتنە ـ پاسات: كۇت ـ كۇت پاراڭ. كۇت ـ كۇت گەپ.

كۇتلا سۈپ. دىيال. نەق، دەل.

كۇتۇبخانا ئى [ئە + پ] كىتاب، ژۇرنال ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توپلاش، رەتلەش، ساقلاش ۋە كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىش مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن.

كۇتۇلداشماق «كۇتۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى:

جىسى: قولۇم - قوشنىلارمۇ راھىلەنى كۆرگىنىدە بىر - بىرىنىڭ قۇلاقلىرىغا كۆتۈلدىشاتتى.

كۆتۈلدىماق پ. «كۆت - كۆت» قىلماق، «كۆت - كۆت» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئۇ ئادەم خودىدى چوش كۆرۈۋاتقانىدەك، بىرنېمىلەرنى دەپ كۆتۈلدايتتى.

كۆچۈلا ئى [پ] <بوت> ① كۆچۈلا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە ياكى سەل يۇمىلاق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. شىرنىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە كېلىدۇ، پىشقاندا سارغىيىدۇ. ئۇرۇقى يۇمىلاق تەخسە شەكلىدە بولۇپ، قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن دورا قىلىنىدۇ. ھەيز ماڭدۇرۇش، ئىشىق ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە، لېكىن زەھەرلىك. ئەسلىي ماكانى ھىندىستان. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى.

كۆدا ئى. دىيال. ھارۋىنىڭ ئوقىنى ئايلاندۇرۇپ تۇرىدىغان، ئىچىگە ياپىلاق تۆمۈر ئورنىتىلغان ئىچى كاۋاك يۇمىلاق كۆتەك.

كۆدرانىيە ئى [لات] <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى دەرەخ. قوۋزىقى كۆل رەڭ قوڭۇر، ئۇزۇن تىكىنى بار، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى ئېلىپىس شەكلىدە، گۈلى كىچىك، باشسىمان گۈل رېتىدە تىزىلىدۇ. مېۋىسى شار شەكلىدە. يوپۇرمىقىدا پىلە قۇرتى باققىلى بولىدۇ. ياغىچىنىڭ مەركىزى سېرىق رەڭلىك، قاتتىق ۋە پۇختا بولۇپ، قىممەتلىك ياغاچ ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

كۆدۈڭداس ئى. تېرىدىكى گۆشلەرنى قىرىپ تازىلايدىغان، ئىككى تەرىپىدە ساپىقى بار، ھىلال ئاي شەكلىدىكى كۆنچىلىك ئەسۋابى.

كۆر تەق. قوشلار ئۇچقان چاغدا قانىتىنىڭ ھاۋادا ھەرىكەتلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

كۆررەك سۈپ. دىيال. كەمبەغەل، يالاڭتۆش.

كۆررىدە رەۋ. «كۆر» قىلىپ، «كۆر» قىلغان ھالدا: قۇشقاچلار كۆررىدە ئۈچۈپ كەتتى.

كۆرس I ئى [ر<لات] ① مەلۇم بىر پەن ۋە سىستېما بويىچە قىسقا مۇددەتلىك ئېچىلغان ئوقۇش؛ ئۆگىنىش: بوغالتىرلار كۆرسى. شوپۇرلار كۆرسى. ② بىرەر پەن ياكى ئۇنىڭ بىر قىسمىنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى سىستېمىلىق بايانى ۋە شۇنداق بايانىدىن ئىبارەت بولغان دەرسلىك. ③ مەكتەپلەردىكى ھەربىر ئوقۇش يىلى: مەن ئۇنۇۋېرسىتېتنىڭ بىرىنچى كۆرسىنى تۈگەتتىم. ④ بىر پۈتۈن داۋالاش ۋاقتىنىڭ بۆلەكلىرگە بۆلۈنگەن قىسمى: بىر داۋالاش كۆرسى 15 كۈن.

كۆرس II ئى [ر<لات] ① قىممەت، باھا: پۇلنىڭ كۆرسى چۈشمەك. مالنىڭ كۆرسى چۈشمەك. ② كۆچمە. ئىززەت - ھۆرمەت، ئابرۇي: شۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ ئادەمنىڭ كۆرسى چۈشۈپ كەتتى.

كۆرسانت ئى [ر] كۆرستا ئوقۇغۇچى، كۆرس ئوقۇغۇچىسى.

كۆرسلۈق سۈپ. داڭلىق، ئابرۇيلۇق: كۆرسلۈق مەسىلات.

كۆرسى ئى [ئە] بەندىك، ئورۇندۇق.

كۆر - كۆر «كۆر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مىلتىق ئاۋازلىرى توختاش بىلەنلا پاقىلار كۆر - كۆر قىلىپ كۆركىراشقا باشلىدى.

كۆرۈڭۈك ئى [ر] مەلۇم مەقسەت، غايە بىلەن توپلانغان كىشىلەر توپى، گۇرۇپپىسى: ئەدەبىيات كۆرۈڭۈكى. ياشلار كۆرۈڭۈكى.

كۆرۈس تەق. قاتتىق نەرسىلەرنى چاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. كۆرۈس - كۆرۈس «كۆرۈس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كۆرۈسلاتماق «كۆرۈسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر يىگىت باشقىلار غاجاپ قويغان سۆڭەكنىڭ كۆمۈرچىكىنى كۆرۈسلىتىپ چاينىۋاتاتتى.

كۆرۈسلىماق پ. «كۆرۈس - كۆرۈس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كۆرۈس - كۆرۈس» قىلماق.

كۆرۈشكا ئى [ر] ئىستاكان شەكىللىك تۇتقۇچى بار مېتال قاچا: بىر كۆرۈشكا سۇ.

كۆس تەق. يەل، گاز قاتارلىقلار قاچىلانغان نەرسىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلۇم بېسىم بىلەن سىرتقا ئېتىلىپ چىققاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز.

كۆسار ئى [خەن] جان ت. ئەر - ئاياللارنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان كالتە ئىشتىنى.

كۆسارچان سۈپ. جان ت. باشقا كىيىم كىيىمەي يالغۇز كۆسار كىيگەن.

كۆسپاك سۈپ. تىل ھا. چىچقاق، ئوسۇرغاق: ھەي يول باشلىماي قۇرۇپ كېتىدىغان كۆسپاك، ئالدىڭغا ماڭماي نەگە بۇرۇلىسەن!

كۆسسىدە رەۋ. «كۆس» قىلىپ، «كۆس» قىلغان ھالدا: توپنىڭ كۆسسىدە يېلى چىقىپ كەتتى.

كۆس - كۆس ① «كۆس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچسىز، تۆۋەن ئاۋازلار: سورۇندا كۆس - كۆس پاراڭلار كۆپەيىپ كەتتى. ③ غەيۋەت - شىكايەت خاراكتېرىدىكى ئاساسسىز، تايىنى يوق سۆزلەر: گەپنىڭ يامىنى كۆس - كۆس، ئوسۇرۇقنىڭ يامىنى پۇس - پۇس (ماقال).

كۆسۇر تەق. كىشىلەرنىڭ پەس ئاۋازدا قىلىشقان پارىڭىغا تەقلىد قىلىنىدۇ.

كۆسۇر - كۆسۇر «كۆسۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بىردىنلا ئۇ يەر - بۇ يەردە كۆسۇر - كۆسۇر گەپلەر باشلىنىپ كەتتى.

كۆسۇرلاشماق «كۆسۇرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بېشىنى بىر يەرگە ئەكېلىپ ئۇزاق كۆسۇرلاشتى.

كۆسۇرلىماق پ. «كۆسۇر - كۆسۇر» قىلماق، پەس ئاۋازدا پاراڭلاشماق: شۇ ئارىدا يېنىدىكى ۋەزىر يەنە پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا كۆسۇرلاپ ئەقىل ئۆگىتىپتۇ.

كۆسۇڭ تەق ← **كۆسۇر.**

كۆسۇڭ - كۆسۇڭ «كۆسۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كۆسۇڭ - كۆسۇڭ گەپ قىلماق.

كۆسۇلداشماق «كۆسۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەن سىرتتا كۆسۇلدىشىپ يۈرگەنلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ياتتىم.

كۆسۇلدىماق پ ← **كۆسۇرلىماق.**

كۆش تەق. يەل، گاز، پار قاتارلىقلار قاچىلانغان نەرسىدىن بېسىم بىلەن چىققاندا ھاسىل بولىدىغان بوش ئاۋاز.

كۆشادە سۈپ [پ] كەڭتاشا، كەڭرى، ئازادە: باشقىلارنىڭ سۆزىدىن سۆز، مەزمۇن ئالماي ئادەتلەنسەك، تەبىئىتىڭ كۆشادە، زېھنىڭ

ئۇستۇن بولىدۇ، سۆز مەيدانى ساڭا كەڭ بولىدۇ.

كۇشادىچلىق ئى. ئازادىلىك، كەڭتاشالىق: ھاۋا دىمىقاندا يامراپ كۆمۈتا، بەرمەس ئادەمگە كۇشادىچلىق.

كۇشادىلىق ئى. ئازادىلىك، كەڭتاشالىق: ئادا بولۇپ پىتنە توسقۇندىن، كۇشادىلىق تاپتى يول زەمبۇ، چۇشۇپ بەيگىگە تۇلپارلار، قەدەملەر خۇش راۋان كەلدى.

كۇش-كۇش «كۇش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كۇشۇلداشماق «كۇشۇلدىماق» پەيئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇشۇلدىماق پ. «كۇش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كۇش» قىلماق.

كۇكۇ ئى <زوئول> ← **پىستە** II.

كۇكۇم ئى ① قاتتىق نەرسىلەرنىڭ پارچىلانغاندىكى ئۇششاق ئۇۋاقلىرى: كۇكۇم - تالقان بولماق.② مالنىڭ ئايىغىدىن چىققان ئۇۋاق قېغ: زىلەي لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان مەڭگەن ئۇستىدىن كۇكۇم چېچىپ تونۇر قىزدۇرۇۋاتاتتى.

كۇكۇم - تالقان ① ناھايىتى ئۇششاق، ئۇۋاق: ئەينەك سۇنۇپ كۇكۇم - تالقان بولۇپ كەتتى. ② يوقلىش، بىتچىت بولۇش: كۇكۇم - تالقان بولماق.

كۇك ئى. دىيال. دېدەك، قۇل ئايال.

كۇلا ئى. شال پاخىلى، چىغىرتماق، چىغ قاتارلىقلاردىن ئېشىلگەن ئارغامچا: باينىڭ ئارغامچىسى بولسا، كەمبەغەلنىڭ كۇلاسى بار (ماقال).

كۇلال ئى [پ] لايدىن تەييارلانغان، تېخى خۇمدانغا پىشۇرۇلمىغان تۇرلۇك ساپال بۇيۇملار.

كۇلالچى ئى. لايدىن تۇرلۇك ساپال بۇيۇملارنى ياسىغۇچى ھۈنەرۋەن.

كۇلالچىلىق ئى. لايدىن تۇرلۇك ساپال بۇيۇملارنى ياساش كەسپى: ئۇنىڭ دادىسى كۇلالچىلىق قىلىدۇ.

كۇلاھ ئى [پ] دۆڭلىكلەر، دەرۋىشلەر كىيىدىغان ئۇچلۇق قالپاق: ئۇزۇن چار ساقاللىق، ئۇستىگە جەندە، بېشىغا كۇلاھ كىيگەن دۆڭنى بوۋاي كىرىپ كەلدى.

كۇلاھ - جەندە كۇلاھ ۋە جەندە: كىيگىنى كۇلاھۇجەندىدۇر، نائۇمىد ئەمەستۇر ۋە لېكىن. چاقماقلار ئالدىدا تەۋرىمەس، بورانلار ئالدىدا چىڭ، تەمكىن.

كۇلاھلىق سۈپ. كۇلاھى بار، كۇلاھ كىيگەن: بارار ئىكەن كۇلاھلىق يىگىت، قىزىل يالقۇن كۆكسىنى بۆسۈپ. ئوت ئىچىدە چوغدەك قىزارغان قولىدا قىلىچ، مەردلىكى ئۆسۈپ.

كۇلتىر ئى [لات] <زوئول> بېلىقلاردىكى بىر ئۇرۇقداش. تېنى سەل ياپىلاق، ئېغىزى ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈپ چىققان. تاتلىق سۆلاردا ياشايدۇ.

كۇلتىۋاتسىيە ئى [ر<لات] كۇلتىۋاتور ئارقىلىق زىرائەتنىڭ تۆپ ئارىلىقىدىكى ئوتلارنى ئوتاپ، تۇۋىنى چاناش، يۇمشىتىش ئىشى؛ چاغلاش: كۇلتىۋاتسىيە قىلماق.

كۇلتىۋاتور ئى [ر] ھەيدەلگەن يەرنى يۇمشىتىش، ياۋا ئوتلارنى ئوتاش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدىغان دېھقانچىلىق ماشىنىسى.

كۇلىناتسىيە ئى [ر<لات] <ئەد> ئەسەردىكى زىددىيەت - توقۇنۇشلار راۋاجلىنىپ ئەڭ كەسكىنلەشكەن، ئەڭ جىددىيلەشكەن باسقۇچ. بۇ باسقۇچ ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ تەقدىرى ۋە زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ھالقا.

كۇلۇب ئى [ر<ئىنگ] ① سىياسىي، ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدىغان تەشكىلات ۋە ئۇنىڭ سورۇنى. ② كىنو، تىياتىر قويىدىغان زال، مەيدان؛ كىنوخانا: ئۆكتەبىر كۇلۇبى. ياشلار كۇلۇبى. ئىشچىلار كۇلۇبى.

كۇلۇچ ئى [ر] ۋىنتا، گايكا قاتارلىقلارنى بوشتىش، چىڭتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب: چىراغ يورۇقىدا ھاشىمنىڭ قولىدىكى كۇلۇچ پارقىراپ كۆرۈنەتتى.

كۇلۇك ئى. بەيگىدە ئەڭ ئالدىغا ئوزۇپ چىققان ئات.

كۇلۇڭ ئى. ئوچاق، مەش قاتارلىقلارنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى.

كۇلۇن ئى [ر<فىران] <فىز> ئېلېكتىر مىقدارىنىڭ ئەملىي بىرلىكى. بىر كۇلۇن 3×10^9 ئىستاتىك ئېلېكتىر بىرلىكىدىكى ئېلېكتىر مىقدارىغا باراۋەر كېلىدۇ. تۇك كۆچىنىشى بىر ئامپېر بولغاندا، بىر سېكۇنت ئىچىدە ئۆتكۈزگۈچ جىسمىنىڭ توغرا كەسمە يۈزىدىن ئۆتكەن ئېلېكتىر مىقدارى بىر كۇلۇن بولىدۇ.

كۇلۇنمېتىر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر (زەرەت) مىقدارىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما. ئېلېكتىرولىتلىق باتارىيەنىڭ قۇرۇلمىسى بىلەن ئوخشايدۇ. ئىشلىتىلگەندە، تۇك كۆچىنىشىنى ئۆزگەرتمەي ساقلايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن تۇك ئۆتكەن ۋاقىتنى ئۆلچەپ ۋە ماددىنىڭ ماسسىسىنى ئاجرىتىپ چىقىپ، تۇك كۆچىنىشىنى ھېسابلاپ چىقىشقا بولىدۇ.

كۇلى ئى [خەن] شىنجاڭغا نىسبەتەن ئىچكى ئۆلكىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كۇمپەيكۇم رەۋ [ئە] تارمار، گۇمران، ئوڭتەي - توڭتەي، پاچاق - پاچاق: كۇمپەيكۇم بولماق.

كۇموس ئى [لات] <بوت> يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غولىۇق ئۆسۈملۈك. غولى يۆگىمەچ غول، يوپۇرمىقى يىپ شەكلىدە، گۈل تاجى ئىنچىكە، ئۇزۇن، قىزىل ياكى ئاق رەڭدە بولىدۇ. ئەسلىي ماكانى تىروپىك بەلباغ رايونلىرى ئىدى. ھازىر باشقا جايلاردىمۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئۆستۈرۈلمەكتە.

كۇمۇتا ئى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. يېتىلگەنلىرىنىڭ تېنى ئىنتايىن كىچىك. قوڭۇر ياكى قارا رەڭلىك، سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى ئىنچىكە، ئۇزۇن، قانىتى قىسقا ۋە كەڭ، لىچىنكىسى يۇمىلاق تۈۋرۈكسىمان، ئاقۇچ كۆل رەڭ ياكى سېرىق تۈس ئالغان ئاقۇچ رەڭلىك. تەن يۈزى سىلىق، قورچىقى ئېللىپس شەكىللىك، قارامتۇل. تۇخۇمى ئورچۇق شەكىللىك، سارغۇچ ئاق رەڭلىك. بەزى چىشلىرى ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ قېنىنى شورايدۇ، بەزىلىرى يۇقۇملۇق كېسەل تارقىتىدۇ.

كۇمۇش ئى [ر] بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۈمۈلەك سۈپ. كاللەك قىلىنغان، كاللەكلەشتۈرۈلگەن: كۈمۈلەك ئاش.

كۈمىلاچ ① سۈپ. يۇمىلاقلانغان، دۇگىلەك شەكىلگە كەلتۈرگەن: كۈمىلاچ لاي. كۈمىلاچ دورا. كۈمىلاچ تام. ② ئى. يۇمىلاق، دۇگىلەك قىلىنغان نەرسىلەر: كىشىلەر قازىخانىنىڭ تېمىغا كۈمىلاچ ئېتىپ، ئۇنى ئېگىزلىتىۋەتكەنىكەن.

كۈمىلاچلاتماق «كۈمىلاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: لاينى كۈمىلاچلاتماق.

كۈمىلاچلاشماق «كۈمىلاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىر توپ بالىلار لاي كۈمىلاچلىشىپ ئويناۋاتاتتى.

كۈمىلاچلانماق «كۈمىلاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۈمىلاچلىماق پ. كۈمىلاچ ھالەتكە كەلتۈرمەك، كۈمىلاچ قىلماق، يۇمىلاقلىماق: مۇمىن ئاكا كالىنىڭ تېزەكلىرىنى كۈمىلاچلاپ ئېغىلىنىڭ تاملىرىغا چاپلاۋاتاتتى.

كۈننۇس سۈپ. دىيال. پىخسىق، بېخىل.

كۈنۈپكا ئى [ر<گول] ① قەغەز، رەسىم، رەخت قاتارلىقلارنى تام، دوسكا قاتارلىقلارغا بېكىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قالپاقلىق كىچىك مىخ، باسما مىخ. ② تۈرلۈك مېخانىزم ۋە ئېلېكتىر ئەسۋابلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئۈچۈن بارماق بىلەن باسىدىغان تۈگمىچە: كۈنۈپكىنى باسماق.

كۈھ ئى [پ] يېزىت. تاغ: ساباھ يەتكۈز سالامىنى يېتەرگۈل كۈھ دىلدارە، پەرىشان خاتىرەمدىن ئەرزى قىل ئول نازىنىن يارە.

كۈھقاپ ئى [پ] قاپ تېغى، يەنى چۆچەكلەردىكى تىلسىماتلىق، بارسا كەلمەس دەپ چۈشىنىلگەن ئەپسانىۋى تاغنىڭ نامى.

كۈڭاس ئى [ر] بولكا ياكى مېۋىلەرنى ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل سوغۇق ئىچىملىك.

كۆپ ① سۈپ. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن جىق، نۇرغۇن، تولا: ياخشى ئاز، يامان كۆپ، بۇغداي ئاز، سامان كۆپ (ماقال). ② رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن: كۆپ ياخشى. كۆپ رازى. كۆپ رەھمەت. ③ رەۋ. ئۇزۇن، ئۇزاق ۋاقىت: كۆپ ئۆتمەيلا ئۇلار يېتىپ كەلدى. ④ رەۋ. پات ـ پات، دائىم: مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆپ بارىمەن. ⑤ ئى. ئاممىلىق، خەلق، كۆپچىلىك: كۆپنىڭ ئەقلى كۆپ (ماقال). * كۆپ تۈكۈرسە كۆل بولار (ماقال).

كۆپ چىكىت <تىل> تىنىش بەلگىلىرىدىن بىرى. چېكىت سانى ئۈچ بولىدۇ (...). يازما نۇتۇقتا كەلتۈرۈلگەن نەقىلدىكى قىسقارتىۋېتىلگەن قىسمىنى، سۆزلىنىۋاتقان نۇتۇقتا ئېيتىلمايدىغان قالدۇرۇپ قويۇلغان قىسمىنى ياكى ئۇزۇلۇپ ـ ئۇزۇلۇپ ئېيتىلغان نۇتۇق ئارىلىقىدىكى توختاشنى بىلدۈرىدۇ.

كۆپ خانىلىق سان <مات> خانىلىرى ئۈچتىن ئارتۇق بولغان سان.

كۆپ مەنىلىك سۆز <تىل> بىر قانچە مەنىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. مەسىلەن، ئادەمنىڭ ياكى ھايۋاننىڭ بېشى، ئىشنىڭ بېشى، باش ۋەزىپە، باش قوشۇش، باش بۇرۇن دېگەنلەردە «باش» سۆزىنىڭ مەنىسى ھەر خىل كەلگەن. كۆپ مەنىلىك سۆزنىڭ بىرمەنىسى ئاساسىي مەنە بولىدۇ، يۇقىرىدىكى بىرىنچى مەنە شۇنداق؛ بۇ خىل سۆزنىڭ ھەممە مەنىلىرى ئوتتۇرىسىدا مەلۇم ئورتاقلىق بولىدۇ.

كۆپەيتكۈچى ① سۈپ. كۆپەيتىش رولىنى ئويناىدىغان، كۆپەيتىدىغان: كۆپەيتكۈچى ئىپادە. ② ئى<مات> كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى باشقا سان كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسىلەن: 15 = 5×3 دىكى 3 كۆپەيتكۈچىدۇر. ③ ئى<مات> بىر پۈتۈن سان ئىككىنچى بىر پۈتۈن سانغا پۈتۈن بۆلۈنسە، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ كۆپەيتكۈچىسى بولىدۇ. مەسىلەن: 1، 2، 3، 4، 6 لەرنىڭ ھەممىسى 12 نىڭ كۆپەيتكۈچىلىرىدۇر.

كۆپەيتمە ① سۈپ. كۆپەيتىلگەن، كۆپەيتىدىغان ياكى كۆپەيتىلىدىغان: كۆپەيتمە نۇسخا. ② ئى<مات> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سان، ئىپادە قاتارلىقلارنى ئۆزئارا كۆپەيتىشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە.

كۆپەيتمەك ① «كۆپەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېيىن ئاكام بۇ كىتابلارنى كۆپەيتىپ يېزىشقا باشلىدى. ② <مات> ھەسسىلىمەك، يەنى كۆپەيگۈچىنى كۆپەيتكۈچىنىڭ مىقدارى بويىچە ھەسسىلىمەك.

كۆپەيتىش ① «كۆپەيتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <مات> كۆپەيتىش ئەمىلى: كۆپەيتىش بەلگىسى. كۆپەيتىش جەدۋىلى.

كۆپەيتىشمەك «كۆپەيتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆپەيتىلمەك «كۆپەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئىشلەپچىقىرىشقا كېتىدىغان مەبلەغ بۇلتۇرقىغا قارىغاندا ئازراق كۆپەيتىلدى.

كۆپەيگۈچى ① سۈپ. كۆپەيىدىغان، كۆپەيىپ بارىدىغان. ② ئى <مات> كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى بىر سانغا كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسىلەن: 15=3×5 دىكى 5 كۆپەيگۈچىدۇر.

كۆپەيمەك پ ① سان ياكى مىقدار جەھەتتىن ئاشماق، جىقلىماق: پۇل كۆپەيمەك. مال كۆپەيمەك. ئادەم كۆپەيمەك. ② نەسىلىمەك، ئۇرۇقلانماق: جىنسسىز كۆپەيمەك.

كۆپتۇرمە سۈپ ① قاپارتىلغان، كۆپتۇرۇلگەن: كۆپتۇرمە نەقىش. ② مۇبالىغىلەشتۇرۇلگەن، كۆپتۇرۇلگەن، ئاشۇرۇۋېتىلگەن: كۆپتۇرمە گەپ.

كۆپتۇرمەك ① «كۆپمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىزنىڭ غۇر ـ غۇر شامىلى كۆڭلىكىنى كۆپتۇرۇپ، ئۇنى تېخىمۇ قامەتلىك كۆرسىتەتتى. ② مۇبالىغىلەشتۇرمەك، ئاشۇرۇۋېتمەك: لېكىن قىينىچىلىقنى قالايمىقان كۆپتۇرۇپ كۆرسىتىش ئىشقا پايدا يەتكۈزمەيدۇ.

كۆپتۇرمچى ئى. گەپنى كۆپتۇرۇپ، ئاشۇرۇپ قىلىدىغان ئادەم؛ مۇبالىغە قىلغۇچى: ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولامدۇ، ئۇچىغا چىققان كۆپتۇرمچى تۇرسا.

كۆپتۇرمچىلىك ئى. گەپنى كۆپتۇرۇپ، ئاشۇرۇپ قىلىش ئىشى، قىلىقى؛ مۇبالىغىچىلىك: ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ ھۆكمىگە ئاساسلانغاندا، بۇ خىل شۆھرەتپەرەسلىك ۋە كۆپتۇرمچىلىك نۇرغۇن تەرەپلەردە ئادەمدە گۇمان پەيدا قىلىدۇ.

كۆپتۇرۇشمەك «كۆپتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بارغانسېرى ئالىمنىڭ ئېۋەن ـ نۇقسانلىرىنى كۆپتۇ-

رۇشتى.

كۆپتۈرۈلمەك «كۆپتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆپتىن ـ كۆپ سۈپ. ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن كۆپ: ياخشى ۋە يامان قىلىپ كۆپتىن ـ كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلدى.

كۆپچۈمەك ① كۆپمەك، بولماق (خېمىر ھەققىدە): خېمىر كۆپچۈپتۇ. ② كۆچمە. ئاچچىقلانماق، تېرىكمەك: ـــ بىكاردىن ـ بىكار نېمە ئازاب بۇ!ـــ دېدى ئالىم كۆپچۈگەن ھالدا رىزۋانغا قاراپ.

كۆپچىلىك ① ئى. مەلۇم دائىرىدىكى كىشىلەر توپى، خالايىق، خەلق: ئۇنىڭ سۆزى كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكى سۆز ئىدى. ② سۈپ. كۆپلىگەن، نۇرغۇنلىغان: كۆپچىلىك كىشىلەر سەلىمەنى ياخشى قىز دەپ قارايتتى.

كۆپسىمەك پ. دىيال. ئەزۇيلىمەك، ئەدەپ كەتمەك.

كۆپلەپ رەۋ. كۆپ ساندا، كۆپ مىقدارda: ئۇلار ئۆي جاھازلىرىغا كېرەكلىك ماتېرىياللارنىمۇ كۆپلەپ سېتىۋالماقتا.

كۆپلۈك سۈپ. سان ـ مىقدار جەھەتتىن جىقلىق، نۇرغۇنلۇق، كۆپ سانلىق.

كۆپمە سۈپ. كۆپىدىغان، كۆپۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: كۆپمە سېمونت.

كۆپمەك پ ① ئۆرلىمەك، كېچەيمەك، يوغىنىماق، كۆپچۈمەك: شاپ پىگەن تۆگىنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كېتىپتۇ. ② كۆچمە. رەنجىمەك، نارازى بولماق: باز دەپ تۆكمە، يوق دەپ كۆپمە (ماقال).

كۆپۈشمەك «كۆپمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ تاپتا ئەكىبەرنىڭ تومۇرلىرى بىرئاز كۆپۈشكەندەك قىلاتتى.

كۆپۈك ئى. گازلارنىڭ مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن سۇيۇقلۇق ئىچىدە قورشىلىپ قېلىشىدىن ھاسىل بولغان شارسىمان ھالىتى: سۇ كۆپۈكى. پىۋا كۆپۈكى.

كۆپۈككە ئايلانماق يوققا چىقماق، يوقالماق، بەربات بولماق: مېنىڭ بۇ شېئىرىن خىيالىم كۆپۈككە ئايلىنىپتۇ ـ ده.

كۆپۈكچە رەۋ. كىچىك كۆپۈك.

كۆپۈكلەشمەك پ. كۆپۈك ھاسىل قىلماق، كۆپۈككە ئايلانماق، كۆپۈكلەنمەك: دەريا سۈيى كۆپۈكلىشىپ ئاقماقتا ئىدى.

كۆپۈكلەندۈرگۈچ ئى <بىن> بېتون ۋە سېمونت لاينىڭ ئارىسىغا ئارىلاشتۇرۇلغاندا كۆپلىگەن ئۇششاق كۆپۈكچىلەرنى پەيدا قىلىدىغان خىمىيەۋى بىرىكمە.

كۆپۈكلەندۈرمەك «كۆپۈكلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆپۈكلەنمەك پ. كۆپۈك پەيدا قىلماق، كۆپۈككە ئايلانماق، كۆپۈكلەشمەك: زەيتۇنەم ئېرىتقا تولغىنىپ، كۆپۈكلىنىپ ئېقىۋاتقان سۇغا قاراپ بىرپەس ئويلاندى.

كۆپۈكلۈك سۈپ. كۆپۈكى بار، كۆپۈك چىقارغان، كۆپۈكلەنگەن: كۆپۈكلۈك ئەينەك. كۆپۈكلۈك بېتون.

كۆپۈنگۈ سۈپ. ئوتتۇرىسى چۆرىسىدىن ئېگىز، سىرتىغا كۆپكەن، بۆرتمە: كۆپۈنگۈ ئەينەك. كۆپۈنگۈ لىنزا. كۆپۈنگۈ بەت.

كۆپىنچە رەۋ. كۆپ ھاللاردا، كۆپ ۋاقىتلاردا، تولاراق: ئۇنىڭ ھالىدىن كۆپىنچە 15 ياشلىق يالغۇز ئوغلى خەۋەر ئېلىپ تۇردى.

كۆت ئى ① قوڭ: كۆتىگە تەپمەك. * ئىت ئۇستىخان يېسە كۆتى بىلەن كېكىشەر (ماقال). ② تىل ھا. ھېجىقىز، بەچچە.

كۆتى بىلەن ئاغزىنىڭ پەرقى يوق گەپنى تۈرمايدىغان، سۆزىدىن بىرەمدىلا يېنىۋالمىدىغان: ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، بىرەمدىلا يېنىۋالىدۇ، كۆتى بىلەن ئاغزىنىڭ پەرقى يوق.

كۆتى پوق ← قوڭى پوق: ـــ ئۆزۈڭنىڭ كۆتى پوق، شۇڭا گەپ قىلالمايسەن،ـــ دېدى ئالىم.

كۆتىگە پوق كەپلەشمەك بىرەر جىددىي ئەھۋالغا، قىيىنچىلىققا يولۇقماق: ئۇ دائىم كۆتىگە پوق كەپلەشكەندە، مېنى ئىزدەيدۇ.

كۆتىگە سۆيگۈدەك بولماق قاتتىق يېلىنماق، يالۋۇرماق: ئۇ ئەترەت باشلىقىنىڭ كۆتىگە سۆيگۈدەك بولغان بولسىمۇ، ئەترەت باشلىقى ئۇنىڭغا بىر جىڭمۇ ئۇن بەرمىدى.

كۆتىگە سېرىق توك ئۇنمىگەن تېخى ئىش كۆرمىگەن، گۆدەك: ئۇ تېخى كۆتىگە سېرىق توك ئۇنمىگەن نېمە، ئۇنىڭغا مەسلىھەت قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

كۆتىنى قىسماق تاپتىن چىقماي، يامان ئىشلارغا ئارىلاشماي جىم يۈرمەك: ئۆزۈڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي، كۆتۈڭنى قىس، يولۇڭغا ماك (ماقال).

كۆتىنى كولىماق ← قوڭىنى كوچىلىماق: خەقنىڭ كۆتىنى كولىمايلا، ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى قىل.

كۆتىنىڭ پىرى تۈتماق جاھىللىقى تۇتماق، رەنجىپ قېيىدىماق، تەتۈر قاراپ يۈرمەك.

كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىماق يۈزسىزلىك قىلماق، يۈز ئۆرۈمەك: ئۇ ئاخىر كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىدى، ئاغزىغا كەلگەننى دەپ چىقىپ كەتتى.

كۆتىنى يۈزىگە چاپلىماق ← كۆتىنى ئېلىپ يۈزىگە چاپلىماق.

كۆتى ئوچۇق ھېچنېمىسى يوق، نامرات؛ باشقىلارنى دەپ ئۆزى زىيان تارتىدىغان: كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق (ماقال).

كۆتى ئېغىر بىرەر ئىشقا ئاسانلىقچە ئالدىرىمايدىغان، ھۇرۇن؛ جايىدىن، ئولتۇرغان يېرىدىن ئاسانلىقچە قوزغالمايدىغان:ـــ تازىمۇ كۆتى ئېغىر مېھمانلار ئىكەن بۇ،ـــ دېدى سەلەي.

كۆتەك ئى ① دەرەخنىڭ كېسىلگەندىن كېيىنكى يىلتىز بىلەن قېپقالغان تۆۋەنكى قىسمى: ئالما كۆتىكى. ② دىيامېتىرى چوڭ، تومۇز، قىسقاراق ياغاچ:ـــ بۇ كۆتەكنى تىلسا نۇرغۇن شال چىقىدۇ،ـــ دېدى سەلەي. ③ كۆچمە. تالون ۋە ئىسپاتلارنى يېزىپ بەرگەندە، تالون ۋە ئىسپاتنىڭ يېزىپ بەرگۈچىدە قېپقالىدىغان قىسمى.

كۆتەكلىك ئى. ھەر خىل كۆتەك كۆپ يەر.

كۆتەكچى ئى. دىيال. يېغىر، يارا.

كۆتەل ئى. دىيال. تاغنىڭ بېلى، داۋان.

كۆتەن ئى <ئانات> ئۇچەي يولىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر بۆلىكى. يۇقىرى تەرىپى «S» شەكىللىك بوغماق ئۇچەي بىلەن، تۆۋەن تەرىپى مەقئەت بىلەن تۇتىشىدۇ. ئادەتتە ئۇ سۇ تەركىبىنى سۈمۈرۈش رولىنى ئويناىدۇ. چوڭ ـ كىچىك تەرەت كۆتەنگە كەلگەندە، كۆتەن يىغىلىپ، مەقئەت ئەتراپىدىكى پۈرمە مۇسكۇل كېرىلىدۇ ـ دە، تەرەت مەقئەت ئارقىلىق سىرتىغا چىقىپ كېتىدۇ.

كۆتەنباش ئى [كۆتەن + باش] ① چوڭ تەرەت چىقىدىغان ئېغىز، پۈرۈك. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ باشلىنىش مەنبەسى.

سى: ھەر ئەترەتتە 30 توخۇ ئەمەس، 30 دەك قويمۇ ئۆز رىزقىنى تېپىپ يېيەلەيدۇ ئەمەسمۇ! دېمەك ئىشنىڭ كۆتەنبېشى مەندە ئىكەن.

كۆتلەش ئى. تىل ھا. ھېجىقىز.

كۆتلۈك ئى. دىيال. قۇشقۇن: تۆگىلەرنىڭ گېرەنباغ ۋە كۆتلۈك-لىرىمۇ گۈللۈك، نەقىشلىك قىلىپ چىرايلىق ياسالغانىدى.

كۆتىمەك سۇپ ① قىسقا، كالتە: كۆتىمەك بۇرۇت. كۆتىمەك قۇيرۇق. ② شاخ - شۇمبىلىرى بولمىغان: كۆتىمەك دەرەخ. ③ئۇچى بۇزۇلغان: كۆتىمەك قەلەم.

كۆتىمەكلەشتۈرمەك «كۆتىمەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسىم ساتىراش ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرۇتلىرىنى قىرقىپ كۆتىمەكلەشتۈرۈپ قويدى.

كۆتىمەكلەشتۈرۈلمەك «كۆتىمەكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆتىمەكلەشمەك پ. كۆتىمەك بولۇپ قالماق، كۆتىمەك ھالەتكە كەلمەك.

كۆتۈر «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ II شەخس بۇيرۇق شەكلى.

كۆتۈر قاسقىنىڭنى ماڭە نېرى، كۆزۈمدىن يوقال: كۆتۈر قاسقىنىڭنى! مەندىن ئالساڭ، ماشىنىنى ئالمىسەن، جاننى ئالمايسەن.

كۆتۈر قولۇڭنى تەسلىم بول، ئەل بول: ئامانقولىلار بىردىنلا «كۆتۈر قولۇڭنى» دەپ توۋلاپ، مىلتىقلىرىنى شاراقلاتتى.

كۆتۈر كەشكىنى ← كۆتۈر قاسقىنىڭنى: — كۆتۈر كەشكىنى! — ئابدۇللا سەلەينىڭ سۆزىنى بۆلدى ۋە دەرغەزەپ بولۇپ قولىدىكى ھاراقنى سەلەينىڭ يۈزىگە چېچىۋەتتى.

كۆتۈر كۈدە - كۆرپەڭنى ← كۆتۈر قاسقىنىڭنى.

كۆتۈر لاقا - لۇقاڭنى ← كۆتۈر قاسقىنىڭنى.

كۆتۈرە ئى. پايدا - زىيان ۋە ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيەت؛ ھۆددە: كۆتۈرە ئالماق. كۆتۈرە بەرمەك.

كۆتۈرەڭگۇ سۇپ. ھاياتىي كۈچكە تولغان؛ يۇقىرى ئۆرلەڭگەن؛ جۇشقۇن: كۆتۈرەڭگۇ روھ. كۆتۈرەڭگۇ ئاۋاز.

كۆتۈرەڭگۈلەشمەك پ. كۆتۈرەڭگۇ ھالەتكە كەلمەك: ئۇ روھىي جەھەتتىن كۆتۈرەڭگۈلىشىپ خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى.

كۆتۈرەڭگۈلۈك ئى. كۆتۈرەڭگۇ ھالەت، كۆتۈرەڭگۇ كەيپىيات: سەپسېلىپ قارىسىڭىز ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە بىر خىل روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك، چىرايلىرىدىن شادلىق يېغىپ تۇرىدۇ.

كۆتۈرەلگۈسىز سۇپ ① ناھايىتى ئېغىر، كۆتۈرگىلى بولمايدىغان: كۆتۈرەلگۈسىز ئېغىر يۈك. ② كۆچمە. چىدىغىلى بولمايدىغان، بەك ئېغىر: كۆتۈرەلگۈسىز ئازاب. كۆتۈرەلگۈسىز خورلۇق.

كۆتۈرەم سۇپ. كۈچ ئېلىپ كەتكەن، ئادەتتىن تاشقىرى جىق ئىشلەپ ئىقتىدارىنى يوقاتقان، ئاجىزلاپ كەتكەن؛ ئورۇق، ئاجىز (مال - چارۋا ھەققىدە): كۆتۈرەم ئات. كۆتۈرەم ئېشەك.

كۆتۈرتمەك «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەممىمىز جان بېقىش ھەلەكچىلىكىدە قالدۇق. تۇرمۇشنىڭ ئېغىر يۈكى گەجگىمىزدىن بېسىپ، بېشىمىزنى كۆتۈرتمەيۋاتىدۇ.

كۆتۈرمە ① سۇپ. يەردىن مەلۇم ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپ سېلىنغان، ياسالغان، كۆتۈرۈلگەن: كۆتۈرمە كۆۋرۈك. كۆتۈرمە قاش. كۆتۈرمە ئېرىق. ② ئى. كىيىم ئېتەكلىرىنىڭ يۇمىلاق ۋە بەدەنگە ماس كېلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئالدى - كەينى پەشنى پاراللېل سىزىقتىن مەلۇم دەرىجىدە كۆتۈرۈپ كېسىش جەريانى.

كۆتۈرمەك پ ① يەردىن، تۇرغان جايىدىن ئاجرىتىپ ئالماق: تاغار كۆتۈرمەك. ② يەردىن، تۇرغان جايىدىن ئاجراتقان ھالدا تۇتماق، تۇتۇپ تۇرماق: سومكا كۆتۈرۈپ تۇرماق. بالا كۆتۈرۈپ تۇرماق. ③ يۇقىرى چىقارماق، يۇقىرىلاتماق: ھېلىقى كىشى مالخىيىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، جاۋاب ئورنىغا: — قايسىڭلار باشلىق؟ — دەپ سوئال سورىدى. ④ مەلۇم دەرىجىگە يەتكۈزمەك؛ ئۆرلەتمەك: پىرىنسىپقا كۆتۈرمەك. * شەۋكەت بىرپەس جىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتۈردى. ⑤ تىك، ئۆرە، ئۇستۇن قىلماق: ئەكبەر بېشىنى كۆتۈرۈپ مەنسۇرغا قارىدى. ⑥ كۆچمە. پەيدا قىلماق، بەرپا قىلماق، مەيدانغا كەلتۈرمەك: توپىلاڭ كۆتۈرمەك. قوزغىلاڭ كۆتۈرمەك. غوۋغا كۆتۈرمەك. ⑦ كۆچمە. ئاشۇرماق، ئۇستۇرمەك: مال باھاسىنى كۆتۈرمەك. ئىناۋىتىنى كۆتۈرمەك. ⑧ كۆچمە. ھەزىم قىلماق، سىڭدۈرمەك: ئۇ تاماقنى ھەرقانچە كۆپ يېسىمۇ كۆتۈرەلەيدۇ. ⑨ كۆچمە. ئىچمەك (ھاراق ھەققىدە): قۇيە، قېنى، ئۆلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن بىر كۆتۈرەيلى. ⑩ كۆچمە. ئۆز ئۈستىگە ئالماق، ئۆز ھېسابىدىن تۆلىمەك: مەكتەپ مۇدىرى ئۇنى توختىتىپ، بۇ پۇلنى مەكتەپ كۆتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ⑪ كۆچمە. يوق قىلماق، بىكار قىلماق؛ چىقىرىۋەتمەك: قەرزىنى كۆتۈرۈۋەتمەك. ⑫ كۆچمە. چىدىماق، بەرداشلىق بەرمەك: گەپ كۆتۈرمەك. ئېغىر چىلىقنى كۆتۈرمەك. * يىگىت قەرز كۆتۈرەر، ئۆلۈك توپا (ماقال). ⑬ كۆچمە. خۇشال قىلماق، شادلاندۇرماق: كۆڭۈلنى كۆتۈرمەك. ⑭ كۆچمە. چىقىنماق، چىقىش قىلماق: گۈڭ كۆتۈرمەك.

كۆتۈرۈپ چىقماق ئوتتۇرىغا قويماق، پەيدا قىلماق: گۇزەل-مىلايغا قىلغان تۆھمەتنى بىرىنچى بولۇپ رەقىب كۆتۈرۈپ چىقتى.

كۆتۈرمچى ئى ① تەخسىكەش، خۇشامەتچى، غالچا. ② كۆچمە. ئوغرى.

كۆتۈرمچىلىك ئى. كۆتۈرمچىلەرگە خاس قىلىق، خۇشامەتچىلىك.

كۆتۈرمىكەش ئى ← **كۆتۈرمچى.**

كۆتۈرمىكەشلىك ئى ← **كۆتۈرمچىلىك.**

كۆتۈرملىك سۇپ. كۆتۈرۈلگەن، كۆتۈرۈپ سېلىنغان: ھاجى كۆتۈرملىك ئوردىنىڭ سول قانىتىدىكى ھۆجرىغا كىرىپ كەتتى.

كۆتۈرۈشچان سۇپ. كۆتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، كۆتۈرەلەيدىغان: كۆتۈرۈشچان جىسىم.

كۆتۈرۈشچانلىق ئى <بىن> قۇرۇلۇش گەۋدىسىنىڭ بەرداشلىق بېرىش ئېغىرلىق كۈچ مىقدارى.

كۆتۈرۈشلۈك سۇپ. كۆتۈرەلەيدىغان؛ چىداشلىق، بەرداشلىق: ئادەم دېگەن كۆتۈرۈشلۈك ئىكەن. * مۇدىر ھاراق كۆتۈرۈشلۈكرەك بولسا كېرەك، خېلى سەگەك ئىدى.

كۆتۈرۈشمەك «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇ چاغدا، بىرنەچچە ئوقۇتقۇچى بىلەن بىرگە كەتمەن، گۈرجەك كۆتۈرۈشۈپ رەيھان يېتىپ كەلدى.

كۆتۈرۈلمەك ① «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

جىسى: شۇ چاغدا يېنىك بىر شامال پەيدا بوپتۇ ـ دە، ۋەزىرنىڭ ئوغلى يېڭى ساراي بىلەن قوشۇلۇپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. ② «كۆتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كادىر ئورنىدىن سەل كۆتۈرۈلۈپ ئالدىغا ئېگىشتى. * كۇن نەيزە بويى كۆتۈرۈلدى. ③ كۆچمە. ھال ـ ئوقىتى، تۇرمۇشى ياخشىلانماق: دېھقانلار بۇرۇنقىدىن جىق كۆتۈ ـ رۈلۈپ كەتتى. ④ كۆچمە. قارشى كۈرەش قىلماق، قوزغىلاڭ قىلماق، قوزغالماق: ئۇلار «ۋاڭ غوجام بىزنى ئەزدى، چىدىغۇدەك ھالىمىز قالمىدى، بىز ئەمدى كۆتۈرۈلمىز، تەييار بولۇپ كەتتۇق» دەپتۇدەك.

كۆتۈرۈم مىق. ساناق سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ كۆتۈ ـ رۈشكە، كۆتۈرگىلى بولىدىغان، «يۈدۈم»، «قۇچاق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كۆتۈرۈم ئوتۇن.

كۆتۈك ئى. دىيال. پادىچىلارغا بېرىدىغان ئىش ھەققى.

كۆتۈەللىك ئى. دىيال. قۇشقۇن.

كۆتىچە رەۋ. ئارقىسىچە، قوڭچە؛ مەسخىرە قىلىپ، شۇملۇق بىلەن: كۆتىچە كۈلمەك.

كۆتىچەك ئى. قوناق، كېۋەز، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق ئۆسۈم ـ لۈكلەرنىڭ ئورۇلغاندىن كېيىنكى يەردە قېپقالغان قىسمى؛ تۈپچەك.

كۆتىيوغان ئى [كۆت+ى+يوغان] <تېب> ← **چىيقان**.

كۆجە ئى. مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇغا قىيما، چامغۇرغا ئوخشاش بەزى كۆكتاتلارنى سالغاندىن باشقا، ئاساسەن بەك پىشىپ كەتمىگەن بۇغداي، قوناق دانلىرىنى سېلىپ قاينىتىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۈيۇق يېمەكلىك: چاچلىرىنى قىرىق تال ئۆرۈۋالغان ئۆسكىلەڭ قىزلارنىڭ بەزىلىرى ئۆيلىرىدە توققۇز خىل داننى تازىلاپ كۆجە سېلىشقا تەييارلىق قىلىپ، بەزىلىرى كەڭ ھويلىلارنىڭ ئاپتاپلىق پېشايۋانلىرىدا، بەزىلىرى شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يېپىلغان ئۆگزىنىڭ بوش يەرلىرىدە دۇمبىسىنى ئاپتاپقا سېلىپ دوپپىلارغا چاچما تىكمەكتە، ياغلىقلارنى كەشتىلىمەكتە.

كۆجۈم سۇپ. زىچ، قويۇق، توپ: كۆجۈم يېزا. * مۇشۇ كىچىك ـ كىنە كۆجۈم مەھەللىنىڭ ئەڭ چېتىگە تۇل خوتۇن ئايشەمخانىنىڭ ئۆيى جايلاشقان.

كۆجۈملەشتۈرمەك «كۆجۈملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل 30 مىڭ مودىن ئارتۇق تەبىئىي يۇلغۇنلۇقنى پەرۋىش قىلىش، خەۋەر ئېلىش، كۆجۈملەشتۈرۈشكە بەش كىشى ئاجرىتىلدى.

كۆجۈملەشتۈرۈلمەك «كۆجۈملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا ـ قىشلاقلار بىر يەرگە كۆجۈملەشتۈرۈلدى.

كۆجۈملەشمەك پ. كۆجۈم ھالەتكە كەلمەك، زىچلاشماق، قويۇقلاشماق، توپلاشماق: ئىلگىرىكى تارقاق كەنتلەر ھازىر كۆجۈم ـ لەشتى.

كۆجۈملۈك ئى. زىچلىق؛ توپ ـ توپ، زىچ ئورۇنلاشقان ھالەت: كۆجۈملۈك كوچا ـ كوي، شاۋقۇنلۇق شەھەر، تەپەككۇر قۇشلا ـ رىم شۇنچىلىك ئوينىاق. جىلۇنگەر يۇلتۇزلار ئۆچۈشار ھەريان، نەقەدەر گۈزەل ـ ھە، بۇ ئانا تۇپراق.

كۆجىلىك ئى. كۆجە سېلىشقا كېرەكلىك ھەرخىل دانلار: مەن بۇگۈن كۆجە سېلىش ئۈچۈن كۆجىلىك ئالغىلى چىققانىدىم، دانلىق بەك كۆپ ئىكەن، ساناپ باقسام يىگىرمە خىلغا يېتىدىكەن. مەن توققۇز خىلىنى ئېلىپ قايتتىم.

كۆچ ئى ① كۆچۈش پەيتىدە توشۇلىدىغان ئۈي ـ روزغار بۇيۇملىرىدىن ئىبارەت يۈك: چارۋىچىلارنىڭ كۆچ ئارتقان تۆگە، قوتازلىرى تاغ باغرىدىكى چىغىر يولدا قاتار كېتىۋاتاتتى. ② ئى. كۆچمىدىغان، كۆچكەن قار: كۆچ كۆچتى.

كۆچە ئى. دىيال. خوتۇن، رەپىقە.

كۆچەت ئى ① <ئورم> ئادەتتە ئۇرۇقىنى تېرىش، ئۇلاش ياكى قەلەمچە قىلىپ تىكىش ئۈسۈللىرى ئارقىلىق يېتىشتۇ ـ رۇلۇۋاتقان دەرەخلەرنىڭ كىچىك تۈپى، ياش دەرەخ، جىرىم. ② <بوت> پارنىك ياكى باشقا ئىسسىق جايدا يېتىشتۇرۇلگەن ھەمدە كۆچۈرۈپ تىكىشكە تەييارلانغان ياش ئۆسۈملۈك: پەم ـ دۇر كۆچىتى.

كۆچەتچىلىك ئى. كۆچەت يېتىشتۇرۇش ئىشى.

كۆچەتخانا ئى <ئورم> دەل ـ دەرەخ كۆچەتلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان جاي، كۆچەتزارلىق.

كۆچەتزار ئى ← **كۆچەتلىك**.

كۆچەتزارلىق ئى ← **كۆچەتلىك**: ۋاھاپنىڭ كەتمىنى ئاخشام بوز يەردىكى كۆچەتزارلىقتا قالغانىدى.

كۆچەتلىك ئى. كۆچەت تىككەن، كۆچەت ئۆستۈرۈلىدىغان جاي، ئورۇن: كۆچەتلىكتە ئىككى كىشىنىڭ سايىسى كۆرۈندى.

كۆچكۆچ ئى [كۆچ + كۆچ] ① بىر تۈركۈم خەلقنىڭ بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۆتكىلىش ھادىسىسى. ② 1871 ـ يىلىدىكى چارروسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ غۇلجىدىن بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلارنى مەجبۇرىي روسىيەگە (ھازىرقى قازاقىس ـ تانىنىڭ ياركەنت رايونىغا) كۆچۈرۈش ۋەقەسى: كۆچكۆچ ناخشىسى. * مېنىڭ چوڭ بوۋام 1871 ـ يىلىدىكى كۆچكۆچتە غۇلجىدىن چىققانىكەن.

كۆچكۈن ① سۇپ. كۆچۈپ يۈرىدىغان، بىر جايدا تۇرماي ـ دىغان: يۇلتۇزلار تەخمىنەن ئۈچ خىل بولىدۇ: تۇراقلىق يۇلتۇز، سەييا ـ رە يۇلتۇز، كۆچكۈن يۇلتۇز. ② ئى. كۆچمىدىغان، كۆچكەن نەرسە: قارىيىپ كۆرۈنگەن يار بوشلۇقىدا، كۆچكۈننىڭ تەۋرىشى، گۈلدۈرلىشى بار. ئەبەدىي توڭلىماس شارقىراتمىدا، تاغلارنىڭ ھاياتقا سۆيگۈسى ئاقار.

كۆچمە سۇپ ① بىر جايدا تۇرماي، جايدىن ـ جايغا كۆچۈپ يۈرىدىغان، كۆچۈپ يۈرۈپ ئىشلەيدىغان: كۆچمە كىنو. كۆچمە كۈتۈپخانا. ② مۇسابىقىدە كېيىنكى غالىبقا ئېلىپ بېرىلە ـ دىغان: كۆچمە قىزىل بايراق. كۆچمە لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى. ③ سىلجىپ، سۈرۈلۈپ ياكى ئۇچۇپ، باشقا جايغا كۆچۈپ يۈرىدىغان: كۆچمە قۇم. كۆچمە مۇز تاغ. ④ <تىل> ئەسلىي مەنىسىدىن باشقا مەنىدە ئىشلىتىلگەن: كۆچمە مەنە.

كۆچمەك پ ① بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۆتكەل ـ مەك، كەتمەك: ئۆيى كۆچمەك. * كەمبەغەل بولساڭ كۆچۈپ باق (ماقال). ② ئاتلىماق، ئۆرلىمەك: سىنىپتىن سىنىپقا كۆچمەك. ③ ئېقىپ يۇرمەك، تارقالماق، داۋاملاشماق: شۇنداق قىلىپ مەلىكە گۈلچىھرىنىڭ تەرىپى ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا، ئاتىدىن ـ بالىغا كۆچۈپ بىزگىچە يېتىپ كەپتۇ. ④ گەپ ياكى مەسىلىنىڭ نوقتىسىنى باشقا ياقتا يۆتكىمەك، بۇرىماق: بولدى، ئەمدى بىز داۋالاش ئۈسۈ ـ لىغا دائىر ئەمەلىي مەسىلىگە كۆچەيلى.

كۆچمەن ① سۇپ. كۆچۈپ يۈرىدىغان، كۆچۈپ يۈرۈشنى ئادەت قىلغان: كۆچمەن ئادەم. كۆچمەن چارۋىچى. كۆچمەن تۇرمۇش. ② ئى. بىر جايدا تۇرماي ئۇ يەردىن بۇ يەرگە كۆچۈپ يۈرىدىغان

ئادەم: يارکەنت 1883 ـ يىلىنىڭ باشلىرىغىچە ئىلىدىن يەتتىسۇ رايونىغچە كۆچۈپ چىققان ئاتمىش نەچچە مىڭ ئۇيغۇر كۆچمەنلىرىنىڭ بىر قىسمى تەرىپىدىن بىنا قىلىنغان شەھەر ئىدى.

كۆچمەنلىك ① ئى. كۆچۈپ يۇرۇش پائالىيىتى، ئىشى: ئۇلار كۆچمەنلىكتە تۆت ـ بەش يىلنى ئۆتكۈزدى. ② سۈپ. كۆچۈپ يۈرۈدىغان: ئۇيغۇرلار قەدىمكى ئۆۋچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق ۋە كۆچمەنلىك تۇرمۇشتىن تەدرىجىي ھالدا مەدەنىي شەھەر تۇرمۇشىغا قەدەم قويغان.

كۆچۈرتمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر كىتابپۇرۇش بوۋاي ئاكامغا قۇرئاننىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئەكېلىپ، ھەربىرىنى بەش سومدىن ھەق تۆلەپ كۆچۈرتتى.

كۆچۈرگۈچ ئى. كۆچۈرۈش رولىنى ئويناىدىغان بۆلەك، قىسىم؛ ئاپپاراتلار: دېسكا كۆچۈرگۈچ.

كۆچۈرگۈچى ئى. ئەسەر، ھۆججەت، خەت ـ چەك قاتارلىق يازما ماتېرىيالنى باشقا قەغەزگە كۆچۈرۈپ يازغۇچى كىشى: ئۇ بۆلۈم باشلىقى بولۇشتىن ئىلگىرى 15 يىل بۆلۈمدە كۆچۈرگۈچى بولۇپ ئىشلىگەن.

كۆچۈرگۈچلىك ئى. كۆچۈرۈش، يېزىش ئىشى، كەسپى.

كۆچۈرمە ① سۈپ. ئەسلىي نۇسخىدىن يېزىپ، سىزىپ، كۆچۈرۈپ ئېلىنغان: كۆچۈرمە بۆلەك. كۆچۈرمە نۇسخا. كۆچۈرمە گەپ. كۆچۈرمە تەركىب. ② سۈپ. باشقىلارنىڭ ئىشىدىن، ئەسەرىدىن ئەينەن ياكى قىسمەن كۆچۈرۈلگەن، ئوغرىلانغان: كۆچۈرمە ئەسەر. ③ ئى. ئەسلىي نۇسخىدىن يېزىپ، سىزىپ، كۆچۈرۈپ ئېلىنغان نۇسخا.

كۆچۈرمەك پ ① «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇي كۆچۈرمەك. * ئەمدى گەپنى يەنە ئالماس ئۇستىگە كۆچۈرەيمىز. ② بىرەر يازما ماتېرىيالنى قايتىدىن باشقا قەغەزگە يازماق: كونسېپىك كۆچۈرمەك. ③ خۇراپىي ئادەت بويىچە كېسەلگە چاپلىشىۋالغان جىننى، كېسەللىكنى باشقا بىرنەرسىگە يۆتكەپ داۋالماق.

كۆچۈرمىچى ئى ① يازما ماتېرىيالنى قايتىدىن كۆچۈرۈپ چىقىدىغان ئادەم. ② باشقىلار يازغان ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈۋېلىپ، ئۆزىنىڭ قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئادەم: كۆچۈرمىچى شائىر.

كۆچۈرمىچىلىك ئى. كۆچۈرۈش ئىشى، كەسپى: كۆچۈرمىچىلىك قىلماق.

كۆچۈرمىكەش ئى ← **كۆچۈرمىچى**.

كۆچۈرمىكەشلىك ئى ← **كۆچۈرمىچىلىك**: كۆچۈرمىكەشلىك قىلماق.

كۆچۈرۈشمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزىلىرىنى شەھەردىن يىراق جايلارغا كۆچۈرۈشتى.

كۆچۈرۈلمە ئى <ئارخېئول> قەدىمكى خاتىرە تاش، ساپال، مېتال يادىكارلىقلاردىكى ئويۇلغان خەت ياكى باشقا نۇسخىلارنىڭ قەغەزگە ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىنغان قىسمى.

كۆچۈرۈلمەك «كۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارنىكتا ئۆستۈرۈپ، قوغۇنلۇققا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئاينىپ، غۇچچىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى.

كۆچۈشمەك «كۆچمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەريا بويىغا كۆچۈشتى.

كۆرە تىر. چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ «... غا نىسبەتەن»، «... غا قارىغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىكار تۇرغاندىن كۆرە، ئىشلەپ تۇرغان ياخشى.

كۆرەك ئى ① ھەرقايسى ئورۇن ۋە ئىدارە ـ جەمئىيەتلەر تەييارلىغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت نومۇرلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ، يالغۇز ۋە كوللېكتىپ ھالدا ئورۇندىش پائالىيىتى: ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكى. ② يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەربىي قىسىم ۋە خەلق ئاممىسى ئارىسىغا بىۋاسىتە بېرىپ ئۇلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش مۇراسىمى.

كۆرەك سۈپ. ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان، باشقىلارنى مەنسىتمەيدىغان، تەكەببۇر: كۆرەك ئادەم.

كۆرەكلەتمەك «كۆرەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇزۇن يىللاردىن بېرى سېنى كۆرەكلەتكەن ئالدامچى دۇنيا مانا ئەمدى ساڭا بىر كېپەنلىك بېرىشنى راۋا كۆرمىدى.

كۆرەكلەشمەك «كۆرەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىچە «قوزغىلاڭچىلارنى جەق ئۆلتۈردۇق ۋە قاچۇرۇۋەتتۇق» دەپ كۆرەكلىشەتتى.

كۆرەكلىك ئى. پوچىلىق، كۆرەكلەش، تەكەببۇرلۇق: ئۇنىڭ قېلىن قاشلىرى ئاستىدىكى كۆرەكلىك ئالامىتى چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى ئەنسىزلىك بىلەن پارقىراپ تۇراتتى.

كۆرەكلىمەك پ. ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتماق، تەكەببۇرلاشماق، كۆرەكلىك قىلماق: كۆرەكلەپ خۇدىنى يوقىتىشقا باشلىغان زامانقۇل كېيىنكى چاغلاردا ئەيش ـ ئىشرەت كوچىسىنىڭ مەستانىسى بولۇپ قالدى.

كۆرەلمەس سۈپ. باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى، غەلىبىسىگە چىدىمايدىغان، ئىچى تارلىق قىلىدىغان؛ ئىچى تار، ھەسەتخور.

كۆرەلمەسلىك ئى. ئىچى تارلىق، ھەسەتخورلۇق، باشقىلارنىڭ غەلىبىسىگە چىدىماسلىق: ئۇنىڭ گەپلىرى ھەسەت، گۇمان، كۆرەلمەسلىك بىلەن تولغانىدى.

كۆرپە I ئى. ئۇخلىغاندا، ياتقاندا ئاستىغا سېلىش ئۇچۇن رەخت ئارىسىغا پاختا سېلىپ تىكىلىدىغان بۇيۇم.

كۆرپە II ئى. يېڭى توغۇلغان قوزىنىڭ توكى پەس، بۇدۇر ـ بۇدۇر كەلگەن گوللۇك تېرىسى: كۆرپە تۇماق. كۆرپە جۇۋا.

كۆرپەز ئى <جۇغ> دېڭىز قولتۇقى.

كۆرپە ـ ياستۇق كۆرپە ۋە ياستۇق.

كۆرپىچەك ئى. كىچىك كۆرپە؛ يۆگەك.

كۆرپىلىك سۈپ ① كۆرپىسى بار، كۆرپىگە ئىگە. ② كۆرپە تىكىشكە يېتىدىغان، كۆرپە تىكىشكە بولىدىغان، كۆرپىگە باب: بىر كۆرپىلىك رەخت.

كۆرتە ئى. دېيال. سۇدان.

كۆرسەتكۈچ ① سۈپ. كۆرسىتىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان، كۆرسىتىدىغان: كۆرسەتكۈچ بارماق. ② ئى. كۆرسىتىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان يېزىق، سائەت، ئىستىرېلكا ۋە شۇقاتارلىق نەرسىلەر: يول كۆرسەتكۈچ. * ئېغىر سۇ تېپىدىكى ئاتوم قازىنىنىڭ باشقارمىسىدا پىروفېسسور كۆرسەتكۈچلەرنى ئەستايىدىل

كۆزەتمەكتە ئىدى. ③ ئى <مات> بىر ساننىڭ ئۆز- ئۆزىگە بىرقانچە قېتىم كۆپەيتىلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سان. ئادەتتە ئۇ، شۇ ساننىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرىقى بۇرجىكىگە يېزىلىدۇ. مەسىلەن، 3^2، 4^3، b^n لارنىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرى بۇرجىكىدىكى 2، 3، n قاتارلىق كىچىك سانلار كۆرسەتكۈچ بولىدۇ. ④ ئى<س ئىق> پىلاندىكى يەتمەكچى بولغان نىشان: سۈپەت كۆرسەتكۈچى. ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچى. ⑤ ئى <ماتار> ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىللىق، مەۋسۇملۇق ياكى چارەكلىك ئۆگىنىش ئەھۋالى ھەم نەتىجىسى قىسقىچە خۇلاسىلىنىپ، ئاتا- ئانىلارغا يوللاپ بېرىلىدىغان جەدۋەل: يىللىق كۆرسەتكۈچنى ئۇ ئانىسىغا كۆرسەتتى.

كۆرسەتكۈچلۈك سۈپ ① كۆرسەتكۈچى بار، كۆرسەتكۈچكە ئىگە. ② كۆرسەتكۈچىدە نامەلۇم سان بولغان: كۆرسەتكۈچلۈك تەڭلىمە.

كۆرسەتمە ئى ① قانداق ئىشلەش، نېمە قىلىش توغرىسىدا بېرىلگەن يولىيورۇق: پارتىيەنىڭ كۆرسەتمىسى. مۇئەللىمنىڭ كۆرسەتمىسى. ② كۆرسىتىلگەن نۇسخا، بۇيرۇتما: ئۇلار 12 كۈن سەرپ قىلىپ ئۇنى كۆرسەتمە بويىچە ياساپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

كۆرسەتمەك پ ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەلەم كۆرسەتمەك. كىتاب كۆرسەتمەك. * ئىنەككە سۈت كۆرسەتمە، ئەخمەققە قىز (ماقال). ② بىلدۈرمەك، چۈشەندۈرمەك، دەللىلىمەك، ئىسپاتلىماق؛ نامايان قىلماق: بىكىنى كۆرسەتمەك. ③ تاماشا قىلدۇرماق، سەيلە قىلدۇرماق، ئايلاندۇرماق: باغ كۆرسەتمەك. بازار كۆرسەتمەك. كوچا كۆرسەتمەك. ④ ... دەپ بىلدۈرمەك،... دەپ چۈشەندۈرمەك: گۈزەلئاي مەن تەرەپكە بۇرۇلدى ـ دە، ئارتىسلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ئۆزىنى بېپەرۋا، خۇشال كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ كۈلۈمسىرىدى، غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى. ⑤ بىرەر ئىش ياكى ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىراۋنىڭ مۇۋاپىقلىقىنى ئېيتماق، شۇنداق بولۇش تەكلىپىنى بەرمەك: باشلىقلىققا كۆرسەتمەك. نامزاتلىققا كۆرسەتمەك. ⑥ يولىيورۇق، مەسلىھەت بەرمەك؛ ئېيتماق، دېمەك: ـــ مېنىڭ كۆرسەتكىنىم بويىچە ئىش قىلساڭ ۋەسلىگگە يېتەلەيسەن، ـــ دەپتۇ بوۋاي.

كۆرسەتمىلىك سۈپ. ئۆگىنىشتە، چۈشەندۈرۈشتە نەمۇنە قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، كۆرسىتىش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان: كۆرسەتمىلىك ئوقۇتۇش قورالى.

كۆرسىتىشچانلىق ئى. كۆرسىتىش خۇسۇسىيىتى، ئالاھىدىلىكى: كىنونىڭ مۇھىم خۇسۇسىيىتى ـــ كۆرسىتىشچانلىقتۇر.

كۆرسىتىشمەك «كۆرسەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك بۇگۈنكى مۇسابىقىدە ئۇتتۇرۇپ قويۇشنىڭ سەۋەبىلىرىنى كۆرسىتىشتى.

كۆرسىتىلمەك «كۆرسەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بۇ قېتىمقى سايلامدا ھاكىملىققا نامزات قىلىپ كۆرسىتىلدى.

كۆرك ئى. چىراي، ھۆسن، گۈزەللىك: تال كۆركى ماقال، يىگىت كۆركى ساقال (ماقال).

كۆركەم سۈپ. كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، گۈزەل، چىرايلىق: كۆركەم تاغ. كۆركەم مەنزىرە.

كۆركەمسىز سۈپ. كۆركەم ئەمەس، سەت، كۆرۈمسىز: دۇنيادا كۆركەمسىز ھېچقانداق تەبىئەت يوق.

كۆركەمسىزلىك ئى. سەتلىك، كۆرۈمسىزلىك.

كۆركەملەشتۈرمەك «كۆركەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرىپە ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ياستۇقىغا يېيىلغان قاپقارا چاچلىرى ھۆسنىنى تېخىمۇ كۆركەملەشتۈرۈۋەتكەندى.

كۆركەملەشتۈرۈلمەك «كۆركەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆركەملەشمەك پ. كۆركەم، گۈزەل تۇسكە كىرمەك؛ چىرايلىق بولماق: بۇ ناھىيە بازىرىمۇ خېلى كۆركەملىشىپ قاپتۇ.

كۆركەملىك ئى. گۈزەللىك، چىرايلىق، كىشىنى جەلپ قىلغۇدەك جەلپكارلىق: ئىلى ۋادىسى ئۆزىنىڭ كۆركەملىكى بىلەن مېنى تاڭ قالدۇردى.

كۆركۈتمە ئى. دىيال. كوزا ـ كوزاڭ، كۆز-كۆز.

كۆركە ئى. دىيال. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۆرگەزمە ئى. مەلۇم نەرسىلەرنىڭ ۋە ئىشلارنىڭ ئەھمىيىتى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش، كۆرسىتىش ئۈچۈن قويۇلغان نەرسىلەر ۋە شۇ نەرسىلەر قويۇلغان جاي: فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى.

كۆرگەزمىخانا ئى. كۆرگەزمە بۇيۇملىرىنى كۆرسىتىدىغان، كۆرگەزمە ئېلىپ بارىدىغان ئورۇن، جاي، ئۆي: ئاپتونوم رايونلۇق كۆرگەزمىخانىدا مەشھۇر رەسساملارنىڭ رەسىملىرى كۆرگەزمە قىلىنىۋاتىدۇ.

كۆرگەن- بىلگەن ① ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان: ئۇنىڭ كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى ھەقىقەتەن كۆپ ئىكەن. ② تونۇش ـ بىلىش: يولىڭىز بولسۇن، بىزدىن كۆرگەن ـ بىلگەنلەرگە سالام دەڭ.

كۆرگۈلۈك ئى. بېشىغا كەلگەن، كېلىۋاتقان، كېلىدىغان ئېغىر ئىشلار، كۆڭۈلسىز ۋەقە، ھادىسە؛ تارتقۇلۇق: پاتەمخان: ـــ ئاھ، خۇدا! ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك بۇ؟ ـــ دېدى چاچلىرىنى يۇلۇپ.

كۆرگۈلۈكى بار ئېغىر جازاغا ئۇچرايدۇ، بېشىغا كۈلپەت چۈشىدۇ: ھازىرلا ئەكەلگىن، نەدە بولسا تاپ، بولمىسا، كۆرگۈلۈكۈڭ بار.

كۆرگۈلۈكىنى كۆرسەتمەك ئېغىر ئەھۋالغا دۇچار قىلماق، تېگىشلىك جازاسىنى بەرمەك، ئەدەپلىمەك: ـــ تولا چوڭ سۆزلىمە، ـــ دېدى سەلەي ئاكا، ـــ ھېلى بىكار كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن.

كۆرگۈلۈكىنى كۆرمەك بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشمەك، تېگىشلىك جازاسىنى يېمەك: ھەددىدىن ئاشسا، كۆرگۈلۈكىنى كۆرىدۇ، مەن كىم؟

كۆرمەس ① «كۆرمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى. ② سۈپ. كۆرۈش ئىقتىدارىنى يوقاتقان، كور، قارىغۇ: كۆرمەس بولۇپ قالماق.

كۆرمەسكە سالماق كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمىگەن بولۇۋالماق: جۈمە بۇنى كۆرمەسكە سالدى ۋە پەرۋا قىلمىغاندەك بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ قويدى.

كۆرمەك پ ① كۆرۈش قابىلىيىتى بىلەن كىشى ھەم نەرسىلەرنىڭ كۆرۈنۈشى ۋە قانداقلىقىنى پەرقلەندۈرمەك؛ كۆز ۋاستىسى بىلەن پەرق قىلماق، بىلمەك: تۇگمىنى كۆرۈپ، تۇگمىنى كۆرمەپتۇ (ماقال). ② كۆز يۇگۈرتمەك، ئوقۇماق: گېزىت

كۆرمەك. كىتاب كۆرمەك. ③ قارىماق، تەكشۈرمەك: ئۇ ھارۋىنىڭ جابدۇقلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى. ④ دۇچ كەلمەك، يولۇقماق، ئۇچرىماق: يولدا بىر نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى كۆردۇق. ⑤ باشتىن كەچۈرمەك، ئۆتكۈزمەك: كۆرگىنىم كۆپ، يېگىنىم چۆپ (ماقال). ⑥ ... دەپ بىلمەك،... دەپ ھېسابلىماق: ۋەزىر دەللالنىڭ پىكرىنى مۇۋاپىق كۆرۈپ، قىزنى ئۆزىنىڭ سارىيىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. ⑦ تاپماق، ئېرىشمەك، سازاۋەر بولماق: ھۆرمەت قىلساڭ، ھۆرمەت كۆرىسەن (ماقال). ⑧ يۇز بەرگەن ۋەقەگە باشقا كىشى ياكى نەرسىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتمەك: ئاتالمىغان ئوقىدىن كۆرىدۇ، چىچالمىغان پوقىدىن كۆرىدۇ (ماقال). ⑨ ئۇچراتماق، ئارىلاشماق، چۈشەنمەك: بىز ئۇنداقلارنى جىق كۆرگەن. ⑩ قارىماق؛ ئۇقماق؛ ئويلىماق: باسقان ئىزىڭنى بىلىپ باس، ئالدى - ئارقاڭنى كۆرۈپ باس (ماقال). ⑪ قىلماق، ئىشلىمەك: بىز كونا 8 - ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن بولىدىغان بولدۇق! ئىلدام تەييارلىق كۆرۈپ ماڭايلى! ⑫ كۆچمەك. تاپماق، ئېگە بولماق؛ تۇغماق: ئۇ ياسىن ئاخۇندىن ئۈچ پەرزەنت كۆردى. ⑬ كۆچمەك. ئىشلەتمەك؛ پايدىلانماق: ھالىمىزغا يارىشا بارىنى تەڭ كۆرەرمىز. ⑭ بىرەر نەرسىنى تەكىتلەش ۋە ئۇنىڭغا دىققەت - ئېتىبارىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: بۇ قوينىڭ سېمىزلىكىنى كۆر. ⑮ رەۋىشداشلار بىلەن كېلىپ، سىناش، بىلىش ئۈچۈن قىلىنغان ئىش - ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ: يەپ كۆرمەك. مەسلىھەتلىشىپ كۆرمەك. ⑯ ئايرىم سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ شۇ سۆزلەرنى پېئىللاشتۇرىدۇ: يامان كۆرمەك. ياخشى كۆرمەك.

كۆرەر كۆزى يوق قارىغۇسىمۇ كەلمەيدۇ: — ۋاي - ۋۇي ئۇلارنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىنى، بىزنى كۆرەر كۆزى يوققۇ بۇ خېنىملارنىڭ، — دېدى ماھىرە ئىززەتكە.

كۆرمىگەننى كۆرمەك نۇرغۇن جەبىر - جاپا، دەرد - ئەلەم، ئىزا - ئاھانەتلەرنى باشتىن - كەچۈرمەك: كۆرگىنىڭدىن كۆپتۇر كۆرمىگىنىڭ، كۆرمىگەننى كۆرسەن ئۆلمىگىنىڭ (ماقال).

كۆرۈپ قويماق بىركىمنىڭ قانداق، قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتمەك، چۈشەنمەك: سېنىمۇ كۆرۈپ قويدۇق ئاغىنە، خەير، ئامان بول!

كۆرىدىغىنى كۆرمەك دەككىسىنى يېمەك، جاجىسىنى يېمەك: ئەتە يەنە مۇشۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، كۆرىدىغىنىڭنى كۆرسەن!

كۆرمەس ئى. كۆرگەن، باشتىن كەچۈرگەن ئىش، ۋەقە - ھادىسە قاتارلىقلار: بولۇپمۇ 3 - كۆپلەت شېئىر چىن مۇھەببەت ۋاسالىغا يەتمەك بولغان ئاشىقنىڭ كۆرمەسلىرى بايان قىلىنغان پەلسەپىۋى يەكۈن ئىدى.

كۆرۈشتۈرمەك «كۆرۈشمەك II» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گەپلەرنى قوي، ئەمدى كېتەيلى! مۇشۇ بالىنى ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن بىر كۆرۈشتۈرەيلى!

كۆرۈشتۈرۈلمەك «كۆرۈشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆرۈشمەك I پ ① «كۆرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ رەسىمنى قولدىن - قولغا ئېلىپ كۆرۈشتى. ② ئۇچراشماق، يولۇقماق: مەن ئۇنىڭ بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرىمەن. * — يەنە بىر كۆرۈشكۈچە ئامان بول! — دېدى ئۇ مەن بىلەن خوشلىشىپ. ③ ئۆزئارا قول ئېلىشىپ تىنچ - ئامانلىق سوراشماق، قول ئېلىشماق: ئابلەت ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى قىزغىن كۆرۈشتى.

كۆرۈشمەك II پ. دىيال. ئۇنۇم بەرمەك، پايدا قىلماق.

كۆرۈك I ئى. تۆمۈرچىنىڭ ئوتنى پۈۋلەپ يالقۇنلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، كۆپىنچە ئۆچكە تېرىسىدىن ياسىلىدىغان قاپسىمان پۈۋلەش ئەسۋابى.

كۆرۈك II ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى چاتقال. شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. كىچىك شاخلىرىدا بوغۇملىرى بولىدۇ، گۈلى گۆشلەشكەن، گۈل رېتى ئوقىنىڭ ئويۇق يېرىگە جايلىشىدۇ. قۇرغاق، شورلۇق جايلاردا ئۆسىدۇ.

كۆرۈلمەك ① «كۆرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇقلىرى كۆرۈلدى. ② يۈز بەرمەك، پەيدا بولماق، تۇغۇلماق، سادىر بولماق: ۋەقە كۆرۈلمەك. مەسىلە كۆرۈلمەك.

كۆرۈم ئى ① ھاياتلىق، تۇرمۇش، كۈن: يامانغا ئۆلۈم يوق، ياخشىغا كۆرۈم (ماقال). ② ئازاب، تۇرمۇش، قىينىچىلىق، جاپا - مۇشەققەت: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، جارچىغا كۆرۈم (ماقال). ③ چىراي، تۇرق ، كۆرۈنۈش: رەيھان يەنىلا گۈزەل، نازاكەتلىك، خۇش كۆرۈم، سۆيۈملۈك ئىدى.

كۆرۈمسىز سۈپ. چىرايلىق ئەمەس، سەت: كۆرۈمسىز ئادەم.

كۆرۈمسىزلەشمەك پ. كۆرۈمسىز بولۇپ قالماق، سەتلەشمەك: ئۇنىڭ كىيىملىرى كۆرۈمسىزلىشىپ كەتكەنىدى.

كۆرۈمسىزلەنمەك پ. كۆرۈمسىزلەشمەك: چېچىڭنى ئارقىسىغا قايرىپ باستۇرۇپ كىيىۋالغان ئەنجان دوپپاڭمۇ، ئەت رەڭلىك يارىشىملىق كاستۇم - بۇرۇلكاڭمۇ، قىسقىسى، پۈتۈڭدىكى بۇ يېزىدا توپا قونۇپ رەڭگى كۆرۈمسىزلىنىپ قالغان بەتىنەكڭمۇ كۆزلىرىمگە ئىسسىق كۆرۈندى.

كۆرۈمسىزلىك ئى. كۆرۈمسىز ھالەت، سەتلىك: يارىتىلىشتا ئىنسانىدا بولىدىغان كۆرۈمسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز جىسمىغا جەملىۋالغان جاپپار موللا سىم ساقىلىنى تىترىتىپ تۇرۇپ بارىكاللا ئېيتتى.

كۆرۈملۈك ① ئى. كىشىنى خۇشال، مەمنۇن قىلىدىغان خەۋەرنى ئېلىپ كەلگەن كىشىگە بېرىلىدىغان سۆيۈنچە، ئىنئام؛ سۆۋغا: قېنى، ئاغىچا، كۆرۈملۈكىنى بېرىڭە، مەن سىزنىڭ قاچقان كېلىنىڭىزنى تۇتۇپ كەلدىم ! ② سۈپ. كۆرۈش ئۈچۈن تەييارلىغان ياكى تەييارلانغان: شەھەرلىك مېھمانىنىڭ يېيىشى ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت كۆرۈملۈك ئۈچۈنلا تىزىلغاندەك شۇنچىلىك رەتلىك ئىدى.

كۆرۈنەرلىك سۈپ. كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئالاھىدە؛ ئېنىق، ئوچۇق، روشەن، گەۋدىلىك: پەن - تېخنىكا ساھەسىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتقانلار مۇكاپاتلاندى.

كۆرۈنمەك ① «كۆرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاي تاغ ئارقىسىدىن كۆرۈندى. ② «كۆرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ دوختۇرغا كۆرۈنگىلى كەتتى.

كۆرۈنۈش ئى ① تاشقى قىياپەت، قىياپەت: ھېلىقى ئەسكەرنىڭ كۆرۈنۈشىدىن ئۇنىڭ ھېلىشىنغا ئېچىنغىنى ۋە يىرگىنىشى بىلىنىپ تۇراتتى. ② كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەھۋال، مەنزىرە: تەبىئەت

ئەتنىڭ رەسىم يۈزىدىكى بۇ كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. ③ مەنزىرە چۈشۈرۈلگەن رەسىم: ئۆيگە كۆرۈنۈش ئاستۇق. ④ بەلگىلىك سورۇندا يۇز بەرگەن، سادىر بولغان ئەھۋال، ۋەقە: بۇ كۆرۈنۈشنى كۆرۈپ قىز ھەيران قالدى. ⑤ <ئەد> بايان خاراكتېرلىك ئەسەرلەردە پېرسوناژلارنىڭ بەلگىلىك سورۇندا ئۆزئارا مۇناسىۋەت قىلىش ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان بىر بۆلەك تۇرمۇش كارتىنىسى: بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى شۇنچىلىك چىن ۋە روشەن ئىدى. ⑥ <تىبا>سەھنە ئەسەرلىرىدە پەردىنىڭ مەخسۇس دېكىراتسىيە تەلەپ قىلىدىغان بىر قىسمى: «ھاملىد» ئەنگلىيەلىك داڭلىق دراماتورگ شېكسپېرنىڭ پىر پەردە بەش كۆرۈنۈشلۈك تراگېدىيەسىدۇر. ⑦ ئى <كىنو> كىنو ئىشلەش جەريانىدا، كىنوغا ئېلىش ئاپپاراتى ھەرىكەت قىلىشقا باشلاپ، توختىغانغا قەدەر لېنتىغا ئېلىنغان بىر بۆلەك ئەھۋال: بۇ ئوغۇل كىنونىڭ باش قەھرىمانى تاشۋاي بولۇپ، شۇ كۆرۈنۈش ئۈستىگە كىنونىڭ ئىسمى بېرىلدۇ.

كۆرۈنۈشچان سۈپ. ئوڭاي كۆرۈنىدىغان، ئاسمان گەۋدىلىنىدىغان، گەۋدىلىنىشچان: كۆرۈنۈشچان مەنزىرە. كۆرۈنۈشچان ھادىسە.

كۆرۈنۈشچانلىق ئى. شەيئىلەرنىڭ ئوڭاي كۆرۈنىدىغان، ئاسان گەۋدىلىنىدىغان بىر خىل ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى؛ گەۋدىلىنىشچانلىق: بۇ مىسرادا ئاننىڭ پەرزەنت ئوتى ۋە غەزەپكە تولغان قەلبى پىچاققا، ئۇنىڭ جىمجىت ھالىتى غىلاپقا ئوخشىتىلىپ، تۈيغۇ جەريانى كونكرېتلاشتۇرۇلغان ھەمدە جىمجىت كۆرۈنۈش-چانلىققا ئىگە قىلىنغان.

كۆرۈنۈشلۈك سۈپ. كۆرۈنۈشى بار، كۆرۈنۈش ئارقىلىق ئورۇنلىنىدىغان: تۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما.

كۆز ① ئى <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ كۆرۈش ئورگىنى: كۆز ئېقى. كۆز قارىچۇقى. ② ئى. كۆچمە. نەزەر، قاراش: كۆز سالماق. ③ ئى. كۆرۈش قابىلىيىتى: كۆزى ئۆتكۈر. ④ ئى. نەرسىلەرنىڭ كۆزگە ئوخشاش قىسمى ياكى تۆشۈكى، كامېرى: ئۈزۈكنىڭ كۆزى. ⑤ ئى. نەرسىلەرنىڭ (كۆپىنچە خۇرجۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ) خالتىسىمان بىر بۆلىكى: ئۇنىڭغىچىلىك توخۇلارمۇ تېرىقنى ئايرىپ، خۇرجۇننىڭ ئىككى كۆزىگە قاچىلاپ بوپتۇ. ⑥ ئى. كۆچمە. نىيەت، غەرەز: يامان كۆز بىلەن قارىماق. ⑦ ئى. كۆچمە. ھەممىنىڭ نەزىرى چۈشىدىغان، ئەتىۋارلىنىدىغان ئادەم ياكى نەرسە؛ ئالدى، گۈلى، ئەڭ ياخشىسى، ئېسىلى: سانائەت ئىدارىسى ناھىيەدىكى ئىدارىلەرنىڭ كۆزى. ⑧ مىق. ساناق سانىلار بىلەن كېلىپ، نەرسىلەرنىڭ مىقدارى ياكى ھەجمىنى بىلدۈرىدۇ: ئاتماق بولۇپ قۇچاقچىنى، چاقتى بىر كۆز ئەينەكنى. ⑨ ئى. كۆچمە. يول، ئامال، ئەپ: ئىشنىڭ كۆزىنى بىلىدىغان ئادەم. ⑩ ئى. پايلاقچى، كۆزەتچى: ئارقاڭدا كۆز بار، دىققەت قىلغىن.

كۆز ئاچماق تۇغۇلماق، تۇرەلمەك: ئۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان چاغدا، ئاللىقاچان دادىسى ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

كۆز ئالايتماق ① غەزەپ ياكى نەپرەت بىلەن قارىماق: بىز مانا شۇنداق يىراق يەردە تۇرساقمۇ، ۋاڭلارغا كۆز ئالايتىپ قارىيالمايمىز. ② كۆچمە. يامان غەرەز بىلەن قارىماق، يامان نىيەتتە بولماق: بىز ھەرقانچە كەمبەغەل بولساقمۇ، باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە كۆز ئالايتمايمىز.

كۆز باغلانماق قاراڭغۇ چۈشمەك، قاش قارايماق: ئۇ يول ئىزدىمەكچى بولدى، بۇ چاغدا قاراڭغۇ چۈشۈپ كۆز باغلانغانىدى.

كۆز باغلىغۇچى سېھىرگەر: ئۇ مايمۇننىڭ ئارغامچىغا يېپىشىپ ئاسمانغا چىقىشىدەك، كۆز باغلىغۇچىلارنىڭ جادۇگەرلىكى ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ باشلىدى.

كۆز باغلىماق بىرنەرسىنى بىراۋنىڭ كۆزىگە باشقا شەكىل، قىياپەتتە كۆرسەتمەك؛ سېھىرگەرلىك قىلماق: سىلەر ئۇنىڭ كۆز باغلاش ئۇسۇلى بارلىقىنى ئۇنتۇمىغان بولساڭلار كېرەك.

كۆز بويامچى ئالدامچى، ساختىپەز، ئېزىقتۇرغۇچى: — ھەي باللىرىم، سىلەر ئالدىنىپسىلەر، ئۇ بىر كۆز بويامچى، ئەمدى سىلەر سەپىرىگىلەرنى توختىتىڭلار، — دەپتۇ بوۋاي.

كۆز بويىماق ئالدىماق، گوللىماق، ئېزىقتۇرماق: — پۇقرانىڭ كۆزىنى بويap يېزا كادىرى بولۇۋالغىنىنى تېخى، بۇ مۇتتەھەم! — دېدى بىرەيلەن جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ.

كۆز تاشلىماق ① قارىماق، نەزەر سالماق: ئەترapىغا كۆز تاشلىماق. ② ئىشقىلى، شەھۋانىي نىيەتتە كۆز ئىشارىسى قىلماق: خېنىم قاقاھلاپ ئوينىتىپتۇ قاش، مەنمۇ كۆز تاشلاپ قوشۇپتىمەن باش.

كۆز تەگمەك خۇراپىي ئەقىدىدە، كىشىلەرنىڭ يامان گەپ قىلىشى ياكى يامان كۆز بىلەن قارىشىدىن پىشكەللىك، يامان ئاقىۋەتكە يولۇقماق: بىز ئۇلار بىلەن پەخىرلىنەتتۇق، ئۇزاق ئۆتمەي قان - قېرىنداش قوشكېزەكلەرگە كۆز تەگدى بولغاي، ئالەمدىن ئۆتتى.

كۆز خۇمارىنى چىقارماق گۈزەل، چىرايلىق ئاياللارغا قاراپ ھەۋىسىنى باسماق، گۈزەللىكىدىن ھۇزۇر قىلماق: ئۇ ھەر كۈنى بىر - ئىككى قېتىم كوچىغا چىقىپ ئۆتكەن - كەچكەن چىرايلىق قىز - ئاياللارغا قاراپ كۆز خۇمارىنى چىقىراتتى.

كۆزدىن قاچۇرماسلىق قارىسىنى يىتتۈرۈپ قويماسلىق: دىققەت قىل، كۆزۈڭدىن قاچۇرما، يوقالسا تاپالمايمىز.

كۆزدىن قان - يېرىڭ ئاقماق ئېغىر قايغۇ - ئازاب ئىچىدە قاتتىق يىغلىماق.

كۆزدىن كەچۈرمەك قاراپ چىقماق، كۆرمەك، تەكشۈرمەك: ئابدۇللا مۇسا دېھقان بىلەن تەجرىبە ئېتىزىنى كۆزدىن كەچۈردى.

كۆزدىن نېرى قىلماق ① كىشىلەردىن يوشۇرماق، يوشۇرۇن تۇتماق: ئۆزلە يىغىنى قويۇپ، بۇ بالىنى كۆزدىن چاققان نېرى قىلسىلا. ② يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك: ئۇ جېدەلخورلارنىڭ غوللۇق ئادەملىرىنى بىرلا جەڭ بىلەن كۆزدىن نېرى قىلدۇق.

كۆزدىن ئوت چىقىپ كەتمەك ئىنتايىن قاتتىق تەسىر قىلماق: شۇنچە مال - دۇنيانىڭ غارىنىڭ ئىچىدە بېسىلىپ ياتقىنىنى كۆرۈپ كۆزۈمدىن ئوت چىقىپ كەتتى.

كۆزدىن ئۇچماق قاتتىق سېغىنماق، بەك كۆرگۈسى كەلمەك: كىشىنىڭ ياري يېقىندىكەن كۇندە كۆرۈشتى، مېنىڭ ياريم يىراقتىكەن كۆزۈمدىن ئۇچتى.

كۆزدىن يوقاتماق ① كۆزدىن يىراق قىلماق، كۆرۈنمەيدىغان يىراق يەرگە ئەۋەتمەك: — بۇ نېمەگىنى كۆزۈمدىن يوقات، دەرھال يوقات، — دېدى دادام غەزەپلىنىپ. ② يوق قىلماق، ئۆلتۈرمەك: ھەي تۆمۈر، ھەي تۆمۈر، سېنى كۆزدىن يوقىتىۋەتمىگۈچە، ئىش پۈتمەيدىغان ئوخشايدۇ.

كۆزدىن يىراق تۇتماق باشقىلار كۆرمەيدىغان يەردە ساقلىماق، يوشۇرماق: ئۇ ئابلىزقارىيغا ئۇنى كۆزدىن يىراق تۇتۇشقا تەكلىپ بەرگەنىدى.

كۆز سالماق دىققەت قىلماق، نەزەر سالماق: مەن دەرۋازىنى ئېچىپ كىرىپ هويلىغا بىر قۇر كۆز سالدىم.

كۆزگە تاشلانماق كۆرۈنۈپ تۇرماق: ئالتۇن هەللىك بۇ خەت يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

كۆزگە سۈرتكۈدەك بولماق ئىنتايىن قەدرى ئۆتۈلمەك، بەك سېغىنماق: ــ ۋاي تۇغقىنىم، يامانلىقى ئوتى يامانكەن، ئۇ كەتكىلى ئالتە ئاي بولدى، بىر پارچە خېتىمۇ يوق، هازىر ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، تۇتۇپ قويغان نەرسىسىنىمۇ كۆزۈمگە سۈرتكۈدەك بولدۇم، ــ دەپ يىغلاپ كەتتى مومای.

كۆزگە سىغماق ياراشماق، قاملاشماق: كۆزگە سىغقان كۆڭۈلگە سىغىپتۇ (ماقال).

كۆزگە سىڭىپ قالماق كۆپ كۆرۈپ ئەلىتە بىلىنمەس بولۇپ قالماق: ئادىلنىڭ هەر خىل كىيىنىپ يۈرۈشى خەقنىڭ كۆزگە سىڭىپ قالغان بولغاچقا، كىشىلەر بۇ توغرىدا هېچقانداق گەپ قىلمايتتى.

كۆزگە قادالغان تىكەن ← كۆزگە قادالغان مىخ.

كۆزگە قادالغان مىخ ئەڭ خەتەرلىك، ئەڭ يامان دۈشمەن: ئابدۇللانىڭ قېچىشى ئابدۇللانى كۆزىگە قادالغان مىخ ساناپ يۈرگەن ئوسمانغا چوڭ دەسمايە بولۇپ بەردى.

كۆزگە كۆرۈنەرلىك باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ئالاهىدە: ئۇ نۇرغۇن مۈشكۈل ۋەزىپىلەرنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك هالدا ئورۇندىپ، ئىدارىنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشتى.

كۆزگە كۆرۈنگەن مەشھۇر، داڭلىق، تونۇلغان: كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچى. كۆزگە كۆرۈنگەن سىياسىيون.

كۆزگە كۆرۈنمەك ① ھەممە بىلمەك، تونۇماق؛ مەشھۇر بولماق: مەھمۇد كاشغەرىي ئۇيغۇرلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىمى ئىدى. ② بىر ئىشقا يارىغۇدەك بولماق، بويىغا يەتمەك؛ چوڭ بولماق، يوغىنىماق: ئەمدىلا كۆزگە كۆرۈنۈپ دادىسىنىڭ ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ قالغان باتۇر، كۆتۈلمىگەندە، ئاتا ــ ئانىسىنىڭ ئىسسىق باغرىدىن ئايرىلدى.

كۆزگە ئىلماسلىق ياراتماسلىق، مەنسىتمەسلىك: كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چوماق (ماقال).

كۆزلىرى ئالاق ــ جالاق بولۇپ كەتمەك قاتتىق قورقماق، هودۇقماق: ئۇنىڭ دەس تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرغان مېهمانلارنىڭ كۆزلىرى ئالاق ــ جالاق بولۇپ كەتتى.

كۆزلىرى چاقناپ كەتمەك ← كۆزلىرى ئويناپ كەتمەك: دۇئادىن كېيىن مەنسۇر بىر كىيىملىك رەختنى داستىخانغا قويدى. بۇنى كۆرگەن خۇرشىدىخانىنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.

كۆزلىرىنى چەكچەيتمەك ئۇقالماستىن ھاڭ ــ تاڭ بولماق، چۈشەنمىگەنلىكتىن ئىپادە بىلدۈرمەي تۇرماق: ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىرىپ سورىسام، گەپ ــ سۆز قىلماي، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇۋالدى.

كۆزلىرىنى ئويناتماق شوخ، تېتىكلىكىنى نامايان قىلماق: قىز كۆزلىرىنى ئويناتىپ چاقماقتەك گەپ قىلاتتى.

كۆزلىرى ئولتۇرۇشماق ئورۇقلىماق، ياداپ كەتمەك: يىگىت-لىك غۇرۇرى بىلەن تولغان، تولۇق ۋە قاۋۇل كەلگەن جەڭچىنىڭ يۈزى كۆيۈپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى.

كۆزلىرى ئويناپ كەتمەك ئىنتايىن خۇشال بولماق، شادلانماق: ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مۇنداق ماختاشلارنى ئاڭلاپ باقمىغان بوۋاينىڭ خۇشاللىقىدىن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

كۆز نۇرى ① كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى، كۆچى. ② كۆچمە. ئەڭ يېقىن، ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىسى: ــ جېنىم بالام، كۆز نۇرۇم، يۈرەك پارەم، سەندىن ئايرىلىپ مەن قانداق چىدايمەن، ــ دەپ يىغلاپ بوينىغا ئېسىلدى ئانا.

كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقارماق ئازراق ئۇخلاپ ئۇيقۇسىنى قاچۇرماق: بۇگۈنمۇ ئۇ ئادىتى بويىچە كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋالغاندىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسا، نەۋرىسى تېخى بىر ئوبدان ئۇخلاۋاتاتتى.

كۆزنىڭ يېغنى يېمەك كىشىنىڭ قاتتىق زوقىنى تارتماق: ئاتنىڭ بالىسى تايچاق، تالنىڭ ئۇچىنى يەيدۇ. مەڭگۈ قىزىل قەلەمقاش، كۆزنىڭ يېغنىنى يەيدۇ.

كۆزنى يۇمۇپ ــ ئاچقۇچە ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە؛ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا، هەش ــ پەش دېگۈچە: بىر ئايلىق تەتىل ۋاقتى كۆزنى يۇمۇپ ــ ئاچقۇچە تېزلا ئۆتۈپ كەتتى.

كۆزنى يۇمۇپلا تەۋەككۈل قىلىپ، تەۋەككۈلىگە: بۇ ئىشقا كۆزنى يۇمۇپلا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

كۆزۈڭگە قارا «دىققەت قىل، ئېهتىيات قىل، پەخەس بول، ئاۋايلا» دېگەن مەنىدىكى قاراتما سۆز: ــ كۆزۈڭگە قارا، ئالدىڭدا ئېرىق بار، ــ دېدى ئەركىن ۋاراقىراپ.

كۆزۈڭنى ئاچ «هاڭۋاقتىلىق قىلما، هوشيار بول» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ.

كۆزۈڭ يوقمۇ «كۆرمىدىڭمۇ، كۆرمەيۋاتامسەن» دېگەن مەنىدە قوللىنىدۇ.

كۆز ئېچىپ كۆرگەن تۇنجى، دەسلەپكى: كۆز ئېچىپ كۆرگەن بالام ئەمەسمۇ؟ كۆڭلۈم چىدىمايدۇ.

كۆزى ئارقىدا قالماق بىرەر كىمدىن، بىرەر نەرسىدىن ئايرىلىشقا قىيالماسلىق: بۇ قېتىم ئۆينى تاشلاپ كەلدىم ــ يۇ، كۆزۈم ئارقىدا قالدى.

كۆزى ئالاچەكمەن بولماق قاتتىق هەيران قالماق، ئەجەبلەنمەك: يورۇق چۈشمەيدىغان قاراڭغۇ بۇلۇڭدا بوينىنى سوزۇپ گەپ تىڭشاپ تۇرغان سۇلايمانلار بۇ هالەتتىن كۆزى ئالاچەكمەن بولۇپ، تېنىگە تىترەك ئولىشىپ، ئۆزىنى غىپىپىدە تەشمىنىڭ سىرتىغا ئالدى.

كۆزى بار ئاق ــ قارىنى، ياخشى ــ ياماننى پەرق ئېتەلەيدىغان، كۆرەلەيدىغان: ماخمۇت دېگەن مايماقمۇ كۆزى بار نېمىكەن جۇمۇ؟ ئۆزىگە جۇپىنى خاتا تاللىمىغانىكەن.

كۆزى پىشىشىق مەلۇم بىر ئىشنى بېجىرىشكە ئەپلىك، ماهىر، ئۇستا: ئۇنىڭ سودا ئىشلىرىنى قىلىشقا كۆزى پىشىشىق.

كۆزى پىشماق مەلۇم هۇنەر، كەسىپكە كۆپ ئارىلىشىپ ئۇنىڭ ئەلمى ــ تەلمىنى، قانۇنىيىتىنى ئىگىلىۋالماق: دادام سودا ــ سېتىققا خۇشتار بولغاچقا، مېنى كىچىكمىدىلا كۆزى پىشسۇن دەپ قوشنىمىز ۋەلىخان ئاكىنىڭ گەزمالچىلىق دۇكىنىغا شاگىرتلىققا بەردى.

كۆزى تالادا قالماق ئۆزى بۇ يەردە بولغىنى بىلەن ئوي ــ خىيالى باشقا بىر جايدا بولماق: تۇنۇگۈن ئۇزىڭىز ماقۇل بولغان كىنوغىمۇ بارمىدىڭىز؟ ئۆزۈم كىنودا ئولتۇرساممۇ كۆزۈم تالادا قالدى. كۆڭلۈمگە كەلمىگەن ئويلار كېلىپ بىرهازاغىچە يىغلاپتىمەن.

كۆزى تورلاشماق ئىمىر ــ چىمىر بولۇپ، ياخشى كۆرەلمەي قالماق: بالىنىڭ بېشى قايدى، كۆزى تورلاشتى، پۇتلىرى تىترىدى. * تازا سىنچىلاپ قاراۋاتقىنىدا يۈرىكى دۈپۈلدەپ، تىنىقى پەسلەپ كەتتى، هەتتا لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرى تورلاشتى.

كۆزى تويماسلىق قانائەت هاسىل قىلماسلىق، ئاچ

كۆزلۈك: تىلەمچىنىڭ خالتىسى تولسىمۇ، كۆزى تويماس (ماقال). * ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويماپتۇ (ماقال).

كۆزى تۆتۈلماق قارىغۇ بولۇپ قالماق، كۆرمەس بولۇپ قالماق: چوڭ دادامنىڭ كۆزى تۆتۈلۈپ قالغىلى تۆت يىل بولدى.

كۆزى تۆت قاتتىق ئىنتىزار: ــ تولا ساقلاپ كۆزۈم تۆت بولدى، ــ دەدى ئانا زارلىنىپ، ــ شۇ چاغقىچە نەلەردە يۈردۈڭ.

كۆزى تېشىلمەك بىراۋنىڭ يولىغا كۆپ قاراپ قاتتىق ئىنتىزار بولماق: سېنى كۈتۈپ كۆزۈم تېشىلدى ، بىراق سەن ھازىرغىچە كەلمىدىڭ .

كۆزى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك بولماق ناھايىتى قاتتىق قورقماق: قاراپ تۇرغانلارنىڭ كۆزلىرى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ، چەكچىيىپ كەتتى.

كۆزى چاقنىماق ئاجايىپ خۇشال بولماق؛ خۇشاللىقتىن كۆزىدىن نۇر ياغماق: بۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىشتىن ھەيران بولغان يىگىتنىڭ كۆزى چاقناپ كەتتى.

كۆزى چانقىدىن چىقىپ كەتمەك ① قاتتىق غەزەپلەنمەك: ئەگەر بۇ ئايالالار قوش تۇتالمايدۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا، غەزەپتىن كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كېتەتتى. ② قاتتىق قورقۇپ كەتمەك: قاتىلنىڭ قولىغا كويزا سېلىندى. ئۇنىڭ پۇتلىرى تىترەپ، كۆزى چانقىدىن چىقىپ كېتەي دېگەندى.

كۆزى چۈشمەك ① كۆرمەك ، كۆزگە چېلىقماق : سادىق چاتقاللىق ئىچىدىكى يۇلغۇن چېچەكلىرىگە نەزەر سېلىپ كېتىۋېتىپ ، چوڭ يولدا يۇگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئون ياشلاردىكى بىر بالىغا كۆزى چۈشتى . ② يارىتىپ قالماق ، مەيلى تارتماق: ئۆيگە كەلگەن چاغدىلا، تۆت قىزنىڭ ئىچىدە شۇ قىزغا كۆزۈم چۈشكەندى.

كۆزى قىزارماق بىرەر نەرسىنى كۆرۈپ شۇ نەرسىگە ئېرىشكۈسى كېلىپ كەتمەك، نەپسى تاقىلدىماق: قىز راسا ۋايىغا يەتكەندە، شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ كۆزى قىزىرىپ، قىزنى ئوردىغا ئەكېتىپتۇ.

كۆزى كەچمەك پىخسىق، بېخىل؛ ئىچى تار: سېنىڭ قېينىئاتاڭ بەك كۆزى كەچمەك ئادەم ئىكەن.

كۆزىگە قارىماق ① بىراۋنىڭ رايىغا، خۇيۇ ـ پەيلىگە، مىجەزىگە باقماق: ــ ھەرنېمە بولسا باشلىق دېگەننىڭ كۆزىگە قاراپ ئىش قىلغان ياخشى، ــ دەدى ئالىم. ② ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق: كۆزۈڭگە قاراپ ماڭ بالام. ③ بىرەر نەرسىنى قولدىن چىقىرىشقا قىيماسلىق: پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ ئاخىر ئۆيدىن قۇرۇق قالدى.

كۆزىگە كىرىۋالماق كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەي، بىزەڭلىك قىلىپ تۇرۇۋالماق، چاپلىشىۋالماق: ــ ئانا، تولا گەپ سوراپ مېھمانىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماي، ئاۋال بىزگە چاي بەرسەڭچۇ، ــ دېدى ئامانقۇل.

كۆزىگە ياغ تولماق تەكەببۇرلىشىپ، ئادەم تونۇماس بولۇپ قالماق: راستىنلا ئادەمنىڭ مەرتىۋىسى ئۆسكەندە كۆزىگە ياغ تولۇپ كېتەمدىكىن؟

كۆزىنى ئاچماق ئاق ـ قارىنى تونۇماق ياكى تونۇتماق؛ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتمەك: مەكتەپ ھاياتى ھېلىمنىڭ كۆزىنى ئاچتى.

كۆزىنى ئالالماسلىق قىزىقىش بىلەن قاراپلا قېلىش ، تويماي قاراش : ئۇ قىزدىن كۆزىنى ئالالماي قالدى .

كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرماق ① تەلمۈرمەك: ئۇ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنىڭغا بەرمەي يېگىلى بولسۇن. ② گۆشىيىپ، بىزىرىپ قارىماق: چاۋا يېگەن مۇشۇكتەك كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرىدىغان نىجاتمۇ بىر بۇلۇڭغا كىرىۋالدى.

كۆزىنى چاپاق باسماق ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلمەي قالماق؛ ھاكاۋۇرلىشىپ كىشىنى كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالماق: بورىچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال).

كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا ھايات ۋاقتىدا، تىرىك چاغدا: ئوغلۇم بىز قېرىدىۇق، كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقىدا سېنى ئۆيلەپ قويساق دەۋاتىمىز.

كۆزى ئوچۇق قارىغۇ خەت ساۋاتى يوق، ئوقۇمىغان، ساۋاتسىز.

كۆزى ئېچىلماق ئاق ـ قارىنى، ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولماق: نەۋقىران چېغىڭدا يۇرت ئارىلىساڭ كۆزۈڭ ئېچىلىدۇ.

كۆزى يامان «بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزىدە قانداقتۇر بىر خىل سېھىر بار، ئۇ قارىغان نەرسىلەرگە زىيان ـ زەخمەت يېتىدۇ» دەيدىغان بىر خىل خۇراپىي چەشەنچە: نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۇخەنچىنىڭ سۆزى يامان (ماقال).

كۆزى يورۇماق تۇغماق، بوشانماق، يەڭگىمەك: مەلىكەنىڭ بويىدا قالغانىكەن، ئېيى توشۇپ كۆزى يورۇپتۇ.

كۆز يەتكۈسىز چەكسىز كەتكەن، بىپايان: كۆز يەتكۈسىز دالىنىڭ ھەممە يېرى ئالتۇندەك چاقناپ تۇراتتى.

كۆز يۇمماق ① ئۇخلىماق: ئاتا ـ بالا پاراڭ سېلىشىپ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئازراق كۆز يۇمۇشتى. ② كۆچمە. ھېچنېمە بىلمەس بولۇۋالماق؛ رەت قىلماق: سىز رېئاللىققا كۆز يۇمالمايسىز. ③ كۆچمە. ئۆلمەك، ۋاپات بولماق: ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، بوۋاي كۆز يۇمۇپتۇ.

كۆزەت ئى. قاراش، بېقىش، كۆزىتىش: كۆزەتتە تۇرماق. كۆزەت قىلماق.

كۆزەتچى ئى. مەلۇم بىر ئورۇننىڭ ئامانلىقىنى ساقلايدىغان ئادەم؛ قاراۋۇل.

كۆزەتچىلىك ئى. كۆزەت قىلىش ئىشى، قاراۋۇللۇق: كۆزەتچىلىق قىلماق.

كۆزەتكۈچى ئى. كۆزىتىدىغان، كۆزىتىشكە مەسئۇل بولغان ئادەم: كېيىن ئۇقسام، ئۇلار ئارقامغا كۆزەتكۈچى قويغانىكەن.

كۆزەتكۈزمەك «كۆزەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆزەتمەك پ. تەكشۈرمەك، كۆز ـ قۇلاق بولماق، بايقاپ تۇرماق، كۆزدىن كەچۈرمەك، قارىماق.

كۆزىتىشمەك «كۆزەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆزىتىلمەك «كۆزەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆزەل ئى. لوخو بېلىقنىڭ بىلەكتەك چولۇقتا بولغان ۋاقتى.

كۆزئەينەك ئى [كۆز + ئەينەك] كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، كۆزنى كۈچلۈك كۈن نۇرى، شامال، قۇم ـ بوراندىن ئاسراش ئۈچۈن، كۆزگە تاقايدىغان ئەينەك.

كۆزئەينەكلىك سۇپ. كۆزئەينەك تاقىغان: ھويلىغا كۆزئەينەكلىك بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

كۆزسىمان سۇپ. كۆزگە ئوخشايدىغان، كۆز شەكلىدىكى: كۆزسىمان قۇرۇلما.

كۆزقاراش ئى [كۆز + قاراش] ← **نۇقتىئىنەزەر.**

كۆز ـ قارىن كۆز ۋە قارىن: خەلقىنىڭ كۆز ـ قارىنى بىمەك ـ

ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەككە تويدى.

كۆز ـ قارنى توق تەمەخور ئەمەس؛ باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە كۆز سالمايدىغان؛ قانائەتچان: ـــ بىز ئۇنداق ـ مۇنداق نەرسىلەرگە ئۆزىمىزنى بوزىدىغانلاردىن ئەمەس، كۆز ـ قارنىمىز توق، ـــ دېدىم ئاچچىقىمدا.

كۆز ـ قۇلاق ① كۆز ۋە قۇلاق. ② «بولماق» پېئىلى بىلەن كېلىپ: 1) «ھالىدىن خەۋەر ئالماق، دىققەت قىلماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ بىز سەپەرگە چىقىدىغان بولۇپ قالدۇق، سىز قوشنا بولغاندىن كېيىن بالىلىرىمىزغا ئانچە ـ مۇنچە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ قويارسىز، ـــ دېدى سەلىم ئاكا كۆزىگە ياش ئېلىپ. 2) كۆچمە مەنىدە «پايلىماق، پېيىگە چۈشمەك» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: سېيىت ھاجى ئابدۇراخمانىنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن بىر ئايدىن بېرى ئۆزىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ يۈرگەنلىكىنى سەزمىدى.

كۆزگۈ ئى. ئادەم ئۆزىنى كۆرىدىغان ئەينەك: شىجائەت ـــ ئىنسانىيەتنىڭ ساپ كۆزگۈسى، ئىپپەت، غەيرەت كەبى ياخشى خۇلقلارنىڭ نۇرلىنىشىدۇر.

كۆزگۈنەك ئى. دىيال. كۆكىنەك.

كۆزلەشمەك «كۆزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشتىن كېيىن ئېتىز يولىدا، قىز ۋە يىگىت خۇشال سۆزلەشتى. ئىزھار قىلىپ يۈرەك سىرىنى، مەقسىتىنى روشەن كۆزلەشتى.

كۆزلەنمەك «كۆزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆزلەنگەن نىشان. كۆزلەنگەن غايە. * ئىنسانلارنىڭ بەخت ـ مەنپەئەتى كۆزلىنىپ، خالىس ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەتقىقاتلار بەكلا ئاز.

كۆزلۈك ① سۈپ. كۆزى بار، كۆز قويۇلغان، كۆز ئورنىتىلغان: ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك. ياقۇت كۆزلۈك ھالقا. ② ئى. ماتا توقۇش دۇكىنىدىكى مولالاچىنىڭ ھەربىر ئارقىلىق ئاستىن ـ ئۈستۈن ئۆرۈشلەرنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرۇپ تۇرىدىغان، ھەربىر كۆزى ئۆرۈشلەرنى دانمۇدانە ئايرىپ تۇرىدىغان جاھاز.

كۆزلىمە سۈپ. كۆزلىگەن ياكى كۆزلەنگەن؛ مۆلچەرلەنگەن: بۇ يىل خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ كۆزلىمە نىشانى مۇنداق.

كۆزلىمەك پ ① بىرەر نەرسە ياكى مەقسەتنى كۆزدە تۇتماق، مۆلچەرلىمەك ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق: مۇنداق قىلساڭلار كۆزلىگەن نىشانغا يېتەلمەيسىلەر. ② چەنلىمەك، نىشانغا ئالماق: تورۇسقا ئېسىلىق تۇرغان ئون چىراغنى كۆزلەپ ئايپالتىنى ئاتتىم.

كۆزمونچاق ئى [كۆز + مونچاق] تىل تەگمەسلىك ئۈچۈن بويۇنغا ئاسىدىغان بىر خىل مارجان.

كۆزنەك ① ئى <بىنا> دېرىزىنىڭ ھەر كۆزى. ② ئى. كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ يىڭنە ئۆتۈشىدىغان تاختىسىمان دېتالى. ③ ئى. ھارۋا چاقنىڭ بولى ئېچىگە ئورنىتىلىدىغان تۆرۈبا شەكىللىك دېتال. ④ ئى <ماشىنا> سىرىلما قازانىنىڭ ئوق بىلەن تېگىشىدىغان قىسمى. ⑤ سۈپ. جەمئىيەت بىلەن بىۋاستە ئالاقىلىشىدىغان؛ سىرتقا قارىتىلغان: كۆزنەك كەسىپ. كۆزنەك ساھە.

كۆسەك ئى. دىيال. كېۋەزنىڭ مايسا دەۋرىدىن غوزا تۆتۈش دەۋرىگىچە بولغان ۋاقىتنى.

كۆسەي ئى ① تونۇرنىڭ ئوتنى يىغىدىغان ۋە ئوت چۈخچىلايدىغان ئۈزۈن ياغاچ ۋە شۇنىڭ رولىنى ئويناىدىغان نەرسە. ② كۆچمە. جان ت. قارا مىلتىق: شۇ قارا كۆسەي بىزدە بولمىغانلىقتىن، بەگ ھۆركىرەپ يۈرتقا پاتماي كەتتى.

كۆشەتمەك «كۆشىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر كۆشەيدىغان مالىلارنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتسە، ئېغىزغا كۆشەك سېلىپ كۆشەتسە، قورساق كۆپۈكى يانىدۇ.

كۆشەشمەك «كۆشىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆگىلەر چۆپلۈكتە ياتار كۆشىشىپ، سۇ ئىچىپ قېنىشار قويلار بۇلاقتىن. يايلاقنى بۆشۈكتەك تەۋرىتىپ لەرزان، چۈپان قىز ناخشىسى ياڭرار ئۇزاقتىن.

كۆشەك ئى ① ھايۋانلارنىڭ بىرنەرسىنى يەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بېشىغا كىيدۈرۈپ قويىدىغان تور. ② كۆشەيدىغان ھايۋانلارنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەندە كۆپۈكىنى يانىدۇرۇش ئۈچۈن ئاغزىغا تۇغرا سالىدىغان ياغاچ. ③ كۆشەيدىغان ھايۋانلارنىڭ قوۋزۇزى.

كۆشۈك ئى. چىغ ۋە كۈلىدىن تور شەكلىدە توقۇلىدىغان تاغار.

كۆشۈكى بىر تىيىن ناھايىتى ئەرزان، قىممىتى يوق، ئەرزىمەس.

كۆشۈكلۈك سۈپ. كۆشۈكى بار، كۆشۈك ئارتقان.

كۆشۈگە ئى ① كارىۋاتقا تارتىلىدىغان پەردە، چىمىلدىق. ② ئەتلەس توقۇشتا موكىنىڭ دۇكان ئورىسىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تارتىلغان رەخت.

كۆشگۈچىلەر ئى <زوئول> جۈپ تۇياقلىقلار ئىچىدىكى بەزى ھايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل ھايۋانلارنىڭ ئاشقازىنى چوڭ قېرىن، ئۆپكە ئاغزى، توققۇزتونلۇق ۋە شىرداندىن ئىبارەت تۆتكە بۆلۈنىدۇ. ئوزۇق يۇتۇلغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن چوڭ قېرىنغا، ئاندىن ئۆپكە ئاغزىغا ئۆتىدۇ، ئۇندىن كېيىن قايتا ئېغىزغا قايتۇرۇلۇپ يۇمشىتىلىدۇ، ئاندىن توققۇزتونلۇق، شىرداندا ئۆتۈپ ھەزىم قىلىنىدۇ. مەسىلەن، كالا، قوي، بۇغا قاتارلىقلار. بەزىلىرىنىڭ ئاشقازىنى ئۈچكە بۆلۈنۈپ، توققۇزتونلۇق بىلەن شىردان بىرلىشىپ كەتكەن. بۇنىڭغا تۆگە مىسال بولالايدۇ.

كۆشمەك پ. ئوزۇقلىنىپ بولغاندىن كېيىن شۇ يېگەن نەرسىنى ئوبدان سىڭدۈرۈش ئۈچۈن قايتىدىن ئېغىزغا ئەكىلىپ چاينىماق (كۆشگۈچى ھايۋانلار ھەققىدە): چاينىماي يېگەن كۆشمەي ئۆلەر (ماقال). * چېچەن يىگىت يىلانىنىڭ كۆشگىنىنى بىلەر (ماقال).

كۆك I ① سۈپ. تىنىق ئاسمان رەڭگىدىكى، قېنىق ھاۋا رەڭ، ماۋى: كۆك ئامفىبول. كۆك قاشتېشى. كۆك كۆز. كۆك ياقۇت. ② ئى. يەر ئۈستىدە گۈمبەز شەكلىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھاۋا قاتلىمى، ئاسمان: كۆكتە ئۇچماق. كۆكتە پەرۋاز قىلماق. كۆككە كۆتۈرۈلمەك. ③ ئى. يېڭى چىققان، ئۆسۈۋاتقان ئوت ـ چۆپ: مالىلار كۆككە تويدى. ④ ئى. كۆكتات (ئاساسەن بىدىنىڭ يۇمران ۋاقتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ): كۆك چۆچۈرىسى. كۆك سامىسى. ⑤ سۈپ. يېشىل: كۆك تاماكا. كۆك ئامۇت. كۆك ئەمەن. كۆك بانان. ⑥ سۈپ. پىشمىغان، خام (مېۋە ـ چېۋە، يەل ـ يېمىش ھەققىدە): كۆك غورا. ⑦ ئى. سەي ـ كۆكتاتلارنىڭ يوپۇرمىقى: سەۋزە كۆكى. ⑧ ئى.

تاياق زەربىسى ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ قاتتىق تېگىشىدىن بەدەندە قالغان كۆك رەڭلىك ئىز: بەدەنگە كۆك چۈشمەك.

كۆككە سوروماق بۇزۇپ ـ چاچماق، ۋەيران قىلماق.

كۆككە كۆتۈرمەك ھەددىدىن زىيادە ماختىماق، ماختاپ ئۇچۇرماق.

كۆك نامرات ئىنتايىن كەمبەغەل.

كۆك II ئى. يوغان ئاتلاپ تىكىلگەن تىكىچ: كۆك سالماق.

كۆك III ئى. ئەسل، تەكت، تېگى ـ تەكتى، ئەجداد: كۆكۈڭ كىم؟

كۆك IV سۈپ. دىيال. كۆكەرمە، ئۇشۇق، مۇتتەھەم.

كۆكەر ئى. دىيال. سۇ قاچمىسى، سۇدان.

كۆكەرتمەك «كۆكەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇرتنى كۆكەرتمەك.

كۆكەرتىشمەك «كۆكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆكەرتىلمەك «كۆكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىككى شىرنىڭ تاش ھەيكىلى ئورنىتىلغان يەردىن باشلاپ ئىككى قاتار سېپە دەرىخى كۆكەرتىلگەنىدى.

كۆكەرمە سۈپ. جېدەلخور، ئۆكتەم، ئۇشۇق: بۇ كۆكەرمە قېرىنى ئىشخانىغا ئېلىپ بېرىڭلار! // مەسۇم ھېلىقى كۆكەرمىنى راسا سېلىشقا باشلىدى.

كۆكەرمەك پ ① دەل ـ دەرەخ يوپۇرماق چىقىرىپ، گۈل ـ گىياھلار ئۇنۇپ، كۆك ھالەتكە كەلمەك: ئەمگەك بىلەن ئەر كۆكەرەر، يامغۇر بىلەن يەر كۆكىرەر (ماقال). ② <بىيول> ئورگانىك ماددىلار كۆكىرىك زەمبۇرۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بۇزۇلۇپ، سۇپىتىنى ئۆزگەرتمەك؛ پاختىلاشماق: نان كۆكىرىپ قالماق. ③ كۆچمە. ئاچچىقلانماق، خاپا بولماق: ھە، بىكاردىن ـ بىكار نېمىگە كۆكىرىسەن؟ قىلمىغان بولساڭ چىرايلىقچە گەپ قىلساڭ بولىدىغۇ؟ ④ كۆچمە. بەك تۆۋەن كەتمەك، مۇزلاپ كەتمەك: ئۇنىڭ قۇلاقلىرى توڭلاپ كۆكىرىپ كەتكەنىدى.

كۆكەرمىلىك ئى. جېدەلخورلۇق، ئۆكتەملىك، ئۇشۇقلۇق: ئۇ ھەدىسلا چاپىنىنى سېلىپ تاشلىۋېتىپ، كۆكەرمىلىك قىلىپ ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىدىغان بولۇۋالدى.

كۆكباش ئى [كۆك + باش] يېڭىدىن دان تۇتقان، تېخى رەسمىي پىشمىغان، سۈتى قاتمىغان قوناق.

كۆكبوغۇم ئى [كۆك + بوغۇم] <بوت> كۆكبوغۇم ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى سۆسۈن، غول يوپۇرمىقىدىن كۆك بوياق ئىشلىنىدۇ.

كۆكبېشى ئى [كۆك + باش + ى] ① سۇغا قارايدىغان ئادەم، مىراب. ② زىرائەت ۋە ئوت ـ چۆپلۈكلەرگە قارايدىغان كىشى.

كۆكبېشىلىق ئى ① سۇغا قاراش، سۇ باشقۇرۇش ئىشى. ② زىرائەت ۋە ئوت ـ چۆپلەرگە قاراش ئىشى.

كۆكپىت [كۆك + پىت] ① ئى<زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ياپىلاقراق يۇمىلاق، رەڭگى يېشىل، سېرىق ياكى قوڭۇر، قورسىقى چوڭ. تۇرلىرى كۆپ، بەزىلىرى ئۇي ھايۋانلىرىدا بولىدۇ؛ بەزىلىرى ئۆسۈملۈكنىڭ شىرنىسىنى شوراپ، زىرائەتلەرگە زىيان سالىدۇ. ② سۈپ. كۆچمە. مۇتتەھەم، ئۇشۇق، بېشىم: كۆكپىت ئادەم.

كۆكتات ئى. كۆندىلىك تۇرمۇشتا ئىستېمال قىلىدىغان ئوتياش، سەيلەر.

كۆكتاتچى ئى. كۆكتات تېرىپ ساتىدىغان ئادەم: مەتقۇربان ئۇچ كەنتتىكى كۆكتاتچىلارنىڭ سەركىسى.

كۆكتاتچىلىق ئى. كۆكتات تېرىش ۋە سېتىش ئىشى: ئۇ كۆكتاتچىلىق بىلەن كۆكلىدى.

كۆكتاتخور سۈپ. كۆكتات يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ كۆكتاتنى ياخشى كۆرىدىغان، كۆكتاتنى كۆپ ئىستېمال قىلىدىغان: كۆكتاتخور ئادەم.

كۆكتاتخورلۇق ئى. كۆكتاتقا ئامراقلىق.

كۆكتاتخۇمار سۈپ [كۆكتات + خۇمار] كۆكتاتقا خۇمار بولغان؛ كۆكتات يېيىشنى ياخشى كۆرىدىغان: ـــ مەن كۆكتاتخۇمار، گۆش يېگۈم كەلمەيدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

كۆكتاتخۇمارلىق ئى. كۆكتاتقا خۇمار بولۇش، كۆكتات يېيىشنى ياخشى كۆرۈش.

كۆكتاتلىق ئى. كۆكتات ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئورۇن.

كۆكتارغاق ئى [كۆك + تارغاق] <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تۇمشۇقى ئۇزۇن ھەم توز، كۆك ھەم يېشىل كېلىدۇ، پەي ـ تۈكلىرى بولىدۇ، تېز ئۇچالايدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. كىچىك بېلىق ۋە راكلارنى يەيدۇ، پەي ـ تۈكلىرىدىن زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ.

كۆكتاش ئى [كۆك + تاش] <خىم> تەركىبىدە بەش مولېكۇلا كىرىستال سۇ بولغان مىس سۇلفات، يەنى كۆك رەڭلىك كىرىستال جىسىم.

كۆك ـ تاق كۆكتات ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر، ئىشلار: كۆك ـ تاق قۇرۇلۇشى. * داڭلىق ئۇزۇم يۇرتى تۇرپان ھازىر شىنجاڭدىكى مۇھىم كۆك ـ تاق بازارلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

كۆكتالغۇ ئى<زوئول> ← **تۆمۈرتۇمشۇق**.

كۆكتولغاق [كۆك + تولغاق] <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى قۇشقاچچىلىك كېلىدۇ، پەي ـ تۈكلىرى قوڭۇر بولىدۇ. ئەركىكىنىڭ گېلى ئاسمان كۆكى رەڭگىدە، چىرايلىق سايرايدۇ.

كۆكتۇرك ئى [كۆك + تۈرك] <تارىخ> مىلادىيە 5 ـ ۋە 4 ـ ئەسىرلەردە ئۇرخۇن ۋادىسىدىن تارتىپ تەڭرىتاغلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغىچە بولغان زېمىنلاردا ياشىغان قەدىمكى تۈرك قەبىلىسى.

كۆكتۇرك خانلىقى <تارىخ> كۆكتۇركلەر تەرىپىدىن مىلادىيە 552 ـ يىلى ئاشىنا ئۇرۇقىدىن بولغان تۇمەن (مەڭگۈتاشلاردا «بۇمىن» دېيىلىدۇ) نىڭ يېتەكچىلىكىدە قۇرۇلغان خانلىق. ئۇنىڭ زېمىنى شەرقتە لياۋخې دەرياسى، غەربتە كاسپى دېڭىزى، جەنۇبتا موڭغۇلىيە چۆللۈكىنىڭ شىمالىدىكى كەڭ رايونلار، شىمالدا سىبىرىيە تاغلىرى ئارقىلىقلىرى بولغان. مىلادىيە 774 ـ يىلى ئۇيغۇر ياغلىقلار ئۇرۇقىدىن بولغان قۇتلۇق بىلگە كۆل خاقانلىكى يېتەكچىلىكىدە قۇرۇلغان ئۇيغۇر خانلىقى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان.

كۆكتۇركچە ئى <تىل> كۆكتۇركلەر ئىشلەتكەن تۈرك تىلى. ئۇرخۇن ـ يەنسەي يېزىق تىلى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

كۆكتىكەن ئى [كۆك + تىكەن] <بوت> قوڭغۇراقباش.

كۆكچە ئى <بوت> پوستى كۆك ياكى قارامتۇل كۆك، ئىچى قىزىل ياكى ئاق چىقىدىغان، سۇ تەركىبى مول، چۈرۈك، تەمى ئىنتايىن تاتلىق بولغان بىر خىل قوغۇن.

كۆكچېچەك ئى [كۆك + چېچەك] <بوت> ← **كاسنە**.

كۆكچى ئى. دىيال. كۆكتات تېرىغۇچى دېھقان.

كۆكچىچاق ئى [كۆك + چىچاق] مال ـ چارۋىلاردا بولىدىغان بىر خىل ئىچ سۈرۈش كېسىلى.

كۆكچىلىك ئى. كۆكەرگەن ھالەت، يېشىللىق: قىشتا قار ئۇبدان يېغىپ، باش باھاردىن باشلاپ ئېرىپ تۇپراققا سىڭىپ كەتكەچكە، يەردە يامغۇردىن كېيىنكى بىر خىل ھالەت ــ كۆكچىلىك بار ئىدى.

كۆكرەك ئى ① <ئاناتنى> بەدەننىڭ بويۇندىن قورساققىچە بولغان ئالدى قىسمى؛ كۆكس، تۆش. ② <ئاناتنى> ئايالالار كۆكسىدىكى بىر جۈپ سۈت بېزى؛ ئەمچەك. ③ كىيىمنىڭ يۇقىرى ئالدى قىسمى: كۆكرەك قاتۇرمىسى.

كۆكرەكلىك سۈپ. كۆكرىكى بار، كۆكرەكىكە ئىگە، كۆكرىكى چوڭ: مەن ئۆيگە كىرىپ بەش مىنۇتتىن كېيىن ئېگىز بويلۇق، كەڭ كۆكرەكلىك، 30 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئۆيگە كىردى.

كۆكس ئى ① كۆكرەك، مەيدە: كۆكسى ئاغرىماق. ② ئەمچەك جايلاشقان ئورۇن؛ ئەمچەك. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئىچى، باغرى: تەبىئەت ھۆسنىدىن كۆكسۈم قانغۇدەك بەھرە ئالالايدىغان بولغىنىمغا مەغرۇرلىنىمەن.

كۆكس ـ قارىن كۆكس ۋە قارىن: كۆكسى ـ قارنى بوشماق.

كۆكسۇ سۈپ. دىيال. تولا يۆتىلىدىغان، يۆتەلگەك.

كۆكسۇلتان ئى [كۆك + سۇلتان] <بوت> ئالۇچىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى يېشىل، پوستى سۈزۈك بولۇپ، تەمى ئىنتايىن ياخشى.

كۆكسىغىز ئى [كۆك + سىغىز] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆرۈنۈشى ماكاپىقا ئوخشاپ كېتىدۇ. تېنىدە سۈتى بار. يوپۇرمىقى گۆشلىشىدۇ، تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى سېرىق. يىلتىزىدىن كاۋۇچۇك ئېلىنىدۇ.

كۆكسىمەك پ. دىيال. گەپ تالاشماق، گەپ تەگىشىمەك، ئەزۇيىلىمەك.

كۆكشال ئى [كۆك + شال] <تېب> ← قاتما II.

كۆكلەتمەك I «كۆكلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆك بۇغداينى كۆكلەتكەن، كارامەتلىك ئاقئۆستەك. ئىلى ئالىم خەلقىگە، ساخاۋەتلىك ئاقئۆستەك.

كۆكلەتمەك II «كۆكلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياسىن ئۇستام شاگىرتىغا جۇۋىنى كۆكلىتۇاتاتتى.

كۆكلەتمەك III «كۆكلىمەك III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆكلەشمەك I «كۆكلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆكلەشمەك II «كۆكلىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆكلەشمەك III «كۆكلىمەك III» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆكلەم ئى. يەر ـ جاھان كۆكەرگەن، يېشىللىققا پۈركەنگەن پەيت؛ باھار، ئەتىياز: ئۇلار كۆكلەم كېلىپ، يەر ـ جاھان ئويغانغاندا نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزدى.

كۆكلەمزار ئى. ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلار ئۈنۈپ يېشىللىققا پۈركەنگەن جاي؛ كۆكلەمەيدان: ئۇ بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر كۆكلەمزارغا يېتىپ كەپتۇ.

كۆكلەنمەك I «كۆكلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆكلەنمەك II «كۆكلىمەك III» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆكلىتىلمەك «كۆكلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ھويلىسىدا ئىككى تۇپ ئۈجمە كۆچىتى كۆكلىتىلدى.

كۆكلىمەك I پ ① يوپۇرماق چىقىرىپ، شاخلىرى بوي تارتىپ ئۆسمەك، كۆكەرمەك: ئۆمۈر دېگەن بىر دەرەخكە ئوخشايدۇ، سۈيى، يېرى، پەرۋىشى جايىدا كەلسە، ئۇ كۆكلەيدۇ؛ بولمىسا قۇرۇيدۇ، يىقىلىدۇ. ② كۆچمە. رونىق تاپماق، راۋاجلانماق: خېلىچىخانىنىڭ ئۆلۈمى ئەمدىلا بەختىنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆكلەۋاتقان بۇ ئائىلىگە چوڭقۇر قايغۇ ـ مۇسىبەت ئېلىپ كەلدى.

كۆكلىمەك II پ ① كىيىم ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپە قاتار ـ لىقلارنى قولدا يىڭنە بىلەن چوڭ ـ چوڭ ئىلىپ، ئاتلاپ ـ ئاتلاپ تىكمەك: ئاپام چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرىنى بىرقانچە يەردىن كۆكلەپ تىكىپ قويدى. ② ئاتلىماق، سەكرىمەك: ئۇ ماڭا ئىككى كۆكلەپ يېتىۋالدى. ③ كۆچمە. ئەردىمەك، ئەزۇيىلىمەك: ئۇ بارغانچە قاتتىق كۆكلەپ، ئاچچىق ئۇن سېلىپ يىغلايتتى.

كۆكلىمەك III پ. سەي ـ كۆكتاتلارنىڭ كۆكىنى ئالماق: چامغۇر كۆكلىمەك. سەۋزە كۆكلىمەك.

كۆكمارال ئى [كۆك + مارال] <بوت> كۆكمارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

كۆكمەت ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1 ــ 1.2 مېتىر كېلىدۇ، شەكلى ئۆچكىگە ئوخشايدۇ، لېكىن ساقىلى بولمايدۇ. مۇڭگۈزى كىچىك ۋە قارا، بوينى توم ھەم قىسقا، يۇڭى يۇمشاق، قېلىن كېلىدۇ. تېرىسىدىن كىيىم تىككىلى، گۆشىنى ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

كۆكموچ ئى [كۆك + موچ] ← **لازا**.

كۆكنار <بوت>① ئەپيۇنگۈل. ② ئەپيۇنگۈلنىڭ غوزىسى.

كۆكنارچى ئى. كۆكنار تېرىيدىغان ياكى ئۇنىڭدىن چىكىملىك تەييارلاپ ساتىدىغان كىشى.

كۆكنارخانا ئى. كۆكنار چىكىملىكى تەييارلىنىدىغان ياكى چىكىلىدىغان ئۆي، جاي.

كۆكوچ سۈپ. كۆككە مايىل، سۇس كۆك، كۆكۇمتۇل: ئۇنىڭ ئىنچىكە، كۆكوچ يوللۇق، ئاق تەگلىك پەرىجىسى ئىسكىلاچ مەسسىنىڭ تۇمشۇقىنى يېپىپ تۇراتتى

كۆكۇر ئى. دىيال. سۇدان، سۇ قاچىسى.

كۆكۇشكەن ئى. دىيال. كەپتەر.

كۆكۈلمەيدان ئى. ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھ، ھەر خىل زىرائەتلەر ئۆسكەن، يېشىللىق قاپلىغان جاي، ئورۇن: تەكلىماكان رايونىنىڭ مۇھىتىدا كەسكىن ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، بۇرۇنقى كۆكۈلمەيدان، بوستانلىق دەشت ـ باياۋانغا ئايلىنىپ كەتكەن.

كۆكۈمتۇل سۈپ. كۆككە مايىل، سۇس كۆك، كۆكۈچ: ئۇ دېرىزىنىڭ پەنجىغا بېرىپ، سەھەرنىڭ كۆكۈمتۇل تۇمانىدا يالغۇز تۇرغان دەرەخكە قاراپ تۇردى.

كۆكۈيۈن ئى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تېنى ئۇزۇن، ئېغىزلىرى شەكىللىك، بېشى كەڭ، سەزگۈ مۇچىگۈزچىسى قىسقا، مۇرەككەپ كۆزى چوڭ ۋە قارامتۇل يېشىل، ئېغىزى توم، قورساق قىسمىلىرى چوڭ ھەم ئۇزۇن كېلىدۇ. دالىلاردا، ئوت ـ چۆپ ئارىسىدا ياشايدۇ. ئەركىكى ئۆسۈملۈك شىرنىسى ياكى گۈل شىرنىسىنى، چىشىسى ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ قېنىنى شوراپ ياشايدۇ.

كۆكىرىشچان سۈپ. كۆكىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، تېز كۆكىرىدىغان: كۆكىرىشچان ئۆسۈملۈك.

كۆكىرىشچانلىق ئى. تېز كۆكىرىش خۇسۇسىيىتى: نەشۋىت دەرىخىنىڭ كۆكىرىشچانلىقى ياخشى بولغانلىقتىن تېزرەك ئۆسىدۇ.

كۆكىرىك ئى ① كۆكەرتىش: كۆكىرىك كېسىلى. ② كۆكىرىك زەمبۈرۈغى.

كۆكىمەك پ. دىيال. تەگىمەك.

كۆكىنەك ئى <زوئول> بىر خىل گۆشخور قوش. چوڭلۇقى پاختەكچىلىك، رەڭگى كۈل رەڭ ئاق كېلىدۇ. ھاۋادا خېلى ئۇزۇنغىچە بىر جايدا لەيلەپ تۇرالايدۇ. پاتمىچۇق، كەسلەنچۇك قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

كۆكيار ئى [كۆك + يار] <زوئول> ← **قۇلان**.

كۆكيامان ئى [كۆك + يامان] <زوئول> گۆچكە بىلەن قوي ئارلىقىدىكى بىر خىل ھايۋان. ئەركىكىنىڭ مۇڭگۈزى چوڭ ھەم توم، لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، سەل ئەگرى؛ چىشسىنىڭ مۇڭگۈزى قىسقا، تۇز، تۆكلىرى كۆكۈچ قوڭۇر، بۇرۇتلىرى يوق. ئېگىز تاغ قىيالىرىدا ياشايدۇ، ئېگىز تاغدىكى زىرائەتلەرگە ئازراق زىيىنى بار.

كۆكيوتەل ئى [كۆك + يوتەل] <تېب> بىر خىل يوقۇملۇق كېسەل. كۆكيوتەل تاياقچە باكتېرىيەسىنىڭ نەپەس يولىغا كىرىۋېلىشى تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ.

كۆگە I ئى <بوت> ← **پىيزدەك**.

كۆگە II ئى. دىيال. قازان قارىسى؛ كۈيە.

كۆگەشمەك پ. دىيال. كۆگەنگە باغلىماق.

كۆگەل ئى. ئەركەك ئۆردەك.

كۆگەن ئى. سېغىن ۋاقتىدا قوزا، ئوغلاقلارنى باغلاپ قويىدىغان ئىلمەكلىك ئارغامچا.

كۆگەنلىمەك پ ① قول ياكى باشقا نەرسە بىلەن تورىماق، توسماق: ئۇ باغرى بىلەن قەبرىنى كۆگەنلەپ يىغلاۋاتقان ئانىغا جىمجىت كۆز تىكىپ ئولتۇراتتى. ② قوزا، ئوغلاقلارنىڭ بېشىنى كۆگەن (ئىلمەكلىك ئارغامچا)نىڭ ئېچىگە كىرگۈزۈپ قويماق.

كۆگتەي ئى [خەن] دەرەخ، مۇز قاتارلىقلارنىڭ ئېچى بوش، كاۋاك قىسمى.

كۆگلەك ئى. ئەر ـ ئاياللارنىڭ چاپان ۋە پوپايكىنىڭ ئېچىگە، مايكا ياكى رۇباشكىنىڭ ئۈستىگە كىيىدىغان نېپىز كىيىم.

كۆگلەكچان سۈپ. كۆگلەك كىيىپ ئۈستىگە چاپان كىيمىگەن: كۆگلەكچان يۈرمەك.

كۆگلەكلىك سۈپ ① كۆگلىكى بار، كۆگلەك كىيگەن، كۆگلەكچان: كۆگلەكلىك ئايال. ② كۆگلەك تىكىشكە يېتىدىغان: بىر كۆگلەكلىك رەخت.

كۆگلەن رەۋ. خىيالى بويىچە، تەسەۋۋۇرى بويىچە؛ خىيالەن: كۆگلەن سىزما.

كۆگلى ـ كۆكسى كۆگۈل ۋە كۆكسى : كۆگلى ـ كۆكسى كەڭ. كۆگلى ـ كۆكسى يايرىماق.

كۆگلى ـ كۆكسى كەڭ ئەپۇچان ، كەڭ ساقلىمايدىغان: كۆگلى ـ كۆكسى كەڭ كىشىلەر ھەرقانداق جايدا ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەردۇر.

كۆگۈل (كۆگلى) ئى ① كىشىلەرنىڭ ئوي ـ پىكىر، ھېس ـ تۇيغۇلىرىنىڭ مەنبەسى؛ يۈرەك، قەلب، دىل: ئوق ئاتما، كۆگۈل ساتما (ماقال). * ئۈيۈڭ تار بولسىمۇ، كۆگلۈڭ كەڭ بولسۇن (ماقال). ② ئەس ـ ياد، ئوي ـ خىيال، نىيەت: ئاتىنىڭ كۆگلى بالىدا، بالىنىڭ كۆگلى دالىدا (ماقال). * ئايزىمخان كۆگلىدىكىلىرىنى ھېزىمخانغا ئېيتتى.

كۆگلى بار ياخشى كۆرىدۇ، سۆيىدۇ، ئامراق: ئېيتە، ئۇنىڭغا كۆگلۈڭ بارمۇ ـ يا ؟

كۆگلى بوشماق غەم ـ ئەندىشىسى ئازىيىپ قالغانىدەك بولماق، دەرد ـ ئەلىمى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلماق: شۇ گەپلەرنى دەۋالغاندىن كېيىن خېلى كۆگلۈم بوشاپ قالدى.

كۆگلى پۇتۇن غەم ـ ئەندىشىسى يوق ، غەمدىن خالاس : ـــ كېرەك يوق ، كۆگلىڭىزنى پۈتۈن تۇتۇڭ، بۇ ئىش ھامان ھەل بولىدۇ، ـــ دېدى ئۇنىڭغا.

كۆگلى توقلىماق رايى قايتماق، خۇشى كەتمەك: بىزگە قىلغان قوپاللىقىڭنى قىزغا قىلساڭ، كۆگلى توقلاپ قالىدۇ.

كۆگلى چۈشمەك ياخشى كۆرۈپ قالماق، يارىتىپ قالماق، سۆيمەك.

كۆگلى سۇس مەيلى ئانچە يوق، تازا رايى تارتمىغان: بۇ ئىشقا ئەزەلدىنلا كۆگلۈم سۇس ئىدى.

كۆگلى سۇ ئىچمەك رازى بولماق، قانائەت ھاسىل قىلماق، خۇشاللىق ھېس قىلماق: كۆگۈل كۆگلىدىن سۇ ئىچەر (ماقال).

كۆگلى سۈيۈق تۇرالغۇسى يوق، ئۇيجمە كۆگۈل: مېنىزە شۇنچە كۆگلى سۈيۈق قىز دەپ چاغلاپتىكەنسىز ـ دە؟

كۆگلى سۆيۈنمەك رازى بولماق، خۇش بولۇپ كەتمەك: نەۋرىسىنىڭ ئوماق ھەركەتلىرىدىن ئانىنىڭ كۆگلى سۆيۈنۈپ كەتتى.

كۆگلى قالماق رايى قايتماق؛ ئىشەنچىنى، ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسىنى يوقاتماق؛ ئۈمىدسىزلەنمەك.

كۆگلى كۆتۈرمەك رايى بارماق، قوبۇل قىلماق: مۇشۇنداق قىلىشقا قانداق كۆگلۈڭ كۆتۈردى.

كۆگلى كۆتۈرۈلمەك شاد ـ خۇرام بولماق، خۇرسەن بولماق.

كۆگلى نازۇك زىل، گەپ كۆتۈرەلمەيدىغان: ئۇنىڭ قول ـ ئىلكىدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ، كۆكسى ـ قارنى كەڭ، كۆگلى نازۇك ئىدى.

كۆگۈل ئاچماق ئويناپ يايرىماق، خۇشال بولماق، ئويۇن ـ

تاماشا قىلماق.

كۆڭۈل ئاغرىماق رەنجىمەك، خاپا بولماق: ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە، كۆڭلۈم ئاغرىدى يار.

كۆڭۈل ئاۋۇتماق خاتىرجەم قىلماق، تىنچلاندۇرماق؛ خۇشاللاندۇرماق: ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى پەقەت بىرنەچچە كۈنلۈك كۆڭۈل ئاۋۇتۇشلا بولۇپ قالدى.

كۆڭۈل ئايماق مەيلىگە، رايىغا باقماق؛ خاپا قىلماسلىق، رەنجىتمەسلىك: بۇ ئايالنىڭ كۆڭۈل ئاياپ ئولتۇرمايدىغانلىقىمۇ ھەممەيلەنگە ئايان.

كۆڭۈل باغلىماق ياخشى كۆرمەك، ئىشتىياق باغلىماق: ئۇ قىزغا كۆڭلۈم قاچان باغلىنىپ قالغانلىقىنى بىلمەيمەن.

كۆڭۈل بەرمەك ياخشى كۆرمەك، مۇھەببەت قويماق، سۆيمەك: قاتار ئۇچقان تۇرنامۇ، ئېگىز تۇرغان مۇنارمۇ. يوق - بارىغا قارىماي، كۆڭۈل بەرگەن گۈناھمۇ.

كۆڭۈل بۆلمەك غەمخورلۇق قىلماق، ئېتىبار بەرمەك، ئەھمىيەت بەرمەك، دىققەت قىلماق: ئۇ ھازىر بىرنەچچە ئوغۇل - قىزلارغا ئاتا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تەربىيەسى ئۈچۈن ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلمەكتە.

كۆڭۈل سانماق ھۆرمەتنى قىلماق، ئېتىبارغا ئالماق.

كۆڭۈل قويماق ئىخلاس قىلماق، ئەستايىدىل بولماق، زېھنىنى مەركەزلەشتۈرمەك؛ تىرىشماق: قېيىن ئىش يوق ئالەمدە، كۆڭۈل قويغان ئادەمگە (ماقال).

كۆڭۈلنى ئالماق رازى قىلماق، مەمنۇن قىلماق؛ خۇشال قىلماق: ھېيت پاكار دوستىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىدى.

كۆڭۈلنى ئۆتماق مەيلىنى ئۆزىگە تارتماق، قولغا كىرگۈزمەك: ئۇ تاتلىق گەپلەرنى قىلىپ كۆڭلۈمنى ئوتتى.

كۆڭۈل ئېيتماق تەسەللى بەرمەك: يوقلاپ كەلگەن جامائەت ئۇنىڭغا كۆڭۈل ئېيتتى.

كۆڭۈل يايراتماق قاتتىق سۆيۈنمەك، ئاجايىپ خۇشال بولماق.

كۆڭۈل يېرىم غەمكىن، مەيۇس: بۇ ئىشتىن كۆڭلۈم بەك يېرىم.

كۆڭۈلپەرۋەر سۈپ [كۆڭۈل + پەرۋەر] باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئەلا بىلىدىغان، كۆڭۈل ئايايدىغان، ئىزدەيدىغان؛ كۆڭۈلچەك: مېھمانغا بولغان قىزغىنلىق ئادەمگەرچىلىك ۋە ئەخلاق - پەزىلەتنىڭ مەركەزلىك ئىپادىسى دەپ ئويلايدىغان بۇ كۆڭۈلپەرۋەر خەلق بىر - بىرىگە ئەقلىي نۇقتىدىن مەسئۇل بولۇشنىڭ ئورنىغا قىزغىن مۇئامىلدارلىقنى دەسسەتكەن ھەمدە بىر - بىرىگە كۆيۈنۈشنىڭ باشقا ئەھمىيەتلىك يوللىرىنى ئىسىدىن چىقىرىپ قويغاندەك قىلاتتى.

كۆڭۈلپەرۋەرلىك ئى. باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئەلا بىلىش، كۆڭۈل ئاياش، ئىزدەش؛ كۆڭۈلچەكلىك.

كۆڭۈلچەك سۈپ. خەقنىڭ كۆڭلىنى ئايايدىغان، خەقنىڭ رايىغا باقىدىغان.

كۆڭۈلچەكلىك ئى. خەقنىڭ كۆڭلىنى ئاياش، خەقنىڭ رايىغا بېقىش: سېنىڭ بەرگىنىڭنى ئۇ نەدىن بىلىدۇ؟ سېنىڭ مۇشۇنداق كۆڭۈلچەكلىكىڭ، قورقۇنچاقلىقىڭدىنمۇ ھېچ ئىشمىز ئوڭغا تارتمايۋاتىدۇ!

كۆڭۈلسىز سۈپ ① كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان، كۆڭۈلنى خۇش قىلمايدىغان: كۆڭۈلسىز ۋەقە. ② كۆڭلى سوۋۇغان، زېرىككەن؛ سۆيگۈ - مۇھەببىتى يوق: ئۇ قىزغا كۆڭۈلسىز بولۇپ قالدىم.

كۆڭۈلسىزلەندۈرمەك «كۆڭۈلسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايسىخان قانداق قىلىپ قىزنى ئېرىدىن كۆڭۈلسىزلەندۈرۈشنى ئويلىماقتا ئىدى.

كۆڭۈلسىزلەنمەك پ. كۆڭۈلسىز بولماق: ساھىبخانىدىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كۆڭۈلسىزلىنىپ تاراشتى.

كۆڭۈلسىزلىك ئى ① كۆڭۈلسىز ھالەت: شۇنداق قىلىپ ھەممەيلەن كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە تارالدى. ② كىشىنى غەم-قايغۇغا سالىدىغان، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئىش، ۋەقە، ھادىسە: تويدىن كېيىنكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تۈگىتىش ئەزىمجان ئۇچۇن ئاسانغا چۈشمىدى.

كۆڭۈلشمەك پ. (كۆپرەك يوقلۇق شەكىلدە كېلىدۇ) ئېتىبارغا ئالماق، ئەھمىيەت بەرمەك، قىزىقماق: دەسلىپىدە كۆڭۈلشىمەيرەك قولغا ئېلىنغان بۇ ئىش ياخشى نەتىجە بەردى.

كۆڭۈلكەش سۈپ. باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدىغان، باشقىلارغا ھېسداشلىق ۋە غەمخورلۇق قىلىدىغان، كىشىنىڭ دەردىگە يېتىدىغان، مېھرىبان، ئاق كۆڭۈل: كۆڭۈلكەش ئادەم.

كۆڭۈلكەشلىك ئى. باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىش، باشقىلارغا ھېسداشلىق ۋە غەمخورلۇق قىلىش، كىشىنىڭ دەردىگە يېتىش، مېھرىبانلىق، ئاق كۆڭۈللۈك: بۇرۇنقى ئېھتىياجدىن تاشقىرى كۆڭۈلكەشلىك بىزنى چارچاتقان بولسا، ئەمدى توت ئېغىز پاراڭغا شېرىك بولىدىغان خۇمارلىق دوستلاردىن تامامەن مەھرۇم ئىدۇق.

كۆڭۈللۈك سۈپ. كۆڭۈلگە ياقىدىغان، خۇش قىلىدىغان، يېقىملىق: كۆڭۈللۈك تۇرمۇش. كۆڭۈللۈك سەپەر. كۆڭۈللۈك ئىش.

كۆل I ئى <جۇغ> سىرغىم سۇ يىغىلىدىغان ياكى دەريا - ئېقىنلار قۇيۇلىدىغان چوڭ تىپتىكى تەبىئىي ئويمان.

كۆل II ئى. دىيال. گۈلدۈرماما.

كۆلەڭگە ئى ① ئاپتاپ نۇرىدىن توسۇلغان جاي، سايە: قورقۇنچا قوش كۆرۈنەر، كۆلەڭگىسى بەش كۆرۈنەر (ماقال). ② يىراقتا، قاراڭغۇلۇقتا، تۇماندا غۇۋا كۆرۈنگەن نەرسە، قارا: تامدىن ئۇچ - توت قەدەمچە نېرىدىكى قېرى ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئىككى قارا كۆلەڭگە كۆرۈندى. ③ كۆچمە. ۋەھىمە، قورقۇنچ، ۋەھىمىلىك بېشارەت، شەپە: ئەجەلنىڭ قارا كۆلەڭگىسى ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى.

كۆلەڭگىسىز سۈپ. كۆلەڭگىسى يوق، كۆلەڭگە چۈشۈرمەيدىغان: كۆلەڭگىسىز چىراغ.

كۆلەڭگىلىك ئى. كۈن نۇرى چۈشمىگەن سايە جاي، سايە چۈشۈپ تۇرغان يەر: ئاۋۇ كۆلەڭگىلىككە بېرىپ بىردەم ئارام ئالايلى.

كۆلەم ئى. دائىرە؛ ھەجىم، مىقياس.

كۆلەملەشتۈرمەك «كۆلەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆلەملەشتۈرۈشمەك «كۆلەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

كۆلەملەشتۈرۈلمەك «كۆلەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: تۇرپان ۋىلايىتىدە ئۇزۇملۇك باغ كۆلەملەشتۈرۈلدى.

كۆلەملەشمەك پ. مەلۇم كۆلەم، دائىرىگە ئىگە بولماق، كېڭەيمەك: قىزىلسۇ ئوبلاستىدا باقمىچىلىق چوڭ ئائىلىلىرىنى يېتىلدۈرۈش مەركەز قىلىنغان دېھقانچىلىق رايون چارۋىچىلىقى كۆلەملىشىشكە قاراپ يۈزلەندى.

كۆلەملىك سۈپ. مەلۇم كۆلەمگە ئىگە بولغان؛ دائىرىلىك: بۇلتۇر ئەتىيازدا چېرىكلەر كەڭ كۆلەملىك ھوجۇم باشلىدى.

كۆلبە ئى [پ] ئۆي، خانا؛ ساتما.

كۆلبىگى ئى [كۆل + بەگ + ى] ئۇيغۇر مەشرەپلىرىدىكى يېمەك ـ ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان كىشى.

كۆلچەك ئى. سۇ يىغىلىپ قالغان ئويمان، ئازگال.

كۆلۈ ئى. دىيال. كېلەر يىلى.

كۆلۈك ئى. دىيال. ئادەم مىنىدىغان ياكى يۈك توشۇيدىغان ئات ـ ئۇلاغ قاتارلىق قاتناش قوراللىرى.

كۆلۈگەچ ئى. دىيال. شولا.

كۆمەچ ئى ① چوغقا كۆمۈپ پىشۇرىدىغان نان: ئۇلار ئۇچ ـ تۆت كۇنگىچە كۆمەچ كۆمۈپ يېدى. ② تونۇردا تۇرماي چۈشۈپ كەتكەن نان: ئاشنى بۇزۇپ ئۇماچ قىلدى، نانىنى بۇزۇپ كۆمەچ قىلدى (ماقال). ③ كۆچمە. مەنپەئەت: سەن ئويلاپ باق، ھەممىمىز ئۆز كۆمچىمىز، ئۆز خاتىرجەملىكىمىز ئۈستىدە ئويلاپ، قۇل بولۇپ ئۆتۈپ كېتەمدۇق.

كۆمەچدان ئى. كۆمەچ پىشۇرىدىغان تاۋا.

كۆمەك I ئى [پ] ياردەم.

كۆمەك II سۈپ. دىيال. جەمەتلىك، ئۇرۇق ـ تۇغقىنى كۆپ.

كۆمەكلەشمەك پ. ياردەملەشمەك، ياردەم بەرمەك: مەن پۈتۈن ئۆمرۈم بويى ياخشى نىيەت بىلەن ساڭا كۆمەكلىشىمەن.

كۆمەل ئى. دىيال. شۇرمەل.

كۆمتۇرتمەك «كۆمتۇرمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆمتۇرمەك پ. دۇم قىلماق؛ ئاستىنى ئۈستىگە، ئۈستىنى ئاستىغا قىلىپ قويماق؛ ئاغدۇرماق: چېلەكنى كۆمتۇرمەك. ھارۇنى كۆمتۇرۇۋەتمەك.

كۆمتۇرۇشمەك «كۆمتۇرمەك» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆمتۇرۇلمەك «كۆمتۇرمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ تاپتا، ئۇچ ئەۋلادنىڭ يىغا ـ زارىغا ئاسمان كۆمتۇرۇلۇپ، يەر ـ زېمىنىنىڭ كۆكۈم ـ تالقان بولمىغىنىغا ئۇ ھەيران ئىدى.

كۆمدۈرمەك «كۆممەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاسىماخۇن بالىلىرىغا ئېيتىپ ئۇزۇم تاللىرىنى كۆمدۈردى.

كۆمدۈرۈشمەك «كۆمدۈرمەك» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆممە سۈپ. كۆمۈپ پىشۇرۇلغان، كۆمۈلگەن: كۆممە كاۋاپ.

كۆممەك پ ① كولانغان يەرگە جايلاپ ئۈستىنى ياپماق؛ دەپنە قىلماق: سەۋزە كۆممەك. ئۆلۈك كۆممەك. * قارغا ئۆلۈك كۆمگىلى بولماس (ماقال). ② كۆچمە. يوقاتماق، يوق قىلماق: كۆمدۇق ئاخىر، قان شوراپ ئەلنى مۇكچەيتكەن جەمئىيەتنى. ③ كۆچمە. ھەددىدىن ئارتۇق تەمىنلىمەك: ھەي ئالاھىدىن، مەن سېنى بايلىققا كۆمۈپ، ئۆزۈڭگىمۇ، ئاناڭغىمۇ ياردەم قىلغۇم كېلىدۇ.

كۆممۇناق ئى [كۆممە + قوناق] <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مۇھىم ئاشلىقلاردىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدىن يەنە كىراخمال ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

كۆممۇناقلىق ئى. كۆممۇناق تېرىلغان يەر، جاي.

كۆمۈر ئى <گېئول> ① قارا رەڭلىك قاتتىق مىنېرال. ئاساسلىق تەركىبى كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن ۋە ئازوت. ئادەتتە ئاساسەن يېقىلغۇ ۋە خىمىيە سانائىتىنىڭ خام ئەشيالىسى قىلىنىدۇ. ② كۆيۈپ قارايغان، لېكىن تېخى كۈلگە ئايلانمىغان ياغاچ قالدۇقى: ئوتۇن كۆمۈرى.

كۆمۈرەڭگۈ سۈپ. ياي، گۈمبەز شەكلىدىكى: كۆمۈرەڭگۈ ئۆي.

كۆمۈرچەك ئى <ئانات> ئادەم ياكى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار تېنىدىكى بىر خىل بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما.

كۆمۈرچەكلىك سۈپ. كۆمۈرچىكى بار: كۆمۈرچەكلىك بېلىق.

كۆمۈرچى ئى. كۆمۈر قېزىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

كۆمۈرچىلىك ئى. كۆمۈر قېزىش ۋە سېتىش ئىشى: كۆمۈرچىلىك كارخانىسى. كۆمۈرچىلىك سانائىتى. * ئاقسۇ ۋىلايىتىدە كۆمۈرچىلىك قايتا جانلاندى.

كۆمۈرخانا ئى. كۆمۈر قويىدىغان ۋە ساتىدىغان جاي، ئورۇن.

كۆمۈرلەشمەك پ <خىم> قەدىمكى ئۆسۈملۈكلەر چۆكۈندى ماددىلار ئىچىگە كۆمۈلۈپ، مۇئەييەن بېسىم ۋە تېمپېراتۇرا قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدە پەيدىنپەي ئۆزگىرىپ، كۆمۈرگە ئايلانماق.

كۆمۈرلۈك ئى <گېئول> كۆلىمى كەڭ ۋە ئېچىشقا بولىدىغان كۆمۈر قاتلىمى تارالغان بەلباغ.

كۆمۈرمەك پ. دۇم قىلماق، كۆمتۇرمەك: چىنىنى كۆمۈرمەك.

كۆمۈرۈشمەك «كۆمۈرمەك» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

كۆمۈرۈلمەك «كۆمۈرمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي كۆمۈرۈلۈپ چۈشتى.

كۆمۈك سۈپ. كۆمۈلگەن، كۆمۈپ قويۇلغان: نى ـ نى كىشىلەر كۆمۈك شۇ قەبرىلەردە، چېرىپ تۈپراق بولۇپ يانقان شۇ يەردە.

كۆمۈكلۈك سۈپ. كۆمۈلگەن، كۆمۈپ قويۇلغان: ئۇيغۇر تېبابەتتىمىزنىڭ مول بايلىقلىرى تېخى كۆمۈكلۈك ياتماقتا.

كۆمۈلگۈچى ئى. كۆمۈلگەن ئادەم: ئۆلگۈچى بىلەن ئۇنىڭ يېقىن خىزمەتچىلىرى، كېنىزەكلىرى بىرگە كۆمۈلەتتى. مۇنداق كۆمۈلگۈچىلەر كۆپ بولغاندا بىر نەچچە ئون ياكى 100 كىشىگە يېتەتتى.

كۆمۈلمەك ① «كۆممەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەربىي ھوقۇقدارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يۇز ـ كۆزلىرى توپا ـ چاڭغا كۆمۈلگەن پېتى ئىدى. ② «كۆممەك» پىئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمىسە، مۇشۇ يەردە سامانغا كۆمۈلۈپ يېتىپ تۇر.

كۆن ئى. ئەيلەنگەن، پىششىقلانغان تېرە؛ يەرلىك چىگرىن.

كۆنەك ئى <زوئول> ھەرىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياسىغان تۇرار جايى، ئۇۋىسى. ئادەتتە تور شەكلىدە بولۇپ، نۇرغۇنلىغان ئالتە ياقلىق تۆشۈكچىلەرنىڭ تۈتىشىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ.

كۆنەكسىمان سۈپ. كۆنەككە ئوخشايدىغان، كۆنەك شەكلىدىكى: بۇ يېڭى ماتېرىيال نىكېل، مانگان، گاللىي ماغنىپىنىڭ كۆنەكسىمان

قېتىشمىسى بولۇپ، شۇنداقلا بىر نەرسىنىڭ ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ قىسمىغا ئايرىلىپ كېتىشىنى ئىپادىلەيدۇ.

كۆنەلگۈ ئى. قېتىق ئۈيۈتۇش ئۈچۈن سۈتكە ئارىلاشتۇرۇلىدىغان خۇرۇچ؛ ئېچىتقۇ.

كۆنەلگۈلۈك ئى. كۆنەلگۈ قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان قېتىق، كۆنەلگۈ.

كۆنجەك ئى. خالتا كۆتىلەك ياقىسىنىڭ پەسكە سالىڭگىلاپ چۈشكەن قىسمى.

كۆنچى ئى ① كۆن ئىشلەپچىقىرىدىغان ئۇستا. ② بايىنغولىنى موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى بىر دەريانىڭ نامى.

كۆنچىك ئى [ر] <مەت> كىتاب بەتلىرىدىكى تېكىست ئاخىرلىشىپ ئاق قالغان جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان ھەرخىل ئۇششاق رەسىملەر: ئۇ كېچە ـ كۈندۈز، شەنبە، يەكشەنبە دېمەي ئىشلەيتتى. مۇقاۋا، قىستۇرما رەسىم. كۆنچىك، خەرىتە دېگەندەك كىتابقا ئىشلىنىدىغانلىكى رەسىملەر بولسا سىزاتتى.

كۆنچىلىك ئى. كۆن ئىشلەش ئىشى، كەسپى: كۆنچىلىك قىلماق.

كۆندۇ ئى. دىيال. ئېدىر ئارىلىقىدىكى يامغۇر سۇيى ئاقىدىغان چوڭ جىلغا.

كۆندۇرمەك «كۆنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تۆتەيلەن بىر كۈن كەچكىچە ئات كۆندۇردى.

كۆندۇرۇشمەك «كۆندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار شەۋكەتنى قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۈيىدە يەنە بىر مەزگىل ئىشلەشكە كۆندۇرۇشتى.

كۆندۇرۇلمەك «كۆندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرى ئات كۆندۇرۇلدى.

كۆندۈك ئى. دىيال. سېغىزدىن ياسالغان سانداق: كىچىك چاغلىرىمدا مەھەللىمىزدە كىشىلەر بۇغداي ۋە باشقا ئاشلىقلارنى ساقلاش ئۈچۈن سېغىزلاي، قوي، تۆگە يۇڭى، شېغىل قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ چاسا ئىدىش ياسايتتى. بۇ يەرلىك تىلىدا «كۆندۈك» دەپ ئاتىلاتتى.

كۆندىلەك سۇپ. توغرىسىغا قويۇلغان، توغرىسىغا قىلىنغان: كۆندىلەك قىلماق. * بىرقانچە ئاتلىقلار مىلتىقلىرىنى ئېگەرنىڭ قېشىغا كۆندىلەك قويۇپ قاراپ تۇراتتى.

كۆنمەك پ ① رازى بولماق، ئۇنىماق: ئۇ ئاخىر قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ مەسلىھەتىگە كۆندى. ② قانائەت قىلماق، شۈكۈر قىلماق: بارىغا كۆنمەك. ③ ئۆگىنىپ قالماق، ئادەتلەنمەك: شۇنداق قىلىپ، بالا ئادەمزات ئىچىگە كۆنۈپ، تەڭتۈش بالىلار بىلەن ئويناپ بوپتۇ.

كۆنۈشمەك «كۆنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: بىچارىلەر يايلارنىڭ بۇ پەرمانىغا نائىلاج كۆنۈشتى.

كۆنۈك سۇپ. كۆنگەن، كۆندۈرۈلگەن: بىز بۇنداق ئىشلارغا كۆنۈك. * مەن بۇنىڭغا خېلى كۆنۈك.

كۆنۈكتۈرمەك «كۆنۈكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆنۈكمە ئى <ماتار> دەرسلىكتىكى ئۆتۈلگەن دەرسنى پىششىقلاش مەقسىتىدە ھەربىر دەرس ئاخىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان مەشىق تېمىلىرى؛ تاپشۇرۇق.

كۆنۈكمەك پ. كۆنمەك: رىزۋانگۈل جەڭ مەيدانىدىكى مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈكۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى.

كۆنۈكۈشمەك «كۆنۈكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

كۆۋدە ئى. دىيال. كۆرپە.

كۆۋدەجىمەك پ. كۆپۈك چىقارماق، بۇزغۇن ھالەتكە كەلمەك، كۆپۈكلەشمەك: ئۇ باھار سۈيى كۆۋدەجەپ ئېقىۋاتقان ئېرىق بويلاپ مېڭىپ، قۇمئېرىق ئەترىتى تەۋەسىگە ئۆتتى.

كۆۋرۈك ئى ① <بىن> ئېرىق، ئۆستەك، دەريا ۋە جىرا قاتارلىقلاردىن قاتناش قوراللىرى ۋە ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشى ئۈچۈن ياسالغان قۇرۇلما. ② كۆچمە. تۇتاشتۇرۇش، ئۆتۈشتۇرۇش رولىنى ئويناپدىغان ئادەم ياكى شەيئى، باغلاپ تۇرغان نەرسە؛ ئالاقە، باغلىنىش؛ ۋاستە.

كۆۋرۈكچە ئى. كىچىك كۆۋرۈك: كۆۋرۈكچە مېڭە.

كۆۋرۈكلۈك سۇپ ① كۆۋرۈك سېلىشقا يېتىدىغان، يارايدىغان: بىر كۆۋرۈكلۈك ياغاچ ـ تاش تەييارلاپ قويۇلغانىدى. ② كۆچمە. ۋاستىلىك: كۆۋرۈكلۈك رول ئويناماق.

كۆۋرىمەك پ. دىيال. ئۆز ـ ئۆزىدىن ئېچىپ كۆپمەك، ئۆرلىمەك.

كۆۋلىگۈچ ئى. دىيال. ئات، ئېشەك، قېچىر قاتارلىقلار ئېغىنايدىغان يەر.

كۆيە ئى. دىيال. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.

كۆيدۈرگە ئى ① <تېب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. ئات، كالا، قويغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئادەملەرگە يۇقىدۇ. ② كۆچمە. باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش، باشقىلارنىڭ ئەجرى، ئەمگىكى ياكى خىزمىتى قاتارلىقلارنى كۆيدۈرۈش، يوققا چىقىرىش قىلمىشلىرىغا ئادەتلەنگەن كىشى.

كۆيدۈرگۈچى ① سۇپ <خىم> كۆيدۈرۈش رولىنى ئويناپدىغان، كۆيدۈرىدىغان. ② ئى. 18 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ماددىلارنىڭ كۆيۈشى توغرىسىدىكى خاتا تەلىمات.

كۆيدۈرگۈلۈك باشقىلارغا زىيان سالىدىغان قەبىھ ئىش ـ ھەرىكەت: كۆيدۈرگۈلۈك قىلغان بولسام مۇبادا، كەچۈرمەستىن ئۇرغىن ئانا ئاغزىمغا.

كۆيدۈرمەك پ. «كۆيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغاچ كۆيدۈرمەك. قەغەز كۆيدۈرمەك. * كۆيدۈرسەمۇ كۈن ياخشى (ماقال).

كۆيدۈرۈشمەك «كۆيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر كېچىدىلا ئورمانلىقنى پوتۇنلەي كۆيدۈرۈشتى.

كۆيدۈرۈلمەك «كۆيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈتۈن كىتاب، قول يازمىلىرى كۆرگەزمە قىلىنىپ كېيىن كۆيدۈرۈلدى.

كۆيمەك پ ① ئوت ئالماق، يانماق: گۆش بىلەن ياغ بىر تۇغقان، پىيازنىڭ كۆيگىنى كۆيگەن (ماقال). * ئوتنى كىم تۇتسا، شۇنىڭ قولى كۆيەر (ماقال). ② ھەددىدىن زىيادە ئىسسىپ كەتمەك: پاھ، ئەجەب بىر كۈن بولدىغۇ، ئادەم كۆيۈپ كەتتىغۇ! ③ قاتتىق قىزىپ ئىشتىن چىقماق، ئېرىپ كەتمەك (ئېلېكتىر سايمانلىرى ھەققىدە): لامپۇچكا كۆيۈپ كەتتى. ④ كۆچمە. ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرمەك: كۆيگەن جۈۋانغا ئات ـ تېزىكى ئاي كۆرۈنەر (ماقال). ⑤ كۆچمە. غەمخورلۇق قىلماق، كۆيۈنمەك: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). ⑥ كۆچمە. زىيانكەشلىككە ئۇچرىماق: مەن مۇشۇ ئىشتا ناھەق كۆيۈپ كەتتىم. ⑦ كۆچمە. زايە كەتمەك، زىيان بولماق: ئەرزىمەس بىر ئىش ئۈچۈن ئون كوي كۆيۈپ كەتتى.

كۆيۈپ ـ پىشىپ ① غېمىنى يەپ: ئۇ پۇقرا ئۈچۈن كۆيۈپ ـ پىشىپ ئىشلەۋاتسا، بىز ئۇنى ئازراق ئويلاپ قويمىساق بولامدۇ؟ ② ئىنتايىن

ياخشى كۆرۈپ، بارلىقىنى بېغىشلاپ: ئۇ سىزنىڭ دەردىڭىزدە كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرگىلى نەۋاخ؟

كۆيۈش ئى <خىم> ماددىنىڭ تېز ئوكسىدلىنىپ يورۇق ـ لۇق ۋە ئىسسىقلىق تارقىتىشى. كۆيۈشچان ماددىلارنىڭ ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىشى كۆپ ئۇچرايدىغان كۆيۈش ھادىسىسىدۇر: كۆيۈش نۇقتىسى.

كۆيۈشچان سۈپ. ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىدىغان، تېز ئوكسىدلىنىدىغان، تېز كۆيىدىغان، كۆيۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: كۆيۈشچان ماددا.

كۆيۈشچانلىق ئى <خىم> كۆيۈشچان ماددىلارنىڭ ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن تېز بىرىكىش خۇسۇسىيىتى.

كۆيۈشمەك «كۆيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رېشىت بىلەن بەختىگۈل خېلىدىن بۇيان بىر ـ بىرىگە كۆيۈشۈپ يۇرۇشەتتى.

كۆيۈك ① سۈپ. كۆيگەن، بىرەر يېرى كۆيۈپ كەتكەن ياكى ئوتتا پۈچىلانغان: ئۇلار باينىڭ زۇلمى بىلەن تاتىرىپ، كۆيۈك نان تاپسا غاجىشىپ، بىرگە مۆڭدىشىپ قوشۇلۇشقانلار. ② ئى. كۆيگەن نەرسىلەرنىڭ قالدۇقى: ئوتۇننىڭ كۆيۈكى. نانىنىڭ كۆيۈكى. ③ ئى <تېب> ئوت، كۆچلۈك كىسلاتا، كۆچلۈك ئاساس، ئېكس نۇرى ۋە ئاتوم ئېنېرگىيىسە نۇرى قاتارلىقلارنىڭ بەدەن بىلەن ئۆچۈرۈشىپ، توقۇلمىلارنى بۇزۇۋېتىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان جاراھەت، يارا. ④ سۈپ. كۆيدۈرىدىغان، قىزىق، تەپتى كۆچلۈك: كۆيۈك ئاپتاپ. ⑤ ئى. كۆچمە. بىرەر كىشى ياكى ۋەتەنگە بولغان كۆچلۈك ئىشقى ـ پىراق، ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرۈش، مەھلىيا بولۇش؛ مۇھەببەت، مەپتۇنلۇق: كۆيۈك ئوتى.

كۆيۈكلۈك سۈپ. كۆيگەن، كۆيۈۋاتقان: كۆيۈكلۈك ئوتۇن.

كۆيۈكۈش ئى. دىيال. ئىچ ـ ئىچىدىن كۆيۈنۈپ يىغلاش.

كۆيۈم ئى. كۆيۈنۈش، مېھىر ـ مۇھەببەت: كۆيۈمى يوق تۇغقاندىن يات ياخشى، ئىسسىقى يوق كاڭدىن كات ياخشى (ماقال).

كۆيۈمچان سۈپ. كۆيۈمى بار، كۆيۈنىدىغان، كۆيىدىغان: كۆيۈمچان بالا. كۆيۈمچان ئانا. كۆيۈمچان ئۇستاز.

كۆيۈمچانلىق ئى. كۆيۈنۈش، مېھرىبانلىق.

كۆيۈمسىز سۈپ. كۆيۈمى يوق، كۆيۈنمەيدىغان: ـــ سەن كۆيۈمسىز ئېشەك، يوقال كۆزۈمدىن، ـــ ژارقىرىدى بوۋاي ئەركىنگە ئاچچىقلىنىپ.

كۆيۈمسىزلىك ئى. كۆيۈمى، مۇھەببىتى يوقلۇق، مېھرىبانسىزلىق.

كۆيۈملۈك سۈپ. كۆيۈمى بار، كۆيۈنىدىغان، كۆيۈمچان: كۆيۈملۈك ئادەم.

كۆيۈندى ئى. چالا كۆيگەن نەرسە: پىشىلداپ چىقىۋاتقان كۆيۈندى ئىسى ئەتراپقا تارقىلىشقا باشلىدى.

كۆيۈنمەك پ. كۆڭۈل بۆلمەك، غەمخورلۇق قىلماق، جان كۆيدۈرمەك: ئۇ ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ كېسىلىنى كۆيۈنۈپ داۋالاپ، شۇ يەردىكى خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشتى.

كۆيۈنۈشمەك «كۆيۈنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆپ ئى. سۈيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان چوڭ ساپال ئىدىش: كۆپكە سۇ توشتۇرماق.

كۆپسەن ئى. چوڭ، يوغان كۆپ.

كۆتكۈچى ئى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ۋە مېھمانخانىلاردا مەخسۇس مېھمان كۈتىدىغان كىشى: چاي قۇيۇۋاتقان كۈتكۈچى ئۇنى دەرھال يۆلىۋالمىغان بولسا، ئۇ يىقىلىپ چۈشكەن بولاتتى. // ياتاقتا قولىغا قېلىن بىر دەپتەرنى تۇتۇۋالغان كۈتكۈچى خادىم كىرىپ كەلدى.

كۆتكۈچىلىك ئى. مېھمان كۈتۈش ئىشى: بۇ كىشىنىڭ بايا بىزگە ئېيتقىنىچە، دىلىبەرنى شۇ مېھمانخانىنىڭ كۈتكۈچىلىكىگە قوبۇل قىلماقچىكەن.

كۆتكۈزمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئادەمنى شۇنچىمۇ كۈتكۈزمەسز؟ شۇ تاپتا نەدىن كېلىۋاتىسىز؟ ـــ دەپ سوردى ئۇ.

كۆتلەك ئى. دىيال. بىر ئېغىزلىق ئۆڭ: ئۇنىڭ بىر نەچچە يەردە قىشلاقلىرى بار. شۇ قىشلاقلارنىڭ بىرىدە تېزەك تاشلار بىلەن قورۇ ـ رۇلغان كۈتلەكتەك ئۆيلەردە بۇ يىل قىشنى ئۆتكۈزمەكچى بولدى.

كۆتمەك پ ① كۆزدە تۇتقان نەرسىسى، يېقىنى، مېھمىنى ياكى ئەزىز كىشىسىنىڭ پەيدا بولۇشىنى، كېلىشىنى ساقلاماق؛ يولىغا قارىماق: بىر سائەتكە يېقىن كۈتكەن بولساممۇ، باش كاتىپ قايتىپ چىقمىدى. ② ئاتا ـ ئانا ياكى بىرەر بىمار، مېھمانىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماق؛ باقماق: تۇمۇر خەلپە بۇ مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈشنى شاكىرغا تاپشۇردى. ③ بىرەر ئىشنىڭ بولۇشىنى، ئەملىگە ئېشىشىنى ئارزۇ قىلماق: مەن پەقەت قىزىنىڭ گېپىنى ئازراق قىلىپ، قانداق بولمىسۇن چاچىنى تېزرەك ئېلىپ بولۇشىنى كۈتەتتىم. ④ ئالدىغا چىقماق، قارشى ئالماق: ئىدارە باشلىقلىرى مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئايرودورۇمغا چىقتى.

كۆتۈشمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پۇقرالار بوراننىڭ ئۆتۈپ كېتىشىنى كۈتۈشۈپتۇ.

كۆتۈك ئى. دىيال. مالنى مال توپىغا قوشۇش ئۈچۈن ئالدىن تۆلىنىدىغان بېقىش ھەققى.

كۆتۈلمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلار ئالاھىدە نېمەتلەر بىلەن كۈتۈلدى.

كۆتۈلمىگەن سۈپ. ئارزۇ قىلمىغان؛ ئۈشتۇمتۇت، تاسادىپىي، ئويلىمىغان: كۈتۈلمىگەن ئامەت. كۈتۈلمىگەن ئىش.

كۆتۈلمىگەندە رەۋ. ئۈشتۇمتۇتلا، تاسادىپىيلا، ئويلىمىغاندا: كۈتۈلمىگەندە ئۆيگە ژاھاپ كىرىپ كەلدى.

كۆتۈم ئى. كۈتۈش: كۈتۈمى ياخشى.

كۆتۈمسىز سۈپ. ياخشى كۈتۈلمىگەن، بېقىلمىغان: بۇ بوۋاي قەبرىغاندا كۈتۈمسىز قالدى.

كۆتۈنمەك «كۈتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دوختۇر ئۇنىڭغا: ـــ قۇۋۇەتلىك تائاملار بىلەن ياخشى كۈتۈنۈڭ، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى.

كۆتۈنۈشمەك «كۈتۈنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆجە ئى. ياغاچ كېپىكىگە خۇش پۇراق ماددىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان چوكا شەكىللىك بۇيۇم. كۆيدۈرگەندە ئەتراپقا بىر خىل خۇش پۇراق تارقايدۇ.

كۆجدان ئى. كۆجە قادايدىغان نەرسە.

كۆچ ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلار ئۆز مۇسكۇللىرىنى ئىشلەتىپ ھاسىل قىلغان جىسمانىي ئېنېرگىيە، قۇۋۋەت: كۆچتىن

قالماق. بىلىكىنىڭ كۆچى يوق. ② مېھنەت قىلىش، يارىتىش، بارلىققا كەلتۈرۈش قابىلىيىتى، ئەمگەك: ئادەم كۆچى. ماددىي كۆچ. كۆچىنى ساتماق. ③ مەنىۋى، ئەقلىي ۋە روھىي قۇۋۋەت: ئەقلىي كۆچ. * ئاجايىپ كۆچ سەرپ قىلغاندىلا، ئاندىن ئاجايىپ ئەسەر بارلىققا كېلىدۇ. ④ <فىز> جىسىمنىڭ ھەرىكەت ھالىتىنى ئۆزگەرتىدىغان تەسىر (ئۇنىڭ چوڭ-كىچىكلىك، يۆنىلىش ۋە تەسىر نۇقتىسىدىن ئىبارەت ئۈچ ئامىلى بولىدۇ): مەركەزدىن قاچما كۆچ. تارتىش كۆچى. ⑤ ئېنېرگىيە، قۇۋۋەت: شامال كۆچى. توك كۆچى. سۇ كۆچى. ⑥ تەسىر قىلىش دەرىجىسى؛ رول، ئونۇم، تەسىر: دورىنىڭ كۆچى. پۇلنىڭ كۆچى. ⑦ بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋېلىش ئىمكانىيىتى، شەرت - شارائىت، قۇدرەت، قۇرب: ئۇنىڭ ئۆيى سېتىۋېلىشقا كۆچى يەتمەتتى. ⑧ بىرەر ساھەدە، ئومۇمەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىرەر تارمىقىدا ئىشلىگۈچى كىشىلەر: ئەمگەك كۈچى. ئىلغار كۈچ. يوشۇرۇن كۈچ. ⑨ ھەربىي قوشۇلمىلار؛ قوشۇن: قوراللىق كۈچ. ⑩ جەمئىيەتنىڭ بىرەر بەلگە، خۇسۇسىيەت، دۇنيا قاراش ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن پەرقلەنگۈچى قىسمى: ئىنقىلابىي كۈچ. ⑪ قارار، قانۇن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قوللىنىلىش ئۇنۇمى، ئىجرا سى: قانۇن كۈچكە ئىگە بولدى. * ھۆكۈم كۈچىدىن قالدى.

كۈچەشمەك «كۈچىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ئىشقا ئۇنچىلىك كۈچىشىپ كەتمىسەڭلەرمۇ بولىدۇ.

كۈچەنمەك «كۈچىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ ئانچە كۈچەنمەستىنلا قورام تاشلارنى كۆتۈرەتتى.

كۈچەيتكۈچ ئى <فىز> كىرگەن سىگنالنىڭ ئېلېكتر بېسىمى ياكى قۇۋۋىتىنى كۈچەيتكۈچى رادىيو قۇرۇلمىسى.

كۈچەيتمە سۈپ. كۈچەيتىلگەن، كۈچەيتىلىدىغان ياكى كۈچەيگەن: كۈچەيتمە سىنىپ.

كۈچەيتمەك «كۈچەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يار - بۇرادەرلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ، يۇرىكىدىكى سېغىنىش ئوتىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

كۈچەيتىلمەك «كۈچەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كان رەھبەرلىكى كۈچەيتىلىپ، ئىشچىلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئوبدان ئىشلەندى.

كۈچەيمەك پ. تەسىر دائىرىسى كېڭەيمەك، كۈچلۈك بولماق، ئەۋج ئالماق، زورايماق: بوران كۈچەيدى. * يامغۇر بارغاچە كۈچەيىپ كەتتى. * قىزنىڭ يىغىسى كۈچەيدى.

كۈچتۇڭگۇر سۈپ. جىسمانىي كۈچى ئارتۇق، قاۋۇل، ناھايىتى كۈچلۈك: ھوشۇر ئاكا دوغلاق كەلگەن كۈچتۇڭگۇر ئادەم ئىدى.

كۈچتۇڭگۇرلۇك ئى. كۈچلۈك ھالەت، كۈچلۈكلۈك: ئالقىش ۋەزىر خوجا بەختىنىڭ بۇ كۈچتۇڭگۇرلۇكىگە ھەيران قاپتۇ.

كۈچسىز سۈپ ① جىسمانىي كۈچ- قۇۋۋىتى باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز؛ زەئىپ، ماغدۇرى كەم: كۈچسىز ئادەم. * ئانا كۈچسىز پۇتلىرىنى ئاران يۆتكەپ كېتىۋاتاتتى. ② ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئوزۇقلۇق ۋە سۇ قاتارلىق مادداىلار كەم بولغان؛ ئۇنۇمسىز: كۈچسىز يەر. كۈچسىز تۇپراق.

كۈچسىزلەندۈرمەك «كۈچسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۈچسىزلەندۈرۈلمەك «كۈچسىزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۈچسىزلەنمەك پ. كۈچ - قۇۋۋىتى ئاجىزلاشماق: ئۇ ئاغرىق ئازابىدىن كۆندىن - كۈنگە ھالدىن كېتىپ كۈچسىزلەندى.

كۈچسىزلىك ئى. كۈچسىز ھالەت: ئۇ ئۆزىنىڭ كۈچسىزلىكىدىن ئېچىنىتتى.

كۈچ - غەيرەت كۈچ ۋە غەيرەت، كۈچ - قۇدرەت، كۈچ - قۇۋۋەت: ياشلار قېرىلارغا قارىغاندا كۈچ - غەيرەتكە تولغان بولىدۇ.

كۈچ - قۇدرەت كۈچ ۋە قۇدرەت: مەن پۈتۈن كۈچ - قۇدرىتىمنى سەرپ قىلىپ ئون يىل ئىشلىدىم.

كۈچ - قۇۋۋەت كۈچ ۋە قۇۋۋەت: ـــ كۈچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا بىزمۇ ناخشا ئېيتقان، ئۇ چاغلاردا ئەۋقىران يىگىت ئىدۇق، ـــ دېدى باقى تونۇردىكى ئوتنى كوچىلاپ.

كۈچلەندۈرمەك «كۈچلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن دوختۇر كەلگۈچە چىقىۋاتقان قانىنى توختىتىپ، يۇرەكنى كۈچلەندۈرىدىغان ئوكۇل سىلىپ تۇرغانىدى.

كۈچلەندۈرۈلمەك «كۈچلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر قىسىم ئاجىز يەرلەر ئوغۇت بىلەن كۈچلەندۈرۈلدى.

كۈچلەنمەك پ. كۈچ - قۇۋۋىتى ئاشماق، كۈچلۈك ھالەتكە كەلمەك، كۈچكە تولماق، كۈچەيمەك: ئۇ بارا - بارا كۈچلىنىپ، بىرقانچە ۋىلايەت، ناھىيەلەرگە ھۆكۈمران بولۇپ قالدى.

كۈچلۈك سۈپ ① جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتى باشقىلارغا نىسبەتەن ئارتۇق؛ كۈچى كۆپ، زور: كۈچلۈك ئادەم. پىل كۈچلۈك ھايۋان. ② ئىقتىسادىي، ھەربىي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئۈستۈن، قۇدرەتلىك: كۈچلۈك دۆلەت. كۈچلۈك ئارمىيە. ③ تەسىر قىلىش كۈچى يۇقىرى، تېز تەسىر قىلىدىغان، ئۈزۈقلۇق ئۇنۇمى يۇقىرى: كۈچلۈك تاماق. كۈچلۈك دورا. ④ چىقىش، پەيدا بولۇش دەرىجىسى يۇقىرى، قاتتىق، شىددەتلىك: كۈچلۈك شامال. كۈچلۈك بوران. كۈچلۈك دولقۇن. كۈچلۈك ئاۋاز. ⑤ تەركىبىدە ئوغۇت مىقدارى كۆپ، كۆپ ھوسۇل بېرىدىغان، ھوسۇللۇق: كۈچلۈك يەر. ⑥ مۇستەھكەم، قاتتىق: مەھبۇسلار كۈچلۈك نازارەت ئاستىغا ئېلىنغانىدى. ⑦ قويۇق، چوڭقۇر: ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتى كۈچلۈك. * لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى كۈچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە. ⑧ ئۇرغۇپ تۇرىدىغان: كۈچلۈك ئىلھام. * ئۇ شېئىرلىرىدا كۈچلۈك ھېسسىياتى بىلەن ۋەتەننىڭ تاغ - دەريالىرىنى مەدھىيەلىگەن. ⑨ نۇرغۇن، كۆپ؛ زور، قاتتىق: ھەممە نەرسە كۈچلۈك غەزەپكە كەلگەندەك كۆرۈنمەكتە ئىدى. ⑩ كەڭ كۆلەملىك، داغدۇغىلىق: ۋىلايەت بويىچە كۆكەرتىش توغرىسىدا تۇرلۇك شەكىللەردە كۈچلۈك تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى.

كۈچلۈكلەشتۈرمەك «كۈچلۈكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۈچلۈكلەشتۈرۈشمەك «كۈچلۈكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۈچلۈكلەشتۈرۈلمەك «كۈچلۈكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۈچلۈكلەشمەك پ. كۈچلۈك ھالەتكە كەلمەك، كۈچلۈك

بولماق، كۆچەيمەك: چىداش ۋە تىزگىنلىنىش جەريانىدا تىزگىنلىنىش بارلىق ھەۋەسلەر ئىچىدە ئەڭ قاتتىق بولغاچقا، بۇ تەلپۈنۈش تېخىمۇ يوكسەكلىشىپ پارتلاش دەرىجىسىگە يەتكەن.

كۆچلۈكلەنمەك پ. كۆچلۈكلەشمەك.

كۆچلۈكلۈك ئى. كۆچلۈك ھالەت: بەزىلەر ئۇنىڭ بەستىگە قاراپ ئۇنىڭ باتۇرلۇقىنى، كۆچلۈكلۈكىنى ماختىشاتتى.

كۆچلىنىشمەك «كۆچلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆچ ـ مادار كۆچ ۋە مادار: قېنى، ئۇنىڭ قولىدىكى ھاسىسىنى ھاۋادا كۆچ بىلەن پىرقىرىتىۋاتقان كۆچ ـ مادارى؟

كۆچۈك ئى [پ] ئىت، بۆرە، تۈلكە، چوشقا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بالىسى: ئىتنىڭ كۆچۈكى. بۆرە كۆچۈكى.

كۆچۈكلەنمەك پ ① ئەركىلىمەك (ئىت ھەققىدە): يوغان قارا ئىت ئەركىنىنى كۆرۈپلا قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشىتىپ كۆچۈكلەندى. ② كۆچمە. خۇشامەت قىلماق: خەققە نېمانچە كۆچۈكلىنىپ كېتىسەن ئەخمەق! ئۇنىڭ بۇ يەرگە ئەتەي كېلىشى بىكار ئەمەس.

كۆچۈكلىمەك پ. تۇغماق (ئىت، بۆرە، تۈلكە، چوشقا قاتارلىق ھايۋانلار ھەققىدە): سۇغۇر ھەر يىلى 6 ـ ئايدا ئىككىدىن ئالتىگىچە كۆچۈكلەيدۇ.

كۆچمەك پ ① كۆچنىڭ بارىنى سەرپ قىلماق، چىقارماق: ئاتلار تۇمشۇقىنى تىرىگەن ھالدا، ھارۇنى كۆچەپ تارتىپ داۋاندىن ئاشتى. ② ئەردىمەك: ئۇنداق چىدىمىغان كىشى باشتا تولا كۆچەپ كەتمىسە بولمامدۇ؟

كۆچىنىش ① «كۆچەنمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <فىز> جىسىملارنىڭ سىرتقى تەسىرگە قارىتا قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارى، سىجىللىقى. ③ ئى <فىز> تەسىر كۆچىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ۋە ئاۋاز، نۇر، ئېلېكتىر ھەم ماگنىت قاتارلىقلارنىڭ كۆچلۈك ـ ئاجىزلىقى. ④ ئى <فىز> جىسىم سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھاسىل بولىدىغان قارشىلىق كۈچ. ماشىنىسازلىق ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇش لايىھىلىرىدە ئادەتتە بىرلىك كۆچىنىش، يەنى ماتېرىيال كەسمە يۈزىنىڭ ھەربىر مەيدانىدا ھاسىل بولىدىغان كۆچىنىش كۈچ خىللىنىدۇ.

كۆچىنىشلىك سۈپ. كۆچىنىشكە ئىگە، كۆچىنەلەيدىغان: ئەڭ تۆۋەن كۆچىنىشلىك توك بولغاندىلا، ئېلېكتىر لامپۇچكىسىدىكى ئاق ئالتۇن سىم يورۇقلۇق چىقىرالايدۇ.

كۆدە ئى <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم ياپىلاق، گۈلى ئاق. ئادەتتىكى كۆكتاتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كۆدە ـ كۆرپە نەرسە ـ كېرەك: ـــ سەن ئەتە ئەتىگەندىلا كۆدە ـ كۆرپەڭنى ئېلىپ ئۆيگە قايت، ـــ دېدى ئەركىن.

كۆدىلىك ئى. كۆدە تېرىلغان جاي، ئېتىز.

كۆرە I ① ئى. ئاشلىق ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ياغاچ ياكى قومۇشتىن سۈكەن شەكلىدە ياسىلىدۇ. ② مىق. ئون شىكىغا تەڭ ھەجىم ئۆلچىمى بىرلىكى: بەش كۆرە ئاشلىق. 100 كۆرە بۇغداي.

كۆرە II ئى ① ھويلا، قورۇ. ② قورغاس ۋە دۆربىلجىن ناھىيىلىرىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

كۆرەش ئى ① زىددىيەتنىڭ قارىمۇقارشى تەرەپلىرى ياكى زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپ، شۇنىڭدەك قارىمۇقارشى ئىجتىمائىي گۇرۇھلار، قارىمۇقارشى ئېقىملار، دۇنيا قاراشلار ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى، ئۈستۈنلۈكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ئۆزئارا توقۇنۇشى، ئېلىشىشى: زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ كۈرىشى. سىنىپىي كۈرەش. ② دۇشمەنلەشكەن ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق توقۇنۇش؛ جەڭ: قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بارماق. ③ داۋالى سۆزلەش، پاش قىلىش، ئەيىبلەش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق دۇشمەن ئۇنسۇر ياكى بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا زەربە بېرىش مەزمۇن قىلىنغان ئاممىۋى ھەرىكەت: كۈرەش قىلىش يىغىنى ئاچماق. ④ بىرەر نەرسىگە ئېرىشىش، بىرەر مەقسەتنى ئەملگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان پائالىيەت، ھەرىكەت: دېھقانلار بېيىش يولىدا جاپالىق كۈرەش قىلماقتا.

كۆرەشچان سۈپ. كۈرەش قىلىش روھىغا ئىگە، كۈرەش قىلىشقا ماھىر: كۈرەشچان ئەۋلاد. كۈرەشچان خەلق. كۈرەشچىل يىللار.

كۆرەشچانلىق ئى. كۈرەش قىلىش روھى، ئىرادىسى ياكى قابىلىيىتى: ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ كۈرەشچانلىقى ۋە ئىناق ـ ئىتتىپاقلىقى بىلەن تارىختا بىرقانچە سۇلالىلەرنى ياراتقان خەلق.

كۆرەشچى ① ئى. ئۆز مەقسىتى، غايىسى يولىدا ئاكتىپ ھەرىكەت قىلىدىغان، ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلغۇچى كۈچلەرنى يېڭىش ئۈچۈن ئېلىشىشقا، ھەتتا دۇشمەنگە قارشى جەڭ قىلىشقا تەييار تۇرىدىغان شەخس. ② سۈپ. ئۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس لايىھەلەنگەن ياكى ئىشلىتىلىدىغان؛ جەڭ، كۈرەش قىلىدىغان: كۈرەشچى ئايروپىلان.

كۆرەشسىز رەۋ. كۈرەش قىلماي، كۈرەش قىلماي تۇرۇپ: ئارزۇ قىلغان پارلاق كېلەچەككە كۈرەشسىز يەتكىلى بولمايدۇ.

كۆرەشمەك پ. مەلۇم بىر نىشانغا، مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، كۈرەش قىلماق: بەخت ئۈچۈن كۈرەشمەك.

كۆرەك I ئى. بۇغداي سورۇش ۋە قار تازىلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇن ساپلىق ياغاچ گۈرجەك.

كۆرەك II ئى. تۆت ياشلىق ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقان تۆگىلەرنىڭ ئېزىق چىشى.

كۆرەڭ سۈپ. پور رەڭ، قوڭۇر: ئەتىرەت باشلىقى ئاتتىن چۈشۈپ كۈرەڭ قاشقىنى ھارۇنىڭ شوتىسىغا باغلىدى.

كۆرەلمەك «كۆرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قارلار كۆرىلمىگە قورۇ پاك ـ پاكىز تازىلانغانىدى.

كۆرپە ئى. ياۋا چوشقىنىڭ ياتىدىغان جايى.

كۆرچۈك ئى [ر] ئېتىش قوراللىرىنىڭ ئوق ئۈزۈشتە قول بىلەن باسىدىغان قىسمى، تەپكە: ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى، بارماقلىرى پىلىموت كۆرچۈكىنى قاتتىق قىستى.

كۆرسۈك ئى ① قانجۇقنىڭ جۈپلىشىشنى تەلەپ قىلىدىغان مەزگىلدىكى ھالىتى: كۆرسۈككە كىرمەك. // كۆرسۈك ئىت. ② كۆچمە. تىل ھا. بۇزۇق ئايالالارنى تىللاش، ھاقارەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ.

كۆرسۈمەك پ. كۆرسۈك بولماق، كۆرسۈككە كىرمەك.

كۆركە ئى <زوئول> قىرغاۋۇللار ئائىلىسىگە تەۋە توخۇسىمان چوڭ ئۆي قۇشى.

كۇركۈم ئى [ر<لات] <بوت> زەنجۈبىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۈگۈنەك يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. قانىنى جانلاندۇرۇش، تىت ـ تىتلىقنى داۋالاش، ھەيزنى تەڭشەش رولى بار.

كۇرمەك ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. دېنىدىن ھاراق ئېچىتىش ۋە يەم ـ خەشەك ئىشلەشتە پايدىلانغىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە بەزىدە بىر خىل زىرائەت ئورنىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

كۇرماك سۈپ. ناھايىتى جىق، نۇرغۇن؛ سانسىز: ئادەم دەمسەن؟ ئۇ يەردە ئادەم دېگەن كۇرماك.

كۇرۇك I ئى. مېكىيانىنىڭ تۇخۇم تۇغۇشتىن توختاپ چۈجە چىقىرىدىغان مەزگىلدىكى ھالىتى. بۇ ۋاقىتتا مېكىيان تۈكلىرىنى ھۇرپەيتىپ «كۇرۇك ـ كۇرۇك» دەپ يۇرىدۇ.

كۇرۇك II ئى <بوت> چاتقال ئائىلىسىدىكى يۇلغۇنغا ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۇرۇكى تۈتماق ئادەتلەنگەن نەرسىنى ياكى ئىشنى سېغىنماق؛ خۇيلانماق: بىلمىدىم، نېمىشقىكىن، بىردەمدە كۇرۇكى تۈتۈپ قالدى.

كۇرۇكى يېشلىمەك خۇيى يانماق، ئاچچىقى قايتماق: ئېككى قەدەمناسىنىڭ ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كۆڭلى ـ كۆكسىدىكى گەپلەرنى سۆزلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ مېنىڭمۇ كۇرۇكۇم يېشىلىپ قالدى.

كۇرىلەتمەك «كۇرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۇرىلەشمەك «كۇرىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇرىلەنمەك «كۇرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۇرىلىمەك پ. كۇرە بىلەن ئۆلچىمەك: ئۇ بۇغدايىنى كۇرىلەپ بولۇپ ئاندىن ئۆيگە قايتتى.

كۇرىمەك پ. كۇرەك بىلەن ئالماق، ئۇسماق: قار كۇرىمەك. بۇغداي كۇرىمەك.

كۇز ئى. تۆت پەسىلنىڭ ئۈچىنچىسى، يەنى يازدىن كېيىنكى، قىشنىڭ ئالدىدىكى پەسىل. مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 7 ـ ئاۋغۇستتىن 7 ـ نويابىرغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كۇزەك ئى. كۇزدە تۇغۇلغان قوزا.

كۇزەم ئى. ھايۋانلارنىڭ كۇزلۇك يۇڭى، كۇزگى يۇڭ.

كۇزەيمەك پ. دىيال. تۇغماق، يەڭگىمەك، بوشانماق.

كۇزگى ① سۈپ. كۇزگە خاس، كۇزدە قىلىنىدىغان ياكى تېرىلىدىغان، كۇزلۇك: كۇزگى بۇغداي. كۇزگى ئاشلىق. كۇزگى زىرائەت. ② ئى. كۇزگى بۇغداي.

كۇزلىك ئى <زوئول> كۇز پەسلىدە چارۋا بېقىلىدىغان ئوتلاق.

كۇزلۇك سۈپ. كۇزگە مۆلچەرلەنگەن، كۇزگە خاس؛ كۇزدە بولىدىغان، تېرىلىدىغان ياكى قىلىنىدىغان؛ كۇزگى: كۇزلۇك ئاختارما. كۇزلۇك تېرىم. كۇزلۇك زىرائەت. كۇزلۇك يېغىم. كۇزلۇك كىيىم.

كۇسۇتكە ئى <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، بوش يەردىن ئۇۋا كولايدۇ. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ۋە ياۋا ئوت ـ چۆپلەر ئارقىلىق ئوزۇقلىنىدۇ، چۈما كېسىلىنى تارقىتىدۇ. ئۇ يەنە «سېرىق چاشقان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كۇش ئىم. قوي، ئۆچكە قاتارلىق ھايۋانلارنى ھەيدەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

كۇشەندە ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ئامانلىقىغا، بىخە ـ تەرلىكىگە دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان، زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزىدىغان ئامىل؛ زىيانداش، دۈشمەن: نەسىردىن باينىڭ ھازىرقى بىردىنبىر كۇشەندىسى ئېرپان ئىدى.

كۇشەندىلىك ئى. توسقۇنلۇق.

كۇشتە ئى. [پ] <تېب> مېتاللارنى ئېزىپ، باشقا نەرسىلەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ياسالغان دورىلار.

كۇشكۇرتكۇچى ① سۈپ. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا ئۇندىگەن، دەۋەت قىلغان، قىلىدىغان: كۇشكۇرتكۇچى جىنايەتچى. ② ئى. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا ئۇندەيدىغان ئادەم.

كۇشكۇرتمەك پ. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا ئۇندىمەك، دەۋەت قىلماق؛ قۇتراتماق: شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشقاق چوڭلارنىڭ كۇشكۇرتۇشى بىلەن شۇ كېچىدىكى جېدەلنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالدى.

كۇشكۇرتۇشمەك «كۇشكۇرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇش- كۇش I «كۇش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

كۇش- كۇش II ئىتنى بىر ـ بىرى بىلەن تالىشىشقا ياكى بىرەر ئادەمگە ئېسىلىپ، ئۇنى تالاشقا بۇيرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

كۇشكۇشلەشمەك «كۇشكۇشلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇشكۇشلىمەك پ. كۇشكۇرتمەك: ئۇ قولىغا ئۆگەتكەن ئوۋ ئىتلىرىدىن تۆت ـ بەشى ئۇ يەردە ئاغزلىرىنى ئېچىپ تەييارلا تۇراتتى، بىرلا كۇشكۇشلەپ قويسا، ئۇلار ئېتىلغان ئادەمنىڭ تۇمشۇقىنى قانغا بويىمىغۇچە توختىمايتتى.

كۇشۇك ئى. دىيال. مۆكۈنىدىغان، يوشۇرۇنىدىغان جاي.

كۇكۇن ① ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇۋاق ھالىتى؛ تالقان؛ پاراشوك: يۇلغۇننىڭ بويى ئۆسمىگىنى بىلەن ئىككى يانغا يېيىلغان چۇۋىلىرى بىر كىگىز يەرنى ئىگىلىگەن، غول ئەتراپىدىكى كۇكۇن بولۇپ كەتكەن چىرىندىلەردىن يېشى بىر يەرگە بارغان قېرى يۇلغۇنلۇقنى بىلگىلى بولاتتى. ② سۈپ. ئۇششاق، كىچىك: كۇكۇن نەۋرە.

كۇكۇن نەۋرە پەينەۋرنىڭ بالىسى، 7 ـ ئەۋلاد.

كۇل ئى. بىرەر نەرسىنىڭ كۆيۈشىدىن ھاسىل بولغان ئاقۇچ قارا ياكى كۆكۈچ چاڭسىمان مىنېرال قالدۇق.

كۇلنى كۆككە سورۇماق پۈتۈنلەي يوق قىلماق، يىمىرىپ تاشلىماق: بىزنىڭ ئەۋلادىمىزدىن بىر كىشى چىقىپ بۇ زالىمنىڭ تاج ـ تەختىنى ۋەيران قىلىپ، كۇلىنى كۆككە سورۇپ، بىگۇناھ پۇقرالارنىڭ قىساسىنى ئالىدۇ.

كۇلپەت ئى [ئە] ئېغىر قىيىنچىلىق، ئازاب ـ ئوقۇبەت، دەرد ـ ئەلەم: كۇلپەت چەكمەك. كۇلپەت چۈشمەك. كۇلپەت سالماق. * ئۇنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن ئېغىر كۇلپەتلەردىن ئىچىم ئېچىشتى.

كۇلپەتلىك سۈپ. ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، دەرد ـ ئەلەملىك:

كۆلپەتلىك زامان. كۆلپەتلىك كۆنلەر.

كۆلتۇك I ئى. بۆشۈكتىكى بالىلارنىڭ تەرەت قىلىشى ئۈچۈن بۆشۈككە مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرغان تەرەت قاچىسى؛ جاك.

كۆلتۇك II سۈپ. ئىچى بوشاپ قالغان، ئىچى كاۋاك بولۇپ قالغان (قار ھەققىدە): كۆلتۇك قار.

كۆلخانا ئى. ئوچاق ۋە مەشنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى.

كۆلدان ئى. تاماكىنىڭ كۈلىنى ۋە قالدۇقىنى تاشلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قاچا.

كۆلدۈرگە ئى <تىيا> بىرەر ئىجتىمائىي ھادىسە ياكى بىرەر ئىجتىمائىي كەيپىياتنى يۇمۇرلۇق سۆز، قىزىق ھەرىكەتلەر ئارقىلىق كۆلكە قوزغاش يولى بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدىغان بىر خىل سەنئەت شەكلى. ئۇ ئەلنەغمىگە مەنسۇپ بولۇپ، دىيالوگ ۋە ھەرىكەتتىن ئىبارەت ئىككى ئاملدىن تەركىب تاپىدۇ.

كۆلدۈرگۈچى سۈپ. كۆلدۈرۈش رولىنى ئويناىدىغان، كۆلدۈرىدىغان: كۆلدۈرگۈچى گاز.

كۆلدۈرمەك «كۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھايات بەزىدە كۆلدۈرىدۇ، بەزىدە يىغلىتىدۇ.

كۆلدۈرۈشمەك «كۆلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۆلدۈرۈلمەك «كۆلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كۆل ـ قوقاس كۆل ۋە قوقاس: ئۇ يېزىنىڭ ئوت گۈلخانلىرى ئىچىدە كۈل ـ قوقاسقا ئايلىنىپ كېتىش خەۋپىدىن ئامان قالغان قېرى قاپاق تېرەكلىرىگىچە ھەممىسى ماڭا بەش قولدەك تونۇش.

كۆلكە ئى ① خۇشاللىقنى، زوقلىنىشنى، شادلىقنى ئىپادىلەيدىغان، بۆلۈنۈپ ـ بۆلۈنۈپ چىقىدىغان ئاۋازلار: كۆلكە ئاۋازى. * ئاغرىق كىشى كۆلكە سۆيمەس (ماقال). ② مازاق، مەسخىرە: شۇنچىلىك ئاددىي نەرسىلەرنى توغرا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەي، كىشىلەرنىڭ كۆلكىسىگە قالمايلى يەنە.

كۆلكە ـ چاقچاق كۆلكە ۋە چاقچاق: ئاغزىدا كۆلكە ـ چاقچاق، قوينىدا پالتا ـ پىچاق (ماقال). * شۇ چاغدا بىرقانچە ياش ئىشچىلار كۆلكە ـ چاقچاق بىلەن يېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى.

كۆلكىسىز رەۋ. كۆلمەي، شاد ـ خۇرام بولماي: كۆلكىسىز ئۆتكەن كۈنلەر كۈن ئەمەس ئىكەن.

كۆلكىلىك سۈپ ① قىزىقارلىق، كۆلدۈرىدىغان: كۆلكىلىك تېياتىر. كۆلكىلىك ئىش. * مۇخپۇل ئاكا ئۇنىڭغا كۆلكىلىك بىرنەرسىنى ھېكايە قىلىپ بەرمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. مەسخىرىلىك: كۆلكىلىك ئىشتە بۇ، كىم بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. // مېنىڭ بۇ ھالىم ساڭا كۆلكىلىك تۇيۇلۇۋاتامدۇ؟

كۆلگەك سۈپ. تولا كۆلىدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان: كۆلگەك بالا. * چىچەقاق بالىغا ئىت ئەگىشەر، كۆلگەك ئايالغا يېگىت (ماقال).

كۆلگەكلىك ئى. كۆلۈش خۇسۇسىيىتى: ئۇنىڭ كۆلگەكلىكى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

كۆلگۈنچەك سۈپ. تولا كۆلىدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان، كۆلگەك: ئىلىك ئىپارگۈلىنىڭ ئالمىدەك مەڭزىگە، كۆلگۈنچەك كۆزلىرىگە سۆيەتتى.

كۆلگۈنچەكلىك ئى. تولا كۈلۈش خۇسۇسىيىتى: ئارتۇقچە كۆلگۈنچەكلىكىم ئۈچۈن، ئۇ بەزىدە تېرىكسە قالاتتى.

كۆللۈك ئى. كۆل يىغىلغان، كۆل تۆكۈلگەن جاي.

كۆللى سۈپ [ئە] يېزىت. ھەممە، بارلىق، جەمئىي، پۈتكۈل: كۆللى ئىنسان. * ئەگەر بۇ پىلان تېزرەك رېئاللىققا ئايلانسا، تاغارما ئارشاك ئىچىملىك سۈيىنىڭ شانۇ شەۋكىتى ۋە قەدىر ـ قىممىتى كۆللى ئالەمگە نامايان بولغۇسى.

كۆللىيات ئى [ئە] توپلام، مەجمۇئە: كىتابلار ئىچىدە «خەزائىنۇل مەئانى» قاتارلىق ئون ئالتە خىل شەكىلدە يېزىلغان ئۇچ مىڭ نەچچە يۈز شېئىردىن تەركىب تاپقان كۆللىيات بار ئىدى.

كۆلمەك پ ① خۇشاللىنىش، ئەجەبلىنىش، زوقلىنىش قاتارلىقلارنى كۆلكە بىلەن ئىپادىلىمەك: قاقاھلاپ كۆلمەك. * ئۇنىڭ گېپىدىن ئەتراپتىكىلەر كۆلۈپ كېتىشتى. ② كۆلكە بىلەن مەسخىرە قىلماق، زاڭلىق قىلماق: ئارقىسىدىن كۆلمەك.

كۆلۈشمەك «كۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەم كۆلۈشۈپ، دەم يىغلىشىپ، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشتى.

كۆلۈمسىرەتمەك «كۆلۈمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆلۈمسىرەشمەك «كۆلۈمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۆلۈمسىرەشتى.

كۆلۈمسىرىمەك پ. چىرايىدا كۆلكە پەيدا قىلماق، چىرايىدىن كۆلكە ياغماق: ئۇنىڭ ئالدىدا گۈزەل قىز كۆلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى.

كۆمۈش ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Ag(Argentum). كۆمۈشنىڭ قېتىشمىسىدىن پۇل، كۈندىلىك قوللىنىلىدىغان ئەسۋابلار ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ.

كۆمۈشئوت ئى [كۆمۈش + ئوت] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ، ھەيزنى تەڭشەش، قانىنى جانلاندۇرۇش، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىش، يۆتەل توختىتىش رولى بولىدۇ. تەڭرىتاغلىرىدىن تېپىلىدۇ.

كۆمۈشئۆرۈك ئى [كۆمۈش + ئۆرۈك] <بوت>يالىڭاچ ئورۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تۈرى، يەنى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئورۇقى سوقمىچاق كېلىدۇ، ئىچىدىكى مېغىزىنى ئىستېمال قىلىشقا، دورا قىلىشقا بولىدۇ، ياغىچى چىڭ، ئويمىچىلىقتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ دۆلىتىمىزدىن چىقىدىغان ئالاھىدە دەرەخ تۈرلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

كۈن ئى ① قۇياش: كۈن چىقماق. كۈن ئولتۇرماق. كۈن تۇتۇلماق. ② سوتكىنىڭ قۇياش چىققاندىن تارتىپ، قۇياش پاتقاغىچە بولغان قىسمى: يېرىم كۈن. پۈتۈن كۈن. * ئۇ كۈنلىرىنى تاماقسىز، تۇنلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزەتتى. ③ بىر كېچە ـ كۈندۈزگە، يەنى 24 سائەتكە تەڭ ۋاقىت؛ سوتكا: بىر يىل 365 كۈن بولىدۇ. * بىرنەچچە كۈن شۇ يەردە تۇرۇپ قالدىم. ④ ئاي ياكى ھەپتىنىڭ مەلۇم بىر چېسلاسى: پەيشەنبە كۈنى. جۈمە كۈنى. ⑤ ۋاقىت، پەيت، چاغ، زامان، دەۋر: بالىلىق كۈنلىرى. * ئاتامنىڭ كۈنى ئەمدى داۋالانغاچ ئۆي ساقلاش بىلەنلا ئۆتىدىغان بولدى. ⑥ كۆچمە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك، ھايات: كۈنى پۈتمەك. كۈن كەچۈرمەك. كۈن ئۆتكۈزمەك. ⑦ كۆچمە. تىنچلىق، ئاسايىشلىق، خاتىرجەملىك: ئەگەر تاماق تۇزلۇق ياكى تۇزسىز بولۇپ قالسا، خوتۇنىغا كۈن يوق ئىدى. ⑧ كۆچمە. ئازاب ـ ئوقۇبەت، جەبىر ـ جاپا؛ ئېغىر ـ

چىلىق، كۆڭۈلسىزلىك: پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنىى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟

كۈنى تەس ① تۇرمۇشى مۇشكۈل، قىينىچىلىقى ئېغىر: ــ بۇ كۈنلەردە ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ كۈنى تەس، ــ دېدى ھارۇن. ② ياشاشنىڭ، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ئىمكانىيىتى يوق: گۈزەلئاي، بىلەمسىز، مەن ئەمدى بىلىۋاتىمەن، سىز بولمىسىڭىز، مېنىڭ كۈنۈم تەس ئىكەن.

كۈنى توشماق ① ۋاقتى ــ سائىتى كەلمەك، پەيتى بولماق: مەلىكەنىڭ كۈنى توشۇپ بىر ئوغۇل يەڭگىپتۇ. ② ئەجىلى يەتمەك: ئۇنىڭ ئەمدى كۈنى توشتى. * مومايى كۈنى توشۇپ قازا تېپىپتۇ.

كۈنى تۇغۇلماق بەخت ــ تەلىيى كەلمەك: ئەمدى ئۇلارنىڭمۇ كۈنى تۇغۇلۇپ، شەھەرگە قايتىپ كەلدى.

كۈن يانماق ① كۈندۈزى ئۇزىراشتىن توختاپ قىسقىراشقا ئۆتمەك (يەنى 6 ــ ئاينىڭ 21 ــ، 22 ــ كۈنلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ). ② ياز ۋاقتىدا كۈن چۈشتىن قايرىلىپ ئىسسىق سەل بوشىماق.

كۈنەكسىمەك پ. كۈن ئالماق، ياشىماق، جان باقماق: توۋا دەيمەن، مەن ئۇلارنى ئازغىنا ماڭاشقا تايىنىپ قالماقمۇ كۈنەكسىمەيدۇ، دەپ ھەيران بولاتتىم.

كۈنپېتىش ئى [كۈن + پېتىش] كۈن پاتىدىغان تەرەپ، غەرب.

كۈنتەرتىپ ئى [كۈن + تەرتىپ] ① يېغىن، سۆھبەت، كېڭەش قاتارلىقلاردا مۇزاكىرە قىلىنىدىغان تەكلىپ، لايىھە ۋە مەزمۇن قاتارلىقلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش تەرتىپى: يېغىن كۈنتەرتىپى. ② ئىسىمنىڭ III شەخس بىرلىكىدە كېلىپ «قاتارى، ئېچى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئورمانچىلىقىنى چوقۇم مۇھىم ئىشلار كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈپ، رەھبەرلىكىنى ھەقىقىي تۈرده كۈچەيتىشى كېرەك.

كۈن ــ تۈن كۈن ۋە تۈن، كۈندۈز ۋە كېچە؛ كېچە ــ كۈندۈز: ئۇ ئۆز يۇرتىنى كۈن ــ تۈن سېغىنىپ كەلدى.

كۈنجۈت ئى [پ] <بوت> ① كۈنجۈت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مۇھىم مايلىق زىرائەت ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى. يېيىشكە ياكى ماي چىقىرىشقا بولىدۇ.

كۈنجۈتلۈك ① سۈپ. كۈنجۈت تېرىلغان، كۈنجۈت ئۇندۇرۇلگەن: كۈنجۈتلۈك ئېتىز. ② ئى. كۈنجۈت تېرىلغان، ئۇندۇرۇلگەن يەر، جاي: ئۇ كۈنجۈتلۈككە كەتتى.

كۈنجۈرە ئى. ياغلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ ئۇرۇقلىرىدىن ياغ تارتقاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان قالدۇق. مەسىلەن، پۇرچاق كۈنجۈرىسى، خاسىڭ كۈنجۈرىسى قاتارلىقلار. بۇلارنى يەم ــ خەشەك ۋە ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ.

كۈنچەك ئى. دېيال. ياقا.

كۈنچىچەك ئى [كۈن + چىچەك] دېيال. ئاپتاپىپەرەس.

كۈنچى سۈپ. بىركىمنى باشقىلاردىن كۈنىلەيدىغان، كۈندەشلىكى كۆچلۈك: سەن كۈنچى قىز، ئاخىرى چىدىمايمەن بىلەن ئۇرۇشقىلى كەپسەن ــ دە.

كۈنچىقىش ئى [كۈن + چىقىش] كۈن چىقىدىغان تەرەپ، شەرق.

كۈنچىلىك ئى ← **كۈندەشلىك**.

كۈندەش ئى. بىر ئەرنىڭ نىكاھىدىكى بىرقانچە خوتۇن (بىر ــ بىرىگە نىسبەتەن): رەڭگارەڭ كىيىنگەن، ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىدىن ۋايساپ يۇرىدىغان مىڭلىغان كۈندەشلەر ئىچىدە سىزگە ئوخشاش مۇلايىم ۋە توغرا ئايالنىڭ بارلىقىنى بىلمىگەنىكەنمەن.

كۈندەشلىك ① سۈپ. كۈندىشى بار: كۈندەشلىك ئۆيدە كۈندە جېدەل (ماقال). * مەن كۈندەشلىك ئۆيگە ئىشەنمەيمەن. ② ئى. كۈندەشلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت؛ ھەسەتخورلۇق: گۈلجاھان كۈندەشلىك ئوتىدا كۆيۈپ ئەزىز جېنىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپتۇ.

كۈندە رەۋ. ھەر كۈنى، دائىم: كۈندە ئۆگىنىش. كۈندە يىغىن.

كۈندە ــ كۈندە ھەركۈنى، داۋاملىق: كۆككىنە كەپتەر ئەمەس، مەن، كۈندە ــ كۈندە كەلگىلى. ئايدا ــ ئايدا بىر كېلەرمەن، ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

كۈندۈز ئى. بىر سوتكىنىڭ كۈن چىققاندىن تارتىپ كۈن پاتقۇچە بولغان قىسمى.

كۈندۈزكى سۈپ. كۈندۈزگە خاس، كۈندۈزى بولىدىغان: كۈندۈزكى ئىشلار.

كۈندۈزلۈك سۈپ. كۈندۈزى ئىشلەيدىغان: كۈندۈزلۈك ئىسمىنا.* ئۇ تۇركىي قەبىلىلەرنى ئارىلاپ سۆز ــ كەلىمە توپلىغان، كېچىلىك بەزمىدىن ۋە كۈندۈزلۈك سەيلە ــ ساياھەت كەزمىدىن ۋاز كېچىپ، ئۇلارنى تۇر ــ تۇرىگە ئايرىپ رەتلىگەن.

كۈندىباھار ئى [كۈندە + باھار] خەنزۇ تېبابىتىدىكى دورا نامى. «ياۋا ئىللىپكىس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئىللىپكىس ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئىللىپكىسىنىڭ يوپۇرمىقى. ئۇنىڭ تەبىئىتى سوغۇق، تەمى قېرىق. رولى ــ ئىسسىقلىقنى ياندۇرۇپ، زەھەرنى قايتۇرىدۇ، قاننى سوۋۇتىدۇ ۋە توختىتىدۇ. ئاساسلىقى قىزىتمىدىن يۆتىلىش، يۇتقۇنچاق ــ كاناي ئاغرىش، سۈيدۈك ئاغرىتىپ كېلىش، تولغاق، قوڭيوغان ۋە ھەر خىل كۆيۈك جاراھەتلەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ھازىر بۇرەك جامى يالىلۇغى، سۈيدۈك يولى يالىلۇغى، ئۆپكە يالىلۇغى قاتارلىق يالىلۇغلىنىشلارنى داۋالاشتىمۇ ئىشلىتىلمەكتە. يوپۇرماق تەنچىسىدە مىكروب تورمۇزلايدىغان پىروكاتېخىن بار.

كۈندىلىك سۈپ. ھەركۈنى ئېلىپ بېرىلىدىغان، كۈندە بولىدىغان: كۈندىلىك خىزمەت. كۈندىلىك تاماق.

كۈندىن ــ كۈنگە كۈن ئۆتكەنسېرى، ۋاقىت ئۆتكەنچە، كۈنسايىن: ئۇلارنىڭ بىر ــ بىرىگە بولغان ھۆرمىتى كۈندىن ــ كۈنگە ئېشىپ باراتتى.

كۈنساناپ رەۋ [كۈن + ساناپ] ① ھەركۈنى، كۈندە دېگۈدەك: ئىككى ــ ئۈچ يىلدىن بۇيان ئۇيلىرىگە كۈنساناپ ئەلچىلەر توپى يىغىلىدىغان بولۇپ قالدى. ② بارغانسېرى، كۈندىن ــ كۈنگە: ئۇنىڭ كېسىلى كۈنساناپ ئېغىرلىشىپتۇ.

كۈنسايىن رەۋ ← **كۈندىن ــ كۈنگە**: تەرەپتىن كېلىپ، قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قوشۇلىدىغانلار كۈنسايىن كۆپەيىشكە باشلىغانىدى.

كۈنسېرى رەۋ ← **كۈندىن ــ كۈنگە**: بۇ ئىش سېپىت ھاجىنىڭ كۈنسېرى پىشىپ كېلىۋاتقان پىلانىنى خېمىغا يانداۋرغىلى تۇردى.

كۈنسىز ① سۈپ. كۈن يوق: كۈنسىز ئاسمان. ② رەۋ. كۈن

ئۆتمەي تۇرۇپ: مەن ئۇچ كۈنسىز قايتمايمەن.

كۆنگەي سۆپ. كۈن نۇرى تېگىپ تۇرىدىغان: كۆنگەي تاغ. كۆنگەي يايلاق. * ئۆينىڭ كۆنگەي تېمىغا ئېسىلغان سائەت بىر رېتىمدا چىكىلدايتتى. //چارۋىلار هازىر تاغ ئۈستىدىكى كۆنگەيدە.

كۆنگۈرە ئى [پ] سېپىل ۋە بەزى تاملارنىڭ ئۈستى تەرىپىگە ئۇچ ياكى تۆت بۇرجەك قىلىپ قويۇلغان تۆشۈك.

كۆنگۈرىلىك سۆپ. كۆنگۈرىسى بار، كۆنگۈرە چىقىرىلغان: قاتار كەتكەن ئىمارەتلەرنىڭ چۆرىسىگە كۆنگۈرىلىك تام قوپۇرۇلغاندى.

كۆنلەپ رەۋ. كۈن بويى، كۈن ۋە كۆنلەر داۋامىدا؛ بىرنەچچە كۈن: بەزى ئىشچىلار خاك ئىچىگە چۈشۈپ كەتسە كۆنلەپ سىرتقا چىقمايتتى.

كۆنلەپ ـ كۆنلەپ «كۆنلەپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىش يولى بىلەن كۆچەيتىلىپ ئېيتىلىشى: ئۇ چاغلاردا كۆنلەپ ـ كۆنلەپ ئاچ قالىدىغان كۆنلەر بولۇپ تۇراتتى.

كۆنلەپ ـ ھەپتىلەپ كۆنلەپ ۋە ھەپتىلەپ؛ كۈن ۋە ھەپتىلەر داۋامىدا، خېلى بىرمەزگىل: ئۇلار كۆنلەپ ـ ھەپتىلەپ سىرتقا چىقماي ئۆيدە مۆكۈپ يېتىشتى.

كۆنلەشمەك «كۆنلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر ـ بىرىنى كۆنلىشىپ كۈندە جاڭجال قىلىشاتتى.

كۆنلۈك I ئى. يامغۇر ياكى كۈن نۇرىدىن دالدىلىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

كۆنلۈك II سۆپ ① بىر كۈنگە مۆلچەرلەنگەن، بىر كۈندە بولىدىغان، بىر كۈنگە ئائىت: كۆنلۈك ئىشلىمەك. * سىزنىڭ كۆنلۈك نورمىڭىز قانچە؟ ② سانىاق سانلار بىلەن كېلىپ، قانچە كۈنگە مۆلچەرلەنگەنلىكىنى، قانچە كۈنگە ئائىتلىقىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كۆنلۈك ئىش. بەش كۆنلۈك ئالەم. * قورغان يېرىم كۆنلۈك يول ئىدى.

كۆنلۈكچى ئى. ۋاقىتلىق ياكى كۈندىلىك يالىلىنىپ ئىشلەيدىغان ئىشچى؛ مەدىكار: باينىڭ ئۆيىدە ھەر كۈنى نەچچە ئونلىغان كۆنلۈكچى ئىشلەيتتى.

كۆنلۈكچىلىك ئى ← **مەدىكارلىق.**

كۆنلۈكسىز سۆپ. كۆنلۈك كۆتۈرمەي، كۆنلۈك ئالماي: يامغۇر يېغىۋاتقىنىغا قارىماي كۆنلۈكسىز چىققىنىڭىز نېمىسى؟

كۆنلۈكسىمان سۆپ. كۆنلۈككە ئوخشاش، كۆنلۈك شەكلىدىكى: كۆنلۈكسىمان گۈل رېتى. كۆنلۈكسىمان مېدۇزا.

كۆنلىمەك پ. كۆندەشلىك قىلماق: كۆنلەش مۇھەببەتنىڭ يوقلىشىغا سەۋەبچى بولىدىغان ئىللەت.

كۆنۈشلىمەك پ. دىيال. كۈن ئارىلىماق.

كۆنۈن رەۋ. دىيال. ھەركۈنى، كۈندە.

كۆنگە رەۋ. كۈندە، ھەركۈنى؛ بىر كۈن كەچكىچە: مۇتەخەسسىلەرنىڭ ھېسابلىشىچە، ھەربىر ئادەم كۈنگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر سائەت سۆزلەيدىكەن.

كۆنيۇرۇش ئى [كۈن + يۈرۈش] جەنۇب.

كۇي ئى ① <مۇز> مۇزلىغاندا قايسى ئاھاڭ «do» بولۇپ كەلسە، بۇ بىر كۇي بولىدۇ. مەسىلەن، c = 1 بولسا c كۇيى، a = 1 بولسا a كۇيى بولىدۇ. ② ئاھاڭ، ناخشا: ئۇ ئىچىدە بىر كۈينى غىڭشىپ ئېيتقىنىچە پايات سېخى تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

كۇيە I ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى كىچىك، سارغۇچ قوڭۇر، قاناتلىرىنىڭ جىيەكلىرىدە تۈكچىلەر بار. بېشىدا قېلىن ئۆسكەن قوڭۇر سېرىق تۈكچىلىرى بار. لىچىنكىسى ئاق رەڭلىك، يۇڭدىن توقۇلغان بۇيۇملارنى يەيدۇ: كۇيە چۈشمەك. كۇيە يېمەك.

كۇيە II ئى. ئوت قالىغاندا ئىسىنىڭ بىر يەرگە يىغىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان قارا رەڭلىك يۇمشاق ماددا؛ قۇرۇم.

كۇيەك ئى. قوشقار ۋە تېكىلەرنىڭ ساغلىق ۋە ئۆچكىلەرگە خالىغانچە ئارتىلماسلىقى ئۈچۈن جىنسىي ئەزاسىنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويىدىغان كىگىز پەرتۇق.

كۇيچى ① سۆپ. كۇيلەيدىغان، مەدھىيەلەيدىغان: باغقا كىردى جىلۋە، ناز بىلەن، سۇبھى تاڭدا ئۈيغىنىپ گۈزەل. قارشى ئالدى ئۇنى گۈل ـ چىمەن، كۇيچى بۇلبۇل ياڭرىتىپ غەزەل. ② ئى. كۆچمە. سەنئەتنىڭ مەلۇم ساھەسىدە شەخسنى ياكى بىرەر نەرسىنى كۇيلەيدىغان، مەدھىيەلەيدىغان، تەسۋىرلەيدىغان ئادەم (شائىر، يازغۇچى، رەسسام).

كۇيچىلىك ئى. كۇيلەش پائالىيىتى.

كۇيرەك ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. دېڭىز بويىدىكى شورلۇق يەرلەر ۋە تۇزلەڭلىكلەردە ئۆسىدۇ، شورغا چىداش ئىقتىدارىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن مەشھۇر.

كۇيشۇناس ئى <مۇز> كۇيشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى، ئالىمى: تەكلىماكان كۇيلىرىنىڭ ئەرەب، ھىندى، پارس مۇزىكىلىرى بىلەن «بېمەك يولى» قانداشلىقى بولغىنىدەك، ئۇلۇغ ئۇستاز، باغداتتا ئىلىم تەھسىل قىلغان، ئىسلام ۋە غەيرىي ئىسلام ئەللىرىگە مەشھۇر كۇيشۇناس، شەرقنىڭ ئارستوتېلى فارابى ھەزرەتلىرىنىڭ تومۇرىدا تۇرىدىغان بار ئىدى.

كۇيشۇناسلىق ئى<مۇز >مۇزىكىنىڭ كۇينى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

كۇيلەتمەك II «كۇيلىمەك II » پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوزغىتىپ ئىلھام، كۇيلەتكەن شۇنچە، يېزىنىڭ شوخ قىزى قەلبى ئوت چولپان.

كۇيلەشمەك I «كۇيلىمەك I » پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كۇيلەشمەك II «كۇيلىمەك II » پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزى ئىجاد قىلغان مۇزىكىلىرى بىلەن مېھرىبانلىق، ۋاپادارلىقنى كۇيلىشەتتى.

كۇيلەنمەك «كۇيلىمەك II » پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناخشىدا كۇيلەنگەن ھايات، مۇھەببەت مەخسۇسىنىڭ كۆز ئالدىدا جانلىناتتى.

كۇيلىمەك I پ <زوئول> يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ چىشلىرى تۈخۈم يېتىلىشىنىڭ ھارپىسىدا فىزىيولوگىيە جەھەتتىن چېتىشىشنى تەلەپ قىلماق.

كۇيلىمەك II پ. بىرەر نەرسە، ئادەم ۋە شۇ قاتارلىق شەيئىلەرنى ناخشا ـ قوشاقلار بىلەن تەرىپلىمەك، مەدھىيەلىمەك: كېيىنكى كىشىلەر بۇ زاتنى كۇيلەپ مۇنداق بىر نەزمە پۈتۈپتۇ.

كۇيمەسلىك ئى. دىيال. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلالماسلىق.

كۇيمۇنۇش ئى. دىيال. شۇغۇللىنىش، ئەرمەك بولۇش.

كۇيۇئوغۇل ئى. قىزىنىڭ ئېرى.

كۇيۇئوغۇللۇق ئى. كۇيۇئوغۇل بولۇش: بۇگۈن جانابىي

ژالييمىزنىڭ ئېلىتىپاتى سايىسىدا كۆيۈگۈغۇلۇققا سازاۋەر بولدۇم.

كۆيۈ ئى. ئەر، يولداش (ئايالالارنىڭ): سىڭلىمنىڭ كۆيۈسى.

كۆيۈلۈك ئى. ئۇيغۇرلاردىكى نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قىز تەرەپ يىگىتكە قويىدىغان بىر قۇر كىيىم ياكى بىر كىيىملىك رەخت.

كۆيۈشتۈرمەك «كۆيۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كۆيۈشمەك پ. بەدەننىڭ مەلۇم قىسمى ئوزاق ۋاقىت بېسىلىش، ھەرىكەتسىز ھالەتتە تۇرۇش ياكى مۇزلاش قاتارلىق سەۋەبلەردىن بەدەننىڭ شۇ قىسمىدا نورغۇن ئۇششاق نەرسىلەر سانجىلغاندەك بىر خىل سېزىم پەيدا بولماق، ئۆيۈشماق، چىمىلدىماق.

كۆيۈندە ئى. دىيال. قارا توزان كېسىلى، قارا كۆيە.

كۆيىباش ئى [كۆيە + باش] دىيال. قارا توزان كېسىلى، قارا كۆيە.

كې «ك» ھەرپىنىڭ نامى.

كېپەك ئى ① بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ ئۇننىي ئەلگەك بىلەن تاسقىغاندا، ئەلگەكتىن ئۆتمەي ئايرىلىپ قالىدىغان دان پوستى. ② چاچ ئاستىدىكى تېرىدىن ئاجرىلىپ توكۇلىدىغان تالقانسىمان توقۇلما. ③ ئۇۋۇتىلغان، ئۇششاقلانغان تالقانسىمان نەرسە: ھەرە كېپىكى، تۆمۈر كېپىكى.

كېپەكخانا ئى. كېپەك ساقلايدىغان ئۆي.

كېپەكسىمان سۈپ. كېپەككە ئوخشاش، كېپەك ھالىتىدىكى: كېپەكسىمان ماددا.

كېپەكلەشتۈرمەك «كېپەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ سوپۇن باشنى كېپەكلەشتۈرۈۋېتىدىكەن.

كېپەكلەشمەك پ. كېپەك پەيدا بولماق، كېپەك ھالىتىگە كەلمەك: باش كېپەكلەشتى.

كېپەكلىك سۈپ. تەركىبىدە كېپەك بار؛ كېپەك ئارىلاشتۇرۇلغان؛ كېپىكى ئايرىۋېلىنمىغان: كېپەكلىك ئۇن.

كېپەن ئى [ئە] دەپنە قىلىش ئالدىدا مېيىتنى ئورايدىغان ئاق رەخت.

كېپەنسىز سۈپ. كېپەنگە ئېلىنمىغان، قېپىلمىغان.

كېپەنسىزلىك ئى ① كېپىنى يوقلۇق، قېپىلمىغاچلىق. ② كۆچمە. كەمبەغەللىك، نامراتلىق، يوقسۇزلۇق.

كېپەنلەتمەك «كېپەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كېپەنلەشمەك «كېپەنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېپەنلەنمەك «كېپەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆلگۈچى كېپەنلىنىپ تاۋۇتقا سېلىنىشتىن بۇرۇن، ئۆلگۈچىنىڭ بالا ـ چاقىلىرى ئۆلگۈچى بىلەن ۋىدالىشىدۇ.

كېپەنلىك ① سۈپ. كېپەن قىلىنىدىغان، كېپەن قىلىنىشقا باب: كېپەنلىك رەخت. ② ئى. كېپەن قىلىنغان رەخت، كېپەن.

كېپەنلىمەك پ. كېپەنگە ئالماق، كېپەنگە ئورىماق: ئۇلار شۇ ئەتراپتىكى بىرنەچچە مۇسۇلمانلارنى باشلاپ كېلىپ، باغۇەن بوۋاينى يۇيۇپ، كېپەنلەپ، نامىزىنى چوشۇرۇپتۇ.

كېپىش ئى [پ] كەش: ئۇ كېپىشتەك كېرىلىپ تۇرىدىغان، قېلىن تۇمشۇق ـ كالىپۇكىنى لەۋسۇرۇخ بىلەن بويىدى.

كېپىل ئى [ئە] ① بىرەر ئىش ۋە كىشى ئۈچۈن كېپىللىك قىلغۇچى: ياق! جانابلىرى پىيادە قالسىلا بولمايدۇ، چۈنكى بۇ بالىنىڭ ئامانلىقىغا تامامەن ئۆزلىرى كېپىل. ② بىرەر ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى كاپالەتلەندۇرىدىغان شارائىت، ۋاسىتە: بىزگە خاس خۇش چىراي ئاچقان كېلەچەك، ئۇلۇغۋار نىشانغا ئەھدىمىز كېپىل. ئارقىغا بېقىش ــ ئۇ بىزگە يات خىسلەت، ئەي كەچ كۆز شامىلى، بولمىغىن خىجىل. // بۇ كېپىل سۆزدىن ئۆرگىلىپ كېتەي ئەمدى.

كېپىللىك ئى. كېپىل بولۇش: كېپىللىك ئالماق. كېپىللىك قىلماق.

كېپىلماق پ. دىيال ① تولا يىغلىماق. ② تولا گەپ قىلماق.

كېپىنەك ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. قاناتلىرى كەك، رەڭگى چىرايلىق، تىنچ تۇرغاندا تۆت قانىتى دۇمبە قىسمىدا تىك تۇرىدۇ. قورسىقى تار، ئۇزۇن، گۈل شىرنىلىرىنى شۇمۇ ـ رۇپ يەيدۇ.

كېپىنەكچىلەپ رەۋ. پۈت ـ قوللىنىڭ ھەرىكىتىنى كېپىنەكنىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشاش قىلىپ: دېلفىنچە ئۇزۇش كېپىنەكچىلەپ ئۇزۇشنىڭ ئۇزۇگەرگەن شەكلى.

كېپىنەكسىمان سۈپ. شەكلى كېپىنەككە ئوخشايدىغان، كېپىنەك شەكلىدىكى: كېپىنەكسىمان گۈل تاجى.

كېپىنەكگۈل ئى [كېپىنەك + گۈل] <بوت>گۈلنەپشە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى ئىنتايىن كۆركەم بولۇپ، باغ ـ ھويلىلاردا ئۆستۈرۈلىدىغان مەنزىرە ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ بىرى. غول يوپۇرمىقىدا يۆتەل توختىتىش خۇسۇسىيىتى بولۇپ، دورا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

كېتەرلىك سۈپ. سەرپ قىلىنىدىغان، سەرپ قىلىشقا تېگىشلىك؛ لازىملىق: ھېزىمنىڭ تويغا كېتەرلىك پۇلى ھازىرغىچە كەملەرمىش. شۇڭا كۆزلۈك يىغمىدىن كېيىن قىلساق دەپتۇ.

كېتزال ئى. گۇۋاتنامالانىڭ پۇل بىرلىكى.

كېتىشمەك «كەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئانا ـ بالا خۇشال كۈلۈشكىنىچە ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى.

كېتىلمەك «كەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خېلى بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن باغلاقتىكى يىگىتمۇ مەھكىمىگە ئېلىپ كېتىلدى.

كېچە ئى. سوتكىنىڭ قاراڭغۇ چۈشكەندىن تاڭ ئاتقۇچە بولغان قىسمى.

كېچە ـ كۈندۈز ① كېچە ۋە كۈندۈز: ئەجدىھا بىر ئۇخلىغاندا، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. ② ھەر ۋاقىت، داۋاملىق، ئۈزۈلدۈرمەي: ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ كېچە ـ كۈندۈز ئويلايدىغىنى مۇشۇ ئىدى.

كېچە ـ كۈندۈزلەپ بىرقانچە كېچە ـ كۈندۈز ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ: ئۇراچلار كېچە ـ كۈندۈزلەپ كېسەلنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيتتى.

كېچە ـ كېچىلەپ بىرقانچە كېچە ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ، بىرقانچە كېچە داۋاملىدا: ئۇ خىزمەت ۋاقتىدىلا ئەمەس، ھەتتا كېچە ـ كېچىلەپ بىرنەرسىلەرنى يېزىش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

كېچەيۈكۈندۈز كېچە ۋە كۈندۈز، كېچە ـ كۈندۈز داۋاملىدا: بەرھەمشاھ يەتتە ئاي كېچەيۈكۈندۈز يول يۈرۈپ مەلىكە گۈلرۇزنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ.

كېچىچە رەۋ. پۈتۈن كېچە بويى، كېچە داۋاملىدا: بىز كېچىچە

دەريا بويىدا قاراۋۇللۇق قىلدۇق.

كېچىسىز رەۋ. كېچىنى ئۇتكۈزمەي، كېچە بولماستىن: ــ تاماق يەۋېلىڭ، مۇشۇ چىقىپ كەتكىنىڭىزچە يېرىم كېچىسىز قايتمايسىز، مەن ئەنسىرەپ قالىدىكەنمەن، ــ دېدى جەننەتخان ئەبىلغا-زىغا.

كېچىشمەك «كەچمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سودىگەرلەر كۈن پاتقۇچە دەريانى ئاتلىق كېچىشىپ قونالغۇغا يېتىپ باردى.

كېچىك ئى ① دەريا، كۆل قاتارلىقلارنىڭ كېچىپ ئۆتىدىغان جايى. ② كۆچمە. ماڭىدىغان، ھەركەت قىلىدىغان يول.

كېچىكتۇرمەك «كېچىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېنىڭچە، بۇ پىلاننى ھازىرچە كېچىكتۇرگەن تۈزۈك.

كېچىكتۇرۇلمەك «كېچىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنداق كېچىكتۇرۇلۇپ تارقىتىلغان گېزىت - ژۇرنال، تېلېگرامما، خەت - چەكلەرنىڭ نېمە رولى بار؟

كېچىكمەك پ ① بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن قالماق: سادىق خىزمەتكە يېرىم سائەتچە كېچىكتى. ② بېجىرىلىشى كېرەكسىگە سۈرۈلمەك، ۋاقىتىدا بېجىرىلمەي قالماق: ئۆتكەن يىلى كۈزدە خوتەندە تېمپېراتۇرا تۆۋەن بولغانلىقتىن، كۆزلۈك زىرائەتلەر كېچىكىپ پىشتى.

كېچىكىشمەك «كېچىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ كۈنى، تۇنۇگۈن ئاغرىپ قالغان تۆت ئوقۇغۇچىدىن باشقا يەنە بەزى ئوقۇغۇچىلار ئەتىگەنلىك مەشىققە كېچىكىشتى.

كېچىلەپ رەۋ. كېچە داۋامىدىكى ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ، تۇن بويى: سەمەر كېچىلەپ مېڭىپ ناھىيەلىك دوختۇرخانىغا بېرىپ، ئىسھاق بىلەن ئۇچراشتى.

كېچىلىك سۈپ ① كېچىگە خاس، كېچىسى بولىدىغان، كېچىدىكى: كېچىلىك ئولتۇرۇش. * قىش پەسلى ئىدى، قاتتىق شۇرغانلىق بىر كۈنى ماڭا كېچىلىك دىجورنىلىق نۆۋىتى كېلىپ قالدى. ② مەلۇم كېچە داۋام قىلغان ياكى داۋام قىلىدىغان: ئۇچ كېچىلىك جەڭ. * ئۇ بۇگۈن كېيىم يۇتكەپ كېلىش ئۈچۈن بىر كېچە-لىك رۇخسەت ئالغانىدى.

كېچىلىمەك پ. بىرەر جايدا كېچىنى ئۆتكۈزمەك، ياتماق: مېھمانلار ئاخشام بىزنىڭ ئۆيدە كېچىلىدى.

كېچىم ئى. تارس. يا ئوقى، نەيزە قاتارلىقلاردىن مۇداپىئە-لىنىش ئۈچۈن ئاتقا تاقىلىدىغان يوپۇق: مۇھەممەد ئىمىنخان سەركەردە - لەشكەرلەرنىڭ پۇتۇنلەي ساۋۇت - قۇيۇق كىيىپ، ئاتلارغا-مۇ كېچىم تاقاپ، قەلئەگە يېقىنراق بېرىپ بىر تەرەپتىن ياراغ كۆرسە-تىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەيۋە قىلىش ھەققىدە ئىجراسى قاتتىق پەرمانلارنى بەردى.

كېچىر ئى [ر<گىرېك] <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. شىزاڭنىڭ جەنۇبىدىكى ھىمالايا تېغىدا ئۆسىدۇ. مەشھۇر مەنزىرە دەرىخى. شەھەرلەردە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇرۇقىدىن ماي ئېلىنىدۇ.

كېر سۈپ. دىيال. جەدە بىلەن تورۇق ئوتتۇرىسىدىكى رەڭ تۈسى، سارغۇچ قىزىل (ئاتنىڭ رەڭگى ھەققىدە).

كېرا توفېرا ئى [ر] <گېئول> تەركىبىدە ناتىرى ماددىسى مول بولغان، دېڭىز تېگىدە ئېتىلغان بىر خىل لاۋا.

كېرەجىمەك پ. دىيال. ئىشكىنى توسۇپ تۇرۇۋالماق.

كېرەك سۈپ ① زۆرۈر؛ لازىم: شەھەردە كۆز كېرەك، جاڭگالدا قۇلاق كېرەك (ماقال). * ئۇ قىزلار ئۆزلىرىگىمۇ كېرەك نەرسىلەرنى ئېلىپ بىر قۇتا دورا كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. // دېمىسىمۇ گۆھەر مەلىكە تۇرغان ئۆيگە كېچىسى چىراغنىڭ كېرىكى يوق. ② ئىسمىداش ۋە شەخس قوشۇمچىلىرى ئېلىپ كەلگەن ئىسمىداشلار بىلەن كېلىپ، ئىسمىداش بىلدۇرگەن ئىش - ھەرىكەتنىڭ بېجىرىلىشى لازىملىقىنى بىلدۇرىدۇ: لەيلىگۈلنى تۇمەن دەرياسىنىڭ ئاستىدىن تېپىشىم، ئۇنىڭ بىلەن مۇراد - مەقسىتىمگە يېتىشىم كېرەك. ③ شەرت مەيلىدىكى پېئىل بىلەن كېلىپ مۆلچەر ۋە ئېھتىماللىقنى بىلدۇرىدۇ: ئۇ ئېھتىمال مۇشۇ ئاشخانىنىڭ خوجا-يىنى بولسا كېرەك.

كېرەكسىز سۈپ ① كېرىكى يوق، ئېھتىياجلىق ئەمەس، ئارتۇقچە: كېرەكسىز نەرسە ئەرزان بولسىمۇ قىممەت (ماقال). ② ئىشلىتىپ كېرەكتىن چىققان، كېرەككە كەلمەيدىغان، بوزۇلغان، تاشلاندۇق: كېرەكسىز بۇيۇملارنى يىغىۋېلىش پونكىتى. كېرەكسىز قەغەزلەرنى سېتىش. * توختى قولىدىكى كېرەكسىز ئۇشكىلەرنى بىر يەرگە دۆۋىلىدى - دە، ئۇدۇلىدىكى تۇراخۇنغا قاراپ قويدى.

كېرەكسىزلىك ئى. كېرىكى يوقلۇق، ئارتۇقلۇق: بۇ ئىشتا كېرەككە كېرەكسىزلىك ئارىلاشقان.

كېرەكلىك سۈپ ① كېرىكى بار، ئېھتىياجلىق، لازىملىق، پايدىلىق، زۆرۈر: كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرى يوق (ماقال). * جالالىدىن مۇئەللىم ھەر كۈنى «تەجرىبە ئۆيى» نى يوقلايتتى، كېرەكلىك مەسلىھەتلەر بېرەتتى، رىغبەتلەندۈرەتتى. ② كېرەككە كېلىدىغان، يارامليق: ئۇ دائىم: «بالا ئانىسىدىن كېچىك قالدى، قانداقلا بولسۇن ئوقۇتۇپ، ئۆز نېنىنى ئۆزى تېپىپ يەيدىغان كېرەكلىك ئادەم قىلىمەن» دەيتتى.

كېرەك - ياراغ لازىم قىلىدىغان، ئىشلىتىلىدىغان قورال - جابدۇق: سەپەرنىڭ كېرەك - ياراغلىرى تەييارلىدۇڭ؟

كېرىشمەك «كەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆكەرىكلىرىنى كېرىشىپ، ئۆزلىرىچە ناھايىتى مەغرۇر تۇرۇشاتتى.

كېرىك سۈپ. كېرىلگەن، كېرىلىدىغان: داپ كېرىك تۇرمامدۇ.

كېرىگە ئى. ياغاچتىن تور شەكىلدە كۆز چىقىرىپ قۇراشتۇ-رۇلغان، يىغقىلى، ئاچقىلى بولىدىغان كىگىز ئۆينىڭ تېمى.

كېرىگەت ئى [كېرىگە + ئەت] <ئانات> ← **دىيافراگما.**

كېرىلدۇرمەك «كېرىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەچ كۈزدە كۆموش ئالدىدا ئاساسىي شاخلارنى ئۈچ تەرەپكە كېرىلدۇرۇپ، تۇۋىگە 15 ــ 20 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا توپا يۆلىنىدۇ.

كېرىلدۇرۇلمەك «كېرىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نوتىلارنى ياش ۋاقىتىدىن تارتىپلا كەڭ بۇلۇڭلۇق قىلىپ شەكىللەندۈرۈش ئۈچۈن، بۇلۇڭلىرى كېرىلدۇرۇلىدۇ.

كېرىلمەك ① «كەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داپ كېرىلدى. ② «كەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: لەشكەر-لەر غاز قانىتىدەك كېرىلىپ ئېتىلغىنىچە قوۋۇق ئالدىغا كېلىپ قالدى. ③ كۆچمە. ئۆزىنى چوڭ تۇتماق، مەغرۇرلانماق: ماختا-ماقنىڭ ئۆيىگە بارما، كېرىلگەننىڭ تويىغا بارما (ماقال).

كېرىلىشمەك «كېرىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇچ بارمىقىنى ھېلىغىچە بېسىپ تۇرغان ئۇ كىشى خاتىپقا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا باداشقان قۇرۇپ كېرىلىشىپ ئولتۇرغان يىگىتلەرگە بىر قۇر قاراپ قويدى.

كېرىمدانە ئى [ئە + پ] <بوت> مازارىيون ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. ئۇچكىلىك مېۋە تۇتىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. غۇنچىسى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

كېزەك I ئى. بىر قورساقتىن بىر قېتىمدا تۇغۇلغان ئىككى بالا، جۈپ، بىر تۇغقان، قوشكېزەك.

كېزەك II ئى. دوپپا، تۇماق قاتارلىقلارنىڭ چۆرىسىگە رەخت، كۆرپە قاتارلىقلاردىن تۇتۇلغان گىرۇھ. جىيەك.

كېزەكلەتمەك «كېزەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كېزەكلەشمەك «كېزەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېزەكلەنمەك «كېزەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كېزەكلىمەك پ. دوپپىنىڭ چۆرىسىگە كېزەك تۇتماق، كېزەك ئالماق.

كېزەكلىك سۇپ ① كېزىكى بار، كېزەك تۇتۇلغان: قارا كېزەكلىك دوپپا. ② كېزەك قىلىشقا تەييارلانغان، كېزەك قىلىشقا مۇۋاپىق: كېزەكلىك رەخت.

كېزو ئى. دىيال. نۆۋەتچىلىك.

كېزىشمەك «كەزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېزىك ئى <تېب> ئۇچەي يوللىرىدىكى ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. كېزىك تاياقچە باكتېرىيەسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا، بەدەن تېمپېراتۇرىسى تەدرىجىي ئۆرلەپ 39℃ — 40℃ قا چىقىدۇ، تومۇر ئاستىلايدۇ، تال ئىششىيدۇ، ئاق قان ھۈجەيرىلىرى ئازىيىدۇ، قورساق ساھەسىگە ھال رەڭ ئەسۋە چىقىدۇ. ئېغىر بولغاندا ئۇچەي قاناش، ئۇچەي تېشىلىش سەۋەبلىك ئۆلۈم ھادىسىسى يۈز بېرىشى مۇمكىن.

كېزىكلىمەك پ. كېزىك بىلەن ئاغرىماق، كېزىك تەگمەك: مەن شۇ يىلى كېزىكلەپ بىر يېرىم ئاي ياتتىم.

كېزىكمەك پ. ئۇچراشماق، يولۇقماق: يول ئۈستىدە، قولىغا بىر تۇمۇر نەيزە تۇتۇپ، ئۈستىگە بىر زۇلپىقار ئاسقان ھالدا، ئون نەچچە ئاتلىقنى ئەگەشتۇرۇپ ئۇچقاندەك كېلىۋاتقان پالۋان كېزىكتى.

كېزىلمەك «كەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئېگىز داۋان ئاشمىغۇنچە مەنزىل كۆرۈنمەس، قارا يورغا مىنمىگۈنچە چۆللەر كېزىلمەس.

كېسەك ① ئى. قېلىپ ئارقىلىق ھەر خىل ئۆلچەمدە، تاك تۆت تەرەپلىك شەكىلدە قۇيۇپ قورۇتۇلغان، قاتقان لاي، چالما: كېسەك تام. كېسەك ئۆي. ② ئى. چالما پارچىسى ياكى قاتقان لاي: چالما ـ كېسەك قىلماق. ③ سۇپ. كېسەككە ئوخشاش قۇيۇلغان: كېسەك ئالتۇن.

كېسەكچى ئى. كېسەك قۇيىدىغان ياكى كېسەك قۇيۇشقا ماھىر كىشى: بۇ كەنتكە خۇمدان قورۇلۇشى بىلەن سېغىز دۆڭدە كېسەكچىلەر كۆنسېرى كۆپەيدى.

كېسەكچىلىك ئى. كېسەك قۇيۇش ئىشى، ئەمگىكى: كېسەكچىلىك قىلماق. * ئۇنىڭ ئون يىل كېسەكچىلىك بىلەن ئۆتكەن ھاياتى ئۈمۈر تارىخىدا ئونتۇلماس بىر ئەسلىمە بولۇپ قالدى.

كېسەل [ئە] ① سۇپ. ئورگانىزمنىڭ نورمال پائالىيىتى بۇزۇلغان، ئاغرىغان؛ بىتاپ: كېسەل كىشى. كېسەل قوي. ② ئى. ئورگانىزمنىڭ نورمال ھالىتى بۇزۇلغان، ئاغرىغان كىشى؛ بىمار: كېسەل يوقلىماق. كېسەل باقماق. * ئۇلار شۇ دوك كېسەلنى ئېلىپ كەلگەنكەن. ③ ئى. ئورگانىزم نورمال پائالىيىتىنىڭ، سالامەتلىكنىڭ بۇزۇلغان ھالىتى؛ كېسەللىك: يۇرەك كېسىلى. ئۆپكە كېسىلى. * كېسەلنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا بولۇر (ماقال). ④ ئى. تاشلىۋەتكىلى بولمايدىغان، قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئادەت: كونا كېسەل. بۆشۈكىدە تەگكەن كېسەل. ⑤ ئى. چاتاق، نۇقسان، كاشىلا: چاقماقجان ئاخىرىدا يۇقىرى بېسىملىق ماي تۇرۇبىسىنى بوشىتىپ، ماينىڭ يۇرۇشمەيۋاتقانلىقىدەك كېسەلنى تاپتى.

كېسەلچان سۇپ. پات ـ پات كېسەل بولۇپ تۇرىدىغان، كېسەلمەن: ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېسەلچان ئانىسى كەلدى.

كېسەلچانلىق ئى. ساقسىزلىق: يېشى 40 قا يەتمىگەن بولسىمۇ كېسەلچانلىقىدىن دوختۇرخانىدىن كېلەلمەيدىغان قاسىم چويۇن ئەمدى تاماكا چەككىلىمۇ دوقمۇشقا چىقىدىغان بولۇپ قالدى.

كېسەلخانا ئى [ئە + پ] <تېب> دوختۇرخانا، ساناتورىيە ـ لەردىكى كېسەللەر ياتىدىغان ئۆي ياكى بىنا، ياتاق.

كېسەلسىز سۇپ. كېسىلى يوق، كېسەلدىن خالىي، كېسەل ـ لەنمىگەن: تىلىسەك كېسەلسىز ئۆمۈر، ئەي تەكىن، ئېتى «ئاز يە» دېگەن دورىنى يېگىن.

كېسەللەندۈرمەك «كېسەللەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەمنىڭ تەبىئىتى كېسەللەندۈرگۈچى ماددىنى قايسى يول بىلەن ھەيدەپ چىقىرىشقا تەقەززا بولسا، شۇنىڭغا قاراپ يارىدەم قىلىنىدۇ.

كېسەللەنمەك پ. بىرەر كېسەل بىلەن ئاغرىماق، كېسەل بولماق: تېبابەتچىلىرىمۇ ئىنسانىنىڭ ساغلام تۇرۇشى ۋە كېسەللىنىشىدە خىلىتلارنىڭ سان ـ سۈپەت جەھەتتىن ئۆزگىرىشى ۋە ئۇلارنىڭ بەدەندىكى نىسپىي تەڭگەشلىكىنىڭ بۇزۇلۇشى ئاساسىي سەۋەبلەردىن سانىلىدۇ.

كېسەللىك ئى ① ساقسىزلىق: ئۇ چۇش ۋاقىتلاردا پۈتۈن ياتاقلارنى ئايلىنىپ، ھەممە كىشىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى سوراپ چىقاتتى. ② ئورگانىزمدىكى نورمال پائالىيەتنىڭ بۇزۇلۇشى: دائىم ئۇچرايدىغان كېسەللىك.

كېسەلمەن سۇپ. دائىم دېگۈدەك كېسەل بولۇپلا تۇرىدىغان، كېسەلگە يېقىن، تېنى ساغلام ئەمەس، كېسەلچان: كېسەلمەن بالا. كېسەلمەن كىشى. * دادام قەبرىغىنىدا كېسەلمەن بولۇپ قالدى.

كېسەلمەنلىك ئى. ساقسىزلىق: ياشانغان، ئورۇق، زەپىرانىدەك چىرايىدىن كېسەلمەنلىكى چىقىپ تۇرغان بىر ئايال ھارۋا ئالدىدا پەيدا بولۇپ، بالىلارنىڭ ئالدىنى توستى.

كېسىشمە سۇپ. ئۆزئارا كېسىشىدىغان، بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشىدىغان، ئۆتۈشمە: كېسىشمە پەنلەر. كېسىشمە پەنلەر مائا ـ رىپى.

كېسىشمەك ① «كەسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەدىسلا گۈلدۇرلەپ كېلىپ، ئۇ قورۇلۇشقا، بۇ قورۇلۇشقا دەپ كوللېكتىپنىڭ ئورمانلىرىنى قالايمىقان كېسىشىدۇ. ② ئوخشىمىغان يۆنىلىشتە بىر ـ بىرىگە دۇچ كېلىپ ئۆتۈشمەك: كېسىشىپ ئۆتكەن يوللار. ئىككى سىزىقنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسى.

كېسىك ① سۇپ. كېسىلگەن، كېسىۋېلىنغان؛ كەمتۈك: كېسىك پىرامىدا. كېسىك كونۇس. كېسىك شار. ② ئى <مات> تۇز سىزىقنىڭ ئۇستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا ئارىسىنىڭ چەكلىك قىسمى.

كېسكىلىك سۇپ. كېسىلگەن، كېسىپ قويۇلغان: كېسكىلىك

رەخت. كېسىكلىك سىم.

كېسىلمەك «كەسمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەن مۇشۇ ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىنى ئورمانلارنىڭ تولا كېسىلىپ كەتكەنلىكىدىن كۆرىمەن.

كېسىم ① ئى. كېسىش، پىچىش ئىشى: بۇ چاپاننىڭ كېسىمى جايىدا. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، كېسىلگەن ياكى كېسىپ پارچىلانغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كېسىم نان. ③ سۈپ. ھۆكۈم قىلىدىغان، ھۆكۈملەيدىغان: كېسىم سۆز. كېسىم جۈملە. ④ ئى <قا> سوت مەھكىمىلىرىنىڭ ئەنزىلەرگە قاراپ چىقىش جەريانىدا، مەلۇم مەسىلىلەر ئۈستىدە چىقىرىدىغان قارارى: كېسىم قىلماق. كېسىم ئېلان قىلماق.

كېسىم قىلماق <قا> دەۋالاشقۇچى ئىككى تەرەپنىڭ ماجىراسىنى ئۇچىنچى بىر تەرەپ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ، دەۋالاشقۇچىلارنىڭ ئىختىيارلىقى ئاساسىدا كېڭىشىپ قارار ھاسىل قىلماق.

كېسىمچى ئى. كېسىم تېكىش دۇكانلىرىدا كېسىم ئۆلچەش ـ كېسىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئوسمان ئۇستام بۇ كېسىم تېكىش كارخانىسىنىڭ كونا كېسىمچىسى.

كېسىمچىلىك ئى. كېسىم ئۆلچەش، كېسىش، تېكىش ئىشى، كەسپى: دۇكاندا ئۇچ تېكىش ماشىنىسى بولۇپ، ئۇچ كىشى باش كۆتۈرمەي ئىش تېكەتتى. ساھىبخانا ئۇستا بولسا كېسىمچىلىك قىلاتتى.

كېسىمنامە ئى <قا> سوت مەھكىمىسىنىڭ مەلۇم مەسىلە ئۈستىدە كېسىم قىلىپ چىقارغان يازما قارارى، كېسىم ھۆججىتى: سوتنىڭ بۇ دەۋا ئۈستىدىكى كېسىمنامىسىمۇ چىقىپ بولغانىدى.

كېسىندى ئى. ياغاچ، تۆمۈر ياكى قەغەزلەرنى كەسكەندە ھاسىل بولغان قېيىندا.

كېشىك ئى [پ] تامغا ئورنىتىلىدىغان، ئىشىكنىڭ قانىتى، دېرىزە راملىرى بېكىتىلىدىغان جازا.

كېشەكسىمان سۈپ. كېشەككە ئوخشايدىغان، كېشەك شەكىللىك: كېشەكسىمان شىلىش ئىستانوكى.

كېكەچ ① سۈپ. راۋان سۆزلىيەلمەيدىغان، دۇدۇقلايدىغان: ـــ ئۇغۇ شۇنداق، يېقىن، بىراق مەن، مە... مەن... ، ـــ مەتتۇرسۇن بىردىنلا كېكەچ كىشىدەك سۆزلىيەلمەي قالدى. ② ئى. شۇنداق ھالەتتە سۆزلەيدىغان ئادەم: كېكەچ بولسىمۇ باينىڭ بالىسى سۆزلىسۇن (ماقال).

كېكەچلەتمەك «كېكەچلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كېكەچلەشمەك «كېكەچلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېكەچلەنمەك «كېكەچلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كېكەچلىك ئى. دۇدۇقلاپ سۆزلەش، كېكەچ ھالەت: مەن كېكەچلىكنى قانداق تۈزىتىش ھەققىدە نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان بولساممۇ ئۇنۇمى بولمىدى.

كېكەچلىمەك پ. راۋان سۆزلىيەلمەي قالماق، دۇدۇقلىماق: قاشقىرباي تىلى تۈتۈلۈپ قالغان كىشىدەك كېكەچلىدى.

كېككەيمەك پ. دىيال. تەكەببۇرلانماق، مەغرۇرلانماق.

كېكتىمە ئى. دىيال. تەنە، ھەجۈي ، ياپىتا گەپ.

كېكىردەك ئى <ئانات>① نەپەس يولىنىڭ يۇقىرىقى قىسمى: كېكىردەك قاپقىقى. كېكىردەك كۆمۈرچىكى. ② گال، بوغۇز: كېكىردەكنى ھۆللىمەك.

كېكىردىكى يىرتلىغۇچە بار ئاۋازى بىلەن، ناھايىتى قاتتىق: بالا كېكىردىكى يىرتلىغۇچە توۋلاپمۇ ئۆيدىكىلەرنى ئويغىتالماپتۇ.

كېكىرتمەك «كېكىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاكاكولا كېكىرتىپ، تاماقنى سىڭدۈرىدىكەن.

كېكىرمەك پ ① ئاشقازاندا توپلانغان ھاۋانى ئېغىز ئارقىلىق ئاۋازلىق چىقارماق: شامال يەپ، بوران كېكىرىپتۇ (ماقال). ئاچ كېكىرەر، توق ئوسۇرار (ماقال). ② كۆچمە. تويماق، تويۇپ يانماق: قېنى كۆرۈپ باقاي دەپ ئۇچ ساندۇق ھەسەل ھەرىسى سېتىۋېلىپ بېقىۋىدىم، ئۆيى ئىچى، ئەھلىمەھەللە ھەسەلگە كېكىردى.

كېكىرىشمەك «كېكىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سورۇن تۈزدى بەگ ـ خېنىملار تۆرنى تالىشىپ، كېكىرىشتى ھەر بارماقنى ئوندىن يالىشىپ.

كېكىرىك ئى. ئاشقازاندا توپلانغان ھاۋانىڭ ئېغىز ئارقىلىق چىقىشى؛ كېكىرگەندە چىققان ئاۋاز: بىر كېكىرىك كەلسە تۈزۈلۈپ كېتەتتىم.

كېكەش ئى ① بىرەر ئىش ھەققىدىكى پىكىر، يولىيورۇق، مەسلىھەت: ئۇ: ـــ ئەمدى مەن سىزگە قانداق كېكەش بېرەلەيمەن، ـــ دېدى. ② ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىش ۋە پىكىرلىشىش ئاساسىدىكى مۇزاكىرە ۋە شۇنداق مۇزاكىرە يىغىنى، يىغىلىش: كېكەش بىلەن پىچىلغان تون قىسقا بولماس (ماقال). * كېكەشتە ئولتۇرغانلار بۇ ھەقتە ئويلاپ كۆرمىگەچكە، دەرھال بىرنېمە دېيەلمىدى. ③ جەمئىيەت، سىياسىي پارتىيە ـ گۇرۇھ ۋەكىللىرىنىڭ مەسلىھەتلىشىش، كېڭىشىش يىغىنى ۋە بۇ يىغىنىنىڭ ئىجرائىيە ئورگىنى: جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى. * مەن كېكەشىنىڭ رەئىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، ھازىردىن باشلاپ ھەرىكەت قىلىشىڭلارنى سورايمەن.

كېكەشچى ئى. مەسلىھەتچى، مەسلىھەت بەرگۈچى، كېكەشكۈچى: نېمىشقا كېكەشچىلەرنىڭ مەسلىھەتلىرى بويىچە ئىش قىلمايلا؟

كېكەشخانا ئى. كېكەش ئۆتكۈزۈلىدىغان ئۆي، خانا.

كېكەشسىز سۈپ. كېكەش قىلىنمىغان، مەسلىھەتلىشىلمىگەن: كېكەشسىز ئىش تازا ئىشەنچلىك بولمايدۇ.

كېكەشلىك سۈپ. كېكەش ۋە مەسلىھەت بىلەن قىلىنغان؛ كېكىشىپ، مەسلىھەتلىشىپ قىلىنىدىغان: كەڭ تون يىرتىلمايدۇ، كېكەشلىك ئىش بۇزۇلمايدۇ.

كېكەشمە ① ئى. كېكىشىش، كېكەش: ۋاقىتلىق ئىشتاب ئۆيى قىلىنغان كىگىز ئۆيدە پولك باشلىقلىرى جىددىي كېكەشمە ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ② سۈپ. كېكىشىش ئارقىلىق بولىدىغان: كېكەشمە سوت. كېكەشمە سودا.

كېكەشمەك پ ① بىرلىكتە مۇزاكىرىلەشمەك، ئۆزئارا مەسلىھەتلەشمەك: ئۇلار بىرئاز كېكەشكەندىن كېيىن بىر پىكىرگە كەلدى. ② ئۆزىنى چاغلاپ، مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ ئىش قىلماق؛ ئۆزىنى توختاتماق: ئات ئالساڭ ئاي كېكەش، خوتۇن ئالساڭ يىل كېكەش (ماقال).

كېكەيتمەك ① «كېكەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆتكەن يىلى يازدا ھويلىسىدىكى بوتكا ئۆينى بۇزۇپ 15 ـــ 20 ئادەم سىغقۇدەك قىلىپ كېكەيتىپ سالدى. ② كۆچمە. ئومۇملاش-

تۇرۇپ قوللانماق: بۇ ئۇسۇلنى پۈتۈن مەيدانغا كېڭەيتىش كېرەك.

كېڭەيتىشمەك «كېڭەيتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇرۇقنى بۇ خىل ئۇسۇلدا تاللاش تەجرىبىلىرىنى ئۆز ئورۇنلىرىدا كېڭەيتىشتى.

كېڭەيتىلمەك «كېڭەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۇرۇقلۇق بۇ يىل بەش مو يەرگە كېڭەيتىلدى.

كېڭەيمە سۈپ. كېڭىيىدىغان؛ ئومۇملىشىدىغان ياكى ئومۇملاشتۇرۇلىدىغان: پۈل مۇئامىلە كېڭەيمە مەھسۇلاتلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، پۈل مۇئامىلە خەۋپىنىڭ قاپلىنىشچانلىقى ئاشتى.

كېڭەيمەك پ ① سىغىمچانلىقى، كۆلىمى، دائىرىسى ئاشماق، چوڭايماق؛ كەڭ بولماق: يول كېڭەيدى. نەزەر دائىرىمىز كېڭەيدى. ئۇنىڭ چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ، بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كېڭەيدى. ② ئۆز ئىچىگە ئالغان كىشىلەرنىڭ سانى ئاشماق، كۆپەيمەك: بۇ مەكتەپتە پىئونېرلار تەشكىلاتى قوشۇنى خېلى زور كېڭەيدى.

كېڭەيمچى ئى. باشقىلارنىڭ زېمىنىنى ئىگىلىۋېلىش هېسابىغا ئۆز دائىرىسىنى كېڭەيتكۈچى، تاجاۋۇزچى: سامانىيلارنىڭ كېڭەيمچى خانى نۇھ II ئىبنى مەنسۇر دەۋرىگە كەلگەندە تېخىمۇ هەددىدىن ئاشقان كېڭەيمچىلىك هەرىكىتىنى يۇرگۈزدى.

كېڭەيمچىلىك ئى. هەربىي، ئىقتىسادىي ئەھمىيىتى كۈچىگە تايىنىپ ئاجىز، كۈچسىز دۆلەتلەرنىڭ زېمىنىنى ئىگىلەۋېلىش، تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش هەرىكىتى، تاجاۋۇزچىلىق.

كېڭىيش ئى ① دائىرىسى، سىغىمچانلىقى ئېشىش، چوڭىيىش. ② <فىز> تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشى ياكى باشقا ئامىللار تۈپەيلىدىن، جىسىم ئۈزۈنلۇقى ياكى هەجمىنىڭ ئېشىشى: كېڭىيش كوئېففىتسېنتى.

كېلەپ ئى. دىيال <بوت> مالىنى سەمرىتىدىغان بىر خىل ئوت.

كېلەچەك ① سۈپ. هازىرقى پەيتتىن كېيىن كېلىدىغان، كەلگۈسىدىكى: ئەينى ۋاقىتتىكى پەۋقۇلئاددە شارائىتتا، سىزنىڭ كېلەچەك ئىستىقبالىڭىزنى نەزەردە تۇتۇپ، ئاچامۇ سىزگە خەت يازماپتۇ.② ئى. هازىرقى پەيتتىن كېيىن كېلىدىغان ۋاقىت، دەۋر؛ كەلگۈسى: كېلەچەككە بولغان ئىشەنچ ـ ئۈمىدىنى ئۇرغۇتماق. ③ ئى. كەلگۈسىدىكى هايات، ئىستىقبال، تەقدىر: توغرا يولدا ماڭغانلارغا خەۋپ ـ خەتەر يوق، كېلەچىكى سائادەتلىك مەڭگۈ كۆڭلى توق!

كېلەچەكشۇناس ئى. كېلەچەكنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

كېلەچەكشۇناسلىق ئى. كېلەچەكنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

كېلەر I ئى <زوئول> سۈرەلگۈچى هايۋان. شەكلى تام پاتمىچۇقىغا ئوخشايدۇ، لېكىن چوڭ، بېشى يوغان، دۈمبە تەرىپى كۈل رەڭ هەم قىزىل رەڭلىك سەپكۈنلىرى بولىدۇ، پاشا، چۈن قاتارلىق هاشاراتلارنى يەيدۇ، تېببابەتچىلىكتە ئۈنىكدىن قۇۋۇەت دورىسى ياسىلىدۇ.

كېلەر II سۈپ. هازىرقىدىن كېيىنكى، كېيىن كېلىدىغان: كېلەر نۆۋەت، كېلەر قېتىم. * سەلىمخانلار تويىنى كېلەر هەپتىدە قىلىۋەتسەك دەپ ئەلچى ئەۋەتىپتۇ.

كېلەركى سۈپ. كېيىن كېلىدىغان، كېيىنكى، كېلەر: كېلەركى سايلامغا قارىمايلا مېنى هاكىملىققىتىن ئېلىپ تاشلىشىدۇ.

كېلەڭسىز سۈپ ① قەددى ـ قامىتى، تۇرقى كېلىشىمگەن، قوپال: مەخسۇت بەگ كېلەڭسىز بەستىنى تەستە كۆتۈرۈپ، سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى. ② ئىنچام، يېغىنچاق ئەمەس: كېلەڭسىز ئاپپارات. * ئۇنىڭ ئوك قولىدا ئەگمە ساپلىق كېلەڭسىز بىر سېۋەت بار ئىدى.

كېلەڭسىزلەشمەك پ. كېلەڭسىز هالەتكە كەلمەك، بارغانسېرى كېلەڭسىز بولماق: هاممالنىڭ يوكى بىرنەچىدىن ناھايىتى ئېغىر، ئىككىنچىدىن بەكمۇ كېلەڭسىزلىشىپتۇ.

كېلەڭسىزلىك ئى. كېلەڭسىز هالەت، قوپاللىق: «ئورۇق ئۆيغا يوغان مۆڭگۈز» دېگەندەك، تۆت ئېغىزلىق ئۆيدە كېلەڭسىزلىك هېس قىلىپ، باغقا قارايدىغان كىچىكرەك بىر ئۆيگە چىقۋالغانىدىم.

كېلۇئىن ئى <فىز> مۇتلەق تېمپېراتۇرا بىرلىكى. ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى ۋىللىيام تامسوم (كېلۋىن) نىڭ نامىغا بېرىلگەن. سۇنىڭ ئۈچلۇك نۇقتىسى (سۇيۇق، گاز، مۇزنى گىرادۇسنىڭ $\frac{1}{273.16}$ قىسمىغا تەڭ. ئادەتتە «k ° » بىلەن ئىپادە قىلىنىدۇ.

كېلىش ئى <تىل> بەزى تىللاردىكى، جۈملىدىن ئۇيغۇر تىلىدىكى ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەردە بولىدىغان بىر خىل گىرامماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئادەتتە سۆزلەرگە ئۇلىنىش ئارقىلىق شۇ سۆزنىڭ باشقا سۆزلەر بىلەن بولغان گىرامماتىكىلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئەنگىلىزچە گىرامماتىكىمىز بويىچە، بىزنىڭ تىلىمىزدا باش كېلىش، ئىگىلىك كېلىش، چۈشۈم كېلىش، يۆنىلىش كېلىش، ئورۇن-پەيت كېلىش ۋە چىقىش كېلىشتىن ئىبارەت ئالتە كېلىش بار.

كېلىشەڭگۇ سۈپ. كېلىشكەن، جايىدا، قامىلاشقان: ئاددىي بولسىمۇ رەتلىك كىيىنگەن، يېشىنىڭ چوڭىيىپ قالغىنىغا قارىماي، روھى تېتىك، كېلىشەڭگۇ بىر ئادەم ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلدى.

كېلىشلەمەسلىك سۈپ. چىقىشالماسلىق، ماسلىشالماسلىق: ئۇلارنىڭ كېلىشەلمەسلىكىدىكى سەۋەبنى سىلەر بىلمەيسىلەر.

كېلىش-بېرىش بىر ـ بىرىنىڭكىگە كېلىپ ـ بېرىپ تۇرۇش، ئۆزئارا باردى ـ كەلدى مۇناسىۋەت، ئالاقە: كېلىش-بېرىش قىلماق. * ئۇلارنىڭ كېلىش ـ بېرىشى خېلى قويۇق ئىدى.

كېلىشتۇرگۈچى ئى. چىقىشالمىغان، تالاش ـ تارتىش قىلغان ئىككى تەرەپنى ھەم سودىدا ساتارمەن بىلەن ئالارمەننى ئەپلەشتۇرگۈچى كىشى.

كېلىشتۇرمەك «كېلىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ مانا، مانا بۇنى ناھايىتى كېلىشتۇرۇپ ئېيتتىڭىز ـ ده، سېكرېتار، ـــ دېدى تۇردى.

كېلىشتۇرمچىلىك ئى ① چىقىشالمىغان، تالاش ـ تارتىش قىلغان تەرەپلەرنى ئەپلەشتۇرۇپ (كېلىشتۇرۇپ) قويۇش. ② <پەلس> ئوخشاش بولمىغان تۇرلۇك پىكىر ئېقىملىرى، نۇقتىئىنەزەرلەر ۋە نەزەرىيەلەرنى پىرىنسىپسىز، مېخانىكىلىق هالدا بىر قىلىپ قوشۇش.

كېلىشتۇرۇشمەك «كېلىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېلىشتۇرۇلمەك «كېلىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ كىتابتا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ كۆز قاراشلىرى ناھايىتى مۇۋاپىق ھالدا تونۇشتۇرۇلغان ۋە كېلىشتۇرۇلگەن.

كېلىشكەن سۈپ. قامىتى، تەقى ـ تۇرقى جايىدا؛ چىرايلىق؛ قاملاشقان، پىچىملىق: كېلىشكەن يىگىت. * بۇ ئاتىنىڭ كۆرۈنۈشى ئاجايىپ، ئاياغلىرى ئاق، ئۆزى كېلىشكەن، كۆكسى كەڭ ئىدى.

كېلىشمەسلىك ئى. كۆتۈلمىگەن ئوڭۇشسىزلىق، پېشكەللىك، پالاكەت: بۇگۈن كىرگەن كىشى ئۇرۇمچىدە بىر ئىدارىدە باشلىق ئىكەن، يېقىندا كېلىشمەسلىك بولۇپ بويتاق بولۇپ قاپتۇ.

كېلىشمەك پ ① «كەلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىبرىق بويىدا ئولتۇرغان كىشىلەر كېلىشتى. ② بىرلىككە كەلمەك، پۇتۇشمەك: ئۇلار باھادا ئوڭايلا كېلىشىپ قالدى. ③ ماس كەلمەك، قاملاشماق: مەن بۇگۈن جاڭگالغا كېتىۋېتىپ بىر قوشاق تۇقۇپ باقسام خېلى كېلىشىپ قالدى. ④ چىقىشماق: بۇ ئىككىسى خېلى كېلىشىپ قالدى.

كېلىشىلمەك «كېلىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ جەھەتتىكى يوشۇرۇن مەسلىھەت ئالدىنقى قېتىمدا ئەخمەتجان خوجا بەگ بىلەن بايانداي قىلىۋىتىلگەن ھاكىمى گۈمن تۇڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىشىلگەنىدى.

كېلىشىم ئى. ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ تۈزۈلگەن ياكى بىرلىككە كەلگەن پىكىر، خۇلاسە، قارار، بىتىم ۋە شەرتنامە قاتارلىقلار: سودا كېلىشىمى. ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى. كېلىشىم ھاسىل قىلماق.

كېلىشىمسىز سۈپ ① كېلىشىمگەن، قاملاشمىغان: كىيىم ـ كېچەكتىلا ئەمەس، ھەتتا ئوزۇق ـ تۇلۇك توغرىسىدىمۇ ئۇنىڭ خېلىلا كېلىشىمسىز قىلىقلىرى ئۇچرايتتى. ② كېلىشىمى يوق، كېلىشىم ھاسىل قىلمىغان: كېلىشىمسىز سودا. كېلىشىمسىز ھەمكارلىق.

كېلىشىملىك سۈپ ① قاملاشقان، كېلىشكەن، چىرايلىق: كىشىلەر ئۇنىڭغا دەسلەپ شۇنىڭ ئۈچۈن ھېرىسمەن بولغانلىقىدىكى، چوڭ ـ كىچىكلىكنىڭ پەرىزىدە گويا ئۇ كېلىشىملىك بەستىگە مۇناسىپ ھالدا بۇلبۇل كەبى ناخشىچى ئىدى. ② كېلىشىمى بار، كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان: كېلىشىملىك سودا. كېلىشىملىك ھەمكارلىق.

كېلىشىمنامە ئى. ئۆزئارا كېلىشىپ بىرلىككە كېلىنگەن پىكىر ۋە قارارلارنىڭ يازما بايانى؛ توختام، كېلىشىم.

كېلىم ـ كېتىم كەلدى ـ كەتتى، كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغانلار: بارا ـ بارا ئۇي ئىچىدە كېلىم ـ كېتىم، گەپ ـ سۆز كۆپەيمىكە باشلاپتۇ.

كېلىن ئى ① ئوغلىنىڭ خوتۇنى (ئاتا ـ ئانىغا نىسبەتەن): قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا (ماقال). * كېلىنىڭنى كەلگەندە كۆر، بۇكنى كىيگەندە كۆر (ماقال). ② تويى بولۇۋاتقان قىز: كېلىن يۆتكىمەك.

كېلىنلىك ① سۈپ كېلىن ئەكىرگەن: ناسىرئاخۇن ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ كېلىنلىك بولدى. ② ئى. توي قىلىپ، كېلىن بولۇپ ئۆتۈش ۋە شۇنداق تۇرمۇش: ـــ غۇنچىنى كۈندەشلىككە ئەمەس، كېلىنلىككە دەپ قولغا چۈشۈرمىز، ئىش تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ، ـــ دېدى شەرۋان.

كېلىنمەك «كەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داستىخان سېلىنىپ، ئەتىگەنلىك چاي ئۈچۈن دەملەپ قويۇلغان چاي ئېلىپ كېلىندى.

كېمە ئى [پ] سۇدا ماڭىدىغان، يۈك توشۇش، بېلىق تۇتۇش ياكى ھەر خىل مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما.

كېمەيتكۈچى ئى <مات> ئېلىش ئەسلىدىكى ئېلىۋېتىلىدىغان سان. مەسىلەن، 2 = 4 − 6 دىكى 4 كېمەيتكۈچى دېيىلىدۇ.

كېمەيتمەك «كېمەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يازلىق تېرىلغۇ پىلانىغا بىر ھەسسە كېمەيتىسەك قانداق دەيسەن؟

كېمەيتىشمەك «كېمەيتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كېمەيتىلمەك «كېمەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇشۇ ئايىنىڭ ئاخىرىغىچە تۆت تونىنا مال تاپشۇرۇمىساق، شەرت بويىچە ئالىدىغان ھەققىمىز % 30 كېمەيتىلىدۇ.

كېمەيگۈچى ئى <مات> بىر ساندىن يەنە بىر سان ئېلىۋېتىلگەندە، ئەسلىدىكى سان كېمەيگۈچى بولىدۇ. مەسىلەن، 2 = 5 − 7 دىكى 7 بولسا كېمەيگۈچى.

كېمەيمەك پ ① مىقدارى ياكى ھەجمى جەھەتتىن ئازايماق، كەم بولماق: مۇللا زەيدىن ۋاڭنىڭ قىزى ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا: «قانداقلا بولسا بىر ئەسكى كېمەيمەيتۇ» دېگەنىدى. ② كۆچى، تەسىرى ئازىيىشقا، يوقىلىشقا باشلىماق: شۇ كۈندىن باشلاپ قەيسەرنىڭ ئۇيقۇسى كېمەيدى، تامىقى ئازايدى.

كېمىچى ئى. كېمە ھەيدىگۈچى كىشى.

كېمىچىلىك ئى. كېمە ھەيدەش بىلەن شۇغۇللىنىش، كېمە ھەيدەش كەسپى.

كېمىر ئى [پ] ① غارسىمان ئويۇقچە جاي. ② ئۇستى گۇمبەز شەكلىدە ئەگمە قىلىپ يېپىلغان ئۆي: كېمىر ئۆي.

كېمىرلەنمەك پ. دىيال. پۇچۇلماق، يېيىلمەك.

كېمىرمەك پ. غاجىلاپ، قىرىپ يېمەك.

كېمىساز ئى. كېمە ياساش بىلەن شۇغۇللانغۇچى شەخس ياكى مۇشۇنداق ساھە.

كېمىسازلىق ئى. كېمە ياساش كەسپى ۋە كېمە ياساش ھەققىدىكى ئىلىم.

كېمىمەك پ. كېمەيمەك، كەملىمەك: ـــ ئۇنداق قۇرۇق ئابرۇيىڭنى نېمە قىلىدۇ ئۆزى، تۇردى ئاخۇننىڭ ئوغلى نىيازغا قاراپ باققىنا، ئانچە ـ مۇنچە تىجارەت قىلىۋاتىدۇ، مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بەش ـ ئون مىڭ يۈەن كېمىمەيدۇ، ـــ دېدىم ھاشىم.

كېمىيىشچان سۈپ. كېمىيىپ بارىدىغان، كېمىيىدىغان: كېمىيىشچان ھەرىكەت.

كېنگۇرۇ ئى [ر<ئىنگ] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. ئالدى پۇتى قىسقا ۋە كىچىك، ئارقا پۇتى ئۇزۇن ھەم چوڭ. سەكرەشكە ماھىر، قۇيرۇقى توم كېلىدۇ. چىشسىزنىڭ قورساق قىسمىدا تېرە خالتىسى بولۇپ، بالىلىرىنى شۇنىڭ ئىچىگە سېلىۋالىدۇ. يېشىل ئوت ـ چۆپلەر بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. ئاۋستىرالىيەگە كەڭ تارالغان.

كېنىزەك ئى [پ] خان، پادىشاھ سارايلىرىدىكى خىزمەتكار قىز.

كېۋەز ئى <بوت> تۈگمىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى ئاچ سېرىق، مېۋىسىنىڭ شەكلى ياڭاقلا ئوخشايدۇ، ئىچىدە ئاق رەڭلىك تالا (پاختا) بىلەن قوشۇر رەڭلىك ئۇرۇقى (چىگىتى) بولىدۇ. تالاسى توقۇ-

مىچىلىق سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇرۇقدىن ماي تارتقىلى، مېيىنى ئىستېمال قىلغىلى ۋە سانائەتكە خام ئەشيا قىلغىلى بولىدۇ.

كېۋەزلىك پ. كېۋەز تېرىلغان يەر، ئېتىز.

كېيىك ئى <زوئول> بۇغا ـ مارالنىڭ ئومۇمىي نامى.

كېيىكئوت ئى [كېيىك + ئوت] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پوتۇن ئۆسۈملۈك تېنىدىن كۈچلۈك يالپۇز پۈرچى چىقىپ تۇرىدۇ، يىلتىزىنىڭ يەر ئۈستىدىكى قىسمى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇيقۇسىزلىق، يۈرەك ئېغىش، سۆزەك يۇمشاپ كېتىش ۋە ئەرلىك جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىق كېسەللەرگە شىپالىق رولى بار.

كېيىن (كەينى) ① رەۋ. بىرئاز ياكى مەلۇم ۋاقىت ئۆتۈپ، سۆزىرە: شىرمەھەممەت قىسمەت چورۇقنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ئاۋۇال توختىئاخۇننىڭ ئۆيىگە، كېيىن رايونلۇق پارتكوم بىناسىغا كىردى. ② تىر. (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسىدىن كېيىن) سۆزىرە: يىغىندىن كېيىن ئەترەت ھەيئەتلىرى بىلەن مېنىڭ ياتقىمدا ئازراق باش قوشۇۋالماقچى بولدۇق. ③ باغل. چىقىش كېلىشتىكى پوتكەن هاللىق ئۇزەكتىن كېيىن كېلىپ، هالەت بېقىندى جۈملە بىلەن باش جۈملىنى باغلاش رولىنى ئويناپدۇ: رەنا بىلەن ياسىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويغاندىن كېيىن رەنا ئالدىراپ كېتىپ قالدى.

كېيىنچە رەۋ. مەلۇم ۋاقىت ئۆتۈپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا، كەلگۈسىدە: دەسلەپتە ئۇرۇپ ـ ئادەت بولۇپ ئىپادىلەنگەن بۇ قائىدە كېيىنچە قانۇن بولۇپ قالدى.

كېيىنكى سۆپ ① باشقىلارغا نىسبەتەن كەينىدە، ئارقىدا تۇرغان؛ كەينى تەرەپتىكى، كەينى تەرەپكە جايلاشقان: كېيىنكى قاتار. كېيىنكى بەت. * ئەركىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىزلەر. ② ئاخىرقى؛ قالغان: كېيىنكى ئىمتىهان. كېيىنكى كۈنلەردە. * ئۇ كېيىنكى ئۆمرىنى قەشقەردە ئۆتكۈزدى.

كېيىنلىك ئى. كەلگۈسىدىكى ھايات، كېلەچەك، تەقدىر: دانىشمەن كىشى ھازىرقىغا قاراپ كېلەچەكنى ئالدىن كۆرەلەيدۇ، بىز كېيىنلىكىمىزنى ئويلىشىمىز لازىم.

كى [پ] ① باغل. يېزىت. ئاساسەن شېئىرىي ئەسەرلەردە كېلىپ «شۇنداق قىلىپ، نەتىجىدە» دېگەن مەنىدە سۆزەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىدىكى ئىككى جۈملىنى باغلايدۇ: چېپىشتى ئارغىماقلار مۇشۇ يولدا، قىلىچ ـ قالقانلار جەڭلەن قىلدى قولدا. ئۇلار شىردەك ئېتىلدى ياۋغا گويا، كى ئۈيغۇر قۇدرىتىنى كۆردى دۇنيا. ② باغل. بېقىندۇرغۇچى جۈملىنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ بېقىندى جۈملىنى بېقىندۇرغۇچى جۈملىنىڭ مەلۇم بۆلىكى بىلەن باغلايدۇ: ئۇ ئۆزىنى شۇنداق چوڭ تۇتىدۇكى، ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ. ③ يۇك. تەكىت ۋە كۆچەيتىش مەنىسىنى بىلدۇ ـ رىدۇ: دۇشمەن قارشى تۇرغانلىكى نەرسىنى بىز ھەمايە قىلىشىمىز لازىم.

كىپىرنېتكا ئى [ر<گىرىك] <فىز> ئاپتوماتىك ماشىنىلارنى باشقۇرۇش ۋە كونترول قىلىش ھەققىدىكى نەزەريەۋى پەن. ئادەتتە ئۇ ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش ۋە ئېلېكترونىكا ئاساسىدا ئۇچۇرلارنىڭ، ماشىنىلارنىڭ ئاپتوماتىك سىستېمىسى؛ ھايۋان ياكى ئادەم تېنىدە يەتكۈزۈلۈشىگە ئوخشاش ئومۇمىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ.

كىبىر I ئى [ئە] ① ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، مەغرۇرلۇق: قانائەت ۋە كىبىر بىزنىڭ ئالغا بېسىش يولىمىزدىكى پۇتلىكاشاڭ. ② مەغرۇر تاشقى قىياپەت، سالاپەت: قارا ئۇنىڭ شۇجىلىق كىبرىنى! ئۇ كىم، مەن كىم!

كىبىر II ئى [پ] <بوت> ← **كەپە** II .

كىبىرسىز سۆپ. كىبىرى، چوڭچىلىقى يوق؛ تەكەببۇر ئەمەس: يوقسۇل ئاللەر ھەردەم ساڭا تەلپۈنەر، ئېزىلگەندە غەمگۇزار ـ سەن، يۆلەكسەن. بۇيۇكسەنكى كىبىرسىز سەن جاھانداا، مەزلۇملارغا ئۇلۇغ گىگانت تىرەكسەن.

كىبىرلەنمەك پ. ئۆزىنى چوڭ تۇتماق، چوڭچىلىق قىلماق: كىبىرلەنمە، تېخى تۇنجى سەپەرگە ئات سېلىپ چىقتىڭ، ئېتىڭغا قامچا، يۈگەندۇر، يولۇڭغا تۇغ گويا ئەخلاق.

كىبىرلىك سۆپ. ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، كىبىرلەنگەن، تەكەببۇر: نىزام ئاتىسىنىڭ گۆشلۈك ۋە پارقىراپ تۇرغان چىرايىغا، بىغەم ۋە كىبىرلىك ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە ئېچىنىش بىلەن بىر پەس تىكىلىپ تۇردى.

كىپ ئى. لائوسنىڭ پۇل بىرلىكى.

كىپارىس ئى [ر<گىرىك] <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. ئېگىزلىكى 30 مېتىرغا يېتىدۇ، شاخلىرى ئىنچىكە بولۇپ پەسكە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكىللىك ۋە كىچىك ئۇچى ئۇچلۇق، مېۋىسى يۇمىلاق، ئۇرۇقى قاسراقسىمان بولىدۇ، پىشقاندا يېرىلىدۇ. ياغىچى سارغۇچ قوڭۇر، پۇراقلىق كېلىدۇ. ئۇنى قۇرۇلۇشقا، كېمىنىسازلىققا ياكى ئۆي جابدۇقلىرىنى ياساشقا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

كىپىت ئى [ئە] ① يەلكە: كىپتى چوڭ. كىپتىگە ئالماق. ② تۇرق، قىياپەت: بەستلىك، ئېگىز بوي كەلگەن، تۇم قارا قاش، كالتە بۇرۇتى، قاڭشارلىق بۇرنى ۋە يۈزىنىڭ كىپتىگە ياراشقان تەمكىن بىر كىشى ئانىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

كىت ئى [ر<گىرىك] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۇرلىرى كۆپ، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ياشايدۇ، تۇغۇپ كۆپەيىدۇ. تەن شەكلى بېلىققا ئوخشايدۇ، تەن ئۇزۇنلۇقى 30 مېتىردىن ئارتۇق كېلىدۇ، ھازىرقى زامان ھايۋانلىرىنىڭ ئەڭ چوڭلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئالدىنقى ئايىغى پالاققا ئايلانغان، ئارقا ئايىغى رودىمېنتلاشقان، قۇيرۇقى قۇيرۇق پالاقچىسىغا ئايلانغان. بۇرۇن تۆشۈكى بېشىنىڭ ئۈستىدە، ئۆپكىسى ئارقىلىق نەپەسلىنىدۇ. گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ. يېغى دورىگەر ـ لىكتە ۋە سانائەتتە ئىشلىتىلىدۇ.

كىتا ئى [ر] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 70 ـــ 90 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئېغىزى چوڭ، تەڭگىچىسى كىچىك. ئۇلۇغ ئوكيانىنىڭ شىمالىدىكى دېڭىزلاردا ياشايدۇ. قىلتىرىقى ئاز، گۆشى مەززىلىك.

كىتاب ئى [ئە] تۇپلەنگەن ياكى مۇقاۋىلانغان باسما ياكى يازما ئەسەرلەر: كونا كىتاب. ئەرەبچە كىتاب.

كىتابباز ئى. قارىغۇلارچە كىتابىي ئىبارىلەرگە ئېسىلىۋېلىپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ چىققۇچى كىشى.

كىتابازلىق ئى. ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان، قارىغۇلارچە كىتابىي ئىبارىلەرگە ياكى يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئېسىلۋالىدىغان بىر خىل خىزمەت ئىستىلى. ئۇ سۇبيېكتىپچىلىقنىڭ بىر خىل ئىپادىسى.

كىتابپەرەس سۇپ. كىتاب دېسە ھەممىدىن كېچىدىغان، كىتابقا بېرىلىپ كەتكەن: رەيھان پەرھاتنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش كىتابپەرەس بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

كىتابپەرەسلىك ئى. كىتابقا بېرىلىپ كېتىش، كىتاب ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىش ئادىتى: كىتابپەرەسلىك ئۇنىڭ ياشلىقىدىكى بىر قىزىقىشتىن ئىبارەت بولغان قىسقا بىر جەريان ئىدى.

كىتابپۇرۇش ئى [ئە + پ] كىتاب ساتقۇچى كىشى: ئۇستازىم شەھىرىمىزدىنىڭ موللا دانىش ئىسىملىك كىتابپۇرۇش دوستى بار ئىدى.

كىتابپۇرۇشلۇق ئى. كىتاب سېتىش ئىشى، كەسپى: كىتابپۇرۇشلۇق قىلماق.

كىتابچە ئى. كىچىك كىتاب. بىر ئاشۇرا.

كىتابچى ئى. كىتابپۇرۇش: ئۇيغۇر تىل - يېزىقى بىلەن يېزىلىغان ۋە نەشر قىلىنغان گېزىت - ژۇرناللار، سىياسىي، ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەر دۇنيانىڭ ھەممە يۇلۇڭ - پۈشقاقلىرىغىچە يېيىلىپ، ئۇنى ئىشلىگۈچى نەشرىياتچى ۋە كىتابچىلارغا ئىقتىسادىي پايدا يەتكۈزۈپ ئۇلارنى ئىش ۋە ئاش بىلەن تەمىنلەپ كەلمەكتە.

كىتابچىلىق ئى. كىتاب سېتىش تىجارىتى، كىتابپۇرۇشلۇق: ئۇ كىتابچىلىق بىلەن خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

كىتابخان ئى [ئە + پ] كىتاب ئوقۇغۇچى.

كىتابخانا ئى [ئە + پ] ① كىتابلار سېتىلىدىغان ئورۇن: ناھىيەلىك شىنخۇا كىتابخانىسى. ② پايدىلىنىدىغان ھەر خىل كىتابلار تىزىپ قويۇلغان مەخسۇس ئۆي.

كىتابخانلىق ئى. كىتابقا بېرىلىش، كىتابخۇمارلىق: دادام كىتابخانلىقتا ئاڭلىغانلىرىنى بىزگە كېلىپ بىرىنى قويماي سۆزلەپ بېرەتتى.

كىتابخۇمار سۇپ. كىتاب ئوقۇشقا ئامراق، كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدىغان: كىتابخۇمار قىز.

كىتابخۇمارلىق ئى. كىتابقا بولغان ئامراقلىق: دادىسىنىڭ كىتابخۇمارلىقى كىچىكىدىنلا سۇپۇرگە ئاخۇنغا ئۆز تەسىرىنى سىڭدۈرۈپ ئۇلگۈرگەنىدى.

كىتابسىز ① سۇپ. كىتابى يوق، كىتابقا ئىگە ئەمەس: كىتابسىز ئىشكاپ. كىتابسىز ئوقۇغۇچى. ② رەۋ. كىتاب كۆرمەي ئۆتكۈزگەن ياكى ئۆتكەن: ئۇنىڭ كۈنلىرى بىر كۈنمۇ كىتابسىز ئۆتمەيتتى.

كىتابسىزلىق ئى. كىتابى يوقلۇق: كىتابسىزلىق — بىلىمسىز بىلەن تەڭ.

كىتابلىق سۇپ. كىتابى بار، كىتابقا ئىگە.

كىتابۇللا ئى [ئە] يېزىت. ئاللانىڭ كىتابى، قۇرئان كەرىم.

كىتابىي سۇپ [ئە] ئادەتتىكى سۆزلىشىشتە كۆپ قوللىنىلمايدىغان، كىتاب تىلى ياكى يازما نۇتۇققا ئائىت بولغان: كىتابىي سۆز.

كىتە ئى. قوينىڭ ئىستېمال قىلىنمىدىغان چوڭ ئۇچىيى. ئۇ يەنە «ياغلىق ئۇچەي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كىتە - مىتە دىيال. ئوششاق - چۇشەك، پارچە - پۇرات ئىشلار.

كىتسىمان سۇپ. كىتكە ئوخشايدىغان، كىت شەكىللىك: كىتسىمان لەھەڭ.

كىت - كىت ئىتنىڭ كۆچۈكىنى چاقىرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

كىتىر تەق. قەلەم بىلەن قەغەزگە خەت يېزىشتىن ياكى چاشقان قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ نەرسىلەرنى غاجىلىشىدىن چىققان ئاۋاز.

كىتىر - كىتىر «كىتىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ساندۇق ئىچىدىن «كىتىر - كىتىر» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

كىتىرلاتماق «كىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاتىپلار بولسا گەپنىڭ زىر - زەۋىرىنى قالدۇرماي يېزىپ، قەلەملىرىنى كىتىرلاتماقتا ئىدى.

كىتىرلاشماق «كىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كىتىرلتىشماق «كىتىرلاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كادىر دېگەنىنىڭ ھەممىسى گەپ ئۆتمەيدىغان قوش قوۋۇرغا كېلەمدىكىن - تاڭ، تېخى كىتىرلىتىشىپ دەپتىرىگە پۈتۈشۈپ كېتىدۇ.

كىتىرلىماق پ ① «كىتىر - كىتىر» قىلماق، «كىتىر - كىتىر» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئەۋرەز تېگىدە نېمىدۇر كىتىرلاۋاتقاندەك قىلدى. ② ئاستا، توختىماي ھەرىكەت قىلماق: غوجا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىپ يېرىم كېچىگىچىلىك كىتىرلاپ يۈرۈپ، گۆش پىشۇرغۇزدى.

كىچىك سۇپ ① ھەجمى، ئۆلچىمى، دائىرىسى چوڭ بولمىغان: كىچىك باغ. * كۆز كىچىك بولسىمۇ كۆرىدىغىنى چوڭ (ماقال). ② ياش جەھەتتىن تۆۋەن، ياش: ئوغۇللار ئىچىدە يېشى ئەڭ كىچىك بولغان قەيسەرگە ھەممەيلەن ئامراق ئىدى. // كىچىكى يەنە بىر سەكرەپلا ھارۇنغا چىقتى - دە، يۇڭ - تاقلىرىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى. ③ كۆچمە. تەجرىبە - ساۋاقىقا ئىگە بولمىغان، نادان: — ھەي تېخى سىز كىچىك ئىكەنسىز، دېگەن بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ، يولىڭىزغا قايتىڭ، — دەپتۇ بوۋاي شاھزادىگە. ④ ۋەزىپە، ئەمەل جەھەتتىن يۇقىرى بولمىغان: بۇگۈن چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى بار. ⑤ قاتناشچىلىرى ئاز، داغدۇغىسى، ھەشەمىتى ئانچە زور ئەمەس: كىچىك سورۇن. كىچىك يىغىن. ⑥ ئانچە ئەھمىيىتى، زۆرۈرىيىتى بولمىغان؛ ئاددىي: كىچىك ئىشنى قىلالمىغان ئادەم چوڭ ئىشنىمۇ قىلالمايدۇ. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

كىچىك پېئىل ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن، كەمتەر تۇتىدىغان؛ كەمتەر: مەھزۇنى مەكتۇپىدىن سۆيۈندى ئۇ، ماڭا بەك كىچىك پېئىل كۆرۈندى ئۇ.

كىچىك تەرەت تاناسىل ئەزالىرى ئارقىلىق سىرتقا چىقىرىلىدىغان سۈيۇقلۇق، سۈيدۈك.

كىچىك تىلى چىقماق ئىچكى سىرلىرىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ كەتمەك.

كىچىك تىلى ئۆزارماق ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ تۇرىدىغان بولۇپ كەتمەك: نېمە دەۋاتسەن، بۇگۈن كىچىك تىلىڭ ئۇزىراپ قاپتۇغۇ؟

كىچىككىنە ① سۇپ. ناھايىتى كىچىك: ئۇشتۇمتۇت شۇ چاغدا بولۇپ ئۆتكەن كىچىككىنە بىر ۋەقە ئېسىمگە چۈشتى. ② رەۋ. بىر ئاز،

ئازراق: ـــ كىچىككىنە سەۋر قىلىڭلار، ـــ دېدى لۇتپۇللا، ـــ يىلاننىڭ سىرى بىرەمدىن كېيىن ئېچىلىدۇ.

كىچكىلەتمەك «كىچىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشەنمىسىڭىز مەن قاتارلىق ئادەملەردىن سوراپ بېقىڭ. مۇبادا پىشمىنى كىچكىلىتىپ يوشۇرغان بولسام مېنى تەنقىد قىلىڭ.

كىچىكلەشمەك پ. تەدرىجىي كىچىك ھالەتكە كەلمەك، كىچىكلىمەك: ئاسگۈل سەمرىپ كۆزلىرى كىچىكلىشىپ كەتكەچكە، تونۇيالمىغىلى تاسلا قالغانىدىم.

كىچكىلىتىلمەك «كىچىكلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق بىرنەچچە تال ئۈزۈمنى ئاغزىغا سالغاندىن كېيىن، ماش رەڭ سومكىسىدىن كىچكىلىتىلگەن «تەرەققىيات خەرىتىسى» بىلەن «سۈ ئامبىرى خەرىتىسى»نى ئېلىپ شىرە ئۈستىگە يايدى.

كىچكىلىك ① كىچىك، گۆدەك چاغ؛ گۆدەكلىك: ئاللا يارىم بېشىڭدىكى مانچىستىر بۆكمۇ؟ كىچكىلىكتە ئويناپ-ئۆندۈڭ؛ ئەمدى يول يوقمۇ؟ ② تۆۋەنلىك: ھازىرقى ئىشخانا مۇدىرى دېگەن ۋەزىپە ئۇنىڭ قانات كېرىپ ئۇچۇشىغا كىچىكلىك قىلاتتى.

كىچىكلىك بەلگىسى <مات> بىر سان (ياكى ئىپادە)نىڭ ئىككىنچى بىر سان (ياكى ئىپادە)دىن كىچىك ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە. «<» بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

كىچىكلىمەك پ ① كىچىك ھالەتكە كەلمەك؛ ئورنى، ھەجمى جەھەتتىن تارايماق: جاپپارنىڭ سېمىزلىكتىن كىچىكلەپ قالغان كۆزلىرى ماڭا تىكىلدى.② ئۆز ئىچىگە ئالغان سان، مىقدارى ئەسلىدىكىدىن ئازىيىپ، كەملەپ كەتمەك: باتالىيونىمىز كىچىكلىمىدى، ئەكسىچە تولۇق تۆت باتالىيونلۇق جەنۇبىي يۆنىلىش پولكى بولۇپ قالدى. ③ جىسمى، گەۋدىسى نورمال ھالەتتىن پەسلەمەك؛ ۋۇجۇكلەشمەك: ئاتىنىڭ قارىسى بارغانسېرى كىچىكلەپ، ئاخىر غايىب بولدى. ④ ئەمەل، مەرتىۋە جەھەتتىن تۆۋەنلىمەك: كىچىك پېئىل بولساڭ، كىچىكلەپ كەتمەيسەن (ماقال).

كىدان ئى <ئىرق> ← **قىتان**.

كىر ئى ① نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە، بەدەنگە قونغان، چاپلاشقان، يۇققان چاڭ ـ توزان قاتارلىق مەينەت، پاسكىنا نەرسىلەر: ئۇ خۇددى ياش يىگىتلەردەك ئاق كۆڭلەكنى ياقىسىغا كىر قوندۇرماي يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. // ـــ يۇرۇك، تارتىنماڭ! ـــ قىز نادەمنىڭ كىر چاپىنىنىڭ يېڭىدىن چىمدىپ تۇتۇپ تارتتى. ② يۇيۇلمىغان ياكى يۇيۇلغان كىرلەشكەن كىيىم ـ كېچەك قاتارلىق نەرسىلەر: ئەتىسى سائادەت كېلىپ كىرلىرىنى ئېلىپ كەتتى. ③ كۆچمە. يامانلىق، ئاداۋەت، غۇم: كۆڭۈلدە كىر ساقلاپ نېمە قىلىمىز؟ ھەممىمىز ئۆز ئادەم.

كىرا ئى [ئە] ① بەلگىلىك ھەق بېرىش شەرتى بىلەن باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئىشلىتىش، ئىجارە: ھارۋا كىرا قىلماق. كىراغا ئالماق. كىراغا بەرمەك. ② يۆتكەيدىغان يۇك: بىرده تۆت ئېشەككە بەرگۈدەك كىرا يوق. ③ ئىشلەتكەن ياكى پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن تاپشۇرۇلىدىغان ھەق، پۇل: ـــ قۇرۇق رەھمەت ئېيتماي، ئاز ـ تولا ماشىنا كىراسى تۆلەپ كەت، ـــ دېدى ئابلىز باي.

كىراخمال ئى [ر<نېم] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $(C_6H_{10}O_5)n$. ئۇ رەڭسىز، شەكىلسىز مادداا بولۇپ، دانلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ دېنىدا كۆپرەك ساقلىنىدۇ، شۇنىڭدەك قىزىلچا ۋە ياڭيۇدا بولىدۇ، مۇھىم قەنتلىك ئوزۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە ھاراق، شېكەر قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە خام ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

كىراخمالاتماق «كىراخمالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كىراخمالانماق «كىراخمالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىراخمالىق سۇپ. تەركىبىدە كىراخمال كۆپ بولغان؛ تەركىبىگە كىراخمال قوشۇلغان.

كىراخمالىماق پ. رەخت، كىيىم ـ كېچەك قاتارلىقلارنى كىراخمال سۇيۇقلۇقىغا چىلاپ ياكى ئۈلارغا كىراخمال سۇيۇقلۇقىنى پۈركۈپ قاتۇرماق، پەردازلىماق؛ پاتلىماق: كىيىمنىڭ ياقىسىنى كىراخمالىماق. رەختنى كىراخمالىماق.

كىرافت ئى [ر<گىرىك] كىتاب ۋە دەپتەر تاشلايدىغان بىر خىل سىرىق قەغەز.

كىراكەش ئى [ئە + پ] ئۇلاغ ياكى باشقا قاتناش ۋاستىلىرى بىلەن يۈك ياكى ئادەم توشۇپ، تىرىكچىلىك قىلغۇچى.

كىراكەشلىك ئى. ئۇلاغ ياكى باشقا قاتناش ۋاستىلىرى بىلەن يۈك، ئادەم قاتارلىقلارنى توشۇش ئىشى ۋە مۇشۇنداق كەسىپ.

كىرالاتماق «كىرالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كىرالاشماق «كىرالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كىرالانماق «كىرالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىرئالغۇ ئى [كىر + ئالغۇ] توك كۆچى ئارقىلىق سۈنى ئايلاندۇرۇپ كىيىم يۇيىدىغان ساندۇق شەكلىدىكى ئۇسكۇنە.

كىرالماق پ. كىرا قىلماق، ئىشلەتمەك: بىز بىر قانچەيلەن يۈك ـ تاقلىرىمىزنى ئېلىپ، شىنجاڭ ئىش باشقارمىسىغا تاكسى كىرالىدۇق.

كىرام ئى [ئە] يېزىت. مۆھتەرەم، ئەزىز (كۆپىنچە كۆپلۈك قوشۇمچىسى «لار ـ ى» بىلەن كېلىدۇ): خەت «ئالىي كىرامىلىرىغا مەلۇم بولغايكى...» دەپ باشلانغانىدى.

كىران ئى [ر<نېم] ئېغىر يۈك ۋە نەرسىلەرنى كۆتۈرۈش ھەم يۆتكەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا.

كىرانلىق ① سۇپ. كىرانى بار، كىرانغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان: كىرانلىق ماشىنا. كىرانلىق ئاپتوموبىل. ② رەۋ. كىران بىلەن، كىران ئارقىلىق: كىرانلىق قۇراشتۇرۇش.

كىراي ئى [ر] ① چەت، ياقا. ② <تەن> پۈتبول قاتارلىق تەنھەرىكەت ئويۇنلىرىدىكى يان ھۇجۇمچى.

كىرەش ئى <بوت> كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تۈپىدە ئالاھىدە پۈرىقى بولىدۇ. يىلتىزى دورا بولىدۇ، تىنچلاندۇرۇش، قاننى تولۇقلاش، ھەيزنى تەڭشەش رولىلىرىغا ئىگە.

كىرپە ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. بېشى كىچىك، تۆت پۈتى قىسقا كېلىدۇ. تېنىدە قاتتىق تىكەنلىرى بولىدۇ. كېچىسى ھەرىكەت قىلىپ، ھاشارات، چاشقان، يىلان قاتارلارنى يەيدۇ. ئۇ ئىسسىق رايونلاردا ياشايدۇ.

لىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. دېھقانچىلىققا پايدىلىق.

كىرپىباش ئى [كىرپە + باش] <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ۋە يوپۇرماقلىرى سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، گۈلى سۆسۈن ياكى يېشىل رەڭلىك كېلىدۇ.

كىرپىك ئى <ئانات> قاپاقنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن گىرۋەكلىرىدىكى ئىنچىكە تۈك. توپا ـ چاڭ، ھاشارات قاتارلىقلارنىڭ كۆزگە كىرىپ كېتىشىنى توسۇش ۋە كۆچلۈك نۇرنىڭ كۆزگە بولغان تەسىرىنى ئازايتىش قاتارلىق روللارنى ئويناپىدۇ.

كىرپىك يۇمماق ئۇخلىماق: بالا ئەمدىلا كىرپىك يۇمغاندا جاڭگالدا ئاتلىقلار پەيدا بولدى.

كىرپىكچە ئى ① <زوئول> پىروتوپلازمىدىن ھۆجەيرە سىرتىغا ئۇزىراپ چىققان ئىنچىكە، قىلسىمان تۇزۇلۇش. كىرپىك تۈكلۈك قۇرتلار ۋە بەزى ئومۇرتقىسىز ھايۋانلاردا بولىدۇ. ھەرىكەتلىنىش، ئوزۇقلىنىش ۋە نەپەسلىنىشتە رول ئويناپىدۇ. ② بەزى باش كىيىملىرىگە كىرپىك شەكلىدە چىقىرىلىدىغان ئۇششاق موي، تۈكلەر: ئادەمنىڭ سىرتقى گۈزەللىكىدە قاش ـ كىرپىك قاناتى رول ئوينىسا، كىچىك تەلىپەككە نىسبەتەن كىرپىكچىمۇ شۇنداق رول ئويناپىدۇ.

كىرپىكسىز سۈپ. كىرپىكى يوق، كىرپىكى شالاڭ: ئۇنىڭ پولتىسىپ چىققان كىرپىكسىز كۆزلىرى، ئاق سەللىنىڭ ئاستىدىكى تۇخۇمدەك بېشى، قىسقىسى ئۇ ئاجايىپ بىر مەخلۇق ئىدى.

كىرپىكسىمان سۈپ. شەكلى كىرپىككە ئوخشايدىغان، كىرپىك شەكلىدىكى: كىرپىكسىمان تەنچە. كىرپىكسىمان كۆرۈش تور پەردىسى.

كىرپىكلىك سۈپ. كىرپىكى بار، كىرپىكى زىچ، قويۇق: ئۇزۇن كىرپىكلىك، ئاق يۇزلۇك ئۇيغۇر قىزىمۇ چەتتە سۈپتاي ئۇچۇن چوڭقۇر خىيالغا كەتتى.

كىرت تەق ① قاپچىدا رەخت، قەغەز قاتارلىقلارنى كەسكەندە، پىچاق قاتارلىقلار بىلەن قاتتىق نەرسىلەرنى قىيغاندا، خەت يازغاندا چىققان ئاۋاز: ھېلىقى باغاقچە قايچىنى تەگكۈزەر ـ تەگكۈز ـ مەيلا «كىرت» قىلىپ ئۇزۇلدى. ② ئادەم ياش، خام سەي يېگەندە؛ چاشقان قاتارلىقلار نەرسىلەرنى غاجىلىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كىرتەيمەك پ. ئۇيقۇسىزلىق، ھارغىنلىقتىن كىچىكىلەپ، ئىچىگە كىرىپ كەتمەك (كۆز ھەققىدە): ئەينەكىكە قارىغۇدەك بولسام يۇزلىرىم تارتىشىپ، كۆزلىرىم كىرتىيىپ ئورۇقلاپ كېتىپتىمەن.

كىرتتىدە رەۋ. «كىرت» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «كىرت» قىلغان ھالدا.

كىرت ـ كىرت «كىرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خەدىچە ھەدە ئالتۇن قايچىنى دەرھال كۆلگە تاشلىغانىكەن، «كىرت ـ كىرت» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، ئەجدىھانىڭ بېشى چۆكۈپ كېتىپتۇ.

كىرتمەك I پ. يونۇپ، جىجاپ ئىز چىقارماق: كۆرەك سېپىنى كىرتىپ بەلگە سالماق.

كىرتمەك II سۈپ. قىسقا: ئۇ قىز كىرتمەك تىرناقلىرىنى ئالا ـ يېشىل رەڭلەردە بويىۋالغانىدى.

كىرتىك ① سۈپ. كەمتۈك، پۇچۇق: كىرتىك چىنە. ② ئى. ھەرە چىشىگە ئوخشاش بۆرتۈپ چىققان قاپارتما، ئۇچ، چىش: خەتنىڭ كىرتىكى. ③ ئى. كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ مەركىزىي ئوقىغا بېكىتىلگەن، رەختنى ئىتتىرىپ بېرىدىغان يېرىم ئايلانما چىشلىق سايمىنى. ④ ئى. كىيىمنىڭ ياقا ئورنىتىدىغان يېرىنىڭ سىرتىدىكى ئۆتۈشمىگە تەۋە قىسمى: كىرتىك ياقا.

كىرتىلداتماق «كىرتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سوراق خاتىرىسىنى يېزىۋاتقان قاۋۇل قەلىمىنى كىرتىلدىتىشتىن توختىتىپ خالىققا قارىدى.

كىرتىلدىماق پ. «كىرت ـ كىرت» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «كىرت ـ كىرت» قىلماق: گۈل قىيغان قىزلارنىڭ قولىدىكى قايچىلارنىڭ كىرتىلدىغان ئاۋازى زالدىكى جىمجىتلىقنى بېسىپ چۈشەتتى.

كىرچى ئى. مەخسۇس كىر يۇيۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

كىرچىلىك ئى. مەخسۇس كىر يۇيۇش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى.

كىرخانا ئى. كىر يۇيۇش، دەزمالاش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدىغان ئۆي، دۇكان.

كىردى ـ چىقتى كىرىش ـ چىقىش ھەرىكىتى: روشەنگۈل ئۇنى «لولا»، «بەتنىيەت» دەپ زادىلا كىردى ـ چىقتى قىلمايتتى.

كىرسىز سۈپ ① كىردىن خالىي، كىر بولمىغان، بۇلغاز ـ مىغان، پاكىز: كىرسىز شىم. كىرسىز كۆڭلەك. ② كۆچمە. يامان ئىللەتتىن خالىي، پاك، ساپ: ئەخمەتجان قاسىمىدىكى مۇنداق بالىلارچە ھۆزۇرلىنىپ كۈلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادلىكى بولسا كېرەك.

كىرسىن ئى [ر<ئىنگ] <خىم> نېفىتتىن ئاجرىتىپ ئېلىنىدىغان يېقىلغۇ، ماي، يەنى ئۇچۇشچانلىقى بېنزىندىن تۆۋەن، دىزىلدىن يۇقىرى بولغان رەڭسىز سۈيۇقلۇق: كىرسىن لامپا. كىرسىن ئوچاق.

كىر ـ قات يۇيۇلىدىغان ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك قاتارلىقلار: كېيىنچە كىر ـ قات يۇيۇپ بېرىش ۋە باشقا بارىدى ـ كەلدىلەر ئارقىلىق ئۇلار بىر ـ بىرىنى ھەقىقەتەنمۇ ياخشى كۆرۈپ قېلىشتى.

كىرگۈزمەك «كىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يەرگە باي سودىگەر، گۆرۈكەش خوجايىنلار بىلەن بايۋەچچىلەرنى كىرگۈزەتتى.

كىرگۈزۈشمەك «كىرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەكىبەرنى ئىشخانىغا كىرگۈزۈشتى.

كىرگۈزۈلمەك «كىرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ توپلامغا ئازادلىقتىن كېيىن ژۇرناللاردا ۋە توپلاملاردا ئېلان قىلىنغان چۆچەكلەردىن بىر قىسمى كىرگۈزۈلدى.

كىرگۈل ئى [پ] تورۇسنىڭ شامدان ياكى چىراغ ئېسىلىدىغان جايىغا چەمبەر شەكلىدە چىقىرىلغان نەقىش، فورما.

كىرلەشتۈرمەك «كىرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ بالا بىردەمدە يېڭى كىيىمىنى كىرلەشتۈرۈپ بولدى.

كىرلەشمەك پ. كىر بولماق، كىر يۇقماق، كىر بىلەن بۇلغىنىماق: خوجايىن ئايال كىرلىشىپ كەتكەن قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى بوۋايدىن ئالدى ـ دە، ئۇنچىقمىدى.

كىرلىشەڭگۇ سۈپ. بىرئاز كىرلەشكەن، ئۇ يەر ـ بۇ يەر كىر بولغان: سەمەر خىزمەت سومكىسىدىن قەغەزگە ئورالغان كىرلەشەڭگۇ قول ياغلىقىنى ئېلىپ كۆپچىلىككە كۆرسەتتى.

كىرلىك ئى. يوتقان، كۆرپىنىڭ ئۈستىگە قاپلىنىدىغان،

ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يۈيۈلۈپ يوتقان ـ كۆرپىنى كىرلىشتىن ساقلايدىغان رەخت: ئۇ كەلگەندە سېستىرا قىزلار ئاپئاق كىرلىكلەر يېپىلغان ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى خۇددى قىلچىتەك قىر چىقىرىپ يېغىماقتا ئىدى.

كىرلىكلىك سۈپ. كىرلىكى بار، كىرلىك بىلەن قاپلانغان: تاملىرى گەجلەنگەن، تورۇسلىرى سىرلانغان، ئاياغ ئاستىغا قىزىل گۈللۈك كىگىز سېلىنغان ۋە مېھرابقا كىرلىكلىك كۆرپىلەر تىزىلغان ئىدى.

كىرمەك I ئى. يىپ، ئارغامچا قاتارلىقلارنى بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلاش، چىگىش ۋە مۇشۇنداق باغلاق: كىرمەك باغ. * پاكار تاغ ياپلاقىغا يارماس، قىسقا يىپ كىرمەككە يارماس (ماقال).

كىرمەك II پ ① ھەرىكەتلىنىپ، مېڭىپ مەلۇم نەرسىنىڭ دائىر بىسىگە، ئىچىگە، ئىچكى تەرىپىگە ئۆتمەك؛ ئىچى تەرەپىگە بارماق، ئۆزىنى ئىچىگە ئالماق: باغقا كىرمەك. قوينىغا كىرمەك. * ئەلگە كىرسەك ئېلىڭچە، سۇغا كىرسەك بېلىڭچە (ماقال). ② تېشىپ، يېرىپ ئۆتمەك، سانجىلماق: پۇتىغا تىكەن كىرمەك. ③ قاتاردىن ئورۇن ئالماق، تەركىبكە قوشۇلماق، مەنسۇپ بولماق، ھېسابلانماق: سەپكە كىرمەك. * ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىللەرى سىستېمىسىدىكى تۈركىي تىللار ئائىلىسىنىڭ ئۇيغۇر ـ قارلۇق تىلى گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ. ④ قوبۇل قىلىنماق، قاتناشماق: دەرسكە كىرمەك. ئوقۇشقا كىرمەك. خىزمەتكە كىرمەك. ئەسكەرلىككە كىرمەك. پارتىيەگە كىرمەك. ⑤ تارالماق، يېيىلماق: ئىسلام دىنى شۇنچىدىن باشلاپ قاراخانىيلار ئاتالغان بۇ يەرلەرنىمۇ كىردى. ⑥ ساناق سان بىلەن، بەزىدە «ياش» سۆزى بىلەن كېلىپ شۇنچىلىك ئۆمۈر كۆرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: سىز بۇ يىل 17 گە كىردىڭىزغۇ دەيمەن ـ ھە؟ ⑦ ۋاقىت، پەيتنى بىلدۈرىدىغان ئايرىم سۆزلەر بىلەن كېلىپ شۇ ۋاقىت ياكى پەيتنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: كەچ كىردى. ئەتىيازمۇ كىردى. ⑧ ئېلىنماق، ئېرىشمەك: بۇ پۇلنىڭ 50 نەچچە پىرسەنتى بۇغداي كىردى. ⑨ چىشى ھايۋانلار ئەركەك ھايۋانلار تەرىپىدىن چېتىلىشماق: سەلمىخانىنىڭ كالىسى بۇقىغا كىرىپتۇ. ⑩ رېئايە قىلماق، ئەمەل قىلماق، ماقۇل دېمەك: بىر چوڭنىڭ گېپىگە كىر، بىر كىچىكنىڭ گېپىگە كىر (ماقال). * بىراق سەلىمە ئېرىنىڭ بۇ نەسىھەتىگە كىرمەي سورۇنغا قاتناشتى. ⑪ يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ «نامايان بولماق، ئايان بولماق، ئاڭلانماق» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: كېچە دادام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. ⑫ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ: 1) شۇ ئىسىم بىلدۈرگەن نەرسىنىڭ پەيدا بولۇش ياكى ۋۇجۇدقا كېلىشىگە باشلىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: پىلە قۇرتى تورغا كىردى. 2) شۇ ئىسىم ئىپادىلىگەن خۇسۇسىيەت ۋە ھالەتكە ئۆتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: تۇسكە كىرمەك. قىياپەتكە كىرىۋالماق. * گۈلچىمەن ئانسىغا تىكىلىپ، ئۇنىڭ بىر ـ ئىككى كۈن ئىچىدىلا باشقىچە يادىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، بىتاپ كىشى سىياقىغا كىرىپ قالغانلىقىدىن بىئارام بولدى. 3) شۇ ئىسىم بىلدۈرگەن نەرسە ياكى خۇسۇسىيەتنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: زۇۋانغا كىرمەك. دەرمان كىرمەك. جان كىرمەك. غەيرەت كىرمەك.

كىرمىگەن تۆشۈكى قالماسلىق جان بېقىش، تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ھەممە جايغا بېرىپ، ھەممە ئىشنى قىلىپ بېقىش.

كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماسلىق قورقۇپ بارار يېرىنى بىلەلمەسلىك.

كىرونا ئى. شۆبتسىيە، ئىسلاندىيەلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

كىرپتەن ئى [ر<فىران] <تېب> قالقانسىمان بەزىنىڭ كەملىكىدىن، ئورۇن يۆتكىشىدىن ياكى قالقانسىمان بەزىنىڭ ھورمۇن بىرىكتۈرۈشىنىڭ كەم بولۇشىدىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل كېسەللىك.

كىرپىدىت ئى [ر<لات] <مات> ① ھېسابات دەپتىرىنىڭ ئوڭ تەرىپى. ئۇنىڭغا كىممەيگەن مەبلەغ، ئاشقان قەرز ۋە ئاشقان ساپ قىممەت قاتارلىقلار خاتىرىلىنىدۇ. ② قەرزگە مال بېرىش، شۇنىڭدەك قەرزگە بېرىلگەن مال؛ قەرز. ③ مەلۇم خىراجەتلەر ئۈچۈن چىقىرىلغان پۇل، مەبلەغ.

كىرپىست ئى [ر] ① بىر ـ بىرىنى كېسىپ ئۆتكەن ئىككى سىزىق ياكى شۇ خىل شەكىلدىكى نەرسە: كىرپىست شەكىللىك گۈل تاجى. كىرپىست گۈللۈكلەر ئائىلىسى. ② <دىن> خىرىستىيان دىنىنىڭ تېۋىنىش سىمۋولى بولغان شۇ خىل بەلگە.

كىرپىسىپر ئى [ر<گول] <ھەرب> توپ، مىنامىيوت، راكېتا، تورپېدا ۋە مىنالار بىلەن قوراللانغان چوڭ ۋە تېز يۈرەر ھەربىي پاراخوت.

كىرپىتون ئى [ر<گىرىك] <خىم> گاز ئېلېمېنت. ھاۋادىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز، x نۇرىنى سۈمۈرىدۇ. x نۇرىنىڭ ئېكران ماتېرىيالى قىلىنىدۇ ھەم لامپۇچكىلارنى تولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدۇ.

كىرتىك سۈپ [ر] <فىز> ① ئۆزگىرىش ھالىتىدە تۇرغان، ئۆزگىرىش ھالىتىدىكى؛ جەددىي پەيتتىكى. ② بىر خىل ھالەت ياكى فىزىكىلىق مىقداردىن يەنە بىر خىل ھالەت ياكى فىزىكىلىق مىقدارغا ئۆزگەرگەن: كىرتىك بۇلۇڭ. كىرتىك بېسىم. كىرتىك تېمپېراتۇرا. كىرتىك نۇقتا.

كىرىچ ئى ① پاختا ئېتىش دۇكىنى، ئوقيا، يىپ ئېگىرىدىغان چاق قاتىنتى قاتارلىقلارغا تارتىلىدىغان ئۆچكە تېرىسىدىن تورلانغان شوينا، زەي. ② تەك نوتىلىرىدىن ئۆسۈپ چىقىپ يەنە شۇ نوتىلارغا يۆگىشۈالىدىغان سىلىق يىپسىمان نەرسە.

كىرىس ئى [ر<گىرىك] ① بىرىدىن، توساتتىن يۈز بەرگەن ئۆزگىرىش، قىيىن ۋە مۇشكۈل ئەھۋال؛ قىيىنچىلىق: سىياسىي كىرىزىس. ھۆكۈمەت كىرىزىسى. ② <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئوشۇقچىلىقى نەتىجىسىدە ئۈششاق ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ سۈنئىشىغا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قىسقىرىشىغا، ئىشسىزلىقنىڭ كۆپىيىشىگە ئېلىپ بارىدىغان ئېغىر مۇشكۈل ئەھۋال، بوھران: سانائەت كىرىزىسى. ئىقتىسادىي كىرىزىس.

كىرىزىسلىق سۈپ. كىرىزىسقا ئائىت ياكى كىرىزىس پەيدا قىلغان؛ كىرىزىسقا ئىگە: بىز ماقالىمىزنىڭ ئىككىنچى بۆلىكىدە غەرب دۇنياسىدىكى كىرىزىسلىق ۋەزىيەتنى تېز سىزما ئۇسۇلىدا ئىشارە قىلىپ ئۆتتۇك.

كىرىس تەق. گازىر چاققاندا، قاتتىق نەرسىلەرنى چاينىغاندا

غاندا ۋە چىشنى غىچىرلاتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كىرىستال ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئاتوم، ئېيون ياكى مولېكۇلالارنىڭ مۇئەييەن بوشلۇقتا تەرتىپلىك تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان قاتتىق ماددا. ئۇ تەرتىپلىك سىرتقى شەكلىگە ئىگە. مەسىلەن، ئاش تۇزى، كۇۋارتىس، چىرىمتال ۋە زەمچە قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كىرىستالسىز سۈپ ① كىرىستالى يوق، كىرىستالى بولمىغان. ② كىرىستال ھالىتىدە بولمىغان، كىرىستاللانمىغان، كىرىستال ئەمەس: كىرىستالسىز جىنس. كىرىستالسىز ماددا.

كىرىستاللاشماق پ. كىرىستاللانماق.

كىرىستاللانماق پ. كىرىستال شەكلىگە كىرمەك، كىرىستالغا ئايلانماق: كىرىستاللانغان ماددا.

كىرىستاللوگرافىيە ئى [ر] <گېئول> كىرىستاللارنىڭ شەكىللىنىشى، ئۆزگىرىشى، تاشقى شەكلىنىڭ گېئومېترىيەلىك خۇسۇسىيىتى، خىمىيەلىك تەركىبى، ئىچكى قۇرۇلمىسى، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ئۇلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

كىرىستاللىق سۈپ ① كىرىستالى بار، كىرىستالغا ئىگە. ② كىرىستال ھالىتىدە بولغان، كىرىستاللاشقان، كىرىستال ھالىتىدىكى: كىرىستاللىق جىنس.

كىرىستاللىنىش ئى <گېئول> ماددىلارنىڭ كىرىستال ئەمەس ھالەتتىن كىرىستال ھالەتكە ئايلىنىش جەريانى، يەنى كىرىستالنىڭ شەكىللىنىش جەريانى. ئادەتتە ئۇ گازلاردىن كىرىستاللىنىش، ئېرىتمىلەرنىڭ ئوشۇقچە تويۇنۇشىدىن كىرىستاللىنىش، ئوتلۇق ئېرىتمىلەرنىڭ مۇزلىشىدىن كىرىستاللىنىش، كىرىستال ئەمەس قاتتىق ماددىلاردىن كىرىستاللىنىش قاتارلىق ئاساسىي شەكىللەردە بولىدۇ.

كىرىس ـ كىرىس «كىرىس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شۇ تاپتا ئۇنىڭ تازا ئاچچىقى كەلگەن بولۇپ، چىشلىرى كىرىس ـ كىرىس قىلاتتى.

كىرىسلاتماق «كىرىسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوڭقۇر دەڭگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى، پەقەت ئۇلاغلارنىڭ پۇشقۇرغان، كىرىسلىتىپ ئوت چاينىغان، بىر خىلدا كۆشىگەن ئاۋازلا كېلەتتى.

كىرىسلىماق پ. «كىرىس ـ كىرىس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «كىرىس ـ كىرىس» قىلماق.

كىرىش ئى. بىرەر ئەسەرنىڭ باشلىنىشى، مۇقەددىمە: ساتتار داستانىنىڭ كىرىش قىسمىنى ئوقۇدى.

كىرىشتەك ئى. دېيال. تاڭلاي.

كىرىشتۇرما سۈپ. كىرىشتۇرۇلىدىغان: كىرىشتۇرما ئۇلاق.

كىرىشتۇرمەك ① «كىرىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ كۆندىن باشلاپ ئۇ تىراكتورنى ئىشقا كىرىشتۇردى. ② بىر ـ بىرىگە ئارىلاشتۇرماق، قىستۇرماق: كېڭەز بىلەن ئانارنى كىرىشتۇرۇپ تېرىشتا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك.

كىرىشتۇرۇشمەك «كىرىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلىك دەرىجىسى.

كىرىشتۇرۇلمەك «كىرىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چارباغ يېزىسىدا قۇرۇلۇۋاتقان زامانىۋى خىش زاۋۇتى يېقىندا پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى.

كىرىش ـ چىقىش كىرىپ ـ چىقىش ئىشى، كىرىپ ـ چىقىدىغان ھەرىكەتلەر: قويۇق كىرىش ـ چىقىش گۈلىنسا قىزنى گويا مۇشۇ ئائىلىنىڭ تەبىئىي بىر ئەزاسىغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى.

كىرىشمە ① سۈپ. كىرىشتۇرۇلگەن: كىرىشمە ئاۋاز. ② ئى. بىر ـ بىرىگە كىرىشتۇرۇلگەن نەرسە، جاي: تاختاينىڭ ئىككى يان تەرىپىگە رەندە سېلىپ، ساندۇقنىڭ ئۈزۈن ۋە يان تەرەپلىرىنى جىپسلاشتۇرۇپ چېتىش ۋاقتىدا، ئەركەك ـ چىشى كىرىشمىسى يار يېلىم بىلەن تۇتۇرۇلدۇ.

كىرىشمەك ① «كىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلىك دەرىجىسى: تەنتەنىلىك بىزەلگەن ئۆيگە ئەر ـ ئايال مېھمانلار ئارقا ـ ئارقىدىن كىرىشمەكتە. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى بېجىرىشكە باشلاماق، مەشغۇل بولماق: دىلبەر مېھمانخانىغا كېلىپ ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئىشقا كىرىشتى. ③ ئىسىق، سوغۇق ياكى نەم تەسىرىدىن قىسقارماق (رەخت ھەققىدە): ئۇنىڭ يۇيۇلغان كۆڭلىكى كىرىشىپ قىسقا كېلىپ قالغانىدى. ④ بىر ـ بىرىگە ھىم يېقىنلىشىپ قاتماق، قېرىشماق: ئالدىراپ كىرىپ چىراغ ياندۇرسام، پەردىمۇ كۆزلىرى يېرىم يۇمۇلغان، چىشلىرى كىرىشكەن، مۇشتۇمى چىڭ تۈگۈلگەن ھالدا سارغىيىپ سوزۇلۇپ يېتىپتۇ.

كىرىلمەك «كىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايۇاننىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى كىچىك ئىشىك ئارقىلىق بۇ ئۆيگە كىرىلەتتى.

كىرىم ئى. قىلغان ئىش، كەسىپ، تىجارەت قاتارلىقلاردىن كىرگەن پۇل، مەبلەغ: يىللىق كىرىم. دېھقانچىلىق كىرىمى. * ئالدىنقى يىللىرى بۇ يېزىدا مەھسۇلات ئاشسىمۇ، كىرىم ئاشماي كەلگەنىدى.

كىرىم ـ چىقىم ھېسابقا كىرگۈزۈلگەن ۋە ھېسابتىن چىقىرىلغان پۇل، مەبلەغلەر: خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي تەڭپۇڭلۇقى ئاساسەن مالىيە جەھەتتىكى كىرىم ـ چىقىمنىڭ تەڭپۇڭ بولۇشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ.

كىرىمسىز سۈپ. كىرىمى يوق، كىرىم قىلمايدىغان: ئۇ كىرىمسىز نامرات ئائىلىلەرگە پات ـ پات خەيرخاھلىق قىلاتتى.

كىرىملىك سۈپ. كىرىمى بار، كىرىم قىلىدىغان: ئەرزان ئىجارىلىك ئۆي قۇرۇلۇشى تۆۋەن كىرىملىك ئائىلىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقتى.

كىز تەق. سۇ قاينىغان ئالدىدا، قىزىغان مايغا گۆش ۋە سەي قاتارلىقلارنى سالغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

كىزىزدە رەۋ. «كىز ـ كىز» قىلغان ھالدا، «كىز ـ كىز» قىلىپ.

كىز ـ كىز «كىز» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كىز ـ كىز قىلماق.

كىزىلداتماق «كىزىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كىزىلداشماق «كىزىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلىك دەرىجىسى.

كىزىلدىماق پ. «كىز ـ كىز» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «كىز ـ كىز» قىلماق.

كىسانتوفىل ئى [ر<گىرىك] <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىدىكى پىگمېنت. خىلوروفىل بىلەن فوتوسىنتېز رولىنى ئۆتەشكە قاتنىشىدۇ.

كىسپۇرۇش سۈپ [پ] ئەسلىي «ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساتقۇچى» دېگەن مەنىدە ئىدى، ھازىر تىلىمىزدا «جۇڭاينەمەك، ئۆلگۈر، ئىپلاس» دېگەندەك تىل ـ ھاقارەتنى بىلدۈرىدۇ:

هېلىقى ئەزمە دوستۇم ۋاقىتنى زايە قىلمىغان بولسا، كىسپۇرۇش ئوغرى پۇلنى ئالالمايتتى.

كىستافىل ئى [ر<گىرېك] <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىدىكى بىر خىل سېرىق پىگمېنت. خىلوروفىل بىلەن بىرگە فوتوسىنتېز رولىنى ئۆتەشكە قاتنىشىدۇ.

كىسسە ئى. دېيال. غەيۋەت ـ شىكايەت.

كىسلاتا ئى [ر] <خىم> سۈدىكى ئېرىتمىسىدە ھىدروگېن ئىيونى پەيدا قىلىدىغان بىرىكمىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ تۈردىكى ماددىلار ئاساسلار بىلەن نېيترالىلىشىپ تۈز بىلەن سۇ ھاسىل قىلىدۇ، سۈدىكى ئېرىتمىسى كىسلاتالىق تەمگە ئىگە، لاكمۇس قەغىزىنى قىزارتىدۇ، بەزى مېتاللار بىلەن بىرىكىپ ھىدروگېن بىلەن تۈز ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن، سۈلفات كىسلاتاسى، تۈز كىسلاتاسى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كىسلاتالاشتۇرماق «كىسلاتالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىسلاتالىق يامغۇر تۆپراقنى كىسلاتالاشتۇرۇپ زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ۋە ئورمانلارغا ئېغىر زىيان سالماقتا.

كىسلاتالاشتۇرۇلماق « كىسلاتالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىسلاتالاشماق پ. كىسلاتا تەركىبى كۆپەيمەك، تەركىبىدە كىسلاتا ئېشىپ بارماق.

كىسلاتالىق سۈپ. تەركىبىدە كىسلاتا بولغان: ھەر يىلى ئاتموسفېرىغا قويۇپ بېرىلىدىغان كاربون (Ⅳ) ئوكسىد، گۈڭگۇرت (Ⅳ) ئوكسىد، ئازوت ئوكسىد، مېتان ۋە ئوزون قاتارلىق زەھەرلىك گازلار ئاتموسفېرادا كىسلاتالىق يامغۇر شەكىللەندۈرمەكتە.

كىسلورود ئى [ر] <خىم> ← **ئوكسگېن**.

كىسېنوتىم ئى [ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. تۆت ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كىرىستاللىرى چاسا تۆۋرۈك شەكىلىدە ياكى قوش پىرامىدا شەكلىدە كېلىدۇ. قۇراشمىسى دانلىق ياكى كاللەك ھالىتىدە بولىدۇ. كۆپىنچە سېرىق، يېشىل، قوڭۇر ۋەقىزىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. ئەينەك ۋە ماي پارقىراقلىقىغا ئىگە.

كىسېنون ئى [ر<گىرېك] <خىم> گاز ئېلېمېنت. ئاتموسفېرادىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز. ئۇ بىر خىل ئىنېرتلىق ئېلېمېنت بولسىمۇ، ھازىر ئۇنىڭ كۆپ خىل بىرىكمىلىرى ئېلىنىدۇ. ئۇ ناھايىتى يۇقىرى بولغان نۇر تارقىتىش كۈچىگە ئىگە.

كىسلىدەك ئى. دېيال. جۇۋاينىمەك.

كىشەن ئى ① ئاياغقا سېلىپ قولۇپلاپ قويۇلىدىغان ئىشكەل. ② كۆچمە. ئەركىنلىكنى بوغىدىغان چەكلىمە، ئاسارەت: قۇتۇلۇپ ئەل روھىي كىشەندىن، كۆڭلى ـ كۆكسى شادلىققا تولدى، ھەممە سەپتە قىزىتىپ جەڭنى، ئىش ـ ئەمگەكنىڭ باتۇرى بولدى.

كىشەنلەتمەك «كىشەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كىشەنلەنمەك «كىشەنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىلچىلىرىنى يالىڭاچلىغان 30 دەك چېرىك قوللىرى ئارقىسىغا باغلىنىپ، پۇتلىرى كىشەنلەنگەن ئون نەچچە ئادەمنى ئارىغا ئېلىپ كېلىۋاتاتتى.

كىشەنلىك سۈپ. كىشەن سېلىنغان، كىشەنلەنگەن: ھويلىغا كىرىش بىلەن ھېلىقى ئىككى كىشى كىشەنلىك پالۋاننى ھەيدەپ چىقتى.

كىشەنلىمەك پ ① پۇت ـ قولىنى كىشەن بىلەن بەنت قىلماق، كىشەن سالماق: تۇتۇپ ئېلىپ مېنى دۈشمەن كىشەنلەپ، ئوكيانىدىكى ئارالالارغا پالىدى. كىشەن بىلەن سالدى قارا ئىشلارغا، ئۇرۇپ ـ قىيناپ ئازابلىدى، خارلىدى. ② ئەركىنلىكنى چەكلىمەك، بوغماق: شۇم جاھالەت زەنجىرى بىزنى كىشەنلەپ تاشلىدى، كىمكى چىقتى سەھنىگە ئىشنى خوتۇندىن باشلىدى.

كىشمىش ئى. مېۋىسى ئۇششاق، ئۇرۇقسىز، رەڭگى سۇزۇك، كۆك ياكى سېرىق قورۇيدىغان بىر خىل ئۈزۈم.

كىشمىشلىك سۈپ. كىشمىشى بار، كىشمىش بىلەن تولغان: بۇ تەرەپتە كاۋاپ، ئاشمانتا، ئۇ تەرەپتە شورپا، ياغ سامسا. بۇ سۈپىدا قوغۇن ـ تاۋۇز، ئۇ سۈپىدا كىشمىشلىك خالتا.

كىشنەتمەك «كىشنىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئويلاپتۇ شۇ يىگىت ئەقىل ـ ئويىنى، گويياكى تۇغمەندەك قاتتىق ئىشلىتىپ. باغلاپتۇ بېلىنى ھەسەن ـ ھۈسەندەك، غەيرەت دۇلدۇلىنى مەغرۇر كىشنىتىپ.

كىشنەشمەك «كىشنىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئات كىشنىشىپ تېپىشىدۇ، ئادەم سۆزلىشىپ تېپىشىدۇ (ماقال).

كىشنىمەك پ. چاپچىپ، قىرقىراپ ئاۋاز چىقارماق (ئات ھەققىدە): ئاتنىڭ كىشنىمەيدىغىنى يوق، ئىتنىڭ چىشلىمەيدىغىنى يوق (ماقال).

كىشى ئى ① پىكىر قىلىش، ئويلاش، سۆزلەش ۋە ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە جانلىق مەۋجۇدات؛ ئادەم، ئىنسان: ئەر كىشى. خوتۇن كىشى. ② كوللېكتىپ ياكى ئائىلىنىڭ ھەربىر ئەزاسى، جان: ئائىلىدە قانچە كىشى بار؟ ③ باشقا ئادەم، بىراۋ؛ ئۆزگە؛ خەق: كىشىنىڭ كىشى ـــ بوسۇغا بېشى (ماقال). * كىشىنىڭ يۈرتىدا سۇلتان بولغۇچە، ئۆز يۇرتۇڭدا ئولتاق بول (ماقال).

كىشى ـ قارا دېيال. بىركىم، بىراۋ.

كىشىگە ئى. دېيال. مۇتەئەرلەرنىڭ داستىخىنىدىن ئاشقان تاماق.

كىشىلىك ① ئى. ئىنسانغا، ئادەمگە مەنسۇپلۇق، ئىنسانىيەت: كىشىلىك تارىخ. // كىشىلىك ھايات خۇددى گۈلگە ئوخشايدۇ، سۆيگۈ بولسا ئەنە شۇ گۈلنىڭ شىرنىسىدۇر. ② سۈپ. ساناق سانالار بىلەن كېلىپ: 1) «كىشىدىن تەركىب تاپقان، كىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: نىزامىدىنىڭ 200 كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنى بۇيرۇق بويىچە بۈگۈن كېچىدە ئاچالغا قاراپ يولغا چىققان. 2) «كىشىگە، ئادەمگە مۆلچەرلەنگەن، تەييارلانغان؛ كىشىگە يېتىدىغان، خاس بولغان، كىشى سىغىدىغان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كىشىلىك ياتاق. ئىككى كىشىلىك كارىۋات. بىر كىشىلىك ئۈسسۇل. 3) «بىر» سانى بىلەن كېلىپ «ئۇلۇش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىر كىشىلىك تۆھپە قوشماق. * ھەممە ياشلار تاغقا بېرىپ بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇۋاتىدۇ، مېنىڭمۇ تاغقا بېرىپ بىر ئىشلىگۈم بار.

كىك ئى. بالىيانقۇ ئېغىزى: كىكى يېرىلماق.

كىكەتكە ئى. ئەرەنچە كۆڭلەك ياكى چاپانلارنىڭ ئارقا تاغاق قىسمىدىكى كەسمە بۆلەك.

كىگىز ئى. يەر، كارىۋات قاتارلىقلارغا سالىدىغان، قوي

يۇڭدىن قېلىن قىلىپ بېسىپ ئىشلەنگەن ئائىلە بۇيۇمى: كىگىز باستۇرماق. ئۆيگە كىگىز سالماق.

كىگىز تاتلىماق خىجىل بولماق، يەرگە قارىماق: ھوشۇر ئىمام ئۇنتۇرۇۋۇەتكەن قىمارۋازدەك كىگىز تاتلاپ جىم ئولتۇراتتى.

كىگىز ـ پالاس كىگىز، پالاس، گىلەم قاتارلىق نەرسىلەر.

كىگىزچى ئى. كىگىز باسىدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى: يەكەنلىك كىگىزچى ئەھمەتقارىي دېمسە تونۇمايدىغىنى يوق.

كىگىزچىلىك ئى. كىگىز بېسىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇلـلىنىش ئىشى، كەسپى: ئۇيغۇر كىگىزچىلىك تۇرمۇشىدا كۆپلۈكى، رەڭدارلىقى بىلەن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە.

كىگىز ـ كىچەك كىگىز، گىلەم، پالاس قاتارلىق يەرگە سېلىنىدىغان نەرسىلەر.

كىلاپان ئى [ر<نېم] ① <ماشىن> تۇرلۇك ماشىنا ياكى مېخانىزملارنىڭ ھاۋا، سۇيۇقلۇق، پار ياكى گاز يولىنى ئېچىپ ـ يېپىپ تۇرىدىغان قىسمى، قاپقىسى. ② <مۇز> پۇۋلەپ چېلىنىدىغان مۇزلىكا ئەسۋابلىرىنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلىپ، ئاۋاز تونىنى ئۆزگەرتىدىغان پەردىسى، تىلى. ③ <ئانات> يۇرەكنىڭ قان يولىنى ئېچىپ ـ يېپىپ، پەقەت بىر تەرەپكىلا قان ئۆتكۈزۈپ تۇرىدىغان قىسمى: يۈرەك كىلاپانى.

كىلارك ئى [ر<لات] <گېئول> خىمىيەلىك ئېلېمېنتلارنىڭ يەر پوستىدىكى ئوتتۇرچە مىقدارى، يەنى يەر پوستىدىكى ئېلېمېنتلارنىڭ تارىلىشى.

كىلارنېت ئى [ر<لات] <مۇز> بىر خىل دۇخوۋوي چالغۇ. قاتتىق ياغاچ ياكى سولياۋدىن ياسىلىدۇ. ئادەتتە ئېغىزى، كېچىك نەيچىسى، كاناي گەۋدىسى ۋە كانايدىن ئىبارەت تۆت قىسمغا بۆلۈنىدۇ. ئېغىزىغا لېپىر ئورنىتىلىدۇ.

كىلاس ئى [ر<لات] ئوخشاش تېپتىكى جانلىقلارنىڭ ئۆزئارا ئوخشاشلىق خاراكتېرى ۋە قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بويىچە ئايرىلغان مەلۇم تۈركۈمى. مەسىلەن، مۇخ تېپىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مۇخلار كىلاسى ۋە كاككۇكزىغىرى كىلاسى دەپ بۆلۈنگىنىگە؛ ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار تېپىنىڭ بېلىقلار، قۇشلار ۋە سۈت ئەمگۈچلەر كىلاسى دەپ بۆلۈنگىنىگە ئوخشاش.

كىلاسسىزم ئى [ر<لات] <ئەد> ياۋروپا ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئويغىنىشىدىن كېيىن مەيدانغا چىققان بىر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت پىكىر ئېقىمى.

كىلاسسىزملىق سۈپ. كىلاسسىزمغا ئائىت، كىلاسسىزمغا ئاساسلانغان: ئەمەلىيەتتە بۇ ئوتتۇرا ئەسىرگە تەۋە كىلاسسىزملىق ئەدەبىيات ئۇسلۇبىنىڭ قالدۇقى بولۇپ، تا بۈگۈنگىچە شېئىرىيىتىمىزدىكى پاسسىپ ئىنكاسنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

كىلاسسىفىكاتسىيە ئى [ر<لات] نەرسە ۋە ھادىسىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ۋە خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۈر، خىل، تۈركۈم ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئايرىش، تۈركۈملەش: دۇنيا تىللىرىنىڭ كلاسسىفىكاتسىيەسى. ئۆسۈملۈكلەر كلاسسىفىكاتسىيەسى.

كىلاسسىفىكاتسىيىلەنمەك «كلاسسىفىكاتسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىلاسسىفىكاتسىيەلىمەك پ. نەرسە ۋە ھادىسىلەرنى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۈر، خىل، تۈركۈم ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئايرىماق، بۆلمەك، تۈركۈملىمەك: ھايۋانلارنى كلاسسىفىكاتسىيەلىمەك. تىللارنى كلاسسىفىكاتسىيەلىمەك. ئۆسۈملۈكلەرنى كلاسسىفىكاتسىيەلىمەك.

كىلاسسىك ئى [ر<لات] ① پەن، سەنئەت ۋە ئەدەبىيات ساھەلىرىنىڭ مەشھۇر بولغان ھەم شۇ ساھەدە باشقىلارغا نەمۇنە ياراتقان، ئېتىراپ قىلىنغان ئەربابى: ماركسىزم ـ لېنىنىزم كلاسسىكلىرى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كلاسسىكلىرى. ② سۈپ. كلاسسىكلار تەرىپىدىن يارىتىلغان، خەلقنىڭ ئېتىخارىغا ئايلانغان، نەمۇنە بولىدىغان: كلاسسىك ئەسەر. كلاسسىك ئەدەبىيات.

كىلاۋىياتور ئى [ر<نېم<لات] <مۇز> كۇنۇپكا تاختىسى.

كىلتاڭ ئى [پ] دېرىزە، ئىشىك قاناتلىرىنى بىر ـ بىرىگە ياكى رامغا تەرەپ ئېتىدىغان تۆمۇر ياكى ياغاچ ئىلغۇچ.

كىلمەك ئى. يېنىڭ بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلانغان بىر خىل باغلاق.

كىلو مىق [ر<گىرېك] ① بىر يىككەن سۆزلەرنىڭ ئالدىنقى تەركىبى بولۇپ كېلىدۇ. سۆز مەنىسى «1000». ② كىلو ـ گىرام.

كىلوكالورىيە مىق [ر<فىران < لات] <فىز> ئىسسىقلىق مىقدارىنىڭ ئەمەلىي ئىستېمال بىرلىكى. بىر كالورىيەنىڭ 1000 ھەسىسىگە باراۋەر.

كىلوگېرتىس مىق [ر<فىران< لات] <فىز> رادىيو دولقۇنىنىڭ چاستوتا بىرلىكى. ھەر سېكۇنتتا 1000 قېتىم تەۋرەنسە بىر كىلوگېرتىس بولىدۇ.

كىلوگىرام مىق [ر<فىران<گىرېك] <مات> مېتىر سىستېمىسىدىكى ئېغىرلىق (ياكى ماسسا) نىڭ ئۆلچەم بىرلىكى. 1 كىلوگىرام 2 جىڭغا ياكى 1000 گىرامغا تەڭ.

كىلوگىراملىق سۈپ. كىلوگىرام ئېغىرلىقتىكى، كىلو ـ گىرام كېلىدىغان: ئىككى كىلوگىراملىق گىر تېشى.

كىلولاتماق «كىلولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن سېتىۋالغان تاۋۇزنى باشقا بىر دۇكانغا ئاپىرىپ كېلولىتىپ باقتىم.

كىلولاشماق «كىلولىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كىلولانماق «كىلولىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سېتىۋېلىنغان مېۋىلەر كىلولىنىپ ماشىنىغا بېسىلدى.

كىلولۇق سۈپ. مەلۇم كىلوگىرام ئېغىرلىقتا كېلىدىغان؛ مەلۇم كىلوگىرام ئېغىرلىقتىكى نەرسە سىغىدىغان: ئۇ ئالما قاچىلانغان يەشىكلەردىن تاللاپ 25 كىلولۇق يەشىكتىن بىرنى ئالدى.

كىلولىتر مىق [ر<فىران<لات] مېتىر سىستېمىسىدىكى 1000 لىتىرغا باراۋەر سىغىم ئۆلچەم بىرلىكى.

كىلولىماق پ. نەرسىلەرنى جىڭغا سېلىپ كىلوگىرام بىرلىكى بىلەن ئۆلچىمەك، تارتماق: تۇرمۇش خىزمىتىنى ئىشلەـ گۈچىلەر تەقسىم قىلىنىدىغان سەينى كىلولاپ ھەربىر ئائىلىگە تەقسىم قىلىشقا باشلىدى.

كىلومېتر مىق [فىران] مېتىر سىستېمىسىدىكى 1000 مېتىرغا باراۋەر ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى.

كىلومېترلىق سۈپ. مەلۇم كىلومېتر كېلىدىغان، كىلو ـ مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى: بىرنەچچە كىلومېترلىق مۇساپە بېسىلـ

غاندىن كېيىن لاتا كۆيۈپ تۈگىدى.

كىلومېتىرلىماق پ. مەلۇم مۇساپە ياكى ئۇزۇنلۇقنى كىلو-مېتىرنى بىرلىك قىلىپ ئۆلچىمەك، ھېسابلىماق: يولار ئاسفالتلانغاندىن كېيىن ئۇنى كىلومېتىرلاپ، ھەربىر كىلومېتىر ئارىلىققا مەخسۇس بەلگە ئورنىتىلدى.

كىلون [ئىنگ] ئى <بىيول> ① جىنسسىز كۆپەيىش سىستېمىسى. ② سۈپ. جىنسسىز كۆپەيتىلگەن، كىلونلانغان: كىلون ئادەم. كىلون ھايۋان.

كىلونلاتماق «كىلونلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

كىلونلاشماق «كىلونلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

كىلونلانماق «كىلونلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىلونلىماق پ <بىيول> جانلىقلار تېنىنى تەن ھۈجەيرىسى ئارقىلىق جىنسسىز كۆپەيتىپ، ئىرسىيىتى ۋە شەكلى پۈتۈنلەي ئوخشايدىغان جانلىق ماددىنى ياكى جانلىق تەننى پەيدا قىلماق: ئادەم كىلونلىماق. مايمۇن كىلونلىماق.

كىلوۋات مىق [ر<گىرېك + ئىنگ] <فىز> ئېلېكتىرنىڭ ئەمەلىي قوللىنىلىدىغان قۇۋۋەت بىرلىكى، بىر كىلوۋات 1000 ۋاتقا باراۋەر كېلىدۇ.

كىلوۋات سائەت <فىز> بىر كىلوۋات سائەت ئېلېكتىر مىقدارىنىڭ ئومۇمىي نامى.

كىلېتكا ئى [ر] <بىيول> جانلىقلارنىڭ تېنىنى ھاسىل قىلغۇچى ۋە فۇنكسىيە ئېلىپ بارغۇچى ئاساسىي بىرلىك . ئۇ ناھايىتى كىچىك بولۇپ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ. شەكلى ھەر خىل بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ كىلېتكا يادروسى ، ستوپلازما ۋە كىلېتكا پەردىسى قاتارلىقلاردىن تۈزۈلىدۇ.

كىلېتكىشۇناس ئى. كىلېتكىشۇناسلىق تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس .

كىلېتكىشۇناسلىق ئى. كىلېتكا يادروسى، ستوپلازما ۋە كىلېتكا پەردىسى ھەم كىلېتكىغا دائىر بارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن .

كىلىت ئى. دىيال. ئاچقۇچ.

كىلىزما ئى [ر<گىرېك] ئىچىنى تازىلاش ياكى داۋالاش ئۈچۈن ئارقا يولدىن سۇ ياكى بىرەر سۈيۇقلۇق بېرىش : ھەببۈلمۈلۈكنى يېگەندە قەي قىلدۇرۇش، قۇستۇرۇش ۋە زەھەرلەش ئىشلىرى كۆرۈلسىمۇ، ئەمما ئۇنى كىلىزما قىلغاندا بۇنداق ئالامەت كۆرۈلمەيدۇ .

كىلىمات ئى [ر<گىرېك] <مېتېئور> مەلۇم بىر رايوننىڭ كۆپ يىللىق كۆزىتىش ئارقىلىق خۇلاسىلەپ چىقىلغان ھاۋا رايى ئەھۋالى. ئادەتتە ئۇ ھاۋا ئېقىمى، كەڭلىك گىرادۇسى، دېڭىز ئورنىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ۋە يەر شەكلى قاتارلىق ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

كىلىماتولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا ئىلمىنىڭ بىر تارمىقى. كىلىمات ئالاھىدىلىكى، ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ۋە ئۇنىڭ شەكىللىنىشىنى تەتقىق قىلىدۇ.

كىلىنومېتىر ئى [ر<گىرېك] نەرسىنىڭ تىك ياكى يانتۇلۇقىنى ئۆلچەيدىغان سايمان.

كىلىنكا ئى [ر<گىرېك] <تېب> ئەسلىدە دوختۇرنىڭ ئۆزى قول تىقىپ كېسەلگە دېياگنوز قويۇشى ۋە ئۇنى داۋالىشى كۆزدە تۇتۇلاتتى. ھازىر ئومۇمەن داۋالاش ئورۇنلىرىنىڭ كەسپىي ئەمەلىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدىغان بولدى.

كىلىنكىلىق سۈپ. كىلىنىكىغا ئائىت، كىلىنىكىغا ئالاقىدار بولغان: كىلىنىكىلىق پاتولوگىيە. كىلىنىكىلىق گېنېتىكا.

كىلىونكا ئى [ر] بىر ياكى ھەر ئىككى تەرىپى سۈيۇقلۇق ئۆتكۈزمەيدىغان ماددا بىلەن قاپلانغان رەخت.

كىم ئال ①«قايسى كىشى» دېگەن مەنىنى شەخس ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئۇنداق بولسا، بۇ تىزىملىكنى يېزىغا كىمدىن ئەۋەتىمىز؟ ــ دېدى ئامىنخان. ② كىشىلەرنىڭ نامى سورالغان جۈملىلەردە «نېمىدەپ ئاتىلىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ــ بوپتۇ، بوپتۇ، ئارتىسكا بولمىسىڭىز، شېئىر ئوقۇپ بەرسىڭىزمۇ بولىدۇ، ئىسمىڭىز كىم بولىدۇ؟ ــ دېدى مىرئەخمەت. ③ شەرت بېقىنىدى جۈملىنى نەتىجە جۈملىگە باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: ئاتاڭ كىم بولسا، سەن شۇنىڭ ئوغلى (ماقال).

كىمئارتۇق ئى [كىم + ئارتۇق] سودىدا باھا تالاشتۇرۇپ سېتىش ئىشى: بىر قوغۇن 20 مىڭ يۈەنگە كىمئارتۇق قىلىپ سېتىلدى.

كىمەرسە ئال. ھەرقانداق بىركىشى، ھەرقانداق بىر شەخس: كىمەرسىنى ئاشىق قىلاي دېسەڭ، يانچۇقۇڭنىڭ ئاغزىنى ئوچۇق قوي!

كىمەرسىكى ئال ← **كىمەرسە:** ئەگەر كىمەرسىكى باشقىلارغا ئورا كولىدى، ئۇنىڭغا ھامان ئۆزى چۈشىدۇ.

كىمىبرلىت ئى [ر] <گېئول> ئەڭ دەسلەپتە ئافرىقىنىڭ كىمبېرلىي دېگەن يېرىدىن تېپىلغان ۋە شۇ جايىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان قىسمەن ئىشقارلىق ئۆلترا ئاساسلىق بىر خىل جىنس.

كىمخاب ئى [پ] ئۆرۈشى يىپەك، ئارقىقى زەر يىپتىن توقۇلغان رەخت: ئەپەندىم كوچىدا مەست بولۇپ ياتقان خان ئەمەلدارنىڭ كىمخاب تونى بىلەن شايى سەللىسىنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

كىمدۇر ئال. كۆپىنچە كەينىدىن «بىرى» سۆزى كېلىپ كىملىكى ئېنىقسىز بىر ئادەمنى بىلدۈرىدۇ: كىمدۇر بىرى ئىشكىنى چەكتى.

كىمدەكىم ئال [كىم + دە + كىم] كىم بولسا بولسۇن، ھەرقانداق بىركىشى: ئەمدى كىمدەكىم ۋاقىلىقنى تىكلەيمەن دېسە، ئۆزىنىڭ بېشىنى يەيدۇ.

كىملىك ئى ① كىم ئىكەنلىك؛ سالاھىيەت: ئۇنىڭ كىملىكى ھەممەيلەنگە نامەلۇم ئىدى. ② <قا> پۇقرالارنىڭ جەمئىيەتتىكى قانۇنىي ئورنىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىلىرىدىن تارقىتىپ بېرىلگەن گۇۋاھنامە: ــ كىملىكنىڭلەرنىڭ كۆپەيتىلمىسىنى ئىشلەتكەندە پەخەس بولۇڭلار، ــ دەپ تاپىلايتتى ئۇ دائىم بىزگە.

كىملىكسىز ① سۈپ. كىملىكى يوق، كىملىك ئالمىغان: كىملىكسىز ئوقۇغۇچى. كىملىكسىز بالا. ② رەۋ. كىملىك يوق ھالدا، كىملىك ئىشلەتمەي: ئۇ تېبەت تاغلىرىدىن خوتەن تاغلىرىغا،

خوتەن تاغلىرىدىن تېبەت تاغلىرىغا كىملىكسىزمۇ ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ.

كىمىيا ئى [ئە] يېزىت. خىمىيە.

كىمىياگەر ئى [ئە + پ] يېزىت. خىمىك، خىمىيە ئالىمى.

كىمىياگەرلىك ئى. خىمىيە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش: ئەپسۇس، بۇ كىمىياگەرلىك تىنچلىق كەپتىرىنىڭ بومبىدىن ئۇركۈيدىغانلىقىنى ھېس قىلالمىغان بولغىيمىدى؟

كىن ئى. دىيال. ئاداۋەت، خاپىلىق، نارازىلىق.

كىنا ئى. پاپۇئا يېڭى گىۋىنېيەسىنىڭ پۇل بىرلىكى.

كىنايە ئى [پ] <ئەد> تەنە.

كىنايچى ئى. كىنايە قىلىپ، مەسخىرە ئارىلاش گەپ قىلغۇچى، كىنايە قىلغۇچى.

كىنايىلىك سۈپ. كىنايە قىلىپ ئېيتىلغان، كىنايە ئىپادىلەنگەن: ئۇ بىرنەرسە دېيىش ئۈچۈن تەمشىلىپ تۇراتتى، قىز ئۇستىدىكى بىر دېھقانىنىڭ كىنايىلىك سۆزى خىيالىنى چېچىۋەتتى. // يولدىن ئۆتكەن كىشىلەردىن بەزىلىرى ياقىسىنى تۇتسا، بەزىلىرى كىنايىلىك كۈلۈشۈپ قويىاتتى.

كىنەز ئى [ر] ① فېئودال ـ كىنەزلىك ھاكىمىيىتىدىكى ئەسكەر باشلىقى ۋە ۋىلايەت ھاكىمى. ② فېئودال ـ كىنەزلىك ھاكىمىيىتىدە مىراس تەرىقىسىدە بېرىلىدىغان پەخرىي ئۇنۋان ھەمدە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان كىشى.

كىنەزلىك ئى. كىنەزنىڭ قول ئاستىدىكى ئورۇن.

كىندىك ئى <ئانات> ① تۆرەلمە بىلەن بالا ھەمراھىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغۇچى نەيچىسىمان ئەزا. ئىككى تال ئارتېرىيە بىلەن بىر تال ۋېنادىن تۇزۇلگەن. تۆرەلمە ئۇنىڭغا تايىنىپ ئانا تېنى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئادەتتە ئۇ يەنە تۆرەلمىنىڭ ئۇزۇقلۇق سۈمۈرۈشى ۋە كېرەكسىز ماددىلارنى چىقىرىۋېتىشىدىكى يول ھېسابلىنىدۇ. ② بالا تۇغۇلۇپ، شۇ خىل نەيچە كېسىۋېتىلگەندىن كېيىن قورساق سىرتىدىكى قېپقالغان ئويمانچە. ③ كۆچمە. مەركەز، ئوتتۇرا: كىندىك ئوق. ئاسىيا كىندىكى. * بىز قەشقەرنىڭ كىندىكىدىن.

كىندىك قېنى تۆكۈلگەن جاي تۇغۇلغان يۇرت، تۇغۇلغان ماكان، ۋەتەن: دۇنيادا ئۆزىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن جايىدىنمۇ ئۇلۇغ يەنە نېمە بولسۇن؟!

كىندىكئانا ئى [كىندىك + ئانا] ① ئاياللارنىڭ تۇغۇتىغا ياردەملىشىپ، تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ كىندىكىنى كېسىشكە تەكلىپ قىلىنغان ئايال. ② كۆچمە. مەيدانغا كېلىش، پەيدا بولۇشىنى بىرىنچى بولۇپ كۆتۈۋالغۇچى: زورلۇق كۈچ — يېڭى جەمئىيەتكە ھامىلدار بولغان ھەربىر جەمئىيەتنىڭ كىندىكئانىسى.

كىنو ئى [ر] بىر خىل ئۇنۇۋېرسال سەنئەت. بۇنىڭدا لېنتىغا ئېلىنغان چاتما سۈرەتلەرنى كۆچلۈك چىراغ نۇرىدا ئېكرانغا چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئادەم ياكى شەيئى ھەرىكىتى ئەينەن تەسۋىرلەپ بېرىلىدۇ.

كىنوچى ئى. كىنو فىلىملىرىنى كۆرسىتىش، قويۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

كىنوچىلىق ئى. كىنو سېنارىيەسىنى يېزىش، فىلىمگە ئېلىش، قويۇش قاتارلىق ئىشلار ۋە مۇشۇ ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: تەشۋىقات ۋە تېيىز مەندىكى كۆلدۇرگىنىڭ ئىنچىكە ھاسىسىغا تايىنىپ بۇگۈنكى كۈنگە يېتىپ كەلگەن ئۇيغۇر كىنوچىلىقى «ئېگىز ئېسىلغان قىزىل پانۇس» نامى يورۇقى ئاستىدا بۇنىڭدىن كېيىنكى قىسمىتى ھەققىدە خىيال سۈرمەكتە.

كىنوخانا ئى. كىنو فىلىملىرى كۆرسىتىلىدىغان مەخسۇس ئورۇن.

كىنولاشتۇرماق «كىنولاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھمەد ئەسرىنى كىنولاشتۇرماق.

كىنولاشتۇرۇلماق «كىنولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: 80 ـ يىللاردىن بۇيان نۇرغۇنلىغان سەھنە ئەسەرلىرى كىنولاشتۇرۇلدى.

كىنولاشماق پ. كىنو شەكلىدە ئەكس ئەتتۈرۈلمەك، كىنو فىلىمى قىلىپ كۆرسىتىلمەك، ئىشلەنمەك: ھەربىر كىتاب سەنئىتى بولسا، باشتىكى لەپەر، ئېيتىشىش ۋە سەھنە ئەسىرى ئويناشتىن، قۇرۇلمىسى مۇكەممەل بولغان زامانىۋى دىرامىلارنى ئويناشقا، ئۇنىڭدىن تېلېۋىزىيە، كىنولىشىشقا تەرەققىي قىلدى.

كىنوۋار ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئانئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى SgH . ئۇ سىماب ئېلىشتىكى ئاساسلىق مىنېرال ھېسابلىنىدۇ. رەڭگى قىزىل ياكى بېغىر رەڭ، زەھەرسىز كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە تىنچلاندۇرۇش دورىسى قىلىنىدۇ. بەدەن سىرتىغا ئىشلەتكەندە قىچىشقاق قاتارلىق تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ بوياقمۇ قىلىنىدۇ.

كىنېتىك سۈپ [ر] كىنېتىكىغا، ھەرىكەتكە ئائىت: كىنېتىك سەنئەت.

كىنېتىكا ئى [گىرىك] <فىز> نەزەرىيەۋى مېخانىكىنىڭ دىنامىكا ۋە ئىستاتىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۆلۈمى، تارمىقى.

كىنېماتىكا ئى [ر<گىرىك] <فىز> مېخانىكىنىڭ تارمىقى. ئورۇن يۆتكەش، تېزلىك، تېزلىنىش قاتارلىق فىزىكىلىق مىقدارلار ئارقىلىق جىسىم ئورنىنىڭ ۋاقىتقا ئەگىشىپ ئۆزگىرىش مۇناسىۋىتىنى بايان قىلىدۇ ۋە تەتقىق قىلىدۇ.

كىنىشكا ئى [ر] سالاھىيەت، تارىخ قاتارلىقلارنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدىغان، مەلۇم تەشكىلات، ئورۇنغا قاراشلىق ئىكەنلىكىنى ياكى مەلۇم جەھەتتىن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان ئىناۋەتلىك كىچىك دەپتەرچە ياكى قەغەز ۋاراق.

كىنىشكىسىز سۈپ. كىنىشكىسى يوق، كىنىشكىسى بولمىغان: كىنىشكىسىز ئادەم.

كىنىشكىلىق سۈپ. كىنىشكىسى بار، كىنىشكىغا ئىگە بولغان.

كىنىمەك پ. دىيال. ئەسلىمەك، ياد ئەتمەك.

كۆپاچا ئى. مالاۋى، زامبىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

كۆپادرات ئى [ر<لات] <مات> ① تۆت تەرىپى ئۆزئارا تەڭ، تۆت بۇلۇڭى تىك بۇلۇڭ بولغان تۆت تەرەپلىك: كۆپادرات مېتىر. كۆپادرات كىلومېتىر. ② بىر سانىنى ئۆز-ئۆزىگە كۆپەيتىشتىن ھاسىل بولغان سان ياكى كۆرسەتكۈچى ئىككى بولغان دەرىجە. مەسىلەن، 3^2 ، a^2 قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

كۆپادراتلىق سۈپ. كۆپادراتى بار، كۆپادراتقا ئىگە: كۆپادراتلىق ئايرىما.

كۋارتس ئى [ر<نېم] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيەلىك تەركىبى سىلىتسىي ئوكسىد (SiO_2) . سانائەتتە ئۇنىڭدىن ئوپتىك ئەسۋابلار، رادىيو سايمانلىرى، ئوتقا چىدامليق ماتېرىيال، ئەينەك ۋە فارفور بۇيۇملىرى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

كۋارتسلىق سۈپ. تەركىبىدە كۋارتس بولغان، كۋارتسقا ئىگە: كۋارتسلىق پورفىر. كۋارتسلىق سائەت. كۋارتسلىق مونزونىت.

كۋارك ئى [ئىنگ] <فىز> پروتون، نېيترون قاتارلىق ئاساسىي زەررىچىلەرنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ كىچىك زەررىچە.

كۋانت ئى [ر<لات] <فىز> مىكرو ساھەدە، بەزى فىزىكىلىق مىقدارلارنىڭ ئۆزگىرىشى تەدرىجىي يوسۇندا بولماستىن، بەلكى ئەڭ كىچىك بىرلىكتىن بىراقلا سەكرەش بويىچە بولىدۇ. بۇ ئەڭ كىچىك بىرلىك كۋانت دەپ ئاتىلىدۇ.

كۋانزا ئى ئانگولانىڭ پۇل بىرلىكى.

كۋە ئى. دىيال. كىرپە.

كىيات ئى. بىرمىنىڭ پۇل بىرلىكى.

كىيانت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى $Al_2[SiO_4]O$. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. ئادەتتە ئالىي دەرىجىدىكى ئوتقا چىدامليق ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەنە «زەڭگەر ئىشپات» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كىيدۇرمەك «كىيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپام چاپىنىنى ماڭا كىيدۈرۈپ قويدى.

كىيدۈرۈشمەك «كىيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلىق ئايالالار بالىلىرىنىڭ كىيىملىرىنى كىيدۈرۈشۈپ تەخ بولدى.

كىيدۈرۈلمەك «كىيدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

كىيمەك پ ① كىيىم بىلەن بەدەننى ياكى مەلۇم ئەزانى ياپماق، پۈركىمەك: دوپپا كىيمەك. ئۆتۈك كىيمەك. تون كىيمەك. ② كۆچمە. ئۇرالماق، قاپلانماق: ئۇنىڭ كۆزى يېشىل تون كىيگەن پايانسىز ۋادىلارغا تىكىلدى. ③ كۆچمە. بىر ئالماق: بالا يىغلاپ ئۆينى بېشىغا كىيدى.

كىيۇرىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Cm (Curium). ئادەتتە ئۇ سۈنئىي ئېلېمېنتلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. سۈنئىي ھەمراھ ۋە ئالەم كېمىلىرىدە ئىسسىقلىق ئېلېكتر مەنبەسى قىلىنىدۇ.

كىيت ئى. توي بولۇشتىن ئىلگىرى ئوغۇل تەرەپتىن قىزنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا بېرىدىغان تويلۇق سوۋغىسى.

كىيتلىك ئى. كىيىت ئۈچۈن تەييارلانغان نەرسە، سوۋغىلىق.

كىيشمەك «كىيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خېرىدارلار قولىدىكى گۈللىرى چاقناپ تۇرغان چىمەندوپپىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ باشلىرىغا كىيىشىپ كۆرەتتى.

كىيىلمەك «كىيمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پادىشاھ ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي بارغان پېتى داپنى قولىغا ئاپتۇ - دە، خەزىنىدارنىڭ بېشىغا كېلىشتۇرۇپ ئۇرغانىكەن، داپ يېرىلىپ گەردىشى بوينىغا كىيىلىپ قاپتۇ.

كىيىم ئى. بەدەننى ياكى ئايرىم ئەزالارنى يېپىش، ئوراش ئۈچۈن كىيىلىدىغان، رەخت ياكى تېرىدىن تىكىپ تەييارلىنىدىغان تۇرمۇش بۇيۇمى.

كىيىمچىك ئى. كىنو، تىياتىر، ناخشا - ئۇسسۇل ئارتىسلىرىنىڭ سەھنە كىيىمىنى لايىھەلىگۈچى ياكى باشقۇرغۇچى كىشى.

كىيىمسىز سۈپ. كىيىمى يوق، كىيىم كىيمىگەن: ئىنسانلار ھايۋانات دۇنياسىدىن ئايرىلىپ چىقىش بىلەن تەڭلا كىيىنىش بىلەن ئەمەس، بەلكى خېلى ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەرگىچە كىيىمسىز يالىڭاچ ھايات كەچۈرگەنلىكى مەلۇم. // ئۇيغۇرلار ئارىسىدىمۇ ئاياغ كىيىمسىز يۈرۈش ئادىتى (ئاساسەن ئىسسىق رايونلاردا) بار.

كىيىم - كېچەك كىيىلىدىغان نەرسىلەر، كىيىم.

كىيىملىك ① سۈپ. كىيىمى بار، كىيىم كىيگەن: بۇنداق ۋاقىتلاردا تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا پۇچقاقلىرىنى يانپىشىغچە تۇرۇۋەتكەن يالاڭ كىيىملىك كەمبەغەللەر پەيدا بولاتتى. ② سۈپ. كىيىم تىكىلىدىغان، كىيىم قىلىشقا باب: ئۇ تۇغقاندا بىز بىر كىيىملىك يېپەك رەخت بىلەن مۇبارەكلىگەن. ③ ئى. كىيىم قىلىنىدىغان رەخت: بىر ئايدىن كېيىن مەن بازارغا بېرىپ كىيىملىك ئېلىشقا رۇخسەت سورىدىم.

كىيىندۈرمەك «كىيىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرۋانىم سەھەر تۇرۇپلا بالىلارنى كىيىندۈرۈپ چاي بېرەتتى.

كىيىندۈرۈشمەك «كىيىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

كىيىندۈرۈلمەك «كىيىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىرەنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا ھېلىمۇ چىرايلىق كىيىندۈرۈلگەن ئوغۇل - قىزلىرىنى يېتىلىۋالغان ئاتا - ئانىلار ئولتۇرۇشاتتى.

كىينمەك «كىيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چۈشكە يېقىن ئالىيېشىل كىيىنگەن قىز - جۈۋانلار توپ - توپ بولۇشۇپ كېلىشكە باشلىدى.

كىينىشمەك «كىيىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كېپىنەكتەك كىيىنىپ، ھۆر - پەرىلەردەك ياسىنىۋېلىشقان قىز - يىگىتلەر، پاكىز - رەتلىك كىيىنىشكەن ئوتتۇرا ياشلىقلار جۇپ - جۇپى بىلەن باغچىلارغا، مەنزىرىلىك جايلارغا سەلدەك ئاقماقتا ئىدى.

گ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئون توققۇزىنچى ھەرپى.

گاباردىن ئى [ر<فىران] كاستۇم، پەلتو قاتارلىق كىيىملەرنى تىكىشكە باب توقۇلغان بىر خىل يۇڭ رەخت.

گابرو ئى [ر<ئىتال] <گېئول> ئاساسلىق مىنېرال تەركىبى بىر ياقلىق پىروكسېن (ئاددىي پىروكسېن، سۇزۇك پىروكسېن قاتارلىقلار) بىلەن ئاساسلىق پىلاگىيوكلاز بولغان بىر خىل بۆسمە جىنس.

گاجاك ئى. دىيال. ماڭقا.

گاچ تەق. چىشلەش، ئۇرۇش، دەسسەش، سانجىش، توغراش، چېپىش قاتارلىقلاردىن پەيدا بولغان ئاۋاز.

گاچا سۈپ. گەپ قىلالمايدىغان، تىلى ئاجىز: گاچا بالا. * گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلەر (ماقال).

گاچچىدە رەۋ. «گاچ» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «گاچ» قىلغان ھالدا: گاچچىدە چىشلىمەك. گاچچىدە چاپماق.

گاچ ـ گاچ «گاچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گاچ ـ گۇچ «گاچ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: غەلىتە ئىش، ئۇنىڭ سۆزۈن تەلەتىنى سۇر بېسىپ تۇرىدۇ ـ يۇ، كۆرۈ ـ شۇشكە قولىنى بەرگىنى نېمىسى، پەلەپ گاچ ـ گۇچ سالمىسۇن يەنە!

گاچىلاشماق پ. بەپبەپلەپ قالماق؛ كېكەچلىمەك، تۆتۈدەلمەك: ئۇ مايلاشقان قارا شاپ بۇرۇتىنى ساڭگىلىتىپ، ئۆڭۈپ، تامدەك تاتىرىپ، گاچىلىشىپ گەپ قىلالماي قالدى.

گاچىلداتماق «گاچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گاچىلدىماق پ. «گاچ ـ گاچ» قىلماق، «گاچ ـ گاچ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

گاچىلىق ئى. گاچا ھالەت، سۆزلىيەلمەسلىك.

گادا I [پ] يېز ت ① سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، پېقىر، يوقسۇل. ② ئى. كۆچمە. بىرەر نەرسىگە موھتاج، زار، ئىنتىزار ئادەم.

گادا II ئى [خەن] ① ئارغامچا، تانا، تاسما، شوينا قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ باغلاپ ئۇلانغان ياكى تۇگۈن قىلىنغان يېرى؛ كاللەك. ② تۇگۈلۈپ، قېتىپ، چوقچىيىپ مونەك بولۇپ قالغان نەرسە. ③ ئادەم بەدىنىدە پەيدا بولغان دانىخورەك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قېتىپ قېلىشى.

گاداچە ئى. كىچىك گادا، ئۇششاق كاللەك، مونەك، كىچىك تۇگۈن.

گادالاشماق پ. گادا ھالەتكە كەلمەك، تۇگۈن پەيدا بولماق، مونەكلەشمەك: ئۆرۈك نوتىلىرى بالدۇرراق ئۇلانمىسا، ئۇلاق نوتىلىرىنىڭ بىخى گادالىشىپ، ياغاچقا ئايلىنىپ، ئۇلاشقا ئەپسىز بولۇپ قالىدۇ.

گاداي [پ] ① سۈپ. يوقسۇل، نامرات، كەمبەغەل. ② ئى. كىشىلەردىن سەدىقە سوراپ، نەرسە ـ كېرەك تىلەپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى؛ سائىل، تىلەمچى، دۈانە.

گادايچىلىق ئى ← **گادايلىق.**

گادايلاشتۇرماق پ. «گادايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كەنت باشلىقى بولۇپ تۇرغان 10 يىل ئىچىدە پۇتۇن كەنتنى گادايلاشتۇرۇۋەتتى.

گادايلاشتۇرۇشماق «گادايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گادايلاشتۇرۇلماق «گادايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گادايلاشماق پ. نامراتلاشماق؛ قەلەندەرلەشمەك.

گادايلىق ئى ① يوقسۇزلۇق، نامراتلىق، كەمبەغەللىك. ② دۈانىلىك قىلىش، سەدىقە سوراش؛ قەلەندەرلىك، تىلەمچىلىك: گادايلىق قىلماق.

گادرون ئى [ر<گىرېك] <خىم> كۈچلۈك تۇرىدە ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشكەن بارىيون بىلەن مېزوننىڭ ئورتاق نامى.

گادولىنىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Gd (Gadolinium). بىر خىل سىرەك ئېلېمېنت، ئاتوم ئېنېرگىيەسى سانائىتىدە ئاتوم قازىنىنىڭ تۇزۇلۇش ماتېريالى قىلىنىدۇ.

گادىرماچ سۈپ. باش ـ ئاخىرى يوق، باش ـ ئاخىرى چىقمايدىغان؛ قالايمىقان، مۇرەككەپ، چىگىش: گادىرماچ ئىش. * ئۇ ئۆزۈنغىچە ئۆزىنىڭ باش ـ ئايىغى يوق گادىرماچ خىياللىرى ئارىسىدا سەرسان بولۇپ يۈردى.

گادىرماچلاشماق پ. گادىرماچ ھالەتكە كەلمەك، قالايمىقانلاشماق، مۇرەككەپلەشمەك، چىگىشلەشمەك: ئۇنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، گادىرماچلىشىپ كەتكەن خىياللىرى شاخ سانغۇچتەك ئۇ شاختىن بۇ شاخقا قونۇپ، زادىلا بىر نۇقتىدا توختىمايتتى.

گادىرماچلىق ئى. گادىرماچ ھالەت، قالايمىقانلىق: موللامنىڭ شۇ قېتىمقى سۆزى مۇھەممەدنىڭ خىيالىدا خېلىلا گادىرماچلىق پەيدا

قىلدى.

گار ئى [ر] <تەن> ۋاسكېتبول ئويناش ئۈچۈن ئوتتۇرىسىغا يۆمىلاق تۆمۈر ئورنىتىلغان بىر خىل قۇرۇلما، ياغاچ جازا.

گارا سۈپ. دېيال. پاسكىنا، قاسماق، كىر.

گاراخ ① سۈپ. كاللىسى راۋرۇس ئىشلىمەيدىغان، قاپاق: دىلنار چۈشۈمگە كىرىپ قالغان كۆنلەردە قويغان ـ تۇتقىنىمنى بىلەلمەي گاراخ بولاتتىم. ② رەۋ. ھەددىدىن زىيادە، ناھايىتى، ئىنتايىن، تازا، راسا: گاراخ مەست. * ئۇ يېرىم كېچىدە ئۆيگە گاراخ مەست كىردى.

گاراڭ ئى [ر<فىران] ① ئاپتوموبىل قاتارلىق موتورلۇق قاتناش قوراللىرى تۇرىدىغان جاي. ② ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇس بېكىتى.

گاراڭ I سۈپ ① قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، قۇلىقى ئېغىر، پاڭ قۇلاق؛ گاس، ساغرۇ: گاراڭ بالا. گاراڭ ھالەت. ② بېشى قاتقان، نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغان: گاراڭ بولماق. گاراڭ قىلماق. * ئۇ باشلىرى گاراڭ ھالدا ھېلىقى ئاشخانىغا باردى.

گاراڭ II تەق. كېكىرەكنىڭ پۈتۈپ قېلىشىغا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن بوزۇلۇپراق چىققان ئاۋاز.

گاراڭ ـ گاراڭ «گاراڭ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گاراڭ ـ گۇرۇڭ «گاراڭ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: تۈيۈقسىز چىققان بۇ گاراڭ-گۇرۇڭ ئاۋاز مېنى چۆچۈتۈۋەتتى.

گاراڭلىدە رەۋ. «گاراڭ» قىلغان ھالدا، «گاراڭ» قىلىپ.

گاراڭلىق ئى. قۇلىقى ئاڭلىماسلىق، گاسلىق: ئىلىم ـ گۆھەر چىراغ، ئۆچمەس، قاراڭغۇ دىلغا نۇر چاچقاي، ئۇنىڭدىن كۆچ ـ ئوزۇق ئالساڭ، قۇتۇلغايسەن گاراڭلىقتىن.

گارت تەق. نەرسىلەرنى تىغ بىلەن كېسىپ پارچىلىغاندا، توغرىغاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز.

گارتتىدە رەۋ. «گارت» قىلغان ھالدا، «گارت» قىلىپ.

گارت ـ گارت «گارت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خاسىيەت بۇگۈن بالدۇر تاماقنا جابدۇنۇپ، مانتىنىڭ قىيمىسى ئۇچۇن ئادالانغان پىيازنى «گارت ـ گارت» توغراشقا باشلىدى.

گارت ـ گۇرت «گارت» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

گارسنىيە ئى [ر<لات] <بوت> گارسنىيە دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. غولىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتىرغا يېتىدۇ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، شىرنىلىك مېۋە تۈتىدۇ. دەرەخ مېيى سىرىق، شىلىمشىمان ھەم زەھەرلىك كېلىدۇ. ئۇنى سىرىق بويياق ماتېرىيالى ياكى دورا قىلىشقا بولىدۇ.

گارشوك ئى [ر] ① بىنالارنىڭ كارىدورلىرىغا قويۇلىدىغان تۆكۈرۈك قاچىسى: گارشوكقا تۆكۈرمەك. ② كىچىك بالىلارنى توسىدىغان قاچا.

گارموشكا ئى [ر] ئېغىز بىلەن چېلىشقا مەخسۇس ياسالغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى؛ ئېغىز گارمونى.

گارمون ئى [ر] ئىككى يېنى قاتلانغان، قول بىلەن تارتىپ، تۇتىملىرىنى بېسىپ چالىدىغان تىللىق مۇزىكا ئەسۋابى.

گارمونچى ئى. گارمون چالىدىغان كىشى.

گارمونىك سۈپ [ر] ① گارمونىيە تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن، ئاھاڭداش: گارمونىك تاۋۇشلار. * تۇرمۇش ھىندىستانىنىڭ كىنولىرى ئەمەس، تۇرمۇشتا ھەرگىزمۇ يېشىل ئوتلاقلاردا، تاغ ـ دالىلاردا قىيغىـ تىپ سەكرەپ يۈرىدىغان ئىش يوق. تۇرمۇش ئۇلار ئېيتقان ناخشىلاردەك ئۇنداق گارمونىك، مۇڭلۇق بولمايدۇ. ② ئۆزئارا ماسلاشقان، مۇۋاپىق، ماس، ئۇيغۇن: گاز ئوچاق، تۇرۇبىلار ئەرلەرنى يۇقىرىقىدەك ئەمگەكلەردىن ئازاد قىلىش بىلەن بىللە، تاماق ئېتىشتىن ئىبارەت بىر جەريانىنىڭ ئەر ـ ئايالىنىڭ ئۆزئارا مۇھەببەت، ھېسسىيات ئالماشتۇرىدىغان گارمونىك سورۇنى بولۇش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقاردى.

گارمونىيە ئى [ر<گىرىك] <مۇز> بىر ۋاقىت ئىچىدە چىققان بىر قانچە مۇزىكىلىق ئاۋازنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشى، بىرلىشىشى؛ مۇزىكىدىكى ئاھاڭداشلىق، ماسلىق.

گارمونىيەشۇناس ئى. گارمونىيەشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى.

گارمونىيەشۇناسلىق ئى <مۇز> مۇزىكا نەزەرىيەسىنىڭ ئاككورد، ئاككوردلۇق مۇناسىۋىتى ياكى ئاككوردلارنىڭ بىجىرىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

گارمونىيەلەشتۇرمەك پ ① «گارمونىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② گارمونىيەلىك تۇزۇلمە بىلەن بىرەر مېلودىيەنى كۆپ تاۋۇشلۇق قىلىپ ئىشلىمەك.

گارمونىيەلەشتۇرۇش ئى <مۇز> گارمونىيەلىك تۇزۇلمە بىلەن بىرەر مېلودىيەنى كۆپ تاۋۇشلۇق قىلىپ ئىشلەش ئۇسۇلى.

گارمونىيەلەشتۇرۇشمەك «گارمونىيەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گارمونىيەلەشتۇرۇلمەك «گارمونىيەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گارمونىيەلەشمەك پ. ئۆزئارا ماس، ئاھاڭداش، مۇۋاپىق ھالەتكە كەلمەك، ئۇيغۇنلاشماق (مۇزىكا ھەققىدە): گارمونىيەلەشكەن ئاھاڭ.

گارمونىيەلىك سۈپ. ئۆزئارا ماسلاشقان، بىرلەشكەن، گارمونىك (مۇزىكا ھەققىدە): گارمونىيەلىك ئاھاڭ.

گاز ئى [ر<گول] <فىز> مۇئەييەن شەكلى بولمىغان ھەم مۇئەييەن ھەجىمىمۇ بولمىغان، ئېقىپ ھەرىكەتلىنەلەيدىغان جىسىم: گاز چاقماق. گاز چىراغ .

گازاب ئى [گاز + ئاب] بەلگىلىك بېسىم ئاستىدا كاربون (IV) ئوكسىدنى سۇدا ئېرىتىپ، ئۇنىڭغا شېكەر، مېۋە شەربىتى ۋە پۇراقلىق ماتېرىيال قاتارلىقلارنى قوشۇش ئارقىلىق تەييارلانغان سوغۇق ئىچىملىك، گازلىق سۇ: زور تۇركۈمدىكى ئوقۇغۇچىلار مەيدان چۇرىسىدىكى پەلەمپەيلەردە ئولتۇرۇپ گازاب ئىچكەچ تاماشا كۆرۈۋاتاتتى.

گازارما ئى [ر] ھەربىي قىسىم تۇرۇشلۇق ئورۇن؛ ھەربىي ئىشتاب.

گازسمان سۈپ. گازغا ئوخشاش، گاز ھالىتىدىكى: گازسمان ماددا.

گازلاشتۇرماق «گازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گازلاشتۇرۇشماق «گازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.
گازلاشتۇرۇلماق «گازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.
گازلاشماق پ. گاز ھالىتىگە كەلمەك، گازغا ئايلانماق.
گازلانماق پ. سۇيۇقلۇق گاز بىلەن تويۇنماق، سۇيۇقلۇققا گاز ئارىلاشتۇرۇلماق.
گازلىق سۈپ. ئىچىدە گازى بار، گازلانغان، گاز تولدۇرۇلغان ياكى گاز بىلەن تويۇندۇرۇلغان: گازلىق سۇ. گازلىق ئەسۋاب.
گازۇان ئى [پ] <بوت> ئەتىرگۈت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا بولىدۇ. مەنپىيلىكىنى ئاسراش، يۆتەل توختىتىش رولىغا ئىگە.
گازۇاي سۈپ [ر] گاز ئىشلىتىدىغان، گازلىق: گازۇاي چىراغ. گازۇاي لامپا.
گازىر ئى [خەن] <بوت> ئاپتاپپەرەس ئۆرۈكى. سوقمىچاق، ئۈچى ئۈچلۇق كېلىدۇ. قورۇپ چېقىشقا ياكى ماي تارتىشقا بولىدۇ.
گازىر ـ پۇرچاق گازىر، پۇرچاق ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر.
گازىرچى ئى. گازىر ساتىدىغان كىشى.
گازىن ئى. دىيال. كەپتەر، توخۇ قاتارلىق جانىۋارلارنىڭ گېلىدىكى دانلىقى؛ يەملىك، بوغۇزلۇق.
گاڑ تەق. رادىيو، ئۇنئالغۇ، تېلېۋىزور قاتارلىقلارنىڭ توك يوللىرىدا مەسىلە كۆرۈلگەندە چىقىدىغان بىر خىل غەيرىي نورمال ئاۋاز.
گاڑزىدە رەۋ. «گاڑ» قىلغان ھالدا، «گاڑ» قىلىپ: نېمە بولدى؟ دولقۇننى يۆتكىسەم گاڑزىدە قىلىپ قالدىغۇ تاڭ. نېمە بولغىنىنى بىلەلمىدىم.
گاڑ ـ گاڑ «گاڑ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ رادىيوسى كونىراپ قالغاچقىمۇ، دولقۇن تەڭشەلمەي «گاڑ ـ گاڑ» قىلىدىغان بولۇۋالدى.
گاڑ ـ گۇڑ «گاڑ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: گاڑ ـ گۇڑ قىلماق.
گاڑلىداتماق «گاڑلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گاڑلىداشماق «گاڑلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.
گاڑلىدىماق پ. «گاڑ ـ گاڑ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گاڑ ـ گاڑ» قىلماق: ئەپەندىلەر، قولقىمىز گاڑلداپ قالدى.
گاس I سۈپ. قولىقى ئاڭلىمايدىغان، ساغرۇ؛ پاڭ: گاس ئادەم. قولىقى گاس.
گاس II ئى. دىيال ① مەشىنىڭ شالا ئۇستىدىكى يان تەرەپلەردىكى سېلىنغان لاي. ② كۆچمە. يارامسىز، سۈپەتسىز، قوپال.
گاستاڭ ئى. دىيال. ئاپتاپپەرەسنىڭ گەردىشى (بېشى).
گاسترودىيە ئى [لات] <بوت> تۈلكىمايىقى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تۈگۈنەك غولى دورا قىلىنىدۇ. باش قېيىش، باش ئاغرىش قاتارلىقلارنى داۋالاش رولى بار.
گاس ـ گاچا گاس ۋە گاچا: گاس ـ گاچىلار مەكتىپى. گاس ـ گاچىلار يېزىقى.
گاسلىق ئى. قولىقى ئاڭلىماسلىق، ساغرۇلۇق، پاڭلىق ھالىتى.
گاشات ئى. دىيال. بىرەر مەسىلە ياكى ئىشنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ھەققىدە قىلىنغان غەم؛ تەشۋىش، ئەندىشە، ئەنسىرەش.
گافنىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Hf (Hafnium). سۇيۇقلىنىش نۇقتىسى يۇقىرى، X نۇرى تۇرۇپكىسىنىڭ مەنپىي قۇتۇپى قىلىندۇ. گافنىي بىلەن ژولفرام ياكى مولىبدېننىڭ قېتىشمىسى يۇقىرى بېسىملىق زەرەت قويۇپ بېرىش تۇرۇپكىسىنىڭ ئېلېكترونى قىلىندۇ.
گاگار ئى [خەن] ① كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئويناىدىغان بىر خىل بالىلار ئويۇنى: گاگار ئوينىماق. ② شۇ ئويۇندا ئويناىدىغان، ئۇرۇنلۇقى بىر سوياق، ئۆزى تۇم، ئىككى بېشى ئۇچلانغان ياغاچ؛ ژاللەي.
گاگارچى ئى. گاگار ئوينىغۇچى: ئالىم ژاراڭ ـ چۇرۇكنى ئاڭلاپ يېراقتىن ئۇلگۇرۇپ كەلگەن گاگارچى بالىلاردىن بىرىنىڭ قولىدىن گاگار تايىقىنى شارتتىدە تارتىۋېلىپ، ساقچى باشلىقىنىڭ تاپانچىغا ئۇزاتقان قولىغا كېلىشتۇرۇپ كەينى ـ كەينىدىن بىر نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى.
گاڭ I ئى [خەن] ← **پولات:** گاڭ قەلەم. *ئۇنىڭ كىيىمى گاڭ، چويۇندىن ئىدى. // گاڭ بىسلىق خەنجەر.
گاڭ II سۈپ [خەن] جان ت. پەقەت بىرلا خىل نەرسىدىن تەركىب تاپقان، باشقا بىر تەركىب ئارىلاشمىغان؛ ساپ، خەس، يالغۇز: گاڭ ئاق ئۇن ئالماق.
گاڭبەن ئى [خەن] ① ئاپتوموبىل، پاراۋۇز، تىراكتور قاتارلىق قاتناش قوراللىرىنىڭ ئوقى بىلەن جازا ئارىلىقىغا ئورنىتىلغان، ئېغىرلىق بېسىمىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ بېرىش رولىنى ئۆتەيدىغان ئېلاستىكلىق قۇرۇلما؛ رېسسور. ② پولات تاختا.
گاڭبى ئى [خەن] ئۇچى گاڭدىن ياسالغان، سىياھ ئىچۇرۇپ ئىشلىتىلىدىغان قەلەم؛ پولات قەلەم.
گاڭپەن ئى [خەن] گۈرۈچنى دۆمىلەپ پىشۇرۇپ، ھەر خىل قورۇمىلار بىلەن يېيىلىدىغان بىر خىل تاماق.
گاڭزا ئى [خەن] قەدىمدە ئىشلىتىلگەن بىر خىل جازا قورالى، يەنى كالتەك.
گاڭسا ـ جىسا ھېچ نەرسىسى قالمىغان، پۈتۈن بىساتىدىن ئايرىلغان، ھېچنېمىسى يوق، قۇرۇق قول: ژاھاپ بۇلتۇر يەنخۇ (تۇزكۆل) دا ئالتە ئاي ئىشلىدى، لېكىن ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەي، گاڭسا ـ جىسا قايتىپ كەلدى.
گاڭ ـ گالاس دىيال. قولىقى ئاڭلىمايدىغان، گاراڭ، گاراخ.
گاڭگۇڭ سۈپ [خەن] باشقىلارنى بوزەك قىلمايدىغان، باشقىلارغا بوزەك بولمايدىغان، ھەققانىي ئىش قىلىدىغان؛ نوچى، باتۇر: گاڭگۇڭ ئادەم. گاڭگۇڭ يېگىت.
گاڭگۇڭلۇق ئى. نوچىلىق، باتۇرلۇق: گاڭگۇڭلۇق قىلماق.
گاڭگىراتماق «گاڭگىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئويلىمىغان يەردىن بېرىلگەن بۇ سوئال مېنى گاڭگىرىتىۋەتتى.

گاڭگىراشماق «گاڭگىرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىلتىقلىرىنى قۇچاقلاپ مۈگدەپ ياتقان دۈشمەن ئەسكەرلىرى كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ، بىر پەس گاڭگىراشتى.

گاڭگىرىماق پ. نېمە قىلارىنى بىلمەي قالماق، ئېسىنىڭ-رىمەك، سارىاسىمىگە چۈشمەك، ئالاقزادە بولماق؛ هودۇقماق، تەمتىرىمەك: هەنىپەم ئاپىسىدىن سورىغان مەسىلىھەتىگە مۇشۇ جاۋابىنى ئېلىپ، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك گاڭگىرىدى.

گال I ئى. كېكىردەك، كاناي، بوغۇز.

گېلى پوق ئارىلىق يەپ، پارا ئېلىپ ئۆزىنى بۇلغاپ قويغان: گېلى پوقنىڭ ئىشى پوق (ماقال).

گېلى قىچىشماق ① گەپ قىلغۇسى كېلىپ كەتمەك؛ ئاغزى قىچىشماق. ② كۆچمە. هاراق ئىچكۈسى ياكى تاماكا چەككۈسى كەلمەك؛ خۇمارى تۇتماق، خۇمارى كەلمەك.

گېلىنى قىسماق ئىشلەتمەي، سەرپ قىلماي يىغماق؛ يېمەي-ئىچمەي ئايىماق.

گال II سۈپ ① ئۆتكۈر بولمىغان، كەسمەيدىغان؛ ئۆتمەس، قاشاڭ: گال پىچاق. ② كۆچمە. بىر ئىشنى تازا دېگەندەك ئەپلەشتۈرەلمەيدىغان ياكى هەرىكىتى چاقىقان ئەمەس؛ هەرىكىتى ئاستا، سۇس؛ قاشاڭ: گال ئادەم. قولى گال. * قولى گۈل ئېتىدۇ غىزا، قولى گال تارتىدۇ ئىزا (ماقال).

گالاچ تەق. بىراۋنىڭ يۈزىگە مۇشت بىلەن قاتتىق ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز: ئۇنىڭ خامىرىغا «گالاچ» قىلىپ بىرنى سالدىم.

گالاچچىدە رەۋ. «گالاچ» قىلغان هالدا، «گالاچ» قىلىپ: گالاچچىدە سالماق.

گالاچ ـ گالاچ «گالاچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇلار بىردەمدىلا گالاچ ـ گالاچ مۇشتلىشىپ كەتتى.

گالاچ ـ گۈلۈچ «گالاچ» قىلغان ۋە ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئاۋازلار.

گالاچلاتماق پ. «گالاچ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇچقۇچىلار يانلىرىدىن تاپانچىلىرىنى چىقىرىشىپ ئېتىشقا ئۇلگۈرمەيلا، گالاچلاتىپ ئۇرۇلۇۋاتقان تاياق ئاستىدا قالدى.

گالاكتىكا ئى [ر<گىرىك] <ئاستر>ئالەم بوشلۇقىدىكى تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ زور بىر سىستېمىسى. 100 مىليارد تۇن ئارتۇق چوڭ ـ كىچىك تۇرغۇن يۇلتۇز، سان ـ ساناقسىز يۇلتۇز تۇمانلىرى ۋە يۇلتۇز توپلىرىدىن تەشكىللەنگەن.

گالدۇڭ ئى. تولامچاق تۆمۈر ئوقنىڭ ئوڭ تەرەپ ئۇچىغا ئورنىتىلغان ئىككى دانە چوڭ غالتەك. چوڭى چاردانىنى، كىچىكى دالۋازىنى تاناب ئارقىلىق ئايلاندۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ.

گالدى ـ گۇلدۇڭ ① دېگەندەك بېجىرىم ئەمەس، نېرۋىسى سەل ئاجىز: ئۇ چىرايلى بىلەن بىرەر يېگىتنى ئۆزىگە جەلپ قىلالىغۇدەك، لېكىن گالدى ـ گۇلدۇڭراق قىز ئىدى. ② بىر ئۇيانغا ـ بىر بۇيانغا غالداڭلاپ، ئىرغاڭلاپ: گالدى ـ گۇلدۇڭ ماڭماق.

گالزاڭ سۈپ. سەزگۈ قابىلىيىتى ئاجىز، ئەقىلسىز؛ دۆت، كومشا: گالزاڭ ئادەم. گالزاڭ بالا.

گالزاڭلىق ئى. ئەقىلسىزلىق؛ دۆتلۈك، كومشالىق: گالزاڭلىق قىلماق.

گاللاشتۇرماق «گاللاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گاللاشماق پ. ئۆتكۈرلۈكىنى يوقاتماق، گال، ئۆتمەس بولۇپ قالماق؛ قاشاڭلاشماق: پېقىرنىڭ قاشاڭ پىچاقتەك گاللىشىپ كەتكەن پىكرى ئىككى مۆتىۋەر ئارىسىدا قېرىنداشلىق مىزانىغا خىلاپ ئۇقۇشۇلماسلىقنىڭ بارلىقىنى تۇيۇۋاتىدۇ.

گاللون مىق [ر<ئىنگ] ئەنگلىيە ۋە ئامېرىكىنىڭ سىغىم ئۆلچىمى بىرلىكى. ئەنگلىيە ئۆلچىمى سىستېمىسىدىكى بىر گاللون 4.546 لىتىرغا، ئامېرىكىنىڭ ئۆلچىمى سىستېمىسىدىكى بىر گاللون 3.785 لىتىرغا باراۋەر كېلىدۇ.

گاللىق ئى ① ئۆتمەسلىك، كەسمەسلىك: پىچاقنىڭ گاللىقى. قىڭراقنىڭ گاللىقى. ئۇستىرىنىڭ گاللىقى. ② ئىش قاملاشتۇرالماسلىق، سۇسلۇق، ئاستىلىق؛ قاشاڭلىق: بۇ سىزنىڭ نەزەرىيە سەۋىيەڭىزنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ياكى تەپەككۇرىڭىزنىڭ گاللىقىدىنمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس.

گاللىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ga (Gallium). كۈمۈشتەك ئاپئاق كىرىستال. يۇمشاق. قېتىشما هەم يۇقىرى تېمپېراتۇرىنى ئۆلچەيدىغان تېرمومېتىر ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. گاللىي ئارسېنىد مۇهىم يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىيال هېسابلىنىدۇ.

گالوگېن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ← **گالوگېنلار**.

گالوگېنلار ئى <خىم> فىتور، خىلور، بىروم، يود ۋە ئاستاتىن قاتارلىق بەش خىل ئېلېمېنت خىمىيەۋى خۇسۇسىيەت جەهەتتە بەك ئوخشىشىپ كېتىدۇ، ئۇلار بىر گۇرۇپپىنى تەشكىل قىلىپ، گالوگېنلار دېيىلىدۇ. گالوگېنلار بۇئاستە مېتاللار بىلەن بىرىكىپ تۇز هاسىل قىلىدۇ. ئۇلار ئەڭ كۆچلۈك ئوكسىدلىغۇچى ۋە خىمىيە سانائىتىنىڭ مۇهىم خام ئەشياسى بولۇپ، ئۇلاردىن پايدىلىنىپ دورا، بوياق، سىنتېتىك كاۋچۇك قاتارلىقلار ياسىلىدۇ. ئۇلار يەنە گالوگېنلار گۇرۇپپىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

گالوگېنلىق سۈپ. تەركىبىدە گالوگېنلار بولغان، گالوگېنغا ئىگە: گالوگېنلىق چۆكۈندە.

گالوگېنىد ئى [ر<گىرىك] <خىم> ← **گالوگېنىدلار**.

گالوگېنىدلار ئى <خىم> گالوگېنىدلار (خىلور، بىروم، يود ۋە فىتور)نىڭ ئېلېكتىر مەنپىيلىكى كۆچلۈك ئېلېمېنتلار ۋە رادىكاللار بىلەن هاسىل قىلغان ئاددىي بىرىكمىلىرى.

گالوئىد ئى [ر<گىرىك] <خىم> ← **گالوگېنىدلار**.

گالۋاڭ سۈپ. ئەقلى تازا ئىشلىمەيدىغان، زېھنىي قابىلىيىتى ئاجىز، ئەقىلسىز، دۆت، كومشا: گالۋاڭ ئادەم. گالۋاڭ خوتۇن. * ئەلنىڭ جېنى چىقسا، گالۋاڭنىڭ كۆلگۈسى كېلەر (ماقال).

گالۋاڭلاشتۇرماق «گالۋاڭلاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گالۋاڭلاشتۇرۇلماق «گالۋاڭلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

گالۋاڭلاشماق پ. گالۋاڭ ھالەتكە كەلمەك؛ دۆتلەشمەك، كالۋالاشماق: ــ نېمە بولدۇڭ؟ نېمانچە گالۋاڭلىشىپ كەتتىڭ، شۇنچىلىك نەرسىنى بىلەلمەي تىرنىقىڭنى تاتىلاپ تۇرسەنغۇ؟ ــ دېدى ئاكام ماڭا ئاچچىقلاپ.

گالۋاڭلىق ئى. ئەقلى تازا ئىشلىمەسلىك؛ دۆتلۈك: ئۇنىڭ ئەپتىدىن گالۋاڭلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

گالۋانومېتر ئى [ر] <فىز> كۈچسىز توكلارنى ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

گالىستۇك ئى [ر<نېم] كۆڭلەكنىڭ يېقىسى ئاستىدىن ئوتكۇزۇپ، ئالدىنى چىگىپ ياكى توگمۇن قىلىپ بويۇنغا تاقاش ئۈچۈن رەختتىن ئىشلەنگەن بۇيۇم.

گالىستۇكلۇق سۈپ ① گالىستۇكى بار، گالىستۇك تاقىغان: شەھەرلىك 7 ــ باشلانغۇچ مەكتەپ پىيونېرلىرى مەكتەپ ئەتراپىدىكى چوڭ كوچىلارنى «قىزىل گالىستۇكلۇقلار تازىلىق كوچىسى»غا ئايلاندۇردى. ② گالىستۇك قىلىشقا لايىق، باب : گالىستۇكلۇق تاۋار. گالىستۇكلۇق رەخت.

گاممۇ I ئى [ر<گىرېك] <مۇز> بەلگىلىك كۈي شەكلىنى ئۆلچەم قىلىپ ، ئاۋاز يۇقىرىلىقى تەرتىپى بويىچە يۇقىرىغا ياكى تۆۋەنگە قاراپ تىزىلغان بىر گۇرۇپپا ئاۋازلار.

گاممۇ II ئى [ر<گىرېك] <فىز> رادىي (Ra) ۋە باشقا بىر قىسىم رادىيوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتومى چىقارغان نۇر، يەنى دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئىنتايىن قىسقا بولغان ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى. تېشىپ ئۆتۈش كۈچى X نۇرىدىنمۇ كۈچلۈك بولۇپ، نەچچە ئون سانتىمېتىر قېلىنلىقتىكى پولات تاختىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ. سانائەتتە مېتاللارنىڭ دەز جايىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ، تېببابەتچىلىكتە دېزىنفېكسىيە قىلىش، ئۆسمىنى داۋالاشلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

گامېتا ئى [ر<گىرېك] <بىيول> جانلىقلار جىنسىي كۆپەيمەش مەزگىلىدە ھاسىل قىلىدىغان جىنسىي ھۈجەيرە. چىشى ۋە ئەركەك ئىككى خىل گامېتا قوشۇلغاندىن كېيىن زىگوتا شەكىللىنىدۇ.

گامېتلىق سۈپ. گامېتىسى بولغان، گامېتىغا ئىگە.

گانتېل ئى [ر<نېم] <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكىتى ۋە گىمناستىكىدا ئىشلىتىلىدىغان يارىدەمچى مەشىق سايمانلىرىنىڭ بىرى. شەكلى ئىككى خىل: بىر خىلى، مۇقىم گانتېل. بۇ ياغاچ ۋە تۆمۈردىن تۈتقۇچنىڭ ئىككى تەرىپىگە ساقسىمان چوپۇن ياكى تۆمۈر ئورنىتىلىپ ياسالغان. يەنە بىر خىلى، تەڭشىگۈچلۈك گانتېل. بۇ تۈتقۇچنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاجرىتىشقا بولىدىغان، ئېغىرلىقى ئوخشاشمايدىغان تۆمۈر تەخسە ئۈتكۈزۈلۈپ ياسالغان.

گاندون ئى [ئىنگ] <تېب> ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، جىنسىي مۇناسىۋەت ئالدىدا زەكەرگە كىيدۈرۈلىدىغان رېزىنكە قاپ.

گانگرېنا ئى [ر<گىرېك] <تېب> توقۇلمىلارنىڭ چىرىپ ئۆلۈشىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە چوڭ بىر پارچە توقۇلمىنىڭ قان (ئوزۇقلۇق) بىلەن تەمىنلىنىشى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ئاندىن باكتېرىيە كىرىپ چىرىتىشتىن كېلىپ چىقىدۇ.

گاھ [پ] ① باغل. جۈملە بۆلەكلىرىنى ياكى ئىككى ئاددىي جۈملىنى باغلاش ۋەزىپىسىدە كېلىپ، «بەزەن، بەزى، بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: گاھ ئۇنداق، گاھ مۇنداق. * ئەلانۇر گاھ ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىپ لېۋىنى چىشلەيتتى، گاھ ئاغزىنى ئۆمەللەپ نېمىنىدۇر دېيىشكە تەمشىلەتتى-يۇ، جۇرئەت قىلالمايتتى. ② ئىم. ئوڭچىلار ئوڭ ئوڭلىغاندا، قۇشلارنى ئۈچۈشقا، ئاڭنى توتۇشقا ئۈندەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

گاھ ــ گاھ بەزەن ــ بەزەن، بەزى ــ بەزى، ئارىلاپ ــ ئارىلاپ: ئۇست ــ ئۇستىگە مىنگىشىپ كېتىۋاتقان دولقۇنلار ئارىسىدا گاھ ــ گاھ يىلتىزى بىلەن قومۇرۇلۇپ تاشلانغان دەل ــ دەرەخلەر، تۇرمەللەر، ياغاچ ــ تاشلار غىل ــ پال كۆرۈنۈپمۇ قالاتتى.

گاھى باغل ← گاھ: گاھى خۇدا بىلەن رەسۇل، گاھى دۇتار بىلەن ئۇسسۇل (ماقال).

گاھىبىر ئال [گاھى + بىر] ئايرىم بىر، مەلۇم بىر؛ بەزىدە ــ بىر: ئوقۇغۇچىلارنىڭ گاھىبىرلىرى گۈللۈك ۋە چىمەنلىكلەر ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، يادلاشقا تېگىشلىك مەزمۇنلارنى يادلايتتى، گاھىبىر ــ لىرى ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيتتى.

گاھىدا رەۋ. ئايرىم چاغدا، ئايرىم ۋاقىتتا؛ بەزىدە: تۇرسۇن ئاتا گاھىدا كۆمۈرلۈككە كەتكەن ئىسلامنى، گاھىدا كامالنى ئويلايتتى.

گاھى ــ گاھى ئاندا ــ ساندا، ئارىلاپ ــ ئارىلاپ، ناگاھان ــ ناگاھاندا، بىرە ــ بىرە: تۇمۇچۇق گاھى ــ گاھى پادىشاھنىڭ ئىشلىرىنى قويۇپ تۇرۇپ، باشقا ئىشلارنى قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

گائۇس ئى [ر<نېم] <فىز> ئېلېكتىر ماگنىت سىستېمىسى بىرلىك تۇزۇمىدىكى ماگنىت ئىندۇكسىيەسى كۈچىنىڭ بىرلىكى.

گاۋشەن ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە تەۋە كىشى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىغا ئولتۇراقلاشقان.

گاۋشەنچە ① سۈپ. گاۋشەن خەلقىگە، ئۇنىڭ يېزىقى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گاۋشەنچە ئۇسسۇل. گاۋشەنچە ئادەت. ② ئى. گاۋشەن تىلى: گاۋشەنچىنى بىلەمسىز؟

گاۋوت ئى [ر<فران] <مۇز> قەدىمكى زامانىدا فىرانسىيەدە بارلىققا كەلگەن خەلق ئۇسسۇلى مۇزىكىسى.

گايكا ئى [ر] ۋېنتىغا بۇراپ كىرگۈزۈلىدىغان بۇرمىلىق دېتال.

گەپ ئى [پ] ① ئېغىز ئارقىلىق ئىزھار قىلىنغان پىكىر؛ نۇتۇق: ياخشى گەپ تاشنى يارار، يامان گەپ باشنى يارار (ماقال). * گەپنى قىل سىغار يەرگە، سۇنى سەپ سىكىر يەرگە (ماقال). ② ئاساسىي مەقسەت، ئىش، مەسىلە: ئەمدىكى مۇھىم گەپ، تېخىچىلا ئۈزنى ئوڭشىيالمايۋاتقان تەلەتكە يارىدەم بېرىش ئىدى. ③ كۆچمە. پىتنە ــ ئىغۋا، ئويدۇرما: گەپ تاراتماق. ④ ئەھدە، ۋەدە، لەۋز: گەپىدە تۇرماق.

گەپ ئانسى ① پاراڭلارنى، باشقىلارنىڭ گەپىنى ئاڭلاشقا ئامراق كىشى؛ گەپ ئوغرىسى. ② گەپكە ئۇستا، گەپدان، گەپچى.

گەپ ئەۋەتمەك ئۆز گەپىنى باشقا بىركىم ئارقىلىق يىراقتىكى كىشىگە يەتكۈزمەك، بىركىمگە گەپ ئېيتىپ بەرمەك، خەۋەر يوللىماق.

گەپتە چېقىۋالماق گەپ بىلەن باشقىلارنىڭ دىلىنى رەنجىتىپ

مەك، خاپا قىلماق، گەپتە ئۇرۇۋالماق.

گەپ تەرگەشمەك بىرەر مەسىلە ئۈستىدە بىراۋ بىلەن گەپ تالىشىپ قالماق، بىر ـ بىرى بىلەن دېيىشىپ قالماق؛ تاكاللاشماق.

گەپ توشۇماق بىراۋنىڭ سۆزىنى باشقىلارغا يەتكۈزمەك، سۇخەنچىلىك قىلماق.

گەپ توقۇماق يالغان گەپ ئويدۇرۇپ چىقارماق، پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتماق.

گەپ سىغمايدۇ گۇمانلىنىشنىڭ، شەك كەلتۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق؛ چوقۇم، مۇقەررەر: مىللىي خۇسۇسىيەتنىڭ كارامىتى بىر نەرسە ئىكەنلىكىگە گەپ سىغمايدۇ. * بىز چوقۇم دۇشمەننى يېڭىمىز، بۇنىڭغا گەپ سىغمايدۇ.

گەپكە قويماق كىشىلەرنىڭ تاپا ـ تەنىسىگە ئۇچراتماق: ـــ مېنى گەپكە قويماڭلار، سادىقنى مەن ئەكېتەي، ـــ دېدى ئۇ ئالاقىچى رەھبانغا.

گەپچى ① سۆپ. كۈلكىلىك، قىزىقارلىق گەپ قىلىدىغان، نۇتۇق قابىلىيىتى يۇقىرى، گەپكە ئۇستا سۆزمەن: قاسىمئاخۇن تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم چىقىرىپ، گەپچى، ھېكايىچى دېگەنلەرنى يىغىپ كەپتۇ. ② ئى. شۇنداق ئادەم: بۇگۈن ھەممە گەپچىلەر يىغىلغانىكەن ـ دە.

گەپچىلىك ئى. قىزىقارلىق، جەلپ قىلارلىق گەپ قىلىش ماھارىتى، سۆزمەنلىك: بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ئاغىنىسى ئۇلارغا گەپچىلىك قىلدى.

گەپخانا ئى. كىشىلەر يىغىلىپ پاراڭ سېلىشىدىغان ئورۇن، ئۆي.

گەپخۇمار سۆپ [گەپ + خۇمار] گەپلىشىشنى، مۇڭدىشىشنى ياخشى كۆرىدىغان، گەپكە ئامراق، سۆزخۇمار: ئاببەكرى گەپخۇمار ئادەم ئىدى.

گەپدان سۆپ. گەپكە ئۇستا، سۆزمەن، ناتىق: گەپدان بالا. گەپدان قىز. * گەپدان بولغۇچە، ئىشچان بول (ماقال).

گەپدانلاشماق پ. گەپكە ئۇستا بولماق، گەپچىلىكى ئاشماق: سەل ئۇتكەندىن كېيىن گەپدانلىشىپ، ھەدەپ ئۆز گېپىمىزنى باشقىلارغا ئاڭلىتىش كويىدا كۆچىگىلى تۇردۇق.

گەپدانلىق ئى. گەپكە ئۇستىلىق، سۆزمەنلىك، ناتىقلىق: گەپدانلىق قىلماق. * گەپدانلىقنىڭ ئوتتۇز پۇتىقى بار (ماقال).

گەپساتتى سۆپ [گەپ + ساتتى] قۇرۇق گەپنى تولا قىلىدىغان، كاس ـ كاس: گەپساتتى ئادەم.

گەپ ـ سۆز گەپ ھەم سۆز، ئۇمۇمەن ھەرخىل گەپ: قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرگە دىققىتىنى بۆلۈۋاتقان سېيىت ھاجى لەككىدە ئورنىدىن تۇردى.

گەپ ـ سۆزسىز لام ـ جىم دېمەي، گەپ ـ سۆز قىلماي، ئۇن ـ تىنسىز، جىمجىت: مەن ئەمدى گەپ ـ سۆزسىز تىرناق تاتلاپ تۇرۇپ قالدىم.

گەپلەشتۇرمەك «گەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكىبەر ئۇنى كۇنىگە بىر ـ ئىككى قېتىم ھاممىسى يانتاق بۆلۈمنىڭ ئىشكىگە ئېلىپ باراتتى، يوز كۆرۈشتۇرۇپ گەپلەشتۇرەتتى.

گەپلەشمەك پ. گەپ قىلىشماق، سۆزلەشمەك: بىز ئۇزاق گەپلەشتۇق.

گەچ ئى <خىم> بىر خىل ئانورگانىك بىرىكمە. ئۇنىڭ مولېكۇلا فورمۇلاسى $CaSO_4 \cdot 2H_2O$. سۇزۇك كىرىستال بولۇپ، ئاق، ئاچ سېرىق، شاپتۇل چېچىكى رەڭ ياكى كۈل رەڭ كېلىدۇ. كۆپ قىسمى تەبىئىي چىقىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرى، ھەيكەلتىراشلىق، نەققاشلىق ساھەلىرىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تېڭىقچىلىقتا سۇنغان ياكى چىقىپ كەتكەن ئۇستىخانلارنى گىپسلاش ماتېرىيالى، تېبابەتچىلىكتە قىزىتمىنى قايتۇرۇش دورىسى قىلىنىدۇ؛ دېھقانچىلىقتا شور تۇپراقنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

گەجسىمان سۆپ. گەجگە ئوخشايدىغان، گەجدەك: گەجسىمان ماددا.

گەجگە ئى <ئانات> گەدەننىڭ ئاستى، دۇمبىنىڭ يۇقىرى قىسمى؛ غول: گەجگە سۆڭىكى. گەجگىسىنى تاتىلماق. گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن.

گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن ئېغىر چىلىق تارتمىغان، پىشمىغان: گەجگىسى ئاپتاپ كۆرمىگەن بۇ بالا بۇ ئىشنىڭ ھەددىسىدىن چىقالامدۇ.

گەجگىلمەك پ. دىيال. ئاختارمىغا بىرىنچى قېتىم قويۇلغان سۇدىن كېيىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي يەنە سۇ قويۇلماق، قايتىلىماق.

گەجلەتمەك «گەجلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆتكەن ھەپتە ئۆينى گەجلەتتىم.

گەجلەشمەك «گەجلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گەجلەنمەك «گەجلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گەجلىمەك پ. گەج بەرمەك؛ گەج بىلەن سۇۋىماق.

گەدەن ئى [پ] بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ شىللە: گەدەنگە ئالماق. گەدەنگە مىنمەك.

گەدەنباغ ئى [گەدەن + باغ] كارۋاننىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۆگىسىنىڭ ئالدىدىكى تۆگىنىڭ كۆكسىگە ئاسىدىغان ئارا قوڭغۇراق.

گەدەنكەش سۆپ [پ] باش ئەگمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئىتائەت قىلمايدىغان؛ بوينى قاتتىق، جاھىل: ئادەتتە ئۆزىدىن دەرىجىسى يۇقىرىلاردىن ئىجازەت ئېلىپ ھەربىكەتلىنىش ھەربىيلەرنىڭ ئۇستاپتا (قوللانمىدا) بەلگىلەنگەن ئىنتىزام قائىدىسى بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەدەنكەش كاپىتان ئۇنداق قىلىشنى خالىمايتتى.

گەدەنكەشلىك ئى. باش ئەگمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئىتائەت قىلمايدىغان مىجەز، بوينى قاتتىقلىق، جاھىللىق: ھەممە ئادەم خوجىنىياز ھاجىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنمىز دېسە، يولۋاس دېگىنى بىر ئاز گەدەنكەشلىك قىلىدىكەن.

گەر باغل [پ] يېزىت ① ئەگەر: ياشماق بولساڭ گەر مەڭگۈگە ھايات، قىلغىن سەن ئەل ئۈچۈن راسا ئىجتىھات. ② گەرچە: ھوقۇقنى ئۇلارغا گەر بەرسىمۇ ئەل، قىلىشىپ ئۆزىنىڭ توققۇزىنى تەل، باقمىدى ئەلنىڭ ھېچ دەرد ـ ئەھۋالىغا، قىلىشنى ئويلىماي خەلق ئۈچۈن.

گەرەتكە ئى [ر] <تەن> مەلۇم دائىرىلىك سىزىق ئۈتتۈرىسىغا تىكلەپ قويۇلغان قىسقا كەسلەنگەن كالتەكچىنى يىراقتا تۇرۇپ 50 ـــ 60 سانتىمېتىر توقماق بىلەن ئۇرۇپ چىقىرىش ئويۇنى.

گەرچە باغل. تەڭداش جۈملىلەرنى قارىمۇ قارشى مۇناسىۋەتتە باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئۇقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئۇقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ گەرچە دېرىزە تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، ئامىنەنىڭ گۈل قويغانلىقىنى تۇيماي قالغانىدى.

گەردۇن ئى [پ] يېزىت ① ئاسمان، پەلەك: دېمەككى، چۆرگىلەپ بۇ چەرخى گەردۇن، بەگ ھاجىنى بۇگۈن كۆپ قىلدى مەمنۇن. ② كۆچمە. دۇنيانىڭ ئۆزگىرىشلىرى؛ تەقدىر، قىسمەت؛ پېشانە؛ كۆرگۈلۈك.

گەردى ئى ← **پەرزىن**.

گەردىش ئى [پ] ① چەمبەر، چەمبىرەك: داپچىنىڭ دېپى سۇنسا، گەردىشى مايمۇنغا ئويۇنچۇق بوپتۇ (ماقال). ② ئايلانما شەكلىدىكى نەرسە، دائىرە: كائىنات مەشئەلى كىردى غىلاپ ئىچىگە، ئاسمان گەردىشىگە ھەم تارتىلدى پەردە. ③ كۆچمە. قاتقان، قېتىپ كەتكەن نەرسە: مېنىڭ ھارۋا ھەيدەپ گەردىش بولۇپ كەتكەن قوللىرىم مايلانغان تاسما ياندۇرۇق بىلەن ئاتنى باشقۇرۇپ، ھارۋىنى جالاق - جۇلۇقسىز ئېلىپ ماڭماقتا.

گەردىشسىمان سۇپ. گەردىشكە ئوخشايدىغان، گەردىش شەكىللىك: گەردىشسىمان شولا.

گەردىشلىك سۇپ. گەردىشى بار، گەردىش ئورنىتىلغان: ئۇ كۇمۇش گەردىشلىك كۆزەينەكنى ئېلىپ، ئۇياق - بۇ ياققا ئايلاندۇردى.

گەردەن سۇپ [پ] دائىرە، دائىرە شەكلىدىكى، ئايلانما: گەردەن چىنە.

گەرنىز ئى [ر<گىرىك] ① بىنا دېۋارىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىغا ياكى ئىشىك، دەرۋازا ئۈستىگە گۇرۇنتال ھالەتتە چىقىرىلغان گىرۋەك قىسمى؛ پەۋاز. ② ئىشىك، دېرىزىلەرنىڭ يۇقىرىقى تەرىپىگە پەردە ئېسىش ئۈچۈن ياغاچ ياكى مېتالدىن ياسالغان مەخسۇس جاھاز: گەرنىز ياساتماق.

گەرىس ئى [ر] يۇڭدىن ئىنچىكە قىلىپ ئېگىرىلگەن يىپ: گەرىس ياغلىق.

گەز I ئى [پ] ① ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىدا مېتىر سىستېمىسى قوبۇل قىلىنىشتىن ئىلگىرى ئىشلىتىلگەن، تەخمىنەن 71 سانتىمېتىرغا تەڭ ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. ② شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆلچەش ئەسۋابى: ياغاچ گەز. پولات گەز.

گەز II ئى ① سۇتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇقى، قىرماق. ② ئىسسىق تۇتۇپ قېلىشقا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن ئادەمنىڭ لېۋىدە پەيدا بولغان قاسراقسىمان بىر خىل قېتىشما: گەز باغلىماق. * ئانا ئۇنىڭ كالپۇكلىرىنىڭ گەز باغلاپ قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

گەزلەتمەك «گەزلىمەك»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گەزلەشمەك «گەزلىمەك» نىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەدەپ ماتا گەزلىشۋاتاتتى.

گەزلەنمەك «ئەزلىمەك» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار گەزلىنىپ بولغان ماتالارنى تاي-تاي قىلىپ باسماقتا ئىدى.

گەزلىك ① سۇپ. گەز ئۇزۇنلۇقىدىكى؛ گەز كېلىدىغان: — گۈلشەن قايسى كۈنى كارىۋىتىغا توت گەزلىك ياكى ئۈچ گەزلىك بولسىمۇ بىر گىلەمنىڭ گېپىنى قىلىۋىدى، — دېدى ئەركىن ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ. ② ئى. كەلپىن ناھىيەسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

گەزلىمە ئى. پاختا، كەندىر، يۇڭ، يىپەك قاتارلىقلاردىن توقۇلغان رەخت، گەزمال.

گەزلىمەك پ. گەز بىلەن ئۆلچىمەك: يېقىندا نىلقىدا گومىنداڭ-نىڭ گەزلەپ ئات ئېلىش سېلىقىغا قارشى بىر دولقۇن قوزغالدى.

گەزمال ئى [گەز + مال] گەزلىمە.

گەزمالچى ئى. گەزمال سودىگىرى.

گەزمالچىلىق ئى. گەزمال بىلەن سودا - سېتىق قىلىش ئىشى، كەسپى؛ سودىگەرچىلىك: گەزمالچىلىق قىلماق.

گەزنە ئى. تونۇرغا ئاق نان، كاكچا قاتارلىقلارنى ياققاندا ناننىڭ شەكلىنى بۇزماي تونۇرغا چاپلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياپىلاق ياسالغان بۇيۇم.

گەكسى سۇپ. دىيال. قېلىن، داپشاق؛ تەمەخور.

گەگىتمەل ئى. دىيال. چارمەيدە ئۆردەك.

گەگىكىلمەك پ. دىيال. ئىككى پۈتىنى نۆۋەت بىلەن دەمىمۇ - دەم كۆتۈرۈپ ماڭماق.

گەلەپى ئى [ر<فىران] ئادەتتە ئۆتۈك بىلەن كىيىلىدىغان، پۈچقىقى تار، يان تەرىپى تۆگىنىڭ لوكىسىدەك چىقىرىلىپ تىكىلىدىغان بىر خىل ئىشتان.

گەلەنتىر ئى [ر] كىيىنىش ۋە ياسىنىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بۇيۇملار.

گەلەنتىرچى ئى. كىيىنىش ۋە ياسىنىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بۇيۇملارنى ساتقۇچى كىشى.

گەلەنتىرچىلىك ئى. كىيىنىش ۋە ياسىنىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بۇيۇملارنى سېتىش كەسپى.

گەللە ئى. دىيال. گەدەن، گەجگە.

گەم ئى. دىيال ① دەرد، ئاغرىق. ② تۇتۇق.

گەمە ئى. يەرنى كولاپ ياسىغان يەر ئاستى ئۆيى.

گەمىچاق ئى. كىچىك گەمە.

گەنجىك [خەن] ① ئى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى چىقارغان بىر خىل قەغەز پۇل. ② سۇپ. جان ت. لەۋزىگە ئەمەل قىلىدىغان، راستچىل، مەرد: گەنجىك ئادەم.

گەندە ئى [پ] نىجاسەت؛ پوق.

گەۋدە ئى ① ئادەم ياكى ھايۋاننىڭ تەن قۇرۇلۇشى؛ بەست، بەدەن: ئادەم گەۋدىسى. ھايۋان گەۋدىسى. ئورۇق گەۋدە. * ئۇلارنىڭ ئۈمىدىكە تولغان كۆزلىرى شوپۇر يىگىتنىڭ گەۋدىسىگە تىكىلگەنىدى. ② مۇرداڭ، جەسەت: قانغا بويالغان ئىككى گەۋدە يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ غۇلغۇلىسىغا سەۋەب بولدى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ بارلىقى، مەۋجۇتلۇقى، تۇرقى، جىسمى: يىراقتىن بۇ تاغنىڭ يوغان گەۋدىسى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ④ كۆچمە. مەركەز، غول، يادرو: ئادەم — جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى.

گەۋدىسىز سۇپ. گەۋدىسى يوق: پىسخىكىلىق ھادىسىلەر فىزىكىلىق ھادىسىلەرگە ئوخشىمايدۇ، پىسخىكىلىق ھادىسىلەر گەۋدىسىز بولىدۇ، ئۇنى بىۋاستە كۆزىتىشكە بولمايدۇ.

گەۋدىلەشتۈرمەك «گەۋدىلەشمەك»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياۋروپانى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

گەۋدىلەشتۈرۈلمەك «گەۋدىلەشتۈرمەك» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىغىن ياۋروپانىڭ بىر گەۋدىلەشتۈرۈلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

گەۋدىلەشمەك پ. بىر گەۋدىگە ئايلانماق، بىر گەۋدە بولۇپ ئۇيۇشماق، بىرلىشىپ بىر گەۋدە ھالىتىگە كەلمەك: ئىقتىسادىي

جەھەتتە بىر گەۋدىلىشىش، سانائەتتە ھەمكارلىشىش، سودا پائالىيەتلەرىدە شېرىكلىشىش قاتارلىقلار بۇنداق ئۇلۇك ھالەتتىكى مەۋجۇتلۇقنىڭ ھەقىقىي يوسۇندىكى ئورتاق مەۋجۇتلۇق ۋە ئورتاق تەرەققىياتقا يۆتكەلىشى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى كېرەك.

گەۋدىلەندۇرمەك «گەۋدىلەنمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چوكان باخشىنىڭ بۇ گۈزەل ئۇسۇلنى يەنە قاراپ تۇرغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىدا سىرلىق خىيالىي كارتىنىلارنى گەۋدىلەندۇرەتتى.

گەۋدىلەندۇرۇشمەك «گەۋدىلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گەۋدىلەندۇرۇلمەك «گەۋدىلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىنودا ئەڭ نازۇك ۋە ئىنچىكە تەپسىلاتلارمۇ ئەينەن ۋە جانلىق گەۋدىلەندۇرۇلىدۇ.

گەۋدىلەنمەك پ ① پەيدا بولماق، نامايان بولماق؛ كۆرۈنمەك: بۇ قۇرلارنى ئوقۇغىنىمدا بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن يۇرتقا بارغىنىمدا كۆزگەن بەزى ئىشلار كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى. ② يېغىلىپ بىر پۈتۈن ھالدا كۆرۈنمەك؛ مۇجەسسەملەنمەك: ئۇنىڭ سەنئەت ماھارىتى مۇشۇ رەسىمدە تولۇق گەۋدىلەنگەنىدى.

گەۋدىلىك سۈپ ① قەددى ـ قامىتى بار، قەددى ـ قامەتلىك، بەستىلىك، قابىل، ئۇستىخانلىق: گەۋدىلىك ئادەم. ② كۆزگە كۆرۈنەرلىك، روشەن، مۇھىم: گەۋدىلىك مەسىلە. * بۇ ھازىر يېزا بازارلىرىدا كۆرۈلۈۋاتقان گەۋدىلىك يېڭى ئۆزگىرىش.

گەيجاڭ ئى [خەن] تارس. مەھەللە باشلىقى.

گوبى ئى [خەن] ئۆسۈملۈك، دەل ـ دەرەخ ئۆسمىگەن يەر، سۇسىز باياۋان، دەشت، چۆل: شىڭشىا دېگەن گوبى، ئىككى تاغنىڭ ئارىسى. قومۇل يولىغا قاراپ، ئاقتى كۆزنىڭ قارىسى.

گوپاڭ ئى [ر] <ئۇس> ئۇكرائىنانىڭ بىر خىل خەلق ئۇسسۇلى ياكى شۇ خىل ئۇسسۇل مۇزىكىسى.

گوپەي سۈپ [خەن] جان ت. يوغان، بىئەپ سەمرىگەن، خام سېمىز: گوپەي ئادەم.

گوجەي ئى [خەن] پۈتىنىڭ تىزدىن ئوشۇققىچە بولغان قىسمىغا ئورىلىدىغان ئېنى تار، ئۇزۇن پايتىما: گوجەي ئورماق. * پاچاقلىرىغا بىر خىلدا گوجەي يۆگەپ، ئوق پۈتلىرىنى لىق تولدۇرۇپ مۇرىسىگە ئاسقان بۇ قوشۇن تولىمۇ مۇنتىزىم ۋە جەڭگىۋار كۆرۈنەتتى.

گوداك ئى [پ] ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان ياكى توپىسى قېزىۋېلىنغان چوڭ ئويمان يەر؛ ئازگال.

گوداڭلىق ئى. گوداڭ كۆپ جاي: ئەكبەر ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى گوداڭلىقنى تۈزلەپ مېۋىلىك كۆچەتلەرنى تىكتى.

گورىزونتال [ر<گىرىك] ① سۈپ. ئۇپۇق سىزىقىغا پاراللېل يۆنەلگەن ياكى پاراللېل بولغان: گورىزونتال سىزىق. گورىزونتال تەكشىلىك. ② ئى. ئۇپۇق سىزىقىغا پاراللېل بولغان توغرا سىزىق.

گوسپىتال ئى [ر<لات] ئادەتتە ھەربىيلەر ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان داۋالاش ئورنى؛ شىپاخانا، كېسەلخانا.

گوستاك سۈپ. دېيال. توغرىسىغا يوغىنىغان؛ بۇك ـ باراقسان: باھاردا سۆگەتلەر گوستاك بولغاندا شۇنچىلىك پاكىز، ئوچۇق كۆرۈنەتتى.

گوسسامپىنوس ئى [لات] <بوت> گوسسامپىنوس دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئۇرۇق پوستىدىن ئۇزۇن ۋە ئاق رەڭلىك تالا ئۆسۈپ چىقىدۇ. بۇ خىل تالا يۇمشاق بولۇپ، ئۇنىڭدىن ياستۇق، سېلىنچا قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

گوشۇك سۈپ [خەن] گەپ ئۆتمەيدىغان، خىجىل بولمايدىغان، گەپ يېمەيدىغان؛ ئۇششۇق: گوشۇك ئادەم. گوشۇك مىجەز.

گوشۇڭلۇق ئى. گەپ ئۆتمەيدىغان، خىجىل بولمايدىغان مىجەز ـ خاراكتېر؛ ئۇششۇقلۇق: گوشۇڭلۇق قىلماق.

گوكەي ئى [خەن] قازان ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان، بولكا: گوكەي پىشۇرماق. گوكەي ساتماق.

گوكەيچى ئى. گوكەي پىشۇرۇپ ساتىدىغان كىشى؛ بولكىچى.

گوكەيچىلىك ئى. گوكەي پىشۇرۇپ سېتىش ئىشى. كەسپى، بولكىچىلىق: گوكەيچىلىك قىلماق.

گول سۈپ ① قۇۋۇق ـ شۇملۇقنى بىلمەيدىغان، بىرەر ئىش، بىرەر گەپكە ئاسانلا ئىشىنىپ كېتىدىغان، توز، سادىدا: گول ئادەم. گول بولماق. گول قىلماق. * كىتابلاردا نېمىلا يېزىلسا شۇنى توغرا دەيدىغان گول چاغلىرىمىز ئۆتكەن ئوخشايدۇ. ② كۆچمە. ئاينىش، كۆكلەش، تۇتۇش جەھەتتە ئانچە كۆپ ئەجىر تەلەپ قىلمايدىغان؛ ئاسان ئەي بولىدىغان (ئۆسۈملۈك ھەققىدە): ـــ چىغ دېگەن بەكمۇ گول نېمە، كۆزدە بىرلا سۇ باشلاپ توك يانقۇزۇ ـ ۋەتسەم، ئەتىيازلىقى نەيزە تارتىپ چىقىۋېرىدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

گولف ئى [ئىنگ] <تەن> ① بىر خىل توپ ئويۇنى. ئادەتتە توپنى چۆمۈچ شەكىللىك تاياق بىلەن ئۇرۇپ توسالغۇلاردىن ئۆتكۈزۈپ، يەرگە كولاپ قويۇلغان كىچىك تۆشۈكلەرگە كىرگۈزۈپ ئوينىلىدۇ. ② گولف توپ ئويۇنىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ. سىرتى قاتتىق كاۋچۇكتىن ياسالغان، چوىلا توپتىن كىچىكرەك بولىدۇ.

گوللاشماق «گوللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گوللامچى ئى. يالغانغا ئىشەندۇرگۈچى، گوللۇغۇچى: ـــ يالغانچى ئەمەس، مەن دېگەن گوللامچى، ـــ دېدى مۇرات كۆلۈپ تۇرۇپ گۈلزىباغا.

گوللانماق «گوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ ياق، ياق، بۇ غەلىبە بىلەن گوللىنىپ قېلىشقا بولمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە.

گوللۇق ئى. تۇزلۇك، سادىدىلىق: بىلىم يۇرتى ـــ نادانلىقنى يۇيۇش يۇرتى، خۇراپات ۋە گوللۇقنى تۇگىتىش يۇرتى.

گوللىماق پ. باشقىلارنى ئالدىماق، يالغانغا ئىشەندۇرمەك: قىز ئېرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ دادىسىنى گوللاپتۇ.

گولمۇيماق پ. دېيال. گۆلەيمەك، ھومايماق، ئالايماق.

گولمىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ho (Holmium). بۇ بىر خىل سىيرەك يەر مېتالىدۇر.

گولوگرافىيە ئى [ر<گىرىك] <فىز> جىسىملاردىن قايتقان ياكى ئۆتكەن دولقۇننىڭ بارلىق ئۇچۇرلىرىنى خاتىرىلەيدىغان بىر خىل تېخنىكا. ئوپتىكىلىق، ئاكوستىكىلىق، x نۇرلۇق ۋە مىكرو دولقۇنلۇق گولوگرافىيە دېگەندەك كۆپ خىل تۇرگە ئايرىلىدۇ. بۇ خىل تېخنىكا ئارقىلىق تارتىلغان سۈرەت

كىشىگە ئىستېرېئولۇق تۇيغۇ بېرىدۇ.

گولوگىرافىيەلىك سۈپ. گولوگىرافىيەگە ئائىت؛ گولوگىرافىيە ئارقىلىق ئىشلەنگەن: گولوگىرافىيەلىك كىنو.

گولوگىراما ئى [ر<گىرېك] <فىز> گولوگىرافىيە تېخنىكىسى ئارقىلىق تارتىلغان سۈرەت.

گولماق پ. دىيال. ئەرز قىلماق، ئەرز ئېيتماق، دادلىماق.

گومولوگ ئى [ر<گىرېك] <خىم> مولېكۇلا تۈزۈلۈشى ۋە خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئوخشاپ كېتىدىغان، بىراق بىر-بىرىدىن بىر ياكى بىرقانچە CH_2 بىلەن پەرق قىلىدىغان نۇرغۇنلىغان ئورگانىك بىرىكمىلەر. گومولوگلار ئومۇمىي فورمۇلا ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئالكانلاردىكى مىتان CH_4 ، ئېتان C_2H_6 ۋە پىروپان C_3H_8 قاتارلىقلار گومولوگلار بولۇپ، ئۇلار ئارىسىدىكى پەرق CH_2، ئومۇمىي فورمۇلاسى C_nH_{2n+2}.

گومۇش سۈپ [پ] بىرەر ئىشقا دەرھال ئەقلى يەتمەيدىغان، روھىي ھالىتى جۈشقۇن ئەمەس، زېھنى ئاجىز: گومۇش ئادەم. گومۇش بالا.

گومۇشلۇق ئى. روھىي ھالىتى جۈشقۇن بولماسلىق، زېھنى ئاجىزلىق.

گومىنداڭ ئى [خەن] <تارىخ> مەملىكىتىمىزدىكى بۇرژۇئازىيەنىڭ مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى سىياسىي پارتىيەسى.

گومىنداڭچى ئى. گومىنداڭ تەرەپدارى، گومىنداڭ ئىدىيەسىنى قوبۇل قىلغان، گومىنداڭ پارتىيەسىگە مەنسۇپ كىشى.

گوئۇرد ئى. ھايتىنىڭ پۇل بىرلىكى.

گوۋۇيۈەن ئى [خەن] ① مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى، دۆلەتنىڭ ئالىي ھاكىمىيەت ئورگىنىنىڭ مەمۇرىي ئىجرائىيە ئورگىنى، دۆلەتنىڭ ئالىي ئورگىنى. ئۇ زۇڭلى، مۇئاۋىن زۇڭلىلار، دۆلەت كومىسسارلىرى، مىنىستىرلار، كومىتېت مۇدىرلىرى، باش مۇپەتتىش، باش كاتىپتىن تەركىب تاپىدۇ. گوۋۇيۈەن مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆز خىزمىتىدىن دوكلات بېرىدۇ. ② مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى ئىچكى كابىنېت. زۇڭلى باشچىلىق قىلغان.

گويا يۈك [پ] قىياس قىلىش، ئوخشىتىش، سېلىشتۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: قارىغۇ چۈشۈپ ئەتراپىنا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە، ئۇلار ئۆڭكۇردىن چىقىشتى.

گوياخەي ئى. دىيال. يوپۇرماقسىز ئۆسۈملۈك. يەردىن بىر تالا-لا ئۇنۇپ چىقىدۇ. بەزىلىرىنىڭ بېشىدا قالپىقى بولىدۇ، بەزىلىرى ئۇچلۇق بولىدۇ. غولى قىزىل، خەنزۇلار سەي قىلىپ يەيدۇ.

گوياكى يۈك [پ] ← **گويا:** ئۇ گوياكى قىرىدالىدا ئەركىن باھار شامىلى بىلەن يەلپۇنۇپ تۇرغان چىغىرتماق گۈلدەك نەپىس ۋە نازاكەتلىك ئىدى.

گۇئارانى ئى. پاراگۋاينىڭ پۇل بىرلىكى.

گۇئانىدىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_5H_5N_3$. رەڭسىز كىرىستال، نەملىكتە ئىنتايىن ئوڭاي پارچىلىنىدۇ. ئۇ دورىگەرلىك سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ماتېرىيالى بولۇپ، كۆچلۈك ئىشقارلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە. بۇنىڭ ئىشقارلىقى NaOH نىڭ ئىشقارلىقىغا يېقىنلىشىدۇ.

گۇبېرناتور ئى [ر<لات] <تارىخ> ئۆلكە باشلىقى؛ ئىشتات باشلىقى؛ باش ۋالىي؛ ھەربىي مەمۇرىي ۋالىي.

گۇبېرناتورلۇق ئى ① گۇبېرناتورغا يۈكلەنگەن ئەمەل، ۋەزىپە. ② گۇبېرناتور ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ھاكىمىيەت: رۇسىيە 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى خىۋا، بۇخارا، قوقان خانلىقلىرىنى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ يۇتۇۋېلىپ ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ماۋۇرا ئۇنىەھىر رايونىدا «تۈركىستان گۇبېرناتورلۇقى» نى تەسىس قىلغان.

گۇپپاخ تى. تارس. ھەربىي قاماقخانا.

گۇپپاڭ تەق [گۇپ + پاڭ] ئېغىر نەرسىنىڭ ئېگىزدىن سۇغا، يەرگە چۈشۈشى ۋە باشقا بىرنەرسىگە ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز.

گۇپپاڭچى ئى. باشقىلارغا «ھە، ھۇ» دېيىشىپ بېرىدىغان، باشقىلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن داپ چالىدىغان كىشى؛ قولچوماق، چاپانچى، خۇشامەتچى، يالاقچى.

گۇپپاڭچىلىق ئى. باشقىلارغا يالاقچىلىق، خۇشامەتچىلىك قىلىش، قولچوماق بولۇش ھەرىكىتى، ئىشى؛ پورداقچىلىق، چاپانچىلىق: گۇپپاڭچىلىق قىلماق.

گۇتاتۇس ئى [لات] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، رەڭگى كۈل رەڭ، قارامتۇل كەلگەن ئۇششاق سەپكۈنلىرى بار. تەڭگىچىسى يوق. ئېغىز قىسمىدا تۆت جۈپ بۇرۇتچىسى بار. تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ.

گۇچ تەق. نەرسىلەرنى چىشلەش قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز.

گۇچچىدە رەۋ. «گۇچ» قىلغان ھالدا، «گۇچ» قىلىپ.

گۇچ-گۇچ «گۇچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىشنى «گۇچ-گۇچ» قىلماق.

گۇچلداتماق «گۇچلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇچلداشماق «گۇچلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

گۇچلدىماق ① پ. «گۇچ-گۇچ» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «گۇچ-گۇچ» قىلماق. ② كۆچمە. تىت-تىت بولماق، تىتىلدىماق.

گۇدۇك ① تەق. بوش ۋە بوم ھالەتتە چىققان ئاۋاز؛ تاۋۇش: گۇدۇك قىلماق. ② ئى. تۆت ياكى بەش ئات قوشۇلىدىغان چوك تىپتىكى تۆمۈر ھارۋىلارنىڭ ئاستىغا ئېسىلىدىغان يوغان بوم ئاۋازلىق قوڭغۇراق: گۇدۇك ھارۋا.

گۇدۇڭشىماق «گۇدۇڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: گەرچە بۇ سوئال ئۆز-ئۆزىگە گۇدۇڭشىغاندەك تەرىقىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئابدۇكېرىم ئۇنى ئېنىق ئاڭلاپ قالغانىدى.

گۇدۇڭشىماق پ. «گۇدۇك-گۇدۇك» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان دەرىجىدە بوش ئاۋاز بىلەن گەپ قىلماق: شۇ ئەتراپتا كىملەرنىڭدۇر گۇدۇڭشىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى.

گۇدۇك-گۇدۇك «گۇدۇك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گۇدۇك-

گۈدۈك قىلماق.

گۈدۈكلاشماق «گۈدۈكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئاپىسىنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇلار بىر نېمىلەرنى دەپ گۈدۈكلاشتى-دە، نەگىدۇر غايىب بولدى.

گۈدۈكلىماق پ. «گۈدۈك - گۈدۈك» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گۈدۈك - گۈدۈك» قىلماق: گايىت قېشىدا ئولتۇرغانلارغا بىر نېمە دەپ گۈدۈكلىۋىدى، ئەترەت باشلىقى تۇردى يىغىنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلاپ گايىتنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى.

گۈرۈپپا [ر<نېم] ① ئى. بىرەر يەرگە يىغىلغان كىشىلەر، هايۋانلار، قۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئايرىم-ئايرىم ئۇيۇشقان بۆلىكى؛ توپ: ئوغۇللار ھەر كۈنى دەرستىن كېيىن ئىككى گۈرۈپپىغا بۆلۈنۈپ پۈتبول ئويناىدىغان بولدى. ② دەرس ياكى مەشغۇلات ئۆتكۈزۈشكە ئوخشاش بىرەر مەقسەت بىلەن بىرلەشكەن كىشىلەر توپى؛ ئەترەت، گۈرۈھ: خىزمەت گۈرۈپپىسى. پارتىيە گۈرۈپپىسى. ئۆگىنىش گۈرۈپپىسى. تەتقىقات گۈرۈپپىسى. ③ تۈر، تارماق: قازاق تىلى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىدىكى تۈركىي تىللار ئائىلىسىنىڭ ئوغۇز - قىپچاق تىل تارمىقىنىڭ قىپچاق - نوغاي تىل گۈرۈپپىسىغا كىرىدۇ. ④ بىرەر ئورتاق بەلگە، خۇسۇسىيەت قاتارلىقلارغا ئائىت نەرسىلەر، ھادىسىلەر بۆلىكى، تۈركۈمى: يۇلتۇزلار گۈرۈپپىسى. سەييارىلەر گۈرۈپپىسى.

گۈرۈپپىلاشتۇرماق «گۈرۈپپىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مۇشۇنداق ئايلىنىپ يۈرۈپ ھەممىنى گۈرۈپپىلاشتۇرۇپ بولدى.

گۈرۈپپىلاشتۇرۇلماق «گۈرۈپپىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رەقەملەر گۈرۈپپىلاشتۇرۇلدى.

گۈرۈپپىلاشماق پ. گۈرۈپپا بولۇپ ئۇيۇشماق، بىرلەشمەك، كوللېكتىپلاشماق: گۈرۈپپىلىشىپ ئىشلىدۇق، يەككىلىكنى تاشلىدۇق. ھەممە خەلق بىر نىيەتتە، يېڭىلىقنى باشلىدۇق.

گۈرۈپپىلىق سۈپ. گۈرۈپپىغا ئايرىلغان، گۈرۈپپىلاشقان: گۈرۈپپىلىق رەسىم. گۈرۈپپىلىق مۇزىكا.

گۈرۈپپىلىماق پ. گۈرۈپپىلارغا بۆلمەك، ئاجراتماق، ئايرىماق: مۇئەللىم چۇشكىچە ئوقۇغۇچىلارنى گۈرۈپپىلاپ چىقتى.

گۈرۈپپىۋاز سۈپ. مەزھەپ ۋە گۈرۈھ پەيدا قىلىدىغان، گۈرۈھچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ تەرەپباز، گۈرۈھۋاز.

گۈرۈپپىۋازلىق ئى. تەرەپبازلىق، گۈرۈھۋازلىق: گۈرۈپپىۋازلىق قىلماق.

گۈرۈھ ئى [پ] بىرەر كۆز قاراش، ئېتىقاد، مەسلەك، ئىقتىسادىي مەنپەئەت قاتارلىقلار بويىچە ئۇيۇشقان شەخسلەر كوللېكتىپى؛ مەزھەپ: دىنىي گۈرۈھ. ئەكسىيەتچىل گۈرۈھ. كۆچمە خەۋەرلىشىش گۈرۈھى.

گۈرۈھچىلىق ئى. گۈرۈھۋازلىق: گۈرۈھچىلىق ئىستىلى. گۈرۈھچىلىق ئىدىيەسى.

گۈرۈھ- گۈرۈھ بىرقانچە گۈرۈھ؛ توپ-توپ: گۈرۈھ - گۈرۈھ بولۇپ ئۇيۇشماق. گۈرۈھ-گۈرۈھ ھالەتتىن شەكىللەندۈرمەك.

گۈرۈھۋاز سۈپ [پ] سەلب. مەزھەپ ۋە گۈرۈھ پەيدا قىلىدىغان، گۈرۈھچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ تەرەپباز، گۈرۈپپىۋاز: گۈرۈھۋاز تەشكىلاتلار. // سۆزۈمنى باشلىدىم، ئاڭلا، گۈرۈھۋازلار، يولى تارلار، ئومۇملۇقنى راسا داڭلا، قۇرۇپ كەتسۇن گۈرۈھۋازلىق.

گۈرۈھۋازلىق ئى. بىرەر گۈرۈھ كىشىلىرىنىڭ ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلەپ باشقا گۈرۈھلار بىلەن بولغان قارشىلىشىش ھەرىكەتلىرى: گۈرۈھۋازلىق قىلماق.

گۈشا ئى. چۆگۈننى قاپقاق بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان جايى. ئاستى گىرۇھكلىك بولىدۇ.

گۈك تەق. دەمدەر، پاختەكلەرنىڭ سايرىشىدىن چىققان ئاۋاز.

گۈك - گۈك «گۈك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ پاختەكلەرنىڭ بىرى «گۈك - گۈك» قىلسا، يەنە بىرى «خوتۇندىن قورقىدۇ»غا سايرىغىلى تۇردى.

گۈ - گۈ ← گۈك - گۈك: «گۈ - گۈ» قىلىپ سايرايدۇ، جۈجەم بېشىدا پاختەك. سەن ئۆزۈڭنى ماختايسەن، ھەيىنى شەھەردە يوقتەك.

گۈگۈكلاشماق «گۈگۈكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۈگۈكلىماق پ. «گۈگۈك» قىلماق، «گۈگۈك» قىلىپ سايرىماق: ئۇ دوملاپ بېرىپ سىم ياغاچقا شۇنداق ئۇستىكى، سىم ياغاچنىڭ ئۈچىدا گۈگۈكلاپ ئولتۇرغان پاختەكمۇ كۆرىنىدە ئۇچۇپ كەتتى.

گۈگۈلدىماق پ ← **گۈگۈكلىماق:** راۋاقلارنىڭ قارلىغاچ قانىتىدەك كېرىلگەن لەمپىلىرى ئاستىدا سانسىز كەپتەرلەر گۈگۈلدايتتى.

گۈگۈلىماق پ ← **گۈگۈللىماق:** بولۇق زىرائەتلەر، ئاقىرىپ تۇرغان دېھقان ئۆيلىرى، پەغەزلەردىكى گۈگۈلاپ ئۆز جۈپتىگە قانات سۆرەۋاتقان كەپتەرلەر، ئاخىرقى چەشلەرنى تېپىۋاتقان دېھقانىنىڭ مۇڭلۇق «لاي - لاي» لىرى يۇرەك تارلىرىمنى تىترىتىپ، بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالدى.

گۈگۈم ئى. نامازشام ئارىلىقىدىكى، تاڭ يورۇش مەزگىلىدىكى قاراڭغۇلۇق: گۈگۈم چۈشمەك. گۈگۈم ۋاقتى.

گۈگۈملاشماق پ. كەچ كىرىپ ئەتراپ قاراڭغۇلاشماق، قاش قارايماق: ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۈگۈملىشىپ، ئىچىدىكى ئادەملەرنى خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلاندۇرماقتا.

گۈك I تەق. قوڭغۇز، قارا ھەرە قاتارلىق ھاشاراتلار ئۇچقاندا چىقىدىغان ئاۋاز: «گۈك - گۈك» قىلماق.

گۈك II ئى [خەن] ① جان ت. ئىش كۈنى: گۈك خاتىرلىمەك. ② يەر ئۆلچەش ئەسۋابى: — قېنى قايسى نوچى يېرىمگە گۈك سېلىشقا پېتىنىدىكەن، قاڭشىرىنى ئېتىلدۇرۇۋېتىمەن! — دەيتتى روزىمەت قولىدىكى يوغان چالمىنى كۆرسىتىپ.

گۈك III ئى [خەن] خانىنىڭ بىرىنچى ئوغلى ياكى ئوغلى بولمىسا بىرىنچى ئىنىسىغا بېرىلىدىغان ئىز باسارلىق ئەمەل. بۇنى خان بەلگىلەپ يارلىق چۈشۈرىدۇ.

گۈك IV ئى. دىيال. غۇم، ئاداۋەت.

گۇڭپۇڭ ئى [خەن] جان ت. يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى ۋە يېزىلاردا ئەزالارنىڭ ئەمگىكىگە يارىشا ھېسابلىنىدىغان ھەق؛ ئىش نومۇرى: گۇڭپۇڭ ئالماق. گۇڭپۇڭ بەرمەك.

گۇڭتۇر ئى [خەن] جان ت. مەلۇم بىر ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ ئەمگەك كۇچى ياللايدىغان كىشى: ئاۋۇت دېگەن گۇڭتۇرى، ئېسىپ قويدى ئاسمىنى، گۇندىخانا جايىنىڭ دەپ، سولاپ قويدى قاسمىنى.

گۇڭراتماق «گۇڭرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇڭراشماق «گۇڭرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۇڭرىماق ئى ① «گۇڭ ـ گۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گۇڭ ـ گۇڭ» قىلماق (يېشىغا يەتمىگەن بوۋاق بالىلارنىڭ تىلى ھەققىدە): يالغانچىنىڭ چىرايلىق سۆزىدىن بوۋاقنىڭ گۇڭرىشى ياخشى (ماقال). ② كۆچمە. ئىچىدە سۆزلەپ، ئېنىقسىز بىر نېمىلەرنى دېمەك، گۇڭۇلدىماق: ـــ گۇڭرىماي ماڭ، تېز بېرىپ كەلمىسەڭ بولمايدۇ، ـــ دېدى ئوغلىغا قاسىم.

گۇڭشي ئى [خەن] ← **كوممۇنا.**

گۇڭشىلاشتۇرماق «گۇڭشىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازادلىقتىن كېيىن يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيەلەشتۈرۈش ۋە گۇڭشىلاشتۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئېلىپ بېرىلغان.

گۇڭشىلاشتۇرۇلماق «گۇڭشىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گۇڭشىلاشماق پ. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانلارنىڭ يەككە ئىگىلىكى كوللېكتىپ ئىگىلىكىگە ئۆزگەرمەك، كوممۇنا تۈزۈمى ئورنىتىلماق.

گۇڭگا سۈپ. ئېنىق كۆرۈنمەيدىغان، تۇتۇق؛ خىرە، غۇۋا: گۇڭگا كۆرۈنمەك. گۇڭگا يورۇماق. // كىچىككىنە لامپا ئۆينى گۇڭگا يورۇتۇپ تۇراتتى.

گۇڭگارىماق پ. گۇڭگا، غۇۋا كۆرۈنمەك: بۇ يەردىكى يېشىللىق كەنتتىكىگە ئوخشاش توق ۋە گۈزەل ئەمەس، دەرەخلەرمۇ ئوت ـ چۆپ ۋە كۆكتاتلارمۇ ياكى قارىغا، ياكى كۆككە ئوخشىمايدىغان، ئەيتاۋۇر باشقىچە بىر رەڭدە گۇڭگاراپ تۇراتتى.

گۇڭ ـ گۇڭ «گۇڭ I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «گۇڭ ـ گۇڭ» قىلماق.

گۇڭگىلىق ئى. تۇتۇقلۇق، خىرەلىك، غۇۋالىق.

گۇڭ ـ مۇڭ ← ھال ـ مۇڭ: ـــ بۇگۈن ئاخشام ئۇخلىماي بىر دەم گۇڭ ـ مۇڭ بولايلى، ھەممىدىن جانىنىڭ ساقلىقى ئەۋزەل، ـــ دېدى ئۇ رەپىق ئاكىغا يېقىنراق يەرگە سۈرۈلۈپ.

گۇڭۇرلاشماق «گۇڭۇرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئولتۇرغانلار ئىچىدە ئۆزئارا گۇڭۇرلاشقان ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى.

گۇڭۇرلىماق پ. «گۇڭۇر ـ مۇڭۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق؛ پەس ئاۋاز بىلەن سۆزلىمەك: ئىشىككە يېقىنلىغانسېرى ئۆيدىن گۇڭۇر ـ لىغان ئادەم ئاۋازى ئاڭلاندى.

گۇڭۇر ـ مۇڭۇر ئىككى ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىشىلەرنىڭ پەس ئاۋازدا قىلغان پاراڭى ۋە شۇنداق پاراڭ ئاۋازى: ئۇلار گۇڭۇر ـ مۇڭۇر پاراڭ بىلەن سۈنۇرنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

گۇڭۇلداتماق «گۇڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇڭۇلداشماق «گۇڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۇڭۇلدىماق پ. باشقىلار ئاڭلىيالمىغۇدەك دەرىجىدە سۆزلىمەك، ئېنىقسىز بىرنېمىلەرنى دېمەك: ئۇستام كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، بىر كالتە ئاھاڭدا ئىچىدىن گۇڭۇلدايتتى.

گۇلا ئى. ھەربىر ئۆرۈشكە چىگىلگەن بۆز يىپلارنى توتۇپ تۇرىدىغان تاياقچە.

گۇلاب ئى [پ] ① ئەتىرگۈل سۈيى: مەلىكىنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ يۈزلىرىگە گۇلاب چېچىپ ھوشىغا كەلتۈردى. ② ئەتىرگۈل سۈيىدىن قىلىنغان شەربەت: گۇلاب ئىچمەك.

گۇلاخ ئى [پ] ھاممام (سەراپ) ئوچىقىنىڭ ئالدىدىكى كۇل چۈشىدىغان ئازگال.

گۇم I تەق. زەمبىرەك، بومبا قاتارلىقلارنىڭ ئېتىلىشى، پارتلىشى ۋە بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى بىر نەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: بومبا «گۇم» قىلىپ پارتلىدى.

گۇم II سۈپ [پ] مەۋجۇت بولمىغان، مەۋجۇت ئەمەس؛ يوق: گۇم بولماق. گۇم قىلماق.

گۇماشتا ئى [پ] باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلغان، شۇلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان شەخس.

گۇمان ئى [پ] پەرەز، قىياس، تەخمىن؛ شەك، شۇبھە: گۇمان چۈشمەك. گۇمان قىلماق. گۇمان تۇغۇلماق. گۇمان بىلەن سۆزلىمەك. * ئۆتمۈشتىكى جۇڭگولۇقلار مەنسەپدارلارنى، دۆلەتمەن كىشىلەرنى كۆرگەن ھامان باش ئۇرۇپ تەزىم قىلاتتى، باش ئۇرمىسا، قائىدىسىزلىك قىلغان بولاتتى، ھەتتا نىيىتى يامان، ئىسيان كۆتۈرۈش قارا نىيىتى بار دېگەن گۇمانغا قالاتتى.

گۇمان ـ ئەندىشە گۇمان ۋە ئەندىشە: ئۇ ئۆزىنىڭ چىقىش ئالدىدىكى گۇمان ـ ئەندىشىلىرىنى ئېيتىپ، مەخسۇمنى جىملىگىلى تۇردى.

گۇمانبەخش سۈپ [گۇمان + بەخش] گۇمان پەيدا قىلىدىغان، گۇمان قوزغىغۇچى: ئۇنىڭ پەلسەپە مەكتىپىدىن قوبۇل قىلغانلىرى ئىبلىسىتەك خۇشپۇراق ۋە مەست قىلغۇچ ئىدى، شۇنداقلا ئىبلىسىتەك گۇمانبەخش ئىدى.

گۇمانخور ① سۈپ. گۇمان قىلىدىغان، گۇمان قىلىشقا ئادەتلەنگەن، ئىشەنمەيدىغان: ئۇ «سەن تازا گۇمانخور بىر نېمە بولۇپ قالغانغا ئوخشايسەن» دەپ مەندىن رەنجىگەندى. ② ئى. دائىم گۇمان قىلىپ يۈرىدىغان ئادەم: گۇمانخور دېگەننىڭ ئادىتى گۇمان قىلىش بولماي نېمە بولاتتى.

گۇمانخورلۇق ئى. گۇمان قىلىش ئادىتى: چولاق مەزمۇن بوۋاينىڭ گۇمانخورلۇقىدىن خاپا بولدى.

گۇمانسىراتماق «گۇمانسىرىماق»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇمانسىراشماق «گۇمانسىرىماق»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاتا ـ بالا يېگىتنىڭ ماھارىتىگە ئاپىرىن ئېيتىشقان بولسىمۇ، لېكىن تۇيۇقسىزلا پەيدا بولغان بۇ يېگىتتىن يەنىلا گۇمانسىرىشاتتى.

گۇمانسىرىماق پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئادەم، نەرسىدىن بىرئاز گۇمان قىلماق، شۇبھىلەنمەك: نۇراخۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، سەل گۇمانسىراپ سادىققا قارىدى.

گۇمانسىز رەۋ. گۇمان قىلمايلا، شەكسىز، شۇبھىسىز: شوپۇر ئەمدى شائىرنىڭ ئۇلپەتلىرىگە گۇمانسىز ئىشەنگەنىدى.

گۇمانسىزلىق ئى. گۇمان قىلماسلىق.

گۇمانلاندۇرماق «گۇمانلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرىپىنى ھاراق ئارىلاش گۇپۇلدەپ پۇراۋاتقان ئايالىنىڭ

هۆسن مايلىرى گۈمانلاندۇردى.

گۈمانلاندۇرۇشماق «گۈمانلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۈمانلانماق پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئادەم، نەرسىدىن گۈمان قىلماق، شۈبھىلەنمەك: ئىلياز خوجا گۈمانلانغان ھالدا قازىغا قاراپ قويۇپ جىم ئولتۇردى.

گۈمانلىق سۈپ. شەك، شۈبھە تۇغدۇرىدىغان، ئىشىنىپ بولمايدىغان؛ شۈبھىلىك: گۈمانلىق ئادەم. * توختى چولپانخان ئانىڭ روھىي ھالىتىنى چۈشىنەلمەي گۈمانلىق قاراپ ئولتۇراتتى.

گۈمانلىنىشماق «گۈمانلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۈمانىتار سۈپ [ر] ئىنسانلار ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلغۇچى ئىجتىمائىي پەنلەرگە ئائىت: گۈمانىتار پەنلەر.

گۈمانىزم ئى [ر<لات] <ئەد> ئىنسانپەرۋەرلىك.

گۈمانىست ئى [ر] گۈمانىزمنى ياقلىغۇچى، گۈمانىزم تەرەپدارى، كىشىلىك ئەركىنلىكنى ھمايە قىلغۇچى؛ ئىنسانپەرۋەر.

گۈمانىستىك سۈپ [ر] گۈمانىزمغا ئائىت، گۈمانىزم غايىلىرى بىلەن سۇغىرىلغان؛ ئىنسانپەرۋەر، ئادەمىي: مەن ئەنە شۇ خىل تەربىيە داۋامىدا ئادەم بولۇشۇمنى يوللىرىنى ۋە قەدىرلەش، ئىنسانىنى سۆيۈشىتەك گۈمانىستىك ئەقىدىلەرنى ئۆزلەشتۈردۇم.

گۈمانىي سۈپ [پ] گۈمان قىلىنغان، گۈمانغا ئاساسلانغان؛ تەخمىنىي: گۈمانىي قاراش. گۈمانىي تۈيغۇ. گۈمانىي كېسەل.

گۈمبا ـ گۈمباك ← گۈمباك ـ گۈمباك: ئۆزۈن ئۆتمەيلا ئايرودۇرۇمدا پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلاردىن ئېتىلغان شىددەتلىك ئوق ئاۋازى ۋە قول بومبىلىرىنىڭ گۈمبا ـ گۈمباكلىرى كۆتۈرۈلۈپ، جاھانىنى لەرزىگە سالدى.

گۈمباك تەق. تاغ پارتلىتىش، توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ ئېتىلىشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز.

گۈمباك ـ گۈمباك «گۈمباك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۈمباكلاتماق «گۈمباكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۈمباكلاشماق «گۈمباكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۈمباكلىماق پ. «گۈمباك» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «گۈمباك» قىلماق.

گۈمپا ئى [خەن] ① بىرەر ئىش، ھۈنەر ـ كەسىپتىن ئىگىلگەن ماھارەت، ئۇستىلىق؛ ماھارەت: گۈمپا ئىگىلىمەك. گۈمپا كۆرسەتمەك. * يەتكۈزمىنى شمايلاپ گۈمپامنى باشلىۋەتتىم. ② چامباشچىلىق ماھارىتى: گۈمپا ئۆگەنمەك.

گۈمران سۈپ [پ] يوقالغان، يوق قىلىپ تاشلانغان، يوقىتىلغان؛ ۋەيران: گۈمران ئىيلىمەك. گۈمران بولماق. گۈمران قىلماق.

گۈمرانچىلىق ئى. گۈمران بولغان ھالەت، گۈمرانلىق ھالىتى؛ ۋەيرانچىلىق.

گۈمرانلىق ئى. يوقلىش، يوق قىلىپ تاشلاش، ۋەيرانلىق: كىملىك گۇۋاھنامىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكەن ھالدا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي كىملىكىنى بىلمەسلىك ئادەملىرىمىزدىكى گۈمرانلىقنىڭ تېپىك جۈملىسىدىندۇر.

گۈمراھ سۈپ [پ] يېزىت. يولدىن ئازغان، ئاداشقان، يېڭىلىگەن: كىشىنى ئاچچىق كۈلكىگە دەۋەت قىلىدىغان بىر ئەھۋال شۇكى، ئۆزلىرىنى ئەدەب دېيىشۈالغان بىر توپ گۈمراھلار ئۆزىنىڭ ئەقىدىسىنى كۆچۈرۈپ كېلىنگەن، زورلاپ تېڭىلغان شاللاندىلارنىڭ ئۇستىگە دەسسەتتى.

گۈمراھلىق ئى. يولدىن ئېزىش، ئازغۇنلۇق: گۈمراھلىق يولىغا ماڭماق.* بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ تۇزۇك ياشىمىغان ئادەم، روھىي، ماددىي يېتىلىشىنىڭ ئۆزىگە خاس نېسىۋىسىنى تېتىمای، ئۇنى گۈمراھلىق ئىچىدە تەرك قىلغان ئادەم ئاخىرەتتە دەھشەتلىك ھېساب بېرىدۇ.

گۈم ـ گۈم «گۈم I »سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «گۈم ـ گۈم! ...» دەرۋازىنى يېرىۋەتكۈدەك ئۇرۇلغان مۇشت ساداسى قۇددۇسنىڭ خىيالىمىلىرىنى ئۇزۇپ تاشلىدى.

گۈممىدە رەۋ. «گۈم» قىلغان ھالدا، «گۈم» قىلىپ: گۈممىدە پارتلىماق. گۈممىدە تەكمەك.* گۈممىدە قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

گۈناھ ئى [پ] ① ئەقىدىلەرگە خىلاپ، ئەدەپ ـ ئەخلاق دائىرىسىدىن چەتلىگەن ئىش، ھەرىكەت: بەرگەن خۇداغا يېقىن، بەرمىگەن گۈناھقا يېقىن (ماقال). ② جىنايەت، خاتالىق: گۈناھىنى يۇماق. گۈناھىدىن ئۆتمەك. گۈناھىنى تىلىمەك.

گۈناھسىز سۈپ.گۈناھى يوق، گۈناھ قىلمىغان، بىگۈناھ: گۈناھسىز ئادەم. گۈناھسىز ئايال.

گۈناھسىزلىق ئى. گۈناھى يوقلۇق، بىگۈناھلىق.

گۈناھكار ئى [پ] خاتالىق ئۆتكۈزگەن، گۈناھ قىلغان كىشى: مەن ئۆمرۈمدە بىرنېچى قېتىم گۈناھكار بولۇپ سوراققا تارتىلدىم.

گۈناھكارلارچە رەۋ. گۈناھكارلارغا ئوخشاش، گۈناھكارلارچە: ئۇلار باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، گۈناھكارلارچە يەرگە قاراپ توختىدى.

گۈناھكارلىق ئى. خاتالىق ئۆتكۈزۈش، گۈناھ قىلىش.

گۈناھلىق سۈپ. گۈناھى بار، گۈناھ ياكى ئەيىب ئىش قىلغان: ـــ بالىلىرىم، ـــ دەپتۇ ساقى ھېيلە ئىشلىتىپ، ـــ داداڭلارنى ۋاقتىدا يەرلىكتە قويۇۋېتەيلى، بولمىسا گۈناھلىق بولۇپ قالىمىز.

گۈناھسەغىر ئى [پ + ئە] كەچۈرۈشكە بولىدىغان، كەچۈرۈم قىلىشقا لايىق گۈناھ؛ كىچىك گۈناھ.

گۈناھكەبىر ئى [پ + ئە] كەچۈرگۈسىز گۈناھ؛ چوڭ گۈناھ: ـــ تۆمۈر ئاخۇن، ـــ دېدى ئۇۋەيس ئەلەم، ـــ ئىسلام شەرىئىتىدە مۇسۇلمان مۇسۇلمانلىقنىڭ قېنىنى تۆكمەكلىك ھارام. بۇ گۈناھكەبىرلەرنىڭ بىرى.

گۈندا ئى [پ] ① يوغان، چوڭ؛ قېلىن، ئېغىر، توم: گۈندا ياغاچ. ② كونا جەمئىيەتتە گۈناھكارلارنىڭ پۈت ـ قول ياكى بوينىغا سېلىپ قويۇلىدىغان، يوغان ياغاچتىن ياسالغان ئېغىر جازا قورالى. ③ كونا جەمئىيەتتە گۈناھكارلارنى سولايدىغان قاماقخانا؛ تۈرمە. ④ گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى ـ ئۈستىگە ئورنىتىلغان توغرا ياغاچ. ⑤ جۈۋازنىڭ ياغ چىقىرىلىدىغان قازان شەكىللىك كۆتەك ياغىچى.

گۈندېپاي ئى ① كونا جەمئىيەتتە گۈندىخانا (تۈرمە) ئىشىكىنى باقىدىغان كۆزەتچى. ② ئۈيغۇر ناخشا ـ غەزەل، مۇزىكا ـ لىرىنىڭ بىرى (گۈندېپايلار ھەققىدىكى): گۈندېپاي بىرىنچى. گۈندېپاي ئىككىنچى. * تاشۋاي «گۈندېپاي ئىككىنچى»نى چالماقتا. بۇنى مۇڭلىنىپ ئاڭلاۋاتقان گۈندېپاي كۆز يېشىنى توختىتالماي قالدى، مۇزىكا ئاياغلىشىدۇ.

گۈندىخانا ئى. گۈناھكارلارنى سولايدىغان جاي؛ سولاقخانا، تۇرمە.

گۈڭاھ ئى [پ] ① بىر ـ ر ۋەقە ـ ھادىسە يۈز بەرگەندە نەق مەيداندا بولغان، كۆرگەن كىشى؛ شاھىت: گۈڭاھ بولماق. * بۇگۈن شۇنچە خالايىق ئاڭلىدى. ھەممىسى گۈڭاھ. ② سوت ياكى تەرگەۋ ئىشلىرىدا بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە سوت تەرىپىدىن چاقىرىلغان كىشى: گۈڭاھ چاقىرماق. * قەمەرۇززامانىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان غەيۇر شاھ بۇ شەرت ۋە جاڭابقا گۈڭاھ بولۇش ئۈچۈن، قازىلارنى قىچقىرىپتۇ. ③ بىر ـ ر ۋەقە ـ ھادىسە، شىكايەت، دەۋا، ئەرزىيەت قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىغۇچى نەرسە؛ ئىسپات، دەلىل: ئۇنىڭ سالچىلىق ھاياتىغا مۇشۇ سۇ گۈڭاھ.

گۈڭاھچى ئى ① بىر ـ ر ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن پەيتتە بار بولغان، ئۇنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن كىشى، شاھىت: قازانىنىڭ گۈڭاھچىسى چۆمۈچ (ماقال). ② <قا> دېلونىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىدىغان ھەمدە كېلىپ گۈڭاھلىق بېرىشكە چاقىرىلغان كىشى: ئەنۋەرمۇ گۈڭاھچى سۈپىتىدە ساقچى قورۇسىغا ئېلىپ كېلىندى.

گۈڭاھچىلىق ئى. گۈڭاھچى بولۇش، گۈڭاھلىق بېرىش ئىشى، ھالىتى: قاراڭغۇ كېچىدە بىر توپ ئادەمنىڭ جاراڭلىق ساداسى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ گۈڭاھچىلىقى ئاستىدا، تاڭ شامىلى ئارقىلىق پۈتۈن ۋادىغا تارقالغاندى.

گۈڭاھلىق ئى. ئىسپاتتىن ئۆتۈش، گۈڭاھ بولۇش، شاھىتلىق: گۈڭاھلىق بەرمەك. گۈڭاھلىقتىن ئۆتمەك. گۈڭاھلىق سۆزى. * خەلقلەرنىڭ گۈڭاھلىقى بىلەن قىز پۈتۈن مال ـ مۈلكىنى يىگىتكە ھەدىيە قىلىپ بېرىپتۇ.

گۈڭاھنامە ئى [پ] بىر ـ ر پاكىتنى تەستىقلاش، ئىپتىراپ قىلىش ھەققىدە ئىمزا قويۇلغان، تامغا بېسىلغان رەسمىي ھۆججەت؛ گۈڭاھلىق قەغىزى.

گۈلدېر ئى. گوللاندىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

گۈي ئى [خەن] ← **يۈمشاقباش.**

گۈيتوزا ئى [خەن] ← **يۈمشاقباش:** ـــ ئەنەيتۇل دېگەن گۈيتوزا مەندىن گۇمان قىلىپلا كېلىڭاتىدۇ، ـــ دېدى ھاجى چايان.

گۆدەك سۈپ [پ] ① ئىمىدىغان، قۇچاقتىن چۈشمىگەن بوۋاق: مەن بۇ يەرگە ئانامنىڭ قۇچىقىدىكى گۆدەك ۋاقتىمدا كەلگەنمەن. ② كۆچمە. تۇرمۇش تەجرىبىسىگە ئىگە بولمىغان، خام، ساددا، كىچىك: سىز تېخى گۆدەك ئىكەنسىز، مۇھەببەتنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە يەتمەيدىكەنسىز، بېرىپ كىچىك بالىلار بىلەن ياڭاق ئوينىڭ.

گۆدەكلەرچە سۈپ. گۆدەكلەرگە ئوخشاش، گۆدەكلەردەك: كۇن چىققاندا سىگنال سىگنال كەتكەن تۇمانەك، يوقىقا چىقتى بۇ باقىقالىنىڭ ئارمىنى. بولۇپ قالدى گۆدەكلەرچە بىر خىيال، ئۇنىڭ تۇزمەك بولغان يېڭى كارۇبنى.

گۆدەكلىك ئى. گۆدەكلەرگە خاس ھەرىكەت، قىلىق، مىجەز: گۆدەكلىك قىلماق. * مېنى ھېلىمۇ گۆدەكلىك قىلىپ بالىلارچە سۆزلەۋاتىدۇ دەپ قالماڭ. ئۇنداق ئەمەس، مەن چوڭ بولدۇم.

گۆر ئى [پ] ئۆلۈكنى كۆمۈش ئۇچۇن كولانغان ئورا؛ يەرلىك، قەبرە: گۆر كولىماق. گۆرگە قويماق. گۆر ئازابى.

گۆرگە ئىتتەرمەك بالاغا تىقماق، زىيانكەشلىك قىلماق، قەستلىمەك.

گۆرە ئى. توپ، دۆۋە.

گۆرە ـ گۆرە توپ ـ توپ، دۆۋە ـ دۆۋە: گۆرە ـ گۆرە ئادەم. گۆرە ـ گۆرە يەل ـ يېمىش.

گۆرداش ئى. بىر گۆرگە كۆمۈلگەن كىشىلەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): قاراڭلار، كۆڭلۈمدە مەن گۆدەك، مەن ياش، ياشلىقىم ھەمىشە مەن بىلەن ئاداش. ھاياتتا ياشلىقىم ياشىدى بىللە، ئۆلسەممۇ ياشلىقىم گۆردە ھەم گۆرداش.

گۆركار ئى [پ] قەبرىستاندا گۆر كولاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

گۆركارلىق ئى. گۆر كولاش ئىشى، گۆر كولاش مەشغۇلاتى: گۆركارلىق قىلماق.

گۆرلۈك ① سۈپ. گۆر كولانغان، گۆر كولاشقا بولىدىغان: گۆرلۈك يەر. ئىچ گۆرلۈك. ② ئى. گۆر: گۆرلۈكىدە ياتماق.

گۆرۇ ئى [پ] قورۇ ـ جاي، قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ۋاقتىنچە ئۆتكۈزۈپ تۇرۇش بەدىلىگە چەكلىك مۇددەت بىلەن ئۆسۈمى بار پۇل ئېلىش؛ رەنە: گۆرۇگە قويماق. گۆرۇ خەت.

گۆرۇخانا ئى [پ] بىراۋنىڭ نەرسىلىرىنى گۆرۇگە ئېلىپ قەرز بېرىدىغان جاي، ئورۇن.

گۆرۇكەش ئى [پ] رەنگە، گۆرۇگە ئالغۇچى كىشى.

گۆرۇكەشلىك ئى. گۆرۇگە، رەنگە ئېلىش ئىشى، كەسپى: گۆرۇكەشلىك قىلماق. گۆرۇكەشلىك كارخانىسى. * نۆۋەتتە گۆرۇكەشلىك كەسپى ئىقتىسادنىڭ ئېشىشىدا مۇھىم رول ئوينىماقتا.

گۆرۈەن ئى. قول تۆگىسىنىڭ ئالدى كۆكسىگە ئاسىدىغان گۈلچەمبىرەك شەكلىدىكى كارۋان بەلگىسى.

گۆرىستان ئى [پ] ئۆلگەن ئادەملەرنى دەپنە قىلىدىغان جاي؛ قەبرىستان.

گۆرىستانلىق ئى ← **قەبرىستانلىق.**

گۆسمە ئى. دىيال. غەيۋەت، شىكايەت، سۆز ـ چۆچەك.

گۆسمەك سۈپ. دىيال. قاۋۇل، كۇچتۇڭگۇر، بېجىرىم.

گۆسمۇس سۈپ. دىيال. قاۋۇل، كۇچتۇڭگۇر، بېجىرىم.

گۆش ئى [پ] ① تىرىك ئورگانىزمنىڭ ئىنچىكە توقۇلمىلىرى؛ ئەت: بۇلجۇڭ گۆش. * گۆش ئەمەس ياكى بەز ئەمەس. ② سويۇلىدىغان مالالارنىڭ تېنىدىكى ئوزۇق سۈپىتىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان قىسمى؛ ئەت: قوي گۆشى. كالا گۆشى. توخۇ گۆشى. ③ بەزى مېۋىلەرنىڭ يېيىلىدىغان قىسمى، ئەت.

گۆشەيمەك پ. باشقىلار گەپ سوزىسا لام ـ جىم دېمەستىن جىم بولۇۋالماق، زۇۋان سۈرمەي شۇك ئولتۇرماق: ـــ گۆشەيمەي ئولتۇرماي گەپ قىلساڭچۇ، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

گۆشتۇل ئى. دىيال. قىزىل گۆش ھالىتىدىكى بويىدىن ئاجراپ كەتكەن بالا.

گۆشخور سۈپ [پ] گۆش يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ گۆشنى ياخشى كۆرىدىغان، گۆشنى كۆپ ئىستېمال قىلىدىغان: گۆشخور ھايۋان.

گۆشخورلۇق ئى. گۆشكە ئامراقلىق.

گۆشسىز سۈپ. گۆشى يوق، گۆش سېلىنمىغان، گۆش توغرالمىغان: گۆشسىز تاماق. گۆشسىز قورۇما. گۆشسىز قالماق.

گۆشسىمان سۈپ. گۆشتەك، گۆشكە ئوخشايدىغان.

گۆشگىردە ئى [گۆش + گىردە] <يىم> ئىچىگە گۆش قىيمىسىنى سېلىپ يېقىلغان گىردە.

گۆشگىردىچى ئى. گۆشگىردە يېقىپ ساتقۇچى كىشى.

گۆشلەشمەك پ. گۆش تۇتماق، گۆشكە ئايلانماق: ئۇنىڭ گۈلى گۆشلەشكەن بولۇپ، گۈل رېتى ئوقىنىڭ ئويۇق يېرىگە جايلىشىدۇ.

گۆشلۈك سۇپ ① گۆشى بار، گۆش توغرىغان، گۆش ئارىلاشتۇرۇلغان: گۆشلۈك قورۇما. گۆشلۈك پولۇ. ② گۆش بېرىدىغان، گۆشى جىق، ئەتلىك، سېمىز: گۆشلۈك قوي. گۆشلۈك كالا. گۆشلۈك توخۇ.

گۆشنان ئى [گۆش + نان] <يىم> ئىچىگە گۆش قىيمىسى سېلىپ يېقىلغان نان.

گۆشىيشمەك «گۆشەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۆش- ياغ گۆش ھەم ياغ ۋە شۇ خىلدىكى ئوزۇقلۇقلار: ــ دوكلۇقۇڭ يەتمىگەندەك گۆش - ياغلارنى ئوغرىلىغىنىڭ نېمىسى؟ ــ دېدى ئۇ.

گۆكە ئى. دىيال. قارماق.

گۆلەش سۇپ. دىيال. بىرەر ئىشقا دەرھال ئەقىلى يەتمەيدىغان، ھاڭۋاقتى، دەلدۇش، گومۇش، گالۋاڭ.

گۆلەيمەك پ. ئالايماق، ھومايماق: ئۇ گۆلىيىپ بىر قارىۋالدى - دە، چالۋاقاپ سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

گۆلمە ئى. سۇغا تىك سېلىنىدىغان، ۋالىبول سېتكىسىغا ئوخشاش تور.

گۆلىيشمەك «گۆلەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى ئايال مېكىيانەك بىر - بىرىگە بازغىشىپ گۆلىيىشتى.

گۆھەر ئى [پ] ① قىممەت باھالىق تاشلارنىڭ ئومۇمىي نامى: گۆھەر قازماق. * گۆھەر تۇرىدۇ سايدا، تونۇمىساڭ نېمە پايدا (ماقال). ② كۆچمە. سېتىۋالغىلى بولمايدىغان، قىممەتلىك، بىباھا؛ ئەزىز: گۆھەر ماكان. گۆھەر كىتاب. // گۆھەر بىلمەك. ③ كۆچمە. قارىچوق (كۆز ھەققىدە): كۆز گۆھىرى. * شۇ زامان ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېچىلىپتۇ. كۆز گۆھىرىدىن نۇرلار چېچىلىپتۇ. ④ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

گۆھەرنى تاشقا ئۇرماق ياخشىنى يامانغا، گۈزەلنى سەتكە، يۇمشاقنى قاتتىققا تەڭلەشتۇرمەك؛ ئۆزىنى يامانغا خار قىلماق.

گۆھەرپۇرۇش ئى [پ] ھەر خىل قىممەت باھالىق، ئېسىل تاشلارنى تونۇيدىغان، ئېلىپ - ساتىدىغان ئادەم؛ جاۋاھىرپۇرۇش.

گۆھەرچى ئى. گۆھەرپۇرۇش: «گۆھەر دېگىزدىن غەۋۋاس ۋاستىسى بىلەن چىقىپ، ئۆز جىلۋىسىنى نامايىش قىلىدۇ ۋە گۆھەرچىلەر ئالدىدا ئۆز قىممىتىنى تاپىدۇ» دەيدۇ بوۋىمىز ئەلىشىر نەۋائىي.

گۆھەرشۇناس ئى [پ] قىممەت باھالىق تاشلارنى تەتقىق قىلىدىغان، ياخشى بىلىدىغان مۇتەخەسسىس.

گۆھەرشۇناسلىق ئى. قىممەت باھالىق تاشلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: شۇنىڭدىن تارتىپ گۆھەرپۇرۇش ئوغلىغا گۆھەرشۇناسلىقنى تەلىم بېرىپتۇ.

گۆھەرلىك سۇپ. گۆھىرى بار، گۆھەرگە ئىگە، گۆھەر چىقىدىغان: بولسا گەر ئالتۇن - گۆھەرلىك تاغلىرىڭ تاجىم مېنىڭ، سۆلىرىڭ ئابىھاياتتەك، تەنگە جان - دەرمان ئېرۇر.

گۆيەك ئى ① ئاياللارنىڭ چېچىغا ئاسىدىغان، كۆمۈشتىن ياسالغان زىننەت بۇيۇمى؛ چاچتەڭگە: گۆيەك ئاسماق. گۆيەك ياسىماق. ② ئاپتۇۋۇنىڭ بوينىغا چىقىرىلىدىغان ھالقىسىمان گۈل.

گۇپ تەق ① ئېغىر نەرسىلەرنىڭ باشقا بىر نەرسە يۈزىگە چۈشۈشى، ئۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: ئۇنىڭغىچە يان قاشىنى «گۇپ» قىلىپ يىقىتقان سۇ يۇيۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. ناھايىتى تېز، بىراقلا، بىر يولىلا ئىچىپ بولۇش ھالىتى (ئىچىملىك ھەققىدە): ئۇ «گۇپ» قىلىپ 100 گىرامليق رومكىنى كۆتۈرۈۋەتتى.

گۇپپىدە رەۋ ① «گۇپ» قىلغان ھالدا، «گۇپ» قىلىپ: ئانا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئوغلىغا ئېسىلدى. بىرى ئۇنى گۇپپىدە تەپتى. ② كۆچمە. بىراقلا، بىر يولىلا، ناھايىتى تېز: توختى قولىدىكى ھاراقنى گۇپپىدە ئىچىۋەتتى.

گۇپ- گۇپ «گۇپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۇپۇر تەق. ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئاياغ ھەركىتىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز؛ دۇپۇر: «گۇپۇر» قىلماق.

گۇپۇر- غالاپ «گۇپۇر» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئېغىل تەرەپتىن «گۇپۇر-غالاپ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى.

گۇپۇر- گۇپۇر «گۇپۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۇپۇرلەتمەك «گۇپۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇپۇرلەشمەك «گۇپۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۇپۇرلىمەك پ. «گۇپۇر - گۇپۇر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گۇپۇر - گۇپۇر» قىلماق: بوز ئات گۇپۇرلەپ چاپقان پېتى ئېغىلدىن چىقىپ كەتتى.

گۇپۇلدەتمەك «گۇپۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاكىم ھاراقنى سوغۇق سۇ ئىچكەندەكلا گۇپۇلدىتىپ ئىچتى.

گۇپۇلدەشمەك «گۇپۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گۇپۇلدىمەك پ. «گۇپ - گۇپ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گۇپ - گۇپ» قىلماق: ئابدەمنىڭ ھەم ئۇمىد، ھەم ئەندىشە بىلەن تولغان يۈرىكى ناغرا چالغاندەك گۇپۇلدەيتتى.

گۇدرەت ئى. گۇمان، شەك، شۇبھە: شۇ ھامان كۆڭلۈمگە گۇدرەت چۈشتى.

گۇدۇك ئى [ر] ① سىگنال بېرىلىدىغان تۇرلۇك مېخانىكىلىق قۇرۇلمىلار: پاراۋۇز گۇدۇكى. زاۋۇت گۇدۇكى. ② شۇنداق قۇرۇلمىلاردىن چىقىرىلغان ئاۋاز؛ سىگنال: گۇدۇك بەرمەك. * ئەتىگەنلىكى سائەت ئالتىدىن ئاشقاندا، ئۇنى پاراخوتنىڭ گۇدۇكى ئويغاتتى.

گۇر تەق. ئۇشتۇمتۇت، بىردىنلا باشلانغان شىددەتلىك ھەرىكەتتىن چىققان ئاۋاز: «گۇر» قىلماق. «گۇر» ئۇچماق. «گۇر» قوپماق.

گۇرەن ئى <ئانات> قۇلاقنىڭ ئاستى، قوۋۇزنىڭ ئارقا قىسمى: گۇرەن تومۇرى. گۇرەن بېزى.

گۇرەنلىك ① سۇپ. گۇرىنى يوغان، گۇرىنى باشقىلاردىن ئۆزگىچە: ــ بۇ ئىشتا مېنىڭ رولۇم چوڭ، ــ دەيتتى ئوڭ تەرەپتە تۇرغان گۇرەنلىك ئاق سېرىق يىگىت. * بۇ ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا توقانچى خوجا - ئىشانلارغا، گۇرەنلىك مۇشتۇمزارلارغا، قالماق، مانجۇلارغا مال - چارۋىلىرىنى يىلقا ئېغىلى بىلەن، قىز - چوكانلىرىنى ئىپپەت - سېكىلەكلىرى بىلەن دۇئا قىلدۇرۇۋېتىدىغان ئوسال ئادەت، يامان قىلىقلار شەكىللىنىپ تاراشقا باشلىدى. ② ئى. توختىلارنىڭ گۇرەن بويلاپ باغلىنىدىغان قىسمى؛ تاماقباغ.

گۇرجەك ئى. توپا ئۇسۇش، توپا قېزىش، خامان سوروش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىش ئۈچۈن تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان، ساپلىق سايمان.

گۇررىدە رەۋ. «گۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «گۇر» قىلىپ: گۇررىدە ئۇچماق. گۇررىدە ئوت ئالماق.

گۇرزە ئى [پ] ئۇچىغا يۇمىلاق ياكى ئەگرى ـ بۈگرى تۆمۈر ئورنىتىلغان توقماق؛ ئۇرۇش قورالى: مېنى دارغا ئاسقاندا، ئاگاھ بول ئۆز ئىشىڭغا. روھىم گۇرزە، ئومۇت بولۇپ، بىر كۈن تېگەر بېشىڭغا.

گۇرزباز ئى [پ] گۇرزە بىلەن قورالانغان، گۇرزە ئىشلەتكىشكە ماھىر ياكى گۇرزە بىلەن جەڭ قىلغۇچى، ئېلىشقۇچى كىشى.

گۇرزبازلىق ئى. گۇرزە بىلەن جەڭ قىلىش، ئېلىشىش: ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن ئوتتۇز داپقۇر گۇرزبازلىق ۋە ئومۇتبازلىق قىلىشقاندىن كېيىن قوللىرىنى شەمشەرگە ئۇزارتىپ، تاكى شەمشەرلىرى پارە ـ پارە بولغىچىلىك ئېلىشتى.

گۇرزىچى ئى ① گۇرزە ياساپ ساتقۇچى ئادەم. ② گۇرزە بىلەن قورالانغان ئادەم.

گۇرس تەق. زەرب، شىددەت بىلەن ئۇرۇلغان ئېغىر نەرسىدىن چىققان ئاۋاز.

گۇرسسىدە رەۋ. «گۇرس» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «گۇرس» قىلغان ھالدا: ئۇ كىچىك توقۇلما چامادانىنى يۇك ـ تاق جازىسىغا ئېلىپ قويۇپ، ھېلىقى بوش ئورۇنغا گۇرسسىدە ئولتۇردى.

گۇرس ـ گۇرس «گۇرس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گۇرس ـ گۇرس ماڭماق.

گۇرسۇلدەتمەك «گۇرسۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بەستلىك، كۈن نۇرى ئوتتەك قىزدۇرۇپ تۇرغان ئېتىزدا ئەتىدىن ـ كەچكىچە گۇرسۇلدىتىپ كەتمەن چاپىدىغان قاۋۇل دېھقان ئىدى.

گۇرسۇلدەشمەك «گۇرسۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۇرسۇلدىمەك پ. «گۇرس ـ گۇرس» قىلماق، «گۇرس ـ گۇرس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ئەلمىنى ئىچىگە يۇتقان ئادەل گۇرسۇلدەپ دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

گۇركىرەتمە ئى ← **شارقىراتما:** ـــ ئۇ يەردىن ئۆتسەك بىر گۇركىرەتمە كۆرۈندۇ، ـــ دېدى ئۇ.

گۇركىرەتمەك «گۇركىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇركىرەشمەك «گۇركىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۇركىرىمەك پ ① «گۇر ـ گۇر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، گۇلدۇرلىمەك: بىر پەستىن كېيىن گۇركىرىگەن ماشىنا ئاۋازى سۆھبەتنى ئۈزۈپ قويدى. ② كۆچمە. بىراۋغا ئاچچىق بىلەن ۋارقىراپ سۆزلىمەك، توۋلىماق: ئۇ ھەممىگە گۇركىرەپ ئالا ـ چۇقان سالدى.

گۇر ـ گۇر «گۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۇرۇچ ئى [پ] شالنىڭ پوستى تازىلانغاندىن كېيىنكى دېنى.

گۇرۇلدەتمەك «گۇرۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تىراكتورنى گۇرۇلدىتىپ ئېتىزغا قاراپ يول ئالدى.

گۇرۇلدەشمەك «گۇرۇلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئارىلاپ ئاپتوموبىل ـ تىراكتورلار گۇرۇلدىشىپ ئۆتۈشۈپ قالاتتى.

گۇرۇلدىمەك پ. «گۇر ـ گۇر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گۇر ـ گۇر» قىلماق: سىرتتا گۇرۇلدەپ شامال چىقماقتا.

گۇزەر ئى [پ] شەھەر ۋە بازارلاردىكى سودا ـ سېتىق كۆپ بولىدىغان، ئوقەتچىلەر مەركەزلەشكەن ئاۋات جاي؛ رەستە.

گۇزەل سۈپ ① ناھايىتى كېلىشكەن، چىرايلىق، ھۆسنلىك، نەپىس، كۆركەم: گۈزەل قىز. گۈزەل مەنزىرە. گۈزەل شەھەر. // پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن، ئالەمدە ئۇنىڭغا تەڭ كەلگۈدەك گۈزەلنى تېپىش تەس ئىكەن. ② ئېسىل، ياخشى؛ پارلاق: گۈزەل ئەخلاق.

گۇزەللەشتۇرمەك «گۇزەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تەڭرىتاغنى مۇقەددەس ئانا سىيماسىدا ئاجايىپ گۈزەللەشتۇرۇپ سىزغان.

گۇزەللەشتۇرۇشمەك «گۇزەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

گۇزەللەشتۇرۇلمەك «گۇزەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار بۇ يەرگە گۈل تېرىپ، مەكتەپ مۇھىتىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۇرمەكچى.

گۇزەللەشمەك پ. گۈزەل ھالەتكە كەلمەك، گۈزەل تۇسكە كىرمەك: ماي ئايلىرىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن يېزا مەنزىرىسى ئاجايىپ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ.

گۇزەللىك ئى. گۈزەل كۆرۈنۈش، چىرايلىق ھالەت: جاھاندا گۈزەللىكنى ياخشى كۆرمەيدىغان كىشى بولمىسا كېرەك.

گۇگۇسۇن ئى. ھارۋا، ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىت قاتارلىقلارنىڭ چاقىغا بېكىتىش ئۈچۈن ياغاچ، مېتالدىن مەخسۇس ياسالغان چوكا شەكىللىك سايمان: گۇگۇسۇن سالماق. گۇگۇسۇننى چىڭىتماق. گۇگۇسۇننى يېڭىلىماق.

گۇگۇسۇنلۇك سۈپ. گۇگۇسۇنى بار، گۇگۇسۇن ئورنىتىلغان: گۇگۇسۇنلۇك چاق.

گۇڭگۇرت ئى <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت. بەلگىسى S (Sulphur). سۇس سېرىق كىرىستال ماددا. سۇلفات كىسلاتاسى، پۇرۇخ، سەرەڭگە، گۇڭگۇرتلۇك كاۋۇچۇك ۋە ھاشارات ئۆلتۈرگۈچى دورا قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە، ئۇنىڭدىن باشقا تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

گۇڭگۇرتسىز سۈپ. تەركىبىدە گۇڭگۇرت يوق، گۇڭگۇرت ئارىلاشمىغان: گۇڭگۇرتسىز ماددا. گۇڭگۇرتسىز ئارىشاق.

گۇڭگۇرتسىزلەشتۇرمەك «گۇڭگۇرتسىزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئېلېكتر ئىستانسىسىنى گۇڭگۇرتسىزلەشتۇرۇش تۇرىدە ئىش باشلاندى.

گۇڭگۇرتسىزلەشمەك پ. تەركىبىدىكى گۇڭگۇرت چىقىرىپ تاشلانماق، گۇڭگۇرتسىز ھالەتكە كەلتۈرۈلمەك.

گۇڭگۇرتلەشتۇرمەك «گۇڭگۇرتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۇڭگۇرتلەشتۇرۇلمەك «گۇڭگۇرتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گۈڭگۇرتلەشمەك پ <خىم> خام كاۋچۇك، گۈڭگۇرت ۋە كۆمۈر قاتارلىق تولدۇرغۇچىلار قاچىغا سېلىنىپ، يۇقىرى بېسىملىق پار ئارقىلىق قىزدۇرۇلغاندىن كېيىن خىمىيەۋى رېئاكسىيە ھاسىل قىلىپ، گۈڭگۇرتلۇك كاۋچۇكقا ئايلانماق.

گۈڭگۇرتلەنمەك پ ← **گۈڭگۇرتلەشمەك**.

گۈڭگۇرتلۇك سۇپ. تەركىبىدە گۈڭگۇرت بار، گۈڭگۇرت ئارىلاشقان، گۈڭگۇرت قوشۇلغان: گۈڭگۇرتلۇك كاۋچۇك. گۈڭگۇرتلۇك بوياق. گۈڭگۇرتلۇك ئارىشاق.

گۈڭگۇرمەن ئى [خەن] <يېم> خېمىرى ئادەتتىكىدىن توم سوزۇلۇپ تەييارلانغان لەڭمەن.

گۈل ئى [پ] ① <بوت> ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جىنسلىق كۆپەيمىش ئورگىنى. گۈل تاجى ياپراقچىسى، گۈل كاسىسى، گۈل تەگلىكى ۋە ئاتىلىق ھەم ئانىلىقلاردىن تۈزۈلىدۇ. رەڭگى ھەرخىل بولىدۇ. بەزىلىرى ناھايىتى چىرايلىق، يەنە بەزىلىرى خۇش پۇراقلىق كېلىدۇ: ئاتىلىق گۈل. ئانىلىق گۈل. ② زىننەت ئۈچۈن تېرىلىدىغان ئۆزى ئۆسىدىغان گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەر؛ چېچەكلەر: ئەتىرگۈل. قىزىلگۈل. جۇخارگۈل. ③ شۇنداق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقۇبلىنىغان ھاسىلى ياكى شۇنىڭغا ئوخشىتىپ ياسالغان زىننەت بۇيۇمى: گۈل تۇتماق. گۈل سوۋغا قىلماق. گۈل ئۈزمەك. * ئەكبەر قىزغا قارىدى، قىز ئۇنىڭ قوللىرىدىكى ئېتىز گۈللىرىنى ئالدى. ④ بىرەر نەرسىگە سىزىپ، تىكىپ، بېسىپ ياكى ئويۇپ چۈشۈرۈلگەن بېزەك، نەقىش: گۈل باسماق. گۈل ئىشلىمەك. گۈل چىقارماق. ⑤ تەۋەلىك III شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ 1) «ئالدى»، «سەركىسى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: قىز بالا ئۆيىنىڭ گۈلى (ماقال). * ھېزىم: — 30 ئوغۇلنىڭ گۈلى بىز شائېيۇ ئاكا! — دېدى. 2) قىزلارنىڭ ئىسمى بولۇپ كېلىدۇ: گۈلى، قاچان كەلدىڭ؟ ⑥ قىزلارنىڭ ئىسمى تەركىبىدە كېلىدۇ: ئارزۇگۈل. گۈلبوستان.

گۈل كەلتۈرمەك راسا كېلىشتۇرمەك، تازا قاملاشتۇرماق: — گۈلچەمخان، خۇدايىم قوللىرىغا دەرد بەرمىسۇن، نېمىدېگەن ئوخشىغان ئاش بۇ، — دېدى ئايسىخان يېنىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ، — گۈل كەلتۈرۈۋېتىپلا، توي قىلساق ئاشنى سىلىگە ئەتكۈزسەك بولغۇدەك.

گۈلى گۈلىگە كەلمەك بىر ـ بىرىگە ماس، جاي ـ جايىغا چۈشمەك، قىلىنغان ئىش، نەرسە تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولماق.

گۈلىنى قىسماق ھالاۋەتنى، مېۋىسىنى كۆرمەك.

گۈلە ئى. ئۆرۈك مېۋىسىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى، ئۆرۈك قېقى.

گۈلەپشان ئى [پ] ھەر خىل گۈل نۇسخىلار بىلەن نەقىشلەنگەن؛ نەقىشلىك: شاھنىڭ ھەرەمخانىسى بىلەن چارباغنى ئايرىپ تۇرىدىغان گۈلەپشان دەرۋازا، يىراقتا ئورىدىنىڭ، مەسچىتلەرنىڭ پەشتاقلىق مۇنارلىرى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

گۈلەش سۇپ. دېيال. سۆرەلمە، ھورۇن.

گۈلە ـ قاق گۈلە ھەم قاق، قاق تېپىدىكى قۇرۇتۇلغان مېۋە ـ چېۋە: سودا سارىيىنىڭ گۈلە ـ قاق باسقان ھارۋىسىدا شەھەرگە كىرگەن گۈلزىبا گۈلباغقا كەلگەندە چۈشۈۋالدى.

گۈلەك ئى. دېيال. دەريالارنىڭ چۆرگۈلەپ، ئاقماي تۇرۇۋا ـ لىدىغان يەرلىرى؛ قاينام.

گۈلئەنبەر ئى [پ + ئە] <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆكۈچ سۆسۈن، ئاچ قىزىل ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. كۆرۈنۈشى ئۇچۇقاتقان قۇشقا ئوخشايدۇ. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىقنى بېسىش، ئاغرىق توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار.

گۈلبوغۇن ئى [گۈل + بوغۇن] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى سۇس سۆسۈن قىزىل، مېۋىسى قاتتىق مېۋە، رومبا شەكىللىك. غول، يوپۇرماق ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ھەيزنى تەڭشەش، قاننى جانلاندۇرۇش، تۇغۇتتىن كېيىن بالىياتقۇنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى تېزلىتىش رولى بار.

گۈلبەنەپشە ئى [گۈل + بەنەپشە] <بوت> بەنەپشە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسى غوزا مېۋە. غول، يوپۇرماق، مېۋىلىرى دورا قىلىنىدۇ. غەلۋىرەك، چىيقان، چاشقان يارىسى قاتارلىق كېسەللەرگە داۋا بولىدۇ.

گۈلچاك ئى [گۈل + چاك] باشلىقى ۋە قونچىغا ھەر خىل گۈل چىقىرىپ، كەشتىلەپ، ئايالالار ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن بىر خىل نەپىس ئايغ كىيىمى؛ مەسە.

گۈلچەمبىرەك ئى [گۈل + چەمبىرەك] بىراۋنىڭ ۋاپاتىغا تەزىيە بىلدۈرۈش ۋە ئۇنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ھەر خىل رەڭلىك قەغەزلەردىن چەمبىرەك شەكلىدە ياسالغان گۈل تىزمىسى: گۈلچەمبىرەك تەقدىم قىلماق.

گۈل ـ چېچەك گۈل ھەم چېچەك.

گۈلچى ① سۇپ. گۈل ئۆستۈرىدىغان، گۈل ئۆستۈرۈپ ساتىدىغان: گۈلچى قىز. گۈلچى مومای. ② ئى. گۈل ئۆستۈرىدىغان، گۈل ئۆستۈرۈپ ساتىدىغان كىشى، گۈل ئۆستۈرۈش ماھىرى: گۈلچى باغقا ھەر خىل گۈللەرنى تېرىپتۇ.

گۈلچىلىك ئى. گۈل ئۆستۈرۈپ سېتىش ئىشى؛ گۈل سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش ئىشى: گۈلچىلىك تېخنىكىسى. گۈلچىلىك ماھارىتى. * كۆپلىگەن دېھقانلار ئائىلىدە گۈل ئۆستۈرۈپ، ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، گۈلچىلىكنى كىرىمنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم يول قىلدى.

گۈلچىمەن ئى [گۈل + چىمەن] ① <بوت> تاشيارغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چانقال. گۈللىرى توپلىشىپ گۇمبەز شەكلىدىكى گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ، گۈل كاسىسىنىڭ دەسلەپكى رەڭگى سۇس قىزىل، كېيىنىرەك كۆككە ئۆزگىرىدۇ. كۆرۈنۈشى ئىنتايىن گۈزەل، مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ بىرى. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلخان ئى [پ] ① ئىسسىنىش ياكى يورۇتۇش، بەلگە بېرىش قاتارلىق مەقسەتلەردە ئوتۇن سېلىپ ئوچۇقچىلىقتا قالانغان ئوت. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلخانا ئى ① مەخسۇس سېتىش ئۈچۈن گۈل ئۆستۈرۈلىدىغان ئۆي. ② گۈل سېتىلىدىغان دۇكان.

گۈلخانلاتماق «گۈلخانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گۈلخانلانماق «گۈلخانلىماق» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گۈلخانلىماق پ. ئۇلغىيىپ كۆيمەك، گۈلخانغا ئايلانماق، ئوت بولۇپ يانماق، ئۆرتەنمەك.

گۈلخەيرى ئى [پ + ئە] <بوت> غولى باراقسان، گۈلى چوڭ بولغان بىر خىل مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ۋە شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

گۈلخۇمار [گۈل + خۇمار] ① سۈپ. گۈلنى ياخشى كۆرىدىغان، گۈلگە ئامراق: شۇنداق قىلىپ قاغىلارنىڭ ئاۋازى گۈلخۇمار ھاشاراتلارنىڭ ئۆچەككە كىرىشىنىڭ غەم ـ غۇسسىلىك بېشارىتىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلدار سۈپ [پ] يۈزىگە گۈل ۋە نەقىش قىلىنغان، گۈللۈك: گۈلدار كىگىز. گۈلدار خۇرجۇن. گۈلدار ئىشكاپ.

گۈلدان ئى [پ] گۈل سېلىپ قويىدىغان قاچا؛ لوڭقا.

گۈلدەستە ئى [گۈل + دەستە] تاللاپ، رەتلەپ، دەستىلەپ باغلانغان گۈل توپى: گۈلدەستە تىزماق. گۈلدەستە تەقدىم قىلماق.

گۈلدەستىچى ئى. گۈلدەستە تىزغۇچى كىشى: «سەنئەت ئەھلىنىڭ دانالىرى مۇشۇ يىلانلارنىڭ ئۆتكۈر نەشتىرىدىن قورقۇپ، بۇ خەزىنىدىن بەھرىمەن بولالماي ئۆتۈپتۇ؛ نەزىم قوشۇننىڭ گۈلدەستىچىلىرى بولسا، مۇشۇ تىكەنلەردىن ئېھتىيات قىلىپ، بەزمىگە لايىق گۈل ئۈزەلمەي كېتىپتۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ.

گۈلدەك سۈپ ① گۈلگە ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل: گۈلدەك ئېچىلماق. گۈلدەك كۆرۈنمەك. ② كۆچمە. كۆڭۈللۈك، بەختلىك، غەمسىز، خۇشال: گۈلدەك تۇرمۇش. گۈلدەك ھايات. گۈلدەك ئۆمۈر. ③ كۆچمە. جانغا ئەسقاتىدىغان، يارامليق؛ ياخشى: ئۇنىڭ گۈلدەك ھۇنىرى بار، غەم قىلمىساڭمۇ بولىدۇ.

گۈلدۇر تەق. چوڭ، ئېغىر نەرسىلەرنىڭ ئېغىزىدىن پەسكە چۈشۈشى، ئۆرۈلۈشى ياكى بۇلۇت قاتلاملىرىنىڭ قاتتىق سوركىلىشى قاتارلىقلاردىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: گۈلدۇر قىلماق. * ھاۋانىڭ گۈلدۇرى بار، يامغۇرى يوق.

گۈلدۇراس تەق. كۆچلۈك، داۋاملىق گۈلدۇرلىگەن ئاۋاز: گۈلدۇراس ئالقىش. گۈلدۇراس ساداسى.

گۈلدۇر ـ تاراق «گۈلدۇر» ھەم «تاراق» قىلغان ئاۋازلار.

گۈلدۇر ـ غاراس ← **گۈلدۇر ـ غالاپ**.

گۈلدۇر ـ غالاپ «گۈلدۇر» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئانا گۈلدۇر ـ غالاپ، تاراق ـ تۇرۇقتىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى.

گۈلدۇر ـ قاراس «گۈلدۇر» ھەم «قاراس» قىلغان ئاۋازلار.

گۈلدۇر ـ گۈپپاڭ «گۈلدۇر» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

گۈلدۇر ـ گۈلدۇر «گۈلدۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۈلدۇرلەتمەك «گۈلدۇرلىمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دۇمباقلار ئاۋازى پۈتكۈل دالىنى گۈلدۇرلەتمەكتە ئىدى.

گۈلدۇرلەشمەك «گۈلدۇرلىمەك» پىئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

گۈلدۇرلىمەك پ. «گۈلدۇر» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «گۈلدۇر» قىلماق: ئۇ ئىشكنىڭ بىردىن گۈلدۇرلەپ ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ كارىۋاتتىن قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى.

گۈلدۇرماما ئى <مېتېئور> يامغۇرلۇق توپ بۇلۇتتىن ھاسىل بولىدىغان بىر خىل تەبىئەت ھادىسىسى. يەنى بۇلۇت قاتلاملىرى ئارىسىدا، بۇلۇت بىلەن يەر ئارىسىدا ياكى بۇلۇت بىلەن ھاۋا ئارىسىدا ئېلېكتر پوتېنسىيال پەرقى ئېشىپ مۇئەييەن دەرىجىگە يەتكەندە، كۆچلۈك زەرەت (چاقماق) ھادىسىسى يۈز بېرىدۇ. زەرەت قويۇپ بېرىلگەن مۇساپىدە ھاۋا كۆچلۈك قىزىپ، سۇ تامچىلىرى چاپسان پارلىنىدۇ، ھەجمى جىددىي كېڭىيىپ، پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بەزىدە ئۆتكۈنچى يامغۇر ياكى مۆلدۈر ئارىلىشىپ كېلىدۇ.

گۈلدۇرماملىق سۈپ. گۈلدۇرماما پەيدا بولغان، گۈلدۇرماما قاپلىغان: ئۇنىڭ ئاۋازى گۈلدۇرماملىق يامغۇردىن كېيىنكى «غۇر ـ غۇر» شامالدەك ئايۇزان ئىچىنى ئارىلىدى.

گۈلدۇرمە ئى. ئېرىق، ئۆستەڭلەردىكى سۇنىڭ ئېگىزدىن پەسكە چۈشىدىغان جايى؛ كىچىك شارقىراتما.

گۈلزار ئى [پ] ① گۈل ئۆستۈرۈلگەن، گۈل ـ گىياھلار بىلەن قاپلانغان جاي، گۈللۈك، چىمەنزار. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلزارلاشماق پ. گۈلزارغا ئايلانماق: يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «گۈلزارلاشقان مەكتەپ» بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى چىڭ تۇتۇلۇپ، مەكتەپلەرنىڭ مۇھىتى گۈزەللەشتۈرۈلدى.

گۈلزارلىق ئى. ھەر خىل گۈللەر بىلەن قاپلانغان، گۈل كۆپ ئۆستۈرۈلگەن جاي، گۈللۈك.

گۈلسامساق ئى [گۈل + سامساق] <بوت> ① گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەڭگىچە غولى شار شەكىلدە، ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك. گۈلى ۋارونكا شەكىللىك، رەڭگى ئاق. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. تەڭگىچە غولىنى يېيىشكە بولىدۇ، تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ تەڭگىچە غولى.

گۈلسۇرۇخ ئى [گۈل + سۇرۇخ] <بوت> ← **قىزىلگۈل**.

گۈلسۆسەر ئى [گۈل + سۆسەر] <بوت> ①چىغىرتماقگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى شەمشەر شەكىللىك، گۈلى چوڭ، قىزىل ياكى سېرىق بولىدۇ، غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ. مېۋىسى سوقچاق بولىدۇ. ئەسلىي ماكانى جەنۇبىي ئافرىقا. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

گۈلسىز سۈپ. گۈلى يوق ياكى گۈلى يوشۇرۇن بولغان: گۈلسىز ئۆسۈملۈكلەر.

گۈلسىمان سۈپ. شەكلى گۈلگە ئوخشايدىغان، گۈل شەكىللىك.

گۈلشەن ئى [پ] ① گۈلزار، چىمەنزار، گۈللۈك، چىمەنلىك: باغۇبوستان ئىچىدە يايرىسۇن كۆڭۈل. قانات قېقىپ گۈلشەندە، سايرىسۇن بۇلبۇل. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلشۇاڭ ئى [گۈل + شۇاڭ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئالدى يۈزى يېشىل، كەينى ئاقۇچ كۈل رەڭ بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى نەيسىمان، رەڭگى سارغۇچ، بىر ئاز سۆسۈن سېزىقلىرى بار، مېۋىسى ئورۇق مېۋە. يول بويى ۋە دالىلاردا

ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

گۈل ـ غۇنچە گۈل ۋە غۇنچە.

گۈلقات ئى [گۈل + قات] <بوت>① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك چاتقال. غولى ياماشقۇچى غول، غولىدا ئىلمەك تىكەنلىرى بار، گۈلى ئاق رەڭلىك، پۇراقلىق كېلىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

گۈلقەغە ئى [پ + ئە] ① ھەددىدىن ئارتۇق خۇشاللىق، شادلىق، شاد ـ خۇراملىق: گۈلقەغەلىرى ئېچىلىپ كەتمەك. ② كۆچمە. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىدىغان ئاجايىپ يېقىملىق سايرايدىغان، چىرايلىق بىر خىل قۇشنىڭ نامى.

گۈلقەنت ئى [پ + ئە] قىزىلگۈل ۋە شېكەردىن تەييارلىنىدىغان بىر خىل مەلھەم. ئادەتتە دورا ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ.

گۈلقىيار ئى [گۈل + قىيار] <بوت> چايئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى قىزغۇچ سۆسۈن رەڭلىك، مېۋىسى غوزا مېۋە، ئۇرۇقى ئىنچىكە، ئۇچىدا ئۇزۇن تۈكچىلىرى بار. ھەممە يېرى دورا قىلىنىدۇ.

گۈلكاپۇستا ئى [گۈل + كاپۇستا] <بوت> ← **چېچەكسەي**.

گۈلكەرەم ئى [گۈل + كەرەم] <بوت> ← **چېچەكسەي**: ئۇنىڭدىن قالسا سەرەبىل (مەرۋايىتگۈل)، كاپۇستا (كاللەكبەسەي)، گۈلكاپۇستا (گۈلكەرەم)، كۈدە، پىدىگەن، قىزىلچا قاتارلىقلار ئەڭ ياخشى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

گۈل ـ گۈلستان ھەممە ياق يېشىللىق بىلەن قاپلانغان، گۈل ـ چېچەككە ئورالغان، باغ ـ بوستانغا ئايلانغان جاي، گۈلزار.

گۈل ـ گۈلستانلىق ھەممە ياقلىرى يېشىللىق بىلەن قاپلانغان، گۈل ـ چېچەككە ئورالغان، باغ ـ بوستانغا ئايلانغان ماكان؛ گۈلزارلىق.

گۈلگۈم ئى. دىيال. زەپىران.

گۈلگۈن سۈپ [پ] ① قىزىل: ساقىيا كەلتۇر مەي گۈلگۈننى خۇش دەمدۇر بۇگۈن، بارچىدىن مەجلىستە مەي ئەھلى مۇقەددەمدۇر بۇگۈن. ② كۆچمە. گۈلدەك ياشنىغان، چىرايلىق، گۈزەل: گۈلگۈن چىراي. * بالامنى ئۇز كۆزۈم بىلەن كۆرۈۋېلىشنى، ئۇنىڭ ئۇز ئەجرىدىن رازى بولۇپ كۈلگەن گۈلگۈن چىرايىنى كۆرۈۋېلىشنى نەقەدەر ئارزۇ قىلاتتىم.

گۈل ـ گىياھ گۈل ۋە گىياھ.

گۈل ـ گىياھسىز گۈل ۋە گىياھ ئۇنمىگەن، گۈل ـ گىياھ يوق: گۈل ـ گىياھسىز چۆل. گۈل ـ گىياھسىز دەشت.

گۈللەتمەك «گۈللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار باغۇەنچىلىك ۋە مېۋىزارلىقنى گۈللەتكەن. 70 نەچچە خىل مېۋىنىڭ شىپالىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تېپىپ چىققان.

گۈللەندۈرمەك «گۈللەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زاۋۇتنى گۈللەندۈرمەك.

گۈللەندۈرۈلمەك «گۈللەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىنجاڭ كۆچمە خەۋەرلىشىش ئىشلىرى گۈللەندۈرۈلدى.

گۈللەنمەك «گۈللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لوقمان بىلەن بۇھەجەرنىڭ شەھەردىكى گىلەمچىلىك ھۇنىرى يېڭىباشتىن گۈللىنىپ كېتىپتۇ.

گۈللۈك ① سۈپ. گۈلى بار، گۈل چۈشۈرۈلگەن، گۈلدار: گۈللۈك رەخت. گۈللۈك چىت. گۈللۈك چىنە. گۈللۈك ئىشكاپ. گۈللۈك ياغلىق. ② ئى. گۈل تېرىپ ئۆستۈرۈلگەن جاي، گۈلزار: پەردە جاۋاب ئورنىدا كۈلۈپلا قويىدى. ئۇلار ئەمدى يانىدىكى گۈللۈككە سۇرۇلدى.

گۈللىمەك پ ① گۈل بولۇپ ئېچىلماق، چېچەكلىمەك، گۈلگە ئايلانماق: تېخى ئۆزى پىشماستىنلا ئۇرۇقلايدۇ، گۈلى توزۇسمۇ، يەنە غۇنچىسى گۈللەيدۇ. ② كۆچمە. راۋاجلىنىپ تەرەققىي قىلماق، ئىلگىرى باسماق، رونىق تاپماق، ياشنىماق: مانا ئەمدى گۈللەش ئالدىدا تۇرۇپتۇ.

گۈلمە ئى. دىيال. ئېگەر قاپتىلىنىڭ ئاستىغا سالىدىغان كۆلىمى قاپتالدىن سەل چوڭراق كېگىز توقۇم؛ جەزلىك.

گۈلمەرىيەم ئى [گۈل + مەريەم] ① <بوت> تۈنپۇراق. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلنار ئى [پ] ① <بوت> ئانارگۈل. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلناز ئى [پ] ① <بوت> ئۇياتچانئوت. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلنەپشە ئى [گۈل + نەپشە] <بوت> رۇخسارگۈل.

گۈلئۇزار سۈپ [پ] يېزىت. گۈل يۈز، گۈل چىراي: خەير خوش، دەردەمەن دادا، غەمگۈزارىم ياخشى قال. كۆزلىرىم ئاقۇقاراسى، گۈلئۇزارىم ياخشى قال.

گۈلىچى ئى. دىيال ① ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى. ② گۈلە ئېلىپ ساتقۇچى.

گۈلستان ئى [پ] ① گۈللىگەن، ياشنىغان، گۈل ـ گىياھ، باغ ـ بوستان بىلەن قاپلانغان يەر، ئاۋات جاي.② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلستانلىق ئى. گۈللەنگەن، گۈل ـ گىياھلار بىلەن قاپلانغان جاي.

گۈلىار ئى [پ] ① گۈزەل يار؛ جانان. ② يار، جانان شەنگە ئېيتىلىدىغان شېئىر، قوشاق نامى: ئۇلار «گۈلىار»نى ئېيتىپ توي بولۇۋاتقان قورۇغا كىرىپ كەلدى. ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

گۈلىەسمەن ئى [پ] <بوت> ① قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى كىچىك، قېنىق قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك بولۇپ، ئورىغۇچى يوپۇرماقلىرىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

گۈم تەق. مىلتىق، تاپانچا قاتارلىقلارنىڭ ئېتىلىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: «گۈم» قىلماق.

گۈمبە ئى. دۇملەنگەن قېغ دۆڭسى.

گۈمبەز ئى [پ] قۇببە، يەنى قازان شەكلىدە ياسالغان قۇرۇلما، قۇببە تەقلىدىدىكى نەرسە.

گۈمبەزچىلىك ئى. گۈمبەز ياساش ئىشى، سەنئىتى: مەقبەرە گۈمبەزچىلىكى تاجىكلاردا ھېلىمۇ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قەدىمىي ھۈنەر ئىكەن.

گۈمبەزسىمان سۈپ. گۈمبەزگە ئوخشاش، گۈمبەز شەكىللىك: گۈمبەزسىمان جازا.

گۈمبەزلىك سۈپ. گۈمبىزى بار، گۈمبەز چىقىرىپ ئىشلەنگەن: گۈمبەزلىك ئىمارەت.

گۈمبۇر تەق. پارتلاش يۈكى ئېگىز تاملارنىڭ ئۆرۈلۈشى قاتارلىقلاردىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

گۈمبۇر ـ گۈمبۇر «گۈمبۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۈمبۇرلەتمەك «گۈمبۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوتنى يېقىپ شوخ يىگىتلەر تېزدىن مۆكۈشەر، گۈمبۇر-لىتىپ ئېگىز تاغنى بەلدىن ئۆرۈشەر.

گۈمبۇرلەشمەك «گۈمبۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: بولدى تاغلار گۈمبۇرلىشىپ يىقىلغاندەك، كۆك ئاسماندا گويا چاقماق چېقىلغاندەك.

گۈمبۇرلىمەك پ. «گۈمبۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گۈمبۇر» قىلماق: ئۇنىڭ قۇلىقىغا گۈمبۇرلىگەن داقا ـ دۇمباقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى.

گۈمرۈك ئى. تارس. قەدىمكى ئۆتكەل، ئۆتەڭ؛ تاموژنا: گۈمرۈك بېجى.

گۈمرۈكبەگ ئى [گۈمرۈك + بەگ] تارس. قەدىمدە ئۆتكەللەرنى ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن ئۆتكۈچىلەردىن باج ئېلىشقا مەسئۇل بولغان ئەمەلدار.

گۈم ـ گۈم «گۈم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گۈممىدە رەۋ. «گۈم» قىلغان ھالدا، «گۈم» قىلىپ: ئۇ ئورنىدىن ئەمدى تۇرۇشىغا گۈممىدە قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى ـ دە، يەنە ئۆزىنى يەرگە ئاتتى.

گۈمۈرەڭگۇ سۈپ ← **كۆمۈرەڭگۇ**: گۈمۈرەڭگۇ دەرۋازا. گۈمۈرەڭگۇ زال.

گۈمۈرۈلمەك پ. ئويۇلۇپ چۈشۈپ كەتمەك، كۆمتۇرۇلمەك، ئولتۇرۇشماق، ئۆزۈلمەك: سۇپۇرگە ئاخۇن مەدرىسەدە ئوقۇۋاتقىنىدا دادىسى قۇدۇق گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن سەۋەب بىلەن قازا تاپتى.

گۇن ① ئى. نۇر، قۇۋۋەت (كۆز نۇرى ھەققىدە): كۆزىنىڭ گۇنى يوق. ② سۈپ. تېرەن، چوڭقۇر.

گۇۋۇشمەك پ. دىيال. سقماق؛ تۇتماق: ـــ ئۇنىڭ بىلەن كىمنىڭ كارى؟ بولدى، ئىش ھەققىمىزنى بەر! ـــ يالىڭاچ ئىشلەمچى ھۆددىگەرنىڭ ياقىسىنى گۇۋۇشىدى. جىلە بولغان ھۆددىگەر ئۇنى كوچ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى.

گۇۋۇنمەك پ. دىيال. مىدىرلىماق، تىترىمەك، سلكىنمەك.

گۇيەلمەك پ. دىيال. دەلدەڭشىمەك، سەنتۇرۇلمەك.

گې «گ» ھەرپىنىڭ نامى.

گىپارىن ئى [ر<گىرىك] <تېب> ئادەم ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى قانىنىڭ ئۆيۈشىنى توسۇش رولىنى ئويناىدىغان مادداً. جىگەردە مىقدارى ئەڭ كۆپ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆپكە، بۆرەك، ئۇچەي قاتارلىقلاردىمۇ بولىدۇ.

گىپتزال ئى. گىۋاتېمالانىڭ پۇل بىرلىكى.

گىپدە سۈپ. دىيال. بۇدۇر، بۇجۇغۇر.

گىپىرەم ئى ① يەر ئاستىغا سېلىنغان كېمىر ئۆي. ② بىنالارنىڭ يەر ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۆيى. ئادەتتە كۆپ قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

گىپرەب ئى [ر<پولەك] دۆلەت، شەھەر، تەبىقە، ئۇرۇق قاتارلىقلارنىڭ بايراق، پۇل، تامغىلىرىغا چۈشۈرۈلىدىغان بەلگىسى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت گىربى.

گىپرتسوگ ئى [ر<نېم] غەربىي ياۋروپادا يۇقىرى تەبىقىدىكى ئەمەلدار، كىنەزلەرگە بېرىلىدىغان ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئېرىشكەن ئادەم.

گىپرتس مىق [ر<نېم] <فىز> چاستوتا بىرلىكى، يەنى بىر سېكۇنتتا بىر قېتىم تەۋرەنسە بىر گىپرتس بولىدۇ، بىر سېكۇنتتا 10مىڭ قېتىم تەۋرەنسە، 10 مىڭ گىپرتس بولىدۇ. بۇ نام گىرمانىيە فىزىكا ئالىمى گىپرتس (Heinrich Hertz) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

گىپركۇلېس ئى [ر<لات] <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىدىن بىرى. مەركىزىي ئۇرنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 17 سائەت 20 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى ° 23 ؛ يەنى ئەجدىھا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ شىمالىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى بىلەن لىرا يۇلتۇز تۈركۈمى ئارىسىدىكى چوڭ يۇلتۇز تۈركۈمى ھېسابلىنىدۇ.

گىپرمان ئى <ئىرق> ① مەركىزىي، غەربىي جەنۇبىي ياۋروپادا ياشىغان قەدىمىي قەبىلىلەرنىڭ ئورتاق نامى. ② نېمىسلار.

گىپرمانىي ئى [ر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ge (Germanium). كۈل رەڭ، پارقىراق ۋە چوڭ كېلىدۇ. ئۇ تاق يۆنىلىشلىك توك ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە مۇھىم يېرىم ئۆتكۈزگۈچ بولۇپ، تەبىئەتكە ناھايىتى ئاز تارقالغان.

گىپزەرمە سۈپ ← **بىزەڭ**: ـــ ھۆ، يۈزى قېلىن گىپزەرمە، ـــ دەپ تىللىدى ئۇ.

گىپزەرمەك پ. بىزەڭلىك قىلماق، قېلىنلىق قىلماق: ـــ ئىشقىلىپ كۆڭلۈڭلەرگە خۇدايىم ئىنساپ بەرسۇن بالام! ـــ مومايىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى، ـــ بۇ يەرگە گىپزىرىپ كېلىۋېرىدىغانغا مەنمىغۇ ئاشىق ئەمەس.

گىپزەك I ئى [پ] مېھمانلار ئۈچۈن داستىخانغا تىزىلىدىغان قەنت، ناۋات، كەمپۈت قاتارلىق تاتلىق ـ تۇرۇم يېمەكلىكلەر؛ قەنت ـ گىپزەك.

گىپزەك II ئى. نۆۋەت، تەرتىپ.

گىپزەكچى ئى. نۆۋەتچى.

گىپزەكچىلىك ئى. نۆۋەتچىلىك.

گىپزەك ـ گىپزەك نۆۋەت بىلەن، نۆۋەتلىشىپ: گىپزەك ـ گىپزەك كەلمەك. گىپزەك ـ گىپزەك ئىشلىمەك.

گىپزەكلەشتۈرمەك «گىپزەكلەشمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەگلەرنىڭ مانجۇ سەلتەنەتىگە بولغان ساداقەتمەنلىكىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، ھەرقايسى شەھەرلەردىكى بەگلەرنى گىپزەكلەشتۈرۈپ، مانجۇ سەلتەنەتىنىڭ ئاستانىسىگە كېلىشىگە پەرمان بېرىلدى.

گىپزەكلەشمەك پ. نۆۋەت بىلەن قىلماق، نۆۋەتلەشمەك: گىپزەكلىشىپ ئىشلىمەك.

گىپزەكمۇگىپزەك رەۋ. نۆۋەتمۇنۆۋەت، ھەر نۆۋەتتە.

گىپزەندە ئى [پ] ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنى چاقىدىغان، زەھەرلەيدىغان بىر خىل زىيانداش جانلىقلار. ② كۆچمە. تىل ھا. كاللىكسىز، ئۆتۈپ كەتكەن ياۋۇز دۈشمەن: ئۇ «پاپىر،

مەكتىپىمىز راستىنلا گېزىتخانا ئېچىلىپ قاپتۇ.

گېزىت ئى [ر<ئىتال] <مەت> دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى خەۋەرلەرنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىدىغان ئەركىن بەتلىك، قەرەللىك نەشر بۇيۇمى. ئادەتتە كۈندىلىك گېزىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

گېزىتچى ئى. گېزىت تارقىتىدىغان ياكى گېزىت ساتىدىغان كىشى.

گېزىتچىلىك ئى. گېزىت نەشر قىلىش، گېزىت چىقىرىش ياكى پائالىيىتى: تەھرىرلىك گېزىتچىلىكتە ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل بولغاچقا، گېزىتچىلىكنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

گېزىتخانا ئى <مەت> گېزىت ماتېرىيالىلىرىنى يىغىش، تەھرىرلەش ۋە نەشر قىلىش بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن، ئىدارە.

گېزىت- ژۇرنال گېزىت ۋە ژۇرنال.

گېزىرىشمەك «گېزەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گېرىتخۇمار سۈپ [گېزىت + خۇمار] گېزىت ئوقۇشقا خۇمار بولغان، گېزىت ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدىغان، گېزىتكە ئامراق: ئۇ بىر گېزىتخۇمار ئادەم ئىدى.

گېستاپو ئى [ر<نېم] <تارىخ> گىتلېرچىلار گېرمانىيەسىدىكى فاشىزمغا قارشى كۈچلەرنى قانلىق باستۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان يوشۇرۇن دۆلەت ساقچىسى.

گېستاپوچى ئى <تارىخ> گېستاپودا خىزمەت قىلىدىغان فاشىست.

گېكتار مىق [ر<گىرېك + لات] مېتىر سىستېمىسىدىكى 10 مىڭ كۋادرات مېتىرغا تەڭ مەيدان ئۆلچەم بىرلىكى.

گېكتوگراف ئى [ر] <مەت> تۇز بەت باسمىسىدىن بىرى بولۇپ، رەڭلىك باسما دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سېنكىغا (تۇز مېتال تاختىغا) ئېلىنغان رەسىم ۋە تېكىست خەتلىرىدىكى مايي بوياقنى كاۋچۇك لاتىغا ئورالغان باسما تۆلۈقنىڭ ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ قەغەز يۈزىگە بېسىش ئۇسۇلى، كاۋچۇك لاتىنىڭ ئېلاستىكلىقى بولغاچقا، بۇ ئارقىلىق ئىنچىكە رەسىم ۋە خەتلەرنى ئېنىق بېسىشقا بولىدۇ.

گېكتوگرام مىق [ر<گىرېك] مېتىر سىستېمىسىدىكى 100 گىرامغا تەڭ ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى.

گېكتولىتر مىق [ر<گىرېك + فىران] مېتىر سىستېمىسىدىكى 100 لىترغا تەڭ سىغىم ئۆلچەم بىرلىكى.

گېكتومېتر مىق [ر<گىرېك + فىران] مېتىر سىستېمىسىدىكى 100 مېترغا تەڭ ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى.

گېگىساخىلىوران ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_6H_6Cl_6$. ئاق رەڭلىك ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك پاراشۇك. تەمى ئاچچىق، سۇدا ئېرىمەيدۇ، ئىسپىرت ۋە كىرسىندە ئېرىيدۇ. ئۇ بىر خىل ئىشلىتىلىشى بەك كەڭ بولغان قوۋرت ئۆلتۇرگۈچى دورىدۇر.

گېگېل ئى. گىرمانىيەنىڭ 18 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى بىر پەيلاسوپى گېگېل كانتنىڭ ئىسمى.

گېگېلچىلىق ئى <پەلس> 18 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا گېرمانىيە پەيلاسوپى گېگېل كانت، فىشت ۋە شېللىڭلارنىڭ پەلسەپىسىنى تەتقىق قىلىش ئاساسىدا ياراتقان، ئەينى زامانىدىكى ياۋروپا پەلسەپە تارىخىدا هەممىدىن ئۈستۈن ئورۇندا تۇرغان ئوبيېكتىپ ئىدېئالىزم سىستېمىسى. ئۇنىڭدا ئالەم بىنا بولۇشتىن ئىلگىرى بىر خىل «مۇتلەق روھ» مەۋجۇت بولغان بولۇپ، دۇنيادىكى هەممە مەۋجۇدىيەتلەر ئۇنىڭ ئىپادىسى ياكى ئۇنىڭدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن دېگەن قاراش ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

گېگېلىزم ئى [ر] <پەلس> ← **گېگېلچىلىق.**

گېگېلىزمچى ئى. گېگېلىزم تەرەپدارى، گېگېلىزمنى ياقلىغۇچى كىشى: بۇ ئىتالىيەلىك يېڭى گېگېلىزمچى كىروچىنىڭ: «تارىخ ھەربىر شەخسنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت» دېگەن سۆزى بىلەن مەندىداش كېلىدۇ.

گېگېلىزملىق سۈپ. گېگېلىزمغا ئائىت، گېگېلىزمغا ئاساسلانغان: ئۇلار يا بۇ نۇقتىغا تامامەن سەل قارايدۇ، يا بۇ ئېنگېلىسنىڭ «گېگېلىزملىق كەسىلى» دەپ ھېسابلايدۇ.

گېلاۋ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار گۈيجۇ ئۆلكىسىنىڭ جىيەنشى، جىجىن، زۇنيى، رېنخۇەي قاتارلىق ناھىيىلىرىگە، گۇاڭشى جۇاڭزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ لۇڭلىن ۋە يۇنnەن ئۆلكىسىنىڭ ۋېنشەن قاتارلىق رايونلىرىغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان. ئاھالىسى 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. كۆپچىلىكى خەنزۇ تىلى ۋە سانى كۆپرەك بولغان باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدا سۆزلىشىدۇ. بىر قىسمى ئۆز تىلىدا سۆزلىشىدۇ.

گېلاۋچە ① سۈپ. گېلاۋلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گېلاۋچە ئادەت. گېلاۋچە كىيىم. ② ئى. گېلاۋ تىلى ۋە يېزىقى: گېلاۋچىنى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. گېلاۋ تىلىدا. گېلاۋ تىلى بىلەن: گېلاۋچە سۆزلىمەك.

گېلاۋخۇي ئى [خەن] <تارىخ> باشخۇي تەشكىلاتىنىڭ بىر خىلى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى چاشجياڭ دەرياسى ۋادىسىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ھەرىكەت ئېلىپ بارغان. ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىكى شەھەر ـ يېزىلاردىكى كۆچمەنلەردىن تەركىب تاپقان. دەسلەپتە ئۇلار چىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى كۈرەش قىلىش ئاڭلىقلىقىغا ئىگە بولۇپ، كېيىن پارچىلىنىپ ئوخشىمىغان مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن. ئاخىرىدا ئەكسىيەتچى كۈچلەر تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلگەن.

گېلەك ئى. دېيال. يۇڭى ئۈچ سانتىمېتىردىن قىسقا تېرە.

گېلىسېمىيۇم ئى [لات] <بوت> كۆچۈلا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. غولى يۆگىمەچ، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكىلدە، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزا مېۋە، ئۇرۇقى زەھەرلىك، تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

گېلىكتەمەك پ. دېيال. گىرە سېلىپ تۇتماق.

گېلىي ئى [ر<گىرېك] <خىم> گاز ئېلېمېنت، بەلگىسى He (Helium). بۇ بىر خىل ئىنېرتلىق ئېلېمېنت بولۇپ، رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ. لامپۇچكا ۋە نېئون چىرىغىنى تولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا كۆپتۇرمە

سولياۋلارنى ياساشتىمۇ قوللىنىلىدۇ. سۈيۇق گېلىي ئادەتتە سوۋۇتقۇچى قىلىنىدۇ.

گېماتىن ئى [ر<گىرېك] <بىيول> تەركىبىدە تۆمۇر مادداسى بولغان پورفىرىنلىق بىر خىل بىرىكمە. گېموگلوبىن بىلەن بەزى ئوكسىدلارنى ئوكسىدسىزلىغۇچى ئېنزىملارنىڭ ئاگونى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە جانلىق ئورگانىزم تېنىدىكى ئوكسىگېننى يەتكۈزۈش ۋە ئوكسىدلارنى ئوكسىدسىزلاش فۇنكسىيەسىگە قاتنىشىدۇ.

گېمورويې ئى [ر<گىرېك] <تېب> بوۋاسىر.

گېموگلوبىن ئى [ر<گىرېك + لات] <بىيول>قان سۈيۇقلۇقىدىكى تەركىبىدە تۆمۇر بىلەن ئاقسىل بولغان قىزىل رەڭلىك بىرىكمە. ئۇ ئوكسىگېن ياكى كاربون (Ⅳ) ئوكسىد بىلەن ئاسان بىرىكىدۇ ھەم ئاسان ئاجرىلىدۇ. قان سۈيۇقلۇقى گېموگلوبىننىڭ ياردىمى بىلەن ئۆپكە پۈۋەكچىسى ئېچىدىن ئوكسىگېننى قوبۇل قىلىپ، بەدەننىڭ ھەربىر توقۇلمىلىرىغىچە يەتكۈزىدۇ ۋە بەدەننىڭ ھەربىر توقۇلمىلىرىدىكى كاربون (Ⅳ) ئوكسىدنى ئۆپكىگە ئېلىپ كېلىپ بەدەن سىرتىغا چىقىرىدۇ. قاننىڭ قىزىل بولۇشى ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

گېن ئى [ر<گىرېك] <بىيول> جانلىقلار تېنىدىكى ئىرسىيەتنىڭ ئاساسىي بىرلىكى. ئۇ ھۈجەيرىدىكى خىروموسومغا تۈز سىزىق بويلاپ جايلىشىدۇ.

گېنتىيانا ئى [ر<لات] <بوت> گېنتىيانا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى سۆسۈن رەڭدە بولۇپ، كاناي شەكلىدە ئېچىلىدۇ؛ چاچما يىلتىزى ئاشقازانىنى كۈچەيتىش دورىسى قىلىنىدۇ.

گېنداش سۈپ. گېنى ئوخشاش، ئوخشاش گېنلىق: گېنداش جانلىق.

گېنداشلىق ئى. گېنى ئوخشاشلىق: ئىنسانىيەت ئەجدادى بولغان پىرمانىيەت ئەسلىي ئۈڭچى بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنداق گېنداشلىق دەقىقى ئۈچۈرلارنى قوبۇل قىلىدۇ.

گېنرى ئى [ئىنگ] <فىز> ئىندۇكتىپلىق بىرلىكى. ئېلېكتىر زەنجىرىدىكى ئېلېكتىر مىقدارىنىڭ بىر سېكۇنت ئىچىدىكى ئۆزگىرىشى بىر ئامپېر بولۇپ، ھاسىل بولغان ئۆز ئىندۇكسىيە ياكى ئۆزئارا ئىندۇكسىيەنىڭ ئېلېكتىر يۈرگۈزگۈچى كۈچى بىر ۋولت بولغان چاغدا، ئېلېكتىر زەنجىرىدىكى ئىندۇكتىپلىق بىر گېنرى بولىدۇ. بۇ نام ئامېرىكا فىزىكا ئالىمى گېنرى (Joseph Henry) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

گېنېتىك سۈپ [ر] گېنېتىكىغا ئائىت؛ بىرەر نەرسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەرەققىيات جەريانىغا ئالاقىدار بولغان: گېنېتىك مۇناسىۋەت. * ئاناتومىيە ۋە بىيولوگىيە ئالىملىرى روھىي قاتمالىقنىڭ گېنېتىك ئەنئەنە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان كەشپىياتلارنى ئوتتۇرىغا چىقارغىنى يوق.

گېنېتىكا ئى [ر<گىرېك] <بىيول> جانلىقلارنىڭ ئىرسىيەت ۋە ئۆزگىرىشچانلىق قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: ئىنسانلار گېنېتىكىسى. ھايۋانلار گېنېتىكىسى. ئۆسۈملۈكلەر گېنېتىكىسى. جانلىقلار گېنېتىكىسى.

گېنېتىكىلىق سۈپ. گېنېتىكىغا ئائىت، گېنېتىكىغا خاس، گېنېتىكىغا مۇناسىۋەتلىك.

گېنېراتور ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكتىر ماگنىت ئىندۇكسىيەسىدىن پايدىلىنىپ، ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسىنى ھاسىل قىلغۇچى ماشىنا. كۆپرەك كاتۇشكا ئورالغان روتور ۋە ئىستاتوردىن تەشكىل تاپىدۇ. ھەربىر كاتۇشكا ئورالغان روتور ئايلاندۇرۇلسا، ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى ھاسىل بولىدۇ.

گېنېرال ئى [ر<لات] <ھەرب> ← **جىياڭجۈن**.

گېئوپوتېنسىيالمېتىر ئى [ر<گىرېك + لات] <مېتېئور> پوتېنسىيال ئېگىزلىك بىرلىكلىرىدىن بىرى. بىر گېئوپوتېنسىيالمېتىر 9.8/g گېئومېتىرىيەلىك مېتىرغا تەڭ.

گېئوتېرمىكا ئى [ر<گىرېك] <گېئول> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئوتېكتونىكا ئى [ر<گىرېك] <گېئول> گېئولوگىيەدىكى ئومۇمىي تارماق پەن. ئۇ چوڭ تىپتىكى يەر پوستىدىن تارتىپ، پۈتۈن يەر شارى تۈزۈلمىسىنىڭ پەيدا بولۇشى، يېتىلىشى، رايون دائىرىلىك تۈزۈلمىنىڭ بىرىكىشى ياكى شەكىل ئۆزگەرتىش خۇسۇسىيىتى، جايلىشىشى، ئۆزئارا مۇناسىۋىتى ۋە تارىخىي ئۆزگىرىشى، شۇنىڭدەك مۇشۇ تۈزۈلمىنى پەيدا قىلىدىغان يەر پوستى ھەرىكىتى بىلەن كۈچ مەنبەسىنى تەتقىق قىلىدۇ.

گېئوتېكتونىكلىق سۈپ. گېئوتېكتونىكىغا ئائىت، گېئوتېكتونىكىغا ئالاقىدار بولغان: گېئوتېكتونىكلىق خەرىتە.

گېئوخىمىيە ئى [ر<گىرېك + ئە] <گېئول>يەر پوستىدىكى ھەر خىل خىمىيەلىك ئېلېمېنتلارنىڭ تارىلىش قانۇنىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئودېزىيە ئى [ر<گىرېك] <چار> توپوگرافىيەلىك ئۆلچەپ سىزىش ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىدىغان ۋە تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئوسىنكلىنال ئى [ر<گىرېك] <گېئول> يەر پوستىدىكى جىددىي ھەرىكەتچان رايون، يەنى ئاساسىي چوڭ تۈزۈلمە بىرلىكلىرىدىن بىرى.

گېئوفىزىكا ئى [ر<گىرېك] <گېئول> فىزىكا نەزەرىيەسى ۋە ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، تۇرلۇك گېئوفىزىكىلىق مەيدان، يەر شارىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى، قۇرۇلمىسى، شەكلى ۋە ئۇلارنىڭ يۈز بەرگەن تۇرلۇك فىزىكىلىق جەريانلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئوفىزىكىلىق سۈپ. گېئوفىزىكىغا ئائىت، گېئوفىزىكىغا ئالاقىدار بولغان: گېئوفىزىكىلىق چارلاش.

گېئوگرافىيە ئى [ر<گىرېك] جۇغراپىيە، جۇغراپىيە ئىلمى.

گېئوگرافىيەلىك سۈپ. گېئوگرافىيەگە ئائىت، گېئوگرافىيەگە ئالاقىدار بولغان، جۇغراپىيەلىك.

گېئولوگ ئى [ر] گېئولوگىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

گېئولوگىيە ئى [ر<گىرېك] يەر شارىنى شەكىللەندۈرگۈچى ماددىلار ۋە يەر پوستى تۈزۈلمىسىنى، شۇنداقلا يەر شارىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئولوگىيەلىك سۈپ. گېئولوگىيەگە ئائىت، گېئولوگىيە ئالاقىدار بولغان: گېئولوگىيەلىك جەريان. گېئولوگىيەلىك خەرىتە. گېئولوگىيەلىك دەۋرلەر. گېئولوگىيەلىك فورماتسىيە.

گېئومورفولوگىيە ئى [ر<گىرېك] تەبىئىي جۇغراپىيەنىڭ بىر تارمىقى، يەنى پۈتكۈل يەر شارىنىڭ پوستى (قۇرۇقلۇق ۋە ئوكيان ئاستى) يا كى مەلۇم بىر رايوندىكى يەر يۈزى رېلىيىفىنىڭ مورفولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى، شەكىللىنىش سەۋەبى، يېتىلىش قانۇنىيىتى، جايلىشىشى ۋە ئۇنىڭدىن ئىبارەت پايدىلىنىش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئومورفولوگىيەلىك سۈپ. گېئومورفولوگىيەگە ئائىت، گېئومورفولوگىيەگە ئالاقىدار بولغان: گېئومورفولوگىيەلىك تېپ.

گېئومېتىرىيە ئى [ر<گىرېك] <مات> بوشلۇقتىكى شەكىللەرنىڭ كۆرۈنۈشى، چوڭ-كىچىكلىكى ۋە ئورۇنلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گېئومېتىرىيەلىك سۈپ. گېئومېتىرىيەگە ئائىت، گېئومېتىرىيەگە ئالاقىدار بولغان: گېئومېتىرىيەلىك جىسىم. گېئومېتىرىيەلىك شەكىل. * ئىكران ھەرگىزمۇ نوقۇل ئوبيېكتىپ قىياپەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان فىزىكىلىق ھەم گېئومېتىرىيەلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بوشلۇق ئەمەس.

گېئومېخانىكا ئى [ر<گىرېك] <گېئول> لى سىگۇالىڭ (1889 ــ 1971) بەرپا قىلغان گېئولوگىيەدىكى مېخانىكا بىلەن گېئولوگىيە بىرلەشتۈرۈلگەن بىر تارماق پەن.

گىببېرېللىن ئى [ر<لات] <بىيول> ئۆسۈملۈك ھورمۇنىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ گىببېرېللىن زەمبۇرۇغىنىڭ مېتابولىزم مەھسۇلاتى بولۇپ، خىمىيەۋى ئۇسۇلدا ئاجرىتىپ ئېلىنىدۇ. ساپ گىببېرېللىن ئاق رەڭلىك پاراشوك بولۇپ، سۇدا تەستە ئېرىيدۇ، ئىسپىرت ۋە مايلاردا ئېرىيدۇ. ئۇنىڭ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىنى تېزلىتىش، ئۇيقۇسىنى ئېچىش، ئۇرۇقسىز مېۋىلىتىش روللىرى بار.

گىببسىت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى Al(OH) . تەركىبىدىكى ئالىيۇمىن 65.4%. تەركىبىدە كۆپىنچە تۆمۈر ۋە گاللىي بولىدۇ. يەككە ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستاللىرى ئىنتايىن كىچىك ئۇچرايدۇ. قۇراشمىسى ئادەتتە ئۇششاق قاسراقسىمان بولىدۇ، بەزىدە مونەك، پۈرچاق يا كى يوشۇرۇن كىرىستاللىق كاللەكسىمان بولىدۇ. رەڭگى ئاق، كۈل رەڭ، يېشىل يا كى سۇس قىزىل. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 2.5 ~ 3 ، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.43.

گىبرىد ئى [ر<لات] <گېئول> ئىككى خىل ماگمىنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن ماگما جىنس.

گېيزېر ئى [ر<گىرېك] <تېب> ① ئىشەندۈرۈش، تەسىر كۆرسىتىش يولى بىلەن ئىنسانداۋ، يۇقىرى ئومۇرتقىلىق ھايۋانلاردا پەيدا قىلىنىدىغان يېرىم ئۇيقۇ ھالىتى. ② شۇ خىل يول بىلەن ئۇخلىتىپ داۋالاش ئۇسۇلى.

گېيزېرچى ئى. گېيزېر قىلغۇچى كىشى، گېيزېر ئۇسۇلى بىلەن داۋالىغۇچى دوختۇر.

گېنوزلاتماق «گېيزېرلىماق» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گېيزېرلانماق «گېيزېرلىماق» پېئىللىنىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىبراھىم ئاتىنىڭ كۆزى بىلەن گېيزېرلانغان خىلىل، ئاڭلىنار ــ ئاڭلانماس قىلىپ «ئېيتمايمەن» دەپ پىچىرلىدى.

گېيزېرلۇق ئى. گېيزېر قىلىش ئىشى: گېيزېرلۇق قىلماق. * سەلىمە ئۇنىڭ «گېيزېرلۇق» قىلۇاتقانلىقىنى بايقاپ، جەمىلە ئاچىنى ئاران تەسلىكتە كۆڭلىدىن چىقاردى.

گېيزېرلىماق پ. گېيزېر ئۇسۇلى بىلەن ھوشسىزلاندۇرماق، يېرىم ئۇيقۇدا بىھوش قىلماق: ئۇلار ئەنۋەرنى گېيزېرلاش ئۇچۇن تەجرىبە ئۆيىگە ئەكىردى.

گېيوخلورىت ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئانورگانىك ماددا. مولېكۇلا فورمۇلاسى HClO . ئۇ ئىنتايىن تۇراقسىز بولۇپ، ئېرىتمىدە ھىدروخلور بىلەن ئوكسىگېنغا ئاستا ــ ئاستا پارچىلىنىدۇ. ئۇ يەنە كۇچلۇك ئوكسىدلىغۇچى ھېسابلىنىدۇ.

گېيوفىز ئى [ر<گىرېك] <ئانات> مېڭىنىڭ تۆۋەنكى تەرىپىگە جايلاشقان ھەجمى ئىنتايىن كىچىك، ھەرخىل ھورمۇنلارنى ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان بەز: گېيوفىز بېزى. گېيوفىز ھورمۇنى.

گېيېربولا ئى [ر<گىرېك] <مات> تەكشىلىكتىكى ئىككى قوزغالماس نۇقتىغىچە بولغان ئارىلىقلىرىنىڭ ئايرىمىسى باشتىن ــ ئاخىر تۇراقلىق قىممەتكە تەڭ بولىدىغان بىر ھەرىكەتچان نۇقتىنىڭ تەكشىلىكتە سىلجىشىدىن ھاسىل بولغان تىرايېكتورىيە. ئىككى قوزغالماس نۇقتا گېيېربولانىڭ فوكۇسلىرى دېيىلىدۇ.

گېيېرون ئى [ر<گىرېك] <فىز> ماسسىسى نېيترونىدىنمۇ ئېغىر بولغان ئاساسىي زەررىچە. گېيېرونىڭ ئېنېرگىيەسى ئىنتايىن يۇقىرى، شۇنداقلا بەك تۇراقسىز بولىدۇ.

گېيىس ئى [ر<لات] <خىم> ① ئاق ياكى سارغۇچ رەڭلىك مىنېرال، يەنى كالتسىي سۇلفات (گەچ). ئۇ پىشۇرۇلۇپ ئۇن ھالىتىگە كەلتۈرۈلۈپ ئىشلىتىلىدۇ. ② <تېب> سۆڭەكنىڭ چىققان ، سۇنغان يەرلىرىنى تاختا قويۇپ شۇ ماتېرىيال بىلەن تاڭغان تېڭىش : گېيىسنى ئېلىۋەتمەك .

گېيىسلاتماق «گېيىسلىماق» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گېيىسلىماق <تېب> زەخىملەنگەن ئۇستىخان ۋە ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتكەن ئوگىلەرنى گېيىس بىلەن قاتۇرۇپ تاڭماق، تاختايغا ئېلىپ باغلىماق : قولىنى گېيىسلىماق . پۇتىنى گېيىسلىماق.

گىتار (گىتارى) ئى [ر<ئىسپان <گىرېك] <مۇز> تارلىق چالغۇ. ئالتە ياكى يەتتە تال تارى بار. بىر قول ئۇرۇپ ــ چېكىپ چالسا، يەنە بىر قول پەدە بېسىپ بېرىدۇ.

گىتارچى ئى. گىتار چالغۇچى، گىتار چالىدىغان سازەندە.
گىجەك ① ئى. سۇزۇلگەن مەشۇتنى غاغىرىغا ئوتكۇزۇپ بېرىدىغان ھالقىلىق سىم. ② سۇپ. چىگىش توقۇلۇپ كەتكەن، غۇزۇمەكلەشكەن؛ چاڭگا: گىجەك ساپىغا ئوخشاش كۆڭلەگە مىڭ ـ مىڭ توگۈن چۈشتى، قەيەردە بىر تېۋىپكىم قىلسا ئىشقىنىڭ دەردىگە مەلھەم.
گىجەكلەشمەك پ. غۇزۇمەكلەشمەك، چىگىشلەشمەك: ئۇ ئېرىنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە، پېشانىسىدىكى قورۇقلارغا، گىجەكلىشىپ ئۆسۈپ كەتكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرىغا، ياغاق سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىققان يۈزىگە قاراپ يىغىسىنى ئاران بېسىۋالدى.
گىجىراچ سۇپ. باش ـ ئايىغى يوق، ئارىلىشىپ كەتكەن؛ گىچىماچ: گىجىراچ خەت. گىجىراچ ئىش. گىجىراچ نەرسە.
گىجىك سۇپ. قولىدىن ئىش چىقمايدىغان، ئېزىلەڭگۇ، قاشاڭ ھەم كاج: گىجىك ئادەم. گىجىك بالا.
گىجىڭلىق ئى. قولىدىن ئىش چىقماسلىق، قاشاڭلىق، ئېزىلەڭگۇلۇك، كاجلىق: ئوغلىنىڭ بۇ قەدەر گىجىڭلىقىدىن خۇن بولغان ئانا ئاشخانىغا چىقتى ـ دە، قولىغا چىققان تۆمۈر زىنجىنى ئېلىپ ئالمىنى ساۋماقچى بولدى.
گىجىڭلىماق پ. دىيال. ئىككىلەنمەك.
گىجىم ئى ① ئېگىرنىڭ يوپۇقى. ② دوپپا تۆپىلىكىنىڭ چۆرىسىگە كىۋادرات شەكىلدە ھەرە چىشى چىقىرىپ تىكىلىدىغان گۈل.
گىچ تەق. خام ياكى چالا پىشقان نەرسىلەرنى چاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.
گىچاڭلاتماق پ. دىيال. كۆز ـ كۆز قىلماق.
گىچچىدە رەۋ. «گىچ» قىلغان ھالدا، «گىچ» قىلىپ: قاداق چامغۇرمىكىن ئەيتاۋۇر، بىرنېمە چىشمىنىڭ ئارىسىدا گىچچىدە قىلدى.
گىچ ـ گىچ «گىچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ـــ مۇنۇ مانتىنىڭ پىيىزى گىچ ـ گىچ قىلدۇ، پىشمىغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى ئۇ ئاشپەزگە.
گىچماچ سۇپ. قالايمىقان، ئارىلىشىپ كەتكەن، چىگىش: گىچماچ ئىش. گىچماچ خىيال. * ئۇ كۆنىبويى گىچماچ خىيال بىلەن بەند ئىدى.
گىچماچلاشتۇرماق «گىچماچلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گىچماچلاشماق پ. قالايمىقانلاشماق، ئارىلىشىپ كەتمەك، چىگىشلەشمەك: مەن ئۇنىڭغا ياخشى بولىدى ياكى يامان بولدى دېمەدىم. پىكىر ـ خىياللىرىم گىچماچلىشىپ كەتتى.
گىچىر تەق. چىشنى چىشقا سۈركىگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.
گىچىر ـ گىچىر «گىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.
گىچىرلاتماق «گىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گىچىرلىماق پ. «گىچىر ـ گىچىر» قىلماق، «گىچىر ـ گىچىر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق.
گىچىلداتماق «گىچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گىچىلداشماق «گىچىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.
گىچىلدىماق پ. «گىچ ـ گىچ» قىلماق، «گىچ ـ گىچ» قىلغان ئاۋاز چىقماق.

گىچىماچاڭ سۇپ. ئارىلىشىپ كەتكەن، ئايرىماق تەس بولغان، مۇرەككەپ: گىچىماچاڭ ئىش. گىچىماچاڭ نەرسە.
گىدە سۇپ. دىيال. بۇدۇر، بۇجغۇر.
گىدەيتمەك «گىدەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
گىدەيتىلمەك «گىدەيتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.
گىدەيمەك پ ① غادايماق: ئۇ كۆزلىرىنى مىت ـ مىت قىلىپ، باستىنىڭ گىدىيىپ تۇرغان ئەپتىگە تىكىلگىنىچە تۇرۇپ قالدى. ② كۆچمە. كىبىرىنى كۆرسەتمەك، ئۆزىنى چوڭ تۇتماق: ئۇ ھېلىقى دانىشمەننى مەنسىتمىگەن قىياپىتىتە گىدىيىپ ئولتۇرۇپتۇ.
گىدىك ئى. ماڭغۇدەك بولغان كۆچۈك.
گىدىك ـ گىدىك كۆچۈكنى چاقىرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز.
گىدىگەي سۇپ. دىيال. ھاكاۋۇر، گىدەيگەك.
گىدىيىشمەك «گىدەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىرگە گىدىيىشىپ قاراپ تۇراتتى.
گىر ئى [ر] ئېغىرلىق ئۆلچىگۈچى سايمان، يەنى تارازىلارنىڭ چوڭ بىر خىلى. ئادەتتە يەر ئۈستىگە قويۇلىدۇ. 500 كىلوگىراملىق، 1000 كىلوگىراملىقلىرى جەڭ ئىشلىتىلىدۇ؛ 1000 كىلوگىرامدىن يۇقىرىلىرى يوك ئاپتوموبىللىرى قاتارلىق چوڭ تىپتىكى ئېغىرلىقلارنى ئۆلچەشكە ئىشلىتىلىدۇ.
گىرابىن ئى [ر<نېم] <گېئول> ئىككى بۆلەك ئۆزۈلۈش بەلبېغى ئارىسىدىكى تۆۋەنگە چۈشكەن جىنس قاتلىمى.
گىرادۇس مىق [ر<لات] ① <مات> بۇلۇڭ ياكى ياي ھېسابلاش بىرلىكى. چەمبەرنى تەڭ 360 بۆلەككە بۆلگەندە ھاسىل بولغان ياي بىر گىرادۇسلۇق ياي، بىر گىرادۇسلۇق ياي قارشىسىدىكى مەركىزىي بۇلۇڭ بىر گىرادۇسلۇق بۇلۇڭ دېيىلىدۇ. بىر گىرادۇس 60 مىنۇتقا تەڭ. ② <جۇغ> پارالىل ياكى مېرىدىيانىنىڭ 360 تىن بىر قىسمى. پارالىل ياكى مېرىدىيان بويلاپ ھېسابلىنىدۇ. ③ <مېتېئور> تېمپېراتۇرا ئۆلچەم بىرلىكى؛ دەرىجە: 35 گىرادۇس ئىسسىق. ④ <خىم> سۇيۇقلۇقنىڭ زىچلىقىنى، شۇنىڭدەك ئىسپىرت كۆچىنى ئۆلچەش بىرلىكى: بۇ ھاراقنىڭ گىرادۇسى بەك يۇقىرى.
گىرادۇسلۇق سۇپ ① گىرادۇسى بار، گىرادۇس ئورنىتىلغان: گىرادۇسلۇق كالىندار. ② گىرادۇسقا يەتكەن، گىرادۇس دەرىجىسىدىكى، گىرادۇسقا تەڭ: ئۇ يۇقىرى گىرادۇسلۇق مەشتە تاۋلانغان پولاتتەك ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى.
گىرادىئېنت ئى [ر<لات] <مېتېئور> بىرلىك ۋاقىت ياكى بىرلىك مۇساپە ئىچىدىكى مەلۇم ھادىسە (مەسىلەن، تېمپېراتۇرا، ھاۋا بېسىمى، زىچلىق، سۈرئەت قاتارلىقلار)نىڭ ئۆزگىرىش دەرىجىسى.
گىراژدان ئى [ر] پۇقرا: سوۋېت گىراژدانى. ئامېرىكا گىراژدانى.
گىراژدانلىق ئى. پۇقرالىق: گىراژدانلىق كىنىشكىسى.
گىراف ئى [ر<نېم] غەربىي ياۋروپادا ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرىكى رۇسىيەدە كىنەزدىن كېيىن، باروندىن

يۇقىرى تۇرىدىغان ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۇنۇانى ۋە شۇ ئۇنۇانغا ئىگە بولغان ئوردا ئەمەلدارى.

گىرافا ئى [ر<گىرىك] ھەر خىل جەدۋەل ۋە ئىداره دەپتەر - لىرىده ئىككى تىك سىزىق ئارىسىدىكى، ھەر خىل مەلۇماتلار يېزىلىدىغان ئىستون.

گىرافىت ئى [ر<گىرىك] <گېئول> بىر خىل مېنېرال. خىمىيەلىك تەركىبى كاربون (C) . توق كۇل رەڭ ۋە مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى تۆۋەن، ئېرىش نۇقتىسى يۇقىرى، توكنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ، خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق. ئادەتتە ساپال قازان، ئېلېكتىر قۇتۇپى، قېرىنداش سىياھى، سىلىقلىتىش مېيى، بوياق، چىرىشتىن ساقلىغۇچى سىر ۋە ئاتوم رېئاكسىيە قازىنىدىكى سۇرئەت ئاستىلىتىش رېئاكتىپى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

گىرافىك ئى [ر<گىرىك] ① ھەر خىل مىقدارلىق باغلا - نىشلارنى سىزىقلار ۋاستىسى بىلەن تەسۋىرلەش ۋە شۇنداق تەسۋىرنىڭ ئۆزى. ② ئىش نورمىسى ۋە بېجىرىلىش مۇددىتى ئېنىق كۆرسىتىلىپ تۈزۈلگەن پىلان.

گىرافىكا ئى [ر<گىرىك] ھەر خىل ئەھۋاللارنى كۆرسىتە - دىغان ۋە تۈرلۈك رەقەملەرنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان ئىسخېما ياكى جەدۋەللەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن، ئىسخېمىلىق خەرىتە، ئىستاتىستىكا جەدۋىلى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

گىرافىكلىق ① سۈپ. گىرافىكىسى بار، گىرافىكىغا ئىگە. ② رەۋ. گىرافىكا بىلەن، گىرافىكا ئارقىلىق: گىرافىكلىق يېشىش.

گىرام مىق [ر<فىران] <مات> مېتىر سىستېمىسىدىكى ئېغىرلىق ياكى ماسسا بىرلىكى. بىر گىرام بىر كىلو - گىرامنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

گىراملاتماق «گىراملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گىراملانماق «گىراملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرد - جىسى.

گىراملىق سۈپ. گىرام ئېغىرلىقىدىكى، گىرام كېلىدىغان: 500 گىراملىق ماي بېلەت.

گىراملىماق پ. نەرسىلەرنى بىرلىك قىلىپ ئۆلچىمەك؛ تارتماق.

گىراماتىكا ئى [ر<گىرىك] <تىل> ① تىلشۇناسلىقنىڭ تىلنىڭ قۇرۇلما شەكلىنى، يەنى سۆزلەرنىڭ ياسىلىش، تۈرلىنىش ھەمدە سۆزلەردىن جۈملە تۈزۈش قائىدىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى. ئۇ مورفولوگىيە بىلەن سىنتاكسىسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: تارىخىي گىراماتىكا. تەسۋە - رىي گىراماتىكا. سېلىشتۇرما گىراماتىكا. ② بىرەر تىلنىڭ ئۆزى - گە خاس قۇرۇلما شەكلى، يەنى سۆزلەرنىڭ ياسىلىشى، تۈرلە - نىشى، سۆز بىرىكمىسى ھەم جۈملىلەرنىڭ قۇرۇلمىسىغا ئائىت قائىدىلىرىنىڭ يىغىندىسى. ③ شۇ قائىدىلەر بايان قىلىنغان ئوقۇش كىتابى، دەرسلىك: ئۇيغۇر تىلى گىراماتىكىسى. ئوتتۇرا مەكتەپ گىراماتىكىسى. باشلانغۇچ مەكتەپ گىراماتىكىسى.

گىراماتىكىلىق سۈپ. گىراماتىكىغا ئائىت: گىراماتىكىلىق شەكىل. گىراماتىكىلىق كاتېگورىيە. گىراماتىكىلىق مەنە. گىراماتىكىلىق ۋاستە.

گىرانات ئى [ر<نېم] <ھەرب> قول بىلەن تاشلايدىغان بىر خىل كىچىك تېتىكى بومبا. بەزىلىرىدە ساپ بولىدۇ.

گىراناتومېيوت ئى [ر] <ھەرب> زەمبىرەك ئوقىنى ئاتقى - لى بولىدىغان بىر خىل كىچىك تېتىكى قورال. زەمبىرەك ئوقى ئاغزىدىن قاچىلىنىدۇ، ئېتىش مۇساپىسى بىر قەدەر يېقىن.

گىرانىت ئى [ر<ئىتال] <گېئول> ماگمىنىڭ يەر پوستىدا تەدرىجىي سوۋۇشى بىلەن قېتىشىپ كىرىستالغا ئايلانغان تاغ جىنس. يەر يۈزىگە كەڭ تارقالغان.

گىرانتلىق سۈپ. تەركىبىدە گىرانىت بولغان، گىرانىتقا ئىگە: گىرانتلىق پىگماتىت. گىرانتلىق دىيورىت.

گىراۋىتاتسىيە ئى [ر<لات] <فىز> ئېغىرلىق كۈچى؛ تارتىش كۈچى.

گىراۋىتاتسىيەلىك رەۋ. ئېغىرلىق كۈچى بىلەن، ئېغىرلىق كۈچى ئارقىلىق: گىراۋىتاتسىيەلىك چارلاش.

گىراۋىمېتىرىيە ئى [ر<لات] <گېئول> قاتتىق جىسىملار گېئوفىزىكىسىنىڭ بىر تارمىقى. ئاساسىي ۋەزىپىسى يەر شارىنىڭ ئېغىرلىق كۈچ مەيدانى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشلىرىنى ئۆلچەپ چىقىشتىن ئىبارەت.

گىرە ئى [پ] ① ئىشىك، ئىشكاپ، دېرىزە قاناتلىرىغا بېكىتىلىپ،ئېچىپ ـ يېپىشقا خىزمەت قىلىدىغان مېتال بۇيۇم. ② ئىككى قولنى بىر ـ بىرىدىن ئۆتكۈزۈپ تۇرۇپ بىرەر نەرسىنى قۇچاقلاش، قىسىش ياكى پۇت ـ قول قاتار - لىقلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ھالىتى: ئويلاپ قارا، ھاياتمۇ گىرە، قىسىپ ئالار گاھى سېنىمۇ. ياسالايدۇ تۇرمۇش ئېكىكى، يۇرد - كىڭنىڭ ئاچقۇچىنىمۇ.

گىرەچە ئى. كىچىك گىرە.

گىرەددىمەك پ. گىرە سالماق: مەن ئوغلۇم ئەنۋەر «ئاتا» دەپ يۇگۇ - رۇپ كېلىپ ئۆزىنى ماڭا ئۇرغاندىلا ئاندىن ئېسىمگە كەلدىم. ئوغلۇم ئىككى پۇتۇمنى گىرەدەپ تۇتۇپ تۇرۇۋالدى.

گىرە ـ گىرە ① «گىرە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② توپ ـ توپ، سەپ ـ سەپ، قاتار ـ قاتار؛ نۇرغۇن: قوي تۇغدۇ بىرە ـ بىرە، يۇرىدۇ گىرە ـ گىرە؛ ئىت تۇغدۇ گىرە ـ گىرە، يۇرىدۇ بىرە ـ بىرە.

گىرەلەشتۇرمەك «گىرەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ شىرە ئالدىدا بارماقلىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ قىممەت قىلماي ئولتۇراتتى.

گىرەلەشتۇرۇلمەك «گىرەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئولار بۇتخانىدىكى ئارخاتلاردەك قېتىۋالغان چېرىكلەرنىڭ گىرەلەشتۇرۇلگەن ئايپالتىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ، دەۋاخانا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

گىرەلەشمە سۈپ. گىرەلەشكەن ھالدىكى؛ گىرەلىشىپ، قۇچاقلىشىپ، بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن: گىرەلەشمە جەڭ. * ئۇرۇش گىرەلەشمە باسقۇچىغا كۆچتى.

گىرەلەشمەك پ. بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ، تۇتىشىپ

كەتمەك؛ قۇچاقلاشماق، چىرماشماق: ئەلقىسسە، بۇ سۆز بىلەن ئاكا ـ سىڭىل زار ـ زار يىغلاپ گىرەلىشىپ كۆرۈشتى.

گىرەلىمەك پ ① گىرە سالماق، قۇچاقلىماق: ئۇ ھەر قېتىم كالا ساغقاندا موزىينى قورسىقىدىن گىرەلەپ تۇرۇپ ئۇچ قېتىم كۆتۈرۈپ قويىدىكەن. ② گىرە بېكىتمەك، گىرە ئورناتماق.

گىرت تەق. بەزى نەرسىلەرنى چىشلىگەندە، يېگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

گىرتتىدە رەۋ. «گىرت» قىلغان ھالدا، «گىرت» قىلىپ.

گىرت ـ گىرت «گىرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: نىزامىدىن قويلارنىڭ بىر خىلدا «گىرت ـ گىرت» قىلىپ ھەلەپ چاپىناشلىرىغا قۇلاق سېلىپ، خىيالچان تۇرۇپ قالدى.

گىرتلداتماق «گىرتلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئېشىكى قارلارنىڭ ئىرىشى بىلەن ئېچىلىپ قالغان قۇرۇق ئوتلارنى گىرتلىتىپ ھۆزۈر بىلەن چاينىۋاتاتتى.

گىرتلىدىماق پ. «گىرت ـ گىرت» قىلماق، «گىرت ـ گىرت» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇ چىشلىرىنى خۇددى تاشتاختا ئۇستىدە تاش قەلەم گىرتلىدىغاندەك غۇچۇرلىتاتتى.

گىرچى ئى. گىر تۇتىدىغان، گىر بىلەن بىرەر نەرسىنى جىڭلايدىغان كىشى.

گىرخانا ئى. نەرسە ـ كېرەكلەرنى گىر بىلەن ئۆلچەيدىغان ۋە ئېغىرلىقىنى ھېسابلايدىغان ئورۇن.

گىرداب ئى [پ] ① دەريا، ئۆستەڭلەردىكى سۇنىڭ ئايلىنىپ ، چۆرگۈلەپ قاينام ھاسىل قىلىپ ئاقىدىغان يېرى؛ قاينام: بىز كېمە بىلەن دەجلە دەرياسىدا كېتىۋېتىپ، دەريادا بىر گىردابقا دۇچ كېلىپ كېمە غەرق بولدى. ② ئەتراپ، قىرغاق، گىرۇەك، لەۋ، چېگرا: ئۆلۈم گىردابى. يار گىردابى.

گىردە ئى. بۇغداي ئۇنىدىن چۆرىسى قېلىن، ئوتتۇرىسى ئويمان، يۇمىلاق قىلىپ تونۇرغا يېقىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

گىرلەتمەك «گىرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گىرلەشمەك «گىرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گىرلەنمەك «گىرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گىرلىمەك پ. نەرسە ـ كېرەكلەرنى گىرگە سېلىپ تارتماق، گىر بىلەن ئېغىرلىقىنى ئۆلچىمەك.

گىروي سۆپ [ر] بەستلىك، گەۋدىلىك، قاۋۇل: گىروي ئادەم. گىروي بالا.

گىرۇزىن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار گىرۇزىيەنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

گىرۇزىنچە ① سۆپ. گىرۇزىن تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: گىرۇزىنچە ئوسسۇل. گىرۇزىنچە ئادەت. ② ئى. گىرۇزىن تىلى ۋە يېزىقى: گىرۇزىنچىنى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. گىرۇزىن تىلىنى ئىشلىتىپ، گىرۇزىن تىلىدا: گىرۇزىنچە سۆزلىمەك.

گىرۇەك ئى [پ] بىرەر نەرسىنىڭ يېنى، ياقىسى، قىرغاق، لەۋ: گىرۇەك چىقارماق. گىرۇەكنى بۇزماق.

گىرۇەكلىك سۆپ. گىرۇەكى بار، گىرۇەك قويۇلغان، گىرۇەك چىقىرىلغان: شېئىر سېپرىق سېرىلىق، قىزىل گىرۇەكلىك تاختايغا ئۇيغۇرچە چوڭ قارا خەت بىلەن يېزىلغانىدى.

گىرىك ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار قەدىمكى گىرىكلەر ۋە ھازىرقى گىرىكلەر دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. قەدىمكى گىرىكلەر تەخمىنەن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 12 ـ ئەسىردىن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 11 ـ ئەسىرگىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىمالدىن بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبى، ئىيونىيە دېڭىزى ۋە ئېگېي دېڭىزىدىكى بىر قىسىم ئارال ۋە كىچىك ئاسىيانىڭ غەربىدىكى دېڭىز بويى رايونلىرىغا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ھەم يەرلىك ئاھالىلەرنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان. مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 8 ـ ئەسىردىن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 6 ـ ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا قوللۇق تۈزۈمىدىكى نۇرغۇنلىغان شەھەر دۆلەتلىرىنى قۇرغان ھەمدە قارا دېڭىز ۋە ئوتتۇرا دېڭىز بويلىرىدىكى نۇرغۇنلىغان رايونلاردا مۇستەملىكىلەرنى بەرپا قىلغان. ھازىرقى گىرىكلەر گىرىتسىيەنىڭ تۈپ ئاھالىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار قەدىمكى گىرىكلەرنىڭ سىلاۋىيانلار، ئالبانلار، ۋىلاكلار ۋە تۈركىلەرنى ئۆزۈن مۇددەت ئاسسىمىلياتسىيە قىلىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن. نوپۇسى تەخمىنەن 8 مىليون 700 مىڭ بولۇپ، كۆپ قىسمى پىراۋۇسلاۋىيە دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. قالغان 2 مىليون گىرىك ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ئامېرىكا قىتئەلىرىگە تارقالغان. سىپرۇس جۇمھۇرىيىتىدە 500 مىڭ گىرىك بار.

گىرىلكا ئى [ر] <تېب> ئادەتتە بەدەننىڭ ئاغرىغان، يەل تۈرۈپ قالغان جايلىرىغا قىزىق سۇ بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن ئىشلەنگەن خالتا شەكلىدىكى ئاغزى بۇرمىلىق بىر خىل رېزىنكە سايمان.

گىرىيزىن ئى [ر<نېم] <گېئول> بىر خىل ئاينىغان جىنس، يەنى گىرانىت جىنسلاردىكى دالا ئىشپاتى قاتارلىق مىنېرالىلار ماگمىدىن بۆلۈنۈپ چىققان گاز ۋە ئىسسىق ئېرىتمىنىڭ تەسىرىدە ئاجراپ بۆلۈنۈپ شەكىللەنگەن كۇۋارتس ۋە ئاق چىرىمتاللارنى ئاساسىي تەركىب قىلغان تاغ جىنسى.

گىرى سۆپ. گەپكە كىرمەيدىغان، تەتۈرىگە تولغايدىغان، كاج، جاھىل؛ ئىش كۆرمىگەن، چۈپەي: ـــ ھەي قانداق گىرى ئادەمسەن؟ ـــ دېدى ئاشپەز تەئەججۈپ بىلەن.

گىرىپ ئى [ر<فىران] ← **گىرىپتىشىن:** گىرىپ كۆڭلەك. گىرىپ ياغلىق.

گىرىپتار ئى [پ] دۆچار، مۇپتىلا، يولۇقۇش، ئۇچراش: گىرىپتار بولماق. گىرىپتار قىلماق.

گىرىپتارلىق ئى. دۆچار بولۇش، مۇپتىلا بولۇش ھالىتى.

گىرىپتىشىن ئى [ر] يىپەكتىن توقۇلىدىغان بىر خىل نېپىز، سىپتا نەپىس گۈللۈك گەزلىمە.

گىرىپسەتىن ئى [ر] يىپەك بىلەن پاختا ئارىلاشمىسىدىن سىپتا، نەپىس، جۇلالىق قىلىپ توقۇلىدىغان بىر خىل رەڭدار گۈللۈك گەزلىمە.

گىرىژ ئى [ر] <تېب> يىرىق ساھەسىگە چۈشكەن چۈقۇق كۆزدە تۇتۇلىدىغان ئۇ تولىراق قورساق پەردىسىنىڭ ئاجىز نۇقتىسىدىن ئىنچىكە ئۆچەي ئۇرۇقدان خالتىسىغا چىقىپ قېلىشتىن بولىدۇ. يىرىق ساھەسى پۈلتىيىپ چىقىپ ياكى ئۇرۇقدان خالتىسى يوغىناپ پات - پات قاتتىق ئاغرىيدۇ. بۇ ھال شۇك ياكى ئۆچەي چىرىپ كېتىدىغان ھادىسىلەرگە سەۋەبچى بولۇشمۇ مۇمكىن.

گىرىشىم ئى. دىيال. ياغاچنى كۆيدۈرۈپ كۆمۈر تەييارلايدىغان ئورەك.

گىرىلىك ئى. كاجلىق، جاھىللىق؛ چۈپەيلىك: گىرىلىك قىلماق.

گىرىم ئى [ر<فىران] ← **پەردا:** گىرىم قىلماق. گىرىم بۇيۇملىرى.

گىرىمچى ئى <تىيا> ئارتىسلارغا گىرىم قىلىدىغان، گىرىمغا مەسئۇل مەخسۇس خادىم.

گىرىمچىلىك ئى. گىرىم قىلىش ئىشى، كەسپى: گىرىمچىلىك قىلماق. گىرىمچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق.

گىرىمخانا ئى [ر + پ] <تىيا> ئارتىسلارغا گىرىم قىلىدىغان مەخسۇس جاي، ئۆي.

گىرىمسەن ① ئى. ياز كۇنىلىرى كەڭ دالىدىكى ئىسسىق ھاۋانىڭ يىراقتىن سۇ ياكى شامالدەك، خىرە، غۇۋا كۆرۈنۈشى؛ سەراپ، ئېزىتقۇ: يېڭىدىن ئېچىلغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىمسەن يىراقلاردىن كۆرۈنگەن سۇدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ② رەۋ. خىرە، غۇۋا، تۇتۇق: گىرىمسەن يورۇماق. * ئىنسانىيەتنىڭ يىراق ئۆتمۈشتىكى ياۋايى سەنئەتلىرىمۇ مەدەنىي دەۋر كىشىلىرىنىڭ نەزىرىدە خۇددى گىرىمسەن گۇزەل چۈشكە ئوخشاش يېڭىباشتىن سېھرىي كۈچكە ئىگە بولماقتا.

گىرىمسەنلەشمەك پ. خىرەلەشمەك، غۇۋالاشماق، تۇتۇقلاشماق: ياپيېشىل دالىلار ئايدىڭدا گىرىمسەنلىشىپ ئۇيقۇغا چۆككەندى.

گىرىمسىز سۇپ. گىرىمى يوق، گىرىم قىلمىغان: گىرىمسىز رېپېتىتسىيە. * كۆز ئالدىمدىكى بۇ ئايالمۇ سۈس گىرىمى بىلەن گىرىمسىزدەك تۇيغۇ بېرەتتى.

گىرىمسىزلىك ئى. گىرىمى يوقلۇق.

گىرىملەنمەك «گىرىملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

گىرىملىك سۇپ. گىرىمى بار، گىرىم قىلغان: گىرىملىك رېپېتىتسىيە.

گىرىملىمەك پ. گىرىم قىلماق، پەردا قىلماق: ئۇ بىر ئەكسىلىنقىلابچى، كىشىلەرنى ئالداش ئۈچۈن ئۆزىنى گىرىملەپ تەقۋادار مويسىپىت موللا سىياقىغا كىرىۋالغان.

گىريان سۇپ [پ] يېيرت. يىغلاۋاتقان. يىغلايدىغان، يىغلاشقۇ: گىريان بولماق.* بىر چاپانىڭ تېشىنى بىللە قويۇپ ياتقاندا بىز، تەڭ قىلىشقان ۋەدىنىڭ كۆزىنى گىريان قىلدىلا.

گىريانە رەۋ [پ] يېيرت ← **گىريان:** لالە يۈزۈڭنى سېغىنىپ، ئەسلەپ، بۇلبۇل مىسالى گىريانە بولدۇم.

گىز تەق. رادىيو، ئۇنئالغۇ، تېلېفون قاتارلىقلار بۇزۇلۇپ قالغاندا چىقىدىغان سەل كۆچسىز ئاۋاز.

گىز - گىز «گىز» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گىز - گىزلاشماق پ① «گىز - گىز»قىلماق، «گىز - گىز»قىلغان ئاۋاز پەيدا قىلماق.② كۆچمە. ۋارقىراشماق، گەپ تالاشماق، سوقۇشماق، تەگەشمەك: — ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا دېگەندەك، ئۆزىمىز بالانى تېرىپ قويۇپ ئەمدى گىز - گىزلاشساق بولامدۇ؟ — دېدى ئۇ.

گىزلىداتماق «گىزىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گىزلىداشماق «گىزىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: نانىنىڭ ئۈستىدە بىر توپ چۈشلەر گىزىلدىشىپ ئۇچۇپ يۈرەتتى.

گىزلىدىماق پ. «گىز - گىز» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گىز - گىز» قىلماق: ئۇنىڭ مەيدىسى گىزىلداپ، ئەسلىدىمۇ خىرقىراپ چىقىدىغان ئاۋازى تېخىمۇ پۈتۈپ كەتكەندى.

گىستامەن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئۆسۈملۈك، ھايۋانلارنىڭ توقۇلمىلىرىدا بولىدۇ. ئاشقازان سۈيۈقلۇقىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ۋە قىل قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىدۇ. ئادەتتە قان ئايلىنىش ۋە نېرۋا ئىقتىدارىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆلچەشتە ياكى ئەتراپ نېرۋىلىرىنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

گىستوفىزىيولوگىيە ئى [ر] <بىيول> جانلىقلارنىڭ ھەرخىل توقۇلمىلىرىنىڭ فۇنكسىيەسىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

گىستوگىراما ئى [ر] <سۇ> پەلەمپەيلىك دىياگرامما شەكلىدە سىزىلغان چاستوتا ئەگرى سىزىقى.

گىستولوگ ئى [ر] <بىيول> گىستولوگىيە مۇتەخەسسىسى.

گىستولوگىيە ئى [ر<گىرىك] <بىيول> بىيولوگىيەنىڭ ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنىڭ توقۇلمىسى، شۇنىڭدەك ئولارنىڭ فۇنكسىيەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان قۇرۇلۇشى ۋە خىمىيەۋى تەركىبىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

گىگانت سۇپ [ر<گىرىك] ئىنتايىن چوڭ، كاتتا، بۇيۇك: گىگانت ئادەم. گىگانت قەدەم. گىگانت قۇرۇلۇشى.

گىگروسكوپ ئى [ر<گىرىك] <سۇ> چاچ ياكى قىلدىن ئۇنىڭ نەمدەلسە ئۆزىرىپ، قۇرۇغاندا قىسقىرىش خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ خىمىيەۋى ئۆسۈلدا ئىشلەنگەن نەملىك ئۆلچەش ئەسۋابى.

گىگروگراف ئى [ر<گىرىك] <سۇ> نەملىكنى ئۆزلۈكسىدىن ئۆلچەپ خاتىرىلەيدىغان ئاپتوماتىك گىگروسكوپ.

گىگرومېتىر ئى [ر<گىرىك] <سۇ> سائەتكە ئوخشاش ئىشلەنگەن گىگروسكوپ.

گىگرومېتىرىيە ئى [ر<گىرىك] <سۇ> نەملىكنى ئۆلچەشنىڭ ئۇسۇل - مەشغۇلاتلىرى.

گىگىنا ئى [ر<گىرىك] <تېب> ئىنسانلار بىلەن مۇھىتنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ھەمدە تۇرمۇش شارائىتىنى تاكامۇللاشتۇرۇشنىڭ ئۆلچەم ۋە تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئىنسانلار سالامەتلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان بىر پەن.

گىك تەق. پاشا، چۈشەن، كۆمۈتا، ھەرە قاتارلىق ھاشاراتلار ئۇچقاندا چىقىدىغان پەس ئاۋاز.

گىگشماق پ. «گىگ ـ گىگ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «گىگ ـ گىگ» قىلماق.

گىگ ـ گىگ «گىگ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گىگلداتماق «گىگلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

گىگلداشماق «گىگلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا، بىر زەيكەشلىكتە بىر توپ پاشا بىر ـ بىرىنى راسا ماختىشىپ گىگلدىشۋاتقانلىكەن.

گىگلدىماق پ. «گىگ ـ گىگ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «گىگ ـ گىگ» قىلماق: بىر چۈن گىگلداپ ئۇچۇپ كەلدى.

گىل ئى [پ] بىر خىل بوياق. توق قىزىل ياكى ئاچ قىزىل بولىدۇ. ئادەتتە قىزىل تۆمۇر تاشنى ئېزىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. كۆپىنچە رەسىم سىزىش ۋە ئۆي ـ ئىمارەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

گىلاس ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى سوقنىچاق، گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزغۇچ ئاق، مېۋىسى شار شەكىللىك، رەڭگى قىزىل، چۇچۇمەل، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. ياغچى قاتتىق، سايمانلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

گىلاسلىق ① سۇپ. گىلاس دەرىخى بار، گىلاس دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن: شاتۇر دورغا بۇ باغنى ئۇزاق ماختىدى ۋە ئۇنىڭ ماختاشلىرى ئاخىرلاشقۇچە، ئۇزلىرىمۇ گىلاسلىق باغقا يېتىپ كېلىشتى. ② ئى. گىلاس دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن يەر، مەيدان، باغ: مەن گىلاسلىقنى تاماشا قىلىپ يۈرەتتىم، بىردىنلا بىرى ئىسمىمنى چاقىرىپ قالدى.

گىلاك ئى. دىيال. تىك يار، ھاك.

گىلاماق پ. دىيال .قايغۇ ئىچىدە سېغىنماق.

گىلاۋۇبېرىت ئى [ر<نېم] <خىم> كالتسىيلىق شور. گىرمانىيە خىمىيە ئالىمى (Glauber) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ نامىدا ئاتالغان.

گىلاۋكوما ئى [ر<گىرېك] <تېب> بىر خىل كۆز كېسىلى. كۆزنىڭ ئىچكى بېسىمىنىڭ ئارتىپ كېتىشى نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا قارىچۇق يوغىناش، مۈڭگۈز پەردىسى سۇلۇق ئىششىق پەيدا بولۇش، رەڭگى كۈل رەڭگە مايىل بېشىل تۇس ئېلىش، قاتتىق ئاغرىش ۋە قۇسۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭدا يەنە كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ، پۈتۈنلەي قارىغۇ بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ.

گىلەم ئى [پ] يۇڭ، يىپەك ياكى سۇنئىي تالادىن ھەرخىل نۇسخىدا مويلۇق، رەڭدار توقۇلۇپ، يەرگە سېلىنىدىغان ياكى تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان ئائىلە بۇيۇمى؛ زىلچا.

گىلەمچى ئى ① گىلەم توقۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ گىلەم ئۈستىسى، خالۋاپ. ② گىلەم ئېلىپ ـ سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، گىلەم سودىگىرى.

گىلەمچىلىك ئى. گىلەم توقۇش ۋە ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

گىلەملىك سۇپ ① گىلىمى بار، گىلەم سېتىۋالغان، گىلەم سالغان: گىلەملىك بولۇپ قالماق. ② گىلەم توقۇشقا لايىق، باب ياكى پېتىدىغان: ئىككى گىلەملىك يۇڭ. ئۇچ گىلەملىك يىپ.

گىلبېرت مىق [ر<ئىنگ] <فىز> ماگنىت ئېقىم كۈچى بىرلىكى. 0.7958 ئامپېر ئورامغا تەڭ. بۇ نام ئەنگلىيە فىزىكا ئالىمى گىلبېرت [William Gilbert (1603 ـــ 1540)] نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

گىلتاغ ئى [گىل + تاغ] گىلدەك قىزىل كۆرۈنىدىغان تاغ؛ قىزىل تاغ: مايتاغ دېگىنىمىز جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىدە، تەڭرىتاغنىڭ باغرىدا غەلىتە چوقچىيىپ چىققان تاقىر باش گىلتاغنى كۆرسىتىدۇ.

گىلدىر ئى سۇرىنام دۆلىتىنىڭ پۇل بىرلىكىنىڭ نامى.

گىلدىك تەق. بىرنەرسىنىڭ بىر ئۇيانغا ـ بىر بۇيانغا سىلكىنىپ، مىدىرلاپ تۇرۇش ھالىتى: گىلدىك باش.

گىلدىكشىماق «گىلدىكشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئالمىچىنى كۆرسىتىپ، باش بارمىقىنى چىقىرىپ، باشلىرىنى گىلدىكشىتاتتى.

گىلدىكشىماق پ. بىر ئۇيانغا ـ بىر بۇيانغا سىلكىنمەك، «گىلدىك ـ گىلدىك» قىلماق: بۇ چاغدا خۇددى ساقاللىق كىشىنىڭ ئېڭىكىگە ئىلىنىپ قالغان سامانەك خېلى يەرلەرگىچە گىلدىكشىپ باردىم.

گىلدىك ـ گىلدىك «گىلدىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

گىلدىكلاتماق «گىلدىكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ كۆڭۈل دېگەن يامان نەرسە، ھېزى بولۇڭ، ـــ دېدى ساربان مومايۇنىڭ ئۇڭىڭگە چىرايىغا قاراپ ئىچ ئاغرىتقاندەك بېشىنى گىلدىكلىتىپ.

گىلدىكلاشماق «گىلدىكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

گىلدىكلىغاق سۇپ. گىلدىكلاپ تۇرىدىغان، گىلدىكلايدىغان: ـــ دادا، سەن قارلىغاچنى تۇتۇپ يامان قىلدىڭ، قولۇڭ تىترەگەك، بېشىڭ گىلدىكلىغاق بولۇپ قالارمۇ؟ ـــ دېدى ئوغلى.

گىلدىكلىماق پ. ھەر تەرەپكە سىلكىنمەك؛ «گىلدىك ـ گىلدىك» قىلماق: روزەكباينىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، بېشى گىلدىكلاپ تۇراتتى.

گىلوبۇس ئى [ر<لات] <جۇغ> يەر شارىنىڭ مودېلى. تەگلىكى بار جازىغا ئورنىتىلغان بولۇپ، ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. ئۇستىگە دېڭىز ـ ئوكيان، قۇرۇقلۇق، دەريالار، تاغ تىزمىلىرى، پارالليل ۋە مېرىدىيان سىزىقلىرى قاتارلىقلار سىزىلغان بولىدۇ. ئادەتتە ئوقۇتۇش ۋە ھەربىي ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

گىلوبۇلىن ئى [ر<لات] <بىيول> ئىسسىقلىقتا قارىتا تۇراقسىز بولغان بىر خىل قان زەردابى ئاقسىلى. تويۇنۇش دەرىجىسى 50 پىرسەنت بولغان ئاممونىي سۇلفات ئارقىلىق چۆكمىگە چۈشۈرۈشكە بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ سۇيۇق تۇز كىسلاتا - سىدا ئېرىيدۇ. ئۇ يەنە «شارچە ئاقسىل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

گىلۇكوزا ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئۈرگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_6H_{12}O_6$. ئاددىي قەنت بولۇپ، رەڭسىز كىرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ئادەم ۋە ھايۋانات ئېنېرگىيەسىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. تېببىي دورىگەرلىكتە قۇۋۋەتلەندۈرۈش دورىسى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە قەنت ـ گېزەك ۋە پېچىنە قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە پايدىلانغىلى بولىدۇ.

گلىپتو ئى [ر<گىرىك] <بوت> شەمشاد ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك دەرەخ، يەنى دۆلىتىمىزنىڭ ئالاھىدە دەرەخ تۈرى بولۇپ، ياغىچى يەڭگىل، لەيلەش كۈچى يۇقىرى. سۇدا قۇتقۇزغۇچى سايمانلارنى ۋە بوتۇلكا ئاغزىنى ئېتىدىغان پۇرۇچكىلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. شارچە مېۋىسى ۋە قوۋزىقىدىن يارىپىلىم ئېلىنىدۇ. شارچە مېۋىسىدىن بويياق ئېلىپ مەشۇت ۋە بېلىق تورلىرىنى بوياشقا بولىدۇ.

گلىتسېرىن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_3H_8O_3$. رەڭسىز، سۈزۈك سۇيۇقلۇق. يېپىشقاق كېلىدۇ، تاتلىق تەمگە ئىگە، سۇ سۈمۈرىدۇ. زىننەت بۇيۇملىرى، نىترو گىلىتسېرىن ۋە قەنت ـ گېزەك ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. مېدىتسىنادا تېرە ۋە يېپىشقاق پەردىلەرنى ئاسراش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

گلىكوزىد ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. لەرنىڭ بىر تۈرى. ئۆسۈملۈكلەردە كەڭ ساقلانغان. قەنت تۈرىدىكى ۋە قەنت تۈرىدە بولمىغان ھەر خىل ئورگانىك ماددىلارنىڭ كوندېنساتسىيەلىنىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە كۆپىنچىسى ئاق رەڭلىك كىرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ.

گلىكوگېن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئۇنىڭ مولېكۇلا فورمۇلاسى $(C_6H_{10}O_5)_x$. ئۇ بىر خىل كۆپ قەنتلىك ۋە رەڭسىز پاراشوك بولۇپ، تەمى تاتلىق. ھايۋانلار تېنىدە ساقلىنىدۇ، جىگەردە ئەڭ كۆپ. ئادەتتە ھايۋانلار ئېنېرگىيەسىنىڭ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئادەم بەدىنىدە گلۇكوزا كەم بولغاندا، گلىكوگېن قان سۈيۇقلۇقىغا كىرگۈزۈلسە، گلۇكوزىغا ئايلىنىدۇ. قاندىكى گلۇكوزىنىڭ مىقدارى ئارتقاندا، ئارتۇق گلۇكوزا يەنە گلىكوگېنغا ئايلىنىپ جىگەر ۋە مۇسكۇلدا ساقلىنىدۇ.

گلىگىتاك سۇپ. دىيال. تايىنى يوق، ئاساسسىز.

گلىھېكمەت ئى [پ + ئە] لاي، لاي ھالەت: گلىھېكمەت قىلماق.

گمن ئى [ر<گىرىك] بىرەر دۆلەت ياكى رايون بىرلىكىنىڭ سىمۇولى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنغان تەنتەنىلىك كۇي، شېئىر: دۆلەت گىمنى.

گمنازىست ئى [ر] گىمنازىيە ئوقۇغۇچىسى.

گمنازىستلىق ① سۇپ. گىمنازىيە ئوقۇغۇچىسىغا خاس: ـــ قىزايلى، مەخسۇملارچە ئولتۇرساق، بىزنىڭ گىمنازىستلىق شەنىمىزگە داغ چۈشىدۇ. ئەركىن ئولتۇرايلى، چاقچاق ـ كۈلكىلەر بىلەن ئولتۇرۇشمىزنى قىزىتىۋېتەيلى،ـــ دېدى شاۋكەت ئىسمىلىك بالا. ② گىمنازىيە ئوقۇغۇچىلىرىغا خاس سالاھىيەت: گىمنازىستلىقىنى پەش قىلماق.

گمنازىيە ئى [ر<گىرىك] كونا. ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئومۇمىي تەلىم ـ تەربىيە ئوقۇتۇشى مەقسەت قىلىنغان بىلىم يۇرتى؛ ئوتتۇرا مەكتەپ.

گمناستوركا ئى [ر] تىك ياكى قايرىما ياقىلىق، ئۇستىدىن كەمەر باغلايدىغان ھەربىي پاسوندىكى كۆڭلەك.

گىمناستىكا ئى [ر<گىرىك] <تەن> تەنھەرىكەت تۈرى. ئەسۇابسىز ئورۇنداشقا ۋە ئەسۇابلار ئارقىلىق ئورۇنداشقا بولىدۇ. ھەرىكىتى ھەرخىل بولۇپ، ئەر ـ ئايال، چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئورۇندىيالايدۇ. ئادەتتە ئاساسىي گىمناستىكا، رادىيو گىمناستىكىسى، كوللېكتىپ گىمناستىكا، قوشۇمچە گىمناستىكا، ماھارەت كۆرسىتىش گىمناستىكىسى ۋە بەدئىي گىمناستىكا قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

گىمناستىكچى ئى<تەن> دائىم گىمناستىكا چېنىقىشى، گىمناستىكا مەشقى ۋە گىمناستىكا مۇسابىقىلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇئەييەن گىمناستىكا تېخنىكا سەۋىيەسىگە ئىگە ئادەم.

گىنە ئى ← **ئاداۋەت:** گىنە ساقلىماق.

گىنېكولوگ ئى [ر] <تېب> ئاياللار كېسەللىكلىرى ۋىراچى، گىنېكولوگىيە مۇتەخەسسىسى.

گىنېكولوگىيە ئى [ر<گىرىك] <تېب> مېدىتسىنانىڭ ئاياللار ھاياتىنىڭ ھەرقايسى مەزگىللىرىدىكى (ھامىلدارلىق مەزگىلىدىن باشقا) فىزىيولوگىيەلىك ئالاھىدىلىكلىرى، نەسىللىنىش سىستېمىسىدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى، پىرىنسىپى، جەريانى ۋە ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

گىنىيىس ئى [ر<نېم] <گېئول> تەركىبىدە دالا ئىشپاتى، كۇۋارتىس كۆپرەك، دانچىلىرى يىرىكرەك ۋە روشەن گىنېيىس قۇرۇلمىسىغا ئىگە بولغان ئۆزگەرگەن جىنس. تاغ جىنسلىرىدا دالا ئىشپاتى (كالىيلىق دالا ئىشپاتى، پىلاگىئوكلاز) بىلەن كۇۋارتسىنىڭ مىقدارى 50% تىن ئارتۇق، دالا ئىشپاتىنىڭ مىقدارى ئادەتتە كۇۋارتسىتىن كۆپ بولىدۇ.

گۇۋاردىيە ئى [ر<فىران] سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇرۇنقى ۋاقىتلىرىدا پادىشاھنىڭ لەشكەر باشلىقى ۋە خۇسۇسىي ساقچىلىرىنىڭ نامى؛ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن قوشۇننىڭ خىللانغان، چېنىققان، مۇنتىزىم قىسمى شۇنداق ئاتالغان.

گۇۋاردىيەچى ئى. گۇۋاردىيەگە قوشۇلغان، گۇۋاردىيە تەركىبىدىكى كىشى: گۇۋاردىيەچى كاپىتان.

گىياھ ئى [پ] ئوت ـ چۆپ، ئۇششاق ئۆسۈملۈك: دورىلىق گىياھ. كەم ئۇچرايدىغان گىياھ.

گىياھسىز سۇپ. گىياھى يوق، گىياھ ئۇنمىگەن، تاتىراق، ئوت ـ چۆپسىز: گىياھسىز جاي. گىياھسىز دالا.

گىيەك ئى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، 30 دانە داچەن بىر تۈز سىزىق ئۈستىگە ئۇچ ـ تۆت سانتىمېتىر ئارىلىق قويۇپ، توپا يۆلەپ قاتار قىلىپ تىك تىزىلىدۇ. ئاندىن ئويۇنغا قاتناشقۇچى سەككىز ـ ئون مېتىر يىراقلىقتا تۇرۇپ يۆمىلاق ساقا بىلەن داچەننى چەنلەپ ئۇرىدۇ. ئەگەر بىر قېتىمدا قاتار تىزىلغان داچەننى باشتىن ـ ئاياغ يېقىتىۋەتسە، ئۇ كىشى ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ؛ تولۇق يېقىتالمىسا ئۇتتۇرغان بولىدۇ. مۇسابىقىلەشكۈچى ئىككى تەرەپ شۇ تەرىقىدە نۆۋەت بىلەن ئويناىدۇ.

ڭ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمىنچى ھەرپى. سۆز بېشىدا كەلمەيدۇ.

ڭ «ڭ» ھەرپىنىڭ نامى، يەنى «ڭ» ھەرپىنىڭ ئوقۇلۇشى.

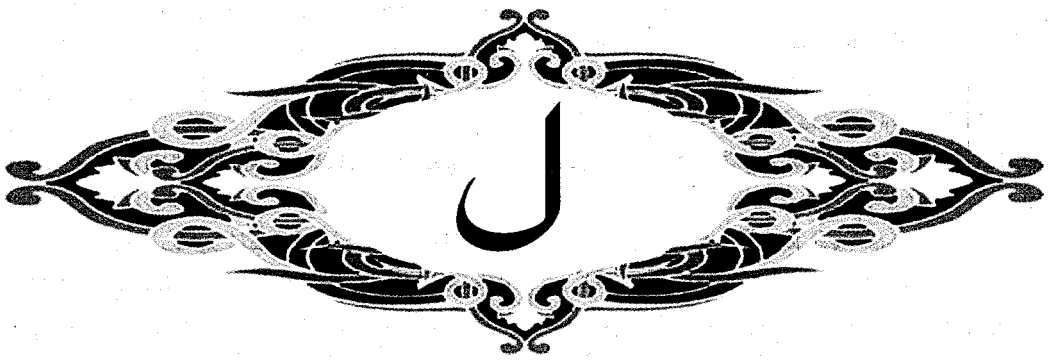

ل

ل ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە بىرىنچى ھەرپى.

لائەقەل يوك [ئە] ھېچبولمىغاندا، ئاز دېگەندە، ئەقەللىسى: شۇجى مەندىن لائەقەل سۆكۈتلۈك رازىلىق ئالماي تۇرۇپ، بۇ توغرىدا ئاشۇنداق چارە كۆرۈۋېتەلمەيدۇ.

لابدۇر سۈپ. ئۈستىبېشى پاسكىنا، كىيىنىشى رەتسىز: باللىرى شىلدىر شېكەر، ئانىسى لابدۇر خوتۇن (تېپىشماق).

لابدۇرلاشتۇرماق «لابدۇرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لابدۇرلاشتۇرۇشماق «لابدۇرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لابدۇرلاشتۇرۇلماق «لابدۇرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لابدۇرلاشماق پ. ئۈستىبېشى پاسكىنا، كىيىنىشى رەتسىز ھالغا كېلىپ قالماق؛ مەينەت ھەم رەتسىز بولماق: ئۇ تولىمۇ لابدۇرلىشىپ كېتىپتۇ.

لابدۇرلۇق ئى. پاسكىنىلىق، رەتسىزلىك: پاسكىنا ۋە رەتسىز كىيىنىپ يۈرۈش لابدۇرلۇقنىڭ بەلگىسى.

لابرادور ئى [ر] <گېئول> پىلاگېئوكلازنىڭ بىر تۈرى، يەنى كالتسىي ـ ناترىيلىق دالا ئىشپاتىنىڭ كونىچە ئاتىلىشى.

لابوراتورىيە ئى [ر<ئىتال] دوختۇرخانا، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە مەكتەپ قاتارلىقلاردىكى تەجرىبە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئۆي؛ تەجرىبىخانا.

لابوراتورىيەلىك سۈپ. لابوراتورىيەدە ئېلىپ بېرىلىدىغان، لابوراتورىيە ئارقىلىق قىلىنىدىغان: لابوراتورىيەلىك خىزمەت. // بىز بۇنىڭدا لابوراتورىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق.

لابورانت ئى [ر<ئىتال] لابوراتورىيە ياكى تەتقىقات ئورۇنلىرىدا تەجرىبە ئىشلەيدىغان ئىلمىي خادىم.

لاپ I ئى [پ] ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلىنغان، قۇرۇق، يالغان گەپ؛ پو: يوق دېمەك تۇرمۇشتا مۇنداق پور تېرەكتەك كاتتىنى، كەسپى شۇ بىلمەيدۇ ھەرگىز لاپ ئۇرۇشتىن باشقىنى. // يىگىتلىك چاغلىرىمدا ئاشۇنداق بىر قىزنى كۆرگىنىمدە «خىيالىمغا ھېچقانداق پىكىر كەلمەيتتى» دېسەم لاپ گەپ بولۇپ قالار.

لاپ II تەق. ئومۇمەن كۆز نۇرى ۋە باشقا نۇرلارنىڭ بىرەر نەرسە ئۈستىدە دەرھال پەيدا بولۇش ياكى يوقىلىش ۋە ياكى دەرھال باشقا ياققا كۆچۈش ھالىتى: قاۋۇل «لاپ» قىلىپ ئۆچكەن ئوت يورۇقىدا ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشىنى چالا ـ بولا كۆزەتتى ـ دە، كۆڭلى ئەنسىزلەندى.

لاپاس I ئى. چەللە: بۇ ۋاقىتتا بىر ئەسكەر ھويلىدا قېلىپ، ئېغىل، لاپاس، سامانلىقلارنى تەكشۈرۈۋاتاتتى.

لاپاس II تەق. پايپاسلاپ، ئالدىراپ، تېز مېڭىش ھالىتى.

لاپاسلاتماق «لاپاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاپاسلاشماق «لاپاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لاپاسلىماق پ. پايپاسلىماق، ئالدىرىماق، ئالدىراپ ئىتتىك ماڭماق: ئۇ لاپاسلاپ كېتىۋاتىدۇ.

لاپەندى سۈپ. دىيال. كالامپاي، پالاكەت.

لاپپىدە رەۋ. «لاپ» قىلغان ھالدا، «لاپ» قىلىپ؛ تېزلىك بىلەن، بىردىنلا: چىراغ لاپپىدە ياندى.

لاپچاق سۈپ. دىيال. لاپچىيىپ ئولتۇرىدىغان.

لاپچايتماق «لاپچايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاپچايماق پ ① بىرەر نەرسە بېسىلىپ ئەسلىدىكى شەكلىدىن ئۆزگەرمەك، ئۆز ھالىتىنى ئۆزگەرتمەك. ② كۆچمە. ئۆزىنى تاشلىماق، ئېزىلمەك: چۈشتىن كېيىن ياكى بازارغا چىقىپ كېتىشەتتى، ياكى لاپچىيىپ ئولتۇرۇشۇپ قۇرۇق پاراڭ سوقۇشاتتى.

لاپچۇق سۈپ. دىيال. پاناق.

لاپچى ئى. لاپ ئۇرىدىغان، يوغان سۆزلەيدىغان ئادەم؛ پوچى: ئۇ ئۇچىغا چىققان لاپچى ئىدى. //تۇرسۇنمەممەت لاپچى ھەمراھلىرىدىن زېرىككەنىدى.

لاپچلىق ئى. لاپ ئۇرىدىغان، يوغان سۆزلەيدىغان ئىش ـ ھەرىكەت؛ پوچىلىق: ئۇنىڭ قولىدىن باشقا ئىش كەلمىگىنى بىلەن لاپچىلىق كېلىدۇ.

لاپچن ئى. دىيال. يوپۇرماق.

لاپچيىشماق «لاپچايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىكار چىلىقتىن ئاپتاپقا قاقلىنىپ، كەچكىچە لاپچىيىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

لاپخور سۈپ. دىيال. لاپ ئۇرغۇچى، لاپچى، چوڭ سۆزلىگۈچى.

لاپخورلۇق ئى. لاپ ئۇرۇشقا ئامراقلىق، لاپقا ئۇستىلىق: ئەركىنىڭ لاپخورلۇقىدىن ھەممە ئادەم ئاستا ـ ئاستا بىزار بولۇشقا باشلىدى.

لاپساڭ سۈپ. دىيال. سۈس، زەئىپ؛ سولاشقان.

لاپسايماق دىيال. سالپايماق، بوشىشىپ كەتمەك.

لاپقۇت ئى. ئىككى ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئائىلىنىڭ ئۆزلىرىدە بار ئوخشاش نەرسىلەرنى نۆۋەت بىلەن ئىشلىتىش ئىشى ۋە شۇنداق يول بىلەن بېرىلگەن ئۆتنە، ئارىيەت: لاپقۇتقا ئالماق.

لاپقۇتلاشتۇرماق «لاپقۇتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاپقۇتلاشتۇرۇلماق «لاپقۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لاپقۇتلاشماق پ. ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئائىلە ئۆزلىرىدە بار ئوخشاش نەرسىلەرنى نۆۋەت بىلەن ئىشلەتمەك، ئۆزئارا ئارىيەت ئېلىشماق، ئۆزئارا ھەمكارلاشماق: بەزى جايلاردا دېھقانلار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ لاپقۇتلىشىش، ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇۋاپتۇ.

لاپ ـ لاپ «لاپ II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ماشىنا 200 مېتىرچە قالغاندا، چىرىغىنى لاپ ـ لاپ قىلىپ ئۆچۈرۈپ يەنە يانىدۇردى ۋە سۈرئىتىنى ئاستىلاتتى.

لاپلاخ سۈپ. دىيال. تۆگىتاپان.

لاتا [پ] ئى ① كونىراپ كەتكەن ئەسكى ـ تۇسكى رەخت ياكى رەختپارچىسى. ② كۆچمە. بوش، بوشاق، ئەزمە، لامزەللە: ـــ ھەي لاتا، قولۇڭغا ئالە ماۋۇنى. نېمانچە ناز قىلىسەن، ئىچە! ـــ ئەلى ئىلاجسىز يەنە ئازراق ئىچىپ قويىدى.

لاتا ئاشق دىيال. يۇرتمۇيۇرت كېزىپ يۇرىدىغان، ھە دېسە ھۇ دەيدىغان ئادەم.

لاتا غلاپ لامزەللە، بوشاق؛ ئەزمە: ئۇ بىر لاتاغلاپ. ئۇنىڭدىن چوڭ ئۈمىد كۈتۈشكە بولمايدۇ.

لاتا غلاپلىق لامزەللىك، ئەزمىلىك، بوشاڭلىق: ـــ تولا لاتا غلاپلىق قىلما جۇمۇ! ـــ دېدى ئۇ ئەسىتەكە ژاڭقىراپ.

لاتا قونچ ← **لاتاغلاپ:** ـــ سەن لاتا قونچ ھېچنېمىنى چۈشەنمەيسەن، ـــ دېدى قاسىم جىسا.

لاتا قونچلۇق لاتا غلاپلىق، لامزەللىك، ئەزمىلىك، بوشاڭلىق، سۆزەلمىلىك: ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە داۋاملىق لاتا قونچلۇق قىلىدىغان بولۇپ قالدى.

لاتاپەت ئى [ئە] ①گۈزەللىك، خۇشخۇيلۇق، نازۇكلۇق، مۇلايىملىق: كۆرمەكتە ئۇ ھەتتا قەلبلەردىكى، گۈزەللىك، لاتاپەت، داغ ۋە يارىنى.② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لاتاپەتسىز سۈپ. لاتاپەتلىك ئەمەس، يېقىمسىز، كۆرۈمسىز. قوپال (ئاياللار ھەققىدە): ئۇنىڭ ئاشۇ لاتاپەتسىز ھالىتى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتكىنى يوق.

لاتاپەتلىك سۈپ. لاتاپەتلى بار، يېقىملىق، گۈزەل، كېلىشكەن، چىرايلىق: ئۇنىڭ گويا سۈرەتلەردىكى پەرىزاتتەك لاتاپەتلىك تۇرقىنى مەكتەپتىكى قىياپەتلى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلاتتى.

لاتا ـ پۇتا ئەسكى ـ تۇسكى لاتىلار، رەخت پارچىلىرى.

لاتارىيە ئى [ر<فىران] بېلەت بىلەن پۇل ياكى بۇيۇم ئۇتۇش ئويۇنى: لاتارىيە بېلىتى.

لاتارىيەچى ئى. لاتارىيە ئوينىغۇچى، لاتارىيە سېتىۋالغۇچى، لاتارىيە ھەۋەسكارى: كۆپ سانىدىكى لاتارىيەچىلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر خىل ئوياش ئۈسۈلدا بىر كاتتا مۇكاپاتقا ئېرىشىشنىڭ ئۆزى چوڭ تەلەي ھېسابلىنىدۇ.

لاتاكۇس سۈپ. دىيال. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئېزىلەڭگۇ، بوشاق.

لاتقا ئى <سۇ> دەريا، كۆل قاتارلىقلارنىڭ تېگىگە چۆككەن لاي ۋە باشقا ئارىلاشمىلار.

لاتقلىق ① سۈپ. لاتقىسى بار، لاتقا ياتقان ياكى ئارىلاشقان: لاتقلىق ئېرىق. لاتقلىق كۆل. ② ئى. لاتقا يىغىلغان، دۆۋىلەنگەن جاي.

لاتىپۇرۇش ئى. گەزمال سودىگىرىنىڭ كەمستېپ ئاتلىشى.

لاتىپۇرۇشلۇق ئى. گەزمال ئېلىپ ـ سېتىش ئىشى، كەسپى: لاتىپۇرۇشلۇق قىلماق. لاتىپۇرۇشلۇق بىلەن شۇغۇللانماق.

لاتىلاشتۇرماق «لاتىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاتىلاشتۇرۇشماق «لاتىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لاتىلاشتۇرۇلماق «لاتىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لاتىلاشماق پ. بوش، ئەزمە، لامزەللە ھالەتكە كەلمەك؛ كېرەكسىز بولۇپ قالماق: ـــ بارغانچە لاتىلىشىپ كېتىپ بارىدىغۇ، ـــ دېدى ئۇ سەمەتكە ھومىيىپ قاراپ.

لاتىلىق ئى. بوشاڭلىق، ئەزمىلىك، لامزەللىك: داۋۇتنىڭ ئۆتكەن سورۇندىكى لاتىلىقىنى ئويلاپ، بۇگۈنكى ئولتۇرۇشقا زادى بارغۇم كەلمىدى.

لاتىن ئى <ئىرق> ① مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 1000 ـ يىللىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئىتالىيە يېرىم ئارىلىدىكى تىبېر ـ رىس دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىغا جايلاشقان لاتىيوم تۈزلەڭلىكىدە ياشىغان قەبىلىلەر ئىتتىپاقى. دەسلەپتىكى لىرى مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 1000 ـ يىللىرى ياۋروپا ئىچكى قۇرۇقلۇقىدىن كۆچۈپ چىققان ھىندى ـ ياۋروپالىقلار بولۇپ، كېيىن باشقا قەبىلىلەرنىمۇ ئۆزىگە قوشۇۋالغان. ئۇلار قۇللۇق جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى چاغلىردا قۇللۇق تۈزۈمىدىكى بەزىبىر كىچىك شەھەر دۆلەتلىرىنى قۇرغان. رىم ئەنە شۇلارنىڭ بىرى. ② لاتىن تىلى ۋە رىم مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى بىرقەدەر زور بولغان، ھىندى ـ ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ رىم تىل تارمىقىدىكى تىللاردا سۆزلىشىدىغان ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى ئاھالىلەر، يەنى ھازىرقى ئىتالىيە، فىرانسىيە، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئاھالىسىنى كۆرسىتىدۇ.

لاتىنچە سۈپ ① قەدىمكى رىم تارىخى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت. ② لاتىن تىلىغا، قەدىمكى رىملىقلار تىلىغا ئائىت. ③ لاتىن ئېلىپبە جەدۋىلى ئاساسىدا ئىشلەنگەن، لاتىنلاشتۇرۇلغان: لاتىنچە ئالفاۋىت. لاتىنچە يېزىق.

لاجۇۋەرد ئى [ئە] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، يەنى ھاۋا رەڭدىن توق كۆك رەڭگىچە بولغان رەڭلەردە كۆرۈنىدىغان بىر خىل تاش ماتېريال. سەل سۇزۇك ياكى تۇتۇق. قاتتىقلىقى 5.55، ماي پارقىراقلىقىغا ئىگە. ئۇنىڭ ئىچىگە كۆپىنچە سېرىق تۆمۈر رودىسىنىڭ ئوششاق دانچىلىرى ئارىلاشقانلىقتىن، سىلىقلانغان يۈزى كۆپ ھاللاردا قېنىق كۆك، ئارقا

كۆرۈنۈشى يالتىراق، زۆھرە يۇلتۇزىنىڭ رەڭگىدە بولىدۇ.

لاچىن ئى <زوئول> قۇشلار كىلاسى، لاچىن ئائىلىسىدىكى بىر قۇش. ئەركىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 40 سانتىمېتىر كېلىدۇ. باش قىسمى بىلەن بوينىنىڭ يان تەرەپلىرىدىكى پەي ـ تۈكلىرى قارا رەڭلىك، ئازراق كۆكۈچ ئارىلاش، قارا ئالىسىمۇ بار. دۈمبە تەرەپلىرى كۈل رەڭ، قورساق قىسمىلىرى ئاقۇچ ھەم قارا ئالىسى بار. ئۇچۇشى تېز، يىرتقۇچ كېلىدۇ، چوڭ قۇشلارنىمۇ ئوۋلىيالايدۇ. شىمالدا كۆپىيىدۇ، دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىدا قىشنى ئۆتكۈزىدۇ، شىنجاڭدىمۇ بار.

لاچىندانە ئى <بوت> ① زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سىرتقى شەكلى باجياۋغا ئوخشايدۇ، گۈلى ئاچ سېرىق، مېۋىسى ياپىلاق شار شەكلىدە. ئۇرۇقى ئانار دانىسىگە ئوخشاش بولۇپ، خۇش پۇرايدۇ. مېۋىسى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى.

لاخسا ئى. سامان قاتارلىق ئوت ـ خەسلەرنى قاچىلاپ توشۇش ياكى يۆتكەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئاساسەن چىگە ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن تور شەكلىدە توقۇلىدىغان ھەجمى چوڭ‌راق بولغان نەرسە؛ چوڭ كۆشۈك.

لاخشى ئى [پ] دىيال. چوغ.

لاخشگىر ئى [پ] ئوچاق، تونۇر ياكى مەشتىن چوغ ئالغاندا ئىشلىتىدىغان تۆمۈر قىسقۇچ.

لاخۇ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ئېلىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنىڭ لاخۇ ئاپتونوم ناھىيەسى ۋە مېڭلىيەن دەيزۇ ـ لاخۇ ـ ۋازۇ ئاپتونوم ناھىيەسىگە ئولتۇراقلاشقان. قالغان قىسىملىرى شۇ‌ئۆجياڭ، گېڭما، جېڭگو قاتارلىق ناھىيەلەرگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردىن بىرما، تايلاند قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ بىر قىسىم لاخۇلار ياشايدۇ.

لاخۇچە ① سۈپ. لاخۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: لاخۇچە ئادەت، لاخۇچە ئوسۇل. ② ئى. لاخۇ تىلى: لاخۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك.

لازا ئى [خەن] <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى ئاق، مېۋىسى كۆپىنچە موي قەلەمنىڭ ئۇچىغا ئوخشاش، پانۇسقىمۇ ئوخشايدۇ، يۇرەك شەكىللىكلىرىمۇ بار. رەڭگى كۆك، پىشقاندىن كېيىن قىزىل رەڭگە كىرىدۇ. ئادەتتە ئاچچىق تەمى بار بولۇپ، تاماققا ئىشلىتىلىدۇ، ئاشقازاننى قوزغىتىلگۈچى دورا ياساشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

لازىر ئى [ر<ئىنگ] <فىز> بەزى ماددىلارنىڭ ئاتومىدىكى زەررىچىلەر يورۇقلۇق ياكى ئېلېكترونلىنىڭ تەسىر قىلىشى بىلەن تۆۋەن ئېنېرگىيە دەرىجىلىك ئاتومدىن يۇقىرى ئېنېرگىيە دەرىجىلىك ئاتومغا ئۆزگىرىپ، فازا، چاستوتا ۋە يۆنىلىشلىرى پۈتۈنلەي ئوخشاش بولغان يورۇقلۇق چىقىرىدۇ، بۇ خىل يورۇقلۇق (نۇر) لازېر نۇرى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى رەڭگى ئىنتايىن ساپ، ئېنېرگىيەسى يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشكەن بولىدۇ. ئادەتتە سانائەت، ھەربىي ئىشلار، تېبابەتچىلىك، تەكشۈرۈش، ئۆلچەش، پەن تەتقىقاتى، ئالاقە ئىشلىرى قاتارلىق جەھەتلەردە كەڭ قوللىنىلىدۇ.

لازىجاڭ ئى [خەن] ئۇۋاق لازىغا چۈچۈتۇلگەن ماي، ئاچچىقسۇ، سامساق قاتارلىقلارنى قوشۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل تېتىتقۇ.

لازىگۈل ئى [لازا + گۈل] <بوت> لازىنىڭ ئۆزگىرگەن تۈرى، يەنى چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەمى ناھايىتى ئاچچىق. مېۋىسىنى ئىستېمال قىلغىلى ۋە دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. يىلتىزى بىلەن غولى رېماتىزم، ئادەت ھەددىدىن ئارتۇق كېلىش كېسەللىكلىرىنى؛ مېۋىسى تال ھەم ئاشقازان زەئىپلىكى، ئىشتىھاسىزلىق ۋە تولغاق قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

لازلىق ئى. مەخسۇس لازا تېرىلغان، لازا ئۆستۈرۈلگەن يەر.

لازىم سۈپ [ئە] بېجىرىلىشى زۆرۈر بولغان؛ كېرەك، زۆرۈر: ئوبۇل ھەسەن ئىبنى تاھىر ئۇنىڭغا: ــ ئۇنداق قىلماشمىغان گەپنى قويۇڭ! ئەگەر لازىم تېپىلىدىكەن جېنىمنىمۇ سىزگە پىدا قىلىشقا تەييارمەن، ــ دەپتۇ.

لازىمەت ئى. لازىم بولىدىغان نەرسە: ئو پولكوۋنىك ئىمىروپنى مەغرۇرانە كەيپىياتتا كۆتۈۋالدى ۋە ئۇنىڭ «ئالتاينى ئازاد قىلىش پىلانى»، تاللىغان ئوفىتسېرلىرى، تەلەپ قىلغان لازىمەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى تەستىقلىدى.

لازىمەتلىك ئى ① بىرەر ئىشقا لازىم بولىدىغان نەرسە: يول لازىمەتلىكلىرى. * ئۇلار ئالدىراش ھالدا سەپەر لازىمەتلىكلىرىنى تەييارلىشۋاتاتتى. // ② شۇ لازىمەتلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەييارلاپ قويغانىدى. ② بىرەر جايغا ئاپىرىش ئۈچۈن تەييارلانغان سوۋغا: مەريەمخانغا ئاپىرىدىغان لازىمەتلىكلەرنى تەييارلاپ قويدۇڭلارمۇ؟

لازىملىق ① سۈپ. كېرەك بولىدىغان، ئىشلىتىدىغان، ئېھتىياجلىق: لازىملىق نەرسە. ② ئى. لازىم بولىدىغان يېرى، ئېھتىياجلىق تەرىپى: بۇنىڭ ھېچ لازىملىقى يوق.

لاس تەق ① ھارۋا، ئاپتوموبىل چاقنىڭ كامېرى، توپ ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يېلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىنكى بىردىنلا ماكچايغان ھالىتى. ② ئادەملەرنىڭ بىرەر ئىش تەسىرىدىن بىردىنلا بوشىشىش ھالىتى.

لاسكات ئى. دىيال. ئايالالارنىڭ يەڭلىك جىلىتكىسى، «ۋاسكات»مو دېيىلىدۇ.

لاسسىدە رەۋ. «لاس» قىلىپ؛ بوشىشىپ: كېرەم بويتاق گويا توك سوقۇۋەتكەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ يۇ، شۇ زامان يەنە يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك لاسسىدە ئورۇندۇققا چاپلىشىپ قالدى.

لاس ـ لاس «لاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لاشىن ئى. دىيال. ئات ـ ئۇلاغ باغلايدىغان خادا، موما ياغاچ.

لاغ تەق. جانلىقلار تېنىنىڭ قاتتىق سوغۇق ياكى قورقۇش تەسىرىدىن قاتتىق تىترەش ھالىتى.

لاغايلاتماق «لاغايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاغايلاشماق «لاغايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لاغايلىماق پ. بىكار يۈرمەك، ئىش قىلماي ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەك: ئاتلىسام ئامراق ئىمىشسەن گۈلگە باغۋەندىنمۇ بەك،

راستمۇ، ئۇنداقتا لاغايلاپ يۈرمە گۈلزار ئالدىدا.

لاغ ـ لاغ «لاغ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قىش كۈنلىرىنىڭ بىرى، تاشۇلاي ئەتىگەن توخۇ چىللىغاندا لاغ ـ لاغ تىترەپ ئورنىدىن تۇردى.

لاغلداتماق «لاغلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاغلداشماق «لاغلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لاغلدىماق پ. لاغ ـ لاغ تىترىمەك، قاتتىق تىترىمەك: بۇ يوللار نەقەدەر مۇشكۈل ـ خەتەرلىك ؟ بەزگەكتەك لاغلداپ تىترەيدۇ چېرىك.

لاق تەق. چاق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر ئويمانغا، كاتاڭغا چۈشكەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

لاقا ـ لۇقا نەرسە ـ كېرەك، ھەر خىل نەرسىلەر: ئۆيىنىڭ لاقا ـ لۇقىلىرى.

لاققا ئى. دىيال. قاتناش قوراللىرى تولا مېڭىش ياكى باشقا بىر سەۋەبلەر تۈپەيلى شەكىللەنگەن يولدىكى ئوي ـ دۆڭلەر، چوڭقۇرلۇق.

لاققىدە رەۋ. «لاق» قىلىپ، «لاق» قىلغان ھالدا: ھارۋىنىڭ بىر چاقى «لاققىدە» قىلىپ بىر كاتاڭغا چۈشتى ـ دە، ھارۋا چىپچىپىدە توختىدى.

لاقلداتماق «لاقلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاقلداشماق «لاقلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لاقلدىماق پ. لاق ـ لاق قىلماق: يۈرىكىم ژولقان كەبى پارتلايدۇ، ھېسلىرىم دېڭىز بولۇپ شارقىرايدۇ. كۆكسىدە ئۇچار دەھشەت بوران شۇ تاپ، ژۇجۇدۇم غەزەپ ئىچرە لاقلدايدۇ.

لاك ئى [پ] ① <خىم> سىمولا، زىغىر يېغى ياكى ئىسكەلەپىدار قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن بىر خىل سىر. رەڭسىز كېلىدۇ. ئادەتتە ياغاچ جابدۇقلارنىڭ يۈزىگە سۈركىلىدۇ. بۇ چاغدا جابدۇق يۈزىدە بىر قەۋەت سۈزۈك پەردە ھاسىل بولۇپ، ياغاچنىڭ ئەسلىي يوللىرى ئېنىق كۆرۈنىدىغان بولىدۇ. ② كۆزنىڭ چۆرىسىگە سۈركىلىدىغان قارا رەڭلىك پەرداز بۇيۇمى.

لاكات سۆپ. ھۇرۇن، لەقۋا، بوشاڭ.

لاكاتلىق ئى. ھۇرۇنلۇق، لەقۋالىق، بوشاڭلىق.

لاكاسلىماق پ. دىيال. بوشىشىپ كەتمەك.

لاكتوزا ئى [ر<لات] <خىم> بىر خىل ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{12}H_{22}O_{11}$. ئاق رەڭلىك كىرىستال ياكى پاراشوك. سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈتىدە بولىدۇ، ئادەم سۈتىدە 5% ـــ 8% لاكتوزا بار. ئادەتتە بالىلار يېمەكلىكلىرى ۋە دورا ماتېرىياللىرىنى تەييارلاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

لاكتومېتر ئى [ر<لات + گرېك] <خىم> سۈتتىكى سۇ مىقدارىنى پىرسەنت ھېسابىدا ئېنىقلايدىغان ئەسۋاب.

لاكلاتماق «لاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاكلاشماق «لاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لاكلانماق «لاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لاكلىماق پ. لاك سۈركىمەك، لاك بەرمەك.

لاكمۇس ئى [ر<گول] <خىم> كىلادونىيە ئوتىدىن ئاجرىتىپ ئېلىنىدىغان، تۇراقلىق شەكلى يوق كۆك پاراشوك. سۇدا ئېرىيدۇ، ئانالىز خىمىيەدە ئىندىكاتور قىلىنىدۇ.

لاكلوزۇك سۆپ. قالايمىقان، تەرتىپسىز، قامىلاشمىغان: لاكلوزۇك گەپ.// لاكلوزۇك ئىش قىلماق.

لاگبر ئى [ر<نېم] ① ھەربىيلەر ياكى كوللېكتىپنىڭ ئاھالە تۇرۇشلۇق يەردىن يىراققا جايلاشقان ۋاقىتلىق تۇرار جايى؛ قارارگاھ: ھەربىي لاگبر. پىيونېرلار لاگبرى. ② مەھبۇسلار، ئەسىرگە چۈشكەن تۈتقۇنلارنى ساقلايدىغان جاي: جازا لاگبرى. ③ كۆچمە. مۇئەييەن بىر مەسلەكتىكى ئىجتىمائىي، سىياسىي گۇرۇھ؛ مەسلەكداشلار كوللېكتىپى: جاھانگىرلار لاگبرى. سوتسىيالىزم لاگبرى.

لاڭتا ئى <بەن> دىيال. تام سوقىدىغان سوقما تاش؛ بولقا.

لاڭشىق سۆپ. دىيال. تۇراقسىز، تۈتۈرۇقسىز كەلگەن؛ لەقۋا: لاڭشىق ئادەم.

لاڭقا I سۆپ. ئورۇق ھەم ئېگىز، كېلەڭسىز كەلگەن؛ لەقۋا: لاڭقا ئات.

لاڭقا II ئى. دىيال. غورۇنىڭ ئىككى چېتىدىكى ياغاچ.

لاڭگازا ئى [خەن] ھارۋىنىڭ يان ياغىچى.

لال سۆپ [ئە] تىلى تۇتۇلغان؛ سۆزلىيەلمەس بولۇپ قالغان، گاچا: لال بولماق. لال قىلماق.

لالا سۆپ. دىيال. بىپەرۋا، بولۇمسىز.

لالاق سۆپ. دىيال. ئەركە ـ نازناق، قىلىقسىز.

لالاي سۆپ. دىيال. بوشاڭ، لوم ـ لۇم.

لالايماق پ. بوشاشماق، ئېزىلەڭگۈلۈك قىلماق: ـــ قىزىم، قاچانغىچە لالىيىپ ئولتۇرىسەن، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ مانتىغا خېمىر يۇغۇرمامسەن ؟ ـــ دېدى ئانا قىزىغا.

لاله ئى [پ] ① <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە ئۇ مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ. يىلتىزى ۋە گۈلى تىنچلاندۇرۇش دورىسى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

لاله ـ رەيھان لاله ۋە رەيھان: لال بولۇپ قالدىم بۇگۈن نە بولدى جانان ئالدىدا، ھەممە گۈللەر سەر خىلى ئول لاله ـ رەيھان ئالدىدا.

لالما سۆپ ① ئۇ يەر ـ بۇ يەردە قاتراپ، ئەسكىلىكلەردىن ئوزۇق ئىزدەپ يۈرىدىغان، ئىگىسىز: لالما ئىت. ② كۆچمە. تېگىشلىك ئىش بىلەن شۇغۇللانماي، ئۆيمۇئۆي، كوچىمۇكوچا قاتراپ يۈرىدىغان بېكار تەلەپ: لالما بولغۇچە سالما بول (ماقال).// ـــ كىمنىڭكىدە كەچ بولسا شۇنىڭكىدە قورسىقىنى تويدۇرۇپ ئۆيگە قايتمايدىغان، ئىش دېسە قاچىدىغان بۇ قورساق باقتى لالمىنى كىم بىلمەيدۇ، ـــ دېدى ئانارخان ئانا ئىچىدە.

لالمىلىق ئى. لالما ھالەت، بېكار تەلەپلىك: لالمىلىق قىلىپ يۈرمەك.

لالۇ ئى. دىيال. زەمبىل.

لالزار ئى. لاله كۆپ ئۆستۈرۈلگەن ۋە لالىلەر ئېچىلغان جاي.

لالزارلىق ئى ← **لالزار**.

لالىگۈل ئى [پ] ← **لاله**.

لام ئى [ئە] ① ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى «ل» ھەرپىنىڭ نامى. ② كۆچمە. گەپ ـ سۆز: لام دېمەسلىك.

لاما ئى [زاڭزۇ] <دىن> لاما دىنىدىكى راھىب.

لامپا ئى [ر<فىران] يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان شېشىلىك ئەسۋاب؛ چىراغ: لامپا شېشىسى. لامپا پىلىكى.

لامپروفىر ئى [ر<فىران] <گېئول> ماگمىلىق تاغ جىنسلىرى ئارىسىدىكى ئالاھىدە تۈتۈق رەڭلىك، تۆمۈرلۈك جىنس تۇرىدىكى بىر خىل تاغ جىنسى. تەركىبىدە قېنىق رەڭلىك مىنېرال مىقدارى بەك يۇقىرى بولۇپ، ئاساسەن ئامفىبول ۋە قارا چىرىمتالدىن تەشكىللەنگەن.

لامپۇچكا ئى [ر] <فىز> ئېلېكتر توكى بىلەن نۇر تارقىتىدىغان، شارسىمان شىشىدىن ئىبارەت يورۇتۇش ئەسۋابى؛ ئېلېكتر چىراغ.

لام- جىم گەپ - سۆز.

لام- جىم دېمەي گەپ سۆز قىلماي، ھېچقانداق ئاۋاز چىقارماي: «دۇشمەن قاچسا باتۇر كۆپىيەر» دېگەندەك، مۇشۇ چاغقىچە لام -جىم دېمەي ئولتۇرۇشقان شەھەر چوڭلىرىمۇ چۈشىنىپ، سۆزگە ئارىلىشىپ كېتىشتى.

لامزەللە سۆپ. ئىشنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان؛ بوشاڭ، لايغەزەل: ئۇ ئانچىمۇ لامزەللە ئەمەس.

لامزەللىك ئى. بوشاڭلىق، لايغەزەللىك: لامزەللىك قىلماق.

لانتان ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى La (Lanthanum). كۈل رەڭ، سىيرەك يەر مېتاللىرىنىڭ بىرى. لانتان، سېرىي ۋە تۆمۈرنىڭ قېتىشمىسى چاقماق تېشى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

لاندىش ئى [ر] <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. كۆرۈنۈشى شار شەكلىدە بولۇپ، دورىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

لانست ئى [ر<لات] <زوئول> خوردىلىق ھايۋان. كىچىك بېلىقلارغا ئوخشايدۇ. تېنىنىڭ ئۈزۈنلۇقى ئالتە - يەتتە سانتىمېتىر ئەتراپىدا، يېرىم سۆزۈك، بېشى ۋە قۇيرۇقى ئۇچلۇق كېلىدۇ. تېنىدە خوردىسى، دۈمبە پالاقچىسى، ساغرا پالاقچىسى ۋە قۇيرۇق پالاقچىسى بولىدۇ. دېڭىز بويىدىكى قۇملۇق توپا ئارىسىدا ياشايدۇ.

لانولىن ئى [ر<لات] <تېب> قوي يۇڭى مېيى. قوي يۇڭىنى يۇغان سۇنى قاينىتىش ئارقىلىق چەككىلەپ ئېلىنىدۇ. ئادەتتە مەلھەم دورا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

لاۋا I ئى [ر<ئىتال] <گېئول> يانار تاغدىن ئېتىلىپ چىققان قىزىق ماگما. تەركىبى سىلىكاتنى ئاساس قىلىدۇ. سوۋۇغاندىن كېيىن تاغ جىنسىغا ئايلىنىدۇ. يەر يۈزىدە كۆپ خىل شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ.

لاۋا II ئى. دەرەخ شېخى، يوپۇرمىقى، ئەسكى - تۈسكى قەغەزلەر ۋە گەندە، قىغ قاتارلىق چىرىگەن ئەخلەتلەر.

لاۋازىم ئى [ئە] ئىدارە، تەشكىلات قاتارلىقلاردا تەسىس قىلىنىدىغان ۋەزىپە، ئەمەل، مەنسەپ.

لاۋازىمات ئى [ئە] ئىدارە، تەشكىلات قاتارلىقلاردا بېجىرىشكە تېگىشلىك بولغان ئىشلار، خىزمەتلەر.

لاۋازىماتچى ئى. لاۋازىمات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ خىزمەتچى.

لاۋازىماتچىلىق ئى. لاۋازىمات بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى، ئىشى.

لاۋازىمبېگى ئى. تارس [لاۋازىم + بەگ + ى] لاۋازىماتچىلارنى باشقۇرغۇچى ئەمەلدار: لاۋازىمبېگىنىڭ يىللىق مائاشى 242 سەر كۈمۈش ئىدى، يېمەك - ئىچمەكى ئۈچۈن يەتتە تاغار ئاشلىق بېرىلەتتى.

لاۋا - لاتقا لاۋا ۋە لاتقا؛ ئەخلەت - چاۋار قاتارلىق نەرسىلەر.

لاۋان ئى [ئىنگ] <بوت> ئەنبەر دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چوڭ دەرەخ. يوپۇرمىقى تۈخۈمسىمان، گۈلى سۈتكە ئوخشاش ئاق رەڭلىك، مېۋىسى تۈخۈمسىمان، قانىتى بولىدۇ. ئاسىيا قىتئەسىنىڭ تروپىك بەلباغ رايونلىرىدا ئۆسىدۇ. ياغىچىدىن ئۆي جاھازلىرىنى، ئىشىك - دېرىزىلەرنى ياساشقا بولىدۇ.

لاۋر ئى [ر<لات] <بوت> كامفورا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. يوپۇرمىقىدىن پۇراق ماتېرىيالى ئىشلىنىدۇ.

لاۋرېنتسىي ئى [ر<ئىنگ] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Lr (Lawrencium). بور ئارقىلىق لانتاننى بومبارداىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ، ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن ئۈچ مىنۇت.

لاۋزا سۆپ ① تەمى يوق، تەمسىز، تاتلىق ئەمەس: لاۋزا قوغۇن. ② كۆچمە. كىشىگە ياقمايدىغان، كىشىنى يىرگەندۇرىدىغان، قاملاشمىغان؛ ئەھمىيەتسىز، تېتىقسىز: لاۋزا گەپ. ③ كۆچمە. ھايانى بىلمەيدىغان، ھاياسىز؛ تېتىقسىز: لاۋزا كىشى. * قاسىم جىسا دېگەن تولىمۇ لاۋزا ئادەم ئىدى.

لاۋزىلاشتۇرماق «لاۋزىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لاۋزىلاشتۇرۇلماق «لاۋزىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىنچە بۇ ئەسەر قايتا ئۆزگەرتىلىپ تېخىمۇ لاۋزىلاشتۇرۇلۇپتۇ.

لاۋزىلاشماق پ ① تاتلىق تەمى يوقالماق؛ تەمسىز. لاۋزا بولۇپ قالماق: ئېتىزغا شۇمبويا پەيدا بولغاندىن بېرى قوغۇنىنىڭ تەمى بارغانسېرى لاۋزىلىشىپ كېتىپ بارىدۇ. ② كۆچمە. پۇچەك، تۇتۇرۇقسىز، كىشىلەرگە ياقمايدىغان گەپ قىلغىلى تۇرماق؛ گەپلىرى تېتىقسىز، لاۋزا بولۇشقا باشلىماق: — قانداق ئادىلە، مەن دېگەندەك چىرايلىقمىكەن بىزنىڭ ئەلا ! — دېدى رەقىب لاۋزىلىشىپ، — ئېيتىڭا، ئەلادەك گۈزەل يىگىتكە قانداق قىز ياق دېيەلىسۇن. ③ ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ قالماق، لەت بولماق: ئۇ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشنى زورمۇزور قىلمەن دەپ ئاخىر تازا لاۋزىلاشتى.

لاۋزىلىق ئى. كىشىنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان، كىشىنى يىرگەندۇرىدىغان، تېتىقسىز سۆز، ھەرىكەت؛ بىمەنە قىلىق، ھاياسىزلىق: سەن تولا لاۋزىلىق قىلما !

لاۋۇلەشكەر ئى. تارس. قوشۇن ۋە لەشكەرلەر: بىركۈنى پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى، لاۋۇلەشكەرلىرى بىلەن دەشت - باياۋان تەرەپكە راۋان بولدى.

لاۋۇلداتماق «لاۋۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامال ئوتنى لاۋۇلدىتىۋەتتى.

لاۋۇلدىماق پ. يالقۇنجاپ، ئۇلغىيىپ كۆيمەك: ئوت لاۋۇلداپ كۆيمەكتە.

لاي ئى [پ] ① نەملىك تەسىرىدە ياكى سۇ بىلەن ئارىلىشىپ يۇمشاق ۋە يېپىشقاق ھالەتكە كەلگەن توپراق: مەريەم گۈپپىدە لايغا يىقىلدى. ② توپىغا سامان، يۇڭ، سۇ ئارىلاشتۇرۇپ مەخسۇس ئېتىلگەن قۇرۇلۇش ماتېرىيالى: لاي ئېتىمەك. لاي قىلماق. * مەن نەق ئالتە ئاي قۇرۇلۇشتا لاي توشۇدۇم.

لاياقەت ئى [ئە] بىرەر ئىشنى قىلىشقا لايىق ئىقتىدار، قابىلىيەت؛ سالاھىيەت: ئۇنىڭ بۇ ئىشنى قىلغۇدەك لياقىتى يوق ئىدى.

لاياقەتسىز سۈپ. لياقىتى يوق، لياقەتكە ئىگە ئەمەس: لياقەتسىز ئوقۇغۇچى.

لاياقەتسىزلىك ئى. ئىقتىدارسىزلىق، قابىلىيەتسىزلىك.

لاياقەتلىك سۈپ. لياقىتى بار، لياقەتكە ئىگە: ــ سەركە لياقەتلىك بولسا، پادا خەۋپ ــ خەتىرگە ئۇچرىمايدۇ؛ سەركە لياقەتسىز بولسا، ئۆزىنىمۇ، پادىنىمۇ خەۋپ ــ خەتىردە قويىدۇ، ــ دېدى مەخسۇت مۇھىتى.

لايپاس سۈپ. دىيال. لۆم ــ لۆم، سۈرەلمە پالاس، ئېزىلگۈ، قاشاڭ، مىلجىڭ، مىجىق.

لايچى ئى. ئومۇمەن قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا لاي ئېتىش ۋە توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان كىشى.

لايچىلىق ئى. ئومۇمەن لاي ئېتىش، لاي توشۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش لاي بىلەن ھەپىلىشىش ئىشى.

لايخورەك ئى [پ] <زوئول> بىر خىل قۇش، تۇمشۇقى ئۇزۇن كېلىدۇ، كۆپىنچە پاتقاقلىقتا ياشايدۇ.

لايخۇش سۈپ. سۈزۈك ئەمەس، لاي ئارىلاش، لېيىغان: ئۇ دەم ئېلىۋالماقچى بولۇپ، يولنىڭ بويىدىكى قويۇق سايە تاشلاپ تۇرغان تېرەكنىڭ تۈۋىگە بېرىپ، لايخۇش سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ بويىدىكى چىملىقتا ئولتۇردى.

لايداڭ ئى. دىيال. لاي سۈنى سۈزۈلدۈرۈپ، تىندۇرىدىغان كۆلچەك.

لايسمان سۈپ. لايغا ئوخشاش، لايدەك، لاي ھالىتىدىكى: لايسمان مادىدا.

لايغەزەل سۈپ.ئېزىلەڭگۇ، بوشاڭ، ھۆرۈن، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان لامزەللە، لەقۋا: بىزگە ئۇنداق ھۆرۈن، لايغەزەل ئادەم-لەر كېرەك ئەمەس.

لايغەزەللەشتۈرمەك «لايغەزەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇنداق قىلسىڭىز ئۇ بالىنى لايغەزەللەشتۈرۈپ قويىسىز.

لايغەزەللەشتۈرۈلمەك «لايغەزەللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەي گەمىدە ئۇزۇن مەزگىل يانقان بۇ بالىلار شۇ قەدەر لايغەزەللەشتۈرۈلگەنكى، ئۇزىنىڭ كىيىملىرىنى يۇيۇپ كىيىشمۇ ئېغىر كېلەتتى.

لايغەزەللەشمەك پ. لايغەزەل بولۇپ قالماق؛ ھۆرۈن، بوشاڭ، ئىش خۇشياقماس، ئېزىلەڭگۇ بولۇپ قالماق: ئەخمەت شۇ ئىشتىن كېيىن قولىدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ ئۆزى بىلگەن يەرلەردە يۈرۈپ، لايغەزەللىشىپ كەتكەنىدى.

لايغەزەللىك ئى. ئېزىلەڭگۇلۇك، بوشاڭلىق، ھۆرۈنلۇق، لەقۋالىق: ــ مېنىڭچە، ــ دېدى ئۇ سۆزىنىى خۇلاسىلەپ، ــ بىزنىڭ رەھبەرلىكىمىزدە ئوڭچىل لايغەزەللىك بار.

لايقا ① ئى <سۇ> كۆل، دەريا، سۇ ئامبىرى قاتارلىقلاردا چۆكۈپ قالغان سېغىز ياكى باشقا سۈيۇقلۇقلار سۈزۈلگەندە ئاستىغا چۆككەن توپا ــ چاڭ ۋە باشقا چۆكۈندىلەر. ② سۈپ. لاي ياكى باشقا توپا ــ چاڭ قاتارلىقلار ئارىلىشىپ بۇلغانغان، لېيىغان: لايقا سۇ.

لايقىلاندۇرماق «لايقىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لايقىلانماق پ. لايقا ھاسىل بولماق، لايقا شەكىللەنمەك، لايقا پەيدا بولماق: بۇ يىل سۇ مول بولۇشى مۇلچەرلىنەتتى. قىران دەريانىڭ پەسىللىك سۈيى لايقىلىنىپ كېلىشكە باشلىغانىدى.

لايلاتما ① ئى <سۇ> لايقا سۈنى تىندۇرۇپ، لايقىسىنى ئاستىغا چۆكتۈرۈپ تۈتۈپ قېلىش ئۇچۇن مەخسۇس ياسالغان كۆلچەك. ② سۈپ.لاي ــ قۇملار يىغىلىپ قالغان، لاي ــ قۇم تىنىپ قالغان: لايلاتما يەر.

لايلاتماق «لايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنسىز ئۇتۇكەن بىمۇدە يىللار بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك ئۆمرۈمنى لايلىتىپ ئۆتتى.

لايلاشماق ① «لايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىيلەن ئۆينىڭ تېمىنى لايلاشتى. ② سۈزۈكلۈكىنى يوقاتماق، لېيىمىماق: ۋە لېكىن، بۇ جىددىي تالاش ــ تارتىشنىڭ چىقمىدى ئايىغى زادى ئۇزۇلۇپ، بۇ سىرلىق ۋەقەنىڭ كۆرۈنمىدى ھېچ تېگمۇ، لايلاشقان سۈيى سۈزۈلۈپ.

لايلانماق «لايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى سېلىنغان ئوچاق لايلىنىپ بولدى.

لاي ــ لاي خامان ۋاقتىدا، ئەمگەكچى خەلق ئۆز ئارزۇ ــ ئۇمىدلىرى ھەققىدە ئېيتقان قوشاقلار: لاي ــ لاي ئېيتماق. لاي ــ لاي ناخشىسى.

لايلەمپە ئى [لاي + لەمپە] <بىن> ئۆينىڭ لاي بىلەن سۇۋالغان تورۇسى.

لايلىق سۈپ. تەركىبىدە لاي بولغان، لاي ئارىلاشقان؛ لېيىغان: لايلىق تاش ئېقىم. لايلىق يانار تاغ.

لايلىماق پ ① تام قاتارلىقلارنى لاي بىلەن سۇۋاق، سىيپىماق؛ لاي سالماق: ئۆينىڭ تېگىنى لايلىماق. ② لېيىمىماق، توپا ــ توزانلار بىلەن بۇلغىماق (سۇيۇق نەرسىلەر ھەققىدە).

لايىق [ئە] ① سۈپ. توغرا، ماس كېلىدىغان؛ مۇۋاپىق، مۇناسىپ، سازاۋەر: ئۇ خەلق ئوقۇتقۇچىسى بولۇشقا لايىق. * ھەقىقىي ھۆرمەتكە لايىق ئادەم مەن ئەمەس، سىز. ② سۈپ.باب، مۇۋاپىق: لايىق ئادەم. // لايىق كۆرمەك. *بۇ ماگىزىندا ماڭا لايىق كېلىدىغان كىيىم ــ كېچەك يوق ئىكەن. ③ سۈپ. تېگىشلىك، ھەقلىق:جاز الاشقا لايىق. مۇكاپاتلاشقا لايىق. ④ ئى. قىزنىڭ تاللىغان يىگىتى ياكى يىگىتنىڭ تاللىغان قىزى، ئوبيېكتى: لايىق ئىزدىمەك. * ئۇ قىزنىڭ لايىقى بار.

لايىقسىز سۈپ. لايىقى يوق، لايىقى بولمىغان: تۇرسۇنجان ئۇزۇن مەزگىل لايىقسىز يۈرۈپ كەتتى.

لايىقسىزلىق ئى. لايىق كەلمەسلىك، نامۇۋاپىقلىق.

لايىقلاشتۇرماق «لايىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لايىقلاشتۇرۇشماق «لايىقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لايىقلاشتۇرۇلماق «لايىقلاشتۇرماق»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھون قوشۇنلىرى مەملىكەتنىڭ مەۋرىي جەھەتتىكى بۆلۈ- نۈش ئەھۋالىغا لايىقلاشتۇرۇلۇپ سول تەرەپ (شەرق)، ئوڭ تەرەپ (غەرب) دەپ ئىككىگە ئاجرىتىلغان.

لايىقلاشماق پ. لايىق، ماس ھالەتكە كەلمەك؛ ماسلاشماق، ئۆزلەشمەك، ماس كەلمەك، كۆنمەك: يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىز مۇشۇ چۆلگە لايىقلىشىپ چوڭقۇر يىلتىز تارتقانىكەنمىز.

لايىقلىق سۈپ. لايىق كېلىدىغان، مۇۋاپىق.

لايىقدا رەۋ. مۇۋاپىق، لايىق ھالدا؛ ئۆز يولىدا: لايىقدا گەپ قىلماق. لايىقدا ئىش قىلماق.

لايىھە ئى [پ] ① ئۆي ـ ئىمارەت، ماشىنا، تۇرلۇك شەكىلدىكى قۇرۇلۇش قاتارلىقلارنى قۇرۇش ھەققىدە سىزىپ تەييارلانغان ئۇلگە؛ چىرتيوژ، خەرىتە. ② قارار، پەرمان، قانۇن قاتارلىق ھۆججەتلەرنىڭ مۇھاكىمىگە قويۇش ئۈچۈن تەييارلانغان دەسلەپكى نۇسخىسى: لايىھە تۈزمەك.

لايىھەچى ئى. ئۆي ـ ئىمارەت، ماشىنا قاتارلىقلارنىڭ چىرتيوژ، خەرىتىسىنى سىزغۇچى؛ لايىھە تۈزگۈچى.

لايىھەلەتمەك «لايىھەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ ئامبىرىنى ئىنژېنېرغا لايىھەلەتتى.

لايىھەلەشمەك «لايىھەلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىسى بىرلىشىپ سېلىنماقچى بولغان تۇرار جاي قۇرۇلۇشىنى لايىھەلەشتى.

لايىھەلەنمەك «لايىھەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سېلىنىدىغان كۆۋرۈك لايىھەلىنىپ بولدى.

لايىھەلىگۈچى ئى ← **لايىھەچى**: ـــ بۇ كىشى مۇشۇ قۇرۇلۇشنىڭ لايىھەلىگۈچىسى تۇرسۇن بولىدۇ، ـــ دەپ بىزگە بىر ئىنژېنېرنى تونۇشتۇردى.

لايىھەلىمەك پ. لايىھە تۈزمەك، لايىھە ئىشلىمەك: قۇرۇلۇش لايىھەلىمەك.

لاييېگەك ئى [لاي + يېگەك] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى سىلىندىر شەكىلدە، قۇيرۇقى سەل ياپىلاق، تەڭگىچىسى كىچىك. شىلىمشىق سۈيۇقلۇقى بولىدۇ. دۇمبىسى قارا ھەم سېپكۈنلۈك، قورساق قىسمى ئاق ياكى كۈل رەڭ كېلىدۇ، بېشى كىچىك ھەم ئۇچلۇق، ئېغىزىدا بەش جۈپ قىلچىقى بولىدۇ. ئادەتتە كۆل ـ دەريا، سازلىق، سۇلۇق ئېتىز قاتارلىق جايلاردىكى لاي ئىچىدە ياشايدۇ.

لەئەل ئى [ئە] قىزىل رەڭلىك ئېسىل تاش؛ قىزىل ياقۇت.

لەئەل ـ ياقۇت لەئەل ۋە ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق بۇيۇملار.

لەپ تەق. تۇرنا، بۇركۈت قاتارلىق قۇشلارنىڭ لەرزان ئۇچقان ۋاقتىدىكى قانىتىنىڭ ۋە قىش پەسلىدىكى چوڭ ـ چوڭ چۈشكەن قارنىڭ ھەركەت ھالىتى.

لەپەر ئى <ئۇس> بىر جۈپ قىز ـ يىگىت ئورۇندايدىغان ئۇسسۇللۇق ناخشا.

لەپەرچى ئى. لەپەر ئېيتىدىغان ئارتىس.

لەپەڭ تەق. نەرسىلەرنىڭ ئۇ ياق ـ بۇ ياققا ئىرغىش، چايقىلىش، تەۋرىنىش ھالىتى.

لەپەڭ ـ لەپەڭ «لەپەڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لەپەڭلەتمەك «لەپەڭلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەپەڭلەشمەك «لەپەڭلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەپەڭلىمەك پ. ئۇ ياققا ـ بۇ ياققا چايقالماق، داۋالغۇماق، لىڭشىماق، تەۋرەنمەك: يەرگە چۈشتى لەپەڭلەپ، ئەسكى جۇۋا دولىدا. ئىككى توقاچ تىلەيمەن، مەن خۇدانىڭ يولىدا.

لەپپىدە رەۋ ① «لەپ» قىلىپ، «لەپ» قىلغان ھالدا. ② كۆچمە. بىردىنلا، دەرھاللا، ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىزلا: ئۇنىڭ كۆڭلىدە مۇشۇ خىيال لەپپىدە پەيدا بولۇپ يەنە تېزلا غايىب بولدى.

لەپسەك سۈپ. دىيال. لەپ ـ لەپ، لەپلەپ.

لەپشتەمەك «لەپشىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ساقلىنى يەلپۇگۈچتەك لەپشتىپ ئولتۇرۇپ، ھەۋەس بىلەن نان چاپناشلىرىغا قاراپ تۇرۇپ، بىردىنلا مېنىڭمۇ ئاشۇ ناندىن يېگۈم كېلىپ قالدى.

لەپشىرىن ئى. دىيال. يا تاتلىق يا ئاچچىق ئەمەس بىر خىل تەم.

لەپشىمەك «لەپشىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەپشىمەك پ. داۋالغۇماق، چايقالماق، تەۋرىمەك، لەپەڭلىمەك: جىمجىت ۋە سالقىن ئورمان، لەپشىپ تۇرغان يېشىل ئوتلار ۋە خىلمۇخىل ئېچىلغان رەڭدار گۈللەر كىشىنىڭ زوقىنى قوزغايتتى.

لەپكە ئى. لەمپە، سايىۋەن؛ لاپاس: سېپىل تېمىدىن بىرەر مېتىر ئىچكىرى ئورنىتىلغان بۇ دەرۋازا ئالدىدىكى لەپكە ئۈستىدە بولسا، بىرنەچچە رەڭدار پانۇسلار ئېسىقلىق تۇراتتى.

لەپكەگدىمەك پ. دىيال. ساماننى داندىن ئايرىماق.

لەپ ـ لەپ «لەپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لەپلىمە ئى. كۆڭلەكنىڭ مۇرە، يەڭ، ئېتەكلىرىگە ياكى ئىشىك، دېرىزە پەردىلىرىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە لەپلەپ تۇرۇش ئۈچۈن تۇتۇلغان تار بىر قەۋەت رەخت: كۆڭلەكنىڭ لەپلىمىسى بىرئاز ئۆزۈن بولۇپ قاپتۇ. // لەپلىمە كۆڭلەك.

لەپلىدەتمەك «لەپلىدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامال بايراقنى لەپلىدەتمەكتە.

لەپلىدەشمەك «لەپلىدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەپلىدىمەك پ. شامالغا ئەگىشىپ لەرزان يەلپۈنمەك، لەپ ـ لەپ قىلماق: قىزىل بايراق لەپلىدىدى. * شۇ كۈنلەردە قار لەپلەپ يېغىۋاتاتتى.

لەت ئى [پ] بىرەر ئىشتا يېڭىلىشتىن كېلىپ چىققان ئۈيلىش تۇيغۇسى؛ مات، ئىزا، ئوسال: لەت بولماق، لەت قىلماق. * دېسە لەت، دېمىسە دەرد (ماقال).

لەتخور سۈپ. دىيال. دەشنەم يېگەك، داۋنخور.

لەتمە ئى <بىن> دىيال. لاپاس.

لەتىپە ئى [ئە] ① <ئەد> كۈلكىلىك ۋەقە ـ ھادىسە ھەققىدىكى كىچىك ھېكايە. ئۇ خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ ئاممىباب ژانىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا جەمئىيەتتىكى ناچار خاھىش، يامان قىلىق ۋە خىيانەتچى، پارىخور، جازانىخور، پەسكەش كىشىلەر پاش قىلىنىدۇ؛ خەلقنىڭ دانالىقى، سەزگۈرلۈكى ۋە تەدبىرچانلىقى ئىپادىلىنىدۇ: نەسرىدىن ئېپەندى لەتىپىلىرى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى. ② ئايالارنىڭ ئىسمى.

لەتىپچى ئى. لەتىپە ئېيتىدىغان، لەتىپە ئېيتىشقا ئۇستا ئادەم.

لەتىپلەشتۈرمەك «لەتىپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزۈن ئۆتمەي، ئەركىن بۇ چاقچاقنى لەتىپلەشتۈرۈپ ئەتراپقا تارقىتىۋەتتى.

لەتىپلەشتۈرۈشمەك «لەتىپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سورۇن ئەھلى لەتىپلەشتۈرگەن شۇ چاقچاق ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كېلىنمەكتە ئىدى.

لەتىپلەشتۈرۈلمەك «لەتىپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەۋكەت تەرىپىدىن لەتىپلەشتۈرۈلگەن بۇ چاقچاق ئەتىسى ساۋاقداشلار ئارىسىدا تارقالدى.

لەتىپلەشمەك پ. لەتىپە تۇسىنى ئالماق، لەتىپە تۇسىگە كىرمەك: تۆۋەندىكى لەتىپلەشكەن چاقچاق بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ.

لەجۋە ئى [پ] ① <خىم> سىنكا. ② <گ سەن> توق كۆك كەلگەن بىر خىل رەڭ.

لەختە ئى [پ] ئۇيۇپ قالغان قان پارچىسى: يۈرىكىم بولدى لەختە خەتلىرىكىدىن، ماڭا سالغان ئېغىر كۇلپەت ـ دەردلىرىكىدىن.

لەختە ـ لەختە «لەختە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىدىيالماي ئاخىرى قۇللۇققا قارشى قايىنىدى ۋىجدان، جىگەر لەختە ـ لەختە ھەم يۇرەككە تولغان ئەردى قان.

لەخشە سۇپ [پ] پارە؛ سۇنغان، پارچە.

لەخشە ـ لەخشە پارە ـ پارە، پارچە ـ پارچە: ئەگەر دەرھال ئېتىكىدىن چوشۇپ ئەل بولمايدىغان بولساڭ، ئۇستىخىنىڭنى لەخشە ـ لەخشە، تېنىڭنى پارە ـ پارە قىلىپ تاشلايمەن.

لەخمە ئى [ئە] يەر ئاستى يولى: لەخمە ئۇرۇشى. لەخمە كولىماق.

لەخمسىز سۇپ. لەخمىسى يوق، لەخمە بولمىغان ياكى لەخمە كولانمىغان: لەخمىسىز ھالەتتە دۇشمەندىن قانداقمۇ مۇداپىئەلەنگىلى بولسۇن؟

لەخمىلەشتۈرمەك «لەخمىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەخمىلەشتۈرۈشمەك «لەخمىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەخمىلەشتۈرۈلمەك «لەخمىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەخمىلەشمەك پ. لەخمە ھالىتىگە كەلمەك.

لەخمىلىك سۇپ. لەخمە ياسالغان، لەخمە قېزىلغان: لەخمىلىك يول.

لەرزان سۇپ [پ] ئاستا، يېنىك سوققان، تەۋرەنگەن: لەرزان شامال. لەرزان ئاھاڭ.

لەرزە ئى [پ] ① كۆچلۈك تەسىر نەتىجىسىدە يۈز بېرىدىغان قاتتىق تىترەش، قاتتىق سىلكىنىش؛ تىترەك؛ زىلزىلە: لەرزىگە سالماق. لەرزىگە كەلمەك. ② كۆچمە. بىرەر ھاكىمىيەت، سىنىپ، تۈزۈم قاتارلىقلارغا بېرىلگەن قاتتىق زەربە؛ شۇلاردا كۆرۈلگەن مۇقىمسىزلىق، تەۋرىنىش، داۋالغۇش: جانابىي سۇلتان! ھازىر خاندانلىقنىڭ تەقدىرى ئېغىر لەرزىگە دۇچ كەلمەكتە.

لەززەت ئى [ئە] ① تەم، مەززە: تاماقنىڭ لەززىتى. ھۆرمەت قىلىشاڭ ئىززەت كۆرسەن، چاينىپ يېسەڭ لەززەت كۆرسەن. ② ھۇزۇرلىنىش تۇيغۇسى، ھۇزۇر، زوق: بىز مۇھەببەتلىك تۇرمۇشنىڭ تازا لەززىتىنى سۈرۈۋاتقان ۋاقتىمىزدا بىردىن ئوڭۇشسىز لىقلا ئوچرىدۇق. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لەززەتسىز سۇپ ① لەززىتى يوق، لەززەت بەرمەيدىغان، تاتلىق ئەمەس، تەمسىز: لەززەتسىز تائام. لەززەتسىز مېۋە. لەززەتسىز نەرسە. ② ھۇزۇر ـ ھالاۋىتى، مەززىسى يوق؛ كۆڭۈلسىز، يېقىمسىز؛ لەززەتسىز تۇرمۇش.

لەززەتسىزلەندۈرمەك «لەززەتسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەززەتسىزلەندۈرۈشمەك «لەززەتسىزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەززەتسىزلەندۈرۈلمەك «لەززەتسىزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەززەتسىزلەنمەك پ. ھۇزۇرسىز، تەمسىز، مەززىسىز ھېس قىلماق: بۇ تاماقنى يەپ بولۇپ ناھايىتى لەززەتسىزلەندىم.

لەززەتسىزلىك ئى. لەززىتى يوقلۇق: ھەرقانداق ئىشتا خەلققە باقماي سوغۇقچىلىق ۋە لەززەتسىزلىك كېلىپ چىقىشتىن ساقلان.

لەززەتلەندۈرمەك «لەززەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەززەتلەندۈرۈشمەك «لەززەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەززەتلەندۈرۈلمەك «لەززەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەززەتلەنمەك پ. لەززەت ئالماق، لەززەتكە ئېرىشمەك، لەززەت قىلماق: تاماقنى لەززەتلىنىپ يېمەك. كىنونى لەززەتلىنىپ كۆرمەك.

لەززەتلىك سۇپ ① مەززىلىك، شېرىن؛ تاتلىق: لەززەتلىك تاماق. ② كۆچمە. ھۇزۇر ـ ھالاۋەت بېغىشلايدىغان، زوقلۇق، يېقىملىق: لەززەتلىك ھايات. لەززەتلىك تۇرمۇش.

لەززەتلىنىشمەك «لەززەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەزىز ئى [ئە] يېزىت. يېقىملىق؛ شېرىن، تاتلىق، لەززەتلىك: نەقەدەر لەزىز ـ ھە، ئوقۇش ھاياتى!؟

لەش ئى <بوت> لەش ئائىلىسىدىكى سۇدا ياشايدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە كۆل، كۆلچەك قاتارلىق توختام سۇلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ، يوپۇرمىقى لەيلىگۈچى يوپۇرماق ۋە سۇغا چۆككۈچى يوپۇرماق دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، تۇۋىدە تەگ يوپۇرمىقى بولىدۇ. گۈلى كىچىك، گۈل رېتى باشاقسىمان كېلىدۇ، لەشنىڭ شىنجاڭدا 15 خىل تۇرى بار.

لەشكەر ئى [پ] تارس. قوراللىق قىسىم، ئارمىيە، ئەسكەر: لەشكەر ئالماق. لەشكەر تارتماق. * ئىنتىزاملىق لەشكەر پىكىلمەس (ماقال). * ئۆمەر باتۇر لەشكەرلەرنى باشلاپ جەڭ تەييارلىقىنى كۆرۈپتۇ.

لەشكەرگاھ ئى [پ] كونا. لەشكەرلەر تۇرىدىغان جاي، ئوردۇن.

لەشكىرىي سۇپ. لەشكەرگە، قوشۇنغا ئائىت بولغان: ئۇلارنىڭ يەنە بىر تارمىقى ئەسلىدىكى ماكانىدا قېلىپ، قاراخانىيلار سۇلالىسىدىكى لەشكىرىي قوشۇننىڭ ئاساسىي كۆچىنى تەشكىل قىلغان.

لەقەم ئى [ئە] ① مەجەز ـ خۇلقى، خۇسۇسىيىتى ياكى جىسمانىي جەھەتتىكى بىرەر بەلگىسىگە ئاساسەن كىشىلەر تەرىپىدىن قويۇلغان نام: لەقەم قويماق. لەقەم سىڭمەك. لەقمىنى

ئاتماق. ② تەخەللۇس: مۇتەللىپنىڭ ئەدەبىي لەقمى «قاينام ئۆركەشى» ئىدى.

لەقەمچى ئى. لەقەم قويغۇچى، لەقەم قويۇشقا ئۇستا كىشى.

لەقەملەشتۈرمەك «لەقەملەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەت بۇ ئاتالغۇنى ئۆزىگە لەقەملەشتۈرۈۋالدى.

لەقەملەشمەك پ. لەقەم بولۇپ سىڭىپ قالماق، لەقەم بولماق، لەقەم قويۇلماق: ئاخىرى بۇ سۆز ئۇنىڭغا لەقەملىشىپ قالدى.

لەقەملەنمەك پ. لەقەم قويۇلماق، لەقەم بىلەن ئاتالماق: بۇ خىل لەقەملەر ئارقىلىق ئادەتتە لەقەملەنگۈچىنىڭ ئاشۇ هايۋان ياكى ئۆچار قاناتقا ئوخشاپ كېتىدىغان بەلگىلىك بىر خۇسۇسىيىتى، مۇئەييەن ئالاھىدىلىكى مۇبالىغىلىك هالدا ئىما قىلىنىدۇ.

لەقەملىك سۈپ. لەقەمى بار، لەقەم قويۇلغان، لەقەم سىڭگەن: بۇ شەھەردە «جەرەن» لەقەملىك كىشىلەردىن مۇشۇ بىرلا بولسا كېرەك.

لەقۇا سۈپ [ئە] ① كاللىسى تېز ئىشلەپ كەتمەيدىغان، ئەقلى كەم؛ كالۋا، دۆت: — نىياز نېمىدېگەن لەقۇا نەرسە — ھە؟ ② پالەچ، پالاكەت، زەئىپ: — ئۇ لەقۇا ئىكەن، تېز ماڭالمايۋاتىدۇ.

لەقۇالاشتۇرماق «لەقۇالاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — يا خۇشاللىق، يا ئەندىشىدىن دېرەك بەرمەيدىغان بىر خىل سېزىم زىيتۇنمىنىڭ ژۇجۇدىنى چىرماپ، پۈت ـ قولىنى لەقۇالاشتۇرۇپ قويدى.

لەقۇالاشتۇرۇشماق «لەقۇالاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لەقۇالاشتۇرۇلماق «لەقۇالاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەقۇالاشماق پ. لەقۇا هالەتكە كەلمەك، لەقۇا بولۇپ قالماق: — ئۆزۈڭنى تاشلىۋېتىپ مۇنداق ياتىۋەرسەڭ تېخىمۇ لەقۇالىشىپ كەتمەسەن، — دېدى ئەمەت دۇيجاڭ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ.

لەقۇالىق ئى ① ئەقىلسىزلىق، كالۋالىق، دۆتلۈك: — لەقۇا دېگەن لەقۇالىقنى قىلمامدۇ! — دېدى كىچىك ئاخۇن. ② پالەچلىك، كۈچ ـ قۇۋۋەتسىزلىك، مادارسىزلىق، زەئىپلىك.

لەك سان [پ<ھىن] 100 مىڭ؛ 10 تۈمەن: ئۇنىڭغا يەنە گۈزەلشاھ ئەۋەتكەن بىرلەك ئەسكەر كېلىپ قوشۇلدى.

لەك ـ لەك يۈزمىڭلارچە، ناھايىتى كۆپ، سان ـ ساناقسىز، ھېسابسىز: لەك ـ لەك ئادەم. لەك ـ لەك قوشۇن.

لەكمىك ـ لەكمىك سانى ئىنتايىن كۆپ، سان ـ ساناقسىز. ھەددى ـ ھېسابسىز، 100 نەچچە مىڭلارچە: «ھەي ··· مۇبادا ھازىرنىڭ ئۆزىدە مۇلكىي قەشقەرىيەدىكى ھېيتگاھ جامەسىدە بولغان بولسام» دەپ ھەسرەتلىك ئويلىدى ئۇ قىرائەت قىلىۋېتىپ «ماڭا، لەكمىك ـ لەكمىك ئادەم ئېتىقاد قىلىپ نامىز ئوقۇماتتى!»

لەگلەك ئى <تەن> بىر خىل ئويۇنچۇق. بامبۇك يېرىندىسى، يېكەن، چىغ قاتارلىقلار بىلەن ياسالغان رامغا قەغەز ياكى شايىنى چاپلاش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئوستىگە چىگىلگەن ئۆزۈن يىپىنىڭ ئۆچىنى تۇتۇۋېلىپ، شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئاسمانغا قويۇپ بېرىپ ئۆچۈرۈپ ئويناشقا بولىدۇ.

لەك I ئى [خەن] كونا. ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئەسكەرلەرگە، ھۆكۈمەت خادىملىرىغا بېرىلىدىغان تەمىنات؛ ئاشلىق.

لەك II تەق. داۋالغۇپ، تەۋرىنىپ تېز يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن ھالەت: دېگەندەك جىنازاڭ لەك ئۈرۈپ ئۆتكەندە يوللاردىن، «مىراس بىزگە ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئارمان» ئۆزۈك نەدە؟

لەكچۈك ئى [خەن] بىر خىل يېمەكلىك، ئادەتتە سۇدا قايىنىتىپ ئۈيۈتۈلغان پۇڭمەنزە ئوستىگە ئاچچىقسۇ، لازا قاتارلىقلارنى سېلىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

لەكچۈكچى ئى. لەكچۈك ئۈيۈتقۇچى ھەم لەكچۈك ساتقۇچى ئادەم: ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئەۋزەللىك، ھوقۇق، ئۇلاردىن ئاجىز گۈرۈھلارنىڭكىدىن كەك، گازىرچى، لەكچۈكچى، باقال، ناۋاي دېگەندەك نەرسىنى چىرمىۋالغان رەسمىيەتلەر بولسا ساماندەك تولا.

لەكچۈكچىلىق ئى. لەكچۈك ئۈيۈتۇپ سېتىش كەسپى: ئەتىياز پەسلىدە ئۇ بىرنەچچە ۋاقىت چوڭ كوچىدىكى بازارنىڭ دوقمۇشىدا لەكچۈكچىلىق قىلدى.

لەكزە ئى [خەن] كونا. گازارما.

لەكگەر I ئى [پ] <قاتن> كىمنى بىر جايدا توختىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن، زەنجىرگە بېكىتىپ سۇ ئاستىغا تاشلىنىدىغان چاڭگاكسىمان ئېغىر تۆمۈر.

لەكگەر II ئى [پ] يولۇچىلار سەپەر ئۈستىدە قونۇپ ئۆتىدىغان جاي؛ ئۆتەڭ.

لەكگەرچى ئى. ئۆتەڭ ئېگىسى؛ دەڭجا.

لەكگۈت ئى. دىيال. ئانىسىنى ئېمىدىغان قىسىرەدىنىڭ بۇرنىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان چۈلۈك.

لەكگۈك I ئى. دىيال. سىياچۈك ئۆكۈزنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان بوغا.

لەكگۈك II ئى. دىيال. ئەپكەش.

لەكلىدە رەۋ ① «لەك» قىلغان ھالدا، «لەك» قىلىپ. ② كۆچمە. بىردىنلا، تېزلا: ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا بويى لەكلىدە ئۆسۈپ كەتتى ـ دە، ژالىبولنى يامان ئەمەس ئوينايدىغان بولۇپ قالدى.

لەكلەك سۈپ. دىيال. لەكشىپ ماڭىدىغان ئادەم.

لەك ـ لەك «لەك II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لەك ـ لۇك تەق. دىيال. يەر تەۋرىگەندەكى ھالەت، باشنىڭ بىردە ئېگىز، بىردە پەسلىگەنلىكىنى ھېس قىلىش ھالىتى.

لەكمەن ئى. تاماقنىڭ بىر تۈرى. ئادەتتە بۇغداي ئۇنىدىن يۇغۇرۇلغان خېمىر قول بىلەن سوزۇلۇپ ياكى ئېشىلىپ، سۇدا پىشۇرۇلغاندىن كېيىن ئوستىگە قورۇما سېلىپ يېيىلىدۇ.

لەكمەنتاقتاق ئى [لەكمەن + تاقتاق] <زوغول>سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر تۈرى. بېشى ئۆي چاشقىنىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، قۇلىقى چوڭ، ئارقا پۇتى ۋە قۇيرۇقى ناھايىتى ئۇزۇن، ئالدى پۇتى قىسقا ھەم سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. تۈكلىرى كۆپ هاللاردا سېرىق ياكى قوڭۇرغا مايىل كۈل رەڭ بولىدۇ. چۆل ـ جەزىرە ياكى ئوتلاقلاردا ئۇۋا كولاپ ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىپ، ئوت ـ چۆپ يىلتىزى ۋە ئۇرۇقى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

لەكمەنخانا ئى. مەخسۇس لەكمەن ساتىدىغان ئاشخانا.

لەلە سۈپ. دىيال. گومۇش، پاكقۇش، ئەقىلسىز، دۆت، لەقۇا.

لەلەڭ تەق. لاغايلاپ بىكار يۈرۈش ھالىتى.

لەلەڭلەتمەك «لەلەڭلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەلەڭلەشمەك «لەلەڭلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: — لەلەڭلىشىپ كېلىشتىڭلەرمۇ، — دېدى ساۋۇت مۇئەللىم ھەممەيلەنگە تەكشى بىر كۆز يۈگۈرتۈۋېتىپ، — ئويۇنۇڭلار توگىگەن بولسا، ئەمدى ئاستا كەچلىك مۇزاكىرىنى باشلىۋالامسىلەر.

لەلەڭلىمەك پ. ئۇ ياق ـ بۇ ياققا دوقۇرۇپ، لاغايلاپ يۈرمەك، بىكار يۈرمەك: يۇقىرى سىنىپتا ئوقۇيدىغان چوڭ بالىلاردىن تەشكىل قىلىنغان «ئىسيانچىلار» مەكتەپكە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ، لەلەڭلەپ يۈرەتتى.

لەلىشۇ سۈپ. دىيال. گېپى تولا، تېتىقسىز.

لەمبەر سۈپ. دىيال. لېپمۇلىق، بىراقلا.

لەمبۇق ئى. پاختىدىن توقۇلغان بىر خىل گەزلىمە، رەخت.

لەمپە ئى. ھۆل ـ يېغىن ۋە ئاپتاپنىڭ تەسىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆي ـ ئىمارەتنىڭ ماڭلىسىغا ياكى ھويلىنىڭ ئىچىگە چىقىرىلغان سايىۋەن؛ لاپاس.

لەمپىسز سۈپ. لەمپىسى يوق، لەمپە قىلىنمىغان: لەمپىسز ھويلا. كۆز ئالدىمدا بىر لەمپىسز قورۇ نامايان بولدى.

لەمپىلىك سۈپ. لەمپىسى بار، لەمپە قىلىنغان: لەمپىلىك ھويلا.

لەمشىرمەك پ. دىيال. لۆمشىمەك، سىرغىماق.

لەنەت ئى [ئە] كەچۈرۈشكە بولمايدىغان ئەيىبى، قەبىھ ھەرىكىتى، ئېغىر گۇناھى ئۈچۈن بىلدۈرگەن قاتتىق قارغىشى؛ نەپرەت: لەنەت ئوقۇماق. لەنەت ياغدۇرماق. لەنەتكە قالماق.

لەنەتگەردى سۈپ [ئە + پ] ← **لەنتى**: غەرب ۋە شەرقلىقلەرنىڭ نەزىرىدە، ئادەم ئاخىر چەكلەنگەن مېۋىنى يېدى، لەنەتگەردى بولدى، بۇنىڭغا شەيتان ۋاسىتە بولدى، شۇنىڭ بىلەن شەيتان لەنەتگەردى بولدى.

لەنەتلەنمەك پ. لەنەت ـ نەپرەتكە، قارغىشقا ئۇچرىماق؛ ھاقارەتلەنمەك: كىمكى چېكىنسە لەنەتلىنىدۇ، ئەبەدىي سۆيۈملۈك ئەل ۋە ۋەتەندىن!

لەنەتلىك سۈپ. لەنەت ئوقۇشقا، قارغىشقا، نەپرەت يېغىدۇرۇشقا تېگىشلىك؛ نەپرەتلىك: بۇ لەنەتلىك ئۆتمۈشنىڭ ئىز تامغىسى كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ يۈرىكىدىن ئۆچۈشى مۇمكىنمىدى ؟!

لەنەت ـ نەپرەت لەنەت ۋە نەپرەت.

لەنپا سۈپ. دىيال. توكۇر ياكى چولاق، كارغا كەلمەيدىغان.

لەنتى سۈپ [ئە<پ] ① بىراۋنىڭ لەنىتىگە، قارغىشىغا دۇچار بولغان، لەنەتلەنگەن، بەتبەخت، ئەبلەخ: ھۇ، ئادەم بولمىغان لەنتى! ئەسلىدە بالانىڭ بېشى سەن ئىكەنسەن ـ دە! قاراپ تۇرۇپ شۇنداقمۇ قىلغۇلۇقمۇ ؟ ② بېشىنى يېيدىغان، قارغىش تەككۈر، ئۆلگۈر، شورى قۇرغۇر؛ قەبىھ، قاباھەتلىك؛ لەنەتگەردى: لەنتى كونا جەمئىيەت.

لەھەت ئى [ئە] يېزىت. قەبرىنىڭ ئىچكى قىسمى، جەسەت قويۇلىدىغان جاي؛ ئىچ گۆر: كىم ئىلمىنى يار تۇتسا، خار بولمايدۇ ئەبەدەك، ئۆلگەندىمۇ كۆمۈلمەس، روھى ئۇنىڭ لەھەتىكە.

لەھەڭ ئى [پ] <زوئول > ← **ئاكۇلا**.

لەھجە ئى [ئە] <تىل > ← **شىۋە**.

لەھزە ئى [پ] كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئوتتىدىغان ۋاقىت، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت: مۇئەللىم ئاستىلاپ توختىدى سۆزدىن، بىر لەھزە ئارىغا چۆكتى سۈكۈنات. چۈشەندىم، ئۆمۈرگە مېھمان ئەمەس بىز، كۆرەشنىڭ سەھنىسى ئىكەن بۇ ھايات!

لەۋ ئى [پ] ① <ئانات> ئادەم ياكى بەزى ھايۋانلار ئېغىزىنىڭ چۆرىسىدىكى مۇسكۇل توقۇلمىسى، كالپۇك: لېۋىنى چىشلىمەك. لەۋ تاۋۇشى. ② كۆچمە. چەت، ياقا، گىرۋەك؛ قىرغاق: سۇپىنىڭ لېۋى. كۆلنىڭ لېۋى. * بىزدىن تەخمىنەن 200 مېتىر يىراقلىقتا ئۆستەڭنىڭ لېۋىدە بىر قىز بىر نەرسىگە قاراپ ئېڭىشىپ تۇراتتى.

لەۋ سۇرۇخ ← **ئەرىنلىك**: تېلېۋىزورىدا 80% كۆرۈرمەننىڭ دېھقان ـ چارۋىچى ئىكەنلىكى نەزەردىن ساقىت قىلىنىپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزدىن يىراق بولغان «چىن گۈزەل»، «لەۋ سۇرۇخ»، «زىلۋا» دېگەندەك ئېلانلار تەشۋىق قىلىنسا، دېھقان، چارۋىچىلارغا قانداق تۇيۇلىدۇ؟

لېۋىنى چىشلىمەك ① سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق، چىدىماق: ئاچچىقىنى كەلسە، لېۋىنى چىشلە (ماقال). ② ئارزۇ، مەقسەتىگە يېتەلمەسلىك، ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەك، نادامەت قىلماق؛ قاتتىق پۇشايمان قىلماق: «كىشىنىڭ يېرىگە ئىشلەپ، قالدىم لېۋىمنى چىشلەپ» دېگەندەك دەرد ـ ھەسرەت ئەمدى بىزدىن بەك يىراق.

لەۋەن سۈپ [پ] شېرىن سۆز، گېپى تاتلىق؛ يېقىملىق، گۈزەل: چولپان بەئەينى تاڭ ئاسمىنىدا پارلىغان چولپان يۇلتۇزىنىڭ ئۆزى بولۇپ، ئاجايىپ لەۋەن ئىدى.

لەۋەند سۈپ [پ] يېزىت. بوشاڭ، يالقاۋ؛ بىكارچى؛ بەڭباش ئادەم: — ھەزرىتى بۇزرۇكۋارىم، داۋۇردىكى مازارنىڭ ئالدىغا بازار قىلىش ئىشلىرىنى ئاغلىغان خالايىقلار، ئۇلۇغ مازارنىڭ ئالدىدا بازار قىلماقلىق گۇناھ بولۇر، بالا ـ چاقمىز قىمارۋاز، جارەسىكى، زىناكار، لەۋەند بولۇپ قالۇر، دەپ نارازى بولۇۋاتىدۇ، — دېدى بۇ ئىشقا نارازى بولغان خوجا پەخىردىن بۇزرۇكۋارنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

لەۋەنلەشمەك پ. سۆزى تاتلىق، ئۆزى يېقىملىق ھالەتكە كەلمەك: ماڭا ئۇ كۆندىن ـ كۈنگە لەۋەنلىشىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

لەۋەنلىك ئى. گۈزەللىك، جەزبىدارلىق.

لەۋەي ئىم [ئە] ① باشقىلار تەرىپىدىن چاقىرىلغان چاقىرىققا «ھە، ھەئە، خوش» دېگەن مەنىلەردىكى ھۆرمەت جاۋابى: — مۇھەممەدجان! — دېدى دادىسى بالىسىنى چاقىرىپ. لەۋەي دادا، — دېدى ئوغلى ھايال قىلمايلا. ② «نېمە، نېمە دەيسەن» دېگەن مەنىدىكى سوراقنى بىلدۈرىدۇ: لەۋەي، يەنە بىر قېتىم دەڭا.

لەۋەي ـ لەۋەي «لەۋەي» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: دۇم ـ دۇم ـ دۇم، لەۋەي ـ لەۋەي. ئاتاڭ نەدە ؟ ئەسكى ساماناتلىقتا.

لەۋ ـ چىش لەۋ ۋە چىش: لەۋ ـ چىش تاۋۇشى.

لەۋز ئى [ئە] ① گەپ، سۆز: ھەم ئانامنىڭ كۆز يېشى، لەۋزى ئۇچۇن، ئالدىدا پەرزەنتلىك، قەرزىم ئۇچۇن. ② كۆچمە. بەرگەن ۋەدە، ئەھدە: لەۋزىدە تۇرماق. لەۋزىدىن يېنىۋالماق. * ئادەم ئەمەس لەۋزىدىن يانغان، ئۆز خەلقىدىن، يۇرتىدىن تانغان.

لەۋزى ھالال ھالال، ھەق. توغرا سۆزلەيدىغان، راست گەپ قىلىدىغان: زۇنۇن ئاكام ئۆزىنىڭ كاتتا شان ـ شۆھرىتىگە يارىشا خۇش پېئىل، كەمتەرىن، لەۋزى ھالال، تەمەدىن خالىي، سەۋر ـ تاقەتلىك. تېپىلغۇسز ئېسىل پەزىلەت ئىگىسى ئىدى.

لەۋلەشتۇرمەك «لەۋلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لەۋلەشتۇرۇشمەك «لەۋلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

لەۋلەشتۇرۇلمەك «لەۋلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لەۋلەشمەك پ. لەۋلەر ئۆزئارا دۇگىلەكلەنمەك؛ لەۋلەرنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ھاسىل بولىماق: ئۇيغۇر تىلىدا «ئا، ئە، ئې، ئى» سوزۇق تاۋۇشلىرى لەۋلەشمەيدۇ، ئو، ئۇ، ئۆ، ئۇ سوزۇق تاۋۇش-لىرى لەۋلىشىدۇ.

لەۋنا ئى. دىيال. تەخسە.

لەۋھە ئى [ئە] ئالاھىدە ياخشى نەتىجە يارىتقان، مۇسابىقىدە ئۇتقان ئورۇن ياكى شەخسىلەرگە تەقدىم قىلىش ئۇچۇن ئۇستىگە خاتىرىلەش، تەقدىرلەش ھەققىدىكى سۆزلەر يېزىلغان بايراقچە، بايراق شەكلىدىكى چۇچىلىق رەخت: لەۋھە تەقدىم قىلماق.

لەيسلىمەك پ. دىيال. نېپىزلىمەك.

لەيلەتكۇ ئى. دىيال. پۇۋەك.

لەيلەتمەك «لەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم ئۇ يەردە ئىككى قولىدا ئىككى شارنى لەيلەتكىنىچە، ئوغلاقتەك سەكرەپ يۇگۇرۇۋاتاتتى.

لەيلەشمەك «لەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: ئاسماندا قاپقارا بۇلۇتلار لەيلىشىپ يۇرەتتى.

لەيلەك ئى <زوئۇل> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تەن شەكلى تۇرنىلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ، تۇمشۇقى ئۇزۇن، لېكىن تۇز، پەيلىرى كۇل رەڭ، ئاق ياكى قارا رەڭلىك كېلىدۇ، سۇ بويىدا ياشايدۇ، بېلىق ۋە راكلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى ئاق لەيلەك.

لەيلى ئى [ئە] ① <بوت> لەيلىگۇل. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لەيلى ـ رەيھان لەيلى ۋە رەيھان: تاغلىرىڭنىڭ ساپ ھاۋاسى تەڭگە بېغىشلار ھۆزۇر، ھەتتا ھەر بىر گىياھىڭمۇ لەيلى ـ رەيھاندۇر ماڭا.

لەيلىقازاق ئى [لەيلى + قازاق] <بوت> ئەپيۇنگۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غوزا مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ. تەمى ئاچچىق ـ چۇچۇك بولۇپ، سەل قېرىق، تىلنى قورۇيدۇ، تەبىئىتى سەل سوغۇق، زەھەرلىك. ئاغرىقنى باسىدۇ، يۆتەلنى، ھاسىراشنى ۋە ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

لەيلىگەك ئى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئائىلىسى. ئارا لىچىنكىسى سۇدا بىر يىلدىن بەش ـ ئالتە يىلغىچە ياشايدۇ. يېتىلگىنىدە ئىككى جۇپ قانات بار. قۇيرۇقىدا ئىككى ياكى ئۈچ تال يىپسىمان قىلچىقلىرى بار. يېتىلگىنى دائىم سۇ ئۇستىدە ئۇچىدۇ. ئۆمرى قىسقا بولۇپ، بىرقانچە سائەتتىن بىر ھەپتىگىچە بولىدۇ.

لەيلىگۈچ ئى. سۇنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىدىغان لەيلىمە بەلگە.

لەيلىگۈچلۈك سۇپ. لەيلىگۈچ ئورنىتىلغان، لەيلىگۈچكە ئىگە.

لەيلىگۈچى سۇپ. سۇدا لەيلەپ تۇرىدىغان، لەيلەپ يۈرۈپ ھايات كەچۈرىدىغان: لەيلىگۈچى جانلىقلار.

لەيلىگۇل ئى① [لەيلى + گۇل] <بوت> تۇگمىگۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۇلى، يىلتىزى ۋە ئۇرۇقى دورا بولىدۇ. زەھەرنى قايتۇرۇش، يىرىڭلارنى چىقىرىش، چوڭ ـ كىچىك تەرەتنى راۋان قىلىش رولى بار. قارلەيلىگۇل (قارىگۇل) بويىاق قىلىنىدۇ.

② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

لەيلىمە سۇپ. لەيلەپ تۇرىدىغان، چۆكمەيدىغان: لەيلىمە كۆۋرۈك.

لەيلىمەك پ ① سۇغا چۆكۈپ كەتمەي، سۇغا چىلىشىپ سۇ ئۇستىدە تۇرماق: سۇ ئۇستىدە لەيلىمەك. * ئالما ئاتسام دەريا-غا لەيلىۋېلىپ چۆكمەيدۇ، سەن يارىمنىڭ ئوتلىرى لاۋۇلدايدۇ ئۆچمەيدۇ. ② ھاۋا بوشلۇقىدا چۇشۇپ كەتمەي ياكى تېز كۆتۈرۈلۈپ كەتمەي ئاستا ھەرىكەت قىلماق: ھاۋادا لەيلىمەك. قۇرۇپ بېغىدىن ئۇزۇلگەن يوپۇرماقلار يېنىك شامالدا ئاستا لەيلەپ يەرگە قونىدۇ. ③ كۆچمە. ھېچبىر ئىش قىلماي، لاغايلىماق، لەۋەڭشىمەك، بىكار يۈرمەك: ئۇ ھەمىشە ئىشلىمەي لەيلەپ يۈرىدۇ.

لو ئى. دىيال. قىز ـ ئايال ئۇسسۇلچىلارنىڭ بېشىغا تاقايدىغان تاجى.

لوبا ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن شىزاڭ رايونىغا ئولتۇراقلاشقان.

لوبىليە ئى [ر] <بوت> قوڭغۇراقگۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۇتۇن ئوتى دورا بولىدۇ. يىلان چاقماننى ياكى چاقىلارنى داۋالايدۇ.

لوپ تەق. لوق گۆش، ئاياللار كۆكسى قاتارلىقلارنىڭ بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر چۇشۇپ تۇرۇش ھالىتى.

لوپا ئى [ر<فىران] <فىز> كۆپۈنكى لىنزىلارنىڭ ئورتاق نامى.

لوپ ـ لوپ «لوپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لوپولىت ئى [ر] <گېئول> ماگما جىنس قاتلىمى ئارد-سىغا بۆسۈپ كىرگەندە، جىنس قاتلىمىنىڭ مەركىزىي قىسمى ماگمىنىڭ تۇرغۇن ھالەتتىكى بېسىمىغا ئۇچراپ شەكىللىنىدىغان تېگى قانىتى ئولتۇرۇشقان داسسىمان جىنس. ئۇنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشىمايدۇ. ئايرىم چوڭلىرى ئۇلتىرا ئاساسىي جىنس بولۇپ، دىيامېتىرى نەچچە ئون كىلومېتىردىن نەچچە يۈز كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

لوپۇلداتماق «لوپۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوپۇلداشماق «لوپۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى.

لوپۇلدىتىلماق «لوپۇلداتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لوپۇلدىماق پ. «لوپ ـ لوپ» قىلماق، «لوپ ـ لوپ» قىلىپ ھەرىكەت قىلماق.

لوت ئى [ر<گول] دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئولچەيدىغان ئەسۋاب: پارىز ھەقىقەتەن بىر چوڭقۇر دېڭىز. بۇ دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلۇ-قىنى لوت تاشلىغاندىمۇ ئۆلچەپ چىققىلى بولمايدۇ.

لوخشۇق ئى. دىيال. شىرىق.

لوخشۇق ئەتمەك دىيال. يېڭە بىلەن دوپپا ياكى يوتقان ـ كۆرپىلەرنى شىرماق.

لوخۇ ئى <زوئول> بېلىقنىڭ بىر تۇرى. تېنى چوڭ، باش تەرىپى يوغان، قۇيرۇق تەرىپى ئىنچىكە كېلىدۇ. دۇمبە قىسمىدا قارا داغلىرى بولۇپ، قورساق تەرىپى ئازراق ئاق كېلىدۇ. تۆت تال بۇرۇتىنىڭ ئىككىسى ئاجىز بولىدۇ.

لودور ئوپ. دىيال. ھۇرۇن، بولۇمسىز.

لوررووپتالۇم ئى [ر<لات] <بوت> ھامامېلىس چاتقىلى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. شاخلىرى ۋە يوپۇرمىقىدىن كاشتان يېلىمى ئاجرىتىپ ئالغىلى، ئۇرۇقىدىن ماي تارتقىلى بولىدۇ.

لوزۇڭ ئى [خەن] ① كونا جەمئىيەتتە ناھىيەلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىدىكى مەنسەپ نامى: لوزۇڭ بولماق. ② شۇ مەنسەپكە ئېرىشكەن شەخس.

لوزۇنكا ئى [ر<نېم] تەشۋىق ـ تەرغىبات شوئارلىرى، يىغىن نامى قاتارلىقلار يېزىلغان رەخت ياكى باشقا نەرسىلەر.

لوغۇلدىماق پ. دىيال. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق.

لوق I سۈپ. ماي ۋە گۆشى جىق، سېمىز، گۆشلۈك: لوق گۆش، گۆشنىڭ لوق يېرىدىن ئالماق.

لوق II تەق. بەدەننىڭ مەلۇم جايىنىڭ لوقۇلداپ ئاغرىشى ھالىتى ۋە شۇنداق ئاغرىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بىر خىل سېزىم.

لوقشتماق «لوقشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوقششماق «لوقشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لوقشماق پ. «لوق ـ لوق» قىلماق، لوقۇلدىماق.

لوق ـ لوق «لوق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: لوق ـ لوق قىلىپ ئاغرىماق.

لوقما ئى [ئە] ① ئېغىزغا بىر قېتىمدىلا سىغدىغان يېمەك پارچىسى؛ بىر چاينام، بىر كاپام: بىر لوقما گۆش. *كىشىنىڭ ئېغىزىغا سالغان لوقمىسىغا كۆز سالما. كىشىنىڭ قولىدىكى لوقمىسىغا قاراش ناھايىتى چوڭ ئەيىبتۇر. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزى ئاياغلاشماي تۇرۇپ باشقىلار تەرىپىدىن قىستۇرۇلغان سۆز: ـــ باۋۇدۇن ئاكا، راستىنى ئېيتسام، ـــ دەپ تاغىسىنىڭ گېپىگە لوقما سالدى ئابدۇغېنى.

لوقۇلداتماق «لوقۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوقۇلداشماق «لوقۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لوقۇلدىتىلماق «لوقۇلداتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لوقۇلدىماق پ. «لوق ـ لوق» قىلماق، سانجىپ ـ سانجىپ ئاغرىماق (بەدەننىڭ قاتتىق ئاغرىشى ھەققىدە): تەلئەتىنىڭ يۈزىنىڭ يېرىمى داكا بىلەن تېڭىلغان بولۇپ، لوقۇلداپ ئاغرىيتتى.

لوك I ئى [پ] ياغاچ قۇلۇپنىڭ تىلى؛ تاقاقنىڭ ئۇچى.

لوك II تەق ① تۆگە ماڭغاندا، بولۇپمۇ تېز يۈرگەن چاغدىكى لوككىسىنىڭ ھەربىر سىلكىنگەن قوپال ھالىتى: تۆگە يۈگۈر ـ گەندە ئۇنىڭ لوككىسى لوك، لوك قىلىدۇ. ② بەزى ئادەملەر ئىتتىكرەك ماڭغان ياكى ئاستاراق يۈگۈرگەندىكى قوپال ھەرىكەت ھالىتى.

لوكتا ئى. دىيال. تۆگىنىڭ لوكسى.

لوكدان ئى [پ] دەرۋازا، ئىشىك قاتارلىقلارنى تاقاش ئۈچۈن ئورنىتىلغان تاقاق؛ ياغاچ قۇلۇپ: ـــ بارات، ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقىغانمىدىڭ؟ ـــ زەنجىرلەنگەن دەھلىز ئۆيىنىڭمۇ لوكدانىنى چۈشۈرگەنىدىم.

لوككا ئى ← **ئۆركەش**: ئۇ تۆگىنىڭ تىك ئىككى لوككىسى ئوتتۇرىسىدا خۇددى مىخلاپ قويغان قورچاقتەك مىدىرلىماي ئولتۇراتتى.

لوككىدە رەۋ. «لوك» قىلىپ، «لوك» قىلغان ھالدا: ئۇ ماغدۇرسىزلىنىپ ئۆزە تۇرغۇدەك ماجالى قالمىغانلىقتىن، «لوككىدە» زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى ـ دە، خۇنۇك كۆزلىرىنى پارقىراتقىنىچە رەپىق ئاكىنىڭ ئارقىسىدىن يىغلامسىراپ قاراپ قالدى.

لوككىلىق سۈپ. لوككىسى بار: بىر لوككىلىق تۆگە.

لوك ـ لوك «لوك II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لوكۇلداتماق «لوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوكۇلداشماق «لوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لوكۇلدىماق پ. «لوك ـ لوك» قىلىپ ماڭماق، «لوك ـ لوك» قىلماق: ئېگىز ـ پەسلىكتە تۆگە ئۇزۇن پۇتلىرىنى تاشلاپ يۈگۈرگەندە، ئۇنىڭ لوككىسىمۇ تەڭلا لوكۇلدايتتى.

لوگارىفما ئى [ر<گرېك] <مات> ئەگەر $(a\neq1)a^k = b$ بولسا، ئۇ ھالدا k دېگىنىمىز a نى ئاساس قىلغان b نىڭ لوگارىفمىسى بولىدۇ ۋە $\log_a b = k$ قىلىپ يېزىلىدۇ. ئادەتتە 10 نى ئاساس قىلغان لوگارىفما ئونلۇق لوگارىفما دېيىلىدۇ ۋە « lg » بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا e (2.71828...) نى ئاساس قىلغان لوگارىفمىمۇ بار. بۇ خىل لوگارىفما تەبىئىي لوگارىفما دېيىلىدۇ ۋە « ln »بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

لوگارىفمىلاتماق «لوگارىفمىلىماق»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لوگارىفمىلانماق «لوگارىفمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

لوگارىفمىلىق سۈپ. لوگارىفمىغا ئائىت؛ لوگارىفما پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: لوگارىفمىلىق تەڭلىمە. لوگارىفمىلىق گەز.

لوگارىفمىلىماق پ <مات> لوگارىفما ھالىتىگە كەلتۈرمەك، لوگارىفما بەلگىسى ئېچىگە ئالماق.

لوگىكا ئى [ر<گرېك] ① تەپەككۇر شەكلى ۋە تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: فورمال لوگىكا. دىيالېكتىكىلىق لوگىكا. ② ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى: تۇرمۇش لوگىكىسى. ③ تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرى: پىكىر لوگىكىسى. * بۇ پىكىر لوگىكىغا سىغمايدۇ.

لوگىكشۇناس ئى. لوگىكا ئىلمى بويىچە مۇتەخەسسىس، لوگىكا ئالىمى: 19 ـ ئەسىردىكى ئەنگلىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە لوگىكشۇناس مىل ئۇچ ياش چېغىدىن باشلاپ دادىسىنىڭ جاپالىق تەربىيەلىشىگە ئىگە بولغان.

لوگىكشۇناسلىق ئى. لوگىكىنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان پەن.

لوگىكىلىق ① سۈپ. لوگىكىغا ئائىت؛ لوگىكا قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسلانغان؛ مەنتىقىي: لوگىكىلىق كاتېگورىيە. لوگىكىلىق قانۇنىيەت. لوگىكىلىق خۇلاسە. ② سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ ئۆزى خىسلىتىدىن، خاراكتېرىدىن، ئۆز ئىچكى قانۇنىيەتلىرىدىن كېلىپ چىقىدىغان؛ زۆرۈرىي، قانۇنىي: لوگىكىلىق باغلىنىش. ③ ئى <پەلس> نەرسىنىڭ تەپەككۇر جەريانىدىكى ئىنكاسى.

لوڭ تەق. بەزى ئادەملەرنىڭ ئىككى مۇرىسىنى بىر كۆتۈ-رۈپ، بىر چۈشۈرۈپ مېڭىش ھالىتى.

لوڭقا ئى ① گۈل سېلىپ قويۇلىدىغان بىر خىل قاچا. ئاغزى كىچىك، بوينى ئىنچىكە ھەم قورسىقى چوڭ كېلىدۇ. ئادەتتە فارفۇردىن ياسىلىدۇ: گۈل لوڭقىسى. لوڭقا تالىشىش مۇسا-بىقىسى. ② تېبابەتچىلىكتە ئىشلىتىدىغان بىر خىل كىچىك كوزا: لوڭقا قويۇش.

لوڭكىدە رەۋ. «لوڭ» قىلىپ، «لوڭ» قىلغان ھالدا: قىسمەت چورۇق ئورنىدىن لوڭكىدە تۇرۇپ، گۈس - گۈس دەسسەپ مېڭىپ، يىغىن سەھنىسىگە چىقتى.

لوڭ - لوڭ «لوڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ قول ئاستىدا-كىلەرگە ئايرىلغان كىتابلارنى قول ھارۋىغا بېسىشنى بۇيرۇدى - دە، لوڭ - لوڭ دەسسەپ باغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

لوڭۇلدىماق پ. لوڭ - لوڭ قىلىپ ماڭماق: — ھەي، لوڭۇلداپ نەگە بارىسەن؟ — دەپ سورىدى ئەركىن ئۇنىڭدىن.

لوڭيەن ئى [خەن] <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسى-دىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. مېۋىسى شارسىمان، يېيىشكە بولىدۇ، تەمى تاتلىق، دورىغا قوشۇشقىمۇ بولىدۇ، قۇۋۇتلەندۈرگۈچى دورا ھېسابلىنىدۇ، فۇجيەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋى-سى.

لولا [پ] ① ئى. سىگانلارغا مەنسۇپ كىشى. ② سۈپ. كۆچمە. مۇغەمبەر، ھىيلىگەر، قۇۋۇ، ھەييار: لولا ئادەم. * — ھە، نېمە ئىشىڭىز بار؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ سالىمىغا جاۋاب بەرمەيلا، كۆڭلۈمدە بولسا «ۋايىيەي، سېنىڭدەك لولا قەلەندەرلەرنى جىق كۆرگەن-مەن» دەپ ئويلايتتىم.

لولاڭ I سۈپ، دىيال. تەمسىز، بەتتەم، لاۋزا.

لولاڭ II سۈپ. دىيال. ئىلىشاڭغۇ، كەلسە - كەلمەس، قالايمىقان، ئالجىغان.

لولاڭچى سۈپ، دىيال. ئاياللارغا ئەگىشىدىغان، ئاياللارنىڭ ئارقىسىدىن قاترايدىغان ئادەم.

لولاشتۇرماق «لولىشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەكىبەر بۇ يېڭى كەلداخۇننى ئۆزىدەك لولاشتۇرۇۋەتمىسە بولاتتىغۇ، — دېدى مەريەم يېڭى خىزمەتدىشىمىز مۇسانىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قويۇپ.

لولاشتۇرۇشماق «لولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لولاشتۇرۇلماق «لولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى

لولاشماق پ. لولا ھالەتكە كەلمەك، لولا، قۇۋۇ، ھىيلىگەر بولۇپ قالماق: ئۇ ئۆزى ياش، گېپى سىلىق بولغىنى بىلەن تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ لولاشىپ كەتكەن بىرنېمە ئىكەن.

لوللىق ئى. ھىيلىگەرلىك، ھەييارلىق، قۇۋۇلۇق؛ مۇغەم-بەرلىك: «قارا بۇنىڭ لوللىقىنى» دېدىم ئىچىمدە.

لوم ئى. بىر ياكى ھەر ئىككى ئۇچى ئۇچلانغان، ئۇزۇن، يۇمىلاق توم تۆمۈر؛ لوم تۆمۈر.

لومودى ئى [خەن] دىيال. تېپىشتۇرغۇچى دەللال، دەللە.

لويلا ئى [پ] لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى توز، يوپۇرمىقى ئۇچ بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سارغۇچ يېشىل. يۇمران يوپۇرمىقىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

لويى ئى [خەن] خوجا، بەگ، تۆرە.

لويىلىق ئى. لويىلاردا بولىدىغان قىلىق، خۇسۇسىيەت: بۇ ۋاباغا ئىلاھىنىڭ مىكروبىغا يولۇققان بەزى كادىرلىرىمىزنىڭ ۋۇجۇدىدىنمۇ لويىلىق چىقىپ تۇرىدۇ.

لۇشيەن ئى [خەن] <پەلس> ئىدىيە، سىياسىي ياكى خىزمەت جەھەتلەردىكى مېڭىشقا تېگىشلىك تۇپ يول: ئاممىۋى لۇشيەندە مېڭىش.

لۇغەت ئى [ئە] ① بىرەر تىلدىكى سۆزلەرنى توپلاپ ھەم مەلۇم تەرتىپتە (ئادەتتە ئالفاۋىت تەرتىپىدە) رەتلەپ، ئىزاھلاپ ياكى باشقا تىلغا تەرجىمە قىلىپ تۈزگەن كىتاب: ئىزاھلىق لۇغەت. خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە لۇغەت. ② تىلدىكى بارلىق سۆزلەر، سۆز زاپىسى، سۆز بايلىقى: لۇغەت بايلىقى، لۇغەت سوستاۋى، لۇغەت تەركىبى.

لۇغەتچى ئى. لۇغەت تۈزگۈچى كىشى.

لۇغەتچىلىك ئى <تىل> لۇغەت تۈزۈش ئىشى، كەسپى: ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت-چىلىك ئىشخانىسى قۇرۇلغان 30 نەچچە يىلدىن بۇيان نۇرغۇنلىغان نادىر لۇغەتلەرنى تۈزۈپ چىقىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ لۇغەتكە بولغان تەشنا قەلبىنى قانىدۇرۇپ كەلمەكتە.

لۇغەتشۇناس ئى [ئە + پ] <تىل> لۇغەت تۈزۈش مۇتە-خەسسىسى، ئالىمى.

لۇغەتشۇناسلىق ئى <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ لۇغەتچىلىك مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى.

لۇغەتلەشتۈرمەك «لۇغەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسىمە خىزمەت جەريانىدا توپلىغان سۆزلىرىنى لۇغەتلەشتۈرۈپ چىقتى.

لۇغەتلەشتۈرۈشمەك «لۇغەتلەشتۈرمەك» سۆزىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇزۇندىن بۇيان توپلىغان سۆزلىرىنى ئاخىر لۇغەتلەشتۈرۈشتى.

لۇغەتلەشتۈرۈلمەك «لۇغەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جاپانىڭ تېگى ئالتۇن دېگەندەك، نۇرغۇن يىل توپلىغان سۆزلىرىمىز ئاخىر لۇغەتلەشتۈرۈلدى.

لۇغەتلەشمەك پ. لۇغەت ھالىتىگە كەلمەك، لۇغەت بولماق: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئورتاق بىر تەبىئەت بىلەن جاھان ھادىسىلىرىگە ئىبرەت كۆزى بىلەن قارىيالايدۇ، ئىنسانلار ئۆزلىرى چۈشىنىدىغان لۇغەتلەشكەن تىل بىلەن سۆزلىشىدۇ.

لۇمنال ئى [ئىنگ] <خىم> بىر خىل دورا، يەنى ئورگا-نىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{12}H_{22}O_3N_2$. ئاق رەڭلىك پارقىراق كىرىستال، تەمى قېرىقراق. چوڭ مېڭە پوستلا-قىنىڭ رولىنى چەكلەيدۇ، ئاز بىر قىسمى تىنچلاندۇرغۇچى دورا، يەنە بىر قىسمى ئۇيقۇ دورىسى قىلىنىدۇ، بۇنىڭ تەسىر قىلىش ۋاقتى ئۇزۇنراق.

لۇنخور ئى [لات] <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى. تېنى كىچىك، تۇمشۇقى كونۇس شەكلىدە كېلىدۇ، توپلىشىپ ياشايدۇ، زىرائەت دانلىرى ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

دېھقانچىلىققا زىيانلىق.

لۆت ئى. ئەتلەس، ماتا قاتارلىق توقۇمىچىلىق ئىشلىرىدا ئۆرۈشنىڭ تەۋەرىدىن چىققان ھەر 16 تال ياكى 20 تال يىپنىڭ بىر لەشتۇرۇلۇشى.

لۆجە ئى. لەش؛ سۇدا يىغىلىپ كاللەك بولۇپ ئېقىپ كەلگەن لەش، غازاڭ، چاۋار ـ چاتقال قاتارلىقلار.

لۆگەت سۆپ. دىيال. ئېغىر ـ بېسىق، ياۋاش.

لۆگگە ئى [پ] پاختا يېپتىن تىۋىت چىقىرىپ توقۇلغان، يۇز، قول، بەدەننى سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تازىلىق بۇيۇمى.

لۆگگەشلىمەك پ. دىيال. ئاسقاقلىماق.

لۆم تەق. يۇمشاق، ئېلاستىكلىق نەرسىلەرنىڭ بىر بېسىلىپ ـ بىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇش ھالىتى.

لۆمشتىمەك «لۆمشىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لۆمشىمەك پ. لۆم ـ لۆم قىلماق، بىر بېسىلىپ ـ بىر كۆتۈ ـ رۈلۈپ تۇرماق: كونا جەمئىيەتتىكى پاتقاق لۆمشىپ تۇرغان كوچىلار يېغىن ئەھلىنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولۇشقا باشلىدى.

لۆم ـ لۆم ① «لۆم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. بوشاڭ، ئەزمە: مۇنداق لۆم ـ لۆم بىلەن ئىشنى باشقا ئاچىققىلى بولمايدۇ.

لۆمىدە رەۋ. «لۆم» قىلىپ، «لۆم» قىلغان ھالدا: ھەبـ ـ بەمنىڭ تەلمۈرۈپ تۇرغان كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش لۆمىدە ئېتىلىپ چىقتى.

لۆمۈلدەتمەك «لۆمۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆزلىرىڭنى لۆمۈلدەتمە، نېمىگە قاراپ تۇرىسەن.

لۆمۈلدەشمەك «لۆمۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لۆمۈلدىمەك پ ← **لۆمشىمەك**.

لۆكچەك سۆپ. ئۇرۇش ـ تالاش، جېدەل ـ ماجىرادىن يانمايدىغان، ئەخلاقى، پەزىلىتى ناچار، ئەخلاقسىز: ـــ يوقال! ئۆزۈڭنىڭ خىلىنى تاپ، لۆكچەك! // سەن لۆكچەكنى پۈتۈن مەھەللىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

لۆكچەكلىك ئى. ئۇرۇش ـ تالاش، جېدەل ـ ماجىرا پەيدا قىلىدىغان قىلىق: لۆكچەكلىك قىلماق.

لۆي ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيەنىڭ ئىشتات بىرلىكى. ئۇنىڭغا بىر قانچە تۈمەن ياكى يېڭ قارايدۇ.

لۆيجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> لۆي كوماندىرى.

لې «ل» ھەرپىنىڭ نامى.

لېپاپ ئى [ئە] ئىچىگە خەت، ھۆججەت قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ بىرەر جايغا ئەۋەتىش ئۈچۈن تۆت بۇرجەك ياسالغان قەغەز خالتا؛ كونۋېرت.

لېپاپلىق سۆپ. لېپاپا سېلىنغان، لېپاپلانغان: ـــ ھېچقىسى يوق. قېرىندىشىمىز سۈتۈق بۇغراخانغا سالام دەڭ. بۇ خەت ئۇنىڭغا، ـــ خان لېپاپلىق خەتنى بەردى.

لېپاپلىماق پ. خەت، ھۆججەت قاتارلىقلارنى لېپاپا سالماق: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپ لېپاپلىدى.

لېپەز ئى. ئىشتاننىڭ ئىشتانباغ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قايتۇ ـ رۇپ تىكىلگەن يېرى.

لېپەك ئى <ئانات> تىزدىكى ئۇچ بۇرجەك سۆڭەك، ئۇچى پەسكە قارايدۇ.

لېپەكسىز سۆپ ① لېپەكى يوق، لېپەكى بولمىغان. ② بىر يەردە جەم تۇرالمايدىغان.

لېپەكگۈل ئى [لېپەك + گۈل] ① <بوت>قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى چۈچۈمەل، سەل قېرىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز. ياسالمىسى جىگەر ۋە بۆرەككە قۇۋۋەت بېرىدۇ، تىزغا ماغدۇر بېرىدۇ. خام ئىشلەتسە، قانىنى ماڭدۇ ـ رۇپ، ئۇيۇپ قالغان قانىنى تارقىتىدۇ. ئىششىقنى يانداۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىدۇ. ② شۇخىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

لېپتون ئى [ر<گېرمان] <فىز> ماسسىسى پىروتوننىڭ ماسسىسىدىنمۇ كىچىك بولغان فېرمىيون. ئېلېكترون مېيۇئون ۋە نېيترىنو قاتارلىقلار. ئۇلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى شۇكى: ئەركىن ئايلىنىش كۋانت سانى ئوخشاشلا، ماسسىسى ئىنتايىن يېنىك، ئاتوم يادروسى بىلەن ئۆزئارا كۇچلۇك تەسىر قىلىش رولى يوق.

لېپتىنىت ئى [ر] <گېئول> تەركىبىدە دالا ئىشپاتى، كىۋارتىس كۆپرەك، چىرىمتال ياكى باشقا تۆتۈق مىنېرال ئازراق (ئادەتتە 30% تىن ئاز)، ئۆزگەرگەن كىرىستاللىرى ئۇششاق دانچىلىق، تەڭ دانچىلىق، دانچىسىمان قۇرۇلمىغا ئىگە بولغان (ئادەتتە 1mm دىن كىچىك) رايون دائىرىلىك ئۆزگەر ـ گەن جىنس.

لېپىر I سۆپ. دىيال. كونا، ئەسكى ـ تۇسكى.

لېپىر ساتتى دىيال. كونا، ئەسكى ـ تۇسكىلەرنى ساتقۇچى.

لېپىر II ئى. دىيال. سۆگەت چىۋىقىنىڭ پوستىدىن ياسالغان نەيچە، پىپى.

لېچەك ئى. كۆپىنچە ياشانغان ئاياللار بېشىغا سالىدىغان ئاق داكا رومال.

لېچەكسىز سۆپ. لېچىكى يوق، لېچەك ئارتمىغان: پەتچىلەر ئارىسىدا لېچەكلىك ياشانغان ئاياللارمۇ، لېچەكسىز يالاڭباشتاق مەدەنىي قىزلارمۇ بار ئىدى.

لېچەكلىك سۆپ. لېچىكى بار، لېچەك ئارتقان: ئۇلارنىڭ ئىچىدە لېچەكلىك ياشانغان ئاياللارمۇ، قۇچاقتىكى بالىلىرىنى كۆتۈ ـ رۈۋالغان چوكانلارمۇ ۋە ياش قىزلارمۇ بار ئىدى.

لېس ئى [ر] نان، سامسا، پېچىنە ـ پىرەنىك قاتارلىق ئۇن ۋە گۆشتىن تەييارلىنىدىغان يېمەكلىكلەرنى ئىچىگە سېلىپ قىزىتىش ئارقىلىق پىشۇرۇلىدىغان قاتالتىر تەخسە؛ دوخۇپكا تەخسىسى.

لېك ئى. ئالبانىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

لېكتور ئى [ر<لات] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردە بېرىلىدىغان ھەمدە دەرىجىسى دوتسېنتتىن تۆۋەن، ئاسىستېنتتىن يۇقىرى كەسپىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان ئوقۇتقۇچى.

لېكتورلۇق ئى. لېكتورلارغا يۈكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە؛ لېكتورلار قىلىدىغان خىزمەت: لېكتورلۇق قىلماق. لېكتورلۇققا تەيىنلەنمەك. * ئون نەچچە يىللىق لېكتورلۇق خىزمىتىنى ئىشلەش ئەمەلىيىتىمگە ئاساسەن، بەزىبىر تەسىراتلىرىمنى يولداشلار بىلەن ئورتاقلاشتۇرماقچىمەن.

لېكسكا ئى [ر<گىرېك] <تىل> ① بىرەر تىل ياكى دىيا ـ

لېكتتىكى سۆزلەر يىغىندىسى: ئۇيغۇر تىلى لېكسىكىسى. لوپنور دىيالېكتى لېكسىكىسى. ② لېكسىكولوگىيە: تىل ئىلمى فونېتىكا، لېكسىكا ۋە گىراماماتىكىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ.

لېكسكولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبىنى تەتقىق قىلىدۇ: ئۇيغۇر تىلى لېكسكولوگىيەسى.

لېكسكلىق سۆپ. سۆز مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان، گىراما-تىكىلىق مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان؛ تىلنىڭ لۇغەت تەركىبىگە ئائىت: سۆزنىڭ لېكسكىلىق مەنىسى.

لېكسىيە ئى [ر<لات] ئالىي مەكتەپ ياكى ئاممىا ئارىسىدا بىرەر تېما ئۈستىدە ئاغزاكى ياكى يازما تەرىقىدە سۆزلەنگەن نۇتۇق.

لېكىن باغل [ئە] ① مەنە جەھەتتىن بىر - بىرىگە قارىمۇ-قارشى ئىككى جۈملىنى باغلاش رولىنى ئويناىدۇ: بۇ ئىككىسى كۆڭلىدە شۇنداق ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاغزىدا بۇ سۆزلەرنى ئېيتالمىدى. ② مەنىسى بىر - بىرىگە زىت بولسىمۇ، ئەممىا بىر - بىرىنى رەت قىلمايدىغان ئىككى جۈملىنى باغلايدۇ: بۇگۈن ھاۋا ئوچۇق، لېكىن سەل سوغۇق. ③ بىرىنچى ئابزاستا بايان قىلىنغان پىكىرگە ئىككىنچى ئابزاستا ئەكسىچە پىكىر بايان قىلىشقا توغرا كەلگەندە ئىككىنچى ئابزاسنىڭ بېشىدا كېلىپ، بۇ ئىككى ئابزاسنى باغلاش رولىنى ئويناىدۇ:... لېكىن خىزمەت-مىزدە بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەرمۇ ساقلاندى.

لېگاتا ئى [ر<ئىتال] <مۇز> نوتىدىكى بىرقانچە ئاۋازلارنى تۇتاشتۇروپ كۆرسىتىدىغان سىزىق ياكى بەلگە.

لېگەن ئى. مىس قاتارلىقلاردىن ياسالىپ سىرلانغان، ئىچىگە نەرسە - كېرەك، يەل - يېمىش قويۇلىدىغان چوڭ تەخسە.

لېمپىرا ئى. ھوندۇراسنىڭ پۇل بىرلىكى (ھوندۇراس لاتىن ئامېرىكىسىدىكى بىر دۆلەت).

لېنتا ئى [ر] ① بېزەك ۋە زىننەت ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تار، ئۇزۇن رەخت. ② بىرەر قۇرۇلۇشنىڭ پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەنلىكىگە سىمۋول قىلىنغان ئۇزۇن قىزىل رەخت: لېنتا كەسمەك. ③ ئۇزۇن تاسما شەكلىدىكى تېخنىكىلىق بۇيۇم: كىنو لېنتىسى. ئۇنىڭالغۇ لېنتىسى. * ئۇلار ئۇنىڭالغۇنى توغرىلاپ ھۆرمەتلىك مېھمانىنىڭ «يېڭىلىق» لىرىنى لېنتىغا ئېلىۋالدى.

لېنتىسز سۆپ. لېنتىسى يوق، لېنتا چىگىلمىگەن، لېنتا ئېسىلمىغان: ئۇنىڭ لېنتىسز قاپقارا سۇمبۇل چېچى شامالدا ئاجايىپ گۈزەل دولقۇن ھاسىل قىلىپ تۇراتتى.

لېنتىسمان سۆپ. لېنتىغا ئوخشايدىغان، لېنتا شەكىللىك.

لېنتىلىق سۆپ. لېنتىسى بار، لېنتا چىگىلگەن، لېنتا ئېسىلغان: ئانىنىڭ كۆزى ئابدۇراخمانىنىڭ مەيدىسىدىكى «ئامانلىقنى ساقلاش نەمۇنىچىسى» دېگەن سېرىق لېنتىلىق مېدالىغا چۈشتى - دە، سۆيۈنۈچ ئىچىدە ئوغلىنى باغرىغا باستى.

لېنىنزم ئى [ر] <پەلس> جاھانگىرلىك ۋە پىرولېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدىكى ماركسىزم، يەنى جاھانگىرلىك ۋە پىرو-لېتارىيات ئىنقىلابى دەۋرىدە پىرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى، سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزم قۇرۇش دەۋرىدە ماركسىزمنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە كونكرېتلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان لېنىنچە تەلىمات.

لېنىنزملىق سۆپ. لېنىنىزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان، لېنىنىزم پىرىنسىپلىرىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان: لېنىنىزملىق كۆز قاراش.

لېئو ئى. رومىنىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

لېئون ئى. سېررالېئوننىڭ پۇل بىرلىكى (سېررالېئون ئافرىقىدىكى بىر دۆلەت).

لېۋ ئى. بۇلغارىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

لېۋامىزول ئى [ئىنگ] <تېب> بىر خىل دورا، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{11}H_{12}N_2S.HCl$. ئەسلىدە مەددە چۈشۈرۈش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى. ھازىر يەنە كۆپ خىل كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىۋاتىدۇ.

لېۋىرماق پ. دىيال. بوشاشماق.

لېئىشمان ئى [ئىنگ] <زوئول> ئاددىي ھايۋان. يۇمىلاق ياكى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، قىزىل قان دانچىسىدىن كىچىكرەك كېلىدۇ. ھاشارات (كۈمۈتا)، ھايۋانلار (ئىت) ياكى ئادەم تېنىدە پارازىت ياشايدۇ ۋە قارا كېزىك كېسەللىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇ ئەنگلىيە دوختۇرى لېئىشمان (William boog Leishman) تەرىپىدىن بايقالغاچقا، شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

لېيبورىستلار ئى. ئەنگلىيەدە قۇرۇلغان ئىشچىلار پارتىيە-سىنىڭ ئەزالىرى.

لېيبىك ئى [خەن] <ھەرب> ھەربىي ئۇنۋان، يەنى ئەسكەر-لەر ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجە.

لېيتماق «لېيىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىملەردۇر ئېرىققا توپا تاشلاپ سۇنى لېيىتماقتا ئىدى.

لېيتشماق «لېيىتماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دېھقانلار ھەدەپ كۆلگە توپا تۆكۈپ، كۆل سۈيىنى لېيىتىشماقتا ئىدى.

لېيتىلماق «لېيىتماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر كۈن جاپالىق توپا تۆكۈش نەتىجىسىدە ئاخىرى ئۆستەڭ سۈيى لېيىتىلدى.

لېيماق پ. لاي ئارىلاشماق، لاي بولماق: سۇ لېيىپ كەتتى.

لىباس ئى [ئە] يېرىت. كىيىم؛ ئۇست كىيىم: مانجۇچە لىباس كىيىپ، بېلگە شەمشەر ئاسقان تۇغبېگى شامەخسۇتنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇراتتى.

لىبرال [ر] ① ئى. لىبېرالىزم تەرەپدارى؛ لىبېرالىلار پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ② ئى. پىرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا ھەم شەخسىي مەنپەئەتنى تەكتىلەيدىغان كىشىلەر. ③ سۆپ. لىبېرالىزمغا ئائىت؛ لىبېرالىزم غايىلىرىنى ياقلايدىغان، ئىپادىلەيدىغان: لىبېرال پارتىيە. لىبېرال بۇرژۇئازىيە. ④ سۆپ. پىرىنسىپسىز، تەشكىلسىز. ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكتىلەيدىغان: لىبېرال مۇناسىۋەت.

لىبېرالىزم ئى [ر<لات] <پەلس> ① 19 - ئەسىر ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى بۇرژۇئازىيەنىڭ سىياسىي - ئىدىيە-ۋى ئېقىمى. ② ئىنقىلابىي قوشۇندىكى بىر خىل خاتا ئىدىيەۋى ئېقىم. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىلىرى: پىرىنسىپسىزلىق، تەشكىلسىزلىق، ئىنتىزامسىزلىق، بىپەرۋالىق ۋە شەخسىي

مەنپەئەتنى تەكىتلەش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

لىبېرالىزملىق سۈپ. ① لىبېرالىزمغا ئائىت؛ لىبېرالىزم غايىلىرىنى ياقلايدىغان، ئىپادىلەيدىغان: ئۇلارنىڭ مەملىكىتىدە پىروسىيە بۇرژۇئازىيەسىنىڭ فېئودالىلارغا ۋە مۇستەبىت سۇلالىگە قارشى كۈرىشى، قىسقىسى، لىبېرالىزملىق ھەرىكىت بارغانسېرى جىددىيلەشتى. ② پىرىنسىپسىزلىق، تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەش ۋە بىپەرۋالىق قىلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولغان: بۇنداق ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز دەپ كارى بولماي يۇرۇشتەك لىبېرالىزملىق پوزىتسىيە ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

لىبېرالىست ئى [ر] ① لىبېرالىزم تەرەپدارى. ② پىرىنسىپسىز، تەشكىلسىز، ئىنتىزامسىز، بىپەرۋا، شەخسىي مەنپەئەتنى تەكىتلەيدىغان كىشى.

لىبېرالىستلىق ئى. لىبېرالىستلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، ئادەت، قىلىق.

لىپ ① ئى. ھەرىكەتنىڭ يېنىك ۋە تېزلىك بىلەن ئېلىپ بېرىلىش ھالىتى: نىلقىدىن ئاتلىنىپ چىققان قوشۇننىڭ ئىلگىرى ۋادىسى، جۇڭغار دالالىرىدىكى جەڭگىۋار يۇرۇشلىرى «لىپ» قىلىپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ② سۈپ. ئاغزىغىچە لىق تولدۇ - رۇلغان، لىق.

لىپا ئى [ر] <بوت> لىپا دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ياغىچىنىڭ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ. قوۋزىقىنىڭ تالالىرى ناھايىتى كۆپ. ئارغامچا، چىگە قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. جۇڭگودا 30 نەچچە تۈرى بار.

لىپارىت ئى [ر] <گېئول> كىسلاتالىق ئېتىلما جىنسىنىڭ بىر خىلى. تەركىبى گىرانىت بىلەن ئوخشاش. چىپار قۇرۇلمىلىق كۇۋارتس، ئىشقارلىق دالا ئىشپاتى (سۇزۇك دالا ئىشپاتى، ئانورتوكلاز) ئۇنىڭ چىپار كىرىستالى بولىدۇ. بەزىدە ئاز مىقداردا پىلاگىئوكلاز بولىدۇ. ئاساس ماددىسى ئومۇمەن زىچلاشقان يوشۇرۇن كىرىستاللىق ياكى ئەينەك ماددىلىق بولىدۇ، بەزىدە يۇمىلاق دانىچە قۇرۇلمىلىقمۇ بولىدۇ.

لىپپىدە رەۋ ① «لىپ» قىلىپ، «لىپ» قىلغان ھالدا: شۇ ئەسنادا شۇ يەرگە پەيدا بولغان بىر ھەربىي ئەمەلدارغا ياندىش ماڭغان ئۇيغۇر ئايال گۈلقىزنى كۆرۈستىپ «لىپپىدە» كۆز ئىشارىتى قىلىۋىدى، ئەمەلدار ئاستا توختاپ قالدى. ② لىقمۇلىق، توشقۇچە، لىققىدە: رىشتىلەر ئېشىلگەن ۋاپادارلىقتىن، كەشتىلەر تىكىلگەن مېھرى يىپىدە. تۇتۇشار دوست-يارىن مەشرەپتە بېيىت ئېيتىپ مەي، چىنىگە قۇيۇپ لىپپىدە.

لىپتاك ئى [ر] <گول> ← **باغىرتاق**.

لىپ ـ لىپ «لىپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئىككىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان ئەنۋەر بۇ ياقتا «لىپ ـ لىپ» قىلىپ قاراپ قويدى.

لىپلاداتماق «لىپلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆزلىرىنى لىپلىدىتىپ خىلىغچە قاراپ تۇردى.

لىپلداشماق «لىپلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆزىنى كۆرۈپ ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرى لىپلىدىشىپ كېتىشتى.

لىپلىدىماق پ. لىپ ـ لىپ قىلماق: قاغىنىڭ پەيسىز لىپلداپ تۇرغان ھەلقۇمىغا قاراپ يېتىپ، مەتىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

لىتاۋرى ئى [گىرېك] <مۇز> مىستىن قازانغا ئوخشىتىپ ياسالغان ئۇرغۇلۇق چالغۇ، ئېغىزىغا تېرە تارتىلىپ، بۇرما ئورنىتىلىدۇ، شۇ بۇرمىنى چىگىتىش ياكى بوشىتىش ئارقىلىق ئاۋازنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى تەڭشىلىدۇ. ئۇ ئاساسەن سىمفونىيەلىك ئوركېستىردا ئىشلىتىلىدۇ.

لىتوسفېرا ئى [ر<گىرېك] <گېئول> ① يەر شارى ئۈستى قىسمىنىڭ ئاتموسفېراغا نىسبەتەن ئېيتىلغان قاتتىق لىتوسفېرا قاتلىمى، يەنى قېلىنلىقى تەخمىنەن 60 ــ 120 كىلومېتىر، يەر تەۋرەش دولقۇن سۈرئىتى يۇقىرى بولغان بەلباغ. ئۇ گىرانىتلىق جىنس، بازالتلىق جىنس ۋە ئۇلتىرا ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىك جىنسلاردىن تەركىب تاپقان يەر پوستىنىڭ ھەممىسىنى ۋە ئۈستۈنكى مانتىلنىڭ ئۈستى قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② بارسفېراغا نىسبەتەن ئېيتىلغان لىتوسفېرا، يەنى يەر پوستى.

لىتىر مىق [ر<فىران] 1000 كۇب سانتىمېتىرغا باراۋەر بولغان سۇيۇقلۇق ئۆلچەم بىرلىكى: بىر لىتىر سۈت. ئىككى لىتىر پىۋا.

لىتىرلاتماق «لىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دورىنى لىتىرلىتىپ كۆرسەم توپتوغرا چىقتى.

لىتىرلاشماق «لىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لىتىرلانماق «لىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قان لىتىرلانغاندىن كېيىن توڭلاتقۇغا سېلىپ قويۇلدى.

لىتىرلىماق پ. نەرسىلەرنى لىتىرنى بىرلىك قىلىپ ئۆلچىمەك، تارتماق: ھەر قېتىم قان ئېلىنغاندا لىتىرلاپ ئېلىنىدۇ.

لىتىرلىق سۈپ. لىتىرغا توغرا كېلىدىغان، لىتىرغا توشىدىغان: يۇقىرىدىكى بىرنەچچە خىل ئوسۇلنى قوللانغاندا، 150 لىتىرلىق توڭلاتقۇدا يېلىغا 70 ــ 100 كىلوۋات توك تېجەپ قالغىلى بولىدۇ.

لىتىي ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Li (Lithium). كۈمۈشتەك ئاق ۋە مېتاللار ئىچىدە ئەڭ يېنىك، يۇمشاق، خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى بەك ئاكتىپ. ئاتوم ئېنېرگىيەسى سانائىتى، ھەر خىل قېتىشمىلار، ئالاھىدە ئەينەكلەرنى ياساش ۋە باتارىيە ئىشلەش قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

لىتىلىق سۈپ. تەركىبىدە لىتىي بولغان، لىتىيغا ئىگە: لىتىلىق چېرىمتال.

لىجى ئى [خەن] <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. مېۋە گۈشى ئاق ۋە شىرنىلىك بولۇپ، تەمى ناھايىتى تاتلىق. مەملىكىتىمىزنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

لىچىنكا ئى [ر] <زوئول> ھاشاراتلاردىكى تۆرەلمە تۇخۇم ئىچىدە يېتىلىپ بولغاندىن كېيىن تۇخۇمنى يېرىپ چىققان كىچىك ئورگانىزم. مەسىلەن، پاشا لىچىنكىسى، چۈشۈن قۇرتى، پارازىت قۇرت قاتارلىقلار.

لىرا I ئى [ئىتال] تۈركىيە ۋە ئىتالىيەلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

لىرا II ئى [ر<گىرېك] ① تارلىق ۋە ئۇرۇپ چېلىنىدىغان قەدىمكى گىرېك چالغۇ ئەسۋابى. ② ئوكرائىن ۋە بېلورۇسلارنىڭ كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابى. ③ قەدىمكى گىرېك چالغۇسىنىڭ شەكلى ئاساسىدا مۇزىكا سەنئىتىگە سىمۋول قىلىنغان شەكىلدىكى بەلگە، مۇزىكا

گەپ بى.

لىرىك سۈپ [ر] <ئەد> ← **لىرىكىلىق**: لىرىك ئوبراز. لىرىك قەھرىمان.

لىرىكا ئى [ر<گىرىك] <ئەد> ① شائىر، يازغۇچىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردە بايان قىلغان سۈبيېكتىپ تەسىراتى ۋە ئىدىيەۋى ھېسسىياتى. ② شۇ خىل ھېسسىيات ئىپادىلەنگەن ئەسەرلەر يىغىندىسى: نەۋايى لىرىكىلىرى. پۈشكىن لىرىكىلىرى.

لىرىكىچى ئى. ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدە لىرىكىغا كۆپ ئەھمىيەت بېرىدىغان، لىرىكىلىق ئەسەرلەرنى كۆپ يازىدىغان يازغۇچى، شائىر.

لىرىكىچىلىق ئى. ئەسەرلەرنى يېزىش خاھىشى: لىرىكىچىلىق ئىنسان روھىنىڭ ئومۇمىي تەركىبىي قىسمىدۇر.

لىرىكىلىق سۈپ. لىرىكىغا ئائىت، لىرىكىغا خاس خۇسۇسىيەتلەرنى، ھېس ـ تۇيغۇلارنى، كەچۈرمىشلەرنى ئىپادىلەيدىغان: لىرىكىلىق شېئىر. لىرىكىلىق ئەسەر.

لىزوزىما ئى [ر<گىرىك] <خىم> باكتېرىيەلەرنى ئېرىتەلەيدىغان ماددىلار. بۇ خىل ماددىلار باكتېرىيە ھۈجەيرە پەردىسىنى تۈزگۈچى كۆپ قەنتلىك ماددىلارنى پارچىلاپ، باكتېرىيەلەرنىڭ ۋەيران بولۇش ۋە ئۆلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. كۆز يېشى، ماڭقا، شۆلگەي، ئاق قان دانچىسى ۋە تۇخۇم ئېقى قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە لىزوزىما بولىدۇ.

لىزول ئى [ر<گىرىك] <خىم> بىر خىل دورا، يەنى مېتىل فېنول بىلەن سوپۇن ئېرىتمىسىنىڭ ئارىلاشمىسى. قوڭۇر ۋە زەھەرلىك كېلىدۇ. ئادەتتە دېزىنفېكسىيە قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

لىزۇ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ئېلىمىزنىڭ خەينەن ئۆلكىسىنىڭ خەينەن لىزۇ ـ مياۋزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئولتۇراقلاشقان.

لىزۇچە ① سۈپ. لىزۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: لىزۇچە كىيىم. لىزۇچە ئۇسۇل. ② ئى. لىزۇ تىلى: لىزۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك.

لىس سۈپ. دىيال. لىق، تولۇق، لىپمۇلىق.

لىسۇ ئى [خەن] <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ نۇجىياڭ لىسۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. قالغان بىر قىسمى يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ لىجىياڭ، دېچىڭ، دالى ۋە سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ شىچاڭ قاتارلىق جايلىرىغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردىن بىرما، تايلاندلاردىمۇ بىر قىسىم لىسۇلار ياشايدۇ.

لىسۇچە ① سۈپ. لىسۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: لىسۇچە كىيىم. ② ئى. لىسۇ تىلى: لىسۇچىنى ياخشى سۆزلىمەك.

لىشاينىك ئى [ر] <بوت> تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر تىپى. بۇلارنىڭ ئۆسۈملۈك تېنى زەمبۇرۇغ بىلەن يۇسۇنلەرنىڭ ئورتاقلىشىپ ياشىشىدىن بارلىققا كەلگەن. تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ، يەر يۈزىدىكى دەرەخ قوۋزاقلىرى ياكى قورام تاشلاردا ئۆسىدۇ.

لىفت ئى [ر<ئىنگ] <بىن> بىنالاردىكى ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى بىلەن يۇقىرى ـ تۆۋەن ھەرىكەتلىنىپ، ئادەم ياكى باشقا نەرسىلەرنى توشۇيدىغان قۇرۇلما.

لىغ تەق. يەڭگىل تەۋرەنگەن، تىترىگەن ھالەت.

لىغ ـ لىغ «لىغ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لىغىر تەق. بىرەر نەرسىنىڭ تەۋرەنگەن ۋە تىترىگەن ۋاقتىدىكى ھالىتى.

لىغىرلاتماق «لىغىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گاھىدا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بىر قولىنى لىغىرلىتىپ باشقىلارنى ئۇسسۇلغا تارتاتتى.

لىغىرلاشماق «لىغىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لىغىر ـ لىغىر «لىغىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لىغىرلىماق پ. «لىغىر ـ لىغىر» قىلماق. «لىغىر ـ لىغىر» قىلىپ تەۋرەنمەك: قىز غەمكىن ۋە مەيۇس ئىدى. كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ يالتىرايتتى. * بۇ قوينىڭ سېمىزلىكىدىن قۇيرۇقلىرى لىغىرلاپ تۇراتتى.

لىغىلداتماق «لىغىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لىغىلداشماق «لىغىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

لىغىلدىماق پ. «لىغ ـ لىغ» قىلماق، «لىغ ـ لىغ» قىلىپ تەۋرەنمەك: ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش تامچىلىرى سىمابىتەك لىغىلداپ قالغانىدى.

لىق سۈپ. تولۇق توشقۇزۇلغان، ئاغزىغىچە قاچىلانغان، توشقىچە تولدۇرۇلغان: چېلەكتە لىق سۇ بار ئىدى. // ئۇ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن ھاراقتىن بىر پىيالىگە لىق تولدۇرۇپ قويۇپ، يالغۇز ئىچەۋەتتى.

لىققىدە رەۋ. توشقۇچە، لىق تولغۇچە: كىچىك بىر ياغاچ چۆچەكتە قەلەم قىلىپ توغرالغان، ئۇستىگە ئۇششاق چانالغان سامساق سېپىلگەن تۇرۇپ سەي لىققىدە تۇراتتى.

لىقلاتماق «لىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆزى تەلەپ قىلىپ رومكىنى لىقلاتتى.

لىقلاشماق «لىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇلازىم قىزلار بوشىغان پىيالىلەرگە پات ـ پات چاي لىقلىشىپ تۇرۇشاتتى.

لىقلانماق «لىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رېزىنكە نەيچە قاپاق ئاغزىغا تىقىلىپ، ئازراق بۇزۇلداشتىن كېيىن ماي لىقلاندى.

لىقلىماق پ. لىققىدە تولدۇرماق، قاچىلىماق؛ ئىچىدە بوش ئورۇن قالدۇرماي تولدۇرماق: مەغىرەتخان ئاچا چۆگۈننى لىقلاپ، ئوچاققا قويدى ـ دە، يەنە بىرنەچچە تال قۇرۇق ئوتۇننى ئوچاققا ئوستىلەپ تىزدى.

لىقمۇلىق سۈپ. ئاغزىغىچە قاچىلانغان، توشقۇچە، لىپمۇلىپ: تاجى ئاخۇن ئاكا ياش ئۇچقۇنلارنى تاماغا تەكلىپ قىلىپ، ئىككى چۆچەكتە لىقمۇلىق شورپا ئەكەلدى.

لىك تەق. ھەرىكەتنىڭ يەڭگىل ھەم تېزلىك بىلەن يۇقىرى ـ تۆۋەن تەۋرەش ھالىتى: ئۇ لىك قىلىپ ئورنىدىن تۇردى.

لىكاڭ تەق. بىر كۆتۈرۈلۈپ ـ بىر پەسەيگەن ياكى بىر بۇ ياققا ـ بىر ئۇ ياققا تەۋرىگەن ھەرىكەتنىڭ تەكرار ھالىتى.

لىكاڭلاتماق «لىكاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ پۇتنى لىكاڭلىتىپ ئولتۇراتتى.

لىكاڭلىماق پ. كۆتۈرۈلۈپ ـ پەسلەپ، لىكىلداپ تۇرماق: ھەربىر ئادەم ئۆتكەندە كۆۋرۈك تاختىسى لىكاڭلاپ تۇراتتى.

لىككىدە رەۋ. «لىك» قىلىپ، «لىك» قىلغان ھالدا: قەيسەر تۇيۇقسىز لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

لىك ـ لىك «لىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لىكىلداتماق «لىكىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باقى ئەپكەشلىرىنى لىكىلدىتىپ كېتىپ بارىدۇ.

لىكىلداشماق «لىكىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لىكىلدىماق پ. «لىك ـ لىك» قىلماق، بىر بۇ ياققا ـ بىر ئۇ ياققا يۈرمەك: تاشخان ئۇستامنىڭ ئۇچلۇق ئېڭىكىدىكى بىر تۇتام ساقىلى لىكىلداپ، كۆزىڭ چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى.

لىڭنىن ئى [ر<لات] <خىم> بىر خىل يۇقىرى مولېكۇلالىق ئارومات گۇرۇپپىدىكى پولىمېرلىق بىرىكمە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ياغاچلاشقان توقۇلمىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پوستىدا كۆپ مىقداردا بولىدۇ. سېللۇلوزلارنىڭ ئارىلىقلىرىنى تولدۇرۇپ تۇرىدۇ، ھايۋانلار ھەزىم قىلالمايدۇ، تۇپراقتا چىرىندىگە ئايلىنالايدۇ، سانائەتتە ئاجرىتىپ ئالغىلى بولىدۇ. ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ.

لىڭنىلاشماق پ <ئورم> ئۆسۈملۈك غولىنىڭ لىڭنىن بار قىسمى تەرەققىي قىلىپ چىڭماق، مەزمۇتلاشماق.

لىك I تەق. تېز ۋە يەڭگىل يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن ھالەت.

لىك تاسما ئىشنى ياكى توختاتمايدىغان ياكى توگەتمەيدىغان، ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، بوشاڭ، لايغەزەل: لىك تاسما ئادەم. * ئاقپاشا پوقراسى دېگەن مۇشۇنداق لامزەللە، لىك تاسما بولامدۇ؟ ـــ دېدى ھاپىز.

لىك II ئى [خەن] <مەت> تاختا، تاۋاق.

لىڭجاڭ [خەن] <ھەرب> پاگون.

لىڭشتماق «لىڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرەخنى لىڭشتماق. * ئۇ ئورۇندۇققا چىقىپ، مىخنى لىڭشتىپ كۆردى.

لىڭششماق «لىڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لىڭشق سۆپ ① لىڭشىپ، تەۋرىنىپ تۇرىدىغان: ئابدۇرېشتخان ـــ پادىشاھ، خەلقپەرۋەرلىك، ئادىللىق كۆز قارىشى بار، شائىر، ئەمما مەيدانى لىڭشق، 35 ياشلاردا. ② كۆچمە. بەرەر ئىشنى گاچ ـ گاچ قىلماي ئەزۈمىلەپ ئولتۇرىدىغان ياكى گەپنى گاچ ـ گاچ قىلماي لىڭشىپ قىلىدىغان، ئىنجىق: لىڭشق ئادەم.

لىڭشماق پ. ئۇ يان ـ بۇ يان ياكى ئاستىن ـ ئۈستۈن مىدىرلاپ تەۋرەنمەك، سىلكىنمەك: سول تەرەپتىكى بىر تۈپ قارىغاي شېخىنىڭ تۇيۇقسىز لىڭشىپ، ئۇستىدىكى قارنىڭ پەسكە تۆكۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم.

لىڭگە ئى <بىن> پىشايۋانلاردىكى تۆۋرۈك ئارىلىقىغا قويۇلىدىغان يېرىم چەمبەر شەكلىدىكى ئەگمە.

لىڭگىر تەق. ئېگىز ـ پەس لىڭشىش ھالىتى.

لىڭگىرتاقتاق ئى [لىڭگىر+تاقتاق] ① <تەن> بالىلارنىڭ تەنھەرىكەت سايمىنى. ئادەتتە بىر پارچە ئۇزۇن تاختاينى ئوتتۇرىدىن تىرەپ قويۇپ، ئىككى ئادەم ئىككى بېشىدا قارىمۇ ـ قارشى ئولتۇرۇپ، نۆۋەتلىشىپ پۈتى بىلەن يەرگە تېپىپ، تاختايىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە تۆۋەنلىشى بىلەن بىللە چىقىپ ـ چۈشۈش ئارقىلىق ئوينىلىدۇ. ② سۆپ. كۆچمە. تۇرالغۇسى يوق، بىر يەردە توختىمىغان: لىڭگىرتاقتاق گەپنى قىلماي ئۇزۇپ گەپ قىل.

لىڭگىرچاق ئى. توقۇمىنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان، ئېگەرگە ئوخشىتىپ ياسالغان ھارۋا جابدۇقى.

لىڭگىرلەتمەك «لىڭگىرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لىڭگىر ـ لىڭگىر «لىڭگىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لىڭگىرلىمەك پ. لىڭگىر ـ لىڭگىر قىلماق، لىڭگىر ـ لىڭگىر قىلىپ تەۋرەنمەك.

لىڭكىدە رەۋ. «لىڭ» قىلىپ، «لىڭ» قىلغان ھالدا: ئۇ بىر كۆچۈندى، لىڭكىدە ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. * ئايروپىلان لىڭكىدە يەردىن كۆتۈرۈلدى. * تاختاينىڭ بىر ئۇچى لىڭكىدە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

لىڭ ـ لىڭ «لىڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

لىڭلداتماق «لىڭلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

لىڭلداشماق «لىڭلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

لىڭلدىماق پ. «لىڭ ـ لىڭ» قىلماق، «لىڭ ـ لىڭ» قىلىپ تەۋرىمەك، چايقالماق.

لىلانگېنى ئى. سۈيزىلاندىنىڭ پۇل بىرلىكى (سۈيزىلاند جەنۇبىي ئافرىقىدىكى كىچىك بىر دۆلەت).

لىللا سۆپ [ئە] راست، ھەق، ناھايىتى توغرا، ئادىل: لىللا ئادەم. لىللا گەپ.

لىللالاشماق پ. لىللا بولماق، ئادىل بولماق، ئادىللاشماق: پارتىيە سىياسىتى لىللالاشتى.

لىللالىق ئى. ئادىللىق، توغرلىق: ئەينەك، ئەينەك رەھىمسىز سەن، باغرى تاش، ھەممە جۇپكى، لىللالىقتا بىر سەن تاق. ياتمىدىمۇ سىرلار ياتماس ئىچىڭدە، چېچىمدىكى بالدۇر چۈشكەن بىر تال ئاق.

لىم ئى [خەن] <بىن> ① جەگە. ② قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدىكى ئۆي يېپىش ياكى باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن تەييارلاپ قويۇلغان بادرىدىن يوغان، ئۇزۇن ياغاچ: خەلچەم بىلەن بەختىنىسا يوغان بىر لىمنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى.

لىمتاق ئى. ئۆينىڭ تۆرىدىكى ئورۇن ـ كۆرپە يىغىدىغان جاي، ئويۇق ياكى تىزىلغان ئورۇن ـ كۆرپە.

لىمسىز سۆپ. لىم يوق، لىم سېلىنمىغان: ئۆي لىمسىز سېلىنغانىدى.

لىمفا ئى [ر<لات] <ئانات> ئورگانىزمدىكى توقۇلمىلار ئارىلىقىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان رەڭسىز، سۇزۇك سۇيۇقلۇق. تەركىبىدە لىمفا شارچىسى بولۇپ، توقۇلما سۇيۇقلۇقنىڭ لىمفا نەيچىسىگە سىڭىپ كىرىشىدىن شەكىللىنىدۇ. لىمفا نەيچىسىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋېنا قان تومۇرىغا ئوخشايدۇ. ئۇ بەدەنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىغىچە تارقالغان. لىمفا ئادەتتە لىمفا نەيچىسى ئارقىلىق ئايلىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ۋېنا تومۇرىغا كىرىدۇ ۋە توقۇلما سۇيۇقلۇقنىڭ قان سۇيۇقلۇقى ئارىسىغا ئېقىپ كىرىشىدە ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ.

لىمفاتىك سۆپ [ر] لىمفاغا ئائىت، لىمفاغا تېگىشلىك: لىمفاتىك سىستېما.

لملق سۇپ. لىمى بار، لىم سېلىنغان: ئاشخانا ئۆي بەش لملق، ئۈچ دېرىزلىك چوڭ ئۆي ئىدى.

لمون ئى [ر<گىرېك] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ. مېۋە گۆشىنىڭ تەمى ناھايىتى ئاچچىق ـ چۈچۈك بولۇپ، ئىچىملىك ياساشقا بولـ ـدۇ. مېۋە شۆپۈكى سېرىق. ئۇنىڭدىن لمون يېغى ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

لمونات ئى [ر<فىران] لمون ياكى باشقا خىل مېۋە شەربىتىدىن تەييارلانغان تاتلىق ئىچىملىك.

لمونن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{10}H_{16}$. ئۇ بىر خىل خۇش پۇراق سۈيۇقلۇق بولۇپ، ئاپېلسىن قاتارلىقلارنىڭ مېۋە پوستىدا بولىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن پۇراقلىق ماتېرىياللار ئىشلىنىدۇ.

لمىت ئى [ر<لات] <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر ئۇقۇم. ئەگەر ئۆزگەرگۈچى مىقدار x تەدرىجىي ئۆزگىرىپ بەلگىلىك مىقدار a غا ئىنتىلسە، يەنى ئۇلارنىڭ ئايرىمىسىنىڭ مۇتلەق قىممىتى ھەرقانداق بېرىلگەن مۇسبەت سانىدىن كىچىك بولسا، بەلگىلىك مىقدار a ئۆزگەرگۈچى مىقدار x نىڭ لىمىتى دېيىلىدۇ ۋە $x \to a$ ياكى $\lim x = a$ قىلىپ يېزىلىدۇ. مەسـ ـلەن، سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى $\frac{1}{2},\frac{2}{3},\ldots,\frac{n}{n+1}$ نىڭ لىمىتى 1. ئۇ $\lim\frac{n}{n\to\infty n+1}=1$ قىلىپ يېزىلىدۇ.

لىمنگراف ئى [ر<گىرېك] <سۇ> سۇ ئورنىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن ئۆزگىرىشىنى ئاپتوماتىك خاتىرىلەيدىغان بىر خىل مېخانىزم.

لىندېرا ئى [لات] <بوت> كامفورا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. مېۋىسى قارا، يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ. ئاشقازانىنى كۆچەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش قاتارلىق رولىلارغا ئىگە. جېجىياڭ ئۆلكىسىنىڭ تىيەنتەي ناھىيەسىدىن چىقىدىغانلىرى ئەڭ داڭلىق.

لىنزا ئى [ر<نېم] <فىز> سۇزۇك ماددىلاردىن ياسالغان ئەينەك. يۇزىنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن چېتىنىڭ قىبلىن ـ نېپىزلىكىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ كۆپۈنكى لىنزا ۋە پېتىنقى لىنزا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

لىنىيە ئى [ر] ① ئېلېكتىر ئېقىمى، سۈيۇقلۇق، پار، قاتناش ۋاستىلىرى، شۇنىڭدەك ھەرىكەتچان جىسىملار بېسىپ ئۆتىدىغان يول؛ سىم: لىنىيە بېسىمى. لىنىيە توكى. قاتناش لىنىيەسى. * لىنىيە چەينەكلىرىنىڭ ھەممىسى قويماي چېقىلىپ كەتتى. ② سىزىق؛ رەت، سەپ: ئاپتوموبىللار لىنىيەسى. تانكا لىنىـ ـيەسى. ③ يۆنىلىش؛ تەرەپ: ئەتىسى تۇن يېرىمىدىن ئاۋۋال زەربىدارلار ئىككى لىنىيە بويىچە دۇشمەن ئىستىھكامىغا تېگىش قىلدى. ④ دۇشمەن ياكى قارشى تەرەپكە يېقىن جايدىكى مۇداپىـ ـئە ياكى ئوت ئېچىش نۇقتىلىرىدىن تەركىب تاپقان سىستېما: ئالدىنقى لىنىيە. مۇداپىئە لىنىيەسى. دېڭىز قىرغىقى لىنىيەسى. ئوت كۆچى لىنىيەسى. * ياپون «پادىشاھ ئەسكەرلىرى» نى باسقان زور سوقۇش پاراخوتى ئۇلۇغ ئوكيان فىرونتىنىڭ ئالدىنقى لىنىيەلىرىگە قاراپ كېتىپ باراتتى.

لىەن ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيەنىڭ ئىشتات بىرلىكى. بىرقانچە پەيدىن تەركىب تاپىدۇ.

لىەنجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> لىەن كوماندىرى.

لىەنجاڭلىق ئى. لىەنجاڭغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ئەمەل.

لىۇتېتسىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Lu (Lutetium). ئۇ سىيرەك يەر مېتاللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تەبىئەتتە ناھايىتى ئاز تارقالغان.

لىۇمېن مق [ر<لات] <فىز> يورۇقلۇق ئېقىمى بىرلىـ ـكى. بىر لىۇمېن بىر خەلقئارالىق كاندېلانىڭ ئارىلىقى بىر سانتىمېتىر، مەيدانى بىر كۋادرات سانتىمېتىر بولغان تەكشـ ـلىكنى يورۇتقان چاغدىكى يورۇقلۇق ئېقىمىغا باراۋەر كېلىدۇ.

م ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يېگىرمە ئىككىنچى ھەرپى.

ما ئال. جان ت. كۆرسىتىش ئالماش «ماۋۇ» نىڭ جانلىق تىلدا قىسقارغان شەكلى: مانى ئۆزۈمگە، مانى ئۆكامغا ئالدىم.

مائارىپ ئى [ئە] ① مەكتەپلەردىكى بالىلار، ئۆسمۈرلەر، ياشلارغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەربىيە جەريانى: مائارىپ ئىسلاھاتى. مائارىپ ئىشلىرى. مائارىپ فاكۇلتېتى. مائارىپ ئىدارىسى. ② تەلىم ـ تەربىيە، مەكتەپ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئىدارە: بۈگۈن مەكتىپىمىزگە تەكشۈرۈش ئۈچۈن مائارىپتىن ئىككى كادىر كەپتۇ.

مائارىپەرۋەر ئى [ئە + پ] مائارىپ ئىشلىرىنى قوللىغۇچى، يارىدەم قىلغۇچى كىشى: كېرەم ئىمىن ئۆزى يارانقان بايلىقى بىلەن يۇرتىغا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ سېلىپ بەرگەن مائارىپەرۋەر.

مائارىپەرۋەرلىك ئى. مائارىپ ئىشلىرىنى قوللاش، ئۇنىڭغا يارىدەم بېرىش ئىشى، پائالىيىتى: ئۇلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكى ۋە مائارىپەرۋەرلىكى ھەققىدە يېزىلغانلاردىن نۇرغۇن پارچىلارنى كەلتۈرۈشكە بولىدۇ.

مائارىپچى ئى. مائارىپ ساھەسىدە ئىشلىگۈچى كىشى، مائارىپ خادىمى: مەن ئۆزۈن يىللىق مائارىپچى، بالىلارنىڭ ياشلارنىڭ مۇجەز ـ ھەۋەسلىرىنى كۆزىتىشكە قىزىقىمەن.

مائارىپچىلىق ئى. مائارىپ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: ـــ مېنىڭچە، ـــ دېدى لۇتپۇللا، ـــ ھازىر بىرلا ئۇلۇغ خىزمەت بار. ئۇ بولسىمۇ، مائارىپچىلىق، مۇئەللىملىك.

مائارىپشۇناس ئى [ئە+پ] مائارىپ، تەلىم ـ تەربىيە، ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، پىداگوك، مائارىپچى: جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق مائارىپشۇناسى تاۋشىڭجى مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم ئېھتىياجلىق بولغان ئەڭ مۇھىم ئادەت، خاھىش، پوزىتسىيە دېگەنلەر كۆپىنچە ئالتە ياشتىن ئىلگىرى پېتىلىپ بولىدۇ، بۇ ۋاقىت ئادىمىيلىكنىڭ، تاۋلىنىپ چىقىشنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزگىلى.»

مائارىپشۇناسلىق ئى [ئە+پ] مائارىپنى تەتقىق قىلىش، مائارىپنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدىغان پەن، پىداگوگىكا؛ مائارىپشۇناسلىق مائارىپقا دائىر بىلىشنىڭ بىر شەكلى بولالايدۇ.

مائاش ئى [ئە] ئىشلىگەن خىزمەت ۋە ئەمگەككە ئاساسەن بېرىلگەن ئىش ھەققى، پۇل، ئايلىق: مائاشى ئۆسمەك.

مائاشسىز سۈپ. مائاش ئالمايدىغان، ئىش ھەققى يوق: مۇنداق مائاشسىز خىزمەتنى قىلمايمەن.

مائاشلىق سۈپ. مائاشى بار، مائاش ئالىدىغان: مائاشلىق ئىشچى.

مابەين (ى) تىر [ئە] ← **مابەينىدە:** ساقايسا بىر كېسەل، بىر قېتىم كۆلۈش، كۆپ يىللار مابەينى خالىقا ئادەت. ئۇلارنى كۆزىتىش، دورا بېگۈزۈش، ئىدىكى كۆڭلىدە چەكسىز سائادەت.

مابەينىدە تىر. داۋامىدا، ئارىلىقتا: شۇندىن بۇيانقى 30 نەچچە كۈن مابەينىدە، ئۇمۇ شۇ دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتاتتى.

مات [پ] ① ئى. شاھمات ئويۇنىدا شاھنىڭ قارشى تەرەپ ئۇرۇقىنىڭ ھۇجۇمىدىن قوغدىنالماي، يوقىلىش ھالىتى. ② سۈپ. قىيىن ئەھۋالدا قالغان، تەڭلىكتە قالغان، يېڭىلگەن: بەستى تامدەك، قورسىقى نەچچە چاناقتەك بولسىمۇ، مات ئېلىپبە ئالدىدا ئۇ، ئىلمىي ھېكمەت بولمىسا.

مات بولماق ① ئۇتتۇرۇپ قويماق، تۇتۇلماق: مەن ئۇدا ئۈچ تاختا ئۇتتۇرۇپ قويدۇم، بىر قېتىم پېچكا مات بولدۇم. ② قىيىن ئەھۋالدا قالماق؛ يېڭىلمەك: تاي ئات بولغۇچە، ئەر مات بولار (ماقال). * پادىشاھ قىز ئالدىدا مات بولۇپ يۈزى كېتىش، جېنىدىن ئايرىلىشتىن ئەنسىرەپ ئوردىغا قايتالماپتۇ.

مات قىلماق ① ئۇتماق: بۇ گەپتىن كېيىن پادىشاھ شاھماتتا ئۆزىنى مات قىلىپ قويغان نىقابلىق پادىشاھنىڭ ئۆز خوتۇنى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ② قىيىن ئەھۋالدا، خىجالەتتە قالدۇرماق، يەڭمەك: ۋەزىر دېھقانىنى مات قىلىدىغان بولدۇم دەپ ئويلاپتۇ، خالار ـ خالماستىن ئاتتىن چۈشۈپتۇ.

ماتا (ماتاسى) ئى [ئە] پاختا يىپتىن يەرلىك توقۇش دۇكىنىدا توقۇلغان رەخت، بۆز: ئۆتمەس ماتا، زورلاپ ساتا (ماقال).

ماتاتماق «ماتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماتاشماق «ماتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماتاقچۇن ئى [ماتاق + چۇن] دىيال. ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ كۆزىگە قونۇۋالىدىغان ئۇششاق چۈن.

ماتال ئى. دىيال. ياغاچ نور.

ماتالماق «ماتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەگرى ـ بۈگرى ياغاچ ئاخىرى ماتالدى.

ماتانەت ئى [ئە] بەرداشلىق، چىدام، تاقەت: ئادەم دېگەندە روھ، پائالىيەت ۋە ماتانەت بولۇشى لازىم.

ماتانەتلىك سۈپ. چىدىيالايدىغان، تاقەت قىلالايدىغان، چىداملىق، سۈباتلىق: خەۋەر كەلمەكتە يايلاقتىن كۆرەش جىددىي مۇشەققەتلىك، ئۇ يەردە قەھرىمان يوقسۇل ئېلىشماقتا ماتانەتلىك.

ماتەم ئى [پ] ① بىركىمنىڭ ئۆلۈمى مۇناسىۋىتى بىلەن بىلدۈرۈلگەن تەزىيە، قايغۇ ۋە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆيۈشتۇ - رۇلغان مۇراسىم، قارىلىق تۇتۇش قاتارلىقلار: ھەممە ياقنى قىيا - چىيا، ماتەم يىغىسى قاپلاپتۇ. ② قايغۇ، ھەسرەت: سېنىڭ غەمگە گىرىپتار بولۇشۇڭ مەن ئۈچۈن خۇشاللىق، پاراغەتكە چىقىشىڭ ماڭا ماتەم ئىدى.

ماتەمدار ئى [پ] يېقىن كىشىسىنىڭ ۋاپات بولغىنىغا ئۇزۇن بولمىغان، ئۇنىڭغا ماتەم تۇتۇۋاتقان، قارىسىنى ئوشتۇ - مىغان كىشى؛ ھازىردار: بىر كۈنى ھاتەم ئۇ يەردە قارا كىيىم كىيىش - كەن، كۆرۈنۈشتە ماتەمدارغا ئوخشاش ھازا تۇتۇشقان بىر بۆلەك خالايىقنى كۆردى.

ماتەمسەرا ئى [پ] يېزىت. ماتەم تۇتۇلىدىغان جاي، ئۆي: جەننەتسېرى كەتتى تاشلاپ ھىجرانغا، ھىجران دېمە، ماتەمسەرا جاھانغا!

ماتەملىك سۈپ ① ماتەمگە مۇناسىۋەتلىك بولغان، ماتەمگە تەئەللۇق؛ ماتەمنى بىلدۈرىدىغان: زۇبەيدە ئۇنىمۇ ماتەملىك قارا كىيىم كىيگەن ھالدا كۆرۈپ ئەھۋال سوراپتۇ. ② ماتەم تۇتقان: كۆك ئاسمان ياش تۆكتى، قىچقىرار كاككۇك، ماتەملىك ۋادىغا ئىغىر مۇڭ تۆكۈپ، تاغ، تېرەك، گۈل... - گىياھ... - ئانا تەبىئەت، تۇرىدۇ ئەزگۈ بىر جىملىققا چۆكۈپ.

ماتراس ئى [ر<ئە] ئىچىگە پاختا، يۇڭ، پاخال قاتارلىقلار سېلىنغان قېلىن تۆشەك: موللاقچىلار سەھنىگە چوڭ بىر ماتراسنى سېلىپ ئۈزىنىڭ ماھارىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ماتروس ئى [ر<لات] ① دېڭىز ئارمىيەسى تەركىبىدىكى ئەسكەر. ② ئومۇمەن دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىدا (كېمە، پاراخوت ئۇستىدە) خىزمەت قىلىدىغان كىشى.

ماترىئارخال سۈپ [ر] ئانىلىق ئۇرۇقداشلىقىغا مەنسۇپ بولغان: ماترىئارخال جەمئىيەت. ماترىئارخال مۇناسىۋەت.

ماترىئارخاللىق ئى. جەمئىيەت ۋە ئائىلىدە ئانا باشچىلىق قىلىدىغان، ئۇرۇقداشلىقتا ئانا ئاساس ھېسابلىنىدىغان فورماتسىيە: ماترىئارخاللىق تۈزۈم.

ماتكا I ئى [ر] قارتا ئويۇنىدا ئايال سۈرىتى چۈشۈ - رۈلگەن، سولداتتىن يۇقىرى، كارولدىن تۆۋەن تۇرىدىغان، ﴿Q﴾ بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن كارتا.

ماتكا II ئى [ر] <ئانات> ① بالىياتقۇ: ماتكا راكى. ② ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسى.

ماتىرىك ئى [ر] ① <جۇغ> قۇرۇقلۇق، قىتئە. ② <گېئول> ئانا جىنس. ③ <گېئول>ئاساسلىق جىنس، ئۇل جىنس.

ماتىرىيال (ماتىريالى) ئى [ر<لات] ① بىرەر مەقسەت ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان خام ئەشيا، ماددا: قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ماتېرىيال تەييارلىماق. ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىياللىرى. ② ئاساس ياكى دەلىل ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان مەلۇمات، مەنبە ۋە شۇ قاتارلىقلار: ماتېرىيال بۆلۈمى. بىرىنچى قول ماتېرىيال.

ماتىرىيالچى ئى. ھەرخىل يازما ماتېرىيال ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى رەتلەپ ساقلىغۇچى كىشى: بۆلۈممىزدە تەھرىر، تۈرگۈچى، تەرجىمان، ماتېرىيالچى ۋە سۆزلۈكچى بولۇپ جەمئىي ئون نەچچە ئادەم بار.

ماتىرىيالچىلىق ئى. ھەر خىل يازما ماتېرىيال ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى رەتلەپ ساقلاش ئىشى، كەسپى: ئابلىمىت ئۈزۈن يىل بۆلۈممىزدە ماتېرىيالچىلىق قىلغانىدى، شۇ سەۋەبتىنمۇ ئۇ كۆپ نەرسىلەرنى بىلەتتى.

ماتىرىيالسىز سۈپ. ماتېرىيال يوق، ماتېرىيال بولمىغان: كومىتېتىمىزنىڭ شۇجىسى ماتېرىيالسىزمۇ بىرنەچچە سائەت نۇتۇق سۆزلىيەلەيدىغان ناتىق كىشى ئىدى.

ماتېرىيالشۇناس ئى [ر<لات + پ] ماتېرىيال ئىلمى، كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: سۈلتان ھەقىقەتەن ماتېرىيالشۇناس بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىدىن ھەرقانداق ماتېرىيالنى تاپقىلى بولاتتى.

ماتېرىيالشۇناسلىق ئى. پەننىڭ ماتېرىيال كەسپىگە ۋە ئىلمىگە ئائىت مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى: ياپونىيەدىكى بۇ مەكتەپ بىلىمشۇناسلىق مەكتىپى، ئۇچۇرشۇناسلىق مەكتىپى ۋە ماتېرىيالشۇناسلىق (ماتېرىيال ئىلمى) مەكتىپىدىن ئىبارەت ئۈچ تارماق مەكتەپتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى قوبۇل قىلىنمايدىكەن.

ماتېرىياللاشتۇرماق «ماتېرىياللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزلىگەن سۆزىنى ماتېرىياللاشتۇرۇپ چىقىدىغانغا تۇرسۇن كاتىپ مەسئۇل بولىدىغان بولدى.

ماتېرىياللاشتۇرۇشماق «ماتېرىياللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك تەڭ ھەرىكەتلىنىپ، يىغىندا چۈشكەن پىكىر - تەكلىپلەرنى ماتېرىياللاشتۇرۇشۇپ چىقىشتى.

ماتېرىياللاشتۇرۇلماق «ماتېرىياللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇزۇن ئۆتمەي يىغىن خاتىرىسى كاتىپ تەرىپىدىن ماتېرىياللاشتۇرۇلۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تارقىتىلدى.

ماتېرىياللاشماق پ ① ماتېرىيال قىلىنىپ تەييارلانماق، ماتېرىيال ھالىتىگە كەلمەك، ماتېرىيال بولۇپ شەكىللەنمەك: ئىككى تەرەپنىڭ سۆھبىتى ئۇزۇن ئۆتمەي ماتېرىياللىشىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا سۇنۇلدى. ② ماتېرىيالغا ئىگە بولماق، ماتېرىيال بار بولماق، ماتېرىيال تولۇقلانماق: ئوقۇتقۇچى بولغان ئادەم كۆپ تەرەپلىمە ماتېرىياللاشقان بولۇشى شەرت.

ماتېرىياللىق ① سۈپ. ماتېرىيال قىلىنىدىغان: ماتېرىياللىق ئورمان. ② ئى. ماتېرىيال بولۇپ يېتىلىش: ماتېرىياللىق نىسبىتى.

ماتېرىيالنزم ئى [ر<لات] <پەلس> پەلسەپىدىكى ئىككى چوڭ ئېقىمنىڭ بىرى. ئۇ دۇنيا ئۆز ماھىيىتىدىن ئالغاندا ماددا، ئۇ كىشىلەر ئېڭىدىن تاشقىرى، كىشىلەر ئېڭىغا باغلىق بولمىغان ھالدا ئوبىيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ ماددا بىرلەمچى، ئاڭ ماددىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى، شۇڭا ئىككىلەمچى؛ دۇنيانى بىلگىلى بولىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ.

ماتېرىيالنزمچە رەۋ. ماتېرىيالنزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلىنىپ: «روھ ۋە تەن ئىككى مەنبەچىلىكى» نى ماتېرىيالنزمچە تۇڭەتىش «روھ تەندىن خالىي ھالدا مەۋجۇت ئەمەس، روھ ئىككىلەمچى، مېڭىنىڭ رولى، تاشقى دۇنيانىڭ ئىنكاسى» دەپ تەشەببۇس قىلىشتىن ئىبارەت.

ماتېرىيالنزمچى ئى ← **ماتېرىيالىست:** تېمپېرامېنتنى ئەڭ بالدۇر تەتقىق قىلغان ۋە ئۇنى بەدەن سۇيۇقلۇقى ئارقىلىق چۈشەندۈرگەن ئىككى مەڭ يىلدىن ئىلگىرىكى يۇنانىنىڭ سادىدا ماتېرىيالنزمچىسى دوختۇر ھىپپوكرات ئىدى.

ماتېرىيالنزملىق سۈپ ← **ماتېرىيالىستىك:** بۇ پىسخىكىلىق ھادىسىلەرنى ماتېرىيالنزملىق ئاساستا ئىزاھلاش ئۇچۇن ئىنتايىن مۇھىم.

ماتېرىيالست ئى [ر] ماتېرىيالىزم تەرەپدارى، ماتېرىيالىزمنى ئېقىمىدىكى كىشى: ماتېرىيالىست بولۇش ئۈچۈن، سەزگۈ ئەزالىرىمىز بىزگە ئېچىپ بەرگەن ئوبيېكتىپ ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىش كېرەك.

ماتېرىيالىستىك سۈپ [ر] ماتېرىيالىزمغا ئائىت، ماتېرىيالىزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: ماتېرىيالىستىك دىيالېكتىكا.

ماتېرىيە ئى [ر<لات] <پەلس>← **مادداⅡ**.

ماتېماتىك [ر] ① ئى. ماتېماتىكا ئالىمى، مۇتەخەسسىسى. ② سۈپ. ماتېماتىكىغا ئائىت، ماتېماتىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلانغان؛ ماتېماتىكىلىق: ماتېماتىك فورمۇلا.

ماتېماتىكا ئى [ر<گرېك] <مات> رېئال دۇنيانىڭ بوشلۇقتىكى شەكىللىرى بىلەن سانلىق مىقدار مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ماتېماتىكىلىق سۈپ. ماتېماتىكىغا ئائىت، ماتېماتىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلانغان؛ ماتېماتىك: ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش. ماتېماتىكىلىق ئىستاتىستىكا.

ماتىچى ئى. دېيال. پاھىشە ئايال.

ماتىغۇچ ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىنى تۈز قۇرۇتۇش ئۈچۈن تېڭىلىدىغان رۇس ياغاچ.

ماتىماق پ ① بىر ەر نەرسىگە چىڭ تاڭماق: ئۈچىلار شىرنى يوغان بىر دەرەخقە ماتاپ باغلاپتۇ ـ دە، يەنە بىر شىرنى تۇتقىلى كېتىپ-تۇ. ② ياغاچ ماتېرىياللىرىنى نەمدەپ، قىزىتىپ، بىر ەر نەرسىگە تېڭىپ ياكى باستۇرۇپ، ئېھتىياجلىق شەكىلگە كەلتۈرمەك: ئۇلار ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۈلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۈچىلاپ، ماتىغۇچ بىلەن ماتىدى.

ماتۇ ئى [ر<فىران] ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئاساسىي تېمىسىدىن پەرقلىق ھالدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك تېمىسى. ② <مۇز> مۇزنىكا ئەسىرىنىڭ ئاساسىي ئېلىمېنتى.

ماجار ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى، يەنى ۋېنگىرىيە ۋە شۇنىڭدەك ۋېنگىرىيە بىلەن قوشنا مەملىكەتلەردە ياشاۋاتقان ھون مىللەتىنىڭ يەنە بىر خىل نامى، ۋېنگىر.

ماجارچە ① ئى. ماجار تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ ماجارچىنى بىلىدۇ. ② سۈپ. ماجارلارغا خاس، ماجارلاردا بولىدىغان، ماجارلاردا ئومۇملاشقان: ماجارچە ئۇسسۇل، ماجارچە ناخشا، ماجارچە ئادەت، ماجارچە سالام، ماجارچە كىيىم.

ماجاق سۈپ. مىجىلغان، ئېزىلگەن، ماجاقلانغان: مېنى سۈنئىي دوك قىلىپ ياسىدى، ئاقساق پوتۇمدىن ۋە ماجاق قولۇمدىن ئىلاجىنىڭ بارچە پايدىلىنىشتى.

ماجاقلاتماق «ماجاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماجاقلاشماق «ماجاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ماجاقلانماق «ماجاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يامغۇر سۈيى يىغىلىپ قالغان ئويمانداڭ، تايانچ زەربىسىدىن ھوشىنى يوقىتىپ قويغان، بىلىكىگە ماجاقلانغان سېۋەتنىڭ بېغى ئىلىشىپ قالغان بىر قىز ياتاتتى.

ماجاقلىماق پ. ئېزىپ، مىجىپ، ئەجىقىنى چىقارماق: توسۇن ئات مېۋىلەر ئۈستىدىن ئۆتۈپ، ئۇزۇم ـ شاپتۇل، قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى ماجاقلاپ تاشلىدى.

ماجاڭ ئى [خەن] قوموش، سۆڭەك، سولياۋ قاتارلىقلاردىن ياسىلىپ ئۇستىگە گۈل ياكى خەت چېكىلگەن، قارتا تۇرىدىكى بىر خىل كۆڭۈل ئېچىش بۇيۇمى، جەمئىي 136 دانە بولىدۇ.

ماجال (ماجالى) ئى [ئە] ① كۈچ ـ قۇۋۋەت، ماغدۇر، مادار: ئۇنىڭ مېڭىش تۇرماق، گەپ قىلغۇدەك ماجالى يوق ئىدى. ② كۆچمە. ئىمكانىيەت، پۇرسەت: شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ ئاخىرقى جۇملىسى ھامىدىننى يەرگە قارىتىپ، لام دېيىشكە ماجال بەرمىدى.

ماجالسىز سۈپ. ماجالى يوق، كۈچسىز، مادارسىز: ئاتا بۇ چاغ بەك ھالسىز، قىزچاق سۈتسىز، ماجالسىز. يۇرتىنى تاشلاپ بۇ چۆلگە، كەلگەنىكەن ئامالسىز.

ماجالسىزلاندۇرماق «ماجالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاشارنىڭ ئېغىرلىقى، كۈننىڭ ئىسسىقلىقى ۋە تاماقنىڭ ناچارلىقى قوشۇلۇپ، ھاشارچىلارنى ئېغىر دەرىجىدە ماجالسىزلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ماجالسىزلانماق پ. ماجالدىن كەتمەك، مادارسىزلانماق: كەچقۇرۇنلۇقى ماجالسىزلىنىپ قوشتىن چىقمەن.

ماجالسىزلىق ئى. ماجالسىزلىنىش ھالىتى: ماجالسىزلىقتىن ئۆلگەن قىياپەتتە ھېلىگەرلىك قىلىپ يېتىۋالدى.

ماجالسىزلىنىشماق «ماجالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىر كۈنلۈك ئەمگەكتىن كېيىن ھەممىمىز ماجالسىزلىنىشىپ ياتاقتا كىرپىلا لايدەك يېتىپ كېتىشتۇق.

ماجاللاندۇرماق «ماجاللانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىمنى سۈغىرىپ ماجاللاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ھەمراھلىرىمغا يېتىشۇۋېلىشنى كۆزلەپ دەرھال ئاتقا مىندىم.

ماجاللانماق پ. ماجال، مادار، ماغدۇر، كۈچ پەيدا بولماق، كۈچلەنمەك: ئىسسىق تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن ھەممىمىز ئوبدانلا ماجاللىنىپ قالدۇق.

ماجەز سۈپ. دېيال. رەزگى.

ماجىرا (ماجىراسى) ئى [ئە] ئوتتۇرىدا بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىز گەپ، سۆز، تىللىشىش، تالىشىش، جېدەل، ئۇرۇشۇش: ئائىلە بۇ ئاكا ـ ئۇكىنىڭ ئۇششاق ماجىراسىدىن خالىي بولالمايتتى.

ماجىراچى ئى. دائىم ماجىرا چىقىرىدىغان، ماجىرا تېرىپلا تۇرىدىغان كىشى: توغرا دېدىلە، بۇ ئۇچ ماجىراچىنى ئەلۋەتتە بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىش زۆرۈر.

ماجىراخور سۈپ. دائىم ماجىرا چىقىرىشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ ماجىراغا ئامراق، جېدەلخور، ئۇرۇشقاق، سوقۇشقاق: ئۇنىڭ ئوغلى ماجىراخور بولۇپ چوڭ بولۇپ قالدى.

ماجىراخورلۇق ئى. دائىم ماجىرا چىقىرىش ۋە شۇنداق ئادەت: ماجىراخورلۇق ئاقىۋەتتە ئۆزىگە گۆر كولىغانلىق بىلەن باراۋەر.

ماجىراسىز سۈپ. ماجىرا چىقمىغان، ماجىرا بولمىغان، جېدەل ـ ماجىرالارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان: ئۇنىڭ ئۆچۈن ماجىراسىز ئۆتكەن كۈن زېرىكىشلىك كۈن ھېسابلىنىتتى.

ماجىراكەش سۈپ. ماجىرا چىقىرىشقا ئادەتلەنگەن. ماجىراخور، جېدەلخور: ـــ تازىمۇ بىر ماجىراكەش نېمە ئىكەنسەنغۇ، تاس قالدىڭ چوڭ ماجىرا چىقارغىلى، ـــ دېدىم ئۇنى ئەيىبلەپ.

ماجىراكەشلىك ئى. ھەمىشە ماجىرا تۇغدۇرۇش ۋە مۇشۇنداق ئادەت: قەيەرگە بارسا ماجىراكەشلىك قىلىش ياخشى ئادەت ئەمەس.

ماجرالاشماق پ. ماجرا پەيدا قىلىپ ئۆزئارا ئۇرۇش ـ تالاش قىلىشماق، جېدەللەشمەك: ئاسسم ھېكمەتنىڭ ئۆيىدىن قايتىشىدا ئاتاخانا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ روزىئاخۇن بىلەن ھەيدەرنىڭ ماجرالىشىۋاتقىنىنى ئاڭلىدى.

ماجرالىق سۈپ. ماجرا چىقىپ تۇرىدىغان، جېدەل ـ ماجرالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئۇنىڭ كۆڭلى ئاشۇ ماجرالىق يىللار قويندا ئۆزۈپ يۈرەتتى.

ماچ تەق. مېۋە ۋە بەزى يېمەكلەرنى ئەزگەندە، چاينىغاندا ياكى يېپىشقاق لايغا دەسسىگەندە ھاسىل بولغان ئاۋاز: يەرگە تۆكۈلگەن شاپتۇلدىن بىرى ئۇنىڭ ئايىغىدا «ماچ» قىلىپ ئېزىلدى.

ماچتا ئى [ر<نېم] <قاتن> ① كېيىملەرنىڭ يەلكەن تارتىدىغان تىك ياغمچى. ② پاراخوتلارنىڭ بەلگە چىراغلىرى ئېسىلىدىغان، ئانتېننا ئورنىتىلىدىغان ۋە كۆزىتىش سۈپىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئېگىز خادىسى: گېرمانىيەلىك گېنېرال: «بولدى، تالاشماڭلار، مەن سىلەرگە گېرمانىيەلىكلەرنىڭ بۈيرۇقىغا قانداق بويسۇنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قوياي» دەپتۇ ـ دە، ئەسكەرنى 10 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ماچتىغا چىقىپ، چاس بەرگەندىن كېيىن ئۆزىنى دېڭىزغا تاشلاشقا بۈيرۇپتۇ.

ماچچىدە رەۋ. «ماچ» قىلغان ھالدا، «ماچ» قىلىپ: ئۇ لايغا ماچچىدە دەسسىشى بىلەن كەشى لايدا قالدى.

ماچ ـ ماچ «ماچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ «ماچ ـ ماچ» قىلىپ تاڭگازا چاينىاشقا باشلىدى.

ماچىگۈچو سۈپ. دېيال. ژاراڭ ـ چۈرۈك.

ماچلداتماق «ماچلدىماق» پەئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماچلدىتىشماق «ماچلداتماق» پەئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار تەرەپتىن ماچلدىتىشىپ سېغىز چاينىشۋاتقان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ماچلدىماق پ. «ماچ ـ ماچ» قىلماق، «ماچ ـ ماچ» قىلغان ئاۋاز چىقماق.

ماخار I ئى [خەن] مەخسۇس يۇغۇرۇلغان خېمىرنى ئارغامچا شەكلىدە ئېشىپ، ياغدا پىشۇرۇلىدىغان قۇيماق.

ماخار II سۈپ. دېيال. پاناق بۇرۇن.

ماخاۋ ئى [خەن] <تېب> سوزۇلما خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىك. ماخاۋ تاياقچە باكتېرىيەسى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا، تېرە ئۆيۈشۈش، قېلىنلاش، رەڭگى قارىيىش، تېرە يۈزىدە تۈگۈنچىلەر پەيدا بولۇش، چاچ ـ تۈكلەر تۆكۈلۈپ كېتىش، سېزىمنى يوقىتىش ۋە قول ـ پۇت بارماقلىرىنىڭ شەكلى ئۆزگىرىپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ماختاتماق «ماختىماق» پەئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئۇنىڭ مەقسىتى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى بىر ماختىتىۋېلىش، ـــ دېدى ئۇ ماڭا.

ماختاشماق «ماختىماق» پەئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ قالتىس ماھىر ئىكەن، قالتىس ماھىر ئىكەن، ـــ ئۇلار ھەيران بولۇپ ھەر خىل تىللاردا ماختىشىپ كەتتى.

ماختالماق «ماختىماق» پەئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغىماقنىڭ سىياھتەك قارا رەڭگى، ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى تالاش ـ تارتىشتا ماختالدى. لېكىن ئارغىماق بىر ئاز ئورۇقراق ئىدى.

ماختانچاق سۈپ. ئۆزىنى ئۆزى ماختايدىغان، داۋاملىق ماختىنىپ يۈرىدىغان، ماختىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان: دۇمباقنىڭ ئاۋازى يوغان، ئىچى قۇرۇق، ماختانچاقنىڭ گېپى يوغان، مېغىزى يوق (ماقال).

ماختانچاقلىق ئى. ئۆز ـ ئۆزىنى ماختاپ، ماختىنىپ يۈرىدىغان ئادەت، قىلىق: ئۇنىڭ نەزىرىدە، بۇ ھېكايىلەر ماختانچاقلىق ۋە مەنمەنلىكتىن خالىي ئەمەس ئىدى.

ماختانماق «ماختىماق» پەئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بار ماختانسا ئېچىلىدۇ، يوق ماختانسا چېچىلىدۇ (ماقال). * ماختانغانىنىڭ ئۆيىگە بارما، كىرىلگەننىڭ تويىغا(ماقال). * ئۇ ئەتىسى مەكتەپكە بېرىپ ساۋاقداشلىرىغا بۇ ھەقتە سۆزلەپ تازا ماختاندى.

ماختۇم سۈپ. دېيال. ماختانچاق.

ماختىماق پ. قىلغان ياخشىلىقلىرىنى، ئارتۇقچىلىق ۋە پەزىلەتلىرىنى تىلغا ئېلىپ گەپ قىلماق، ياخشى قىلىپ كۆرسەتمەك: دوست كەينىدە ماختار، دۇشمەن ئالدىدا (ماقال). * ئەقىللىق ئېتىنى ماختايدۇ، ئەخمەق خوتۇنىنى (ماقال).

ماختىنارلىق سۈپ. ماختىنىشقا ئەرزىيدىغان، ماختىنىشقا لايىق: ئۇ ئېتىز ئاشخانىسىنىڭ ماختىنارلىق ئاشپىزى بولۇپ قالدى.

ماخوۋنك ئى [ر] <ماشىن> مېخانىزملارغا ئورنىتىلىدىغان چوك ھەم ئېغىر چاق.

ماخزم ئى [ر<نېم] <پەلس> بۇرژۇئازىيەنىڭ سۈبېيكتىپ ئىدىيالىزملىق پەلسەپە ئېقىمى. ئۇنى 19 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئاۋستىرىيەلىك ماخ بىلەن گېرمانىيەلىك ئاۋىنارىيۇس ياراتقان.

مادا ئى [پ] ئېشەكنىڭ چىشىسى: مادا ئېشەك.

ماداخان رەۋ [پ] يېزىت. ئايالچە: ھاۋا تىنچىق. ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكىمنىڭ ھەممە ئىزمىلىرىنى پىشۇەتتىم.

ماداخىل ئى [ئە] <بىن> پېشايۋانلارنىڭ ئەگمىلىرى تۇتاشقان جايغا چىقىرىلىدىغان پانۇسقا ئوخشاش شەكىل.

مادار I ئى <زوئول> بىر خىل يىرتقۇچ قۇش. تۇمشۇقى ئىلمەك، دۇمبىسى قارا قوڭۇر بولۇپ، پۇتلىرىدا تۆكى بار، كۆزى ئۆتكۈر، تاپ يەيدۇ.

مادار II ئى [ئە] كوچ ـ قۇۋۇەت، ماغدۇر، ماجال، ئىقتىدار: شەرەپلىك نامۇ ئۈنۈمنىم، ئىجادقا كەڭرى ئىمكانىم. باھارنىڭ زوقى ـ ئىلھامى، مادار قوشتى مادارىمغا.

مادارا ئى [ئە] يول قويۇش، كېلىشىش ئاساسىدىكى مۇناسىۋەت، مۇرەسسە: ئاخىرىدا ئاتاقلىق جەزمخور مادارا ئارىلىشىپ ئىشنى پۈتتۈردى.

مادارا‌چى ئى. يارا‌شتۇرغۇچى، كېلىشتۈرگۈچى، مۇرەسسەچى: نەق مەيداندا مادارا‌چىلار ھۇنىرىنى ئىشقا سالماقچى بولدى ـ يۇ، لېكىن ھەر ئىككى تەرەپنى ئەيۇەشكە كەلتۈرەلمىدى.

مادارا‌چىلىق ئى. قارىشىلاشماسلىق، مۇرەسسەلىشىش.

مادارسىز سۈپ. مادارى يوق، كۈچسىز، زەئىپ، ماجالسىز: قولۇمنى تارتىپ ئېلىشقا مادارسىز قالدىم.

مادارسىزلاندۇرماق «مادارسىزلانماق» پەئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاماقنىڭ جايىدا بولماسلىقى، ئىشنىڭ ئېغىرلىقى ھەممىنى ئىككى كۈندىلا مادارسىزلاندۇرۇەتتى.

مادارسىزلانماق پ. مادارىدىن، كۈچىدىن كەتمەك؛ بوشاش ـ

ماق، زەئىپلەشمەك: ئۇ مادارسىزلىنىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى.

مادارسىزلىق ئى. مادارى يوقلۇق، كۆچسىزلىك، ماجال-سىزلىق: ئۇ مادارسىزلىقتىن ئەتراپىدىكىلەرگىمۇ قارىيالمايتتى.

مادارسىزلىنىشماق «مادارسىزلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مادارلاندۇرماق «مادارلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى؛ بېگىم، يول ئۈستىدىكى مۇساپىركەنمەن، ئېشىكىم ھېرىپتۇ، بار - يوق دېمەي بىر سېۋەت سامان بېرەرلا، ئېشەكنى مادارلاندۇرۇپ ھەمراھلىرىمغا يېتىشۋالاي.

مادارلانماق پ. مادار، ماغدۇر، كۈچ پەيدا بولماق: ئوپېراتسىيەنىڭ 3 - كۈنى ئۇ خېلى مادارلىنىپ يۈز - كۆزىگىمۇ قان يۈگۈرۈپ قالدى.

مادام رەۋ [ئە] يېزىت. ھەر ۋاقىت، ھەمىشە: مەست بولۇڭ ئەرمەن قىزى قۇيغان شارابنى ئىچىپ، دەۋر سۈرگەيمىز مادام شەھرىيارلار ئىچىدە.

مادامىكى يۆك [ئە + پ] ھەرھالدا، ئەگەردە، قانداقلا بولمىسۇن: مادامىكى سىز رازى ئىكەنسىز، مەن قارشىلىق قىلمايمەن.

مادداI ئى [ئە] ① قانۇن، نىزام، بەلگىلىمە، توختام، رەسمىي ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ رەقەم ياكى ھەرپ بىلەن ئايرىلغان مۇستەقىل بۆلۈكى؛ تارماق: بىتىمنىڭ ئاساسىي مادداسى تۆزۈلدى. ② لۇغەتلەرگە كىرگۈزۈلگەن سۆز ياكى سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ ھەربىرى: ئىزاھلىق لۇغەتتە سۆزلەر باش مادداغا ۋە يارىمچى مادداغا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

مادداII ئى [ئە] ① جىسىملارنى تەشكىل قىلغۇچى نەرسە: ئورگانىك مادداغا. زەھەرلىك مادداغا. ② <پەلس> ئوبيېكتىپ چىنلىقنى ئىپادىلەيدىغان پەلسەپىۋى كاتېگورىيە. بۇنداق ئوبيېكتىپ چىنلىقنى ئادەم ھېس قىلىدۇ، ئۇ بىزنىڭ تۇيغۇمىزغا باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ تۇيغۇمىز ئۇنىڭدىن كۆپىيە، سۇرەت ئالىدۇ ۋە ئۇنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. دۇنيانىڭ ماھىيىتى مادداغا.

مادداسىز سۈپ. مادداغا ئوخشىمىغان، مادداغا ئوخشىمىغان، مادداغا تەركىب تاپمىغان.

مادداشتۇرماق «مادداشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مادداشماق پ. مادداغا بۆلۈنمەك، ئايرىلماق: تېخنىكا ئىلىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئەقلىنىڭ مادداغا ئىلىشىشىدۇر. ئۇ ئەينەن بىر نەق مەسىلىنى ھەل قىلىش بىلەن بىرگە يەنە بىر تېخنىكىۋى ئىمكانىيەتكە يول ئاچىدۇ.

مادداغا سۈپ. مەلۇم مادداغا ئوخشىمىغان ئالغان، مەلۇم مادداغا ئوخشىمىغان: ئون بىر مادداغا بىتىم.

مادداغامۇمادداغا بىر مادداغا - بىر مادداغا، بىر مادداغىمۇ تاشلىمايى: مادداغامۇمادداغا ئوقۇپ چىقماق. مادداغامۇمادداغا تەشۋىق قىلىپ چۈشەندۈرمەك.

مادداي سۈپ [ئە] ① مادداغا ئىبارەت بولغان، مادداغا ئوخشىمىغان: مادداي دۇنيا. ② مال ۋە پۇل، بايلىقتىن ئىبارەت بولغان: مادداي يارداەم. مادداي ئىشلەپچىقىرىش. مادداي مەدەنىيەت.

مادداي مەدەنىيەت <پەلس> ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەتنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى داۋامىدا يارالقان مادداي بايلىقى. مەسىلەن، ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى، تۇرمۇش ۋاستىلىرى ۋە قورال - ياراغ قاتارلىقلار.

مادداييلاشتۇرماق «مادداييلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مادداييلاشتۇرۇشماق «مادداييلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مادداييلاشتۇرۇلماق «مادداييلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مادداييلاشماق پ. مادداي ئۇنۇمگە ئىگە بولماق، مادداي نەرسىگە ئايلانماق: ياخشى پىلان تەجرىبىلىك رەھبەرنىڭ پېتەكلىشى بىلەن مادداييلاشقان قىممەتكە ئايلىنىپ بايلىق كەلتۈرىدۇ.

مادداييلىق ئى. مادداغا ھالىتىگە، شەكلىگە ئىگىلىك: دېمەك، ئېكران ئۆزىنىڭ مادداييلىقىدىن ھالقىپ كەتكەن سەنئەت ئاملى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مادىخىدا ئى. دىيال. ئارىسالدىلىق، ئىككىلىنىش.

ماراتماق «ماراماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماراشماق «ماراماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھېلقى ئىككى ئوغۇل بالا ئانىسىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ ماراشۋاتاتتى. * بۇ ۋەقە بولۇۋاتقاندا، ئىشىك - پەنجىرىلەرنىڭ يوچۇقلىرىدىن ماراشىپ تۇرغان كىشىلەرمۇ ئارقا - ئارقىدىن كوچىغا يۈگۈرۈشۈپ چىقتى.

مارافون ئى [ر<گىرىك] <جۇغ> قەدىمكى گىرېتسىيەدىكى بىر جاينىڭ نامى.

مارافونچە رەۋ. مارافوندىكىگە ئوخشاش، مارافوندىكىگە ئوخشىتىپ: مارافونچە يۈگۈرۈش.

مارافونچە يۈگۈرۈش <تەن> چوڭ يولدا ئۆتكۈزۈلىدىغان بىر خىل ئەڭ ئۇزۇن ئارىلىقتا يۈگۈرۈش تۈرى. ئۇنىڭ پۈتۈن مۇساپىسى 42.195 كىلومېتىر، بۇ خىل يۈگۈرۈش قەدىمكى گىرېتسىيەدە دۇنياغا كەلگەن.

ماراقچى ئى. ھەركەت ياكى مەلۇم پائالىيەتنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ تۇرغۇچى؛ پايلاقچى: گازۇاي چىراغنىڭ گۇڭگا يورۇقىدا ماراقچىلار بىر - بىرىنىڭ يۈزلىرىنى خىرە كۆرۈشۈپ ئولتۇراتتى.

ماراقچىلىق ئى. ماراش، يوشۇرۇن كۆزىتىش ئىش - ھەرىكىتى: ماراقچىلىق قىلماق.

مارال ئى<زوئول> چىشى بۇغا.

مارالقۇلاق ئى [مارال+ قۇلاق] <بوت>گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يۇمىلاق تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى كىچىك، قارامتۇل سۆسۈن رەڭلىك. تاغلىق رايونلاردا ئۆسىدۇ. زەھەرلىك. جۈڭگو تېبابىتىدە دورا قىلىنىدۇ. قەيەر قىلدۇرۇش رولى ناھايىتى كۈچلۈك. ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

مارانگۇل ئى [ماران + گۈل] <بوت> سۇتلۇكىئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. توپلىشىپ ئۆسكەنلىرى يىراقتىن قارىغاندا قار دۆۋىسىدەك كۆرۈنىدۇ.

مارت I ئى [ر<لات] ① بۇ قەدىمكى رىم ئىلاھلىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئەسلىي نامى «مارس» بولۇپ، مىلادىيە كالېندا-

رىنى تۇزگۇچىلەر بۇ ئاينى مارسنىڭ نامى بىلەن ئاتاشقا كېلىشىپ «مارس» سۆزىنى «مارت» قا ئۆزگەرتكەن. ② <ئاستر> مىلادىيە كالېندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ نامى.

مارت II تەق. بۇرۇنىنى تارتقاندا ياكى مىشقىرغاندا چىقىرىدىغان ئاۋاز: ياسىن بۇرنىنى «مارت» قىلىپ تارتىپ قويۇپ خېتىنى يازىۋەردى.

مارتتىدە رەۋ. «مارت» قىلغان ھالدا، «مارت» قىلىپ: ئۇ مارتتىدە بۇرنىنى تارتىپ قويغىنىغا خجىللىقتىن يەرگە قارىدى.

مارت- مۇرت «مارت» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

مارتلداتماق «مارتلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مارتلداشماق «مارتلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مارتلدىماق پ. «مارت - مۇرت» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «مارت - مۇرت» قىلماق.

مارجان ئى [پ] ① <زوئول> مارجان پولىپلار. ② مارجان پولىپلارنىڭ ھاكلىق ئىسكىلىتلىرىدىن ھاسىل بولغان تاش. شەكلى دەرەخ شېخىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، كۆپىنچە قىزىل، ئاق ياكى قارا رەڭلەردە بولىدۇ. ئادەتتە مۇنچاق ۋە باشقا بىزەك بۇيۇملىرىنى ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ③ مۇنچاق ياكى شۇ قاتارلىقلارنى يېپقا تىزىش ئارقىلىق تەييارلانغان ۋە بويۇنغا تاقىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى.

مارجاندەك ① سۆپ. دانە - دانە: مارجاندەك قىپقىزىل بۇغدايلار خامان - خامانداپ دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ. ② رەۋ. تامچە - تامچە: بېشىنى كۆتۈرگەن مۇسا تاغا بوينىغا قىزىل گالىستۇك ئاسقان، يۇزلىرى گالىستۇك رەڭگىدەك قىزارغان، ئىككى مەڭزىنى بويلاپ ياشلىرى مارجاندەك تۆكۈلۈۋاتقان ئايدۇرېھمنى كۆردى.

مارجانگۈل ئى [مارجان + گۈل] <بوت> بۇ خىل گۈل ئۆسۈملۈكى جەنۇبىي ئاسىيا ۋە ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، فۇجيەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە ئۆستۈرۈلىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى بولۇپ، چاي ئورنىدا ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ.

مارجانلىق سۆپ. مارجان قاداالغان، مارجان ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ تىكىلگەن: مارکو ئۆز قولى بىلەن ئۆتكۈزگەن مارجانلىق زۇننارنى كۆكچىنگە سوۋغا قىلدى.

مارس ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن تۆتىنچى پىلانېتا.

مارش ئى [ر<فىران] ① ھەربىي يۇرۇشتە، سەپتە باراۋەر قەدەم تاشلاپ مېڭىشقا ماسلاشتۇرۇلغان مۇزىكا ياكى مۇشۇنداق مۇزىكىغا سېلىنغان ناخشا.② تەنتەنىلىك مۇراسىم، سورۇنلاردا ئوقۇلىدىغان مەلۇم تەشكىلاتقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ھەيۋەتلىك ناخشا: بۇ ۋەرەقلەرنىڭ بىرىگە ئۇچقۇنلار ئېتىلىپ چاقنىغاندەك نىزامنامىسى، يەنە بىرىگە ئۇچقۇنلار مارشى بېسىلغانىدى.

مارشال ئى [ر<فىران] ← **يۇەنشۇەي**.

مارقات ئى. دىيال. قەبرە.

مارك ئى. گېرمانىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

ماركا ئى [ر<نېم] ① پوچتا ئورۇنلىرى سېتىپ تارقىتىدىغان، ئۇستىگە ئۇلگىلىك رەسىم چۇشۇرۇلگەن، باھاسى يېزىلغان، توت بۇرجەك قەغەز؛ ئۇ ئەۋەتىش ھەقىقىگە باراۋەر قىممەتتە پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ئۈستىگە چاپلىنىدۇ: پوچتا ماركىسى. ماركا توپلىماق. ماركا چاپلىماق. ② بىر خىل تاۋارنىڭ تېشى ياكى قېپىغا بېسىلغان رەسىم، نەقىش شەكلىنى ئالغان يېزىق قاتارلىق بەلگىلەر: «قار لەيلىسى» ماركىلىق تېلېۋىزور.

ماركسزم ئى [ر] <پەلس> ماركس ۋە ئېنگېلىس ياراتقان پىرولېتارىياتنىڭ ئىدىيە سىستېمىسى. ئۇنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى ماركسىزملىق پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد ۋە ئىلمىي سوتسىيالىزمدىن ئىبارەت.

ماركسزمچى ئى. ماركسىزم تەرەپدارى، ماركسىزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغۇچى.

ماركسزم- لېنىنزم ماركسىزم ۋە لېنىنىزم.

ماركسزملىق سۈپ. ماركسىزمغا ئائىت بولغان، ماركسىزم پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: ماركسىزملىق دىيالېكتىكىلىق ئۇسۇلىنىڭ ئىجتىمائىي ھايانتىنى كۆزىتىش ۋە جەمئىيەت تارىخىنى كۆزىتىشكە تەتبىق قىلىنىشى يۇقىرىدىكىلەردىن ئىبارەت.

ماركسست ئى [ر] ← **ماركسزمچى**.

ماركىتېك ئى. [ئىنگ] <سودا> بازارنى مۆلچەرلەش، مۇلاھىزە قىلىش، مەھسۇلاتنى پىلانلاش، ئىشلەپچىقىرىش، باھا قويۇش، مەھسۇلاتنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇپ سېتىش، سېتىشتىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى مۇلازىمەت قاتارلىق بىر پۈتۈن ئىقتىسادىي پائالىيەت جەريانى: بازار رىقابىتى كۈنسېرى كەسكىنلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئوتتۇرا، كىچىك كارخانىلارنىڭ ئۆزگىرىشچان بازار مۇھىتىغا ماسلىشىپ، ئۆز ئەۋزەللىكىگە ئاساسەن ماركىتېك تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، يېڭى ساھەلەرنى ئېچىشى زۆرۈرىيەتكە ئايلاندى.

ماركىچلىق ئى. ماركا لايىھەلەش، ئىشلەش، تارقىتىش ئىشى، خىزمىتى؛ كەسپىي: قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز بۈگۈنكىدەك مۇنتىزىملاشقان، مۇكەممەللەشكەن ماركىچىلىقنى بەرپا قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەندەك ئۆزلىرىنىڭ سودا ماھارىتى، ھۈنەر - سەنئەت مەدەنىيىتى ئارقىلىق ھەرقايسى ئەللەرگىچە ئۆز مەھسۇلاتلىرىنىڭ، تاۋارلىرىنىڭ ئوبرازىنى، شۆھرەتلىك نامىنى نامايان قىلغان.

ماركسز سۆپ. ماركسىي يوق، ماركا چاپلانمىغان: ماركىنىڭ ھەرقانچە بولسۇن سەنئىتى، بەربىر بولغاي تاۋارنىڭ زىننىتى. تېگى چىڭ ھەم راستتىنلا بولسا شۇ تاۋار، ماركسىزمۇ زادى كەتمەس قىممىتى.

ماركلاشتۇرماق «ماركلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياپونىيەدە ئادەتتە دالا سايا‌ھىتىگە چىققاندا ئىشلىتىلىدىغان كۆمۈر، ئوتۇن قاتارلىقلارنىمۇ ماركلاشتۇرۇپ ماگىزىنغا سالىدىكەن.

ماركلاشتۇرۇلماق «ماركلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چەت ئەللەردە ئادەتتە ئىشلىتىلىدىغان ئوتۇن، كۆمۈردىن تارتىپ ھەممە نەرسە ماركلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاندىن بازارغا سېلىنىدىكەن.

ماركلاشماق پ. ماركىسى بار ھالەتكە كەلمەك، ماركىغا ئىگە بولماق، ماركا ئېسىلماق: بۈگۈنكى كۈندە تەۋەسىدىن چىققان مەھسۇلاتلار ماركىلىشىپ، خەلقئارالىق بازارلاردىن ئورۇن ئالدى.

ماركىلىق سۆپ ① ماركىسى بار، ماركا چاپلانغان: ماركىلىق كونۋېرت. ② بىرەر خىل تاۋارگە تەئەللۇق: «ئىنكار» ماركىلىق سائەت. * «بوئىن» ماركىلىق ئايروپىلان ئۇرۇمچى ئايرودۇرۇمىدىن

كۆتۈرۈلدى.

مارگانسوپ ئى [ر] <خىم> خىمىيەلىك تەركىبى Mn_2O_4 بولغان ئانورگانىك بىرىكمە.

ماروژنى ئى [ر] سۇ، قايماق، سۈت، تۇخۇم، قەنت ۋە مېۋە شىرنىسى قاتارلىقلارنى تەڭشەپ توڭلىتىپ تەييارلىنىدىغان تاتلىق يېمەكلىك.

ماروژنىچى ئى. ماروژنى ئېتىپ ساتقۇچى كىشى.

ماروژنچىلىق ئى. ماروژنى ئېتىپ سېتىش ئىشى، كەسپى.

ماروژنخانا ئى. ماروژنى ئېتىپ ساتىدىغان ئۆي، دۇكان: بىز شۇ كۈنلەردە كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بىر ماروژنخانا ئاچقا- نىدۇق.

مارۇق سۈپ. دىيال. قورۇلۇپ قالغان، ۋىجىك، ئىنجىمارۇق.

ماری ئى. ئانا قورسىقىدا تۆرەلگىنىگە ئوچ ئايدىن بەش ئايغىچە بولغاندا قورساقتىن چۈشۈپ كەتكەن قوزىنىڭ بۇدۇر - بۇدۇر كەلگەن تېرىسى.

ماریناق پ. باشقىلارنىڭ ھەر بىكتىگە ياكى باشقا بىر ھەر نەرسىگە يوشۇرۇنچە نەزەر سالماق، كۆزەتمەك: پىخسىق باي قاسساپ بازىرىغا بېرىپ ھەممە دۇكانلارغا قاراپتۇ، نەدە ئەرزان كالا باركىن دەپ ماراپتۇ.

ماز I ئى ① ئىشلىتىلگەن، كونا پاختا: ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ يىرتىقلىرىدىن چىقىپ قالغان مازلار گويا ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك كۆپ ئىدى. ② كۆچمە. قاملاشمىغان، يارىماس قىلىقلارنى قىلىدىغان: ئۇ خوتۇنى بىلەن يەتتە يارىشىپ، سەككىز ئاجراشقان ماز دېگەنە، ماز، جىڭ ماز! ③ كۆچمە. يارىماس قىلىق، ئىش: ياخشىنىڭ ئىزى قالمىدۇ، ياماننىڭ مېزى (ماقال).

ماز پاينەك تىل ھا. تايىنى يوق ئىشلارنى تولا قىلىپ، باشقىلارنىڭ كۆلكىسىگە قالىدىغان ئادەم: ــ ھە ئەمدى ئەقلىڭنى تاپتىڭ ماز پاينەك، ــ دېدى ئۇ قولىدىكى كالتەكنى پۇلاڭلىتىپ تۇرۇپ.

مېزى چۈۋۈلماق قىلمىش - ئەتمىشلىرى بىر - بىرلەپ ئاشكارىلانماق: ھەسەننىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمۇ شۇنداق چاكىنا ئۆتكەن خەق. ئىززەت - ئابروي كۆتۈرەلمەيدۇ، بىر يەردىن بولمىسا، بىر يەردىن مېزى چۈۋۈلۈپ تۇرىدۇ.

ماز II ئى ← **ماز بولماق.**

ماز بولماق مەستلىكى كەلمەك، خۇشاللانماق؛ ھۇزۇرلانماق: تاماشا كۆرۈۋاتقانلار يىگىتنىڭ ماھارىتىدىن ماز بولۇشتى. * ئەخمىدى ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ماز بولۇپ قاقاقلاپ كۈلەتتى.

مازار ئى [پ>ئە] ① ئۆلگەن كىشىلەر دەپنە قىلىنىدىغان جاي، قەبرىستان، تۇپراق بېشى: تۆگىنىڭ مازار بىلەن ئىشى يوق، سىيگەكنىڭ كىگىز بىلەن (ماقال). ② كۆچمە. خارابىلىككە ئايلانغان، ئادەم يوق جاي: بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار (ماقال).

مازارغا چالما ئاتماق ئۆلۈغلارغا تىل تەگكۈزمەك: بېگىمگە بۇ گەپنى قىلامسەن؟ بۇ سېنىڭ مازارغا چالما ئاتقىنىڭ ئەمەسمۇ؟

مازار غوجام ① كاتتا كىشىلەر دەپنە قىلىنغان دەپ ئالاھىدە ئۆلۈغلىنىدىغان مازار: بەشىنچى قېتىم يەنە ئوغۇل تۇغدۇم. بۇ بالامنى ئۆلۈغ مازار غوجامغا ئاپىرىپ ئېتىنىي نىياز قويدۇق. ② كۆچمە. سەلب. تىل تەگكۈزگىلى، ئالدىدىن توغرا ئۆتكىلى بولمايدىغان ئۆلۈغ ئادەم: ــ بۇ مازار غوجاملارنىڭ دەستىدىن جان ساقلىماقمۇ تەس بولدى، ــ دەيتتى ئۇ پات - پاتلا.

مازارگۈي سۈپ [پ] دائىم مازارلارنى زىيارەت قىلىپ، دۇئا - تەكبىر قىلىپ تۇرغۇچى كىشى: «ھەيدەر ئاتا» مازىرىنى تاۋاپ قىلىشقا كېتىۋاتىمەن، ئۆزۈم مازارگۈي بىر ئادەم.

مازارلىق ئى. مازارلار ئورۇنلاشقان جاي، زاراتلىق: مازارلىقنى قوراشاپ تۇرغان خەلق ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ جىددىي بۇيرۇقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۆلۈنۈپ ئەتراپقا تارىدى.

مازار- ماشايىخ مازار ۋە ئۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان ئۆلۈغ كىشىلەر: شۇنداق، داخانىمەن، نەگىلا بارسام مازار - ماشايىخلارنى، ئەۋلىيا - ئەنبىيالارنى زىيارەت قىلىپ تۇرىمەن.

مازارستان ئى [پ>ئە] يېزىت. مازار بار جاي، قەبرىستان، مازارلىق: بۇ مازارستان گويا ئادەم دېگىزىغا ئايلانغاندى.

مازارستانلىق ئى. قەبرىستانلىق، زاراتلىق، مازارلىق.

مازارىيون ئى [پ<لات] <بوت> مازارىيون ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۆزۈن ئېللىپس شەكىلدە، ئىككى ئۇچى ئۆچلۈق، پارقىراق، گۈلى سۇس قىزىل رەڭلىك، پۇراقلىق. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. يىلتىز پوستى دورا قىلىنىدۇ، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش رولىغا ئىگە.

مازاق ئى [ئە] ئۆتكۈر، ھەجۋىي سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى مەسخىرە قىلىش، مەسخىرە: ۋە لېكىن رەھىمسىز دەۋران مازاق بىرلە كۈلۈپ قويىدى، بۇلار ئالدىدا مۇتلەق ئەجەللىنىڭ دارىنى كۆرگەچ.

مازاقچى ئى. باشقىلارنى مازاق قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان كىشى: بۇگۈنكى سورۇندا بىرقانچە مازاقچىلارمۇ بار ئىدى.

مازاقلاشماق «مازاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ئىشنى كۆرگەن قىزلار ئۇنى مازاقلىشىپ كۈلۈشتى.

مازاقلانماق «مازاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كوچىلارنىڭ تاملىرىغا گومىنداڭچىلار مازاقلانغان ھەجۋىي رەسىملەر چاپلانغاندى.

مازاقلىماق پ. مازاق قىلماق، مەسخىرە قىلماق: بىز كوچا - مەھەللىلەرگە مۇستەبىتلەرنى مازاقلاپ، ھەجۋىي رەسىملەرنى چاپلىدۇق.

مازلاشتۇرماق «مازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېلىقى ئولتۇرۇشنى قاسىم تولا گەپ قىلىپ مازلاشتۇرمىغان بولسا، خېلى داۋام قىلاتتى.

مازلاشتۇرۇشماق «مازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ ھەرقايسىنىڭ مېنى دىلبەرنىڭ ئالدىدا مازلاشتۇرۇشتۇڭ، ــ دېدى ياسىن ھەممەيلەنگە قەھرى بىلەن ھۆمىيىپ.

مازلاشتۇرۇلماق «مازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ يۇمۇرلۇق سۆزىدە ئابدۇرېشىت قاتتىق مازلاشتۇرۇلغاندى.

مازلاشماق پ. قىلىق ۋە گەپ - سۆزلىرى قاملاشماي كىشىلەرگە ياقماس بولۇپ قالماق، تېتىقسىزلاشماق، زادىلاشماق: ئۇ تېخىمۇ مازلىشىپ ئايالىلارنى دوراپ، ئاۋازىنى ئىنچىكىلەشتۈردى.

مازلىق ئى. يارىماس ئىش، قىلىقلارغا ئادەتلەنگەن ھالەت: بۇ كىشىنىڭ بىر پۇڭ ئۇچۇن جېدەل تېرىيدىغان مەجەزىنى، سورۇنلار-

دىكى مازلىقىنى ئىككى يىلدىن كېيىن ناھايىتى تەستە بىلەلمىدۇق.

مازوك ئى [ر] <تېب> مىكروسكوپ بىلەن تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئورگانىزمدىن ئېلىنغان سۈيۇق ماددا.

مازۇ مىق. دىيال. دانە.

مازۇت ئى [ر] نېفتتىنى پىششىقلاپ ئىشلەپ بېنزىن، كېرسىن قاتارلىقلار ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

مازۇركا ئى [ر<پولەك] <ئۇس> پولشانىڭ مىللىي ئۇسسۇلى. ئەسلىدە پولشانىڭ مازۇۋىيە رايونىدا مەيدانغا كەلگەن. 16 ـ ئەسىرگە ئائىت تارىخىي خاتىرىلىرى بار. دەسلەپتە سەككىز ياكى 16 جۈپ دېھقان قىز ـ يىگىتى بىللە ئويناپدىغان ئۇسسۇل بولۇپ، 19 ـ ئەسىردىن باشلاپ ئامېرىكا ۋە ياۋروپا تانسىخانىلىرىغا كىرىپ، قىزغىن ئالقىشقا سازاۋەر بولغان.

مازۇز سۈپ [ئە] دىيال. پەخىرلىك، ماختىنارلىق.

ماژغماق پ. دىيال. قامالللىماق.

ماس سۈپ [ئە] بىر ـ بىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان، مۇۋاپىق، لايىق، ئۇيغۇن: چېكە چاچلىرى ئارىلاپ ئاقىرىشقا باشلىغان بۇ خوش چىراي كىشى ئېگىز بويىغا ماس ھالدىكى بېجىرىم گەۋدىسى بىلەن شىرەگە يېرىم يۆلەنگەن ھالدا ماتېرىيال كۆرۈۋاتاتتى.

ماساغىت ئى <ئىرق> مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 6 ـ ئەسىرلەردە ياشىغان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئاساسەن كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىدىن سىر دەرياسىغىچە بولغان رايونلاردا ياشىغان، قۇياشقا ئېتىقاد قىلغان. مۇتلەق كۆپچىلىكىنىڭ تىلى ھىندى ـ ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ئىران تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ماستىر ئى [ر<نېم] زاۋۇت، كان ـ كارخانا ۋە ئوچاستكىلاردا مەمۇرىي ياكى تېخنىكىۋى خىزمەتلەرگە پېتەكچىلىك قىلىدىغان ئادەم: 23 ـ بوروۋايدا گاز ـ ماي پارتلاپ چىققانلىقىنى كۆرگەن ئىشچىلار، ماستىرلار، ئىنژېنېر 23 ـ بوروۋايغا قاراپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى.

ماسسا ئى [ر<لات] <فىز> جىسىمنىڭ تەركىبىدىكى ماددا مىقدارى، يەنى جىسىم ئېنېرتسىيەسىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى.

ماسشتاب (ماسشتابى) ئى [ر<نېم] ① چېرتيوژ ئۈستىدىكى ئۆزۈنلۇق بىلەن ئۇ ئىپادىلىگەن ئەمەلىي ئۆزۈنلۇقنىڭ نىسبىتى. ② چېرتيوژ سىزغاندا ئونىڭ ئەتراپىغا قويۇلغان نىسبەتنى بىلدۈرىدىغان سانلىق رەقەم ۋە سىزىقلار.

ماسشتابلىق سۈپ. ماسشتابى ئورنىتىلغان، مەلۇم نىسبەتتىكى ماسشتاب بىلەن تۈزۈلگەن: ماسشتابلىق سىزغۇچ. ماسشتابلىق خەرىتە.

ماسكا ئى [ر<لات] يۇقۇملىنىش ۋە كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئېغىز ۋە بۇرۇننى نىقابلىۋالىدىغان، داكىدىن تىكىلىدىغان ساقلىنى ساقلاش بۇيۇمى.

ماسكىلىق سۈپ ① ماسكىسى بار، ماسكا تارتىۋالغان: ماسكىلىق سېسترا. ② ماسكا تىكىشكە باب، لايىق: ماسكىلىق رەخت.

ماسلاشتۇرما سۈپ. ماسلاشتۇرىدىغان، ماسلىشىدىغان: ئىقتىسادنى ئاشۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشتە، ئاساسلىقى سېلىنما، ئېكسپورت تۈرتكىسىگە تايىنىشتىن ئىستېمال، مەبلەغ سېلىش، ئېكسپورتنىڭ ماسلاشتۇرما تۈرتكىسىگە تايىنىشقا ئۆزگەرتىش كىرەك.

ماسلاشتۇرماق «ماسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماختاش ئوقۇتقۇچى دائىم قوللىنىدىغان تەربىيە ئۇسۇلى. ئادەتتە باشقا ئۇسۇللارنى قوللانغاندا، بۇ ئۇسۇلنى ماسلاشتۇرۇپ قوللىنىش لازىم.

ماسلاشتۇرۇشماق «ماسلاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ماسلاشتۇرۇلماق «ماسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەرەب يېزىقى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئومۇملاشقاندىن كېيىن بىرنەچچە ئەسىرلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئۇزلۇكسىز ئىسلاھ قىلىنىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشتۇرۇلدى.

ماسلاشما سۈپ. ماسلىشىدىغان، ماسلىشىپ بارىدىغان: بۇ دەۋرلەرنى چۆشىنىش ئۈچۈن يۇقىرىقى ساھەلەر بويىچە پېتىلگەن ئالىملارنىڭ، باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ، پەيلاسوپلارنىڭ، تارىخچىلارنىڭ، مەدەنىيەتشۇناسلارنىڭ ۋە تۈرلۈك سىياسىي تەشكىلاتچىلارنىڭ ماسلاشما ئەمگىكى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ماسلاشماق پ. ماس ھالەتكە كەلمەك: شارائىتقا ماسلاشماق. * ئېھتىياجنىڭ خۇيىنى بەش قولدەك بىلىدىغان تىللاخان ھەرقاچان ئۇنىڭغا ماسلىشاتتى.

ماسلىششچان سۈپ. ئاسانلا ماسلىشىپ كېتىدىغان، ماس ھالەتنى ساقلايدىغان: ماسلىششچان ھالەت. * قارىماقتا بىر تەرەپلىمىلىكتەك كۆرۈنگەن پەرھىز ـ چەكلىمىلەر، ھەربىكەت ـ مىزانلار مۇئەييەن ئىستراتېگىيەگە ئىگە بولۇپ، تېز ئۇنۇم بېرىدىغان ماسلىششچان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تاكتىكىلىرىغا سېلىشتۇرغاندا روشەن مەسئۇلىيەت تۇيسىگە ئىگە.

ماسلىششچانلىق ئى. ئاسانلا ماسلىشىپ كېتىدىغان، ماس ھالەتنى ساقلايدىغان خۇسۇسىيەت: ۋاھالەنكى ئىيالار بولغانلىقتىن بۇ دۇنيا مۇشۇنداق ئىللىقلىقتا ۋە ماسلىششچانلىقتا چۆمگەن.

ماش ئى [پ] <بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تەشكىل تاپىدۇ، گۈلى كىچىك، ئالتۇن رەڭ ياكى يېشىل-سېرىق رەڭدە بولىدۇ. چوكا مېۋىسىنىڭ ئىچىدە يېشىل رەڭلىك ئۇرۇقلىرى بولىدۇ. ئۇرۇقىنى يېيىشكە ھەم ئۇنىڭدىن ھاراق ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

ماشا ئى [پ] زەرگەرچىلىكتە ئالتۇننى ئوتقا سېلىش ۋە ئېلىشتا ئىشلىتىلىدىغان قىسقۇچ، جۈپتەك.

ماشائاللا ئىم [ئە] ئەسلىي «ئاللانىڭ خالىغىنى بولۇر» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە بولۇپ، «نېمىدېگەن ئاجايىپ ئىش! يائاللا! توۋا خۇدايىم» دېگەن مەنىلەردە مەدھىيە ۋە تەئەججۇپنى بىلدۈرىدۇ: ماشائاللا، ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قاپتۇمىز.

ماشاق ئى. بۇغدايىنى ئورۇپ ـ يىغقاندا يەرگە تۆكۈلۈپ قالغان باشاقلار ۋە ئۇنى يىغىش: قوشتا يوق، ماشاقتا يوق، خامانda بار (ماقال).

ماشايىخ ئى. مەشھۇر دىنىي ئالىم؛ پىر، ئۇستاز، مەدەتكار: بېشىڭنى كىم سىلىسا، ماشايىخىڭ شۇ، پېنىڭدا كىم ئولتۇرسا، چىرايلىقىڭ شۇ (ماقال).

ماشپىرا ئى. تۈرۈمچاقتا غاغىرادىن چۈشكەن مەشۇت

يىپلارنى يۆگەيدىغان بىر باشلىق نوكەش ياغاچ.

ماشچۆپ ئى [ماش+چۆپ] <يېم> ئۇستىگە ماش سېلىپ ئېتىلىدىغان چۆپ.

ماشخوردا ئى [ماش + خوردا] شۇڭغۇرۇچكە ئازراق كۆكتات، ماش ئارىلاشتۇرۇلۇپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق.

ماشقاق ئى. دىيال. پاقالچاق.

ماشكا ئى [ر] ① ئوغۇ ۋە ئىز قوغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، يۇڭى ئۈزۈن ئىت. ② كۆچمە. پايلاقچى: ئوفىتسېر ئەنە شۇ «ساقچى» نىڭ ماشكىلىرىدىن بىرى ئىدى.

ماشلىق ئى. ماش تېرىلغان جاي، ماش كۆپ ئۆستۈرۈلگەن يەر: كەنت ماشلار چېچەكلەش بىلەنلا ماشلىققا قاراشقا ئادەم بەلگىلىدى.

ماشنا ئى [ر<فىران] ① دېتاللاردىن تەركىب تاپىدىغان، ئايلىنىدىغان ۋە بىر تۇردىكى ئېنېرگىيەنى باشقا بىر تۇردىكى ئېنېرگىيەگە ئايلاندۇرىدىغان ياكى پايدىلىق قۇۋۋەت ھاسىل قىلالايدىغان قۇرۇلما: پار ماشىنىسى. ئاتا ماشنا. ② تىكىش ماشىنىسى: قول ماشىنىسى. پۇت ماشىنىسى. ③ ئاپتوموبىل: ماشىنا شوپۇرى. ماشنا بېكىتى. ماشنا ھەيدىمەك.

ماشنا ئادەم بىر خىل ئاپتوماتىك ماشىنا. كومپيۇتېر ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىغان ۋە ئادەم ئورنىدا بەزى ئىشلارنى قىلالايدىغان.

ماشنكا ئى [ر] ھەربىر بىگە ھەرپلەر بەلگىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان كۇنۇپكىلارنى بارماق بىلەن بېسىپ خەت چۇشۇرىدىغان قۇرۇلما.

ماشنچى ئى. كىيىم تىكىش ماشىنىسىدا كىيىم - كېچەك تىكىدىغان ئۇستا: ئەمدى ئىككىنچى نۆۋەت كىيىم تىكىدىغان ماشىنىچىغا كەپتۇ.

ماشنچىلىق ئى. كىيىم تىكىش ئىشى، كەسپى: ئەزىزىخان يالغۇز قالدى. ئانىسىنى ماشىنچىلىق قىلىپ ئاز كۇن باقتى، ئانىسىنمۇ دۇنيادىن ئۆتتى.

ماشنسازلىق ئى. ھەر خىل ماشىنىلار ۋە ماشىنا ئەسۋاب - ئۇسكۇنىلىرىنى لايىھەلەپ ياساپ چىقىرىش: ماشىنسازلىق سېخىنىڭ مۇدىرى روزىئاخۇن توپ ئىچىگە يېرىپ كىردى.

ماشنست ئى [ر] ① پويىز ھەيدىگۇچى ياكى كىران قاتارلىق ماشىنىنى باشقۇرغۇچى كىشى: تېخنىكا سۇرئىتى مۇشۇنداق تېز ۋە سەممىي بولىدىغانلا بولسا، مەنمۇ ماشىنىنىڭ يارداملىچىسىگە، كېيىن پويىز ھەيدەيدىغان ماشىنست بولۇشقا زادى گۇمان قىلمايمەن. ② ماشىنكىدا خەت باسقۇچى: شۇ چاغدا ئۇ ئىدارىدە ماشىنست ئىدى.

ماشنستلىق ئى. پويىز ھەيدەش ياكى ماشىنكىدا خەت ئۇرۇش كەسپى: ماشىنستلىق قىلماق.

ماشنىلاشتۇرماق «ماشىنىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار نېمە ئۈچۈن ماشىنىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرالىغان؟ ئاساسلىقى ئۆز يېزىسىنىڭ تەبىئىي بايلىق جەھەتتىكى ئۇستۇنلۇكىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىشنى بىلگەن.

ماشنىلاشتۇرۇشماق «ماشىنىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى.

ماشنىلاشتۇرۇلماق «ماشىنىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىلار ماشىنىلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن دېھقانلار - نىڭ يۈكى تېخىمۇ يېنىكلىدى.

ماشنىلاشماق پ. ماشىنا بىلەن تەمىن ئېتىلمەك، ماشىنا كۇچى بىلەن ئىشلەيدىغان بولماق: ماشىنىلاشقان بولساق دۇمچە - يىپ قول بىلەن تاش تىزىشتىنمۇ، گۇرجەك بىلەن ئۆستەكنى كولاشتىنمۇ قۇتۇلاتتۇق.

ماشنلىق ① سۇپ. ماشىنىسى بار، ماشىنىغا ئىگە بولغان: بىزمۇ ماشىنىلىق بولۇپ قالدۇق. ② رەۋ. ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، ماشىنا بىلەن: بىز ماشىنىلىق كەلدۇق.

ماشماق پ. دىيال. خام گۆشنى پارچىلىماق.

ماغدۇر ئى [ئە] كۇچ - قۇۋۋەت، ماجال، مادار: ئالاھىدىندا ماغدۇر دېگەن نەرسە قالماي يىقىلاي دەپلا قاپتۇ.

ماغدۇرسىز سۇپ. ماغدۇرى يوق، ماغدۇرىدىن قالغان، مادارسىز، ھالسىز: تۇراخۇن ماغدۇرسىز قوللىرى بىلەن ئازادىنىڭ قولىنى تۇتتى.

ماغدۇرسىزلاندۇرماق «ماغدۇرسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەينىدىنلا پاختىدەك يۇمشاق بىر بىلەك مۇرىسىنى سىيپاپ ئۆتۈپ، ماغدۇرسىزلاندۇرۇپ قويغىلى تاس قالدى.

ماغدۇرسىزلاندۇرۇلماق «ماغدۇرسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماغدۇرسىزلانماق پ. كۇچ - قۇۋۋەتى، ماغدۇرى ئازايماق؛ ئاجىزلاشماق، ماغدۇرسىزلاشماق: گۇزەل يەنە يۆتىلىپ قان تۆكۈردى، قوللىرى ماغدۇرسىزلاندى.

ماغدۇرسىزلىق ئى. ماغدۇرسىزلانغان، كۇچ - مادارىدىن كەتكەن ھالەت: ئۇزۇم سەمرىپ قالغاندەك بولۇپ قالغان بولساممۇ، ماغدۇرسىزلىقتىن ئىتتىكرەك ماڭالمايدىغان بولۇپ قاپتۇمەن.

ماغدۇرلاندۇرماق «ماغدۇرلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ماغدۇرلاندۇرىدىغان دورىلار يۇرەك، مېڭە، جىگەر، بۆرەك قاتارلىق مۇھىم ئەزالارنىڭ فىزىيولوگىيەلىك خىزمەتلىرى ناچارلىشىپ قالغانلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ماغدۇرلانماق پ. كۇچ - قۇۋۋەت، ماغدۇر پەيدا قىلماق؛ ماغدۇرىغا كەلمەك: تۇرغۇنىنىڭ سالامەتلىكى خېلى ياخشىلىنىپ، تالا - تۇزگە چىققۇدەك ماغدۇرلاندى.

ماغدۇرلۇق سۇپ. ماغدۇرى بار، ماغدۇرىغا كەلگەن؛ كۇچلۇك: يېڭى ۋە ماغدۇرلۇق كۇچلەر دولقۇنى كۆتۈرۈلگەنىدى.

ماغزاپ ئى. كىر يۇغاندا سوپۇندىن چىقىدىغان كۆپۈك.

ماقال I (**ماقالى**) ئى [ئە] <تىل> ھايات تەجرىبىلىرى ئاساسىدا خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ كەڭ تارقالغان، قۇرۇلمىسى ئىخچام، ئوبرازلىق، تەربىيەۋى ئەھمىيىتى كۈچلۈك تۇراقلىق جۇملىلەر ياكى سۆز بىرىكمىلىرى.

ماقاله ئى [ئە] <ئەد> گېزىت، ژۇرناللار ئۈچۈن يېزىلغان ياكى ئۇلاردا بېسىلغان، ھەجمى ئانچە چوڭ بولمىغان ئىلمىي - پەن، ئەدەبىيات - سەنئەت نەتىجىلىرى توغرىسىدىكى ئىلمىي ئەسەر ياكى ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسىلىلەرگە بېغىشلانغان ئەسەر.

ماقال - تەمسىل <ئەد> ماقال ۋە تەمسىل، يەنى خەلقنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش بىلىملىرى ئاساسىدا شەكىللەنگەن قىممەتلىك ئوي - پىكىرلىرى ئىپادىلەنگەن

تۇراقلىق جۇملە ياكى ئىبارە. ماقالدا ئوي ـ پىكىر مەنىلىك سۆز، جۇملىلەر ئارقىلىق بىۋاستە، ئۇدۇل ئىپادىلىنىدۇ. تەمسىلدە بولسا تۇرمۇشتىكى تۇرلۇك ھادىسىلەر، كىشىلەردىكى ياخشى ـ ياماڭ خۇسۇسىيەتلەر ھايۋانات، ئۇچارقانات ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىگە، قىلمقلىرىغا تەقلىد قىلىنىش، ئوخشىتىلىش ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدۇ.

ماقالىلىق سۈپ. بەلگىلىك ماقالىدىن تەركىب تاپقان، بەلگىلىك ماقالىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: 20 ماقالىلىق بۇ مەجمۇئە تارقىتىلىش بىلەنلا جامائەتچىلىكنىڭ ياخشى ئىنكاسىنى پەيدا قىلدى.

ماقام (ماقامى) ئى [ئە] ئورۇن، مەرتىۋە: سەدەنشا ئاخۇنۇم قەبرە بېشىدا بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلىپ، ئاخىرىدا: «بۇ ئوغلىمىز شېھىتلەر ماقامىغا يەتتى » دېدى.

ماقۇل [ئە] ① سۈپ. ئەقىلغا مۇۋاپىق، قوبۇل قىلارلىق، لايىق، دۇرۇس: ماقۇل تاپماق. ماقۇل كۆرمەك. ② ئى. ھەئە، خوپ، قوشۇلىمەن: يۈمشاققا ماقۇل، قاتتىققا ياق ـ ياق (ماقال). ③ تىر. مەيلى، بولىدۇ: ھەرقايسىلىرى مۇنداق دېگەن يەردە مەن نېمە دەيتتىم، ماقۇل، مەن چىقاي.

ماقۇل چېيى دىيال. قىز تەرەپنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش چېيىي.

ماقۇللاتماق «ماقۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ مانا بۇ ھەقىقىي ئەھۋال، ـــ دېدى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ـــ جەڭچىلەرنى ئۇرۇش توختىتىشقا ماقۇللاتماستىن تۇرۇپ، ئۇلارغا ئاقسۇدىن كېتىشنى ئېيتىش ناھايىتى تەس.

ماقۇللاشماق «ماقۇللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزىنى ئابدۇغېنى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى باش لەڭشىتىپ ماقۇللاشتى.

ماقۇللانماق «ماقۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەلىپىمىز رەھبەرلىك تەرىپىدىن تېزلا ماقۇللاندى.

ماقۇلۇق ئى. ماقۇل بولۇپ قوشۇلۇش، قوشۇلغانلىق، ئۇنىغانلىق؛ رازىلىق: ھېچ بولمىسا، سىلەر بۇ ھەقتە تەشكىلگە دوكلات يوللاپ رەھبەرلىكىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىشىڭلار كېرەك-تە!

ماقۇللىماق پ. ماقۇل بولۇپ قوشۇلماق، قوبۇل تاپماق، توغرا تاپماق: نىجاتمۇ ئۇنىڭ گېپىنى ماقۇللاپ تەبەسسۇم بىلەن بېشىنى لەڭشىتتى. * كۆپچىلىك بۇ قارارنى ماقۇللىدى.

ماك ① تەق. تېگىشىپ تۇرغان لەۋلەرنى يوغان ئېچىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز ۋە شۇنداق ئېچىش ھالىتى: ئۇسسىغان بالا ئاغزىنى «ماك» ئاچاتتى. ② تەق. پىشىپ يېتىلگەن ياڭاق مېۋىدىن سىرتقى مېۋە پوستىنىڭ يېرىلىش ھالىتى: ماك بولماق.③ ئى. ياڭاق مېۋىسىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان پوستى: پىشىپ يېتىلىپ قالغان قەغەز ياڭاقمۇ قويۇق شاخلار ئارىسىدىن ماك يېرىپ چىققانىدى.

ماكاش تەق. لەۋلەرنى يوغان ئېچىپ نەرسىلەرنى چاينىتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز ۋە شۇنداق چاينىش ھالىتى.

ماكاشلاتماق «ماكاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دىلشات ئىلھامىنىڭ ئالدىدىكى يوغان بىر پارچە گۆشنى ئالدى ـ دە، تۇزۇت قىلماستىن ئالدىراپلا ماكاشلىتىپ يېيىشكە باشلىدى.

ماكاشلاشماق «ماكاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماكاشلانماق «ماكاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماكاشلىماق پ. بىرەر نەرسىنى «ماك ـ ماك» قىلغان ئاۋازنى چىقىرىپ چاينىماق: بۇ نەرسىلەر قاچانلا بولمىسۇن قەمەر-نىڭ يانچۇقىدىن ئۆكسۈمەيتتى. شۇڭا يول ماڭغاندىمۇ، بىر ئىش قىلغاندىمۇ ئۇنىڭ ئاغزى جىم تۇرماي ماكاشلاپ تۇراتتى.

ماكاش ـ ماكاش «ماكاش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ماكاش ـ مۆكۈش «ماكاش» قىلغان ۋە شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: تۇراپ ئىمىن دەسلەپ قول ئۇزىتىپ، قوردىقتىن بىر ئىلىك گۆشنى ئاغزىغا سالغاندىن كېيىن ئىشخانا ئىچى شاپۇر ـ شۇپۇر، خالاپ ـ خۇلۇپ، ماكاش ـ مۆكۈش قىلغان ئاۋازلار بىلەن تولۇپ، گۈش گىردىلەر ماكلاندى.

ماكاكا ئى [لات] <زوئول> مايمۇنىنىڭ بىر خىلى. تېنىنىڭ يۇقىرىسى كۇل رەڭ، قوڭۇر، بېلىنىڭ ئاستى توق سېرىق، پارقىراق، يۇزى سۇس قىزىل، ئىككى قوۋۇزىدا خالتىسى بار، ساغرىسىنىڭ تېرىسى ئالاھىدە قېلىن، تۈك ئۆسمىگەن، قۇيرۇقى قىسقا، ياۋا كۆكتات، ياۋا مېۋىلەرنى يەيدۇ. بەزىدە ئاشلىق زىرائەتلىرىنىمۇ يەيدۇ.

ماكان (ماكانى) ئى [ئە] ① تۇرار جاي، ئورۇنلاشقان يەر، يۇرت، ۋەتەن: كېچە-كۈندۈز ئىشلەپمۇ، باقالمىدىم بۇ جاننى. ئاخىر دەردكە چىدىماي، تاشلاپ كەتتىم ماكاننى. ② ئۆي، ئۆۋا: پادىچى يىگىت بىلەن قىز كېيىن بىر مەزگىل ئاشۇ گۈمبەزنى ماكان قىلغان. ③ <پەلس> ماددىلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىر خىل ئوبيېكتىپ شەكلى. كەڭلىك، ئۇزۇنلۇق، ئېگىزلىك ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. «بوشلۇق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ④ بىرەر نەرسە توپلانغان ياكى كۆپ بولغان جاي: بەشكېرەم ھەقىقەتەنمۇ ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق مېۋىلەرنىڭ ماكانى ۋە كاندۇر.

ماكانداش ئى. بىر ئورۇندا، بىر جايدا بىللە تۇرغۇچى، بىللە ياشىغۇچى: شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ماكانداش بولۇپ قالدى.

ماكانداشلىق ئى. بىللە ياشاش، بىر ماكاندا تۇرۇش: بۇلار ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنلا ماكانداشلىق مۇناسىۋىتى بار بولۇپ، ھەرگىز بىر-بىرىنى چەتكە قېقىشمايتتى.

ماكانسىز سۈپ. تۇرار جايى، ماكانى يوق، ۋەتەنسىز: ئاتاسىز قىلدىڭىز بىزنى، ئاناسىز قىلدىڭىز بىزنى. ئاخىرى جۇدالىقتا ماكانسىز قىلدىڭىز بىزنى.

ماكانسىزلىق ئى. تۇرار جايى، ماكانى يوقلۇق، ۋەتەنسىزلىك: ماكانسىزلىق ئۇنىڭ جېنىغا تەگدى.

ماكانلاشتۇرماق «ماكانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاراڭ، سىز كەلگەندىن بېرى كادىرلار ۋە ئەزالار بەكمۇ خۇش. ئۇلار سىزنى ماكانلاشتۇرۇۋالمىز دەۋاتىدۇ.

ماكانلاشتۇرۇشماق «ماكانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماكانلاشتۇرۇلماق «ماكانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئىلى ۋادىسىغا كۆچۈرۈلۈپ ماكانلاشتۇرۇلغان ئۇيغۇرلار بۇ يەردە بوز يەر ئېچىپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان.

ماكانلاشماق پ. ماكان، ئورۇن، جاي تۇتۇپ ياشىماق؛ ئورۇنلاشماق: ئۇ شۇندىن بۇيان شۇ يەردە ماكانلىشىپ قېلىپ بۇ

تەرەپكە ئۆتەلمىگەنىدى.

ماكانلىق سۇپ. تۇرار جايى، ماكانى بار؛ ماكانلاشقان: شۇنداقلا بولسا، ھەممە «ماكانسىز» لارنى ماكانلىق قىلغىلى بولىدۇ.

ماكچايتماق «ماكچايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېلىمۇ ياخشى سەن ئىكەنسەن، خوپ، باشقا بىرى بولغىنىدا، مەسىلەن، جاجىسى كاللا بىلەن پەشۋا ئىدى! تۇمشۇقىنى ماكچايتىۋېتەتتىم.

ماكچايتىشماق «ماكچايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پەردىنىڭ ئۇ تەرىپىدە قارىشۇاتقان قىزلار ئېغىزلىرىنى ماكچايتىشىپ، بۇلارنى زادىلا قىلىشتى.

ماكچايتلىماق «ماكچايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماكچايماق پ. سىرتقى بېسىم ياكى زەربىدىن نەرسىلەرنىڭ سىرتقى شەكلى ئىچىگە پۇكۇلۇپ بۇزۇلماق، قىڭغىر ـ سىڭغىر، مايماق ھالغا كەلمەك: بوۋاي ماكچىيىپ كەتكەن بىر كارىۋاتتا يېتىپتۇ.

ماكرو سۇپ [ر<گىرىك] ① چوڭ؛ ئۇزۇن؛ چوڭ جەھەتتىكى: ماكرو دۇنيا. ماكرو ئىگىلىك. ② <فىز> مولېكۇلا، ئاتوم، ئېلېكترون قاتارلىق ئىچكى قۇرۇلمىغا چېتىشمايدىغان ياكى ماشىنىدا ياسالغان («مىكرو»نىڭ ئەكسى).

ماكرولۇق «ماكرو» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ماكرولۇق تەڭشىش. ماكرولۇق تىزگىنلەش. * مەدەنىيەت كەسپى ئورۇنلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى راۋانلاشتۇرۇپ، مەدەنىيەتكە دائىر قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىپ، ماكرولۇق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش كېرەك.

ماكسىمال سۇپ [ر] ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى، مۇكەممەل، تولۇق: ماكسىمال تېرمومېتىر.

ماكسىمۇم سۇپ [ر<لات] ئەڭ كۆپ، ئەڭ چوڭ مىقدار: تېزلىك ماكسىمۇمى.* رادىيو ـ تېلېۋىزىيە خادىملىرى، ئېلان مۇتەخەسسىسلىرى ۋە باشقىلار ھەربىر جۈملە ۋە ئاڭلىتىشنىڭ ھەربىر مىنۇتىنى ماكسىمۇم دەرىجىدە ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشقا تىرىشىدۇ. مۇزىكا ئەسەرلىرىنىڭ ماكسىمۇم دەرىجىدە ئۇچۇرچانلىقىغا ۋە ھېس ـ تۇيغۇلارغا ئىگە قىلىدۇرۇش ئۇچۇن ھەرىكەت قىلىشىدۇ.

ماكلاتماق «ماكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر بىر قولىدا رولنى باشقۇرغاچ، يەنە بىر قولىدا يېنىدا ئولتۇرغان ئايالى ئارقىلىق ماكلانتقان نانىنىڭ بىر پارچىسىنى ئالدىرىماي ئېغىزىغا سېلىشقا باشلىدى.

ماكلاشماق «ماكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماكلانماق پ ① «ماكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇراپ ئىمىن دەسلەپ قول ئۇزىتىپ، قورداقتىن بىر ئىلمەك گۆشنى ئاغزىغا سالغاندىن كېيىن ئىشخانا ئىچى شاپۇر ـ شۇپۇر، خالاپ ـ خۇلۇپ، ماكاش ـ مۇكۇش قىلغان ئاۋازلار بىلەن تولۇپ، گۈش گىردىلەر ماكلاندى. ② ياڭاقنىڭ كۆك پوستى يېرىلىپ چۈشمەك.

ماكلىماق پ ① ياراماق، ئوشتۇماق: مەمەت تۇرسۇن قورسىقى ئېچىپ كېتىپ، ئامالسىز شاپتۇللارنى ماكلاپ يېيىشكە باشلىدى. ② پىشىپ ۋايىغا يەتمەك: يارما شاپتۇللار مەي باغلاپ، ماكلىغاندى.

ماك ـ ماك «ماك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۇلايمان جالاقلاپ تىترەيتتى، ئۇنىڭ قانسىز، ساپسېرىق كالپۇكلىرى «ماك ـ ماك» ئېچىلىپ يېپىلاتتى، لېكىن زادىلا زۇۋان چىقىرالمايتتى.

ماكلداتماق «ماكلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوينى ئۇزۇن تۇگمۇ بېشىنى تۇڭدىن سېلىپ، ئۇچكىنىڭ گېپىنى تەستىقلىغاندەك ئاغزىنى ماكلدىتىپتۇ.

ماكلداشماق «ماكلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماكلدىماق پ. «ماك ـ ماك» قىلىپ ئېچىلىپ، يېپىلماق: ئۇ چاڭقاپ ئۇسۇغانلىقتىنمۇ قانداق، ئاغزى ماكلداپ ئېچىلاتتى.

ماگازا ئى [خەن] كونا جەمئىيەتتىكى خەنزۇلارنىڭ ئەرەبچە قىسقا تاش كىيىمى.

ماگما ئى [ر<گىرىك] <گېئول> يەر پوستىنىڭ چوڭقۇر قىسمى ياكى ئوستۇنكى ئارا قاتلامدىكى ماددىلاردىن ئېرىپ پەيدا بولغان قىزىق ئېرىتمە.

ماگماتىزم ئى [ر<گىرىك] <گېئول> يەر پوستىنىڭ چوڭقۇر قىسمىدىكى ماگمىنىڭ بېسىمى تۆۋەنلىگەن يۇنىلىشكە سىلجىپ، يېرىلغان بەلباغنى بويلاپ يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ، يەر پوستىغا بۆسۈپ كىرىشى ۋە يەر يۈزىگە ئېتىلىپ چىقىشى ھەمدە ئۇزلۇكسىز ھالدا ئايرىلىش ۋە ئاسسىمىلياتسىيەلىشىش قاتارلىق سەۋەبلەردىن خىمىيەۋى تەركىبىنى ۋە فىزىكىلىق، خىمىيەلىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئاخىرى سوۋۇپ قېتىشىپ جىنسقا ئايلىنىش جەريانى.

ماگنات ئى [ئى <لات] بىرەر سودا ياكى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىنى ئومۇميۈزلۈك كونترول قىلىۋالغۇچى، مونوپولىيە قىلىۋالغۇچى، مونوپولىيەچى، چوڭ كاپىتالىست، چوڭ فېئودال: نېفىت ماگناتى. مالىيە ماگناتى. * ئالۋالدىنىڭ خۇسۇسىي مال ـ مۈلكى 20 مىليارد دوللاردىن ئاشىدۇ، ئۇ نېفىت ماگناتى بولۇپلا قالماي، يەنە «ستى» گورۇھىنىڭ ئەڭ چوڭ پايچىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ماگنولىيە ئى [ر<لات] <بوت> ① ماگنولىيە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تەتۇر تۇخۇم ياكى ئېللىپىس شەكلىدە بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى چوڭ، سىرتقى يۈزى قوڭۇر، ئىچى ئاق كېلىدۇ. مېۋىسى سوقچاق بولىدۇ. غۇنچىسى دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ماگنېزىت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. تەركىبىدىكى ماگنىي ئوكسىد بولۇپ، يەنە تۆمۈر، مانگان، كالتسىي قاتارلىقلارمۇ بولىدۇ، ئۇچ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستالى ناھايىتى كىچىك ئۇچرايدۇ. قۇراشمىسى كۆپىنچە دانچىسىمان ياكى ساپالسىمان سىپتا كاللىك ھالىتىدە كېلىدۇ. رەڭگى ئاق، كۈل رەڭ ياكى سېرىق، قاتتىقلىقى 4 — 4.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.9 — 3.1.

ماگنىت ئى [ر<گىرىك] <فىز> ① جىسىملارنىڭ تۆمۈر، نىكېل قاتارلىق مېتاللارنى ئۆزىگە تارتىش خۇسۇسىيىتى: ماگنىت ئېنېرگىيەسى. ماگنىت كۈچ سىزىقلىرى. ② شۇ خىل خۇسۇسىيەتكە ئىگە رودا، تۆمۈر، توك ئۆتۈۋاتقان ئۆتكۈزگۈچ، يەر شارى، قۇياش ۋە باشقا ئاسمان جىسىملىرى قاتارلىقلار.

ماگنىت قۇتۇپى <فىز> ماگنىتنىڭ ئىككى بېشى. ئۇ ماگنىتلىق خۇسۇسىيەت ئەڭ كۈچلۈك قىسىم بولۇپ، ماگنىت يىڭنىسى شىمالنى كۆرسەتكەن تەرەپ شىمالىي قۇتۇپ؛ جەنۇبنى كۆرسەتكەن تەرەپ جەنۇبىي قۇتۇپ دېيىلىدۇ.

ماگنىت مەيدانى <فىز> ماددىي نەرسىلەر ئارا ماگنىت كۈچ تەسىرىنى سۇنۇپ بېرىدىغان مەيدان. ماگنىت ۋە توك

ئۆتكەن ئۆتكۈزگۈچىنىڭ ئەتراپىدىكى بوشلۇقتا ماگنىت مەيدانى مەۋجۇت بولىدۇ. كومپاسنىڭ جەنۇبنى كۆرسىتىشى دەل يەر شارى ماگنىت مەيدانىنىڭ رولىدۇر.

ماگنىترون ئى [ر<گىرېك] <فىز> ئۇلترا يۇقىرى چاستوتىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدىغان، ئۆزئارا تىك بولغان تۈراقلىق توك ئېلېكترىت مەيدانىدا ۋە تۈراقلىق ماگنىت مەيدانىدا ئىشلەيدىغان بىر خىل مىكرو دولقۇنلۇق ئېلېكترون لامپا.

ماگنىتسىز سۈپ. ماگنىتلىق خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان، ماگنىتلانمىغان: ماگنىتسىز سۇ.

ماگنىتسىزلىنىش ئى <فىز> ماگنىتلىق ماتېرىياللارنىڭ ماگنىتلىق خۇسۇسىيىتىنى يوقىتىش جەريانى.

ماگنىتلاشتۇرماق «ماگنىتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماگنىتلاشتۇرۇلغان سۇنىڭ تىرىكلىكى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

ماگنىتلاشتۇرۇشماق «ماگنىتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماگنىتلاشتۇرۇلماق «ماگنىتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جىددىي تەجرىبە قىلىنىش ئارقىلىق، بۇ سۇ ئاخىرى ماگنىتلاشتۇرۇلدى.

ماگنىتلاشماق پ. ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتلەر پەيدا بولماق، ماگنىتلانماق: ماگنىتلاشقان سۇ ئىچىش سالامەتلىككە پايدىلىق.

ماگنىتلاندۇرماق «ماگنىتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماگنىتلاندۇرۇشماق «ماگنىتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماگنىتلاندۇرۇلماق «ماگنىتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماگنىتلانماق پ ① «ماگنىتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.② ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولماق، ماگنىتلاشماق.

ماگنىتلىق ① سۈپ. ماگنىتتا بولىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ماگنىتلىق قېتىشما. ماگنىتلىق لېنتا. ② رەۋ. ماگنىت ئارقىلىق: ماگنىتلىق چارلاش. ماگنىتلىق قۇدۇق ئۆلچەش. ③ ئى. ماگنىتتا بولىدىغان خۇسۇسىيەت: ماگنىتلىقى كۈچلۈك جىسىم.

ماگنىتلىماق پ. ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە قىلماق، ماگنىتلاندۇرماق.

ماگنىتلىنىشچان سۈپ. ئاسانلا ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتنى ھاسىل قىلىدىغان.

ماگنىتلىنىشچانلىق ئى<فىز> ماگنىت مۇھىتنىڭ خاسلىقىنى خاراكتېرلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. بەلگىسى Xm.

ماگنىتوستىرىكسىيە ئى [ر<لات] <فىز>سىرتقى ماگنىت مەيدانىنىڭ تەسىرىدە، بەزى فېرروماگنىتلىق ماددىلاردا پەيدا بولىدىغان، ماگنىت مەيدانىنىڭ كۈچىنىشلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ماگنىت مەيدانىنىڭ يۆنىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان ئېلاستىك كۈچىنىش.

ماگنىتومېتر ئى [ر<گىرېك] <گېئول> سانائەت ۋە پەن ـ تېخنىكىدا ماگنىت مەيدانىنىڭ كۈچىنىشىنى ئۆلچەيدىغان، يەرنىڭ ماگنىت مەيدانى ۋە ئۇنىڭ ۋاقىتقا ئەگىشىپ ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋە ئۆلچەيدىغان، ماگنىتلىق چارلاشتا ماگنىت نورمالسىزلىقىنى ئۆلچەيدىغان ۋە ماددىنىڭ ماگنىتلىق خۇسۇسىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئەسۋابلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ماگنىتىزم ئى [ر] <فىز> فىزىكىنىڭ ماگنىت ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ماگنىي ئى [ر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Mg (Magnesium). كۈمۈش رەڭلىك، يېنىك، ھاۋادا قىزدۇرغاندا يېنىپ كۈچلۈك يالقۇن چىقىرىدۇ، ماگنىي پاراشوكى رەسسام تارتىشتا ئىشلىتىلىدىغان يورۇتقۇچى چىراغ ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. ماگنىي بىلەن ئالىيۇمىنىنىڭ قېتىشمىسى ئايروپىلان ياساشنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

ماگنىيسىز سۈپ. تەركىبىدە ماگنىي بولمىغان، ماگنىيلاشمىغان: ماگنىيسىز پىروكسىن.

ماگنىيلاندۇرماق «ماگنىيلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماگنىيلاندۇرۇشماق «ماگنىيلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ماگنىيلاندۇرۇلماق «ماگنىيلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماگنىيلانماق پ. تەركىبىگە ماگنىي قوشۇلماق، ماگنىيلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق.

ماگنىيلىق سۈپ. تەركىبىدە ماگنىي بولغان، ماگنىيلانغان: ماگنىيلىق پىروكسىن.

ماگنىن ئى [ر<ئە] ئىچىگە تۇرلۇك تاۋارلار تىزىلغان ۋە شۇ تاۋارلار سېتىلىدىغان سودا دۇكىنى: ماگنىن ئازادە ئىككى ئېغىزلىق بولۇپ، بىرىدە يەرلىك ماللار، يەنە بىرىدە سانائەت مەھسۇلاتلىرى سېتىلاتتى.

ماگنىنچى ئى ① ماگنىن ئىگىسى. ② ماگنىندا مال ساتقۇچى: بىركۈنى دادۇينىڭ ماگنىنچىسى ھېكمەت ئەكىمنى يوقلاپ كەلدى.

ماگنىنچىلىق ئى. ماگنىندا مال سېتىش ئىشى: ماگنىنچىلىق قىلماق.

ماگنستر ئى [ر<لات] <مائار> ① ئىلمىي ئۇنۇۋان. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر تەتقىقات ئورۇنلىرىدا بىر ـ ئىككى يىلدىن ئارتۇق ئوقۇپ لاياقەتلىك بولالىسا، بۇ ئۇنۇۋانغا ئېرىشەلەيدۇ. ② شۇ ئىلمىي ئۇنۇۋانغا ئېرىشكەن ئادەم.

ماگنستىرال [ر<لات] ① سۈپ. قانال، يول ۋە شۇ قاتارلىقلاردا باش ئورۇن تۇتقان؛ ئاساسىي، باش: ماگنستىرال سىزىق. ② ئى. قاتناش يولى ۋە ئومۇمەن تارماقلانغان سىستېمىلارنىڭ ئاساسىي قىسمى: تۆمۈريول ماگنستىرالى. سۇ ماگنستىرالى.

ماگنستراللىق ① سۈپ. ماگنستىرالى بار، ماگنستىرالغا ئىگە. ② رەۋ. ماگنستىرال سىزىق ئارقىلىق: ماگنستىراللىق

ئۆلچەش.

ماگنىتىرلىق ئى. ماگنىتىرغا يۆكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئۇنۇڭان: بەلكىم ئۇ ئۆزىنىڭ ماگنىتىرلىق قىغا قانائەت قىلىپ ئارمىنمىغا يەتتىم، دەپ يۇرگەن بولسا. هازىرقىدەك نەتىجىلەرنى قازىنالمىغانمۇ بولار ئىدى.

ماڭدا ئى. دىيال. تاپسا، پەگا؛ ئوچاق ئالدى.

ماڭداتماق «ماڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ماڭدار ئى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى ياغاچلاشقان پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى مۇرەككەپ ياكى ئاددىي يوپۇرماق بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۇخۇمسىمان تۆمۇنە شەكلىدە. گۈلى چوڭ، كۆكۈچ سۆسۈن ياكى ئاق رەڭلىك، يالغۇز ئۆسىدۇ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈچۈن ئۆستۈرۈلىدۇ. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ.

ماڭداشماق «ماڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

ماڭدام ① ئى. مېڭىش جەريانىدا تاشلانغان ھەربىر قەدەم، چامدام: پارتىيە چىقىپ كەلدى، بەختىمىزنى يورۇتۇپ، زالىملارنىڭ زۇلمىنى، ماڭدىمدا غولىتىپ. ② مىق. سانىق سانلار بىلەن كېلىپ ماڭدام بىلەن ئۆلچەشكە بولىدىغان ئۇزۇنلۇقنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ قەدىمىنى تېزلىتىپ 100 ماڭدام ماڭار ـ ماڭمايلا يامغۇر شارقىراپ قۇيۇۋەتتى.

ماڭدامۇماڭدام ← **قەدەمۇقەدەم**.

ماڭدۇرماق ① «ماڭماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: موتورنى ماڭدۇرماق. تىراكتورنى ماڭدۇرماق. جۇۋازنى ماڭدۇرماق. بالىنى يېتىلەپ ماڭدۇرماق. ② ئەۋەتمەك، يوللىماق: سوپاخۇن سوۋۇرۇۋاتالمىيون ئىشتابىغا بېرىش بىلەنلا، قورغان تەرەپتىكى يولنى مەخسۇس كۆزىتىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى نەپەر رازۋېدكىچىنى ماڭدۇردى.

ماڭدۇرۇشماق «ماڭدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

ماڭدۇرۇلماق «ماڭدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرقانچە كۈن ھەربىي مەشىق ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن ئوردا چېرىكلىرى بىلەن شېيتەي چېرىكلىرى قوشۇلۇپ، جەمئىي 500 دىن ئارتۇق چېرىك يەنە تاغقا ماڭدۇرۇلدى.

ماڭدىماق پ. قەدەم تاشلىماق، قەدەم ئالماق، چامدىماق، ماڭماق: ماڭداپمۇ يېتەلمىدىم، چامداپمۇ يېتەلمىدىم. ئوتكىز يامان ئىكەن، تاشلاپمۇ كېتەلمىدىم.

ماڭغال ئى. دىيال. چوغدان.

ماڭغلىماق پ. دىيال. ئاستا ماڭماق.

ماڭقا ئى ① بۇرۇندىن چىقىقان شىلىمشىق سۈيۈقلۇق؛ پوتلا: ئېقىۋاتقان تەر ۋە ماڭقىلىرىنى ئېڭىشىپ تۇرۇپ تىزىغا سۈرتۈشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. ② بۇرۇندىن مۇشۇندىق سۈيۈقلۇق چىقىپ تۇرىدىغان كىشى (كەمسىتىپ ئېيتىلىدۇ): ــ كىلاپاڭنىڭ ئىككىسى چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇ ماڭقا بايقىماي ھەيدەۋېرىپتۇ، ــ دېدى ئۇ تىراكتورنى تەكشۈرۈپ غەزەپلىنىپ.

ماڭقىسى چۈۋۈلماق ① بۇرۇندىن توختىماي ماڭقا ئاقماق: بالا بۇگۈن ئەتىگەن ماڭقىسى چۈۋۈلۈپ قوپۇتۇ. بەزىدە يەنە چۈشكۈرۈپ قويىدۇ. ② كۆچمە. قاتتىق قىينالماق، ئەپلەشتۈرەلمەي تازا ئاۋارە بولماق: ــ شۇنداق قاسىمئاخۇن، سىلى ئەپەندىچىلىكىنى ئوڭاي دەيسىلە، مېنىڭ شۇ چاغدا بىر سائەتمۇ تۇزۇكرەك ئەپەندى بولالماي ماڭقام چۈۋۈلۈپ كەتتى، ــ دېدى ئىسمائىل ئاكا.

ماڭقال ئى. توت بۇرجەك، ئالتە يۇزلۇك قىلىپ ھەربىر يۈزىگە ھەر خىل چوڭلۇقتىكى بېرىم شار شەكىللىك ئويۇقچىلار چىقىرىلغان مېتال سايمان. ئۇ زەرگەرچىلىكتە ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ قاتارلىقلارنى يۇمىلاق شار شەكلىگە كەلتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ماڭقان ئى. تۇم ئاق قوي.

ماڭقۇرت سۈپ. ئەقلى تازا ئىشلىمەيدىغان، ئۆتكۈر ئەمەس، ئەقىلسىز، دوت، ھاماقەت: ئابدۇشۇكۇر مۇئەللىم تۇرسۇننىڭ ماڭقۇرت، دوت ئەمەسلىكىنى، مەسىلىلەر ھەققىدە بەلگىلىك كۆزقارىشى بار ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

ماڭقۇرتلاشتۇرماق «ماڭقۇرتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەددىدىن زىيادە قوپاللىق قىلىش بالىلارنىڭ تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى توسۇپ ئۇلارنى ماڭقۇرتلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

ماڭقۇرتلاشماق پ. ئەقلىنى تازا ئىشلەتمەيدىغان، ماڭقۇرت ھالەتكە كەلمەك، دوتلەشمەك: بۇ ئەنئەننى زامانىۋى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈش بۇرچى بىلەن سېلىشتۇرغاندا تولىمۇ پاجىئەلىك ماڭقۇرتلىشىشتىن بېشارەت بەردى.

ماڭقۇرتلۇق ئى. ئەقلىسىزلىق، دوتلۇك، ھاماقەتلىك: ماددىي تەرەققىياتقا مەستخوش بولۇش، مىللىي ئىنكارچىلىقنىڭ كۈچەيمىشى، چېكىدىن ئاشقان مەنپەئەتپەرەسلىكنىڭ توسالغۇسىز يامرىشى روھىي مەجرۇھلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، بۇ خىل مەجرۇھلۇق ماڭقۇرتلۇقنىڭ مىكروبىغا ئايلاندى.

ماڭلاي ئى ① يۈزنىڭ قاشتىن چاچقىچە بولغان قىسمى؛ پېشانە: بالىنى تونۇغان بوۋاي ماڭلىيىدىن سۆيدى. ② كۆچمە. نەرسىلەرنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى ئالدىغا چىقىپ تۇرغان، دەرھال كۆزگە چېلىقىدىغان، ماڭلايغا ئوخشاش قىسمى: دەرۋازا ماڭلىيىغا ئېسىلغان ۋۇشىسكىنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە «مەزكۇر مېھمانخانىمىز تاماقنىمۇ ھۆددىگە ئالىدۇ» دەپ يېزىلغان.

ماڭلاي تەرى ئۆز قولى بىلەن قىلغان ھالال ئەمگەك، ئەجىر: شۇ باتۇر ئىشچىنىڭ ماڭلاي تەرىدىن، پويىزلار ئىز سالدى ئانا ئۆلكەمگە. شۇ ئىشچى قولىدا مىڭلاپ گۈدۈكلەر، شوق ياڭراپ جور بولدى خۇشال كۆلكەمگە.

ماڭلايلىق سۈپ. ماڭلىيى بار، ماڭلىيى كەڭ: ھۆرىنساخان ئاق يۈزلۈك، شالاڭ سۇس ئىنچىكە قاشلىق، بويى ئېگىزرەك، ياپىلاق ماڭلايلىق، قاپقى دۆڭ، چىشلىرى ئالتۇندىن قاپلانغان، جاۋۇلداپ تۇردىغان سۆزمەن خوتۇن.

ماڭماق پ ① قەدەم ئېلىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەك، يۈرمەك: ئىلدام ماڭماق. يول ماڭماق. پىيادە ماڭماق. ② قەدەم ئېلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بولماق، مېڭىشنى ئۆگەنمەك: بۇ بالا بىر ياشقا كىرىپلا ماڭدى. ③ مەلۇم يۆنىلىشكە قاراپ قوزغالماق، ھەرىكەت قىلماق: ئاپتوبۇس يولۇچىلارنى ئېلىپ خوتەنگە ماڭدى. ④ شاھمات، دامكا، قاتار قاتارلىقلاردا ئۆز نۆۋىتىدە ھەرىكەت قىلماق، يۈرمەك: پادىشاھ شاھمات تاختىسىدا ئىككى ماڭمايلا ئۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ⑤ كۆچمە. ئۆتمەك، كەسمەك: پىچاق گۆشكە ماڭار، سۆڭەككە ماڭماس (ماقال). ⑥ كۆچمە. ھەرىكەتكە كەلمەك، ئىشلەپ ھەرىكەتلىنىپ تۇرماق: زاۋۇت تۇنۇگۈن ماڭدى. * سائىتىم بىر كۈن بولدى ماڭمىدى. ⑦ كۆچمە. بىرەر ئىشنى ھەل قىلىش كويىدا تېگىشلىك ئورۇنغا بارماق، قاتنىماق: شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنى قوتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن يەنىلا مېڭىۋاتىمەن. ⑧ كۆچمە. ئەمەل

قىلماق. بويسۇنماق: خوتۇن خەقنىڭ قاپىقىغا قاراپ، بۇيرۇقىغا ماڭغانلارنىڭ ھالى شۇنداق بولغان بولسا، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ ⑨ «ـپ، ـىپ، ـۇپ، ـۈپ» شەكلىدىكى رەۋىشداشلار بىلەن كېلىپ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ داۋاملاشقانلىق تۇسىنى بىلدۈ ـ رىدۇ: مەن ھەركۈنى خاتىرە يېزىپ ماڭدىم.

مال ئى ① كالا، قوي قاتارلىق بېقىپ ئۆستۈرۈلىدىغان ھايۋان؛ چارۋا: قارا مال. ئۇششاق مال. * مېلى بارنىڭ مېلىغا، مېلى يوقنىڭ جېنىغا (ماقال). ② قول ئىلكىدىكى بىسات، بايلىق: پادىشاھ: «بۇ ياخشى مەسلىھەت بولدى» دەپتۇ ـ دە، دەرھال ئەلچى ئەۋەتىپتۇ ۋە لەشكەرلەرگە نۇرغۇن پۇل ۋە مال تارقىتىپ بېرىپتۇ. ③ كىيىم ـ كېچەك ۋە زىننەت بۇيۇمى قاتارلىقلار: قىز مېلى. ④ سېتىلىدىغان نەرسە، بۇيۇم، تاۋار: مال باھاسى. مال ساتماق.

مالاخت ئى [ر<گىرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. تەركىبىدىكى مىس يەككە ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستالى يېڭنىسىمان، قۇراشمىسى كۆپنچە رادىيوئاكتىپ ھالىتىدە ھەم ئەمچەكسىمان بولىدۇ. يېشىل رەڭلىك، ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 3.5 ـــ 4؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.9 ـــ 4.0.

مالال ئى [ئە] ئىچ پۇشۇش، ئېغىر كۆرۈش، رەنجىش، قىسىلىش: مالال يەتكۈزمەك.

مالاللىق ئى. كىشىگە مالال كېلىدىغان ئىش ـ ھەرىكەت، ھالەت، ئارتۇقچە تەشۋىش: مالاللىق تارتماق. مالاللىق يەتمەك.

مالامەت ئى [ئە] ناھەق ئەيىبلەش، تاپا ـ تەنە: مالامەت قىلماق. مالامەت يەتمەك.

مالامەتلىك سۈپ. تاپا ـ تەنە، ئەيىبلەشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان؛ تاپا ـ تەنىگە تولغان، تاپا ـ تەنىگە ئۇچرىغان: پۇقرا بېشىغا كەلگەن مالامەتلىك كۈنلەر تېخى ئۆتۈپ كەتمىگەنىدى.

مالائىكە ئى [ئە] پەرىشتە.

مالاي ئى ① بايلارنىڭ ياكى باشقا بىراۋنىڭ مەخسۇس خىزمەتىدە بولغۇچى كىشى؛ خىزمەتكار، چاكار: ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى مەخسۇت بەگنىڭ مالايلىرى بولۇپ، ھەممىسى ئالماسنىڭ جانجىگەر، سىنالغان دوستلىرى ئىدى.② كۆچمە. باشقىلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن قارىغۇلارچە خىزمەت قىلغۇچى، غالچا: ئۇ ئىلى گېنېرالى گۈاڭفۇنى ئۆلۈم بىلەن قورقۇتۇپ، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ دۈدۈلىقىغا سايلانغان بولسىمۇ، ئۇلۇۋاتقان ھۆكۈمەتنىڭ سادىق مالىيى بولغان يۈەن داخۇانىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىيالمىدى.

مالايلارچە رەۋ ← **قۇللارچە**.

مالايلىق ئى. مالاي قىلىدىغان ئىش ياكى مالايغا خاس قىلىق، ئادەت: ـــ سەن بۇنى قويۇپ بېرىپ راست ئەركە قىلۋالدىڭ، مالاي دېگەن مالايلىقىنى قىلمامدۇ؟ ـــ دېدى سېيىت.

مالەم ئى [ئە] دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت ماكانى: بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كۆزىدە مالەم.

مال ـ بسات كىشىدە بولغان پۇل ۋە مۇلۇك قاتارلىق پۇلغا يارايدىغان ھەممە نەرسە: خانىقىز ئانا ئادىلنى مال ـ بساتلىرى كۆپ بولمىسىمۇ، ئەمما رەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان مېھمانخانا ئۆيىگە باشلاپ كىردى.

مالپەردس سۈپ [ئە + پ] مالغا، دۇنياغا بېرىلگەن؛ مال ـ دۇنيانىڭ غېمىدە بولىدىغان: ئۇ تولىمۇ مالپەرەس ئادەم بولۇپ، بىر موچەن ئۈچۈن مىڭ قەسەم قىلىشقا تەييار ئىدى.

مالپەردسلىك ئى. مالغا، دۇنياغا بېرىلىش؛ مال ـ دۇنيانىڭ غېمىدە يۈرۈش ئىشى، ئادىتى: تويمغۇر دادىسى مالپەرەسلىك قىلماي، ئوكۇردانىڭ ئەلچىسىنى قۇرۇق ياندۇرغان بولسا مۇنداق بولماس ئىدى.

مالتاق ئى. ياغاچتىن ياسالغان چوڭ تۇڭ، سوغىنىڭ چوڭى: قىش كۈنلىرى توقسۇن بازىرىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى توپئاتار غوجام ئۆستىڭىدىن مالتاقتا سۇ توشۇپ، بايلارغا سۇ يەتكۈزۈپ بېرىپ جان ساقلاپ يۈردۇم.

مالتوزا ئى [ر<ئىنگ] <خىم> قەنتنىڭ بىر خىلى. ئاق رەڭلىك يېڭنىسىمان كىرىستال بولۇپ، تەمى ساخاروزىنىڭ كىگە يەتمەيدۇ. ئاددىي قەنتلەرگە پارچىلىنىدۇ. ئۇ ئورگانىزمدا كىراخمالدىن ئامىلازا ئارقىلىق پارچىلىنىپ شەكىللىنىدۇ. سانائەتتە كۆپىنچە كىراخمالدىن ئېلىنىدۇ. ئادەتتە قەنت ـ گېزەك ۋە دورا قاتارلىقلارنى ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

مالتلاتماق «مالتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا ئاچقۇچنى ئۆزى ئىزدىدى، بالىلىرىنى ئۆزىنى ئىزدەشكە بۇيرۇدى، ئۆزي ئېچىنى ئىزدىتىپ مالتىلاتمىغان يېرى قالمىدى.

مالتلاشماق «مالتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ گۇماندىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يانچۇقلىرىنى مالتىلىشىپ، تەتۈر ئۆرۈشۇپ قېقىشىپ قويدى.

مالتلانماق «مالتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سايىم قارىسا ساندۇقنىڭ قۇلۇپلىرى چېقىلغانلىقى ۋە مالتىلانغانلىقى مەلۇم بولدى.

مالتلىماق پ ① ئاستىن ـ ئۈستۈن، ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈپ ئاختۇرماق: ئۇ ئارىنى قولىغا ئالدى ۋە پاراس ـ پۇرۇس قىلىپ ئۆنچە ـ لەرنى مالتىلاشقا كىرىشتى. ② قوچۇپ ئىلەشتۇرمەك: پاتەم بەزى چاغلاردا ئاشلارنى مالتىلاپ، نان بولسا ئوشتۇتۇپ تەكشۈرۈپ ئاندىن نەزەربەند قىلغانلارغا بېرىشكە رۇخسەت قىلاتتى.

مالچى ئى. قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋىلارنى يايلاقلاردا يايلىتىپ باققۇچى، پادىچى: تاغ چوققىسى ئىكەن قار، ئېتەكلىرى گۈل باھار. ياشايدىكەن مالچىلار، بۇ ماكاندا بەختىيار.

مالچىلىق ئى. مال بېقىش ئىشى، كەسپى: مالچىلىق قىلماق.

مالدار ئى [ئە + پ] مال ـ چارۋىسى كۆپ، باي كىشى: قۇستەنتىن شەھىرىدە ناھايىتى مالدار بىر خوجايىن بولۇپ، پەررۇخ بەختى ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن.

مال ـ دۇنيا پۇل ـ مال ۋە قىممەت باھالىق نەرسە ـ كېرەكلەر: ئۇ ئۆمۈر بويى بېتىپ يېسىمۇ، ئۆزىگە يېتىپ ئاشقۇدەك مال ـ دۇنياغا ئىگە ئىدى.

مالسىز سۈپ. مال يوق؛ قۇرۇق: ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ياشىرىشى بىلەن قوتانلار مالسىز، يايلاقلار ئاۋات بولاتتى.

مال ـ مۈلۈك دۆلەت، كوللېكتىپ ياكى شەخسلەر ئىگىلىكىدىكى تۇرلۇك ماددىي نەرسە ۋە بايلىق: دۆلەتنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوغداش.

مال ـ مېكەت دىيال. مال ـ ۋاران.

مال ـ ۋاران ئى. بېقىپ ئۆستۈرۈلىدىغان قوي، كالا، ئات قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرى: 8 ـ ئاي پەسلى ئىلى يايلاقلىرىنىڭ جەننەت

ۋاقتى بولۇپ، مال ـ ۋاران، ئوت ـ چۆپنىڭ راسا يېتىلگەن مەزگىلى ئىدى.

مالىخاي ئى ① ئاق كىگىز قالپاق: ئەركىنلىك يولىدا شۇ سادىر، قىرلىغان چېغىدا مالىخايىنى؛ يېقىتقان پورلارنى سېيىت نوچى، مۇشتۇمدا، يۇلغانىدەك قارىغايىنى. ② تۇماق: ئىنتىقام ئالغىلى ئاتلانىدى خەلق، بولدى جەڭ مەيدانى قەدىم تېيانشان، ئارمىيە سېپىگە قېتىلدىم مەنمۇ، مۇرەمدە پاگۇن بار، مالىخايدا نىشان.

مالىخۇلىيا ئى [گىرېك] تاسادىپىي ئەھۋاللار ۋە بىھۇدە خىياللار سەۋەبىدىن بولىدىغان خاموشلۇق كېسىلى، سەۋدا.

مالىك ئى [ئە] ① يېز ت. ئىگە: شۇنچە ئىشلەپ، يىل بويى قوي بېقىپ بىر قوزىغا مالىك بولالمىغان ئىش تالاي قېتىم بولغان. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مالىماتاك سۈپ. قالايمىقان، رەتسىز؛ تەرتىپ بۇزۇلغان: مالىماتاك قىلماق. مالىماتاك بولماق.

مالىماتاكچىلىق ئى. مالىماتاك بولغان، قالايمىقان ھالەت: ئەگەر مۇشۇ مالىماتاكچىلىقلار بولمىغان بولسىدى، تىلۋالدىنى بۇلتۇر كۈزدىلا ئۆيلەپ قويغان بولاتتى.

مالىماتاكلاشتۇرماق «مالىماتاكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەرەتتە تەرتىپكە رىئايە قىلىش سۇنئىيەت، ئەمما مەخسۇم سۇننەتنى بۇزماقتا، ھەتتا ئوقۇلىدىغان دۇئالارنمۇ مالىماتاكلاشتۇرۇۋەتمەكتە ئىدى.

مالىماتاكلاشماق پ. قالايمىقان، رەتسىز ھالەتكە كەلمەك؛ قالايمىقان بولماق: بۇگۈنكى كۈندە بىر مۇنچە نەرسىلەر ئارىلىشىپ مالىماتاكلىشىپ كەتتى.

مالىمان ① سۈپ. ئەسلىي ھالىتى بۇزۇلغان، قالايمىقان، رەتسىز، مالىماتاك: ئۆينىڭ ئىچىنى مالىمان قىلماق. ② ئى. تۇيۇقسىز بىرەر ئەھۋال تۇپەيلىدىن بولغان قالايمىقانچىلىق: ئۇ ھېيتكادىكى مالماندا ساغرىسى سۇت ـ قايماق بىلەن بۇلغانغان بىر ھەربىي ئەمەلدار ئىدى.

مالمانچى ئى. مالمان پەيدا قىلىپ يۇرگۈچى كىشى.

مالمانچىلىق ئى. مالمان قىلىنغان پاراكەندە ھالەت، پاراكەندىچىلىك: بۇ ئەھۋالار ئىلگىرىمۇ بار ئىدى، ئون يىللىق ئىچكى مالمانچىلىق ئارقىسىدا تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى.

مالمانلاشتۇرۇلماق «مالمانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي ئىچى كىملەر تەرىپىدىندۇر خىلالا مالمانلاشتۇرۇلغانىدى.

مالمانلاشتۇرماق «مالمانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا قارىسا، بالىلار ئۆيدىكى نەرسىلەرنى خالىغانچە تاشلاپ مالمانلاشتۇرۇۋېتىپتۇ.

مالمانلاشماق پ. مالمان، پاراكەندە ھالاكەتكە كەلمەك؛ قالايمىقانلاشماق: شۇ تاپتا، ئاڭلىغان گەپ ـ سۆزلەرنىڭ تەسىرىدىن پىكرىم پۈتۈنلەي مالمانلىشىپ كەتكەنىدى.

مالمانلىق ئى ← **مالمانچىلىق**: جانابلىرىنىڭ مالمانلىقىنى تىنچلاندۇرۇشنى مەقسەت قىلغانلىرى ئادالەتنى كۆزدە تۇتقانلىق بولسىمۇ، لېكىن قەدىمدىن بۇيان بۇ جاھان گاھىدا بۇزۇلۇپ، گاھىدا تۈزۈلۈپ مۇشۇنداق داۋالغۇپ كەلگەن.

مالنا ئى [ر] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان تىكەنلىك چاتقال. ② شۇ خىل چاتقالنىڭ مېۋىسى.

مالىيە ئى [ئە] ① دۆلەتنىڭ مال ـ مۈلۈك ۋە بايلىقلارنىڭ كىرىم ـ چىقىم قىلىنىشىغا بولغان باشقۇرۇش پائالىيىتى: مالىيە مىنىستىرلىقى. مالىيە ئىدارىسى. ② ئىدارە ـ جەمئىيەت، ئورگان، كارخانا، تەشكىلات قاتارلىقلاردىكى مال ـ مۈلۈكنى باشقۇرۇش ياكى تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش، نەق پۇلنى كىرىم ـ چىقىم قىلىش، ساقلاش ۋە ھېسابلاش قاتارلىق بىر يۇرۇش ئىشلار: مالىيە بۆلۈمى. مالىيە خادىملىرى.

مالىيە ـ سودا مالىيە ۋە سودىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى: ئابدۇل سابىق باشلىق ئەخمەتجاننىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن مالىيە ـ سودا تېخنىكومىدا ئوقۇدى.

ماما ت (ماماتى) ئى [ئە] ئۆلۈم: ياھايات ـ يامامات.

ماماتسىز سۈپ. ئۆلۈم بولمىغان، ئۆلۈم يوق: ماماتسىز ھايات، خارابسىز پاراق، ئاغرىقسىز ساقلىق، ئازابسىز ئارام ـــ بەختتۇر.

ماماتلىق ئى. ئۆلۈش ئىشى، ئۆلۈم: نۇرنىساغا 2 كىلوگىرام قان بېرىلدى. ماماتلىقتىن ھاياتلىققا قايتقان بوۋاقنا باقى ئاكا «نىجات» دەپ ئىسىم قويدى.

مامپۇ ئى ← **مامپۇ دوپپا**.

مامپۇ دوپپا ① شاپىقىغا تۆت دانە گۈل تىكىلگەن دوپپا. ② كېسىك كۈنۇس شەكلىدىكى دۇخاۋا دوپپا.

مامكاپ ئى<بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غوللىرى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

مامونت I ئى [ر] <زوئول> قەدىمكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تەن شەكلىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ھازىرقى پىلغا ئوخشاپ كېتىدۇ. پۈتۈن تېنىدە ئۇزۇن تۈكلىرى بار، كۈرەك چىشلىرى ئۇستىگە ئېگىلگەن. ئۇ سوغۇق بەلباغلاردا ياشىغان 4 ـ دەۋرنىڭ ھايۋىنى بولۇپ، ئاللىقاچان نەسلى قۇرۇغان. «تۈكلۈك پىل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مامونت II ئى [ر] <بوت> شەمشاد ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چوڭ دەرەخ. ئېگىزلىكى 100 مېتىردىن، غولىنىڭ ئايلانمىسى 30 مېتىردىن ئاشىدۇ. 3000 يىلدىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرىدۇ.

ماموق ① ئى. غاز، ئۆردەك قاتارلىقلارنىڭ يۇمشاق تۈكلىرى: ماموق ياستۇق. ماموق چاپان. ② سۈپ. پاختىدەك يۇمشاق: ئىككى جۈپ ياقۇت لەۋ جۈپلەشتى بىردىن، ئوت ـ يالقۇن چاقنىدى قارا كۆزلەردىن، ئالەمچە مۇھەببەتتە ياندى قوش يۈرەك، بەختىيار نۇر ياغدى ماموق يۈزلەردىن.

مامىرانچىن ئى [پ] <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

مانا ① ئال. ماۋۇ يەردە: ـــ شاھىدە قىزىم نەدىسەن؟ ـــ مانا، مەن بار، ھامما ئاچا. ② ئال. سۆزلىگۈچىنىڭ قولىدىكى، يېنىدىكى نەرسىنى ياكى بولۇۋاتقان، بولغان ۋەقە ـ ھادىسىلەرنى كۆرسىتىشكە قوللىنىلىدۇ: كېچىك بالىنى سوغۇقتا يېتىلەپ ئاۋارە بولمىسىلا، ئەمدى ئۆزىمۇ كېلىپ قالار، شەھەر دېگەن مانىغۇ. ③ يۆكلىمە ۋەزىپىسىدە كېلىپ: 1) جۈملىدە ئۇقۇلىدىغان مەقسەتكە ئاڭلىغۇچىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش رولىنى ئويناپدۇ: مانا، ھەممە ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بولدى. * مانا، ئىش چاتاق بولدى. 2) بەزىدە تېزلىك ئىماسىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: مانا،

هازىر بارىمەن. * مانا، بىردەمدىلا تەييار بولىدۇ. 3) ئۆزىدىن كېيىنكى كىشىلىك ئالماشلارنى تېخىمۇ كۆچەيتىپ كېلىدۇ: مانا بۇلار نۆۋەتتىكى جەددىي ۋەزىپە ئىدى.

مانا ئەمدى هازىرغا كەلگەندە، هازىرنىڭ ئۆزىدە: خانقىز ئانا بۇ ئىشلارنى ئويلىغاندا كۆڭلى بەكمۇ بىئارام بولاتتى، مانا ئەمدى مۇشۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىزى ئۆزى ئۆچۈن كېلىن بولماقچى.

مانا ئەمسە دەپ ئاچچىقىغا پايلىماي، تەۋەككۇل قىلىپ: مانا ئەمسە دەپ چېچىدىن تۇتۇپ ئاستىمغا بېسىپ تازا سالدىم.

مانا مەن دەپ كۆزگە چېلىقىپ، بىلىنىپ، ئېنىق، روشەن: گومىنداڭنىڭ پوتەيلىرى مانا مەن دەپ ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئېلىش قىيىن ئىدى.

مانا ـ ئەنە ← ئەنە ـ مانا: مانا ـ ئەنە دېگەنلەرنى قويۇپ ئىشنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى.

مانا ئى ① قىرغىز خەلقىنىڭ قەھرىمانلىق هەققىدىكى داستانى. ② شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى بىر ناهىيەنىڭ نامى.

مانا‌سچى ئى. مانا‌س ئېيتقۇچى، مانا‌س ماهىرى: ئاقچى ناهىيەلىك پارتكوم، خەلق هۆكۈمىتى يېقىندا مەشهۇر مانا‌سچى ــ يۈسۈپ ماماينىڭ 90 ياشقا كىرگەنلىكىنى تەبرىكلەپ پائالىيەت ئۆتكۈزدى.

مانا‌سچىلىق ئى. مانا‌س ئېيتىش، مانا‌س تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى ياكى كەسپى: ئۇنىڭ دادىسى بىر ئۆمۈر مانا‌سچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ئادەم ئىدى.

مانا‌سقان ئى. دىيال. تۇتەك، تۈمان.

مانا‌ق دىيال① ئى. كېچىدە ئات ـ ئۇلاغلارنى ئوتلاققا ئېلىپ چىقىپ بېقىش ئىشى، هەربكىتى. ② سۈپ. پاناق.

مانان I ئى. تۈمان؛ چاڭ ـ توزان: مانان باسماق. مانان قاپلىماق.

مانان II ئى. دىيال. قوناق ياكى قومۇشنىڭ پۈپۈكى.

مانانلاشتۇرماق «مانانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياش مونچاقلىرى يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ كۆزىنى مانانلاشتۇردى.

مانانلاشماق پ ① چاڭ ـ تۈمان پەيدا بولماق، مانان بىلەن قاپلانماق: سۇ ئۈستىدە شالاڭ تۈمان پەيدا بولۇپ، هەممە نەرسە مانا‌نلىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. غۇۋالاشماق، خىرەلەشمەك: ئۇنىڭ كۆزى يەنە ياشتىن مانانلاشتى.

مانانلىق سۈپ ① مانانى بار، مانان بىلەن قاپلانغان، غۇۋا: هېكمەت كۈنپېتىشقا قاراپ خېلى ئۇزاق تۇردى، ئۇ مەست كۆزلىرى بىلەن مانانلىق كېچىدە شۇ ياقتىن نجات ئىزدىگەندەك ئۇزاق تەلمۈردى. ② ئى. غۇۋا، مانان هالەت: هاۋانىڭ مانانلىقى، ئاسماندا ئاينىڭ يوقلۇقى، بۇ مېنىڭ خاموشلۇقۇم. يېنىمدا يارنىڭ يوقلۇقى.

مانتا ئى. قېيمىنى خېمىرغا تۇگۈپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

مانتىپەز ئى. مانتا پىشۇرۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.

مانتىپەزلىك ئى. مانتا پىشۇرۇش ۋە سېتىش كەسپى.

مانتىچى ئى ← **مانتىپەز:** مانتىخانىلاردا مانتىچىلار بىرـ بىرلىرى بىلەن بەسلىشىپ ۋاراقىرىشاتتى.

مانتىخانا ئى. مانتا پىشۇرۇپ ساتىدىغان ئاشخانا.

مانتىسسا ئى [ر] <مات> ئونلۇق كەسىر چېكىتىدىن كېيىنكى پارچە سان.

مانجا I ئى. هۇنەرۋەنلەرنىڭ مېهنىتى ئۈچۈن بېرىلگەن هەق؛ سىمكار: ئۇ ئاخشام مانجىسىنى نېسى قويۇپ ئېلىپ كەلگەن دىراپ پەلتوسىنى كىيىپ سەھەردە تالاغا ماڭدى.

مانجا II ئى. بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئاقىدىغان سۇغا سېلىنىدىغان ئاغزى ۋە تۇۋۈق يوغان، ئوتتۇرا قىسمى تار تور.

مانجار ئى. دىيال. تار بوغۇزدىكى ئېقىن سۇغا سېلىپ قويۇپ، بېلىق تۇتىدىغان تالدىن توقۇلغان تەتۇر ئېغىزلىق سېۋەت.

مانجۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ئېلىمىزنىڭ لياۋنىڭ، خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، خېبېي، بېيجىڭ ۋە ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق جايلىرىغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان.

مانجىت ئى [ر] كۆڭلەك قاتارلىق بەزى كىيىملەرنىڭ يەڭ ئۇچىنى هىم ئېتىش ئۈچۈن مەخسۇس بېكىتىلگەن پەۋىزى، يەڭنىڭ بوغما ئاغزى: يەڭنىڭ مانجىتىغا تۇگمە قادىماق.

مانجىتلىق سۈپ. مانجىتى بار، مانجىت ئورنىتىلغان: مانجىتلىق يەڭ.

مانچاناق ئى [ئە] بىر ئۇچىغا ئارغامچا چىگىپ، يەنە بىر ئۇچىغا يوغان تاش ئېسىلىدىغان بىر خىل يەرلىك ياغاچ پىشاڭ. قەدىمكى زامانىدا ئونىڭدىن پايدىلىنىپ قۇدۇقتىن سۇ تارتىلاتتى هەم ئۇرۇشتا يىراقلارغا تاش ئاتىدىغان ئورۇش قورالى سۈپىتىدە پايدىلىناتتى.

مانچېستېر ① ئى. ئەنگلىيەنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بىر شەهەر. ② سۈپ. كۆچمە. تۇتى پاختىدىن قىلىنغان، سىيدام (دۇخاۋا هەققىدە): مانچېستېر دۇخاۋا.

مانچىنچى ئال. شەيئىلەرنىڭ ئورۇن ـ تەرتىپى هەققىدىكى جاۋابنى بىلدۈرىدۇ: بولۇپمۇ مەملىكىتىمىزدىكى پادىشاهلار دەۋرىنى ئاساس قىلىپ ئۇنىڭ مانچىنچى يىلى، بۇنىڭ ئانچىنچى يىلى دېگەنلەردىن تېخىمۇ شۇنداق ئىكەنلىكىنى هېس قىلىمىز.

مانىدات ئى [ر<لات] بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا سالاپەتلىك كىشىلەرنىڭ ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن گۇۋاهنامىسى.

ماندار ئى. يۆگىمەچ تېپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئۇ چىتلارغا يامىشىپ ئۆسىدۇ.

ماندارلىق ئى. ماندار بار يەر، ماندار كۆپ ئۆسكەن جاي: ماندارلىقتا ئات ئۆلمەس، ئەمەنلىكتە ئەر (ماقال).

ماندارىن ئى [ر<ئىسپان] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. مېۋە پوستى قىزغۇچ سېرىق، ئېتى شىرنىلىك، تەمى تاتلىق، مېۋە پوستى، ئۇرۇقى ۋە يوپۇرمىقى تېبابەتچىلىكتە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ماندالىن ئى [ر<ئىتال] يۇزىگە تۆت جۈپ سىم تارتىلىدىغان، باش قىسمى دۇتارغا ئوخشاپ كېتىدىغان قىسقا ساپلىق چالغۇ ئەسۋابى.

مانگان ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Mn (Manganum). كۈل رەڭ كىرىستاللىق ماددا، قاتتىق هەم چۈرۈك، پارقىراق، نەم هاۋادا ئوكسىدلىنىدۇ، سانائەتتە مانگان، تۆمۈر ۋە خىروم قارا مېتاللار دېيىلىدۇ. ئاساسەن

مانگانلىق پولات قاتارلىق قېتىشما ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

مانگانىت ئى [ر<لات] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. تەركىبىدىكى مانگان (Mn)/%62.4 يەككە ياقلىق كىرىستال سىستېمىغا كىرىدۇ. كىرىستاللىرى تۈۋرۈك شەكلىدە بولۇپ، يۇزىدە تىك سىزىقلار بولىدۇ. رەڭگى قارا، سىزىقى قوڭۇر كېلىدۇ. يېرىم مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. ئۇ «سۇلۇق مانگان تېشى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مانگرو ئى [ر<ئېنگ] <بوت> ← **مانگرو دەرىخى**.

مانگرو دەرىخى <بوت> مانگرو دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. دەرەخ قوۋزىقى بويىاق ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن ياريېلىم ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

مانگېلتسىيە ئى [لات] <بوت> ماگنولىيە ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ.

مانگو ئى [خەن] <بوت> ① سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. مېۋە گۆشى سېرىق، يېيىشكە بولىدۇ، شىرنىلىك، تەمى مەززىلىك. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

مانومېتىر ئى [ر<گىرېك] <فىز> پار، گاز ياكى سۇيۇقلۇق بېسىمىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

مانۇتاش ئى. دىيال. ھېقىق.

مانۇفاكتۇرا ئى [ر<لات] قول ھۈنەر كارخانىلىرىدا بىر ئىشنى ئىش تۈرى بويىچە مەسئۇل بولۇپ قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈپ پۈتتۈرۈش جەريانى: ماشىنىچىلار 100 قۇر كىيىمنى مانۇفاكتۇرا بولۇپ بىر ھەپتىدىلا تۈگەتتى.

مانېكېن ئى [ر] ماگنىزىن ۋە كىيىم تىكىش دۇكانلىرىدا كىيىم كىيدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئادەم شەكلىدە ياسالغان قېلىپ؛ مودېل.

مانېۋىر ئى [ر<فىران] ① <ھەرب> ماھارەتنى پىشىشىق پېتىلدۇرۇش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي مەشىق (كۆپىنچە ھەربىي ئىشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ). ② ئالدىن ئېلىپ بېرىلغان تەييارلىق ھەرىكەت: بۇ چېكىنىشلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭ ساھەسىدىكى زور مانېۋىردۇر.

مانى ئى ① مانى دىنى. ② مانى دىنىغا مەنسۇپ كىشى.

مانى دىنى <دىن> ملادىيەدىن كېيىنكى 3 ـ ئەسىردە ئىران ۋە بابىلونىيەنىڭ چېگرا رايونلىرىدا مەيدانغا كەلگەن دىن. بۇ دىننى تەسىس قىلغۇچى مانى ملادىيە 215 ـ يىلىدا بابىلونىيەدە تۇغۇلغان. دەسلەپتە يەھيا پەيغەمبەر خىرىستىيانلىرى دېگەن مەزھەپكە كىرگەن. كېيىن زەردۇشتلۇقنى ئىسلاھ قىلىش ئارزۇسىدا بولغان. بىر مەزگىل ھىندىستانىدا بۇددىزمنى تەتقىق قىلغان. كېيىنچە ئىرانىدا ئۆزىنى بۇددا، زەردۇشت ۋە ئەيسا بىلەن بىر قاتارغا قويۇپ يېڭى ئېتىقاد سىستېمىسىنى تارقىتىشقا كىرىشكەن، 246 ـ يىلىدا ئۆلتۈرۈلگەن.

مانىزم ئى [ر<گىرېك] ① مانى دىنى ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئېتىقادچىلىق: ئۇيغۇرلار قەدىمدە توتېمىزمغا ئىشىنەتتى. 8 ـ ئەسىردە مانىزمنى دۆلەت دىنى قىلغان. ② <پەلس> بارلىقنىڭ ئاساسى سى بىرلا ماتېرىيە ياكى روھ دەپ ھېسابلايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات.

مانىفېست ئى [ر<ئىتال] تەنتەنىلىك، پىروگرامما خاراكتېرلىك يازما مۇراجىئەت، خىتابنامە.

مانىلكارا ئى [لات] <بوت> ① تاغ زەيتۇنى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. مېۋىسىنى يېيىشكە ياكى ئېچىملىك ياساشقا بولىدۇ، غولىدىن ئېقىپ چىققان سۈتسىمان شىرنىسى سېغىز ياساشنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

مانماق پ. دىيال ① مىلىماق، چىلىماق، تەگكۈزمەك. ② ئاتنى كېچىدە باقماق.

مانھوت ئى [لات] <بوت> ① سۈتلۈك ئوت ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. خام يېيىشكە بولمايدۇ، زەھەرلىك، قاينىتىپ پىشۇرۇلغاندىن كېيىن زەھىرى يوقىلىدۇ. يەم ـ خەشەك قىلىشقا ياكى كىراخمال ئېلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل چاتقالنىڭ تۈگۈنەك يىلتىزى.

ماھارەت ئى [ئە] بىرەر ئىش، كەسىپ، پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا پېتىلگەن ئىقتىدار، ماھىرلىق.

ماھارەتچانلىق ئى. ماھارەت تەلەپ قىلىش دەرىجىسى؛ ماھارەت سىكىدۇرۇلۇش: كاپىرس ـــ قۇرۇلما جەھەتتىن ئەركىن، خاراكتېر جەھەتتىن غەلىتە ئىشلەنگەن ئاھاڭ. ئۇنىڭ ئادەتتە ماھارەتچانلىقى يۇقىرى بولىدۇ.

ماھارەتسىز سۈپ. ماھارىتى يوق، ماھارەتكە ئىگە بولمىغان، ناتۇستا: تەلىم ـ تەربىيە ناچار بولسا، ماھارەتسىز ئادەملەر كۆپىيىدۇ.

ماھارەتلىك سۈپ. ماھارىتى بار، ماھارەتكە ئىگە بولغان، ئۇستا، ماھىر: سېخىمىزدىن مۇنداق ماھارەتلىك ياش نابورچىكنىڭ پېتىشىپ چىققانلىقىنى ئەلۋەتتە ياشىنىپ قالغان پېشقەدەم ئۇستىلەرنىمىزنىڭ ئەجرىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ماھال سۈپ. دىيال. مۇمكىن ئەمەس.

ماھايانا ئى [سانس] <دىن> بۇددا دىنىنىڭ بىر مەزھىپى. ماھايانا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «ئۇلۇغ كۆلۈڭگۇ» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ مەزھەپتىكىلەر ئۆز مەزھىپىنى گويا بىر چوڭ ھارۋىدا ئولتۇرغۇچىلار، قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك خالايىقنىڭ ھەممىسىنى سانسارادىن قۇتقۇزۇپ، نېرۋانا غا يەتكۈزگۈچىلەر دەپ ھېسابلايدۇ.

ماھىئەنۇەر ئى [پ + ئە] يېزىت. نۇرلۇق ئاي: ئۆتمۈشنىڭ ساۋاقلىرى بەلكى سېنىڭ ئېسىڭدىدۇر. تارىخنى يورۇتقىن خۇرشىد، ماھىئەنۇەر تاپ.

ماھىپەيكەر سۈپ [پ] يېزىت. ئاي سۈرەتلىك، گۈزەل: ئۇنى بىزدىن جۇدا قىلدى رەھىمسىز بۇۋاپا يىللار، يوشۇرغاندەك قارا پەردە نەزەردىن ماھىپەيكەرنى.

ماھىتابان ئى [پ] يېزىت ① پارقىراپ تۇرغان ئاي: قارا تۇننى يورۇتار ماھىتابانىدۇر كىتاب، مەدەنىيەتنىڭ رولچىسى، بەخت ـ ئىقبال ـ دۇر كىتاب. ② گۈزەل يار: ئاھ ئەجەب يەتمەي ۋىسالغا بولدىما قۇملارغايىم، بولدى ئالەم بىر دوزاخ، ئەي ماھىتابان قايدىسەن؟ ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ماھىر [ئە] ① سۈپ. يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە بولغان،

ماهارەتلىك، ئۇستا: ساڭا ئوخشاش ئىلمىي نوجۇمغا ماهىر ساتىراشىنى ئۆمرۇمگە كېلىپ كۆرمىگەنىدىم. ② ئى. ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ماهىرانە رەۋ [ئە + پ] ماهارەت بىلەن، ماهىرلىق بىلەن: گويا شامال كېلىپ تەككەن ئورماندەك، ئوينىشىتى ئىرغاڭلىتىپ بەدەننى، ئۇلۇغلاشتى ماهىرانە ھەركەتتە، تەڭرىلەرنى، باتۇرلۇقنى، ۋەتەننى.

ماهىرلاشتۇرماق «ماهىرلاشماق»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياسىنىڭ كىچىكىدىنلا داۋاملىق ئات مىنىش بىلەن شۇغۇللىنىشى ئۇنى تېخىمۇ ماهىرلاشتۇرۇپ، چەۋەندار قىلىپ يېتىلدۇردى.

ماهىرلاشتۇرۇلماق «ماهىرلاشتۇرماق»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ماهىرلاشماق پ. ماهىر ۋە ئۇستا بولۇپ يېتىشمەك، ماهارەت ئىگىلىمەك: ئۇ چاقماق تېشىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ - ئۇرۇپ ئوت چىقىرىشقا ماهىرلىشىپ كەتتى.

ماهىرلىق ئى. بىرەر ئىش، كەسىپ، پائالىيەتتە ئىگىلىگەن ئالاھىدە سەنئەت، ئۇستىلىق، ماهارەت: ئادەمنىڭ قابىلىيىتى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ماهىرلىق تەرەپلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

ماهىيەت ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنىڭ ئەڭ مۇھىم، تۈپ مەزمۇنى: بۇنىڭ ماهىيىتى مانا مۇشۇ يەردە. ② <پەلس> نەرسە ۋە ۋەقەلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىچكى بەلگىلىرى، ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى باغلىنىش، ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇش خاراكتېرى ۋە ئۇسۇللىرىنى بەلگىلەيدىغان باش ئامىل.

ماهىيەتچىلىك ئى <پەلس> ماهىيەت ياكى ماهىيەتلىك نەرسىلەرگە مۇناسىۋەتلىك بولغان بىر خىل پەلسەپە نەزەريەسى.

ماهىيەتسىز سۈپ. ئىچكى باغلىنىش، ماهىيىتى بولمىغان، مۇھىم ئەمەس: ئوبيېكتنىڭ ماهىيەتسىز ئامىللىرىنى ئۆزگەرتىش.

ماهىيەتلىك سۈپ. ماهىيىتى بار، ئىچكى باغلىنىش ۋە ماهىيەتكە ئىگە بولغان، مۇھىم: شەيئىلەرنىڭ ماهىيەتلىك ئامىللىرىنىڭ مېخانىزمۇ ئوچۇق ئىنكاس ئېتىشى تەسرىك.

ماۋ بولماق مۇشۇكلەرنىڭ كۆيلىشى، بوغاز بولۇپ قېلىشى.

ماۋخوزەردىش ئى [پ] <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر تۈرى. بامبۇك يىلتىزلىرىدا پارازىت ياشايدۇ. قۇرۇق زەمبۇرۇغ تۈگۈنى دورا قىلىنىدۇ. ئىلمەك قۇرت، ئاسكاريدا، سولتىرا قاتارلىق قۇرتلارنى چۈشۈرۈش ئۈنۈمى يۇقىرى.

ماۋزۇ ئى [ئە] ① سۆھبەت، پىكىر، مۇلاھىزە قاتارلىقلاردا مۇھىم نۇقتا قىلىنغان مەسىلە؛ تېما: گەپنىڭ ماۋزۇسى شۇ مەسىلە بولۇپ قالدى. ② <ئەد> كىتاب، ئەسەر، ماقالە قاتارلىقلارنىڭ نامى؛ سەرلەۋھە: ماۋزۇ قويماق. ماۋزۇ تاللىماق.

ماۋزۇر ئى [ر<نېم] يان قورالنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ ياغاچ قېپى بولۇپ، ئاتقان چاغدا ياغاچ قاپىنى قورالنىڭ كەينىگە ئورنىتىپ تىرەك قىلغىلى بولىدۇ. ئارقا - ئارقىدىن ئاتقىلى بولىدۇ. ئېتىش مۇساپىسى ئادەتتىكى يان قورالنىڭكىدىن يىراق بولىدۇ.

ماۋزۇسىز سۈپ. ماۋزۇسى يوق، ماۋزۇ قويۇلمىغان، سەرلەۋھىسىز: ماۋزۇسىز ماقالە.

ماۋزۇلۇق سۈپ. ماۋزۇسى بار، ماۋزۇ قويۇلغان، مەلۇم ماۋزۇ بىلەن ئاتالغان، سەرلەۋھىلىك: گېزىتكە «سۈنئىي ئوتلاق يېتىشتۇرۇش ماهىرى مۇختار» ماۋزۇلۇق خەۋەر بېسىلدى.

ماۋنەن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار گۇاڭشىغا ئورۇنلاشقان.

ماۋۇ ئال [مانا + بۇ] «بۇ» ئالمىشىنىڭ كۆچەيتىلمە تۈرى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ: ماۋۇنى ئۆزۈمگە، ماۋۇنى ئۆكامغا ئالدىم.

ماۋۇي سۈپ [ئە] كۆك، ھاۋا رەڭ: ماۋۇي كۆڭلەك.

ماي I ئى ① <خىم> ھايۋان ۋە ئادەملەرنىڭ تېرە ئاستىدىكى توقۇلمىلىرى ھەمدە ئۆسۈملۈكلەر تېنىدە بولىدىغان ئورگانىك ماددا. ② شۇ خىل ماتېرىياللار ئاساسىدا ئىشلەنگەن ھەمدە سىلىقلاش ياكى پەرداز بۇيۇمى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدىغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلار: ماشىنا مېيى. يۇز مېيى. ③ نېفىت ياكى ئۇنىڭدىن چەككىلەپ ئېلىنىدىغان تۇرلۇك يېقىلغۇلار: ماي قاچىلىماق. ماشىنىنىڭ مېيى توگىمەك.

ماي تارتماق رەنجىگەنلىكىنى نېزىقاش بىلەن ئىپادىلىمەك، قېيىدىماق: — نېمە بولاتتى؟ بەلكىم يۇرگەن قىزى بىلەن ماي تارتىشىپ قالغاندۇ تايبىلىق، — دېدى باقى چاقچاق قىلىپ.

ماي تۆكۈلسە يالىغۇدەك سۈپۈرۈپ، سۈرتۈپ، تازىلاپ پاكىز قىلىنغان، ناهايىتى پاكىز: قارىسام ئايالىم ئۆيىنى تازىلاپ ماي تۆكۈلسە يالىغۇدەك قىلىۋېتىپتۇ.

ماي چاينىماق مېغىزنى چاقماق؛ لەززىتىنى، ھالاۋىتىنى كۆرمەك: — ۋوي ھۆسۈيۈن، ئۆيىڭىزنى بىزنىڭ مەخسۇمغا ئىجارىگە بەرگەن بولسىڭىز تازىمۇ ياخشى بولاتتى - دە، يىللىقىغا 250 سومنى نەقلا ئالدىڭىزغا قويىاتتى. گاچچىدا ماي چاينىۋالاتتىڭىز ئەمەسمۇ؟

ماي II ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم خىرىستىيانلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى، مىلادىيە كالېندارىنى تۈزۈشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئايىنى شۇنىڭ نامىغا ئاتىغان. ② <ئاستر>مىلادىيە يىل ھېسابى بويىچە بەشىنچى ئاي.

مايا ئى [ر<گىرېك] <ئاستر>66 - نومۇرلۇق كىچىك يۇلتۇز.

مايانىك ئى [ر] ① تام سائىتى قاتارلىقلاردا مېخانىزمنى ھەركەتلەندۈرۈش ئۈچۈن تەۋرىنىپ تۇرىدىغان، بىر ئۇچى يۇقىرىدىكى قوزغالماس نۇقتىغا ئېسىپ قويۇلغان، تۆۋەنكى ئۇچىدا ئېغىرلىق ئورنىتىلغان ئوق: سائەت مايانىكى. ② قول ۋە يانچۇق سائىتى قاتارلىقلارنىڭ تەكشى مېڭىشىنى مۇنتىزىملاشتۇرىدىغان، ئوك ۋە سولغا تەۋرىنىپ تۇرىدىغان دېتالى.

مايىاق I ئى. قوي، ئۆچكە، تۈگە قاتارلىق بەزى ھايۋانلارنىڭ، توخۇ، كەپتەر قاتارلىق بەزى قۇشلارنىڭ يۇمىلاق ياكى قاتتىقراق پوقى: ئورۇق قوينىڭ مايىقى چوك (ماقال).

مايىاق II (**ما:ياق**) ئال [ما + ياق] جان ت ① مانا بۇ تەرەپ؛ بۇ ياق: مايا‌قا ماڭ، لوكچەك! ئۇ كەلگەن پېتى نادىرنىڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ بىر تارتىۋىدى، چاپانىنىڭ ياقىسى سۆكۈلۈپ، گەجگىسىگە بېرىپ توختىدى. ② ماۋۇ كىشى، ماۋۇ ئادەم: — مايىاق سىزنى ئىزدەپ كەپتۇ، — دېدى ئۇ ماڭا ناتونۇش بىر ئادەمنى كۆرسىتىپ.

مايىاقتاش ئى [مايىاق + تاش] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. قۇشلار مايىقىنىڭ ئاينىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ فوسفور كىسلاتا تۈزلىرى، گۈڭگۇرت كىسلاتا تۈزلىرى، كاربونات كىسلاتا تۈزلىرى ۋە باشقا ئارىلاشمىلارغا باي بولىدۇ. تاشقى شەكلى دانلىق، كاللەك ۋە كاۋاكلىق كېلىدۇ.

دۇ ھەمدە ئالىي سۆيەتلىك ئوغۇت بولالايدۇ.

مايالاتماق «مايالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مايالاشماق «مايالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مايالماق ئى. مايالىق كۆپ جايلىق: تۇرسۇن ئاكام قوغۇننى ئوغۇتلاش ئۈچۈن قۇمدىكى مايالمىقنى تاسقاشقا ماڭدى.

مايالماق پ. مايالىق چىقارماق، چىچماق (بەزى ھايۋانلار ۋە قۇشلار ھەققىدە): قوي كىگىزگە مايالاپ قويمىسۇن، بالام، تېز بول، ئېغىلغا ھەيدە!

مايالىك ئى [ر] ① كېمىلەرگە يول كۆرسىتىش ئۈچۈن دېڭىز قىرغىقىغا، ئارالغا ئورنىتىلغان سىگنال يورۇقى بار مۇنار: سانسىز يۇلتۇز جىمىرلايدۇ دېڭىزدىكى مايالىكتەك. ئاي ئۇزىدۇ كۆك دېڭىزدا مەنزىلگە سەيياھەتەك. ② كۆچمە. يول كۆرسىتىپ يېتەكلەيدىغان قىلىنىما، يېتەكچى: شۇ ئۇلۇغ ئوي - پىكرىڭىز نۇرلۇق مايالىكتۇر بىز ئۈچۈن، تۇرغۇسىز ھەربىر يۇرۇشتە يولىمىزنى يورۇتۇپ.

مايتۇ ئى. تۇتۇلغان بېلىقنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرىدىغان كالتە توقماق.

مايتۇق سۆپ. قىڭغىر، مايماق.

مايتۇق - سايتۇق قىڭغىر - سىڭغىر، مايماق - سايماق: ئۇ تۆمۇر - تەرسەكلەر ئىچىدىن ياخشىراقلىرىنى تاللىۋېلىپ ئۆزى بىلگە - نىچە مايتۇق - سايتۇق ئېگىپ يۇرۇپ، كىچىك - كىچىك قەلەي قاچىلارنى ياساشقا كىرىشىپ كەتتى.

مايداڭ ئى. دىيال. چاقچاق، ھەزىل.

مايدان ئى. مايى ئالىدىغان قاچا، مايى قۇتىسى.

مايسا ئى. زىرائەتنىڭ ئۇرۇق ئۇنۇپ چىققاندىن كېيىنكى بەشتىن - ئالتە سانتىمېتىر ئۆسكەن يۇمۇران تېنى: بۇغداي مايىسىسى. قوناق مايىسىسى. مايسا كۆچۈرمەك. مايسا ئېتىزى.

مايسەن ئى<بوت> ئۇرۇكنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇمىلاقراق، كاسا ئوتتۇرىسىدا سىزىقچىسى بار. گۆشى يۇمشاق، تاتلىق، سۇلۇق، خۇشبۇي، پوستى نېپىز ۋە توكلۇك. گۆشى ئۇرۇقچىسىدىن ئاجرايدۇ. مېغىزى تاتلىق. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پىشىدۇ.

مايسراتماق «مايسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مايسراشماق «مايسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مايسىرىماق پ. ئۆزىدىكى مايى ياكى مايى تەركىبى كېمىيىپ كەتمەك، مايسىزلىقتىن مايغا ئېھتىياجى كۈچەيمەك: — سىلەرنىڭ قولاقلىرى مايسىراپ قالمىسىلا، بىزنىڭ كانايى ۋە بارماقلىرىمىز مايسىزمۇ ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋېرىدۇ، — دېدىم.

مايسىز سۆپ. مېيى يوق، مايى ئازلاشتۇرۇلمىغان، مايلانمىغان: مايسىز گۆش. مايسىز تاماق.

مايسىزار ئى. ھەممە يېرىدە مايسىلار ئۆسكەن جاي، مايسىزلىق: ئۇلار كۆلگىنىچە مايسىزارغا يۇرۇپ كەتتى.

مايسىزارلىق ئى. مايسىلار بىلەن تولغان جاي؛ مايسىزار: ئۇ تەرەپتە مايسىزارلىق، بۇ تەرەپتە پاختىزار، ئىشلىمەكتە قەھرىمان دېھقانلىرى تەر ئاققۇچە.

مايسلىق ئى. مايسا ئېتىزى: ئېرىقىڭدا سۇ بولسام، باغلىرىڭغا ئاقسام مەن، پېشىل مايسلىقلارغا، كۆكىرىكىمنى ياقسام مەن.

مايقوڭغۇز ئى [مايى + قوڭغۇز] <زوئول> تېنى قارا يېشىل ياكى باشقا رەڭلەردە پارقىراق كېلىدىغان بىر خىل ھاشارات. زىرائەتلەرنىڭ يىلتىز، غوللىرىنى يەپ دېھقانچىلىققا زىيان سالىدۇ.

مايقۇرت ئى [مايى + قۇرت] <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ياپىلاق ۋە توق قوڭۇر كېلىدۇ. سېپىق پۇراق چىقىرىدۇ. ھەممىشە كىيىم - كېچەكلەرنى چىشلەپ ئورۇپتىدۇ. كېزىك، خولۇپىرا قاتارلىق كېسەللىكلەرنى تارقىتىدۇ. ئادەتتە زىيانلىق ھاشارات دەپ قارىلىدۇ. ئۇ «سۇۋۇرەك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مايكا ئى [ر] يىپ ۋە سۇنئىي تالالاردىن توقۇلغان يەڭسىز ئىچ كىيىم.

مايكىچان رەۋ. مايكىلا كىيىپ، ئۈستىگە باشقا كىيىم كىيمەي: ئۇ مايكىچان بولۇپ، بېشىدا ئۆڭگەن چىخ قالپاق بار ئىدى.

مايگۈل ئى [مايى + گۈل] ①<بوت> ئېيىقتاپان. ② ئاياللار - نىڭ ئىسمى.

مايلاتماق «مايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياسىن ۋېلىسىپىتىنىڭ شارىك ۋە ئوقلىرىنى مايلىتىش ئۈچۈن رېمونت دۇكىنىغا باردى.

مايلاشماق ① «مايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆتۈكلىرىنى مايلىشىپ، شەپكىلىرىنى قىرلىشىپ، زىياپەتكە تەييارلىنىشماقتا ئىدى. ② ھەممە يېرىگە مايى تەگمەك، ھەممە يېرى مايى بولۇپ كەتمەك: ئۇنىڭ بېشىدىكى مايلىشىپ پارقىراپ كەتكەن قوپال شەپكە بولسا دائىم كۆزىگە چۈشۈپ تۇراتتى.

مايلاقسىز سۆپ. مايى سۇرتۇلمىگەن، مايلانمىغان: مايلاقسىز بەتىنكە.

مايلاقلىق سۆپ. مايى سۇرتۇلگەن، مايلانغان: ئۆتۈك مايلاقلىق.

مايلامچى ئى. ئۆتۈك، بەتىنكە قاتارلىق ئاياغ كىيىملەرنى مايلىغۇچى كىشى.

مايلامچىلىق ئى. ئۆتۈك، بەتىنكە قاتارلىق ئاياغ كىيىملەرنى مايلاش كەسپى: — قالتىسقۇ، نېمە ئىش قىلىسەن؟ — بۇرۇن مايلامچىلىق قىلىپ ئاياغ مايلايتتىم، ھازىر چاچ ئالىمەن.

مايلانماق ① «مايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەن زەيتۇن يېغىدا مايلىنىپ ھەركۈنى چۈشتە ئاپتاپقا قاقلىنىدىغان بولدۇم. ② «مايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۈچەسىغا ئادەتتىكى كۆك چاپان، پۇتىغا مايلانمىغان بەتىنكە كىيىۋالغانىدى.

مايلىشاڭغۇ سۆپ. مايى يۇققان، مايلاشقان: ئەبەي كۇن ئىسسىپ كېلىۋاتسىمۇ، لېكىن ھېلىغىچە بېشىدىن تاشلىمىغان مايلىشاڭغۇ تاقىر قۇلاقچىسىنى ھېلىدىن - ھېلى قولىغا ئېلىپ بېشىنى تاتلايتتى.

مايلىق I ئى. تاماقتىن كېيىن قولىنى سۇرتىدىغان بۆز، لۆڭگە: پولۇدىن كېيىن ھەممىسى مايلىق بىلەن قولىنى سۇرتۇپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

مايلىق II سۆپ ① مېيى بار، مايى ئېلىش مۇمكىن بولغان: مايلىق زىرائەت. مايلىق دان. ② مېيى كۆپ، مايى ئازلاشتۇرۇلغان. ③ مايى سۇرتۇلگەن، مايلانغان: مايلىق قەغەز.

مايلىق دان ماينىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدىغان زىغىر، قىچا، كەندىر، زاراڭزا قاتارلىق زىرائەت دانلىرى: يېزاڭلاردا مايلىق دان كۆپ ئەمەس ئوخشايدۇ.

مايلىماق پ. مايى سۇركىمەك، مايى بەرمەك: رېشىت تارتمىدىن

چوتكا ۋە ئاياغ مېيىنى ئېلىپ شىبلىتىنى مايلاشقا باشلىدى.

مايماق سۈپ ① توز بولمىغان، ئەگرى، قىڭغىر: پۈتى مايماق. * گويا قونغاندەك ھەسەلگە چۈشىن، يات ئەل كۆزىگە چۈشتى بۇ زېمىن. تالاي قەبىلە، تالاي ئايماقلار، تەييارغا شەيخ ـ كۆڭلى مايماقلار. ② كۆچمە. دۈرۈس بولمىغان، ناتوغرا؛ ساپ بولمىغان، ناپاك: ئاغزى قايماق، كۆڭلى مايماق (ماقال).

مايماق ـ سايماق ئەگرى ـ بۈگرى، قىڭغىر ـ قىيسىق: مايماق ـ سايماق تام. * خەتنى مايماق ـ سايماق يازماق.

مايمۇن ئى [پ] ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۇرلىرى خېلى جىق، شەكلى سەل ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ. توپلىشىپ ماكانلىشىدۇ. ئېغىز بوشلۇقىدا ئوزۇق ساقلايدىغان قوۋۇز خالتىسى بولىدۇ. مېۋە، ياۋا كۆكتات، قۇش تۇخۇمى ۋە ھاشارا تلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. ② <ئاستر> مۇچەل يىل ھېسابىدا توققۇزىنچى يىل نامى: مايمۇن يىلى.

مايمۇن ئويناتماق ھىيلە ـ مىكىر قىلىپ ئاداشتۇرماق، ئەخمەق قىلماق: ئۇ ئېگىز قارلىق تاغلار ئارىسىدا بىزنى مايمۇن ئويناتقاندەك ئويناتقان بىلەن، بۇ تۇزلەڭلىكتە ئۆۋچىغا ئوچراپ قالغان توشقانغا ئوخشاپ قالدۇ.

مايمۇن ئويۇنى ① كۆندۇرۇلگەن مايمۇن ئارقىلىق كۆرسىتىلىدىغان ئويۇن. ② كۆچمە. باشقىلارنى ئاداشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىيلە ـ مىكىر: شا مەخسۇتنىڭ «تورپاق» يېغىلىقىدىكى مايمۇن ئويۇنىغا ھېچكىم گول بولماس.

مايمۇنزەنجۈبىلى ئى [مايمۇن + زەنجۈبىل + ى] <بوت> پاپورتنىكلارنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى جۇڭگو تېبابەتچىلىكىدە «تېڭشىئوتى» دەپ يىلىدۇ. قانىنى جانلاندۇرۇش، پەي ـ سىكرلارنى چىڭىتىش رولى بار، بەل ئاغرىقى، سۇنۇق قاتارلىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ شەرقى، غەربى، جەنۇبىي تەرەپلىرىدىن چىقىدۇ.

مايمۇنسىمان سۈپ. مايمۇنلارنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ قالغان، سىرتقى قىياپىتى، بەزى ھەرىكەتلىرى مايمۇنغا ئوخشايدىغان: مايمۇنسىمان ئادەم.

مايمۇنسىمان ئادەم <ئارخېئول> ئەڭ ئىپتىدائىي ئادەملەر، ئۇلاردا مايمۇنغا خاس بەزى بەلگىلەر بولسىمۇ، ئۆزىگە مېڭىش، ئاددىي سۆزلەش ئىبارىلەرنى ئىشلىتىش ۋە ئاددىي ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنى ياساش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان.

مايمۇنشاپتۇلى ئى [مايمۇن + شاپتۇل + ى] <بوت> ① مايمۇنشاپتۇلى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. شىرنىلىك مېۋىسى شارسىمان، پىشىشكە بولىدۇ، دورا قىلىشقىمۇ بولىدۇ. غول پوستىنىڭ تالالىرىدىن قەغەز ياساشقا بولىدۇ. گۈلىدىن پۇراق ماتېرىياللىرى ئېلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

مايمۇنگۈل ئى [مايمۇن + گۈل] <بوت> سۈتلۇكگۈت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

مايور ئى [ر<لات] <ھەرب> ← **شاۋشياۋ**.

مايىل سۈپ [ئە] ① مەيلى بار؛ تەرىپىنى ئالىدىغان، تەرەپدار: ئانام ياۋاش، ئاق كۆڭۈل، ساددا ئايال. بىرئاز دىنىي خۇراپاتلىققا مايىل. ② يېقىنلىشىپ قالىدىغان، يېقىن: ئاققا مايىل.

مايىللاشتۇرماق «مايىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قايتا ـ قايتا سۆزلەش ئارقىلىق ئانا قىزىنى دېگىنىگە بىرئاز مايىللاشتۇردى.

مايىللاشتۇرۇشماق «مايىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مايىللاشتۇرۇلماق «مايىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھۆكۈمەت فوندى ئاممىۋى قاتناشقا مايىللاشتۇرۇلدۇ.

مايىللاشماق پ. مايىل بولماق، قوشۇلماق: ئۇنىڭ گەپ قىلمايمۇ ھەم ئاچچىقلانماي تۇرغىنىغا قارىغاندا، كۆڭلىنىڭ بىرئاز مايىللاشقانلىقى مەلۇم ئىدى.

مايىللىق ئى ① مايىل بولۇش، قوشۇلۇش ھالىتى: ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى ئۆز سۆزلىرىگە مايىللىقىنىڭ ئالامىتى دەپ چۈشەنگەن رۇستەم، تېخىمۇ روھلىنىپ داۋام قىلدى. ② بىرەر ئىشنى، نەرسىنى خالاش، ئۇنىڭغا ئىنتىلىش، مايىل بولۇش؛ خاھىش، ئىستەك، ئارزۇ: يۇسۇپ قادىرخاننىڭ خوتەنلىكلەرنىڭ قىلىچ نەيزە بىلەن بويسۇندۇرالمىغان قەلبىنى ئۇ دىنىي ئېتىقاد مايىللىقى بىلەن ئەيۇپەشكە كەلتۈرگەن!

مە I تەق. قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ مەرگەن ئاۋازىنى بىلدۈرىدۇ.

مە II ئىم. بىرەر نەرسىنى ئۇزىتىپ تۇرۇپ، ئۇنى ئېلىشقا ئۇندەشنى بىلدۈرىدۇ: مە، بۇنى سەن ئال.

مەبلەغ ئى [ئە] <سودا> مەلۇم ساھە، تۇر ياكى سودا ـ سانائەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن ئاجرىتىلغان پۇل؛ سەرمايە: مەبلەغ سالماق. مەبلەغ مەنبەسى.

مەبۇد ئى [ئە] ئىبادەت قىلىنغۇچى، كىشىلەر چوقۇنغۇچى: ئۇلار بۇ يەردىن يەنمۇ چوڭ بىر بىناغا كىرىپ، بايىقىلاردىنمۇ چوڭراق، ھەيۋەتلىكرەك، بۇت، مەبۇدلارنى كۆردى.

مەپە ئى [ئە] مەخسۇس ئادەم چۈشۈش ئۈچۈن ياسالغان، ئات ياكى قېچىر قوشۇلىدىغان، ئۇستى يېپىق، ئىككى چاقلىق بىر خىل قاتناش قورالى.

مەپتۇن سۈپ [ئە] بىراۋغا ياكى بىرەر نەرسىگە چىن يۈرىكىدىن بېرىلگۈچى، ئىشقى چۈشۈپ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقان، شەيدا: مەپتۇن قىلماق. مەپتۇن بولماق.

مەپتۇنكار ئى [ئە+پ] بىراۋغا ياكى بىرەر نەرسىگە چىن يۈرىكىدىن بېرىلگۈچى، ئىشقى چۈشۈپ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقۇچى، شەيدا بولغۇچى: ـــ خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى، ـــ دېدى نائىبى: ـــ مەنىدار، مەپتۇنكار، مەزمۇنغا باي، ئەڭ ئاممىۋىلىققا ئىگە. قاراڭلار «قەدىمدە مىسىڭ كۆلكە»، «ئاق پاڭچۇ ئۇچاسىدا...» بۇ مىسرالار نېمىدېگەن ئوبرازلىق ـ ھە!

مەپتۇنكارلىق ئى. مەپتۇن بولۇش كۈچى: ئۇنىڭ مەپتۇنكارلىقىغا قارشى تۇرۇشتىكى مېنىڭ بىردىنبىر يولۇم پەقەتلا مەندىكى بۇ خىل ھاياجانىنىڭ قىلچە سەۋەبسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىش ئىدى.

مەپتۇنلۇق ئى. مەپتۇن بولۇش ئىشى ياكى ھالىتى: ئۇنىڭ چېچەكلىرىگە مەپتۇنلۇق بىلەن نەزەر تاشلىدىم.

مەپكۇرە ئى [ئە] تارس ← **ئىدىيە**: بۇ دىرامىدا مۇزىكا (مۇقام) مەركىزىي نۇقتا قىلىنغانلىقى ئۈچۈن مەرىپەتچىلىك مەپكۇرىسى

توغرىسىدا جىق توختالمىدۇق.

مەپكۇرىلىك سۆپ ← **ئىدىيەلىك**.

مەپكۇرىۋى سۆپ ← **ئىدىيەۋى**: يەرشارى ئاھالىسىنى بىر - بىرىدىن پەقەت ئىرقىي، مىللىي، دىنىي ياكى مەپكۇرىۋى پەرقلەرلا ئايرىپ تۇرماستىن، بەلكى مەلۇم مەنىدە ئۇلارنىڭ ۋاقىت ئىلكىدىكى ئەھۋالىمۇ ئايرىپ تۇرىدۇ.

مەپھۇم ئى [ئە] يېزىت. ئۇقۇم، مەزمۇن، چۈشەنچە: گويا بىر كىچىك كائىنات ئىنسان، ئالەمنىڭ مەپھۇمى ئۇنىڭدا ئايان، ۋە لېكىن يۇلتۇزلار پاتقان ئەلەمگە، پاتۇرمۇ ئىنسانچە شادلىق يا پىغان.

مەپچى ئى. مەپە ھەيدەيدىغان كىشى، مەپىكەش.

مەپچىلىك ئى. مەپە ھەيدەش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: ئۇنىڭ چوڭ دادىسى بىر ئۆمۈر مەپچىلىك قىلغانىدى.

مەپخانا ئى [ئە + پ] مەپە ۋە مەپىكەشلەر تۇرىدىغان جاي، مەپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلغان يەر: ئوسمان بىلەن قادىر كونا مەپخانىدا بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، بىر - بىرى بىلەن تونۇش بالىلار ئىدى.

مەپىكەش ئى [ئە + پ] مەپە ھەيدىگۈچى كىشى، مەپچى: سېرىق بۇرۇت مەپىكەش مەپسىنى توخۇ بازىرىغا ھەيدەپ بېرىپ توختاتتى.

مەپىكەشلىك ئى. مەپە ھەيدەپ تىرىكچىلىك قىلىش ئىشى: مەپىكەشلىك قىلماق.

مەپىلىك رەۋ. مەپىگە چۈشۈپ، مەپە بىلەن: سۇبھى سۈزۈلگەن، تورغايلار ئويغانغان مەھەللە مەپىلىك يولغا چىققان ئىككى يىگىت بالدۇرلا ئوپالغا يېتىپ كەلدى.

مەتەر ئى. دىيال. تارس. تۆگىلەرنى باشقۇرغۇچى (كونا مەنسەپ نامى).

مەتبەئە ئى [ئە] ھەرپ، رەسىم قاتارلىقلاردىن بەت ھاسىل قىلىپ، ئۇستىگە ماي سۈرتكەندىن كېيىن قەغەز يۈزىگە بېسىپ چىقىرىدىغان مەشغۇلات جەريانى.

مەتبەئەچى ئى. باسمىخانىلاردا بېسىش، نەشر قىلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ باسمىخانىدا ئىشلەيدىغان ئادەم، باسمىخانا خادىمى.

مەتبەئەچىلىك ئى. نەشر بۇيۇملىرىنى بېسىپ تۈپلەش كەسپى.

مەتبەئەشۇناس ئى [ئە+پ] مەتبەئە ۋە مەتبەئەگە ئائىت ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى ھەم ئۇنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى.

مەتبەئەشۇناسلىق ئى. مەتبەئەچىلىكنىڭ مەتبەئە ۋە مەتبەئەگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى.

مەتبۇئات ئى [ئە] ① نەشرىيات ۋە باسمىخانا ئىشلىرى: مەتبۇئات خىزمىتى. مەتبۇئات كەسپى. ② باسما ئەسەر، گېزىت - ژۇرنال، كىتاب قاتارلىقلار: ئۇنىڭ ماقالىسى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىندى.

مەتبۇئاتچى ئى. مەتبۇئاتچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، مەتبۇئات خادىمى.

مەتبۇئاتچىلىق ئى. مەتبۇئات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: خەلقنىڭ ئاڭ - سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن شۇ خەلقنىڭ مەتبۇئاتچىلىقىنى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇ - رۇشقا توغرا كېلىدۇ.

مەتبۇئاتشۇناس ئى [ئە+پ] مەتبۇئاتقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى.

مەتبۇئاتشۇناسلىق ئى. مەتبۇئاتچىلىق، مەتبۇئات ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق.

مەتلۇب ئى [ئە] يېزىت. تەلەپ قىلىنغان، خالىغان، ئىستىگەن نەرسە؛ مەقسەت، تەلەپ: ھەرنېچۈك شەرت ۋە مەتلۇبلىرى بولسا، شۇل چاغدا ئوتتۇرىغا قويغايلا، ھازىرەنلىككە لايىقلىرىدا بولمىسىمۇ، ئازراق سوۋغات ئەۋەتتىم.

مەتۇ سۆپ. كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، ئەخمەق: مەتۇ كىشى.

مەتۇرىدى ئى<دىن> مەتۇرىدىلار مەزھىپىگە تەۋە كىشى.

مەتۇرىدىلار ئى<دىن> ئىسلام دىنىدىكى بىر مەزھەپ. قۇرغۇچىسى ئىمام ئەبۇ مەنسۇر مۇھەممەت مەتۇرىدى سەمەرقەندى. تۈركىي تىللار تۈركۈمىدىكى خەلقلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى بۇ ئېتىقاد سىستېمىسىنى قوبۇل قىلغان.

مەتۇلۇق ئى. ئەخمەقلىق: مەتۇلۇق قىلماق.

مەجاز ئى [ئە] <ئەد> سۆز ۋە ئىبارىلەرنىڭ كۆچمە مەندە ئىشلىتىلىشى، يەنى كۆچمە مەنىلىك سۆز - ئىبارە؛ كىنايە؛ مېتافورا، ئىستىئارە.

مەجازلىق سۆپ. مەجازىي، مەجاز بويىچە: مەجازلىق قىلىپ ئېيتقاندا، شېئىرىدىكى ھېسسىيات كۈيىگە شېئىرنى ئوقۇغۇچى ئادەم ئۆز يۈرەك سازىنى تەڭكەش قىلىشتىن ئىبارەت.

مەجازىي سۆپ [ئە] مەجازغا ئائىت، كۆچمە، مېتافورىك: مەجازىي مەنە.

مەجبۇر سۆپ [ئە] بىراۋنىڭ بۇيرۇقى، زورى، بېسىمى ياكى بىرەر نەرسىنىڭ تەقەززاسى قاتارلىقلار تۈپەيلى قانداقتۇر بىر ئىش - ھەرىكەتنى قىلىش شەرت بولغان: مەجبۇر بولماق. مەجبۇر قىلماق.

مەجبۇرەن رەۋ [ئە] مەجبۇر بولۇپ ياكى مەجبۇر قىلىپ؛ مەجبۇرىيەت ئاستىدا، مەجبۇرىي ھالدا: مەجبۇرەن ئىشلىمەك. * بۇ سەپەرجاڭ جىجۇڭغا گومىنداڭنىڭ بۇ يەردىكى ھالاكەتلىك كۇنلىرىنىڭ بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا يېقىنلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى مەجبۇرەن سەزدۇردى.

مەجبۇرلاشماق «مەجبۇرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مېنى ھۆججەت يېزىشقا مەجبۇرلاشتى.

مەجبۇرلانماق «مەجبۇرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالا - چاقىلىرىمۇ ئۇنىڭدىن چەك - چېگرا ئاجرىتىشقا مەجبۇرلانغانىدى.

مەجبۇرلۇق ئى. مەجبۇر قىلىش، زورلاش ياكى زورلىنىش ھالىتى: ئىنتىلىش ئەركىنلىككە دالالەت قىلسا، موھتاجلىق قۇللۇققا دالالەت قىلىدۇ. ماھىيەتتە بۇ ئىككىسى ئىنسان پائالىيىتىنىڭ ئىچكى ھەرىكەتلەندۇرگۈچ كۈچى. ئىنتىلىش موھتاجلىقنىڭ ئالىي ماقامىدىكى مۇقەددەسرەك ئىپادىسى، ئۇنىڭدا خىلمۇ خىل تاللاش ئىمكانىيىتى بار. ئەمما موھتاجلىق مەجبۇرلۇقتۇر، بۇنىڭدا بويسۇنۇشلا بار، تاللاش يوق.

مەجبۇرلىماق پ. قانداقتۇر بىر ئىش - ھەرىكەتنى ئېلىپ بېرىشقا زورلىماق، مەجبۇر قىلماق: ئۇلار مېنى ئوغرىلىق قىلىشقا مەجبۇرلىدى.

مەجبۇرىي سۆپ [ئە] بېجىرىلىشى ياكى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى شەرت بولغان، ئىختىيارىدىن تاشقىرى: مەجبۇرىي مائارىپ.

مەجبۇرىي دەرىجە <تىل> پېئىل دەرىجىلىرىنىڭ بىرى،

يەنى مەلۇم گىراماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق جۈملىدىكى ھەربىرىكەتنىڭ گىراماتىكىلىق ئىگىسى شۇ ھەربىرىكەتكە تۇرتكە بولغۇچى ياكى يول قويغۇچى ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدىغان گىراماتىكىلىق كاتېگورىيە. مەسىلەن: ئوقۇ + ت = ئوقۇت، تاپ+ تۇر = تاپتۇر، كۈت + گۈز = كۈتكۈز، بىل + دۇر=بىلدۇر. ئۇيغۇر تىلىدا ئۆتۈملۈك پېئىللار بىلەن ئۆتۈمسۈز پېئىللارنىڭ ھەممىسى مەجبۇرىي دەرىجە شەكىلىدە كېلىدۇ. ئۆتۈمسۈز پېئىللار مەجبۇرىي دەرىجىگە ئىگە بولغاندا ئۇلار ئۆتۈملۈك پېئىلغا ئايلىنىدۇ.

مەجبۇرىي ماۋاربىپ <ماۋار> بەزى دۆلەتلەردە قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن مەلۇم ياشتىكى ئۆسمۈرلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغان مەلۇم دائىرىدىكى ئومۇمىي تەربىيە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بەزى ئەللەردە مەجبۇرىي ماۋاربىپ مۇددىتى سەككىز - توققۇز يىلغا ئۇزارتىلدى.

مەجبۇرىيەت ئى [ئە] ① زورلاش، مەجبۇرلاش ئاساسىدا قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان ئىش؛ مەجبۇرىي يوسۇندا زىممىسىگە ئالغان ۋەزىپە، ئىش: ئۇ يەردە يەنە قوشۇمچە دىنىي دەرس ئۆتۈشمۇ مەجبۇرىيەت ئىدى. ② كىشىلەرنىڭ بىرەر ئىشنى بېجىرىش، قىلىش ئۈچۈن بەرگەن قەتئىي ۋەدىسى ياكى ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋەزىپە؛ بۇرچ: پۇقرالىق مەجبۇرىيىتى. مەجبۇرىيەتنى ئۇستىگە ئالماق. مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلماق.

مەجرۇن سۈپ. دىيال. ئورۇق، ئاجىز ئادەم.

مەجرۇھ سۈپ [ئە] ① يارىلانغان، جاراھەتلەنگەن، يارىدار: خىزمەتچىلەردىن بىرقانچىسى شېھىت ھەم مەجرۇھ بولۇپ يېتىشاتتى. ② جىسمانىي جەھەتتە ئاجىز، زەئىپ؛ مېيىپ: مەجرۇھ كۆز. مەجرۇھ ھەربىي.

مەجرۇھلاندۇرماق «مەجرۇھلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالدىنقى كۈندىكى لۇكچەكلەرنىڭ قاتتىق تايىقى ئەنۋەرنى ئېغىر مەجرۇھلاندۇرغانىدى.

مەجرۇھلاندۇرۇشماق «مەجرۇھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆتۈملۈك دەرىجىسى.

مەجرۇھلاندۇرۇلماق «مەجرۇھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەجرۇھلانماق پ ① يارىلانماق: ئۆزىدىنمۇ بەك مەجرۇھلانغان بىر قىزغا ھمايە بولۇشتەك ئىنسانىي بەخت شادلىقى ئۇنىڭ تومۇر - لىرىدا ئېقىن ياسىدى. ② مېيىپ بولۇپ قالماق: ئىش ئۇستىدە مەجرۇھلانماق.

مەجرۇھلۇق ئى. يارىلانغانلىق، يارىدارلىق، ئاجىزلىق، زەئىپلىك: مەجرۇھلۇق قەلبى پاك بىر گۈدەكنىڭ ھايات خۇشاللىقىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ھايات ياشاشتىن ئەجەل شەربىتىنى ئىچىشىنى ئەلا كۆرۈشكە قىستايدۇ.

مەجلىس ئى [ئە] تەشكىلات، كارخانا، كوللېكتىپ ياكى ئىدارە ئەزالىرىنىڭ بىرەر مەسىلە، ئىش مۇھاكىمىسىگە بېغىشلانغان يىغىلىشى؛ يىغىن: مەجلىسكە قاتناشماق. مەجلىس ئاچماق.

مەجلىسخانا ئى [ئە + پ] مەجلىس ئاچىدىغان ئۆي ياكى زال.

مەجلىسداش ئى. يېزىت. ئۆزى بىلەن بىللە مەجلىسكە قاتناشقان كىشى: ياخشى كىشىلەر بىلەن مەجلىسداش بولساڭ، سەنمۇ ياخشى كىشىلەردىن بولىسەن.

مەجلىسۋاز ئى [ئە + پ] مەجلىسنى جىق ئېچىشنى ياخشى كۆرىدىغان، نېمە بولسا مەجلىس ئېچىش يولى ئارقىلىق ھەل قىلىشنى ئادەت قىلغان كىشى: ئۇ باشلىق بولغاندىن كېيىن مەجلىسۋاز بولۇپ قالدىغۇ؟

مەجلىسۋازلىق ئى. مەجلىس ئېچىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بار - يوقلۇقى بىلەن ھېسابلاشماي مەجلىسنى تولا ئېچىۋېرىش، مەجلىسنى تولا ئېچىشقا ئامراقلىق: مەجلىسۋازلىق قىلماق.

مەجنۇن [ئە] ① ئى. ئىشق ئوتى نەتىجىسىدە سەۋدايى، تەركىدۇنيا بولغان كىشى: — ئانا، — دەپتۇ قەمەر كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۆزۈڭگە مەلۇمكى، ئىلگىرىمۇ بىر گۈزەل يىگىتنى مائا ئەۋەتكەنىدىڭ. بىر كۆرۈشۇم بىلەنلا ئەقىل - ھوشۇمنى يوقىتىپ، مۇھەببەت مەجنۇنى بولۇپ قالغانىدىم. ② سۈپ. ئەقلىنى يوقاتقان، ئەقلىدىن ئازغان، ئاداشقان؛ سارائ: مۇھەممەت ببننى بىركۈنى شاگىرتلىرى بىلەن مەھەللە ئىچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، تاسادىپىي ئالدىدىن بىر مەجنۇن ئادەم چىقىپ كېلىپ، ئۇنىڭ يۈزىگە قاراپ كۈلۈپتۇ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەجنۇنتال ئى [مەجنۇن + تال] <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ.

مەجنۇنتاللىق ① سۈپ. مەجنۇنتال بار، مەجنۇنتاللىق ئۆستۈرۈلگەن، تىكىلگەن: مەجنۇنتاللىق يول. ② ئى. مەجنۇنتال بار ياكى مەجنۇنتال كۆپ ئۆستۈرۈلگەن يەر: قىز - يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى مەجنۇنتاللىققا سەگىدىگىلى كېتىشتى.

مەجنۇنلارچە رەۋ. مەجنۇنلارغا ئوخشاش، سارائلارچە: مەجنۇنلارچە ئىش قىلماق. مەجنۇنلارچە يۈرمەك.

مەجنۇنلۇق ئى. سەۋدايىلىق؛ سارائلىق: بەزىدە مەجنۇنلۇق روھىي ھالىتى قاپلىسا، كۆرۈنمەس كۆزۈڭگە خەنجەر. مەي ئەمەس دېسەمۇ پىيالىدىكى، ئىچسەن بولسىمۇ ھەتتاكى زەھەر.

مەجمۇئە ئى [ئە] مەلۇم بىر تەرتىپتە توپلانغان تېكىستلەر، مەلۇمات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ يىغىندىسى؛ توپلام: شىرە ئۇستىگە ھەر خىل ئەدەبىي ۋە ئىلمىي ژۇرنال قاتارلىق مۇددەتلىك مەجمۇئەلەر قويۇلغانىدى.

مەجھۇل سۈپ [ئە] ① <مات> نامەلۇم، نائېنىق: مەجھۇل سان. ② <تىل> ھەربىرىكەتنىڭ ئوبيېكتى جۈملىنىڭ ئۆزىگە چۈشىدىغان ياكى ھەربىرىكەتنىڭ ئىگىسى نامەلۇم بولغان: مەجھۇل پېئىل. مەجھۇل دەرىجە.

مەجھۇل دەرىجە <تىل> پېئىل دەرىجىلىرىنىڭ بىرى. پېئىللارنىڭ مەلۇم گىراماتىكىلىق شەكلى ئارقىلىق جۈملىدىكى ھەربىرىكەتنىڭ گىراماتىكىلىق ئىگىسىنىڭ ئەمەلىيەتتە ئەسلىي ھەربىرىكەتنىڭ لوگىكىلىق ئوبيېكتى ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدىغان گىراماتىكىلىق كاتېگورىيە.

مەجھۇل سان <مات> ← **نامەلۇم سان**.

مەجۇسىي ئى [ئە] ئاتەشپەرەسلىك دىنىغا مەنسۇپ كىشى، ئاتەشپەرەس.

مەجۇسىيەت ئى [ئە] ئوتقا چوقۇنۇش، ئاتەشپەرەسلىك.

مەجۇسىيلىق ئى. ئوتقا چوقۇنۇش پائالىيىتى، مەجۇسىيەت: غەربىي شىمالى ئاسىيادىكى تۈركىي مىللەتلەر ئارىسىدا پەيدا بولغان مەجۇسىيلىق ياكى زەردۇشتلۇق (ئوتپەرەسلىك) دىنى ۋە دەسلەپكى شامان دىنىنمۇ ئۇيغۇرلاردىكى مۇشۇ كۆز قاراشتىن كېلىپ چىققانلىقى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.

مەجۇج ئى [ئە] دىنىي قاراش بويىچە، ئاخىر زامانىدا چىقىپ، ئەلگە كۆپ خارابلىق يەتكۈزىدىغان ۋە زۇلۇم سالىدىغان ئىككى قوۋمنىڭ پاكار بويلۇق بولغانلىرى.

مەجۇن ئى [ئە] ① <تېب> خېمىر ھالىتىدىكى دورىلار. ② ئەپيۇن، نەشە بىلەن ياسىلىدىغان مەست قىلىش رولىغا ئىگە زەھەرلىك دورا.

مەجىگە ئى. دىيال. باچكا، كەپتەر بالىسى.

مەخپي سۈپ [ئە] ئۆزگىگە بىلدۈرمەيدىغان، باشقىلاردىن سىر تۇتىدىغان، خۇپىيانە، يوشۇرۇن: مەخپي بەلگە. مەخپي رېتسېپ. مەخپي ھۆججەت. مەخپي ئالاقە. مەخپي ئۇچرىشىش. مەخپي سۆھبەت.

مەخپىيەت ئى [ئە] باشقىلارغا بىلدۈرۈلمەيدىغان، ئاشكارىلانمايدىغان ئىش، ھەرىكەت؛ سىر؛ مەخپىيلىك: مەخپىيەتنى ئاشكارىلاپ قويماق. مەخپىيەتنى ساقلىماق.

مەخپىيەتلىك ئى. مەخپي ئىش ـ ھەرىكەت، مەخپي خىزمەت، مەخپىيەت: مەخپىيەتلىكنى ساقلىماق.

مەخپىيلەشتۈرمەك «مەخپىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەخپىيلەشتۈرۈلمەك «مەخپىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەخپىيلەشمەك پ. مەخپي ھالەتكە كەلمەك، مەخپي ئىشلەشكە، قىلىشقا توغرا كەلمەك؛ مەخپي بولۇپ قالماق.

مەخپىيلىك ئى. مەخپي ھالەت، يوشۇرۇنلۇق: بەقرات بۇ ئىلمىنى مەخپىيلىكتىن ئاشكارا قىلىپ، ئۆگىنىشنى خالىغانلار، مەيلى ئۇلار كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارغا ئۆگەتتى.

مەخرەج ئى [ئە] <مات> بىر كەسىر ساندىكى توغرا سىزىقنىڭ ئاستىغا يېزىلغان سان. مەسىلەن، $\frac{1}{3}$ دىكى 3 مەخرەجدۇر.

مەخرەجلىك سۈپ. مەخرىجى بار، مەخرەجگە ئىگە: ئومۇم مەخرەجلىك ئاددىي كەسىرلەر.

مەخسۇس سۈپ [ئە] بىرەر ئىش ياكى نەرسە ئۇچۇنلا ئاتالغان ۋە شۇنىڭغا خاس بولغان، بىرەر ئىش ياكى مەقسەت ئۇچۇن بەلگىلەنگەن؛ خاس: مەخسۇس قاچا. مەخسۇس ماشىنا. مەخسۇس ۋەزىپە. مەخسۇس سان. مەخسۇس مۇخبىر. مەخسۇس ئايروپىلان. مەخسۇس كەسىپ. مەخسۇس بەت.

مەخسۇسخانا ئى [ئە] يېزىت. بىرەر ئىش ياكى نەرسە ئۇچۇنلا ئاتالغان ۋە شۇنىڭغا خاس بولغان، بىرەر ئىش ياكى مەقسەت ئۇچۇن بەلگىلەنگەن ئۆي ياكى خانا: خوجا ئابدۇللا ماشىنىدىن چۈشۈپلا شەپە بىرىۋاتقان چېغى، بىرى بىزنى مەخسۇسخانىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى.

مەخسۇسلاشتۇرماق «مەخسۇسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ناھىيەمىزدە بوغالتىرلىقنى مەخسۇسلاشتۇرۇش خىزمىتى يولغا قويۇلدى.

مەخسۇسلاشتۇرۇشماق «مەخسۇسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەخسۇسلاشتۇرۇلماق «مەخسۇسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيەدە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا خادىملىرى خېلىلا مەخسۇسلاشتۇرۇلدى.

مەخسۇسلاشماق پ. مەخسۇس ھالەتكە كەلمەك، خاسلاشماق: مەخسۇسلاشقان قۇۋۋەت. * 90 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇرۇمچى قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە غەربچە داۋالاشنى ئاساس قىلغان مەخسۇسلاشقان پۇقراۋى دوختۇرخانىلار كەينىدىن قۇرۇلدى.

مەخسۇم ئى [ئە] دىنىي ئۆلىمالارنىڭ بالىلىرى.

مەخسۇمچە رەۋ. مەخسۇمغا ئوخشاش، مەخسۇمدەك.

مەخلۇق ئى [ئە] ① ئىنسان ۋە پۈتۈن جانىۋارلارنىڭ، تىرىك مەۋجۇداتلارنىڭ ئومۇمىي نامى: زور مەخلۇق. ئىككى كۆزلۈك مەخلۇق. * بىزگە مەلۇم، ئادەم ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك مەخلۇق. ② كۆچمە. بىرنەرسىگە ئوخشىمايدىغان، خۇنۇك ياكى ئەخلاقسىز، نىيىتى يامان ۋە شۇنىڭدەك ئۇزۇنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغان، ئۆچ كۆرىدىغان كىشىلەرنى كەمسىتىپ ئېيتىلىدۇ: مەن مۇشۇ مەخلۇق بىلەن قانداقمۇ بىر قورساقتا يېتىپ، ئانامنىڭ ئاق سۈتىنى بىللە ئەمگەن بولغىيدىم.

مەخلۇقات ئى [ئە] بارلىق مەخلۇقلار: ئادەم بولسا، پۈتۈن دۇنيادىكى مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ۋە ئەزىزىدۇر.

مەخمەل ئى [ئە] يۇزىدە تەكشى ھالەتتىكى قىسقا ھەم زىچ تۇتىتىلىرى بولغان پاختا توقۇلما رەخت.

مەخمەلگۈل ئى [مەخمەل + گۈل] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە مەنزىرە ئۈچۈن ئۆستۈرۈلىدۇ.

مەدەت ئى [ئە] ماددىي ياكى مەنىۋى ياردەم، يار ـ يۆلەك: مەدەت ئالماق. مەدەت بەرمەك. مەدەت تىلىمەك. مەدەت بولماق.

مەدەتكار ئى [ئە + پ] مەدەت بەرگۈچى، يار ـ يۆلەك بولغۇچى، ياردەم بەرگۈچى، قوللىغۇچى: توپ ئىچىدىن بىرقانچە كىشى ماڭا مەدەتكار بولۇشتى.

مەدەتكارلىق ئى. مەدەت بېرىش، يار ـ يۆلەك بولۇش؛ ياردەم: چوڭ ئوغلۇمنى شۇلارنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن بانكىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرغانمەن.

مەدەتلەندۈرمەك «مەدەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ كىچىك ـ پىچىك دەپ تۇرىۋەرمەي، ھېلىمۇ شۇنداق قىلىش كېرەك، ـــ مەدەتلەندۈرۈپ سۆزلىدى ئابدۇللا.

مەدەتلەندۈرۈشمەك «مەدەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆۋەندە ئولتۇرغان ساۋاقداشلىرىم چاۋاك چېلىپ، مېنى مەدەتلەندۈرۈشتى.

مەدەتلەندۈرۈلمەك «مەدەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەكتەپتە ئوقۇش مۇكاپاتى تەسىس قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلار مەدەتلەندۈرۈلدى.

مەدەتلەنمەك پ. مەدەت ئالماق، مەدەتكە ئېرىشمەك: موللىلار كۆرمەي ئۇنى تىرناقچىلىك، يولۇاسنىڭ ئالدىدىكى ئوغلاقچىلىك. تېخى مۇ گىدىيىپتۇ جۈرئەتلىنىپ، ھەم بەگنىڭ سۆلىتىدىن مەدەتلىنىپ.

مەدەستان ئى [پ] <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە. تەركىبى پىلۇمبۇم ئوكسىد. بۇ بىر خىل سېرىق ياكى قىزغۇچ قوڭۇر رەڭلىك كىرىستال ھالىتىدىكى پاراشوك بولۇپ، تېببىي دورىگەرلىكتە تېرە سىرتىغا سۈرتۈلسە، تېرىنى قورۇپ قان توختىتىدۇ؛ سانائەتتە باتارىيە ۋە بوياق قاتارلىقلار ئۈچۈن ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

مەدەك ئى. كۆممىقوناق بېشىنىڭ دېنىنى ئۇۋاپ ئېلىۋالغان قۇرۇق قوبۇقى. ئۇنىڭدا ئاز مىقداردا مورفىن بولىدۇ. ئۇنى ئۇزۇن مۇددەت ئىستېمال قىلىش ئادەمنى ئاسانلا ئاغرىتىپ قويىدۇ.

غاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

مەدەن ئى [ئە] <گېئول> يەر ئاستىدىكى تۆرلۈك كان بايلىقلىرى.

مەدەنىي سۈپ [ئە] ① مەدەنىيەتكە ئائىت، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى؛ مەدەنىيەت، ئىلىم ـ مەرىپەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: مەدەنىي ئىنقىلاب. مەدەنىي مىراس. مەدەنىي بۇيۇم. ② مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مەدەنىيەت تەرەققىي قىلغان، مەدەنىيەتلىك؛ مەدەنىيەتسىز ئىگىلىگەن، ئوقۇغان، ئوقۇمۇشلۇق: مەدەنىي مىللەت. مەدەنىي خەلق. مەدەنىي ئادەم.

مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى <تارىخ> 1930 ـــ 1940 ـ يىللاردا شىنجاڭدا پائالىيەت ئېلىپ بارغان، مەدەنىي ئاقارتىش ئىشلىرىنى، يەنى خەلق باشقۇرغان مەكتەپ، كىنو ـ تىياتىر، سەنئەت قاتارلىقلارنى باشقۇرغان ئاممىۋى تەشكىلات.

مەدەنىيەت ئى [ئە] ① ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت تارىخى تەرەققىياتى جەريانىدا ياراتقان ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلىرى، ئۇتۇقلىرى. ئادەتتە ئۇ كۆپرەك مەنىۋى بايلىقلارنى، يەنى ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مائارىپ، ئىلىم ـ پەن قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇپپا، سىنىپ ياكى خەلقنىڭ مەلۇم دەۋرده قولغا كەلتۈرۈلگەن شۇنداق ئۇتۇقلىرىنىڭ دەرىجىسى: سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت. پرولېتارىيات مەدەنىيىتى. بۇرژۇئازىيە مەدەنىيىتى.③ <ئارخېئول> ئوخشاش بىر تارىخىي دەۋرده، تارقىلىش نۇقتىسىنىڭ يۆتكىلىشىگە قارىماستىن ساقلىنىپ قالغان خارابە ئىزلىرى ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ يىغىندىسى. ④ يېزىق ئىشلىتىش قابىلىيىتى، ئومۇمىي ساۋات؛ تەلىم ـ تەربىيە كۆرگەنلىك، زىيالىيلىق؛ مەرىپەت: مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالماق. مەدەنىيەت ئۆگىنىشى. مەدەنىيەت سەۋىيەسى. ⑤ ئايالارنىڭ ئىسمى.

مەدەنىيەتپەرۋەر ئى [ئە + پ] مەدەنىيەتنى، يېڭىلىقنى، ئىلغارلىقنى ھىمايە قىلىدىغان، ياقلايدىغان كىشى؛ مەدەنىيەتنى تەشەببۇس قىلغۇچى، يېڭىلىق تەرەپدارى: مەدەنىيەتپەرۋەرلەر قوشۇنى شەكىللەندى.

مەدەنىيەتپەرۋەرلىك ئى. مەدەنىيەتنى، يېڭىلىقنى، ئىلغارلىقنى ھىمايە قىلىش، ياقلاش، مەدەنىيەتنى تەشەببۇس قىلىش.

مەدەنىيەتسىز سۈپ. مەدەنىيەتى يوق، مەدەنىيەت ئىگىلىمىگەن، مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالغان؛ مەرىپەتسىز: مەدەنىيەتسىز ئادەم. مەدەنىيەتسىز مىللەت.

مەدەنىيەتسىزلىك ئى. مەدەنىيەتى يوقلۇق، مەدەنىيەت ئىگىلىمىگەنلىك، مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالغانلىق، مەرىپەتسىزلىك: مۇشۇ دەۋرده بىر مىللەت ئۈچۈن مەدەنىيەتسىزلىك يامان ئىللەت.

مەدەنىيەتشۇناس ئى [ئە+پ] مەدەنىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس: تارىخچىلار ۋە مەدەنىيەتشۇناسلار شۇنى ئوبدان ھالدا مۇئەييەنلەشتۈرىدۇكى، مەدەنىيەت تارىخىدا ئۇزۇنىڭ كۆچلۈك ئىمتىيازىنى يوقاتماي كېلىۋاتقان گىرىك مەدەنىيىتى دەسلەپتە غەربىي ئاسىيا ۋە مىسىر مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا تەرەققىي قىلغان.

مەدەنىيەتشۇناسلىق ئى. مەدەنىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: ئۇ قولغا ئالغان ھەربىر كونكرېت تەتقىقات تېمىسىنى تارىخشۇناسلىق، ئەدەبىياتشۇناسلىق ۋە مەدەنىيەتشۇناسلىق قاتارلىق كۆپ خىل پەنلەرنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسىغا قويۇپ تۇرۇپ، سوغۇققانلىق بىلەن تەپەككۇر قىلغان.

مەدەنىيەتلىك سۈپ. مەدەنىيىتى بار، مەدەنىيەتكە ئېرىشكەن، مەدەنىيەت ئىگىلىگەن، تەربىيە كۆرگەن؛ مەرىپەتلىك: مەدەنىيەتلىك ئادەم. مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچىلەر.

مەدەنىيەلەشتۈرمەك «مەدەنىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىلارنى مەدەنىيەلەشتۈرمەك.

مەدەنىيەلەشتۈرۈشمەك «مەدەنىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەدەنىيەلەشتۈرۈلمەك «مەدەنىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەنتەربىيە ئىشلىرىنى ئىلىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەندە، نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قارامۇلتىنىڭ مەدەنىيەلەشتۈرۈلۈشى، ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنىڭ ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىشى، دەپ قارىماي، بەلكى كۆڭۈل ئېچىش، تەننى چېنىقتۇرۇپ، روھنى تاۋلاش ئۈچۈن سەھنىگە ئېلىپ چىقىلىشى، دەپ قارىدى.

مەدەنىيەلەشمەك پ. مەدەنىيەت ئىگىلىمەك، مەدەنىيەتلىك بولماق: ئۇ يەرنىڭ يېزا ئاھالىلىرى بىرقانچە يىلدىن بېرى خېلىلا مەدەنىيىلىشىپ قاپتۇ.

مەدەنىيلىك ئى. مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان، مەدەنىيەت ئىگىلىگەن ھالەت: ئىنسانلارنىڭ ئوزۇقلىنىش ئۇسۇلىمۇ بارغانسېرى مەدەنىيلىككە قاراپ يۈزلەندى.

مەدداھ ئى [ئە] ① بازار ۋە كوچا ـ كويلاردا ئادەم توپلاپ دىنىي مەزمۇنلاردىكى بەزى پەند ـ نەسىھەت سۆزلىرىنى ياكى تارىخىي قىسسە، جەڭنامىلەرنى سۆزلەيدىغان كىشى: زۇنۇن قادىر كېچىكىدىن باشلاپلا خەلق داستانلىرى ۋە چۆچەكلىرىنى، مەددالارنىڭ قىسسە ۋە جەڭنامىلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىدى. ② كۆچمە. سەلب. ئاغزى بېسىلماي گەپ قىلىدىغان، گەپنى تولا قىلىدىغان ئادەم، مەمەدان.

مەدداھلارچە رەۋ. مەدداھلارغا خاس، مەدداھلارغا ئوخشاش، مەدداھلاردەك: مەدداھلارچە سۆزلىمەك.

مەدداھلىق ئى ① بازار ۋە كوچا ـ كويلاردا ئادەم توپلاپ دىنىي مەزمۇنلاردىكى بەزى پەند ـ نەسىھەت ياكى جەڭنامە، قىسسە قاتارلىقلارنى سۆزلەش: ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا ـ قوشاق ئېيتىش ۋە مەدداھلىق ئادەتلىرىمۇ ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ② كۆچمە. مەمەدانلىق، گەپ يورغىلىتىش، گەپ ئوينىتىش: سەن تولا مەدداھلىق قىلما.

مەددە ئى<زوئول> ئادەم ياكى ئىت، مۇشۇك، چوشقا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ تېنىدە پارازىت ياشايدىغان سازاڭسىمان بىر خىل قۇرت.

مەددە قويماق دىيال. تەمەننا قويماق.

مەدرىسە ئى [ئە] ئىسلام دىنى بويىچە ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ئالىي مەكتەپ، بىلىم ئېلىش ئورنى: ئەسلىي بۇ بەگ چوڭ تەيجىنىڭ ئوغلى بولۇپ، موللا نىياز بىلەن مەدرىسەدە بىللە ئوقۇغانىدى.

مەدھىيە ئى [ئە] كىشى، نەرسە ۋە شۇنىڭدەك بىرەر ۋەقە،

ئىشنى ماختاپ يېزىلغان، ئوقۇلغان شېئىر ياكى نۇتۇق؛ ماختاش سۆزى: مەدھىيە ئوقۇماق. ۋەتەنگە مەدھىيە. ئەلگە مەدھىيە.

مەدھىيەچى ئى. مەدھىيە ئوقۇغۇچى؛ ماختىغۇچى.

مەدھىيەلەتمەك «مەدھىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەتتىكى قىز ـ ئاياللارنىڭ تولىسى ناھايىتى ئاددىي ـ سادا كېلىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ سىيماسى گۈزەل، مانا بۇ ئۇلارنىڭ ھەرقانداق ئادەمگە يېقىشنى خالايدىغان شۆھرەتپەرەسلىكى ھەمدە دائىم باشقىلارغا ئۆزىنى مەدھىيەلىتىدىغان نۇقتىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مەدھىيەلەشمەك «مەدھىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ خەتنى ئوقۇۋاتقان يولداشلار ئۆزلۈكىدىن مۇرات تۇغرا قىلغان، ياخشى قىلغان دەپ مەدھىيەلىشەتتى.

مەدھىيەلەنمەك «مەدھىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇرات دوختۇرنىڭ نامى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە مەدھىيەلىنىپ تارقالدى.

مەدھىيەلىمەك پ. مەدھىيە ئوقۇماق، ماختىماق: ئۇلۇغ ۋەتەنىنى مەدھىيەلىمەك.

مەدھىيەنامە ئى. بىرەر كىشى، ۋەقە ياكى نەرسىگە ئاتاپ ئوقۇلغان، يېزىلغان مەدھىيە.

مەدىكار ئى [پ] باشقىلارغا يالليىنىپ كۈنلۈك ئىشلىگۈچى كىشى، كۈنلۈكچى: مەدىكار بولۇپ ئىشلىمەك.

مەدىكارچىلىق ئى ← **مەدىكارلىق:** بەزىدە، ئامالنىڭ يوقىدا كىشىلەرگە بىرنەچچە كۈن مەدىكارچىلىق قىلىپ ئىشلەپمۇ قويىاتتۇق.

مەدىكارلارچە رەۋ. مەدىكارلارغا خاس، مەدىكارلارغا ئوخشاش، مەدىكارلارنىڭ ئورنىدا، مەدىكارلاردەك: مەدىكارلارچە ئىشلىمەك.

مەدىكارلىق ئى. باشقىلارغا يالليىنىپ قىلىدىغان ئىش، مەدىكارچىلىق: مەدىكارلىق قىلماق.

مەرئا ئى. دىيال. بوز يەر، ئېچىلمىغان، تېرىلمىغان يەر.

مەرە ئى. دىيال. سۆگەتنىڭ پوقىقى.

مەرەپكە ئى. نەققاشچىلىقتا، قوپۇرۇلغان ئورۇنلارنى كېڭەيتىش ياكى ئۇنى تارايتىش ئۈچۈن ئۆتكۈنچى قىلىپ قويۇلىدىغان شەكىل.

مەرەتمەك «مەرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ھەي، بالام، قويىنى ئاچ قويۇپ مەرەتكۈچە، ئوت بەرسەك بولمامدۇ؟ ـــ دېدى ئانىسى.

مەرەز [ئە] ① ئى. يېرىڭلىغان، ئاسان ساقايمايدىغان، يېرىڭلىق يارا، جاراھەت: غەرەزدىن غەرەز تۇغۇلار، تاز باشتىن مەرەز (ماقال). ② سۇپ. پەس، ئىپلاس، يارىماس؛ رەزىل: بۇلاردىن گۇمانىم كۇچىيىپ، شۇ ئىپلاسنىڭ مەرەز قولى تەگدىغۇ، دەپ ئويلاپ يۈردۈم.

مەرەزدار سۇپ [ئە + پ] مەرەز چىققان، مەرەز باسقان: ھاپىتىغا شاپىتىدۇر، توڭرۇلۇققا مەرەزدارىدۇر، مەنسۇر بەگكە پار كەلگۈدەك ئۆز قۇرامى بىرى باردۇر.

مەرەزلىك ئى. رەزىللىك، پەسكەشلىك، ئىپلاسلىق؛ مەينەتلىك: مانا بۇ ئوردىدا يۈز بېرىپ كەلگەن نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى مەرەزلىكنىڭ ئاقىۋىتى ئىدى.

مەرەشمەك «مەرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاماڭقۇل بايىقى قىز بىلەن يۇرت ئىچىگە كىرگەندە، ئاندا ـ ساندا چىراغلار يېنىپ، ئىتلار ھاۋشىماقتا، قوي ـ قوزىلار مەرەشمەكتە ئىدى.

مەردم ئى. دىيال. مۇراسىم، بايرام.

مەرپە ئى. پىچاقنىڭ قوۋۇرغىسىنىڭ ئاستىدىن بىسىغىچە بولغان يانتۇلۇق.

مەرتە مىق ← **مەرتەم:** بىر مەرتە. ئىككى مەرتە.

مەرتەم مىق [ئە] قېتىم، نۆۋەت: بىر مەرتەم. ئۈچ مەرتەم.

مەرتەم ـ مەرتەم «مەرتەم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مەرتەم ـ مەرتەم ئۈچ مەرتەم، دەپتىكەن.

مەرتەم ـ مەرتەم ئۈچ مەرتەم بەزىبىر ئىشلارنى ئۈچ قېتىم قىلىشقا بولىدىغانلىقى ياكى ئۈچ قېتىمغا يول قويۇلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتىشىگە يول قويۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئادەت سۆزى: بوپتۇ، مەرتەم ـ مەرتەم ئۈچ مەرتەم، دەپتىكەن. يەنە بىر مەرتەم ئەۋەتىپ كۆرەي.

مەرتىۋە I ئى [ئە] ① جەمئىيەتتە، كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشكەن ئابرۇي، ئېتىبار، نوپۇز؛ ئىناۋەت: ئۇ ئۆزىنىڭ قارىنى ـ كۆكسىنىڭ كەڭلىكى، توغرا سۆزلۈكلۈكى بىلەن كىشىلەر ئىچىدە مەرتىۋە قازاندى. ② مەنسەپ، ئەمەل: مەرتىۋىسى ئۆسمەك. مەرتىۋىسى چۈشمەك.

مەرتىۋە II مىق [ئە] قېتىم، نۆۋەت، مەرتە: زاسۇيىپەز سادىقنى بىر ـ ئىككى مەرتىۋە چاقىرىپ، ئاڭلىتالمىغاندىن كېيىن ئاستا بېرىپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

مەرتىۋىسىز سۇپ. مەرتىۋىسى يوق، مەرتىۋىگە ئېرىشىمىگەن، مەرتىۋىگە ئىگە بولمىغان؛ مەنسەپ، ئەمەل تۇتمىغان: مەرتىۋىسىز كىشى. مەرتىۋىسىز ئائىلە.// مەرتىۋىسىز ھېسابلانماق.

مەرتىۋىلىك سۇپ. مەرتىۋىسى بار، مەرتىۋىگە ئېرىشكەن؛ مەنسەپدار، ئەمەلدار: مەرتىۋىلىك ئادەم.

مەرچە سۇپ. دىيال. ماكانسىز.

مەرد سۇپ [پ] ① ئېيتقان گېپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدىغان، ئۆز گېپىگە ئىگە بولىدىغان: مەرد ئادەم. * مەردنى مەيداندا سىنا (ماقال). ② قورقۇشنى بىلمەيدىغان، قورقماس، باتۇر، يۈرەكلىك، مەردانە: مەرد ئوغلانلار. * مەرد بولساڭ مەيدانغا چىق (ماقال). ③ پۇلنى دوست تۇتمايدىغان، قولى ئوچۇق؛ سېخىي: مەرد يىگىت. مەرد كىشى. * مەردنىڭ ئارغامچىسى ئۆزۈن (ماقال).

مەردانە [پ] يېزىت ① رەۋ. مەردلەرچە، مەردلىك بىلەن، مەردلەرگە ئوخشاش: مەردانە ئىلگىرىلىمەك. ② سۇپ. مەردلەرگە، باتۇرلارغا خاس: ساخاۋەت داد ـ پەريياد كۆتۈرمەي، مەردانە قىياپەتتە تىك تۇرۇپتۇ. * سۇلتان مىرغەزەپنىڭ مەردانە ئاۋازى گۈركىرەپ تۇرغان بوراننىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

مەردانىلارچە رەۋ ← **مەردلەرچە:** ـــ كونا ئادەتلەرنى تۇگىتىپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، سائادەت يارىتىش يولىدا مەردانىلارچە ئىلگىرىلەيدىغان زامان كەلدى، ـــ دېدى ئۇ.

مەردانىلىك ئى. مەردلىك: مەردانىلىك بىلەن جاۋاب بەرمەك. مەردانىلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقماق.

مەردەشمەك پ. دىيال. باغلاشماق، شەرتلەشمەك.

مەردەك ئى. دىيال. ئېيىق كۇچۇكى.

مەردلەرچە رەۋ. مەردلەردەك، مەردلەرگە ئوخشاش، مەردلىك بىلەن: ئۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇنلىغان ياشلار ئانا يەر ئۈچۈن مەردلەرچە قۇربان بولدى.

مەردلىك ئى. مەرد كىشىلەرگە خاس مىجەز ـ خاراكتېر ياكى ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەت: مەردلىك قىلماق. مەردلىك بىلەن قۇربان بولماق. مەردلىك بىلەن پۇل خەجلىمەك. * مەردلىك

جۇشقۇن ۋە ئېگىلمەس بولىدۇ، نامەردلىك ئەۋرىشىم ۋە يېپىشقاق بولىدۇ.

مەردىمەيدان ئى [پ] جەڭ مەيدانىدىكى قەھرىمان، مەرد، مەردلەرنىڭ مەردى؛ ھەقىقىي مەرد؛ باتۇر: چۇشەركەن ئىشقى سەۋداسى بېشىڭغا، مەردىمەيدان بول، سۇباتلىق بولمىساڭ سۆيگۇ داۋانى ئاشقىلى بولماس.

مەررە مىق [ئە] قېتىم، مەرتەم، نۆۋەت: ئۇنىڭغا مىڭ مەررە ئۆلۈم تىلىگەن ئەمەسمىدى؟

مەررە بولماق دىيال. ئېزىلمەك، ۋايىغا يەتمەك.

مەرزەڭگە ئى. يىپقا تىزىلغان ئۇنچە ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: مەرزەڭگە بادام دوپپا.

مەرزەنجۇش ئى [پ] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ. يەر ئۈستى قىسمى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى ئاچچىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل. يۆتەل توختىتىش، دەم سىقىلىشنى بېسىش رولىغا ئىگە.

مەرسىيە ئى [ئە] <ئەد> بىرەر شەخسنىڭ ۋاپاتى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلاپ يېزىلغان ماتەم شېئىرى ياكى ماتەم ناخشىسى: مەرسىيە ئوقۇماق. مەرسىيە ئېيتماق.

مەرغۇپ [ئە] يېزىت ① سۇپ. كىشىنى جەلپ قىلىدىغان، كۆڭۈلگە ياقىدىغان، يېقىملىق، ئېسىل: پادىشاھىمۇ بۇ مەسىلىھەتكە ماقۇل بوپتۇ ـ دە، 40 قېچىر ھەر خىلدىكى قىممەت باھالىق مەرغۇپ مالىلار بىلەن جابدۇپ ئوغلىنى يولغا سالماقچى بوپتۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەرغۇل ئى [ئە] <مۇز> ① مۇقام مۇزىكىلىرىدىكى بىر نەغمە شەكلىدىن ئىككىنچى نەغمە شەكلىگە ئۆتۈشتىكى مۇزىكا. ئۇ نەزمىسىز بولۇپ، ئۆز ئالدىغا بىر نەغمە شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ چۇشۇرگىسىدە ئىلگىرىكى نەغمىنىڭ ئاخىرقى بېيىتى تەكرارلىنىدۇ. ② ناخشا باشلىنىش ئالدىدا چېلىنىدىغان ئۇششاق مۇزىكا؛ پائۇزا.

مەرغۇلسىز سۇپ. مەرغۇلى يوق؛ مەرغۇللانمايدىغان: جۇلا مەرغۇلسىز، جۇلانىڭ نەغمىلىرى بىر ياكى ئىككى غەزەل ھەجمىدە بولىدۇ.

مەرغۇللاتماق «مەرغۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەرغۇللىتىپ چالماق.

مەرغۇللانماق «مەرغۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەرغۇللۇق سۇپ. مەرغۇلى بار؛ مەرغۇللانغان، مەرغۇلغا ئىگە بولغان.

مەرغۇللىماق پ. مۇزىكىدا، ئاساسەن باش بارماق بىلەن بىرىنچى بارماق يېقىنلىشىپ، بارماقلار تار ئۇستىدە يۇقىرى ـ تۆۋەنگە يېنىك ھەركەتلىنىپ ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئۇلانماق، تىترىمەك.

مەركاپ ئى. دىيال. ئېشەك تېرىسى.

مەركەز ئى [ئە] ① نەرسىلەرنىڭ ئەتراپىدىكى خالىغان بىر نۇقتا بىلەن بولغان ئارىلىقى ئۆزئارا تەڭ بولغان ئوتتۇرا نۇقتىسى؛ قاپ ئوتتۇرىسى: چەمبەر مەركىزى. شار مەركىزى. ئېغىرلىق مەركىزى. مەركەزدىن قاچما كۈچ. مەركەزگە ئىنتىلگۈچى كۈچ. ② ئاھالە ياشايدىغان جاينىڭ مەمۇرىي بىنالار، سودا ۋە مۇئەسسەسىلەر ئورۇنلاشقان ئاساسىي قىسمى: شەھەر مەركىزى. قىشلاق مەركىزى. ③ پايتەخت: بۇلتۇر ئەتىيازدا مەركەزدە مەخسۇس ئورمانچىلىق يىغىنى ئېچىلدى. ④ مەملىكەت ياكى ئۆلكىنىڭ سانائىتى، مەدەنىيىتى ياكى باشقا بىرەر ساھەسىدە ئاساسىي ئورۇن تۇتقان شەھىرى، ئاھالە ياشايدىغان يىرىك جايى: ئۇرۇمچى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. ⑤ دۆلەت ياكى پارتىيەنىڭ ئەڭ ئالىي رەھبەرلىك ئورگىنى: زالدا مەركەزنىڭ يەرلەرنى دېھقانلارغا كۆتۈرە بېرىش ھەقىقىدىكى ھۆججىتى ئاڭلىتىلدى. ⑥ بىرەر پائالىيەت ساھەسىدە ئاساسىي ئىش ئېلىپ بېرىلىدىغان جاي: تەتقىقات مەركىزى. تەرجىمە مەركىزى. خەۋەرلىشىش مەركىزى. ⑦ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي ھالقىسى، تۈگۈنى: خىزمەتنىڭ مەركىزى. مەسىلىنىڭ مەركىزى. ⑧ <فىزىيول> نېرۋا ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئورگانىزمنىڭ بىرەر پائالىيىتىنى باشقۇرىدىغان مەلۇم گۇرۇپپىلىرى: ھەرىكەت مەركىزى. مەركەزدىن چىققۇچى نېرۋا.

مەركەزچىلىك ئى. بىر مەركەزگە يۈكسەك دەرىجىدە بويسۇنۇش؛ مەلۇم مەركەزنى ئاساس قىلىش: پارتىيەمىز خەلق دېموكراتىيەسىنى، دېموكراتىك كوللېكتىپچىلىقنى ياكى دېموكراتىك مەركەزچىلىكنى تەشەببۇس قىلىدۇ، دېموكراتىك شەخسىيەتچىلىككە قارشى تۇرىدۇ.

مەركەزداش سۇپ. بىر مەركەزگە قارايدىغان، مەركىزى بىر: باكتېرىيوفاگ دېغىنىڭ بەزىلىرى گەردىش شەكلىدە كېلىدۇ، بەزىلىرى كۆپ قەۋەتلىك مەركەزداش چەمبەرگە ئوخشايدۇ.

مەركەزلەشتۈرمەك «مەركەزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار دىققەت ـ ئېتىبارىنى ئاۋۇ يانتاق تۆۋىدە تۇرغان 13 ياشلار چامىسىدىكى بالىنىڭ يوغان كۆزىگە مەركەزلەشتۈرگەنىدى.

مەركەزلەشتۈرۈشمەك «مەركەزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەركەزلەشتۈرۈلمەك «مەركەزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ فىلىمدە تەسۋىرلەنگەن بارلىق زىددىيەتلەر 24 سائەت ئىچىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلىككە مەركەزلەشتۈرۈلگەن.

مەركەزلەشمەك پ ① بىر مەركەزگە ئۇيۇشماق، بىرلەشمەك؛ بىر جايغا توپلانماق، يىغىلماق: مۇنداق شارائىتتا مەركەزلەشكەن كۈچ پارچىلىنىپ ئاجىزلايتتى. ② بىر نۇقتىغا يىغىلماق، بىر نۇقتىغا چۇشمەك؛ تىكىلمەك: چىراغنىڭ نۇرى مەركەزلىشىپ، بىر دىنلا يالتىرايتتى.

مەركەزلىك سۇپ. مەركەز قىلغان، بىر نۇقتىغا قارىتىلغان؛ نۇقتىلىق: جايلاردىكى سوت مەھكىمىلىرى شۇ جاينىڭ ئامانلىق ۋەزىيىتىنى ئاساس قىلىپ، مەركەزلىك ھالدا بىرنەچچە قېتىم زەربە بەردى.

مەركىزىت ئى [ر<فىران] كۆڭلەك قاتارلىق ئىچ كىيىملەرنى تىكىشكە مۇۋاپىق قىلىپ، ئىچىگە يىپ ياكى يىپەك ئېلىنىپ توقۇلغان بىر خىل سىپتا رەخت.

مەركىزىي سۇپ [ئە] <فىز> ① مەركەزگە ئائىت، مەركەزدىكى: مەركىزىي نۇقتا. ② مەركىزىگە، دەل ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان: شەھەرنىڭ مەركىزىي رايونى. مەركىزىي كوچا. ③ ئاساسىي، ئاساسلىق، مۇھىم؛ نۇقتىلىق: مەركىزىي مەسىلە. مەركىزىي

خىزمەت. ④ ئۆزىدىن تۆۋەن دەرىجىلىك ئورۇنلارنى باشقۇرىدىغان؛ باش: مەركىزىي ھۆكۈمەت. مەركىزىي ئورگان. مەركىزىي كومىتېت.

مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى <بىيول> ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. ئۇ مېڭە بىلەن يۇلۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەركىزىي ۋاقىت رايونى <ئاستر> ئەنگلىيەنىڭ پايتەختى لوندون شەھىرىدىن كېسىپ ئۆتكەن نۆل گىرادۇسلۇق مېرىدىيان (مەركىزىي مېرىدىيان) ۋاقتى ئۆلچەم قىلىنىدىغان ۋاقىت رايونى. ئۇ «گىرىنۋىچ ۋاقىت رايونى» دەپ ئاتىلىدۇ. خەلقئارا ۋاقىت ھېسابلاش ياكى ۋاقىتنى توغرىلاشتا نۆل گىرادۇسلۇق مېرىدىيان ۋاقتى ئۆلچەم قىلىنىدۇ.

مەرگ ئى. دىيال. ئۆلۈم.

مەرگەن ئى. ئوقنى دەل نىشانغا تەگكۈزىدىغان، قارىغا ئېتىشقا ئۇستا ئادەم: كۆپ ئاتقان بىلەن مەرگەن بولماس، كۆپ سۆزلىگەن بىلەن چېچەن بولماس (ماقال).

مەرگەنلىك ئى. ئوقنى نىشانغا دەل تەگكۈزۈش ماھارىتى، قارىغا ئېتىشقا ئۇستىلىق: ئۇلارنىڭ مەرگەنلىكىمۇ ۋە ھېلىقى سوغۇر تۆشۈكلىرىمۇ ئۆزىگە ئەسقاتماي قالىدۇ دەپ ئويلايمەن.

مەرگىمۇش ئى [ئە] <خىم> ← **سەنكىيا**.

مەرمەر ئى [ئە] <گېئول> بىر خىل ئاينىغان جىنس. ھاك تاش، دولومىت قاتارلىقلار تېگىپ ئاينىش ياكى رايونلۇق ئاينىش تەسىرىدە قايتا كىرىستاللىنىپ پەيدا بولىدۇ. ئاساسىي مىنېرال تەركىبى كالتسىت. تۈز كىسلاتاسىدا كۆپۈكلىنىدۇ. تەڭ دانلىق ياكى تەڭسىز دانلىق ئاينىغان كىرىستاللىق قۇرۇلمىغا ئىگە بولۇپ، دانچىلىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشىمايدۇ. ئادەتتە ئاق ۋە باشقا رەڭدىكى ئارىلاشمىلار نەتىجىسىدە ھەر خىل رەڭلىك بولىدۇ. مەرمەرنى سىلىقلىغاندىن كېيىن بەك چىرايلىق كۆرۈنىدۇ. شۇڭا قۇرۇلۇش، ھەيكەلتىراشلىق ۋە زىننەتلەشتە ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

مەرمۇدە قىلماق دىيال. چوڭ ـ كىچىك، ياخشى ـ ياماننى ھەممىسىگە ئورتاق باھا قويماق.

مەرھابا [ئە] ① ئىم. يېزىت. خۇش كەپسىز، قارشى ئالىمىز؛ مەرھەمەت: مەرھابا مېھمانلار. ② ئىياللارنىڭ ئىسمى.

مەرھەمەت [ئە] ① ئى. قىلىنغان ئىلتىپات، رەھىم ـ شەپقەت، ھىممەت، ياخشىلىق: مەرھەمەت قىلماق. مەرھەمەت كۆرسەتمەك. ② ئىم «كەلسىلە، ئىلتىپات قىلسىلا» دېگەن مەندە تەكەللۇپنى بىلدۈرىدۇ: ــ قېنى قىزلار، خادىكقا مەرھەمەت، ــ دېدى ئۇ قىزلارغا قاراپ. ③ ئىم. بىرەر ئىشقا قارىتا رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئالتۇن، تىللا بىلەن چىشلىگىنى قاپلاتماقچى بولسىڭىز ئۇنىڭغىمۇ مەرھەمەت، ــ دېدى ئۇ ھېلىقى ئىيالغا.

مەرھەمەتسىز سۈپ. مەرھەمەتى يوق، مەرھەمەت قىلىشنى بىلمەيدىغان؛ ھىممەتسىز؛ شەپقەتسىز: مەرھەمەتسىز پادىشاھ.

مەرھەمەتلىك سۈپ. مەرھەمەتى بار، مەرھەمەت قىلىدىغان، مەرھەمەت قىلىشنى بىلىدىغان؛ ھىممەتلىك؛ شەپقەتلىك: مەرھەمەتلىك شاھ.

مەرھۇم [ئە] ① ئى. ۋاپات بولۇپ كەتكەن كىشى، ئۆلگەن ئادەم: كىمدۇر بىرى مەرھۇمنىڭ روھىنى مەندىنمۇ چوڭقۇرراق ھۆرمەتلىسە كېرەك. ② سۈپ. ۋاپات بولۇپ كەتكەن، رەھمەتلىك، رەھمەتى: مەرھۇم ئاتام.

مەرۇپ سۈپ [ئە] يېزىت. ھەممىگە تونۇلغان، ئاتاقلىق، مەشھۇر: خەلق ئىچىدە ھەققانىي سۆزلۈك، توغرا ۋە مەرۇپ، مەشھۇر بولۇشقا تىرىشقىن.

مەرۇزە I ئى. كۆرپە ياكى پايانداز ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان تار ھەم ئۇزۇن گىلەم: مەرۇزە گىلەم.

مەرۇزە II ئى [ئە] يېزىت. دوكلات، لېكسىيە، نۇتۇق: مەرۇزە ئوقۇماق.

مەرۇزىچى ئى. دوكلات بەرگۈچى، دوكلاتچى.

مەرۋايىت ئى [پ] ① <زوئول> بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلار (مەسىلەن، سەدەپ قوللۇسى)نىڭ قاپچۇقى ئىچىدە پەيدا بولىدىغان يۇمىلاق دانچىلەر. ② شۇ خىل دانچىلەردىن ئىشلەنگەن مارجان: مەرۋايىت ئاسماق. ئىككى قۇر مەرۋايىت.

مەرۋايىتگۈل ئى [مەرۋايىت + گۈل] <بوت>① مەرۋايىتگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك چاتقال. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

مەرۋەرىد ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ.

مەرىپەت ئى [ئە] ① كىشىلەرنىڭ ئاڭ ـ سېزىمىنى، بىلىمىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم ـ تەربىيە، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش؛ مائارىپ: مەرىپەت يۈرتى. ② ئىياللارنىڭ ئىسمى.

مەرىپەتپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] مەرىپەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان، مەرىپەتنى ياقلايدىغان؛ مەرىپەت تەرەپدارى: مەرىپەتپەرۋەر ئادەم. مەرىپەتپەرۋەر زات.

مەرىپەتپەرۋەرلىك ئى. مەرىپەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، مەرىپەتنى ياقلاش ئىشى، ھەرىكىتى ياكى ئىستىكى: ئۇ ئۆزىنىڭ مەرىپەتپەرۋەرلىكى بىلەن خەلق ئىچىدە شۆھرەت قازاندى.

مەرىپەتچى ① ئى. مەرىپەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان، مەرىپەتنى ياقلايدىغان كىشى؛ مەرىپەتپەرۋەر ئادەم. ② سۈپ. مەرىپەتنى ياقلايدىغان، مەرىپەتنى ھىمايە قىلىدىغان، مەرىپەتپەرۋەر: ئابدۇرېشىتخان ئىلغار، مەرىپەتچى ئادەم ئىدى.

مەرىپەتچىل سۈپ. مەرىپەتنى ياقلايدىغان، مەرىپەتنى ھىمايە قىلىدىغان، مەرىپەتپەرۋەر، مەرىپەتچى: مەرىپەتچىل ئادەم.

مەرىپەتچىلىك ئى ① مەرىپەتنى تارقىتىش، تەرغىب قىلىش، مەرىپەتنى ياقلاش، ھىمايە قىلىش؛ مەرىپەتپەرۋەرلىك: سەئىدىلەر دەۋرىدە ئىلغار مەرىپەتچىلىك بىرقەدەر تەرەققىي قىلغانىكەن. ② <ئەد> ئەدەبىي ئۇيغىنىش دەۋرىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرلىك بۇرژۇئا مەدەنىيەت ئېقىمىنىڭ بىرى. بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بولۇپ، ئىنسان بىلەن تەبىئەتنى ئوبيېكتىپ قىلغان دىندىن خالىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىرى، بۇرژۇئا مەدەنىيىتى ئىچىدىكى بىر

خىل ئاساسىي روھ، بۇرژۇئازىيەنىڭ ئىنسان تەبىئىتى ھەم ئىنسانپەرۋەرلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

مەرىپەتسىز سۈپ. ئىلىم ـ مەرىپەت يۇقمىغان، ئىلىم ئىگىلىمىگەن، نادان: مەرىپەتسىز ئادەم.

مەرىپەتسىزلىك ئى. ئىلىم ـ مەرىپەت ئىگىلىمىگەنلىك؛ بىلىمسىزلىك، نادانلىق: شائىرنىڭ ئاساسىي دەردى خەلقنىڭ بېشىدىكى كۇلپەت، جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق، مەرىپەتسىزلىكلەردىن ئىبارەت ئىدى.

مەرىپەتلىك سۈپ. ئوقۇغان، بىلىمى بار، مەدەنىيەتلىك: مەرىپەتلىك زات.

مەرىكە ئى [ئە] توي، تاماشا، خاتىرلەش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار مۇناسىۋىتى بىلەن بولىدىغان يىغىلىش، مۇراسىم: توي مەرىكىسى.

مەرىكىلىك سۈپ. مەرىكە ئۆتكۈزۈلگەن: چوڭ مەرىكىلىك سورۇنلار. مەرىكىلىك توي.

مەرىمەك پ. «مە ـ مە» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «مە ـ مە» قىلماق (قوي ـ ئۆچكىلەر ھەققىدە): ساغلىقنىڭ قوزىسى گويا ئانىسىدىن ئەبەدىي ئايرىلغىنىنى سەزگەندەك ئەتراپىنى ئايلىنىپ ئۇزۇمەي مەرەيتتى.

مەزە ئى [پ] داستىخان ئۈستىگە قويۇلغان نان، قەنت ـ گىزەك، پېچىنە ـ پىرەنىك، ساڭزا ـ پوشكال قاتارلىق يېمەكلىكلەر: مەزە راسلىماق. مەزىگە باقماق.

مەزەللەت ئى [ئە] كەمستىش، خورلاش: مەزەللەت قىلماق.

مەززە ئى [پ] ① تەم، لەززەت: تاماقنىڭ مەززىسى. مەززىسى يوق تاماق. ② كۆچمە. قانائەت ھېسسى، روھىي ئوزۇق، ھۇزۇر، لەززەت، راھەت، زوق: مەززە قىلماق. مەززە ئالماق. مەززىسى يوق گەپ. * «تۇر ـ تۇر» كۆپ بولسا، ئۇيغۇدا مەززە يوق (ماقال).

مەززىسىز سۈپ ① مەززىسى يوق، لەززەتسىز، تەمسىز: مەززىسىز تاماق. ② كۆچمە. كىشىگە ھۇزۇر، لەززەت بەرمەيدىغان؛ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرمەيدىغان، قىزىقارلىقى يوق، مەنىسىز، تېتىقسىز، لاۋزا: مەززىسىز گەپ. مەززىسىز ئىش.

مەززىسىزلىك ئى. مەززىسى يوقلۇق، تەمسىزلىك؛ مەنىسىزلىك، لاۋزىلىق: ساتتاروپ ئۆزىنىڭ بارلىق تىرىشچانلىقلىرىنىڭ بىكارغا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مەززىسىزلىك ھېس قىلدى.

مەززىلىك سۈپ. تەمى ياخشى، شېرىن، تاتلىق، لەززەتلىك: مەززىلىك تاماق. مەززىلىك كاۋاپ.

مەزكۇر سۈپ [ئە] بۇ، مۇشۇ: مەزكۇر شەخس. مەزكۇر ئادەم. مەزكۇر ئىدارە. مەزكۇر خەت.

مەزگىل ئى. چاغ، پەيت، پۇرسەت: ئوقۇش مەزگىلى. تېرىلغۇ مەزگىلى. ئۆسۈش مەزگىلى.

مەزگىلسىز ① سۈپ. مەزگىلى يېتىپ كەلمىگەن، ۋاقتىسىز، بالدۇر: چىرايىدا مەزگىلسىز قېرىلىقنىڭ كۆلەڭگىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوتتۇرا بويلۇق، توغرۇلۇق كەلگەن بۇ كىشىنى مەن دەرھال تونۇدۇم. ② رەۋ. مەزگىلى، پەيتى يېتىپ كەلمەي تۇرۇپ؛ كۈتۈلمىگەندە، تاسادىپىي: مەزگىلسىز ياغقان يامغۇر.

مەزگىللىك سۈپ. مەلۇم مەزگىل، ۋاقىت جەريانىدىكى، مەلۇم مەزگىل ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان: ئۇزاق مەزگىللىك كۇرەش.

مەزلۇم [ئە] ① سۈپ. يېزىت. زۇلۇم ئاستىدا قالغان، خارلانغان، ئېزىلگەن: مەزلۇم خەلقلەر. مەزلۇم مىللەتلەر. ② ئىسى. ئايال، رەپىقە: رەھىمەنىڭ ئاپىسى ياۋاش مەزلۇم ئىدى.

مەزلۇمچە سۈپ. مەزلۇملارغا خاس، مەزلۇملارغا ئوخشاش، مەزلۇملاردەك، ئايالچە: ـــ ئاندىق بولسا، بۇ ئاقتىنى مەزلۇمچە ياساپ ئاۋۇ جۇۋانلارنىڭ قاتارىغا قوشۇۋېتىڭلار، ـــ دېدى نەزەر بۇيرۇق ئاھاڭدا.

مەزلۇملارچە رەۋ ① ئېزىلگەن خەلقلەر، ئېزىلگەن كىشىلەرگە ئوخشاش: مەزلۇملارچە بويسۇنماق. مەزلۇملارچە ياشماق. ② ئايالىلارچە.

مەزمۇت [ئە] ① سۈپ. پۇختا، چىڭ، مۇستەھكەم: تومىنىڭ ئاستى تەرىپىنىڭ مەزمۇت ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. ② سۈپ. قاۋۇل، كۈچلۈك: مەزمۇت گەۋدە. مەزمۇت ئادەم. ③ رەۋ. چىڭ، پۇختا، تەۋرەنمەي: مەزمۇت قەدەم تاشلىماق. ④ سۈپ. ئىشەنچلىك، راست: شوپۇرنىڭ چىرايىدا بىر خىل سادىدىلىق ھەمدە ئۆز گېپىنىڭ توغرا، مەزمۇت ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن ئىپادە بار ئىدى.

مەزمۇتلاشتۇرماق «مەزمۇتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى بىزنىڭ بېغىمىزدا ئۆز قولى بىلەن شوتا ياسىغان، تۇنۇگۈن تولۇق بىر كۈن باش كۆتۈرمەي ئىشلەپ، شوتىنى دەسلەپتىكىدىنمۇ مەزمۇتلاشتۇرغان.

مەزمۇتلاشتۇرۇشماق «مەزمۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

مەزمۇتلاشتۇرۇلماق «مەزمۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەزمۇتلاشماق پ. مەزمۇت ھالەتكە كەلمەك، مەزمۇت بولماق: بەرگى تۆمۇر سىمدەك ياكى پەي تاردەك مەزمۇتلىشىپ كەتكەن ئالقان چوڭلۇقتىكى مىڭلىغان ـ ئونمىڭلىغان يوپۇرماقلار ئاجىز شامالدىمۇ شۇ قەدەر ھەيۋەتلىك سادا چىقىراتتى.

مەزمۇتلۇق ئى. قاۋۇل، كۈچلۈكلۈك؛ چىڭلىق، پۇختىلىق: شۇ ۋاقىتتىكى قائىدە بويىچە ئۆرە تۇرۇپ سۆزلەش ئولتۇرۇپ سۆزلەشكە قارىغاندا مەزمۇتلۇق بولۇپ، ئۇ ئوتتۇرىدا داۋام قىلمۇاتقان مەسلىھەتنى رەسمىي ۋە جىددىي مەجلىس تەرتىپى دەرىجىسىگە كىرگۈزگەنلىكتىن دېرەك بېرەتتى.

مەزمۇن ئى [ئە] ① گەپ ـ سۆز ياكى ئەسەر، ھۆججەت، خەت قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي مەنىسى: ئەسەرنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى. ھۆججەتنىڭ مەزمۇنى. مەزمۇنغا باي. ② پەلسەپىدە بىرەر ھادىسىنىڭ ماھىيىتىنى بەلگىلىگۈچى ئاساس: شەكىل بىلەن مەزمۇننىڭ بىرلىكى. شەكىل بىلەن مەزمۇننىڭ دىيالېكتىكىلىق بىرلىكى.

مەزمۇنەن رەۋ [ئە] مەزمۇن نۇقتىسىدىن، مەزمۇن جەھەتتىن: مەزمۇنەن تەرجىمە.

مەزمۇندار ئى [ئە + پ] مەزمۇنلۇق، مەزمۇنى چوڭقۇر، مەزمۇنى ياخشى: مەزمۇندار شېئىر.

مەزمۇندارلىق ئى. مەزمۇنغا ئىگىلىك، مەزمۇنى چوڭقۇرلۇق، ياخشىلىق: مۇھەممەت تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكى ۋە مەزمۇندارلىقىغا تېخىمۇ چوڭقۇر ئىشەندى.

مەزمۇنداش سۈپ [ئە+پ] مەزمۇنى ئوخشاش، مەزمۇنى بىر، بىر مەزمۇندىكى: زەلىلىنىڭ بۇ شېئىرى شائىر ئۇمىنامنىڭ 23 ـ غەزىلىدە كۆيلەنگەن تۆۋەندىكى پىكرى بىلەن مەزمۇنداش.

مەزمۇنداشلىق ئى. مەزمۇندىكى ئوخشاشلىق، مەزمۇندىكى

بىر خىللىق: بۇ ئىككى ئەسەرنىڭ مەزمۇنداشلىقى ھەرقانداق ئوقۇرمەننى ئويلاندۇرماي قالمايدۇ.

مەزمۇنسىز سۈپ. مەزمۇنى يوق، مەنىسىز: مەزمۇنسىز گەپ. مەزمۇنسىز نۇتۇق.

مەزمۇنلاتماق «مەزمۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەزمۇنلاشماق «مەزمۇنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەزمۇنلانماق «مەزمۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: 19 - ئەسىردىكى كىشىلەرنىڭ يوقىتىلىشلىرى مال - مۈلۈك ۋە ھوقۇق بىلەن مەزمۇنلانغان بولسا، 20 - ئەسىردىكى كىشىلەرنىڭ يوقىتىشلىرى روھ بىلەن مەزمۇنلاندى.

مەزمۇنلۇق سۈپ. مەزمۇنى بار، مەزمۇنى ياخشى، مەزمۇنى چوڭقۇر، مەزمۇندار، مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان: مەزمۇنلۇق ماقالە. مەزمۇنلۇق نۇتۇق.

مەزمۇنلىماق پ. مەزمۇنغا ئىگە قىلماق، مەزمۇن بەرمەك: ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى مەزمۇنلىرىدا زامانىۋى ئىلىم - پەن قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قارامىلقتىن ئىبارەت روھنىڭ خاراكتېرىنى يېڭىلاپ، ئۆزگىچە سىياق بىلەن مەزمۇنلىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتكەندۇق.

مەزھەپ ئى [ئە] ① <دىن> دىندىكى قاراش، چۈشەنچىنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن بۆلۈنۈپ چىققان دىنىي تارماق: سۈننىي مەزھىپى. شىئە مەزھىپى. ② كۆچمە. ئۆز قاراشلىرى ۋە ئەقىدىلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان گۇرۇھ: مەزھەپ بولۇۋالماق. مەزھەپلەرگە ئايرىلماق.

مەزھەپچى ئى. مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈشنى، پارچىلىنىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان، شۇنداق كۆزقاراش ۋە ئەقىدىگە ئەمەل قىلىدىغان ئادەم: بىز ئۇنداق مەزھەپچىلەرنىڭ پىكىرلىرى ۋە ھەرىكەتلىرىگە قوشۇلمايمىز.

مەزھەپچىلىك ئى. مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈش، ئايرىمچىلىق قىلىش؛ ئايرىمچىلىق: مەزھەپچىلىك كۆرىنىشى. مەزھەپچىلىككە قارشى تۇرماق.

مەزۇر سۈپ [ئە] ① ئەپۇ قىلىنغان، كەچۈرۈلگەن، كەچۈرسە بولىدىغان: مەزۇر بولۇپ كەتمەك. مەزۇر كۆرمەك. ② مۇۋاپىق، لايىق: مەزۇر تونۇلماق.

مەزى ئى [ئە] <ئانات> ئىشقارىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئالاھىدە پۇراقلىق بىر خىل سۈيۇقلۇق. ئۇ مەنىگە قوشۇلۇپ ئۇرۇقنىڭ ھەرىكەتلىنىشىنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ ۋە ئايالارنىڭ جىنسىي يولىدىكى شىلىمشىق ماددىلارنى مۆتىدىللاشتۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ.

مەزى بېزى <بىيول> ئەرلەرنىڭ ۋە سۈت ئەمگۈچى ئەركەك ھايۋانلارنىڭ كۆپىيىش ئورگىنىدىكى بىر خىل بەز. ئادەمىلەردە دوۋسۇننىڭ ئاستىنقى تەرىپىگە جايلاشقان. چوڭ-كىچىكلىكى ۋە شەكلى كاشتانىغا ئوخشايدۇ. ئادەتتە مەنىي ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

مەزىت سۈپ. دىيال. مەزمۇت، چىڭ، بەك.

مەزىن ئى [ئە] <دىن> مەسچىتلەردە ئەزان ئېيتىپ جاماەتنى نامازغا چاقىرغۇچى كىشى: ئەتراپتا مەزىننىڭ ئاۋازىدىن بۆلەك ھېچقانداق سادامۇ ئاڭلانمايتتى.

مەزىنلىك ئى. مەزىنلەر قىلىدىغان ئىش، پائالىيەت: مەزىنلىك قىلماق.

مەسە ئى [ئە] خورۇم، چىگرىن ۋە شاۋرۇن قاتارلىقلاردىن ئۇزۇن قونچلۇق، چەمبى يۇمشاق ۋە كەش ياكى كالاچ سېپىپ كىيىشكە باب قىلىپ تىكىلگەن بىر خىل مىللىي ئاياغ كىيىمى.

مەسە - كالاچ مەسە ۋە كالاچ: مەسە - كالاچ كىيمەك. مەسە - كالاچ سېتىۋالماق.

مەسەل ئى [ئە] ① <ئەد> ئەخلاقىي تەربىيە خاراكتېرىنى ئالغان ۋە ھەجۋىي تۇستىكى ئوبرازلاشتۇرۇلغان كىچىك شېئىرىي ياكى نەسرىي ئەسەر. كىشىلەر ئارىسىدىكى ۋەقەلەر ھايۋانات، جانۋار ياكى ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىغا كۆچۈرۈلىدۇ. ئوبرازلار كىنايىلىك خاراكتېردە بولۇشتىن تاشقىرى، كۇلكىلىك بولىدۇ. ② ئوخشاش: بويۇقىدىن ئۆرگىلەي ئاي مەسەل ياردىم، نېمە شۇنچە ئاھۇ ئەپغان ئېتەرسەن.

مەسەلچى ئى ① مەسەل يازغۇچى ئەدىب، مەسەل يازىدىغان كىشى. ② مەسەل ئېيتىشقا ئۇستا ئادەم، مەسەل ئېيتقۇچى.

مەسەلچىلىك ئى. مەسەل يېزىش، مەسەل ئېيتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: مۇشۇ ئەسىردە فىرانسىيەدە يېڭى مەسەلچىلىك پىروزا ئېقىمى بارلىققا كەلدى.

مەسەللەشتۇرمەك «مەسەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: فىرانسىيەلىك يوكىنور، مېشىل، تورنېر قاتارلىق يازغۇچىلار بۇرۇنقى ئەپسانە، رىۋايەت، قىسسە ۋە ئېپوسلارنى مەسەللەشتۇرۇپ، رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۇرۇش ئۇلگىسىنى كۆرسەتتى.

مەسەللەشتۇرۇلمەك «مەسەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىككى ئەسەرنى رېئال ھاياتنى ئەينەن ئەكس ئەتتۇرگەن دېگەندىن كۆرە، ئۇلارنىڭ سىياسىي قاراشلىرىنىڭ مەسەللەشتۇرۇلۇشى ۋە ھەجۋىيلەشتۇرۇلۇشى دېگەن تۇزۇك.

مەسەللەشمەك پ. مەسەل ھالىتىگە كەلمەك، مەسەللىك مەزمۇنغا ئىگە بولماق: خەلقىمىز ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەر بۈگۈنكى كۈندە يازغۇچىلىرىمىز قەلىمى ئاستىدا مەسەللىشىشكە قاراپ يۈزلەندى.

مەسەللىك سۈپ. ئوخشاش، ئوخشايدىغان؛ مىسالى: ئىنسانىي ماھىيەتنى شەك - شۇبھىسىز كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان چاقماق مەسەل-لىك تېز ئىچكى كەيپىياتنى مۇزىكىلاشقان تىل قۇرۇلمىسى بىلەن ئىپادىلەش ياش شائىرلىرىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ھەۋىسى بولدى.

مەست [پ] ① سۈپ. ھاراق ياكى نەشە، خېرىئىن قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ تەسىرىدە كەيپ بولغان، كەيپى بار، كەيپ: مەست ئادەم. مەست بولماق. ② ئى. كەيپ بولغان ئادەم: ئىككى مەست ياسىنغا قاراپ ئېتىلدى. ③ سۈپ. كۆچمە. قاتتىق تەسىرلىنىپ، زوقلىنىپ شادلىققا چۆمگەن؛ شادلانغان، خۇشال بولغان ياكى خۇددىنى يوقاتقان؛ قاتتىق مەستلىكى كەلگەن: قاۋۇل سۆزلەۋاتقىنىدىلا ئۇنىڭ پىكىرلىرى كەلگۈسى بەخت تۇيغۇسىدىن مەست ئىدى. ④ ئى. ناھايىتى كۆچلۈك جىنسىي مۇناسىۋەتنى تەلەپ قىلىش ۋە شۇنداق مەزگىل (ھايۋانلارغا نىسبەتەن): ئۇ مەست بولغان تۆگىدەك كۆپۈك چىقىرىپ ھوشسىز ياتاتتى.

مەستانە [پ] ① رەۋ. مەستلەرچە، مەستلەرگە ئوخشاش: مەستانە بولماق. مەستانە قىلماق. ② سۈپ. كىشىنىڭ زوقىنى

كەلتۇرىدىغان، ئەقىلىنى ئازدۇرىدىغان دەرىجىدە گۈزەل، چىرايلىق: مەستانە كۆزلەر. مەستانە قىياپەت. مەستانە قىز. ③ سۇپ. بىرنەرسىگە، ئىشقا ياكى كىشىگە قاتتىق بېرىلگەن، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بېرىلگەن، مەھلىيا، شەيدا بولغان: مەستانە ئەمەسمەن كېپىنەككە مەن، شاگىرت بولمايمەن شاتۇتنغا ھەم. ئىلىم ـ پەن بېغىغا ئاشىق شۇنچە مەن، پەرۋانە مەن بولسام، شامدۇر ئىلىم ـ پەن. ④ ئى. بىرەر نەرسىگە، ئىشقا ياكى كىشىگە قاتتىق بېرىلگۈچى ئادەم، ھەۋەس قىلغۇچى، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بېرىلگەن كىشى، ھەۋەسكار: توپ مەستانىسى. خوتۇن مەستانىسى. كىتاب مەستانىسى. ⑤ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەستانىلىق ئى. مەستانە بولۇش، شەيدالىق: ئۇ كۆندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ ئورنىغا مۇھەببەت مەستانىلىقى يولىدا كېتىۋاتىدۇ.

مەستەر ئى [ئە] <تىل> كونا. ئىسمداش، يەنى پېئىللار ـ نىڭ ئىسىم شەكلى.

مەستەك ئى [پ] <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، ساماندا غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېكولوگىيە جەھەتتىن يازغى بۇغدايغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇرۇقى زەھەرلىك دەپ قارىلىدۇ. لېكىن ئەسلىدە زەھەرلىك ئەمەس. باشقىدا پارازىت ياشايدىغان بىر خىل باكتېرىيە زەھەرلىك ماددا ئىشلەپچىقىرىپ، ئۇرۇقىنى زەھەرلەيدۇ. زەھەرلەنگەن ئۇرۇقنى يەپ سالغان ئادەم ياكى ھايۋان زەھەرلىنىدۇ، كۆپرەك يېسە ئۆلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

مەست ـ ئەلەس ئۆزىنى بىلمەيدىغان دەرىجىدە مەست، كۆزلىرى ئالىيىپ قالغان دەرىجىدە مەست، غەرق مەست: ئۇ تولاراق مەست ـ ئەلەس بولۇپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

مەستچىلىك ئى. مەست بولغان ھالەت، مەستلىك: ئۇ مەستچىلىكتە جىنەستىگە قول ئۈزىتىپ، ئۇنىڭ ئېڭىكىدىن تۆتۈپ يۇقىرىغا كۆتۈردى.

مەستخۇش سۇپ [مەست + خۇش] ① خۇشخۇي مەست، سەل مەست، چالا مەست: مەستكە ئوخشاش؛ ئۇ ھېلىلا چەككەن ئەپيۇننىڭ تەسىرىدىن مەستخۇش كۆرۈنەتتى. ② ھەلەك؛ ئاۋارە: تۇمەن دەريادىن بويىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر مەشىق مەيدانىغا يېقىن كەلگۈدەك تۈزلەڭدە بىر توپ ئادەملەر ھە دەپ ئىت تالاشتۇرۇش بىلەن مەستخۇش ئىدى.

مەستخۇشلاندۇرماق «مەستخۇشلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەستخۇشلانماق پ. مەھلىيا بولماق؛ ھوشىنى يوقاتماق، خۇشاللانماق: زىلەي ناخشىدىن مەستخۇشلىنىپ، قىلىۋاتقان ئىشىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى سەزدى.

مەستخۇشلۇق ئى. مەستخۇش ھالەت: مەستخۇشلۇقتا ئۇنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

مەستلىك ئى ① مەست بولغان ھالەت، مەستچىلىك: مەستلىكتە قىلغان گەپ. مەستلىكتىن يېشىلمەك. ② كۆچمە. ئامراقلىق؛ ھەۋەس، قىزىقىش: بۇ بالىغا مەستلىكىم كېلىۋاتىدۇ.

مەستۇرە [ئە] ① سۇپ. ئىپپەتلىك، ساپ، پاك: مەستۇرە قىز. ② سۇپ. ئەرلەرگە يۇزىنى كۆرسەتمەيدىغان، يۈزىگە چۈمپەردە تارتقان: ئاپتوموبىلدا دوپپىلىق، تۇماقلىق، سەللىلىك كىشىلەر، يۇزى يېپىق مەستۇرە ئاياللار، ئۇششاق بالىلار بولۇپ قىزىقچە كەمشى بىر ـ بىرىگە چاپلىشىپ ـ سىغدىلىشىپ ئولتۇرۇشقانىدى.

③ ئى. شۇنداق ئايال؛ روياش: ـــ پوشكال بولمىسا دادۇر باردۇ؟ نېمە، مېنى سەن كەچكىچە ئۆلتۇرىدىغان مەستۇرە دېۋىدىڭمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ مەنسۇرغا.④ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەستۇنە سۇپ [پ] يېزىت. شەيدا، سەۋدا: بارمىغاچقا، يانمىغاچقا يېگانە دەيدۇ يار مېنى، بېشىدىن پەرۋانە بولسام مەستۇنە دەيدۇ يار مېنى.

مەستۇھەيران سۇپ. يېزىت. كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان دەرىجىدىكى ھەيرانلىق، قاتتىق ئەجەبلىنىش: كېينىكى بىر ـ ئىككى ئەسىردىن بۇيان بېكىنمە ھالدا ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى مەستۇھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ يېڭىلىقلارنى سىرتتىن ئىشتىرىدىغان بولۇپ قالدى.

مەستىكى ئى [پ] <بوت>← **مەستكى رۇمى**.

مەستىكى رۇمى <بوت> زەيتۇن ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. دېۋىرقىيى قېتىشقاندىن كېيىن كاللەك ياكى دانچە شەكلىدە بولىدۇ. دورا قىلىنىدۇ، قانىنى جانلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

مەسچىت ئى [ئە] <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ جەم بولۇپ نامازغا ئوقۇيدىغان ئىبادەتخانىسى: ھېيتكاھ مەسچىتى. دۆڭكۆۋرۈك مەسچىتى.

مەسخىرە ئى [ئە] ① ناچار خاھىش، بولمىغۇر ۋە ئەخمىقانە قىلىق، ئادەتلەرگە بولغان كەمسىتىش، ياراتماسلىق؛ زاڭلىق، مازاق: مەسخىرە قىلماق. مەسخىرىگە قالماق. ② <تىل> ئىستىلىستىكىلىق ئۇسۇللاردىن بىرى. ئۇنىڭدا ئوخشىتىش ياكى مۇبالىغە قىلىش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ، بولمىغۇر ياكى ئەخمىقانە دەپ ھېسابلانغان قىلىقلار، ئادەتلەر ئاشكارىلىنىدۇ ۋە تەنقىد قىلىنىدۇ.

مەسخىرىچى ئى. مەسخىرە قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى مەسخىرە قىلىشنى ئادەت قىلىۋالغان كىشى، مەسخىرە قىلغۇچى ئادەم؛ مەسخىرىۋاز: ئۇ دېگەن بىر مەسخىرىچى.

مەسخىرىلەشتۈرمەك «مەسخىرىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوپاللىق قىلىشنىڭ يەنە بىر ئىپادىسى توڭلۇق قىلىش، پىتنە ـ پاسات تارقىتىپ ئازار بېرىش، تىل سالمايمۇ جاندىن ئۆتكۈدەك گەپ قىلىپ، مەسخىرىلەشتۈرۈپ كىشىنى بىئارام قىلىشتىن ئىبارەت.

مەسخىرىلەشتۈرۈلمەك «مەسخىرىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەردە شەخسىيەتچىلىك، تويمۇغۇرلۇق ئىللەتلىرى راسا مەسخىرىلەشتۈرۈلگەن.

مەسخىرىلەشمەك «مەسخىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەسخىرىلەنمەك «مەسخىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەسخىرىلىك سۇپ. مەسخىرە ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان؛ مەسخىرە ئارىلاش: مەسخىرىلىك سۆز. مەسخىرىلىك كۆلكە. مەسخىرىلىك ئاۋاز.

مەسخىرىلىمەك پ. مەسخىرە قىلماق: بەزىلەر مېنى «خالىق بىلەن خۇماخانىنىڭ مۇرەسسەچىسى» دەپ مەسخىرىلەپمۇ كۆلەتتى.

مەسخىرىۋاز ئى [ئە + پ] ① باشقىلارنى مەسخىرە، زاڭلىق قىلىشقا ئامراق ۋە شۇنداق قىلىشقا ئادەتلەنگەن ئادەم: ئۇۋدىن قايتىش سەپىردە مەسخىرىۋازلارنىڭ «ھا، ھا، ھا، ھى، ھى، ھى» لىرىمۇ

ئانچە ئاڭلانمىدى. ② سېرىك، سەھنە ئويۇنلىرىدا يامان، ناچار ئىللەتلەرنى قامچىلايدىغان قىزىقچى ئارتىس.

مەسخىرىۋازلىق ئى. مەسخىرە قىلىش ئادىتى؛ مازاق، زاڭلىق: جۈملىنىڭ ئاۋازىدىن بىر خىل مەسخىرىۋازلىقنىڭ پۇرىقى چىقىپ تۇراتتى.

مەسخىرىۋى سۈپ [ئە] مەسخىرە قىلىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان، مەسخىرە تۈسىنى ئالغان، مەسخىرىلىك: مەسخىرىۋى كومېدىيە.

مەسرۇر سۈپ [ئە] يېزىت. شاد، شادىمان، خۇشال، سۆيۈنگەن: بىلەمسەن، كەلدى بىزگە بەختۇئامەت، يېتىپتۇ ئەمدى ئىشقا ياخشى سائەت. ئۆزى كىم ئۇ، بەگ ھاجىم، نامى مەشھۇر، پۇتۇن قەشقەر ئىچىدە بىرلا مەسرۇر.

مەسقى ئى. دىيال. مەسخىرىۋاز، قىزىقچى، ھەييار؛ يۇمۇر.

مەسكاپ ئى. خۇرۇمنىڭ بىر خىلى: مەسكاپتىن تىكىلگەن ئۆتۈكۈمگە ھەۋىسىم كېلىپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتىم.

مەسكە ئى [پ] دىيال. سېرىقماي.

مەسكەن ئى [ئە] يېزىت. تۇرار جاي، ئۆي، قورۇ: ئۇنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدىغا تەركىدۇنياچىلارنىڭ «بۇ دۇنيا رىيازەت، گۇناھ ۋە رىزالەت مەسكەنىدۇر، ھەممە گۇزەللىك ۋە سائادەت مەھشەردە. بۇ دۇنيادا ئازاب چەكسەڭ، ئاخىرەتتە راھەت ـ پاراغەت كۆرسەن» دېگەن ئۇقۇم سىڭىپ كەتكەن بولغاچقا، نەغمە ـ ناۋالار دەسلەپتە ئاڭلانغاندا قۇلىقىنى ئېتىۋالدى.

مەسلەك ئى [ئە] ① ئۆزىگە خاس ئەقىدىلىرى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىلمىي ياكى دىنىي يول، ئېقىم، ئەقىدە: سىياسىي مەسلەك. ② كۆچمە. غايە؛ مەقسەت، ئىدىيە: چىن ـ ھەقىقي بىر مەسلەكتە تۇرۇپ ئۆزۈڭ، توز يېتەكلە بارچە ئەلنى، يارغا تارتما!

مەسلەكداش ئى. مەسلىكى بىر، بىر مەسلەكتىكى كىشى: ئۇنىڭ مەسلەكدىشى مىرزا كەرىم ئىدى.

مەسلەكداشلىق ئى. بىر مەسلەكتە بولۇش: بىزنىڭ مەسلەكداشلىقىمىز سىياسىي قاراشلىرىمىزنىڭ ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقىدىن كېلىپ چىققان.

مەسلەكسىز سۈپ. مۇئەييەن بىر مەسلىكى، ئەقىدىسى، غايە، مەقسىتى بولمىغان؛ مەقسەتسىز، غايىسىز: مەسلەكسىز ئادەم.

مەسلىھەت ئى [ئە] ① بىرەر ئىشنى قانداق قىلىش ياكى ئومۇمەن نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە بىلدۇرۇلگەن پىكىر، قىلىنغان مۇلاھىزە، تەۋسىيە، تەكلىپ: ياخشى مەسلىھەت. مەسلىھەت بەرمەك. مەسلىھەت سورىماق. مەسلىھەت ئالماق. ② پىكىر ئېلىش، كېڭىشىش: بىز پات ئارىدا بۇ تۇيۇنى قىلىشنى ئۇمىد قىلىپ، ھەرقايسىلىرىنى مەسلىھەتكە چاقىرغانىدۇق.

مەسلىھەت چېيى ① توي بولۇشنىڭ ئالدىدا يىگىت تەرەپ قىز تەرەپ بىلەن تويىنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا ئۆزئارا كېڭىشىش ئۇچۇن ئۆتكۈزۈلىدىغان چاي: ئاتىكەم خېنىم توغرىسىنىلا ئېيتتى: «مانا، بىلمىدىڭ قىزىم، ئاناڭمۇ سېنى ئالدىغا-نىدى. شۇ كۇنى سېنىڭ مەسلىھەت چېيىڭ بولۇپ ئۆتتى.» ② توي بولۇشنىڭ ئالدىدا يىگىت ياكى قىز تويدا خىزمەت قىلىدىغان يېقىنلىرىنى يىغىپ توي ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدىغان چاي: ئەتە قاسىمنىڭ مەسلىھەت چېيىغا بارىمەن.

مەسلىھەتى يوق تېتىقسىز، تايىنى يوق: ـــ ئۇ تازىمۇ مەسلىھەتى يوق بىر ئادەم، ئۇنىڭدىن يىراق يۈر، ـــ دېدى ئاتىسى.

مەسلىھەتەن رەۋ [ئە] مەسلىھەتلىشىش ئاساسىدا، مەسلىھەت بىلەن، كېڭىشىپ؛ مەسلىھەتلىك: مەسلىھەتەن ئىش قىلماق. مەسلىھەتەن بېجىرمەك.

مەسلىھەتچى ئى ① مەسلىھەت بەرگۈچى كىشى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى يەرلىك ئەھۋالنى پۇختا بىلىدىغان، دېھقانلارغا بەكمۇ كېرەكلىك تېخنىك مەسلىھەتچىلەر ئىدى. ② بىرەر ئىدارە، تەشكىلاتتا ياكى بىرەر رەھبىرىي شەخسنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇپ مەخسۇس مەسلىھەت بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئېلىپ خىزمەت قىلىدىغان خادىم: ئولتۇرغانلار ئىچىدىن بىرىنچى بولۇپ سۆز ئالغان كىشى ئوردا مەسلىھەتچىسى بولدى.

مەسلىھەتچىلىك ئى ① مەسلىھەت بېرىش ئىشى، ۋەزىپىسى: مەسلىھەتچىلەر كومىتېتلىرى مەسلىھەتچىلىك ئىشلىرىنى ياخشى يولغا قويۇشى، ھاۋالە قىلىنغان ۋەزىپىلەرنى قوبۇل قىلىشى كېرەك. ② مەسلىھەتچىگە يۈكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە ياكى مەسلىھەتچىلەر قىلىدىغان خىزمەت: پادىشاھ شۇنداق قىلىپ، دېھقان مەرداننى ئوردىدا مەسلىھەتچىلىككە ئېلىپ قاپتۇ.

مەسلىھەتسىز ① سۈپ. مەسلىھەت، كېڭەش بىلەن قىلىنمىغان؛ مەسلىھەتلەشمەي، كېڭەشمەي قىلىنغان: ـــ مەسلىھەتسىز ئىش دېگەن بۇزۇلماي قالمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ قايناپ. ② رەۋ. مەسلىھەت ئالماي، مەسلىھەتلەشمەي، كېڭەشمەي، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن: ئۇ بىزدىن مەسلىھەتسىز ئىش قىلمايدۇ.

مەسلىھەتلەشمەك پ. ئۆزئارا ياكى بىرىكىم بىلەن مەسلىھەت قىلماق؛ كېڭەشمەك، ئەقىلداشماق: بىرىكۇنى مەن ئايالىم ئوغۇلخان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قۇلا تايچاقنى ئۆيدە بېقىشقا ئېلىپ كەلدىم.

مەسلىھەتلىك سۈپ. مەسلىھەت، كېڭەش بىلەن قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان؛ مەسلىھەتلىشىش زۆرۇر بولغان: مەسلىھەتلىك ئىش بۇزۇلماس (ماقال).

مەسنەۋى ئى [ئە] <ئەد> قاپىيەداش بېيىتلاردىن ئىبارەت بولغان شېئىر شەكلى.

مەسئۇل [ئە] ① سۈپ. مەسئۇلىيەت يۈكلەنگەن، مەسئۇلىيەتنى زىممىسىگە ئالغان، ئۆز زىممىسىدىكى ۋەزىپە ئۈچۈن جاۋابكار: مەسئۇل مۇھەررىر. مەسئۇل ئورۇن. مەسئۇل ھاكىم. ② ئى. مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان شەخس: بۇ دوختۇرخانىنىڭ مەسئۇلى كىم؟

مەسئۇل مۇھەررىر نەشر قىلىنىدىغان گەسىرلەرنىڭ گەدەبىي ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ساغلام، توغرا بولۇشىغا مەسئۇل بولغان مۇھەررىر: بۇ لۇغەتنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى كىم؟

مەسئۇللۇق ئى. جاۋابكارلىق، مەسئۇلىيەت: بىز بۇ ئىشنى سېنىڭ مەسئۇللۇقۇڭدا قىلۇاتىمىز.

مەسئۇلىيەت ئى [ئە] بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ئۈچۈن بولغان جاۋابكارلىق؛ مەسئۇل بولۇش: ئېغىر مەسئۇلىيەت. مەسئۇلىيەت تۇزۇمى. مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالماق.

مەسئۇلىيەتچان سۈپ. مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشتىن قاچمايدىغان، مەسئۇل بولۇش روھى كۈچلۈك: مەسئۇلىيەتچان كادىر.

مەسئۇلىيەتچانلىق ئى. مەسئۇل بولۇش مەجبۇرىيىتى، روھى: بۇ جەددىي ھەم مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك خىزمەت ئىدى.

مەسئۇلىيەتسىز سۈپ ① مەسئۇلىيىتى يوق، مەسئۇلىيەت تەلەپ قىلمايدىغان: مەسئۇلىيەتسىز ئىش. ② مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى مۇھىم دەپ قارىمايدىغان؛ مەسئۇلىيەت بىلەن ئىش قىلمايدىغان؛ بېپەرۋا: مەسئۇلىيەتسىز كادىر. مەسئۇلىيەتسىز ئادەم.

مەسئۇلىيەتسىزلىك ئى. مەسئۇلىيەتنى ئۇستىگە ئالماسلىق، بېپەرۋالىق: مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلماق.

مەسئۇلىيەتلىك سۈپ. مەسئۇلىيىتى بار، مەسئۇلىيەت تەلەپ قىلىدىغان، جاۋابكارلىقى سۈرۈشتە قىلىنىدىغان: ۋىلايەتلىك پارتكومدا ئۇ يەنىلا بۇرۇنقى مۇھىم مەسئۇلىيەتلىك خىزمەتنى زىممىسىگە ئالدى.

مەسئۇلىيەتنامە ئى [ئە + پ] مەسئۇلىيەت ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت، مەسئۇلىيەتنى ئۇستىگە ئالغانلىق ھەققىدىكى توختام: ئۇلار «1992 - يىللىق كەسىپتىكى ناتوغرا ئىستىللارنى تۈزىتىش خىزمىتى نىشانى مەسئۇلىيەتنامىسى» ئىمزالىدى.

مەسۇم [ئە] ① سۈپ. بىگۇناھ، گۇناھسىز، پاك، تازا، سەممىي: شەۋكەت دىلبەرنىڭ مەسۇم كۆڭلىنى بىھۇدە ئازابلىماسلىق ئۈچۈن، بېشىنى ناھايىتى چاقچاقلىق بىلەن يانغا بۇرىدى-دە، كۆزى ۋە مەڭزىدىكى ياش مۇنچاقلىرىنى سۈرتۈۋالدى. ② سۈپ. نومۇسچان، نومۇسلۇق؛ ئىپپەتلىك: مەسۇم قىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەسۇمە ئى. پاك، گۇناھسىز، سەممىي؛ نومۇسچان قىز: قايسى يىگىت نومۇسچان قىزنىڭ پاك يۈرىكىگە ئىشقىنىڭ گۈلخېنىنى يېقىپ قويغاندۇ؟! ياكى ۋەدىسىگە قىلماستىن ۋاپا، مەسۇمەنىڭ كۆڭلىنى چېكىپ قويغاندۇ؟!

مەسۇملۇق ئى. مەسۇملارغا خاس ھەرىكەت، قىلىق، مىجەز: ياشاش ئۈچۈن كۆرەش قىلىشتىن ئىبارەت ئىجتىمائىي دارۋىنىزم ئەڭ رەھىمسىز تۈس ئالغان بۈگۈنكى شارائىتتىمۇ، بۇ خىلىق ئۆزىنىڭ تەقدىرىگە بالىلارچە مەسۇملۇق بىلەن تىكىلىپ قارايدۇ.

مەسىلە ئى [ئە] ① ھەل قىلىنىشى لازىم بولغان ئىش، ھەرىكەت، ۋەزىپە: — ھازىر بىز بىر مۇھىم مەسىلە ئۈستىدە مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىۋاتاتتۇق، — دېدى مەتروزى. ② كۆڭۈلگە يېقىپ كەتمەيدىغان بىرەر ئىش؛ نۇقسان، چاتاق، ئېغىر: ئاشلىق سېتىۋېلىش پىلانىنى ئورۇنلاشتىمۇ مەسىلە تۇرىدۇ. ③ <مات> مەلۇم سانلار ۋە تېگىشلىك مۇناسىۋەتلەر ئاساسىدا نامەلۇم سانلارنى تېپىش ئۈچۈن ھېكايە شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ماتېماتىك ۋەزىپە: مەسىلىنى چىقارماق. ④ دىنىي ئەقىدىلەر توغرىسىدىكى سوئال - جاۋاب: مەسىلە قىلماق. مەسىلە ئېيتماق.

مەسىلەن [ئە] «مىسال ئۈچۈن، مىسالغا ئېلىپ ئېيتقاندا» دېگەن مەنىلەردىكى قىستۇرما سۆز: مەسىلەن، مەخسۇتباي تاتا-رىستاندىن ئىككى نۆۋەت ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ ئاستانىدە ئۆز خراجىتى بىلەن مەكتەپ ئاچتى.

مەسىھ ئى [ئە] <دىن> تاھارەت ئالغاندا ھۆل قول بىلەن باشنى ۋە مەسىنى سىلاش: مەسىھ تارتماق. مەسىھ قىلماق.

مەش I ئى ① قىش كۈنلىرى ئوت قالاپ ئۆينى ئىسسىتىش، تاماق پىشۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئاساسەن تۆمۈر، قاڭالتىر ياكى چويۇندىن ياسىلىدىغان تۆك شەكىللىك ئوچاق: تۆمۈر مەش. چويۇن مەش. مەش قويماق. مەش ياسىماق. ② پولات تاۋلايدىغان قازان، پېچ: مەش ئىشچىلىرى ئەگەر ئىش رەتكە چۈشۈپ قالسا، كېرەكتىن چىققان پولاتنى قايتا ئېرىتىپ زىيانىنى تولدۇرۇۋېلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرتتى.

مەش II ئى [ئە] رەتلىك تىزىلىپ ھەربىيچە مېڭىش؛ ھەربىيچە يۈرۈش، چامداش: مەشكە دەسسىمەك.

مەشە ئال. جان ت. مۇشۇ يەر: بىز بىر يىلى يازدا مەشىدە سەيلە قىلىپ يۈرگەن چېغىمىزدا ئۇ ئادەمنى كۆرگەنىدۇق.

مەشئەل ئى [ئە] ① ئۇچىغا كۆيىدىغان بىرنەرسە ئورالغان، يورۇتۇش ياكى ئوت يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تاياق: مەشئەل ياندۇرماق. ② كۆچمە. يول ۋە نىشاننى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نەمۇنە؛ مايالىك: ئىلىم - پەن ھەممىدىن ئەۋزەل، ئىلىم ئۆچمەيدىغان مەشئەل.

مەشئەلچى ئى. سەپنىڭ ئالدىدا مەشئەل كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى: ئولىمپىك مەشئىلىنى كۆتۈرمەكچى بولغان بۇ نۆۋەتلىك مەشئەلچى مەشئەلنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن يولنىڭ ئىككى قاسىنىدىكى تۇرۇپ قارشى ئېلىۋاتقان ئاممىغا سالام بەجا كەلتۈرۈپ بولۇپ، يولىغا راۋان بولدى.

مەشچى ئى. مەش ياسايدىغان ئادەم.

مەشچىلىك ئى. مەش ياساش ئىشى، كەسپى: مەشچىلىك قىلماق. مەشچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق.

مەشرەپ ئى [ئە] ① كىشىلەر بىر يەرگە توپلىشىپ قىلىدىغان ناخشا - ئۇسۇللۇق ئولتۇرۇش، يىغىلىش؛ بەزمە: مەشرەپ قىلماق. * بالاڭنى مەكتەپكە بەر، بولمىسا مەشرەپكە (ماقال). ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەشرەپچى ئى. مەشرەپكە قاتنىشىشنى ۋە مەشرەپ ئويناشنى ياخشى كۆرىدىغان كىشى، مەشرەپكە ئامراق ئادەم: — ئىشىنىڭ ئاقىۋىتى مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئاللىبۇرۇن بىلگەنىدىم. ئۇ سەھرا مەشرەپچىلىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەن بولسا، جايىنى تېپىپتۇ، — دېدى چۇچۇك خانىم.

مەشرۇ ئى. دىيال. لايىقىدا تىكىلگەن بىر قۇر كىيىم.

مەشرۇئى ئى. يېزىت. شەرىئەتكە ئۇيغۇن، مۇۋاپىق ئىش، قانۇنىي ئىش: ئىنسان ئۆز مەشئىتىنى، نومۇسنى ساقلىماق ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىش دەرىجىسىگە قەدەر تىرىشىش - كۆرىشىشكە بۇيرۇلمىشتۇر، لېكىن بۇنىڭ مەشرۇئى - شەرتى ھەربىر ئىشتا قانائەتنى قولدىن بەرمەسلىكتۇر.

مەشرىق ئى [ئە] يېزىت. شەرق، كۈنچىقىش: مەشرىقتىن مەغرىبقىچە.

مەششات ئى. دىيال. پەرداز.

مەششاتە ئى. دىيال. پەردازچى ئايال.

مەشغۇل سۈپ [ئە] بىرەر ئىش، كەسىپ بىلەن بەند بولغان، شۇغۇللىنىۋاتقان: مەشغۇل بولماق. مەشغۇل قىلماق.

مەشغۇلات ئى [ئە] ① ئىش، ئوقەت، كەسىپ، پائالىيەت: مەشغۇلات قىلماق. مەشغۇلات ئۆتكۈزمەك. ② ئۆگىنىش، دەرسكە دائىر پائالىيەت: ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ فىزىكا گۇرۇپپىسىغا ياخشى يېتەكچىلىك قىلىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن بىللە مەشغۇلات ئۆتكۈزىدۇ.

مەشغۇلاتچان سۈپ. مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشقا بېرىلىدىغان، مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشقا ماھىر؛ ئىشچان؛ ئاكتىپ: بۆلۈممىزدە قادىر ناھايىتى مەشغۇلاتچان ئىدى.

مەشغۇلاتچانلىق ئى. مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشقا ماھىرلىق؛ ئىشچانلىق؛ ئاكتىپلىق: ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنىنىڭ مەشغۇلاتچانلىقى ئاجىز بولۇپ، قوغدايمىز، دەپلا

يېزىلغان، لېكىن قانداق قوغدايدىغانلىقى تىلغا ئېلىنمىغان.

مەشغۇلاتچى ئى. ئاكتىپلىق بىلەن مەشغۇلات ئېلىپ بارغۇچى، ئاكتىپ ھالدا تۇرلۇك مەشغۇلاتلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى: شۇنىڭ بىلەن مەن بىزنى ھەربىر مەشغۇلاتچى ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىشلەپ چىقارغان يېڭىنىڭ دەرىجىسىگە ئاساسلىنىپ، ئۇلارغا مۇۋاپىق ھەق بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدىغان بىر يېڭى چارىنى لايىھەلەپ چىقتىم.

مەشغۇلاتلىق سۈپ. كۆپ خىل مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىغان ياكى ئېلىپ بارغىلى بولىدىغان، مەشغۇلاتقا ئىگە، مەشغۇلاتقا ئائىت.

مەشغۇللاندۇرماق «مەشغۇللانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەشغۇللانماق پ. مەشغۇل بولماق، بەند بولماق: ئېغىر تۇرمۇش ئاستىدىكى قىز ـ ئاياللار، ئۇلاغ بېقىش، تېزەك تېرىش ئىشى بىلەنلا مەشغۇللىنىپ مەكتەپ يۈزىنى كۆرمىگەنىدى.

مەشغۇلىيەت ئى [ئە] ← **مەشغۇلات:** ئاسمىنىڭ ئەڭ كۆپ مەشغۇلىيىتى كىتاب ئوقۇش ئىدى.

مەشقاۋۇل ئى. تارس. پادىشاھ، خان سارايلىرىدا ۋە شۇنىڭدەك قوشۇنلاردا ھەربىي مەشق ئۆگىتىشكە مەسئۇل كىشى.

مەشلىك سۈپ ① مېشى بار، مەش قويۇلغان: ئۇلار شۇنداق قىلىپ، بىر مەشلىك بولۇپ قالدى. ② مەش قىلىشقا، ياساشقا بولىدىغان ياكى مەش چىقىدىغان: بىر مەشلىك تۇنىكە. * دىلشاتلارنىڭ ئۆيىدە ئىككى مەشلىك تۆمۈر بار ئىدى.

مەشھۇر سۈپ [ئە] مەلۇم جەھەتتە شۆھرەت قازانغان، داڭقى چىققان، خەلقئالەمگە تونۇلغان، ئاتاقلىق، داڭلىق: مەشھۇر ئالىم. مەشھۇر يازغۇچى. مەشھۇر ئەرباب. مەشھۇر ئەسەر.

مەشھۇت ئى [ئە] پىلە غوزىكىدىن چىقىرىدىغان يىپ.

مەشۇق ئى [ئە] يېزىت. يىگىتنىڭ چىن يۈرەكتىن سۆيگەن قىزى، يىگىتنىڭ سۆيگىنى: ئەنۋەرنىڭ مەشۇقىنى بۇ يەردە ئۇچراتمىغان قالارمەن دەپ ئويلىمىغانىدىم.

مەشۇقلۇق ① ئى. قىزنىڭ ئۆز يىگىتىگە بولغان چىن سۆيگۈ ـ مۇھەببىتى: مەلىكە ھاتەمگە بولغان مەشۇقلۇقىنى ئىپادىلەپ بىر پىيالە شاراب تۇتتى. ② سۈپ. مەشۇقلارغا خاس، مەشۇقلاردا بولىدىغان: زەينەپتە يوق پەقەت مەشۇقلۇق خىسلەت، سەۋەبى: سۆز باشقا، قىلىقى باشقا.

مەشئۇم سۈپ [ئە] بەختسىزلىكتىن دېرەك بەرگۈچى؛ پالاكەت ئېلىپ كەلگۈچى؛ كۆڭۈلسىز؛ شۇم: دەرۋازا يېنىدىكى مەشئۇم تال دەرىخىمۇ مەشئۇم بىر ئىشقا گۇۋاھلىق بەرگەندەكلا كۆرۈنەتتى.

مەشئۇملۇق ئى. بەختسىزلىكتىن دېرەك بېرىش، كۆڭۈلسىزلىك، شۇملۇق: ـــ بۇ بىر شۇملۇق، مەشئۇملۇق، ناخشا دېگەن ئازازۇلنىڭ ئاۋازى. ئۇنى ئېيتىش شەيتاننىڭ ئىشى، بىز مۇسۇلمان بەندىلەر ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلىساقلا كۆپايە! ـــ دېدى ئۇ.

مەشق ئى [ئە] ئۆگىنىش، مەلىكە بولۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئىش، تەييارگەرلىك مەشغۇلاتى ياكى مەلىكىلىكىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالدىن قىلىنغان مەشغۇلات: ھەربىي مەشق. مەشق قىلماق.

مەشقخانا ئى. مەشق قىلىش ئۆيى؛ زالى.

مەشقسىز سۈپ. مەشق قىلمىغان ياكى قىلالمىغان، ھازىرلىقسىز: بىراق، بىز مەشق مەيدانىغا ئۆزىمىزمۇ تۇيمايلا مەشقسىز كىرىپ قالدۇق.

مەشقلەندۇرمەك «مەشقلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئافغانىستان گېنېرالى ئۆز تەۋەسىدىكى قوراللىق ياشلارنى مەشقلەندۇردى.

مەشقلەندۇرۇلمەك «مەشقلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئائىلىدىكى ھەربىكەت نىزامى، پائالىيەت تەرتىپى، تۇرلۇك چەكلىمە ۋە پەرھىز ۋە نەسىھەتلەر قىزلارغا تەبىئىي رەۋىشتە يەتكۈزۈلەتتى، شۇنداقلا ئۇلار ئائىلىدە مەشقلەندۇرۇلەتتى.

مەشقلەنمەك پ. تەييارگەرلىك مەشغۇلاتىنى ئېلىپ بارماق، ئالدىن مەشغۇلات قىلماق: ئىككىنچى بىر تىلنى تېز ئۆگىنىشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى كۆپ سۆزلەش، كۆپ ئاڭلاش، كۆپ يېزىش، ئەڭ مۇھىمى ھەر ئۇچىلىسىنى بىرلەشتۈرگەن ھالدا كۆپ مەشقلىنىشتىن ئىبارەت.

مەغپىرەت ئى [ئە] ① كەچۈرۈم، گۇناھىدىن ئۆتۈش: مەغپىرەت قىلماق. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەغپىرەتچى ئى. كەچۈرۈم قىلغۇچى، گۇناھىدىن ئۆتكۈچى، ئەپۇ قىلغۇچى (ئىسلام دىنىدا).

مەغپىرەتچىلىك ئى. مەغپىرەت قىلىش، كەچۈرۈم قىلىش، گۇناھىدىن ئۆتۈش، ئەپۇ قىلىش: ئۇ پانىيەتچىلىك، تەبىئەتچىلىك، دىيانەتچىلىك، مەغپىرەتچىلىك جەھەتتىن «رېئاللىققا قارىتا قارىنى كەڭ بولۇش» ئۇستىدە خۇلاسە چىقارغان.

مەغرۇر سۈپ [ئە] ئۆزىنى ئەركىن، ئۇستۇن تۇتىدىغان، روھىي كەيپىياتى ئۇستۇن، غۇرۇرى بار؛ كىبىرلىك، تەكەببۇر: مەغرۇر ئادەم. مەغرۇر يىگىت. مەغرۇر قىياپەت.

مەغرۇرانە [ئە + پ] ① رەۋ. مەغرۇر قىياپەتتە، مەغرۇر ھالەتتە، مەغرۇرلۇق بىلەن: مەغرۇرانە سۆزلىمەك. ② سۈپ. مەغرۇر، تەكەببۇر، كىبىرلىك: ئۇ ئاللىقاندىقتۇر مەغرۇرانە كەيپىياتلار بىلەن سۆزلەيتتى.

مەغرۇرلاندۇرماق «مەغرۇرلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەغرۇرلانماق پ. مەغرۇر بولماق، ئۆزىنى مەغرۇر تۇتماق، غۇرۇرلانماق، كۆرەڭلىمەك، كىبىرلىمەك: ئۇ سۆزلىگەنسېرى مەغرۇرلانماقتا، ئاۋازى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

مەغرۇرلۇق ئى. مەغرۇرلىنىش، ئۆزىنى مەغرۇر، كۆرەڭ تۇتۇش كەيپىياتى، ھالىتى: ئۆگىنىشتە ئالغا بېسىشنىڭ دۈشمىنى مەغرۇرلۇق ۋە ئۆز ـ ئۆزىدىن قانائەتلىنىش.

مەغرۇرلىنىشماق «مەغرۇرلانماق» پېئىلىنىڭ ئۇنۇملۇك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ قېتىمقى زېھىن سىناش مۇسابىقىسىدە ئۇرۇمچى شەھىرى بويىچە بىرىنچى بولغانلىقىدىن مەغرۇرلىنىشتى.

مەغرىب ئى [ئە] يېزىت. غەرب، كۈنپېتىش، كۈن ئولتۇرۇش: ـــ ئۇنىڭ نېرىسىغا ئاللا كېرەم بار، خۇدا ئاسانلىق بەرسە مەغرىب تەرەپنى پاناھ قىلارمەن، ـــ دېدى ئۇ.

مەغلۇپ سۈپ. يېڭىلگەن، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان؛ مەغلۇبىيەتلىك: ئارمىيەمىزنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىدىن مەغلۇپ بولغان دۈشمەنلەر قوراللىرىنى تاشلىشىپ قول كۆتۈرۈشتى.

مەغلۇبىيەت ئى [ئە] جەڭدە، مۇسابىقىدە، ئىشقىلىپ بىرەر ئىشتا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش، مەغلۇپ بولۇش، يېڭىلىش؛

ئوڭۇشسىزلىق: مەغلۇبىيەت غالىبىيەتنىڭ ئانىسى.

مەغلۇبىيەتچى ئى. مەغلۇپ بولغۇچى، يېڭىلگۈچى: مەغلۇبىيەتچى ئۇنىۋرلار ئۆز مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرگۈسى كەلمىگەندەك، جاھىللىق بىلەن تىركەشمەكتە ئىدى.

مەغلۇبىيەتچىلىك ئى. مەغلۇبىيىتىگە تەن بېرىش، تىز پۈكۈش، تەسلىمچىلىك.

مەغلۇبىيەتلىك سۈپ ① مەغلۇپ بولغان، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان: مەغلۇبىيەتلىك جەڭ. ② مەغلۇبىيەتتىن كەلگەن، مەغلۇبىيەتلەر ئارقىلىق يەكۈنلەنگەن: ئۇنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان دېيىشكە بولمايدۇ، ئۇ بىر مەغلۇبىيەتلىك ساۋاق.

مەغۇل سۈپ [ئە] بەند، مەست، مەستانە: پارائىغا مەغۇل بولۇپ ئولتۇرغان ساداەت يېنىغا بەختىيارنىڭ كېلىپ قالغىنىنى سەزمەيلا قالدى.

مەقئەت ئى [ئە] <ئانات> ← سوئ.

مەقبەرە ئى [ئە] ① قەبرە. ② قەبرىنىڭ ئۈستىگە كېسەك قاتارلىقلار بىلەن ئىمارەت شەكلىدە ياسالغان قۇرۇلما: ئەجدادلارنىڭ مەقبەرىسى.

مەقبۇل سۈپ [ئە] يېزىت. قوبۇل قىلسا، ماقۇل كۆرسە بولىدىغان؛ ماقۇل، قوبۇل: مەقبۇل بولماق.

مەقسەت ئى [ئە] ① ئېرىشىش ئۈچۈن كۆزدە تۇتۇلغان نەرسە، مۇراد، مۇددىئا: چۆچۈرە يېمەكتىن مەقسەت گۆش يېمەك (ماقال). ② ئىسىملارنىڭ III شەخس تەۋەلىك قوشۇمچىسى ۋە ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، تىركەلمە ۋەزىپىسىدە قوللىنىلىدۇ: مەن بۇ ۋەقەنى خەلىپە ھارۇن رەشىدكە يەتكۈزۈش مەقسىتىدە، بۇ شەھەرگە كەلدىم.

مەقسەتچان سۈپ. يېزىت. مەقسىتى بار، مەقسەتنى كۆڭلىگە پۈككەن.

مەقسەتچانلىق ئى. دائىم كۆڭلىگە بىرەر مەقسەتنى پۈكۈش ئادىتى، ئىشى: بۇ ھەدىسىلا خۇدۇكلىنىدىغان، سەنئەتنىڭ مەقسەتچانلىقى مۇبالىغە قىلىپ چۈشىنىلىدىغان رېئال ئەدەبىي مۇھىتىمىزدا ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلە.

مەقسەتداش سۈپ. بىر مەقسەتتىكى، مەقسىتى، مۇددىئاسى بىر بولغان، بىر مەقسەت ئۈچۈن كۈرەشكۈچى: ياۋۇنى قېتىپ ناخشامغا سىرلىرىنى پاش قىلاي، مەقسەتداشلار بەزمىسىگە پىكرىمنى يولداش قىلاي.

مەقسەتسىز سۈپ. ھېچبىر مەقسىتى يوق، بىكاردىن - بىكار: بۇ ھەرگىز مەقسەتسىز ئىش ئەمەس.

مەقسەتلەشتۈرمەك پ. مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشنى جەزملەشتۈرمەك، مەلۇم بىر مۇددىئانى تۇراقلاشتۇرماق؛ ئېنىق قارار تاپقان ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ ئاخىر بۇ ئىشنى مەقسەتلەشتۈردى.

مەقسەتلەشتۈرۈلمەك «مەقسەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىنو ئوپتىكىلىق ئوبيۇن، مەقسەتلەشتۈرۈلگەن ھەم تەرتىپلەشتۈرۈلگەن نۇر دولقۇنلىرى ئارقىلىق ھاياتتىكى ساپ ھەقىقەتلەرنى ئىشارە قىلىدۇ.

مەقسەتلىك سۈپ. مەقسىتى بار، بىرەر مەقسەتنى كۆزلىگەن: ئۇ مەقسەتلىك ھالدا دۇتارنىڭ بىر تال تارىنى ئۆزۈپ تاشلىدى.

مەقسۇد ئى [ئە] ① يېزىت. مەقسەت، مۇددىئا، مۇراد. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەكتەپ ئى [ئە] ئوقۇغۇچىلارنى مەدەنىيەت - مائارىپ، پەن - تېخنىكا ۋە شۇنىڭدەك ھەر خىل ھۈنەر - كەسىپلەر بويىچە مەخسۇس ئوقۇتۇپ تەربىيەلەپ، ئۇلارنى مەلۇم دەرىجىدە مەلۇ - ماتلىق قىلىدىغان ئورۇن: مەكتەپكە كىرمەك. مەكتەپكە بارماق. مەكتەپ ئاچماق. مەكتەپ پىشىدىكى بالا.

مەكتەپخانا ئى [ئە+پ] يېزىت. مەكتەپ ئورۇنلاشقان جاي، ئورۇن: ئۇ زامانلاردا پۈتكۈل ياركەنت شەھىرىدە بەش يۈزدىن ئارتۇق مەسچىت، مىڭدىن ئارتۇق مەكتەپخانا، بىر مىڭ يەتتە يۈزدىن ئارتۇق كارۋان ساراي، تۆت يۈزدىن ئارتۇق ھاممام بار ئىدى.

مەكتەپدار ئى [ئە+پ] يېزىت. ئوقۇتقۇچى، مۇئەللىم: 21 - ئەسىردە ياشاۋاتقان ۋەلىيلەر، مەكتەپدارلار ۋە پۈتكۈل ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئانا تىلىنىڭ قىممىتىنى تونۇپ يەتتى.

مەكتەپدارلىق ئى. دەرس بېرىش ۋە ئوقۇتىش ئىشى، كەسپى: ئۇ مەھەللىداشلىرىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئۆز ئۆيىدە مەكتەپ ئاچتى، مەھەللىلەردىن بەش - ئون بالا يىغىدى ۋە يەڭ تۇرۇپ مەكتەپدارلىقنا كىرىشتى.

مەكتەپداش ئى. ئوقۇغان مەكتىپى بىر، بىر مەكتەپتە ئوقۇغان كىشى: مەن ل. مۇتەللىپ بىلەن مەكتەپداش بولغىنىم ئۈچۈن ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرى ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىدىن خېلى خەۋەردار ئىدىم.

مەكتەپداشلىق ئى. ئوقۇغان مەكتىپى بىر بولغانلىق، بىر مەكتەپتە ئوقۇغانلىق: ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا مەكتەپداشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىدى.

مەكتۇپ ئى [ئە] بىركىمگە يېزىپ ئەۋەتىدىغان خەت، سالام خەت: مەكتۇپ يازماق. مەكتۇپ ئەۋەتمەك.

مەكتۇپلاشماق پ. ئۆزئارا بىر - بىرىگە مەكتۇپ يېزىپ ئەۋەتىشمەك. ئۆزئارا خەت - ئالاقە قىلىشماق.

مەكتۇپنامە ئى [ئە + پ] يازما رەۋىشتە بايان قىلىنىدىغان بىرەر خەت، مەكتۇپ، ئىلتىماس، ئەرز قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى: پادىشاھى ماروت قۇتلۇقشاھقا ئۆتكەن ئەھۋاللارنى تەپسىلىي بايان قىلىپ مەكتۇپنامە يېزىپتۇ ھەم ئەپۇ سوراپ ئۆزىرە بايان قىلىپتۇ.

مەكرۇھ [ئە] ① سۈپ. يېقىمسىز، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغان؛ يامان: ـــ بالام، قولۇڭنى يۇيۇپلا سىلكىمە، سىلكىسەڭ مەكرۇھ بولۇپ قالىدۇ، ـــ دېدى ئانام ماڭا لۆڭگىنى ئۆزىتىپ تۇرۇپ. ② سۈپ. شەك چۈشۈپ قالغان، يېگىلى بولمايدۇ دەپ قارىلىدىغان، شەكلىك، ھارام: بىزدە قاغا، سېغىزغاننىڭ گۆشىنى مەكرۇھ دەيدىغان ئادەت بار. ③ <دىن> ئىسلام دىنىدىكى قىلمىسا ساۋابى بولىدىغان، قىلسا جازا بېرىلمەيدىغان ئىش - ھەرىكەت.

مەككار سۈپ [ئە] ھىيلە - مىكىر بىلەن ئىش قىلىدىغان، ھىيلە - نەيرەڭ ئىشلىتىشكە ئۇستا؛ قۇۋ، ھەييار، ھىيلىگەر: مەككار ئادەم. مەككار دۇشمەن. * ئون سوقۇرنىڭ توققۇزى مەككار (ماقال).

مەككارلارچە رەۋ. مەككارلارغا خاس، مەككارلارغا ئوخشاش، مەككارلىق بىلەن: دەپتۇ بىر كۈن ئاكىسى مەككارلارچە ھىجىيىپ: «ئوقۇۋالاي جان ئۆكام، كىتابىڭنى تۇر بېرىپ».

مەككارلىق ئى. قۇۋلۇق، ھىيلىگەرلىك: مەككارلىق قىلماق.

مەككە ئى. سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى بىر شەھەرنىڭ نامى بولۇپ، ئىسلام دىنى پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى، ئەرەب قەبىلىلىرىنىڭ دىنىي ۋە چوڭ سودا مەركىزى بولغان. ئىسلام

دىنى پەيدا بولۇغاندىن كېيىن ئىسلام دىنىنىڭ مەركىزىگە، كەئبە مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس زىيارەتگاھىغا ئايلانغان.

مەككىچامغۇر ئى [مەككە + چامغۇر] دىيال. بەرەڭگە (ياڭيۇ).

مەكتاش ئى. ئالتۇننىڭ دەرىجىسىنى ئايرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاشقا ئوخشاش قارامتۇل مەدەن.

مەگەر باغ ل [پ] يېزىت. ئەگەر: دان ئۇچۇن يەرمۇ مەگەر نەم بولمىسا، بىخ ئۇرۇپ پىشقايمۇ دان، پەم بولمىسا!

مەگەرچەندە باغ ل. يېزىت. ئەگەرچەندە، ئەگەردە: ـــ مەگەر ـ چەندە ئۇنىڭ سىرى ئاشكارا بولۇپ قالسا، بۇ ئويۇنىشىدىغان ئىش ئەمەس، ـــ دېدى ئۇ.

مەگەرگى باغ ل [پ] يېزىت ← **مەگەرگىم**.

مەگەرگىم باغ ل [پ] يېزىت «مەگەر» سۆزىنىڭ كۇچەيتىلىپ ئېيتىلىشى.

مەك ئى. خال: گۈلباھار بۇ مەكتە قارىغانسېرى ئەجەبلىنەتتى.

مەكدەتمەك «مەكدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامالدەك كىرىپ كەلگەن سەبەبەگۈل ئۇنى مەكدىتىپ قويدى.

مەكدەشمەك پ. «مەكدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ مەكدىشىپ قالدى.

مەكدىگەك سۆپ. تولا مەكدەيدىغان: مەكدىگەك ئادەم.

مەكدىگەكلىك ئى. مەكدەش ئادىتى.

مەكدىگۇر سۆپ. دىيال. مەكدىگەك.

مەكدىمەك پ. نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالماق، ھاڭۋېقىپ قالماق؛ ھاڭ-تاڭ قالماق، گاڭگىرىماق، ھودۇقماق، تەمتىرىمەك: ئانا بۇ تۇيۇقسىز خۇشاللىقتىن مەكدەپ ئېسىنى يوقىتىپ قويدى.

مەكز (مەكزى) ئى. يۇزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى كۆز بىلەن ياڭاقنىڭ ئارىلىقىدىكى قىسمى: چىرايى كۆلۈمسىرەپ تۇرغان، لېكىن ئىككى مەكزىدە ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشۈۋاتقان ئانا مېھرىبانلىق بىلەن ئېڭىشىپ ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى.

مەكزىتمەك پ. دىيال. ئوخشاتماق، تەڭ قىلماق، تەققاسلىماق.

مەكزىمەك پ. دىيال. يېقىنلاشماق.

مەكگۇ ئى. دىيال. يېشىغا يەتكەن.

مەكگەن ئى [خەن] بۇغداينىڭ باشقىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىنكى قالغان غول قىسمى.

مەكگۇ رەۋ. ئەبەدىي، دائىمىي: مەكگۇ ئەسلىمەك. مەكگۇ ئۇچمەسلىك.

مەكگۈتاش ئى [مەكگۇ + تاش] <ئارخېئول>قەدىمكى شەھەر، مەھەللە، مۇنارلار ۋە قەبرە ـ قەبرىگاھلارنىڭ يولىغا ياكى ئۇنىڭ ئالدىغا تىكلەپ قويۇلغان، ئۇستىگە ئەستىلىك خەت ـ ئېبارىلەر ياكى سۈرەتلەر چېكىلگەن چوڭ خاتىرە تاشلار.

مەكگۈلۈك سۆپ. ئەبەدىي، دائىملىق: كىشىلەر تەبىئەت دۇنياسىنىڭ مەكگۈلۈك ھەرىكەت داۋامىدا تۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

مەكگىسەر سۆپ. دىيال. ئۇنتۇغاق؛ ئالدى ـ كەينىگە يېنىپ ئىش ئاينىتالمايدىغان.

مەكلەشمەك پ. كۆكەرمەك، پاختىلاشماق: ئۇ بىرقانچە يىل ـ يېمىش ماگىزىنلىرىنى ئارىلىغان بولسىمۇ، يامغۇردا قېلىپ مەكلىشىپ قالغان قاپاق جىگدىدىن بۆلەك نەرسە تاپالماي، بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ، ھېيتكاغا كېلىپ قالدى.

مەكلىك ① سۆپ. يۇزىدە مېڭى بار: مەكلىك ئادەم. مەكلىك ئايال. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەلەق سۆپ ① يۇمشاق، يۇمشاق ھەم پارچە ـ پارچە: مەلەق ـ مەلەق بولۇپ كەتمەك. ② كۆچمە. تاشقى دۇنيانىڭ تەسىرىنى سېزەلمىگۈدەك دەرىجىدىكى، ھوشسىز: ـــ سارائ، قورقما، خوجا ـ يىنىڭ قېرى ئىتتەك مەلەق ئۇيقۇدا! ـــ دېدى سەمەت ئۇنىڭغا يەل بېرىپ.

مەلەق ـ مەلەق «مەلەق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ لەشكەرلەرنىڭ ئاتلىرى ئاستىدا مەلەق ـ مەلەق بولۇپ كەتتى.

مەلەك I ئى [ئە] يېزىت. پەرىشتە: مۇرەببى يوق، پاناھسىزلىق ـ غېرىبلىققا ئەسىر باشىم، قولۇمدا يوق، شۇڭا يوقتۇر مېنىڭ قاشىمدا قولداشىم. نېسىۋەم يا مەلەك يامغۇرغا ئۇلپەت بولۇش بەلكى... كۆكەر ـ مەسمۇ زېمىن ياكى كۆزۈمدىن ئاقمىسا ياشىم!

مەلەك II سۆپ. دىيال. دەخلى، ئاۋارە؛ مەشغۇل.

مەلتۇك سۆپ. دىيال. كەمتۈك.

مەلغۇن سۆپ. دىيال. نېرۋىسى ئاجىز.

مەللە [ئە] ① سۆپ. توپا رەڭگە مايىلراق ئاچ سېرىق رەڭ، سارغۇچ: مەللە رەڭ. مەللە چاپان. مەللە توخۇ. مەللە يىپەك. ② ئى. بۇزۇنىڭ شۇ خىل رەڭدىكى بىر تۈرى: مەللە چاپان. مەللە تون. مەللە بەلباغ.

مەللە پاختا توپا رەڭگە مايىل، سارغۇچ ئېچىلغان پاختا.

مەلھەم ئى [ئە] ① يارا، جاراھەتلەرگە سۈرۈلىدىغان يۇمشاق، يېپىشقاق دورا: يارىغا مەلھەم چاپلىماق. يارىغا مەلھەم سۈرتمەك. ② كۆچمە. دەۋا ياكى دەرمان بولىدىغان ھەرقانداق نەرسە: دەسلەپكى سۆزدىن ئازابلىق يۇرىكىم بىرەر مەلھەمگە ئىگە بولسا، ئارقىدىنلا يەنە نەشتەر ئۇرۇلۇپ، زەخمىلىنەتتى.

مەلۇم سۆپ [ئە] ① ھەممە ياكى بەلگىلىك كىشىلەر بىلىدىغان؛ ئاشكارا، ئوچۇق: بۇ ئىش ئىدارىمىزدىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە مەلۇم. ② بەلگىلىك: مەلۇم مۇددەت. مەلۇم مەزگىل. مەلۇم شەخس. مەلۇم شارائىت. ③ مەشھۇر، نامى تارالغان، تونۇشلۇق: زامانىمىزنىڭ زامانىسىدا، ھۇرۇنلارنىڭ ماكانىدا بىر ھۇرۇن بولغانىكەن، ئۇ خەلقئالەمگە مەلۇم ئىكەن. ④ بېشارەتلىك، ئالدىن بىلىنىلگەن، ئالدىن بېشارەت بېرىلگەن: يولۋاس ياتقىنىدىن مەلۇم (ماقال). * تېرىق قۇلىقىدىن مەلۇم، بالا كىچىكىدىن (ماقال). ⑤ <مات> ئالدىن بېرىلگەن، مەۋجۇت: مەلۇم سانلارنى نامەلۇم سانلاردىن ئاجرىتىش.

مەلۇمات ئى [ئە] ① ئوقۇش ـ ئۆگىنىش نەتىجىسىدە ئىگىلىگەن بىلىم، ئىلمىي سەۋىيە: ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتى. * ئۇ ئالىي مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە. ② بىرەر نەرسىگە دەلىل بولىدىغان خەۋەر، ئۇچۇر، ئاخبارات، ماتېرىيال: سەلىمە ئۆز ئەھۋالى ھەققىدە مەلۇمات بەردى.

مەلۇماتچى ئى. مەلۇمات ئالغۇچى ياكى بەرگۈچى ئادەم: قىلىچ مەلۇماتچى سۆپىتىدە قاتناشتى. باش قوشۇش بۇغراخانىڭ ئىشخانىسىدا بولدى.

مەلۇماتسىز سۆپ. مەلۇماتى يوق، مەلۇماتلىق ئەمەس،

ئوقۇمىغان، بىلىمسىز: مەلۇماتسىز ئادەم. مەلۇماتسىز ئايال.

مەلۇماتلىق سۈپ. مەلۇماتى بار، مەلۇمات ئالغان، مەلۇماتقا، سەۋىيەگە ئىگە؛ ئوقۇغان؛ ئوقۇموشلۇق، بىلىملىك: مەلۇماتلىق ئادەم. ئالىي مەلۇماتلىق ئايال.

مەلۇمچى ئى. تارس ① خان ئوردىسىدىن، خانلىق ھۆزۈرىغا كىرگۈچى كىشىلىك ئوردىغا كىرىش ئىلتىماسىنى خانغا مەلۇم قىلغۇچى ياكى خانلىق بىركىمنى ئۆز ھۆزۈرىغا كىرىشكە چاقىرغانلىق ئىجازىتىنى چاقىرىلغۇچى كىشىگە مەلۇم قىلىپ تۇرىدىغان ئادەم، ئەمەلدار: تەيجى ۋاڭلىق مەلۇمچىسىگە ئەھۋالنى ئېيتىپ، ۋاڭ ھۆزۈرىغا كىرىش ئۈچۈن ئىجازەت ئېلىپ بېرىشنى بۇيرۇدى. ② خانلىق ھۆزۈرىدا تۇرۇپ، خانلىق يارلىقى، ئەمرى-پەرمانلىرىنى بۇۋاستە ئاڭلاپ، ئۇنى ئىجرا قىلغۇچىلارغا يەتكۈزىدىغان، مەلۇم قىلىدىغان ئەمەلدار: خان بىرھازادىن كېيىن ھوشىغا كەلگەندىك مەلۇمچىغا قارىدى.

مەلۇمكى باغل. ھەممىگە مەلۇم نەرسە (ئىش ئۇستىدە توختالغاندا قوللىنىلىدۇ ھەم «مەلۇم» سۆزىنى كۈچەيتىش رولىنى ئويناىدۇ): ھەممىزگە مەلۇمكى، ھازىر ئىدارىمىزدە كۆپ پۇل بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئائىلىلىكلەر بىناسى سالالمايۋاتىدۇ.

مەلۇملۇق سۈپ. مەلۇم بولغان، مەلۇم، ئېنىق، چۈشىنىشلىك: ئۇنىڭ سېغىنىش ئوتىدا ئازابلىنىۋاتقانلىقى ماڭا مەلۇملۇق ئىدى.

مەلۇملماق پ. مەلۇم قىلماق، يەتكۈزمەك، ئۇقتۇرماق.

مەلۇمنامە ئى [ئە + پ] تارس. مەلۇمات يېزىلغان مەكتۇپ: ھەرقىسىم كۆرسەتكەن ئەجىر - تۆھپىلىرىنى بايان قىلىشتى، بۇ ھەقتە مەلۇمنامە يېزىپ، كۈنچىقىش بېگىگە مەلۇم قىلدى.

مەلئۇن سۈپ [ئە] يېزىت. لەنەت قىلىنغان، لەنىتى، ئۆلگۈر: قەلەم دۆلدۈلى يايلاققا شىددەت بىلەن چېپىپ كېلىپ، مەلئۇن رەقىبىگە غەزەپ ئوقياسىنى ئاتتى.

مەلئۇنلۇق ئى. لەنەتلىك، نەپرەتلىك ئىش - ھەرىكەت: خەلققە شۇنچە مەلئۇنلۇق قىلغان ئائىلىنى يەنە ئادەم بولىدۇ دەپ قاراش ئۈچىغا چىققان ئەخمەقلىق بولماسمۇ؟

مەلسكىن ئى [ر] بىر خىل نېپىز رەخت.

مەلىكە I ئى [ئە] ① كونا. ئايال پادىشاھ: مەلىكە بوۋايغا نۇرغۇن ئىنئام بېرىپتۇ. ② پادىشاھنىڭ ئايالى؛ خانىش: پادىشاھ ۋەزىرىنى مەلىكىنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئاپىرىدىغان لەشكەرلەرگە باش قىلىپ تەينىلەپ، ئۆز يورتىغا يولغا سالىتۇ. ③ پادىشاھنىڭ قىزى: مەلىكە توي قىلىپ ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ④ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەلىكە II [ئە] ① ئى. بىرەر كەسپىنى، ئىشنى ياخشى ئۆگىنىش، ئۆزلەشتۈرۈش نەتىجىسىدە پەيدا بولغان ماھارەت. ② سۈپ. مەشغۇل؛ بەند: ئىككى دوست ھەر خىل ئويۇن - تاماشىلارغا مەلىكە بولۇپ مېڭىۋېرىپ، شەھەرنىڭ بىر چېتىگە چىقىپ قاپتۇ.

مەلىكزادە ئى [مەلىكە + زادە] يېزىت. مەلىكە پەرزەنتى؛ ئايال پادىشاھنىڭ پەرزەنتى: — بۇ قىز قايسى شەھەرنىڭ مەلىكزادىسىدۇ؟ — دەپتۇ.

مەلىكسىز سۈپ. مەلىكە، ماھارەتكە ئىگە بولمىغان، ماھارەتسىز: مەلىكسىز ئەمگەك.

مەلىكىلىك سۈپ. بىرەر ئىشتا ياكى كەسىپتە تازا پىشقان، ماھارەت يېتىلدۈرگەن؛ ماھارەتلىك: مەلىكىلىك ئىشچى.

مەمە ئى. بال س. ئەمچەك.

مەمەدان سۈپ [پ] باشقىلارغا گەپ بەرمەيدىغان، ھەممىنى مەن بىلىمەن دەيدىغان، تولا سۆزلەيدىغان؛ تەكەببۇر، مەنمەنچى: مەمەدان ئادەم. مەمەدان بالا.

مەمەدانلارچە رەۋ. مەمەدانلارغا خاس، مەمەدانلارغا ئوخشاش، مەمەدانلاردەك: — ئاشلىق قەرزىڭنى تۆتۈپ قالمىز، ئالدى بىلەن قەرزدىن ئادا - جۇدا بولۇپ، ئاندىن چوڭ سۆزلە، — دېدى ئامباركى مەمەدانلارچە قولىنى شىلتىپ.

مەمەدانلىق ئى. باشقىلارغا گەپ بەرمەسلىك، ھەممىنى مەن بىلىمەن دېيىش، تولا سۆزلەش، تەكەببۇرلۇق، مەنمەنچىلىك: مەمەدانلىق قىلماق.

مەمەك ئى. بال س. ئەمچەك.

مەملىكەت ئى [ئە] بىرەر دۆلەتنى تەشكىل قىلغان تېررىتورىيە: سوتسىيالىستىك مەملىكەت. كاپىتالىستىك مەملىكەت.

مەملىكەتلىك سۈپ. پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىكى، پۈتۈن مەملىكەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، مەملىكەت دەرىجىلىك: مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى.

مەمەم ئىم. دېيال. بىرەر ئىشقا، نەرسىگە ئەجەبلەنگەندە، ھەيران قالغان چاغدا ياكى بىرەر ئىش تۇيۇقسىز ھاياجانلانغاندا قوللىنىلىدىغان، «ياھ، ياھ» دېگەن مەنىدىكى سۆز.

مەمنۇن سۈپ [ئە] رازى، قانائەتلەنگەن؛ خۇرسەن، مىننەتدار: مەمنۇن بولماق. مەمنۇن قىلماق.

مەمنۇنلۇق ئى. رازى، خۇرسەن، مىننەتدار بولۇش ئىشى، ھالىتى: ئوقۇغۇچىلار بۇ بىر سائەتلىك دەرسىنى ئىنتايىن مەمنۇنلۇق ھېس قىلدى. * ئۇ مەمنۇنلۇق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

مەمنۇنىيەت ئى [ئە] خۇشاللانغان، خۇرسەن، مەمنۇن بولغان ھالەت؛ مەمنۇن بولۇش، مەمنۇنلۇق، خۇرسەنلىك: شۇنداق چاغلاردا روزىئاخۇن بىلەن ئايخان ئايلا مەمنۇنىيەت بىلەن خۇدادىن ئۇلارغا ئۆزۈن ئۆمۈر تىلەپ ئۆزاق دۇئا قىلىپ كېتىشەتتى.

مەمنۇنىيەتلىك ئى. مەمنۇنىيەت: ئۇنىڭ قىسىلغان كۆزلىرىدىن مەمنۇنىيەتلىك ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى.

مەمۇر I ئى [ئە] باشقۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان مەنسەپدار، باشلىق: دۆلەت مەمۇرلىرى. ھۆكۈمەت مەمۇرلىرى. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جەمئىيەتتىن ئاشكارا مەمۇر قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئۆڭۈشلۇق ئېلىپ بېرىلماقتا.

مەمۇر II سۈپ [ئە] مول، ئاۋات، پاراۋان، بایاشات؛ تۆكۈن؛ تولغان: يۇرتىمىز مەمۇر. زامانىمىز مەمۇر.

مەمۇرچىلىق ئى. بىرەر نەرسە مول، كۆپ، تۆكمە بولغان ھالەت؛ نەرسە مولچىلىق، بایاشاتلىق: يانتاقچى بوۋاي پادىشاھ بولغاندىن كېيىن پۈتۈن يۇرت مەمۇرچىلىقتا چۆمۈپتۇ.

مەمۇرلۇق ئى. مەمۇر بولۇش؛ مەمۇرلارغا خاس مىجەز - خاراكتېر، سۆز - ھەرىكەت: مەمۇرلۇق يۈزتۇرا ئىمتىھانىغا قاتنىشىدىغانلار كادىرلار نازارىتى بىلەن مەسئۇلىيەتنامە ئىمزالىدى.

مەمۇرىي سۈپ [ئە] ① مەمۇرىيەتكە دائىر، باشقۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان: مەمۇرىي بۆلۈم. مەمۇرىي خىزمەت. مەمۇرىي ھوقۇق. مەمۇرىي تارماق. مەمۇرىي كادىر. ② مەمۇرىيەت يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان، ئىجرا قىلىنىدىغان: مەمۇرىي چارە. مەمۇرىي جازا.

مەمۇرىي جازا ئىنتىزام جازاسىنىڭ بىر خىلى، يەنى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلاردىكى قانۇنغا خىلاپ ھالدا مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغان، ئەمما قىلمىشى جىنايەتنى شەكىللەندۈرمىگەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە بېرىلىدىغان جازا.

مەمۇرىيەت ئى [ئە] مەمۇرىي ئىش، مەمۇرىي خىزمەت: ئۇ كېتىۋېتىپ بۇندىن بىر ھەپتە بۇرۇن مەكتەپ مەمۇرىيىتى يىغىنىدا بولۇپ ئۆتكەن ئاخىرقى تالاش ـ تارتىشلارنى ئەسلەشكە باشلىدى.

مەمۇرىيەتپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] مەمۇرىيەتنى ياقلايدىغان، مەمۇرىيەت ئۇچۇن جان كۆيدۈرىدىغان؛ مەمۇرىيەت تەرەپدارى: خانىنىڭ گەرچە زۇلۇم بىلەن بولسىمۇ سالغان مەدرىسىلىرىگە، چاپتۇرغان ئۆستەڭلىرىگە قايىل قىلىدىغان، «زالىم بولسىمۇ مەمۇرىيەتپەرۋەر ئىكەن !» دەيدىغان بەزىبىر كىشىلەر ئارىمىزدىنمۇ تېپىلاتتى.

مەمۇرىيەتپەرۋەرلىك ئى. مەمۇرىيەتنى ياقلاش، مەمۇرىيەت ئۇچۇن جان كۆيدۈرۈش ئىدىيەسى، روھى: خانىنىڭ مەمۇرىيەتپەرۋەرلىكى ئۇنىڭ مەدرىسىلەر، باغلار، قەسىرلەر، ساراي ـ رەستىلەر ۋە مازارلارنى بىنا قىلىشى، تۆت ئايلاپ توي قىلىشى خەزىنىدە ئەسىرلەردىن بېرى يىغىلىپ ياتقان ئالتۇنلارنى سەرپ قىلىپ ئەمەس، توغرىدىن ـ توغرا پۇقرالارنى بىكارغا مەجبۇرىي ئىشلىتىش يولى بىلەن بولغانىدى.

مەن ئال. سۆزلىگۈچىنىڭ ئۆزى: سەن ئۆل، مەن تىرىلەي (ماقال).

مەنە ئى [ئە] ①<تىل> سۆز ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن چۇشەنچە؛ ئۇقۇم: سۆزنىڭ ئودۇل مەنىسى. سۆزنىڭ كۆچمە مەنىسى. مەنە ئىپادىلىگۈچى يېزىق.② ئىش ـ ھەرىكەت، جۇملە، خەت، ئەسەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ مەزمۇنى: گەپنىڭ مەنىسى. خەتنىڭ مەنىسى. چوڭقۇر مەنە. ③ كۆچمە. قىممەت، ئەھمىيەت؛ ماھىيەت: ئادىل ئاتا كەسىپىگە چىن مەنىسى بىلەن ۋاپارسلىق قىلغان ئاجايىپ ياخشى ئورمانچى ئىدى. ④ جاۋاب، نەتىجە، سەۋەب: غۇرۇرسىزلىقنىڭ مەيىنەت ھاۋاسى يۇرىكىڭنى سىققاندا ياكى مەنىلەر ئىزدەپ چوڭقۇر دېڭىزغا چۆككىنىڭدە، ئانا تىلىڭ سېنىڭ ئۆڭۈشۈڭدىكى ئوكسىگېن خالتىسىغا ئوخشاش سېنى ئوڭۇشسىزلىقتىن قوتقۇزىدۇ.

مەنمەن سۈپ [ئە] مەنىسى ئاساس قىلىنغان، مەنىسى بويىچە: مەنمەن تەرجىمە. مەنمەن سىزىش.

مەنبە ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ئېلىنىدىغان، چىقىدىغان، باشلىنىدىغان ياكى ئىشلەپچىقىرىلىدىغان جاي، قۇرۇلما ۋە شۇ قاتارلىقلار: خام ئەشيا مەنبەسى. سۇ مەنبەسى. گاز مەنبەسى. ئېلېكتر مەنبەسى. ② بىرەر نەرسە، ئىش ـ ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بارلىققا كېلىشى، ھاسىل بولۇشى ئۈچۇن ئاساس بولغان ئامىل، سەۋەب، نەرسە قاتارلىقلار: دارامەت مەنبەسى. ئىجاد مەنبەسى. ئىلھام مەنبەسى. ③ مەلۇمات، خەۋەر قاتارلىقلار ئېلىنغان جاي ياكى ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرى ئۈچۇن ئاساس بولغان ئەسەر، ھۆججەت ۋە شۇ قاتارلىقلار: قەدىمكى تۈرك يېزىقىغا ئائىت تارىخىي مەنبەلەر.

مەنبەچىلىك ئى <پەلس> مەۋجۇداتلارنىڭ كېلىپ چىقىش، پەيدا بولۇش مەنبەسىنى، جەريانىنى ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان نەزەريىەۋى ئېقىم، كۆزقاراش؛ جانلىقلارنىڭ يارىلىش مەنبەسىنى ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان نەزەريىەۋى ئېقىم.

مەنبەداش سۈپ. بىر مەنبەدىن كېلىپ چىققان، مەنبەسى بىر: مەنبەداش سۆزلەر.

مەنبەداشلىق ئى. بىر مەنبەدىن كېلىپ چىققانلىق ياكى مەنبەسى بىر خىللىق.

مەنبەسىز سۈپ. مەنبەسى يوق، مەنبەگە ئىگە بولمىغان.

مەنبەشۇناس ئى [ئە + پ] مەنبەشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە شۇ ھەقتە مەلۇم تەتقىقات نەتىجىلىرى بولغان ئادەم.

مەنبەشۇناسلىق ئى<ئەد> ← **تېكستولوگىيە.**

مەنبەلەشتۇرمەك «مەنبەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەشقەر ۋىلايىتى يېزا ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۇچۇن ياخشى ئاساس سالدى ھەم كىرىم قۇرۇلمىسىنى كۆپ مەنبەلەشتۇردى.

مەنبەلەشتۇرۇشمەك «مەنبەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەنبەلەشتۇرۇلمەك «مەنبەلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەنبەلەشمەك پ. مەنبەسى بار بولماق، مەنبەگە ئىگە بولماق: تېخنىكا گۈرۇھى چەكلىك شىركىتى كۆپ مەنبەلەشكەن مەھسۇلات ماركىسى تىجارىتىنى يولغا قويۇپ ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

مەنبەلەنمەك پ. ئورتاق بىر مەنبەگە ئىگە قىلىنماق، ئورتاق بىر مەنبەسى بولۇنماق: ئاممىۋىلىق سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي ئېنېرگىيەسى ئۇچۇن مۇھىم بولسىمۇ، بۇ ئېنېرگىيە سەنئەتنىڭ ئىنسان خاراكتېرىدىكى مۇرەككەپلىك بىلەن مەنبەلىنىدىغان بەدىئىي قىممەتنىڭ بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ.

مەنبەلىك سۈپ. مەنبەسى بار، مەنبەگە ئىگە: مەنبەلىك تەبىر.

مەنپەئەت ئى [ئە] ماددىي ياكى مەنىۋى پايدا، نەپ: مەنپەئەت بەرمەك. مەنپەئەت يەتكۈزمەك. مەنپەئەت ئالماق.

مەنپەئەتپەرەس سۈپ [ئە + پ] شەخسىي مەنپەئەتىنىلا كۆزلەيدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلايدىغان ۋە كۆزدە تۇتىدىغان: مەنپەئەتپەرەس ئادەم.

مەنپەئەتپەرەسلىك ئى. شەخسىي مەنپەئەتىنىلا ئويلاش، كۆزلەش ئىشى، ئادىتى: بۇ يەردە شەخسىي مەنپەئەتپەرەسلىكتىن گەپ ئېچىش راستلا كاللا دېسە، پاقالچاق دېگەنلىك بولىدۇ.

مەنپەئەتچىلىك ئى <پەلس> ئەمەلىي ئۇنۇم ياكى مەنپەئەتنى ھەرىكەت مىزانى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئېتىكىلىق نۇقتىنەزەر.

مەنپەئەتدار سۈپ [ئە + پ] بىرەر ئىشتا مەنپەئەتكە ئىگە بولغان، شۇ ئىشتا مەنپەئەتى بار: ئۇلار بۇنىڭدىن مەنپەئەتدار ئەمەس. * كورلا شەھرى شەھەرنى كېڭەيتىپ قۇرۇشقا يەر ئېلىپ ئىشلىتىشتە دېھقانلارنى مەنپەئەتدارغا ئايلاندۇردى.

مەنپەئەتدارلىق ئى. بىرەر ئىشتا مەنپەئەتكە ئىگە بولۇش، مەنپەئەت بېرىش ئىشى: بولۇپمۇ مەنپەئەتدارلىق تۈيغۇسى ئۆرلەپ، ئىقتىسادىي ھېسابات كۈچىيىپ كېتىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە كىتابلارغا سېلىنغان دەسمايە ۋە كېلىشى مۇمكىن بولغان دارامەت ئېھتىمالىدىن ھالقىپ كېتىش ئاسان ئەمەس. قىسقىسى، بۇمۇ بىر باتۇرلۇق.

مەنپەئەتسىز سۈپ. مەنپەئەتى يوق؛ مەنپەئەت بەرمەيدىغان، مەنپەئەت قىلمايدىغان: مەنپەئەتسىز ئىش.

مەنپەئەتلىك سۈپ. مەنپەئەتى بار، مەنپەئەت قىلىدىغان،

پايدىلىق: — دەرۋەقە سىز ئېيتقاندەك، مەن ئۇچراشقان بىرقانچە بايلاردىن بىرەر مەنپەئەتلىك پىكىر ئالالمىدىم، — دېدى شائىر تەسىرلەنگەن ئاھاڭدا.

مەنپەر ئى [خەن] خېمىرى يېسىسى قىلىنىپ، سۇغا ئۇزۇپ تاشلاپ پىشۇرۇلغان چۆپ: مەنپەر سومەن.

مەنپەسى ئى. سىرتى ئورالمىغان كەمپۇت.

مەنپۇ ئى. دۇخاۋدىن تىكىلىپ، ئۇستىگە يىپتا ئاددىي گۈل ئىشلىنىدىغان بىرخىل ئايالالار دوپپىسى.

مەنپىز ئى. لىمون ئارىلاشتۇرۇپ قاينىتاقان شېكەر قېيىمىدىن ياسالغان بىر خىل پاتاسا.

مەنپىي سۈپ [ئە] ① <مات> نۆلدىن كىچىك: مەنپىي سان. ② <فىز> زەررىچىلىرى ئېلېكترىدىن ئىبارەت بولغان ياكى ئېلېكترىگە ئىگە بولغان: مەنپىي زەرەت. مەنپىي قۇتۇپ. ③ ئىنكار قىلىنغان، رەت قىلىنغان: مەنپىي ئىبادەت.

مەنپىي زەرەت <فىز> جىسىم ئارتۇق ئېلېكترونغا ئېرىشكەن چاغدا زەرەتلىنىش ھادىسىسىنى ئىپادىلەيدۇ، بۇ خىل خاراكتېرلىك زەرەت مەنپىي زەرەت دېيىلىدۇ. مەسىلەن، تۇتىلىق رەخت ياكى مۇشۇك تېرىسىگە سۈركەلگەن سۈرغۇچ تاياقچىدىكى زەرەت مەنپىي زەرەتتۇر.

مەنپىي سان <مات> نۆلدىن كىچىك بولغان سان. ئادەتتە ئۇ مۇسبەت سانىنىڭ ئالدىغا مىنۇس ئالامىتىنى قويۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، 3 —، 5 — قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

مەنپىيلىك ئى ① مەنپىي ھالەت ياكى خاراكتېر: مەنپىيلىك مۇناسىۋىتى. ② ئايالالارغا خاس خۇسۇسىيەت، ئايالىق خۇسۇسىيەت: مەنپىيلىكنى كۆچەيتكۈچى دورىلار.

مەنتىق ئى [ئە] ① ئوبيېكتىپ شەيئىلەر تەرەققىياتى ياكى تەپەككۇرنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى، يەنى گەپ ـ سۆز، پىكىر، ھەرىكەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەقىلغا مۇۋاپىقلىقى: تۇرمۇش مەنتىقى. * بۇ پىكىر مەنتىققە سىغمايدۇ. ② تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى: «ئاكىسى گۇناھكار بولسا سىڭلىسىمۇ گۇناھكار بولىدۇ» دېگەن مەنتىقى ئۆمرۇمدە مانا ئەمدى كۆرۈۋاتىمەن! ③ تەپەككۇر شەكلى ۋە تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن؛ لوگىكا: داۋۇت ئەنتاكىي ئىلىم ۋە مەرىپەتلەرنى خىمىيە، ئاسترونومىيە، قانۇن، مەنتىق قاتارلىق بىرنەچچە قىسىم ۋە گۈرۈپپىلارغا ئايرىپ، ئۇلارنىڭ چېگرالىرىنى بەلگىلىگەن.

مەنتىقچانلىق ئى. مەنتىققە ئۇيغۇنلىشىش، مەنتىققە مۇۋاپىق بولۇش، مەنتىقلىق: تەپەككۇر بىر زەنجىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە بىرمۇنچە ھالقىلار بار، ئۇلارنىڭ مەنتىقچانلىقىغا ئېتىبار بېرىش لازىم.

مەنتىقسىز سۈپ. مەنتىقى يوق، مەنتىققە چۈشمەيدىغان: مەنتىقسىز گەپ.

مەنتىقسىزلىق ئى. مەنتىقسىز ھالەت: شېئىردا «قار»، «چېچەك»، «تۇرنا»، «چىمەن»، «بۇلبۇل» قاتارلىق ھېسسىي ئوبرازلار بىر ـ بىرىگە شۇنداق تەبىئىي سىڭدۇرۇلگەنكى، كىشىگە ھەرگىزمۇ مەنتىقسىزلىق ھېس قىلدۇرمايدۇ.

مەنتىقشۇناس ئى. مەنتىق ئىلمىنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىم.

مەنتىقشۇناسلىق ئى. مەنتىقنى، يەنى پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى، ئەقىلغا مۇۋاپىق پىكىر قىلىش يوللىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، پەن.

مەنتىقلىق سۈپ. مەنتىققە ئىگە بولغان، مەنتىققە ئاساسلانغان، مەنتىق جەھەتتىن توغرا، ئېدىتىلىق: مەنتىقلىق گەپ.

مەنتىقلىمەك پ. مەنتىققە ئۇيغۇنلاشتۇرماق، مەنتىققە سالماق، مەنتىق بويىچە ئىش كۆرمەك: ۋاھالەنكى، گەپ ئىنسان بەدىنى ۋە مېڭىسىدىكى بىيوخىمىيەلىك قۇرۇلما بىلەن بىيوفىزىكىلىق ھەرىكەت بولغان جاننى ۋە ئۇنىڭ ھەرىكەت تەرتىپىنى مەنتىقلەش ئۇچۇن كامالەتلىك بىر ئىنسان تىپىنى مىسال قىلىش بىلەن ئىنسانىيەتكە ئازادلىق، ئاراملىق ئۇپقۇنلىرىنى كۆرسەتىشتە.

مەنتىقي سۈپ [ئە] ① مەنتىققە ئائىت: مەنتىقي فورمۇلا. ② مەنتىققە ئاساسلانغان؛ مەنتىقلىق: ئادالەت: «ئاتامنىڭ يۇقىرىقى ھۆكمى مەنتىقي خۇلاسىگە توغرا كەلمەسلىكى مۇمكىن، بۇنى مەن ئۆزۈم تەكشۈرۈپ سىناپ كۆرۈشۈم لازىم ئىكەن» دېگەن ئويغا كەلدى.

مەنتىقىيسىز سۈپ. مەنتىقىيغا ئىگە بولمىغان، مەنتىقىيغا ئاساسلانمىغان، مەنتىقىيغا ئۇيغۇن بولمىغان، مەنتىقي جەھەتتىن توغرا بولمىغان: ئۇنىڭ پىكرى مەنتىقىيسىز بولسىمۇ، ئاڭلىماي ئامال يوق ئىدى.

مەنتىقىيلىق ئى. مەنتىقىيغا ئۇيغۇن، مەنتىقىيغا ئىگە، مەنتىقي جەھەتتىن: ئارىمىزدا مەنتىقىيلىق پىكىر يۈرگۈزىدىغان كىشىلەر ئانچە كۆپ ئەمەس، كۆپلىرىمىز ئۆز بېشىمچىلىق قىلىش، بىر تەرەپلىمىلىك قىلىشتەك سەۋەنلىكلەرنى سادىر قىلىمىز.

مەنجاڭ I ئى [خەن] جان ت. ئاشخانىلاردا خېمىر بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئاشپەز.

مەنجاڭ II ئى [خەن] بۇغداي خېمىرىنىڭ قايتا ـ قايتا سىقىپ مېغىزىنى چىقىرىپ تاشلىغاندىن كېيىنكى قېپىقالغان گۆشسىمان قالدۇقى.

مەنجاڭلىق ئى. ئاشخانىلاردا خېمىر ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: مەنجاڭلىق قىلماق.

مەنچە رەۋ. مېنىڭچە، مېنىڭ ئويۇمچە، قارىشىمچە، پىكرىمچە: مەنچە بولغاندا، مەن بىر ئادەمنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى بۇنىڭدىن ئارتۇق بولماس ئىدى.

مەنچىلىك ئى <پەلس> سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزملىق پەلسەپىنى چېكىگە يەتكۈزۈشتىن چىقىرىلغان بىمەنە يەكۈن. ئۇ پەقەت «مەن» لا مەۋجۇت، باشقا ھەممە نەرسە (جۇملىدىن باشقا ئادەملەرمۇ) مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدۇر يا كى ئۇنى مەن (سۇبيېكتىپ ئىرادەم) يارىتقان دەپ قارايدۇ.

مەنزەر ئى [ئە] بالكون؛ بالخانا: بىركۇنى ئۇ مەنزەردىن كوچىغا قاراپ تۇراتتى.

مەنزۇر سۈپ [ئە] يېزىت. كىشىلەرگە ماقۇل كېلىدىغان، ياقىدىغان، ماقۇل، لايىق، مۇۋاپىق: مەنزۇر بولماق. مەنزۇر كەلمەك.

مەنزىرە ئى [ئە] ① مەلۇم بىر جايىنىڭ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان ياكى تەسەۋۋۇر قىلىنغان تاغ ـ دەريا، گۈل ـ گىياھ، دەل ـ دەرەخ، ئۆي ـ ئىمارەتلەر ۋە بەزى تەبىئەت ھادىسىلىرى (يەنى قار، يامغۇر قاتارلىقلار) دىن تەشكىل تاپقان كۆرۈنۈشى: تەبىئەت مەنزىرىسى. مەنزىرە تەسۋىرى. مەنزىرە رەسىمى. مەنزىرە لىرىكىسى. ② ئەھۋال، كۆرۈنۈش: ئۇنىڭ خىيالىدىن «ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان» دادىسىنىڭ جەسىتىنى ھويلىغا كۆتۈرۈپ كىرىۋاتقان پاجىئە

ئەلىك مەنزىرە ئۆتۈۋاتاتتى.

مەنزىرىلىك سۈپ. مەنزىرىسى گۈزەل، چىرايلىق؛ مەنزىرىسى كىشىگە ياقىدىغان، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان: مەنزىرىلىك تاغ.

مەنزىل ئى [ئە] ① سەپەر قىلغاندا توختاپ ئۆتىدىغان، قونىدىغان ياكى يېتىپ بېرىش مۆلچەرلەنگەن جاي: ئۇ ئۈز مەنزىلىگە يەنە ئۈچ ـ تۆت سائەت ئىچىدە يېتىپ بارالايدىغانلىقىنى كۆڭلىدە جەزم قىلىپ قويدى. ② كۆچمە. بىرەر ھەرىكەت، كۆرۈش نەتىجىسىدە ئېرىشىلىدىغان، مۆلچەرلەنگەن مەقسەت، مۇددىئا؛ يېتىدىغان نىشان: يېڭىلىشنىڭ ئانىسى، شۇنداق، تۇغۇلار يېپىيېڭى مەردلىك نۇر چېچىپ! يېتىدۇ ئارمانلار ئاخىر مەنزىلگە، تۆكۈلگەن قانلاردىن يېڭى يول ئېچىپ! ③ مۇساپە، يول: مەنزىل مېڭىپ شاللايدۇ، ۋىسال مەردىنى تاللايدۇ.

مەنزىلسىز سۈپ. مەنزىلى يوق، مەنزىلگە ئىگە بولمىغان، چەكسىز.

مەنزىلگاھ ئى [ئە + پ] يېزىت ① سەپەردە چۈشۈپ ئۆتىدىغان يېرىش مۆلچەرلەنگەن جاي. ② مەقسەت قىلىنغان، مۆلچەرلەنگەن، كۆزلەنگەن ئاخىرقى نۇقتا، نىشان، پەللە: بۇركۈت بولدۇم، تاغدىن ئۈچتۇم، تاغ چوققىسى مەنزىلگاھىم. كەتتى ئوغلۇم ئوقۇشقا دەپ، ئانا جانىم چەكمە ۋاھىم.

مەنزىللىك سۈپ. مەنزىلى بار، مەنزىلگە ئىگە، چېكى بار: يول يىراق بولسىمۇ، ئەما مەنزىللىك ئىدى.

مەنسەپ ئى [ئە] بىرەر ئورگاندىكى مەسئۇل ۋەزىپە، ئەمەل: يۇقىرى مەنسەپ. مەنسەپتە تۇرماق. مەنسەپكە چىقماق.

مەنسەپپەرەس سۈپ [ئە + پ] مەنسەپنى، مەنسەپكە ئولتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ مەنسەپكە ئامراق: مەنسەپپەرەس ئادەم.

مەنسەپپەرەسلىك ئى. مەنسەپنى، مەنسەپكە ئولتۇرۇشنى ياخشى كۆرۈش ئىشى، ئادىتى.

مەنسەپخور سۈپ ← **مەنسەپپەرەس**: ئېلى پاششاپ شەخسىيەتچى، مەنسەپخور بىر ئادەم ئىدى.

مەنسەپخورلۇق ئى ← **مەنسەپپەرەسلىك**.

مەنسەپدار [ئە + پ] ① سۈپ. بىرەر مەنسەپكە، ئەمەلگە ئىگە بولغان، مەنسەپكە تەيىنلەنگەن: مەنسەپدار ئادەم. ② ئى. مەنسەپ ئىگىسى، مەنسەپكە ئولتۇرغان ئادەم، ئەمەلدار: خوتۇنىنىڭ جەمەتىدە بەزى مەنسەپدارلارنىڭ بولۇشى، ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ قولايلىق تۇغدۇراتتى.

مەنسەپدارلىق ① ئى. مەنسەپتە ئولتۇرۇش: ـــ بۇ مەنسەپدارلىق قىلىشنى نەدىن بىلسۇن! ـــ دېدى كىشىلەر ئۇنى. ② سۈپ. مەنسەپدار بولىدىغان، مەنسەپدارغا خاس: مەنسەپدارلىق كىبىرىنى ئىشلەتمەك.

مەنسەپسىز سۈپ. مەنسەپى، ئەمىلى يوق؛ ئەمەل تۇتمىغان.

مەنسۇپ سۈپ [ئە] قاراشلىق، تېگىشلىك، تەۋە، تەئەللۇق، قارايىدىغان: مەنسۇپ بولماق. * بۇ كىتاب ماڭا مەنسۇپ.

مەنسۇپلۇق ئى. تەۋە بولۇش؛ تەئەللۇق، تەۋەلىك: ئومۇمەن، سىز بىر ئىنسانىنىڭ تۇغۇلۇشىنى تاللاپ ئالالمىغانىدەك، مىللىي مەنسۇپلۇقنىمۇ تاللاپ ئالالمايسىز.

مەنسۇخ سۈپ [ئە] يېزىت. ئەمەلدىن قالغان، بىكار، ئىناۋەتسىز، يوققا چىققان: مەنسۇخ بولماق. مەنسۇخ قىلماق.

مەنستىمەسلىك ئى. تۆۋەن نەزەر بىلەن ئېتىبارسىز قاراش، كۆزگە ئىلماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق: ئەبىلغازىنىڭ چىرايىدا نە مەغرۇرلۇق، نە مەنستىمەسلىك ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى.

مەنستىمەك پ. كۆزگە ئىلماق، ئېتىبار بىلەن قارىماق: ـــ ئۇ سېنى مەنستەمدۇ؟

مەنستىشمەك «مەنستەمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەنستىلمەك «مەنستەمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ماختاش ئۈسۈلىنى كۆپرەك قوللانغاندا، ياشقا كىشىلەر قىلىدىغان خاسىيەتلىك ئىشلار كۆپەيىدۇ، ناچارراق ئىشلار مەنستىلىدۇ ۋە ئازىيىدۇ.

مەنسىنمەك پ. ئۆزىدىن ئۈزى پەخىرلەنمەك، مەغرۇرلانماق، ئۆزىنى چوڭ تۇتماق: ئىلھام شۇ ئىشتىن كېيىن بىر مەزگىل مەنسىنىپ يۈردى.

مەنقۇلات ئى [ئە] مۇلۈك، جاھاز، ئۈسكۈنە، جابدۇق ۋە باشقا نەرسە ـ كېرەكلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى: ئۇلار بىرنەچچە ئىشچى ئىش قوراللىرىنى توشۇپ، مەنقۇلاتلارنىڭ توشۇلۇپ بولۇشىنى ساقلاپ تۇراتتى.

مەنقۇلاتلىق سۈپ. مەنقۇلاتى بار، مەنقۇلات بىلەن بېزەلگەن: مەنقۇلاتلىق ئۆي.

مەنمەن سۈپ. ئۆزىنى بەك ئۈستۈن چاغلايدىغان، ئۆزىنىڭ راست دەيدىغان، ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان: مەنمەن ئادەم.

مەنمەن دېگەن ئۆزىنى قالتىس ھېسابلايدىغان، ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان: بەكرى شۇ چاغلاردا شورتوپىنىڭ مەنمەن دېگەن يىگىتلىرىنىڭ بىرى ئىدى.

مەنمەنچى ئى. ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان، ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان ئادەم: مەنمەنچى ھوقۇقدار سۆزىدىن توختاپ، ئىككىنچى قېتىم يانچۇقىدىن «تۆگە» ماركىلىق تاماكىسىنى ئالغاندىن كېيىن بارماق تىرنىقىغا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇپ قويۇپ تۇتاشتۇردى.

مەنمەنچىلىك ئى. ئۆزىنى قالتىس، چوڭ، كاتتا چاغلايدىغان، ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان بىر خىل خاھىش، ئادەت؛ مەنمەنلىك: مەنمەنچىلىك ئىدىيەسى.

مەنمەنلىك ئى. ئۆزىنى قالتىس چاغلاش، چوڭ تۇتۇش؛ ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتۇش، مەنمەنچىلىك: مەنمەنلىك قىلماق. مەنمەنلىك تالاشماق. * مەنمەنلىك ـــ شەيتانلىق (ماقال).

مەنۇش سۈپ. دىيال. يەرلىك.

مەنئى ئى [ئە] چەكلەش، رۇخسەت قىلىنماسلىق، يول قويۇلماسلىق: مەنئى بولماق. مەنئى قىلماق.

مەندار سۈپ [ئە + پ] مەنسى چوڭقۇر، چوڭقۇر مەنگە ئىگە؛ مەنىلىك: بارس تېكىن بۇ ئاددىي ئوۋچى يىگىتنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان مۇنداق مەندار سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا قىزىقىپ قارىدى.

مەندارلىق ئى. مەنسى چوڭقۇرلۇق، چوڭقۇر مەنگە ئىگە بولغانلىق: بۇ ھېكمەتلەرنىڭ بەزىلىرىدە تىلىنىڭ پاساھىتى، توغرىلىقى، مەندارلىقىغا بەجانىدىل ئەجىر سىڭدۈرگەنلەرگە مەدھىيە ئوقۇلغان بولسا، يەنە بەزىلىرىدە ئۆز ئانا تىلىنى ئۆگەيلىگەن ۋە ئۇنى بۇزۇپ سۆزلىگەنلەرگە نەپرەت ئوقۇلغان.

مەنداش سۈپ. مەنسى ئوخشاش ياكى يېقىن كېلىدىغان: مەنداش سۆزلەر.

مەنداشلىق ئى. مەنسى ئوخشاشلىق ياكى يېقىنلىق:

سۆزلەرنىڭ مەنىداشلىقى.

مەنسىز سۈپ. مەنىسى يوق، مەنە ئىپادىلىمەيدىغان، مەنە ئۇقتۇرمايدىغان: سۆزلەرنىڭ مەنىسىز بۆلىكى. مەنىسىز تۇرمۇش.

مەنسىزلىك ئى. مەنىسى يوقلۇق، مەنە ئىپادىلىمەسلىك: شۇندىن بۇيان، روزەكۈاي دۇنيادا مۇھەببەتسىز ياشاش مەنىسىزلىك دەپ قارايدىغان بولۇپ قالدى.

مەنلىك سۈپ ① مەنىسى بار، مەنگە ئىگە، چوڭقۇر مەنە بىلدۈرىدىغان: بىر مەنلىك سۆز. كۆپ مەنلىك سۆز. * ئەلچىلەر پادىشاھنىڭ مەنلىك گەپلىرىگە قايىل بولۇپ تەزىم قىپتۇ. ② بىلدۈرگەن مەنىسىنى، مەزمۇنىنى تۇتقا قىلغان؛ مەزمۇنىنى ئاساس قىلغان ھالدىكى: مەنلىك ئەسته قالدۇرۇش دېگىنىمىز ئەسته قالدۇرماقچى بولغان ماتېرىيالنى چۈشىنىپ ئەسته قالدۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. ③ ئەھمىيەتلىك، كۆڭۈللۈك: مەنىلىك تۇرمۇش. ④ باشقا بىرەر مەنە، مەقسەت ـ مۇددىئا يوشۇرۇنغان؛ مەقسەتلىك: شانىيازنىڭ گېپىدە مەنىلىك چاقچاق بارلىقىنى سەزگەن ئەتراپتىكى ياشلار پاراق ـ پۇرۇق كۈلۈپ كېتىشتى.

مەنۇى سۈپ [ئە] كىشىنىڭ ئىچكى، روھىي ھاياتىغا ئائىت؛ روھىي: مەنۇى مەدەنىيەت. مەنۇى ياردەم. مەنۇى تۇرمۇش.

مەنۇى مەدەنىيلىك <پەلس> ماددىي مەدەنىيلىكنىڭ سىلىشتۇرمىسى، يەنى كىشىلەرنىڭ سۆيىپكتىپ دۇنياسىنى ئۆزگەرتىشى، ئىجتىمائىي مەنۇى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋە مەنۇى تۇرمۇشنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ماتېرىيال، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنىڭ تەرەققىي تاپقانلىقىدا ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدىيەۋى، سىياسىي، ئەخلاقىي سەۋىيەسىنىڭ يۇكسەلگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

مەنۇى مۇھىت <ئەد> ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى بىلەن ئىدىيەۋى ھېسسىياتنىڭ ئىپادىلىنىشى بىرلىشىپ شەكىللىنىدىغان بىر خىل بەدىئىي دائىرە.

مەنۇىلەشتۈرمەك «مەنۇىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەنۇىلەشتۈرۈشمەك «مەنۇىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مەنۇىلەشتۈرۈلمەك «مەنۇىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. يۇقىرىقى مىسالىلەرنىڭ ئەدەبىياتىدا ئىنسان ئۇقۇمى جەمئىيەتتىن سۇمۇرۇپ چىقىرىلىپ، يۇكسەك دەرىجىدە ئابستراكسىيەلەشتۈرۈلگەن ۋە مەنۇىلەشتۈرۈلگەن مەۋجۇدىيەت ئۇقۇمىغا ئايلاندۇرۇلغان.

مەنۇىلەشمەك پ. مەنۇى تۇس ئالماق، مەنۇىلىككە ئىگە بولماق.

مەنۇىلىك ئى. كىشىنىڭ ئىچكى روھىي دۇنياسىغا ياكى ھاياتىغا تەئەللۇق بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، مەنۇىيەت.

مەنۇىيەت ئى (ئە) مەنۇى ئوزۇق بېرىدىغان بىرەر كۈچ، ئىدىيە، روھ ياكى نەرسە؛ مەنۇىلىك: شاھزادە ئاتىسىنىڭ كۆڭلىگە مالالىق تېگىپ قالمىسۇن ئۈچۈن گەپ ـ سۆزلىرىنى سۆلتان ئەكە ياقتۇرىدىغان رەسەتخانا، مۇقام ۋە باشقا مەنۇىيەت ساھەسىگە ئائىت گەپلەردىن باشلىدى.

مەنىي ئى (ئە) <ئانات> ئەرلەر ياكى ئەركەك ھايۋانلارنىڭ كۆپەيىش بېزىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان، تەركىبىدە ئۇرۇق بولىدىغان بىرخىل سۇيۇقلۇق؛ ئىسپېرما: مەنىي كەلمەك. مەنىي تۇتالماسلىق.

مەھ ئىسم. ئىتنىڭ ئۆزىنىڭ يېنىغا چاقىرغاندا قوللىنىدىغان سۆز.

مەھەل ئى [ئە] پەيت، ۋاقىت، چاغ: ماشىنىلار قوزا چۈش بولغان مەھەل بىلەن دەريا كېچىكىگە، قېرى ياڭاق دەرىخىنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى.

مەھەللە ئى [ئە] شەھەر ياكى يېزىلارنىڭ بىرنەچچە كوچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر بۆلىكى: مەھەللە كومىتېتى. مەھەللە ئىش باشقۇرۇش ئورنى.

مەھەللە ـ كوي مەھەللە ۋە مەھەللە ئەتراپلىرى؛ كوچا ـ كوي: ئېتىز ـ ئېرىق، مەھەللە ـ كويدا ئادەملەر چېلىقمايتتى.

مەھەللىدارچىلىق ئى. مەھەللىنىڭ ئۆزىگە خاس قائىدە ـ يوسۇن، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى بىلەن باغلىق بولغان تۇرمۇشى، بىللە ئۆتۈشى: بۇ يەردىكى كىشىلەر يۇرت ـ مەھەللىدە بولىدىغان نەزىر، زاراخەتمە، توي ـ تۆكۈن ۋە ئويۇن ـ تاماشا قاتارلىق مەھەللىدار ـ چىلىق ئىشلىرىنى بىر ـ بىرىگە پۈت ـ قول بولۇشۇپ، بىللە ئۆتكۈزىدىكەن.

مەھەللىداش ئى. بىر مەھەللىدە ئولتۇرىدىغان ئادەملەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): ئۇنىڭ پەرىيادلىرىغا ئىچى سىيرىلغان بىرقاذ ـ چە مەھەللىداشلىرى، ئۆزلىرىمۇ يىغلاشقان ھالدا تەسەللى ئېيتتى.

مەھەللىداشلىق ئى. بىر مەھەللىدە ئولتۇرۇپ بىرگە ياشاش، بىرگە ئۆتۈش: ئۇ ھەرھالدا مەھەللىداشلىقىنىڭ يۈزىنى قىلغاندەك تۇراتتى.

مەھەللىك ئى. مەھەللىدە ياشىغۇچى: ئۇ مەندىن سەن قايسى مەھەللىلىك دەپ سوراپ قالدى.

مەھەللىمۇمەھەللە مەھەللە ئارىلاپ، ھەربىر مەھەللە، مەھەللىدىن ـ مەھەللىگە: ئۇ كوچىغا چىقىپ مەھەللىمۇمەھەللە ئىزدەپ ئەدھەمنى تاپالماي، ئۆيگە قايتىپ كېتىۋېتىپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى.

مەھەللۇاز ئى [ئە + پ] ئۆزى ياشاپ تۇرغان تار، كىچىك دائىرىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەپ ئىش قىلغۇچى كىشى.

مەھەللۇازلىق ئى. ئۆزى ياشاپ تۇرغان تار، كىچىك دائىرىنىڭلا مەنپەئەتلىرىنى كۆزدە تۇتۇش: مەھەللۇازلىق قىلماق.

مەھەللۇي سۈپ [ئە] ① مەھەللىنىڭ يەرلىك ئۇسۇلىدا ئىشلەنگەن: مەھەللۇي ئوغۇت. ② شۇ مەھەللىگە خاس، يەرلىك: مەھەللۇي ئۇسسۇل.

مەھەللىي سۈپ [ئە] مەھەللە تۇسىنى ئالغان؛ يەرلىك: بۇ مەھەللىي مەشرەپ مۇقاملىرىدا چوڭ نەغمىلەر، داستانلار، مەشرەپلەر بولماستىن، تولاراق قىسقا مۇزىكىدىن كېيىن ئۇسسۇللۇق، ناخشىلىق سەنئەتلەر باشلىنىپ كېتىدۇ.

مەھبۇب ئى [ئە] يېزىت. سۆيۈملۈك كىشى؛ يار: كۆڭۈلدە ئىلىم ئېلىشنىڭ ئىشتىياقى، يەنە بىر ياندا مەھبۇبىنىڭ پىراقى.

مەھبۇس ئى [ئە] زىندانغا سېلىنغان، قاماقتا ئېلىنغان، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىنغان كىشى؛ گۇناھكار: مەھبۇس شۇنچىلىك ئورۇق ۋە ھالسىز ئىدىكى، ئۇنىڭ نېمىدىن ـــ ئاچلىق ياكى تاياق زەربىدىن ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى.

مەھبۇسلۇق ئى. زىندانغا، تۇرمىگە قامىلىش، تۇتقۇنلۇق: مەھبۇسلۇقتا ئۆتكەن كۈنلەر. * شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمى مەھبۇسلۇقتا ئۆتتى.

مەھراپ ئى. دىيال. تۇر، نۇسخا.

مەھرەم ئى [ئە] ① تارس. پادىشاھنىڭ ئوردا، سارايلىرىدا ھەم ئەمەلدارلارنىڭ يېنىدا ھەر خىل خىزمەتلەرنى قىلىدىغان خىزمەتكار: پادىشاھ ئادىلنىڭ بىر خاس مەھرىمى بار ئىدى. ② كونا. مۇھاپىزەت خادىمى: قاسىم فۇگۇەن يولۇاسنىڭ خاس مەھرەملىرىدىن بولۇپ، خەنزۇ تىلىنى خېلى ئوبدان بىلەتتى. ③ كونا. ئەر ياكى خوتۇننىڭ شەرئىەت بويىچە بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى مۇمكىن بولغان، ئەمما نىكاھ راۋا بولمايدىغان قېرىندىشى. ④ يېقىن. سىرداش: بۇلتۇر گۈلبوستان ئۆز نىيىتىنى ئەكرەمنىڭ چۈشەنمەيۋاتقانلىقىدىن تىت ـ تىت بولغان، ئۆز مۇھەببىتىگە مەھرەم بولغۇچىنىڭ ساددا ـ تۇز كۆڭۈللۈكىدىن ئازابلانغانىدى.

مەھرەم بېگى <تارىخ> تارىختا ئۆتكەن خانلىقلاردا خان ياكى بەگلەرنىڭ مەھرەملىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن قويۇلغان ئەمەلدار.

مەھرۇم سۈپ [ئە] مۇيەسسەر، بەھرىمەن ياكى ئىگە بولۇش، ئېرىشىش، پايدىلىنىش ئىمكانى، ھوقۇقى قاتارلىقلار بولمىغان: مەھرۇم بولماق. مەھرۇم قالماق. مەھرۇم قالماق.

مەھرۇمىيەت ئى [ئە] يېزىت. مەھرۇم قېلىش. ھوقۇقىدىن ئايرىلىش؛ كەم، يوق: بۇ ئەسەردە ئىنسانلار شۇنچە كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشتى، بىراق بۇ ئېرىشىش خۇددى ھەربىر مۇيەسسەرىيەتتە مەھرۇمىيەت، ھەربىر مەھرۇمىيەتتە مۇيەسسەرىيەت دېگەندەك، نۇرغۇن يوقىتىشلارنى بەدەل قىلدى.

مەھسۇل ئى [ئە] ئىش، پائالىيەت، مېھنەت قاتارلىقلاردىن يارىتىلغان مېۋە؛ نەتىجە: بايلىق ئەمگەكنىڭ مەھسۇلى. * تالانت ـ قابىلىيەت ئىنسانلارنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى.

مەھسۇلات ئى [ئە] ئىشلەپچىقىرىلغان بۇيۇملار: دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى.

مەھسۇلاتلىق سۈپ. مەھسۇلاتى بار، مەھسۇلات چىقىدىغان: يۇقىرى مەھسۇلاتلىق شال. يۇقىرى مەھسۇلاتلىق ئېتىزلار.

مەھشەر ئى [ئە] دىنىي چۈشەنچىدە قىيامەت كۈنى ھەممە كىشى يىغىلىدىغان جاي ۋە شۇ ۋاقىت: جاماەت جەم بولۇپسىز، مېنىڭدىن بولۇڭ رازى. مەھشەردە كۆرۈشكەيمىز بولغاندا خۇدا قازى.

مەھشەرگاھ ئى [ئە + پ] يېزىت. قىيامەت بولىدىغان جاي: ناۋادا مۇشۇ قەرىز بىلەن شۇ كۈنلەردە ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغان بولسام، مەھشەرگاھتا نېمىمۇ دەيتتىم.

مەھكەم [ئە] ① سۈپ. ئاسان بۇزۇلمايدىغان، سۇنمايدىغان، پۇختا، مۇستەھكەم، چىداملىق: قورقۇپ جىڭجۇن ئالۋاستى، كىردى سېپىل ئىچىگە. مەھكەم ئىكەن سېپىلى، يەتمىدۇق ھېچ ئېپىگە. ② رەۋ. زور كۈچ بىلەن، كۈچىنى ئىشقا سېلىپ؛ چىڭ، قاتتىق: مەھكەم تۇتماق. ③ رەۋ. تەۋرەنمەي، ئېغىشماي، چىڭ: رىزۋانگۈل ئۆزىنىڭ سۆزىدە مەھكەم تۇردى. ④ رەۋ. ئۇنتۇپ قالماي: ئەستە مەھكەم تۇتماق. ⑤ سۈپ. كۆچمە. ئېھتىياتچان، پىششىق، پۇختا: ئۆزۈڭنى مەھكەم تۇت، قوشنالىقنى ئوغرى تۇتما (ماقال).

مەھكەملەتمەك «مەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مەھكەملەشمەك «مەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ يوسۇندا سائادەتنىڭ ئانسىمۇ مېنىڭدىن قاچماي قويىدى، ئالاقىمىز يەنمۇ مەھكەملەشتى.

مەھكەملەنمەك «مەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆك سىرلانغان 20 غۇلاچلىق بۇ موما ئىككى يەردىن ئۇلاقلىق بولۇپ، ھەربىر ئۇلىقى ئۆچتىن چەمبەر بىلەن مەھكەملەنگەنىدى.

مەھكەملىمەك پ. مەھكەم، چىڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ مەھكەم قىلماق، چىڭىتماق: ئۇ تۇرۇبىنى بېكىتىپ مەھكەملىدى.

مەھكۇم سۈپ [ئە] ① بىرەر جازاغا ھۆكۈم قىلىنغان ياكى ھۆكۈم قىلىنىشقا تېگىشلىك: ـــ مەن جىنايەتچى، مەن ئۆلۈمگە مەھكۇم، ـــ دېدى ئۇ. ② باشقىلارنىڭ ئەمرىدە، ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان؛ باشقىلارنىڭ ئىلكىدىكى، ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى، قارام، بېقىندى: مەھكۇم خەلق. مەھكۇم مىللەت. مەھكۇم ئەل.

مەھكۇمانە رەۋ. مەھكۇملارغا ئوخشاش، مەھكۇملارچە: يىگىت خىجالەت تەرلىرىدىن تۆرەلگەن لايغا پېتىپ، يەر يېرىلسا كىرىپ كەتكۈدەك ئېغىر ئىزا ئالدىدا مەھكۇمانە باش ئېگىپ تۇراتتى.

مەھكۇملارچە رەۋ. مەھكۇملارغا ئوخشاش، مەھكۇملارغا خاس، مەھكۇمانە: ئۇلار بىزنىڭ ئالدىمىزدا مەھكۇملارچە باش ئەگگەن ھالدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇراتتى.

مەھكۇملۇق ئى. بىرەر جازاغا، ئۆلۈمگە ياكى شۇ ھەقتىكى جازاغا تارتىلىشقا لايىقلىق؛ ئەركىنلىكتىن مەھرۇملۇق: مەھكۇملۇقتىن قۇتۇلماق.

مەھكىمە ئى [ئە] قانۇن، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە، ئورگان: ئەدلىيە مەھكىمىسى. تەپتىش مەھكىمىسى. ھەربىي ئىشلار مەھكىمىسى.

مەھكىمچىلىك ئى. مەھكىمە ئىشلىرى: تار مەھكىمچىلىك.

مەھلىيا سۈپ [پ] ئادەم ياكى بىرەر نەرسىگە پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەن، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقان؛ چىن دىلىدىن كۆيگەن: مەھلىيا بولماق. مەھلىيا قىلماق.

مەھلىيالىق ئى. پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىش؛ چىن دىلىدىن كۆيۈش: ئادالەتنىڭ يۈرىكىنى ئەمدى مەھلىيالىق، ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىگىلىگەنىدى.

مەھ ـ مەھ «مەھ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئاينۇر ئىتىنى مەھ ـ مەھ دەپ چاقىرىشقا باشلىدى.

مەۋج ئى [ئە] ① سۇ يۈزىنىڭ جىممىر ـ جىممىر قىلغان ھەرىكىتى. ② دولقۇن؛ كۆتۈرۈلۈش؛ چايقىلىش: ئۆستەڭ ئۆز قىنىدىن چىقىپ ۋاقىتلىق ياناش ئۆستەڭ بىلەن ئەگىپ ئۆتۈپ، غەرپكە قاراپ مەۋج ئۇرۇپ ئاقماقتا ئىدى. * شۇندىن بۇيان قەلبىمدە شادلىق، سۆيۈنۈش تۇيغۇسى مەۋج ئۇرماقتا ئىدى.

مەۋجلەنمەك پ. دولقۇنلىماق، كۆتۈرۈلمەك، ئۆركەشلىمەك: قەلبىمدە غەشلىك ئارىلاش «ئازارلىق» تۇيغۇسى مەۋجلىنەتتى.

مەۋجلىك سۈپ. مەۋج ئۇرغان، دولقۇنلانغان: ئۆركىشى دەريا ـ دېڭىزنىڭ مەۋجلىك كۆكسى ئۇنىڭ، بەرق ئۇرار تولغان تولۇن ئايدەك گۈزەل ھۆسنى ئۇنىڭ.

مەۋجۇت سۈپ [ئە] ئوبيېكتىپ بار بولۇپ تۇرۇۋاتقان، بار: مەۋجۇت بولماق.

مەۋجۇتسىز سۈپ. مەۋجۇت بولمىغان، مەۋجۇت ئەمەس.

مەۋجۇتسىزلىق ئى. مەۋجۇت بولماسلىق، مەۋجۇت ئەمەسلىك، يوقلۇق: بەلكىم، ئۇنىڭ خېتىنمۇ مېنىڭ سەزگۈلىرىم

توقۇپ چىقارغاندۇ. مېنىڭ خېتىمدىكى مەنىلەر ئاللىقاياقلاردىكى مەۋجۇتسىزلىق ئىلكىدە لەيلەپ يۈرگەندۇ.

مەۋجۇتلۇق ئى ① ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش، بارلىق: ئۇ بىزنىڭ تۈيغۇدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس، دەپ ھېسابلايدۇ. ② <س ئىق> مەۋجۇد ـ دىيەت.

مەۋجۇدات ئى [ئە] ئالەم، تەبىئەتتە بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، دۇنيادا مەۋجۇت نەرسىلەر، پۈتۈن، بارلىق: دۇنيادىكى مەۋجۇداتلار ھەددى ـ ھېسابسىز ۋە رەڭگارەڭ.

مەۋجۇدىيەت ئى [ئە] ① مەۋجۇتلۇق، مەۋجۇدات، بارلىق: شۇندىن باشلاپ ماڭا پۈتۈن تەبىئەت، پۈتۈن مەۋجۇدىيەت باشقىچە يېڭى، باشقىچە يېقىملىق، باشقىچە بىر گۈزەل كۆرۈندىغان بولدى. ② <پەلس> ماددا.

مەۋجۇدىيەتچى ئى. مەۋجۇتلۇقنى ياقلىغۇچى، مەۋجۇتلۇقنى قوللىغۇچى؛ بارلىقنى تەشەببۇس قىلغۇچى: بۇ كىرىزىس ھېيدىگىر، ياسپېرس، سارتېرى قاتارلىق مەۋجۇدىيەتچى پەيلاسوپلارنى تۇغدى.

مەۋجۇدىيەتچىلىك ئى. مەۋجۇتلۇقنى ياقلاش، قوللاش؛ بارلىقنى تەشەببۇس قىلىش ئىدىيەسى ۋە شۇنداق روھ: «قۇشلار تىلى»نىڭ ئىدىيەسى ئۇنىڭ قىسقىچە تونۇشتۇرۇشچە ئەنە شۇنداق ئىدى. بۇ دەل فىرانسۇز يازغۇچىسى ئالبېرت كامۇسنىڭ مەۋجۇدىيەتچىلىك ئىدىيەسىگە يېقىن ئىدى.

مەۋسۇم ئى [ئە] ① يىلنىڭ مەلۇم پەسلى ياكى ۋاقتىدا بولىدىغان ياكى ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ئىش دەۋرى: تېرىقچىلىق مەۋسۇمى. دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەۋسۇمى. ② <ئاستر> كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى، چۈش ۋاقتىدىكى قۇياش نۇرىنىڭ تىك ـ يانتۇلۇقى قاتارلىق ئەھۋاللارغا ئاساسەن ئايرىپ چىقىلغان ۋاقىت بىرلىكى. ③ <ئاستر>بىر يىلنىڭ تۆتتىن بىرى، يەنى پەسىل: باھار مەۋسۇمى، ياز مەۋسۇمى. ④ <مائار> بىر ئوقۇش يىلىنىڭ يېرىمى: مەۋسۇم ئىمتىھانى. بىرىنچى ئوقۇش مەۋسۇمى. ⑤ كۆچمە. دەۋر، مەزگىل، چاغ: قىرىقتىن ھالقىدىم مەنمۇ، يېگىتلىك مەۋسۇمى ئۆتتى، ھايات ۋادىسىنى كەزدىم، بېشىمدىن قانچە ئىش ئۆتتى.

مەۋسۇملۇق سۈپ. مەۋسۇم ئىچىدە بولىدىغان، مەۋسۇم خاراكتېرلىك، پەسىللىك: مەۋسۇملۇق ئىمتىھان. مەۋسۇملۇق ئىشلار. مەۋسۇملۇق پىلان تۈزمەك.

مەۋقە ئى [ئە] ① ئادەم، بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇپپا، تەشكىلات، قاتلام قاتارلىقلارنىڭ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنى، نوپۇز، دەرىجە: ئۇلار خوجايىنلىق مەۋقەسىدە چىڭ تۇرۇپ، ئەقىل ـ پاراسىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ياخشىلاش يولىدا تېخنىكا ئىسلاھاتى ئېلىپ باردى. ② كىشىنىڭ بىرەر ئۆگىنىش، سىياسىي، ئىجتىمائىي ھەرىكەت، پائالىيەتلەردىكى پوزىتسىيەسى؛ مەيدان، ئىرادە: مەۋقەسىدە چىڭ تۇرماق. ③ ئورۇن: ھاۋا مەۋقە جەھەتتە ئوت (قۇياش) نىڭ تۇتۇندە، سۇنىڭ ئۇستىدە تۇرغانلىقى ئۈچۈن، خاراكتېرى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ.

مەۋقەسىز سۈپ. مەۋقەسى، مەيدانى يوق؛ ئاسان تەۋرىنىدىغان: مەۋقەسىز ئادەم. مەۋقەسىز يىگىت.

مەۋقەسىزلىك ئى. مەۋقەسى، مەيدانى يوقلۇق: مەۋقەسىزلىك قىلماق. * مەۋقەسىزلىك ھەربىر زىيالىيدىلا ئەمەس، زىيالىيلار ئىچىدىكى سەركە سۈپەت كىشىلىرىمىزدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

مەۋلانە ئى [ئە] دىنىي ساھەدە ئىشلىتىلىدىغان «دامۇللا»، «ئۇستاز» مەنىسىدىكى ھۆرمەت سۆزى:— مەيلى ئۇ سىزنىڭ مەۋلانىڭىز ياكى مېنىڭ مەۋلانىم بولسۇن، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەت ئامەت نېسىپ بولغىنى يوق، — دېدى ئۇ.

مەۋلۇت ئى [ئە] <دىن> مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ۋە ئۇنى خاتىرىلەپ ئوقۇلىدىغان مەسنەۋى؛ بۇ مەسنەۋى ئوقۇيدىغان دىنىي مۇراسىم: مەۋلۇت ئوقۇماق. مەۋلۇت ئۆتكۈزمەك.

مەۋلۇت ئاي <ئاستىر> ← **رەبىيەلئەۋۋەل**.

مەۋھۇم سۈپ [ئە] ① ئەقىل بىلەن، پىكىر قىلىش ئارقىلىق تەسەۋۋۇر قىلىنمىدىغان؛ ئەقلىي، پىكرىي، ئابستراكت: مەۋھۇم چۈشەنچە. مەۋھۇم تەسۈر. مەۋھۇم سان. ② كونكرېت ئەمەس، نائېنىق، مۇجمەل: ئۇ ئاللىقانداق ئىگىدارچىلىقى ئېنىق بولمىغان مەۋھۇم بىرنەرسىدەك ئىدى.

مەۋھۇملاشتۇرماق «مەۋھۇملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوتتۇرا، كىچىك كارخانىلار دىققىتىنى ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە تاۋار تىجارىتى جەريانىدا «مەركەزلىك» ماركىتېڭ تاكتىكىسى، «مەۋھۇملاشتۇرۇش» ماركىتېڭ تاكتىكىسى... قاتارلىق ئىگىلىك باشقۇرۇشتىكى بىر يۈرۈش يېڭى ئەندىزىلەردىن پايدىلىنىپ، ھازىرقى ئەۋزەل ماركىتېڭ بايلىقىدىن بەھرىمەن بولۇشقا قارىتىشى كېرەك.

مەۋھۇملاشتۇرۇشماق «مەۋھۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

مەۋھۇملاشتۇرۇلماق «مەۋھۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەرنىڭ مەزمۇنى ناياب سېنارىست تەرىپىدىن تېخىمۇ مەۋھۇملاشتۇرۇلدى.

مەۋھۇملاشماق پ. مەۋھۇم ھالەتكە كېلىپ قالماق، مۇجمەللەشمەك: 18 ـ ئەسىردە «تۈركىستان» دېگەن جۇغراپىيەلىك ئۇقۇم خېلى مەۋھۇملىشىپ، ئەينى چاغدىكى تارىخىي كىتابلاردا ئاساسەن قوللىنىلمايدىغان بولغان.

مەۋھۇملۇق ئى. ئابستراكتلىق؛ نائېنىقلىق، مۇجمەللىك: خىزمەت ۋەزىپىلىرى ئېنىق بولۇش، ئۇسۇل، قەدەم ـ باسقۇچ ۋە تەدبىرلەر كونكرېت بولۇش، مەۋھۇملۇق بىلەن كونكرېتلىق بىرلەشتۈرۈلۈش لازىم.

مەۋھۇمىيەت ئى [ئە] مەۋھۇم ھالەتكە كېلىپ قېلىش، مۇجمەللىشىش: تارىخ تەتقىقاتى مەلۇم مەنىدە ئۆتمۈش مەۋھۇمىيەتكە قۇربىي تەپەككۇر قىلغۇچى تارىخىي ئېھتىماللىقمىزدىن ئىبارەت.

مەئىسىيەت ئى [ئە] گۇناھ، گۇناھلىق ئىش؛ ئىسيان، ئىسيانكارلىق، ئاسىيلىق: بىزلەرنى گۇناھ ۋە مەئىسىيەتتىن ئاسرىغۇچى، نەپسىمىزنى ھارام ناپاكلىقتىن ئاسرىغۇچى پەقەت ئىپپىتىمىزدۇر.

مەئىشەت ئى [ئە] ① كۈندىلىك تىرىكچىلىك، ياشاش، تۇرمۇش كەچۈرۈش: مەئىشىتىم يامان ئەمەس، خۇداغا شۈكۈر ئامان ـ ئېسەن كېتىۋاتىمەن.② كەيپ ـ ساپا، ئەيش ـ ئىشرەت، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت: شائىر لۇتفى رېئال ھاياتقا بولغان مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى خىيالىي جەننەتنىڭ مەئىشىتىدىن يۇقىرى قويۇپ يازىدۇ.

مەئىشەتپەرەس سۈپ [ئە + پ] مەئىشەتكە بېرىلگەن، مەئىشەتنى ياخشى كۆرىدىغان: بۇ شىلەپە تېنى ساغلام، مەڭگۈ قىزىل، يېشى توختىغان بۇ ئادەمنىڭ خۇشخۇي يۈزىگە سايە چۈشۈرۈپ،

ئۇنىڭ مەئىشەتپەرەس ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ تۇراتتى.

مەئىشەتپەرەسلىك ئى. مەئىشەتكە بېرىلىش، مەئىشەتنى ياخشى كۆرۈش، كەيپ ـ ساپاغا ئامراقلىق: بۇ ھېكايىدە مەئىشەتپەرەسلىك پاش قىلىنغان.

مەئىشەتسىز سۈپ. مەئىشەت بولمىغان، مەئىشەت يوق، مەئىشەت بىلەن ئۆتمىگەن: ئۇنىڭ ئۆچۈن مەئىشەتسىز تۇرمۇش لەززەتسىز ھېسابلىناتتى.

مەئىشەتلىك سۈپ. مەئىشەت بىلەن ئۆتىدىغان: مەئىشەتلىك تۇرمۇش.

مەئسۇا ئى [ئە] يېزىت. باشپاناھ، تۇرار جاي، ئورۇن؛ سەككىز جەننەتنىڭ بىرى: كىچىككىنە باغ چۆچەكلەردە تەسۋىرلەنگەن خىيالىي دۇنيادەك گۈزەل، رۇھىيەتلەردە سۈرەتلەنگەن باغى ئىرەمدەك كۆركەم، گۈناھسىز بەندىلەر ئۆچۈن ياسالغان جەننىتى مەئۇادەك چىرايلىق ئىدى.

مەي ئى [پ] ① ئۈزۈمنى ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل ئىچىملىك؛ ۋىنو، مۇسەللەس؛ ھاراق، شاراب: مەي ئىچمەك. مەي تۇتماق. ② مېۋە ـ چېۋىلەرنىڭ تازا پىشقان چاغدىكى شىرىسى، شىرنە: مەي باغلىماق. * ئەنجۈر پىشىپ مەي بولدى، تەمى ئوخشار شېكەرگە. بەلنى مەھكەم باغلىدۇق، يېڭى ئۈزۈن سەپەرگە.

مەي باغلىماق شىرنە يىغماق، قەنت ماددىسى توپلانماق: تۆمۈر ئاتا مەي باغلىغان شېرىن مۇناقى ئۈزۈمگە ئېغىز تېگىپ تۇرۇپ، سابىردىن ئۈنى ـ بۇنى سوراشقا باشلىدى.

مەيەر ئال [ماۋۇ + يەر] جان ت. مۇشۇ يەر، بۇ يەر: ـــ ئاچا، قورسىقىڭىز ئاچتى بەلكى، مەيەرگە كېلىڭ، ـــ دېدى سانداۋلاچ باربىتچى ئايالىنى باشلاپ كىرىپ.

مەيپەرەس سۈپ [پ] مەيگە بېرىلگەن، مەينى ياخشى كۆرىدىغان، مەينى كۆپ ئىچىدىغان، مەيخور: مەيپەرەس ئادەم.

مەيپەرەسلىك ئى. مەيگە بېرىلىش، مەينى ياخشى كۆرۈش، مەيگە ئامراقلىق، مەيخورلۇق.

مەيپۇرۇش ئى [پ] مەي ساتىدىغان ئادەم: ئۇ ھە دېگەندە مەست بولۇۋېلىپ، مەيپۇرۇشنى ئاۋارە قىلاتتى.

مەيپۇرۇشلۇق ئى. مەي سېتىش ئىشى، كەسپى: مەيپۇرۇشلۇق قىلماق.

مەيخانا ئى [پ] ھاراق ـ شاراب، مەي ساتىدىغان، ئىچىدىغان جاي؛ قاۋاقخانا: ئۇ بۈگۈن بازاردىكى بىر مەيخانىغا بېرىپ، ھاراقنى بولۇشغا ئىچىپتۇ.

مەيخور سۈپ [پ] مەينى، ئىچىملىكنى تولا ئىچىدىغان، ئىچىملىككە تولا بېرىلگەن، ئىچىملىك ئىچىشكە ئامراق: مەيخور ئادەم.

مەيخورلۇق ئى. مەينى، ئىچىملىكنى كۆپ ئىچىشكە بېرىلىش، ئىچىملىك ئىچىشكە ئامراقلىق: مەيخورلۇق قىلماق. * مەيخورلۇق ـــ مۇقىمسىزلىق، جەبدەلخورلۇق، بالايىئاپەتنىڭ ئانىسى، ئادەمنى ھۆرۈنلاشتۇرۇپ، بىخودلاشتۇرۇپ ۋەيران قىلىدىغان زەھەرلىك دورا.

مەيدان ئى [پ] ① كەڭ بوشلۇق، ئوچۇقچىلىق، سەينا: كۆپ ئاماللارنى قىلىپ، ئۇ تاغنىڭ ئۇستىدىكى بىر مەيدانغا چىقتى. ② بىرەر ئىش، ھەرىكەت ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ياكى شۇنداق ئىش، ھەرىكەت بولىدىغان جاي، بوشلۇق؛ سەھنە: ئىش مەيدانى. جەڭ مەيدانى. يىغىن مەيدانى. كۆرەش مەيدانى. خەلق مەيدانى. توپ مەيدانى. * مەردنى مەيدانىدا سىنا (ماقال). ③ <فىز> ماددىلار مەۋجۇتلۇقنىڭ بىر خىل ئاساسىي شەكلى، يەنى مۇئەييەن دائىرىسى بولمىغان تارقاق خۇسۇسىيەتلىك ماددا. ئۇ ئېنېرگىيە ھەرىكەت مىقدارى ۋە ماسسىغا ئىگە كېلىدۇ. فىزىكىلىق مەيدان ئۇزۇنلۇقى تەسىرلىشىش مەيدانى بولۇپ، پوتكۇل بوشلۇقتا مەۋجۇت. ④ بىرەر ئىش، ۋەقە سادىر بولغان جاي: نەق مەيدانغا بېرىپ تەكشۈرمەك. ⑤ قىسمەن ماشىنىلاشقان ھەمدە يېزا ئىگىلىكىنىڭ مەلۇم بىر تۈرى بويىچە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانا: باغۋەنچىلىك مەيدانى. دېھقانچىلىق مەيدانى.⑥ <تىبا> كۆرۈنۈش: مەيدان خاتىرلىگۈچى. ⑦ كۆچمە. مەۋقە: كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ بايرىقى روشەن، مەيدانى مۇستەھكەم بولۇشى لازىم. ⑧ مىق. قېتىم، نۆۋەت، مەرتەم (ئويۇن ـ تىياتىر ۋە توپ تۈرلىرى ھەققىدە): ئۇلار ئاممىغا 45 مەيدان ئويۇن قويدى. ⑨ تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىنىڭ مەلۇم ۋاقىتلارغا بۆلۈنگەن ھەربىر بۆلىكى: قارشى تەرەپ بىر توپ كىرگۈزۈۋالدى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئوڭۇشلۇغالغۇچە بىرىنچى مەيدان ئاخىرلاشتى.

مەيدانغا چۈشمەك ① ئېلىشىش ئۈچۈن مەيدانغا كىرمەك: قاسىم پالۋانمۇ مەيدانغا چۈشتى. ② ئىشقا كىرىشمەك، تۇتۇش قىلماق: شۆھرەت ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ، بىلەكلىرىنى شىمايلاپ ئۆزى مەيدانغا چۈشۈپتۇ.

مەيدانچاق ئى. كىچىك مەيدان: بۇ بىنا بەش بۇرجەكلىك بولۇشىغا قارىماي، ئىشكىنىڭ ئالدىدا كىچىكرەك مەيدانچىقى بار ئىدى.

مەيدانخانا ئى. مەست قىلىدىغان چېكىملىكلەر چېكىلىدىغان ئۆي.

مەيدانسىز سۈپ. مەيدانى، مەۋقەسى يوق؛ نوقۇل، تۇتامسىز، ئاسان ئاغدىغان: مەيدانسىز ئادەم.

مەيدانكەش ئى. مەيدانخانا ئېچىپ تىجارەت قىلغۇچى كىشى، مەيدانخانا خوجايىنى.

مەيدانكەشلىك ئى. مەيدانخانا ئېچىپ تىجارەت قىلىش ئىشى.

مەيدانلاشتۇرماق «مەيدانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئۆيۈڭ مەيدانلاشتۇرۇشقا تاقىشۋاتىدۇ، چاقمىساق بولمايدۇ، ئۆينى بوشات! ـــ دەپ ۋارقىرىدى كەنت باشلىقى.

مەيدانلاشتۇرۇلماق «مەيدانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مەيدانلاشماق پ. دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئۆزگەرتىلمەك، سالا ـ سالا ئېتىزلارغا ئايلانماق: يېزىمىزنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى مەيدانلاشتى.

مەيدە I ئى [ئە] ① بويۇننىڭ ئاستىنقى قىسمىدىن تارتىپ قورساقنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىغىچە بولغان گەۋدە ئارىلىقىنى كۆرسىتىدۇ: قىز ئىختىيارسىز ھالدا ئەزىزنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويدى. ② ھەزىم قىلىش ئورگانىزمى، ئاشقازان: كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس، مەيدە ئاغرىتقان ئاش (ماقال).

مەيدىسىدە ئەركەك تۆكى بار ھەقىقىي ئەركەك، ھەقىقىي ئەر: ـــ مەيدىسىدە ئەركەك تۆكى بار ئوغۇل بالا خاتىچى بولالايدۇ، ياخشى ئۆگەن، ـــ دەيتتى بوۋاي يىگىتنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ.

مەيدىسىگە تەپمەك باشقىلارنىڭ بەرگەن ئاش ـ نېنىنى، قىلغان ياخشىلىقى يامان غەرەزنى قوزغىماق: ـــ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بەرگەن ئاش ـ نېنىم مەيدەڭگە تەپتىمۇ؟ يوقال كۆزۈمدىن

دىن، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان نائەھلى.

مەيدىسىگە ئۇرماق مەردلىكنى بىلدۈرمەك؛ قەتئىي ۋەدە بەرمەك، ئېيتىلغان ئىش ـ ھەرىكەتنى چوقۇم ئورۇنلاش ئىشەنچىنى بىلدۈرمەك: ـــ ئاكامدىن قالسام قۇلىقىمنى كېسىۋېتىمەن، ـــ دېدى ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

مەيدىسىنى كەرمەك ھاكاۋۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق قىلماق: ـــ ئۇنىڭدىن كۆرە ئايروپىلان ئېلىپ، مەيدىڭلەرنى كېرىپ يۈرسەڭلەر بولمامدۇ، ـــ دېدى ئۇ بىزگە قاراپ.

مەيدە II سۈپ [پ] ئۇششاق، كىچىك: مەيدە ئىش.

مەيدە ـ چۈيدە ← **ئۇششاق ـ چۈششەك.**

مەيدىلىك سۈپ. مەيدىسى بار، مەيدىسى كەڭ: ئېگىز بوي، كەڭ مەيدىلىك بىر ئادەم كىرىپ كەلدى.

مەيدىلىمەك پ. ئۇششاق قىلماق، پارچىلىماق، ئۇششاقلىماق.

مەيزاب ئى [پ] ئۆزۈمنى يەرلىك ئۇسۇلدا ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل ئىچىملىك؛ مۇسەللەس.

مەيزان ئى. دىيال. پاختا ئاتىدىغان دۇكان.

مەيل ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشقا بولغان ئىشتىياق، قىزىقىش، ئىنتىلىش؛ ھەۋەس: ـــ ئۇسسۇلۇققا مەيلىڭىز بولسا مەيەرگە كېلىڭ، ـــ دەپ چاقىردى رەيھان مېنى يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەن ھالدا. ② رىغبەت، ئىختىيار؛ راي: چىرايىدىن ئۇنىڭ مېنىڭ بىلەن داۋاملىق پاراڭلىشىشقا مەيلى بارلىقى بىلىنەتتى. ③ كۆڭۈلنىڭ مايىللىقى، رايى، خاھىشى؛ ئىشق، ھەۋەس: تۆمۈر خەلپە بۇ ئىككىيلەننى چېتىپ قويۇش خىيالىغا كېلىپ، ھۆسنارخاننىڭ مەيلىنى بىلىپ بېقىشنى روزىخانغا تاپشۇرغانىدى.

مەيلى بار كۆڭلى چۈشكەن، كۆڭلى بار: ـــ ھە، گەپلەشتىم، مەيلى باردەك قىلىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى روزىخان ئۇنىڭ سوئالىغا.

مەيلى چۈشمەك ياخشى كۆرۈپ قالماق، مۇھەببەت پەيدا بولماق: ئەختەرنىڭ ئاشۇ يىگىتكە مەيلى چۈشكەنلىكىنى ئۇنىڭ ئانىسى خېلى بۇرۇنلا سېزىپ قالغانىدى. * بېدە ـ بېدەك پىشىپتۇ، ئۆيگە مېھمان چۈشۈپتۇ. شۇنچە خەقنىڭ ئىچىدە، سىزگە مەيلىم چۈشۈپتۇ.

مەيلى يوق كۆڭلى چۈشمىگەن، كۆڭلى يوق، خالىمايدۇ: ئۇنىڭ ساڭا مەيلى يوق بولسا كەينىگە كىرىۋالغىنىڭ بىكار. * مۇمىنىڭ بۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا زادىلا مەيلى يوق ئىكەن. * سەيلىخان ئاچا، ـــ دېدى ئايشەم ئەزىزەمنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ـــ ھازىرچە تاماققا مەيلى يوق.

مەيلى ① يوق. جۇملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، رازى بولۇش؛ ئىختىيارىغا قويۇش، پەرۋا قىلماسلىق؛ تەۋەككۇل قىلىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ـــ مەيلى، خاپا بولساڭ بولىۋەر، ـــ دېدى دىلدار ماڭا سۆزى تۇگىگەندىن كېيىن يەنە قوشۇمچە قىلىپ. ② يوق. پەرەز بېقىندى جۇملىلەردىن كېيىن كېلىپ، ئۇنى توسقۇنسىز قارشىلىق بېقىندى جۇملىگە ئايلاندۇرىدۇ: ئۇ كەلمىسە مەيلى، يىغىننى ئېچىۋېرەيلى. ③ باغىل. بۇيرۇق، تەلەپ مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، ئۇنى يەنە بىر خىل توسقۇنسىز قارشىلىق بېقىندى جۇملىگە ئايلاندۇرىدۇ: ۋەكىلەر مەيلى نەگە بارمىسۇن، قىزغىن قارشى ئېلىنىدى.

مەيلىس ئى [ئە] دىيال. تويدىكى قىز ئولتۇرۇشى؛ مەشرەپ، كەچلىك كۆڭۈل ئېچىش، يىغىلىش.

مەيلىچە رەۋ. ئىختىيارىچە، خاھىشچە، خىيالچە: قورساقنىڭ مەيلىچە بولسا، ئابرۇيۇڭنى قوشۇپ يەر (ماقال).

مەينەت سۈپ [ئە] كىر، پاكىز ئەمەس، پاسكىنا: مەينەت كىيىم. مەينەت قول. مەينەت ئادەم.

مەينەتچىلىك ئى. مەينەت ھالەت؛ پاسكىنىچىلىق: ـــ راست، دېمىسىمۇ نېمىدېگەن مەينەتچىلىك بۇ، ـــ دېدى يوغان ئادەم كالپۇكلىرىنى ھىمىرىپ.

مەينەتلەشتۈرمەك «مەينەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ھوي، بالام، چاپىنىڭنى نېمانچە مەينەتلەشتۈرگەنسەن؟ ـــ دېدى ئانا بالىسىنىڭ لايغا مىلەنگەن چاپىنىغا قاراپ.

مەينەتلەشتۈرۈشمەك «مەينەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مەينەتلەشمەك پ. مەينەت، پاسكىنا ھالغا كەلمەك: ئۇنىڭ ئۆزۈن ئورۇق پۇتلىرى مەينەتلىشىپ كەتكەن بولۇپ، داق يەردە خۇددى ئۆگزىدىن يېقىلىپ چۈشۈپ ھوشىدىن كەتكەندەك ياتاتتى.

مەيۇس سۈپ [ئە] يېزىت. روھى چۈشكۈن، روھسىز، ئۈمىدسىز، غەمكىن، پەرىشان: مەيۇس ئادەم.

مەيۇسانە رەۋ [ئە + پ] مەيۇس قىياپەتتە، مەيۇس بولۇپ، مەيۇسلۇك بىلەن؛ غەمكىن: ئۇنىڭغا كەچۈرۈم سورىغان قىياپەتتە مەيۇسانە قاراپ قويۇپ، ۋايىت ئېپەندىنىڭ كەينىدىن مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇم.

مەيۇسلەندۈرمەك «مەيۇسلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئەھۋال مېنى مەيۇسلەندۈردى.

مەيۇسلەنمەك پ. مەيۇسلۇك ھېس قىلماق، مەيۇسلۇككە چۈشمەك، مەيۇس بولماق: ـــ بىز ئەما، بۇنىڭغا نېمە ئامال! ـــ دېدى شائىر مەيۇسلىنىپ.

مەيۇسلۇك ئى. مەيۇس ھالەت: ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدىن بىر خىل مەيۇسلۇك چىقىپ تۇراتتى.

مەيۇسلىنىشمەك «مەيۇسلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزلار نېمىنى ئويلىشىدۇ ۋە نېمە توغرىسىدا مەيۇسلىنىشىدۇ. بۇ بولسا قىزلارنىڭ بىزگە نامەلۇم بولغان ئىچكى سىرلىرى.

مەيۋاز ئى [پ] باشقىلار بىلەن بەسلىشىپ مەي ئىچىدىغان، مەيگە بەك بېرىلىپ كەتكەن، مەيگە ئامراق ئادەم: ئۇنىڭ دادىسى ئۆتۈپ كەتكەن مەيۋاز ئىدى.

مەيۋازلىق ئى. بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىپ مەي ئىچىش، مەيگە ھەددىدىن تاشقىرى بېرىلىش: ئۇلار سايىدە مەيۋازلىق قىلىشتى.

مەيۋەن ئى [خەن] تارس. ۋاڭغا ۋە ئائىلىسىگە لازىملىق نەرسىلەرنى بازاردىن سېتىۋالىدىغان كىشى.

مەيىن سۈپ ① پاختا، يىپەككە ئوخشاش يۇمشاق، قولغا يۇمشاق، سىلىق تېگىدىغان: مەيىن چاچ. ② يېنىك، لەززان، يېقىملىق: مەيىن شامال.

مو I مىق [خەن] يەرنىڭ يۈزىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم بىرلىكى. تەخمىنەن 666.7 كىۋادرات مېتىرغا تەڭ. ئادەتتە ئۇ گېكتارنىڭ 1/15 گە توغرا كېلىدۇ: بىر مو يەر. ئۇچ مو ئېتىز.

مو سالماق يەر ـ مەيدان، قورۇقلارنى مونى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ ئۆلچىمەك، ئۆلچەپ چىقماق: دادام بىلەن ئىككىمىز پۇتۇن زېمىنىمىزنى مو سېلىپ ئۆلچەپ چىقىۋدۇق، توپتوغرا بەش مو چىقتى.

مو II مىق [خەن] مەملىكىتىمىزنىڭ كونا پارچە پۇل بىرلىكى. ئۇ يۇەننىڭ ئوندىن بىرىگە يەنى ئون پۇڭغا توغرا

كېلىدۇ: ئىككى مو پۇل.

مو Ⅲ مىق [ئىنگ] <فىز> توك ئۆتكۈزۈش بىرلىكى. ئۇنىڭ سانلىق قىممىتى ئۆتكۈزگۈچ قارشىلىقىنىڭ ئەكس سانىغا تەڭ. مەسىلەن، بىردانە ئۆتكۈزگۈچنىڭ قارشىلىقى ئۈچ ئوم بولسا، ئۇنىڭ توك ئۆتكۈزۈش بىرلىكى 1/3 مو بولىدۇ.

موبى ئى [خەن] قوي يۈڭى، قىل، ئاغمىخان تۈكى قاتار-لىقلاردىن ياسالىدىغان، خەت يېزىش، رەسىم سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قەلەم: موي قەلەم.

موتاتماق «موتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

موتاشماق «موتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

موتەك ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ كىچىككىنە تومپىيىپ چىقىپ قالغان جايى ياكى كۆتەك يېرى: دەرەخنىڭ موتىكى. ② كۆچمە. كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىدىغان «كىچىك ھەم يۇمىلاق، دىققاق» دېگەن مەنىدىكى سۆز.

موتور ئى [ر<لات] <ماشىن>← **دېۋىگاتېل.**

موتورخانا ئى. موتور ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۆي.

موتورلاشتۇرماق «موتورلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

موتورلاشتۇرۇلماق «موتورلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: موتورلاشتۇرۇلغان قىسىم.

موتورلاشماق پ. موتورلۇق قاتناش قوراللىرى بىلەن تولۇق قوراللانماق (ھەربىي قوشۇن ھەققىدە).

موتورلۇق سۈپ. موتورى بار، موتور ئورنىتىلغان: موتورلۇق كېمە.

موتوسكلىت ئى [ر] <قاتن> ئىچىدىن يانىدىغان دېۋىگاتېل كۆچى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان، مىنىشكە ئەپلىك ۋە تېز سۈرئەتلىك قاتناش قورالى.

موتماق پ. چىمدىماق: ئادەتە بىلىكىمنى يېنىك بىر موتىدى-دە، كۆزۈمگە قىيا باقتى.

موچەن مىق [خەن] ← مو Ⅱ : سەككىز موچەن.

موچەنلىك سۈپ. موچەن قىممىتىدىكى، موچەنگە يارايدىغان: 12 موچەنلىك قەلەم.

موچىن ئى [پ] بەدەندىكى ئەھمىيەتسىز دەپ قارالغان تۆكلەرنى يۇلۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قىسقۇچ ئەسۋاب.

موخازا ئى [خەن] ① ئالتۇندىن گۈل چىقىرىپ ياسالغان، دوپپىغا قادايدىغان قاداق، زىننەت بۇيۇمى. ② ئومۇمەن باش كىيىمىنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئورنىتىلغان تۈرلۈك شەكىلدىكى سىمۇللۇق بەلگىلەر.

موخەك ئى. دىيال. كېكىردەك، بۇغدىيەك.

موخوركا ئى [ر] كۆك تاماكىنىڭ يوپۇرماق ۋە ياغىچىنى قۇرۇتۇپ، ئۇۋاپ ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلانغان بىر خىل تاماكا.

موخوركىچى ئى. مەخسۇس موخوركا ياساپ ساتىدىغان كىشى.

مودا ئى [ر<فىران] ① مەلۇم بىر دەۋردە كىشىلەرنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولۇپ دەۋر سۈرگەن، بازار تاپقان ھەم كەڭ تارقالغان تۈرلۈك ئادەت، كىيىم ـ كېچەك ۋە شۇ قاتارلىقلار: مۇشۇنداق قارىسىغا ھۆكۈم قىلىش بىزدە ھازىر مودا بولۇپ قالدى. ② شەكىل، پاسون، ياڭىزا: سائادەت قىزغا يېڭى مودىدا يوپكا تىكىپ بەرگەنىدى.

مودەن ئى [خەن] <بوت>← **مودەنگۈل.**

مودەنگۈل ئى [مودەن + گۈل] <بوت> ① ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. داڭلىق مەنزىرە ئۆسۈملۈكىدۇر. يىلتىز پوستى دورا بولىدۇ. ئىسسىقنى ياندۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەيزنى تەڭشەش روللىرىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مودېرنىزم ئى [ر<فىران] <ئەد> 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا فرانسىيە بۇرژۇئا ئەدەبىياتىدا پەيدا بولغان ئېقىم، بۇ ئېقىم مەزمۇنسىز سەنئەتنى تەرغىب قىلىدۇ.

مودېل ئى [ر<فىران] ① بىرەر نەرسىنىڭ شەكلى ۋە تۈزۈلۈشىنى بەلگىلىك ماسىشتاب بويىچە كىچىكلىتىش ئارقىلىق ياساپ چىقىلغان خۇددى شۇ نەرسىنىڭ ئۆزىدەك نەرسە، شەكىل: ئايروپىلان مودېلى. پاراخوت مودېلى. ② <گ سەن> رەسىم سىزىش، فوتو سۈرەت تارتىش ۋە ھەيكەلتىراشلىقتا شەكىل ئوبيېكتى قىلىنغان ھەيكەل، ئادەم ۋە باشقا نەرسىلەر. ③ مودا كىيىم كۆرەكلىرىدە، كىيىم پاسونلىرىنى كىيىپ تۇرۇپ ئاممىغا كۆرسىتىدىغان كىشىلەر.

مودېللاشتۇرماق «مودېللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مودېللاشتۇرۇلماق «مودېللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مودېللاشماق پ. مودېل ھالىتىگە كەلمەك، مودېلغا ئايلانماق.

مودىلىق سۈپ. مودا ھېسابلانغان، مودا بولۇپ قالغان: ئۆيدە زامانىمىزدىكى ئەڭ يېڭى مودىلىق جاھازلارنىڭ ھەممىسى بار ئىدى.

مور ئى [خەن] <بوت>← **قېرىنقۇلاق.**

مورا ئى [پ] ① ئوچاق، مەش ۋە تام مەش قاتارلىقلارنىڭ ئىسسىنى چىقىرىش ئۈچۈن تامغا ئويۇپ ياكى يۆلەپ ياسالغان قۇرۇلما: ئاجايىپ چىرايلىق نەقىشلەنگەن موردا ئۆرۈك ئوتۇنى خۇش پۇراق چېچىپ كۆيۈپ تۇراتتى. ② تۇرخۇن: موردىن چىققاندەك بولۇپ كېتىپسەن.

مورا بېشى چىراغ، گۈڭگۇرت، سەرەڭگە قاتارلىقلارنى قويۇش ئۈچۈن ئوچاقنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلغان تەكچە: دادام قارا چىراغنى پەم بىلەن مورا بېشىغا قويۇپ، يېنىمغا كېلىپ بېشىمنى سىلاپ، مىشىلداپ يىغلاپ كەتتى.

موردىن تۇتۇن چىقارماق ئاچ قالماي غورىگىل ياشماق، قەدىر ئەھۋال ياشماق:— خۇداغا شۈكۈر، ئۈكام، ھەر ھالدا موردىن تۇتۇن چىقىرىۋاتىمىز،— دېدى بوۋاي ماڭا تەبەسسۇم بىلەن.

مورفولوگىيە ئى [ر<گرېك] ① <بىيول>ئورگانىزملارنىڭ سىرتقى ھالىتى، ئىچكى تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ② <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ سۆزلەرنىڭ گىرامماتىكىلىق تۈرلىرى (سۆز تۈركۈملىرى)نى، سۆزلەرنىڭ تۈرلىنىش قائىدىلىرىنى ۋە سۆزلەرنىڭ ھەر خىل گىرامماتىكىلىق شەكىللىرى ھەم

شۇلار ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن گىرامماتىكىلىق مەنىلىرىنى، بۇلارنىڭ ھەر خىل قاتلام مۇناسىۋەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان قىسىمى.

مورفولوگىيەلىك سۈپ. مورفولوگىيەگە ئائىت، مورفولوگىيە مۇناسىۋەتلىك: ئۇيغۇر تىلى مورفولوگىيەلىك شەكىللەرگە ئىنتايىن باي تىل.

مورفېما ئى [ر<گىرېك] <تىل> تىلدىكى مەنىلىك بۆلەكلەرگە ئاجراتقىلى بولمايدىغان مەنە ئىپادىلىگۈچى ئەڭ كىچىك بىرلىك. ئەڭ كىچىك مەنىلىك بۆلەك.

مورفىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. ئاق رەڭلىك كىرىستاللىق ماددا، تەمى ئاچچىق زەھەرلىك، ئەپيۇندىن ياسىلىدۇ، دورىگەرلىكتە ئاغرىق پەسەيتكۈچى قىلىنىدۇ. داۋاملىق ئىشلەتكەندە ئوڭايلا خۇمار قىلىپ قويىدۇ.

مورفىنىزم ئى [ر] <تېب> مورفىننى ئۇزاق مۇددەت ئىستېمال قىلىش نەتىجىسىدە زەھەرلىنىشتىن بولىدىغان خۇمار، مورفىن خۇمارى.

مورگانىزم ئى [ر] <بىيول> ئامېرىكا بىيولوگىيە ئالىمى مورگان (Thomas Hunt Morgan) يارىتقان بىر خىل ئىرسىيەت تەلىماتى. مورگانىزم مېندېلىزمنىڭ ژارىسى ۋە راۋاجى بولۇپ، ئىرسىيەتنىڭ ماددىي ئاساسى ھۈجەيرە خىروموسومىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان گېندىن ئىبارەت؛ ئېرىشىلگەن خۇسۇسىيەتلەر ئىرسىيەت بولۇپ قالمايدۇ دەپ قارايدۇ.

مورلاتماق «مورلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مورلاشماق «مورلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۆت ئەخمەق ئۇرۇشقاندىمۇ شۇنداق بەتتەر ئۇرۇشۇپتۇكى، كىيىملىرىنى يىرتىشىپ، يۈز ـ كۆزلىرىنى مورلىشىپتۇ.

مورلانماق «مورلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر چاغدا دەسسىلىپ ـ چەيلىنىپ، تۆگمىلىرىم ئۇرۇلۇپ، يۈز ـ كۆزلىرىم مورلىنىپ ئاران دېگەندە تالون يازدۇرۇپ، ئۇن جىڭلىتىدىغان ئۆيگە كىرە ـ لىدىم.

مورلىماق پ. تاتلىماق، تىرناقلىرى بىلەن تاتلاپ زەخمە قىلماق: ئايتىللا ئۆزىنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى مورلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇشقا باشلىدى.

موروچەن ئى. دېيال. تۆگمىنى تۆگمىگە سوقۇپ ـ ئۇرۇپ ئويناىدىغان بىر خىل بالىلار ئويۇنى.

موروشقۇ ئى <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى نىسبەتەن يوغان ھەم گۆشلۈك بولۇپ، گۈلە قۇرۇتۇشقا ئىنتا ـ يىن باب.

موربنا ئى [ر<فىران] <گېئول> مۇزلۇق يۆتكىلىپ دۆۋىلەنگەن تۇرلۇك ماددىلارنىڭ ئورتاق نامى.

مورىگۇل ئى. تۆمۈرچىلىكىنىڭ يوغانراق تۆمۈرلىرىنى قىسىدىغان قىسقۇچى.

مورىلىق سۈپ. مورىسى بار، مورا چىقىرىلغان، مورا قويۇلغان: ئۆينىڭ غەرب تەرەپتىكى تېمىغا يۆلەپ، مورىلىق ئوچاق سېلىنغانىدى.

موزا ئى <بوت> ① سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تۇخۇم شەكىلىدە، گۈلى كىچىك، ئاق سېرىق رەڭدە. ئۇچكىلىك مېۋە تۆتىدۇ. ئەفسىس پىتى ئۇنىڭ يوپۇرمىقى ئوستىدە ياشايدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى. تېببابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

موزاي ئى. ئىنەكنىڭ كىچىك بالىسى.

موزايلاتماق «موزايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

موزايلىق سۈپ. موزىيى بار، موزاي ئەگەشتۇرۇۋالغان؛ موزايغا ئىگە: ئۇ ھېلىقى موزايلىق ئىنىكىنى يېتىلەپ كېلىۋاتاتتى.

موزايلىماق پ. موزاي تۇغماق (ئىنەك ھەققىدە): ئۇنىڭ ئىنىكى موزايلاپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، ھارام بولۇپ قالدى.

موزايېيشى ئى [موزاي+باش+ى] <زوئول>بىر خىل ھاشارات. دۈمبىسى چاي رەڭگىدە، قورسىقى سارغۇچ قوڭۇر بولىدۇ. ئالدىنقى پۇتى تەرەققىي قىلغان، ئوتىغۇچ شەكىلدە، تۇپا كولاشقا ماسلاشقان. قۇيرۇق قىلىچلىرى بولىدۇ. لاي تۆپراقتا ياشايدۇ، كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ نوتىلىرىنى يەيدۇ.

موزدۇز ئى [پ] ئاياغ كىيىملىرىنى تىكىدىغان ھۈنەرۋەن، ئۇستا.

موزدۇزخانا ئى. موزدۇزلارنىڭ ئاياغ كىيىم تىكىدىغان ئۆيى، موزدۇزلار ھۈنەر قىلىدىغان ئۇي: مەن موزدۇزخانىغا يەنە بېرىپ، ھېلىقى ئۆتۈكنى سۈيلەپ كەلدىم.

موزدۇزلۇق ئى. مەخسۇس ئاياغ كىيىملىرىنى تىكىش كەسپى، ھۈنىرى: ئوغلۇم موزدۇزلۇقنى خېلى ئۆگىنىپ قالدى.

موزىچلار ئى <پەلس> دەسلەپكى چىن سۇلالىسى دەۋرىدىكى بىر خىل سىياسىي، ئىدىيەۋى ئېقىم. ئاساسچىسى موزى (مودى). ئۇ كىشىلەرنىڭ باراۋەرلىكى، ئۆزئارا كۆيۈنۈشى ۋە قوشنا ئەللەرنىڭ ئۆزئارا تاجاۋۇز قىلىشماسلىقىنى تەشەببۇس قىلغان.

موس تەق. بىرەر نەرسىنىڭ بوش، يۇمشاق بىرنەرسە ئۈستىگە چۇشۇشى، كىرىشى قاتارلىقلاردىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ـــ كاسامغا موسلا قىلىپ يىگىنە سانجىدى شۇ! ـــ دېدى بالا ماڭا قاراپ شوخلۇق بىلەن.

موسسىدە رەۋ. موس قىلىپ، موس قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «موس» قىلغان ھالدا: موسسىدە كىرمەك.

موس ـ موس ① «موس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② قاتتىق، چۇرۇك ئەمەس، يۇمشاق: موس ـ موس قوغۇن.

موسۇلداتماق «موسۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

موسۇلدىماق پ. «موس ـ موس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق.

موك تەق. بىرەر ئىشنىڭ ناھايىتى تېز، بىردىنلا بولغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان سۆز: موك چۇشمەك. موك سالماق.

موكا ئى [پ] ① توقۇمىچىلىقتا رەختلەرنىڭ ئۆرۈشگە ئارقاقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئويناىدىغان نەرسە، ئىككى ئۇچى ئىنچىكە، ئوتتۇرىسى تومراق بولغان توقۇش سايمىنى: ئۇ دادىسىنىڭ دەستگاھى يېنىدا موكىغا يىپ تۇردى. ② تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئاستىنقى يىپىنى ئۈستىگە چىقىرىپ بېرىش رولىنى ئويناىدىغان كىچىك غالتەككە ئوخشاش نەرسە.

موككىدە رەۋ. «موك» قىلىپ، موك قىلغان ھالدا: ئۇ ــ ئازراق دەم ئالايلىچۇ، ــ دېدى ــ دە، موككىدە ياتتى.

موكلىماق پ. ئالدىماق، گوللىماق، ھىيلە ئىشلىتىپ باشقىلارنى پايدىدىن قۇرۇق قويۇپ، ئۆزى نەپ ئالماق: ــ ھە، ــ دېدى ئۇ قىيىسىق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ــ سەنزە مېنى راسا موكلاي دېگەنىكەنسەن ــ دە! ھۆ ئەخمەق!

موك ــ موك «موك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ــ ئالدىمىزغا كەلگەنلا موك ــ موك سوقىمىز دېسەكمۇ بولماس، ــ دېدى ئۇ سەل ئېھتىيات قىلغاندەك قىلىپ.

موكىبلىق ئى [موكا + بېلىق] <زوئول> بېلىقلار تۈركۈمىنىڭ مۇللىبت بېلىقى ئائىلىسىگە كىرىدۇ. ئېلىمىز ۋە چاۋشىيەن، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ دېڭىز بويلىرىغا تارقالغان. بېقىپ ئۆستۈرۈشكە بولىدۇ.

موكسىمان سۈپ ① شەكلى موكىغا ئوخشايدىغان: موكسىمان باكتېرىيە. ② موكىغا ئوخشاش، ئۇ تەرەپتىن بۇ تەرەپكە، بۇ تەرەپتىن ئۇ تەرەپكە توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان: موكسىمان دىپلوماتىيە.

موگو ئى [خەن] <بىيول> بازىدىيەلىك زەمبۇرۇغلار كىلاسى، قالپاقلىق زەمبۇرۇغلار ئائىلىسىدىكى ئوزۇق قىلىنىدىغان بىر خىل زەمبۇرۇغ. قاتلاقلىرى يۇمران ۋاقتىدا ئاچ بېغىر رەڭ بولۇپ، كېيىن قارىيىدۇ. سېپى ئۇستىدە ھالقىسى بولىدۇ. زەمبۇرۇغ يېيىشنىڭ ئۆسۈشىدىكى ئەڭ مۇۋاپىق تېمپېراتۇرا 22℃، خالتا تەنچىسىنىڭ بولسا 16℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. ئات، كالا تېزەكلىرى ياكى چوشقا قىغى بىلەن شال پاخلى ياكى مەڭگەن بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ، دۆۋىلەپ چىرىتىلىپ ئونىڭ ئۆستۈرگۈچىسى قىلىنىدۇ. ئادەتتە كۆز، قىش ۋە ئەتىيازدا ئۆستۈرۈش ئەڭ مۇۋاپىق، دۆلىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۆستۈرۈلمەكتە.

موگۇل ئى<ئىرق>مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى موگۇل ئاپتونوم رايونىغا مەركەزلەشكەن. ئۇنىڭدىن قالسا لياۋنىڭ، جىلىن، شىنجاڭ، خېيلۇڭجياڭ، چىڭخەي، خېبېي، خېنەن، گەنسۇ قاتارلىق جايلارغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەر دىن تاشقى موگۇلىيەنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە روسىيە، ئافغانىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ بار.

موگۇل ئىرقى <ئىرق> دۇنيادىكى ئوچ چوڭ ئىرقنىڭ بىرى. بۇ ئىرقتىكىلەرنىڭ چىرايى سېرىق، چاچلىرى قارا ۋە تۈز، يۇزى ياپىلاق كېلىدۇ، ئۇلار ئاساسەن ئاسىيانىڭ شەرقى ۋە شەرقىي جەنۇبىغا تارقالغان.

موگۇلچە ① سۈپ. موگۇللارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: موگۇلچە يېزىق. موگۇلچە كىيىم. موگۇلچە ئۇسسۇل. موگۇلچە ئادەت. ② ئى. موگۇل تىلى: ئۇ موگۇلچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. موگۇل تىلىنى ئىشلىتىپ، موگۇل تىلىدا: موگۇلچە سۆزلىمەك.

موگۇللاشتۇرماق «موگۇللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

موگۇللاشتۇرۇشماق «موگۇللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

موگۇللاشتۇرۇلماق «موگۇللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

موگۇللاشماق پ. موگۇللاردەك بولۇپ كەتمەك، موگۇل بولۇپ كەتمەك، موگۇللارنىڭ ئۆرپ ــ ئادىتى، مەدەنىيىتى، پسىخىكىسى قاتارلىقلارنى ئۆزىگە سىڭدۈرمەك: تىل جەھەتتە تۈركىيلىشىش بىلەن ئىرق جەھەتتە موگۇللىشىش دەۋر نۆۋىتىسىدىن ئېيتقاندا، مۇتلەق بىر دەۋر ئىنچىدە يۇز بەرگەن ئەمەس ۋە پاراللېل بولغانمۇ ئەمەس.

مول I مىق [ئىنگ] <فىز> ماددا مىقدارىنىڭ بىرلىكى. بەلگىسى «MoL». ئۇ خەلقئارا بىرلىكلەر سىستېمىسىدىكى ئاساسىي بىرلىكلەرنىڭ بىرى بولۇپ، مەلۇم بىر ماددا سىستېمىسى تەركىبىدىكى زەررىچىلەرنىڭ (مەسىلەن، مولېكۇلا، ئاتوم، ئىيون، ئېلېكترون ۋە باشقا زەررىچىلەرنىڭ) سانى، ماسسىسى 0.012 كىلوگرام كېلىدىغان كاربون ــ 12 (^{12}C) تەركىبىدىكى ئاتوملارنىڭ سانىغا تەڭ بولسا، بۇ ماددىلارنىڭ مىقدارى بىر مول بولىدۇ.

مول II سۈپ ① ناھايىتى كۆپ، جىق، نۇرغۇن: يۇرتىمىزنىڭ بايلىقى مول، يەرلىرى كەڭرى. ② يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپ (داستىخان ھەققىدە): ــ ناھايىتى مول داستىخان بوپتۇ، ــ دېدى ھوشۇر نان ئوشتۇڭبتىپ. ③ مەزمۇن، دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، خىلمۇخىل تېمىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان (گەپ ــ سۆز قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ناھايىتى مول بولدى، دېيىشمىگەن گەپلىرى قالمىدى.

مولاتماق «مولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مولاشماق «مولىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مولانماق «مولىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مولچىلىق ئى. ھەممە نەرسە مول بولۇپ، ئېشىپ ــ تېشىپ تۇرغان ھالەت؛ پاراۋانلىق: ۋاي ــ ۋۇي! نېمانچە مولچىلىق بۇ؟

موللا ئى [ئە] ① دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇپ ئىسلام دىنى بىلىملىرى ھەققىدە بەلگىلىك سەۋىيەگە يەتكەن كىشى، ئىسلام دىنى ئەربابى: ئالا بەرمىگەننى موللا بەرمەس (ماقال). * ئوستا باردا قولۇڭنى تارت، موللا باردا تىلىڭنى (ماقال). ② كىشىلەرگە دىنىي تەلىم بەرگۈچى، ئىسلام دىنىي بىلىملىرىنى ئۆگەتكۈچى كىشى؛ ئۇستاز؛ ئوقۇتقۇچى: خوجا سەئىد قىزىنى موللىغا ئوقۇغىلى بەرگەنكەن.③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى

موللا تاپماق بىر ئىشلارنى ئاسانلا بىلىۋالىدىغان، بايقىۋالىدىغان كىشى؛ سەزگۈر كىشى: ئۇزۇڭمۇغۇ بەك موللا تاپقاق، چاقىرغاندەكلا كەلگىنىڭنى قارا.

موللا مۇشۇك بەك ياۋاش، قورقۇنچاق، ھېچبىر ئىشنى جۇرئەتلىك قىلالمايدىغان: ۋاي بېچارە، بەزىبىر ئىشلارغا كەلگەندە يۈرىكىڭ قاپىتەك قىلغان بىلەن، خوتۇنۇڭنىڭ ئالدىغا بارغاندا موللا مۇشۇك بولۇپ قالمىدىكەنسەن ــ دە؟

موللاتماق پ. كۆپەيتمەك، جىقايتماق، ئاۋۇتماق.

موللاشتۇرماق «موللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ شىپاخانا مىللىي دورا ــ دەرمەكلەرنى موللاشتۇرۇپ،

خەرىدارلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

موللاشتۇرۇلماق «موللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن داستىخان تېخىمۇ موللاشتۇرۇلدى.

موللاشماق پ. كۆپ، نۇرغۇن بولۇپ كەتمەك؛ مول ھالەتكە كەلمەك: يېمەك ـ ئىچمەكمىز موللىشىپ كەتتى.

موللاق ئى [ئە] بېشى يەردە، پۇتى بوشلۇقتا تۇرۇش؛ پۇتىنى بوشلۇققا، بېشىنى يەرگە قىلىش ھەرىكىتى: بالىلار يۇمشاق پاخالدا موللاق ئېتىشىپ تۆۋەنگە قاراپ قېچىپ كېتىشتى.

موللاق ئاتماق ① سەكرەپ بېشىنى يەرگە، پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ، پۇتىنى بېشىدىن ھالقىتىپ، يەنە پۇتى بىلەن يەرگە چۈشمەك: مەن بۇنى ئىمىر ئادىشىم بىلەن موللاق ئېتىپ ئوينىغان قۇمدىن تېپىۋالدىم. * ئۇ تېرەكتىن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ، يانىپېشىنى سۈندۈرۈۋالغان. ② كۆچمە. بېشى يەرگە، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ يىقىلماق: ئۇ ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرغا مەھكەم يېپىشىۋالغانلىقتىن، سۈغا موللاق ئېتىشتىن ساقلىنىپ قالدى. ③ كۆچمە. ھوقۇقىدىن، مەنسىپىدىن ئايرىلىپ قالماق؛ ئاغدۇرۇلماق: بېيجىڭ خانى ئاللىقاچان موللاق ئاتتى.

موللاقچى ئى ① موللاق ئېتىشقا ئۇستا كىشى ياكى نەرسە: موللاقچى بالا. موللاقچى كەپتەر. ② كۆچمە. پاھىشە، بۇزۇق، ئەخلاق ـ ئىستىلى ناچار ئايال.

موللاقلماق پ ① موللاق ئاتماق: يەنە بىرنەچچە ئات يۈگۈرگەن پېتى موللاقلاپ چۈشۈپ يېتىپ قالدى. ② كۆچمە. ئاغدۇرۇلماق، غۇلىماق، ئۆڭۈشسىزلىققا يولۇقماق: روزى موللاقلىدى، ئەمدى رەيھانەمگە كەلدى.

موللام ئى «موللا» سۆزىنىڭ ھۆرمەت شەكلى: ـــ موللام كەلدى، ئالدىغا چىققىن، ـــ دېدى زەينەپخان ئېرىنىڭ يېڭىنى تارتىپ.

موللاۋى ئى <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر خىل سورتى.

موللىقوپقاق ئى [موللا + قوپقاق] بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇقى.

موللىلىق ئى. موللىغا خاس ئادەت، قىلىق، ھەرىكەت: سېنىڭ بۇ چىرايىڭدىن موللىلىق كۆرۈنمەيدۇ، مەكتەپتە ئوقۇغانمىدىڭ؟

مولۇق I سۈپ. كۆلىمى موغا تەڭ كېلىدىغان، مو ئۆلچىمىدىكى: ئالتە مولۇق يەر.

مولۇق II سۈپ. مو قىممىتىدىكى، «مو» دەپ ئاتىلىدىغان: بىرمولۇق پۇل.

مولۇن ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچىلەر كىلاسى مۇشۇك ئائىلىسىدىكى ھايۋان. مۇشۇككە ئوخشايدۇ. تېنى قوپال ھەم قىسقا، قۇلىقى قىسقا ھەم يۇمىلاق، ئىككى قۇلىقىنىڭ ئارىلىقى يىراقراق بولىدۇ. پۇتۇن تۇكى سېرىق، دۇمبىسى توق، قورسىقى سۇس، تىۋىتى قېلىن ھەم زىچ بولىدۇ. تېرىسى خېلى ئەتىۋارلىق بولۇپ، جۇڭا ياكى باش كىيىملىرىنى تىككىلى بولىدۇ.

مولېكۇلا ئى [ر<لات] <خىم> ماددىلارنىڭ ئەسلىدىكى بارلىق خىمىيەلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلىغان ۋە مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدىغان ئەڭ كىچىك زەررىچە. ئاتومىدىن تۈزۈلىدۇ.

مولېكۇلالىق ① سۈپ. مولېكۇلاسى بار، مولېكۇلاغا ئىگە: مولېكۇلالىق باغ. مولېكۇلالىق ئېرىتمە. ② رەۋ. مولېكۇلا ئارقىلىق: مولېكۇلالىق شالغۇتلاشتۇرۇش. مولېكۇلالىق چېچىلىش.

مولىبدېن ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنتى. بەلگىسى Mo (Molybdaenum). قاتتىق، كۈمۈش رەڭلىك كىرىستال. ئالاھىدە پولات ئىشلەپچىقىرىشتا ھەم ئېلېكتىرلىك ئەسۋابلار سانائىتىدە قوللىنىلىدۇ.

مولىبدېنىت ئى [ر<گىرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيەلىك تەركىبى MoS_2. تەركىبىدىكى مولىبدېن 60% بولىدۇ. كۆپىنچە رېنىي تەركىبلىك كېلىدۇ. ئۇ ئوخشاش بولمىغان كۆپ شەكىللىك تۇردە بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ئۆچ ياقلىق ۋە ئالتە ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستالى كۆپىنچە ئالتە ياقلىق تاختىسىمان بولۇپ، قۇراشمىسى قاسىراقسىمان كېلىدۇ. رەڭگى كۈل رەڭ، ئىز سىزىقى يېشىلغا مايىل قارامتۇل كۈل رەڭ بولىدۇ. مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە. قاتتىقلىقى 1، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.7 ـــ 5.0. ياپراقچىلىرى ئېگىلىشچان، سىلىق بىلىنىدۇ.

مولىتلماق «مولاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مولىماق پ. يەر كۆلىمىنى مونى ئاساسىي ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ ئۆلچىمەك، مو سالماق: ـــ تېگى بىلەن مولاپ بەرمىگەن يەرنى مېنىڭ دېگىلى بولامدۇ؟ ـــ دېدى ئۇ.

موم ئى [پ] <خىم> ھايۋانات مېيى، مىنېرال ياكى ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنىدىغان مايسىمان يۇمشاق ماددا. ئېلاستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئاسان سۇيۇقلىنىدۇ. سۇدا ئېرىمەيدۇ، كاربون سۇلفىد ۋە بېنزولدا ئېرىيدۇ. مەسلەن، سېرىق موم، ئاق موم ۋە پاراتىن قاتارلىقلار. ئادەتتە ئۇ سۇدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە شام ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ: مانجۇلار سېپىل ئۆگەكلىرىنىڭ كەينىدىن تۆۋەندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا خىش ئېتىپ، ئوت چېچىپ، قاينىاق مومىلارنى تۆكۈپ، ئوق بوران قىلىپ تۇراتتى.

موم بولماق يۇمشىماق، ئېرىمەك؛ يۇمشاپ ئەيۋەشكە كەلمەك، كۆنمەك: ـــ ۋۇ ئىززىتىنى بىلمىگەن جاھىل، نى ـ نى جاھىللار مېنىڭ قولۇمدا موم بولغان. مەن سېنى نىكاھلاپ ئالغاندىمەن! ـــ دېدى ئۇ ئانارخانىغا يېقىنلاپ.

موما I ئى [خەن] ← **ھورنان:** دۇئانە ئايال ئالقىنىدىكى ئاق مومىنى ئىككىگە بۆلدى ـ دە، يېرىمىنى قىزغا بەردى.

موما II ئى. خامانىڭ ئوتتۇرىسىغا تىگ قادالغان خادا، بادرا: ئۇ ماغدۇرسىزلىنىپ مومىنىڭ تۆۋىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

موما III ئى ① ئاتا ياكى ئاپىنىڭ ئانىسى (پەرزەنتلەرگە نىسبەتەن): مومىسى ئۇنىڭغا چوڭ دادىسىنىڭ ئۇچتۇرپان قوزغىلاڭىچىلىرىدىن ئىكەنلىكىنى ھېكايە قىلىپ بەرگەن. ② قېرى ئاياللارنى ھۆرمەتلەپ ئېيتىلىدۇ: ـــ موما، سىلى ئولتۇرسىلا، ـــ دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىدا تۇرغان قېرى ئايالغا.

موماي ئى. قېرى ئايال، ياشانغان خوتۇن، كەمپىر: ئاپتوبۇسقا چىقالماي، سىلىق مۇزدا تېيىلىپ، سومكا تۇتقان بىر موماي، يەرگە چۈشتى يىقىلىپ.

مومسۇق سۈپ [ئە] پىخسىق، بېخىل، نامەرد: تەبىئىتى شۇنچىلىك سېخىي ۋە شۇنچىلىك بېخىلكى، ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ بەزىلەرگە پۇتۇن گۈزەللىكنى ئاتا قىلىۋېتىدۇ، يەنە بەزىلەرگە بولسا ئۆتۈپ كەتكەن مومسۇق ـ تە!

مومسۇقلۇق ئى. پىخسىقلىق، بېخىللىق، نامەردلىك:

مۇسىقلىق قىلماق.

مومقا ئى <گ سەن> نەقىشنىڭ تېگىنى تازىلايدىغان ئەسۋاب.

موملاتماق «مۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ شاگىرتنىغا موملاتقان يېپ بىلەن مەسىنىڭ بېشىنى تىكىشكە باشلىدى.

موملاشماق «مۇملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

موملانماق «مۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مىيىر موملانغان يېپ بىلەن ئۆتۈك قونچىنى تىكىۋاتاتتى.

موملىماق پ. موم سۈركىمەك: موزدۇز ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماستىن يېپنى موملاۋاتاتتى.

مومپىت ئى [ر] مەزگىل، پەيت، دەۋر: ھازىر بىز مۇھىم بىر تارىخىي مومپىتقا دۇچ كېلىپ قالدۇق.

مومپىتلىق سۈپ. بەلگىلىك پەيت، ۋاقىت ئىچىدە ئورۇنلىنىدىغان: مومپىتلىق مۇزىكا.

مومخەي ئى. دىيال. پاختىلىق ئاياغ.

مۇناتسىت ئى [ر<نېم<گىرېك] <گېئول>بىر خىل مىنېرال. تەركىبىدە كۆپىنچە تورىي، سىركونىي قاتارلىقلار بولىدۇ. يەككە ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. رەڭگى ئاچ سېرىق ياكى قوڭۇر، سىمولا پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 5 — 5.5، سۇنۇق يۈزى قۇلۇلە قېپى ھالىتىدىن رەتسىز ھالەتكىچە بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5.1، ئادەتتە رادىيوئاكتىپلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

موناخ ئى [ر<گىرېك] <دىن> تەركىدۇنيا بولۇپ كاتولىك دىنى ياكى پىراۋۇسلاۋىيە دىنىنىڭ مۇناستىرلىرىدا ياشىغۇچى كىشى؛ راھىب.

مونارخىزم ئى [ر] <پەلس> پادىشاھلىق تۈزۈمىنى دۆلەت تۈزۈمىنىڭ ئەڭ مۇقاپىق فورمىسى دەپ ھېسابلايدىغان ئەكسىيەتچىل سىياسىي ئېقىم، يۆنىلىش.

مونارخىست ئى [ر] مونارخىزم تەرەپدارى.

مونارخىيە ئى [ر<گىرېك] <پەلس> پادىشاھلىق تۈزۈم.

مونارخىيەلىك سۈپ. مۇنارخىيەگە، پادىشاھلىق تۈزۈمىگە ئائىت.

مونىستىر ئى [ر<گىرېك] <دىن> كاتولىك دىنى ۋە پىراۋۇسلاۋىيە دىنى راھىبلىرىنىڭ ئىبادەت قىلىدىغان، تۇرىدىغان جايى؛ چېركاۋ.

مونەك I ئى ① كاللەك، توپ: قارمونەكلىرى. ياغاچ مونەكلىرى. ② كۆچمە. مۇرەككەپ، چىگىش، مالىماتاك: ئۇلار ھەممىنى ئىلەشتۇرۇپ مونەك قىلايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى.

مونەك II ئى. ئۇرۇقچىسى ئېلىنمىغان شاپتۇل قېقى.

مونەك III ئى. دىيال <يېم> قوناق ئۇنىدا تۇگۇلگەن گۆشلۈك جۈۋاۋا.

مونەكچە ئى. كىچىك مونەك: ئۇ چاشقان مايىقىدەك مونەكچىلەرنى چىلمىنىڭ ئوتخانىسىغا ئېھتىيات بىلەن سېلىپ، ئوت تۇتاشتۇرۇغاندىن كېيىن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قومۇش نەيچىنى شوراشقا باشلىدى.

مونەكسىمان سۈپ. مونەكىگە ئوخشايدىغان، مونەك شەكلىدىكى: مەدەستان ئاسان سۇنىدۇ، سۇنىدۇرۇلغان يۈزى قىزىلغا مايىل قوڭۇر رەڭ كېلىدۇ، ئۇلچەمسىز، مونەكسىمان بولۇپ، سىرتقى كۆرۈنۈشى قوپال كېلىدۇ.

مونەكلەشتۈرمەك «مونەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مونەكلەشتۈرۈلمەك «مونەكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مونەكلەشمەك پ. مونەك ھالەتكە كەلمەك، مونەك بولماق: مونەكلىشىپ كەتكەن لاي ئۆتۈكنىڭ ئىچىگە تولۇپ كەتكەنىدى.

مونەكلەنمەك «مونەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مونەكلىمەك پ. مونەك قىلماق، مونەك ھالغا كەلتۈرۈلمەك.

مونەك ـ مونەك نۇرغۇن مونەك، بىرقانچە مونەك؛ ناھايىتى كۆپ مونەك: تېخى ھايات ـ ھۇيت دېگۈچە مونەك ـ مونەك پۇل ئالماسلىقى دېگىنىچۇ؟!

مونتاژ ئى [ر<فىران] ① <ئەد> بىر ياكى بىرنەچچە بەدىئىي ئەسەردىن ئېلىنغان ئايرىم ئېپىزوت ۋە كۆرۈنۈشلەردىن تەشكىل تاپقان بەدىئىي ئەسەر. ② <كىنو> كىنو، رادىيو ـ تېلېۋىزىيە سەنئىتىدە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ساھەلەردە ئايرىم بەدىئىي ئەسەرلەر ياكى ئۇلارنىڭ بۆلەكلىرىنى ئومۇمىي ماۋزۇ ھەم سۈزىتىغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ كىرىشتۇرۇش. ③ مۇشۇنداق ئۇلاپ، كىرىشتۇرگۈچى كىشى.

مونتاژلىق ئى. كىنو، رادىيو ـ تېلېۋىزىيەنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم بۆلەك ۋە كۆرۈنۈشلىرىنى كىرىشتۇرۇش ئىشى: مونتاژلىق قىلماق.

مونجاق ئى. دىيال. ھالقا، مونچاق.

مونچاق ئى ① ئەينەك، پارقىراق تاش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن زىننەت بۇيۇمى ئۇچۇن ياسالغان، يېپقا ئۆتكۈزۈپ بويۇنغا ئاسىدىغان دانە ـ دانە يۇمىلاق بۇيۇم: قىز قولىدىكى قىممەت باھالىق گۆھەر مونچىقىنى كىمبەغەل يىگىتكە بېرىپتۇ. ② كۆچمە. سۇ، سىماب قاتارلىق نەرسىلەردىن ھاسىل بولغان يۇمىلاق بۆلەك؛ تامچە: ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسىدە تەر مونچاقلىرى پارقىرايتتى.

مونچاققوراي ئى [مونچاق + قوراي] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

مونچاقلىماق پ. مونچاق ھالىتىگە كەلمەك، مونچاققا ئوخشىماق: بەگمەت قالپىقىنى ئېلىپ پېشانىسىدىكى مونچاقلاپ ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى ئېرتتى.

مونچاق ـ مونچاق ناھايىتى نۇرغۇن مونچاق، كۆپ مونچاق: ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مونچاق ـ مونچاق بولۇپ، مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى.

مونده‌ك I سۈپ. دىيال. تولغان، كېلىشكەن (ئەرلەر ھەققىدە).

مونده‌ك II ئى. دىيال ① قوناق مەدىكى؛ كۆممىقوناق شېخىنىڭ كۆتىچىكى. ② كىچىك چۆگۈن.

مونزونىت ئى [ر] <گېئول> چوڭقۇرلۇقتىكى ئوتتۇرا جىنسىنىڭ بىر خىلى. جىنس خۇسۇسىيىتى ئورتوكلاز بىلەن دىيورىتىنىڭ ئارىلىقىدا بولىدۇ.

مونزونىتلىق سۈپ. مونزونىت ياكى ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: مونزونىتلىق قۇرۇلما.

مونوپول سۇپ [ر<گىرېك] ① مونوپولىيە پىرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان: مونوپول كاپىتال. مونوپول باھا. مونوپول پايدا. مونوپول يەر ئىجارىسى.② مونوپولىيەگە ئائىت: مونوپول بۇرژۇئازىيە. مونوپول كاپىتالىزم.

مونوپولچىلىق ئى. مونوپول قىلىش ـ ھەرىكىتى.

مونوپوللۇق سۇپ. بىرەر سودا ياكى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىنى ئومۇميۈزلۈك كونترول قىلىۋالغان، مونوپول قىلىۋالغان: ئامېرىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ غەربىي ياۋروپادىكى دۆلەتلەرنىڭ سانائەتتىكى مونوپوللۇق ئورنى ئاجىزلاشتى.

مونوپولىيە ئى [ر<گىرېك] <س ئىق> ئاز ساندىكى چوڭ كاپىتالىستنىڭ كارخانىلار ياكى ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ يۇقىرى پايدا ئېلىش مەقسىتىدە مەلۇم تاۋارلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى ۋە سېتىلىشىنى ئۆزگىچە ئىگىلىۋېلىشى، كونترول قىلىۋېلىشى: بۇنداق مونوپولىيە جەمئىيەت ساھەسىدە ئەڭ مەركەزلىك ئەكس ئېتىپ، بىرەر كۆچلۈك توزۇم، بىرەر كۆچلۈك فورماتسىيە ئاجىز بولسىمۇ ھاياتىي كۈچكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەندىزە ياكى جامائەتچىلەرنى، يېڭىدىن بىخ سۈرۈۋاتقان پارلاق ئىجتىمائىي غايىلەرنى چەكلىمەكتە.

مونوپولىيەچى ئى. بىرەر سودا ياكى ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىنى ئومۇميۈزلۈك كونترول قىلىۋالغۇچى، مونوپولىيە قىلىۋالغۇچى.

مونولوگ ئى [ر<گىرېك] ئەسەر تەركىبىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە ياكى باشقا پېرسوناژلارغا ۋە ياكى تاماشىبىنلارغا قارىتىپ ئېيتقان سۆزى.

مونزم ئى [ر<گىرېك] <پەلس> ھەممە نەرسىلەرنىڭ ئاساسى بىر دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات.

موھتاج ئى [ئە] بىرەر نەرسىگە بولغان ئېھتىياجلىق؛ ھاجەتمەنلىك: مەن ئۆزۈمنىڭ سىزنىڭ ياردىمىڭىزگە نەقەدەر موھتاج ئىكەنلىكىمنى تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىمەن.

موھتاجلىق ئى. يوقسۇزلۇق، كەمبەغەللىك، بىچارىلىك، قول ـ ئىلكىدە يوقلۇق: مەن بۇ ئىشنى ئىنتايىن ئاچلىق ۋە موھتاجلىقتىن قىلدىم.

موۋزۇت ئى. ئوڭ تەرىپى سىلىق قىلىپ پۈتۈنلەي يۇڭدىن ياكى يۇڭ ئارىلاشتۇرۇلغان ماتېرىياللاردىن توقۇلغان بىر خىل رەخت: رەھبەرلىك ئىشخانىسىدا موۋزۇت قاپلانغان كىرېسلولار قاتار تىزىۋېتىلگەنىدى.

موي ئى [پ] ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تېنىدىكى تۈك، قىل: موي تارماق. موينىمۇ تەۋرىتەلمەسلىك.

مويەكچە ئى. دىيال. چوتكا.

مويچى ئى. يۇڭ، قىل تۇرىدىكى نەرسىلەرنى ئېلىپ ـ ساتقۇچى، شۇنداق سودا بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

مويچلىق ئى. يۇڭ، قىل تۇرىدىكى نەرسىلەرنى ئېلىپ ـ سېتىش سودىسى، كەسپى.

مويسىپت سۇپ [پ] چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان، ياشاڭغان، پىشقەدەم، چوڭ: مويسىپت ئادەم.

مويسىپتلىك ئى. پىشقەدەملەرگە خاس خۇسۇسىيەت، قىلىق: ـــ مەنمۇ ئاددىي ئادەم، سەپەردە جەددىي ئىشلاردا مويسىپتلىك قىلىشىڭنى نېمە كېرەكى بار؟ ـــ دېدى ھاكىم ئۇلارنى توسۇپ.

مويكا ئى [ر] تۇرلۇك يۇڭ، قىل تۇرىدىكى خام ماتېرىياللارنى تۇرگە ئايرىپ، تازىلاپ ئۆتكۈزۈۋالىدىغان ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئورۇن: سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن تاي ـ تاي يۇڭلار بۇ مويكىنىڭ شارقىراپ سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان تۆت چوڭ نورغا تاشلىنىپ يۇيۇلۇپ چىقاتتى.

مويلۇق سۇپ. مويى بار، مويى ئۆسكەن؛ موي ئورنىتىلغان، موي بېكىتىلگەن: مويلۇق ئەدىيال.

موينا ئى [پ] بەزىبىر ھايۋانلارنىڭ كېيىم ـ كېچەك ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بولىدىغان يۇڭلۇق تېرىسى.

موينىكەش ئى. تېرە ـ موينى تارايدىغان كىچىك تۆمۈر ئارا.

موينىلىق سۇپ. موينىسى بار، موينىدىن تىكىلگەن (ئىشلەنگەن)، تەييارلانغان: ھازىرقى كۈندە ئىجارە ئېلىش مۇمكىن بولمايدىغان ھېچ نەرسە قالمىدى. شوتا، چىم قىزقىدىغان ماشىنىلار، موينىلىق جۈۋىلار ۋە داڭلىق رەسساملار سىزغان رەسىملەرنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى... قىسقىسى توخۇ سۈتىدىن باشقىسىنىڭ بەرى تېپىلىدۇ.

مۇئاپ ئى [ئە] يېزىت. بىرەر گۇناھ، سەۋەنلىك ياكى خاتالىش ئۈچۈن قىلىنغان كەچۈرۈم؛ ئەپۇ: مۇئاپ قىلماق.

مۇئامىلە ئى [ئە] ① كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىش، بىرەر ئىش، خىزمەتكە دائىر ئالاقە، مۇناسىۋەت: سىلىق مۇئامىلە. قوپال مۇئامىلە. مۇئامىلە قىلماق. ② پۇل، سودا ـ سېتىق ۋە تىجارەت كەسپىدىكى مۇناسىۋەت؛ ئالاقە: پۇل مۇئامىلىسى. ئىقتىسادىي مۇئامىلە.

مۇئاملىدار ئى [ئە+پ] پۇل، سودا ـ سېتىق، مۇلازىمەت كەسپىدە ئىقتىسادىي مۇئامىلە قىلغۇچى ئادەم، ئىقتىسادىي مۇئامىلە قىلغۇچى خېرىدار، مۇئامىلە ئىگىسى: مۇئاملىدارلارغا تېخىمۇ ئۇنۇملۇك، ئەلا، قولايلىق خىزمەت قىلىش يولى مۇئامىلە مۇلازىمىتى قىلىشتىن ئىبارەت.

مۇئاملىدارلىق ئى. مۇئامىلە قىلىش، مۇئاملىسى بار بولۇش: بۇ كۆڭۈلپەرۋەر خەلق بىر ـ بىرىگە ئەقلىي نۇقتىدىن مەسئۇل بولۇشنىڭ ئورنىغا قىزغىن مۇئاملىدارلىقنى دەسسەتكەندەك ھەمدە بىر ـ بىرىگە كۆيۈنۈشنىڭ باشقا ئەھمىيەتلىك يوللىرىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندەك قىلاتتى.

مۇئاملىلەشمەك پ. مۇئامىلە قىلماق، مۇئاملىدە بار بولماق: مۇنداق بىر خىل ئادەملەر «ھېيلىگەر» دەپ سۈپەتلىنىدۇ: كىشىلەر بىلەن مۇئاملىلەشكەندە، ئىش بېجىرگەندە ھەرقايسى تەرەپلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۆزدە تۇتۇپ، باشقىلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، خۇشامەت قىلىدۇ.

مۇئاملىلىك سۇپ (بىرەر ئېنىقلىغۇچى بىلەن ئىپادىلەنگەن) مۇئاملىگە ئىگە: ياخشى مۇئاملىلىك ئادەم.

مۇئاھىدە ئى [ئە] تارس. توختام: سودا مۇئاھىدىسى.

مۇئاۋىن سۇپ [ئە] بىرەر باشلىق ياكى رەھبەرنىڭ ياردەمچىسى؛ ئورۇنباسار: مۇئاۋىن ھاكىم. مۇئاۋىن رەئىس.

مۇئاۋىنلىق سۇپ. مۇئاۋىن دەپ تونۇلىدىغان، مۇئاۋىن قىلىپ تەينىلەنگەن: مۇئاۋىنلىق ۋەزىپە. مۇئاۋىنلىق دەرىجە.

مۇئەتتەر [ئە] ① سۇپ. يېزىت. يېقىملىق ھىد چاچقۇچى؛ خۇش پۇراق، خۇشبۇي: ـــ چىمەن گۈلشەنلىرى خويمۇ مۇئەتتەر، مۇئەتتەر گۈللىرى گوياكى ئەختەر. ② ئى <خىم> بىرقانچە خىل پۇراقلىق ماتېرىيالنى تەڭشەش ئارقىلىق تەييارلانغان

ئارىلاشما پۇراقلىق ماتېرىيال.

مۇئەسسەسە ئى [ئە] بىرەر ساھەنى باشقۇرىدىغان، بەلگىلىك ئىشتات ۋە مەمۇرىيەتكە ئىگە بولغان تەشكىلات: دۆلەت مۇئەسسەسىلىرى. ئىجتىمائىي مۇئەسسەسىلەر. ئىلمىي مۇئەسسەسىلەر.

مۇئەسسەسىلىك سۈپ. مۇئەسسەسى بار، مۇئەسسەسىگە ئىگە، مۇئەسسەسىسى بولغان: قاغىلىقنىڭ مۇئەسسەسىلىك پېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى رايون ھالقىپ بازار تاپتى.

مۇئەككەل ئى [ئە] پېزىت. بىرەر ئورۇن ياكى شەخس تەرىپىدىن ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىشكە مەسئۇل قىلىنغان كىشى؛ ۋەكىل: مۇئەككەل بولماق.

مۇئەللەق سۈپ [ئە] بىرەر نەرسىگە تەگمەي، بوشلۇقتا تۇرەكسىز ئېسىلىپ تۇرغان: ئۇ قورغاننىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇئەللەق تۇرغان بىر ئالمىنى كۆردى.

مۇئەللىپ ئى [ئە] پېزىت. يازغۇچى، ئاپتور: ئۇ ئاددىيلا ئادەم مۇشۇ ۋەقەنىڭ كاتىپى، مۇشۇ كىتابنىڭ مۇئەللىپى ئىدى.

مۇئەللىم ئى [ئە] ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ ئۇستاز، ئوقۇتقۇچى: مۇئەللىم بولماق. مەسئۇل مۇئەللىم. مۇزىكا مۇئەللىمى.

مۇئەللىمە ئى [ئە] ئايال مۇئەللىم، ئايال ئوقۇتقۇچى: ـ ياق، ياق، ئۇنى ئويلىماڭ، ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈردى مۇئەللىمە، ـــ يۈرتداشلارنىڭ ھال ـ كۈنى ماڭا ئايان.

مۇئەللىملىك ئى. ئايال ئوقۇتقۇچىلىق ئىشى، ئايال مۇئەللىملىك: ـــ قىزىم پېزا باشلانغۇچ مەكتىپىدە مۇئەللىملىك قىلىدۇ، ـــ دېدى مۇكەررەم ھەدە پەخىرلەنگەن قىياپەتتە.

مۇئەللىملىك ئى. ئوقۇتقۇچىلىق ئىشى، كەسپى؛ مۇئەللىملىك قىلماق: شۇ ۋەجىدىن بىز ئۇنىڭ مۇئەللىملىك سۈپەت ـ ساپاسى ھەققىدە سەل تەپسىلىيرەك توختالدۇق.

مۇئەممە ئى [ئە] <ئەد> ئەدەبىياتتا شېئىرىي يول بىلەن يېزىلغان تېپىشماقلار: ئۇلارنىڭ تەپەككۇر پەللىسى ئالەمشۇمۇل بولسىمۇ، ئەممە ئۇنىڭ كونكرېت سۈپەتلىرى زامانىمىز كىشىلىرى ئۈچۈن يەنىلا مۇئەممادۇر.

مۇئەييەن سۈپ [ئە] ھەممىگە مەلۇم بولغان، ئېنىق، ئاشكارا، بەلگىلىك: ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن مۇئەييەن شارائىت كېرەك.

مۇئەييەنلەشتۈرمەك «مۇئەييەنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ ھېس قىلغانلىرىنىڭ خاتا بولمىغانلىقىنى مانا ئەمدى مۇئەييەنلەشتۈردى.

مۇئەييەنلەشتۈرۈشمەك «مۇئەييەنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مۇئەييەنلەشتۈرۈلمەك «مۇئەييەنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بەس ـ مۇنازىرە كۆپچىلىكنىمۇ ئۆز قوينىغا باشلاپ كىردى. ئۇ بىرنېمە دەپ، بۇ بىرنېمە دەپ ئاخىر قادىرنىڭ كۆز قارىشى مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

مۇئەييەنلەشمەك پ. تايىن تاپماق، ئېنىق بولماق، ئاشكارىلانماق، جەزملەشمەك: بۇ خىل ئېتىقاد قارىشى رېئال، تارىخىي يوسۇندا پەيدا بولغان ۋە تارىخىي يوسۇندا مۇئەييەنلەشكەن.

مۇئەييەنلىك ئى ① مەلۇملۇق، ئېنىقلىق. ② <پەلس> شەيئىنىڭ خۇسۇسىيىتى. ئۇ سۈپەت مۇئەييەنلىكى ۋە سان مۇئەييەنلىكى دەپ ئايرىلىدۇ. ھەرقانداق شەيئى سۈپەت مۇئەييەنلىكى بىلەن سان مۇئەييەنلىكىنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت.

مۇبادا باغل [پ] ئەگەر، ئەگەردە: مۇبادا كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش بولۇپ، جەڭ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالسا، بۇنى قويۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىمىز.

مۇبارەك [ئە] ① سۈپ. مۇقەددەس، ئۇلۇغ، خاسىيەتلىك: مۇبارەك جاي. مۇبارەك زېمىن. مۇبارەك نام. ② ئى. تەبرىكلەش، قۇتلۇقلاش سۆزى: دوستۇم مۇبارەك بولسۇن، توي قىلىۋاپسەن، ئەمما ۋاقتىدا كېلەلمىدىم، ئەپۇ قىل. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مۇبارەكلەشمەك «مۇبارەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھەممىسى كېۋىراخۇن بىلەن خۇرشىدخانىنى مۇبارەكلەشتى.

مۇبارەكلەنمەك «مۇبارەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇبارەكلىمەك پ. قۇتلۇق بولۇشنى تىلىمەك، تەبرىكلىمەك؛ قۇتلۇقلىماق: ھەممەيلەن كۆلۈشۈپ ئىلىكنى مۇبارەكلىدى.

مۇبالىغە ئى [ئە] ① ئاشۇرۇش، كۆپتۇرۇش؛ لاپ: مانا مۇشۇنداق كىشىلەرنىڭ كۆڭلى ـ كۆكسىنى ۋە مېھرىنى دېگىزدەك چوڭقۇر دېسە ھەرگىز مۇبالىغە بولمايدۇ. ② <ئەد> ئوبيېكتىپ شەيئى ياكى ھادىسىلەرنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ھالىتىدىن ئاشۇرۇپ ياكى كىچىكلىتىپ ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر خىل ئىستىلىستىكىلىق ۋاستە.

مۇبالىغىلەشتۈرمەك «مۇبالىغىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پارتىيە خىزمىتىدىكى ئاشۇ سەلبىي تەرەپنى خالىغانچە مۇبالىغىلەشتۈرۈپ، ئۇنى پارتىيەنىڭ ئاساسىي ئېقىمى دەپ تۇرۇۋېلىش توغرا ئەمەس.

مۇبالىغىلەشتۈرۈلمەك «مۇبالىغىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بەزىلەر تەرىپىدىن مونتاژنىڭ رولى بىر تەرەپلىمە مۇبالىغىلەشتۈرۈلۈپ، «مونتاژ ھەممىنى بەلگىلەيدۇ» دەپ قارالدى.

مۇبالىغىلەشمەك پ. بىرەر ئىش ياكى گەپ ـ سۆز ئەسلىي ھالىتىدىن كۆپتۈرۈلۈپ، چوڭىيىپ كەتمەك، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىلمەك.

مۇباھ ئى [ئە] <دىن> شەرىئەتتىكى سەككىز ئەمەلنىڭ بىرى، يەنى قىلسا ـ قىلمىسا گۇناھمۇ بولمايدىغان، ساۋابمۇ بولمايدىغان ئىشلار.

مۇبەددەل سۈپ [ئە] پېزىت. ئالماشتۇرۇلغان، ئۆزگەرتىلگەن. بىر تۇستىن ئىككىنچى بىر تۇسكە ئايلانغان: ـــ بىر دۇئا بىلەن ئاسمان ـ زېمىننى زىلزىلىگە سالالايدىغان، بىر قارغىش بىلەن ئادەمنى جىن ـ ئالۋاستىغا، جىن ـ ئالۋاستىنى ئادەمگە، سۈرىتى مۇبەددەل قىلىپ تاشلىيالايدىغان ئۆزلىرىگە قول بەرگىلى كەلدىم، ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم.

مۇپەتتىش ئى [ئە] بىرەر ئىش ياكى خىزمەتنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىنى تەكشۈرۈپ تۇرغۇچى خادىم: مۇپەتتىش گۇرۇپپىسى. مۇپەتتىش ئىشخانىسى.

مۇپەتتىشلىك ئى. مۇپەتتىش ئىشى، مۇپەتتىش كەسپى: ـــ سىز مۇپەتتىشلىكىڭىزنى قىلماي، بۇ يەردە نېمە لاغايلاپ يۈرىيسىز؟! ـــ دېدى باشلىق.

مۇپەسسەل سۈپ [ئە] يىپىدىن يېڭىسىغىچە، پۈتۈن تەپسىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، باشتىن ـ ئاخىر، ئومۇميۈزلۈك؛ ئەتراپلىق، تەپسىلىي: مۇپەسسەل پىلان. مۇپەسسەل تەكشۈرۈش.

مۇپەسسىر ئى [ئە] <دىن> تەپسىر ئالىمى ۋە ئىسلام ئىلمىگە دائىر ئەسەر يازغۇچى كىشى.

مۇپىتى ئى [ئە] <دىن> شەرئىەت قانۇنلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، شەرئىەتكە ئاساسەن پەتىۋا (ھۆكۈم) چىقىرىدىغان، مەسىلىلەرگە يول تېپىپ بېرىدىغان دىنىي ئەربابا، ئۇلىما: قازى بىلەن قالامسەن، مۇپتى بىلەن كېتەمسەن (ماقال).

مۇپتىخانا ئى [ئە + پ] تارس. مۇپتىنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى، مەھكىمىسى: — مەن ئەرز قىلىپ، ھال ئېيتىپ بارمىغان ھاكىم ـ دوتەيمۇ، مۇپتىخانا، قازىخانىلارمۇ قالمىدى.

مۇپتىلا ئى [ئە] دۇچار، گىرىپتار، يولۇقۇش: مۇپتىلا بولماق. مۇپتىلا قىلماق.

مۇپتىلالىق ئى. مۇپتىلا بولۇش، گىرىپتار بولۇش، دۇچارلىق.

مۇپتىلىق ئى. مۇپتىغا يوكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە: مۇپتىلىق قىلماق.

مۇت سۇپ. پۇلسىز، ھەقسىز، بىكار.

مۇت كېپەن ئەمگەك قىلماي تەييارنى يېيىشكە ئامراق، تەييارغا ئادەتلەنگەن، تەييارتاپ: مەن ئەنە شۇ مۇت كېپەنلەرگە لەنەت ئوقۇيمەن.

مۇتالىئە ئى [ئە] مەزمۇنىنى چۈشەنگەن، ئۆزلەشتۈرگەن ئاساستا ئىنچىكە ئوقۇش، تەتقىق: مۇتالىئە قىلماق. مۇتالىئە يۈرگۈزمەك.

مۇتابىق سۇپ [ئە] مۇۋاپىق، ئويغۇن، مۇناسىپ، بىر ـ بىرىگە توغرا كەلگەن: بەزى تارىخىي مەنبەلەردە لوقمان ھەكىمنىڭ ناھايىتى ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرگەنلىكى خاتىرىلەنگەن. شۇنىڭغا مۇتابىق ھالدا خەلقىمىز ئارىسىدا لوقمان ھەكىمنىڭ 440 ياشقا كىرگەنلىكى ھەققىدە رىۋايەتلىك مەنبەلەر بار.

مۇتاناسىپ سۇپ [ئە] چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئېنى، بويى ئۆزئارا ماس ياكى ئوخشاش نىسبەتتە بولغان.

مۇتەئەسسىپ سۇپ [ئە] كونا ئەقىدە ۋە كونا نەرسىلەرگە يېپىشۋالىدىغان، كونىلىقنى ياقلىغۇچى: مۇتەئەسسىپ كۆچلەر.

مۇتەئەسسىپلەشتۈرمەك «مۇتەئەسسىپلەشمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇتەئەسسىپلەشمەك پ. مۇتەئەسسىپ بولۇپ قالماق، كونا ئەقىدە ۋە كونا نەرسىلەرگە يېپىشۋالماق، كونىلىقنى ياقلىماق.

مۇتەئەسسىپلىك ئى. كونا ئەقىدە ۋە كونا نەرسىلەرگە يېپىشۋالىش، ئۇنى ياقلاش ئىشى، ئادىتى: مۇتەئەسسىپلىك قىلماق.

مۇتەپەككۇر ئى [ئە] چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىر قىلىش ئىستېداتىغا ئىگە بولغان كىشى، تەپەككۇر ئىگىسى: بىرمۇنچە ئاتاقلىق ئالىملار، مۇتەپەككۇرلار ۋە يازغۇچىلار ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق يېتىشكەن.

مۇتەپەككۇرانە رەۋ [ئە+پ] مۇتەپەككۇرغا ئوخشاش، مۇتەپەككۇرلۇق بىلەن، مۇتەپەككۇرلاردەك: ئالىم ئەسىرىدە خەلقىمىزنىڭ زېمىن باغرىدىكى ئوبيېكتلار ئۈستىدە مۇتەپەككۇرانە پىكىر يۈرگۈزۈشنى كۆپرەك تەكىتلەپ ئۆتىدۇ.

مۇتەپەككۇرلۇق ئى. مۇتەپەككۇرغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت: بۇ زىددىيەتنى ئۇنۇملۇك ھەل قىلىشتا ئاكتۇئال مۇتەپەككۇرلۇق كېرەك بولىدۇ.

مۇتەخەسسىس ئى [ئە] بىرەر ساھەدە مەخسۇس بىلىم ئېگىلىگەن ھەم شۇ ساھەدە مول تەجرىبىگە ئىگە بولغان كىشى، ئىختىساس ئىگىسى: گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. ئىقتىساد مۇتەخەسسىسى.

مۇتەخەسسىلەشتۈرمەك «مۇتەخەسسىلەشمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇتەخەسسىلەشتۈرۈلمەك «مۇتەخەسسىلەشتۈرمەك» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇتەخەسسىلەشمەك پ. بىرەر ساھەدە مۇكەممەل بىلىم ئېلىپ، تاكامۇللىشىپ، مۇتەخەسسىس سۈپىتىگە يەتمەك؛ ئىختىساسلاشماق.

مۇتەخەسسىلىك ئى. مۇتەخەسسىس قىلىدىغان ئىش ياكى ئۇنىڭغا بېرىلگەن نام.

مۇتەسەۋۋۇپ ئى [ئە] يېزىت. ھېكمەت ۋە سىر ئىگىسى، ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ سوپىلىق قىلغۇچى: جالالىدىن رۇمىي قاتارلىق مۇتەسەۋۋۇپلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ يارىتىلىمىسىغا تامامىي كامالەت پەزىلەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن بولۇپ، ئۆزلۈك روھى دەل ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئەزگۈ ھېس ـ تۇيغۇلارنى تونۇش، ئاشكارىلاشقا قارىتىلغان.

مۇتەسسە ئى [ئە] <ئەد> بىر كۇپلېتى توققۇز مىسرادىن تەشكىل تاپقان شېئىر.

مۇتەكەببۇر سۇپ [ئە] ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، كىشىنى كۆزىگە ئىلمايدىغان، ھالى چوڭ؛ ھاكاۋۇر، تەكەببۇر: مۇتەكەببۇر ئادەم. مۇتەكەببۇر ئەرباب.

مۇتەكەببۇرلۇق ئى. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش ئىشى، ئادىتى، ھاكاۋۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق.

مۇتتەھەم سۇپ [ئە] باشقىلارغا يولسىزلىق قىلىدىغان؛ گۇناھسىز بىرەيلەن قىلمىشقا ئۇرۇندىدىغان، ئۇشۇق: توۋا، نېماندا مۇتتەھەم ئادەم بۇ.

مۇتتەھەملىك ئى. مۇتتەھەملەردە بولىدىغان قىلىق، مۇتتەھەملەر قىلىدىغان ھەرىكەت: مۇتتەھەملىك قىلماق.

مۇتلەق [ئە] ① سۇپ. مەڭگۈ بىر خىل تۇرىدىغان، ئۆزگەرمەيدىغان، ئۆزگەرمەس، مۇقىم؛ مەڭگۈلۈك: مۇتلەق ئەركىنلىك مەۋجۇت ئەمەس. ② سۇپ. پەقەت مەلۇم بىر خىل شارائىتقىلا ئاساسلانغان، باشقىلىرى نەزەردىن ساقىت قىلىنغان: مۇتلەق قىممەت. مۇتلەق تېمپېراتۇرا. مۇتلەق ھەقىقەت. ③ رەۋ. پۈتۈنلەي، تولۇق، تامامەن: خەلقنىڭ قانۇنلارغا مۇتلەق بويسۇنۇشىنى تەلەپ قىلىدى. ④ رەۋ. ھەرگىز؛ پەقەت: شۇ تاپتا، ئۇ ئاپتوموبىلدىن بىر خالتا ئوغۇتنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئاڭلىسا، مۇتلەق ئىشەنمەيدۇ. ⑤ رەۋ. ئىنتايىن، ناھايىتى: شۇنىمۇ كۆرۈشمىز كېرەككى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى دىنىي زاتلار پارتىيەنى، سوتسىيالىزمنى ھىمايە قىلىدۇ ۋە قىزغىن سۆيىدۇ.

مۇتلەقچىلىق ئى <پەلس> ① شەيئىلەرنى ۋە بىلىشنى مۇتلەقلەشتۇرىدىغان ئىدېئالىزملىق ۋە مېتافىزىكىلىق نۇقتىئىنەزەر. ② گېگېلنىڭ مۇتلەق ئىدېئالىزمىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى.

مۇتلەقلەشتۈرمەك «مۇتلەقلەشمەك» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: فولكلور نۇقتىسىدا بۇ يەكۈنىي پۈتۈنلەي مۇتلەقلەشتۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۆرپ ـ ئادەت تارىخىيلىققا، ئەنئەنىۋىلىككە ۋە مىللىيلىككە ئىگە بولىدۇ.

مۇتلەقلەشتۈرۈلمەك «مۇتلەقلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئىلگىرى ئۇزاق مۇددەت داۋام قىلغان «سول» چىل ئىدىيەنىڭ تەسىرىدە بەزى تەجرىبىلەر مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىلدى.

مۇتلەقلەشمەك پ. تۇراقلىق ھالەتكە كەلمەك، مۇقىملاشماق، جەزملەشمەك: ئەنگلىيە تارىخشۇناسى لوردئاكتون 100 يىل ئىلگىرىلا ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەنىدى: «ھوقۇق چىرىكلىككە يېقىن، ھوقۇقنىڭ مۇتلەقلىشىشى چىرىكلىكنىڭ مۇقەررەرلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ».

مۇتلەقلىق ئى. مۇتلەق ھالەت، مۇتلەق ئىش؛ «مۇتلەق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

مۇتەۋەللى ئى [ئە] <دىن> مەسچىت، مەدرىسەلەرنىڭ مالىيە، خوجىلىق ئىشلىرىغا ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، باشقۇرغۇچى.

مۇتەۋەللىك ئى. مۇتەۋەللىگە يۈكلەنگەن خىزمەت، ۋەزىپە: مۇتەۋەللىك قىلماق.

مۇجاھىد ئى [ئە] يېزىت. جەڭ قىلغۇچى، كۈرەش قىلغۇچى؛ دىن يولىدا چېلىشقۇچى، تىرىشقۇچى: يەنە بىراۋلار: «ياپىبشىل چىمەن تاغلار ۋاپادار مۇجاھىدلارنى ئۆز قوينىغا ئالسا، بۇاپا ـ مۇناپىق ۋەزىر چويۇن بىلەن قاتۇرۇلۇپتۇ» دەپ بېيىت ئوقۇغان.

مۇجەسسەم سۈپ [ئە] جەملەنگەن، يىغىلغان، توپلانغان: مۇجەسسەم بولماق. مۇجەسسەم قىلماق.

مۇجەسسەملەشتۈرمەك «مۇجەسسەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر ئىنسانىنىڭ تەبىئەتكە قارشى ئەڭ قەيسەر ئىرادىسىنى، مۇستەھكەم خاراكتېرىنى، چىدام ـ غەيرىتىنى ئۆز ۋۇجۇدىدا مۇجەسسەملەشتۈرۈشى لازىم.

مۇجەسسەملەشتۈرۈلمەك «مۇجەسسەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ماھىرە ئوبرازىدا ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ زېرەك، ئەقىللىق، ئۈمىدۋارلىق خۇسۇسىيەتلىرى مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەنىدى.

مۇجەسسەملەشمەك پ. مۇجەسسەم ھالەتكە كەلمەك، مۇكەممەل، گەۋدىلىك تۈس ئالماق؛ يىغىلماق، توپلانماق: ئۇنىڭدا قېرىنداشلارنىڭ بۇ ئارزۇسى ئەكس ئەتكەن، گۈزەل، باي، مەدەنىيەتلىك كەلگۈسىگە بولغان غايىسى، ئىشەنچى مۇجەسسەملەشكەنىدى.

مۇجەسسەملەنمەك «مۇجەسسەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئاجايىپ شېئىرىن ۋە ئۇچقۇر خىيالى قىزنىڭ چەكسىز گۈزەللىكى مۇجەسسەملەنگەن تۇم قارا قاشلىرى ئاستىدىكى تىنىق كۆزلىرىدە ئۇيۇپ قالدى.

مۇجەسسەملىمەك پ. بىر يەرگە يىغماق، توپلىماق، جەملەمەك، يىغىنچاقلىماق: ئىشچىلارنىڭ چەكسىز ھۆرمىتى ۋە قەلب ئارزۇسىنى پارتكوم شۇجىسى ئۆز سۆزىگە مۇجەسسەملىدى.

مۇجۇتماق «مۇجۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇجۇشماق «مۇجۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇجۇق ئى. ئىشىك، دەرۋازا قاناتلىرىنىڭ ئېچىلىپ يېپىلىشى ئۈچۈن كېشەكنىڭ ئوك، سول تەرىپىنىڭ ئاستى ـ ئۈستىگە ئورنىتىلغان، گىرەلىك رول ئويناىدىغان بىر خىل قۇرۇلما؛ ئۇلگۇجەك: مۇجۇق ئورناتماق. مۇجۇق بېشى.

مۇجۇلماق «مۇجۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ سىزمۇ قانداقتۇر بىر قورقۇنچ ئىچىدە يۈرەكلىرىم مۇجۇلۇپ ئارانلا تۇراتتىم.

مۇجۇماق پ ① قول بىلەن بىرنەرسىنى مەھكەم قامالماق، سىقماق: بوۋاي ئوغۇلنىڭ بەدەنلىرىنى مۇجۇپ تۇتۇپ قويغاندىن كېيىن «ھەرگىز قورقما، ئىنشائاللا مۇرادىڭغا يېتىسەن» دەپتۇ. ② كۆچمە. بىرەر كۆڭۈلسىزلىك، دەرد ـ ئەلەم، خاپىلىق كۆڭۈلگە تەسىر قىلماق، ئازابلىماق: ئۇنىڭ يۈرىكىنى قانداقتۇر يوشۇرۇن بىرنەرسە مۇجۇپ ئازابلايتتى.

مۇچ ئى <بوت> كونا. لازا: ياشلىقىنىڭ بەختياشراق ئۆتكەن بىر كۈنى، ئۇچراشتىم يار بىلەن يارنىڭ لېۋىدە، ئەسلىسەم ئېسىمنى يېغىپ بار ئىكەن، زەھەردەك مۇچلارمۇ يارنىڭ لېۋىدە.

مۇچقىيام ئى. دىيال. لازا ئۇنىغا قىزىق ياغ قۇيۇپ ياسالغان قىيام، لازىجا.

مۇخ ئى [پ] <بوت> يوشۇرۇن گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. تۈرى ناھايىتى كۆپ، كۆپىنچە نەم ئورۇنلاردا ئۆسىدۇ. يالغان يىلتىزى بار.

مۇخالىپ سۈپ [ئە] يېزىت. قارشى، زىت، خىلاپ: مۇخالىپ كەلمەك.

مۇخالىپەت ئى [ئە] يېزىت. خىلاپ كېلىش، قارشىلىشىش، قارشىلىق قىلىش، زىتلىشىش، كېلىشەلمەسلىك، زىتلىق.

مۇخالىپەتچى ئى. قارشىلاشقۇچى، زىتلاشقۇچى، ئاداۋەتلەشكۈچى: خەلق سۇلتان ئابدۇرېشىتخانىنىڭ ھەقىقىگە دۈگا قىلىشقان بولسىمۇ، لېكىن «ھەسەلنىڭ ھەرىسى بار، گۈلنىڭ تىكىنى» دېگەندەك، خاندانلىقتىكى مۇخالىپەتچى كۈچلەرنىڭ پىتنە ـ پاساتلىرىغا قارىتا، ئۇلارنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى ھەسسىلەپ ئاشتى.

مۇخالىپلىق ئى. قارشىلىق، زىتلىق، خىلاپلىق: ـــ ئېھ پادىشاھىم، قەدىمىي تەرىقەتنى ئۆزگەرتىپ، ۋەجدانىغا مۇخالىپلىق قىلىۋاتىدىلا، ـــ دېدى ۋەزىر.

مۇخەممەس ئى [ئە] <ئەد> ھەر كۇپلېتى بەش مىسرادىن تەركىب تاپقان شېئىر شەكلى.

مۇخبىر ئى [ئە] گېزىت، ژۇرنال، رادىيو، تېلېۋىزىيە قاتارلىق مەتبۇئات ئورۇنلىرىغا خەۋەر، ماقالە، ئوبزور يېزىپ تۇرىدىغان كىشى: بىرىنچى دەرىجىلىك مۇخبىر. پىراكتىكانت مۇخبىر. ئايال مۇخبىر.

مۇخبىرلىق ئى. مۇخبىر قىلىدىغان كەسىپ: مۇخبىرلىق قىلماق.

مۇختارىيەت ئى [ئە] تارس ← **ئاپتونومىيە:** خۇش مۇبارەك كېلىپسىز، مۇختارىيەت تويىمىز. ئامراقلىشىپ ئەمدى بىز، بىر تۇغقاندەك بولىمىز.

مۇختارىيەتچى ئى. تارس. مۇختارىيەتنى ياقلىغۇچى، مۇختارىيەتنى ھىمايە قىلغۇچى، مۇختارىيەت تەرەپدارى.

مۇختەم رەۋ. دىيال. بىردەم.

مۇختەملات ئى [ئە] <ئەد> تۇيۇق.

مۇختسەر سۈپ [ئە] يېزىت. قىسقا، ئىخچام: بۇ قىسمىدا تېبابەتچىلىكنىڭ ئەملىي داۋالاش ئاساسلىرى مۇختسەر ھالدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈلدى.

مۇخلار ئى <بوت> مۇخنىڭ بىر كىلاسى. بۇ كىلاستىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول ۋە يوپۇرماقلىرى كىچىك، ئۆسۈملۈك تېنى يېشىل، يىلتىزى بولمايدۇ، نەم، سايە ئورۇندا ئۆسىدۇ.

مۇخلىس ئى [ئە] ① بىرەر ئادەم ياكى نەرسىگە ئىخلاس، ئېتىقاد قىلغۇچى، ئىخلاسمەن، ئەگەشكۈچى: دىن مۇخلىسى.

سادىق مۇخلىس. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مۇخلىسلىق ئى. مۇخلىسلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت: دۇنيادىكى دىنلاردا مۇخلىسلىقنىڭ بولۇشى دىندىكى بىر ئومۇمىي ئەھۋال. * دۇنيادىكى دىنلارنىڭ ھەممىسىدە مۇخلىسلىق بولىدۇ.

مۇداپىئە ئى [ئە] دۇشمەن، تەبىئىي ئاپەت، بىرەر كىم ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ھۇجۇمىنى قايتۇرۇش، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش، قوغدىنىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەت: مۇداپىئە ئىستىھكامى. مۇداپىئە قېشى. مۇداپىئە ئوكۇلى. مۇداپىئە ئورمىنى. دۇشمەن مۇداپىئەسىنى يېرىپ ئۆتمەك. دۆلەت مۇداپىئەسى.

مۇداپىئەچى ئى <تەن> ۋاسكېتبول، پۇتبول قاتارلىق توپ تۇرلىرىدىكى قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىنى توسۇش ۋەزىپىسىنى ئاساسلىق ئۈستىگە ئالغان تەنھەرىكەتچى.

مۇداپىئەسىز سۈپ. مۇداپىئەدە بولمىغان، مۇداپىئە قىلمىغان، مۇداپىئەلەنمىگەن، قوغدانمىغان، تۈيۇقسىز: سان ـ ساناقسىز خەت ـ چەك، تېلېگراممىا، قىسقا ئالاقىلەر مېنىڭ ئىشخانامغا بېسىپ كىرىپ، تامامەن مۇداپىئەسىز تۇرغان كالىلامنىڭ ئەترابىدا خۇددى سېرىق ھەرىدەك ئۇچۇشقا باشلىدى.

مۇداپىئەلەندۇرمەك «مۇداپىئەلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇداپىئەلەندۇرۇشمەك «مۇداپىئەلەنمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇداپىئەلەندۇرۇلمەك «مۇداپىئەلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۆلەت بىخەتەرلىكى مۇداپىئەلەندۇرۇلدى.

مۇداپىئەلەنمەك پ. مۇداپىئەدە بولماق، مۇداپىئە قىلماق، قوغدانماق: ئەكبەر ئۇچەيلەنگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ چېكىنىپ تۇرۇپ مۇداپىئەلەندى.

مۇداپىئەلىك سۈپ. مۇداپىئەدە بولغان، مۇداپىئە قىلغان، مۇداپىئەلەنگەن، قوغدانغان: مۇداپىئەلىك ئۇرۇش. مۇداپىئەلىك جەڭ.

مۇداخىلە ئى [ئە] ① باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىش. ② باشقىلارنىڭ زېمىنىنى بېسىۋېلىش ياكى ئۆزىگە قارام قىلىش ئۈچۈن قىلىنغان قوراللىق ھۇجۇم، تاجاۋۇز: مۇداخىلە قىلماق. مۇداخىلە يۈرگۈزمەك.

مۇداخىلىچى ئى. باشقىلارنىڭ ئىشىغا قورال كۈچى بىلەن ئارىلاشقۇچى: چەت ئەل مۇداخىلىچى كۈچلىرىنىڭ ئىككى قىرغاق ئىشلىرىغا قول تىقىشىغا قارشى تۇرۇش ۋە توسۇش، تەيۋەننى جۇڭگودىن ئايرىۋېتىدىغان بارلىق سۆيقەستلەرنى قەتئىي تارمار قىلىش، دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە زېمىن پۈتۈنلۈكىنى قەتئىي تەۋرەنمەي قوغداش كېرەك.

مۇدەررىس ئى [ئە] مەدرىسەلەردە دەرس بېرىدىغان كىشى، مەدرىسە ئوقۇتقۇچىسى: يۇزلەپ مۇدەررىس ۋە تالىپلارنى يېتىشتۈرگەن بۇ مەدرىسەمۇ خانۇەيرانچىلىققا ئۇچرىغانىدى.

مۇدەررىسلىك ئى. مەدرىسەلەردىكى ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى: نوروز دامۇللىنىڭ ئۇزۇن يىللىق مۇدەررىسلىك قىلىش جەريانىدا نۇرغۇن شاگىرت يېتىشتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ئىلىم ـ ئەخلاقى بىلەن خەلق ئىچىدە يۇقىرى ئابرۇيغا ئېرىشكەنلىكىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى.

مۇددەت ئى [ئە] ۋاقىتنىڭ ئېنىق بىرەر ئىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن بۆلىكى؛ قەرەل: ئۇزۇن مۇددەت. قىسقا مۇددەت.

مۇددەتسىز سۈپ. مۇددەتى يوق، مۇددەت بەلگىلەنمىگەن، قەرەلسىز: مۇددەتسىز قاماق.

مۇددەتلىك سۈپ. مۇددەتى بار، مۇددەت بەلگىلەنگەن: مۇددەتلىك چەك. مۇددەتلىك قاماق جازاسى.

مۇددىئا ئى [ئە] كىشىنىڭ دىلىدىكى مەقسەت، نىيەت، مۇراد: ئازاد دادىسىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەنگەنىدى.

مۇددىئانامە ئى [ئە+پ] بىرەر مۇددىئا، مەقسەت ۋە شۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار پۈتۈلگەن يازما كېلىشىم، توختام ياكى خەت: ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ يىلقى كۆلىمى ئەڭ زور بولغان ئىختىساس ئىگىلىرىنى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىدە جەمئىي 3616 ئادەم (قېتىم) دەسلەپكى قەدەمدە ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار بىلەن مۇددىئانامە ئىمزالىدى.

مۇدھىش سۈپ [ئە] كىشىنى دەھشەتكە، قورقۇنچقا، ۋەھىمىگە سالىدىغان، قورقۇنچلۇق، دەھشەتلىك: مۇدھىش بوران. مۇدھىش جەمئىيەت.

مۇدھىشلىك ئى. مۇدھىش ھالەت: توختى ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپلا گۈناھسىز ھالدا مۇدھىشلىكنىڭ قۇربانى بولغانىدى.

مۇدۇك سۈپ. دىيال. دۇمچەك، ۋۇجىك، كىچىك.

مۇدۇي سۈپ. دىيال. دۇشمەن، زىت.

مۇدىر ئى [ئە] بىرەر ئىدارە، تەشكىلات، مەكتەپ قاتارلىقلارغا مەسئۇل كىشى: مەكتەپ مۇدىرى. كومىتېت مۇدىرى.

مۇدىرلىق ئى. مۇدىرغا يۈكلەنگەن خىزمەت، ۋەزىپە: ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۆتەشكە باشلىغانىدى.

مۇدىريەت ئى [ئە] مۇدىرلىق خىزمىتى.

مۇرابا ئى [ئە] مېۋە ھەم بەزى كۆكتاتلارنى شېكەر قىيامى ياكى ھەسەل قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل سۈيۇق يېمەكلىك: ئالما مۇرابىسى. ئەنجۈر مۇرابىسى. سەۋزە مۇرابىسى. پەمىدۇر مۇرابىسى.

مۇراجىئەت ئى [ئە] بىرەر ھاجەت يۈزىسىدىن بىراۋغا ئېيتىلىدىغان سۆز، ئۆتۈنۈش، ئىلتىماس: مۇراجىئەت قىلماق. ئاغزاكى مۇراجىئەت.

مۇراجىئەتنامە ئى [ئە + پ] بىرەر مۇددىئا، ھاجەت يۈزىسىدىن يېزىلغان خەت؛ ئىلتىماس.

مۇراد ئى [ئە] ① مەقسەت، مۇددىئا، ئارزۇ: مۇراد تاپماق. مۇرادىغا يەتمەك. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مۇراد ـ مەقسەت مۇراد ۋە مەقسەت؛ ئارزۇ ـ تىلەك: ئۇلار مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتتى.

مۇراسىم ئى [ئە] ① دىنىي، ئەنئەنىۋى ئۆرپ ـ ئادەت مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان مەرىكە، يىغىن: توي مۇراسىمى. ② بىرەر ئىشنىڭ باشلانغانلىقىنى ياكى تاماملانغانلىقىنى تەنتەنە بىلەن رەسمىي جاكارلاش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان يىغىن: ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى. ئۇزىتىش مۇراسىمى.

مۇراسىمسىز سۈپ. مۇراسىم ئۆتكۈزمەي، مۇراسىم قىلماي: توي بىلەن ئۆلۈم بىللە كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، تويىنى مۇراسىمسىز ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدۇق.

مۇراسىملىق سۈپ. مۇراسىمدا ئىشلىتىلىدىغان، مۇراسىمدا كېرەك قىلىدىغان: ئۇنىڭ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن قولىدا مۇراسىملىق مەشئەل يېنىپ تۇراتتى.

مۇرەببە ئى [ئە] ① <ئەد> توّت مىسرادىن ئىبارەت شېئىر. ئۇنىڭ1 ـ، 2 ـ، ۋە 4 ـ ياكى 2 ـ ۋە 4 ـ مىسرالىرى قاپىيەداش كېلىدۇ. خەلق قوشاقلىرى تولاراق مۇشۇ شەكىلدە يېزىلىدۇ. ② كونا. كۆزادىرات.

مۇرەببىي ئى [ئە] تەربىيەچى، غەمخور: مۇرەببىمىزدىن ئايرىلغان بولساقمۇ، ئاچتىن ئۆلمىدۇق.

مۇرەسسە ئى [پ] ئىككى تەرەپ بىر-بىرى بىلەن سوّھبەتلىشىش يولى ئارقىلىق ئۆزئارا يارىشىش؛ كېلىشىش، سۈلھى: مۇرەسسە قىلماق.

مۇرەسسەچى ئى. مۇرەسسە قىلىدىغان ئادەم، ياراشتۇرغۇچى، كېلىشتۇرگۈچى، سۈلھىچى: ئۇنىڭ مۇرەسسەچى دوستلىرى ئۇنى ئەيىبلەپ: «ئىلىم ـ پەننىڭ دۆلەت چېگرasى بولمايدۇ» دەپ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغاندا، پاستېر قەتئىيلىك بىلەن: «ئىلىم ـ پەننىڭ دۆلەت چېگرasى بولمىغان بىلەن ئالىملارنىڭ ۋەتىنى بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن.

مۇرەسسەچىلىك ئى. مۇرەسسە قىلىش ئىشى، پائالىيىتى: مەن روھانىيدىن ياردەم ئالمايمەن. بولدى شۇنچە مۇرەسسەچىلىك، پەدەرا!

مۇرەسسەسىز سۈپ. مۇرەسسە قىلمايدىغان: ئۇ خىزمەتتە ئەستايىدىل، يولداشلار ئارا مۇئامىلىدە سىلىق، پىرىنسىپلىق مەسىلىلەردە كەسكىن ۋە مۇرەسسەسىز ئىدى.

مۇرەسسەسىزلىك ئى. مۇرەسسە قىلماسلىق: ئۇنىڭ ئاۋازىدىن قەتئىيلىك، مۇرەسسەسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

مۇرەسسەلەشتۈرمەك «مۇرەسسەلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ ئىشنى مۇرەسسەلەشتۈرۈش يولى بىلەن ھەل قىلىشنى ئويلىغانىدى.

مۇرەسسەلەشتۈرۈلمەك «مۇرەسسەلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇرەسسەلەشمەك پ. مۇرەسسەگە كەلمەك، ياراشماق، سۈلھەلىشمەك: ئۇلار ئىككى كۈن كېچىشىش ئارقىلىق ئاخىر مۇرەسسەلەشتى.

مۇرەسسە ـ مادارا مۇرەسسە ۋە مادارا: مۇرەسسە ـ مادارا قىلماق.

مۇرەككەپ سۈپ [ئە] ① يېشىلىشى، چۈشىنىلىشى، ھەل قىلىنىشى ياكى بېجىرىلىشى ئاسان بولمىغان؛ تەس، قىيىن، مۇشكۈل: مۇرەككەپ مەسىلە. مۇرەككەپ ئىش. ② بىرنەچچە بۆلەكتىن، ئېلېمېنتتىن تەركىب تاپقان، كۆپ تەركىبلىك، ئاددىي ئەمەس: مۇرەككەپ سان. مۇرەككەپ تۈز. مۇرەككەپ يوپۇرماق.

مۇرەككەپلەشتۈرمەك «مۇرەككەپلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىر قەبىھ كۈچلەر بىلەن قالاق ـ مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ بىرلىشۈپلىپ، بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقى ئەھۋالنى بىرقەدەر مۇرەككەپلەشتۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ.

مۇرەككەپلەشتۈرۈشمەك «مۇرەككەپلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مۇرەككەپلەشتۈرۈلمەك «مۇرەككەپلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇرەككەپلەشمەك پ ① مۇرەككەپ ئەھۋالغا ئايلانماق؛ مۇرەككەپ ھالەتكە كەلمەك: بۈگۈنكى كۈندە ئاقسۇ ۋەزىيىتى مۇرەككەپلىشىپ كەتتى. ② قىيىنلاشماق، ئېغىرلاشماق: ئۇلار 2 ـ يىللىق ئوقۇشنى باشلىغاندا دەرسلەر بارغانسېرى مۇرەككەپلىشىشكە باشلىدى.

مۇرەككەپلىك ئى. مۇرەككەپ ھالەت: ئۇ بۇ ئۇسۇلدىكى ئېلىپ بارىدىغان يولنىڭ تولىمۇ مۇرەككەپ ئىكەنلىكىنى بىلەتتى.

مۇرتارىماق پ. دىيال. تىكىلىپ قارىماق، تىكىلمەك.

مۇرتەت ئى [ئە] <دىن> دىنىدىن، ئىسلام دىنىي ئېتىقادىدىن يانغان، خۇداغا شەك كەلتۈرگەن ئادەم.

مۇرتەتلىك ئى. دىنىدىن چىققانلىق، دىنسىزلىق؛ دەھرىيلىك: ـــ سېنىڭ بۇ ئىشىڭ قىپقىزىل مۇرتەتلىك، ـــ دېدى موللام ئۇنىڭغا.

مۇرجۇق ئى. دىيال. بوسۇغا.

مۇرچۇبا ئى [پ] <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزىنى ئىستېمال قىلغىلى ياكى دورىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. قىزىتمىنى ياندۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش روللىرىغا ئىگە.

مۇردا ئى [پ] ئۆلگەن كىشىنىڭ جەسىتى؛ ئۆلۈك.

مۇرغىلەكلەشمەك پ. دىيال. توپلاشماق، غۇجمەكلەشمەك.

مۇرمەككى ئى [پ] <بوت> ① مۇرمەككى دەرىخى. ② شۇ دەرەخنىڭ دېڭىزقېيى (يېلىمى).

مۇرۇللۇغ سۈپ. دىيال. ۋەدىلەشكەن، باغلىنىپ قالغان.

مۇرۇڭۇڭدەت ئى [ئە] يېزىت. ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن بىراۋغا قىلىنغان ياخشىلىق؛ ساخاۋەت، ھىممەت: مۇرۇڭۇڭدەت قىلماق.

مۇرۇڭۇڭدەتسىز سۈپ. مۇرۇڭۇڭدىتى يوق، مۇرۇڭۇڭدىتىنى بىلمەيدىغان، شەپقەتسىز، شاپائەتسىز: مۇرۇڭۇڭدەتسىز ئادەم.

مۇرۇڭۇڭدەتلىك سۈپ. بىراۋغا مېھىر ـ شەپقەت قىلىدىغان، ساخاۋەتلىك، ھىممەتلىك: مۇرۇڭۇڭدەتلىك ئادەم.

مۇرىت ئى [ئە] ① بىرەر روھانىي، ئۇستاز، پىر، ئىشان قاتارلىق تونۇلغان كىشىلەرگە قول بەرگەن، ئەگەشكەن كىشى ياكى ئۇنىڭ شاگىرتى، مۇخلىسى؛ تالىپى. ② مەلۇم بىر دىن، مەسلەك، گۇرۇھ، ئېقىم قاتارلىقلارغا ئېتىقاد قىلغان، ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولغان، ئۇلارغا ئەگەشكەن كىشى: خرىستىيان مۇرىتى. بۇددا مۇرىتلىرى.

مۇرىتلىق ئى. مۇرىتلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت: مۇرىتلىق ـــ پۈچەك پۇلغا ئەرزىمەيدىغان بۇ دۇنيادىن ۋە بارلىق مەنپەئەتلەردىن ۋاز كېچىپ، ئۆزى تۇتمايدىغان، تىرىكچىلىك قىلمايدىغان، تاپقاندا يەپ، بولمىسا ئاچ يۇرىدىغان خىسلەتلەرنى ھازىر قىلغان بەندىلەرگە خاستۇر.

مۇز ① ئى <فىز> سۇنىڭ سىلىسىيە نۆل ياكى ئۇنىڭدىن تۆۋەن گىرادۇستا سوۋۇپ قېتىشىشىدىن ھاسىل بولىدىغان قاتتىق جىسىم: مۇز قاتماق. مۇز تۇتماق. ② سۈپ. كۆچمە. سوغۇق، توك، يېقىمسىز: مۇز چىراي. مۇز قاپاق.

مۇز توپ <تەن> ① بىر خىل مۇز ئۇستى تەنھەرىكىتى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچى مۇز توپ پالقىغا بىلەن توپنى قارشى تەرەپنىڭ ژاراتاسىغا ئۇرۇپ كىرگۈزۈپ نومۇرغا ئېرىشىدۇ، ئېرىشكەن نومۇرى كۆپرەكلىرى غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ② مۇز توپ تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. ياپىلاق ھەم يۇمىلاق كېلىدۇ. ئادەتتە قارا رەڭلىك قاتتىق كاۋچۇكتىن ياسىلىدۇ.

مۇز دەۋرى <گېئول> گېئولوگىيە تارىخىدا كەڭ كۆلەمدە

مۇزلۇق پەيدا بولغان مەزگىل. پۇتكۇل يەر شارىنىڭ گېئولوگىيە تارىخىدا ئۇچ قېتىم زور مۇز دەۋرى بولۇپ ئۆتكەن. ئۇلار زېڭدەن مۇز دەۋرى، كۆمۈر دەۋرى ئىككىلەمچى مۇز دەۋرى ۋە 4 ـ مۇز دەۋرىدىن ئىبارەت. دۆلىتىمىزدە 4 ـ مۇز دەۋرى ئەڭ تەپسىلىي تەتقىق قىلىنغان.

مۇزا ئى. دېيال. مانچا، ئىش ھەققى.

مۇزاكىرە ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ئۈستىدە ئۆزئارا بايان قىلىنىدىغان ياكى قىلىنغان پىكىر، تالاش ـ تارتىش، مۇھاكىمە: مۇزاكىرە قىلماق. ② تەكرار، تەكرارلاش (ئوقۇغۇچىلار پائالىيىتى ھەققىدە): ھەربىر ئوقۇغۇچى ھەر كۈندىكى ئالتە سائەت دەرس، ئىككى سائەت مۇزاكىرىگە شەرتسىز قاتنىشىشى كېرەك.

مۇزاكىرىسىز رەۋ. مۇزاكىرە قىلىنماي، مۇزاكىرىگە قويۇلماي: ئۇ بىرنەچچە ئەمەلىي تەكلىپلەرنى بەردى، تەكلىپلەرنىڭ كۆپچىلىكى مۇزاكىرىسىزلا قوبۇل قىلىندى.

مۇزاكىرىلەشمەك پ. بىرەر مەسىلە ھەققىدە تالاش ـ تارتىش، مۇلاھىزە قىلىشماق، پىكىر يۈرگۈزۈشمەك، مۇزاكىرە ئېلىپ بارماق: بىر كۈنى، داۋۇت ئۆز ئەترىتىدىكىلەرنى يىغىپ، موتورلۇق كېمىنى بابلاش توغرىسىدا مۇزاكىرىلەشتى.

مۇزەپپەر [ئە] ① سۈپ. زەپەر قۇچقان، غەلىبە قازانغان، غالىب: قانچە ئاپەتلەرنى يەڭدىڭ قەھرىگە بەرداش بېرىپ، پەم ـ پاراسەتنىڭ مۇزەپپەر تەختىدە كۆردۈم سېنى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مۇزەررەت سۈپ. دېيال. تاپا ـ تەنە، مەنەتەلىك ئىش، كۆڭۈل ئاغرىتىدىغان، رەنجىتىدىغان گەپ ـ سۆز.

مۇزەممەت ئى [ئە] لەقەم، مازاق: ـــ ئوردا ئىچىدىكى خانزادىلەر بىلەن بەگزادىلەرنىڭ گۈدەك پەرزەنتلىرى ئۆزلىرىنى كەمستېپ مۇزەممەت قويغان بولسا ئاغرىنمىغايلا، ـــ دېدى چوڭۇك ئايىم زەردە بىلەن ئامانىنساخانغا.

مۇزخانا ئى. يازدا مۇز ساقلايدىغان جاي، ئورا.

مۇزدەك سۈپ. سوغۇق: مۇزدەك سۇ. مۇزدەك گۆش.

مۇزلاتماق ① «مۇزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ شۇنداق كىرەرمۇ قاراڭغۇ قىشقا! ھايانتىنى سوغۇقى بىلەن مۇزلىتىپ؟! ئىس ـ تۈتۈن ئۈستىگە ئاھ، يۇرەكلەرنى ئازارمۇ سۇر قىلىپ، تىلىپ ـ تۈزلىتىپ؟! ② كۆچمە. ئىجرا قىلىش، بېجىرىشنى ۋاقىتلىق توختىتىپ قويماق، ۋاقىتلىق كۆچىدىن قالدۇرماق: ھازىر دۆلەت كارخانىلىرى مەھسۇلاتلىرى بىلەن كوللېكتىپ كارخانىلار مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى ئاز دېگەندە يېرىم يىل مۇزلىتىپ قويۇش كېرەك.

مۇزلاشماق «مۇزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇزلاق ئى. دېيال. نۇر، پىرقىرىغۇچ.

مۇزلۇق ① سۈپ. مۇزى بار، مۇز قاتقان: مۇزلۇق كۆل. مۇزلۇق دەريا. ② ئى <گېئول> قارنىڭ يىغىلىشىدىن شەكىللەنگەن ھەمدە كۆچىدىغان مۇز گەۋدىسى.

مۇزلىتىلماق «مۇزلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەلىكە ھەدە مۇزلىتىلغان قاينىاق سۈنى ئەكەلدى، ئالماس ئاكا دەرمانسىز قوللىرى بىلەن ئىستاكانىنى چاڭگاللاپ قاينىاق سۈدىن بىر ـ ئىككى يۇتۇم ئوتلىدى ـ دە، بېشىنى ياستۇققا تاشلىدى.

مۇزلىماق پ ① سوغۇقنىڭ تەسىرىدىن مۇزلاپ قاتماق، مۇزغا ئايلانماق، توڭلىماق. ② توڭماق، سوۋۇماق: يازدا توڭلىغان قىشتا مۇزلايدۇ (ماقال). * ئۇنىڭ پۇتلىرى مۇزلاپ كەتكەنىدى.

مۇزىي ئى [ر<گىرىك] تارىخىي ۋە ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەرسىلەرنى، سەنئەت، تېخنىكا، تەبىئەت نەمۇنىلىرىنى يىغىش، ساقلاش، تەتقىق قىلىش ۋە كۆرگەزمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇئەسسەسە: سەنئەت مۇزىيى. تارىخ مۇزىيى.

مۇزىيشۇناس ئى [(گىرىك+پ] تارىخىي ۋە ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەرسىلەرنى يىغىش، ساقلاش، تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇتەخەسسىس: ئۇنىڭ دادىسى تونۇلغان مۇزىيشۇناس ئىدى.

مۇزىيشۇناسلىق ئى. تارىخىي ۋە ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەرسىلەرنى يىغىپ ساقلايدىغان ۋە ئۇلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن (ئىلىم): ساۋۇت 38 يىل مۇزىيشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانغان پېشقەدەم كادىر ئىدى.

مۇزكا ئى [ر<گىرىك] ① تۇرمۇش ۋەقەلىكى ھەم كىشىلەرنىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنى تاۋۇشلۇق بەدىئىي ئوبراز، كۈي ئارقىلىق ئىپادىلەيدىغان بىر خىل سەنئەت تۈرى: سىمفونىيەلىك مۇزكا. مۇزكا ئەسىرى. مۇزكا نەزەرىيەسى. مۇزكىدىن تەلىم ئالماق. ② شۇ سەنئەتنىڭ چالغۇلار بىلەن ئىجرا قىلىنىدىغان ئەسىرى، كۈي: ئۇيغۇر خەلق مۇزكىلىرى. بىتخوۋېن مۇزكىلىرى. ③ چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئىجراسى، ئاۋازى: سىرتتىن يامغۇرنىڭ ئاۋازى ئەمەس، شوخ مۇزكا ئاڭلانغاندەك بىلىندى. ④ كۆچمە. چالغۇ ئەسۋابى: مۇزكا چالماق. مۇزكا زاۋۇتى.

مۇزىكانت ئى [ر] <مۇز> سازەندە، چالغۇچى: ـــ كەچ كىرىپ كەتتى، ـــ دېدى مۇنىرىدىن، ـــ ئەمدى بىز قايتايلى، ئەتە كەچتە ھۈجرامدا بولىمىز. يەكەندىن كەلگەن شاھابدىن ناملىق مۇزكانت مېھمىنىم بار. ئۇنىڭدىن ساز ئاڭلايسىلەر.

مۇزكىچى ئى ① چالغۇ ئەسۋابى ياسايدىغان كىشى، مۇزكا ئۈستىسى. مۇزكا چالغۇچى، سازەندە، مۇزىكانت: تاڭ دەۋرىدە ئىچكى ئۆلكىلەردە ئويىنالغان كۆپلىگەن شىنجاڭ ئۇسسۇللىرى مۇزكا نەغمىلىرىنىڭ نامى بىلەن ياكى مۇزكىچىلارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

مۇزكىچىلىق ئى. مۇزكا كەسپى: مانا بۇلار كوچا مۇزكىسىنىڭ كۆيچىلىك سىستېمىسى بولۇپلا قالماي، ئومۇمىيلىق جەھەتتە پۈتۈن غەربىي رايون ۋە ئۇيغۇر مۇزكىچىلىقىنىڭ ئاساسىي كۆي ئۆلچىمى ئىدى.

مۇزكىدار سۈپ [<گىرىك + پ] مۇزكىغا ئوخشاش قۇلاققا يېقىملىق ئاڭلىنىدىغان، ئاھاڭدار، رېتىملىق: روھىيەتتىكى مۇرەككەپ ھادىسىلەرنىڭ كۆرۈنمەس دەرىجىدىكى نازۇك قۇلۇپلىرىنى تۇمەنمىڭ ھۈنەر بىلەن ئېچىپ تاشلايدىغان مۇزكىدار ئەرەب تىلى ئۇنى مەنە پەلەكلىرىنىڭ يارقىن سەييارىلىرى ئارىسىغا باشلاپ كىردى.

مۇزكىدارلىق ئى. مۇزكىسىنىڭ يېقىملىقلىقى، مۇزكا جەھەتتىكى رەڭدارلىق، مۇزكا ئېسىللىقى: مانا بۇ ـــ ساپ كەيپىيات، ھەقىقىي رەۋشتىكى مەنۇي ھالەت. بىز يەنە شېئىردىن ئۆزگە خاس رەڭ ۋە مۇزكىدارلىقنى تاپالايمىز.

مۇزكىشۇناس ئى. مۇزكىنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىم، مۇزكا مۇتەخەسسىسى.

مۇزكىشۇناسلىق ئى. مۇزكا نەزەرىيەسى، تارىخى، قانۇنى

قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم: ئۇيغۇر مۇزىكىشۇناسلىقى.

مۇزىكىلىق سۈپ. مۇزىكا ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان؛ مۇزىكا بىلەن بىللە ئىجرا قىلىنىدىغان: مۇزىكىلىق ئاۋاز. مۇزىكىلىق دىراما. مۇزىكىلىق دېكلاماتسىيە.

مۇسابىقە ئى [ئە] مەلۇم بىر ئىش ئۈستىدە باشقىلاردىن ئۈستۈن كېتىش ۋە ئۈتۈۋېلىش ئۈچۈن بولغان بەسلىشىش، ئېلىشىش: مۇسابىقە قائىدىسى. مۇسابىقە قىلماق.

مۇسابىقىچى ئى. بىللە مۇسابىقە قىلغۇچى، مۇسابىقىغە قاتناشقۇچى تەرەپلەر (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن).

مۇسابىقىلەشتۈرمەك «مۇسابىقىلەشمەك»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇسابىقىلەشتۈرۈشمەك «مۇسابىقىلەشتۈرمەك» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇسابىقىلەشتۈرۈلمەك «مۇسابىقىلەشتۈرمەك» نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇسابىقىلەشمەك پ. مەلۇم بىر ئىش ئۈستىدە، ئۆزئارا مۇسابىقە قىلىشماق، بەسلەشمەك: ئۇ: «بۇ دورام ئەنۋەر بىلەن مۇسابىقىلەشتىم، ئۇ يېڭى، مەن كونا، شۇنداق تۇرۇپ يېڭىلىپ قالسام يولداشلار ئالدىدا قانداقمۇ يۈرەلەيمەن؟!» دەپ ئويلايتتى.

مۇساپە ئى [ئە] ئىككى تەرەپ، ئىككى نۇقتا ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇق جاي، ئارىلىق: ئۇزۇن مۇساپە. قىسقا مۇساپە.

مۇساپىر ئى [ئە] ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان، باشقا جايدا تۇرۇۋاتقان كىشى؛ كەلگۈندى: مۇساپىر بولماق. * مۇساپىر ئىتنىڭ قۇيرۇقى ئىچكىرى (ماقال).

مۇساپىرەت ئى [ئە] يېزىت. مۇساپىرلىق، سەپەرلىك؛ ساياھەتچىلىك: يات ئاللەردىكى تەنھالىق، مۇساپىرەتتىكى توگمەس كۈتۈشلەرمۇ ئۇنى يولدىن قايتۇرالماپتۇ.

مۇساپىرپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] مۇساپىرلارنى ئاسرايدىغان، ئۇلارغا شەپقەت قىلىدىغان، كۆيۈنىدىغان: مۇساپىرپەرۋەر ئادەم.

مۇساپىرپەرۋەرلىك ئى. مۇساپىرلارغا كۆيۈنۈش، شەپقەت قىلىش ئىشى: پادىشاھ ئەمىر باتۇرنىڭ توغرىلىقى، مەردلىكى ھەم مۇساپىرپەرۋەرلىكىنى ئۇلۇغلاپ، ئۇنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىپتۇ.

مۇساپىرچىلىق ئى← **مۇساپىرلىق:** ـــ پېقىر يۇرتلىرىغا مۇساپىرمەن، مۇساپىرچىلىق دەردىدە ئاۋارىمەن، بۇگۈن نامازدىن كېيىنلا ئۆزلىرىنىڭ مۇبارەك قەدىمگە تەلمۈرۈپ، ـــ دېدى سېيىت ھاجى.

مۇساپىرخانا ئى [ئە + پ] تارىس. چەت، ياقا يۇرتلاردىن كەلگەن كىشىلەر قونىدىغان جاي، مېھمانخانا: ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. كوچىلارنى ئايلىنىپ بىر مۇساپىرخانىنى تېپىپ چۈشۈپتۇ.

مۇساپىرلىق ئى. ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ باشقا جايلاردا تۇرۇش، ياشاش؛ مۇساپىرچىلىق: ـــ مەن كىچىكىمدىن تارتىپ مۇساپىرلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقانمەن، ـــ دېدى بوۋاي سۆز باشلاپ.

مۇساپىلىك سۈپ. بەلگىلىك مۇساپە كېلىدىغان، مۇساپىدىن ئىبارەت: كىشىلەر ئادەمنى ئۆزۈن مۇساپىلىك سەييارىلەر ئارا ئۆچۈش سەپىرىدە خېيىم ـ خەتەرسىز ئۇيقۇ ھالىتىگە كىرگۈزگىلى بولامدۇ، يوق؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئويلانماقتا.

مۇسادىرە ئى [ئە] بىراۋنىڭ ئىلكىدىكى پۇل، مال ـ مۈلۈك قاتارلىقلارنى تەئەللۇقاتلارنى ھۆكۈمەت ئىلكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىش، ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش: مۇسادىرە قىلماق.

مۇساۋىيات سۈپ [ئە] يېزىت. ئىككى تەرەپنىڭ ئوخشاش، پەرقلەنمەيدىغان؛ تەڭ، باراۋەر.

مۇسەببە ئى [ئە] <ئەد> يەتتە مىسرالىق كۈپلېتتىن تۈزۈلگەن شېئىر.

مۇسەددەس ئى [ئە] <ئەد> ئالتە مىسرالىق كۈپلېتتىن تۈزۈلگەن شېئىر. بۇ خىل شېئىرنىڭ بىرىنچى كۈپلېتىدىكى ئالتە مىسرا ئىزچىل قافىيەداش بولىدۇ. كېيىنكى كۈپلېتلىرىدا ئالدىنقى تۆت مىسرا باشقا قافىيەدە بولۇپ، ئاخىرقى ئىككى مىسراسى بىرىنچى كۈپلېتتىكى قافىيەدە ئىزچىللاشىدۇ ياكى بولمىسا بىرىنچى كۈپلېتنىڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسى كېيىنكى كۈپلېتلاردا تەكرارلىنىدۇ.

مۇسەللەس I ئى [ئە] ئۈزۈمنى سىقىپ، سۈيىنى قاينىتىش يولى بىلەن يەرلىك ئۈسۈلدا ياسالغان ئىچىملىك: مۇسەللەس قاينىتماق.

مۇسەللەس II ئى [ئە] <ئەد> ئۈچ مىسرالىق كۈپلېتتىن تەركىب تاپقان شېئىر شەكلى. بۇ شەكىل ئىككى خىل كېلىپ، كېيىنكى مىسرالاردا ئاۋۇالقى ئىككى مىسرا ئوخشاش قافىيەدە، 3 ـ مىسرا بىرىنچى كۈپلېتتىكى قافىيەدە كېلىدۇ.

مۇسەللىمەك پ. يېزىت. پەملىمەك، جەزملەشتۈرمەك: ھاكىم ئۇنىڭ پارقىراق كازۇكلۇك شەپكىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن تولغىشىپ چىقىپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرىغا، جىگەررەڭ پوپايكىسى ئۈستىدىن كىيىۋالغان ياقىلىق چاپىنىغا قاراپ، ئۇنىڭ لايىقلىقىغا تەييارلىنىپ كەلگەنلىكىنى مۇسەللىدى.

مۇسەممەن ئى [ئە] <ئەد> ھەر بىر كۈپلېتى سەككىز مىسرادىن تەركىب تاپقان شېئىر شەكلى. بۇ شەكىل ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلىنىڭ ھەر كۈپلېتى بىر خىل قافىيەدە تۈزۈلۈپ، قافىيەلىرى كۆپىنچە مۇرەببەنىڭ قافىيە تۈزۈلۈشىگە ئوخشايدۇ ياكى بىرىنچى كۈپلېتتىكى سەككىز مىسرانىڭ ھەممىسى قافىيەداش بولۇپ، كېيىنكى كۈپلېتلارنىڭ ئاخىرقى 8 ـ مىسراسىدا بىرىنچى كۈپلېتتىكى قافىيە ئىزچىللاشىدۇ. يەنە بىر خىلىدا بولسا، ھەر كۈپلېتنىڭ ئالتە مىسراسى چاپراس قافىيەلىك (يەنى 1 ـ، 3 ـ، 5 ـ مىسرالىرى بىر خىل قافىيەدە، 2 ـ، 4 ـ، 6 ـ مىسرالىرى بىر خىل قافىيەدە)، ئاخىرقى ئىككى مىسراسى يەنە باشقىچە قافىيەداش كېلىدۇ. بۇ شەكىلنى بارماق ۋەزنىدە يازسىمۇ بولىدۇ، ئاروز ۋەزنىدە يازسىمۇ بولىدۇ.

مۇسەننەپ ئى [ئە] تارىس. ئەسەر يازغۇچى؛ ئاپتور.

مۇسەۋۋىر ئى [ئە] يېزىت. سۈرەتچى، رەسسامچى: ـــ مۆھتەرەم ئەزىزلەر، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ئۈچ ئاي مۇقەددەم مىرزا ئەبۇبەكرى زامانىدا ۋەيران بولغان مۇنەججىم، مۇنەققىش ۋە مۇسەۋۋىرلەرنى، مۇغەننىلەر ۋە شائىرلارنى، مىمارلارنى، خەتتاتلارنى، مەشھۇر مۇدەررىس ۋە تېۋىپلارنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىش ئۈچۈن پەرمان چۈشۈرگەنىدۇق، قايسى تەرىقىدە ئىجرا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەكچىمىز، قېنى، قۇلىقىم سىلەردە.

مۇسىبەت سۈپ [ئە] ① <مات> تۇغۇلۇپ چوڭ، تۇغۇلدۇرۇپ

يۇقىرى: مۇسبەت سان. مۇسبەت ئەزا. ② <فىز> ماددىي قىسىملىرى پىروتون ۋە پوزىترونلاردىن ئىبارەت ئېلېكترىك ئائىت؛ ئېلېكترون يوقاتقان: مۇسبەت زەرەت. مۇسبەت قۇتۇپ. ③ ئىنكار قىلىنمىغان، رەت قىلىنمىغان: مۇسبەت ئىبادەت.

مۇستەبىت ئى [ئە] زالىم ھۆكۈمران، ئىستىبداد: ئۇ كۈنلەردە بۇ يېڭى مۇستەبىتنىڭ بېشىدا خوجىنىياز ھاجى بىلەن ماجۇڭ-يىڭنىڭ قىلىچى ئويناپ تۇراتتى.

مۇستەبىتچى ئى. مۇستەبىتلىكنى ياقلىغۇچى، زالىملىقنى ھىمايە قىلغۇچى بىرەر ئادەم ياكى گۇرۇھ، پارتىيە، ئىستىبداتچى: گومىندائ مۇستەبىتچى ھاكىمىيىتىنىڭ يوقىتىلغىنىغا 50 يىل بولدى.

مۇستەبىتچىلىك ئى. مۇستەبىتلىك قىلمىش، مۇستەبىتلىك ھەرىكىتى: «خاتىرە» گە سىڭدۈرۈلگەن ئىدىيە ماركسىزمغا، پەنگە، دېموكراتىيەگە قارشى بولغان فېئودال مەدەنىيىتى مۇستەبىتچىلىكى ئىدىيەسىدۇر.

مۇستەبىتلىك ئى. مۇستەبىتلەرگە خاس ئىش، ھەرىكەت، قىلمىش: مۇستەبىتلىك قىلماق.

مۇستەسنا سۈپ [ئە] ئومۇمىي قائىدىدىن، ئادەتتىكى تەرتىپتىن تاشقىرى، باشقىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ھەممىدىن خالىي، سىرتىدا: ئۇيغۇر تېبابىتى پەن بولغانلىكەن، ئۇ ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىش، يېڭىلىنىش، كەشپ قىلىنىش، تاكامۇلىلىنىش قانۇنىيىتىدىن مۇستەسنا ئەمەس، شۇنىڭدەك كەمچىلىك، يېتەرسىزلىكلەردىنمۇ خالىي بولالمايدۇ.

مۇستەسناسىز ① سۈپ. مۇستەسنا ئەمەس، مۇستەسنا بولمىغان: خەلقمۇ ئاڭلىق ھالدا قانۇنغا رىئايە قىلىشى كېرەك، بەلكى ھەممە كىشى قىلچە مۇستەسناسىز ھالدا رىئايە قىلىشى كېرەك. ② رەۋ. مۇستەسنا بولماستىن، مۇستەسنا قىلمىناي: بەزى دېھقانلاردا كونا جەمئىيەتتىن قېپقالغان ئىدىيە ۋە ئادەتلەر مۇستەسناسىز ساقلانماقتا.

مۇستەسنالىق ئى. مۇناسىۋەتسىزلىك، خالىيلىق: بۇ يەردە پەقەت كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە كەم ئۇچرايدىغان مۇستەسنالىق ۋە جاھانگىرلىكتىن ئىلگىرىكى دەۋردە شىمالىي ئامېرىكىنىڭ ئەركىن كۆچمەنلەر كۆپ سانلى ئىگىلىگەن جايلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

مۇستەقىل سۈپ [ئە] ① ئىختىيار ئۆزىدە بولغان، بىراۋغا تەۋە ياكى ئۇنىڭ ئىلكىدە بولمىغان، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولغان: مۇستەقىل دۆلەت. مۇستەقىل رايون. ② باشقىلارنىڭ ياردىمىسىز ياكى باشقۇرۇشسىز ئۆز ئەقلى، خاھىشى بىلەن ئىش قىلالايدىغان: مۇستەقىل مىاۋزۇچە سۆزلىمەك.

مۇستەقىلچى ئى. مۇستەقىللىقنى ياقلايدىغان، مۇستەقىللىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان كىشى، مۇستەقىللىق تەرەپدارى.

مۇستەقىللىق ئى. ئۆزىگە ئۆزى خوجىلىق: بىر تۇتاش پىلان ئاستىدا، جايلار ۋە كارخانىلاردا مەلۇم مۇستەقىللىق بولۇشقا يول قويۇش كېرەك.

مۇستەكرە سۈپ [ئە] <دىن> مەكروھ دەپ قارالغان، مەكروھ سانالغان؛ شۇبھىلىك.

مۇستەملىكە ئى [ئە] <پەلس> كۈچلۈك دۆلەتلەر تەرىپىدىن بېسۇبلىنىپ، سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتتىكى مۇستەقىللىقىدىن مەھرۇم قىلىنغان، شۇلارنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنغان دۆلەت ياكى رايون.

مۇستەملىكچى ئى. مۇستەملىكە قىلغۇچى، مۇستەملىكە ئاستىدىكى خەلقلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى: مۇستەملىكىچى دۆلەت.

مۇستەملىكچىلىك ئى <پەلس> كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ كۈچى ئاجىز دۆلەتلەر ياكى رايونلارنى ئېزىش، ھۆكۈمرانلىق قىلىش، قۇل قىلىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش سىياسىتى.

مۇستەملىكشۇناس ئى [ئە+پ] مۇستەملىكە ئىشلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى ئادەم: مۇستەملىكشۇناس ئەيمى: «مۇستەملىكە دېگەنلىك ئادەمنى نەرسىلەشتۈرۈش» دەيدۇ.

مۇستەملىكشۇناسلىق ئى. مۇستەملىكە ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: دۇنيادا ناھايىتى ئاز سانداكى كىشىلەرلا مۇستەملىكشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

مۇستەملىكىلەشتۈرمەك «مۇستەملىكىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چېقىمچىلىق ۋە تۇتقۇن قىلىش، چوڭ كۈرەشلەرگە تارتىش، زىيالىيلارنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈشتەك يېرىم مۇستەملىكىلەشتۈرۈش قاتارلىق ئەنە شۇنداق ئىشلار ئېچىدە مىلان كۇندىرانىڭ پېرسوناژلىرى نېمىنى تاللىشى كېرەك؟

مۇستەملىكىلەشتۈرۈشمەك «مۇستەملىكىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇستەملىكىلەشتۈرۈلمەك «مۇستەملىكىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇستەملىكىلەشمەك پ. مۇستەملىكىسىگە ئايلانماق، مۇستەملىكىسىگە چۈشۈپ قالماق، مۇستەملىكە بولۇپ قالماق: مۇستەملىكىلەشكەن ئەلدە ئەركىنلىك بولمايدۇ.

مۇستەملىكىلىك ئى. مۇستەملىكە ھالەت: جۇڭگو سوتسىيالىزمدىن چەتلىسە، سۆزسىز يېرىم فېئودالىلىق، يېرىم مۇستەملىكە-لىككە قايتىدۇ.

مۇستەھەپ ئى [ئە] ① <دىن> قىلىنسا ياخشى، قىلىنمىسا گۇناھ بولمايدىغان ئىش: كېرەكسىز مۇستەھەپ ئىشلار ئۇچۇن جانىنى پىدا قىلدۇق ۋە لېكىن ھەجگە باج ئالسا توزۇپ قاچقانمىز باردۇر، ئىلىم ـ پەن ئىجتىھاتىغا كۆڭۈلنى قويمىدۇق بىزلەر، ئوقۇرمەز، ئوقۇتۇرمىز، لېكىن سېغىز چاينىاشمىز باردۇر. ② تاھارەت ئېلىش ئۇچۇن ئەۋرەتلىرىنى يۇيۇش: مۇستەھەپ قىلماق.

مۇستەھەپخانا ئى <دىن> مۇستەھەپ قىلىدىغان، تاھارەت ئالىدىغان، يۇيۇنۇپ، پاكىزلىنىدىغان ئۆي: بۇ ئۆي مەسچىت تېمىغا تۇتاش قىلىپ سېلىنغان مۇستەھەپخانىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئىشكى خېلىلا كونىراپ كەتكەن بولغاچقا، ئامانقۇل ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى يەنە باغلاپ تاشلىدى.

مۇستەھكەم سۈپ [ئە] <ئەد> بىر ئۇزۇن، بىر قىسقا مىسرادىن تەركىب تاپقان، ئۇزۇن مىسرالارمۇ ئۇز ئالدىغا قاپىيەلىنىدىغان؛ قىسقا مىسرالار ئۇزۇن مىسرالارنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تولۇقلاپ، كۈچەيتىپ بېرىدىغان؛ ئۇزۇن مىسرالارنى قىسقا مىسرالاردىن ئايرىپ قارىغاندىمۇ مەسنەۋى ياكى غەزەل شەكلىنى ئېلىپ ئۇز ئالدىغا مۇستەقىل تۇرالايدىغان شېئىر.

مۇستەھكەم سۈپ [ئە] ① بۇزۇلمايدىغان، يېرىلمايدىغان؛ پىشىشىق، پۇختا، چىداملىق، مەھكەم: مۇستەھكەم ئىمارەت. مۇستەھكەم كۆۋرۈك. ② كۆچمە. ئۆزگەرمەيدىغان، ئاينىمايدىغان؛

بەرقارار: مۇستەھكەم ئىراده. مۇستەھكەم دوستلۇق.

مۇستەھكەملەتمەك «مۇستەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇستەھكەملەشمەك «مۇستەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مۇستەھكەملەنمەك «مۇستەھكەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ چاغدا، تولۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈپ مۇستەھكەملەنگەن دامبا ئۇستىده پۈت ـ قولىنى داكا بىلەن تېڭىۋالغان قۇدرەت ئەزالار بىلەن خوشال پاراڭ سېلىشىپ تۇراتتى.

مۇستەھكەملىك ئى. پۈختىلىق، مۇكەممەللىك، تەرتىپ-لىك: ئۇنتۇپ قېلىشىڭ باشقا ئامىللىرىغا، مەسىلەن، ماتېرىيالنىڭ خاراكتېرى، قىيىنلىقى، مىقدارى، مۇستەھكەملىك دەرىجىسى قاتار-لىقلارغا قاراپ تەكرارلاشنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم.

مۇستەھكەملىمەك پ ① مۇستەھكەم ھالغا كەلتۈرمەك، مۇكەممەللەشتۈرمەك: ئۇ يېڭىلىگەن لەشكەرلەرنى يىغىۋېلىپ، قارارگاھنى مۇستەھكەملەپ قاتتىق ساقلاشقا، چىقىپ جەڭ قىلماسلىققا بۇيرۇق بەردى. ② تەرتىپكە سالماق، كۇچەيتمەك: يېڭىدىن ئورنى-تىلغان پىرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئارمىيە قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلەيتتى. ③ پۈختە-لىماق، چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرمەك، پۈختا تەييارلىماق: دەرسنى مۇستەھكەملىمەك.

مۇسكۇل ئى [ر<لات] <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ تېنىدىكى بىر خىل توقۇلما. ئۇ نۇرغۇنلىغان مۇسكۇل تالالا-رنىڭ غۇزۇمەكلىشىشىدىن تۇزۇلگەن.

مۇسكۇللۇق سۈپ. مۇسكۇللىرى پىتىلگەن، تەرەققىي قىلغان: تىلۋالدى ئەسىرگە چۈشكەندىن بېرى ئاز سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغان، مۇسكۇللۇق بەدىنى قاتاڭغۇر بولۇپ قالغانىدى.

مۇسۇلمان ئى [ئە] ئىسلام دىنىدىكى كىشى: مۇسۇلمان بولماق. * مۇساپىر بولمىغۇچە، مۇسۇلمان بولماس (ماقال).

مۇسۇلمانچە سۈپ. ئىسلام دىنىغا ئېيغۇن، مۇسۇلمانلارغا خاس، مۇسۇلمان ئۇسۇلىدا: ـــ مەن سىزگە ئۆز ئېتىكىزدىن باشقا مۇسۇلمانچە بىر ئات قويۇپ بەرسەم خالامسىز؟ ـــ دەدى ئەبۇ ناسىر ساما-نى ئۇنىڭغا.

مۇسۇلمانچىلىق ئى. ئىسلام دىنىغا، مۇسۇلمانلارغا خاس قانۇن، تەرتىپ، قائىده ـ يوسۇنلار؛ مۇسۇلمانلىق: مۇسۇلماد-چىلىق ئاستا ـ ئاستا (ماقال). * توي كۇنىمۇ ئاللىقاچان تايىن قىلىنىپ بولدى. مۇسۇلمانچىلىقتا بەندىنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىش بىزنىڭ قولد-مىزدىن كەلمەيدۇ.

مۇسۇلمانلىق ئى. مۇسۇلمان بولۇش، مۇسۇلمانغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، ئادەت: پېقىرنىڭ بۇ ئوغلىغا مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قائىدە-لىرىنى ئۆگىتىپ، ئاغزىغا ئىلىم سېلىپ قويارمىكىن دېگەن ئۇمىدتە سىلىنى ئىزدەپ، تاۋاپ قىلىپ كېلىشىم.

مۇسىبەت ئى [ئە] يوز بەرگەن قايغۇلۇق ھادىسە، كۆڭۈل يېرىملىق، كۇلپەت، قارىلىق، ھازا: مۇسىبەتتە بولماق. مۇسىبەت يەتمەك.

مۇسىبەتچى ئى. بېشىغا مۇسىبەت يەتكەن، مۇسىبەت كەلگەن كىشى، ھازىدار: ئەتىسى بۇ مەھەللىدىن ئۇچ مېيىت چىقتى. تۇشمۇتۇشتىن بۇ يەرگە يىغىلغان مۇسىبەتچىلەر، نامازخانلار غەزەپلىرىنى باسالماي «قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز» دەپ، مۇشتلىرىنى تۇگۇشۇپ يامۇلغا قاراپ سەلدەك ئاقماقچى بولدى.

مۇسىبەتلىك سۈپ. بېشىغا مۇسىبەت يەتكەن، مۇسىبەتكە دۇچ كەلگەن: مۇسىبەتلىك ئۆي. مۇسىبەتلىك ئادەم.

مۇسىقى ئى [ئە] تارس. مۇزىكا، ساز، چالغۇ: ـــ ئەنە قاراڭ قىزىم، ـــ دېدى قىدىرخان، ـــ مانا بۇ يارىكەنت شەھىرىدىكى ئەڭ قەدىمىي مۇسىقى مەدرىسە. كەلگۈسىدە سىز ئوقۇيدىغان مەدرىسە دەل مۇشۇ بولىدۇ.

مۇسىقىچى ئى. مۇزىكانت، سازەندە، سازچى، چالغۇچى: مەۋلانا يۇسۇپ قەشقىرى مەشھۇر مۇقامچى، مەۋلانا خۇلقى مەشھۇر ئالىم ۋە شائىر بولغاچقا، مىرزا بابۇر شاھقا يېقىپ قېلىپ، ئۇلارنىمۇ سۇلتان سەئىدخان بىلەن بىللە ئېلىپ قېلىپ، مەۋلانا يۇسۇپ قەشقىرى ئوردىدا «پىرى مۇغەننى» (مۇسىقىچىلار ئۇستازى)لىك لاۋازىمىغا، مەۋلانا خۇلقىنى بولسا ئوردا مۇدەررىسلىكىگە تەيىنلىگەنىدى.

مۇشاۋىر ئى [ئە] كېڭەشكۇچى، مەسلىھەت بەرگۈچى، مەسلىھەتچى: خەمىت سىلىڭ ئۇلارنى كېرەك بولۇپ قالار دېگەن ئوي بىلەن مۇشاۋىرلارغا قوشۇپ بىللە ئېلىۋالغانىدى.

مۇشاۋىرەك ئى [ئە + پ] <مۇز> ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ ئۇچىنچىسىنىڭ نامى. ئۇ جەمئىي 31 نەغمە، 363 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمىگە 17 نەغمە، 216 مىسرا؛ تۆت داستانغا سەككىز نەغمە، 84 مىسرا؛ ئالتە مەشرەپكە ئالتە نەغمە، 63 مىسرا جايلاشقان.

مۇشاۋىرلىق ئى. مۇشاۋىرغا يوكلەنگەن ئەمەل، ۋەزىپە: ئۇ سەمەتنى ھەربىي مۇشاۋىرلىققا تەكلىپ قىلىپ، ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ ھەربىي تەلىم ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى.

مۇشائىرە ئى [ئە] بىرنەچچە شائىر بىر يەرگە جەم بولۇپ، بىر ماۋزۇدا، شۇ ماۋزۇدىكى پىكىرلەرنى راۋاجلاندۇرۇش يۈزد-سىدىن ئېلىپ بېرىلمىدىغان شېئىر ئېيتىشىش مۇسابىقىسى: ئۇلار ئارىسىدا خۇددى شائىرلار مۇشائىرىسىدەك بىر دەم سۆز ئويۇنى بولدى.

مۇشەررەپ سۈپ [ئە] ① يېزىت. شەرەپلىك، شانلىق: «بەش يۈلتۇز» ئۇستىگە بېزەكلەر تاقىدى، جۇدۇنىڭ مۇشەررەپ ئىزى ـ قەدد-مى. ئەسلىيمىز ئۇ ھايات مەڭگۈ بىز بىلەن، قۇياشتەك نۇر چاچار، ئۆچمەس ئەبەدىي. ② شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان، شەرەپ تاپقان: ـــ ئاتا! ئۆزلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىدەكمەك كىشى بولۇش لاياقىتىگە مۇشەررەپ ئەمەسمەن! ـــ دېدى ساۋۇت كۇلۇپ تۇرۇپ.

مۇشەررەپ بولماق شەرىپىگە مۇيەسسەر بولماق، شەرەپكە ئېرىشمەك: ئۇيغۇرچە ـ ئەرەبچە مەركەز قىلىنغان قوش تىللىق مائارىپ دەۋرى دېگىنىمىز، 10 ـ ئەسىردە، ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتكە مۇشەررەپ بولغاندىن تارتىپ، 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۇشەققەت ئى [ئە] قاتتىق قىينىچىلىق، ئېغىر چىلىق، زەخمەت: مۇشەققەت تارتماق. مۇشەققەت چەكمەك. * ئۇ يول بويى مۇشۇ خىياللىرىنىڭ ئىلكىده لەززەتلىنىپ، سەپەر مۇشەققەتىنى ئۇنتۇغان ھالدا يۇرتىغا كەلدى.

مۇشەققەتچىلىك ئى. قاتتىق قىينىچىلىق، ئېغىر چىلىق، مۇشكۇللۇك: كېرەك يوق، يەتتە يىلنىڭ بۇيىقى چىداپ كەلدىم. ھازىر كۇنۇم خىلىلا ياخشى، ئانچىمۇ مۇشەققەتچىلىك سەزمەيمەن.

مۇشەققەتسىز سۈپ. مۇشەققەتى يوق، مۇشەققەت بىلىنمەي-دىغان، تەس ئەمەس، ئوڭاي: مۇشەققەتسىز تۇرمۇش. مۇشەققەتسىز

ھۇنەر بولماس (ماقال).

مۇشەققەتلىك سۈپ. مۇشەققەتلىك بار، ئېغىر، قىيىن؛ جاپالىق: مۇشەققەتلىك تۇرمۇش. مۇشەققەتلىك كەچۈرمىش.

مۇشپىق سۈپ [ئە] يېزىت. شەپقەت قىلىدىغان، شەپقەتلىك: ئايا ساقىي قەدەھ كەلتۈر، بولۇپ مۇشپىقىي مامۇتنىڭ، كېزىكتەك قىينىلار جىسمىم ھارارەت تەپتىدە ئوتنىڭ.

مۇشت ئى [پ] قول پەنجىلىرىنىڭ چىڭ توگۈلگەن ھالىتى: مۇشت ئاتماق. مۇشت كۆتۈرمەك. * ئاش بەرگەنگە، مۇشت بېرىپتۇ (ماقال).

مۇشت ئاتماق ① مۇشت بىلەن ئۇرماق. ② كۆچمە. قىلىنغان ياخشىلىققا يامانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرماق، ۋاپاسىزلىق قىلماق: ئۇنىڭ نەزىرىدە ئىلىك ئەۋلىياغا ئوخشايتتى. پالۋان ئىلىكنى ھەر قېتىم كۆرۈپ، ئۇنىڭ مېھرىبانلىقىنى ھېس قىلغاندا، بۇ «ئۇلۇغ ئادەم» گە مۇشت ئاتقانلىقىغا نومۇس قىلاتتى.

مۇشت كۆتۈرمەك ① مۇشت بىلەن ئۇرۇشقا تەمشىلمەك. ② كۆچمە. قارشى تۇرماق، ئىسيان كۆتۈرمەك: ــ ئۇ ھۆكۈمەتكە مۇشت كۆتۈرگەندەكىن سىلىگىمۇ مۇشت كۆتۈرگەن بولىدۇ ــ دە، ئەلۋەتتە، ــ دېدى مىركىرەم.

مۇشتا ئى [پ] دۇكانىنىڭ كىرىچىگە ئۇرىدىغان، چىلان ياغىچىدىن ياسالغان توقماق.

مۇشتاق سۈپ [ئە] تەشنالىق، سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتكۈچى، تەقەززا، ئىنتىزار: مۇشتاق بولماق. * بىرنەچچە كۈن چوڭ توي ــ تاماشا ئۈنكۈزۈلدى. ئىككى مۇشتاق ئاشقىلار بىر ــ بىرىدىن مۇرادلىرىنى ھاسىل قىلىپ ھاتمگە كۆپلەپ دۈگا قىلىشتى.

مۇشتاقلىق ئى. تەشنا بولۇش، سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتۈش، تەقەززا بولۇش، ئىنتىزارلىق: ئوبۇل ھەسەن ئۇنىڭدىن بۇ ئەھۋالنى سېزىپ، ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپتۇ ۋە: «قەدىرلىك دوستۇم! بۇ كېچە بۇ يەردە ئويۇن ــ كۈلكە بىلەن ئازراق بولسىمۇ كۆڭلۈڭنى ئاچ! مۇشتاقلىق يۈكلىگەن غەملىرىڭ تارقالسۇن!» دېگەنىكەن.

مۇشتەرى ئى [ئە] گېزىت، ژۇرنال، كىتاب قاتارلىق نەرسىلەرنى سېتىۋالغۇچى؛ خېرىدار، ئابونىچى: مۇشتەرى بولماق.

مۇشتەك ئى [ر<نېم] تاماكىنى قاداپ چېكىدىغان بىر خىل سايمان: ــ بۇ ۋەزىرىنى ئۆزلەگە تاپشۇرغان-دە! ــ دېدى توڭچى مۇشتەكنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ.

مۇشتەكلىمەك پ. دېيال. دىسلىماق، چەيلىمەك، نىقتاپ پىشۇرماق (خېمىر ھەققىدە).

مۇشتخور سۈپ [پ] دائىم مۇشتلىشىپ تۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان: مۇشتلىشىشقا ئامراق، ئۇرۇشقاق، سوقۇشقاق، جېدەلخور: ئۇنىڭ ئوغلى ناھايىتى مۇشتخور چوڭ بولدى.

مۇشتخورلۇق ئى. دائىم مۇشتلىشىپ تۇرۇش ۋە شۇنداق ئادەت: ــ پەقەت ئويلىماپتىكەنمىنا! توۋا... جۇغۇڭ كىچىك بولغىنى بىلەن كەمەك ھەييارنىڭ ئۆزى ئىكەنسەن ئەمەسمۇ! ياپىرىم، سېنىڭ بۇ مۇشتخورلۇقۇڭ، تەپكەكلىكىڭگە، ئادەم بالىسى پەۋا كېلەلمىگۈدەك جۇمۇ، قالتىس ئىكەنسەن، يارايسەن يېگىت!...، ــ دېدى چەتتە قاراپ تۇرغان ساقاللىق بىر ئادەم ھەيران قالغان ھالدا.

مۇشتلاشتۇرماق «مۇشتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇشتلاشچى ئى. مۇشتلىشىشقا ئېپى بار، مۇشتلىشىشتا داڭ چىقارغان، مۇشتلىشىش ماھىرى: ئۇ مەكتەپ بويىچە مۇشتلاشچى بولۇپ، ھەممە بالىلار ئۇنىڭدىن تەپ تارتاتتى.

مۇشتلاشماق ① «مۇشتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئوغرىنى تۇتۇۋېلىپ ھاردۇقى چىققۇدەك مۇشتلاشتى. ② بىر ــ بىرىگە مۇشت ئېتىپ ئۇرۇشماق. بىر ــ بىرى بىلەن ياقىلىشىپ سوقۇشماق: بۇلار بىر ــ بىرى بىلەن مۇشتلاشتى، توپىغا بېسىشتى، تومۇشقلىرى قان بولدى.

مۇشتلانماق «مۇشتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇشتلىشىشماق «مۇشتلاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپ بىر ــ بىرى بىلەن مۇشتلىشىشماقتا ئىدى.

مۇشتلىماق پ. مۇشت بىلەن ئۇرماق، مۇشت بىلەن زەربە بەرمەك: ئۇ ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمەستىنلا تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىگە بازغان ئۇرغاندەك مەنسۇر ۋە ئۇنىڭ ئىككى ئادىمنى مۇشتلىغىلى باشلىدى.

مۇشتۇم ئى [پ] مۇشت: ئۇ خوتۇننىنىڭ ئەدىپىنى كېلىشتۇرۇپ بېرىپ قويماقچى بولۇپ، مۇشتۇمىنى چىڭ تۇگىگىنىچە، كارىۋاتقا يېقىنلاشتى.

مۇشتۇمزور ئى [پ] تارس. يوقسۇل، نامرات، كەمبەغەل-لەرنى رەھىمسىزلەرچە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان، ئېزىدىغان زوراۋان: دۆلەت ئەركانى بۇزۇلۇپ، قانۇن ــ ياساق ئىشتىن چىقماقتا، مۇشتۇمزورلار غۇلغۇلا كۆتۈرۈپ دۆلەتنى مالىمانچىلىققا سالماقتا، پېقىرنىڭ يۇرىكى مۇجۇلۇپ يانجىلماقتا.

مۇشتۇمزورلۇق ئى. زوراۋانلىق قىلىش خاھىشى: ئابدۇللانىڭ ئۆلۈمى تۇيۇقسىز قەلبىدە پەيدا بولغان ماتەم ۋە يات تائىپىلەرنىڭ مۇشتۇمزور-لۇقى سەۋەبلىك تۇغۇلغان غازات ئارزۇسى مەدەت بولغان بولسا كېرەك.

مۇشرىك ئى [ئە] ئاللاتائالاغا شېرىك قوشقۇچى، ئاللانىڭ تەڭدىشى بار دېگۈچى، دىنسىز: ئەزىز پەيغەمبىرىمىز جانابىي رەسۇلىللاھمۇ ئەلەيھى ۋەسسەلەمە ئۆز زامانىسىدا، ئەسىرگە چۈشكەن يەھۇدىي مۇشرىكلىرىدىن ئەرەبلەرگە خەت يېزىشنى ئۆگىتىپ قويۇشقا رازى بولغانلارنى ئەسىرلىكتىن ئازاد قىلىۋەتكەن.

مۇشك ئى [پ] بىر خىل كېيىكنىڭ جىنسىي بېزىدىن ئېلىنىدىغان قارامتۇل، خۇشبۇي ماددا؛ (ئەتتارلىق ۋە تېبابەتتە ئىشلىتىلىدۇ): ئەتىياز بۇلۇتى ئۆتتى ھۆكۈمرەپ، خوتەننىڭ مۇشكىدەك تۇس ئالدى جاھان. ئېيتساڭچۇ تۇتقۇنلۇق پەريادلىرىنى، يېشىڭدىن كۆكەرگەن سەرۋى سۇۋادان.

مۇشك ـ ئەنبەر مۇشك ۋە ئەنبەر، خۇشبۇي ماددىلار: ئۇ: «تۇرلۇك مۇشك-ئەنبەرلەر، ئۇدگۈلى، تۇمۇچۇق زەيتۇنى شۇنىڭدەك ئۇ مەملىكەتلەردە ئاز تېپىلىدىغان نەرسىلەرمۇ بار!» دەپتۇ.

مۇشكەم ئەم. دېيال. كالىنى تىنچلاندۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مۇشۇ ئال ① سۆزلىگۈچىگە يېقىن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ياكى قولىدىكى نەرسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىدۇ: مۇشۇ ئولتۇرۇشتىن بىر سائەتچە كېيىن ئۆزبەگ ئايىم ئۆينى خالىي قىلىپ، ھەسەن ئەلىنى ئۆز يېنىغا قىچقارتىپ كىردى. ② سۆز بولۇۋاتقان پەيتىنى ياكى ئۇنىڭغا يېقىن ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: ــ باشقىلارنىڭ مۇشۇ كۆنلەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرگىنىدىن خەۋەر-سىز يوققۇ دەيمەن؟ ــ دېدى ئۇ. ③ ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئاڭلىغۇچى يېقىن دەپ ھېس قىلغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ياكى

ئۇلارغا ئىشارە قىلىشتا قوللىنىلىدۇ: بۇ دەل مۇشۇ ئايشەم ھەدە ئىدى!

مۇشۇ تاپ سۆز بولۇۋاتقان پەيت، مۇشۇ ۋاقىت، مۇشۇ چاغ، ھازىر: مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە كەلگەن بولسا، ناھايىتى ياخشى بولاتتى ـ ھە؟

مۇشۇ تاپتا سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە، مۇشۇ ۋاقىتتا، مۇشۇ چاغدا، ھازىرنىڭ ئۆزىدە: بۇندىن بىر ئاي بۇرۇن ماشىنا بېكىتىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىش مايسىخان چويۇننىڭ كۆز ئالدىدا گويا مۇشۇ تاپتا يۈز بېرىۋاتاتتى.

مۇشۇ تۇرقىدا مۇشۇ ھالەتتە، مۇشۇ پەيتتە، مۇشۇ ۋاقىتتا، مۇشۇ چاغدا: ـــ مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قاپاقتىكى مۇزدەك سوغۇق چاينى ئەكېلىپ بەرسە ئەجەب ئوبدان بولاتتى ـ ھەا ـــ دېدى ئۇ لەۋلىرىنى تامشىپ.

مۇشۇمۇ كۇن بولدىمۇ؟ تۇرمۇشنىڭ ئېغىر، كۆڭۈلسىزلىكىنى بىلدۇرىدىغان ئىبارە: ـــ قارىغىنا، مۇشۇمۇ كۇن بولدىمۇ؟ ـــ دېدى بوۋاي.

مۇشۇنچە ئال. مۇشۇ مىقداردىكى، مۇشۇ دەرىجىدىكى: مۇشۇنچە نەرسىنى قانداق كۆتۈرۈپ كېتىسىز؟

مۇشۇنچىلىك ئال. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن مىقدارداش، شۇ دەرىجىدە: ـــ سىز يوق چاغدا بىز مۇشۇنچىلىك بىرنەمە قىلدۇق. قالغىنىنى مەسلىھەتلىشىپ بىر تەرەپ قىلارمىز؟ ـــ دېدى ئۇ.

مۇشۇنچۇالا ئال. مۇشۇنچە كۆپ، شۇنچە نۇرغۇن: نېمە ئۈچۈن مۇشۇنچۇالا باش قاتۇرۇپ كېتىسىز.

مۇشۇنداق ئال. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغاندەك، كۆز ئالدىدىكىدەك، ئاشۇنداق: ـــ مەن كەتمەيمەن، ئۆمرۈم بويى ئىككى بالىڭنى بېقىپ مۇشۇنداق ئۆتۈپ كېتەي، ـــ دېدى ئۇ ئېرىگە.

مۇغال ئى. دىيال. باشلام.

مۇغەمبەر سۆپ [ئە] بىلىپ تۇرۇپ ھېچنېمىنى ئۇقمىغان، سەزمىگەن قىياپەتكە كىرىۋالىدىغان، ئالدامچىلىق بىلەن ئىش كۆرىدىغان؛ ساختىپەز، قۇۋ، ھىيلىگەر، خۇپسەن: مۇغەمبەر ئادەم.

مۇغەمبەرانە رەۋ ← **مۇغەمبەرلەرچە:** ئۇ ئۇنىڭ قولىنى ئامبۇر دەك قىسىپ، مۇغەمبەرانە نەزەر بىلەن قاراشلىرىدىنلا خوجايىنلاردا بولىدىغان تەكەبباۇرلۇقنى ھېس قىلغانىدى.

مۇغەمبەرلەرچە رەۋ. مۇغەببەرلەردەك، مۇغەمبەرلەرگە ئوخشاش، ھىيلىگەرلىك، خۇپسەنلىك بىلەن: بىز كىتابخانىدىن چىققىنىمىزدا تالىپ مۇغەببەرلەرچە ھەجىيىپ: «يۇرۇڭلار، ئاشخانىغا كىرىپ بىرەر رومكىدىن كۆتۈرەيلى» دېدى.

مۇغەمبەرلىك ئى. ساختىپەزلىك، قۇۋلۇق، ھىيلىگەرلىك، خۇپسەنلىك: كەمپىر مۇغەمبەرلىك قىلىپ، ئۇلاردىن مىننەتدار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ.

مۇغەننى ئى [ئە] يېزىت. ساز چالغۇچى، سازەندە: مۇغەننىلەرنىڭ ساز ئاۋازىدىن گۈلزار ئىچىدە خىجىلدۇر بۇلبۇل، ئۇيغۇر قىزلىرى چوشىسە ئۇسسۇلغا، كۆرسەن ئۇنى گويا قىزىلگۈل.

مۇفتا ئى [ر<نېم] <ماشىن> ماشىنا ۋە مېخانىزملارنىڭ ئىككى ئوقىنى بىر ـ بىرىگە ئۇلايدىغان قىسمى.

مۇقابىل سۆپ [ئە] يېزىت. قارشى، قارشى ھالدا، قارىمۇقارشى؛ زىت: مۇقابىل بولماق. مۇقابىل تۇرماق. * كۇنچىقىش لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىش بىلەنلا، ئۇلارنىڭ قوشۇنى قارشى چىقتى، ئىككى قوشۇن بىر ـ بىرىگە مۇقابىل بولۇپ تۇرۇشتى.

مۇقاتىل ئى [ئە] <بوت> ← **مۇقاتىل دەرىخى.**

مۇقاتىل دەرىخى <بوت> سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك، ئۆتكۈر خۇشبۇي پۇرايدۇ، مېۋىسى بۆرەك شەكىللىك، ئۇرۇقىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. شاكىلىدىن ماي ئېلىنىدۇ.

مۇقام ئى [ئە] ① <مۇز> ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» ۋە ئۇنىڭ ھەربىر قىسمى. ھەربىر مۇقام چوڭ نەغمە، داستان ۋە مەشرەپتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. ئون ئىككى مۇقام جەمئىي 72 خىل نەغمە ۋە 170 تىن ئارتۇق ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② مۇزىكىلىق ئاھاڭ، مۇزىكا ئاھاڭى، كۇي ۋە ئۇنىڭ تەرتىپى: چۆچۇق قىلىپ ئۆز مۇقامىغا تۇۋلاپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈۋاتقان تورغاي ئاۋازى بەكمۇ يېقىملىق. ③ كۆچمە. تەرتىپ؛ ئۆلچەم، رېتىم: ئۇنىڭ بۇ خىل سۆزلىرى ئۆزگەرمەستىن بىر مۇقامدا ئېيتىلىپ تۇراتتى. ④ كۆچمە. ھەرىكەت، ئۇسۇل، يول: ئۇستا كۆرمىگەن شاگىرت ھەر مۇقامدا يورغىلار (ماقال). ⑤ نوپۇز، دەرىجە، مەرتىۋە: تۆمۈرخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ: ـــ راستىنى ئەۋلىيالىق مۇقامىغا يېتىشكەن كىشى ئىكەن! ـــ دېدى ھەيران قېلىپ.

مۇقامدا يوق قائىدە ـ يوسۇن، ئۆرپ ـ ئادەتتە بولمىغان، ئەھمەلىيەتكە خىلاپ: كاتىپ ئۆزىنىڭ ئورۇنسىز، مۇقامدا يوق گەپ بىلەن ئۆز ئېغىزىدىن كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى بىلىپ ئۇن ـ تىنسىز جىمىپ كەتتى.

مۇقامغا سىغماسلىق ئەمەلىيەتكە، قائىدە ـ يوسۇنغا، ئەقىلغا ئۇيغۇن كەلمەسلىك: دائىم مۇقامغا سىغمايدىغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپ ئاخىر مۇشۇ كۇنگە قالدىڭ.

مۇقامغا يەتمەك بىرەر ئىشتا راسا پىشىپ يېتىلمەك، يۇقىرى پەللىگە چىقماق، ۋايىغا يەتمەك: بالا نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ، كۆپ بىلىم ئېلىپ، ئۆلىمالىق مۇقامىغا يېتىپتۇ.

مۇقامچى ئى. مۇقام ئېيتقۇچى، مۇقام ماھىرى: مەتياقۇپ مۇقامچىنىڭ غېجەك چېلىشىدىن زوقلىنىپ ساقاللىرىنى لەپىلدىتىپ ماقۇللايتتى، ئۇنىڭ بېيىتلىرى يېڭى ۋە تەسىرلىك ئىدى.

مۇقامچىلىق ئى. مۇقام ئېيتىش، مۇقام بىلەن شۇغۇللىنىش: ئۇنىڭ چوڭ بوۋىسى ھاشىمئاخۇن ئەينى زامانىدىكى ئەڭ مەشھۇر خەلق مۇقامچىلىرىدىن ئىدى.

مۇقامشۇناس ئى. مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان كىشى، مۇقام مۇتەخەسسىسى: بۇ يىل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر سەنئەت ئەربابى، ئاتاقلىق مۇقامشۇناس تۇردىئاخۇن ئاكا تۇغۇلغانلىقىغا بىر ئەسىر بولۇپ ئاشتى.

مۇقامشۇناسلىق ئى. مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، مۇقامنى تەتقىق قىلىش ئىشى: ئۇ 70 يىللىق ھاياتىنى ئۇيغۇر خەلق ئەلنەغمىسى ۋە مۇقامشۇناسلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن.

مۇقاۋا ئى [ئە] <مەت> كىتاب ـ ژۇرنال، دەپتەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قەغەز، سولياۋ قاتارلىق نەرسىلەردىن قىلىنغان سىرتقى قىسمى؛ تاشلىق: قاتتىق مۇقاۋا. يۇمشاق مۇقاۋا. كىتابنىڭ مۇقاۋىسى.

مۇقاۋىچى ئى. كىتاب ـ ژۇرنال، دەپتەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنى مۇقاۋىلايدىغان ئادەم.

مۇقاۋىچىلىق ئى <مەت> كىتاب ئىشلەش جەريانىدىكى

مۇقاۋا لايىھەلەش خىزمىتى.

مۇقاۋسىز سۈپ. مۇقاۋسىز يوق، مۇقاۋغا ئېلىنمىغان.

مۇقاۋلاتماق «مۇقاۋلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇقاۋلاشماق «مۇقاۋلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلىرىم تارقىتىلغان يېڭى كىتابلارنى ئالدىراش مۇقاۋلاشماقتا ئىدى.

مۇقاۋلانماق «مۇقاۋلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياڭاق ياغىچىدىن ياسالغان نەقىشلىك شىرە ئۇستىدە شېخ سەئىدنىڭ قىزغۇچ كۆندىن كۆركەم مۇقاۋلانغان «بوستان» ناملىق مەشھۇر كىتابى ئوچۇق تۇراتتى.

مۇقاۋلىق سۈپ. مۇقاۋسى بار، مۇقاۋلانغان، تاشلانغان: ئۇ ھازىر كۆزەينەكسىز تاقاپ، تىزغا قويۇۋالغان قارا خۇرۇم مۇقاۋلىق چوڭ بىر كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى.

مۇقاۋلىماق پ. كىتاب، ژۇرناللارنىڭ سىرتىنى مۇقاۋا بىلەن ئورىماق، تاش قاپلىماق؛ تاشلىماق: قىزىم كىتاب - دەپتەرلىرىنى بىر دەمدىلا مۇقاۋلاپ بولدى.

مۇقەددەس [ئە] ① سۈپ. ئەزىز، ئۇلۇغ، تەڭداشسىز: مۇقەددەس جاي. مۇقەددەس كىتاب. ② سۈپ. ئالىيجاناب، سۆيۈملۈك، بىباھا، شەرەپلىك: تۇغۇلدۇم دۇنياغا ئۆلمەسەم دەيمەن، ئۆلسەممۇ ئارماندا كەتمەسەم دەيمەن. مۇقەددەس ئەل ئىشى بولسا كەڭ ئاسمان، كۆكسىدە يۇلتۇزدەك ئۆچمەسەم دەيمەن. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مۇقەددەسلەشتۈرمەك پ ① مۇقەددەس نەرسىگە ئايلاندۇرماق. ② <پەلس> مەلۇم مۇددىئانى ئەملىگە ئاشۇرۇش يولىدا مەلۇم نەرسە، ئىدىيە قاتارلىقلارنى دىنىي ياكى باشقا يوللار ئارقىلىق مۇقەددەسلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشكە قارىتا ئېيتىلىدۇ.

مۇقەددەسلەشتۈرۈشمەك «مۇقەددەسلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

مۇقەددەسلەشتۈرۈلمەك «مۇقەددەسلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەمزەم ـــ مەككىنىڭ شەرقىگە، كەئىبىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ۋە ئىسلام دىنىدا مۇقەددەسلەشتۈرۈلگەن چوڭقۇر قۇدۇق.

مۇقەددەسلەشمەك پ. مۇقەددەس نەرسىگە ئايلانماق، مۇقەددەس بولماق، مۇقەددەس دەپ قارالماق: مۇھەببەت گەرچە ئىنتايىن ئازابلىق بولسىمۇ، بىراق مەن ئۆز قەلبىمدە مۇھەببەت ئوتلىرىنىڭ يېلىنجىشىدىن خۇشالمەن. ئۇ كۆچەيگەنسېرى مېنى شۇنچە ئازابلايدۇ، ئۇ قانچە ئازابلىق بولغانسېرى شۇنچە مۇقەددەسلىشىدۇ.

مۇقەددەسلەنمەك پ. مۇقەددەس نەرسىگە ئۆزگەرمەك، مۇقەددەس بولماق، مۇقەددەس دەپ قارالماق: قۇرئان كەرىم ئىسلامىيەتتە مۇقەددەسلىنىدۇ.

مۇقەددەسلىك ئى. مۇقەددەس دەپ بىلىش، مۇقەددەس دەپ قارىلىش، ئۇلۇغلۇق: بۈگۈنكى كۈندە «مۇھەببەت» دېگەن بۇ بىر سۆزگە ئۇلۇغلۇق ۋە مۇقەددەسلىكتە دۇنيادىكى ھېچ نەرسىنىڭ تەڭ بولالمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتىم.

مۇقەددەم رەۋ [ئە] بۇرۇن، ئىلگىرى، ئالدىن، ئاۋۋال: شۇنىڭ بىلەن ئۇ خوتۇنلىرىنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئىككى يىل مۇقەددەم يەنە بىر قىزغا ئۆيلىنىپتۇ.

مۇقەددىمە ئى [ئە] ① ئىلمىي، ئەدەبىي، مۇزىكا، تىياتىر ئەسەرلىرى ۋە گەپ-سۆز، نۇتۇق قاتارلىقلارنىڭ كىرىش قىسمى، باشلىنىشى: كىتابنىڭ مۇقەددىمىسى. مۇزىكىنىڭ مۇقەددىمىسى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ بېشى، دەسلەپكى باسقۇچى: ئەتىكى تويىنىڭ مۇقەددىمىسى ھېسابىدىكى بۇ ئۇسسۇل سورۇنى كەچ كىرگەنچە قىزىشقا باشلىدى.

مۇقەررەر سۈپ [ئە] ① ۋۇجۇدقا كېلىشى، يۈز بېرىشى، ئەملىگە ئېشىشى ئېنىق بولغان؛ شۇبھىسىز، تۇرغان گەپ، چوقۇم: بىر ئەركىشى ئالداشقا باشلىسىلا، كەينى - كەينىدىن يالغان ئېيتىشى مۇقەررەر. ② قارار تاپقان، تايىن؛ تۇرغۇن ھالەتكە كەلگەن: مۇقەررەر تەرتىپ.

مۇقەررەرلەشتۈرمەك «مۇقەررەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھوقۇق ئۇچۇن ياشاش، ھوقۇق ئۇچۇن ئوقۇش، جۇڭگودىكى چىرىكلىكنى مۇقەررەرلەشتۈرگەن ئامىللاردۇر.

مۇقەررەرلەشتۈرۈشمەك «مۇقەررەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

مۇقەررەرلەشتۈرۈلمەك «مۇقەررەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇقەررەرلەشمەك پ. ئېنىق قارار تاپقان ھالەتكە كەلمەك، مۇقىملاشماق، جەزمەنلەشمەك: شۇ كۈنلەردە ئۇرۇشنىڭ مۇقەررەر - لىشىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بەرگۈچى بەلگە - ئالامەتلەر سېزىلەرلىك دەرىجىدە ئاشكارلىنىشقا باشلىدى.

مۇقەررەرلىك ئى <پەلس> شەيئىلەرنىڭ تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىش جەريانىدا ساقلانغىلى بولمايدىغان مۇقەررەر يۈزلەنمىشى: ئەمما شۇنىسى ئېنىقكى، مۇقەررەرلىك ئاز - تولا كېچىكسىمۇ ھامان يۈز بېرىدۇ.

مۇقۇلداشماق پ. دىيال. تىل بىرىكتۈرمەك، گېپىنى بىر قىلماق؛ مەخپىي مەسلىھەتلەشمەك.

مۇقىدىماق پ. دىيال. بىر خىزمەتنى ياكى كەسپنى ئۇزۇن مۇددەت ئىشلەش نەتىجىسىدە ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتمەك؛ ھالسىرىماق.

مۇقىم سۈپ [ئە] ① بىر جايدا دائىم تۇرىدىغان، ئۆزگەرمەيدىغان، تۇراقلىق: مۇقىم مۇلۇك. مۇقىم ئىشچى. گەپنى مۇقىم قىلماق. ② دائىما بولۇپ تۇرىدىغان، ھەمىشە، دائىم: ـــ شەھەر - دىن بىز تەرەپكە قاتنايدىغان مۇقىم ماشىنا يوق، ـــ دېدى ئۇ.

مۇقىمسىز سۈپ. بىر خىل ھالەتتە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان؛ تۇراقسىز: ھازىر ئۇرۇش ۋاقتى، يېڭىشەھەرنىڭ سېپىلى ئىچىدىكىگە قارىغاندا كونىشەھەر بازىرى مۇقىمسىز.

مۇقىمسىزلىق ئى. ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان تۇراقسىز ھالەت؛ تۇراقسىزلىق، مەيدانسىزلىق: مۇشۇنداق ئادەتنى يېتىلدۇرگەندىلا ئاندىن ئەخلاقىي ھەرىكەتلەرنى تاسادىپىيلىق، مۇقىمسىزلىقتىن مۇقىم، ئىزچىل ھەرىكەتكە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ.

مۇقىملاشتۇرماق «مۇقىملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇچىنچى قېتىملىق ياندۇرۇپ تەكشۈرۈشتىن كېيىن، گۈلەندەم دىياگنوزنى مۇقىملاشتۇردى.

مۇقىملاشتۇرۇشماق «مۇقىملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

مۇقىملاشتۇرۇلماق «مۇقىملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: ھەر ھەپتىنىڭ 2 ـ، 4 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىنكى يېرىم كۈن ئۆگىنىش ۋاقتى قىلىپ مۇقىملاشتۇرۇلدى.

مۇقىملاشماق پ. ئۆزگەرمەيدىغان، مۇقىم ھالەتكە كەلمەك؛ تۇراقلاشماق؛ جەزملەشمەك: موتور سىناش جازىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ياسالغانلىقى مۇقىملاشتى.

مۇقىملانماق «مۇقىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ بولمايدۇ، كېسەل مۇقىملانغۇچە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ! ـــ دېدى دوختۇر بىمارغا.

مۇقىملىق ئى. مۇقىم بولغان ھالەت، تۇراقلىقلىق: قانۇن ھەم نىسپىي ھالدا مۇقىملىققا ئىگە بولۇشى، ھەم سىياسىيىنىڭ، ئىقتىسادىنىڭ ئۆزلۈكسىز تۇرده تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىپ تۇرۇش ئېھتىياجىغا ئۆزلۈكسىز مۇۋاپىقلىشىپ تۇرۇشى كېرەك.

مۇقىملىماق پ. ئۆزگەرمەيدىغان، مۇقىم ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ تۇراقلاشتۇرماق؛ جەزملەشتۇرمەك: ساقچىلار جىنايەت گۇماندارىنىڭ بۇ ئۇيدىكىلەر بىلەن يېقىن ئۆتىدىغانلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى مۇقىملاپ چىقىشتى.

مۇكاپات ئى [ئە] ئېرىشكەن نەتىجە، ياراتقان بىرەر تۆھپە، كۆرسەتكەن خىزمەتلەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان ماددىي نەرسە؛ ئىنئام: مۇكاپات ئالماق. مۇكاپات بەرمەك.

مۇكاپاتلاشماق «مۇكاپاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇكاپاتلانماق «مۇكاپاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېغىن ناھايىتى قىزغىن ئېچىلدى، «ئۇچتە ياخشى» ئوقۇغۇچىلار مۇكاپاتلاندى.

مۇكاپاتلىق سۈپ. مۇكاپاتى بار، مۇكاپات بېرىلىدىغان: مۇكاپاتلىق پاي چېكى. مۇكاپاتلىق ئويۇن.

مۇكاپاتلىماق پ. ياراتقان تۆھپىسى، كۆرسەتكەن خىزمىتى، نەتىجىسى ئۈچۈن ئىنئام، مۇكاپات بەرمەك: يېقىندا ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتى ئىلغار كىنو قويۇش ئەترىتى ۋە ئىلغار كىنو قويغۇچىلارنى مۇكاپاتلىدى.

مۇكاپاتنامە ئى. مۇكاپاتلانغانلىقى ھەققىدە بېرىلگەن ئىسپات قەغىزى.

مۇكالىم ئى. دىيال. چۈشەندۈرۈش، چۈشەنچە.

مۇكەممەل سۈپ [ئە] ① ھەر جەھەتتىن تولۇق، كەم ـ كوتىسىز، تەلتۆكۈس: مۇكەممەل قۇرۇلما. مۇكەممەل ئەسەر. ② تاكامۇللاشقان، كامالەتكە يەتكەن: ئاتام رەھمىتى ئەرەب، پارس تىللىرىنى مۇكەممەل بىلگەندىن باشقا، يەنە خەنزۇ، مانجۇ، ئىنگلىز تىللىرىنمۇ ياخشى بىلەتتى.

مۇكەممەلسىزلىك ئى. مۇكەممەل ئەمەسلىك، مۇكەممەللىشەلمەسلىك: سوتسىيالىستىك تۈزۈممىزنىڭ بىرقەدەر مۇكەممەل سىزلىكتىن بىرقەدەر مۇكەممەللىككە يېتىشتە ئۇزاق بىر جەريانىنى بېسىپ ئۆتىدىغانلىقى مۇقەررەر، ئەلۋەتتە.

مۇكەممەللەشتۈرمەك «مۇكەممەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ زېرەك مېڭىسى ۋە مول بىلىمى بۇ پىلانىنىڭ ياخشى نەتىجىسىگە بولغان ئىشەنچىنى مۇكەممەللەشتۈرگەنىدى.

مۇكەممەللەشتۈرۈلمەك «مۇكەممەللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كارخانىلاردا ھەر خىل قائىدە ـ تۈزۈملەر تەدرىجىي ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. * بۇلۇممىزنىڭ تۈرلۈك قائىدىلىرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

مۇكەممەللەشمەك پ ① ھەر جەھەتتىن تولۇقلانماق، كەم ـ كوتىسىز ھالەتكە كەلمەك، تەلتۆكۈس بولماق: ئاپتونوم رايونىمىزدا خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى تەشكىلىي جەھەتتىن يەنىمۇ مۇكەممەللەشتى. ② تاكامۇللاشماق، كامالەتكە يەتمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ خىيالىي تەسەۋۋۇرىدا مۇكەممەللەشكەن گۈزەل قىز ئوبرازىنى شەكىللەندۈرۈپ ئالغان بولسا، ئەنە شۇ گۈزەل قامەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشنى مەسلىھەت قىلمىز.

مۇكەممەللەنمەك پ. مۇكەممەل ھالەتكە كەلمەك، مۇكەممەل بولماق، تولۇقلانماق: پەرزەنت تەربىيەسى مەكتەپ مۇكەممەللەنمەيدىغان چوڭ ۋە مۇھىم تېما.

مۇكەممەللىك ئى. مۇكەممەل بولغانلىق، مۇكەممەللەشكەنلىك: ناخشا ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇپ كەتسە، پېرسونالارنىڭ خاراكتېرى ۋە ۋەقە بىرلىكىنىڭ مۇكەممەللىكى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

مۇڭ ئى. غەم ـ قايغۇ، مەيۇسلۇك، كۆڭۈل يېرىملىق: مۇڭ باسماق. مۇڭ سالماق. * تاشۇاي راۋاب تارىلىرىدىن ئېقىپ چىققان مۇڭ ئارقىلىق، يىگىتلەرگە بارغانسېرى يۇرەك دەردىنى، ئارمىنىنى ئېچىپ سۆزلەيتتى.

مۇڭايماق پ. دىيال. زېرىكمەك، مۇڭلانماق.

مۇڭداش ئى. غەم ـ قايغۇ، كۆڭۈل يېرىملىقتا ئورتاق بولغان، ئۆزئارا دەرد ـ ھەسرەتلىرىنى دېيىشىدىغان كىشى: مۇڭداش بولماق. * بىر سۆزلىشىپ مۇڭداش دېمە، بىللە مېڭىپ يولداش دېمە (ماقال).

مۇڭداشقاق سۈپ. كىشىلەر بىلەن مۇڭدىشىشنى، سىردىشىشنى ياخشى كۆرىدىغان، مۇڭدىشىشقا ئامراق، پاراڭخۇمار: ئۇ كاج، تەرسا بولغىنى بىلەن بەكمۇ ئاق كۆڭۈل، تەدبىرلىك، مۇڭداشقاق ئادەم ئىدى.

مۇڭداشماق پ. ئۆزئارا مۇڭلىرىنى، دەردـھەسرەتلىرىنى، قايغۇلىرىنى ئېيتىشىپ پاراڭلاشماق، سىرداشماق: ئاخشام ئۇ ئۇخلاش ئالدىدا ھەمرا بىلەن ئۇزاققىچە مۇڭداشتى.

مۇڭ ـ زار مۇڭ ۋە زار: خەلقنىڭ مۇڭ ـ زارىدىن توقۇلغان بۇ مىسرالار سورۇندىكىلەرنىڭ يۈرەك ـ باغرىلىرىنى ئېزىۋەتكەنىدى.

مۇڭسىراتماق «مۇڭسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تال ـ بوستان، يول ـ مەرۋايىت، باغلىق ھويلا خىيابان. خۇش دېمەيلا ئۇزاپتۇ مۇڭسىراتقان بايۋاۋان. چۆكتۇم باغۇ بېھىشكە؟ يار چېھرەدەك ئالمىلار... قىيالايمەن يېيىشكە.

مۇڭسىراشماق «مۇڭسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇڭسىرىماق پ. مۇڭغا پېتىپ كەتمەك، مۇڭغا چۆشۈپ قالماق، مۇڭ باسماق: ئۇزۇن ئۆتمەي بوۋاي يالغۇز ئوغلىنى ئۆيلەپ قويۇۋىدى، يىل ئۆتمەيلا ئايالى بىلەن كېلىشەلمەي ئاجراشتى ـ دە، بوۋاينى يالغۇز تاشلاپ، نەلەرگىدۇر كەتكىنىچە دېرەكسىز يوقالدى. بۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ ئازادە قورۇسى، ئۆينىڭ كەينىدىكى بېغى مۇڭسىراپ قالدى.

مۇڭلاندۇرماق «مۇڭلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەممە يەر ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، بۇ مەنزىرە ئاينۇرنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ مۇڭلاندۇراتتى.

مۇڭلانماق پ. مۇڭلۇق، مەيۇس، غەمكىن ئەھۋالغا چۈشمەك؛ مەيۇسلەنمەك: ئۇنىڭ بۇ ھالىتى ئۇزۇنغا بارمىدى، ئۇنىڭ كۈلكىسى ئاستا ـ ئاستا غايىب بولۇپ، كۆزلىرى يەنە مۇڭلاندى.

مۇڭلۇق سۈپ. مۇڭغا تولغان، غەمكىن، مەيۇس: مۇڭلۇق

ناخشا. مۇڭلۇق ئاۋاز.

مۇلازىم ئى [ئە] خىزمەتچى، خادىم: ئوردا مۇلازىمى. مېھمان-خانا مۇلازىمى.

مۇلازىمەت ئى [ئە] خىزمەت؛ كۆتۈش: مۇلازىمەت قىلماق.

مۇلازىمەتچان سۈپ. مۇلازىمەت ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈشكە ماھىر، مۇلازىمەت ئىشلىرىنى پۈختا يولغا قويالايدىغان، مۇلازىمەت قىلىش ئېڭى يۇقىرى، مۇلازىمەت تۈيغۇسى كۈچلۈك: ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇلىيەت سىستېمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ھۆكۈمەت فۇنكسىيەسىنى ئەتراپلىق، توغرا ئادا قىلىپ، تىرىشىپ مۇلازىمەتچان ھۆكۈمەت بەرپا قىلىش كېرەك.

مۇلازىمەتچانلىق ئى. مۇلازىمەتچان كىشىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە غەيرەت؛ كىشىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە غەيرەت: مۇلازىمەتچانلىق — ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مۇلازىمەتچى ئى. خىزمەتچى، كۈتكۈچى: مۇلازىمەتچى ئايال. مۇلازىمەتچى بولماق.

مۇلازىمەتچىسىز سۈپ. مۇلازىمەتچىسى يوق، مۇلازىمەتچىسى بولمىغان، كۈتكۈچىسىز: مۇلازىمەتچىسىز بانكا.

مۇلازىمەتچىلىك ئى ① باشقىلارنى بىرەر پەۋقۇلئاددە ئىستېمال قىممىتى بىلەن ھەر خىل شەكىلدە تەمىن ئېتىپ تۇرىدىغان غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرى. ② ئومۇمەن، مۇلازىمەت ساھەسىدە، يەنى سودا ـ تىجارەت، ئوزۇق ـ تۈلۈك كەسپى ۋە كوندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى رېمونتچىلىقى قاتارلىق ساھەلەردە ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئەمگىكىنى كۆرسىتىدۇ.

مۇلازىمخانا ئى [ئە+پ] مۇلازىملىق قىلىدىغان ئۆي ياكى ئورۇن.

مۇلازىمەتسىز سۈپ. مۇلازىمەتى يوق، مۇلازىم قۇيۇلمىغان: مۇلازىمسىز بانكا.

مۇلازىمسىز سۈپ. مۇلازىمى يوق، مۇلازىم قويۇلمىغان: مۇلازىمسىز بانكا.

مۇلازىملىق ئى. خىزمەتچىلىك، كۈتكۈچىلىك: مۇلازىملىق قىلماق. مۇلازىملىق كەسپى.

مۇلاقات ئى [ئە] يېزىت. ئۇچرىشىش، كۆرۈشۈش، يولۇقۇش: مۇلاقات بولماق. * ئۇلارنىڭ ئېتىنى «كېلىن» بىلەن قىز يېتىلەپ تېز چاپقىنىچە يول يۈرۈپ ھېلىقى باغقا كەپتۇ، شاھزادە بىلەن شاھ قىزنىڭ مۇلاقات بوپتۇ.

مۇلاھىزە ئى [ئە] بىرەر مەسىلە ھەققىدە قىلىنغان ئوي ـ خىيال: مۇلاھىزە قىلماق. مۇلاھىزە يۈرگۈزمەك.

مۇلاھىزىلىك سۈپ. مۇلاھىزە قىلىنغان، مۇلاھىزە نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، ئويلاپ قىلىنغان: مۇلاھىزىلىك گەپ. مۇلاھىزىلىك ئىش.

مۇلاۋ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى گۇاڭشى جۇاڭزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ لوچېڭ ناھىيەسىگە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان، ئاز بىر قىسمى لىيۇچېڭ، يېشەن قاتارلىق ناھىيەلەرگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان.

مۇلايىم سۈپ [ئە] گەپ يەيدىغان، ياۋاش، كۆڭلى يۇمشاق؛ رايىش: مۇلايىم ئادەم. مۇلايىم بالا.

مۇلايىملاشتۇرماق «مۇلايىملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياخشى گەپ ئادەمنى مۇلايىملاشتۇرىدۇ.

مۇلايىملاشماق پ. مۇلايىم ھالەتكە كەلمەك، رايىش بولماق؛ ياۋاشلاشماق: ئۇ مېنىڭ بۇ ھالىمغا رەھمى كېلىپ قالدىمۇ، بىردىنلا مۇلايىملاشتى.

مۇلايىملىق ئى. كۆڭلى يۇمشاقلىق، ياۋاشلىق، رايىشلىق: ئۇ ئۆزىنىڭ مۇلايىملىقى، ئىشچانلىقى بىلەن كىشىلەرگە تولىمۇ ئىسسىق كۆرۈنەتتى.

مۇلتىپلىت ئى [ر<لات] <فىز> ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىر گۇرۇپپا كۈچ ئانت مېخانىكىلىق ھالىتى. بۇ گۇرۇپپا ھالەتتە ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بەزى كۈچانتلىق سانلىرى ئوخشاش قىممەتكە ئىگە بولىدۇ، لېكىن باشقا كۈچانتلىق سانلارنىڭ قىممىتى ئوخشاش بولمايدۇ.

مۇلتىپتر ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكترىك قارشىلىقى، تۇراقلىق ھەم ئۆزگىرىشچان توك ۋە ئېلېكترىك بېسىمى قاتارلىقلارنى ئۆلچەيدىغان ئۇنىۋېرسال ئىسچوتچىك.

مۇلغۇي ئى. موزدۇزنىڭ شىلىمى: ئۆيگە بارساق، خوتۇنلىرىمىزنىڭ تاپىسىنى دېمەمسىلەر تېخى! ساقلا، ساقلا، ئەتكەن ئاشلىرى مۇلغۇي بولۇپ كېتىپتۇ.

مۇم سۈپ. دىيال. جىمىڭ، راست.

مۇمپۇق ئى. دىيال. سىر بەرمەيدىغان كىشى.

مۇمسىق سۈپ. دىيال. پىخسىق، بېخىل.

مۇمكىن سۈپ [ئە] ① ئىمكان، ئىمكانىيىتى بار بولىدىغان، ئەملىگە ئاشىدىغان: مۇمكىن دەپ قارالغان ئىشنى ئەلۋەتتە ئىشلەش كېرەك. ② «ئېھتىمالى بار، ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس» دېگەن مەنىلەردىكى پەرەزنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ كېلىپ قېلىشى مۇمكىن. * بارسىڭىز كۆرۈشۈشىڭىز مۇمكىن.

مۇمكىنچىلىك ئى ① <پەلس> ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئىچىدە يوشۇرۇن بولىدىغان ئۇنداق ياكى مۇنداق تەرەققىيات يۇزلىنىشى؛ ئېھتىماللىق؛ مۇمكىنلىك: قىز بۇ يەردە سەمەت بىلەن كۆرۈشۈپ قېلىشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى ئويلاپ ئورنىدىن قوزغىلىشقا تەمشەلدى. ② ئىمكانىيەت، ئىمكان: خىزمەت بەك ئالدىراش بولغانلىقتىن يۇرتۇمغا بېرىشقا مۇمكىنچىلىك بولمىدى.

مۇمكىنسىز سۈپ. مۇمكىن بولمايدىغان، مۇمكىن ئەمەس.

مۇمكىنسىزلىك ئى. مۇمكىن بولمايدىغان بىرەر ئىش — ھەرىكەت ياكى مەسىلە، مۇمكىن ئەمەسلىك: مېنىڭچە، سەنئەتتە زور مۇمكىنسىزلىكنى بىلدۈرىدىغان پاسسىل يوق.

مۇمكىنقەدەر رەۋ [مۇمكىن + قەدەر] ئىمكانىيەتنىڭ، ئامالنىڭ بارىچە، ئىلاج بار؛ ئىمكانقەدەر: ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىشلىرىدىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق، لېكىن ئادىل تېخى ياش، مۇمكىنقەدەر ئۆزىمىز تەربىيە بېرىپ تۇرتىۋالغىنىمىز ياخشى.

مۇمكىنلىك ئى. ئىمكانىيىتى بار بولۇش، ئەملىگە ئېشىش: قىلىچ سۇتۇق بۇغراخاننىڭ بۇنىڭغا قارشى تەييارلىقى بارلىقىنى ئېيتىپ، سامانىيلار قانچىلىك كۈچ بىلەن كىرىش مۇمكىنلىكىنى سوردى.

مۇمۇن ئى «<دېھ> دىيال. خامانغا ئورنىتىلغان موما ياغاچ.

مۇمىيا ئى [ئە <گىرىك] <تېب> ① مىللىي تېبابەتچى-

لىكتە سۈنغان سۆڭەكلەرنى داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان مۇمسىمان ئورگانىك ماددا. ② <ئارخېئول> قەدىمدە، كىشىلەر چىرىشتىن ساقلىنىدىغان دورا ماتېرىياللىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ كۆمگەن، چىرىمگەن جەسەت ياكى يەر شارائىتى قۇرغاق بولغانلىقتىن چىرىمەي قۇرۇپ قالغان جەسەت.

مۇمىيالاتماق «مۇمىيالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇمىيالانماق «مۇمىيالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇمىيالماق پ. سۈنغان سۆڭەكلەرنى قاتۇرۇش ياكى جەسەتلەرنىڭ چىرىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن مۇمىيا سۈركەمەك، مۇمىيا ئىشلەتمەك.

مۇناپىق سۈپ [ئە] ① تىلى باشقا، دىلى باشقا، سۆز ـ ھەرىكىتى بىر ـ بىرىگە توغرا كەلمەيدىغان، سەممىيەتسىز؛ ئىككى يۈزلىمە: مۇناپىق ئادەم. مىللىي مۇناپىق. ② كۆچمە «قارا يۈز»، «ۋىجدانسىز» دېگەن مەنىدىكى تىل-ھاقارەت سۆزى: تۆمۈر خەلپە كىشەن ـ زەنجىرلىرىنى شاراقلىتىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، «تۇفى! مۇناپىق، دوزىخىي! سەندىن كەلگەن ۋاپا شۇمۇ؟» دېدى.

مۇناپىقانە رەۋ [ئە+پ] مۇناپىقلارغا خاس، مۇناپىقلارچە، مۇناپىقلىق بىلەن: يالغان دوست سېنىڭدىن بىرەر پايدا ئۇندۇرۇ ـ ۋېلىش ئۈمىدىدە ياكى ئۆز بېشىغا كەلگەن زىيانىنى قايتۇرماق غەرىزىدە مۇناپىقانە دوستلۇق قىلۇر.

مۇناپىقلاشتۇرماق «مۇناپىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇناپىقلاشماق پ. مۇناپىقلارچە ئىش ـ ھەرىكەتتە بولماق، مۇناپىققا ئايلانماق: ئۇ ياش ۋاقتىدا خېلى تۇزۇك بالىدەك قىلىۋىدى، بىراق كېيىن مۇناپىقلىشىپ كەتتى.

مۇناپىقلىق ئى. ۋىجدانسىزلىق، قارا يۈزلۈك: مۇناپىقلىق قىلماق. * ئىرادىسىز كىشى قورقۇنچاق بولىدۇ، قورقۇنچاقلار ۋىجدانسىز بولىدۇ، ۋىجدانسىزلارنىڭ قولىدىن پەسكەشلىك، مۇناپىقلىقنىڭ ھەممىسى كېلىدۇ.

مۇناجات ئى [ئە] خۇدادىن يارىدەم، مەدەت، نىجاتلىق تىلەپ قىلىنىدىغان دۇئا؛ خىتاب: مۇناجات ئېيلىمەك. مۇناجات قىلماق.

مۇنار ئى [ئە] بىرەر ئىمارەتكە قوشۇپ ياكى ئالاھىدە قۇرۇلغان تۇرخۇن شەكلىدىكى ئېگىز قۇرۇلۇش: مەسچىت مۇنارى. سۇ مۇنارى. خاتىرە مۇنارى.

مۇنارسىز سۈپ. مۇنىرى يوق، مۇنارچىقىرىلمىغان، مۇنار ئورنىتىلمىغان: دۇنيادا ئىشكىسىز ئۆي بولمىغىنىدەك مۇنارسىز مەسچىتمۇ بولمايدۇ.

مۇنارلىق سۈپ. مۇنىرى بار، مۇنار چىقىرىلغان، مۇنار قىلىنغان: دېڭىز شامىلى تۆپلىكتىكى ياغاچ مۇنارلىق كونا ئۆيىنىڭ رامىلىرىنى تىترەتتى.

مۇنازا سۈپ. دىيال. ئەتىۋار، سىبار.

مۇنازىرە ئى [ئە] بىرەر مەسىلە ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تالاش ـ تارتىش: مۇنازىرە قىلماق.

مۇنازىرىچى ئى. بىرەر مەسىلە ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش ئېلىپ بارغۇچى: ئۇ ئوقۇش نەتىجىسى ئەلا بولۇپلا قالماي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، مەكتەپ مۇنازىرە ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇنازىرىچىسى ۋە مەكتەپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى سىياسىي ۋەقەلەرنى چۈشەندۈرۈش پروگراممىسىنىڭ رىياسەتچىسى بولغان.

مۇنازىرىچىلىق سۈپ. مۇنازىرىگە ماھىر، مۇنازىرە ئىشلىرىغا پۇختا، سۆزمەن، ناتىق، گەپدان، چېچەن: ئۇ ئۆزىنىڭ مۇنازىرىچىلىقى، بىلىملىكلىكى، زېرەكلىكى ۋە دادىللىقى بىلەن دېپلوماتلارنىڭ ئىشەنچى ۋە ماختىشىغا سازاۋەر بولغان.

مۇنازىرىسىز ① سۈپ. مۇنازىرە يوق. مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان، مۇنازىرە قىلىنمايدىغان: مۇنازىرىسىز مەسىلە. مۇنازىرىسىز ئىش. ② رەۋ. مۇنازىرە ئېلىپ بارماي، تالاش ـ تارتىش قىلماي: مۇنداق مەسىلىلەر مۇنازىرىسىزلا ھەل بولۇپ كېتىدىغىرتتى.

مۇنازىرىلەشتۇرمەك «مۇنازىرىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئاللىم بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئوقۇغۇچىلارنى مۇنازىرىلەشتۇردى.

مۇنازىرىلەشتۇرۇلمەك «مۇنازىرىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇنازىرىلەشمەك پ. ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تالاش ـ تارتىش قىلماق، بەس ـ مۇنازىرە قىلماق: بۇ ئاجايىپ مۇنازىرىلىشۇاتقان ئىككىيلەن ئالماس بىلەن شانىياز ئىدى.

مۇنازىرىلىك سۈپ. مۇنازىرە بولغان، مۇنازىرە قىلىنغان: بۇ تازا بىر مۇنازىرىلىك يىغىن بولدى.

مۇناسىپ سۈپ [ئە] ① توغرا كېلىدىغان، ماسلىشىدىغان، مۇۋاپىق، لايىق: مۇناسىپ ھەرىكەت. مۇناسىپ كەلمەك. مۇناسىپ كۆرمەك. ② ئەرزىيدىغان، ئەرزىگۈدەك: تىلغا ئېلىشقا مۇناسىپ يارىدەم. * شاھزادە ئاتا ـ ئانىلىرىغا مۇناسىپ سوۋغىلارنى ئېلىپ تەييار بولدى.

مۇناسىپلىق ئى. توغرا كېلىش، ماسلىشىش، مۇۋاپىقلىق، لايىقلىق.

مۇناسىۋەت ئى [ئە] ① كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقە؛ مۇئامىلە: مۇناسىۋەت قىلماق. مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك. ② تەشكىلاتلار، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى باردى ـ كەلدى، ئېلىم ـ بېرىم مۇئامىلىلىرى، ماددىي ۋە مەنىۋى ھايات بىلەن باغلىنىشلىق بولغان ئالاقە: دوستلۇق مۇناسىۋىتى. سودا مۇناسىۋىتى. ③ نەرسە ـ لەر، كىشىلەر، ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش، ئالاقە: دۆلەت كارخانىلىرى بىلەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تاۋار مۇناسىۋىتى.

مۇناسىۋەتسىز سۈپ. مۇناسىۋىتى، ئالاقىسى، تەسىرى يوق: مۇناسىۋەتسىز ئىش. مۇناسىۋەتسىز گەپ.

مۇناسىۋەتشۇناس ئى [ئە+پ] كىشىلىك مۇناسىۋەتكە ماھىر، مۇناسىۋەت قىلىشقا ئۇستا، پائالىيەتچان ئادەم (كىشى): «ئەمەلدارلىق»نى مەركەز قىلىپ، بۇرۇنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان جۇڭگو جەمئىيىتىدە ھەقىقىي ئىلىم ئىگىسىدە نام ـ مەنپەئەت، ھوقۇق ـ ئەمەل، كۇچ ـ ھەيۋە بولمايدۇ. بۇنداق نەپكە پەقەت يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن مۇناسىۋەتشۇناسلارلا ئېرىشەلەيدۇ.

مۇناسىۋەتشۇناسلىق ئى. مۇناسىۋەتكە ئائىت ھەرقايسى تەرەپلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم (پەن): «مۇناسىۋەتشۇناسلىق» باشقا ساھە ـ كەسىپلەر بىلەن بىر قاتاردا نۆۋەتتە يېڭى بىر ساھە بولۇپ قالدى.

مۇناسىۋەتلەشتۇرمەك «مۇناسىۋەتلەشمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا ھەمراھى ـــ كىندىك بىلەن تۇرمىلىنى تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق تۇرمىلىنى ئانا تېنى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

مۇناسىۋەتلەشتۇرۇشمەك «مۇناسىۋەتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ

ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇناسىۋەتلەشتۈرۈلمەك «مۇناسىۋەتلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇناسىۋەتلەشمەك پ. ئالاقە، مۇناسىۋەت ئورناتماق؛ باردى ـ كەلدى، ئالغۇ ـ بەرگۈ قىلماق، ئالاقىلەشمەك: ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلەشكەنلا كىشى ئۇنىڭدىن رازى بولاتتى.

مۇناسىۋەتلىك سۈپ. مۇناسىۋەتى بار، مۇناسىۋەت ئورناتقان، ئالاقىدار: ئۇ ئەتىسى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، بىر بۆلەك ھېيلىلە، موزا، سانا يىغدۇردى.

مۇناقى ئى <بوت> ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى: بەشكېرەم ياشلىرى ئىزىرەتلەپ مېنى، باشلىدى جەننەتتەك گۈزەل بىر باغقا. كۆك ئۇزۇم، مۇناقى... بېدىشتە، تالدا، مەي باغلاپ پىشىپتۇ ئەنجۈرى شاختا.

مۇنايقماق پ. دىيال. كۆڭۈل ئېلىشماق.

مۇنەججىم ئى [ئە] ① ئاستىرونومىيە بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، يۇلتۇزلارغا قاراپ پال سالىدىغان كىشى؛ ئاستىرونوم: ئۇ زامانلاردا كىشىلەر بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى قويۇشتا ئاۋۋال مۇنەججەملەرگە پال ئاچقۇزۇپ كۆرۈپ، ئاندىن كېيىن ئىسىم قويىدىكەن. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى ناھايىتى پوختا ئويلاپ قىلىدىغان، نۇرغۇن نەرسىنى بىلىدىغان ئادەم: ئۇ بەك مۇنەججىم، بىرنەرسىدىن ئالدىراپ خۇلاسە چىقارمايدۇ.

مۇنەججىملىك ئى. مۇنەججىملەر قىلىدىغان ئىش: مۇنەججىملىك قىلماق.

مۇنەۋۋەر [ئە] ① سۈپ. ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئېسىل، ئالدىنقى قاتاردىكى: مۇنەۋۋەر ئەسەر. مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مۇنبەت سۈپ [ئە] ئۇنۇملۇك، ھوسۇللۇق، ھوسۇل كۆپ چىقىدىغان: مۇنبەت يەر. مۇنبەت زېمىن.

مۇنبەتلەشتۈرمەك «مۇنبەتلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئېتىزلارنى مۇنبەتلەشتۈرۈش ئۈچۈن دېھقانلار ناھايىتى كۆپ كۈچ سەرپ قىلدى.

مۇنبەتلەشتۈرۈشمەك «مۇنبەتلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇنبەتلەشتۈرۈلمەك «مۇنبەتلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇنبەتلەشمەك پ. مۇنبەت ھالەتكە كەلمەك، ئۇنۇملۇك، ھوسۇللۇق ھالەتكە ئۆزگەرمەك، ئۇنۇمدارلاشماق، ھوسۇلدارلاشماق: ئارال يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ جاپالىق ئەمگىكى بىلەن بۇ ساي مۇنبەتلەشكەن يەرگە ئايلاندى.

مۇنبەر ئى [ئە] ① مەسچىت، دەرسخانا، زال قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلاردىكى ۋەز ئېيتقۇچىلار، دەرس ياكى نۇتۇق سۆزلىگۈچىلەر ئۈچۈن ئالاھىدە لايىھەلىنىپ، يەردىن ئېگىز قىلىپ قۇرۇلغان جاي، سۇپا: مۇنبەرگە چىقماق. مۇنبەردە تۇرۇپ سۆزلىمەك. رەئىس مۇنبىرى. ② كۆچمە. پائالىيەت سورۇنى، مەيدانى، سەھنە: ئەدەبىيات مۇنبىرى. سەنئەت مۇنبىرى. تارىخ مۇنبىرى.

مۇنتەزىر ئى [ئە] ېېزىت. تەقەززا، تەشنا، ئىنتىزار: مۇنتەزىر بولماق. * ھالا 40 كۈن بولدى، قۇش يەرگە چۈشمىدى، ھېچكىمنىڭ ېېشىغا قونمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خالايىقلار كېچە ـ كۈندۈز قۇشقا مۇنتەزىر دۇر.

مۇنتىزىم سۈپ [ئە] ① تەرتىپلىك يوسۇندا ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىدىغان، بۇزۇلمايدىغان، ۋاقىتلىق ئەمەس: مۇنتىزىم پىلان. مۇنتىزىم تەربىيە. ② بەلگىلەنگەن تەرتىپتە، سىستېمىلىق ئىش ئېلىپ بارىدىغان، چۈڭۇلچاق ئەمەس: مۇنتىزىم قوشۇن.

مۇنتىزىملاشتۇرماق «مۇنتىزىملاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئارمىيەنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، مۇنتىزىملاشتۇرۇش دېگەندە ياشلاشتۇرۇشنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

مۇنتىزىملاشتۇرۇشماق «مۇنتىزىملاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇنتىزىملاشتۇرۇلماق «مۇنتىزىملاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇنتىزىملاشماق پ. مۇنتىزىم ھالەتكە كەلمەك، تەرتىپلىك يوسۇندا ئۈزلۈكسىز داۋام قىلماق: بىز ئارمىيەمىزنى زامانىۋىلاشقان، مۇنتىزىملاشقان ئىنقىلابىي ئارمىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش يولىدا زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتۇق.

مۇنتىزىملىق ئى. مۇنتىزىم ھالەت، مەزمۇت، تەرتىپلىك بولۇش: ئاھاڭ شەكلىنىڭ مۇنتىزىملىقى مۇزىكا سەنئىتىنىڭ ئاساسلىق شەرتلىرىدىن بىرى.

مۇنچا ئى. يۇيۇنۇش ئۆيى؛ ھاممام: مۇنچىدا يۇيۇنماق. مۇنچىغا چۈشمەك.

مۇنچە رەۋ ← **بۇنچە:** ئۇ يىغلىۋەتمەسلىك ئۈچۈن لېۋىنى چىشلىدى. ئانىسى ئۇنى تەللىغان، ۋارقىرىغان، نەلەرده يۈردۈك دەپ سوراق قىلغان بولسا، ئۆزىنى مۇنچە قىينالغان ھالدا ھېس قىلمىغان بولاتتى.

مۇنچىچى ئى← **مۇنچىكەش.**

مۇنچىچلىق ئى. مۇنچا باشقۇرۇپ كىشىلەرنىڭ يۇيۇنۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كەسىپ.

مۇنچىكەش ئى. مۇنچىغا قارايدىغان، مۇنچا باشقۇرىدىغان كىشى.

مۇنچىكەشلىك ئى. مۇنچىغا قاراش ۋە ئۇنى باشقۇرۇش كەسپى.

مۇنچىلىك رەۋ ← **بۇنچىلىك:** ھوي نېمە دەيلا ئەمەت ئەپەندىم، ئون كويلۇقتىن بىرپېچەت پۇل دېگەن ئاز گەپمۇ، چىشىم چىقىپ قولۇم مۇنچىلىك جىق پۇل كۆرمىگەنىدى.

مۇنچىۋالا سۈپ ← **بۇنچىۋالا:** نىياز قۇربان قاسىمنىڭ مۇنچىۋالا ئالاقزادە بولۇپ دۇدۇقلىشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەيتتى.

مۇندا رەۋ. جان ت. بۇ جايدا: گەپ مۇندا ئەمەس.

مۇنداق ئال ← **بۇنداق:** ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ (ماقال).

مۇنداق قارىغاندا ئەھۋالدىن قارىغاندا، نەزەر سالغاندا، دىققەت قىلغاندا: گىلەم ئۈستىگە قوش ـ قوش بەقەسەم يېكەندازلار سېلىنغان. مۇنداق قارىغاندا، بۇ ھەشەمەتلىك خانىدان قانداقتۇر داغدۇغىلىق مەرىكىگە تەرەددۇت قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

مۇنداقتا باغل. مۇنداق بولغاندا، مۇشۇ ھالدا: بىز تېخى «ئاكامنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنمەيدۇ، ئاكامنىڭ بەختىگە كۆڭۈل بۆلمىدى» دەپ دادام بىلەن ھازىرقى ئانامدىن ئاغرىنىپ يۈرۈپتىمىز. مۇنداقتا، بىز ئۇلاردىن بىكارلا ئاغرىنىپتىمىز ـ دە!

مۇنداقچە رەۋ. يۈزەكى، ئاددىي قىلىپ؛ بىر تەرەپلىمە:

مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مەزكۇر كىتاب شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان خەنزۇ تىلى ئوقۇ - ئوقۇتۇشىنى ۋە تەتقىقاتىنىلا بايان قىلغان.

مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا يۇزەكى ئېيتقاندا، ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا: مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مەزكۇر كىتاب شىنجاڭدىكى خەنزۇ بولمىغان مىللەتلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان خەنزۇ تىلى ئوقۇ - ئوقۇتۇشىنى ۋە تەتقىقاتىنىلا بايان قىلغان.

مۇندەرىجە ئى [ئە] <مەت> كىتاب، ژۇرنال قاتار - لىقلارنىڭ بېشى ياكى ئاخىرىدا ئۇنىڭ سەھىپە ناملىرىنى بەت نومۇرى بويىچە كۆرسىتىپ بېرىدىغان رويخەت: كىتابنىڭ مۇندەرىجىسى. تارىم ژۇرنىلىنىڭ مۇندەرىجىسى.

مۇندۇلاج ئى<بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. دورا ئۇچۇنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. قىزىتمىنى قايتۇرۇش، ئىسسىقنى ياندۇرۇش رولى بار.

مۇنقەرز ئى [ئە] باشقىلار تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغان، باشقىلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا ياشايدىغان، مۇستەقىللىقىنى يوقاتقان، بېقىندى؛ يوقالغان، توگىگەن: مۇنقەرز بولماق. مۇنقەرز قىلماق.

مۇنقەرزلەشتۈرمەك «مۇنقەرزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇنقەرزلەشتۈرۈشمەك «مۇنقەرزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇنقەرزلەشتۈرۈلمەك «مۇنقەرزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇنقەرزلەشمەك پ. مۇستەقىللىقىنى يوقىتىپ مۇنقەرز ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، مۇنقەرز بولماق: ئەگەر بىر مىللەت خەلقى پەنگە يۈرۈش قىلماي، ھەممىدە خۇراپىيلىقنى ئەۋج ئالدۇرىدىغان بولسا، ئۇنداق مىللەت خەلقى ئالغا باسالمايلا قالماستىن، بەلكى مۇنقەرزلەشىدۇ.

مۇنقەرزلىك ئى. باشقىلار تەرىپىدىن باشقۇرۇلۇش، باشقىلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا ياشاش، مۇستەقىللىقىنى يوقىتىش، يوقىلىش، توگىگەش؛ بېقىندىلىق: بۇ ۋاقىتتا، نۇرغۇنلىغان ئىلغار كىشىلەر ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز دۆلىتىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىرىشىپ ھەقىقەت ئىزدىدى.

مۇنقش سۈپ. دىيال. نېرۇسى ئاجىز.

مۇنكىر سۈپ [ئە] يېزىت. ئىنكار قىلغۇچى، رەت قىلغۇچى؛ قارشىلىق قىلغۇچى: بىلىمدىن باتىنىڭ نۇرلانمىسا، كۆڭلۈك قاراڭغۇ تۇن، قۇياش نۇرىغا مۇنكىر شەپەرەڭلەرگە مەدەتكار يوق.

مۇنكىر - نەكىر ئى [ئە] <دىن> دىنىي چۈشەنچىدە مېيىت دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن ئۆلۈكنى سوراق قىلىدىغان ئىككى پەرىشتە.

مۇنۇ ئال. جان ت ← **ماۋۇ**.

مۇنۇپ قالماق دىيال. قېرىپ ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان، تاغدىن - باغدىن سۆزلەيدىغان بولۇپ قالماق، ئالجىماق.

مۇنۇكۈم سۈپ. دىيال. بىچارە، ياۋاش.

مۇنىس ئى [ئە] يېقىن، سىرداش، دوست، ھەمدەم.

مۇنىسلىق ئى. يېقىنلىق، سىرداشلىق، دوستلۇق، ھەمدەملىك: مۇنىسلىق دەپ ھەركىم ئۆز تەڭدىشى، مەسلەكدىشىنى تېپىپ ئولپەت بولماققا ئېيتىلۇر. دۇنيانىڭ لەززىتى سادىق دوستلار بىلەن سۆھبەت قىلماقتىن ئىبارەت.

مۇھاپىزەت ئى [ئە] ئادەم ۋە نەرسىلەرنى تاشقى تەسىرنىڭ زىيىنىدىن ساقلاش، قوغداش، ئاسراش؛ ھىمايە: مۇھاپىزەت قىلماق. مۇھاپىزەت ئورمىنى.

مۇھاپىزەت ئورمىنى <ئورم> ھاۋا كىلىماتىنى تەكشەش، كەلكۇن، قۇرغاقچىلىق ۋە قۇم - بوران قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياكى ئۇلارنىڭ كۈچىنى ئازايتىش مەقسىتىدە بىنا قىلىنغان ئورمان بەلبېغى ياكى كەڭ دائىرىلىك ئورمانلىق.

مۇھاپىزەتچى ئى. مۇھاپىزەت قىلغۇچى، مۇھاپىزەت ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن كىشى: ئۇ نەچچە يىل باشلىقنىڭ مۇھاپىزەتچىسى بولۇپ ئىشلىگەن.// مۇھاپىزەتچى قىسىم ئاللىقاچان يېتىپ كەلگەندى.

مۇھاپىزەتچىلىك ئى. مۇھاپىزەت قىلىش ئىشى: شاۋۇدۇن بىلەن ساۋۇر مۇھاپىزەتچىلىككە تەيىنلەندى.

مۇھاپىزەتگاھ ئى [ئە + پ] مۇھاپىزەت قىلىدىغان ياكى قىلىنىدىغان، قوغدىلىنىدىغان، ئاسرىلىنىدىغان جاي، ئورۇن: بۇ ئوردىنى 1603 - يىلى توكوگاۋانىڭ تۇنجى ئەۋلاد سانغۇنى كيوتو شەھىرىنىڭ مۇھاپىزەتگاھى سۈپىتىدە سالدۇرغان.

مۇھاجىر ئى [ئە] ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ باشقا دۆلەتتە ئولتۇراقلاشقان، باشقا ئەلدە ياشاۋاتقان كىشى؛ مۇساپىر: چەت ئەل مۇھاجىرى. مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى.

مۇھاجىرەت ئى [ئە] يېزىت. ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ باشقا دۆلەتتە ئولتۇراقلاشقان، باشقا ئەلدە ياشاۋاتقان كىشى؛ مۇھاجىر؛ مۇساپىر: ئىشان خوجا ئابدۇرېھىم قانداقلا بولمىسۇن ئۆز مۇددىئاسى بويىچە مۇھاجىرەتتىكى تالىپلارنى تۇتقۇن قىلىش مەقسىتى ئەملىگە ئېشىپ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندىن كېيىن دەرھال مەھمۇد ئۇستاز بىلەن خانىش ئاماننىسانىڭ ئالدىغا بېرىپ رەسمىتخانىنى قولىغا ئېلىشنىڭ كويىغا چۈشتى.

مۇھاجىرلىق ئى. مۇھاجىر بولۇپ ياشاش، تۇرمۇش كەچۈرۈش: ئۇنى مىسكىن مۇھاجىرلىق تەقدىرى ئۇزاق ۋە يات ياۋروپاغا ئەكەلدى. سەرسان يىگىت بىلىم ئىزدەپ، نان ئىزدەپ، ئەلدىن ئەلگە، يۇرتتىن يۇرتقا يۆتكەلدى.

مۇھاسىرە ئى [ئە] قورشاۋ، قامال: مۇھاسىرە قىلماق. مۇھاسىرىگە ئالماق.

مۇھاسىرىچى ئى. مۇھاسىرە قىلىش ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن كىشى: مۇشۇنداق بىر كۈننى تۆت كۆزى بىلەن كۆتكەن كىشىلەر چىراغ يورۇقىنى كۆرگەن پەرۋانىدەك ئېتىلىپ كېلىپ، مۇھاسىرىچىلەر قاتارىغا قېتىلدى. // مۇھاسىرىچى قىسىم.

مۇھاكىمە ئى [ئە] ① بىرەر خۇلاسىگە كېلىش ئۈچۈن كۆپچىلىك بىلەن پىكىرلىشىش، ھەر تەرەپلىمە ئويلىشىش؛ مۇزاكىرە: مۇھاكىمە ئۇزاق ۋە قىزغىن بولدى. ② پىكىر يۈرگۈزۈش، مۇلاھىزە؛ پىكىر: مۇھاكىمە يۈرگۈزمەك. * قوشۇماڭنى تۇرۇپسەن گۈلىنى، مۇھاكىمە قىلغاندا كەچتە. خۇشاللىقنىڭ ئايان كۆزۈڭدە، نېمىلەر كەچتى شۇ دەم پىكرىڭدە. ③ <لوگ> ئەقلىي خۇلاسە.

مۇھاكىمچى ئى. مۇھاكىمە قىلغۇچى كىشى: مانا مۇشۇنداق

مۇھاكىمىلەردە ئارتىسلار بار بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇلارمۇ تەشەبۇسكار ئورۇندىكى مۇھاكىمىچىلەر ئىدى.

مۇھاكىملىق سۈپ. مۇھاكىمە قىلىنغان، مۇھاكىمە بولغان: ئۇنىڭدا ئالمىنىڭ ئىلىم سەھنىسىدىكى ئورنى، كېيىنكىلەرگە ۋە ئەتراپىدىكىلەرگە كۆرسەتكەن تەسىرى قاتارلىقلار مۇھاكىملىق بايان قىلىنغان.

مۇھەببەت ئى [ئە] ① بىرەر كىشىگە، بىرەر نەرسە ياكى ئىشقا بېرىلىش، مايىللىق تۇيغۇسى؛ سۆيگۈ، ئىشق، مېھىر: مۇھەببەت باغلىماق. * مۇھەببەتنى سېتىۋالغىلى بولماس (ماقال). ② ئايالىلارنىڭ ئىسمى.

مۇھەببەتسىز سۈپ. مۇھەببەتى يوق، مۇھەببەتنى بىلمەيدىغان: مۇھەببەتسىز گۈلدىن ياخشىدۇر ياپراق، بىبەھرە گىياھتىن ياخشىدۇر تۇپراق، بىئەقىل يولداشتىن ياخشىدۇر تاياق، كور كىشىگە يۇرەر يولىن بىلدۇرۇر.

مۇھەببەتلەشتۈرمەك «مۇھەببەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلىز ئوتتۇرىدا قاتتىراپ يورۇپ ئاخىرى قەيسەر بىلەن بەختىنۇرنى مۇھەببەتلەشتۈردى.

مۇھەببەتلەشتۈرۈشمەك «مۇھەببەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلىرى ئۇنى - بۇنى دەپ يۇرۇپ تۇرغان بىلەن پەردىنى مۇھەببەتلەشتۈرۈشتى.

مۇھەببەتلەشمەك پ. مۇھەببەت باغلىماق، بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشمەك: بىزنىڭ نادىر چىڭ چىقىپتۇ ئەمەسمۇ، ھېلىقى دوختۇرخانىدىكى ئاسىيە مودا بىلەن يېقىندىن بېرى ئېتىزدا مۇھەببەتلىشىپ يۈرگۈدەك.

مۇھەببەتلىك سۈپ. مۇھەببىتى بار؛ مۇھەببەتنى بىلىدىغان؛ مۇھەببەت ئىزھار قىلىنغان: مۇھەببەتلىك پاراك. مۇھەببەتلىك تۇرمۇش.

مۇھەببەتنامە ئى [ئە + پ] مۇھەببەت ھەققىدە يېزىلغان، سۆيگۈ ئىزھار قىلىنغان خەت: رەيھانەم شىرەگە ھېلىقى ساختا مۇھەببەتنامىنىمۇ ئالدى.

مۇھەببەت - نەپرەت مۇھەببەت ۋە نەپرەت: ئۇنىڭ يۈزىدىكى قورۇقلار ئارىسىدا غۇۋا پارقىراپ تۇرغان قارىچۇقىدا ئۆمۈرلۈك قايغۇ - ھەسرەت ۋە گىرەلىشىپ كەتكەن مۇھەببەت - نەپرەت بىر يولىلا ئۆيۇپ قالغانىدى.

مۇھەررەم ئى [ئە] ① ھىجىرىيەنىڭ 1-ئېيى، يەنى قەمەرىيە يىل ھېسابىدا 1 - ئاي. ئۇ ھوشۇر (ئاشۇر) ئاي دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ② ئايالىلارنىڭ ئىسمى.

مۇھەررىر ئى [ئە] <مەت> تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئەدەبىي مۇھەررىر. باش مۇھەررىر. مەسئۇل مۇھەررىر.

مۇھەررىرلىك ئى. مۇھەررىرلەر قىلىشقا تېگىشلىك ئىش، ۋەزىپە: مۇھەررىرلىك قىلماق.

مۇھەندىس ئى [ئە] گېئومېتىرىيە (ھەندەسە) ۋە بىنا-كارلىق ئىشلىرى مۇتەخەسسىسى؛ ئىنژېنېر: ياركەنتتە ئىسلام ئەللىرىدىن كەلگەن مەشھۇر دانىشمەن ۋە ئالىم، مۇدەررىسلەرنىڭ سانى كۆپەيدى، ھەتتا مىسىر، باغداد، بۇخارا، تەبرىزلەردىن پەيلاسوپ، ئەللامە ۋە مۇھەندىس، مۇسەۋۋىرلەرمۇ كېلىشتى.

مۇھتەسىپ ئى [ئە] ① تارس. جىڭ - تارازا ۋە باھانى نازارەت قىلغۇچى؛ ھېساب ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى. ② <دىن> دىن ۋە جامائەت ئىشلىرىدا شەرىئەت قانۇنى بويىچە ياخشى ئىشلارغا ھەيدەكچىلىك قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسىدىغان نازارەتچى: دەررە كۆتۈرگەن بىرقانچە مۇھتەسىپلەر بىر ئەر، ئىككى ئايالنى ھەيدەپ كىرىپ قازىلارغا توغرا قىلدى.

مۇھىت ئى [ئە] ① ھايات، پائالىيەت داۋاملىشىۋاتقان تەبىئىي شارائىتلار؛ ئەتراپتىكى يەر - جايلار، ئەتراپ: مۇھىت تازىلىقى. تەبىئىي مۇھىت. ② ھۇنەر- كەسىپ، ئىش - پائالىيەت ۋە شۇ قاتارلىقلارغا نىسبەتەن بىر - بىرىگە باغلىق بولغان كىشىلەر دائىرىسى؛ ئەتراپتىكى ئەھۋال ياكى شۇ يەرنىڭ ئىجتىمائىي شارائىتى: سېستىرالار مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، شەھەرلىك بىرىنچى دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلىنغان گۈلباھار يېڭى مۇھىتقا ناھايىتى تېزلا كۆنۈپ كەتتى. ③ <فىز> بىر خىل ماددىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغاندا، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ مۇھىتى بولىدۇ.

مۇھىتشۇناس ئى [ئە+پ] ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى بىلىشى ۋە ئۆزگەرتىشى داۋامىدىكى مۇھىت بىلەن بولغان ئۆزئارا مۇناسىۋەتنىنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس، ئالىم: «سۇغا تۆكۈرسە يامان بولىدۇ» دېگەن مۇشۇ بىر ئىبغىز گەپنىڭ كەينىدە زور ھېكمەت بار، مۇھىتشۇناسلار بۇ ھەقتە قانچە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسى يازسىمۇ ئەرزىيدۇ.

مۇھىتشۇناسلىق ئى. مۇھىتقا مۇناسىۋەتلىك ھەرقايسى تەرەپلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم (پەن): ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىتشۇناسلىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى يېقىندا ئۇرۇمچىدە ئېچىلدى.

مۇھىم سۈپ [ئە] ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيەت جەھەتتىن بىرىنچى دەرىجىلىك: مۇھىم ئىش. مۇھىم مەسىلە.

مۇئاپىق سۈپ [ئە] ماس، توغرا كېلىدىغان، مۇناسىپ، لايىق: مۇئاپىق كەلمەك. مۇئاپىق كۆرمەك.

مۇئاپىقلاشتۇرماق «مۇئاپىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزى ئەينەك نەيچىلەرنى قىزدۇرۇپ ئېگىپ تەجرىبىگە مۇئاپىقلاشتۇردى.

مۇئاپىقلاشتۇرۇلماق «مۇئاپىقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى ۋە ئونىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى كۇندىن - كۇنگە مۇئاپىقلاشتۇرۇلدى.

مۇئاپىقلاشماق پ. مۇئاپىق، مۇناسىپ، لايىق ھالەتكە كەلمەك، ماسلاشماق: بۇقرات تۇنجى قېتىم شۇ زامانداكى تەبىئەت ئىلمىگە مۇئاپىقلاشقان تېبابەت نەزەرىيە ئاساسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

مۇئازىنەت ئى [ئە] ① جىسىملارنىڭ قارىمۇقارشى يۆنىلگەن تەك كۆچلەر تەسىرىدىكى تىنچ، تۇرغۇن ھالىتى: مۇئازىنەتنى ساقلىماق. ② كۆچمە. قارىمۇقارشى كۆچلەرنىڭ، ھادىسىلەرنىڭ تەڭلىششى، ئۇيغۇنلىششى تۇپەيلى سادىر بولغان نەسىپىي تۇرغۇنلۇق: سىياسىي كۆچلەر مۇئازىنىتى. مۇئازىنەت سېزىمى. ③ <پەلس> تەڭپۇڭلۇق: مۇئازىنەت نەزەرىيەسى.

مۇئازىنەتسىز سۈپ. مۇئازىنىتى بولمىغان، مۇئازىنەتلىك ئەمەس، تۇراقسىز: مۇئازىنەتسىز جىسىم. مۇئازىنەتسىز ئېنېرگىيە.

مۇئازىنەتسىزلىك ئى. مۇئازىنەت بولماسلىق، تەڭپۇڭسىزلىق: ئىنسانىيەت تارىختا تالايلاپ بالا - قازاغا ئۇچرىدى. ئىنسان

ھەۋەسلىرى بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى مۇۋازىنەتسىزلىك بۇ جەريانداا قالتىس رول ئويناىدى.

مۇۋازىنەتلىك ئى. تۇرغۇنلۇق، تەڭپۇڭلۇق: قارىمۇقارشى لىقنىڭ بىرلىكى (بىردەكلىكى، ئوخشاشلىقى، مۇۋازىنەتلىكلىكى) شەرتلىك، بىردەملىك، ۋاقىتلىق، نىسپىي بولىدۇ. بىر - بىرىنى چەتكە قاقمايدىغان قارىمۇقارشىلىقلارنىڭ كۆرۈنۈشى بولسا مۇتلەق بولىدۇ.

مۇۋەببەلىسپىت ئى [ئە + پ] <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى يىپسىمان، توپلىشىپ ئۆسىدۇ. يازنىڭ باشىدا چېچەكلەيدۇ، گۈلى كىچىك، سۆسۈن رەڭ، ئۇمۇم گۈل رىتىدە. مېۋىسى يىرىلىپ، ئۈرۈقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. تۆگۈنەك يىلتىزى ئازراق موكا شەكلىدە بولۇپ، دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ قۇۋۇەت دورىسى ھېسابلىنىدۇ ھەمدە يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش قاتارلىق روللارغا ئىگە.

مۇۋەپپەق ئى [ئە] مۇيەسسەر بولۇش، مەقسەتكە يېتىش، ئېرىشىش: ئارىدىن يەنە بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. يەنە دەل باھار ۋاقتىدا خىزمەت بىلەن يېزىلارغا چىقىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم.

مۇۋەپپەقىيەت ئى [ئە] بىرەر ئىشتىن قولغا كەلتۈرگەن، ئېرىشىلگەن نەتىجە؛ غەلىبە، ئۇتۇق: مۇۋەپپەقىيەت قازانماق. * بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر ئۈچۈن، ئۇنى سىنىپ مۇدىرى ۋە ساۋاقداشلار سەمىمىي قۇچاقلاپ تەبرىكلىدى.

مۇۋەپپەقىيەتسىز سۈپ. مۇۋەپپەقىيىتى يوق، نەتىجىسىز: مۇۋەپپەقىيەتسىز ئىش.

مۇۋەپپەقىيەتسىزلىك ئى. مۇۋەپپەقىيىتى يوقلۇق، نەتىجەسىزلىك: مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىماق.

مۇۋەپپەقىيەتلىك سۈپ. مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن، مۇۋەپپەقىيەت قازانغان؛ ئۇتۇقلۇق، نەتىجىلىك: بۇ قېتىن ۋەزىپىنى ئۇ خېلىلا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلىدى.

مۇۋەششەھ ئى [ئە] <ئەد> ھەربىر بېيىتنىڭ بېشىدىكى ياكى ھەربىر مىسرانىڭ بېشىدىكى ھەرپلەرنى قۇراشتۇرسا كىشى ئىسمى ياكى بىرەر مەنىلىك سۆز چىقىدىغان شېئىر شەكلى: لۇتپۇللا مۇتەللىپ «دوستۇمغا مۇۋەششەھ» دېگەن شېئىرنى يازغان.

مۇۋەققەت سۈپ [ئە] دائىمىي بولمىغان، ۋاقىتلىق: مۇۋەققەت رەئىس. مۇۋەققەت ھۆكۈمەت.

مۇيات ئى. دىيال. يادىكار، ئەستىلىك، خاتىرە.

مۇياتلىق سۈپ. دىيال. ئەتىۋار، ئېسىل؛ كۆڭۈلدىكىدەك.

مۇيەسسەر ئى [ئە] ① ئېرىشىش، مۇمكىنلىك، يېتىشىش، سازاۋەر: مۇيەسسەر بولماق. مۇيەسسەر قىلماق. ② ئىيالالارنىڭ ئىسمى.

مۇيىم - تۈيىم دىيال. ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈش.

مۆ تەق. كالا مۆرىگەندە چىقىدىغان سوزۇلما ئاۋاز: تالاغا قاراڭغۇ چۈشكەن، ھويلا جىمجىت، ئانىسىنى سېغىنغان باغلاقتىكى موزاي «مۆ» قىلىپ يەنە مۆرىدى.

مۆتەزىلە ئى [ئە] <دىن> 8 - ئەسىردىن 12 - ئەسىرگىچە بولغان ئاقىلىقتىكى ئىسلام دىنىنىڭ بىر مەزھىپى.

مۆتىدىل سۈپ [ئە] ① سوغۇقمۇ ئەمەس، ئىسسىقمۇ ئەمەس، ئوتتۇرىچە: مۆتىدىل ھاۋا. مۆتىدىل بەلباغ. ② بىرەر تەرەپكە، بىرەر ئېقىمغا يان باسمايدىغان، ئوتتۇرىدىكى: كومۇنىستىك پارتىيە گومىنداڭغا ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى فېئودال كۈچلەر گە قارىتا مۆتىدىل سىياسەت قوللاندى. ③ نورمال: تەببىي خادىملار - نىڭ تەبىئىي مىزاجى مۆتىدىل بولۇشى لازىم.

مۆتىدىل بەلباغ <جۇغ> جەنۇبىي ۋە شىمالىي يېرىم شارلاردىكى قۇتۇپ چەمبىرى بىلەن تروپىك سىزىقى ئارىلىقىدىكى جايلار. كىلىماتى ئىللىقراق كېلىدۇ.

مۆتىدىلچى ئى. بىرەر تەرەپكە، بىرەر ئېقىمغا يان باسمايدىغان، ئوتتۇرىدىكى كىشى: — يولداشلار، پارتىيە ئىچىدە مۆتىدىلچىلەر، سولچىلار بار، — دېدى ئۇ شالىنى چېچىپ ۋارقىراپ.

مۆتىدىللەشتۈرمەك «مۆتىدىللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەش ئارقىلىق بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇق مۇناسىۋەتنى ئاخىرى مۆتىدىللەشتۈردى.

مۆتىدىللەشتۈرۈلمەك «مۆتىدىللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مىجەز يېمەكلىك ئارقىلىق مۆتىدىللەشتۈرۈلسە سالامەتلىككە ئېلىپ كېلىدىغان پايدىسى تېخىمۇ چوڭ بولىدۇ.

مۆتىدىللەشمەك پ. مۆتىدىل ھالەتكە كەلمەك، مۆتىدىل بولماق: قاتتىق سوغۇق بولىدىغان رايونلارنىڭ ھاۋا كىلىماتى ھازىر مۆتىدىللەشمەكتە.

مۆتىدىللىك ئى. مۆتىدىل، نورمال بولغان ھالەت: ئۆمۈرنىڭ ھەربىر باسقۇچىدا مىزاجنىڭ مۆتىدىللىككە ئۆزگىرىشى «مۆتىدىل مىزاج پەسلى» دېيىلىدۇ.

مۆتىۋەر سۈپ [ئە] خەلق ئىچىدە يۈز - ئابرۇيى بار، ھۆرمەتكە ئىگە بولغان: ئۇ ئۆز زامانىسىنىڭ مۆتىۋەر ئادىمى ئىدى.

مۆتىۋەرلىك ئى. مۆتىۋەرلەرگە خاس ئىش - ھەرىكەت، خاراكتېر: ھېزىمئاخۇننىڭ قېلىن چار ساقىلى بىلەن گۆشلۈك قىزىل يۈزى ئۇنىڭغا مۆتىۋەرلىك سالاپەت بېرىپ تۇراتتى.

مۆجىزات ئى [ئە] يېزىت. كىشىلەر تەسەۋۋۇر قىلمىغان، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ھادىسىلەر، ئىشلار، مۆجىزىلەر: قايسى بىر مۆجىزات مۇئەللىمىز ۋۇجۇدقا چىققان؟

مۆجىزە ئى [ئە] كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئادەتتىن تاشقىرى ئىش، ھادىسە، نەرسە: مۆجىزە ياراتماق.

مۆجىزىكار ئى [ئە + پ] مۆجىزە ياراتقۇچى، پەيدا قىلغۇچى: خۇشتار ئىدىم قۇياش، يۇلتۇز، ئايلارغا، شۇلار بىلەن ياشىراتتى گۈل بېغىم. سىڭگەندىمۇ مۆجىزىكار ئاسمانغا، قۇياش چېغىم، يۇلتۇز چېغىم، ئاي چېغىم.

مۆجىزىلىك سۈپ. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، كىشىلەر كۆزۈپ باقمىغان، ئاجايىپ: ھەردائىم مۆجىزىلىك يېڭىلىقلارنى ئاڭلاپ تۇرىمەن.

مۆچىلە ئى <يېم> سۈت خام ئەشيا قىلىنىپ ياسىلىدىغان ئىرىمچىكنىڭ يەنە بىر خىلى.

مۆرەتمەك «مۆرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كالىنى مۆرەتمەك.

مۆرەشمەك «مۆرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ياندى ئۆيلەرگە پادا سۈرۈك - سۈرۈك، توختىماستىن مۆرىشىپ يولدىن ئۆتۈپ.

مۆرەن ئى. دىيال. دەريا، كېچىك.

مۆرۈخات ئى <بوت> تال - تال ئۆسىدىغان، يوپۇرمىقى سوقىچاق، مېۋىسى يۇمىلاق قىزىل، لېمون تەملىك، چانقال تېپىدىكى ئۆسۈملۈك. تېبابەتچىلىكتە سوغۇقلۇق دورىسى قىلىنىدۇ.

مۆربت ئى. بىرەر ئىشنىڭ ئەھمىلگە ئېشىشىدىكى قولاي پەيت، ۋاقىت، پۇرسەت: ساڭىمۇ مۇشۇنداق بىر مۆربتى كەلسۇنچۇ، ئۇ چاغدا سېنىڭ قانداق قىلىشىڭنى كۆرەرمىز.

مۆرىلەشمەك پ. دىيال. بەسلەشمەك، قول باغلاشماق.

مـۆرىمەس سۈپ. ئادەتتە كۆپ گەپ قىلمايدىغان، جىمىغور: ــ تازا بىر ئاداش ئىكەنسەن، ــ شوپۇر شۇ چاغدا تۇيۇقسىز ئېغىز ئاچتى، ــ نېمە تۇگىمەيدىغان خىيال بۇ؟ سىلىمۇ ماڭا ئوخشاش مۆرىمەسمۇ ــ يا ؟

مۆرىمەك ① «مۆ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «مۆ» قىلماق: يېزا دېگەندە نەگىلا بارما، تۇسمىنىڭ شارقىرىشىدىن، موزايلارنىڭ مۆرىشىدىن بۆلەك ئاۋاز ئاڭلىمايسەن. ② كۆچمە. گەپ قىلماق، سۆزلىمەك، ئېيتماق: ــ ۋۇي ھۆسەين، ــ دېدى ئۇ يېنىمدا توختاپ، ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، ئۆيۈمنى ئىجارىگە بېرىمەن ئاكا دەپ بالدۇرراق مۆرەپ قويسىڭىز بولماسمىدى.

مـۆكـتـۈرمـە ① سۈپ. مۆكتۈرۈلگەن، يوشۇرۇنغان، يوشۇرۇنۇپ قىلىنغان: مۆكتۈرمە جەڭ. ② ئى <ھەرب> مۆكتۈرۈپ قويۇلغان قوشۇن: ــ يولغا مۆكتۈرمە قويدۇڭلارمۇ؟ ــ سورىدى قوماندان.

مۆكتۈرمەك «مۆكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆمۇر خەلپە ئۆز يىگىتلىرىنى ئىككىگە بۆلۈپ، جىلغىنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى قارىغاي ۋە قورام تاشلارنىڭ كەينىگە مۆكتۈردى.

مۆكتۈرۈشمەك «مۆكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جېدەل چوڭىيىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن، ئەر ــ ئايال ئىككىسى شەۋكەتنى كارىۋاتنىڭ ئاستىغا مۆكتۈرۈشتى.

مۆكتۈرۈلمەك «مۆكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يول بويىغا مۆكتۈرۈلگەن يىگىتلەر ئەھۋالنى خوجىنىيازغا مەلۇم قىلدى.

مۆكمەك پ. ئۆزىنى دالدىغا ئالماق، يوشۇرۇنماق: ئۇ دەرەخ كەينىگە مۆكتى.

مۆكۈشمەك I «مۆكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار كونا خاماندا مۆكۈشۈپ ئويناۋاتاتتى.

مۆكۈشمەك II ئى. بالىلار ئويۇنىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا بالىلار ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر تەرەپ مۆكسە، يەنە بىر تەرەپ ئىزدەپ تېپىپ ئويناىدۇ: مۆكۈشمەك ئويىنماق.

مۆكۈنمەك «مۆكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ گەمىگە مۆكۈندى. * ئۇ ئۆيگە كىرىپ مۆكۈنۈۋېلىپ زادىلا چىققىلى ئۇنىمىدى.

مۆكىمۆكىلەك ئى ← **مۆكۈشمەك** II : ئۇ چاغدا بىر توپ بالىلار دەريا بويىدا مۆكىمۆكىلەك ئويناۋاتاتتى.

مۆك سۈپ. ياخشى ــ ياماننى ئانچە پەرق ئېتىپ كېتەلمەيدىغان، كاللىسى تازا ياخشى ئىشلەپ كەتمەيدىغان، دۆت، كالۋا: ــ ئۇ راستىنلا مۆك ئادەمۇ؟ ياق، بۇ بىر ئويۇن، ــ دېدى قاسىم ئۆزى ــ ئۆزىگە پىچىرلاپ.

مۆكدەرىمەك پ. خۇدىنى يوقاتماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرى ئۇشتۇمتۇت مۆكدەرەپ، قاتتىق ۋاقىراپ كېتىپتۇ.

مۆكـۈشلىمەك پ. مۆكۈش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەرىكەتنى قىلماق: چېرىكلەر پاتىپاراق بولۇپ قېچىشتى، ئاتلىرى ھەم بۇ زەربىدىن مۆكۈشۈلىدى.

مۆكـۈگـەك سۈپ. مۆكۈيدىغان، چىچاڭلايدىغان: مۆكۈگەك ئات. مۆكۈگەك ئېشەك.

مۆكـۈمەك پ. ئارقا ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تېپىپ چەكلىمەك؛ چىچاڭلىماق (ئات ــ ئۇلاغ ھەققىدە): ئات مۆكۈدى. ئېشەك مۆكۈدى.

مۆكـۈگـەك سۈپ. مۆكۈيدىغان: بىرنى دېدىگىز تەپكەك، بىرنى دېدىگىز مۆكۈگەك، سۆيمەيسىز تېخى ئەمگەك، ۋاقتىگىز ئۆتەر بىكار.

مۆكـۈگـەكـلىمەك پ ← **مـۆكـۈكـۈمەك**: ھېلىقى ئاتمۇ بىر كۆلكە چىقارغۇسى كەلگەندەك قامچا تېگەر ــ تەگمەستىن قۇيرۇقىنى دىگىگايتىپ، بىر ــ ئىككىنى مۆكۈگەكلىگەندىن كېيىن ئاستا مېڭىپ كەتتى.

مۆكـۈلـۈك ئى. دۆتلۈك، بىخۇدلۇق: مۆكۈلۈك قىلماق.

مۆكـۈمەك پ ← **مـۆكـۈكـۈمەك**: تۇسۇن ئاتتەك، پات ــ پات مۆكۈپ تۇرىدىغان پۇقرانى سۇدىن ئىبارەت بۇ مۇستەھكەم ئارغامچا بىلەن ھاكىمدارلىق قوزۇقىغا باغلاپ تۇرغىلى بولاتتى.

مـۆل ئىم ① ياشىنىڭ كۆزدىن ئارقا ــ ئارقىدىن ئۇزۇلۇپ ئېقىش ھالىتى. ② كۆزنى مۆلدۇرلىتىپ قاراش ھالىتى.

مۆلە ئى. ئېشەككە توقۇش ئۈچۈن كىگىز ۋە پالاسنى قەۋەتلەپ، شىرىپ تىكىلگەن توقۇم.

مۆلەگ سۈپ. دىيال. پۇلغا يارىغۇدەك، ۋەزنى بار.

مـۆلچەر ئى. مەلۇم ئەھۋال ۋە ئىشلارنىڭ خاراكتېرى، سانى، ئۆزگىرىشى قاتارلىقلاردىكى تەخمىنىي يەكۈن، پەرەز، قىياس: ئالدىن قىلىنغان مۆلچەرگە ئاساسلانغاندا، تۇردى ھۆسەينوپ، قادىر ئېلىلار بۇگۈن ئاقسۇغا قايتىپ كېلىشى كېرەك ئىدى.

مـۆلچەر سان <تىل> شەيئىلەرنىڭ تەخمىن سانىنى بىلدۈرىدىغان سانلار. مەسىلەن، ئەللىكچە، يۈزدەك.

مۆلچەرلەتمەك «مۆلچەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۆلچەرلەشمەك «مۆلچەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يەنە نېمىلەرنى قىلىشى كېرەكلىكىنىمۇ ئالدىنئالا مۆلچەرلەشكەنىدى.

مۆلچەرلەنمەك «مۆلچەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆلۇبنىڭ ئويۇن ــ تاماشا كۆرۈشكە مۆلچەرلىنىپ سېلىنغان ئاساسىي زالى خېلى چوڭ ئىدى.

مۆلچەرلىگۈسىز سۈپ. مۆلچەرلىگىلى بولمايدىغان، مۆلچەرلەش قىيىن بولغان، قىياس قىلغىلى بولمايدىغان؛ ناھايىتى زور، بەكمۇ جىق: بۇ ئىشلار جەمئىيىتىمىزنى ئۆزگەرتىشتە، بولۇپمۇ ياش ــ ئۆسمۈرلەرنى تەربىيەلەشتە مۆلچەرلىگۈسىز زور ھەم چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە.

مۆلچەرلىمەك پ ① بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن ئالدىنئالا قىياس قىلماق؛ تەخمىنەنرەك ھېسابلىماق، تەسەۋۋۇر قىلماق، ئويلىماق: خاتا مۆلچەرلىمەك. تولۇق مۆلچەرلىمەك. ئاقۇتتىنى مۆلچەرلىمەك. ② كۆچمە. نىشانلىماق، قارىغا ئالماق: ئۇ ئوقتىن بىرنى ئېلىپ، تۇتىنىڭ دەل كۆكرىكىنى مۆلچەرلەپ ئاتقانىدى، ئوق تەگمىدى.

مۆلدۇر I ئى <مېتېئور> ھاۋا بوشلۇقىدىن ياغىدىغان ئۇششاق مۇز پارچىلىرى. كۆپىنچە ئەتىيازنىڭ ئاخىرى ۋە ياز مەۋسۇملىرىدىكى چۈشتىن كېيىنكى مەزگىللەردە ياغىدۇ. ئۇ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ۋەيران قىلىپلا قالماي، يەنە ئادەم، چارۋا ھەم بىناكارلىق قورۇلۇشلىرىغىمۇ ئېغىر دەرىجىدە زىيانلارنى كەلتۈرىدۇ.

مۆلدۇر II ئىم ① كۆزلىرىنى مۆل ــ مۆل قىلىپ جىممىدە تەلمۈرۈپ قاراش ھالىتى. ② ياشىنىڭ كۆزىدىن ئۇزۇلۇپ ــ ئۇزۇلۇپ چۈشۈش ھالىتى: ئۇنىڭ كۆزىدىن مۆلدۇر ــ مۆلدۇر ياش

ئاقتى.

مۆلدۈرلەتمەك «مۆلدۈرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نېمە كۆزلىرىڭنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرىسەن؟

مۆلدۈرلەشمەك «مۆلدۈرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مۆلدۈرلىمەك پ. مۆلدۈر ـ مۆلدۈر قىلماق؛ كۆز ۋە كىرپىك چىمىلداپ تۇرماق: ئۇنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرغان يوغان ـ يوغان كۆزلىرىدىن كىشىنىڭ ئىچى سىيرىلغۇدەك دەرىجىدە مەيۇسلۇك چېقىپ تۇراتتى.

مۆلدۈر ـ مۆلدۈر «مۆلدۈر II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ كۆزىدىن مۆلدۈر ـ مۆلدۈر ياش تامچىلىرى قۇيۇلدى.

مۆلكۈمەك پ. دىيال. ئۆمىلىمەك.

مۆللىدە رەۋ. «مۆل» قىلىپ، «مۆل» قىلغان ھالدا: ئۇزاقتىن قولى پۇل كۆرمىگەن ئادىل پۇلنى چىڭ سقىملاپ تۇرۇپ كۆزىگە مۆللىدە ياش ئالدى.

مۆل ـ مۆل «مۆل» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بالا كۆزىنى مۆل ـ مۆل قىلىپ قاراپ ئولتۇرىدۇ.

مۆلۈكباش سۇپ. دىيال. پاخما باش.

مۆلۈلدەتمەك «مۆلۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۆلۈلدەشمەك «مۆلۈلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مۆلۈلدىمەك پ. كۆزىنى «مۆل ـ مۆل» قىلماق، «چىم ـ چىم» قىلماق: قەرىخان ئۇلارغا مۆلۈلدەپ قاراپ پەس ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى.

مۆلۈيمەك پ. دىيال. ھۇرپەيمەك، گۆشەيمەك.

مۆمىن [ئە] ① <دىن> خۇدانىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغان، ئىمان ئېيتقان كىشى، مۇسۇلمان: ـــ ئى خۇدايا، مۆمىن-لىرىڭنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل ئەت! ـــ دەپ شۇرلىدى ئۇ ساقلىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ. ② سۇپ. كۆچمە. ئىشەنچلىك؛ ياۋاش، ئىتا-ئەتمەن: ـــ قولۇڭدىن كېلىشچە تەييارلىق كۆرۈپ، قىزىڭنى ياخشى تەربىيەلىگىن، ئوبدان مۆمىن بىر كىشىگە نىكاھلاپ بەر، ـــ دېدى ئانا. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مۆمىنلەرچە رەۋ. ئىتائەتمەنلىك، ياۋاشلىق بىلەن: ئۇنىڭ سۆزلىرىنى مۆمىنلەرچە قوۋلاق سېلىپ ئاڭلاۋاتاتتى.

مۆمىنلىك ئى. مۆمىنلەرگە خاس، قىلىق، مىجەز، ئادەت، خاراكتېر: ئۇ ئەپچىللىكى، ئوڭلۇقلۇقى، ئىشچانلىقى ھەم مۆمىنلىكى بىلەن كېلىنگە ياراپ قالغانىدى.

مۆھتەرەم [ئە] ① سۇپ. كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتى، ئېھتىرامىغا سازاۋەر بولغان، ھۆرمەتلىك: مۆھتەرەم ئەپەندى. مۆھتەرەم جاناب. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مۆھلەت ئى [ئە] بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن كېرەك بولغان، بەلگىلەنگەن مۇددەت، ۋاقىت: مۆھلەت بەرمەك. مۆھلەت ئالماق. مۆھلەت سورىماق.

مۆھلەتسىز سۇپ. مۆھلەت بەلگىلەنمىگەن، ۋاقىت تەيىنلەنمىگەن: مۆھلەتسىز ئىش.

مۆھلەتلىك سۇپ. مۆھلىتى بار، مۆھلەت بەلگىلەنگەن: مۆھلەتلىك ئىش.

مۆھۈر ئى [ئە] تامغا: مۆھۈر باسماق. * ياشلىقىڭدا ئۆگەنگەن تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، قېرىغاندا ئۆگەنگەن قۇمغا مۆھۈر باسقاندەك (ماقال).

مۆھۈردار (مۆھۈرداری) ئى [ئە + پ] پادىشاھ سارايلىرىدا مۆھۈر تۇتقۇچى ئەمەلدار: ـــ ئەرزگە بارلىق مۆھۈردارلار، ئاقساقال، يۈزبېشىلار مۆھۈر باسسۇن، ـــ دەپتۇ پادىشاھ.

مۆھۈردارلىق ئى. مۆھۈر تۇتۇش، مۆھۈر بېسىش خىزمىتى، ئەمىلى: مېھرىبانۇ ئۇنى ئۆزىگە كۈيۈگۈغۇل قىلىپ ئالغان ۋە ئوردىنىڭ مۆھۈردارلىقىنى بەرگەن.

مۆھۈرلەتمەك «مۆھۈرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يەر خېتىنى مۆھۈرلىتىپ بولغاندىن كېيىن ساندۇقنىڭ چوڭقۇر يېرىگە سېلىپ ئاندىن خاتىرجەم بولدى.

مۆھۈرلەشمەك پ. خەت ئارقىلىق توختاملاشماق؛ ۋەدىلەشمەك: توي قىلماي تۇرۇپمۇ قىزنى ئېلىپ كېتەلەيمەن! قانداق، ئىشىنەمسەن؟ مۆھۈرلىشەيلىمۇ؟

مۆھۈرلەنمەك «مۆھۈرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۆھۈرلۈك سۇپ. مۆھۈر بېسىلغان، مۆھۈرلەنگەن: مۆھۈرلۈك خەت.

مۆھۈرلىمەك پ. مۆھۈر باسماق، مۆھۈر ئۇرماق: سودىگەر خۇشال بولۇپ، ھېلىقى توختام بويىچە بارلىق مال ـ مۈلكىنى مۆھۈرلەپ بالىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

مۇجگەكلىمەك پ. دىيال. بىر يەرگە بېشىنى ئەكىلىۋالماق، دۈگدەيمەك.

مۇجمەل سۇپ [ئە] چۈشىنىپ بولمايدىغان، ئوچۇق، ئېنىق ئەمەس، نائېنىق: مۇجمەل گەپ. مۇجمەل ئىش.

مۇجمەلسىز رەۋ. مۇجمەللەشتۈرمەي، ئېنىق: ئاپتور ھېچقانداق مۇجمەلسىزلا ئۆز كۆز قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

مۇجمەللەشتۈرمەك «مۇجمەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «بۇ قانۇننىڭ سىنىپىيلىقىنى مۇجمەللەشتۈرگەنلىك بولىدۇ» دەپ تەكىتلەيدۇ ئۇ.

مۇجمەللەشتۈرۈلمەك «مۇجمەللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنداق سىستېمىدا يۇقىرىنىڭ يارلىقلىرى تۆۋەنگە چۈشكەنسېرى ئەسلىدىكى مەنىسى مۇجمەللەشتۈرۈلگەن ئۇچۇرغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

مۇجمەللەشمەك پ. ئېنىقسىز، چۈشىنىكسىز بولماق: بۇ كۆنى بۇۋاي بىلەن مومای خۇشاللىقىدىن قىلغان سۆزلىرىمۇ مۇجمەللەشىپ كېتىپتۇ.

مۇجمەللىك ئى. چۈشىنىپ بولماسلىق، نائېنىقلىق: بۇنىڭدا قىلچە مۇجمەللىك يوق، ئەلۋەتتە! مەن ياڭاقلىق يېزىسىدىكى ھەربىر ئۆيلۈك كىشى بىلەن سۆزلەشتىم.

مۇچە ئى ① <ئانات> ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئەزاسى؛ قول ياكى پۇت: تۆت مۇچە. ② <تىل>جۈملە بۆلىكى، بۆلەك: جۈملىنىڭ ئەگەشمە مۇچىلىرى. جۈملىنىڭ باش مۇچىلىرى.

مۇچەل ئى ① ھەربىر يىل بىر ھايۋاننىڭ يەنى چاشقان، ئۆي، يولۋاس، توشقان، بېلىق، يىلان، ئات، قوي، مايمۇن، توخۇ، ئىت، توڭگۇز نامى بىلەن ئاتالغان يىل ھېسابى. ئۇ 3 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن، يەنى نوروز كۈنىدىن باشلىنىدۇ. ② كىشىنىڭ شۇ يىل ھېسابى بويىچە تۇغۇلغان يىلى: ئەپەندىمدىن بىر كىشى سوراپتۇ: ـــ ئەپەندىم، مۇچىلىڭىز نېمە؟ ـــ مۇچەلىم بېلىق، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم.

مۇچەلچىلىك ئى. مۇچەللەر ھەققىدە ئىزدىنىش، تەتقىق

قىلىش ئىشلىرى ھەم شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ساھە، كەسىپ: يېڭى ئىلمىي نوجۇم غەرب مۇنەججىملىكى بىلەن شەرق مۇچەلچىلىكىنى بىرلەشتۈرۈپ، يېڭى مۇچەل بۇرج سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈردى.

مۇچەلنامە ئى. ھەربىر مۇچەل يىلىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرغان كىتابچە: قىزنىڭ ئاپىسى كۆيۈگۈلنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى مۇچەلنامىدىن ئاختۇرۇپ بىلدى.

مۇدۇر سۈپ. تەكشى ئەمەس، ئېگىز ـ پەس، ئويمان ـ چوڭقۇر (نەرسىلەرنىڭ يۈزى ھەققىدە).

مۇدۇر- چوقۇر مۇدۇر ۋە چوقۇر: مۇدۇر ـ چوقۇر يېزا يولىدا بىر ئېشەك ھارۋىسى ئاستا كېتىۋاتاتتى.

مۇدۇرمەك پ. پۇتلاشماق، سەنتۈرۈلمەك: بىر مۇدۇرگەن ئون مۇدۇرەر (ماقال).

مۇدۇر- مۇدۇر «مۇدۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مۇدۇرۇپ- چوقۇرۇپ سەنتۈرۈلۈپ، دەلدەڭشىپ؛ يىقىلىپ ـ قوپۇپ: مەسئۇت ئۇنىڭ پىكرىگە قارشى تۇرالماي، ئۇنىڭ رايى بويىچە قاراڭغۇدا مۇدۇرۇپ ـ چوقۇرۇپ مېڭىۋەردى.

مۇدۇرۇشمەك «مۇدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قاراڭغۇ كېچىدە مۇدۇرۇشۇپ يۈرۈپ مىڭ تەستە ياتقىغا كېلىۋالدى.

مۇدۇرۇلمەك «مۇدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەتىگەندە مەكتەپكە باراي دەپ ئىشىككە چىقىشىمغا مۇدۇرۇلۇپ كەتتىم.

مۇدۇك سۈپ. دىيال. كىچىك، ئىخچام.

مۇرە ئى ① <ئانات> ئادەم بىلىكىنىڭ يۇقىرىسىدىكى بويۇنغا تۇتاشقان ئىككى تەكشى جاي، دولا: مۇرىگە ئالماق. مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ جەڭ قىلماق. مۇرىسىنى چىقارماق. ② <زوئول> ھايۋانلارنىڭ ئالدى پۇتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى گۈرجەك سۆڭەك بار قىسمى. ③ كىيىمنىڭ ياقىغا تۇتاش ئىككى يانداكى قىسمى: بۇ كۆڭلەكنىڭ مۇرىسى سەل كەڭ بولۇپ قاپتۇ.

مۇرە قاقماق «يارايسەن»، «ھەممە ئىشىڭ جايىدا» دېگەن ئىشارىنى بىلدۈرمەك: باشلىق مۇرەمگە قېقىپ «قالتىس يىگىتتە» دەپ ماختاپ قويدى.

مۇرىسىنى قىسماق «ئۇقمايمەن»، «تاڭ» دېگەن ئىشارىسىنى بىلدۈرمەك: ـــ نېمە بېلەت؟ ـــ ئۇ ھېچ نەرسىنى بىلمىگەن قىياپەتتە قوللىرىنى يېيىپ، مۇرىسىنى قىستى.

مۇرىنى شوتا قىلماق باشقىلارنىڭ ئۆرلىشى، يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى، شۆھرەت قازىنىشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بەرمەك، ئۆزىنى ئاتىماق: قانداقتۇر بىر چەت ئەللىك سودىگەرگە سەرخىل ئاتلىرىڭنى بەر، مۇرەڭنى شوتا قىل، ئۇ دۇنياۋى بەيگىگە قاتناشتۇرسۇن، دېسە، بۇ گەپ بولامدۇ؟

مۇرىنى مۇرىگە تىرەمەك بىر نىيەتتە، بىر مەقسەتتە ھەمكارلاشماق: جۇمە ئۇنى «بىز بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كۆرەش قىلغان سەپداش، كۆرەش سېپىدە قەد كۆتۈرگەن ئەزىمەت» دەپ ئاشكارا ماختايدىكەن.

مۇرگۈمەك پ. دىيال. دەلدەڭشىمەك، سەنتۈرۈلمەك، مۇدۇرىمەك.

مۇرۇەت ئى. دىيال. ئىچى رېزىنكىلىق كېلىدىغان گايكا، چىشى گايكا.

مۇرىدەشمەك «مۇرىدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ بىز بىركۈنى يېرىم كېچىدە رەيھانەم بىلەن ئادىلىنىڭ مۇرىدىشىپ سايادىن قىلىپ يۈرگىنىنى كۆرگەن، ـــ دېدى نۇرئەلاخان.

مۇرىدىمەك پ ① مۇرە بىلەن ئىتتەرمەك: يىگىتلەر خوتقا سېلىپ قويغان تىراكتورنى خۇددى تاغنى ئىتتەرگەندەك زورۇقۇپ مۇرىدەيتتى. ② مۇرىنى مۇرىگە تەگكۈزمەك: قىز بىلەن يىگىت بىر ـ بىرىنى مۇرىدەپ كېتىپ باراتتى.

مۇسۇن ئى <بوت> زىرائەتنىڭ ياش غولى.

مۇشكۇل سۈپ [ئە] ھەل قىلىنىشى قىيىن، ئېغىر، مۇرەككەپ، تەس: مۇشكۇل ئىش. مۇشكۇل ۋەزىپە.

مۇشكۇلات ئى [ئە] قىيىنچىلىقلار، مۇشكۇللۈكلەر.

مۇشكۇلچىلىك ئى← **مۇشكۇللۈك:** ـــ ئەجەب مۇشكۇلچىلىككە قالدى كىشى، ـــ دەيتتى ئۇ پات ـ پات ئۆز ـ ئۆزىگە.

مۇشكۇللەشتۈرمەك «مۇشكۇللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مۇشكۇللەشتۈرۈلمەك «مۇشكۇللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مۇشكۇللەشمەك پ. مۇشكۇل بولماق، قىيىنلاشماق، تەسلەشمەك، ئېغىرلاشماق: ھازىر ئىشلار تېخىمۇ مۇشكۇللىشىپ كەتتى.

مۇشكۇللۈك ئى. قىيىنلىق، ئېغىرلىق، مۇرەككەپلىك، تەسلىك: ھاشار يولى ئۇچ كۇنلۇك، بىزگە چۈشكەن مۇشكۇللۈك. بايلار بارسا بىر كۇنلۇك، كەمبەغەلگە ئون كۇنلۇك.

مۇشۇك ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. يۇزى يۇمىلاق، گەۋدىسى ئۇزۇن، قۇلاق قالقىنى قىسقا ھەم كىچىك، كۆزى چوڭ، كۆز قارىچۇقى نۇرنىڭ ئاجىز ـ كۈچلۈكلۈكىگە قاراپ يوغىنايدۇ ياكى كىچىكلەيدۇ. تۆت ئاياغى سەل قىسقا، ئالقانلىرىدا گۆش ياتمىسى بار. سەزگۈر، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ، چاشقان تۇتالايدۇ. تۈكلىرى يۇمشاق، قارا، ئاق، سېرىق قوڭۇر ۋە كۇل رەڭلىكلىرىمۇ بار.

مۇشۇك ئاپتاپقا چىقمايدۇ ھېچنېمىگە يارىمايدۇ، ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدۇ: سېنىڭ 100 كوي دېگىنىڭگە بۇگۈن مۇشۇك ئاپتاپقا چىقمايدۇ.

مۇشۇك پىياز يېگەندەك ئادەتتە قىلمايدىغان ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىپ قويغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: ھوي، بۇگۈن مۇشۇك پىياز يېگەندەك، ئېلى تاماكا چېكىۋاتىدۇ.

مۇشۇكئېيىق ئى [مۇشۇك + ئېيىق] <زوئول>سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 130 ـــ 160 سانتىمېتىر، تەن شەكلى ئېيىققا ئوخشايدۇ. قۇيرۇقى قىسقا، بېشى، كۆكرىكى، قورسىقى، دۈمبىسى ۋە ساغرىسى ئاق؛ تۆت ئاياغى، ئىككى قۇلىقى ھەم كۆز چەمبىرىكى قارا قوڭۇر؛ تۈكلىرى تۇم ھەم قېلىن، سوغۇققا چىداملىق، دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي جەنۇب رايونلىرىدىكى ئېگىز تاغلىقلاردا بامبۇك شاخلىرىنى يەپ ياشايدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئەتىۋارلىق ھايۋىنى ھېسابلىنىدۇ.

مۇكچەيتمەك «مۇكچەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەلەي دەرھال قەددىنى تېخىمۇ مۇكچەيتىپ، چىرايىغا بىچارىلىك، كۆزلىرىگە ئامالسىزلىق، يېلىنىش ئىپادىلىرىنى بەردى.

مۇكچەيمەك پ. بەدەن ئالدىغا ئېگىلىپ تۇگۈلمەك: ئۇ يەلكىسىنى ئېغىر بىر تاش بېسىۋالغان كىشىدەك مۇكچەيىپ كېتىپ باراتتى.

مۇكچيىشمەك «مۇكچەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇكۇرۇ سۈپ. دىيال. ئاۋاق، جىۋەك، ۋىجىك.

مۇكۇل ـ تېقىل دىيال ① رەتسىز، تەرتىپسىز. ② قاتىلاڭ ـ لىق، ئالدىراشلىق.

مۇگدەتمەك «مۇگدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نۇتۇق سۆزلىگەندە، روھىي ھالەتىنىڭ كۆتۈرەڭگۈ بولۇشى ناھايىتىمۇ مۇھىم. چۈشكۈن روھىي ھالەت ئاڭلىغۇچىلارنى مۇگدىتىپ قويىدۇ.

مۇگدەشمەك «مۇگدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مۇگدەك ئى. ئويغاق بىلەن ئۇيقۇنىڭ ئارىلىقىدىكى ھالەت: كۆپ مىقداردىكى كۆچۈرۈپ يېزىش تاپشۇرۇقىنى ئىشلىگەندە بالىلارنىڭ قوللىرى تېلىپلا قالماستىن، بەزى بالىلارنى مۇگدەك باسىدۇ.

مۇگدىمەك پ. ئۇخلاشقا باشلىماق، ئۇيقۇ باسماق: مەن تېخى سىزنى مۇگدەپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن.

مۇڭگۈز ئى <زوئول> كالا، قوي، بۇغا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بېشى ئۈستىدىن ئۆسۈپ چىقىدىغان قاتتىق مادىدا. ئادەتتە ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم ئوچ تەرىپى ئۇچلۇقراق كېلىدۇ: كالا مۇڭگۈزى. * ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئېشىپ كېتەر (ماقال). * ئىت دېسەڭ قۇيرۇقى يوق، ئۆچكە دېسەڭ مۇڭگۈزى يوق (ماقال).

مۇڭگۈز پەردە <ئانات> كۆز قارىچۇقىنىڭ يۇزىدىكى بىر قەۋەت نېپىز، سۇزۇك پەردە، بىرىكتۈرگۈچى توقۇلمىدىن تۇزۇلگەن ھەمدە سىرتقا قاراپ سەل كۆپۈنكىلەشكەن. ئۇنىڭغا قان تومۇرلىرى تارقالمىغان، بەلكى نۇرغۇنلىغان نېرۋا تالالىرى تارقالغان. ئۇنىڭ سەزگۈرلۈكى ئىنتايىن يۇقىرى، ئارقا تەرىپى كۆز ئېقى بىلەن تۇتاشقان.

مۇڭگۈز چىقتىمۇ «نېمە ياخشىلىق كۆردۇڭ؟»، «قانداق نەتىجىگە ئېرىشتىڭ؟» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: ــ قابىل يىگىتلەرنى ئۆلتۈرگۈزدىڭىز، سىزگە مۇڭگۈز چىقتىمۇ؟ ــ دېدى مەلىكە پادىشاھقا.

مۇڭگۈز چىقماق بۇرۇن قىلمىغان ئىشلارنى قىلماق، ھەددىدىن ئاشماق: ھېلىقى مالمانچىلىق يىللاردا ھەر ياۋاشلارغا مۇڭگۈز چىقىپ ئۆسكەك بولۇپ كەتكەن، مانا ئەمدى ئۇلارنىمۇ كۆردۇق.

مۇڭگۈزى ئاشكارا بولماق مەلۇم بولمىغان مەجەز ـ خۇلقى، يېڭى قىلىقلىرى بىلىنمەك: ئۇ قايتىپ كېلىپ ئاينىسا بىلەن سۆزلەشتى. مانا شۇ چاغدىلا ئاينىسانىڭ مۇڭگۈزى ئاشكارا بولدى.

مۇڭگۈزى ئىچىدە ياۋاش ئەمەس، شوخ، چاتاقچى: ياۋاشنىڭ مۇڭگۈزى ئىچىدە (ماقال).

مۇڭگۈزسىز سۈپ. مۇڭگۈزى يوق، مۇڭگۈز چىقمىغان: مۇڭگۈزسىز ھايۋانلار.

مۇڭگۈزسىمان سۈپ. مۇڭگۈزگە ئوخشايدىغان، مۇڭگۈز شەكلىدىكى: مۇڭگۈزسىمان مېۋە.

مۇڭگۈزلەشمەك پ ① مۇڭگۈز ھالىتىگە كەلمەك، مۇڭگۈزگە ئايلانماق. ② تەكەنلەشمەك، يىرىكلەشمەك: بۇ كېسەللىك باشلانغان دەسلەپكى باسقۇچتا تېرە مۇڭگۈزلىشىپ، تېرە سىزىقچىلىرى روشەن كۆرۈنىدۇ.

مۇڭگۈزلۈك سۈپ. مۇڭگۈزى بار، مۇڭگۈزى بولغان: ئۇلار بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ، مۇڭگۈزلۈك شاھزادىنىڭ يۇرتىغا يېقىنلىشىپتۇ.

مۇلكى سۈپ [ئە] دۆلەت ياكى ھۆكۈمەتكە تەئەللۇق بولغان؛ مەمۇرىي: مىللىي ئارمىيەنىڭ ئاقسۇغا يېتىپ كېلىشى بىلەن شەھەر دەرۋازىلىرى چېكى تاقىلىپ، گومىنداڭنىڭ ھەربىي ـ ساقچى، مۇلكىي ئەمەلدارلىرى سېپىل ئىچىگە قامىلىپ قالدى.

مۇلۇك (مۇلكى) ئى [ئە] بىراۋنىڭ ئۆزىگە تەۋە بولغان مال ـ دۇنيا، يەر ـ سۇ، ئۆي ـ ئىمارەت قاتارلىق بايلىقلىرى: ياخشى مۇلۇك ھېكمىنىڭ، بۇزۇلغاندا ھېچكىمنىڭ (ماقال).

مۇلۇكچىلىك ئى. مۇلۇككە بولغان ئىگىدارچىلىق: مۇلۇكچىلىك ھوقۇقى. مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى. ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك.

مۇلۇكدار ئى [ئە + پ] مۇلۇك ئىگىسى: ئۇنىڭ بىرى، مۇلۇكدارلارنىڭ ۋەكىلى، يەنە كېلىپ خەزىنىچى تېكىن ئاغىچى ئىدى.

مۇلۇكسىز سۈپ. مۇلكى يوق، مۇلۇككە ئىگە بولمىغان: شەھەر ئاھالىسى سىنىپى ئاڭ دەسلەپتىن باشلاپ مۇلۇكسىز، ھەممە ئېتىراپ قىلغان بىرەر تەبىقىگە مەنسۇپ بولمىغان شەھەر پېقىرلىرى ئىدى.

مۇلۇكلۇك سۈپ. مۇلكى بار، مۇلۇككە ئىگە بولغان: ئوغرى كۆپ يەرلەرنى كېزىپ مۇلۇكلۇكەرەك ئۆيلەردىن بىرەرسىنىمۇ تاپالماپتۇ.

مۇنگەش سۈپ. دىيال. قاتلاق، ئىرماش ـ چىرماش.

مۇنۇچ ئىم. دىيال. ۋىيەي، پاھ (ئايالالار قوللىنىدۇ).

مۇنۇرىمەك پ. دىيال. سوغۇق ھاۋا ياكى سۇنىڭ تەسىرىدە پۇت ـ قوللار ئاغرىماق.

مۇنۇكۇم سۈپ. دىيال. ياۋاش؛ بىچارە.

مېتابولىزم ئى [ر<گىرېك] <بىيول> جانلىقلارنىڭ تاشقى دۇنيادىن ئۆزىگە كېرەكلىك ماددىلارنى ئۆزلۇكسىز قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى ئۆز تېنىنىڭ ماددىسىغا ئايلاندۇرۇش بىلەن بىللە، تېنىدە ھاسىل بولغان كېرەكسىز ماددىلارنى تەن سىرتىغا چىقىرىش جەريانى.

مېتازوئا ئى <زوئول> ئاددىي ھايۋانلاردىن باشقا بارلىق ھايۋانلارنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئاتىلىشى. تېنى كۆپ ھۈجەيرىلەردىن قۇرۇلغاچقا، «كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مېتاساكوۋئىيە ئى [لات] <بوت> ← **مېتاساكوۋئىيە دەرىخى.**

مېتاساكوۋئىيە دەرىخى <بوت> شەمشاد ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چوڭ دەرەخ. ئۇ ھازىرغىچە ساقلىنىپ قالغان ئەتىۋارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىرى بولۇپ، جەنۇبىي ئۆلكىلەردە ئۆسىدۇ.

مېتافورا ئى [ر<گىرېك] <ئەدەبىيات> ئوخشىتىش يولى بىلەن كۆچمە مەنىدە ئىشلىتىلگەن سۆز ياكى ئىبارە؛ ئىستىئارە، مەجاز.

مېتافىزىك [ر] ① ئى. مەسىلىلەرگە مېتافىزىكا نۇقتىئىنەزىرى بىلەن قارايدىغان، مېتافىزىكا قائىدىلىرىگە قاتتىق ئېتىقاد قىلغۇچى ۋە ئەمەل قىلغۇچى كىشى. ② سۈپ. مېتافىزىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلانغان، مېتافىزىكا پىرىنسىپلىرىنى ئاساس قىلغان.

مېتافىزىكا ئى [ر<گىرېك] <پەلسەپە> دىيالېكتىكىغا قارىمۇقارشى بولغان دۇنيا قاراش ياكى مېتودولوگىيە. ئۇ دۇنيادىكى ھەممە شەيئى بىرـبىرىدىن ئايرىلغان ھالدا يەككە ـ يېگانە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدۇ؛ ئۆزگىرىدۇ دېگەندىمۇ، بۇ خىل ئۆزگىرىش پەقەت مىقدارنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشىدىن، ئورۇننىڭ يۆتكىلىشىدىن ئىبارەت

بولىدۇ، ئۇنىڭغا تاشقى كۈچنىڭ تۇرتكىسىلا سەۋەب بولىدۇ دەپ قارايدۇ.

مېتافىزىكىلىق سۈپ. مېتافىزىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلانغان، مېتافىزىكا پىرىنسىپلىرىنى ئاساس قىلغان: ئۇلار قانۇنغا دائىر مەسىلىلەرنى مېتافىزىكىلىق ئۇسۇل بىلەن تەتقىق قىلىدۇ ۋە تەرىپلەيدۇ.

مېتال ئى [ر<گىرېك] <خىم> پارقىراق، سوزۇلۇشچان، ئېلېكتىر ۋە ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىلىرىگە ئىگە ماددىلار.

مېتالچىلىق ئى ← **مېتاللۇرگىيە**: شىنجاڭنىڭ رەڭلىك مېتالچىلىقىدا يەنە ئىككى چوڭ كانغا ئۇل سېلىندى.

مېتالسىز سۈپ. مېتالدىن خالىي، مېتال يوق ياكى مېتال مىقدارى ئاز: مېتالسىز كان ياتمىسى.

مېتالشۇناس ئى. مەخسۇس مېتاللارنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.

مېتالشۇناسلىق ئى < گېئول> مېتاللارنىڭ تۇزۇلۇشى، خۇسۇسىيىتلىرى، ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئىشى ۋە ئىلمى.

مېتاللوئىد ئى [ر<گىرېك] <خىم> ① سۈپ. مېتال ئەمەس، مېتالغا يات: مېتاللوئىد ئېلېمېنت. مېتاللوئىد مىنېرال. ② ئى. مېتال بولمىغان ئېلېمېنتلار، مەسىلەن، ئازوت، فوسفور، يود قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

مېتاللۇرگىيە ئى [ر<گىرېك] ① ئېغىر سانائەتنىڭ رۇدىدىن مېتال ئالىدىغان ۋە ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان بىر تارمىقى، مېتالچىلىق: مېتاللۇرگىيە سانائىتى. مېتاللۇرگىيە مۇتەخەسسىسى. ② سانائەت يولى بىلەن مېتال ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئۇسۇللىرى ھەققىدىكى پەن.

مېتاللىق سۈپ. مېتالدا بولىدىغان، مېتالغا خاس: مېتاللىق خۇسۇسىيەت.

مېتامورفىزم ئى [ر<گىرېك] <گېئول> يەر پوستىدىكى ئاۋۇال پەيدا بولغان تاغ جىنسلىرىدىكى يېڭى فىزىكىلىق، خىمىيىلىك شارائىتتا، مىنېرالنىڭ تەركىبى، قۇرۇلما ۋە تۇزۇلمىلىرىدە پەيدا بولىدىغان بىر قاتار ئۆزگىرىش تەسىرى ۋە جەريانى.

مېتامورفلىق سۈپ. مېتامورفىزم نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن ياكى كېلىدىغان: مېتامورفلىق بەلباغ. مېتامورفلىق تۇس. مېتامورفلىق جىنس.

مېتان ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئەڭ ئاددىي ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز، پۇراقسىز، يېنىشچان گاز. پاتقاق رايونلاردا، نېفىت قۇدۇقلىرىدا، كۆمۈر كان قاتارلىق جايلاردا ساقلىنىدۇ. تەبىئىي گازلارنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. يېقىلغۇ ۋە خىمىيە سانائىتىنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ: پاتقاق گازى ئورگانىك ماددىلار ئېچىتىلغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان يېقىلغۇ گاز بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى مېتاندىن ئىبارەت.

مېترو ئى [ر<فىران] <قاتن> يەر ئاستىدا قۇرۇلغان شەھەرنىڭ ئېلېكتىر تۆمۈريولى: بېيجىڭ مېتروسى. مېترو قۇرماق.

مېتروپولىيە ئى [ر<گىرېك] باشقا دۆلەتلەرنى بېسىۋېلىپ، ئۆز مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇۋالغان تاجاۋۇزچى دۆلەت.

مېترونوم ئى [ر<گىرېك] <مۇز> كۆرسىتىلگەن توغرا بەلگىلەر بويىچە ئاھاڭنىڭ بېجىرىلىش تېمپىسى (سۈرئىتى)نى بەلگىلەپ چىقىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

مېتود ئى [ر<گىرېك] ① جەمئىيەت ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىنى بىلىش، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئۇسۇلى. ② بىرەر ئىشنى بېجىرىش، ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۇسۇلى ياكى شۇنداق ئۇسۇللار سىستېمىسى: سادىق دەرس مېتودىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى ئىدى.

مېتودلۇق سۈپ. بەلگىلىك مېتودى بار: ئۇ شۇ تۇرقىدا ئۆزىنى توختاتقان، بىلىمى چوڭقۇر، مېتودلۇق ئوقۇتقۇچىغا ئوخشايتتى.

مېتودولوگىيە ئى [ر] <پەلس> دۇنيانى بىلىش ۋە ئۆزگەرتىشتىكى تۈپ ئۇسۇل: ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بولسا، مونەك بولۇپ كەتكەن تەبىرلەرنى بالىلارنىڭ ئېڭىغا تاڭمىز، ئۇلار ئۆگىتىپ قويۇشتەك بىر تەرەپلىمە مېتودولوگىيەنىڭ بېسىمى ئاستىدا، ئۆزىگە خاس تەپەككۇر شەكلىنى يوقىتىدۇ.

مېتودىكا ئى [ر] ① <مائار> ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرى ھەققىدىكى تەلىمات، ئىلىم. ② بىرەر ئىشنى ئەملىگە ئاشۇرۇش، بېجىرىش ياكى ئورۇنلاش ئۇسۇللىرى ۋە مېتودلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى، جەمئىيىسى.

مېتونومىيە ئى [ر<گىرېك] <ئەد> بىرنەرسىنى ئۆز نامىدىن باشقا نام بىلەن ئېيتىش.

مېتېئور ئى [ر<گىرېك] ① <ئاستىر> ئاقار يۇلتۇز. ② <مېتېئور> ھاۋا رايى، ھاۋا رايى ھادىسىلىرى.

مېتېئورولوگ ئى [ر] مېتېئورولوگىيە ئالىمى، مېتېئورولوگىيە مۇتەخەسسىسى.

مېتېئورولوگىيە ئى [ر<گىرېك] ① يەر ئاتموسفېراسى، ئۇنىڭ تۈزۈلۈشى، خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭدا بولىدىغان فىزىكىلىق جەريانلار ھەققىدىكى پەن. ② ھاۋا رايى ۋە ئۇنى ئالدىن بىلىش مېتودلىرى ھەققىدىكى پەن.

مېتېئورولوگىيەلىك سۈپ. مېتېئورولوگىيەگە ئائىت، مېتېئورولوگىيەگە خاس ياكى شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك: مېتېئورولوگىيەلىك كۆزىتىش.

مېتېئورىت ئى [ر<گىرېك] <ئاستر> چوڭ ئاقار يۇلتۇزلارنىڭ يەر شارى ھاۋا قاتلىمىدىن ئۆتكەندە كۆيۈپ بولماي يەر يۈزىگە چۈشكەن قىسمى.

مېتىر [ر<گىرېك] ① مىق. 100 سانتىمېتىر ياكى ئۇچ چىغا تەڭ ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. ② ئى. سانتىمېتىرلارغا بۆلۈنگەن شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆلچەش ئەسۋابى: مېتىر سالماق. مېتىر بىلەن ئۆلچىمەك.

مېتىر سىستېمىسى بىر خىل ئۆلچەم سىستېمىسى. فىرانسىيەدە بارلىققا كەلگەن. 1875 ـ يىلى 17 دۆلەت ۋەكىللىرى فىرانسىيەنىڭ پارىژ شەھىرىدە يىغىن ئېچىپ، ئۇنى خەلقئارادا بىر تۇتاش قوللىنىلىدىغان ئۆلچەم سىستېمىسى قىلىپ بېكىتكەن، بۇنىڭدا، ئۇزۇنلۇقنىڭ بىرلىكى مېتىر، بەلگىسى m قىلىپ ئېلىنغان.

مېتىرلاتماق «مېتىرلىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

جىسىي: گەزمالچىدىن ئىككى مېتىر سارجا مېتىرلاتتىم - دە، دەرھال ئۆيگە قاراپ يۈگۈردۈم.

مېتىرلاشماق «مېتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلىدىغان ئورۇننى مېتىرلىشىپ بولۇپ، مۇزاكىرىلىشىپ بىرنېمە دەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپ ماشىنىسىغا چىقتى.

مېتىرلانماق «مېتىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ماشىنا ۋەقەسى يۈز بەرگەن ئورۇن قاتناش ساقچىلىرى تەرىپىدىن مېتىرلىنىپ خاتىرىگە ئېلىنىدى.

مېتىرلىق سۇپ. مېتىرغا تەڭ كېلىدىغان، مېتىر ئۆزۈنلۇقتىكى: 400 مېتىرلىق قانال ئۇچۇن بىز نۇرغۇن بەدەل تۆلىدۇق.

مېتىرلىماق پ. مېتىر بىلەن ئۆلچىمەك، مېتىر سالماق: مۇدىر خانىنى يەنە بىر مېتىرلاپ كۆرگەندىن كېيىن ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ھېسابلاپ پىچىرلاپ قويدى.

مېتىس [ر<ئىسپان] ① ئى. نەسلىنى ياخشىلاش مەقسىتىدە تۇرلۇك نەسلدىكى ھايۋانلارنى ئۆزئارا چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن ھايۋانلار. ئومۇمەن شالغۇت ھايۋانلار. ② سۇپ. شالغۇتلاشتۇرۇلغان، ئەسلىي ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل ھايۋاننىڭ چېتىشتۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان: مېتىس قوي.

مېتىسلاشتۇرماق «مېتىسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مېتىسلاشتۇرۇشماق «مېتىسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مېتىسلاشتۇرۇلماق «مېتىسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مېتىسلاشماق پ. مېتىسقا ئايلانماق، يېڭى نەسىلگە ئۆزگەرمەك.

مېتىل ئى [ر<گىرېك] <خىم> كۆپلىگەن ئورگانىك بىرىكمىلەر تەركىبىدە بولىدىغان، بىر ئاتوم كاربون ۋە ئۈچ ئاتوم ھىدروگېندىن ئىبارەت بولغان گۇرۇپپا.

مېتىلىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> كۆپلىگەن ئورگانىك بىرىكمىلەر تەركىبىدە بولىدىغان، بىر ئاتوم كاربون ۋە ئىككى ئاتوم ھىدروگېندىن ئىبارەت بولغان گۇرۇپپا.

مېتىن ئى [ئە] تاشنى چوقۇش ۋە كېسىش ئۈچۇن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

مېخانىزم ئى [ر<گىرېك] ① تۇرلۇك ماشىنىلارنىڭ ئىچكى قىسىملىرى، ئىچكى تۈزۈلۈشى؛ سىستېما: فىزىيولوگىيەلىك مېخانىزم. سانائەت مېخانىزمى. دۆلەت مېخانىزمى. ② <ماشىن> تۇرلۇك ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر: مېخانىزم زاپچاسلىرى.

مېخانىك ئى [ر] مېخانىكا مۇتەخەسسىسى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا ماشىنا - ئاپپاراتلارنى ئىشقا سالغۇچى ۋە ئۇنىڭغا قارىغۇچى كىشى، مۇتەخەسسىس: ئۇ سېخنىڭ مېخانىكىسى شەمشىدىنگە شاگىرت بولدى.

مېخانىكا ئى [ر<گىرېك] <فىز> فىزىكىنىڭ جىسىملار ھەرىكىتى ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

مېخانىكىلاشماق پ. مېخانىزمغا ئاساسلانماق؛ مېخانىزم يارىدىمى بىلەن ئىشلەيدىغان بولماق: بۇنداق ئاقۇۋەتلەر مېخانىكىلاشقان شەكىلۋازلىق تەسىرىدە كېلىپ چىقتى.

مېخانىكىلىق ① سۇپ. مېخانىزمغا ئاساسلانغان، مېخانىزمغا مۇناسىۋەتلىك، ئائىت: مېخانىكىلىق ھەرىكەت. مېخانىكىلىق ئۇنۇم. ② رەۋ. ئۆلۈك ھالدا، ئەينەن پېتى، چۈشەنمەسلىك بىلەن، قارىغۇلارچە: مېخانىكىلىق خاتىرلەش. مېخانىكىلىق ئەستە قالدۇرۇش.

مېدال ئى [ر<فىران] بىرەر ساھەدە ئالاھىدە نەتىجە يارىتقان، مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلارغا تەقدىم قىلىش ئۈچۇن، مېتالدىن مەخسۇس ئىشلەنگەن بىر خىل بۇيۇم: ئۇنىڭ كۆكرەك كىدىكى باتۇرلۇق مېدالىرى پارقىراپ، كىشىنىڭ كۆزىنى چاقاتتى.

مېدالىق سۇپ ① مېدال ئاسقان، مېدال تاقىغان؛ مېدالى بار، مېدالغا ئىگە بولغان. ② مېدال ياساشقا بولىدىغان ياكى يېتىدىغان.

مېدالىيون ئى [ر<فىران] ئىچىگە رەسىم ياكى باشقا نەرسىلەر سېلىنغان، يۇمىلاق ياكى قىرلىق شەكىلدە قاپچۇققا ئوخشاش ياسالغان، بويۇنغا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى: مېدالىيوننىڭ ئىچىدە يۆگەلگەن ئىنچىكە چاچ بار ئىكەن.

مېدۇزا ئى [ر<گىرېك] <زوئول> كاۋاك ئىچلىك ھايۋان. تەن شەكلى كۈنلۈككە ئوخشايدۇ. ئېغىزى قالپىقىنىڭ ئاستى قىسمىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، ئەتراپىدا ئاشقازان بوشلۇقىغا تۇتىشىدىغان تۆت دانە ئېغىز بارماقچىسى بولىدۇ. قالپىقىنىڭ ئەتراپىدا يەنە نۇرغۇنلىغان سەزگۈ پۆپۈكلىرى بولىدۇ. سەزگۈ پۆپۈكلىرىنىڭ ئۈستىدە يىپسىمان تىكەنلىرى بولۇپ، دۈشمىنىگە ھۇجۇم قىلىش، ئوزۇقلۇق تۇتۇش ۋە ئۆزىنى قوغداش قورالى ھېسابلىنىدۇ. مېدۇزىنىڭ يەنە قالپاقلىق مېدۇزا، كۈنلۈكسىمان مېدۇزا دېگەندەك كۆپ خىل تۈرلىرى بولىدۇ.

مېدىئانا ئى [ر<لات] <مات> ئۈچ بۇلۇڭنىڭ بىر چوققىسى بىلەن ئۇنىڭ قارشىسىدىكى تەرەپنىڭ ئوتتۇرا نۇقتىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق.

مېدىتسىنا ئى [ر<لات] كېسەللىكلەر، ئۇلارنى داۋالاش ۋە ئالدىنى ئېلىش ھەققىدىكى پەنلەر يىغىندىسى: جۇڭگو مېدىتسىناسى. مېدىتسىنا خىزمىتى. مېدىتسىنا يارىدىمى. مېدىتسىنا پونكىتى.

مېراج ئى [ئە] ① <دىن> ئىسلام ئەنئەنىسىدە مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ ئاسمانغا چىقىپ روھىي ئالەم بىلەن تونۇشۇپ قايتقانلىقى. ② مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مېراجغا چىققانلىقىنى ھەر يىلى خاتىرلەيدىغان ئېيى، رەجەب ئېيى.

مېركۇروخروم ئى [ر<لات] <تېب> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. رەڭگى كۆكۈچ يېشىل ياكى قىزغۇچ قوڭۇر، يالتىراق پوستى بولىدۇ ياكى دانچە ھالىتىدە كېلىدۇ. سۇدىكى ئېرىتمىسى توق قىزىل ياكى قارامتۇلراق. ئادەتتە تېرە زەخمىلىرىنى دېزىنفېكسىيە قىلىش ئۈچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

مېركۇرىي ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇيماش سىستېمىسىدىكى قۇيماشقا يېقىن بىرىنچى پىلانېتا. قۇياشنى ئومۇمىي ئايلىنىش دەۋرى 88 كۈن، ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىش دەۋرى

58 كۈن 15 سائەت. ئۇنىڭ ھەجمى يەر شارى ھەجمىنىڭ 5% نىكە توغرا كېلىدۇ.

مېرگېل ئى [ر<نېم<لات] <گېئول> كاربوناتلىق جىنس بىلەن سېغىز توپىلىق جىنس ئارىلىقىدىكى ئۆتكۈنچى تىپلىق جىنس. ئۇ نېپىز قاتلاملىق ھالىك جىنس ياكى سېغىز توپىلىق جىنسلار ئارىسىدا نېپىز قەۋەتلىك ياكى لىنزسىمان پەيدا بولىدۇ.

مېرىدىيان ئى [ر<لات] <جۇغ> يەر شارىنىڭ قۇتۇپلىرى ئارقىلىق ئېكۋاتورنى تىك ھالەتتە كېسىپ ئۆتكەن پەرەزىي سىزىق.

مېرىنوس ئى [ر<ئىسپان] <زوئول> ← **مېرىنوس قويى**.

مېرىنوس قويى <زوئول> قوينىڭ نازۇك ۋە ئاق يۇڭلۇق بىر سورتى. بۇ قوينىڭ ئەسلىي ماكانى ئىسپانىيە بولۇپ، «مېرىنوس» سۆزى ئىسپانچىدا «بۇجۇغۇر يۇڭ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ھازىرقى ھەرقايسى ئەللەردىكى ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇ مېرىنوس سىستېمىسىدىكى قويلاردىن ھېسابلىنىدۇ.

مېزوزوئا ئى [ر<گرېك] <زوئول> كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋانلار ئىچىدىكى تەن قۇرۇلۇشى ئەڭ ئاددىي ھەم ئەزالىرى بولمىغان كىچىك ھايۋانلار.

مېزون ئى [ر<گرېك] <فىز> ماسسىسى يېنىك بولغان ئاساسىي زەررىچە (مەسىلەن، ئېلېكترون) بىلەن ماسسىسى ئېغىر بولغان ئاساسىي زەررىچە (مەسىلەن، نۇكلون)نىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان ئاساسىي زەررىچە. ئۇنىڭ بىلەن ئاتوم يادروسىغا زەربە بېرىپ، يادرو رېئاكسىيەسى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

مېشچان سۈپ [ر] ① ئى. شەھەر بۇرژۇئازىيەسىگە مەنسۇپ كىچىك سودىگەر، ھۈنەرۋەن ۋە ئادەتتىكى خىزمەتچىلەر تەبىقىسىدىكى كىشى: شەھەر مېشچانلىرى. ② سۈپ. كۆچمە. ھۇرۇن، جاپا ـ مۇشەققەتكە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان، راھەت ئىچىدە ئۆزىنى ياساپ يۇرۇشنىلا خالايدىغان، ئاق نانچى: مېشچان قىز.

مېشچانلاشتۇرماق «مېشچانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەھەردىكى بايلىرىنى تۇرمۇش ماھىنۇرنى تولىمۇ مېشچانلاشتۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى.

مېشچانلاشتۇرۇلماق «مېشچانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مېشچانلاشماق پ. مېشچانلارنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئادەت ۋە قىلقىلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرمەك، شۇلاردەك ئىش قىلماق: پەردە چوڭ بولغانسېرى تېخىمۇ مېشچانلىشىپ، باشقىچە خاراكتېرنى يېتىلدۈرۈشكە باشلىدى.

مېشچانلىق ئى. مېشچانلارغا خاس قىلىق، ئادەت، خۇسۇسىيەت: ئاغمىچىلارنىڭ ھەممىسى مېشچانلىق ئىچىدە سېسىپ قالغان.

مېغىز I ئى [پ] ① ئۆرۈك، يانتاق، ئاپتاپپەرەسكە ئوخشاش تۇرلۇك مېۋە ـ چېۋە ئۇرۇقچىلىرىنىڭ شاكال ئىچىدىكى قىسمى: شاپتۇل مېغىزى. ئۆرۈك مېغىزى. ② كۆچمە. ئەڭ تۈپ مەزمۇن، ئاساسىي ماھىيەت؛ جەۋھەر، ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسىم، يادرو: ساپ مۇھەببەت ـــ ھايات گۈزەللىكىنىڭ مېغىزى.

مېغىزىنى چاقماق پەيزىنى سۇرمەك، ئەڭ ئېسىل، جەۋھەر ـ لىرىدىن بەھرە ئېلىپ ھۇزۇر قىلماق: ـــ ھۆرمەتلىك ھاجىم، ئەمىسە ئۆزلىرى نېمىدەپ شۇ راھەت ئىچىدە مەئىشەتنىڭ مېغىزىنى چاقماي، بۇنداق قالاق يۇرتتا جاپا چېكىپ يۇرىدىلا؟ـــ دېدى سۇپۇرگىئاخۇن.

مېغىز II ئى. كۆرپىنىڭ تۆت تەرىپىگە قول بىلەن تۇتۇلغان رەخت. كۆپىنچە قارا رەختتىن بولىدۇ.

مېغىزلاتماق «مېغىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانام قوشنىمىزنىڭ مېغىزلاتقىلى ئەكىرگەن كۆرپىسىنى تەييار قىلىپ بولۇپ، چىرايلىق قاتلاشقا باشلىدى.

مېغىزلاشماق «مېغىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايالار بىر ـ بىرىگە چاقچاق قىلىشقاچ قول ـ قولچە تويلۇق كۆرپىلەرنى مېغىزلاشقا باشلاشتى.

مېغىزلانماق «مېغىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چۈشكىچە بەش كۆرپە مېغىزلىنىپ، ساقلاپ تۇرغان خېرىدارلارنىڭ قوللىرىغا تاپشۇرۇلدى.

مېغىزلىق سۈپ. ناھايىتى مەنىلىك، مەزمۇنلۇق، ئېسىل (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): ئەقىللىق ئادەمنىڭ سۆزى ئاز بولۇر، مەنىسى مېغىزلىق، روشەن، ساز بولۇر.

مېغىزلىماق پ. كۆرپىنىڭ تۆت چۆرىسىگە ئىككى ئىلىك كەڭلىكتە رەخت تۇتماق: ئايالىم تۇغقىنىمىزنىڭ قىزى ئۇچۇن تەييارلىغان تويلۇق كۆرپىلەرنى تۇجۇپىلەپ مېغىزلاپ بولغاندىن كېيىن بېلىنى رۇسلىۋېلىپ ئۇلارنى قاتلاشقا كىرىشتى.

مېكىجىن ئى ① چىشى تۆكۈز: ئۇ بۇ ياقتا قاچقان مېكىجىن ئىكەن. ② كۆچمە. تىل ھا «سەت، ئاۋاق، جىن، پاسكىنا» دېگەندەك مەنىلەردىكى تىل ـ ھاقارەت سۆزى: ـــ نېمىدەپ كاركىراۋاتسەن ھەي مېكىجىن! ـــ دەپ ۋاقىرىدى سەيدىنقارىي ئۆڭگەن ھالدا.

مېكىيان ئى [پ] چىشى توخۇ: چۈجىنىڭ شۇملۇقىدىن مېكىيانىنىڭ ئەمچىكى يوق (ماقال).

مېگافون ئى [ر<گرېك] <فىز> ئۇنىۋېرسال مىكروفون، قۇۋۋەت كۈچەيتكۈچ (باتارىيە ۋە ئېكلىيۇچاتېلىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ھەشقىپىچەك شەكىللىك كانايلار بىر گەۋدە قىلىنغان ئاۋاز كۈچەيتىش سىستېمىسى.

مېگاگېرتس مىق [ر<گرېك + نېم] <فىز>ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنىنىڭ چاستوتا بىرلىكى. ھەر سېكۇنتتىكى بىر مىليون دەۋرلىك چاستوتا بىر مېگاگېرتس دېيىلىدۇ.

مېگائوم مىق [ر] <فىز> ئېلېكتىر قارشىلىق بىرلىكى. 10^6 ئومغا تەڭ.

مېگاۋات مىق [ر] <فىز> قۇۋۋەت بىرلىكى. بىر مىليون ۋاتقا تەڭ.

مېگاۋولت مىق [ر] <فىز> بەزى يادرو فىزىكىسى تەجرىبىخانىلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئېلېكتىر پوتېنسىيالى ياكى ئېلېكتىر يۇرگۈزگۈچ كۈچ بىرلىكى. 10^6 ۋولتقا تەڭ.

مېڭە ئى ① <ئانات> ئادەم بەدىنىدىكى بارلىق سېزىم، ھەرىكەت، تەپەككۇر ۋە ئەستە قالدۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى باشقۇرىدىغان ئورگان. ② شۇ ئورگان جايلاشقان ئورۇن، باشنىڭ قاق ئوستى؛ باش، كاللا: مېڭىسىگە ئۇرماق. مېڭىسىنى يانجماق. مېڭىسىدە چاقماق چاقماق. ③ كۆچمە. پىكىر، تەپەككۇر

قىلىش قابىلىيىتى؛ ئەقىل؛ ئاڭ: مېڭىسىنى قويماق. مېڭىسى بىلەن ئىش قىلماق. ④ تەككۇچىلىك ماشىنىسىنىڭ ئىچىگە بوي ئوق كىرگۈزۈلۈپ، چوكا بىلەن چوڭ چوكىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇرىدىغان دۇگىلەك سايمىنى.

مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان ئەقلى يوق، ئەقىل - ھوشى جايىدا ئەمەس، دۆت: ۋاي مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان مەخەت تاز، مېنىڭ ئۆيۈمنى ئالغان پۇلغا بىر سوپەك ئېلىپ بەرسەڭ، بالاڭ ئويناپ يۈرۈپ ھەر ئايدا ھېچبولمىغاندا 100 — 150 كوي تاپىاسمىدى.

مېڭىسىنى ئۇماچ قىلىۋەتمەك پىكرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتمەك، پىكىر - خىيالىرىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك: بۇ ئىككى ئىنكار سوئال بىر - بىرى بىلەن پەقەت چېقىشالماي، مېڭىمنى ئۇماچ قىلىۋەتتى.

مېڭىسىنى يېمەك ئادەمنىڭ بېشىنى ھەددىدىن زىيادە ئاغرىتماق: سېنىڭ بالاڭغۇ تىجارەتكە ئارىلىشىپ پۇل تېپىپ يۈرىدۇ، بىزنىڭ ئابدۇكېرىم مەكتەپ پوتكۇزۇپ كېلىپ، «ھۆكۈمەتكە كىرىمەن» دەپ، مېڭەمنى يەپ بولدى.

مېڭىگە قان چۈشۈش <تېب> مېڭە قان تومۇرلىرىدا كېسەللىك ئۈزگىرىشى يۈز بېرىپ، قان تومۇر دىۋارىدىن قان چىقىپ كېتىپ، مېڭە فۇنكسىيەسىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدىغان بىر خىل كېسەللىك. قان تومۇرلارنىڭ قېتىۋېلىشى، قان بېسىمىنىڭ تۇيۇقسىز ئۆرلەپ كېتىشى قاتارلىق سەۋەبلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قوزغىلىش ئالدىدا باش قېيىش، باش ئاغرىش، ئۇيۇشۇش، تارتىشىپ قېلىش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. قوزغالغاندا بولسا شۇ ھامان ھوشىدىن كېتىدىغان، ئېغىر بولغاندا شۇ پەيتتىلا ئۆلۈپ كېتىدىغان ئەھۋاللار بولۇپ تۇرىدۇ.

مېڭىش - تۇرۇش كۈندىلىك ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇ خالىدەمنىڭ مېڭىش - تۇرۇشىغا، كىچىككىنە كۆزلىرىگە، چىرايلىق ئۆرۈلگەن چاچلىرىغا سەپسالدى.

مېڭىشلىق سۈپ. مېڭىشى بار، مېڭىشى ياخشى، قاشاڭ ئەمەس (ئات - ئېشەك قاتارلىقلار ھەققىدە): مېڭىشلىق ئات. مېڭىشلىق ئۇلاغ.

مېڭىشماق «ماڭماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار تاماق يەپ بولۇپلا پوپكىلىرىنى ئېسىشىپ مەكتەپكە مېڭىشتى.

مېڭىلماق «ماڭماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار جازا مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىلدى.

مېل مىق [ئىنگ] <فىز> ئاۋاز ئېگىزلىكىنىڭ بىرلىكى. چاستوتىسى 1000Hz ، ئاۋاز بېسىمى دەرىجىسى 40dB بولغان ساپ ئاۋازنىڭ ئاۋاز ئېگىزلىكى 1000 مېل بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن.

مېلودىيە ئى [ر<گىرېك] <مۇز> بەلگىلىك ئاۋاز ئېگىزلىكى، ۋاقىت سەرپىياتى ۋە ئاۋاز مىقدارىنى جانلىق بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق بېجىرىلگەن يەككە تاۋۇشلۇق ئاھاڭ.

مېلودىيەسىز سۈپ. مېلودىيەسى يوق، مېلودىيەسى بولمىغان: مېلودىيەسىز مۇزىكىلىق ئوبراز يارىتىش مۇمكىن ئەمەس.

مېلودىيەلىك سۈپ. مېلودىيە بار، مېلودىيە بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن: مېلودىيەلىك ئېنتېرۋال.

مېلس ئى. دىيال. مەشرەپنىڭ بىر خىلى.

مېمار ئى [ئە] بىناكار، قۇرۇلۇش ئىنژىنېرى: مېمارلارنىڭ سۇلتان پەرمانىنى رەت قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مېمارچىلىق ئى. تۇرلۇك ئۆي - ئىمارەت، قۇرۇلۇش قاتارلىقلارنى لايىھەلەش، قۇرۇش، بېزەش ماھارىتى، سەنئىتى ۋە شۇنداق كەسىپ.

مېمارلىق ئى. مېمارچىلىق.

مېموراندۇم ئى [ر<لات] <ت ئىش> ئۆز دۆلىتىنىڭ مەلۇم مەسىلە ئۈستىدىكى مەيدانى بايان قىلىنىدىغان ياكى مەلۇم ئىشلار ھەققىدىكى ئەھۋاللار قارشى تەرەپكە ئۇقتۇرۇلىدىغان بىر خىل دىپلوماتىك ھۆججەت.

مېمورىيال سۈپ [ر<لات] ① بىرەر شەخس ياكى ۋەقەنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن ئىشلەنگەن، ئۇنى كىشىلەرنىڭ مەڭگۈ ئەسلەپ تۇرۇشىنى مەقسەت قىلىپ تەييارلانغان: مېمورىيال قۇرۇلۇش. ② دائىم ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان، ئايلىنىپ تۇرىدىغان، ئوبوروت: مېمورىيال چەك.

مېمورىيال چەك <مال> بانكىغا ئۆزىنىڭ ئامانەت پۇل ھېسابىدىن پۇل ئاغدۇرۇپ بېرىشنى خەۋەر قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان چەك. مەملىكىتىمىزدە ئاساسلىقى ھەرقايسى ئورۇنلار ئوتتۇرىسىدىكى تاۋار سودىسى، ئەمگەك مۇلازىمەت ئىشلىرى بىلەن تەمىنلەش ۋە مەبلەغ يۆتكەش قاتارلىقلارنىڭ مېمورىيال راسخوتىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭغا نەق پۇل ئېلىشقا بولمايدۇ.

مېنبا ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن شىزاڭ ئاپتونوم رايونىغا ئولتۇراقلاشقان.

مېندېل ئى. ئاۋستىرىيەلىك بىيولوگ (1822 — 1884)، يەنى گېنېتىكىنىڭ ئاساسچىسى.

مېندېل فاكتورى <بىيول> مېندېل ئوتتۇرىغا قويغان جانلىقلار تېنىنىڭ ھۈجەيرىلىرىدىكى ئىرسىيەت فاكتورى.

مېندېل قانۇنى <بىيول> مېندېل تەرىپىدىن كەشىپ قىلىنغان ئىرسىيەت ئىلمىنىڭ ئىككى ئاساسىي قانۇنى. ئۇ ئايرىلىش قانۇنى ۋە ئەركىن بىرىكىش قانۇنىدىن ئىبارەت.

مېندېلېۋىي ئى [ر] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Md(Mendelevium). ئىگە تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 1.5 سائەت. ئايلانما تېزلەتكۈچتەa دانىچىلىرى ئارقىلىق ئېينىشتېينىنى بومبار - دىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ.

مېندېلىزم ئى [ر] <بىئول> ئاۋستىرىيەلىك بىيولوگىيە ۋە گېنېتىكا ئالىمى مېندېل (Johann Gregor Mendel) يارىتقان بىر خىل ئىرسىيەت تەلىماتى. ئۇنىڭدىكى ئاساسىي كۆزقاراش: جانلىقلار تېنىنىڭ ھۈجەيرىلىرىدىكى ئىرسىيەت فاكتورى ئىرسىيەتنىڭ ماددىي ئاساسى، ئۇ ئەركىن بىرىكىش ۋە ئايرىلىش قانۇنىيىتى بويىچە يەككە تەرەققىياتىنى كونترول قىلىدۇ دېگەندىن ئىبارەت.

مېنزۇركا ئى [ر<لات] <فىز> سۇيۇقلۇقنىڭ ھەجمىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. شەكلى ئىستاكانغا ئوخشايدۇ، ئەينەكتىن ئىشلىنىدۇ، ئېغىزى تەگلىكىدىن چوڭ كېلىدۇ، سىرتىدا شكالىلىق نومۇرلار بولىدۇ.

مېنىشۇنزم ئى [ر] ماركسىزمغا زىت بولغان، بۇرژۇئا ئىدىئولوگىيەسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان مۇرەسسەچىلىك ئۇقۇمى، ئۇ ئىشچىلار ھەرىكىتىدىكى بۇرژۇئازىيەگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

مېنىشۇنلىك ئى [ر] مېنىشۇنزم تەرەپدارى، مېنىشۇنزمنى ھىمايە قىلغۇچى كىشى.

مېنىڭگىت ئى [ر<گىرىك] <تېب> باكتېرىيە، ۋىرۇس ۋە زەمبۇرۇغلار تەرىپىدىن قوزغىتىلىدىغان ، مېڭە پەردىسىنىڭ يالۇغلىنىش خاراكتېرىدىكى كېسەللىكلىرى . كىلىنىكىدا قىزىتىش ، باش قاتتىق ئاغرىش ، قۇسۇش ۋە بويۇن قېتىپ قېلىش قاتارلىق ئالامەتلىرى بولىدۇ. ئېغىر بولغاندا تارتىشىش ، ھوشسىزلىنىشلار كېلىپ چىقىدۇ. «مېڭە پەردىسى يالۇغى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مېھر ئى [ئە] تويلۇق: مېھر ھەققى.

مېھر ھەققى نىكاھ ۋاقتىدا ئوغۇل تەرەپتىن كېلىنگە تۆلىنىدىغان پۇل ياكى مال. ئۇ قىزنىڭ دائىمىي، شەخسىي مۈلكى دەپ قارىلىدۇ.

مېھراب ئى [ئە] ① مەسچىتنىڭ قىبلە تەرىپىدىكى تېمىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، يەنى ئىمام تۇرىدىغان ئورۇننىڭ ئۈستۈلىغا ئويۇپ چىقىرىلغان گۈمبەزسىمان قۇرۇلما. ② جۈمە ياكى مۇناسىۋەتلىك نامازلاردا ئىمامنىڭ خۇتبە ئوقۇشى ئۈچۈن تەييارلانغان، تەكشىلىكتىن ئېگىزرەك بولغان جاي.

مېھرانە ئى [ئە + پ] مېھر ھەققى: مەنكى، ئىشان دامۇللامدۇر - مەن، خوتۇنۇم روزىخان بىلەن چىقىشالمىغاچقا، ئۇنى ئۇچ تالاققا تايىن قىلدىم. ئۇنىڭ مېھرانىسىغا كۆچا ساي بويىدىكى ئىككى ئېغىز ئۆيىنى سەيناسى بىلەن قوشۇپ بەردىم.

مېھرىبان سۈپ [پ] ① باشقىلارغا شەپقەت قىلىدىغان، كۆيۈنىدىغان، كۆيۈمچان، غەمخور: مەن ئۇنىڭ مېھرىبان ئانىلاردەك بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ ماڭا بەرگەن ئاشۇ تەربىيەسىنى قانداقمۇ ئونتۇپ قالالايمەن؟! ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

مېھرىبانلارچە رەۋ. كۆيۈمچانلىق، مېھرىبانلىق بىلەن: — چوپچوڭ يىگىت بولۇپ كېتىپسەن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ياخشى ئوقۇۋاتقانسەن؟ — دېدى ئۇ ماڭا مېھرىبانلارچە سەپسېلىپ.

مېھرىبانلاشماق پ. باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان، غەمخورلۇق قىلىدىغان خۇسۇسىيەتنى تۇرغۇزماق، مېھرىبان بولماق: ئۇ تاھىرنىڭ بىردىنلا بۇنداق مېھرىبانلىشىپ كەتكەنلىكىگە بىر ئاز ھەيران بولدى.

مېھرىبانلىق ئى. كۆيۈنۈش، شەپقەت قىلىش، كۆيۈمچانلىق، غەمخورلۇق: يولۇاسنى تۇتۇش ئۈچۈن ئاۋۇال مېھرىبانلىق كۆرسەتمەي بولمايدۇ.

مېھرىگۈل ئى [مېھىر + گۈل] <بوت> ① مېھرىگۈل ئائىلىسىدىكى ئەۋرىشىم غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

مېھرىگىياھ ئى [پ] <بوت> موگۈنىڭ بىر خىلى، قالپىقى بۆرەك شەكىلىدە، رەڭگى قوڭۇر، قالپاق يۈزىدە ھالقىسىمان سىزىقلار بولىدۇ، پارقىراق كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە قۇۋۋەت دورىسى قىلىنىدۇ.

مېھمان ئى [پ] تۇي، چاي، زىياپەت، يىغىلىش قاتارلىقلارغا چاقىرىلغان ياكى مۇشۇنداق مۇناسىۋەت بىلەن كۆتۈۋېلىنىدىغان كىشى: مېھمان بولماق. * — چولپاندەك گۈل، مېھمانلىرىمنى كۆتۈۋال! — دېدى ئۇ غەرق مەست ھالەتتە توۋلاپ.

مېھمانخانا ئى [پ] ① مېھمان كۆتۈۋالىدىغان ئۆي: ئۇنىڭ مېھمانخانىسى سەل كىچىك ئىكەن. ② يولۇچىلارنىڭ ۋاقىتلىق يېتىپ - قوپۇشلىرى ئۈچۈن تەييارلانغان، بىر قاتار مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى بار بولغان مەخسۇس ئىمارەت ياكى سارايى.

مېھمانخانىلىق سۈپ. مېھمانخانىسى بار، ئايرىم مېھمانخانا ئورۇنلاشتۇرۇلغان: بۇ ئىلگىرى باشلىقلار ئولتۇرۇپ كەلگەن ئۆچ ئېغىز ياتاق، بىر مېھمانخانىلىق، ھويلىسى خېلى چوڭ ئۆي ئىدى.

مېھماندارچىلىق ئى. مېھمان كۆتۈش ياكى مېھمان بولۇش پائالىيىتى، زىياپەت: ئۇزايىدىن قارىغاندا، ئۇ بىرەر توي - تۆكۈن ياكى مېھماندارچىلىقتىن يانغاندەك كۆرۈنەتتى.

مېھماندوست سۈپ [پ] مېھمانىنى ياخشى كۆرىدىغان، كەلگەن - كەتكەنلەرنى ناھايىتى قىزغىن كۈتىدىغان، مېھرىبان: ئەجەبمۇ توقچىلىق بۇ يۇرت، باياشاتلىق بازارى بار، دىلى ساپ شۇنچە مېھماندوست، سېخىيدۇر ئىشچى - دېھقانى.

مېھماندوستلۇق ئى. مېھمانىنى ياخشى كۆرۈش، مېھمانىنى قىزغىن كۈتۈش؛ مېھرىبانلىق: ئىككى كىشىگە كۆرسىتىلگەن بۇنچە مېھماندوستلۇق باتۇرنى ھەيرانمۇ قالدۇرمىدى.

مېھمانسارايى ئى [ئە+پ] يولۇچىلارنىڭ ۋاقىتلىق يېتىپ - قوپۇشلىرى ئۈچۈن تەييارلانغان، تاماقخانا قاتارلىق بىر قاتار مۇلازىمەتلىرى بار بولغان مەخسۇس ئىمارەت ياكى سارايى: كامال ھاجىم مەن موسكۋادىن ئايرىلغۇچە ماڭا ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن، مەن بىلەن بىر مېھمانسارايغا چۈشتى.

مېھمانلىق سۈپ. مېھمانلار ئۈچۈن تەييارلانغان؛ مېھمانغا بارغاندا كىيىش ئۈچۈن تىكتۇرۇلگەن: ئۇلار ئۆيگە كىرىپلا سول تەرەپتىكى مېھمانلىق ئورۇندا ئولتۇردى. * ئايزىم ئالدىراپ مېھمانلىق كىيىملىرىنى كىيىۋاتاتتى.

مېھنەت ئى [ئە] ئومۇمەن بەلگىلىك ئەقىل ياكى جىسمانىي كۈچ سەرپ قىلىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش - ھەرىكەت، پائالىيەت؛ ئەمگەك؛ ئەجىر: مېھنەت قىلماق. مېھنەت سىڭدۈرمەك. * ئادەمنىڭ سۆلىتىگە قارىما، مېھنىتىگە قارا (ماقال).

مېھنەتچان سۈپ ← **ئەمگەكچان**: مېھنەت سۆيگەنلەر بىزدە ھۆرمەتلىك، ئىشلە مېھنەتچان بولۇپ غەيرەتلىك.

مېھنەتچى ئى. مېھنەت قىلىشنى، ئىشلەشنى، ئەمگەكنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى شۇنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان كىشى، ئەمگەكچى.

مېھنەتسىز سۈپ. ھېچقانداق مېھنەت، ئەجرى سىڭمىگەن، مېھنەت قىلمىغان، ھېچبىر ئەمگەك سىڭدۈرمىگەن: ئۇ ھېچبىر مېھنەتسىزلا بۇنداق چوڭ نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن بېشى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك خۇشاللىققا تولغانىدى.

مېھنەتكەش سۈپ [ئە + پ] مېھنەت، ئەجىر قىلىپ كۈن كەچۈرىدىغان، مېھنەت سۆيەر: ياق، بۇ دۇنيانى «ۋاپاسىز» دېمە، دۇنيا ۋاپاسى ئىلىكىدە — سەندە. ۋاپا ئاھىنى ئىستىمەس دېمە، ۋاپا خوجىسى مېھنەتكەش بەندە.// ئۇ پۇتۇن كارخانا، پۇتۇن يۇرتتىكى مېھنەتكەشلەرنىڭ ۋەكىلى.

مېھنەتلىك سۈپ. مېھنەت قىلىنغان، مېھنەت سىڭگەن:

مېھنەتلىك ئىش.

مېھر (مېھرى) ئى [پ] كىشىنىڭ ئەتراپتىكى شەيئىلەرگە بولغان مۇھەببىتى، كۆچلۈك ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسى؛ كۆيۈم: ئانا مېھرى. مېھرىنى ئۈزەلمەسلىك. مېھرىدىن كەچمەك. مېھرى چۈشمەك.

مېھرداش ئى [پ] يېزىت. ئوخشاش بىر مېھرىدىكى، مېھرى بىر ئادەم (بىر - بىر يەرگە): ئۇ كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن مېھرداش ئىدى.

مېھرداشلىق ئى. ئوخشاش بىر مېھرلىك، مېھرى بىردەك-لىك: ئۇ قېينىچىلىقتا قالغان نامرات ئائىلىلەرگە مېھرداشلىق بىلەن ياردەم قولىنى سۇندى.

مېھرسىز سۈپ. كۆيۈمى يوق، مېھىر - مۇھەببىتى كەم، شەپقەتسىز: ئۇ ناھايىتى دىلى قاتتىق، مېھرسىز ئادەم بولۇپ قالدى.

مېھرسىزلىك ئى. كۆيۈمى يوقلۇق، مېھىر - مۇھەببىتى كەملىك، شەپقەتسىزلىك: سېنىڭ ئۇكاڭغا بولغان مېھرسىزلىكىڭ ئۇنىڭ يامان يولغا كىرىپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولدى.

مېھر - شەپقەت مېھىر ۋە شەپقەت: ئۇ ئەنە شۇ چاغدا مېھىر - شەپقەتنىڭ نېمىلىكىنى ھېس قىلدى.

مېھرلىك سۈپ. باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان، غەمخورلۇق قىلىدىغان، كۆيۈمچان: مېھرلىك ئاتا بىلەن ئانا ئۇلارنىڭ شۇنداق بولۇشىنى كۈتكەنمىدى؟!

مېھر - مۇھەببەت مېھىر ۋە مۇھەببەت، كۆيۈنۈش: تاھىر - ئاخۇن ئاكا ئۇلارنى ئاتىلىق قۇچىقىنى ئېچىپ چوڭقۇر مېھىر - مۇھەببەت ۋە مىسلىسىز قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى.

مېۋە ئى [پ] ① <بوت> ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ بىر قىسمى. گۈل ئۇرۇقلانغاندىن كېيىن ئۇرۇقدان تەدرىجىي يوغىناپ مېۋىگە ئايلىنىدۇ. ② <بوت>ئادەتتە ئىستېمال قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس يېتىشتۇرۇلگەن بەزى دەرەخ ۋە ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنىدىغان سۈلۈق يەل - يېمىشلەر: مېۋە كۆچىتى. مېۋە چۈشمەك. ③ كۆچمە. بىرەر ئىش، ئەمگەك قاتارلىقلارنىڭ نەتىجىسى، ھوسۇلى: سەۋرنىڭ مېۋىسى ئالتۇن (ماقال).

مېۋە - چېۋە ئومۇمەن يېيىشكە بولىدىغان ئۆسۈملۈك مېۋىلىرى، تۇرلۇك يەل - يېمىشلەر: ئۇ خۇرجۇندىن لىق مېۋە - چېۋە قاچىلانغان بىر خالتىنى ئېلىپ، شىركە قويدى.

مېۋىچى ئى. مېۋە تېرىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: مېۋە - چېۋە بازىرىدا نۇرغۇن مېۋىچىلەر ئۆز مالىلىرىنى ماختىشىپ خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى.

مېۋىچىلىك ئى. مېۋە تېرىش ۋە سېتىش ئىشى: بۇلتۇر 27 - دېكابىر ئاتۇش شەھەرلىك مېۋىچىلىك جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلدى.

مېۋىزار سۈپ [پ] مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان، شۇنداق دەرەخلەر ياكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆستۈرۈلگەن: ئۇردا دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا چوڭ بىر مېۋىزار بولۇپ، بۇ يەردە ئالما، ئۈرۈك، نەشپۈت ۋە تۇت دەرەخلىرى خىلىلا كۆپ ئىدى.

مېۋىزارلىق ئى. مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان، شۇنداق دەرەخلەر ياكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئورۇن: مەن دائىم زوقلىنىپ ئايلىنىدىغان چەكسىز مېۋىزارلىققا يېتىپ كەلدىم، يېشىل قورغاندەك سوزۇلغان دەرەخلەر ئالدىمدا نامايان بولدى.

مېۋىسىز سۈپ. مېۋىسى يوق، مېۋە بەرمەيدىغان: مېۋىسىز دەرەخنى قاقما (ماقال). * بىلىمسىز ئادەم ــ مېۋىسىز دەرەخ (ماقال).

مېۋىلەتمەك «مېۋىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر تۇپ بولسىمۇ، ئەي بولدىمۇ، دېمەك يېڭى سورتنى تۇتقۇزۇپ مېۋىلەتتىن ئۈمىد بار.

مېۋىلىك سۈپ. مېۋىسى بار، مېۋە بېرىدىغان، مېۋىلەيدىغان: مېۋىلىك دەرەخ. مېۋىلىك باغ.

مېۋىلىمەك پ ① تۇرلۇك مېۋىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بەرگىدە مېۋە پەيدا بولماق، مېۋە تۇتماق: بۇ يىل ئۈرۈكلەر خېلى ئوبدان مېۋىلەپ قالدى. ② كۆچمە. خۇشاللىنارلىق نەتىجە يارىتىلماق، نەتىجە ھاسىل بولماق: مۇھەببەت گۈللىرىنى داۋاملىق ھەقىقىي ھېسسىيات بىلەن سۇغىرىپ تۇرمىغاندا مېۋىلىمەيدۇ، شۇڭا ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىش لازىم.

مېيخۇاگۇل ئى [خەن] <بوت> ← **چىللىگۈل**.

مېيىپ سۈپ [ئە] جىسمانىي جەھەتتە ناكار بولۇپ قالغان، مەلۇم بىر ئورگانىزمى كەم، مەجرۇھ: مېيىپ بولماق. مېيىپ قىلماق.

مېيىپلەندۇرمەك «مېيىپلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى ماشىنا ۋەقەسى دىلشاتنى ئوك پۇتىدىن ئايرىپ، ئېغىر مېيىپلەندۇردى.

مېيىپلەندۇرۇشمەك «مېيىپلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مېيىپلەندۇرۇلمەك «مېيىپلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مېيىپلەنمەك پ. مېيىپ بولماق، جىسمانىي جەھەتتىن مېيىپ ھالەتكە كېلىپ قالماق، ناكار بولماق: ئۇ رەھىمەتلىك دادىسىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە مېيىپلىنىپ ئازاب ئىچىدە ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغان.

مېيىپلىك ئى. جىسمانىي جەھەتتە ناكار بولۇپ قالغان، مەلۇم بىر ئورگانىزمى كەم بولغان ھالەت، مەجرۇھلۇق: ئۇنىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان كۈچلۈك غەيرەت - شىجائىتى باشقىلارغا ئۇنىڭ مېيىپلىكىنى قىلچىمۇ چاندۇرمايتتى.

مېيىت ئى [ئە] ئۆلۈك، جەسەت: پېشىن مەھەللە مېيىت ئېلىپ مېڭىلدى.

مىت ئىم. ئادەمنىڭ بىرەر ئەزاسىنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس ھەرىكەت قىلىش، مىدىرلاش ھالىتى: مىت قىلماسلىق.

مىتە ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. يېتىلگىنىنىڭ تېنى قىزغۇچ قوڭۇر، بېشىنىڭ شەكلى پىل تۇمشۇقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. قالقان رەڭلىك يۇمىلاق سەپكۈنى بولىدۇ. يېتىلگىنى بىلەن لېچىنكىسىنىڭ ھەممىسى شال، بۇغداي قاتارلىق زىرائەت دانلىرىنى يەيدۇ. ئۇ ئاشلىق ئامبارلىرىدىكى ئاساسىي زىيانداشنىڭ بىرىدۇر.

مىتەۋە ئى. دىيال. گەپ، داۋلى، قائىدە، چاقچاق.

مىتەۋىلەشمەك پ. دىيال. زاكونلاشماق، گەپ تالاشماق، دېيىشمەك.

مىتتىدە رەۋ. «مىت» قىلىپ، «مىت» قىلغان ھالدا: ئەتراپ شۇنچە قاراڭغۇ ئىدىكى، پۈتنى مىتتىدە يۆتكىسە غۇلاپ كېتىدىغاندەك ئىدى.

مىتكوت ئى. پۈتنىڭ ئوشۇق سۆڭىكىنىڭ تاسادىپىي ئورنىدىن يۆتكىلىپ كېتىش ھالىتى: مىتكوت بولماق. مىتكوت

كەتمەك.

مىتكوتلاشتۇرماق پ. مىتكوت كەتكەن ھالەتكە كەلتۈرمەك، مىتكوت كەتكۈزمەك، غۇلاتماق: ئارىمىزدىكى بەزىلەر ھاياتىنى قەدىرلىمەي، مەزمۇت تەنلىرىنى ئاچچىق ھاراق بىلەن چىرىتىپ، ئەقىل - ئىدراكىنى مىتكوتلاشتۇرماقتا.

مىتكوتلاشتۇرۇشماق «مىتكوتلاشتۇرماق» پەيئىللىنىمك ئۇسلۇبىدا دەرىجىسى.

مىتكوتلاشتۇرۇلماق «مىتكوتلاشتۇرماق» پەيئىللىنىمك مەجھۇل دەرىجىسى.

مىتكوتلاشماق پ. مىتكوت كەتمەك، مىتكوت بولماق، غۇلماق: پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتقىنىڭ ئىھتىياتسىزلىقىدىن پۇتۇم مىتكوتلىشىپ كەتتى.

مىت - مىت «مىت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: خېتىرە خېنىم كۆزلىرىنى مىت - مىت قىلىپ كېلىنگە تىكىلدى.

مىتىللا ئى [لات] <زوئول> قاسىراقلىق ھايۋان. تېنىنىڭ شەكلى تاشپاقا پۇتىغا ئوخشايدۇ، كالتسىيلىق قاپچۇقى بولىدۇ، پۇتىنى قاپچۇق ئېغىزىدىن چىقىرىپ ئۇزۇق تۇتىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى تاش ئاراچلىرىدا ياشايدۇ.

مىتىقلىماق پ. «مىتىق - مىتىق» قىلىپ ماڭماق، «مىتىق - مىتىق» قىلماق (بالىلار ھەققىدە).

مىتىق - مىتىق كىچىك بالىلارنىڭ كىچىك - كىچىك قەدەم ئېلىپ ئىتتىك مېڭىش ھالىتى.

مىتىلداتماق «مىتىلدىماق» پەيئىللىنىمك مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گاھ لەۋلىرىنى بارمىقىنىڭ ھەرىكىتىگە تەڭكەش قىلىپ مىتىلدىتاتتى.

مىتىلداشماق «مىتىلدىماق» پەيئىللىنىمك ئۇسلۇبىدا دەرىجىسى: — تېخىنىچە تاماق ئەتمەي مېتىلدىشىپ ئولتۇرۇشتۇ - ئۇخلارمۇ، — دېدى دادام ئاپام بىلەن ھەدەمگە قاراپ قويۇپ.

مىتىلدىماق پ. بىلىنەر - بىلىنمەس، ئاستا ھەرىكەت قىلماق؛ مىدىرلىماق: تىكلىمە ئەينەكتە غەم - ئەندىشە، تەنە، ياۋۇز - لۇق بىلەن سۇس سېرىق رەڭدە مىتىلداپ تۇرغان كۆپكۈك نۇرسىز بىر جۈپ كۆز ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى.

مىتىلوس ئى [لات] <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان. قېپى ناھايىتى قېلىن بولۇپ، ئۇچ بۇلۇڭ شەكلىدە، رەڭگى توق قوڭۇر كېلىدۇ. تېيىز دېڭىزلاردىكى قورام تاشلار ئارىسىدا ياشايدۇ.

مىجەز ئى [ئە] ① ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان خاراكتېرى، خۇسۇسىيىتى، خۇلقى: ئاسىم ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلەتتى. ② ئادەم ئورگانىزمىنىڭ تەبىئىتى: مىجەزى ئىسسىق. مىجەزى سوغۇق. ③ سالامەتلىك؛ كەيپىيات: مەن ئاغرىپ قالدىم، تازا مىجەزىم يوقتەك تۇرىدۇ.

مىجەزى بوش ① بىرەر ئىشنى قىلىشقا خاھىشى يوق؛ تەييارلىقى ياخشى ئەمەس: «ئاي - ھاي، قانداق، يولۋاس مىجەز يىگىت، مىجەزىڭىز بەكلا بوشقۇ» دېدى ئايخان. ② سالامەتلىكى دېگەندەك ياخشى ئەمەس، مىجەزى پەس.

مىجەزى پەس تەن - سالامەتلىكى، كەيپىياتى تازا ياخشى ئەمەس: — ھوي قادىر، بۇگۈن نېمە بولدىڭىز، مىجەزىڭىز پەسقۇ؟ — دېدى ئالىم.

مىجەزى پېتىر كەيپىياتى ياخشى ئەمەس، سولاش: — ئاخشام سەل جىق ئىچىپ قويۇپتىكەنمەن، مىجەزىم پېتىر تۇرىدۇغۇ بۇگۈن، — دەپ كېرىلدى ئاسىم.

مىجەزى قوداڭشىماق خاپا بولماق، غەزىپى كەلمەك، ئاچچىقلانماق: بۇ ئىش ئېسىمگە كېلىش بىلەن مىجەزىم تېخىمۇ قوداڭشىپ كەتتى.

مىجەزى يوق ساقسىز، كېسەل: ئەپەندىمنىڭ مىجەزى يوق بولۇپ قېلىپ، تېڭىپقا بارسا، تېڭىپ غاز شورپىسى ئىچىشنى بۇيرۇپتۇ.

مىجەز - خۇلۇق مىجەز ۋە خۇلۇق: مەن ئۇلاردىن خوتەنلىكلەرنىڭ مىجەز - خۇلقى توغرىسىدا كۆپ گەپلەرنى ئاڭلىدىم.

مىجەزداش ئى [ئە+پ] بىرەر كىشى بىلەن بىر خىل مىجەزدە، بىر خاراكتېردە بولغان كىشى: ئۇ تۇرمىدىن چىقىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئۆزىگە مىجەزداش خالتا كوچىنىڭ كەپسىزلىرى بىلەن يەنە تېپىشۋالدى.

مىجەزداشلىق ئى. مىجەزى ئوخشاشلىق، مىجەزدىكى بىردەكلىك: بىزدىكى مىجەزداشلىق ئىككىمىزنى يېقىن دوستلارغا ئايلاندۇردى.

مىجەزلەشمەك پ. مىجەزنى ئالماق، مىجەزى ئۆزگەرمەك: بۇنداق بالىلارنىڭ خېنىم مىجەزلىشىپ قېلىشى ئېھتىمالغا بەك يېقىن تۇرىدۇ.

مىجەزلىك سۈپ. مىجەزى بار، مەلۇم بىر مىجەزدىكى: غەلىتە مىجەزلىك ئادەم.

مىجتماق «مىجماق» پەيئىللىنىمك مەجبۇرىي دەرىجىسى: دادام شاگىرتلىرى ئارقىلىق دورىلارنى مىجىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزى تەڭشەشكە تۇتۇش قىلدى.

مىجشماق «مىجماق» پەيئىللىنىمك ئۇسلۇبىدا دەرىجىسى: ئۇلار ئۆرۈكنىڭ پىشقىنىنى ئالمىز دەپ بىر سېۋەت ئۆرۈكنىڭ ھەممىسىنى بارماقلىرى بىلەن مىجىشىپ بولدى.

مىجىق سۈپ ① مىجىلغان، يانجىلغان، ماكچايغان: مىجىق چېلەك. مىجىق داس ② ھەرىكىتى سۇس، ئېزىلەڭگۇ، مىس - مىس: مىجىق ئادەم.

مىجىقلاتماق «مىجىقلىماق» پەيئىللىنىمك مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دادىسى مىجىقلىتىپ قويغان كونۋېرتىنى كۆتۈرگىنىچە پوچتىخانىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

مىجىقلاشماق «مىجىقلىماق» پەيئىللىنىمك ئۇسلۇبىدا دەرىجىسى: ساۋاقداشلىرىم كۆڭلىكىمنى تولا مىجىقلىشىپ بىردەمدىلا كىر قىلىۋەتتى.

مىجىقلانماق «مىجىقلىماق» پەيئىللىنىمك مەجھۇل دەرىجىسى: مەن مىجىقلىنىپ يىرتىپ تاشلانغان قەغەز پارچىلىرى ئارىسىدىن جەمىلەنىڭ بەختسىز خېتىنى تاپتىم.

مىجىقلىماق پ. قامالالاپ مىجماق، سىقماق: مەن قولۇمدىكى گۆشنى مىجىقلىغان پېتىم، ئاستا - ئاستا يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئانىغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم.

مىجىگەن ئى <بوت> سىرتى ئاساسەن سېرىق، قارا يولى بار، تورلىشىپ پىشىدىغان، ئۇزۇن ساقلاشقا بولىدىغان ئېتىز چۆرۈك قوغۇن.

مىجىلماق «مىجماق» پەيئىللىنىمك مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ چاڭگىلىدىكى بۇ پوللار پۈرلىشىپ مىجىلىپ، ئاللىقاچان پېتىدىن چۈشكەنىدى.

مىجماق پ. سىقماق، ئەزمەك، يانجىماق، ماكچايتماق: ئۇ داسنى بىرنى تېپىپ مىجۇەتتى. * ئۇ قىيمىنى مىجىپ دورا ـ دەرمانىنى تەڭشىدى.

مىجمانەم سۇپ. ھەربىكتى ئاستا، مىس ـ مىس، ئېزىدىلەڭگۇ، مىجىق: ـــ مېنى تازىمۇ بىر مىجمانەم ئىكەن دەپ قالما، سېنىڭدىن يەنە بىر مۇھىم ئىشنى سورىۋالاي، قاتىل ئۇ ئايالىنى نېمە سەۋەبدىن ئاشۇ قەبىھ ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرۈپتۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭغا خىجىللىق ئىچىدە تىكىلىپ.

مىچ تەق. تەركىبىدە سۇ بىرقەدەر كۆپ بولغان نەرسىلەرنى دەسسىگەندە ياكى تۇتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

مىچچىدە رەۋ. «مىچ» قىلىپ، «مىچ» قىلغان ھالدا: مىچچىدە دەسسىمەك. مىچچىدە ئېزىلمەك.

مىچ ـ مىچ «مىچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مىچىلداتماق «مىچىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يامغۇردىن كېيىنكى پاتقاقلارنى مىچىلدىتىپ دەسسىگىنىچە ئالدىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

مىچىلداشماق «مىچىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

مىچىلدىماق پ. مىچ ـ مىچ قىلماق، مىچ قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئاپتاپتا ئۇزۇن تۇرۇپ كەتكەن قوغۇنلار سېسىپ مىچىلداپ كەتكەنىدى.

مىخ ئى [پ] ئىككى نەرسىنى بىر ـ بىرىگە چېتىش، بىرىكتۈرۈش، چىڭىتىش ئۈچۈن قېقىلىدىغان بىر تەرىپى ئۈچلۈق، يەنە بىر تەرىپى قالپاقلىق مېتال بۇيۇم: مىخ قاقماق. * ئۇ ھە دەپ بۇزۇلغان ئورۇندۇقنىڭ مىخلىرىنى سۈغۈرۈۋاتاتتى.

مىختەك قادالماق كۆزىنى ئۇزمەي قارىماق، تىكىلىپ قارىماق: قانچە ئونلىغان غەزەپلىك كۆزلەر ئۇنىڭغا مىختەك قادالغانىدى. * ئۇنىڭ كۆزلىرى گۈلچىمەنگە مىختەك قادىلىپ قالغانىدى.

مىختەك ئولتۇرماق زېھنىنى يىغىپ، قادىلىپ، ئورنىدىن قوپماي ئولتۇرماق: تاماقتىن كېيىن مىختەك ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرىمەن، يازىمەن.

مىخقا ئوسۇۋالماق توسقۇنلۇققا ئۇچرىماق، دەككىسىنى يېمەك: ئەگەر ئەقىل ـ پاراسىتىڭ كەم بولسا، نەگىلا بارما مىخقا ئوسۇۋالسەن.

مىخ مەتبەئە <مەت> بېسىش مەشغۇلاتى، قوغۇشۇن ھەرپ ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان مەتبەئە. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن ھەرپ تىزىلىپ، ئىستراتىپقا ئېلىنغاندىن كېيىن قايتا قوغۇشۇن بەت قۇيۇپ چىقىلىدۇ.

مىخ يېزىق <تىل> قەدىمكى سومېر خەلقى ئىجاد قىلغان بىر خىل يېزىق. ئۇ مىلادىيەدىن 3500 يىل بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ، ئېلىمىزدىكى چىغناق ـ تاغاق يېزىقىدىن 2000 يىل بۇرۇن پەيدا بولغان. بۇ يېزىق ياغاچ، تاش ۋە خىش تاملارغا ئويۇپ يېزىلغان، مىلادىيەدىن بۇرۇنلا ئوتتۇرا ئاسىياغا خېلى كەڭ تارقالغان، بابىلۇنلۇقلار ۋە بەزى پارس ئەللىرى ئۇنى قوللانغان. مىخ يېزىق ئەسلىدىكى تەقلىدىي يېزىق شەكلىدىن بارا ـ بارا بوغۇملۇق يېزىققا، ئاندىن تاۋۇشلۇق يېزىققا قاراپ تەرەققىي قىلغان. بىراق مىلادىيەدىن كېيىن بۇ يېزىقنى كىشىلەر ئانچە قوللانمايدىغان بولۇپ قالغان.

مىخكەر ئى [پ] مىخ ياسىغۇچى ئۇستا: مىخكەر ۋە ئۇنىڭ ئايالى ئۆيگە كەلسە، قۇلۇپ چېقىلىق، ئىشىك ئوچۇق تۇرغۇدەك.

مىخكەرلىك ئى. مىخ ياساش ئىشى، كەسپى: ئۇنىڭ دادىسى مىخكەرلىك قىلىپ ئائىلىسىنى قامدايتتى.

مىخلاتماق «مىخلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامەخسۇت ئوردا ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇپ، دەرۋازىنى ئىچىدىن مىخلىتىپ، ئۇرۇمچىدىن ياردەم كەلگۈچە ساقلاپ ياتماقچى بوپتۇ.

مىخلاشماق «مىخلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياغاچچىلار بىردەمدىلا ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى مىخلىشىپ تەييار قىلىشتى.

مىخلاقلىق سۇپ. مىخلانغان، مىخلاپ قويۇلغان: تامدا بىرنەچچە پارچە تېرە مىخلاقلىق تۇراتتى.

مىخلانماق «مىخلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك ـ دېرىزىلەر مەھكەم مىخلانغان بولۇپ، ئۆيگە ئادەم تۇرماق بىر تال چۈنىنمۇ كىرەلمەيتتى.

مىخلىق سۇپ. مىخى بار، مىخ ئورنىتىلغان، مىخ قېقىلغان: مىخلىق ئاياغ.

مىخلىماق پ. مىخ بىلەن مەھكەملىمەك، چىڭىتماق؛ مىخ قاقماق: ساندۇق مىخلىماق.

مىدىر تەق. بىلىنەر ـ بىلىنمەس قىلىنغان ھەرىكەت، قىمىر: مىدىر قىلماسلىق.

مىدىر ـ مىدىر مىدىر ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەر: مىدىر ـ مىدىر قىلماسلىق.

مىدىرلاتماق «مىدىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دەرەخنىڭ ئۇششاق شاخلىرىنى مىدىرلىتىپ قاراۋۇللۇققا يېڭىدىن ئالمىشىپ چىققان ئادەمنى كۆردى. * ئۇ گەۋدىسىنى سەل ـ پەل مىدىرلىتىپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

مىدىرلاشماق «مىدىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆگزە ئۈستىدە بىرنەچچە قارا كۆلەڭگە قۇرتتەك مىدىرلاشماقتا ئىدى.

مىدىرلىماق پ. ھەرىكەت قىلماق، قوزغالماق، سىلجىماق، تەۋرەنمەك، قىمىرلىماق: ئۇنىڭ لەۋلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىر ـ لىدى.

مىدىر ـ مىدىر «مىدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مىدىر ـ مىدىر قىلماق.

مىدىق ئىم. كىچىك ـ كىچىك قەدەم ئېلىپ ئىرغاڭلاپ، تېز ـ تېز مېڭىش ھالىتى (كۆپىنچە كىچىك بالىلارنىڭ).

مىدىقلىماق پ. كىچىك ـ كىچىك قەدەم ئېلىپ تېز ـ تېز ماڭماق، مىتىقلىماق، ئىرغاڭلىماق: مىدىقلاپ ماڭماق.

مىدىق ـ مىدىق «مىدىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مىراب ئى [ئە + پ] كونا جەمئىيەتتە سۇ باشقۇرىدىغان كىشى: قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراب بولماق.

مىرابىگى [مىراب + بەگ + ى] كونا جەمئىيەتتە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مىرابلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەنسەپدار: بۇ بىر توپ كىشىنىڭ ئىچىدە ۋاڭنىڭ دېھقانچىلىققا مەسئۇل تەيجىسى، شەھەر دورغىسى، مىرابىگى، كۆكبېشى ۋە خەتچىلەر بار ئىدى.

مىرابلىق ئى. مىراب قىلىدىغان ئىش، سۇ باشقۇرۇش ئىشى: توختى سۇ پونكىتى قۇرۇپ مىرابلىق قىلىمەن دەۋاتقىنى يوققۇ؟

مىراخور ئى [ئە + پ] كونا ① خان، پادىشاھ ئوردىلىرىدىكى ئات باقارلار باشلىقى. ②ئات ـ ئۇلاغلارنى ئاختا قىلىدىغان

ئادەم: ئاپاق خوجىنىڭ مىراخورى مەتتام سوپى ئۆمىردە ئىككى مىڭدەك ئايغىرنى پىچپىچ ئاختا قىلغان تەجرىبىلىك مىراخور ئىدى.

مىراس ئى [ئە] ① ئۆلگەنلەردىن قالغان مال ـ مۇلۈك: مىراس قالماق. ② ئۆلگەنلەردىن كېيىنكىلەرگە قالغان ئىلمىي، ئەدەبىي، مەدەنىي، كەسپىي ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئائىت نەرسە؛ بايلىق، ھۈنەر ـ كەسىپ: ئاتا كەسپى بالىغا مىراس (ماقال). * قەدىمىي ئەسەرلەرنى يېغىش، رەتلەش ئارقىلىق تارىخىي مىراسلارنىمۇ يوقىلىش گىردابىدىن قۇتقۇزۇۋېلىندى.

مىراسخور ئى [ئە + پ] مىراسقا ۋارىسلىق قىلغۇچى: ئۇنىڭ مىراسخورلىرى بولمىغاندىن كېيىن سۇلتان ئۇنىڭ مال ـ مۇلكىنى خەزىنىگە ئېلىۋاپتۇ.

مىراسخورلۇق ئى. مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ئىشى: ئۇ دادىسىنىڭ ئىگىلىكىگە مىراسخورلۇق قىلىپلا قالماي، دادىسىنىڭ يۈز نەچچە پارچە كىتابىغىمۇ ۋارىسلىق قىلدى.

مىراسي سۈپ. مىراس بولۇپ قالغان: مىراسي كېسەل.

مىرت تەق. سىلىق نەرسىلەرنىڭ قولدىن تېز چىقىپ كېتىش ھالىتى.

مىرتتىدە رەۋ. «مىرت» قىلىپ، «مىرت» قىلغان ھالدا: ئۇ ھۆل قولى بىلەن سوپۇننى تۇتقان ئىدى، قولىدىن مىرتتىدە چىقىپ كەتتى.

مىرت ـ مىرت «مىرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مىرزا ئى [ئە + پ] ① كونا. پۇتۇكچى، كاتىپ: بىركۈنى ئۇ بالا مىرزىغا ئەگىشىپ ئوردىغا كىرىپتۇ، ئۇنى پادىشاھ كۆرۈپ ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مىرزىخانا ئى [ئە + پ] كونا. مىرزىلار ئىش قىلىدىغان ئۆي، كاتىبات ئىشخانىسى: ئوك تەرەپتىكى شىرەلەرگە مىرزىخانىغا لازىملىق قەلەمدان، قەغەز، مىكە تاشلار قويۇلغان.

مىرزىگۈل ئى [مىرزا + گۈل] <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. گۈلى چوڭ ھەم چىرايلىق بولۇپ، ئېچىلىش ۋاقتى ئۈزۈنراق بولىدۇ. شۇڭا ئۇ ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مىرشەپ ئى [ئە + پ] كونا. بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىكى كېچىلىك ئامانلىقنى ساقلىغۇچى كىشى: بىركۈنى كېچىسى ئەپەندىم بازاردا كېتىپ بارسا، ئۇنى مىرشەپ تۇتۇۋاپتۇ.

مىرشەپ بېگى مىرشەپلەرنى باشقۇرىدىغان كىشى، مىرشەپلەرنىڭ باشلىقى: يامۇل بېگىنىڭ ئەمرىنى ئاڭلىغان مىرشەپ بېگى بەش ـ ئالتە مىرشەپنى ئەگەشتۇرۇپ چارلاشقا چىقىپتۇ.

مىرشەپلىك ئى. كېچىلىك ئامانلىقنى ساقلاش ئىشى: بۇۋاي ئەھۋالنى پادىشاھقا يەتكۈزگەنىكەن، پادىشاھ خۇرسەن بولۇپ، ۋەدىسى بويىچە بوۋايغا شەھەرنىڭ مىرشەپلىك ئەمىلىنى بېرىپتۇ.

مىرغەزەپ ئى [ئە] كونا. مەھبۇسلارنى ئۇرۇپ جازالايدىغان كىشى؛ زىندان نازارەتچىسى: ياساۋۇللار پادىشاھنىڭ ھۆكمىنى بەجا كەلتۈردى، غېرىبقا جاللات ـ مىرغەزەپلەرنى قوشۇپ پالماقچى بولدى.

مىرغەمزە سۈپ. دىيال. ئۇششاق سۆز ئادەم.

مىرغىزار ئى [پ] يېزىت. ئوتلاق، يايلاق، چىمەنزار: ئانامدەك مېھرىبان كوئىنلۇن تېغى، سېنى مەن قايتىلاپ يوقلاشقا كەلدىم. چاڭقىغان چۆللەردە مىرغىزار ياساپ، گۈل ئاچقان ئەجرىڭنى قۇتلاشقا كەلدىم.

مىرغىزارلىق سۈپ. ئوتلاق، يايلىقى بار: مىرغىزارلىق باغ ـ ئارامدا، بىر گۈلى رەنا ئىدىك. بۇ جاھاننىڭ سەھنىسىدە، گۈھىرى يەكتا ئىدىك.

مىرقىراتماق «مىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «بالىنى مىرقىرىتىۋەرگىچە ئېمىتىۋەتسىڭىز بولمامدۇ؟» دېدى قېينىنىئاپام بوۋاقنى بەزلەۋېتىپ.

مىرقىراشماق «مىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆيگە كىرسەم قوشكېزەك بوۋاقلار خۇددى بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىۋاتقاندەك مىرقىرىشۇۋېتىپتۇ. ئەمما ئۆيدە ئايالىم يوق.

مىرقىرىماق پ. ئاۋاز چىقىرىپ يىغلىماق (بالىلار ھەققىدە): ـــ بۇ يەردە بىركىم ئۆلمىگەندىن كېيىن تولا مىرقىرىمىساڭچۇ، ـــ دەپ زەردە بىلەن سىلكىشلىدى ئانا بالىسىنى.

مىرۋەت ئى ← **ئەرگۈل**.

مىرىك سۈپ. دىيال. يىغلاڭغۇ.

مىزاج ئى [ئە] ئادەمنىڭ تەبىئىتى، مىجەز: مۇتىدىل مىزاج. غەيرىي مىزاج.

مىزان ئى [ئە] ① تارازا، جىك: مىزانغا سېلىپ ئېغىرلىقىنى ئۆلچىمەك. * ئېشىڭنى ئۆلچەشكە نەدىكى ۋاقىت، ئېيتقىنا، خاتامۇ ئېيتقان سۆزىمىز، ھەر يىلى باھالاپ نەچچە خامانىنى، مىزانغا ئايلانغان بىزنىڭ كۆزىمىز. ② <ئاستر> مىزان بۇرجى. ③ شەمسىيە يىلى ھېسابىدا 7 ـ ئاينىڭ ئەرەبچە نامى. ④ كۆچمە. سۆز ـ ھەرىكەت قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنى باھالاشتا ئاساسلىنىدىغان پىرىنسىپ ياكى ئۇلارنىڭ ئۆلچىمى، نورمىسى، ياكى قېلىپى: ھەرىكەت مىزانى. ئەخلاق مىزانى.

مىزان بۇرجى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرجنىڭ يەتتىنچىسى. بەلگىسى ♎. ئاستىرونومىيەلىك ئۇزۇنلۇقى 180° تىن 210° قىچە. ئەسلىي ئورنى مىزان يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سۇنبۇلە يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن. مىلادىيە بويىچە ھەر يىلى 9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قۇياش بۇ بۇرجقا كىرىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم كۈزلۈك كۈن ـ تۈن تەڭلىكى بولىدۇ.

مىزەممتى سۈپ. دىيال. زادى، پەقەت، ئەسلا.

مىزگان ئى. ھەربىي ئىشلاردا ئاددىي سىگنال ئارقىلىق خەۋەرلىشىشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى.

مىزگانچى ئى. مىزگان چالىدىغان كىشى.

مىژ تەق. نۇرغۇنلىغان ئۇششاق نەرسىلەرنىڭ تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلىش ھالىتى.

مىژىدە رەۋ ① «مىژ» قىلىپ، «مىژ» قىلغان ھالدا: شاپاق ـ قا چۈشۈن مىژىدە يىغىلدى. ② كۆپ، جىق: بۇ يەردە چۈمۈلە دېگەن مىژىدە ئىكەن.

مىژگان ئى [پ] يېزىت. كىرپىك: ئاتتى مىژگان ئوقلىرىنى ئىككى قاراقچى كۆزلىرى، بولدى بۇ جىسىمىم زەئىپ باغرىمە كار ئەيلەگەچ. * قاراپ قالدىم ئاجايىپ ئۇز سەنەمگە، گويا مىژگان ئوقى تەگدى سىنەمگە.

مىژ ـ مىژ ① «مىژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② سۈپ. ناھايىتى جىق، بەك تولا: بازاردا ئادەم مىژ ـ مىژ ئىدى.

مۇئەللاق ئى. دىيال <يېم> جىگدىنى سۇدا پىشۇرۇپ، مۇجۇپ يۇمشىتىپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، كەندىر بىلەن قوغۇن ئۇرۇقىنى قورۇپ سوقۇپ، ھەممىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ يەيدىغان تاماق.

مۇئەللاتماق «مۇئەللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمدىلا گەمىدىن چىقىشىمىز بىلەن تەڭ دۇشمەنلەر مۇئەللىمىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

مۇئەللاشماق «مۇئەللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ماشىنىنى تولا ساقلاپ ئىچىم پۇشتى - دە، يەردە مۇئەللىدىشىپ يۈرگەن چۇمۇلىلەرگە كۆزۈم چۈشۈپ ئۆلار بىلەن ئويناشقا باشلىدىم.

مۇئەللىماق پ «مۇئ - مۇئ» قىلماق: ئېغىزلىكتە ئاتلىق ۋە پىيادە ئەسكەرلەر خوددى چۇمۇلىدەك مۇئەللاشقا باشلىدى.

مىس I ئى [پ] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Cu(Cuprum). قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، كۆچلۈك سوزۇلۇشچانلىققا، ئېلېكتر ئۆتكۈزۈشچانلىققا ھەم ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە كېلىدۇ. ئۇنىڭ قېتىشمىسى ئېلېكتر سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى قاتارلىقلارنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

مىس ئەينەك <ئارخېئول> قەدىمكى تۇرمۇش بۇيۇملىرىدىن بىرى. ئەينەك كەشىپ قىلىنىشتىن بۇرۇن كىشىلەر ئۆز ئەكسىنى كۆرۈش ئۈچۈن مىستىن ئەينەك ياساپ ئىشلەتكەن.

مىس باش ① چېچى ساپسېرىق كىشى. ② جاراھەت ياكى باشقا سەۋەبلەر تۆپەيلىدىن بېشىغا چاچ ئۇنمىگەن، غىلتاڭ، تاقىر: باي زاغۇن يېغىنى قىزىتىپ موررىنىڭ قۇرۇمى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بالىسىنىڭ بېشىغا سۈركەشكە كىرىشىپتۇ، بىر ئايدىن كېيىن بايۇەچچىنىڭ بېشى مىس باش بولۇپ ساقىيىپتۇ.

مىس قورال دەۋرى <تارىخ> تاش قورال دەۋرىدىن كېيىنكى، تۇمۇر قورال دەۋرىدىن ئىلگىرىكى دەۋر. بۇ دەۋرده، ئىنسانىيەت مىستىن ياسالغان قوراللارنى ئىشلىتىشنى بىلگەن، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. مەملىكىتىمىزدە مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2000 - يىللار ئۆپچۆرىسىدىلا مىس قۇيما جابدۇقلارنى ئىشلىيەلىگەن.

مىس II تەق. ھەرىكەتنىڭ بەك ئاستا قىلىنىش ھالىتى (ئادەمنىڭ ھەرىكىتى ھەققىدە).

مىساگىزا ئى <يېم> دىيال. ماخارەدەك گۈل چىقىرىپ مايدا پىشۇرۇلىدىغان قۇيماق.

مىسال ئى [ئە] ① مەلۇم بىر مەسىلىنى، كۆزقاراشنى ياكى ھادىسىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن قوللانغان دەلىل، ئىسپات، نەمۇنە، ئۆرنەك، ئەندىزە: مۇھەببەتنىڭ بولار يامغۇرى، قارى، مۇھەببەت بىر گۈزەل شېئىر مىسالى. ② ماتېماتىكا دەرسىدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشلىشى ئۈچۈن بېرىلگەن سانلىق (رەقەملىك) فورما: ئىمتىھاندا ماتېماتىكىدىن ئىككى مەسىلە، ئۈچ مىسال چۈشتى.

مىسالەن رەۋ [ئە] جان ت ← **مەسىلەن:** مېنىڭچە ئۆزىمىزمۇ ئانچە - مۇنچە ھەرىكەت قىلىساقمىكىن دەيمەن. مىسالەن دېسەم، ئۆزىمىزنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ياغاچچىلىق، موزدوزلۇق قاتارلىق ئىشلارنى ئۆزىمىز قىلساق.

مىستىتسىزم ئى [ر<گىرېك] <پەلس> مىستىكىغا، تەسەۋۋۇپقا ئاساسلانغان ئىدېئالىستىك دىنىي دۇنيا قاراش؛ مىستىكىغا مايىللىق: مىستىتسىزم روھىدىكى ئەسەر.

مىستىرىيە ئى [ر<گىرېك] <ئەد> دەسلەپكى ۋاقىتلاردا چېركاۋلاردا، كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلق ئويۇنلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە فىرانسىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق مەملىكەتلەردە لاتىن تىلىدا ئوينالغان ئوتتۇرا ئەسىر دىرامىسى.

مىستىك سۈپ [ر] ① مىستىكىغا، تەسەۋۋۇپقا بېرىلگەن، تەسەۋۋۇپقا مايىل: مەن خېلىدىن بېرى دىققەت قىلىپ كېلىۋاتقان مىستىك شائىر يۈسۈپ ھۈسەينىنىڭ ئىملاسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتىم. ② مىستىكىغا، مىستىتسىزمغا ئائىت، مىستىكىدىن، تەسەۋۋۇپتىن ئىبارەت بولغان: ئۇ سۈرىيەنىڭ دەمەشىق ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئالتە يىل ئوقۇش جەريانىدا مىستىك تۈيغۇغا باي ئەرەب شېئىرىيىتى بىلەن يېتەرلىك تونۇشتى.

مىستىكا ئى [ر<گىرېك] <پەلس> بىر خىل دىنىي ئىدىيە ئالىملىق دۇنيا قاراش. ئۇ ئادەم بىلەن ئىلاھ ياكى تەبىئەتتىن تاشقىرى كۈچ ئوتتۇرىسىدا بۇۋاستە ئالاقە بولىدۇ ھەمدە مۇشۇنداق ئالاقە ئارقىلىق ئالەمنىڭ «سىرى» بىلىنىدۇ دېگەندەك تەرغىب قىلىدۇ: ماتېرىيالىستلار، روھانىيلار، رېئالىستلار ۋە مىستىكىلار ئارىسىدىكى مۇنازىرىلەر تولستوينىڭ قەلىمى ئاستىدا ھەممىگە تەڭ رازىمەنلىك بېرىدىغان كېلىشىمگە ئايلانغان.

مىسرا ئى [ئە] <ئەد> شېئىرىي ئەسەرلەرنىڭ ھەر بىر قۇرى: شائىر ئۇنىڭغا ئاتاپ مۇنداق ئىككى مىسرا شېئىر ئوقۇپتۇ.

مىسرالىق سۈپ. مىسرالاردىن تۇزۇلگەن، مىسرالاردىن تەركىب تاپقان: توت مىسرالىق شېئىر. ئىككى مىسرالىق شېئىر.

مىسران I ئى [ئە] ئىككى شەھەر.

مىسران قىلىچ بىر خىل قىلىچ، بۇ قىلىچ ئىراقتىكى بەسرە، كوفى دېگەن ئىككى شەھەردە سوقۇلغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان: چىن تۆمۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ، كاپكاپ كۆچۈكىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ.

مىسران II ئى. جۇۋازچىلىقتا كۇنجۇرىنى قومۇرۇپ ئالىدىغان ئىسكىنە تۆمۇر.

مىسسىدە رەۋ «مىس» قىلىپ، «مىس» قىلغان ھالدا.

مىسسىيونېر ئى [ر<لات] <دىن> خىرىستىيان دىنىي جەمئىيەتلىرى تەرىپىدىن دىن تارقىتىشقا ئەۋەتىلگەن كىشى، خىرىستىيان دىنىنىڭ دىن تارقاتقۇچىسى.

مىسقال مق [ئە] ئوندىن بىر سەرگە، يەنى 4.68 گىرامغا تەڭ بولغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى: سۇغا سالسام سۇ كۆتۈرىمەس، مىسقال تۆمۇرنى، ئالتۇن بىرىپ ئېلىپ بولماس قالغان كۆڭۈلنى.

مىسقالچە رەۋ. كىچىككىنە، ھېچقانچە، پەقەتلا: ئادەمى ئالماشتىنىڭ، يولى، تۇزۇمى ئالماشمىدى، سابىت دېگەننىڭ ئىشلىرى مىسقالچىمۇ قامىلاشمىدى.

مىسقالداكا ئى [مىسقال + داكا] ماتانىڭ سىلىقراق بىر تۈرى.

مىسقاللاپ رەۋ ① بىر مىسقال، بىر مىسقالدىن؛ مىسقال بىلەن: ئالتۇن دېگەننى جىڭلاپ ئالىدىغان نەرسە ئەمەس، مىسقاللاپ ئالىدىغان نەرسە. ② كۆچمە. ناھايىتى ئاستا، ئاز - ئازدىن: كېسەل پاتمانلاپ كىرەر، مىسقاللاپ چىقار (ماقال).

مسقاللاتماق «مسقاللماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
مسقاللاشماق «مسقاللماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.
مسقاللىق سۈپ ① مىسقالنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلغان، مىسقاللاپ تارتىدىغان: مىسقاللىق تارازا. مىسقاللىق جىڭ. ② مەلۇم مىسقال ئېغىرلىقتىكى؛ مەلۇم مىسقال كېلىدىغان: يىگىرمە مىسقاللىق بىلەزۈك.
مسقاللىماق پ. مىسقالنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ ئۆلچەمەك: ئالتۇننى مىسقاللىماق.
مسكانتۇس ئى [ر<لات] <بوت← > **مسكانتۇس ئوتى**.
مسكانتۇس ئوتى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، ساماندا غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇ يېقىلىرىدا ئۆسىدۇ، غولىدىن سېۋەت قاتارلىقلارنى توقۇغىلى بولىدۇ.
مسكەر ئى [پ] مىستىن ھەرخىل بۇيۇملار ياسايدىغان ۋە ئۇنى رېمونت قىلىدىغان ھۈنەرۋەن: مىسكەر ۋە ئۇنىڭ ئوغلى مىڭ مۇشەققەتتە ئۆيگە كىرىپ قارىسا، ئانىسى يوق تۇرغۇدەك.
مسكەرچى ئى. مىستىن ھەر خىل بۇيۇملارنى ياسىغۇچى ئۇستا: ئۇنىڭ دوستى ئۇستا مىسكەرچى بولۇپ، بۇ شەھەردە خېلى داڭقى بار ئىدى.
مسكەرچىلىك ئى. مىستىن ھەر خىل بۇيۇملارنى ياساش ئىشى، كەسپى: ئۇيغۇر مىسكەرچىلىك سەنئىتىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزاق بولۇپ، مىسكەرلەر مىس قاتارلىق يۇمشاق جىسىم تېپىدىكى ئېغىر ئىشچانلىقى ياخشى مېتاللاردىن ئائىلە سايمانلىرى، زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىنى ئىشلەپ، مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدا داڭ چىقىرىپ كەلمەكتە.
مسكەرلىك ئى. مىستىن ھەرخىل بۇيۇم ياساش ۋە رېمونت قىلىش كەسپى: كارخانا ئىچىدىن مىسكەرلىك قىلىۋاتقان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى.
مسكىن [ئە] ① سۈپ. يوقسۇزلۇق، غەم ـ ئەندىشە تۈپەيلىدىن روھىي ھالىتى چۈشكۈنلەشكەن، غەمكىن، سولغۇن: ئۇ ناھايىتى خىيالچان ۋە مىسكىن ئىدى. ② ئى. كەمبەغەللىك، يوقسۇزلۇقتىن ئېغىر ئەھۋالدا قالغان، بىچارە ئادەم: مىسكىن ۋە يېتىم ـ يېسىرلارنى يۆلەش ئىنسانىدىكى گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتتۇر.
مسكىنلەشتۈرمەك «مىسكىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى ۋەقە ئۇنى روھىي جەھەتتىن بەكلا مىسكىنلەشتۈرۈۋەتتى.
مسكىنلەشمەك پ. مىسكىن ھالەتكە كەلمەك، مىسكىن بولماق: ئۆمۈر بويى پەرزەنت يوزى كۆرمىگەن بۇ ئىككى قېرى كۈندىن ـ كۈنگە مىسكىنلىشىپ باراتتى.
مسكىنلىك ئى. يوقسۇزلۇق، غەم ـ ئەندىشە تۈپەيلىدىن روھىي ھالىتى چۈشكۈنلەشكەن ھالەت، غەمكىنلىك، سولغۇنلۇق: رازىيەنىڭ مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرغان چىرايىدا بولسا بىر خىل يوشۇرۇن مىسكىنلىك ۋە كۆڭلى يېرىملىق سېزىلەتتى.
مسلى [ئە] ① يۇك. بولۇشسىز جۇملىدە «پەقەت»، «زادى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىش. ② تىر... گە ئوخشاش، كەبى، خۇددى: كوھى دارا خۇددى جام، سۇبھى زىيا- سى مىسلى مەي، تازا مەيدەك بەخش ئېتەر، جانغا ھوزۇر ئەتراپىتا نەي.
مسلىسىز سۈپ. مىسلى كۆرۈلمىگەن، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان: مىسلىسىز ئىش.
مسلىمياڭ ئى. دىيال. ئېزىلەڭگۈ، لەقۋا.

مس ـ مس ① «مىس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② بىر ئىشنى ئالدىرىماي قىلىدىغان، ھەربىكىتى ئاستا: مس ـ مس ئادەم. ③ قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، بوشاڭ: مۇشۇنچىلىك ئىشنىمۇ قىلالمايدىغان تازىمۇ مس ـ مس ئەر ئىكەنسىزغۇ!
مسۇاك ئى [ئە] ئارچا، چۇچۇكبۇيا قاتارلىق خۇش پۇراق ماتېرىياللاردىن ياسىلىدىغان چىش يۇغۇچ: ئۆينىڭ ئىشىك تەرەپ- تىكى تېمىدىكى قوزۇقتا مسۇاك ئېسىلغانىدى.
مسۇاكلاتماق «مسۇاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاجىم ئوغلى مۇھەممەد قارىنىڭ چىشىنى ھەر كۈنى مسۇاكلىتىپ تۇرۇشنى ئونتۇمايتتى.
مسۇاكلاشماق «مسۇاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جامائەتنىڭ بەزىلىرى نامازغا ئولتۇرسا، يەنە بەزىلىرى ئالدىراشلىق بىلەن چىشلىرىنى مسۇاكلاشماقتا ئىدى.
مسۇاكلانماق «مسۇاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاھارەت سۇندۇرۇلۇپ، چىشلار مسۇاكلاندى، تاھارەتلەر ئېلىنىپ، نامازخان نامازغا تەييارلاندى.
مسۇاكلىماق پ. مسۇاك بىلەن چىشنى يۇماق: تاماقتىن كېيىن چىشنى مسۇاكلاپ يۇيۇش كېرەك.
مسىل ئى. دىيال. پاخال؛ پاخالدىن ياسالغان كۆرپە.
مسىلچە ئى. ھالقا، ئۈزۈك، بىلەزۈك قاتارلىقلارنى سوققاندا سۇغىرىدىغان مىس چىنە.
مسىلداشماق «مسىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سەپنىڭ ئارقىسىدا بىرنەچچە بودەك ئەرلەر مىسلدىشىپ ئاران ئەگىشىپ كېتىشۇاتاتتى.
مسىلدىماق پ. ناھايىتى ئاستا ھەربىكەت قىلماق: مىسلداپ ئاران ماڭىدىغان بۇ بوۋاينىڭ ھەربىكىتى شۇنداق تېز بولدىكى، ئۆزۈمنى ئوڭلاشقىمۇ ئولگۈرەلمىدىم.
مش I تەق. بۇرۇنىنى تارتقان، ئۇنسىز يىغلىغان چاغلاردا چىققان ئاۋاز.
مش II ئى. دىيال. مۇشۇك.
مشە ئى. تۇكى قىرقىلىپ ئاشلانغان تېرە.
مشەك ئى [پ] مىلىتىق ياكى زەمبىرەك ئوقىنىڭ دورا قاچىلايدىغان كانايسىمان قىسمى. ئۇ كۆپىنچە مېتالدىن ياسىلىدۇ.
مشقىرتماق «مشقىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
مشقىرماق پ. ماڭقىسىنى تاشلىماق، بۇرۇننى تاشلىماق: بالىلار بەزىدە كۆچەپ مشقىرغاندا بۇرۇن بوشلۇقىنىڭ بېسىمى ئېشىپ، قان تومۇرلار بېسىمغا بەرداشلىق بېرەلمەي يېرىلىپ، بۇرۇن قانايدۇ.
مشقىرىشماق «مشقىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.
مشقىرىق ئى. مشقىرغاندا بۇرنىدىن ئېقىپ چىقىدىغان ماڭقا.
مشكاپ ئى. چىگىدىن توقۇلغان تاغار.
مشمېرىق سۈپ. دىيال. چىدىماس، يىغلاڭغۇ.
مش ـ مش كىمنىڭ ئېيتقانلىقى، راست ـ يالغانلىقى ئېنىق بولمىغان (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): مش ـ مش گەپ. مش ـ مش پاراڭ.
مشىلداتماق «مشىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارزۇگۈل بېشىنى كۆتۈرمەستىن كۆك كىگىزنىڭ تۆكىنى

يۇلۇپ، بۇرۇنىنى مىشىلدىتىپ تۇردى.

مىشىلداشماق «مىشىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆينىڭ تۆرىدە بىرقانچە ئايال مىشىلدىشىپ يىغلىشۋاتاتتى.

مىشىلدىماق پ ① بۇرۇنىنى تارتىپ «مىش - مىش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق. ② باشقا گەپ قىلماي شۇنداق ئاۋاز چىقىرىپ يىغلىماق: ئۇنىڭ خوتۇنى بىردەم مىشىلداپ يېتىپ ئۆخلاپ قالدى.

مىغ تەق. ناھايىتى كۆپ نەرسىلەرنىڭ توختاۋسىز ھەرىكىتىنى بىلدۈرىدۇ.

مىغ - مىغ ① «مىغ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، تولا (ئادەم ھەققىدە): خېلى چاغلاردىن بۇيان چۆلدەرەپ تۇرغان كونا جۆۋا مەيدانى پېشىن نامىزىدىن كېيىن مىغ - مىغ ئادەم بىلەن توشتى.

مىغلداشماق «مىغلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بازار كۈنى بولغاچقا، كوچا - رەستىلەردە ئادەملەر مىغلداشاتتى.

مىغلدىماق پ. توختاۋسىز ھەرىكەت قىلماق (نۇرغۇن جانلىق ھەققىدە): يەكشەنبە بولغاچقىمىكىن، بازاردا كىشىلەر مىغلدايتتى.

مىفولوگىيە ئى [ر<گىرېك] ① ئەپسانىلەر ھەققىدىكى پەن. ② بىرەر خەلقنىڭ ئەپسانىلىرىنىڭ يىغىندىسى: گىرېك مىفولوگىيەسى. شەرق مىفولوگىيەسى.

مىفولوگىيەلىك سۈپ. مىفولوگىيەگە ئائىت؛ ئەپسانىۋى: مىفولوگىيەلىك قاراش. مىفولوگىيەلىك ئوبراز.

مىقدار ئى [ئە] ① ئۆلچەش، سانىنى مۇمكىن بولغان نەرسىلەرنىڭ ئاز - كۆپلۈكى، سانى، چامىسى: ئىسسىقلىق مىقدارى. كۆپ مىقداردىكى سۇ. ② ئۇلۇش، ھەسسە: بىر مىقدار كىسلاتاغا ئۈچ مىقدار سۇ قوشماق. ③ <پەلس> شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش كۆلىمى، يەنى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكەت سۈرئىتى، تەرەققىيات دەرىجىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى مىقدارى پەرقلىق بولۇپ ئىپادىلىنىدىغان مۇئەييەنلىك. ④ <تىل> شەيئىلەرنىڭ ۋە ھەرىكەتنىڭ ھېسابلاش بىرلىكىنى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمى: بۇ قېتىمقى يىغىنغا بۆلۈمىمىزدىن بەش نەپەر خادىم قاتناشتى. * قاسساپتىن ئون كىلو گۆش سېتىۋالدىم.

مىقدارلىق سۈپ. مىقدار جەھەتتىكى: بۇ خىل ئىلمىنى جىسىملارنىڭ مىقدارلىق تۈزۈلۈشىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سۈپەت ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن دەپ ئاتاش مۇمكىن.

مىقرازى ئى. دېيال. كىچىك قايچا.

مىقياس ئى [ئە] كۆلەم، دائىرە: پۈتكۈل يۈرت مىقياسىدا يېشىللىقتىن، دەل - دەرەختىن، ئۆي - ئىمارەتتىن ئەسەر قالماپتۇ.

مىكە ئى. دېيال. قارا سىياھ.

مىكرو سۈپ [ر<گىرېك] ① كىچىك؛ كىچىك جەھەتتىكى: مىكرو دۇنيا. مىكرو ئىگىلىك. ② ماددىلارنىڭ ئاتوم، مولېكۇلا، ئېلېكترون قاتارلىق ئىچكى قۇرۇلمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان، ئۇنىڭغا تەۋە ياكى ئالاقىدار بولغان.

مىكروئامپېر مىق [ر] <فىز> توك كۈچى بىرلىكى. بىر ئامپېرنىڭ مىليوندىن بىرىگە تەڭ.

مىكرو خىمىيە <خىم> ناھايىتى ئاز مىقداردىكى ماددىلار ئارقىلىق خىمىيەۋى رېئاكسىيە ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل تارماق پەن. بۇ خىل تەتقىقات ئادەتتە ئالاھىدە كىچىك قىلىپ ياسالغان ئەسۋابلار ئارقىلىق مىكروسكوپ ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

مىكرو دولقۇن <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 1 مىللىمېتىردىن 1 مېتىرغىچە بولغان ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى. مىكرو دولقۇننىڭ يۆنىلىشچانلىقى بەك كۈچلۈك. چاستوتىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، ئاساسەن پاراخوتلارغا يول باشلاش، رادار، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق ئالاقىلىشىش، ھاۋارايى، ئاستىرونومىيە قاتارلىق جەھەتلەردە قوللىنىلىدۇ.

مىكروب ئى [ر<گىرېك] <بىيول> مىكروسكوپ ئارقىلىقلا كۆرۈش مۇمكىن بولغان ناھايىتى كىچىك جانلىقلار ياكى ئۆسۈملۈك ئورگانىزمى: كېسەل قوزغاتقۇچى مىكروبلار. مىكروب ئۆلتۈرۈش.

مىكروبسىز سۈپ. مىكروبى يوق، مىكروبى بولمىغان: مىكروبسىز سۈ.// مىكروبسىز ئۆستۈرۈش.

مىكروبسىزلاندۇرماق «مىكروبسىزلانماق»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈتنى قاينىتاماي قايتا - قايتا قىزىتىش ئارقىلىق مىكروبسىزلاندۇرۇش كېرەك.

مىكروبسىزلاندۇرۇشماق «مىكروبسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

مىكروبسىزلاندۇرۇلماق «مىكروبسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۈت پاراشوكى يېڭى سۈتنى ھەم جايدا مىكروبسىزلاندۇرۇپ قىزىتىپ، سۈسىزلاندۇرۇپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

مىكروبسىزلانماق پ. مىكروبسىز ھالەتكە كەلمەك، تەركىبىگە ئارىلىشىپ قالغان مىكروب يوقالماق.

مىكروبلانماق پ. تەركىبىگە مىكروب كىرىپ قالماق؛ مىكروب بىلەن يۇقۇملانماق: دوختۇر: — بۇ بالىنىڭ يارىسىنى تازىلاپ قايتىدىن تېڭىڭ، يارىلىرى مىكروبلىنىپ قالمىسۇن، — دېدى.

مىكروبىيولوگ ئى [ر] مىكروبىيولوگىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

مىكروبىيولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <بىيول>مىكرو ئورگانىزملارنىڭ مورفولوگىيەسى، تۈزۈلۈشى، كلاسسىفىكاتسىيەسى، ئىرسىيەت ئۆزگىرىشچانلىقى، بىيوخىمىيەلىك، فىزىيولوگىيەلىك ئالاھىدىلىكى قاتارلىق ھايات پائالىيىتى قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

مىكروسكوپ ئى [ر<گىرېك] ناھايىتى كىچىك جىسىملارنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئوپتىك ئەسۋاب.

مىكروسېكۇنت مىق [ر] <فىز> ۋاقىت بىرلىكى، 10^6 سېكۇنتقا تەڭ.

مىكروفارادا مىق [ر] <فىز> ئېلېكتىر سىغىمچانلىق بىرلىكى، 1 فارادانىڭ مىليوندىن بىرىگە باراۋەر.

مىكروفوتوگرافىيە ئى [ر] <گەن> مىكروسكوپ بىلەن فوتو ئاپپارات بىرلەشتۈرۈلگەن قۇرۇلما ئارقىلىق مىكروسكوپتا كۆزىتىلگەن نەرسىلەرنىڭ تەسۋىرىنى يورۇقلۇق سەزگۈچى فىلىونكىدا سۈرەتكە ئېلىپ، فوتو سۈرەت ياكى

كىنو لېنتىسى ئىشلەش ئۇسۇلى.

مىكروفون ئى [ر<گىرېك] <فىز> ئاۋازنى ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسىگە ئايلاندۇرىدىغان ئۇسكۇنە.

مىكروكىرىستال ئى [ر<گىرېك] <گېئول> پەقەت مىكروسكوپ ئاستىدىلا كۆرگىلى بولىدىغان، ئادەتتە قۇتۇپلاڭغان يورۇقلۇققا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۇششاق كىرىستاللار.

مىكروكىلىمات ئى [ر<گىرېك] <مېتېئور>ئورمان، دالا، سازلىق قاتارلىق كىچىك دائىرىدىكى جايلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىقلىم خۇسۇسىيەتلىرى، ئابھاۋا شارائىتى.

مىكروكىيۈرى مىق [ر<گىرېك+لات] <فىز>رادىيوئاكتىپلىق بىرلىكى، بىر مىكروكىيۈرى بىر مىليوندىن بىر كىيۈرىغا تەڭ.

مىكروگېنرى مىق [ر] <فىز> ئىندۇكتىپلىق بىرلىكى، بىر گېنرىنىڭ مىليوندىن بىرىگە تەڭ.

مىكرومېتىر [ر<گىرېك] ① ئى <بىيول>ھۈجەيرە ۋە توقۇلمىلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى مىكروسكوپ ئاستىدا ئۆلچەيدىغان ئىشكالىلىق ئۆلچىگۈچ. ② مىق <مات> مىكرون.

مىكرون مىق [ر<گىرېك] <مات> مېتىر سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇق بىرلىكى. بىر مېتىرنىڭ مىليوندىن بىرىگە تەڭ.

مىكروئورگانىزم ئى [ر] <بىيول> تېنى ئىنتايىن كىچىك، تۇزۇلۇشى ئاددىي، كۆپەيشى تېز بىر خىل جانلىقلار. مەسىلەن، باكتېرىيە، ۋىروس ۋە زەمبۇرۇغ قاتارلىقلار.

مىكروئورگانىزملىق ① سۈپ. مىكرو ئورگانىزمغا ئىگە. ② رەۋ. مىكرو ئورگانىزم بىلەن، مىكرو ئورگانىزم ئارقىلىق: مىكرو ئورگانىزملىق بۇلغىنىش.

مىكروۋاتت مىق [ر<گىرېك + ئىنگ] <فىز>ئېلېكتىر قۇۋۋىتى بىرلىكى. بىر مىكروۋاتت بىر مىليوندىن بىر ۋاتقا تەڭ.

مىكروۋولت مىق [ر<گىرېك+ئىتال] <فىز>توك بېسىمى بىرلىكى. بىر مىكروۋولت بىر مىليوندىن بىر ۋولتقا تەڭ.

مىكروۋى سۈپ [ر<گىرېك] مىكروغا ئائىت، مىكروغا مۇناسىۋەتلىك بولغان، مىكرو جەھەتتىكى، كىچىك: شەكلى جەھەتتە تەپەككۇر ماددىسى بولغان كاللا يەنىلا چەمبەر سىزىقىدىكى بىر چېكىت ياكى چېكىت ئىچىدىكى مىكروۋى چەمبەردىن ئىبارەتتۇر.

مىكروئېلېكترونىكا ئى [ر] <فىز> ئېلېكترونىكنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ قاتتىق جىسىملارنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ مىكرو خاراكتېرىستىكىسىدىن ۋە ئالاھىدە تېخنولوگىيە-لەردىن پايدىلىنىپ، قاتتىق جىسىمنىڭ ئىنتايىن كىچىك قىسمىغا بىر خىل ياكى بىرنەچچە خىل ئىقتىدارلىق مۇكەممەل توك يولى ياكى زاپچاسىنى ياساپ چىقىش مەسىلىسىنى تەتقىق قىلىدۇ.

مىكروئېلېمېنت ئى [ر<گىرېك+لات] <خىم>ئۆسۈملۈكلەر كالىي، فوسفور، ئازوت قاتارلىق ئېلېمېنتلارنى ئۇزۇقلۇق سۈپىتىدە كېرەك قىلغاندىن باشقا يەنە ئىنتايىن ئاز مىقداردا ئۇزۇقلۇق سۈپىتىدە شۇمۇرگەن بور، ئارسېن، مانگان، مىس، كوبالت ۋە مولىبدېن قاتارلىق ئېلېمېنتلار.

مىكوپىلازما ئى [ئىنگ] <بىيول> بىر خىل مىكرو ئورگانىزم، باكتېرىيەدىن كىچىك بولۇپ، ھۈجەيرە دىۋارى بولمايدۇ. شەكلى شارسىمان ياكى يېپسىمان كېلىدۇ، مۇستەقىل ياشىيالايدۇ. ئادەتتە ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ نەپەس، سۈيدۈك ۋە جىنسىي يوللىرىدا پارازىت ياشاپ، ئۆپكە ياللۇغىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

مىكولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <بىيول> بىيولوگىيەنىڭ زەمبۇرۇغلارنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

مىكىر (مىكرى) ئى [ئە] قۇۋلۇق ـ شۇملۇق، ھىيلە، نەيرەڭ: سىزنىڭ مېنى ئالداپ، بەرگەن ۋەدىلىرىڭىز، تۆككەن ياشلىرىڭىز، بەس، بۇ ھىيلىلەر، بۇ مىكىرلەر سىزدىن باشقا كىمدىن تېپىلسۇن؟

مىكىر - چىكىر دىيال. ئۇششاق - چۈششەك.

مىكىرلىك سۈپ. مىكرى بار، ھىيلىسى تولا، نەيرەڭى كۆپ.

مىكى- مىكى ئېنىق ئەمەس، ئىشەنچسىز، مۇجمەل: مىكى-مىكى گەپ.

مىگماتىت ئى [ر] <گېئول> ئارىلىشىپ جىنسلىشىشتىن شەكىللەنگەن خىلمۇخىل جىنسلار.

مىڭ ① سان. يۈزنىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان: مىڭ يۈەن پۇل. ② رەۋ. كۆچمە. ناھايىتى كۆپ؛ بەك كۆپ: مىڭ ياخشى. مىڭ ئەلا.

مىڭ بالادا ناھايىتى كۆپ مۇشەققەتتە؛ ناھايىتى تەستە، ئاران دېگەندە: مىڭ بالادا ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇم.

مىڭ بىر ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ تەڭرەگە مىڭ بىر ناھ ـ زارە قىلىپ، ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىدى. * ئۇنىڭ كۆڭلىدىن مىڭ بىر خىياللار كېچىپ كەتتى.

مىڭ پاتمان ناھايىتى ئېغىر: يانچۇقۇمدىكى تاغامنىڭ قىزىغا ئاتاپ ئېلىپ ماڭغان مەكتەپ پۈتكۈزۈش گۈۋاھنامىسى خۇددى مىڭ پاتمان تۇگمەن تېشىدەك تۇۋەنگە بېسىشقا باشلىدى.

مىڭ پارە بولماق ① پارە ـ پارە بولماق، پاچاقلىنىپ كەتمەك.② كۆچمە. چەكسىز ئازابلانماق، ئازاب ـ ئوقۇبەتكە تولماق: تىل دېگەن بىر كۆڭۈلۈك، چىقتى بۇ سۆزلەر ئەلەمدىن مىڭ پارە بولغان دىلدىن.

مىڭ پۇشايمان قىلماق ئىنتايىن قاتتىق ئۆكۈنمەك: يىراق يەردىن كېلىپ ئوقۇغىنىمغا مىڭ پۇشايمان قىلدىم.

مىڭ تەستە جىق قىينىلىپ، كۆپ جاپا تارتىپ، ئاران دېگەندە: ئۇ ئالىمنى مىڭ تەستە يۆلەپ تۇرغۇزۇپ ۋاھاپ كاسكاسقا قاردى.

مىڭ توۋا پەندىيات: پۇشايمان ۋە ھەسرەت ئەمدى مىڭ توۋا، ئەي دوستۇم توۋامغا سەن ئۇزۇڭ گۇۋاھ.

مىڭ جاپادا ناھايىتى تەستە: مۇلكى ئىدىم دۆلەتنىڭ، مىڭ جاپادا ياسالغان، ناكار بولۇپ قالدىممەن، خورلۇق تارتىپ ئۆپراپ جان.

مىڭ رازى ئارمان يوق، پۈتۈنلەي رازى: كەتسەمۇ مىڭ رازى بىز، ۋەتەن ئۈچۈن ياش جېنىمىز.

مىڭ رەھمەت كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەت، تەشەككۇر: ئىشنى ئادىل قىلىدىغان ئادەمنى تاللىغان ھۆكۈمەتكە مىڭ رەھمەت.

مىڭ قەتلە شۇكۇر، كۆپتىن ـ كۆپ شۇكۇر، ناھايىتى كۆپ شۇكۇر: خۇدانىڭ نېسىۋىسى مۇشۇ بولسا، بۇنىڭغىمۇ مىڭ قەتلە شۇكۇر.

مىڭ قىلسىمۇ ھەرقانچە قىلسىمۇ، ھەرنېمە دېگەنبىلەن: مىڭ

قىلسىمۇ، سىلى بىلەن بىز ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئىشىنىڭ ئوڭ ـ تەتۈرى ئايرىلىپ بولغۇچە، مېنىڭ بۇ ئۆيگە كىرگىنىمنى زەيتۇنقىز بىلەن ھامۇتئاخۇن بىلمىسۇن.

مىڭ قىلغان بىلەن ھەرقانچە قىلغان بىلەن: ئەگەر ئۇنى تېپىپ، كۆرەگە جۇنەتسىڭىز، مىڭ قىلغان بىلەنمۇ سىز چىنمۇدەننى ئالالمايسىز.

مىڭلار خانىسى <مات> پۇتۇن ساننىڭ بىر خانىسى، يەنى بىرلەر خانىسىدىن باشلاپ سولغا قاراپ سانىغاندىكى ئۈچىنچى خانە.

مىڭ مەرتىۋە ① قايتا ـ قايتا، كۆپ قېتىم، تەكرار ـ تەكرار: بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا مىڭ مەرتىۋە ئېيتقان بولساممۇ زادىلا پەرۋا قىلمىدى. ② تولۇق، پۈتۈنلەي، كۆپ: ـــ سېنىڭ گەپلىرىڭگىغۇ مىڭ مەرتىۋە ئىشىنىمەن، ـــ دېدى ئۇ سەل دېلىغۇل بولغان ھالدا. * بىر قاراپلا قويساڭ، مىڭ مەرتىۋە رازى بولىمەن.

مىڭ مۇشەققەتتە ناھايىتى تەستە: مومايى مىڭ مۇشەققەتتە جۇۋۈنى كىيىپ نەۋرىسىنى ئورىدى.

مىڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلمەك جەبىر ـ جاپالار، دەرد ـ ئەلەملەر دەستىدىن قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق: ئالتۇنچىلارنىڭ ئامان قالغانلىرى مىڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلىپ يازغا ئاران ئۇلىشىۋالدى.

مىڭئاياغ ئى [مىڭ + ئاياغ] <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان. تېنى يۇمىلاق، نۇرغۇنلىغان بوغۇمدىن تەشكىل تاپقان، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ ۋە ئاخىرقى بوغۇملىرىدىن باشقا بوغۇملىرىدا ئىككى جۈپتىن پۇتى بولىدۇ. بېشىدا بىر جۈپ قىسقا سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى بار. دۇمبىسىدە سارغۇچ قارا رەڭلىك ھالقىسىمان سىزىقى بار. تەسكەيدىكى نەم ئورۇندا ياشايدۇ. پۇراق بېزى بار. كېچىدە چىقىپ ئوت يىلتىزى ۋە چىرىندىلەر بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

مىڭەر ئى. دىيال. پۇتۇن بەدەن، ئۇگە ـ ئۇگىلەر.

مىڭبېشى ئى [مىڭ+باش+ى] تارس. مىڭ نەپەر ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان ھەربىي ئەمەلدار: ئەمىر لەشكەر قول ئاستىدىكى تارماق قوشۇندا ئونبېشى، ئەللىكبېشى، يۈزبېشى، مىڭبېشى دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ـ كىچىك ھەربىي ئەمەلدارلار بار بولاتتى.

مىڭبېگى ئى [مىڭ + بەگ + ى] تارس. فېئودالىق كونا جەمئىيەتتە يېزىلاردىكى مىڭ ئائىلىنى باشقۇرغۇچى يەرلىك ئەمەلدار: بىركۈنى ئەپەندىمىنىڭ ھويلىسىغا مىڭبېگى كىرىپتىكەن، ئىت دەررۇ كاتەككە كىرىپ كېتىپتۇ.

مىڭپىلەك ئى [مىڭ + پىلەك] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئەۋرىشىم غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، تۇتۇق سۆسۈن كېلىدۇ. مېۋىسى چوكا مېۋە، غولى دورا قىلىنىدۇ، تالاسىدىن قەغەز ياسىلىدۇ.

مىڭدۇانە ئى [مىڭ + دۇانە] <بوت> چەيزە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزسىمان غولى تۇگۈنچە شەكىللىك، قارا كۈل رەڭ بولىدۇ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئۇزۇن، ئېللىپس شەكىلدە، غولى سۆسۈن سېرىق رەڭلىك، مېۋىسى غوزا مېۋە، زەھەرلىك. ئۇرۇقى، يىلتىزى، غولى ۋە يوپۇرماقلىرى دورا قىلىنىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

مىڭقېتى ئى [مىڭ + قات + ى] ← **توققۇزتونلۇق**.

مىڭگەن ئى. دىيال. كورا.

مىڭلاپ رەۋ. نەچچە مىڭغا يەتكەن، نەچچە ـ نەچچە مىڭ، ناھايىتى نۇرغۇن: بۇ ھەيۋەتلىك تاغقا مىڭلاپ كۆزلەر تىكىلگەنىدى.

مىڭلاپ ـ مىڭلاپ «مىڭلاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇجمىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى ـ دە.

مىڭلارچە رەۋ. نەچچە مىڭغا يېتىدىغان، مىڭلىغان، ناھايىتى نۇرغۇن: ماڭا بەرگەن ئىلھاملىرىغا مىڭلارچە تەشەككۇر.

مىڭلىغان سۈپ. نەچچە مىڭغا يېتىدىغان، ناھايىتى نۇرغۇن: ياق، سېنىڭ ئاۋازىڭ مىڭلىغان ئاۋازلار ئارىسىدىمۇ ئالاھىدە جاراڭلاپ تۇرىدۇ.

مىڭلىق سۈپ. «مىڭ» سۆزى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن؛ «مىڭ» نى بىلدۈرىدىغان: مىڭلىق ئۇلۇشلەر خانىسى.

مىڭئۆي ئى [مىڭ + ئۆي] <ئارخېئول> قەدىمدە تاغ ياكى يارلىقلارنى تېشىپ ياسالغان بۇددا ئىبادەتخانىلىرى.

مىگىيوپۇرماق ئى [مىڭ + يوپۇرماق] <بوت>مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئاشقازاننى ياخشىلاش رولى بار. غول، يوپۇرمىقىدىن پۈراقلىق ماتېرىيال ئېلىنىدۇ.

مىل I مىق [ئىنگ <لات] <فىز> ئىنگلىز سىستېمىسىدىكى ئۇلۇچەش سىمى (مەسىلەن، مېتال سىم) نىڭ دىيامېتىرىنىڭ بىرلىكى. بىر مىل 0.00254 سانتىمېتىرغا تەڭ.

مىل II مىق [ئىنگ] <مات> ئىنگلىز سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇق ئۇلۇچەم بىرلىكى. بىر مىل 1.609344 كىلومېتىرغا تەڭ.

مىل III مىق [ئىنگ] <قاتن> دېڭىز ـ ئوكيانلار ئۇستىدە ئارىلىقلارنى ئۇلۇچەشتە قوللىنىلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۇلۇچەم بىرلىكى. بىر مىل ئادەتتە 1852 مېتىرغا تەڭ.

ملاد ئى [ئە] ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى.

ملادىيە ئى [ئە] <ئاستر> خەلقئارادا ئورتاق قوللىنىلىدىغان كالېندار.

مىلەتمەك «مىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئورۇندۇقتىن مىدىرلاپمۇ قويماي، يېنىدا ئولتۇرغان ئايالى ئارقىلىق داستىخاندىكى نانىنى ھەسەلگە مىلىتىپ ھۇزۇر بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

مىلەشتۇرمەك «مىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولۇاس توزغاق ئارتىلغان ئېشەكنى يىگۈچە ھەممە يېرىنى توزغاققا مىلەشتۇرۇۋالدى.

مىلەشمەك «مىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزئارا مۇشتلىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ ئېغىز ـ بۇرۇنلىرىنى قانغا مىلەشتى.

مىلەڭزە ئى [خەن] ئىشىك پەردىسى: ناتونۇش بىر كىشى مىلەڭزىنى قايرىپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

مىلەڭزىسىز سۈپ. مىلەڭزىسى يوق، مىلەڭزىسى بولمىغان، مىلەڭزە تارتىلمىغان: مىلەڭزىسىز بۇ ئىشىك چوڭ يولدىلا بولۇپ، ئىشكىتىن چىقسىلا چوڭ بازار كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

مىلەڭزىلىك سۈپ. مىلەڭزىسى بار، مىلەڭزە تارتىلغان: مىلەڭزىلىك ئىشىك.

مىلەنمەك «مىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ماتا كۆڭلەك قانغا مىلىنىپ كەتكەندى.

مىلتىق ئى. ئوق ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇزۇن ئىستوۋۇللۇق قورال: پىيادە ئەسكەرلەر مىلتىقى. ئوۋ مىلتىقى.

مىلتىق دورىسى <ھەرب> ئىسسىق ئۆتكەن ياكى سوقۇلغاندىن كېيىن دەرھال پارچىلىنىدىغان ھەمدە زور مىقدارداردا ئېنېرگىيە ۋە يۇقىرى ھارارەتلىك گاز ھاسىل قىلىدىغان ماددا.

مىلتىقسىز سۈپ. مىلتىقى يوق، مىلتىق ئاسمىغان: مىلتىقسىز يۈرگەندە، كېيىك ئۈچراپتۇ (ماقال).

مىلتىقلىق سۈپ. مىلتىقى بار، مىلتىق تۇتقان، مىلتىق ئاسقان: مىلتىقلىق ئەسكەر.

مىلجىك ① سۈپ. بىرەر ئىشنى ئالدىرىماي قىلىدىغان، ئەزمە: مىلجىك ئادەم سۆز بۇزار، قىڭغىر ھارۋا يول بۇزار (ماقال). ② ئى. بىرەر ئىشنى ئالدىرىماي قىلىدىغان ئادەم: مىلجىكنى ئەزمە يېڭىدۇ، ئەزمىنى بەزمە يېڭىدۇ (ماقال).

مىلجىڭلىق ئى. ئەزمىلىك: ھەي، مىلجىڭلىق قىلماي تېزرەك ھەيدىسەڭچۇ!

مىلجىڭلىماق پ. بىرەر ئىشنى ئالدىرىماي قىلماق، ئەزمىلىك قىلماق: مىلجىڭلىق قىلماق.

مىللەت ئى [ئە] ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىياتلار ئارقىسىدا شەكىللەنگەن ئورتاق تىل، ئورتاق زېمىن، ئورتاق ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئورتاق مەدەنىيەتتە ئىپادىلىنىدىغان ئورتاق پسىخولوگىيەلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە كىشىلەر توپى.

مىللەتپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] ئۆز مىللىتىگە غەمخورلۇق قىلىدىغان، ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان؛ ھەر دائىم ئۆز مىللىتى تەرىپىدە تۇرىدىغان، ئۆز مىللىتىنى سۆيىدىغان: مىللەتپەرۋەر ئادەم.

مىللەتپەرۋەرلىك ئى. مىللەتنى سۆيىدىغان، مىللەتنى قوغدايدىغان ھالەت: ئۇنىڭ مىللەتپەرۋەرلىك روھىدىن ھەممىمىز سۆيۈنۈپ كەتتۇق.

مىللەتچى ئى. مىللەتچىلىك تەرەپدارى، مىللەتچىلىكنى تەرغىب قىلغۇچى كىشى.

مىللەتچىلىك ئى <پەلس> بۇرژۇئازىيەنىڭ مىللەتكە بولغان قارىشى ۋە مىللىي مەسىلىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى پروگراممىسى ۋە سىياسىتى. بۇرژۇئازىيە ئۆز مىللىتىنىڭ مەنپەئەتىنى باشقا مىللەتلەر مەنپەئەتى ئۈستىگە قويۇپ، باشقا مىللەتلەرنى كەمسىتىش، ئېزىش سىياسىتىنى يۈرگۈزىدۇ.

مىللەتشۇناس ئى. مىللەتشۇناسلىق ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم، مىللەتشۇناسلىق ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى.

مىللەتشۇناسلىق ئى. ھازىرقى مىللەتلەرنىڭ شەكىللىنىشى، تەرەققىياتى ۋە مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە ئائىت قانۇنىيەتلىك مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي پەن.

مىللەتقاراش ئى [مىللەت + قاراش] <پەلس> كىشىلەرنىڭ مىللەت ۋە مىللىي مەسىلە جەھەتتىكى قارىشى، يەنى دۇنيا قاراشنىڭ مىللىي مەسىلىدىكى ئىنكاسى. تۇرلۇك سىنىپلار نىڭ مىللەتقارىشى تۇرلۇكچە بولىدۇ، تۇرلۇك سىنىپىي مەنپەئەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

مىللەتلىك سۈپ. مىللەتكە ئىگە، مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: دۆلىتىمىز كۆپ مىللەتلىك دۆلەت.

مىللىئامپېر مىق [ر<لات] <فىز> توكنىڭ كۈچ بىرلىكى. بىر مىللىئامپېر بىر ئامپېرنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

مىللىبار مىق [ر<لات] <فىز> ئاتموسفېرانىڭ بېسىم بىرلىكى. بىر مىللىبار مىڭدىن بىر بارغا تەڭ.

مىللىسېكۇنت مىق [ر<لات] <فىز> ۋاقىت بىرلىكى. بىر مىللىسېكۇنت مىڭدىن بىر سېكۇنتقا تەڭ.

مىللىگىرام مىق [ر<لات] <فىز> مېتىر سىستېمىسىدىكى ئېغىرلىق بىرلىكى. بىر مىللىگىرام بىر گىرامنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

مىللىلىتىر مىق [ر<لات] <فىز> مېتىر سىستېمىسىدىكى سىغىم بىرلىكى. بىر مىللىلىتىر بىر لىتىرنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

مىللىمېتىر مىق [ر<لات + گىرېك] <فىز>مېتىر سىستېمىسىدىكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. بىر مىللىمېتىر بىر مېتىرنىڭ مىڭدىن بىرىگە تەڭ.

مىللىمىكرون ئى [ر<لات + گىرېك] <مات>ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى. بىر مىللىمىكرون بىرمىليارىدتىن بىر مېتىرغا تەڭ.

مىللىي سۈپ [ئە] ① مەلۇم بىر مىللەتكە خاس بولغان: مىللىي ئەنئەنە. مىللىي خۇسۇسىيەت. مىللىي كۆي. ② يەرلىك مىللەتكە تەۋە، ئاز سانلىق مىللەت ھېسابلىنىدىغان: مىللىي كادىر. // مىللىيلارغا كۆڭۈل بۆلۈش. ③ مەلۇم بىر دۆلەتكە، مەملىكەتكە تەۋە: مىللىي دارامەت. مىللىي مەجلىس.

مىللىي ئاپتونومىيە <قا> كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆزلىرى ئولتۇراقلاشقان مەلۇم دائىرىدە ئۆز مىللىتىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى ئۆزى باشقۇرۇشى.

مىللىي ئاپتونومىيە ھوقۇقى <قا> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقلىرىنىڭ مىللىي ئاپتونومىيەلىك جايلاردا ئۆز مىللىتىنىڭ ئىچكى ـ يەرلىك ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھوقۇقى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» دا، مىللىي ئاپتونومىيەلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرىنىڭ ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن يەرلىك دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاساسىي قانۇندا ۋە ئاپتونومىيە قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھوقۇق دائىرىسى بويىچە ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدىغانلىقى، دۆلەتنىڭ قانۇن ۋە سىياسەتلىرىنى ئۆز جايىدا ئىجرا قىلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

مىللىيەت ئى [ئە] مىللىي خۇسۇسىيەت، مىللىي ئالاھىدىلىك، مىللىيلىك: بىز ئۇنىڭ «قەشقەردىكى يەر شارى» ناملىق داستانىنى كۆرگىنىمىزدە، ساپ مىللىيەت بىلەن توينۇغان تۇنۇش ۋاقىدىنى ئۇچرىتىمىز.

مىللىيچە سۈپ. مىللىيلارغا ئائىت، مىللىيلارغا خاس:

مىللىيچە كىيىم. مىللىيچە ئۇسسۇل. مىللىيچە ئۆرپ ـ ئادەت.

مىللىيلاشتۇرماق «مىللىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىللىيلاشتۇرۇش بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ بەلگىلىرىدىن بىرى.

مىللىيلاشتۇرۇلماق «مىللىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

مىللىيلاشماق پ. يەرلىكلەشمەك، مىللىي تۇسكە، مىللىي پۇراققا ئىگە بولماق.

مىللىيلىك ئى. مىللىي خۇسۇسىيەت، مىللىي ئالاھىدىلىك: تىل ـــ مىللەتنىڭ خاراكتېرلىك بەلگىلىرىدىن بىرى بولغاچقا، مىللىيلىك ئەڭ ئالدى بىلەن تىلدا ئايرىلىپ تۇرىدۇ.

مىلىتارىزم ئى [ر<لات] <پەلس> تاجاۋۇزچىلىق مەقسەتىدە ھەربىي ھازىرلىقنى غالجىرلىق بىلەن كېڭەيتىپ، دۆلەتنى تامامەن ھەربىي كونترولluق ئاستىغا قويىدىغان ئۇرۇشخۇمارلىق ئىدىيەسى، سىياسىتى ياكى توزۇمى. ئۇنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھالىتى جاھانگىرلىك تارىخىي باسقۇچىدىكى فاشىزمدۇر.

مىلىتارىست ئى [ر] مىلىتارىزم تەرەپدارى، مىلىتارىزم سىياسىتىنى يۇرگۈزگۈچى.

مىلىتارىستلىق ئى. مىلىتارىزمنى تەرغىب قىلىش، مىلىتارىزم سىياسىتىنى يۇرگۈزۈش.

مىلچ تەق. پاتقاق قاتارلىق سۇ تەركىبى كۆپ نەرسىلەرنى دەسسىگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

مىلچچىدە رەۋ. «مىلچ» قىلىپ، «مىلچ» قىلغان ھالدا: ئەتىيازلىقى پۈتۈن كوچا ـ كويلار توڭلاپ ئېرىگەن تاۋۇزدەك مىلچچىدە بولۇپ كېتىدۇ.

مىلچلاتماق «مىلچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مىلچلىماق پ. «مىلچ ـ مىلچ» قىلماق، «مىلچ ـ مىلچ» بولۇپ كەتمەك: مىلچلاپ كەتكەن يەر يۇزى ئەخلەت ـ چاۋار بىلەن قاپلاندى.

مىلچمال ئى [مىلچ + مال] يېپ ـ يىگنە، تارغاق، سۇزگۈچ، سوپۇن قاتارلىق ئۇششاق ـ چۇششەك مالىلار: مەسچىتنىڭ بېقىندىكى مىلچمال دۇكىنىنىڭ ئىشكى ئوچۇق ئىدى.

مىلچمالچى ئى. مىلچمال سودىگىرى، مىلچمال ساتقۇچى.

مىلق تەق. نەرسىلەرنىڭ سۇيى چىقىپ بوشاپ، يۇمشاپ كەتكەن ھالىتى.

مىلق ـ سلق «مىلق» بولۇپ كەتكەن ۋە ياكى شۇ خىل ھالەتلەر.

مىلققىدە رەۋ. «مىلق» قىلىپ، «مىلق» قىلغان ھالدا: يۇمشاپ مىلققىدە بولۇپ قالماق.

مىلقىلىماق پ. يۇمشاپ كەتمەك، بوشاپ كەتمەك: باغدىكى شاپتۇللار پىشىپ مىلقىلاپ كېتىپتۇ.

مىلق ـ مىلق «مىلق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قازاندىكى گۆش پىشىپ، مىلق ـ مىلق بولۇپ كەتكەنكەن.

مىلىك ئى [پ] چىش يىلتىزى ئورۇنلاشقان گۆش.

مىلىمەك پ. بىرەر نەرسىنى ئۇۋاق، بوتقىسىمان نەرسىلەرگە تەگكۈزمەك، تىقماق، سۇركىمەك، يېپىشتۇرماق: مىلەپ يېگەن مېھماندىن قورق (ماقال). * موللام مىس سىياھدانىدىكى قويۇق قارا سىياھقا قوموش قەلەمنى مىلەپ خەت يېزىۋاتاتتى.

مىليارد سان [ر<فىران] يۈز مىليونىنىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان.

مىليارد سان [ر<فىران] يۈز مىليونىنىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان.

مىلياردلاپ رەۋ. مىليارد لارچە، مىليارد ـ مىليارد، سان ـ ساناقسىز، نۇرغۇنلىغان: قاراپ باقسىڭىز شۇنى بىلىسىزكى، ھەر يىلى تىنچلىق، مۇھىت ئاسراش، سالامەتلىك، پاراۋانلىق، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش دېگەن ئىشلار ئۈچۈن مىلياردلاپ پۇل خەجلىنىدۇ.

مىلياردلارچە سۆپ. ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن، جىق، تولا: دۇنيا مىقياسىدا مىلياردلارچە ئادەم 29 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ بېيجىڭدا ئېچىلىدىغانلىقىنى تەبرىكلىمەكتە.

مىلياردلىغان سۆپ. كۆپلىگەن، نۇرغۇنلىغان: جۇڭگودىكى مىلياردلىغان خەلق 29 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ بېيجىڭدا تېررەك ئېچىلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈشمەكتە.

مىليون سان [ر<فىران] يۈز مىڭنىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان.

مىليونلاپ رەۋ. مىليونلارچە، مىليون ـ مىليون، نۇرغۇنلىغان، سان ـ ساناقسىز: مىليونلاپ ئىزباسارلارنى تەربىيەلەش ئۈچۈن نەپەستىن توختىغۇچە ئىشلەش كېرەك.

مىليونلارچە سۆپ. ناھايىتى نۇرغۇن، كۆپ، جىق، تولا.

مىليونلىغان سۆپ. نۇرغۇنلىغان، كۆپلىگەن: مىليونلىغان كىشىنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى بولمىسا، ئىنقىلاب ئىشلىرىنىڭ غەلىبە قازىنىشىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ.

مىليونېر ئى [ر<فىران] مىليون بىلەن ھېسابلانغان بايلىققا ئىگە كىشى.

مىليونېرلاشتۇرماق «مىليونېرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ شىركەت ئۇنى مىليونېرلاشتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شىركەتتىكى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان خىزمەتچى خادىملاردىن رازى ئەمەس ئىدى.

مىليونېرلاشماق پ. مىليونېر بولماق، مىليونېرغا ئۆزگەرمەك: ئوسمان ئۆزىگە تۇشلۇق بىر شىركەتنىڭ خوجايىنى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ مىليونېرلىشىۋاتقان تەڭتۇش يۇرتداشلىرىغا ھەسەت قىلاتتى.

مىليونېرلىق ئى. مىليونېر بولۇش، مىليونېرغا ئۆزگىرىش: ئۇنىڭ مىليونېرلىق چۈشى رېئاللىققا ئايلاندى.

مىمكا ئى [ر<گىرېك] <ئۇس>① ھېس ـ تۇيغۇ، ئىچكى كەيپىيات قاتارلىقلارنى ئىپادىلىگۈچى يۈز مۇسكۇللىرى ھەرىكىتى: پىكىرنى مىمكا ئارقىلىق ئىپادىلەش. ② ھېس ـ تۇيغۇ ۋە كەيپىياتلارنى يۈز مۇسكۇللىرى ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىپادىلەش سەنئىتى: مىمكىغا ئۇستا ئارتىس.

مىنا ئى [ر<فىران] <ھەرب> بىر خىل پارتلىتىش قورالى: ئەينى يىللاردا مىنا ئۇرۇشىغا قاتناشقان 8 ـ ئارمىيەنىڭ بىر پىشقەدەم جەڭچىسى ماڭا مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى.

مىنالاتماق «مىنالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

مىنالاشتۇرماق «مىنالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر قېتىملىق جەڭدە مەلۇم پارتىزانلار ئەترىتى دۇشمەن يولىنى مىنالاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىشتى.

مىنالاشتۇرۇشماق «مىنالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: پارتىزانلار ئۆزلىرىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىگە ئاساسەن گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، ئاساسلىق يول ئېغىزلىرىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە مىنالاشتۇرۇشۇپ بولۇشتى.

مىنالاشتۇرۇلماق «مىنالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۇشمەننىڭ ئۆتىدىغان يوللىرى مىنالاشتۇرۇلۇپ بولۇنغاندىن كېيىن پارتىزانلار ئەترىتىدىكىلەر نەق مەيدانىدىن دەرھال چېكىنمەكچى بولۇشتى.

مىنالاشماق پ ① «مىنالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② مىنا كۆمۈلمەك ياكى ئورۇنلاشتۇرۇلماق.

مىنالانماق «مىنالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ۋاقىتتا پارتىزانلار ئۆزلىرىنىڭ چېكىنىش يوللىرىنىڭ دۇشمەنلەر تەرىپىدىن پۈتۈنلەي مىنالىنىپ بولۇنغانلىقى ھەققىدە خەۋەرگە ئىگە بولدى.

مىنالماق پ. مىنا كۆمەك، مىنا ئورناتماق: ھەممە يەرنى مىنالاپ بولدۇق، تېز چېكىنەيلى.

مىنامیوت ئى [ر] <ھەرب> زەمبىرەك ئوقى ئاغزىدىن قاچىلىنىدىغان، ئەگرى لىنىيە بويىچە ئېتىش ئاساس قىلىنىدىغان بىر خىل زەمبىرەك.

مىنامیوتچى ئى. مىنامیوت ئاتىدىغان ئەسكەر.

مىندۇرمەك «مىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كەنجى ئوغۇل ئانىسىنى مىندۇرگەن قېچىرنى باينىڭ خامىنىغا ھەيدەپ قويۇپتۇ.

مىنگەشتۇرمەك ① «مىنگەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەت ئاتنىڭ ئالدى ـ ئارقىغا ئىككى بالىنى مىنگەشتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ② ئارتىلدۇرماق، ئالماشتۇرماق (پۇت ھەققىدە): مەمەت ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ پۇتلىرىنى مىنگەشتۇردى.

مىنگەشتۇرۇلمەك «مىنگەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېرىپ ماجالىدىن كەتكەن ھېلىقى ئايال بىلەن بالا ئەخمەتنىڭ زورلىشى ھەم ياردەم بېرىشى بىلەن ئاران دېگەندە ئاتقا مىنگەشتۇرۇلدى.

مىنگەشمەك پ. ئات ـ ئۇلاغ، ۋېلىسىپىت، موتوسىكلىت قاتارلىقلارغا ئىككىدىن ئارتۇق ئادەم مىنمەك؛ مىنگەن ياكى ئۇنىڭغا يېقىن ھالەتتە ئولتۇرماق: ئات كەينىگە مىنگەشمە، مىنگەشكەندىن كېيىن ئۇندىمە (ماقال). * ئەپەندىم ئوغلى بىلەن بىر ئېشەككە مىنگىشىپ بازارغا بېرىپتۇ.

مىنگو ئى [خەن] <تارىخ> جۇڭخۇا مىنگو، يەنى مەملىكىتىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى 1912 ـ يىلىدىن تارتىپ 1949 ـ يىلىغىچە بولغان مەلۇم دەۋرى.

مىنمەك پ. بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە (كۆپىنچە ئات ـ ئۇلاغ، ۋېلىسىپىت، مۇتوسىكلىت قاتارلىقلارغا) ئىككى پۇتىنى ئىككى ياققا ساڭگىلىتىپ ئولتۇرماق: ئاتقا مىنمەك. ۋېلىسىپىتكە مىنمەك.

مىننەت ئى [ئە] قىلغان ياخشىلىقنى كۆز ـ كۆز قىلىش، داملاش، يۈزىگە سېلىش ياكى باشقىلارغا دەپ يۈرۈش: مىننەت قىلماق. * مېھنەتتىن قاچما، مىننەتتىن قاچ (ماقال).

مىننەتخور سۈپ [ئە + پ] قىلغان ئىشى ئۈچۈن مىننەت قىلىدىغان، مىننەت قىلىشقا ئامراق: ئۇ چىغرىقى غېچىرلاپ ئايلىنىۋاتقان قۇدۇق بېشىغا توپلىشىپ، مىننەتخور تەقسىماتچى بۆلۈپ بېرىۋاتقان سۇنى ئېلىۋاتقانلارغا قىزىقىش بىلەن قاراپ تۇراتتى.

مىننەتخورلۇق ئى. مىننەتخورلارغا خاس ئادەت، مىجەز، قىلىق: مىننەتخورلۇق پەسكەش ئادەملەرگە خاس قىلىقتۇر.

مىننەتدار ئى [ئە + پ] بىراۋنىڭ قىلغان ياخشىلىقى ۋە خىزمەتلىرىدىن رازى ۋە مەمنۇن: بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ياغاچچىدىن ناھايىتى مىننەتدار بولۇپ كېتىپتۇ.

مىننەتدارلىق ئى. مىننەتدار بولۇش، رازى بولۇش: ئېلى مىننەتدارلىق بىلەن ئۇنىڭ قوللىرىنى سىقتى.

مىننەتسىز سۈپ. مىننەتى يوق، مىننەت قىلمايدىغان؛ مىننەتسىز ئىش: بۇ ئەسەر ئادەمنى بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن تېخىمۇ ساداقەتمەن، ئەپۇچان، كەڭ قورساق، مىننەتسىز، شەخسىيەتسىز بولۇشقا ئۈندەيدۇ.

مىننەتلىك سۈپ. مىننەتى بار، مىننەت قىلىنغان: ئىشلەپ بېگەن لەززەتلىك، تىلەپ بېگەن مىننەتلىك (ماقال).

مىنۇت مق [ر<لات] ① بىر سائەتنىڭ ئاتمىشتىن بىر ئۇلۇشىگە تەڭ بولغان ۋاقىت ئۆلچىمى بىرلىكى؛ دەقىقە: بەش مىنۇتتىن كېيىن ئايروپىلان يەرگە قونىدى. ② <مات> بىر گىرادۇسنىڭ ئاتمىشتىن بىر ئۇلۇشىگە تەڭ بولغان يايى ياكى بۇلۇڭ ئۆلچىمى بىرلىكى (ئادەتتە رەقەمنىڭ ئوڭ تەرىپىنىڭ ئۈستۈنكى بۇلۇڭىغا قويۇلىدۇ). بەلگىسى « ′ »: بۇ بۇلۇڭ 30 ′ °60 ئىكەن. ③ <جۇغ> بىر گىرادۇسنىڭ ئاتمىشتىن بىر ئۇلۇشىگە تەڭ بولغان كەڭلىك ياكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىرلىكى (بەلگىسى يۇقىرىقىغا ئوخشاش). ④ كۆچمە. قىسقا مۇددەت؛ بىردەم، بىر ئاز: بىر مىنۇت ساقلاڭ. * ئۇ بىر مىنۇتمۇ تۇرمىدى.

مىنۇت ـ سېكۇنت ① مىنۇت ۋە سېكۇنت: ئۇ ئۆگىنىشتە ئەلاچى بولۇپ، مىنۇت ـ سېكۇنتنىمۇ قەدىرلەيتتى. ② كۆچمە. ئازغىنا، قىسقىغىنا: ئۇلارنىڭ ئىلىم ـ پەندىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى مىنۇت ـ سېكۇنت ۋاقىتنىمۇ قەدىرلىگەنلىكى ئارقىسىدا قولغا كەلگەن.

مىنۇتلاپ رەۋ. بىرنەچچە مىنۇت سەرپ قىلىپ، بىرنەچچە مىنۇت داۋامىدا: ئۇ قىيانلىق دەريادەك ئېقىنچان ھەم كۆرۈنۈشكە باي بولۇپ، ۋاقىت سائەتلىرىنى مىنۇتلاپ پارچىلىغاندا، ھەربىر مىنۇت تامامەن ئۆزگىچە مەنىۋى ھالەت بىلەن مەزمۇنلىنىدۇ.

مىنۇتلۇق سۈپ ① مەلۇم مىنۇت كېتىدىغان، مەلۇم مىنۇتقا بولىدىغان: 15 مىنۇتلۇق ئىش. ② قىسقىغىنا ۋاقىتتا، بىردەمدە بولىدىغان: ۋۇي ئاكا، بۇ نەچچە مىنۇتلۇق ئىشقۇ، نېمانچە قىلىسىز ئەمدى؟

مىنۇس ئى [ر<لات] ① <مات> ئېلىش بەلگىسى (ـ) نىڭ نامى. ② مىقدارنىڭ مەنپىيلىكىنى ياكى تېمپېراتۇرىنىڭ نۆلدىن تۆۋەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سۆز: مىنۇس 20. مىنۇس 30.

مىنېرال [ر<فىران] <گېيول> ① ئى. يەر پوستىدا ساقلانغان تەبىئىي بىرىكمىلەر ۋە ئاز ساندىكى تەبىئىي ئېلېمېنتلار. ② سۈپ. تەبىئىي خىمىيەلىك بىرىكمە ياكى ئېلېمېنتلارغا ئائىت، شۇنداق ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەردىن ئىبارەت بولغان، تەركىبىدە شۇنداق ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەر بار: مىنېرال تۇز. مىنېرال سۇ. مىنېرال ئوغۇت.

مىنېرال بۇلاق <گېئول> سۈيىدە كۆپ مىقداردا مىنېرال ماددىلار ئېرىگەن بۇلاقلار. بۇنداق بۇلاقلارنىڭ ھەممىسى ئارداشاڭلاردۇر. مىنېرال بۇلاقلارنىڭ تۈزلۇق بۇلاق، تۆمۈرلۈك بۇلاق، گۈڭگۇرتلۇك بۇلاق قاتارلىق تۈرلىرى بار. بەزى مىنېرال بۇلاقلاردىن كېسەل داۋالاشتا پايدىلانغىلى بولىدۇ.

مىنېرال پاختا <خىم> رۇدا ۋە كان داشقاللىرىدىن

ئىشلەنگەن تالالىق ماتېريال. ئىسسىققا چىداملىق. سوغۇق، ئىسسىق ۋە ئاۋازنى توسۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولغاچقا، سانائەت ۋە قۇرۇلۇشلاردا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

منېرالسىز سۈپ. تەركىبىدە منېرال ماددىلار بولمىغان، منېرالالارغا خاس ئەمەس؛ منېرالسىز سۇنى قاينىتىمايلا ئىچىش سالامەتلىككە زىيانلىقتۇر.

منېرالاندۇرماق «منېرالانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

منېرالانماق پ. منېرال ماددىلارنى ئۆز تەركىبىگە قوشۇۋالماق.

منېرالىق سۈپ. تەركىبىدە منېرال ماددىلار بولغان: منېرالىق بۇلاق. منېرالىق كۆل.

منېرالوگرافىيە ئى [ر] <گېيول> رۇدىلارنى منېرالوگرافىيەلىك مىكروسكوپتا تەتقىق قىلىدىغان پەن.

منېرالوگىيە ئى [ر] <گېيول> منېرالنىڭ خىمىيەلىك تەركىبى، ئىچكى قۇرۇلمىسى، ھالىتى، خۇسۇسىيىتى، ھاسىل بولۇش سەۋەبى، يېتىلىش ھالىتى، ئورتاق ھاسىل بولۇپ بىرىكىشى، ئۆزگىرىش شارائىتى، ئىشلىتىلىشى ھەم ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىشنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

منبۇس ئى [فىران] كىچىك ئاپتوبۇس: منبۇسلار ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ كوچىلىرىدىن پەيدىنپەي چېكىنىدۇرۇلمەكتە.

منىستر ئى [ر<فىران] منىستىرلىقتا رەھبەرلىك قىلغۇچى ھۆكۈمەت خادىمى.

منىسترلىق ئى ① مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ساھەلەر بويىچە بۆلۈنگەن ۋە منىستىر باشچىلىقىدىكى ئورگىنى. ② منىستىرنىڭ ۋەزىپىسى ۋە ئىشى.

منشىلىك سۈپ. مەخسۇس منىدىغان، منىشكە ئەپلىك، منىسە ئادەم ھۇزۇرلىنىدىغان: منىشلىك ئات.

منشىمەك «منىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تاك ئاتقاندىن كېيىن ئىككىسى ئاتلىرىغا منىشىپ قەسىرگە كېتىپتۇ.

منىمۇم سۈپ [ر<لات] دەرىجە ۋە قىممەت جەھەتتە ئەڭ ئاز، ئەڭ كىچىك: منىمۇم دەرىجە. منىمۇم قىممەت.

منىمېتر ئى [ر<لات] <فىز> زىللىق دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بىر خىل ئۆلچەش ئەسۋابى. ئىستىرىلكا ۋە سائەت تەخسىسىدىن تۇزۇلىدۇ. پىشاڭنىڭ پىرىنسىپى بويىچە ئىشلەيدۇ. زىللىق دەرىجىسى 0.01 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ.

مەھلىيا ئى [لات] <بوت>← **مەھلىيا چاتقىلى.**

مەھلىيا چاتقىلى <بوت> ماگنولوگىيە ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تېرىلەشكەن، سوقمىچاق ياكى تەتۇر تۇخۇم شەكىللىك. گۈلى يالغۇز، تولۇق ئېچىلمايدۇ، رەڭگى سېرىق، سۆسۈن قىزىل، خۇشبۇي پۇراقلىق، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. ئۇنىڭدىن پۇراقلىق ماي ئاجرىتىپ ئېلىشقا بولىدۇ، ئادەتتە پەمىل چايغا ئارىلاشتۇرۇپ چاينىڭ پۇرىقىنى ياخشىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مىياڭ تەق. مۇشۇكنىڭ مىياڭلىغان ئاۋازى.

مىياڭلاتماق «مىياڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوغلۇم ئۆيىمىزنىڭ مۇشۇكىنى كىچىك قەپەسكە سولۇۋېلىپ مىياڭلىتىپ ئويناماقتا ئىدى.

مىياڭلاشماق «مىياڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مۇشۇكلەر مىياڭلىشىپ بىر ـ بىرىنى قوغلاشماقتا ئىدى.

مىياڭلىماق پ. مىياڭ قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، مىياڭ قىلماق (مۇشۇك ھەققىدە): ئۆيدىكى مۇشۇك تۇيۇقسىز مىياڭلاپ كەتتى.

مىياڭ ـ مىياڭ «مىياڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مىيان I سۈپ. دىيال. ئوتتۇراھال، ئوتتۇرا دەرىجىلىك.

مىيان II ئى. دىيال. يېڭى تۇغۇلغان (تەخمىنەن بىر ئايلىق بولغان) قوزىنىڭ تېرىسى.

مىيانە سۈپ. دىيال ① يامان. ② يېقىمسىز، كۆرۈمسىز.

مىيانباز ئى. تامدىن بۆرتۈپ چىققان تۇز تەكچە.

مىياندۇك ئى. تۇرۇمچاقنىڭ تۆمۈر يىكىكە ئورنىتىلغان كىچىك غالتەكى.

مىيانسال ئى. دىيال. سۇلۇق ھەم يوغان كۆك شاپتۇل.

مىياۋ تەق. مۇشۇك مىياۋلىغاندا چىققان ئاۋاز.

مىياۋزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ئېلىمىزنىڭ گۇيجۇ، خۇنەن، يۈننەن، گۇاڭشى، سىچۈەن، گۇاڭدۇڭ، خۇبېي قاتارلىق ئۆلكە ـ ئاپتونوم رايونلىرىغا تارقىلىپ ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردىن يەنە ۋىيېتنام، لائوسلاردىمۇ مىياۋزۇلار بار.

مىياۋزۇچە ① سۈپ. مىياۋزۇ خەلقىگە، ئۇنىڭ تىل ـ يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: مىياۋزۇچە ئۇسسۇل. مىياۋزۇچە ئادەت. ② ئى. مىياۋزۇ تىلى: ئۇ مىياۋزۇچىنى ناھايىتى ياخشى سۆزلەيدۇ.③ رەۋ. مىياۋزۇ تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، مىياۋزۇ تىلىدا: مىياۋزۇچە سۆزلىمەك.

مىياۋلاشماق «مىياۋلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايۇنىڭدا ئاسلانلار، مىياۋلىشىپ يىغلايدۇ.

مىياۋلىماق پ.«مىياۋ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، مىياڭلىماق: ئۆي خوددى گۆردەك جىمجىت بولۇپ، پەقەت ئاچ قالغان مۇشۇكلا مىياۋلايتتى.

مىياۋ ـ مىياۋ «مىياۋ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

مىيلماق پ. دىيال. سۈركىمەك.

مىيۇ ئى [لات] <زوئول>← **مىيۇ بېلىقى.**

مىيۇ بېلىقى <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى ئۇزۇن، سەل ياپىلاق، رەڭگى قوڭۇر، ئېغىزى چوڭ ھەم سەل يانتۇ، قۇيرۇق ئۇزۇگۈچىسى قوزۇق شەكلىدە كېلىدۇ. دېڭىزدا ياشايدۇ.

مىيۇئون ئى [ئىنگ] <فىز> لېپتونلارنىڭ بىر خىلى. ئۇ مۇسبەت زەرەتلىكلەر ۋە مەنپىي زەرەتلىكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. زەرەت مىقدارى ئېلېكترونىنىڭكى بىلەن ئوخشاش، ماسسىسى ئېلېكترون ماسسىسىنىڭ 207 ھەسسىسىگە تەڭ.

مىيىق ئى. ئېغىزنىڭ بۇرجىكى: مىيىقىدا كۆلمەك.

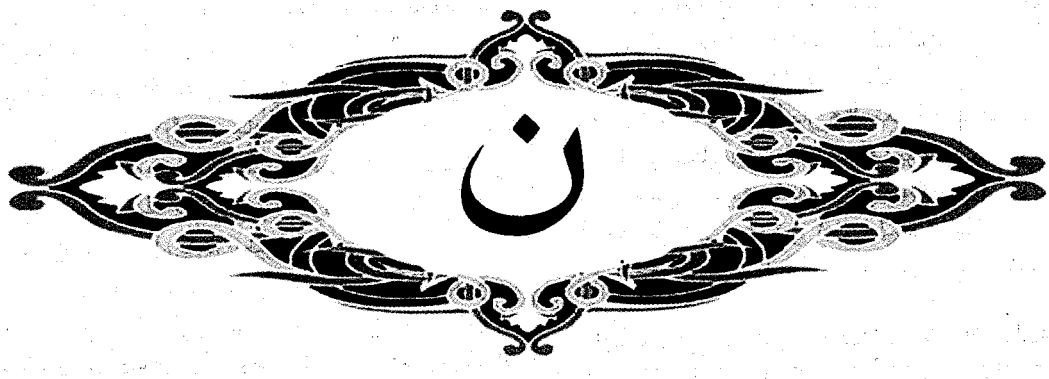

ن

ن ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە ئۇچىنچى ھەرپى.

نائەھلي سۈپ [پ + ئە] پەس، ۋىجدانسىز، ئىپلاس: ـ ھۆ نائەھلىي، ئىنساپسىز ئوغرىلارغا كۆچۈكۈم ـ كۆچۈكۈم دېسە ... ھەددىگىلەردىن ئېشىپ كېتىۋاتسىلەرغا ـــ دېدى ھېلىقى كىشى ئاچچىقىغا پايلىماي.

نائەھلىيلىك ئى. پەسلىك، ئىپلاسلىق، ۋىجدانسىزلىق: نائەھلىيلىك قىلماق.

ناباب سۈپ [پ] ① باب كەلمەيدىغان، مۇۋاپىق ئەمەس، نامۇۋاپىق، ماس ئەمەس: پىزىقچىلىقتا ماھارەت پىزىشتا ئەمەس، بەلكى ناباب جايلارنى قىسقارتىۋېتىشتە. ② يۇرۇش ـ تۇرۇشى، قىلىقى يامان، يارىماس؛ بۇزۇق، ئەسكى: سەدىق ناباب بالا بولدى.

نابابلىق ئى ① باب، مۇۋاپىق كەلمەسلىك، نامۇۋاپىقلىق. ② بۇزۇقلۇق، ئەسكىلىك.

ناباتات ئى [ئە] كونا. ئۆسۈملۈكلەر: تەلىم ـ تەربىيە ئالدۇق دەپ، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈشىدۇ! ناباتات بىلەن ئىنسان ئوخشامدۇ؟ ئىنسان دېگەننىڭ جېنى بار، ناباتاتنىڭ جېنى يوق.

نابور ئى [ر] مەتبەئەچىلىكتە تېكىستكە مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ تىزىلغان ھەرپ ۋە ھەرپ تىزىش ئىشى: نابور بۆلۈمى. نابور سېخى.

نابورچىك ئى [ر] باسمىخانىدا ھەرپ تىزىدىغان ئىشچى.

نابورچىكلىك ئى. باسمىخانىلاردا ھەرپ تىزىش ئىشى: ئۇ مۇشۇ زاۋۇتتا ئون يىلدىن بېرى نابورچىكلىك قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

نابۇت سۈپ [پ] يوقالغان، ھالاك بولغان، ۋەيران بولغان: نابۇت بولماق. نابۇت قىلماق.

نابۇتلۇق ئى. يوقىلىش، نابۇت بولۇش، ھالاك بولۇش، ۋەيران بولۇش: ئۇيغۇرنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئەسىر قىلىۋالغان 14 ـ، 15 ـ ئەسىرلەردىمۇ، يۇكسەك مىللىي مەسئۇلىيەتچانلىق روھى بىلەن ئۇيغۇر ـ تۈرك تىلىنى نابۇتلۇقتىن ساقلاپ قالغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ۋە ئۇلارنىڭ سەپ بېشىدا تۇرغان بايراقدارى ئۇلۇغ نەۋائىي شاھىتلىق بېرىدۇ.

نابىگار سۈپ. دىيال. يارىماس، مۇتتەھەم.

ناپاك سۈپ [پ] ① پاسكىنا، مەينەت؛ بۇلغانغان، تەركىبى ساپ بولمىغان: ـــ يىراق بول، كىيىملىرىڭ ناپاك بولىدۇ، ـــ دېدى ئۇ بالىسىنى چەتكە تارتىپ. ② غۇسۇل قىلمىغان، يۇيۇنمىغان؛ بۇزۇق، شاللاق: ـــ ناپاك ئايالنى سۈرەپ يۈرسەڭ قانداق بولۇر، ـــ دېدى ئۇ. ③ كۆچمە. يامان ئىللىتى بار، چىرىك، بولمىغۇر: مەن ئامالسىز ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇنداق ناپاك، ئوغرىلارچە تىل بىرىكتۈرۈشكە مەجبۇرمەن.

ناپاكلىق ئى. مەينەتلىك، پاسكىنىلىق: پاك بول، ناپاكلىق ـــ ئادەمنى خانۇۋەيران قىلىدۇ.

ناتاين سۈپ [پ + ئە] ئېنىقسىز، نامەلۇم، ئېنىق بىلگىلى بولمايدىغان: باشلىق بولغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ خەلقنىڭ خىزمىتىنى جان ـ دىل بىلەن ئىشلىشى ناتاين.

ناترولىت ئى [ر<لات + گىرىك] <گېئول>بىر خىل مىنېرال. يانتۇ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ، قۇراشمىسى كۆپىنچە رادىيوئاكتىپ ياكى رادىيوئاكتىپلىق تالا شەكىللىدە بولىدۇ. رەڭسىز، ئاق ياكى سۇس سېرىقتىن قىزىل رەڭگىچە كېلىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. تالاسمانلىرى يىپەك پارقىراقلىقىدا بولىدۇ. قاتتىقلىقى 5 ـــ 5.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.20 ~ 2.26.

ناترىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Na(Natrium). كۈمۈش رەڭلىك، يۇمشاق، پارقىراقلىقا ئىگە، ھاۋادا ئوڭاي ئوكسىدلىنىدۇ. ناترىي ۋە ئۇنىڭ تۇزلىرى ـــ ئاش تۇزى، ناترىي ئاساسى ۋە گلابىر تۇزى قاتارلىقلار سانائەتتە كەڭ قوللىنىلىدۇ. ناترىي يەنە ئادەم مۇسكۇلى ۋە نېرۋا توقۇلمىلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ناترىيلىق سۈپ. تەركىبىدە ناترىي بار بولغان، ناترىيغا ئىگە: ناترىيلىق ئەينەك. ناترىيلىق سېلىترا.

ناتىسسىت ئى [ر] ناتسىستىزم تەرەپدارى ياكى ناتسىستلار پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى.

ناتسىستىزم ئى [ر<نېم] <پەلس> 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇنقى گېتلېر گېرمانىيەسىنىڭ دۆلەتلىك سوتسىيال ئىشچىلار پارتىيەسى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە يۇرگۈزگەن «دۆلەت سوتسىيالىزمى» دېگەن مەندىكى ئەكسىيەتچىل تەشەببۇس ھەم سىياسەت. ئەمەلىيەتتە ئۇ گېرمانىيە فاشىزمىدۇر.

ناتوغرا سۈپ. توغرا ئەمەس، خاتا: ناتوغرا كەسىر.

ناتوغرىلىق ئى. توغرا ئەمەسلىك، خاتالىق.

ناتونۇش سۈپ. تونۇشمايدىغان، تونۇش ئەمەس، يات: ئۇ ئۆزىگە ناتونۇش بۇ ئادەمگە سوغۇق مۇئامىلە قىلدى.

ناتونۇشلۇق ئى. تونۇشماسلىق، ياتلىق.

ناتۇرا ئى [ر] <گ سەن> رەسىمگە ئېلىش ياكى كىنوغا ئېلىش ئۈچۈن ئوبيېكت بولغان تەبىئىي مەنزىرە، نەرسە، ئا-

دەم ۋە باشقىلار.

ناتۇرال سۈپ [ر] ① مال، مەھسۇلات بىلەن ئېلىنىدىغان، بېرىلىدىغان، تۆلىنىدىغان: ناتۇرال ئىش ھەققى. ناتۇرال يەر ئىجارىسى. ② تەبىئىي ھالەتتىكى، ئەسلىي، تەبىئىي: ناتۇرال ئىگىلىك.

ناتۇرالىزم ئى [ر] <ئەد> ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىدە تەبىئىي پەنلەردىكى تەجرىبىچىلىك پوزىتسىيەسىنى قوللىنىپ تۇرمۇشقا مۇئامىلە قىلىش ۋە تۇرمۇشنى كۆزىتىش تەشەببۇس قىلىنغان بىر خىل يامان خاھىش.

ناتۇرالىزمچى ئى. ناتۇرالىزملىق ئىدىيەنى تەشەببۇس قىلغۇچى، ناتۇرالىزم تەرەپدارى: بۇنداق بەدىئىي تەسەۋۋۇر ۋە بەدىئىي توقۇلما ناتۇرالىزمچىلارنىڭ مېخانىكىلىق تەقلىدچىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قالماسلىقى، خىيالىي، سۇبيېكتىپ ئويدۇرما بولۇپ قالماسلىقى كېرەك.

ناتۇرالىزملىق سۈپ. ناتۇرالىزمغا ئائىت بولغان، ناتۇرالىزم ئىدىيەسىگە ئاساسلانغان: ناتۇرالىزملىق خاھىش. ناتۇرالىزملىق ئىدىيە.

ناتۇرىزم ئى [ر] <دىن> قەدىمكى ئىپتىدائىي ئىنسانلاردا بولغان تەبىئەت كۈچلىرىگە ئېتىقاد قىلىدىغان بىر خىل دىن.

ناتىق ئى [ئە] سۆزمەن، نۇتۇق سۆزلەش ئىقتىدارى يۇقىرى، گەپكە ئۇستا، گەپدان: ئۇ ناھايىتى پائالىيەتچان، ھارماس ھەمدە ناھايىتى ناتىق ئادەم ئىدى.

ناتىقلاشتۇرماق «ناتىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆپ قېتىملىق لېكسىيە سۆزلەش پۇرسىتى ئۇنى تېخىمۇ ناتىقلاشتۇرۇپ يېتىلدۇرمەكتە ئىدى.

ناتىقلاشماق پ. نۇتۇق سۆزلەش ئىقتىدارى ئېشىپ بارماق، سۆزمەنلەشمەك، گەپدانلاشماق: «سىزدە ئەيىب يوق. چۈنكى، يۇرتىمىزدىكى ئاشۇ نادانلىق مۇھىتىدىن نەپس ئېلىپ، ناپاك ھاۋا بىلەن ساپ قانلىرى بۇزۇلۇش ئارقىلىق تولىمۇ ئېغىر كۈنلەردە ياشاۋاتقان ئاشۇ كىشىلىرىمىزنىڭ بىردىنلا ناتىقلىشىپ گەپ تېپىشىدىن قورققانلىقىم سەۋەب بولدى» دېيىلگەنىدى خەتتە.

ناتىقلىق ئى. سۆزمەنلىك، گەپدانلىق: ئۇنىڭ ناتىقلىقى لېكسىيە ئاڭلىغۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى.

ناتىنچ سۈپ. تىنچ ئەمەس؛ تىنچلىقى، ئاسايىشى بۇزۇلغان؛ تاراق ـ تۇرۇق، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى كۆپ: ئۇ چاغدا بۇ يەرلەر ناھايىتى ناتىنچ ئىدى.

ناتىۋان سۈپ [پ] ئەھۋالى ناچار، زەئىپ، كۈچسىز، نىمجان؛ بىچارە، ئاجىز: ئايخان خۇددى قەپەسكە سولانغان بۇلبۇلدەك ناتىۋان بولۇپ قالدى.

ناتىۋانلىق ئى. ئاجىزلىق، بىچارىلىك: ئۆزۈمنىڭ ناتىۋانلىقىمغا قارىماي، ئاشۇنداق گۈمبەز قۇرۇش نىيىتىدە بىرقانچە يىللار ئىزدەندىم، ئۆگەندىم، يېغدىم ۋە يېزىشقا كىرىشتىم.

ناتىيىن سۈپ. دىيال. نامەرد، لەۋزىدە تۇرمايدىغان.

ناجاك سۈپ. دىيال. نازۇك، زەئىپ، ئاجىز، ئىنچىكە.

ناجىنس سۈپ [پ + ئە] بۇزۇق، ئىپلاس، پەس، رەسۋا: ـــ كىم بولاتتى، ھېلىقى جەننەت دېگەن ناجىنس، ناقىسچۇ، ـــ ماركىن ئاچچىق بىلەن غۇدۇڭشىدى.

ناچا ئى [پ] ① تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئاستىنقى يېپىنى ئورايدىغان كىچىك غالتەكى ياكى غالتەككە ئوخشاش ئەسۋابى. ② موكىنىڭ يىپ تۇرگۇسى (توقۇمىچىلىقتا).

ناچار سۈپ [پ] ياخشى ئەمەس، ئەسكى؛ ئۆلچەمگە يەتمەگەن، نورمال چەكتىن تۆۋەن، لاياقەتسىز: ناچار كىتاب خۇددى ناچار ئادەمگە ئوخشاش ساڭا زىيان كەلتۈرىدۇ.

ناچارلاشماق پ. ناچار ھالەتكە كەلمەك، ناچارلىماق، ناچارلىماق، ئەسكىرىمەك: بۇ يەردىكى يەرلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى كۆندىن ـ كۈنگە ناچارلىشىپ كەتكەنىدى.

ناچارلىق ئى. ياخشى ئەمەسلىك؛ لاياقەتسىزلىك: بۇ مېنىڭ مىجەز ـ خۇلقۇمدىكى ناچارلىقمۇ بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ ئۇنداق قىلىشنى خالىمايمەن.

ناچارلىماق پ. ناچار ھالەتكە كەلمەك، ناچارلاشماق: ئۇنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى كۆندىن ـ كۈنگە ناچارلاپ كېتىۋاتىدۇ.

ناخشا ئى. بەلگىلىك ئاھاڭغا سېلىنىپ ئېيتىلىدىغان شېئىرىي ئەسەر، غەزەل: دەل شۇ چاغدا يۇرەكنى ئەزگۈدەك مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى كەلدى.

ناخشا ـ ئۇسسۇل ناخشا ۋە ئۇسسۇل: يالغۇز ئاجايىپ ناخشا ـ ئۇسسۇلىمىز ۋە ئۇنىڭغا ماھىرلىقىمىز بىلەن ماختىنىپ ئۆتۈشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە قىلمايدۇ.

ناخشىچى ئى. ناخشا ئېيتىشقا ئۇستا، ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغان كىشى: ئۇ ھېلىقى ناخشىچى قىزنى ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى.

ناخشىچىلىق ئى. ناخشا ئېيتىشنى كەسىپ قىلىش، ناخشا ئېيتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: ئۇيغۇر ناخشىچىلىقى خېلى بۇرۇنلا دۇنياغا مەشھۇر ئىدى.

ناخشىسىز سۈپ. ناخشا يوق، ناخشا ئېيتىلمىغان: ناخشىسىز، مۇزىكىسىز تۇرمۇشنىڭ قانچىلىك مەززىسى بار؟

ناخشىكەش ئى. ناخشا ئېيتىشقا ئۇستا، ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغان كىشى، ناخشىچى: ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم بىر رېستوراندا تۇرۇلگەن سورۇندا ئاممىباب ناخشا ئېيتىپ تونۇلغان بىر ناخشىكەش ئۇچىغا چىققان ئالدىراڭغۇلۇق بىلەن «قومۇل ناخشىلىرىنى «مۇقام» دېگىلى بولمايدۇ» دېگەنىدى.

ناخشىكەشلىك ئى. ناخشا ئېيتىشنى كەسىپ قىلىش، ناخشا ئېيتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، ناخشىچىلىق: ئۇنىڭ دادىسى خەلق ئارىسىدا ناخشىكەشلىكتە ئاللىبۇرۇن تونۇلغانىدى.

ناخشىلىق سۈپ. ناخشا ئېيتىلغان، ناخشا بىلەن ئورۇنلانغان، ناخشا بار: ناخشىلىق مۇزىكا.

ناخۇش سۈپ [پ] خۇش ئەمەس، كۆڭۈلسىز، پەرىشان: ـــ ئۇ قانداقمۇ دوكتور بولسۇن؟! ـــ دېدى يىگىت ناخۇش ھالدا.

ناخۇن ئى [پ] تەمبۇر تارىنى چېكىپ چىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: مۇھەممەت قارىي تەمبۇرنى ئېلىپ، ئاۋۇال ناخۇننى تارلارنىڭ ھەممىسىگە نۆۋەت بىلەن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم چېكىپ قويۇپ، ئاندىن پەدىسىنى باشلىۋەتتى.

ناخۇنلىماق پ. تەمبۇرنى ناخۇن بىلەن چالماق: مۇقاملار شەيداسى گۈزەل قىز، ناخۇنلاپ تەمبۇرنى چالسا گەر. قەقنۇس غۇنچىدەك قان يۇتار، ھوشىنى يوقىتىپ شام ـ سەھەر.

نادامەت ئى [ئە] ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن روھىي جەھەتتىن پەيدا بولغان ئازاب، بىئاراملىق، پۇشايمان، ئۆكۈنچ، ئەپسۇس: نادامەت چەكمەك. نادامەت قىلماق.

نادامەتلىك سۈپ. پۇشايمانلىق، ئۆكۈنچلۈك، روھىي ئازاب، پۇشايمان سېزىلىپ تۇرغان: ئېرىپان يىغا ئارىلاش ئاڭلىنىپ

ىنۇانتقان نادامەتلىك ئۇنگە قۇلاق سالدى.

نادان سۈپ [پ] ① ئىلىم - پەندىن خەۋىرى يوق، ئاڭ چۈشەنچىسى نىسبەتەن تۆۋەن، تەربىيەلىنىشى تولۇق بولمىغان ياكى تەربىيە كۆرمىگەن: نادان ئادەم. ② زېھنىي ئىقتىدارى تۆۋەن، دۆت، گالۋاڭ، كاللىسى ئىشلىمەيدىغان: — قانداق نادان بالا ماۋۇ، ئوھوش، — دېدى ھېلىقى خوتۇن پەرھاتنىڭ قوللىرىنى قاتتىق سىلكىپ، — ئاۋۇ چەتكە قويمامسەن؟!

نادانلارچە رەۋ. نادانلارغا ئوخشاش، نادانلاردەك، نادانلىق بىلەن: — بولدى، بولدى، — دېدى سەمەتنى توسۇپ، — بۇنداق نادانلارچە ئىش قىلمايلى، بۇگۈن كېتىپ، ئەتە كەلسەك بولمىدىمۇ؟

نادانلاشتۇرماق «نادانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىلىمسىزلىك كىشىنى تېخىمۇ نادانلاشتۇرۇۋېتىدۇ ھەم ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

نادانلاشماق پ. نادان ھالەتكە كەلمەك، بىلىمسىز، پەم - پاراسەتسىز بولۇپ قالماق، گالۋاڭلاشماق: ئادەم گېزىت - ژۇرنال، كىتاب ئوقۇمايلا، كىنو - تىياتىر كۆرمەيلا، رادىيو ئاڭلىمايلا چەت - ياقا جايلاردا ئۆزۈن تۇرۇپ كەتسىمۇ نادانلاشىپ قالمايدىكەن.

نادانلىق ئى. نادان كىشىلەرگە خاس قىلىق - ھەرىكەت، ئەخمەقلىق: — مەن نادانلىق قىپتىمەن، كەچۈرسىلە! — دېدى ئۇ بەگنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ.

نادىر [ئە] ① سۈپ. كەم تېپىلىدىغان، كەم ئۇچرايدىغان، ناھايىتى ئېسىل، ئەلا؛ بىباھا، قىممەتلىك: شائىر نۇرغۇنلىغان نادىر ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرۇپ ئالەمدىن ئۆتتى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نار ئى. بىر ئۆركەشلىك ئەركەك تۆگە.

نارازى سۈپ [پ + ئە] رازى بولمىغان، قوشۇلمىغان، قانا - ئەتلەنمىگەن؛ قارشى كەيپىيات؛ خۇشال، مەمنۇن بولمىغان، خۇرسەن ئەمەس: نارازى بولماق. نارازى قىلماق.

نارازلىق ئى. رازى بولماسلىق: شەھەر خەلقىنىڭ پەيلى يامان ئىدى، نارازلىق كۈنسېرى كۈچەيىپ، بارغانسېرى خەۋىلىك تۈس ئېلىپ بېرىۋاتاتتى.

نارەسىدە سۈپ [پ] بالاغەتكە، ۋايىغا يەتمىگەن: نارەسىدە بالا. نارەسىدە قىز.

نارەنجى [پ] ① ئى <گ سەن> قىزىل بىلەن سېرىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن پەيدا بولغان، ئاپېلسىن ياكى كاۋا چېچەكىگە ئوخشايدىغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ. ② سۈپ. شۇ خىل رەڭگە ئىگە: نارەنجى رەخت.

نارزان ئى [ر] <خىم> كاربونات ئانگىدرىدلىق مىنېرال سۇ.

ناركوتىك [ر] ① ئى. نارکوز قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دورىلار. مەسىلەن، ئېتىل، ئېفىر، خىلوروفورم، كوكايىن، پىروكائىن قاتارلىقلار. ② سۈپ. نارکوز قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: نارکوتىك مادداىلار.

نارکوز ئى [ر<فىران] <تېب> بىھوش، سەزمەس قىلىش: نارکوز قىلماق.

نارکوزچى ئى. دوختۇرخانىلاردا مەخسۇس ئوپېراتسىيە قىلىدىغان بىمارلارغا مەست قىلىش ياكى ھوشسىزلاندۇرۇش ئوكۇلى ئۇرىدىغان مەخسۇس خادىم: دوختۇر نارکوزچى خادىمغا ئىشنى باشلاشنى بۇيرۇپ قويۇپ ئۆزى ئوپېراتسىيە ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

نارکوزچىلىق ئى. نارکوزلاش، نارکوز قىلىش ئىشى، خىزمىتى: ئۇ قايسىبىر دوختۇرخانىدا نارکوزچىلىق قىلاتتى.

نارکوزلاتماق «نارکوزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەم دوختۇر ئۆزى ئوستىدە تۇرۇپ نارکوزچى ئارقىلىق بىمارلارنى بىر باشتىن نارکوزلىتىشقا باشلىدى.

نارکوزلاشماق «نارکوزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: نارکوزچى خادىملار ۋەقەگە ئۇچرىغان ھەربىر بىمارنى تېزلىك بىلەن نارکوزلىشىپ ئۇدۇللۇق ئوپېراتسىيەخانىغا يۆتكەشكە باشلىدى.

نارکوزلانماق «نارکوزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قارىغاندا نېرۋىمۇ ئۇزاق مۇددەتلىك غىدىقلىنىشتىن نارکوزلىنىپ، ھېچنېمىنى سەزمەس بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ.

نارکوزلىماق پ. بىھوش قىلماق، مەست قىلماق: نارکوزچى دوختۇر بىمارنى نارکوزلاپ بولۇپ 15 مىنۇت ساقلاشنى ئېيتتى.

ناز ئى [پ] باشقىلارغا يېقىش ئۈچۈن يۇز - كۆزنى ئوينىتىپ قىلىنغان يەڭگىل ھەربىكەت، ئەركىلىك: ناز قىلماق.

نازارەت ئى [ئە] ① ئادەم، نەرسە ياكى ھادىسىنىڭ ئومۇمىي ياكى ئايرىم تەرەپلىرى ئوستىدە ئېلىپ بېرىلغان كۆزىتىش، تەكشۈرۈش: نازارەت قىلماق. ② ئاپتونوم رايونلۇق، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىگە بىۋاستە قاراشلىق بولغان ئىدارە - ئورگان: مالىيە نازارىتى.

نازارەتچى ئى. نازارەت قىلغۇچى، تەكشۈرۈپ تۇرغۇچى، كۆزەتكۈچى كىشى: ئىمتىھان مەيدانىدا قولتۇقىغا يوغان دەپتەرلەرنى قىستۇرۇۋالغان ئىمتىھان نازارەتچىلىرى ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ يۈرەتتى.

نازارەتچىلىك ئى. نازارەت قىلىش ئىشى. نازارەتچىلەرنىڭ ئىش - پائالىيىتى: نازارەتچىلىك قىلماق.

نازاكەت ئى [پ] ① كىشىنىڭ يۈرۈش - تۇرۇش، قىلىق - ھەربىكەت ۋە مۇئامىلىسىدىكى نازۇكلۇق، لاتاپەت، ئەدەپ: بەست - بويى كېلىشكەن بىر جۈۋان يېقىملىق نازاكەت بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

نازاكەتسىز سۈپ. نازاكىتى يوق، يېقىمسىز، قوپال، بىئەدەپ: ماڭا بۇ ئايالنىڭ سۆزلىرى قوپال، نازاكەتسىز بىلىندى.

نازاكەتلىك سۈپ. نازاكىتى بار، يېقىملىق؛ نازاكىتى بىلەن كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان، زوقلاندۇرىدىغان: نازاكەتلىك ئالمىخان، دوپپىكىزغا گۈل بولاي. جان تەسەددۇق ئەيلىدىم، تا ئۆلگۈچە قۇل بولاي.

نازغىتماق «نازغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئالدىرىما ئاپا، قومۇش پۇپۇكلىرىنى ماڭا نازغىتىپ ئوينىغان بىلەن بەربىر بورا بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

نازغىتىشماق «نازغىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قەپەس ئىچىدە بىر توپ توزلار چىرايلىق قاناتلىرىنى نازغىتىشىپ ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشىپ يۈرۈشەتتى.

نازغىماق پ. ئوينىقاشماق، تولغىنىپ نازلانماق، تولغاماق: ئۇنىڭ كىيىملىرى تولىمۇ تار ھەم قىسقا بولغاچقا، ئىش قىلغاندا كۆكسىلىرى لىغىلداپ، بەللىرى نازغىپ تولىمۇ قىزىقارلىق كۆرۈنەتتى.

ناز - كەرەشمە ← **نازۇكەرەشمە**.

نازلانماق «نازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئايخان سۆزۈك لەۋلىرىنى ھىمىرىپ، رۇستەمنىڭ تەلەپچان

كۆزلىرىگە نازلىنىپ قارىدى.

نازلىق سۈپ. نازى بار، ناز ئارىلاش، خۇلقلۇق؛ يېقىملىق: ـــ شەپە بەرمىگەن بولسام قارىماي كېتەتتىڭىز ـ ھە؟ ـــ دېدى ناۋاتخان نازلىق ئاۋاز بىلەن قېيىدىغاندەك.

نازلىماق پ. ناز قىلماق، ئەركىلىمەك، ئويناقشىماق، خۇلق قىلماق: قىز بالىنىڭ يىغلىغىنى ـــ نازلىغىنى (ماقال).

نازلىنىشماق «نازلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: سەھنىدە بىر توپ قىزلار نازلىنىشىپ ئۇسسۇل ئويناشماقتا ئىدى.

ناز ـ نېمەت ← **نازۇنېمەت**.

نازۇك سۈپ [پ] ① ئىنچىكە، زىلۋا: مەن بىر قولۇم بىلەن ئۇ ـ نىڭ نازۇك بارماقلىرىنى تۇتتۇم. ② يۇقىرى ماھارەت ھەم كۆپ ئەجىر بىلەن ئىشلەنگەن، ئىشلىنىشى نەپىس، ئېسىل؛ مۇرەككەپ، چىگىش: تىراكتورنىڭ نازۇك بىر سايمىنى ئىشتىن چىقىپ، تىراكتور ھەركەتتىن توختىغانىدى. ③ ئۆزىگە خاس قىيىن تەرەپلىرى بولغان، ئالاھىدە ماھارەت، بىلىم تەلەپ قىلىدىغان؛ ئورۇنلاش، بېجىرىش ئەڭ قىيىن بولغان: ئۇ بۇ قېتىمقى نازۇك ئىلمىي تەجرىبىنى غەلىبىلىك تاماملىدى. ④ سۆيۈم ـ لۈك، يېقىملىق، ئوماق، كىشىنىڭ مەستىلىكىنى كەلتۈرىدىغان: ئۇنىڭ نازۇك بەدىنى كۆز ئالدىمغا كەلدى. ⑤ كۆچمە. ئالاھىدە ئېتىبار تەلەپ قىلىدىغان؛ تۇرلۇك تەسىرلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان، بىرەر تەسىرنى ئاسان قوبۇل قىلىدىغان، سۆز ـ ھەرىكەتكە قارىتا سەزگۈر، ئەمما گەپ كۆتۈرەلمەيدىغان: بۇرۇنلا نازۇك مىجەز ئىدىڭ، قارىغىنا سازلىقلار ئۆزگەردى، سېنىڭ مىجەزىڭ بولسا تېخىچىلا كونا پېتىڭ! ⑥ سىلىق، يېقىملىق، نازاكەتلىك، ئەۋرىشىم: قىزمۇ قېرىلارغا نازۇك بىر ھەرىكەت بىلەن سالام بەردى. ⑦ كۆچمە. ئاجىز، بوش، زەئىپ، چىدامسىز: ئادەم گۈلدىن نازۇك، تاشتىن قاتتىق (ماقال). ⑧ سىرلىق، كىشىنى ھەم سۆيۈندۈرىدىغان ھەم ئەنسىرىتىدىغان: كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا ـ بارا مەنده ئۇنىڭغا قارىتا بىر خىل نازۇك تۇيغۇ ئويغىنىشقا باشلىغانىدى. ⑨ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

نازۇكەردەشمە ناز ۋە كەرەشمە؛ ئومۇمەن ئويناقشىپ، ئەركىلەپ قىلىنغان قىلىق ـ ھەرىكەتلەر: ئۇ شۇنداق قارىۋىدى، ئۆزىگە نازۇكەردەشمە بىلەن ئىللىق كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرغان پەرىزاتنى كۆردى.

نازۇكلاشتۇرماق «نازۇكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نازۇكلاشماق پ. نازۇك ھالغا كەلمەك، نازۇك بولۇپ كەتمەك: ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدىنىڭ يۇمشاپ، نازۇكلىشىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى.

نازۇكلۇق ئى. نازۇك ھالەت ياكى نازۇك كىشىلەرگە خاس قىلىق ـ ھەرىكەت، ئادەت: ئۇنىڭ پۈتۈن گەۋدىسىدە ئاللىقانداقتۇر نازۇكلۇق بار ئىدى.

نازۇنېمەت ئى. تەبىئەت ئاتا قىلغان تۇرلۇك نېمەتلەر ۋە يەل ـ يېمىشلەر: يايىدى ئالدىمغا ئولار كەڭ داستىخان، نازۇنېمەتلەر تىزىلىدى يانمۇيان.

نازىر ئى [ئە] نازارەتنىڭ باشلىقى: مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى. سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى.

نازىركۇم ئى <مۇز> ئۇيغۇر خەلق كۇيلىرىدىن بىرى ۋە شۇ كۇيگە ئوينىلىدىغان بىر خىل ئۇسسۇل. ئۇ ئاساسەن تۇرپان ۋە قۇمۇل رايونلىرىدا كەڭ ئومۇملاشقان.

نازىرلىق ئى. نازىرغا يۈكلەنگەن ئەمەل، ۋەزىپە، ئىش: ئۇنىڭ نازىرلىق قىلىۋاتقىنىغا تۆت يىلدەك بولۇپ قالدى.

نازىگۇل ئى [ناز + ى + گۇل] <بوت> ① قوڭغۇراقگۈل ئا ـ ئىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

نازىل سۈپ [ئە] ①چۈشكەن، ئەۋەتىلگەن: نازىل بولماق. نا ـ زىل قىلماق ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نازىنىن سۈپ [پ] چىراي ـ تۇرقى، قەددى ـ قامىتى كېـ ـ لىشكەن، گۈزەل، ناھايىتى چىرايلىق (قىز ـ ئاياللار ھەققىدە): بارارغا يوللىرىڭ بولسۇن، قىزىلگۈل ھەمراھىڭ بولسۇن، سېنىڭ دەڭ نازىنىن يارغا، مېنىڭدەك قۇللىرىڭ بولسۇن.

ناس ئى [پ] كۆك تاماكا بىلەن چاكاندا كۈلىنى ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلانغان بىر خىل چېكىملىك.

ناسارا ئى [ئە] خىرىستىيان دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى كىشى.

ناسكى ئى [ر] ئوشۇقنى بېسىپ تۇرىدىغان قىسقا پايپاق.

ناسناس سۈپ. قانداقلا نەرسە بولسا يەۋېرىدىغان، تاماق تالـ ـ لىمايلا يەپ كېتىدىغان، ئاچ كۆز: ناسناس ئادەم.

ناسوس ئى [ر] <ماشىن> سۈيۇقلۇق ياكى گازنى تارتىپ چىقىرىش ياكى بىر نەرسىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب: ۋېلىسىپىت ناسوسى. ھاۋا ناسوسى. نا ـ سوس بىلەن سۇ چىقارماق.

ناسۋال ئى [پ] ← **ناس**: سادىق بوۋاي ئاچچىقىنى بىر چىمدىم ناسۋال بىلەن بېسىپ، ناسىرنىڭ بەقىنىدىن ئورۇن ئالدى.

ناسۋال قاپاق ① <بوت> قاپاقنىڭ ئۆزگەرگەن بىر تۈرى. ئۇنىڭ قاپاقتىن پەرقى شۇكى، كۆپ مېۋىلەيدۇ، مېۋىلىرى تەخمىنەن 10 سانتىمېتىر چوڭلۇقتا بولىدۇ. ناس چېكىدىغانلار كۆپ

ىنچە ناسنى مۇشۇ قاپاقتا سالىدۇ. ② ناسۋال چېكىدىغانلار ناسۋال قۇيۇپ يېنىدا ساقلايدىغان كىچىك قاپاق: بەزى ئەزالارنىڭ ھۆپۈپ قىچقارغان چاغدا يەيدىغان ئېشى تۈگەپ كېتىپ، «ناسۋال قاپاقتا نان بارمۇ؟» دەپ خورجۇن كۆتۈرۈپ چىققىلى تاس قالدى.

ناسۋالچى ئى. ناسۋال تەييارلىغۇچى ياكى ئۇنى ساتقۇچى كىشى.

ناسۋالچىلىق ئى. ناسۋال تەييارلاش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى.

ناشاد سۈپ [پ] شاد ـ خۇشال ئەمەس؛ غەم ـ قايغۇغا پاتقان، خاپا، مەيۈس: بولدى نىمجان سۇغا تەشنا بېلىقلىرىڭ، بولدى ھەم غەرق باشقا يەلكەن ـ قېيىقلىرىڭ. ئەلەم بىلەن ئۆتتۈڭ ئون يىل ناشاد بېغىم.

ناشايان سۈپ [پ] ناموناسىپ، نالايىق؛ بىمەنە، رەسۋا: ھاجى ئىشان سېنىڭ ئايتۇرا بىلەن قىلغان ناشايان ئىشىڭنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىكەن.

ناشتا ئى [پ] ① سەھەردە ئورۇندىن تۇرۇپلا يېيىش ئۈچۈن تەييارلانغان نان ـ پان، چاي قاتارلىق يېمەكلىك؛ ئەتىگەنلىك تاماق: ئۇ تىراكتورنى قوشنا ئېتىزدا توختىتىپ قويۇپ، ئەتتىگەنلىك ناشتىغا ئۆيگە كەلدى. ② ناشتا قىلغان ياكى قىلىدىغان ۋاقىت:

ئەتىسى تاھىر ئاكا سەھەر تۇرۇپ مالىلىرىغا بوغۇز بەردى. ناشتىدىن كېيىن دۇكانغا باردى.

ناشتا ـ ناھا ناشتىدا يەيدىغان نەرسىلەر: ئابلىكىم كېيىنكى كۈنلەردىكى ئادەتى بويىچە خاماندىن ئەتىگەن قايتىپ كېلىشى ۋە بىر ئاز ناشتا ـ ناھا قىلىۋېلىپ، ئاندىن كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇخلىشى لازىم ئىدى.

ناشتىسىز سۈپ. ناشتا قىلمىغان، ناشتا قىلماي: ئۇ بۈگۈن ئەتىگەن ناشتىسىزلا سىرتقا چىقىپ كەتتى.

ناشتىلىق ئى. ناشتا قىلىش ئۇچۇن تەييارلانغان يېمەكلىك، ئەتىگەنلىك تاماق: ـــ ئاپىسى، ناشتىلىق بىرنەرسىگىلەر بولسا، تېزرەك بولۇڭلار، بىز ناشتا قىلىپلا ماڭمىساق بولمايدۇ، ـــ دېدى توختى ئاكام.

ناشپىكەر ئى <بوت> قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى، تەمى بەك تاتلىق: پىلىكىگە قاراپلا دەمدۇ خەمەكنى ناشپىكەر، يارغۇدەك تىلنى ئۇنىڭدا تەم ۋە لەززەت بولمىسا.

ناشى ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۇلكىسىنىڭ لىجيانگ، ۋېيشى، جۇڭدىيەن، يۈڭشېڭ قاتارلىق جايلىرىغا ۋە سىچۇەن ئۇلكىسىنىڭ يەنيۇەن، يەنبيەن، مولى قاتارلىق جايلىرىغا ئولتۇراقلاشقان.

ناغرا ئى [ئە] <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇرغۇلۇق (سوقما) چالغۇ ئەسۋابى.

ناغرا ـ دۇمباق ناغرا ۋە دۇمباق: بىر كۈن ئاۋۇال ناغرا ـ دۇمباق ياڭرىتىپ ھەم سۇنايلارنى «سەنەم»گە سايرىتىپ، ئەتىسى بايۇەچچەنىڭ بولدى تويى، ئاڭنى ئەگىپ قىلدى جەۋلان قۇرغۇيى.

ناغرا ـ سۇناي ناغرا ۋە سۇناي: بىردىنلا ئىشلەپچىقىرىش ئەدىرىتىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ ئۆگزىسىدىن ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى ئاڭلاندى.

ناغرا ـ كاناي ناغرا ۋە كاناي.

ناغرىچى ئى. ناغرا چالىدىغان كىشى، ناغرا چېلىشقا ئۇستا ئادەم: ناغرىچىلار ئورۇنلاشتى دۆڭلەرگە، ياڭراپ تۇردى مۇڭلۇق، گۈزەل بىر ناۋا. داستىخانلار يىغىلغاندا، پۇتۇن ئەل ـــ شاد ـ خۇرام قىلدى ئويۇن ۋە ساما.

ناغرىخانا ئى <ئانات> قۇلاقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ناغرا پەردە تۇرىدىغان بوشلۇق.

نافتالىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{10}H_8$. رەڭسىز كىرىستال بولۇپ، ئالاھىدە پۇرىقى بولىدۇ. كۆمۈر سومولىسىدىن چەككىلەپ ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن بوياق، سمولا، پۇراقلىق ماتېريال، تېببىي دورا قاتارلىقلارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ناقابىل سۈپ [پ + ئە] ياراملىق، ياراملىق، قابىلىيەتسىز، ئىقتىدارسىز: ناقابىل ئوقۇتقۇچى ئۇچۇن ھەرقانداق مۇكەممەل قائىدە ـ تۈزۈملەرمۇ ھېچقانچە يارىدەم بېرەلمەيدۇ.

ناقابىللىق ئى. قابىلىيەتسىزلىك، ياراملىق، ئىقتىدارسىزلىق: ئۇنىڭ ناقابىللىقى تۇپەيلىدىن مۇشۇنداق زور ۋەقە كېلىپ چىقتى.

ناقايىل سۈپ [پ+ئە] قايىل ئەمەس، رازىلىقى يوق، رازى ئەمەس: ـــ مەن سۆزۈڭگە ناقايىل، ـــ دېدى ھېلىقى ياش بالا ئەخمەتكە پەرۋاسىز قاراپ قويۇپ.

ناقايىللىق ئى. قايىل ئەمەسلىك، قايىل بولماسلىق، رازى ئەمەسلىك، رازى بولماسلىق: ئۇنىڭ سەمەتكە تىكىلىپ قارىشىدىن بۇ گەپكە ناقايىللىقى چىقىپ تۇراتتى.

ناقولاي سۈپ. قولاي ئەمەس، ئەپسىز، بىئەپ: يول ئۇستىدە كۆپ تۇرۇشمۇ ناقولاي، ئۆيگە كىرىش تېخى ئەپسىز ئىدى.

ناقولايلىق ئى. قولايسىزلىق.

ناكار سۈپ [پ] بىرەر ئەزاسى ئەسلىي ھالىتىنى، ئىقتىدارىنى يوقاتقان؛ مېيىپ: ناكار بولماق. ناكار قىلماق.

ناكارلاشماق پ. ناكار ھالغا چۈشمەك، ناكار بولماق، كارغا يارىماس بولماق، مېيىپ بولماق: شۇ قېتىمقى ماشىنا ۋەقەسىدە ئۇنىڭ سول پۇتى ناكارلاشتى.

ناكارلىق ئى ← **مېيىپلىك**: ئۇ ناكارلىقنىڭ ئازابىنى خېلى جىق تارتقان كونا ئەسكەر ئىدى.

ناكەس سۈپ [پ] ۋىجدانى، ئىنسابى يوق، يارىماس، قەبىھ، پەسكەش: «تىلىڭنى يىغ ناكەس ! » دېدى مەنسۇر غەزەپ بىلەن ئالدىغا مېڭىپ. * ناكەسكە قەرزدار بولساڭ، يولدا قىستار ھەم گۆردە.

ناكەسلىك ئى. پەس قىلىق ـ ھەرىكەت، پەسلىك، رەزىلىلىك: ئۇنىڭ ناكەسلىكىدىن ئاشۇ تۇتۇلۇپ قالغانلارمۇ ئۇلۇغدەك خورلاندى.

ناگان I ئى [ر] تاپانچا: كېلەتتى ئۇ ياقتىنمۇ بىر توپ ئەسكەر، مەردانە ئات چاپتۇرۇپ، مەغرۇر ھامان. ئارقىغا بۇرۇلغاندا قالدى ھاڭ ـ تاڭ، تۇراتتى قىز ئۇنىڭغا تەڭلەپ ناگان.

ناگان II رەۋ [پ] ① بەزەن، بەزى، گاھى: چىراي ئويغاتسىمۇ سۆيگۈنى ناگان، چىن سۆيگۈ چىرايغا ھەرگىز قارىماس. پۈتكۈل مال ـ دۇنياسى بىلەنمۇ خاقان، بىر جانان كۆڭلىنى سېتىپ ئالالماس. ② كۆڭۈلمىگەندە، تۇيۇقسىزدىن، ئۇشتۇمتۇت؛ ئەگەر: سېنىڭدەك بەناۋا ئالەمگە كەلمەس، ناگان كەلسە كېلۈركى، جاھانغا كەلمەس.

ناگاندا رەۋ. بەزىدە، گاھىدا؛ ئەگەردە: مەن ئۇنىڭ بىلەن ناگاندا ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ پەلەمپەيلىرىدە، ناگاندا تەنتەربىيە مەيدانىدا ئۇچرىشىپ قالاتتىم.

ناگان ـ ناگاندا ئاندا ـ سانىدا، بەزى ـ بەزىدە، گاھى ـ گاھىدا: بىز ناگان ـ ناگاندا ئۇچرىشىپ قالاتتۇق.

ناگاھ رەۋ [پ] يېزت. كۆتۈلمىگەندە، توساتتىن، ئۇشتۇمتۇت، ئويلىمىغان يەردىن؛ بەزىدە: ناگاھ ئۇ ئويغىنىپ كەتسە بۇ ئىشنىڭ ئاشكارلىنىپ قېلىشى ئېنىق ئىدى.

ناگۇلا سۈپ. جان ت. نارازى، خاپا؛ غەمكىن: ئايدىڭ ناگۇلا كۆرۈنەتتى.

ناگۇلالىق ئى. جان ت. نارازىلىق، خاپىلىق؛ غەمكىنلىك: ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرسىمۇ قاشلىرى ئاستىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس ناگۇلالىق سېزىلىپ تۇراتتى.

ناگىرىم سۈپ. دىيال. پەرىشان، كۆڭلى يېرىم.

ناگىلا سۈپ. دىيال. ① غەمكىن، مەيۇس. ② تۇتۇق، غۇۋا.

نال ئى [ئە] ئاياغ كىيىمىنىڭ پاشنىسىغا ياكى چەمنىڭ ئۇچىغا قېقىلىدىغان تۆمۇر بۇيۇم، كىچىك تاقا: ئۇتۇكنىڭ نالى.

نالايىق سۈپ [پ + ئە] لايىق ـ مۇناسىپ ئەمەس، لايىق كەلمەيدىغان، مۇۋاپىق بولمىغان: ھازىر ئۆزلىرى بويتاقلىقنىڭ دەردىنى ئوبدان تارتىۋاتىدىلا، بۇنداق يۇرۇشۇرۇش ئەھلى مۇسۇلمانغا نالايىق ئىش.

نالە ئى [پ] ① غەم ـ ئەلەم، دەرد ـ ھەسرەتنى ئىپادىلەيدىغان دەردلىك ئاۋاز؛ پەرياد، پىغان: نالە قىلماق. ② يالۇۋرۇش،

ئىلتىجا، ئۆتۈنۈش قاتارلىق تەلەپ تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان مۇڭلۇق ئاۋاز، يېلىنىپ قىلىنغان ئىلتىجا ئاۋازى: ئىت ھۆركىرەپ يىغلاپ ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەپتۇ. ئۇنىڭ نالىسىگە چىدىماي، ياسىن بىلەن مۇشۇكمۇ يىغلاپتۇ.

ناله ـ پەرياد ناله ۋە پەرياد، ئومۇمەن دەردلىك، ئېچىنىشلىق ئاۋازلار: شۇ كۈنى دادامنىڭ ئېچىنىشلىق ناله ـ پەريادى بىر ـ دەمۇ بېسىقمىدى.

ناله ـ پىغان ناله ۋە پىغان: مۇستەبىتنىڭ تۇرمىلىرى توشۇپ كەتتى، ئېزىشلىرى بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. غەزەپ ـ نەپرەت دەريالىرى تېشىپ كەتتى، ھېچ يەتمىدى ئاللاغا بۇ ناله ـ پىغان.

ناله ـ زار ناله ۋە زار: بۇرە بۇ سۆزلەرنى ناله ـ زار بىلەن تولغىنىپ تۇرۇپ تۇلكىگە يېلىنىپ ئېيتتى.

نالەش ئى [پ] ① ھەسرەتلىك ناله، ئېچىنىشلىق ناله: يۇرت ئىچىنى يىغا ـ زارە، ئىش ئورنىنى ھەسرەت، پىغان، نالەش ئوتلىرى قاپلىدى. ② ئۇيغۇر خەلق كۈيلىرىدىن بىرىنىڭ نامى: ئۇ ئاخىرى نالەشكە چېلىپ ھەممەيلەننى بىر خىل مۇڭغا چۆمدۈردى.

نالىلىق سۈپ. نالى بار، نال قېقىلغان، نال بېكىتىلگەن: نالىلىق ئۇتۇك.

نالىلىق سۈپ. ناله ـ پەريادى بار، ناله ئارىلاش: قونغىنىدا نا ـ لىلىق سازىڭغا شادلىق بۇلبۇلى، مەي ئىچەرمىز ئولتۇرۇپ، نەزمى ئارا مەي ياغدۇرۇپ.

نام ئى [پ] ① ئادەم يا كى نەرسىگە مەخسۇس قويۇلغان ئات، ئىسىم: نام بېرىپ ھاسا دەرىخىگە شۇ دەم، ئاتىشىپتۇ «ئەزىمەت» دەپ ئۇنى ھەم. ② مەلۇم ساھە يا كى مەلۇم خىزمەتتە ئېرىشكەن نەتىجىلىرىنى مۇئەيىيەنلەشتۈرۈپ، ئۇتۇق ـ نەتىجىلىرىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بەلگىلىمىلەر ئاساسىدا بېرىلگەن دەرىجە، ئۇنۋان، مەخسۇس ئاتاق: بۇ قاراۋۇلخانا بۇ نۆۋەت «قاراقۇ ـ رۇمدىكى پولات قاراۋۇلخانا» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. ③ كۆپچىلىك ئارىسىدىكى داڭ، شۆھرەت، شەرەپ: ئەل ئارا ـ سىدا گۈلىيىم، چېۋەر قىز دەپ نامىڭ بار. ساڭا لايىق ئوت يۈرەك، مەندەك ئىشچان يارىڭ بار.

نام كۆتۈرمەك ← ئات كۆتۈرمەك.

نامى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قۇرۇق ← ئېتى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قۇرۇق.

نام ـ ئابرۇي نام ۋە ئابرۇي: دائىما ئويلاركەن بىر دوست تېپىشنى، نام ـ ئابرۇي قازىنىپ چوڭ يەپ ـ ئىچىشنى.

نام ـ ئاتاق نام ۋە ئاتاق: ئۆردەك خېنىم سۆزۈڭگە، چۈشەنمە ـ دىم ۋاقاق ـ ۋاق. نېمە ئۈچۈن ئۆكۈزگە، مەنسۇپ دەيسەن نام ـ ئاتاق؟

ناماتمان ئى [پ] دىيال. كىگىز باسىدىغان ئۇستا، كىگىزچى.

نامارغۇ سۈپ. دىيال. نەمخۇش.

نامار ئى [پ] <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاغا سېغىنىپ كۈندە بەش قېتىم بېجىرىشى زۆرۈر بولغان ئىبادەتنىڭ نامى: نامار ئوقۇماق. نامار ۋاقتى.

نامار چۈشۈرمەك <دىن> مېيىتنى دەپنە قىلىشتىن بۇرۇن مېيىت بىلەن خوشلىشىش ۋە ئۇنى ئاللادىن جەننەت ئاتا قىلىشنى تىلەپ ئوقۇيدىغان نامازنى ئۆتىمەك: نورۇز بوۋا: «كېلىڭلەر، ئىسلام شەرىئىتى بۇ ئاخۇنۇملارنىڭ كۆڭلىدەك تار ئەمەس. جىنازا نامىزىنى چۈشۈرۈپ باقمىغان بولسامۇ، كۆپ قېتىم كۆرگەن ـ مەن» دېدى ـ دە، ئۆزى نامار چۈشۈردى.

نامازدىگەر ئى [نامار + دىگەر] <دىن> ← **دىگەر**: ئۆلار نامار ـ دىگەرنى ئوقۇش ئۈچۈن جاينامار سالدى. * نامازدىگەردىن باشلاپ، پۈتۈن يېزا بويلاپ تىنىتىش، تۇنۇقۇن قىلىش باشلاندى.

نامازشام ئى [نامار + شام] <دىن> ← **شام** I: ئەپەندىم ئۆلار بىلەن بىللە نامازشامنى ئوقۇپتۇ. * ـــ كەچتە، نامازشامدا كەلگىن، ـــ دېدى ئۇ سەمەتكە.

نامازخان ئى [پ] نامازنى تەرك ئەتمەي ئوقۇپ تۇرغۇچى كىشى: نامازخانلار شام نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن خېلى بالدۇرلا مەسچىتكە كېتىشكەنىدى.

نامازسىز سۈپ. نامار ئۆتىمىگەن، نامار ئوقۇمىغان، بىنا ـ مار: رەئىس ئەپەندىم مۇلازىملىرىغا دەررە كۆتۈرگۈزۈپ، نامازسىزلارنى تەكشۈرتەتتى، پەرزنى بىلمىگەنلەرنى ئۇرغۇزاتتى.

نامازشامگۇل ئى [نامار + شام + گۇل] <بوت> ① نامار ـ شامگۇل ئائىلىسىدىكى بىر ياكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە ئۇ مەنزىرە ئۈچۈن ئۆستۈرۈ ـ لىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

نامازگاه ئى [پ] جامائەت يىغىلىپ نامار ئوقۇيدىغان جاي، ئورۇن.

ناماقۇل [پ + گە] ① سۈپ. ئەقىلغا مۇۋاپىق كەلمەيدىغان، قوبۇل قىلغىلى، ماقۇل بولغىلى بولمايدىغان، خاتا، بىمەنە، دۇرۇس ئەمەس: سەندىن ماڭا ھېچقانداق ناماقۇل سۆز ۋە زىيان يەتمە ـ دى. ② ئى. بەزى جۈملىلەردە «كەچۈرۈم، ئەپۇ سوراش، سەۋەب ـ لىكىنى ئۈستىگە ئېلىش، ئۆزرە ئېيتىش» مەنىلىرىنى بىلدۈ ـ رىدۇ: يار ھۈجرىسىدا ياتىپ، دېگەن سۆزىگە ماقۇل. يار مەندىن يامانلاپ ـ تۇ، مەن يارىمغا ناماقۇل.

ناماقۇللۇق ئى. بىر ئاۋغا قىلغان نامۇۋاپىق سۆز ـ ھەرىكىتى ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراش، ئۆزرە ئېيتىش: تاپقىنى ناماقۇل ـ لۇقتىن ئاشماپتۇ (ماقال).

نامايان رەۋ [پ] ئېنىق، ئوچۇق گەۋدىلەنگەن، روشەن كۆ ـ رۈنۈپ تۇرىدىغان: نامايان بولماق. نامايان قىلماق.

نامايەندە ئى [پ] ① بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھقا ياكى بىرەر ساھەگە، ئېقىمغا مەنسۇپ بولغان، ۋەكىل خاراكتېرلىك شەخس، ۋەكىل: ئەبۇناسىر فارابى ئۇلۇغ ئۇيغۇر ـ قارلۇق ئائىلىسى، ئوتتۇرا ئەسىر ئارستوتىلچىلىق ئىلمىي تەلىماتىنىڭ مەشھۇر نامايەن ـ دىسى ئىدى. ② ئوخشاش تۇردىكى نەرسىلەر ئىچىدە ئەڭ مەشھۇر، ئەڭ ئالىي ئورۇندا تۇرىدىغان نەرسە، ئۇلۇگە: ئەجدادلە ـ رىمىز قۇرۇلۇش ساھەسىدىمۇ ئۆچمەس نامايەندىلىرنى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئەنە شۇلاردىن بىرى ھېيتكاھ جامەسىدۇر.

نامايەندىلەنمەك پ. نامايەندە قىلىنماق، نامايەندە بولماق، كۆرسىتىلمەك: يەتتىسۇ شېۋىسى ئۆزىنىڭ فونېتىكىلىق ۋە گىرامماتىكىلىق قۇرۇلمىسىدىلا ئەمەس، بەلكى لېكسىكىلىق قۇرۇلمىسى جەھەتتىمۇ بەكرەك نامايەندىلىنىدۇ.

نامايەندىلىك ئى. ۋەكىللىك، ئۇلۇگىلىك، مەشھۇر: بۇنداق ۋاقىتتا سوتسىيال گۇللىنىش پارتىيەسىنىڭ «نامايەندىلىك رولىغا ئىگە داھىيىسى»نىڭ خېتىنى ئېلان قىلىش نۆۋەتتە ئىيوردانىيەنىڭ سىياسىي سەھنىسىدە تەسىرى چەكلىك بولۇۋاتقان بۇ پارتىيە ئۈچۈن شۇبھىسىزكى ناھايىتى پايدىلىق ئىش.

نامايش ئى [پ] ① ئەمەلدە كۆرسىتىش، نامايان قىلىش، ئىپادىلەش، گەۋدىلەندۈرۈش: نامايىش قىلماق. ② كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ بىرەر پائالىيەتنى تەبرىكلەش، خاتىرلەش مۇناسىۋىتى ياكى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى مەلۇم كۆز قاراشلىرىنى، نارازىلىقىنى ئىپادىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن توپ ـ توپ بولۇپ كوچىغا چىقىپ كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ مېڭىشى: نامايىش قىلماق.

نامايىشچى ئى. نامايىشقا قاتناشقۇچى كىشى، نامايىش قىلغۇچى شەخس: دېموكراتىك غەربتە بوزەك ئەمەس ئىشچىلار، خۇددى ئوقتەك پارتلىدى، دەردەمەن نامايىشچىلار.

نامايىشكار ئى [پ] نامايان قىلىنىش، ئىپادىلىنىش، كۆرسىتىلىش، گەۋدىلىنىش: زاكىر ئۇنچىقماستىن بەختىيارنىڭ يېنىغا ئۆتتى ۋە ئازارسىز قىلىپ ئۇنىڭ نامايىشكار كۆرۈنۈپ تۇرغان پوقىنى سالماقلىدى.

نامايىشكارانە رەۋ [پ] نامايىشتىن دېرەك بەرگەن، نامايىش پۈرىقى چىقىپ تۇرغان ھالدا: مۇشۇ ھەپتىدە ئاقسۇ ۋەزىيىتى ئۇش ـ تۇمتۇت جىددىيلىشىپ، ئەسكەرلەرنىڭ نامايىشكارانە يۆتكىلىشلىرى كۆپەيىپ قالدى.

نامە ئى [پ] ① بىرەر ئورۇن ياكى شەخسكە ئەۋەتىش ئۈچۈن يېزىلغان خەت، مەكتۇپ: نامە ئەۋەتمەك. ② تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ شۇ سۆز ئىپادىلەنگەن مەزمۇن ھەققىدىكى خەت دېگەن مەنىدىكى سۆزلەرنى ياسايدۇ. مەسىلەن، بايانىنامە، خىتابنامە، ئىقرارنامە... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

نامەرد سۈپ [پ] مەرد ئەمەس، بېخىل؛ ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان؛ قولىدىن ياخشىلىق كەلمەيدىغان؛ نا ئىنساپ، پەس: نامەرد ئادەم.

نامەردلىك ئى. مەرد ئەمەسلىك، بېخىللىق، پەسلىك: نامەردلىك قىلماق: مەردلىك جۇشقۇن ۋە ئېگىلمەس بولىدۇ، نامەردلىك ئەۋرىشىم ۋە يېپىشقاق بولىدۇ.

نامەلۇم [پ + ئە] ① سۈپ. كىملىكى، نېمىلىكى ئېنىق بولمىغان، ئېنىقلانمىغان، ئېنىق ئەمەس: ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋاللىرى بىزگە نامەلۇم ئىدى. ② ئى <مات> نامەلۇم سان: نامەلۇمنى دەرىجىگە كۆتۈرمەك.

نامەلۇم سان <مات> ئالگېبرالىق ئىپادە ياكى تەڭلىمىدىكى سانلىق قىممىتى ھېسابلاشلار ئارقىلىق ئېنىقلىنىدىغان سان. مەسىلەن، 3x+6=27 دىكى X نامەلۇم ساندىن ئىبارەت.

نامەلۇملۇق سۈپ <مات> تەركىبىدە نامەلۇم بولغان: ئىككى نامەلۇملۇق تەڭلىمە.

نام ـ ئەمەل شۇ كىشىنىڭ كىم ۋە قانداق ئادەملىكى ھەققىدىكى مەلۇمات، چۈشەنچە: ئۇلار ئېلاننى يەنە بىر قېتىم ئوقۇدى، ئۇنىڭدا بېشى سازايى قىلىنغان ئادەمنىڭ ئىسمى ۋە باشقا نام ـ ئەمەللىرى ئېيتىلمىغانىدى.

نامەھرەم ئى [پ + ئە] ئىسلام دىنى شەرىئەت ھۆكمىدە يېقىن تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى بولمىغانلىقتىن بىر ـ بىرىگە كۆرۈنۈش مەنئى قىلىنغان يات ئەر ياكى ئايال (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): نامەھرەم بولماق.

نامەھرەملىك ئى. ئەر ـ ئايالالارنىڭ ئوچۇق قويۇلمايدىغان جايلىرى: شۇ كۈنى سودىگەر مەلىكىنى ئېقاچتى، بىر چېدىرغا ئەكىرىپ نامەھرەملىككە قول سۇندى.

نامچىلىق ئى <پەلس> ئوتتۇرا ئەسىر مەدرىسە پەلسەپىسىدىكى بىر ئېقىم. ئۇ ئوتتۇرا ئەسىردىكى چىنلىق نەزەريىسىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، شەيئىلەر ئومۇمىي ئۇقۇمدىن بۇرۇن مەۋجۇت دەپ قارايدۇ.

نامدار سۈپ [پ] نامى بار، نامى چىققان، داڭلىق: ئۇنىڭمۇ نامدار شەھەرلەرگە بېرىپ سەيلە ـ تاماشا قىلغۇسى كېلەتتى.

نامداش ئى. نامى ئوخشاش، ئوخشاش ئىسىمدىكى كىشى ياكى نەرسە (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن).

نامرات سۈپ [پ] ① ئىقتىسادى ناچار، ئېشىنچا پۇل ـ مېلى يوق، ماددىي تۇرمۇشى تولۇق كاپالەتكە ئىگە بولمىغان؛ كەمبەغەل: موللازىدىن بىر نامرات دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ② قىس، كەم، كەمبەغەل: تىلدا نامرات بولۇش شائىرنىڭ ئەڭ زور مەغلۇبىيىتىدۇر.

نامراتچىلىق ئى ← **نامراتلىق** : بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بىلەن مومای ناھايىتى نامراتچىلىقتا كۈن ئۆتكۈزگەنىكەن.

نامراتلاشتۇرماق «نامراتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئەنە كۆردۈڭلەرمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ بىزگە ئالمىنى كۆرسىتىپ، ـــ ئۇنى نامراتلاشتۇرۇۋەتكەن ئاشۇ بۇزۇق ئايالالار.

نامراتلاشتۇرۇشماق «نامراتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نامراتلاشتۇرۇلماق «نامراتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا تۇرلۇك سەۋەبلەر كۆپەيتىلۈپرەپ، دېھقانلار تېخىمۇ نامراتلاشتۇرۇلغانىدى، ھازىر ئۇنداق ئەمەس.

نامراتلاشماق پ. نامرات ھالغا كەلمەك، نامرات بولماق: ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن قۇددۇسلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى ئۆزگەردى، قەلەمۇاتقان ئوقىتى توختاپ، بارا ـ بارا نامراتلاشتى.

نامراتلىق ئى. كەمبەغەللىك، نامرات، كەمبەغەل ھالەت يا ـ كى نامرات بولۇش: نامراتلىق ـــ ئەيىب، ئۇنى ئۆزگەرتىشكە جۇرئەت قىلماسلىق تېخىمۇ چوڭ ئەيىب.

نامزات ئى [پ] سايلاش، تەيىنلەش ئۈچۈن كۆرسىتىلگەن شەخس: نامزات كۆرسەتمەك. نامزاتلار تىزىملىكى. نامزاتلارنى تەستىقلماق.

نامزاتلىق ئى. نامزات بولۇش: بۇ قېتىمقى ھاكىملىق نامزاتلىقىغا ئەخمەتمۇ كىردى.

نامسىز سۈپ ① نامى، ئىسمى نامەلۇم؛ نام ـ ئىسىم قويۇلمىغان ياكى نامى ـ ئىسمى يېزىلمىغان: ھېلىقى نامسىز شوپۇر يىگىت كۆرۈنمەيتتى. ② كۆچمە. داڭقى، شۆھرىتى يوق، ئەل ئارىسىدا ئابرۇيى يوق ياكى تۆۋەن: ئۇ بۇ سۆزلەرنى ئۆز ئۆيىگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ ئىچىدە ئۇنداق ـ مۇنداق نامسىز ئادەملەردىن بىرىمۇ يوقلۇقىنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قىلىۋاتاتتى.

نام ـ شەرەپ نام ۋە شەرەپ، ئاتاق ـ ئابرۇي: ـــ سىلىنىڭ نام ـ شەرىپىلىرىنى ئۇ كۆپ قېتىم ماڭا ئېيتىپ بەرگەنىدى، ـــ دېدى ھېلىقى كىشى ماڭا.

نام ـ شۆھرەت نام ۋە شۆھرەت: نام ـ شۆھرەت قوغلاشماق.

ناملىق سۈپ. نامى بىلەن ئاتالغان، ئىسىملىك: «مەشھۇر مۇقام ئالىمى شائىرە ئاماننىسا خېنىم» ناملىق سۈرەتنى كۆرۈپ ناھايىتى زوقلاندىم.

نام ـ نەسەب نام ۋە نەسەب: ئەخمەت كېيىن «ئۇ كىشى كىم بولغاي؟ خىزىرنى كۆردۈممۇ ـ يا؟ ئەجەب بۇ كىشىنىڭ نام ـ نەسەبىنى

سوزىماپتىمەن» دەپ، كۆپ نادامەتلەر چەكتى.

نام- نىشان نام ۋە نىشان، ئۇچۇر ھەم دېرەك: ــ دۇنيادا ساھىبجامال مەلىكىلەر تولا، بىرىنى تاللىۋېلىپ مۇرادىگىزغا يەتسىگىز بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، پىراق شەددىتى ۋە ھىجران مۇشەققىتى ئاستىدا نام ـ نىشانسىز يوقىلىپ كېتىسىز، ــ دېدى ئۇ.

نام- نىشانسىز نام ـ نىشانى يوق، مەقسەتسىز؛ ئىز ـ دېرىكى يوق، دېرەكسىز: بەزى كىشىلەر ئارىمىزدىن نام ـ نىشانسىز يوقىلىپ كېتىپ بارماقتا، بۇ بىز ئۇچۇن ساۋاق بولۇشى كېرەك.

نامۇئەمەل ئى [نام + ئەمەل] ← **نام- ئەمەل**: نامۇئەمەلىمنى سورىسىگىز، ئىسمىم سادىر، بۇ يۇرتتا مۇساپىرمەن.

نامۇزۇن سۈپ. دىيال. تەمسىز، لەززەتسىز، تېتىقسىز.

نامۇشەرىپ ئى [نام + شەرىپ] مۇبارەك نام، مۇقەددەس ئىسىم؛ ئومۇمەن ئىسمى تىلغا ئېلىنغان كىشىنى ھۆرمەتلەش يۇزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: ــ يېگىت، نامۇشەرىپىگىز كىم بولىدۇ؟ ــ دېدى ھېلىقى بوۋاي ئۇنىڭدىن سوراپ.

نامۇناسىپ سۈپ [پ + ئە] مۇناسىپ ئەمەس، ماس كەلمەيدىغان، نامۇۋاپىق، بولمىغۇر: شەرىئەت يولىدا نامۇناسىپ ئىشلارغا چارە كۆرۈش بىزنىڭ ھەققىمىز.

نامۇنەسەب [نام + نەسەب] ← **نام- نەسەب**: ــ ئۆزلىرىنىڭ نامۇنەسەبلىرىنى بىلىشكە بولامدىكىن؟ ــ كەمتەرانە سورىدى ئابدۇرېشىت خان.

نامۇنتىزىم سۈپ [پ + ئە] مۇنتىزىم ئەمەس، مۇنتىزىم بولمىغان: دەرىجىدىن تاشقىرى سانائەتلىشىش دەۋرىگە يېقىنلاشقاندا سېرى ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بارغانسېرى ۋاقىتلىق ۋە نامۇنتىزىم بولۇپ باردۇ.

نامۇنتىزىملىق ئى. مۇنتىزىم، مەزمۇت بولماسلىق، مۇنتىزىم ئەمەسلىك؛ تەرتىپسىزلىك: ئاھالىڭ شەكلىنىڭ نامۇنتىزىملىقى شۇ مۇزىكىنىڭ ناچار ئىشلەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

نامۇنشان [نام + نىشان] ← **نام- نىشان**: گۈر ئوغلىدىن نامۇنشان ياكى ئىنىسى شاھ مۇھەممەتخاندىن بىرەر خەۋەر بولمىدى.

نامۇۋاپىق سۈپ [پ + ئە] مۇۋاپىق ئەمەس، مۇۋاپىق بولمايدىغان، ماس كەلمەيدىغان: ئادەملەر ئارىسىدىكى قان تۆكۈشۈشلەرگە نامۇۋاپىق ئىجتىمائىي تۈزۈم جاۋابكار.

نامۇۋاپىقلىق ئى. نامۇۋاپىق ھالەت، نامۇۋاپىق ئەھۋال: ــ مېنىڭچە، بۇ قېتىمقى ئۆي تەقسىماتىدا نامۇۋاپىقلىق بارەدەك قىلىدۇ، ــ دېدى ئۇ سەل نارازى بولغاندەك قىلىپ.

نامىي سۈپ. نامىدىكى، نامىلىق: نامىي ئىش ھەققى.

نان ئى [پ] ① خېمىردىن تەييارلىنىدىغان، تونۇر، ئوچاق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە يېقىپ ياكى قازان، دۇخوپكا قاتارلىقلارغا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك. ② كۆچمە. ئومۇمەن يەپ ـ ئىچىلىدىغان، ياشاش ئۇچۇن بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر نەرسىلەر؛ پايدا: ــ ئەمدىلا ئازراق نان تېپىۋىدىم، ــ دېدى ئۇ ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ، ــ بۇ چاتاقنىڭ چىققىنىنى قارىمامسەن.

نان بەرگەن قولنى چىشلىمەك ← **تۆزنى يەپ، تۆزلۇقنى چاقماق**: ئۆزلىرى ئۇچۇن داستىخان ھامان ئېچىلىقلىق، بىزلەرچۇ، نان بەرگەن قولنى قوشۇپ چىشلەيدىغانلاردىن ئەمەس. قېنى چايدىن ئوتلەسىلا، قەنىتتىن كۆپرەك سالسىلا.

نان تەگمەك پايدا ـ مەنپەئەت كەلمەك: پۇل سۈنۈلدى، ئۇلار ئۆزئارا «نان تەگسۇن» دەيىشىپ، يەرگە سۈركەلگەن قوللىرى بىلەن يېڭىباشتىن قول ئېلىشىشتى.

نان تېپىپ يېمەك ① تۇرمۇشقا كېرەكلىك زۆرۈر نەرسىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆتكۈزمەك: «مۇشۇ پېتى ئوبدان ئوقۇسا، ئۆزى نان تېپىپ يەپلا قالماي، مېنىمۇ بېقىپ كەتسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلىدى بوۋاي. ② پايدا ئالماق، نەپ ـ مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ــ مەن سىلىگە 20 يۈەن ئەرزان بەردىم، سىلىمۇ نان تېپىپ يېسىلە، ــ دېدى ئۇ ھېلىقىلەرلەرچە ھەجىيىپ.

نان دەسسەپ بەرمەك قەسەم قىلماق، قەسەم قىلىپ بەرمەك: ــ مەن ئالمىدىم، ــ دېدى ئۇ قىزىرىپ ـ تاتىرىپ، ــ ئىشەنمىسەڭ نان دەسسەپ بېرەيمۇ؟

نان قېپى ئىش قىلماي قورساق باقىدىغان، تەييارنى يەيدىغان، بىكار تەلەپ، ھۇرۇن: ئۇ نان قېپى بىر نېمىلەرنى پۇتۇن خەلق بىلىدۇ.

نان كور بىراۋنىڭ بەرگەن ئاش ـ نېنىنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغان، ياخشىلىققا يامانلىق قىلىدىغان، تۇزكور: ــ ھەي نان كور، پادىشاھقا نېمە ئۇچۇن قەست قىلىسەن؟ خۇدادىن قورقمامسەن؟ ــ دەپتۇ سوراقچى ژارقىراپ.

نان كورلۇق ياخشىلىققا يامانلىق قىلىش، تۇزكورلۇق: نان كورلۇق قىلماق.

نانىنمۇ ئوڭلاپ يېيەلمەيدىغان قولىدىن ھېچبىر ئىش كېلەمەيدىغان، ئىش قامىلاشتۇرالمايدىغان، دۆت، لەقۋا: ــ ئادەم تاپتىم دەپ، نانىنمۇ ئوڭلاپ يېيەلمەيدىغان بىر نېمىنى ئەكەلگىنىنى قارىمامدىغان؟ ــ دېدى ئۇ مەنسۇرغا ئاچچىقلاپ.

نان ئۇرسۇن «خۇدا ئۇرسۇن، شورى قۇرۇسۇن» دېگەن مەنىلەردىكى قەسەم سۆزى: ــ ئەزبىرايىل خۇدا، راست غوجام، ــ دېدى قاڭشارلىق كەلگەن بۇرۇتلۇق چېرىك، ــ گېپىمىز يالغان بولسا، بىزنى نان ئۇرسۇن، قان قۇسۇپ ئۆلەيلى.

نېنى پۇتۇن تۇرمۇش ئەھۋالى ئوبدان، تىرىكچىلىككە زۆرۈر بولغان نەرسىلىرى تولۇق، بايىشات: ــ ئوبدان ئوقۇغىن، ــ دېدى ئۇ ھەيبەتلىك مۇرىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، ــ خۇدايىم بۇيرۇسا يەنە بەش ـ ئالتە يىلدا نېنىڭ پۇتۇن ئادەم بولىسەن، ئاڭغىچە ئۆكىلىرىڭمۇ كارغا يارىغۇدەك بولۇپ قالىدۇ.

نېنىنى يېمەك پايدىسىنى كۆرمەك، نەپ ـ مەنپەئەتىدىن بەھرىلەنمەك، مەنپەئەتلەنمەك: بۇ يەرلەرنىڭ نېنىنى يېيىش بىرىپ ـ بىرىپ بىزگە نېسىپ بولغىنىنى قارىمامدىغان، بۇمۇ بىر ئامەت!

نانپاراق ئى [نان + پاراق] ← **نانقاينات**.

نانتاختا ئى [نان + تاختا] ← **پەشخۇن**.

نان- توقاچ نان ۋە توقاچ.

نانجىگدە ئى [نان + جىگدە] <بوت> ① جىگدىنىڭ بىر خىل سورتى، يەنى جىگدە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يېڭى نوتىلىرى كۆل رەڭ كېلىدۇ. يوپۇرمىقى تۆمۇنە شەكلىدە بولىدۇ. گۈلىنىڭ سىرتى كۆل رەڭ، ئىچى سېرىق كېلىدۇ، پۇرايدۇ. ئۇچكىلىك مېۋىسى سوقىچاق بولۇپ، رەڭگى قىزىل ياكى سېرىق كېلىدۇ، ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

نانچۆپ ئى [نان + چۆپ] ئاز ـ تولا گۆش، كۆكتات قاتارلىقلارنى سۇدا قاينىتىپ، ئۇستىگە قېتىپ كەتكەن نان ۋە

چۆپلەرنى سېلىپ ئېتىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

نانچىلىق ئىش. نان يېقىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: ئۇيغۇر نانلىرى ھەققىدە ئىنچىكىلىك بىلەن ئىزدىنىپ، ئۇيغۇر نانچىلىقىنى ئەنئەنىۋىلىكتىن تېخىمۇ بىر بالداق تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىلمىيلەشكەن يېڭى بىر سەۋىيەگە كۆتۈرۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

نانخور سۈپ [پ] نانىنى كۆپ يەيدىغان، نان يېيىشنى ياخشى كۆرىدىغان، نانغا ئامراق: نانخور ئادەم. نانخور بالا.

نانده‌ربخى ئى [نان + دەرەخ + ى] <بوت>ئۇجمە ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. مېۋە گۆشى ئاق رەڭلىك بولۇپ، بولكىغا ئوخشايدۇ. يېيىشكە بولىدۇ.

نانده‌نا ئى [ر<لات] <بوت> ← **نانده‌نا چاتقىلى**.

نانده‌نا چاتقىلى <بوت> زىرىق ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، كىچىك يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىلدە، گۈلى كىچىك، ئاق رەڭلىك، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە بولىدۇ. مېۋىسى شار شەكىلىك، رەڭگى ئاق سۇس قىزىل ياكى سۆسۈن. مېۋىسى، غولى ۋە يىلتىزلىرى دورا قىلىنىدۇ. يىلتىز، غوللىرىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش، ھەيز ماڭدۇرۇش؛ مېۋىسىنىڭ يۆتەل توختىتىش، ھاسىراشنى پەسەيتىش رولى بار.

نانسىز رەۋ. نان يوق، نان ئالمايدىغان: بىر پۇڭسىز، بىر نانسىز چىقتىم سەپەرگە، شۇندىمۇ ئاچلىقتىن خالىي خىيالىم. ھەيرانمەن ئالدىمغا كۆتكۈچى قىزچاق، ھەرۋاقلىق تاماققا ئاش قويار دائىم.

نانقاياق ئى [نان + قاياق] كۆكتات، گۆش قاتارلىقلارنى سۇدا قاينىتىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قېتىپ كەتكەن نان پارچىلىرىنى سېلىپ تەييارلىنىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

نانئوشتا ئى. ئەتىگەنلىك تاماقتىن بۇرۇن ئاز - تولا قورساقنى ئەستەرلەشلىش ئۈچۈن يەپ - ئىچىلىدىغان نان، چاي قاتارلىق نەرسىلەر: ــ ھوي، بالام بۇ ئەتىگەنده ئازراق نانئوشتا قىلمۇالماي ئالدىراپ نەگە ماڭدىڭ؟ ــ دېدى ئانام ئىشكىتىن چىقىشىمغا.

ناھار ئى [ئە] يېرىم. كۈندۈز، كۈندۈز ۋاقتى، يورۇق كۈن: ھەمراھ بولۇپ نۆۋەتچىگە ئۇ، ئۇلاپ چىقار تۇننى ناھارغا. مۇشەققەتنى ھېس قىلدى شەرەپ، مەنە بېرىپ ياشلىق باھارغا.

ناھان سۈپ. دېيال. يوشۇرۇن، غايىب، مەخپىي.

ناھايەت [ئە] ① رەۋ. ئىنتايىن، بەك، ناھايىتى: بۇۋام ئېيتقان ھېكايەت، شۇنچىلىكلا ناھايەت. ئۇزاق يىللار ئۆتۈپتۇ، ياش بۇگۈنگە يېتىپتۇ. ② يۈك «ئاخىرى بېرىپ، ئاخىرىدا ياكى ئاقىۋىتىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ناھايەت مەجلىس تۈگەپ ھەممەيلەن تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئۇ جىممىدە ئولتۇرغان ھېلىقى ياش خېنىمنىڭ يېنىغا كەلدى.

ناھايىتى ① رەۋ. ئىنتايىن، بەك: بۇ تەكلىپكە سەپەرقۇل بىلەن رەۋنخان مومای ناھايىتى خۇشال بولدى. ② يۈك «پەقەتلا ھەممىسى بولۇپ، جىق بولسا، ئاخىرى بېرىپ، بار - يوقى» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئىلى، ئالتاي يېقىنغۇ، ناھايىتى نەچچە كۈنلۈك يول.

ناھەق سۈپ [پ + ئە] ناتوغرا، ھەق ئەمەس: ــ ھەي، مېنىڭ ۋەزىرىم ناھەق ئۆلۈپتۇ، ــ دەپ غەزەپلىنىپتۇ پادىشاھ.

ناھەقچىلىك ئى. ھەققانىيەتكە خىلاپ بولغان سۆز - ھەرىكەت ۋە شۇنداق قىلىق، ئىش: ــ بىز قۇتراتقۇلۇق قىلمايمىز، ــ دېدى ل. مۇتەللىپ، ــ قەيەردە ناھەقچىلىك بولسا، شۇ يەردە ئۇنىڭغا قارشى ھەقىقەتنى سۆزلەيمىز.

ناھەقلىق ئى. ھەق، توغرا بولمىغان ئىش - ھەرىكەت، خاتالىق: ھەقلىق ناھەقلىق ئۈستىدىن ھامان غەلىبە قىلىدۇ.

ناھەقىقەت سۈپ [پ + ئە] ھەقىقەت ئەمەس، ناھەق: ناھەقىقەت ئىشلارنى توگىتىش كېرەك.

ناھىيە ئى [ئە] ۋىلايەت، ئاپتونوم ئوبلاست قاتارلىقلارنىڭ باشقۇرۇشىدا تۇرىدىغان، يېزىدىن چوڭ بولغان مەمۇرىي رايون. ناھىيەنىڭ تەركىبىدە بىر قانچە يېزا بولىدۇ: كەلپىن ناھىيەسى. ئاراتۈرك ناھىيەسى. ئۈرۈمچى ناھىيەسى.

ناھىيەلىك سۈپ. ناھىيەگە تەۋە، ناھىيە دائىرىسىدىكى ياكى ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى؛ ناھىيە دەرىجىلىك: ناھىيەلىك يېمەك - ئىچمەك زاۋۇتى. ناھىيەلىك باج ئىشلار ئىدارىسى. ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى.

نائۇستا سۈپ [پ] بەرھەر ھۈنەر - كەسىپكە تازا ئۇستا ئەمەس، سەۋىيەسى تۆۋەن: ئاپتوبۇس تېخى ناھىيەدىن چىقمايلا، نائۇستا شاگىرتلارنىڭ كاساپىتىدىن ئۇرۇلۇپ كېتىپتۇ.

نائۇستىلىق ئى. ماھىر ئەمەسلىك، ھۈنەر - ماھارەتتە چالىلىق، سەۋىيە تۆۋەنلىك: ئۇ ئۆزىنىڭ ياغاچچىلىقتا نائۇستىلىقىنى باھانە قىلىپ، بەگنىڭ تەلىپىنى رەت قىپتۇ.

نائۇشنك ئى [ر] قۇلاققا تېقىپ ياكى يېقىن كەلتۈرۈپ ئاڭلايدىغان ئاۋاز يەتكۈزۈپ بەرگۈچى بىر خىل ئەسۋاب: قاسىم نائۇشنىكنى قۇلىقىغا سالدى - دە، رادىيونىڭ ئاۋازىنى پەسلىتىپ، ياستۇققا يۆلىنىپ ئاڭلاشقا باشلىدى.

نائۇمىد سۈپ [پ] ئۇمىدسىز، ئۇمىد يوق: ھاۋادا بۇلۇت كۆرۈلۈم، ياردىن نائۇمىد كۆرۈلۈم؛ يار باقمىغۇدەك ئەمدى، ئۇ يارنى ئۇنۇت كۆرۈلۈم.

نائۇمىد شەيتان «ئۇمىدلىك بول، ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى. ھەرگىز نائۇمىد بولما» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ــ ئاسان ئەمەسلىكى ئاسان ئەمەس، ــ دېدى ئۇ، ــ نائۇمىد شەيتان.

نائۇمىدلىك ئى. ئۇمىدسىزلىك، ئۇمىد - ئىشەنچ تۆۋەنلىك ياكى يوقلۇق: مەن كۆپىنچە ئۇنىڭ كۆڭلىنى نائۇمىدلىكتە پەرىشان قىلماي دەپ، كۆلكە - چاقچاق بىلەن گەپنى باشقا ياققا بۇرىۋېتەتتىم.

ناۋا I ئى [پ] <بىن> قۇرۇلۇشتا ياغاچ، خىش، لاي ياكى گەچدىن پېتىنقى قىلىپ ياسالغان شەكىل: بۇ سارايدىكى چىرايلىق ناۋالارنى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان نەپىس نەقىشلەرنى كۆرگەندە، كىشىلەر قادىرخان نەققاشنى ھۆرمەت بىلەن ئەسكە ئېلىشاتتى.

ناۋا II ئى [پ] ① كۈي، ئاھاڭ، مېلودىيە: ناۋا قىلماق. * ئۇتۇق قۇچۇپ ئۆتكۈزەر مەرد ئىشچىلار كېچىنى. شادلىق، ناۋا قاپلىغان يورۇق سېخىنىڭ ئىچىنى... ② ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئونىنچىسىنىڭ نامى. ئۇ 20 نەغمە، 209 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 10 نەغمە، 100 مىسرادىن؛ 3 داستان 6 نەغمە، 56 مىسرادىن؛ 2 مەشرەپ 2 نەغمە، 44 مىسرادىن تەشكىل تاپقان: ناۋا مۇقامى.

ناۋات ئى [پ] شېكەرنى مەلۇم مىقداردىكى سۇ بىلەن قايناتقاندىن كېيىن نۆكچە قىلىپ قاتۇرۇلغان تاتلىق يېمەكلىك.

ناۋاتتەك سۈپ. تاتلىق، شېرىن، لەززەتلىك؛ يېقىملىق، ئېسىل، ياخشى: ـــ شۇنداق قىلايلى، تازا ناۋاتتەك گەپ قىلدىلا، ـــ دېدى خەلىچەبۇۋى شازادىخاندىن رازى بولۇپ.

ناۋاتچى ئى. ناۋات ئېلىپ ـ سېتىش ياكى ناۋات تەييارلاپ سېتىش ئىشى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان كىشى: ـــ ئايخان ناۋاتچىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرىدىكەن، ـــ دەپ خەۋەر قىپتۇ كېنىزەك.

ناۋاتچىلىق ئى. ناۋات ئېلىپ ـ سېتىش ياكى ناۋات تەييارلاپ سېتىش ئىشى: ئۇ بوۋاي تېخىچە ناۋاتچىلىقىنى قىلىپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقانىكەن.

ناۋادا باغل. شەرت بېقىندى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، شەرت جۈملىدە ئىپادىلەنگەن مەنىنى تەكىتلەش، كۈچەيتىش رولىنى ئويناپدۇ: ـــ ناۋادا بۇگۈن كەلمىگەن بولساڭ، ـــ دېدى پەزىلەت مۇبارەكنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ـــ بۇگۈنكى كۈنۈم ھارام بولاتتى. خويمۇ ۋاقتىدا كەلدىڭ.

ناۋازىش ئى [پ] يېزىت. مېھرىبانلىق، كۆيۈمچانلىق بىلەن قىلىنغان مۇئامىلە، مۇلازىمەت، مەرھەمەت ياكى ئەركىلەش: ناۋازىش قىلماق.

ناۋاكەش سۈپ [پ] ناۋا قىلغۇچى. ناخشا ئېيتقۇچى، كۈي ئورۇنلىغۇچى: كەچ كۈزنىڭ يېتىپ كېلىشى ناۋاكەش قۇشلارنى جەمئىتۈرۈپ قويىدۇ، توپلىشىپ ئۇچقان قاغىلارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىراشلىرى سۆرۈن ھاۋانى بىر ئالىدۇ.

ناۋاكەشلىك ئى. دائىم ناۋا قىلىدىغان ھەم شۇنداق ھالەت: ناۋاكەشلىك ـــ قۇشلارغا خاس ئادەتتۇر.

ناۋالىق I سۈپ. ناۋاسى بار، ناۋا چىقىرىلغان؛ لەمپىلىك: ناۋالىق چوڭ ساراي. ناۋالىق پېشايۋان.

ناۋالىق II سۈپ. كۈي ـ ئاھاڭ بار، ناخشىلىق؛ ئاۋازلىق، ئاھاڭلىق: ئۇ يەرنىڭ سۆلىرى راۋان، دەل ـ دەرەخلىرى باراقسان، قۇشلىرى خۇش ناۋالىق ئىدى.

ناۋاي ئى [پ] نان ياقىدىغان ياكى نان يېقىپ سېتىش بىلەن تىرىكچىلىك قىلغۇچى كىشى: بەختىيار دەرھال بىر داستىخان ئېلىپ ناۋايخانىغا بېرىپتۇ ـ دە، ناۋايدىن 30 نان ئېلىپ «پۇلىنى كېيىن بېرىمەن» دەپ كۆتۈرۈپ مېڭىپتۇ.

ناۋايەت سۈپ. دىيال. بايلىق، مولچىلىق.

ناۋايخانا ئى [پ] نان ياقىدىغان ۋە نان يېقىپ ساتىدىغان ئۆي: ناۋايخانا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان تاشۋاينىڭ كۆزى رېھىم بۇۋاينىڭ نەقىشلىك راۋابىغا چۈشتى.

ناۋايلىق ئى. مەخسۇس نان يېقىش ھەمدە نان يېقىپ سېتىش ئىشى ۋە شۇنداق كەسىپ: قاسىم ئاكام دەسلەپتە ماروزنى تەييارلاپ سېتىپ يۈردى، كېيىن بىر دۇكانىنى ئىجارىگە ئېلىپ ناۋايلىق قىلدى.

نائېنىق سۈپ [پ + ئە] تازا ئېنىق ئەمەس، گۇمانلىق، شۇبھىلىك، ئىشەنچسىز، مۇجمەل، مەۋھۇم: ئۇ شەھەرگە كەلگىلى بىر ھەپتە بولدى، ئەمما ئۇنىڭ نېمە غەرەزدە كەلگەنلىكى بىزگە نائېنىق.

نائىب ئى [ئە] ① ئورۇنباسار، يارەمچى: غەيۇر شاھ قول ئاستىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ھەممىسىگە توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىش ھەققىدە ئۆزىنىڭ نائىبلىرىغا پەرمان تارقىتىپتۇ. ② ۋاكالىتەن تۇرۇشمەدە، مەسچىتكە نامازغا بارمىغانلارنى دەررەلەش، شەرىئەت قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان جازالاش ئىشىنى قىلىدىغان كىچىك ئەمەلدار. ئادەتتە بۇنداقلارنىڭ قولىدا ھامان دەررە بولىدۇ.

نائىبلىق ئى. نائىبلارغا يۈكلەنگەن خىزمەت، ۋەزىپە: ئۆزۈن ئۆتمەي يىگىتنىڭ قەيسەرلىكىدىن تەسىرلەنگەن شاھ يىگىتنى ئوردا نائىبلىقىغا تەينىلىگەنلىك خۇسۇسىدا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ.

نائىل ئى [ئە] ① ئېرىشىش، يېتىشىش، مۇيەسسەر بولۇش: نائىل بولماق. نائىل قىلماق. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نائىل بولماق ئېرىشمەك، يېتىشمەك، مۇيەسسەر بولماق، ئىگە بولماق: شۇ كەمگىچە قىزلارنىڭ بۇنداق يېقىملىق مۇئامىلىسىگە نائىل بولۇپ باقمىغان ئەنۋەرنىڭ پۈت ـ قوللىرى بوشىشىپلا كەتتى.

نائىل قىلماق ئېرىشتۈرمەك، يېتىشتۈرمەك، مۇيەسسەر قىلماق، ئىگە قىلماق: ئۇنىڭ قوۋزىقىدىن خەلقىم ياساپ قەغەزنى دەسلەپتە، كى ئاشتى بىر ئىرا تارىخ يولىدا پەندە، سەنئەتتە، بۇ كەشپ يۇرتۇمنى نائىل قىلدى ئالەم ئىچرە ھۆرمەتكە.

نائىلاج رەۋ [پ + ئە] ← **ئىلاجسىز**: ئۇ نائىلاج ئارقىغا ياندى.

نائىلاجلىق ئى ← **ئىلاجسىزلىق**: بىچارە بوۋاي نائىلاجلىق ئىچىدە بىرەر نىجاتلىق ئىزدىگەندەك قىلىپ ئەتراپقا تەلمۈرۈپ قارايتتى.

نائىنساب سۈپ [ب + ئە] ← **ئىنسابسىز**: «نائىنساب خوتۇن بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدىم مەن «بىزنى سېخىيكەن دەپ خۇپسەنلىك قىلىپ يەنە سورىماقچى، ئېھتىمال،...».

نائىنسابلىق ئى. ئىنسابسىزلىق، ئىنسابى يوقلۇق: ساقىنىڭ ئاشۇ بىر تەڭگە ئۇچۇن زادى ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ، باقمۇ نائىنسابلىق قىلىپ «بۇگۇن»، «ئەتە» دەپ تەڭگىنى بەرمەي ئۇچ ـ تۆت يىلنمۇ ئۆتكۈزۈپتۇ.

نايرا ئى. نىگېرىيە پۇل بىرلىكى.

نايمان ئى. تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئېتنىك تەركىبىگە كىرىدىغان قەبىلىلەردىن بىرىنىڭ نامى.

نايناق سۈپ. قىلىق چىقىرىپ گەپ قىلىدىغان، گەپ قىلغۇچە بەللىرىنى تولغايدىغان، غىلجىڭ؛ ھەددىدىن ئارتۇق ئەركە: ئۇ چاغدا باينىڭ نايناق بالىلىرى مېنى مەجبۇرىي ھالدا ئېشەك قىلىپ مىنىپ ئويناتتى.

نايناقلاتماق «نايناقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نايناقلاشماق «نايناقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ يىراقتىنلا ئۆزىگە قاراپ نايناقلىشىپ كېلىۋاتقان ئۇچ ـ تۆت قىزنى كۆرۈپلا غىپپىدە ئارقىسىغا ياندى.

نايناقلىق ئى. ھەددىدىن ئارتۇق ئەركىلىك؛ غىلجىڭلىق: ـــ نايناقلىقىڭنى قويغىنا، ـــ دېدى ئۇ ئايشەمنى سەتلەپ، ـــ ئىش دېگەننى ئىشتەك قىلىدىغان!

نايناقلىماق پ. بەللىرىنى تولغىماق، قىلىقسىز ھەرىكەتلەرنى قىلماق؛ غىلجىڭلىماق؛ ھەددىدىن ئارتۇق ئەركىلىمەك: دالان ئۆيدىن نايناقلاپ چىقىۋاتقان ئايتۇران ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلگەن ئالماسنى كۆرۈپ، نېمىدىنىدۇر ئەندىككەندەك غىپپىدە ئارقىسىغا ياندى.

نايىنىڭ سۈپ. دىيال. ناتايىن، ئېنىق بىر قارارغا كېلىنمىگەن، تايىنى يوق.

نە I ئال ① يېزىت. نېمە: نە چارە. * بۇندا مەن چىن يارنى تاپتىم، ئۆزگە جانان نە كېرەك. ② جان ت. قەيەر: ـــ ئاغرىپ قالغىنىڭنى بىلدىم، ـــ دېدى دوختۇر كۆلۈپ قويۇپ، ـــ نەرىڭ ئاغرىيدۇ دەۋاتىمەن.

نە چاغ خېلى ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى، ۋاقىتنىڭ خېلى بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مەن كەلگىلى نە چاغ، سەن ئەمدى كەلدىڭمۇ؟

نەدىن بىلسۇن بىلىشى مۇمكىن ئەمەس، بىلمەيدۇ: سېيىت ھاجىنىڭ

ىنىڭ سۆزىنىڭ بۇنچىلىك ئىناۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن.

نە زامان ← نە چاغ: ـــ مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمگە نە زامان بولدى، سېنى ھېچ ئۇچرىتالمىدىم.

نە قەدەر نېمىدېگەن: نە قەدەر ئەھمىيەتلىك كۆنىلەر ئىدى ـ ھە، ئۇ؟! * بۇ نە قەدەر ئېغىر تۈيۇلىدىغان گەپ ـ ھە؟

نە كەم ← نە چاغ: خەق ئورنىدىن تۇرغىلى نە كەم، سەن ئەمدى تۇردۇڭمۇ؟

نە ۋاقىت ← نە چاغ: بىز سېنى ئىزدەپ يۈرگىلى نە ۋاقىت، سەن بۇ يەرگە كىرىۋالغانىكەنسەن ـ دە!

نە II باغ [پ] جۈملىدىكى تەڭداش بۆلەكلەرنى ياكى قوشما جۈملىلەرنى (ئاساسەن شېئىردا مىسرانىڭ بېشىدا كېلىپ شۇ مىسرا بىلەن باشتىكى مىسرانى باغلاپ، ئىنكار مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ): شىرمەتكە نە راۋاب، نە نەي چالىدىغان پۈرسەت شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى.

نە III ئى. دىيال. ئۇچار قاناتلارنىڭ ئەركىكى، ئەركەك ئۇچار قانات.

نەبى ئى [ئە] <دىن> يېزىت ① خۇدانىڭ ئەلچىسى، پەيغەمبەر. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نەپ ئى [ئە] بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن ئالىدىغان نەتىجە؛ پايدا: ۋالاقتەگكۈر گەپ بەرمەس، سۆنۈق كەپكۈر نەپ بەرمەس (ماقال). * قىز چوڭ بولسا گەپ تولا، ئوغۇل چوڭ بولسا نەپ تولا (ماقال).

نەپ ئالماق بىراۋدىن، بىرەر ئىشتىن مەلۇم پايدىغا، نەتىجىگە ئېرىشمەك: ـــ ئۆزلىرىمۇ قۇرۇق ۋەدىنى تولا بېرىپ، ئادەمنى ئالداپ نەپ ئېلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئىكەنلا، ـــ دېدى ئۇ سېيتقاري ھاجىمغا.

نەپ بەرمەك پايدا بەرمەك، مەنپەئەت يەتكۈزمەك: كىم ماڭا نەپ بەرسە كۆچۈكى بولۇپ، مىنىمەن دېسە ئېشىكى بولۇپ، بارغانچە تەڭداش شېرىكى بولۇپ، كېيىنچە ئۆزىنى مىنىۋالىمەن.

نەپ تەگمەك پايدىغا ئېرىشمەك: بۇ ئىشتىن ئاز بولسىمۇ نەپ تېگىشكە باشلىدى.

نەپ چىقماق پايدا ـ مەنپەئەت كۆرۈلمەك: ـــ ئەگەر سەن ئارىغا كىرسەڭ، ـــ دېدى ۋېلىخان بەگ بىرئاز نەپ چىقىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ـــ بۇ ئىشنى بۇزۇپ قويىسەن.

نەپ ئۈندۈرمەك نەپ ئالماق، پايدا ئالماق، مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ـــ كۆز ئالدىمىزدىكى ئەمەلىي ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ ئالدىنئالا پىلانلانغان قاقتى ـ سوقتى قىلىش دېلوسىدەك قىلىدۇ، دېمەكچىمەنكى، جىنايەت گۇماندارى مۇشۇ ئۆسۈل ئارقىلىق نەپ ئۈندۈرمەكتە، ـــ دېدى قۇربان ھەممەيلەنگە تەكشى قاراپ.

نەپ يۇقماق پايدىغا، نەپكە ئېرىشمەك: ئەلگە نەپ يۇقماس ئۇنىڭدىن، يۇرسىمۇ چۇقان سېلىپ.

نەپەر مق [ئە] ساناق سانالار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ كىشىلەرنىڭ سانىنى بىلدۈرىدۇ: تۆت نەپەر ئادەم. ئىككى نەپەر دېھقان.

نەپەس ئى [ئە] ① ئۆپكىدىن چىققان ۋە ئۆپكە سىرتىتىن قوبۇل قىلغان ھاۋا، دەم، تىنىق: نەپەس ئالماق. نەپىسى توختىماق. * بوۋاق باشقا بىر ئانىنىڭ ئاپئاق سۈتىنى ئېمىپ، يېنىك نەپەس ئېلىپ ياتاتتى. ② «بىر» سۆزى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «قىسقىغىنا، سەل ئازراق» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدۇ: بىر نەپەس كۈتۈپ تۇرۇڭ. * تۈتمىغىن ئۆزۈڭنى ئۆزگىلەردىن پەس، ۋە لېكىن ماختانما ھەتتا بىر نەپەس. ③ «ھەر» سۆزى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ «دائىم، قېتىم» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: گۈل سۈيەت ھۆسنۈڭگە باقسام ھەر نەپەس، زوق ـ ھاياجان ئىچرە خەندان بۇ يۈرەك.

نەپسىنى راسلىماق دەم ئېلىپ ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق، دېمىنى راسلىماق.

نەپسىنى ئىچىگە يۇتماق ← دېمىنى ئىچىگە يۇتماق.

نەپسى ئىچىگە چۈشۈپ كەتمەك ← دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتمەك: شۇ چاغدا ئېغىلدىكى سىيىر مۆرەپ قالدى. ئانا چۆچۈپ نەپسى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

نەپەسداش سۆپ. ھايات يولى، نىيەت ـ مەقسەتلىرى بىر بولغان، ھەمنەپەس: پارتىيەم باشلىغان شانلىق كۆرەشتە، نەمۇنەم ـ ئۇلگەم ئۇ، نەپەسداش پەقەت.

نەپەسسىز سۆپ ① نەپەس يوق، نەپەس ئالماي. ② <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا توسالغۇنى يېڭىپ چىققان ھاۋا ئېقىمى بىر قەدەر ئاجىز بولىدىغان (ئۆزۈك تاۋۇشلار ھەققىدە): نەپەسسىز تاۋۇش.

نەپەسلەندۈرمەك «نەپەسلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆپىنچە ئۇنى باغ ئىچىدە يېنىك ھەرىكەتلەندۈرەتتۇق، ساپ ھاۋا بىلەن نەپەسلەندۈرەتتۇق.

نەپەسلەندۈرۈشمەك «نەپەسلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

نەپەسلەنمەك پ. جانلىقلار تاشقى مۇھىت بىلەن ھاۋا ئالماشتۇرماق، نەپەس ئالماق: بىزنىڭ بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى بىللە ئىچىپ، بىر ھاۋادىن نەپەسلىنىۋاتقىنىمىزغا نەچچە يىل بولدى.

نەپەسلىك سۆپ <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا توسالغۇنى يېڭىپ چىققان ھاۋا ئېقىمى بىر قەدەر كۆچلۈك بولىدىغان (ئۆزۈك تاۋۇشلار ھەققىدە): نەپەسلىك تاۋۇش.

نەپرەت ئى [ئە] قاتتىق غەزەپ ۋە يىرگىنىچ تۈيغۇسى: دوستقا مۇھەببەت، دۈشمەنگە نەپرەت (ماقال).

نەپرەتلەندۈرمەك «نەپرەتلەنمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى ھەممەيلەننى نەپرەتلەندۈردى.

نەپرەتلەندۈرۈلمەك «نەپرەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نەپرەتلەنمەك پ. غەزەپ ـ نەپرىتىنى بىلدۈرمەك، نەپرەت ئوقۇماق: ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ بىردىنلا ئۆزىگە نەپرەتلەندى.

نەپرەتلىك سۆپ. نەپرەتكە تولغان، نەپرەتلەنگەن، نەپرەتلەندىغان: سىزنىڭ ھېلىقى نەپرەتلىك قارىشىڭىزنى ئويلىسام ھازىر كۈلگۈم كېلىدۇ.

نەپرەتلىنىشمەك «نەپرەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

نەپس ئى [ئە] ① كىشىلەردىكى يېيىش ـ ئىچىش، مال ـ دۇنياغا بولغان ھەۋەس، قىزىقىش: ئەگەر پۇشايمانغا دۇچار بولۇشتىن ساقلىنايلى دېسەك، نەپسىڭگە ئەگىشىپ خىيالىڭغا كەلگەن ئىشنى قىلىشقا كىرىشمە. ② شەھۋانىي ھەۋەس، تەلەپ: ـــ قارىغاندا بۇ ئالىنىڭ نەپسى ياماندەك قىلىدۇ. نەپسىڭنى يىغ، ئۆزۈڭنى ئالدۇرۇپ قويما يەنە، ـــ دېدى ئۇ ماڭا مەنلىك قىلىپ.

نەپسى ئالدىراپ كەتمەك بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئالدىرىماق.

نەپس ئاۋارىسى يېمەك ـ ئىچمەكنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان: نەپس ئاۋارىسى كىشىلا يېسەك، ئىچسەكلا دەيدۇ.

نەپسى بالا ئاچ كۆز، تويماس: ئاغزى كۆيمىسە، چوغنى يەۋېتىشتىن يانمايدۇ، بۇ نەپسى بالالار.

نەپسى بالانى يەيدىغان ← **نەپسگە بالا تەگكۈر.**

نەپسى تاقىلدىماق ① يېگۈسى، ئىچكۈسى كېلىپ كەتمەك: ئۇنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ بىر دىنلا ئاغزىمغا سىغىرىقسۇ كېلىپ نەپسىم تاقىلداپ كەتتى. ② بىرەر ئىشنى قىلىشقا بەك ئالدىراپ كەتمەك: شۇ تاپتا ئۇنىڭ ھاۋايى ـ ھەۋىسى قوزغىلىپ، قىزغا بولغان شەھۋانىي نەپسى تاقىلداپ كەتتى.

نەپسگە ئامراق يېمىسە تۇرالمايدىغان، يېگۈسى كېلىپلا تۇرىدىغان: نەپسگە ئامراق ئادەم.

نەپسگە بالا تەگكۈر ئۆز نەپسگە بېرىلىپ كەتكەن، نەپسىگە ئامراق ئادەملەرگە ئىشلىتىدىغان قارغىش سۆزى: ھوي، نەپسگە بالا تەگكۈر، تۇر ئورنۇڭدىن.

نەپسگە ئوت كەتمەك بىرەر ئىشنى قىلىشقا ياكى كۆرۈشكە بەك ئالدىراپ كەتمەك.

نەپسى يوغىنىماق بىراۋدىن تەمە قىلىدىغىنى ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇپ كەتمەك، ئاچ كۆزلۈك قىلماق.

نەپسانىي سۈپ [ئە] شەھۋانىي، شەھۋەتكە ئائىت: نەپسانىي ھەۋەس.

نەپسانىيەت ئى [ئە] نەپسگە، شەخسىي مەنپەئەتكە بېرىلىش: ئۇ بۇ ئىشتا ئۆز نەپسانىيىتىنىلا ئويلىدى.

نەپسانىيەتچى ئى. ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلايدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن تۇتىدىغان ئادەم: ھوقۇق تۇتقانلار نەپسانىيەتچى بولسا، يۇرت ۋەيرانە، خەلق بىچارە بولىدىكەن.

نەپسانىيەتچىلىك ئى. ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلاش ئىشى، نەپسگە بېرىلىش ئادىتى؛ ئىنتايىن شەخسىيەتچىلىك: نەپسانىيەتچىلىك ئىنسان ئۇچۇن ئاخىرقى ھىسابتا ھالاكەت يولى.

نەپسانىيەتلىك ئى ← **نەپسانىيەتچىلىك:** نەپسانىيەتلىككە بېرىلىش ئىنسانىنىڭ ئۆز ماھىيىتىنى يوقاتقانلىقتۇر.

نەپسىز سۈپ. نېپى يوق، نەپ چىقمايدىغان: نەپسىز مال. نەپسىز ئادەم.

نەپسگەر سۈپ [ئە] ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلايدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان، شەخسىيەتچىل: نەپسگەر سۈرەتكە كەلسە، سۈرىتى ئاخۇن كېلۈر.

نەپسگەرلىك ئى. نەپسگەرلەرگە خاس ئادەت، مىجەز: نەپسگەرلىك ئىنسانىنى ئازدۇرىدىغان ئېزىتقۇدۇر. كىمكى ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرسە ھاياتىدىن مەھرۇمدۇر.

نەپلىك سۈپ. نېپى بار، نەپ چىقمىدىغان: نەپلىك مال. نەپلىك ئىش.

نەپس سۈپ [ئە] گۈزەل، چىرايلىق ۋە نازۇك: ياشلار ناخشىغا جور بولماقتا، قىز ـ يىگىتلەر نەپس ھەركەتلەر بىلەن مەيدانغا ئايلانماقتا ئىدى.

نەپسلەشتۈرمەك «نەپسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نەشرىيات ئۇ كىتابنىڭ قايتا باسمىسىنى ئالدىنقى قېتىمدىكىسىگە قارىغاندا تېخىمۇ نەپسلەشتۈرۈپ ئىشلەپ چىقىپتۇ.

نەپسلەشمەك پ. نەپس ھالەتكە كەلمەك، نەپس، گۈزەل بولماق: ئۇ بۇرۇنقىغا قارىغاندا تولىمۇ نەپسلىشىپ كېتىپتۇ.

نەپسلىك ئى. گۈزەللىك، چىرايلىقلىق، نازۇكلۇق: ئۇ ئايالالارغا خاس سۈلكەت ۋە نەپسلىك بىلەن ماڭا سالام قىلدى.

نەپىقە ئى [ئە] ① يېشى چوڭايغان، ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغان، مۇقىم كىرىمى يوق كىشىلەرگە ياكى ئىگە ـ چاقسىز، يېتىم ـ يېسىرلەرگە ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئايمۇئاي بېرىپ تۇرىدىغان تۇرمۇش خىراجىتى: سارىخان ئانا ھۆكۈمەتتىن بېرىدىغان نەپىقە پۇلى بىلەن كۈن ئالاتتى. ② نىكاھتىن ئاجراشقاندا ئەرنىڭ ئايالغا ياكى بالىنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغان ئاتا ـ ئانىغا قانۇنىي يوسۇندا بېرىدىغان تۇرمۇش خىراجىتى.

نەتىجە ئى [ئە] ① ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەت: بۇ خىل ئادەملەر بىلەن سودا ـ مۇئامىلە قىلىشسا، پۈشايمانىدىن باشقا نەتىجە كۆرۈلمەيدۇ. ② ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسە تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى ئىپادىلىگۈچى كۆرسەتكۈچ: ئۇگىنىش نەتىجىسى. ئىمتىھان نەتىجىسى. ③ ئادەم ياكى شەيئىلەر ئۇستىدە چىقىرىلغان ئاخىرقى خۇلاسە ياكى پىكىر، مۇھاكىمىنىڭ مەنتىقىي يەكۈنى: نەتىجە چىقارماق. نەتىجىگە كەلمەك. ④ <مات> ئارىفمېتىكىلىق ھېسابلاش ئارقىلىق تېپىلغان سان. ⑤ مەلۇم ئىش، ھەرىكەت قاتارلىقلار يارىتقان پايدا، نەپ، ئۇنۇم؛ مۇۋەپپەقىيەت، ئۇتۇق: نەتىجە يارىتىماق. نەتىجە قازانماق. نەتىجىگە ئېرىشمەك.* ياخشىلىقنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈشكىز ئېنىق.

نەتىجىدە يوق. ئاقىۋەتتە، شۇنداق قىلىپ، ئاخىرى: نەتىجىدە، ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپتى.

نەتىجىسىز سۈپ. نەتىجىسى يوق، نەتىجىسى بولمىغان: نەتىجىسىز ئىش. // شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ شۇنچە جاپا تارتىپ بىر ھەپتىدە قىلغان ئىشىمىز نەتىجىسىز ئاياغلاشتى.

نەتىجىلەنمەك پ. نەتىجىگە ئىگە بولماق، نەتىجىگە ئېرىشمەك، نەتىجە چىقماق: ساپ، ھەقىقىي مۇھەببەت نىكاھ بىلەن نەتىجىلىنىدۇ.

نەتىجىلىك سۈپ. نەتىجىسى بار، نەتىجىسى كۆرۈلگەن، نەتىجىسى چىققان: نەتىجىلىك ئىش. نەتىجىلىك خىزمەت.

نەچە (نە:چە) رەۋ. جان ت. قەيەرچە، قانداق: نەچەگەپ قىلىۋاتسەن؟

نەچچە ① ئال. سان ـ مىقدار ھەققىدىكى سوئالنى بىلدۈرىدۇ، قانچە: سىلەرنىڭ ئىدارىدە نەچچە كادىر بار؟ ② سۈپ. بىرمۇنچە، كۆپ، نۇرغۇن: مەن سىلەر بىلەن كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىپ نەچچە كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۈم. ③ سۈپ. ئونلار خانىسىدىن يۇقىرى پۈتۈن سانلار بىلەن بىللە كېلىپ ئىسىمنى ئېنىقلىغاندا ئۇنىڭ تەخمىنى سانىنى بىلدۈرىدۇ: كىيىملىرى يىرتىلغان زۇبۇرشانى ئون نەچچە ئادەم ئارىغا ئىلىپ كەلمەكتە. ④ سۈپ. ئازراق، ئازغىنا: ياق ـ ياق، مەن نېمە قىلىۋاتىمەن ـ ھە؟ بار ـ يوقى نەچچە تەڭگىلا پۇل قالدى.

نەچچە جېنىڭ بار قانچىلىك بىڭىڭ بار، قاچىلىك كۈچ ـ قۇۋۋىتىڭ بار: بىزدىن پۇل تەلەپ قىلىشقا پېتىنىدىغان نەچچە جېنىڭ بار؟

نەچچە قاپاق پششقى بار ← نەچچە ئۇجمە پششقى بار: سىز تېخى مۇشتەتەك بالا ئىدىكىز، تويمىكىز بولۇشقا نەچچە قاپاق پىشىشقى بار ئىدى.

نەچچە ئۇجمە پششقى بار يەنە نۇرغۇن يىل بارلىقىنى بىلدۇرىدىغان ئىبارە: سىلى ئاغىچا دەيدىغانغا نەچچە ئۇجمە پىشىشقى باردۇ تېخى.

نەچچە ـ نەچچە ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن: شۇ سۆزدىن كېيىن شاھزادە قىز بىلەن خەيرلىشىپ يولىغا راۋان بوپتۇ ۋە نەچچە ـ نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ بىر تاغ تۈۋىگە يېتىپ كەپتۇ.

نەچچەيلەن ئال. نەچچە نەپەر ئادەم، نەچچە كىشى: ئۆيدە نەچچەيلەن بار؟

نەچچلەپ سۈپ. نەچچىلىگەن، نۇرغۇن، تولا: شۇندىن ئېتىبارەن كۆندە دېگۈدەك نەچچلەپ قوي قاشقىرىنىڭ نامىغا ئۆچۈرۈلدى.

نەچچىلىك ئال. سانى، مىقدارى، ھەجمى، ئېغىرلىقى قاتارلىق جەھەتلەردە قانچە، نەچچە، قانچىلىك: شۇ ماڭغىنىمچە نەچچىلىك يول باسقانلىقىمنى بىلمەيمەن.

نەچچىلىگەن سۈپ. نەچچىلەپ، نۇرغۇن، تولا: بۇ چۆلدە نەچچىلىگەن پالۋانلار قۇربان بولغان.

نەچچىنچى ئال. شەيئىلەرنىڭ ئورۇن ـ تەرتىپى ھەققىدە كى سوئالنى بىلدۈرىدۇ: سىز ئۇرۇمچىگە نەچچىنچى يىلى كەلگەن؟

نەچچىنچىلىك ئى. نەچچىنچى ئورۇن، نەچچىنچى دەرىجە: بۇ مۇسابىقىدە نەچچىنچىلىككە ئېرىشتىڭىز؟

نەخشەۋەن ئى. دىيال. خەلق ئارىسىدىكى قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ پىرى: نەخشەۋەننىڭ بىرىمەن، ھويلا قويماي كىرىمەن (ماقال).

نەخكەش ئى. ناچىدىكى مەشۇت يىپلارنى كۆدىغا تەكشى يۆگەشكە ياردەم بېرىدىغان ياغاچ سايمان.

نەدە ئال ① قەيەردە، قايسى ئورۇندا، قايسى جايدا: ئالمىنى نەدە كۆردۈڭ. ② قاندىق: بۇ نەدىمۇ مېنىڭ خىيالىم بولسۇن. ③ بەزى پېئىللارنىڭ ئالدىدا كېلىپ شۇ پېئىل ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنى ئىنكار قىلىدۇ: نەدە يىقىلدىم. نەدە ئۆردۈم. نەدە دېدىم. ④ «يوقسۇ، ئۇندىق ئەمەس» دېگەن مەنىدىكى تەكەللۇپ سۆزى: رەقىبىنىڭ ماختاشلىرىدىن مۇدىر قولىنى يېرىم كۆتۈرۈپ: ــ ھەي، نەدە، نەدە! ــ دېدى يۇقىرىدىن ئورۇن ئېلىۋېتىپ.

نەدىكى سۈپ. ئاڭلاپ باقمىغان؛ كۆرمىگەن، بولمىغان؛ بولمىغۇر، قاملاشمىغان، ئورۇنسىز؛ ناچار، ئەسكى، يارامسىز: نەدىكى ئىش. نەدىكى گەپ. نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىسەن ئاپا.

نەدىكىنى يۈك. نەدىمۇ ئۇندىق بولسۇن: دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىنلا مەن مەنزىلگە يەتكەن چېغىمىز دەپ ئويلاپتىمەن، نەدىكىنى، سېمونت يولدا خېلى ماڭغاندىن كېيىن ئاندىن ئۇيىنىڭ ئالدىغا كەلدۇك.

نەرە ئى [ئە] قاتتىق ئاۋاز: نەرە تارتماق.

نەرە تارتماق قاتتىق ۋاقىرىماق، شاۋقۇن كۆتۈرمەك: كۆز ـ ھەر پۈرۈش بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بىر نەرە تارتىپلا ھوشىدىن كېتىپتۇ.

نەرخ ئى [پ] نەرسىلەرنىڭ، مالنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلەنگەن قىممىتى؛ باھا: ئاش نەرخى ئاسمان (ماقال). * نەرخى نەچچە پۇل؟

نەرخ ـ ھاۋا نەرخ، باھا: ھازىر بازارلار ئاۋات، تۇرمۇش پاراۋان، نەرخى ـ ھاۋا مۇقىم.

نەرسە ئى ① ھەر تۈرلۈك ماددىي مەۋجۇدات، ھەر تۈرلۈك شەيئى: نەرسە بىزدىن تاشقىرىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ سەز ـ گۈ ۋە تەسەۋۋۇرلىرىمىز نەرسىنىڭ ئوبرازى. ② ياشاش ئۇچۇن، ھاياتلىق ئۈچۇن زۆرۈر بولغان بۇيۇم، مەھسۇلات: يېگۈدەك ھېچ نەرسە قالمىدى. ③ ئومۇمەن ھەر تۈرلۈك ھادىسە، ئىش (گەپ ـ سۆز، كۆلكە، ئىش، ۋەقە قاتارلىق): ئۇ ئۆمرىدە ئىككى نەرسىنى ياخشى كۆردى. بىرى گۈزەلئايىنى، بىرى ناخشىنى. ④ ئومۇمەن جاندىلقىلارنىڭ سۈپىتىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ شۇ سۆز ئىپادىلىگەن تۈرگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئىلگىرىكىن قۇۋۇ نەرسە ـ دە.

نەرسە ـ كېرەك تۈرمۇشقا لازىم بولغان بۇيۇملار: ئۇ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىپ يولىغا راۋان بولدى.

نەرسىلەشتۈرۈش ئى <ستى> جانلاندۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا ئادەم نەرسە قىلىپ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇسۇل كۆپىنچە ھەجۋىي ئەسەرلەردە قوللىنىلىدۇ: مۇستەملىكىشۇناس ئەيمى سېسىير: «مۇستەملىكە دېگەنلىك ئادەمنى نەرسىلەشتۈرۈشتۇر» دەيدۇ.

نەرگىسگۈل ئى [پ] <بوت> ① تاشسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەڭگىچە غولى تۇخۇم شەكىللىك، يوپۇرمىقى لېنتا شەكىللىك، گۈلى ئاق، ئوتتۇرىسى سېرىق ۋە كۇنلۇكسىمان گۈل رېتىدە، خۇشبۇي پۇرايدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. تەڭگىچە غولى ۋە گۈلى جۇڭگو تېبابىتىدە دورا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

نەزەر ئى [ئە] ① قاراش، كۆرۈش: نە بولغاي بىر نەزەر سالساڭ ماڭا رەھىمىڭنى كەم قىلماي، بېسىپ تاشقا بۇ باغرىمنى يولۇڭدا ئىنتىزار بولدۇم. ② بىر ھەر ۋەقە، ھادىسە ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنى ھاسىل قىلغان سۈبېيېكتىپ چۈشەنچە، تونۇش، بىلىش: نەزەر دائىرىسى كەڭ ئادەم. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نەزەر ئاغدۇرماق دىققەتنى بۇرماق، قارىماق: سابىر كۆپچىلىككە نەزەر ئاغدۇردى.

نەزەر تاشلىماق قارىماق، كۆز تاشلىماق: جۇماش ئۇنىڭغا بىر نەزەر تاشلاش بىلەنلا بىر پەس قېتىپ تۇرۇپ قالدى.

نەزەردە تۇتماق ئېتىبارغا ئالماق، ھېسابقا ئالماق؛ كۆڭلىگە پۈكمەك، ئويلىماق: سەن نېمىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ تۆگىچىگە كېپىل بولغان؟

نەزەردىن ساقىت قىلماق يوققا چىقارماق، يوق دەپ ھېسابلىماق: مېنىڭ ۋاقىت تەقەززاسى بىلەن يازغان ئەرزىمەس ماقالىلىرىمنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا تېگىشلىك.

نەزەر كۆزىنى سالماسلىق قاراپمۇ قويماسلىق: ئۇ يەردىكى ھەممىنىڭ نەزەر كۆزىنىمۇ سالماي ئۆز ئىشىنى قىلىۋەردى.

نەزەرگە ئالماق ← نەزەردە تۇتماق: سارىخان ئانىنىڭ بىر ئوغۇل جاپا چەككەنلىكىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇلارغا يېگى بىنادىن ئۇچ ئېغىزلىق ئۆي تەقسىم قىلىندى.

نەزەرگە سىغماسلىق يارىماسلىق، مۇۋاپىق كەلمەسلىك: ئوغۇلنىڭ قويۇق ـ قېلىن ساقىلى كىشىنى ھەددىدىن تاشقىرى ھەيران قالدۇرىدىغان ۋە نەزەرگە سىغمايدىغان بىر نەرسە ئىدى.

نەزىرىدىن چۈشمەك ئىززەت ـ ھۆرمىتىدىن، دىققەت ـ ئېتىبارىدىن مەھرۇم بولماق: ئەلىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈش، تىرىك

ئۇلگەن بىلەن باراۋەر.

نەزىرى ئۈستۈن ئادەم ياراتمايدىغان، يۇقىرىنى ئارزۇ قىلىدىغان، ھالى چوڭ؛ تەكەببۇر، يوغانچى: نەزىرى ئۈستۈن، نەرخى پەس (ماقال).

نەزەربەند ئى [ئە + پ] <قا> تۇرمىگە قامىماي ھەرىكىتىنى چەكلەش، كۆز ئالدىدا تۇتۇپ تۇرۇش: مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا گۇمانلىق شەخس بولۇپ نەزەربەند قىلىندىم.

نەزەرسىز رەۋ. نەزىرىنى سالماي، قارىماي: گەرچە بىر قۇرۇق شاخ مەن سەمەرسىز، بولاي ئەل چاكىرى قويما نەزەرسىز.

نەزەر ـ گۈزەر دىيال. كۆز قىرى، نەزىرى.

نەزەرلىك رەۋ. چۈشەنچىلىك، قاراشلىق، تونۇشلۇق: دەۋر، تارىخ، تارىخىي شەخس، ئەنئەنە، مەدەنىيەت، سىياسىي ـ ئىقتىساد قاتارلىق نۇرغۇن ساھەلەردە پىشقان، ھازىر جاۋاب، ئۆتكۈر نەزەرلىك پىكىرلەرنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن بارلىققا كېلىشىگە جىددىي تەقەززا بولماقتا.

نەزەرىيە ئى [ئە] ① <پەلس> ئەمەلىيەتتىن خۇلاسلەپ چىقىلغان، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت بىلىملىرى ھەققىدىكى سىستېمىلىق يەكۈن. ② ئىلىم ـ پەن، سەنئەت ۋە باشقا ساھەلەرنىڭ مەنتىقىي، ئابستراكت پىكىر قىلىش يولى بىلەن ئىشلەپ چىقىلغان ئاساسلىرى: تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيەسى. ③ پاكىت، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى چۈشەندۈرۈشنىڭ ئومۇمىي پىرىنسىپلىرىنى ئاساسلاپ بەرگۈچى ئىلمىي قانۇن ـ قائىدىلەر يىغىندىسى. ④ بىرەر پەن ساھەسىنى ياكى ئۇنىڭ بىرەر قىسمىنى تەشكىل قىلغۇچى قائىدىلەر ياكى بىرەر ساھەدە بىلىم، ماھارەت ئاشۇرۇش، ھۈنەر ئۆگىنىش، تەجرىبە ھاسىل قىلىدىكى بىلىم، قائىدىلەر يىغىندىسى: ماشىنا ـ مېخانىزملار نەزەرىيەسى. مۇزىكا نەزەرىيەسى. ⑤ بىرەر نەرسىگە، مەسىلىگە بولغان قاراش، نۇقتىئىنەزەر ياكى ئۇلارنىڭ سىستېمىسى: ئۇزاقتىن بۇيان، دۆلەت كارخانىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مەسئۇلات ئالماشتۇرۇشتا، پەقەت تاۋارنىڭ «پوستى» لا بار دەپ قارايدىغان ئەنئەنىۋى نەزەرىيە مەۋجۇت بولۇپ كەلدى.

نەزەرىيەچى ئى. ئىلىم ـ پەننىڭ بىرەر ساھەسىدە نەزەرىيەۋى مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ نەزەرىيە مۇتەخەسسىسى.

نەزەرىيەسىز سۈپ. نەزەرىيەسى يوق، نەزەرىيەگە ئاساسلانمىغان، نەزەرىيە سۆزلەنمىگەن: نەزەرىيەسىز بەزى پاكىتلارنى يېزىپ قويۇشنىڭ ئۆزىلا كۆپايە قىلمايدۇ.

نەزەرىيەلەشتۈرمەك « نەزەرىيەلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غەربلىكلەرنىڭ تۆھپىسى شۇكى، ئۇلار بۇ خىل مەسىلىلەرنى سىستېمىلاشتۇرۇپ، نەزەرىيەلەشتۈرۈپ مۇكەممەل بىر پەلسەپىۋى تەلىمات ھالىتىگە ئېلىپ كەلگەن.

نەزەرىيەلەشتۈرۈشمەك «نەزەرىيەلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نەزەرىيەلەشتۈرۈلمەك «نەزەرىيەلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇيغۇر تىلى جەھەتتىكى ھەر خىل چېچىلاڭغۇ پىكىرلەر مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى ئاستىدا نەزەرىيەلەشتۈرۈلدى.

نەزەرىيەلەشمەك پ. نەزەرىيە ھالىتىگە كەلمەك، نەزەرىيەگە ئايلانماق: يېقىندىن بۇيان تىل ـ يېزىق ساھەسىدىكى بەزى مەسىلىلەر نەزەرىيەلىشىپ مۇكەممەل بىر تەلىمات ھالىتىگە ئېلىپ كېلىندى.

نەزەرىيەلىك سۈپ. نەزەرىيەسى بار، نەزەرىيەگە ئاساسلانغان: نەزەرىيەلىك مەسىلىلەر.

نەزەرىيەۋاز ئى. ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلماي نەزەرىيەگىلا ئېسىلۋالىدىغان، نەزەرىيەنى ئەمەلىيەتتىن ئۈستۈن بىلىدىغان، قۇرۇق گەپ ساتىدىغان ئادەم؛ سەپسەتىچى، سەپسەتىۋاز: نەزەرىيەۋاز ئادەملەر ھامان بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ.

نەزەرىيەۋازلىق ئى. ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلماي نەزەرىيەگىلا ئېسىلۋالىش، نەزەرىيەنى ئەمەلىيەتتىن ئۈستۈن بىلىش، قۇرۇق گەپ سېتىش ۋە مۇشۇنداق ئادەت؛ سەپسەتىچىلىك، سەپسەتىۋازلىق: ئۇ دېگەن نەزەرىيەۋازلىق بىلەن جان بېقىشقا ئادەتلەنگەن بىر ئادەم.

نەزەرىيەۋى سۈپ. نەزەرىيەگە ئائىت، نەزەرىيە بىلىمگە باغلىق بولغان: ئۇ مەخسۇس يېزا ئىگىلىك تېمىسىدا بىر نەزەرىيەۋى ماقالە يېزىپ چىقتى.

نەزىم ئى [ئە] <ئەد> شېئىر، شېئىرىيەت، پوئېزىيە: نەزىم تۈزمەك.

نەزىمسىز سۈپ. نەزمى يوق، نەزىم قوشۇلمىغان: مەرغۇل مۇقام مۇزىكىلىرىدىكى بىر نەغمە شەكلىدىن ئىككىنچى نەغمە شەكلىگە ئۆتۈشتىكى مۇزىكا بولۇپ، نەزمسىز بولىدۇ.

نەزمشۇناس ئى [ئە + پ] شېئىر ۋە شېئىرىيەتنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

نەزمشۇناسلىق ئى. ئەدەبىيات پەننىنىڭ شېئىر ۋە شېئىرىيەت قىسمىنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى.

نەزمكەش ئى [ئە+پ] نەزم ئېيتىدىغان، نەزم توقۇيدىغان كىشى: جەنەستە لەۋلىك، شەھلا كۆز ئىدى، كۇلگۈنچەك، زىبا، شېرىن سۆز ئىدى. كىرپىكى بوستان، قاشلىرى كامان ئىدى، ئۇنچە چىش، سۇمبۇل چاچ جانان... نەزمكەش... بۇ دەم سۆزلەيتتى قەسسە، تىڭشايتتىم ئۇنى، كۆيلەيتتى قەسسە.

نەزمكەشلىك ئى. نەزم ئېيتىش، نەزم ئوقۇش ئىشى: بۇ قىزلارنىڭ ھەربىرى گۈزەللىك ـ لاتاپەت ۋە ئەقىل ـ پاراسەتتە جانلارغا ئاپەت، بەلكى جاھانغا ئوت ـ ھارارەت سالسا، گاھى ئەشئارە نەزمكەشلىكتە بېيىت دەرياسىدىن دۇرلار سۈزەتتى.

نەزمىلەشتۈرمەك «نەزمىلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نەزمىلەشتۈردۈم ئاران بىرنەچچە بەتنى كېچىلەپ، سىزگە سۇندۇم ھەم ئۇنى، يوق قىلچە پەرداز، ساختا كىر.

نەزمىلەشتۈرۈشمەك «نەزمىلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نەزمىلەشتۈرۈلمەك «نەزمىلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ تارىخىي رىۋايەت ھازىرقى زامانغا كەلگەندە كىمدۇر بىرى تەرىپىدىن نەزمىلەشتۈرۈلدى.

نەزمىلەشمەك پ. نەزم شەكلىگە، نەزم ھالىتىگە كەلمەك: خەلق ئارىسىدىكى نۇرغۇن تارىخىي ۋەقەلەر بىزگە نەزمىلىشىپ يېتىپ كەلدى.

نەزملىك سۈپ. نەزمى بار، نەزم قوشۇلغان: مۇقام

نەغمىلىرىنىڭ نەزملىك تېكىستلىرى ئۆزگىرىشچان تارىخىنىڭ تالاش تەسىرىگە، مۇھىتنىڭ تەقەززاسىغا، خەلقنىڭ قوبۇل قىلىش ئېھتىياجىغا قاراپ راۋاجلانغان.

نەزمىي سۈپ [ئە] شېئىرىيەتكە ئائىت، تەۋە، شېئىرىي؛ نەزم تۈسىنى ئالغان، نەزمگە خاس: نەزمىي ئەسەر.

نەزىر ئى [ئە] <دىن> ① ساۋاب تېپىش ئۈچۈن خۇدا يولىدا بېرىلگەن نەرسە: نەزىرگە قوي سويماق. ② ئۆلگۈچىنىڭ روھىغا ئاتاپ ياغ پۈرىتىپ، جامائەتنىڭ ئالدىغا ئاش ـ تائام كەلتۈرۈپ خەتمىقۇرئان قىلىش پائالىيىتى: ئاكامنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاتا ـ ئانام يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۇنىڭ نەزىرىنى بەردى.

نەزىرە ئى [ئە] ① <ئەد> ئىلگىرى ئۆتكەن ياكى زامانداش شائىرنىڭ ئەسىرىگە ئوخشىتىپ يېزىلغان ياكى جاۋاب تەرەققىسىدە ئىجاد قىلىنغان يېڭى شېئىر. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

نەزىر ـ چىراغ خۇدا يولىدا ئۆتكۈزۈلگەن نەزىر ۋە ياكى شۇ خىلدىكى دىنىي مۇراسىملارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى؛ نەزىر: دادامنىڭ نەزىر ـ چىرىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن بىر يولى ماڭاي دەپ قالدىم.

نەزىر ـ نىياز ← **نەزىر ـ چىراغ**.

نەس [ئە] ① سۈپ. يۇيۇنمىغان، پاسكىنا، ئىپلاس: نەس ئادەم. ② ئى. ئۆڭۈشسىزلىق، كېلىشمەسلىك، پالاكەت: ئىش ئوڭىدىن كەلمەي، ئۇنى نەس باستى.

نەس باسماق دومىلە باسماق، ئوڭۈشسىزلىققا يولۇقماق، پېشكەللىككە ئۇچرىماق: غەبلەتتە قالغان كىشىنى نەس باسىدۇ. * ئىككىگە بۆلۈنگەن ئەلنى نەس باسىدۇ.

نەسەب ئى [ئە] كېلىپ چىقىش، ئۇرۇق، نەسىل، جەمەت؛ ئەجداد: ئىككىمىز باشقا نەسەبتىن تۇرساق، مەن ساڭا قانداق راۋا بولاتتىم.

نەسەبچىلىك ئى. نەسەب سۈرۈشتۈرۈش: بۇ ئۇچ قىز نەسەبچىلىك ئادەتتى بويىچە گەپ قىلاتتى.

نەسەبسىز سۈپ. نەسەبى تونۇلمىغان، ئەجدادى مەشھۇر ئەمەس: ـــ ئۇغۇ شۇنداق، بىراق... نەسەبسىز ئائىلە ـ دە! ـــ دېدى ئۇ جەيەننى چېكىپ تۇرۇپ.

نەسەبشۇناس ئى. نەسەب تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

نەسەبشۇناسلىق ئى. نەسەبنى تەتقىق قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئوبيېكتى قىلغان پەن: جۇلانى ھەممىلا پەنگە قىزغىن ھەۋەس قىلاتتى، بولۇپمۇ تارىخشۇناسلىق ۋە نەسەبشۇناسلىققا بەكمۇ ئىشتىياق باغلايتتى.

نەسەبلىك سۈپ. نەسەبى ئابرۇيلۇق، ئەجدادى تونۇلغان، نەسەبى ئۇلۇغ: ئۇنىڭ سالاپىتى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى، تەقى ـ تۇرقىدىن نەسەبلىك ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

نەسەبنامە ئى [ئە + پ] بىرەر كىشىنىڭ كېلىپ چىقىش، نەسلى، ئۇرۇق ـ ئەجدادى ھەققىدە يېزىلغان خاتىرە: مەن ئائىلىمىزنىڭ نەسەبنامىسىنى يېزىپ قويای دەۋاتىمەن.

نەسر ئى [ئە] <ئەد> ① ۋەزىن، قافىيەسىز ئاددىي نۇتۇق شەكلى بىلەن يېزىلغان بەدىئىي ئەسەر. ② ئەركىن تۈزۈلگەن بەدىئىي ئەسەرلەر يىغىندىسى، پىروزا.

نەسرچى ئى. مەخسۇس نەسر يېزىش ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، نەسر يازغۇچىسى: رۇس نەسرچىسى مىخائىل پىرىشۋىن «ئەگەر سۇ بولۇپ، ئۇنىڭدا بېلىقلار بولمىسا، مەن ئۇنىڭ سۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيمەن» دېگەنىدى.

نەسرچىلىك ئى. نەسر يېزىش ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نەسرچىلىك ئەنئەنىسى ھېلىمۇ كەڭ داۋام قىلماقتا.

نەسرىي سۈپ [ئە] نەسر يولى بىلەن يېزىلغان، نەسر شەكلىدىكى: نەسرىي ئەسەرلەر، نەسرىي يولدا بايان قىلماق.

نەسرىي شېئىر <ئەد> نەسرىي ئەسەر شەكلى بىلەن شېئىرىي قافىيەلەيدىغان ھەم ھەرقانداق ئۆلچەم بىلەن چەكلەنمەيدىغان شېئىرىي ئەسەر.

نەسلىك ئى ① پاسكىنىلىق، ئىپلاسلىق. ② ئوڭۇشسىزلىق، پالاكەتلىك، كېلىشمەسلىك: بىز ساتىراشنىڭ گەپىنى مۇنداق سوزۇۋېرىشىدىن ئۇ يىگىتنى نەسلىككە ئۇچراتقانلىقىغا ئىشەنمىدۇق.

نەسلى ـ ۋەسلى ئۇرۇق ـ ئەۋلادى: مۇبادا ئۆزۈڭنى بىلىشىمىسەڭ، شۇ تاپتىلا نەسلى ـ ۋەسلىڭنى قۇرۇتۇۋېتىمەن.

نەسل ئى [ئە] ① بىر ئەۋلاد، بىر ئەجدادقا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر ئۇرۇقى ۋە ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، زاتى، نەسەبى، تېگى ـ تەكتى: نەسلىنى سۈرۈشتۈرمەك. نەسىلدىن نەسلگە ئۆتمەك. ② كېيىنكى ئەۋلاد: نىشان ئېيلەپ كېلەچەكنى نەسىللەر بەختىنى كۆزلەپ، يېمىش تىككەن گۈزەل باغقا، تۆكۈپ ساپ قان بىلەن تەرنى. ③ <زوئول> مەلۇم بەلگە، خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە، بىر تۇرگە مەنسۇپ ھايۋانلار گۈرۈپپىسى، ئۇرۇقى؛ سورتى: ئۇ بىرقانچە يىللار مابەينىدە يۈرەك قېتىنىسى سەرپ قىلىپ، «دون»، «ئورلۇف» نەسىللىرىنى ئۆزگەرتىپ، ئىلى ئېتىنىڭ يېڭى نەسلى «تەڭرىتاغ ئېتى» نى يېتىشتۇرگۈچە ھەقىقەتەنمۇ ئاز جان ئۈپراتمىدى.

نەسلچىلىك ئى <زوئول> تەبىئىي ۋە سۈنئىي يول بىلەن يېڭى نەسىل يېتىشتۇرۇش مەشغۇلاتى.

نەسلداش سۈپ. بىر نەسىل، بىر ئۇرۇقتىن بولغان؛ نەسلى بىر، نەسلى ئوخشاش: ئېشكى دەم پۇشقۇرۇپ، دەم ھاڭراپ، ئالدى تەرەپتە كۆرۈنگەن نەسىلداشلىرىغا تېزرەك يېتىشۋېلىشقا ئالدىرايتتى.

نەسلداشلىق ① ئى. ئۆزئارا نەسىلداش بولغان مۇناسىۋەت، نەسلى بىرلىك. ② رەۋ. نەسىلداشلارنى ھاسىل قىلىش ئارقىلىق: نەسىلداشلىق كۆپەيتىش.

نەسلسىز سۈپ. نەسلى يوق، نەسىل قالدۇرماي: قايتا تۇغۇشىڭنى ئەمدى يوق گەپ، قېچىرەك نەسلسىز ئۆتۈشتىن ئۆلگىنىمىز ياخشى.

نەسلسىزلىك ئى. نەسلى يوقلۇق، نەسىل قالدۇرمىغانلىق؛ نەسلى ناچارلىق.

نەسىللەندۈرمەك ① «نەسىللەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② <بىيول> ئەركەك ھايۋان بىلەن چىشى ھايۋاننىڭ كۆپىيىش ھۈجەيرىلىرىنى سۈنئىي ئۇسۇلدا قوشۇش ئارقىلىق يېڭى بىر ئەۋلادنى ھاسىل قىلماق.

نەسىللەندۈرۈشمەك «نەسىللەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ يىل يەكەن ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىدىكى خادىملار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ، يەتتە يېزا ـ بازاردىكى 40 مىڭ تۇياق ھەرخىل چارۋىلارنى نەسىللەندۈرۈشتى.

نەسىللەندۈرۈلمەك «نەسىللەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئارال يېزىسىدا 3000 مىڭ تۇياق قوي نەسىللەندۈرۈلدى.

نەسىللەنمەك پ <بىيول> چىشى ھايۋانىنىڭ كۆپىيىش ھۈجەيرىسى ئەركەك ھايۋانىنىڭ كۆپىيىش ھۈجەيرىسى بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن، يېڭى بىر ئەۋلاد تۆرەلمىنىڭ ھاسىل بولۇشى، ئەۋلاد قالدۇرماق.

نەسىللىك سۈپ. نەسلى ياخشى، سورتلۇق: نەسىللىك كالا. نەسىللىك ئات.

نەسىھەت ئى [ئە] كىشىلەرنى ياخشى يولغا باشلاش، تەلىم-تەربىيە بېرىش مەقسىتىدە ئېيتىلغان گەپ؛ مەسلىھەت، تەلىم: نەسىھەت بەرمەك. نەسىھەت قىلماق.

نەسىھەتچى ئى. كىشىلەرگە نەسىھەت قىلىدىغان ئادەم: ئادەم قېرىغاندا راستتىنلا نەسىھەتچى بولۇپ قالىدىكەن.

نەسىھەتچىلىك ئى. نەسىھەت قىلىش ئىشى: ھازىر شېئىر ئىجادىيىتىدە، ئوبرازسىزلىقتىن تاشقىرى، يەنە نەسىھەتچىلىك خاھىشى كۈچىيىپ قېلىۋاتىدۇ.

نەسىھەتگۈي ئى [ئە + پ] پەند-نەسىھەتنى تولا قىلىدىغان، پەند-نەسىھەت قىلىشنى ئادەت قىلىۋالغان ياكى ئۇنىڭغا ئامراق ئادەم؛ نەسىھەتچى: يىراق يولدا ئۇچرىغان كىشى تەمكىن، تولىمۇ نەسىھەتگۈي ئىدى.

نەسىھەتگۈيلۈق ئى. نەسىھەت قىلىش ئىشى، نەسىھەتچىلىك: سىز ئۆزىڭىزنىڭ تولىمۇ نەسىھەتگۈيلۈق ئادىتىڭىز بىلەن يۈقىرىدىن پەسكە قارايسىز.

نەسىھەتنامە ئى [ئە + پ] ۋەز-نەسىھەت يېزىلغان خەت، كىتاب: ئۇنىڭ بالىسىدىن بالىسىغىچە ئاشۇنداق يەرلەرگە كىرىپ قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەش ھەققىدە ۋەسىيەت، نەسىھەتنامىلەرنى يازغۇسى كېلەتتى.

نەشە ئى [ئە] كەندىردىن ياسىلىدىغان زەھەرلىك چېكىملىك.

نەشىۋۇت ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە، گۈلى ئاق كېلىدۇ. مېۋىسى ئىستېمال قىلىنىدۇ. سورتلىرى كۆپ. شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ. كورلىنىڭ نەشىۋۇتى ئەڭ داڭلىق. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

نەشىۋۇتچى ئى. نەشىۋۇت ئۆستۈرۈش، يېتىشتۇرۇش، پەرۋىش قىلىش ۋە سېتىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: سادىق ئاكا دېگەن نەشىۋۇتچى قانداق قىلغاندا نەشىۋۇت مەھسۇلاتىنى ئاشۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

نەشىۋۇتچىلىك ئى. نەشىۋۇت ئۆستۈرۈش، يېتىشتۇرۇش، پەرۋىش قىلىش ۋە سېتىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: نەشىۋۇتچىلىكنى كۆلەملىشىشكە قاراپ تەرەققىي قىلدۇرۇۋاتقاندا يۇز بەرگەن بۇ ئېغىر تالاپەت كورلا دېھقانلىرىنىڭ ئىرادىسىنى بوشىتالمىدى.

نەشىۋۇتزار ئى ← **نەشىۋۇتلۇك**: بىز ئۈزۈن يول ماڭمايلا نەشىۋۇتزارغا يېتىپ كەلدۇق.

نەشىۋۇتزارلىق ئى ← **نەشىۋۇتلۇك**: ئۇلار ئۆزلىرىنى ئونتۇغان ھالدا ئىشلەپ 500 مو يەرنى نەشىۋۇتزارلىققا ئايلاندۇرغان.

نەشىۋۇتلۇك ① سۈپ. نەشىۋۇت ئۆستۈرۈلگەن، نەشىۋۇت جىق: نەشىۋۇتلۇك باغ. ② ئى. نەشىۋۇت ئۆستۈرۈلگەن جاي: نەشىۋۇتلۇككە بارماق.

نەشتەر ئى [پ] ① يارىنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۆتكۈر تېغ. ② زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاقىدىغان ئەزاسى.

نەشتىرىنى تىقماق كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە، زېتىغا تېگىدىغان گەپ-سۆز قىلماق.

نەشتىرىنى سانجماق ← **نەشتىرىنى تىقماق**.

نەشتەرلەنمەك «نەشتەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نەشتەرلىمەك پ. نەشتەر سانجماق، نەشتەر بىلەن يارماق؛ نەشتىرى بىلەن زەھەرلىمەك ياكى زەخمىلەندۈرمەك.

نەشر ئى [ئە] ئەسەرلەرنى مەتبەئە ئورۇنلىرىدا بېسىش، بېسىپ تارقىتىش: نەشر قىلماق. * «ئۇيغانغان زېمىن» رومانىنىڭ 2-قىسمى بېكىلا نەشردىن چىقتى.

نەشرىيات ئى [ئە] باسما ئەسەرلەرنى تەييارلايدىغان ۋە ئۇنى نەشر قىلىدىغان ئورۇن؛ مۇئەسسەسە: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى. مىللەتلەر نەشرىياتى.

نەشرىياتچى ئى. باسما ئەسەرلەرنى تەييارلاش ۋە ئۇنى نەشر قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: ھەقىقىي بىر نەشرىياتچى ماۋارىپنىڭ يېرىك پىداگوگىدۇر.

نەشرىياتچىلىق ئى. باسما ئەسەرلەرنى نەشر قىلىش ئىشى: نەشرىياتچىلىقنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، نەشر قىلىنىدىغان ئەسەرلەرگە قويۇلىدىغان تەلەپمۇ ئۆسۈپ بارماقتا.

نەشخور سۈپ [ئە + پ] نەشە چېكىشكە ئادەتلەنگەن، نەشىنى كۆپ چېكىدىغان: نەشخور ئادەم. // ئۇ نەشخورنى كىم بىلمەيدۇ.

نەشخورلۇق ئى. نەشە چېكىش ئادىتى: ئۇ مەدرىسەدە ئوقۇرلىقچە قىمارۋازلىق، نەشخورلۇقنى ئۆگەنگەن.

نەشكەش ئى [ئە + پ] نەشە چېكىشكە ئادەتلەنگەن، نەشىنى كۆپ چېكىدىغان ئادەم: بۇ پەس قىلىقنى شۇ نەشكەش، تەييارتاپ قەلەندەر قىلسۇن!

نەغىزگۈل ئى <بوت> ① گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

نەغمە ئى [ئە] چالغۇ ئەسۋابلىرى بىلەن ئىجرا قىلىنغان ئاھاڭ: ئۆي ئىچىدىن توختىماي نەغمە ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

نەغمە-ناۋا نەغمە ۋە ناۋا: ساراي ئىچىدىن نەغمە-ناۋا ۋە كۈلكە ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى.

نەغمىچى ئى. نەغمە قىلىدىغان كىشى: نەغمىچىلەر قىز كۆچۈرۈش قوشقىنى ئېيتتى.

نەغمىچىلىك ئى. نەغمە قىلىش ئىشى.

نەغمىكەش ئى [ئە + پ] نەغمە قىلىدىغان كىشى، نەغمىچى: زىياپەتتە ھەممە كىشى شاراب ئىچىپ، ئۇسسۇلچىلارنىڭ نەپىس ئۇسسۇللىرىنى كۆرۈپ، نەغمىكەشلەرنىڭ يېقىملىق، شوخ ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، ھۈزۈر قىلىپ كۆڭۈل ئېچىپتۇ.

نەغمىلىك سۈپ. نەغمىگە خاس بولغان: ئون ئىككى مۇقام تەركىبىدىكى ناۋا، سىگاھ قاتارلىق مۇقاملار مۇزىكىلىق پۈرىقى ۋە نەغمىلىك خۇسۇسىيەتلىرى بويىچە ئوتتۇرا ئاسىيا «شەش مۇقامى» تەركىبىدىكى شۇ ناملىق مۇقاملارغا زادى ئوخشىمايدۇ.

نەق سۈپ [ئە] ① ھازىرلانغان، تەييارلانغان؛ شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئېلىنىدىغان ياكى بېرىلىدىغان؛ نېسى ئەمەس: نەق ئالماق. نەق ساتماق. نەق پۇل. * نەقتىن ھەسەل چىقتى، نېسىدىن كەسەل (ماقال). ② توغرا، دەل: نەق گەپ. نەق شۇنىڭ ئۆزى.

نەق پۇل <مال> ئۆز ۋاقتىدا بەرگىلى بولىدىغان پۇل، تەييار پۇل: نەق پۇل تۆلىمەك. نەق پۇل ئالماق.

نەق چوت <مال> كارخانا، ئىدارە، كەسىپىي ئورۇنلار ياكى باشقا ئىگىلىك تەشكىلاتلىرىدا يىل ئاياغلاشقاندىن كېيىن بېجىرىلىدىغان ھېسساب بوغۇش ۋە يىللىق بوغالتىرلىق مەلۇمات جەدۋىلى تۈزۈش قاتارلىق خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

نەق گەپ گەپنىڭ توغرىسى، پوسكالىلىسى، بولىدىغان يېرى: ئۇ ئاخىرى نەق گەپنى قىلدى.

نەق مال <سودا> ئۆز ۋاقتىدىلا تاپشۇرۇپ بېرىشكە بولىدىغان مالىلار.

نەق مەيدان ① <قا> دېلو، ۋەقە يۈز بەرگەن ئورۇن ياكى شۇ ئورۇندا دېلو، ۋەقە يۈز بېرىۋاتقان ھالەت: نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈش. نەق مەيدانىنى قوغداش. ② بىۋاستە ئىشلەپچىقىرىش، خىزمەت ۋە تەجرىبە قاتارلىقلار ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئورۇن: نەق مەيدان مەشغۇلاتى. نەق مەيدان ئوقۇتۇشى. نەق مەيدان يېغىنى.

نەقدانە سۈپ [ئە + پ] پېزىت. نەق، نەق بار: يىللىقچىلار قولىدا بار نەقدانە نەرسىلىرىنى يوللۇق تۇتۇشتى.

نەقرات ئى [ئە] <مۇز> ناخشا ئاھاڭلىرىدىكى بىرىنچى قېتىملىق ئورۇنداشتىن كېيىن تەكرارلىنىپ قايتا كەلگەن بۆلەك، قايتۇرما.

نەققاش ئى [ئە] نەققاشچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، نەقىش ئويىدىغان كىشى: سەلىم باي شەھەرگە كېلىپلا نەققاشنى قىچقىرىپ، ئۆيىنىڭ ئىچى - تېشىغا نەقىش ئويدۇرۇپتۇ.

نەققاشچىلىق ئى ← **نەققاشلىق**: شىنجاڭ سەمەت مىللىي نەققاشچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئۇزاق مۇددەتلىك مىللىي نەققاشچىلىق ھۈنەر - سەنئىتى ۋە مىللىيچە ئۇيۇ جاھازلىرى ياساشنى مەخسۇس كەسىپ قىلغان شىركەتتۇر.

نەققاشلىق ئى. نەقىش ئويۇش ئىشى، كەسپى: ـــ نەققاشلىق قاتارلىق ھۈنەرلەردىن خەۋىرىم بار، ـــ دېدى رەسسام.

نەقلەشتۈرمەك «نەقلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئۇنداقتا بىز ئەتە يەنە بارايلى، بەش مو يەر دېگەن ھېچقانچە گەپ ئەمەس، ئەگەر سىز تەشەببۇس قىلسىڭىز، بۇنى دەرھال نەقلەشتۈرىمىز، ـــ دېدى سادىق يېزا باشلىقىغا.

نەقلەشتۈرۈشمەك «نەقلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نەقلەشتۈرۈلمەك «نەقلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۇقىرىقى نىشانلارغا يېتىشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن بۇلتۇر تۈزۈلگەن ھەر تۈرلۈك باشقۇرۇش تەدبىرلىرى ۋە مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىلىرى بۇ يىل يەنىلا داۋاملىق ئىجرا قىلىنىدۇ ۋە نەقلەشتۈرۈلىدۇ.

نەقلەشمەك پ ① نەق بولماق؛ نېسى بولماي نەق بولماق: بۇ يىل تەقسىمات نەقلەشتى. ② ئۈدۈللاشماق: يىل ئاخىرىدا چىقىم قىلىنغان پۇل بىلەن تالون نەقلەشتى.

نەقلەن سۈپ. نەق، نەقمۇنەق، دەل جايىدا؛ ئوچۇق، ئېنىق: بۇ قانۇنىي بەلگىلىمىلەر ئەسىرىمىزنىڭ بېرىنچى بابىدا نەقلەن كۆرسىتىلگەچ، بۇ يەردە تەكرارلىمىدۇق.

نەقلەنمەك «نەقلەمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سەپەرده لازىم بولىدىغان لازىمەتلىكلەر نەقلىنىپ بولدى.

نەقلەمەك پ ① نەق ھالەتكە كەلتۈرمەك، نەق قىلماق، تەخلىمەك: قەرزىمىغا ئاتاپ 10 مىڭ يۈەن نەقلەدىم. ② دىيال. چەنلىمەك، دەل تەگكۈزمەك.

نەقلىيات ئى [ئە] ئادەم، يۈك قاتارلىقلارنى بىر جايدىن يەنە بىر جايغا يۆتكەش ئىشى؛ قاتناش: ھازىر ئۇزۇق - تۈلۈك، يەم - خەشەك كەمچىل، نەقلىياتىمىز قىيىن.

نەقمۇنەق دەل، نەق، توپتوغرا: ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى ئاممىدىن چۈشكەن پىكىرلەر ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن تېخى بۇنداق ئېنىق ھەم نەقمۇنەق پىكىر يوق دېيەرلىك ئىدى.

نەق- نېسى نەق ھەم نېسى، بەزىسى نەق، بەزىسى نېسى.

نەقىش ئى [ئە] <گ سەن> ① ئويۇپ ئىشلەنگەن گۈل، بەزەك: نەقىش ئويماق. نەقىش ئىشلىمەك. نەپىس نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن بىناء. ② ئاپتۇۋۇا جوغىسىنىڭ ئۈستىدىكى تاجسىمان گۈلى.

نەقىشبەندى ئى [ئە+پ] پېزىت. تەرىقەت يولىدا ماڭىدىغان كىشى، تەرىقەتچى: كىتاب جاھازلىرىدا ئامانىنسا داۋاملىق ئوقۇيدىغان ئەلىشىر نەۋايى، فۇزۇلى، ئابدۇراھمان جامى قاتارلىق نەقىشبەندى يولىدىكى شائىرلارنىڭ نۇرغۇن كىتابلىرى بار ئىدى.

نەقىشچى ئى. نەققاش.

نەقىشلەتمەك «نەقىشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دۇتارىنى نەقىشلەتتى.

نەقىشلەنمەك «نەقىشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ قولىغا مىستىن نەقىشلەنگەن جامىنى ئېلىپ چىلەككە سۇ ئالدى.

نەقىشلىك سۈپ. نەقىش ئويۇلغان، نەقىش بىلەن بېزەلگەن: كوچىنىڭ بېشىدىكى نەقىشلىك دەرۋازىدىن كىرىۋېتىپ ئۆزۈمنى خودىدى بىر باغچىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدىم.

نەقىشلىمەك پ. نەقىش ئويماق، نەقىش ئويۇپ بېزىمەك: گويا ئابتوبۇستا ئەمەس، ئاجايىپ گۈزەل نەقىشلەنگەن، چىرايلىق جاھازلار، رەڭدار گىلەملەرگە تولغان شاھانە سارايدا كېتىۋاتىمەن.

نەقىل ئى [ئە] ① خەلق تەرىپىدىن توقۇلغان ۋە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا قېلىپ كېلىۋاتقان ئاغزاكى رىۋايەت ياكى بەرھەر كىشى، نەرسە ياكى ئۇنىڭ تارىخى ھەققىدىكى گەپ - سۆز، ھېكايە: زامانە ئەۋۋەلدە ئۆتكەنكەن بىخىل، بىخىللىق قىلمىشى تىللاردا نەقىل. ② خەلق تەرىپىدىن يارىتىلغان ھېكمەتلىك سۆز؛ ماقال: شۇندىن بۇيان «بولۇاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دېگەن بۇ نەقىل ھېكمەتلىك سۆز بولۇپ، تارىخ بېتىدىن ئورۇن ئاپتۇ. ③ بەرھەر ئەسەر، تېكىست قاتارلىقلاردىن ئەينەن، سۆزمۇسۆز كۆچۈرۈپ ئېلىنغان پارچە ياكى گەپ - سۆز: نەقىل ئالماق. نەقىل كەلتۈرمەك.

نەلىك سۈپ. جانىت. قەيەرده تۇغۇلغان، قايسى يۇرتتىن: سىز نەلىك؟ بۇ نەلىك ئادەم؟

نەلىن ئى. تۆۋرۈكنىڭ ئۇستىدىكى خارنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ياستۇق ياغاچ.

نەم [پ] ① ئى. بەرھەر نەرسە تەركىبىدىكى ياكى ئۇنىڭغا سىڭگەن، سۇمۇرۇلگەن سۇ: نەم تارتماق. يەرنىڭ نېمى قاچماق.

② ئى. ياش: قارىسا بىر توپ خالايىق جىنازىنى كۆتۈرۈپ، چىرايىدا غەم، كۆزلىرىدە نەم ھالدا تۇپراق بېشىغا كېتىپ بارغۇدەك. ③ سۇپ. سۇ سۈمۈرگەن، سۇ يۇققان؛ ھۆل: نەم ھاۋا. نەم تۇپراق. نەم توپا. نەم يەر. ④ ئى. ھۆل يەر ياكى ئورۇن: ياڭرىم ياتقۇ يالغۇز، گۈلنىڭ تۈۋىدە ـ نەمدە. مۇڭداشقىلى يارى يوق، ئۇخلاپ قالدۇ غەمدە.

نەمتېپە سۇپ. دىيال. چالا ـ بۆلا نەملەنگەن، بوشراق نەم قىلىنغان.

نەمخۇش سۇپ [پ] بىرئاز نېمى بار، نەمرەك، ھۆلرەك: مارت ئېيى كىرىش بىلەن ئەتىيازنىڭ نەمخۇش ھاۋاسى پۈتۈن يېزىنى قاپلىدى.

نەمدەتمەك «نەمدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نەمدەشمەك «نەمدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نەمدەلمەك «نەمدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئانىنىڭ كۆز چاناقلىرى ئىختىيارسىز نەمدەلمەكتە ئىدى.

نەمدىمەك پ. نەم قىلماق، نەم ھالەتكە كەلتۈرمەك، ھۆلدەمەك: ئۇ قۇرۇغان كالپۇكىنى تىلى بىلەن نەمدەپ قويۇپ، خەت ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇردى.

نەمرۇد ئى [ئە] خۇدالىق دەۋاسىنى قىلغان شەخسنىڭ ئىسمى.

نەمرۇدلۇق ئى. خۇدالىق دەۋاسى قىلىش، خۇدالىق تالىشىش: ئەجدادلىرىمىز تىلىنىڭ ئاشۇ ئىپتىدائىي شەكلى ئارقىلىق نەمرۇدلۇقىنى يېڭىپ، بارغانسېرى ئۇچراشمىغان قەبىلىلەر ياكى كىشىلەر بىلەنمۇ ئالاقە قىلىدىغان كىشىلىك مۇناسىۋەتكە يول ئاچقان.

نەمسز سۇپ. نېمى يوق، نەم تارتمىغان: نەمسز يەر.

نەمسزلەنمەك پ. نەمسز ھالەتكە كەلمەك، نەمسز بولماق: نەمسزلىنىپ، قۇرۇپ تاراق ـ تاراق بولۇپ قالغان ئاغزىمنى ئاران ھەركەتكە كەلتۈردۈم ۋە بارلىق كۈچۈمنى يىغىپ كۈلۈمسىرىدىم.

نەمسزلىك ئى. نېمى يوق، نەم تارتمىغان ھالەت.

نەملەشتۈرمەك «نەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ تىلىدا لەۋلىرىنى نەملەشتۈرگۈدەكمۇ ھۆللۈك يوق ئىدى.

نەملەشمەك پ. نەم بولماق، نەم ھالەتكە كەلمەك، نەملەنمەك: ئابىدەم گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. كۆز چاناقلىرى نەملىشىپ، قانداقتۇر بىرنەرسە كېكىردىكىنى بوغماقتا ئىدى.

نەملىشەڭگۇ سۇپ. ئازراق نەملەشكەن، ئازراق نېمى بار، تەركىبىدە نەملىك ساقلانغان: تېرىكىز نەملىشەڭگۇ بولسا، ھەم يۇمران، ھەم سىلىق بولىدۇ.

نەملىك ① سۇپ. نېمى بار، نەمدەلگەن، نەم بولغان، نەم، ھۆل: شادلىقتىن كۆزلىرىم نەملىك، تىەنئەنمېن ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان. قولۇمدا قىزىلگۈل، كۆڭلۈمدە ئارزۇ، پايتەخت باغرىدا كېتىۋاتقان. ② ئى. بىرەر نەرسە تەركىبىدىكى ياكى ئۇنىڭغا سۈمۈرۈلگەن، سىڭگەن سۇ: نەملىكى يوقلىش. نەملىكتىن پارچىلىنىش. نەملىك ساقلىماق. ③ ئى. نەم بولۇش ياكى تەركىبىدىكى سۇ مىقدارىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈك دەرىجىسى: نەملىكى ياخشى يەر. ④ ئى. نەم ھالەت: كىيىمنى نەملىكىدە دەزمالالماق. ⑤ ئى. نەم يەر ياكى ئورۇن: نەملىكتە ياتماق. نەملىكتە ئولتۇرماق.

نەمۇنە ئى [پ] ① كىشىلەر تەقلىد قىلىدىغان، دورايدىغان، ئۆگىنىشكە، ئۇلگە ئېلىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم، ئىش، نەرسە ياكى ئۈسۈل؛ ئۇلگە، تىپ: نەمۇنە بولماق. نەمۇنە يارىتماق. ② بىر تۈردىكى نەرسىلەرنىڭ تەتقىقات ئۈچۈن تاللىۋېلىنغان نۇسخىسى، ئەۋرىشكىسى: بۇ ئالىم دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەر خىل تەتقىقات نەمۇنىلىرىنى ئەكەلدۈرۈپ تەجرىبە قىلغان. ③ مىراس ياكى خاتىرە ئۈچۈن قالدۇرۇلغان يالدامىا، يادىكارلىق: بۇ قازان ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان بىر نەمۇنە ئىدى، شۇ قازانلىقنى ئىزى يوقاپ كەتمىسۇن.

نەمۇنچى ئى. بىرەر جەھەتتىن باشقىلارغا نەمۇنە بولىدىغان كىشى: ھېيتئاخۇن ئاكا يېزىمىز بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى ئىدى.

نەمۇنچىلىك ئى. نەمۇنچى، ئۈلگار بولۇش، ئۈلگارلىق: نەمۇنچىلىك تالاشماق.

نەمۇنلۇك سۇپ. نەمۇنە بولىدىغان، ئۈلگىلىك: بىز ئىتتەچاق ئەزالىرى جاپالىق جايىنى تاللاشتا، دۆلەتنىڭ تەقسىماتىغا بويسۇنۇشتا نەمۇنلىك رول ئوينىشىمىز لازىم.

نەنمۇ ئى [خەن] <بوت> ← **نەنمۇ دەرىخى**.

نەنمۇ دەرىخى <بوت> كامفورا دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۈرىدىغان چوڭ دەرەخ. ياغىچى قىممەتلىك قۇرۇلۇش ماتېرىيالى بولۇپ، كېمە ياساش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

نەھۋى ئى [ئە] ① كونا. سىنتاكسىس. ② گەپ، سۆز: تەلەيمىم تارتىپ چىقاردى مېنى ئۇشبۇ سەھنىگە، قەلب ساداسى «ھېچ ئورۇن يوق» دەيدۇ ھىجران ۋەھىمىگە، شۇ نېسىپ بولسا نە ھاجەت يەنە سۆزگە ـــ نەھۋىگە، پاك نىيەتلەر ئەيلىگەي زوق پاك مۇھەببەت ئەھلىگە، بەختىيارمەن گەر مۇناسىپ بولسا بۇ ئۇنۋان ماڭا.

نەئۇزۇبىللا [ئە] ① ئىم <دىن> كۇپۇر سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا ئېيتىلىدىغان «بىز ئاللادىن پاناھلىق تىلەيمىز» دېگەن مەنىدىكى سۆز: ـــ نەئۇزۇبىللا! ـــ دېدى سەدەنشا ئاخۇنۇم ھاكىمغا قارىماي تۇرۇپ. ② رەۋ. زادى، زادىلا: شۇنى دېمەمسەن... شۇنچە گەپ قىلساڭ، نەئۇزۇبىللا يېقىن كەلگىلى ئۇنىمىدى.

نەۋ ئى [ئە] <بىيول> ①ئىرسىيەتچانلىقى بىر قەدەر مۇقىملاشقان، ئەجدادلىرى بىلەن ئورتاقلىققا ئىگە بولغان يەككە تەنلەر. نەۋلەر سېلىشتۇرۇپ باھالانغاندىن كېيىن بۇنىڭ ئىچىدىكى ياخشىلىرى كېڭەيتىلىدۇ ۋە سورت بولالايدۇ. ② تۇر، خىل؛ سورت.

نەۋايىشۇناس ئى [پ] نەۋايىنىڭ ھاياتى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدىكى تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، نەۋايى مۇتەخەسسىسى: بەزى دۆلەتلەردە مەخسۇس نەۋايىشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئالاھىدە مۇئەسسەسىلەر تەسىس قىلىنىپ، بۇ ئورۇنلاردا زور بىر تۈركۈم نەۋايىشۇناس ئالىملار يېتىشىپ چىقتى.

نەۋايىشۇناسلىق ئى. نەۋايىنىڭ ھاياتى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدىكى تەتقىقاتنى ئۆزىنىڭ ئوبىيېكتى قىلغان پەن؛ بۇگۈنكى كۈندە نەۋايىشۇناسلىق ئۇيغۇرلاردا قايتىدىن يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ، نەۋايىنىڭ تۇرلۇك ئەسەرلىرى تۇنجى قېتىم ياكى قايتىدىن نەشر قىلىنىپ، نەۋايىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلمىي ئەمگەكلەر مەيدانغا كەلدى.

نەۋەي ئى. دىيال. ئۆزۈن تەكچە.

نەۋباھار ئى [پ] باش باھار: جان ئاتامنى كۆرەلمەي ئۆلۈپ كېتەر ئوخشايمەن، نەۋباھارغا يېتەلمەي سولۇپ كېتەر ئوخشايمەن.

نەۋجەۋزان ئى [پ] ياش ئايال: كۈن چۈشۈپتۇر بۇ باشىمغە، زەھەر قوشۇپتۇر ئاشىمغە. تۈپراق تولۇپ كۆز ياشىمغە، نەۋجەۋزانلار ئاندا قالدى.

نەۋرە ئى [پ] بالىسىنىڭ بالىسى، يەنى ئوغۇچىنچى ئەۋلاد: نەۋرە كۆرمەك. نەۋرە قىزى.

نەۋرە ـ چەۋرە نەۋرە ۋە چەۋرە: ئۇلار يۇرتىدا ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ، تەڭ قېرىپ، تەڭ ياشاپ، نۇرغۇن نەۋرە ـ چەۋرە كۆرۈپتۇ.

نەۋرىلىك سۈپ. نەۋرىسى بار، نەۋرە كۆرگەن: ئەگەر ئىككىسى ئەپلىشىپ قالسا، ئەتە ـ ئۆگۈن سىلىنى نەچچە نەۋرىلىك قىلىۋېتىدۇ.

نەۋقىران سۈپ [پ + ئە] كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان، ياشلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان: ئۇ چاغدا بىز 19 ـ 20 گە كىرگەن نەۋقىران يىگىت ئىدۇق.

نەي ئى [پ] ① <مۇز> توغرىسىغا تۆتۈپ، پۈۋلەپ چېلىنىدىغان بىر خىل دۇخوۋۇي چالغۇ ئەسۋابى. قومۇشتىن ياسىلىدۇ. ئۇستىدە پۈۋلەش تۆشۈكى ۋە بىر رەت ئاۋاز تەڭشەش تۆشۈكچىلىرى بولىدۇ. چالغاندا، ئېغىز پۈۋلەش تۆشۈكىدىن پۈۋلەپ بەرسە، قول بارماقلىرى ئاۋاز تۆشۈكچىلىرىنى ئېچىپ ـ يېپىش ئارقىلىق ئاھاڭنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى ئۆزگەرتىپ بېرىدۇ. ② ئىچى كاۋاك ھەم ئۇزۇن كەلگەن تۇرۇبا شەكىللىك نەرسە؛ نەيچە: ئەينەك نەي. نەيدە ئوت پۈۋلىمەك.

نەيچە ئى. نەي شەكلىدىكى ئىچى كاۋاك بولغان كىچىك نور.

نەيچى ئى. نەي چالىدىغان كىشى: ئاڭلىغانلار دەرمىش كەلگەندۇ، نەيچى كىمنى ئىزدەپ بۇياقتا؟

نەيرەڭ ئى [پ] بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قوللانغان ئۇسۇل، ۋاستە؛ قۇۋلۇق ـ شۇملۇق، ھىيلە: ۋەزىر بۇ نەيرەڭنىڭ قازى تەرىپىدىن سادىر بولغانلىقىنى ئۇقۇپتۇ.

نەيرەڭچى ئى. ھىيلە ـ نەيرەڭ قىلىپ يۈرىدىغان كىشى، نەيرەڭۋاز.

نەيرەڭۋاز ئى [پ] كىشىلەرگە ھىيلە ـ مىكىر، نەيرەڭ قىلغۇچى كىشى، نەيرەڭچى: ئەمەت مۇشۇ كۈنلەردە تولىمۇ نەيرەڭۋاز بولۇپ كېتىپتۇ.

نەيرەڭۋازلىق ئى. نەيرەڭ ئىشلىتىش ئىشى، ھەرىكىتى؛ ھىيلە ـ مىكىر قىلىپ ئالداش: ئەمىسە، بۇ سىياسىي نەيرەڭۋازلىقمۇ؟ ئۇزۇمىغۇ شۇنداقتۇر دەپ ئويلىۋىدىم.

نەيزە ئى [پ] ① <ھەرب> قەدىمكى ئوروش قورالى. ھازىرمۇ ئىشلىتىلىدۇ. تۆمۈر ياكى باشقا مېتاللاردىن سوقۇلغان ئۇچنى بىر تال ياغاچقا ئورنىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ② <ھەرب> مىلتىقنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىلىدىغان، ئۇچى ئۈتكۈر قىسمى: مىلتىقنىڭ نەيزىسى. ③ <تەن> يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئېتىش قورالى. ياغاچ ياكى باشقا مېتاللاردىن ياسىلىدۇ. ئوتتۇرىسى توم، ئىككى بېشى ئىنچىكە كېلىدۇ. بىر بېشىغا ئۇچلۇق كەلگەن بىر تال مېتال ئۇچ ئورنىتىلغان بولىدۇ.

نەيزۇ ئى. دىيال. يايپاڭ قاراچىنە.

نەيزىچى ئى. نەيزە بىلەن ئوروشىدىغان كىشى، نەيزەۋاز: نەيزىچىلەر، قىيقاس ـ چوقانچىلارمۇ شۇنداق سادا بىلەن ئېگىزلىككە يۈگۈرۈشۈپ چىقماقتا ئىدى.

نەيزىلەتمەك «نەيزىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيارنىڭ دادىسىنى گومىندانچى ئوفىتسېرلىرى نەيزىلىتىپ ئۆلتۈرگۈزۈۋەتكەنىدى.

نەيزىلەشمەك ① «نەيزىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② نەيزىلىك ئېلىشىش: باتۇر تاغا ئاتلىق نەيزىلىشىشنى يەنە بىر قېتىم سۈتۈققا ئۆگەتتى.

نەيزىلەنمەك «نەيزىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ نامەلۇم بىر كىشى تەرىپىدىن نەيزىلەندى.

نەيزىلىك سۈپ. نەيزىسى بار، نەيزە تۇتقان: چېرىكلەر ئاماۋۇلدا قورال يوقلۇقىنى كۆرۈپ، نەيزىلىك مىلتىقلىرىنى تەڭلىشىپ قورشاپ كېلىشتى.

نەيزىلىمەك پ. نەيزە تىقماق، نەيزە سانجىماق: ئاكىسىنى ئالتە چېرىك بۇلتۇر كۆز ئەنە ئاۋۇ يول ئۈستىدە نەيزىلەپ ئۆلتۈردى.

نەيزىۋاز ئى [پ] نەيزە تۇتۇپ ئېلىشىدىغان كىشى، نەيزە ئىشلەتكۈچى كىشى: سادىر يېزا بويىچە ئۈستا نەيزىۋاز بولۇپ، ئۇنىڭ نامى يىراق ـ يېقىنغا تارقالغان ئىدى.

نەيزىۋازلىق ئى ① نەيزە سانجىش ئىشى: نەيزىۋازلىق قىلماق. ② <ھەرب> نەيزە سانجىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان جەڭ ياكى نەيزە بىلەن جەڭ قىلىش، نەيزە جېڭى: بۇ چاغدا كۆلۈپ ئالدىدا بىر توپ كىشىلەر ئارىسىدا نەيزىۋازلىق قىزىپ كەتكەنىدى. ③ <تەن> ئەسۋابلىق چامباشچىلىق مەشقى ياكى ماھارىتى. ئۇنىڭدىكى نەيزە خىللىرى ئۇزۇن نەيزە، ئىلمەكلىك نەيزە، ئىككى ئۇچلۇق نەيزە ۋە قىسقا نەيزە قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇنىڭدا ئاساسلىقى توسۇش، تۇتۇش ۋە سانجىش قاتارلىق تېخنىكىلىق ھەرىكەتلەر بولىدۇ.

نەيلىك سۈپ. نەي بىلەن ئورۇنلانغان، نەي تەڭكەش قىلىنغان: نەيلىك ئاھاڭ. * پەسلىمەيدۇ نەيلىك ناخشا نېمىشقا؟ كىم لېۋىدىن ئىزدەيدۇ ئۇ جاۋابىنى.

نەيكە ئى. دىيال. تاماكا ياكى نەشە چەككەندە، قەغەز ياكى گېزىتنى كانايغا شەكىللىك قىلىپ ئوراش شەكلى.

نىگۇلترۇم ئى. بۇتانىڭ پۇل بىرلىكى.

نوبېل ئى. شۋېتسىيە خىمىكى ھەم كەشپىياتچىسى. 1833 ـ 1896 ـ يىللىرى ياشىغان.

نوبېل مۇكاپاتى شۋېتسىيە خىمىكى ھەم كەشپىياتچىسى نوبېلنىڭ مىراسىغا ئاساسەن تەسىس قىلىنغان مۇكاپات. 1901 ـ يىلىدىن باشلاپ يىلدا بىر قېتىم فىزىكا، خىمىيە، فىزىيولوگىيە ياكى مېدىتسىنا ۋە تىنچلىق ئىشلىرى بويىچە تارقىتىلىپ كەلگەن. 1968 ـ يىلى ئۇنىڭغا ئىقتىسادشۇناسلىق مۇكاپات تۈرى قوشۇلغان. ھازىر بۇ ئالتە تۈر بويىچە تارقىتىلۇاتىدۇ.

نوبېلي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى (No(Nobelium). كاربون ئىيونى ئارقىلىق كىيۈرىنى بومباردىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ، ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 1.5 سائەت.

نوپ ئى. دىيال. ئىش.

نوپباسماق پ. دىيال. ئەيمەنمەك.

نوپۇز ئى [ئە] ئىززەت ـ ئابرۇي، تەسىر: ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ نوپۇزى يۇقىرى.

لىرىنىڭ نوپۇزىنى ئۆستۈرۈش لازىم.

نوپۇزسىز سۈپ. نوپۇزى يوق، ئابرۇيسىز.

نوپۇزلۇق سۈپ. نوپۇزى بار، ئابرۇيلۇق: چوڭراق دوختۇرخانىدىن نوپۇزلۇق تاشقى كېسەل دوختۇرى تەكلىپ قىلىپ، كېسەلنى كۆرسىتەيلى.

نوپۇس ئى [ئە] ① كىشى، جان: سىلەرنىڭ ئائىلىدە نەچچە نوپۇس بار؟ ② مەلۇم مەملىكەتكە، شەھەرگە ۋە رايون قاتارلىقلارغا تەۋە بولغان كىشى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىك مۇناسىۋىتى: سىزنىڭ نوپۇسىڭىز نەدە؟

نوپۇسسىز سۈپ. نوپۇسى يوق، نوپۇسقا ئېلىنمىغان، نوپۇس بېرىلمىگەن: ئۇنىڭ تۇتنىچى بالىسى نوپۇسسىز بولۇپ، بۇ يىل بەش ياشقا كىرگەنىدى.

نوپۇسشۇناس ئى. نوپۇس ئىلمىي تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، نوپۇس مۇتەخەسسىسى.

نوپۇسشۇناسلىق ئى. نوپۇسنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان پەن: بىزدىكى ئەھۋال ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادشۇناسلىق، نوپۇسشۇناسلىق قاتارلىق باشقا ئالاقىدار ئورمىلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بۇزۇستە، ئىزمۇئىز بولىدۇ دەپ چۈشىنىدىغان بىر تەرەپلىمە ئىدىيەنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بولىدۇ.

نوپۇسلۇق سۈپ ① نوپۇسى، ئاھالىسى بار، نوپۇسى، ئاھالىسى كۆپ، نوپۇس، ئاھالىگە ئىگە، ئاھاللىك: ھالبۇكى، ئون مىليونغا يېقىن نوپۇسلۇق بىر مىللەت بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى بىر مىليارددىن ئارتۇق نوپۇسلۇق خەنزۇلار ئاساسىي گەۋدە بولغان جۇڭگونىڭ ئاساسلىق مەدەنىيىتى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە. ② نوپۇسى بار، نوپۇسقا ئېلىنغان، نوپۇس بېرىلگەن، نوپۇس بېجىرىلگەن: ئابلىزنىڭ تۇنجا بالىسى نوپۇسلۇق بولۇپ، پەقەت يېڭى تۇغۇلغان بالىسلا نوپۇسسىز ئىدى.

نوپۇق سۈپ. دىيال. يوشۇرۇن، مەخپىي.

نوتا I ئى <بوت> دەل ـ دەرەخلەرنىڭ تۈپتىن يېڭى ئۆسۈپ چىققان يۇمران شېخى: ئالما نوتىسى. نەشپۈت نوتىسى.

نوتا II ئى [ر<لات] <ت ئىش> بىر دۆلەتنىڭ ئىككىنچى بىر دۆلەتكە يازغان رەسمىي مۇراجىئەتنامىسى: نوتا تاپشۇرماق.

نوتا III ئى [ر<لات] <مۇز> ① تاۋۇشنىڭ شەرتلىك يازما بەلگىسى: نوتىغا ئالماق. نوتىغا سالماق. ② شۇنداق بەلگىلەر بىلەن يېزىلغان مۇزىكا ئەسىرىنىڭ تېكىستى، شۇنداق تېكىستلەر يېزىلغان دەپتەر، كىتاب ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئەينى زامان مۇزىكا ئاھاڭلىرى ياكى نوتىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى يوقالغان.

نوتىلاشتۇرماق «نوتىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇقام تەتقىقاتچىلىرى ۋە بىر قىسىم مۇقام سۆيەر كىشىلەر نەچچە ئون يىل جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىلىق ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى ئۇتۇقلۇق ھالدا نوتىلاشتۇرۇپ چىقتى.

نوتىلاشتۇرۇلماق «نوتىلاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نوتىلاشتۇرۇلماق «نوتىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتارلىق بىرقانچە پىشقەدەملەرنىڭ ئېغىزىدىلا قېيقالغان ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى دەسلەپ سىمغا ئېلىندى، ئاندىن كېيىن نوتىلاشتۇرۇلدى.

نوتىلاشماق پ. نوتا ھالىتىگە كەلمەك، نوتا شەكلىگە كەلمەك: ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئازادلىقتىن كېيىن رەسمىي نوتىلىشىپ، كەڭ مۇقام ھەۋەسكارلىرىنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇردى.

نوتىلىق سۈپ. نوتىسى بار؛ نوتا بەلگىلىرىنى يېزىش ئۇچۇن تەييارلانغان: نوتىلىق ستان.

نوتىلىماق پ. يېڭى نوتىلار پەيدا بولماق، بىخ سۈرمەك، بىخ ئۇرماق، شاخلىماق: داۋۇت ئاكا ئىككى يىلىنىڭ ئالدىدا قۇرۇپ كەتكەندەك بولۇپ بۇ يىل تۇيۇقسىز نوتىلاشقا باشلىغان ئەجۇرنىڭ يۇمران شاخلىرىنى ئاۋايلاپقىنا سىلاپ قويدى.

نوچى سۈپ [پ] ① باشقىلارغا بوزەك بولمايدىغان ھەم باشقىلارنى بوزەك قىلمايدىغان؛ كۆچلۈك، گاڭگۇك، مەرد: مەن ساڭا ئېيتسام ـ ئامراق، ئۆلتۈرەي سېنى قانداق؟ ئۆلتۈرمەي دېسەم نوچى، خانىنىڭ يارلىقى شۇنداق. ② سەرخىل، ئەڭ ياخشى: مال دېگەندىنىڭ نوچىسىنى تاللاپ ئېلىش كېرەك.

نوچىلاشتۇرماق «نوچىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرسۇنجان ئەسلىدىنلا توخۇ يۇرەك بولۇپ، قارىغاندا ھاراق ئۇنى نوچىلاشتۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى.

نوچىلاشماق پ. نوچىلىقىنى ئىپادىلىمەك، نوچى بولماق: بۇرۇنقى قورقۇنچاقلار ھازىر نوچىلىشىپ كېتىپتۇ.

نوچىلىق ئى. كۆچلۈكلۈك، گاڭگۇڭلۇق؛ مەردلىك، باتۇرلۇق: نوچىلىق قىلماق. * مەنسۇر نوچىلىق بىلەن كۆلۈپ قويدى.

نوختا ئى ① ئات، ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلارنىڭ بېشىغا سېلىپ، ئۇلارنى يېتىلەش، باشقۇرۇش ئۈچۇن ئىشلىتىلىدىغان جابدۇق: ئاتنىڭ نوختىسى ئېشەككە توغرا كەلمەيتۇ (ماقال). ② كۆچمە. كونترول، چەكلىمە: ئېغىزنىڭ نوختىسى يوق، تىلنىڭ سۆڭىكى (ماقال).

نوختىباغ ئى [نوختا + باغ] چۇلۇۋۇر.

نوختىسىز سۈپ. نوختىسى يوق، توختا سېلىنمىغان: نوختىسىز ئات.

نوختىسىزلىق ئى ① نوختا سېلىنمىغان، نوختىسى يوق ھالەت. ② باشباشتاقلىق، ئۆز ئىختىيارلىق.

نوختىلاتماق «نوختىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىربەگ ھاشىم چاكار ئارقىلىق ئېتىنى نوختىلاتتى. ـ دە، تۇيۇقسىز ئويلىنىپ قالدى.

نوختىلانماق «نوختىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نوختىلانغان ئات يېتىلەككە ماڭار (ماقال).

نوختىلىق سۈپ. نوختىسى بار، نوختا سالغان.

نوختىلىماق پ ① نوختا سالماق، نوختا بىلەن باغلىماق: ئاتنى نوختىلىماق. كالىنى نوختىلىماق. ② كۆچمە. مەلۇم تەرەپكە باغلاپ قويماق، چەكلىمەك، تىزگىنلىمەك: ھۆكۈمران سىنىپلار ئۇنى تۆۋەن قاتلام سىنىپلىرىنى نوختىلاپ قويىدىغان ھۆكۈمرانلىق ۋاستىسىلا قىلۇالدى.

نوخلا ئى ① ئات، ئېشەكلەرنىڭ بۇرنىدا بولىدىغان بىر خىل ئۆسمە: ئاتنىڭ نوخلىسىنى ئالماق. ② كۆچمە. كىبىر: نوخلىسى ئۆسۈپ قالماق.

نوخلىسىنى ئالماق ئەدەپلەپ قويماق، ھەيۋىسىنى سۇندۇرماق: ئۇ بۇگۈن نەق مەيداندىلا ئىمىن كۆلاھنىڭ نوخلىسىنى ئالماقچى ئىدى.

نوخلىسى ئۆسمەك ھەددىدىن ئاشماق، كۆرەڭلەپ كەتمەك: جۇرئەتنىڭ نوخلىسىنىڭ ئۆسۈپ قالغانلىقىنى خېلى بۇرۇن بايقىغانمەن.

نور I [پ] ① ئى. توگمەن چوشۇرگىسى، ئۆگزە قاتارلىق

ئېگىزرەك جايلارغا ئورنىتىلىدىغان ھەمدە سۇ چۇشۇرۇش رولىنى ئۆتەيدىغان ئوقۇرسىمان قۇرۇلما: بىر نەچچە مەرتىۋە ياغايمۇ ـ ياغمايمۇ دەپ تۇرغان يامغۇر بىردىنلا شارقىراپ يېغىپ، نورلاردىن شارىلداپ ئېقىشقا باشلىدى. ② ئى. سۇ، ھاۋا ھەم باشقا نەرسىلەرنى بىر تەرەپتىن يەنە بىر تەرەپكە ئۆتكۈزۈش رولىنى ئويناىدىغان سىلىندىر شەكىللىك بۇيۇم ياكى قۇرۇلما: سىمونت نور. ساپال نور. ③ سۇپ. كاۋاك، بوش: ئۇ ئۇچقاندەك تۆمۈرچىلىك سېخىغا بارىدى ۋە بىردەمدىن كېيىن بىر بېشى كىچىكرەك، بىر بېشى چوڭ، ئىچى نور قەلەمچە سوقتۇرۇپ كېلىپ ئىشلىتىۋىدى، ئەپلىشىپ قالدى.

نور II ئى. دىيال. تامچە.

نورلۇق سۇپ. نور ئورنىتىلغان، نور بېكىتىلگەن: خىجالەت-چىلىك ئىلكىگە چۆمگەن نامان ئاكىمۇ قوش نورلۇق گۇۋ مىلتىقىنى سايراتتى.

نورما ئى [ر<لات] ① بىرەر نەرسىنىڭ، ئىشنىڭ ئېنىق بەلگىلەنگەن ئۆلچىمى، مىقدارى: ھازىر ئۇنى ئەڭ قىينايدىغىنى ئاشلىق نورمىسىنىڭ پېتىشمەسلىكى ئىدى. ② رەسمىيلەشكەن قائىدە ـ مىزان؛ ئۆلچەم: ئەخلاق نورمىسى.

نورمال سۇپ [ر] ① ئادەتتىكى قانۇنىيەت ۋە ئەھۋاللارغا ماس كېلىدىغان، ئادەتتىكى، ئادەتتىكىچە؛ ئۆلچەملىك، مۆتىدىل: نورمال ئەھۋال. نورمال ھادىسە. ② ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ساغلام؛ ساق: سارائلار دوختۇرخانىسىدا بولمىغان ياكى ئىدېئالىستىك پەيلاسوپلاردىن دەرس ئالمىغان ھەر قانداق نورمال ئادەم بۇ مەسىلىنى چۈشىنەلەيدۇ.

نورمالسىز سۇپ. نورمال ئەمەس، نورمال بولمىغان: يېقىندىن بېرى ئۇنىڭدا مۇنداق نورمالسىز ئەھۋال پات ـ پات كۆرۈلىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

نورمالسىزلاشماق پ. نورمالسىز ھالەتكە كەلمەك، نورمالسىز بولۇپ قالماق: كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى كۆندىن ـ كۈنگە نورمالسىزلىشىپ كەتكەنىدى.

نورمالسىزلىق ئى. نورمال بولمىغان ھالەت، قىياپەت، كەيپىيات: جالالنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل چۈشىنىپ بولماس نورمالسىزلىق سېزىم ھاسىل بولدى.

نورماللاشتۇرماق «نورماللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: راھىلە بالىنى ئۆز ئاغزى بىلەن سۆنگىنى نەپس ئالدۇرۇپ، نەپەسلىنىشىنى نورماللاشتۇرغاندىن كېيىن ئانىسىنىڭ قان بېسىمىنى تەكشۈردى.

نورماللاشتۇرۇشماق «نورماللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نورماللاشتۇرۇلماق «نورماللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۆلەت قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇلۇپ، جەمئىيەت تەرتىپى نورماللاشتۇرۇلدى.

نورماللاشماق پ. نورمال بولماق، نورمال ھالەتكە كەلمەك: ئۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى نورماللاشتى.

نورماللىق ئى. نورمال ھالەت: ئۇ نورماللىقنى ساقلاشقا شۇنچە تىرىشسىمۇ، ئاخىرى بەزى ئېگىز ـ پەس ئىشلارنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ساقلىنالمىدى.

نورمسىز سۇپ. نورمىلىق ئەمەس، نورما بەلگىلەنمىگەن: ئاشلىق دېگەن ھازىر نورمىسىز.

نورمىلىق سۇپ. نورما بېكىتىلگەن، نورما بىلەن تەمىنلەنىدىغان: نورمىلىق ئاشلىق.

نورۇز ئى [پ] تۇركىي خەلقلەرنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى. دېھقانلار كالېندارى بويىچە يىلنىڭ بېشى بولۇپ، مىلادىيە كالېندارىدا 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىگە توغرا كېلىدۇ: كەلدى نوروز، كۈلدى غۇنچە، كۆڭۈل يايرىدى، گۈل ئىشقىدا خەندان ئۇرۇپ بۇلبۇل سايرىدى.

نورۇزگۈل ئى [نوروز + گۈل] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكىلىدە، گۈلى ئاق ياكى ھال رەڭ بولۇپ، ئومۇم گۈل رېتىدە ياكى ئۆگزىسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ، سەل ـ پەل پۇرايدۇ. مېۋىسى شارسىمان ۋە قارا كېلىدۇ. ئەسلىي ماكانى ياپونىيە. ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

نورۇزلۇق سۇپ. نورۇز ئۇچۇن تەييارلانغان: نورۇزلۇق ئاش.

نوسلكا ئى [ر] <تېب> دوختۇرخانا ياكى ھەربىي قىسىملاردا كېسەل ۋە يارىدارلارنى توشۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان زەمبىل شەكىللىك سايمان. جاھازىسى ياغاچ ياكى بامبۇكتىن قىلىنىپ، ئوتتۇرىسىغا بىرىزىنت ياكى تانا تارتىلىدۇ: ھايال ئۆتمەي نوسىلكىغا ياتقۇزۇلغان كېسەل نۆۋەتچى ئۆيىگە ئېلىپ كىرىلدى.

نوغالچى ئى. دىيال. تۆت تەرىپى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئاكوپ.

نوغاي ئى <ئىرق> ① كونا. تاتارلار. ② شىمالىي كاپكاز-نىڭ شەرقىي رايونلىرىدا ياشىغۇچى تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەردىن بىرى.

نوغلا ئى. دىيال. قوناق ئۇنىدىن خېمىر يۇغۇرۇپ تۆگىگە بېرىش ئۇچۇن راسلانغان كۇمىلاچ، پوم.

نوغۇچ ئى ① خېمىرنى يېيىش ئۇچۇن ياغاچتىن ياسالغان ئوتتۇرىسى توم، ئىككى ئۇچى ئىنچىكە، 70 — 80 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئۆي سايمىنى. ② دىيال. يىپ ئايرىش تاياقچىسى.

نوغۇچ ـ تاختا نوغۇچ ۋە تاختا.

نوقاتچىلىق ئى. دىيال. ئالدىراشلىق، ئالدىراشچىلىق.

نوقانچى سۇپ. دىيال. خاماندىن ئاشلىق تىلەيدىغان تىلەمچى: نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۆزىنچىنىڭ سۆزى (ماقال).

نوقۇت ئى [پ] <بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق ياكى سۇس بېغىر رەڭ، مېۋىسى چوكا مېۋە. ئۇرۇقى سەل شار شەكىلىدە. يۇمران چوكا مېۋىسىنى ۋە ئۇرۇقىنى يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ چوكا مېۋىسى ۋە ئۇرۇقى.

نوقۇت كىگىز قارا ۋە قىزىل يۇڭنى ئارىلاشتۇرۇپ باسقان كىگىز.

نوقۇشتۇرماق پ. نوقۇش، ئىتتىرىش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قايتا قايتا قىلماق: ئۇ ئىشىكنى ئېچىش ئۈچۈن نەچچە قېتىم نوقۇشتۇردى.

رىكەتلەرنى قىلماق؛ نوقۇشلىماق، ئىتتىرمەك.

نوقۇشلىماق پ. قول بىلەن نوقۇپ ئىتتىرمەك؛ نوقۇماق: ئۇلار ئىشكىتنى كىرىپلا مېنى نوقۇشلاپ كەتتى.

نوقۇشماق «نوقۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆيۈگوغۇلنى كۆرۈش ئۈچۈن ئولتۇرغان مەلىكىنىڭ ئادەملىرى بىر - بىرىنى نوقۇشۇپ «تۇرۇك يىگىتكەن» دېيىشتى.

نوقۇل سۈپ [ئە] ① يالغۇز، پەقەت: نوقۇل پۇللا بولسا ھەممە ئىش ھەل بولىدۇ دېيىش پۇتۇنلەي بىمەنە گەپ. ② تومتاق، بىر تەرەپلىمە: نوقۇل كۆزقاراش.

نوقۇماق پ. قول (بولۇپمۇ جەينەك، بارماقلار) بىلەن تۇرتمەك، ئىتتىرمەك: بىز ھېلىقى كوچا دوقمۇشىغا كەلگەندە، تاغام تۇيۇقسىز مېنى نوقۇپ، قۇلىقىمغا پىچىرلىدى.

نوكەش ① ئى. كەسمە يۈزى يېرىم چەمبەر ياكى ئېرىق شەكلىدە بولىدىغان نور؛ تۇرۇبا: نوكەش ئورناتماق. ② سۈپ. كەسمە يۈزى يېرىم چەمبەر ياكى ئېرىق شەكلىدە بولىدىغان، ئېرىق شەكلىدىكى: نوكەش پولات.

نوگاي ئى. قاپاقنىڭ سىپى تۈز ھەم ئۇزۇن، بېشى كىچىكرەك بولغان بىر خىلى. ئادەتتە ئۇنىڭ بېشىدىن مەلۇم چوڭلۇقتا يۇمىلاق تۆشۈك ئېچىلىپ سۇ ئۇسىدىغان بۇيۇم قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

نوگايلىماق پ. نوگاي بىلەن سۇ ئۇسماق: بىر توپ قىزلار بۇلاقتىن چېلەكلىرىگە نوگايلاپ سۇ ئېلىۋاتاتتى.

نوم ئى <دىن> بۇددا دىنىنىڭ كىلاسسىك كىتابى: بۇددا نومى.

نومايەن ئى. مېھراب شەكلىگە كەلتۈرۈپ چۈشۈرۈلگەن نەقىشلىك گۈل.

نوموگرافىيە ئى [ر<گىرېك] <مات> ئالاھىدە ئىشلەنگەن سىزىقچىلار ئارقىلىق ھېسابلاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. قۇرۇلۇش تېخنىكىسىدىكى ھېسابلاشلاردا، ئادەتتە ئەمەل بېجىرىدىغان تەڭلىمە ياكى تەجرىبىنىڭ نەتىجىلىرى ئىشكالىلىق بىرقانچە سىزىقچىدىن تۈزۈلگەن گىرافىغا ئايلاندۇرۇلىدۇ. ئەمەل بېجىرگەندە، بېرىلگەن شەرتلەرگە ئاساسەن، بۇ نۇقتا مەلۇم بىر سىزىقچىنىڭ بىر نۇقتىسىدىن باشلاپ بىر ياكى بىرقانچە قېتىم باشقا سىزىقچىلاردىكى نۇقتىلار بىلەن تۇتاشتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جاۋاب تېپىلىدۇ.

نوموگراممىا ئى [ر<گىرېك] <مات> ئىشكالىلىق بىرقاداچە تال سىزىقچىدىن تەشكىللەنگەن، ئەمەل بېجىرىشتە ئىشلىتىلىدىغان گىرافا. بۇ گىرافا قۇرۇلۇش تېخنىكىسىدىكى ھېسابلاردا كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلىدۇ.

نومۇر ئى [ر<لات] ① شەيئىلەرنىڭ رەت تەرتىپىنى بىلدۈرگۈچى رەقەم: ئۆينىڭ نومۇرى. بىنا نومۇرى. ② مەلۇم مەھسۇلاتنىڭ خاراكتېرىنى (كۆپىنچە فىزىكىلىق خاراكتېرىنى) ئىپادىلەيدىغان سان - سىپىر. مەسىلەن، سىمونتنىڭ بېسىمغا بولغان قارشىلىق كۆچى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئادەتتە ئۇ 200، 300، 400، 500، 600 قاتارلىق نومۇرلار ئارقىلىق ئوخشاش بولمىغان تىپلارغا ئايرىلغان. ③ بىرەر ئىش، يەنى ئىمتىھان، ئەمگەك قاتارلىقلارنىڭ نەتىجىسىگە بېرىلگەن سانلىق باھا: ئابلىكىم ئىمتىھان قەغىزىنى تەكشۈرۈپ نومۇرلارنى قايتا قويۇپ چىققان بولسىمۇ، دەرھال يەنە ئوسمانجانغا بەردى. ④ دوختۇرخانىلاردا، كېسەل كۆرسەتكۈچىلەرنىڭ رەت تەرتىپىنى بەلگىلەش ھەم تەكشۈرۈشكە قولايلىق يارىتىپ بېرىش مەقسىتىدە ئالدىن تارقىتىلىدىغان رەقەملىك بېلەتچە: نومۇر ئالماق. ⑤ كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىمى ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنى، ئۆلچىمىنى بىلدۈرگۈچى سان، رازمېر: مەن ئۇنىڭدىن ئىككى نومۇر چوڭ ئاياغ كىيىمەن. ⑥ كونسېرت، تىياتىر ياكى رادىيو، تېلېۋىزىيەلەردە بېرىلىدىغان ھەربىر كونكرېت مەزمۇن؛ پروگراممىا: تېلېۋىزىيە نومۇرى. نومۇر تەييارلىماق. * ئۇلار ئويىنىغان نومۇرلار خېلى جايىدا.

نومۇرسىز سۈپ. نومۇرى يوق، نومۇر قويۇلمىغان، نومۇر يېزىلمىغان: نومۇرسىز ئورۇندۇق. نومۇرسىز ۋېلىسىپىت.

نومۇرسىزلىق ئى. نومۇرى يوقلۇق، نومۇر قويۇلمىغان ھالەت.

نومۇرلۇق سۈپ. نومۇرى بار، نومۇر يېزىلغان: 56-نومۇرلۇق ئۆي.

نومۇس ئى [ئە] ① كىشىلەرنىڭ ئۆز ئابرۇيىنى قەدىرلەش ۋە ساقلاش تۇيغۇسى؛ ۋىجدان: نومۇسنى ساقلىماق. * نومۇس كۆچى ئۇنى شۇنداق قاتتىق تەرلىتىۋەتكەندى. ② خىجالەت بولۇش ھېس - تۇيغۇسى؛ ئۇيات، ئار، شەرم - ھايا: نومۇس قىلماق. * قىز بالا ئۇچۇن ئاتا - ئانا، ئەل - يۇرت ئالدىدا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق نومۇس بولامدۇ؟ ③ پاكلىق، ئىپپەت (ئايالىلارغا نىسبەتەن): نومۇسىنى ساتماق. نومۇسىغا تەگمەك.

نومۇس قىلماق قاتتىق ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى نومۇس قىلىپ يېنىڭىزغا كىرەلمىدىم.

نومۇس كۆچىدىن ئىزا - ئاھانەت دەستىدىن: بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۈرىكىم تېخىمۇ ئېزىلدى، ئەگەر دادامنى دېمىسەم، نومۇس كۆچىدىن ئۆلۈۋېلىشقىمۇ تەييار ئىدىم.

نومۇسىغا تەگمەك باسقۇنچىلىق قىلماق، ئىپپەتىنى ئاياغ ئاستى قىلماق: ئۇ بىر يېتىم قىزنىڭ نومۇسىغا تەگكەنلىكى ئۈچۈن كەم بولغاندا 10 يىللىق قاماق جازاسى بېرىلدى.

نومۇسچان سۈپ. نومۇسىنى ئەلا دەپ بىلىدىغان، يۇزى تۆۋەن: نومۇسچان قىز.* شۇڭا بۇ بالىلار بىر - بىرىدىن چىرايلىق، بىر - بىرىدىن ئەدەپلىك، نومۇسچان، ھايالىق ئادەملەردىن بوپتۇ.

نومۇسچانلىق ئى. يۇزى تۆۋەنلىك، ئۇياتچانلىق: قىزنىڭ كۆلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى ئادەمگە ھامان ھەۋەس، ھۆرمەت ۋە نومۇسچانلىق بىلەن تىكىلەتتى.

نومۇسسىز سۈپ. نومۇسى يوق، نومۇس قىلىشنى بىلمەيدىغان، يۇزسىز، ۋىجدانسىز: نومۇسسىز ئادەم.

نومۇسسىزلارچە رەۋ. نومۇسسىزلارغا ئوخشاش، نومۇسسىز ھالدا: قىز - چوكانلارغا نومۇسسىزلارچە چېقىلىپ، ئاياغ ئاستى قىلىۋاتسا، بۇمۇ ئادالەتمۇ ؟

نومۇسسىزلاشماق پ. نومۇس قىلىشنى، خىجىل بولۇشنى، ئىزا تارتىشنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالماق، قېلىنلاشماق، داپشاقلاشماق، بېزەكلەشمەك: تاھىر ھەم ئەسەبىيلەشكەن، ھەم نومۇسسىزلاشقانىدى.

نومۇسسىزلىق ئى. نومۇسى يوقلۇق، ھايا، ئىزانى بىلمەسلىك، قېلىنلىق، ئۇياتماسلىق: نومۇسسىزلىق قىلماق.* بۇ نومۇسسىزلىق ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ئۆمىدسىزلەنگەنلىكىنىڭ ۋە بەربات

بولغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى.

نومۇسلاندۇرماق «نومۇسلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ نېمە قىلىۋاتىسىز ئادەمنى نومۇسلاندۇرۇپ، ــ دېدى ئادىنىگۈل ئەسقەرنى بوشقىنا نوقۇپ.

نومۇسلانماق پ. نومۇس قىلماق، ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق، ئۇيالماق: ــ ئۇ ئۆزىنمۇ باغدا دۆتار چېلىۋاتىدۇ، ــ گۈلبوستان شۇنداق دېدىيۇ، شۇنداق يېقىنچىلىق بىلەن «ئۇ» دېگىنىگە نومۇسلىنىپ يەرگە قارىدى.

نومۇسلۇق سۈپ ① نومۇس قىلىدىغان، هايا، نومۇسنى بىلىدىغان: نومۇسلۇق ئىش. نومۇسلۇق ئايال. ② كىشىلەرگە كۆرسىتىشكە نومۇس قىلىدىغان، خىجىل بولىدىغان: نومۇسلۇق يەر.

نومىنال سۈپ [ر] بەلگىلەنگەن، يېزىپ كۆرسىتىلگەن (نەرخ، باها، ئۆلچەم ۋە شۇ قاتارلىقلار هەققىدە): نومىنال باها. نومىنال ئۆلچەم. نومىنال ئىش هەققى.

نوۋوكائىن ئى [ر] <تېب> بىر خىل ئاغرىق پەسەيتكۈچى، يەنى قىسمەن هوشسىزلاندۇرغۇچى دورا. ئۇ ئادەتتە ئوكۇل ئارقىلىق تومۇرغا ماڭغۇزۇلىدۇ ياكى كېسىلگە ئىچۇرۇلىدۇ.

نوۋۇبللا ئى [ر<ئىتال] <ئەد> قىسقا، كىچىك هېكايە.

نويابىر ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاهلىرىدىن (پالىرىدىن) بىرىنىڭ نامى. ئۇ مىلادىيە كالېندارىنى تۇنۇشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئايىنى شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىغان. ② <ئاستر> مىلادىيە كالېندارىدا ئون بىرىنچى ئاينىڭ نامى.

نۇتۇق ئى [ئە] ① مەلۇم شەيئى ياكى مەلۇم ئىلمىي مەسىلە هەققىدە جامائەت ئالدىدا سۆزلەنگەن ئۇزۇن سۆز، ۋەز؛ لېكسىيە: ناتىقنىڭ نۇتقى. يازما نۇتۇق. ئاغزاكى نۇتۇق. ② سۆزلىشىش جەريانىدىكى تىل: نۇتۇق مەدەنىيىتى.

نۇتۇقلاتماق «نۇتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دىلىمىر ئالدى بىلەن ياسىننى نۇتۇقلىتىپ، ئۇنىڭ مۇهەببەت سەرگۈزەشتىنى ئاڭلىدى.

نۇتۇقلاشماق «نۇتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەزالار ئەركىن ــ ئازادىلىك بىلەن كەڭ ــ كۆشادە نۇتۇقلىشىشتى.

نۇتۇقلانماق «نۇتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەردە قانداق ياشاش، قانداق ئادەم بولۇش هەققىدە تەپسىلىي نۇتۇقلىنىدۇ.

نۇتۇقلىماق پ. سۆزلىمەك، ۋەز ئېيتماق، گەپ قىلماق: باشلىق تەكشۈرۈشكە كېلىدىغان كۇنى خۇشامەت شاهى ئىگىسى ئوۋغا ئېلىپ چىقىدىغان ئىتتەك نۇتۇقلاپلا كەتتى.

نۇجۇم ئى [ئە] كونا. يۇلتۇزلار: ئىلمىي نۇجۇم.

نۇجغاي ئى <بوت> ← **غازتاپان**.

نۇر I ئى [ئە] ① يورۇقلۇق مەنبەسىدىن تارالغان ۋە ئىنىچىكە تالا هالىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان ماددا: قۇياش نۇرى. ئاي نۇرى. ئېلېكتر نۇرى. ② يورۇقلۇق: مەن ئاي نۇردا هېلىقى ئادەمنىڭ پىكاپقا چىقىپ، قول پولاتئىلىتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ③ <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى نىسبەتەن قىسقا بولغان ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى. ④ <فىز> ئېنېرگىيەسى چوڭ، تېزلىكى يۇقىرى بولغان زەررىچىلەر ئېقىمى: ئالفا نۇرى. بېتا نۇرى. كاتود نۇرى. ⑤ <مات> تۇز سىزىقنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇستىدىكى بىر نۇقتىنىڭ بىر تەرىپىدە ياتقان بۆلىكى. ⑥ هەقىقەت، بەخت ـ سائادەت، ئەركىنلىك ۋە مەرىپەت قاتارلىقلارنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ: بىلىم نۇرى. ئۆكتەبىر نۇرى. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نۇر II ئى. بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇقى. كۆپىنچە قاتتىق ياغاچ قاتارلىق ماتېرىياللاردىن قىرغۇدا قىرىپ ياسىلىدۇ. ئۇچ تەرىپى ئۇچلۇق، شەكلى هەرخىل بولىدۇ. ئۇچىغا شارىك ياكى بېشى يۇمىلاق مىخ ئورنىتىلىدۇ. يەر يۈزىدە پىرقىرىتىش ئارقىلىق ئوينىلىدۇ.

نۇر III ئى. دىيال. تەپكۈچ ئويۇنىنىڭ ئارقىچىلاپ پاشنا بىلەن تېپىپ ئوينايدىغان بىر تۇرى.

نۇرانە سۈپ [ئە + پ] نۇرلۇق، نۇر يېغىپ تۇرىدىغان: ئەي لەنتىلەر، نېمە ئۈچۈن خۇدا بەرگەن نۇرانە كۆزلىرىڭلارنى يوشۇرۇپ، قارىغۇ قىلىپ، ئادەم ئالدايسىلەر.

نۇرسىز سۈپ ① نۇرى يوق، نۇر چىقارمايدىغان؛ خىرە: ــ مۇئەللىم مېنى تونۇمايۋاتىدىلا ـ هە؟ ــ دەپ سورىدى بوۋاي چاناق ـ لىرىغا پېتىپ كەتكەن نۇرسىز كۆزلىرىنى كۆزۈمگە تىكىپ. ② كۆچمە. قېنىقى قاچقان، خۇنۇك: جاراڭلار غالىب ناخشىلار مانا، نۇرسىز چىرايلار نۇرلارغا تولۇپ.

نۇرسىزلاشماق پ. نۇرسىز بولماق، نۇرسىز هالەتكە كېلىپ قالماق: ئۇنىڭ كېسىل ئازابىدىن نۇرسىزلىنىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن بىر خىل خىجىللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

نۇرسىزلاندۇرماق «نۇرسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىزنىڭ باشقا ساهەدىكى نەتىجىلىرىمىزنىمۇ نۇرسىزلاندۇرۇپ تۇرۇۋاتقان ئىقتىسادىي كىرىزىسنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغىنى دەل بىزدىكى ئەقىل نامراتلىقىدۇر.

نۇرسىزلانماق پ. نۇرى يوقالماق، نۇرسىز هالەتكە كەلمەك: ئۇنىڭ يالقۇنلۇق كۆزلىرى نۇرسىزلانغان، توقاچتەك مەڭزى تاتارغاندى.

نۇرسىزلىق ئى. نۇرى يوقلۇق، خۇنۇكلۇك، خىرەلىك: رەشىدەنىڭ چىرايىدىكى بۇرۇنقى گۈزەللىك ئاللىقاچان يوقىغان بولۇپ، ئۇپا ـ ئەڭلىكلەرمۇ ئۇنىڭدىكى نۇرسىزلىقنى يوشۇرۇپ كېتەلمىگەنىدى.

نۇرغۇن سۈپ. سان يېكى مىقدار جەهەتتىن كۆپ، جىق، تولا: بۇ ئىشلارنى نۇرغۇن كىشىلەر كۆردى، مەنمۇ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم.

نۇرغۇن قازاندا قاينىغان هەر خىل، هەر ياڭىزا ئىشلارنى كۆرگەن، قىلغان: ئۇ ئۆمەك باشلىقى بىلەن بىر چاغلاردا ئۇلپەت بولۇپ، نۇرغۇن قازاندا قاينىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنگەن.

نۇرغۇنلۇق ئى. كۆپلۈك، جىقلىق، ئارتۇقلۇق: ــ بۇنچە ئادەم نۇرغۇنلۇق قىلماسمۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

نۇرغۇنلىماق پ. كۆپەيمەك، جىقلىماق: تۆكۈلگەن قان يامغۇر بولدى ئورمانغا، قىساسچىلار پەيدا بولدى نۇرغۇنلاپ.

نۇرغۇن ـ نۇرغۇن «نۇرغۇن» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ نۇرغۇن ـ نۇرغۇن خىياللارنى قىلدى.

نۇرلانە ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. يوپۇرمىقى سوقاچاق، دۇمبىسى پارقىراق، گىرۇپكىدە ئۇششاق چىشلىرى بار. گۈل رېتى كونۇس شەكلىدە، گۈللىرى كىچىك، رەڭگى ئاق.

نەشرىياتسىمان مېۋىسى شار شەكىللىك، رەڭگى قىزىل. مېۋىدە سىدىن ھاراق ئىشلىنىدۇ. يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولى بار. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

نۇرلاندۇرماق «نۇرلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجەسى: بوۋاق قاپقارا قۇمچاقتەك كۆزلىرىنى نۇرلاندۇرۇپ، ئادەمنىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك كۈلۈپ بېرەتتى.

نۇرلاندۇرۇشماق «نۇرلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجەسى: 80 ـ يىللاردىن كېيىن بىر تۈركۈم ياش تىلشۇناسلار يېتىشىپ چىقىپ، تىل ـ يېزىق ئاسمىنىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇۋېتىشتى.

نۇرلاندۇرۇلماق «نۇرلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجەسى: ئاپتونوم رايونىمىزدا ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى قوغدالدى ۋە نۇرلاندۇرۇلدى.

نۇرلانماق پ. نۇر پەيدا بولماق، نۇر چاچماق: ھېيتئاخۇننىڭ يوغان كۆزلىرى نۇرلىنىپ، قوچقار ۋەقەسىدىن بېرى تۇنجى قېتىم كۈلۈمسىرىدى.

نۇرلۇق سۈپ. نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، نۇر چاچىدىغان: ـــ مەن، ـــ دەپتۇ قىز چولپاندەك نۇرلۇق كۆزلىرىنى يىگىتكە تىكىپ.

نۇرىت ئى [ر] <گېئول> چوڭقۇرلۇقتىكى ئاساسلىق جىنسلارنىڭ بىر خىلى. تەركىبىدىكى SiO_2 مىقدارى 45%~50% بولىدۇ. ئاساسلىق مىنېرالىرى رومبىلىق پىروكسېن ۋە ئاساسلىق پىلاگىيوكلاز. رەڭگى قارا قوڭۇر، ئوتتۇرا دانچىلىقتىن تارتىپ يىرىك دانچىلىققىچە بولغان تۈزۈلمىگە ئىگە. ھەمىشە گابرو بىلەن بىرگە ئۇچرايدۇ. نىكېل سۇلفىدلىق كان ياتمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

نۇرىستان ئى [ئە + پ] نۇر چاقناپ تۇرىدىغان جاي، نۇرلۇق جاي: قاغا ـ قۇزغۇنغا گۈلىستان نە كېرەك! قارىغۇيا پىلاققا نۇرىستان نە كېرەك!

نۇزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسى نۇجياڭ لىسۇ مىللىي ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بىجىياڭ، فۇگۇڭ، گۇڭشەن، لەنپىڭ ناھىيىلىرىگە ئولتۇراقلاشقان.

نۇسخا ئى [ئە] ① بىر تۈردىكى نەرسىلەردىن ئېلىنغان نەمۇنە: مال نۇسخىسى. ② بىر خىل قىلىپ ياساش، كۆچۈرۈش، بېسىش ئۇچۇن تەييارلانغان نەمۇنە، ئەندىزە: نۇسخىغا قاراپ كىيىم پىچماق. كوررېكتور نۇسخىسى. ③ گۇل، نەقىش ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تۇرى: شۇ ماللار ئىچىدە ئايالار ياخشى كۆرىدىغان ھەر خىل رەڭ، ھەر خىل نۇسخىدىكى نىلون چاپانلارمۇ بار ئىدى. ④ <بىيول> ھايۋانات، ئۆسۈملۈك، مىنېرال ماددا قاتارلىقلارنىڭ ئەسلى شەكلىنى ساقلاش، رەتلەش، ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش مەقسەتلىرى ئۇچۇن ئېلىنغان ئەۋرىشكىسى، ئۇلگىسى: ئۇلار بۇ قېتىم جەمئىي 1200 نەچچە خىل نۇسخا يىغدى. بۇنىڭ 833 خىلى ھاشارات نۇسخىسى. ⑤ باسما ياكى يازما ئەسەرنىڭ ھەر بىر دانىسى؛ پارچە: ئىزاھلىق لۇغەت 7000 نۇسخا بېسىلدى. ⑥ <مەت> ئوخشاش بىر خىل ئەسەر، كىتاب، ماقالە، ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ تەرجىمە، تەھرىرلىك، كۆچۈرۈپ يېزىش، تۈپلەش ۋە بەت شەكىللىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن پەرقلەنمەيدىغان تۇرلىرى: «ئاشىق ـ مەشۇقلار ھەسرىتى» دېگەن كىتابنىڭ ئىملا خاتالىقلىرى ناھايىتى كۆپ بولغان تاش مەتبەئە نۇسخىسىلا مېنىڭ قولۇمدا بار ئىدى. ⑦ بىرەر نەرسىنىڭ ئەسلىسىگە ئوخشىتىپ ياسالغان ياكى سىزىۋېلىنغان كۆچۈرمىسى: توي كۈنى قىز توي كىيىمىنىڭ بىر نۇسخىسىنى باغقا ئەۋەتىپتۇ. ⑧ رېتسېپ: سۇرگە دورىلار تەركىبىگە قوشۇلىدىغان دورىلار مىقدارىنى نۇسخا يېزىش قائىدىسىگە مۇۋاپىق بەلگىلەش لازىم.

نۇسخىئالغۇ ئى [نۇسخا + ئال + غۇ] ماتېرىياللارنىڭ قول يازما ياكى باسما نۇسخىسىنى كۆپەيتىپ چىقىرىدىغان ماشىنا: لابوراتورىيەدە نۇسخىئالغۇ، خەت باسقۇلار تەييار ئىدى، قەغەزلەر يېتىپ، ئېشىپ تۇراتتى.

نۇسخىلاتماق «نۇسخىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجەسى: يىللىق باھالاش ئانكېتىمىنى نۇسخىلىتىۋېلىش ئۈچۈن ئىشخانىغا كىرسەم، ئىشخانىدا ئاسمە يالغۇز گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرۇپتۇ.

نۇسخىلاشماق «نۇسخىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجەسى.

نۇسخىلانماق «نۇسخىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجەسى: يىغىن ماتېرىياللىرى بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا نۇسخىلىنىپ تەييارلاندى.

نۇسخىلىق سۈپ. مەلۇم نۇسخىدىكى، مەلۇم نۇسخا چۈشۈرۈلگەن: ئىران نۇسخىلىق گىلەم.

نۇسخىلىماق پ. نۇسخىسىنى كۆپەيتمەك، جىقايتماق، ئاۋۇتماق: ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئەقلىي مۇلۇك ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش ياپون ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئېڭىغا چوڭقۇر سىڭگەنىدى، ئۇلار كىتابلارنىڭ لازىم بولۇپ قالغان ئايرىم بابلىرىنىلا نۇسخىلايتتى. ھەرگىز بىر پۈتۈن كىتابنىڭ ھەممىسىنى نۇسخىلمايتتى.

نۇسرەت ئى [ئە] ① غەلىبە، زەپەر: نۇسرەت قازانماق. * ئىش ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىدەك بولسا نۇسرەت چوقۇم بىزنىڭ بولغۇدەك. ② مەدەت، ياردەم: تالاي شىرزادىغا نۇسرەت ئاتا قىلغان قەدىم يۇرتتا، ئۇنۇپ چىقتى شۇ كەچمىش جەڭ ئىزىدىن بەت ئېچىپ يۇلغۇن. ③ ئامەت، بەخت: نۇسرەت ياغماق. * پەلەكنىڭ يالغان ۋەدىلىرىگە ئىشىنىپ، جاھالەتنىڭ ھىمايىسى بىلەن قولۇڭغا كەلگەن بىر مەزگىللىك نۇسرەتنى كۆرۈپ، كۆرەڭلەپ كەتمە. ④ ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

نۇسرەتپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] ھەممە ئىشتا نۇسرەت قازىنىش ئۈچۈن تىرىشىدىغان، ھەر دائىم نۇسرەت قازىنىشنى كۆزلەيدىغان، نۇسرەت قازىنىشنى ئويلايدىغان، ئۇمىدۋار، ئۇمىدلىك، ئامەتلىك، بەختلىك: ـــ ھازىر نۇسرەتپەرۋەر تەشكىلىمىز مۇسۇلمانلار يۇرتىدىكى چەنتۇلار ئىسيانىنى باستۇرغاندا قولغا چۈشكەن ئەسىرلەر كەرەمىلىك پۇشتىپاناھ ئالىيلىرىنىڭ ئاياغ ئاستىدا! ـــ دەپ باشلانغانىدى مەكتەپ.

نۇسرەتپەرۋەرلىك ئى. نۇسرەت قازىنىش ئۈچۈن تىرىشىش، غەلىبە، زەپەر قۇچۇش يولىدا كۆرەش قىلىش ۋە شۇنداق روھ: ئۇنىڭ نۇسرەتپەرۋەرلىكى جەمى خالايىقنى چوڭقۇر تەسىرلەندۇرۇپتۇ.

نۇسرەتلىك ئى. بەختلىك، ئامەتلىك، خاسىيەتلىك: ئۇ نۇسرەتلىك ئادەم، ئۇنىڭ مۇبارەك قەدىمى تەگكەنلا يەردىن قىزىلگۈل ئۇنۇپ چىقىدۇ.

نۇقتا ئى [ئە] ① ئاسمان ياكى زېمىندىكى مەلۇم بىر ئورۇن؛ توچكا: قەمەرنىڭ ئازابتىن چەكچەيگەن كۆزلىرى ھېلى ئۇ نۇقتىغا، ھېلى بۇ نۇقتىغا تىكىلەتتى. ② <مات> ئۇزۇنلۇقى، كەڭلىكى ۋە قېلىنلىقى بولمىغان، ئەمما پەقەت ئورنىلا بولغان گېئومېتىرىيەلىك شەكىل. ئىككى تۈز سىزىقنىڭ كېسىشىش ئورنى ياكى كېسىكنىڭ ئىككى ئۇچىمۇ نۇقتا بولىدۇ. ③ <فىز> ماددىلارنىڭ بىر خىل ھالەتتىن ئىككىنچى خىل ھالەتكە ئۆتۈشىدىكى تېمپېراتۇرا چېگراسى: قاينىش نۇقتىسى. مۇزلاش نۇقتىسى. ئېرىش نۇقتىسى. ④ بىرەر ئورۇن، تەشكىلات، سىستېما ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم بىر تارمىقى، شۆبىسى ياكى پونكىتى: ئوقۇتۇش نۇقتىلىرى. ⑤ بىرەر ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات قاتارلىقلارنىڭ مۇئەييەن بىر پەيتى، ئورنى ياكى چېگراسى: باشلىنىش نۇقتىسى. ئاخىرلىشىش نۇقتىسى. ⑥ بىرەر ئىش، خىزمەت، مەسىلە، پىكىر قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم تەركىبىي قىسمى؛ تەرەپ، جەھەت: ئوقۇتۇشتا قېيىن نۇقتىلار بىر يەرگە يىغىلىپ قالماسلىقى لازىم. ⑦ ئەڭ مۇھىم، ئاساسلىق دەپ قارالغان ياكى بىرەر مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا سىناق، تەجرىبە ئۇچۇن ئالدىن بەلگىلەنگەن جاي، ئورۇن: سادىق «ئالتۇنبۇلاق» يېزىسىنى سىناق نۇقتىسى قىلىپ تاللاشقا رازى بولدى. ⑧ نىشان، مەقسەت: گەرچە يىغىنىنىڭ ئاساسىي نۇقتىسى بۇرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن كامىل ئاكىلىغانلىرىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەكتە ئىدى.

نۇقتىلىق ① سۈپ. نۇقتا قىلىنغان: نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ② رەۋ. نۇقتا قىلىپ تۇرۇپ، نۇقتا قىلغان ھالدا: ئۇ بۇ مەسىلىنى نۇقتىلىق مۇزاكىرە قىلدى.

نۇقتىۋى سۈپ [ئە] نۇقتا ھالىتىدىكى: نۇقتىۋى چەمبەر.

نۇقتىئىنەزەر ئى [نۇقتا + ئى + نەزەر] <پەلس>① شەيئەلەرنى كۆزىتىشتە تۇرىدىغان مەۋقە ۋە تۇتىدىغان پوزىتسىيە. ② سىياسىي كۆزقاراش، يەنى شەيئەلەر ۋە مەسىلىلەرگە قاراشتا مۇئەييەن سىنىپنىڭ مەنپەئەتىنى ئاساس قىلىش.

نۇقسان ئى [ئە] كەمچىلىك، ئىللەت، قۇسۇر، ئەيىب: ۋىجىك ھەم پاكارلىقى ئۇنىڭ مەنسىپىگە نۇقسان ئىدى.

نۇقسانسىز سۈپ. كەمچىلىكى، ئەيىبى، ئىللىتى يوق: تەبىئەت تەرىپىدىن نۇقسانسىز يارالغان ئادەملەر ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقى بىلەن مەغرۇرلىنىپ ياشايدۇ.

نۇقسانلىق ① سۈپ. نۇقسىنى، ئىللىتى بار: نۇقسانلىق ئىش. ② ئى. كەمچىلىك، ئەيىب.

نۇكلون ئى [ر] <فىز> ئاتوم يادروسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچە، يەنى پروتون بىلەن بارىيوننىڭ ئومۇمىي نامى.

نۇكلون رېئاكسىيەسى <فىز> ئېغىر ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنىڭ پارچىلىنىش ياكى يېنىك ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنىڭ سىنتېزلىنىش (بىرىكىش) جەريانى. بۇ خىل رېئاكسىيە ناھايىتى زور ئېنېرگىيە ھاسىل قىلالايدۇ.

نۇتۇرمەك پ. دىيال. كالۇالاشماق.

نۇشۇدۇر ئى [پ] <خىم> تەبىئىي ئىشلەپچىقىرىلغان ئاممونىي خىلور. دورا قىلىپ ئىشلىتىلگەندە، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش ۋە بەلغەم بوشىتىش رولىنى ئويناىدۇ.

نۇكەر ئى [پ] ① فېئودالىلىق تۈزۈمدە ئەسكەر، مۇھاپىزەتچى: تۇرشا تۇغېيگى: «قېنى، سىلەرا» دەپ توۋلاش بىلەن تەڭ تۆت نۇكەر كىرىپ، نىياز دورغىنى قوللىرىدىن سۆرەپ ماڭدى. ② چاكار، مالاي، خىزمەتكار: چاپارمەن كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ، ئېتىنى نۇكەر لەرگە تۇتقۇزۇپ نۇرغۇن ياساۋۇللارنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ شاھ ئالدىغا ھازىر بولىدۇ.

نۇكچە ① ئى. ئۇچىغا پاختا يۆگىلەگەن چوكىسىمان يىغاچ: ئۇلار ياغ پۇراتتۇق دەپ سۇبھى ۋاقتىدا ئۇنى ئۇستەلگە تىزىپ، نۇكچە يېقىپ بەخت خۇداسىنى ھۆرمەت بىلەن تەكلىپ قىلىدۇ. ② سۈپ. ئۇيۇغان، قاتقان: نۇكچە پولات، نۇكچە ناۋات.

نۇل ئى [ر< لات] <مات> ① مىقدارنىڭ يوقلۇقىنى ئىپادىلىگۈچى «0» بەلگىسىنىڭ نامى. ② <مات> سانىنىڭ بوش خانىسى. ③ <فىز> ئىسسىقلىق ۋە سوغۇقلۇق تېمپېراتۇرىدىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى شەرتلىك چېگرا: سۇ نۇل گىرادۇستا مۇزغا ئايلىنىدۇ.

نۇلگە تەڭ ھېچقانداق قىممىتى يوق، يوق بىلەن ئوخشاش: جازا ئۇرۇلسە كېچىدىن بېرى ھەممە قىلغان ـ ئەتكەنلەر نۇلگە تەڭ بولاتتى.

نۇللۇك سۈپ. نۇلنى بىرلىك قىلغان، نۇلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

نۇلنچى سان. تەرتىپى ياكى مىقدارى «0» بىلەن بەلگىلەنگەن: نۇلىنچى گۇرۇپپا.

نۇۋەت ئى [ئە] ① شەيئىلەرنىڭ ماكان ياكى زاماندىكى ئورۇنلىشىشىنىڭ ئىلگىرى ـ كېيىنلىك تەرتىپى؛ ئۆچىرەت: سۆز نۇۋىتى ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى مۇختارغا كەلگەندى. ② قېتىم: ئەرگە بىر نۇۋەت، يەرگە بىر نۇۋەت (ماقال). ③ پەيت، پۇرسەت: ئۇ ئىشنى نۇۋىتى كەلگەندە كۆرەرمىز.

نۇۋەتتىكى سۈپ. ھازىرقى، كۆز ئالدىمىزدىكى: نۇۋەتتىكى مۇھىم ئىش ئىشلەپچىقىرىشنى چىڭ تۇتۇش.

نۇۋەتچى ① ئى. دېجورنى: سىز مۇئاۋىن سېخ مۇدىرى تۇرۇقلۇق نېمىشقا سېخنا نۇۋەتچى قالدۇرماي چىقىپ كېتىسىز؟ ② سۈپ. نۇۋەتچىلىك قىلىدىغان؛ نۇۋەت بىلەن ماڭىدىغان: نۇۋەتچى خادىم. نۇۋەتچى ئەسكەر. نۇۋەتچى ئايتوموبىل. نۇۋەتچى ئايروپىلان. نۇۋەتچى پاراخوت.

نۇۋەتچىلىك ئى. نۇۋەتتە تۇرۇش ئىشى: بۇگۈن ئۇنىڭ كېسەلخانىدا نۇۋەتچىلىك قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، كەچتە ئۇنىڭ يېنىغا كىردىم.

نۇۋەتسىز رەۋ. نۇۋەت بويىچە ئەمەس، نۇۋەت كۈتمەي؛ ئۆچىرەتسىز: تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئىشخانىسى ماشىنىڭىزنى نۇۋەتسىز رېمونت قىلىشنى قانداق ئۇرۇنلاشتۇرىدىكىن؟

نۇۋەتلەشتۈرمەك «نۇۋەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوتلاقتىن مۇڭاپىق پايدىلىنىپ، نۇۋەتلەشتۈرۈپ چارۋا بېقىشنى يولغا قويۇش لازىم.

نۇۋەتلەشتۈرۈشمەك «نۇۋەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

نۆۋەتلەشتۈرۈلمەك «نۆۋەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نۆۋەتلەشمە سۇپ. نۆۋەتلىشىدىغان: نۆۋەتلەشمە قاتار.

نۆۋەتلەشمەك پ. نۆۋەت بويىچە بېجىرمەك، نۆۋەت بىلەن قىلماق: بىز نۆۋەتلىشىپ ئىشلىدۇق.

نۆۋەتلىشىش ئى <تىل> نۆۋەتمۇ-نۆۋەت بىلەن ئىشلەش ياكى ئىشلىتىش: ئۇ ئىككىمىز نۆۋەتلىشىپ ماشىنا ھەيدەيمىز.

نۆۋەتلىك سۇپ. نۆۋەت بىلەن بېجىرىلىدىغان: نۆۋەتلىك ۋەزىپە.

نۆۋەتلىمەك پ. نۆۋەت بىلەن بېجىرمەك، نۆۋەت بويىچە ئىشلەپ بارماق، نۆۋەتلەشمەك: خاسۇمنى ئەپەندى ھەر يىلى يازدا دېيارىمىزدىكى ۋىلايەتلەرگە نۆۋەتلەپ بېرىپ، ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى نامرات ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇش پۇلى، كىتاب ـ ماتېرىيال پۇلى، كىيىم ـ كېچەك تارقىتىپ بېرىدىكەن.

نۆۋەر سۇپ [پ] ياش، يېتىلگەن: ئۆتمۈشتە پايتەختتىكى ۋاقىتلىرىدا نۆۋەر يىگىت ئىدىلە، ئەمدى ئوتتۇرا ياشلىق كىشى بولۇپ قاپتۇلا!

نې «ن» ھەرپىنىڭ نامى.

نېپتون ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن 8 ـ پىلانېتا. قۇياشنى ئومۇمىي ئايلىنىش دەۋرى 164.8 يىل. يوزۇقلۇقى بىر قەدەر ئاجىز، ئاددىي كۆزدە كۆرۈنمەيدۇ. يۈزىدىكى تېمپېراتۇرىسى 200 ℃ ـ ئوراپ تۇرغان ھاۋا تەركىبى ئاساسەن ھىدروگېن ۋە مېتان (پاتقاق گازى)، ئىككى ھەمراھى بار.

نېپتۇنىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق ئېلېمېنت. بەلگىسى Np(Neptunium). نېپتۇرون ئارقىلىق ئۇرانىنى بومبارداىمان قىلىش يولى بىلەن ئېلىنىدۇ، كۈمۈش رەڭلىك، ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 220 مىليون يىل.

نېپىر ئى <فىز> ئېلېكتىر ئىلمىدە ئىككى توك كۈچىنىڭ ياكى ئېلېكتىر بىسىمىنىڭ نىسبىتىنى ئىپادىلەيدىغان بىرلىك. ئاكۇستىكىدا ئىككى ماددىي نۇقتا تېزلىكىنىڭ ياكى ئىككى ئاۋاز بېسىمىنىڭ نىسبىتىنى ئىپادىلەيدىغان بىرلىك. بۇ نام شوتلاندىيە ماتېماتىكا ئالىمى نېپىر [John Napier (1550 — 1617)] نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

نېپىز سۇپ ① قېلىن ئەمەس، يۇپقا: نېپىز كىتاب. نېپىز قەغەز. * ئانىسى نانىنى نېپىز ياقىدۇ، بالىسى تويماي قوشلاپ يەيدۇ (ماقال). ② كۆچمە. يۈزى تۆۋەن، تارتىنچاق: ۋۇي... قالتىس نېپىز خېنىم ئىكەنغۇ بۇ! مۇنداق نېپىزلىك قىلسىلا، بۇ يەردە بىر كۈنمۇ جان باقالمايدىلا جۇمۇ!

نېپىزلەتمەك «نېپىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىلان تېرىسى تېپىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا، قوي، موزايغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ تېرىسىنى قۇم قەغەز بىلەن ياخشى تازىلاپ نېپىزلىتىمىز.

نېپىزلەشمەك پ. نېپىز ھالەتكە كەلمەك، نېپىز بولماق: ـــ قاچاندىن بېرى نېپىزلىشىپ قىزلاردىن تارتىنىدىغان ھەم ئۆزۈڭنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالدىڭ؟ ـــ دېدى سەمەت ماڭا چاقچاق قىلىپ.

نېپىزلەنمەك «نېپىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

نېپىزلىمەك پ. نېپىز، يۇپقا ھالەتكە كەلمەك: كىتاب كونىراپ يىرتىلىپ نېپىزلاپ كېتىپتۇ.

نېتەي ئال. يېزىت. قانداق قىلاي، نېمە چارە، نېمە ئامال: نېچۈن جاننى قۇتقۇزاي بۇ چۆلىستان ئىچىدە، نېتەي شۇنچە ئازغاشتىم قالدى ئارمان ئىچىمدە.

نېچۈك ئال. يېزىت ① قانداق: سىلەر شۇنچىلىك غەيرەت قىلىپ داۋالىمىغان بولساڭلار قىزىمنىڭ ھالى نېچۈك بولار ئىدى! ② نېمە ئۈچۈن: جانان ناز ئۈيقۇدا يېتىپ نېچۈك تولغىناس، ئاشىقى كۈتۈپ تۇرسا ئېچىپ يورۇق روجەكلەرنى. ③ ھەرقانداق: ھەممە ئادەمگە سەن ياخشى قىلىق قىل، تىلىڭنى خۇش، چىرايىڭنى ئىللىق قىل. نېچۈك سۆز بولسا سەن ياخشى ئىشتىكىن، قۇلاقىڭغا ھالقا قىلىپ بېكىتكىن.

نېچۈن ئال. يېزىت. نېمە ئۈچۈن، نېمە سەۋەبتىن، نېمىگە: نېچۈن تىلدا قولاشماس گەپ؟ نېچۈن دىلنى ئېزىر ھەسرەت؟

نېرۋا [ر<لات] ① ئى <ئانات> باش ۋە ئارقا مېڭىدىن بارىچە ئىزالارغا تارالغان ھەمدە ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان ئىنچىكە تالاسسىمان توقۇلما سىستېمىسى ۋە شۇ توقۇلمىلارنىڭ ھەربىرى: كۆرۈش نېرۋىلىرى. ھەربىر نېرۋا سىستېمىسى. ② ئى <ئانات> ئورگانىزم پائالىيىتى ۋە ئىنسان ھەربىر تەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە شۇنداق سىستېمىلار يىغىندىسى. ③ سۇپ. كۆچمە. ئاسان تېرىكىدىغان، ئاچچىقلىنىدىغان، تېرىككەك: نېرۋا ئادەم. نېرۋا بولماق. نېرۋا قىلماق.

نېرۋا كېسىلى <تىب> نېرۋا سىستېمىسىنىڭ توقۇلمىلىرىدا كېسەللىك ئۆزگىرىشلىرى يۈز بەرگەن ياكى نېرۋا فۇنكسىيەسى دەخلىگە ئۇچرىغاندىن كېيىن كېلىپ چىقىدىغان كېسەللىكلەر. مەسىلەن، تۇتقاقلىق، نېرۋا ئاغرىش، مېڭىگە قان چۈشۈش ۋە مېڭە ئۆسمىسى قاتارلىقلار.

نېرۋىسى بۇزۇلماق ئالجىپ، ئېلىشىپ قالماق: ئۇنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولۇشى كېرەك.

نېرۋىسى جايىدا ئەقلىدىن ئازمىغان، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتمىغان: ئۇنىڭ ئىشتىھاسى ياخشى، نېرۋىسى جايىدا.

نېرۋانا ئى [سانس] <دىن> مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان، ھېچقاندا بىر قۇدرەتكە بېقىنمايدىغان بىر خىل ھۆرىيەت دۇنياسى دېگەن مەنىدە. بۇددا دىنى « ئاڭ ـ سېزىمگە كىرىپ، ئەس ـ ھوشىغا ئېرىشكىلى بولمىدۇ؛ كىشىلەر بىلىمسىزلىكتىن يەنى قاراڭغۇلۇقتىن قۇتۇلغاندا، دۇنيانىڭ ھەقىقىي خاراكتېرى ئېچىلىدۇ؛ ھاياتلىقتىن، تەكرارلىنىشتىن، يەنى سانسارادىن ئازاد بولۇپ، نېرۋانا يەتكىلى بولىدۇ» دەپ تەرغىب قىلىدۇ.

نېرۋىشۇناس ئى [ر+پ] نېرۋىنىڭ باشقا ئورگانىزملار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەم ئۇنىڭ ھەربىر سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس: ئامېرىكىلىق نېرۋىشۇناس پاۋىل يېرىم ئۆمۈرلۈك تەتقىقاتىنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە

مۇنداق يېڭى بايقاشنى ئوتتۇرىغا قويغان.

نېرۋىشۇناسلىق ئى. نېرۋا ۋە نېرۋا پائالىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك ھەرقايسى تەرەپلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم (پەن): نېرۋىشۇناسلىق ھازىر دۇنيادىكى مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

نېرۋىلىق ① سۇپ. نېرۋىسى بار، نېرۋىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: نېرۋىلىق قەۋەت. ② رەۋ. نېرۋا ئارقىلىق، نېرۋا بىلەن: نېرۋىلىق تەڭشىلىش. نېرۋىلىق ئوزۇقلىنىش.

نېرى ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان كىشىدىن ياكى سۆز بولۇۋاتقان ئورۇن - جايدىن يىراق: ئون نەچچە قەدەم نېرىدا بىر ئاتلىق كۆرۈندى. ② ئى. قېلىپ قالغان قىسمى (Ⅲ شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەندە): گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە نېرىسىنى ئاڭلىغۇسى كەلمىدى.

نېرى تۇر، بېرى تۇر دېمەك ئورۇنسىز بۇيرۇق بەرمەك، ئۆزى بىلگەنچە يېتەكچىلىك قىلماق: ئۇنداق نېرى تۇر، بېرى تۇر دەۋەرسە، كىم چىدايدۇ؟

نېرى- بېرى ① بەرھەر ئىشنىڭ سەۋەبى، تېگى - تەكتى، ئالدى - كەينى: مەن ئىشنىڭ نېرى - بېرىسىنى بىلمىدىم. ② ئوشۇق - تۆشۈك، ئېگىز - پەس گەپ: يىگىتمۇ نېرى - بېرى دېمەيلا قوينى يېتىلەپ مېڭىپ كەتتى. ③ مۇنداقلا، بىرقۇر، ئادەتتىكىچە: ئۇ بۈدۇر چاچلىرىنى نېرى - بېرى تۈزەشتۈرۈپ چىقىپ كەتتى. ④ ئۇ يەردىن - بۇ يەردىن، تاغدىن - باغدىن: بىر كۈنى ياتقىنىغا بارسام يالغۇز ئىكەنسەن، نېرى - بېرى پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ دۇق. ⑤ ئالدىراپ - تېنەپ، ھاپلا - شاپلا، چالا - بۇلا: ئالماس ئۇنىڭسىزمۇ ئالدىراپ تۇراتتى، داستىخاننى نېرى - بېرى يىغىشتۇردى - دە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ⑥ ئارتۇقچە، ئوشۇق - تۆشۈك: ـــ ئاكا، سىز ھازىر خېلى ياخشى تۈرۈۋاتىسىز، نېرى - بېرى ئىشنى يادىڭىزغا كەلتۈرمەك.

نېرىقى سۇپ. نېرىدىكى، نېرى تەرەپتىكى؛ ئۇ تەرەپتىكى، ئۇ ياقتىكى: ئۆزۈن كەتكەن سالا ئېتىزلىقنىڭ نېرىقى بۇرجىكىدە يالغۇز ئىشلەۋاتقان بىر قىزدىن باشقا بىرەر كىشىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

نېرىن ئى. قىسقا كېسىلگەن ئۇگۇرنى شورپىدا پىشۇرغاندىن كېيىن ئۇششاق توغرالغان گۆش ياكى قېزا ۋە پىياز ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلىنىدىغان تاماق.

نېرىنچى ئى. نېرىن ئېتىدىغان ئاشپەز: نېرىنچى بىر چىنە نېرىننى مېھمانلىنىڭ ئالدىغا قويدى.

نېرىقاشماق «نېرىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاچچىقى بېسىلمىغان قىزلار سىنىپقا كىرىپ كەلگەن ئەنۋەرنى كۆرۈپلا نېرىقىشىپ، غودۇراشقىنىچە بىر - بىرلەپ سىنىپتىن چىقىپ كېتىشتى.

نېرىقماق سۇپ. بەك نېرىقايدىغان: نېرىقماق ئادەم.

نېرىقماق پ. بەرھەر ئىشقا نارازى ئىكەنلىكىنى قىيىداش ياكى نارازى بولۇش بىلەن ئىپادىلىمەك: قىز يىگىتنى كۆرۈپلا نېرىقاپ، بۇ نېمىدى، نى - نى يىگىتلەرنى كۆرگەنمەن دەپ ئويلاپتۇ.

نېسى [ئە] ① ئى. پۇلنى نەق بەرمەي كېيىن تۆلەش شەرتى بىلەن بولىدىغان بىر خىل سودا ئۇسۇلى: نېسىگە ئالماق. نېسىگە ساتماق. ② سۇپ. پۇلى دەرھال، نەق بېرىلمەيدىغان: نېسى سودا. نېسى مال. * نېسى يېمەك گۆشنى، يېرىپ چىقىدۇ تۆشنى (ماقال).

نېسىددىن تەلىيم يوق نېسى قىلمايمەن، نەق ساتىمەن: ئەزەلدىن نېسىددىن تەلىيم يوق، 30 تەڭگىنى بىر - بىردىن ساناپ ئالمەن.

نېسىپ ئى [ئە] تەقدىر تەرىپىدىن كىشىگە بۇيرۇلغان ھەسسە، ئۇلۇش؛ مۇمكىنچىلىك: مەندە ئۇزۇندىن بۇيان بىر كۆرۈشسەم دەيدىغان ئارزۇ بار ئىدى، مانا بۇگۈن نېسىپ بوپتۇ.

نېسىۋە ئى [ئە] كىشىنىڭ بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھەسسىسى، ئۇلۇشى؛ رىزقى: ھەركىمگە ئۆز نېسىۋىسىنى بۆلۈپ بېرىپلا بولدى قىلىش كېرەك.

نېسىۋىسىز سۇپ. نېسىۋىسى يوق، نېسىۋىگە ئىگە بولمىغان، رىزىقسىز: نېسىۋىسىز ئادەم كاج، تەلەيسىز ئادەمدۇر.

نېسىۋىلىك سۇپ. نېسىۋىسى بار، نېسىۋىگە ئىگە بولغان، رىزىقلىق: «سەھەر ھەدىسلەر» ناملىق كىتابتا: «سەپەر قىلىڭلار، ساغلام ۋە نېسىۋىلىك بولىسلەر» دېگەن بىر جۈملە بار.

نېغىچاق ئى. دېيال. تۆگىنىڭ ئۇچۇلىقىنىڭ ئاستىغا قويۇلىدىغان ياغاچ شال.

نېفىلىن ئى [ر<گىرىك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئالتە ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستاللىرى قىسقا تۈۋرۈكسىمان، قۇراشمىسى كۆپىنچە دانىچە ياكى سېپتا كاللەكسىمان بولىدۇ. رەڭسىز ياكى ئاق، بەزىدە ئاچ سېرىق، ئاچ قوڭۇر بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. سۇنۇق يۈزى ماي پارقىراقلىقىغا ئىگە. ئۇلاردىن رەڭگى ئاچ، تۇتۇق، ماي پارقىراقلىقى كۆرۈنەرلىك بولغانلىرى ئەلېئولىت دېيىلىدۇ. قاتتىقلىقى 5 ـــ 6، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.6.

نېفىت ئى [پ] <گېئول> سۇيۇق مىنېرال، يەنى ھەر خىل ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ ئارىلاشمىسى. يانىدۇ، ئادەتتە قوڭۇر رەڭلىك، تۇتۇق يېشىل رەڭلىك ياكى قارا رەڭلىك بولىدۇ، تاش قاتلىمىدىكى بوشلۇقلارغا سىڭگەن بولىدۇ، دىتېللەش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭدىن بېنزىن، كېرسىن، دىزېل، سىلىقلاتقۇچى ماي، موم ۋە ئاسفالت (قارا ماي)قاتارلىقلار ئاجرىتىپ ئىشلىنىدۇ.

نېفىت گازى <گېئول> قېزىۋېلىنغان نېفىت ياكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرىدا نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدا پەيدا بولىدىغان گازلار. مۇھىم تەركىبى ھىدرو كاربون بىرىكمىلىرى بىلەن ھىدروگېن. ئادەتتە ئۇ خىمىيە سانائىتىنىڭ خام ئەشياسى ۋە يېقىلغۇ قىلىنىدۇ.

نېفىتلىك ① سۇپ. تەركىبىدە نېفىت بار، نېفىتكە ئىگە: نېفىتلىك قۇم. ② ئى <گېئول> نېفىت ئىشلىشقا بولىدىغان كەڭ مەيدان، نېفىت قاتلىمى تارالغان بەلباغ.

نېقىپ ئى. تارس. نەرخ - ھاۋا، جىڭ - تارازىلارنىڭ راست - يالغانلىقىنى تەكشۈرگۈچى خادىم.

نېقىپېبەگ ئى [نېقىپ + بەگ] تارس. كونا جەمئىيەتتە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن نېقىپلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەنسەپدار: ھۇنەرۋەن - كاسىپلارغا نېقىپېبەگ مەسئۇل ئىكەن، پاششاپېبەگ ئوغرى - يالغاننى تۇتۇپ تەرگەۋ قىلىشقا مەسئۇل ئىكەن.

نېكروز ئى [ر<گىرىك] <تېب> ئادەتتە ئايرىم ھۈجەيرە، بىر قىسىم ھۈجەيرىلەرنىڭ ياكى كىچىك بىر پارچە توقۇلمىنىڭ ئۆلۈشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

نېكروزلاتماق «نېكروزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇر ئوپېراتسىيەنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ بارمىقىنى ۋاقىتلىق نېكروزلىتىپ، ئاندىن ئوپېراتسىيەگە تۇتۇش قىلدى.

نېكروزلاشماق «نېكروزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دوختۇرلار ئالدى بىلەن ئۇنىڭ نېرۋىسىنى ۋاقىتلىق نېكروزلاشتى.

نېكروزلانماق ① «نېكروزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② ئۆلمەك، كېسەكتىن چىقماق (ھۇجەيرە ياكى توقۇلمىلار ھەققىدە): ئۇنىڭ ئوڭ كۆز ھۇجەيرىسى ئاللىقاچان نېكروزلىنىپ بولۇنغانىدى.

نېكروزلىماق پ. ئۆلتۈرمەك، كېسەكتىن چىقارماق (ھۇجەيرە ياكى توقۇلمىلار ھەققىدە): ئۇلار توشقاننىڭ مېڭىسىنى نېكروزلاپ سىناق ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلىشتى.

نېگاتىپ ئى [ر<لات] ① ئاق ئورنىغا قارا، قارا ئورنىغا ئاق بولۇپ چۈشكەن فوتو تەسۋىر ۋە شۇنداق تەسۋىر چۈشۈرۈلگەن پىلاستىنكا ياكى پىلىونكا. ② تېخى ئىشلىتىلمىگەن فوتو سۈرەت لېنتىسى.

نېگىر ئى [ر<ئىسپان] <ئىرق> ئافرىقىنىڭ تۈپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى قارا تەنلىك خەلق، ھەبەش.

نېگىر ـ ئاۋسترالىيە ئىرقى <ئىرق> دۇنيادىكى ئۇچ چوڭ ئىرقنىڭ بىرى. بۇ ئىرقتىكىلەرنىڭ تېرىسى قارا، كالپۇكى قېلىن ھەم توم، بۇرنى كەڭ ھەم ياپىلاق، چېچى بۇدۇر كېلىدۇ. ئۇلار ئاساسەن ئافرىقا، ئاۋسترالىيە ھەم جەنۇبىي سۇبتروپىك بەلباغ رايونلىرىغا تارقالغان.

نېگىز ئى ① بىنانىڭ ئۇستۇنكى قەۋەتلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئاستىنقى قىسمى، ئۇلى: بىنانىڭ نېگىزى پۈتتى، ئەمدى ئۇستىگە ئىشلىسەكلا بولدى. ② بىر ئەرسىنى جۇملىدىن سۆز، پىكىر قاتارلىقلارنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ مۇھىم ئامىل، ئاساس؛ تۈپ يىلتىز، ماھىيەت: مەسىلىنى چۈشىنىش ئۈچۈن نېگىزىدىن مۇھاكىمە قىلىش لازىم.

نېگىزلىك سۈپ. ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان تۈپ، ئاساسلىق: نېگىزلىك زىددىيەت.

نېلۇپەر ئى [پ] ①<بوت> نېلۇپەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تېمىز سۇلاردا ئۆسىدۇ، يەر ئاستى غولى يوغان ھەم ئۇزۇن، بوغۇمى بار. يوپۇرمىقى دۇگلەك، گۈلى چوڭ، سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك، خۇشبۇي پۇرىقى بار، يەر ئاستى غولىنى ۋە ئۇرۇقىنى يېيىشكە بولىدۇ. ② قىز ـ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

نېمانچە رەۋ [نېمە + ئانچە] نېمىشقا شۇنچە؛ نېمىدېگەن: ـــ نېمانچە بەكباش بالا بۇ، ـــ دېدى ئۇ سەل خاپا بولغاندەك قىلىپ.

نېمانداق رەۋ [نېمە + ئانداق] نېمىشقا ئانداق، نېمانچە: ـــ نېمانداق تۇگمەيدىغان سەيسە بۇ، مەن سەيسىدىن ھازىرلا كەلدىمغۇ، ـــ دېدى ھارۋىكەش.

نېمە ① ئال. مەلۇم شەيئى، ۋەقە ـ ھادىسە قاتارلىقلار ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۇرىدۇ: نېمە گەپ؟ نېمە ئىش؟ * ئېشىمدا يوق پۇرچاق، پوقۇمدا نېمە قىلار(ماقال). ② ئال. بەلگە، سۈپەت، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىقلار ھەققىدىكى جۇملە لەردە «قانداق؟» دېگەن سوراق مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ نېمە كىتاب؟ * مەن نېمە گۇناھ قىلدىم؟ ③ ئى. سوئال جۇملە تەركىبىدە قانداق ئۇرۇق ـ تۇغقانلىق مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكىنى سوراش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ كىشى سىزنىڭ نېمىڭىز؟ ④ ئى. سوئال جۇملىنىڭ بېشىدا كېلىپ سوئالنى تەكىتلەيدۇ: نېمە؟ سىز ئۇقۇماقچىمۇ؟ * نېمە؟ تاشۋاي كېتىمەن دەمدۇ؟ ⑤ ئال. رېتورىك سوئاللىق جۇملىدە ئىنكار مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز ئەھلىلىرى تۇرغان يەردە ساڭا نېمە قويۇپتۇ؟ ⑥ ئال. ئىسىمنىڭ III شەخس تەۋەلىك قوشۇمچىسى «سى» بىلەن تۇرلىنىپ، جۇملىدە ئىسىم رولىدا كېلىپ ھەيرانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئەجەب ئىش ـ ھە، كېلىدىغىنىمنى بىلىپ تۇرۇپ تويغا كەتكىنى نېمىسى؟ ⑦ ئال. بەزى جۇملىلەردە ئىسىمغا ئالمىشىپ كېلىپ، كەمىستىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۇگۈن ۋايىت دېگەن بۇ بىرنېمە، بىزنىڭ ئارقىمىزغا كىرىۋالدى. ⑧ يوق. «مۇ» يۇكلىمىسى ئۇلىنىپ كەلگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، شۇ جۇملىدە ئاڭلىنىلغان گۇمانىنى، قىياسىنى كۈچەيتىدۇ: مەن پەردىنى ئاتتىن يىقىلىپ بىرنەرسە بولۇپ قالدىمۇ، نېمە دەپ ئەرھال ئات بىلەن ئۇنى ئىزدەپ يولغا چىقتىم.

نېمە قىلاي ① قانداق قىلىپ بەرسەم بولىدۇ، قانداق قىلاي: ئەمدى بۇندىن باشقا نېمە قىلاي، ساڭا.② كېسەك ئەمەس، ھاجەتسىز، لازىمى يوق: ـــ بۇ نەرسىدىن ئازراق ئېلىۋېلىڭ، ـــ دېسەم، نېمە قىلاي ئۆيدە كۆپ ئۇ، ـــ دېدى ئۇ.

نېمە ئۈچۈن نېمە سەۋەبتىن، نېمىشقا: ئۇ ئەسلىدە ياخشى ئوقۇغۇچى ئىدى، نېمە ئۈچۈن يېقىندىن بېرى مۇشۇنداق بولۇپ قالدى؟

نېمىسىنى دەيسەن دېگۈچىلىكى يوق، ئېيتقۇچىلىكى يوق، تىلغا ئالغۇسىز: ۋاي ـ ۋۇي، نېمىسىنى دەيسەن، يەنىلاشۇ كونا گەپ.

نېمىسىنى ئېيتسەن ← نېمىسىنى دەيسەن.

نېمەت ئى [ئە] ① يېمەك ـ ئىچمەك، ئوزۇق ـ تۇلۇك: نامراز دېگەر ۋاقتىدا، تۇڭچىنىڭ ئۆيىگە بىر ھارۋىدا ئاشلىق، قوي، توخۇ، قوغۇن، تاۋۇز، ئۈزۈم قاتارلىق نېمەتلەر كەلدى. ② ياخشى ئىش، ياخشىلىق: «نېمەتلىرىگە كۆپتىن ـ كۆپ رەھمەت» دېدىم مېڭىشقا تەمشىلىپ.

نېمەتپەرەس سۈپ [ئە+پ] نېمەتكە بېرىلگەن، نېمەتنى ياخشى كۆرىدىغان. نېمەتكە، كەيپ ـ ساپاغا ئامراق، مەئىشەتپەرەس: ئەمەلىيەتتە توڭگۇز يىللىق كىشىلەرنى مادداي نېمەتپەرەسلەر ياكى مەئىشەتچىلەر دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلار خەسىسلىك قىلمايدۇ.

نېمەتپەرەسلىك ئى. نېمەتكە بېرىلىش، نېمەتنى ياخشى كۆرۈش، كەيپ ـ ساپاغا ئامراقلىق، مەئىشەتپەرەسلىك: بۇ شېئىردا نېمەتپەرەسلىك راسا قامچىلانغانىدى.

نېمەتسىز سۈپ. نېمىتى يوق، نېمەتكە تولمىغان، نېمەت بولمىغان: ئۇ نېمەتسىز داستىخاندا ئولتۇرغاندىن كەتكەن تۇزۇك، دەپ ئويلىدى ـ ده، قايتماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى.

نېمەتلىك سۈپ. نېمىتى بار، نېمەتكە تولغان: نېمەتلىك داستىخان.

نېمىدەپ ئال [نېمە + دە + پ] ① نېمە سەۋەبتىن، نېمە ئۈچۈن، نېمىگە ئاساسەن، قانداق مەقسەت بىلەن: بۇ كىتابنى نېمىدەپ ساڭا بەرگۈدەكمەن؟ ② قانداق سۆزلەر بىلەن، قانداق سۆزلەرنى قىلىپ: مەن ئۇنىڭغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىشىمنى بىلمەي

تۇرۇپلا قالدىم.

نېمىدۇر ئال. نېمىلىكىنى ئېيتىپ بەرگىلى بولمايدىغان، نامەلۇم: گۇلشاتنىڭ نېمىدۇر بىرنەرسىسىنى بىللە ئېلىپ كەتكەنىدى.

نېمىدېگەن رەۋ [نېمە + دە + گەن] سۆيەت ياكى پېئىللارنىڭ ئالدىدا ئۇندەشلىك كۆچەيتمە رولىدا كېلىپ «ئاجايىپ، نېمانداق، نەقەدەر» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: سىز نېمىدېگەن بەختلىك ئادەم- ھە!

نېمىس ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار گېرمانىيەنىڭ تۆپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى خەلق بولۇپ، يەنە بىر قىسمى ئامېرىكا، ياۋروپا، ئوكيانىيە، ئافرىقا ۋە ئاسىيادىكى بىر قىسىم دۆلەت ۋە رايونلارغا ئولتۇراقلاشقان.

نېمىسچە ① سۆپ. گېرمانىيەگە، نېمىس خەلقىگە، ئۇنىڭ تىل - يېزىقى، ئادەتلىرىگە ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: نېمىسچە يېزىق. ② ئى. نېمىس تىلى: ئۇ نېمىسچىنى سۆزلەيدۇ. ③ رەۋ. نېمىس تىلىنى ئىشلىتىپ، نېمىس تىلى بىلەن: ئۇلار نېمىسچە ئەھۋال سوراشتى.

نېمىشقا ئال [نېمە + ئىش + قا] نېمە ئۈچۈن، نېمە سەۋەبتىن: ئۇ يەرگە نېمىشقا كەپتۇ؟

نېمىشقا دېسەڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى، سەۋەبىنى بىلمەكچى بولساڭ: نېمىشقا دېسەڭ، بىزمۇ يېقىندا مۇشۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىمىز.

نېمىشقىدۇر يۈك [نېمە + ئىش + قا + دۇر] جۈملىدە ئىپادىلىنىۋاتقان مەقسەتنىڭ سەۋەبىگە بولغان گۇمانىنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇ ئىتنىڭ كېلىۋېتىپ، نېمىشقىدۇر بىردىنلا توختاپ قالدى.

نېمىقوق يۈك. دىيال. ھېچقىسى يوق.

نېمىكى ئال ① ھەرقانداق نەرسە، قانداقلىكى نەرسە: باھارخان نېمىكى تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى. ② ھەرقانداق، قانداقلىكى: بۇ ساندۇقنى ئۆگەي ئاچاڭ بار يەردە ئاچمايلى، نېمىكى دۇنيا چىقسا ئۆزىمىزنىڭ بولسۇن.

نېمىگە ئال ① نېمە ئۈچۈن، نېمە ئىشقا: ـــ سەن نېمىگە بۇنچىۋالا سۆزلەپ كېتىسەن؟ ـــ دېدى ئۇ ئالمدىن رەنجىپ. ② قانداق نەرسىگە، نېمە نەرسىگە: ـــ ئۇنداقتا بۇ قوينى نېمىگە ئالماشتۇرالا؟ ـــ دېدى ھېلىقى كىشى مۇلايىملىق بىلەن.

نېمىگىدۇر ئال. نېمىشقىدۇر: ئۇ نېمىگىدۇر بۇگۈن كېلەلمىدى.

نېمىنىدۇر ئال. جۈملىدە ئېيتىلىۋاتقان نەرسىنىڭ ئېنىق ئەمەس، نامەلۇملۇقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ قاراڭغۇدا نېمىنىدۇر بىرنەرسىنى قولىغا ئالدى.

نېئودىمي ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Nd(Neodymiun). سەل سېرىق رەڭلىك، ھاۋادا ئوڭايلا ئوكسىدلىنىدۇ، سۇنى پارچىلايدۇ. قېتىشما ئىشلەشتە پايدىلىنىلىدۇ.

نېئورگانىك سۆپ [ر] <خىم> ① ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانات ئالىمىگە مەنسۇپ بولمىغان. ② تەركىبىدە كاربونات كىسلاتا تۈزلىرى ۋە كاربون ئوكسىدلىرىدىن باشقا ھېچقانداق كاربون ئاتوملىرى بولمىغان؛ كاربوننى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، ئانئورگانىك: نېيورگانىك بىرىكمە. نېئورگانىك خىمىيە. نېئورگانىك ئوغۇتلار.

نېئورگانىك خىمىيە <خىم> خىمىيەنىڭ بىر تارمىقى. كاربوندىن باشقا ئېلېمېنتلار ۋە ئۇلارنىڭ بىرىكمىلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى، خاراكتېرى، ئۆزگىرىشى، تەييارلىنىشى ۋە ئىشلىتىلىشى قاتارلىقلارنى ھەمدە كاربوننىڭ ئاددىي بىرىكمىلىرى (يەنى كاربونات كىسلاتا تۈزلىرى ھەم كاربون ئوكسىدلىرى) نى تەتقىق قىلىدۇ.

نېئون ئى [ر<گىرېك] <خىم> گاز ئېلېمېنت. بەلگىسى Ne(Neonum). رەڭسىز ھەم پۇراقسىز. ھاۋادىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز، ئېلېكتىرودلار نېئون گازىدا زەرەت قويۇپ بەرگەندە قىزىل رەڭلىك نۇر تارقىلىدۇ، نېئون چىرىغى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە «نېئون گازى» دەپ ئاتىلىدۇ.

نېئونلۇق سۆپ. نېئون گازى بار، نېئون گازى تولدۇرۇلغان: نېئونلۇق لامپا.

نېئونلۇق لامپا <فىز> ۋاكۇئۇم نەيچىنىڭ ئىچىگە نېئون گازى قاچىلىنىپ ياسالغان لامپا، توك ئۆتكەندە قىزىل رەڭلىك يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. يورۇقلۇق دەرىجىسى توك بېسىمىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە قاراپ ئۆزگىرىدۇ، نۇرى تۇمانلىق يېرىپ ئۆتەلەيدۇ، كۆپرەك بەلگە چىرىغىغا ئىشلىتىلىدۇ.

نېئۇرىن ئى [ئىنگ] <بىيول> بىر خىل ئۆتكۈر زەھەرلىك، شىرنىسىمان سۇيۇقلۇق. سۇ ياكى ئىسپىرتتا ئېرىيدۇ. مېڭە توقۇلمىسى، ئۆت سۇيۇقلۇقى ۋە جەسەتتىكى خولىنلارنىڭ چىرىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

نېيترال سۆپ [ر<لات] <خىم> ھەم كىسلاتالىق، ھەم ئاساسلىق خۇسۇسىيەت كۆرسىتەمەيدىغان: نېيترال تۇز.

نېيترالاشتۇرماق «نېيترالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇقىرى كالتسىي ئوزۇقلۇقىنىڭ ئالاھىدە بولغان ئىشلەپچىقىرىش ھۇنەر - سەنئىتى مەھسۇلاتىنىڭ كىسلاتالىق ئىشقارلىقىنى نېيترالاشتۇرغان بولۇپ، پەرھىز تۇتۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق.

نېيترالاشتۇرۇشماق «نېيترالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مەھسۇلاتنىڭ كىسلاتالىق ئىشقارلىنى نېيترالاشتۇرۇشۇپ، زور ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

نېيترالاشتۇرۇلماق «نېيترالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەھسۇلاتنىڭ كىسلاتالىق ئىشقارلىقىنى نېيترالاشتۇرۇلغان بولۇپ، پەرھىز تۇتۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق.

نېيترالاشماق پ. نېيترال ھالەتكە كەلمەك، نېيترال بولماق: بۇ مەھسۇلات نېيترالاشقان، تەمى ئۆزگىچە بولۇپ، غىدىقلاش خاراكتېرى يوق.

نېيترالانماق پ ① <خىم> ئوخشاش ئېكۇتۇالېنتلىق كىسلاتا بىلەن ئاساس تەسىرلىشىپ تۇز بىلەن سۇ ھاسىل قىلىش ئارقىلىق كىسلاتالىق ۋە ئاساسلىق خۇسۇسىيىتىنى يوقاتماق. ② <خىم> توكسىن ئانتىتوكسىن ياكى زەھەرگە قارشى قان زەردابى بىلەن ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ باشقا ماددىلارنى ھاسىل قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ زەھەرلىك خۇسۇسىيىتىنى يوقاتماق. ③ <فىز> جىسىملارنىڭ مۇسبەت قوتۇپىدىكى زەرەت مىقدارى بىلەن مەنپىي قوتۇپىدىكى زەرەت مىقدارى تەڭلىشىپ، زەرەتسىز ھالەتنى ئىپادىلىمەك.

نېيترون ئى [ر<لات] <فىز> ئاتوم يادروسىنى ھاسىل

قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىرى. ماسسىسى تەخمىنەن پىروتونىنىڭكى بىلەن تەڭ. نېيترون زەرەتسىز بولىدۇ. شۇڭا ئاتوم يادروسىدىن پارچىلىنىپ چىققان نېيترون ئاتوم يادروسىغا ئوڭايلا كىرەلەيدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئاتوم يادروسىغا زەربە بېرىپ، يادرو رېئاكسىيەسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا بولىدۇ.

نېيترىنو ئى [ر<ئىتال] <فىز> ئاساسىي زەررىچىنىڭ بىر خىلى. ئادەتتە V بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. زەرەتسىز، تۇراقلىق، نەزەرىيە بويىچە ئېيتقاندا، تىنچ ھالەتتىكى ماسسىسى نۆل بولۇشى كېرەك.

نى ئى. نۇرغۇن، كۆپ، ئاجايىپ: شېئىرىي شىسەي دېگەن جاللات شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان 11 يىل جەريانىدا ياخشى ئادەملەرنى، نى بىلىملىك زىيالىيلارنى يەپكەتتى.

نى ئات، نى نومۇس باش كۆتۈرگۈسىز، ئېغىر دەرىجىدىكى نومۇس: ۋاقىت ـ سائىتى كەلگەندە بۇ ئىش بۇزۇلسا، زورىخانغا نى ئات، نى نومۇس.

نىپاق ئى [ئە] يېزىت. ئىتتىپاقسىزلىق، بۆلگۈنچىلىك: شاخلىسۇن، يىلتىزلىسۇن، خەلقىمىزە بىرلىك، ئىتتىپاق، ھەممە ئادەم كۆڭلىدە ۋەتەنگە بولسۇن ئىشتىياق، كىرمىسۇن دۈشمەن ئاراغا، بولمىسۇن دىلدا نىپاق.

نىتراتلاتماق «نىتراتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىتراتلار ئى <خىم> نىترات كىسلاتاسىنىڭ مېتاللار بىلەن ھاسىل قىلغان تۇزلىرى. نىتراتلارنىڭ كۆپچىلىكى سۇدا ياخشى ئېرىيدۇ، كۆپىنچە ئوغۇت قىلىنىدۇ، پارتلىغۇچى مادىلارنى ئىشلەشتىمۇ قوللىنىلىدۇ.

نىتراتلاشتۇرماق «نىتراتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىتراتلاشتۇرۇشماق «نىتراتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نىتراتلاشتۇرۇلماق «نىتراتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نىتراتلاشماق پ. نىترات ھاسىل قىلماق: نىتراتلانماق.

نىتراتلاندۇرماق «نىتراتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىتراتلاندۇرۇشماق «نىتراتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

نىتراتلاندۇرۇلماق «نىتراتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نىتراتلانماق پ مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئاممىياك تەركىبىدىكى ئازوت ئوكسىدلىنىپ، نىترات كىسلاتا تۇزى بىلەن نىترات كىسلاتاسىغا ياكى نىترات كىسلاتا تۇزىغا ئايلانماق؛ نىترات ھاسىل بولماق.

نىتراتلىماق پ <خىم> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئاممىياك تەركىبىدىكى ئازوتنى ئوكسىدلاپ، نىترات كىسلاتا تۇزى بىلەن نىترات كىسلاتاسىغا ياكى نىترات كىسلاتا تۇزىغا ئايلاندۇرماق؛ نىترات ھاسىل قىلماق.

نىترو ئى. [ر<گىرىك] <خىم> نىترات كىسلاتا مولېكۇلاسى بىر ھىدروكسىل (OH-) گۇرۇپپىسىنى يوقاتقاندىن كېيىن ئېشىپ قالغان رادىكال.

نىتروسىللىيۇلوزا ئى [ر<گىرىك+لات] <خىم> سېرىق رەڭلىك شەكىلسىز قاتتىق ماددا. پاختا ياكى ياغاچ بوتقىسى قاتارلىقلارنى قويۇق نىترات كىسلاتاسى ۋە قويۇق سۇلفات كىسلاتاسى بىلەن ئۆزئارا تەسىرلەندۈرۈش ئارقىلىق ئېلىندۇ. تۇتۇنسىز پوروخ، سولياۋ قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

نىتروگلىتسېرىن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_3H_5(NO_3)_3$. ئاق رەڭلىك ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك سۈيۇقلۇق. زەھەرلىك، كۆچلۈك پارتلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. پارتلىغۇچى دورا ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ ۋە تاجسىمان ئارتېرىيەنى كېڭەيتكۈچى دورا قىلىنىدۇ.

نىتروگېن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ←ئازوت.

نىترولاتماق «نىترولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىترولاشماق پ <خىم> نىترات كىسلاتاسى ياكى نىترات كىسلاتاسى بىلەن سۇلفات كىسلاتاسىنىڭ ئارىلاشمىسى مەلۇم ئورگانىك بىرىكمە بىلەن ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشىپ، تەركىبىدە نىترو گۇرۇپپا ($-NO_2$) بولغان بىرىكمە ھاسىل قىلماق. مەسىلەن، مېتىل بېنزولىنىڭ نىترولىشىپ ئۈچ نىترو مېتىل بېنزول ھاسىل قىلغىنىغا ئوخشاش.

نىترولانماق «نىترولىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نىترولىماق پ <خىم> نىترات كىسلاتاسى ياكى نىترات كىسلاتاسى بىلەن سۇلفات كىسلاتاسىنىڭ ئارىلاشمىسى سۈيۇقلۇقىنى مەلۇم ئورگانىك بىرىكمىلەر بىلەن ئۆزئارا تەسىرلەندۈرۈش ئارقىلىق تەركىبىدە نىترو ($-NO_2$) رادىكالى بولغان بىرىكمە ھاسىل قىلماق.

نىجات ئى [ئە] ① خالاس بولۇش، قۇتۇلۇش: شاھ ھۈسەننى بۇ ئازابتىن قىل نىجات، دەرگاھىغا ئېيتار بولدۇم مۇناجات. ② ئەرلەر ـ نىڭ ئىسمى.

نىجاتچى ئى. قۇتقۇزغۇچى، ئازاد قىلغۇچى، خالاس قىلغۇچى، غەمگۇزار، نىجاتكار: قىز بولسا، ئۆزىنىڭ نىجاتچىسى بولغان بۇ يىگىتكە ئاستىرتىن قاراپ، نېمىنىدۇر دېمەكچى بولدى.

نىجاتكار ئى [ئە+پ] قۇتقۇزغۇچى، ئازاد قىلغۇچى، خالاس قىلغۇچى، غەمگۇزار: يېتىملەرنىڭ نىجاتكارى بولۇپ قال، كۆزى نۇرلۇق تۇن يۇلتۇزى جەمىلە.

نىجاتلىق ئى. ئازادلىق، قىيىنلىقتىن قۇتۇلۇش: نىجاتلىققا ئېرىشمەك. نىجاتلىق تاپماق. * ئۇ ئاباقتىن نىجاتلىق تىلىدى.

نىجاتلىق تاپماق قۇتۇلماق، ئازاد بولماق: ئۇ نىجاتلىق تېپىشنىڭ باشقا يوللىرى ئۈستىدە ئەتراپلىق ئىزدىنىشكە باشلىدى.

نىجاسەت ئى [ئە] تېزەك، پوق، گەندە، پاسكىنا، ئىپلاس، ھارام نەرسە: ئۇلارنىڭ پۈت ـ قوللىرى نىجاسەتتىنمۇ پاسكىنا.

نىجىس سۈپ [ئە] ئىپلاس، رەزىل؛ ۋەھشىي: بۇ ئۇرۇش نىجىس ئەبلەخلەرنىڭ جاجىسىنى بېرىدىغان ئۇرۇشلا بولىدىكەن، مەن ئۇنىڭدىن قورقمايمەن.

نىجىم ئى [ئە] <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ

يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى لېنتا شەكىل-لىك، گىرۇەكلىرى ئادەتتە ئىچىگە ئېگىلگەن بولىدۇ. گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىدە. قۇرغاق ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ. سۈپەت-لىك چارۋىچىلىق ئوت - چۆپى ۋە سۇ، تۇپراقنى ساقلىغۇچى ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ.

نىخ ئى [پ] ئىنچىكە، ئۇزۇن نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قېتى، تېلى (چاچ، يىپ، ئارغامچا قاتارلىقلار ھەققىدە): يىپنىڭ بىر نىخى. نىخ قاتماق.

نىخلىق سۈپ. نىخى بار، نىخى بولغان: ئۈچ نىخلىق يىپ. ئىككى نىخلىق ئارغامچا.

نىدا ئى [ئە] مەلۇم ھېس - تۇيغۇنى بىلدۈرىدىغان ئاۋاز، تاۋۇش: نىدا قىلماق. * بىرەمنىڭ ئىچىدە خەلق توپى كۆپىيىپ، غە-زەپلىك نىدالار ياڭراشقا باشلىدى.

نىدالاندۇرماق «نىدالانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىدالاندۇرۇلماق «نىدالاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ بىلەن نىدالاندۇرۇلغان بارلىق سىملىق ۋە سىمسىز رادىيو - تېلېۋىزىيە مۇئەسسەسىلىرى ۋە ئىنتېرنېت تورلىرى ئۆزلىرىنىڭ «مۇنبەت تۇپراق»لىرى بىلەن جىلۋىلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىدار - قابىلىيىتىنى ھەم مىللىي مەۋجۇدلۇق ئىرادىسىنى نامايان قىلىپ كەلمەكتە.

نىدالانماق «نىدالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — كىم مېنى بۇ بەندىدىن قۇتۇلدۇرسا، — دەيتتى ھاتەم نىدالىنىپ، — ئۇنىڭغا سام جادۇگەرنىڭ پايتەختىنى ۋە ئەھمەد تاغنى بېرىمەن.

نىدالىماق پ. نىدا قىلماق، ۋارقىرىماق، زارلانماق: — ئۇلۇغ ئاللا، ئوغلۇمنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! — دەپ نىدالىدى بوۋاي.

نىزا ئى [ئە] كېلىشەلمەسلىك، دۇشمەنلىشىش؛ ئاداۋەت، نارازىلىق: نىزا تېرىماق. نىزا سالماق. * ئىدىقۇت بىز بىلەن ھەمكار-لىقتا بىللە ئۆتۈشكە، ئۆزئارا نىزا قىلىشماسلىققا سۆز بەردى.

نىزالاشتۇرماق «نىزالاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرە-جىسى: ئەسلىدە ئابدۇللا ئىككى ئائىلىنى نىزالاشتۇرۇپ، توپلاڭدىن توقاچ ئوغرىلىماقچى بولغانىكەن، بۇ مەقسىتى ئەملىگە ئاشمىغاندىن ھېسىن باشقىچە يول تۇتماقچى بولغانلىقىنى ئىقرار قىلدى.

نىزالاشتۇرۇشماق «نىزالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككى قوۋمنى ئۆزئارا نىزالاشتۇرۇشۇپ، زىددىيەت پەيدا قىلىشماقچى بولۇشتى.

نىزالاشتۇرۇلماق «نىزالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نىزالاشماق پ. ئۆچلەشمەك، ئاداۋەتلەشمەك، دۇشمەنلەش-مەك؛ جاڭجاللاشماق: ئۇلارنىڭ نىزالىشىپ يۈرگىنىگە ئۆزۈن بولدى.

نىزام ئى [ئە] ① مەلۇم مەسىلىلەر ھەققىدىكى قائىدە - تۆزۈم، تەرتىپ: ئوقۇغۇچىلار نىزامىدا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھاراق ئې-چىشى مەنئى قىلىنغان. ② قانۇن: بۇ مەملىكەتنىڭ نىزامىدا، پادىشاھ ئۆلسە ئورنىغا ئوغلى پادىشاھ بولىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەنكەن. ③ ئەر-لەرنىڭ ئىسمى.

نىزامچى ئى. قائىدە - نىزام تۈزگۈچى: ئېنگېلس ئاساسىي نىزامچىلارنى «بېقىنقى زامانىدىكى تۈنجى ئىشچىلار پارتىيەسى» دەپ ئاتىغانىدى.

نىزامچىلىق ئى. نىزام تۈزۈش ئىشى: ئاساسىي نىزامچىلىق ھەربىكىتىدە ئۈچ قېتىم دولقۇن كۆتۈرۈلدى.

نىزامسىز سۈپ. قائىدە - نىزامنى بىلمەيدىغان؛ قائىدە - نىزامغا چۈشمەيدىغان: قائىدە - نىزامسىز ئىش قىلسا ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ.

نىزامسىزلىق ئى. قانۇنسىزلىق؛ قائىدە - قانۇنغا ماس كەلمەسلىك.

نىزاملىق سۈپ. نىزامى بار، بېكىتكەن: بۇ ئىشلار قائىدىلىك، نىزاملىق ئىشلار.

نىزامنامە ئى [ئە + پ] بىرەر ساھە ياكى بىرەر مەسىلە بو-يىچە بېجىرىش ۋە رېئايە قىلىش لازىم بولغان قائىدە - تۈزۈم، بەلگىلىمە: ئوقۇغۇچىلار نىزامنامىسى. ئىشچىلار نىزامنامىسى.

نىسبەت ئى [ئە] ① نەرسىلەرنىڭ بىر - بىرىگە نىسبەتەن چوڭ - كىچىكلىكى، ئاز - كۆپلۈكى ۋە شۇ قاتارلىقلار: قارا-مۇقارشى كۆچلەر نىسبىتى. ② <مات> ئوخشاش تۈردىكى ئىككى مىقدارنى سېلىشتۇرۇشتىكى ھەسسىلىك مۇناسىۋەت. بۇنىڭدا بىر سان ئىككىنچى بىر سانىنىڭ بىرقانچە ھەسسىسى ياكى بىرنەچچە ئۈلۈشىگە باراۋەر بولىدۇ.

نىسبەتەن تىر [ئە] يۈنىلىش كېلىش بىلەن كەلگەن سۆز-لەردىن كېيىن كېلىپ «قارىتا، قارىغاندا، سېلىشتۇرغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھېكىم نۇرغا نىسبەتەن ھازىرچە بىز سەگەك پوزىتسىيىدە بولۇشىمىز لازىم.

نىسبەتلەشتۈرمەك «نىسبەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. شەۋكەت قوغۇشۇن، بابىت قاتارلىقلارنى نىسبەتلەشتۈرۈپ تەكشۈش تېخنىكىسىنىمۇ ئىگىلىۋالدى.

نىسبەتلەشتۈرۈشمەك «نىسبەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. بۇ يېزىدىكى دېھقانلار بۇغداي بىلەن كېۋەزنى نىسبەتلەشتۈرۈشۈپ، باھادىكى پەرقنى تېپىپ چىقىشتى.

نىسبەتلەشتۈرۈلمەك «نىسبەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈتبۇل مۇسابىقىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئاخىرىدا ھەرقايسى كوماندىلارنىڭ نەتىجىلىرى ئۆزئارا نىسبەتلەشتۈرۈلۈپ، نەتىجىسى ئالاھىدە ياخشى بولغان كوماندىلار مۇكاپاتلاندى.

نىسبەتلەشمەك «نىسبەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى:

نىسبەتلىك سۈپ. نىسبىتى بار، نىسبىتى بولغان: دارامەتكە قاراپ ئېشىپ باردىغان يۇقىرى نىسبەتلىك باجنى يولغا قويۇش لازىم.

نىسبەتلىمەك پ. بىرنەرسىنىڭ يەنە بىرنەرسىگە نىسبەتەن چوڭ - كىچىكلىكىنى ياكى ئاز - كۆپلۈكىنى سېلىشتۇرماق: دەرۋەقە، ياپونلار ئۇيغۇرلارغا باققاندا ئاز تاماق يەيدۇ، لېكىن ئۇلار بىر ۋاقىلىق تاماقنىڭ [illegible] كۆپ قىلىپ يەيدۇ، شۇنداقلا تامىقىنىڭ كالورىيە مىقدارىنى [illegible] - ھەربىكەت مىقدارى بىلەن نىسبەتلەپ يەيدۇ. * دېھقانلار [illegible] ئاي بىلەن قوناقنىڭ بازار باھاسىنى نىسبەتلەپ، باھادىكى پەرقنى تې[illegible]چىقىشنى.

نىسپىي ئا سۈپ [ئە] ① باشقىلارغا قىياسەن ئېلىنغان ياكى ئېلىنمىدىغان، بەلگىلىنىدىغان، قىياسەن، سېلىشتۇرما:

نسپي نەملىك. نىسپىي ئېگىزلىك. نسپي قوشۇمچە قىممەت. ② <پەلس> بەلگىلىك شارائىت، مۇھىتقا تايىنىش ئارقىلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان، ئۇلارغا باغلىق رەۋىشتە ئۆزگىرىدىغان؛ شەرتلىك: نسپي ھەققەت. نسپي چۈشەنچە. ③ <تىل> بەلگىلىك مۇناسىۋەت ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەيدىغان: نسپي سۆيەت.

نسپي ھەققەت <پەلس> ھەقىقەتنىڭ نسپىيلىكى، يەنى ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتنى ئەكس ئەتتۈرۈش دەرىجىسىنىڭ ھامان تارىخىي شارائىت چەكلىمىسىگە ئۇچرايدىغانلىقى نۇقتىسىدىن ئىپادىلەنگەن نسپي مەنىسى.

نسپي II سۆپ [ئە] يېرىم.

نسپىيچىلىك ئى <پەلس> بىر خىل ئىدېئالىزملىق تەلىمات. ئۇ پەقەت ئىنسانلار بىلىشىنىڭ نسپىيلىكىنىلا ئېتىراپ قىلىپ، نسپي بىلىشنىڭ مۇتلەق تەرەپلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. نەتىجىدە ئوبيېكتىپ ھەقىقەتنىمۇ ئىنكار قىلىدۇ: ئۇنىڭدا، «خاتا» ۋە «توغرا»دىن ئىبارەت ئىككى خىل كاتېگورىيە ئوتتۇرىسىدىكى نسپىي مۇناسىۋەت ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، نسپىيچىلىك پەلسەپىسىنى مەركەزلىك ئىپادىلەپ بەرگەن.

نسپىيشەپ ئى [نسپىي + شەپ] يېزىت. يېرىم كېچە، تۈن نسپى: نسپىيشەپ بولغان چاغدا ئاغىنەم ھىدايەتنى باشلاپ، گۇڭگىدا جەڭ قىلىپ تۇرغان تۇرپان ـ قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى قىسمىلىرىغا قاتناشتىم.

نسپىيلىك I ئى ① نسپي بولغان ھالەت، نسپىي بولۇش. ② <پەلس> دىئالېكتىكىدىكى بىر كاتېگورىيە، يەنى شەيئى خاراكتېرىنىڭ شەرتلىك، چەكلىك ۋە ئۆزگەرگۈچى تەرىپى.

نسپىيلىك نەزەرىيەسى <فىز> ھازىرقى زامان فىزىكىسىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسلىرىدىن بىرى، يەنى زامان بىلەن ماكانىنىڭ نسپىي مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان فىزىكىلىق تەلىمات. ئاساسچىسى ئېينىشتېين (Albert Einstein). ئۇ «تار مەنىلىك نسبىيلىك نەزەرىيەسى» ۋە «كەڭ مەنىلىك نسپىيلىك نەزەرىيەسى» دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ.

نسپىيلىك II ئى. يېرىملىق، يېرىم بولۇش.

نىشاپ ئى [پ] <بىن> ئۆگزىدە يامغۇر سۈيى توختاپ قالماسلىقى ئۈچۈن قىلىنغان يانتۇلۇق.

نىشالا ئى. تۇخۇمنىڭ ئېقىنى شېكىر قىيامىغا ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلايدىغان يېمەكلىك.

نىشالىچىلىق ئى. نىشالا ئېتىش ۋە سېتىش كەسپى: ئۇ بىرنەچچە ۋاقىت چوڭ كوچىدىكى دوقمۇشتا نىشالىچىلىق قىلدى.

نىشالچى ئى. نىشالا ئەتكۈچى كىشى.

نىشان ئى [پ] ① تەبىئىي ياكى مەسىلەتلىك قويۇلغان بەلگە؛ ئالامەت؛ قارا: نىشان قويماق. نىشان قىلماق. ② بىرەر نەرسىدىن قالغان ئىز، بەلگە؛ دېرەك؛ سىمۋول: ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن ھېچقانداق نىشان قالمىدى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىش، ھەرىكەت قارىتىلغان نۇقتا ياكى يەتمەكچى بولغان مەقسەت، مەنزىل؛ غايە؛ يۇنىلىش: نىشان كۆرسەتمەك. نىشاندىن ئاداشماق. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نىشانە ئى [پ] بەلگە، ئالامەت، شەپە: بۇ ئۇنىڭ كۆلچەككە سەكرەشكە جۈرئەت قىلالمىغانلىقى ئۈچۈن خىجىل بولغانلىقىنىڭ نىشانىسىمۇ، بۇنى بىلىپ بولمايتتى.

نىشانداش ئى. بىر نىشاندىكى، نىشانى ئوخشاش بولغان كىشى: پەس ھەۋەس ـ ئالىيجانابلىق ئوت بىلەن سۈدۇر گويا، بولمىغانغا بۇ ئىككىيلەن بىر نىشانداش، يىغلىما.

نىشانداشلىق ئى. نىشانى ئوخشاشلىق، نىشاندىكى بىر دەرىجىلىك: نىشانداشلىق ئۇلارنى ئۆزئارا يېقىنلاشتۇردى.

نىشانسىز سۈپ. نىشانى يوق، نىشانى بولمىغان: ئۇ كۆز شاملى ئۈچۈرۈپ يۈرگەن قۇرۇق يوپۇرماقتەك نىشانسىز كېتىۋاتاتتى.

نىشانسىزلىق ئى. نىشانى، كۆزلىگەن مەقسىتى يوقلۇق، مەقسەت ـ مۇددىئاسىزلىق.

نىشانلاتماق «نىشانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغلىغا بەش مېتىر يىراقلىققا قويۇلغان بوتۇلكىنى نىشانلىتىپ تاش ئاتقۇزدى.

نىشانلاشماق «نىشانلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىسىم رەھبەرلىرى ھەپتە ئاخىرىغىچە دۇشمەننىڭ ئاساسلىق كۈچىنى يوقىتىپ بولۇشنى نىشانلاشتى.

نىشانلانماق «نىشانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاڭ ئاتقۇچە نىشانلانغان ئورۇنلار ئېلىنىپ بولۇشى كېرەك.

نىشانلىق رەۋ. نىشان قىلغان ھالدا، نىشان قىلىپ تۇرۇپ: نىشانلىق ئوق ئاتماق. نىشانلىق تەربىيەلەش. نىشانلىق تاللاش.

نىشانلىماق پ. نىشانغا ئالماق؛ نىشان قىلماق: قارىنى نىشانلاپ ئاتماق. * ئۆينى نىشانلاپ ماڭماق.* ئەسلىدە تەشكىلات بۆلۈمى ئۇنى نازارەتنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا ئۆستۈرۈشنى نىشانلىغانىدى.

نىقاب ئى [ئە] ① ئۆزىنى تونۇتماسلىق ياكى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن يۈزگە تۇتۇلىدىغان، كىيىلىدىغان نەرسە: تاشۋاي ئاستا جۈمەنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە يۈزىدىكى نىقابىنى چۈرۈپ تاشلىدى. ② كۆچمە. ھەقىقىي ھال ـ ئەھۋال، قىياپەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنى پەردازلىغۇچى، يوشۇرغۇچى نەرسە، ۋاسىتە: تۇنۇگۈن «ئىلغار» لىق نىقابىغا ئورىنىۋالغانلار بۈگۈن نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، جاللاتلار قاتارىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

نىقابسىز سۈپ. نىقابى يوق، نىقابلانمىغان، نىقاب تارتمىغان: نىقابلانغان دۇشمەننىڭ نىقابسىز ئاشكارا دۇشمەندىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ھەر قاچان ئەس ـ يادىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك.

نىقابلاتماق «نىقابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇسابەگ بىرنەچچە چاكارنى نىقابلىتىپ ئوغرىلىقچە ئوسمانىنىڭ ئۆيىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى.

نىقابلاشماق «نىقابلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەزىلەر ئۆزلىرىنى ھەرقانچە نىقابلاشسىمۇ، كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلارنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسى ئېچىلمايلا قالمايدۇ.

نىقابلانماق «نىقابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆيگە نىقابلانغان ئوچ ئادەم باستۇرۇپ كىردى.

نىقابلىق سۈپ. نىقابى بار، نىقابلانغان، نىقاب تارتىۋالغان: ئۇ: «مەنمۇ تازا بىلەلمىدىم، نىقابلىق كىشىلەر شۇنداق قىلدى، ئۇلارنى تونۇيالمىدىم» دەپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

نىقابلىماق پ. نىقاب بىلەن تونۇغىلى بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرمەك؛ يوشۇرماق: سەن ئۇزۇقنى نىقابلاپ گۈلچى مومايغا بالا بولساڭ، سەنەمنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولىسەن.

نىقتاتماق «نىقتىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىقتاشماق «نىقتىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىرنەچچە ھارامزادىلەر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ پۈل بەر، دەپ ياقىسىغا

ئېسىلىشىپ تامغا نەقىشلەشۇاتقانلىقى ئۈستىگە كېلىپ قاپتىمەن.

نەقتامال «نەقتەماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇدرەت بىرىلىدىغان گېلىنغىچە قورام تاشلار ئارىسىدا نەقتىلىپ قالدى.

نەقتەماق پ ① بىرەر نەرسىنى مەلۇم نەرسىنىڭ ئىچىگە كۈچ بىلەن بېسىپ كىرگۈزمەك، چىڭ تەقماق: تاغارغا ساماننى نەقتاپ قاچىلا. *ئۇ تام تۆشۈكلىرىنى قەغەز بىلەن نەقتاپ ئەتتى. ② بىرنەرسىنى يەنە بىرنەرسىگە تىرەپ تۇرۇپ قاتتىق ئۇتتەرمەك، نوقۇماق: ئۇ باقىنى ياقىسىدىن تۆتۈپ تامغا نەقتاپ ـ نەقتاپ قويدى.

نەقسىتماق «نەقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپام ئەۋەتكەن شۇنچىۋالا نانىنى يېمەي نەقسىتىپ قويغىنىمغا كۆڭلۈم شۇنداق يېرىم بولدى.

نەقسىماق پ. سېپىسىپ، ئېچىشقا باشلىماق؛ سېپىسىشقا، ئېچىشقا باشلاپ بەتبۇيى پۇراق چىقارماق؛ بەقسىماق: خېمىر نەقسىپ قاپتۇ.

نەكاھ ئى [ئە] ① ئەر ـ خوتۇنلۇقنى شەرىئەت يولى بىلەن رەسمىيلەشتۈرۈش ۋە شۇ رەسمىيلەشتۈرۈش ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان خۇتبە: نىكاھ ئوقۇماق. ② ئەر ۋە ئايالنىڭ تۇرمۇش قۇرۇشى: نىكاھ ئەركىنلىكى. نىكاھ قانۇنى.

نەكاھ غايىب «ئەر ـ ئايالالارنىڭ تۇرمۇش قۇرۇشى كۆپ ھاللاردا تاساددىپىي بولۇپ قالىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: «ھەر نېمە بولسا، باي ئۆتكەن ئادەمنىڭ قىزىكەنغۇ، نىكاھ غايىب دېگەن شۇ» دەپ ئوبۇل ھېلىقى جۇڭاننى ئاپتۇ.

نىكاھداش ئى. يېرىم. نىكاھ قىلىنماق، نىكاھلانغان كىشى (ئەر ـ ئايالغا نىسبەتەن): بۇگۈن ئۇلارنىڭ نىكاھداش بولغىنىغا 25 يىل تولغان قۇتلۇق كۈن ئىدى.

نىكاھداشلىق ئى. نىكاھ قىلىنىش، نىكاھلىنىش ۋە شۇ سەۋەبلىك ئورنىتىلغان مۇناسىۋەت (ئەر ـ ئايالغا نىسبەتەن): خەنزۇلارنىڭ قانداشلىق مۇناسىۋىتى قانداشلىق ۋە نىكاھداشلىق دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ئۇلار ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق ۋە ئانا تەرەپ ئۇرۇقداشلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىقىنى ئاساسىي ئورۇنغا قويىدۇ.

نىكاھسىز سۇپ. نىكاھ قىلمىغان، نىكاھ رەسمىيىتىنى ئۆتىمىگەن: ئۇ نىكاھسىز تۇغۇلغان بالا بولۇپ، ئۇنىڭ ئائىلىسى ئىنتايىن نامرات ئىدى.

نىكاھلاتماق «نىكاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇزاقى يىلى ئۆمەرياي سارائ قېتىش ئوغلى مامۇت بىلەن ساريخانىنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل قىزى نۇرسىمانىنى مەجبۇرىي نىكاھلاتماقچى بولغاندا، بۇ ئەلەمگە چىدىمىغان نۇرسىمان دەريانى سەكرەپ ئۆلۈۋالغانىدى.

نىكاھلاشماق «نىكاھلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جامائەت ئىمامنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىككى ياشنى نىكاھلىشىپ بولۇشۇپ غىزالىنىشقاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

نىكاھلاندۇرماق «نىكاھلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مومايىنىڭ ئوغلىغا شاھنىڭ قىزىنى نىكاھلاندۇرۇپ قويىدى.

نىكاھلانماق ① «نىكاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② ئۆيلەنمەك (ئەرگە نىسبەتەن)، تۇرمۇشقا چىقماق (ئايالالارغا نىسبەتەن)، نىكاھلىق بولماق: كېيىن دادامدىن يوشۇرۇن نىكاھلاندىم.

نىكاھلىق سۇپ. نىكاھلانغان: رۇقىيە مەردانىنىڭ ئىلگىرى ئىككى نىكاھلىق بولغانلىقىدىن ئاللىبۇرۇن خەۋەر تاپقانىدى.

نىكاھلىماق پ. شەرىئەت يولى بىلەن نىكاھ رەسمىيىتىنى ئۆتىمەك؛ نىكاھ ئوقۇماق: بەختىيار ئالقىش ۋەزىرنىڭ قىزى بىلەن سۆھبەتلىشىپ، ئۇنىڭ ئۆز ئىختىيارىنى ئاپتۇ ـ دە، باغۋەن يىگىتكە نىكاھلاپ، ئۇزۇندىن بۇيان مۇرادىغا يېتەلمىگەنلەرنى مۇرادىغا يەتكۈزۈپتۇ.

نىكوتىن ئى [ر] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى كۆك تاماكىدىكى بىيولوگىيەلىك ئاساس. مولېكۇلا فورمولاسى $C_{10}H_{14}N_2$. رەڭسىز ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك سۇيۇقلۇق. ھاۋادا قوڭۇر رەڭگە ئۆزگىرىدۇ، تەسىر قىلغۇچى پۇراقىغا ئىگە، ئىنتايىن زەھەرلىك، نېرۋا سىستېمىسىنى ئاۋۇال قوزغىتىدۇ، كېيىن تورمۇزلايدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە قوۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورا قىلىنىدۇ: تاماكىدىكى زەھەرلىك مادىدا نىكوتىن يۇرەك سوقۇشىنى تېزلىتىپ، قان تومۇرىنى تارايتىپ، ئورگانىزملارنى قان بىلەن يېتەرلىك تەمىنلىنەلمەيدىغان قىلىپ قويىدۇ.

نىكېل ئى [ر<نېم] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ni(Niccolum). كۇمۇش رەڭلىك، بەك قاتتىق، ئىنتايىن پارقىراق، سوزۇلۇشچانلىقى يۇقىرى، سەل ـ پەل ماگنىتلىققا ئىگە، ئادەتتىكى تېمپېراتۇردا ھاۋادىكى ئوكسىگېن بىلەن رېئاكسىيەلەشمەيدۇ، كۆپرەك ئالاھىدە پولات ۋە قېتىشما ئېلىشتا ئىشلىتىلىدۇ، كاتالىزاتورمۇ قىلىنىدۇ، يەنە باشقا مېتاللارنىڭ سىرتىنى قاپلاشتا قوللىنىلىدۇ.

نىكېللاتماق «نىكېللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

نىكېللاشماق «نىكېللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

نىكېللانماق «نىكېللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

نىكېللىماق پ. ئۇستىنى نىكېل بىلەن قاپلىماق، ئۇستىگە نىكېل بەرمەك.

نىگار ئى [پ] ① يېزىت. سۈيۇملۇك،گۈزەل يار، مەشۇق: ئاسماندىكى ئايمەسەن، كۆڭلۈمدىكى يارمەسەن، سۆزلىرى ئەجەب شېرىن، گۈل يۈزلۈك نىگارمەسەن. ② ئەر ۋە ئايالالارنىڭ ئىسمى.

نىل ئى [پ] <خىم> قېنىق كۆك رەڭلىك ئورگانىك بوياق. ئىتدىگوفېرا ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقىنى ئېچىتىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. سۇنئىي سىنتېز قىلىنغانلىرىمۇ بار. رەختلەرنى بوياشتا ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بويالغان رەختنىڭ رەڭگى ئۇزاققىچە ئۆچمەيدۇ.

نىلقا سۇپ. دېيال. بوۋاق، نارەسىدە.

نىلون ئى [ئىنگ] <خىم> ① مولېكۇلاسى تەركىبىدە ئاتسىد ئامىد بېغى بولغان سىمولا. ② شۇ خىل سىمولىدىن ئىشلەنگەن سولياۋ. ئۇنىڭ تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، سۇركىلىشكە، مايغا چىدامليق كېلىدۇ ھەمدە ئۆڭايلىقچە سۇ سۈمۈرمەيدۇ. ئۇنىڭدىن قازان، چىشلىق چاق، غالتەك، ماي نەيچىسى قاتارلىق دېتاللارنى ۋە چوتكا قاتارلىق تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياسىغىلى بولىدۇ. ③ شۇ خىل سىمولىدىن ئىشلەنگەن تالا ياكى شۇ تالانى ئېگىرىش ئارقىلىق توقۇلغان رەخت؛ كاپرون: نىلون رەخت. نىلون پايپاق. نىلون مايكا.

نىم سۇپ [پ] يېزىت. يېرىم: ئەھۋالى بەك خاراب، بەكمۇ پەردىشان، بولغانتى شۇ تاپتا نىم ئۆلۈك، نىم جان.

نىمام ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۇتۇن تېنىدە ئۇششاق تۈكلىرى بار، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، گۈلى ئاق، مېۋىسى قاتتىق مېۋە. كېۋەز كۆكپېتىگە

ئوخشاش زىيانلىق ھاشاراتلار مۇشۇ ئۆسۈملۈكتە پارازىت ياشاپ قىشلايدۇ.

نەمپەدە ئى [نەم + پەدە] <مۇز> ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

نەمتە سۈپ [پ] سويۇلغان مالنىڭ بويىغا بۆلۈنگەن يېرىمى؛ يارتا: بىر نەمتە گۆش.

نەمتىلەتمەك «نەمتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۆشنى نەمتىلىتىپ بولۇپ خالتىغا سالدىم ـ دە، ۋېلىسىپىتكە ئارتىپ ئۆيگە قاراپ چاپتىم.

نەمتىلەشمەك «نەمتىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پوكانچىلار قولىمۇقول تۇتۇش قىلىپ ئات گۆشىنى بىر دەمنىڭ ئارىلىقىدا نەمتىلىشىپ تەييار قىلىشتى.

نەمتىلەنمەك «نەمتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى؛ نەمتىلەنگەن قوي: قوي گۆشى تەجرىبىلىك قاسساپنىڭ قولىدا ناھايىتى تېزلا نەمتىلەندى.

نەمتىلىمەك پ. سويۇلغان مالنى بويىغا ئوتتۇرىسىدىن تەڭ ئىككىگە بۆلمەك، نەمتە ھالەتكە كەلتۈرمەك: قاسساپ ئۇستام گۆشنى نەمتىلەپ بولۇپ، بىر ـ بىرلەپ خالتىغا سېلىشقا باشلىدى.

نەمجان سۈپ [پ] يېرىمجان، چالا ئۆلۈك: ئاباق بىلەن مۇھەممەتمۇ لاچىن سوققان نەمجان توشقاندەك جان قايغۇسىدا قالدى.

نەمجانلىق ئى. يېرىم جان، چالا ئۆلۈك ھالەت؛ ئاجىزلىق، ماغدۇرسىزلىق.

نەمچارەك مىق [نەم + چارەك] ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. ئادەتتە نەمچارەك بەش كىلوگرامغا، بەزى جايلاردا تۆت كىلو گرامغا تەڭ كېلىدۇ.

نەمچە ئى. ئايالالارنىڭ كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگە، پىلاتىنىڭ ئىچىگە كىيىدىغان يەڭسىز، ياقىسىز كىيىمى: بىر پەستىن كېيىن سارغۇچ گۈللۈك تاۋاردا نەمچە كىيگەن گۈل خېنىم دالانغا چىقتى.

نەمچىلىك سۈپ ① نەمچىسى بار، نەمچە كىيگەن: ھويلىدا بەلبېغىغا قىلىچ ئېسىۋالغان، قىسقا نەمچىلىك، ئېگىز بويلۇق بىر ئايال تۇراتتى. ② نەمچە تىكىشكە يارايدىغان، نەمچە بولىدىغان: بىر نەمچىلىك رەخت.

نەمكار ئى [پ] ① شاگىرت، بالا ئىشچى: ـــ ئاكامنى نەمكار قىلىپ ئىشلەتسەڭ نومۇس ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ كايىدى بالا. ② ئىشلەمچى، مەدىكار: ئۆيىنى ئون نەمكار بىلەن بىر كۈندىلا قوپۇرۇپ تەييار قىلدۇق.

نەمكەش سۈپ ① بىرئاز كىيىلگەن ياكى ئىشلىتىلگەن، پېتىدىن چۈشكەن: نەمكەش ئاياغ. نەمكەش كىيىم. نەمكەش گىلەم. ② كونا: نەمكەش ئۆي. نەمكەش ئۆي سودىسى.

نەمئىششەك مىق [نەم + ئىششەك] ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. نەمچارەكنىڭ يېرىمىغا باراۋەر بولۇپ، تەخمىنەن 2.5 كىلوگرامغا تەڭ: قاسساپ تۆت سەر كەم بار دەپ ئۆلەر، جۈۋىدار نەمئىششەك كەم دەپ ئۆلەر(ماقال).

نەنچى ئال. شەيئىلەرنىڭ ئورۇن تەرتىپىنى بىلدۈرىدۇ: بۇنىڭ بىلەن يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتا، تىلمىزدىكى رەقەملىك نەنچىلارنىڭ ئورنىنى رىم رەقەملىرى ئىگىلىدى.

نى ـ نى نۇرغۇن ـ نۇرغۇن؛ ئاجايىپ؛ مەن ـ مەن دېگەن: ئاز ئىدۇق مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز، ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز. قالدى ئىز چۆللەر ئارا، گاھى داۋانلاردا يەنە، قالدى نى ـ نى ئارسلانلار دەشت ـ چۆلدە قەبرىسىز.

نىئوبىت ئى [ر] <گېئول> بىرخىل مىنېرال. خىمىيىلىك تەركىبى $(Fe,Mn)Nb_2O_6$. رومبىلىق كىرىستال سىستېمىدا بولۇپ، كىرىستاللىرى تاربشىسىمان ياكى قىسقا تۈۋرۈكسىمان بولىدۇ. رەڭگى قارا ياكى قوڭۇر، يول ئىزلىرى قىزغۇچ قوڭۇردىن قارا قوڭۇرغىچە، يېرىم مېتال پارقىراقلىقىدا كېلىدۇ. قاتتىقلىقى 6، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 5.2 ـــ 6.25.

نىئوبىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Nb(Niobium). ئاق كۈل رەڭلىك كىرىستال ماددا، سوزۇلۇشچانلىقى ئىگە. قېتىشمىغا ئىنتايىن ئاز مىقدارda نىئوبىي ئارىلاشتۇرۇلسا قېتىشمىنىڭ قاتتىقلىقى، چىرىتىشكە چىداملىقلىقى ئارتىدۇ. نىئوبىي گاز سۈمۈرىدۇ. ئۇ گاز چىقىرىپ تاشلىغۇچى قىلىنىشتىن باشقا يەنە ياخشى بىر خىل ئۈلترا ئۆتكۈزگۈچ ھېسابلىنىدۇ.

نىۋىلىر ئى [ر<فىران] <سۇ> گوربزونتال قاراش سىزىقى ۋاستىسى بىلەن يەر يۈزىدىكى ئىككى نۇقتىنىڭ ئېگىز ـ پەسلىك پەرقىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئاساسەن تېلېسكوپ (دۇربۇن) بىلەن ۋاتىرپاس (تەڭشەك) تىن تەركىب تاپىدۇ.

نىۋىلىرلىمەك پ <سۇ> نىۋىلىر بىلەن يەر ئۈستىدىكى كېرەكلىك نۇقتىلارنىڭ ئېتمېتكىسىنى ئۆلچىمەك.

نىياز ئى [پ] يېزىت ① ئاتاش؛ نەزىر، سەدىقە، خەير ـ ساخاۋەت: نىياز قىلماق. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

نىيەت ئى [ئە] كۆڭۈلدىكى ئارزۇ ـ ئىستەك، مەقسەت؛ ئوي ـ خىيال: مەن ئۇنىڭ تېخى مۇنداق نىيىتى بارلىقىنى بىلمەپتىمەن.

نىيەتداش سۈپ. يېزىت. نىيىتى ئوخشاش، بىر نىيەتتىكى: ئۇشبۇ كۈن قىلدىم ۋەتەن ساقلاش ئۈچۈن جەڭگە نىيەت، نىيىتىگە بول نىيەتداش، سۆيگۈمىز بولسۇن ئەبەد.

نىيەتداشلىق ئى. نىيىتى ئوخشاشلىق، نىيەتتىكى بىر دەكلىك: نىيەتداشلىق ئۇلارنىڭ بىر يولدا مېڭىشىغا سەۋەب بولغانىدى.

نىيەتلەتمەك «نىيەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆيگە قايتىشنى نىيەتلەپ ئورنىدىن تۇردى.

نىيەتلەشمەك «نىيەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەتىسى ئەتىگەندە كۆرۈشۈشنى نىيەتلىشىپ ئايرىلىشتى.

نىيەتلەنمەك «نىيەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سەمەت سىنىپ مۇدىرىنى ئىزدەپ ئەھۋالنى ئېيتىشقا نىيەتلەندى.

نىيەتلىك پ. نىيىتى بار، مەلۇم نىيەتنى كۆڭلىگە پۈككەن: ياخشى نىيەتلىك ئادەم.

نىيەتلىمەك پ. نىيەت قىلماق، كۆڭلىگە پۈكمەك، ئويلىماق: ئۇ ئەسلىدە بۇ ئىشنى ئاتا ـ ئانىسىغا مەڭگۈ چاندۇرماسلىقنى نىيەتلىگەنىدى.

نىيەت ـ ئىقبال نىيەت ۋە ئىقبال: ئوخشايدىكەن دەرد ـ ھالەمىز، بىر جۈپ بولغاي نىيەت ـ ئىقبالىمىز.

نىيۇتون* ① ئى. ئەنگلىيەنىڭ فىزىكا، ماتېماتىكا ۋە ئاسترونومىيە ئالىمى. مىلادىيە 1642 ـ يىلى تۇغۇلۇپ 1727 ـ يىلى ۋاپات بولغان. ② مىق <فىز> خەلقئارا بىرلىكلەر سىستېمىسى ۋە مېتىر، كىلوگرام، سېكۇنت سىستېمىسىدىكى كۈچنىڭ بىرلىكى. بەلگىسى N. بىر نىيۇتون ـــ ماسسىسى بىر كىلوگرام بولغان جىسىمدا $1m/s^2$ لىق تېزلىنىش پەيدا قىلالايدىغان كۈچكە تەڭ، يەنى $1N=10^5dyn$. بۇ يەردىكى «dyn» دىنانىڭ قىسقارتىلما بەلگىسىدۇر.

نىيۇتون قانۇنى <فىز> نىيۇتون كەشپ قىلغان ئالەملىك تارتىشىش قانۇنى، ئىنېرتسىيە قانۇنى، سوۋۇش قانۇنى، ھەرىكەت قانۇنى، تەسىر كۈچ ۋە ئەكس تەسىر قانۇنى، يېپىشقاقلىق قانۇنى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

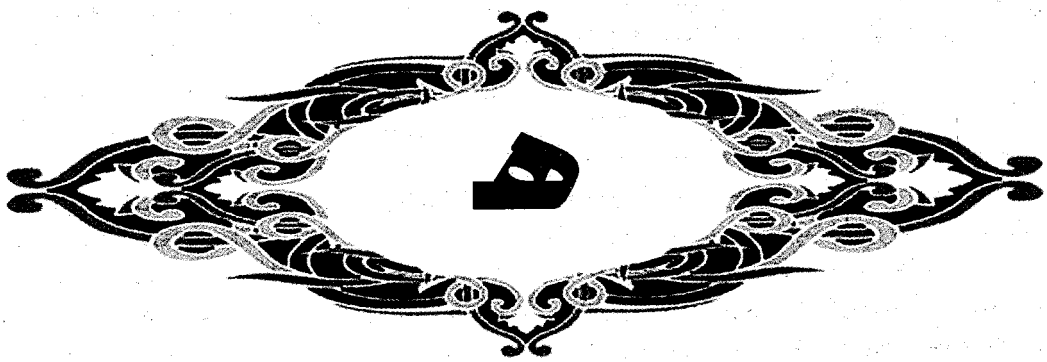

ھ ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە تۆتىنچى ھەرپى.

ھا تەق. خۇشال بولۇپ ياكى قارشى تەرەپنى مەنسىتمەي كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: ئەخمەت «ھا-ھا-ھا!» دەپ قاقاھلاپ كۈلگەندە، ئۇنىڭ دوپدوغلاق يۈزى ئانارداك قىزىرىپ، يوغان كۆزلىرى قىسىلىپ كەتتى.

ھابا تەق. بال س ← **ھابا قىلماق**.

ھابا قىلماق سۆيۈپ قويماق: ــ بالام ئاچاشنى ھابا قىلىپ قويۇڭا، ــ دەپ ئۇ قىزغا ئارزۇگۈلنى كۆرسەتتى.

ھاپ تەق. ئېغىزنىڭ يوغان ھەم تېز ئېچىلىپ ـ يېپىلىشىدىن ياكى ئېغىزنى يوغان ئېچىپ بىرەر نەرسىنى تېز ئېغىزغا سېلىپ، ئېغىزنى يۇمۇشتىن چىققان ئاۋاز: ھاپ ئەتمەك. ھاپ قىلماق.

ھاپ ئەتمەك بىرەر نەرسىنى ئېغىزغا ئىتتىك ھەم بىراقلا سالماق: ئۇ تەخسىدىكى ئۈۋاق نانىنى قولىغا سىيرىدى ـ دە، ھاپ ئەتتى.

ھاپ تۆگىلەك كىچىك بالىنى بوينىغا مىندۇرۇش: دىلەياخان باينىڭ ئەركە، خام سېمىز قىزىنى كۆتۈرۈپ «ھاپ تۆگىلەك» قىلىپ ئويناتاتتى.

ھاپ قىلماق ← **ھاپ ئەتمەك**.

ھاپ ئۇرماق دىيال. لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق.

ھاپا قوۋۇز دىيال. قوۋۇزى سېمىز، قوۋۇزى ئىششىپ قالغاندەك («ھوپقوۋۇز»مۇ دېيىلىدۇ).

ھاپاش ئى. ئادەمنى دۇمبىسىگە مىندۇرۇپ كۆتۈرۈش، يۇدۇش: ھاپاش ئەتمەك. ھاپاش قىلماق.

ھاپاش بولماق ① دۇمبىسىگە چىقماق، دۇمبىسىگە مىنمەك: ــ دەرھال ھاپاش بولۇڭ، ــ دېدى ئەزىز جىددىيلىشىپ. ② كۆچمە. تايانماق، يۆلىنىۋالماق؛ ئارتىلماق: ــ ئۇلار قاچاغىچە ھاپاش بولىدىكەن بىزگە، ئۆزۈم بارمەن، ــ دېدى ئايال يولدىشىغا ۋارقىراپ.

ھاپاشلاتماق «ھاپاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ھاپاشلىماق پ. ئادەمنى دۇمبىسىگە مىندۇرمەك، دۇمبىسىگە ئېلىپ كۆتۈرمەك، يۇدۇمەك: شۇ ئەسنادا ئەپكەش كۆتۈرۈپ يېتىپ كەلگەن دىلشاد مېنى ھاپاشلىغىنىچە يېزا دوختۇرخانىسىغا ئېلىپ ماڭدى.

ھاپىا ئى. دىيال. شاپىلاق.

ھاپىتى ـ شاپىتى ← **ھاپىتىغا شاپىتى**.

ھاپىتىغا شاپىتى خىل ـ خىلىغا؛ ئەسكىگە ئەسكى؛ ياخشىغا ياخشى: ھاپىتىغا شاپىتى، توڭرىلىققا مەرەزدار (ماقال).

ھاپىز ئى [ئە] ① ھۆكۈمەت ۋە قوشاقلارنى ئاھاڭلىق ئوقۇيدىغان كىشى: ھاپىزلار باغنىڭ ئىچىنى كۆتۈرۈۋەتكەك ناخشا ئېيتىپ قىزىتقان پەيتتە، زەيتۇنخان ئۇسسۇلغا چۈشتى. ② ئەرلەر ـ نىڭ ئىسمى.

ھاپىزلىق ئى. ھۆكۈمەت ۋە قوشاقلارنى ئاھاڭلىق ئوقۇش پائالىيىتى: ھاپىزلىق قىلماق.

ھاپىلا ـ شاپىلا ئالدىراپ ـ تېنەپ، ياخشىراق ئويلانماستىن: نەزەرمۇ ھاپىلا ـ شاپىلا بوۋاينىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى.

ھاتەم ئى [ئە] رىۋايەتلەردە سېخىيلىق، مەردلىك، قولى ئوچۇقلۇق بىلەن داڭ چىقارغان ئەپسانىۋى شەخس: بۇ چۆچەك داستاندۇر، ئەپسانە ئەمەس، ئارماندا ئۆنى بىرئىشتىمگەن ئادەم. بۇ چۆچەك گۈلباغدۇر، ۋەيرانە ئەمەس، دەرماندا، سەيلىگە كەلمىگەن ھاتەم.

ھاجەت ئى [ئە] ① كىرەكلىك، زۆرۈرلۈك، زۆرۈرىيەت، ئېھتىياج: ھاجىتى يوق. ھاجەت ئەمەس. ② موھتاجلىق؛ تەلەپ: ــ ھاجىتىمىزغۇ كۆپ، ھازىرچە مۇنداق بىر ئىش بىلەن كېلىۋىدىم، ــ دېدى ئايال ئىتتىك سىرتقا قاراپ قويۇپ قازىغا. ③ كۆچمە. چوڭ ـ كىچىك تەرەت: ھاجەت قىلماق. ھاجەتكە چىقماق. ھاجەتكە بارماق.

ھاجەت بولماق ① زۆرۈر بولماق، زۆرۈرىيىتى بولماق: ئۇستا ھاجىتى بولمىسىمۇ، ئارقا ـ ئارقىدىن باش ئىشارىسى قىلاتتى. ② موھتاج بولماق: ئۇ پۇلغا ھاجەت بولغاندا، دائىم پۇل جايلاپ بەردىم.

ھاجەت قىلماق چوڭ ـ كىچىك تەرەت قىلماق: ئۇلار بىر ئازالغا كېلىپ ۋەيران بولغان بىنانىڭ ئىزىغا يېقىنلاشقاندا، قىز ھاجەت قىلىش ئۈچۈن چۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ھاجەتخانا ئى [ئە + پ] تەرەتخانا، خالا.

ھاجەتسىز سۈپ. ھاجىتى، كىرىكى يوق، ئوشۇقچە: زىيادە باشلاندى. ھاراق ۋە قورۇمىلارنىڭ مول ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز.

ھاجەتلىك سۈپ. ھاجىتى بار، كىرەكلىك، كىرەك بولىدىغان.

ھاجەتمەن ئى [ئە + پ] بىرەر نەرسىگە ئېھتىياجى بولغان، ھاجىتى چۈشكەن، بىرەر تەلىپى ياكى ئىلتىماسى بار ئادەم: شۇنىڭدىن كېيىن لوقمان ھەرقانداق ھاجەتمەن كەلسە، خالىغانچە قەرز بېرىدىغان بوپتۇ.

ھاجەتمەنلىك ئى. بىرەر نەرسىگە ئېھتىياجلىق بولۇش، ھاجەـ

تى چۈشۈش: هاجەتمەنلىك بەزىدە كىشىنى قانچىلىك سارغايتىدۇ ـ هە؟!

هاجى ئى [ئە] ① مەككە ـ مەدىنەگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەن ئادەم. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

هاجىپ ئى [ئە] تارس ① ئىشىك باقىقۇچى، دەرۋازىۋەن. ② ئوردىنىڭ كاتىپى: ئىلىك ھاجىپ بۇ مەسلىھەتنى سۈتۈق بۇغراخانغا يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ پىكرىنى ئالماقچى بولدى.

هاجىپلىق ئى. ھاجىپ قىلىدىغان ئىش، پائالىيەت: ئۇزۇن ئۆتمەي خان ئۇنى ئوردا ھاجىپلىققا تەينىلىدى.

هاجىلىق ئى. ھەج قىلىپ ھاجى بولۇش: ھاجىلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەن ئادەم. يىگىتلىككە ھەشەم كېرەك، ھاجىلىققا ھەرەم (ماقال).

هادىرۇسكۇن رەۋ. دىيال. قالايمىقان، پاتىپاراق.

هادىرۇسكۇنچىلىق ئى. دىيال. قالايمىقانچىلىق، پاتىپاراقچىلىق.

هادىس سۈپ [ئە] ئاجايىپ، ناھايىتى، ئىنتايىن: ـــ هادىس ئوبدان ئىش بولدى، ـــ دېدى قادىر ئايشەمگە چاقچاق قىلىپ.

هادىسە ئى ① تەبىئەتتە، ئىجتىمائىي ھاياتتا يۈز بېرىدىغان ئۆزگىرىش: تەبىئىي ھادىسە. ئىجتىمائىي ھادىسە. ② تەبىئەتتە، ئىجتىمائىي ھاياتتا، تۇرمۇشتا يۈز بېرىدىغان زىيانلىق ھەم تاسادىپىي ۋەقە، كېلىشمەسلىك: ھادىسىگە ئۇچرىماق. قاتناش ھادىسىسى. ماشىنا ھادىسىسى. ③ <پەلس> پەلسەپىدىكى بىر كاتېگورىيە، ئۇ شەيئىلەرنىڭ تاشقى باغلىنىشى بولۇپ، ماھىيەتنى ئىپادىلەيدۇ، كىشىلەر شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ھادىسىنى تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئاندىن بىلەلەيدۇ: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاققا باھا بېرىش سەۋىيەسىنى ھادىسىدىن ماھىيەتكە، ئۆزگىدىن ئۆزگە، بىر تەرەپلىمىلىكتىن ئەتراپلىق بولۇشقا قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلدۇرۇش لازىم.

هادىسىشۇناس ئى. ھادىسىشۇناسلىق تەرەپدارى، ھادىسىشۇناسلىق نەزەرىيەسىنى تەرغىب ـ تەشەببۇس قىلغۇچى.

هادىسىشۇناسلىق ئى <پەلس> ① گېگېل پەلسەپىسىدىكى ئىنسانلار ئېڭىنىڭ بىۋاستە ھېسسىي سەزگۈدىن «مۇتلەق بىلىم» گىچە بولغان تارىخىي تەرەققىياتى توغرىسىدىكى ئىدىيالىستىك تۈرده بۇرمىلانغان چۈشەنچە. ② نېمىس پەيلاسوپى ھوسسېر (1859 — 1938) تەرىپىدىن بەرپا قىلىنغان ھەمدە جاھانگىرلىك دەۋرىدە بۇرژۇئا پەلسەپىسىدە كەڭ تارقالغان بىر خىل ئەكسىيەتچىل سۇبىيېكتىپ ئىدىيالىستىك نەزەرىيە.

هادىسىۋى سۈپ [ئە] تەبىئەتتە، ئىجتىمائىي ھاياتتا يۈز بېرىدىغان ئۆزگىرىشكە، زىيانلىق ۋەقە تاسادىپىي ۋەقە ھەم كېلىشمەسلىككە ئائىت ھەمدە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئۇلارنىڭ نەزىرى ماددىي دۇنيادىن روھىي دۇنياغا، ماكرو دۇنيادىكى ھادىسىۋى نەرسىلەرنى كۆزىتىشتىن مىكرو دۇنيادىكى ماھىيەتلەرنى بايقاشقا يۈزلەنگەن.

هار ئى. ئۇيات، نومۇس: هار ئالماق. هار كەلمەك.

هار ئالماق ئۇيات، نومۇس دەپ بىلمەك؛ ئېغىر كەلمەك. ئازابلىق تۇيۇلماق: ئۇ سېنىڭ گېپىڭنى بەك هار ئالدى.

هار كەلمەك ئۇيات، نومۇس بىلىنمەك؛ ئېغىر كەلمەك، ئازابلانماق: ئۇ كىشىنىڭ قىلمىشلىرى ئۇنىڭغا تولىمۇ هار كەلگەنىدى.

هار كۆرمەك ئېغىر كۆرمەك، ئازابلىق تۇيۇلماق، هار ئالماق: ئۇ قاتناش قورالى يېتىشمەسلىك ئەھۋالى ئاستىدا يول مۇشەققىتىنى هار كۆرمەي، نەچچە ئون كىلومېتىر يوللارنى پىيادە باستى، ئاچ ـ توق ۋە ئۇسسۇز قالسىمۇ قىلچە ۋايسىمىدى.

هارارەت ئى [ئە] ① كۆچلۈك دەرىجىدىكى ئىسسىقلىق، تەپت: ئوتنىڭ هارارىتى. قۇياشنىڭ هارارىتى. ② بىرەر جىسىمنىڭ، ماددىنىڭ قىزىش ياكى ئىسسىتىلىش دەرىجىسى؛ تېمپېراتۇرىسى: ئۇينىڭ هارارىتى 38℃ تىن ئاشماسلىقى كېرەك. ③ كۆچمە. ھېسسىي تەپت؛ لەززەت؛ ئىللىقلىق: قىزنىڭ پاك يۈرىكىدە بىر خىل ئوتلۇق هارارەت پەيدا بولدى.

هارارەتسىز سۈپ① هارارىتى، قىزىقى، ئىسسىقى، تەپتى يوق؛ سوغۇق: بۇگۈن ھاۋا تۇتۇق بولۇپ، قۇياش يۈلتۇزغا ئوخشاش هارارەتسىز ئىدى. ② كۆچمە. يېقىمسىز؛ سوغۇق: ئۇنىڭ مۇجەززىدىكى بەزى ئالامەتلەر كىشىلەرگە بىر خىل هارارەتسىز تۇيغۇ بېغىشلايتتى.

هارارەتلىك سۈپ ① هارارىتى، تەپتى بار؛ ئىسسىق، قىزىق: ئەنە شۇ شەپەقنىڭ ئەكسىدە، ئەتە يەنە قايتىپ كەلمەكچى بولغان هارارەتلىك قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆرگەندەك بولدۇم. ② كۆچمە. ئىسسىق، ئىللىق، يېقىملىق: تومۇرلىرىدا ياشلىقنىڭ ئوتتەك قىزىق قېنى قاينىپ تۇرغان هارارەتلىك ئىككى قول بىر ـ بىرىگە جۈپلەشتى.

هاراق I ئى [ئە] ئاشلىق، يەل ـ يېمىش قاتارلىقلارنى ئېچىتىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان، كەيپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە يۇقىرى گىرادۇسلۇق ئىچىملىك.

هاراق II ئى [ئە] <بىن> جەگىنىڭ تېگىگە تام بويلاپ قويۇلىدىغان ياغاچ.

هاراقچىلىق ئى. هاراق ئىشلەپچىقىرىش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: بۇ يىل تۇرپان ئاققۇناق هاراقچىلىقى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى پايدا ئالغان بىر يىل بولدى.

هاراقخور ئى [ئە + پ] ← **هاراقكەش:** بۇ هاراقخورنى ئىككىنچى ئۆيگە دەسسەتمەيمەن.

هاراقخورلۇق ئى ← **هاراقكەشلىك:** هاراقخورلۇق قىلماق.

هاراقخۇمار سۈپ [هاراق+خۇمار] هاراق ئىچىشنى ياخشى كۆرىدىغان، هاراقىغا ئامراق: هاراقخۇمار ئادەم. * موڭغۇللار هاراقخۇمار مىللەتتۇر.

هاراقخۇمارلىق ئى. هاراقىغا بېرىلىش ئادىتى، هاراق ئىچمىسە تۇرالماسلىق، هاراقكەشلىك: ئۇنىڭ هاراقخۇمارلىقى ھەممىمىزنى بىزار قىلىشقا باشلىدى.

هاراقسىز سۈپ ① هاراق يوق، هاراق قۇيۇلمىغان، هاراق ئىچىلمىگەن: بۇ مېھمانلار هاراقسىز سورۇنغا تۇنجى قېتىم قاتنىشىشىم ئىدى، شۇنداق بولغاچقىمۇ سورۇن بىر خىل كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ② هاراق ئىچمەي، هاراق ئىچمىگەن: هاراقسىزمۇ خالمۇرات غوپۇردەك دوكتور ـ ئالىملار، ئابلەت مەجنۇندەك قەيسەر، باتۇر ئوغلانلىرىمىز بىزنى خەلقئارا جامائەتچىلىككە تونۇتۇپ كەلمەكتە.

هاراقسىزلىق ئى. هاراق يوقلۇق، هاراق بولماسلىق، هاراق ئىچمىگەن ھالەت: قارىغاندا هاراقسىزلىق ئۇنىڭ جېنىنى قىينىۋاتقاندەك قىلاتتى.

هاراق ـ شاراب هاراق ۋە شاراب، هاراق تېپىدىكى مەست قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىچىملىكلەر: هاراق ـ شاراب ئىچمەك، هاراق ـ شارابقا بېرىلمەك.

ھاراقكەش ئى [ئە + پ] ھاراق ئىچىشنى ئادەت قىلغان، دائىم ھاراق ئىچىدىغان، ھاراق ئىچمىسە تۇرالمايدىغان، ھاراقخۇمار ئادەم: ـــ بۇ ھاراقكەشنى نەدىن تېپىۋالدىڭ؟ ـــ دەپ ژارقىراپ كەتتى ئانىسى.

ھاراقكەشلىك ئى. ھاراققا بېرىلىش ئادىتى، ھاراق ئىچمەسە تۇرالماسلىق: بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ناھايىتى ئىلگىرىكى زامانلاردىلا ھاراقكەشلىكنىڭ زىيىنىنى تولۇق چۈشىنىپ، ئۇنى قاتتىق چەكلىگەن.

ھاراقلىق سۈپ. ھاراق بار، ھاراق تىرىلغان، ھاراق قۇيۇلغان: ھاراقلىق ئولتۇرۇش بەزىدە كىشىلەرگە كۆڭۈلسىزلىك ئېلىپ كېلىدۇ.

ھارام سۈپ [ئە] ① <دىن> شەرىئەت ھۆكمىگە مۇۋاپىق كەلمەيدىغان، شەرىئەتتە يېيىش ـ ئىچىش چەكلەنگەن، ھالال ئەمەس: غالجىر خۇدانى بىلمەس، ئىت ھارامنى (ماقال). ② نورمال، ئېھتىياجلىق بولمىغان، زۆرۈرىيىتى، كېرىكى يوق: ھارام شاخ. ھارام پۇتاق. ③ كۆچمە. چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ «نىكاھسىز، قانۇنسىز» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ھارامدىن تۇغۇلغان. ④ كۆچمە. باشقىلارنى ئالداش ئارقىلىق قولغا كىرگۈزۈلگەن، مېھنەت سىڭدۈرۈلمىگەن: ھارام مال. ھارام پۇل. ھارام ئوقمەت.

ھارام بولماق ① يېگىلى، ئىچكىلى بولمايدىغان بولۇپ قالماق، ھارام قاتارىغا ئۆتمەك: قوي ھارام بولدى. ② بىكارغا كەتمەك، يوققا چىقماق، نېسىپ بولماسلىق: شۇنداق قىلىپ، بىزگە ئۇچ كۈنلۈك ھېيت ھارام بولدى. ③ يىرگىنچلىك، ئازابلىق تۇيۇلماق: ـــ ئاكىلار! مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قاپسىلەر، بۇ شەھەر ئەمدى بىزگە ھارام بوپتۇ، بۇ يەرنى تاشلاپ باشقا يەرگە كېتەيلى، ـــ دەپتۇ كەنجى ئوغۇل.

ھارام تاماق ئىشلىمەي، تەر تۆكمەي، باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا ياشايدىغان؛ تىرىكتاپ، تەييارتاپ: ھارام تاماق ئادەم.

ھارام تاماقلىق ئەمگەكسىز. ئەجىرسىز، بىكارنى يەپ يېتىش، باشقىلارنىڭ ئەمگىكى بەدىلىگە ياشاش ئادىتى: بىز ھازىرقى كۈندە «داش قازانىنىڭ تامىقىنى يېيىش» نى، «توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلايدىغان» ھارام تاماقلىقنى تۈگەتتۈق.

ھارام قىلماق ① يېگىلى، ئىچكىلى بولمايدىغان قىلىپ قويماق: ـــ بوغۇزلاپ قويايلى دېسەم ئۇنىماي كالىنى ھارام قىلدىڭ، ـــ دېدى ئاكام دادامغا. ② ئىسراپ قىلماق، يوق قىلماق، بىكار قىلماق: ئۇ بۇ كۈننى ھارام قىلىشتىن قورقىدۇ ۋە ئۇنى كۆڭۈلۈكۈ بايرام دەپ بىلىدۇ. ③ يىرگىنچلىك، ئازابلىق نەرسىگە ئايلاندۇرماق: سەن بۇ ئىشلىرىڭ بىلەن بۇ شەھەرنى ماڭا ھارام قىلدىڭ، بۇگۈنلا كۆچۈپ كېتىمەن.

ھارام كەتمەك ① ئىسراپ بولۇپ كەتمەك، بىكار كەتمەك، زايە بولماق: بۇنى ئاڭلىغان ئىككى ئاكىسى: ـــ ساڭا بەرگەن تاماقمۇ ھارام كېتىپتۇ، ـــ دەپ ئۆكسىنى تازا ئورۇپتۇ. ② ناھەق، بىمەجەل ئۆلۈپ كەتمەك: ـــ ئەگەر ياقۇپجان بازمىسا، ئۇ ھارام كېتىپ قالاتتى.

ھارامخور سۈپ [ئە+پ] ئىشلىمەي، تەر تۆكمەي باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا ياشايدىغان؛ تىرىكتاپ، تەييارتاپ، ھارام تاماق: ھارامخور ئادەم. * سۇلتان ئابدۇكېرىمخان دائىم ئۆزى بازارلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ مال باھالىرىنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى تەكشۈپ، ئاشلىق ساتىدىغان رەۋەندىلەرنىڭ تارازىسىنى ئۆلچەپ تۇراتتى. ھارامخورلارنى جازالاپ، ئۆلچەمگە لايىق بولمىغان تارازىلارنى يېغىۋالاتتى.

ھارامخورلۇق ئى. ئەمگەكسىز، ئەجىرسىز، بىكارنى يەپ يېتىش، باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا ياشاش ئادىتى، ھارام تاماقلىق: ھارامخورلۇق بىلەن ياشاش ئادەمگە مۇناسىپ ئىش ئەمەس.

ھارامزادە [ئە + پ] ① ئى. ئۆزئارا نىكاھ قىلىنمىغان ئەر ۋە ئايالدىن تۇغۇلغان بالا: مەيمۇنە جىن قىز شەمھۇرەش ئوغلى دەھنەش دېۋىگە قاراپ: «پەس ھارامزادىلەرنىڭ ئېپلاس نەسلى!» دەپ تىل ساپتۇ. ② سۈپ. كۆچمە. قۇۋ، ھېيلىگەر، مەككار، ئالدامچى: خوجايىنىمىز ئۆتۈپ كەتكەن مۇتتەھەم، ھارامزادە ئادەم ئىكەن.

ھارامزادىلەشمەك پ. ھارامزادىگە ئايلانماق، قۇۋ، ھېيلىگەر بولماق: ئۇلار ھارامزادىلىشىپ كەتتى.

ھارامزادىلىك ئى. ھارامزادىلەرگە خاس قىلىق: ھارامزادىلىك قىلماق. * بېدىك ھارامزادىلىك بىلەن كۈلۈپ كەتتى.

ھارامسۈيدۈك سۈپ [ھارام + سۈيدۈك] «نىكاھسىز تۇغۇلغان، ھارامدىن بولغان» دېگەن مەنىدىكى ھاقارەت سۆزى: ـــ سەندەك ھارامسۈيدۈك مەندەك ئاكاڭ قارىغىنى تونۇمايدىغان ئوخشىمامسەن! ـــ دەپ توۋلىدى ئالتۇن چىش مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

ھاراملىق سۈپ. ھارىمى، ھارامدىن بولغان: بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بۇ ھاراملىق دىلىڭنى رەنجىتكىدەك بوپتۇ ـ دە.

ھاراملىققا يوق پەقەت يوق، زادى يوق.

ھارپا ئى [ئە] ① <دىن> رامىزان ياكى ھېيتنىڭ ئالدىنقى كۈنى: ھارپا ئاخشىمى. ② بايرام ياكى بىرەر تەنتەنىلىك كۈندىن ئالدىنقى كۈن: بايرام ھارپىسى. يېڭى يىل ھارپىسى. ③ كۆچمە. بىرەر ۋەقەدىن ئالدىنقى ۋاقىت: ئۇ شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىدا شىنجاڭغا كەلگەن.

ھاردۇق ئى ① مېھنەت قىلىپ چارچىغانلىق، تالىغانلىق، ھارغىنلىق، ھېرىش: ئىسسىق سۇ بىلەن يۇيۇنۇش ھاردۇقنى چىقىرىدۇ. ② ئىشتىن توختاپ ئارام ئېلىش، دەم ئېلىش: ھاردۇق چىقارماق. ھاردۇق ئالماق.

ھاردۇق چىپىي توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغقا ئوخشاش ھەشەمەتلى جىقراق بىرەر ئىش ئۆتكۈزگەن كىشىلەرگە دوست ـ يار، بۇرادەرلىرى ياكى قولۇم ـ قوشنىلار تەرىپىدىن ياكى مۇشۇنداق ئىشلارغا قاراشقانلارغا ئۆي ئىگىسى تەرىپىدىن بېرىلىدىغان چاي، زىياپەت: ھاردۇق چىپىي بەرمەك.

ھاردۇق سورىماق سەپەردىن كەلگەن ياكى ئېغىر ئىشلارنى قىلغانلاردىن ئەھۋال سورىماق: ئۇ ئىتتىك كېلىپ بىزدىن ھاردۇق سورىدى.

ھاردۇق ئېشى سەپەردىن كەلگەن ياكى ئەمگەك قىلىپ چارچىغانلاردىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ ئېتىلىدىغان ئاش.

ھاردۇققا چىقماق ① دەم ئېلىشقا، تەنەپپۇسقا چىقماق. ② كۆچمە. پېنسىيەگە، ئارامغا چىقماق: بۇگۈن بىرنەچچە ياشانغان كادىرلار ھاردۇققا چىقتى.

ھاردۇقى چىقماق ① ھارغىنلىقى، چارچىغانلىقى تۇگىمەك، يوقىماق: جەڭ ھاردۇقى چىقتى. ② كۆچمە. بىرەر تەشۋىشلىك ئىشتىن قۇتۇلۇپ يەڭگىللەپ قالماق، كۆڭلى جايىغا چۈشمەك، خاتىرجەم بولماق: شۇ تاپتا ھەسەن يېزىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ ھاردۇقى چىققاندەك بولدى.

هارسىز سۈپ. نومۇسسىز، ئۇياتسىز: ــ ۋۇي هارسىز، نېمە دەۋاتە-سەن، ئاپاڭغىمۇ شۇنداق گەپ قىلامسەن، ــ دېدى دادام زەردە بىلەن ماڭا.

هارسىزلىق ئى. نومۇسسىزلىق، ئۇياتسىزلىق، قىلىنلىق: ــ ئۇنىڭ بۇنداق هارسىزلىقىنى بىلگەن بولسام ھەرگىزمۇ ئالدىغا بارمىغان بولاتتىم، ــ دېدى ئاسىيە نەپرەت بىلەن.

هارسىنماق پ. هار ئالماق، نومۇس قىلماق، ئۇيات دەپ هېس قىلماق، ئۇياتماق: ــ ئاپىلا ما بالىنى، ــ دېدى ئاپام قاتتىق هارسىنىپ.

هارسىنىشماق «هارسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇسانىڭ بۇ لاۋزا چاقچىقىدىن قاتتىق هارسىنىشقان قىزلار ئۆزئارا كۆز بەقىشۇالغاندىن كېيىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئىشىككە قاراپ مېڭىشتى.

هارغۇزماق «هارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ئابدەم، بۇ لېپەكسىز سېنى هارغۇزۇپ قويمىسۇن، بىر قولىنى مەن تۇتۇۋالاي، ــ دېدى بۇغراجان.

هارغۇزۇشماق «هارغۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بالىنى تولا ئوسۇل ئوينىتىپ هارغۇزۇشۇۋېتىشكەن سورۇن ئەھلى ئاخىرىدا بالىغا بەس ــ بەس بىلەن پۇل ئۆرۈمە قىلىشقا باشلىدى.

هارغىن سۈپ. هارغان، چارچىغان، تالغان: قادىر ئاخۇن يوغان هارغىن كۆزلىرىنى رېشىتكە تىكىپ، ساقاللىرىنى سىلىغىنىچە سۆزلىدى.

هارغىنلىق ئى. هارغىن ھالەت، هارغىن كەيپىيات: ئۇ ئۆزۈن سۆزلەپ بىر ئاز هارغىنلىق هېس قىلدى بولغاي، قورۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى.

هارلانماق پ. هار ئالماق، ئېغىر كەلمەك، هاركەلمەك: ــ ئاشۇنداق كىشىلەر نامىنى ئاتاشقىمۇ هارلىنىدىغان بىر گادايىنىڭ دەستىدىن ئاخىرى هالاك بولىدىغان بولدۇق، ــ دېدى ئاپاق خوجا ئاچچىقىدىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ.

هارماس سۈپ. هارمايدىغان، چارچىمايدىغان؛ كۈچ-قۇۋۋىتى كۆپ، غەيرەتلىك: هارماس يىگىت. هارماس ئايال.

هارماق پ. ئەمگەك قىلىپ ياكى يول يۈرۈپ چارچىماق، هارغىنلىق يەتمەك: يول يۈرگەنده ئېتىك هارمىسۇن، قېرىغاندا ئايالىك ئۆلمىسۇن (ماقال). * ئەلقىسسە، هاتەم يەنە ئۆز سەپىرىنى داۋام قىلدى. بىرنەچچە ۋاقىت يول مېڭىپ هېرىپ ئۇسسۇزلۇق يەتتى.

هارماي-تالماي هاردىم-تالدىم دېمەي، هارغانلىقىنى، چارچىغانلىقىنى ئۇنتۇغان هالدا: مەن هارماي-تالماي خىزمەت قىلۋاتقان كىشىلەرگە تېخىمۇ ئاپىرىن ئوقۇيمەن.

هارمىدىماق پ. دىيال. هاردۇق سورىماق.

هاروت ئى [ئە] ئەپسانىلەردىكى بارلىق تېخنىكىنى بىلىدىغان پەرىشتە: بولۇپ هاروت بىلەن ماروت، قورۇلدى خىلمۇخىل زاۋۇت، توقۇلغاچ رەڭمۇرەڭ بەرقوت، كىيىپ ئەل ئوينىشار بولدى.

هارۋا ئى [ئە] ئىككى، ئۈچ ياكى تۆت چاق ئورنىتىلغان، ئۆي هايۋانلىرى قېتىلىدىغان ۋە ياكى ئادەم سۆرەيدىغان ئاددىي قاتناش ۋاستىسى.

هارۋىدا توشقان ئوۋلىماق سەۋر قىلىپ تۇرۇپ، هىيلە-مىكىر بىلەن قولغا چۈشۈرمەك: نجات ئۇتۇپ چىقىشقا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن هىيلە-نەيرەڭ ئىشلىتىپ، هارۋىدا توشقان ئوۋلىغىلى چىقتى.

هارۋىنى قورۇق ئېلىپ قاچماق قولىدىن كەلمىسىمۇ چوڭ ئىشلارنى قىلدىم دەپ لاپ ئۇرماق؛ ئاغزىدا شەھەر ئالماق: ــ جەنىم، ــ دېدى كۆكۈيۇن بىرئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن، ــ سەن شۇنداق هارۋىنى قورۇق ئېلىپ قېچىۋېرىسەن.

هارۋىكەش ئى [ئە + پ] هارۋا هەيدىگۈچى ياكى سورىگۈچى كىشى: هارۋىكەش بالىلار سابىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ، قىزغىن هال-ئەھۋال سوراشتى.

هارۋىكەشلىك ئى. هارۋا هەيدەش ياكى سۆرەش ئارقىلىق تىرىكچىلىك قىلىش، هارۋا هەيدەش: سودىگەرچىلىك قىلغاندا هارۋىكەشلىك قىلىش هالال ئىش.

هارۋىلىق ① سۈپ. هارۋىسى بار، هارۋىغا ئىگە: مانا هازىر ئۇ ئىككى هارۋىلىق بولۇپ قالدى. ② رەۋ. هارۋىغا چىقىپ، هارۋىدا ئولتۇرۇپ، هارۋا بىلەن: بىر توپ كىشىلەر ئاتلىق، هارۋىلىق ۋە بەزىدە قوراللىق كېلىپ خاماننى پاك-پاكىز قورۇقداپ كېتەتتى.

هازىمى سۈپ [ئە] نىكاھسىز تۇغۇلغان، دادىسى نامەلۇم، هارامىدىن بولغان: ــ هوي غولام دېگەن هازىمى، قېنى سەن؟ بۇ زادى نېمە ئىش؟ ــ دەپ سوراپتۇ باي.

هازا I ئى [ئە] ① ئۆلۈپ كەتكەن يېقىن ئادەم ئۈچۈن قىلىنغان يىغا؛ يىغا-زار: هازا ئاچماق. ② ماتەم، تەزىيە: هازا تۇتماق.

هازا ئېشى باشقىلار مۇسىبەتتە بولغۇچىلارنى چاقىرىپ بېرىدىغان ياكى هازا بولغان ئائىلىگە ئېلىپ بارىدىغان غىزا.

هازا II ئى [ئە] مەلۇم ۋاقىت، پەيت، مەزگىل (ئاساسەن «بىر» سۆزى بىلەن بىللە كېلىپ بىرنەككەن سۆز ياسايدۇ): يالماۋۇز خوتۇن تەرىنى تۇرگەن هالدا، سىنچى كۆزلىرى بىلەن بىرهازا-غىچە قاراپ تۇرۇپتۇ.

هازىچى سۈپ. ئۆلۈم بولغان ئۆيدە هازا ئاچقۇچى، هازا قىلغۇچى: هازىچى خوتۇنلار يىغىدىن توختىدى.

هازىدار ئى [ئە + پ] يېقىن ئادەمىنىڭ ۋاپات بولغىنىغا ئۆزۈن بولمىغان، ئۇنىڭغا هازا تۇتۇۋاتقان، قارىسىنى ئوشتۇ-مىغان ئادەم: هازىدار بولماق.

هازىدارلىق ئى. بىرەرسىگە هازا تۇتۇۋاتقان هالەت، كەيپىيات، هازىدار بولغانلىق: ئانا ئۆز ئاۋۇلىغا ئېغىر هازىدارلىق بىلەن قايتىپ كەلدى.

هازىر رەۋ [ئە] ① بىرەر ئىش-هەرىكەتنى بېجىرىشكە تەييار: مانا، مەن هازىر! ② پەيدا، مەۋجۇت، بار: شۇ كۈنى قارلىغاچ ۋىچىرلىغاندا گۈرەندا مەنمۇ هازىر ئىدىم. ③ نۇتۇق سۆزلىنىپ تۇرغان پەيتنىڭ ئۆزىدە، شۇ ئان، شۇ مەزگىل: ئۇ هازىرلا قوشچىلارنىڭ قېشىغا بېرىشى كېرەك ئىدى. ④ نۇتۇق سۆزلىنىپ تۇرغان ۋاقىتتىن سەل بۇرۇن، ئالدىن؛ يېقىندا: بۇ ئىشنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە هازىر بىر يىل بولدى. ⑤ نۇتۇق سۆزلىنىپ تۇرغان ۋاقىتتىن سەل كېيىن: مەن هازىرلا قايتىپ كېلىمەن. ⑥ مۇشۇ كۈنلەردە، مۇشۇ ۋاقىتلاردا: هازىر جاھاننىڭ ئوڭ-تەتۇرىنى بىلگىلى بولمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ.

هازىرەن رەۋ [ئە] هازىر، هازىرلىققا.

هازىرەنلىك رەۋ ← **هازىرەنلىككە**: دېمەك بۇ خەت ئىچىدە غەيرىي سىر بار، بولۇر باب ئاخىرىدا بىزگە ئاشكارا... كۆچەيلى هازىر-ەنلىك باشقا گەپكە، نەزەرباغدىن ئۇدۇل يارباغ تەرەپكە.

هازىرەنلىككە رەۋ. هازىرچە، ۋاقىتنىچە: شۇنىڭ ئۈچۈن، هازىر-ەنلىككە تۆمۈرنىڭ بىر قىسىم مەتلۇبلىرىنى قاندۇرۇپ، بۇ قۇترىغان يولۋاسىنى يۇمشاق گەپلەر بىلەن قەپەسكە سولاپ ئېلىشىمغا مەدەتكار

بولۇشلىرىنى ئۆتۈنۈپ سورايمەن.

ھازىرجاۋاب سۈپ [ھازىر + جاۋاب] قويۇلغان سوئالغا كۆپ ئويلانماستىن دەررۇ جاۋاب بېرەلەيدىغان، كېرەكلىك گەپ - سۆزنى تېز تاپالايدىغان، تەپەككۇر قابىلىيىتى كۈچلۈك بولغان: ھازىرجاۋاب ئادەم. * كېيىنكى كۈنلەردە ئۇلار ئۇنى - بۇنى دەپ پاراڭ سېلىشىدىغان بولۇشتى. لېكىن، بۇ پاراڭ قىسقا، ھازىرجاۋاب ۋە قۇرۇق ئىدى.

ھازىرجاۋابلىق ئى. ھازىر جاۋاب كىشىلەرگە خاس ئىقتىدار ياكى ئادەت، خاراكتېر: شائىر ھازىرجاۋابلىق بىلەن دەرھاللا جاۋاب قايتۇردى.

ھازىرچە رەۋ. بىرئاز ۋاقىت، مەلۇم ۋاقىتقا قەدەر؛ ۋاقتىنچە: ساقچىلار بۇ ياققا ھازىرچە زورلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىشكە پېتىنالمىغاندى.

ھازىرقى سۈپ. سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىتقا ئائىت، مۇشۇ ۋاقىتتىكى، مۇشۇ زامان، مۇشۇ كۈنلەردىكى: ئەكبەر گەپنى بىرنېچە ئەترەتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى مىسالغا ئېلىپ سېلىشتۇرۇشتىن باشلىدى.

ھازىرقى زامان ① ھازىر بىز باشتىن كەچۈرۈۋاتقان دەۋر. دۆلىتىمىزنىڭ تارىخىنى دەۋرلەرگە بۆلۈشتە، كۆپىنچە 4 - ماي ھەرىكىتىدىن تا ھازىرغىچە بولغان دەۋر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② <تىل> پېئىللاردا ئىپادىلىنىدىغان زامان شەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ پېئىل ئىپادىلىگەن ئىش - ھەرىكەتنىڭ سۆزلەنگەن ۋاقىتتا ئورۇنلىنىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ھازىرلاتماق «ھازىرلىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەبرىكلەش يىغىنىدىن كېيىن قۇبلەيخان زىياپەت ھازىرلىتىپ، ئۇلارنى يۇقىرى - تۆۋەن دەرىجە بويىچە رېتى بىلەن ئولتۇرغۇزدى.

ھازىرلاشماق «ھازىرلىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سوۋغات ئۈچۈن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ھازىرلاشتى.

ھازىرلانماق ① «ھازىرلىماق» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەن تەسىرلىك بىر مەنزىرىنىڭ گۈزەللىكىنى بولۇشقا ھازىرلاندىم. ② «ھازىرلىماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىزلار بوغالتىرنىڭ ئارقىسىدىن ئۆزلىرىگە ھازىرلانغان ياتاققا كىرىشتى.

ھازىرلىق ئى تەييارلىق: لوقمانىنىڭ ئوغلى يول ھازىرلىقىنى قىلىپ بولۇپ، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ.

ھازىرلىقسىز سۈپ ← **تەييارلىقسىز**: ـــ ئەگەر ئۇلار بىزنىڭ ھازىرلىقسىز پەيتىمىزدىن پايدىلىنىپ تېگىش قىلسا، قانداق تاقابىل تۇرالايمىز؟ ـــ دېدى باش سەركەردە.

ھازىرلىققا رەۋ. ھازىرچە، دەرمەھەللىككە: ھازىرلىققا يېتەر، كېيىن نېمە بولىدۇ، بىرنەرسە دېيىش قېيىن.

ھازىرلىماق پ. بىرەر ئىش - ھەرىكەتنى بېجىرىشكە شارائىت، مۇھىت ياراتماق، تەييارلىماق: چىمەنگۈل ئالدىراشلىق بىلەن بىزگە چاي ھازىرلىدى.

ھازىلىق سۈپ ① ھازا تۇتقاندا كىيىلىدىغان، ھازىدارلىقنى بىلدۈرىدىغان: ھازىلىق كىيىم. ② ھازا تۇتقان: ھازىلىق ئادەم.

ھاسا ئى [ئە] قولدا تۇتۇپ يەرگە تىرەپ، تايىنىپ مېڭىش ئۈچۈن ياسالغان بىر خىل ئۇزۇن سايمان: ھاسىغا چوشمەك. * قارىغۇ ھاسىسىنى بىر قېتىم يوقتار (ماقال).

ھاسراپ - ھۆمۈدەپ ھاسراپ ۋە ھۆمۈدەپ، ئالدىراپ - تېنەپ: شاھزادە تۇغلۇق ھاسراپ-ھۆمۈدەپ مەيدانغا كىرىپ كەپتۇ.

ھاسراتماق «ھاسىرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ مەن سىزنى ھاسىرىتىپ قويدۇم - ھە، ـــ دېدىم تاغامغا قاراپ ئېپۇ سورىغاندەك تەلەپپۇزدا.

ھاسراشماق «ھاسىرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: توخۇلار ئىسسىقتىن ھاسىرىشىپ چەتتىكى بۇلۇڭغا يىغىلىشىۋالغاندى.

ھاسرىماق پ. ئېغىر ئەمگەك ياكى چارچاشتىن كېيىن نەپەس تېزلىشىپ كەتمەك: ئۇ ئازراق ئېسىگە كېلىپ، قوشتىن چىقارغان كالىدەك ئۇزۇنغىچە ھاسىرىدى.

ھاسىل رەۋ [ئە] پەيدا، مەۋجۇت: ھاسىل بولماق. ھاسىل قىلماق.* ئەمدى ئەنجانىيانىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن لەززىدە ھەقسىزلەتكەن دۈشمەنلەرنىڭ يوقلۇقىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلدى.

ھاسىلات ئى [ئە] ھاسىل بولغان، پەيدا بولغان نەرسە، مۆجىزە، نەتىجە: نەتىجە - ھاسىلات زالىم ھۆكۈمەتنىڭ نامەردلىك بىلەن باستۇرۇشى، دېھقانلارنىڭ قايتا تالان - تاراج، سەرسان ۋە قۇل قىلىنىشى بىلەن يەكۈنلىنىپ قالدى.

ھاسىلە ئى [ئە] ① <مات> فۇنكسىيەنىڭ ئۆزگىرىش تېزلىكىنى ئىپادىلىگۈچى ئاساسىي چۈشەنچە. ② <خىم> ئاددىيراق بىرىكمىلەردىكى ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن ئالماشقاندىن كېيىن ھاسىل بولغان نىسبەتەن مۇرەككەپ بىرىكمە.

ھاسىلكالام ئى [ئە] گەپنىڭ، سۆزنىڭ قىسقىسى، خۇلاسىسى، يەكۈنى: كاتتا جايلاردا ئوقۇغان، باشقا يوغان سەللە قونغان، ئاخۇنلۇق دەرىجە قوشۇلغان، ھاسىلكالام، بىرەر ھەقىقەت سۆزلەش ئۈچۈن يارىمغان ئوقۇش بىلەن يوغان دەستۇرنىڭ نېمە خاسىيىتى؟

ھاسلىق سۈپ. ھاسا تۇتقان، ھاسا تايانغان: ھاسلىق ئادەم.* تۈيۇقسىز ھاسلىق بىر ئادەم پەيدا بولۇپ گەپكە ئارىلاشتى.

ھاسلىي سۈپ [ئە] بىرەر ئىش - ھەرىكەت ياكى نەرسىدىن ھاسىل بولغان، ھاسىل قىلىنغان، ۋۇجۇدقا چىققان: ماددا بىرلەمچى، چۈنكى ئۇ تۈيغۇ، تەسەۋۋۇر ۋە ئاڭنىڭ مەنبەسى؛ ئاڭ ئىككىلەمچى ھاسىلىي نەرسە، چۈنكى ئۇ ماددىنىڭ ئىنكاسى، مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى.

ھاشار ئى [ئە] ھۆكۈمەت ياكى ھۆكۈمدارلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن ھەقسىز ئىشلەپ بېرىدىغان مەجبۇرىي ئەمگەك: ھاشارغا بارماق. ھاشار سالماق.

ھاشارات ئى [ئە] <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ بىر كىلاسى. ئۇلارنىڭ تېنى باش، كۆكرەك ۋە قورساقتىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىغا بۆلۈنىدۇ. كۆكرەك قىسمىدا ئۈچ جۈپ پۇتى، ئىككى ياكى بىر جۈپ قانىتى بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ قانىتى بولمايدۇ؛ قورساق قىسمىدا بوغۇملىرى، ئىككى يېنىدا ھاۋا تۆشۈكچىلىرى بولىدۇ، بۇ نەپەسلىنىش ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ. كۆپ ساندىكى ھاشاراتلار تۇخۇم، لىچىنكا، قورچاق ۋە يېتىلگەن تەندىن ئىبارەت تۆت باسقۇچنى بېسىپ ئۆتىدۇ. مەسىلەن، ھەسەل ھەرىسى، پاشا، چۈن، بۇرگە، چېكەتكە ۋە كۆكپىت قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ھاشاراتخور سۈپ [ئە + پ] ھاشارات يەيدىغان، ھاشارات يېيىشكە ئادەتلەنگەن: ھاشاراتخور ئۆسۈملۈكلەر.

هاشاراتخورلۇق ئى. هاشارات يېيىش ئادىتى، خۇسۇسىيىتى.
هاشاراتشۇناس ئى. هاشارات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس.
هاشاراتشۇناسلىق ئى [ئە+پ] هاشاراتلارنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان پەن.
هاشارچى ئى. ئۇستىگە هاشار مەجبۇرىيىتى چۈشكەن، هاشارغا قاتناشقۇچى كىشى: گومىنداڭچىلار يەنە تۆزئاۋات، قوغان، بوزدۆڭلەرگىمۇ هاشارچىلارنى ئاپىرىپ چوڭ ـ چوڭ پوتەيلەرنى ياساتقۇزدى.
هاشىيە ئى [ئە] <مەت> كىتاب، دەپتەر ۋاراقلىرىنىڭ تۆت ئەتراپىدىكى خەت يېزىلمىغان ئاق جايلار: قەدىمكى زامانىدا كىتابلار هاشىيەسىگە ناھايىتى مۇھىم تەكىتلەش، پىكىر ـ مۇلاھىزىلەر، ئىزاھلار ھەتتا پۈتۈن ئەسەر يېزىلاتتى.
هاقارەت ئى [ئە] ① قوپال گەپ ـ سۆزلەر بىلەن باشقىلارنىڭ ئابرۇيىغا، ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە تېگىش، سۆكۈش: گۈلجەننەت بولسا ئەزىزنىڭ ئاغزىدىن بۇنداق ھاقارەت چىقىشىنى زادىلا كۈتمىگەچكە، ئۆز ئېغىرلىقىنى يوقىتىپ، يېقىلاي ـ يېقىلاي دەپ قالدى. ② باشقىلارنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە تېگىدىغان، كەمسىتىدىغان، كۆڭلىنى رەنجىتىدىغان قوپال ۋە ئورۇنسىز گەپ؛ ئاھانەت: ھاقارەت قىلماق. ھاقارەت كەلتۈرمەك.
هاقارەتلەتمەك «ھاقارەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
هاقارەتلەشمەك «ھاقارەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆلار ئاۋۇتنى شۇنداق سەت ھاقارەتلەشتىكى، ئەگەر ئاۋۇتتىن باشقا ئادەم بولغان بولسا ئاللىقاچان قولىغا پىچاق ئالغان بولاتتى.
هاقارەتلەنمەك «ھاقارەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بەختسىز قىز بۇ پاسكىنىچىلىقلارغا پېتىپ، ھەممە تەرەپتىن ھاقارەتلىنىشكە باشلىدى.
هاقارەتلىك سۈپ. ھاقارەت تۇسىنى ئالغان، خورلاش، كەمسىتىش چىقىپ تۇرغان: ھاقارەتلىك تۇرمۇشتىن ساداقەتلىك ئۆلۈم ياخشى (ماقال).* ئۇنىڭغا بۇنداق ھەرىكەتلەر، بايىقى قوشاقلار سەنئەت ئەمەس، بىرخىل ھاقارەتلىك ئىشتەك بىلىنەتتى.
هاقارەتلىمەك پ ① يامان، قوپال، سەت گەپ ـ سۆزلەر بىلەن تىللىماق، ئاھانەت قىلماق، سۆكمەك: شۇنچە قاتتىق ھاقارەتلەسەمۇ ھېچنېمە دېمەي تۇرغىنىنى قارىمامدىغان. ② ئەيىبلىمەك، كەمسىتمەك، خورلىماق: ئەينى چاغدا سەن مېنى قۇلدەك ھاقارەتلىگەن!
هاقارەتنامە ئى. ھاقارەتلەپ يېزىلغان خەت: فېئودالىلىق سوتسىيالىزم ئەنە شۇنداق كېلىپ چىقتى، ئۇنىڭ يېرىمى ماتەم كۈيى، يېرىمى ھاقارەتنامە ئىدى.
هاك ئى [پ] <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى CaO. ئاق رەڭلىك، شەكىلسىز قاتتىق ماددا، هاك تاشنى كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. سۇغا يولۇقسا پارچىلىنىپ كېتىدۇ ۋە كالتسىي ھىدروكسىدىغا ئۆزگىرىدۇ ھەم كۆپ مىقداردا ئىسسىقلىق چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ قۇرۇلۇشتا ئىشلىتىلىدۇ، يېزا ئىگىلىكى ۋە تازىلىق ئىشلىرىدا قۇرت، مىكروبلارنى ئۆلتۈرگۈچى قىلىنىدۇ.
هاك تاش <گېئول> چۆكۈندى جىنسلارنىڭ بىر خىلى. مۇھىم تەركىبى كالتسىي كاربونات. تازا هاك تاش ئاق رەڭلىك بولىدۇ، بىراق تەركىبىدە ھەر خىل ئارىلاشمىلار بولغانلىقى ئۈچۈن ھەر خىل رەڭدە ئۇچرايدۇ. ئادەتتە ئۇ مېتالىلۇرگىيە سانائىتىدە، خىمىيە سانائىتىدە ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ.
هاكاۋۇر سۈپ [ئە] باشقىلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، دىمىقى ئۇستۇن؛ مەنمەنچى، تەكەببۇر: هاكاۋۇر قىز. هاكاۋۇر بالا.
هاكاۋۇرانە رەۋ [ئە + پ] هاكاۋۇرلۇق بىلەن، كىبىر بىلەن، گىدىيىپ: مىرزا ئىبلى تاشقىرىدىن هاكاۋۇرانە كىرىدۇ ۋە كېلىپ يۆلەنگۈچلۈك كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ چاۋاك چالىدۇ.
هاكاۋۇرلارچە رەۋ. هاكاۋۇرلارغا ئوخشاش، هاكاۋۇرلارنىڭ قىلىقىنى قىلىپ، هاكاۋۇرلاردەك: ئۇلار، سالامدىن سوڭرە، بارغان پېتى تۆردىن ئورۇن ئېلىپ هاكاۋۇرلارچە ئولتۇردى.
هاكاۋۇرلاشتۇرماق «هاكاۋۇرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىچىككىنە پۇل ئۇنى بەكمۇ هاكاۋۇرلاشتۇرۇۋەتتى.
هاكاۋۇرلاشماق پ. هاكاۋۇرلارغا خاس مىجەز، قىلىق ۋە كىبىر پەيدا قىلماق، تەكەببۇرلاشماق: هاكاۋۇرلىشىپ كەتمەك.* هاكاۋۇرلىشىپ تېرىسىگە پاتمىغۇدەك بولۇپ كەتكەن بايۇەچچە ئانىنىڭ تىزگىنىنى ئاستا تارتقاندى، ئات پۇتلىرىنى يەرگە قويۇپ، ياۋاشلىق بىلەن ئىگىسىنىڭ مىنىشىنى كۈتتى.
هاكاۋۇرلۇق ئى. هاكاۋۇرلارچە قىلىق، مىجەز، كىبىر: هاكاۋۇرلۇق قىلماق.* باجگىر هاكاۋۇرلۇق بىلەن قوللىرىنى شىلتىپ ۋارقىراشقا باشلىدى.
هاكچى ئى. هاك پىشۇرۇپ ساتقۇچى كىشى: ئونچى هاكچىنى كۆرەلمەپتۇ (ماقال).
هاكچىلىق ئى. هاك پىشۇرۇش ھەم سېتىش كەسپى، ئىشى: ـــ ئىش تاپالمايى هاكچىلىق قىلۇاتامسەن، ساتتار ئاكا؟ ـــ دېدى هاكىم قاقاھلاپ كۈلۈپ.
هاكسىمان سۈپ. هاكقا ئوخشايدىغان، هاك ھالىتىدىكى: مارجان ئەسلىي دېڭىز ئاستى سۈيىدە ياشايدىغان بىرخىل قورتنىڭ ئاجرىتىپ چىقارغان هاكسىمان قېتىشمىسى بولۇپ، بۇ قورتنى غەۋۋاسلار مارجان قورتى دەپ ئاتايدۇ.
هاكلاتماق «هاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېزا بويىچە تۇنجى قېتىم ئۆينى ھاۋا رەڭ سېنكا بىلەن هاكلاتقان ئادەم پەقەت ئادىللا ئىدى.
هاكلاشماق «هاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆيلىرىنى هاكلىشىپ ھېيتىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشۋاتاتتى.
هاكلانماق «هاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايۇان بىلەن پېشايۋاننىڭ تاملىرى هاكلاندى.
هاكلىق سۈپ. تەركىبىدە هاك بولغان، ئارىلاشتۇرۇلغان؛ هاكتىن ياسالغان، هاكلىق سۇ. هاكلىق توپا.
هاكلىماق پ <بىن> ئېرىتىلگەن هاكنى چوتكا بىلەن سۈرتۈپ ياكى ناسوس ئارقىلىق پۈركۈپ، ئۆينىڭ تام ـ تورۇسلىرىنى ئاقارتماق.
هاكىم ئى [ئە] ① <تارىخ> ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدا ئۆتكەن ھەمدە مەلۇم شەھەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردا تۇرۇپ، خان ئەمرىنى ئىجرا قىلىدىغان ئەمەلدار. ② ناھىيە باشلىقى: بۇ كىشى ناھىيەمىزنىڭ هاكىمى بولىدۇ. ③ ھۆكۈمران، ئەمەلدار:

باشقا ئىشلاردا ئۇ بۇ يەرگە ھاكىم بولسىمۇ، لېكىن ھازىر شۇ مەيداندا نازارەتچى ئۇنىڭغا ھاكىم ئىدى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھاكىمبەگ ئى [ھاكىم + بەگ] تارس ① بەگلەرنىڭ ئۇستىدىن نازارەت قىلغۇچى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھاكىملىق ئى ① ھاكىمغا يۇكلەنگەن ۋەزىپە، ئەمەل ۋە ئۇنى ئادا قىلىش: ھاكىملىققا سايلانماق. ② ھاكىملارچە قىلىق، ئادەت، خاراكتېر: ھاكىملىقىنى كۆرسەتمەك.

ھاكىممۇتلەق ئى [ئە] مۇستەبىت، ئىستىبداتلىق: قىساس ئوتى ئىنقىلابقا بولۇپ ھامىلدار، پىرولېتار يېڭىباشتىن كۆرەش باشلىدى. ئىنقىلابنىڭ يالقۇنى ھەر يانىنى قاپلاپ، ھاكىممۇتلەق تەختىنى ئۆرتەپ تاشلىدى.

ھاكىممۇتلەقلىق ئى. مۇستەبىتلىك، ئىستىبداتلىق: ھاكىم-مۇتلەقلىق قىلماق. ھاكىممۇتلەقلىق يۈرگۈزمەك.* چاكىنلىق — ھاكىممۇتلەقلىق ۋە دېموكراتىيەسىزلىككە ھامىي بولغان جەمئىيەتنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى.

ھاكىمىيەت ئى [ئە] دۆلەت ۋە ئۇنىڭ ئورگانلىرى؛ ھۆكۈمەت؛ سىياسىي ھۆكۈمرانلىق: ھاكىمىيەت تىكلىمەك. ھاكىمىيەت قۇرماق.* بۇ كىتابتا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش يولىدىكى ئىنقىلابىي كۆرىشى تەسۋىرلەنگەن.

ھاكىمىيەتچىلىك ئى. ھاكىمىيەتكە ۋە ھۆكۈمرانلارغا خاس بولغان ھالەت: ئۇ ئۆسۈپ يېتىلگەن يىللاردا چەت ئەللەرنىڭ جۇڭگوغا بولغان تاجاۋۇزچىلىقى كۈچەيگەن، چىرىك مانجۇ خانلىقىنىڭ دۆلەت ئىچىدە خەلقنى باستۇرۇش، ئەجنەبىيلەرگە قارىتا خۇشامەت قىلىشتەك پاسسىپ ھاكىمىيەتچىلىكىدىن ۋەتەن مۇنقەرزلىككە، مىللەت قۇللۇققا يۈزلەنگەنىدى.

ھاكىمىيەتلىك سۈپ. ھاكىمىيەتتىن ئىبارەت بولغان، ھۆكۈمرانلارغا خاس: ھەر خىل مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى يولغا قويۇلغان جايلاردا يېزا ۋە كەنتلەرنىڭ ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتلىك رولىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا بولمايدۇ.

ھاكىنا سۈپ. دىيال. ئورۇق، ئاۋاق.

ھاكىنەك ئى <يېم> دىيال. بېلىق يېغىغا ئۇن چېلىپ ئېتىلىدىغان تاماق.

ھاكىۋاتۇ يۇك. دىيال. ئىشقىلىپ، قانداقلا بولمىسۇن؛ تاسادىپىي، تۈيۇقسىز، پەۋقۇلئاددە.

ھاكې I ئى ① تۆت تەرىپى تىك، بەك تېرەن، چوڭقۇرلۇق: شۇنچە چوڭ تاغنى ئىككىگە بۆلۈۋەتكەن ھاكىنىڭ كەڭلىكى ئۇچ مېتىردىن ئېشىپ چۈشەتتى. ② كۆچمە. ئۆتۈش قىيىن بولغان توسالغۇ، توسۇق: ئۇ ئىككىسىنىڭ مەنىۋى بىرىكىشى بۇرۇنقى ئىش، ھازىر ئوتتۇرىدا ھاكې بار. قانداق چۈشەنگەن بىلەنمۇ ھاكې بار.

ھاكې II تەق ← **ھاكې قاتماق**.

ھاكې قاتماق قاتتىق ھەيران قالماق، ئىنتايىن تەئەججۈپلەنمەك، تاكې قالماق: خەلچەم تېخىچە ئاغزىنى ئاچقىنىچە ئۇ كىشىگە ھاكې قېتىپ قاراپ تۇراتتى.

ھاكې قالماق ← **ھاكې قاتماق** لەيلىگۈل كۆزىنى يۇمۇپ — ئاچقۇچە يۇز بەرگەن بۇ ھادىسىدىن چۆچۈپ ھاكې قالدى ۋە شۇ زامان ئالماس بىلەن مەشرەپنى تونۇپ يېغىلىۋەتتى.

ھاكې III تەق. ئېشەكنىڭ ھاكىرغان ۋاقتىدىكى چىقىدىغان ئاۋازى: ئېشەكنىڭ تۈيۇقسىز ... «ھاكې» قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئارقامغا قاردىم.

ھاكې ـ تاكې ← **ھاكې ـ تاكې بولماق**.

ھاكې ـ تاكې بولماق بىرەر ئىشقا ئەجەبلىنىپ ھەيران قالماق، ھاكې قېتىپ قالماق: ئۇلار بۇ مەنزىرىنى ھاكې ـ تاكې بولغان ھالدا كۆرۈشتى.

ھاكې ـ تاكىلىق ھەيرانلىق، تەئەججۈپلۈك: ھاكې ـ تاكىلىقتىن قولۇم توختاپ قاپتۇ.

ھاكىراتماق «ھاكىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، بەكرى ئۇ يەردىن قېچىپ كەتكەن بولۇپ، ئېشەكنى ھاكىرىتىپ ساۋەنگە كەپتۇ.

ھاكىراشماق «ھاكىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سەل سۈيىدە كۆكەرگەن ئوت — چۆپلەر بىلەن تويۇپ، ھارامزادىلىشىپ قالغان ئېشەكلەر قۇيرۇقلىرىنى خادا قىلىشىپ جاھانىنى بېشىغا كىيىپ ھاكىرىشاتتى.

ھاكىرماق پ. «ھاكې ـ ھاكې» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «ھاكې ـ ھاكې» قىلماق (ئېشەك ھەققىدە): ئەمەتنىڭ ئېشىكى ھاكىراپ كەتتى.

ھاكىغۇت ئى. جۇۋازنىڭ ئۇلاغ قوشىدىغان جايىنىڭ يالاڭ تەرىپى.

ھاكىغۇق ئى. دىيال. ئۆكۈزنى قوشقا قاتقاندا بوينىغا سېلىنىدىغان بويۇنتۇرۇق.

ھاكىغرىقاي سۈپ. ئېچىلىپ قالغان، بەك ئوچۇق: تىلماچ ئارقىمۇئارقا ئىككى مەرتەم ۋارقىرىغان بولسىمۇ، ھاكىغرىقاي تۇرغان دەرۋازىدىن ھېچكىم چىقمىدى.

ھاكىقايماق پ. دىيال. ھاكې قېتىپ تۇرۇپ قالماق، ھەيران بولۇپ قالماق، تەئەججۈپلەنمەك.

ھاكىگا <زوئول> ① سۈپ. ئەركەك (ئېشەك ھەققىدە): ھاكىگا ئېشەك. ② ئى. ئەركەك ئېشەك: ئۇ بازاردىن بۇ يىل ئەمدى تۆت چىشلىق بولغان بىر ھاكىگا سېتىۋالغانىدى.

ھاكىگا ئاياق ھاكىگا تېرەكنىڭ ياغىچىدىن ئويۇپ ياسالغان ئاياق.

ھاكىگا تېرەك <بوت> تېرەكنىڭ بىر خىلى. يوپۇرمىقى تۆمۈنە ياكى تۇخۇم شەكىلدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سېرىق؛ ياغىچى ئاچ سېرىق ھەم قاتتىق كېلىدۇ. ئادەتتە ئويمىچىلىققا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ھاكىگىست ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. پەي تۈكلىرى بېغىر رەڭ، قورساق قىسمى ئاق، تۇمشۇقى ياپىلاق، پۇتلىرى قىسقا كېلىدۇ، بارماقلىرى ئارىسىدا ئۈزۈش پەردىسى بولىدۇ. سۇ بويلىرىدا توپلىشىپ ياشايدۇ، ئۇچقاندا رەتلىك سەپ ھاسىل قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ پەسىل قۇشى ھېسابلىنىدۇ.

ھاكىگىز ئى. دىيال. ئېگىز.

ھاكې ـ ھاكې «ھاكې III» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئېغىلدىكى ئېشەكنىڭ «ھاكې ـ ھاكې» قىلىشى خىيال يېپىمنى ئۈزۈۋەتتى.

ھاكىۋاقتى ئى [ھاكې + باقتى] دائىم ھاكىۋېقىپ تۇرىدىغان بىپەرۋا ئادەم: يۈز ئۇلاغ قورۇق ئوتۇننى ئوندۇرۇش ئۈچۈن بىر — ئىككى ھاكىۋاقتىنىڭ كېلىشتۇرۇپ ئەدىپىنى بېرىپ قويغان تۇزۇك!

ھاكىۋاقتىلىق ئى. داۋاملىق ھاكىۋېقىپ بىپەرۋا يۇرۇش، ھاكىۋېقىش: ھاكىۋاقتىلىق قىلماق.

هاڭۇاقماق پ [هاڭ + باقماق] ھېچنېمىنى سەزمەي، ھېس قىلماي تۇرۇپ قالماق؛ بىپەرۋالىق بىلەن تۇرماق؛ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالماق: قاراڭغۇ دەپ ھاڭۇاقما، يورۇقلۇقنى ئىزدەپ تاپ (ماقال).

ھال I سۈپ. ئاچ قىزىل، قىزغۇچ؛ شاپتۇل چېچىكى رەڭ: ھال ئانار تاش. ھال پىروكسېنت. ھال كۇۋارتىس.

ھال رەڭ <گ سەن> ① ئاچ قىزىل بولىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ. ② شۇ خىل رەڭگە ئىگە: ھال رەڭ ياغلىق. ھال رەڭ كۆڭلەك.

ھال II ئى <بوت> زەمبۇرۇغلار پەيدا قىلىدىغان زىرائەت كېسىلى. كېسەللەنگەن زىرائەتلەرنىڭ يوپۇرماق، غوللىرىدا دات رەڭگىدە توچكىلار پەيدا بولىدۇ، مەھسۇلاتقىمۇ تەسىر يېتىدۇ. ئۇ «دات كېسىلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھال III ئى [ئە] ① مەۋجۇت بولغان ياكى يۈز بەرگەن ھالەت، ئەھۋال: بار بارى بىلەن، يوقى ھالى بىلەن (ماقال). ② تۇرق، كۆرۈنۈش: ھالىڭىزغا ۋاي! ③ جىسمانىي ۋە روھىي ھالەت؛ سالامەتلىك، كەيپىيات: ئېغىر ئەمگەك ئۇنىڭ ھالىنى قويمايتى. ④ كۆچمە. كىبىر: ھالى ئۇستۇن. ھال پەيدا بولماق.

ھال تارتماق نازلانماق، نېزىقماق: ھالىڭغا بېقىپ ھال تارت، خالتاڭغا بېقىپ ئۇن (ماقال).

ھال تەڭمەك كىبىرى ئۇستۇنلىمەك، ھالى يوغانلىماق: ئۇ مۇدىر بولغاندىن باشلاپ ئۇنىڭغا ھال تېگىپ قاپتۇ.

ھال ئېيتىماق ① ئۆزىدىن يۇقىرى ئورۇنغا بىرەر مەسىلە ھەققىدە ئەرز ئېيتىماق: مەن ئىشخانا بىناسىنىڭ ئالدىدا ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنىڭ دەردىنى ئاڭلاۋاتاتتىم. ماڭا تونۇش پىكاپ غوپۇلداپ كېلىپ «ۋىش» قىلىپ توختىدى. ② بىركىم بىلەن سىرداشىپ، ئۇنىڭغا كۆڭلىدىكىنى سۆزلەپ بەرمەك؛ دەرد تۆكمەك: دوشمەنىڭگە ھال ئېيتما، كۈلگىسى كېلىدۇ، دوستۇڭدىن سىر ئايما، بىلگۇسى كېلىدۇ (ماقال).

ھالى تەڭ ئەھۋالى ئېغىر، قىينالغان؛ ھالى خاراباشقان: ــ رەھىم قىلسىلا بېگىم، ئاتىسىنىڭ ھالى تەڭ، ئەتە ــ ئۈگۈنگىچە تۇزۇلۇپ قالسا يەنە خىزمەتلىرىدە بولار، ــ دېدى تاجىخان يىغلامسىراپ.

ھالىغا خادا بويلىمايدىغان ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، باشقىلارنى كۆزىگە ئىلمايدىغان، ھالى چوڭ، جازىسى ئۇستۇن؛ ھاكاۋۇر، تەكەببۇر: «ئۇياقتىن كېلىپلا بۇياقتىن ئۆزىنى كۆز ــ كۆز قىلغىلى تۇردى، ۋاييەي، ھالىغا خادا بويلىماي كەتتى»، ــ دەيتتى ئۇ دىمىقىدا پىنە سۈرۈپ.

ھالى قالماسلىق ① خۇشاللىقتىن نېمە قىلىشنى بىلمەي پاپىپېتەك بولۇپ كەتمەك؛ ئاۋارە بولۇپ كەتمەك: بىزنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ھالى قالمىدى. ② ماغدۇرىدىن، كۈچىدىن كەتمەك: ھېرىپ بىر قەدەم يۈرۈشكىمۇ ھالى قالمىغان ھاتەم دەرھىنىڭ تۇڭىگە بارىدى ــ دە، يېقىلدى.

ھالىڭ شۇ قولۇڭدىن كېلىدىغىنى شۇنچىلىك، ئەھۋالىڭ چاغلىق: شۇ چاغدا پەررۇخ بەختى يېتىپ كەپتۇ، «بىزنىڭ سۆزىمىزگە كىرمەي ھالىڭ شۇ بولدىمۇ؟» دېيىشىپتۇ ئۇلار.

ھالى يوق ① كىبىرى، چوڭچىلىقى يوق، ھاكاۋۇر، تەكەببۇر ئەمەس: ئامانگۈل ھالى يوق، ئاق كۆڭۈل بىر قىز ئىدى. ② ماغدۇرى، ماجالى يوق؛ كۈچىدىن قالغان؛ كۈچسىز: بۇرۇنقىدەك ئۇنداق سىرتلاردا چېپىپ يۈرىدىغان ھالىمىز يوق.

ھالا يۈك [ئە] ئورۇن ياكى ۋاقىت چېكىنى بىلدۇرىدىغان رەۋىش ۋە رەۋىشداشلارنىڭ ئالدىدا كېلىپ، چەك ئۇقۇمىنى كۈچەيتىش رولىنى ئويناپىدۇ: ــ سىدىق كىچىكىدىن يامان ئۆگىنىپ قالغاچقا، ھالا بۇگۈنگىچە بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماي، لاغايلاپ يۈرىدۇ، ــ دېدى تاغام ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىپ.

ھالاپ ئى. دىيال. يالغانچى؛ قىزغانچۇق.

ھالاقەت ئى [ئە] تەسىر، كاشىلا؛ توسقۇن، دەخلى: ھالاقەت بەرمەك. ھالاقەت يەتكۈزمەك. * ئۆز ئەيىبىنى بىلمىش ۋە شۇ ئەيىبى بىلەن باشقىلارغا ھالاقەت بەرمەسلىككە تىرىشىش ــ نېمىدېگەن ئېسىل پەزىلەت ــ ھە!

ھالاقەت بەرمەك تەسىر يەتكۈزمەك، كاشىلا، توسقۇنلۇق قىلماق، دەخلى يەتكۈزمەك: مەن ئۇلارنىڭ مۇڭدىشىشلىرىغا ھالاقەت بەرمەسلىك ئۈچۈن ئۇدۇل مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ، ئۆزۈمنى دىۋانغا تاشلىدىم.

ھالاك ئى [ئە] ئۆلۈش، يوقىلىش.

ھالاك بولماق ئۆلمەك، يوقالماق، تۈگەشمەك.

ھالاك قىلماق ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق، تۈگەتمەك.

ھالاكەت ئى [ئە] ئۆلۈم، قىرىلىش، يوقىلىش، مەغلۇپ بولۇش؛ ۋەيران بولۇش: ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالماق.

ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالماق يوقىلىش، ھالاك بولۇشقا ئاز قالماق؛ خاراب بولۇش ئالدىدا تۇرماق، زاۋاللىققا يۈزتۇتماق: دۈشمەن قوشۇنلىرى ئوزۇق ــ تولۇكتىن ئايرىلىپ ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى.

ھالاكەتلىك سۈپ. ھالاكەتكە، ۋەيران بولۇش، يوقىلىشقا ئېلىپ بارىدىغان؛ ھالاك بولغان، ۋەيران بولغان، يوقالغان: ھالاكەتلىك ئاقىۋەت.

ھالال سۈپ [ئە] ① <دىن> شەرىئەت ھۆكمىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان، يېگىلى، ئىچكىلى، پايدىلانغىلى بولىدىغان؛ ھارام ئەمەس: ئېشەكنىڭ ئۆزى ھارام، كۈچى ھالال (ماقال). ② كۆچمە. بىراۋنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان، ئۆز ئەمگىكى، ئۆز تەرى بىلەن جۇغلىغان: ھالال مال. ھالال پۇل. ③ كۆچمە. قىڭغىر يولدا ماڭمايدىغان، باشقىلارنى ئالدىمايدىغان؛ پاك، ساپ دىل، توغرا: ئىنسابلىق، ھالال ئادەملەر ئۆز ئائىلە چىرىغىنى ئۆچۈرمەيدۇ. * ھالال ئىشلىمەك، ھالال ياشىماق. ④ كۆچمە. ھەق، توغرا، مۇۋاپىق، تېگىشلىك، جايىدا: ئۇ لوكچەككە مۇشت ھالال تەگدى. ⑤ نىكاھلاپ ئېلىنغان، قانۇنىي (خوتۇن ھەققىدە): سايىم بۇ ھالال جۈپتى بىلەن مەڭگۈ بەختلىك بولۇپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ھالاللىق ئى. ۋىجدان ۋە ئىنساب بىلەن ئىش تۇتۇش؛ توغرىلىق، ساپلىق: ياغاچچى قۇرۇلۇش ئۈچۈن ھالاللىق بىلەن كۈچىنى سەرپ قىپتۇ.

ھالاللىماق پ <دىن> يېسە ــ ئىچسە، پايدىلانسا توغرا بولىدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك، ھالال قىلماق: تەر ــ قىلغان ــ ئەتكەننى ھالاللايدۇ (ماقال).

ھالاۋەت ئى [ئە] لەززەت، زوق؛ راھەت ــ پاراغەت: ھالاۋەت كۆرمەك. * جاپا چەكمىگۈچە ھالاۋەت يوق (ماقال). * ئەمدى ئۇ بۇ گۈلزارلىقنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ئىجادىي مېھنىتىنىڭ ھالاۋەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىۋاتاتتى.

ھالاۋەت كۆرمەك لەززەت ئالماق، راھەت كۆرمەك، ھۇزۇرلانماق: بەزەن چاغلاردا قولىمىزغا پۇل كىرىپ، ھالاۋەت كۆرگەن چاغلىرىمىزمۇ بولدى.

ھالاۋەتلىك سۈپ. ھالاۋەتى بار، ھالاۋەت بېغىشلايدىغان، راھەتلىك: ھالاۋەتلىك تۇرمۇش.

ھالەت ئى [ئە] ① ھال، ئەھۋال؛ ۋەزىيەت: باشلانغۇچ ھالەت. ھەربىي ھالەت. روھىي ھالەت. قىيىن ھالەت. ② <تىل> جۈملىدە پېئىل ۋە سۈپەتنىڭ ئالدىدا كېلىپ، ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن ئىش ـ ھەرىكەت ياكى خۇسۇسىيەتنىڭ ھەر خىل ھالىتىنى ئىپادىلەيدىغان جۈملە بۆلىكى.

ھال ـ ئەھۋال ئادەمنىڭ روھىي ۋە جىسمانىي ھالىتى؛ سالامەتلىكى؛ تۇرمۇش شارائىتى، ھال ـ كۈنى: ھال ـ ئەھۋال سورىماق.

ھالبۇكى باغل. «ئەھۋال شۇنداقكى، ئەمەلىيەت شۇكى» دېگەن مەنىلەردىكى قارىمۇ قارشى باغلىغۇچى بولۇپ، رولى «ئەمما، بىراق، لېكىن» باغلىغۇچىلىرىغا يېقىن كېلىدۇ: ھالبۇكى، راستتىنى ئېيتقاندا، بۇ مەخپىيەتلىكتە ئاجايىپ قورقۇنچلۇق ۋەقەلىكلەر يوق، ئىز بەسىپ قوغلاشلار يوق، سۈيىقەست، ھىيلە ـ مىكىرلەر يوق، خەتەرلىك توسالغۇلارمۇ يوق.

ھالپەش ئى. دىيال. ئۇچ تەرەپكە تۇتاشقان پېشايۋان.

ھالپۇ سۈپ. دىيال. كىچىك ئىشنى يوغان قىلىپ كۆرسەتمەنلىك كۆپتۈرمىچى.

ھالدا ① «ھال Ⅲ» سۆزىنىڭ ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى «ـ دا» بىلەن تۈرلەنگەن شەكلى. ② رەۋ. ھالەتتە، تەرىقىدە، رەۋىشتە: بۇ چاغدا بەڭگىلەر ئەمدى قانداق رەڭدىكى پو ئېتىشنى ئويلىشىۋاتقانىدەك، بېشىنى بىر يەرگە ئېگىشتۈرگەن ھالدا دۈمچەيگەنىچە يۆكۈنۈپ ئولتۇراتتى.

ھالسىراتماق «ھالسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇشۇ ۋەھىمىلىك ۋەقە ئۇنىڭ يۈرىكىنى ھالسىرىتىپ قويدى.

ھالسىراشماق «ھالسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى تۈيۈقسىز ھۇجۇمدىن كېيىن دۈشمەنلەر خېلىلا ھالسىرىشىپ قېلىشتى.

ھالسىرىماق پ. ھالدىن كەتمەك، ھالسىزلانماق: دۈشمەننىڭ ئالدىنقى قىسمى خېلىلا ھالسىراپ قالدى.

ھالسىز سۈپ. ھالى، كۈچ ـ قۇۋۋىتى يوق؛ ھالدىن كەتكەن، مادارى قالمىغان؛ دەرمانسىز؛ زەئىپ: سەھەرنىڭ ئىللىق نۇرى چېدىرنىڭ يوچۇقلىرىدىن ئۆتۈپ، يەردە ھالسىز ياتقان ئەكبەرنىڭ يۈزىگە چۈشتى.

ھالسىزلاندۇرماق «ھالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر چاغدىن كېيىن سودىگەر ئويغىنىپ قارىسا ئوغلىنى يىلان چېقىپ ھالسىزلاندۇرۇپتۇ.

ھالسىزلاندۇرۇشماق «ھالسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇنۇگۈن كەچتە بىرنەچچە لۇكچەك ئادىلىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇنى قاتتىق ئۇرۇپ ھالسىزلاندۇرۇشۇپ، ئالدىغىنىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشىپتۇ.

ھالسىزلاندۇرۇلماق «ھالسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇرە ئالدى بىلەن ھوشسىزلاندۇرۇش ئوقى ئارقىلىق ھالسىزلاندۇرۇلۇپ، ئاندىن قەپەسكە ئېلىپ كىرىلدى.

ھالسىزلانماق پ. كۈچىدىن، ماغدۇرىدىن كەتمەك، ماغدۇرسىزلانماق؛ ئاجىزلاشماق: قۇرۇق قاقشال بولۇپ قالغان ھاشارچىلار پاتلا ھالسىزلىنىشقا باشلىدى.

ھالسىزلىق ئى. ئاجىز، كۈچسىز ھالەت، ماغدۇرسىزلىق: ئۇنىڭ ھالسىزلىقتىن نۇرى قاچقان كۆزلىرى ھەرقانداق كىشىنى ئەندىشىگە سالاتتى.

ھالسىزلىنىشماق «ھالسىزلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ھالقا ئى [ئە] ① مېتالنى ئېگىپ، ئىككى ئۇچىنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق ياسالغان چەمبەر شەكلىدىكى بۇيۇم: تۆمۈر ھالقا. زەنجىر ھالقىسى. ئىشىك ھالقىسى. ② قۇلاققا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى. كۆپىنچە ئالتۇن، كۈمۈش قاتار ـ لىق مېتاللاردىن ھەر خىل شەكىلدە ياسىلىدۇ. ③ چەمبەر، دائىرە شەكلىدىكى نەرسە، گەردىش: خان ئارسلانبەگنى باشلاپ ھالقا بولۇپ تۇرغان مېھمانلار ئالدىدىن ئايلاندى. ④ كۆچمە. بىر ـ بىرىگە ئۆزئارا باغلانغان ۋە بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلغۇچى بۆلەكلەردىن بىرى: ئاجىز ھالقا. ئىش ھالقىلىرى. ⑤ كۆچمە. شەيئىلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان بۆلىكى: خىزمەتتە مۇھىم ھالقىنى چىڭ تۇتۇش. ⑥ كۆچمە. قورشاۋ، مۇھاسىرە: ئەمىر، بەگلەر ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكىپ، كەستەھام شەھىرىنى ھالقىغا ئالدى.

ھالقىتماق «ھالقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تەسلىم بولغان ئەسكەرلەر قىيا‌پىتىدە ئىككى قولىنى بېشىدىن ھالقىتىپ تۇرۇپ، شەپقەت ھەمشىرىگە يېنىش ـ يېنىش يالۋۇردى.

ھالقىسىمان سۈپ [ئە] ھالقىغا ئوخشايدىغان، ھالقا شەكلىدىكى، ھالقىدەك: ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى توختام سۆغا تاش تاشلىغاندا ھالقىسىمان دولقۇن پەيدا قىلغاندەك تەسىر قوزغۇتتى.

ھالقىشماق «ھالقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، تاغ ـ داۋانلاردىن ھالقىشىپ، ئاخىر جەننەت كەبى بىر شەھەرگە يېتىپ كېلىشىپتۇ.

ھالقىلىق سۈپ ① ھالقىسى بار، ھالقا ئورنىتىلغان، ھالقا ئاسقان: ھالقىلىق دەرۋازا. ھالقىلىق قىز. ② ھالقا ياساشقا بولىدىغان، ھالقا ياساش ئۇچۇن تەييارلانغان، ھالقىغا تۇشلۇق: ھالقىلىق تۆمۈر. ③ كۆچمە. ھەل قىلغۇچ، مۇھىم، جىددىي: ھالقىلىق پەيت. ھالقىلىق مەسىلە. ھالقىلىق ۋاقىت.

ھالقىلىق ئات <تەن> ① گىمناستىكا ئەسۋابى، يەنى ياغاچ ئاتنىڭ بىر خىلى. كۆرۈنۈشى ئات شەكلىگە ئوخشايدۇ. ئۇستىگە ئىككى دانە يېرىم ھالقا ئورنىتىلغان. ② گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا تەنھەرىكەتچىلەر ھالقىلىق ئات ئۇستىدە ھالقىنى تۆتۈپ ياكى ئاتنىڭ دۈمبىسىگە تايىنىپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇنلايدۇ.

ھالقما سۈپ. ھالقىپ كېتىدىغان، ھالقىيدىغان، ھالقىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ھالقما پەن، مائارىپى. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت پەن ـ تېخنىكىسى خىزمىتىنى ئۆز ئالدىغا يېڭىلىق يارىتىدىغان ھالقما تەرەققىيات ئىزىغا سېلىش كېرەك.

ھالقماق پ ① ئاتلىماق، ئاشماق: ئېگىزلىتىن ھالقماق. تامدىن ھالقماق. ② بىرەر چەك ياكى دائىرىنىڭ سىرتىغا

چىقىپ كەتمەك؛ ئېشىپ كەتمەك: ئۇنىڭ يېشى ئەللىكتىن هالقىدى. ③ كۆچمە. بىرەر ساهە ياكى ئىشتا باشقىلاردىن ئۆتۈپ كەتمەك؛ ئۈستۈن تۇرماق: قاسىم ئۆگىنىشتە باشقا ساۋاقداشلىرىدىن هالقىپ، كۆزگە كۆرۈندى.

هال ـ كۈن ← **هال ـ ئەهۋال.**

هاللازلىماق پ. دىيال. هاڭگا ئېشەك هاڭراپ يۈگۈرمەك.

هاللاشماق پ. ئەهۋاللاشماق، مۇڭداشماق، سۆزلەشمەك، پىكىرلەشمەك: ئۇلارنىڭ هاللىشۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرغان ساۋاقداشلىرىمۇ سوراپ قالدى.

هاللاڭ سۈپ. دىيال ← **هاڭغرىقاي.**

هاللانماق پ ① هال ـ كۈنى، تۇرمۇشى ياخشىلانماق: تۆمۈر ئائىلىسى قورايغا كەلگەندىن بېرى بىرئاز هاللىنىپ قالدى. ② كۆچ ـ قۇۋۋەت، ماغدۇر پەيدا بولماق، ماغدۇرلانماق: ـــ رەهىم ئاتام يېڭىلا كېسەلدىن قوپتى، سەل هاللىنىۋالسۇن، ـــ دېدى تاشۋاي كۆچپىلىككە قاراپ.

هاللەسە ئى. دىيال. بار نەرسىنى تەڭ كۆرۈپ پايدىلىنىش.

هاللىق سۈپ. هال ـ ئەهۋالى، كۈنى يامان ئەمەس، ئۆزىنى ئۆزى قامداپ كېتەلەيدىغان: هاللىق دېهقان. هاللىق چارۋىچى.* جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مىللىي روهىنى جارى قىلدۇرۇش ۋە پېتىلدۇرۇش، ئومۇميۈزلۈك هاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش ـــ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۇلۇغ گۈللىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ماهىيەتلىك مەزمۇنى.

هال ـ مۇڭ هال ۋە مۇڭ؛ هال ـ ئەهۋال، دەرد؛ ئىچ پۇشۇق: هال ـ مۇڭ ئېيتىشماق.* شەهەرنى تاشلاپ ئەلانىڭ يېنىغا كۆچۈپ چىققان قەدىرلىك كىچىك ئانىسى بىلەن بۇ يىل تۆت ياشقا كىرگەن ئوماق قىزى ئۇنىڭ هال ـ مۇڭىغا ئورتاق ئىدى.

هال ـ ئۇقەت هال ۋە ئوقەت، هال ـ كۈن، هال ـ ئەهۋال؛ تىرىكچىلىك، مەئىشەت: شۇنداق قىلىپ، بالىلارنىڭ هال ـ ئوقىتى كۇندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىپ كېتىپتۇ.

هال ـ ئۇقەتلىك هال ـ ئوقىتى بار، تۇرمۇشى، مەئىشىتى، تىرىكچىلىكى ياخشى: كۇنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇتىلاقلار تۆگە بولۇپ يېتىشىپ، ئۇنىڭ يۈكىنى توشۇشقا باشلاپتۇ هەمدە خېلى ئوبدان هال ـ ئوقەتلىك قىلىپ قويۇپتۇ.

هالۇ ئى. دىيال. هويلا.

هالۋا ئى [ئە] قوي مېيىدا قورۇلغان ئۇن بىلەن شېكەر سۈيىنى ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل شېرىن يېمەكلىك.

هالۋىچى ئى. هالۋا ئېتىپ ساتقۇچى ئادەم: بورىچى هالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال). * بازاردىكى ئاشپەز، ناۋاي، باققال، كاۋاپچى، هالۋىچى ۋە باشقىلارنىڭ تازىلىقى هازىر جىق ياخشىلىنىپ كېتىپتۇ.

هالۋىچىلىق ئى. هالۋا ئېتىپ سېتىش ئىشى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئائىلىسى هالۋىچىلىق بىلەن كۇن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولدى.

هام تەق. ئېغىزنى چوڭ ئېچىپ بىراقلا يۇمۇش هالىتى: هام ئەتمەك. هام قىلماق.

هاماقەت سۈپ [ئە] ئەقىلسىز، ئەخمەق، نادان، دۆت: هاما ـ قەتنى هارماڭ دېمە، هارغاندا ئۆزى توختايدۇ (ماقال).* مەن هاماقەت ئىشنى بۇزۇپ، شۇ دەرىجىگە ئەكېلىپ قويدۇمۇ، ئاخىر؟!

هاماقەتچىلىك ئى. هاماقەتلەرگە خاس ئىش ـ هەرىكەت، هالەت، هاماقەتلىك: كامىل كىتاب دۆۋىلىرىگە بېشىچە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكىنى بىلەن تېخى قىزلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنمەيدىكەن، دۇنيادا بۇنداقمۇ هاماقەتچىلىك بولامدۇ.

هاماقەتلەرچە رەۋ. هاماقەتلەرگە ئوخشاش، هاماقەتلەردەك: شۇ ئىشتىن كېيىن مەن هاماقەتلەرچە كۇن ئۆتكۈزسەم بولمايدىغانلىقىنى هەقىقىي هېس قىلدىم.

هاماقەتلەشمەك پ. هاماقەتكە ئايلانماق: ئۇنىڭ ئون نەچچە يىل مەكتەپتە ئوقۇغان ئادەم تۇرۇپ، شۇ دەرىجىدە هاماقەتلىشىپ كەتكىنىگە ئەقىلىم هەيران.

هاماقەتلىك ئى. ئەقىلسىزلىق، ئەخمەقلىق، دۆتلۈك: بوۋاي بىلەن موماي ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ، پادىشاهنىڭ هاماقەتلىكىدىن شىكايەت قىپتۇ.

هاماقەتلىك قىلماق ئەخمەق، دۆت، نادان ئادەملەرگە ئوخشاش هەرىكەتتە بولماق: بۇ ئىشتا تۇرغان قاتتىق هاماقەتلىك قىلغانىدى.

هامان رەۋ [پ] ① داۋاملىق، توختىماي، دائىم، هازىرغىچە، هېلىھەم: لېكىن ئۇ ماڭا پۇرسەت بەرمەي، هامان قىستاپ كېلىۋەردى. ② بىرەر ۋەقە ياكى هادىسە يۈز بەرگەن پەيتىنىڭ ئۆزىدە، ئاشۇ زامان، شۇ ئاندا: ئىسكىرىپكا چالغۇچى ئوستىلىگە قويۇلۇشى هامان، قەدىردىن ئۇنى ئېلىپلا باغرىغا باستى. ③ هەرقانچە قىلغان بىلەن، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى هېسابتا، چوقۇم، بەربىر: هايات هامان مۇهەببەتكە موهتاج، مۇهەببەت مېهىر ـ شەپقەتكە.

هامانە رەۋ [پ] هەرقانچە قىلغان بىلەن، ئاخىرقى هېسابتا، بەربىر، چوقۇم: ئىنسانىنىڭ دۇنياغا كەلمىكى باردۇر، بىركۈنى هامانە ئۆلمىكى باردۇر.

هامانەم رەۋ ← **هامانە:** مۇهەببەتنىڭ سىرلىرىنى هامانەم ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ.

هاما ئى [ئە] ① بالىلارغا نىسبەتەن ئاتا ياكى ئانىسىنىڭ ئاچا ـ سىڭىللىرى: ئالماس بولسا كۆتۈلگەن ئادەم يېتىپ كەلگۈچە، ئېلىقۇلنىڭ هاممىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئېلىشانى يوقلاپ كېلىشنى قارار قىلدى. ② ئۆزىدىن چوڭلارغا مۇراجىئەت قىلىش، هۆرمەت بىلدۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سۆز: قېرى هاما مېهرىبان ـ كۆيۈمچان ئايال ئىدى.

هاما ئاچا ← **هاما.**

هاممال ئى [ئە] يۈك قاچىلاپ، يۈك چۈشۈرگۈچى، يۈك توشۇغۇچى ئىشچى: يۈكچى تاشۋاي خىلمۇخىل نەرسىلەرنى يۈدۈپ توشۇۋاتقان هاممالار بازىرىدا پەيدا بولۇپ، ئېسىل كىيىنىۋالغان كىشىلەرگە ئىش سوراپ ئىلتىجا قىلدى.

هاممالچىلىق ئى. يۈك قاچىلاش، چۈشۈرۈش، توشۇش ئىشى، هاممالىق: ئۆچۈر ـ ئالاقە ۋاستىلىرىنىڭ تەرەققىياتى يەر شارىنى بىر كەنتكە ئايلاندۇرۇپ قويغان بۈنداق ۋەزىيەتتە، بۇ خىل هاممالچىلىقنىڭ بىزنى هامىنى هالاكەتكە باشلايدىغانلىقى چوقۇم.

هاممالىق ئى. يۈك قاچىلاش، چۈشۈرۈش، توشۇش ئىشى ۋە شۇنداق مەشغۇلات: كۇنلەر ئۆتكەنسېرى يانچۇق قورۇقدىلىنىشقا باشلىدى، ئاخىرى هاممالىق قىلىپ جان بېقىشقا مەجبۇر بولدۇم.

هاممام ئى [ئە] يۇيۇنۇش، چۆمۈلۈش ئۈچۈن ئىسسىق ۋە سوغۇق سۇلىرى دائىم بار بولغان مەخسۇس ئۆي؛ مۇنچا: هاممامغا كىرمەك.* قازى ئابدۇللانى هاممامغا ئەۋەتىپ يۇيۇندۇرۇپتۇ،

چاچلىرىنى ئالدۇرۇپ، بۇرۇتلىرىنى ياستىپتۇ.

هاممامچى ئى. هاممامغا قارىغۇچى، هاممامنى باشقۇرغۇچى ئادەم: پادىشاھ خاپا بولۇپ، هاممامچى بىلەن دەرۋازىۋەننى زىندانغا تاشلاپتۇ.

هامنام سۈپ. دىيال. تىنچلىق، دىمىق.

هاملە ئى [ئە] <بىيول> ئادەم ياكى سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارنىڭ ئانلىق تېنىدە پەيدا بولغان يۇمران تەن؛ تۆرەلمە.

هاملىدار سۈپ [ئە + پ] ① قورسىقىدا هاملىسى بار؛ ئىككىقات، ئىچىغرىئاياغ: هاملىدار ئايال. ② كۆچمە. ئاساس، سەۋەبچى: ھەش ـ پەش دېگۈچە يېرىم ئاي ئۆتۈپ كەتتى، خۇشاللىق ياكى دىل ئازابىغا هاملىدار مىنۇتلار يېتىپ كەلدى.

هاملىدارلىق ئى① هاملىدار ھالەت: هاملىدارلىق مەزگىلى. * ئۇ خېلىغىچە ئۆزىنىڭ هاملىدارلىقىنى ھېچكىمگە بىلدۈرمەسلىككە تىرىشىپتۇ. ② <فىزىيول> ئاياللارنىڭ تېنىدە هاملىنىڭ پەيدا بولۇپ يېتىلىش جەريانى.

هامنى رەۋ. ئاخىرقى ھېسابتا، ھامانە، بەرىبىر: ـــ ئۆزلىرى هامنى ئۈي سالغاندىن كېيىن ئىككى ئېغىز سالىمەن دېمەي، تۆت ـ بەش ئېغىزلىق سالسىلا، ـــ دېدى هاكىمغا يېزا باشلىقى تۇرسۇن.

هامي ئى [ئە] يۆلىگۈچى، ئاسرىغۇچى، ھىمايىچى، قوللىغۇچى، يۆلەك؛ تەرەپدار: هامي بولماق. * ـــ مانا، فېئودال ـ لىزمنىڭ جاھىل هامىيسى تېپىلدى! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

هامي بولماق يۆلىمەك، ئاسرىماق، قوللىماق، ياقلىماق؛ تەرەپدارى بولماق: چاكىنىلىق ـــ هاكىممۇتلەقلىق ۋە دېموكراتىيە ـ سىزلىككە هامي بولغان جەمئىيەتنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى.

هاميلىق ئى. ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىش، تەرەپدارلىق: هاميلىق قىلماق. زەئىپ ئاممىلار چوڭ نوپۇزلۇقلار تەرىپىدىن هاميلىققا ئېلىنىشىمۇ، ھامان سەپتىن چۈشۈپ قالىدۇ.

هاميلىق قىلماق ھىمايىچى بولماق، تەرەپدار بولماق، ياقلىماق، قوللىماق، يۆلەكچى بولماق: ئۇنىڭ دائىملىق ھەمراھى بولغان قۇم بارخانلىرى ئۇنىڭغا هاميلىق قىلىپ، ئۇنى مەزمۇت ئورىدى.

هانا سۈپ. دىيال. بەدەننىڭ ئېگىلىپ قالغان، بىر تەرەـ بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان هالىتى.

هاننات سۈپ [پ] رەھىمسىز، شەپقەتسىز؛ ئۇشۇق: ھۆكۈم سۈردى سېنىڭدە ياكى زىڭشېك دېگەن هانناتـ، قانلار ئىچتى شارابتەك جېكى شۇرىن دېگەن جاللات.

هانناز سۈپ. دىيال. ئىش خۇشياقماس، جايىدا تۇرمايدىغان.

هاھ تەق. قاتتىق كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

هاھـ هاھ «هاھ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قاسىمنىڭ «هاھـ هاھ» قىلىپ كۈلگىنىدىن بىر مەسخىرە چىقىپ تۇراتتى.

هاۋ تەق. ئىت قاۋىغان چاغدا چىقىدىغان ئۇزۇك ئاۋاز: ئىتنىڭ تۆيۈقسىز «هاۋ» قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتىم.

هاۋا ئى [ئە] ① <مېتېئور> يەر شارى ئەتراپىدىكى ئاتموسفېرا قەۋىتىنى هاسىل قىلغان گاز جىسىم. رەڭسىز، پۇراقسىز بولۇپ، ئاساسلىق تەركىبى ئازوت بىلەن ئوكسىـ گېن. ئۇنىڭغا يەنە ناهايىتى ئاز مىقداردا گېلىي، ئارگون، نېئون، كىرىپتون، كىسىنون قاتارلىق ئىنېرتلىق ئېلېـ مېنتلار ۋە سۇ پارى، كاربون (Ⅳ) ئوكسىد، مىكروئور ـ گانىزملار هەم باشقا ئارىلاشما ماددىلارمۇ ئارىلاشقان بولىدۇ: ساپ هاۋا. هاۋادىن نەپەس ئالماق. ② يەر ئۈستىدىكى ئاتموسفېرا بوشلۇقى؛ بوشلۇق: سادىرنىڭ قولىدىكى بايراق هاۋادا لەيلەپ قالدى. ③ ئاتموسفېرانىڭ ئەھۋالى: ئوچۇق هاۋا. هاۋا ئۆزگەرمەك. هاۋا تۇتۇلماق. ④ بىرەر جايىنىڭ يەر ئۈستى شارائىتى؛ ئىقلىمى: تاغ هاۋاسى. * بۇ يەرنىڭ هاۋاسى ماڭا ياقىدۇ. ⑤ كۆچمە. كەيپىيات؛ ۋەزىيەت: ئۇ يەردە سىياسىي هاۋا ناهايىتى يامان.

هاۋا بېسىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ جىسىم يۈزىگە چۈشۈرىدىغان بېسىمى. بۇ خىل بېسىم دېگىز يۈزىدىن ئېگىز ـ لىگەنسېرى، شۇنچە ئاجىزلايدۇ. مەسىلەن، يۇقىرى بوشلۇق ياكى ئېگىز تاغلاردىكى هاۋا بېسىمى تۆز يەرنىكىدىن ئاجىز بولىدۇ.

هاۋا تاپان ئوخشىمىغا يېتىپ، ئىككى پۇتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ تۇرۇش هالىتى: هاۋا تاپان قىلماق.* ئادىل يىقىلىپ كېتىپ هاۋا تاپان بولۇپ قالدى.

هاۋا رايى <مېتېئور> بەلگىلىك رايون ياكى بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئاتموسفېرادا يۈز بەرگەن تۈرلۈك مېتېئورولو ـ گىيەلىك ئۆزگىرىشلەر. مەسىلەن، تېمپېراتۇرا، نەملىك، هاۋا بېسىمى، يېغىن، شامال، بۇلۇت قاتارلىقلار.

هاۋا رەڭ <گ سەن> ① ئوچۇق سۇس كۆك بولىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ. ② مۇشۇ خىل رەڭگە ئىگە: هاۋا رەڭ سارجا. هاۋا رەڭ ياغلىق.

هاۋادان ئى [ئە + پ] ئۆي تېمىنىڭ تورۇسقا يېقىن يېرىدىن قويۇلغان هاۋا تۆشۈكى: سەيخانىنىڭ ئىچى سوغۇق ۋە قاراڭغۇ بولۇپ، پەقەت بىرلا هاۋادانىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس بىر يورۇقلۇق چۈشۈپ تۇراتتى.

هاۋاسىز ① سۈپ. هاۋاسى يوق، هاۋاسى شالاڭ. ② رەۋ. هاۋادىن خالىي، هاۋادىن ئايرىلغان هالدا، هاۋا بولمىغان شارائىت ئاستىدا، هاۋادىن نەپەسلەنمەي: جانلىقلارنىڭ هاۋاسىز ياشىشى مۇمكىنمۇ؟

هاۋاسىزلاندۇرماق «هاۋاسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېتالچىلىق مىنىستىرلىقى ئۆز تەتقىقاتىدا ئېلېكتـ رونلۇق ۋاكۇئوم سايمانلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان هاۋاسىزلاندۇرۇش دورىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلەپ چىقتى.

هاۋاسىزلاندۇرۇشماق «هاۋاسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تېخنىك خادىمىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئالدى بىلەن لامپۇچكىنى هاۋاسىزلاندۇرۇشۇپ، ئاندىن كېيىن ئىچىگە ۋولفرام سىمى ئورنىتىشتى.

هاۋاسىزلاندۇرۇلماق «هاۋاسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ لامپۇچكىسى هاۋاسىزلاندۇرۇلغان ياكى ئىنېرت گازى تولدۇرۇلغان ئەينەك لامپۇچكا بولۇپ، ئىچىدە ۋولفرام سىمى بولىدۇ، توك ئۆتكەندە ۋولفرام سىمى ئاقىرىپ، نۇر چىقىرىدۇ.

هاۋاسىزلانماق پ. هاۋاسىز هالەتكە كەلمەك، هاۋاسى چىقىپ كەتمەك: هاۋاسىزلانغان لامپۇچكا.

هاۋالاندۇرماق «هاۋالانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن ئۇنى ئوچۇق هاۋاغا ئېلىپ چىقىپ، هاۋالاندۇرماقچى بولدۇق.

هاۋالاندۇرۇشماق «هاۋالاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ ئەترايى قويۇق ئورمانلىق

بىلەن قاپلانغان، سۇلىرى سۈزۈك بىر كۆل بويىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ ۋە تۇتقۇنلارنى ھاۋالاندۇرۇشقاچ ئارام ئالماقچى بولۇشۇپتۇ.

ھاۋالاندۇرۇلماق «ھاۋالاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى بېزەلگەن ئۆي چوقۇم بىر نەچچە كۈن ھاۋالاندۇرۇلغاندىن كېيىن ئاندىن كۆچۈش كېرەك.

ھاۋالانماق پ. ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالماق، ھاۋا يېمەك: ئۇلار شۇ تەرىقىدە بىر ئاي سەپەر قىلىپ، ئەتراپى بوستانلىق بىر بۇلاق بېشىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە ھاۋالىنىپ ھاردۇقىنى چىقارماق بوپتۇ.

ھاۋاله ئى [ئە] بىر ئىشنى باشقا بىراۋنىڭ ۋاكالىتەن باشقۇرۇپ قويۇشىغا، بېجىرىشىگە تاپشۇرۇش: ئايال قازىنىڭ ھاۋالىسىنى ئېلىپ، بوغچىسىنى تېڭىپ، يولغا چىقاي دەۋاتقاندا جۇزاڭچى ئىككى قاپاق ياغنى يۇدۇپ ھويلىدا پەيدا بوپتۇ.

ھاۋاله قىلماق بىر ئىشنى باشقا بىراۋنىڭ ۋاكالىتەن باشقۇرۇپ قويۇشىغا، بېجىرىشىگە تاپشۇرماق: ئەينىدىن بىلەن شاھابىدىننى ئۆزىتىپ قويۇشنى مۇنىرىدىنگە ھاۋاله قىلىپ قويۇپ، شائىر دىلبەرنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇدۇل دوختۇرخانىغا باردى.

ھاۋالىسىز سۈپ. ھاۋالىسى يوق، ھاۋاله قىلىنمىغان: ھاۋالىسىز ئىش. ھاۋالىسىز باشقۇرۇش.

ھاۋالىق سۈپ ① ھاۋاسى بار، ھاۋاغا ئىگە بولغان: كۆپۈكچە ھاۋالىق بولىدۇ. ② ھاۋاسى ياخشى، خۇش ھاۋا: ھاۋالىق باغ.

ھاۋالىلىك سۈپ. ھاۋالىسى بار، ھاۋاله قىلىنغان: ھاۋالىلىك ئىش. ھاۋالىلىك سېتىش، ھاۋالىلىك سېتىۋېلىش.

ھاۋانچا ئى [پ] تۆمۈر، چويۇن، تاش، ياغاچ قاتارلىقلاردىن ياسىلىدىغان، دورا ـ دەرمەك ھەم شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى يانجىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇي سايمىنى.

ھاۋايى ـ ھەۋەس شەھۋانىيلىق، ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپا: تۇردىخان دەللىنىڭ چۈشەنچىسىدە، بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىدىن قېلىشماس پاھىشە مەستانىلىرى، ھاۋايى ـ ھەۋەس ئاچ كۆزلىرى ئىدى.

ھاۋشتماق «ھاۋشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئىتنى ھاۋشتىپ ئويناشقا باشلىدى.

ھاۋششماق «ھاۋشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يېرىم كېچە بولغاندا تۈيۈقسىز ئىتلار ھاۋششىپ كېتىشتى.

ھاۋشماق پ. «ھاۋ ـ ھاۋ» قىلماق، «ھاۋ ـ ھاۋ» قىلىپ قاۋىماق: ئوت كۆرۈنگەن يەرگە بارما، ئىت ھاۋشىغان يەرگە بار (ماقال).

ھاۋ ـ ھاۋ «ھاۋ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئىتلار «ھاۋ ـ ھاۋ» قىلىپ قاۋشىپ، ئەتراپىمىزغا قاپساپ كېلىشتى.

ھاۋلىماق پ. دىيال. زۇكامدىماق، تۇمۇدىماق.

ھاي ئىم ① ھەي: «سائادەت ئىشىكنى ئاچتى ـ دە، نېلۇپەر، ھاي نېلۇپەر» دەپ توۋلىدى. ② كىشىلەرنىڭ بىرەر ياماندىرىكتىنى توسۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ھاي، ئانداق قىلمايلى، شۇنچە ياخشى كۆكلەۋاتقان كۆچەتنى يۇلۇۋەتسەك خۇدا ئالدىدىمۇ، بەندە ئالدىدىمۇ گۇناھ ئەمەسمۇ؟

ھاي بەرمەك ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، ياماندىن ئىشنى قىلىش نىيىتىدىن يانماق، ياماندىن غەرەزدىن ۋاز كەچمەك: شەيتىنىغا ھاي بەرمەك. ئاچچىقىغا ھاي بەرمەك.

ھاي دېمەك توسماق، تورماق، توختاتماق؛ نەسىھەت قىلماق: ئۇ بالىسىنىڭ شۇنچە ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ھاي دېمەي قاراپ ئولتۇراتتى.

ھايا ئى [ئە] نومۇسلۇق ئىش ۋە ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىش، ئىزا تارتىش ھېسسىي؛ نومۇس، شەرم، ئار، ئۇيلىش: ھايا قىلماق. ھايا كەتمەك. * كىشىدىن ھايا كەتسە ئورنىغا بالا كېلەر (ماقال). * ھايا يوق يەردە ئىمان يوق (ماقال).

ھايات [ئە] ① ئى. ئادەم ۋە جانلىقلارنىڭ فىزىيولوگىيەلىك مەۋجۇتلۇقى، ياشىشى؛ ياشاش: ئىنسانلارنىڭ ھاياتى. جانلىقلارنىڭ ھاياتى. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھاياتى. ② ئى. جانلىقلارنىڭ ياشاش، ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى؛ جېنى: ھاياتى بىلەن ئويناشماق. ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالماق. ھاياتىنى تەقدىم قىلماق. ھاياتىنى ساقلاپ قالماق. ③ ئى. ياشاۋاتقان ياكى ياشاش، ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بارلىق جانلىق مەۋجۇداتلار: بايقاش كۆز كۆنلىرىنىڭ ئاپتىپى بارچە ھاياتقا كۈلۈپ قارايتتى. ④ سۈپ. ياشاۋاتقان، ئۆلمىگەن، تىرىك: ھايات قالماق. ھېچ نەرسە ئۆزگەرمىگەن، ئۇ ھايات چاغدىكىدەكلا ئىدى. ⑤ ئى. تىرىك مەۋجۇداتلارنىڭ پەيدا بولغان، تۇغۇلغان ۋاقىتىدىن تا ئۆلگەن ۋاقىتىغا قەدەر ئۆتىدىغان ياشاش مۇددىتى، ئۆمرى: ئەگەر بىرەر ھاجىتىڭ بولسا ئېيت! مەن ئۇنى ئورۇنلاي. چۈنكى، سېنىڭ ھاياتىڭ ناھايىتى ئازلا قالدى. ⑥ ئى. ئادەم، جەمئىيەتنىڭ پائالىيەت ۋە ياشاش يوسۇنى؛ تۇرمۇش، تىرىكچىلىك: ئىجتىمائىي ھايات. ئائىلىۋى ھايات. ماددىي ھايات. مەنىۋى ھايات. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھاياتابەخش سۈپ [ئە + پ] ھايات ئاتا قىلىدىغان؛ جانلىقنىڭ ياشىشى ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت ھازىرلاپ بېرىدىغان، كۈچ ـ قۇۋۋەت، تېتىكلىك ۋە زوق ـ شوق بېغىشلايدىغان: ھاياتابەخش ئەتمەك.* قۇياش كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزىنىڭ ھاياتابەخش نۇرلىرىنى ئەتراپقا سېخىيلىق بىلەن سېپىشكە باشلىدى.

ھاياتلىق ئى. ھاياتقا ئىگە بولۇش، تىرىكلىك: ھاياتلىق بولمىسا ئۆلۈم بولمايدۇ، ئۆلۈم بولمىسا ھاياتلىقمۇ بولمايدۇ.

ھايات ـ مامات ھايات ۋە مامات، تىرىك قېلىش ۋە ئۆلۈش: ھايات ـ مامات جېڭى. ھايات ـ مامات كۈرىشى. * ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات ـ ماماتى بىلەن قىلچە ھېسابلاشماي، قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلدى.

ھايات ـ ماماتلىق ھايات ۋە ماماتقا مۇناسىۋەتلىك، ھايات ـ مامات ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان: ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا ھايات ـ ماماتلىق سىناق تۇرۇۋېتىپتۇ.

ھاياتىي سۈپ [ئە] ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان، ئەڭ جۇشقۇن، جانلىق: ئۇنىڭ كىچىككىنە سەبىي قەلبىدە بىر خىل ھاياتىي كۈچ تاشقىنلاپ تۇراتتى.

ھاياجان ئى [ئە] بىرەر پەۋقۇلئاددە ھالەتتىن، ۋەقە ياكى خەۋەردىن پەيدا بولغان ئىچكى دولقۇنلىنىش، جىددىيلىك: ھاياجانغا تولماق. ھاياجانغا كەلمەك. * بۇ خەۋەر ھەممىمىزنى ھاياجانغا سالدى.

ھاياجانلاندۇرماق «ھاياجانلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇۋاينىڭ سۆزلىرى ئۇنى ھاياجانلاندۇرغانىدى.

ھاياجانلانماق پ. ھاياجانغا چۆممەك، ھاياجانغا كەلمەك: ئۇنى كۆرۈپ لەيلىگۈلنىڭ قەلبى ھاياجانلاندى.

ھاياجانلىق سۈپ ① ھاياجانلانغان، ھاياجان ئەكىس ئېتىپ تۇرغان: ھاياجانلىق كەيپىيات. ھاياجانلىق ئاۋاز. ② كىشىلەرنى ھاياجانغا سالىدىغان، ھاياجانلاندۇرىدىغان، تەسىرلىك: ھاياجانلىق شېئىر.

ھایاجانلىنىشماق «ھایاجانلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تەببىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسىدىكى كىشىلەر تۇراخۇنىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھایاجانلىنىشتى.

ھایاسىز سۈپ. ھایاسى يوق، ھایانى، نومۇسنى بىلمەيدىغان، ئۇيالمايدىغان؛ ئۇياتسىز، قېلىن: ھایاسىز ئادەم.* شۇ پەيتته بۇ تەرەپتىن مەھەللە جامائەتلىرىدىن بىرقانچىسى پەيدا بولۇپ، ھایاسىزلارنى تۇتماقچى بولۇشتى.

ھایاسىزلىق ئى. ھایا قىلماسلىق، ئۇيالماسلىق، ئۇياتسىزلىق: ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى ھایاسىزلىقى ئاتا-ئانىسىنى ئۆكۈندۈردى.

ھایال ئى. كېچىكىش، كېيىن قېلىش: ھایال بولماق. ھایال قالماق.* قانات - قۇيرۇق يۇلۇنغان، ۋاقىت يەتسە ھایال يوق، تەقدىرىنى شۇنداق دەپ، تۇرغىنىڭنى ئۇنتۇما!

ھایال قىلماي ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋەتمەي، كېچىكمەي، ئارقىغا سوزماي: يىگىت يېنىدىكى يىلاننىڭ بېشىنى داسقا تاشلىغانىكەن، ھایال قىلماي، قىزنىڭ ئىچىدىن يوغان بىر يىلان چىقىپ داسقا چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ.

ھایال ئۆتمەي ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي، تېزلا: ھایال ئۆتمەي نېرىقى ئۆيدىن زەينەپ چىقىپ كەلدى.

ھایالداتماق «ھایالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتلىرىمىزنى ھایالدىتۇبلىش ئۈچۈن سۈيى بار مەنزىرىلىك بىر جايغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتۇق.

ھایالداشماق «ھایالدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەريا بويىدا بىرەر سائەت ھایالداشقاندىن كېيىن سەپىرىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇشتى.

ھایالدىما ئى. ئارام ئالمىغان، ھاردۇق ئالمىغان، دەم ئالمىغان جاي، ئورۇن، مېھمانخانا: تاڭ سۈزۈلگەندى. مەن چۈشكەن يەر يول ئۈستىدىكى بىر ھایالدىما ئىدى. ئاممۇي ھاجەتخانىغا كىرىپ، يۈزۈمنى سوغۇق سۇ بىلەن يۇيۇۋەتتىم.

ھایالدىماق پ. ئارام ئالماق، دەم ئالماق، ھاردۇق ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: ئون بەش مىنۇتلۇق ھایالداش ئاخىرلاشتى، يولىمىزنى مەنزىلسىز داۋاملاشتۇردۇق.

ھایالسىز سۈپ. ھایال ئۆتمەي، دەرھال، تېز، كېچىكتۈرمەي: رازۇبەدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئۆز ئىشخانىسىدىن بىر بوغجۇما نەرسىنى ھایالسىز ئەكىردى.

ھایاللماق پ. ھایال بولماق، ھایال قالماق؛ كېچىكمەك: — مەن قايتاي، ئەمدى ھایاللىسام ئۇلار تۆيۈپ قالمدۇ، — دېدى ئۇ.

ھایالىق سۈپ. ھایاسى بار، ھایا قىلىشنى بىلمىگەن، ئۇياتچان، نومۇسچان: ھایالىق قىز. * نامرات مۇھتتا ھایالىق بولۇپ ئۆسكەن بۇ قىز ئاتىسىنىڭ ھۇنىرىنى ئىگىلىۋېلىشقا تۆتۈش قىلىپ، ئۆيدە دۇكان قۇرۇشقا تەرەددۇت قىلدى.

ھایان ئى. پايدا، نەپ: ھایان ئالماق. ھایان كۆرمەك.* ھایانىغا قالغان جان.

ھایىنغا قالماق ① پايدىسىغا قالماق. ② ساق قالماق، قۇتۇلماق: — مەن كېتىمەن، ھایىنغا قالغان جان بارمۇ، مۇنداق يىگىنە بىلەن قۇدۇق قازغانىنىڭ نېمە پايدىسىنى كۆردۇق، — دېدى ئادىل چېچىلىپ.

ھایانكەش ئى. دائىم پايدا، نەپ ئېلىش كويىدا بولىدىغان، ئەرزان ئېلىپ، قىممەت ساتىدىغان ئادەم: بۇ يەرگە جايلاردىن كەلگەن ھایانكەشلەر، ئەپيۇن سودىگەرلىرى ۋە يەنە ئەتكەسچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مەككارلار مەخپىي كىرىپ - چىقىپ، خەلقنىڭ يىلدىكىنى شوراش ئۈچۈن تۇرلۇك شۇملۇقلارنى قىلىشاتتى.

ھایانكەشلىك ئى. دائىم پايدا، نەپ ئېلىش كويىدا بولۇش ھەرىكىتى: ئەرزان ئېلىپ، قىممەت سېتىش ئىشى: ھایانكەشلىك قىلماق.* ئەخلاقى ناچار ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش، ھایانكەشلىك قاتارلىق يامان ئىللەتلەرنى يۇقتۇرماقتا.

ھایت ئىم. چاقىرىش، توۋلاش ئىماسىنى بىلدۇرىدىغان سۆز: — قاچان «ھایت» دېسىڭىز، بىز شۇ ھامان تەييار، — دېدى ئابدۇراخمان.

ھایت دەپ قويماق خەۋەرلەندۇرۇپ قويماق، ئۇقتۇرۇپ قويماق: — سىز بولسىڭىز باشلىق، پېتىشەلمەي قالسىڭ «ھایت» دەپ قوي دەپ ئاغزى يۇمشاقلىق قىلىڭ، — دېدى ئايزىمخان يولدىشىغا.

ھایتاق سۈپ. شەپشەك، تەنتەك، بەكباش، شاش؛ شاللاق: — ئۆزۈم ھایتاق، سالاغا بوش بولغاندىكىن نېمە قىلاي؟ — دېدى شىرمۇھەممەت.

ھایتاق ئاتماق ئارقا ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سەكرەپ، ئۇ تەرەپ - بۇ تەرەپكە يۇگۇرمەك (ئات، ئۇلاغ ھەققىدە): تۇلۇمدەك سەمرىگەن ياش تايلار يايلاقتا ھایتاق ئېتىشىپ يۈرەتتى.

ھایت - ھۇيت ھایت ۋە ھۇيت: ئويۇنغا قاتنىشالمىغانلارمۇ ئەترايتا «ھایت - ھۇيت» دەپ ئاۋاز قوشۇپ تۇرۇشتى.

ھایت - ھۇيت دېگۈچە ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە؛ كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە، ھەش - پەش دېگۈچە، بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا: مانا ھایت - ھۇيت دېگۈچە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى.

ھایداخچى ئى. دىيال <دېھ> قوشچى، قوش ھەيدىگۈچى.

ھایقىرتماق «ھایقىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — قېنى، كەتتۇق! — بۇيرۇدى جىببىك، يات «مېھمان»نى سېلىپ ئالدىغا. قويلىرىنى سۈرۈپ - ھایقىرتىپ، يۈرۈپ كەتتى تاغنىڭ باغرىغا.

ھایقىرماق پ «ھاي - ھۇي» قىلىپ قاتتىق ۋارقىرىماق: يىراقتىن بىرىنىڭ ھایقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ھایقىرىشماق «ھایقىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەھەللىمىزدىكى بىر توپ بالىلار قويلىرىغا ھایقىرىشقىنىچە دەريا بويى تەرەپكە يۈرۈپ كېتىشتى.

ھایقىرىق ئى. ۋارقىرىغان ئاۋاز: چوپانلارنىڭ ھایقىرىقلىرىدىن مال پادىلىرىنىڭ يېقىنلىشىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى.

ھایھات ئىم. زوقلىنىش، ياقتۇرۇش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: كۆزلەر بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشتى. ھایھات!... يىگىتنىڭ كۆزىدىن بىر ئۇچقۇن چاچراپ چىقىپ قەمبەرنىسانىڭ يۈرىكىگە مۇھەببەت ئوتىنى ياقتى.

ھاي - ھاي ① باشقىلارنى بىرەر يامان قىلمىشتىن توسۇش، رايىنى ياندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ھاي - ھاي، ئۇرۇشماڭلار! ② زوقلىنىش، ياقتۇرۇش مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ: ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن، گۈل قايدا بار، ياري - يار، بىر ياخشىغا بىر يامان ھەر جايدا بار، ياري - يار.

ھاي - ھۇي ھاي ۋە ھۇي: 2 - گۇرۇپپىنىڭ ئەزالىرى بولسا، ئۇزۇنىڭ غەيرىتىنى مەتسايىم ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرىغا ئەتەي كۆز - كۆز قىلىۋاتقاندەك بار ئاۋازى بىلەن ھاي - ھۇي قىلىشماقتا ئىدى.

ھايۋان ئى [ئە] ① ھەرىكەت قىلىش ۋە سېزىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان، ئىنساندىن باشقا ھەربىر مەۋجۇدات؛ جانۋار: بۇرادەر، ئۇچىدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسىلا قۇش بولىۋەرمەيدۇ، دۇنيادا

ئۇچىدىغان هايۋانلار كۆپ. ② كۆچمە. قوپال، مەدەنىيەتسىز، شەپقەتسىز، قەبىھ ئادەمگە قارىتا ئىپتىلغان هاقارەت سۆزى: غەزەپلەنگەن خەلق ئىنسان قىياپىتىگە كىرىۋالغان بۇ هايۋانلارغا نەپرەت ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

هايۋانات ئى [ئە] هايۋانلار: هايۋانات دۇنياسى. هايۋانات باغچىسى.* ئۇ يەردىكى بىنالار بۇرۇنقىدەك ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، ئۆتمۈشتىكى هايۋانات ماكانىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنىدى.

هايۋانات ئىمبريولوگىيەسى <زوئول> هايۋانلارنىڭ تۇخۇمى ئۇرۇقلىنىپ، بالىسى شەكىللىنىپ يېتىلگۈچە بولغان جەريانىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. تۇخۇمنىڭ پىشىپ يېتىلىشى، ئۇرۇقلىنىشى، ئورگانلارنىڭ هاسىل بولۇشى، ئاجرىدىلىشى قاتارلىق تەرەققىيات جەريانىنىڭ سەۋەبلىرىنى تەجرىبە ئۇسۇلى ئارقىلىق ئانالىز قىلىدۇ.

هايۋانلارچە رەۋ. هايۋانلارغا خاس، هايۋانلاردەك، هايۋانلارغا ئوخشاش قوپاللىق بىلەن: هايۋانلارچە ئۇسۇپ كىرمەك.

هايۋانلىق ئى. هايۋانغا ئوخشاش قىلىق؛ قوپاللىق، مەدەنىيەتسىزلىك: ئادەمىيلىك كىشىلەردىكى نورمال هېسسىيات ۋە ئىدراك بولۇپ، هايۋانلىققا قارىمۇقارشى ئۇقۇمدۇر.

هايۋانىي سۈپ [ئە] هايۋانغا ئوخشاش، هايۋانغا خاس؛ شەھۋانىي: چاچلىرى چۈۋۈلغان، كىيىملىرى يىرتىلغان سائادەت هايۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇنۇۋاتقان ساۋۇتنىڭ بىلىدىكى تاپانچىنى سۈغۇرۇۋالدى.

هايۋانىيلىق ئى. هايۋانغا خاس بولغان قىلىق، هالەت، تەبىئەت، هايۋانلىق: ئەسەردىكى ئەقىل بىلەن هېسسىيات، تۇيغۇ بىلەن چىنلىق، ئۇلۇغلۇق بىلەن ئادەتىلىق، مۇھەببەتتىكى گۈزەللىك بىلەن هايۋانىيلىقلار بىر - بىرى بىلەن شۇ قەدەر گىرەلىشىپ كەتكەن.

هە I يوك ① سوئال جۇملىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قارىتىش رولىنى ئويناىدۇ: هە، نەدىن كېلىۋاتىسەن؟ ② بايان مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، تەلەپ هاسىل بولغانلىقىنى ياكى ئىشنىڭ مۇڭاپىق تېپىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: هە، ئەمدى قورساق تويدى.* هە، بۇ ئىشنىڭ يارايدۇ. ③ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ بېشىدا كېلىپ، شۇ ئىشقا نۆۋەت كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: هە، ئەمدى ماڭايلى. * هە، ئەمدى سۆزلە. ④ بايان مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ بېشىدا كېلىپ، چۈشەنگەنلىك، ئېسىگە ئالغانلىق مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: هە... ئېسىمگە كەلدى. * هە... سىز ئىكەنسىز - دە! ⑤ بايان مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ بېشىدا كېلىپ، چۈچۈگەنلىك ياكى ئېنىق ئاڭلىمىغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: هە؟ كەلمىدى؟ — هە؟! — ئۆمەرجان ئورنىدىن سەكرەپ تۇرىدۇ. ⑥ بىرەر ئىشقا زورلاش، ئۇندەش رولىنى ئويناىدۇ: هە، قەغەز ئال، يېز: «پۇلغا ساتمايمىز». يازدىڭمۇ؟

هە II ئىم ① جۇملىنىڭ II شەخس بايان مەيلىدىكى خەۋىرىنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ، سوئال مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ ئىسمىمۇ چىرايلىق ئىكەن - هە؟ ② يېڭى چۈشەنگەنلىك ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: شۇ ئىشقا ئاپا بولغان ئىكەنسەن - هە! ③ ئەسلەۋاتقانلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: هەزرەتلىرى ئۇچ ئىشنى ياخشى كۆرىدىلا: بىرىنچىسى پۇلنى، ئىككىنچىسى پادىشاهنى، ئۈچىنچىسى، هە... خېنىمنى. ④ يېڭى ئەسكە ئالغانلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: هە توغرا، سىز هېلىقى مېنى «كۆك لازا» دەپ تىللىغان بالىغۇ، راستمۇ. ⑤ «هەئە» نىڭ رولىدا ئىلىك ئېلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — قاسىمنى كۆردۈڭمۇ؟ — هە، كۆردۈم. * — بازارغا بارامسەن؟ — هە. ⑥ بايان مەيلىدىكى جۇملىلەرنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ، سۆزلىگۈچىنىڭ شۇ جۇملىدە ئېيتقان گېپىنى - هەرىكەتكە بولغان هېس - تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: بۇ دەريا نېمىدېگەن تېز ئاقىدۇ - هە!

هەدەپ تېز-تېز، قايتا - قايتا، توختىماستىن: ئەنە شۇ ئۇجمىلەردىن بىرىنىڭ ئۇستىدە كەشتىلەنگەن شايى كۆڭلىكىنى بېلىگە تۇرۇۋالغان ياش ئايال هە دەپ غازانىڭ سىيرىماقتا.

هە دېسلا ① هە دېگەندە: — ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە ئۇر توقۇمىنى دەپ، هە دېسلا شېرىنگۈلگە ۋارقىرايدىكەنلا، — دېدى ئۇ ئۇنلۇك قىلىپ. ② دائىم، هەمىشە: لېكىن ئۇ هە دېسلا مەسچىت - مەدرىسىلەرنى چۆرگىلەيدىغان بولۇپ قالدى.

هە دېگەندە باشتىلا، باشلىنىشتىلا: ئۇلار هە دېگەندە بۇگۈنكى مۇراسىمنىڭ ئۇيۇشتۇرۇلۇش ئەھۋالى توغرىسىدا قىزغىن پاراڭلاشقا چۈشۈپ كېتىشكەنىدى.

هەئە ئىم. بولۇشلۇق جاۋاب ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — ئىشتىن چۈشتىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى ئايالىم. مەن: — هەئە، — دەپ جاۋاب بەردىم.

هەبەش ئى <ئىرق> نېگىرلار (قاراتەنلىكلەر) نىڭ ئەرەب تىلىدا ئاتىلىشى.

هەببە ئىم. هەيران قېلىش، تولۇق قانائەتلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

هەببەللى ئىم. ئىنتايىن مۇۋاپىق كۆرگەنلىك ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — هەببەللى، بەك ياخشى، — دېدى شەيخ پالۋانغا.

هەبىلمۇلۇك ئى [ئە] <بوت> ← **ئىنەكپىتى.**

هە - پە دېيىشمەك يارەملەشمەك، هەمكارلاشماق، قىلىشىپ بەرمەك: دوستۇم، ئىلاج بولسا كەل، بىر - ئىككى كۈن هە - پە دېيىشىپ بەرسەك تۇگەيدۇ.

هەپەش ئى. دېيال <يىم> پېتىر خېمىرنى جىلتا ئېچىپ، ئىچىگە قېيما ئېلىپ، قازانىنىڭ چۆرىسىگە يېقىپ هوردا پىشۇرۇلىدىغان مانتا.

هەپەشخان ئى. جانت. «قىلىقسىز، نومۇسى يوق» دېگەن مەنىدىكى تىل - هاقارەت سۆزى (ئاياللار هەققىدە): ئەركە - ناياق سەتەڭلەر، غىلجاق هەپەشخانلار بىلەن ئولتۇرۇش، مەشرەپ، ئويۇن - تاماشا قىلىش... ساپلا بەتقىلىق ئىشتۇر!

هەپپەت ئى. دېيال <يىم> قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان پېتىر خېمىرنى قازانىنىڭ چۆرىسىگە يېقىپ، هوردا پىشۇرۇلىدىغان مانتا. يېقىشتىن ئىلگىرى كەينىنى تۆزلاپ، قازاننى قىزدىرىپ، قازان ئىچىگە سۇ قويۇپ قاينىتىپ، ئاندىن يېقىلىدۇ.

هەپتە ئى [پ] ① <ئاستر> دۇشەنبىدىن يەكشەنبىگىچە بولغان يەتتە كېچە - كۈندۈزنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋاقىت ئۆلچىمى بىرلىكى: هەپتىنىڭ بىرىنچى كۈنى. ئۆتكەن هەپتە. هەپتە بېشى. هەپتە ئاخىرى. ② ئومۇمەن بىرەر كۈندىن باشلاپ هېسابلىنىدىغان يەتتە كېچە - كۈندۈزدىن ئىبارەت ۋاقىت: بىر هەپتە تۇرماق. ئىككى هەپتىدە كەلمەك.

هەپتە - هەپتىلەپ بىرنەچچە هەپتە، ئۇدا نەچچە هەپتە، هەپتىلەر داۋامىدا: ئۇ ئوغلىنى هەپتە - هەپتىلەپ كۆرمەيتتى.

ھەپتىرەك سۇپ. دىيال. ئالمۇقا، تۈتۈرۇقسىز.

ھەپتىلەپ رەۋ. ھەپتە بويى، ھەپتە ۋە ھەپتىلەر داۋامىدا؛ بىرنەچچە ھەپتە: بەزى يولداشلار ئىش كېيمىنى ھەپتىلەپ يۇمايدىكەن.

ھەپتىلىك ① سۇپ. ھەپتە داۋام قىلىدىغان، ھەپتىگە مۆلچەرلەنگەن؛ ھەپتە ئىچىدە ئىناۋەتكە ئۆتىدىغان: ھەپتىلىك خىزمەت. ② سۇپ. ھەپتىدە بىر قېتىم ئېلىپ بېرىلىدىغان: ھەپتىلىك يىغىن. ھەپتىلىك دەم ئېلىش. ھەپتىلىك ژۇرنال. ③ ئى. بىر ھەپتە داۋاملىشىدىغان پائالىيەت: كىنو ھەپتىلىكى.

ھەپتىيەك ئى [پ] <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىدىن تاللانغان، قۇرئاننىڭ يەتتىدىن بىر قىسمىغا تەڭ ھەجىمدىكى ئېلىپ-بەدىن كېيىن ئوقۇلىدىغان كىچىك كىتاب.

ھەپسە ئى [ئە] قاماق، تۇرمە، سولاق: ھەپسىگە چۈشمەك. ھەپسىگە ئالماق.

ھەپسەر سۇپ. دىيال. قارنى، نەپسى يامان؛ تويماس.

ھەپستېگى ئى [ھەپسە + تەگ +ى] يەرنى كولاپ تېگى كېڭەيتىلىپ ياسالغان زىندان: شۇ چاغدا مۇلكىي قەشقەرىيەدە جەمئىي 140 ئورۇندا ھەپستېگى بار بولۇپ، بۇنىڭغا تاشلانغانلارنىڭ سانى 10 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنىدى.

ھەپسخانا ئى [ئە + پ] تۇرمە، سولاقخانا.

ھەپسىلە ئى. خاتىرجەملىك، تىنچلىق، ئارامبەخشلىك، كەيپ: تۇرسۇن ھەپسىلىسىنى يوقاتقان ئادەمدەك، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ چوڭقۇر خىيالغا پاتقان ھالدا ئولتۇراتتى.

ھەپسىلسى پەر بولماق خاتىرجەمسىزلەنمەك، ئارامى بۇزۇلماق، كەيپسىزلەنمەك.

ھەپسىلسىز سۇپ. مىجەز - كەيپىياتى سۇس، كەيپى يوق، روھىي ھالىتى تۆۋەن، روھسىز، غەمكىن، خاپا، كۆڭلى تارتمىغان، بىئارام: بىرنەچچە ئايلارغىچە ئابدۇراھمان تولىمۇ روھسىز، كەيپسىز بولۇپ، دەرسكىمۇ ھەپسىلسىز قاراپ يۈردى.

ھەپشەمەك پ ① ئەسنىمەك. ② چۈشكۈرمەك.

ھەپرەك ئى [پ] <بوت> ← **نامازشامگۈل**.

ھەپىلەشمەك پ ① ۋاقىتنى بىرەر ئىش بىلەن ئۆتكۈزمەك؛ بىرەر ئىش بىلەن شۇغۇللانماق، مەشغۇل بولماق: بۇرۇنلۇق يىگىت تىراكتور كوزۇپىنىڭ كەينى قانىتى بىلەن ھەپىلىشۋاتاتتى. ② ئېيتىش-ماق، قېرىشماق: نامەتلەر شۇ كۈنى كۈن بويى مۆمىن ئاكا بىلەن ھەپىلەشتى. لېكىن توغرا ۋە ئىرادىلىك مۆمىن ئاكىنى ئۇلار بويسۇندۇرالمىدى.

ھەپىلەك سۇپ ① ھىيلىگەر، ئالدامچى، قۇۋ. ② يايپاق، يېنىك ۋە ئىچىگە جىق نەرسە سىغمايدىغان (چىنە ھەققىدە): ھەپىلەك چىنە.

ھەتتا [ئە] ① باغل. سۆزلىگۈچى نەزىرىدە مەلۇم ئىش-ھەرىكەتتىن ئىش - ھەرىكەتنىڭ يەنە بىر ئاشۇرۇپ كۆرسىتىلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: كەلگۈسىدە جىگەر، بۆرەك، يۈرەك قاتارلىق ئورگانىزملارنى ھەتتا تىرىك ئادەملەرنى توڭلىتىپ ساقلىغىلى بولىدۇ. ② يوق. جۇملىنىڭ نۇقتا قىلىنغان بۆلىكىنىڭ ئالدىغا قوشۇلۇپ، شۇ بۆلەكنىڭ ئىلگىرىلەپ ئېيتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ ۋە كۆپىنچە شۇ مەنىدىكى «- مۇ» يۆكلىمىسى بىلەن ماسلىشىپ كېلىدۇ: ئۇلار خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ھەتتا جېنىنىمۇ ئايىمىدى.

ھەتتاكى باغل. «ھەتتا» سۆزىنىڭ كۆچەيتىلگەن شەكلى: ئادەملەر، ھايۋانلار، ھەتتاكى ئۆسۈملۈكلەرمۇ، بۇ دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ئاڭلىق ۋە ئاڭسىز ھالدا ياشاش ئۈچۈن تىرىشىدۇ.

ھەتتەك ئىم ① ئەپسۇسلۇق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ھەتتەك، تەگمەي قالدى - دە. ② تەقەززالىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ھەتتەك، ئەمدى چىقسا بولاتتى.

ھەتتەگەي ئىم ← **ھەتتەك**.

ھەتتەمشا سۇپ. دىيال. پوچى، تەكەببۇر، ھاكاۋۇر.

ھەج ئى [ئە] <دىن> مۇسۇلمانلارنىڭ مەككە شەھىرىگە بېرىپ، زۇلھەججە ئېيىدا بەلگىلەنگەن قائىدە ۋە ئادەتلەرگە ئەمەل قىلغان ھالدا كەئىبىنى تاۋاپ ۋە زىيارەت قىلىشى: ھەج قىلماق. ھەجگە بارماق. ھەج سەپىرى.

ھەجەڭگە ئى. دىيال. ئىلەڭگۈچ.

ھەجۇ ئى [ئە] <ئەد> ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ياكى كىشىلەردىكى كەمچىلىك، يېتىشسىزلىكلەرنى زاڭلىق قىلىپ، مەسخىرىلەپ، كۈلكىلىك قىلىپ تەسۋىرلەپ يېزىلغان بەدىئىي ئەسەر؛ ساتىرا: ھەجۇ قىلماق.

ھەجۇچى سۇپ [ئە] ھەجۇ يولى بىلەن تەسۋىرلەنگەن، ھەجۇ قىلىپ يېزىلغان ياكى سىزىلغان: ھەجۇچى تىياتىر. ھەجۇچى شېئىر. ھەجۇچى رەسىم.

ھەجۇىيچى ئى. ھەجۇي ئەسەرلەر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، ساتىرىچى.

ھەجۇيىلەشتۇرمەك «ھەجۇيىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىم رەسمىنى تولىمۇ ھەجۇيىلەشتۇرۇۋەتكەنىدى.

ھەجۇيىلەشتۇرۇشمەك «ھەجۇيىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رەسسامىلار بۇ رەسىمنى ھەددىدىن زىيادە ھەجۇيىلەشتۇرۇشۇپ سىزىپ چىقىشقانىدى.

ھەجۇيىلەشتۇرۇلمەك «ھەجۇيىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رەسىم تولىمۇ ھەجۇيىلەشتۇرۇلۇپ سىزىلغانىدى.

ھەجۇيىلەشمەك پ. ھەجۇي تۇس ئالماق، ھەجۇي تۇسكە كىرمەك: ھېكايىدىكى ۋەقەلىك تولىمۇ ھەجۇيىلىشىپ كەتكەنىدى.

ھەجۇيىلىك ئى. ھەجۇي تۇسكە ئىگە بولغان ھالەت، خاراكتېر، مەسخىرىلىك: ھەجۇيىلىكى كۈچلۈك ئەسەرلەرنى يارىتايلى!

ھەجىلەتمەك «ھەجىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ھەجىلەشمەك «ھەجىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار تېكىستنى ھەجىلىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

ھەجىلەنمەك «ھەجىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ھەجىلىمەك پ. سۆزنى بوغۇملارغا ياكى ئايرىم قىسىملارغا بۆلۈپ بىرمۇبىر تەلەپپۇز قىلماق: ئۇ سۆزنىڭ ھەربىر بوغۇمىنى ئايرىم - ئايرىم ھەجىلەپ ئوقۇدى.

ھەجىم (ھەجمى) ئى [ئە] ① بىرەر جىسىمنىڭ بوي، ئەن ۋە ئېگىزلىك جەھەتتىكى چوڭ - كىچىكلىكى؛ بوشلۇقتا ئىگىلەپ تۇرغان ئورنى. ئادەتتە كۇب ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ: بىنانىڭ ھەجمى. ياغاچنىڭ ھەجمى. ② بىرەر ئىدىش ياكى بوشلۇق-نىڭ قانچىلىك نەرسە سىغدۇرالايدىغانلىقى، سىغىمى، ئىچىنىڭ چوڭلۇق دەرىجىسى: قاچىنىڭ ھەجمى. قۇدۇقنىڭ ھەجمى. ③ كۆچمە. ئومۇمەن نەرسىنىڭ كۆپ - ئازلىق دەرىجىسى،

مىقدارى: ئىشىنىڭ ھەجمى. ماقالىنىڭ ھەجمى.

ھەجملىك سۈپ. بەلگىلىك ھەجىمدىكى، ھەجمىگە ئىگە بولغان: «ئون ئىككى مۇقام» چوڭ ھەجملىك كىلاسسىك مۇزىكا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھەد (ھەددى) ئى [ئە] ① بىرەر بەلگە ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئادەتتە يۇز بېرىدىغان ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسى، نۇقتىسى، چېكى: ھەددىدىن ئاشماق. ھەددىدىن تاشقىرى. ھەددىدىن ئارتۇق. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىش ھەققى، ھوقۇقى: ـــ بۇ ئۆزلىرىنىڭ ئەمرى، ئۆزلىرى بۇيرۇغان ئىشنى قىلماسلىققا مېنىڭ نېمە ھەددىم بار دەيلا؟ ـــ دېدى غولام بايغا.

ھەدە ئى ← **ئاچا I** : ئايشەم ھەدىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلاپ كەتتى.

ھەددى ـ ھېساب ھېسابى، سان ـ سانىقى: مەككار سودىگەرنىڭ كىشىلەرنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ تاپقان ۋەجىنىڭ ھەددى ـ ھېسابىنى بىلگىلى بولمايدىكەن.

ھەددى ـ ھېسابسىز سان ـ سانىقى يوق، سان ـ ساناقسىز، چەكسىز: ئۇنى قوغلاۋاتقان ئادىلىنىڭ قەلبىدە ھەددى ـ ھېسابسىز ئۆچلۈك، قىساس يىغىلغاندى.

ھەدىس ئى [ئە] <دىن> مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتى، پائالىيىتى ۋە كۆرسەتمىلىرى توپلىمى.

ھەدىلىك سۈپ. ھەدىسى بار، ھەدىگە ئىگە: ـــ ئەنە، دەرەخنىڭ شېخىنى ئېلىپ كېلىپ تىكىۋىدۇق، ئاجايىپ ياخشى باغۇ بوستانلىق بولۇپ قالدۇق. ئەمدى ھەدىلىك بولۇپ قالساق، نېمىدېگەن ئوبدان بولاتتى؟ ـــ دەپتۇ سىكلىسى ئۇنىڭغا.

ھەدىيە ئى [ئە] ① تەقدىم قىلىنغان نەرسە، سوۋغا، تارتۇق: ھەدىيە بەرمەك. ھەدىيە قىلماق.* ئىنكىئانا مەلىكىگە ۋاكالەتەن سۇرەتچىگە يەنە كۆپ يول خىراجىتى بېرىپ، ھەر خىل ھەدىيەلەر بىلەن ئۇزاتتى. ② قىز ـ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ھەدىيەچى ئى. ھەدىيە بەرگۈچى، ھەدىيە تەقدىم قىلغۇچى: ھەدىيەچىلەر ئاينۇرغا بەس ـ بەس بىلەن گۈل ھەدىيە قىلىشقا باشلىدى.

ھەدىيەلىك ئى. ھەدىيە قىلىنىدىغان نەرسە: ھەدىيەلىك ئالماق. ھەدىيەلىك ئەكەلمەك.* يولغا چىقىشقا ئاز قالغاندا، ئۇ ئۆزى يازغان بىر كىتابنى ھەدىيەلىك ئۇچۇن ماڭا ئېلىپ كەپتۇ.

ھەر [پ] ① ئال. كۆزدە تۇتۇلغان بىر خىل نەرسىلەرنى ۋە ئادەملەرنى بىر ـ بىردىن تەكىتلەش ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ: ھەر كىشى. ھەر باھار. * ھەر گۈلنىڭ پۇرىقى باشقا (ماقال). ② ئال. «بىر» سۆزى بىلەن بىرىكىپ، مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئىنىڭ ھەربىرىنى ياكى بىردىن يۇقىرى سانلار بىلەن بىرىكىپ، مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئىنىڭ شۇ سان ئىچىدىكى بىرلىكلىرىنىڭ ھەربىرىنى بىلدۇرىدۇ: ھەربىر ئوقۇغۇچى بىر پارچىدىن ماقالە يازدى. * بۇ دورىنى ھەر تۆت سائەتتە بىر قېتىم ئىچىسىز. * ھەر سەككىز كۈندە بىر نۆۋەت بارىمەن. ③ سۈپ. كۆپىنچە كۆپلۈكتىكى ئىسىم ئالدىغا كېلىپ، ئاشۇ ئىسىمدىن ئىپادىلەنگەن ئادەم ياكى نەرسىنى ماختاپ، ئاشۇرۇپ ئىپادىلەش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ: ئۇنىڭ ئۆيىدە ھەر كىتابلار بار. * پېلەكلەردە ھەر يوغان تاۋۇزلار چۈشكىلى تۇردى. ④ رەۋ. ۋاقىت ـ سائەت ۋە جاي، تەرەپ مەنىسىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ، پەيت ۋە ئورۇننى بىلدۈرگۈچى قوشما رەۋىشلەرنى ياسايدۇ: ھەر مەھەل. ھەر يان. ھەر سەپەر. ⑤ رەۋ. بەزى ئىسىم ۋە سۈپەتلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، شۇ ئىسىم ياكى سۈپەت بىلدۈرگەن نەرسىنىڭ باشقا بىر تۈرىنى بىلدۈرىدۇ: ھەر خىل ئۆيلەر. ھەر ساھە كىشىلىرى. ھەر ياڭزا گۈللەر.

ھەر باب بىلەن ھەر تۈرلۈك، ھەر خىل ئۇسۇل، ئامال ـ چارە بىلەن: ئەپلىك پەيتىنى قولدىن بەرمەي، ئەپلىك پەيتىنى كۈتۈپ تۇرۇپ: ئويناشماڭ ئەرباب بىلەن، جايلايدۇ ھەر باب بىلەن (ماقال).

ھەر تەرەپلىمە كۆپ جەھەتلەردىن، ئەتراپلىق: شەھەرىيار ئۇكىسى بىلەن ھەر تەرەپلىمە سۆھبەت قىلىپ، ئاخىرىدا دۆلەت ئىشلىرىنى ۋە ئائىلە ئەھۋالىنى سوراپتۇ.

ھەر تۈرلۈك ھەر خىل، تۈرلۈك ـ تۈرلۈك، خىلمۇخىل، ياڭزىمۇياڭزا: پادىشاھ ئېلىپ كەلگەن ھەر تۈرلۈك يەل ـ يېمىشلىرنى ۋە سۈرلەنگەن گۈشلەرنى كۆرگەن خوتۇنلىرى ھەيران بوپتۇ.

ھەر خىل ھەر تۈرلۈك، ھەر ياڭزا، تۈرلۈك ـ تۈرلۈك: ھەر خىل پىكىر.* ئابدۇللا خۇرجۇنىدىن ھەرخىل ئۆرۈك قاچىلانغان كىچىك سېۋەتنى ئالدى ـ دە، ئاۋايلاپقىنا يەرگە قويدى.

ھەر دائىم ھەممە ۋاقىت، ھەمىشە: ئادەم بالىسىنىڭ قىلماقچى بولغان ھەممە ئىشلىرى، ھەر دائىم ئويلىغاندەك بولۇۋەرمەيدۇ.

ھەرە I ئى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر خىلى. تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ. زەھەرلىك نەشتىرى بولۇپ، ئادەملەرنى چاقىدۇ. ئادەتتە توپلىشىپ ياشايدۇ: ھەسەل ھەرىسى. قاپاق ھەرە. سېرىق ھەرە.

ھەرە II ئى ① ياغاچ كېسىش ئۇچۇن پولاتتىن ياسالغان چىشلىق سايمان. ② بېلىقنىڭ سىرت قانىتى.

ھەرەج ئى [ئە] جاپا، مۇشەققەت، ئازاب: ھەرەج تارتماق. * ـــ قايسى كۈنى تاغقا بارىمەن دەپ بەللىرىڭنى ئاغرىتىۋالدىڭىز، ھازىرغىچە ساقايمايۋاتىدۇ، بۇگۈن دوكلات بېرىمەن دەپ شۇنچە ھەرەج تارتتىڭىز، ـــ دېدى ئايشەم يولدىشىغا ئېسەدەپ تۇرۇپ.

ھەرەج قىلماق قىينىماق، ئازابلىماق: ئۇ ھەرەج قىلىپ تۇرغان بىلىكىنى بىر قولىدا چىڭ تۇتۇپ، زەخمە يېگەن بىر پۇتىنى سۆرەپ، ماي لۆمۈلدەپ ئېقىپ كېتىۋاتقان تاشلىق سايغا قاراپ يۇگۈردى.

ھەرەڭ ـ سەرەڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ؛ كەلسە ـ كەلمەس، قاملاشمىغان: ھەرەڭ ـ سەرەڭ ئىش قىلماق.

ھەردەم ئى [ئە] ① مۇسۇلمانلار ھەج قىلغاندا مۇقەددەس بىلىپ تاۋاپ قىلىدىغان مەككىدىكى كەئبىنىڭ ھەم مەدىنەدىكى مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مەقبەرىسى. ② <تارىخ> خان ـ پادىشاھ، يۇقىرى دەرىجىلىك مەنسەپدارلار خانداناللىرىدىكى ئاياللار ئۇچۇن مەخسۇس ئاجرىتىلغان ئۆيلەر، ھۇجرىلار: ئەگەر ئىلتىپات بولسا، مەن ھەرەمگە كىرىپ مەلىكەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى.

ھەرەمئاغىسى ئى [ھەرەم + ئاغا + سى] خان ـ پادىشاھ سارايلىرىدا خوتۇن ـ قىزلارنى كۆزىتىشكە مەسئۇل ئەمەلدار.

ھەرەمباغ ئى [ھەرەم + باغ] خان ـ پادىشاھلارنىڭ سەيلە ـ تاماشىسى ئۈچۇن خان سارايلىرى ئىچىدە بەرپا قىلىنغان خىلمۇخىل مېۋىلىك دەرەخ ۋە ياڭزىمۇياڭزا گۈل ـ گىياھلار ئۆستۈرۈلگەن باغ.

ھەرەمخانا ئى [ئە + پ] خان ـ پادىشاھلارنىڭ ۋە بەزى ئالاھىدە ھوقۇقلۇق يۇقىرى مەنسەپدارلارنىڭ خوتۇن ـ

قىزلىرى ئوچۇن مەخسۇس ئاجرىتىلغان جاي.

ھەرەمگاھ ئى [ئە + پ] ① خان ـ پادىشاھلار دەم ئالىدىغان، راھەتلىنىدىغان جاي. ② ھەرەمدەك مۇقەددەس جاي.

ھەربىر سۈپ [ھەر + بىر] مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئىنىڭ مۇئەييەن بىرى: ھەر بىر ئادەم. ھەربىر كەنت.

ھەربىرلىرى [ھەر + بىر + لەر + ى] باشقىلارنى ھۆرمەتلەپ ئېيتىلىدىغان مۇراجىئەت فورمىسى: بۇ مەسىلىگە ھەربىرلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرى قانداقكەن؟

ھەربىي [ئە] ① سۈپ. ئۇرۇشقا ئالاقىدار؛ ئۇرۇش، جەڭ ئىشلىرى بىلەن باغلانغان: ھەربىي ئەسىر. ھەربىي سىر. ھەربىي مەخپىيەتلىك. ھەربىي ھالەت. ھەربىي ئىستىھكام. ② سۈپ. ئۇرۇشقا لازىملىق، ئۇرۇش ئوچۇن زۆرۈر بولغان؛ ئارمىيەگە ئائىت: ھەربىي زاۋۇت. ھەربىي كېمە. ھەربىي ئايروپىلان. ③ ئى. ئارمىيە ـ دىكى كىشى، ئارمىيە خىزمەتچىسى: ـــ دوختۇرخانىدا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ ـــ دېدى ئۇ ھەربىي.

ھەربىي رايون <ھەرب> ھەربىي ئىستراتېگىيە ئېھتىيا ـ جىغا ئاساسەن بۆلۈنگەن رايون. ئۇنىڭدا رەھبەرلىك ئاپپاراتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇ مەركۇر رايون ئىچىدىكى ئارمە ـ يەنىڭ ئۇرۇش قىلىش، تەلىم ـ تەربىيە، سىياسىي، ئارقا سەپ ئىشلىرى، مۇھاپىزەت ئىشلىرى، ھەربىي خىزمەت ۋە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى قاتارلىق خىزمەتلەرنىگە بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىدۇ.

ھەربىي سەپ <ھەرب> ھەربىي قىسىم؛ ئارمىيە: ھەربىي سەپتىن قايتىش.

ھەربىي مەشق <ھەرب> قورال ئىشلىتىش ۋە ئۇرۇش قىلىش ماھارىتىنى يېتىلدۈرۈش جەھەتتە قىلىنىدىغان مەشق.

ھەربىي ھالەت <ھەرب> دۆلەتتە ئۇرۇش ياكى پەۋقۇلئادده ئەھۋال يۈز بەرگەندە، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ياكى مەلۇم بىر رايوندا قوللىنىلىدىغان جىددىي تەدبىر.

ھەربىي ئۆزگىرىش <ھەرب> ئارمىيەنىڭ توپلاڭ كۆتۈرۈشى.

ھەربىي يۈرۈش <ھەرب> ئۇرۇش قىلىش داۋامىدىكى يۈرۈش.

ھەربىيچە رەۋ. ھەربىيلەرگە خاس، ھەربىيلەرگە ئوخشاش، ھەربىيدەك: ھەربىيچە كىيىم.* شۇ كۈنلەردە ھەر يىلى بىر قېتىم شەھەردىن نۇرغۇن ھەربىيلەر چېقىپ دادامنىڭ قەبرىسى ئالدىدا تىزـ لىپ تۇرۇپ، ھەربىيچە سالام بېرەتتى.

ھەربىيسىز سۈپ. ھەربىي يوق، ھەربىي بولمىغان: ياپونىيە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ھەربىيسىز دۆلەتكە ئايلاندى.

ھەربىيسىزلەشتۈرمەك «ھەربىيسىزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن ئىككى پارتىيە رەھبەرلىرى كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، چېگرانى ھەربىيسىزلەشتۈرۈش ھەققىدە قوشما ئايانات ئېلان قىلىشتى.

ھەربىيسىزلەشتۈرۈشمەك «ھەربىيسىزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ب د ت نىڭ قارارىغا ئاساسەن گېرمانىيە ۋە ياپونىيە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆز دۆلەتلە ـ رىنى ھەربىيسىزلەشتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى.

ھەربىيسىزلەشتۈرۈلمەك «ھەربىيسىزلەشتۈرمەك» پېئى ـ لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆۋەيت بىلەن ئىراقنىڭ ساقچى چارلاش ئەترەتلىرى كۆۋەيت ـ ئىراق چېگراسىدىكى ھەربىيسىزلەشتۈرۈلگەن رايوندا ئۆزئارا توقۇنۇشۇپ قالدى.

ھەربىيسىزلەشمەك پ. ھەربىي يوق، ھەربىي بولمىغان ھالەتكە كەلمەك: ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ ئون يىلدىن كېيىن، ئاندىن بۇ رايون ھەقىقىي تۇردە ھەربىيسىزلەشكەن يەرگە ئايلاندى.

ھەربىيلەشتۈرمەك «ھەربىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جەمئىيەتنى ھەربىيلەشتۇرۇش مۇمكىن بولغىنى بىلەن تۇرمۇشنى، بولۇپمۇ مۇھەببەتنى ھەربىيلەشتۇرۇشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

ھەربىيلەشتۈرۈشمەك «ھەربىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ب د ت نىڭ قارارىغا ئاساسەن ياپونىيە 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولۇپ ئەللىك يىلدىن كېيىن ئۆز دۆلىتىنى ھەربىي ـ لەشتۇرۇشۇشكە مۇيەسسەر بولدى.

ھەربىيلەشتۈرۈلمەك «ھەربىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يېزا ھەربىيلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن، خەلق ھەقىقىي تۇردە خاتىرجەملىككە ئېرىشىپ، باندىتلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىدىن خالىي بولدى.

ھەربىيلەشمەك پ ① ھەربىي شارائىت ۋە ھەربىي تۇزۇمگە ماسلاشماق: بىز ئۇ كۈنلەردە يېتىپ ـ قوپۇش ۋە ئىنتىزامدا راستتىنلا ھەربىيلەشكەنىدۇق. ② ھەربىي قاتارىغا ئۆتمەك، ھەربىي بولماق: ئۇنىڭ كېيىملىرى، مېڭىش ـ تۇرۇشىدىن ھەربىي ـ لەشكەن سىياقى چىقىپ تۇراتتى. ③ ھەربىيلەر ۋە ھەربىي كۇچلەر مەۋجۇت بولماق؛ ھەربىيلەر ئورۇنلاشماق: جىددىي توقۇنۇش چېگرادىكى ھەربىيلەشكەن رايونلارنى پەيدا قىلدى.

ھەربىيلىك ئى. ھەربىي ۋەزىپە ئۆتەش، ھەربىي خىزمەت: مەن ھەربىيلىكتە ئۇچ يىل تۇردۇم.

ھەرپ ئى [ئە] <تىل> ئېلىپبەلىك يېزىقنىڭ ئەڭ كىچىك يازما بىرلىكى. ھەرپ تاۋۇشنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ تاۋۇش ـ نىڭ يازما شەكلى، تاۋۇش ھەرپ ئىپادىلەيدىغان مەزمۇندۇر: باسما ھەرپ. باش ھەرپ. كىچىك ھەرپ. ھەرپ تىزماق.

ھەرپلىك سۈپ. ھەرپى بار، ھەرپ بىلەن ئىپادىلىنىدىغان: ھەرپلىك يېزىق.* مەنە پەرق قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان تاۋۇشلارغىلا ھەرپلىك بەلگىلەرنى بەلگىلەش كېرەك.

ھەرپمۇھەرپ بىر ھەرپ ـ بىر ھەرپتىن؛ بىر ھەرپنىمۇ قالدۇرماي: ئايگۈل خەتنى ھەرپمۇھەرپ يېزىشقا كىرىشتى.

ھەرراس ئى [ئە] دىيال. دېھقان.

ھەرقاچان ئال [ھەر + قاچان] ① «ھەرقانداق ۋاقىتتا»، «ھەرقانداق چاغدا»، «ھەر دائىم»، «ھەمىشە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھەرقاچان تەييار تۇرماق. ھەرقاچان ئەستە تۇتماق. ② كۆچمە. «بەلكى»، «ئېھتىمال» دېگەن مەنىلەردە يۈكلىمە رولىدا كېلىدۇ: ـــ سىلەرنىڭ ئەترەت كەمبەغەل، ھەرقاچان نەق پۇلى يوقتۇ؟!

ھەرقانچە ئال [ھەر + قانچە] شۇنچە، ھەددىدىن تاشقىرى، بار ئامال بىلەن: شۇڭكەت ھەرقانچە خىيال قىلىپمۇ زادىلا ئەسلىيەلمىدى.

ھەرقانداق ئال [ھەر + قانداق] خىلمۇخىل ئىش ـ ھەرەكەت ياكى بەلگىلەرنىڭ خالىغان بىرىنى كۆرسىتىدۇ: ھەرقانداق تاسادىپىيلىقنىڭمۇ تەبىئىيلىكى بار.

ھەرقانداق بولسا نېمىلا بولمىسۇن، نېمىلا بولغان بىلەن، نېمىلا دېگەنبىلەن؛ ھەر ھالدا: ـــ ھەرقانداق بولسا مەنمۇ ئانىڭىز،

چېچىڭىزنى يۇيۇپ ـ تاراپ قويماي، ـــ دەپتۇ ئۆگەي ئانا قىزغا.

ھەرقانداق قىلغان بىلەن ھەرقانداق چارە ـ ئامال قىلىپ باقسىمۇ، ھەرقانچە كۆچىسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا: ئۇ ئۆزىمۇ ھەرقانداق قىلغىنى بىلەن ھامان ھالاكەتتىن قېچىپ قۇتۇلالـمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەنىدى.

ھەرقايسى ئال [ھەر + قايسى] مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئـىنىڭ ھەربىرى: ھەرقايسى تاغلاردىن ئونلاپ ـ يىگىرمىلەپ ئادەملەر كېلىپ توپلىنىشقا باشلىدى.

ھەرقەيەر ئال [ھەر + قەيەر] ھەرقايسى يەر، ھەرقايسى ئورۇن، ھەرقايسى جاي: يىغىندا ھەرقەيەردىن كەلگەنلەر بار ئىدى.

ھەرقىسما رەۋ [ھەر + قىسما] ھەرخىل، تۈرلۈك ـ تۈرلۈك، خىلمۇخىل ھەم غەلىتە، قىسما ـ قىسما: ھەرقىسما خىيال قىلماق.

ھەركىم ئال [ھەر + كىم] مەلۇم كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ ھەرقانداق بىرى، ھەربىر كىشى: ھەركىم بارغا باتۇر (ماقال).

ھەرگىز رەۋ. پەقەت، زادى، ئەسلا؛ قەتئىي: ئۇ ئەمدى ئۆزىنى ھەرقانچە ئەيىبلىگەن بىلەنمۇ بۇرۇنقى ئىشلارنىڭ ھەرگىز ئەسلىگە كەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

ھەرنېمە ئال [ھەر + نېمە] ھەرقانداق نېمە، ھەرقانداق نەرسە: بولسا ھەرنېمە ئوخشايدۇ (ماقال). * بېشىمغا ھەرنېمە كەلسە چىدايمەن. ئۆزۈمگە ۋەدە بەرگەنمەن.

ھەرنېمە بولسا ھەرقانداق شارائىتتىمۇ، ھەرقانداق ئىش بولسىمۇ، ئىشقىلىپ، ھەرھالدا: ھەرنېمە بولسا ياراتقان ئىگەم مېنى سىلىگە ئۇچراشتۇرۇپتۇ.

ھەرنېمە دېمەك خالىغانچە سۆزلىمەك، ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى دېمەك: ئۇنىڭسىزمۇ، ئالتە بالا بولغاندا ئېرىدىن ئاجراشسا خەقلەر ھەرنېمىلەرنى دېيىشى مۇمكىن ئىدى.

ھەر نېمە قىلسۇن بارلىق چارە ـ ئۇسۇللارنى ئىشقا سېلىپ، تەدبىر قوللىنىپ: ئاشلىق يىغىلىپ بولسىلا، قولىمىزدا ھۆكۈم بولغاندىن كېيىن ھەر نېمە قىلىپ بولسىمۇ ھوسۇلنى تولۇقى بىلەن يىغۇۋېلىپ، ئۇلۇغلىرىمىزنى خاتىرجەم قىلىشقا جېنىمىز پىدا.

ھەرھالدا رەۋ [ھەر + ھالدا] قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىشقىلىپ: ھەرھالدا بۇ قېتىمقى ھەركەت مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

ھەر ـ ھەر كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، شۇ سۆزدە ئىپادىلەنگەن ئادەم ياكى ئىش ـ ھەركەتنى ماختاش، ئاشۇرۇش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: ھەر ـ ھەر ئىشلارنى قىلماق.

ھەركەت ئى [ئە] ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ياكى ئۇلارنىڭ مەلۇم قىسىملىرىنىڭ ئەسلىدىكى تىنچ ھالەتتىن ئۆزگـەرىشى؛ قىمىرلىشى: قول ـ پۇت ھەركىتى. ھەركەتتىن توختىماق. ② <فىز>جىسىملارنىڭ ئورنىنى ئۆزگەرتىش ھادىسىسى. ئادەتتە بىر جىسىم بىلەن باشقا جىسىملار ئوتتۇرىسىدىكى نىسپىي ئورۇن يۆتكىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ③ بىرەر ئىشقا كىرىشىش، بىرەر نەرسە قىلىشقا ئۇرۇنۇش؛ ئىنتىلىش، تىرىشىش، تەرەددۇت: قېچىشقا ھەركەت قىلماق. ④ ئەھمىيەت؛ قىلىق؛ يۇرۇش ـ تۇرۇش: سۆزى بىلەن ھەركىتى بىردەك بولۇش. قانۇنسىز ھەركەت. ⑤ <پەلس> تەبىئەتتە شۇنداقلا پۈتكۈل ئالەمدە يۈز بېرىدىغان بارلىق ئۆزگىرىش ۋە جەريانلار. ⑥ كۆچمە. تەسىرى چوڭراق بولغان ئاممىۋى ئىجتىمائىي پائالىيەت؛ ئىنقىلاب: 4 ـ ماي ھەركىتى. مىللىي ئازادلىق ھەركىتى. ئىشچىلار ھەركىتى. دېھقانلار ھەركىتى. ⑦ كۆچمە. سەپەرۋەرلىك: ھەركەتكە كەلمەك. ھەركەتكە كەلتۈرمەك. ⑧ كۆچمە. تەدبىر، ئامال ـ چارە: ئەگەر پارتكوم بۇ قېتىم دادىل ھەركەت قوللانمايدىغان بولسا، ناھىيەنىڭ پۈتۈن ئىشىغا ياخشى رەھبەرلىك قىلالمايدۇ.

ھەركەتچان سۈپ ① ھەركەتلىنىپ تۇرىدىغان؛ ئورنى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان: ھەركەتچان ھۆجەيرە. ھەركەتچان ئوق. ھەركەتچان غالىتەك. ② كۆچمە. غەيرەتلىك، ئىشچان، پائالىيەتچان: ئۇ تولىمۇ ھەركەتچان ئادەم بولغانلىقتىن، يالغۇز ئۆزى ئىشلەپ شۇنچە ئادەمنى ېقىپ كەلگەنىدى.

ھەركەتچانلىق ئى. ھەركەت قىلىپ تۇرىدىغان ھالەت؛ پائالىيەتچانلىق: كۇنىبرى ئۆتكۈرلىشىۋاتقان دۇنيا ژۇرنىيىستىدە ھەركەتچان ۋە ئۆزگىرىشچان قۇتۇپلار تېخىمۇ ھەركەتچانلىققا ۋە ئۆزگىرىشچانلىققا قاراپ يۈزلەنمەكتە.

ھەركەتسىز سۈپ. ھەركىتى يوق، ھەركەت قىلمىغان، جىم: ئۇنىڭ ھەركەتسىز كۆزلىرىدىن ھېچقانداق ئىپادىنى بىلگىلى بولمايتتى. // مۇشۇنداق ھەركەتسىز يېتىۋەرسەك، ئۇزۇنغا قالماي ئۆزۈق ـ ئوقەتمۇ تۈگەيدۇ!

ھەركەتسىزلىك ئى. ھەركەت قىلماسلىق، جىملىق: ئۇنىڭدا سۈس ھەركەتسىزلىك ھۆكۈم سۈرەتتى.

ھەركەتلەندۈرگۈچ سۈپ. ھەركەتلەندۈرۈش رولىنى ئويناىدىغان، ھەركەتلەندۈرىدىغان: ھەركەتلەندۈرگۈچ كۈچ.* پارتىيەمىزنىڭ 17 ـ قۇرۇلتىيى پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئۈچۈن ھەركەتلەندۈرگۈچ كۈچ بولدى.

ھەركەتلەندۈرمەك «ھەركەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئاممىنى تولۇق ھەركەتلەندۈرىدىغانلا بولساق، بۇ ئىشنى چوقۇم باشقا ئېلىپ چىقالايمىز.

ھەركەتلەندۈرۈشمەك «ھەركەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ ھەدىگىز بۇ يېزىنىڭ ئوي ـ چۆكتۈرىنى تولۇق بىلىدۇ، سىز شۇنى تاپسىگىز، ئاممىنى ھەركەتلەندۈرۈشۈپ بېرىدۇ، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا.

ھەركەتلەندۈرۈلمەك «ھەركەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ياردىمىدە ئاممىنى ھەركەتلەندۈرۈلۈپ، دېلوغا مۇناسىۋەتلىك بولغان يېمە ئۇچىغا تېزلا ئىگە بولدۇق.

ھەركەتلەنمەك پ ① ھەركەتكە كەلمەك، ھەركەت قىلماق، قوزغالماق: تىراكتورنىڭ موتورى ھەركەتلەندى. ② بىرەر ھەركەت ئېلىپ بارماق، بىرەر پائالىيەتنى قىلماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك. سەپەرۋەرلىككە كەلمەك: ئاممىنى تولۇق ھەركەتلەندى.

ھەركەتلىك سۈپ. ھەركەت قىلىدىغان ھەركەتلىك سەنئەت بولسا، باشتىكى لەپەر ئېيتىشىش ۋە سەھنە ئەسىرى ئويناشتىن، قۇرۇلمىسى مۇكەممەل بولغان زامانىۋى دىرامىلارنى ئويناشقا، ئۇنىڭدىن تېلېۋىزىيە، كىنولىشىشقا تەرەققىي قىلدى.

ھەرىلەتمەك «ھەرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغاچ ھەرىلەتمەك.* ئىشىك ياساشقا كېرەكلىك بولغان شاللارنى ئۇستامنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆلچەپ، ھەرىلىتىپ كېلىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭدىم.

ھەرىلەشمەك «ھەرىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەدىسىلا گۈلدۇرلەپ كېلىپ، ئۇ قۇرۇلۇشقا، بۇ باشلىقىغا دەپ كوللېكتىپنىڭ ئورمانلىرىنى قالايمىقان ھەرىلىشەتتى.

ھەرىلەنمەك «ھەرىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوڭغاق جىگدە سۇز تاشلاپتۇ بىركۈنى، ھەرىلىنىپ يىقىلغان بىر تېرەككە.

ھەرىلىمەك پ. ھەرە سالماق، ھەرە بىلەن كەسمەك: ياغاچ ھەرىلىمەك.* ئۇ بۇ يەردە يەنە قېچىش ھەرىكىتىدە بولۇپ، دېرىزىنى ئالتە ھەپتىگىچە ھەرىلەش بىلەن ئاۋارە بولدى.

ھەزەر ئى [ئە] ئۆزىنى تارتىش، ساقلىنىش؛ ئېھتىيات: ھەزەر ئەيلىمەك. ھەزەر قىلماق.* گىلدىڭلىتىپ تۇلكىدەك قۇيرۇقىنى، كۆتەر ئىدى تۆرەمنىڭ بۇيرۇقىنى، لېكىن تۆرەم بەرمەيتتى ئىچ سىرىنى، ھەزەر بىلەن تاشلايتتى كۆز قىرىنى.

ھەزرەت ئى [ئە] ① كۆپىنچە «ھەزرەتلىرى» شەكلىدە ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلەش مەنىسىدە كېلىدۇ: پادىشاھ ھەزرەتلىرى. ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن بەزى شەخسلەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئالدىغا قوشۇلۇپ تەخەللۇسى ئورنىدا قوللىنىلىدۇ: ئېلى ھەزرەت. ئىسمائىل ھەزرەت. ③ قەشقەر شەھرىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئاپاق خوجا مازىرى جايلاشقان يېزىنىڭ نامى.

ھەزرىتى سۈپ. شەخسلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: بۇ بېشىمغا چۈشتى سەۋدا، مەدەت قىل ھەزرىتى مۇسا، ئاشقىلار پىرى يۈسۈپ ـ زىلەيخا، غېرىبنى ساقا تاپشۇردۇم.

ھەزىتى غۇم دىيال <يېم> بىر خىل ئۇماچ. سۇغا ئازراق ماي، كۆكتات، قاتتىق نان سېلىپ قاينىتىپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق، «شاھىپەتتا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھەزىل ئى [ئە] ساتىرىك گەپ ــ سۆز ياكى كومېدىيەلىك ئىش ـ ھەرىكەت، چاقچاق: تۆمۈرچى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئاغرىپ ئازابلاۋاتقان بېلىنى رۇسلۇپلىپ، ھەزىلگە ھەزىل بىلەن جاۋاب بەردى.

ھەزىلەك [پ] ① ئى. ئاياللارغا ئوخشاش خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئەر، ھېجىڭسىز، كۆت، بەچچە: ــ ھىم، ئۇنىمۇ ئەر دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇ ئۇسسۇلچى ھەزىلەكقۇ! ــ دېدى زەمزەمقاريي. ② سۇپ. ئۆز سۆزى، ۋەدىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان، بەرەر ئىشنى بېجىرىش قولىدىن كەلمەيدىغان؛ نامەرد: ــ تازىمۇ بىر ھەزىلەك ئىكەنسەن. مەن سېنى يىگىت دەپ قاراپ گېپىڭگە ئىشىنىپتىمەن، ــ دېدى سەمەت ئۇنىڭغا.

ھەزىلەكلىك ئى. ھەزىلەكلەردەك قىلىق ۋە خۇسۇسىيەت: ھەزىلەكلىك قىلماق.* ــ ناۋادا بەرەر كېلىشمەسلىك يۈز بېرىپ قالسا، ھەزىلەكلىك قىلىپ ئۆز دوستۇڭنى پاش قىلىپ قويماسسەنمۇ؟ ــ دېدى تۇرغۇن مۇتەللىپكە.

ھەزىلكەش ئى [ئە + پ] ھەزىل قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان، ھەزىل قىلىشقا ئامراق، ھەزىل قىلىشقا ئۇستا كىشى؛ چاقچاقچى: بۇ قۇتلۇق بايرامغا قاتناشقان ئامما كۈلۈشەتتى، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىپ قىستىلىشاتتى، سېرىك ئۆمىكىدىكى ھەزىلكەشلەر بىلەن ئۆزئارا قىزىقچىلىق قىلىشىپ چاقچاقلىشاتتى.

ھەزىلكەشلىك ئى. ھەزىل قىلىشقا ئامراقلىق، ھەزىل قىلىشقا ماھىرلىق: ئىشپىيون ھېكىم نۇر ياتاقتا كىرىپ كۆپچىلىككە بىرخىل ئوچۇق چىراي ۋە ھەزىلكەشلىك بىلەن سالام بەردى.

ھەزىلىشمەك پ. ھەزىل قىلىشماق؛ قىزىق، كۈلكىلىك گەپلەرنى قىلىشىپ، ئويناشماق، چاقچاقلاشماق: ــ قىزچاق دەيمۇ، رەيھان دەيمۇ ئەمدى سىزنى؟ ــ ھەزىللەشمەك، ئاگرونوم قىز دەيسىز ئەمدى.

ھەزىم ئى [ئە] يېمەكلىكنىڭ ئاشقازاندا سىڭىشى، ئورگانىزمدا ئۆزلىشىشى: ھەزىم بولماق. ھەزىم قىلماق.

ھەزىم قىلماق ① <فىزىيول> ئادەم ياكى ھايۋانلار ئۆز تېنىدە ئوزۇقلۇقلارنى فىزىكىلىق ۋە خىمىيەلىك رولىلار ئارقىلىق سۈدا ئاسان ئېرىيدىغان، شۇنىڭدەك ئورگانىزم شۇمۇرەلەيدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك. ② كۆچمە. ئۆزلەشتۈرمەك، چوڭقۇر ھەم پىششىق بىلىۋالماق، ئوزناشتۇرماق، ياخشى بىلمەك: ئەڭ ياخشىسى بىر قېتىمدا بىر دەرسنى ئۆتكەن ياخشى. ئەگەر بىر قېتىمدا دەرس كۆپ ئۆتۈلۈپ كەتسە ھەزىم قىلغىلى بولمايدۇ. ③ كۆچمە. چۈشەنمەك، تېگىگە يەتمەك: ئۇ دېگەن بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىمۇ ئوقۇمىغان خوتۇن، شۇڭا بۇ گەپلەرنى ئۇنىڭغا دېگەن بىلەن ھەزىم قىلالمايدۇ، ئەڭ ياخشىسى دېمىگەن تۇزۇك.

ھەزىم قىلىش سىستېمىسى <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلار تېنىدىكى ئېغىز بوشلۇقى، قىزىلئۆڭگەچ، ئاشقازان، كىچىك ئۇچەي، چوڭ ئۇچەي قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان سىستېما. ئادەتتە ئۇ يېمەكلىكلەرنى ھەزىم قىلىش ۋە ئوزۇقلۇقنى شۇمۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ.

ھەسەت ئى [ئە] باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى، ئۈستۈنلۈكىنى كۆرەلمەسلىك تۇيغۇسى؛ كۆرەلمەسلىك، ئىچى تارلىق: ھەسەت قىلماق.* ئۇنىڭ يۈزلىرىدە ئۆز تۇرمۇشى ئۈچۈن كۆتۈلمىگەن بەختسىزلىكلەرنى ئېلىپ كەلگەن بۇنداق ماختاشلارغا نىسبەتەن قاتتىق ھەسەت قوزغالغاندەك بولدى.

ھەسەتخور سۈپ [ئە + پ] باشقىلارغا ھەسەت قىلىدىغان، كۆرەلمەس، ئىچى تار؛ چىدىمىاس: ھەسەتخور ۋەزىر. * قورقۇنچاق ھەسەتخور بولار، نامەرد قەسەمخور بولار (ماقال).

ھەسەتخورلۇق ئى. باشقىلارغا ھەسەت قىلىش، كۆرەلمەسلىك، ئىچى تارلىق: قاسىم سابىرلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئاتقا مىنگىشىپ كېتىۋاتقان زەيتۇنەمگە ئۇزاققىچە ھەسەتخورلۇق بىلەن قارىدى.

ھەسەل ئى [ئە] ① ھەسەل ھەرىلىرى بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈل شىرىلىرىنى يىغىش ئارقىلىق تەييارلىغان قويۇق، تاتلىق ۋە سېرىق رەڭلىك سۇيۇقلۇق، ئاساسلىق تەركىبى گىلۈكوزا بىلەن فىرۇكتوزا، ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ ياكى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ② كۆچمە. شېرىن، تاتلىق: تىلى ھەسەل، دىلى زەھەر (ماقال). ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ھەسەل ھەرىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنىنىڭ يۈزىدە ناھايىتى زىچ تۈت تۈكچىلەر بولىدۇ. ئالدىنقى قانىتى ئارقا قانىتىدىن چوڭ، ئەركەكىنىڭ سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى سەل ئۇزۇنراق، ئانا ھەرە ۋە ئىشچى ھەرىنىڭ زەھەرلىك نەشتىرى بولىدۇ. ئادەمنى چاقىدۇ ۋە توپلىشىپ ياشايدۇ. ئىشچى ھەرە گۈل شىرىنىنى يىغىپ ھەسەل ئىشلەيدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن ئۆسۈملۈكلەرنى چاڭلاشتۇرىدۇ.

ھەسەلچى ئى. ھەسەل ئېلىپ ـ ساتقۇچى ياكى ھەسەل ھەرىسى بېقىپ، ھەسەل ئىشلەپ چىقارغۇچى كىشى: ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، بۇرادەر، ھەسەلچىمەن دەڭ، ياخشى گەپ، مېھمان بولىدىكەنمىز ـ دە؟ ــ دېدى مەنسۇر.

ھەسەلچىلىك ئى. ھەسەل ھەرىسى بىلەن ھەسەل ئىشلەپ-چىقىرىش ۋە سېتىش كەسپى: تېكەس ناھىيەسىدە ھەسەلچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دېھقان ئائىلىسى 300 دىن ئاشتى.

ھەسەلدان ئى [ئە + پ] ① <زوئول> ھەسەل ھەرىسىنىڭ قىزىلئۆڭگىچى ئاخىرىدىكى گۈل شىرنىسىنى ساقلايدىغان پوكىنى. ② ھەسەل ساقلايدىغان ياكى ھەسەل ئالىدىغان كىچىك قاچا.

ھەسەنات ئى [ئە] يېزىت. ياخشىلىق، ياخشى ئىشلار: ــ ھەممىمىزگە ھەسەنات، ــ دېدى سۇلتان ئاماننىسانىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ، ــ مەقسىتىمنى ئەمدى چۈشەندىڭىز، خېنىم.

ھەسەن-ھۈسەن <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى بىر خىل نۇر ھادىسىسى، يەنى قۇياش نۇرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ئۇششاق سۇ تامچىلىرى ئارىسىدىن ئۆتكەندە سۇنۇشى ۋە قايتىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان رەڭلىك ياي. سىرتىدىن ئىچىگە قاراپ قىزىل، ئاپېلسىن رەڭ، سېرىق، يېشىل، كۆك، قارا كۆك ۋە بىنەپشە رەڭدە كۆرۈنىدۇ، ئادەتتە قۇياشقا ئۇدۇل يۆنىلىشتە پەيدا بولىدۇ.

ھەسرەت ئى [ئە] روھىي ئازاب، غەم ــ قايغۇ، دەرد ــ ئەلەم: ھەسرەت چەكمەك. * خەت يۇرىكىمگە نەشتەر سانچىلغاندەك تۇيۇلدى ــ دە، ھەسرەت ۋە ئازاب ئىچىدە لېۋىمنى چىشلىدىم.

ھەسرەتداش ئى ① باشقىلارنىڭ ھەسرىتىگە تەڭ ھەسرەتلەنگۈچى، غېمىنى يېگۈچى كىشى، دەرداش: بەزى يالغۇز قالغىنىمدا سەن بولۇپ سۆھبەتدىشىم، غەمگە چۆكسەم، مەي تۆتۈپ بولدۇڭ يېقىن ئۇلىپەتدىشىم، يىغلىسام، كۈلسەممۇ بولدۇڭ ھەمدەمىم، ھەسرەتدىشىم، شۇڭا دەيمەن سېنى: «ۋاپادار ھەم يېقىن خىزمەتدىشىم». ② بىركىم بىلەن ھەسرەتىنى تەڭ چەككەن، ئۇنىڭ بىلەن ھەسرەتى ئوخشاش كىشى: بىچارە قىز ھەسرىتىنى كۆيلىشەتتى قايغۇ ــ دەرد دەرياسىغا، ئاھۇزار كېمىسىنى سېلىپ ئۇنىڭ ھەسرەتداشلىرى.

ھەسرەتسىز سۈپ. ھەسرىتى يوق، ھەسرىتى قالمىغان: داۋاسىز دەرد بولماس، ھەسرەتسىز قەبرى (ماقال).

ھەسرەتلەندۈرمەك «ھەسرەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى دادىسىنىڭ سۆزى ۋە كېلىش مەنبەسى ئېنىق بولمىغان ھېلىقى تېلېگرامما ئەمەس، بەلكى بۇ نەرسىلەرنىڭ ئىلگىرى ئۆزى ئاڭلىغان بەزى گەپ ــ سۆزلەر بىلەن بىر يەردىن چىققانلىقى قاتتىق ھەسرەتلەندۈردى.

ھەسرەتلەندۈرۈشمەك «ھەسرەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بۇ ۋەقە مەھەللىداشلارنى قاتتىق ھەسرەتلەندۈرۈشتى.

ھەسرەتلەندۈرۈلمەك « ھەسرەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ھەسرەتلەنمەك پ. بىرەر كىشى ياكى نەرسە ھەققىدە ئەپسۇسلىنىپ، زارلىنىپ سۆزلىمەك؛ شىكايەت قىلماق؛ ئۆكۈنمەك: بېشىمغا ھەر خىل دەرد ــ ئەلەملەر چۈشۈپ، ھەرقانچە ھەسرەتلەنسەممۇ، سىرىم پىنھاندۇر.

ھەسرەتلىك سۈپ. ھەسرەت بىلەن تولغان، ھەسرەتنى ئىپادىلەيدىغان؛ قايغۇلۇق: ئۇنىڭ ھەسرەتلىك كۆز ياشلىرى توپىغا مىلىنىپ ياتقان گۆشىنىڭ ئۈستىگە تامچىلاشقا باشلىدى.

ھەسرەتلىنىشمەك «ھەسرەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بۇ گەپنى ئاڭلىغان ساۋاقداشلار ئاسمىغا ئىچ ئاغرىتىپ، قاتتىق ھەسرەتلىنىشتى.

ھەسرەت-نادامەت ھەسرەت ۋە نادامەت، روھىي ئازاب، غەم ــ ئەلەم، قايغۇ: ئەگەر، راستلا شۇنداق كۈن بولۇپ قالسا، پەرھات ئۆزىنى بەختسىزلىكتە ئەيىبلەپ، ئاش ــ تاماق يېمەي، پوتۇن تۇن ھەسرەت ــ نادامەت ئىچىدە ئۇخلىماي ئازابلىنىپ چىقاتتى.

ھەسسە ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنىڭ ئايرىم بىر قىسمى؛ بۆلەك، ئۇلۇش: ھوسۇلنىڭ تۆتتىن ئۈچ ھەسسىسى. ② <مات> بىر سانىنى ئىككىنچى بىر سانغا بۆلگەندە كېلىپ چىققان بۆلۈنمە. ③ يېرىم: سادىر شۇ ئولتۇرغىنىچە تۇن ھەسسىدىن ئاشقاندا لايىھەنى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ چىقتى. ④ مەرتە، باراۋەر: ئۈچ ئاي جەريانىدا بۇ قەرز ئۈچ قاتلىنىپ، ئەسلىدىكىسىدىن ئالتە ھەسسە ئېشىپ كەتتى. ⑤ ئۇلۇش: ھەسسە قوشماق. * بۇ يىلقى مۇكاپاتتا ئاناڭ بىلەن ئىككىڭلارنىڭ بىر كىشىلىكتىن ھەسسىسى بار. ⑥ شېرىك بولۇش ياكى ئەزا بولۇش ئۈچۈن تۆلىنىدىغان ھەق، پاي.

ھەسسىدار ئى [ئە + پ] شېرىك بولۇش ياكى ئەزا بولۇش ئۈچۈن پاي، سەرمايە قوشقۇچى: ھۆكۈمىتىمىز ھەسسىدارلارنىڭ ھوقۇق ــ مەنپەئەتىنى قوغداش ھەققىدە نۇرغۇنلىغان ياخشى سىياسەتلەرنى يولغا قويدى.

ھەسسىدارلىق ئى. تېگىشلىك ئۇلۇش بويىچە پاي ياكى سەرمايە قوشۇش يولى بىلەن شېرىكلىشىش: ھەسسىدارلىق شىركىتى.* مۇراد ئائىلە سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش ئېلېكتىرون ھەسسىدارلىق شىركىتى پايدا قوغلاشماي، خېرىدارلارغا ئىللىق مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشتى.

ھەسسىلەپ رەۋ. بىرقانچە ھەسسە: مېنىڭ ئۇستازغا بولغان مۇھەببىتىم، ھۆرمىتىم ھەسسىلەپ ئاشتى.

ھەسسىلەتمەك «ھەسسىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىنسابسىز خوجايىن سۇنغان كىچىككىنە نەرسىلىرى ئۈچۈن ئەنۋەرگە ئىككى ھەسسىلىتىپ پۇل تۆلەتكۈزدى.

ھەسسىلەشمەك «ھەسسىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلار ماتېماتىكا دەرسلىكىدىكى سانلارنى ھەر خىل ئۆزگەرتىشىپ، ھەرخىل ھەسسىلىشىپ مەشىق قىلىشماقتا ئىدى.

ھەسسىلىمەك «ھەسسىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياڭ خانىمنىڭ تىككەن دوسى ئەتىگەندىن بېرى ئون ھەسسىلەندى.

ھەسسىلىك سۈپ. ھەسسىلەنگەن؛ ھەسسە كېلىدىغان: ھەسسىلىك سان.

ھەسسىلىمەك پ. باراۋەر بىرقانچە ھەسسە قىلماق: بىز تاپقىنىمىزنى ھەربىرىمىزگە باراۋەر قىلىپ تۆت ھەسسىلىدۇق.

ھەسسىنەي ئىم. بىرەر ئەپسۇسلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ھەسسىنەي، سېمىز قوي گۆشىنى بولۇشچە بېسىپ ئوخشىتىپ پولۇ ئەتسەك بوپتىكەن، ــ دەپ غودۇڭشىدى ئايالىم.

ھەشەم ئى [ئە] ① سۆلەت، داغدۇغا: يىگىتلىككە ھەشەم كېرەك، ھاجىلىققا ھەرەم (ماقال). ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى قىلىش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى ئاۋارىگەرچىلىك؛ بەجانىدىللىق؛ سەرپ قىلىنغان كۈچ: ھەشەم قىلماق.* ئۇ گويا شۇ كۈنى ئۆيىگە خىزىر كېلىدىغاندەك ھەشەم بىلەن تەييارلىق قىلدى.

ھەشەمەت ئى [ئە] كاتتا ھەشەم، سۆلەت، داغدۇغا، دەبدەبە؛ ھەيۋەت: زامانىسىدا ئىلچى شاھىرى بويىچە كۆزگە چېلىققۇدەك ھەشەمىتى بار بۇ قورۇنىڭ دەرۋازىسى كۈنچىقىشقا قارايتتى.

ھەشەمەتچى ئى. ھەشەمەتنى ياخشى كۆردىغان سۆلەتۇاز ئادەم: ئابرۇيىپەرەس ھەشەمەتچى بەگلەرگە ئوخشاش مەخسۇتبەگمۇ شەھەرگە كىرگەندە سارايغا چۈشكەندىن ياخشىراق دەپ، بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرى كونىشەھەردىن بىر قورۇ - جاي سېتىۋالغاندى.

ھەشەمەتچىلىك ئى. بىرەر ئىشنى ھەشەمەت بىلەن قىلىش؛ سۆلەتۇازلىق: ھەشەمەتچىلىك قىلماق.* ئۆي ئىچى يورۇق ھەم ئازادە ئىدى. قويۇلغان جاھازلارمۇ ئاددىيغىنا، ئارتۇقچە ھەشەمەتچىلىك چېلىقمايدۇ.

ھەشەمەتخور سۈپ [ئە + پ] ھەشەمەت قىلىشقا ئامراق؛ ھەشەمەت قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان: ئۇ بارغانسېرى بەتخەج، ھەشەمەتخور ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى.

ھەشەمەتخورلۇق ئى. سۆلەتۇازلىق، ئابرۇيىپەرەسلىك: ــ رازىيەنىڭ تۇغۇتىغا 200 يۇەنلىك بىرنېمە ئېلىپ كىرمەن دېگەنىڭ، چېكىدىن ئاشقان ھەشەمەتخورلۇق، ــ دېدى ئابلىكىم ئايالىغا.

ھەشەمەتسىز سۈپ. ھەشەمەتى يوق، ھەشەمەتى بولمىغان، داغدۇغا قىلىنمىغان؛ ئاددىي: جىنازا مەھەللىدىن ناھايىتى ھەشەمەتسىز، يېنىك ھەرىكەتلەر بىلەن ئۆزىتىلدى.

ھەشەمەتلەشتۈرمەك «ھەشەمەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توي - تۆكۈننى ھەددىدىن زىيادە ھەشەمەتلەشتۈرۈۋېتىش نادانلىقىنىڭ ئېغىرلىقىدۇر.

ھەشەمەتلەشتۈرۈشمەك «ھەشەمەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر - بىرىنى دورىشىپ مېھماندارچىلىقنى ھەشەمەتلەشتۈرۈشۈش ئۆزئارا زىيان سېلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھەشەمەتلەشتۈرۈلمەك «ھەشەمەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زىيادەت زالى ناھايىتى ھەشەمەتلەشتۈرۈۋېتىلگەنىدى.

ھەشەمەتلەشمەك پ. دەبدەبىلەشمەك؛ ھەيۋەتلەشمەك، ھەشەملەشمەك: ھەددىدىن زىيادە ھەشەمەتلىشىپ كېتىشنىڭ ئاقىۋىتى زىيان ئېلىپ كېلىدۇ.

ھەشەمەتلىك سۈپ. خېلى ھەشەمەتى بار، داغدۇغىسى كۆچلۈك، دەبدەبىلىك، سۆلەتلىك؛ كۆركەم، ھەيۋەتلىك: ھەشەمەتلىك شەھەر.* قەدىمكى زامانىدا، يېراق ماكاندا ھەشەمەتلىك بىر شەھەر بار ئىكەن.

ھەشەمخور سۈپ [ئە + پ] ھەشەم قىلىشقا ئامراق؛ سۆلەتۇاز: ئۇ ھەشەمخور سەپدىشىمىزمۇ ئاخىرى چاندۇردى.

ھەشەمخورلۇق ئى. سۆلەتۇازلىق، ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك: ياشاشنى ئىزدىسەڭ دائىم تىرىشچانلىقنى يارّ تۇتقىن، ئىسراپ قىلما خەزىنەڭنى، ھەشەمخورلۇقنى ئار تۇتقىن.

ھەشەم - دەردەم بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەريانىدا بولىدىغان ئاۋارىچىلىك ۋە چىقىم: رابىخانغا يولۇققان ئادەم ياغ پۇرىتىۋەتمىسە بولمايدۇ، ئۇ ئايالىنىڭ بىرمۇنچە ھەشەم - دەردەم بىلەن بولغان تەييارلىقىنى بىكار قىلىۋەتكىنىنى قارىڭ!

ھەشەمسىز سۈپ. ھەشەمى يوق، ھەشەم قىلمايدىغان: سادىرنىڭ ھېچبىر داغدۇغا، ھەشەمسىز ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىقى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

ھەشەملەشتۈرمەك «ھەشەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىچىككىنە ئىشنى ھەشەملەشتۈرۈۋېتىش ياخشى ئىش ئەمەس.

ھەشەملەشتۈرۈشمەك «ھەشەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھەشەملەشتۈرۈلمەك «ھەشەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېغىن ناھايىتى ھەشەملەشتۈرۈلگەن ھالدا باشلاندى.

ھەشەملەشمەك پ. ھەيۋەتلەشمەك، داغدۇغىلاشماق، ھەشەمەتلەشمەك: ھازىر بەزى ئاز - تولا پۇل تاپقان كىشىلەر شۇ دەرىجىدە ھەشەملىشىپ كەتتىكى، ئەھمىيەتسىز سورۇنلارغا پۇلنى ئايماي خەجلەيدىيۇ، ئوقۇشسىز قالغان نامرات بالىلارنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ.

ھەشەملىك سۈپ. ھەشەم قىلىنغان، سۆلەتلىك، داغدۇغىلىق، ھەيۋەتلىك: ھەشەملىك توي.* ھەشەملىك كېمىگە چۈشكەن ئەجنەبىي، سەسكىنىپ ئۆتەتتىن بۇرۇن بۇ يەردىن، قاراڭ ئەمدى سالام بېرىپ چۈشىدۇ، كەلگەندە نېپ ئېلىپ ھەربىر سەپەردىن.

ھەش - پەش ← **ھەش - پەش دېگۈچە.**

ھەش - پەش دېگۈچە ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، بىر دەمدىلا: باغۇەن ھەش - پەش دېگۈچە قوينى چۈشەپ تەكبىر بىلەن بوغۇزلاشقا تەييارلاندى.

ھەشتار ئى [پ] <مۇز> سەككىز تارلىق بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى.

ھەشتەرخان ئى <بوت> تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى 30 مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدىغان ئېگىز دەرەخ. شاخلىرى زىچ ئۆسۈپ تۇۋرۇكسىمان دەرەخ باراقسىنىنى شەكىللەندۈرىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇچ بۇلۇڭلۇق، تۇۋى شىنا شەكىللىك، قوۋزىقى كۇل رەڭ ئاق، يول بويىغا ئۆستۈرۈلىدىغان دەرەخلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ياغمچى چۇرۇك كېلىدۇ.

ھەشتىيەك ئى [پ] ۋاپات بولغان ئەر كىشىنىڭ قالغان تەئەللۇقاتىنىڭ سەككىزدىن بىرى (شەرىئەت قانۇنى بويىچە بۇنى ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى ئالىدۇ): ئۇنىڭ ئۆگەي ئاپىسى بەرەر يىلدىن كېيىن ھەشتىيەك ئېلىپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن پۈتۈن مال - مۈلۈك روزى مولىغا ئوڭچە قالدى.

ھەشقالا ئى. باشقىلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقى، ياردىمىگە بىلدۇرۇلگەن مىننەتدارلىق، رەھمەت: ھەشقالا ئېيتماق. * سىزنىڭ بۇ ياردىمىڭىزگە ھەشقالا.

ھەشقىپىچەك ئى [ئە + پ] <بوت> يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ياماشقۇچى غول (يۆگىمەچ غول). يوپۇرمىقى يۇرەك شەكىلىدە، ئادەتتە ئۇچكە يېرىلىدۇ. ئۇزۇن ساپىقى بار، گۈل تاجىسى ۋارۇنكا شەكىللىك. ئادەتتە سۇس قىزىل، توق قىزىل، سۆسۈن كۆك، تۇۋى قىسمى ئاق رەڭدە بولىدۇ. مېۋىسى غوزا مېۋە، ئۇرۇقى قارا، سۇرگە دورىسى قىلىشقا بولىدۇ.

ھەق (ھەققى) [ئە] ① سۈپ. توغرا، چىن، راست، ھەققانىي: ھەق گەپ. ھەق يول. * دېھقانىنىڭ ئېيتقىنى ھەق ئىدى. ② ئى. ھەقىقەت؛ ئادالەت: ھەقنى كۆزلە، ھەقنى سۆزلە. ③ ئى. قانۇن ۋە جەمئىيەت تەرتىپىگە توغرا كېلىدىغان ئەركىنلىك ياكى ئىمكانىيەت؛ ھوقۇق؛ ھەددى: ئۇنىڭ ئەيىبلەشكە ھېچقانداق ھەققى يوق. ④ ئى. بىرەر كىم ياكى نەرسىگە تېگىشلىك ھەسسە؛ رىزق: مۇسا ئەيسادىن: ــ ئاداش، كىشىنىڭ ھەققى زادى كىشىدە قالامدۇ - قالمامدۇ؟ ــ دەپ سورايتۇ. ⑤ ئى. كىشىنىڭ قىلغان ئىشى، مېھنىتى بەدىلىگە ئېلىنىدىغان پۇل، تۆلەم: ئىش ھەققى، قەلەم ھەققى. ⑥ ئى. بىرەر نەرسىدىن پايدىلانغانلىقى

ئۇچۇن تۆلىنىدىغان پۇل، تۆلەم، كىرا: سۇ ھەققى. تۇگمەن ھەققى. يول ھەققى. ماشىنا ھەققى. ⑦ تەۋەلىك Ⅲ شەخس ۋە يۆنىلىش كۆلىمى قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، سۆز، ماختاش، ئالقىش ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر كىمنىڭ شەنىگە قارىتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ــ خۇدا ھەققى قۇدام، ــ دېدى مومای، ــ بۇ قېتىم گېپىمنى ئاڭلاپ قويسىلا، قالغان گەپنى كېيىن دېيىشەيلى، خوش مەن كېتەي.

ھەق تەلەپ قانۇنى <قا> پۇقرالار بىلەن قانۇنىي شەخسلەرنىڭ مال ـ مۈلۈك مۇناسىۋىتى (مەسىلەن، تۆلىتىۋېلىش ھوقۇقى، ۋاراسلىق قىلىش ھوقۇقى) شۇنداقلا ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كىشىلىك غەيرىي مال ـ مۈلۈك ھوقۇقى (مەسىلەن، ئەمگەك، نىكاھ، ئائىلە قاتارلىقلار) بەلگىلەنگەن ھەر خىل قانۇن.

ھەمسايە ئى [پ] ① قوشنا. ② دوست ـ بۇرادەر، ئاغىنە: بۇغا ھەمسايىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا ئېچىنىپ تۇرغانىكەن.

ھەمتائالا ئى [ئە] يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئاللا.

ھەمتە تىر. كۆپىنچە ئالماشلاردىن كېيىن كېلىپ سۆھبەت، مۇلاھىزە، پىكىر قاتارلىقلارنىڭ ئوبيېكتىنى كۆرسىتىدۇ: ئابدۇرازاق ئاكا نجات بىلەن يەنە بىرھازا مۇشۇ ھەمتە مەسىلىھەتلىشىپ چىقىپ كەتتى.

ھەمدار ئى [ئە + پ] ① مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلغۇچى؛ مال ـ مۈلۈك ئىگىسى: ئۇ چاغدا ھەمدارنىڭ ئۆيى ـ ماكانىنى قايتۇرۇپ بېرىشى شەرت. ② قەرز بەرگۈچى: سوتقا قەرزدار بىلەن ھەمدار بىللە كەلگەنىدى. ③ بىرەر ئىشقا بۇاسىتە مۇناسىۋەتلىك شەخس، گۇۋاھچى، شاھىت: بىز بۇ قانلىق پاجىئەنىڭ دەۋاگىرى، ھەمدارى ۋە كۆزەتكۈچىسى سالاھىيىتىمىز بىلەن ئۆز خۇلاسىمىزنى يېزىشقا ھەقلىمىز.

ھەمدارلىق ئى <قا> قەرزدارلىقتىن پۇل ـ مالنى قايتۇرۇپ بېرىش توغرىسىدىكى قانۇنىي تەلەپ ۋە مەلۇم ھەرىكەتنى يۈرگۈزۈش ھەققىدىكى ھوقۇق.

ھەمسىز سۈپ ① ھەقلىق ئەمەس، ناھەق: مېنىڭچە ئۇنداق دېيىشكىمۇ ھەمسىزمىز. ② ھەق ئېلىنمايدىغان ياكى ھەق تۆلەنمەيدىغان؛ پۇلسىز: ھەمسىز ئوقۇتۇش. ھەمسىز ئەمگەك.

ھەمسىزلىق ئى. ناھەقلىق: ھەقىقەت پارقىرايدۇ، ھەمسىزلىق گۇم بولىدۇ.

ھەققانىي سۈپ [ئە] ھەقىقەتكە توغرا كېلىدىغان؛ توغرا، راست؛ ئادىلانە: ھەققانىي ئىش. ھەققانىي ئۇرۇش. ھەققانىي گەپ.

ھەققانىيەت ئى [ئە] ئادىللىق، توغرىلىق، ھەقىقەت: ھەققانىيەتتە چىك تۇرماق، ھەققانىيەتنى قوغدىماق.* ھايات سەھنىسى قانچە پەردىلىك تىياتىر قويۇشقا راسلانغىنىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ يېشىمى گۈزەللىك، ئالىيجانابلىق، مەردلىك بىلەن ئاخىرلىشىپ، ھەققانىيەت غەلبە قىلغان بولۇپ تامامللىنىدۇ، مانا بۇ ھاياتنىڭ ماھىيىتى.

ھەققانىيەتپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] ھەققانىيەت تەرەپدارى، ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان، ھەققانىيەت ئۇچۇن كۈرىشىدىغان: گومىنداڭ دائىرىلىرى دەھشەتلىك ھەربىي ھەرىكەت قوزغاپ، مىڭلىغان ـ ئون مىڭلىغان ھەققانىيەتپەرۋەر، خەلقچىللىقنى سۆيىدىغان كىشىلەرنى يىرتقۇچلۇق ئەلپازى بىلەن تۇيۇقسىز قولغا ئالدى.

ھەققانىيەتپەرۋەرلىك ئى. ھەققانىيەتنى ياقلاش، ھەققانىيەت ئۇچۇن كۈرەش قىلىش ۋە شۇ يولدىن يانماسلىق: نەسىردىن ئەپەندى ئوبرازىنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر ۋە ھەققانىيەتپەرۋەرلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

ھەققانىيەتچى ئى. ئادىللىقنى، ھەققانىيەتنى ياقلىغۇچى كىشى: ئۇ بۇگۈنكى كۈندە كىشىنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان ئاجايىپ ئۆتكۈر شېئىرلارنىڭ ئاپتورى، ھەققانىيەتچى، جەڭگىۋار سىياسەتچى، ئۆتكۈر زېھىن ئىگىسى ئىدى.

ھەققانىيەتچىل سۈپ. ھەققانىيەتتە چىڭ تۇرىدىغان، ھەققانىي ئىش قىلىدىغان، ئادالەتپەرۋەر: ھەيدەرنىڭ دادىسى ھېزىم ئاكام شۇنداق ھەققانىيەتچىل، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىدى.

ھەققانىيەتچىللىك ئى. ھەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇش، ھەققانىيلىق: ئۇنىڭدا جۈڭگو ياشلىرىنىڭ روھىي قىياپىتى ۋە ھەققانىيەتچىللىكى تەرەققىيات يۆنىلىشى نۇقتىسىدىن ئىپادىلەپ بېرىلمىگەن.

ھەققانىيەتسىز سۈپ. ھەقىقەتكە توغرا كەلمەيدىغان، ئادىل بولمىغان، نائادىل، توغرا ئەمەس: ئۇنىڭ ھەققانىيەتسىز ھۆكمى مېنى قاتتىق غەزەپلەندۈردى.

ھەققانىيەتسىزلىك ئى. ھەققانىيەتسىز ئىش قىلىش، ئادىل بولماسلىق: رەشىت ئەپەندى فىرانسۇزچە سۆزلىشىمنى ياقتۇرغانلىقىنى، لېكىن خىزمەتداشلىرىنىڭ ماڭا نىسبەتەن ھەققانىيەتسىزلىك قىلغىنىغا تاقابىل تۇرالمىغانلىقىنى ئېيتتى.

ھەققانىيەتلىك سۈپ. ھەققانىيەت ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلغان؛ ئاساسلانغان؛ ئادىل، ھەقىقىي: ئۇ ئېزىلگەنلەرگە ھەققانىيەتلىك ئۇلۇغ چېلىشنى ئۇگەتكەنىدى.

ھەققانىيلىق ئى. ھەققانىي ئىش قىلىش، توغرىلىق، ئادىللىق: ھەققانىيلىق بىلەن باھالىغاندا، مەۋجۇت پاتىم ئالدىنقى پاتەمنىڭ سەۋەبى بىلەنلا ئۆرلىيەلمىدى.

ھەققىدە تىر. توغرىسىدا، توغرۇلۇق، ئۇستىدە: بۇ قوشاق تارىختا بولۇپ ئۆتكەن ئەنە شۇ بايانداي ئۇرۇشى ھەققىدە توقۇلغان.

ھەقلىق سۈپ ① بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە، ھوقۇقلۇق؛ ھەققى بار: سەن ئادەمسەن، ئۆزۈڭنى پەرىشتىدەك سىرلىق قىلمۇبلىشقا ھەقلىق ئەمەسسەن. ② يوللۇق، ئورۇنلۇق؛ توغرا، مۇۋاپىق: مەن ئىشىنىمەن، بۇ خەت سىزنى ئادىل پىكىر قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. سىز دوستلىرىڭىزنى ھەقلىق يوسۇندا ئىيىبلىيەلەيسىز!

ھەقلىقلەشتۇرمەك «ھەقلىقلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلق بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىگە يەرلىك ھەم مىللىي قىممەتنى سىڭدۈرىدۇ، ئۆزىنىڭ ھازىرقى ئىجتىمائىي، سىياسىي ئىگىدارلىقىنى ھەقلىقلەشتۈرىدۇ.

ھەقلىقلەشتۇرۇشمەك «ھەقلىقلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھەقلىقلەشتۇرۇلمەك «ھەقلىقلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلار بىيۇروكراتلارنىڭ قارارى بويىچە ئەمەس، بەلكى خەلق ئىچىدىكى ئاقىللارنىڭ ئۆز ـ ئۆزىگە مەسئۇل بولۇشىنى چىقىش قىلغان مەسلىھەتلىرى ئاساسىدا ھەقلىقلەشتۇرۇلگەن جەمئىيەتتە، يامان ئىشلارنىڭ يۈز بېرىش مۇمكىنچىلىكى ئاز بولىدۇ.

ھەقلىقلەشمەك پ. ھەق، يوللۇق، ئورۇنلۇق، توغرا ھالەتكە كەلمەك، ھەقلىق دەپ قارالماق، مۇۋاپىقلاشماق: ئاخىرىدا قەيسەرنىڭ پىكرى ھەقلىقلىشىپ، شۇ بويىچە ئىشلەش قارار قىلىندى.

ھەق ـ ناھەق توغرىلىق بىلەن ناتوغرىلىق، توغرا بىلەن سەپسەتە: ھەق ـ ناھەق ئايدىڭلاشتى.

ھەققۇق ئى. دىيال. ۋەج، بىسات، مال ـ دۇنيا.

ھەقىقەت ئى [ئە] <پەلس> ئوبيېكتىپ رېئاللىق ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنىڭ كىشى مېڭىسىدىكى توغرا ئىنكاسى؛ توغرىلىق، چىنلىق؛ ھەقىقىي ئەھۋال: ھەقىقەتنى ئېيتماق. ھەقىقەتنى سۆزلىمەك.

ھەقىقەتەن رەۋ [ئە] ھەقىقىي رەۋىشتە، راستتىنلا: بۇۋاينىڭ ئازرۇسى ھەقىقەتەن ئەملگە ئاشتى.

ھەقىقەتپەرۋەر ئى [ئە + پ] ھەقىقەتتە چىڭ تۇرغۇچى، ھەقىقەت تەرەپدارى، ئادالەتپەرۋەر: 1945 ـ يىلى جاللات شېڭ شىسەي دەھشەتلىك ھەربىي ھەرىكەت قوزغاپ، مىڭلىغان ھەقىقەتپەرۋەر، خەلقچىللىقنى سۆيىدىغان كىشىلەرنى يىرتقۇچلۇق ئەلپازى بىلەن تۇيۇقسىز قولغا ئالدى.

ھەقىقەتپەرۋەرلىك ئى. ھەقىقەتنى ياقلاش، ھەقىقەتنى ھىمايە قىلىش، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ۋە شۇ يولدىن يانماسلىق: موللا زەيدىن ئوبرازىنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر ۋە ھەقىقەتپەرۋەرلىكىدە ئەكس ئېتىلىدۇ.

ھەقىقەتچى ئى. ھەقىقەتتە چىڭ تۇرغۇچى، ھەقىقەتنى ياقلىغۇچى، ھەققانىيەتچى: ھەقىقەتچى، ئادىل، خەلقە مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى چىن ئىنسانىي بۇرچى دەپ بىلىدىغانلار ھامان كۆپ سانلىق، ئۇلار ھەممىلا يەردە بار.

ھەقىقەتچىل سۈپ. ھەقىقەتتە چىڭ تۇرىدىغان، ھەقىقىي، راست، ئادىل ئىش قىلىدىغان، ھەققانىيەتچىل، ئادالەتپەرۋەر، راستچىل: ئادەم ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەقىقەتچىل، ئەملىيەتچىل بولۇشى كېرەك.

ھەقىقەتچىللىق ئى. ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇش، راستچىللىق، ئەملىيەتچىللىق، ھەققانىيەتچىللىق: بىر ئادەمنىڭ ھەقىقەتچىللىقى كەم بولسا، ئۇنداق ئادەم كىشىلەر نەزىرىدىن ئاسان چۈشۈپ قالىدۇ.

ھەقىقەتچىلىك ئى. ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇش، ھەققانىيەتچىلىك.

ھەقىقەتسىز سۈپ. ھەقىقەت ئەمەس، ئادىل بولمىغان: ھەقىقەتسىز سوراق.* ھەقىقەتسىز سوئاللار ئارقا ـ ئارقىدىن ئوتتۇرىغا چۈشۈشكە باشلىدى، مېھراي بولسا خۇددى ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغاندەك كۈلۈپلا تۇراتتى.

ھەقىقەتسىزلىك ئى. ھەقىقەت بىلەن ئىش قىلماسلىق، ئادىلسىزلىق: شۇ پەيتتە مەن قاماقتىكى ھەقىقەتسىزلىك توغرىسىدا ئويلىدىم.

ھەقىقەتلەشتۈرمەك «ھەقىقەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دېگەنلىرىنىڭ راستلىقىنى ئاخىرى ھەقىقەتلەشتۈردى.

ھەقىقەتلەشتۈرۈشمەك «ھەقىقەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ھەقىقەتلەشتۈرۈلمەك «ھەقىقەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يالغان ئىشلار بىر تۈركۈم ھەققانىيەتچى كىشىلەر تەرىپىدىن ھامان ھەقىقەتلەشتۈرۈلىدۇ، بۇ بولسا ئۆزگەرمەس قانۇنىيەتتۇر.

ھەقىقەتلەشمەك پ. ھەقىقەتكە ئايلانماق، ھەقىقەتنى تاپماق، ئىسپاتلانماق، ئېنىقلانماق، ھەقىقەتلەنمەك: ئۇنىڭ قىلغان تۆھمەتلىرى ئاخىرى ھەقىقەتلىشىپ، ئۇ خەلقئالەم ئالدىدا رەسۋالاشتى.

ھەقىقەتلەنمەك «ھەقىقەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەسىلە ئاخىرى ھەقىقەتلىنىپ چىقتى.

ھەقىقەتلىمەك پ. ھەقىقەتنى تاپماق، ئىسپاتلىماق؛ ئېنىقلىماق: تۆھمەت ھامان تۆھمەت، يالغاننى ھەقىقەتلەشكە ھامان كىشى چىقىدۇ.

ھەقىقىي [ئە] ① سۈپ. راستتىنلا بار، ئەملىي مەۋجۇت بولغان؛ راست، چىن، توغرا: ھەقىقىي ئەھۋال. ھەقىقىي ۋەقە. ھەقىقىي بەخت. ② سۈپ. پاك، ساپ، سەممىي: ھەقىقىي نىيەت. ھەقىقىي كۆڭۈل. * ھەقىقىي مۇھەببەت. ③ رەۋ. راست ھالدا، چىنلىق بىلەن: ئەمگىكىگە قاراپ ھەق ئېلىش ھەقىقىي ئەملىيلەشتى.

ھەقىقىي سان <مات> راتسىيونال سان بىلەن ئىررات-سىيونال سانىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ھەقسىلىق ئى. ھەقىقىي بولۇش، ئەملىيلىك، راستلىق، توغرىلىق: ۋەقەنىڭ ھەقىقىيلىكى.* مۇئەللىمنىڭ يۇرىكىدىن چىققان بۇ ئاددىي سۆزلەردىكى ھەقىقىيلىق مۇساپىنىڭ بېشىنى تېخىمۇ ساڭگىلىتىپ، يۈزىگە قىزىللىق يۈگۈرتتى.

ھەكسىنە دەرۋازا دىيال. ئۇستى تەرىپى شادىلىق دەرۋازا.

ھەل I ئى [ئە] <خىم> ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ ياكى قوغۇشۇن، ئالىيۇمىن قېتىشمىسىنىڭ ئۇۋۇندىسىدىن ياسالغان بويۇق: ھەل بەرمەك.* ماگنىزىندىكى ئۇستىگە ھەل بېرىلگەن ھەر خىل ئائىلە سايمانلىرى ئادەمنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتاتتى.

ھەل II سۈپ [ئە] بىر تەرەپ بولۇنغان، بىر تەرەپ قىلىنغان: ھەل بولماق. ھەل قىلماق.* ئۇزۇن يىللىق جاپالىق ئىزدىنىشتىن كېيىن بۇ مەسىلە ئاخىرى ھەل قىلىندى.

ھەل قىلغۇچ ھەل قىلىش رولىنى ئويناىدىغان، ئەڭ مۇھىم، نېگىزلىك: ھەل قىلغۇچ باسقۇچ. ھەل قىلغۇچ مۇسابىقە.* «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ مەيدانغا چىقىشى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقات ساھەسىدە ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى.

ھەلەپ ئى [ئە] ئۇلاغقا بېرىش ئۇچۇن ساماننى يۇيۇپ، كېپەك ياكى قوناق ئۇنىنى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان ئوزۇقلۇق: ھەلەپ بەرمەك.* ئەتىسى تاڭ سەھەر داۋۇت ئاكام قويلارغا قوناق ئۇندا ھەلەپ يېگۈزۈۋېتىپ، ھويلىغا چىقىپ تۇرۇشىغا، دەرۋازىنى بىرى قاتتىق ئىتتەرگەندەك قىلدى.

ھەلەك سۈپ [ئە] بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل، شۇ ئىشقا ئارتۇقچە ئۇرۇنغان؛ سەرسان، ئاۋارە: ھەلەك بولماق. * مەن بارالماي ھەلەك، ئۇ بارمايمەن دەپ ھەلەك (ماقال).

ھەلەكچىلىك ئى. ئاۋارىچىلىك: ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتقان قوشنىسىمۇ يىغىم ـ تېرىمنىڭ ھەلەكچىلىكى بىلەن ئۇنىڭغا قاراشقا ۋاقىت چىقىرالمىدى.

ھەلەلەك سۈپ. دىيال. ئەخمەق، گول.

ھەلەم رەۋ. جان ت. ئانچە ئاز ئەمەس، خېلى؛ خېلى كۆپ: ياق، تۇرسۇن شۇجىنى بىلمىسىلەرغۇ، ئاچچىقى ھەلەم بار، ئاسانلا تېرەكىپ قالىدۇ، ـــ دېدى ئالاقىچى كېسىپلا.

ھەلچى ئى. ھەر خىل جاھاز ۋە سايمانلارغا ھەل بەرگۈچى ئۇستا: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، قەدىمكى زامانىدا بىر پادىشاھنىڭ بىر ياغاچچىسى بىلەن بىر ھەلچىسى بار ئىكەن.

ھەلچىلىك ئى. ھەل بېرىش ئىشى، كەسپى: ئۇنىڭ ئاكىسى ماشىنا زاۋۇتىنىڭ ھەلچىلىك سېخىدا ئىشلەيتتى.

ھەلقە ئى [ئە] <دىن> سوپىلارنىڭ ھالقىسىمان ئولتۇرۇپ

تەكبىر ئېيتىش ئىشى: ـــ سەلىمخان خەتمە ئوقۇتۇپ ھەلقە قىلدۇرماقچى بولۇپ چاقىرغانىكەن، شۇ يەرگە كېتىپ بارىمەن، ـــ دېدى داۋۇت سوپى تۇرسۇنئاخۇنغا.

ھەلقە سالماق ھالقىسمان ئولتۇرۇپ تەكبىر ئېيتماق، ھەلقە قىلماق: مۇرىتلار خانىقادا زىكرى ـ سۆھبەت قىلىشقاندا، ھەلقە سېلىشقاندا نەشە چېكىپ كەيپ قىلىشاتتى، ئاپاق خوجا بۇنداق ناشايان ئىشلارنى چەكلىمەيلا قالماستىن، بەلكى مەدەت بېرەتتى.

ھەلقۇم ئى [ئە] ئوزۇقلىنىش يولىنىڭ يۇقىرى قىسمى؛ كېكىردەك، كاناي، بوغۇز: ئونلاپ يىللار ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ، ھەلقۇمىنى لىكىلدىتىپ تۇراتتى.

ھەلىيە ئى. تۆگىگە سېلىنىدىغان نوختا زەنجىرنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلىدىغان بىر غېرىچ يېمپ.

ھەم [پ] ① باغل. قوشما جۈملىلەر تەركىبىدىكى تەڭداش ئاددىي جۈملىلەرنى ۋە جۈملە تەركىبىدىكى تەڭداش سۆز، سۆز بىرىكمىلىرىنى بىر ـ بىرىگە باغلايدۇ: مەن بۈگۈن چۈشتىن كېيىن كىتاب كۆردۈم ھەم خاتىرە يازدىم. ② يۈك. جۈملىدە بىرەر بۆلەكتىن كېيىن كېلىپ، ئۇنى ئىنتوناتسىيە جەھەتتىن تەكىتلەش ياكى مەنىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، بۇنداق چاغدا «ـ مۇ» يۆكلىمىسىنىڭ رولىنى ئويناىدۇ: ـــ ھەئە، ـــ دېدى بوۋاي ھەم مېنى تونۇغاندەك بولۇپ.

ھەمەك ئى ← **ھەمەك نان**: داستىخان سېلىنىپ، قوغۇن ـ تاۋۇز، ئالما، ئانار، ئۈزۈملەر، ئوخشىتىپ ياسالغان ئەنجۈر مۇرابباسى، ھەمەك، كاكچا، توقاچلار كەلتۈرۈلدى.

ھەمەك نان نېپىزلىتىپ، يۇپقىلىتىپ ياققان نان.

ھەمەل I ئى [ئە] <تېب> ئىچىنى تازىلاش ياكى داۋالاش ئۈچۈن ئارقا يولدىن سۇ ياكى بىرەر سۈيۇقلۇق بېرىش.

ھەمەل II [ئە] <ئاستر> ← **ھەمەل بۇرجى**.

ھەمەل بۇرجى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 ـ بۇرجنىڭ بىرىنچىسى. بەلگىسى r، ئاسترونومىيەلىك ئۇزۇن ـ لۇقى °0تىن °30 قىچە. ئەسلىي ئورنى ھەمەل يۇلتۇز تۈركۈ ـ مىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھوت يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن، ھەر يىلى 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قۇياش بۇ بۇرجقا كېلىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم ئەتىيازلىق كۈن تەڭلىكى بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئەتىيازلىق كۈن تەڭلىكى نۇقتىسى «ھەمەل بۇرجىنىڭ بىرىنچى نۇقتىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھەمەلچە ئى ① <تېب> ھەمەل، كىلىزما قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان رېزىنكە نەيچە. ② كىچىك بالىلارنىڭ مەقئەت ئېغىزىنى تازىلاش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان پەلكۈچ.

ھەمپىكىر ئى [پ + ئە] پىكرى، چۈشەنچىسى ئوخشاش كىشى، پىكىرداش، مەسلەكداش: مۇنبەردىن خوجا، شائىر بىلال ئەزىزى قاتارلىقلار ھەمپىكىر ئاقسۇ ياشلىرى بىلەن گومىنداڭغا قارشى يوشۇرۇن سەپ ئۈيۈشتۇردى.

ھەمپىكىرلىك ئى. پىكرى، چۈشەنچىسى ئوخشاشلىق، پىكىرداشلىق، مەسلەكداشلىق: بۇ يېڭى سۆھبەتدىشمىنىڭ مەن بىلەن ھەمپىكىرلىكى مېنى ئىلھاملاندۇردى.

ھەمتاۋاق ئى [پ + ئە] ئۆزى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ بىر داستىخاندا تاماق يېگەن كىشى، ھەمداستىخان: ئۇنىڭ بىلەن ھەمتاۋاق بولۇپ چاي ئىچىۋاتقان شاپاق دوپپىلىق، شاپ بۇرۇت كىشىنىڭ ئىسمى قادىر ئىدى.

ھەمتاۋاقلىق ئى. بىر داستىخاندا بولۇش، بىر داستىخاندا تاماق يېيىش، بىللە غىزالىنىش: بۇ قېتىمقى ھەمتاۋاقلىق ئۇلارنى خېلى يېقىنلاشتۇرۇپ قويغانىدى.

ھەمتەقدىر ئى [پ + ئە] تەقدىرى بىر، تەقدىرى ئوخشاش كىشى، تەقدىرداش: يېتىم ئوغۇل كېيىنكى 22 يىللىق ھاياتىنى ئەل غەملىرىنى كۆيلەشكە بېغىشلىغان، ئەل بىلەن ھەمنەپەس، ھەمتەقدىر، ھەمپىكىر، ھەمدەرد بولۇپ ياشىغان.

ھەمجەھەت ئى [پ + ئە] ئىتتىپاق، ھەمكارلىشىش؛ ھەمكارلىق: ھەمجەھەت بولماق.* بۇ ئېقىملار ئەينى زاماندا فېئودال ـ لىزم، خەلىپىلىك ۋە ئىسلامىيەتكە قارشى خەلقئارا ھەمجەھەتكەمۇ ئىگە ئىدى.

ھەمجور سۈپ [پ] بىر ـ بىرىگە ماس، بىر ـ بىرىگە جور: ھەمجور بولماق.* تۇرسۇن لاي چەيلەۋاتقاندەك ھە دەپ ئالدى ـ كەينىگە ماڭاتتى، ئۇنىڭغا ھەمجور بولۇپ ئوتتۇرىغا چۈشكۈدەك ھېچكىم بولمىدى. * ئون نەچچە ئوغۇل ـ قىز شوخلۇق بىلەن ناخشا ئېيتىپ، سازغا ھەمجور بولدى.

ھەمجىنس ئى [پ + ئە] بىر جىنسقا ئائىت، بىر جىنستەكى؛ جىنسداش: ھەمجىنس ئادەم. ھەمجىنس بالا.* يىراقتىن ئىككى كۆلەڭگە كۆرۈندى، يېقىنلاشقاندا بىلدىمكى، ئۇلار ھەمجىنس بالىلار ئىكەن.

ھەمجىنسلىق ئى. بىر جىنسقا ئائىت. بىرجىنستىكى كىشىلەر، جىنسداشلىق: زاھىد ئۇ قىزنى چاشقانىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ، ئۇ ھەمجىنسلىق تۇيغۇسىدىن ماقۇل بوپتۇ.

ھەمد ئى [ئە] <دىن> خۇدا شەنىگە ئېيتىلغان مەدھىيە، ماختاش.

ھەمداستىخان ئى. ئۆزى بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ غىزالانغۇچى كىشى: ھەمداستىخان بولماق.* كۆرۈپ كەت بىر كېلىپ يۇرتىنى، ۋەتەنداشلارغا مېھمان بول ! قېرى ـ ياشلارغا ھەمداستىخان، تۇزۇپ سۆھبەتنى داستان بول !

ھەمدە باغل. جۈملىدە تەڭداش ئىككى بۆلەكنى ياكى ئىككى ئاددىي جۈملىنى بىر ـ بىرىگە باغلايدۇ، رولى «ھەم»، «ۋە» لەر بىلەن ئوخشاش: ھۆكۈمرانلارنىڭ ئەخلاقسىزلىقىنى قانۇنغا ئوخشاش ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ ھەمدە جەمئىيەتتە ھۆكۈمرانلىق ئورۇننى تۇتىدۇ.

ھەمدەپنە ئى [پ+ئە] بىللە دەپنە قىلىنغان، بىللە كۆمۈلگەن بايلىق، خەزىنە ۋە تۇرمۇش جابدۇقلىرى قاتارلىق نەرسىلەر: ئالتۇندىن سوقۇلغان بۇ زىبۇزىننەتلەرنىڭ لايىھەلىنىشى ئۇزۇن قېچە، نەپىس بولۇپ، ئارخېئولوگلار بۇ نەرسىلەرنى تەخمىنەن 4100 ـــ 4200 يىل بۇرۇنقى نەرسىلەر، بۇلار شىراسىيانلارنىڭ ھەمدەپنە بۇيۇملىرى، دەپ ھۆكۈم قىلغان.

ھەمدەرد ئى [پ] باشقىلارنىڭ دەردىگە، غەم ـ قايغۇسىغا يېتىمپ، ئۇنىڭ غېمىنى يېگۈچى؛ دەردداش: ھەمدەرد بولماق.* ئانىسىنىڭ يېقىنلىرى بۇ خەۋەرنى ئۇزلىرىنىڭ ھەمدەردلىرىگە يەتكۈزىدى.

ھەمدەردلىك ئى. باشقىلارنىڭ دەردىگە يېتىش، دەردداشلىق: دېھقان بۇ ناتونۇش كىشىنىڭ كۆزلىرىدىكى ھەمدەردلىك ئىپادىسىنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا يول قويدى.

ھەمدەم ئى [پ] باشقىلار بىلەن كۆپىنچە بىللە بولىدىغان ياخشى دوست: ھەمدەم بولماق.* ئۇ ئۆزىنى ئۆمۈر بويى ئەل ـ يۇرتنىڭ ھەمدەمى دەپ بىلىدۇ.

دىغان، سۆھبەتلىشىدىغان، يار ـ يۆلەك بولىدىغان ئادەم؛ ئۇلپەت: خاسىيەت مىس چەينەكتە چاي دەملەپ، قولى بوشىغاندىن كېيىن ئۇستامغا يېقىن ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشنىغا ھەمدەم بولاتتى.

ھەمدەم خىيال خام ـ خىيالنى تولا قىلىدىغان، خىيال ـ پەرەس: «ئۇنىڭدا ۋاپا يوق، ئالىمادىس كېيىن بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، بۇ ھەمدەم خىيال قورقۇنچاق بىزنى ئاۋارە قىلىشى مۇمكىن»، دەپ ئويلىدى ئۇ.

ھەمدەملەشتۇرمەك «ھەمدەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: لەرزان شامال دەرەخ شاخلىرىنى بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ياشخى ئارزۇسىغا ھەمدەملەشتۇرمەكچى بولغاندەك، تەزىم قىلىدۇرۇپ ئېگەتتى.

ھەمدەملەشتۇرۇشمەك «ھەمدەملەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ھەمدەملەشتۇرۇلمەك «ھەمدەملەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ لۇغەتنى ئىشلەش جەريانىدا دەم ئېلىشقا چىققان بەش نەپەر پېشقەدەم لۇغەتشۇناس تەكلىپ بىلەن ھەمدەملەشتۇرۇلدى.

ھەمدەملەشمەك پ. ئۆز ئارا ھەمدەمدە بولماق، ھەمكارلاشماق، يارىدەملەشمەك: ئادىل دادىسىغا ھەمدەملىشىپ، ماشىننى بىر دەمدىلا رېمونت قىلىپ بولدى.

ھەمدەملىك ئى. باشقا يار ـ يۆلەكتە بولۇش، يارىدەمچىلىك، ئۇلپەت: بۇ قاراشتىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوتتەك بىر ھارارەت تارقىدى ۋە ئۇ ھارارەتتە ياشلىق، مۇھەببەت، تىلەكداشلىق ھەم ئىپتىخارنىڭ تەڭداشسىز ھەمدەملىكىنى ھېس قىلدى.

ھەمدۇسانا ئى [ئە] <دىن> تەڭرى، پەيغەمبەرلەر ياكى باشقىلارنىڭ شەنگە ئېيتىلىدىغان مەدھىيە، ئالقىش سۆزلىرى، رەھمەت، تەشەككۇر: ھەمدۇسانا ئوقۇماق. ھەمدۇسانا ئېيتماق.

ھەمراھ [پ] ① ئى. بىللە سەپەر قىلىدىغان، خىزمەت ئىشلەيدىغان ياكى بىللە ياشايدىغان كىشى؛ ھەمسەپەر؛ يولداش: ھەمراھ بولماق. ھەمراھ قىلماق. ② ئى <ئاستر> پىلانېتانى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدىغان ئاسمان جىسمى. ئۆزى نۇر تارقاتمايدۇ. مەسىلەن، ئاي يەر شارىنىڭ ھەمراھى بولغىنىغا ئوخشاش. ③ سۈپ. يولى ياكى يۆنىلىشى بىر تەرەپكە قارىتىلغان، يولنى بىر: ھەمراھ شامال. ھەمراھ دەرەخ. ھەمراھ ئايرو پىلان. ④ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ھەمراھسىز سۈپ. ھەمراھى، يولدىشى يوق، يەككە، يالغۇز: ھەمراھسىز سەپەرگە چىقماق.* ـــ شۇ ۋاقىتلاردا ھەمراھسىز ئۆتكىنىم راست، چۈنكى بىراۋدىن پۈتۈنلەي ئۈمىدىم ئۈزۈلگەن، ھەمراھىم ماڭا ھەمىشە ئۈمىدسىزلىكنىلا بېرەتتى، ـــ دېدى ئۇ.

ھەمراھلاشماق پ. ھەمراھ بولماق: يول بويى ھەمراھلىشىپ كەلگەن بىر يولۇچى چاقىرغاندىلا خىيالغا كەتكەن ھاشىم ئاكام ئاندىن ئېسىنى يىغىپ، خۇرجۇنىنى ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن سۇنۇۋالدى.

ھەمراھلىق ئى. ھەمراھ بولۇش، يولداشلىق: ئوردۇباشى بىلەن سۇباشىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوغۇلچاق بۇغراخان ئولتۇرغان ئوردىغا خاس جابدۇنغان ئىككى ھارۋا بۇتخانىنىڭ قاپقىسى ئالدىدىكى كىچىككىنە مەيداندا توختىدى.

ھەمزە ئى [ئە] ئەرەب ئېلىپبەسىدە بوغۇز تاۋۇشىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (ء).

ھەمسات رەۋ. دىيال. بىر دەم، دەرھال، شۇئان، شۇدەم.

ھەمسال سۈپ. دىيال. تەڭتۇش، قۇرداش.

ھەمسەپەر ئى [پ + ئە] بىللە سەپەر قىلغان ئادەم، سەپەرداش: ھەمسەپەر بولماق. * ئۇ ھەمسەپەرلىرىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە ئانچە ـ مۇنچە قوشۇق سېلىپمۇ قويماتتى.

ھەمسورۇن ئى. ئۆزى بىلەن بىر سورۇندا، بىر داستىخاندا بىللە بولغان كىشى: ھەمسورۇن بولماق.* مۇقامچىلار ئىچىدە قەشقەرلىق ئاكا ـ ئۇكا ھېلىم ئاخۇن، سېلىم ئاخۇن، يەكەنلىك سېيتۇئالدى قاتارلىق كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار مۇشۇ تەۋەككۇل ئاخۇنىنىڭ ھەمسورۇنلىرى، يەنە بىر تەرەپتىن شاگىرتلىرى ئىدى.

ھەمسۆھبەت ئى [پ + ئە] بىرەر سورۇندا بىللە سۆھبەتلەشكەن، سۆھبەتتە بىللە بولغان كىشى؛ سۆھبەتداش: ھەمسۆھبەت بولماق.* ئۇ مەخسۇت ئاخۇنىنىڭ ئازادە دۇكىنىدا چاچ ـ ساقال ئالدۇرغاچ پىكىرداش، ھەمسۆھبەتلىرى بىلەن نۇرغۇن قېتىم ئۇچرىشىپ قېلىش پۇرستىگە ئىگە بولۇپ كەلگەنىدى.

ھەمشەھەر ئى [پ] بىر شەھەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، بىر يۇرتلۇق: ئۇنىڭ مەن بىلەن ھەمشەھەر بولۇپ چىققىنى تولىمۇ ياخشى بولغانىدى.

ھەمشېرىك ئى [پ + ئە] ئۆزى بىلەن بىرەر ئىشتا شېرىكلەشكەن ياكى شېرىكلىشىدىغان كىشى: ھەمشېرىك بولماق.* پەخىردىن بىرقانچە ھەمشېرىكلىرىنى باشلاپ كىرىپ، ئۆينى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن بولسىمۇ ھېچنېمە تاپالمىدى.

ھەمشىرە ئى [پ] ① قىز قېرىنداش: سەلىمەنىڭ ئىككى ھەمشىرىسى بار ئىكەن. ② كۆچمە. دوختۇرخانىلاردا، بولۇپمۇ ئۇرۇش مەزگىللىرىدە يارىدارلارغا قارايدىغان، ئۇلارنىڭ يارىلىرىنى تېڭىش، ئوكۇل سېلىش قاتارلىق ئىشلىرىغا يارىدەملىشىدىغان ئايال خادىم: شەپقەت ھەمشىرىسى.

ھەمشۇا ئى <بوت> تۇگمىگۈل ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى بۆرەك شەكىلدە ياكى يۇمىلاق. گۈلى كىچىك، سۇس قىزىل رەڭلىك. يۇمىران ئۇچلىرى ۋە يۇمىران يوپۇرماقلىرىنى كۆكتات قىلىشقا بولىدۇ.

ھەمقەدەم ئى [پ + ئە] تەڭ بېسىلغان قەدەم؛ تەڭ ئىلگىرىلەش، تەڭ راۋاجلىنىش: بىر مىللەتنىڭ نامى شۇ مىللەتنىڭ ۋۇجۇدى بىلەن ھەمقەدەمدۇر.

ھەمكار ئى [پ] بىرەر ئىشنى باشقىلار بىلەن بىللە بېجىرىگۈچى، يارىدەملەشكۈچى: پاراغەت ئىزلىسەڭ ئەسلا بىلمەدىن ئۆزگە يار تۇتما، سېنىڭ قەدىرىڭنى ساقلاشتا بىلمەدەك ياخشى ھەمكار يوق.

ھەمكارلاشتۇرماق «ھەمكارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەستە قالدۇرۇشتا كۆز، قۇلاق، ئېغىزنى ھەمكارلاشتۇرۇش لازىم. بۇنىڭ ئۈنۈمى ئالتىلىغان ياكى كۆرگەنگە قارىغاندا يۇقىرى بولىدۇ.

ھەمكارلاشتۇرۇشماق «ھەمكارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ھەمكارلاشتۇرۇلماق «ھەمكارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ تەتقىقاتنى ئىشلەش جەريانىدا دەم ئېلىشقا چىققان ئۈچ نەپەر پېشقەدەم تىلشۇناس تەكلىپ قىلىنىپ ھەمكارلاشتۇرۇلدى.

ھەمكارلاشقۇچى ئى. بىرەر ئىشنى باشقىلار بىلەن بىللە بېجىرگۈچى، يارىدەمدە بولغۇچى، ئۆزئارا يارىدەملەشكۈچى، ھەمدەملەشكۈچى: بۇ قېتىمقى يېغىنىنى ئىتتالىيەنىڭ بىر زاۋۇتى تەشكىللىگەن بولۇپ، مەن جۇڭگودىن ھەمكارلاشقۇچى كارخانىلارنىڭ

مۇناسىۋەتلىك خادىملىرى بىلەن ئۆگىنىش، ئېكسكۇرسىيە قىلىش ھېسابىدا كېتىۋاتاتتىم.

ھەمكارلاشماق پ. يارەمدە بولماق، ئۆزئارا يارەملەشمەك: مەن دادامغا ھەمكارلاشقاچ ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىنى كۆتتۈم.

ھەمكارلىق ئى. بىرەر ئىش، ۋەزىپە، خىزمەت قاتارلىقلارنى بىرقانچە ئادەم ياكى بىرقانچە ئورۇن ئۆزئارا ماسلىشىپ ئىشلەش، ئورۇنلاش: ئىقتىسادىي ھەمكارلىق. * خىزمەتتە ئۆزئارا ھەمكارلىقنى كۈچەيتكەندىلا، ئاندىن كۆزلىگەن مەقسەتكە يېتكىلى بولىدۇ.

ھەمكام سۈپ. دىيال. ئىناق، ئىتتىپاق.

ھەمكەسىپ ئى [پ + ئە] بىركەسىپتە ئىشلىگۈچى، كەسىپداش: ـــ خاقانىم، بۇ ھادىسىگە ئۇچرىغۇچە، ئەتىگەندە ھەمكەسىپ بىر ئاغىنەمنىڭ ئۆيىدە زىياپەتتە بولدۇم، ـــ دەپ سۆز باشلىدى ماشىنىچى.

ھەملە ئى [ئە] يېزىت. ئادەم ياكى نەرسە ئۈستىگە تاشلىنىش؛ ھۇجۇم: ھەملە قىلماق. * ناھايەت تېز چېقىدىغان ھەملە ئېيلەپ، قارا قۇشنىڭ بېشىنى ئۈزدى چىشلەپ.

ھەممە ئال [پ] ① مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئىنىڭ تولۇق سانى ـ مىقدارى ئورنىدا كېلىپ «بارلىق، پۈتۈن، پۈتكۈل، جەمئى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھازىر ئۇنىڭ ئۆيىدە كىچىك تىراكتور، ۋېلىسىپىت، ھارۋا، ئۇنئالغۇ... ئىشقىلىپ ھەممە نەرسە بار. ② «خىلمۇخىل» ياكى «ھەرقانداق» دېگەن مەنىنى كېلىدۇ: ئۇنىڭ قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ.

ھەممە قازاندا قاينىماق تۇرمۇشنىڭ ھەممە ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىماق، ھەممە ياخشى ـ يامان يوللاردا ماڭماق: ئۇ ياش چېغىدىلا ھەممە قازاندا قاينىاپ چىققاندىدى، شۇنداق بولغاچقىمۇ بەزى قىيىنچىلىق ئالدىدا ئانچە ۋاي دەپ كەتمەيتتى.

ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدىمەك ھەممىگە بىر خىل پوزىتسىيە تۇتماق، ھەممىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلماق: سىياسەت بويىچە ئىش قىلىش كېرەك، ئەمدى ئىلگىرىكىدەك ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدەشكە بولمايدۇ.

ھەممەيلەن ئال. ھەممە كىشى، ھەممە ئادەم: بۇ مەسلىھەت شاھ باشلىق ھەممەيلەنگە ناھايىتى خۇش كەپتۇ.

ھەمنەپەس سۈپ [پ + ئە] نىيىتى، مەقسىتى، ھەرىكىتى بىر، يېقىن ئۇلپەت، يېقىن دوست؛ بىر ـ بىرىگە يار ـ يۆلەك: ھەمنەپەس بولماق. * ئۇ «ئىنقىلاب» يىللىرىدا ئۆتكۈزگەن شاھانە تۇرمۇش، ھەمنەپەس يارەنلىرى، «جەڭگىۋار سەپداش»لىرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى.

ھەمنەپەسلىك ئى. نىيىتى، مەقسىتى، ھەرىكىتى بىر بولۇش؛ يار ـ يۆلەكلىك: قىز قەلبىنىڭ ياشلىق تىلەكلىرىگە ھېسداشلىق، ھەمنەپەسلىك سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان بۇ خەت ھاياتقا قىز بىلەن ئوخشاش قارايدىغان بىر قەلب ئىگىسىنىڭ تىلەكلىرىنى بايان قىلغانىدى.

ھەمزەك ئى. تېگى كۆك، گۈللۈك ماتا: شۇنى دېيىش كېرەككى، تامغا تارتىلغان ھەمزەك زەدىۋال بىلەن شىرە ئوستىگە قويۇلغان قاداق چىنە، پۇچۇق غېدىر، نىمكەش چۆچەكلەرنى دېمىگەندە، بۇ يەرنى ئۆيگە ئوخشىتىشمۇ قىيىن ئىدى.

ھەمىشە رەۋ [پ] ھەرقانداق ۋاقىت، ھەممە ۋاقىت، ھەر چاغ، دائىم: ئۇ ئادەملەر بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا، ھەمىشە سەممىي ۋە قىزغىن ئىدى.

ھەمياستۇق ئى. بىر ياستۇققا باش قويغۇچى، بىر ياستۇقتا ياتقۇچى: ھەمياستۇق بولماق* ئۇنىڭ ئەنۋەر بىلەن ھەمياستۇق بولغىنىغا يەتتە يىل بولغان بولسىمۇ، بەزىدە ئۇنى تولۇق چۈشەنمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلاتتى.

ھەميان ئى [پ] پۇل سېلىپ يېنىدا، يانچۇقىدا ئېلىپ يۈرىدىغان قاپچۇق؛ پورتمان: جامائەت يانچۇق ۋە ھەميانلىرىنى ئاختۇرۇپ، مەيدانغا ئارقا ـ ئارقىدىن يارماق ھەم داچەنلەرنى ياغدۇردى.

ھەنەفىيلەر ئى <دىن> ئىسلام مەزھەپلىرىدىن بىرى. ئاساسچىسى ئەبۇ ھەنەفىي. بۇ مەزھەپ شافىئىيلەر، مالىكىلەر ۋە ھەنبەلىيلەر بىلەن بىللە سۇننىيلارنىڭ تۆت چوڭ مەزھىپىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھەنبەلىيلەر ئى <دىن> ئىسلام مەزھەپلىرىدىن بىرى، يەنى سۇننىيلارنىڭ تۆت چوڭ مەزھىپىنىڭ بىرى. ئاساسچىسى ئىمام ئەھمەد بىننى مۇھەممەد بىننى ھەنبەلىيدۇر.

ھەندەسە ئى [ئە] <مات> يېزىت. گېئومېتىرىيە: دىنىي كىشى بولماق ئۈچۈن دىنىي بىلىملەرنى ئوقۇش، ئۆگىنىش بىلەن بىللە يەنە ھېساب، ھەندەسە، تارىخ، زىرائەت ئىلىملىرى كەبى پەننىي بىلىملەرنىمۇ بىلىمەك لازىمدۇر.

ھەننۇا سۈپ. جان ت. ھەممە، بارلىق، جەمئى: مەن بەزى ئىشلارنىڭ تېگىنى بىلمەيدىكەنمەن، پات يېقىندا ھەننۇا سىر ئېچىلىدۇ.

ھە ـ ھۇ «ھە» ۋە «ھۇ» غا ئوخشاش ئاۋاز: چاقپەلەك چۆرىگۈچى يىگىتلەرنىڭ ھە ـ ھۇلىرى خۇشاللىق تاشقىنىدەك گۈرۈلدەيتتى.

ھە ـ ھۇ بىلەن قولمۇقول؛ ھەممەيلەن ھەرىكەت قىلىپ؛ سالا ـ سۇلھى بىلەن: لەشكەرلەرمىز دېمىنى ئېلىپ ماڭدۇرغا كېلىۋاتقىنىدا، ئاندىن كېيىن بىرلا ھە ـ ھۇ بىلەن ئۇلارنى يوق قىلىۋەتمەيمىز.

ھە ـ ھۇ دېگۈچە تېز ئارىدا، بىردەمدە، بىرپەستە، ھەش ـ پەش دېگۈچە: ئۇ ھە ـ ھۇ دېگۈچە 15 دۇشمەننى يەر چىشلەتتى.

ھە ـ ھۇ دېمەك يارەمدە بولماق، ھەمكارلاشماق، ماسلاشماق: مانا بۇ ئىشتا سەنمۇ ھە ـ ھۇ دېگىن.

ھە ـ ھۇچىلار <تەن> تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىدە، بىر ياقتا تۇرۇپ تەنھەرىكەتچىلەرگە مەدەت بەرگۈچى كىشىلەر.

ھەۋەس ئى [ئە] بىرەر نەرسىگە بولغان قىزىقىش؛ ئىنتىلىش؛ ئارزۇ، ئىستەك: ئىش باشقا، ھەۋەس باشقا.

ھەۋەسكار ئى [ئە+پ] بىرەر نەرسىگە قىزىقىدىغان، ئۇنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى ئۇنىڭغا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىدىغان: لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەۋەسكار رەسسام بولۇپ، رەسىملەرنى خېلى ئېچىل سىزاتتى.

ھەۋەسكارلىق ئى. بىرەر نەرسىگە قىزىقىش، ئىنتىلىش ۋە مۇشۇنداق مىجەز: سادىر ئۇ ھەقتىكى قىزىقىش ـ ھەۋەسكارلىق كەچۈر ـ مىشلىرىنى كېچە ـ كېچىلەپ ھېكايە قىلىپ شەرۋانەمگە سۆزلەپ بېرەتتى.

ھەۋەسلەندۇرمەك «ھەۋەسلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇش، قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىدىن كۆرگۈچىنى ھەۋەسلەندۇرگۈدەك بىر خىل ئۇلۇغۋارلىق، ئېسىللىق بالقىپ تۇراتتى.

ھەۋەسلەندۈرۈشمەك «ھەۋەسلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھەۋەسلەندۇرۇلمەك «ھەۋەسلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ھەۋەسلەنمەك پ. بىرەر نەرسىگە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلماق، ھەۋەس قىلماق. ئىنتىلمەك، قىزىقماق: يىگىت قىزغا ھەۋەسلىنىپ قاپتۇ.

ھەۋەسلىك سۈپ. ھەۋەسى بار، ھەۋەس قىلىدىغان: ئۇ دولان مەشرەپلىرىنىڭ ھەۋەسلىك تىكشىغۇچىسى، ئەلنەغمىلىرىنىڭ قىزىققۇچىسى ئىدى.

ھەۋەسلىنىشمەك «ھەۋەسلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك بۇ ئۇسسۇلچى گۈزەل قىزغا ھەۋەسلىنىشىپ قاراشتى.

ھەۋەسمەن سۈپ [ئە + پ] بىرەر نەرسىگە ھەۋەس قىلىدىغان، قىزىقىدىغان ۋە ئۇنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى ئۇنىڭغا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىدىغان: ئاكام مۇزىكا ئۆگىنىشكە تولىمۇ ھەۋەسمەن كىشى ئىدى.

ھەۋەسمەنلىك ئى. بىرەر نەرسىگە ھەۋەس بىلەن قىزىقىش، بېرىلىش ۋە مۇشۇنداق مىجەز ۋە خاراكتېر: بىرپەستىن كېيىن قىرائەتخانىغا كۆرۈنۈشىدىن غەمسىز ۋە ھەۋەسمەنلىكى چىقىپ تۇرىدىغان تىپىك دېھقان سىياقىدىكى بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

ھەۋزىكەۋسەر ئى [ئە] <دىن> جەننەتتىكى سۇلىرى تىنىق ۋە شېرىن دەپ تەرىپلىنىدىغان كەۋسەر نامىلىق بۇلاق: ئاھكىم زالىم پەلەك قىلماقچىمۇ سەندىن جۇدا، ھەۋزىكەۋسەردەك سۇيۇڭدە لايىقى مېھمان ئىدىم.

ھەي ئىم ① بىركىمنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىش، چاقىرىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ــ دىلبەر، ھەي دىلبەر! ــ يىراقتىن بىرەيلەننىڭ چاقىرغان ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ كەلدى. ② پۇشايمان قىلىش، ئەپسۇسلىنىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: بەزىلەر سەن نېمىنى بىلمەسەن دەيدۇ، مەن نېمىشقا بىلمەيدىكەنمەن، شۇنچە ۋاقىت بىللە ئىشلىگەن تۇرسام، ھەي، ئادەمنىڭ دوستىدىن دۇشمىنى تولا بولىدىكەن. ③ زوقلىنىش، رازى بولۇش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ــ بوش كەلمىدىڭىز، ھەي ياماڭ قىز، ھەي... ــ دېدى شائىر رەئىسنىڭ كۆلكىسىنىڭ پەسىيىشىگە ئولگۈرتۇپلا زۇلپىيەگە قاراپ. ④ ئېچىنىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ــ ئۇكام كەنجىتاي، دادام، مېھرىبان ئانام بىچارىلەر، ھەي ... بۇ كۆنلەرنى كۆرەلمىدى، خەپ! ⑤ تەقەززالىق ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ھەي... كېچىكىپ قالىدىغان بولدۇق ــ تە! ⑥ يىرگىنىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ھەي... نېمىدېگەن سەت مەخلۇق بۇ!

ھەيئەت ئى [ئە] ① بىرەر ۋەزىيەتنى بېجىرىشكە بەلگىلەنگەن، ئاجرىتىلغان ياكى سايلانغان كىشىلەر گۇرۇپپىسى: ئىمتىھان ئېلىش ھەيئىتى، تەكشۈرۈش ھەيئىتى. ② شۇ خىل گۇرۇپپا، تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى: ھەيئەتلەر سەھىنىدىن ئورۇن ئېلىشتى.

ھەيئەت رىياستى يىغىننى باشقۇرغۇچى كىشىلەر گۇرۇپپىسى.

ھەيئەتلىك ئى. ھەيئەتكە يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ھەيئەت ئۆتەشكە تېگىشلىك خىزمەت: ياپونىكا ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللىنىش ئارقىلىق ئۇ ياپونىيەنىڭ تەشۋىقات ھەيئەتلىكىگە تولۇقلىنىپ سايلاندى.

ھەيتاڭەي ئىم [ھەي+ تاڭ + ھەي] سۆزىنىڭ كۇچەيتىلىپ ئېيتىلىشى: ــ ھەيتاڭەي، ھەرقانچە بولسىمۇ ئۆز ۋەجىنى بىلمەي قالامدۇ؟ ــ دېدى ئۇ ماڭا.

ھەيدەتمەك «ھەيدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىغىندا پېڭىدىن سېتىۋالغان ماشىنىنى كىمگە ھەيدىتىش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى.

ھەيدەشتۇرمەك پ. ھەيدەش، ئىتتىرىش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق، ھەيدىمەك: ئۇلار مېنى ھەيدەشتۇرۇپ سەھنىگە ئېلىپ چىقىشتى.

ھەيدەشمەك «ھەيدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشىك باقارلار سىرتتا ئامبالنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرغان پۇقرالارنى مەجبۇرىي ھەيدەشكەندىن كېيىن چوڭ دەرۋازىنى تاقىۋېتىشكە تۇتۇندى.

ھەيدەكچى ئى ① بىرەر ئىشنى قىلىشقا ھەيدەيدىغان، شۇ ئىشنىڭ قىلىنىشىنى سۈيلەيدىغان ئادەم: ھەيدەكچى ئىشكىنى غىچچىدە ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. ② بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ باشلىنىشى، يۈز بېرىش ۋە ئەملگە ئېشىشىغا سەۋەب بولغان نەرسە: تۇرتكە، مەدەت، ئىلھام: ھەيدەكچى بولماق.

ھەيدەكچىلىك ئى. بىرەر ئىشنى قىلىشقا سۈيلەش ۋە ئۇنىڭ ئەملگە ئېشىشىغا تۇرتكە، ئىلھام بولۇش: ھەيدەكچىلىك قىلماق.* خورما رەڭ چاپانلىق يىگىت ئاشۇنداق خىلمۇ خىل خىياللارنىڭ ھەيدەكچىلىكىدە ھېيتكاھقا قاناداق كېلىپ قالغىنىنمۇ سەزمەي قالدى.

ھەيدىلمەك «ھەيدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلىچەخان ئانا ھويلىغا كىرىش بىلەن ئۆزلىرىگە تەئەللۇق بولغان تۆت پۇڭ يەرنىڭ ھەيدىلىپ، تېرىلىپ، سۆرەمدىن چىقىپ بولغانلىقىنى ئاڭلىدى.

ھەيدىمەك پ ① بىرەر تەرەپكە، بىرەر جايغا قاراپ مېڭىشقا قىستىماق، بېرىشقا مەجبۇر قىلماق؛ قوغلىماق: ئىشقا ھەيدىمەك. تاغقا ھەيدىمەك. ② ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرماق (ئۇي ــ پىكىر، خىيال، ھېس ــ تۇيغۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): لېكىن مۇنۇ زەي ئۇنىڭ شېرىن خىيالىنىمۇ، كۆزى يېتىپ تۇرغان پىلانلىرىنىمۇ نېرى ھەيدەۋەتتى. ③ موتورلۇق ياكى موتورسىز قاتناش ۋاستىلىرىنى باشقۇرۇپ ماڭدۇرماق: قېيىق ھەيدىمەك. تراكتور ھەيدىمەك. ④ بوشاتماق، ئېلىپ تاشلىماق (ئىش، خىزمەت قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىشتىن ھەيدىمەك. ⑤ مەخسۇس ئەسۋاب بىلەن يۇمشاق ئاغدۇرماق، تېرىماق (دېھقانچىلىق ئېتىزلىرى ھەققىدە): تولۇق ھەيدىمەك. * يەر ھەيدىسەڭ كۆز ھەيدە، كۆز ھەيدىمىسەڭ يۇز ھەيدە (ماقال).

ھەيران I ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، سىرتقى شەكلى قارلىغاچ ئائىلىسىدىكى قۇشلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ. قۇيرۇقى ئۇزۇن بولۇپ، جىم تۇرغاندا قانىتى قۇيرۇقىدىن ئېشىپ تۇرىدۇ. ئۇچۇش سۈرئىتى تېز ۋە كۆچى كۈچلۈك كېلىدۇ. ئېگىز ئىمارەت لەمپىلىرى ياكى دەرەخ ئارىسىغا چاڭگا ياسايدۇ. ئۇچقاندا ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ: دېھقانچىلىق ۋە ئورمانچىلىققا پايدىلىق قۇش ھېسابلىنىدۇ.

ھەيران II ئى [ئە] بىرەر كۆتۈلمىگەن، ئاجايىپ، غەيرىي ــ تەبىئىي نەرسە ياكى ھادىسە تۇيۇلىدىن ئادەمدە پەيدا بولغان ھاڭ ــ تاڭلىق؛ تەئەججۇپلىنىش، گاڭگىراش: ھەيران بولماق. ھەيران قالماق.

ھەيرانە سۈپ [ئە + پ] ھەيران قالغان، ھەيران بولغان: قوينى لالە ــ رەيھانە، بۇلبۇل، كاككۇك مەستانە، كۆرسە ھەركىم ھەيرانە، گۈزەل ئىلى باغلىرى.

ھەيرانچىلىق ئى. ھەيران بولۇش تۇيغۇسى، ھەيران قېلىش، ھەيرانلىق: بۇ سۆز مېنىڭ بايىقى ھەيرانچىلىقىمنى

كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈۋەتتى.

ھەيرانلىق ئى. ھاڭ ـ تاڭ قېلىش، ھەيران قالغان ھالەت: قىز شۇڭكەتنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە سورىدى.

ھەيران ـ ھەس قاتتىق ھەيران قېلىش، ناھايىتى تەئەججۇپلىنىش: ھەيران ـ ھەس بولماق. ھەيران ـ ھەس قالماق.

ھەيرەت ئى [ئە] كۈتۈلمىگەن نەرسە، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارغا ئۇچرىغاندا سېزىلىدىغان ھەيران بولۇش ھېسسىياتى، ھەيران بولۇش، ئەجەبلىنىش: ھەيرەتتە قالماق.* مېھرىبانۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيرەت ۋە غەزەپ بىلەن ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈپ، بۇ سۆيەقەستنىڭ سىرىنى ئېچىشقا نەمىتۈللانى بۆيرۈيدۇ.

ھەيز ئى [ئە] ① <فىزىيول> جىنسىي ھۈجەيرىسى پىشىپ يېتىلگەن ئايالارنىڭ ھەر 28 كۈندە بىر قېتىم دەۋرىي يوسۇندا بالىياتقۇدىن قان كېلىش ھادىسىسى. ۋاقتى ئادەتتە ئۇچ كۈندىن يەتتە كۈنگىچە بولىدۇ: ھەيز مەزگىلى. ② شۇ مەزگىلدە كېلىدىغان قان: ھەيز كەلمەك.

ھەيكەل ئى [ئە] ① <گ سەن> ئادەم ياكى ھايۋان گەۋدەسىنىڭ گىپىس، تاش، مېتال، ياغاچ ۋە شۇ قاتارلىق قاتتىق ماتېرىياللاردىن ياسالغان تەسۋىرى: قەھرىمانلار ھەيكىلى. ② كۆچمە. نامدا بار، ئەمما قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئەمەلىي ھوقۇقى يوق ئەمەلدار: ئۇنى «ۋاي باشلىق» دەپ ئاغزىنىڭ شۆلگەيلىرى ئېقىپ كېتىدىكەن، ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر ھەيكەلغۇ؟!

ھەيكەلتىراش ئى [ئە + پ] <گ سەن> يونۇش، ئويۇش، قۇيۇش يولى بىلەن تاش، مىس، ياغاچ، گىپىس قاتارلىقلاردىن ھەيكەل ياسىغۇچى سەنئەتكار.

ھەيكەلتىراشلىق ئى <گ سەن> «شەكىل يارىتىش سەنئىتى» نىڭ بىرى، يەنى چېكىش، ئويۇش، ياساشتىن ئىبارەت ئۇچ خىل ئىشلەش ئۇسۇلىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. بۇنىڭدا ياسىغىلى بولىدىغان (سېغىزلاي) ياكى چەككىلى، ئويغىلى بولىدىغان (مەسىلەن، مېتال، تاش، ياغاچ قاتارلىق) ماتېرىياللار ئارقىلىق ئەمەلىي ھەجمى بولغان ئوبرازلار ياساپ چىقىلىدۇ.

ھەيۋە ئى [ئە] تەھدىت، قورقۇتۇش، پوپوزا: ھەيۋە قىلماق. ھەيۋە كۆرسەتمەك.* پەرىزات بايىاتىن بېرى تۇرسۇنىنىڭ ھەيۋىسىنىڭ رولى بولمىغىنىنى سېزىپ، ئۇنى قوللاش قارارىغا كەلگەنىدى.

ھەيۋەت ئى [ئە] كىشىدە قورقۇش ئارىلاش ئېھتىرام ۋە ئەجەبلىنىش تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدىغان ئۇلۇغۋار كۆرۈنۈش؛ قىياپەت؛ داغدۇغا: قەھرىمانلار يىغىن زالىغا ھەيۋەت بىلەن كىردى.

ھەيۋەتسىز سۈپ. ھەيۋىتى يوق، كۆركەمسىز، كۆرۈمسىز، ۋەھىمسىز؛ داغدۇغىسىز: مېيىت ناھايىتى ھەيۋەتسىز ئۇزىتىلدى، بۇ ئىشتىن ھەيران قېلىپ سۇرۇشتۇرسەم، بۇ بىر ۋاپاسىز، كۆيۈمسىز ئادەمنىڭ مېيىتى ئىكەن.

ھەيۋەتلەشتۈرمەك «ھەيۋەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رەھبەرلىك خىزمەت بىناسىنىڭ دەرۋازىسىنى يېڭىلاپ، تېخىمۇ ھەيۋەتلەشتۈردى.

ھەيۋەتلەشتۈرۈشمەك «ھەيۋەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھەيۋەتلەشتۈرۈلمەك «ھەيۋەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھەيۋەتلەشتۈرۈلمەك «ھەيۋەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ساقچى فورمىسى ئالماشتۇرۇلۇپ، تېخىمۇ ھەيۋەتلەشتۈرۈلدى.

ھەيۋەتلەشمەك پ. ھەيۋەتلىك تۇسكە كىرمەك: قايتا رېمونت قىلىنغاندىن كېيىن بۇ بىنا تېخىمۇ ھەيۋەتلىشىپ كېتىپتۇ.

ھەيۋەتلىك سۈپ ① كاتتا، زور، كۆركەم: ھەيۋەتلىك بىنا. ھەيۋەتلىك شەھەر. ھەيۋەتلىك باغ. ② ھەيۋىتى قالتىس، بەھەيۋەت، ۋەھىمىلىك؛ داغدۇغىلىق: ھەيۋەتلىك بوران. ھەيۋەتلىك دولقۇن. ھەيۋەتلىك ئاۋاز.

ھەيۋىلىك سۈپ. ھەيۋىسى بار: شۇنداق ھەيۋىلىك كەلدىكى، ھەيۋات.

ھەييار سۈپ [ئە] ① ھىيلە ـ نەيرەڭ تولا، باشقىلارنى ئالداشقا ئۇستا؛ ھىيلىگەر، مەككار، مۇغەمبەر، قۇۋ: ھەييار ئادەم. ھەييار قىز. * ئون تازنىڭ توقۇزى ھەييار (ماقال). ② باشقىلارنىڭكىگە، تەييارغا ئىگە بولۇۋالمىغان: تەييارغا ھەييار بولماق.

ھەييارلارچە رەۋ. ھەييارلارغا ئوخشاش، ھەييارلاردەك: ـــ ئەخمەق! ـــ دېدى غەيرەت كۆزلىرىنى ھەييارلارچە ئوينىتىپ تۇرۇپ.

ھەييارلاشتۇرماق «ھەييارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جەمئىيەتنىڭ مۇرەككەپلىكىمۇ ئادەملەرنى ھەييارلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

ھەييارلاشماق پ. ھەييار ھالەتكە كەلمەك؛ قۇۋلاشماق، ھىيلىگەرلەشمەك: ئۇ قىز بالا بولغىنى بىلەن تۇرمۇشنىڭ ھەممە قازىنىدا قاينىپ ھەييارلىشىپ كەتكەن بىرنېمە ئىكەن.

ھەييارلىق ئى. ھەييار ئادەملەرگە خاس ئىش ـ ھەرىكەت؛ مەككارلىق، ھىيلىگەرلىك، قۇۋلۇق: ھەييارلىق قىلماق.

ھوپ ئى. دىيال. يانقان ئۇلاغنى قوپۇرۇش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ.

ھوت ئى [ئە] <ئاستر> ← **ھوت بۇرجى**.

ھوت بۇرجى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرجنىڭ بىرى. بەلگىسى ئاسترونومىيەلىك ئۇزۇنلۇقى 330° تىن 360° قىچە، ئەسلىي ئورنى ھوت يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن دەلۇە يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن. ھەر يىلى مىلادىيە بويىچە 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قۇياش بۇ بۇرجقا كىرىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم ئەگىز سۇيى بولىدۇ.

ھودكىن ئى [ئىنگ] <تېب> 1798 — 1866 ـ يىللىرى ياشىغان ئەنگلىيە دوختۇرىنىڭ نامى.

ھودكىن كېسىلىگە <تېب> لىمفا ئۆسمىسىنىڭ بىر خىلى. ئەنگلىيە دوختۇرى ھودكىن (Thomas Hodgkin) دەسلەپ تەسۋىرلەپ بەرگەچكە، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

ھودۇد ئى [ئە] ① بىرەر جاينىڭ چېگىرا، ئاخىرقى نۇقتىسى، ياقىسى، چېتى: مەخمۇت بۇ چاغدا چېگرا ھودۇدى كۆرۈنمەيدىغان «ئاقساي» ئۆستىڭىنىڭ ئەمگىكىدە ئىدى. ② سانى، مىقدارى: ھودۇدى يوق. بۇگۈن بازارغا يىغىلغان ئادەمنىڭ ھودۇدى يوق ئىدى.

ھودۇقتۇرماق «ھودۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىغىنىنىڭ مۇددەتتىن بىر كۈن بۇرۇن ئېچىلماقچى بولغانلىقى كامىلنى ھودۇقتۇرۇپ قويىدى.

ھودۇقتۇرۇشماق «ھودۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى: كۆپچىلىك تەرەپ ـ تەرەپتىن سوئاللار ياغدۇرۇشۇپ ئايشەمنى تېخىمۇ ھودۇقتۇرۇۋېتىشتى.

ھودۇقتۇرۇلماق «ھودۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ھودۇققاق سۈپ. ئاسان ۋە تېز ھودۇقۇپ قالىدىغان: ھودۇقماق ـ قاق ئادەم.* ئۇنىڭ دادىسى تولىمۇ ھودۇققاق ئادەم ئىكەن، بىزنى كۆرۈپ ھودۇققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەيلا قالدى.

ھودۇقماقلىق ئى. تولا ھودۇقىدىغان مىجەز ـ خاراكتېر، قىلىق ـ ھەرىكەت: ئابلىز ئىلگىرى ئابدۇللا پۇتنى قانداق جۇپلەپ، قانداق چاس بەرگەن بولسا، ھودۇققاقلىق بىلەن شۇنداق چاس بېرىپ تۇردى.

ھودۇقماق پ. نېمە قىلىشنى بىلمەي سارىسىمىگە چۈشمەك؛ تەمتىرىمەك، گاڭگىرىماق: ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزدىن بىرقەدەملا نېرىدا كۆلۈمسىرەپ تۇرغان رەھىمەت مۇئەللىمنى كۆرگەندە، نېمە ئۇچۇندۇر ھودۇقۇپ كەتتى.

ھودۇقۇشماق «ھودۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چاپارمەنلەر ھودۇقۇشۇپ قالدى ۋە ئىشنىڭ چاتاق ئىكەنلىكىنى پەملەپ، مېرول قېزىنىڭ ئۆزۈن چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ قويىدى.

ھور ئى. سۈيۇق جىسىملارنىڭ قىزىتىلغاندىكى گاز ھالىتى، پار: ھور تۇربىنىسى. ھور ماشىنىسى. ھورغا ئايلىنىش.* يۇقىرى بېسىملىق قازان تۆيۇقسىز چېرىقىراپ، كۆچلۈك ھور چىقىشقا باشلىدى، ھەممەيلەن تەمتىرەپ نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي پايپېتەك بولۇپ كېتىشتۇق.

ھورى بېسىقماق ← ھورى بېسىلماق: ئاندىن ئۇلۇغ نام يوق دۇنيادا، ئانا ھەرجاننىڭ پەخرى ـ غۇرۇرى. ئانا سۈتىنى ئاقلىمىغانىنىڭ، بېسىقماي قالماس ھەر جايدا ھورى.

ھورى بېسىلماق مەلۇم پائالىيەت ۋە ھەرىكەتتىن توختىماق، پەسكويغا چۈشمەك، تىنچىماق، جىمىقماق.

ھورى تۇغەپ، شورى قالماق ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ قۇرۇق قول قالماق: ئۆيۈڭنى بېشىڭغا كىي، ھورى تۇغەپ، شورى قالغان ئۆيۈڭگە خۇشتار ئەمەسمەن.

ھورى چىقماق مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ سىرى، مەخپىيەتلىكى ئېچىلىپ كەتمەك، ئاشكارىلىنىپ قالماق: ـــ بۇ گەپنىڭ زادى ھورى چىقىپ كەتمىسۇن، ـــ دېدى ئۇ.

ھوراتماق «ھوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھوراقخانىغا كىرىپ ئۆزىنى ھوردىتىپ چىققاندىن كېيىن خېلىلا يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى.

ھوراشماق «ھوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سوغۇقتا توڭۇپ كەتكەن بۇ ئاچا ـ سىگىللار كىچىككىنە قوللىرىنى ئۆزئارا ھوردىشىقا باشلىدى.

ھوراق ئى. قاينىتىلغان دورىلىق ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ھورلىرى بىلەن بەدەننى تەرلىتىپ داۋالاش ئۇسۇلى: ھوراقتا چۈشمەك.* ئۇ ھوراقتا كىرمەكچى بولۇپ سول تەرەپتىكى كوچىغا بۇرۇلۇشى بىلەن تەڭ، تۆيۇقسىز ئۆزۈن يىل كۆرۈشمىگەن ساۋاقدىشى ئادىنىگۈل ئۇچراپ قالدى.

ھوراقخانا ئى. قاينىتىلغان دورىلىق ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ھورلىرى بىلەن بەدەننى تەرلىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق داۋالاش ئېلىپ بېرىلىدىغان جاي. ئورۇن: ژىلايەت بازىرىدا ھەتتا قاھارغا ئوخشاش كىشىلەرگە ئاتاپ ھوراقخانا، ساتراشخانا، چايخانا دېگەنگە ئوخشاش نامىلاردا نۇرغۇن دۇكانلار ئېچىلغانىدى.

ھورالماق «ھوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈل دۇكىنىنىڭ ھوردالغان دېرىزىسى ئارقىسىدا بىللۇر ۋازىغا سېلىنغان ۋە سۇ تامچىلىرى شەبنەمدەك يالتىرىغان بىردەستە قىزىلگۈل تۇراتتى.

ھوردانماق «ھوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دوختۇر شەۋكەتكە پات ـ پات ئارىشاڭغا بېرىپ ھوردىنىپ تۇرۇش مەسلىھەتىنى بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر ھازىرغىچە بىر قېتىممۇ بېرىپ باقمىغانىدى.

ھوردىماق پ. قول ياكى باشقا بىرەر نەرسىنى ھورغا يېقىن تۇتماق، ھور ئۆتكۈزمەك: بالا قوللىرىنى ئاغزىغا تۇتۇپ ھوراشقا باشلىدى.

ھورلاشماق پ. ئۇستىنى ياكى ئەتراپىنى ھور قاپلىماق: ئادىل ھورلاشقان ئەينەكتىن سىرتقا قارىدى.

ھورمۇن ئى [ئىنگ] <بىيول> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئاجراتما بەزلىرى بۇاستە قان تەركىبىگە چىقىرىدىغان، ئورگانىزم ئۈچۈن ئالاھىدە ئۇنۇمى بار ماددىلار. ھەزىم قىلىش يوللىرىدىكى ئەزالار ۋە بالا ھەمراھى قاتارلىق ئەزالارمۇ ھورمۇن ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. ھورمۇنلارنىڭ خىزمىتى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ كونترول قىلىشى ۋە ئۆزئارا تەسىر قىلىشى ئاستىدا، ئورگانىزملارنىڭ ھەرخىل فىزىيولوگىيەلىك ئىقتىدارى ۋە ماددا ئالمىشىشلىرىنى تەمىنلەپ تۇرىدۇ.

ھورنان ئى [ھور + نان] قاسقانغا سېلىپ، ھورداپ پىشۇرۇلىدىغان نان، جىگىموما، موما: ھورنان سالماق. ھورنان ئالماق.

ھوسۇل ئى [ئە] تېرىلغان زىرائەت ياكى باغۋەنچىلىكتىن ئېلىنىدىغان مەھسۇلات، ئۇنۇم: ھوسۇل ئالماق. ھوسۇل بەرمەك. ئۆتكەن يىلقى كونا بۇغدايدىنمۇ تېخى بار، بۇ يىل يەنە ياخشى ھوسۇل ئالدۇق.

ھوسۇلچى ئى. ھوسۇل ئالىدىغان كىشى: ۋەدىسى چىڭ يارمىنىڭ مول ھوسۇلچى بول، دەيدۇ. نەمۇنىچى بولغاندا، شۇدا بېرەي قول، دەيدۇ.

ھوسۇلدار سۈپ [ئە + پ] كۆپ ھوسۇل بېرىدىغان، ئۇنۇمدار: ھوسۇلدار يەر. * ئۇ بۇ كۆز يەتكۈسز ھوسۇلدار ئېتىزلارغا ئاجايىپ زوقمەنلىك بىلەن قاراپ ئېشىكىنى مېڭىشىغا قويۇۋەتتى.

ھوسۇلدارلىق ئى. كۆپ ھوسۇل بېرىش، ئۇنۇمدارلىق: يېشىل ئوغۇتلۇق ئۆسۈملۈك كۆپ تېرىلىپ، يەرنىڭ ھوسۇلدارلىقى ئاشۇرۇلدى.

ھوسۇلسىز سۈپ. ھوسۇلى يوق ياكى ئاز، ھوسۇل بەرمەيدىغان، ئۇنۇمسىز: ھوسۇلسىز يەر. ھوسۇلسىز زىرائەت.* يېشىل ئوغۇتلۇق ئۆسۈملۈك كۆپ تېرىلمىغانلىقتىن، ئېتىزلار ھوسۇلسىز يەرگە ئايلىنىپ كەتمەكتە ئىدى.

ھوسۇللۇق سۈپ. ھوسۇلى بار ياكى كۆپ ھوسۇل بېرىدىغان، ئۇنۇملۇك: ھوسۇللۇق يەر. ھوسۇللۇق زىرائەت.* بىرنەچچە يىل تىرىشىش ئارقىلىق قاقاس يەرنى ھوسۇللۇق ئېتىزغا ئايلاندۇردۇم.

ھوش I ئىسم. كالىنى قايتۇرۇش، توسۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

ھوش II ئى [پ] <فىزىيول> ① كىشىنىڭ بىرەر تەسىر ياكى ھادىسىنى سېزىش، پىكىر قىلىش، ئاڭلاش قابىلىيىتى: ھوشىدىن كەتمەك. ② ئاڭ؛ ئەقىل، ئىدراك: ھوشى جايىدا. ھوشىنى يىغماق.

ھوشسىز سۈپ. ئاڭلاش، پىكىر قىلىش، سېزىش ئىقتىدارىنى يوقاتقان، ھېچنېمىنى سەزمەس بولۇپ قالغان: ھوشسىز ئادەم.

ھوشسىزلاندۇرماق «ھوشسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي

رىي دەرىجىسى: ـــ ئۇنىڭغا خالىغان جاۋابىڭىزنى بېرىپ ئۆزىڭىزنى ئازاد قىلىڭ! مەن ئۇنىڭغا نەشە بېرىپ ھوشسىزلاندۇردۇم، ـــ دەپتۇ ئۇ.

ھوشسىزلاندۇرۇشماق «ھوشسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تۇرسۇننى قاتتىق ئۇرۇپ ھوشسىزلاندۇ - رۇشقاندىن كېيىن ئاندىن بولدى قىلىشتى.

ھوشسىزلاندۇرۇلماق «ھوشسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاشۋايمۇ ئاخشام ئېغىر تاياق زەربىسى بىلەن ھوشسىزلاندۇرۇلۇپ، ئارقا ھويلىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر گۇنداڭ خانىغا تاشلىۋېتىلگەنىدى.

ھوشسىزلانماق پ. ھوشىدىن كەتمەك، خۇدىنى يوقاتماق، ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالماق: ۋەلى ئازابتىن ھوشسىزلاندى.

ھوشسىزلىق ئى. ھوشسىز ھالەت: ـــ ھە، ئەسلىدە ئابايام ئۇنىڭ بىئارام بولغىنى ھوشسىزلىق، خامۇشلۇقتىن پەيدا بولغان ئالامەتلەر ئىكەن - دە، ـــ دېدى ئەختەم.

ھوشىرە ئىم. بىرەر سۆز، بىرەر ئىش - ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە ئېيتىلىدىغان تەشەككۈر، رازىمەنلىك؛ باركاللا: بۇ كۆتۈلمىگەن ئىش ھەممىنى ھەيران قالدۇردى. بىر - ئىككى سېكۇنتتەك جىمجىتلىقتىن كېيىن «ھوشىرە»، «ئەجەب ئوبدان ئىش بولدى» دېگەن گەپلەر ياڭراپ كەتتى.

ھوشلۇق سۈپ. ھوشى بار، ھوشى جايىدا، سەگەك: ئۇنىڭ دادىسى ياشىنىپ قالغىنى بىلەن خېلى ھوشلۇق ئادەم ئىدى.

ھوشۇقچە ئى. دىيال. دوپپا شاپىقىغا پاراللېل ھەم قايچىلاش قىلىپ، ئۇزۇن سىزىقچىلار ئارىسىغا بالداق شەكىلىك تىكىلگەن گۈل.

ھوشيار سۈپ [پ] بىرەر نەرسە ياكى ھادىسىنى تېز سېزەلەيدىغان، سەزگۈر، چېچەن، زېرەك؛ سەگەك: ھوشيار تۇرماق.

ھوشيارلاشتۇرماق «ھوشيارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاخشام تاسادىپىي يۇز بەرگەن ۋەقە ساۋاقداشلارنى باشقىچە ھوشيارلاشتۇردى.

ھوشيارلاشتۇرۇشماق «ھوشيارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دېلو گۇرۇپپىسىغا مەسئۇل رەھبەرلەرنىڭ كۆرسەتمىسى ساقچىلارنى تېخىمۇ ھوشيارلاشتۇرۇشتى.

ھوشيارلاشتۇرۇلماق «ھوشيارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كەنتتىكى دېھقانلارغا ۋەزىيەت چۈشەندۈرۈلۈش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىدىيەسى ھوشيارلاشتۇرۇلۇپ، مۇقىملىق جەھەتتە ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى.

ھوشيارلاشماق پ. ھوشيار ھالەتكە كەلمەك، ھوشيار بولماق: بىر قېتىم ئۇ ۋەزىپە ئۆتەۋېتىپ، بىرنەچچە كىشىنىڭ ھەرىكىتىنىڭ باشقىچە بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ ھوشيارلىشىدۇ.

ھوشيارلىق ئى. ھوشيار، سەزگۈر ھالەت، سەگەكلىك: ئۇلار كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ كىشىگە گويا كى بۇ ئۆينىڭ ساقچىسىدەك ھوشيارلىق بىلەن قاراپ تۇراتتى.

ھوقۇق ئى [ئە] ① دۆلەت ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدىغان ۋە قوغدىلىدىغان، جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى تەرتىپكە سالىدىغان قانۇن - قائىدىلەر، نورمىلار يىغىندىسى: پۇقرالىق ھوقۇقى. كىشىلىك ھوقۇقى. ② قانۇن تەرىپىدىن كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان ئىمكانىيەت، ئەرك، ئىختىيار: سايلاش ھوقۇقى. سايلىنىش ھوقۇقى، دەم ئېلىش ھوقۇقى. سىياسىي ھوقۇق. ئىشلەش ھوقۇقى. مەتبۇئات ھوقۇقى. پايدىلىنىش ھوقۇقى.

ھوقۇقچىلىق ئى. ھوقۇققا ۋە ھوقۇقدارلارغا خاس بولغان ھالەت: بىز ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن مۇشتۇمزور زوراۋانلىق، ئەشەددىي ھوقۇقچىلىق، ئىلمىگە قارشى زومىگەرلىك پەيدا قىلغان ئېچىنىشلىق تراگېدىيەنىڭ پەن ئاسمىنىدىكى مەشئۇم - قاباھەتلىك سايىسىنى ئېنىق كۆرۈپ يېتەلەيمىز.

ھوقۇقخۇمار سۈپ [ھوقۇق + خۇمار] ھوقۇقنى ياخشى كۆرىدىغان، ھوقۇق ئۈچۈن جان بېرىدىغان: ھازىر ھوقۇقخۇمار بەزى ياشلار ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىنىمۇ ئونتۇپ، پەسكەش قىلمىقلار بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ھوقۇقدار ئى [ئە + پ] ھوقۇق ئىگىسى، قولىدا ھوقۇقى بار كىشى: بەزى ھوقۇقدارلار قولىدىكى كىچىككىنە ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، پۇرسەت تاپسىلا ئاممىنى خالىغانچە قاقتى - سوقتى قىلماقتا.

ھوقۇقسىز سۈپ. بىرەر ئىش - ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشەلمىگەن، ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان: تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە:* بۇ ساڭنىڭ ھەر ياغاچ، ھەر كېسىكىدە ھوقۇقسىز دېھقاننىڭ تەر ۋە قېنى بار.

ھوقۇقسىزلىق ئى. ھوقۇقتىن مەھرۇملۇق: ئەمما نەزىرىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق قاتلاملارغا تىكسەك، ئاجىز ئەللەر - دىكى بۇخىل تەسلىمچىلىك ئەڭ ئاۋۇال ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنىڭ نامراتلىقى، سىياسىتىنىڭ تۇراقسىزلىقى ياكى ھوقۇقسىزلىقى، مەرىپەت - مەدەنىيەت سەۋىيەسىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تۆۋەنلىكىدىن كەلگەن.

ھوقۇقشۇناس ئى [ئە + پ] ھوقۇق ساھەسىدە ئەمەلىي ياكى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغۇچى مۇتەخەسسىس: ھوقۇقشۇناسلارنىڭ ئېيتىشىچە، ھوقۇقخۇمار كىشىلەر كۆپىنچە ئىككى يۈزلىمچى، ئۆگىنىشنى خالىمايدىغان خىيالپەرەس كىشىلەرمىش.

ھوقۇقشۇناسلىق ئى <قا> ھەق - ھوقۇق ھەققىدىكى پەنلەر يىغىندىسى: ھوقۇقشۇناسلىق ھازىرقى زامانىدىكى يېڭىدىن تەرەققىي قىلىۋاتقان پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھوقۇقلۇق سۈپ. ھوقۇقى بار، بىرەر ئىش - ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە: ھوقۇقلۇق ئورگان.* شامەخسۇت ۋاڭ يەرلىك خەلقنى خالىغىنىچە قاماش، پالاش، مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىش، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشقا ھوقۇقلۇق ئىدى.

ھوگا ئى. دىيال. سۇرەن، چۇقان.

ھوگازا ئى. دىيال. ئويۇق، ئويۇقچە، تەكچە.

ھوگۇنا ئى. دىيال. جەرەننىڭ تېكىسى.

ھوك ئى. دىيال. تاش ياكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان ئېگىزلىك.

ھولا ئى. دىيال. يالقۇن، گۈلخان.

ھولولوپ سۈپ. بىرەر ئىشنى قارىسىغىلا ئىشلەيدىغان، ئالدىراڭغۇ: ئالدىراڭغۇ، ھولولوپتىن مەڭگۈ يىراق بول، سەۋر قىلساڭ سەن ئۈچۈن ئوچۇقتۇر كەڭ يول.

ھولولوپلۇق ئى. قارىسىغا ئىش قىلىش، ئالدىراڭغۇلۇق: ئۇنىڭ ھولولوپلۇقى ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنى ھەممىدىن قۇرۇق قويدى.

ھولۇقتۇرماق «ھولۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توينىڭ مۇددەتتىن بىر ئاي بۇرۇنغا سۈرۈلگەنلىكى مېھرىنى

ھولۇقتۇرۇپ قويدى.

ھولۇقتۇرۇشماق «ھولۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەگلەر بۇ خىل پەرمانلارنى تاپشۇرۇۋالغان ھامان دەرھال بەجا كەلتۈرۈشكە ئالدىراپ، چاپارمەنلەرنى تەرەپ ـ تەرەپكە ئىشقا بۇيرۇشۇپ ھولۇقتۇرۇشۇۋېتىشەتتى.

ھولۇقتۇرۇلماق «ھولۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ھولۇقلاق سۈپ. ھەر ۋاقىت ھولۇقلۇپ يۈرىدىغان، ئالدىراڭغۇ، تەنتەك: ھولۇقلاق ئادەم.* ئۇنىڭ ئاكىسى تولىمۇ ھولۇقلاق يېگىت ئىكەن، بىزنى كۆرۈپ ھودۇقمىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەيلا قالدى.

ھولۇقلاقلىق ئى. ئالدىراڭغۇلۇق، تەنتەكلىك: ـــ ئەپەندىم! ـــ ئىشىك تېشىدىن مۇسانىڭ ھولۇقلاقلىق بىلەن توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ھولۇقماق پ. ئالاقزادە بولماق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق، تەمتىرىمەك: يولۇاسقا يولۇقما، يولۇقساڭمۇ ھولۇقما (ماقال).

ھولۇقۇشماق «ھولۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ تۈيۇقسىز خەۋەردىن ئىشخانىدىكىلەر ھولۇقۇشۇپ كەتتۇق.

ھومايماق پ. چەكچەيمەك؛ ئالايماق، گۆلەيمەك: بەگ ئەلەم قىلغاندەك ياپما قاپاقلىرى بىلەن ئېلىقۇلغا دەھشەتلىك بىر ھومايدى.

ھومىيىشماق «ھومايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، مۇشتلىرىنى تۈگۈپ، توسما بېشىدىكى نائىنسابلارغا قاراپ ھومىيىشتى.

ھون ئى <ئىرق> ← **ھونلار**.

ھوناغ ئى. بىر نەرسە توغرىسىدا قىلىنغان مۆلچەر، پەرەز، ئۇي: بەزىدە مەنمۇ ئەلگە نەپ يەتكۈزسەم، بىر قېتىم ساۋابقا ئېرىشىمەن دەپ تىلەپ كېتىمەن، لېكىن ھوناغ ھوناغقا يەتمەي مۇشۇ كۈنگە كەلدىم.

ھونغىغا كەلمەك تازا ئەپلەشمەك، جاي ـ جايىدا بولماق.

ھونشۇناس ئى. ھونلارنى مەدەنىيەت، ئۆرپ ـ ئادەت قاتارلىق ئومۇمىي جەھەتتىن تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

ھونشۇناسلىق ئى. ھونلارنى مەدەنىيەت، ئۆرپ ـ ئادەت قاتارلىق ئومۇمىي جەھەتتىن تەتقىق قىلمىدىغان پەنلەر مەجمۇئەسى: دۇنيادىكى ھونشۇناسلىققا ئاساس سالغۇچى، ئۇلۇغ تارىخچى سىماچىيەن ئۆزىنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى «تارىخىي خاتىرىلەر»نىڭ «بەش پادىشاھنىڭ تەرجىمھالى» دېگەن بابىدا خۇاڭدىنىڭ ھونلارنى شىمالغا قوغلىغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بەرگەن.

ھونلار ئى <ئىرق> جەنگو دەۋرىدە يۇەن، جاۋ، چىن پادىشاھلىقلىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، مەملىكەتسىمىزنىڭ شىمالىي ۋە غەربىي شىمالىدا ياشىغان قەدىمكى خەلقلەر بىلەشمىسى.

ھوننات ① ئى. گالغا چىقىدىغان بىر خىل يامان سۈپەتلىك يارا، قىزىلئۆڭگەچ راكى. ② سۈپ. كۆچمە. قۇۋ، ھىيلىگەر، مەككار، كۆيدۈرگە، ئىچى تار.

ھونۇز رەۋ [پ] يېزىت. ھازىرغىچە، ھېلىغىچە، ھامان: ئۇسسۇغانغا ئۇسسۇلۇق بولغاي ھونۇز، ۋاقتىدا قوغۇن بولۇپ خەمەكلىرى.

ھوي ئىم ① ئادەملەرنى چاقىرىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ھوي بالام، ئەخمەتمۇسەن، بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسىلەر؟ ② بىر نەرسىگە ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ـــ ھوي، بۇ ماجۇئىيلىك دېگەن بەكلا ياش بىرنېمە ئىكەنغۇ، مېنىڭ كىچىك ئىنىم بىلەن تەڭمۇ نېمە؟ ـــ دەپ پىچىرلىدى مېرول مەرگەن يېنىدا تۇرغان ھوشۇركانتۇغا.

ھويلا ئى. ئۆينىڭ ئالدىدىكى ئۆي تېمىغا تۇتاشتۇرۇپ تام چۆرۈپ، دەرۋازا بىكىتىلگەن بوش جاي؛ سەينا: ھويلا تېمى. تاشقىرىقى ھويلا. ئىچكىرىكى ھويلا.

ھويلا ـ ئارام ھويلا ۋە ھويلا ئەتراپىدىكى بەلگىلىك دائىرە: ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى.

ھويلىسىز سۈپ. ھويلىسى يوق، ھويلا قىلىنمىغان، ھويلا چىقىرىلمىغان: نەچچە كۈن يول يۈرۈپ چارچاپ كەتكەن بەگزادىلەر ئاخىرى چۆلگە يېگانە سېلىنىپ قالغان ھويلىسىز ئۇچ ئېغىز ئۆي يېنىغا كېلىپ قاپتۇ.

ھويلىلىق سۈپ. ھويلىسى بار، ھويلا قىلىنغان: ھويلىلىق ئىمارەت.

ھۇ ئىم. قارغاش، سۆكۈش، غەزەپلىنىش ئىپادىلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن بىللە كېلىپ شۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئاشۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ: ئۇ: ـــ ھۇ ئىتنىڭ كۆچۈكى! ـــ دېگىنىچە ئېتىلدى.

ھۇجرا ئى [ئە] يېتىپ ـ قوپۇش ئۈچۈن ئاجرىتىلغان كىچىكرەك ئۆي، ياتاق ئۆي، كىچىك ئۆي: ھېكمىنىڭ سۆزىدىن كېيىن شائىر ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا كېتىپ قالدى.

ھۇجرا گېپى دىيال. توي كۈنىنىڭ ئەتىسى قىز ۋە يىگىتنىڭ دوستلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان مەرىكە.

ھۇجرىداش ئى [ئە + پ] ئۆزى بىلەن بىر ھۇجرىدا تۇرىدىغان كىشى: ئۇ قېرى ئەسلىي سودىگەر بولۇپ، ئۇرۇمچى سودا سارايلىرىنىڭ بالخانلىق بىرىدە بىر سودىگەر بىلەن ھۇجرىداش ئىدى.

ھۇجرىداشلىق ئى. بىر ھۇجرىدا بىللە ياشىغانلىق، بىللە تۇرغانلىق: ئۇلار خىزمەتكە چىققاندىن بېرى بىر ھۇجرىدا ياشىغان بولۇپ، ئەھمەت ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ھۇجرىداشلىق مۇناسىۋىتىكە ھېچقانداق كۇچ تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى.

ھۇجرىسىز سۈپ. ھۇجرىسى يوق، ھۇجرا سېلىنمىغان: غەيرىتىنىڭ ئۆي دېگىنى ھۇجرىسىز كىچىكرەك بىر زال ئىكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ مېنى كۈلكە قىستىدى.

ھۇجرىلىق سۈپ. ھۇجرىسى بار: كۆپ ھۇجرىلىق سارايى.* تۇنىكە پولكا تۇتقان ئادەم مېھمان قوبۇل قىلىدىغان كۆپ ھۇجرىلىق بىر سارايىنىڭ ئىچىگە كىردى.

ھۇجۇم ئى [ئە] ① ھەربىكەت بىلەن ئادەم ياكى نەرسىگە تاشلىنىش؛ ھەملە: بۆرىنىڭ ھۇجۇمى. ② <ھەرب> بىر ھەرىتىنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئۇنى مۇداپىئە قىلىپ تۇرغان ياكى دەسلەپ ھەملە قىلغان دۈشمەن ئۇستىگە زور ھەربىي كۈچ بىلەن تاشلىنىش: ھۇجۇمغا ئۆتمەك. ③ كۆچمە. تەنبىھ، ھاقارەت قىلىش، سۆكۈش ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن بىرەر كىشىگە بېرىلگەن زەربە: چاقچاق بىلەن قىلىنغان ھۇجۇم. ④ بىرەر چوڭ ئىش ياكى تەدبىرنى ئەملەگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان ئومۇمىي خەلق ھەرىكىتى: ئاساسىي ھۇجۇمنى بىرلىك مەسئۇلاتقا قارىتىش.

ھۇجۇمچى ئى ① دۈشمەن ئۇستىگە باستۇرۇپ بارغۇچى؛ ھۇجۇم قىلغۇچى. ② <تەن> ۋاسكېتبول، پۈتبول قاتارلىق توپ تۇرلىرىدە قارشى تەرەپنىڭ مۇداپىئە لىنىيەسىنى بۆسۈپ

ھۇجۇم قىلغۇچى.

ھۇجۇملۇق سۈپ. ھۇجۇم قىلىنغان؛ ھۇجۇم خاراكتېرىنى ئالغان: ئۇنىڭ يوشۇرۇن، قەبىھ، ھۇجۇملۇق ئەگىتمە سۆزلىرى ھېلىمۇ قۇلىقىم تۆۋدە.

ھۇررا ئى. ئۇندەش سۆز بولۇپ، ھۇجۇم قىلىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈۋاتقان چاغدىكى جەڭگىۋار نىداسىنى بىلدۈرىدۇ: ھۇررا توۋلىماق.

ھۇرۇن سۈپ. ئەمگەك قىلىشنى، ئىشلەشنى خالىمايدىغان، ئىش خۇشياقمىغان؛ يالقاۋ، ئېرىنچەك: ھۇرۇن ئېشەك يۈكنى ئېغىر كۆتۈرەر (ماقال).

ھۇرۇنلاشتۇرماق «ھۇرۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەييارتاپلىق ئادەمنى ھۇرۇنلاشتۇرۇۋېتىدىغان بىردىنبىر ئىچكى ئامىلدۇر.

ھۇرۇنلاشماق پ. ھۇرۇن، ئېرىنچەك بولۇپ قالماق؛ قىزغىنلىقىنى يوقاتماق: ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئوردىدا بىكار يېتىپ يەپ ھۇرۇنلىشىپ كەتكەن ۋەزىر ـ ۋۇزرالارنىڭ بېشىغا غەم چۈشۈپتۇ.

ھۇرۇنلۇق ئى. ئىش خۇشياقماسلىق، ئېرىنچەكلىك: كۆزەتچى ھۇرۇنلۇق بىلەن مېڭىپ، دەرۋازىنىڭ سىرتىغا چىقتى.

ھۇزۇر I ئى [ئە] راھەت، پاراغەت، ئارام، لەززەت، تىنچلىق، خاتىرجەملىك: ھۇزۇر ئالماق. ھۇزۇر قىلماق.* ــ قارا ئاق، نېمىدېگەن چىرايلىق كۆز ئايلىرى بۇ! ھەممە يەر بايقاتلىقا تولغان، مۇشۇ ئايلاردا توي قىلسا نېمىدېگەن ھۇزۇر، ــ دېدى ئۇ.

ھۇزۇر II ئى [ئە] بەرەر كىشىنىڭ قېشىدا، يېنىدا، كۆز ئالدىدا بولۇش؛ قاتنىشىش، تەشرىپ: ھۇزۇرىدا بولماق. ھۇزۇرىغا بارماق.* ئېمىلئانا مەلىكىنىڭ يىگىتكە بولغان رازىلىق بەلگىسىنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا يوللاپتۇ.

ھۇزۇرسىز سۈپ. ھۇزۇرى يوق، ھۇزۇر بېغىشلىيالمايدىغان، مەززىسى يوق؛ كۆڭۈلسىز، يېقىمسىز: ــ گۈزەل ياشلىق باھارىڭىزنىڭ ھۇزۇرسىز، يىگانە ئۆتۈشىگە قانداق چىدىيالايسىز؟ ــ دېدى تۇرسۇن شادىيەنىڭ كۆزىگە بىزەڭلەرچە تىكىلىپ.

ھۇزۇرسىزلىق ئى. ھۇزۇرى يوقلۇق: ھەرقانداق ئىشتا خەلقىگە باقماي، سوغۇقچىلىق ۋە ھۇزۇرسىزلىق كېلىپ چىقىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

ھۇزۇرلاندۇرماق «ھۇزۇرلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالامنىڭ چىرايىدىكى لەززەت ئىپادىسىنى كۆرۈپ، يۈرەكىمنىڭ قات ـ قېتىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان قانداقتۇر بىر ئىللىق ئېقىم پۈتكۈل جىسمىمنى ھۇزۇرلاندۇردى.

ھۇزۇرلاندۇرۇشماق «ھۇزۇرلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن بۇ ئارتىسلار ئۆزلىرىنىڭ قالتىس ماھارەتلىرى ئارقىلىق تاماشىبىنلارنى قاتتىق ھۇزۇرلاندۇرۇشتى.

ھۇزۇرلاندۇرۇلماق «ھۇزۇرلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەلەپ بويىچە مېھمانلار ئالدى بىلەن ھەزىلكەشلەرنىڭ ئورۇنلىشىدىكى قىزىقارلىق ئويۇندىن ھۇزۇرلاندۇرۇلدى.

ھۇزۇرلانماق پ. ھۇزۇرلۇق ھېس قىلماق، ھۇزۇر ئالماق، مەززە قىلماق، لەززەتلەنمەك، راھەتلەنمەك: ئۇلار گۈلزارلىقنى ئايلىنىپ ھۇزۇرلىنىپتۇ.

ھۇزۇرلۇق سۈپ. ھۇزۇرى بار، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان: شاھزادە كەشنى مەيدىسىگە بېسىپ قېتىپ قاپتۇ، تاتلىق چۈشلەرگە ئوخشاش ھۇزۇرلۇق خىيالىلارغا پېتىپ قاپتۇ.

ھۇزۇرلىنارلىق سۈپ. راھەتلىنىشكە، لەززەتلىنىشكە ئەرزىيدىغان، ھۇزۇرلانغۇدەك: ھۇزۇرلىنارلىق ئىش. * ئاخشاملىرى داۋان ئۈستىدە تۇرۇپ كىچىككىنە شەھەرنىڭ كېچىلىك جامالىنى كۆرۈش تولىمۇ ھۇزۇرلىنارلىق ئىش ئىدى.

ھۇزۇرلىنىشماق «ھۇزۇرلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ باغدا يەپ ـ ئىچىپ، ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ راسا ھۇزۇرلىنىشتى.

ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ھۇزۇر ۋە ھالاۋەت: ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنى تەڭ كۆرمەك.

ھۇقۇيتماق پ. دىيال. ۋارقىرىماق، توۋلىماق، چاقىرماق.

ھۇما ئى [ئە] كىشىنىڭ بېشىغا قونسا، شۇ كىشى ئەڭ بەختلىك بولىدۇ دەپ قارىلىدىغان بىر خىل ئەپسانىۋى قۇش؛ بەخت قۇشى.

ھۇۋ تەق ① بەزى قۇشلار سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. ② سوپىلارنىڭ ساما سالغاندىكى ئاۋازى.

ھۇۋقۇش ئى [ھۇۋ + قۇش] بىر خىل قۇش. تېنى ئاچ قوڭۇر رەڭلىك. خىلى كۆپ، قارا سەپكۈنلىرى بار، بېشىدا مۈڭگۈزسىمان پەي ـ تۈكلىرى بار. كۆزى چوڭ، لېكىن يۇمىلاق، كېچىدە ھەربىكەت قىلىدۇ. چاشقان، قۇشقاچ قاتارلىق كىچىك ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق. دائىم كېچىلەردە قورقۇنچلۇق ئاۋاز چىقىرىپ سايرايدۇ. ئۇ يەنە «قارىغۇياپىلاق» ۋە «مۇشۇكياپىلاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھۇۋلاتماق «ھۇۋلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىتنى ھۇۋلاتماق. * ئۇ ئىتنى ھۇۋلىتىپ، قەلەندەرنى قوغلىۋەتمەكچى بولۇپ باغقا قاراپ ماڭدى.

ھۇۋلاشماق «ھۇۋلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: توغراقلىق تەرەپتىن پات ـ پات بىر توپ يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھۇۋلاشقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ھۇۋلىماق پ. «ھۇۋ ـ ھۇۋ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، توۋلىماق (ئىت، بۆرە ھەققىدە): سەھەر ھۇۋلىغان ئىتتىن قورق (ماقال).

ھۇۋۇلداتماق «ھۇۋۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ كۆلكىسى قەلبىمدە بۇرۇنقىدەك قۇپقۇرۇق، ئېچىرقاپ تۇرغان قاغجىراش ھېسسىياتىنى ھۇۋۇلداتمايتتى.

ھۇۋۇلداشماق «ھۇۋۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ھۇۋۇلدىماق پ. قورۇقدىلىپ قالماق، بوشاپ شامال ئۈچۈ ـ رۇپ تۇرىدىغان ھالەتكە كېلىپ قالماق: ئۇ كۆكۈيۇن غاينە بولغان دۇنيانىڭ ئۆزى ئۈچۈنمۇ قورۇق ھۇۋۇلداپ قالغانلىقىنى سەزدى.

ھۇيت ئىم. چاقىرىش، توۋلاش، ئومۇمەن قارشى تەرەپنى ئۆزىگە قارىتىش ئىماسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ــ ھۇيت خېنىم، قاراپ قويۇپراق ماڭالا، ــ دېدى ئايشەم خىيال بىلەن ئۆزىنى يانداپ ئۆتۈپ كەتكەن رابىيەنىڭ ئارقىسىدىن ئاڭلىتىپ تۇرۇپ.

ھۇيت ـ ھۇيت «ھۇيت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۆچكەنىڭ دائىم ئوچۇق تۇرسا ھېچ گەپ يوق، قوينىڭ بىر قېتىم ئېچىلىپ قالسا ھۇيت ـ ھۇيت (ماقال).

ھۆ تەق. كۆڭۈل ئاينىپ قۇسۇش ئالدىدا ياكى قۇسقان ۋاقتىدا چىقىدىغان ئاۋاز: ھۆ بولماق. ھۆ قىلماق. * سەپەرداشلىرى-

مىزدىن بەزىلىرىنىڭ ئايروپىلانغا چىقسا كۆڭلى ئېلىشامدۇ، نېمە، «ھۆ» دەپ قوسۇشقا باشلىدى.

ھۆپۈپ ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. پەيلىرىنىڭ رەڭگى قوڭۇر، تاجسى بار. تۇمشۇقى ئىنچىكە ۋە سەل ئەگمەچ كېلىدۇ. ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. دېھقانچىلىققا پايدىلىق قۇش ھېسابلىنىدۇ.

ھۆپىگەر ئى [ئە + پ] ھۇنەرۋەن، كاسىپ، ئۇششاق ئېلىپ-ساتار: ئۇ ئەلنەغمىچىلەرنىڭلا ئەمەس، شەھەرنىڭ نامرات ھۇنەرۋەن - كاسىپ، ھۆپىگەرلىرىنىڭمۇ دىلىكەش دوستى، كۆڭلىدىكى ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى.

ھۆپىگەرلىك ئى. ھۇنەر، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش، كاسىپلىق: ـــ قارىمامسەن، ھەربىر باغنى تېمىسقىلاپ يۈرگىنىنى، ئۇنىڭ ھۆپىگەرلىكى ئېشىپ كېتىۋاتىدىغۇ تاڭ، ـــ دېدى ئىككى دوست بىر - بىرىگە ئەنۋەرنى ئىما قىلىشىپ تۇرۇپ.

ھۆپىگەن ئى. دىيال. چاشقان تېشىدىكى بىر خىل ھايۋان.

ھۆتۈت - پۆتۈت يوقىلاڭ، قاملاشمىغان گەپ.

ھۆتۈت - پۆتۈت دېمەك سەلب. يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنى - بۇنى دەپ تۇرۇپ نارازىلىق بىلدۈرمەك، قارشى گەپ قىلماق: بۇ شەھەرلىك پارتكومنىڭ قارارى! بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ھۆتۈت - پۆتۈت دېيىشىگە ھەققى يوق!

ھۆتۈتلىمەك پ. ھۆتۈت - پۆتۈت دەپ يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلماق، چالۋاقماق: ـــ ئابلىمىت، تولا ھۆتۈتلەپ كەتتىڭ، زادى نېمە دېمەكچىسەن؟ ـــ دېدى سادىق ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي.

ھۆججەت ئى [ئە] ① ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تەرىپىدىن چىقىرىلغان رەسمىي يازما ئالاقە، ئۇقتۇرۇش قاتارلىقلار. يىغىن ھۆججىتى. ھۆججەت يەتكۈزمەك. ② بىرەر كىشىنىڭ كىملىكىنى، مەشغۇلاتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، ھوقۇقىنى تەستىقلايدىغان يازما پاكىت؛ ئىسپات: ھەيدەرخان غوجا قولىدا بوز دۆڭنى «خانلىق يەر» دەيدىغان ھۆججەت زادى يوق ئىدى. ③ سېتىش - سېتىۋېلىش، رەنگە قويۇش، تاپشۇرۇۋېلىش، ئارىيەتكە ئېلىش، توختاملىشىش، ئىجارىگە ئېلىش قاتارلىق مۇناسىۋەتلەرنى ئىسپاتلايدىغان يازما ئىسپات؛ تالون، باغاقچە قاتارلىقلار: ھۆججەت بەرمەك. ھۆججەت ئالماق. ھۆججەت يېزىپ بەرمەك. ④ <ئارخېئول> ئىلمىي، ئىجتىمائىي ياكى تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان يېزىق، سۆرەت، ئەسەر قاتارلىق يازما ماتېرىياللار.

ھۆججەتشۇناس ئى [ئە + پ] ھۆججەت ئىلمى، كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس: ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭ تارىخى بويىچە ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم تەتقىقاتچى، تەرجىمان، ھۆججەتشۇناسلار ئەنگلىيەدە ئاز ئەمەس.

ھۆججەتشۇناسلىق ئى. پەننىڭ ھۆججەت ئىلمىگە ۋە كەسپىگە دائىر مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى: ھۆججەتشۇناسلىق ھازىرقى كۈندە باشقا پەنلەرگە ئوخشاش مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

ھۆججەتلەشتۈرمەك «ھۆججەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كومىتېتىمىز پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ قارارلىرىنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ھۆججەتلەشتۈرۈپ، تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ تۇرىدۇ.

ھۆججەتلەشتۈرۈلمەك «ھۆججەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇرۇلتاي قارالمىلىرى بىر - بىرلەپ ھۆججەتلەشتۈرۈلۈپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى.

ھۆججەتلەشمەك پ. بىرەر ئىش، نەرسە ياكى ئادەم توغرۇلۇق پۈتۈشكەن پىكىرنى يېزىپ ھۆججەت ھالىتىگە كەلتۈرمەك، رەسمىيلەشتۈرمەك: ئۆينىڭ باھاسىنى توختىتىپ، شۇئان ھۆججەتلەشكەنىدۇق.

ھۆججەتلىك سۈپ. ھۆججىتى بار: ھۆججەتلىك قەرز. ھۆججەتلىك فىلىم.* كومىتېتىمىزنىڭ 50 يىللىق مۇساپىسى ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشى بىلەن ھۆججەتلىك فىلىم قىلىپ ئىشلەندى.

ھۆددەيچى ئى. تارس. تارىختا خان، پادىشاھ، ۋالىڭ قاتارلىق ئەمەلدارلارنىڭ ھۆزۈرىغا بىرەر ھاجەت بىلەن ياكى ئەرز ئېيتىپ كەلگەنلەرنى خان، پادىشاھ، ۋالىلارغا خەۋەر قىلىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ جاۋابىنى ھاجەتمەنگە يەتكۈزىدىغان ئەمەلدار.

ھۆددە ئى [ئە] پايدا - زىيانغا، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولۇش شەرتى بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيەت؛ كۆتۈرە: ھۆددە ئالماق. ھۆددە بەرمەك. ھۆددە قىلماق. * ھەممە ئىش ھۆددە بولغاندىن كېيىن ئىشچان بىلەن ھۇرۇننى ئايرىماقمۇ ناھايىتى ئاسان بولىدىكەن.

ھۆددەس رەۋ. دىيال. پەقەت، ئەسلا، زادىلا.

ھۆددىگەر ئى. ھۆددە ئالغۇچى، كۆتۈرەچى، كاپالەت قىلغۇچى: قوغۇنچى توختى ئاكام ھەش - پەش دېگۈچە پېلەكتىن بىر كۆكچىنى ئۈزۈپ كەلدى، ھۆددىگەر بۇنى كۆرۈپ توختى ئاكامنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاپلا كەتتى.

ھۆددىگەرلىك ئى. ھۆددىگە ئېلىش، ھۆددىگە بېرىش: ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى.* ناھىيەدىن كادىر چىقىپ، كەسپىي ئائىلە قۇرۇپ ھۆددىگەرلىكنى يولغا قويىدىكەن، دېگەن خەۋەر بىر دەمدىلا پۈتۈن يېزىغا تارقىلىپ بولدى.

ھۆددىلەشمەك ① «ھۆددىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ھۆددىگە ئېلىش، توختام رەسمىيىتى تۈرغۇزماق: ھۆددىلەشكەن ئاشلىقنى ئۆزىمىز بىر تەرەپ قىلالايمىز.

ھۆددىلىمەك پ. جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئالماق. كۆتۈرە قىلماق: كەپشەرلەش، كېسىش، ھەرلەش قاتارلىق ئىشلارنى ئادىل بىلەن زايىت ھۆددىلەپ كېتەلىدى.

ھۆر I [ئە] ① سۈپ. باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان، ئەركىنلىكى ئۆزىدە بولغان؛ ئازاد، ئەركىن: ھۆر ئادەم. ھۆر زامان. * گۈللەندى يىپەك يۈرتى، نۇر چاچقاچ قۇياش پارلاق، توي بولدى ئەجەب قاينام، ھۆر تاڭدا مۇقام ياڭراق. ② ئى. قۇلدارلىق جەمئىيەتتىكى قۇلدىن باشقا ئاھالىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ھۆر II ئى [ئە] مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى بويىچە جەننەتتە ياشايدىغان گۈزەل قىز؛ پەرى: ئۇ ئۆزىنى خۇددى جەننەتتىكى ھۆرلەر ئارىسىدا يۈرگەندەك ھېس قىپتۇ.

ھۆر - پەرى ھۆر ۋە پەرى: شاھ سارىيى ئالتۇندىن، ياسالغانكەن ھەيۋەتلىك، ياشايدىكەن شۇ يەردە، بىر ھۆر - پەرى سۆرەتلىك.

ھۆر - غىلمان ھۆر ۋە غىلمان: كەمتەر، باتۇر، تەمكىن ئۆزى، زېھنى دېڭىز، شېرىن سۆزى، مېھرى قۇياش، نۇرلۇق يۈزى، ھۆرى - غىلمان قەشقەر قىزى.

ھۆركىرەتمەك «ھۆركىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كالىنى ھۆركىرەتمەك. * قورقىدىغان ھېچنېمە يوق، ئەنۋەرنى

ھۆركىرەتكەن «تۆت سولتەك»نىڭ ئەمدى قۇيرۇقى بىر تۇتام بولغانلىقتىن بىلىپ تۇرۇپتىمەن.

ھۆركىرەشمەك «ھۆركىرىمەك» پەيتىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قوتاندىكى بىر توپ كالىلار بەس - بەس بىلەن ھۆركىرەشتى.

ھۆركىرىمەك پ ① ئۇنلۇك ئاۋاز چىقارماق: بۇقا ھۆركىرەيدۇ، قۇيرۇقى تىترەيدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش تۇپەيلىدىن بىراۋغا ئاچچىق بىلەن ۋارقىرىماق: مەنسۇر خوزىشىدىخانغا زەردە بىلەن ھۆركىرىدى. ③ كۆچمە. گەپنى يوغان قىلىپ، ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلماق: ھۆركىرەپ ئۆتتۈم ئەمەلىنىڭ بارىدا يولۇاس بولۇپ، قايسى كۈن چۈشتۈم شۇ ئان ئۆچتى ئۇنۇم تىمتاس بولۇپ، يا يۈرەكتىن ئالدى دەرد دوختۇرغا سۆرەشتى دەرىخ! يا ئۇدۇل مەسچىتكە كىردىم ئەل ئارا چىقماس بولۇپ.

ھۆرلۈك ئى. باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولماسلىق، ئەركىنلىك، ئازادلىق: يېقىن ئىدى سەھرا ئۇنىڭ قەلبىگە، بىلىنەتتى ئاۋات يۈرتتەك، چۆل ئەمەس، چۈنكى ئۇندا كەڭ ھۆرلۈكنى ھېس قىلغان، ھاۋاسىدىن ئالغان قېنىپ ئۇ نەپەس.

ھۆرمەت ئى [ئە] ① ئادەم ۋە نەرسىنىڭ قىممەتلىنىشى چۈشىنىپ ئۇنى قەدىرلەش، ئۇلۇغلاش، ئەزىزلەش تۈيغۇسى؛ ئىززەت، ئېھتىرام: ۋەتەنگە ھۆرمەت. ئۆز كەسپىگە بولغان ھۆرمەت. * بۇلبۇل گۈل بار يەردە، ھۆرمەت دوست بار يەردە (ماقال). ② ئاممىنىڭ ئارىسىدا قازانغان ئىناۋەت؛ ئابرۇي، ئېتىبار: ھۆرمەت قىلماق. ھۆرمەت تاپماق. * كىشىنىڭ ھۆرمىتى ئۆز قولىدا (ماقال). ③ ئەر - ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ھۆرمەت قاراۋۇلى <ھەرب> ئارمىيە تەرىپىدىن چېگرالىغان مەلۇم قائىدە - يوسۇنلارنى ئۆتەش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىدىغان كىچىك قىسىم.

ھۆرمەتچان سۈپ. باشقىلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، ھۆرمەتنى قەدىرلەيدىغان، ياخشى كۆرىدىغان: ئالىمجان چىرايلى دېگەندەك كىبىشكەن بولمىسىمۇ، لېكىن گەپ - سۆزى جايىدا، ئەدەپلىك، ھۆرمەتچان يىگىت.

ھۆرمەتسىز سۈپ. ھۆرمىتى يوق، ھۆرمەتكە سازاۋەر بولالمىغان، ئابرۇيسىز: ھۆرمەتسىز ئادەملەر مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن ھامان قارغىشقا قالىدۇ.

ھۆرمەتسىزلىك ئى. ھۆرمەت قىلالماسلىق، ئەزىزلەمەسلىك؛ ئابرۇيسىزلىق: ھۆرمەتسىزلىك قىلماق. * مېھمانىنى ئالدىغا چاقىرتىپ ۋاقىتنى گەپ - سۆزسىز بىھۇدە ئۆتكۈزۈشنىڭ ئۆزى ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھۆرمەتسىزلىك بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم - دە، جىم ئولتۇرۇشنى ئەپسىز كۆرۈپ ئاخىرى گەپ باشلىدىم.

ھۆرمەتلەتمەك «ھۆرمەتلىمەك» پەيتىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتا - ئانىسى ئاينۇرغا چوڭلارنى ھۆرمەتلىتىپ ئۆگەتكەنلىكى ئۈچۈنمۇ، ئاينۇر ئۆزىدىن چوڭلارغا ھەرگىز قوپاللىق قىلمايتتى.

ھۆرمەتلەشمەك «ھۆرمەتلىمەك» پەيتىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاتا - ئانىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنمۇ ئىناق ياشاپ، بىر - بىرىگە يار - يۆلەكتە بوپتۇ ۋە بىر - بىرىنى ھۆرمەتلىشىپ، ھېچقاندىق كۆڭۈلسىزلىك سادىر قىلمىشاپتۇ.

ھۆرمەتلەنمەك «ھۆرمەتلىمەك» پەيتىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىنسان پسىخىكىسىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىنسانلارنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيەسىنىڭ يۇكسىلىشىگە ئەگىشىپ، ئىنسانلاردا ھۆرمەتلىنىش ئېھتىياجى تۇغۇلغان.

ھۆرمەتلىك سۈپ. ھۆرمىتى بار، ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان، ئابرۇيلۇق: ھۆرمەتلىك مېھمان.* — ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى، راست گەپىنى دېسەم، پەقەت سېنىڭ داداڭ ھۆرمەتلىك ئورمان بوۋايغىلا سېلىشتۇرۇشقا بولىدۇ، — دېدى ئۇ.

ھۆرمەتلىمەك پ. ھۆرمىتىنى، ئىززىتىنى قىلماق؛ قەدىرلىمەك، چوڭ كۆرمەك: ئاتا - ئانىنى ھۆرمەتلىمەك. چوڭلارنى ھۆرمەتلىمەك.

ھۆرمەت - ئېھتىرام ھۆرمەت ۋە ئېھتىرام: ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلدۈرمەك.* شۇڭلاشقا ئازادلىق بولۇش بىلەن تەڭ، بېشىدا كۆتۈردى ۋەتىنىم، خەلقىم. ھەر يەردە كۆرسەتتى ھۆرمەت - ئېھتىرام، ئۆستى ئەل ئىچىدە قىممىتىم - قەدىرىم.

ھۆر - ھۆر ← ھۆر - ھۆر يىغلىماق.

ھۆر - ھۆر يىغلىماق ئۆزىنى توختىتالماي قاتتىق يىغلىماق: يۈرت شۇ سۆزنى ئاڭلاپتۇ، يۈرەك باغرىن داغلاپتۇ، كۆكرەك كېرىپ سېيىت ئاخۇن، ئالغا ماڭغان چاغلاردا، ھەممە ھۆر - ھۆر يىغلاپتۇ.

ھۆرۈ - پۆرۈ ← ھۆرۈ - پۆرۈ دېمەك.

ھۆرۈ - پۆرۈ دېمەك ئورۇنسىز يوقىلاڭ گەپ - سۆزلەر بىلەن كىشىگە ھەيۋە قىلماق، قاتتىق گەپلەر بىلەن كىشى ئالدىدا يوغانچىلىق قىلماق: سەن تېخى ئۆزۈڭنى چاغلىمايلا، نېمە مېنىڭ ئالدىمدا ھۆرۈ - پۆرۈ دەيسەن!

ھۆرىستان ئى [ئە + پ] يېزىت. ھۆرلۈك، ئازادلىق دەۋرى سۈرگەن جاي؛ ئازاد، ئەركىن ماكان: بارمىز ئۆرلەش بىلەن توسقۇننى مەردلەرچە بۆسۈپ، باشچى بولغاچ پارتىيە بىزگە ھۆرىستان ئالدىدا.

ھۆرىگۈل ئى [ھۆر + ى + گۈل] ① <بوت> كاكتۇس ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. ئاساسىي غولى يۇمىلاق تۇۋرۇك شەكىللىك. تارماق شاخلىرى ياپىلاق، يوپۇرماق شەكىلدە بولىدۇ، رەڭگى يېشىل، يوپۇرمىقى بولمايدۇ. گۈلى چوڭ، ئاق رەڭلىك، تارماق شاخلارنىڭ گىرۋىكىدە ئۆسىدۇ، تولاراق كېچىسى ئېچىلىدۇ. چېچەكلەش ۋاقتى ناھايىتى قىسقا. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. ③ ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ھۆرىيەت ئى [ئە] ① ئازادلىق، ئەركىنلىك: ئاز كۈن ئۆتمەي ئۇچ ۋىلايەتنى، قىلدى ئازاد ياش قەھرىمانلار، سۈندى زۇلۇمەت، بولدى ھۆرىيەت، راھەتلەندى قېنىنالغان جانلار. ② قىز - ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ھۆرىيەتپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] ھۆرىيەتنى، ئازادلىقنى خالايدىغان، ئۇنى ھىمايە قىلىدىغان، قوغدايدىغان: ھۆرىيەتپەرۋەر شائىر.* ئۇ بورنى يانتۇ تۇتۇپ، باتۇر، كۇرەشچان، ھۆرىيەتپەرۋەر دېگەن سۆزلەرنى دوسكىغا چىرايلىق قىلىپ يوغان يازدى.

ھۆرىيەتپەرۋەرلىك ئى. ئەركىنلىك، ھۆرىيەتنى خالاش، ھىمايە قىلىش ۋە ئاشۇنداق خاھىش: — بۇگۈن بىز خەلقىمىزنىڭ باتۇر، كۇرەشچان خەلق ئىكەنلىكى ۋە ھۆرىيەتپەرۋەرلىكى توغرىسىدا سۆزلەيمىز! — دېدى تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ئەھمەد نىياز مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ.

ھۆرىيەتچى ئى. كىشىلەرنى زۇلۇمدىن، ئېزىلىشتىن قۇتۇلدۇرۇش، ئازاد قىلىش يولىدا كۈرەشكۇچى: ئۇ بىر ھۆرىيەتچى بولۇپ، نۇرغۇنلىغان ئىسىق - سوغۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

ھۆسن [ئە] ① ئى. چىراي، جامال، كۆرك، گۈزەللىك: ئۇنىڭ ھۆسنى گىرىمسىز سەھنىگە چىقسىمۇ پۈتۈن زالنى نۇرلاندۇرۇۋەتكۈدەك ئىدى. ② سۈپ. چىرايلىق قىلىپ يېزىلىدىغان، نەپىس، كۆركەم، گۈزەل: ھۆسنخەت.

ھۆسن ـ جامال ھۆسن ۋە جامال: سادىق ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىنى قانغۇدەكلا كۆرەلمىگىنى، كۆز خۇمارىدىن چىقمىغىنى ئۈچۈن پايپېتەك بولۇشقا باشلىدى.

ھۆسنخەت ئى [ھۆسن + خەت] چىرايلىق، گۈزەل، كۆركەم قىلىپ يېزىلىدىغان خەت؛ خۇش خەت.

ھۆسنلىك سۈپ. ھۆسن ـ جامالى كېلىشكەن، گۈزەل: گۈلباھار خېلى ھۆسنلىك بىر قىز بولۇپ چوڭ بولغانىدى.

ھۆسۈت ئى. دىيال. ھەسەت، قىزغىنىش.

ھۆسىلە ئى. كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ئىپادىلىنىدىغان پوزىتسىيە، تەكەللۇپ، يېقىملىق قىلىق: ئۇياتچان قىز مېھمانغا ھۆسىلە قىلىپ كېتىشنى خالمايتتى.

ھۆسىلە ـ سۈلكەت ھۆسىلە ۋە سۈلكەت، قىزغىنلىق، خۇشخۇيلۇق: ئۇ بىزنى تولىمۇ ئىسسىق چىراي، مۇلايىم ھۆسىلە ـ سۈلكەت، شېرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى.

ھۆكمەت ئى [ئە] ئاھاڭلىق داستان، غەزەل: ھاپىز ساپايى قېقىپ ھۆكمەت ئېيتتى.

ھۆكمەتچى ئى. داستان، غەزەللەرنى ئاھاڭغا سېلىپ ئوقۇيدىغان كىشى؛ ھاپىز: ھۆكمەتچى قۇلىقىنى تۆتۈپ: ــ مەن قەلەندەر شاھمەن، ئالەم ماڭا ۋەيرانىدۇر، ــ دەپ ھۆكمەت ئوقۇدى.

ھۆكۈم ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى ئېنىق پىكىر، خۇلاسە: ھۆكۈم قىلماق. ② كۆچمە. بۇيرۇق، ئەمر، پەرمان: ھۆكۈمنىڭ قاتتىقلىقىدىن يېكەن قوزۇق يەرگە كىرىپتۇ (ماقال). ③ <قا> سوتنىڭ قاراپ چىقىشىنى ئاخىرلاشتۇرىدىغان دېلولار ئۈستىدە چىقارغان قارارى: ھۆكۈم خېتى. ھۆكۈم ئېلان قىلماق. ④ <لوگ> شەيئىلەرنىڭ ئەھۋالى ئۈستىدە كېسىم قىلغۇچى تەپەككۇر شەكلى. ئۇ جۈملە ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ھۆكۈملەر ئاددىي ھۆكۈم ۋە قوشما ھۆكۈم دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

ھۆكۈم سۈرمەك ① ئۆز ھۆكۈمىنى ئۆتكۈزمەك. ھۆكۈمراڭلىق قىلماق، دەۋر سۈرمەك: تۇرپاندىكى ئىدىقۇت خانلىقى بۇندىن 1133 يىل ئىلگىرى قۇرۇلۇپ، 400 يىل ھۆكۈم سۈرگەن. ② كۆچمە. بولۇۋاتقان ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز، سۆھبەت ئۆز ھالىتىنى ئۆزگەرتمەي، تەرتىپى، يۆنىلىشى بويىچە داۋاملاشماق: سۆھبىتىمىز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئارىمىزدا خېلى ئۇزۇنغىچە ئېغىر سۈكۈت ھۆكۈم سۈردى.

ھۆكۈما ئى [ئە] ① تېۋىپ، دوختۇر: مۇھەممەت بېشىر ۋاڭ زامانىسىدا خوتەن، يەكەن، قەشقەر تەرەپلەردىن ھۆكۈمالار تەكلىپ قىلىنىپ، قومۇلدا تېبابەتچىلىك راۋاج تاپقان. ② دانىشمەن، ئالىم، پەيلاسوپ، ئالدىن ھۆكۈم قىلغۇچى: ئەلقىسسە، پادىشاھ ھۆكۈمالارنى يەنە بىر قېتىم يىغىپ ئوغلىنىڭ بەخت ـ تەلىيىنى سورىغانىدى.

ھۆكۈمەت ئى [ئە] ① دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى: مەركىزىي ھۆكۈمەت. ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى. ② دۆلەت، ھاكىمىيەت: ئۆز ئالدىغا ھۆكۈمەت قۇرماق. ھۆكۈمەت تەشكىللىمەك.

ھۆكۈمەتسىز سۈپ. ھۆكۈمىتى يوق، ھۆكۈمىتى بولمىغان، ھۆكۈمەتتىن مەھرۇم: ھۆكۈمەتسىز ھالەت. * ئۇلار يۇقىرى پايدىنى قوغلىشىپ، ئۆزئارا رىقابەتلىشىدۇ، بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ھۆكۈمەتسىز ھالەتتە تۇرىدۇ.

ھۆكۈمەتسىزلىك ئى ① دۆلەت ھاكىمىيىتىنى ئىنكار قىلىپ، ھەرقانداق تەشكىلات، ئىنتىزام ۋە نوپۇزغا قارشى تۇرۇش. ② تەشكىلىي ئىنتىزامغا بويسۇنماسلىق.

ھۆكۈمچى ئى. ھۆكۈم چىقارغۇچى، باھا بەرگۈچى: ئۆز ۋىجدانىم ئالدىدا تىلىم تۆتۈلۈپ قالىدىغانلا ئىش قىلمىسام، باشقىلارنىڭ تۆھمەت، ھاقارەتلىرىدىن قورقمايمەن، چۈنكى ھاياتنىڭ ئۆزى ئادىل ھۆكۈمچى.

ھۆكۈمدار ئى [ئە + پ] ئالىي ھوقۇق ئىگىسى، ھۆكۈمدارلىق قىلغۇچى: بۇ گەپنىڭ قانچىلىك راستلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭدا ھۆكۈمدارلاردىكى مىجەز ـ خۇلقنىڭ بىر تەرىپى ئەكس ئېتىلگەن.

ھۆكۈمدارلىق ئى. ئالىي ھوقۇقنى تۇتۇش، ھۆكۈمرانلىق: قاراخانىيلارنىڭ خانلىق تۈزۈمىدە «قاراخان» ئاتىلىشىدا، ئەڭ ئالىي ھۆكۈمدارلىق مەنسىگە ئىگە ئىدى.

ھۆكۈمران ئى [ئە + پ] ھۆكۈم يۈرگۈزگۈچى؛ ئالىي ھوقۇق ۋە ھاكىمىيەت ئىگىسى: ئەمدى بىز ئاراللار ۋە يەتتە سارايىنىڭ ھۆكۈمرانى غەيۇر شاھ ۋە ئۇنىڭ گۈزەل قىزى مەلىكە بۇدۇرغا كېلەيلى. // ھۆكۈمران سىنىپ.

ھۆكۈمرانلىق ئى. ھوقۇق ۋە ھاكىمىيەتنى يۈرگۈزۈش، ھۆكۈمدارلىق: ھۆكۈمرانلىق تەختى. * مەن شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئىجتىمائىي تۈزۈمى بىزنىكىگە ئوخشىمايدىغان بۇ يەردە پۈلنىڭ ھۆكۈمرانلىقى خۇدانىڭ ئىرادىسىدىنمۇ كۈچلۈك ئىكەن.

ھۆكۈملەنگۈچى ئى <لوگ> ھۆكۈمنىڭ بىر تەرىپى قىسمى، يەنى ھۆكۈمدە يېكىر ئوبيېكتىنى بىلدۈرگۈچى ئۇقۇم. مەسىلەن، «شېكەر ــ تاتلىق نەرسە» دېگەن ھۆكۈمدە «شېكەر» دېگەن ئۇقۇم ھۆكۈملەنگۈچى بولىدۇ.

ھۆكۈملۈك سۈپ. ھۆكۈمگە ئىگە.

ھۆكۈملىگۈچى ئى <لوگ> ھۆكۈمنىڭ ئۈچ تەركىبىي قىسمىنىڭ بىرى. يېكىر ئوبيېكتىنىڭ بەلگىسى ۋە باشقا ئەھۋالىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن، «مېتال ــ توك ئۆتكۈزگۈچى جىسىم» دېگەن بۇ ھۆكۈمدە «توك ئۆتكۈزگۈچى جىسىم» دېگەن ئۇقۇم ھۆكۈملىگۈچى بولىدۇ.

ھۆكۈمنامە ئى [ئە + پ] <قا> سوت مەھكىمىسىنىڭ دېلوغا قاراپ چىقىش نەتىجىسىدە چىقارغان يازما ھۆججىتى: شۇ كۈنى بۇ ھۆكۈمنامىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئادەملەر يامۇل تەرەپكە كەينى ـ كەينىدىن يېتىپ كېلىشمەكتە ئىدى.

ھۆكۈنەك ئى. دىيال. ھەرە كۆنىكى.

ھۆڭ تەق. قاتتىق يىغلىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ھۆڭرەتمەك «ھۆڭرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۆڭرىتىپ يىغلاتماق. * ــ نېمىدەپ چوپچوك بالىنى ئەتىدىن، ــ كەچكىچە ھۆڭرىتىۋېرىسەن؟ ــ دېدى گۈلنىسا ئوقۇۋاتقان دادام بېشىنى كۆتۈرۈپ خاپا بولغاندەك.

ھۆڭرەشمەك «ھۆڭرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەلەمدىن ھۆڭرىشىپ يىغلاپ كېتىشتى.

ھۆڭرىمەك پ. ھۆڭ ـ ھۆڭ قىلماق، قاتتىق ئاۋاز چىقارماق

(يىغا ھەققىدە): ئۇ ئەمدى ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ھۆڭرەپ يىغلىۋاتقىنى.

ھۆڭگۈرەك ئى. چاپچىپ ھەر تەرەپكە تاشلىنىش، سەكرەش.

ھۆڭگۈرەك ئاتماق چاپچىپ ھەر تەرەپكە تاشلانماق، سەكرەمەك: ئايتۇراخان تۈيۈقسىز ھۆڭگۈرەك ئېتىپ يىغا سالدى.

ھۆڭگۈرەكلىمەك پ. ھۆڭگۈرەك ئاتماق: يەنە بەزىلەر تىل ـ ئىنسانلاردىكى ئاغرىق ئازابىدىن ئىنجىقلاش، يىغلاش، چىرقىراش، ھۆڭگۈرەك ئېتىش ياكى كۆچلۈك ھېسسىياتلار تۇرتكىسىدە تۇغما ھالەتتە سادا چىقىرىش، كۈلۈش، قاھقاھلاش ئارقىسىدا پەيدا بولغان دەيدۇ.

ھۆڭكىدە رەۋ. بىردىنلا ئۇن سىلىپ، توساتتىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن: ئۇ ھۆڭكىدە يىغلىۋەتتى.

ھۆڭ ـ ھۆڭ «ھۆڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ ئېرىنى ھۆڭ ـ ھۆڭ يىغلاپ تىترىگىنىچە قۇچاقلىدى.

ھۆل سۇپ ① سۇ يۇققان، سۇ ئىچىۋالغان، نەم: ھۆل كىيىم. ھۆل بولماق. ② يېڭى ئۈزۈلگەن ياكى يېڭى ئورۇلغان، سۈيى ياكى شىرنىسى قاچمىغان، قۇرۇمىغان: ھۆل مېۋە. ھۆل نوتا. ھۆل ياغاچ. ھۆل بېدە.

ھۆل تامغا ئېشەك تەپكەندەك پەقەت جايىغا چۈشمىگەن، لايىقىدا بولمىغان، قامالشمىغان؛ داڭقان پوتى (گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت ھەققىدە): ھۆل تامغا ئېشەك تەپكەندەك ئاڭلانغان بۇ پەرمان تاقەتسىزلىنىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى سېھىرلەگەندەك قاتۇرۇپ قويدى.

ھۆل تەمرەتكە <تېب> بىر خىل تېرە كېسىلى. كۆپىنچە يۈز، ئۇرۇقدان خالتىسى ياكى تۆت مۈچىنىڭ ئېگىلىدىغان قىسمىدا پەيدا بولىدۇ. كۆپرەك نېرۋا سىستېمىسىنىڭ فۇنكسىيەسى توسالغۇغا ئۇچراش سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا، تېرە قىزىرىش، قىچىشىش، دۆڭچە ئەسۇىلەر ياكى سۇلۇق قاپارتقۇلار پەيدا بولۇش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. ساقايغاندىن كېيىنمۇ يەنە ئاسانلا قايتا پەيدا بولىدۇ.

ھۆل خىشقا دەسسىمەك ئالدىناق، قىلتاققا چۈشمەك: سىلى، ئۆزلىرى دېسە، ئادەتتىكى ھۆرمەتقۇ دەپ ئويلاپ ھۆل خىشقا دەسسەپتىمەن.

ھۆلتەن ئى. دىيال. تىرىك جان.

ھۆلچىلىك ئى. ھۆل ـ يېغىن، نەملىك بىلەن تولغان، ھۆل بولۇپ كەتكەن ھالەت: ئاڭلىشىمچە ئۇ يەرلەردىمۇ ھۆلچىلىك، قۇرغاقچىلىق بولۇپ تۇرىدىكەن.

ھۆل ـ قۇرۇق ھۆل ۋە قۇرۇق: ئوچىقمىنىڭ چىشى يوق، ھۆل ـ قۇرۇق بىلەن ئىشى يوق (ماقال).

ھۆللە ئى. دىيال. بىر ـ بىرىنى تېپىپ ئويناىدىغان بىر خىل بالىلار ئويۇنى.

ھۆللەتمەك «ھۆللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياش ئانا يېشىدا يەرنى ھۆللەتتى. گويا ئۇ ساپسېرىق ھىجران دەشتىنى، زارى يۇلغۇنىدا شۇ دەم گۈللەتتى.

ھۆللەشمەك «ھۆللىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىرقى بىرقانچە يۈتۈم سۇ بىلەن گاللىرىنى ھۆللىشىپ، يەنە ئالدىغا قاراپ ئېغىر ـ ئېغىر قەدەم ئېلىشقا باشلىدى.

ھۆللەنمەك «ھۆللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ھۆللەنگەن لۆڭگە بىلەن يۈز ـ كۆزىنى سۈرتكەچ كارىۋىتىمىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇردى.

ھۆللۈك ئى. ھۆل، نەم ھالەت؛ نەملىك: يەرنىڭ ھۆللۈك دەرىجىسى بەك يۇقىرى.

ھۆللىمەك پ. ھۆل قىلماق، نەم قىلماق: ھارۋىكەش يەرگە چۈشۈپ كېيىنكى ھارۋىلاردىن سۇ ئېلىپ تامىقىنى ھۆللىگەندىن كېيىن ئاندىن يېتىشىپ كېلىپ ھارۋىغا چىقتى.

ھۆل ـ يېغىن ھۆل ۋە يېغىن، قار، يامغۇر قاتارلىقلار؛ يامغۇر ـ يېشىن: ھۆل ـ يېغىن مىقدارى.

ھۆمۈدەشمەك «ھۆمۈدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ بىر ـ بىرىدىن سېمىز ئاياللار ھۆمۈدىشىپ بولسىمۇ، توپتىن قالماي يېتىشىپ كېلىشمەكتە ئىدى.

ھۆمۈدىمەك پ. نەپسى قىسىلماق، دېمى سىقىلماق، ھاسىرىماق: ئۇلار ھەر ئىككىسى ھاسىرايتتى، ھۆمۈدەيتتى.

ھۇ تەق. ئايالالار ئاۋاز چىقىرىپ ئۇزۇلدۇرمەي يىغلىغان چاغدا چىققان ئاۋاز: ھۇ تارتىپ يىغلىماق.

ھۇپ تەق. شامالسىز ۋە نەپەسنى قىينىلاشتۇرىدىغان دەرىجىدىكى دىمىق ھەم ئىسسىق ھاۋادىن يۇز بېرىدىغان ھالەت: ھۇپ ئۆتمەك.

ھۇپپىدە رەۋ. «ھۇپ» قىلغان ھالدا، «ھۇپ» قىلىپ: ئۇنىڭ يۈزى ھۇپپىدە قىزارىدى. رەڭمۇرەك گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلدى.

ھۇپلەتمەك «ھۇپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزۈمنى ھۇپلىتىپ قويماق.* ئۇلار بۇغدايلارنى بىر مەزگىل ھۇپلىتىپ قويغاندىن كېيىن سورۇپ تاغارلارغا قاچىلاشقا باشلىدى.

ھۇپلىمەك پ ① زىرائەتلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى قېلىن، زىچ بولۇپ كېتىپ، ئاپتاپ كۆرمەي، شامال تەگمەي، تىنىق ئىسسىقتا دىمىقىپ قالماق، ئىسسىق ئۇرۇپ كەتمەك: بۇ يىل ئىسسىق قاتتىق بولغانلىقتىن، بۇغدايلار ھۇپلەپ يېتىپ كەتتى. ② قىزىق ۋە تىنجىق ئاپتاپ تەسىرىدىن نەملىكى قېچىپ سولىماق. ③ قىزىق، تىنجىق ئاپتاپتا ئۆزۈن تۇرۇش سەۋەبىدىن كېسەل بولماق، ئاپتاپ ئۆتمەك، ئىسسىق ئۆتمەك.

ھۇپ ـ ھۇپ «ھۇپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىڭقى چۈشتىكى كېۋەزلەرنىڭ ھۇپ ـ ھۇپ ئىسسىقىدا زادىلا چىدىغىلى بولمىدى.

ھۇجەيرە ئى [ئە] <بىيول> ← **كىلېتكا**: ئۆسۈملۈك ھۈجەيرىسىدە ھۈجەيرە پوستى بولىدۇ.

ھۇرپەيتمەك «ھۇرپەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جەرەن قوغلاپ كەلگەن قاپقارا ئىككى ئانا بۆرە چاتقاللىق ئارىسىدىن ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تۆكلىرىنى ھۇرپەيتكەن پېتى ئېتىلىپ چىقتى.

ھۇرپەيمەك پ. بىرەر ئىش، بىرەر نەرسە تۈپەيلى كەيپىياتىنى بۇزماق، تەرىنى تۇرمەك: دەردىنى بىراقلا تۆكۈۋېتىشكە ئورۇن تاپالمىغان زەيتۇنە بوينىنى شاپتۇل قېقىپ قىزلارغا ھۇرپەيدى.

ھۇرپىيىشمەك «ھۇرپەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئولتۇرۇشتىكىلەر ياش يىگىتكە ھۇرپىيىشتى.

ھۇررەك ئى. قاتتىق ئۇرۇلۇش ياكى باشقا سەۋەبتىن ئادەم بەدىنىنىڭ بىرەر جايىغا چىقىدىغان نەرسە، گادا: ئۇ پېشانىسىدىكى مۇشتۇمدەك ھۇررەكنى سىلىغىنىچە قىڭغىيىپ ئۇيقۇغا كەتتى.

ھۇررەكلەشمەك پ. ھۇررەك ھالەتكە كەلمەك، گادا پەيدا بولماق، تومپىيىپ چىقماق: يول ئازابىدىن ئۇنىڭ پۇتلىرى ھۇررەكلەشتى.

ھۇررەكلىك سۇپ. ھۇررەك پەيدا بولغان، ھۇررەكلەشكەن:

ئۇ پۈتىدىكى ھۇررەكلىك قاپارتمىلارنى ئەمچىگە كۆرسەتتى.

ھۇررەك - ھۇررەك «ھۇررەك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ھۇررەك - ھۇررەك بىر نېمىلەر چىقىپ كېتىپتۇ.

ھۇرمەك پ ① كونا ئادەت بويىچە دۇئا، دۇرۇت ئوقۇپ سۇپ دېمەك، سۇپكۆچلىمەك، دەم سالماق: ئانا قورقمىدىن ياقىسىنى تۈتۈپ بىرنېمىلەرنى پىچىرلاپ ئوقۇپ ھۇرگىلى تۇردى. ② كۆچمە. خىرقىرىماق، خىرس قىلماق، قاۋىماق: ئىت ھۇرەر، كارۋان يۈرەر (ماقال).

ھۇل ئى. ئوتنىڭ ئىسسىق تەپتى: ئوتنىڭ ئۇلى.

ھۇمەلچاي ئى. ئۇننى ياغدا قورۇپ، ئۇنىڭغا شېكەر، سۇ ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان چاي.

ھۇمما ئى. بال س. ئۇسسۇزلۇق، ئىچىملىك، سۇ.

ھۇنەر ئى [پ] ① كىشىلەر ئۆگىنىپ، ماھارىتىنى ئىشقا سېلىش ئارقىلىق تۇرمۇشنى قامدايدىغان كەسىپ، مۇلازىمەت: ھۇنەر قىلماق. قول ھۇنەر. * ھۇنەرى بار قول ئۆلمەس (ماقال). ② ئۇستىلىق، سەنئەت، ماھارەت: ھۇنىرىنى كۆرسەتمەك. ③ چارە - تەدبىر، ھىيلە - مىكىر، ھەييارلىق: ھۇنەر ئىشلەتمەك. ④ خوي، قىلىق: ھۇنەر چىقارماق.

ھۇنەر - سەنئەت <گ سەن> شەكىل يارىتىش سەنئىتىنىڭ بىرى. ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بىرى كۈندىلىك بۇيۇملار ھۇنەر - سەنئىتى، يەنى زىننەتلەپ - پىششىقلاپ ئىشلەنگەن تۇرمۇش بۇيۇملىرى، مەسىلەن، بوياقچىلىق، فارفورچىلىق، ئۆي سايمانلىرى ھۇنەر - سەنئىتى؛ يەنە بىرى زىننەت ھۇنەر - سەنئىتى، يەنى مەخسۇس تاماشا قىلىپ ھۇزۇرلىنىدىغان زىننەت بۇيۇملار. مەسىلەن، پىل چىشى ئويمىچىلىقى، قاشتېشى ئويمىچىلىقى، زىننەتلىك رەسىم قاتارلىقلار.

ھۇنەرسىز سۈپ. ھۇنىرى يوق، ھۇنەر ئۆگەنمىگەن: ھۇنەرسىز قالماق.* ھۇنەرسىز ياشاش ھەقىقىي ئەركەكلەر ئۈچۈن ئۆلگەن بىلەن باراۋەردۇر.

ھۇنەرلىك سۈپ. ھۇنىرى بار، ھۇنەر - كەسىپ ئۆگەنگەن؛ ئۇستا: گۆھەرلىك بولۇشتىن ھۇنەرلىك بولۇش ئارتۇق (ماقال).

ھۇنەرۋەن ئى [پ] بىرەر ھۇنەرنى ئىگىلىگەن ئۇستا؛ كاسىپ: بۇ يىگىت سودىگەر ئەمەس، ھۇنەرۋەندەك قىلىدۇ. // شۇنداق قىلىپ، پادىشاھنىڭ بۇ گۈزەل قىزى ئاشۇ ھۇنەرۋەن يىگىتنىڭ بويتۇ.

ھۇنەرۋەنلىك ئى. ھۇنەرۋەن، كاسىپلار قىلىدىغان ئىش؛ كەسىپ: چوڭ ئوغۇل ئۇچىلىسىنىڭ ھۇنەرۋەنلىكتە كامالەتكە يەتكەنلىكىنى، پادىشاھنىڭ قىزىنى سۈرىتىدىن كۆرۈپ بۇ شەھەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى بوۋايغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ھىجىر ئى. سېغىز توپىدىن ياسىلىپ، خۇمداندا پىشۇرۇلغان ساپال چىنە؛ غېدىر.

ھىجىقىز ئى. ئەرلىك خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان، ئاياللارغا ئوخشاش خۇسۇسىيەتكە ئۆگىنىپ قالغان ئەر؛ بەچچە، كۆت، قوڭچى.

ھىچ ئال [پ] ① پەقەت بولۇشسىز جۈملىلەردىلا كېلىپ، «ئەسلا، زادى، پەقەت» مەنىسىدە مەلۇم كۆپ سانلىق شەيئىنىڭ ياكى ھەر خىل بەلگە، سان، مىقدارى ۋاقىتلارنىڭ ھەرقانداقلىقىنى بىلدۈرىدۇ: كۆپنى بىلمىگەن ئازنى ھىچ بىلمەس (ماقال). ② بەزى سۆزلەرگە قوشۇلۇپ بىرىككەن سۆز (بىرىككەن ئالماش) ياسايدۇ: ھىچكىم. ھىچنېمە. ھىچقانداق. ھىچقايسى. ھىچقاچان.

ھىچ بولمىسا يۇك← **ھىچ بولمىغاندا**: توختىماس كارۋان يولىدىن گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق، تاپقۇسى ھىچ بولمىسا، بۇ ئىزنى بىر كۈن نەۋرىمىز، يا ئەۋرىمىز.

ھىچ بولمىغاندا يۇك. بولمىدى دېگەندە، ئاز دېگەندە؛ ئىلاج بولمىغان تەقدىردە: پادىشاھى ئالەم، توخۇ بېقىشنى بىلمەيدىكەنسىز، — دەپتۇ ئەپەندىم، — ھىچ بولمىغاندا، 40 مېكىيانغا بىر خوراز بولماسا بولامدۇ؟!

ھىچ قەيەر ھەرقانداق بىر يەر: ياخشىلىقنى ھىچكىم ھىچ قەيەردە ئۇنتۇمايدۇ ۋە ياخشىلىق يەردە قالمايدۇ.

ھىچ كىشى ھەرقانداق بىر كىشى، ھىچكىم: يوقسۇل بولساڭ بايلار بىلەن دوست بولما، كەمبەغەل بىلەن ھىچ كىشى دوست بولمايدۇ.

ھىچ گەپ ئەمەس ① ئوڭاي، ئاسان، قىيىن ئەمەس: بىر ئادەمنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇش ئۈلارغا ھىچ گەپ ئەمەس. ② ئەجەب ئەمەس، ئەجەبلىنىشكە بولمايدۇ: قېنى بېرىپ باقايلى، ئەپلىشىپ قالسا، ھىچ گەپ ئەمەس.

ھىچ گەپنىڭ تاينى يوق ھىچبىر ئىش بولمايلا، گەپ - سۆز ئۈتۈلمەيلا: ھىچ گەپنىڭ تاينى يوق، ئۇنى تاشلىۋەتمەكچىمۇ؟ پەردىنىڭ ئۇنىڭدىن نەرى كەم.

ھىچ گەپ يوق ھىچ ئىش بولمايدۇ، ئەيىب ئەمەس: ئۆچكىنىڭ دائىم ئوچۇق تۇرسا ھىچ گەپ يوق، قوينىڭ بىر قېتىم ئېچىلىپ قالسا، ھۇيت - ھۇيت (ماقال).

ھىچ نەرسە ھەرقانداق بىر نەرسە، ھىچنېمە: — بالام، قورقماس ئادەمدىن ھىچ نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، — دەپتۇ.

ھىچ نەرسە ئەمەس مۇھىم ئەمەس، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق: ئۇ بىز ئۇچۇن ھىچ نەرسە ئەمەس.

ھىچ ۋاقىت ← **ھىچقاچان**.

ھىچ ۋەقەسى يوق زەرەرى يوق، ھىچ نەرسە بولمايدۇ، كارايىتى چاغلىق: — مەن توغرىسىنى سۆزلەۋاتىمەن، ھەممىمىز دېھقان - دە، شۇمۇ ئاسان ئەمەس! كەمچىلىكىمۇ بولدى. بۇنىڭ ھىچ ۋەقەسى يوق، — دېدى بوۋاي ھېلىقى كادىرغا قاراپ.

ھىچ ئىش كۆرمىگەن بېشىغا كۇن چۈشمىگەن، بېشىدىن ئىسسىق - سوغۇق ئۆتمىگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى يوق: — ئۇكام، بۇ بالا ھىچ ئىش كۆرمىگەن، بارما، دېسەك ئۇنىمىدى، بىر خۇداغا، ئاندىن قالسا ئۆزىڭىزگە تاپشۇردۇق، باش - كۆزىنى سىلاپ قويارسىز، — دېدى ھاشىم ئاكام قولۇمنى قىسىپ تۇرۇپ.

ھىچ ئىش يوق چاتاق يوق، مەسىلە يوق: ئەنسىرىمەك، ئۆيدىن چىقمايلا ئولتۇرسىڭىز ھىچ ئىش يوق.

ھىچبىر ئال [ھىچ + بىر] ① ھەر قانداق بىر: ئۆمرۇمدە ھىچبىر خوتۇن بىلەن شۇ خىل مۇئامىلە قىلغان ئەمەسمەن. ② پەقەت، زادى: تۇرسۇن ھىچ ئىككىلەنمەيلا «بارمايمەن» دېدى.

ھىچقاچان ئال [ھىچ + قاچان] ھەرقانداق ۋاقىتتا، پەقەت، زادى، ئەسلا، مۇتلەق: كاۋا ھىچقاچان قوغۇن بولماس (ماقال).

ھىچقانچە ئال [ھىچ + قانچە] ئازغىنا، ئاز مىقدارda؛ كۆپ ئەمەس: مەيگە چوشكەن بىلەن ھىچنەلەر كۆرۈنمەيدۇ، يار بىلەن ئۆتكەن كۈنلەر ھىچقانچە بىلىنمەيدۇ.

ھېچقانداق ئال [ھېچ + قانداق] ھەرقانداق بىر خىلدىكى: ھېچقانداق ئادەم. ھېچقانداق ۋاقىت. // ئەمدى ئۇلارنى توساپ قېلىشقا ھېچقانداق ئامال يوق ئىدى.

ھېچقايسى ئال [ھېچ + قايسى] ھەرقانداق بىر، ھېچبىر: دەللاللار بازارغا كەلگەن كىيىزەكلەرنى ۋەزىرگە كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. ھېچقايسىسى ئۇنىڭغا ياقماپتۇ.

ھېچقىسى ئال ← **ھېچقىسى يوق.**

ھېچقىسى يوق ھېچ ۋەقەسى يوق، كىرەك يوق، كارى چاغلىق: ــ ھېچقىسى يوق، بىزمۇ ئادەم بالىسى ئەمەسمۇ، بولۇۋېرىدۇ، ــ دەپتۇ تاز گەدىنىنى قاشلاپ.

ھېچكىم ئال [ھېچ + كىم] ھېچقانداق ئادەم، ھېچ كىشى، ھېچبىر ئادەم: يالغانچىنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كىرسىمۇ ھېچكىم ئىشەنمەس (ماقال).

ھېچنە ئال. جان ت. ھەر قانداق يەر، ھېچقاياق، ھېچقەيەر: بۇگۈن ھېچنەگە بارمىدىم.

ھېچنېمە ئال [ھېچ + نېمە] ھەرقانداق بىرنەرسە، ھېچ نەرسە: ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ھېچنېمە تاپالمىدۇق.

ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق بىرەر ئاساسى، سەۋەبى بولمىغان ھالدا، بىكاردىن ــ بىكارغا: ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق مۇنداق قىلىشساق، باشلىغان ئىشنىڭ قانداق قىلىپ باشقا ئېلىپ چىققىلى بولىدۇ؟

ھېرىپ ــ چارچاپ ھېرىپ ۋە چارچاپ: قەمەرۇززامانمۇ ئاچلىقتىن، ئۇسسۇزلۇقتىن ھېرىپ ــ چارچاپ، دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قاراپ تۇرۇپتۇ.

ھېرىپ ــ ئېچىپ ھېرىپ ۋە ئېچىپ، ھېرىپ ــ چارچاپ، مىڭ تەسلىكتە، ئازان ــ ئاران: ئۇ بۇ يەرگە پىيادە ماڭغانچە ھېرىپ ــ ئېچىپ يۇرۇپ، چۆش ــ پىشىنلەردە ئاران يېتىپ كەلگەندى.

ھېرىس سۈپ [ئە] بىرنەرسىگە ئىشتىياق باغلىغان، كۆڭۈل قويغان، ئىشقىۋاز، ئامراق: ئۇ باغۋەنچىلىككە ھېرىس ۋە گۈلخۇمار ئادەم ئىدى.

ھېرىسلىك ئى. بىرنەرسىگە ئىشتىياق بىلەن بېرىلىش، ئىنتىلىش، قىزىقىش؛ ئامراقلىق: بۇۋاي ناتونۇش يولۇچىغا ھېرىسلىك بىلەن ئۆزاق تىكىلىپ قارىدى.

ھېرىسمەن سۈپ. بىرەر ئىشقا ياكى بىرەر نەرسىگە ئادەتتىن تاشقىرى بېرىلىدىغان، قىزىقىدىغان، ئىنتىلىدىغان؛ مەستانە، ئامراق: ناخشىغا ھېرىسمەن. كىتابقا ھېرىسمەن.* ئۇ ئەزەلدىن كىتاب ۋە گېزىت ــ ژۇرنال ئوقۇشقا ھېرىسمەن بولۇپ، شەرەپنى ئەقىل بىلەن ھۇنەردىن، ئۆلۇغلۇقنى ئىلىم بىلەن پاراسەتتىن تېپىشقا تىرىشاتتى.

ھېرىسمەنلىك ئى. بىرنەرسىگە ئىشتىياق بىلەن بېرىلىدىغان، قىزىقىدىغان ھالەت، ئامراقلىق: چايچى ئايال چايخانىدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان ئىككى قىزنىڭ ئارقىسىدىن ھېرىسمەنلىك بىلەن قارىغىنىچە بىرھازا تۇرۇپ قالدى.

ھېرىقماق پ. دىيال. ھارماق، چارچىماق.

ھېزى رەۋ [ئە] ھوشيار، دىققەت، پەخەس، ئاگاھ: ھېزى بولماق.

ھېس (ھېسسى) ئى [ئە] <پىسخول> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئايرىم خۇسۇسىيىتىنىڭ كىشى مېڭىسىدىكى ئىنكاسى: دوستلۇق ھېسسى. شادلىق ھېسسى. ھېس قىلماق.

ھېس قىلماق <پىسخول> دەسلەپكى تونۇشقا كەلمەك؛ سەزمەك، تۇيماق: تۇرسۇنئاي ئۆزىنىڭ يالغۇزلۇقىنى ھېس قىلغاندەك ئەتراپقا قورقۇپقىنا قارىدى.

ھېساب [ئە] ① ئى. نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى سانap ئېنىقلاش، ساناش: ئاغزاكى ھېساب. ھېسابتىن ئاداشماق. ② ئى. (تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ) تەخمىن، چاما، مۆلچەر: مېنىڭ ھېسابىمغا قارىغاندا. ئۇنىڭ ھېسابىچە. * ئۆيدىكى ھېساب تالاغا توغرا كەلمەپتۇ (ماقال). ③ ئى. ساناق، ئېدىت؛ مىقدار، سان: ئوتتۇرا ھېسابتا. ھېسابى يوق. ④ ئى. تىزىم، تىزىملىك: ياپىيكا ھېسابىدا 13 پارتىيە ئەزاسى بار. ⑤ ئى. تەۋەلىك ۋە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن كېلىپ: 1) بىرەر كىم ياكى ماددىي بايلىق، ئوزۇق ــ تۇلۇك، پۇل: ئۇلار كىمنىڭ ھېسابىغا ياشايدۇ؟ 2) بىرەر كىم ياكى نەرسە ئۈچۈن، بىرەر كىم ياكى نەرسىنىڭ پايدىسىغا، ئۇرنىغا: قاسىم بۇ يىل 10 ــ ئايدىلا بىر يىللىق ۋەزىپىسىنى تاماملاپ، قالغان ئىككى ئايدا بولسا كېلەر يىل ھېسابىغا ئىشلىدى. 3) بىرەر كىم ياكى نەرسە تۈپەيلى بىرەر كىم ياكى نەرسىدىن پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن: ئۇ بۇ بىر ــ ئىككى يىلدىن بېرى شىركەتنىڭ مەبلىغى ھېسابىغا بېيىدى. 4) بىرەر كىم ياكى نەرسىنىڭ بەدىلىگە، ئورنىغا: ئۇ كىشىلەرنىڭ ئوتۇنلىرىنى بېرىپ بېرىش، سۇلىرىنى توشۇپ بېرىش ۋە مال ــ ۋارانلىرىنى بېقىپ بېرىش ھېسابىغا تىرىكچىلىك قىلاتتى. ⑥ ئى (ئورۇن كېلىش بىلەن كېلىپ) نەزەر ــ ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان، ھۆرمەت قىلىنىدىغان، قەدىرلىنىدىغان ئادەم ياكى نەرسىلەر قاتارى: ئۇلار ئەينى چاغدا ئاتاقتا بار، ھېسابتا يوق كىشىلەر ئىدى. ⑦ سۈپ (يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن ئىسىم ياكى ئالماشلارنىڭ ئالدىدا كېلىپ) مەنسۇپ، تەۋە: ــ بولدى، ماڭا ھېساب، ــ دېدى ــ دە، يىگىت بۇرۇلۇپ سېلىم ئاكىغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ بولدى، سىز كېتىڭ، قالغان ئىشنى مەن سۆزلىشىمەن. ⑧ سۈپ. كۆچكە ئىگە؛ باراۋەر؛ توغرا: ــ دۇرۇس، ئالماسنىڭ دېگىنى ھېساب، گەپ يوق، ئالماسقا ئىشىنىمىز، ــ دېيىشتى قېرىنداشلار. ⑨ ئى. ھېسابات؛ ھېساب ــ كىتاب: بۇ ھېساب تۈگىدى. قايتا تىلغا ئېلىپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ⑩ ئى <مات> ئارىفمېتىكا: ئۇ ھېسابقا ئۇستا ئىدى. ⑪ ئى. كۆچمە. ئىلاج، تەدبىر؛ ئىمكانىيەت: پۇل تاپقۇچە ھېساب تاپ (ماقال). ⑫ ئى. كۆچمە. نەتىجە: ئاخىرقى ھېسابتا.

ھېساب ئەمەس ① ئىناۋەتسىز: ئېلىنقۇلۇنىڭ دېگىنى ھېساب ئەمەس. ② كۆپايە قىلمايدۇ: ــ قىزىم، پۇل تېپىشتا ھۈنەر قىلىشنىلا بىلگەن بىلەن ھېساب ئەمەس، ــ دېدى ئانا.

ھېسابتا بار، ھەمدەمدە يوق نام، ئاتاقتا بار، ئەمەلىي ئىشتا يوق: تۇغقان، تۇغقان دەيدىكەنسىلەر، ئۇنداق ھېسابتا بار، ھەمدەمدە يوق تۇغقاندىن يات ياخشى.

ھېسابنى ئالماق مەسئۇلىيىتىنى، جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرمەك: مەن ئۇنىڭدىن بۇ ئىشنىڭ بەربىر ھېسابنى ئالىمەن.

ھېسابى يوق ناھايىتى جىق، نۇرغۇن، سانسىز: گىلەمچىلىك كارخانىمىز ئىشقا كىرىشىپ كەتسە، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدىنىڭ ھېسابى يوق.

ھېسابات ئى [ئە] ① ھېسابلاش ئىشلىرى؛ ھېساب: ھەي، سىز بىر ئۆمۈر ھېسابات بىلەن شۇغۇللانغان ئادەمغۇ! ② <سودا> پۇل، مال، يۇك قاتارلىقلارنىڭ كىرىم ــ چىقىم خاتىرىسى:

ھېسابات دەپتىرى. ھېسابات تالونى. ھېسابات جەدۋىلى. ③ كۆچمە. ئۆز ئىشلىرى، بىرەر تاپشۇرۇق قاتارلىقلارنىڭ بېجىرىلىشى ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە رەھبەرلىك، تەشكىلات ياكى جامائەتچىلىك ئالدىدا ئاغزاكى ياكى يازما رەۋىشتە بېرىلمىدىغان رەسمىي ئاخبارات؛ دوكلات: يىللىق ئىشلار ھېساباتى. * بىلىپ قويۇڭ، بىزنىڭ سەندىن ئالمىدىغان ھېساباتىمىز تېخى بۇرۇنقىدەك ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

ھېساب - چوت ھېساب ئېلىش، ھېسابلاش ئىشلىرى: ھېساب - چوتنى ئاياغلاشتۇرماق.

ھېسابچى ئى. ھېساب قىلىدىغان، ھېسابلايدىغان ئادەم: ئەتراپىمىزدىكى ھېسابچىلار ھەممىنى ھېسابلاپ تۇرىدۇ.

ھېسابسىز سۈپ. ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان، ناھايىتى نۇرغۇن، سانسىز، بىھېساپ: ھېسابسىز مال. ھېسابسىز پۇل. * بۇ يەردىكى ھېسابسىز ئۇجمىلەر مەي بولۇپ، باغلاردىكى ئۈزۈكلەرمۇ ئالتۇندەك سارغىيىپ تۇراتتى.

ھېساب - كىتاب ھېسابلاش، ھېسابلاش ئىشلىرى: ھېساب - كىتاب قىلماق.* رازىيە ئەنە شۇ ھېساب - كىتابلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، يىگىتنىڭ قانداق ئۇسۇل بىلەن يېڭى كۆكتاتنى بالدۇر پىشۇر - غانلىق توغرىسىدىكى چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىماي قالدى.

ھېسابلاتماق «ھېسابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كاسسىر ئارقىلىق بۇ ئايدىكى بارلىق چىقىملارنى ھېسابلىتىپ كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى.

ھېسابلاش ئى <مات> بىرىلگەن سانلارغا ئاساسەن ماتېماتىكىلىق ئۇسۇل ئارقىلىق نامەلۇم سانىنى تېپىش.

ھېسابلاش ماشىنىسى < فىز > ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش ئېلىپ بارالايدىغان ماشىنا. بۇنىڭ بەزىلىرى مېخانىزملارنىڭ قۇرۇلمىسىدىن ياسالىدۇ، مەسىلەن، قول بىلەن ئايلاندۇرۇلىدىغان ھېسابلاش ماشىنىسى؛ بەزىلىرى ئېلېكترونلۇق ئېلېمېنتلاردىن ياسالىدۇ، مەسىلەن، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى.

ھېسابلاشماق «ھېسابلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇگۈن كەچقۇرۇن شاگىيۇ بىلەن ھېسابلىشىپ، ئەتە ئىككىمىز ئۆزىمىزنىڭ بېغىغا كېتىمىز. * بەزىلەر ئۆزلىرىنى ھەقسىزلىنىڭ قوغدىغۇچىلىرى ھېسابلىشىدۇ، ئەمما ئىجرا قىلمىغان ئادەمنىڭ نەدىمۇ قوغدىغۇچى بولۇش سالاھىيىتى بولسۇن؟

ھېسابلاقلىق سۈپ. ھېساب قىلىنغان، ھېسابى ئېلىنغان، ھېسابلانغان: ئۇنىڭ ئىدارىدىن ئېلىپ خەجلىگەن بارلىق پۇللىرى مالىيە بۆلۈمىدە ھېسابلاقلىق ئىدى.

ھېسابلانماق «ھېسابلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك، مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پوتكۈزگەن بولۇپ، باشقىلارغا قارىغاندا بىلىمسىز ھېسابلىنىتتى.

ھېسابلىغۇچ ئى <فىز> كىچىك تېپتىكى ھېسابلاش ئەسۋابلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ھازىر كۆپرەك ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ئەسۋابلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ھېسابلىق سۈپ ① ئۆزئارا ھېسابلاشقان، ھېساب - كىتاب قىلىنغان، ئېلىم - بېرىمدە ئىنىق بولغان: ھېسابلىق دوست ئايرىلماس. ② ئانچە-كۆپ ئەمەس، چەكلىك مىقداردا، ساناقلىق: ھېيتقىمۇ ھېسابلىق كۈن قالدى.

ھېسابلىماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارىنى ئېنىقلىماق، ئېدىتىنى ئالماق، سانىماق: پۇلنى ھېسابلىماق، قول بىلەن ھېسابلىماق. ؤاقىتنى ھېسابلىماق. ② <مات> نامەلۇم بىر مىقدارنى ھېسابلاش يولى بىلەن ئېنىقلىماق، ھېسابلاپ تاپماق. ③ كۆچمە. باھالىماق، پەرەز قىلماق، مۆلچەرلىمەك، ئويلىماق،... دەپ قارىماق: مەن ئۇنى سىلەر دېگەندەك ئەخمەق ئادەم ئەمەس، دەپ ھېسابلايمەن.

ھېس - تۇيغۇ ھېس ۋە تۇيغۇ؛ ھېسسىيات: ئۇ ئويناق، جۇشقۇنلۇق ۋە سەنئەتلىك ئىلى ناخشىلىرىنى ھەربىر ئاڭلىغىنىدا يۈرەك - باغرى ھېس - تۇيغۇلارغا تولاتتى.

ھېسداش ئى. ھەممە شاد - خۇراملىق، غەم - قايغۇسىغا ئورتاقلاشقۇچى كىشى؛ تىلەكداش: بولۇر ھېسداش گاھى ئەل سەن بىناۋاغا، ئاغرىتىپ ئېچ سەن ناتىۋان بىداۋاغا.

ھېسداشلىق ئى. شادلىق ۋە غەم - قايغۇدا ئورتاق بولۇش، خەيرخاھلىق: ھېسداشلىق قىلماق. ھېسداشلىق بىلدۇرمەك.* بالا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قانداقتۇر ھېسداشلىقنى كۆرگەندەك بولدى.

ھېسداشمەن سۈپ. شادلىق ۋە غەم - قايغۇدا ئورتاق بولغان، ھېسداش بولغان، خەيرخاھ، مېھرىبان: جەمئىيەتتىكى بىرەر ئورۇندا پوت تىرەپ تۇرۇش - تۇرالماسلىقىڭىز باشقىلارغا قارىتا ھېسداشمەن بولۇش - بولالماسلىقىڭىز بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك.

ھېسداشمەنلىك ئى. شادلىق ۋە غەم - قايغۇدا ئورتاق بولۇش، ھېسداشلىق، خەيرخاھلىق: — باشقىلار بىلەن مۇڭدىشىدىغان ھالدا بىللە تۇرۇش - تۇرالماسلىقىڭىز تامامەن ئۆزىڭىزنىڭ باشقىلارنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى ھېسداشمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىش - قىلالماسلىقىڭىزغا باغلىق. — دېدى ئۇ تەمكىن ھالدا.

ھېسسىز سۈپ. بىرەر نەرسىنى سېزىش، ھېس قىلىش قابىلىيىتىدىن مەھرۇم بولغان؛ ھېسسىياتسىز: شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ بۇلارنىڭ نەزىرىدە بىز گويا ھېسسىز كۆتەكقۇ؟

ھېسسىي سۈپ [ئە] ھېس - تۇيغۇغا، ھېسسىياتقا ئائىت: ھېسسىي بىلىش. ھېسسىي تۇيغۇ. ھېسسىي ئوبراز.* بۇ شېئىرداكى «قار»، «چېچەك»، «تۇرنا»، «چىمەن»، «بۇلبۇل» قاتارلىق ھېسسىي ئوبرازلارنىڭ بىر - بىرىگە شۇنداق تەبىئىي سىڭىشتۇرۇلگەنلىكى ئادەمگە ھەرگىزمۇ مەنتىقىسىزلىك ھېس قىلدۇرمايدۇ.

ھېسسىي بىلىش <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئايرىم جەھەتى، ھادىسە جەھەتى ۋە تاشقى باغلىنىشى توغرىسىدا سەزگۈ ئەزالىرىمىز ئارقىلىق ئىشقا ئاشقان بىۋاستە بىلىش. ھېس، ئىدراك ۋە تەسەۋۋۇرلار ھېسسىي بىلىش شەكىللىرىدۇر.

ھېسسىيات ئى [ئە] <پسخول> تاشقى تەسىرگە بولغان بىرقەدەر كۆچلۈك پىسخىك ئىنكاس: ھېسسىياتى قوزغالماق. ھېسسىياتى ئىپادىلەنمەك. ھېسسىياتقا بېرىلمەك.* دەل شۇ پەيتتە، ئادىل دادىسىنىڭ ھېسسىياتىنى، قىينىلىپ بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندى.

ھېسسىياتچان سۈپ. بىرنەرسىدىن تېز ھەم چوڭقۇر تەسىرلىنىدىغان: ياش ۋە ھېسسىياتچان قىز ئۇچۇن يىگىت توغرىسىدا خىيال قىلىش ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم ئازابلىق ئىش.

ھېسسىياتچانلىق ئى. بىرنەرسىدىن تېز تەسىرلىنىدىغان، ھېسسىياتچان ھالەت ۋە مىجەز: باھار گۈزەللىكىگە پۇركەلگەن تەبىئەت ھۆسنىگە قىزىقىشى، ھېسسىياتچانلىقى بىلەن ئۇ باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

ھېسسىياتداش ئى. بىرەر كىشى بىلەن بىر خىل ھېسسىي -

ياتتا، بىر ئويدا، بىر پىكىردە بولغان كىشى: مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئۆز قول ئاستىدىكىلەر بىلەن ھېسسىياتداش ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەشتىكى ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى.

ھېسسىياتداشلىق ئى. ھېسسىياتى ئوخشاشلىق، ھېسسىياتتىكى بىردەكلىك: ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتداشلىق ئەتراپتىكىلەرنى ناھايىتى ھەيران قالدۇردى.

ھېسسىياتسىز سۈپ. توغرا، تېز ۋە چوڭقۇر ھېس قىلالمايدىغان، ھېسسىياتى يوق؛ تەسىر قىلارلىق ھېسسىيات ئىپادىلەنمىگەن: ئادەتتە، ئادەمنىڭ سېمىزى ھېسسىياتسىز كېلىدۇ دېيىشىدۇ، مېنىڭچە ئۇنداق ئەمەس.

ھېسسىياتسىزلىق ئى. تەسىر قىلارلىق ھېسسىيات ئىپادىلەمەسلىك، ھېسسىياتى يوقلۇق، ھېسسىياتى بولماسلىق: ئۇلاردىكى يالغۇزلۇق زېرىكىش، ئۈمىدسىزلىك، ھېسسىياتسىزلىق، روھىي بېسىم ۋە خۇنۇكلۇك قاتارلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ھېسسىياتلاندۇرماق «ھېسسىياتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بۇ كىنو ئادەمنى تولىمۇ ھېسسىياتلاندۇردىكەن، — دېدى قىز ئەنۋەرنىڭ بىلىكىگە قولىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ.

ھېسسىياتلانماق پ. ھېسسىياتقا چۆمەك، ھېسسىياتقا كەلمەك، ھېسسىياتقا ئىگە بولماق: ناخشا ئېيتقۇچى، ساز چالغۇچى ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزى ھېسسىياتلانسا، تەسىرلىنىپ ھاياجانلانسا، شۇ چاغدىلا باشقىلار ئۇنىڭدىن لەززەت، مۇڭ ئېلىپ ھۇزۇرلىنالايدۇ.

ھېسسىياتلىق سۈپ. ھېسسىياتى بار؛ ھېسسىياتى ئىپادىلىنىپ تۇرغان، باشقىلارغا چوڭقۇر تەسىر قىلىدىغان: ئەلانۇر ناملىق نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان، ھېسسىياتلىق ۋە پەزىلەتلىك قىز ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. // ئۇ شېئىرنى ناھايىتى ھېسسىياتلىق ئوقۇدى.

ھېسسىياتلىنىشماق «ھېسسىياتلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تاماشىبىنلار بۇ گۈزەل قىزلارنىڭ ئۇسسۇللىرىنى كۆرۈپ ھېسسىياتلىنىشتى.

ھېسسىيلىق ئى. ھېس ـ تۇيغۇنى ئاساس قىلىش، يۈزەكىلىك: «ئاشقلار كۈيى»دىكى يۇقىرىقى كۆرۈنۈش ھېسسىيلىق ھەم كونكرېتلىققا ئىگە مەنىۋى ھالەت بولۇپ، ئۇنى بىر تەرەپلىمە ھالدا ئوبيېكتىپ ھالەت دېگىلى بولمايدۇ.

ھېس ـ ھاياجان ھېس ۋە ھاياجان، ھېسسىيات: ھېس ـ ھاياجانغا تولغان كەيپىيات.* دادام قاتتىق ھېس ـ ھاياجانغا چۆمگەن ھالدا كۇلۇمسىرەپ ئولتۇراتتى.

ھېسىپ ئى. قوينىنىڭ ياغلىق ئۇچىينىڭ ئىچىگە سۇغا ئارىلاشتۇرۇلغان گۈرۈچ، سەۋزە، جىگەر، قوينىنىڭ ئىچ مېيى قاتارلىقلارنى قۇيۇپ پىشۇرۇلغان بىر خىل يېمەكلىك: ھېسىپ قۇيماق. ھېسىپ پىشۇرماق.* يانداپ ھېسىپ بولسا يېگىلى ياراپتۇ (ماقال).

ھېشىق سۈپ. دىيال. قەلىن، گەپ ئۆتمەيدىغان.

ھېق ① ئى <تېب> كېرىگەت مۇسكۇللىرىنىڭ تاسادىپىي قىسقىرىشى بىلەن سۈمۈرۈلگەن ھاۋانىڭ بوغۇزدا قىسىلىش ھالىتى. ② تەق. مۇشۇنداق ھالدا بوغۇزدىن چىققان ئاۋاز.

ھېق تۇتماق «ھېق ـ ھېق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، ھېقىقلىماق: بىردىن مېنىڭمۇ ئاياغلىرىمدا جان ئۆلادى قالماي، گاللىرىم قورۇشقا باشلىدى، ھېق تۇتۇشقا باشلىدىم.

ھېققىدە رەۋ. «ھېق» قىلغان ھالدا، «ھېق» قىلىپ: گېلىم تۇيۇقسىز ھېققىدە بولۇپ كەتتى.

ھېقىق ئى [ئە] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. ئۇ كىرېمنىي كىسلاتالىق كوللوئىدنىڭ قېتىشمىسىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە بىر خىل رەڭدە بولىدۇ، لېكىن تېخىمۇ كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى ھەر خىل ئوخشىمىغان رەڭدىكى قەۋەتسىمان، لېنتىسىمان، سىزىقسىمان، سىزىقلىق گۈلسىمان بولىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ رەڭدارلىقى ۋە كۆركەملىكى بىلەن ياقۇت ياكى ھۇنەر ـ سەنئەت بۇيۇمى قىلىنىدۇ. ئادەتتە ھېقىقتىن ئوق قازان، ھاۋانچا قاتارلىق سانائەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ.

ھېقىقلىماق پ. «ھېق ـ ھېق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «ھېق ـ ھېق» قىلماق: ئۇنىڭ يارىسى يامان، ھوشسىز ھالدا ھېقىقلاپ يېتىپتۇ. قارىنىنى تىكتۇرمەكچى بولۇۋىدىم، جەررراھ بولمايدۇ، دېدى.

ھېكايە ئى [ئە] ① بىرەر كىم، نەرسە، ۋەقە ياكى ھادىسە ھەققىدە ئاغزاكى بېرىلىدىغان ئاخبارات ياكى مەلۇمات؛ بىرەر نەرسىنىڭ ئاغزاكى بايانى، تەپسىلاتى: ئۇ مەلىكە بەرنا بىلەن ئەقىللىق ئوتۇنچى يىگىت ۋاھىت تۇغرىسىدا ھېكايە باشلىدى. ② <ئەد> نەسرىي يول بىلەن يېزىلغان كىچىكرەك بەدىئىي ئەسەر.

ھېكايە فىلىم <كىنو> ئارتىسلارنىڭ رول ئېلىشى بىلەن مەلۇم ۋەقەلىكنى بايان قىلىش مەزمۇن قىلىنىپ ئىشلەنگەن كىنو فىلىمى.

ھېكايىچى ئى① ھېكايە ئېيتىدىغان، ھېكايە سۆزلەيدىغان كىشى. ② مەخسۇس ھېكايە يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ يازغۇچى.

ھېكايىچىلىق ئى. ھېكايە يېزىش ئىشى ، كەسپى: ئۇنىڭ بۇ ھېكايىلىرى تۇرمۇش دېتاللىرىنى تالىشتىكى ماھىرلىق، پىرسونازلارنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتىكى چوڭقۇرلۇق ۋە ئىخچاملىق جەھەتلەردە ھازىرغىچە دۇنيا قىسقا ھېكايىچىلىقىنىڭ ئۈلگىسى سۈپىتىدە تەرىپلىنىپ كەلمەكتە.

ھېكايىلەشتۇرمەك «ھېكايىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باشلانغۇچ مەكتەپ تارىخ دەرسىدە ھېكايىلەشتۇرۇپ سۆزلەش، سوئال سوراپ جاۋاب ئېلىش ئۇسۇلى ئاساس قىلىنىشى كېرەك.

ھېكايىلەشتۇرۇلمەك «ھېكايىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بۇددا تەلىماتى ھېكايىلەشتۇرۇلگەن دەسلەپكى دىرامىلار ئەل ئارىسىدا تازا ئەۋج ئېلىپ، ئەينى دەۋر كىشىلىرىدە بىر خىل قىزغىنلىقنى قوزغىغان.

ھېكايىلەشمەك پ. ھېكايە شەكلىگە، ھېكايە ھالىتىگە كەلمەك، ھېكايىگە ئۆزگەرمەك: خەلق ئارىسىدىكى نۇرغۇن تارىخىي ۋەقەلەر بىزگە ھېكايىلىشىپ يېتىپ كەلدى.

ھېكماچ ئى. دىيال. بىر كالا تارتىدىغان قوش، ساپان.

ھېكمەت ئى [ئە] ① ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك، ئەقىل ـ ئىدراك: ۋەتەن ئىشقى بولۇپ دەرمان ئىلىم ـ پەندىن گۆھەر تاپتىم، دىلىمغا سالدى ئۇستازىم ئۆمۈر مەناسى ھېكمەتنى. ② بىلىش، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە: ئۇرۇش سەنئىتى توغرىسىدىكى كىتابلاردا، بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ دېگەن ھېكمەت بار. شۇ ھېكمەت بويىچە ئىش قىلىمىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھېكمەتلىك سۈپ. دانالىق بىلەن ئېيتىلغان، چوڭقۇر مەنىلىك، مۆجىزىلىك، سىرلىق: ھېكمەتلىك سۆز.* قۇربانلىق

ھبكمەتلىك چۆگۈنى ھەققىدىكى خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن مامۇت ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشنى قەستلەپ، قۇربانلىك ئۈيگە قاراپ مېڭىپتۇ.

ھبكم ئى [ئە] ① ئۇستا تېۋىپ، دوختۇر: ھبكم تەكلىپ قىلماق. ② دانىشمەن، پەيلاسوپ: مەزمۇرات ھبكم خىزمەتكارلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاتىنىڭ ئۇستىدە ئوردىغا قاراپ كېتىۋېتىپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھبلى رەۋ ① بۇنىڭدىن بىرئاز ئىلگىرى ياكى بىرئاز كېيىن، يېقىندىلا، ھازىر: بۇ يەرگە ھبلى كەلدىم. ② ھازىرقى پەيتتە، ھازىرچە: تاماق ۋاقتىغا ھبلى بالدۇر. * نادەمنىڭ كۆز يېشى توختىمىدى، ئۇنىڭ يېشى ھبلى توختار ئەمەس ئىدى. ③ جۇملىدە ئايرىغۇچى، باغلىغۇچى ۋەزىپىسىدە كېلىپ، «گاھى، بىردەم»، «بىر بولسا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ ئالدىدىكى ھۆججەتلەرنى ھبلى ئۇ ياقتا، ھبلى بۇ ياقتا ئالاتتى.

ھبلى بىكار قارشى تەرەپكە مەلۇم تەدبىر قوللىنىلمىغانلىق ھەققىدە ھەيۋە بىلەن ئەسكەرتىشنى بىلدۈرىدۇ: ـــ غەلىتە گەپ قىلىسىنا، ھبلى بىكار زۇۋانىڭنى دارغا تارتىپ قويىمەن! ـــ دېدى باجگىر ئاچچىقى كېلىپ.

ھبلتىن رەۋ. تېخى ۋاقتى يېتىپ كەلمەستە، تېخى ئىش باشلانماستىن؛ ھازىردىن باشلاپ: ـــ بۇ قىز ھبلتىن مۇنچە قىلىدۇ، ئەگەر نىكاھىڭغا ئۆتسە، سېنى بۇلجۇتمايدىغانغا ئوخشىمامدۇ؟

ھبلىدىن ـ ھبلى ← **ھبلىدىن ـ ھبلىغا:** ئۇ ھبلىدىن ـ ھبلى قولتۇق تايىقىغا تايىنىپ يۈرۈپ مېھمانلارغا چاي قۇيماقچى بولاتتى.

ھبلىدىن ـ ھبلىغا بىردەم ـ بىردەم: ئۇ ھبلىدىن ـ ھبلىغا تۇكسىز يوغان بېشىنى قول ياغلىقى بىلەن ئېرتىپ تۇراتتى.

ھبلىغىچە رەۋ. ھازىرغا قەدەر، تا بۈگۈنگىچە: «ئەي ئۇلۇغ شاھ» ھبكىم ھبلىغىچە ھېچكىمگە يامانلىق قىلغىنى يوق.

ھبلىقى ئال. بايىقى، ئابايىقى: ھەر قېتىم قولىنى يانچۇقىغا سالغاندا ئۈرۈنۈپ تۇرغان ھبلىقى كونۇپرت ئۇنى ئېغىر خىياللارغا باشلايتتى.

ھبللە ئى [ئە] <بوت> چاھار بۇرجەك ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى سوقىچاق، گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىدە، گۈل تاجى يوق، گۈل كاسىسىنىڭ رەڭگى ئاق، مېۋىسى ئۇچكىلىك مېۋە، شەكلى تۇخۇمسىمان، قۇرۇغاندا بەش قىرلىق بولىدۇ. مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ، ئىچ سۈرۈشنى ۋە يۆتەلنى توختىتىش رولى بار.

ھبللە قورۇق يۇزى ھبللىدەك پۈرلەشكەن، قورۇق باسقان: ـــ ھبلىقى ھبللە قورۇق كۆزۈمگە «ئاي» كۆرۈنۈپ، نېمىشقا كەينىمگە كىرىۋالىدىكىنە، ـــ دېدى ئۇ قىز، خۇددى مېنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوي دېگەندەك.

ھبلىم ئى [ئە] يېزىت. يۇمشاقلىق، مۇلايىملىق، ياۋاشلىق، تاقەتلىك ئادەتى، خۇسۇسىيىتى: شۇ يىللاردا مۇسۇلمانلارنىڭ دىلىغا شەپقەت ئورنىغا ھەسەت، ھبلىم ئورنىغا ھاماقەتلىك، ھۆرمەت ئورنىغا خۇسۇمەت، قانائەت ئورنىغا تەمە، سەۋر ئورنىغا چوڭچىلىق، ئىتتىپاق ئورنىغا ئىسراپخورلۇق، ئەپۇ ئورنىغا دەھشەت ئورنىشىپ كەتكەنىدى.

ھبلىملىق سۈپ. يۇمشاق، مۇلايىم، ياۋاش خۇسۇسىيەتكە ئىگە ھەم شۇنداق خۇسۇسىيىتى بار؛ تاقەتلىك: يارائقۇچى پەقەتلا تاقەت قىلالمىغاندا، ئۆزىنىڭ ھبلىملىقىنى بىر نەپەس تەرك ئېتىپ، كۆپرى بەندىلەرنى ئۇدۇللۇق جازالاپ تۇرۇۋاتاتتى.

ھبلىمۇ رەۋ ① ھبلىھەم، ھازىرمۇ، ھازىرغىچە: ئۇنىڭ كۆزى روشەن، نېرۋىسى ھبلىمۇ ساز ئىشلەپ تۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. بەختىگە يارىشا؛ ھەرنېمە بولسا: ھبلىمۇ ياخشى سەن بار ئىكەنسەن، بولمىسا ئىشىم چاتاق ئىدى.

ھبلىھەم رەۋ. ھازىر بولسىمۇ؛ ھبلىمۇ: ـــ ھەي خوجاۋاپا! ئۇ چاغلاردا ئۇنىمىدىڭىز. ھبلىھەم بولسىمۇ مەن بىلەن كۆڭلىڭىزنى خۇش قىلىۋېلىڭ، ـــ دەپتۇ مېھرى.

ھېيت ئى [ئە] ① ھىجرىيە ھېسابىدا ھەر يىلى شەۋۋال (10 ـ ئاي) نىڭ 1 ـ كۈنى، زۇلھەججە (12 ـ ئاي) نىڭ 10 ـ كۈنى ئىككى قېتىم كېلىدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي بايرىمى: روزى ھېيت. قۇربان ھېيت. ھېيت قىلماق. ② كۆچمە. ئومۇمەن بىرەر مۇۋەپپەقىيەت، غەلىبە مۇناسىۋىتى بىلەن بولىدىغان خۇشاللىق كۈن، بايرام.

ھېيت ـ ئايەم ھېيت ۋە ئايەم كۈنلىرى: ـــ بۈگۈن دەرۋازىلىرىنىڭ تۈۋىگە سۇ قۇيما! چۈنكى، بۈگۈنكىدەك ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى مۇسۇلمانلار بىر ـ بىرىنىڭ ئۆيىگە ھېيتلاشقا ۋە تىنچ ـ ئامانلىق سوراشقا بارىدۇ، ـــ دېدى دادام چۈشەندۈرۈپ.

ھېيت ـ بايرام ھېيت ۋە بايرام: ئۇلار ھېيت ـ بايرام، يەكشەنبىلەردە سائەتلىرىنى تاقاپ، بەتىنكىلىرىنى پارقىرىتىپ، كۆزىمىزنى قىزارتىپ يۈرۈۋاتىدۇ.

ھېيتلاتماق «ھېيتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نامازدىن كېيىنلا بالىلىرىمنى ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ ھېيتلىتىپ كېلىشنى نىيەت قىلدىم.

ھېيتلاشماق «ھېيتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كەچكىچە ھېيتلاشتى.

ھېيتلىق ① سۈپ. ھېيت ئۇچۇن تەييارلانغان، ھېيت ئۇچۇن ئاتالغان: ھەممە ئادەم ھېيتلىق يېمەكلىكلەرنى تەييارلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ② ئى. ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن بىراۋغا بېرىلىدىغان سوۋغا: ھېيتلىق بەرمەك. * ھېيتلاپ كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئارقا ـ ئارقىدىن قىزىمغا ھېيتلىق بېرىشكە باشلىدى.

ھېيتلىماق پ. ھېيت كۈنلىرى كىشىلەر بىر ـ بىرىنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ پەتە قىلماق: ـــ بۈگۈن ماڭمۇ ھېيت بوپتۇ، ـــ دەپ پىچىرلاپ تۇراتتى ئەركىن، بىرنەچچە كىشى ھېيتلاپ كىرىپ قالدى.

ھېيىقتۇرماق «ھېيىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قىزلاردىلا بولىدىغان تەمكىنلىكىلىكى، چوڭ سۆپەتلىكى، ئەقىل ـ لىقلىقى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلىتى بىلەن ھەرقانداق قارام تەلۈنىنى ھېيىقتۇراتتى.

ھېيىقماق پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز قىلىشتىن تارتىنماق، خىجىل بولماق، قورۇنماق، ئۇيالماق: باستىنىڭ ئايىغىنىغا تىكىلگەن كۆزلىرى بىردىنلا يوغىناپ، كىشى ھېيىقىۋەتكەن پارقىراپ كەتتى.

ھېيىقشماق «ھېيىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن مۇنداقلا سالاملىشىپ، گەپ ـ سۆزسىز ئۆتۈشۈپ كېتىشەتتى. ئارامخۇدا گەپلىشىشتىن ھېيىقشاتتى.

ھىجارىماق پ. دىيال. ھىجايماق.

ھىجاق سۈپ. دىيال. ھىجىيىپ يۇرىدىغان ئادەم.

ھىجايتماق «ھىجايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بايىاتىن ئېچكەن ئىككى روماكا ھاراق ئۇنى ھىجايتىپ، كىمنى كۆرسە ئەدەپ بىلەن سالام قىلىش دەرىجىسىگە ئېلىپ كەلگەنىدى.

ھىجايغاق سۈپ. تولا ھىجىيىدىغان، ھىجىيىپلا يۇرىدىغان: ھىجايغاق بالا. ھىجايغاق خوتۇن. * چىشقاق بالىغا ئىت ئەگىشەر، ھىجايغاق قىزغا يىگىت ئەگىشەر (ماقال).

ھىجايماق پ. چىرايىدا بىر خىل يېقىمسىز كۈلكە ئىپادىسى پەيدا بولماق، كۈلۈمسىرىمەك: خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلاقىغا يېتىپ ھىجايماقتا.

قىغا يەتكۈدەك ھىجايغان مىرزائەخمەت بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

ھىجران ئى [ئە] جۇدالىق، ئايرىلىش، پىراق: ھىجران ئوتىدا كۆيمەك.* ئىككى يىلدىن بۇيان بۇ دىلكەش ئاتا ـ ئانىنىڭ ھىجران ئازابىنى پەقەت بىردىنبىر دىلنارلا بىسىپ كېلىۋاتاتتى.

ھىجرانلىق سۈپ. ھىجرانغا مۇپتىلا بولغان، ھىجران ئازابىنى تارتقان: ھىجرانلىق كۈن. ھىجرانلىق ئەلەم.

ھىجرەت ئى [ئە] ① ئۆز يۇرت ـ ماكانىدىن كېتىش: ھىجرەت قىلماق. ② <دىن> مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مىلادىيە 622 ـ يىلىدىكى مەككىدىن مەدىنەگە كۆچۈشى. ھىجرەت يىلى ئىسلام كالېندارىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھىجرىيە ئى [ئە] <ئاستر> ئىسلام دىنىنىڭ تارىخىي يىلنامىسى. مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مەككىدىن مەدىنەگە كۆچكەن ۋاقتى يىلنامىنىڭ باشلىنىشى قىلىنغان، بۇ مىلادىيە 622 ـ يىلى 16 ـ ئىيۇلغا توغرا كېلىدۇ. ھىجرىيەدە بىر يىل 354 ياكى 355 كۈن، يېڭى ئاي كۆرۈنگەن كۈن ئاي بېشى بولىدۇ. تاق ئايلار 30 كۈن، جۈپ ئايلار 29 كۈن، بىر يىل 12 ئاي ھېسابلىنىدۇ. مىلادىيەگە سېلىشتۇرغاندا ھەرىيلى 10 ياكى 11 كۈن پەرق قىلىدۇ. ھىجرىيەدە كەبىسە يىل، كەبىسە ئاي قوشۇلماي ھېسابلىنىدۇ.

ھىجىيشماق «ھىجايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزۈل ـ كېسىل ئەندىشىدىن خالىي بولغاندەك بىر ـ بىرىگە بېقىپ، خۇرسەنلىك بىلەن ھىجىيىشتى.

ھىد ئى ① ماددىلارنىڭ كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر كۆرسىتىش خۇسۇسىيىتى؛ پۇراق، بۇي: كاۋاپنىڭ ھىدى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسە، ھادىسە ياكى ھالەتنىڭ بەلگىسى؛ شەپە: ئۆلۈمنىڭ ھىدى.

ھىدىنى چىقارماسلىق بىرەر ئىش، نەرسىنى سىر ساقلاپ، ئۇچۇرىنى، خەۋىرىنى بىلدۈرمەسلىك، شەپسىنى چىقارماسلىق.

ھىدايەت ئى [ئە] ① پايدىلىق يۆنىلىش، توغرا يول تۇتۇش: ھىدايەت تاپماق. ھىدايەت قىلماق. ② ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ھىدرات ئى [ئىنگ] <خىم> كۆپلىگەن ماددىلار بىرىگەندە ئۇلارنىڭ مولېكۇلالىرى بىرىتكۈچىنىڭ مولېكۇلالىرى بىلەن بىرىكىدۇ، بۇ چاغدا ھاسىل بولغان بىرىكمىلەر سۇلفاتلار دېيىلىدۇ؛ بىرىتكۈچى سۇ بولىدىغان بولسا، ھاسىل بولغان بىرىكمىلەر ھىدراتلار دەپ ئاتىلىدۇ. ھىدراتلار تۇراقلىق ئەمەس، بىرىتمىلىرى پارلاندۇرۇلسا، كۆپىنچە ئاجرىلىپ كېتىدۇ. ئەمما، بەزى بىرىگەن ماددا مولېكۇلاسى بىلەن سۇ شۇ قەدەر مەھكەم بىرىككەنكى، ھەتتا ماددا بىرىتمىدىن ئاجرىلىپ چىققاندىمۇ، سۇ ئۇنىڭ كىرىستالىدا قالىدۇ.

ھىدراتلاشماق پ. ھىدراتقا ئايلانماق: ھىدراتلاشقان مېتان.

ھىدرازىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئانورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. مولېكۇلا فورمۇلاسى NH_2-NH_2 . ئاممىياكنىڭ رەڭسىز، ھاۋادا تۈتۈنلىگۈچى تۇغۇندىسى، سۇيۇقلۇق، دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ ۋە راكېتىنىڭ يېقىلغۇسى قىلىنىدۇ.

ھىدراۋلىكا ئى [ئىنگ] <سۇ> سۇيۇقلۇقلار (خۇسۇسەن سۇ)نىڭ تەڭپۇڭلۇقى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ھەمدە ئۇلارنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاش يوللىرىنى ئېنىقلاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان پەن. ئۇ يەنە ھىدروئىستاتىكا ۋە ھىدرودىنامىكىغا بۆلۈنىدۇ.

ھىدراۋلىكلىق سۈپ. ھىدراۋلىكىغا ئائىت، ھىدراۋلىكىغا ئالاقىدار بولغان ياكى ئۇنىڭ پىرىنسىپلىرى بويىچە ياسالغان: ھىدراۋلىكلىق دامكرات.

ھىدرو [ئىنگ] <خىم> سۇ ۋە سۇ قۇۋۇتىگە ئائىت ئاتالغۇلارنىڭ باش قىسمى (1 ـ تەركىبى) دە كېلىپ، سۆز ئالدى ياسىغۇچى قوشۇمچە رولىنى ئويناپدۇ ھەم سۇ، سۇ قۇرۇلۇشىغا دائىر ئۇقۇمنى ئاڭلىتىدۇ. مەسىلەن، ھىدروخىمىيە، ھىدروبىيولوگىيە، ھىدروئاكوستىكا دېگەندەك.

ھىدروئاكوستىكا ئى [ئىنگ] <فىز> سۇدا ئاۋاز دولقۇنىنىڭ شەكىللىنىشى، تارقىلىشى ، قوبۇل قىلىنىشى قاتارلىقلارنى ۋە ئىشلىتىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ھىدروبىيولوگىيە ئى [ئىنگ] <بىيول> بىيولوگىيەنىڭ سۇدا ياشىغۇچى جانلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدروتېخنىك ئى [ئىنگ] ھىدروتېخنىكا مۇتەخەسسىسى.

ھىدروتېخنىكا ئى [ئىنگ] <سۇ> تېخنىكىنىڭ سۇ ۋە سۇ كۆچىدىن پايدىلىنىش، سۇنىڭ زىيانلىق تەرىپىنى تۇگىتىپ، پايدىلىق ئۇنۇمىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش مەقسىتىدە سۇنى تىزگىنلەيدىغان قۇرۇلۇشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدروتېخنىكلىق سۈپ. ھىدروتېخنىكىغا ئائىت، ھىدروتېخنىكىغا ئاساسلانغان: ھىدروتېخنىكلىق قۇرۇلمىلار.

ھىدروخىمىيە ئى [ئىنگ] ھىدرولوگىيەنىڭ سۇنىڭ تەركىبىنى خىمىيەۋى ئانالىز قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدرودىنامىكا ئى [ئىنگ] ھىدراۋلىكىنىڭ سۇيۇقلۇقلار ھەرىكىتىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ نىسپىي ھەرىكىتىدە ئۇچرىغان باشقا جىسىملار بىلەن بولغان ئۆزئارا تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدرودىنامىكلىق سۈپ. ھىدرودىنامىكىغا ئائىت، ھىدرودىنامىكىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان: ھىدرودىنامىكلىق بېسىم.

ھىدروسفېرا ئى [ئىنگ] يەر شارىنىڭ سۇ قاتلىمى، يەنى يەر يۈزىدىكى (ئوكيان، دېڭىز، كۆل، دەريالاردىكى) سۇلارنىڭ جەمئىيىسى.

ھىدروسىيانىد ئى [ئىنگ] <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى HCN . رەڭسىز سۇيۇقلۇق. ئاسان پارغا ئايلىنىدۇ، ئىنتايىن زەھەرلىك. سانائەتتە ئۇنىڭدىن سولياۋ ۋە بوياق ئىشلىنىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە ھاشارات ئۆلتۈرگۈچى دورا قىلىنىدۇ.

ھىدروفون ئى [ئىنگ] <سۇ> ئاۋاز دولقۇنى ۋە ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇنلىرىنىڭ سۇدىكى تارقىلىش قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسەن ياسالغان ھەر خىل ئاۋاز سايمانلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ھىدروفتورىد ئى [ئىنگ] <خىم> ئانورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى HF . ئۇ ھىدروگېن فتورىدنىڭ سۇدىكى

ئېرىتمىسى بولۇپ، رەڭسىز، زەھەرلىك كېلىدۇ. ھاۋاغا يولۇقسا تۈتۈن چىقىرىدۇ. چىرىتىش خۇسۇسىيىتى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، ئەينەك ۋە تۇرلۇك مېتاللارنى چىرىتىۋېتە- لەيدۇ. ئادەتتە ئەينەك ئۇستىگە نەقىش ئويۇش ئۈچۈن ئىشلە- تىلىدۇ.

ھىدروكاربون ئى [لات] <خىم> ھىدروگېن ۋە كاربون: ھىدروكاربون بىرىكمىلىرى.

ھىدروكسىد ئى [ئىنگ] <خىم> ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېندىن ئىبارەت ئىككى ئېلېمېنتتىن تۈزۈلگەن بىر ۋالېنتلىق ئاتوم گۇرۇپپىسى.

ھىدروكسىل ئى [ئىنگ] <خىم> ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېندىن تۈزۈلگەن ئاتومىلار گۇرۇپپىسى (OH-).

ھىدروكسىلئامىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىرى. مولېكۇلا فورمۇلاسى NH_2OH . ئاممىياكتىكى ھىدروگېننىڭ بىر ئاتومى ھىدروكسىل گۇرۇپپىسى بىلەن ئالماشقاندا ھاسىل بولىدۇ. ئۇ رەڭسىز، سۇ شۇمۇرگۈچى ماددا بولۇپ، 15℃ تىن تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا تۇراقلىشىدۇ، 130℃ قىچە قىزدۇرۇلسا پارتلايدۇ.

ھىدروكلىماتولوگىيە ئى [ئىنگ] <مېتېئور> ھاۋارايىنىڭ سۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەرىپىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ھىدروگراف ئى [ئىنگ] <سۇ> سۇ گورىزونتىنىڭ ئۆزگىرىش جەريان سىزىقىنى سىزىدىغا ئەسۋاب.

ھىدروگېن ئى [گىرىك] <خىم> گاز ئېلېمېنت. بەلگىسى H (Hydrogenium). ئېلېمېنتلارنىڭ ئەڭ يەڭگىلى، رەڭسىز، پۇراقسىز، ئەڭ كۈچلۈك ئوكسىدسىزلىغۇچى. ھىدروگېننىڭ ئۈچ خىل ئىزوتوپى پروتىيى، دىتېرىي ۋە تېرىتىيدىن ئىبا- رەت.

ھىدروگېنلىق سۈپ. تەركىبىدە ھىدروگېن بولغان، ھىدروگېنغا ئىگە: ھىدروگېنلىق باغ.

ھىدروگېنېراتور ئى [ئىنگ + لات] <ماشىن> سۇ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىپ توك ھاسىل قىلىدىغان گېنېرا- تور.

ھىدروگېئولوگىيە ئى [ئىنگ] <گېئول> گېئولوگىيەنىڭ يەر ئاستى سۇلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى، ھەرىكىتى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدروگېئولوگىيەلىك سۈپ. ھىدروگېئولوگىيەگە ئائىت، ھىدروگېئولوگىيە بىلەن ئالاقىدار بولغان: ھىدروگېئولوگە- يەلىك خەرىتە.

ھىدرولوگىيە ئى [ئىنگ] <سۇ> تەبىئەت دۇنياسىدىكى سۇلارنىڭ ھەر خىل ئۆزگىرىشلىرى ۋە ھەرىكەت ھادىسىلىرىنى بەلگىلەنگەن ئورۇندا، بەلگىلەنگەن ئۆلچەم ۋە ئۇسۇل بويىچە سىستېمىلىق كۆزىتىپ، ئۆلچەپ ۋە رەتلەپ، ھىدرولوگىيەلىك تەتقىقات ۋە ئەمەلىي ئىشلىتىش ئۈچۈن سانلىق مەلۇمات تەييارلايدىغان بىر تارمىقى.

ھىدرومېخانىزم ئى [ئىنگ] <سۇ> تۆۋەندىكى ئۈچ خىل مېخانىزم ھىدرومېخانىزمغا مەنسۇپ: (1) سۇ ئېقىنىنىڭ ئېنېرگىيەسىنى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەگە ئايلاندۇرىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، سۇ چاقىپىلىكى، سۇ تۇرۇبىسى قاتار- لىقلار؛ (2) ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچنى سۈيۇقلۇق ئارقىلىق ئۇزىتىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، ھىدراۋلىكىلىق دامكرات قاتارلىقلار؛ (3) مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەنى سۈيۇقلۇقنىڭ بېسىم ئېنېرگىيەسىگە ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق سۈيۇقلۇقنى ئۇزىتىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، سۇ ناسوسى قاتارلىقلار.

ھىدرومېخانىكا ئى [ئىنگ] <فىز> سۈيۇقلۇق مېخانە- كىسى. تەتقىقات ئوبيېكتى بويىچە ھىدراۋلىكا، ھىدروئىستا- تىكا، ھىدرودىنامىكىلارغا بۆلۈنىدۇ.

ھىدروئېنېرگىتىكا ئى [ئىنگ] <سۇ> پەن ـ تېخنىكىنىڭ سۇ ئېنېرگىيەسىدىن پايدىلىنىش، خۇسۇسەن ئۇنىڭدىن ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى ھاسىل قىلىش بىلەن شۇغۇللىنى- دىغان بىر تارمىقى.

ھىدروئېنېرگىيە ئى [ئىنگ] <سۇ> سۇنىڭ ئىشلەش قابە- لىيىتى . ئۇ پەقەت سۇ ئېگىزدىن پەسكە قاراپ ئاققاندىلا پەيدا بولىدۇ. سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى مانا مۇشۇ ئېنېرگىيەدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ يەنە «سۇ ئېنېرگىيەسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھىدروئېنېرگىيەلىك سۈپ. سۇ ئېنېرگىيەسىگە ئائىت، سۇ ئېنېرگىيەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ھىدروئېنېرگە- يەلىك ناپور.

ھىدروئىستاتىكا ئى [ئىنگ] ھىدراۋلىكىنىڭ سۈيۇقلۇقلار بىلەن ئۇنىڭغا يولۇققان ۋە پاتۇرۇلغان جىسىملار ئوتتۇرىسى- دىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدرولىزلاتماق «ھىدرولىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ھىدرولىزلاشماق «ھىدرولىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ھىدرولىزلانماق «ھىدرولىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ھىدرولىزلىغۇچى سۈپ. ھىدرولىزلاش رولىنى ئويناي- دىغان، ھىدرولىزلايدىغان: ھىدرولىزلىغۇچى ئېنزىم.

ھىدرولىزلىماق پ <خىم> مۇرەككەپ ماددىلارنى سۇ تەسىرى بىلەن تەركىبىي قىسىملارغا ئاجراتماق، پارچىلىماق: كراخمالنى ھىدرولىزلاپ گىلۈكوزا ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

ھىدرومېتىرىيە ئى [ئىنگ] <سۇ> ھىدرولوگىيەنىڭ تەبە- ئەت دۇنياسىدىكى سۇلارنىڭ ھەر خىل ئۆزگىرىشلىرى ۋە ھەرىكەت ھادىسىلىرىنى بەلگىلەنگەن ئورۇندا، بەلگىلەنگەن ئۆلچەم ۋە ئۇسۇل بويىچە سىستېمىلىق كۆزىتىپ، ئۆلچەپ ۋە رەتلەپ، ھىدرولوگىيەلىك تەتقىقات ۋە ئەمەلىي ئىشلىتىش ئۈچۈن سانلىق مەلۇمات تەييارلايدىغان بىر تارمىقى.

ھىدرومېخانىزم ئى [ئىنگ] <سۇ> تۆۋەندىكى ئۈچ خىل مېخانىزم ھىدرومېخانىزمغا مەنسۇپ: (1) سۇ ئېقىنىنىڭ ئېنېرگىيەسىنى مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەگە ئايلاندۇرىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، سۇ چاقىپىلىكى، سۇ تۇرۇبىسى قاتار- لىقلار؛ (2) ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچنى سۈيۇقلۇق ئارقىلىق ئۇزىتىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، ھىدراۋلىكىلىق دامكرات قاتارلىقلار؛ (3) مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەنى سۈيۇقلۇقنىڭ بېسىم ئېنېرگىيەسىگە ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق سۈيۇقلۇقنى ئۇزىتىدىغان مېخانىزم. مەسىلەن، سۇ ناسوسى قاتارلىقلار.

ھىدرومېخانىكا ئى [ئىنگ] <فىز> سۈيۇقلۇق مېخانە- كىسى. تەتقىقات ئوبيېكتى بويىچە ھىدراۋلىكا، ھىدروئىستا- تىكا، ھىدرودىنامىكىلارغا بۆلۈنىدۇ.

ھىدروئېنېرگىتىكا ئى [ئىنگ] <سۇ> پەن ـ تېخنىكىنىڭ سۇ ئېنېرگىيەسىدىن پايدىلىنىش، خۇسۇسەن ئۇنىڭدىن ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى ھاسىل قىلىش بىلەن شۇغۇللىنى- دىغان بىر تارمىقى.

ھىدروئېنېرگىيە ئى [ئىنگ] <سۇ> سۇنىڭ ئىشلەش قابە- لىيىتى . ئۇ پەقەت سۇ ئېگىزدىن پەسكە قاراپ ئاققاندىلا پەيدا بولىدۇ. سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى مانا مۇشۇ ئېنېرگىيەدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ يەنە «سۇ ئېنېرگىيەسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھىدروئېنېرگىيەلىك سۈپ. سۇ ئېنېرگىيەسىگە ئائىت، سۇ ئېنېرگىيەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ھىدروئېنېرگە- يەلىك ناپور.

ھىدروئىستاتىكا ئى [ئىنگ] ھىدراۋلىكىنىڭ سۈيۇقلۇقلار بىلەن ئۇنىڭغا يولۇققان ۋە پاتۇرۇلغان جىسىملار ئوتتۇرىسى- دىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ھىدروئىستاتىكىلىق سۇپ. ھىدروئىستاتىكىغا ئائىت، ھىدروئىستاتىكا بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ھىدروئىستاتىكىلىق بېسىم.

ھىدسىز سۇپ. ھىدى يوق، پۇرىمايدىغان: ھىدسىز نەرسە، ھىدسىز پېمەكلىك.

ھىدلاتماق «ھىدلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باغۇەن بوۋاي ئوقۇغۇچىلارنى ھەربىر گۇلىنىڭ يېنىغا باشلاپ بېرىپ ھىدلىتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن چۈشەندۈرۈشكە باشلايتتى.

ھىدلاشماق «ھىدلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چاقماق مۆڭگۈزلۈك بىر كىچىك قوچقار سىرتتىن كىرىپ، پادىشاھنىڭ بۇقىسىنىڭ يېنىغا كەلدى، ئىككىسى ھىدلاشتى.

ھىدلىق سۇپ. ھىدى بار، ھىدى كېلىپ تۇرىدىغان: شوخ شامال ئېلىپ كېلەر دىماقلارغا، جىگدىنىڭ شېرىن ھىدلىك پۇرىقىنى.

ھىدلىماق پ. ھىدىنى دىماققا تارتماق، پۇرىماق: ھامىدنىڭ خىيالى پەقەت گۇلنىلا ھىدلايتتى، گۇل سەيلىسىگىلا ئالدىرايتتى.

ھىراۋۇل ئى. تارس. ۋالىي، تۇتۇق.

ھىرلىگۈدۈك سۇپ. دىيال. گۇموش، كالۋا، دەلدۇش، ھاڭۋاقتى.

ھىسار ئى [ئە] تارس. قورغان، شەھەر.

ھىساربېگى ئى [ھىسار + بەگ + ى] تارس. قورغان ياكى شەھەر باشلىقى.

ھىستېرىيە ئى [ئىنگ] <تېب> بىر خىل روھىي كېسەللىك. كۆپىنچە روھىي جەھەتتىكى قاتتىق غىدىقلىنىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

ھىستېرىيەلىك سۇپ. ھىستېرىيەگە ئائىت، ھىستېرىيەگە ئالاقىدار بولغان: — سىزدە پەيدا بولغان مەجبۇرىي ئىدىيە ئېڭىڭىزدا دائىم رول ئويناپ تۇرغاچقا، مېنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىم سىزدە ئەنە شۇنداق ھىستېرىيەلىك گۇمان پەيدا قىلغان گەپ، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى پەردە تاھىرغا قاراپ.

ھىك ئى <بوت> كۇنلۇكسىمان گۇللەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مېۋىسى قوش ئاسماق مېۋە، شەكلى ياپىلاق، سوقمىچاق بولىدۇ. غولىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۇتلۇك شىرنىسى دورا قىلىنىدۇ، تۇسالغۇلارنى ئېچىش، مەددە چۈشۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ھىگگاك سۇپ. بۆرتۇپ چىققان؛ توڭكاي (چىش ھەققىدە): ھىگگاك چىش.

ھىگگان ئى. چىشى تۆگە، قايمال.

ھىگگايتماق «ھىگگايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوي بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، قېشىدا ئاچلىقتىن قورساقلىرى چاپلىشىپ كەتكەن بىر بۆرە چىشلىرىنى ھىگگايتىپ تۇرغۇدەك.

ھىگگايماق پ. يېقىمسىز ھالدا ئوچۇق كۆرۈنمەك: ئەزىز بەگنىڭ كەيپى چاغ ئىدى، گەپ قىلمىسىمۇ ئۇنىڭ سەت چىشلىرى ھىگگىيىپ تۇراتتى.

ھىگىرمەك پ. دىيال. مىشقىرماق.

ھىلال ئى [ئە] ① يېڭى. يېڭى چىققان ئاي، ئۇچ كۈنلۈك ئاي: گاھ بۇلۇت دېڭىزدا ئاقار ھىلال، گاھ روجەكتىن مۇڭ ئىلكىدە باقار ھىلال. پەيتى ۋاقتىت تۇن يېرىمىدىن كەتكەن ئۆتۈپ، ئەھلى يېزا ئېغىر ئۇيقۇ ئىچرە چۆكۈك. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھىلال ئاي <ئاستر> يېڭى چىققان ئاي، يەنى يېڭى كۆرۈنگەن ئىككى — ئۈچ كۈنلۈك ئاي.

ھىلبۇۋا ئى <بوت> ← **ھىلبۇۋا ئوتى**.

ھىلبۇۋا ئوتى <بوت> زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستىدا تومۇر يىلتىزى سىمان غولى بار، مېغىزى دورا قىلىنىدۇ. مېيىدە ئېغىرلىشىش، قۇسۇش، ئىچى سۇرۇش، ئىشتىھاسى تۇتۇلۇش قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ھىلپىرلىماق پ. دىيال. يالتىرىماق، پارقىرىماق.

ھىل — ھىل يۇمشاق، شېرىن: ھىل — ھىل پىشماق.

ھىلھىلە سۇپ [ئە] يۇپقا نەپىس توقۇلغان: ھىلھىلە ياغلىق.

ھىلھىلە ياغلىق يۇپقا، نەپىس، نېپىز توقۇلغان باش ياغلىقى.

ھىلىۋۇن ئى [ئە] <بوت> گۇلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر ئاستى تۇگۈنەك يىلتىزى گۆشلۈك، غولى ئۇزۇن، ئىنچىكە، يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكلىدە، گۇلى كىچىك، ئاق ياكى سېرىق ئارىلاش، مېۋىسى شىرنىلىك مېۋە، رەڭگى قىزىل. تۇگۈنەك غولىنى يېيىشكە بولىدۇ، دورىغا ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ، ئىسسىقنى ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش قاتارلىق روللارغا ئىگە.

ھىم I ئىسىم. تەڭەججۇپ، شۇبھە، گۇمانسىراش، ئىشەنمەسلىك قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: — ھىم، — دېدى ئۆمەر ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئويلانغان ھالدا ۋە توساتتىن سوراپ قالدى، — ئەنۋەر ئاكا ھازىر ئۆيىدە بارمىكىن؟

ھىم II سۇپ ① مەھكەم، چىڭ: ھىم ياپماق، ھىم ئەتمەك. ② كۆچمە. دەل، ماس، خوپ: ئۇ قىش كۈنلىرى كۆپىنچە ئۇستىخانىغا ھىم كەلگەن قارا دۇخاۋا پەلتوسىنى كىيىپ يۈرەتتى.

ھىمات ئى [ئە] پاناھ بولغۇچى، ئارقا تىرەك، ھىمايە قىلغۇچى، قوغدىغۇچى، يۆلەك، يۆلەنچۈك: ھىمات بولماق. ھىماتى كۆچلۈك.* «بازاردا ئادەم بولمىسا، ئۆچكىنىڭ ئېتى ئابدۇكېرىم» بولغىنىدەك، ئېسىل ئوغۇللىرىدىن ئايرىلغان ئەلگە ئوسمان قولىدىكى قورالنىڭ ھىماتى بىلەن «باشچى» بولۇۋالدى.

ھىماتچى ئى. باشپاناھ، ئارقا تىرەك بولىدىغان كىشى؛ يۆلەك، يۆلەنچۈك؛ ھىمايىچى: — ئەي خاقانلارنىڭ خاقانى، جىمى ئالەمنىڭ ھىماتچىسى، قاراخانىيلار خاندانلىقىنىڭ دانا ئاتىسى ئۇلۇغ خاقان! مەرتىۋەڭ يۇقىرى بولغاي، — دېدى ئۇ خاقانغا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ.

ھىماتسىز سۇپ. باشپاناھى، ئارقا تىرىكى، يۆلەنچۈكى، پاناھى يوق: ھىماتسىز ئادەم.* ھىماتسىز بۇ ئائىلىگە ئەمدى بۆلەك چارە يوق ئىدى.

ھىماتكار ئى [ئە+پ] ئارقا تىرەك بولغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى، قوغدىغۇچى، پاناھ بولغۇچى، ھىماتچى، ھىمايىچى، مەدەتكار: ئېيتىتىشلارغا قارىغاندا، 7 — ئاينىڭ 22 — كۈنىدىن 8 — ئاينىڭ 22 — كۈنگىچە تۇغۇلغانلار ئالىيجاناب، خەير — ساخاۋەتلىك، كۆچلۈك، ساداقەتمەن، ھىماتكار كېلىدىكەن.

ھىماتكارلىق ئى. ئارقا تىرەك بولۇش، ھىمايە قىلىش، قوغداش، پاناھ بولۇش، مەدەت بېرىش، قوللاش: ئاخىرى ئوغلۇمنى سەمەتنىڭ ھىماتكارلىقى بىلەن دوختۇرخانىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇۋالدىم.

ھىمالايا ئى [سانس] <جۇغ> ئاسىيا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىدىكى غەربتىن شەرقىگە سوزۇلغان تاغ. ئۇ غەربتە پامىر ئېگىزلىكىدىن باشلىنىپ شەرقىگە قاراپ جۇڭگو — بىرما چېگرا سىغا قەدەر 2500 كىلومېتر سوزۇلىدۇ. ئۇ جۇڭگو شىزاڭ رايونىنىڭ جەنۇبىنى، پاكىستان، ھىندىستاننىڭ شىمالىنى، نېپال، بۇتان، سىككىملەرنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تاغ شىمالدا يالۇزاڭبۇ دەرياۋادىسىدىن باشلىنىپ جەنۇبىي ھىندىستان چېگرا سىغا قەدەر 200 — 300 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇ-

ربچه ئېگىزلىكى 6000 مېتىر بولۇپ، دۇنيادا ئەڭ ئېگىز تاغ ھېسابلىنىدۇ.

ھمايە ئى [ئە] ① بەرھەر ئىشتا ياردەم بېرىش؛ ھامىيلىق؛ مەدەت: ھمايە قىلماق. ② خەۋپ ـ خەتەر ياكى ھۇجۇمدىن ساقلىنىش، قوغداش، مۇھاپىزەت، مۇداپىئە: ئاددىي ئادەملەر ئۆزلىرىنى قۇتقۇزغۇچى دەپ قاراپ، ئۇنى ھمايە قىلىدۇ.

ھمايىچى ئى. بەرھەر ئىشتا قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگۈچى، ياردەم بەرگۈچى، قوغدىغۇچى؛ ھامىي: باقى ئاكامنىڭ ئۆز ئالدىغا بىر تۈركۈم ھمايىچىسى بار ئىدى.

ھمايىسىز سۈپ. ھمايە قىلىدىغان بەرھەر ئادەمى، قوغدىغۇچىسى بولمىغان، ھمايىگە، قوغدىغۇچىغا ئىگە ئەمەس: تۇنجى قېتىم ئۆزىنى ئاجىز ۋە ھمايىسىز ھېس قىلىپ، غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر بولدى.

ھمرىق ئاش <يېم> دىيال. قولداما.

ھمزىرھم سۈپ. بىر ـ بىرىگە جىپسىلاشقان؛ ناھايىتى دەل، ماس كەلگەن؛ يوچۇق قالمىغان: ھمزىرھم كەلمەك. ھمزىرھم چۈشمەك.

ھملەشتۇرمەك «ھملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئەۋرىشكىنى پېچىدىن لايمەلىنىپ ياسالغان ھملەشتۇرۇپ ئەۋرىشكە ئېلىش تۈرۈبىسى ئارقىلىق، ئېلىشقا توغرا كېلەتتى.

ھملەشتۇرۇشمەك «ھملەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ياغاچچى ئۇستاملار كۆپ باش قاتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرى ھەربىرىكەتچان ياغاچ ئاتنىڭ ئارقا پۇتلىرىنى ھملەشتۇرۇشتى.

ھملەشتۇرۇلمەك «ھملەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىمارەتنىڭ 200 كۋادرات مېتىرلىق تورۇسى بىر ـ بىرىگە ھملەشتۇرۇلگەن، ۋاسا جۇپ قىلىپ خودىدى شاھمات تاختىسىدەك توغرا تۆت بۇلۇڭلۇق كاتەكچىلەر چىقىرىلىپ پېپىلغانىدى.

ھملەشمەك پ. ھەم ھالەتكە كەلمەك، ھەم بولماق: شۇ چاغ ئىككى لەۋ ئۆز ـ ئۆزىدىن بىر ـ بىرىگە ھملەشتى.

ھملەنمەك «ھملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېمە تەكتىدە بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن، ھملەنگەن ئون نەچچە بۆلمە بار بولۇپ، ھەممىسى ياتاق ئۆيلەر ئىدى.

ھملىمەك پ. بىر ـ بىرىگە جۇپلىمەك، ياپىسىرغا كەلتۈرمەك، يوچۇق قالدۇرماي ئەتمەك، جىپسىلىماق: مەدىكارلار قولمۇقول تۇتۇش قىلىپ، تۇرۇبىنىڭ ئاغزىنى تاش بىلەن ئۇرۇپ ھملەپ قويۇپتۇ.

ھممەت ئى [ئە] باشقىلارغا قىلىنىدىغان ياخشىلىق؛ ياردەم، مەرھەمەت، غەمخورلۇق، ساخاۋەت: ھممەت كۆرسەتمەك. ھممەت قىلماق.* كەردان شاھ بۇ ئوغۇلنىڭ مەرد، دانىشمەنلىكىگە تەھسىن ـ ئاپىرىنلار ئېيتىپ، ھممىتىگە كۆپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

ھممەت ـ ساخاۋەت ھممەت ۋە ساخاۋەت: مېنىڭ بۇ ئازغىنا كۆرسەتكەن ھممەت ـ ساخاۋىتىمگە كاتتا باھا بەردى.

ھممەتسىز سۈپ. بىراۋغا ياخشىلىق، ياردەم قىلمايدىغان، مەرھەمەتسىز، ساخاۋەتسىز: ھممەتسىز قالماق.* كۆز پەسلى يېقىنلاپ كەلمەكتە مانا، مول ھوسۇل ئىشەنچى دىللاردا تولۇق. بىلىدۇ ئۇلارمۇ سىكىدۈرگەن ئەجىر، مېھنىتى قويمايدۇ ھممەتسىز ـ قۇرۇق.

ھممەتسىزلىك ئى. باشقىلارغا ياخشىلىق، ياردەم قىلماسلىق، مەرھەمەتسىزلىك، ساخاۋەتسىزلىك: كىمكى ئىلىم، ھۈنەر پەزىلەت ئۆگىنىشتىن ئۆزىنى تارتسا، ئاجىزلىق، بېچارىلىككە رازى بولغانلىقتۇر. مۇنداق قىلىش غەيرەتسىزلىك ۋە ھممەتسىزلىكنىڭ ئالامىتىدۇر.

ھممەت ـ شاپائەت ھممەت ۋە شاپائەت: ھاپىز مولىلا ئېڭەك قېقىپ تەستىقلايتتى ھەم ئۇنىڭ ھممەت ـ شاپائىتىگە باركاللا ئېيتىپ ئولتۇراتتى.

ھممەتلىك سۈپ. باشقىلاردىن ياردەمنى ئايمايدىغان، مەرھەمەتلىك، ساخاۋەتلىك: ـــ ئاتام ناھايىتى ھممەتلىك مەرد پادىشاھ، سىزنى ھېچ ۋاقىتتا قۇرۇق قايتۇرمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

ھمىرلاش ئى. دىيال. كىشىلەر بىلەن بولغان ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق.

ھمىق سۈپ. دىيال. چاڭ؛ ھەم.

ھنايانا ئى [سانس] <دىن> بۇددا دىنىنىڭ ئىلگىرىكى كونا مەزھىپى. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «كىچىك كۆلۈڭگۈ (Kiqig kolunggü)» دەپ ئاتىلىدۇ.

ھندى ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ھىندىلار ھىندىستان ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھندى ئوكيان <جۇغ> يەر شارىدىكى توت چوڭ ئوكيانىنىڭ بىرى. ئاسىيا، جەنۇبىي قۇتۇپ، ئافرىقا ۋە ئوكيانىيەلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. كۆلىمى 74 مىليون 910 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. كۆپ قىسمى جەنۇبىي يېرىم شاردا. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 3897 مېتىر.

ھندىچە ① سۈپ. ھىندىلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ياكى مەدەنىيىتىگە ئائىت: ھندىچە كىيىم. ھندىچە ئۇسسۇل. ھندىچە ناخشا. ② ئى. ھىندى تىلى: ئۇ ھىندىچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ھندى تىلىنى ئىشلىتىپ، ھندى تىلىدا: ھندىچە سۆزلەشمەك.

ھندىچىنى ئى. ئاسىيانىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، جۇڭگو بىلەن ھىندىستان ئارىلىقىغا جايلاشقان يېرىم ئارال. مەمۇرىي جەھەتتىن ۋىيېتنام، لائوس، كامبودژا، بىرما، تايلاند، سىنگاپور ھەم مالايشىيالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 2 مىليون 70 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر، ئاھالىسى 180 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984). ئۇ يەنە «جۇڭگونىڭ جەنۇبىدىكى يېرىم ئارال» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھندىغالچەك ئى [ھىندى + غالچەك] <بوت> ① غالچەك ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك دەرەخ. ئادەتتە مەنزىرە ئۈچۈن ئۆستۈرۈلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ھىيلە ئى [ئە] ئالداش، ساختا قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ئۇسۇل، ساختىلىق، نەيرەڭ: بۇ ھىيلە ئۇزۇنغا بارمايلا ئاشكارا بولۇپ قالدى.

ھىيلە قىلماق ھىيلە ئىشلەتمەك: خوتۇن كىشىنىڭ ھىيلىسى قىرىق ئېشەككە يۈك (ماقال).

ھىيلە ـ مىكىر ھىيلە ۋە مىكىر، ساختىلىق: تۇرسۇن ئۇنىڭ مىڭ خىل ھىيلە ـ مىكىر ئويناپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

ھىيلە ـ مىكىرچى ھىيلە ـ مىكىر ئىشلەتكۈچى كىشى؛ ئالدامچى: ئۇ دائىم باتۇرنى ھىيلە ـ مىكىرچى دېسە نېمە دەيدىكىن، دەپ ئويلاپ قالاتتىم، بۇ گەپنىڭ تېگىگە ئەمدى يەتتىم.

ھىيلە ـ مىكىرلىك ھىيلە ـ مىكىر بار، ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىلگەن: چوقۇم ھىيلە ـ مىكىرلىك بىر ئىش بار.

ھىيلە ـ نەيرەڭ ھىيلە ۋە نەيرەڭ: ھىيلە ـ نەيرەڭ ئىشلەتمەك.* ۋەزىرنىڭ قىزى بۇ ۋەقەلەرنى كۆرۈپ ۋە ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ قىلغان ھىيلە ـ مىكىرىسىدىن خۇش بولۇپ، «قازىغا ئەجەب ياخشى ھىيلە ـ نەيرەڭ ئىشلەتتىم» دەپ كۈلۈۋېرىپتۇ.

ھىيلىگەر ئى [ئە + پ] ھىيلە ـ مىكىر، ئالدامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ساختىپەز، مەككار ئادەم: ھىيلىگەردىن تۇخۇم ئالساڭ، ئىچىدىن سېرىقى چىقماس (ماقال). // ئۇنىڭ ھىيلىگەر ئادەملىكىنى خېلى بۇرۇنلا سەزگەن.

ھىيلىگەرلىك ئى. ھىيلىگەرلەرگە خاس قىلىق: پالۋانلار چېرىكلەرنىڭ ھىيلىگەرلىكىنى سېزىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن چىقماقچى بولدى.

ئو ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە بەشىنچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى.

ئوبدان ① سۈپ. ياخشى، ئېسىل، بەلەن: قوغۇنىنىڭ ئوبدىنى ئۈزۈن پېلەكتە، چىشىنىڭ ئوبدىنى تۆۋەن ئېڭەكتە (ماقال). * ئوبدىنى كالا، يامىنى توڭگۈز (ماقال). ② رەۋ. راسا، دەل ۋاقتىدا، تازا، خوپ: بۇنى تېخى بىراۋغا سۆزلەپ بەرگۈم كېلىپ ئولتۇراتتىم، ئوبدان كەپسىز. // ــ كېلىڭ، سىڭلىم، تازىمۇ ئوبدان ۋاقتتا كەپسىز، ــ دېدى ئۇ سانىيەنى قىزغىن كۈتۈپ. ③ ئىم. «بولىدۇ»، «ماقۇل»، «خوپ» دېگەن مەنىلەردە رازىلىقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئوبدان، شۇنداق قىلسۇن، ــ دېدى ھاپىز ئاخۇن كۈلۈمسىرەپ.

ئوبدانچاق ئى ← **ياخشىچاق**.

ئوبدانچاقلىق ئى ← **ياخشىچاقلىق**.

ئوبدانچىلىق ئى. ئوبدان، ياخشى ئەھۋال، ھەممە ئىشلار كۆڭۈللۈك بولغان ھالەت: كۆرسىلە بۇ ئوبدانچىلىقنى!

ئوبدانلاشماق پ ① ئوبدان ھالەتكە كەلمەك، ئوبدان، ياخشى بولماق: ــ بۇ بالىنىڭ كەپسىزلىكى تۈگەپ، ئوبدانلىشىپ قاپتۇ ئەمدى، ــ دېدى ئەيسا ئاكام خەيرىنساخانغا. ② ياراشماق، يارىشىپ قالماق: ئۇلار «ئىككى بالىدا گۈناھ يوق، ئوبدانلىشىپ قالسۇن» دەپ تالاي قېتىم ئادەم ئەۋەتتى.

ئوبدانلىق ئى. ئېسىللىق، بەلەنلىك، ياخشىلىق: ئۆزلىرىنىڭ بويىلىرى يېكەن ــ قومۇشتەك، خۇيلىرىنىڭ ئوبدانلىقى ئالتۇن ــ كۆمۈشتەك.

ئوبدانلىماق پ. ئوبدان ھالەتكە كەلمەك، ئوبدان بولۇپ قالماق: ئۇنىڭ ئەھۋالى خېلى ئوبدانلاپ قالدى.

ئوبراز ئى [ر] ① ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدىكى كۆپىيەسى: ئوبراز ئارقىلىق تەپەككۇر قىلماق. ئوبرازغا شەك كەلتۈرمەك. ② <ئەد> يازغۇچىنىڭ كۆزىتىش، تاللاش، پىششىقلاش ۋە يۇغۇرۇشىدىن كېلىپ چىققان تۈرمۇش مەنزىرىسى.

ئوبرازچانلىق ئى<ئەد>ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رېئال تۈرمۇشنىڭ جانلىق، كونكرېت ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنى قوزغاش، كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇشى.

ئوبرازلاشتۇرماق «ئوبرازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر پىداگوگ ئوقۇتۇشتا بىلىمنى مۇستەھكەملەشكە ئېتىبار بەرمەيدىغان ھادىسىلەرنى ئوبرازلاشتۇرۇپ، بىر مەست ئادەمنىڭ مىلىچمال قاچىلانغان ھارۇنىنى سۆرەپ ماڭغىنىغا ئوخشىتىدۇ.

ئوبرازلاشتۇرۇش ئى<ئەد> ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئىجتىمائىي تۈرمۇش ۋە يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازنىڭ ئېنىقلىق، جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا يەتكۈزۈلۈش جەريانى.

ئوبرازلاشتۇرۇشماق «ئوبرازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئوبرازلاشتۇرۇلماق «ئوبرازلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوبرازلاشماق پ. تىپىك، چۈشىنىشلىك ھالەتكە كەلمەك، ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلەنمەك، تىپىكلەشمەك، ئېنىق ھەم روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە بولماق: ئۇزۇنراق ئۆمۈر سۈرىدىغان تىل بىرەر شەيئىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان، ئوبرازلاشقان تىلدۇر، يەنى شېئىرىي تىلدۇر.

ئوبرازلانماق «ئوبرازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەسەردە موللا زەيدىن خەلق قەھرىمانى سۈپىتىدە ئوبرازلىنىپ، ئوقۇر-مەنلەرگە ناھايىتى ياخشى تەسىرات ئاتا قىلغان.

ئوبرازلىق سۈپ. مەلۇم ئوبرازلار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلغان ياكى بېرىلىدىغان، ئوبرازلاشقان: ئوبرازلىق تەپەككۇر. ئوبرازلىق تەسەۋۋۇر. ئوبرازلىق پىكىر. ئوبرازلىق تىل.

ئوبرازلىماق پ. تىپىك، چۈشىنىشلىك ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلىمەك، تىپىكلەشتۈرمەك، ئېنىق ھەم روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلماق: شەكلى ۋە رەڭگى كىشىلەرنىڭ كۆزىنى چاقنىتىپ، كۆڭلىگە ھۇزۇر بېغىشلاپ تۇرىدىغان ئىككى قەۋەتلىك كىچىك ئىمارەتلا بۇ يەردە تۇرىدىغان كىشىنىڭ سالاھىيىتىنى ئوبرازلاپ بېرەتتى.

ئوبزور ئى [ر] <ئەد> مەلۇم مەسىلە ياكى ۋەقە توغرىسىدىكى باھا ئاساسلىق بايان قىلىنىدىغان بىر خىل ئەسەر.

ئوبزورچى ئى. گېزىت، ژۇرناللارغا ئوبزور يېزىپ تۇرىدىغان كىشى، يازغۇچى: ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئوبزورچىلىرىمىز ئەقىل-پاراسىتىنى ئېڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇشى كېرەك.

ئوبزورچىلىق ئى. ئوبزور يېزىپ تۇرۇش ئىشى، كەسپى: مەن ئوبزورچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بۇ ئىككى بۇرادىرىم بىلەن

ئۇچرىشىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن بەكلا خۇشال بولدۇم.

ئوبكوم ئى [ر] «ئوبلاستلىق پارتىيە كومىتېتى» نىڭ قىسقارتىلمىسى.

ئوبلاست ئى [ر] ① بىر قانچە رايون ياكى ناھىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەمۇرىي بىرلىك. ② ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ مەركىزى: ئىدارە باشلىقى ئوبلاستقا مەجلىسكە كەتكەن كۈنى ئۇلار كېلىپ قالدى.

ئوبلاستلىق سۈپ ① ئوبلاست دەرىجىلىك، ئوبلاستقا ۋەكىللىك قىلىدىغان؛ ئوبلاست خاراكتېرىدىكى: ئوبلاستلىق پارتىيە كومىتېتى. ② ئوبلاستقا قارايدىغان، ئوبلاستنىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدا ئىش ئېلىپ بارىدىغان، ئوبلاستقا تەۋە: ئوبلاستلىق ئايالالار بىرلەشمىسى. ئوبلاستلىق تېرە ـ يۇڭ شىركىتى.

ئوبوروت ئى [ر] <س ئىق> تاۋارنى پۇلنىڭ ۋاستىسى بىلەن قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈش ھەرىكىتى ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن پۇلنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈش ھەرىكىتى. ئۇ تاۋار ئوبوروتى بىلەن پۇل ئوبوروتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئوبوروتچىلىق ئى. ئوبوروت قىلىش ئىشى، كەسپى: زامانىۋى ئوبوروتچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، زەنجىرسىمان تىجارەت، ئېلېكتىرونلۇق سودا، كۆپ خىل بىرلەشمە تىرانسپورت، ئەشيا ئوبوروتى قاتارلىق يېڭىچە ئوبوروتچىلىقنى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز كېرەك.

ئوبۇ ئى <مۇز> ياغاچتىن ياسالغان يەللىك چالغۇ ئەسۋابى. ئۇ پى ـ پى، گەۋدە ۋە كاناي ئاغزىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. پۇۋلەيدىغان يېرىدە قوموش شۆپۈ - كىدىن ياسالغان ئىككى ياپراقلىق پى ـ پىسى بولىدۇ.

ئوبۇشقا سۈپ. دىيال. قېرى.

ئوبسىدىيان ئى [ر<لات] <گېئول> ئەينەكلىك بىر خىل ئېتىلما جىنس. پۈتۈنلەي دېگۈدەك يانار تاغ ئەينەكىدىن تەشكىللەنگەن. ئادەتتە قارا كۇل رەڭ بولۇپ، ئۇچۇق ئەينەك پارچىراقلىقىغا ۋە سەدەپسىمان ئۆزۈلۈش يۈزىگە ئىگە. ھۇنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە بېزەك بۇيۇملىرىنىڭ خام ئەشياسى بولالايدۇ.

ئوبيوم ئى [ر] سىغىم؛ ھەجىم.

ئوبيېكت ئى [ر< لات] ① <پەلس> بىزدىن تاشقىرى ۋە ئېڭىمىزغا باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بارلىق ماددىي دۇنيا، مەۋجۇدىيەت. سۇبيېكتنىڭ ئەكسى. ② كىشىنىڭ پائالىيىتى، دىققەت ـ ئېتىبارى قارىتىلغان ھادىسە، نەرسە ياكى ئادەم: تەنقىدنىڭ ئوبيېكتى. ③ كۆچمە. مۇھەببەتلىشىۋاتقان ئىككى تەرەپتىن بىرى (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): ئۇ قىزنىڭ ئوبيېكتى بارمىكەن؟

ئوبيېكتىپ سۈپ [ر] <پەلس> ① ئاڭدىن تاشقىرى بولغان ۋە ئاڭغا، كىشىلەرنىڭ سۇبيېكتىپ قارىشىغا بېقىنمىغان، باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، «سۇبيېكتىپ» نىڭ ئەكسى: ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت. ئوبيېكتىپ شارائىت. ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت. ئوبيېكتىپ رېئاللىق. ② نەرسە ۋە ھادىسىلەرنىڭ ئەسلىي قىياپىتى بويىچە تەھلىل قىلىپ چىقىرىلغان، شەخسىي ھېسسىيات ئارىلاشتۇرۇلمىغان، بىر تەرەپلىمە - لىكتىن خالىي، دۇرۇس، ھەقىقىي: ئوبيېكتىپ باھا. ئوبيېكتىپ خۇلاسە.

ئوبيېكتىپلىق ئى. ئاڭدىن تاشقىرى بولۇش ۋە ئاڭغا بىۋاسىتە باغلىق بولماسلىق: ماركسىزم ھەرقانداق ھەقىقەتنىڭ مۇتلەق ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ، ھەرقانداق مەڭگۈلۈك ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىدۇ.

ئوبيېكتىۋىزم ئى [ر] ئوبيېكتىپ ۋەقەلىكنى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ۋەقە، ھادىسە ۋە پاكىتلارنى پاسسىپ، يۈزەكى، بىرتەرەپلىمە ئىنكاس قىلىش.

ئوپال ئى ① <گېئول> بىر خىل مىنېرال، يەنى تەبىئىي سىلىتسىي ئوكسىد قېتىشمىسى. تەركىبى تۇراقسىز، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 34% كە يېتىدۇ. ئادەتتە كىرىستالسىز ماددا دەپ قارىلىدۇ. كۆپىنچە زىچ كاللەك، بەزىدە قوڭغۇراقسىمان ھالەتتە بولىدۇ. رەڭگى ئوخشاش ئەمەس، كۆپ ھاللاردا تۇخۇم ئېقى رەڭگىدە بولىدۇ. تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا ھەر خىل رەڭلەردە كۆرۈنىدۇ، ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. كۆپ تۆشۈكلۈك كاللەكلىرى موم پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 5 ـــ 5.5. سۇنۇق يۈزى قوللۇلە قېپى ھالىتىدە بولىدۇ. ② قەشقەر ۋىلايىتى كوناشەھەر ناھىيەسىگە قاراشلىق بىر يېزا - نىڭ نامى.

ئوپېرەتتۇنىزم ئى [ر<لات] <پەلس> ئىشچىلار ھەرىكىتى داۋامىدا پىرولېتارىيات سىنىپىنىڭ مەنپەئەتىنى بۇرژۇئازىيە مەنپەئەتىگە بويسۇندۇرۇشقا ئۇرۇنىدىغان، بۇرژۇئازىيە بىلەن كېلىشىم، ھەمكارلىق تۈزۈشكە، سىنىپىي كۈرەش، سوتسىيا - لىستىك ئىنقىلاب ۋە پىرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدىن ۋاز كېچىشكە دەۋەت قىلىدىغان سىياسىي ئېقىم.

ئوپېرەتتۇنىست ئى [ر] <پەلس> ئوپېرەتتۇنىزم تەرەپدارى، ئوپېرەتتۇنىزم سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇچى شەخس.

ئوپتىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى. يورۇقلۇقنىڭ پەيدا بولۇشى، تارقىلىشى ھەمدە يورۇق - لۇقنىڭ ھەر خىل ماددىلار بىلەن بولغان ئۆزئارا تەسىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئوپتىكىلىق سۈپ <فىز> ئوپتىكا ھادىسىلىرىگە ئائىت؛ ئوپتىكا بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئوپتىكىلىق ئەينەك. ئوپتىكىلىق زىچ مۇھىت. ئوپتىكىلىق شالاڭ مۇھىت. * بۇ كۆرۈنۈشلەر بۇگۈنكى كۈندە ئوپتىكىلىق يوللار بىلەن ئېكرانغا كۆچۈرۈلدى.

ئوپتىمېتر ئى [ر<لات] <فىز> ئوپتىكىلىق قائىدىلەردىن پايدىلىنىپ ياسالغان، كۆزنىتىش، تەھلىل قىلىش، ئۆلچەش قاتارلىق خىزمەتلەرگە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋابلارنىڭ ئومۇ - مىي نامى.

ئوپتىمىزم ئى [ر<لات] <پەلس> كېلەچەككە، ئومۇمەن ھەربىر ئىشقا ئىشەنچ بىلەن قاراش؛ ھەربىر نەرسىنىڭ ياخشى ۋە پارلاق تەرەپلىرىنى كۆرۈشكە مايىللىق.

ئوپتىمىست ئى [ر] <پەلس> ئوپتىمىزم روھى بىلەن سۇغىرىلغان، ھەر نەرسىگە، ھاياتقا تولۇق ئىشەنچ بىلەن قارايدىغان، ئۇنىڭدىن زوقلىنىدىغان كىشى.

ئوپچە سۇپ. كوللېكتىپ بىلەن ئالاقىدار بولغان، كوللېكتىپقا مۇناسىۋەتلىك: مەن ئەمدىلا بىخ سۈرۈپ چىققان قىزغۇچ بەدىلەرنى تېرىۋېلىپ، بۆكۈمنى توشقۇزاتتىم. چۈنكى، ئۇنى ئوپچە ئاشخانىغا ئاپىرىپ تاپشۇرغىنىمىزدىن كېيىنلا كەچتە بېرىلىدىغان ئۇماچقا ئېغىز تېگىلەيتتۇق.

ئوپقا ئى. دىيال. ئەپكەش.

ئوپقان سۇپ. يەپ تويمايدىغان، ئالدىغا كەلگەننىڭ ھەممىنى يەپ كېتىدىغان؛ ئاچ كۆز: ئوپقان ئادەم. * مەن ساڭا ئوچۇقىنى ئېيتسام، بۇ يەر ھازىر ئادەم يوتىدىغان ئوپقانغا ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئوپقانلىق ئى. ئالدىغا كەلگەننىڭ ھەممىنى يېيىش، يەپ تويماسلىق.

ئوپلىماق پ. دىيال. ئوتلىماق (چاي).

ئوپۇر ئى. دىيال ① ئويمان، ئازگال. ② چاناق.

ئوپۇر- توپۇر ① بىرقانچە ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ جىددىي ھەم ئالدىراشلىق بىلەن قىلغان قالايمىقان ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولغان ئاۋازلار ۋە شۇنداق ھالەت: ئابدۇللا روزى سىرتتىكى ئوپۇر - توپۇرلارغا دىققەت قىلىپ ئولتۇراتتى. ② ئالدىراپ - سالدىراپ، جىددىي ھالدا، تۈيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇتلا: ئۇلار ئوپۇر - توپۇر يېتىپ كېلىشتى.

ئوپۇرماق پ. تېگىگە يەتمەك، پەملىمەك، بىلمەك: ئوقەت قىلساڭ ئوپۇرۇپ قىل.

ئوپۇرۇلماق «ئوپۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوپۇل- توپۇل ئالدىراپ - تېنەپ، ھاپىلا - شاپىلا؛ ئۇشتۇمتۇت، تۈيۇقسىز، بىردىنلا: مەن ئوپۇل - توپۇل رومكىنى كۆتۈرۈۋەتتىم.

ئوپۇم مىق. دىيال. يۇتۇم، ئوتلام.

ئوپىرا ئى [ر<لات] <ئەد> شېئىرىي خۇسۇسىيەت بىلەن دراماتىك ۋەزىيە ئورگانىك ھالدا بىرىكىپ يېزىلغان دراما.

ئوپىراتسىيە ئى [ر<لات] ① <تېب> بەزى كېسەللىكلەرنى داۋالاش مەقسىتىدە كېسەللەنگەن جايىنى خىرۇرگىيە يولى بىلەن يېرىش، كېسىش، تىكىش: ئوپىراتسىيە قىلماق. ئوپىراتسىيە ئۆيى. ②<ھەرب> بىرەر مەقسەتنى كۆزلەپ ياكى بىرەر ۋەزىيەنى بېجىرىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان جەڭ ھەرىكەتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئوپىراتور ئى [ر<لات] كىنو - فىلىملەرنى سۈرەتكە ئالغۇچى كىشى: ئوپىراتورلار ئاپپاراتلىرىنى تەييارلىشىپ تەخ بولۇشتى.

ئوپىراتورلۇق ئى. كىنو - فىلىملەرنى سۈرەتكە ئېلىش ئىشى ۋە كەسپى: مىرادىل ھازىرغىچە ئون نەچچە فىلىمنىڭ ئوپىراتورلۇقىنى ئىشلىگەن.

ئوپىرالاشتۇرماق پ. ئوپىراغا ئايلاندۇرماق، ئوپىرا شەكلىدە قايتا يېزىپ چىقماق، ئوپىراغا ئۆزگەرتمەك: شەرەنىڭ بىر چېتىدە شائىر ئۆزى ئوپىرالاشتۇرغان «لەيلى - مەجنۇن» ۋە «پەرھاد - شېرىن» كىتابلىرى بېيىقلىق تۇراتتى.

ئوپىرالاشتۇرۇشماق «ئوپىرالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەينى ۋاقىتتا تېيىپچان ئېلىيوف قاتارلىق ئەدىبلەر بىرلىشىپ «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»لارنى ئوپىرالاشتۇرۇشۇپ چىقىشتى.

ئوپىرالاشتۇرۇلماق «ئوپىرالاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ھېكايە خېلى بۇرۇنلا ئوپىرالاشتۇرۇلغانىدى.

ئوت I ئى. ئومۇمەن غولى ياغاچلاشمايدىغان، ئوتخور ھايۋانلار يەيدىغان ئۆسۈملۈكلەر؛ گىياھ، چۆپ: ئوتقا كەلگەن خوتۇننىڭ ئوتۇنۇز ئېغىز گېپى بار (ماقال)، * ئوتى بار يەرنىڭ سۈيى يوق، سۈيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق (ماقال).

ئوت II ئى ① ياغاچ، گاز، ماي قاتارلىق كۆيىدىغان نەرسىلەرنىڭ بەلگىلىك ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق چىقىرىپ كۆيۈش جەريانى، يانغىن، ئاتەش: بىر قولۇڭغا ئوت ئېلىپ يۈر، بىر قولۇڭغا سۇ (ماقال). ② <ھەرب> شىددەت بىلەن ياندۇرۇلغان، ئۇزلۇكسىز ھالدا كۆپلەپ ئېتىلغان ئوقلار: پوتەيلەر، ئاكوپلاردىكى ئەسكەرلەر توختاۋسىز ئوت ئاچماقتا ئىدى. ③ كۆچمە. تەشنالىق بىلەن سېغىنىش، ياد ئېتىش، تەقەززا بولۇش، كۆچلۈك ئىشتىياق؛ ھەددىدىن تاشقىرى قىزىقىش، مايىل بولۇش، ئامراق بولۇش، مۇھەببەت: چىرايلىقنىڭ ئوتى يامان، سەتنىڭ ھالى (ماقال). ④ كۆچمە. ئېغىر بالايىئاپەت؛ قاتتىق روھىي ئازاب، دەرد - ھەسرەت، ئاچچىق ئەلەم، ئېغىر قايغۇ - ھەسرەت: ـــ مېنى بىر ئوتنىڭ ئىچىگە تىقىپ قويۇپتىكەنسىز، ـــ دېدى سەلەي خېلىلا يۇمشاپ. * ئۇ يەنە ھېلىقى بىچارىنى ئوتقا ئىتتەردى.

ئوت ئاچماق <ھەرب> قارشى تەرەپكە قارىتىپ مىلتىق، زەمبىرەكلەرنى ئاتماق، ھۇجۇم ياكى جەڭ باشلىماق: بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، بۇ زالىم تاجاۋۇزچىلارغا ئوت ئېچىش بىزنىڭ چىقىش يولىمىز.

ئوت ئالماق ① ئوت تۇتاشماق، ئوت يانماق، كۆيمەك: موتور گۈرۈلدەپ ئوت ئالدى. ② كۆچمە. ئوتتەك قىزارماق: ئۇنىڭ يۈزلىرى ئوت ئېلىپ، ئانارەك قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئوت بىلەن سۇدەك قەتئىي چىقىشالمايدىغان، بىر - بىرىنى قاتتىق يامان كۆرىدىغان، ئۆچ - ئاداۋەتلى بار كىشىلەرگە قارىتا ئېيتىلىدىغان ئىبارە: ـــ ئەمەت بىلەن قاسىمنى دەمسىلەر، ئۇ ئىككىسى ئوت بىلەن سۇدەك تۇرسا، ـــ دېدى بىرەيلەن گەپ قوشۇپ.

ئوت بىلەن ئويناشماق ناھايىتى خەتەرلىك، ئىنتايىن قورقۇنچلۇق ئىشقا تۇتۇش قىلماق: سىلەر ئوت بىلەن ئوينىشىۋاتىسىلەر، مەن، نامان ئاكا، سىلەردىن خۇش بولاي، مېنى ئۆزۈڭلەرگە چاتماڭلار.

ئوتقا ياغ چاچماق بىرەر يامان ئەھۋالغا قارىتا قوتراتقۇلۇق قىلىپ، يامان ئەھۋالنى تېخىمۇ يامان قىلىۋەتمەك: كۆيچىلىك پەرەز قىلىشقانەدەك، بۇ ئېلان ئوتقا ياغ چاچتى، سەۋر - تاقەتنى توگىتىۋەتتى.

ئوت قويماق ① ئوت يېقىپ كۆيدۈرمەك، كۆيدۈرۈپ يوقاتماق: ئۇ كەپىگە ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى. ② كۆچمە. تېخىمۇ كۆچەيتىۋەتمەك، تېخىمۇ ئەۋج ئالدۇرماق، تېخىمۇ يامان قىلىۋەتمەك: ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى مېنىڭ غەزىپىمگە تېخىمۇ ئوت قويۇۋەتتى. ③ كۆچمە. قىزىقىش، ئىشتىياق ياكى تەقەززالىق پەيدا قىلماق: يۈرىكىمگە ئوت قويغان كىمسەن بالام؟! دەپ زار - زار يىغلاپتۇ ئانا.

ئوت كەتمەك ① ئوت تۇتىشىپ كۆيۈپ كەتمەك. ② كۆچمە. تېمپېراتۇرا بەك ئۆرلەپ ئىسسىق بولۇپ كەتمەك، ھاۋا بەك

قىزىپ كەتمەك: ــ ھاۋا نېمىدېگەن ئىسسىق، ئوت كېتىپتۇ زادى، ــ دېدى ئەكبەر. ③ كۆچمە. بىرەر مالنىڭ بەك بازىرى چىقىپ كەتمەك، خېرىدارلار بەس ــ بەستە تالىشىپ سېتىۋالماق: ــ مەن ئەكەلگەن قوغۇنلارغا ئوت كەتتى، دەڭا، كىرىپ بېرىم سائەتكە قالماي ھەممىنى سېتىپ بولىدۇم، ــ دېدى ئۇ كېرىلىپ كۆلۈپ. ④ كۆچمە. نەرخ ــ ھاۋا بىردىنلا ئۆرلەپ كەتمەك: ياردەببىم، بۈگۈن بازارغا ئوت كېتىپتىغۇ، ئۆسۈپ كەتمىگەن ھېچنېمە قالمايتۇ. ⑤ كۆچمە. ئىشق ــ مۇھەببەت تەشنالىقى ئۆرلىمەك، ھەددىدىن ئارتۇق تەقەززا بولماق، ئىشتىياق قاتتىق ئۆرلىمەك: كاككۇكلار كېلىپ قوندى، ياپيېشىل تېرەكلەرگە. يارىمنى خىيال قىلسام، ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

ئوت ئېتىقادچىلىقى <پەلس> قەدىمكى زامانىدا ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەردە تارقالغان بىر خىل دىن. ھازىر ئىراننىڭ قىسمەن رايونلىرى ۋە ھىندىستاندىكى بومبايدا ئۇنىڭ ئاز سانىدىكى مۇرىتلىرى بار. بۇ دىن «دۇنيانىڭ بىر ــ بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى مەنبەسى بار، ئۇلار كۈرەش قىلىپ تۇرىدۇ: بىر مەنبە ــ ياخشىلىق، ئۇنىڭ سىمۋولى يورۇقلۇق ئىلاھى خۇرۇمازدا، يەنە بىر مەنبە ــ يامانلىق، ئۇنىڭ سىمۋولى ئاھرىمەن دېگەن جاھالەت ئىلاھى ئاگرومايىنوس؛ ئوت ياخشىلىق ۋە يورۇقلۇقنىڭ ۋەكىللىك قىلىدۇ» دەپ قارايدۇ، شۇڭا ئۇ «مۇقەددەس ئوت» قا چوقۇنۇشنى ئاساسىي مۇراسىم قىلىدۇ.

ئوت ئېغىز دىيال. ئاغزى ئىتتىك.

ئوتى بار يېقىملىق، كىشىنى مەھلىيا قىلىدىغان، ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان: گۈلەندەم خېلىلا ئوتى بار قىز ئىدى.

ئوتى بېسىلماق دەرد ــ ئەلەمى پەسكويغا چۈشمەك؛ سېغىنىشى پەسەيمەك: ــ بالىنىڭ ئوتى بېسىلغاندا ئۆتۈشلىپ قالدۇ، تۇردىخان، خاپا بولۇپ كەتمە، ــ دېدى ئۇ تەسەللى بېرىپ.

ئوت يۈرەك ئىنتايىن قىزغىن؛ قەھرىمان، باتۇر: بىزنىڭ ئوت يۈرەك باشلىرىمىز ناھايىتى غايىلىك چوڭ بولۇۋاتىدۇ.

ئوتاتماق «ئوتىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەت كېۋەزلىكىنىڭ ئوتىنى ئوتتۇۋېتىش ئۈچۈن ئادەم ئىزدەپ مەدىكار بازىرىغا كەلدى.

ئوتاچى ئى. تارس. تېۋىپ، دوختۇر.

ئوتاشماق «ئوتىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئائىلە بويىچە ئېتىزغا چىقىپ، بۇغداينىڭ ئوتىنى بىر كۈندىلا ئوتىشىپ بولۇشتى.

ئوتاق I ئى. زىرائەت ئارىسىغا ئۇنىگەن تۇرلۇك ئوت ــ چۆپلەرنى ئوتاش، يۇلۇپ تاشلاش: ئۇلار ئەتىگەندىلا ئېتىزلىققا ئوتاققا چىقىپ كەتكەنىدى.

ئوتاق II ئى. چارۋىچىلار ياكى كۆچمەنلەرنىڭ ۋاقىتلىق تۇرۇشى ئۈچۈن ياسالغان تۇرالغۇ، ۋاقىتلىق ئۆي: ئايدا ئوتاق بولماپتۇ، يىلدا قوشنا (ماقال).

ئوتاقچى ئى. زىرائەتلەردىكى ئوت ــ چۆپلەرنى ئوتايدىغان ئادەم: چۈشكە يېقىن ئوت ئوتاۋاتقان ئوتاقچىلارمۇ قايتىپ كەلدى. * پاختىزارلىرىدا ئىشلەيدىغان تىنماي، ئىشتا چېۋەر ئوتاقچى قىزلار؛ شوخ ناخشىنى ياخشى تارتار كۆكتە، ئىشنى كۆيلەپ قوشاقچى قىزلار.

ئوتالغۇ ئى← **ئوتاق** II.

ئوتالماق «ئوتىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوناقلىقتىكى ئوت بىر دەمدىلا ئوتىلىپ بولۇندى.

ئوت ــ بوغۇز ئوت ۋە بوغۇز، ئومۇمەن چارۋا ــ مالالار يەيدىغان تۇرلۇك يېمەكلىكلەر: 18 ھارۇندا ئوت ــ بوغۇز، ئون ھارۇندا يېمەك ــ ئىچمەك بار ئىدى.

ئوتپەرەس ئى. ئوتقا چوقۇنغۇچى: ئىراننىڭ قىسمەن جايلىرىدا ۋە ھىندىستاندىكى بومبايدا ئوتپەرەس ئادەملەر ھېلىمۇ مەۋجۇت.

ئوتپەرەسلىك ئى <دىن> ئوت، ئاتەش ئېتىقادچىلىقى: ئوتپەرەسلىك قەدىمكى دىنلارنىڭ بىرى بولۇپ، دۇنيادىكى قىسمەن دۆلەتلەردە خېلى كەڭ تارقالغان.

ئوت ــ پىراق ئوت ۋە پىراق، ئومۇمەن ئىشق ــ مۇھەببەت دەردى: مەن ۋەزىرمەن. سىزنىڭ ئوت ــ پىراقىڭىزدا كۆيۈپ يۇرگىنىمگە ئۇچ يىلدىن ئاشتى.

ئوتتاش ئى [ئوت + تاش] <خىم> كۆيدۈرۈلگەن ھاك بىلەن كوكسىنى توك ئوچىقىغا سېلىپ قىزدۇرۇش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان كۈل رەڭ، كاللەك ھالەتتىكى ماددا، خىمىيەۋى تەركىبى كالتسىي كاربىد (CaC_2)، سانائەتتە ئاتسېتىلېن ئېلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئوتتۇرا ① ئى. مەلۇم بىر دائىرىنىڭ دەل مەركىزىي نۇقتىسى، مەركەز: قەسىر ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل تۇرغۇدەك. ② سۈپ. ئىسىملارنى ئېنىقلاپ «مەركىزىي، مەركىزىي قىسىمدىكى، مەركىزگە جايلاشقان، ئارىسىدىكى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئوتتۇرا ئاسىيا. ئوتتۇرا جۈڭگو. ئوتتۇرا ئافرىقا. ئوتتۇرا قول. ئوتتۇرا ئىشەك. ③ ئى. بەلگىلىك ئۇزۇنلۇقتا ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئىككى چېتى ياكى ئۈچىدىن تەڭ ئارىلىقتا بولغان نۇقتىسى: يىراقتا كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئەسكەرلەر توسۇۋالىپ، مىلتىقلىرىغا تايىنىپ تۇرۇشاتتى. ④ ئى. ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەرنىڭ ئارىلىق قىسمى: ئۇ مەشۇقى مەلىكە بۇدۇرنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىرنى سۆيۈپتۇ. ⑤ ئى. مەلۇم بىر جايدىكى كىشىلەر ياكى نەرسىلەرنىڭ ئارىسى، قورشاۋ: ئوقۇتقۇچى ــ ئوقۇغۇچىلار دەررۇ ئاسمىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، ئۈنىڭغا نېمىندۇر دېيىشمەكچى بولۇشتى ــ يۇ، دېمىدى. ⑥ ئى. باشلىنىش بىلەن ئاخىرلىشىشى تەخمىنەن تەڭ ئۇزاقلىقتىكى ۋاقىت، يېرىم: بىر يىلى قىشنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىبراھىم ئاكا تۇرسۇن بىلەن گەپ تەگىشىپ قالدى. ⑦ سۈپ. ھەممە كىشى ياكى بىرنەچچە كىشى تەڭ پايدىلىنىدىغان، تەڭ شېرىك: بىرنەچچە ئىش ھايۋانلىرى، ئىككى دانە سوقا، بىردانە ئورما ماشىنىسى ۋە بىرمۇنچە ئۇششاق جابدۇقلار بىردىنلا كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدىكى مۈلكى بولۇپ قالدى. ⑧ ئى. «ئۇ، بۇ، شۇ..» قاتارلىق كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن بىللە كېلىپ «ئەتراپ، كۆرسىتىلگەن جايغا يېقىن يەر، ئۆپچۆرە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇ ئوتتۇرىدا ئۇنداق ئېسىل بىنا يوق. ⑨ سۈپ. مەلۇم بىر پائالىيەت، تۇر ياكى ھال ــ ئەھۋالغا نىسبەتەن دەرىجە جەھەتتىن يۇقىرىمۇ ئەمەس، تۆۋەنـ

مۇ ئەمەس بولغان، ئارىلىقتىراق تۇرىدىغان: ئوتتۇرا مەكتەپ. * ئۇ ئوتتۇرا بويلۇق، كېلىشكەن ئادەم ئىدى. ⑩ ئى. ئىككى ياكى بىرنەچچە كىشى ئارىسى، ئارا: نادىر بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ھېچقانداق يامان ئىش ئۆتۈلگىنى يوق.* ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش ھايات ـ ماماتلىق كۈرىشىدۇر. ⑪ ئى. مەلۇم بىر ۋەقە ياكى ھادىسە پەيدا بولىدىغان ياكى بولغان پەيت، مەزگىل: ئوتتۇرىدىن 15 كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ⑫ ئى. مەيدان، سەھنە ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئورۇن: قادىر ئورنىدىن تۇرۇپ سالماق قەدەم بىلەن ئوتتۇ ـ رىغا چىقتى.

ئوتتۇرا ئەسىر <تارىخ> مىلادىيە 476 ـ يىلى غەربىي رىم ئىمپېرىيەسى ئاغدۇرۇلغاندىن تارتىپ 1640 ـ يىلىدىكى ئەنگلىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىغىچە بولغان دەۋر ياۋروپادا «ئوتتۇرا ئەسىر» دەپ ئاتىلىدۇ. دۆلىتىمىز تارىخىدىكى دەۋر بۆلۈنۈ ـ شىدە ۋېي ـ جىن، جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالە، سۇي ـ تاڭ دەۋرلىرى ئوتتۇرا ئەسىر دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوتتۇرا دولقۇن <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 200 دىن 3000 مېتىرغىچە بولغان رادىيو دولقۇنى. ئۇنىڭ ئالاھىدە ـ لىكى يەر يۈزىدە بىۋاستە تارقىلالايدۇ.

ئوتتۇرا قاتلام خەلق ئامىسى ئىچىدىكى تەۋەلىك مۇناسىۋىتى جەھەتتە ئوتتۇرا دەرىجىگە مەنسۇپ بولغان كىشىلەر توپى ۋە شۇ دەرىجىدىكى تەشكىلات ياكى گۇرۇھ: كومىتېتىمىزدىكى ئوتتۇرا قاتلام رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئاخىرقى باسقۇچقا قەدەم قويدى.

ئوتتۇرا قولدەك قاۋۇل، يارىملىق، راۋرۇس، ئېسىل: ئاڭلا ـ ساق، مۇشۇ قۇمباشتىنلا ئوتتۇرا قولدەك يىگىتلەردىن ئوننى تۇتۇپ كېتىپتۇ.

ئوتتۇرا كېچە دىيال. تۈن كېچە، يېرىم كېچە.

ئوتتۇرا مەكتەپ ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مائا ـ رىپ تەربىيەسى ئېلىپ بارىدىغان مەكتەپ. ئادەتتە ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئالىي مەكتەپ ئارىلىقىدىكى بىر باسقۇچ.

ئوتتۇرا ھايات ئېراسى <گېئول> گېئولوگىيەلىك يىلنا ـ مىنىڭ تۆتىنچى ئېراسى. تەخمىنەن 230 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 67 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان.

ئوتتۇرا يولدا يېرىمدا، تولۇق ئاخىرلاشماستىنلا، باشلا ـ نىپ ئايىغى چىقمايلا: بۇ ئىش ئۇنچىلىك مۇھىم ئەمەس. شۇڭا ئوتتۇرا يولدا توختىتىپ قويدۇم.

ئوتتۇرىغا چىقماق ① مەيدانغا چىقماق، ئۆزىنى نامايان قىلماق، ئۆزىنى كۆرسەتمەك. ② سادىر بولماق، كۆرۈلمەك: ھازىر باشقا بىر ئىش سىز دېگەن ئۇ ئىشتىنمۇ جىددىيرەك بىر ئىش، ئوتتۇرىغا چىقتى.

ئوتتۇرانچى سۈپ. ئوچ بالىنىڭ ئىككىنچىسى، يەنى چوڭىدىن كىچىكى ياكى كىچىكىدىن چوڭى: ئوتتۇرانچى ئوغلۇم ئونۇپرىستېتتا ئوقۇۋاتىدۇ.

ئوتتۇرىچە سۈپ ① ھەجىم، مىقدار، سۈپەت، دەرىجە قاتار ـ لىقلاردا ئوتتۇرا ھال ئورۇندا تۇرىدىغان؛ ياخشىدىن تۆۋەن، ياماندىن يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدىغان: پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىز مىقياسىدىن ئېيتقاندا، ئېنېرگىيە سەرپىياتى مەملىكەت بويىچە ئوتتۇ ـ رىچە سەۋىيەدىن يەنىلا يۇقىرى. ② ئوتتۇرا ھېساب بىلەن، ئوتتۇرا ھېسابتا: پوستلاقنىڭ ئوتتۇرىچە قېلىنلىقى 5.2 مىللىمېتىر كېلىدۇ.

ئوتتۇرىلاشماق پ. يېرىملاشماق، ئوتتۇرا بولماق (سىغىم، ھەجىم ياكى مەزگىل ھەققىدە): تۈن ئوتتۇرىلاشقان بولسىمۇ، ئوغلۇمدىن ھېچ خەۋەر بولمىدى.

ئوتتۇرىلىق ئى ← **ئارىلىق** I : بۇ ئوتتۇرىلىقتا كەڭ كەتكەن بىر سايىلىق بار ئىدى.

ئوتتۇز سان. ئوننىڭ ئۈچ قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان، 29 دىن چوڭ، 31 دىن كىچىك بولغان پۈتۈن سان: 30 دانە ئالما.

ئوتتۇز ئوغۇل كۆپچىلىك، يىگىتلەر: مەن ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئالدىدا ۋەدە بەرگەنمەن، دېگىنىمنى قىلماي قويمايمەن.

ئوتتۇزبېشى ئى. تارس [ئوتتۇز + باش + ى] تارىختىكى ھەربىي ئەمەل نامى. ئوتتۇز ئەسكەردىن تەركىب تاپقان ھەربىي ئەترەتنىڭ باشلىقى.

ئوتتۇزىنچى سان. سان ياكى دەرىجە جەھەتتە 29 ـ دىن كېيىن، 31 ـ دىن بۇرۇن تۇرىدىغان؛ سان تەرتىپى «30» رەقىمى بىلەن ئىپادىلەنگەن: ئوتتۇزىنچى نومۇرلۇق ياتاق.

ئوتتېلىيە ئى [لات] <بوت> ← **ئوتتېلىيە ئوتى**.

ئوتتېلىيە ئوتى <بوت> يارلىقئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئوت ـ چۆپ ئوت ۋە چۆپ، ئومۇمەن چارۋا يەيدىغان خىلمۇخىل ئوتلار: بىز ئاغىنە، ئاغىنىدارچىلىقتىن مەقسەت كىشى ـ لەرنىڭ چارۋىلاردىن كۆتكەن ئۈمىدىدەك ھازىر ئوت ـ چۆپ بېرىپ، كەلگۈسىدە گۆش ـ ياغ شىلتۇپلىش ئەمەس.

ئوتخانا I ئى. ئائىلىلەردە مەخسۇس ئوت ـ چۆپ ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆي؛ سامانلىق.

ئوتخانا II ئى <ماشىن> ئىچىدىن يانىدىغان دىۋېگاتېل، پويىز، راكېتا قاتارلىقلاردىكى يېقىلغۇلار يانىدىغان ئورۇن، بۆلەك.

ئوت ـ خەس ئومۇمەن ئوت ـ چۆپ قاتارىدىكى نەرسىلەر: ئوت ـ خەس يىغماق: بىكار قالسام ئىچىم پۇشۇپ، ئۆزۈم غەمدە يۈرىمەن. شۇڭا مەن خوتۇن بىلەن ئوغۇت، ئوت ـ خەس يىغىمەن.

ئوتخور سۈپ. ئوت ـ چۆپ يەيدىغان، ئوت ـ چۆپ بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان: ئوتخور ھايۋانلار.

ئوتخورلۇق ئى<زوئول> ھايۋانلارنىڭ ئۆسۈملۈكلەر بىلەنلا ئوزۇقلىنىش ئادىتى.

ئوت ـ سامان ئوت ۋە سامان، ئومۇمەن ئات ـ ئۇلاغلار يەيدىغان ئوت ـ چۆپ، سامان قاتارلىق نەرسىلەر.

ئوتسىندۇرماق «ئوتسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرد ـ جىسى: ئۇلارنىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرۈپ ئوتسىندۇرۇپ قويۇشنى لايىق كۆردۇم ـ دە، دەرھال ئۆيگە باشلىدىم.

ئوتسىنماق پ. ئوتقا قاقلىنىپ ئىسسىنماق: ئۇ تونۇر بېشىدا ئوتسىنىپ ئولتۇرغان ھاشىمنىڭ يېنىغا كەلدى.

ئوتسىنىشماق «ئوتسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار گۈلخان ئەتراپىدا ئوتسىنىشقاچ ھەر خىل ئىشلار ئۈستىدە پاراڭلاشماقتا ئىدى.

ئوتقاش ئى. قاراڭغۇ كېچىدە يول يۈرگەندە يولنى يورۇتۇش

ئوچۇن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈر كالتەكنىڭ ئوچىغا مايغا چىلانغان پاختىنى ئوراپ ياسالغان ئاسان يانىدىغان نەرسە، ئوت كالتەك، مەشئەل: مەدرىسە ئىچىدىكىلەرنىڭ ئاچچىق تاپا ـ تەنىلىرىگە چىدىيالمىغان ئاپاق خوجا ئەمدى خوجىسى غالداندىنمۇ سوراپ ئولتۇرماي، سوپىلارنىڭ قولىدىن ياندۇرۇقلۇق تۇرغان ئوتقاشنى ئالدى ـ دە، دۆڭلەنگەن ياغاچ ـ تاختايلارغا ئۆز قولى بىلەن ئوت ياقتى.

ئوتقاشچى ئى. ئوتقاش كۆتۈرۈپ ماڭغۇچى كىشى: ئۇلار ئەمدىلا تاغ باغرىغا بېرىشىغا سول تەرەپتىن قىزىل كىيىم كىيگەن، قوراللىق 500 ئوتقاشچى چېرىك ئېتىلىپ كەلدى.

ئوتقۇيرۇق سۈپ [ئوت+ قۇيرۇق] بالا ـ قازا تېرىيدىغان، قۇتراتقۇلۇق قىلىدىغان، جېدەل پەيدا قىلىدىغان: ئوتقۇيرۇق ئادەم.

ئوتقۇيرۇقلۇق ئى. قۇتراتقۇلۇق قىلىش، بالا ـ قازا پەيدا قىلىش ھەرىكىتى.

ئوت ـ كاۋاپ ئوت ۋە كاۋاپ، ئومۇمەن ئىنتايىن قىزىغان، كۆيگەن، ئۆرتەنگەن ھالەت.

ئوتكۆچ ئى [ئوت+ كۆچ] ← **ئوتكۆچ قىلماق.**

ئوتكۆچ قىلماق ئاشلىماق.

ئوتلاپ قاقماق دىيال. باخشىلار پىرە ئويىنىغاندا پىچانغا ئوت يېقىپ، يەتتە يەردە ئوق ـ تەتۇر ئايلاندۇرماق.

ئوتلاتماق I «ئوتلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھارۇنەكەش بوۋاي قارا ئۆكۈزنى ئوتلاتقىلى ئېلىپ ماڭدى.

ئوتلاتماق II «ئوتلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ماڭمۇ بىر يۇتۇم ئوتلىتىپ قويۇڭا، ـــ دېدى يەنە بىر بالا خەلچەم ئانغا يېلىنىپ.

ئوتلاتماق III «ئوتلىماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىچارە مومای قىزنى پېرىخونلارغا ئوتلىتىپمۇ كۆردى، ئەمما ھېچ پايدىسى بولمىدى.

ئوتلاشماق I «ئوتلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆمۈرىول بويىدا بىر توپ قوي ـ قوزا، يۇرەتتى ئوتلىشىپ، ئويناقلاپ ـ يايراپ.

ئوتلاشماق II «ئوتلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ بىر ـ ئىككى رومكا ئوتلىشىپ بېرەرسەن؟ ـــ دېدى ئۇ ئاباقا قاراپ ھەجىيىپ.

ئوتلاشماق III «ئوتلىماق III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆت ـ بەش پېرىخونلار ئۆزلىرىچە بىرنېمىلەرنى ئوقۇشۇپ، بالىنى ئوتلىشىشقا باشلىدى، ئەتراپتىكىلەر ئۇلارغا ئۆمىد بىلەن قارىشىپ تۇرۇشتى.

ئوتلاق ئى. ئوت ـ چۆپلەر كۆپ ئۆسكەن، ئوت ـ چۆپ بىلەن پۈركەنگەن جاي؛ ياياق، چۆپلۈك: ئۇ ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ يۆمشاق ئوتلاقتا ياتقانلىقىنى سەزدى.

ئوتلاق سالمىسى <زوئول> سۆرەلگۈچىلەر كىلاسى، كەسلەنچۈك ئائىلىسىدىكى ھايۋان. تەن ئۆزۈنلۇقى 25 سانتىمېتىر، قۇيرۇقى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، دۈمبىسى يېشىل قوڭۇر، قورسىقى ئاقۇچ كۈل رەڭ، تېنىنىڭ يان تەرەپلىرى يېشىل، دۈمبىسىدە ئالتە قاتار چوڭ تەڭگىچە قاسرىقى بار، ئوت ـ چۆپ ئارىسىدا ياشاپ، ھاشارات تۈتۈپ يەيدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىغا تارقالغان، شىنجاڭدىمۇ بار.

ئوتلاقچىلىق ئى. ئوتلاق، ياياق بەرپا قىلىش، باشقۇرۇش ئىشى، ئومۇمەن ئوتلاق بىلەن مەشغۇل بولۇش پائالىيىتى.

ئوتلام مىق. ئېغىزغا بىر ئالغۇدەك مىقدارنى بىلدۇرىدۇ، كۆپىنچە ئىچىملىكلەر ھەققىدە ئېيتىلىپ «يۇتۇم» بىلەن باراۋەر ئىشلىتىلىدۇ: بىر ئوتلام سۇ ئىچمەك.

ئوتلاندۇرماق I «ئوتلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېتىنى كەڭرى كەتكەن ياياقتا بىر ئاش پىشىم ئوتلاندۇرۇپ بولۇپ، سەپىرىنى يەنە داۋام قىلدى.

ئوتلاندۇرماق II «ئوتلانماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتراپتا قاراپ تۇرغانلار تۇيۇقسىز ھوشىدىن كەتكەن بۇ ناتونۇش سەپەردىشىغا ئاز ـ ئازدىن سۇ ئوتلاندۇرغاندىن كېيىن يىگىت ئاستا ـ ئاستا كۆزىنى ئېچىشقا باشلىدى.

ئوتلاندۇرماق III «ئوتلانماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مومای مەھەللىدىكى ھەممىگە تونۇش پېرىخوننى تەكلىپ قىلىپ نەچچە قېتىم ئوتلاندۇرغان بولسىمۇ، ئوغلىنىڭ كېسىلى يەنە ئوخشاش ھالەتتە تۇراتتى.

ئوتلانماق I «ئوتلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ چارۋىلار يىل بويى ياياق ۋە قىشلاقلاردىلا ئوتلىناتتى.

ئوتلانماق II «ئوتلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاردىدا بىر ـ ئىككى ئوتلام چايمۇ ئوتلاندى.

ئوتلانماق ① III «ئوتلىماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىچارە قىز دادىسىنىڭ گېپىگە كىرىپ پېرىخونلار تەرىپىدىن نەچچە قېتىم ئوتلانغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ ھالىتىدە قىلچە ئۆزگىرىش بولمايۋاتقانلىقىنى ئاستا ـ ئاستا ھېس قىلىشقا باشلىدى. ② چاقناپ تۇرماق، نۇر چاچماق؛ نۇرلانماق، چاقنىماق: راستىنلا ئەكرەمنىڭ مەڭزى ئىچىگە تارتىلىپ، ياڭقى چىقىپ قالغاندى. ئەمما كۆزلىرى يەنىلا يېنىپ، ئوتلىنىپ تۇراتتى.

ئوتلۇق I سۈپ. ئوتى بار، ئوت ـ چۆپلەر كۆپ ئۆسكەن، ئوت بىلەن قاپلانغان: ئۇلار تەڭرىتاغنىڭ تۆۋەن ئېتىكىدىكى سۈزۈك سۇلۇق، يۇمران ئوتلۇق گۈزەل ياياقتا بىر كېچە تۇنىدى.

ئوتلۇق II سۈپ ① ئوتى بار، كۆيدۇرۇش كۇچىگە ئىگە: قان ـ ياش ئاققان كۆزلەردە، چاقماقلار! چۇشۇپ ئوتلۇق چېقىلغان، كۆيسۇن ئەمدى چاقماقلار! ② قىزىق، ئىسسىق، ھارارەتلىك؛ كىشىگە ئىللىقلىق، خۇشاللىق بېغىشلايدىغان: ئىككى سەپداشنىڭ ئوتلۇق مەڭزى بىر ـ بىرىگە چىڭ چاپلاشتى. ③ نۇرلۇق، نۇر چېچىپ تۇرغان، چاقناپ تۇرغان: ـــ ھە... ـــ ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، گويا قىزنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىنىڭ ئۆزىنى كۆيدۇرۇپ تاشلىشىدىن قورققاندەك، يەرگە قارىۋالدى. ④ كۆچمە. بالا ـ قازا، جېدەل ـ ماجىرا غا يېقىن، خەتەرلىك، جېدەل پەيدا قىلىدىغان: خوتۇن خەقنىڭ پېشى ئوتلۇق دەپ، ئوت تۇتىشىپ بالا ـ قازا ياماشقىلى ئارانلا تۇرىدۇ. ⑤ كۆچمە. شىجائەتلىك، غەيرەتلىك، قاينىق؛ جۇشقۇن، قىزغىن: ئۇنىڭ ئوتلۇق ياش يۈرىكى دائىم خەلق ئۈچۈن سوقۇپ تۇراتتى. ⑥ كۆچمە. كۆڭلۈك روھىي ئازاب كەلتۈرىدىغان، ئەلەملىك، دەردلىك: مېنىڭ بۇ خېتىم، بەلكىم سىزنىڭ كامىل ئۈچۈن ھەسرەتلىرىڭىزنى

لىك ياشلار توككەن، ئوتلۇق ئاھلار تارتقان چېغىمىزدا يېتىپ بارار.

ئوتلۇق Ⅲ ئى. دىيال. تونۇرنىڭ كۆلىنى چىقىرىدىغان توشۇكى، داپخۇن.

ئوتلىتىشماق Ⅰ «ئوتلاتماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يىگىتلەر قويلىرىنى ئوتلىتىشقاچ بىر - بىرلەپ ئۆز سەرگۈزەشتلىرىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ئوتلىتىشماق Ⅱ «ئوتلاتماق Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارۋانلار يىگىتكە بىرنەچچە يۈتۇم سۇ ئوتلىتىشقاندىن كېيىن، ئۇ ھوشىغا كەلدى.

ئوتلىتىشماق Ⅲ«ئوتلاتماق Ⅲ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئوتلىماق Ⅰ پ. مال - چارۋىلار ئوت - چۆپ يېمەك، ئوت بىلەن ئوزۇقلانماق: ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، ئاتنى ئوتلاشقا قويۇۋەتتى.

ئوتلىماق Ⅱ پ. قىزىق ئىچىملىكلەرنى ئاز - ئازدىن يۇتماق؛ ئومۇمەن سۇيۇق نەرسىلەرنى ئاز - ئازدىن ئىچمەك: موماي چاينى ئىككى ئوتلاپ، نېرى ئىتتىرىپ قويۇپتۇ.

ئوتلىماق Ⅲ پ <تېب> ئوت بىلەن ئۇچۇقلىماق: خەلق ئارىسىدىكى «ئوتلاپ قېقىش»، «پېرە ئوينىتىش» قاتارلىق خۇراپىي ئۇسۇللار ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى ئوتقا چوقۇنۇشتىن قېپقالغان ئادەتلەردۇر.

ئوتھارۋا ئى [ئوت + ھارۋا] كونا. پويىز.

ئوتوفون ئى [ر<گىرىك] <تېب> قولىقى ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئاۋازلارنى ئاڭلىشىغا ياردەم بېرىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. ئۇنىڭ بەزىلىرى ئاكۇستىكىلىق پىرىنسىپ بويىچە ئاۋاز دولقۇنىنى توپلاپ قولاقتا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ؛ يەنە بەزىلىرى ئېلېكتىر ئىلمى پىرىنسىپلىرى بويىچە ئاۋاز قوبۇلغۇچ ياكى مىكروفون قوبۇل قىلغان ئاۋاز دولقۇنىنى چوڭايتىپ قولاقتا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

ئوتۇغات ئى. تارس ① ئەمەلدارلارنىڭ باش كىيىمىگە تاقىلىدىغان مەنسەپ بەلگىسى. ② دوپپىنىڭ ئالدىغا تاقىلىدىغان زەر پۇپۇك: ئوتۇغات تاقىماق.

ئوتۇغات مونچاق تارس. ۋاڭلىق تۇزۇمدە گۈك، بەزە، تەجىلەر كىيىدىغان تاج.

ئوتۇغاتسىز سۈپ. ئوتۇغاتى يوق؛ ئوتۇغات تاقالمىغان، قادالمىغان، ئوتۇغات تاقىمىغان، قادىمىغان: ئۇلار يۇقىرىنىڭ قۇلى، تۆۋەنىنىڭ خوجىسىلىق ماھىيەتلىرىنى ئۆزگەرتمىگەن ئوتۇغاتسىز ئەمەلدارلارغا نىسبەتەن ۋىجدان مۇختارىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكى بىلەن مەغرۇر ئىدى.

ئوتۇقماق پ. قوزا - ئوغلاق قاتارلىق چارۋىلارنىڭ بالىلىرى سۈتتىن ئايرىلىپ ئوت يېگۈدەك بولماق، ئوتقا كىرىشمەك.

ئوتۇن ئى. كېسىپ، يېرىپ ئوت قالاش ئۈچۈن تەييارلانغان ياغاچ، شاخ - شۇمبا ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر، ئومۇمەن ئوت قالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۈرلۈك ياغاچلار: ئوت بار يەردە تۇتۇن بار، سۇ بار يەردە ئوتۇن بار (ماقال).

ئوتۇننى يۇيۇپ قالايدىغان تازىلىق قىلدىم دەپ، بەك ئاشۇرۇۋەتكەنلىكتىن ئىبارەت: بۇ تازا ئوتۇننى يۇيۇپ قالايدىغان بىرنېمە بولىدىغانەدەك قىلىدۇ.

ئوتۇن- چاۋار ئوتۇن ۋە چاۋار.

ئوتۇنچى ئى ① جاڭگال ۋە تاغۇتاشلاردىن ئوتۇن ئەكىلىپ، ئۇنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى: بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا بىر ئوتۇنچى ئۆتكەنمىكەن، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ② بايلارغا مەخسۇس ئوتۇن توشۇپ بېرىدىغان مالاي: ئۆتمۈشتە بايلىق ئوتۇنچىسى ئىدىم، بۇگۈن دۆلەتنىڭ ئورمان ئىشچىسى بولدۇم.

ئوتۇنچىلىق ئى. مەخسۇس ئوتۇن ئەكىلىپ سېتىش بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈش: ماڭا نىسبەتەن ئوتۇنچىلىق تولىمۇ ئېغىر، ئادەم ئىلگىرى باسمايدىغان بىر ئىش بولۇپ تۇيۇلدى.

ئوتۇنخانا ئى. ئوتۇن قويىدىغان ئۆي: بۇ چوڭ ئوتۇنخانىدا قاتتىق - قۇرۇق ئوتۇنلار ئېغىز - ئېغىز دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى.

ئوتۇنلۇق ئى. ئوتۇن بار، ئوتۇن كۆپ يەر.

ئوتىغۇچ ئى. توپىنى بوشىتىش ۋە ئوت ئوتاشتا ئىشلىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى.

ئوتىماق پ. زىرائەت ئىچىدىن ئوت - چۆپلەرنى يۇلۇپ ئالماق، زىرائەتنى ئوتتىن خالىي قىلماق: — بوپتۇ قىزىم، — دېدى موماي ئاغرىنىپ ۋە ئاستا باغدىكى كۆكتاتلارنى ئوتىغىلى چىقىپ كەتتى.

ئوتياش ئى [ئوت + ياش] سەي - كۆكتات.

ئوتياشچى ئى. سەي - كۆكتات تېرىپ ساتقۇچى كىشى، سەيچى.

ئوتياشچىلىق ئى. مەخسۇس سەي - كۆكتات تېرىپ ئۆستۈرۈش ۋە ئۇنى سېتىش ئىشى.

ئوتياشلىق ① ئى. ئوتياش ئۆستۈرۈلگەن، ئوتياش تېرىلغان يەر: پىراكتىكانتلار كەنتنىڭ ئوتياشلىقلىرى، باغلىرى، دەل دەرەخلەر بىلەن قاراشتەك يەڭگىل ئىشلارغا سېلىندى. ② سۈپ. ئوتياشلىرى بار، ئوتياش قوشۇپ قورۇلغان: ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتىدە قورۇلغان ئوتياشلىق تاماقلار ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

ئوچ مىق. جانت. ← **ئوچۇم**.

ئوچا قىلماق دىيال. قوي گۆشىنى پۈتۈن پېتى پىشۇرماق.

ئوچاق ئى ① ئۇچ تەرىپى توتاش ئېتىك، ئالدى تەرىپىگە ئېغىز ئېچىپ ياسالغان، ئۈستىگە قازان ئېسىلىپ، ئىچىگە ئوت يېقىلىدىغان قۇرۇلما: باينىڭ پۈلى — ئوچاقنىڭ كۈلى (ماقال). ② كۆچمە. بىرەر نەرسە پەيدا بولىدىغان، تارقىلىدىغان ياكى ئەملەگە ئاشىدىغان جاي؛ مەنبە: كۆچانىڭ سۈجۈپ مۇزىكا سىستېمىسىنىڭ ئوچىقى بولۇشى تاسادىپىي ۋە ياكى يەككە - يېگانە ھادىسە ئەمەس، ئەلۋەتتە.

ئوچاقلىق سۈپ. ئوچاق بار، ئوچاق سېلىنغان: ئۇچ ئوچاقلىق بىر ئاشخانا.

ئوچاقنەيزە ئى [ئوچاق + نەيزە] ئىككى تەرىپىدىن شامال ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان تۆمۈرچىلىك ئەسۋابى.

ئوچۇق سۈپ ① تەرەپلىرى ھېچ نەرسە بىلەن توسۇلمىغان: ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى ئوچۇق يەرگە ھەر خىل گۈللەر تېرىلغانىدى. ② ئۇستى يېپىلمىغان ياكى كۆپ قىسمى يېپىلمايلا قالغان: ئالماس ئوچۇق سەينا‌غا چىققاندا، ئۇلار ئالماسنىڭ ئارقىسىدا ئىدى. ③ يېپىلمىغان، ئېتىلمىگەن ياكى تاقالمىغان، قۇلۇپلانمىغان، قاناتلىرى ئېچىۋېتىلگەن: ئايروپىلاننىڭ ئىشىكى تېخى ئوچۇق تۇراتتى. // دەم ئاپتۇ قاراۋۇللىرى، ئوچۇق قاپتۇ ئۆي - ھوجرىلىرى. ④ يالىڭاچ، ئەت - تېرىلىرى كۆرۈنۈپ قالغان: ئوچۇق بەدەن. ⑤ تۇز، راۋان، توسالغۇسىز: دىلى ئوچۇقنىڭ قولى ئوچۇق، ئەل

سۆيگەننىڭ يولى ئوچۇق (ماقال). ⑥ يۈمۇلمىغان، يېپىلمىغان (كۆز، ئېغىز قاتارلىقلار ھەققىدە): ئوچۇق ئېغىز ئاچ ئۆلمەس (ماقال). // ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخىچە ئوچۇق تۇراتتى. ⑦ سۇزۇك، بۇلۇتسىز، بۇلۇت ياكى چاڭ ـ توزانلاردىن خالىي: تاشۋاي ئوچۇق ئاسمانغا زوق بىلەن تىكىلگىنىچە ئەركىن بىر نەپەس ئالدى.⑧ سۇيۇق. زىل، ساز، جاراڭلىق: مۇشۇنداق قىلغاندا ئاھاڭلار ئوچۇق، پاكىز چىقىدۇ. ⑨ بۇلغانمىغان، ساپ، سۇزۇك، راۋان: ـــ ئاخشامقى كىشمىش ئۈزۈكتىن، ـــ دېدى ئوسمان. ـــ تومۇرىڭىزنىڭ ئوچۇق چېغىدا ئازراق يېپ باقامسىز؟ ⑩ توز، پاك، ھىيلە ـ مىكىردىن خالىي؛ خۇشخۇي، خۇش چاقچاق، مۇلايىم، چىقىشقاق: ئۇ تولـ مۇ خۇش چاقچاق، ئوچۇق يىگىت ئىكەن. ⑪ ئېنىق، روشەن، ئاسانلا بىلگىلى، سەزگىلى بولىدىغان ھالەتتە، گەۋدىلىك: بۇ يەردە پەسىللەرنىڭ ئالمىشىشى ئوچۇق ۋە مۇقىم بولىدۇ. ⑫ ھەقىقىي، راست، توغرا؛ ئاشكارا، ئېنىق: ئۇ بۇ قېتىم ئوچۇق گېپىنى قىلدى. // مەن ئۆز پىكرىمنى ئوچۇق ئېيتتىم. ⑬ قېنىق، تۇتۇقنىڭ ئەكسى (رەڭ ھەققىدە): ـــ قاراڭ، ـــ دېدى ئۇ ماڭا تېخىمۇ چۈشەنـ دۈرۈپ، ـــ رەڭگىمۇ شۇنداق ئوچۇق، ئايالىڭىزغا ئالغاچ بارسىڭىز خۇش بولماي قالمايدۇ. ⑭ ھەممە كىشى ئۆز ئىختىيارى بويىچە قاتناشـ سا بولىۋېرىدىغان، خالىغانلار قاتناشسا بولىدىغان، ئادەم چەكلەنمەيدىغان: ئوچۇق يىغىن. ئوچۇق سوت. ⑮ ھېچكىمدىن يوشۇرۇلمىغان، ئوچۇق ـ ئاشكارا بولغان: ئوچۇق قارشىلىق. ئوچۇق ھەرىكەت. ئوچۇق مۇناسىۋەت.

ئوچۇق بوغۇم <تىل> سوزۇق تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان بوغۇم.

ئوچۇق خەت بىرەر شەخس ياكى كوللېكتىپقا قارىتا يېزىلغان، ئەمما خەتنى يازغۇچى «كۆپچىلىككە ئۇقتۇرۇش زۆرۈر» دەپ، ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېلان قىلغان خەت.

ئوچۇق دەرس <مائار> ئۆزئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئوقۇتۇش مېتودىنى تەتقىق قىلىشنى مەقسەت قىلغان دەرس شەكلى. مۇناسىۋەتلىك ئوقۇتقۇچىلار ۋە باشقا مائارىپ خادىمـ لىرى تەشكىللىك ھالدا ئۇنى ئاڭلاشقا قاتناشتۇرۇلىدۇ.

ئوچۇق دېڭىز <جۇغ> خالىغان دۆلەت ئىشلىتەلەيدىغان، ھەرقانداق بىر دۆلەتنىڭ ئىختىيارىدا بولمىغان دېڭىز تەۋەلىكى.

ئوچۇق سوت <قا> مەملىكەتتىمىز خەلق سوت مەھكىمىـ لىرىنىڭ دېلولارنى ئوچۇق ـ ئاشكارا سوت قىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا، كەڭ ئاممىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى زور بولغان دېلولار قاراپ چىقىلىدۇ.

ئوچۇق ئىمتىھان <مائار> ئىمتىھان ئېلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا ئىمتىھانغا قاتناشقۇچىلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردىن ئەركىن پايدىلىنىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

ئوچۇق ـ ئاشكارا ئوچۇق ۋە ئاشكارا، كۆڭۈلدىكىنى يوشۇرمايدىغان: ئوچۇق ـ ئاشكارا ئىش قىلماق.

ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئاشكارا ھالدا، يوشۇرماستىن: ئۇ ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق قۇۋلۇق قىلمۇاتاتتى.

ئوچۇقچىلىق ئى. ھېچقانداق نەرسە بىلەن توسۇلمىغان، ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق يەر، جاي: يېرىم ساھەتلەردىن كېيىن ئۇلار چوڭ بىر ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قېلىشتى.

ئوچۇقلاشتۇرماق «ئوچۇقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەلىشىر نەۋائىينىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى، تىل ۋە ئەدەبىيات تارىخىدىكى ئورنىنى بايان قىلغاندا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ مىللەت تەۋەلىكىنى ئوچۇقلاشتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن سۆز ئاساسىي مەزمۇنىغا يۆتكىلىدۇ.

ئوچۇقلاشتۇرۇشماق «ئوچۇقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئوتتۇرىدىكى ئىختىلاپلارنى ئوچۇقلاشتۇرۇشتى.

ئوچۇقلاشتۇرۇلماق «ئوچۇقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىيات تارىخىدىكى ئورنى بايان قىلىنغاندا، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ مىللەت تەۋەلىكى ئوچۇقلاشتۇرۇۋېتىلىشى زۆرۈر.

ئوچۇقلاشماق پ. ئوچۇق، ئېنىق، ئاشكارا بولماق، ئايدىڭلاشماق: بۇ چىگىش مەسىلە ئوچۇقلاشتى.

ئوچۇقلۇق ئى. ئېنىق، ئاشكارا، ئوچۇق بولغان ھالەت: دوستۇڭنى قەدىرلە، كۆرسەت ساداقەت، بۇ يولدا قىلچىمۇ بولما ھاماقەت. توغرىلىق، ئوچۇقلۇق بولسۇن ئادىتىڭ، ئۇنىڭسىز باسىدۇ سېنى پالاكەت.

ئوچۇقلىماق پ. ئېنىقلىماق، ئايدىڭلاشتۇرماق، روشەنلەشتۇرمەك، يەشمەك: مەھمۇد كاشغەرىي تىل ئىلمى بويىچە ئۇلارنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىق قىلغان ۋە ئاخىرىدا ئۇيغۇرچە ـ تۈركچە كەلىمىلەرنى ئەرەب تىلى بىلەن ئوچۇقلاپ چۈشەندۈرىدىغان، دۇنيا بويىچە تۇنجى قوش تىللىق لۇغەت ـــ «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى تۈزۈپ جاھانغا ئېلان قىلغان.

ئوچۇق ـ يورۇق خۇشخۇي، خۇش چاقچاق، سەمىمىي: قاسىم ئاكام ئابدۇلنى ئوچۇق ـ يورۇق كۆتۈۋېلىپ، پاراڭغا سېلىشقا باشلىدى.

ئوچۇم ① ئى. ئىككى ئالقاننى بىرلەشتۈرۈپ، بارماقلارنى ئۈستىگە قارىتىپ سەل يىغقاندا ھاسىل بولغان بوشلۇق: ئەسئەتنىڭ ئوچۇمىدىكى تاش يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ② مىق. سانىاق سانلار بىلەن كېلىپ «سىغىمى ئوچۇم كېلىدىغان»، «ئوچۇمغا باراۋەر»، «ئوچۇمغا تەڭ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ يۈرەكـ نى سەگىتمىدىغان مۇزدەك سۆزدىن بىرنەچچە ئوچۇم ئېلىپ ئىچتى. ③ مىق. كۆچمە «بىر» سۆزى بىلەن بىرىكىپ، «بەزى، قىسمەن، ئاز ساندىكى» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئوچۇم ئۇنسۇرلار بۇ قېتىم قەستەن چاتاق چىقاردى.

ئوچۇملاتماق «ئوچۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاي كۆزىنى يېرىم ئېچىپ يېنىدا تۇرغان ئوغلى ئارقىلىق ئېتىزنىڭ توپىسىنى ئوچۇملىتىپ ئالدۇرغاندىن كېيىن بۇرنىغا يېقىن ئېلىپ كېلىپ ھۆزۈرلىنىپ پۇراشقا باشلىدى.

ئوچۇملاشماق «ئوچۇملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: سايادەتچىلەر مۇزدەك بۇلاق سۈيىنى ھۆزۈرلانغان ھالدا ئوچۇملىشىپ ئىچىشىپ چاڭقىغان يۈرەكلىرىنى سەگىدىتىشكە باشلىدى.

ئوچۇملانماق «ئوچۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوچۇملىماق پ. ئوچۇملىغا ئالماق: ئۇ مۇزدەك بۇلاق سۈيىنى ئوچۇملاپ ئىچىشكە باشلىدى.

ئوچېرىك ئى [ر] <ئەد> ئېپىك ژانىرلارنىڭ بىرى. ئۇ ۋەقە، ھادىسىلەرنى، تۇرمۇش پاكىتلىرىنى ۋە كونكرېت كىشىلەر پائالىيىتىنى ئەينەن تەسۋىرلەش بىلەن باشقا ئېپىك ژانىرلار (مەسىلەن، پوۋېست، ھېكايە) دىن پەرقلىنىدۇ.

ئوخرەك ئى. ئىتنىڭ ئېغىز چىشى بىلەن ئۈتۈر چىشى ئوتتۇرىسىدىكى تۆت دانە ئۇزۇن چىشى. ئۇنىڭ ئىككىسى ئۇستىدە، ئىككىسى ئاستىدا بولىدۇ.

ئوخشاتماق «ئوخشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى ئوتلۇق قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىغا ئوخشىتىمەن.

ئوخشاش سۈپ ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنى ئەسلىتىدىغان، شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان: ئوخشاش شەكىللەر. ② باراۋەر، تەڭ، پەرقسىز: ئۇ گەپلىرىنى مۇشۇيەردە دەۋەرسىلىمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

ئوخشاشلاشتۇرماق «ئوخشاشلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز بارلىق شەھەر، ھەتتا كوچىلارنىمۇ ئاممالىنىڭ بارچە ئوخشاشلاشتۇرۇش ئۇچۇن كۆچەۋاتقان بولساق، ئىتالىيەلىكلەر ھەربىر چىمىدىم تۇپراق، ھەربىر كوچا دوقمۇشى، بىنا ۋە ئىشىك ـ دېرىزە ئارقىلىقمۇ ئۆزگىچە خاسلىقنى نامايان قىلىشقا تىرىشماقتا ئىدى.

ئوخشاشلاشتۇرۇشماق «ئوخشاشلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شىركەت رەھبەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ قالاق تۇزۇملىرىنى باشقا تەرەققىي قىلغان شىركەتلەرنىڭ ئىلغار تۇزۇملىرى بىلەن ئوخشاشلاشتۇرۇشۇپ، ناھايىتى زور ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

ئوخشاشلاشتۇرۇلماق «ئوخشاشلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوخشاشلاشماق پ. ئوخشاش ھالەتكە كەلمەك، ئوخشاش بولماق: ئاخىرى ئىككى يىلدىن كېيىن مائاشىم ئۇنىڭ مائاشى بىلەن ئوخشاشلاشتى.

ئوخشاشلىق ئى. ئوخشاپ كېتىش، تەڭ ـ باراۋەرلىك، پەرقسىزلىك: ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئوخشاشلىق بۇگۈنكى زامان ھېكايىلىرىدىكى ئاساسىي كېسەللىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئوخشاشماق پ. مەلۇم بىر ئالاھىدىلىك، خاراكتېر ياكى شۇ قاتارلىق سۈپەتلىرى جەھەتتىن ئىككىنچى بىرنەرسىگە ئوخشاپ كەتمەك، ئوخشاپ قالماق: ھەر ئىككىمىز ئالىقىنىمىزغا يېزىپ باقايلى، قېنى ئوخشىشامدۇ؟

ئوخشالماق «ئوخشىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوخشۇغۇ ئى. دىيال. كىگىزدىن ياكى پاختىدىن ياسالغان كىچىك شارچە بولۇپ، قانغا چىلانغاندىن كېيىن ئوۋ قۇشلىرىغا بېرىلىدۇ.

ئوخشتىش ئى<ئەد> ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەردىن بىرى. بۇنىڭدا، بىر ـ بىرى بىلەن مەلۇم دەرىجىدە ئوخشاشلىقى بولغان ئىككى نەرسىنىڭ بىرى ئارقىلىق يەنە بىرى چۈشەندۈرۈلۈپ ئوبراز يارىتىلىدۇ ياكى چوڭقۇر داۋاللار شەرھلىنىدۇ. ئوخشتىش ئادەتتە ئېنىق ئوخشتىش، يوشۇرۇن ئوخشتىش ۋە ۋەكىللىك ئوخشتىش دەپ ئۈچكە بۆلۈنىدۇ.

ئوخشتىشماق «ئوخشاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار نىساخان پورنىڭ مىجەزىنى تاغ ھاۋاسىغا ئوخشتىشاتتى.

ئوخشتىلماق «ئوخشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇيغۇرلاردا ئەڭ چىرايلىق قىز پەرىشتىگە ئوخشتىلىدۇ.

ئوخشىماق پ ① باشقا بىرەر ئادەم ياكى نەرسىدە بار بولغان خاراكتېر ياكى ئالاھىدىلىككە ئىگە بولماق، بىرەر بەلگىسى، ئالاھىدىلىكى ياكى شۇنداق سۈپەتلىرى بىلەن شۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولغان باشقا بىرەر نەرسە ياكى كىشىنى ئەسلەتمەك: ئوغۇل تاغقا ئوخشار، قىز باغقا (ماقال). ② «ئوخشايدۇ» شەكلىدە بىر قىسىم ئىسىم، سۈپەت، سۈپەتداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، ھالەت ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە تەخمىنىي مۇلچەرنى بىلدۈرىدۇ: كاككۇكلار كېلىپ قاپتۇ، باھار بولغان ئوخشايدۇ. كۆڭلۈم خۇش بولۇپ قاپتۇ، يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ. ③ ناھايىتى ياخشى بولماق، كۆڭۈلدىكىدەك بولماق، ئادەتتىكىگە نىسبەتەن ناھايىتى ئېسىل بولماق: بۇ يىل پاختا بەك ئوخشىدى.

ئوخشۇالماق پ. دىيال. قېتىۋالماق؛ گىدىيىۋالماق.

ئودوغۇچ ئى. دىيال. تۇتۇرۇق ئوتۇن. ئوت تۇتاشتۇرۇش ئۈچۇن ئايرىپ ئېلىنىدىغان ئوت.

ئودونتولوگىيە ئى [ر<گىرىك] <تېب> چىش، چىشنىڭ تۇزۇلۇشى، يېتىلىشى ۋە ئونىڭدىكى كېسەللىكلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئودىكام ئى. بالىلار ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا يەرگە قاتار ـ قاتار ئورەك كولىنىپ، پومزەكنى دومىلىتىپ ئورەككە چۈشۈرۈپ ئوينىلىدۇ.

ئورا ئى ① بىرەر نەرسىنى كۆمۈش ئۈچۇن يەردىن كولانغان چوڭقۇرلۇق، ئازگال: ئورا كولىماق. ② كۆچمە. ھالاكەت، بالا ـ قازا، خەۋپ ـ خەتەر: ـــ سەن مېنى ئورىغا ئىتتىرىۋاتىسەن! ـــ دېدى ئۇ غەزەپتىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ.

ئورا كولىماق ① نەرسىلەرنى كۆمۈش ئۈچۇن ئورا قازماق: مەن ئاشلىقلارنى كۆمۈش ئۈچۇن ئۆينىڭ ئىچىگە بىر ئورا كولىدىم. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ مەنپەئەت، ئىستىقبالىنى زىيانغا ئۇچرىتىش ئۈچۇن ھەرىكەت قىلماق، تۇزاق قۇرماق، گۆر كولىماق: ئۇ پۈتۈن ھاياتىدا كىشىلەرگە ئورا كولاش بىلەن كۈن كەچۈرگەن.

ئوراتماق «ئورىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۇرمەيلا پۇلنى سانىپ، پەلتونى ئورىتىپ سىرتقا چىقتى.

ئوراشماق «ئورىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاياللار باشلىرىغا رومالىلىرىنى ئوراشتى.

ئوراق ① سۈپ. ئورالغان ھالەتتىكى، ئورالغان: ئوراق يوپۇرماقلىق شەبنەم ئوتى. ② ئى. سىرتىدىن ئورىغان، يۆگىگەن نەرسە: تايلاغان پاختىنىڭ ئورىقى.

ئوراقسىز سۈپ. ئورالمىغان، ئورالمای قالغان: ئوراقسىز بويۇم.* سېغىز مۇددىرى يېڭىدىن ئىشلەنگەن ئوراقسىز مەھسۇلاتلارنىڭ يەردە قالايمىقان چېچىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەرزۇايى ئۇچتى.

ئوراقلىق سۈپ. ئورالغان، ئوراپ قويۇلغان: ئۇ گېزىتىكە ئوراقلىق نەرسىنى ئېچىپ كۆرۈۋىدى، خورما ئىكەن.

ئورالما سۈپ. ئورالغان ياكى ئورىلىدىغان: ئورالما جىسىم.

ئورالماق I «ئورىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پوتەينىڭ ئەتراپى ئىككى قۇر تىكەنلىك سىم بىلەن ئورالغاندى.

ئورالماق Ⅱ «ئورماق Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوگۈن كىيگەن پوپايكامنىڭ ئاشۇ نىجىس مىخنىڭ كاساپىتىدىن ئورىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، نېرۋام ئۆرلىدى.

ئورام Ⅰ ① ئى. يۆگەلگەن، ئورالغان نەرسە ۋە شۇنداق نەرسىنىڭ ھەربىرى: ئىشنى سىم ئورامليرىنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىشتىن باشلاش كېرەك. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ ئورالغان ياكى ئورىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئورام قەغەز. ئىككى ئورام تاماكا.

ئورام Ⅱ ئى. دىيال. ئورما.

ئوران ئى. دىيال. لەھەت، گۆر.

ئورانگۆتان ئى [ر<مالايچە] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى مايمۇندىن چوڭ، ئىككى قولى ئۇزۇن، پۇتۇن تېنىدە قىزغۇچ بېغىر رەڭ تۆكلىرى بار، ساغرا قاداقچىسى يوق، مېڭە يەيدۇ، جەنۇبىي ئوكيان تاقىم ئاراللىرىدا ياشايدۇ.

ئورانماق «ئورىماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مېنىڭ قىزىتمام ئۆرلەپ يوتقانغا ئورىنىپ ياتقانىدىم.

ئورای ئى. دىيال. باشتىكى چاچنىڭ چۆرگۈلىمىسى.

ئورەك ئى. كىچىك ئورا: شامەخسۇت ئۇنىڭدىن قاچىمەن دەپ، ئورەككە يىقىلىپ چۈشتى.

ئوربىتا ئى [ر<لات] ① <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئالدىم بوشلۇقىدىكى باشقا بىر جىسىمنىڭ تارتىش كۈچى تەسىرىدە قىلىدىغان ھەرىكەت يولى. مەسىلەن، يەرنىڭ قۇياش ئەتراپىدىكى يولى يەر ئوربىتىسى دېيىلىدۇ. ② <فىز> جىسىملارنىڭ بەلگىلىك قانۇنىيەت بويىچە قىلىدىغان ھەرىكەت يولى. مەسىلەن، ئاتومدىكى ئېلېكترون ۋە سۇنئىي ھەمراھنىڭ ھەرىكىتى بەلگىلىك ئوربىتا بويىچە بولىدۇ.

ئوربىتلىق ① سۇپ. ئوربىتىسى بار، ئوربىتىغا ئىگە. ② رەۋ. ئوربىتا ئارقىلىق، ئوربىتا بىلەن: ئوربىتلىق ئايلىنىش.

ئورتا ← **ئوتتۇرا**.

ئورتاق ① ئى. بىر ۋاقىتتا تۇغۇلۇپ بىللە چوڭ بولغان، بىللە ئۆسكەن؛ دوست، تەڭتۇش: بىلەلمىدىم بەختىم نېچۈك قارادۇر، زەمبىل كەبى جانۇ جىسمىم يارادۇر. كۆزۈم يۇمۇپ، جانىم چىقىپ بارادۇر، ئورتاقلىرىم مېنى يۆلەپ، يۇرۇڭلەر. ② سۇپ. كۆپچىلىككە تەۋە، ھەممىگە بارا‌ۋەر، كۆپچىلىككە تەئەللۇق بولغان؛ كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسىدە بار بولغان، ھەممە ئىگە بولغان: بۇرە تاپسا، تەڭ ئورتاق، قاغا تاپسا دەرەخ ئۈچىدا (ماقال). ③ سۇپ. ئوخشاش، بىردەك؛ تەڭ، پەرقسىز: ئۇمۇمەن ئۇلارنىڭ خۇشاللىقىمۇ، قايغۇسىمۇ ئورتاق ئىدى. ④ رەۋ. بىرلىكتە، بارا‌ۋەر: يېزىنىڭ ئىشلىرىغا ھەممەيلەن ئورتاق مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. ⑤ ئى. دېھقانچىلىقتىكى بىرەيلەن ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى، بىرەيلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى چىقىرىش يولى بىلەن قىلىنغان شېرىك دېھقانچىلىق: بۇلتۇر مۇنۇ ئارقىدىكى قوشنىمىز ساقى ھاشىم باينىڭ يېرىگە ئورتاق قوغۇن تېرىغاندى.

ئورتاقچى ئى. دېھقانچىلىقتا بىرى بىلەن ھەمكارلاشقۇچى، ھەمكارلىشىپ، شېرىكلىشىپ تېرىقچىلىق قىلغۇچى.

ئورتاقچىلىق ئى. ئورتاقلا يەر تېرىش، ئورتاق يەر تېرىش: مەھەللىمىزدە يېرىنى تېرىيالمايا قالغانلار بىلەن ئورتاقچىلىق قىلىدىغان قاسىم ئاتلىق بىر كىشى بار ئىدى.

ئورتاقلاشتۇرماق «ئورتاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئۇچ كىچىك شىركەت مەبلەغلىرىنى ئورتاقلاشتۇرۇپ، چوڭ شىركەت قۇرۇش پىلانىنى تۈزۈشتى.

ئورتاقلاشتۇرۇلماق «ئورتاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرىدا كۆچمەلىكنىڭ پىكىرلىرى ئورتاقلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن خۇلاسە چىقىرىلدى.

ئورتاقلاشماق پ ① ھەمدەم بولماق، شېرىك بولماق، تەڭ كۆرمەك؛ ھەمكارلاشماق، ماسلاشماق: ئۇمۇ ئاشۇ كۆلكىلەرگە ئورتاقلىشىۋاتاتتى! ② بىردەك تونۇشقا كەلمەك، ئوخشاش قاراشتا بولماق، باشقىلارغا بىلدۈرمەك: مەن بۇ جەھەتتىكى كۆزقاراش ۋە مۇلاھىزىلىرىمنى كۆپچىلىك بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

ئورتاقلىق ئى. مەلۇم شەكىل، مەلۇم بىر ئالاھىدىلىك، خاراكتېر ياكى ئوي ـ پىكىر جەھەتتىكى ئوخشاشلىق، بىردەكلىك: ئۇلارنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرىدە ھېچقانداق ئورتاقلىق يوق ئىدى.

ئوردا ئى. خان، شاھ ـ پادىشاھلارنىڭ تۇرىدىغان جايى، تۇرالغۇسى: شاھ باشقىلارنى ئوردىدىن چىقىپ تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ.

ئوردا ـ ساراي ئوردا ۋە سارای قاتارلىق شاھ ـ پادىشاھلار تۇرىدىغان جايلار.

ئوردان ئى <بوت> رويان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىدا تەتۈر ئۆسكەن تىكەنلىرى بولىدۇ، يىلتىزى سارغۇچ قىزىل بولۇپ، كونۇس شەكىلدە، يوپۇرمىقى يۇرەك ياكى تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ. ئايلىنىپ ئۆسىدۇ. گۈل تاجى سېرىق، مېۋىسى شارسىمان، رەڭگى قىزىل ياكى قارا كېلىدۇ. يىلتىزىنى قىزىل بويياقچا ماتېرىيال قىلىشقا ياكى دورىغا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. قانىنى جانلاندۇرۇش ۋە توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئوردوۋۇلۇك ئى<ئىرق> ئەنگلىيەدە ياشىغان بىر قەدىمىي مىللەتنىڭ نامى.

ئوردوۋۇلۇك دەۋرى <گېئول> قەدىمىي ھايات ئېراسىنىڭ ئىككىنچى دەۋرى. تۆۋەن، ئوتتۇرا، يۇقىرى دەپ ئۈچ ئەسىرگە بۆلۈنىدۇ. 500 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 450 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان. ھايۋاناتلاردىن ئۇچ بوغۇملۇق قۇرت، قەلەم قۇرت، بېغىش پۇتلۇقلار، تىكەن تېرىلىكلەر، بىخ مارجانلار تەرەققىي قىلغان. ئۆسۈملۈكلەردىن يۇسۇنلەر تەرەققىي قىلغان. بۇ مەزگىلدە دۆلىتىمىزنىڭ كۆپلىگەن ئۆلكىلىرى سۇ ئاستىدا بولغان بولۇپ، ھاك تاش، دولومىت جىنس، تارىشا جىنسلار تەرەققىي قىلغان. شەرتلىك بەلگىسى: O.

ئوردوۋۇلۇك سىستېمىسى <گېئول> ئوردوۋۇلۇك دەۋرىدە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

ئوردۇ ئى ← **ئوردۇ تىلى**.

ئوردۇ تىلى <تىل> پاكىستاننىڭ ھۆكۈمەت تىلى.

ھىندىستاندىمۇ قوللىنىلىدۇ. بۇ تىل ھىندى ـ ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ھىندى تىللىرى تۈركۈمىدىكى ئوتتۇرا تىل گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭدا ئەرەب، پارس ۋە تۈركىي تىللىرىدىن كىرگەن سۆزلەر خېلى كۆپ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. يېزىقى ئەرەب يېزىقى ئاساسىدىكى يېزىقتۇر.

ئوردۇچە ئى. ئوردۇ تىلى ۋە يېزىقى: ئوردۇچە سۆزلىمەك. ئوردۇچىنى ئۆگەنمەك.

ئوردېر ئى [ر< نېم<فىران] <مال> پۇل ۋە مالالارنىڭ كىرىم ـ چىقىملىرى خاتىرىلىنىدىغان تىزىملىك.

ئوردېن ئى [ر< لات] دۆلەتكە تۆھپە قوشقان كىشىلەرگە بېرىلىدىغان بىر خىل شەرەپ مېدالى، نىشان: ئوردېن بىلەن مۇكاپاتلىماق.

ئوردىبېگى ئى [ئوردا + بەگ + ى] شاھ ئوردىسىنىڭ خوجىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل ئەمەلدارى.

ئوردىلىق سۆپ. ئوردىغا تەۋە، ئوردىغا تەئەللۇق، پادىشاھلىق: مەن بۇ يېرىمنى ئوردىلىق باغچىنى كېڭەيتىشكە سۆزغا قىلىۋەتتىم.

ئوردىماق پ. دىيال. چوڭقۇرلاپ كەتمەك، ئولتۇرۇشۇپ ئورىدەك بولۇپ كەتمەك، چوڭقۇرلىماق.

ئوردىنات ئى [ر<لات] <مات> تەكشىلىكتىكى خالىغان بىر نۇقتىدىن ئابسىسسا ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق بۇ نۇقتىنىڭ ئوردىناتى دېيىلىدۇ.

ئورغاق ئى ① دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى، ئوت ـ چۆپ قاتارلىقلارنى ئورۇش ئۈچۈن مېتالدىن ھىلال ئاي شەكلىدە تىغ چىقىرىپ ياسالغان، دەستىلىك ئەسۋاب. ② كۆنچىلىكتە تېرىنى ئەيلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ئورغاقچى ئى. ئورغاق ياسايدىغان ئۇستا.

ئورغاقسىمان سۆپ. شەكلى ئورغاققا ئوخشايدىغان، ئورغاق شەكىللىك: ئۇلار دۇشمەنلەرنىڭ ئارقا سېپىدە ئورغاقسىمان توسۇق ھاسىل قىلدى.

ئورغۇزماق «ئورماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوغلىغا تولا ساقلاپ ئۆمىدسىزلەنگەن بىچارە ئانا ئامالسىز باشقىلارنى يالالاپ بۇغدىيىنى ئورغۇزۇۋېتىش قارارىغا كەلدى.

ئورفوگرافىيە ئى [ر< گىرېك] كونا ← **ئىملا قائىدىسى.**

ئوركېستر ئى [ر< فىران] <مۇز> مۇزىكا ئەسەرلىرىنى بىرلىكتە ئىجرا قىلىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرى يىغىندىسى ۋە شۇ ئەسۋابلارنى چالىدىغان مۇزىكىچىلار كوللېكتىپى: دۇخوۋوي ئوركېستىر. تارلىق چالغۇلار ئوركېستىرى. مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار ئوركېستىرى.

ئوركېسترلاشتۇرماق «ئوركېسترلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ناخشىنى ئاتاقلىق مۇزىكانت ھېكىم ھەسەن ئوركېسترلاشتۇرغانىدى.

ئوركېسترلاشتۇرۇلماق «ئوركېسترلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نۇرغۇنلىغان خەلق ناخشىلىرى مۇزىكانتلىرىمىز تەرىپىدىن ئوركېسترلاشتۇرۇلۇپ، تېخىمۇ ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولدى.

ئوركېسترلاشماق پ. ئوركېستىر ھالىتىگە كەلمەك؛ ئوركېستىر بولۇپ ئۇيۇشماق، تەشكىللەنمەك: بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە خەلقىمىز ئوركېسترلاشقان ناخشىلارنى تولىمۇ ياقتۇرۇپ ئاڭلايدىغان بولدى.

ئوركېسترلىق سۆپ ① ئوركېستىرى بار، ئوركېسترغا ئىگە: ئوركېسترلىق مۇزىكا ئۆمىكى. ② ئوركېسترغا ئائىت، ئوركېسترغا ئالاقىدار بولغان: ئوركېسترلىق چالغۇ.

ئورگان I ئى [ر< گىرېك] ① <بىيول> ئادەم، ھايۋان، ئۆسۈملۈك ۋە ئومۇمەن جانلىق ئورگانىزملارنىڭ مەلۇم بىر فۇنكسىيەنى بېجىرىدىغان قىسمى؛ ئەزا: سېزىش ئورگىنى. ئاڭلاش ئورگىنى. ② بىرەر باشقۇرۇش سىستېمىسىغا كىرىدىغان مۇئەسسەسە، تەشكىلات؛ ئىش بېجىرگۈچى تارماق؛ ئىدارە: مەمۇرىي ئورگان. ھەربىي ئىشلار ئورگىنى. ئورگان خىزمىتى. ئورگان گېزىتى.

ئورگان II ئى [ر< گىرېك] <مۇز> تىللىق چالغۇ ئەسۋابى. شەكلى ئۇزۇن توت چاسا ساندۇققا ئوخشايدۇ، ئىچىدە مىستىن ياسالغان تىللىرى بار، ئۇستى تەرىپىگە بېسىش كۇنۇپكىلىرى ئورنىتىلغان بولۇپ، شۇ كۇنۇپكىلار بېسىلسا تىللار ھەرىكەتكە كېلىدۇ. ئاياغ تەرەپتە تەپكۈچ بولۇپ، ئاياغ بىلەن تېپىلگەندە شامال ساندۇقىدا يەل پەيدا بولۇپ مىس تىللارنى تەۋرىتىپ ئاۋاز پەيدا قىلىدۇ.

ئورگانىزم ئى [ر< لات] <بىيول> ① ھاياتلىقى بولغان يەككە تەنلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئادەتتە ئۇ ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② ئورگان: ھەرىكەت ئورگانىزمى.

ئورگانلىك سۆپ [ر] ① ئورگانىزمغا، جانلىق مەۋجۇداتقا ئائىت، تىرىك مەۋجۇداتلار بىلەن باغلىق بولغان؛ تىرىك، جانلىق: ئورگانلىك دۇنيا. ② ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چىرىشىدىن ھاسىل بولغان؛ تىرىك ئورگانىزملار مەھسۇلىدىن ئېلىنغان: ئورگانلىك ماددا. ئورگانلىك ئوغۇت. ③ كاربون بىرىكمىلىرىگە ئالاقىدار بولغان: ئورگانىك خىمىيە. ئورگانىك ئېنېك. ئورگانىك بوياق. ④ بىرەر كىم ياكى نەرسىنىڭ ئاجرالماس بىر قىسمى ھېسابلىنىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان؛ ئەڭ يېقىن: ئەسەر ۋەقەلىكلىرى، پېرسوناژلار ئوبرازى ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرى بىلەن ئورگانىك بىرلىككە ئىگە بولۇشى لازىم.

ئورگانىكلەشتۇرمەك «ئورگانىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئورگانىكلەشتۇرۇلمەك «ئورگانىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئورگانىكلەشمەك پ. ئورگانىك ھالەتكە كەلمەك، ئورگانىك ھالەتكە ئۆزگەرمەك؛ جانلىقلاشماق: ئۇ تەدرىجىي ئورگانىكلىشىپ ئورگانىزمنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىشى ياكى ئاجراپ كېتىپ قانتومۇرلاردا كەپلەشمىلەرنى شەكىللەندۈرۈشى مۇمكىن.

ئورگىنىيە ئى [لات] <بوت> ← **ئورگىنىيە ئوتى.**

ئورگىنىيە ئوتى <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تەركىبىدە يېپىشقاقلىق شىرنىسى بولىدۇ. يەر ئاستى تەڭگىچە غولى ناھايىتى چوڭ. يوپۇرمىقى كەڭ ھەم تۆمۈنە شەكىللىدە بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى ئاق، كىچىك بولۇپ، ئومۇم گۈل رېتىدە بولىدۇ، ياز ۋە كۈزدە ئېچىلىدۇ. تەڭگىچە غولى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

تەڭگىچە غولىنىڭ يۈرەكنى قۇۋۇەتلەش رولى بار.

ئورلاڭ سۈپ. دىيال. بېقىندى، باغلاندى، قورچاق.

ئورما ئى. پىشىپ تەييار بولغان زىرائەتلەرنى ئورۇش، يىغىش ئىشى، پائالىيىتى: بۇغداي پىشىشى بىلەن تەڭ ئورمىمۇ باشلاندى.

ئورماق پ. ئورغاق، چالغا، كومبايىن قاتارلىقلار بىلەن زىرائەت ۋە ئوت ـ چۆپ قاتارلىقلارنى غولىدىن، تۇۋىدىن كەسمەك، ئۈزمەك: سۇلتان بىر كۈنگە ئىككى مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئوردى.

ئورمان ئى ① ئومۇمەن دەل ـ دەرەخ: ئۇلار قۇملۇققا نۇرغۇن ئورمان قويۇپ، يېشىل كاربدور بەرپا قىلدى. ② دەل ـ دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان چوڭ مەيدان، دەرەخلىك: يىپەك سەللىك يوچۇن ئادەم ئورمان ئىچىگە سالمىدەك شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەنچە، ئىككىنچى قېتىم كۆزگە كۆرۈنمىدى.

ئورمان بەلىبغى بوراندىن، قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن ئۆستۇرۇلگەن، ئۈزۈن بەلباغسىمان كەتكەن دەل ـ دەرەخلەر.

ئورمانچى ئى. دەل ـ دەرەخ، ئورمانلارنى ئۆستۈرۈش، ئاسراش جەھەتتە بەلگىلىك تەجرىبىگە ئىگە ھەم مەخسۇس ئورمان پەرۋىش قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، دەل ـ دەرەخلەرنى مۇھاپىزەت قىلغۇچى.

ئورمانچىلىق ئى. ئورمانلارنى ئۆستۈرۈش ۋە مۇھاپىزەت قىلىش، ياغاچ ماتېرىيالى ۋە باشقا ئورمان مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىشنى مەقسەت قىلغان ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرى.

ئورمانزار ئى ← **ئورمانلىق**.

ئورمانزارلىق ئى ← **ئورمانلىق**.

ئورمانشۇناس ئى. ئورمانچىلىق تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى تەتقىقاتچى.

ئورمانشۇناسلىق ئى. ئورمانلارنى يېتىشتۇرۇش نەزەرىيەسى ۋە ئەمەلىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئورمانلاشتۇرماق «ئورمانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەر يىلى كۆچەت تىكىش ئارقىلىق بۇ چۆللەرنى ئورمانلاشتۇرۇش ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىتتى.

ئورمانلاشتۇرۇشماق «ئورمانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئورمانلاشتۇرۇلماق «ئورمانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ زور مەبلەغ سېلىشى بىلەن شەھەردىكى ئاساسلىق يوللارنىڭ ئىككى قاسنىقى ئۈچ يىل ئىچىدە ئاساسىي جەھەتتىن ئورمانلاشتۇرۇلۇپ بولدى.

ئورمانلاشماق پ. ئورمان بىلەن قاپلانماق، ئورمانلىققا ئايلانماق: مەكتەپ رەھبەرلىرىنىڭ تەشكىللىشى، ئوقۇغۇچى ـ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تىرىشىشى بىلەن مەكتەپ قورۇسى ئورمانلىشىپ يېڭى تۈسكە كىردى.

ئورمانلىق ئى. دەل ـ دەرەخ كۆپلەپ ئۆستۈرۈلگەن، ئورمان بىلەن قاپلانغان جاي.

ئورمىچى ئى. ئورما ئورغۇچى، ئورما ئوردىغان كىشى.

ئورملىق ئى. ئورما ئورۇلىدىغان ياكى ئورۇلۇۋاتقان جاي.

ئورناتماق ① «ئورنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن دوستلۇق ئورناتقانىدى. ② كۆچمە. تىزىملىغا ئالماق، تىزىمغا كىرگۈزمەك: ـــ نوپۇسلارنى تېخى تىزىملىككە ئورنىتىپ بولمىدىم، ـــ دېدى ئۇ قوپاللا.

ئورناشتۇرماق «ئورناشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېڭى ئالغان چىراغنى مېھمانخانا ئۆيگە ئورناشتۇردۇم.

ئورناشتۇرۇشماق «ئورناشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خىزمەتچىلەر يىغىن زالىغا بىردەمدىلا 20 جوزا ئورناشتۇرۇشۇپ بولۇشتى.

ئورناشتۇرۇلماق «ئورناشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رەئىس سەھنىسىنىڭ تېمىغا يىغىن مەزمۇنى يېزىلغان پلاكات ئورناشتۇرۇلغانىدى.

ئورناشماق پ ① مۇئەييەن بىر جايدىن ئورۇن ئالماق، جايلاشماق: تۈگمەنگە يېقىن ئىككى سۇ ئارىسىغا ئورناشقان ئاشۇ پوتەي ئەك خەتەرلىك ھېسابلىناتتى. ② چاپلاشماق، يېپىشماق: ـــ يۈزلىرىنى ئەجەب يۇيۇپ كەتتىلە، ـــ دېدى ئۇ ئالدىرىغانىدەك قىلىپ، ـــ يۈزلىرىگە سېسىق پۇراقلار ئورنىشىپ قالمىغاندۇ؟ ③ ئېسىدە قالماق، ساقلانماق: بۇڭاينىڭ تەسىرلىك سۆزلىرى قەلبىمىزگە چەك ئورناشتى.

ئورنىتىشماق «ئورناتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار خىزمەت جەريانىدا بىر ـ بىرى بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورنىتىشقانىدى.

ئورنىتىلماق «ئورناتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇنبەرگە بىرنەچچە چاسا جوزا ئورنىتىلىپ، ئەتراپىغا ئورۇنۇق قويۇلدى.

ئورنىماق پ ① مەلۇم بىر جايدىن ئورۇن ئالماق، ئورناشماق: دىلىمىزغا ئورنىدى، ئەخمەتجانىنىڭ سۆزلىرى. ئۇمىد ـ ئىشەنچ نۇرىنى چاقنىتاتتى كۆزلىرى. ② بارلىققا كەلمەك، پەيدا بولماق؛ تىكىلەنمەك: ئىنقىلاب جەريانىدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇستەھكەم دوستلۇق ئورنىغانىدى.

ئورۇس ← **رۇس** II.

ئورۇسگۇل ئى [ئورۇس + گۇل] <بوت> ① ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقىنىڭ ئۈزۈن ساپىقى بار، شەكلى بەش بۇرجەك كېلىدۇ. گۈلى چوڭ بولۇپ، ياز پەسلىدە ئېچىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئورۇشماق «ئورماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەزالار كۈلكە ـ چاقچاق قىلىشقاچ بۇغداي ئورۇشماقتا ئىدى.

ئورۇق I سۈپ ① ئەت قونمىغان، سەمرىمىگەن، سېمىز ئەمەس: ئىككى دېھقان بىر ئورۇق ئېشەكنى ھەيدەپ باجگىرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ② يېتىلمىگەن: ئورۇق دان.

ئورۇق ئات كەمبەغەل، نامرات، ئارانلا تۇرمۇش ئۆتكۈزۈۋاتقان: ئاز كۆرمەي ئىلتىپات قىلىشسىلا، ئورۇق ئات ئادەمەن، ئۇششاق بالىلىرىم تولا.

ئورۇق II ئى. ئورۇش ئىشى، ئورۇش.

ئورۇقسىز سۈپ. ئورۇلمىغان، ئورۇلمايا قالغان: ھازىرغىچە ئورۇقسىز قالغان بۇ بۇغدايلار كىمنىڭدۇر؟

ئورۇقلاتماق «ئورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

جىنسى: تەنھەرىكەت ــ بىردىنبىر تەبىئىي ئورۇقلىتىش دورىسىدۇر.

ئورۇقلاشماق «ئورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: نۇرغۇن كىشىلەر تاماق يېمەسلىك ياكى تاماق يېيىشنىڭ قېتىم سانىنى ئازايتىش ئۈسۈلى ئارقىلىق ئورۇقلىشىدۇ، بۇنداق قىلىش سالامەتلىككە زىيانلىق.

ئورۇقلۇق I ئى. سەمرىمىگەن، ئورۇق ھالەت، سەمرىمەسلىك: ئات ئورۇقلۇقتا بۇزۇلار، خوتۇن غېرىبلىقتا بۇزۇلار (ماقال). * ئۇنىڭ ئورۇقلۇقىدىن قورقۇرغا سۆڭەكلىرىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئورۇقلۇق II سۇپ. ئورۇلغان، ئورۇپ قويۇلغان، ئورۇپ بولۇنغان: ئورۇقلۇق بۇغداي. * مېھراي ئۆز ئېتىزىدىكى ئورۇقلۇق تۇرغان بۇغدايىنى كۆرۈپ، بۇنى ئەسقەرنىڭ قىلغانلىقىنى جەزملەشتۇردى ــ دە، رەھمىتىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ ئۇدۇل كەنت ئىشخانىسىغا قاراپ يول ئالدى.

ئورۇقلىتىلماق «ئورۇقلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئورۇقلىماق پ. ئورۇق ھالەتكە كەلمەك: شاھزادىنىڭ ئېتى كۈندىن ــ كۈنگە ئورۇقلاپ كېتىپتۇ.

ئورۇلماق «ئورماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: 50 مو يەرنىڭ بۇغدىيى بەش كۈندىلا ئورۇلۇپ بولدى.

ئورۇلۇق ئى. دىيال ← **خامپا**.

ئورۇم مىق. زىرائەت ياكى ئوت ــ چۆپىنىڭ ئورغاق بىلەن بىرلا قېتىمدا ئورۇشقا بولىدىغان بىر قىسمى: بىر ئورۇم بۇغداي.

ئورۇن (ئورنى) ئى ① بىرەر ئادەم، نەرسە ئىگىلەپ تۇرغان ياكى ئىگىلىشى مۇمكىن بولغان يەر، جاي، مەيدان ياكى بوشلۇق، تەكشىلىك: ئۇنىڭ كېسىلىرى سەللىسى ئۆزى قويغان ئورۇندا تۇراتتى. ② ئادەم ياكى نەرسە ئۈچۈن تەييارلانغان ياكى بەلگىلەنگەن مەخسۇس جاي: ئۇ كارىۋاتنى يەنە ئۆز ئورنىغا جايلاشتۇردى. ③ ئۇخلاش، يېتىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن راسلانغان يوتقان ــ كۆرپە، ياستۇق قاتارلىقلار: ــ ئورۇن سېلىپ قويدۇم، ئەمدى ئۇخلا بالام، ــ دېدى ئانىسى. ④ ياشاش ئۇچۇن باشپاناھ، تۇرار جاي، ماكان: كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن بۇ شەھەردىن بىرەر كىشىلىك ئورۇن تېپىلىپ قالار. ⑤ بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم بىر جايى، قىسمى، بۆلىكى: قول يازمىنىڭ بەزى ئورۇنلىرى تۆتۈق ئىدى. ⑥ ئىدارە ــ جەمئىيەت، ئورگان، تەشكىلات: شۇ كۈنكى تازىلىققا 68 نازارەت، ئىدارە ۋە ئورۇن قاتناشتى. ⑦ بىرەر كەسىپ، ئىش، تىجارەت تۈرلىرى بويىچە پائالىيەت داۋاملىشىدىغان جاي، يەر: تەتقىقات ئورنى. داۋالاش ئورنى. مۇلازىمەت ئورنى. ئىش ئورنى. خىزمەت ئورنى. ⑧ بىرەر ئىش ــ ھەرىكەت قىلىشتىكى زۆرۈرىيەت، ھاجەت؛ ئېھتىياج ياكى شەرت ــ شارائىت: قەسەم ئىچكەنلىكىم ئۈچۈن، قارشىلىق قىلىشقا ئورۇن قالمىغانىدى. ⑨ ئىش، خىزمەت؛ ۋەزىپە: ئورنىنى ئىگىلىمەك. ئورنىغا ئادەم قويماق. ئورنىنى باسماق. ⑩ بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر دىكى نوپۇزى: ھەر ئىككىمىز ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارىدە ئىشلەيمىز، ئورنىمىز، ماۋاشىمىز، ھەتتا نام ــ ئابرۇيىمىزمۇ ئوخشاش. ⑪ مەلۇم ساھەدە ئېرىشكەن دەرىجە، نام: ئۇ تىياتىر بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان داڭلىق ئارتىس ئىدى. ⑫ بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ بېجىرىلىشىدىكى قولاي پۇرسەت، پەيت، مۇرىت: سۆزنى ئورنىدا ئىشلەتمەك. ⑬ تەۋەلىك، III شەخس قوشۇمچىسى ۋە يۆنىلىش، ئورۇن كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن كېلىپ: 1) «ئەسلىي»، «بۇرۇنقى ھالىتى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: كۆڭلى ئورنىغا چۈشمەك. ئورنىغا كەلمەسلىك. 2) «ئورنىدا، ئىزىدا، بەدىلىگە؛ ۋاكالەت» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىر ھەپتە قاسىمنىڭ ئورنىدا ئىشلىدىم.

ئورۇن كېلىش <تىل> تۇرغۇن سۆزلەرنىڭ بەلگىلىك گىرامماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق ئۆزى بېقىنىدىغان پېئىل بىلدۇرگەن ھەرىكەتنىڭ ۋاقتى، ئورنى قاتارلىقلارنى ئىپادىلەپ كېلىدىغان شەكلى. ئۇيغۇر تىلىدا ئىسىملارنىڭ ئورۇن كېلىش شەكلى شۇ ئىسىمغا «ـدا//، ـتا//، ـدە//، ـتە» قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئورنىنى قىلماق ئامالىنى، ئېپىنى، چارىسىنى تاپماق، بىرەر ئىمكانىيەت، شارائىت تېپىپ قولغا كەلتۈرمەك: 5000 يۇەننىڭ ئورنىنى قىلسام، شۇ ھامان بىر رەڭلىك تېلېۋىزور ئالاتتىم.

ئورنى ئىسسىماق مەلۇم بىرەر جاي ياكى ئەمەل ــ مەنسەپتە مۇستەھكەم تۇرۇپ قالماق: ئىككى ئايدىلا ئۇنىڭ ئورنى بىر ئوبدان ئىسسىپ قالدى.

ئورنى يوق ① ھاجەتسىز، زۆرۈر ئەمەس، ھاجىتى، زۆرۈرىيىتى يوق، ئورۇنسىز: ئۇ سابىرنىڭ قىلىقىغا رەنجىشنىڭ زادىلا ئورنى يوق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ② قانداق تۇتۇشقانلىكى، نېمىشقا خەجلەنگەنلىكى نامەلۇم، ئورۇنسىز (پۇل ھەققىدە): بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشتە ئۇنىڭ ھېسابىدىن 500 يۇەننىڭ ئورنى يوق چىقتى.

ئورۇنا ئى. دىيال. چارۋىچىلارنىڭ دائىملىق قوش تىكىدىغان ئورنى.

ئورۇنباسار ئى [ئورۇن + باسار] ① بىرەر كىشىنىڭ ئىش پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرغۇچى كىشى، ئىزباسار، ۋارىس، ئەڭ مۇۋاپىق شاگىرت. ② مۇئاۋىن.

ئورۇن ــ تۆشەك ئورۇن ۋە تۆشەك، ئومۇمەن يېتىپ ــ قوپىدىغان جاي ۋە شۇنىڭغا لازىملىق يوتقان ــ كۆرپە.

ئورۇنجى ئى. دىيال. پايتىما.

ئورۇندىتىماق «ئورۇندىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىدارىدىن بۆلۈممىزگە چۈشۈرۈپ بەرگەن بىر ئايلىق تەتقىقات ۋەزىپىسىنى بۆلۈمدىكىلەرگە بۆلۈپ بېرىپ، 20 كۈندىلا ئورۇندىتىپ بولدۇم.

ئورۇنداشماق «ئورۇندىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھاشار ۋەزىپىسىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىشىپ بولۇپ ئۆيلىرىگە قايتىشىۋاتقان تۇغمەنبېشى كەنتىنىڭ دېھقانلىرى ئىدى.

ئورۇندالماق «ئورۇندىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇنۇگۈن كەچتىكى كونسېرت كېچىلىكىدە جەمئىي 17 نومۇر ئورۇندالدى.

ئورۇندۇق ئى. ئولتۇرۇش ئۈچۈن ياغاچ، مېتال قاتارلىقلاردىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: بازارچى ئايال

تەختىنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپتۇ.

ئورۇندۇقلۇق سۈپ. ئورۇندۇق بار، ئورۇندۇق قويۇلغان؛ ئورۇندۇق ئورنىتىلغان: ئۇ ئۆيىنىڭ بىر بۆلۈكىدا تۇرغان ئورۇندۇقلۇق غالىتەكنى ئەكېلىپ، ئادىلنى شۇنىڭغا يۆلەپ چىقاردى.

ئورۇنداش پ ① ئىش ـ ھەرىكەت، خىزمەت قاتارلىقلارنى بېجىرمەك، ئادا قىلماق، ئىجرا قىلماق، ئەمەلدە كۆرسەتمەك: مەن ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ھېچبىر تەخىرسىزلا ئورۇنداپ پۈتتۈردۇم. ② شېئىر، ناخشا قاتارلىقلارنى ئوقۇماق، ئېيتماق، ئىجرا قىلماق: ئۇلار يول بويى قىزىل ئارمىيەنىڭ ھەربىي شېئىرىنى ئورۇنداپ ماڭدى.

ئورۇنسىز سۈپ ① ئورنى يوق: ئورۇنسىز قالماق. ② كۆچمە. بىھۇدە، ئارتۇقچە، ئاساسسىز، ئەھمىيەتسىز: سەن ئۇنىڭدىن ئورۇنسىز ئەنسىرەپ يۈرمە. ③ كۆچمە. شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە بولۇۋاتقان ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆزگە مۇناسىۋەتسىز، باغلىنىشى يوق؛ ئەھمىيەتسىز: مەن ئورۇنسىز سۆز قىلمايدىغان ئادەملىكىمنى ئۇلارغىمۇ كۆرسەتمەكچى بولدۇم. ④ كۆچمە. ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى يوق، پايدىسىز، ناتوغرا، نامۇۋاپىق، ئەھمىيەتسىز: ـــ ئورۇنسىز ئىشلارغا پۇل خەجلىمە! ـــ دېدى ئۇ ئوغلىغا تەنبىھ بېرىپ. * ئادەم بولساڭ، ھامان بىركۈنى ئورۇنسىز ئۆتكۈزگەن كۈنلەرنىڭ ئىچ ئاغرىقىنى تارتىسەن.

ئورۇنسىزلىق ئى. ئورۇنسىز قىلىنغان ئىش، گەپ ـ سۆز، بىھۇدىلىك: ئورۇنسىزلىق قىلماق.* ئۇ بۈگۈنكى ئىشتا تولىمۇ ئورۇنسىزلىق قىلغانىدى.

ئورۇن ـ كۆرپە ئورۇن ۋە كۆرپە، ئومۇمەن يېتىپ ـ قوپىدىغان جاي ۋە شۇنىڭغا لازىملىق يوتقان ـ كۆرپە.

ئورۇنلاتماق «ئورۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمدىكى مەسىلە بۇ ۋەزىپىنى كىمگە ئورۇنلىتىش مەسىلىسى ئىدى.

ئورۇنلاشتۇرماق «ئورۇنلاشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نازىر ماڭا كۆڭۈل بۆلۈپ قىزمىنى ئىدارىمىزگە خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى.

ئورۇنلاشتۇرۇشماق «ئورۇنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئورۇنلاشتۇرۇلما ئى. ئورۇنلاشقا تېگىشلىك بولغان، ئورۇنلىنىدىغان بىر قاتار ئىش ـ ھەرىكەتلەر: بۈگۈنكى يىغىندا تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ خەلقئارالىق ئۇسسۇل بايرىمىدا كۆرسىتىلىدىغان كونسېرتلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلمىسى بېكىتىلدى.

ئورۇنلاشتۇرۇلماق «ئورۇنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ 22 كىشى سەپنىڭ ئۇ ئاساسلىق يەرلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ئورۇنلاشماق I «ئورۇنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى چوقۇم ئورۇنلىشىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئورۇنلاشماق II پ ① بىرەر جايغا ماكانلاشماق، شۇ جاينى ئىگىلىمەك: ئۇ 50 ـ يىللاردىلا مۇشۇ يېزىغا كېلىپ ئورۇنلاشقانىدى. ② ئومۇمەن ۋاقىتلىق تۇرالغۇ، قونالغۇ قىلىش ئۈچۈن چۈشمەك، قونالغۇ قىلماق: ئۇلار ئاتۇش مەھەللىسىدىكى جامال گايىتنىڭ سارىيىغا ئورۇنلاشتى. ③ جايلاشماق، بىنا قىلىنماق، سېلىنماق: بۇ يېزا چەت بىر جاڭگالىلىققا ئورۇنلاشقانىدى. ④ خىزمەتكە، ئىشقا ياكى ئوقۇشقا كىرمەك، مەلۇم بىر ساھەدە مۇلازىمەت قىلىشقا كىرىشمەك: ئۇ ئىككى كۈن «يول» مېڭىپلا ناھىيەلىك رادىيو ئۇزىلىغا ئورۇنلاشتى.

ئورۇنلانماق «ئورۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھەپتە ـ ئون كۈنگە قالماي ئورۇنلىنىپ بولدى.

ئورۇنلۇق سۈپ. ئورنى بار، يوللۇق، داۋاملىق؛ پايدىلىق، ئەھمىيەتلىك، جايىدا، توغرا، مۇۋاپىق: ئورۇنلۇق ئىش. ئورۇنلۇق گەپ. ئورۇنلۇق خىزمەت.

ئورۇنلىماق پ ← **ئورۇنداش**: ئۇ مەتباقىنىڭ بۈيرۇقىنى ياۋاشلىق بىلەن ئورۇنلىدى.

ئورنداش پ. دىيال. چوڭقۇرلاپ كەتمەك، ئولتۇرۇشۇپ ئورنىدەك بولۇپ كەتمەك، چوڭقۇرلىماق.

ئورنۇچى سۈپ. ئورايدىغان، ئوراش رولىنى ئويناىدىغان: ئورنۇچى تەنچە. ئورنۇچى يوپۇرماق. ئورنۇچى يىپچە.

ئورىماق I پ ① بىرەر نەرسە بىلەن ھەممە تەرىپىنى يېپىپ يىغماق، پەلگىلىك شەكىلدە يۆگىمەك: ئۇ يەرگە چۈشۈپ كەتكەن چىشنى ئېلىپ ھېلىقى لاتىغا ئوراپ يانچۇقىغا سالدى. ② قاپلىماق، قورشىماق، تۆت تەرەپىنى توسماق: گۈگۈم بارا ـ بارا قارا پەردىسى بىلەن زېمىننى ئورىدى. ③ ئەتراپىغا جۇغلاشماق، ئارىغا، ئوتتۇرىغا ئېلىۋالماق: قىزلار ۋاھاپنى ئورىۋېلىپ چۈرقىراشتى. ④ مەلۇم نەرسىنى يەنە بىر نەرسە ئۈستىگە يۆگىمەك، ئايلاندۇرۇپ قاتمۇقات ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرماق: ئۇ قامچىنىڭ دەستىسىگە تاسما ئورىدى. ⑤ ياپماق، توسماق: ئۇ ئېغىز ـ بۇرنىنى ئورۇۋالغان يۇڭ شارپىسى بىلەن خۇددى ھەجۋىي رەسىمگە ئوخشاپ قالغانىدى.

ئورىماق II پ. توقۇلمىلارنىڭ يىپ تالالىرىنى چۈۋۈماق، بۇزماق، تاراتماق: پايپىقىمنى سىم ئىلمۇېلىپ ئورىۋەتتى.

ئوزا I سۈپ. ئۆتۈپ كەتكەن كۈن ياكى يىلنىڭ ئالدىدىكى: ئوزا كۈن. ئوزا يىل.

ئوزا II (**ئوزايى**) ئى [ئە] ① ئەلپاز، تاشقى قىياپەت، تۇرق، سىرتقى كۆرۈنۈش، رەڭگىروي: ـــ ئوزايىڭدىن قارىغاندا، بىر قىيىن ئىشقا دۇچ كەلگەندەك قىلىسەنغۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ مەندىن. ② كەيپىيات، روھ: قىزنىڭ ئوزايىدىن يىگىتنى ئاللىقاچان كۆرگەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

ئوزاقى سۈپ ← **ئوزا** I.

ئوزاقى يىل ئۆتكەن يىلنىڭ ئالدىدىكى يىل.

ئوزدۇرماق «ئوزماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئوزماق پ. ھەممىدىن ئېشىپ چۈشمەك، ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەك: زەر، جاۋاھىر كانى مەكتەپ سىز ئوچۇن ئەي قىز ـ ئوغۇل، ياشلىقنىڭ قەدرىگە يېتىپ بىلىم ئالغان ئوزار.

ئوزون ئى [ر< گىرىك] <خىم> ئوكسىگېننىڭ ئاللوتروپىك شەكىل ئۆزگىرىشى، يەنى رەڭسىز، ئالاھىدە پۇراقلىق گىگ گاز. سۇدا ئېرىيدۇ. توك ئۆتكەندە ياكى قۇياش ئولتىرا بىنەپشە نۇرىنىڭ تەسىرىدە ھاۋادىكى ئوكسىگېن ئوزونغا ئۆزگىرىدۇ. ئادەتتە ئوكسىدلىغۇچى ۋە مىكروب ئۆلتۈرگۈچى قىلىنىدۇ.

ئوزۇق ئى ① ئومۇمەن يېيىشكە بولىدىغان تۇرلۇك

مەسئۇلاتلار، يېمەك ـ ئىچمەك، ئاش ـ تاماق: سەپەر ئوزۇقى. ② ئۆسۈملۈك قاتارلىقلارنىڭ ئۆسۈشى، سانائەت قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكەتلىرىنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىلەر، زۆرۈر بۇيۇملار: جىمى جانلىقلار يەردىن ئوزۇق ئېلىپ ھايات كەچۈرىدۇ. ③ كۆچمە. كۆچ، ئىلھام، مەدەت، غەيرەت: مەنىۋى ئوزۇق. روھىي ئوزۇق.

ئوزۇق ـ تۇلۇك ئومۇمەن ئوزۇق قىلىشقا بولىدىغان نەرسىلەر، يېمەك ـ ئىچمەكلەر.

ئوزۇقسىز سۈپ. ئوزۇققا ئىگە بولمىغان، ئوزۇق يوق ھالەتتە قالغان، ئوزۇقى يوق: ـــ ئوزۇقسىز بەش كۈن قانداق ھايات ياشىغىلى بولىدۇ؟ ـــ دېدى ئۇ ھەيران بولۇپ.

ئوزۇقشۇناس ئى. ئوزۇقشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى: پولۇنى تەتقىق قىلغان ئوزۇقشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، پولۇنىڭ تەركىبىدىكى سەۋزە، گۈرۈچ، گۆش، ئۆسۈملۈك مېيى ۋە تۈز قاتارلىقلار يۈرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدىكەن.

ئوزۇقشۇناسلىق ئى. تۈرلۈك يېمەك ـ ئىچمەك، يەل ـ يېمىشلەرنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى، قىممىتى، ئالاھىدىلىكى، سالامەتلىككە بولغان تەسىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم ياكى شۇنداق كەسىپ: رادىئل ئابلا شاڭخەيدە ئوزۇقشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئۆزىنىڭ ئۆگىنىۋاتقىنى بىلەن نېمە ئىش قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن.

ئوزۇقلاندۇرماق «ئوزۇقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھەر دائىم تاماق ۋاقتىدا ئەڭ ئاۋۋال ئاشۇ سېرىق ئاسلىنى ئوزۇقلاندۇراتتى.

ئوزۇقلاندۇرۇشماق «ئوزۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوۋاي بىلەن مومای ھەر قېتىم تاماق پىشقاندا ئالدى بىلەن ئاشۇ ئامراق نەۋرىسىنى ئوزۇقلاندۇرۇشۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۆزلىرى ئوزۇقلىنىشاتتى.

ئوزۇقلاندۇرۇلماق «ئوزۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتلار ئوبدان ئوزۇقلاندۇرۇلۇپ، سەپەرگە تەخ قىلىپ قويۇلغانىدى.

ئوزۇقلانماق پ ① تاماق يېمەك، قورساق تويغۇزماق: مېھمانلار ھەرىپ كەتكەندۇ، ئوبدان ئوزۇقلىنىپ ئارام ئالسۇن. ② ئۆسۈملۈك ۋە شۇ قاتارلىقلار ئۆسۈشى، يۇكسىلىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىلەرگە ئىگە بولماق، زۆرۈر ھاياتلىق مەنبەلىرىگە ئېرىشمەك: ئەنە قاراڭ، بۇ سۇدىن ئوزۇقلانغان قاپاق تېرەكلەرمۇ ئاسمان ـ پەلەك ئۆسۈپ كەتتى.③ ئىلھاملانماق، كۆچلەنمەك، غەيرەتلەنمەك، كۈچ ـ قۇۋۋەت ئالماق: بىز مىليون-لىغان خەلقنىڭ قەلبىگە شۇڭغۇپ كىرىپ ۋە ئۇنىڭدىن ئوزۇقلىنىپ، يېڭى ـ يېڭى تېمىلاردا ھەم كۆپ، ھەم ئېسىل ئەسەرلەرنى يارىتايلى!

ئوزۇقلۇق ① سۈپ. ئوزۇقى بار، ئوزۇققا ئىگە، ئوزۇق بىلەن تەمىنلەنگەن: ئوزۇقلۇق ئات ھارماس (ماقال). ② سۈپ. ئوزۇق بولۇش قىممىتىگە ئىگە، ئوزۇق بولىدىغان: ئوزۇقلۇق ماتېرىيال-لىرىنىڭ بار بولۇشى بىلەنلا، ئىنسانلارنىڭ ئوزۇقلىنىش مەسىلىسى ھەل بولۇپ كەتمەيدۇ. ③ سۈپ. مەخسۇس ئوزۇق قىلىش ئۈچۈن تەييارلانغان، يېيىش ـ ئىچىشكە ئاتالغان: سېلىم تاڭ ئېتىشتىن ئىلگىرى ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنى كۆتەك ھارۋىغا بېسىپ مەھەللىدىن چىقىپ كەتتى. ④ سۈپ. كۆچمە. مەخسۇس ئوزۇق بولىدىغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان: ئاممىنىڭ رايىدىن قارىغاندا، ئوزۇقلۇق ئېتىزى بېرىش ئۇلارنىڭ ئومۇمىي تەلىپىگە ئايلانغاندەك قىلاتتى. ⑤ ئى. ئوزۇق بولىدىغان، يېگىلى بولىدىغان نەرسە، ئومۇمەن يېيىش، ئىچىش ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان نەرسىلەر: ئۇ بۆز توقۇيدىغان ئۇچ تال موكىسىنى خورجۇنغا سېلىپ، ئازراق ئوزۇقلۇق ئېلىپ، جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئوزۇق ـ ئوقەت ئومۇمەن يەپ ـ ئىچىدىغان نەرسىلەر، يېمەكلىكلەر.

ئوسا ئى ① تېرىلغۇ يەرلەرنى تېرىشتىن بۇرۇنقى سۈغىرىش، سۇ قويۇش: ئوسا قىلماق.* باشقىلارنىڭ كۆز يېشى بىلەن تېرىكلىك ئېتىزىنى ئوسا قىلىدىغانلارنىڭ ئۇرۇقى ھامان پۇچەك بولۇپ چىقىدۇ. ② تېرىشتىن بۇرۇن سۇ قويۇلغان ياكى سۇ قويۇلىدىغان يەر: ئوسىسى كېلىشمەك.

ئوسال سۈپ. يامان، ئەسكى، ناچار؛ بۇزۇق: ئۆيىمىزدىكى ھېلىقى شەقمە بەك ئوسال بىرنەرسە چىقىپ قالدى.

ئوساللاشتۇرماق «ئوساللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «بەش كوي ئۇچۇن بىر چوكانىنى ئېرىنىڭ ئالدىدا ئوساللاشتۇرۇش ياخشى ئىش ئەمەس» دەپ ئويلىدى قەيسەر.

ئوساللاشتۇرۇشماق «ئوساللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئوساللاشتۇرۇلماق «ئوساللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوساللاشماق پ ① ئوسال بولماق. ئوسال، يامان ھالەتكە كەلمەك، يامانلاشماق: ئۇنىڭ روھىي ھالىتى، مىجەزى رەھىمجاندىن قېلىشمىغۇدەك دەرىجىدە ئوساللىشىپ كېتىۋاتاتتى. ② مات بولماق، شەرمەندە بولماق، ئۇياتقا قالماق: ـــ ئۆزلىرىنى چاغلىمای شىلتاق ئاتمىسىلا، بىكار ئوساللىشىپ قايتىپ كېتىدىلا، ئۆزىنى سورىغان شەھەر سوراپتۇ، ـــ دەيدۇ.

ئوساللىق ئى. ئەسكىلىك، يامانلىق: ئوساللىق قىلماق.* ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئوساللىقىنى تىلغا ئېلىشى تېخى تۇنجى قېتىم ئىدى.

ئوسما ئى <بوت> ① كىرپىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. تۈۋىدىكىلىرىنىڭ ساپىقى بار، شەكلى سوقىچاق، غولىدا ئۆسكەنلىرى تۆمۇنە شەكلىدە بولىدۇ. گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە، كىچىك ۋە سېرىق رەڭلىك. مېۋىسى مۇڭگۈزسىمان مېۋە، يوپۇرمىقى بويىغا ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. يوپۇرمىقىدىن چىققان سۈيۇقلۇقتا قىزلار قېشىنى بويايدۇ. يىلتىز ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. قىزىتمىنى قايتۇرۇش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش رولىلىرىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى.

ئوسما قويماق ئوسما سۈيىنى قاشقا مۇۋاپىق ھالەتتە سۈرمەك.

ئوسموس ئى [ر< گىرىك] <فىز> سۈيۇقلۇقنىڭ جىسىمنىڭ سىرتقى يۈزىدىن ئاستا ـ ئاستا ئىچىگە سىڭىپ كىرىش جەريانى.

ئوسموسلۇق سۈپ. سۈيۇقلۇقنىڭ سىڭىشىگە ئائىت: ئوسموسلۇق بېسىم. ئوسموسلۇق كۈچ.

ئوسمىي ئى [ر< گىرىك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت.

ئېلېمېنت بەلگىسى (Os(Osmium. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 22.48. مېتاللار ئىچىدە سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى ئەڭ چوڭ، رەڭگى كۆك، كۇل رەڭ، پارقىراق، قاتتىق، لېكىن چوڭۇك. ئوسمىي بىلەن ئىرىدىينىڭ قېتىشمىسى سائەت، ئەسۋابلارنىڭ ئۇقى ۋە قەلەم ئۇچىنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئوسۇرتماق «ئوسۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاخشام مەستلىكتە قىلغان بولمىغۇر قىلىقلىرىم ئۈچۈن بۇگۈن ئاكام مېنى تولا تىللاپ ئوسۇرتۇۋەتتى.

ئوسۇرغاق سۈپ. تولا ئوسۇرىدىغان، ئوسۇرۇپلا تۇرىدىغان: ئوتتۇز ئوغلۇم بولغۇچە، ئوسۇرغاق ئېرىم بولسىچۇ (ماقال). // قۇرۇق توۋرا ئاتنى ئوسۇرغاق قىلار (ماقال). // ئوسۇرغاقتا ئارپا نېنى باھانە (ماقال).

ئوسۇرماق پ. مەقئەتتىن يەل چىقارماق: چېركىلەردىن بىرى قورقۇپ كەتكەنمۇ، قانداق، تۆيۈقسىزلا يۇقىرى ئاۋازدا ئوسۇرۇۋەتتى.

ئوسۇرۇشماق «ئوسۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ غەلىتە ئاۋازنى ئاڭلىغان بالىلار بىر - بىرىنى دورىشىپ، ئارقا - ئارقىدىن ئوسۇرۇشۇشقا باشلىدى.

ئوسۇرۇق ئى ① مەقئەتتىن چىققان يەل. ② كۆچمە «ئەرزىمەيدۇ، ئەھمىيەتسىز» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ گېپى ئوسۇرۇققا تەڭ.

ئوسۇرۇقىغا ئالماسلىق قىلچە پەرۋا قىلماسلىق، زادىلا كۆزگە ئىلماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق؛ پەس كۆرۈش، قىممىتى يوق دەپ قاراش: خوتۇنى ئۇنىڭ گېپىنى ئوسۇرۇقىغا ئالمايدۇ.

ئوسۇڭ ئى [خەن] <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقىچاق، گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە، رەڭگى سېرىق. غولى ۋە يوپۇرمىقى ئادەتتىكى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈك غولى.

ئوسۇڭلۇق ئى. ئوسۇڭ تېرىلغان ئېتىز، يەر.

ئوسېتر ئى [ر] <زوئول> بېلىقلارنىڭ بىر ئۇرۇقدىشى، چوڭلىرىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى بەش مېتىر كېلىدۇ. تېنىدە بەش قاتار قاتتىق تەڭگىچىلىرى بار، ئېغىزى ئالدىغا ئۆسۈپ چىققان، يېرىم ئاي شەكلىدە، ئىككى تەرەپتە يالپاق بۇرۇتچىلىرى بار. ياز پەسىللىرىدە دەريا سۈلىرىغا تۇخۇم سالىدۇ. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن دېڭىزغا قايتىپ ھايات كەچۈرىدۇ.

ئوش ئىم ① كاللىلارنى توسۇش، ھەيدەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ: «ئوش، ئوش...» دەپ كاللىرىنى توسۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ② ياقتۇرماسلىق، بىزار بولۇش، نارازىلىق، ئاچچىقلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ، ئادەتتە سوزۇپ‌ئېيتىلىدۇ: ـــ ئوش، يوللىرىغا ماڭسىلا، ـــ دېدى ھېلىقى چوكان ئەخمەتنى سىلكىشلەپ.

ئوشە ئى. توشقان تۇتىدىغان تور.

ئوشتۇتماق «ئوشتۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاي ئوغلى ئارقىلىق يول بويىدىكى سۆگەتلىكتىن بىر تال چۇۋۇق ئوشتۇتۇپ كەلدى.

ئوشتۇشماق «ئوشتۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دادامنىڭ يەتتە نەزىرى بېرىلگەن كۈنى كەچتە تۇغقانلار يىغىلىپ قارامنى ئوشتۇشتى.

ئوشتۇلماق «ئوشتۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بېگىڭگە يەتكۈچە بىلىكى ئوشتۇلار(ماقال).

ئوشتۇماق پ. پارچە - پارچە قىلماق، پارچىلىماق؛ سۇندۇرماق: يامانىنىڭ سۆيىنى ئىچكۈچە، قاپىقىنى ئوشتۇۋەت (ماقال).

ئوششاق ئى [ئە] <مۇز> ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ سەككىزىنچىسىنىڭ نامى: ئوششاق مۇقامى.

ئوششاق مۇقامى <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ سەككىزىنچىسى. بۇ مۇقام ئاساسەن 23 نەغمە بولۇپ، چوڭ نەغمىگە 14 نەغمە، 90 مىسرا؛ 3 داستانغا 6 نەغمە، 50 مىسرا؛ 3 مەشرەپتە 3 نەغمە، 46 مىسرا جايلاشقان.

ئوشۇتماق پ. دىيال. يارىلاندۇرماق.

ئوشۇق I سۈپ ① بەلگىلىك مىقدار ۋە ساندىن كۆپ، زىيادە، ئارتۇق: بازاردا شۇنچە تۇرۇپ باقتىم، پىيىنى زادى يەتتە كويدىن ئوشۇق سورىمىدى. ② ئېھتىياجدىن، نورمىدىن ئاشقان؛ ئارتۇقچە، بىھۇدە، ئېشىپ كەتكەن: ئوشۇق چىقىم. ئوشۇق گەپ. // پاتمام ئوڭايسىزلىنىشقا، ئۆزىنى ئوشۇق ھېس قىلىشقا باشلىدى.

ئوشۇق II ئى ① پۇتنىڭ پاقالچاق سۆڭىكى بىلەن تۆۋەنكى قىسمىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان، گوڭ - سول ئىككى تەرەپكە بۆرتۇپ چىققان سۆڭەك: شۇ قېتىمقى جەڭدە يەر بېغىرلاپ كەلگەن بىر پاي ئوق ئۇنىڭ ئوشۇقىنى چېقىۋەتكەنىدى. ② قوي، ئۆچكە قاتارلىقلارنىڭ پاچىقى بىلەن سانىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان كىچىك سۆڭەك، ئادەتتە ئۇ قىمارۋازلارنىڭ قىمار قورالىمۇ قىلىنىدۇ.

ئوشۇق ئوينىماق ئوشۇق ئېتىش يولى بىلەن، ئوشۇقنى قورال قىلىپ قىمار ئوينىماق.

ئوشۇقى ئالچۇ چۈشمەك تەلىيى، ئامىتى ئۆڭدىن كەلمەك، ئىشلىرى يۇرۇشۇپ كەتمەك، تىلىگەن تىلىكىگە يەتمەك: تاغدىن سىنىڭ قايتىپ كېلىشى نادىرنىڭ ئوشۇقىنى ئالچۇ چۈشۈردى.

ئوشۇق - تۆشۈك ئېھتىياجدىن كۆپ، زىيادە، ئارتۇق: زىيادە ۋۇدۇن ئۇستام ئەكبەر مۇدىر كەتكەندىن كېيىن مەشرەپكە نېرى - بېرى قاراپ قويدى - دە، ئوشۇق - تۆشۈك گەپ قىلمايلا چىقىپ كەتتى.

ئوشۇق - تۆشۈك گېپى يوق قالايمىقان، كەلسە - كەلمەس گەپ قىلمايدىغان، ياۋاش، تىنچ: ئۇنىشقا پوختا، ئوشۇق - تۆشۈك گېپى يوق بالا ئىدى.

ئوشۇقتىن - ئوشۇق بىكاردىن - بىكار، ئەھمىيەتسىزلا، ئورۇنسىزلا: مەن ئوشۇقتىن - ئوشۇق بىرمۇنچە نەرسىلەرنى ئويلاپ يۇرۇپتىمەن ئەمەسمۇ؟

ئوشۇقچە ① رەۋ. بىكاردىن - بىكار، ئارتۇقچە، ھەددىدىن كۆپ، ئەھمىيەتسىزلا: ئوشۇقچە ئاۋارە بولماق. ② سۈپ. لازىمى يوق، بىھۇدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، ئەھمىيەتسىز، قىممەتسىز: مەن بۇ ئۆيدە ئوشۇقچە ئادەمدەك قىسىلىشقا باشلىدىم. ③ سۈپ. نورمىدىن ئارتۇق، ئېشىپ قالغان، ئارتۇق: ئوشۇقچە كۈچنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەرگە سەرپ قىلىندى.

ئوشۇقچىلىق ئى. نەرسىلەرنىڭ ئەھمىيىتىگە ئېھتىياجدىن ئېشىپ قېلىشى، ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ بولۇپ كېتىشى: ماشىنىلارنىڭ ياخشىلىنىشى ئادەم ئەمگىكىنىڭ ئوشۇقچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئوشۇقلۇق ئى. ئېھتىياج ۋە تەلەپتىن ئېشىپ كېتىش،

ئارتۇقلۇق: بۇ سۆ ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ.

ئوشۇقماق پ. دىيال. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق، چۆچۈمەك، جىددىيلەشمەك.

ئوغا ئى ① زەھەر: ئوغۇل بالا ئوغا يەپ سىكىدۇرەر (ماقال). * ئوغىدىن شىپا ئىزدىمە، ئوغىرىدىن ۋاپا ئىزدىمە (ماقال). ② كۆچمە. ئاچچىق، غەزەپ: ئوغىسى قاينىماق. ئوغىسى ئۆرلىمەك.

ئوغىچا ئى. دىيال. باسماق، تۇزاق.

ئوغرى ئى. باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئىگىسىگە تۇيدۇرماي ئېلىۋالغۇچى، ئوغرىلىغۇچى: ئوغرى گۇمانخور كېلىدۇ (ماقال).

ئوغرى باغ تاسما قۇشقۇننى ئۇلاش ئۈچۈن ئېگەرنىڭ ئارقا تەرىپىگە بېكىتىلگەن تاسما.

ئوغرى بوي كۆرۈنۈشتە پاكاردەك كۆرۈنىدىغان، ئەمەلىيەتتە ئېگىز بولغان.

ئوغرى تۇتماق بىرەر نەرسىنى ئوغرىلىۋالدى دەپ گۇمان قىلماق.

ئوغرى چىش ياندىن چىقىپ قالغان ئوشۇق چىش.

ئوغرى يانچۇق كىيىمنىڭ باشقىلار ئاسان بىلمەيدىغان، كۆرەلمەيدىغان يەرلىرىگە ئورنىتىلغان كىچىك يانچۇق.

ئوغرى يول كۆپ كىشىلەر بىلمەيدىغان، كىشىلەرگە تازا تونۇشلۇق بولمىغان تار چىغىر يول.

ئوغرىتىكەن ئى [ئوغرى + تىكەن] <بوت> ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى پەيسىمان، كىچىك يوپۇرمىقى سوقمىچاق، گۈلى كىچىك ۋە سېرىق. مېۋىسىدە قاتتىق تىكەنلەر بار. تىكەنلىك مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ، جىگەرنى ياشارتىش، يەلنى تارقىتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، قانىنى ماڭدۇرۇش، قىچىشىشنى بېسىش رولى بار.

ئوغرىلاتماق «ئوغرىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەلئەت بەگنىڭ ئوغلى ئەنۋەر ئارقىلىق ئوغرىلىتىپ كەلگەن قوشنىسىنىڭ چا خورىزىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە سويۇپ قازانغا باستى.

ئوغرىلاشماق «ئوغرىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىشىپ، ئارقىدىنلا باشقىلارنى ئوغرى تۇتۇشقا ئادەتلىنىپ قالغان كىشىلەر ئىدى.

ئوغرىلانماق «ئوغرىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ نەرسىلەر باشقا بىر يەردىن ئوغرىلانغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى.

ئوغرىلىق ئى. باشقىلارنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئوغرىلىۋالىدىغان قىلىق، شۇنداق پەس ئىش ـ ھەرىكەت: ئوغرىلىق قىلماق.* شاھ ئۇنىڭ ئوغرىلىق ۋە ئالدامچىلىقىغا قارىتا تېگىشلىك جازا بېرىپتۇ.

ئوغرىلىقچە رەۋ. يوشۇرۇنچە، سەزدۈرمەي، باشقىلارغا بىلىندۈرمەي: بەزى ھاشارچىلار ئوغرىلىقچە قاچقاندا، دۈشمەنلەر ئېتىپ تاشلىدى.

ئوغرىلىماق پ ① باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى يوشۇرۇنچە ئېلىۋالماق: تۇنۇگۈن يەنە بالا ئوغرىلىغان ئوچ ئوغرى تۇتۇلدى. ② كۆچمە. چاچماق، بۆلمەك، قالايمىقانلاشتۇرماق (ئەقىل، پىكىرگە ئوخشاش روھىي دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر ھەققىدە): «ئوينايمىز» دېگەن بۇ سۆز مېنىڭ ئەقلىمنى ئوغرىلاپ، تىلىمنى كېسىپ، مەيلىمنى بەند قىلماقتا ئىدى.

ئوغرى ـ يالغان ئوغرى ياكى ئوغرىغا ئوخشاشلار، ئومۇمەن ئوغرىلىق قىلىدىغانلار.

ئوغلاق ئى <زوئول> ئۆچكىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسى.

ئوغلاق تارتىشىش بىر خىل كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنى. بۇنىڭدا بوغۇزلانغان ئوغلاقنىڭ ئىچ باغرىنى تارتىۋەتكەندىن كېيىن ئوتتۇرىغا تاشلىنىدۇ، نەچچە ئونلىغان ئاتلىق ماھىرلار ئۇنى تالىشىدۇ. كىم ئۇنى بەلگىلەنگەن ئورۇنغا ئاپىرىپ تاشلىسا، ئۇتقان بولىدۇ.

ئوغلاقچى ئى. ئوغلاق تارتىشىش ئويۇنىغا قاتناشقان ھەم ئۇنىڭغا ماھىر كىشى: ئوغلاقچىلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ تاقىرلىغان ئاۋازلىرى يىراقتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئوغلاقلىق سۆپ. ئوغلىقى بار، ئوغلاق تۇغقان: ئۆيدىن ئۆيگە كۆچمەك، ئوغلاقلىق ئۆچكىگە زىيان (ماقال).

ئوغلان ئى ① ئەر، ئوغۇل؛ ئوغۇل پەرزەنت: نەسىھەت بۇ، ئوغلانلىرىم، ئاڭلا سۆزۈم، ئۆتمۈشتە كۆپ ئىشلارنى كۆرگەن ئۆزۈم. ② باتۇر، قورقماس، مەرد يىگىت: ۋەتىنىگە مېھرى سوغلار ئوغلان بولالماس، دۈشمىنىگە قەھرى يوقلار پالۋان بولالماس.

ئوغلانلىق سۆپ. مەرد ئوغۇلغا خاس، ئوغۇل بالىدا بولۇشقا تېگىشلىك ياكى ئوغۇل بالا ئۈستىگە ئالىدىغان: ئوغلانلىق بۇرچۇڭ ئاقلىنار ھامان، ئۆمۈر يولىدا شان ـ شەرەپ قۇچسا.

ئوغۇ ئى. دىيال. ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان ھاۋانچا.

ئوغۇت ئى. تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەرلەرگە چېچىلىدىغان مال ـ ۋارانلارنىڭ قېغى ۋە خىمىيىلىك ئۈسۈلدا ياسالغان شۇنداق رولغا ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ئوغۇت توپلىماق. ئوغۇت توشۇماق.

ئوغۇتسىز سۆپ. ئوغۇت يوق، ئوغۇت بېرىلمىگەن، ئوغۇتلانمىغان، ئوغۇت چېچىلمىغان: ئوغۇتسىز زىرائەت، ھوسۇلسىز زىرائەت.

ئوغۇتلاتماق «ئوغۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساجىدىخان مومايى مەھەللىدىكى ياشلار ئارقىلىق بۇغداي يېرىنى ئوغۇتلىتىپ بولۇپ، خۇشال ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى.

ئوغۇتلاشماق «ئوغۇتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەتىياز كىرىشى بىلەنلا ئەزالار ئۆز ئېتىزلىرىنى ئوغۇتلىشىپ بولۇپ، ئۇرۇق تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى.

ئوغۇتلانماق «ئوغۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇغدايلار ئوغۇتلاندى.

ئوغۇتلۇق سۆپ ① ئوغۇت تۆكۈلگەن، ئوغۇت چېچىلغان، ئوغۇتلانغان. ② ئوغۇت قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئوغۇت قىلىشقا بولىدىغان، ئوغۇت بولىدىغان: ئۇلار بۇ خىل ئاق قالغان يەرلەرگە ئوغۇتلۇق ئۆسۈملۈك تېرىشتى.

ئوغۇتلىماق پ. تېرىلغۇ يەرلەر ياكى زىرائەتلەرگە ئوغۇت چاچماق: ئۇلار بۇغداي يېرىنى نەچچە ھارۋا بىلەن بىر كۈندىلا ئوغۇتلاپ بولدى.

ئوغۇتماق پ. دىيال. قوسماق، ياندۇرماق، ھۆ قىلماق.

ئوغۇز I ئى. تۈركىي خەلقلەرنىڭ قەدىمكى قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

ئوغۇز II ئى. يېڭى تۇغقان ئاياللار ۋە ھايۋانلارنىڭ دەسلەپكى، يەنى تۇغۇپ بىرقانچە كۈن جەريانىدىكى سۈتى.

ئوغۇز چىش بالىلار ۋە ھايۋان بالىلىرىغا ئەڭ دەسلەپ

چققان چىش، سۈت چىشى.

ئوغۇل (ئوغلى) ئى ① ئەر جىنسقا تەۋە بولغان بالا، ئەر جىنسقا تەۋە پەرزەنت (ئاتا ـ ئانىلارغا نىسبەتەن): ئۇنىڭ ئامەت ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن. ② بىرىنچى شەخس، ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ پەرزەنتنى بىلەن تەڭ دېمەتلىك كىشىلەرگە قارىتا قىلىنغان مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئوغلۇم، ئۇنداق قىلماڭ، ماڭا ئېچىنىڭ ئاغرىسۇن، ــ دېدى بوۋاي يېلىنىپ.

ئوغۇل بالا ① ئوغۇل. ② مەرد، قەھرىمان، غەيرەتلىك، قورقماس، باتۇر، ئالىيجاناب كىشى: قاسىم ئاكا، ئوغۇل بالا ئىكەنسىز. ③ «يارايسەن، ياخشى قىلدىڭ، سەن نوچى، مەرد ئىكەنسەن» دېگەن مەنىلەردىكى ئاپىرىن ئوقۇش سۆزى: ــ ئوغۇل بالا، ــ دېدى ئۇ ۋاقىراپ چوقان سېلىپ، ــ تازا سال بۇ تازىنى، سەن ئوغۇل بالا ئىكەنسەن!

ئوغۇلچاق ئى. كىچىك ئوغۇل بالىلارنى ئەركىلىتىش پورمىسى: ــ مۇشۇ كۈنلەردە ئوغۇلچاقلارنىڭ يېشى يېتىپ، سۈننەتنى ئورۇنلاش زۇرۇر بولۇپ قالدى، ــ دېدى مۇللا ھامىد گەپنى بۇراپ.

ئوغۇلچە سۈپ. ئوغۇللارغا خاس، ئوغۇللارغا ئوخشاش، ئوغۇللارغا مۇۋاپىق كېلىدىغان: ئۇلار ھەتتا تۇغۇلغۇسى پەرزەنتنى ئوغۇل بولسا ئوغۇلچە، قىز بولسا قىزچە ئىسىملارنىمۇ تەييارلاپ قويۇشقانىدى.// «نېمىگە ئوغۇلچە ياسىنىۋالدىلا» دېدى ئۇ قىزىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ تۇرۇپ.

ئوغۇلچىلاپ رەۋ ① ئوغۇلچە، ئوغۇلغا ئوخشاش: ئوغۇلچىلاپ ماڭماق. ② ئوغۇل پېتى، ئوغۇل بولۇپ: ئوغۇلچىلاپ كىرمەك.

ئوغۇلچىلاپ كىرمەك يىگىتلەر ئۆزى توي قىلغان قىزنىڭ ئۆيىگە بالا بولۇپ كىرمەك.

ئوغۇلسىز سۈپ. ئوغلى يوق، ئوغۇل پەرزەنت كۆرمىگەن ياكى ئوغۇللۇق بولمىغان: كەچتىم سېنىڭدەك مېنىڭ ئوغلۇم يوق، سەندەك ئوغۇلسىز، مېنىڭ كۆڭلۈم توق. // ئەمدى ئۇ ئوغلى قازا قىلىپ كېتىپ ئوغۇلسىز قالدى.

ئوغۇل ـ قىز ئوغۇل ۋە قىز: ۋەتەن ئوغۇل ـ قىزلىرى.

ئوغۇللۇق سۈپ ① ئوغلى بار، ئوغۇلغا ئىگە، ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەن: ــ سىزمۇ ئۇچ ئوغۇللۇق بولغان ئادەم، بۇ ئىشلارنى بىلىشىڭىز كېرەك، ــ دېدى ئۇ. ② ئوغۇلغا خاس، ئوغۇلغا لايىق؛ ئوغۇللاردا بولۇشقا تېگىشلىك، ئوغۇل بالىدا بولۇش كېرەك بولغان: ئۇ دادىسىغا ئوغۇللۇق مېھرى بىلەن قارىدى، ئوبدان كۆتتى.

ئوفتىسىر ئى [ر< لات] <ھەرب> ئارمىيەدىكى كوماندىرلار سوستاۋىغا مەنسۇپ ھەربىي خىزمەتچى، ھەربىي باشلىق.

ئوفتىسىرلىق ئى. ئوفتىسىرلارغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە، ئەمەل.

ئوق I ئى ① ياغا قويۇپ ئېتىلىدىغان، ئۇچى نەيزە شەكىللىك، ئۇزۇن، ئىنچىكە تاياقچە: ساداقتىكى ئوق. ② <ھەرب> مىلتىق، تاپانچا، پىلىموت، زەمبىرەك قاتارلىقلارغا جايلاشتۇرۇپ ئېتىلىدىغان، ئېتىلغاندىن كېيىن ئۇچۇپ بېرىپ نىشانغا تېگىدىغان ۋەيران قىلىش، ئۆلتۈرۈش كۈچىگە ئىگە نەرسە: ئوق ئاتماق. ئوق ئۇزمەك. ئوققا تۇتماق.

ئوق II ① ئى <ماشىن> تۇۋرۇك شەكىللىك دېتال. چاق ياكى باشقا ئايلىنىدىغان بۆلەكلەر ئۇنى بويلاپ ياكى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئايلانما ھەرىكەت قىلىدۇ: ھارۋا ئوقى. چاقنىڭ ئوقى. ② ئى <مات> تەكشىلىك ياكى گېئومېتىرىيەلىك شەكىلنى سىممېتىرىيەلىك بۆلەكلەرگە بۆلىدىغان تۈز سىزىق. ③ ئى. بىر ھەر جىسىمنىڭ مەركىزىدىن ئۆتىدۇ دەپ پەرەز قىلىنغان تۈز سىزىق: يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىش سۈرئىتى سېكۇنتىغا 29.8 كىلومېتىر. ④ سۈپ. كۆچمە. توغرا يۆنەلگەن، ئاساسىي؛ تىك: ئوق ئېرىق. ئوق يىلتىز.

ئوق يىلتىز <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ئەڭ باشتا ئۆسۈپ چققان يىلتىزى. تۆرەلمە يىلتىز ئۇرۇق پوستىنى يېرىپ چىقىپ ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە يەردە تىك بولۇپ ئۆسىدۇ ھەمدە نۇرغۇنلىغان يان يىلتىزلارنى چىقىرىپ يىلتىز سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئوق III ئى. ئۇلۇش، تەڭ بۆلەك: ئۇچ ئوق بولۇپ ئۇلۇشمەك.

ئوقەت ئى [ئە] ① تىرىكچىلىك، ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ماددىي نەرسىلەر: ئۇلارنىڭ ھال ـ ئوقىتى خىلىلا ياخشى ئىدى. ② تىرىكچىلىككە زۆرۈر بولغان ماددىي نەرسىلەرگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن قىلىنغان ئىش، پائالىيەت؛ تىجارەت: مەن بۈگۈنكى ئوقىتىمدىن خىلىلا مەمنۇن بولدۇم.

ئوقەتچى ئى. تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، تىجارەتچى.

ئوقەتچىلىك ئى. تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش، تىجارەتچىلىك: شۇ چاغدا قوشنىمىزنىڭ مەكتەپتىن چىقىۋېلىپ ئوقەتچىلىككە كىرىشىپ كەتكەن ئوغلى كىرىپ كەلدى.

ئوقتاش ئى. دېيال. قىزلارنىڭ تاش ئويۇنى.

ئوقتەك رەۋ. ناھايىتى تېز؛ شارتتىدە: ئوقتەك يۈگۈرمەك.* جۇمەنىڭ قاتتىق ئۈسۈشى بىلەن تەڭ مۇختەرنىڭ بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى.

ئوقچۇتماق «ئوقچۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى باشقىلار باشلاپ قويغان سۇنى ئېقىتىدىغان نور ئەمەس، ئۆزىدىن سۇ ئوقچۇتالايدىغان بۇلاقتۇر.

ئوقچۇماق پ ① كۆۋەجىمەك، بۇلدۇقلاپ يۇقىرىغا كۆتۈرۈلمەك، تاشماق (ھەرىكەتلىنىۋاتقان سۇيۇقلۇقلار ھەققىدە): مۇزلار ھەربىر پارچىلانغاندا سىمابتەك سۇ تامچىلىرى مۇز ئۈستىگە ئوقچۇپ چىقىپ، ئەتراپقا يېيىلاتتى. ② كۆچمە. سەكرىمەك، ئاتلاپ ئۆتمەك: بىر چاغدا ئىت قانداقتۇر بىر كۈچىنىڭ ياردىمى بىلەن بىرلا ئوقچۇپ ياسىنىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋاپتۇ.

ئوقدان ئى ① ساداق. ② ئىچىگە ئوق سېلىپ، بەلگە ئېسىۋالىدىغان بەلباغ. كۆن قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ. ③ مىلتىق، زەمبىرەك قاتارلىقلارنىڭ ئوق تۇرىدىغان قىسمى، بۆلىكى: مىلتىقنىڭ ئوقدېنى.

ئوق ـ دورا ① ئوق ۋە دورا. ② <ھەرب> مىلتىق ئوقى، زەمبىرەك ئوقى، گىرانات، بومبا، مىنا قاتارلىق تالاپەتكە ئۇچرىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ياكى باشقا ئالاھىدە رولى بار پارتلايدىغان بۇيۇملارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئوقرۇق ئى ← **سايغاق** I.

ئوقرۇق كېسىلى ئوقرۇق چۈشىلىرىنىڭ كاللارنىڭ دۈمبە تېرە ئاستى توقۇلمىلىرىدا پارازىت ياشىشىدىن بولىدىغان، زىيىنى ئېغىر سوزۇلما خاراكتېرلىك بىر خىل كېسەللىك.

ئوقرۇقلىماق پ. تېپچەكلىمەك، بىئارام بولماق (بۇ ھادىسە

ئوقرۇق قۇرتى كالا تېرىسىنى تېشىپ چىقىۋاتقاندا يۇز بېرىدۇ): كالا ئوقرۇقلىدى.

ئوق- ساداق ئوق ۋە ساداق.

ئوقسىز سۈپ. ئوق يوق، ئوق قاچىلانمىغان، ئوق سېلىنمىغان: ئۇلارنىڭ ئېسىۋالغىنى ئوقسىز مىلتىق بولۇپ، ئۇلار بۇ قورال ئارقىلىق قارىغا ئېتىش مەشقى ئېلىپ بېرىشاتتى.

ئوقسىمان سۈپ. ئوققا ئوخشاش، شەكلى ئوققا ئوخشايدىغان: ئاسترونومىلار يېقىنقى كۈنلەردە ئاپتونوم رايونىمىزدا ئوقسىمان يۆگەلمە بۇلۇت ھاسىل بولىدىغانلىقىنى قىياس قىلىشتى.

ئوقلاتماق «ئوقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر قولى يارىلانغان پولات يېنىدا يېتىپ دۈشمەنگە ئوق ئۇزۇۋاتقان سەپدىشى سادىق ئارقىلىق پىلىموتنى ئوقلىتىپ، دۈشمەنلەرنى داۋاملىق ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى.

ئوقلاشماق «ئوقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جەڭچىلەر قوراللىرىنى ئوقلىشىپ جەڭگە تەييار تۇرۇشاتتى.

ئوقلاقلىق سۈپ. ئوق سېلىقلىق: ئوقلاقلىق مىلتىق. * باتۇر دەرھال يەردە تۇرغان ئوقلاقلىق مىلتىقنى ئالدى - دە، ئۆزىگە قارىتىپ كېلىۋاتقان دۈشمەنگە قارىتىپ ئوق ئۇزدى.

ئوقلانماق «ئوقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق تىزى بىلەن ھېكمىنىڭ گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ قولىدىكى ئوقلانغان تاپانچىنى تارتىۋالدى.

ئوقلۇق سۈپ ① ئوق بار، ئوق سېلىنغان، ئوق قاچىلانغان. ② ئوق سىغىدىغان، ئوق قاچىلاشقا بولىدىغان، ئوق سالىدىغان: ئۇ يەتتە ئوقلۇق تاپانچىسىنى ئەختەمنىڭ مەيدىسىگە تىرىدى.

ئوقلىماق پ ① مىلتىق، تاپانچا، ئاپتومات، ئوقيا قاتارلىق ئېتىش قوراللىرىغا ئوق سېلىپ ئاتقۇدەك قىلماق: ئۇ توپىلىككە يامىشىپ چىقىپ كېتىۋېتىپ ئاپتوماتنى ئوقلىدى. ② ھارۋا، ۋېلىسىپىت قاتارلىق ئوق بېكىتىلىدىغان قاتناش قوراللىرىغا ئوق بېكىتمەك، ئوق ئورۇنلاشتۇرماق: بىز ئۈچ كۈن ئاۋارە بولۇپ ھارۋىنى ئوقلىغاندىن كېيىن يەنە يولغا چۈشتۇق.

ئوقۇبەت ئى [ئە] روھىي ياكى جىسمانىي ئازاب، جاپا - مۇشەققەت؛ ئېغىر قىيىنچىلىق: ئوقۇبەت بىرلە ئۆتكۈزدۇم قارا كۈننى يۇسۇپ ئوخشاش، زۇلەيخادەك ۋاپا ئەيلەپ مېنى بۇل كۈن ئېتىك باغ - باغ!

ئوقۇبەتسىز سۈپ. ئازاب - ئوقۇبەتتى يوق: ئوقۇبەتسىز تۇرمۇش.* مېھراي ئەكرەم بىلەن تويى قىلىپ ئوقۇبەتسىز تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىدىن سۆيۈنەتتى.

ئوقۇبەتلىك سۈپ. ئازابلىق، ئىنتايىن قىيىن، مۇشكۈل: ئوقۇبەتلىك تۇرمۇش.* بەش كىلومېتردىن ئارتۇقراق ئوقۇبەتلىك سەپەردىن كېيىن ئۇلار مەنزىلگە يېتىپ كېلىشتى.

ئوقۇتقۇچى ئى. مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا دەرس بېرىدىغان، ئىلىم ئۆگىتىدىغان كىشى، مۇئەللىم.

ئوقۇتقۇچىلىق ئى. دەرس بېرىش ۋە ئۆگىتىش ئىشى، كەسپى: ئوقۇتقۇچىلىق قىلماق.

ئوقۇتماق «ئوقۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇت ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى، ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇنى - بۇنى سورايتتى.

ئوقۇتۇش ئى<ماۋار> مەكتەپ ياكى ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇ- غۇچىلارغا بىلىم، ماھارەت ئۆگىتىش جەريانى: ئوقۇتۇش پىراكتىكىسى. ئوقۇتۇش مەشغۇلاتى.

ئوقۇتۇلماق «ئوقۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەكتەپتە ئانا تىل، ھېساب، ھۆسنىخەت، ئەخلاق قاتارلىق دەرسلەرمۇ ئوقۇتۇلاتتى.

ئوقۇر ئى [پ] ھايۋانلارغا يەم - خەشەك بېرىش ئۇچۇن، ھايۋانلارنىڭ بويى يەتكۈدەك ئېگىزلىكتە تەكچە شەكلىدە سېلىنغان، چۆرىسىدە كىچىك توسۇق - تېمى بولغان قۇرۇلما: ئالمىغان ئاتقا ئوقۇر ساپتۇ (ماقال).

ئوقۇرى ئېگىز تەكەببۇر، ھالى چوڭ، ھاكاۋۇر: ئوقۇرى ئېگىز ئادەم.

ئوقۇرەك ئى <ئانات> ① يەلكىنىڭ ئۈستىدىكى ئويمان قىسمى. ② ئوقۇرەك سۆڭەك: ئوقۇرەك ئۈستى ئويمىنى.

ئوقۇرسىمان سۈپ. شەكلى ئوقۇرغا ئوخشاش، ئوقۇر شەكىللىك: تەرەتخانىدا ئوقۇرسىمان داستىن بىرى بارلىقى ئېسىمگە كەلدى - دە، شۇنى ئىشلىتىش قارارىغا كەلدىم.

ئوقۇرلۇق سۈپ. ئوقۇرى بار؛ ئوقۇر چىقىرىلغان ياكى ئوقۇر ھالىتىدىكى، ئوقۇرسىمان: ئوقۇرلۇق بېتون تاختا.

ئوقۇرمەن ئى. كىتاب، گېزىت - ژۇرنالالارنى ئوقۇشقا قىزىقىۋچى، كىتابخان: قەدىرلىك ئوقۇرمەنلەر! يولۇاسقا ئايلانغان قوينىڭ تۇرقى - سىياقى مېنىڭ تەسۋىرلىگىنىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ.

ئوقۇش ئى. ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىنىڭ يېتەكچىلىكىدە تۇرلۇك بىلىم ۋە ماھارەت ئىگىلەش جەريانى.

ئوقۇشچان سۈپ. ئوقۇغۇچىلىكى بار، ئوقۇشقا بولىدىغان، بىر ئوقۇشقا ئەرزىيدىغان: بىز ھەرقانداق بىر قەلەم ئىگىسىدىن ئوقۇشچان ئەسەر يېزىشنى تەلەپ قىلمىز.

ئوقۇشچانلىق ئى. ئوقۇشقا بولىدىغان، بىر ئوقۇشقا ئەرزىيدىغان، ئوقۇغۇچىلىكى بار كىتاب ۋە شۇ قاتارلىق مەجمۇئە: بىزنىڭ شوئارىمىز خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق ۋە ئوقۇشچانلىقتۇر.

ئوقۇشسىز رەۋ. ئوقۇيالماي، مەكتەپكە كىرەلمەي ياكى ساۋاتلىق بولالماي: ئوقۇشسىز قالماق.* مېھرىبان ئانىلار بۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، ئوقۇشسىز قالغان بالىلارنىڭ قايتا مەكتەپ قوينىغا كىرىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ئوقۇشلۇق ئى ① <ماۋار> مەخسۇس دەرسلىك سۈپىتىدە پايدىلىنىدىغان كىتاب ياكى كونسپېكت: تىل - ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقى. ماتېماتىكا ئوقۇشلۇقى. ② كىشىلەرنىڭ ياش چەكلىمىسى، كەسپى قاتارلىق جەھەتلەردىكى پەرقى بويىچە نەشر قىلىنغان كىتاب، ژۇرنال قاتارلىقلار: ئۆسمۈرلەر ئوقۇشلۇقى. ياشانغانلار ئوقۇشلۇقى.

ئوقۇشماق «ئوقۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جەڭچىلەر ياڭراق ئاۋازلىرى بىلەن ئارمىيە مارشىنى ئوقۇشتى.

ئوقۇش- ئوقۇتۇش ئوقۇغۇچىلارغا تۇرلۇك بىلىم ۋە ماھارەتنى ئۆگىتىش، ئۇلارنىڭ بۇ بىلىم ۋە ماھارەتنى ئىگىلەش جەريانى.

ئوقۇغۇچى ئى ① ھەر خىل مەكتەپلەردە ئوقۇيدىغان، ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان كىشى، ئۆگەنگۈچى: بۇ فاكۇلتېتتا 3

سىنىپ، 99 نەپەر ئوقۇغۇچى بار. ② مەلۇم بىر مەتبۇئات ياكى مەلۇم بىر ژانىرغا ئائىت كىتابلارنى دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغان كىشى، ئوقۇرمەن، كىتابخان: ــ مەن گېزىتخالىرىنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى بولۇپ بەرسەمموُ يېتەر، ــ دېدى ئۇ كەمتەرلىك بىلەن.

ئوقۇغۇچىلىق ئى. مەكتەپلەردە ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئىلىم تەھسىل قىلىش ئورۇنلىرىدا ئوقۇش، ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولۇش جەريانى.

ئوقۇل ئى. تارس. بىلىم يۇرتى، مەكتەپ.

ئوقۇلداش ئى. تارس. مەكتەپداش، ساۋاقداش.

ئوقۇلماق «ئوقۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېيت نامىزى ئوقۇلۇپ بولۇشى بىلەن تەڭ، جامائەت مېيىتنى تالىشىپ كۆتۈرۈشكىنىچە تۆپراقبېشى تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى.

ئوقۇماق پ ① يېزىلغان نەرسە ياكى يازما تېكىستلەرنى قەغەز يۈزىدىكى ھەرپلەر ئاساسىدا ئەينەن ئېيتىپ بەرمەك: ئۇ بۇ گېزىتنى ئەتىگەندىن بېرى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتانىدى. ② ئوقۇش ـ يېزىشنى ئۆگەنمەك، ساۋاتلىق بولماق؛ ئوقۇش يۇرتى، مەكتەپ قاتارلىقلاردا بىلىم ئالماق، ئىلىم تەھسىل قىلماق، ئۆگەنمەك: ئوقۇماي موللا بولغان، چوقۇماي قاغا بولغان (ماقال). ③ بىرەر تېكىست ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى يادقا ئېيتىپ، تىكشىغۇچىلارغا ئاڭلاتماق: سۈيۈمقان بىر چىنە بوزا كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئاۋۇال قوشاق ئوقۇدى. ④ ئېلان قىلماق، جاكارلىماق، ھۆكۈم قىلماق، ئېيتماق: مەتكىرەم سۆزگە چىقىدىغانلارنىڭ ئىسمىنى ئوقۇدى. ⑤ مۇناسىۋەتلىك دىنىي پائالىيەتلەرنى بەجا كەلتۈرمەك، ئۆتىمەك، تۆگەتمەك: ناماز ئوقۇماق. ⑥ يېڭى توي قىلىدىغان قىز ـ يىگىتنىڭ بىر ـ بىرىگە مەڭگۈلۈك ھالال جۈپ بولۇشقانلىقىنى خاس قائىدىلەر ئاساسىدا دەللىلىمەك، ئېلان قىلماق، جاكارلىماق: ــ غەم يېمە ئاكا، ــ دېدى تۆمۈر خەلپە، ــ نىكاھنى ئۆزۈم ئوقۇيمەن. قالغان ئىشلارمۇ ئۆز يولىدا بولۇپ كېتىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ! ⑦ ئىزھار قىلماق، بىلدۈرمەك، دېمەك، ئېيتماق: كۆپچىلىك ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى.

ئوقۇمباشى ئى. تارس. دىيال. باش ئۆلىما، چوڭ ئۆلىما.

ئوقۇموشلۇق سۈپ. ساۋاتلىق، مەلۇماتلىق، بەلگىلىك بىلىم ـ مەلۇماتقا ئىگە: مەلىكە بەرنا ئوقۇموشلۇق، ئەقىللىق، زېرەك قىز ئىدى.

ئوقيا ئى [ئوق + ياي] قاتتىق ياغاچنىڭ ئىككى ئۇچىدىن يىپ تارتىپ ئېگىپ، يېرىم چەمبەر شەكلىدە ياسالغان، كىچىك نەيزىگە ئوخشاش ئوق ياساپ، شۇ ئوقنى سېلىپ ئاتىدىغان قەدىمكى ئۇرۇش قورالى.

ئوقياچى ئى. ئوقيا ئېتىش ماھىرى، ئوقيا ئېتىش ئۇستىسى، ئوقيا ئېتىشقا ئۇستا ئادەم: بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدە ئوقياچى ماھىرلىرىمىز بىر كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدالغا ئېرىشتى.

ئوق ـ ياراغ ئوق ۋە ياراغ، ئومۇمەن ئوق ۋە تورلۇك قوراللار.

ئوقيلان ئى [ئوق + يىلان] <زوئول> يىلاننىڭ بىر تۈرى. تېنى ئادەتتىكى يىلاندىن قىسقىراق بولۇپ، ئوقتەك تېز ئېتىلىدۇ.

ئوكتاۋا ئى [ر< لات] <مۇز> ئارىلىقى سەككىز ئاۋاز دەرىجىسىگە ئىگە ئېنىتېرۋال.

ئوكسىد ئى [ر< گرېك] <خىم> ← **ئوكسىدلار.**

ئوكسىدسىز سۈپ. ھىدروگېن بىلەن قوشۇلغان ياكى ئوكسىگېن ئاتومىنى يوقاتقان.

ئوكسىدسىزلاندۇرماق «ئوكسىدسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئوكسىدسىزلاندۇرغۇچى ئى. ئوكسىدسىزلاندۇرۇش رولىنى ئوينايدىغان ماددا.

ئوكسىدسىزلاندۇرۇلماق «ئوكسىدسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوكسىدسىزلانماق پ. ماددا خىمىيەۋى رېئاكسىيە جەريانىدا ھىدروگېن بىلەن قوشۇلماق ياكى ئوكسىگېن ئاتومىنى يوقاتماق.

ئوكسىدسىزلىغۇچى <خىم> ① سۈپ. ئوكسىدسىزلاش رولىنى ئوينايدىغان، ئوكسىدسىزلايدىغان: ئوكسىدسىزلىغۇچى ئېنزىم. ② ئى. خىمىيەۋى رېئاكسىيەدە ئېلېكترون يوقىتىدىغان ماددا.

ئوكسىدسىزلىق ئى. ماددىنىڭ خىمىيەۋى رېئاكسىيەدە ئوكسىدسىزلىنىشى، ئوكسىد ھاسىل قىلماسلىقى.

ئوكسىدسىزلىنىش ئى <خىم> ماددا ئاتومىنىڭ ئېلېكترون بىرىكتۈرۈپ ئېلىش خىمىيەۋى رېئاكسىيەسى، يەنى ماددىنىڭ ھىدروگېن بىلەن قوشۇلۇشى ياكى ئوكسىگېن ئاتومىنى يوقىتىش جەريانى.

ئوكسىدلار ئى <خىم> خىمىيەۋى ئېلېمېنتلارنىڭ ئوكسىگېن بىلەن بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان ماددا. ئۇ ئاساسلىق ۋە كىسلاتالىق ئوكسىد دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئوكسىدلاشتۇرماق «ئوكسىدلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئوكسىدلاندۇرماق «ئوكسىدلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئوكسىدلاندۇرۇلماق «ئوكسىدلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئوكسىدلانماق پ <خىم> بىرەر ئېلېمېنت ئوكسىگېن بىلەن بىرىكىپ شۇ ماددىنىڭ ئوكسىدىنى ھاسىل قىلماق.

ئوكسىدلىغۇچى سۈپ <خىم> ئوكسىد ھاسىل قىلغۇچى: ئوكسىدلىغۇچى ئېنزىم.

ئوكسىدلىق سۈپ. ئوكسىدلانغان، ئوكسىد ھاسىل قىلغان.

ئوكسىدلىماق پ <خىم> بىرەر ئېلېمېنتنى ئوكسىگېن بىلەن بىرىكتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئوكسىدىنى ھاسىل قىلماق.

ئوكسىدلىنىش ئى <خىم> ماددا ئاتومى ئېلېكترون يوقىتىدىغان خىمىيەۋى رېئاكسىيە، يەنى ماددىنىڭ ئوكسىگېن بىلەن بىرىكىش جەريانى.

ئوكسىگېن ئى [ر< گرېك] <خىم> گاز ئېلېمېنت. ئېلېمېنت بەلگىسى O(Oxygenium). رەڭسىز، پۇراقسىز گاز، يېنىشقا ياردەم بېرىدۇ. خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتى بەك ئاكتىپ بولۇپ، كۆپلىگەن ئېلېمېنتلار بىلەن بىۋاستە بىرىكىدۇ.

ئادەم، ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ نەپەس ئېلىشىدا مۇھىم گاز ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە ئوكسىگېن گازى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوكسىگېنلىق ① سۈپ. تەركىبىدە ئوكسىگېنى بار، ئوكسىگېنغا ئىگە: ئوكسىگېنلىق بىرىكمىلەر. ② رەۋ. ئوكسىگېن بىلەن، ئوكسىگېن ئارقىلىق: ئوكسىگېنلىق نەپەسلىنىش.

ئوكۇل ئى [ر] ① بەدەنگە، تېرە ئاستىغا ئىشپىرىس ۋاستىسى بىلەن سۈيۇق دورا ماددۇرۇش، كىرگۈزۈش: ئۇ دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۆزىگە ئوكۇل قىلدۇرۇپ كەپتۇ. ② ئومۇمەن ئىشپىرىس ۋاستىسى بىلەن بەدەنگە، تېرە ئاستىغا كىرگۈزۈ- لىدىغان دورا: ئوكۇل تۇگەپتۇ. دوختۇرخانىدىن دەرھال ئوكۇل ئەكېلىش كېرەك.

ئوكۇلخانا ئى. دوختۇرخانىلاردا مەخسۇس كېسەللەرگە ئوكۇل سالىدىغان ئۆي.

ئوكۇلىيار ئى [ر< لات] <فىز> مىكروسكوپ، دۇربۇن قاتارلىق ئوپتىك ئەسۋابلاردىكى قارايدىغان تەرەپكە ئورنىتىلغان لىنزا.

ئوكۇن ئى [ر] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنىنىڭ ئۈستۈنكى قىسىملىرى كۆكۈچ كۇل رەڭ، ئاستى ئاقۇچ كۇل رەڭ، تېنىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدىكى دۈمبە پالاقچىسىدا قارا سەپكۈنلىرى بولىدۇ. يېقىن دېڭىزلاردا ياشايدۇ. كۆزنىڭ ئاخىرلىرىدا دەريا ئېغىزلىرىغا بېرىپ تۇخۇم سالىدۇ.

ئوكيان ئى [ر< گىرېك] <جۇغ> يەر شارى يۈزىنىڭ سۇ بىلەن يېپىلغان كەڭ ئورۇنلىرى بولۇپ، يەر شارىنىڭ 10/17 قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. يەر شاردا تىنچ ئوكيان، ئاتلانتىك ئوكيان، ھىندى ئوكيان ۋە شىمالىي مۇز ئوكيانىدىن ئىبارەت تۆت ئوكيان بار.

ئوكيانشۇناس ئى <جۇغ> ئوكيان ۋە دېڭىزلارنى تەكشۈر- گۈچى ئالىم، ئوكيانشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى.

ئوكيانشۇناسلىق ئى <جۇغ> دېڭىز سۇلىرىنىڭ فىزى- كىلىق، خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتى، دېڭىز دولقۇنى، دېڭىز سۈيىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە پەسىيىشى قاتارلىق ھادىسىلەرنى، شۇنداقلا دېڭىز سۈيى بىلەن دېڭىزلاردىكى ئورگانىزملارنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئوكيانىيە ئى [ر< گىرېك] <جۇغ> تىنچ ئوكيانىدىكى كۆپ سانلىدىكى ئارال- لار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئادەت بويىچە ئۇ ئاۋسترالىيە ھەم يېڭى زېلاندىيە، مىكرونېزىيە، پولىنېزىيە ۋە مېلانېزىيە- يەدىن ئىبارەت تۆت قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئوڭ ① سۈپ. گەۋدىنى قاق ئوتتۇرىدىن تارتىپ چاتراققىچە تەڭ ئىككىگە بۆلگەندە، جىگەر جايلاشقان تەرەپتىكى، شۇ تەرەپكە جايلاشقان: ئوڭ كۆز. ئوڭ قولاق. ئوڭ كۆكسى. ئوڭ پۇت. * مەن ئوڭ ھەم سولغا قارىدىم، ئەمما ئۇ كۆرۈنمىدى. ② ئى. ئويغاق، ساق تۇرغان: ئابدۇللا بۇلارنىڭ يا چوشى، يا ئوڭى ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى. ③ ئى. رەخت، كىگىز ـ پالاس ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يەرگە سېلىنىدىغان، كىيىلىدىغان ياكى بىرەر جايغا قويۇلىدىغان نەرسىلەرنىڭ رەڭگى ئۇچۇق، قېنىق تەرىپى، ئالدى تەرىپى: رەختنىڭ ئوڭى. داستىخاننىڭ ئوڭى. كىيىمنىڭ ئوڭى. ④ سۈپ. توغرا، مۇۋاپىق، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، ئەقىلغا سىغىدىغان، ئورۇنلۇق، چاتاق ـ كاشىلىدىن خالىي: پۇلى بارنىڭ گېپى ئوڭ، پۇلى يوقنىڭ گېپى توك (ماقال). ⑤ سۈپ. ئەقىل ـ ھوشى جايىدا، ئەقىللىق، زېرەك، ئىشنىڭ يولىنى، ئېپىنى بىلىدىغان، تىل ئۇقىدىغان؛ كاج ۋە جاھىل ئەمەس: ساراڭنىڭ ئوڭى يوق، پاشىنىڭ قوڭى (ماقال). ⑥ سۈپ. پارلاق، كۆڭۈلدىكىدەك، ئوبدان، ياخشى: ـــ مەن دېمىدىمۇ... ـــ دەپ يايراپلاكەتتى ئۇ، ـــ بىچارە قىزنىڭ تەلىيى ئوڭ ئىكەن.

ئوڭ بايان <ئەد> ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ۋەقەلىك ۋە ۋەقە- لىكلەر تەرەققىياتىنىڭ ئالدى ـ كەينىلىك تەرتىپى، يەنى ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان بىر خىل ئىپا- دىلەش ئۇسۇلى.

ئوڭ تاناسىپ <مات> ئىككى مىقدارنىڭ بىرى (a) بىر قا- چە ھەسسە چوڭايسا (ياكى كىچىكلىسە)، ئىككىنچى بىر مىقدار (b) مۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئوخشاش ھەسسە چوڭايسا (ياكى كىچىكلىسە)، بۇ ئىككى مىقدارنىڭ ئۆزگىرىش مۇنا- سىۋىتى ئوڭ تاناسىپ دېيىلىدۇ ۋە $b \propto a$ قىلىپ يېزىلىدۇ. بەزىدە قىسقىچە ئوڭ نىسبەتمۇ دېيىلىدۇ.

ئوڭ كۆزدە قارىماق توغرا، ئادىل مۇئامىلىدە بولماق؛ مېھرىبانلارچە ياخشى مۇناسىۋەتتە بولماق؛ ياخشىلىق قىلماق: دېمىسىمۇ، ئاشۇ تاش يۈرەك تەقدىر بۇ مۆمىن دېھقان ئائىلىسىگە ئوڭ كۆزدە قارىمىغان.

ئوڭ نىسبەت <مات> a سانىنىڭ b سانىغا بولغان نىسبىتى ئوڭ نىسبەت دېيىلىدۇ.

ئوڭ يۈرەك دالانچىسى <ئانات> يۈرەكنىڭ ئىچكى قىسمى- نىڭ ئۈستۈنكى ئوڭ تەرىپىدىكى بوشلۇق.

ئوڭ يۈرەك قېرىنچىسى <ئانات> يۈرەكنىڭ ئىچكى قىسمى- نىڭ ئاستىنقى ئوڭ تەرىپىدىكى بوشلۇق.

ئوڭ يۇز بورىچىلىقتا بورىنىڭ قومۇشنىڭ سىرتى (سىلىق تەرىپى) كەلتۈرۈلگەن يۈزى.

ئوڭاي سۈپ. قىيىن، مۇشكۇل ئەمەس؛ ئاسان: ئوڭاي ئىش. ئوڭاي مەسىلە. // ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتقان مەسىلىلەر ئوڭاي يېشىلىپ، ئېنىق ھەل بولاتتى.

ئوڭايسىز سۈپ. ئوڭاي بولمىغان، ناموۋاپىق، خىجالەتلىك، بىئەپ؛ قىيىن، تەس، مۇشكۇل: پەرھات ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇ- لۇش ئۈچۈن ئاينىساغا گەپمۇ قىلماي، ئارقىسىغا يېنىپ چىقىپ كەتتى.

ئوڭايسىزلاندۇرماق «ئوڭايسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇ- رىي دەرىجىسى: خىلۋەتتىكى بۇ چۈغلۇقنىڭ گېپى مېنى قاتتىق ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويدى.

ئوڭايسىزلاندۇرۇشماق «ئوڭايسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئوڭايسىزلانماق پ. بىرەر ئىش ياكى ئەھۋالغا قارىتا ئوڭايسىزلىق، مۇشكۇللۇك، بىئەپلىك ھېس قىلماق، تەسچە- لىكتە قالماق، قىيىن ھېس قىلماق: سەن مېنىڭ گېپىمگە

شۇنداق كۆلدۇڭكى، مەن ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالدىم.

ئوڭايسىزلىق ئى. ئوڭايسىزلانغان، بىئەپ ھالەت، خىجالەتچىلىك: ماھىرە ھاكىمنىڭ چىرايىدىكى ئوڭايسىزلىقنى كۆرۈپ قاقاھلاپ كۈلۈشتىن توختىدى.

ئوڭايلاشتۇرماق «ئوڭايلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېلىپ كەلگەن ماشىنا نۇرغۇنلىغان مۇشكۈل ئىشلارنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بەردى.

ئوڭايلاشتۇرۇشماق «ئوڭايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئوڭايلاشتۇرۇلماق «ئوڭايلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلار ئەمدى ئىزغا چۈشۈپ ئوڭايلاشتۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى. ئويلىمىغان يەردىن يەنە پىشكەللىك يۈز بەردى.

ئوڭايلاشماق پ. مۇشكۈل، تەس، قىيىن ھالەتتىن ئاسان، ئوڭاي ھالەتكە كەلمەك، ئوڭاي بولماق: ھازىر سىرتقا چىقىپ ئىش بېجىرىش ئوڭايلاشتى.

ئوڭايلىق ئى. قىيىن، مۇشكۈل بولمىغان ھالەت، ئاسانلىق: تەشكىل ئىككىلىمىزنى ناھىيە بازىرىغا يۆتكەپ كېلىپ تۇرمۇشىمىزغا تېخمۇ ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى.

ئوڭايلىقچە رەۋ. ئوڭايلا، ئوڭايلىق بىلەن، ئاسانلا: ئەدھەم گەپىدىن ئوڭايلىقچە يانمايتتى.

ئوڭ ـ تەتۈر ئوڭ ۋە تەتۈر؛ كەلسە ـ كەلمەس، قالايمىقان: زۇبۇرشا ئوڭ ـ تەتۈر ۋارقىراشقا باشلىدى.

ئوڭ ـ تەتۈرنى بىلمەك ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەك، ياخشى ـ ياماننى ئايرىماق.

ئوڭ ـ تەتۈرىنىڭ تايىنى يوق ئوڭ دېسە ئوڭ ئەمەس، تەتۈر دېسە بەك تەتۈر ئەمەس، سارالىڭ قېتىش؛ دۆت.

ئوڭتەي ـ توڭتەي ئاستىن ـ ئۈستۈن: ئوڭتەي ـ توڭتەي بولماق. ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلماق.

ئوڭچە رەۋ. باشقىلارنى شېرىك قىلماي، ئارىلاشتۇرماي؛ ئۆز ئالدىغا، ئۆزى خالىغان تەرزدە، ئايرىم ھالدا: قېنى، ماڭا بىرنى قوي! ئۆزۈم ئوڭچىلا بىرنى ئىچەي!

ئوڭچى ئى. سىياسىي پارتىيە، تەشكىلات ياكى گۇرۇھلار دىكى سىياسىي جەھەتتە كونسېرۋاتىپ بولغان ئەكسىيەتچىل ئېقىمغا تەۋە كىشى.

ئوڭچىل سۈپ. ئوڭچىلارغا خاس، ئوڭچىلارغا مايىل، ئوڭچىلارنى ياقلايدىغان: مەن ئۇنىڭدا ئوڭچىل خاھىش بارلىقىنى ھېس قىلدىم.

ئوڭچىللىق ئى. ئوڭچىلارغا خاس خاھىش، گەپ ـ سۆز، ھەرىكەت: كېيىن ئۇ ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش ۋاقتىدا پىزىغا ھەيدەلدى.

ئوڭخاي سۈپ ① ئوڭ، بەدەننىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئەزالارغا مۇۋاپىق كېلىدىغان (كىيىدىغان نەرسىلەر ھەققىدە): ئوڭخاي ئاياغ. ② قول بىلەن قىلىنىدىغان ئىش ـ ھەرىكەتلەردە ئوڭ قولنى كۆپرەك ئىشلىتىشكە ئادەتلەنگەن، شۇنداق ئىشلارنىڭ كۆپىنچىسىنى ئوڭ قولى بىلەن قىلىدىغان: ئوڭخاي بالا.

ئوڭدا رەۋ. يۇزى، ئالدى تەرىپى يۇقىرىغا قاراپ تۇرغان، دۇمبىسى، ئارقا، كەينى تەرىپى يەرگە ياكى يەر بىلەن پارالىلىل تەكشىلىككە تېگىپ تۇرغان ھالەتتە: ئۇ ئۆرۈلۈپ ئوڭدا بولۇپ، ئاسمانغا قاراپ خىيالغا پاتتى.

ئوڭدا چۈشمەك مەغلۇپ بولماق، يېڭىلمەك؛ خاراب بولماق، ۋەيران بولماق: ـــ ئەپلەپ ئىش تۈت، بولمىسا ھېلىقى ھېكىم دېگىنى يامان نېمە، ئوڭدا چۈشمە يەنە، ـــ دېدى ئۇ ئەخمەتكە نەسىھەت قىلىپ.

ئوڭدا قويماق زىيانغا ئۇچراتماق؛ مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا يول قويماسلىق: ئۇنىڭ مەقسىتى دېھقانىنى تويدۇرۇش ئەمەس، ئۆزىنىڭ شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇش ئىكەن، لېكىن ئايخان ئۇنى قاتتىق بىر ئوڭدا قويدى.

ئوڭدا ياتماق ئىش ـ ئوقەت قىلمايلا بىكار يۈرمەك: ئوڭدا ياتقان گىرده يەپتۇ، كەتمەن چاپقان جىگدە يەپتۇ (ماقال).

ئوڭدا ـ دۇمدە ئاستىن ـ ئۈستۈن، ئوڭدا ھەم دۇمدە: ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىغۇلۇق تىقىلىپ، ئۆيى ئوڭدا ـ دۇمدە بولۇپ چۆرگۈلەۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

ئوڭشاتماق «ئوڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەيسەر يېقىن ئەتراپتىكى رېمونتخانىدا ماشىنىسىنى ئوڭشىتىپ بولۇپلا بەختىنۇرغا تېلېفون ئۇردى.

ئوڭشاشماق «ئوڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ياشلار بۇۋاينىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي بىللە بېرىپ، ھارۋىسىنى ئوڭشىشىپ بەردى.

ئوڭشالماق ① «ئوڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ماشىنىسى يېرىم سائەتتە ئاران ئوڭشالدى. ② «ئوڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ـــ خېلى ئوڭشىلىپ قالدىلمۇ؟ ـــ دېدى ئۇ ھېلىقى كېسەلدىن ئەھۋال سوراپ.

ئوڭشىماق پ ① بۇزۇلغان نەرسىلەرنى رېمونت قىلىپ تۈزىمەك، ساق، نورمال ھالىتىگە كەلتۈرمەك: ئادىل ئوتۇن يارىتى، بۇزۇلغان نەرسە ـ كېرەكلەر بولسا ئوڭشايتتى. ② رەتسىز، قالايمىقان نەرسە ياكى ھالەتنى رەتلىك، رۇس ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ ياخشىلىماق: بىرنەچچە كۈنلۈك جاپالىق كۈرەشتىن كېيىن قالايمىقانچىلىق ئاساسىي جەھەتتىن ئوڭشالدى. ③ ئىش ـ ھەرىكەت ياكى گەپ ـ سۆزدىكى ناتوغرىنى توغرىلىماق، تۈزەتمەك، مۇۋاپىقلاشتۇرماق: ئۇ قىزنىڭ رايىنى ياندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن دەرھاللا تەلەپپۇزىنى ئوڭشۇالدى. ④ كۆچمە. ناچار، يامان ھالەتنى ياخشىلىماق، غەم، قايغۇدىن خالاس قىلماق: ئۇنىڭغا ئازراق يارىدەم قىلايلى، ئۆزىنى ئوڭشۇالسۇن. ⑤ تىنچلاندۇرماق، ياخشىلىماق، يامان، پايدىسىز تەرەپكە مېڭىشتىن توسماق، ياخشى تەرەپكە بۇرىماق: بىز ۋەزىيەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوڭشاپ، زور ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئالدۇق.

ئوڭغايماق پ. دىيال. ئاغرىق ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئورۇقلاپ، ماغدۇرسىزلىنىپ كەتمەك، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتمەك.

ئوڭغۇل ئى. دىيال. پالتا، كەتمەن قاتارلىقلارنىڭ ساپ ئورنىتىدىغان ئورنى.

ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئاستىن ـ ئۈستۈن، ئېگىز ـ پەس، تەكشى ئەمەس، ئوي ـ دوڭغۇل: كەلكۈن سۈيى يولنى يالاپ، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل قىلىۋەتكەنىدى.

ئوڭلاتماق «ئوڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

ئايىغىمىنىڭ چوشۇپ قالاي دەپ قالغان پاشنىسىنى ئوڭلىتىۋېلىش ئۈچۈن موزدۇز ئىزدەپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدىم.

ئوڭلاشتۇرماق پ. ئوڭلاش، تۈزەش قاتارلىق ئىشلارنى قىلماق: سادىق ئوغۇت خالتىلىرىنى ئوڭلاشتۇرۇپ بولۇپ، كوزۇپتىن يەرگە قايتىپ چوشتى.

ئوڭلاشماق «ئوڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارچاپ كەتكىنىمىزگە پىسەنت قىلماي، ھەممىمىز بىرلىكتە ئەركىنىڭ ماشىنىسىنى ئوڭلىشىپ بەردۇق.

ئوڭلانماق ① «ئوڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: سىز بازارنى بىر ئايلىنىپ كېلىڭ، كاجىنى بازار ئوڭلايدۇ دېگەن گەپ بار، ئوڭلىنىپ كېلەرسىز، ئاڭغىچە مەن قاراپ تۇراي. ② «ئوڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ خېلى ئۇزاق تىركىشىشى نەتىجىسىدە ۋېلىسىپىت ئاخىر ئوڭلاندى.

ئوڭلۇق سۈپ. ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان، توغرا ئىش قىلىدىغان ھەم خۇشخۇي، ئەقىللىق، گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن كىشىنى مايىل قىلىدىغان: بۇ تېۋىپ ھەقىقەتەنمۇ پەم ـ پاراسەتلىك ۋە بەكمۇ ئوڭلۇق بىر كىشى ئىدى.

ئوڭلىماق پ ← **ئوڭشىماق**: ئاخۇن بەگ ئۇنىڭ ئالدىغا ئون سەر كۆموش تەڭگە قويۇپ: «چىڭگاڭ خوجامغا ئۆزلىرى بىرنېمە دەپ، بۇ ئىشنى ئوڭلاپ قويۇرلا» دېدى.

ئوڭماس سۈپ. دىيال. ئىلگىرى كەلمەس، ئىشى ئوڭغا تارتماس، پالاكەت بېسىش، تەلەيسىزلىك.

ئوڭماق پ. جان ت. ئوڭۇشلۇق بولماق؛ ياخشىلانماق، راۋاجلانماق، ئوڭلانماق، كۆڭۈلدىكىدەك بولماق: ئەتىگەن ئوڭمىغان كەچ ئوڭماس (ماقال).

ئوڭۇش ئى. مۇۋاپىقىيەت، نەتىجە؛ رونەق؛ يول، ئەپ: ئوڭۇش تاپماق.

ئوڭۇشسىز سۈپ. ئوڭۇش تاپمىغان، ئوڭۇشلۇق، مۇۋاپىقىيەتلىك بولمىغان ياكى بولمايدىغان، نەتىجىسىز، پايدىسىز؛ نامۇۋاپىق: ئوڭۇشسىز ئىش.* ـــ بىز ئەمدى ئىشنىڭ ئوڭۇشسىز تەرىپىنىمۇ كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ باقايلى، ـــ دېدى ئۇ سەل توختىۋېلىپ.

ئوڭۇشسىزلىق ئى. ئوڭۇش تاپماسلىق، مۇۋاپىقىيەتسىزلىك: بىر ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىساڭ، بىر ئەقىل تاپسەن (ماقال).

ئوڭۇشلۇق سۈپ. مۇۋاپىقىيەتلىك بولغان، مۇۋاپىقىيەتلىك، نەتىجىلىك؛ كۆڭۈلدىكىدەك، جايىدا؛ ياخشى؛ پايدىلىق: ـــ ئىشلىرىڭ ئوڭۇشلۇق بولغاندۇ؟ ـــ سورىدىم مەن ئۇنىڭدىن. // ئۇ ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى پىچىرلاپ خۇدادىن ئۆز سودىسىنى ئوڭۇشلۇق قىلىشنى تىلەيتتى.

ئول ئال. يېزىت. «ئۇ» ئالمىشىنىڭ قەدىمكى چاغدىكى فونېتىكىلىق ھالىتى ۋە شەكلى بولۇپ، مەنىسى ھازىرقى «ئۇ» سۆزى بىلەن ئوخشاش: ئول قۇش ئۇچۇپ كەلگەن پېتى شاھ ئادىلىنىڭ بېشىغا قوندى.

ئولاشتۇرماق «ئولاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئۇلاغ ئوتون قېشىغا مىڭ كىشىنى ئولاشتۇرۇپ، ئۆرلىتىپ نەرخىنى ھەم ماجىراغا قويدۇرغان سوغۇق.

ئولاشتۇرۇلماق «ئولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئولاش ـ چولاش ھەممەيلەن بىرلىكتە، كوللېكتىپ ھالدا، توپلاشقان پېتى: قىمارۋازلار ئولاش ـ چولاش بىرەر پارچىدىن گۆش يەپ، بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن تارقاپ كېتىشتى.

ئولاشماق پ ① يىغىلماق، توپلاشماق: ئىياللار يىگىتىنىڭ ئەترايىغا ئولىشىپ يۈزلىرىدىن چۈمبەردىلىرىنى ئېلىشىپتۇ. ② پەيدا بولماق، يېپىشماق: خەتنى ئوقۇغانسېرى ۋۇجۇدۇمغا تىتىرەك ئولىشىپ، ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالغاندەك بولدى.

ئولاق ئى ① ياغاچتىن ئىچى ئويۇپ ياسالغان كىچىك. ② ھايۋانلارغا يەم ـ خەشەك بېرىش، تېرە ئاشلاش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىش ئۈچۈن ياغاچتىن ئىچىنى ئويۇپ ياسىغان ئوقۇر شەكىللىك سايمان: ئولاقتا مال سۇغارماق.

ئولاڭ ئى. دىيال. چىغىنىڭ تۈپ تەرىپىدىكى ئاقلىۋېتىلىدىغان يوپۇرماقلىرى.

ئولان سۈپ. دىيال. يالغۇز، يەككە، غېرىب، بىچارە؛ ئەركىن، ئىختىيارىي.

ئولپاق ئى. كىچىك بالىلارنىڭ قۇلاقچىسى، تۇماق.

ئولپاڭ ئى ① ئاغزى كىچىك، تېگى يوغان ھەم چوڭقۇر ئازگال. ② كونىراپ ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، ئادەم ئولتۇرمايدىغان خارابىلىك: ئولپاڭ توپىسى.

ئولپان ئى. دېھقانلاردىن ئېلىنىدىغان تۇرلۇك باج ـ سېلىق: ئولپان تاپشۇرماق. * ئەقىللىق يىگىت شاھلىق تەختىگە چىققاندىن كېيىن پۇقرالار ئۈستىدىكى بارلىق ئوروڭسىز ئولپانلارنى بىر يولى ئېلىپ تاشلاپتۇ.

ئولتۇراق سۈپ. ئادەملەرنىڭ دائىملىق ئولتۇرۇشى، ماكان قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان: ئىدارىمىزدە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى سېلىنىۋاتىدۇ.

ئولتۇراقلاشتۇرماق «ئولتۇراقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېزا رەھبەرلىرى يېڭىدىن قۇرۇلغان بۇ كەنتكە 4500 ئاھالىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشتۇردى.

ئولتۇراقلاشتۇرۇلماق «ئولتۇراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ يەرگە بىنالار سېلىنىپ، تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار نۇرغۇن ئائىلىلەر ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى.

ئولتۇراقلاشماق پ. مەلۇم بىر يەرنى مۇقىم تۇتۇپ، شۇ يەرگە يەرلىشىپ، ئۆي ـ جاي سېلىپ، شۇ يەردە ياشىماق: ئۇلار بىزنىڭ مەھەللىگە ئولتۇراقلاشتى.

ئولتۇراقلىق سۈپ. ماكان تۇتۇپ ئولتۇرغان، جايلىشىپ قالغان: ئۇ شاياڭ دېگەن يەردە ئولتۇراقلىق بولۇپ قالغان.

ئولتۇرسا ـ قوپسا ھەمىشە، ھەر دائىم، ھەر ۋاقىت: ئۇ ئولتۇرسا ـ قوپسا ھېلىقى بالىنىڭ غېمىنى يەپ يۈردى.

ئولتۇرغۇچ سۈپ. ئادەم ئولتۇرغاندا پۈتۈن بەدەننى تەرەپ تۇرىدىغان ۋە ياكى بۇ خىل ھەرىكەتلەرنى ئىدارە قىلىپ تۇرىدىغان: ئولتۇرغۇچ سۆڭەك. ئولتۇرغۇچ نېرۋا.

ئولتۇرغۇچ سۆڭەك <ئانات> ئادەم ئولتۇرغاندا بەدەننىڭ يۇقىرى قىسمىنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان سۆڭەك. ئوك ۋە سولدا بىردىن بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ دوۋسۇن

سۆڭكى بىلەن قوشۇلۇپ يانپاش سۆڭكىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئولتۇرغۇچ سۆڭەك نېرۋىسى <ئاناتى> ئادەم بەدىنىدىكى ئەڭ توم ۋە ئەڭ ئۇزۇن نېرۋا، يەنى يۇلۇن نېرۋىلىرىنىڭ تۆۋەنكى مۇچىگە تارقالغان بىر ئۇچى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى تۆۋەنكى مۇچىدىكى ئېگىلمە ھەرىكەتلەرنى ئىدارە قىلىشتىن ئىبارەت.

ئولتۇرغۇزماق ① «ئولتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى. ② توي كۈنى قىزنى ئۆرۈق - تۇغقان ياكى يېقىن قوشنىلىرى كۆچۈرۈپ كەتكۈچە بولغان ئارىلىقتا، مەلۇم جايدا دوستلىرى بىلەن كۆتىمەك: يۇلتۇز ئۇنى دوستلىرى بىلەن ئۆيىدە ئولتۇرغۇزدى.

ئولتۇرغۇزۇلماق «ئولتۇرغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئولتۇر - قوپ ئولتۇرغان ھەم ئۆرە تۇرغانلىنىڭ ھەممىسى، شۇ يەردىكى ھەممە كىشىلەر: يولداش سادىقنىڭ باشلامچىلىقىدا ئولتۇر - قوپ ھەممىسى جاسارەت بىلەن كۆرەش قىلمىغان بولسا بۇ بۇغدايلار بولمىغان بولاتتى.

ئولتۇرماق پ ① ئۆرە تۇرماي يەر، ئورۇندۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر جاي ياكى نەرسىگە ساغرىسىنى چاپلاپ جايلاشماق، ئورۇنلاشماق: ئۇلار ئېگىز ھەم بۇك - باراقسان بىر تۆپ دەرەخنىڭ تۆۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. ھېچ ئىش قىلماي ۋاقىتنى بوش ئۆتكۈزمەك، بىكار تۇرماق: قاسىم ئۆيگە كىرگەندە خوتۇنى ئىشتىن كېلىپ كىنوغا ئالدىرىغاچقا، تاماقمۇ ئەتمەي ئولتۇرغانىدى. ③ كۆچمە. بىرەر جايغا بېرىپ ياكى يىغىلىپ مۇڭدىشىدىغان، پاراڭلىشىدىغان، ساز چېلىپ، زىياپەت ئۆيۈشتۈرۈپ كۆڭۈل ئاچىدىغان ئىشنى قىلماق، شۇنداق پائالىيەتكە قاتناشماق: يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن ھەممەيلەن يىغىلىپ تۇرسۇنۇشنى ئۆيىدە ئولتۇردۇق. ④ كۆچمە. بىرەر ئورۇننى ماكان تۇتۇپ ئورۇنلاشماق، جايلاشماق، ھايات كەچۈرمەك، ياشىماق: — سىلى قەيەردە ئولتۇرىدىلا؟ — دەپ سورىدى ئالىم. ⑤ تۇرلۇك قاتناش قوراللىرىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىگە ئورۇنلاشماق، چىقماق: بىز پويىزغا ئولتۇرۇپ بېيجىڭغا باردۇق. ⑥ تاغ ياكى ئېگىزلىكنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كۆرۈنمەي قالماق، پاتماق (ئاي، كۈن قاتارلىقلار ھەققىدە): كۈن ئولتۇردى. ⑦ كۆچمە (ھوقۇق - ئەمەل ياكى تەخت قاتارلىقلارغا) چىقماق، بەلگىلەنمەك، تەيىنلەنمەك: ئۇ چوقۇم سوت باشلىقلىقىدىنمۇ يۇقىرىراق مەنسەپكە ئولتۇرۇشى كېرەك ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇۋال بوپتۇ. ⑧ ئومۇمەن ئىزىدا جىمراق تۇرۇپ ئېلىپ بېرىلىدىغان بىرەر ئىش - ھەرىكەتكە تۇتۇش قىلماق، شۇنداق پائالىيەتنى باشلىماق: ئۇلار تاغدىن چۈشتى، ھەممىمىز بىرلىكتە تاماققا ئولتۇردۇق. ⑨ كۆچمە. قونماق: بىر جۇپ تۇمۇچۇق كېلىپ بۇلۇڭدىكى ئانارنىڭ شېخىغا ئولتۇردى. ⑩ كۆتمەك، ساقلىماق؛ ياتلىق بولماي تۇرماق (ئايالىلار ھەققىدە): ئەقىدە ئۇچۇن ئون تۆت يىل ئولتۇرۇش قىز بالا ئۇچۇن ئوڭايمۇ؟ ⑪ تۈس يارىدەمچىسى رولىدا پېئىلىنىڭ چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، شۇ پېئىل ئىپادىلىگەن مەنىنى تەكىتلەش، تېخىمۇ كۈچەيتىش رولىنى ئويناپدۇ: ئۇ بالا ھەدەپ ئويۇنچۇقىنى ئويناپ ئولتۇراتتى.

ئولتۇرالماي قالماق ئومۇمەن ئۆزىنىڭ نورمال روھىي ھالىتىنى يوقىتىپ ھەددىدىن ئارتۇق جىددىيلەشمەك: مەن ھاياجانلىنىپ ئولتۇرالماي قالدىم. * ئۇلارنىڭ ئۇچىلىسى ئولتۇرالماي قالدى.

ئولتۇرۇپ قالماق يېشى چوڭىيىپ كەتسىمۇ ئېچىدە لايىق چىقماي تۇرۇپ قالماق (قىزلار ھەققىدە): ئۇنىڭ پۇتى توكۇر بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى باشقا سەۋەبلىرى بارمۇ، ئىشقىلىپ، ھازىرغىچە ئولتۇرۇپ قالدى.

ئولتۇرۇش بىرنەچچەيلەن بىرلىكتە ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئېچىش ياكى ئويۇن - تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان زىياپەت، چاي: ئۇلار بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن بىر دوستىنىڭ ياتقىدىكى ئولتۇرۇشتا تونۇشۇپ قالغانىدى.

ئولتۇرۇشاڭغۇ سۆپ. ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك كۆرۈنىدىغان: ئولتۇرۇشاڭغۇ كۆزلىرىنىڭ جىيەكلىرى قىزارغان بۇ كىشى دەل بىز ئىزدەۋاتقان كىشىنىڭ ئۆزى ئىكەن.

ئولتۇرۇشلۇق سۆپ. ئولتۇرىدىغان ماكان تۇتۇپ ياشاپ كېلىۋاتقان، ھايات كەچۈرۈۋاتقان: ئۇ تاشۋايىنى ئارىيار مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق قىزىقچى — شىرمەھەممەتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ باردى.

ئولتۇرۇشما سۆپ. ئولتۇرۇشاڭغۇ.

ئولتۇرۇشماق ① «ئولتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ئەسلىي ئورنىدىن چۆكۈپ، تۆۋەنلەپ، پەسلەپ كەتمەك، ئۆزلۈكىدىن پەسلىمەك؛ ئىچىگە كىرىپ كەتمەك: بۇ قەبرە بەك ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتۇ.

ئولجا ئى ① ئۇرۇش - جەڭلەردە قارشى تەرەپتىن تارتىۋالىنغان، غەنىيمەت ئېلىنغان بۇيۇم، نەرسە: ئولجا ئالماق. ② شىكار، ئوۋغا چىققاندا ئوۋلىغان نەرسە، ئوۋ.

ئولجىلىق سۆپ. ئولجا ئالغان، ئولجىغا ئېرىشكەن.

ئولچى ئى. تارس. قەدىمكى ئۇيغۇر خاندانلىقلىرىدىكى بىر خىل ئەمەل نامى.

ئولغام ئى. توگمەنچىلىكتە ئىشلىتىلىدىغان، چىمچىلاق قولدەك ياغاچقا چىگىلگەن، يەمنى ئازايتىش ياكى كۆپەيتىش رولىنى ئويناپدىغان تانا يىپ.

ئولغۇما ى. دىيال. بۇرما. بۇرغۇچ.

ئولغماچ ئى. دىيال. باغلانغان ئارغامچا ياكى سىمنى چىگىتىش ئۈچۈن ئارىسىغا قىستۇرۇپ تولغايدىغان كالتەك.

ئولۇماق پ. دىيال. تولغىماق، ھىمىرمەك، بارماق بىلەن چىمدىماق.

ئولىگارخىيە ئى [ر< گىرېك] <پەلس> ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلار ھەممىنى كونترول قىلىدىغان بىر خىل سىياسىي تۈزۈم.

ئولىمپىك سۆپ [ر] <تەن> خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسال تەنھەرىكەت مۇسابىقە يىغىنى. قەدىمكى گىرېتسىيەنىڭ ئولىمپىيە كەنتىدىكى ماھارەت مۇسابىقىسىدىن كېلىپ چىققان. ھازىرقى زامان 1 - نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1896 - يىلى گىرېتسىيەدىكى ئافىنادا ئۆتكۈزۈلگەن، ھەر تۆت يىلدا بىر نۆۋەت ئۆتكۈزۈلىدۇ، قىشلىق تەنھەرىكەت

تۇرلىرىنىڭ مۇسابىقىسى ئايرىم هالدا قىشلىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوم مىق [ر< نېم] <فىز> ئېلېكتىر قارشىلىق بىرلىكى. ئۆتكۈزگۈچتىكى ئېلېكتىر بېسىمى 1 ۋولت، ئۇنىڭدىن ئۆتكەن توك 1 ئامپىر بولغاندا، ئۆتكۈزگۈچنىڭ قارشىلىقى 1 ئوم بولىدۇ. بۇ بىرلىك گېرمانىيە فىزىكا ئالىمى ئوم (Georg Simon Ohm) نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

ئومارتا ئى. ھەسەل ھەرىسى باقىدىغان ساندۇق.

ئوماق سۈپ. چىرايلىق ھەم يېقىملىق، كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان، كىشىنى جەلپ قىلىدىغان: ئوماق بالا. * ئاسمىنىڭ قىزى ئۆزىگە ئوخشاش ناھايىتى ئوماق چوڭ بوپتۇ.

ئوماقلاشتۇرماق «ئوماقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كىيىم ئادىلەنى تېخىمۇ ئوماقلاشتۇرۇۋتكەنىدى.

ئوماقلاشماق پ. ئوماق، چىرايلىق ھالەتكە كەلمەك، چىرايلىقلاشماق: يىغىدىن كۆزلىرى قىزارغان لەيلىگۈل تولىمۇ ئوماقلىشىپ كەتكەنىدى.

ئوماقلىق ئى. كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدىغان چىرايلىق، ئوماق كۆرۈنۈش، يېقىملىق سىياق: ئۇنىڭدىن بىر خىل نازۇكلۇق ۋە ئوماقلىق چىقىپ تۇراتتى.

ئومۇت ئى [ئە] تارس. قەدىمكى بىر خىل جەڭ قورالى. ئادەتتە سېپى، تاۋۇزغا ئوخشاش يۇمىلاق بېشى ھەم بېشىدا ئۇچلۇق مىخلىرى بولىدۇ.

ئومۇرتقا ئى <ئانات> ئادەم ۋە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار دۇمبە قىسمىنىڭ ئاساسىي تېرىكى. ئادەمدە 33 تال ئومۇرتقا سۆڭكى بولۇپ، خودىدى تۈۋرۈكىكە ئوخشاش تۇرىدۇ. ئارقا تەرىپىنىڭ مەركىزى ۋە ئوتتۇرىسىدا بىر نەچىسى بولۇپ، ئومۇرتقا كانىلىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە يۇلۇن تۇرىدۇ.

ئومۇرتقىسىز سۈپ. ئومۇرتقىسى يوق، ئومۇرتقىغا ئىگە ئەمەس: ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار.

ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار <زوئول> تېنىدە ئومۇرتقا سۆڭكى يوق بولغان ھايۋانلار. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، پىروتوزوئا، دېڭىز بۇلۇتى تىپىدىكىلەر، كاۋاك ئىچلىكلەر، سازاڭسىمانلار، يۇمشاق تەنلىكلەر، بوغۇم ئاياغلىقلار ۋە تىكەن تېرىلىكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئومۇرتقىلىق سۈپ. ئومۇرتقىسى بار، ئومۇرتقىغا ئىگە: ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار.

ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار <زوئول> تېنىدە ئومۇرتقا سۆڭكى بولغان ھايۋانلار.

ئومۇم ئى [ئە] كۆپچىلىك، كوللېكتىپ؛ ھەممە: ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى، تەبىئىيكى، ئىشچىلار ياكى ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئومۇم ئېتىراپ قىلغان ۋەكىللىرى.

ئومۇم گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ گۈل ئوقى ناھايىتى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇنىڭدا نۇرغۇنلىغان ساپاقلىق گۈللەر بولىدۇ. مەسىلەن، شەرق نەرگىسگۈلى ۋە كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ ساندىكى ئۆسۈملۈك لەرنىڭ گۈل رېتىگە ئوخشاش.

ئومۇمەن رەۋ [ئە] ئاساسىي جەھەتتىن، ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا: ئوكۇل ئومۇمەن بالىغازىيادىلىق ئەمەس ئىدى، ئايال ماڭارەھمەت ئېيتتىم، بالىنى يۆگەپ قايتىپ كەتتى.

ئومۇمچىل سۈپ. ئومۇمنى نەزەردە تۇتىدىغان، ئومۇمغا مايىل بولغان، ئومۇمىيەتچىل: ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلار قانۇن - ئىنتىزامغا ئاڭلىق رىئايە قىلىشى، ئۆزىنى قاتتىق ئىدارە قىلىشى، شەخسىيەتچىلىكىنى تۇگىتىپ، ئومۇمچىل بولۇشى لازىم.

ئومۇمچىللىق ئى. ئومۇمنى نەزەردە تۇتۇش، ئومۇمغا مايىل بولۇش خاھىشى ۋە شۇنداق روھ.

ئومۇملاشتۇرماق ① «ئومۇملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ يېڭى ئۇرۇقلۇقنى يېزا بويىچە ئومۇملاشتۇرۇشنى قارار قىلغانىدى. ② <لوگ> شەيئىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلىماق.

ئومۇملاشتۇرۇشماق «ئومۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇكەنتنىڭ تەجرىبىسىنى يېزا بويىچە ئومۇملاشتۇرۇشتى.

ئومۇملاشتۇرۇلماق «ئومۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ئالدى بىلەن ئۇرۇمچى تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئارىسىدا ئومۇملاشتۇرۇلدى.

ئومۇملاشماق پ. خەلق ئارىسىغا، ئومۇمنىڭ ئىچىگە كەڭ تارقالماق؛ ئومۇمنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىپ قوللىنىشىغا، دائىملىق ھەرىكەتلىرىگە تەتبىقلىشىغا ئېرىشمەك: بۇ مەدەنىيەت ھەرىكىتى ئۇ چاغدا تېخى ئىشچى - دېھقانلار ئاممىسى ئارىسىغا ئومۇملىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى.

ئومۇملۇق ئى. ئومۇمغا تەئەللۇق بولۇش، ئومۇمغا مەنسۇپلۇق: مەن ئۇنىڭ بۇ خىل كەمتەر، ئومۇملۇقنى كۆزدە تۇتۇش روھىدىن يەنە بىر قېتىم تەربىيە ئالدىم.

ئومۇمىي سۈپ [ئە] ① پۈتكۈل خەلقە، ئومۇمغا ئورتاق بولغان، كۆپچىلىكنى، ئومۇمنى ياكى شۇلارنىڭ مەسىلىلىرىنى ئۆزىگە ئوبيېكت قىلغان: ئومۇمىي يىغىن. ② جەمئىي؛ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، يىغىندى: بۇ يىلقى ئومۇمىي كىرىمىڭىز قانچىگە يەتكەندۇ؟ ③ ئومۇمىيۈزلۈك: ئەمەت ئومۇمىي مۇداپىئەگە مەسئۇل ئىدى.

ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش <قا> دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ ئەھۋال ياكى مۇكاپاتلاش، جازالاش توغرۇلۇق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ياكى خادىملارغا ئومۇمىيۈزلۈك ئۇقتۇرۇش قىلىش يۈزىسىدىن چىقارغان ھۆججىتى.

ئومۇمىيەت ئى [ئە] ← **ئومۇملۇق:** بىز ئىشىنىمىزكى، بىزنىڭ خەلقىمىز ئومۇمىيەتنى ھېسابقا ئالىدىغان، ئىنتىزامچان خەلق.

ئومۇمىيەتچىل سۈپ. ئومۇمنى نەزەردە تۇتىدىغان، ئومۇمغا مايىل بولغان، كۆپچىلىك تەرەپتە تۇرىدىغان: — خەلق بىزنىڭ ئومۇمىيەتچىل بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ، — دېدى باشلىق سادىقنىڭ قولىنى سىقىپ.

ئومۇمىيلىق ئى. ئومۇمىي ئەھۋال، ئومۇمىي ۋەزىيەت، ئومۇمىي كەيپىيات: ئۇلار ئومۇمىيلىقنى ئاساس قىلىپ، دۆلەت پىلانىنىڭ بېتەكچىلىكىنى ئاڭلىق قوبۇل قىلىپ، تۇرلۇك زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ پىلانىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى.

ئومۇمىيۈزلۈك سۈپ [ئومۇم + يۈزلۈك] ھەممىنى، بارلىقىنى نەزەرگە ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغان؛ بارلىق، پۈتۈنلەي: ئومۇمىي

يۈزلۈك تەربىيە.* ئۇ ھەرقانچە ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، بۇنى ئومۇمىي يۈزلۈك ئادەتكە ئايلاندۇرالمىدى.

ئومۇمىيۈزلۈكلۈك ئى. ھەممىنى، بارلىق تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىق ياكى شۇنداق ھالەت: ئىدىيە ــ مەدەنىيەت تەركىبلىرىنى داۋاملىق پېچىلاپ ۋە تولۇقلاپ، ئۇنىڭ ئىلغارلىقىنى، ئومۇمىيۈزلۈكلۈكىنى، پۈتۈن مىللەت تەركىبىدىكى جەلپ قىلىش ھەم ئۆيۇشتۇرۇش قۇدرىتىنى ھەمىشە ساقلىيالايدىغان بولۇشى زۆرۈر.

ئومۇندۇرماق «ئومۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىيلدۇ يىراقلاردىن شوخ ناخشىلار، قانچىلاپ غۇنچىلارنى ئومۇندۇرۇپ.

ئومۇنماق پ. ئارزۇ قىلماق، تەمە قىلماق، ئۇمىد قىلماق: ــ بالام، ئومۇنۇپ قالما، ئۇ يەردىن ھېچنېمە ئېلىپ كېلەلمىدىم، ــ دېدى ئاپىسى بالىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ.

ئومۇنۇشماق «ئومۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئون سان <مات> توقۇقۇزدىن كېيىن ئونبىردىن بۇرۇن كەلگەن پۈتۈن سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن «10» رەقىمى؛ توققۇزغا بىرنى قوشقاندا ھاسىل بولغان مىقدار: ئون ئىتتىن بىر بۆرە ياخشى (ماقال).

ئون بېشى بولسىمۇ ← ئون جېنى بولسىمۇ: ئون بېشىڭ بولسىمۇ، سەندىن قورقۇپ قېچىپ قالمايمەن.

ئون جېنى بولسىمۇ ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ، كۈچى ناھايىتى زور بولسىمۇ: قېنى، بۇزۇپ باقە، ئەگەر بۇزىدىغان بولساڭ، ئون جېنىڭ بولسىمۇ، بۇ يەردىن ساق چىقىپ كېتەلمەيسەن.

ئون جېنىنىڭ بىرى قالماق بەك ماغدۇرسىزلىنىپ چارچاپ كەتمەك، ھالىدىن كەتمەك، ئارانلا جېنى قالماق: ــ ئۇنى بىر دېمىسلە، ــ دېدى خۇرشىدىخان قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ، ــ ئون جېنىمنىڭ بىرسى قالدى.

ئون سەككىز مىڭ ئالەم پۈتۈن دۇنيا، جەمئى ئىقلىم، پۈتۈن ئالەم: ــ ھەممىدىن كۆڭۈل ئۈتتىڭ، كۆزنى يۇمۇپ ــ ئاچقۇچە ئون سەككىزمىڭ ئالەمنى ئايلىنىپ چىقالايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز.

ئون گۈلنىڭ بىرى ئېچىلمىغان ياپياش؛ بېشىدىن ھېچقانداق ئىش ئۆتمىگەن، ھاياتقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان: ــ ئادەم دېگەندە ئارزۇ ــ ھەۋەس بولىدۇ ئەمەسمۇ، مەن تېخى ياش، ئون گۈلۈمنىڭ بىرى ئېچىلمىدى، ــ دېدى ئۇ نارازىلىق بىلدۇرۇپ.

ئونلار خانىسى <مات> پۈتۈن سانىنىڭ خانىسى، يەنى بىرلەر خانىسىدىن باشلاپ سولغا قاراپ سانىغاندا ئىككىنچى خانە.

ئون ئىككى مۇقام <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن چوڭ تىپتىكى ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى. جەمئىي ئون ئىككى بولۇپ، ھەربىر مۇقام چوڭ نەغمە، داستان ۋە مەشرەپ-تىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ تۈركە بۆلۈنىدۇ.

ئون ئىككى مۇچەل <ئاستر> ھەر ئون ئىككى يىل بىر قېتىم دەۋر قىلىدىغان ۋە ھەربىر يىل بىر ھايۋانىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان يىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. ئادەتتە بۇ ئون ئىككى يىل چاشقان، كالا، يولۋاس، توشقان، بېلىق، يىلان، ئات، قوي، مايمۇن، توخۇ، ئىت، توڭگۇز دېگەن تەرتىپ بويىچە كېلىدۇ.

ئوناق ئى. دېيال. پەرەز، مۆلچەر، قىياس.

ئونەيلەن سان. ئون كىشى، ئون ئادەم: ئۇلار بەشى باغ سەيلە-سىگە كەتتى، قالغان ئونەيلەن شۇ يەردە ئولتۇردۇق.

ئونبېشى ئى. تارس [ئون + باش + ى] ① فېئودالىلىق كونا جەمئىيەتتە ئون ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەھەللە ئەمەلدارى. ② فېئودالىلىق ھەربىي تۈزۈمىدە ھەر ئون چېرىككە باش بولغان، ئون چېرىكنى باشقۇرىدىغان كىچىك ھەربىي ئەمەلدار.

ئونتولوگىيە ئى [ر< گىرېك] <پەلس> پەلسەپىنىڭ دۇنيا-نىڭ مەنبەسى ياكى تەبىئىتىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ئونلاپ رەۋ. بىرنەچچە ئوندىن ئىبارەت، ئونلارچە: قانچە ئۆستەڭ ــ ئېرىقتىن ئۆتتى ئالتاپ مەردانە، ئوتقا ئۇردى ئۆزىنى نەچچە ئونلاپ مەردانە.

ئونلۇق سۈپ. ئون بىرلىك، ئاساس ياكى ئۆلچەم قىلىنغان؛ ئونغا ئىگە: ئونلۇق سانىق سىستېمىسى. ئونلۇق لوگارىفما.

ئونلۇق كەسىر <مات> ئونلۇق ئاددىي كەسىرنىڭ بىر خىل ئالاھىدە ئىپادىلىنىش شەكلى. مەسىلەن 100/23 نى 0.23 قىلىپ يېزىشقا بولىدۇ، يەنى 1000/2357 نى 2.357 قىلىپ يېزىشقا بولىدۇ، ئوتتۇرىدىكى «.» بەلگە ئونلۇق كەسىر چېكىتى دەپىلىدۇ، ئونلۇق كەسىر چېكىتىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى سان ئونلۇق كەسىر بولىدۇ.

ئونىنچى سان. تەرتىپى «10» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تەرتىپ جەھەتتە توققۇزىنچىدىن كېيىن ئون بىرىنچىدىن بۇرۇن تۇرىدىغان؛ 10 ــ نومۇرلۇق: ئۇنىڭ نەتىجىسى سىنىپ بويىچە ئوننىچى ئورۇندا بولۇپ، ئەلاچى ھېسابلانمىسمۇ، ياخشىلار قاتارىدا ئىدى.

ئوھوڭ ئىم ① كۈتۈلمىگەن خۇشاللىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئوھوڭ... تاۋقىش، مېنىڭ كىچىك يول باشلىغۇچۇم! ــ دېدى باسىت ئىككى قولىنى بالىغا سۇنۇپ. ② ھەيران قېلىش، تەئەججۈپلىنىش ياكى زوقلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئوھوڭ، مۇنداقمۇ گەپ بار دەڭ تېخى، مەن نەدىمۇ شۇنچە كۆپ پۇل تاپالايمەن! ــ دېدى ئۇ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ.

ئوھوڭ ئىم ← **ئوھوڭ:** ــ ئوھوڭ، ماۋۇ كارامەتنى كۆرۈڭ، بەئەينى ماگىزىنىڭ ئۆزىغۇ، ــ دېدى قوربان دەرۋازىدىن پۈتىنى ئېلىپلا.

ئوڭ ئى ① ياۋايى ھايۋانلار، بېلىق، تورلۇك قۇش قاتارلىقلارنى تۇتۇش ئىشى، قولغا چۈشۈرۈش، ئولجا ئېلىش پائالىيىتى: باي ئوڭدىن قايتىپ كېلىپ قارىسا، مال ــ مۈلكى يوق، چاكار-نىمۇ يوق تۇرغۇدەك. ② تورلۇك يوللار بىلەن تۇتۇلغان، قولغا چۈشۈرۈلگەن ياكى تۇتۇش، قولغا چۈشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىنغان تورلۇك ياۋايى ھايۋانلار، بېلىق ياكى قۇش قاتارلىقلار: ساتتار ئاكا ئوڭ ئىزدەپ، ئېگىز تاغلارغا نەزەر سېلىپ كەلمەكتە ئىدى. ③ كۆچمە. ئالدانغان، تۇزاققا چۈشۈرۈلگەن كىشى: تاڭ ئېتىشى بىلەنلا بۇ لەنىتى بۇۋاي يەنە كوچىغا چىقىپ، چىرايلىق بىر يىگىتنى ئوڭغا ئايلاندۇرۇپ، ئۆيىگە ئەكىردى.

ئوڭچى ئى. ئوڭ ئوڭلاشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇنىڭغا ماھىر، دائىم ئوڭ ئوڭلاپ تۇرىدىغان كىشى: ئۇستا ئوڭچى شىر ئاتار، قاۋۇل دېھقان بوز ئاچار (ماقال).

ئوڭچىلىق ئى. ئوڭ ئوڭلاش ئىشى، ئوڭ ئوڭلاش پائالىيىتى، ھەرىكىتى: ــ مەن ئوڭچىلىقنى ياخشى كۆرىمەن، لېكىن كېيىك بوغۇزلىغانىنى يامان كۆرىمەن، ــ جاۋاب بەردى ئايدىڭ.

ئوڭلاتماق «ئوڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

مومای ئۆتكەن ھەپتە بوۋىيى ئارقىلىق ئوۋلىتىپ كەلگەن جەرەننى پارچىلاپ قازانغا سالدى.

ئوۋلاشماق «ئوۋلاق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوۋچىلار ئۆزلىرى ئوۋلاشقان ئوۋلىرىنى سويۇشقاچ قىزىق پاراڭغا چۈشتى.

ئوۋلانماق «ئوۋلاق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇگۈن بىر كۈندە يەتتە ئوغلاق ئوۋلانغان بولۇپ، ئوۋچىلار بۇنىڭدىن ناھايىتى خۇشال ئىدى.

ئوۋلىماق پ ① ياۋايى ھايۋان، ياۋا قۇش ۋە شۇ قاتارلىقلارنى مىلتىق، قاپقان، قىلتاق، باسماق قاتارلىقلارنى ئىشلىتىش ياكى تەربىيەلەنگەن ئىت، بۈركۈت، لاچىن، قارچىغا قاتارلىقلارغا ئالدۇرۇش ئارقىلىق تۇتماق، قولغا چۈشۈرمەك: كېيىك ئوۋلاپ تاغقا چىق، يارنى ئىزدەپ باغقا چىق (ماقال). ② كۆچمە. مايىل قىلماق: بىزنىڭ كونا كىتابلىرىمىزدا «ئەل كۆڭلىنى ئوۋلىغانلار مەقسەتكە يېتىدۇ، ئەلنى ئاغرىتقانلار ھەسرەت چېكىدۇ» دېگەن گەپ بار. ③ كۆچمە. ئالدىماق، ئالداپ تۇزاققا چۈشۈرمەك: ئوۋلىيالمايتتى ئۇنىڭ ھوشيار، غۇبارسىز قەلبىنى، ناز ـ خۇشامەت، ھىيلە ـ نەيرەڭ ماھىرى، مەستانىسى.

ئوۋۇش ئىم. دىيال. ۋاي ـ ۋۇي، ئوھوي (مەنىستىمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ).

ئوي I سۈپ. مەلۇم بىر تەكشىلىككە نىسبەتەن چوڭقۇر، ئازگال، «دۆڭ» نىڭ ئەكسى: ئوي يەر.* ئۇ دۇشمەن ئوقىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوي بىر يەرنى تاللاپ يېتىۋالماقچى بولۇۋاتاتتى.

ئوي II ئى ① بىرەر كىشى ياكى نەرسە ھەققىدە مۇلاھىزە قىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش جەريانى؛ ئۆز كۆڭلىدە، ئىچىدە قىلىنغان پىكىر، مۇلاھىزە: بايغا كۈندە بايرام، كۈندە توي، كەمبەغەلگە كۈندە قايغۇ، كۈندە ئوي (ماقال). ② بىرەر نەرسىنى ئەسكە چۈشۈرۈش، ئېسىدە، خاتىرىسىدە ساقلاش قابىلىيىتى؛ ئەس، ئەقىل: ئۇنىڭ ئويىغا دەرھاللا ھېلىقى موللا كىشى كەلدى. ③ تەسەۋۋۇر، پەرەز: ئۇنىڭ ئويىچە بولغاندا، قارىم چوقۇم ئۆزى كېلىشى كېرەك ئىدى.④ مەقسەت، نىيەت، مۇددىئا: سەن خاتا ئويدىن قايتىپ، توغرا يولغا چۈشمىگىچە ئاجرىشىشقا ھەققىڭ يوق!

ئوپپاك سۈپ. مەلۇم بىر تەكشىلىككە نىسبەتەن چوڭقۇر، پەس، ئورنى تۆۋەنرەك بولغان، ئويمان: ئوپپاك يەر.

ئوپپاڭلىق ئى. ئويۇلغان، ئوپپاڭلار بار يەر: ئوپپاڭلىقتىن توپا توشۇماق.

ئوي- پىكىر ئوي ـ پىكىر: ئۇنىڭ كاللىسىدا ھەر خىل ئوي ـ پىكىرلەر چۆرگۈلەيتتى.

ئويچان سۈپ. ئويغا پاتقان، خىيال سۈرگەن، خىيالچان؛ تولا ئويلايدىغان:ـــ ھە،ـــ دېدى خان ئويچان ھالدا، ـــ ئۇلارنى چەكلەش كېرەك.

ئويچانلىق ئى. خىيال سۈرگەن، ئويلانغان ھالەت؛ خىيالچانلىق، ئويغا چۆكۈش: خېلىل ئاپئاق قار باسقان دالىغا ئويچانلىق بىلەن تىكىلگىنىچە تاماكا ئوراشقا باشلىدى.

ئوي- چوڭقۇر ئوي ھەم چوڭقۇر: مەن ئاتنى يولىنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرنى ئايرىماي بولۇشىغا چاپتۇردۇم.

ئويچى ئى. ئويغا، خىيالغا قاتتىق بېرىلگەن ياكى كۆپ ئويلايدىغان كىشى؛ خىيالپەرەس: ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن، ئويچىمىدىكى سەن. تاغ باغرىدا يېتىۋاپسەن، قويچىمىدىكى سەن.

ئوي- خىيال ئوي ۋە خىيال: بىر يەكشەنبە كۈنى ئايىمگۈل زاۋۇتتىن يېنىپ ئوي ـ خىيال بىلەن بەند بولغان ھالدا كېتىۋاتاتتى.

ئوي- دوڭغۇل ئېگىز ـ پەس، ئاستىن ـ ئۈستۈن، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل: پىكاپ ئوي ـ دوڭغۇل يېرا يولدا سىلكىنىپ كېتىۋاتاتتى.

ئويدۇرما ئى. قەستەن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان گەپ ـ سۆز، بەتنام، بوھتان؛ ئاساسى يوق يالغان سۆز: «پارتىيەگە قارشى گۇرۇھ» توغرىسىدىكى ئۇستۇمگە يۈكلەنگەن ئويدۇرمىلار يەلكەمنى بىر يوغان قورام تاش بولۇپ باستى.

ئويدۇرماق ① «ئويماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار جىنايەتچىلەرگە ئازگال ئويدۇردى. ② يالغاندىن گەپ تاپماق، بوھتان توقۇماق، پىتنە ـ پاسات تېرىماق؛ تۆھمەت چاپلىماق: باشلىقنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن بەزىدە خېلى چوڭ گەپلەرنىمۇ ئويدۇرۇپ چىقىرىدۇ.

ئويدۇرمىچى ئى. تۆھمەتچى، تۆھمەت قىلغۇچى: رەزىل ئويدۇرمىچىلار ئويدۇرۇپ چىقارغان ئىغۋا دەستىدىن توپتوغرا 15 يىل ئازاب چەكتىم.

ئويدۇرمىچىلىق ئى. يالغان پاكىتلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش قىلمىشى: ئۇنىڭ ئويدۇرمىچىلىقى دەستىدىن بىرقانچە ئادەم خانۇەيران بولۇپ كەتتى.

ئويدۇرۇشماق «ئويدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يالغان پاكىت ئويدۇرۇشۇپ چىقىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كۆزىنى بويىماقچى بولغان بولسىمۇ، ئەمما خەلق بۇنى تېزلا سېزىۋالدى.

ئوي- دۆڭ ئېگىز ـ پەس، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل؛ رەتسىز، ئاستىن ـ ئۈستۈن: مەخسۇت ئۇ يەرنىڭ ئوي ـ دۆڭنى ياخشى بىلەتتى.

ئويرات ئى <ئىرق> مىڭ سۇلالىسى زامانىدا مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي قىسمىدا ياشىغان موڭغۇل قەبىلىلىرى. چىڭ سۇلالىسى زامانىدا ئويرات ياكى ئېلوت دەپ ئاتالغان. ئۇلار بالقاش كۆلىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىسمى ھەمدە بۇگۈنكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غەربى، ھازىرقى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ رايونلاردا ئولتۇراقلاشقان. 15 ـ ئەسىردە، بۇ موڭغۇل قەبىلىلىرى بىرمەھەل بىرلەشكەن.

ئويغاتقۇچى سۈپ. ئويغىتىدىغان، ئويغىتىش رولىنى ئويناىدىغان؛ ئىلھاملاندۇرىدىغان، روھلاندۇرىدىغان: ئۇلار كىشىنى ئويغاتقۇچى ئاشۇنداق قىزىق، يالقۇنلۇق سۆزلەر تەسىرىدىن ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكىنىمۇ سەزمەيتتى.

ئويغاتقۇزماق «ئويغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مومای نەۋرىسىنى كىرگۈزۈپ قىزى مېھرايىنى ئويغاتقۇزدى.

ئويغاتماق پ ① ئۇيقۇلۇق كىشىلەرنى ئۇيقۇدىن تۇرغۇزماق، ئويغاق ھالەتكە كەلتۈرمەك: مەنسۇرنىڭ ئانىسى چۇقان كۆتۈرۈپ قوشنىلىرىنى ئويغاتماقتا ئىدى. ② كۆچمە. زۇلۇمغا، ئادالەتسىزلىككە قارشى تۇرۇپ، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان چۈشەنچە ۋە روھنى پەيدا قىلماق ھەم ئۇنى كۈچلەندۈرمەك: كۈن ـ تۈن ھەم ئۇيقۇ يوق ۋىجدان ئازابى تېخىمۇ، ئەلنى

ئويغاتماق تىلەك ھەرتاۋدا بىر چۇقان بىلەن. ③ جانلاندۇرماق، جانلىق، جۇشقۇن ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ جەمجىت، سۈكۈت ئىچىدىكى ھالىتىنى جانلىق، جۇشقۇن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئويغىتىدۇ گۈدۈك ئۇنى سەھەرنى، داۋام قىلار ھايات يېڭى سەپەرنى. ④ پەيدا قىلماق، بار قىلماق ياكى كۈچەيتمەك، ئۆرلەتمەك؛ راۋانلاشتۇرماق، ئاچماق: بالىلارنىڭ سۆرەن - چۇقانلىرى كىشىدە يېڭا ھاياتنىڭا خاس بىر خىل شېرىن تۇيغۇلارنى ئويغىتاتتى. ⑤ ئازاد قىلماق، خالىي قىلماق، بىكار قىلماق (ئوي - خىيال ھەققىدە): ئەكىبەرنىڭ سۆزى ھاشىم ئاكىنى ئېغىر خىيالدىن ئويغاتتى.

ئويغاق سۈپ ① ئۇخلىمىغان، ئۇيقۇدىن خالىي: ئۇ تېخىچىلا ئويغاق ئىدى. ② كۆچمە. ھوشيار، جانلىق، يۈرەكلىك، سەزگۈر: زەپ كۆيۈمچان ئانامسەن مېنىڭ، سادىق، ئويغاق بالاڭمەن سېنىڭ.

ئويغاقلىق ئى. ئۇخلىماي سەگەك تۇرۇش، شۇنداق ھالەت؛ ئۇگدەك دېگىنىمىز پۈتۈنلەي ئۇخلاپ قېلىش بىلەن ئويغاقلىقنىڭ ئارىلىقىدىكى ئۇيقۇ باسقان ھالەتنى كۆرسىتىدۇ.

ئويغانماق پ ① ئۇيقۇدىن خالاس بولماق، ئويغاق ھالەتكە كەلمەك، ئۇيقۇدىن تۇرماق: ياسىن شۇرغانىنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى.② كۆچمە. ھەرىكەتكە كەلمەك، قوزغالماق، جانلانماق: چۆل ئويغاندى... قىزىپ كەتتى جەڭ، مۇشكۈللەرگە كۆكرەكنى كەردۇق. كوئىنلۇندىن ئېلىپ تاش ئۆستەڭ، ئابىھايات باشلاپ ئەكەلدۇق. ③ كۆچمە. پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق، قوزغالماق، بارلىققا كەلمەك (تۇرلۇك ھېس - تۇيغۇلار ھەققىدە): مېنىڭ قەلبىمدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھارارەتلىك بىر تۇيغۇ ئويغىنىشقا باشلىدى. ④ كۆچمە. ئاڭ، سەۋىيەسى ئۆسۈپ، ئۆزلىرىنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى، ئەركىنلىكىنى، ئازادلىقىنى ياكى ئابرۇي - ئىناۋىتىنى قولغا كەلتۈرۈش، تىكلەش ئۈچۈن ئاتالىنماق، كۈرەش قىلماق، قوزغالماق: زالىملارنىڭ زۇلۇمىغا چىدىمىغان خەلق ئاخىرى ئويغاندى. ⑤ كۆچمە. غەپلەت باسقان، روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشكەن ياكى ئازغان ھالەتتىن قوتۇلۇپ نورمال ھالەتكە ئۆتمەك، ئۆزىنى ئوڭشۇۋالماق، رۇسلىۋالماق: مەن سىزنىڭ تېزرەك ئويغىنىۋېلىشىڭىز ئۈچۈن مەنسۇر بىلەن تونۇشۇپ چىقىشىڭىزغا يول قويمەن!

ئويغىتىشماق «ئويغاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بېگىمنى ئويغىتىشتى، ئۇيدىكىلەرنىڭ جىسمى ئويغاندى.

ئويغىتىلماق «ئويغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاللىقاچان كەچ كىرىپ كەتكەندى، شوپۇرمۇ ئويغىتىلدى.

ئويغىنىشماق «ئويغانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆۋەنكى قەۋەتنىڭ بىر قىسمىدا تۇرىدىغان خىزمەتكارلار ئاللىقاچان ئويغىنىشقانىدى.

ئويلاتماق I «ئويلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ سوئالنى گۈلچەھرەنى بىرئاز ئويلىتىپ قويدى.

ئويلاتماق II پ. دىيال. قوغلىماق، سۈرمەك، قاچۇرماق.

ئويلاشماق ① «ئويلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز ھازىرنى كۆرۈپ، كەلگۈسىنى ئويلىشىمىز كېرەك. ② پىكىر قىلماق، مۇلاھىزە يۈرگۈزمەك، ئويلىماق: — ئاۋۇال ئۆيگە بېرىپ ئەھۋالنى كۆرىمەن، ئاندىن بۇ ھەقتە ئويلىشىپ باقىمەن، — دېدى ئۇ كەسكىن قىلىپ.

ئويلانماق «ئويلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆلگە تىكىلگىنىچە ئويلىنىپتۇ، ئەمما بىرەر ئامال تاپالماپتۇ.

ئويلۇق سۈپ. ئوي - مەقسىتى بار، ئويغا بېرىلگەن: يامان ئويلۇق بالا.* — بولدىلا، مومايىنى ئاۋارە قىلىپ قويمىز، — دېدى مۇرات ئىككى ئويلۇق بولۇپ.

ئويلىشىلماق «ئويلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — مەسىلىنىڭ يامان تەرىپى سەل كەمرەك ئويلىشىلدىمۇ، قانداق؟ ... — دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ.

ئويلىماق پ. بىرەر نەرسىنى ئەسكە ئېلىپ، پىكىر قىلماق، مۇلاھىزە يۈرگۈزمەك؛ ياد ئەتمەك، ئەسلىمەك: مەن دائىم سىلەر - نى، ئاشۇ قەدىرلىك، ئىللىق مەھەللىمىزنى ئويلاپ تۇرىمەن!

ئويلىنىلماق «ئويلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالەمدىكى ئىشلارنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ تەپسىلىي ئويلىنىلغانلىقىدىندۇر.

ئويما ① سۈپ. ئويۇلغان، ئويۇپ ياسالغان ياكى ئويۇلغان ھالەتتىكى: ئويما رەسىم. ئويما مەتبەئە. ئويما نەقىش. ② ئى. ئويما رەسىم: ياغاچ ئويما. تاش ئويما.

ئويمائەن ئى. دىيال. قوينىڭ قۇلىقىنى ياي شەكلىدە ئويۇپ چىقىرىلىدىغان ئەن.

ئويمات ئى. دىيال ① ئون مودىن تارتىپ يۈز موغىچە كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر، تېرىلغۇ مەيدانى. ② ئوي، ئويمان، ئويمانلىق.

ئويماتلاشماق پ. دىيال. بۆلەك - بۆلەك تېرىلغۇ يەرلەر ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇلۇپ، بىر تۇتاش، بىر گەۋدە ھالىتىگە كەلمەك، بىرلەشتۇرۇلمەك، كۆلىمى چوڭايتىلماق، مەيدانلاشتۇرۇلماق.

ئويماق I ئى. خورۇم ياكى مېتالدىن ياسالغان، بارماققا كىيىپ يېڭىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىتتىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم: ئورغاق تۇتۇپ ئاتاڭ قالغۇچە، ئويماق تۇتۇپ ئاناڭ قالسۇن (ماقال).

ئويماق II پ ① كولاپ چوڭقۇر ھاسىل قىلماق، ئويمان ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇلارنىڭ ئۆيى ئالتۇنلۇقتىكى يارلىققا ئويۇپ ياسالغان گەمىلەرنىڭ بىرىدە ئىدى. ② كۆچمە. كولاش، يونۇش ياكى كېسىش يولى بىلەن بىرەر نەرسىنىڭ يۈزىگە بىرەر ئىز ياكى شەكىل چىقارماق: تامغا ئويماق. نەقىش ئويماق.

ئويماقسىز سۈپ. ئويمىقى يوق، ئويماق تۇتمىغان، ئىشلەتمىگەن: ئويماقسىز خوتۇن بولماس، تىغسىز ئەر بولماس(ماقال).

ئويماقلىق سۈپ. ئويمىقى بار، ئويماق سالغان: ئۇ ئويماقلىق قولىنى كۆرسىتىپ بىر نېمىلەرنى دەۋاتاتتى.

ئويمان سۈپ. ئەتراپتىكى تەكشىلىككە نىسبەتەن پەس، چوڭقۇر؛ «دۆڭ» نىڭ ئەكسى: قاراقچىلار ئالدىغا سېلىپ كەتكەن ئادەملەرنى ئويمان يولغا ھەيدەپ چۈشتى.

ئويمانچاق ئى. كىچىك ئويمان: تاغ جىرالىرىدىن چۈشكەن سەل سۇلىرىنىڭ ئاخىرى مۇشۇ ئويمانچاقتا قۇيۇلۇپ، بىر تەبىئىي كۆل ھاسىل بولغانىكەن.

ئويمانچە ئى. كىچىك ئويمان، كىچىك ئوي، ئويچە: كىندىك دېگىنىمىز بالا تۇغۇلۇپ، شۇ خىل نەيچە كېسىۋېتىلگەندىن كېيىن

قورساق سىرتىدىكى قېپقالغان ئويمانچىدىن ئىبارەت.

ئويمان- چوڭقۇر ئويمان ھەم چوڭقۇر: كېچىدە يولنىڭ ئويمان- چوڭقۇرىنى پەرق ئېتىشمۇ تەس ئىدى.

ئويمان- دۆڭ ① ئويمان ۋە دۆڭ. ② ئەھۋال، شارائىتى: ئۇ بۇ يەرنىڭ ئويمان- دۆڭىنى ئوبدان بىلىدۇ، بۇرۇن بۇ يەردە خېلى ئۆزۈن تۇرغان.

ئويمانلىق ئى <جۇغ> تاغ ياكى ئېگىزلىكلەر بىلەن قورشالغان تۈز يەر، تۈزلەڭلىك: تارىم ئويمانلىقى. تۇرپان ئويمانلىقى. جۇڭغار ئويمانلىقى.

ئويمىچى ئى. تاش، ياغاچ ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرگە تۇرلۇك گۈل، نەقىش ياكى تېكىستلەرنى ئويىدىغان ئۇستا: مامۇت ئويمىچى كېرەم بويتاقنىڭ ئۆزىگە غەزەپ بىلەن قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، گېپىنى ئىزاھلاشقا ئۆتتى.

ئويمىچىلىق ئى. ئويمىچىلار قىلىدىغان كەسىپ، ھۈنەر، ئىش: ئۇنىڭ دادىسى ئويمىچىلىقتا خېلى نام چىقارغان ئادەم ئىدى.

ئويمكار ئى ← **ئويمىچى**: ئاتىسى ئىدى تاشچى ھەم ئويمكار، كېلەتتى يىللار داۋام تاشتىن قاتتىق. ھەسرەتنىڭ قاينىمىدا ئۆزگەن ئاتا، كۆرمىدى ئۆمرىدە ھېچ خوپلۇق- شادلىق.

ئويمكارلىق ئى ← **ئويمىچىلىق**: بۇ ئوردىدىن تويۇمى خېدىيوشى دەۋرىنىڭ ئوردا ئۇسلۇبى، توكۇگاۋا ئېياسۇ دەۋرىنىڭ بىناكارلىقى، توكۇگاۋا ئېمىتسۇ دەۋرىنىڭ رەسىم ۋە ئويمكارلىقى ئەكس ئېتىپ تۇرىدىكەن.

ئويمكەش ئى ← **ئويمىچى**: ــ بۇ توغرۇلۇق شەھەردىكى ئويمەكەشلەردىن بىر- بىرلەپ سوراشتۇرۇپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ، ــ دېدى ئۇ سەل توختاپ.

ئويمكەشلىك ئى ← **ئويمىچىلىق**.

ئويمگەر ئى ← **ئويمىچى**.

ئويمگەرلىك ئى ← **ئويمىچىلىق**: ئۇلار ئۇيغۇر مېمارچىلىقىدىكى خىشگەرلىك (ئويما)، گەچگەرلىك (ئويما)، ياغاچ ئويمىگەرلىك (نەققاشچىلىق) قاتارلىق مىللىيچە نەققاشچىلىق- بېزەكچىلىك بىلەن زامانىۋى ئۇسلۇبنى زىچ بىرلەشتۈردى.

ئويناتماق «ئويىنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئولتۇرسەن گۈلئايىم، قاش- كۆزۈڭنى ئويىنىتىپ، كۆيدۈرسەن نېمانچە، يۈرىكىمگە ئوت يېقىپ.

ئويناش ① «ئويىنىماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② ئى. ئاشنا: ئۇ ئويىنىشى سادىقنى تاپتى- دە، قايتىدىن كۆچەك ئىگە بولغانىدەك ئۆزى ئۈرۈشۇپ قالغان ھېلىقى باققال يىگىتنى ئىزدەپ يۈگۈردى.

ئويناشماق ① «ئويىنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كوچىدا بىرمۇنچە ئۇششاق بالىلار ئويىنىشىپ يۈرەتتى. ② چاقچاق قىلماق: بەختىيارنىڭ ئويناشقانىدەك ئېيتقان بۇ سۆزلىرى مېنىڭ كۆلكەمنى قىستايىتتى.

ئويناق سۈپ. كىشىگە شادلىق بېغىشلايدىغان، جۇشقۇن، يەڭگىل، شوخ (تۇرلۇك نەرسىلەرنىڭ ھەرىكىتى ھەققىدە): زەيتۇنەمنىڭ كۆزلىرى يەنە شۇ بۇرۇنقىدەكلا شوخ، ئويناق ئىدى.

ئويناقلاتماق «ئويناقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شانىياز ئېتىنى ئويناقلىتىپ يىراقلاپ كېتىۋاتقان يېزا باشلىقى نىيازغا كەينىدىن خېلىغچە قاراپ تۇردى.

ئويناقلاشماق «ئويناقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شەرىەت سۇلار ئويناقلىشىپ، ئۇنچە- مارجان چېچىپ كەلدى، قىرغاقلارغا ئوغۇل- قىزلار... ئۇسسۇل ئويناپ، ئېشىپ كەلدى.

ئويناقلىق ئى. كىشىنى جەلپ قىلارلىق دەرىجىدىكى شوخلۇق، يەڭگىل ھەم جۇشقۇنلۇق: ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەمدى چاقناپ تۇرىدىغان ئويناقلىقىدىن قالغانىدى.

ئويناقلىماق پ. يەڭگىل، شوخ ھەرىكەت قىلماق، ئەركىلىمەك: ئۇچقىن، ئۇچقىن كەپتىرىم، كۆك قەھرىدە پەرۋاز قىل، موللاق ئېتىپ ئويناقلاپ، كۆڭۈللەرنى خۇشال قىل.

ئوينالماق «ئويىنىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلقنىڭ تەلەپ قىلىشى ئارقىسىدا بۇ دىراما يەنە ئون مەيدان ئوينالدى.

ئوينغۇچ I ئى. قوغۇنىنىڭ بالدۇر پىشىدىغان بىر تۈرى. چوڭلۇقى مۇشتەتەك بولۇپ، يوغىنىمايدۇ؛ چىلگە: ــ دادا، ماڭا بىر ئوينغۇچ ئۈزۈپ بېرە، ــ دەپ غەلۋە قىلغىلى تۇردى ھېلىقى كىچىك بالا.

ئوينغۇچ II ئى. ئەتلەس توقۇشتا گولا تاياقچىلىرىنى يۇقىرى- تۆۋەن ئالماشتۇرۇپ بېرىدىغان غالتەك؛ موللاقچى.

ئوينغۇچ يىپى ئەتلەس توقۇشتا ئوينغۇچلارنى تۇتۇپ تۇرىدىغان يىپ.

ئوينىماق پ ① ئارام ئېلىش خاراكتېرىدىكى پائالىيەتلەر بىلەن مەلىكە بولۇپ، ۋاقىتنى ئويۇن- كۈلكە بىلەن ئۆتكۈزىمەك؛ ئەركىن ھالدا ئۆزى خالىغان ئىشنى قىلىپ كۆڭۈل ئاچماق: قازىنىڭنىڭ قاينىشىغا باق، بالاڭنىڭ ئوينىشىغا باق (ماقال). * كۆڭلۈڭ رەنجىسە، كۈلۈپ ئوينا (ماقال). ② ئۇسسۇل، تانسا، ھەر خىل تەنھەرىكەت تۈرلىرى قاتارلىقلارنى ئورۇندىماق، بېجىرىمەك: تۆگە ئۇسسۇل ئوينىسا، يەتتە تاختا زەدەكنى بۇزار (مقال). ③ سەھنە ئەسەرلىرى ياكى ئالدىن بەلگىلەنگەن بىرەر ئىش- ھەرىكەتتە مەلۇم بىر پېرسوناژنىڭ رولىنى ئالماق، شۇنىڭ رولىدا چىقماق: ئۇ بۇ دىرامدا قازىنىڭ رولىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوينىدى. ④ شوخ، يېقىملىق ھەرىكەتلەنمەك؛ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك قىلىق- ھەرىكەتلەرنى قىلماق: تاشۋاينىڭ بارماقلىرى راۋاب پەدىلىرى ئۈستىدە ئويناپتتى. ⑤ بىرەر نەرسىنى قول ياكى مۇناسىۋەتلىك ئەزالار بىلەن تۇرلۇك شەكىلدە ھەرىكەتلەندۈرمەك، مىدىرلاتماق: ئۇ گەپ قىلماستىن چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. ⑥ كۆچمە. ئۇرغۇماق، مەۋج ئۇرماق، كۆۋەجمەك: ۋۇجۇدىمىز گاڭ پولات، غەيرەت دېگەن يۇرەكتە. غەيرەت بولغاچ يۇرەكتە، كۈچ ئوينايدۇ بىلەكتە. ⑦ كۆچمە. ئەكس ئەتمەك، جىلۋە قىلماق، ئىپادىلەنمەك: ئەۋەر بىردىنلا جانلىنىپ لەۋلىرىدە كۈلكە ئوينىدى. ⑧ كۆچمە. يات جىنىستىكىلەر بىلەن خۇپىيانە ھالدا بىللە بولماق، يوشۇرۇن ئۇچرىشىپ كۆڭۈل ئاچماق، شەھۋانىي قىلىق- ھەرىكەتلەرنى قىلماق: ئۇ بىر دېدەكنى ئويناپ قويۇپ، دېدەكنىڭ بويىدا قالغاندىن كېيىن ئۇنى خوتۇنلۇققا ئېلىۋالغان.

ئويۇشماق «ئويماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۇرپان خەلقى ياز كۈنلىرى كۈننىڭ ئىسسىقلىقىدىن ئاساسەن ئۆزلىرى ئويۇشۇۋالغان يەر ئاستى گەمىلىرىدە دەم ئالىدۇ.

ئويۇق I ئى ① تۇرلۇك نەرسە- كېرەكلەرنى قويۇش ئۈچۈن

ئۆي ۋە هويلا تاملىرىنى ئويۇش ياكى ئۆي تاملىرىغا يۆلەپ مەلۇم ئېگىزلىكتە تام قويۇرۇش يولى بىلەن چىقىرىلغان جاي، تەكچە: ئويۇقتا ئورۇن ـ كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى ـ تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغانىدى. ② قاشتېشىنى ئېلىش ئۇچۇن ئۇنىڭ ئەتراپىنى كولاپ بوشتىلغان بوشلۇق.

ئويۇق II ئى. دىيال. ئەندىزە، كەشتە نۇسخىسى، تەكچە.

ئويۇقچە ئى. كىچىك ئويۇق: ئۇ كىتابنى ئېھتىيات بىلەن ئويۇقچىدىن ئالدى ھەمدە ئاستا قوينىغا سېلىپ ئۆيدىن چىقتى.

ئويۇلماق «ئويماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوز ئېچىپ ئۆستەڭ چېپىپ، ئاشلىق تېرىلدى دەشتىگە. ئۆي سېلىپ، زاۋۇت قۇرۇپ، نەقىش ئويۇلدى بەستىگە.

ئويۇم مىق. مەلۇم بىرنەرسە بىلەن بىرەر تەكشىلىك يۈزىنى بىرلا قېتىم ئويۇپ ئالغاندا چىققان نەرسىنىڭ مىقدارىغا تەڭ بولغان مىقدار: بىر ئويۇم توپا.* جاپپار ئېگىز كۆرۈنگەن يەرنىڭ توپىسىدىن ئۇچ ـ تۆت ئويۇم ئېلىۋەتكەندىن كېيىن تەكشىلەنگەنلىكىگە كۆزى يېتىپ ئىشتىن قايتتى.

ئويۇن ئى ① كۆڭۈل ئېچىش، ئارام ئېلىش ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئەركىن مەشغۇلات، ھەرىكەت: ئويۇنىنىڭ ئېزى ياخشى (ماقال). ② ئۆزئارا مۇسابىقىلىشىش، بەسلىشىش يۈزىسىدىن ئېلىپ بېرىلىدىغان، بەلگىلىك قائىدە ـ تەرتىپلەر ئاساسىدا بولىدىغان تۇرلۇك مەشغۇلات، پائالىيەت: ئۇنىڭ دوستلىرى دائىم دېگۈدەك «تاش تەرمە»، «توپ چاكىم» دېگەندەك ئويۇنلارنى ئويناتتى. ③ كىشىلەرگە مەنۇى جەھەتتىن زوق بېرىدىغان، توپلانغان تاماشىبىنلار ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ناخشا ـ ئۇسسۇل، چېلىشىشقا ئوخشاش كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى: ئويۇن كۆرۈۋاتقان تاماشىبىنلار ئولارنى كۆرۈپلا دۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ④ كۆڭۈل ياساش ياكى قىزىقچىلىق قىلىپ قىلىنغان گەپ ـ سۆز ياكى ھەرىكەت، چاقچاق، ھەزىل: ئويۇن قىلماق. * ـــ بۇ ئويۇن ئەمەس! راست شۇنداق بولۇۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئۇ رەنجىگەندەك قىلىپ. ⑤ كۆچمە. ئاسان، ناھايىتى ئوڭاي ئىش، تاماشا، كۆڭۈل ئېچىش ئورنىدىكى ھەرىكەت ـ پائالىيەت: مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن (ماقال). ⑥ كۆچمە. مەلۇم بىر تەرەپكە قارشى بەلگىلىك دەرىجىدە مەخپىي ئېلىپ بېرىلغان يوشۇرۇن پائالىيەت، قەستەن باشقا مەقسەت بىلەن ئېلىپ بېرىلغان پائالىيەت، ھىيلە ـ مىكىر، نەيرەڭ، سۇيىقەست: ھەقىقەتتە بولسا تاغدىن مەرگەن توپلاپ ئەۋەتىش تۆمۇر خەلپىنىڭ ئويۇنى ئىدى.

ئويۇن چىقارماق قەستەن غەيرىي ھالەت پەيدا قىلماق، ھىيلە ـ مىكىر ياكى قىزىقچىلىق قىلماق: ناۋادا سەن «ياق» دەپ سالساڭ نەپسىگە ھار كېلىشتىن قورقۇپ شۇنداق ئويۇننى چىقارغان چېغى.

ئويۇندىن چىڭغا چىقماق دەسلەپ چاقچاق قىلىشىپ، كېيىن جېدەللىشىپ قالماق.

ئويۇن قويماق كىشىلەرگە سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسىتىمەك: ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى بۇ ناھىيەگە چىقىپ ئون نەچچە مەيدان ئويۇن قويدى.

ئويۇن قېپى ئويۇن ـ تاماشىغا ھەددىدىن زىيادە بېرىلىپ كەتكەن، ئويۇن ـ تاماشا بىلەنلا مەشغۇل بولىدىغان، بىكار تەلەپ: زاكىر بولسا ئويۇن قېپى ئىكەن، شۇڭا مەكتەپتىمۇ ئوقۇيالماپتۇ.

ئويۇن قىلماق چاقچاق قىلماق، ئويناشماق: ـــ ماڭا ئويۇن قىلغۇچە، ئۆز تەڭتۇشلىرىڭىزغا ئويۇن قىلىڭ بولمامدۇ؟ ـــ دېدى ئاسمە خاپا بولۇپ.

ئويۇن كۆرسەتمەك ① كىشىلەرگە خۇشاللىق، زوق ئاتا قىلىدىغان تۇرلۇك سەنئەت خاراكتېرىدىكى ئويۇن نومۇرلىرىنى كۆرسەتمەك؛ ئورۇنلىماق. ② كۆچمە. قۇۋلۇق ـ شۇملۇق قىلماق، سۇيىقەست قىلماق، ھىيلە ئىشلەتمەك: بولدى، ئەمدى ئۆزلىرىڭنىڭ شۇنچىلىك ئويۇن كۆرسەتكەنلىرىمۇ يېتەر!

ئويۇنپەرەس سۇپ. ئويۇنغا ئامراق، دائىم ئويۇن ـ تاماشا قىلغۇسى كېلىدىغان، ئويۇن قېپى: ـــ ماچىلدىما، ئويۇنپەرەس ئەخمەق، ـ دېدى دادام قولۇمنى سىلكىپ.

ئويۇنپەز سۇپ. دائىم ئويۇن ـ تاماشا قىلغۇسى كېلىپ تۇرىدىغان ياكى دائىم ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ تۇرىدىغان، ئويۇنغا ئامراق، ئويۇنپەرەس؛ ئويۇن قېپى: پەرزەنتلەرنىڭ سايىق، ئويۇنپەز ئۆگىنىپ قېلىشىغا ھەرگىز پۇرسەت بەرمەسلىك كېرەك.

ئويۇن ـ تاماشا ئويۇن ۋە تاماشا: ئولار ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىگەندە، ئەخمەت ئولارنى جامائەت سورۇنلىرىدا سۆكتى.

ئويۇنچا ئى. كىيىمنىڭ ياقا، يەڭ قاتارلىق جايلىرىنىڭ ئويۇلغان قىسمى، ئويۇلغان جاي: يەڭ ئويۇنچىسى. ياقا ئويۇنچىسى.

ئويۇن ـ چاقچاق ئويۇن ۋە چاقچاق، ئومۇمەن چاقچاق، ئويۇن تۇسىنى ئالغان ھەر خىل گەپ ـ سۆز ۋە ھەرىكەتلەر: ئولار خۇددى توي مەرىكىسىگە كېتىۋاتقان كىشىلەردەك ئويۇن ـ چاقچاق بىلەن ئىلگىرىلەپتتى.

ئويۇنچۇق ئى ① بالىلارنىڭ ئوينىشى ئۇچۇن ياسالغان ھەر خىل شەكىلدىكى نەرسە، بۇيۇم: بۇ قىزچاق مومىسىنىڭ ئازابلىرىدىن خەۋەرسىز، ئۆزىنىڭ ئويۇنچۇقلىرى بىلەن ھەپىلىشىپ ئولتۇراتتى. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ ئارزۇسىنى سۆزسىز ئىجرا قىلىدىغان، نېمە قىل دېسە شۇنى قىلىدىغان كىشى، قورچاق: سىز ئاللىقاچان باشلىقىڭىزنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىڭىزنى بىلەمسىز؟

ئويۇنچۇقخانا ئى. بالىلارنىڭ ئوينىشى ئۇچۇن ياسالغان ھەر خىل شەكىلدىكى نەرسە، بۇيۇملار قويۇلغان جاي، ئۆي، زال، ئورۇن: «قارا» ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇقخانا جاجىسىنى يېدى.

ئويۇنچى ① سۇپ. ئويۇن ـ تاماشىغا بەك ئامراق، ئويناشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ ئويۇن قېپى: ئويۇنچى بالا. ② ئى. ئومۇمەن ھەر خىل سەنئەت نومۇرلىرى ۋە سېرىك ئويۇنلىرىنى تاماشىبىنلار ئالدىدا ئويناپ كۆرسەتكۈچى ئارتىس: بىزنىڭ يېزىغا تۇرپان سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئويۇنچىلىرى كېلىپ ئۇچ مەيدان ئويۇن قويدى.

ئويۇنخانا ئى. ئومۇمەن تۇرلۇك ئويۇنلار ئوينىلىدىغان ياكى كۆرسىتىلىدىغان جاي، ئۆي، زال.

ئويۇن ـ كۈلكە ئويۇن ۋە كۈلكە؛ تاماشا: ئولار ئويۇن ـ كۈلكىلەردىن چارچاپ سالقىنلاش ئۈچۇن چىققانىدى.

ئۇ I ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە ئالتىنچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى، يەنى شۇ ھەرپنىڭ ئوقۇلۇشى.

ئۇ II ئال ① III شەخس ئالمىشىنىڭ بىرلىكى بولۇپ، ئۇستىدە سۆز بولۇۋاتقۇچىنىڭ ئادەم ياكى نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: بارات تاشۋاينىڭ قولىدىكى راۋابنى ئالىدۇ، مۇمىن ئاكا ئۇنى ھاپاش قىلىدۇ. ② سۆزلىگۈچىگە بىرئاز يىراق بولغان ياكى سۆزلىگۈچى يىراق ھېسابلىغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — بۇ بۈگۈنكى گېزىتمۇ؟ — ياق، ئۇ كونا گېزىت. ③ ۋاقىت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، نىسبەتەن بىرئاز ئىلگىرىكى كونكرېت ۋەقەلىكنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ يېرىم كېچىدە مۇشۇ باغقا كەلگىنىنى سېزىپ قالدىم.

ئۇ ئالەم ← ئۇ دۇنيا: كىشىگە زەررىچە بولسىمۇ نەپ بېرىدىغان كۈچ ۋە ئەقىل ـ ئىدراكنى ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كېتىشنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

ئۇ ئالەم ـ بۇ ئالەم ← ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا: چوقۇم تۆلەپ بېرىگىلەر، ماڭا ئوخشاش بىر تۈل خوتۇنغا زىيان ئۇرساڭلار خۇدايىم ئۇ ئالەم ـ بۇ ئالەم كەچۈرمەيدۇ.

ئۇ ئالەمگە ئۇزاتماق ئۆلتۈرمەك، يوق قىلماق: زەر مانا مېنىڭ قولۇمدىكى ئۇستىرا، بۇ سېنى مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىدۇ.

ئۇ دۇنيا <دىن> دىنىي چۈشەنچىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئۆلگەندىن كېيىن روھ ياشايدىغان جاي؛ باقىي دۇنيا، قىيامەت: — ئۇ دۇنيانى بىر كۆرەي دەپ، شۇ ياقتا بېرىۋىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم.

ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ① ھەر ئىككى دۇنيا، ھازىرقى ياشاۋاتقان دۇنيا ۋە ئۆلگەندىن كېيىنكى دۇنيا: سىلىدىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا خۇش بولۇپ كېتەتتىم. ② كۆچمە. ئەسلا، ھەرگىز، مەڭگۈ: — سەن قىلىۋاتقىنىڭ دەپ ئويلاپ قالما، بۇ ئىشلار ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئېسىمدىن چىقمايدۇ، — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن.

ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا بولۇپ كەتمەك ياخشىلىشالمايدىغان دەرىجىدە قاتتىق ئازارلاشماق، مۇناسىۋىتى پۈتۈنلەي ئۈزۈلمەك: بۇ ئىككىسى گەپ تالىشىپلا ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا بولۇپ كېتىشتى، ھازىرچە بۆلارنى ياراشتۇرماق تەس.

ئۇ شاختىن بۇ شاختا قونماق ← شاختىن ـ شاختا قونماق: مەن راستىنلا چالىقۇشتەك يەنىلا ئۇ شاختىن بۇ شاختا قونۇپ يۈرىدىغىنىمۇ؟

ئۇ قىلىپ ـ بۇ قىلىپ ھەر خىل چارە ـ ئامالىلارنى قوللىنىپ: دېھقانلار ئۇ قىلىپ ـ بۇ قىلىپ يۇرۇپ، ئاخىرى توغاننى ئېتىپ سۇنى ئېتىزغا باشلىۋالدى.

ئۇ كەم سۆز بولۇۋاتقاندىن ئىلگىرىكى پەيت، مەزگىل: ئۇ كەمىدە ئالىي مەلۇمات ئېلىش نەدە تۇرۇپتۇ، ئارىمىزدا بىر چەتتىن يەر ئىسلاھاتىغا قاتنىشىپ، يەنە بىر چەتتىن ساۋاتنى چىقارغانلارمۇ بار.

ئۇنى بىر دېمە راست دېدىڭ؛ دېمىسىمۇ شۇنداق، ئېنىق گەپ: ۋاي ـ ۋۇي، ئۇنى بىر دېمە، ھەرقانداق ئىشنى بىردەمدىلا تۈگىتىۋاتىدۇ. * ئۇنى بىر دېمە، ئۇ دائىم شۇنداق ئىچىۋالىدۇ.

ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ھەر خىل گەپلەرنى قىلىپ، تۇرلۈك سۆزلەرنى سۆزلەپ: ھېلىم باينىڭ بۇ باغقا كۆزى چۈشۈپ، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ يۈرۈپ، ئاخىر بېغىمنى تارتىۋالدى.

ئۇنىڭ دوپپىسىنى بۇنىڭغا كىيدۈرمەك بىرىنىڭ ئىشىنى باشقا بىرىنىڭ قىلىپ كۆرسىتىپ گوللىماق، بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە بىرقانچە ئادەمنى ئالدىماق: خۇشامەت، ياغلىما سۆزلەرگە ئۇستا نامان تولكە ئۇنىڭ دوپپىسىنى بۇنىڭغا كىيدۈرۈپ، ئارىدىن نەپ ئېلىشقا ماھىر ئىدى.

ئۇنىڭدىن كۆرە يۇقىرىدا دېيىلگەندەك قىلغانلىقىڭ ئورنىدا: — ئەل بولغان بىلەنمۇ بىكار، ئۇنىڭدىن كۆرە ئاستا ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭ يولىغا ماڭساق بولغۇدەك، — دېدى لىيۇ جېشىن.

ئۇ ياق ـ بۇ ياق ئۇ ياق ۋە بۇ ياق، ئۇ تەرەپ ۋە بۇ تەرەپ: ئۇ ياق ـ بۇ ياق قىلماق.

ئۇ ياق ـ بۇ ياق قىلماق بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق: — بىزمۇ بۇ شىركەتكە ئاز ئەجىر سىڭدۈرمىدۇق، ئەمدى قېرىغاندا بۇنچىلىك ئىشلارنى ئۇ ياق ـ بۇ ياق قىلالمىساق، — ئۇ بىردىن گېپىدىن توختاپ قالدى.

ئۇ ياقتا تارت ـ بۇ ياقتا تارت ھەممىسى ئۆزىنىڭ دېگىنىدە چىڭ تۇرۇش، تالاش ـ تارتىش: ئىككى كۆن بولدى. ئۇ ياقتا تارت ـ بۇ ياقتا تارت بىلەن بىر ۋەكىلنى سايلىيالمايۋاتىمىز.

ئۇ يان ـ بۇ يان ئۇ يان ۋە بۇ يان، ئۇ تەرەپ ۋە بۇ تەرەپ، يا ئۇ ياق ـ يا بۇ ياق.

ئۇ يېرىنى ياپسا، بۇ يېرى ئېچىلماق قىلمىشلىرىنىڭ بىردىنى يوشۇرسا، يەنە بىرى چۆۋۈلۈپ چىقماق: ئەختەم نەپسىنى ئەنە شۇنداق قويۇۋەتكەچكە، تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى كەلگەندە يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۇ يېرىنى ياپسا، بۇ يېرى ئېچىلىپ، قىلغان ـ ئەتكەنلىرى ھەممىگە ئاشكارىلاندى.

ئۇ ـ بۇ ئۇ ھەم بۇ؛ مەلۇم بىرقانچە كىشى: ئۇ شۇنداق ئۇرغان بولسىمۇ گەپ قىلماي تۇردۇم، يولدىن ئۆتكەن ئۇ ـ بۇ كېلىپ ئۇنى توتۇۋالدى.

ئۇپ ئى. دىيال. يازنىڭ قىزىق، تىنچىق ئايتىپى.

ئۇپا ئى. پەرداز قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان خۇشبۇي، ناھايىتى يۇمشاق تالقان: ئۇپا سۈرتمەك. ئۇپا قۇتىسى.

ئۇپا ـ ئەڭلىك يوز ـ قول قاتارلىقلارنى پەرداز قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇپا، ئەڭلىك، سۈرمە، يوز مېيى قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى: ئۇ ئەتىر ۋە ئۇپا ـ ئەڭلىك پۇرىقى بىلەن ئۆزىنى كۆرسەتمە تۇرغان چىرايلىق قىزنى ماڭا تونۇشتۇردى.

ئۇپراتماق «ئۇپرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تولا پىيادە مېڭىپ ئايىغىمنىڭ پاشنىسىنى ئۇپرىتىۋەتتىم.

ئۇپراشماق «ئۇپرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇلار خەنىڭ ئىشىغا نېمانچە ئۇپرىشىدىغاندۇ؟

ئۇپراقچىلىق سۈپ. دىيال. ئاۋارىچىلىك.

ئۇپرىتىلماق «ئۇپراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نەچچە ئون كەتمەن ئۇپرىتىلىپ شۇنچىلىك كولانغان بولسىمۇ، لېكىن يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن ئۇ ساندۇق تېخىچە ئۆزىنى ئاشكارىلىمىغاندى.

ئۇپرىماق پ ① ئەسۋاب، ئۈسكۈنە قاتارلىقلار سۈركىلىش ياكى كۆپ ئىشلىتىلىش سەۋەبىدىن ھەجمى، مىقدارى ئازىيىپ، كىچىكلەپ بارماق: چولاق كەتمەنلەرنى، ئۇپراپ بۇقىنىڭ ماڭلىيىدەك بولۇپ قالغان جوتۇلارنى كۆتۈرگەن كىشىلەر ھايال ئۆتمەي بۇ يەردە پەيدا بولۇشتى. ② كۆچمە. بىكار ئاۋارە بولۇپ ئارتۇقچە جاپا چەكمەك، قىينالماق، ئۆزىنى ئالدۇرماق: ئولتۇر بالام، ئولتۇر، سەن بىلەن بىزنىڭ ئۇپرىغىنىمىزدىن ئۇنىڭ پەرۋايى پەلەك، گەپ قىلساڭ يەرگە قاراپ تۇرغىنى تۇرغان.

ئۇپۇق ئى [ئە] ئاسمان بىلەن يەر ياكى سۇ يۈزىنىڭ كۆز يەتكۈدەك يىراقلىقتا تۇتاشقاندەك كۆرۈنىدىغان قىسمى: شىمال تەرەپتە تاغ تىزمىلىرى بارغانچە بىر تال يىپ بولۇپ ئاخىرى ئۇپۇققا چۆكۈپ كېتەتتى.

ئۇپۇق سىزىقى <جۇغ> گورىزونتال يۆنىلىشتە قارىغاندا، ئاسمان بىلەن يەر چېگرالىنىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان سىزىق.

ئۇپۇسسىمان سۈپ. ئۇپىغا ئوخشاش ئايلاق ۋە يۇمشاق: بوۋاي قىغدىكى ئاقۇچ ئۇپۇسسىمان چېچەكنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئۈۋۈلاپ تۇرۇپ قالدى.

ئۇپىلاتماق «ئۇپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ساتىراشخانىغا كىرىپ ئۆزۈڭنى ئۇپىلىتىپ چىققان ئوخشىمامسەن؟ ــ دېدىم ئايالىمنىڭ ئەپتىگە قاراپ چاقچاق ئارىلاش.

ئۇپىلاشماق «ئۇپىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چوڭراق ياشتىكى تەجرىبىلىك قوشنا ئايالالاردىن بىرقانچىسى بىر يەرگە غۇزمەكلىشىپ، ئۆزئارا چاقچاقلاشقاچ بوۋاقنى ئۇپىلاشقىلى تۇردى.

ئۇپىلانماق «ئۇپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاقنىڭ بويۇن ۋە تېقىملىرىدىكى ئاقتىن قارىغاندا ئۇنىڭ ھازىرلا يۇيۇلۇپ ئۇپىلانغانلىقى مەلۇم ئىدى.

ئۇپىلىماق پ. ئۇپا سۈركىمەك، ئۇپا بىلەن پەرداز قىلماق: سەلىمە يۈزلىرىنى ئۇپىلاپ ئېينەك ئالدىغا كەلدى.

ئۇتتۇر ① سۈپ. مەلۇم بىرنەرسىنىڭ ئوتتۇرىلى، ئالدىغا جايلاشقان، ئۇدۇل: ئۇتتۇر چىش. * مەكتەپنىڭ ئۇتتۇرىدا بىر كىچىك دۇكان بار. ② رەۋ. ھېچ يەرگە بۇرالماي، توپتوغرا، ئۇدۇل: ھويلا يۇككىدە دەرەخلىك، گۈلزارلىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كەڭ تاشلار يانتۇزۇلغان بىر يول تاكى چوڭ كۆلگىچە ئوتتۇر باراتتى. ③ رەۋ. ئېھتىياجغا تۇشلۇق، ئۇدۇللۇق: شەھەر قىممەتچىلىك، مەن ئۇتتۇر تېپىپ، ئوتتۇر خەجلەپ ئۆگىنىپ قېلىپ، پۇل توپلىيالماي قالغان ئادەم.

ئۇتتۇر چىش <ئانات> ئاستى ـ ئۈستى جاغنىڭ مەركىزىي قىسمىدىكى چىش. ئادەملەرنىڭ ئاستى ـ ئۈستى جاغدا تۆت تالدىن بولىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى ئىسكىنىگە ئوخشاش بولۇپ، نەرسىلەرنى كېسىشكە ماسلاشقان.

ئۇتتۇر كەلگىنچە قانداق توغرا كەلسە شۇنداق، بولۇشىچە: ئوندىقتا، ئېرىشىشتە لەززەت يوق دەپ ھېچ نەرسىگە ئىنتىلمەسلىك كېرەكمۇ؟ بولۇشىغا ئوتتۇر كەلگىنچە ياشاش كېرەكمۇ؟

ئۇتتۇر مىجەز دىيال. كۆڭلىدىكىنى يوشۇرمايدىغان، ھېيلىسى يوق، توز، ئۇدۇل ئادەم.

ئۇتتۇرلاپ رەۋ. ھېچ يەرگە بۇرۇلماي، ئۇدۇل، توپتوغرا: مەن كالىچمىنى ساپتىم ـ دە، ئوتتۇرلاپ بۇ ياققا ماڭدىم.

ئۇتتۇرلۇق رەۋ ← **ئۇدۇللۇق**: قاۋۇل دەسلىپىدە مۇداپىئەدە تۇرۇپ قايسى يېقىنلاشسا شۇنى ئوتتۇرلۇق ئەدەپلىگەچ، بۇ ئىككىسىنىڭ قانچىلىك گۈمپىسى بارلىقىنى بايقاپ چىقتى.

ئۇتقۇچى ئى. ئېرىشىشكە تېگىشلىك مۇۋەپپەقىيەت ۋە نەتىجىنى قولغا ئالغۇچى، يەڭگۈچى، قارشى تەرەپتىن ئۈستۈن كەلگۈچى: ئەگەر ئاپتوموبىل باھاسىدا مۇشۇنداق تۆۋەنلەش بولىدىغان بولسا، بۇ پىكاپلارغا قىزىققان ئىستېمالچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇلار پىكاپ بازارلىرىدىكى ئەڭ چوڭ ئۇتقۇچى بولۇپ قالىدۇ.

ئۇتقۇزماق پ. ئېرىشىشكە تېگىشلىك مۇۋەپپەقىيەت ۋە نەتىجىنى قولدىن بېرىپ قويماق، يېڭىلمەك: ئون ئىككى مىك! بۇنچىلىك پۇلنى ئۇ دۆۋە ـ دۆۋە ئالتۇننى ئوتقۇزغان ياكى ئوتقان جايدىن تاپالايدۇ.

ئۇتقۇزۇپ قويغان قىمارۋازدەك ناھايىتى غەمكىن، مەيۇس، پەرىشان: ھوشۇر ئىمام ئوتقۇزۇپ قويغان قىمارۋازدەك كىگىزنى تاتىلاپ جىم ئولتۇراتتى.

ئۇتقۇزۇشماق «ئۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى ئىككى يىللىق ئەمگىكى بەدىلىگە كەلگەن پۇللىرىنى بىر قىمارۋازغا ئوتقۇزۇشۇپ، ئۆيگە قايتىشتىن خىجىلچىلىقتا چەت يۇرتلارغا مېڭىشقا تەمشەلدى.

ئۇتماق پ ① كۈچ سىنىشىش، مۇسابىقە، ئويۇن قاتارلىقلاردا بەسلەشكۈچى قارشى تەرەپتىن ئوستۇن كەلمەك؛ يەڭمەك: شۇ كۈنى مەن بار كۈچۈم بىلەن غەيرەت قىلىپ ئىلىچاقتىن ئون نەچچە قەدەم بۇرۇن پەللىگە يېتىپ بېرىپ ئون سامسا ئوتۇۋالدىم. ② ئۆزىگە قارىتىۋالماق: كەپتىرىم كۆرۈنمەيدۇ، كەپتەرۋاز توتۇۋالىدى. غۇنچە بويلۇق قارا كۆز كۆڭلۈمنى ئوتۇۋالدى. ③ كۆچمە. تېجەپ قالماق، ئىقتىساد قىلماق: شۇ بويىچە رېمونت قىلىنسا، ۋاقتىتىن مۇ، كۆچتىنمۇ ئوتىمىز.

ئۇتوپىزم ئى [ر<گىرىك] خىيالپەرەسلىك، خام خىياللىق: روشەنكى، ئوتوپىزم ھوقۇق بىلەن بىرلىشىپ قالسا، ئىنسانلارنى زور بەدەل تۆلەشكە مەجبۇر قىلىدۇ.

ئۇتوپىست ئى [ر] ئەمەلگە ئاشمايدىغان خىياللارنى قىلغۇچى، خىيالپەرەس ئادەم.

ئۇتوپىيە ئى [ر<گىرىك] ① توماس مور ئوتتۇرىغا قويغان خىيالىي سوتسىيالىزم تەلىماتى. ② ئەمەلگە ئاشمايدىغان خام خىيال، قۇرۇق ئارزۇ: شۇنىڭغا ئەگىشىپ بۇ خىل غايىمۇ چېكىگە

يەتكىلى بولمايدىغان گۇزەل ئۇتوپىيەگە ئايلاندى. ③ <ئەد > جەمئىيەت تۈزۈمىنىڭ كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر ئاساسىدا تەسۋىرلەيدىغان گۇچى بەدىئىي ئەسەر.

ئۇتوپىيەلىك سۈپ. ئۇتوپىيەگە ئائىت، ئۇتوپىيە خاراكتېرىدىكى، خىيالىي: بىزنىڭ شەھەر ئەسلىدە ئىنسانلاردا بولىدىغان ياخشىلىق بىلەن يامانلىق نىسبىتىنىڭ تىمتاسلىقىدا گۇللەنگەن، قان ۋە تەشۋىشتىن خالىي ئۇتوپىيەلىك شەھەر ئىدى.

ئۇتۇشماق «ئۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ قېتىمقى پۇتبول مۇسابىقىسىدە قارشى تەرەپتىكىلەرنى ئۇتۇشۇپ، زەپەر قۇچۇپ قايتقان ئەزىمەتلەردۇر.

ئۇتۇق ئى ① ئېرىشكەن نەتىجە، مۇۋەپپەقىيەت، غەلىبە: مەن بۇ جاۋابنى بۇ قېتىمقى زىيارىتىمنىڭ مۇھىم بىر ئۇتۇقى دەپ، ئىنتايىن خۇش بولدۇم. ② خىزمەت، ئىش قاتارلىقلارنى يەكۈنلەش داۋامىدىكى ئىجابىي تەرەپلەر؛ نەتىجە: بىر ئادەمنىڭ خىزمىتىدە ئۇتۇق يەتتە ئۇلۇش، كەمچىلىك ئۇچ ئۇلۇش بولسا، ئۇنىڭ خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ياخشى بولغان بولىدۇ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۇتۇقسىز سۈپ. ئۇتۇقى، نەتىجىسى يوق؛ ئۇتۇق قازىنالمىغان: بۇ ئۇتۇقسىز ئەمگەكتىن كۆڭلى غەش بولۇپ، ئولتۇرۇشتى ئۇلار بىردەم تاشتا زوكزىيىپ.

ئۇتۇقلۇق سۈپ. ئۇتۇقى، نەتىجىسى بار؛ ئۇتۇق قازىنالغان: ــ دادا، بۇلارنىڭ قىلۋاتقان ئىشلىرىغا گۈمان بىلەن قارىماڭ، كۆپچىلىك مەسلىھەت بىلەن ئۆز تەجرىبىلىرىنى قوشۇپ قىلغاندىن كېيىن ئىش ئۇتۇقلۇق چىقىدۇ، ــ دېدى بالا.

ئۇتۇلماق «ئۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ نۆۋەت مەلىكە قەستەن يولنى خاتا مېڭىپ ئۇتۇلۇپتۇ.

ئۇجاي ئى. دىيال. جەمەت، ئەۋلاد.

ئۇجماق ئى. تارس. جەننەت: مەردكە مەشرەپ يارىشار شەكسىز، زەپەر بىلەن توي ھامان قوشماق. چۈنكى غەيرەت ــ شىجائىتىگىدە، يارالماقتا يۇرتۇڭدا ئۇجماق.

ئۇجۇر ــ بۇجۇر كېلىپ چىقىش، ئىچكى ئەھۋالغا مۇناسىۋەتلىك ئۇشتاق ــ چۈشۈشلەك ھەممە تەرەپلەر، ھەممە ياق، ھەممە: بىز كۆندە بىرنەچچە خىل ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىمىز، بۇ جەمئىيەتنىڭ ئۇجۇر ــ بۇجۇرىنى تازا چۈشەندۇق.

ئۇجۇر ــ بۇجۇرىنى قويماي ھېچنېمىنى قالدۇرماي، ھەممىنى: قاسىم سورىغاندىمۇ ئۇجۇر ــ بۇجۇرىنى قويماي سورايتتى ــ دە، ئاندىن قايتا ــ قايتا مەشىق قىلاتتى.

ئۇجۇز سۈپ. دىيال. ئاجىز، خار، پەس؛ ئەرزان.

ئۇجۇزلىماق پ. دىيال. خارلىماق، پەس كۆرمەك.

ئۇجۇقتۇرماق «ئۇجۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ئەگەر سىلەر بولمىغان بولسىڭلار، ــ دەپتۇ ۋەزىر، ــ بۇ ھارامزادىنى شۇ يەردىلا ئۇجۇقتۇرۇۋېتەتتىم.

ئۇجۇقماق پ ① يوقالماق، ئۆلمەك، تۇنجۇقماق: ياسىن تامغا ئېسىلغان پالاقنى قولىغا ئېلىپ «ۋاقىدە» بىرنى سالغانىدى، چۈشەن دەرھال ئۇجۇقتى. ② كۆچمەك. گەپ قىلالماي قالماق، جىممىپ كەتمەك: تاشۋاي بېشىنى سېلىپ ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

ئۇجۇقۇشماق «ئۇجۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قورققىنىدىن ئۇجۇقۇشۇپلا كەتتى.

ئۇجۇل ئى. يىكەن غولىنىڭ باش قىسمى ئىچىدە بولىدىغان بىر خىل سېرىق ماددا، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

ئۇچ I ئى ① نەرسىلەرنىڭ ئىنچىكىلەشكەن، ئۆتكۈر تەرىپى: يىڭنىنىڭ ئۇچى. بىگىزنىڭ ئۇچى. نەيزىنىڭ ئۇچى. ② يېپ، سىم، تاياق قاتارلىقلار تەرەپلىرىنىڭ بىر بېشى: ئارغامچىنىڭ ئۇچى. تاياقنىڭ ئۇچى. ③ قول، پۇت، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالارنىڭ ئاخىرقى قىسمى: بارماقنىڭ ئۇچى. ساقالنىڭ ئۇچىنى قىرقماق. ④ بۇرجەكلىك بۇيۇملارنىڭ بۇرجىكى: ياغلىقنىڭ ئۇچى. گالستۇكنىڭ چوڭ ئۇچى. ⑤ تىك ھالەتتىكى نەرسىلەرنىڭ يۇقىرى قىسمى، چوققىسى: تام تۈۋىدىن، دەرەخ ئۇچىدىن، ئادەم ئىچىدىن قېرىيدۇ (ماقال). ⑥ كۆچمە. باشلىنىش قىسمى، بېشى: ئۇ بىرئاز ياقتۇرماسلىق، كەمسىتىش تەلەپپۇزى بىلەن گەپنىڭ ئۇچىنى چىقاردى. ⑦ گاڭىبى قاتارلىقلارنىڭ خەت يازىدىغان، پۇلاتتىن ياسالغان قىسمى. ⑧ تۇخۇمنىڭ توم، يوغان بولمىغان تەرىپى: ــ مۇشۇنداق تۇخۇمدىن ئىككى يۈزنىڭ ئۇچ ــ پاينىكىنى ئۇرۇۋالمەن، ــ دېدى. سېيىت مەشرەپكە كۆرەڭلەپ. ⑨ مىلتىق، ئاپتومات قاتارلىقلارنىڭ قولدا تۇتىدىغان قىسمىغا قارىمۇقارشى تەرىپى: مىلتىقنىڭ ئۇچىنى تەڭلىمەك.

ئۇچ تارتماق بوي تارتىپ ئۆسمەك، ئېگىزلىمەك، سوزۇلماق.

ئۇچىغا چىققان ئۆتۈپ كەتكەن؛ ئەڭ ئالدىنقى: بۇ بەگنىڭ يېنىدا ئۇچىغا چىققان بىر يامان ئوغرى بار.

ئۇچ II ئى. ئېگىرىش ئۇچۇن ئېتىلغان پاختىدىن تەييارلانغان پىلتا: ئۇچ ئېگىرمەك.

ئۇچا ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەل ئومۇرتقا ئەتراپى: ئۇچىسى قىچىشقان ئېشەك توگمەنگە بارار (ماقال). * خوتۇن ئالدىنىڭ ــ ئۇچاڭغا ئوتۇن ئالدىڭ (ماقال). ② ئۇستباش، ئۇست: يارىشىپتۇ ئەجەبمۇ، ئەتلەس كۆڭلەك ئۇچاڭغا، قاچانغىچە كېلىمەن، دەۋانىدەك كوچاڭغا.

ئۇچسىي ئاپتاپ كۆرمەك ← دۇمبىسى ئاپتاپ كۆرمەك: ئۇچ ــ تۆت يىل بولدى، ئەھۋال ئۆزگەردى، دېھقانلارنىڭ ئۇچىسىمۇ ئاپتاپ كۆردى.

ئۇچسىي ئاپتاپ كۆرمىگەن جاپا تارتمىغان؛ چېنىقمىغان: بۇگۈن ئۇچسىي ئاپتاپ كۆرمىگەن يىگىتلەرنىڭ خامان سورۇشتىكى غەيرىتى قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرىدىغان بىر كۈن كەپتۇ.

ئۇچسىي قىچىشسا، گەدىنىي قاشلايدىغان ← دۇمبىسى قىچىشسا، گەدىنىي تاتلايدىغان: ئۇچىسى قىچىشسا گەدىنىي تاتلايدىغان نەدىكى بىر نېمىلەرنى ئەۋەتكىنى نېمىسى؟

ئۇچسىي قىچىشماق ← دۇمبىسى قىچىشماق: ئۇچاڭ قىچىشىپ تۇرامدۇ؟ كەل بولمىسا ئوتۇن توشۇ.

ئۇچىنى قورۇماق توڭدۇرماق، مۇزلاتماق: ئۇچىنى قورۇيدىغان سوغۇقتا يولغا چىققان يولۇچىلار قونالغۇغا كېلىپ گۈلخان ياقتى.

ئۇچار ① «ئۇچماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئۇچار گىلەم. تىك ئۇچار ئايروپىلان. ② كۆچمە. ناھايىتى تېز يۈرىدىغان: ئۇچار ئات. * خالايىق، بەكمۇ تېز دەيدۇ ئۇچار تۇلپارنى، شۇڭقارنى، ئۇلارنى ئارقىدا تاشلاپ جەسۇر ــ مەردانە ماڭغان قىز.

ئۇچارقانات ئى [ئۇچار + قانات] ئۇچىدىغان قۇشلار: ئۇيەردە تۇرلۇك ــ تۇمەن ئۇچار قانات، جان ــ جانىۋارلار جىق بولۇپلا قالماستىن، يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ بار ئىكەن.

ئۇچارلىق ئى. ئاسماندا ئۇچۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان قۇش قاتارلىقلار.

ئۇچارلىق ـ تىنارلىق ئاسماندا ئۇچىدىغان، يەردە ماڭىدىغان بارلىق جانلىقلار.

ئۇچاستكا ئى [ر] ① بىر ھەر ئىش، پائالىيەت ئۇچۇن مەخسۇس ئاجرىتىلغان يەر بۆلىكى، مەيدان: سايلام ئۇچاستكىسى. ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش ئۇچاستكىسى. ② ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ دائىرىسى، تارماق، ساھە: 20 نەچچە يىل يېتىشتۇرۇش ئارقىلىق ھازىر زاۋۇت بويىچە ھەربىر سېخ، ئۇچاستكا، پەن ـ گۇرۇپپىدا مىللىي كادىرلار بار بولدى. ③ تۆمۇرىيول، تاشيول لىنىيەسىدىكى يول ئاسرىغۇچى ئىشچىلار تەشكىلاتى ۋە ئۇلار ئورۇنلاشقان جاي: بۇ سومكا تۆمۇرىيول تارماق ئۇچاستكىسى ئاشخانىسىنىڭ زاپخوزى يوقتىپ قويغان سومكا بولۇشى مۇمكىن.

ئۇچبېگى ئى [ئۇچ + بەگ + ى] تارس. تارىختا ئوتلاق، دېھقانچىلىق بېجى قاتارلىقلارنى ئالىدىغان ئەمەلدار: سايىم ئۇچبېگى قېچىپ كېتىۋېتىپ نىياز پالۋاننى ئېتىپ قويدى.

ئۇچتۇرپان ئى <جۇغ> شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيەنىڭ نامى.

ئۇچتۇرپان قوزغىلىڭى <تارىخ> 1765 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچتۇرپاندىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ فېئودالىق ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىغان قوراللىق قوزغىلىڭى.

ئۇچراتماق ① «ئۇچرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زىيانغا ئۇچراتماق. ② ئىلگىرى كۆرمىگەن، يولۇقمىغان ئادەم، ئەھۋال ياكى ئىشنى كۆرمەك، يولۇقتۇرماق: بىز ئايلانغان 10 نەچچە ناھىيەنىڭ ئېچىدە خۇرشىدەمدەك قىزنى ئۇچراتمىغاندۇق.

ئۇچراتقۇزماق «ئۇچراتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەن چاۋ ئۇلاردىن 25 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى سەپەرۋەر قىلدۇرۇپ، كۆچا، قاراشەھەر خانلىقلىرىنى مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقۇزدى.

ئۇچراشتۇرماق «ئۇچراشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەمخان ھەدە «خەلق باغچىسى»دا ئەنۋەرگە رەنانى ئۇچراشتۇرۇپ قويۇپ، كېتىپ قالدى.

ئۇچراشتۇرۇشماق «ئۇچراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئۇچراشتۇرۇلماق «ئۇچراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىسى ھايات شامالىرى تەرىپىدىن تولىمۇ تاسادىپىي ۋە خۇشال ھالدا ئۇچراشتۇرۇلدى.

ئۇچراشما سۇپ. قارىمۇقارشى تەرەپ دەلمۇدەل ياكى يۇز تۇرانە ئېتىپ بارىدىغان: ئۇچراشما جەڭ.

ئۇچراشماق ① «ئۇچرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئانا ـ بالا يول ئۇستىدە ئۇچراشتى. ② روبىرو كەلمەك، ئۇدۇللاشماق: دەل شۇ دەقىقىدە بەختىگۈلمۇ ئارقىغا قارىغاندى، ئىككىسىنىڭ كۆزى ئۇچراشتى.

ئۇچرىتىشماق «ئۇچراشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 20 ـ ئەسىر شۇ قەدەر ئەسەبىي قىلمىقلار بىلەن تولغان ئەسىر بولدىكى، كىشىلەر مۇقەددەس كىتابلاردىكى قىيامەت تەسۋىرىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى رېئال تۇرمۇشتىن يەتكۈدەك ئۇچرىتىشتى.

ئۇچرىتىلماق «ئۇچراشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇچارە ئوبدانلا ئۇنۇم بېرىپ، دۇشمەن قوشۇنلىرى زور تالاپەتكە ئۇچرىتىلدى.

ئۇچرىشىشماق «ئۇچراشماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۇچرىماق پ ① ئۇدۇلدىن، قارشىسىدىن چىقماق، روبىروسىغا كېلىپ قالماق: قارىغۇ مۇشۇككە ئۆلۈك چاشقان ئۇچراپتۇ (ماقال). ② تېپىلماق، چىقماق: ئارىمىزدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىۋالغىنىلارمۇ ئۇچرايتتى. ③ نامايان بولماق، كۆرۈلمەك: يازنىڭ ھاۋاسى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، سەپرادىن بولغان كېسەللىكلەر كۆپرەك ئۇچرايدۇ. ④ نېسىپ بولماق، يولۇقماق: تاللاپ ـ تاللاپ تازىغا ئۇچراپتۇ (ماقال). ⑤ دۇچار بولماق، دۇچ كەلمەك، يولۇقماق: پالاكەتكە ئۇچرىماق. زىيانغا ئۇچرىماق. كاشىلىغا ئۇچرىماق. غەزەپكە ئۇچرىماق. قەستكە ئۇچرىماق. تەھدىتكە ئۇچرىماق.

ئۇچسىز سۇپ. ئۇچى يوق، ئۇچ چىقىرىلمىغان: ئۇچسىز قەلەم.

ئۇچقاق سۇپ. ئاسانلا پارغا ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىدىغان، ئۇچۇشچان: بېنزىن ئۇچقاق كېلىدۇ.

ئۇچقاندەك رەۋ. ناھايىتى تېز، چاپسان: ئەركىن ئۇچقاندەك باردى ـ دە، ئادەملەر ئارىسىغا قىستالدى.

ئۇچقۇرۇل ئى. سىرتتىن باستۇرۇپ كەلگەن دۇشمەننى كۆرۈپ، ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۇچۇن شەھەرنىڭ ئەڭ چېتىگە سېلىنغان قوغدىنىش تۇرى، مۇنارى.

ئۇچقۇ ئى. ئايروپىلان: كۆكسېرى ئۇچقاندا ئۇچقۇ لىككىدە، كۆز يېشىم تولدى چاناققا لىققىدە.

ئۇچقۇچى ئى<قاتن> ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىقلارنى ھەيدەيدىغان كىشى.

ئۇچقۇچسىز سۇپ. ئۇچقۇچسى يوق، ئۇچقۇچى باشقۇرمايدىغان: ئۇچقۇچسىز ئايروپىلان.* ئۇچقۇچسىز رازۇېدكا ئايروپىلانى، قوراللىق تىك ئۇچار ئايروپىلان، بومبارداىمانچى ئايروپىلانلار ئالدى بىلەن جەڭگە ئاتلاندى.

ئۇچقۇچلىق ئى. ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىقلارنى ھەيدەش ئىشى، كەسپى: رىزۋان ئاۋىئاتسىيە شىركىتىدە ئۇچقۇچلىق قىلىدۇ.

ئۇچقۇر سۇپ ① ئۇچىدىغان، تېز ئۇچىدىغان: ئۇچقۇرپاقا. ② ئۇچقاندەك يۇرىدىغان، ناھايىتى تېز: بۇ ئات شامەخسۇتنىڭ ئوردىسىدىكى ئەڭ ئۇچقۇر ئاتلارنىڭ بىرى ئىدى. ③ كۆچمە. ئەسكە ئېلىنمىشى تېز بولغان، تەسەۋۋۇردا دەرھال ئەكس ئېتىدىغان: ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىيالى بېيجىڭنىڭ ئاجايىپ گۈزەل گۈل ـ چىمەنلىكىلىرىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى.

ئۇچقۇرلۇق ئى. تېز ئۇچىدىغان ئىقتىدار: شۇھرەتتە لاچىنىڭ ئۇچقۇرلۇقى بار، چوققىلار ئۇستىدە ئۇنىڭ پەرۋازى. يالت قىلىپ ئۆتىدۇ قۇياش ئاستىدىن، قۇلاقتا قالىدۇ پەقەت ساداسى.

ئۇچقۇن ئى ① كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ چاچرىشىدىن ياكى نەرسىلەرنى سۇركەشتىن چىققان ئوت پارچىسى: تاماكا ئوردىم، ئەمما ئىچىگە قۇم ـ تۇپا توشۇپ كەتكەن چاقمىقىمدىن بىرەر تال ئۇچقۇنمۇ چىقمىدى. ② نەرسىلەرنىڭ چاچرىغان، توزۇغان ئۇششاق پارچىلىرى، زەررىچىلىرى: قاش قارايغان چاغ ھاۋا سوغۇق، ئۇششاق قار ئۇچقۇنلىرى ئۇچقۇنداپ تۇراتتى. ③ كۆچمە. سەزگۈ، ھېسسىيات، روھىي ھالەت قاتارلىقلار ئىپادىلەنگەن

كىشى سىياقىدىكى مەلۇم ئالامەت، بەلگە: مەستۇرەنىڭ كۆزلىرىدە كۈلۈمسىرەش ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۇچقۇن پاقا <زوئول> قوش ماكانلىقلار كىلاسى، پاقىلار ئائىلىسىدىكى هايۋان. تەن ئۇزۇنلۇقى ئالتە ـ يەتتە سانتىمېتىر. چوڭلىرى توققۇز سانتىمېتىر كېلىدۇ. دۇمبىسى توپا رەڭ، سىرتى ۋە قىزىل سەپكۈنلىرى بار. تۆت ئايىغىدىمۇ توغرىسىغا جايلاشقان قارامتۇل ئالىسى بار. قورساق قىسمى سۈت رەڭگىدە، ئەركەكلىرىنىڭ ئىچكى ئاۋاز خالتىسى بولىدۇ. 1 ـ بارمىقىدىكى قاداقچىسى تەرەققىي قىلغان، بارماق ئارلىقىدا پەنجىسى بار. تاغ باغرىدىكى تەسكەي، نەم ئورۇنلاردا ياشايدۇ. قىش پەسلىدە توپلىشىپ سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى تاش ئاستىدا قىشنى ئۆتكۈزىدۇ.

ئۇچقۇندى ① ئى. يالقۇنلاپ كۆيگەن ئوتتىن چاچراپ چىققان پارچە، ئۇچقۇن: ئوت ئۇچقۇندىسى. ② سۈپ. شامالدا ئۇچۇپ چۈشكەن، شامالدا ئۇچۇرۇشتىن هاسىل بولغان: ئۇچقۇندى سامان.

ئۇچقۇنسىز سۈپ. ئۇچقۇنى يوق، ئۇچقۇن چىقارمايدىغان، ئۇچقۇن چاچراتمايدىغان: نېمە ئۈچۈندۇر بۈگۈن تونۇرنىڭ ئوتىمۇ خۇددى خوجايىنىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەندەك ئۇچقۇنسىز ئاستا هالەتتە كۆيمەكتە ئىدى.

ئۇچقۇنلاتقۇچ ئى<ماشىن> ئىچىدىن يانىدىغان دۈنگا ـ تېلىنىڭ ئوت ئالدۇرۇش قۇرۇلمىسى. شەكلى پۈرۈپكىغا ئوخشاش بولۇپ، سىلىندىرنىڭ ئاغزىغا ئورنىتىلىدۇ. يۇقىرى بېسىملىق توك ئۇنىڭدىن ئۆتكەندە ئۇچقۇنلىنىپ، سىلىندىر ئىچىدىكى يېقىلغۇنى پارتلىتىدۇ.

ئۇچقۇنلاتماق «ئۇچقۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۈن نۇرى ئاپئاق قارنى خۇددى كۈمۈش پارچىلىرىدەك ئۇچقۇنلاتقاچقا كۆز قامىشاتتى.

ئۇچقۇنلانماق «ئۇچقۇنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تاڭدىكى قۇياش مىسالى هەر تەرەپنى يورۇتۇپ، دەشت ـ ياۋانلار ئارا ئۇچقۇنلىنىپ گۈلخان كېلەر.

ئۇچقۇنلۇق سۈپ. ئۇچقۇنى بار، ئۇچقۇن چىقارغان، ئۇچقۇن چاچراتقان، ئۇچقۇنلانغان، ئۇچقۇنلىنغان: هاۋا سوغۇق بولسىمۇ، سەپەرداشلار ياققان گۈلخانىنىڭ ئۇچقۇنلۇق تەپتى خۇددى يېڭى چىققان قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدەك، يايلاققا هارارەت بېغىشلايتتى.

ئۇچقۇنلىماق پ ① كۆيۈپ ئۇچقۇن چىقارماق، ئۇچقۇن چاچراتماق: ئوت ئۇچقۇنلاپ كۆيدى. ② كۆچمە. ئۇچقۇن ئېلىپ يېنىشقا، پەيدا بولۇشقا باشلىماق: ئۇچقۇنلاپ تۇرغان ئىنقىلاب يادىغىن هاسىل قىلدى. ③ ناهايىتى ئۇششاق زەررىچە هالىتىدە يېغىماق: راست دېگەندەك پۈتۈن ئەتراپنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، قار ئۇچقۇنلاشقا باشلىدى. ④ كۆچمە. پەيدا بولماق. ئىسپاتلىنىمەك (سەزگۈ، هېسسىيات، روهىي هالەت قاتارلىقلارنىڭ بەلگىسى هەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئەمدى ياش ئەمەس، غەزەپ ئۇچقۇنلايتتى.

ئۇچلاتماق «ئۇچلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قېرىنداشىنى ئۇچلاتماق. * تۇرسۇنجان بادىرنى ياغاچچى ئۇستام يېنىغا ئۇچلاتقىلى ئېلىپ ماڭدى.

ئۇچلاشماق «ئۇچلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئېتىز ئۇستىگە كەلگەنلەر بىردىن قوزۇق ئۇچلىشىپ ئۆزىگە ئايرىلغان قىرلارغا قېقىشقا باشلىدى.

ئۇچلانماق «ئۇچلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: دېمىسىمۇ ئۇنىڭ قېرىنداشى ئۇچلىنىۋېرىپ كىچىككىنە قالغانىدى.

ئۇچلايماق پ. دىيال. گەۋدىلەنمەك، كۆتۈرۈلۈپ چىقماق، چوقچىيىپ چىقماق.

ئۇچلۇق سۈپ. ئۇچى بار، بىر تەرىپى ئىنچىكە، ئۇچلانغان: ئۇنىڭ قىسىق كۆزلىرى تېخىمۇ كىچىكلەپ، يۇمىلاق ئۇچلۇق تار ئېغىزىدىكى ئۆچكە ساقىلى تىترەپ كەتتى.

ئۇچلۇق باش دىيال. باشقىلارنىڭ سېپىگە، ئارىسىغا سىغدىلىپ، شۇڭغۇپ، يوشۇرۇنچە كىرىۋالغان ئادەم.

ئۇچلۇق تۇمشۇق باشقىلاردىن ئاسان رەنجىيدىغان، باتىنىغاق.

ئۇچلىغۇچ ئى. قېرىنداش قاتارلىقلارنى قىرىپ ئۇچلايدىغان تىغلىق ئەسۋاب.

ئۇچلىماق I پ ① بىر تەرىپىنى يونۇپ، قىرىپ ئىنچىكە، ئۆتكۈر قىلماق، ئۇچ چىقارماق: چاققان قول ئابدۇللا روزى ياغاچ ئۇچلاپ، چوڭ خەت ئۇچۇن بىر تال ئەپچىل قەلەم تەييارلىدى. ② سوزماق، ئۇزارتماق: قىز يىگىتنى تونۇغاندەك بولۇپ، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ مەسخىرە بىلەن كۈلدى. ③ ئۇچ چىقارماق، ئۇلىماق: چاپاننىڭ يېڭىنى ئۇچلىماق. ④ ئۇچ هالىتىگە كەلتۈرمەك، ئۇچ قىلماق: پاختىنى ئۇچلىماق.

ئۇچلىماق II پ. دىيال. تاسقىماق (ئۇننى).

ئۇچلىنىش ئى <گېئول> يەر قاتلاملىرى ياكى كان گەۋدىسى قېلىنلىقىنىڭ تەدرىجىي نېپىزلاپ، ئاخىرى يوقاپ كېتىش هادىسىسى.

ئۇچما سۈپ. تىك، قىيا: ئۇچما تاغ. * باندىت باشلىقى كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ، ئۇچما چوققىلىق تاغلارغا تىكتى.

ئۇچماق پ ① قانات ياكى باشقا ۋاستە بىلەن كۆككە ئۆرلىمەك، هاۋادا هەرىكەت قىلماق: توخۇ ئۇچسا تامغا قونار، لاچىن ئۇچسا تاغقا قونار (ماقال). ② ناهايىتى تېز يۈرمەك، چاپماق: مەن قاتتىق هودۇقۇش ئىچىدە تورمۇزنى قويۇۋېتىپ، ماينى قاتتىق باستىم. ماشىنام ئاتقان ئوقتەك ئۇچتى. ③ شامال قاتارلىق بىرەر كۈچنىڭ تەسىرىدە هاۋادا هەرىكەتلەنمەك، توزۇماق: پاراسەتلىك قېرىلار، شوخ شامالغا چەش باسار؛ سامان ئۇچار بىر يانغا، سەردان دانلار تاغ ياسار. ④ هاۋادا ئېتىلىپ كەلمەك: ئوق ئادەملەرنىڭ بېشىدىن ۋىزىلداپ ئۇچۇۋاتاتتى. ⑤ سۈنۈپ، چېقىلىپ مەلۇم بىر قىسمى ئاجرىماق: چىنىنىڭ گىرۋىكى ئۇچۇپ كەتتى. ⑥ ئېگىزدىن يىقىلماق، يىقىلىپ چۈشمەك: ئەگەر گۈلچەرخان بىلەن پاتەملەر ئۇنى قولتۇقلاپ تۇرمىسا، ئۇ هازىرلا ئارقىسىغا ئۆچۈپ كېتىدىغاندەك تۇراتتى. ⑦ كۆچمە. ئىختىيارسىز بىرىلىپ، تەسىرلىنىپ مەغرۇرلانماق: سىزمۇ ماختاپ قويسا ئۇچۇپ كېتىدىغان ئادەم ئىكەنسىز. ⑧ كۆچمە. ئۆزگەرمەك؛ بۇزۇلماق، يوقالماق (روهىي هالەت، كەيپىيات قاتارلىقلار هەققىدە): بەگنىڭ كەيپى ئۇچتى ۋە ئۆز ئېتىنىڭ ئۆلۈكىنى ئولجا قىلىپ قايتىشتىن باشقا چارە بولمىدى.

ئۇچۇپ يۈرمەك هەممە يەردە ئېيتىلماق، كۆپ تارقىلىپ يۈرمەك: بۇنداق پىتنە ـ ئىغۋا ئۇچۇپ يۈردۇ.

ئۇچۇشنى بىلىپ، چۈشۈشنى بىلمەسلىك نەتىجىنىلا ئويلاپ، مەغلۇبىيەتنى ئويلىماسلىق، ئىش قىلغاندا ئاقىۋىتىنى ئويلىماسلىق.

لىق: ئۇ ئۇچۇشنى بىلىپ، چۇشۇشنى بىلمىگىنى ئۈچۈن شۇ كۈنگە قالدى.

ئۇچمۇئۇچ ئى. دىيال ① باراۋەر، تەڭ. ② دەلمۇدەل، ئۇدۇل. ③ بۇلۇڭ ـ پۇچقاق، ھەر جاي.

ئۇچۇر ئى ① ئادەم ياكى شەيئىلەرنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدىكى مەلۇمات، خەۋەر؛ دېرەك: ئۇچۇر ئالماق. ئۇچۇر بەرمەك. ② جاۋاب؛ جاۋاب خەت: ـــ ماقۇل، بۇگۈن ئوبدانراق ئويلاپ باقاي، ئەتە سىزگە ئۇچۇرنى بېرىمەن، ـــ دېدى خالمىرزا غۇزان پېشانىسىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ. ③ <فىز> شەرتلىك بەلگىلەر ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان مەلۇمات.

ئۇچۇر ئىلمى ئۇچۇرلارنىڭ سانلىق مىقدارى، تارقىتىلىشى، يەتكۈزۈلۈشى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ماتېماتىكىلىق ھېسابلاشلار ئارقىلىق ئۇچۇرنىڭ يەتكۈزۈش ئىقتىدارى ۋە ئۇنۇمىنى ھېسابلاپ چىققىلى بولىدۇ. ئادەتتە خەۋەرلىشىش، فىزىيولوگىيە، فىزىكا قاتارلىق پەنلەردە كەڭ تۈردە قوللىنىلىدۇ.

ئۇچۇرتماق «ئۇچۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەھشەتلىك پارتلاش دولقۇنى ئۆزىگە ئىلىناشقانلىكى نەرسىلەرنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ غازاڭدەك ئۇچۇرتۇپ يۇرەتتى.

ئۇچۇرتۇشماق «ئۇچۇرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خەلق مەيدانىدا بىر توپ بالىلار غەمسىز ھالدا لەگلەك ئۇچۇرتۇشۇپ ئويناشماقتا ئىدى.

ئۇچۇرتۇلماق «ئۇچۇرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قۇم ـ بورانلىق ھاۋا رايى پەيدا بولۇش قانۇنىيىتى، كۇچلۇكلۈك دەرىجىسى، تەسىر كۆرسىتىش دائىرىسى بويىچە، چاڭ ـ توزان، قۇم ئۇچۇرتۇلۇش، قۇم ـ بوران دەپ ئۇچىكە ئايرىلىدۇ.

ئۇچۇرچان سۈپ. كۆپ ئۇچۇر بېرەلەيدىغان، كۆپ ئۇچۇرغا ئىگە بولغىلى بولىدىغان، ئۇچۇر بېرىش ئىقتىدارى يۇقىرى بولغان: «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» ناھايىتى ئۇچۇرچان گېزىتتۇر.

ئۇچۇرچانلىق ئى. كۆپ ئۇچۇر بېرىش، كۆپ ئۇچۇرغا ئىگە بولغىلى بولۇش، ئۇچۇر بېرىش ئىقتىدارى يۇقىرى بولۇش ھالىتى: تورنىو شەھىرىدە كوچا ـ كوچىلاردا كىچىك ـ كىچىك كىتاب بوتكىلىرى ناھايىتى جىق ئىدى. بەلكىم ئۇلار كىتابخانىنىڭ چوڭلۇقىدىن كۆرە ئۇچۇرچانلىقى، تۇرمۇشقا يېقىن بولۇشىنى بەكرەك نەزەردە تۇتقان بولسا كېرەك.

ئۇچۇرچى ئى. ئۇچۇر ئېلىپ كەلگۈچى، ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى: سەركەردە شەھەردىن ئەۋەتىلگەن ئۇچۇرچىدىن ئەھۋالنى ئۇقتى.

ئۇچۇرچىلىق ئى. ئۇچۇر يەتكۈزۈش، ئۇچۇر بېرىش كەسپى، خىزمىتى: ئۇچۇرچىلىق مىنىستىرلىقى ئالتە تۈرلۈك ساختا قىسقا ئۇچۇر تۇزىتىنى ئېلان قىلدى.

ئۇچۇرسىز سۈپ. ئۇچۇر يوق، ئۇچۇرغا ئىگە بولمىغان، ئۇچۇرغا ئېرىشىمىگەن: ئىككى ئايدىن بېرى دوختۇرخانىدا داۋالىنىمەن دەپ نۇرغۇن ئىشلاردىن ئۇچۇرسىز قالدىم.

ئۇچۇرشۇناس ئى. ئۇچۇر ئىلمى، كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس: ئۇچۇرشۇناسلارنىڭ قارىشىچە بۇنىڭدىن كېيىن دۇنيا ئىقتىسادى كۇندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلىنىدىكەن.

ئۇچۇرشۇناسلىق ئى. پەننىڭ ئۇچۇر ئىلمىگە ۋە كەسپىگە دائىر مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارمىقى: بۇ مەكتەپ بىلىمشۇناسلىق مەكتىپى، ئۇچۇرشۇناسلىق مەكتىپى ۋە ماتېرىيالشۇناسلىق (ماتېرىيال ئىلمى) مەكتىپىدىن ئىبارەت ئۈچ تارماق مەكتەپتىن تۈزۈلگەن بولۇپ، تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى قوبۇل قىلىنمايدىكەن.

ئۇچۇرلاشتۇرماق «ئۇچۇرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەملىكەتلىك مىللەتلەر تىل ـ يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئۆلچەملەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە ئۇچۇرلاشتۇرۇش خىزمىتى يېغىنى ئۇرۇمچىدە ئېچىلدى.

ئۇچۇرلاشتۇرۇشماق «ئۇچۇرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۇچۇرلاشتۇرۇلماق «ئۇچۇرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مايتاغنىڭ مەمۇرىي قانۇن ئىجرا قىلىش خىزمىتى ئۇچۇرلاشتۇرۇلدى.

ئۇچۇرلاشماق پ ① بىر ـ بىرىگە ئۇچۇر يەتكۈزمەك، ئۆزئارا ئۇقۇشماق، ئۆزئارا ئالاقىلەشمەك: ـــ پات ـ پات ئۇچۇرلىشىپ تۇرايلى، ـــ دېدى ئۇ ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا قولۇمنى قويۇۋەتكۈسى كەلمىگەندەك چاڭ سىقىپ تۇرۇپ. ② ھازىرقى زامان ئۇچۇر تېخنىكىسىغا ئىگە بولماق: ئۇچۇرلىشىش ـــ دۆلىتىمىزنىڭ سانائەتلىشىش ۋە زامانىۋىلىشىشىنى تېز ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا تاللىغان مۇقەررەر توغرا يولى.

ئۇچۇرما I سۈپ ① ئەمدىلا ئۇچۇشقا باشلىغان، ئۇچۇش دەرىجىسىگە يەتكەن، ئۇچۇش ئىقتىدارى يېتىلگەن(ئۇچار قۇش ھەققىدە): تېنىمگە جان، كۆزۈمگە نۇر، قولۇمغا شام ـ چىراغ بەرىدىڭ، ئۇچۇرما قۇش ئىدىم، سەندىن قاناتىم ئالدى قۇۋۇەتىنى. ② كۆچمە. ياتلىق بولۇش يېشىغا يەتكەن (قىزلار ھەققىدە): ـــ ئۇچۇرما بولغان قىزلار خېلى كۆپ، ـــ دېدى ئۇ ئاردىدىكى جەمجىتلىقنى بۇزۇپ، ـــ ئۇلارنىڭ ئىچىدە قايسىسى ھېزىمگە باب كېلەركىن تاڭ؟ ③ كۆچمە. ئەترايقا تارالغان: بۇ ئۇچۇرما گەپلەر پەرھادقا يېقىپ، كۆڭلىدە راھەتلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئاغزىدا تۇزۇت قىلدى.

ئۇچۇرما بولماق ① قانات ـ قۇيرۇق چىقىرىپ ئۇچۇش دەرىجىسىگە يەتمەك، ئۇچۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولماق: دەل شۇئاندا ئۇچۇرما بولغان بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن تۇمۇرتۇمشۇق ئېرىق بويىدىكى نانجىگدە شېخىغا قونۇپتۇ. ② توي قىلىش، ياتلىق بولۇش يېشىغا يەتمەك: ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسى ۋە بىر ئاچىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى خېلى يىللار ئىلگىرى ئۇچۇرما بولۇپ چىقىپ كېتىشكەن.

ئۇچۇرما II سۈپ. دىيال. تىك ۋە چوڭقۇر.

ئۇچۇرما نان دىيال. تونۇرنىڭ ھارارىتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن تۇنجى قېتىم ياققان نان.

ئۇچۇرماق ① «ئۇچماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نېرىراقتىكى دۆڭدە بىر توپ بالىلار لەگلەك ئۇچۇرۇۋاتاتتى. ② ئوينىتماق: لەيلىگۈل قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ ئونىڭغا بىر قارىدى ـ دە، قوشۇمسىنى چاڭ تۇرۇپ كېتىۋەردى. ③ كۆچمە. ماختاپ كۆككە كۆتۈرمەك: ئاخشام ئاۋۇ ئاغزى يۇمشاق بىرى مېنى ئۇچۇرۇپ بەك مېھمان قىلىپ مەستمۇ قىلىپ قويدى.

ئۇچۇرۇلماق «ئۇچۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىككى مەرگەننىڭ تەييارلىقى پۈتكەندە كەپتەرلەر ئۇچۇرۇلۇپتۇ.

ئۇچۇشچان سۇپ. ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا ئاسانلا گاز ھالىتىگە ئايلىنىدىغان: بۇ كىتابتا دورىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدا، ئۇنىڭ شىپالىق خۇسۇسىيىتىنى كەتكۈزۈۋېتىدىغان ۋە ئۇچۇشچان، پۈراقلىق مادداىلىرىنى يوقىتىپ قويىدىغان ئىشلارنى ساقلىنىش تەكىتلەنگەن.

ئۇچۇشماق «ئۇچماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پەشايۇان لىمىدا بوقۇلدىشۇاتقان كەپتەرلەر ئۆگزە ئۈستىدە پىرقىراپ ئۇچۇشتى.

ئۇچۇق I ئى. شامال تېگىش، قىزىتما ۋە باشقا سەۋەبلەر نەتىجىسىدە لەۋلەردە پەيدا بولغان ئۇششاق ئەسۇە: سايىم چوڭنى ۋەھىمگە سېلىپ قويغىنى خوتۇنىنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىغا چىققان ئۇچۇق ئىدى.

ئۇچۇق تەگمەك ① شامالداشتىن لەۋلەردە يارا پەيدا بولماق: ئۇ ئايال ئۇچۇق تېگىپ يېتىپ قالدى. ② كۆچمە. قورقۇپ كەيپى ئۇچماق، قورقۇنچلۇق ئەھۋالدا قالماق: بۇ دورەم ئىش چاتاق، چوقۇم ئۇچۇق تەگدى. ئەستاغپۇرۇللا! بۇ خوتۇنىنىڭ كەلمىگىنىنى!

ئۇچۇق II سۇپ. مەلۇم بىر قىسمى ئۇچۇپ كەتكەن: ئۇچۇق چىنە.

ئۇچۇقلاتماق «ئۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا قىزىنى تۆيۇق غوجامغا ۋە چوڭ ئارىشاڭلارغا ھەر يىلى ئاپىرىپ يۈيۈندۇراتتى، نەزىر قىلاتتى، چىراغلارغا ياغ قۇياتتى، شەيخىلەرگە ئۇچۇقلىتاتتى.

ئۇچۇقلاشماق «ئۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاشۇ بىر ئېغىز خاتا سۆزۈم ئۈچۈن، ساۋاقداشلىرىم مېنى خىلى ئۇبدان ئۇچۇقلاشتى.

ئۇچۇقلانماق «ئۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەۋكەت بۇ ئىشى ئۈچۈن ئۇستىسى تەرىپىدىن ئەپچىللا ئۇچۇقلاندى.

ئۇچۇقلىماق پ ① كونا ئادەت بويىچە ئۇچۇق تەگكەن كىشىنى توت كوچا دوقمۇشىدىن، تالا ـ تۇزدىن تېرىلگەن تەرەچ ۋە چاۋارلار بىلەن ئىسرىقلىماق. ② كۆچمە. ئەدەپلىمەك، قورقۇتۇپ ئەدىپىنى بەرمەك: ئېلىقۇل «كۆپچىلىكتىن قالغىنىم ئۇچۇن ئاسىم ھەرقاچان يەنە ئازراق ئۇچۇقلايدۇ» دەپ ئويلىغانىدى.

ئۇچئۇن ئى [ئۇچ + ئۇن] دىيال. بىرىنچى دەرىجىلىك ئاق ئۇن.

ئۇچۇندۇرماق «ئۇچۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئۇچۇنما ئى. دىيال. ئاغرىق، كېسەل.

ئۇچۇنماق پ. شامالداپ بىتاپ بولۇپ قالماق: ئۇچۇنۇپ قالدىم.

ئۇچلىق ئى. ئۇلاغلارنىڭ ئۇچىسىغا توقۇلىدىغان قات ـ قات كىگىزدىن تىكىلگەن جابدۇق، توقۇم: بوۋاينىڭ ئۇچىلىقىنى يېشۇاتقان قوللىرى تىترەيتتى.

ئۇختا ئى. ئىشنىڭ دەل پەيتى؛ دەل جايىدا، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقىشى: ئۇختىسىغا كەلمەك.

ئۇختىسىغا كەلمەك بىرەر ئىشنىڭ دەل جايىدا، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇش شارائىتى ھازىرلانماق، دەل پەيتى بولماق؛ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقماق: چوشۇم ئۇختىسىغا كەلدى.

ئۇخلاتماق «ئۇخلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەلبىمدە ئۇرغۇۋاتقان خۇشاللىق ۋە ھاياجان مېنى زادى ئۇخلاتمايتتى.

ئۇخلاشماق «ئۇخلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كەچ بولغاندا ئىككىسى ئايرىم ـ ئايرىم ئۇخلىشىپتۇ، كۈندۈزى بولسا بىر ـ بىرىنى كۈتۈشۈپتۇ.

ئۇخلىماق پ ① ئۇيقۇ ھالىتىدە بولماق، ئۇيقۇغا كىرمەك: ھۇرۇن ئولتۇرۇپ ئۇخلايدۇ، يېتىپ ئىشلەيدۇ (ماقال). * مۇشۇك ئۇخلىسا، چۈشىدە چاشقان كۆرەر (ماقال). ② كۆچمە. قىشتا ھەرىكەتسىز ھالەتكە چۈشمەك (دەل ـ دەرەخ ھەققىدە): ئۆسۈملۈكلەرمۇ ھايۋانلارغا ئوخشاش قىشلىرى ئۇخلايدۇ.③ كۆچمە. خەۋەرسىز قالماق، غاپىل بولماق: يېنىمىزدا مۇشۇنداق مۇھىم ئىشلار بولۇۋاتقان تۇرۇقلۇق، بىز ئۆخلاپ يۈرۈپتىمىز.

ئۇخلاپ چۈش كۆرگەندەك ئويلىمايى، خىيالىي: رەيھانەم ناگاندا، ئۇخلاپ چۈش كۆرگەندەك بىر گەپلەرنى قىلىپ قويغىنى بىلەن، ئىغۋا، تۆھمەت، بېسىملاردىن قورقمايدىغانلىقىنى ناماياں قىلغانىدى.

ئۇخلاپ چۈشى خام خىيال: ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ: «ئىقتىلمىنىڭ بېشىمىزغا چىقمەن دېيىشى ـــ ئۇخلاپ چۈشى» دېيىشىپ خېلى جانلىنىپ قېلىشتى.

ئۇخلاپ چۈشدە كۆرمىگەن ئويلاپمۇ باقمىغان، خىيالىغا مۇ كەلتۈرمىگەن: ئۇ ئۆز ھاياتىدا زور بۇرۇلۇش بولىدىغانلىقىنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرمىگەنىدى.

ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ يوق زادىلا ئويلاپ باقمىغان، خىيالىدىمۇ يوق: بۇ يەرلەرگە كېلىش ئۇخلاپ چۈشۈمدىمۇ يوق ئىدى.

ئۇخلاپ چۈشىگە كىرمىگەن ← ئۇخلاپ چۈشدە كۆرمىگەن:

ئۇخلاپ چۈشىگە كىرمەيدىغان ← ئۇخلاپ چۈشدە كۆرمىگەن: ـــ مەنمۇ ھەيرانە ـ ھەس، بۇ تولىمۇ كۇتۇلمىگەن تاسادىپىيلىق، ئۇخلاپ چۈشۈمگىمۇ كىرمىگەن ئىش، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇردى ئالىم ئاكا.

ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان ← ئۇخلاپ چۈشدە كۆرمىگەن: قىز بالىنىڭ ئۇرۇمچى دېگەن يەرگە بېرىپ ئوقۇشى ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان ئىش.

ئۇخلىماي چۈش كۆرمەك خام خىيال قىلماق، قۇرۇق خىيال قىلماق: «شاھلىق تاجى مېنىڭ» دەپ، ئۇخلىماي چۈش كۆرۈپتۇ. خەلق بۆلەك ئويلاپتۇ، ھەر خىل پىكىر قاينىتىپتۇ.

ئۇد I ئى [ئە] <مۇز> كۆپ تارلىق، شەكلى ئۇچ بۇرجەك ۋە تىرناق ياكى ناخۇن بىلەن چېلىنىدىغان بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى.

ئۇد II ئى [ئە] <بوت> مازارىيون ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان ئېغىز دەرەخ. يوپۇرمىقى قېلىن، پارقىراق، گۈلى ئاق. ياغىچى قاتتىق ھەم ئېغىر، رەڭگى سېرىق، خۇشبۇي پۇرىقى بار. ئىسرىق سېلىشقا ئەڭ ياخشى ماتېرىيال بولىدۇ. ياغىچى دورا قىلىنىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىش، ئاشقازاننى ياخشىلاش رولى بار. ياغىچىمۇ ئۇد دېيىلىدۇ. تىروپىك بەلباغدىن چىقىدۇ.

ئۇدا رەۋ [ئە] قايتا ـ قايتا، تەكرار؛ ئۇزۇلدۇرمەي: شۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەت ئۇدا ئۈچ يەكشەنبە كۈنى زور ئۇمىد بىلەن تاغىسىنىڭ ئۆيىگە باردى.

ئۇدار مىق [ر] <مۇز> مۇزلىكلىق تاۋۇشنىڭ داۋاملىشىش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقىنى ھېسابلاشتا قوللىنىلىدىغان بىرلىك: بۇ ناخشىنىڭ ئۇدارى ناھايىتى جايىدا ئىشلىنىپتۇ. ئادەمنىڭ ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىدىكەن.

ئۇدارسىز سۇپ. ئۇدارلىرى ئېنىق ئىپادىلەنمەيدىغان، ئۇدارغا ئىگە ئەمەس: ئۇدارسىز ئاھاڭ سۇپەتسىز تاۋارغا ئوخشايدۇ.

ئۇدارلىق سۇپ. ئۇدارلىرى ئېنىق ئىپادىلىنىدىغان، ئۇدارغا ئىگە: تەمبۇر چېلىشتا توت بارمىقىمىزنى تولۇق ھەرىكەتكە كەلتۈرىمىز. ئۇنداق قىلمىغاندا بىرىكمە ئۇدارلىق ئاھاڭلارنى تولۇق چالالمايمىز.

ئاھاڭ سۆيىتى ناچارلىشىدۇ.

ئۇدھىندى ئى [ئۇد + ھىندى] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ. ياغىچىنىڭ ئوتۇرىسى قىزىل، قاينىتىش ئارقىلىق قىزىل بويالغا ئېلىنىدۇ. يىلتىزىدىن سېرىق بويالغا ئېلىنىدۇ. قىزىل بويىقى دورا بولىدۇ، ھەيز كېلىشلىك، سۈنۈق قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇدۇسقىماق پ. دىيال. بوۋاقلار ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈپ ياكى يىغلاپ كەتمەك. جۆيلۈمەك.

ئۇدۇق ـ بۇدۇق ئۆز كەيپىياتىنى يوشۇرالماي تەمتىرىگەن ھالەت: مەتروزى:«سەن ئاشپەز تۇرساڭ قانداقمۇ قەھرىمان بولارسەن؟» دېگەندى، پولات ئۇدۇق ـ بۇدۇق قىلىپ قالدى.

ئۇدۇل ① سۈپ. مەلۇم نەرسىنىڭ ئۇتتۇرى، ئالدىغا جايلاشقان، ئۇتتۇر: ئۇدۇل چىش. * ئالمىخاننىڭ ئۆيلىرى ئىچكىرىدىن ـ ئىچكىرى. ئالمىخانغا سەپسېلىڭلار، ئۇدۇل چىشى تاشقىرى. ② سۈپ. ئەگرى ئەمەس، توز؛ تىك: توۋا دەيمەن، ئاشۇ ئون يىلغا بۇگۈن، كۈن ـ كۈندۈز ھەممىنى باستى قارا. ئاچىمىز جەننەتكە ئۇدۇل يولنى دەپ، تاسلا قالدۇق كەتكىلى دوزاخ ئارا. ③ رەۋ. مەلۇم نىشانغا قاراپ، بۇرۇلماي، ئۇتتۇر: ئۇ شۇندىن كېيىن ھەر قېتىم بازارغا ئاتىغان ئوتۇنلىرىنى ئۇدۇل مۇشۇ ئاشخانىغا ئەكېلىدىغان بولدى. ④ رەۋ. كۆچمە. توز كۆڭۈلۈك بىلەن؛ ئۇتتۇرلا: ــ بىز قاچانغىچە جىم ياتىمىز؟ ــ دېدى ھېلىقى كىشى گەپنى ئەگىتمەستىن ئۇدۇل سۆزلەپ.

ئۇدۇل كەلمەك ① باراۋەر كەلمەك، تەڭ كەلمەك: شۇ كۈنلەردە بىر چارەك قوناق قىممەت جەھەتتە بىر جىڭ گۆشكە ئۇدۇل كېلەتتى. ② ماس، مۇۋاپىق، توغرا بولۇپ چىقماق: ئەمدى بولسا بۇ قىزنىڭ مېنىڭ چېچىمنى ئالغىنىغا ھەيرانمەن. ئىش دېگەن بۇنداقمۇ ئۇدۇل كېلىپ قالغان بارمۇ؟

ئۇدۇللاتماق «ئۇدۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن باشلىقنى ئىزدىشىمدىكى ئاساسىي مەقسەت باشلىقنىڭ بار ۋاقتىدا ئۇنىڭغا يىللىق دەم ئېلىش ۋاقتىمىنى ئۇدۇللىتىۋېلىش ئىدى.

ئۇدۇللاشتۇرماق «ئۇدۇللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن كادىرلار بۆلۈمىگە كېلىشىمدىكى مەقسەت ئۇنىڭ بۇ ئۇنۇڭنى بىلەن ئىش ھەققىنى ئۇدۇللاشتۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىش ئىدى.

ئۇدۇللاشتۇرۇشماق «ئۇدۇللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر يىلى يىل ئاخىرىدا مەكتىپىمىزنىڭ بىر يىللىق كىرىم ـ چىقىملىرى ئۇدۇللاشتۇرۇلىدۇ.

ئۇدۇللاشماق ① «ئۇدۇللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ئوپېراتورلار سىنئالغۇلىرىنى سەھنىگە ئۇدۇللاشتى. ② تەڭلەشمەك، تەڭپۇڭلاشماق، بالانسلاشماق: ئۇزۇندىن بېرىقى ئىككىمىز ئۇتتۇرىسىدىكى ھېسابات ئاخىرى بۇگۈن ئۇدۇللاشتى.

ئۇدۇللانماق ① «ئۇدۇللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خەلق ھويلىدا بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن دەرۋازىغا ئۇدۇللىنىپ، ئۆز ـ ئۆزىدىن كارىدور تەرەپكە يېقىنلاپ كەلدى. ② «ئۇدۇللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چەك ـ چېكى يوق پايانسىز ئالەم، كۈننىڭ كۆزى ئۇدۇللانغان يەر. بەلكى مۇندىن ئېزىپ ـ تېزىپ ھەم، قۇشلار ئۆتسە قانىتى كۆيەر.

ئۇدۇللۇق ① ئى. تۈز، ئۇدۇل، توغرا ھالەت: بىزنىڭ بەلگەلەنگەن جايغا ۋاقتىدا بارالىشىمىز تېز ماڭغانلىقىمىز ۋە يولنىڭ ئۇدۇللۇقىدىن بولدى. ② رەۋ. لازىم بولغۇچە، تاپقىنىچە؛ ئۇتتۇرلۇق، بىر تەرەپتىن: ئۇدۇللۇق ئېلىپ، ئۇدۇللۇق يېمەك. ئۇدۇللۇق تۇرمۇش كەچۈرمەك.

ئۇدۇللىماق پ. مەلۇم بىر نىشانغا ياكى نەرسىگە توغرىلىماق، روبىرو ھالەتكە كەلتۈرمەك: «ئات» دېدى سېيىت گاڭگۇڭ، ھارۋىدىن تۆۋەن سەكرەپ: ئات جاللات! ئۇدۇللاپ ئات! يۈرەككە ئۇدۇل چەنلەپ.

ئۇدۇلمۇئۇدۇل بىرى يەنە بىرىگە ئۇدۇل بولۇپ، ئۆزئارا ئۇدۇل ھالدا: ئالىم ئىككىمىز ئۈچ يىلدىن بۇيان ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇرۇپ خىزمەت قىلىمىز.

ئۇدۇم ئى [ئە] ① ئومۇم تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان تەرتىپ، ئادەت، رەسىم؛ ئەنئەنە: بالىنى بۆشۈكىكە سېلىش تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئۇدۇمىدا بىر خىل ئادەت قارىشىنى شەكىللەندۈرگەن. ② ھەربىر شەخسنىڭ ئۆزىگە خاس ئادىتى، ئىرسىيىتى؛ مەشغۇلاتى، كەسپى: قېنى، ئۇ بۇگۈنكى كۈندە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇدۇمىنى ئاپتۇمۇ، يوق، بىر كۆرۈپ باقايلى.

ئۇدۇمچان سۈپ. ئۇدۇمغا قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان؛ ئۆز ئۇدۇمىنى قوغدايدىغان: ئۇنىڭ دادىسى مەھەللىمىزدىكى ناھايىتى ئۇدۇمچان ئادەم ئىدى.

ئۇدۇمچانلىق ئى. ئۇدۇمچان كىشىلەرگە خاس بولغان ھەرىكەت، كەيپىيات، خۇسۇسىيەت ۋە شۇنداق روھ: ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياشاشقا بولغان پەلسەپىۋى قاراشلىرى ۋە ئۇدۇمچانلىق روھى ئۆزلىرى ياشاۋاتقان ئانا ماكانغا بولغان ساداقەت ۋە مۇھەببەت بىلەن سىپادىلىنىپ كەلدى.

ئۇدۇملاشتۇرماق «ئۇدۇملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بۇ قائىدىنى ئۆزۈندىن بۇيان ئۇدۇملاشتۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى.

ئۇدۇملاشتۇرۇشماق «ئۇدۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۇدۇملاشتۇرۇلماق «ئۇدۇملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە خەتنىسىنى قىلىش ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى خەلقلەر ئارىسىدا ئۆزاقتىن بۇرۇن ئۇدۇملاشتۇرۇلغاندى.

ئۇدۇملاشماق پ. ئومۇم تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان تەرتىپ، ئادەت، رەسىم، قائىدە، ئەنئەنىگە ئايلانماق: كەپتەر بېقىش ئاكامغا ئۇدۇملىشىپ قالغاندى.

ئۇدۇملۇق سۈپ. ئۇدۇمى بار، ئۇدۇم بولۇپ قالغان، ئۇدۇمغا ئايلانغان: قىلدى جەۋلان قوللىرىنىڭدىن مۆجىزە، بويتۇ ئادەت بۇ ئۇدۇملۇق پەن ساڭا.

ئۇدۇملىماق پ. مەلۇم ئادەت، ئەنئەنە، خۇسۇسىيەتلەرنى قائىدىگە ئايلاندۇرماق، قائىدىلەشتۈرمەك؛ قائىدىگە سىستېمىغا چۈشۈرمەك، ئۇيغۇنلاشتۇرماق: بىز يۇقىرىدا «تارىخىي تەنقىد» قىلغان ئەنئەنىۋى كالېندار ۋە سائەت بىرلىكلىرىدىكى رەقەملەرنىڭ ئۆزگىرىشچان بولۇشى ئەسلىي ئوبيېكت تاناسىپلىقىنى بۇزغۇچى رەقەملەرنى ئۇقۇملاش، ئۇدۇملاش، رېقابەتلىشىش تاكتىكىسىنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

ئۇران I ئى [ر< گىرېك] <خىم> رادىيو ئاكتىپ مېتال

ئېلېمېنت. بەلگىسى U(Uranium). قارامتۇل كۇل رەڭ پاراشوك ھالەتتىكى ماددا ياكى كۈموش رەڭلىك كىرىستال، A، B ۋە Y نۇرلىرىنى تارقىتىدۇ، ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى 4 مىليارد 500 مىليون يىل. ئۇراننىڭ تەبىئەتتە تارقىلىشى ئىنتايىن ئاز، ئاتوم ئېنېرگىيەسى ھاسىل قىلىشتا قوللىنىلىدۇ.

ئۇران Ⅱ ئى. بولۇڭاتقان گەپ ـ سۆز تەلەپپۇزى ۋە سۆزلەگۈچىنىڭ كەيپىياتىغا ئاساسەن قىياس قىلىنغان مەنە: ئۇ گېپىمىنىڭ ئۇرانىدىن كۆڭلۈمدىكىنى چۈشەنگەن بولسا كېرەك.

ئۇران Ⅲ ئى [ر< گىرىك] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى توققۇز چوڭ پىلانېتانىڭ بىرى. قۇياش بىلەن بولغان ئارىلىقىنىڭ يىراق ـ يېقىنلىق تەرتىپى بويىچە سانىغاندا 7 ـ پلانېتا ھېسابلىنىدۇ. قۇياشنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش دەۋرى تەخمىنەن 84 يىل، يورۇقلۇق دەرىجىسى ئاجىزراق كېلىدۇ. ئۇنى پەقەت تېلېسكوپ ئارقىلىقلا كۆرگىلى بولىدۇ. يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 0℃ ـــ 200℃، سىرتىدىكى ئاتموسفېرا قەۋىتىنىڭ تەركىبى ئاساسەن ھىدروگېن بىلەن مېتاندىن ئىبارەت. ئۇنىڭ يەنە سەككىز نۇر ھالقىسى ۋە بەش دانە ھەمراھى بار.

ئۇران Ⅳ ئى. سۇرەن، چۇقان؛ شوئار، چاقىرىق: ئۇران توۋلىماق.

ئۇران قىچقارماق ① چۇقان سالماق. ② كونا ئادەت بويىچە قورقۇپ كەتكەن كىچىك بالىلارنىڭ كەيپىياتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئۆي سىرتىدىكى بەلگىلىك ئارىلىقتا ئادەتلەنگەن چاقىرىق سۆزلىرىنى ئۇنلۈك ۋاقىرىماق.

ئۇران ـ جۇرات ئۇرۇق ـ جەمەت.

ئۇرانىنىت ئى [ر< گىرىك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. كۆپىنچە تورىي، رادىي، ئاز ئۇچرايدىغان يەر مېتاللىرى ئارىلىشىدۇ. تەڭ ئوقلۇق كىرىستال سىستېمىسىدا. قارامايى ياكى تۆمۈر قارا رەڭلىك، سۇزۇك ئەمەس، مايى پارقىراقلىقىدا. كۈچلۈك رادىيوئاكتىپلىقى بار. ئاساسەن زور كىرىستاللىق جىنسلاردا، يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ئىسسىق ئېرىتمە كان ياتمىلىرىدا ئۇچرايدۇ. ئۇران تاۋلايدىغان مىنېرالنىڭ خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ.

ئۇرتوقاي رەۋ [ئۇر + توقاي] ←**ئۇركالتەك**: ئۇرتوقاي قىلماق.

ئۇر ـ چاپ ئالدىغا ئۇچرىغان كۆرگەنلا كىشىنى ئۇرۇپ ـ چېپىپ قىرغىن قىلىش: كوچا ـ رەستە ۋە ئاللىقەيەرلەردە ئۇر ـ چاپ، تۇتقۇن قىلىشلار قاينىاپ كېتەتتى.

ئۇر ـ چاپ قىلماق ھەممە يەردە ئۇرۇپ ـ چېپىپ قىرغىن قىلماق: ئۇر ـ چاپ قىلماق.

ئۇرچۇق ئى ① يىمىك: مەن ئۇ يەردىن پەقەت بىر چاق، بىر ئۇرچۇق ۋە بىر كىتابنىلا تاپتىم. ② ئېغىرلىش فابرىكىسىنىڭ مۇھىم دېتالى. ئۇ پىلتىدىن سوزۇلغان تالانى ئېغىرلىپ پىششىقلاپ ناچىغا بەلگىلىك شەكىلدە يۆتكەيدۇ. ئادەتتە ئۇرچۇقلارنىڭ سانى ئېغىرلىش فابرىكىسىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

ئۇرچۇقسىمان سۈپ. ئۇرچۇق شەكىلدىكى، ئۇرچۇققا ئوخشاش: ئۇرچۇقسىمان تەنچە.

ئۇرچۇقلۇق سۈپ. ئۇرچۇقى بار، ئۇرچۇق ئورنىتىلغان: 200 مىڭ ئۇرچۇقلۇق ئېگىرىش فابرىكىسى.

ئۇر ـ سۇر ئۇرۇش ۋە سۇرۇش، ئۇرۇش ۋە ھەيدەش.

ئۇر ـ سۇر قىلماق ئۇرۇپ، قوغلاپ سۇرۇپ توقاي قىلماق: يىگىتلەر ئۇلارنى ئۇر ـ سۇر قىلىۋەتتى.

ئۇرغاچى ئى. چىشى: بېلىقچىنىڭ ئەركەك ياكى ئۇرغاچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بېقىش ئۇچۇن سېنى چاقىرتقۇزغانىدىم.

ئۇرغۇ ئى <تىل> سۆزلەردىكى بەزى تاۋۇش ياكى بوغۇملارنىڭ ئەڭ كۆچلۈك ئېيتىلىشى.

ئۇرغۇتماق «ئۇرغۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ناخشىسى چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتاتتى.

ئۇرغۇزماق «ئۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: راھەتنىڭ بىر كاچىتى ئۇچۇن يالقۇن ئەسئەتنى قوپالمىغۇدەك قىلىپ قاتتىق ئۇرغۇزدى.

ئۇرغۇسىز سۈپ. ئۇرغۇسى يوق، ئۇرغۇ چۇشمىگەن: ئۇرغۇسىز بوغۇم.

ئۇرغۇلۇق سۈپ. ئۇرغۇغا ئىگە، ئۇرغۇ چۇشكەن؛ ئۇرغۇ بىلەن ئېيتىلىدىغان: ئۇرغۇلۇق بوغۇم.

ئۇرغۇماق پ ① بولدۇقلاپ ئېتىلىپ چىقىپ تۇرماق: ئۇلار دەرەخنىڭ تېگىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇلاقتىن قېنىپ سۇ ئىچىشىپتۇ. ② دولقۇنلىماق، جۇش ئۇرماق: يۇرىكىنىڭ قات ـ قېتىدىن ئۇرغۇپ چىققان مۇڭلۇق قوشاقلار ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان، ۋۇجۇدىغا غەيرەت بېغىشلايتتى. ③ كۆچمە. ئۇزلۇكسىز ئېشىپ بارماق، ئۆرلىمەك، تاشماق: ئۇلاردىكى غەم ـ ئەندىشە كۆتۈرۈلۈپ، كۆرەشكە بولغان ئىشەنچ كۈچەيدى، ھەممەيلەندە غەيرەت ۋە باتۇرلۇق ئۇرغۇدى.

ئۇركالتەك ئى [ئۇر + كالتەك] ئۇرۇپ، كالتەكلەپ بېرىلگەن زەربە: ئۇركالتەك قىلماق.

ئۇرماق پ ① قول ياكى بىرەر نەرسە بىلەن زەربە بەرمەك: بىر كاچات ئۇرماق. * ئېشەكنى ئۇرغانغا ئات بولماس (ماقال). ② بىرەر نەرسىگە قاتتىق تەگكۈزمەك، مۇشتلىماق، سوقماق: مەيدىسىگە ئۇرماق. پالاق ئۇرماق. پۈتىنى يەرگە ئۇرماق. ③ تىغلىق قورالالار بىلەن كەسمەك، چاپماق؛ تىقماق، سانجىماق: دۇشمەنگە نەيزە ئۇرماق. قىلىچ ئۇرماق. ④ شىددەت بىلەن تەگمەك، ئۇرۇلماق: ئابرال تېغىدىن بولسا ئاچچىق، ئەمما ساپ ھاۋالىق تاغ شامىلى ئۇرۇپ تۇراتتى. ⑤ ئەتراپقا يېيىلماق، تارالماق: ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان ھاراقنىڭ بۇسى مېنى سەسكەندۇرەتتى. ⑥ سوقماق، سالماق: بۇ چاغدا خۇشاللىقتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ئاتكەمنىڭ يۈرىكى ھەم تېز، ھەم قاتتىق ئۇرغىلى تۇردى. ⑦ سانجىپ، تىقىپ كىرگۈزمەك، سالماق: ئوكۇل ئۇرماق. ژاكسىنا ئۇرماق. ⑧ سىگنال، شەپە بېرىش ئۇچۇن بىرەر نەرسىنى تەگكۈزۈپ ئاۋاز چىقارماق: داڭ ئۇرماق. * ھەسەن بىلەن قەمەر تاماقلىرىنى يەپ قوللىرىنى يۇيۇۋاتقاندا، بىرى دەرۋازىنى قاتتىق ئۇرۇپتۇ. ⑨ بەرمەك، سوقماق: ژارىس، سەن ئالدىمىزدىكى تاشيول ئۇچاسىغا تېكىلىرغا تېزدىن تېلېفون ئۇرۇۋەت. ⑩ چالماق: بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن بىر ئادەمنىڭ ماريلاپ كېلىۋاتقان كۆلەڭگىسى كۆرۈندى ۋە ئۇ ئۇچ قېتىم چاۋاك ئۇردى. ⑪ بېسىپ ئىزىنى چۇشۇرمەك، باسماق: بەش كويىنى بەرسىگىز نېمە ئۇچۇن بۇ قەغەزگە تامغا ئۇرمىدىم؟ ⑫

كۆچمە. ساتماق: ھېلىقى دېھقان سېتىۋالغان ئۆكۈز ۋە بۇغدېينى تاشقورغانغا ئاپىرىپ سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا قوتاز ئەكېلىپ قاسساپقا ئۇرىمەن دەيدۇ. ⑬ كۆچمە. جازاسىنى بەرمەك، جازالماق: خۇدا ئۇرغانىنى يۆلىگىلى بولماس (ماقال). * خۇدا ئۇرىمەن دېسە ئاۋۇال ئەقلىدىن ئۇرىدۇ (ماقال). ⑭ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ، ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ: ئاھ ئۇرماق. بەرق ئۇرماق. مۆژ ئۇرماق. داد ـ پەريات ئۇرماق. جۇش ئۇرماق.

ئۇرۇپ ـ سوقۇپ قول ئۇچىدىلا، بولۇشىغا، ئەپلەپ ـ سەپ ـ لەپ: ئىشنى ئۇرۇپ ـ سوقۇپ پۈتكۈزمەك.

ئۇرۇچ ئى. دىيال. ئۇچ.

ئۇر ـ تۇر ھەممىلا ئادەم ئۇرۇش ياكى ھەممىلا ئادەم تەرىپىدىن ئۇرۇلۇش: ئۇر ـ ئۇر قىلماق. ئۇر ـ ئۇرغا قالماق.

ئۇرۇش ئى. قەبىلىلەر، دۆلەتلەر ياكى ئىجتىمائىي سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق كۈرەش، توقۇنۇش، جەڭ: ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى. ئۇرۇش تەييارلىقى.

ئۇرۇشپەرەس سۈپ. ئۇرۇشنى ھەدەپ تەرغىب قىلىدىغان، ئۇرۇش قىلىشقا ئامراق، ئۇرۇشخۇمار: دۆلىتىمىزنىڭ نەچچە ئەۋلاد رەھبەرلىرى بەزى ئۇرۇشپەرەس دۆلەتلەرنى ئىزچىل ھالدا ئەيىبلەپ كەلدى.

ئۇرۇشپەرەسلىك ئى. دائىم ئۇرۇش ـ جېدەل قىلىشنى ئويلايدىغان، ئۇرۇش قىلىشقا ئامراق مىجەز، خاراكتېر، ئۇرۇشخۇمارلىق: ئۇرۇشپەرەسلىك كىشىگە ياخشى ئاقىۋەت ئېلىپ كەلمەيدۇ.

ئۇرۇش ـ تالاش بىرەر نەرسىنى تالىشىپ جېدەل قىلىش ۋە ئۇرۇشۇش: ـــ بالىلىرىم، ساندۇقۇمدىكى دۇنياني ئۇرۇش ـ تالاش قىلماي ئۆچۈشلەر تەڭ بۆلۈشۈڭلار، ـــ دەپ نەسىھەت قىپتۇ بوۋاي.

ئۇرۇشتۇرماق ① «ئۇرۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② بىرنەرسىنى يەنە بىرنەرسىگە ئۇرماق: ئەركىن نائىلاج رەھمەت بىلەن رومكا ئۇرۇشتۇردى. ③ كۆچمە. ئۇچراشتۇرماق: توختى ئاخۇن بىلەن ئالماسنىڭ شۇنداق بىر خۇسۇسىيىتى بار ئىدىكى، ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن بىرنەچچە ئېغىز قىسقا گەپ ۋە بىر ـ ئىككى قېتىم كۆز ئۇرۇشتۇرۇش بىلەنلا بىر ـ بىرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىشەتتى.

ئۇرۇشتۇرۇلماق «ئۇرۇشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالتە قول كۆتۈرۈلدى، ئالتە پىيالە بىر ـ بىرىگە ئۇرۇشتۇرۇلدى.

ئۇرۇشخۇمار ئى [ئۇرۇش + خۇمار] ← **ئۇرۇشپەرەس**: مەرھۇم دېۋايەت مورو ئىككى تەرەپتىكى ئۇرۇشخۇمار ئۇنسۇرلارنى يۇمشىتىدىغان ئاجايىپ ئىقتىدارغا ئىگە ئىدى.

ئۇرۇشخۇمارلىق ئى ← **ئۇرۇشپەرەسلىك**: ئۇرۇشخۇمارلىق بەزى كىشىلەرنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولىدىكەن.

ئۇرۇشقاق سۈپ. ئاسان ۋە تېز ئۇرۇشۇپ قالىدىغان، سوقۇشقاق، جېدەلخور: يەر بۇزۇلسا بۇدۇشقاق بولار، خوتۇن بۇزۇلسا ئۇرۇشقاق بولار (ماقال).

ئۇرۇشقاقلىق ئى. تولا ئۇرۇشىدىغان، ئۇرۇشۇشتىن يانمايدىغان مىجەز، قىلىق، ئادەت: ئۇنىڭ ئۇرۇشقاقلىقى ھەممە يەردە ئۆزىگە رەقىب تاپتى.

ئۇرۇشماق ① «ئۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىسى قوللىرىنى جوزىغا ئۇرۇشۇپ ۋارقىرىشىشقا باشلىدى. ② جەڭ، ئۇرۇشقا قاتناشماق، ئۇرۇش قىلماق، سوقۇشماق: ـــ بۇ قېتىم ياخشى ئۇرۇشتۇق، ـــ دېدى ئەنجانباي چوقچىيىپ تۇرغان تاشقا دۇمبىسىنى تاقاپ ئولتۇرۇپ نەسىردىنگە، ـــ يىگىتلىرىمىز جان پىدالىق قىلدى. ③ ئۇرۇش ـ تالاش قىلماق، جېدەللەشمەك، ماجىرالاشماق: ياخشى ئۇرۇشسا بەرگىلى نەرسە تاپالماس، يامان ئۇرۇشسا ئالغىلى نەرسە تاپالماس (ماقال).

ئۇرۇق ئى ① <بوت> ئوچۇق گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەردە بىلىدىغان كۆپىيىش ئورگىنىنىڭ بىرى. ئۇرۇقلىنىش جەريانىنى تاماملىغان تۆرەلمە تۇخۇمنىنىڭ يېتىلىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئادەتتە ئۇرۇق پوستى، تۆرەلمە ۋە تۆرەلمە سۇتى قاتارلىق ئۈچ قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇرۇق بەلگىلىك شارائىت ئاستىدا بىخلىنىپ يېڭى ئۆسۈملۈك تېنىگە ئايلىنالايدۇ: ئۇرۇق سالماق. ئۇرۇق چاچماق. ئۇرۇق تاللىماق. ② <بىيول> جانلىقلارنىڭ ئەرلىك جىنسىي ھۈجەيرىلەردىن ئىبارەت سۇيۇقلۇق؛ ئىسپېرما، مەنىي. ③ بىر ئاتا ـ بوۋىدىن، بىر ئەجدادتىن كېلىپ چىققان كىشىلەر؛ ئەۋلاد، قېرىنداش: ـــ مەن ۋاڭ ئۇرۇقىدىن بولىمەن، ـــ دېدى ئۇ كىشى. ④ <تارىخ> ئىپتىدائىي جامائەت تۈزۈمىدىكى ئۆز ئارا قان ـ قېرىنداش بولغان كىشىلەردىن ئىبارەت دەسلەپكى ئاساسىي تەشكىلات، ئۇيۇشما، جامائە: قەدىمكى ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتىدە ھەربىر ئۇرۇقنىڭ ئۆزىگە خاس نامى بولغان. ئۇرۇقنىڭ نامى كۆپىنچە شۇ ئۇرۇق ئاقساقىلىنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ⑤ بىر پۈتۈن قۇرۇلمىنى تەشكىل قىلغۇچى ئوخشاش چوڭلۇقتىكى قاتلىنى نەرسىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرى: تەسۋىي ئۇرۇقى. شاھمات ئۇرۇقى. دامكا ئۇرۇقى.

ئۇرۇق چاچماق ① زىرائەت ئۇرۇقىنى تەكشى تارتىپ تېرىماق: ھوشۇر ئاكا قوناق ئارىسىغا قاشقا بىدە ئۇرۇقىنى چېچىپ، يېشىل ئوغۇت قىلىشقا تەييارلىدى. ② كۆچمە. پەيدا قىلماق، ئۇل ـ غايتماق، تېرىماق: قاسىم سورۇنغا كېلىپلا جېدەل ئۇرۇقىنى چاچتى.

ئۇرۇقنى قۇرۇتماق ئەسلىي، ئەۋلادىنى، قېرىنداشلىرىنى يوق قىلماق، تۈگەتمەك: ئۇلار ساۋۇتلارنىڭ ئۇرۇقىنى قۇرۇتماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

ئۇرۇق ـ ئايماق ئۇرۇق ۋە ئايماق؛ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بولغان ۋە بىر جايدا ياشايدىغان كىشىلەر: پەيدا بولىدىغان زېمىنده، يېزا ـ قىشلاق، ئېكىنزار ۋە ياپلاقلار. ۋاقىت بىلەن مىللەت بولۇپ يېتىشتى، ئورمانلاردا يۇرگەن ئۇرۇق ـ ئايماقلار.

ئۇرۇق ـ ئەجداد ئۇرۇق ۋە ئەجداد؛ بىر ئاتا ـ بوۋىدىن كېلىپ چىققان كىشىلەر: بىزگە بۇ ئۇرۇق ـ ئەجدادىمىزدىن قالغان بىر ئىرسىيەت.

ئۇرۇق ـ ئەۋلاد ئۇرۇق ۋە ئەۋلاد؛ بىر ئاتا ـ بوۋىدىن كېلىپ چىققان كىشىلەر: ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ زاتنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى يوق ئىكەن.

ئۇرۇق ـ پۈشت ← ئۇرۇق ـ ئەۋلاد: ئۇ ئۆزىنى غوجىنىڭ ئۇرۇق ـ پۈشتى دەپ يۇرىدۇ.

ئۇرۇق ـ تۇغقان ئۆز ئائىلىسىنىڭ نىكاھ مۇناسىۋىتىگە چېتىشلىق بولغان باشقا ئائىلىلەر ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرى: ئۇرۇق ـ تۇغقانىنىڭ يىرىقى ياخشى، ئوتۇن ـ ياغاچىنىڭ يېقىنى ياخشى (ماقال).

ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىق ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، قېرىنداشلىق: ياسىن بىلەن بىزنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقاد ـ

چىلىقمىز بار.

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىق ← ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىق: ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىقىنى پەش قىلىپ بىر بۇزۇقنى قانات ئاستىغا ئالغىنى نېمىسى.

ئۇرۇق ـ جەمەت ئۇرۇق ۋە جەمەت؛ بالا ـ چاقا ۋە قېرىنداشلار: ـــ رەھمەت بالىلىرىم، بۇگۈن ئۇرۇق ـ جەمەت، دوست ـ يارانلار دەرقەمتە بولدۇق، ئۇلۇغ ئايىم كۈنى ياخشى بولدى، ـــ دېدى ئانا.

ئۇرۇقچا ئى. مېۋە گۆشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مېغىزىنى ئوراپ ئىچىگە ئالغان قاتتىق قىسمى: شاپتۇل ئۇرۇقچىسى. ئۇرۇقچا چاقماق.

ئۇرۇقچى ئى ① سورتلۇق ئۇرۇقلارنى يېتىشتۇرۇش، تاللاش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ھاشىم ئاكام بۇ كەنتنىڭ ئۇرۇقلۇق ئېتىزىنى باشقۇراتتى ۋە كەنتكە شال ئۇرۇقىنى يېتىشتۇرۇپ بېرىدىغان پىشقەدەم ئۇرۇقچىمىز ئىدى. ② ئۇرۇق سالغۇچى: ئانىسى ئۇرۇقچى قىزلىرى سۆرەمدە، ئائىلە ئىشتا، ھەربىر ئايال داڭدار مېھنەت ئارتىسكىسى.

ئۇرۇقچىلىق ئى ① سورتلۇق ئۇرۇقلارنى يېتىشتۇرۇش ۋە تاللاش ئىشى، كەسپى: ھازىر بۇ ناھىيەدە كەسپىي ئۇرۇقچىلىق ئىشلەپچىقىرىش دۇيىدىن 44 ى بار. ② ئۇرۇقداشلىق: ئاقساقاللار كېڭىشى گەرچە ئۇزاقتىن بېرى كېلىۋاتقان ئۇرۇقچىلىق ئەنئەنىسىگە بىنائەن بىرەر يېڭى باشلىقنى كۆرسىتىپ، تەستىقلىسىمۇ، ئەگەر تەكرىقوت ئۇنى خالىمىسا، ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ قارارى ئېتىبارغا ئېلىنمايتتى.

ئۇرۇقداش ئى ① <تارىخ> ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى قانداشلىق مۇناسىۋىتى بويىچە بىرلەشكەن كىشىلەر كوللېكتىپى. ئۇنىڭدا ئۇزۇنغا نىكاھلىنىش قاتتىق مەنئى قىلىنغان. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، مەھسۇلات كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىلىپ، كوللېكتىپ ئىستېمال قىلىنغان. ② <بىيول> بىر ئائىلىدىكى جانلىقلارنىڭ ئۇزۇنغا ئوخشاشلىق دەرىجىسى بويىچە ئايرىلغان گۇرۇپپىسى. مەسىلەن، مۇشۇك ئائىلىسىنىڭ مۇشۇك ئۇرۇقدىشى ۋە يولۋاس ئۇرۇقدىشىغا؛ باشاقلىقلار ئائىلىسىنىڭ شال ئۇرۇقدىشى، بۇغداي ئۇرۇقدىشى ۋە سۇلۇ ئۇرۇقدىشى قاتارلىقلارغا بۆلۈنگىنىگە ئوخشاش.

ئۇرۇقداشلىق ئى. جەمەتى، ئۇرۇقى بىر بولغان مۇناسىۋەت، بىر جەمەتكە تەۋەلىك.

ئۇرۇقدان ئى<بىيول> ① ئەر كىشى ياكى ئەركەك ھايۋانلارنىڭ كۆپەيتىش ئورگىنىنىڭ بىرقىسمى. ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئۇرۇقدىنى ئۇرۇقدان خالتىسىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، يۇمىلاق كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش رولىنى ئويناپدۇ. ② ئانىلىقنىڭ ئاستىنقى كۆپكەن قىسمى. ئۇرۇقدان تەرەققىي قىلىپ مېۋە ھاسىل قىلىدۇ، تۆرەلمە تۈگۈنى تەرەققىي قىلىپ ئۇرۇققا ئايلىنىدۇ.

ئۇرۇقلاندۇرماق «ئۇرۇقلانماق» پەيدا قىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۇرۇقلاندۇرۇش بىلەن بۇقا، قوچقار تاللاپ نەسىلىنى ئۇرۇقلاندۇرۇشنى بىرلەشتۇرۇپ تۈتۈپ ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

ئۇرۇقلاندۇرۇلماق «ئۇرۇقلاندۇرماق» پەيدا قىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆزدە ئۇرۇقلاندۇرۇلغان مالالارنىڭ تۆللىرى تولۇق قاتارغا قوشۇلدى.

ئۇرۇقلانماق پ. ئۇرۇق قوبۇل قىلماق؛ نەسىلىنمەك: ئارال يېزىسىدا بۇ يىل 300 دىن ئارتۇق چارۋا ئۇرۇقلاندى.

ئۇرۇقلۇق ① سۇپ. ئۇرۇقى بار، ئۇرۇققا ئىگە: قارا ئۇرۇقلۇق تاۋۇز. ② سۇپ. ئۇرۇق قىلىشقا تەييارلانغان: ئۇ دېھقانلار بىلەن ئۇرۇقلۇق قوناق يېتىشتۇرۇش بويىچە ھۆددە توختامى تۈزدى. ③ ئى. تېرىلغان يەرگە چېچىش ئۈچۈن تەييارلانغان دان: بىر كۈنى باي بوۋاينىڭ ئىشلىگەن ھەققى ئۈچۈن كىچىككىنە يەر ۋە ئۇرۇقلۇق بېرىپتۇ.

ئۇرۇقلۇققىمۇ يوق ناھايىتى كەم، تېپىش ئىنتايىن قىيىن: ئۆكام، سەن تۇخۇمنىڭ گېپىنى قىلمۇاتسەن، تۇخۇم دېگەن بىر ئايدىن بۇيان ئۆيىمىزدە ئۇرۇقلۇققىمۇ يوق.

ئۇرۇقلىنىش ئى ① <زوئول> ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئەركەك جىنسىي ھۈجەيرىسى بىلەن چىشى جىنسىي ھۈجەيرىسىنىڭ ئۇزۇئارا قوشۇلۇشى. بۇ خىل جەريان بېلىق تېپىدىكى جانلىقلاردا تەن سىرتىدا ئېلىپ بېرىلىشتىن سىرت، باشقا جانلىقلاردا بولسا ئانا تېنىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ② <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جىنسلىق نەسىللىنىشىدىكى ئىسپېرما بىلەن تۇخۇمنىڭ قوشۇلۇشى.

ئۇرۇقماي سۇپ. دىيال. ياسانچۇق، مىشچان.

ئۇرۇلدۇرماق «ئۇرۇلماق» پەيدا قىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئادەتتە تەكشۈرۈش ئاپپاراتىنى ئايغا ئۇرۇلدۇرۇپ، سۇنىڭ بارلىقىغا مۇناسىۋەتلىك يېپ ئۇچى تېپىلسىلا، بۇ يەرنىڭ ئاستىدا مۇز قاتلىمى بار، دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ.

ئۇرۇلماق ① «ئۇرماق» پەيدا قىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توساتتىن ھۇجرا ئىشكى ئۇرۇلدى. ② «ئۇرماق» پەيدا قىلىنىڭ ئۇزلۇك دەرىجىسى: ئابلىز ۋېلىسىپىتكە ئۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى.

ئۇرۇنما ① سۇپ. ئۇرۇنغان ياكى ئۇرۇندىغان: ئۇرۇنما تەكشىلىك. ② ئى <مات> چەمبەر بىلەن بىر نۇقتىدا كېسىشىدىغان توز سىزىق.

ئۇرۇنماق پ ① بەدەننىڭ مەلۇم قىسمىغا تېگىش ئارقىلىق شۇ نەرسىنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىلىنمەك: ئۇنىڭ قولىغا قاتتىق بىر نەرسە ئۇرۇندى ـ دە، ئۇنى ئالدى. ② ئۇرۇلماق، تەگمەك: مەن كەسەلنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن پەسكە چۈشۈپ، ئىشكىنى ئېچىۋېتىپ كېسەلگە ئۇرۇنۇپ كەتتىم. ③ مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشقا كىرىشمەك، تۇتۇنماق؛ بىرەر ئامال ـ چارە بىلەن ئىلاج قىلماق، تىرىشماق: ئاخىر ئىشخانا مۇدىرى يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، يىغىن ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇندى.

ئۇرۇنۇشسىز سۇپ. ئۇرۇنماي، تەگمەي، تۇتۇنماي، تىرىشماي، ھەرىكەت قىلماي: دائىم كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىدىغىنىم ھېچقانداق ئۇرۇنۇشسىزلا، خۇددى ئالدىن كېلىشىپ قويغاندەك بىر ـ بىرىنىڭ قەلبىنى چۈشىنىش ئىدى.

ئۇرۇنۇشماق «ئۇرۇنماق» پەيدا قىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار نەچچە قېتىم توپلىشىپ جېدەل چىقىرىشقا ئۇرۇنۇشقان بولۇشسىمۇ، ئاممىنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ، مەقسىتىگە يېتەلمىگەنىدى.

ئۇرۇڭال ئى. دىيال. بىر يىل تېرىلسا، يەنە بىر يىلى ئاق تاشلىۋېتىلىدىغان، نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىلىدىغان يەر، ئارام ئالدۇرۇلۇپ تېرىلىدىغان يەر.

ئۇرۇڭالماق پ. دىيال، ئۆڭتۇرۇلمەك.

ئۇر ـ يىقت ئۇرۇش ۋە يىقىتىش: ئۇر ـ يىقت قىلماق.

ئۇر ـ يىقت قىلماق ئۇرۇپ، دۈمبالاپ، يىقىتىپ ئەدىپىنى

بەرمەك: شۇندىن بېرى ئۇلار بۇ كەنتكە كېلىپ ئۇر ـ يىقىت قىلالماي-دىغان بولدى.

ئۇز سۇپ ① چىرايلىق، گۈزەل: ئۇزىنىڭ بالىسى ئۇز، كىشىنىڭ بالىسى تۇز (ماقال). ② ماھىر، چېۋەر: بۇ قىزنىڭ ئۇي ئىشىدا قولى ئۇز ئىكەن. * ئاز قىل، ئۇز قىل (ماقال).

ئۇزاتقۇچى سۇپ. ئۇزىتىدىغان، بىر ـ بىرىگە ئۇلايدىغان: ئۇزاتقۇچى تاسما.

ئۇزاتقۇزماق «ئۇزاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ھاراقنى بەكمۇ تېتىپ باققۇسى كەلدى، بىراق ماتروس ئۇنى خالىغانچە قول ئۇزاتقۇزمىدى.

ئۇزاتماق پ ① قولىدىكى نەرسىنى باشقا بىرىگە قولىنى سوزۇپ تۇتقۇزماق، سۇنماق: باشلىق قول يازمىنى ماڭا ئۇزاتتى ـ دە، كەسكىن ھالدا گەپ تاپىلىدى. ② بىرەر تەرەپكە قارىتىپ سوزماق، تەڭلىمەك (قول، پۇت ھەققىدە): مېڭىسىز دەرەخقە كىم باقىدۇ، مېڭىلىك دەرەخقە ھەر كىم قول ئۇزىتىدۇ (ماقال). ③ بىرەر جايغىچە ھەمراھ بولۇپ يولغا سېلىپ قويماق: مەن قايتقاندا، رىزۋان مېنى چوڭ دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. ④ يولغا سالماق، ماڭدۇرماق: ئىشخانىدىكىلەر ئايباش بىلەن سادىققا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئۇلارنى ئۇزاتتى. ⑤ تۇرمۇشقا چىقارماق، ئەرگە بەرمەك: قىز ئۇزاتماق. ⑥ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى پۈتكۈزۈپ دەپنە قىلماق: شاھزادە دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىپ، نەزىر ـ چىراغلىرىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ⑦ كۆچمە. مېھمان قىلماق: ـــ ھېلىقى گىلەم ئالمىز دەپ يىغىپ يۈرگەن 200 يۇەن پۇلنى بۈگۈنلا بانكىدىن ئەكېلىڭ، شۇ پۇل بىلەن مېھمانلارنى ئۇزىتىۋالارمىز، ـــ دېدى ئايالىم.

ئۇزارتماق «ئۇزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۇتۇپخانا خادىملىرى چۈشتىمۇ كۇتۇپخانىنى ئاچتى، خىزمەت قىلىش ۋاقتىنى ئۇزارتتى.

ئۇزارتىشماق «ئۇزارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاغىنىلەر، گەپنى ئۇزارتىشماي دەرھال ئىشمىزغا چۈشەيلى.

ئۇزارتىلماق «ئۇزارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىغىن يېرىم كۈن ئۇزارتىلدى.

ئۇزارماق پ ① ئۇزۇنلۇقى، بويى، ئارىلىقى ئېشىپ ئۇزۇن ھالەتكە كەلمەك، سوزۇلماق: بىرئازدىن كېيىن ئىككى ئادەمنىڭ سايىسى ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، بارغانچە ئۇزىراشقا باشلىدى. ② داۋام قىلىش ۋاقتى كۆپەيمەك، ئۇزۇن ۋاقىت داۋام قىلماق، ئاشماق: ۋاقىت ئۇزارغانسېرى بۇ خىل خىياللارمۇ ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىمەيدىغان بولدى. ③ كۆچمە. ھەجمى، دائىرىسى كېڭەيمەك، كۆپەيمەك: گەپ ئۇزارماق.

ئۇزاشماق «ئۇزىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شائىر دوستلار قوچاقلىشىپ ئۇزاشتى.

ئۇزاق سۇپ ① ئارىلىقى ئۇزۇن، يىراق: ئالماس ئاتلارنىڭ ئۇزاق يەردىن توختىمايلا چېپىپ كەلگەنلىكىنى بىر قاراپلا بايقىدى. ② ئۇزۇن داۋام قىلىدىغان، كۆپ ۋاقىت ئالىدىغان، ۋاقىتلىق ئۇزۇن: ـــ مۇشۇ كەنتنىڭ ئۆزىدە كۆردۈم، ـــ دېدى مۇئەللىم، ـــ ئانچە ئۇزاق بولمىدى. * بىز زاھىدە توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلاشتۇق.

ئۇزاققا بارماي ئۇزۇن ئۆتمەي، تېز پۈرسەتتە: سەۋر قىلايلى، ئۇزاققا بارمايلا، بۇ ئەبلەخلەر ئەدەپىنى يەيدۇ.

ئۇزاق قەدىمكى زامان <گېئول> كەم دېگەندە بىر مىليارد يىل داۋام قىلغان گېئولوگىيەلىك تارىخنىڭ تۇنجى دەۋرى. بۇ دەۋردە يەر شارىنىڭ يۈزى بەكمۇ تۇراقسىز، يەر پوستىنىڭ ئۆزگىرىشى ئىنتايىن شىددەتلىك بولۇپ، ئەڭ قەدىمكى قۇرۇقلۇق ئاساسى شەكىللەنگەن، تاغ جىنسلىرى ئاساسەن تەركىبى ناھايىتى مۇرەككەپ بولغان گنېيىستىن ئىبارەت بولغان. چۆكمە جىنسلار ئىچىدە تاشقا ئايلانغان ئورگانىزملار بولمىغان، بۇ دەۋردىكى يەر قاتلىمى ئۇزاق قەدىمكى دۇنيا دەپ ئاتالغان. مەملىكىتىمىزنىڭ خۇبەي ئۆلكىسىدە مۇشۇ دەۋرگە خاس يەر قاتلىمى بار.

ئۇزاقتىن رەۋ. ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن، ئۇزۇندىن: بۇ گەپ ئۇزاقتىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ① ناھايىتى ئۇزاق، بەك يىراق: مەن سېنى ئۇزاقتىن ـ ئۇزاققا ئىزدەپ كەزمىگەن چۆل ـ جەزىرە، چىقمىغان تاغ ـ داۋان، كىرمىگەن سازلىق قالمىدى. ② ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت، خېلى ئۇزۇن: بۇ يەرگە كۆپرەك قېرىلار توپلىشىپ، ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرى ھەققىدە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق مۇڭدىشىدۇ.

ئۇزاقلاشتۇرماق «ئۇزاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئارىنى تېخىمۇ ئۇزاقلاشتۇردۇق.

ئۇزاقلاشتۇرۇشماق «ئۇزاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۇزاقلاشتۇرۇلماق «ئۇزاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارىلىق ئۇزاقلاشتۇرۇلغانسېرى بېرىش ـ كېلىشمۇ تەبىئىي ھالدا ئازىيىپ قالىدىكەن.

ئۇزاقلاشماق پ ① ئارىلىقى، مۇساپىسى بارغانسېرى ئۇزارماق، يىراقلاشماق: بىلالىدىنىڭ كەشتىنىڭ شاقىلدىغان ئاۋازى بارغانسېرى ئۇزاقلىشىپ، ئاخىرى ئاڭلانماي قالغاندا ئۇستاز بىلەن شاگىرت تەڭلا كۈلۈۋەتتى. ② كۆچمە. ئالاقىسى سۇسلاشماق، بارىدى ـ كەلدىسى ئازايماق: گاھىلىرى پارتىيەدىن ئۇزاقلىشىپ، پۈتۈن پىكىر ـ زىكىرى بىلەن ئائىلىسىنىڭ غېمىنى يېيىشكە كىرىشىپ كەتتى.

ئۇزاقلىق ئى. مۇساپىسى ئۇزۇنلۇق، يىراقلىق: يولنىڭ ئۇزاقلىقى ھەممىمىزگە ئېغىر كەلدى.

ئۇزاقلىماق پ. مەلۇم جايدىن يىراقلاپ بارماق، ئۇزاقلاشماق: كەتتى ئۇ، چىغىر يول بويلاپ يىراققا، كەتتى ئۇ، ئۇزاقلاپ كەپىدىن مانا. بىلەلمەي كىملىكىنى ئايال يىراقتا، خىياللار ئىلكىدە قالدى بىرھازا.

ئۇزاق ـ ئۇزاق ① ئارىلىقى ناھايىتى ئۇزاق، بەك يىراق، كۆز يەتكۈسىز: ياڭراق خامان ناخشىسى، كېتەر ئۇزاق ـ ئۇزاققا؛ ئېتىز كۆيى نەغمىسى، خۇش كېلىدۇ قۇلاققا. ② خېلى ئۇزۇن بىر ۋاقىت، خېلى ئۇزۇن: ئۇنىڭ ھەر دائىم بائىمەنى كۆرگۈسى، قىز بىلەن ئۇزاق ـ ئۇزاق سۆزلەشكۈسى كېلەتتى.

ئۇزلاشتۇرماق «ئۇزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يۇرتنىڭ قىزلىرىنى شۇنچىلىك ئۇزلاشتۇرغان نېمىدۇ؟

ئۇزلاشتۇرۇلماق «ئۇزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بىنا قايتىدىن رېمونت قىلىنىپ، بۇرۇنقىدىن تېخىمۇ ئۇزلاشتۇرۇلدى.

ئۇزلاشماق پ. بارغانسېرى ئۇز، چىرايلىق ھالەتكە كەلمەك؛ چىرايلىقلاشماق: زەيتۇنەم بوي تارتىپ ئۇزلىشىپ كەتكەندى.

ئۇزلۇق ئى. چىرايلىقلىق، گۈزەللىك؛ چاققانلىق، ئەپلىكـ

لىمك: ـــ ۋاي ئانىكام، ـــ دېدى ئايپاشا روزىمەتنىڭ مۇرىسىدە تۇرغان چوي-لىلارغا قاراپ، ـــ بۇ چويلىلارنىڭ ئۆزلۇقىنى، ھەممىسىنى ساتقىلى بولارمۇ؟

ئۆزھال ئى [ئۆز+ھال] <مۇز>ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزدىكىسى«ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئالتىنچىسىنىڭ نامى: ئۆزھال مۇقامى.

ئۆزۈت سۈپ. دىيال. ئۆزۈن.

ئۆزۈن سۈپ ① بويىغا، ئالدىغا قاراپ سوزۇلغان؛ ئارىلىقى، مۇساپىسى يىراق: ئۆزۈن يول. ئۆزۈن چاچ. ئۆزۈن مىخ. ئۆزۈن كۆڭلەك. ② ئۆزاق داۋام قىلىنىدىغان، كۆپ ۋاقىت كېتىدىغان، ئۆزاق؛ مەزمۇنى، دائىرىسى كەڭ: ئۆزۈن ماقالە. ئۆزۈن گەپ. * ئانچە ئۆزۈن ۋاقىت ئۆتمەي، ئۇ ئايال يەنە كەلدى.

ئۆزۈنغا چىق تىل ھا. كۆزدىن يوقال، كەت: بەگ يامانلىسا ئۇزۇنغا چىقسۇن، بىر تاۋاق ئېشىم قازىنىمدا قالىدۇ.

ئۆزۈن قول ← قولى ئۆزۈن: ئىسىت، بىزمۇ دادامنىڭ ئۆزۈن قول، مەردانە كۆنلىرىدە تۇغۇلغان بولساقچۇ.

ئۆزۈن قوللۇق ھال ـ كۆنى ياخشىلىق: ئۇنىڭ كىم ئۆزۈن قوللۇق بولسا شۇنىڭكىنى توغرا دەيدىغان، قىسقا قوللۇقنى ھەمىشە ئوغرى دەيدىغان، خۇش پۇراقلىق گۈلنى بەتبۇي كەكرى دەيدىغان، سەزگۈنى سۈمباتى قىڭغىر ـ ئەگرى دەيدىغان يامان ئادەتى بار.

ئۆزۈن قۇلاق ← قۇلىقى ئۆزۈن: بۇ خەۋەر قايسىبىر ئۆزۈن قۇلاقنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق مۇددەتتىن بۇرۇن ئارخىپ ئىشكاپىدىن چىقىپ كەتتىكىن؟

ئۆزۈن قۇلاقلىق خەۋەر ـ ئۇچۇرلارنى تېز ئاڭلىغۇالمىدىغان ئالاھىدىلىك: شۇ كۈنلەردە مەن قىزلارغا خاس ئۆزۈن قۇلاقلىقىم بىلەن، ئائىلىدىكىلەرنىڭ مېنى تۇرمۇشقا چىقىرىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشۋاتقانلىقىنى بىلمەپ قالدىم.

ئۆزۈن گەپنىڭ قىسقىسى گەپنىڭ بولار يېرى، قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا: ـــ ئۆزۈن گەپنىڭ قىسقىسى، مېنىڭ ئالدى ـ ئارقامدا يا ئوغۇل، يا قىزدىن يەنە بىرى يوق، ـــ دەپتۇ جۇڭزىچىنىڭ قىزى.

ئۆزۈنتۇرا سۈپ [ئۆزۈن+تۇرا] قەددى ـ قامىتى ئېگىز، ئېگىز بويلۇق: ئۆزۈنتۇرا، ئېگىز بۇرۇن، ئۇچىسىغا كاستۇم، تار پۇچاق بۇرۇلكا كىيگەن بۇ ئادەمنىڭ تىلىنى چۈشىنىپ بولمايتتى.

ئۆزۈنچاق سۈپ. ئېنىگە قارىغاندا بويى بىر ئاز ئۆزۈن: يولنىڭ نېرىقى چېتىدە ئۆزۈنچاق ئورۇندۇقتا يولغا ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرغان بىر جۈپ گەۋدە كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئۆزۈنچاقلىق ئى. ئۆزۈنلۇق، سوزۇنچاقلىق: ئۇ ئۆزۈنچاقلىقىدىن ئورۇقتەك كۆرۈنىدىغان يۈزىنى سۈمبەتداشلىرىدىن يوشۇرۇپ تۇرغاندەك ئىدى.

ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈن ① بويىغا قاراپ بەك سوزۇلغان، ناھايىتى ئۆزۈن: چوڭ قوشۇن ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈنغا سەپ تارتىپ، قارلىق تاغقا قاراپ راۋان بولدى. ② ئۆزۈن داۋام قىلىدىغان، خېلى ۋاقىت: مومايى يەنە ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ ئۆزۈندىن ـ ئۆزۈن دۇئا قىلدى.

ئۆزۈن ـ قىسقا خىلمۇخىل ئۆزۈنلۇقتىكى، ئۆزۈنلۇقى ھەر خىل، ئۆزۈن ھەم قىسقا: قۇتنىڭ ئىچىدە ئۆزۈن ـ قىسقا ھەر خىل مىخلار بار ئىدى.

ئۆزۈنلۇق ئى ① نەرسە ۋە ۋاقىتنىڭ ئەڭ ئۆزۈن ئىككى نۇقتىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقى، ئۆزۈن ـ قىسقىلىق دەرىجىسى؛ بويى، ئارىلىق: دەريانىڭ ئۆزۈنلۇقى. چاچنىڭ ئۆزۈنلۇقى. ② <جۇغ> يەر شارى يۈزىدىكى غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپىنىڭ گىرادۇس سانى. باشلانغۇچ مېرىدىيان 0℃ قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئۇنىڭ شەرق تەرىپى شەرقىي ئۆزۈنلۇق، غەرب تەرىپى غەربىي ئۆزۈنلۇق دەپىلىدۇ. شەرقىي ئۆزۈنلۇق بىلەن غەربىي ئۆزۈنلۇقنىڭ ھەر ئىككىلىسىلا ° 180 بولىدۇ. مەلۇم ئورۇندىن ئۆتكەن مېرىدىيان سىزىقى بىلەن دەسلەپكى مېرىدىيان سىزىقى ئارىسىدىكى گىرادۇس شۇ نۇقتىنىڭ ئۆزۈنلۇق گىرادۇسى بولىدۇ.

ئۆزۈنيان ئى [ئۆزۈن + يان] يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقتىن تەڭ يۇقىرىغا چىقىپ سول ئېڭەك بىلەن قولاق تۈۋىدىن ئاشۇرۇپ ئورىلىدىغان قىسمى.

ئۆزىتىشماق «ئۆزاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بالىلىرىنى ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆزىتىشتى.

ئۆزىتىلماق «ئۆزاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلار پەتنۇستا ئۆزىتىلغان پىيالىلەرگە قول سۇندى.

ئۆزىماق پ ① بىرەر جايدىن يىراقلىشىپ ماڭماق، يىراقلاشماق: ئاسمىم بىلەن ئالماس ئىز بېسىپ شىددەتلىك قوغلاپ يۇرۇپ، ئۆز يىگىتلىرىدىن خېلى بەك ئۆزاپ كەتتى. ② بىرەر سورۇن، پائالىيەتتىن قايتماق، يانماق؛ يولغا سېلىنماق: كۈن خېلى ئېگىلىپ، توي ئايا غلىشاي دەپ قاپتۇ. قىز ھەممىدىن ئىلگىرى ئۆزاپتۇ. ③ ئايا غلاشماق، تارىماق: توي داغدۇغا بىلەن خۇشال ـ خۇرام چىرايلىق ئۆزىدى.

ئۇستا ئى [پ] ① بىرەر كەسىپ، ھۈنەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى مەلىكىلىك كىشى، ماھىر: ئىش ئۇستىسىدىن قورقار (ماقال). ② مەلۇم كەسىپ، ھۈنەرنى باشقىلارغا ئۆگىتىپ يېتىشتۈرگۈچى كىشى؛ ئۇستاز: ئۇستا كۆرمىگەن شاگىرت ھەر مۇقامدا يۇرغىلار (ماقال). ③ كىشى ئىسىملىرىدىن كېيىن كېلىپ، شۇ كىشىنىڭ بىرەر ھۈنەر ـ كەسىپتە مۇتەخەسسىس ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: سابىر ئۇستا چوڭ رېمونت گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى ئىدى.

ئۇستا كۆرگەن بىرەر ئۇستازنىڭ قولىدا سىستېمىلىق ئۆگەنگەن، تەربىيە كۆرگەن: قاراڭلار، بۇ خېلى ئۇزاق زامان ئۇستا كۆرگەن ئادەمنىڭ قەلەمدەك قىلىدۇ، بۇنى كىم يازغاندۇ؟

ئۇستات [پ] ① ئى. يېزىت. ئۇستاز: بۇ مىسرالاردا بولغان ئىشقى مەزمۇن، ئۇستاتلىرىنىڭ بارىنى قىلدى مەنمۇن. ② سۈپ. بىرەر ئىشتا ئۆزىنى ماھىر، ئۇستا قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدىغان ياكى ھېيلە ـ نەيرەڭ ئىشلىتىدىغان: ئۇستات ئادەم. ئۇستات ئايال.

ئۇستاتلىق ئى ① بىرەر ئىشتا ئۆزىنى ماھىر، ئۇستا قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدىغان مۇغەمبەر مىجەز؛ ئۇستىلىق، مۇغەمبەرلىك: ئۇنىڭ ئۇستاتلىقىنى ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولامدىغان؟ كۆك كەپتەرنى كىم تۇتالمايدۇ؟ ② ئۇستىلىق، ماھىرلىق: ھېلىقى چاشقان ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى ۋە تەدبىر ـ چارىلەرگە ئۇستاتلىقى بىلەن دۇشمەنلىرىدىن جېنىنى ئاسراپ، بىر جاڭگالدا ئۆزۈن يىللار تىنچ ئۆمۈر كەچۈرۈپتۇ.

ئۇستاز ئى [ئە<پ] ① كەسىپ، ھۈنەر، ئىلىم قاتارلىقلارنى ئۆگەتكۈچى؛ مۇئەللىم: مەن ساۋاق ئالغان ۋاپادىن بۇ مۇھەببەت بابىدا، بۇۋاپالىق رەسمىنى ئۇقتۇرمىغان ئۇستاز ماڭا. ② يولبورۇق كۆرسەتكۈچى، تەربىيەلىگۈچى، يېتەكچى: قىلدىم بۇ يەردە كۆرەش مۇنبىرى، «ئاقسۇ گېزىتى» مەخسۇس بېتىنى. «قاينام

ئۆركىشى» دولقۇن ياسىدى، ئاڭلاپ نمىشبهىت ئۇستاز ئېتىنى.

ئۇستازلىق ئى. ئۇستازلار ئۆتەيدىغان ۋەزىپە، ئىش؛ ئۇستازلارغا خاس دەرىجە؛ مىجەز ـ خاراكتېر: مەكتەپ پۈتكەن كۇنى شاھى ئېرەم يەنە ئوردا ئۇستازلىقىغا ئالاهىده تەكلىپ قىلىنغان كىشىنى مەكتەپكە مۇدەررىس قىلىپ تەينىلىدى.

ئۇستام ئى. بىرەر ھۇنەر ـ كەسىپنىڭ ماهىرى بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەرنى چاقىرىش، ئاتاش فورمىسى: قېنى ئېيتىپ باقسىلا ئۇستام، بالىنىڭ ئەھۋالى قانداق بولدى؟

ئۇستاخان ئى [پ] ① بەدەن ئىسكىلىتىنىڭ ھەربىر قىسمى، سۆڭەك: ئۇستاخانلىرى ئاغرىق. ② سويۇلغان مالنىڭ گۆشى شىلۈپلىنغاندىن كېيىنكى قىسمى: ئۇستاخان قاينىتماق. ئۇستاخان غاجماق.

ئۇستاخان سۇرمەك بەستى، ئۇستاخىنى يوغىنماق، چوڭايماق: ـــ ھە، بەكرىمۇ سەن؟ ئەھۋالىڭ قانداق؟ تازىمۇ ئۇستاخان سۇرۇپسەن، سەمرىپ كەتكىنىڭنى قارا!

ئۇستاخان سۇرۇشتۇرمەك نەسەب ۋە ئەجدادلىرىنىڭ قانداقلىقىنى ئېنىقلىماق: شاھزادە غوجام ئۇستاخان سۇرۇشتۇرۇپ، ئۆزلەنى باش تەيجىلىككە مۇناسىپ كۆرۈپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ئۇستاخنى پاك يامان، ناشايان ئىشلارغا بېرىلمىگەن، دىيانەتلىك: ھەنىپخان تۇل بولغىنى بىلەن ئۇستاخنى پاك تەقۋادار ئايال ئىدى.

ئۇستاخنى تازا ← **ئۇستاخنى پاك.**

ئۇستاخنى چۇشۇپ قالماق بىر يەرگە كۆنۈپ، ماسلىشىپ قالماق؛ يەرلەشمەك: ـــ قانداق تاغا، 2 ـ ئەترەتكە ئۇستاخنىڭ چۇشۇپ قالدىمۇ؟ ـــ سوردى توختى كەنت باشلىقى سالامدىن كېيىن.

ئۇستاخنى قاتقان بىرەر ئىش بىلەن كۆپ شۇغۇللىنىپ چىنىققان، پىشقان: كەنت باشلىقى كەتمەن بىلەن ئۇستاخنى قاتقان، باقاندەك بەش يىگىتنى توغاننى ساقلاشقا قويدى.

ئۇستاخنى قاتمىغان يېتىلمىگەن، ياش، گۆدەك: سەندەك ئۇستاخنى قاتمىغان بالىغا بىر ھارۇنى بېرىپ، ئوتۇنغا ئەۋەتكىلى بولامدۇ؟

ئۇستاخانا ئى [پ] توقۇش، بىرەر نەرسە ياساش ياكى رېمونت قىلىشقا كېرەكلىك سايمانلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان مەشغۇلات ئۆيى: مەتباقى قۇلۇپنى بۇزۇپ، ئۇستاخانىنىڭ ئىچىگە كىرگەندى.

ئۇستاخانلىق سۇپ ① ئۇستاخنىنى بار، ئۇستاخنىندىن ئاجرىتىلمىغان: ئۇستاخانلىق گۆش. ② ئۇستاخنىنى چوڭ، ئۇستاخان سۇرگەن: بوۋاي ئۇستاخانلىق ئېگىز بوي ئادەم بولۇشقا قارىماي، ئورۇق ئىدى.

ئۇستاخان ـ ئۇستاخنى پۈتۈن بەدىنى، ھەممە ئەزايى: ئۇستاخان ـ ئۇستاخنىندىن ئۆتۈپ كەتمەك.

ئۇستاخان ـ ئۇستاخنىغا سىڭمەك كىچىكىدىن ئۆگىنىپ، ئادەتلىنىپ تاشلىيالمايدىغان دەرىجىگە يەتمەك: ئەھمەتنىڭ جەدلىخورلۇقى ئۇنىڭ ئۇستاخان ـ ئۇستاخنىنىغا سىڭىپ كەتكەنىدى.

ئۇستاخان ـ ئۇستاخنىندىن ئۆتۈپ كەتمەك ← **جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتمەك:** بۇ ئىنتىقام ئۇستاخان ـ ئۇستاخنىندىن ئۆتۈپ كەتتى، بۇنى ئالمىغۇچە ئۇ تاغقا قايتمايدۇ.

ئۇستىرا ئى [پ] ① چاچ، ساقالنى قىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۇر پولات تىغلىق ئەسۋاب. ② گىلەمچىلىكتە گىلەمنىڭ تۈۋىتىنى كېسىدىغان مەخسۇس پىچاق.

ئۇستىرلاپ ئى [ئە< گىرىك] يېزىت. ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئېگىزلىكىنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان ئەسۋاب، پالچىلار پال ئېچىشتىمۇ قوللىنىدۇ.

ئۇستىرتسا ئى [ر< لات] <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان. ئىككى قېپى بار. بىرى كىچىك، تەكشى؛ يەنە بىرى چوڭ ۋە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. قاپچۇقىنىڭ يۇزى ئويمان ھەم چوڭقۇر. گۆشىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. گۆش، قاپچۇق، مايلىرى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇستكار [پ] ① ئى. مەلۇم ھۇنەر ـ كەسىپكە يېتەكچىلىك قىلىپ، باشقۇرغۇچى باش ئۇستا: ھۇنەرۋەنچىلىك ئىشخانىلىرىدا ئۇستكار، نىمكار ۋە شاگىرتلىق پەرقلىرى مەيدانغا كەلدى. ② سۈپ. مەلۇم ھۇنەر ـ كەسىپته داڭلىق، ماهىر: پەرھات بولۇپ سۇزدى ئۇغۇل، دەريادىن قاشتاش. زۇمرەت تاشقا چەكتى شوخ گۈل، ئۇستكار نەققاش.

ئۇستكارلىق ئى ① ئۇستىلىق، ماهىرلىق: دېمىسىمۇ ئۇ مۇشۇنداق ئۇستكارلىق بىلەن مۇشۇ بىرنەچچە ئايدىن بېرى بىرنەچچە مىڭ سومغا بىراقلا ئېرىشىپ خېلى كۆپ «كىرىم» قىلىۋالغانىدى. ② ئۇستكارلارغا خاس بولغان ئىش، ھۇنەر: ئۇستكارلىق دۇكىنىغا كېلىش بىلەن ھاجى ھېلىقى گاچىنىڭ يېنىدىن چىققان بەش سەر كۈمۈش تەڭگە بىلەن ئىككى تىللانى روزى ئۇستىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

ئۇستكارلىق قىلماق ئۆزىنى ناھايىتى ئۇستا چاغلاپ مۇغەمبەرلىك قىلماق: ـــ نېمە، ماڭا ئۇستكارلىق قىلۋاتامسىز؟ ـــ دېدى ئۇ تېخىمۇ قوپاللىق بىلەن.

ئۇستلاشتۇرماق «ئۇستلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەيسەرنىڭ كىچىكىدىنلا داۋاملىق پۈتبۈل ئويناش بىلەن شۇغۇللىنىشى، ئۇنى تېخىمۇ ئۇستلاشتۇرۇپ، پۈتبولچى قىلىپ يېتىلدۇردى.

ئۇستلاشماق پ. بىرەر ماهارەت ئىگىلەپ ئۇستا بولۇپ يېتىشمەك، ئۇستىغا ئايلانماق؛ ماهىرلاشماق: بەزى كىشىلەر شۇنچە ئۆگىنىدۇ، شۇنچە بىلىملىك، ئۇلار ئوخشىمىغان ئىلمىي قاراش، چۈشەنچىلەرنى توپلاشقا، ئۇنى ئىزاهلاشقا ئۇستىلىشىپ كەتكەن.

ئۇستلىق ئى ① بىرەر ھۇنەر ـ كەسىپنى پۇختا ئىگىلەپ بولغان ئىقتىدار، ماهىرلىق، ھۇنەرگە پىششىقلىق: شاگىرتلىقتىن ئۇستىلىققا ئۆسكىنىمگە ئالته ئايچه بولدى. ② ماهىرلىق، ماهارەت: بۇنى ياساش ئۇچۇن خېلى چوڭ ئۇستىلىق كېرەك.

ئۇستلىق قىلماق ① تەدبىر ئىشلەتمەك، پەم ـ پاراسەت بىلەن ئىش كۆرمەك: ـــ جانابلىرى سۆزده ئۇستىلىق قىلمىغان بولسىلا، مېنىڭ چەككەن ئازابىم بوشقا كەتكەن بولاتتى، ـــ دېدى ھەيدەر. ② كۆچمە. ھىيله ـ نەيرەڭ ئىشلەتمەك: جالالىدىن ئۇستىلىق قىلىپ ئۆزىنىڭ قورالىنى ئىبراھىمغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، ئىبراھىمنىڭ ملتىقىنى يەڭگۈشلىۋالدى.

ئۇستلىق ئىشلەتمەك ← **ئۇستلىق قىلماق.**

ئۇستاماق «ئۇسسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن چۈشته يېگەن لەڭمەن بەك ئۇسستۇەتتى.

ئۇسساشماق «ئۇسسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قېنى مېهمانلار، ئۇسساشقانلا، تاۋۇزغا ئېغىز تەگكۈزۈشسىلە.

ئۇسسۇز سۇپ. سۇسىز، سۇغىرىلمىغان، ئۇسسىغان: ئالدى بىلەن ئۇسسۇز زىرائەتلەرنى سۇغىرايلى.

ئۇسسۇزلۇق ئى. سۇغا تەشنا بولۇش؛ ئۇسسىغان، چاڭقىغان ھالەت: ئۇسسۇزلۇقتا ئاغزىمىز قۇرۇپ، تىللىرىمىز بىر غېرىچ ساڭ-

گىلاپ كەتتى.

ئۇسسۇل ئى [ئە] <ئۇس> رىتىملىق ھەرىكەتلەر ئاساسىي ئىپادىلەش ۋاستىسى قىلىنىدىغان بىر خىل سەنئەت شەكلى. ئۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى، ئىدىيەسى ۋە ھېسسىيات تىنى ئىپادىلەشكە بولىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭغا مۇزىكا تەڭكەش قىلىنىدۇ: ئۇسسۇل ئويناش. ئۇسسۇلغا چۈشمەك. خەلق ئۇسسۇلى. داپ ئۇسسۇلى.

ئۇسسۇلغا سالماق ① ئۇسسۇلغا چۈشۈرمەك، ئۇسسۇل ئويناتماق: بىر پۇل بېرىپ ئۇسسۇلغا سالسا، ئون پۇل بېرىپ توختاتقىلى بولماس (ماقال). ② كۆچمە. كۆلكىلىك ئەھۋالغا دۇچار قىلماق، كىشىلەرنىڭ مەسخىرىسىگە قالدۇرماق؛ ئالدىماق: ۋاي، ھېلىگەر، شۇنداق قىلىپ، ئۇنىمۇ ئۇسسۇلغا ساپتۇ ـ دە؟

ئۇسسۇلچى ئى. ئۇسسۇل سەنئىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: پاتەم بولسا ئاللىقاچان سەنئەت ئەھلىگە، ئۇسسۇلچىغا ئايلىنىپ قالغانىدى.

ئۇسسۇلچىلىق ئى. دائىم ئۇسسۇل بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى، كەسپى: ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقىمىزنىڭ يېڭى تەرەققىياتى يولىدا يەنمۇ كۆپرەك ئىزدىنىشىمىز كېرەك.

ئۇسسۇللۇق سۈپ. ئۇسسۇلنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئۇسسۇل بىلەن ئورۇنلىنىدىغان: ئۇسسۇللۇق ناخشا. ئۇسسۇللۇق تىياتىر.

ئۇسسۇلۇق ئى. ئۇسسۇلۇقنى باسىدىغان ئىچىملىك: نېمە بولۇر جېنىم خېنىم، يېنىمغا كەلسەڭ. چاڭقاپ تۇرغان يۇرىكىمگە ئۇسسۇلۇق بەرسەڭ.

ئۇسسىماق پ. سۇغا بولغان تەشنالىقى ئاشماق، چاڭقىماق: ئۇسسىغاندا سۇ ئىچتىم، يىراقتىكى بۇلاقتىن، ئۇمىدىمنى ئۇزمىدىم، شېرىن سۆزلۈك شۇ يارىدىن.

ئۇسقاق ئى. دىيال. چۆمۈچ، ساپلىق.

ئۇسقۇزماق «ئۇسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قاچىسىغا تاماق ئۇسقۇزۇپ بولۇپ، ئادەم ئولتۇرمىغان شىرەدىن بىرسىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ئۇسقۇزۇشماق «ئۇسقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارچاپ ھالىدىن كەتكەن ھاشارچىلار سوغىدا ئېلىپ كېلىنگەن ئۇماچنى قاچىلىرىغا ئۇسقۇزۇشۇپ، خۇددى بىر كىم تارتىۋالىدىغاندەك ئىتتىك ـ ئىتتىك ئىچىشمەكتە ئىدى.

ئۇسقۇزۇلماق «ئۇسقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يوغان قاچىغا لىق ئۇسقۇزۇلغان سۈيۇقئاشنىڭ ئۇستىگە ئىككى نان چىلاندى ـ دە، سوۋۇماستىنلا ھاپلا ـ شاپلا دېگۈچە قوشۇق ئارقىلىق ئاشقازانغا يولغا سېلىندى.

ئۇسلۇب ئى [ئە] ① بىرەر دەۋر، مىللەت، ئېقىم ياكى بىرەر شەخسنىڭ بەدىئىي ئەسەردە ئىپادىلەنگەن ئاساسلىق ئىدىيەۋى ئالاھىدىلىكى ۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكى؛ ئىستىلى: مىللىي ئۇسلۇب. ئەرەب ئۇسلۇبىدا سېلىنغان قورۇلۇشلار. ② <ئەد> يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىشتىكى ئۆزىگە خاس يولى، ئۇسۇلى: بەزى مۇھەررىرلەر ئەسەرنى قىزىل قەلەمى بىلەن باشتىن ـ ئاخىر ئۆزگەرتىپ چىقىدۇ. ئاپتورنىڭ ئۇسلۇبىغا ھۆرمەت قىلمايدۇ.

ئۇسماق پ ① سۇ، تاماق قاتارلىق نەرسىلەرنى چۆمۈچ قاتارلىق ۋاستىلەر ئارقىلىق بىر قاچىدىن ئېلىپ يەنە بىر قاچىغا سالماق، بۆلمەك: قەمبەرخان ئانا دەرھال بىر چىنە ئاشنى ئۇسۇپ ئېلىپ كەلدى. ② ئاشلىق، توپا ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تاغار، خالتا، سېۋەت، ھارۋا ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە ئالماق، سالماق، ئورۇنلاشتۇرماق: تاغارغا قېغ ئۇسماق. * ئۇ گۈرجەك بىلەن ئات ھارۋىسىغا ئەخلەت ئۇسماقتا.

ئۇسۇشماق «ئۇسۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سۇغا كەلگەنلەر ئۇستەڭدىن چېلەكلىرىگە سۇ ئۇسۇشۇۋاتقاندا، بىرى تېيىلىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى.

ئۇسۇل ئى [ئە] ① بىرەر ئىشنى ئەملىگە ئاشۇرۇش، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يولى، تەرتىپى، تەرىزى؛ چارە، ئامال: پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى. ئۇسۇل تاپماق. ② پائالىيەت ۋە ئىش جەريانىدا شەكىللەنگەن ئۆزىگە خاس ئادەت: ئاددىيراق قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى قانداق بولسا ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش ئۇسۇلىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

ئۇسۇل ـ چارە ئۇسۇل ۋە چارە: ماھىرە يەنە ئايشەمنىڭ رەسىم سىزىش ماھارىتىنى ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، بىرەر مۇڭا پىق ئۇسۇل ـ چارە تېپىش ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزدى.

ئۇسۇلماق «ئۇسماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاياقلارغا ئۇسۇلغان ئۇماچلار قويۇلۇپ ئۆيۈپ قالغانىدى.

ئۇش سۈپ. دىيال. ئاتاقلىق، داڭلىق.

ئۇشبۇ ئال. مانا شۇ، مەزكۇر: ئۇشبۇ خەت كېرىيە ناھىيەسىنىڭ قالۇق ئۇستەڭ بويىدىكى ئىمىن قادىرغا تېگىدۇ.

ئۇشت ئىم. قوي، ئۆچكىلەرنى ھەيدەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇشت ـ ئۇشت «ئۇشت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ھەيدىگىنىڭ ئالتە ئۆچكە، ئۇشت ـ ئۇشتىڭ ئالەمنى ئالدى (ماقال).

ئۇشتۇمتۇت رەۋ. كۆتۈلمىگەندە، توساتتىن، تاسادىپىي، بىردىنلا: نەق شۇ چاغدا، ئۇشتۇمتۇت تاڭ ـ تۇڭ قىلىپ ملتىق ئېتىلدى، ھەممە ئادەم سارايسمىگە چۈشتى.

ئۇشتۇمتۇتلۇق ئى. تۇيۇقسىزلىق، تاسادىپىيلىق: مەتقۇربانباي سەل ئۇشتۇمتۇتلۇق ھېس قىلىپ: ــ شىرمۇھەممەتنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتمەملا؟ ــ دەپ سورىدى.

ئۇششاق سۈپ ① ھەربىر بۆلۈنكى، پارچىسى، دانىسى ناھايىتى كىچىك: ئوتۇن ئۇششىقى بىلەن كۆيەر (ماقال). ② ياش جەھەتتىن تۆۋەن، كىچىك: ئۇنىڭ كۆزى بۇ سەپنى تۇزگەن ياش يىگىتلەر، ئاپئاق ساقال بوۋايلار، ئايالار، مومايلار، ئۇششاق بالىلارغا تىكىلدى. ③ كىچىك ۋېسىلغان، قىسقا: ساماۋارچى ئۇششاق قەدەملەر بىلەن يورغىلاپ مېڭىپ ئالدىدا يول باشلىدى. ④ كۆچمە. ئانچە ئەھمىيەتى، زۆرۈرىيىتى بولمىغان؛ ئاددىي: سېخىلار ئۆزى بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئۇششاق ئىشلار كۈن بويى ياچىيكا يىغىنىدا سۆزلىنىپ تۇراتتى.

ئۇششاق سۆز ① غەيۋەت ـ شىكايەت، پىتنە: «بىز ئايالار ئەجەب ئۇششاق سۆز، ئەجەبمۇ ئىچى تار كىلىدىكەنمىز» دەپ ئويلىدى ئادىلە. ② غەيۋەت ـ شىكايەتچى، پىتنىخور: مېنىڭ سۆزلىرىمگە قۇلاق سېلىڭ، مەن ئۆزۈممۇ سىزگە نەپرەتلىك قارايمەن، چۈنكى سىز پەس، ئۇششاق سۆز، يىرگىنىشلىك ئادەمسىز.

ئۇششاق گەپ بولمىغۇر گەپ ـ سۆز، پىتنە ـ پاسات: مەن ئۇنىڭغا ياخشى نىيەت بىلەن بەرگەن مەسلىھەتلىرىمنى تەتۈرگە ئۆرۈپ، ئوغا ـ زەھەر قىلىپ ئۆزۈمگە قايتۇرمىغىيدى، دەپ ئەنسىرەيمەن. بۇ يەردە ئۇششاق گەپ ناھايىتى تولا ئىكەن.

ئۇششاق ـ چۈششەك ① پارچە ـ پۇرات: بىر كۈن ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇش بىلەن ئۆتتى. ② كۆچمە. مۇھىم

ئەمەس، ئاساسلىق بولمىغان: ئۇلار مەندىن گۇمانلىنىپ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىلا تەكشۈرگىلى تۇردى.

ئۇششاق ـ چىپە دىيال ① ئۇششاق ـ چۈششەك. ② ئۇششاق بالىلار.

ئۇششاقلاتماق «ئۇششاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نەۋرىلەرگە ھېيتلىق بېرىش ئۈچۈن پۇللارنىمۇ ئۇششاقلاتىپ قويغانىدىم.

ئۇششاقلاشماق «ئۇششاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ چوڭلىرى ئوتۇننى، كىچىكلىرى كۆمۈرنى ئۇششاقلاشىپ كەچنىڭ تەييارلىقىنى قىلاتتى.

ئۇششاقلانماق «ئۇششاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سىڭلىم بىلەن ئىككىمىز ئۇششاقلانغان ئوتۇنلارنى بۇلۇڭغا تىزىشقا باشلىدۇق.

ئۇششاقلىق Ⅰ ئى. كىچىك، پارچە ـ پارچە ھالەت، كىچىكلىك: خەتنىڭ ئەگرى ـ بۈگرىلىكى، ئۇششاقلىقى كۆزنى ئاسانلا تالدۇراتتى.

ئۇششاقلىق Ⅱ ئى. دىيال. ئائىلە ئۈچۈن كېرەكلىك ئوتياش تېرىيدىغان كىچىك يەر، كۆكاتلىق.

ئۇششاقلىماق پ ① ئۇششاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، پارچە قىلماق: كۆمۈرنى ئۇششاقلاپ قالماق. ئوتۇننى ئۇششاقلىماق. ② كىچىكلىمەك: ئەگمە تۇپراقتا ئازوت كەم بولسا، دەرەخنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلايدۇ. يوپۇرماقلىرى ئاقىرىپ تۆكۈلۈشكە باشلايدۇ، مېۋىسى ئۇششاقلايدۇ.

ئۇششۇق سۈپ. ئۆكتەم، جېدەلخور، كۆكەرمە: ئۇششۇق ئادەم ئالۋاستىدىن ياماڭ (ماقال).

ئۇششۇقلۇق ئى. ئۆكتەملىك، كۆكەرمىلىك، جېدەلخورلۇق: تۈرسۈنگۈل ئوغلىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا قىلغان ئۇششۇقلۇق ۋە ۋاپاسىزلىقلىرىنى ئاڭلاپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى.

ئۇشلىماق پ. دىيال. تۇتماق.

ئۇغۇنۇتتە رەۋ. دىيال. ئۇ يەردە.

ئۇقا ئى. بېزەك ئۈچۈن كىيىم ـ كېچەك، گەزلىمە بۇيۇملار چېتىگە تىكىلگەن جىيەك: ئۇقا تۇتقان چاپان.

ئۇقار ئى <زوئول> قاقىرانىڭ بىر خىلى، پەيلىرى ئاق، پۇتى ناھايىتى ئۇزۇن بولۇپ، سۇدا تۇرۇپ بېلىق، راك قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. ئۇ يەنە «ئاققۇ ئات» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئۇقاسىز سۈپ. دىيال. ئەھمىيەتسىز، تايىنى يوق، مەنىسىز.

ئۇقاق ئى. پاناھ: ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەكچى بولغىنىمدا، مېنى ئۇقاق تارتىپ يېڭىساردىن چىققان دادام يول قويمىغان.

ئۇقالىق سۈپ. ئۇقاسى بار، ئۇقا تۇتۇلغان: ئۇقالىق چاپان.

ئۇقاي ئى. دىيال <زوئول> بېلىق يەيدىغان بىرخىل قۇش.

ئۇقتۇرماق «ئۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىزنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە دارىلمۇئەللىملىرىگە كىرىپ ئوقۇشىمىزنى ئۇقتۇردى.

ئۇقتۇرۇش ئى. مەلۇم بىر ئىش ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈلگەن يازما ياكى ئاغزاكى يوليورۇق، يەتكۈزمە: ئۇ يېزىنىڭ بۈگۈن يامغۇر ياغىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشىنى ئاڭلىتىۋاتاتتى.

ئۇقتۇرۇشنامە ئى (ئۇقتۇرۇش + نامە) مەلۇم بىر ئىش ئالدىن خەۋەرلەندۈرۈلگەن يازما ياكى ئاغزاكى يوليورۇق، ھۆججەت، يەتكۈزمە: ئۇ ئۈزىنىڭ سانائەت ئىنستىتۇتىغا قوبۇل قىلىنغانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنامىسىنى تاپشۇرۇۋالغان چېغىدا، گويا بىرى ئۇنىڭغا پۈتكۈل دۇنيانى ھەدىيە قىلىپ بېرىۋەتكەندەكلا، ئۆزىنى قويارغا جاي تاپالماي قالغانىدى.

ئۇقماق پ ① مەزمۇنىنى، ماھىيىتىنى چۈشەنمەك، ئاڭقارماق: قائىدە ئۇقىدىغان ئادەم. ② ھېس قىلماق، سەزمەك، بىلمەك؛ خەۋەردار بولماق: مېرۇل مەرگەن ھېلىقى ئېگىز بويلۇق چېرىكتىن گەپ سوراپ ئەھۋالنى ئۇقتى.

ئۇقۇشسىز سۈپ. ئۇققىلى، چۈشەنگىلى بولمايدىغان؛ چۈشىنىكسىز: مۇزىكا توختىدى، ئويۇن باشقۇرغۇچى ۋاڭ ـ چۈڭ ئىچىدە ئۇقۇشسىز بىرنېمە دەپ ئېلان قىلدى.

ئۇقۇشلۇق سۈپ. ئۇققىلى، چۈشەنگىلى بولىدىغان؛ چۈشىنىشلىك: لۇتپۇللا مۇتەللىپ نىزامنامە لايىھەسىنى ئەنە شۇنداق قىسقا ۋە ئۇقۇشلۇق قىلىپ تۈزۈپ چىققانىدى.

ئۇقۇشماسلىق ئى. ئۆزئارا ياكى قارشى تەرەپكە نىسبەتەن كېلىپ چىققان ناتوغرا، خاتا چۈشەنچە، تونۇش: بىز تېخى سەندىن يامانلاپ يۈرۈپتۇق، ئۇقۇشماسلىق بوپتۇ، كۆڭلۈڭگە ئالما، ئاڭلىساق قالتىس ئىش قىپسەن!

ئۇقۇشماق پ ① «ئۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: بۇ ئىشنى ھەممىلىرى ئۇقۇشتىلا، بۇ ھەقتىكى گەپ ـ سۆز ئەمدى مۇشۇ يەردە تۈگىسۇن. ② سوراپ، ھەر تەرەپلىمە ئۇقۇپ خەۋەردار بولماق، بىلمەك: ئۇلار خەلق ساقچىلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن رەخمەتنىڭ قوشنىسىنى ۋە ئۇنىڭ بالىسىنى ساقچىخانىغا چاقىرىپ ئەھۋال ئۇقۇشتى. ③ ئىزدەپ، ئالاقىلىشىپ تاپماق، ھەل قىلماق: مەن دەڭ دەرۋازا تەرەپكە بېرىپ، خوتۇنخاي مازار تەرەپكە ماڭىدىغان ھارۋا ئۇقۇشتۇم.

ئۇقۇشۇشماق «ئۇقۇشماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

ئۇقۇشۇلماسلىق ئى ← **ئۇقۇشماسلىق**: مەن سىلەرگە مۇشۇ مېنىڭكىدەك ئۇقۇشۇلماسلىق سەۋەبىدىن يۇز بەرگەن ئاجايىپ ئېچىنىشلىق بىر پاجىئەنى ئېيتىپ بېرەي.

ئۇقۇلماق «ئۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېچە بولغان ئىشلار خەۋەرچىلەر ئارقىلىق ئۇقۇلدى.

ئۇقۇم ئى <لوگ> تەپەككۇرنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى. ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئومۇمىي، ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئىنسانلار بىلىش جەريانىدا ئۆزى ھېس قىلغان شەيئىلەرنىڭ ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلىرىنى ئايرىۋېلىپ، ئۇلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئۇقۇم ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن، «ئاق قار»، «ئاق قەغەز»، «ئاق چېچەك»، «ئاق پاختا» دېگەنگە ئوخشاش شەيئىلەردىن بىر ئومۇمىي خۇسۇسىيەتنى يەنى «ئاق» نى ئايرىۋېلىپ، «ئاق» دېگەن ئۇقۇمنى ھاسىل قىلىدۇ.

ئۇقۇمداش سۈپ. ئوخشاش بىر ئۇقۇمنى بىلدۈرىدىغان، بىلدۈرگەن ئۇقۇمى بىر، ئۇقۇمى ئوخشاش بولغان: كىشىلەر «غازاڭ» بىلەن «يوپۇرماق» سۆزى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلسە بولىدۇ دېيىشىدۇ، مېنىڭچە، «غازاڭ» بىلەن «يوپۇرماق» ئۇقۇمداش سۆز ئەمەس.

ئۇقۇمسىز سۈپ. بەلگىلىك ئۇقۇم يوق، ئاسان چۈشەنگىلى بولمايدىغان: بۇنداق ئۇقۇمسىز گەپلەر بىلەن ئۆزىمىزنى ئاۋارە قىلمايلى، كېتەيلى.

ئۇقۇمسىزلاشتۇرماق «ئۇقۇمسىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇنداق يېزىقچىلىق ئۇسۇلى مەزمۇنىنى

ئۇقۇمسىزلاشتۇرۇپ، ئەسەرنى پۇچەكلەشتۈرۈپ قويىدۇ.

ئۇقۇمسىزلاشتۇرۇشماق «ئۇقۇمسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

ئۇقۇمسىزلاشتۇرۇلماق «ئۇقۇمسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

ئۇقۇمسىزلاشماق پ. ئاسان چۈشەنگىلى بولمايدىغان ھالەتكە كەلمەك، چۈشىنىكسىزلەشمەك: گۈڭگا شېئىرلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى سەنئەتنى ئۇقۇمسىزلاشقان تەجرىبە شەكلى دەپ قاراپ، ئۇسلۇب ۋە ئىپادىلەش جەھەتتىكى مەلۇم ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلدى.

ئۇقۇمسىزلىق ئى. چۈشىنىكسىزلىك: بۇ سۆز - نۇتۇق ئۇقۇمسىزلىقى بىلەن ھەممىنى بىزار قىلدى.

ئۇقۇملاشتۇرۇش ئى <ئەد> ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى كونكرېت تەسۋىر ھەم تېپىك ئوبرازنى يارىتىش كەم بولغاندا، ئابستراكت ئۇقۇمنى شەخسنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقى ئورنىغا دەسسىتىدىغان بىر خىل ناچار خاھىش.

ئۇقۇملاشماق پ. ئۇقۇمغا ئىگە بولماق، چۈشىنىشلىك ھالەتكە كەلمەك، روشەنلەشمەك، ئېنىقلانماق: بىر قىسىم ياش شائىرلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئۇقۇملاشقان تىل، فورماتلاشقان شەكىل، تۇراقلاشقان ۋەزنىلەر تۆپەيلىدىن كىتابخانلارنى يېڭىچە بىر بەدىئىي زوقنىڭ سەپرىگە باشلىدى.

ئۇقۇملۇق سۈپ. ئاسانلا ئۇققىلى، چۈشەنگىلى بولىدىغان؛ ئىپادىلەيدىغان ئۇقۇمى ئېنىق: ئەنجەد ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى قىسقا، ئۇقۇملۇق قىلىپ باشتىن - ئاياغ ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئۇقۇملىماق پ. ئۇقۇم بەرمەك، ئۇقۇمغا ئىگە قىلماق، ئىزاھلىماق، شەرھلىمەك: بىز يۇقىرىدا «تارىخىي تەنقىد» قىلغان ئەسەرنىڭ كالېندار ۋە سائەت بىرلىكلىرىدىكى رەقەملەرنىڭ ئۆزگىرىشچان بولۇشى ئەسلىي ئوبيېكت تاناسىپلىقىنى بۇزغۇچى رەقەملەرنى ئۇقۇملاش، ئۇدۇملاش، رىقابەتلىشىش تاكتىكىسىنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

ئۇقۇملىماق پ. دىيال. بەدەننى تۇتۇپ قويماق، مۇجۇپ قويماق، ئۇۋۇلاپ قويماق.

ئۇكا ئى ① كىچىك ئوغۇل (ئاكىلىرىغا نىسبەتەن): ئۇكام ئۇنىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى بىلمەي ئارقىسىدىن ماڭىۋېرىپتۇ. ② ئۆزىدىن كىچىك كىشىگە بولغان مۇراجىئەتتە ياكى ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمەتنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدۇ: ــ ئالدىرما ئۇكا، ــ دېگىنىچە ئاۋۇت ئاكام ئۆز يولىغا كېتىۋەردى.

ئۇكرائىن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئۇكرائىنانىڭ تۇپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇگلېرود ئى [ر] <خىم> ← **كاربون.**

ئۇگۇيىا ئى. ماۋرىتانىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئۇگىلانماق پ. دىيال. ئىچ ئاغرىتماق، ئىچى سىيرىلماق.

ئۇگىلىماق پ. دىيال. ئازراق سۇ قويۇلغان كاتەكچە تاشقا بەزى قاتتىق دورىلارنى سۈرۈپ، دورا ئارىلاشقان سۇنى بىمارنىڭ چېكە ۋە ئاغرىق جايلىرىغا چاپماق.

ئۇل ئى ① <بىن> بىنا، تام، دامبا قاتارلىقلارنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى تۇتۇپ، كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان، يەر بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدىغان تەكتى قىسمى: ھەربىر ئىشنىڭ يولى بار، ھەممە تامنىڭ ئۇلى بار (ماقال). ② بىرەر نەرسىنىڭ ئاستى قىسمى (نان ھەققىدە): ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ تاختا بېشىدىن پىچاق ئالدى، پىچاقنىڭ ئۇچىنى پەم بىلەن ناننىڭ ئۇلىغا تىقتى. ③ كۆچمە. كېلىش مەنبەسى، تايانچ، ئاساس: ــ ئەگەر مېنىڭ ئاساسىي بىر ئۇلۇم بولغان بولسا، ئەلدىكى بۇ چاكىنىلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن ئەندىشەم يوق ئىدى، ــ دەپ تاشلىدى لىتىپ.

ئۇلى بوش ① ئۇلى پۇختا ئەمەس، ئۇلى ئاجىز: ماڭا قارا، مانا بۇ يەر پوك - پوك قىلىۋاتىدۇ، قارىغاندا تامنىڭ ئۇلى بوش، مۇشۇ يەرنى كولاپ كۆرمەمدۇق. ② كۆچمە. ئاساسى چىك، پۇختا ئەمەس، ئاساسى ئاجىز (ئىلىم - پەن، ھۈنەر - سەنئەت ۋە باشقا جەھەتلەردە): بۇ ئىنسىمز باشلانغۇچ مەكتەپتە ياخشى ئوقۇمىغان، ئۇلى بوش، بۇ خىزمەتنى قىلىپ كېتىشتە قىينىلىدۇ، شۇڭا ھەرقايسىلىرىنىڭ كۆپرەك يارىدەم قىلىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئۇلى چىك ① ئۇلى مۇستەھكەم، پۇختا سېلىنغان: بۇ يەر قۇرغاق، ئۆيلەرنىڭ ئۇلى چىك، شۇڭا خېلى ئۇزۇنغىچە بەرداشلىق بەرگەن. ② كۆچمە. ئاساسى پۇختا (ئىلىم - پەن، ھۈنەر - سەنئەت ۋە باشقا جەھەتلەردە): ياسىن كىچىكىدىن ئەلاچىلىقنى قولدىن بەرمىگەن، شۇڭا ئۇنىڭ بىلىمىدە ئۇلى چىك.

ئۇلىنى چىكلەماق ئۆزىنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملىمەك: ــ شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ يېڭىدىن باشلىق بولۇپ كەلگەن كىشىگە ئادەم كېرەكتە. دەسلىپىدە تارتىدۇ، ئۇلىنى چىكلەۋالغاندىن كېيىن تاشلايدۇ. بۇلارنىڭ نەزىرىدە بىز گويا بىر ھېسسىز كۆتەكقۇ؟

ئۇلىنى قۇرماق ئاساسىنى سالماق، ئىمكانىيەت پەيدا قىلىپ، شارائىت ياراتماق: بىز كەسىپ ۋە تۇرمۇشنىڭ مۇستەھكەم ئۇلىنى قۇرۇشىمىز كېرەك.

ئۇلىنى كولىماق يىلتىزىنى قىرقماق، زىيان يەتكۈزمەك: ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئۇلىنى كولاش نەتىجىسىدە جايلار، كارخانىلار ئاز - تولا پايدا ئالسىمۇ، دۆلەت زور زىيانغا ئۇچرايدۇ.

ئۇلاتماق «ئۇلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دادامنىز ئۇلىتىپ قويغان مېۋىلەرگە ئېغىز تەگمەكۈزگەن جامائەت ئۇنىڭ رەھمىغا ئاتاپ دۇئا قىلىشتى.

ئۇلار ئى <زوئول> قىرغاۋۇل ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان چوڭراق تاغ قۇشى. ئۇ گۆشلۈك ۋە گۆشى مەززىلىك ھەمدە كېسەلگە شىپا بولىدۇ.

ئۇلاشتۇرما سۈپ. بىر - بىرىگە ئۇلاشتۇرۇلۇپ ئېلىپ بېرىلىدىغان، ئۇلاشتۇرۇلغان: ئۇلاشتۇرما مەشغۇلات.

ئۇلاشتۇرماق «ئۇلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ قاتتىق كۇنلەرنىڭ قارا كېچىلىرىنى مەن كىرپىك قاقماي تاڭغا ئۇلاشتۇردۇم.

ئۇلاشتۇرۇلماق «ئۇلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يېزىدىكى كەنتلەرگە باردىغان يوللارمۇ بىر - بىرىگە ئۇلاشتۇرۇلۇپ، قاتناش راۋانلاشتۇرۇلدى.

ئۇلاشماق ① «ئۇلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بېلىقچىلار تورنىڭ ئۆزۈلگەن يېپلىرىنى ئۇلىشىپ، يەنە بىر قېتىم سېلىشقا تەييارلاندى. ② بىرىنىڭ ئاخىرىغا بىرى تۇتاشقان، ئۇلانغان، باغلانغان ھالەتتە بولماق: پەسىل كەينىدىن پەسىل، ئىش كەينىدىن ئىش بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كېلىۋەردى. * سۆزىنىڭ باش - ئاخىرى ئۇلاشمىدى. ③ يېقىنلاشماق، تەڭلەشمەك: ئوتتۇز ياشقا

ئۇلاشتىك، مۇبارەك تويۇك ۋەتەن. چاقنىسۇن گۈزەل، كۆركەم، گۈھەر - دەك بويۇك ۋەتەن. ④ يېتىپ كەلمەك، يەتمەك: بۇلار چۇشكە يېقىن بىر يولغا ئۇلىشىپتۇ. ⑤ كۆچمە. ئېرىشمەك، ئىگە بولماق: نەچچە يىلدىن بېرى ئاتمۇ، ئانمۇ يىراق - يېقىن دېمەي ھەر تەرەپكە كىشى قويغان بولسىمۇ، دىتىغا ياققۇدەك كېلىنگە ئۇلىشالمىدى.

ئۇلاغ ① ئى. يەر ھەيدەش، يۈك توشۇش، مىنىش ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان ئات، قېچىر، ئېشەك، تۆگە، ئۆكۈز قاتارلىق ئائىلە ھايۋىنى: يەكەنىڭ بازارىغا، كىرگەندۇ ئۇلاغ، سامان. ئاڭلاڭلار بۇرادەرلەر، بىزنى كۆيدۇرگەن زامان. ② مەق. سانىاق سانلار بىلەن كېلىپ شۇنچىلىك ئۇلاغقا ئارتقىلى بولىدىغان نەرسىنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئۇلاغ سامان. ئىككى ئۇلاغ يۇلغۇن.

ئۇلاغسىز ① سۇپ. ئۇلىغى يوق، ئۇلاغقا ئىگە ئەمەس: چارۋىسىز ۋە ئۇلاغسىز قالغان دېھقانلار نەدىمۇ يىراقتىن ئوغۇت يۆتكەشنىڭ ئامالىنى قىلالىسۇن؟ ② رەۋ. ئۇلاغ مىنمەي، پىيادە: ئۇلاغسىز كەلمەك.

ئۇلاغ - قارا ئۇلاغ ۋە چوڭ مالىلار: مەن قېرىپ ئاجىزلاپ قالدىم، يەرلىرىمنى ئۇلاغ - قارام بولمىغاندىكىن ئاغدۇرالمىدىم.

ئۇلاغلىق ① سۇپ. ئۇلىغى بار، ئۇلاغ مىنگەن: قاسىم ئاكامارمۇ بىر يىلدىلا ئۇلاغلىق بولدى. * ئۇلاغلىق كىشىلەر ئالدى بىلەن كۆۋرۈكتىن ئۆتتى. ② رەۋ. ئۇلاغ مىنىپ، ئۇلاغ بىلەن: ئات باققۇچىلار ئۇلاغلىق ۋە پىيادە سەپ تارتىپ ماڭاتتى.

ئۇلاق ① سۇپ. باغلاش، چىگىش، يەمەش، كەپشەرلەش، تىكىش قاتارلىقلار ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان، ئۇلانغان: ئۇلاق يىپ. ئۇلاق سىم. ئۇلاق تامبال. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇلانغان جايى: ئارغامچىنىڭ ئۇلىقى. * سېھرىگەر كەشمىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋىدى، ھەممەيلەن كەشمىنىڭ بوغقۇچىدىكى ئىككى ئۇلاقىنى كۆرۈپ قالدى. ③ ئى <ئورم> يېتىشتۇرۇلمىغان سورتلۇق تۇپنىڭ بىخ ياكى نوتىلىرىنى يەنە بىر تۈپكە ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشى: بۇۋاي ئۇلاق ئۇلاشتا، موماي گۈل ئۈستۇرۇشتە تەڭدىشى يوق ماھىرلاردىن ئىكەن.

ئۇلاقتۇرماق پ. بىر تەرەپكە ئاغدۇرماق، يېقىتماق: زاكىر ئۇنىڭ دۈمبىسىگە بىر پالتا ئۇرۇپ يەرگە ئۇلاقتۇرۇپ تاشلىدى.

ئۇلاقچى ئى. كۆچەتلەرنى ئۇلاش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئۇستا، تەجرىبىلىك ئۇلاقچىلار ئادەتتە كۈن قىزىغاندا ئۇلاق ئۇلايدۇ.

ئۇلاقچىلىق ئى. ئۇلاق ئۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: باغۋەنچىلىك ئىشى ئۇرۇق تېرىش بىلەن باشلىنىپ، ئۇلاقچىلىق بىلەن راۋاجلىنىدۇ.

ئۇلاقسىز سۇپ. ئۇلىغى يوق، ئۇلاق ئۇلانمىغان: يوقالدى، قالمىدى ئۈي شام ۋە چىراغسىز، كۆچەتمۇ قالمىدى سۈسىز، ئۇلاقسىز.

ئۇلاق - قۇراق ھەر خىل لاتىلاردىن ئۇلاپ قۇراشتۇرۇلغان: ئۇلاق - قۇراق لاتىلار.

ئۇلاقلىق سۇپ. بىر - بىرىگە ئۇلاپ تۇتاشتۇرۇلغان: ئۇلاقلىق يىپ.

ئۇلاڭ ئى. ئېگەرنى توقۇغاندا تۆشتىن، قورساقتىن تارتىپ چىگىتىدىغان تاسما: تۆش ئۇلاڭ. * ھەممە ئادەم ئاتلىرىنى توقۇپ، تۆش ئۇلاڭنى تارتىپ، تەييار بولدى دېسەكمۇ بولىدۇ.

ئۇلانما سۇپ. بىرىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ كېلىدىغان، ئۇلانغان ھالەتتىكى: ئۇلانما يەڭ كىيىم.

ئۇلانماق «ئۇلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر خىل ئېلېكتىرونلۇق ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەر توك مەنبەسىگە ئۇلاندى.

ئۇلاي I ئى. جان ت ← **ئۇلار**.

ئۇلاي II ئى. دىيال. پار، ھور، بۇس.

ئۇلتاڭ ئى ① ئاياغ كىيىمىنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان قىسمى، دەسسىلىدىغان يېرى؛ تاپان، چەم: ئۇلتاڭ سالماق. ② ھارۋا چاقنىڭ گەردىشى: چاقنىڭ ئۇلتىكى. ③ قېيىق، قولۇاق قاتارلىقلارنىڭ تېگى.

ئۇلتاڭسىز سۇپ. ئۇلتىكى يوق، ئۇلتاڭ سېلىنمىغان: سەمەت ئۇلتاڭسىز بىر ھارۋىنى بىز تەرەپكە سۈرەپ كېلىۋاتاتتى.

ئۇلتاڭلىق سۇپ. ئۇلتىكى بار، ئۇلتاڭ سېلىنغان: ئوتۇغۇل - دوڭغۇل تاشيولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا بىر تۆمۈر ئۇلتاڭلىق ئەسكى ھارۋا ئالدىرماي كېتىپ باراتتى.

ئۇلتاماق پ. دىيال. رېمونت قىلماق.

ئۇلتۇرا سۇپ [ر< لات] دەرىجىدىن، ئادەتتىن تاشقىرى؛ زىيادە: ئۇلتۇرا ئاساسلىق جىنس. ئۇلتۇرا قىسقا دولقۇن.

ئۇلتۇرا ئاۋاز دولقۇنى <فىز> ئادەم ئاڭلىيالايدىغان ئەڭ يۇقىرى چاستوتا (20 مىڭ گېرتىس) دىنمۇ ئېشىپ كېتىدىغان ئاۋاز دولقۇنى. ئۇلتۇرا ئاۋاز دولقۇنى تۆز سىزىق بويلاپ تارقىلىدۇ، نىشانلىق بولىدۇ ھەمدە قايتىپ كېلەلەيدۇ، جىسىملارغا زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇ تۇرلۇك تېخنىكا تارماقلىرىدا، مەسىلەن، مېتاللاردىكى دەزنى تەكشۈرۈش، دېتېكتور چارلىشى ھەمدە تېببىي دىياگنوز قويۇش، داۋالاش قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئۇلتۇرا قىسقا دولقۇن <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 10 مېتىر - دىن 1 مېتىرغىچە (چاستوتىسى 30 مېگاگېرتستىن 300 مېگاگېرتسقىچە) بولغان رادىيو دولقۇنى. ئادەتتە ئىيونلۇق قەۋەتنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ ھەم قايتمايدۇ. ئاساسەن تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشى، خەۋەرلىشىش، رادار قاتارلىق جەھەتلەردە قوللىنىلىدۇ.

ئۇلتۇرا يۇقىرى بېسىم <فىز> ① 100 مىڭ ئاتموسفېرا بېسىمىدىن ئېشىپ كېتىدىغان بېسىم. ② 220 مىڭ ۋولتتىن يۇقىرى توك بېسىمى. ئۇلترا يۇقىرى بېسىم ئادەتتە يىراق جايلارغا توك يەتكۈزۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇلتىماتۇم ئى [ر< لات] <ت ئىش> بىر دۆلەت باشقا دۆلەتنىڭ قوبۇل قىلىشى زۆرۈر دەپ قارىغان تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان، قوبۇل قىلمىسا قوراللىق كۈچ ئىشلىتىلىدىغانلىقى ياكى باشقا مەجبۇرلاش تەدبىرلىرى قوللىنىلىدىغانلىقى ئېيتىلغان دىپلوماتىك ھۆججەت. بۇنداق ھۆججەتتە مەلۇم مۇددەت ئېچىدە جاۋاب بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئۇلداتماق «ئۇلدىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تامنى ئۇلداتماق. * تۇنۇگۈن بەش - ئالتە ئىشلەمچى تېپىپ ئون نەچچە يىل بۇرۇن سالماقچى بولغان ئۆيۈمنىڭ تېمىنى ئۇلدىتىۋالدىم.

ئۇلداشماق «ئۇلدىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپ ساندىكى ئائىلىلەر قورۇلىرىنىڭ تاملىرىنى ئۇلدىشىپ بولۇشقانىدى.

ئۇلدانماق «ئۇلدىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قورۇ تېمى بىر ھەپتىدىلا ئۇلدىنىپ بولۇندى.

ئۇلدىماق I پ ① ئۇلىنىڭ چۇشۇپ كەتكەن، بۇزۇلغان

يەرلىرىنى كېسەك، لايلار بىلەن پۈتۈنلىمەك؛ مۇستەھكەم ـ لىمەك، چىڭىتماق: تامنى ئۇلدىماق. ② قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا، قاپاق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ تۈۋىنى كولاپ، قىغ، بۇيا قاتار ـ لىقلارنى كۆمۈپ ئوغۇتلىماق: قوغۇن ئۇلدىماق. تاۋۇز ئۇلدىماق.

ئۇلدىماق Ⅱ پ. دىيال. تاشلىق يولدا تاقىسىز ھايۋانلارنىڭ تۇيىقى ئۇپۇرىماق.

ئۇلغايتماق «ئۇلغايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمەت ئۇستام گەپ سورىغاچ ئوتقا كۆمۈر تاشلاپ ئۇلغايتتى.

ئۇلغايتىشماق «ئۇلغايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىرنەچچە گەپدان ئايالىلار بىر يەرگە توپلىشىۋېلىپ، گەپنى تېخىمۇ ئۇلغايتىشقىلى تۇرۇشتى.

ئۇلغايتىلماق «ئۇلغايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنى كۆرگەن ئاشپەز ئۇستاملار غەيرەتكە كەلدى، ئوچاققا ئوتۇن تاشلىنىپ ئوت تېخىمۇ ئۇلغايتىلدى.

ئۇلغايماق پ ① مىقدارى، ھەجمى كۆپەيمەك، ئاشماق، زورايماق: كۈن چۈشكە يېقىنلاشقاندا، سۇ بارغانسېرى ئۇلغىيىپ، گەز ـ مال ۋە قەنتلەر سۇغا چىلىشىپ نابۇت بولۇش خەۋپى تۇغۇلدى. ② جىق ـ لىماق، ئاۋۇماق، كۆپەيمەك: سايىم 5 ـ ئەترەتتە يۈز بەرگەن ماجىرا ـ نىڭ ئۇلغىيىشىنى كۈتۈۋاتقانىدەك قىلاتتى. ③ تەرەققىي قىلماق، كېڭەيمەك: بىزنىڭ قوشۇنىمىز بارغانچە ئۇلغىيىپ بارىدۇ. ④ چو ـ ڭايماق، يوغىنىماق، ئۆسمەك: ئۇ يېشى ئۇلغايغانسېرى، قىز ـ چو ـ كانلارغا يوشۇرۇن كۆز سالىدىغان بولدى.

ئۇللۇق سۈپ. ئۇلى بار، ئۇل قويۇلغان: ـــ يېڭى دېھقان يالغۇز ئۆز غېمىدىلا بولمايدۇ، ـــ دېدى تاغام خۇشاللىق بىلەن، ـــ ئارقا تېمىنى ئۇللۇق بولسا، مۇشتۇمۇڭنى بازغان، دېگەن ماقال بار.

ئۇللىماق پ ① ئۇلىنى چىڭىتماق، پۇختىلىماق. ② قوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئۇلىغا ئوغۇت قويۇپ ئوغۇتلىماق.

ئۇلۇس ئى. مىللەت؛ خەلق: بىر ئۇلۇس ئۆزىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى بولغىنى ئۈچۈنلا، ئۆز ـ ئۆزىگە خاس بىر ئۇلۇس بولىدۇ.

ئۇلۇغ ① سۈپ. ھەجمى، ئورنى غايەت چوڭ، كاتتا: نۇرغۇن بۇلاقلار قوشۇلۇپ، ئۇلۇغ بىر دەريا بولۇپ ئاقاتتى. ② سۈپ. بارغاندا ـ سېرى ئۇلغايغان، شىددەتلىك، كۈچلۈك: يېگىت قاچىتى ئارقا ـ سىدا ئۇلۇغ ئوت، ۋە ئالدىدا بۇلۇت باسقان ئۇپۇقلار. ئايان بولدى خۇددى كېسەل كىشىدەك، ئازاب بىلەن ئىڭراپ ياتقان كەڭ يۇرتلار. ③ سۈپ. ھەر جەھەتتىن يۇقىرى، قۇدرەتلىك: ئۇلۇغ ۋەتەن. ئۇلۇغ خەلق.* مۇنداق ئۇلۇغ ئەلدە تېپىلمايدىغان نېمىلەر بار؟ ④ سۈپ. ناھايىتى ئەھمىيەتلىك، مۇھىم، بۈيۈك: پاتمە بىلەن سونۇر بولسا كەلگۈسىدىكى ئۇلۇغ ئارمانلار ھەققىدە سىردىشىپ مەھەللە تەرەپكە قاراپ بىللە مېڭىشتى. ⑤ سۈپ. ھۆرمەتكە سازاۋەر، يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ئالىيجانابلىق: ـــ ئۇلۇغ پادىشاھىم، ئۇستىلار ئاسماندا تۇرسا، قانداق يەتكۈزگىلى بولىدۇ، بۇ ئىش ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن، ـــ دەپتۇ سول قول ۋەزىر. ⑥ سۈپ. غايەت ئىقتىدارلىق، تالانتلىق؛ قىلغان خىزمىتى بىلەن خەلققە تونۇلغان، مەشھۇر: ئۇلۇغ شائىر. ئۇلۇغ يازغۇچى. ئۇلۇغ داھىي. ⑦ ئى. (شەخس ياكى كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن) مەنسەپدار، باشلىق: پادىشاھ خاس ئۇلۇغلىرى بىلەن مەلىكىنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇنى خاس جايىغا چوشۇردى. ⑧ سۈپ. ياشتا ۋە ھۆرمەتتە چوڭ: ئۇلۇغ بوۋا. ئۇلۇغ ئاغىنىم. ⑨ سۈپ. ناھايىتى تەنتەنىلىك، بەختكە تولغان، ئۇلۇغۋار: ئۇلۇغ ھېيىت كۈنلىرى. ئۇلۇغ بايرام. ⑩ ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئۇلۇغ بەھەك دىيال. پىلە قورتىنىڭ تۆتىنچى قېتىم ئوخلاش ۋاقتى.

ئۇلۇغ بوۋا بوۋىسى ياكى مومىسىنىڭ دادىسى.

ئۇلۇغ بېشى ئى. دىيال <دېھ> ھەربىر تۈپ تەك ئارىلىقىدىكى ئېرىقنىڭ يان باغرى.

ئۇلۇغ تىنماق چوڭ نەپەس ئالماق: ئۇ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ھالدا چوڭقۇر سوكۇت ئىچىدە ئۇلۇغ بىر تىندى.

ئۇلۇغ موما بوۋىسى ياكى مومىسىنىڭ ئانىسى.

ئۇلۇغزادە ئى. يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئۇلۇغ كىشىنىڭ پەر ـ زەنتى: جاھاندا ھېچ كىشى يەتمەس مۇرادقا، مەيلى شاھ ياكى بولسۇن ئۇلۇغزادە.

ئۇلۇغ ـ كىچىك ← چوڭ ـ كىچىك: ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنماق.

ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنماق ئېغىر نەپەس ئېلىپ خورسىنماق: ئۇ ئىختىيارسىز «دادا!» دېدى ـ دە، تولغىنىپ تۇرۇپ بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى.

ئۇلۇغلاتماق «ئۇلۇغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېيىنكى چاغلاردا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان بىرقانچە تاجىك يولداشلار بىلەن ھېلىقى بۇلاقنىڭ ئاغزىنى كېڭەيتىپ ئېچىپ، سۇيىنى خېلى ئۇلۇغلاتتۇق.

ئۇلۇغلاشماق «ئۇلۇغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇيغۇرلار بۇ مازارنى «مەھمۇد كاشغەرىي قەبرىگاھى» دەپ بەكلا ئۇلۇغلىشىدۇ.

ئۇلۇغلانماق «ئۇلۇغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنداقلار ھەمىشە ۋە ئەبەدىي ئۇلۇغلىنىپ قېلىشقا، ھۆرمەتلىنىشكە تېگىشلىك.

ئۇلۇغلۇق ئى. مەرتىۋە ۋە دەرىجە، يۇز ـ ئابرۇي جەھەتتە كاتتىلىق، چوڭلۇق: غەيرەتسىز، ھىممەتسىز كىشى ھېچقاچان ئۇلۇغلۇققا ئېرىشەلمەيدۇ.

ئۇلۇغلىماق پ. ھۆرمەتلىك كىشىلەر قاتاردا كۆرۈپ مۇئامىلە قىلماق، ھۆرمەتلىمەك، ئەزىزلىمەك: كىشىلەر بۇ شەھەرنى خوجانەسىردىن بىرمەزگىل ياشىغان يۇرت، دەپمۇ ئۇلۇغلايدىكەن.

ئۇلۇغ ـ ئۇششاق چوڭ ـ كىچىك، قېرى ـ ياش: پۈتۈن ئۇرۇمچى ئەھلى ئەر ـ ئايال، ئۇلۇغ ـ ئۇششاق سەلىمەك تەۋرىنىپ، شىمالىي كوچىلارنى بويلاپ، غۇلجا يولىغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى.

ئۇلۇغۋار سۈپ ① سالاپەتلىك، ئۇلۇغلاردا بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەت چېقىپ تۇرغان: كېنىزەك ئۇلۇغۋار قەدەم تاشلاپ جىلۋە بىلەن كىرىپ تەختكە چىقىپتۇ. ② ناھايىتى مۇھىم، ئۇلۇغ مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، بۈيۈك: مۇشۇنداق قىلغاندا بۇ ئۇلۇغۋار ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولىدۇ. ③ ھۆرمەتلەشكە سازاۋەر، يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ئۇلۇغ: ئۇ ماڭا بىچارە ئەمەس، بەلكى ئۇلۇغۋار، سۆيۈملۈك بىر كىشى بولۇپ كۆرۈندى.

ئۇلۇغۋارلىق ئى. بۈيۈكلۈك، ئۇلۇغلۇق: سەن ئۇنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىگە قارا! ئۇنىڭدىن بىر ئۇلۇغۋارلىق، شاھلىق سىياقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئۇلۇماق پ ① يىمپ، سىم، ئارقان قاتارلىقلارنىڭ ئۇچلىرىنى باغلاپ، چىگىپ بىرلەشتۈرمەك: يىپنى ئۇلىماق. سىمنى ئۇلىماق. ② بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرماق، تۇتاش ھالەتكە كەلتۈر ـ

مەك: ۋەي، تېلېفوننى مۇدىر ئىشخانىسىغا ئۇلاپ بېرىڭە ! ③ يېتىش - تۇرۇلىدىغان سورتلۇق تۇپنىك بىخى ياكى نوتىسىنى يەنە بىر تۇپكە ئورۇنلاشتۇرماق: مەنمۇ يېنىپ مەكتەپتىن بوۋام بىلەن ئىش - لەيمەن. ئۇلاق ئۇلاپ بوۋامدەك، يېتىشمەكنى كۆزلەيمەن. ④ كۆچمە. بىر يەردىن كېيىن باشقىنى قوشۇپ داۋاملاشتۇرماق: ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇمۇ ماڭا ئوخشاشلا كىرپىك قاقماي تۇنىنى تاڭغا ئۇلىغان ئوخشايدۇ. ⑤ كۆچمە. قوشماق، باغلىماق (كۆڭۈل، يۈرەك ھەققەدە): نە قىلاي، نېمە قىلاي، غېرىپ كۆڭلىنى ئۇلىماي. ئەر بولسام كەتمەسمىدىم، ئىچىمگە دەردنى سولىماي. ⑥ قوشماق؛ ئۇزارتماق: نەمجان بالىسىغا ئۆمۈر ئۇلىغان، ئانىدەك مېھرىنى بېرىپ ئۆتكەنىدى. بىر تالمۇ باشاقنى قالدۇرماي ئالا، تەپتەكشى دورىلار سېپىپ ئۆتكەنىدى.

ئۇماچ ئى [پ] قوناق ياكى تېرىق ئۇنىنى گۆش ۋە چامغۇر قاتارلىقلار سېلىنىپ قايىنىتىلغان سۇغا چېلىپ تەييارلىنىدىغان سۇيۇق تاماق: ئۇمىچى يوق مازاردىن شەيخ قېچىپتۇ (ماقال).

ئۇماچ قورساق قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، بىلىمسىز، نادان: نەدىكى ئۇماچ قورساقلار بۇگۈن ئۇنى قىل، بۇنى قىل دەۋاتىدىغۇ؟

ئۇماچخانا ئى. جامائەت ئۇچۇن ئۇماچ ئېتىلىدىغان چوڭ قازان ئېسىلغان ئۆي: بىز «جامائەت ئاشخانىسى» دەپ ئاتالغان ئىلگىرىكى ئۇماچخانىنى تۇرەشتۇرۇپ ياشلارنىڭ مەدەنىيەت ئۆيى قىلدۇق.

ئۇماچلىماق پ. دىيال. ئىلەشتۇرمەك، ئارىلاشتۇرماق.

ئۇماي ئى. دىيال. ئوغۇل بالىنىڭ ئورۇقدىنى؛ ئەش، ھەمراھ.

ئۇمتاق ئى. دىيال. چايغا چىلاپ يۇمشىتىپ ئۇماچ ھالىتىگە كەلتۇرۇلگەن نان.

ئۇمۇالنىك ئى [ر] يۇز - قولنى يۇيۇش ئۇچۇن تەييارلانغان جۇمەكلىك قورۇلما.

ئۇن ئى ① ئاشلىق دانلىرىنى تۇگمەندە تارتىش يولى بىلەن ھاسىل بولىدىغان توزان ھالەتتىكى تالقانسىمان ئوزۇقلۇق: بۇغداي ئۇنى. قوناق ئۇنى. تۇگمەن ئۇنى. ② كۆكۇم - تالقان ھالەتكە كەلتۇرۇلگەن مەھسۇلات: قورۇتۇلغان سامساق ئۇنى.

ئۇناتماق «ئۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇنايدۇ، ئۇنتىمىز، ھازىر ئۇنمىسا، ئاستا - ئاستا ئۇنىتۇالمىز، — دېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ كىيىملىرىدىكى توپا - چاڭنى قېقىپ تۇرۇپ.

ئۇناشماق «ئۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاكام ئوزۇق - تۇلۇك ئېلىپ چىقىش ئۇچۇن كەنتكە قايتىشنى تەكلىپ قىلغاندا بەزىلەر ئۇناشمىدى.

ئۇنتۇشماق «ئۇنتۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇچەيلەن نىشاننى بايقاپلا ۋۇجۇدىدىكى ئاچلىق، ھارغىنلىقنى ئۇنتۇشتى.

ئۇنتۇغاق سۇپ. ئاسانلا ئۇنتۇپ قالىدىغان، ئەستە ياخشى ساقلىيالمايدىغان: نېمانداق ئۇنتۇغاق نېمىسەن؟* پەيغەمبەرسىز زامانىنىڭ ئاشۇ ئۇنتۇغاق بەندىلىرى ئەمدى خوراز ئۇستىدە، ئاشۇ ئويغاق- قۇچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى بۇيۇك سىيما ئۇستىدە ئىغۋا توقۇشقا، ئۇنى ئويۇنچۇق قىلىشقا كىرىشتى.

ئۇنتۇغاقلىق ئى. ئۇنتۇپ قېلىش ئادىتى: ئۇنتۇغاقلىقىمدىن كىتاب ئۆيدە قاپتۇ.

ئۇنتۇق سۇپ. دىيال. ئۇندەك، تالقان ھالەتتىكى.

ئۇنتۇلدۇرماق «ئۇنتۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايلار، يىللار ئۇنتى، تۇرلۇك - تۇمەن پېچىلىقلار، دەرسلىكلەرنىڭ جىددىي تەلەپلىرى بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئاستا - ئاستا ئۇنتۇلدۇردى.

ئۇنتۇلغۇسىز سۇپ. ئۇنتۇلمايدىغان، ھەرگىز ئەستىن چىقىرىۋېتىلمەيدىغان: دائىم ئەستە ساقلىنىدىغان: ئۇ ئۆزىنىڭ قايتىپ كەلمەس ياشلىقىنى، ياشلىقتا ئۆتكەن ئۇنتۇلغۇسىز ئىشلارنى قايتا - قايتا ئەسلەپ، كوچىدا خېلى ئۇزاق ماڭدى.

ئۇنتۇلماس سۇپ. ھەرگىز ئۇنتۇلمايدىغان، كىشىدە چوڭ تەسىر قالدۇرىدىغان: ئۇنتۇلماس مىنۇتلار. ئۇنتۇلماس كۇنلەر.

ئۇنتۇلماق «ئۇنتۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مانا بۇ پاجىئە يېزىنىڭ ئازابلىق تارىخىدا ئۇنتۇلمايدىغان يەنە بىر بەت بولۇپ قالدى.

ئۇنتۇماق پ. ئېسىدىن چىقىپ كەتمەك، ئەسلىيەلمەي قالماق: ئاشنى كۆرۈپ ئىشنى ئۇنتۇما (ماقال). * كۆرگەن كۇنۇڭنى ئۇنتۇما، شىرە چورۇقۇڭنى قورۇتما (ماقال).

ئۇنچە رەۋ ① بەزى سۇپەتلەرگە باغلىنىپ كېلىپ «ئۇ قەدەر، دېيەرلىك» دېگەن مەنىدە سۇپەت بىلدۈرگەن خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىكنىڭ ئاز ۋە كۆچسىزلىكىنى بىلدۈرىدۇ: كارۋان شەھەرگە يېتىپ كېلىپ ئۇنچە چوڭ بولمىغان بىر سارايغا چۇشتى. ② بەزى پېئىللار بىلەن كېلىپ «ئۇ قەدەر، بىرئاز» دېگەن مەنىدە پېئىل بىلدۈرگەن ئىش - ھەرىكەتنىڭ كۆچسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: «شۇنداق» دېدىم مەن ۋە بۇ سۆزگە ئۇنچە ئېتىبارمۇ قىلمىدىم.

ئۇنچە - مۇنچە ئاز مىقدارىدا، بىرئاز؛ ئاز - تولا، ئانچە - مۇنچە: ئاپام بازاردىن ئۇنچە - مۇنچە نەرسىلەرنى ئالغاچ كەلگەنىدى.

ئۇنچىلا رەۋ. ئۇقەدەر، ئۇنچىلىك دەرىجىدە: — مەتقۇربازىنىڭ دېيىشچە، — دېدى ئېلىمقۇل، — «سەھمۇل بۇخارى» ئۇنچىلا تېپىلمايدىغان كىتابمۇ ئەمەس.

ئۇنچىلىك ① سۇپ. ئۇنىڭدەك، بۇنچىلىك، ئازغىنا: — مەن ئۇزۇمىمۇ ئۇنچىلىك گەپنى بىلمەمەن، — دېدى مەخسۇت بەگ. ② رەۋ. ئۇنچە، ئۇ قەدەر، ئۇ دەرىجىدە: بىرلا ۋاقىتتا ھەم دېھقانچىلىق فاكۇلتېتىدا، ھەم سۇچىلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇش ئۇنچىلىك ئاسان چۇشمىدى.

ئۇنچۇالا ① سۇپ. بۇنچىلىك كۆپ، شۇنچە نۇرغۇن: — قالغىنى بەك كۆپ ئىكەن، ئۇنچۇالا قوناقنى نېمە قىلارمەن، — دېدى كىچىك ئاخۇن ئاران ئاڭلانغۇدەك ئاۋازدا. ② رەۋ. ئۇ دەرىجىدە، ئۇ قەدەر، ئۇنچىلىك: بۇ مۇنچۇالا كۆپ تالاش - تارتىش قىلمىسىمۇ بولىدىغان مەسىلە ئىدى.

ئۇندا ئال. ئۇ يەردە، ئۇنىڭدا: دەۋرىمىز خىسلەتكە باي، بىر قەھرىمانلىق مۇنبىرى، ئېچىلار ئۇندا تۇمەن قارلىيلىسى، مېيخۇا، ئەنبىرى.

ئۇندا - بۇندا ① ئۇ يەر - بۇ يەردە، ئاندا - ساندا: ئۇنىڭ بېشىدا ئۇندا - بۇندا ئاقلار پەيدا بولىتۇ. ② بىرە - بىرە، گاھ - گاھ: قارىساق شۇنچە بۇك - باراقسان ئورمانلار كېسىلىپ، ئۇندا - بۇندا بىرنەچچە تۇپلا قاپتۇ.

ئۇنداق ① ئال. ئۇنىڭغا ئوخشاش، ئاشۇنداق: — ئۇنداق نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلما، سىڭلىم، — دەپتۇ ئاكىسى. ② رەۋ. ئۇ كەبى، شۇنداق: ھەي ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ھېلىقى ئەكبەر مۇشۇ ئەتراپتىن كەتمەيۋاتىدۇ.

ئۇنداقتا ① باغل. «ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولغاندا» دېگەن مەنىدە ئالدىنقى جۇملە بىلەن كېيىنكى جۇملىنى شەرت - نەتىجە مۇناسىۋىتىدە باغلاپ كېلىدۇ: سىلەر ئاشلىقىڭلارنى

ئۆڭكۈرده ساقلايدىكەنسىلەر، ئۇرۇش بولۇپ قالغاندا، ئادەم ۋە ھايۋانلار ئىگىلىرنى ئېلىپ قۇملۇققا قېچىپ كىرىۋالىدىكەنسىلەر، ئۇنداقتا، باشقا كىشىلەر ئاشلىقىڭلارنى ۋە ئادەمىڭلارنى تېپىۋالمامدۇ؟ ② ئىم. خوش، ئەمىسە: ـــ سىز بۇ كىشىنى دەرھال ئۇرۇمچىدىكى دوختۇرخانىغا ئاپىرىڭ، تېز قۇتقۇزۇۋالمىساق بولمايدۇ! ـــ ئۇنداقتا سىزچۇ؟

ئۇنداقچى ـ مۇنداقچى سۆزلىگۈچى ئېيتىشنى ئەپ كۆرمىگەن ھەر خىل ياماق گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلىغۇچىغا ئېيتىشتا قوللىنىدۇ: خۇلاسە چىقارماي تۇرۇپ نېمىشقا خاسىيەتكە ئۇنداقچى ـ مۇنداقچى دەيدۇ؟

ئۇنداق ـ مۇنداق ① ھەر خىل؛ بەزى: تېخنىكىلىق سىناقلاردا ئۇنداق ـ مۇنداق ئىشلار، مەغلۇبىيەت، غەلىبىلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ② ئادەتتىكى: ھەنىپە خېنىم ئۇنداق ـ مۇنداق ئادەمنىڭ قىزى ئەمەس ئىدى.

ئۇنداق ـ مۇنداق قىلىپ ھەر خىل چارە ـ ئامالالار بىلەن، بىر ئىلاج قىلىپ: دەرۋازىدا ئاياغ تىۋىشى پەيدا بولدى ۋە ئۇنداق ـ مۇنداق قىلىپ بولغۇچە «كىم سىلەر» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئۇنسۇر ئى [ئە] ① ئېلېمېنت: سۇدىن نۇرغۇنلىغان مىكرو ئېلېمېنتلار، تۇپراقتىن ئالتۇن، كۇمۇش، تۇز، مىس، سىماب، كالتسىي، كالىي، ناترىي، فوسفور، مانگان قاتارلىق 60 نەچچە ئۇنسۇر كەشپ قىلىندى. ② مەلۇم ئىجتىمائىي گۇرۇھ ۋەكىلى، كىشى: زىيالىي ئۇنسۇر. ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر. ③ جان ت. دۇشمەن: ـــ سەن ئۇنسۇرنىڭ بۇ ئاشلىقتا ھەققىڭ يوق! ـــ دېدى ئامبارچى خالتىنى ئۇنىڭ بېشىغا ئېتىپ، ـــ ئاۋۇال قەرزىڭنى تۆلە!

ئۇنسۇرلۇق ئى. دۇشمەن دەپ تونۇلۇش، دۇشمەنلىك: بەزى ئىشچىلار ئادىلغا: «ئۇ ئۇنسۇرلۇق قالپىقى بار ئادەم، يالىسى تېگىپ قالمىسۇن، دىققەت قىل» دېمىگەن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ يېقىنراق مۇناسىۋەت باغلىغۇسى بار ئىدى.

ئۇنسىيە مىق [ر< لات] ئەنگلىيە ـ ئامېرىكا سىستېمىسىدىكى ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى. بىر قاداقنىڭ 1/16 نگە تەڭ.

ئۇنغىچە ئال. جان ت. ئاشۇ ۋاقىت ئارىلىقىدا، ئاشۇ ۋاقىتقىچە: ئەخمەت كەلسە يېغىنىنى باشلاپ تۇرۇڭلار، ئۇنغىچە ئۇزۇمنى قايتىپ كېلىشىم مۇمكىن.

ئۇنغىچىلىك ئال. جان ت. ئاشۇ ۋاقىتقا قەدەر، ئۇنغىچە: ئۇنغىچىلىك ئۇچەيلەن، ئالدى ئۇنى قورشاۋغا. ئابدۇل تۇلكە كەلدى دۇچ، نۇرغۇن قاتتىق سوئالغا.

ئۇنۇڭ ئى [ئە] ① ئىلمىي، كەسپىي ساھەدە ئىشلىگۈچىلەرنىڭ شۇغۇللىنىۋاتقان كەسپىدىكى ئىختىساسلىق دەرىجىسىنى بەلگىلەش ئۈچۈن مەخسۇس تەسىس قىلىنغان نام: پىروفېسسورلۇق ئۇنۇڭى. ② بىرەر شەخس ياكى كوللېكتىپنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن بېرىلگەن شەرەپلىك نام: نەمۇنىچى دېگەن ئۇنۇڭنىڭ بېغىشلىدى ماڭا كۆچ ـ دەرمان، ۋەتەن ئوغلى بولۇپ چېگرادا، خىزمەت قىلاي ئەمدى بىئارمان.

ئۇنۇڭسىز سۆپ. ئۇنۇڭى يوق، ئۇنۇڭغا ئېرىشمىگەن: تۆۋەننىڭ خىزمىتىگە يارىمەگە بارىسىز دېگەن گەپ بىلەن مەنمۇ ئۇنۇڭسىز قالدىم.

ئۇنۇڭلۇق سۆپ. ئۇنۇڭى بار، ئۇنۇڭغا ئېرىشكەن: ئۇنىڭ خىزمىتە ئورنىمۇ ۋىروس ئىلمىي لېكتورىدىن بارا ـ بارا تەجرىبىخانىنىڭ دوتسېنت ئۇنۇڭلۇق مۇئاۋىن مۇدىرلىققا كۆتۈرۈلگەنىدى.

ئۇنماق پ. بىرەر ئىش، تەلەپ، ئىلتىماس قاتارلىقلارغا رازى بولماق، ماقۇل بولماق، قوشۇلماق: ـــ ماقۇل، لېكىن سەنمۇ مېنىڭ بىر شەرتىمگە ئۇنىشىڭ كېرەك، ـــ دېدى رۇقىيە.

ئۇنىغانغا يونغاندەك ① بىرەر ئىشقا ماقۇل كەلتۈرۈۋېلىپ، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىغانغا يونغاندەك، بىرنى چاقىرسا ئونى كېلەر. ② قېرىشقاندەك: ئۇنىغانغا يونغاندەك، شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىردىنبىر يۆلەكچىسى، غەمگۇزارى بولغان دادىسى ھاياتتىن كۆز يۇمدى.

ئۇنىمىغانغا ئۇنمايلا قوشۇلماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، چىڭ تۇرۇپ: بۇ ۋاقىتتا ئۇنىمىغانغا ئۇنمايلا كېۋىر ئاكىنى تىراكتورنىڭ كابىنكىسىغا چىقىرىپ قويدى.

ئۇنۇۋېرسال سۆپ [ر] ① ئوخشىمىغان تۇر، ئوخشىمىغان خاراكتېردىكى نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان، كۆپ ياكى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ھەر تەرەپلىمە: ئۇلارنىڭ ئۆيىنى بىر ئۇنۇۋېرسال ماگىزىن دېيىشكە بولاتتى. ② بىرنەچچە ئىشنى قىلالايدىغان؛ ھەممىدىن خەۋىرى بار: ئۇنۇۋېرسال ماشىنا. * مەكتەپ ئىچىدە ئۇنى ئۇنۇۋېرسال ئوقۇتقۇچى دېيىشەتتى.

ئۇنۇۋېرسالىق ئى. ھەر تەرەپلىمىلىك، ئەتراپلىق، خىلمۇخىللىق، ھەممىبابلىق: باشقا سەنئەت تۈرلىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بۇنداق خاس يولنى بەدىئىي ئىزدىنىشتىكى ئۇنۇۋېرساللىقتىن كەلگەن دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ئۇنۇۋېرسىتېت ئى [ر< لات] ئالىي ئوقۇش يۇرتىنىڭ بىر خىلى. كۆپىنچە، ئۇنۇۋېرسال ئالىي ئوقۇش يۇرتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇھ ئىم. چارچاش، ھېرىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇھ، ھېرىپ كەتتىما. * ـــ ئۇھ! ـــ دەپ ئورنىدىن قوپتى ھەيدەر. * ئۇھ، نېمىدېگەن يېقىملىق كۈلۈمسىرەش بۇ!

ئۇھ تارتماق قاتتىق خورسىنىماق، قاتتىق ھەسرەتلەنمەك: ـــ سېنى ئوقۇتىدىغانغا نەدە پۇل، جېنىم بالام، ـــ دېدى ئۇ چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ.

ئۇھ دېمەك ① ھارغىنلىق، چارچىغانلىقىنى «ئۇھ» بىلەن ئىپادىلىمەك: تۇردى قاري چاپىنىنى بېشىغا قويۇپ، «ئۇھ» دەپ يېتىشىغا يېنىدا بىر ئۆلۈك يىلان پەيدا بوپتۇ. ② ھارمۇقىنى چىقارماق، دەم ئالماق: ـــ چوشلۇك تاماق ۋاقتىدىن پايدىلانسام، خىزمەتتىڭ قاتلاڭچىلىقىدىن «ئۇھ» دېيىشكىمۇ ۋاقىت يوق، ـــ دېدى ئابدۇراخمان.

ئۇھسىنماق پ. ئۇھ دېمەك.

ئۇھلىماق پ. ھېرىش، چارچاش ھالىتىنى «ئۇھ» دېيىش ئارقىلىق ئىپادىلىمەك: نېمانچە ئۇھلايسەن، دادا، بوگۈن دەم ئالغان بولساڭ بولاتتى، بۇنچىلىك سامانىنى بىز توشۇۋېتەتتۇق.

ئۇۋا ئى ① بەزى ياۋايى ھايۋانلار، قۇشلار ۋە ھاشاراتلارنىڭ ياشاش ۋە كۆپەيمىشىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ ياسىغان جاي: قۇشقاچ ئۇۋىسى. چاشقان ئۇۋىسى. چۈمۈلە ئۇۋىسى. ئۇۋىسىنى بۇزماق. ② كۆچمە. تۇرار جاي: ـــ ئانا، سىلەر شۇنداق قىلىپ، 20 يىل باققىنىمىزمۇ يېتەر، ئەمدى ئۆزۈڭگە ئۇۋا تاپ دېمەكچىمۇ؟ ـــ دېدى زەيتۇنەم.

ئۇۋا ئىزدىگەن توخۇدەك بىرەر جىددىي ئەھۋالغا، قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىپ، ئامال تاپالماي جىددىيلەشكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: شۇ ئارىدا ئايپاشا، «مەن تەرەتكە چىقىپ كېرەي» دەپ يانپىشىنى سىلاپ، ئۇۋا ئىزدىگەن توخۇدەك يورغىلاپ تالاغا ماڭدى.

ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۇمۇلىدەك تىرىپەرەن بولۇپ، پىتىراپ: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۇمۇلىدەك ئۇياق ـ بۇ ياققا

تارقىلىپ كەتتى.

ئۇۋسى چۈۋۈلغان ھەرىدەك ← ئۇۋسى بوزۇلغان چۈمۈلىدەك: شۇنىڭدىن كېيىن ئالتاي ئاھالىسى ئۇۋسى چۈۋۈلغان ھەرىدەك پىتىراپ، سارسۇمبىنى تاشلاپ ھەر يان قېچىپ كېتىشكە باشلىدى.

ئۇۋاتماق «ئۇۋىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رەھىمجان ئۆيگە كىرىپ، ئىشكىنى ياپتى ـ دە، چىراغنى ياقتى. ئاداەتتەكىدەك، قاتتىق ناننىڭ پارچىلىرىنى ئۇۋىتىپ، قارلىغاچنىڭ ئۇۋىسى يېنىدىكى تۆشۈككە قويۇپ قويدى.

ئۇۋاشماق «ئۇۋىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايالىلار خاماننىڭ بىر تەرىپىدە قوناقنىڭ ئۇرۇقلۇق باشلىرىنى ئۇۋاشماقتا ئىدى.

ئۇۋاق سۆپ. ئۇۋالغان، ئۇششاق پارچىلانغان: ئۇۋاق كۆمۈر. * ـــ ھوي، بولساڭچۇ، سۇتۇڭنى قاينات، قارىموچ بىلەن ئۇۋاق لازاڭدىن بەر!

ئۇۋاقچە ئى. ناھايىتى كىچىك، ناھايىتى ئۇششاق ئۇۋالغان، پارچىلانغان ئۇۋاق، ئۇششاق ئۇۋاق: بۇلار بەجايىكى غەربتىن ئىبارەت ماگنىت تاياقچىسىنىڭ ھەربىكتىگە ئاساسەن قىمىرلايدىغان تۆمۈر ئۇۋاقچىلىرىغا ئوخشاپ قالدى.

ئۇۋاقلاتماق «ئۇۋاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجەسى: ئەركىن ئوغلى تۇرسۇنجان ئارقىلىق ئۇۋاقلىتىپ قويغان دانلارنى كەپتەرلەرگە قارىتىپ چېچىشقا باشلىدى.

ئۇۋاقلاشماق «ئۇۋاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قوشنا چوكانلار بىر تەرەپتە ئولتۇرۇپ كۆممەقوناقنىڭ باشلىرىنى ئۇۋاقلاشماقتا ئىدى.

ئۇۋاقلانماق «ئۇۋاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر يوغان كۆمۈرلەر كۆچتۈڭگۇر يىگىتلەرنىڭ قولىدا بىر دەمدىلا ئۇۋاقلىنىپ بولۇندى.

ئۇۋاقلىماق پ. ئۇششاق، ئۇۋاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئۇۋۇلماق: سادىر شۇ زاۋۇتنىڭ تاش ئۇۋاقلاش سېخىنىڭ باش تېخنىكى ئىدى.

ئۇۋال ئى [ئە] ① تېگىشلىك بولمىغان جازا، ئازاب، ئوقۇبەت، ناھەق ئەيىبلەش: رەنجىمەيمەن ھېچ سېنىڭدىن قوغلىغانتىڭ دەپ مېنى، ئۆزگىدە تۇرسا ئۇۋالىم، نېمىدەپ سەندىن كۆرەي. ② ئورۇنسىز، مۇشكۈلات، قىيىنچىلىق، جاپا: تىراكتورچىلارمۇ ئۆز كەسپىدىن پايدىلىنىپ دېھقانلارغا زىيان سالسا، بىچارە دېھقانلارغا نېمىدېگەن ئۇۋال.

ئۇۋالى تۇتماق ← ئۇۋالغا قالماق: رومالىڭ ھاۋا رەڭدە، چىرايىڭ تولۇن ئايىم. مەندىن ئايرىلىپ كەتسەڭ، ئۇۋالىم تۇتار دائىم.

ئۇۋالغا قالماق باشقىلارنىڭ قارغىشى، نەپرىتىگە ئۇچرايدىغان ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئەيىبدارى بولماق، جازاسىنى تارتماق: ـــ ئىشنىڭ باش ـ ئايىغىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆرمەي، كۆرگەنلا جازالاۋرسەك، پۇقرالارنىڭ ئۇۋالغا قالمىز، ـــ دېدى مىرغەزەپ.

ئۇۋالى ئۆزىگە يامان ئاقىۋىتىگە ئۆزى جاۋابكار، تېگىشلىك جازاسىنى ئۆزى تارتىدۇ: راست بىلمەمەن، بەش ئايدىن بېرى، شۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرسام، نېمىشقا بىلمەيمەن؟ يالغان ئېيتسام ئۆز ئۇۋالىم ئۆزۈمگە.

ئۇۋالچىلىق ئى. ئۇۋال بولغان، ئورۇنسىز باشقىلارنىڭ جازاسىنى تارتىشقا گىرىپتار بولغان ھالەت، ناھەق جازالىنىش، ناھەق دەرد تارتىش: قېنىڭلار قارا سايدا تۆكۈلسە، بالا ـ چاقاڭلار يېتىم قالسا، بۇ ئۇۋالچىلىقنى كىم تارتىدۇ؟

ئۇۋاللىق ئى. بىھۇدە پەيدا بولغان قىيىنچىلىق، ئورۇنسىز خاپىلىق: ئوسمان ئاكا كېيىنكى يىللاردا ئۇۋاللىققا ئۇچراپ، بۇ يەردىن ئايرىلىپ كەتتى.

ئۇۋالماق «ئۇۋىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايلار، يىللار، ئەسىرلەر ئۆتەر، تاغلار ئۇۋۇلۇپ يۇلتۇزلار كۆچەر. ئىجاد ـ ئەجىرىڭدىن چاقنىسا چولپان، ئەۋلادلار سېنى مەڭگۈ ياد ئېتەر.

ئۇۋۇەت ئى. دىيال. ئۇيات، نومۇس، ھايا.

ئۇۋۇلاتماق «ئۇۋۇلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بەللىرىنى ئۆزى ئۇۋۇلاپ باقتى، لېكىن يەنىلا ئىزغا كەلمىدى. باشقىلارغا ئۇۋۇلاتتىپ باقتى، ئۇمۇ بولمىدى.

ئۇۋۇلاشماق «ئۇۋۇلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرۇشىغا بىز يېتىپ كەلدۇق.

ئۇۋۇلانماق ① «ئۇۋۇلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجەسى. ② كۆچمە. بەك ئىچى ئاغرىماق؛ قاتتىق ئازابلانماق: بىچارە، دادىسىنىڭ ناھەق جازالانغانلىقىغا چىدىماي ئۇۋۇلىنىپ كەتتى.

ئۇۋۇلماق پ ① بەدەننى ياكى ئۇنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى قول بىلەن بېسىپ سىلىماق، مۇجۇماق، ئىشقىلىماق: مېھرىبان ئاۋۇال بالىنىڭ يانپېشىنى بارماقلىرى بىلەن خىلىغچە يۇمشاق ئۇۋۇلىدى. ②<تېب> قول بىلەن بەدەننى بېسىپ، سىلاپ، مۇجۇپ ياكى سىلكىپ قان ئايلىنىشىنى راۋانلاشتۇرماق، تېرە ۋە نېرۋىلارنىڭ سەزگۈرلۈك ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرمەك. ③ قول ئالقانلىرى بىلەن قاتتىق بېسىپ، سۈركەپ ئېزىپ، دانمۇ دانە قىلماق، ئۇۋۇماق، ئەزمەك: سادىق ئېتىزنىڭ توپىسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ كۆردى، تۇپراقتىن چىمدىپ ئېلىپ تىلى بىلەن تېتىپ باقتى.

ئۇۋۇلاتماق «ئۇۋۇلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆز دىيارىدا دۇشمەنلىرىنى ئۆزىنىڭ ئۇۋۇلىتىۋاتقانلىقىنى تېخىغچە سەزمەي يۈرگەنلىكىگە قاتتىق ئۆكۈندى.

ئۇۋۇلاشماق «ئۇۋۇلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھويلىدىكى تېرەكنىڭ ئۇچىدا قۇشقاچلار ئاستا ـ ئاستا ئۇۋۇلىشىشقا باشلىدى.

ئۇۋۇلىق ئى. توخۇ قاتارلىقلارنىڭ ئۇۋۇسىغا يەنە شۇ يەرگە تۇغۇش ئۈچۈن قويۇپ قويۇلىدىغان تۇخۇم: بۇ ئايالنىڭ بالىسى كېيىنكى قېتىمدا قوشنىسىنىڭ ئۇۋۇلىق ئۈچۈن كاتەككە سېلىپ قويغان تۇخۇمىنى ئوغرىلاپتۇ.

ئۇۋۇلىماق پ ① ئۇۋا ياساپ، ماكان تۇتۇپ ياشىماق، كۆپەيمەك (قۇشلار، يىرتقۇچلار ھەقىقىدە): ئۇۋۇلىدى ھۇۋقۇش، ئالۋاستى، چۆلدەرىگەن نامرات يېزىدا؛ باھارنى جۇت، ئەلنى غەم باستى، قايتتى ئىشلار كونا ئىزغا. ② بىر جايدا ھەددىدىن ئارتۇق كۆپەيىپ كەتمەك: ئۇنىڭ چاپىنىدا پىت ئۇۋۇلىغانىدى.

ئۇۋۇماق پ. يانجىپ، بېسىپ ئۇۋاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئۇۋاقلىماق؛ دانە ـ دانە ھالەتكە كەلتۈرمەك: قوناق ئۇۋىماق.* ئوقۇغۇچىلار قوناق ئۇۋىغاچ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى.

ئۇۋۇندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇۋۇلىپ، ئۇششاقلىنىپ قالغان قالدۇقلىرى: قىرلىق قورام تاشنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇۋۇندىلار ئاددەتتە يۆتكەلمىگەن ياكى ناھايىتى قىسقا ئارىلىققا يۆتكەلگەن بولىدۇ.

ئۇي ئى. پىچۇۋېتىلگەن كالا؛ ئۆكۈز: ئۇي ئېلىك، تورپاق ئېلىك، ساپانۇ سۈرەم تارتقۇدەك، ئات ئېلىك، دۆلدۈل ئېلىك، قوشلاپ تاغارنى ئارتقۇدەك.

ئۇينىڭ قۇلىقىغا ساتار چالماق ئوبيېكتقا، ئاڭلىغۇچىنىڭ ئېتىبار قىلىش ـ قىلماسلىقىغا قارىماي سۆزلىمەك: ناداننىڭ لەن سۆھبەت قۇرۇش ئۇينىڭ قۇلىقىغا ساتار چالغاندەكلا بىر ئىش.

ئۇيا سۈپ. دىيال. تۇغقان، قېرىنداش، قانداشلىق مۇناسىۋىتى بار.

ئۇيات ئى. مۇڭاپىقسىز سۆز ـ ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى تارتىش؛ نومۇس، خىجىللىق: ئۇيقۇدا ئۇيات يوق (ماقال).

ئۇياتچان سۈپ. ئۇيلىشىنى، ئار ـ نومۇس قىلىشىنى بىلىدىغان، يۈزى تۆۋەن، تارتىنچاق: قىز بالا دېگەن ئۇياتچان، نازۇك كېلىدۇ.

ئۇياتچانلىق ئى. تارتىنچاقلىق، نېپىزلىك، نومۇسلۇق: رەنا ئۇياتچانلىق بىلەن يەرگە قارىۋالدى.

ئۇياتچانئوت ئى [ئۇياتچان + ئوت] <بوت> پۈرچاق ئائىلىسىدىكى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تىكەنلىرى ۋە تۈكلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئىككى قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، سېزىمچانلىقى كۈچلۈك. گۈلى سۇس قىزىل، باشسىمان گۈل رېتىدە. چوكا مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن بوغۇم ـ بوغۇم بولۇپ تۆكۈلىدۇ. مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ.

ئۇياتسىز سۈپ. ئۇيلىشىنى، ئار ـ نومۇس قىلىشىنى بىلمەيدىغان، تارتىنمايدىغان، نومۇسسىز: ئۇياتسىز خوتۇن ـــ تۆزلەمغان ئاش (ماقال). * ئۇياتسىز مۇشۇككە قازناقنىڭ ئىشكى ئوچۇق (ماقال).

ئۇياتسىزلىق ئى. نومۇسسىزلىق، قېلىنلىق: بۇ يەردە نومۇس دېگەن يوق، بۇ يەردە ئادەملەر ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئۇياتسىزلىق قىلىدۇ.

ئۇياتسىزلارچە رەۋ. ئۇياتسىزلارغا ئوخشاش، ئۇياتسىزلىق بىلەن: بۇلارنىڭ بۇ ئۇياتسىزلارچە قىلغان سۆز ـ ھەرىكەتلىرىگە ھەرگىز چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ.

ئۇياتقۇزماق «ئۇياتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ سەت گەپ قىلمىڭا، ئادەمنى ئۇياتقۇزۇپ، ـــ دېدى ماھىنۇر نۇردۇنغا خىجىل بولغاندەك يەرگە قاراپ.

ئۇياتقۇزۇشماق «ئۇياتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بالىلار تىللىرىنى چىقىرىشىپ ئۇنى مازاق قىلىپ ئۇياتقۇزۇشۇشقا باشلىدى.

ئۇياتلاندۇرماق «ئۇياتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تويۇنىڭ ئۇچىنچى كۈنىلا ئۇ بەزىبىر قىلىقسىزلىقلارنى قىلىپ، نازۇكئايىنى ئۇياتلاندۇردى.

ئۇياتلاندۇرۇشماق «ئۇياتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئۇياتلاندۇرۇلماق «ئۇياتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۇياتلانماق «ئۇياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئادىلە ئۇياتلىنىپ، يەر ئاستىدىن يولدىشىغا قاراپ تاتلىققىنا كۈلۈپ تۇراتتى.

ئۇياتلىق سۈپ ① كىشىنى ئۇيالدۇرىدىغان، خىجالەتتە قالدۇرىدىغان، ھاياسىز، شەرمەندە؛ خىجالەتلىك: ئۇياتلىق گەپ. ئۇياتلىق قىلىق. ② ئەدەپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا تېگىشلىك، ناھايىتى ھۆرمەتلىك: ئۇياتلىق مېھمان كەلگەندە نان تۆگەپتۇ (ماقال).

ئۇياتلىق يەر جىنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇپ ئاتىلىشى: توۋا... ھەنىپەكنىڭ ئېرى قاسموف دېگەن سېنىڭدىنمۇ سەت، بىر قۇر ئىشتان ـ چاپانىنى يىرتىلسا ياماپ، ھەتتا ئۇياتلىق يەرلىرى ئېچىلىپ قالغۇچە كىيىدىغان بىرنېمە ئىكەن.

ئۇياتماق پ ← **ئۇيالماق**.

ئۇيالدۇرماق «ئۇيالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەرمىگەننى بېرىپ ئۇيالدۇرار (ماقال).

ئۇيالدۇرۇشماق «ئۇيالدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار تولا سۆزلەپ ئەمەتنى ئۇيالدۇرۇشۇۋېتىشتى.

ئۇيالماق پ. كىشىلەر ئالدىدا قىيىن ئەھۋالدا قالماق؛ خىجىل بولماق، ئىزا تارتماق: ئېغىز يېسە، يۈز ئۇيىلار (ماقال). * سورىغان بىلىم ئالار، ئۇيالغان كىيىن قالار (ماقال).

ئۇيخا ئى. دىيال. مەنە؛ تايىن.

ئۇيسۇنلار ئى <ئىرق> مەملىكىتىمىزدە ياشىغان قەدىمكى مىللەت. بۇ مىللەت ئەينى زامانىدا چىلىيەنشەن تېغى بىلەن دۇنخۇاڭ ئارلىقىدا ياشىغان. مىلادىيەدىن ئىلگىرى 161 ـ يىللىرى ئەتراپىدا غەربكە كۆچۈپ، ھازىرقى ئىلى دەرياسى ۋادىسى بىلەن ئىسسىق كۆل ئەتراپلىرىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىنچە غەربىي رايون تۈتۈق ھىراۋۇلىغا قارىغان، شىمالىي ۋە جەنۇبىي خانلىقلار زامانىدا كۆكئارتىنىڭ شىمالىغا كۆچكەن. كېيىن بارا ـ بارا قوشنا مىللەتلەرگە قوشۇلۇپ كەتكەن.

ئۇيغۇر ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەردىمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ياشايدۇ.

ئۇيغۇر تىلى <تىل> مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئاساسىي مىللەت ـــ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تىلى. ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار تۈركۈمىگە كىرىدۇ. ئۇيغۇر تىلى قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى <ئەد> ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمكى ۋە يېقىنقى زامانىدىكى داڭلىق، تاللانغان يازما ئەدەبىيات ئەسەرلىرى. بۇلار ئاساسەن «كۆكتۈرك خانىدانلىقى» دەۋرىدىن تاكى 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى ئىچىدىكى ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى يوقاتمايدىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇيغۇر يېزىقى <تىل> ئۇيغۇر مىللىتى قوللانغان يېزىق. ھازىر قوللىنىۋاتقىنى ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئىسلاھ قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىقىدۇر.

ئۇيغۇرچە ① سۈپ. ئۇيغۇرلارغا، ئۇيغۇر خەلقىگە، ئۇيغۇر تىلى ـ يېزىقى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت، ئۇيغۇر خەلقىگە خاس بولغان: ئۇيغۇرچە كىيىم. ئۇيغۇرچە ئۇسسۇل. ئۇيغۇرچە ناخشا. ② ئى. ئۇيغۇر تىلى، يېزىقى: گەنسۇ دېگەن سۆز، ئۇيغۇرچە «كەڭسۇ» دېگەن سۆزدىن ئۆزگەرگەن دېدىڭما؟! شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇيغۇرچىدىن خەنزۇچىغا كىرىپ ئۆزلىشىپ قالغان سۆزلەرمۇ بار ئىكەن ـ دە؟! ③ رەۋ. ئۇيغۇر تىلى، يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئۇيغۇر تىلى، يېزىقى ۋاستىسى بىلەن: ئۇيغۇرچە سۆزلىمەك. * مەن تاشقا ئولتۇردۇم ـ

دە، مۇنۇ سۆزنى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە قىلىپ يازدىم.

ئۇيغۇرچىلاپ رەۋ. ئۇيغۇرچە سۆزلەپ، ئۇيغۇر تىلىدا: مۇنداق چاغدا ئۇمۇ كۇلۇپ، ساپ ئۇيغۇرچىلاپ: «ھە نېمە دەيسەن» دەپ جاۋاب بېرەتتى.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرماق «ئۇيغۇرچىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىر ھېكايىنى ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغانىدى.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇشماق «ئۇيغۇرچىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: «سۇ بويىدا» رومانىنى ئىمىن تۇرسۇن، ئابلەت ئۆمەر قاتارلىق ئەدىبلىرىمىز ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇشقانىدى.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلماق «ئۇيغۇرچىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەر ئەينى يىللا رۇسچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان ئىدى.

ئۇيغۇرچىلاشماق پ. ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدا ئىپادىلەنمەك، ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنماق: باجىنىڭ «ئائىلە» رومانى ئۇيغۇرچىلاشقاندىن كېيىن نۇرغۇن ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغانىدى.

ئۇيغۇرچىلىق ئى. ئۇيغۇرلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، خۇسۇسىيەتلەر: بىر تۇرۇپ، بۇنداق سەپەردىن سەسكىنىسەن، يەنە بىر تۇرۇپ، كىشىلەر ئارىسىدىكى تەكەللۇپسىز، سادىدا ئادەمىيلىكنى سېغىنىپمۇ قالىسەن. مانا بۇ جۇڭگوچىلىقتىكى ئۇيغۇرچىلىقنىڭ بىر كۆرۈنۈشى.

ئۇيغۇرسراتماق «ئۇيغۇرسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇنداق شارائىت بەزىدە ئادەمنى ئۇيغۇرسرىتىپمۇ قويىاتتى.

ئۇيغۇرسراشماق «ئۇيغۇرسرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆتەندىن ئايرىلغان بۇ ئۇيغۇر ياشلىرى ئۆزئارا ئۆتەمەي ئۇيغۇرسرىشىپ قېلىشتى بولغاي، يېڭى تونۇشقان يەرلىك چەت ئەللىك دوستلىرى ئارقىلىق بۇيەردە ئۇيغۇر بار ـ يوقلۇقىنى سۈرۈشتۇرۇشكە باشلىدى.

ئۇيغۇرسرىماق پ. ئۇيغۇر سېغىنماق، ئۇيغۇر سېغىنىش ئارزۇسى كۆچىيىپ كەتمەك: غايەت جىق ئادەملەرنى قوينىغا ئالغان پايتەختىنىڭ باشقا كوچىلىرىدا ئۇيغۇرلارنى كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇلارنى پويىزدا ئۇچرىتىشمۇ ئاسان ئەمەس ئىدى. بۇنداق ھالدا كىشى ئاز ـ تولا ئۇيغۇرسراپمۇ قالاتتى.

ئۇيغۇرشۇناس ئى. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتى، تىل ـ يېزىقى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان مۇتەخەسسىس: گېرمانىيەلىك ئۇيغۇرشۇناسلار قەشقەر، خوتەنلەردە ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

ئۇيغۇرشۇناسلىق ئى. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتى، تىل ـ يېزىقى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىش ئىلمى: ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىلمىدە زور بۆسۈش ھاسىل قىلىندى.

ئۇيغۇرلاشماق پ. ئۇيغۇر بولماق، ئۇيغۇرغا ئۆزگەرمەك: يەكەندە ئۇيغۇرلىشىپ كەتكەن ئۆزبېكلەر خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئۇيغۇن تىر. مەلۇم قاراش، تەلەپ، ھېسسىياتقا ماس كېلىدىغان، مۇۋاپىق؛ مەلۇم مىقدار، شەكىل، ئۆلچەمگە مۇناسىپ، باب: بۇ پىلان مەھەللىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئۇيغۇن ئەمەس.

ئۇيغۇنلاشتۇرماق «ئۇيغۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىزمۇ ئىدىيەمىزنى يېڭى ۋەزىيەتكە ئۇيغۇنلاشتۇرۇشىمىز كېرەك.

ئۇيغۇنلاشماق پ. ئۇيغۇن، ماس ھالەتكە كەلمەك، ئۇيغۇن بولماق، مۇۋاپىقلاشماق: دېمەك، توپ ئاساسىدىن ئېيتقاندا، ئۇ ئامىنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇنلاشتى.

ئۇيغۇنلۇق ئى. مۇۋاپىق، ماسلىق، بابلىق: فىلىمدىكى ۋەقە ـ ھادىسىلەر فىلىمدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن دەۋرنىڭ تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن بولۇپ، ئۇيغۇنلۇق ئاشۇ ۋاقىتتىكى پەۋقۇلئادىدە مۇھىت بىلەن پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ ماسلىقىدا، تۇرمۇش پۈرىقىنىڭ قويۇقلۇقىدا ۋە مىللىي خۇسۇسىيەتنىڭ روشەنلىكىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

ئۇيقا ـ تۇيقا دىيال. ۋەيران، خاراب.

ئۇيقاش ئى. دىيال. ماسلىشىش، قاپىيە كېلىش، قاملىشىش.

ئۇيقاشماق پ. دىيال. ماسلاشماق، قاملاشماق، قاپىيە كەلمەك.

ئۇيقۇ ئى① تورمۇزلىنىش جەريانى چوڭ مېڭە پوستلىقىغا تارىلىپ، چوڭ مېڭە پوستلىقىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىلىرىغىچە يېتىپ بارىدىغان فىزىيولوگىيەلىك ھادىسە، ئۇ جىسمانىي ۋەقەلىي ئىقتىدارنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ. ② بەزى ھاشارات ۋە ئۆسۈملۈك، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ قىشلىق ئۇچەك ھالىتى: قىشلىق ئۇيقۇ. ③ كۆچمە. ھەرىكەت ۋە شاۋقۇن ـ سۈرەن بولمىغان جىمجىت ھالەت: بۇ چاغدا شەھەر ئۇيقۇدا ئىدى.

ئۇيقۇسى ئېچىلماق ① ئۇيقۇدىن ئويغانماق: ئۇنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلدى. ② كۆچمە. ھوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك: ئۇيقۇسىنى ئېچىپ بىزگە ئەقىل ئۆگىتىپ قويغان سېغىز خانغا رەھمەت.

ئۇيقۇچان سۈپ ① ئۇخلاشقا ئامراق، كۆپ ئۇخلايدىغان: مەن يېقىندىن بۇيان بەك ئۇيقۇچان بولۇپ كەتتىم. ② ئۇيقۇلۇق، ئۇيقۇباسقان: ئايشەمگۈلنىڭ ئانىسى بوسۇغىدا ئۇيقۇچان كۆزلىرى بىلەن قىزىغا ئەجەبلىنىپ قاراپ تۇراتتى.

ئۇيقۇچى سۈپ. كۆپ ئۇخلايدىغان، ئۇيقۇسى تولا: مىجىت قارىي ناھايىتى ئۇيقۇچى ئادەم ئىدى. ئۇلتۇرسىمۇ كۆزى ئۇيقۇغا كېتەتتى.

ئۇيقۇسراتماق «ئۇيقۇسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىچىملىك ئادەمنى ئۇيقۇسرىتىپ قويىدىكەن.

ئۇيقۇسراشماق «ئۇيقۇسرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كېچىچە ئۇخلىماي ئۇيقۇسرىشىپ كەتكەن بالىلار ياتاققا كىرىدە، ئۆزلىرىنى كارىۋاتقا ئېتىشتى.

ئۇيقۇسرىماق پ. ئۇخلىغۇسى، ئۇيقۇسى كەلمەك، ئۇيقۇباسماق: مۇتەللىپمۇ شۇ چاغدا خېلى ئۇيقۇسراپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى.

ئۇيقۇسىز سۈپ. ئۇخلىمىغان، ئۇخلىماي، ئۇخلىماستىن: ھاۋا ئىسسىپ كەتكەندى. ئۇ ئېزىلىپ، ئۇيقۇسىز كۆزلىرىنى يېرىم ئېچىپ كەلمەكتە ئىدى. * ئۇ بۇ بىرنەچچە كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى.

ئۇيقۇسىزلىق ئى. ئۇخلىمىغان ياكى ئۇيقۇغا قانمىغان، ئۇيقۇغا تەشنا ھالەت: ئۇيقۇسىزلىق، ئاچلىق ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزىۋەتتى.

ئۇيقۇلۇق I ① سۈپ. ئۇيقۇ باسقان، ئۇيقۇسىرىغان؛ ئۇيقۇدىكى، ئۇيقۇ ئارىلاش: ـــ نەگە يوقاپ كەتتىڭىز؟ ـــ دېدى ئايىمخان ئۇيقۇلۇق ئاۋاز بىلەن. ② سۈپ. ئۇخلاۋاتقان، ئۇيقۇ ھالىتىدىكى: ئۇيقۇلۇق ئادەمنى نېمىدەپ ۋارقىراپ ئويغىتىسەن. ③ ئى. ئۇخلىغان

ۋاقىتتىكى ھالەت، ئۇيقۇ: ئۇ قۇل بالا مېنىڭ پەرزەنتىم ئىدى، ئۇلۇپ كەتتى ئەمدى، ئۇيقۇلۇقتا ئېتىپ تاشلاپتىمەن.

ئۇيقۇلۇق Ⅱ ئى <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئاشقازىنىڭ ئاستىنقى تەرىپىگە جايلاشقان، كالا تىلى شەكلىدىكى بىر خىل بەز. ئۇ ھەزىم قىلىشقا ياردەملىشىدىغان ئۇيقۇلۇق سۇيۇقلۇقى، شۇنىڭدەك قەنتنىڭ ئالمىشىشىنى تەڭشەيدىغان ئىنسۇلىننى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئۇيقىلماق پ. دىيال. بەدەننى ئۇۋۇلاپ تۇتۇپ قويماق، ئۇۋۇلىماق.

ئۇيۇتقا ئى. دىيال. ئۇيۇتۇلغان نەرسە.

ئۇيۇتما سۇپ. ئۇيۇتۇپ تەييارلانغان، ئۇيۇتۇلغان: ئۇيۇتماقان. پولات ئۇيۇتما.

ئۇيۇتماق «ئۇيۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئەپەندىم قېتىق ئۇيۇتىدىغان تەڭنىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، پادىشاھنىڭ ئارقىسىدىن ۋارقىراپتۇ.

ئۇيۇتۇشماق «ئۇيۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ مەھەللىدە ئىككى ـ ئۈچ لەڭپۈڭچى ئۇستامىلار بار بولۇپ، ئۇلار لەڭپۈڭلىرىنى ئاساسەن يەكەننىڭ ماش ئۇنىدا ئۇيۇتۇشاتتى.

ئۇيۇتۇلماق «ئۇيۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ماش ئۇنىدا ئۇيۇتۇلغان لەڭپۈڭ بولۇپ، تەمى ناھايىتى ئوبدان ئىدى.

ئۇيۇشتۇرماق ① «ئۇيۇشماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچىلار بوش ۋاقىتلاردا ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپنىڭ مۇھىتىنى ياخشىلاشقا ئۇيۇشتۇردى. ② تەشكىل قىلماق، تەشكىللىمەك: مۇئەللىم تەنتەربىيە دەرس سائىتىدە ئوقۇغۇچىلارنى يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە ئۇيۇشتۇردى. ③ يىغماق، توپلىماق: ماقالە ئۇيۇشتۇرماق.

ئۇيۇشتۇرۇشماق «ئۇيۇشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشقان يىغىن ـ پىغىنلىرىمۇ قانچىلىك بولاركىن تاڭ!

ئۇيۇشتۇرۇلماق «ئۇيۇشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار شەھەرگە تەنتەنە بىلەن قايتقاندىن كېيىن غالىبلار شەرىپىگە نەچچە كۈن كاتتا زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇلدى.

ئۇيۇشچان سۇپ. ئاسان ئۇيۇدىغان، ئاسان ئۇيۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ھەرقانداق قان ئۇيۇشچان ماددا تېپىغا كىرىدۇ.

ئۇيۇشچانلىق ئى. ماددىلارنىڭ ئۇيۇشقان ھالەتكە كېلىش خۇسۇسىيىتى، ئۇيۇش ھالىتى: قاننىڭ ئۇيۇشچانلىقى ناھايىتى تېز بولۇپ، نورمال ئەھۋالدا نەچچە مىنۇتتىلا ئۇيۇپ بولىدۇ.

ئۇيۇشقاق سۇپ ① بىرەر مەقسەتتە تېز ھەرىكەتكە كېلىدىغان، دەرھال ئۇيۇشالايدىغان، ئىتتىپاق: بۇ زاۋۇتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ھەقىقەتەن جەڭگىۋار، ئاڭلىق، ئۇيۇشقاق ياخشى كوللېكتىپ ئىكەن. ② بىر ـ بىرىگە ئاسانلا جىپسىلىشىۋالىدىغان: ئۇيۇشقاق جىسىملار.

ئۇيۇشقاقلىق ئى. ئۇيۇشۇش، ئۆزئارا جىپسىلىشىش، چاپلىشىش: ئىتتىپاقلىقنىڭ مېغىزى ئۇيۇشقاقلىقتۇر.

ئۇيۇشما ئى. بىرەر مەقسەتتە بىرلەشكەن، ئۇيۇشقان كىشىلەر ياكى تەشكىلاتلار بىرلەشمىسى؛ ئىتتىپاق، تەشكىلات: ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى. ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى.

ئۇيۇشماق Ⅰ پ. ئۆزئارا بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىش ئۈچۈن توپلانماق، بىرلەشمەك، جەم بولماق، تەشكىللەنمەك: بىز ئىلگىرى چېچىلاڭغۇ ھەرىكەت ئېلىپ بارغان بولساق، ئەمدى ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقىغا ئۇيۇشتۇق.

ئۇيۇشماق Ⅱ پ. سوغۇق ياكى قان يۇرۇشمەسلىك قاتارلىق سەۋەبلەردىن بەدەننىڭ مەلۇم جايى سەزمەس بولۇپ قالماق، ھەرىكەتلەندۇرسە قىسم ـ قىسم قىلىپ ئاغرىماق: ئانا تېخىچىلا جاينامازدىن تۇرمىدى، پۇتلىرى ئۇيۇشۇپ كەتتى.

ئۇيۇشۇشچان سۇپ. دەرھال ئۇيۇشالايدىغان، تېز ھەرىكەتكە كېلىدىغان، ئۇيۇشقاق: خەلقىمىز تارىختىن بۇيان ناھايىتى ئۇيۇشۇشچان خەلق ئىدى.

ئۇيۇشۇشچانلىق ئى. ئۇيۇشۇش، بىرلىشىش، توپلىنىش، جەم بولۇش، تەشكىللىنىش: ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش كوچىلىرىغا ۋەكىللىك قىلغاندىلا ھەقىقىي ئۇيۇشۇشچانلىق پەيدا بولىدۇ.

ئۇيۇشۇشماق «ئۇيۇشماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئۇيۇق ـ تۇيۇق دىيال. ۋەيران، بەزەپ، خاراب.

ئۇيۇل سۇپ. ئۇيۇغان، ئۇيۇپ بىر پۈتۈن، قاتقان ھالەتكە كەلگەن، مونەك: ئۇيۇل چويۇن.

ئۇيۇلغۇ ئى. دىيال. جاندارلارنى ئوتقا باغلاپ قويۇش.

ئۇيۇم ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇيۇپ قاتقان ھالىتى: قارىسام ئۇنىڭ ئوڭ مەڭزى ئىششىپ، ئاغزى ـ بۇرنىدا قىپقىزىل قان ئۇيۇملىرى قېتىپ قاپتۇ.

ئۇيۇماق پ. قويۇقلىشىپ قاتقان ھالەتكە كەلمەك، قاتماق، قاتتىقلاشماق: قېتىق ئۇيۇدى.

ئۇيۇندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇيۇپ قېتىپ قالغان قالدۇق قىسمى: ئۇ مەھبۇسنىڭ تۆگمىلىرىنى يېشىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەت ـ بەدەنلىرىنى قاپلاپ تۇرغان يارا ئىزلىرىنى، قېتىشىپ قالغان قان ئۇيۇندىلىرىنى كۆردى.

ئۇيىتىشماق «ئۇياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قىلىپ قويغان ئىشلىرىغا قاتتىق ئۇيىتىشتى.

ئۇيىلىشماق «ئۇيالماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خىجىلىقتىن ئۇيىلىشىپ تۇرغان قىزلار يۈزلىرىنى تۇتۇشۇپ يەرگە قارىشۇالدى.

ئۇ ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە يەتتىنچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى.

ئۇپتۇرمەك «ئۇپمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئۇپچۇرە ئى ① بىرەر نەرسە ياكى دائىرىنىڭ يېقىن ئەترا-پى، چۇرىسى؛ ئەتراپ: بىنانىڭ ئۇپچۇرىسى. مەكتەپنىڭ ئۇپچۇرىسى. ② كۆپىنچە ئورۇن كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلىنىپ جۈملىدە ئېيتىلغان سان ـ مىقدارنىڭ ئۆزىنىڭ سۈبيېكتىپ پەرىزىگە، مۆلچەرىگە يېقىن، دەل ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ، زىيادە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ماشىنىدىكى كۆمۈر 6 تونىنا ئۇپچۇرسىدە ئىدى.

ئۇپىكە ئى ① <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ نەپەسلىنىش ئورگىنى. ئادەملەرنىڭ ئۇپكىسىنىڭ ئىككى قانىتى بولۇپ، كۆكرەك بوشلۇقىدا ئوڭ ـ سولدا بىر-دىن بولىدۇ، كانايچە بىلەن تۇتىشىدۇ. ② ھايۋانلارنىڭ ئىستە-مال قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان شۇ خىل ئەزاسى: ئۇپكە قۇيماق. * ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۇگۈنكى ئۇپكە ئەلا(ماقال).

ئۇپكە قاقماق دىيال. ئاچچىق قىلماق، ئاچچىقلانماق، تېرد-كىپ نارازىلىق بىلدۈرمەك.

ئۇپكەڭنى بېسىۋال «ھولۇقما، چالۋاقما، ئېغىر بول، ئاچ-چىقلانما» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: ـــ ئۇپكەڭنى بېسىۋال، چالۋاقاپ كەتمە، ـــ دېدى قاسىم.

ئۇپكىسى ئاغزىغا تىقلماق ① نەپىسى بوغۇلماق، نەپىسى قىيىنلاشماق: يۈگۈرۈپبېرىپ ئۇپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قالاي دېگەن قۇددۇس ئۆيى ئالدىغا قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالدى. ② ھودۇقماق: ئامانقۇل ئايقىزنى بىر قاراپلا تونۇدى- دە، ئۇپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، گەپ قىلالماي قالدى.

ئۇپكىسى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالماق ← **ئۇپكىسى ئاغزىغا تىقلماق.**

ئۇپكىسى تۇغەپ، كانىيى قالماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆپ، ئاساسىي قىسمى تۇگەپ، ئازلا بىر قىسمى قېپقالماق: سەن بۇ ئىشنىڭ ئۇپكىسى تۇگەپ، كانىيى قالغاندا كەپسەن، بوپتۇ، ئەمدى قالغىنىنى سەن قىلىۋەت.

ئۇپكىسى قۇرۇپ كەتمەك قاتتىق تەشنا بولماق، قاتتىق ئۇسسىماق: ـــ ئۇنىڭ ئۇپكىسى قۇرۇپ كېتىپتۇ، ئۇسسۇلۇق بەر، ـــ دېدى ئايشەخان.

ئۇپكىسى كۆرۈنۈپ قالماق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قال-ماق: ئۇلار خەلقنىڭ كۆزىنى بويىاپ، ئۆزىنى ھەرقانچە پەردازلىغىنى بە-لەن، ئۇپكىسى كۆرۈنۈپ قالدى، خالاس.

ئۇپكىسىنى بېسىۋالماق ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، ئۆزىنى تەمە-كىن، سالماق تۇتماق، تىنچلانماق: يۇرسىلە، گەپلىرى بولسا ئۇيگە كىرىپ، بىر چىنە ئىسسىق چاي ئىچىپ، ئۇپكىلىرىنى بېسىۋېلىپ دېسىلە.

ئۇپكىسىنى ئىچىدىن قاقماق سەزدۇرمەي ئەدەپىنى بەرمەك، بىلىندۇرمەي زەربە بەرمەك، زىيان سالماق: ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن زىۋەرشا غودۇڭشىدى: «ۋۇي ناكەس سارائ، نەدىكى نومۇرى ئاۋۇ-مايدىغان ئىشلارغا مېنى ئەۋەتىپ ئۇپكەمنى ئىچىمدىن قېقىۋاتسەنغۇ!»

ئۇپكىسى ئۆرۈلمەك كۆڭلى يېرىم بولۇپ يىغلىغۇسى كە-لەمەك، يىغا تۇتماق، كۆڭلى بۇزۇلماق: خۇرشىدىخان سۆزىنىڭ ئا-خىرىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، ئۇنىڭ راستتىنلا ئۇپكىسى ئۆرۈلگەنىدى.

ئۇپكىسى يوق ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى بىلمەيدىغان، تولىمۇ يەڭگىل، ئالدىراڭغۇ، شاتراق، شاللاق: قانداق ئۇپكىسى يوق ئاداش بۇ، سەۋر قىلىش كېرەك ئەمەسمۇ؟

ئۇپكە ـ زاسۇي قوي، ئۆچكە، كالا قاتارلىقلارنىڭ ئىچ يۇ-رۇشى: قوينىڭ ئۇپكە ـ زاسۇيىنى پىچاق تەگكۈزمەي ساق ئېلىڭ، ئە-تىكى مېھمانغا ئىشلىتىمىز.

ئۇپكە ـ ھېپسپ ئۇپكە ۋە ھېپسپ: ئۇپكە ـ ھېپسپ تەييارلىماق.

ئۇپكىدىمەك پ ← **ئۇپكىلىمەك**: بالا ئۇپكىدەپ تۇرۇپ ئەركىنىڭ كۆزىگە تىكىلدى.

ئۇپكىلەتمەك «ئۇپكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرە-جىسى: ئەينى چاغدا بۇ ئەرزىمەس ئىش ئۈچۈن دادامنى ئۇپكىلىتىپ قويغىنىمنى ئويلىسام قاتتىق پۇشايمان قىلىمەن.

ئۇپكىلەشمەك «ئۇپكىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجە-سى: بۇ گەپنى ئاڭلىغان قوشنىلار تۇرغۇنغا ئۇپكىلەشكىنىچە سۆزلەپلا كېتىشتى.

ئۇپكىلىك سۇپ. ئۇپكىسى بار، ئۇپكىگە ئىگە: ئۇپكىلىك بە-لىق.

ئۇپكىلىمەك پ ① خاپا بولماق، ئاچچىقلانماق: ـــ قەندىل بالام! نېمىشقا تاماكا چەكمەستىن ئاۋۇال ئېيتمىدىڭ؟ ـــ دېدى ئۇ ئۇپكىلەپ. ② كۆڭلى بۇزۇلماق، كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىماق: ئۇپكىلەپ يىغلىماق.

ئۇپلەن ئى. دىيال. چاشقان تىپىغا كىرىدىغان بىر خىل جانىۋار.

ئۇپىمەك پ. ئاغزى بىلەن سۆيىمەك، لېۋىنى تەگكۈزۈپ سۆيىمەك: ئۇپتى مەڭزىمدىن شاماللا مەيىن كېلىپ، گۈل ـ چېچەكلەر تۆكتى خۇشبۇي باش ئېگىپ.

ئۇپۇپ ـ تېپتىپ دىيال. تاماقنى كۆڭۈلسىزلا ئاغزىنى

تەگكۈزۈپ قويۇپ.

ئۆپۈشمەك «ئۆپمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئارچىلار ئۆپۈشۈپ جىلۇلىنىگەندە، ۋۇجۇدۇم سىمابتەك ئاقىدۇ شۇنان.

ئۆپۈلمەك «ئۆپمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لەرزان چىقىۋاتقان شامال تەرىپىدىن ئۆپۈلگەن سېرىنگۈل ئەتراپقا تېخمۇ خۇشبۇي ھىد چاچماقتا ئىدى.

ئۆپۈم مىق. دىيال. يۈتۈم، ئوتلام.

ئۆت ئى<ئانات>ئۆت سۈيۇقلۇقى ساقلىنىدىغان خالتە سىمان ئورگان. ئۇ جىگەرنىڭ ئوڭ ياپراقچىسى ئاستىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۆت يولى ئارقىلىق جىگەرگە تۆتىشىپ تۇرىدۇ.

ئۆت تېشى كېسىلى <تېب>ئۆت خالتىسى ئىچىدە تاش پەيدا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا قورساق قاتتىق ئاغرىيدۇ. بەزىدە يەرقاننىمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۆت خالتىسى يالليۇغى <تېب> باكتېرىيەلەر بىلەن يۇقۇملىنىش ياكى خىمىيەۋى غىدىقلىنىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان ئۆت خالتىسى يالليۇغلىنىش كېسىلى. دائىم ئۆت تېشى كېسىلى بىلەن بىللە يۈز بېرىدۇ. بۇنىڭدا ئۆتكۈر ئۆت خالتىسى يالليۇغى تۈيۇقسىز پەيدا بولىدۇ، ئۆت تېشى كېسىلىگە ئوخشاش ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. سوزۇلمىسىدا ئۇزاق مۇددەتكىچە ھەزىم قىلىش ناچارلىشىش ئالامەتلىرى يۈز بېرىدۇ.

ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولماق قاتتىق ئاچچىقلانماق، ئاچچىقى پەۋقۇلئادده قاتتىق كەلمەك: چاققان ئۆيىڭىزگە كېتىڭ، ئېرىڭىزنىڭ ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ كېتىپتۇ.

ئۆتە ① «ئۆتمەك» پېئىلىنىڭ «ئە»لىك رەۋىشدىشى. ② رەۋ. كۆچمە. چېكىدىن ئاشقان، ئۆتۈپ كەتكەن، ھەددىدىن ئارتۇق، ناھايىتى، ئىنتايىن: ئۆتە زالىم. ئۆتە ھەيبار. ئۆتە سارىڭ.

ئۆتەتمەك «ئۆتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ۋەزىپە ئۆتەتمەك. خىزمەت ئۆتەتمەك.

ئۆتەشمەك «ئۆتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ۋەزىپە ئۆتەشمەك. رەسمىيەت ئۆتەشمەك. ناماز ئۆتەشمەك. * جامائەت ھېيت نامىزىنى ئۆتىشىپ بولۇپ، ساماغا چۈشمەكتە ئىدى.

ئۆتەڭ ئى. تاغلاردا مالچىلار بىر جايدىن يەنە بىر جايغا كۆچكەندە قونۇپ ئۆتىدىغان، قوي قوتانلىرى ۋە ئادەم ئولتۇرىدىغان ئۆيلىرى بار ئۆتەڭ: ئۇلار قايسىلا ئۆتەككە چۈشكۈن قىلغان بولسا، مالچىلار قوي سويۇپ قىزغىن مېھمان قىلاتتى.

ئۆتەگ ئى. دىيال. ئىچ ئۆتۈپ قېلىش، ئىچى سۇرۇش.

ئۆتەڭ ئى. يولۇچىلار مەنزىل ئارىلىقىدا چۈشۈپ، قونۇپ ئۆتىدىغان دەڭ، سارايلىرى بار جاي: ــ سالامەت كەلگىنىمىز ئۆزۈم بىلەن سەكسەن يەتتە. ئېغىر يارىدارلارنى ئۆتەڭلەردە تاشلاپ كەلدۇق، ــ دېدى روزىمەت بەگ.

ئۆتەل ئى. ئۆتۈنۈش، ئۆتۈنۈپ بېرىش: ئۆتەل قىلماق.

ئۆتەلمەك «ئۆتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېيىت نامىزى ئۆتىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن مېيىتنى كۆتۈرگەن جامائەت تۈپراقبېشى تەرەپكە قاراپ سەلدەك ئېقىشتى.

ئۆتەكەل ئى ① ئۆتىدىغان جاي، مۇھىم ئېغىز، مۇھىم يول؛ تۇگۇن: قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئۆتەكىلدە تۇرغان ئىككى قارا-ۋۇلى جۇۋىغا يۆگىنىپ خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ② كۆچمە. ھال-قىلىق پەيت، مۇھىم پەيت، ھالقىلىق پۇرسەت: ئۆتكەلدىن ئۆتەمەك. ③ كۆچمە. بېسىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بولغان جەريان؛ ئىشنىڭ ھالقىسى؛ باسقۇچ: ئاپتوموبىل موتورلىرى ئادەتتە ئوتتۇرا ۋە چوڭ رېمونتقا چۈشكەندە بىرمۇنچە تېخنىكىلىق ئۆتەكللەردىن ئۆتەدۇ. ④ نىشانلانغان، مۆلچەرلەنگەن ئەڭ يۇقىرى پەللە: ــ ئاشلىقنا ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ــ بىزنىڭ نۆۋەتتىكى بىرىنچى ۋەزىپەمىز، ــ دېدى ئۇ جىددىي تۇردە.

ئۆتكەمە ئى. بۇغداي، قوناق قاتارلىق نەرسىلەرنى تاسقايدىغان يۇمىلاق قاسقانلىق، كىرىچ ياكى سىم تورلۇق سايمان: ئۆتكەمدىن ئۆتۈپ، غەلۋىردە توختاپتۇ (ماقال).

ئۆتكەمدىن ئۆتكۈزمەك ← ئەلگەكتىن ئۆتكۈزمەك: ئارقىدا ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق ئادەم سۆز قىستۇردى: بۇ نۆۋەت تېرىقنى راسا بىر تاسقاپ، ئۆتكەمدىن ئۆتكۈزىدىكەنلا ــ دە.

ئۆتكەمچى ئى. ئۆتكەمە ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى.

ئۆتكەن سۈپ. ئۆتۈپ بولغان، ئىلگىرىكى؛ ئىلگىرى بولۇپ ئۆتۈپ بولغان: ئۆتكەن ئاي. ئۆتكەن يىل. ئۆتكەن ھەپتە.

ئۆتكەنگە سالاۋات ← ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات: ــ دورىغا راست ئېيتىدۇ بالام، ــ دېدى مويسىپىت كىشى، ئۆتكەنگە سالاۋات، ھەممىمىزگە تىنچ بولغىنى ئوبدان!

ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات ئۆتكەن ئىش ــ ھەرىكەت ئۆتۈپ كەتكەن بولسۇن؛ ئۆتكەن ئىشلارنى قايتا تىلغا ئالماسلىق، تەرگىمەسلىك، سۇرۇشتە قىلماسلىق كېرەك: ئەر كىشىنىڭ كۆز يېشى قىز بالىنى ئوڭايلا ئىشەندۈرۈپ قويىدىكەن، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، خاپىلىقىم كۆز يېشىم بىلەن تۆگىگەن ئوخشايدۇ.

ئۆتكەن ـ كەچكەن ① ئۆتۈپ كېتىۋاتقان، ئۆتۈۋاتقان: ئۆتكەن-كەچكەن يولۇچىلار. ② بۇرۇن ئۆتكەن، سادىر بولغان؛ بۇرۇنقى، ئۆتكەنكى: ئۆتكەن-كەچكەن گەپلەر.

ئۆتكەنكى سۈپ. ئۆتۈپ كەتكەن، بۇندىن بۇرۇنقى، بۇرۇنقى چاغلاردىكى: ئۆتكەنكى ئېغىر كۈنلەر. * بىردىنلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆتكەنكى بىرمۇنچە ئىشلار كەلدى. * ئۇلار ئۆتكەنكى ئادەملەرگە ئوخشىمايتتى.

ئۆتكۈر ① سۈپ. ياخشى كېسىدىغان، تېز كېسىدىغان، ئۆتىدىغان، ئىتتىك: ئۆتكۈر پىچاق. ئۆتكۈر قىلىچ. ئۆتكۈر پالتا. * قىلىچتەك ئۆتكۈر بولما، تاياقتەك قوپال بولما (ماقال). ② سۈپ. ئۇچى ئىنچىكە، ئۇچلۇق: ئۆتكۈر بىگىز. ئۆتكۈر نەيزە. ئۆتكۈر تاش. ③ سۈپ. كۆچمە. ياخشى كۆرەلەيدىغان، كۆرۈش كۈچى، ئىقتىدارى كۈچلۈك؛ سەزگۈرلۈك بىلەن كۆزىتەلەيدىغان: ئۆتكۈر كۆز. * كۆزۈڭ نېمىدېگەن ئۆتكۈر، ئۇنى قاندىاق كۆرۈۋالدىڭ؟ ④ سۈپ. كۆچمە. سېزىش، بىلىش ئىقتىدارى، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى يۇقىرى ۋە كۈچلۈك: زېرەك، زېھىنلىك: ئۆتكۈر ئوقۇغۇچى. ئۆتكۈر ئادەم. * ئادىل زېھنى ئۆتكۈر، جىگەرلىك بالا ئىدى. ⑤ سۈپ. كىشىگە چوڭقۇر تەسىر قىلىدىغان، تەسىر قىلىش كۈچى كۈچلۈك، تەسىرلىك: ئۆتكۈر تىل. ئۆتكۈر شېئىر. * ئۆتكۈر سۆز ــ ئاتقان ئوق (ماقال). ⑥ سۈپ. جىددىي، كەسكىن: ئۆتكۈر زىددىيەت. * ئۇ ئانا ـ بالا ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدا ئۆتكۈر ئىختىلاپ مەۋجۇت ئىدى. ⑦ سۈپ. كۈچلۈك؛ ھارارەتلىك: چاۋار ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچتى، دېرىزىدىن چۈشكەن قۇياشنىڭ ئۆتكۈر نۇرلىرى ئۇنىڭ كۆزىگە سانجىلدى. ⑧ سۈپ. تېز تەسىر قىلىدىغان، تەسىر قىلىشى كۈچلۈك: ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. ⑨

ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۆتكۈرلەشتۈرمەك «ئۆتكۈرلەشمەك»پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ مەسىلە ھۆكۈمەت بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ.

ئۆتكۈرلەشتۈرۈشمەك «ئۆتكۈرلەشتۈرمەك»پېئىللىنىڭ ئۆزەللۈك دەرىجىسى: ئۇلار زىددىيەتنى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرۈشۈپ، سۆھبەتنى پايدىسىز تەرەپكە باشلىماقتا ئىدى.

ئۆتكۈرلەشتۈرۈلمەك «ئۆتكۈرلەشتۈرمەك»پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىش بىلەن تەڭ جەڭ ۋەزىيىتى يەنمۇ ئۆتكۈرلەشتۈرۈلۈپ، دۈشمەننى تەلتۆكۈس يوقىتىش پىلانى تۈزۈلدى.

ئۆتكۈرلەشمەك پ. ئۆتكۈر بولماق، ئۆتكۈر ھالەتكە كەلمەك: ئۇ يەرنىڭ جەڭ ۋەزىيىتى بارغانسېرى ئۆتكۈرلەشتى.

ئۆتكۈرلۈك ئى. ئۆتكۈر، ئىتتىك ھالەت، شۇنداق ئالاھىدىلىك: بۇ يىگىت مەكتەپتىكى چاغدىلا ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى، ئۆتكۈرلۈكى بىلەن باشقىلارنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

ئۆتكۈزگۈچ ① سۈپ. ئۆتكۈزۈش، توشۇش رولىنى ئويناىدىغان، ئۆتكۈزىدىغان: ئۆتكۈزگۈچ جىسىم. ئۆتكۈزگۈچ نەيچە. ② ئى<فىز> ئۆتكۈزگۈچ سىم ياكى ئۆتكۈزگۈچ جىسىم: يېرىم ئۆتكۈزگۈچ.

ئۆتكۈزمەك «ئۆتمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېھرىبانلىك بىلەن يىگىنگە يېمە ئۆتكۈزدى ـ دە، تۇغمىنى قاداشقا كىرىشتى.

ئۆتكۈزۈش ئى① < فىز >جىسىملارنىڭ ئىسسىقلىق ياكى ئېلېكتر ئېقىمىنى ئۆزىنىڭ بىر قىسمىدىن يەنە بىر قىسمىغا يەتكۈزۈشى. ② <فىزىيول > نېرۋا تالالىرىنىڭ سىرتقى مۇھىتتىكى تەسىرلىنىشلەرنى چوڭ مېڭە پوستىلىقىغا يەتكۈزۈش ياكى چوڭ مېڭە پوستىلىقىنىڭ پائالىيىتىنى ئەتراپ نېرۋىلىرىغا يەتكۈزۈش جەريانى.

ئۆتكۈزۈشچان سۈپ<فىز> ئۆزىدىن ئىسسىقلىق، تەۋرىنىش، ئېلېكتر توكى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ياخشى ئۆتكۈزىدىغان ۋە چىقىرىدىغان؛ ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: ئۆتكۈزۈشچان جىسىملار.

ئۆتكۈزۈشچانلىق ئى. ئۆتكۈزۈش ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى: مىسنىڭ ئۆتكۈزۈشچانلىقى ئالىيۇمىنىنكىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

ئۆتكۈزۈشمەك «ئۆتكۈزمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزەللۈك دەرىجىسى: ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇلار قالغان ئۆمرىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزۈشكە نىيەتلىشىپتۇ.

ئۆتكۈزۈلمەك «ئۆتكۈزمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زىياپەت ئەنە شۇ باغقا تۇتاشقان چوڭ زالدا ئۆتكۈزۈلدى.

ئۆتكۈن ① ئى. ئۆتۈش ئۇچۇن ھازىرلانغان جاي، ئارىلىق: بۇ ئۆي ھەقىقەتەنمۇ ئارىدىكى ئۆتكۈن ئىدى. ② ئى. جىن ـ ئەرۋاھ، ئالۋاستى. ③ سۈپ. شوخ؛ يامان، ئەسكى: ئەي ئوغۇل، بەك پاۋاش بولما ۋە بەك ئۆتكۈن بولما، ئارتۇقچە پاۋاش بولساڭ، خەق سېنى باسىدۇ، زىيادە ئۆتكۈن بولساڭ، خەق سەندىن قاچىدۇ.

ئۆتكۈن ئۆتمەك خۇراپىي چۈشەنچىلەر بويىچە بەزى كىچىك جىن ـ ئەرۋاھلار يىغىلىشىپ، نەغمە ـ ناۋا بىلەن ئۇسسۇل ئويناپ ئۆتكەندەك بىلىنمەك: ـــ مەن نەچچە قېتىم بۇ يەردە جىن ـ شايتانلارنىڭ جاڭ چېلىپ نەغمە قىلغانلىقىنى، ئۆتكۈن ئۆتكەنلىكىنى كۆرگەن، ـــ دەيدى باخشى.

ئۆتكۈنچى ① ئى. بىرەر جايدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كىشى: سادىقنىڭ خەرىتىسىنى يىراق ـ يېقىندىن بازارغا كەلگەن دېھقانلار، ياشلار، كادىرلار، ئۆتكۈنچىلەر دائىم كۆرۈپ تۇراتتى. ② سۈپ. ئۆتۈپ كېتىدىغان؛ ۋاقىتلىق؛ بىر مەزگىللىك: ئۆتكۈنچى دەۋر. ئۆتكۈنچى باسقۇچ. ئۆتكۈنچى جەريان.

ئۆتكۈنچى يامغۇر < مېتېئور >يېغىش ۋاقتى نىسبەتەن قىسقا، كۈچىنىش ئۆزگىرىشى ناھايىتى چوڭ، باشلىنىشى ۋە توختىشى تۇيۇقسىز بولىدىغان بىر خىل يامغۇر. بەزىدە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ چاقماق چېقىلىدۇ ۋە گۈلدۇرماما گۈلدۇرلەيدۇ. كۆپىنچە ئۇ ياز كۈنلىرى ياغىدۇ.

ئۆتمە ① سۈپ. ئۆتكەن ياكى ئۆتىدىغان. ② ئى< فىز > ئۆتكۈزگۈچتىن ئۆتكەن توك ياكى ئىسسىقلىق قاتارلىقلار.

ئۆتمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن، ئارىسىدىن، ئۈستىدىن ياكى يېنىدىن يۇرۇپ، ئۇچۇپ يەنە بىر تەرىپىگە يەتمەك: سۇدىن ئۆتمەك. ئېرىقتىن ئۆتمەك. دەريادىن ئۆتمەك. ئېگىزدىن ئۆتمەك. * ئېشىكىم كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە قازىنىم نەزىر (ماقال). ② كۆچمە. بىرەر ئارتۇق تەرىپى، ئارتۇقچىلىقى بىلەن باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرماق: ـــ خوتەن بويىچە ئۇنىڭدىن ئۆتىدىغان باي يوق، ـــ دېدى ئۇ. ③ بىرەر نەرسىنىڭ باشقا تەرىپىگە سىزىپ ياكى تېشىپ چىقماق: سۇ كاناپتىن ئۆتتى. ④ نەرسىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە تېشىپ چىقماق: مىخ ئۆتمەك. * بېخىلنىڭ تېكىگە بىگىز ئۆتمەس (ماقال). ⑤ كېسىش، كىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولماق؛ كەسمەك: لايغا ئۆتمىگەن پىچاق قولغا ئۆتمەر (ماقال). * بۇ قايچا چىرايلىق بولغىنى بىلەن تىرناققا ئۆتمەيدىكەن. ⑥كۆچمە. ئىناۋەتكە ئېلىنماق، ئاقماق: بۇ پۇل بۇ يەردە ئۆتىدۇ. ⑦ كۆچمە. تەسىر قىلماق؛ ئاقماق: يالغۇزنىڭ سۆزى ئۆتمەس (ماقال). ⑧ كۆچمە. باشقا بىر تەرەپكە قوشۇلماق، باشقىلار تەرەپدارى بولماق؛ ئاغماق، مايىل بولماق: دېھقانلار بىز تەرەپكە ئۆتتى. ⑨بىرەر نەرسىگە تەسىر قىلماق، يۇقماق (كېسەللىك قاتارلىقلار ھەققىدە): قوقاق ئۆتمەك. * ئۇنىڭدىكى كېسەل ئەمدى ماڭا ئۆتتى. ⑩ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىشقا كىرىشمەك: مۇداپىئەگە ئۆتمەك. ھۇجۇمغا ئۆتمەك. ھەرىكەتكە ئۆتمەك. ⑪ تەلىم بەرمەك، ئۆگەتمەك: دەرس ئۆتمەك. * ـــ سەن بۇگۈن قايسى دەرسنى ئۆتتۈڭ؟ ـــ دەپ سوردى ماڭا يېقىنراق ئولتۇرغان بىرى يەنە بىرىدىن. ⑫ قوبۇل قىلىنماق، كىرمەك: پارتىيەگە ئۆتمەك. ئىتتىپاققا ئۆتمەك. ھەربىيلىككە ئۆتمەك. ئالىي مەكتەپكە ئۆتمەك. ⑬ ۋاقىت، پەيتنى بىلدۇرىدىغان سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئاڭلىشىلغان ۋاقىت بىرلىكىنىڭ داۋام قىلىپ تۇگىشىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاقتى ئۆتمەك. * ئون كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئەنۋەر شەھەرگە كىرىپ چىقماقچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. ⑭ ياشاپ، مەلۇم بىر ياشقا كىرىپ، ئۇنىڭدىن ھالقىماق، ئاشماق: ئۇ ھازىر 50 تىن ئۆتتى. ⑮ كۆچمە. تۇرمۇش كەچۈرمەك، ياشىماق: ئۇ بۇۋاي بالىلىرى يوق، يالغۇز ئۆتىدۇ. ⑯ ئۆلمەك، ۋاپات بولماق: ئالەمدىن ئۆتمەك. * ھۈسەيىن ئاكىنىڭ ئايالى بۇنىڭدىن خېلى يىللار ئىلگىرى دۇنيادىن ئۆتكەنىدى. ⑰ تۇغمەك، تامام بولماق، ئاخىرلاشماق: ياز ئۆتمەك. قىش ئۆتمەك. ئىش ئۆتۈپ كەتمەك. ⑱ چىقىۋالماق؛ جېنىنى جان ئەتمەك: قىشتىن ئۆتمەك. * ـــ شۇ قاتتىق كۈنلەردىن

قانداق ئۆتتۈڭلەر، ــ دەپ سوردىم مەن ئاپامدىن. ⑲ ئۆتكۈزمەك، كەچمەك: مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار ئاز ئەمەس. ⑳ كۆز ئالدىدا پەيدا بولماق، گەۋدىلەنمەك؛ كەچمەك؛ كەزمەك: خىيالىدىن ئۆتمەك. * دادام ئېيتىپ بەرگەن بىر ۋەقە كۆز ئالدىمدىن مارجاندەك تىزىلىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ㉑ رازى بولماق، ئۇنىماق؛ تەستىقلانماق، ماقۇللىماق: ئىدىيەسىدىن ئۆتمەك. كۆڭلىدىن ئۆتمەك. ماقۇللاشتىن ئۆتمەك. ㉒ بىرەر خاتاغا يول قويماق؛ خاتا قىلماق؛ سادىر بولماق، يۈز بەرمەك، ئۆتۈلمەك: ئۆزۈمدىن ئۆتكەن، قولۇمدىن كەتكەن (ماقال). ㉓ كۆچمە. كەچۈرمەك، ئەپۇ قىلماق: بىر قوشۇق قېنىدىن ئۆتمەك. * قانىنى قان بىلەن يۇغىلى بولامدۇ؟ مەن ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتتۈم. ㉔ بىرەر دەرىجىگە، تەلەپكە، ئۆلچەمگە توشماق؛ دەرىجىگە توشۇپ سېتىلماق: بۇ مالنىڭ بازارغا ئۆتمەيدۇ. ㉕ بىركىمگە، بىرەر تەرەپكە تەۋە بولماق؛ بىركىمگە تەئەللۇق بولماق، مۇلكىگە ئايلانماق: بۇ يەر ئەمدى بىزگە ئۆتتى. ㉖ تىزىلماق؛ ئىلىنماق؛ ھېسابلانماق: ئۇلار تېخى يېقىندىلا شەھەر نوپۇسىغا ئۆتتى. ㉗ ھېس قىلىنماق، سېزىلمەك، كۆرۈلمەك: قەدرى ئۆتمەك. ㉘ شاھىت بولماق، ئىسپات بولۇپ بەرمەك: ئانام يالغان گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشنى رەت قىلغان ۋە شۇ ئازابلار تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كەتكەن. ㉙ كۆتۈلگەن بىرەر تەلەپ ياكى چەكتىن ئاشماق، ھالقىلىق پەيتتە سىنالماق: ئۆتكەلدىن ئۆتمەك. تەكشۈرۈشتىن ئۆتمەك. ئىمتىھاندىن ئۆتمەك. سىناقتىن ئۆتمەك. ㉚ چېتىلما رەۋىش قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەن پېئىللارغا يانداشىپ كېلىپ، شۇ پېئىل ئىپادىلىگەن ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ تامامىلانغانلىق تۇسىنى بىلدۈرىدۇ: بولۇپ ئۆتمەك. چۈشەندۈرۈپ ئۆتمەك. ئوقۇپ ئۆتمەك. ئېيتىپ ئۆتمەك.

ئۆتۈپ كەتكەن چېكىدىن ئاشقان، ھەددىدىن ئاشقان، تولۇمۇ، بەكمۇ، ناھايىتى: ئۆتۈپ كەتكەن ھۆرۈن. ئۆتۈپ كەتكەن دۆت. ئۆتۈپ كەتكەن كاززاپ.

ئۆتمۈش ئى ① ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىت، دەۋر، زامان: ئۆتمۈش بىز ئۈچۈن ئىنتايىن ئازابلىق ئىدى. ② تارىخ: ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار، ھادىسىلەر ياكى ۋەقەلەر: بۈرۈنقى چاغلاردا بولۇپ ئۆتكەن ئەھۋاللار، يۈز بەرگەن ئىشلار: شۇنداق، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتمۈش، چۈنكى ئۇ چاغلاردا، دۇنيا بەكمۇ قاراڭغۇ ئىدى. ③ كىشى ھاياتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن قىسمى: ئۇنىڭ ئۆتمۈشى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق.

ئۆتمىتۈشۈك سۈپ [ئۆتمە + تۈشۈك] ئۇ تەرەپتىن قارىسا بۇ تەرەپ كۆرۈنگۈدەك دەرىجىدە تېشىلگەن، شۇ خىلدىكى نۇر ـ غۇن تۈشۈكلەر ئېچىلغان: ئۇنىڭ گۈمبەز تاملىرى يىللارنىڭ ئۆتۈ ـ شى، بوراننىڭ يالىشى بىلەن ئۆتمىتۈشۈك بولۇپ كەتكەنىدى.

ئۆتنە ئى. بىركىمدىن قايتۇرۇش شەرتى بىلەن ئېلىنىدىغان نەرسە: بىرئاز ئاشلىق ئۆتنە ئالاي دەپ... كىچىك ئاخۇن سۈزىنىڭ ئاخىرىنى قانداق چۈشۈرۈشنى بىلمەي توختاپ قالدى.

ئۆتنە ئالەم «بىرىگە كەلگەن كۈن يەنە بىرىگىمۇ كېلىدۇ» دېگەن مەنىدىكى بىرىكمە: شۇنداق، تىلىسەڭ تاپىسەن دېگەن راست ئىكەن. ھېلىقى يەجۈج ـ مەجۈجلەر ھەممىنى يالماپ يۇرگەن كۈنلەردىمۇ «ئۆتنە ئالەم بۇ، بىزگىمۇ نۆۋەت كېلۈر» دەپ تىلىگەنىدىم.

ئۆتنە جاھان ← **ئۆتنە ئالەم**: ــ بۇ ئۆتنە جاھان، ھېسابلىق ئالەم، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ساپ قېنى بىكار ئېقىۋەرمەيدۇ، ــ دېدى شائىر.

ئۆتنە دۇنيا ← **ئۆتنە ئالەم**: مال ـ دۇنياسىدىن مەغرۇرلىنىپ، ھەر كىمگە ھاقارەت كۆزى بىلەن قارايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىمۇ تېزلا خارلىق ۋە ھاقارەتكە دۇچار بولغۇسى، چۈنكى بۇ ئۆتنە دۇنيا.

ئۆتنە ـ لاپقۇت ئۆتنە ۋە لاپقۇت: ئۆتنە ـ لاپقۇت قىلىشماق.

ئۆتنە ـ ياغام دىيال ← **ئۆتنە ـ يېرىم**.

ئۆتنە ـ يېرىم كىشىلەر ئۆزئارا بىر ـ بىرى بىلەن قىلىشقان ئۆتنە ئېلىش ۋە ئۆتنە بېرىشتەك ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت، ئېلىم ـ بېرىم: ئۆتنە ـ يېرىم قىلماق.

ئۆتۈپ ـ تېشىپ باشقىسى تېپىلماي؛ يېڭىلىشىپ، ئۇقۇشـ ماي، خاتا ھالدا؛ يەنە كېلىپ: راستىنى ئېيتقاندا، سەمەت پەرىزات ـ نىڭ ئۆتۈپ ـ تېشىپ مۇشۇ ئابلەقتەك بىر ئادەمنى «مۇلازىمەتچى» لىككە تارتقانلىقىغا بەكمۇ ئەپسۇسلاندى.

ئۆتۈشلۈك سۈپ. ئۆتۈپ تۇرىدىغان، ئۆتىدىغان: بۇران ئاقسۇ بازىرىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىنى توپىغا تولدۇرۇپ، ئايرىم شامال ئۆتۈشلۈك يەرلەرنى پاكىز سۈپۈرۈۋاتقىنىدەك تازىلاپ قاتراڭ قىلىپ قويىدى.

ئۆتۈشمە ① سۈپ. ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، بىر ـ بىرىنىڭ ئاستى ياكى ئۈستىدىن ئۆتىدىغان؛ قاپچىلاشما: ئۆتۈشمە شامال. ئۆتۈشمە يول. ئۆتۈشمە كۆۋرۈك. ② ئى. كىيىمنىڭ توگمىسى ئېتىلگەندىن كېيىنكى پەش گىرۋەكلىرىنىڭ ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان قىسمى.

ئۆتۈشمە قۇدا دىيال. قاپچىقۇدا.

ئۆتۈشمە كۆۋرۈك <قاتن> يوللارنىڭ ئىستېرىئولۇق كېسىشىدىغان جايلىرىغا سېلىنغان كۆۋرۈك. ئۇنىڭدىن ئوخشاش بولمىغان يۆنىلىشلەردىكى ئاپتوموبىللار بىرلا ۋاقىتتا ئۆتەلەيدۇ.

ئۆتۈشمە يول <قاتن> ئۆتۈشمە كۆۋرۈك ئارقىلىق بىر ـ بىرىدىن ئۆتۈشتۇرۇلگەن يول.

ئۆتۈشمەك «ئۆتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاسـ ئالتلىق يوللاردا چوڭ ـ كىچىك ماشىنىلار ۋە ئاپتوموبىللار ئۈيان ـ بۈيان ئۆتۈشمەكتە. * ئۇلار رەيھانەم بىلەن كونا دوستلاردەك يېقىن ئۆتۈشەتتى.

ئۆتۈشمىلىك سۈپ. ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، قاپچىلىشىپ تۇرىدىغان: سۈبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ ھادىسىلەرنىڭ ئۆتۈشمىلىكىدىن كېلىپ چىققان غۇۋا كارتىنىدىن شائىرنىڭ تەبىئەت بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەن ئوبرازىنى كۆرىمىز.

ئۆتۈك I ئى. قونچى پۇتنىڭ بۇلجۇڭ گۆشى ياكى تىزىغچە باردىغان، پاشنىلىق ئاياغ كىيىم: ئۆتۈك كىيىمەك.

ئۆتۈك II ئى. دىيال. كېچىك، دەريانىڭ كېچىكى، دەريانىڭ ئۆتىدىغان يېرى.

ئۆتۈكچان سۈپ. ئۆتۈك كىيگەن، پۇتىدا ئۆتۈكى بار: ئۆتۈكچان ئادەم.

ئۆتۈكچى I ئى. ئۆتۈك تىكىدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى.

ئۆتۈكچى II ئى<زوئول> بىر خىل ھاشارات، يېتىلگىنى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك، قاتتىق قېپى بار. لىچىنكىسى ئاقۇچ سېرىق، تېنىدە ئىنچىكە تۈكچىلىرى بولىدۇ. قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ ئاساسىي زىياندىشى، مېۋە دەرەخلىرى ۋە پۇرچاق تېپىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرمىقىنى يەيدۇ.

ئۆتۈكلۈك سۈپ. ئۆتۈك كىيگەن، ئايىغىدا ئۆتۈك بار.

ئۆتۈلمەك «ئۆتمەك» پېئىللىنىشقا مەجھۇل دەرىجىسى: ئەقىللىقنىڭ قەدرى ئەخمەقنىڭ يېنىدا ئۆتۈلەر (ماقال).

ئۆتۈمسىز سۈپ<تىل> مەلۇم شەيئىگە ئۆتىدىغان ھەرىكەتنى بىلدۈرمەيدىغان؛ تولدۇرغۇچى تەلەپ قىلمايدىغان: ئۆتۈمسىز پېئىللار.

ئۆتۈمسىز پېئىل < تىل >مەلۇم شەيئىگە ئۆتىدىغان ھەرىكەتنى بىلدۈرمەيدىغان؛ تولدۇرغۇچى تەلەپ قىلمايدىغان پېئىللار. مەسىلەن، «ئۆز - ئۆزىدىن قانائەتلىنىش ئۆگىنىشىنىڭ دۈشمىنى» دېگەندەكى «قانائەتلىنىش»، «ئاساسىي قاتلامغا چوڭقۇر چۆكۈش» دېگەندەكى «چۆكۈش»، «گۈل ئىشقىدا خەندان ئۇرۇپ سايرىدى بۈلبۈل» دېگەندەكى «سايرىدى» سۆزلىرىگە ئوخشاش.

ئۆتۈملۈك سۈپ < تىل >چۈشۈم كېلىشتە تۇرلەنگەن سۆزلەرنى ئۆزىگە تولدۇرغۇچى بولۇپ كېلىشنى تەلەپ قىلىدىغان: ئۆتۈملۈك پېئىل.

ئۆتۈملۈك پېئىل <تىل> شەيئىنى بىۋاستە ئوبيېكت قىلغان پېئىللار. ئۆتۈملۈك پېئىل ئۆز ئوبيېكتىنى بىلدۈرگۈچى سۆزنىڭ چۈشۈم كېلىشتە كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن، «ئىنتىزام تەربىيەسىنى كۈچەيتىش» دېگەندەكى «كۈچەيتىش»، «ۋەتەننى سۆيۈش» دېگەندەكى «سۆيۈش» سۆزلىرىگە ئوخشاش.

ئۆتۈنچ ئى. ئىلتىماس، ئۆتۈنۈش: سىلىگە بىر ئۆتۈنچىم بار، ئۇستام، ئۆيۈم مانا مۇشۇ يەردىلا، كۆپ ھايال قىلمايمەن، بېرىپ بىر پىيالە چېيىمنى ئىچىپ كەتسىلە، — دەپتۇ بالا.

ئۆتۈنچنامە ئى [ئۆتۈنچ + نامە] بىرەر كىشىنىڭ ئىككىنچى بىر كىشىگە بىرەر نەرسىنى ئۆتۈنۈپ بېرىش ھەققىدە يېزىپ بەرگەن ھۆججىتى: سېتىش پۇلىنى ئېلىشتا، سېتىشقا قوشۇلغان ھەمدە «شەخسىي ھەقدارلىقىنى ئۆتۈنچنامىسى»نى ئىمزالىغان ھەقدارلار سالاھىيىتىنى بىلدۈرىدىغان ئىناۋەتلىك ئىسپات ۋە «شەخسىي ھەقدارلىقىنى سېتىۋېلىش ئېتىراپنامىسى»نى ئېلىپ كېلىپ، پۇلىنى ئالسا بولىدۇ.

ئۆتۈنمە سۈپ. ئۆتۈنۈپ بېرىلىدىغان ياكى ئۆتۈنۈپ بېرىدىغان: تۇرسۇن بىلەن ھاشىم ئوتتۇرىسىدا تۇزۇلگەن كېلىشىم يەرنى ئۆتۈنمە ھۆددە بېرىش كېلىشىمىگە تەۋە بولۇپ، بۇ كېلىشىمنى كەنت ئاھالە كومىتېتىغا ئەنگە ئالدۇرۇش كېرەك.

ئۆتۈنمەك پ ① يالۇرۇپ تۇرۇپ ئىلتىماس قىلماق، سەمەمي تەلەپ قىلماق، تۆۋەنچىلىك بىلەن سورىماق: مېنىڭ ئىشىمنى تېزرەك ھەل قىلىپ بېرىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن. ② تەقدىم قىلماق، ھەقسىز ئۆتكۈزۈپ بەرمەك: مەن بۇ كىتابنى سىزگە ئۆتۈندۇم. * پادىشاھ قېرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئوغلىغا ئۆز تەختىنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ئۆتۈنۈشمەك «ئۆتۈنمەك» پېئىللىنىشقا ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۆتىمەك پ. ئادا قىلماق، ئورۇنلىماق، بېجىرمەك، ئىشلىمەك: ۋەزىپە ئۆتىمەك. مەجبۇرىيەت ئۆتىمەك. * كىشىنىڭ تاھارىتىدە نامازنى ئۆتەپتۇ (ماقال).

ئۆتىنە ئى. دىيال. ھايۋانلارنىڭ بالا ھەمراھى، ئېشى.

ئۆچ ① ئى. قىساس، ئىنتىقام، ئۆچمەنلىك: ئۆچ ئالماق. ئۆچىنى چىقارماق. ② سۈپ. يامان كۆرىدىغان، ياقتۇرمايدىغان، بىزار، ئامراق ئەمەس: مەن تاتلىق يېمەكلىكلەرگە ئۆچ.

ئۆچەكەشتۇرمەك «ئۆچەكەشمەك» پېئىللىنىشقا مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار تۇرلۇك يوللار بىلەن ئەسكەرلەرنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۆچەكەشتۇرۇپ، شۇلار ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارغا تاقابىل تۇرماقچى بولغان.

ئۆچەكەشمەك پ. بىركىمنىڭ مەنپەئەتىگە، شەخسىيىتىگە تېگىش ئۈچۈن ئاتايىن ياكى مەقسەتلىك ھالدا ئۇنىڭغا زىت ئىش تۇتماق؛ زىتلاشماق، ئۆچلەشمەك: بىزنىڭ سىنىپتا نىجات دەيدىغان بىرنېمە بار، مەن بىلەنلا ئۆچەكىشىدۇ.

ئۆچكە ئى< زوئول > سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، مۈڭگۈزىنىڭ تۈۋى قىسمى ئۈچ بۇرجەك، ئۈچى ئارقىغا قايرىلغان بولىدۇ. پۈتلىرى كۈچلۈك بولۇپ، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. تۈكلىرى تۇز بولىدۇ. ئەركىكى ساقاللىق كېلىدۇ. تېرىسىدىن خۇرۇم ئىشلىگىلى ۋە كىيىم تىككىلى بولىدۇ. سۈتى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

ئۆچكە ياغلىرى ئېرىپ كەتمەك كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ناھايىتى ئاسان يۇمشاپ مېھرىبانلىقى تۇتماق: ئابدۇللا باشقىلارنى قىيىن ئەھۋالدا كۆرسە ئىچى كۆيۈپ، ئۆچكە ياغلىرى ئېرىپ كېتىدىغان ئادەم ئىدى.

ئۆچكە يۇلغۇن رەڭگى سارغۇچ، ئۇششاق تۈكىگە ئوخشاش تىكەنلىكرەك بولىدىغان، چۇرۇك، سۇندۇرسا چورتلا سۇنىدىغان، سېرىق چېچەكلەيدىغان يۇلغۇن.

ئۆچكە يېغىدەك كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە، مۇئامىلىدە ناھايىتى ئاسان يۇمشايدىغان، ئېرىيدىغان ۋە ناھايىتى ئاسان قانىدىغان: ئۆچكە يېغىدەك ئادەم.

ئۆچكىئىمەر ئى [ئۆچكە + ئىمەر] <زوئول> سۆرەلگۈچىلەر سىنىپى، كېلەر ئائىلىسىدىكى ھايۋان. ئۇزۇنلۇقى 3 مېتىر كېلىدۇ. دۇمبىسى قارامتۇل زەيتۇن رەڭلىك، ئاچ سېرىق سەپكۈنلىرى بار. قورساق تەرىپى سېرىق، قۇيرۇقى سەل ياپىلاق، سۇغا يېقىن جايلاردا ياشايدۇ. سۇ ئۇزەلەيدۇ، پاقا، يىلان، كىچىك قۇش قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئۆچلەشمەك پ. ئۆچ بولۇپ قېلىشماق، زىتلاشماق، دۇشمەنلەشمەك: ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىر - بىرىگە خودىدى دۇشمەندەك ئۆچلەشىپ كەتتى.

ئۆچلۈك ئى. ئۆچ كۆرۈش، بىزارلىق تۇيغۇسى: ئۆچلۈك قىلماق. * ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈپ مېنىڭ ئۆچلۈكۈم كەلگەندەك بولدى.

ئۆچمەس ① «ئۆچمەك» پېئىللىنىشقا بولۇشسىز سۈپەتدىشى. ② كۆچمە. مەڭگۈ يوقالمايدىغان، مەڭگۈ ئۇنتۇلمايدىغان، ئۇنۇتۇلماس: ئۆچمەس ئىز. * ئۇ بۇنىڭ بىلەن يىراقتىكى يارىغا بولغان ئۆچمەس مۇھەببىتىنى ئىپادىلەيتتى.

ئۆچمەك پ ① يېنىشتىن، يالقۇنجاشتىن، كۆيۈشتىن توختىماق: چىراغ ئۆچمەك. ئوت ئۆچمەك. ② يوقالماق، غايىب بولماق، يوق بولماق: ئاۋاز ئۆچمەك. * شۇ زامان ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلۈمسىرەش ئۆچتى. ③ كۆچمە. ئۇنتۇلماق، ئۇنتۇلۇپ كەتمەك؛ ئەستىن، كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈلمەك؛ يوقىماق: يۈرت قوغدىساڭ ئۆسەرسەن، قوغدىمىساڭ ئۆچەرسەن (ماقال). * يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ «خالۋاڭ» دېگەن بىر چىرايلىق يارىشىملىق نامىمۇ ئۆچتى. ④ بىرەر نەرسە يوزىگە چىقىرىلغان بەلگە، خەت قاتارلىقلار چىقىپ كەتمەك، يوقاپ كەتمەك: خەت ئۆچمەك. ئىزى ئۆچمەك.

⑤ كۆچمە. خىرەلەشمەك، ئۆڭمەك، ئۆزگەرمەك، باشقىچە ھالەتكە كىرمەك: ئايىمگۈلنىڭ رەڭگى ئۆچتى. بېشىدا باشقىچە پىكىرلەر پەيدا بولۇپ، ئەندىشىگە چۈشتى. ⑥ سەپتىن ياكى تىزىملىكتىن، ھېسابتىن چىقماق: رويخەتتىن ئۆچمەك.

ئۆچمەن سۈپ. ئۆچ، ئامراق ئەمەس: زىمىستان قۇزغۇنى دائىم باھارغا كۆڭلىدىن ئۆچمەن، تىرىلمەك قەستىدە قۇتراپ تىنىم تاپماس ياۋۇز دۈشمەن.

ئۆچمەنلەشتۈرمەك «ئۆچمەنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمەت بىزنى قەستەن ئۆچمەنلەشتۈرۈپ قويدى.

ئۆچمەنلەشتۈرۈشمەك «ئۆچمەنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەسلىدە ھەر خىل يوللار ئارقىلىق ئەسكەرلەرنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۆچمەنلەشتۈرۈپ، شۇ ئارقىلىق ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارغا تاقابىل تۇرماقچى بولغانىكەن.

ئۆچمەنلەشتۈرۈلمەك «ئۆچمەنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆچمەنلەشمەك پ. بىر ـ بىرىگە ئۆچ بولۇپ قېلىشماق، دۈشمەنلەشمەك، زىتلاشماق، ئۆچلەشمەك، ئاداۋەتلەشمەك: جاك چۈنچياۋ ئۆزى بىلەن ئەپ بولۇشنى خالمايى، ئەكسىچە ئۆچمەنلىشىپ كېلىۋاتقان ھەم كۆڭلىگە ئارام بەرمەيۋاتقان ئادەمنىڭ ئاشۇ دېگى شياۋپىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدى.

ئۆچمەنلىك ئى. باشقىلارنىڭ قىلغان يامانلىقى، يەتكۈزگەن زىيىنى، زەرەرى قاتارلىقلار تۈپەيلى كۆڭلىدە پەيدا بولغان ئۆچلۈك ھېس ـ تۇيغۇسى؛ ئۆچلۈك، ئاداۋەت، غۇم: ئۆچمەنلىك قىلماق.

ئۆچۈرتمەك «ئۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ شۇ يەردىلا بوغالتىرنى چاقىرىپ بۇرۇنقى ئەمگەك نومۇرىدىن 20 گۇڭنى ئۆچۈرتتى.

ئۆچۈرگۈچ ئى ① قېرىنداش ۋە ياكى شۇ خىلدىكى قەلەملەر بىلەن يېزىلغان خەتلەرنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن ياسالغان بۇيۇم: ـــ ماڭا ئۆچۈرگۈچتىن ئوننى بەرسىلە، ـــ دېدىم دۇكانچىغا. ② بۇر بىلەن يېزىلغان خەتلەرنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن، كىچىك تاختايغا كىگىز ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنى مىخلاش ئارقىلىق ياسىلىدىغان بۇيۇم ياكى شۇنىڭ رولىنى ئوتەيدىغان باشقا نەرسە: ئۆچۈرگۈچ بىلەن دوسكىنى ئۆچۈرمەك.

ئۆچۈرمەك «ئۆچمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوتنى ئۆچۈرمەك. * كېتىمەن دەپ ئوتۇڭنى ئۆچۈرمە (ماقال). * تۆرەم دەرھال چىراغنى ئۆچۈرۈپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى.

ئۆچۈرۈشمەك «ئۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئازاد مۇئەللىمنى كۆرگەن ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ھاپىلا ـ شاپىلا قوللىرىدىكى تاماكىنىڭ ئوتىنى ئۆچۈرۈشتى.

ئۆچۈرۈلمەك «ئۆچۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايال يېنىك ھەرىكەت بىلەن ئۆيدىن چىقتى ـ دە، چىراغ ئۆچۈرۈلدى.

ئۆچىرەت ئى [ر] ① ئادەملەرنىڭ تىزىلىشىدىن ھاسىل بولغان رەت، قاتار: ئۆچىرەتتە تۇرماق. ئۆچىرەت بىلەن ئالماق. ② نۆۋەت: ئۆچىرىتى كەلمەك.

ئۆچىرەتسىز سۈپ. ئۆچىرىتى يوق، ئۆچىرەتتە تۇرمىغان، قالايمىقان، رەتسىز.

ئۆچىرەتلىك سۈپ. ئۆچىرىتى بار، ئۆچىرەت ھالىتىدىكى، ئۆچىرەتكە تىزىلىپ تۇرغان.

ئۆدى ئى. دىيال. تاغنىڭ تىكرەك كەلگەن جايى.

ئۆدىمەك پ. دىيال. ئاتنىڭ بىر ئالدى، بىر كەينى پۇتىنى قوشۇپ باغلىماق.

ئۆرە I ① سۈپ. باشقا جايغا نىسبەتەن ئېگىز، يۇقىرى: بۇ يەر بەك ئۆرە ئىكەن. ② سۈپ. تىك، پېتىۋالمىغان: ئورە ياقا. ئۆرە ياقىلىق چاپان. ③ رەۋ. تىك ھالەتتە، تىكلەنگەن قىياپەتتە: ئۆرە تۇرماق. ئۆرە ئولتۇرماق. ئۆرە مېڭىپ يۈرمەك.④ سۈپ. كۆچمە. باھاسى، قىممىتى جەھەتتىن يۇقىرى، ئۇستۇن؛ قىممەت: ئۆرە باھا. ⑤ گىرۋەكلىرى تىك ، يايپاڭ ئەمەس : ئۆرە چۆچەك.

ئۆرە بولماق ① ئۆرە، تىك ھالەتكە كەلمەك؛ تىكلەنمەك؛ قوپماق: گۈلچىمەن نازۇك بىلەكلىرى بىلەن تاينىپ ئۆرە بولدى ۋە قولىغا دۇتارنى ئالدى. ② كۆچمە. رونىاق تاپماق، قەددى رۇسلانماق: بىز مۇشۇ قېتىمقى قوي تېرىسى بىلەن ئۆرە بولدۇق. ③ كۆچمە. كېسىلدىن ساقايماق، تۇزەلمەك، ياخشى بولماق: ـــ ئاپام شۇ يىللىرى كېسىلدىن ئۆرە بولالماي قازا قىلىپ كەتكەن، ـــ دېدى ئۇ. ④ قىممەتلەشمەك: ـــ ۋاھ، بۇ بەك ئۆرە بولۇپ كەتتى، سېتىۋالمىغۇدەكمەن، ـــ دېدى ئۇ.

ئۆرە تۇرماق ① ساق، جانلىق بولماق: ـــ ئادەم ئاش بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ، ئاش يەڭال، ـــ دېدى ئانا. ② كۆچمە. يۇرۇشمەك، رونىاق تاپماق؛ تەرەققىي قىلماق، گۈللەنمەك: ھازىرقى دۇنيا ئىلىمى پەن بىلەن ئۆرە تۇرۇۋاتىدۇ. زامان يەنە تەرەققىي قىلىشى كېرەك. ياش ـ ئۆسمۈرلەر بىزنىڭ كېلەچىكىمىز، بالىلىرىمىز ئەلۋەتتە ئوقۇپ، بىلىم ئېلىشى كېرەك.

ئۆرە سۆزلىمەك چوڭ گەپ قىلماق، يوغان سۆزلىمەك، چوڭ سۆزلىمەك، پو ئاتماق، لاپ ئۇرماق: ئەركىنىڭ خىجىل بولماقتا يوق، يەنە ئۆرە سۆزلىگىنى تازا جېنىمغا تەگدى.

ئۆرە قىلماق ① ئۆرە، تىك ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ تىكلىمەك: ئاسىم بېشىنى سەل ئۆرە قىلىپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. ② بەرپا قىلماق، بىنا قىلماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: ـــ قېيىن ئاتامنىڭ ئىچ ئاغرىتىپ ئازـتولا پۇل چاپلاپ بېرىشى بىلەن ئۆرە قىلغان ئېشەك ھارۇنمىزنى تارتىپ كەلدىكىلەر، ـــ دېدىم مەن ھېلىقى مۇتتەھەمگە. ③ كېسىلدىن ساقايتماق: مىڭ تەستە ئەمدى ئۆرە قىلدىم. يەنە ئىشلەسە، ئۆزۈلۈپ قالىدۇ.

ئۆرە كېزىك <تېب> ئۇچەي يوللىرىدا بولىدىغان بىر خىل ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل، ئۆرە كېزىك تاياقچە باكتېرىيەسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ كېسەل ئالامەتلىرى كېزىكنىڭكىدىن سەل يېنىك، كېسەل بولۇش ۋاقتى كېزىكنىڭكىدىن سەل قىسقا بولىدۇ.

ئۆرە يۈرمەك سالامەت ھەرىكەت قىلماق، تۇرمۇش كەچۈرمەك: مەن مۇشۇ ئوكۇل بىلەن ئۆرە يۈرۈۋاتىمەن.

ئۆرە II يوك. دىيال. خۇددى، بەئەينى: بۇ بالا ئۆرە دادىسىغا ئوخشايدىكەن.

ئۆرە ـ تۆپە قالايمىقان، رەتسىز، مالىماتاك.

ئۆرەسىتە سۈپ. دىيال. بىسەرەمجان، قالايمىقان.

ئۆرەسكەل سۈپ. دىيال. ئاجايىپ، غەلىتە، قاملاشمىغان، ئەپلەشمىگەن.

ئۆرەنلىمەك I پ. ئالدى پۈتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇرە بولماق (ئات-ئېشەكلەر ھەققىدە): توساتتىن ئېتىم كىشنەپ، تىزگىنىنى تارتقىنىمغا ئۇنمايى چاپچىپ ئۆرەنلىدى.

ئۆرەنلىمەك II پ. دىيال. دۆۋىلىمەك، ئېگىزلەتمەك.

ئۆرپ - ئادەت ئومۇمەن بىرەر خەلق ياكى مىللەتكە بىرقە - دەر ئورتاق بولغان ۋە شۇ خەلق، مىللەت ئىچىدە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى يوسۇن، ئادەت؛ قائىدە - يوسۇن: ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى.

ئۆرتەتمەك «ئۆرتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ گۆزەل رۇخسارى يۇرىكىمنى ئۆرتىتىپ، جېنىمنى ئالغىلى تاس قالدى.

ئۆرتەشمەك «ئۆرتىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مۇ - ئەللىمنىڭ ھەربىر جۈملە سۆزلىرىدىن ساۋاقداشلارنىڭ پۇشايمان ئىلا - كىدە ئۆرتىشۋاتقان قەلبلىرى ئاستا - ئاستا جايىغا چۈشۈشكە باشلىدى.

ئۆرتەلمەك «ئۆرتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەنسۇرنىڭ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۆرتىلىۋاتقان قەلبى ئاستا - ئاستا تە - سەللى تاپتى.

ئۆرتەنمەك «ئۆرتىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇ تاپتا ئۇ پۈشايمان، خجىللىق ۋە ئېچىنىش ئىلكىدە ئۆرتىنىۋاتاتتى.

ئۆرتىمەك پ ① كۆيدۈرمەك: بولدى ياۋۇز ئەجدىھا، قىزنى يۇتۇپ كەتمەكچى! ئۇنىڭ يۈمران تېنىنى ئۆرتەپ كاۋاپ ئەتمەكچى! ② كۆچمە. دەرد - ئەلەم بىلەن قىينىماق، ئازابلىماق: يۈرىكىنى ئۆرتىمەك. * ئۇنىڭ قەلبىنى ئۆزى ھېس قىلالمايدىغان قانداقتۇر بىر يالقۇن ئۆرتە - مەكتە ئىدى.

ئۆردەك ئى<زوئول> قۇشلارنىڭ بىر ئائىلىسى. تۇمشۇقى ياپىلاق، پۇتى قىسقا، بارماق ئارىلىقىدا پەنجىسى بار، سۇ ئۇ - زۇشكە ماھىر. ئۈي ئۆردىكى ۋە ياۋا ئۆردەك دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. گۆشىنى يېيىشكە، پەيلىرىدىن ياستۇق ، يوتقان قە - لىشقا بولىدۇ.

ئۆردەكتەك سۇ يۇقمىغاندەك خاتالىق - كەمچىلىك، ئەيىب - نۇقسان قاتارلىقلارنى قىلچە بوينىغا ئالمىغانلىقىنى، تەنقىد، تەنبىھلەرنىڭ تەسىر قىلمىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: قادىر خوددى قۇمدىن سۈزۈۋېلىنغان ئالتۇنغا ئوخشاي - دۇ. بۇ گەپ - سۆزلەر قادىرغا قىلىنغان بىر تۆھمەت بولۇپ، ئۆردەكتەك سۇ يۇقمىغاندەك، ئۇنىڭغىمۇ يۇقمايدۇ.

ئۆردەكنى قوندۇرماق زادى مۇمكىن بولمايدىغان ئىشقا قىستىماق: مۇنداق ئۆردەكنى قوندۇرماق زورلايدىغان مۇنداق ئەخمەقلىقنى ئەمدى قىلما.

ئۆردىكنى ئۇ يان، غېزىنى بۇ يان ئايرىماق ← **ئۆردىكنى ئۇ يان، غېزىنى بۇ يان قىلماق.**

ئۆردىكنى ئۇ يان، غېزىنى بۇ يان قىلماق بىرەر ئىشنى ئۇزۇل - كېسىل بىر تەرەپ قىلمۇەتمەك؛ ھەقنى ھەق، ناھەقنى ناھەق، ياخشىسىنى ياخشى، يامىنىنى يامان قىلىپ ئايرىماق : ئۇ بازار بېگى بايىقىدەك ھۆرپەيسىلا، ئارىدىكى ئىشنىڭ ئۆردىكنى ئۇ يان، غېز - نى بۇ يان قىلىپ تاشلايىتتى .

ئۆردىكنى ئۆردەك ، غېزىنى غاز قىلماق ← **ئۆردىكنى ئۇ يان، غېزىنى بۇ يان قىلماق.**

ئۆردەكتۇمشۇق ئى [ئۆردەك + تۇمشۇق] <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان . تېنى سېمىز ، لېكىن ياپىلاق ، قۇيرۇ - قى قىسقا ھەم كەڭ. تۇمشۇقى ئۆردەكنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشاي - دۇ. تۇكلىرى ئىنچىكە ھەم زىچ ، قېنىق قوڭۇر، تۇخۇم تۇغۇپ كۆپەيمىدۇ، چىشسىنىڭ ئەمچەك توپچىسى بولمايدۇ.

ئۆركەش ئى ① دەريا، دېڭىز سۇلىرىنىڭ بوران تەسىرىدە داۋالغۇپ ھاسىل بولغان دولقۇننىڭ يۇقىرىغا تىك كۆتۈرۈلگەن قىسمى؛ سۇنىڭ داۋالغۇپ ئېگىز كۆتۈرۈلۈشى؛ دولقۇن: ئۇ تۆۋەندە ئۆركەش ياساپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ ھەيۋەتلىك ئېقىنىغا بىرپەس قاراپ، ئاندىن توختىغا يۈزلەندى. ② تۆگىنىڭ دۆمبىسىدە بىر ياكى ئىككىلا بولىدىغان، قېلىن ۋە يوغان ياغ قاتلىمىدىن ئىبارەت چوقچىيىپ تۇرىدىغان ئۆسمە؛ لوككا: تۆگىنىڭ ئۆركىشى. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۆركەشلەتمەك «ئۆركەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتتىق بوران دېڭىز سۇلىرىنى ئۆركەشلىتىدۇ.

ئۆركەشلەنمەك «ئۆركەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرە - جىسى: بارىدۇ قەلبىم خۇشال بويلاپ تۇمەن، بىللىلا ئۆركەشلىنىپ ئويناپ بەلەن.

ئۆركەشلىك سۇپ ① ئۆركەشلىنىپ ئاققان، ئۆركەشلەن - گەن، دولقۇنلانغان: شۇنداق قىلىپ، سال سەپرىنىڭ ئۇچىنچى كۈنى چۈشكە يېقىن ئۆركەشلىك، تېز ئاقىدىغان ئىلى دەرياسىغا چىقتى. ② ئۆركىشى بار: بىر ئۆركەشلىك توڭگە. ئىككى ئۆركەشلىك توڭگە.

ئۆركەشلىمەك پ ① ئۆركەش پەيدا قىلماق، ئۆركەش ياسا - ماق، دولقۇن ھاسىل قىلماق، دولقۇنلىماق: مەن دەريادا تولۇپ ئېقىۋاتقان سۇغا قارىدىم، سۇ شىددەت بىلەن ئۆركەشلەيتتى. ② جۈشقۇنلانماق، جۈش ئۇرماق، جانلانماق: ئىككى ئالقىنىمنى بېشىمغا قويۇپ تورۇسقا قاراپ ياتماقتىمەن، كاللامدا خىياللار ئۆركەش - لەيتتى.

ئۆركىمەك پ. دىيال. كۆكرەكنى كۆكرەككە ياكى باشقا نەرسىگە ياقماق، سۈركىمەك.

ئۆرگۈلەي ① «ئۆرگۈلمەك» پېئىلىنىڭ بۇيرۇق - تەلەپ مەيلىنىڭ I شەخس بىرلىكى. ② «ئايلىنايى» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: چالغان راۋابىڭدىن، ئېيتقان ناخشاڭدىن ئۆرگۈلەي يىگىت.

ئۆرگۈنەك ئى< بوت > ← **ئەنجىبار.**

ئۆرگىلىۋاي ئى. دىيال. دوقمۇش، ئايلانما.

ئۆرلەتمەك «ئۆرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇنى ئۆرلەتمەك. چاينى ئۆرلەتمەك.

ئۆرلەش سۇپ. دىيال. توق (قورساق ھەققىدە).

ئۆرلەشمەك «ئۆرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلار بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىپ، تاغنىڭ تىك چوققىلىرىغا قاراپ ئۆرلەشمەكتە ئىدى.

ئۆرلىمەك پ ① ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلمەك: توپ ئۆرلىمەك. كەپتەر ئاسمانغا ئۆرلىدى. ② بىرەر يۇقىرى تەرەپكە ياكى جايغا، دۆڭلۈك، تۆپىلىككە قاراپ يۇرمەك، چىقماق: بىز تاغ باغرىغا ئۆر - لەپ ماڭدۇق. * ئۇلار سۇنىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ ئۆرلەپ كەتتى.③ كۆ - تۈرۈلمەك، ئاشماق: قىزىتمىسى ئۆرلىمەك. سەپراسى ئۆرلىمەك. غە - زىپى ئۆرلىمەك. ④ قىممەتلىمەك، ئۆسمەك: مال باھاسى ئۆرلىمەك. بېلەت باھاسى ئۆرلىمەك. ⑤ قاينىماق: چۆگۈندىكى چاي ئۆرلىدى. ⑥ كۆپمەك، ئېچىماق: خېمىر ئۆرلىمەك. ⑦ كۆچمە. يۈكسەلمەك،

راۋاجلانماق، راۋاج تاپماق: ئۇلار داۋاملىق تىرىشىپ يۇقىرى ئۆرلىدى.

ئۆرمەك ئى. دىيال. قىلتاغار.

ئۆرمەك چۈشمەك دىيال. ئۆمۈچۈك.

ئۆرنەك ئى ① باشقىلارنىڭ تەقلىد قىلىپ ياسىشىغا، قىلىشىغا، ئىشلىشىگە ئەرزىيدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۇلگىسى ۋە شۇنداق ئۇلگە بولىدىغان نەرسە: ئۆرنەك ئالماق. ئۆرنەك قىلماق. ② باشقىلار ئەگەشسە، ئۆگەنسە ئەرزىيدىغان ئىش ياكى ھەرىكەت نەمۇنىسى ياكى باشقىلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەرزىيدىغان ئىلغارلىق نەمۇنىسى؛ ئۇلگە: تاشۋاي پەدە بېسىشتىن زەخمەك ئۇرۇشقۇچە زېرىكمەي ـ تېرىكمەي ئۆگىتەتتى، ئۆزى ئىجاد قىلغان مۇزىكا ـ ئاھاڭلارنى چېلىپ ئۆرنەك كۆرسىتەتتى.

ئۆرنەكلىك سۈپ. ئۆرنەك بولىدىغان، ئۆرنەك قىلارلىق، ئۇلگىلىك: مايا‌كوۋسكىينىڭ ئىنقىلابىي شېئىرىي ئۇسلۇبى ئۇنىڭغا ئۆرنەكلىك رول ئويناىدى.

ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ ئۆرۈپ ھەم چۆرۈپ، ئۇيان ئۆرۈپ، بۇيان ئۆرۈپ: ئىبراھىم ئاكا ئۆزىنى يەنە دۇڭانغا تاشلاپ، بايا‌تىن ئالدى ـ ئارقىسىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ نەچچە رەت ئوقۇپ بولغان گېزىتنى يەنە قولىغا ئالدى.

ئۆرۈتمەك I «ئۆرۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تامنى ئۆرۈتمەك. * ئۇ چۇشىنى ئۆرۈتمەك بولۇپ مۇشاۋىرىنى چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى.

ئۆرۈتمەك II «ئۆرۈمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چوڭ ئوغلىغا بۇيرۇپ، چۇنقىلارنى ئۆرۈتۈپ، نوغۇچتەك توم قىلىپ تەييارلاتقۇزدى.

ئۆرۈش ئى. دىيال. توقۇلمىلارنىڭ ئۆرۈش يېپى.

ئۆرۈشتۇرمەك پ. ئۆرۈش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق، ئۆرۈمەك: مەن ئۆزىنى يېكىنە ئاختۇرغاندەك ئاختۇردۇم، ھەتتا يوتقان ـ كۆرپە، كىگىز ـ پالاسلارنىمۇ ئۆرۈشتۇرۇپ مالىماتاك قىلىۋەتتىم، ئەمما ھېچنېمە تاپالمىدىم.

ئۆرۈشمەك I «ئۆرۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار چاچلىرىنى ئۆرۈشتى.

ئۆرۈشمەك II «ئۆرۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كونا ئۆيلەرنى ئۆرۈشمەك. دەرەخلەرنى ئۆرۈشمەك.

ئۆرۈك ئى<بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى كەك، تۇخۇم شەكىللىك، گۈلى يالغۇز ئۆسىدۇ، ئاق ياكى شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك. ئۇچىكىلىك مېۋىسى دۇگىلەك، پىشقاندا سارغىيىدۇ، تەمى تاتلىق. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئۆرۈكچىلىك ئى. مەخسۇس ئۆرۈك تىكىپ ئۆستۈرۈش ھەم ئۇنىڭدىن مەھسۇلات ئېلىش ئىشى، كەسپى: بۇگۈر ئۆرۈكچىلىكى بۇگۈر دېھقانلىرىنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمىنى ئاشۇردى.

ئۆرۈكلۈك ① سۈپ. ئۆرۈك دەرىخى بار، ئۆرۈك دەرىخى كۆپ تىكىپ ئۆستۈرۈلگەن، ئۆرۈك تىكىلگەن: ئۆرۈكلۈك باغ. ② ئى. ئۆرۈك كۆپ تىكىلگەن يەر، ئۆرۈك كۆپ ئۆستۈرۈلگەن، ئۆرۈك ئاساس قىلىنغان باغ: ئۆرۈكلۈككە كىرىمەك. ئۆرۈكلۈككە بارماق.

ئۆرۈلمەك I «ئۆرۈمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چاچ ئۆرۈلمەك. قامچا ئۆرۈلمەك.

ئۆرۈلمەك II ① «ئۆرۈمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تام ئۆرۈلمەك. ھارۋا ئۆرۈلمەك. ئۆي ئۆرۈلمەك. ② «ئۆرۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ يەنە نېمىلەرنىدۇر غودۇڭشىغاندەك لەۋلىرىنى قىمىرلاتقىنىچە ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. ③ ئاغدۇرۇلماق، بىر قىسما بولۇپ قالماق: غەزەپلەنگەنلىكىدىن پاشىپاپ بېگىنىڭ كۆزلىرى ئۆرۈلۈپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ كېتىپتۇ. ④ باشلاماق (يىل ھەققىدە): مانا يەنە يىل ئۆرۈلدى، قارلار ئېرىپ، مەجنۇنتاللار باھاردىن دېرەك بېرىپ نوتا سۇردى. ⑤ ئايلانماق، ئۆزگەرمەك: گۈلەڭنىڭ قوش پۇپۇكى يەرگە سۆرەلدى، يۇرەكتىكى سېرىق سۇلار قانغا ئۆرۈلدى.

ئۆرۈلۈپ ـ چۆرۈلۈپ ئۆرۈلۈپ ھەم چۆرۈلۈپ، بۇ تەرەپ ئۆرۈلۈپ، ئۇ تەرەپ ئۆرۈلۈپ؛ ئۇ ياق، بۇ ياقلارنى ئايلىنىپ: ئۆرۈلەرسىز، چۆرۈلەرسىز توقۇناق بېشى بىزدە... دېگەندەك، ئۆرۈلۈپ ـ چۆرۈلۈپ يەنە كەلدىم.

ئۆرۈم ① ئى. تېلىنى، تالاسىنى ياكى بىرنەچچە تۇتامىنى بىرگە قوشۇپ ئۆرۈلگەن ھەربىر بۆلەك؛ ئۆرۈپ تەييارلانغان نەرسە ۋە شۇ نەرسىنىڭ ئۆرۈلگەن ھالىتى: قىزنىڭ چاچلىرى ئۇزۇن، ئۆرۈمىلىرى يوغان ئىدى. ② مىق. ئۆرۈلگەن، ئۆرۈپ توقۇلغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئۆرۈم سامساق. ③ ئى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتىدە، توي ـ تۆكۈن، مەشرەپلەردە ئۇسسۇل ئويىنىغان كىشىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ سازەندىلەرگە ياكى چۇشى بۇزۇلۇپ قالغان، كۆڭلىگە بىرەر ۋەھىمە كەلگەندە، ئۆزىنىڭ، بالا‌چاقىلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ كەمبەغەل، ئاجىز ـ ئورۇقلارغا بېرىدىغان پۇل، نەرسە: ـــ قىزنىڭ بېشىدىن ئوبدانراق بىرنېمىنى ئۆرۈم قىلىپ سەدىقە قىلىۋېتەيلى، ـــ دېدى ئۇ ئايال.

ئۆرۈمە ① سۈپ. ئۆرۈلگەن، تۇقۇلغان ياكى ئۆرۈپ تەييارلانغان: ئۆرۈمە چاچ. ئۆرۈمە قامچا. ② ئى. «باش ـ كۆزدىن سەدىقە بولار» دېگەن مەقسەتتە كىشى بېشىدىن ئۆرۈپ بېرىدىغان پۇل ۋە ياكى شۇنىڭ ئورنىدىكى نەرسە: ئۆرۈمە قىلماق.* ـــ غۇلامجان، ماڭا پۇلنى ئۆرۈمە قىلىۋەتكىنە، ـــ دېدى ئۇ غۇلامغا. ③ ئى. مەشرەپ، توي ـ تۆكۈنلەردە ئۇسسۇل ئويىنىغۇچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈلگەن پۇل ياكى ماددىي نەرسىلەر.

ئۆرۈمەك I پ ① ئۆرە، تىك ھالەتتىكى نەرسىنى يېقىتماق، غۇلاتماق: تامنى ئۆرۈمەك. ئۆيىنى ئۆرۈمەك. دەرەخنى ئۆرۈمەك. ② كۆچمە. بىرەر گۇرۇھ ياكى ھاكىمىيەتنى ھالاك قىلماق، تەختىدىن چۈشۈرمەك، ئاغدۇرماق: كونا ھاكىمىيەتنى ئۆرۈمەك. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئاستى تەرىپىنى ئۇستىگە، ئۇستى تەرىپىنى ئاستىغا توغرىلاپ قويماق: يەرنى ئۆرۈمەك. * ئالدىرىما، مايىنىڭ تەڭدىن تولىسى مانا بۇ ياقتا، دەپ چىنىنى ئۆرۈپتىكەن، چىنىنىڭ كەينىدىكى مايمۇ تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ. ④ بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىنى تېشىغا، ئوڭىنى تەتۈرىگە ياكى تەتۈرنى ئوڭغا، ئارقىسىنى ئالدىغا، ئالدىنى كەينىگە قىلماق: خالتىنى ئۆرۈمەك. يوتقانىنىڭ كىرلىكىنى ئۆرۈمەك. چاپانىنىڭ ئىچىنى ئۆرۈمەك. ⑤ كۆچمە. تەرجىمە قىلماق، ئاغدۇرماق: خەنزۇچىنى ئۇيغۇرچىغا ئۆرۈمەك. ⑥ كۆچمە. تەبىر بەرمەك، بايان قىلماق، چۈشەندۈرمەك: رابى ۋىت ـ ۋىت كېچە كۆرگەن چۈشىنى ئونىڭغا ئۆرۈپ بەردى. ⑦ بۇرىماق، ئۆزگەرتمەك: ئىشنى يامانغا ئۆرۈمەك.

ئۆرۈمەك II پ ① تال ـ تال نەرسىلەرنى ئۆزئارا ئالماشتۇرماق: ئۇ يەنە نېمىلەرنىدۇر غودۇڭشىغاندەك لەۋلىرىنى قىمىرلاتقىنىچە ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. ③ ئاغدۇرۇلماق، بىر قىسما بولۇپ قالماق: غەزەپلەنگەنلىكىدىن پاشىپاپ بېگىنىڭ كۆزلىرى ئۆرۈلۈپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ كېتىپتۇ. ④ باشلاماق (يىل ھەققىدە): مانا يەنە يىل ئۆرۈلدى، قارلار ئېرىپ، مەجنۇنتاللار باھاردىن دېرەك بېرىپ نوتا سۇردى. ⑤ ئايلانماق، ئۆزگەرمەك: گۈلەڭنىڭ قوش پۇپۇكى يەرگە سۆرەلدى، يۇرەكتىكى سېرىق سۇلار قانغا ئۆرۈلدى.

ئۆرۈلۈپ ـ چۆرۈلۈپ ئۆرۈلۈپ ھەم چۆرۈلۈپ، بۇ تەرەپ ئۆرۈلۈپ، ئۇ تەرەپ ئۆرۈلۈپ؛ ئۇ ياق، بۇ ياقلارنى ئايلىنىپ: ئۆرۈلەرسىز، چۆرۈلەرسىز توقۇناق بېشى بىزدە... دېگەندەك، ئۆرۈلۈپ ـ چۆرۈلۈپ يەنە كەلدىم.

ئۆرۈم ① ئى. تېلىنى، تالاسىنى ياكى بىرنەچچە تۇتامىنى بىرگە قوشۇپ ئۆرۈلگەن ھەربىر بۆلەك؛ ئۆرۈپ تەييارلانغان نەرسە ۋە شۇ نەرسىنىڭ ئۆرۈلگەن ھالىتى: قىزنىڭ چاچلىرى ئۇزۇن، ئۆرۈمىلىرى يوغان ئىدى. ② مىق. ئۆرۈلگەن، ئۆرۈپ توقۇلغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئۆرۈم سامساق. ③ ئى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتىدە، توي ـ تۆكۈن، مەشرەپلەردە ئۇسسۇل ئويىنىغان كىشىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ سازەندىلەرگە ياكى چۇشى بۇزۇلۇپ قالغان، كۆڭلىگە بىرەر ۋەھىمە كەلگەندە، ئۆزىنىڭ، بالا‌چاقىلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ كەمبەغەل، ئاجىز ـ ئورۇقلارغا بېرىدىغان پۇل، نەرسە: ـــ قىزنىڭ بېشىدىن ئوبدانراق بىرنېمىنى ئۆرۈم قىلىپ سەدىقە قىلىۋېتەيلى، ـــ دېدى ئۇ ئايال.

ئۆرۈمە ① سۈپ. ئۆرۈلگەن، تۇقۇلغان ياكى ئۆرۈپ تەييارلانغان: ئۆرۈمە چاچ. ئۆرۈمە قامچا. ② ئى. «باش ـ كۆزدىن سەدىقە بولار» دېگەن مەقسەتتە كىشى بېشىدىن ئۆرۈپ بېرىدىغان پۇل ۋە ياكى شۇنىڭ ئورنىدىكى نەرسە: ئۆرۈمە قىلماق.* ـــ غۇلامجان، ماڭا پۇلنى ئۆرۈمە قىلىۋەتكىنە، ـــ دېدى ئۇ غۇلامغا. ③ ئى. مەشرەپ، توي ـ تۆكۈنلەردە ئۇسسۇل ئويىنىغۇچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈلگەن پۇل ياكى ماددىي نەرسىلەر.

ئۆرۈمەك I پ ① ئۆرە، تىك ھالەتتىكى نەرسىنى يېقىتماق، غۇلاتماق: تامنى ئۆرۈمەك. ئۆيىنى ئۆرۈمەك. دەرەخنى ئۆرۈمەك. ② كۆچمە. بىرەر گۇرۇھ ياكى ھاكىمىيەتنى ھالاك قىلماق، تەختىدىن چۈشۈرمەك، ئاغدۇرماق: كونا ھاكىمىيەتنى ئۆرۈمەك. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئاستى تەرىپىنى ئۇستىگە، ئۇستى تەرىپىنى ئاستىغا توغرىلاپ قويماق: يەرنى ئۆرۈمەك. * ئالدىرىما، مايىنىڭ تەڭدىن تولىسى مانا بۇ ياقتا، دەپ چىنىنى ئۆرۈپتىكەن، چىنىنىڭ كەينىدىكى مايمۇ تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ. ④ بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىنى تېشىغا، ئوڭىنى تەتۈرىگە ياكى تەتۈرنى ئوڭغا، ئارقىسىنى ئالدىغا، ئالدىنى كەينىگە قىلماق: خالتىنى ئۆرۈمەك. يوتقانىنىڭ كىرلىكىنى ئۆرۈمەك. چاپانىنىڭ ئىچىنى ئۆرۈمەك. ⑤ كۆچمە. تەرجىمە قىلماق، ئاغدۇرماق: خەنزۇچىنى ئۇيغۇرچىغا ئۆرۈمەك. ⑥ كۆچمە. تەبىر بەرمەك، بايان قىلماق، چۈشەندۈرمەك: رابى ۋىت ـ ۋىت كېچە كۆرگەن چۈشىنى ئونىڭغا ئۆرۈپ بەردى. ⑦ بۇرىماق، ئۆزگەرتمەك: ئىشنى يامانغا ئۆرۈمەك.

ئۆرۈمەك II پ ① تال ـ تال نەرسىلەرنى ئۆزئارا ئالماشتۇرماق:

تۇرۇش يولى بىلەن بىر قىلىپ تۇقۇماق: قامچا ئۆرۈمەك . چاچ ئۆرۈمەك . ② پۇل ياكى باشقا بىرنەرسىنى بىرەر مەقسەتتە كىشى بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ ئۆرۈپ، نىشان قىلغان ئادەمگە بەرمەك: ئۇ داستىخاندىن بىرنانىنى ئېلىپ بالىلارنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ ماڭا بەردى.

ئۆرۈملۈك ئى. ئۆرۈم قىلىش ئۈچۈن ئاتالغان نەرسە: ـــ ئۆ- رۈملۈككە بىرنەرسەڭ بارمۇ؟ ـــ دەپ ئاستا سوردى ئۇ ئايالىدىن.

ئۆرىتۆپە سۈپ [ئۆرە+تۆپە] بەزىلەر ئۆرە تۇرۇپ كەتكەن ۋە بەزىلەر ئۇ يان ـ بۇ يان مېڭىپ يۈرگەن؛ رەتسىز، قالايمىقان (بىرەر جىددىيچىلىك تۇيۇقلىسى): ئۇ گەپ قىلماستىن ئۆرىتۆپە ئادەملەر ئارىسىدا بىردەم قاراپ تۇردى.

ئۆرىتۆپە بولماق بەزىلىرى ئولتۇرسا، بەزىلىرى ئۆرە تۇرغان ۋە بەزىلىرى مېڭىپ يۈرگەن ھالەت شەكىللەنمەك؛ قالايمىقانلاشماق (بىرەر جىددىيچىلىك تۇيۇقلىسى): تاشۋاي، بارات، مىرئە- لىلەرنىڭ ئۈيگە كىرىشى بىلەن يىگىتلەر ئۆرىتۆپە بولۇشتى.

ئۆرىتۆپىلىك ئى. ئۆرىتۆپە ھالەت، قالايمىقانچىلىق: زال ئە- چىدە بىردىنلا ئۆرىتۆپىلىك كېلىپ چىقتى، نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكـ- نى بىلەلمەي بوينۇمنى سوزۇپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدىم.

ئۆرىدەشمەك «ئۆرىدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىتنىڭ ئىككى ئالدى پۇتى ھەيدەرنىڭ مۇرىسىدە، ھەيدەرنىڭ ئىككى قولى ئىتنىڭ ئىككى قۇلىقىدا، ئىت بىلەن ھەيدەر ئۆرىدەشكەن پېتى تۇراتتى.

ئۆرىدەلمەك «ئۆرىدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆرىدىمەك پ ① بىرەر يۇقىرى تەرەپكە ياكى جايغا، تۆپە- لىككە قاراپ يول ئالماق، يۇرمەك، بىرەر يۇقىرى تەرەپكە يۆ- نەلمەك: ئات ئۆرىدەپ ماڭدى. ② بىرنەرسىنى ئۆرە قىلماق؛ ئۆرە، تىك ياكى دۆڭلەنگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: تاغارنى ئۆرىدىمەك. چەشنى ئۆرىدىمەك. قۇمنى ئۆرىدىمەك. ③ ئىككى ئالدى قولىنى ئې- گىز كۆتۈرمەك، ئۆرە قىلماق: كۇن نۇرىدا ئىشتىكلەر پارقىرايـ- تى، ئاتلار چاپچىپ ئۆرىدەيتتى.

ئۆرىلەشمەك پ. دىيال. ھەپىلەشمەك، شۇغۇللانماق.

ئۆز ئال ① تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەت شۇ قوشۇمچە بىلدۇرگەن شەخس تەرىپىدىن باشقىلارنىڭ ئارىلىشىشى بولمىغان ئەھۋالدا بېجىرىلگەنلە- كىنى ياكى بېجىرىلىشىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئەرنىڭ سۆزى ئۆلگۈچە، ئۆزى ئۆلسۇن (ماقال). * بۇ ماقالىنى ئۆزۈم يازدىم. ② تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئاڭلىشىلغان شەيئى ياكى نەرسىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قوللـ- نىلىدۇ: ئۆزىنىڭ ئۆزىگە، توپىسى كۆزىگە (ماقال). ③ تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىمنىڭ ئالدىدا كېلىپ، بىركىم ياكى نەرسىنىڭ تۇرلەنگەن تەۋەلىك قوشۇمچە ئاڭلاتقان شەخسكە قاراشلىق، ئۇنىڭغا خاس ئىكەنلىكىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئۆز ئۆيۈم. ئۆز ئانىسى. ئۆز ۋەتىنى. ئۆز دوستۇم. ④ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئىختىيارسىز سادىر بولغانلە- قىنى، ئۇنى قىلىشتا، بېجىرىشتە، ئورۇنداشتا باشقىلار قاتناشمىغانلىقىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: سادىق ئۆزى يىقىلىپ چۈشتى. * تىراكتور ئۆزى مېڭىپ كەتتى. * تېلېۋىزور ئۆزى ئۆچۈپ قالدى. ⑤ يېقىن، بىلىدىغان، تونۇشلۇق: بۇ يەردە يات ئادەم يوق، ھەممىمىز ئۆز.

ئۆز ئالدىغا ① ئۆزىگە خاس؛ مۇستەقىل، مۇستەقىل ھالدا: بۇلار ئۆز ئالدىغا ئايرىم قورۇ سېتىۋاپتۇ. تۇرمۇشى كۇندىن ـ كۇنگە ياخشىلىنىپتۇ. ② ئۆزىچىلا، ھېچكىمنىڭ سوربقىنى ئالماي، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن: ـــ ھەرقانداق ئادەمنىڭ بىزنى ئۆز ئالدىغا ئىشتىن توختىتىشقا ھەققى يوق، ـــ دېدى ھېلىقى ئىشچى.

ئۆز ئايىغىدىن ئۆركۈمەك ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇكسىنىپ، قورقۇپ يۇرمەك: ئۆز ئايىغىدىن ئۆركۈيدىغان قورقۇنچاق ئادەم ئۇ.

ئۆز بېشىدىن قورقماق ئۆزىگە بىرەر جاۋابكارلىق كېلىپ جېنىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرىمەك: ـــ ئۆز بېشى- مىزدىن قورقتۇق، تەقسىر، تۇتۇپ كېلىپ، ئاندىن خەۋەر قىلايلى، ـــ، دېدۈك بىز ئۇنىڭغا.

ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپماق ئۆزىنى ئۆزى ھالاكەتكە تۇتۇپ بەرمەك، ئۆزى ئۆزىگە زەرەر يەتكۈزمەك: سەن مۇشۇنداق كېتىۋە- رىدىغان بولساڭ، بىر كۇنى ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ پالتا چاپىسەن.

ئۆز تۇغمىنگە سۇ قويماق ئۆزىنىڭ مەنپەئەتى ئۇچۇن ئىش قىلماق، ئۆز پايدىسىغا ئىش قىلماق، ئۆزىنىڭ ئىشىنى راۋاج تاپقۇزۇش يولىدا كۇرەشمەك.

ئۆز سەنىمگە دەسسىمەك ئۆزىنىڭ خاھىشى، مەيلى، ئىختە- يارى بويىچە ئىش قىلماق، ئۆزى بىلگەن يولغا ماڭماق: ھەركىم ئۆز سەنىمگە دەسسەۋەرسە ئىشلار نېمە بولۇپ كېتىدۇ؟

ئۆز سەنىمگە ئۆسسۇل ئويناماق ← ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسىمەك.

ئۆز سۆزلۈك كىشىنىڭ پىكرىنى ئالماي، شەخسىي پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالىدىغان: شۇڭا كېلىنلىرىدە بۇ مېھرىبان، ئەمما ئۆز سۆزلۈك مومايغا ھۆرمەت ۋە ئەيمىنىش تۇيغۇسى مەھكەم تىكلەندى.

ئۆز قازىنىنى ئۆزى قاينىتماق ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆزى قامدە- ماق؛ ئۆزىنىڭ كۇنىنى ئۆزى ئەتمەك.

ئۆز قوينىغا ئالماق يات كۆرمەي ئۆز كىشىلىرى قاتارىدا كۆرمەك، مېھرىبانلىق قىلماق: ئىشەك تەرەپتىرەك ئولتۇرغان بىرنەچچە ئايال خەلىچە ئاستىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇشتى ۋە ئۇنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ ئورۇن كۆرسەتتى.

ئۆز قۇلقى بىلەن بىۋاستە، بىۋاستە ھالدا: مەن ئۇنىڭ گې- پىنى ئۆز قۇلقىم بىلەن ئاڭلىدىم.

ئۆز قۇلقىغا ئىشەنمەسلىك راست ياكى يالغان ئىكەنلىكىگە دەرھال جەزم قىلالماسلىق، دەرھال ئاڭقىرالماي ئارىسالدى بولماق: يېزا باشلىقى؟ رەپىق ئاكا ئۆز قۇلقىغا ئىشەنمەي، كۆزىنى يوغان ئېچىپ سوردى.

ئۆز كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەسلىك قاتتىق ھەيران قالماق: پادىشاھ گۇلنى كۆرۈپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي قاپتۇ.

ئۆز كۆڭىچىگە چوغ تارتماق شەخسەن ئۆز مەنپەئەتىنىلا كۆزلىمەك، ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلىمەك: ئۆز كۆڭىچىگىلا چوغ تارتىش ـــ بىز پارتىيە ئەزالىرىنىڭ خىسلىتى ئەمەس.

ئۆز گۇناھى ئۆزىگە گۇناھ، سەۋەنلىك ئۆزىدىن ئۆتتى، شۇڭا دەردىنى ئۆزى تارتسۇن: بىلىپ تۇرۇپ شۇنداق قىپسەن، ئەمدى ئۆز گۇناھىڭ ئۆزۈڭگە.

ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولماق دەرد ـ ئەلەمنى كىشى- گە ئېيتالماي، قاتتىق ئازابلانماق: شامەخسۇت قالغان سانىنى توشقۇزالماي، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ، كېچىلىرىمۇ ئۇخلـ-

يالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىدى.

ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېمەك دەردىنى، ئەلەمنى كىشىگە ئېيتالماي ئىچ ـ ئىچىدىن قاتتىق ئازابلانماق، دەردىنى ئىچىدە بىلمەك: مۇشۇ ئىشلار تۆپەيلىدىن، بىرنەچچە كۈندىن بۇيان قازىنىڭ بېشى قېتىپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەپ يۈرەتتى.

ئۆز گۆشىنى ئۆز يېغىدا قورۇماق ← ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇماق: ــ ئەنسىرىمەك، قان چىقارماي جان ئالىدىغان، ئۆز گۆشىنى ئۆز يېغىدا قورۇيدىغان ئۇسۇللارمۇ بار، ــ دېدى ئۇ خۇددى ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغاندەك قىلىپ.

ئۆز نۆۋىتىدە ۋاقتى كەلگەندە، پەيتى كەلگەندە: شۇنى ئۆز نۆۋىتىدە ئېيتىپ قويۇشقا بولىدۇكى، كەنجى سەنئەت نەزەرىيەلىرىنىمۇ خېلى ئۆگەنگەن.

ئۆزى بىلگەنچە خالىغانچە، ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە: بىر كىشىلا سۆزلەيدىغان ياكى ھەركىم ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىدىغان ئەھۋاللارغا ئەمدى يول قويۇلمايدىغان بولدى.

ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسىمەك خالىغىنىنى قىلماق، نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلماق، كۆڭلىدىن كەچكىنىنى قىلماق: ئۇ ئېرىدىن خەت ـ خەۋەر ئالالمىغاندىن كېيىن ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ يۈردى.

ئۆزى تاغدا، كۆڭلى باغدا پىكىر ـ خىيالى بىر يەردە ئەمەس، خىيالى بىر مەسىلىگە، ئىشقا مەركەزلەشمىگەن؛ ئۆزى بۇ يەردە بولغىنى بىلەن خىيالى پۈتۈنلەي باشقا بىر ئىشتا.

ئۆزىدىن كەتمەك ① ھوشىدىن كەتمەك، ھوشىنى يوقاتماق: قورقۇنچتا ئۆزۈمدىن كېتىپ قاپتىمەن، بىرھازادىن كېيىن ھوشۇمغا كەلدىم. ②ئۆزىدىن ئۆتۈلمەك، ئۆزى سەۋەبچى بولماق: بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۆزىدىن كەتتى.

ئۆزى كولىغان ئوڭىغا ئۆزى چۈشمەك بىراۋغا زىيانكەشلىك قىلىشنى ئويلاپ، ئاخىرى ئۆزى زىيان تارتماق: ئۇلار ئۆمەر ئوسۇتازغا قەست قىلمەن دەپ، ئۆزى كولىغان ئوڭىغا ئۆزى چۈشتى. * لېكىن ئەھۋال ئۆزگىرىپ، تاپتى بۇگۈن ھالاكەت، ئەلگە ئورا كولىغان، ئۆزى چۈشتى ئاقىۋەت.

ئۆزىگە ئالماق ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتسىز ياكى ئۆزى قىلمىغان بىرەر ئىشنى باشقىلار مېنى قىلدى دەپ چۈشىنىۋاتىدۇ دەپ قارىماق: ــ سەن بۇنى ئۆزۈڭگە ئالما، بۇنىڭ سەن بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ.

ئۆزىگە توپا قوندۇرماسلىق كەمچىلىك، خاتالىق قاتارلىقلارنى بىرئازمۇ ئۆز بوينىغا ئالماسلىق: ئۇ ناھايىتى سۆزمەن، زاكۇنچى ئادەم، قاراپ تۇرۇڭ، بۇ سوتتا ئۇ ئۆزىگە توپا قوندۇرماي چىقىپ كېتىدۇ.

ئۆزىگە سۇ يۇقتۇرماسلىق ئۆزىدە بىرەر ئىللەت، نۇقسان قاتارلىقلار بار بولسىمۇ، ئۇنى قىلچىمۇ ئېتىراپ قىلمىغانلىقىنى ئۇستىگە، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرماق، ئۆزىدە بولغانلىقىغا قىلچىمۇ تەن ئالماسلىق، ئۆزىنى يېقىنمۇ كەلتۈرمەسلىك: ــ ئۆزۈڭگە سۇ يۇقتۇرمايۋاتىسەن ـ ھە، ــ دەپ ۋارقىرىدى سوراقچى ھېلىقى ۋېلىسىپىت ئوغرىسىغا قاراپ.

ئۆزىگە قايتماق بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلمەك، ئەسلىگە كەلمەك، ئۆزىگە كەلمەك: دەم ئېلىش، پېنسىيەگە چىقىش ــ غايە ـ نىشانسىزلار ئۈچۈن غېرىبلىقىنىڭ ھەم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىكى جان تالىشىشىنىڭ باشلىنىشى بولسا، غۇرۇر ـ ئېتىقادلىقلار ئۈچۈن ئۆزىگە قايتىشنىڭ چاقىرىقنامىسى ھەمدە يېڭى بىر ھاياتلىق يولىنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر.

ئۆزىگە قىلماق «كىشىگە يامانلىق قىلسا ئاخىرى ئۆزىگە يېنىدۇ، كىشىگە يامانلىق سانىسا جازاسىنى ئۆزى تارتىدۇ» دېگەن مەنىلەردىكى بىر تەكىمە: ھەركىم قىلسا ئۆزىگە قىلىدۇ (ماقال).

ئۆزىگە يارىشا ھەركىمنىڭ ھال ـ ئەھۋالى، كۈچ ـ قۇۋۋىتىگە مۇۋاپىق: ئۇنىڭغا ئۆزىگە يارىشا خىزمەت بېرىش كېرەك.

ئۆزىنى بازارغا سالماق ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلماق: مەھەللىدىكى ئىمام ـ مەزىنلەرمۇ ئەسكى بولۇپ كەتتى. ۋاي نامەھرەم بولدى، كوچىدا ئۆزىنى بازارغا سالدى، دەپلا تۆتۈۋېلىپ قازىخانىغا ھەيدەيدۇ.

ئۆزىنى تاشلۇۋەتمەك مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى روھىي چۈشكۈلۈككە ئۇچراپ، ئۈمىدسىزلىنىپ ئۆزىنى بولۇشىغا قويۇۋەتمەك: سىزنىڭ روھىڭىز چۈشكۈن كۆرۈنىدۇ، نېمىشقا ئۆزىڭىزنى تاشلىۋېتىسىز؟

ئۆزىنى توختاتقان ئېغىر ـ بېسىق؛ ئەسىسىق ـ سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، مۇۋاپىق يول تالىلىغان، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان: ئۆزىنى توختاتقان ئادەم. ئۆزىنى توختاتقان ئايال.

ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماسلىق خۇشاللىقتىن ياكى خاپىلىقتىن، ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ ياكى قايغۇرۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالماق: ئۇ ئانسىنىڭ ئۆزىنى پىدائىيلىققا تەسىمغا ئالدۇرۇپ قويغانلىقىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقتىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى.

ئۆزىنى كۆرسەتمەك ① ئۆزىنى بىلدۈرمەك، نامايان قىلماق: ــ مەنمۇ بىلىمەن!ــ دېدى يەنە بىرىمۇ ئۆزىنى كۆرسىتىپ، يەر شارىدىكى بەش ئەقلىم بىلىبغىنى ساناپ بېرەيمۇ؟ ② قەدرى ئۆتۈلمەك: پۇل دېگەن مانا مۇشۇنداق يەردە ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ ـ دە.

ئۆزىنىڭ ئاغزى «ھەركىم ئۆز خالىغىنىنى دەيدۇ، ھەركىم ئۆز گېپىنى قىلىدۇ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنداق دېگەن بولسا، ئۆزىنىڭ ئاغزى، سەن نېمانچە قىلىسەن.

ئۆزىنىڭ بىلگىنى بىلگەن بېشەم، تەرسا، جاھىل: ئۆزىنىڭ بىلگىنى بىلگەن، ئۇنىڭغا گەپ ئۆتمەيدۇ.

ئۆزىنىڭ پاشىسىنى قورۇماق ئۆزىنىڭلا غېمىنى يېمەك، ئۆزىنىڭلا كويىدا بولماق.

ئۆزىنىڭ سايىسىگە مۆشت ئاتماق ئۆزىدىن ئۆزى ئۇركۈمەك، ئۆزىدىن ئۆزى قورقماق.

ئۆزىنى ئۇ دۇنيادا كۆرمەك ئۆلمەك: ئەگەر بۇنىڭ چاقىنى چەبدەسلىكى، جەسۇرلۇقى بولمىسا، پېقىر ئۆزىنى ئۇ دۇنيادا كۆرەتتى.

ئۆزى ھارام، كۈچى ھالال كۈچى زورۇر، ئۆزى كېرەكسىز، كۈچى مۇھىم، ئۆزى ئېتىبارسىز: مېنى ئىشلىتىشىنلا بىلىسىلەر، ئۆزۈمگە قاراپمۇ قويمايسىلەر، ئۆزۈم ھارام، كۈچۈم ھالالمىكەن؟

ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇماق ئۆزىنىڭ قولى بىلەن ئۆزىنى جايلىماق، ئۆزىنى ئۆزىگە سالماق، ئۆزىنىڭ يولى بىلەن ئۆزىنى جايلىماق: ــ سەن ھودۇقما، ئۇلارنىڭ ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش كېرەك، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ.

ئۆزۈئارا سۈپ [ئۆز + ئارا] ئىككى ياكى بىرنەچچە شەخس ئوتتۇرىسىدا ياكى بىر گۇرۇھ بىلەن ئىككىنچى بىر گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان؛ بىرى يەنە بىرى بىلەن بولىدىغان: ئۆزۈئارا مۇناسىۋەت. ئۆزۈئارا سۆھبەت. ئۆزۈئارا كېلىشىم. ئۆزۈئارا ياردەم.

ئۆزە ئى. دېيال. ئىككى تاغ ئارىسىدىكى كەڭ يول.

ئۆزەك I ئى ① <بوت >ئۆسۈملۈك غولىنىڭ مەركىزىدىكى قىسمى. نېپىز پوستلۇق ھۈجەيرىلەردىن تەركىب تاپىدۇ: ئۆزەكتىن چىقىقان ئوت يامان، ئۆزدىن چىقىقان يات (ماقال). ② <ماشىن>بەزى ئۈسكۈنىلەرنىڭ مەركىزىي قىسمىغا ئورنىتىلىدىغان نېپىز دېتال: دەزمال ئۆزىكى. ③ <تىل> سۆزلەرنىڭ قوشۇمچىلارنى قوبۇل قىلىدىغان ياكى قوشۇمچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان قىسمى.

ئۆزەك II ئى. دىيال. يۇرەك؛ يادرو، مېغىز.

ئۆزەن ئى. سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن جىلغا؛ سۇ يولى: ــ مۇشۇ ئۆزەننى بويلاپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ بىر يەرگە بارغاندا، توت تاغنىڭ تۇگۈنىدە كەڭ بىر تۈزلەڭلىك بار، ــ دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ بوۋاي.

ئۆزبەگ ـ ئۆزخان نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلىدىغان، ھېچكىمگە بويسۇنمايدىغان؛ ھېچقانداق تەسىرگە، چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان؛ بەك ئەركىن: ئۆزبەگ ـ ئۆزخان بولۇۋالماق. * سىلەر ئۆزبەگ ـ ئۆزخان ئىشلەۋېرىسىلەر.

ئۆزبېشىمچى سۈپ [ئۆز + باش + ىم + چى] باشباشتاق، ئۆزى نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىدىغان، كىشىنىڭ گېپىگە، مەسلىھەتىگە كۆنمەيدىغان: ئۇ كىچىكىدىنلا ئۆز بېشىمچى ئىدى.

ئۆزبېشىمچىلىق ئى. باشباشتاقلىق؛ نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلىدىغان، باشقىلارنىڭ گېپىگە، نەسىھەتىگە كىرمەيدىغان خاھىش، ئۆزىنىڭ خىيالىغا كەلگەنچە ئىش قىلىش ئادىتى: ئۆزبېشىمچىلىق قىلماق. ئۆزبېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلماق.

ئۆزبېك ئى<ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى خەلق بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا قازاقىستان ۋە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە، ئافغانىستاننىڭ شىمالىي قىسمىدا ياشايدۇ. ئاندىن قالسا دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىمۇ بار.

ئۆزبېكچە ① سۈپ. ئۆزبېكلەرنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ئۆزبېكچە ئۇسسۇل. ئۆزبېكچە كىيىم. ئۆزبېكچە ناخشا. ② ئى. ئۆزبېك تىلى ۋە يېزىقى: ئۆزبېكچىنى بىلمەك.

ئۆزبېكچىلەشتۈرمەك «ئۆزبېكچىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئۆزبېك تىلى تۇغقان تىل بولغىنى بىلەن، ئۇيغۇرچە يېزىلغان ئەسەرلەرنى ھەقىقىي ئۆزبېكچىلەشتۈرۈشمۇ ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەس.

ئۆزبېكچىلەشتۈرۈشمەك «ئۆزبېكچىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، بىرمۇنچىلىغان ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلەرنى ئۆزبېكچىلەشتۈرۈشتى.

ئۆزبېكچىلەشتۈرۈلمەك «ئۆزبېكچىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن يېزىلغان بەزى ئەسەرلەر كىيىنچە ئۆزبېكچىلەشتۈرۈلدۇ.

ئۆزبېكچىلەشمەك پ. ئۆزبېك تىل ـ يېزىقىدا ئىپادىلەنمەك، ئۆزبېكچىگە تەرجىمە قىلىنماق: خۇلاسە شۇ بولدىكى، بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى ئۆزبېك تىلىنىڭ كۆچلۈك تەسىرى ئاستىدا ئاساسەن ئۆزبېكچىلىشىپ كەتكەن.

ئۆزرە ئى [ئە] كەچۈرۈم، ئەپۇ، ئۆزرىخاھلىق: ئۆزرە ئېيتماق. * مەن ئۇنى ئاۋارە قىلغىنىم ئۈچۈن ئۆزرە سوراپ خوشلىشىپ قايتتىم.

ئۆزرىخاھلىق ئى. قارشى تەرەپنىڭ چۈشىنىشىنى، ئەپۇ قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ سوراش؛ ئەپۇ، كەچۈرۈم؛ ئۆتۈنچ: ــ كەچۈرۈڭ، مەن تاماكا چەكمەيمەن، ــ دەپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتتىم.

ئۆزرىلىك سۈپ. كەچۈرۈشكە تېگىشلىك، مۇھىم سەۋەبى بار، سەۋەبلىك: خەلىپە ھارۇن رەشىد: «ئۇ ئەلۋەتتە بىرەر ئۆزرىلىك ئىش بىلەن كېلەلمەي قالغان بولسا كېرەك. يۇرا! بىز بېرىپ ئۇنى زىيارەت قىلايلى!» دەپتۇ.

ئۆزسىنىشماق «ئۆزسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەھەللىدىكىلەر ئۇ يىگىتنى ئۆزسىنىشىپ، ئۆيلەپمۇ قويۇشتى.

ئۆزسىنماق پ. ئۆز كۆرمەك، ئۆز ئادەم دەپ بىلمەك، ئۆز ئادىمى ھېسابلىماق: مەن بۇ سۆزلەرنى ساڭا ئۆزسىنىپ ئېيتمۇاتىمەن.

ئۆزگە ① ئى. ئۆزىدىن باشقا كىشى؛ ناتونۇش ئادەم: ئۆزۈڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي (ماقال). * پىچاقنى ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمىسا ئۆز گىگە (ماقال). ② سۈپ. ئۆزى بىلمەيدىغان، تونۇمايدىغان؛ ئۆزى بىلەن تونۇشلۇقى يوق، يات، باشقا؛ تىلغا ئېلىنغان، كۆزدە تۇتۇلغان ئادەم ياكى نەرسىدىن تاشقىرى: ۋەتەندىن ئۆزگە يارىم يوق، ۋەتەننى سۆيگىنىم بەختىم، ۋەتەن ئىشقىدا مەجنۇنەڭ ئۆمۈرلۈك كۆيگىنىم بەختىم.

ئۆزگەرتمەك «ئۆزگەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پىلاننى ئۆزگەرتمەك. * سادىر تەمكىنلىكىنى قىلچە ئۆزگەرتمىدى.

ئۆزگەرتىلمەك «ئۆزگەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رايونلۇق پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ نامى رايونلۇق كىچىك ئەترەتكە ئۆزگەرتىلدى.

ئۆزگەرمەك پ ① بىر ھالەتتىن باشقا بىر ھالەتكە ئۆتمەك، باشقىچە تۈس ئالماق، باشقىچە تۇسكە كىرمەك: ھاۋا ئۆزگەردى. چىرايى ئۆزگەردى. ② ماھىيەت جەھەتتىن ئاۋۋالقىسىغا ئوخشىمايدىغان ھالەتكە ئۆتمەك، مەزمۇنەن باشقىچە بولماق: ۋەزىيەت ئۆزگەردى. * ئون يىلدىن بۇيان جەمئىيەت خېلىلا ئۆزگەردى. ③ بىرىنىڭ ئورنىغا باشقا خىلى جارى قىلىنماق، باشقا بىر خىلى بەلەن ئالمىشىلماق؛ يەڭگۈشلەنمەك: ئۇيغۇر يېزىقى تارىختىن بۇيان بەش قېتىم ئۆزگەردى.

ئۆزگەن ئى. دىيال. ئاق ئۇۋاق كۆتىكى؛ ئۆزەك، تومۇر.

ئۆزگۈ ئى. دىيال. ئۆگزە.

ئۆزگىچە سۈپ. باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان، ئادەتتىكىدىن باشقىچە: ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىدا مەتقۇربان يەتكۈزگەن ئەھۋالدىن ئۆزگىچە بىرنېمە يوق.

ئۆزگىچىلىك ئى. ئۆزگە ھالەت، ئۆزگىچە ئەھۋال، ئوخشىماسلىق؛ ئالاھىدىلىك: سېلىم باقاشتىكى ئۆزگىچىلىك زىلەينى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

ئۆزگىرىش ئى ① تەرەققىيات تارىخىدا يۈز بېرىدىغان كەسكىن بۇرۇلۇش، بىر ھالەتتىن باشقا بىر ھالەتكە ئۆتۈش؛ ئۆزگىچە، باشقىچە بولۇش: ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئۆزگىرىشى. ② <بىئول>ئوخشاش تۇردىكى جانلىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ياكى ئوخشاش ئەۋلادلىق جانلىقلارنىڭ ئوخشىمىغان يەككە تەنلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مورفولوگىيەلىك، فىزىيولوگىيە-

يەلىك ئالاھىدىلىك قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدىغان پېرق.

ئۆزگىرىشچان سۈپ ① بىر ھالەتتىن باشقا بىر ھالەتكە، بىر تۈستىن باشقا بىر تۈسكە ھەمىشە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، پات - پات ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان: ئۆزگىرىشچان ھاۋا. * ئەتىيازدا كىلىمات ئۆزگىرىشچان بولىدۇ. ② <ئېل> يۆنىلىشى ۋە قۇۋۋىتى دەۋر قىلىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان: ئۆزگىرىشچان توك. ئۆزگىرىشچان توك يولى.

ئۆزگىرىشچان توك <فىز> يۆنىلىشى ۋە كۈچىنىشى دەۋرلىك ئۆزگىرىدىغان توك. بۇ خىل توكنىڭ ئالاھىدىلىكى ترانسفورموتور ئارقىلىق ئېلېكتر بېسىمىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدىغانلىقىدا. ھازىر سانائەتتە ھەم كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۆزگىرىشچان توكنىڭ يۆنىلىشى ھەم كۈچىنىشى ئادەتتە ھەر سېكۇنتتا 50 قېتىم ئۆزگىرىدۇ.

ئۆزگىرىشچانلىق ئى. ئاسان ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىك، ئۆزگىرىش خۇسۇسىيىتى: داپ نوتىلىرىدىكى ئۆزگىرىشچانلىق مۇشۇ رېتىم ۋە ئۇدار مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئۆزگىرىشسىز سۈپ. ئۆزگىرىش ھاسىل قىلمايدىغان، ئۆزگىرىش پەيدا قىلمايدىغان، ئۆزگىرىش ياسىمايدىغان؛ ئۆزپېتى، ئۆز ھالىتى بويىچە: تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش ئەمەلىيىتىدە بولسۇن ياكى جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش ئەمەلىيىتىدە بولسۇن، كىشىلەر ئالدىن بەلگىلىگەن ئىدىيە، نەزەرىيە، پىلان، لايىھىلەر ھېچبىر ئۆزگىرىشسىز ئەمەلگە ئاشىدىغان ئىش ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

ئۆزگىرىشلىك سۈپ. ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، ئۆزگىرىشچان: ئۇ يازغان «مۇزىكا مۇئەسسەسىنىڭ نەزىمىلەر توپلىمى»دا ئەينى زامانىدىكى ئۇزۇن نەغمىلىك، كۆپ ئۆزگىرىشلىك چەش ئۇسۇللىرى تېكىستلىرىدىن پەقەت تۆت مىسرا سىلا ساقلىنىپ قالغان.

ئۆزگىرىشمەك «ئۆزگەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ بىر توپ بۇلبۇللار بىر دەمدىلا پەرىزاتلارغا ئۆزگىرىشىپ، يېگىتنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. بۇ ئالامەتنى كۆرگەن يېگىت يەنە ھوشىدىن كېتىپتۇ.

ئۆزلە ئال. دېيال. سىلى، ئۆزلىرى.

ئۆزلەشتۈرمە سۈپ. ئۆزلەشتۈرۈلگەن ياكى ئۆزلەشتۈرۈلىدىغان: ئۆزلەشتۈرمە جۈملە. * ئەگەر بىز «ياۋا گىياھ» بىلەن بودلىرنىڭ «پارىژنىڭ مەيۇسلۇكى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، لۇشۇندىكى ئۆزلەشتۈرمە ئاممىلارنى تېزلا بايقايمىز.

ئۆزلەشتۈرمەك ① «ئۆزلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرسنى ئۆزلەشتۈرمەك. بىلىمنى ئۆزلەشتۈرمەك. بۇز يەر ئۆزلەشتۈرمەك. ② باشقىلارنىڭكىدىن پايدىلىنىپ، شۇنىڭغا ئوخشاش قىلىپ چىقماق، باشقىلارنىڭكىنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ ئۆزىنىڭ قىلماق: ئۇلار يەنە چوڭ - كىچىك ئوپېرا - دىرامىلاردىن «گۈلنىسا»، «غۇنچەم»، «ھەسەنكام ئاچچىق، ئامۇتى تاتلىقمۇ؟»، «مەسلىھەت چېبى» قاتارلىقلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ ئويناندى.

ئۆزلەشتۈرۈشمەك «ئۆزلەشمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار دەرسنى ئۆزلەشتۈرۈشتىمۇ، يوق، بۇ تەرىپى ساۋۇت مۇئەللىمگە قاراڭغۇ ئىدى.

ئۆزلەشتۈرۈلمەك «ئۆزلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دەرس ئۆزلەشتۈرۈلمەك. * بۇنىڭدىن ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلەرنىڭ ئوبدانلا ئۆزلەشتۈرۈلگەنلىكى چېقىپ تۇراتتى.

ئۆزلەشمە سۈپ. ئۆزلەشكەن ياكى ئۆزلىشىدىغان: مەن ئون نەچچە يىل تىمىسقىلاپ ئىزدەنگەن بۇنداق چۈشەنچىلەر ماڭا ئاددىي ئۆزلەشمە بولغىنى بىلەن، «تەپەككۇر ھۆرۈنلۇقى» ئارقىلىق ئادەتتىنپ كەتكەن ھەرخىل قاتلامدىكى كىتابخانلار خېلى كۆپ.

ئۆزلەشمەك پ ① ئۆز كىشىسى بولۇپ قالماق، ناھايىتى ئىناق، يېقىن بولۇپ كەتمەك: شائىر دۇكاندارنىڭ سەممىي پوزىتسىيىسىگە قاراپ ئوڭايلا ئۆزلىشىپ قالدى. ② يەرلىشىپ قالماق، سىڭىشمەك: ئۇ ھاردۇقى چىقىپ ئۆزلىشىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ③ ئېڭىغا كىرمەك، مېڭىسىگە ئورناشماق، چۈشىنەرلىك بولماق؛ سىڭمەك، سىڭىپ كىرمەك: دەرس ئۆزلەشمەك. * ئىسلام ژاستىسى بىلەن تىلمىزغا نۇرغۇنلىغان ئەرەبچە- پارسچە سۆزلەر ئۆزلەشتى. ④ خۇددى ئۆزىنىڭكىدەك بولۇپ كەتمەك، كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشماق، سىڭىشمەك: گۈلقىزنىڭ ئەسلىي ئېتى گۈلسۇمئاي ئىدى. ئۇ تولىمۇ چىرايلىق بىر بالا بولغىنى ئۈچۈن ھەممەيلەن ئۇنى «گۈلقىز» دەپ ئەركىلىتىپ يۈرۈپ، بۇ ئىسىم ئۆزلىشىپ قالغانىدى. ⑤ كۈچ قىلماق، قۇۋۋەت بولماق، سىڭمەك: بەزى تائاملار كۆپ مىقدارداً ئىستېمال قىلىنسىمۇ، لېكىن بەدەنگە ئۆزلىشىدىغان قىسمى ئاز، ئۇزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەن بولىدۇ. ⑥ ئۇنۇمدار قىلىقى ئېشىپ مۇنبەتلەشمەك. دېھقانچىلىق قىلىشقا مۇۋاپىقلاشماق (بوز يەر ھەققىدە): يەر ئۆزلىشىپ قاپتۇ. * ئۇچ يىلدىن بېرى يېزىمىزدا 100 مو بوز يەر ئۆزلەشتى. ⑦ تاۋلانماق (يەر ھەققىدە): باھار ئەتىگىنى، ئوسسىي تازا ئۆزلىشىپ قالغان چوڭ بىرپارچە سالا ئېتىزدا يەنە بىر كۈنلۈك جۇشقۇن ھايات باشلاندى.

ئۆزلۈك سۈپ ① ھەربىر كىشىنىڭ ئۆز شەخسىيىتى، تەبىئىي ھالىتى، ۋۇجۇدى ۋە بارلىقىغا ئائىت؛ ئۆزىگە خاس. ② <تىل> ئىش - ھەرىكەت باشقا بىرىگە ئۆتمەي، بەلكى سۆزلىگۈچىنىڭ ئۆزى ئۈستىگە چۈشىدىغان، تەۋە بولىدىغان: ئۆزلۈك ئالماش. ئۆزلۈك دەرىجە. ③ بىر - بىرىگە يېپىشىپ، بىر - بىرىنى ياخشى تۇتۇپ تۇرىدىغان، بولۇشى بار (خېمىر، لاي ۋە ئون قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۆزلۈك ئون.

ئۆزلۈك ئالماش < تىل > ئالماشلارنىڭ بىر تۈرى. ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۆزلۈك ئالماش «ئۆز» ئىسمىنىڭ تەۋەلىك قوشۇمچىلىرى بىلەن بىرىككەن ھالدا «ئۆزۈم، ئۆزىمىز، ئۆزۈڭ، ئۆزىڭىز، ئۆزلىرى، ئۆزۈڭلەر، ئۆزى» قاتارلىق شەكىللەردە قوللىنىلىدۇ.

ئۆزلۈك دەرىجە < تىل > ھەرىكەتنىڭ گىرامماتىك ئىگىسىنىڭ ھەم لوگىك ئىگە، ھەم لوگىك ئوبيېكت ئىكەنلىكىنى ياكى لوگىك ئوبيېكت ھەم شۇ ھەرىكەتكە تۈرتكە بولغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان پېئىل دەرىجىسى.

ئۆزلۈكچىلىك ئى. ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆز شەخسىيىتى، تەبىئىي ھالىتى، ۋۇجۇدى ۋە بارلىقىغا ئائىت ياكى ئۆزىگە خاس ئادەت، قىلىق، خاسلىق: مەشھۇر پسىخولوگىيە ئالىمى مىنامى خىروشى «ياپونلارنىڭ پسىخىكىسى» دېگەن ئەسىرىدە، ياپونلارنىڭ پسىخىكىسى ئۇستىدە ئۆزلۈكچىلىك، بەخت، بەختسىزلىك قاتارلىق ئالتە تەرەپتىن تەھلىل يۈرگۈزۈلگەن.

ئۆزلىرى ئال II شەخس (بىرلىك) ئالمىشىنىڭ ھۆرمەت تۈرى بولۇپ، ئاڭلىغۇچىنى ھۆرمەت بىلەن ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: — ئۆزلىرى كىم بولىدىلا، — دېدى ئۇ مەندىن گەپ سوراپ.

ئۆزلىشىملىك سۈپ. ئوخشاي ئۆزلەشتۈرگىلى بولىدىغان، ئاسان ئۆزلىشىدىغان، ناھايىتى چۈشىنىشلىك: ئۇ دەرسنى ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزلىشىملىك قىلىپ ئۆتۈپ بېرىدۇ.

ئۆز- ئۆزى ① چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، ھەرىكەتنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن باشلىنىپ، يەنە ئۆزىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز- ئۆزىنى تەنقىد. ئۆز - ئۆزىنى كۆزىتىش. ② يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، «ئۆزى بىلەن ئۆزى، ئۆزى ئۆزىگە» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز- ئۆزىگە زىت. ئۆز - ئۆزىگە قارشى. ③ چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ «تاشقى كۈچتىن خالىي، ئۆزىنچىلا» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز - ئۆزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرماق. ئۆز- ئۆزىدىن مەلۇم بولماق. ئۆز- ئۆزىدىن يوقالماق.

ئۆزۈمچى سۈپ. ئۆزىنىڭكىنىلا راست، توغرا دەيدىغان، ئۆزۈمچىل: ئۇ تولىمۇ ئۆزۈمچى ئادەم ئىكەن.

ئۆزۈمچىل سۈپ. ئۆزىنىڭكىنىلا راست دەيدىغان، ئۆزۈمچى: ئۆزۈمچىل ئادەم. * ئۇ ھەسەننىڭ ئۆزۈمچىل، گەدەنكەشرەك ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ.

ئۆزۈمچىللىك ئى. مېنىڭلا راست دەيدىغان ئادەت، قىلىق: ئۆزۈمچىللىك قىلماق. * ھەممىلا ئىشتا ئۆزۈمچىللىك پوزىتسىيەسىدە بولۇش ياخشى ئادەت ئەمەس.

ئۆزۈنچە رەۋ ① ئۆز خاھىشىچە، ئۆز خىيالىچە: لېكىن بۇنىڭ مەنىسىنى كىچىك ئاخۇن ئۆزىچە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ② ئىختىيارسىز: شەمسىيە ئۇنىڭ ئۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپ كەتكەنلىكىدىن بەكمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپ، ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى.

ئۆزەك سۈپ. ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان، يالغان ياكى قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىنىپ ئاۋۇپ كەتكەن، بۇرمىلانغان؛ ئەپقاچتى، ئاساسى يوق: ئۆزەك گەپ. ئۆزەك سۆز. ئۆزەك سۆز ئاڭلىماق. ئۆزەك سۆز تارقالماق.

ئۆزەكچى ئى. ئۆزەك، يالغان - ياۋداق گەپ- سۆزلەرنى پەيدا قىلىدىغان ۋە تارقىتىپ يۈرىدىغان ئادەم؛ يالغان - ياۋداق، بولمىغۇر گەپ - سۆزلەرنى ئويدۇرۇپ تارقىتىشقا ئامراق كىشى؛ سۆز-چۆچەك تارقاتقۇچى: ـــ كىم بىلمەيدۇ، ئۇ دېگەن بىر ئۆزەكچىغۇ، ـــ دېدى ئايخان قاينىغان ھالدا.

ئۆزەكلە ئى. كىشىلەر تەرىپىدىن چېپىلغان، دەريادىن كېچىك، ئېرىقتىن چوڭ بولغان سۇ ئېقىمى، چوڭ ئېرىق: غول ئۆزەكلە. تارماق ئۆزەكلە. ئۆزەكلە چاپماق.

ئۆزەكچى ئى. ئۆزەكلە چاپىدىغان كىشى: ئۆزەكچىلەر ئۆزلىرىنىڭ پۇتۇن ئەقىل - ئىدراكى، كۈچ - قۇدرىتى بىلەن مەشرەتتىن مەغرىبكە سوزۇلغان چەكسىز يەر باغرىنى تىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قان-تەرى بىلەن ئىلى ۋادىسىدىكى ئەڭ چوڭ ئۆزەكچىنى پۈتتۈردى.

ئۆزەكلىك سۈپ. ئۆزەكچىگە سىغىدىغان: بىر ئۆزەكلىك سۇ. * نەچچە ئۆزەكلىك سۇ سايغا سىڭىپ كېتىپتۇ.

ئۆزۈرگۈچ ئى< بىيول > مىكرو ئورگانىزملارنى، ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنىڭ توقۇلمىسىنىڭ ئۆسۈشىنى تەمىنلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئوزۇقلۇق تەركىبى، باشقا ئورگانىك ۋە ئانورگانىك ماددىلار.

ئۆزۈرمەك «ئۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆچەت ئۆستۈرمەك. دەرىجىسىنى ئۆستۈرمەك. ماڭاشىنى ئۆستۈرمەك. كادىرلىققا ئۆستۈرمەك. مال باھاسىنى ئۆستۈرمەك. سەۋىيەسىنى ئۆستۈرمەك.

ئۆزۈرۈش ئى ① <بىيول > تىرىك ھۈجەيرە ياكى مىكرو ئورگانىزملارنىڭ سۈنئىي ئۈسۈلدا كونترول قىلىنغان مۇھىتلاردا ئۆسۈش جەريانى. ②<ئەد> شېئىر مىسرالىرىنىڭ ئالدىنقىسىدا ئېيتىلغان ئوي - پىكىرنىڭ كېيىنكى مىسرالاردا كۆچەيتىلىپ بېرىلىشى.

ئۆزۈرۈشمەك «ئۆزۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆزۈن ئۆتمەي تەشكىل ئويلىشىپ، ئۇنى بۆلۈم مۇدىرلىقىغا ئۆزۈرۈشتى.

ئۆزۈرۈلمەك «ئۆزۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نىزام ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ بىر ئورگىنىغا مەسئۇل كادىر قىلىپ ئۆزۈرۈلدى.

ئۆزكىلەك سۈپ ① بويى ئېگىز ئۆزكەن، بوي تارتقان، ئېگىز بويلۇق (ئادەملەر ھەققىدە): ئۆزكىلەك ئادەم. ئۆزكىلەك بالا. ② ئېگىز ئۆزكەن؛ ئۆزۈن (نەرسىلەر ھەققىدە): ئۇلار دەرەخلىك ئارىسىدىكى چىغىر يوللاردا ئۆزاق ماڭدى. ئۆزكىلەك ئوتلار گويا ئۇلارغا سالام بېرىشەتتى.

ئۆزمە ① سۈپ. ئۆزكەن ياكى ئۆزۈپ تۇرىدىغان، ئۆزىدىغان. ② ئى<تېب> جانلىقلارنىڭ مەلۇم قىسمىدىكى توقۇلما ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئۆزاق مۇددەت غەيرىي نورمال ئۆزۈشىدىن ھاسىل بولغان يېڭى ماددا. ئادەتتە ياخشى سۈپەتلىك ۋە يامان سۈپەتلىك ئۆسمە دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئۆزمەك پ ① ئۇرۇق، يىلتىز، قەلەمچە ۋە شۇنىڭدەكلەردىن ئۇنۇپ چىقماق، ئۇنۇپ راۋاجلانماق ياكى ئەسلىدىكى ھالىتىدىن ئېگىزلىمەك؛ ئاينىماق: بىر ئوبدان ئۆزكەن زىرائەتنى بىردەم-نىڭ ئىچىدە سۇ بېسىپ كەتتى. ② ھايات داۋامىدا چوڭ بولماق: ئۇ ئۆزى بىلەن بىر مەھەللىدە ئۆزكەن ھەمراھ دېگەن نامرات يىگىتنى ياخشى كۆرىدىكەن. ③ ئۆزۈن، ئېگىز بولماق؛ ئۆزۈنلىماق، ئېگىزلىمەك: ئۇنىڭ بويى خېلىلا ئۆسۈپ قالغانىدى. ④ يوغانلىماق، تەرەققىي قىلماق، چوڭايماق: بالىلار ئۆسمۈرلۈك مەزگىلىگە يەتكەندە ئۇلارنىڭ بەدىنى تېز ئۆسۈپ، كۈچ - قۇۋۋىتى ئارتىدۇ. ⑤ يېتىلمەك، يېتىشمەك، پەيدا بولماق: مۇشۇ ئون يىل ئىچىدە ئابدۇكېرىم ھاجى، تۇرسۇن توختى ھاجى، ئابدۇۋايىت ھاجى قاتارلىق دوردە گەرلەر ئۆسۈپ چىقتى. ⑥ ئاشماق، كۆپەيمەك، يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك: جىرىملارنىڭ تۈتۈش نىسبىتى 95 پىرسەنتكە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 12 پىرسەنت ئۆستى. ⑦ كۆچمە. روھلانماق، شادلاناق؛ ئۆرلىمەك: كۆڭلى ئۆسمەك. ⑧ كۆچمە. ئەسلىدىكىسىدىن ئاشماق، يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، ئۆرلىمەك: ئورنى ئۆسمەك. ئىناۋىتى ئۆسمەك. ماڭاشى ئۆسمەك.

ئۆزمۇر ئى. ئۆزۈۋاتقان يەنى ئۆزۈپ يېتىلىش دەۋرىدە تۇرۇۋاتقان بالا: ئۇ چاغلاردا مەن تېخى ئەمدىلا باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئۆزمۇر ئىدىم.

ئۆزمۇرلۈك سۈپ. ئۆزمۇر يېشىدىكى، ئۆزمۇر باسقۇچىدىكى: ئۆزمۇرلۈك مەزگىل. ئۆزمۇرلۈك دەۋر. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بالىلىقى، ئۆزمۇرلۈكى ۋە ياشلىق چاغلىرى كەلدى.

ئۆزمىشۇناس ئى<تېب> ئۆزمىشۇناسلىق مۇتەخەس...

سىسى، ئالىمى.

ئۆسمىشۇناسلىق ئى<تېب> ئۆسمىنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى، ئۆسۈشى، ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئۆسۈش ئى<بىيول> جانلىقلارنىڭ مۇئەييەن تۈرمۇش شارائىتىدا ھەجمى ۋە ئېغىرلىقىنىڭ تەدرىجىي ئارتىشى. ئادەتتە ئۇ ئۆسۈش ھۇجەيرىلىرىنىڭ بۆلۈنۈپ، سانىنى ئارتتۇرۇشى ۋە چوڭىيىپ ھەجمىنى كېڭەيتىشى ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ.

ئۆسۈشمەك «ئۆسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۆسۈك سۈپ. ئۆسۈپ كەتكەن، ئۇزۇن ئۆسكەن، ئۆسۈكلۈك: ئۆسۈك ساقال. ئۆسۈك چاچ.

ئۆسۈم ئى<س ئىق> ئۆتنە ـ يېرىم پائالىيىتىدە قەرز ئالغۇچى قەرز بەرگۈچىگە تۆلەيدىغان ھەق. دىرىنىڭ بەلگىلىك نىسبىتى بويىچە ھېسابلىنىدۇ.

ئۆسۈمتە ئى. دىيال. دەرەخلەردە پوقاقتەك چىقىپ قالىدىغان مۇدۇرچەك (كېسەللىك).

ئۆسۈمسىز سۈپ. ئۆسۈمى يوق، ئۆسۈم بېرىلمەيدىغان ياكى ئېلىنمايدىغان: ئۆسۈمسىز پۇل. ئۆسۈمسىز قەرز. * ئوبوروت مەبلىغى قىلىش ئۇچۇن، بانكىنىڭ تۆۋەن ئۆسۈملۈك ياكى ئۆسۈمسىز مەخسۇس قەرز بېرىشىنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك.

ئۆسۈملۈك I سۈپ. ئۆسۈمى بار، مەلۇم مۇددەت بويىچە ئۆسىدىغان: ئۆسۈملۈك قەرز. * قۇرۇلۇش بانكىسىدىن تۆۋەن ئۆسۈملۈك پۇل قەرز ئالدىم.

ئۆسۈملۈك II ئى<بوت> جانلىقلارنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. بۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھۇجەيرىلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە ھۇجەيرە پوستى بولىدۇ. ئادەتتە خلوروفىلى بولىدۇ. كۆپچىلىكى نېئورگانىك ماددىلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ، نېرۋىسى بولمايدۇ.

ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى <بوت> مەلۇم رايوننىڭ يەر يۈزىنى قاپلاپ تۇرغان، مەلۇم زىچلىققا ئىگە بولغان نۇرغۇنلىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىغىندىسى.

ئۆسۈملۈكشۇناسلىق ئى< بوت> ← **بوتانىكا**.

ئۆشە ئى. توشقان تۇتىدىغان تور: ئۆشە قويماق.

ئۆشەمەك پ. دىيال. قاپىقىنى تۇرمەك، دومىيماق، ئاچچىقلانماق،

ئۆشرە ئى [ئە] <دىن> ئىسلام دىنىدا ھەربىر ئائىلە ئۆز ئاشلىقىنىڭ ئونىدىن بىرىنى دىنىي مۇئەسسەسىلەرگە ياكى كەمبەغەللەرگە بېرىش بەلگىلەنگەن، بېرىلىدىغان مۇشۇ قىسىم ئۆشرە دەپىلىدۇ: ئۆشرىسىنى ئايرىماق. ئۆشرە بەرمەك. ئۆشرە ئالماق.

ئۆشرە ـ زاكات ئۆشرە ۋە زاكات: سايىم چوڭ ئۆيگە يېقىنلاشقان چاغدا، باشقا بىر سوئالنى سوراپ قالدى: قارىم، ئۆشرە ـ زاكاتنىڭ قانداق ساۋابى بار؟

ئۆشرىچى ئى. ئۆشرە يىغقۇچى.

ئۆشنە I ئى. مۇرە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى: ئىسمائىل سوپۇم ئېغىر خالتىسىنى ئۆشنىسىدىن ئېلىپ، ئىشكىنىڭ يېنىدىلا قويدى.

ئۆشنە II ئى [لات] <بوت> لىشايىنىكلارنىڭ بىر تۈرى. ئۆسۈملۈك تېنى يىپسىمان، دەرىخىنىڭ شاخ، غوللىرىدىن تۆ-

ۋەنگە ساڭگىلاپ ئۆسىدۇ. رەڭگى كۇل رەڭ. نۇرغۇنلىغان ئىنچىكە ھەم قىسقا يان شاخلىرى بولىدۇ. تۈۋى قىسمى بىلەن قارىغاي ياكى باشقا دەرەخلەرنىڭ قوۋزىقىغا يېپىشىۋالىدۇ. دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش روللىرى بار.

ئۆكەركە سۈپ. دىيال. چىرايلىق، ئوماق.

ئۆكتە ئى. قارشى تەرەپنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىگە قارشى چىقىش مەقسىتىدە قىلىنغان نارازىلىق، قارشىلىشىش پائالىيىتى: ئۆكتە قوپماق. ئۆكتە قىلماق.

ئۆكتەبىر ئى [ر] < ئاستر> ① قەدىمكى رىم خىرىستىيانچىلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن بىرىنىڭ نامى. ئۇ مىلادىيە كالېندارىنى تۈزۈشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئايىنى شۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. ② مىلادىيە كالېندارى بويىچە 10 ـ ئاينىڭ نامى، ئونىنچى ئاي.

ئۆكتەم سۈپ. ئۇششۇقلۇق قىلىپ يۈرۈپ، باشقىلارغا ئۆز تەسىرىنى، سۆزىنى ئۆتكۈزىدىغان؛ بىشىم، ئۇششۇق: ئۆكتەم ئادەم. * بىز ئۇنداق ئۆكتەملەرگە قانۇننىڭ كۈچىنى كۆرسىتىپ قويىمىز.

ئۆكتەملىك ئى. بىشىملىك، ئۇششۇقلۇق، ئۆكتەملەرگە خاس قىلىق ـ ھەرىكەت: ئۆكتەملىك قىلماق. * ئۇ ئايشەمنىڭ دادىسىنىڭ قوپال مۇئامىلىسى ۋە ئۆكتەملىك بىلەن قىلغان سۆزىدىن چۆچۈپ قالدى.

ئۆكتىچى ئى. قارشى تەرەپنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىگە قارشى چىققۇچى، ئۇلار بىلەن قارشىلاشقۇچى: ئۆكتىچىلەر مۇشۇ ئايىنىڭ ئاخىرى تىرىپولىغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قوزغاپ قېلىشى مۇمكىن. * ئۆكتىچى پارتىيە.

ئۆكتىچىلىك ئى. قارشى چىقىش، زوراۋانلىق قىلىش، قارشى تۇرۇش پائالىيىتى، زورلۇق: ئۆكتىچىلىك ئۆكتىچى پارتىيىنىڭ تۈپ خاراكتېرى.

ئۆكچە ئى ① <ئانات> پۇتنىڭ تاپان قىسمى. ② ئاياغ كىيىمنىڭ پاشنىسى.

ئۆكچىلىك سۈپ. ئۆكچىسى بار، ئۆكچە چىقىرىپ تىكىلگەن؛ پاشنىلىق: لۇكچەكلەر ئۇنى قاتتىق ئۆكچىلىك ئاياغلىرى بىلەن بىرھازا تېپىپ ـ دەسسىگەندىن كېيىن ياقىسىنى يىرتىپ، يۇرىكىنى تۇتۇپ كۆردى.

ئۆكسۈتمەك «ئۆكسۈمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغنى ئۆكسۈتمەك. گۆشنى ئۆكسۈتمەك.

ئۆكسۈز ئى. دىيال. يېتىم، تەمتىرەپ قالغان ئادەم.

ئۆكسۈشمەك «ئۆكسۈمەك II »پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۆكسۈك سۈپ. دىيال. كەم، ئاز.

ئۆكسۈكلۈك ئى. دىيال. كەمنى تولدۇرىدىغان بۆلەك ياكى نەرسە.

ئۆكسۈمەك I پ ① مۆلچەرلەنگەن سانغا يەتمەي قالماق، كېمىپ قالماق: كىرىسلو ئېلىشقا پۇلۇم ئۆكسۈدى. ② تۆگمەك، ئۇزۇلمەك، كەم بولماق: بۇ كۈنلەردە قىزنىڭ كۆزىدىن ياش ئۆكسۈمەيتتى.

ئۆكسۈمەك II پ. ئۆپكىدىمەك: ئۆكسۈپ يىغلىماق. *سىڭلىم كۆز يېشىنى ئېرتىپ، ئۆكسۈگەن پېتى سۆزدىن توختاپ قالدى.

ئۆكۈز ئى<زوئول> پىچىۋېتىلگەن بۇقا.

ئۆكۈزنىك قۇلقىغا تەمبۇر چالماق ← ئېشەكنىڭ قۇلقىغا راۋاب چالماق.

ئۆكۈزنىك قۇلقىغا ساتار چالماق ← ئېشەكنىڭ قۇلقىغا راۋاب چالماق.

ئۆكۈزلۈك سۈپ. ئۆكۈزى بار، ئۆكۈزگە ئېگە: توپاق چاغلىق بىرەر ئەركەك مال بېقىپ قويساق، ئۈزۈنغا قالماي، بىر ئۆكۈزلۈك بولۇپ قالارمىز دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭمۇ جايىنى قىلىپ قويدۇق.

ئۆكۈنچ ئى. پۇشايمان قىلىش تۇيغۇسى تۇپەيلى مەيدانغا كېلىدىغان ئەپسۇسلىنىش، ئېچىنىش، خاپىلىق، غەمكىنلىك: ئۆكۈنچ ئىچىدە قالماق. * ئۇنىڭ قەلبىنى قانداقتۇر بىر ئۆكۈنچ چىرمىۋالغاندى.

ئۆكۈنچلۈك سۈپ ① كىشىنى ئۆكۈندۈرىدىغان: ئۆكۈنچلۈك مەسىلە. ئۆكۈنچلۈك ئىش. ئۆكۈنچلۈك ۋەقە. ② ئۆكۈنچ تۇيغۇسى سېزىلىپ، چىقىپ تۇرىدىغان؛ ئۆكۈنچ ئىپادىلىنىدىغان، ئۆكۈنگەنلىكى ئۆزىدىن بىلىنىپ تۇرىدىغان: ئۆكۈنچلۈك ئاۋاز. ئۆكۈنچلۈك گەپ. * ئۇ قىز بۇ گەپنى ئۆكۈنچلۈك ئاھاڭدا قىلدى.

ئۆكۈندۈرمەك «ئۆكۈنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئاشۇ تىلسىملارنىڭ سىرىنى ئاچار ـ ئاچمايلا قېرىپ كەتتۇق. مانا بۇ بىزنى ئۆكۈندۈرىدۇ.

ئۆكۈنمەك پ. بىرەر نەرسىدىن ياكى ئىشتىن قاتتىق پۇشايمان يېمەك، پۇشايمان قىلماق، ئەپسۇسلانماق؛ ئېچىنماق، نادامەت چەكمەك: ئۇ ئىمتىھانغا كېچىكىپ قالغىنىغا بەكمۇ ئۆكۈندى.

ئۆكۈنۈشمەك «ئۆكۈنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز بۇ ئىشتىن قاتتىق ئۆكۈنۈشتۇق.

ئۆكىرەك سۈپ. دىيال. ئاتىنىڭ چوڭ ـ چوڭ سەكرەپ مېڭىشى.

ئۆگە ئى. تارس. دانىشمەن، ئاقىل: شۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم ئوردا ئۆگىلىرى ئوردىدىن ھەيدىلىشكە، ئىشتىن چەتلىتىلىشكە ئۇچرىدى.

ئۆگەتكۈچى ئى. تەربىيە بەرگۈچى، تەلىم بەرگۈچى، ئۇستاز: شوپۇرلۇقنى ئۆگەتكۈچى مۇئەللىم يېتىپ كەلدى ـ ده، كۇرسانتلارغا سالام بەردى.

ئۆگەتكۈزمەك «ئۆگەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەلەيباي نەچچە يىل يىغقان ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەرپ قىلىپ، مەدرىسە سالدۇرۇپ، خەلپەتكە ھەق بېرىپ، يۇرت بالىلىرىغا ئىلىم ئۆگەتكۈزۈپتۇ.

ئۆگەتمەك پ ① بىركىمگە بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىش ئۇسۇلىنى، يولىنى، بىرنەرسىنىڭ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتىنى چۈشەندۈرمەك، بىلدۈرمەك: ھۈنەر ئۆگەتمەك. ناخشا ئۆگەتمەك. ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگەتمەك. ② بىرەر نەرسىنى چۈشەندۈرمەك، سىڭدۈرمەك ۋە شۇ ھەقتە تەلىم بەرمەك، ئادەتلەندۈرمەك: ئەدەپ ئۆگەتمەك. قائىدە ئۆگەتمەك. سالامغا ئۆگەتمەك. ③ يول كۆرسەتمەك، ئېيتماق: ـــ مەن نېمە، مەن نېمە قىپتىمەن؟ ـــ دېدى يۈسۈپچوڭ بوغۇلۇپ، ـــ مەن ئۇنىڭغا ئېشىكىڭنى سات دەپ ئۆگەتتىممۇ؟

ئۆگەنچى سۈپ. يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقان، تېخى خام: بولۇپمۇ ئۆگەنچى چالغۇچىلار ئۇ خىل ئۇلۇچەمسىز ياسالغان چالغۇلارنى ئىشلەتمەسلىكى لازىم.

ئۆگەنمەك پ ① بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت قىلىش يولى، ئۇسۇلى ۋە بىلىم، تەجرىبە، ماھارەت قاتارلىقلارنى ئۆزلەشتۈرمەك، ئىگىلىمەك: ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنمەك. تېخنىكا ئۆگەنمەك. ئىلىم ئۆگەنمەك. ② دىققەت ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ تەكشۈرۈپ ياخشى بىلمەك، چۈشىنىپ يەتمەك، چۈشىنىۋالماق: جەمئىيەتنى ئۆگەنمەك. تۇرمۇش ئۆگەنمەك. ③ ئىلمىي تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە بىرەر نەرسە ياكى ھادىسىنىڭ نېمىلىكىنى، خاراكتېرىنى، تەبىئىتىنى بىلمەك، تەتقىق قىلماق: ئۇيغۇر شېئىرلىرىنى ئۆگەنمەك. * ئۇ شىنجاڭغا چىقىپ ئىشلىگەن توت يىلنىڭ مابەينىدە تىلنىلا ئەمەس، يەرلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشى، ئۆرپ ـ ئادىتىنىمۇ پۈختا ئۆگەنگەنىكەن. ④ ئۆرنەك قىلماق، ياخشى دەپ قارالغان تەرەپلىرىنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلماق، ئۈلگە ئالماق: بىز ئۇلارنىڭ روھىدىن ئۆگىنىمىز. ⑤ بىرەر نەرسە ياكى ئىش ـ ھەرىكەت بىلەن دائىم شۇغۇللىنىدىغان بولۇپ قالماق، ئۇنىڭغا ئادەتلەنمەك، كۆنمەك: يالغۇزلۇقتا ئۆگەنمەك. * ئۇ ھەر قايسى بالىنىڭ ئۆزىگە خاس مىجەزىگە يارىشا مۇئامىلە قىلىشىنى ئۆگەندى.

ئۆگەي سۈپ ① ئالدىدىكى بالىلارنىڭ ئۆز ئاتا ياكى ئاپىسى ئەمەس (بالىلارغا نىسبەتەن): ئۆگەي ئاتا. ئۆگەي ئانا. ② ھازىرقى ئالدىدا تۇرۇۋاتقان بالىلارنى ئۆزى تۇغمىغان (ئاتا ياكى ئاپىغا نىسبەتەن): ئۆگەي ئوغۇل. ئۆگەي قىز. ③ بىر ئاندىن تۇغۇلمىغان ياكى بىر ئاتىدىن بولمىغان، ئانىسى ياكى ئاتىسى باشقا (پەرزەنتلەر بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): نەچچە قېتىم ئۆلۈپلا تۇگىشەي دەپ ئويلىدىم. ئۆگەي بولسىمۇ يەنە شۇ ئىنىمغا تارتىشىپ، دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ كەلدىم. ④ كۆچمە. يات: باشقا يۇرتتىن كەلدى دەپ ئۆگەي كۆرۈپ قالارمۇ.

ئۆگەيسىنمەك پ. ئۆگەيلىك ھېس قىلماق، ئۆگەي كۆرمەك، ئۆگەي ھېسابلىماق: بالا ئۆگەيسىنىپ قالدى.

ئۆگەيسىنىشمەك «ئۆگەيسىنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ بالىلار بەكلا جىمغۇرلىشىپ كېتىشىۋاتىدۇ، ئۆگەيسىنىشىپ قېلىشمىغاندۇ؟ ـــ دەپ سوردى قاسىم ئايالى سانىيەدىن.

ئۆگەيلەتمەك «ئۆگەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنمۇ ئۇنىڭ دادىسىغا ئوخشاش بالىغا بولغان ئامراقلىقىم بىلەن ئوغلۇمنى ئۆگەيلەتمەي دەپ، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان بويتاق ياشاپ كېلىۋاتاتتىم.

ئۆگەيلەشمەك «ئۆگەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يېڭى ئالغان ئايالىم ئۆگەيلىمىگىنى بىلەن، ئۇنىڭ بالىلىرى بالامنى ئۆگەيلىشىپ ئارام بەرمەيۋاتاتتى.

ئۆگەيلەنمەك «ئۆگەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىزىمنى جېنىمدىن ئارتۇق كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن، ئۆگەيلىنىپ قالمىسۇن دەپ قايتا ئۆيلەنمىگەنىدىم.

ئۆگەيلىك ئى ① ئۆز پۇشتىدىن بولمىغانلىقى، ئۆز قارىندىن چىقمىغانلىقى ئۈچۈن غەيرىي كۆرۈپ سوغۇق مۇئامىلە قىلىش، ئىللىق مۇئامىلە قىلماسلىق قىلمىشى: ئۆگەيلىك قىلماق. ② ياتلىق: ئۇنىڭ يىغىسى بۇ گۈناھكار دۇنيانىڭ رەھىمسىز ئۆگەيلىكى ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتى، كۆتۈرگەن نالە ـ پەريادى

ئىدى.

ئۆگەيلىمەك پ ① ئۆگەي كۆرمەك، ئۆگەي ھېسابلىماق: بالىنى ئۆگەيلىمەك. ② يەكلىمەك، يات قاتارىدا ھېسابلىماق: بۇ بۆلۈمدىكىلەرنىڭ مېنى ئۆگەيلەيدىغانلىقىنى بىلىمەن، ئەمما كېرەك يوق، ھازىر بۇنىڭغىمۇ كۆنۈپ قالدىم.

ئۆگزە ئى. ئۆي ـ ئىمارەت تورۇسىنىڭ ئۈستى يۈزى، ئىمارەتنىڭ تۆپىسى: ئۆينىڭ ئۆگزىسى.

ئۆگزىسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر تۈرى. تۆۋەن تەرەپتىكى گۈللىرىنىڭ سېپى بىرقەدەر ئۇزۇن، ئۈستى تەرەپتىكى گۈللىرىنىڭ سېپى قىسقا بولۇپ، بارلىق گۈللەر بىر تەكشىلىكتە تۇرىدۇ. مەسىلەن، ئالما، نەشپۈت، دولانانىڭ گۈل رېتى.

ئۆگزىلىك سۈپ. ئۆگزىسى بار، ئۆگزىسى بولغان: ئۆلار كىچىك سېپىلغا ئوخشاپ كېتىدىغان دۆگلەك تامنىڭ ئىچىدە تىزىلىپ قىزىل ئۆگزىلىك ئىمارەتلەرنى كۆردى.

ئۆگسۈز دىيال ① سۈپ. يېتىم، ئاتا ـ ئانىسى يوق. ② ئى. تەمتىرەپ قالغان ئادەم، تەمتىرەپ يۈرگەن كىشى.

ئۆگۈ ئى. تارس. ئۇيغۇر دۆلىتىدىكى بىر ژىلايەتنىڭ ھۆكۈمرانىغا بېرىلىدىغان ئۆنۈان نامى.

ئۆگۈن رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈننىڭ ئەتىسىدىن كېيىنكى كۈن، يەنى ئەتىدىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ئۆنىمىسا ئەتە ئۆنا، ئەتە ئۆنىمىسا ئۆگۈنۈگۈ ئۆنا.

ئۆگۈنكى سۈپ. ئۆگۈن بولىدىغان، ئۆگۈن يۈز بېرىدىغان، ئۆگۈنلۈك: ئۆگۈنكى ئىش. ئۆگۈنكى ئەمگەك.

ئۆگۈنلۈك سۈپ. ئۆگۈن بولىدىغان، ئۆگۈن قىلىنىدىغان، ئۆگۈن يۈز بېرىدىغان، ئۆگۈنىگە ئاتاپ قويۇلغان: ئۆگۈنلۈك ئىش. ئۆگۈنلۈك تاماق.

ئۆگۈنلۈككە رەۋ. ئۆگۈنكى كۈندە، يەنى ئەتىدىن كېيىنكى كۈندە، ئۆگۈن: ـــ شۇنداق قىلىپ ئۆگۈنلۈككە مەنىشەتكە ئۆتىمەن دەملا؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

ئۆگىتىشمەك «ئۆگەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەربىيلەر مەشىق جەريانىدا ئوقۇغۇچىلارغا ھەرخىل قورالالارنى ئىشلىتىشنى ئۆگىتىشتى.

ئۆگىتىلمەك «ئۆگەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ ھە، ئۇنىڭ كالىلىرى شۇنداق ئۆگىتىلگەن، ـــ دېدى پادىچى خاتىرجەم ھالدا.

ئۆگىنىش ئى. ئادەمنىڭ ئىلىم ـ پەن، ھۈنەر ـ كەسىپ قاتارلىقلارنى ئىگىلەش پائالىيىتى: ئۆگىنىش قىلماق.

ئۆگىنىشمەك «ئۆگەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىدارىدىكى ياشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنۇان ئېلىش ئۈچۈن بەس ـ بەس بىلەن رۇس تىلى ئۆگىنىشتى.

ئۆگىنىلمەك «ئۆگەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆرستا بوغالتىرلىق تۈزۈمى بىلەن مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈملىرىگە دائىر بىلىملەر ئۆگىنىلدى.

ئۆڭ I ئى ① چىراي، يۈز، رەڭگى: ئۇلارنى ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، قارا چاچ، 40 ياشلاردىكى خۇشخۇي بىر خانىم كۈتۈۋالدى. ② تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپى: ئۆڭ جۇۋا. ئۆڭ تۇماق.

ئۆڭ تۇماق تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپىنى سىرتىغا كەلتۈرۈپ تىكىلگەن، تېشى رەخت بىلەن تاشلانمىغان تۇماق.

ئۆڭ جۇۋا سىرتقى يۈزى رەخت بىلەن تاشلانمىغان جۇۋا: ئۇ كىرپىلا ئۈچىسىدىكى ئۆڭ جۇۋىنى سېلىۋېتىپ، ئاندىن ئوتقا يېقىنلاشتى.

ئۆڭى ئۆڭچىمەك بىرەر ئىش ياكى قورقۇنچ تۇيغۇسىدىن چىراي، رەڭگى بىردىنلا بۇزۇلماق، ئۆزگىرىمەك؛ تاتارماق: ئۇ ئۆڭى ئۆچكەن ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

ئۆڭى يامان بەدىنىگە جاراھەت چىقسا ياكى بىرنەرسە كېسىۋەتسە ئاسان ساقايمايدىغان؛ ئۆڭى ناچار: ئۆڭى يامان ئادەم.

ئۆڭ II ئى. ئالدى، ئالدى تەرەپ: ئۇ ئىش ھازىرغىچە كۆز ئۆڭىمدىن كەتمەيدۇ.

ئۆڭەر ئى. دىيال. چاپاننىڭ ئىچ ـ تاش پەشلىرى.

ئۆڭتۇرتمەك «ئۆڭتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئۆڭتۇرمەك پ. ئىچىگە بىرەر نېمە قاچىلانغان نەرسىنىڭ ئاغزىنى پەسكە قاراتماق ياكى ئاغزىنى پەسكە، تەكتىنى ئۈستىگە قىلماق؛ دۇم قىلماق: چىنىنى جوزىغا ئۆڭتۇرۇپ قويماق.

ئۆڭتۇرۇشمەك «ئۆڭتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر نەچچە مېھمان پىيالىلىرىنى داستىخانغا ئۆڭتۇرۇشۇپ قويۇپ قويۇشتى.

ئۆڭتۇرۇلمەك «ئۆڭتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناسىر ئارقىغا ئۆڭتۇرۇلۇپ، بېشىنى دېزىل موتورغا ئۇرۇۋالدى.

ئۆڭدۇرمەك «ئۆڭمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەھەر ئىمزىدە يامغۇر كۆپ ياغىدۇ، سىرلارنى يۇيۇپ كەتمەسلىكى، ئۆڭدۇرۇۋېتىدۇ.

ئۆڭسۈرۈن سۈپ [ئۆڭ + سۈرۈن] سۈرۈن، سەت، يېقىمسىز: روزىمەتنىڭمۇ چىرايى ئۆڭسۈرۈن ئىدى.

ئۆڭسۈل ئى. رەڭگىروي، چىراي: ئۆڭسۈلى ئۆچمەك.

ئۆڭسۈلى ئۆچمەك رەڭگىرويى تاتارماق، چىرايى بىردىنلا بۇزۇلماق: سىياسىي كومىسسار رادىيوگرامىنى بىر قۇر ئوقۇپ چىقتى ـ دە، ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى.

ئۆڭسۈلى يوق ئۆڭى ئۆچكەن، قورقىقان، ھولۇقىقان، تەشۋىشكە چۈشكەن: ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلگەن بولۇپ، ئۆڭسۈلى يوق ئىدى.

ئۆڭكەر ئى. دىيال. كۆكرەكنىڭ ئىچكى قىسمى.

ئۆڭكەيمەك پ. دىيال. ئېچىشمەك، دوڭغايماق.

ئۆڭكۈر ئى<جۇغ> تاغ، تۆپىلىك قاتارلىقلاردىكى تەبىئىي ياكى سۈنئىي يوسۇندا چوڭقۇر ئويۇلغان جاي؛ غار.

ئۆڭكۈرلۈك سۈپ. ئۆڭكۈرى بار، ئۆڭكۈر شەكىلدە ياسالغان: سەھنىنىڭ ئوك تەرىپى ئۆڭكۈرلۈك تام، سەككىز قىرلىق دۆگىلەك كىرىش ئورنى، ئارقىسى پېشايۋان، ئۆينىڭ پەنجىرلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئۆڭكۈرمەك پ. دىيال. دۇم قىلىپ ئارتماق.

ئۆڭگە ئى. تارس. ئاغىنە، دوست: مېلىك مىڭغا يەتكۈچە، ئۆڭگەك مىڭغا يەتسۇن (ماقال).

ئۆڭگەك سۈپ ① ناھايىتى ئاسان ئۆڭۈپ كېتىدىغان، رەڭگى پات ئۆڭىدىغان: ئۆڭگەك رەخت. ② كىشىگە ئۆڭگىلى ئارانلا تۇرىدىغان: ئۆڭگەك ئادەم.

ئۆڭگۈل سۈپ. دىيال. غەلىتە، بىرقىسما، بىر قانداق.

ئۆڭلۈك سۈپ. ئۆڭى بار، ئۆڭى بولغان: بۇغداي ئۆڭلۈك يىگىت. * سادىق ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، قىسقا بۇرۇتى بار، قىرىق ياشلاردىكى بىر ئادەمنى تونۇۋالدى.

ئۆڭمەك پ ① ئەسلىدىكى رەڭگىنى يوقاتماق، ئۆزگەرمەك؛

ئۆچمەك: بۇ رەخت ئاسان ئۆڭدۇ. ② تاتارماق، ئۆزگەرمەك، بۇزۇلماق، ئاقارماق (چىراي ھەققىدە): شەھەر باشلىنىڭ كېلىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغان قۇددۇسنىڭ چىرايى ئۆڭدى.

ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ ← ئۆڭۈپ ـ ئۆچۈپ: بۇنداق گەپلەر چىققاندا، ساۋۇتجان ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ كىتاب ئوقۇغان بولۇپ ئولتۇ ـ رۇۋالاتتى.

ئۆڭۈپ ـ ئۆچۈپ چىرايى ئۆڭۈپ ھەم تاتىرىپ: ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىردىنلا ئۆڭۈپ ـ ئۆچۈپ ھېچ ئولتۇرالماي قالدى.

ئۆڭۈشمەك «ئۆڭمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۆلەر ـ تىرىلىشگە قارىماي قاتتىق ھېرىپ ـ چارچىشىغا، ئېغىر جەبىر ـ جاپا، ئېغىر ئاقىۋەتكە قېلىشىغا پەرۋا قىلماي: جېنى ئاز قالغان ئىت ئۆلەر ـ تىرىلىشگە قارىماي بەدەر قېچىپتۇ.

ئۆلەرمەن سۈپ. ئۆلەي دەپ قالغان، كۈچ ـ مادارىدىن كەتكەن، ئىنتايىن ئاجىز، جانسىز: ئۆلەرمەن ئادەم. ئۆلەرمەن ئات. * ئۆلەرمەن ئېشەك ئولتۇرۇپ تېپەر (ماقال). * ئۆلۈشتىن قورقما، ئۆلەرمەن بولۇپ ياشاشتىن قورق (ماقال).

ئۆلەرمەنلىك ئى. ئىشقا يارىماسلىق، جانسىزلىق، ئاجىزلىق.

ئۆلەڭ ئى. ناخشا؛ توي ـ تۆكۈندە ئېيتىلىدىغان بىر خىل خەلق ناخشىسى: يىراقتىن ئۆلەڭ ئاھاڭى ئاڭلىنىۋاتىدۇ. * ھاي ـ ھاي ئۆلەڭ، ھاي ئۆلەڭ، قىز كېلىدۇ يار سەنەم. * ھاي ـ ھاي ئۆلەڭ، ھاي ئۆلەڭ، تويلىشىڭدۇر، ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر.

ئۆلەڭچى ئى. ئۆلەڭ ئېيتقۇچى كىشى: سورۇنغا پېشقەدەم ئۆ ـ لەڭچى قاسىمبېك كىرىپ كەلدى.

ئۆلەڭلىمەك پ. دىيال. يۆتكىمەك؛ تېرىماق.

ئۆلەن ئى. دىيال. خۇش پۇراق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، ئۇنى يېگىلى بولىدۇ.

ئۆلەي «ئۆلمەك» پېئىلىنىڭ بۇيرۇق ـ تەلەپ مەيلىدىكى I شەخسىنىڭ بىرلىكى.

ئۆلەي دېمەك قاتتىق قىينالماق، قىيىن ئەھۋالدا قالماق: ئىسسىقنىڭ دەردىدىن ئۆلەي دېدىم.

ئۆلەي ـ ئۆچەي دېگەندە ھېرىپ جېنى ئاز قالغاندا، مادا ـ رىدىن كەتكەندە: ئۆلەي ـ ئۆچەي دېگەندە، بىر ـ بىرىمىزنى يۆلەپ يۈ ـ رۈپ، خەلىپە ھارۇن رەشىدنىڭ سارىيىغا كەلدۇق.

ئۆلتۈرگۈزمەك «ئۆلتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكسىيەتچى مەنجىڭ ھۆكۈمىتى چېرىك چىقىرىپ، نۇزۇگۈمنى تۇتۇپ كېلىدۇ ھەمدە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ چېپىپ ئۆلتۈرگۈزىدۇ.

ئۆلتۈرگۈزۈشمەك «ئۆلتۈرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆلتۈرگۈزۈلمەك «ئۆلتۈرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆلتۈرمەك «ئۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تور ـ پاقنى چىمدىپ ئۆلتۈرۈپتۇ(ماقال). * غەزەپلەنگەن بۆرە شۇ يەردىلا ھېيـ ـلىگەر تۇلكىنىڭ ئۆچەي ـ قارنىنى يېرىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

ئۆلتۈرۈشمەك «ئۆلتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئادەملەر ھامان بىر ـ بىرىنى ئۆلتۈرۈشەتتى.

ئۆلتۈرۈلمەك «ئۆلتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بىر سوتكىلىق جەڭدە دۈشمەننىڭ 150 تىن كۆپرەك ئەسكىرى ئۆلتۈرۈلدى.

ئۆلچەتمەك «ئۆلچىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغاچنى ئۆلچەتمەك. يەرنى ئۆلچەتمەك.* چۈشتىن بۇرۇن دوختۇرخانىغا بېرىپ قان بېسىمىنى ئۆلچىتىپ كەلدىم.

ئۆلچەش ئى ① ئەسۋابلار ئارقىلىق بوشلۇق، ۋاقىت، تېمپېراتۇرا، تېزلىك قاتارلىقلارغا ئائىت سانلىق قىممەتلەرنى بېكىتىش. ② يەر شەكلى ۋە شەھەرلەرنىڭ ئورنىنى بەلگىلەش ـ كىمۇ قارىتىلىدۇ.

ئۆلچەش ئىلمى <بەن> يەر يۈزىنىڭ ھەربىر قىسمىنىڭ ئورنى، شەكلى ۋە چوڭ ـ كىچىكلىكىنى ئۆلچەشنى ۋە ئۇنى قە ـ غەزگە خەرىتە قىلىپ سىزىپ چىقىشنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئۆلچەش ـ سىزىش <بەن> ئۆلچەش ئېلىپ بېرىش ۋە خە ـ رىتە سىزىش ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئۆلچەشمەك « ئۆلچىمەك »پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يەر ئۆلچەشمەكتە ئىدى.

ئۆلچەك ئى. ئۆلچەم: ئۇينىڭ ئۆلچىكى بار، ئوتتۇرىسىدا كۆلچىكى بار (ماقال).

ئۆلچەم ئى ① نەرسىلەرنىڭ ھەجمى ياكى چوڭ ـ كىچىكلە ـ كىنى بەلگىلىگۈچى نومۇر؛ رازمېر: كىيىم ئۆلچىمى. ئۆلچەمگە توشماق. ئۆلچەمنى تۆۋەنلەتمەك. ② شەيئىلەرنى ئۆلچەش ياكى ئۇنىڭغا باھا بېرىشتە تايىنىدىغان قانۇن ـ قائىدە، مىزان. ③ ئۆزى مۇڭلىق دەپ قارىلىپ، باشقا شەيئىلەرنى سېلىشتۇ ـ رۇشقا ئىشلىتىلىدىغان نەرسە ياكى شەيئى: ئۆلچەم تېشى.

ئۆلچەم بىرلىكلىرى شەيئىلەرنىڭ ھەجمى، چوڭ ـ كىچىك ـ لىكى، ھەرىكەت ھالىتى، ئېغىرلىق ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلە ـ رىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئومۇم تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان بىرلىكلەر. مەسىلەن، كىلوگىرام، سەر، مېتىر، سائەت، ئوم ۋە باشقىلار.

ئۆلچەمسىز سۈپ. ئۆلچەمگە توشمىغان ياكى توشايدىغان، ئۆلچەم ئاساس قىلىنمىغان؛ لاياقەتسىز: ئۆلچەمسىز ئاياغ. ئۆلچەمسىز ئوق.

ئۆلچەمشۇناس ئى. ئۆلچەمشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى.

ئۆلچەمشۇناسلىق ئى. ئۆلچەم سىستېمىسى ياكى ئۆلچەش ئۇسۇلى ھەققىدىكى پەن.

ئۆلچەملەشتۈرمەك «ئۆلچەملەشمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئالدى بىلەن كۆچەت تىكىلىدىغان يەرلەرنى تەكشى تۈزلەپ، يول، ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرى ۋە ئورمان بەلباغلىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈپ، كۆچەتلەرنىڭ سۈپەتلىك تىكىلىشىگە ئاساس يارىتتى.

ئۆلچەملەشتۈرۈشمەك «ئۆلچەملەشتۈرمەك»پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ناھىيەدىكى بازار باشقۇرۇش تارماقلىرى بازارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئۆلچەمسىز تارازىلارنى بىر تۇتاش ئۆلچەملەشتۈرۈشتى.

ئۆلچەملەشتۈرۈلمەك «ئۆلچەملەشتۈرمەك»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاۋارلار ئۆلچەملەشتۈرۈلدى.

ئۆلچەملەشمەك پ. ئۆلچەمگە مۇڭلاشماق، ئۆلچەملىك بولماق: تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى چوقۇم ئۆلچەملەشكەن تىلدا سۆزلەشتە، يېزىشتا باشلامچىلىق رول ئوينىشى لازىم.

ئۆلچەملىك سۈپ ① مۇئەييەن ئۆلچەمگە ئىگە بولغان، ئۆلچەم ئاساسىدا ئىشلەنگەن، ئۆلچەمدىكى: ئۆلچەملىك ئوغۇت.

* ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى، ئەگەر ئۆلچەملىك رەسمىنى تەلەپ قىلساڭلار بىر پارچە بېرەي. ② ئۆلچەم قىلىنغان، ئۆلچەم قىلىپ بەلگىلەنگەن: ئۆلچەملىك ۋاقىت.

ئۆلچەملىك تىل <تىل> مىللىي ئورتاق تىلىنىڭ پىششىقلانغان، قېلىپلاشتۇرۇلغان شەكلى، يەنى ئەدەبىي تىل.

ئۆلچەملىك ۋاقىت <ئاستر> ① بىرلىككە كەلگەن ئۆلچەملىك ۋاقىت رايونى ئىچىدىكى ھەرقايسى جايلار ئورتاق ئىشلىتىدىغان ۋاقىت. ئادەتتە بۇ ۋاقىت رايونى ئوتتۇرىسىدىكى مېرىدىيانىنىڭ ۋاقتى ئۆلچەم قىلىنىدۇ. ② بىر دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ئورتاق قوللىنىدىغان ۋاقىت. ئادەتتە پايتەخت تۇرۇشلۇق ۋاقىت رايونىنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى ئاساس قىلىنىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى (بېيجىڭ ۋاقتى) شەرقىي 8 ـ ۋاقىت رايونىدىكى ئۆلچەملىك ۋاقىت بولۇپ، نۆل گىرادۇسلۇق باش مېرىدىيان جايلاشقان مەركىزىي ۋاقىت رايونىدىن سەككىز سائەت ئىلگىرى تۇرىدۇ.

ئۆلچەنمەك «ئۆلچىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۇنياداكى مۇھەببەتتىن ئۇلۇغ نەرسە بولمىسا كېرەك، ئۇنىڭ پاكلىقى ۋىجدان بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

ئۆلچىمەك پ ① نەرسىلەرنىڭ ئۇزۇنلۇقى، چوڭ-كىچىكلىكى، ئېغىرلىقى، ھەجمى ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئېنىقلىماق: سۈنىڭ مىقدارىنى ئۆلچىمەك. پاختىنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچىمەك. *يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس (ماقال). * سايەڭگە قاراپ بويۇڭنى ئۆلچىمە (ماقال). ② كۆچمە. بىرەر مەسىلە ھەققىدە ئەتراپلىق مۇلاھىزە يۈرگۈزمەك، ئۇنىڭ پايدىلىق ياكى زەرەرلىك تەرەپلىرىنى ھېسابقا ئالماق؛ مۆلچەرلىمەك: سابىر قاسىمنىڭ پىكرىنى ئۆلچەپ كۆرۈۋاتقاندەك قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئويلىنىپ تۇردى-دە، قاسىمغا قارىدى.

ئۆلكە I ئى. مەمۇرىي رايونلارنى بۆلۈش بىرلىكى، مەركەزگە بېۋاستە قارايدۇ.

ئۆلكە II سۈپ. ئېرىق، ئۆستەڭ سۈيى بىلەن تېرىلىدىغان، كۆكەرتىلىدىغان: ئۆلكە يەر.

ئۆلكىلىك سۈپ ① ئۆلكىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئۆلكە دەرىجىلىك: خەتنىڭ ئاخىرىغا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ۋە باش قوماندان جىن شۇرېن دەپ قويۇلغانىكەن. ② ئۆلكىگە قاراشلىق، ئۆلكە قارىمىقىدىكى: ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن.

ئۆلگۈچى ئى. ئۆلگەن كىشى: كىشىلەر ئەپەندىمدىن ئۆلگۈچىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلسا، ئەپەندىم ئۇنىماپتۇ.

ئۆلگۈدەك رەۋ. ناھايىتى، ناھايىتى بەك، ئىنتايىن؛ قاتتىق: ئۆلگۈدەك قورقماق. ئۆلگۈدەك ئۇسساپ كەتمەك. * نۇرۇم بىلەن غۇنچەم بىر ـ بىرىنى ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرۈشەتتى.

ئۆلگۈر سۈپ. بىركىم ياكى نەرسىگە نىسبەتەن نارازىلىقىنى، نەپرىتىنى ئىپادىلەيدىغان، «ئۆلۈمگە لايىق، ئۆلۈمگە تېگىشلىك» دېگەن مەنىلەردىكى قارغىش سۆزى: مەن ئۇنى «ئۆلگۈر دەججال! يەنە جەھەل قىلىدىغان بولساڭ، قاماپ قويىمەن!» دەپ قورقۇتۇپ قويغانىدىم.

ئۆلمەك پ ① ھاياتى تۈگىمەك، ياشاشتىن توختىماق، قازا قىلماق؛ ھالاك بولماق: بېيتىپ ئۈلگۈچە، ئېيتىپ ئۆل (ماقال). ② يوق بولماق، يوقالماق، تۈگىمەك، تۈگەشمەك، نابۇت بولماق: يەرلەر شورلىشىپ كېتىپ زىرائەتلەر ئۆلدى. * نۇرغۇن ۋاقتىم ئۆلدى. ③ كۆچىدىن، رولىدىن قالماق؛ بىكار قىلىنماق: كىنو بېلىتى ئۆلدى. * ئەگەر پاختا، ئاشلىق بېلەتلىرى مۇشۇ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىشلىتىلمىسە ئۆلىدۇ. ④ ئىناۋىتى، ئەھمىيىتى تۈگىمەك: شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئەمگىكىم ئۆلدى. * ئاشپەزچىلىك دېگەن ئۆلمەيدىغان ھۈنەر. ⑤ ئۆز خۇسۇسىيىتىنى، سۈپىتىنى، قەدرى ـ قىممىتىنى يوقاتماق؛ ئىشلەتكىلى بولمايدىغان ھالەتكە كەلمەك، چۈشۈپ قالماق: ئۆلگەن ئېلېكتر مېيى. ئۆلگەن ھاك. ⑥ ناھايىتى قاتتىق بېرىلمەك، ئۆزىنى ئۇرماق: بالىلار كىنو دېسە ئۆلۈپ بېرىدۇ. * ئۇ بالىسى ئۈچۈن ئۆلۈپ بېرىدۇ.

ئۆلگەندىن كېيىن ياسىن ئوقۇماق ئىشتىن بۇرۇن چارە ـ ئامال قىلماي، ئىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئامال ئىزدىمەك: ئۆلگەندىن كېيىن ياسىن ئوقۇشنىڭ پايدىسى يوق. يولىنى تېپىپ كېتىشىلىسلا مەيلىغۇ، زاھىتمۇ يامان بالا ئەمەس.

ئۆلۈپ تۇرماق بىرەر نەرسىگە، ئىش ـ ھەرىكەتكە ھەددىدىن زىيادە بېرىلمەك؛ شۇنىڭغا يېتىشىنى ياكى قىلىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلماق: كىچىك بالا دېگەن كىنو دېسە ئۆلۈپ تۇرىدۇ. * ئۇ دېگەن بىر توپ مەستانىسى، شۇڭا توپ دېسە ئۆلۈپ تۇرىدۇ.

ئۆلىمگۈر سۈپ «ئۆلۈشكە لايىق بولسىمۇ ئۆلمىگەن، ئۆلۈشكە تېگىشلىك تۇرۇپ ئۆلۈم كەلمىگەن، ئۆلۈشكە ھەقلىق» دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدىغان قارغىش سۆزى: ئون نەچچە كۈن بولدى، مېنى بۇ ئىككى ئۆلىمگۈر قاراقچى بۇلاپ بۇ يەرگە ئەكېلىۋالدى.

ئۆلۈشمەك «ئۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاپتوبۇس يارىدىن چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆلۈشتى.

ئۆلۈك ① ئى. ھاياتى تۈگىگەن كىشى، جانسىز تەن، ئۆلگەن ئادەمنىڭ جەسىتى؛ جەسەت: ئۆلۈكنى يۇماق. ئادەم ئۆلۈكى. * ھەر كىم ئۆز ئۆلۈكى ئۈچۈن يىغلار (ماقال). ② ئى. ھايۋان، قۇرت ـ قوڭغۇز قاتارلىقلارنىڭ ئۆلگەن، جېنى چىققاندىن كېيىنكى تېنى؛ تاپ، مۇردا: ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەپتۇ (ماقال). ③ سۈپ. ھاياتىدىن، جېنىدىن ئايرىلغان؛ ئۆلگەن، جېنى چىققان، ھاياتى تۈگىگەن، جانسىز: ئۆلۈك ئات. ئۆلۈك ئېشەك. ④ سۈپ. كۆچمە. قارىسىغا، ئىلمىي ئۇسۇلدا ئەمەس، جانلىق بولمىغان: لېكىن سىياسەتنى ئۆلۈك ھالدا قوللىنىشقىمۇ بولمايتتى. * ئۆلۈك يادلىۋالماق. ⑤ سۈپ. كۆچمە. ئاقمايدىغان، تىنىپ كەتكەن؛ بىر جايدا ئۇزۇن تۇرۇپ كەتكەن: ئۆلۈك سۇ. ⑥ سۈپ. دەسسىلىپ ناھايىتى يۇمشاق بولۇپ كەتكەن، ئۇۋاق ھەم يۇمشاق: ئۆلۈك توپا. ⑦ سۈپ. خۇنۇك؛ نۇرلۇق ئەمەس، جانسىز: ئۆلۈك كۆز.

ئۆلۈك توپا دەسسىلىپ ئۇۋاق، يۇمشاق بولۇپ كەتكەن توپا.

ئۆلۈكتىن پەيشەنبىلىك تىلمەك قىلچە ئىمكانىيىتى يوق، قەتئىي مۇمكىن بولمايدىغان ئىشنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلماق: بۇ خۇددى ئۆلۈكتىن پەيشەنبىلىك تىلگەندەك بىر ئىش بولدى-دە.

ئۆلۈك سۇ <سۇ> ئاقمايدىغان، ئايىغى چىقىرىلمايدىغان سۇ.

ئۆلۈككە جان تىلمەك مۇمكىن بولمايدىغان بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىمەن دەپ قورۇق ئاۋارە بولماق، مۇمكىن بولمايدىغان، ئىمكانىيىتى يوق ئىشتىن بىھۇدە ئۈمىد كۈتمەك: ـــ سىز بۇ ئىشتىن ئۈمىد كۈتمەڭ، ئۆلۈككە جان تىلمەڭ، پايدىسى يوق

ئۇكام، ـــ دېدى ئۇ ماڭا نەسىھەت قىلىپ.

ئۆلۈك مال <سودا> بېسىلىپ قالغان، سېتىلىش يولى راۋان بولمىغان كاسات مال.

ئۆلۈكى ئارتۇق مىڭ ھەسسە ياخشى، سېلىشتۇرۇپ مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىدە ياخشى (كىشىلەرنى بىر ـ بىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا): ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدىن رەنانىڭ ئۆلۈكىمۇ ئارتۇق.

ئۆلۈكىنى ئارتماق ① قارشى تەرەپكە ئۆزىنىڭ ھەممە ئېغىرلىقىنى ئارتماق، ھەممە ئىشتا يۆلىنىۋالماق: ـــ ئۇنى ئاز دېگەندەك يەنە... ئۆلۈكۈمنى ئارتىپ خەلقئالەم ئالدىدا بېشىڭىزنى كۆتۈرەلمەس قىلىپ قويدۇم، ـــ دەپ سۆزلىگىلى تۇردى قىز. ② ئۇشۇق ـ لۇق قىلماق: ئەگەر ئۇنىڭغا تېگىپلا قويسىڭىز سىزگە ئۆلۈكىنى ئارتىدۇ.

ئۆلۈكىنى ساتماق ← ئۆلۈكىنى ئارتماق: ـــ بىزدىن پۇل تەلەپ قىلىشقا پېتىنىدىغان نەچچە جېنىڭ بار؟ ھوي ئۆلۈكىنى ساتىدىغان گاداي، ـــ دېدى ئەسكەر.

ئۆلۈكخانا ئى [ئۆلۈك+خانا] ئۆلۈك ساقلايدىغان، ئۆلۈك ـ نى ۋاقتىنچە قويۇپ قويىدىغان ئۆي: مېنى ھېلىقى ئۆلۈكخانىغا، دادامنى ئۇنىڭ يېنىدىكى ئامبارغا سولىدى. ئۇزۇن كېچە ئۈيقۇسىز ئۆتتى.

ئۆلۈم ئى. ئورگانىزمدىكى ھاياتىي پائالىيەتنىڭ توختىشى، تۇگىشى؛ تىرىك ئورگانىزم ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىشى؛ ھالاكەت، يوقىلىش: ئۆلۈم جازاسى. ۋاقتسىز ئۆلۈم. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنماق.

ئۆلۈم بۇرنىغا پۇرىماق ئۆمرىنىڭ ئاز قالغانلىقىنى، ئەجەل ـ نىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى تۇيماق، ئەجىلى توشۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلماق: ئۇروش دېگەندە ھەر مىنۇتتا ئۆلۈم بۇرنۇڭغا پۇراپ تۇرىدۇ.

ئۆلۈم جازاسى <قا> جىنايەتچىنى ھايات‌تىدىن مەھرۇم قىلىدىغان جازا.

ئۆلۈمتۇك سۇپ. ئۆلەر ھالەتكە يەتكەن، ئۆتە زەئىپ، نىمجان: ئۆلۈمتۇك خوتۇن. ئۆلۈمتۇك ئادەم.* كىم ئويلىسۇن، بۇ ئۆلۈمتۇك ئادەم ئارقىسىغا سەنتۇرۇلۇپ ئېرىققا دۇم چۈشتى ـ دە، باش ـ كۆزى قانغا بويالدى.

ئۆلۈمتۇكلۇك ئى. نىمجانلىق، زەئىپلىك، ئۆلەرمەن ھالەت: ئۇنىڭ ئۆلۈمتۇكلۇكى تۇپەيلىدىن، ئاخىر بۇ ۋەقە يۈز بەردى.

ئۆلۈملۈك ① ئى. مېيىتنى ئۇزىتىش ئىشى ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇن لازىم بولىدىغان رەخت، پۇل قاتارلىق نەرسىلەر: قاسىم ئاكا ئۆزىنىڭ ئۆلۈملۈكى ئۇچۇن ئاتاپ قويغان ئاخىرقى پۇللىرىنى زاۋۇت باشلىقىغا ئۆزاتتى. ② سۇپ. ئۆلۈم ھادىسىسى يۈز بەرگەن، ئۆلۈم چىققان: ئۆلۈملۈك ئۆي. ئۆلۈملۈك بولۇپ قالماق.

ئۆلۈمنامە ئى [ئۆلۈم + نامە] بىرىكمىنى ئۆلتۇرۇش، يوق قىلىش ھەققىدىكى ھۆكۈم ياكى بۇيرۇق؛ ئۆلۈم خەت: خەن دارىن سېيىت نوچىنىڭ قولىدىن مادوتەي يېزىپ بەرگەن ئۆلۈمنامىنى ئېلىپ ئوقۇپ، كۆڭلىدە خۇشال بوپتۇ.

ئۆلۈم ـ يېتىم ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن بولغان ئۆلۈم، مۇسىبەت: ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرى.

ئۆلۈما (ئۆلۈماسى) ئى [ئە] ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق تەلىماتلىرىنى بىلىدىغان، دىنىي جەھەتتىن يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان كىشى؛ دىنىي ئالىم: ئۇ 15 ياشقا كىرگەندە ھەممە كىتابلارنى ئوقۇپ، جىمى بىلىملەرنى ئىگىلەپ ئۆلىما بولۇپ يېتىـ شىپتۇ.

ئۆلۈمالىق سۇپ. ئۆلۈمالاردا بولىدىغان، ئۆلۈمالارغا خاس: بىر ئايدىن كېيىن «خەتمىقۇرئان» قىلىشقا مۇۋاپىق بولغان كۈنۈم، مېنى كۈتۈپ تۇرغان ئۆلۈمالىق شۆھرىتى، قازى مەنسەپلىرى ھەققىدە سۆزۈشتە قىلمايلا، دادامنىڭ مازىرىنى يوقلاپ روھىغا دۇئا قىلىش ئۈچۈن يەكەنگە ئاتلاندىم.

ئۆم سۇپ. بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمايدىغان، توپلىشىپ، ئىناق ياشايدىغان؛ ئىناق؛ ئىتتىپاق: ئۆم كىشىلەر. * بۇرۇن جاڭگالدا ياۋايى ھايۋانلار ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن شۇنداق ئۆم ئىكەنكى، ئاتا ـ بالا، ئاكا ـ ئۇكا، ئېگىچە ـ سىڭىل بولۇپ ياشايـ دىكەن.

ئۆمە ـ دۆمە دىيال. ئاددىيلا، غەيرىي رەسمىي.

ئۆمەك ئى. تەشكىلىي يوسۇندا مەلۇم بىر ئورتاق مەقسەت ئۈچۈن توپلاشقان كىشىلەر كوللېكتىپى ۋە شۇ كوللېكتىپ جايلاشقان ئورۇن: سەنئەت ئۆمىكى. ھال سوراش ئۆمىكى. ۋەكىللەر ئۆمىكى. تەكشۈرۈش ئۆمىكى.

ئۆمەكلىك سۇپ. ئۆمەك بولۇپ ئۆيۈشقان، بىرلەشكەن: ئۆمەكلىك ئىتنىڭ قۇيرۇقى دىك (ماقال).

ئۆمەللەتمەك I «ئۆمەللىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خېمىرنى ئۆمەللەتمەك.

ئۆمەللەتمەك II «ئۆمەللىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاغزىنى ئۆمەللەتمەك.

ئۆمەللەشمەك I «ئۆمەللىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىـ جىسى: قىزلار كېلىپ، تونۇرغا ياقىدىغان نانىنىڭ خېمىرىنى ئۆمەللەشتى.

ئۆمەللەشمەك II «ئۆمەللىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىـ جىسى: ئۇلار ئاغزىلىرىنى ئۆمەللەشتى.

ئۆمەللەنمەك I «ئۆمەللىمەك I »پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىـ جىسى: خېمىر ئۆمەللەندى.

ئۆمەللەنمەك II «ئۆمەللىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىـ جىسى: بۇ سۆز ئەزىز بەككە سېھىرەدەك تەسىر قىلدى، دالاندا تۇرغان ئەسكەر ئارقىلىق جاللات چاقىرىشقا ئۆمەللەنگەن ئاغزى ئۆز زىيىنىغا ھەركەتلەندى ـ دە: «ئوردا بېگىگە ئېيت، ھاجىغا بىر كىمخاب تون ئاچىقىپ كىيدۇرسۇن!» دېدى.

ئۆمەللىمەك I پ. ئۇنغا سۇ قۇيۇپ ئارىلاشتۇرماق: تەڭىندىكى خېمىرنى ئۆمەللىمەك.

ئۆمەللىمەك II پ. ئېغىزنى مىدىرلىتىپ، گەپ قىلىشقا راسلىماق، تەمشەلمەك: نىجات ئاغزىنى نېمىدۇر دېيىشكە ئۆمەلـ لىدى ـ يۇ، ھېچ نەرسە دېمەستىن يەرگە قارىدى.

ئۆمچىكلىمەك پ. دىيال. ئۆمەللىمەك II .

ئۆمسە سۇپ. غەلىتە، ئاجايىپ، بىرقىسىملا، بۆلەكچىلا: ھازىر شەھەردە پايلاقچىلار كۆپ، ئەگەر كوچىدا ياكى دەرۋازىنىڭ ئالدىدا يوچۇن، ئۆمسە كىشىلەرنى بايقىسىڭ، كىرمەي يېنىپ چىق، سەگەك بولمىساق بولمايدۇ، ئۇكام.

ئۆمسۇرۇن سۇپ. دىيال. پاراكەندە، چىرايى تاتارغان.

ئۆمكەن ئى. دىيال. چوڭ مالالارنىڭ كۆكرىكى.

ئۆمگەك ئى. دىيال. لوقما، لىپىلداق، بوۋاق بالىنىڭ بېشىـ دىكى قاتمىغان يېرى.

ئۆمگەن ئى. دىيال. گۆرەن تومۇر.

ئۆملەشتۇرمەك «ئۆملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىـ جىسى: خەلقنى ئۆملەشتۇرمەك. كىشىلەرنى ئۆملەشتۇرمەك. * يىگىت

پادىشاھلىق تەختكە چىققاندىن كېيىن خەلقنى ئۆملەشتۈرۈپ، بەخت يولىغا يېتەكلەپتۇ.

ئۆملەشمەك پ ① ئۆم بولماق، ئۆم ھالەتكە كەلمەك، جەم بولماق: زىنداندىكىلەر ئازاد قىلىنىپ، بالا- چاقىلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خۇشال كۆرۈشۈپ ئۆملەشمەكتە. ② ئىناق، ئىتتىپاق بولماق؛ ئىتتىپاقلاشماق: شۇندىن تارتىپ ئۇلار تېخىمۇ ئۆملىشىپ، تىنچ - ئامان، خاتىرجەم ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئۆملۈك ① ئى. ئىناقلىق، ئىتتىپاق بولۇش، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىش، ئۆيۈشۈش، بىرلىشىش: ئىش ئۆملۈكتە، كۆچ بىرلىكتە (ماقال). ② سۈپ. بىرلىكتە ئۆزئارا ئېلىپ بېرىلىدىغان، ھەربىرىكىتىنىڭ ئىگىسى ئىككىدىن ئارتۇق ئادەم ياكى نەرسىدىن تەركىب تاپقان: ئۆملۈك دەرىجە.

ئۆملۈك دەرىجە <تىل> ئىككىدىن ئارتۇق ئادەمدىن تەركىب تاپقان گىرامماتىك ئىگىنىڭ ئەسلىي ھەربىرىكىتىنى بىر - بىرىگە قارىتىپ ياكى مۇسابىقىلىشىپ ئېلىپ بېرىشىنى ۋە ئەسلىي ھەربىرىكىتىنىڭ ئىككىدىن ئارتۇق ئادەمدىن تەركىب تاپقان گىرامماتىك ئىگە تەرىپىدىن ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدىغان دەرىجە. مەسىلەن، بېرىشتى، ئىشلىشىپ بەردىگە ئوخشاش.

ئۆملۈك سان <تىل> شەيئىنىڭ بىر تۇپىنىڭ سانىنى بىلدۈرگۈچى سۆزلەر. مەسىلەن، ئۈچەيلەن، بەشەيلەن دېگەنگە ئوخشاش.

ئۆمۈچۈك ئى<زوئول> بوغۇم پۈتلۈق ھايۋان. تېنى يۇمىلاق ۋە سوقمىچاق. تور سېلىپ ھاشارات تۇتىدۇ. ئۆينىڭ تورۇسىلىرىدا، ئوت-چۆپ ئارىسىدا ياشايدۇ.

ئۆمۈر ئى [ئە] تۇغۇلغاندىن تا ئۆلگۈچە بولغان ۋاقىت، دەۋر، ھايات: ئۆمۈر بويى. ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەك.

ئۆمرىگە كېلىپ تۇغۇلۇپ: باقى ئۆمرىگە كېلىپ بۇنداق ئېگەرنى ياساپ باقمىغانسىكەن.

ئۆمۈر بويى تۇغۇلغاندىن تارتىپ تا ئۆلگۈچە، پۈتۈن ھاياتى داۋامىدا، بىر ئۆمۈر، پۈتۈن ئۆمۈر: ئۆمۈر بويى ئىشلىمەك.

ئۆمۈر سودىسى نىكاھ ئىشىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىش ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ ئېيتىلىدۇ: زەگەر قىز تەرەپ ۋەكىلىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، «توي دېگەن ئۆمۈر سودىسى» دېگەننى قوشۇپ قويىدى.

ئۆمۈرلۈك ① سۈپ. بىر ئۆمۈر داۋام قىلىدىغان، ئۆمۈرۋايەتلىك: ئۆمۈرلۈك دوست. ئۆمۈرلۈك ئىش. ئۆمۈرلۈك كەسىپ. ئۆمۈرلۈك ھەمراھ. * ياماننىڭ — بىر دەملىك، ياخشىنىڭ — ئۆمۈرلۈك (ماقال). ② رەۋ. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئۆمۈر بويى؛ ئەبەدىي: ئۇ بۇگۈن يەنە ئۆزىنىڭ ئوردىغا ئۆمۈرلۈك سېتىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ③ ئى. ئۆمۈر بويى بىللە ئۆتىدىغان كىشىسى، جۈپتى (شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ): — چۈنكى ئۆز ماكانىمدا ئۆمۈرلۈكۈم سەئىدە يولۇمغا تەلمۈرۈپ قالغان، — دەپتۇ سەلەي.

ئۆمۈرۋايەت رەۋ [ئە] ① ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئۆمرى تۈگىگۈچە، ئۆلگەنگە قەدەر؛ تا ئۆلگۈچە: ئۆمۈرۋايەت كۆرۈشمەسلىك. ② مەجىگۇ، ئەبەدىي: ئۇ بۇ يەرگە ئۆمۈرۋايەت كەلمەيدۇ.

ئۆمۈرۋايەتلىك ① ئى. ئۆمۈر بويى مەشغۇل بولىدىغان ئىش، كەسىپ: لېكىن بۇ گۈندىپاي بولسا مۇشۇ ئىشنى ئەڭ ياخشى كەسىپ دەپ قاراپ، ئۆمۈرۋايەتلىككە تاللىۋالغانىدى. ② سۈپ. ئۆمۈر بويى داۋام قىلىدىغان، ئۆمۈرلۈك: بۇ — ئۆمۈرۋايەتلىك ئىش، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىدىغان، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان روھ بولمىسا، بۇنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولمايدۇ. ③ رەۋ. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن بىر ئۆمۈر، ئۆمۈر بويى، ئۆمۈرۋايەت؛ مەڭگۈ، ئەبەدىي: مەن سىزنى ئۆمۈرۋايەتلىك بەختلىك قىلىدىغانلىقىمغا ئىشىنەمسىز؟

ئۆمۈلدۈرۈك ئى ← **كەمەلدۈرۈك**.

ئۆمىلاقمان رەۋ. دىيال ① ئالدىراش، ئالدىراپ - تېنەپ، نېرى - بېرىسىنى ئويلىشىپ يۈرمەيلا، دەرھال. ② قالايمىقان، چېچىلاڭغۇ.

ئۆملەتمەك «ئۆملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنى ئۆملەتمەك. جەڭچىلەرنى ئۆملەتمەك.

ئۆملەشمەك «ئۆملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر چاي قاينىمى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مەست بەڭگىلەر ئۆملىشىپ تالاغا چىقىپ قارىسا، ھېلىقى خوتۇن ھېچ يەردە كۆرۈنمەپتۇ.

ئۆملىمەك پ. گەۋدىسىنى يەرگە تەگكۈزۈپ، پۈت بىلەن ئىتتىرىپ، قول بىلەن تارتىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەك، ماڭماق: جەڭچىلەر دۈشمەننىڭ سىم توساقلىرىدىن ئۆملەپ ئۆتتى.

ئۆنجىمەس سۈپ. دىيال. كۈن ئاتىلىمايدىغان، سەجىل، ئۇدا.

ئۆنچە ئى. پىشقاندىن كېيىن ئورۇۋېلىنغان، تېخى تېپىلمىگەن بۇغداي: دادام ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپ، خامانغا بېرىپ ئۇلاغنىڭ ئايىغىغا ئۆنچە سېلىۋاتاتتى.

ئۆندە سۈپ. دىيال. يامان، قالتىس، كارامەت.

ئۆندەرەتمەك «ئۆندەرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شار - شۇر قىلىپ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان سۇ سائادەتنى ئۆندەرتىۋەتتى.

ئۆندەرەشمەك «ئۆندەرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆندەرىشىپ ئويغانغان كىشىلەر ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئاۋازىغا قاراپ خېلىدىن بېرى كوچىلارغا چاپلانغان تەشۋىقات ۋەرەقىسىدىكى گەپلەرنىڭ بۇگۈن ھەقىقەتكە ئايلانغانلىقىغا ئىشەندى.

ئۆندەرىمەك پ ① ئالدىرىماق؛ تەمتىرىمەك، ھولۇقماق؛ تېنەمەك: ئۆندەرىمەي سۆزلەڭ. ② چۆچۈمەك: بالا ئۆندەرەپ ئويغىنىپ كەتتى.

ئۆندۈلۈك ئى. دىيال. خاتالىق، سەۋەنلىك.

ئۆڭھۇ ئىم. قاتتىق يۆتەلگەندە چىقىدىغان كۇچلۇك ھەم قىسقا ئاۋاز: ئۆھۇ، ئۆڭھۇ قىلىپ يۆتەلمەك.

ئۆۋۈر ئى. دىيال. كۈنگەي.

ئۆۋۈك ئى. دىيال. يۆلەنچۈك.

ئۆۋي ئى ① ياشاش ياكى تۇرلۇك تەشكىلات، مۇئەسسەسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ جايلىشىشى ئۇچۇن تەييارلانغان ئىمارەت، بىنا: ئۇچ ئېغىزلىق ئۆي. * ئۆيگە ئوغرى كىرگەندە ئىتنىڭ سېغىزى كەپتۇ (ماقال). * قىزلىق ئۆيگە قىرىق ئات باغلىنار (ماقال). ② بىنا، ئىمارەت ئىچىدىكى ھەربىر خانا: يوروق ئۆي. كەڭ ئۆي. * قىز بىر ئۆيدىن چىقىپ، ئىككىنچى بىر ئۆيگە كىرىپتۇ. ③ بىرەر ئىجتىمائىي تەلەپنى قاندۇرۇشقا قارىتىلغان مۇئەسسەسە، سارايى: مەدەنىيەت ئۆيى. دەم ئېلىش ئۆيى. بالىلار ئۆيى. پىيونېرلار ئۆيى. ④ ئائىلە؛ خانىدان: ئۆي تۇتماق. ئۆيى بۇزۇلماق. *قىرىق ئۆي قۇدا بولسا، قىرىق يىل قىرغىن بولماس (ماقال).

ئۆي ئايرىماق ئايرىم ئۆي تۇتماق، بۆلەك ئولتۇرماق.

ئۆي بولماق مەڭگۈ ئەر- خوتۇن بولۇپ بىللە ياشىماق، بىللە ئۆتمەك: ــ ئۇزۇنغىز تاللاك، مەن بىلەن ئۆي بولامسىز ياكى ئاجرىشامسىز؟ ئۆي بولمەن دېسىڭىز، ھازىر مەن بىلەن بىللە مېڭىڭ، ــ دېدى سادىر گۈلخانغا.

ئۆي تۇتماق تۇرمۇشلۇق بولماق، ئەر - خوتۇن بولماق: ئۆي تۇتساڭ بالاغا قالدىڭ، تۇتمىساڭ تالاغا قالدىڭ (ماقال).

ئۆي تۇشۇكى دىيال. ئۆي ئىشلىرى، ئاشخانا ئىشلىرى.

ئۆي چېيى يېڭى ئۆيدە ئولتۇرغانلىقى ياكى باشقا بىر ئۆيگە كۆچۈپ كەلگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان چاي: ــ قاسىمجان يەكشەنبە كۈنى ئۆي چېيى ئۆتكۈزمەكچى ئىكەن، بۈگۈن تەييارلىق ئىشلىرىغا قارىشىپ بىرنەچچە جىكىلەپ قويۇپ كەتتى، ــ دېدى ئۇ.

ئۆي كۆتۈرمەك ئۆيدىكى كىگىز - پالاس، يوتقان - كۆرپە قاتارلىقلارنى سىرتقا ئاچىقىپ قېقىپ تازىلاپ، ئۆيلەرنى سۈپۈرۈپ تازىلىق قىلماق: بۇ كۈنى ئايالىرىمىز ئىشى تېخىمۇ كۆپ. نان - پان يېقىپ، كىر- قات يۇيۇپ، ئوچاق - تونۇر باشلىرىنى سۈۋاپ، ئۆي كۆتۈرۈپ تازىلىق قىلىدۇ.

ئۆينى بېشىغا كىيمەك ئۆيگە بىر كەلگۈدەك ۋارقىرىماق، ۋارقىراپ - جارقىراپ غەلۋە قىلماق: پەرھات: «بوۋام كەپتۇ، بوۋام كەپتۇ، نېمىشقا قابلىنى ئەكەلمىدىڭلەر» دەپ ئۆينى بېشىغا كىيدى.

ئۆينى پىرقىراتماق ئائىلىنى قىينالماستىن باشقۇرماق: ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن خېلى جىگىرى بار بالا ئىكەن، قاراڭلار، شۇنچە چوڭ بىر ئۆينى پىرقىرىتىۋاتىدۇ.

ئۆينى تەۋرەتمەك ← ئۆينى چۆرگۈلەتمەك: نىكولاي پادىشاھ يېزىلاردا ساپىلا قېرى - چۆرىلەرنى قالدۇرۇپ، كۆچكە تولۇپ قاتارغا قوشۇلغان، ئۆينىڭ ئىشىنى قولىغا ئېلىپ، ئۆينى تەۋرىتىپ تۇرغان ئىشچان ياشلارنى ئەكېتىپ، يېزا تېرىنچىلىقىنى بۇزماقچى بولدى.

ئۆينى چۆرگۈلەتمەك پۈتۈن ئائىلىنى باشقۇرماق، بىر ئائىلىنىڭ بار - يوقىنى تېپىپ قامدىماق، باقماق: ئۇ دېگەن بىر ئۆينى چۆرگۈلىتىدىغان ئەر.

ئۆينى ئوچاق قىلمۇەتمەك جېدەل چىقىرىپ، ئۆينى بىر ئالماق، قالايمىقان قىلمۇەتمەك؛ جېدەل چىقىرىپ، ئۆينى بېشىغا كىيمەك.

ئۆيىگە چاشقان كىرسە يامانلاپ چىقىدۇ ئۆينىڭ ئىچىدە كىشى يېگۈدەك ياكى كىشىگە يارىغۇدەك ھېچ نەرسە يوق، ئۆينىڭ ئىچى قورۇق، ئىنتايىن نامرات: ــ كەچۈرۈڭلەر، ئۆيۈمگە باشلىيالمىدىم، چۈنكى ھازىر ئۆيۈمگە چاشقان كىرسە يامانلاپ چىقىدۇ، ــ دېدى ئۇ ئىنتايىن خىجىل بولۇپ.

ئۆيە ئى. دىيال. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى.

ئۆي- ئەنجام ئۆي ۋە ئەنجام: ــ مانا بۇ، كومۇنىستلار مېنىڭدىن تارتىۋېلىپ يالاڭ تۆشلەرگە بۆلۈپ بەرگەن يەر - زېمىن، مال - ۋاران ۋە ئۆي - ئەنجاملارنىڭ تىزىمى، ــ دېدى بەگ.

ئۆي- بىسات ئۆي ۋە ئۆي ئىچىدىكى تۇرمۇشقا لازىم بولىدىغان بارلىق نەرسە - كېرەكلەر: مەن سىزنى نىيازىنىڭ يېنىغا ئەكىرەي، ئۇنىڭ ئۆي - بىساتلىرىنى كۆرۈپ بېقىڭ، ئۇلارنى كۆرسىڭىز خۇددى جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك بولىسىز!

ئۆي- جاي ئۆي ۋە ئۆينى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھويلا ھەم ئۇنىڭ دائىرىسىگە كىرىدىغان باغ - ۋاران قاتارلىقلار: ئۆي - جاي قىلماق. * بىزنىڭ ئۆي - جاي قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

ئۆي- سەرەمجان ئۆي ۋە سەرەمجان: بىر قاتار ئۆي - سەرەمجانلىرىدىن باشقا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئۆينىڭ ئىچىدە تۇراتتى.

ئۆيسەن ئى. دىيال. ئۆي سايان، ئۆي تەرەپ.

ئۆيسىز سۈپ. ① ئۆيى يوق، ئۆيى بولمىغان، ئۆيگە ئىگە ئەمەس. ② ئۆيدىن ئايرىلغان: ئىچكى ئۇرۇش توپەيلى ئۇ يەردە ئۆيسىز پۇقرالار كۆپىيىشكە باشلىدى.

ئۆيسىزلىك ئى. ئۆيى يوقلۇق، ئۆيگە ئىگە بولالماسلىق، ئۆيدىن ئايرىلغانلىق: دەرۋەقە، ئۆتۈپ كەتكەن بۇ بىر ئايدىن بېرى، ئۆيسىزلىك، دوستسىزلىق ۋە پۇلسىزلىقنىڭ ئازابىنى بولۇشچە تارتتىم.

ئۆيسىز- ماكانسىز ① ئۆي - ماكانى يوق، ئۆي -ماكانى بولمىغان. ② ئۆي - ماكانىدىن ئايرىلغان، سەرسان.

ئۆيلەك ئى. دىيال. ئۆي ئورنى، ئۆي ئورنىغا تاللانغان يەر.

ئۆيلەك ئى. دىيال. سازلىق، چىملىق.

ئۆيلەندۈرمەك «ئۆيلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جامائەت ئۇنى جاھاندىن ئەۋلادسىز كەتمەسۇن دەپ، رەۋىخان دېگەن بىر تۇل ئايالغا ئۆيلەندۈرۈپ قويغانىدى.

ئۆيلەنمەك ① «ئۆيلىمەك»پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② بىرەر قىز ياكى ئايالنى ئۆز نىكاھىغا ــ خوتۇنلۇققا ئالماق، ئائىلە قۇرماق (ئەر كىشى ھەقىقىدە): ساۋۇتخان ئۇستام ئاكىسىدىن ئىككى يىل كېيىن چولپان ئىسىملىك مەڭزى ئانارداەك يېزىلىق قىزغا ئۆيلەندى.

ئۆيلۈك سۈپ ① ئۆيى بار، ئۆيگە ئىگە: ــ ھازىرچە جايلىشىپ تۇرسۇن، ئۇلار بۇ ئۆيلەردە ئۇزۇن ئولتۇرمايدۇ، كېيىن يەر كۆرسىتىپ بەرسەك، ئۆيلۈك ۋە باغ - ۋارانلىق بولۇپ قالىدۇ، ــ دېدىم كاتىپقا. ② ئۆي چۈشىدىغان، ئۆي سىغدىغان: ــ شۇنچە كەڭ يېزىدىن مۇئەللىم پانقۇدەك ئۆيلۈك زېمىن چىقمامدىكەن! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. ③ ئۆيلەردىن تەشكىل تاپقان، ئۆيلەردىن ئىبارەت: يۇز ئۆيلۈك مەھەللە. * بىزنىڭ يېزىدا ئوتتۇز ئۆيلۈك ئادەم بار. ④ ئۆي تۇتقان، ئائىلە قۇرغان، توي قىلىپ ئائىلىۋى تۇرمۇش كەچۈرگەن: ئۆيلۈك بولماق.

ئۆيلۈك- ئوچاقلىق توي قىلغان، ئۆي ۋە خوتۇن، بالىلىرى بولغان: ئۆيلۈك - ئوچاقلىق ئادەم. ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولماق.

ئۆيلىمەك پ. خوتۇن ئېلىپ بەرمەك: ئوغۇل ئۆيلىمەك. * ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئۆچ يىلدىن كېيىن ئاتا - ئانام مېنى ئۆيلەپ قويدى.

ئۆيلىنىشمەك «ئۆيلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇزۇن ئۆتمەي، مۇسانىڭ ساۋاقداشلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئۆيلىنىشتى.

ئۆي- ماكان ئۆي ۋە ماكان، ئۆيى جايلاشقان، ئولتۇراقلاشقان تۇرالغۇ جايى: ئۆي - ماكاندىن ئايرىلماق.

ئۆي- ماكانسىز ①ئۆي - ماكانى، تۇرالغۇسى يوق، ئۆي - ماكانى، تۇرالغۇسى بولمىغان. ② ئۆي - ماكانىدىن ئايرىلغان: ئۇ خوتۇن - بالىلىرىنىڭ يۇزىگە قارىيالماي، ئۆي - ماكانسىز بىر سەرگەردان بولۇپ كەتكەنىكەن.

ئۆي- ماكانسىزلىق ئۆي - ماكانى يوقلۇق، تۇرالغۇسى بولماسلىق: شۇنىڭ بىلەن بىز ئۆي - ماكانسىزلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتۇق.

ئۆي- ماكانلىق ئۆي -ماكانى بار، ئۆي- جايغا ئىگە: ئۆي - ماكانلىق كىشى. ئۆي - ماكانلىق بولۇپ قالماق.

ئۆيمەك پ. كۆڭلى بىرقىسما بولماق، بىئارام بولماق؛ تەشۋىشلەنمەك، ئەندىشىگە چۈشمەك، ئەنسىرىمەك: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن هالدا بىر - بىرىگە قاراشتى.

ئۆيمۇئۆي ئۆيدىن ئۆيگە كۆچۈپ، بارچە ئۆيلەرنى ئايلىنىپ، هەممە ئۆيلەرنى كېزىپ: ئۆيمۇئۆي ئىزدىمەك. ئۆيمۇئۆي كىرمەك. ئۆيمۇ ئۆي هېيتىلماق.

ئۆي- مۇلۇك ئۆي ۋە مۇلۇك، تۇرمۇشقا كېرەكلىك بولغان نەرسىلەر: ئاچلىرىم ئۆزلىرىگە ئۆي - مۇلۇك قىلدى، تۇرمۇش قۇردى.

ئۆي- ئوچاقلىق تۇي قىلغان، تۇرمۇش قۇرغان، ئۆي تۇتقان: ئۆي - ئوچاقلىق ئادەم. ئۆي - ئوچاقلىق بولماق.

ئۆي- ئورتاقلىق ← **ئۆي- ئوچاقلىق.**

ئۆيۈك ئى. دىيال. دەريانىڭ كىچىكى، دەريانىڭ ئوتتىغان يېرى.

ئۆيۈڭ ئى. ئۆي ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىدىكى باغ - ژاران، قورۇ - جاي قاتارلىقلار: ئۆيۈڭنى سېتىۋەتمەك.

ئۆيۈڭلۈق سۇپ. ئۆيۈڭى بار، ئۆيۈڭى بولغان: ئۆيۈڭلۈق ئادەم.* ئۇنىڭ دادىسى خېلى ئوبدان ئۆيۈڭلۈق ئادەمنىڭ پۇشتى بولۇپ، بايلىقات ئىچىدە چوڭ بولغانىدى.

ئۆي- ئىمارەت ئۆي ۋە ئىمارەت : ئۆي - ئىمارەت قۇرۇلۇشى .

ئۇ ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە سەككىزىنچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى.

ئۇت ئال. دىيال. ئۆيەر، ئۆياق.

ئۇتلەتمەك «ئۇتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن ئوغلى تۇرسۇنجان ئارقىلىق ئۇتلىتىپ تەييار قىلغان قۇربانلىق قوينىڭ باش ـ پاقالچىقىنى ئۆز قولى بىلەن پاكىز يۇدى ـ دە، قازانغا سالدى.

ئۇتلەشمەك «ئۇتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قۇربانلىق قوينىڭ باش ـ پاقالچىقىنى ئۇتلىشىۋاتقان بالىلار چوڭلاردىنمۇ ئالدىراش كۆرۈنەتتى.

ئۇتلەنمەك «ئۇتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆزۈن ئۆتمەي، قوينىڭ باش ـ پاقالچاقلىرىمۇ بالىلار تەرىپىدىن ئۇتلىنىپ تەييار قىلىندى.

ئۇتلىمەك پ. قوي ۋە كالىنىڭ باش ـ پاقالچاقلىرىنى ئوتقا تۇتۇپ، تۈكلىرىنى كۆيدۈرۈپ تازىلىماق؛ قۇيقىلىماق: كالا ئۇتلىمەك. باش ـ شىراق ئۇتلىمەك.

ئۇجەن ئى. ھايۋانلارنىڭ قۇيرۇق ئومۇرتقىسى.

ئۇجمە ئى <بوت> ① ئۇجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. مېۋىسى ئاق ياكى قارا قوڭۇر بولۇپ، تاتلىق كېلىدۇ. ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ. يۇمران شېخى، يىلتىز پوستى، يوپۇرمىقى ۋە مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دېمەك ئەمگەك قىلماي، تەييارىنى يەپ تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئارزۇ قىلماق: ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دەيدىغانلارغا زادى ياخشى كۆن يوق.

ئۇجمە كۆڭۈل ئوي ـ تۇيغۇسىنىڭ تايىنى يوق، شاختىن ـ شاختا قونۇپ يۈرىدىغان، تۇراقسىز؛ مەۋقەسى يوق: بەزى ئۇجمە كۆڭۈل كىشىلەر توختىماي ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇشقا ئەرزىمەيدۇ.

ئۇجمەڭنى تېرىپ يە «ئىشىڭنى قىل، ئۆز ئىشىڭ بىلەن بول، ئۆزگىنىڭ ئىشى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: ئارتۇق گەپنىڭنى قوي، بېرىپ ئۇجمەڭنى تېرىپ يە، يالىقىڭنى يالاپ يۈرىۋەر.

ئۇجملىك ① سۇپ. ئۇجمە دەرىخى بار، ئۇجمە كۆپ ئۆستۈرۈلگەن: ئۇجملىك جاي. ② ئى. ئۇجمە دەرىخى كۆپ ئۆستۈرۈلگەن، ئۇجمە دەرىخى تولا يەر: بۇ يەرلەر ئون يىلدىن كېيىن ئۇجملىككە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

ئۇجملىك باغقا كىرىپ قالماق قايىسىنى ئېلىپ، قايسىنى قويۇشنى بىلمەي قالماق: ئۇ بۇ ماگىزىنغا كىرىپ، ئۇجملىك باغقا كىرىپ قالغاندەك بولدى.

ئۇجۇرە I ئى. دىيال. جورا، جۇپ، تەڭداش.

ئۇجۇرە II ئى. ئىشلەنگەن ئىش، ئەمگەك؛ ئەجىر.

ئۇجۇك ئى. دىيال. چۇچاق.

ئۇجۇلمەك پ. دىيال. يەكلىمەك.

ئۇچ سان. ئىككىدىن كېيىن، تۆتتىن ئاۋۋال كېلىدىغان سان ۋە سانىنى بىلدۈرگەن «3» رەقىمى؛ ئىككىگە بىر قوشۇلغاندا ھاسىل بولىدىغان سان.

ئۇچ بۇلۇڭ <مات> ئۇچ تەرەپكە ئىگە بولغان كۆپ تەرەپلىك. بۇنىڭدىكى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ كېسىشىش نۇقتىسى ئۇچ بۇلۇڭنىڭ چوققىلىرى دېيىلىدۇ.

ئۇچ تالاق كونا ئادەت بويىچە ئەر تەرىپىدىن ئايالىغا نىكاھىنى بۇزغانلىقىنى، ئاجراشقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان سۆز بولۇپ، «تالاق» قا قارىغاندا ۋەزنى تېخىمۇ ئېغىر.

ئۇچ تالاق قىلماق ئەر خوتۇنىغا ئۈچ قېتىم تالاق دەپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈل ـ كېسىل ئاجراشقانلىقىنى جاكارلىماق: بۇگۈنلا خېتىنى بېرىمەن. ئۇچ تالاق قىلىمەن، ـ دېدى قۇربان ئايالىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

ئۇچ قۇتۇپلۇق لامپا <فىز> ئۇچ دانە ئېلېكترون قۇتۇپى بولغان لامپا. ئۇچ قۇتۇپلۇق ئېلېكترون لامپا ئانود، تور قۇتۇپ، كاتودلاردىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ئۇچ قۇتۇپلۇق كىرىستال لامپا تارقاتقۇچى قۇتۇپ، ئاساس قۇتۇپ، يىغقۇچى قۇتۇپلاردىن تەشكىل تاپىدۇ.

ئۇچ نەزىر بىراۋ ئۆلۈپ 3 ـ كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان نەزىر: ئۇچ نەزىرىنى بەرمەك. * دادامنىڭ ئۇچ نەزىرىنى ئۆتكۈزۈپ بولۇپ تۇرۇشمىزغا، ئىداردىن ئۇرغان تېز قايتىپ كېلىشىم ھەقىقىدىكى تېلېفونىنى ئالدىم.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى <تارىخ> ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ 1944 ـ يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بارغان مىللىي دېموكراتىك قوراللىق كۈرىشى. ئۇ جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمىدۇر.

ئۇچ يۇز ئاتمىش كۈن يىل بويى، دائىم، ھەمىشە: ـــ مەن

ساڭا ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن نامىزىمدا دۇئا قىلمەن، ـــ دېدى موماي.

ئۇچەك ئى<بىيول> بەزى جانلىقلارنىڭ شارائىت ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، ھاياتلىق پائالىيىتىنى توختاپ قالغانغا ئوخشاش ھالەتكە كەلتۈرۈشى. مەسىلەن، يىلاننىڭ قىش پەسلىدە ھەرىكەت قىلماي ۋە ئوزۇقلانماي يېتىشى؛ ئۇسۇمۇلۇك بىخنىڭ قىش پەسلىدە ئۇسۇشتىن توختىشى قاتارلىقلار.

ئۇچەككە كىرىش <بىيول> جانلىقلارنىڭ قاتتىق سوغۇق، قاتتىق ئىسسىق، قۇرغاقچىلىق، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك ئەھۋاللىرى يۈز بېرىدىغان مەزگىللەردە ئۇچەك ھالىتىگە قەدەم قويۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇچەي ئى ① <ئانات> ھەزىم قىلىش ئورگىنىنىڭ بىر قىسمى. شەكلى شىلانكىغا ئوخشاش بولۇپ، يۇقىرىقى ئۇچى ئاشقازان بىلەن، ئاستىنقى ئۇچى مەقئەت تۆشۈكى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئادەتتە كىچىك ئۇچەي ۋە چوڭ ئۇچەي دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ. بەدەندە ھەزىم قىلىش ۋە سۈمۈرۈش رولىنى ئويناىدۇ. ② ھايۋانلارنىڭ ئوزۇقلۇق سۈپىتىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان شۇ خىل ئەزاسى: ئۇچەي قۇيماق. ئۇچەي كاۋىپى.

ئۇچەيلىرى تارتىشپ كەتمەك قورسىقى ئىنتايىن ئېچىپ كەتمەك: تاماق تەييار بولدىمۇ، تېز بولۇڭ، ئۇچەيلىرىم تارتىشىپ كەتتى.

ئۇچىيى دۈمبىسىگە چاپلىشىپ قالماق ← **ئۇچەيلىرى تارتىشپ كەتمەك:** ئېسىمنى يېغىپ ئويلىسام قورساقلىرىم ئېچىپ، ئۇچىيىم دۈمبەمگە چاپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ، چاڭقاپ، گاللىرىم قۇرۇپ كېتىپتۇ.

ئۇچىيى قىسقا قورسىقى كىچىك، ئىچى تار: سادىق ھەمىشە «ئاياللارزە، ئۇچىيىڭلەر بەك قىسقا، قورساقنى كەڭ تۇتقان ياخشى، ئوقۇتقۇچى بولغان ئادەم ئورۇشۇپ، جېدەللىشىپ يۈرسە سەت ئەمەسمۇ؟» دەپ ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ قويىدۇ.

ئۇچىيى ئۆزۈلگۈدەك قاتتىق ۋە ئوزۇلدۇرمەي كۈلۈپ كەتكەنلىكىنى سۈپەتلەپ ئېيتقاندا قوللىنىلىدىغان ئىبارە: خاتىپ بۇلسا، ئۇچىيى ئۆزۈلگۈدەك كۈلۈپ مەززە قىلاتتى.

ئۇچەي- باغىر ① ئۇچەي ۋە باغىر. ② قورساق.

ئۇچەي- باغرىنى سىيرىماق ھېچنېمىسىنى قويماي يەۋەتمەك؛ قۇرۇقداپ قويماق: ئۇنى بىز رازى بولغۇدەك كۇتۇۋالالمايمىزمۇ؟ مۇبادا تاغامنى بىزنىڭ ئۆيدە ئۇچ كۈن تۇردى دېگەندەك ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۇچەي ـ باغرىمىزنى سىيرىۋېتىشى تۇرغانلا گەپ!

ئۇچەي- قېرىن ئۇچەي ۋە قېرىن: ئۇچەي ـ قېرىننى چۈۋۈماق.

ئۇچەي- قېرىننى تۆكمەك ئېچىدىكى دەردىنى پۈتۈنلەي سۆزلىمەك، قورسىقىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتماق: ئۇمۇ ئۇچەي ـ قېرىننى تۆكتى، پۈشايمان قىلىپ قوللىرىنى چىشلىدى.

ئۇچەيلەن سان. ئۇچ ئادەم، ئۇچ كىشى: بۇ ۋەدىنى ئاڭلىغان ئۇچەيلەن شاھنىڭ سۆزىنى رەت قىلالماي، ئۆز رازىلىقىنى بېرىشىپتۇ.

ئۇچقات ئى [ئۇچ + قات] <بوت> ئۇچقات ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى ئوزۇن ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى دەسلەپ ئېچىلغاندا ئاق بولۇپ، كېيىن سېرىققا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، پۇراقلىق بولىدۇ. مېۋىسى قارا رەڭلىك، يوپۇرماق ۋە گۈللىرى دورا قىلىنىدۇ. ئىسسىقنى يانىدۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش قاتارلىق روللارغا ئىگە. ياغىچى قاتتىق، يېڭ ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇچقۇلاق ئى [ئۇچ + قۇلاق] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى، كىچىك تىپتىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماق. ئۇنىڭ ئاق ئۇچقۇلاق ۋە قىزىل ئۇچقۇلاق دېگەن تۈرلىرى بار.

ئۇچكە ئى <بوت> بەزى مېۋىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قاتتىق شاكىلى بار قىسمى. ئىچىدە ئۇرۇقى (مېغىزى) بولىدۇ. مەسىلەن، شاپتۇل ئۇچكىسى، ئۆرۈك ئۇچكىسى دېگەندەك.

ئۇچكېزەك ئى [ئۇچ + كېزەك] ئاننىڭ قورسىقىدىن بىر قېتىمدا ئارقا ـ ئارقىدىن تۇغۇلغان قېرىنداش (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): بۇ ئۇچكېزەك ئاكا ـ ئۇكىلارنىڭ ئېغىز بوشلۇقى بىر ئاز كىچىكرەك بولغاچقىمىكىن، تازا دىققەت قىلمىسا گېپىنى ئاڭقىرىشقا بولمايتتى.

ئۇچكىلىك سۈپ. ئىچىدە ئۇچكىسى بار، ئۇچكىسى بولىدىغان: ئۇچكىلىك مېۋە.

ئۇچلەمچى سۈپ. بىر ـ ئىككى جەريان ياكى ھادىسىدە ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرغان؛ ئۇچىنچى: ئۇچلەمچى دەۋر. ئۇچلەمچى سىستېما.

ئۇچلەمچى دەۋر <گېئول> ئوتتۇرا ھايات ئېراسىنىڭ بىرىنچى دەۋرى. تۆۋەن، ئوتتۇرا، يۇقىرىقى دەپ ئۈچ ئەسىرگە بۆلۈنگەن. 230 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 195 مىليون يىلدىن ئىلگىرى تامامىلانغان. بۇ دەۋردىكى يەر قاتلاملىرى ئەك ئاۋۇال گېرمانىيەدە يۇقىرىقى، ئوتتۇرا، تۆۋىنى دەپ ئۇچكە بۆلۈنگەنلىكتىن «ئۇچلەمچى دەۋر» دەپ ئاتالغان.

ئۇچلۇك ① سۈپ. نەرسىدىن تەشكىللەنگەن، تۈزۈلگەن: ئۇچلۇك ھەيئەت. ئۇچلۇك نېرۋا. ② ئى. ئۇچ خانىلىق ياكى ئۇچ رەقەملىك نەرسە: قاغىنىڭ ئۇچلۇكى. غىشنىڭ ئۇچلۇكى.

ئۇچۇن تىر ① نەرسىنىڭ كىمگە، نېمىگە ئاتالغانلىقىنى، بېغىشلانغانلىقىنى ياكى كىمنىڭ، نېمىنىڭ پايدىسىغا، مەنپەئەتىگە بېجىرىلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ: ھەممە نەرسە خىزمەت ئۈچۈن. ② ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ نېمە مەقسەتتە بېجىرىلىشىنى كۆرسىتىدۇ: يار ئۈچۈن يىگەن تاياقنىڭ يارىسى يوق (ماقال). ③ ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ بېجىرىلىشىدىكى ئاساس ياكى سەۋەبىنى بىلدۈرىدۇ: نېمە ئۈچۈن. شۇنىڭ ئۈچۈن. * يامغۇر ياغقانلىقى ئۈچۈن كېچىكىپ قالدىم. ④ بىر ـ ئىشنىڭ، مەسىلىنىڭ ياكى پىكىرنىڭ كىمگە، نېمىگە نىسبەتەن ئېيتىلىشىنى كۆرسىتىدۇ: تىرىشىپ ئۆگىنىش ياشلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.

ئۇچىنچى ① سان. رەت تەرتىپى، ئورنى ئىككىنچىدىن كېيىن تۇرىدىغان، تەرتىپ ئورنى «3» رەقىمى بىلەن بەلگىلىنىدىغان، 3 ـ نومۇرلۇق: ئۇچىنچى ئورۇندۇق. ئۇچىنچى ئورۇن. ئۇچىنچى يىل. ئۇچىنچى قېتىم. ② سۈپ. چوڭ ـ كىچىك نەرسىلەرنىڭ ئىككىنچى نومۇرلۇقتىن چوڭ، تۆتىنچى نومۇرلۇقتىن كىچىك بولغان ئۆلچىمى، رازمېرى: ئۇچىنچى كۆلۈچ.

ئۇچى ئى. دىيال (يېمى) بېلىقنىڭ ئۇچەي يېغىنىڭ چىگىرتىكى ئۇجۇل ئارىلاشتۇرۇلۇپ ياسالغان يېمەكلىك.

ئۇچىنچى دەۋر <گېئول> يېڭى ھايات ئېراسىنىڭ بىرىنچى دەۋرى. بۇ دەۋر كونا ئۇچىنچى دەۋر (E) ۋە يېڭى ئۇچىنچى دەۋر (N) دەپ بۆلۈنىدۇ. تەخمىنەن 67 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 2.5 مىليون يىل بۇرۇن تامامىلانغان. بۇ دەۋردە تاغ

پەيدا بولۇش ھەرىكىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، دېڭىز، قۇرۇقلۇقلار قىياپىتىنىڭ ئۆزگىرىشى تۇراقسىز بولغان.

ئۇچىنچى كەسىپ <س ئىق> ئادەتتە تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش، مۇلازىمەت كەسىپلىرى، يەنى سودا، يېمەك-ئىچمەك، رېمونتچىلىق، سایاھەت ئىشلىرى، شەھەر ئىچى قاتنىشى، يۇك توشۇش، پوچتا مۇئامىلىسى، سۇغۇرتا (ئىستراخوۋانىيە)، رادىيو، خەۋەرلىشىش، ئۇچۇر، مەسلىھەت بېرىش، قانۇنچىلىق ئىشلىرى، داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش، مەدەنىيەت - مائارىپ، تەتقىقات ئىشلىرى قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇدۇسكىلىمەك پ. دىيال. تەمتىرىمەك، تىمسىقلىماق.

ئۇدۇكلىمەك پ. دىيال. يېقىنلاشماق، ياخشى كۆرۈشمەك.

ئۇدۇگەن ئى. دىيال. ئاغمىخان.

ئۇدۇمەك پ. ئەۋجىگە چىقماق، كۆچەيمەك (يارا، جاراھەت قاتارلىقلار ھەققىدە): جاراھىتىم بارغانسېرى ئۇدەپ كېتىۋاتاتتى.

ئۇر ئى. تۆلكىنىڭ ئۇۋىسى.

ئۇرە ئى. دىيال. ئېجىل، ئىناق.

ئۇرە بولماق دىيال. كۆنمەك، ئېجىل بولماق؛ ئۆگەنمەك.

ئۇرەن ئى ① كېلەر يىلى تېرىش ئۈچۈن ئېلىپ قويۇلغان دان؛ ئۇرۇق. ② دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى.

ئۇرەنلىك سۇپ. ئۇرۇقلۇق، ئۇرۇق قىلىش ئۈچۈن تەييارلانغان.

ئۇركۈتمەك «ئۇركۈمەك I» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتنى ئۇركۈتمەك. * ئۇنىڭ جاراھىتىنى كۆلكىسى دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدىكى قۇشقاچلارنىمۇ ئۇركۈتۈۋەتتى.

ئۇركۈتۈشمەك «ئۇركۈتمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار پوچاقنى ئېتىشىپ، ئوغۇت توشۇۋاتقان دېھقانلارنىڭ ئېشەكلىرىنى ئۇركۈتۈشۈپ ئوينىشۋاتاتتى.

ئۇركۈتۈلمەك «ئۇركۈتمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتلار ئۇركۈتۈلدى. * ئوۋ ئوۋلاشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ئاسمانغا ئوق ئېتىلىپ، ياۋا توشقانلار ئۇركۈتۈلدى.

ئۇركۈشمەك «ئۇركۈمەك I» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنى كۆرۈپ خورجۇنغا ئوق - دورا قاچىلىۋالغان قازاقلار بەكرەك ئۇركۈشتى.

ئۇركۈگەك سۇپ. ئاسان ئۇركۈيدىغان، ئۇركۈگىلى ئارانلا تۇرىدىغان: ئۇركۈگەك ئات. ئۇركۈگەك قوش.

ئۇركۈمەك I پ. بىرنەرسە ياكى ئەھۋالدىن بىردىنلا قورقماق، قورقۇنچلۇق ھېس قىلماق، چۆچۈمەك، قاچماق: ئۆز سايىسىدىن ئۇركۈمەك. * ئېشەكلەر ئۇنىڭ قولىدىكى تاياقنى كۆرۈپ، تېخىمۇ ئۇركۈپ، تاپۇر-تۇپۇر قىلغىلى تۇردى.

ئۇركۈمەك II پ. يىمىرىلمەك: ھاك ئۇركۈپتۇ.

ئۇرگۈنە ئى. ئۇرۇقى قارا، ئۇششاق سىركىدەك بولىدىغان، قىزىل چېچەكلەيدىغان، يوپۇرمىقى ئۇچ ئىلىك كەڭ بولىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئۇنى ئاچارچىلىق كۈنلەردە ئۇن تارتىپ يېگىلى بولىدۇ.

ئۇرمەك پ. قاۋماق، ھاۋۇشماق: ئىش مۇشۇ يەرگە كەلگەنكەن، ئىت ئۇرەر، كارۋان يۈرەر، دېمەك دەۋەر دەپ ئولتۇرغىلى بولمايدۇ.

ئۇز ئى. دىيال. ياغ، ماي.

ئۇزەڭگە ئى. ئات - ئۇلاغقا مىنگەندە، دەسسەپ چىقىش ئۈچۈن تاسما باغ ئارقىلىق ئېگەر ياكى چومغا بېكىتىپ قويۇلىدىغان جابدۇق. ئادەتتە مېتالدىن ياسىلىدۇ: ئاتتىن چۈشسە، ئۇزەڭگىدىن چۈشمەس (ماقال).

ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرماق قارشى تەرەپ بىلەن مەنمەنلىك تالاشماق، ئۇستۇنلۇك تالاشماق، رىقابەتلەشمەك: نادان جاھىللار بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرماستىن، بەلكى ئۇلارنى ئىمكانقەدەر ئىنساپ ۋە ئەخلاققا دەۋەت قىلىش كېرەك.

ئۇزەڭگىلىك ئى ① ئېگەر توقۇلغان ئاتنى مىنىپ، پۇتى بىلەن ئۇزەڭگىنى دەسسەپ ئولتۇرغاندا، پۇتىدىكى ئاياغ كىيىمىنىڭ ئۇزەڭگىگە تېرىلىپ تۇرىدىغان قىسمى. ② پۇتنىڭ ئۇستى تەرىپىدىكى ئۇزەڭگە بېسىپ تۇرىدىغان جايى.

ئۇزۇبەر ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۇللۇكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان يېرىلىدۇ. يېرىقچە ياپراقچىلىرى تۆمۈنە شەكىلدە. گۈلى كىچىك بولۇپ، ئاچ قىزىل كېلىدۇ. پۇتۇن تېنى دورا قىلىنىدۇ.

ئۇزۇچات ئى [ئۇز + چات] <فىز> ژىكلىيۇچاتىل: سۇ مۇناري قاچىسىنىڭ ئاپتوماتىك سۇ قاچىلاش قۇرۇلمىسىغا ئورنىتىلغان ئۇزۇچاتنى ئاستى - ئۇستىگە بۇراش ئارقىلىق پۇتكۈل قۇرۇلمىنى ئاپتوماتىك ۋە يېرىم ئاپتوماتىك قىلىپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئۇزدۇرمەك I «ئۇزمەك I» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارغامچىنى ئۇزدۇرمەك. يىپنى ئۇزدۇرمەك.

ئۇزدۇرمەك II «ئۇزمەك II» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دېڭىزدا ئۇزدۇرمەك. * ئىلىم - پەن ــ ئىنسانلارنى قۇشتەك ھاۋادا ئۇچۇرتتى، بېلىقتەك سۇدا ئۇزدۇردى.

ئۇزرە تىر. يېزىت ① ئۇستىدە، ئۇست تەرىپىدە، تۆپىسىدە: كۆك ئۇزرە. يەر ئۇزرە. * كىرىپ شاھ سۇپا ئۇزرە ئولتۇرۇشتى، ئادەتتە كىچە دۇئا-تەكبىر قىلىشتى. ② بەزى ئىسىملارنىڭ كەينىدە كېلىپ، ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى «-دا، -دە، - تا، - تە» لەرنىڭ مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: كۆتۈرمەكچى ئۇنىڭ شەنىگە بىر جام، كۆرۈلسۇن مەڭگۈ تارىخ ئۇزرە نام. * ئەگەرچە بولمىساق بۇ ئىشتا ھوشيار، قىلۇر بىزنى سىياسەت ئۇزرە تارمار.

ئۇزگۈچى سۇپ. سۇ ئۇزۇشكە ئادەتلەنگەن، سۇ ئۇزىدىغان: ئۇزگۈچى قۇشلار.

ئۇزلۇكسىز رەۋ. ئۇزۇلۈپ قالماي، ئۇزۇلمەي، توختىماي، داۋاملىق، ئارقا - ئارقىدىن، كەينى-كەينىدىن، ئۈدا: ئۇزلۇكسىز ئالغا باسماق. ئۇزلۇكسىز تۇردە.

ئۇزلۇكسىزلىك ئى. ھەمىشە بىر خىل داۋاملىشىش، داۋاملىشىپ كېلىش، ئۇزگەرمەسلىك، ئۇزۇلمەسلىك، توختىماسلىق، ئۈدالىق، ئىزچىللىق: تاللاش ۋە شاللاش تارىخنىڭ مەلۇم باسقۇچىدىكى ۋاقىتلىق ھادىسە بولماستىن، بەلكى چەكسىز داۋاملىشىدىغان ئۇزلۇكسىزلىك.

ئۇزمەك I پ ① كۆچ بىلەن بىرەر نەرسىنى تارتىپ پۈتۈنلەي ئاجراتماق، بۆلمەك: ئارغامچىنى ئۇزمەك. بوغۇچىنى ئۇزمەك. ② ھەر خىل مېۋە، گۈل قاتارلىقلارنى ئۆسۈملۈك تېنىدىن ئاجراتماق: ئۇزۇم ئۇزمەك. گۈل ئۇزمەك. قوغۇن ئۇزمەك. تاۋۇز ئۇزمەك. يوپۇرماق ئۇزمەك. ③ كۆچمە. تۇگەتمەك، تۆلىمەك: ئۇ بۇ

يىل يېرىدىن مول هوسۇل ئېلىپ، گەدىنىدىكى قەرزلەرنى پۈتۈنلەي ئۇزگەندىن تاشقىرى، ئېشىنغان پۇلىغا بىر ئات سېتىۋالدى. ④ بىر ھەرىكەت، پائالىيەتنى ئاخىرلاشتۇرماق، توختاتماق: مۇناسىۋەتنى ئۇزمەك. گەپنى ئۇزمەك. ئۇمىدنى ئۇزمەك. ئالاقىنى ئۇزمەك. ⑤ مەھرۇم قىلماق، خالىي قىلماق: ئاشلىقتىن ئۇزمەك. ⑥ ئاتماق، چىقارماق (ئوق ھەققىدە): رەجەب ساق ـ سالامەت دەريا‌غا چۈشتى ۋە ئارقىچىلاپ مېڭىپ قوغلاپ كېلىۋاتقانلارغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى.

ئۈزۈپ ئېيتماق كەسكىن گەپ قىلماق، پوس كاللىسىنى دېمەك: سىز مەندىن رەنجىسىڭىزمۇ، ئاغرىنسىڭىزمۇ مەيلى، مەن شۇنى سىزگە ئۈزۈپ ئېيتايكى، سىزنى مەن شۇ ھالىڭىزچە ھەرگىز قويۇپ بەرمەيمەن.

ئۇزمەك II پ ① قول ـ پۇتلىرىنى مەدىرلىتىپ سۈدا يۇرمەك، بىر تەرەپكە قاراپ ھەرىكەت قىلماق؛ سۈنى يېرىپ ئىلگىرىلىمەك: دەريادا ئۈزۈپ كېلىۋاتقان كىشى ئىككى ئىدى. ② لەيلىمەك، لەيلەپ يۇرمەك (بۇلۇت قاتارلىقلار ھەققىدە): بۇلۇتلار ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرمەكتە. * رۇقىيە بۇلۇتلار ئارىسىدا بىر يوقلىپ، بىر پەيدا بولۇپ ئۈزۈپ يۈرگەن ئايغا قارىغىنىچە خىيالغا كېتەتتى.

ئۈزۈتلۈك ئى. دىيال. بېخىللىق، پىخسىقلىق.

ئۈزۈشمەك I «ئۈزمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كونا ئارغامچىنى كۆچىنىڭ بارچە تارتىپ ئۈزۈشتى.

ئۈزۈشمەك II «ئۈزمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاسماندا بۇلۇتلار ئۈزۈشەتتى. قۇياش «قۇشتاغ» ئېتىكىگە كۈلۈپ باقماقتا ئىدى.

ئۈزۈك I ① سۈپ. ئۈزۈلگەن، ئۈزۈلۈپ كەتكەن، ئۈزۈلۈپ قالغان: ئۈزۈك ئارغامچا. ئۈزۈك يىپ. ئۈزۈك ياغاچ. ② ئى. بىرەر نەرسىنىڭ ئۈزۈلگەن يېرى، ئۈزۈلگەن ئۇچى: ئارغامچىنىڭ ئۈزۈكىنى ئۇلىماق. توك سىمنىڭ ئۈزۈكى. ③ سۈپ. قىسقا تەلەپپۇز قىلىنىدىغان، ئۇزۇلۇپ چىقىدىغان، سوزۇپ تەلەپپۇز قىلىنمايدىغان: ئۈزۈك ئاۋاز بىلەن «دوستۇم... نەگە... نەگە بارىسىز» ـ دەپ سورىدى ئۇ مەندىن. ④ سۈپ. قىسقا، ئانچە ئۇزۇن ئەمەس: ئۇلار كېچىككىنە ئۈزۈك سايدىن ئۆتۈپ، قارىيىپ تۇرغان مەھەللە دەرەخلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرگەندىن كېيىن «چىقىر كۆز» سورىدى. ⑤ سۈپ. كۆچمە. ئازار يېگەن، سۇنۇق: ئۇ بىچارىنىڭ دىلى بەكمۇ ئۈزۈكتەك كۆرۈندۇ.

ئۈزۈك تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا ھاۋا ئېقىمى ئېغىز بوشلۇقى ياكى تاماق بوشلۇقىدا مەلۇم توسالغۇغا ئۇچرايدىغان تاۋۇش. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى ب، پ، ل، م، گ، ك، خ، ج... قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئۈزۈك II ئى ① كىشىلەرنىڭ قول بارماقلىرىغا سېلىش ئۈچۈن مېتالدىن ياسالغان ھالقىسىمان زىننەت بۇيۇمى: ئالتۇن ئۈزۈك. ئۈزۈك سالماق. * ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز (ماقال). ② تۇغۇتنى چەكلەش ئۈچۈن ئاياللار جىنسىي ئەزاسىنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويۇلىدىغان ھالقىسىمان نەرسە: ئۈزۈك سالماق.

ئۈزۈكچىلىك ئى. تۇرمۇشقا كىرەكلىك بولغان يېمەك ـ ئىچمەك ۋە كىيىم ـ كېچەك قاتارلىقلار يېتىشمەسلىك: ئۇكام، بۇ ئىككى يىلدىن بېرى بىزنىڭ كۈنىمىزغۇ خېلى ياخشى بولۇپ قالدى، بىراق ئۈزۈكچىلىك دېگەن يامان ئەمە، بىر قىسىم كىشىلەر تېخى ئەس ـ ھوشىنى يىغۇۋالغىنى يوق.

ئۈزۈكلۈك سۈپ ① ئۈزۈكى بار، ئۈزۈك سېلىنغان: ئۈزۈكلۈك قول. ② ئۈزۈك سوقۇشقا يېتىدىغان، ئۇزۇك چىقىدىغان: بىر ئۈزۈكلۈك ئالتۇن.

ئۈزۈل ـ كېسىل تەلتۆكۈس، پۈتۈنلەي، تولۇق، تامامەن، قەتئىي: مەسىلىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ھەل قىلماق. ئۈزۈل ـ كېسىل رەت قىلماق. ئۈزۈل ـ كېسىل تۈگەتمەك.

ئۈزۈل ـ كېسىللىك ئۈزۈل ـ كېسىل ھالەت؛ قەتئىيلىك: ئۇلارنىڭ ئېيتقىنى بىلەن قىلغىنى بىر ـ بىرىگە زىت، يەنى ئۇلاردا ئىنقىلابىي ئۈزۈل ـ كېسىللىك يوق.

ئۈزۈلمە ① ئى. ئۈزۈك ھالەت، ئۈزۈك جەريان: ھەربىر تارىخىي دەۋردىكى ئىقتىسادىي ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنىڭدىن مۇقەررەر كېلىپ چىقىدىغان ئىجتىمائىي ئۈزۈلمە شۇ دەۋرنىڭ سىياسىي ۋە مەنىۋى تارىخىنىڭ ئاساسى. ② سۈپ. ئۈزۈلگەن؛ ئۇزۇلىدىغان: ئۇزۇلمە بەلباغ. ئۈزۈلمە تاغ. ③ ئى <گېئول> جىنس قاتلىمى ياكى جىنس گەۋدىسىدىكى بىر ياكى بىر گۇرۇپپىلىق يېرىلغان يۈز.

ئۈزۈلمەك «ئۇزمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغامچا ئۈزۈلمەك. يىپ ئۈزۈلمەك. ئالاقە ئۈزۈلمەك. * يوغان سوزۇلار، ئىنچىكە ئۈزۈلەر (ماقال).

ئۈزۈلۈپ قالماق ① ئېغىر كەلگەنلىكى تۈپەيلى كېسەل قايتىلىنىپ، قوزغىلىپ قالماق: ـــ سەن تېخى پۈتۈنلەي ياخشى بولۇپ كەتمىدىڭ، قۇم تاسقىما، ئۈزۈلۈپ قالىسەن، ـــ دېدى ئەنسارى. ② ئىقتىسادى بەك ناچارلاشماق، ئائىلىدە ئۈزۈكچىلىك يۈز بەرمەك: كېيىن دادام رەھمىتى قازا قىلدى، ئانام كېسەل بولدى، مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن قەرزدار بولۇپ، ئۈزۈلۈپ قالدۇق.

ئۈزۈلمەي رەۋ. ئارقا ـ ئارقىدىن، داۋاملىق، ئىزچىل: مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا دېھقانلار، قول ھۈنەرۋەنلەر ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭلىرى ئۈزۈلمەي داۋاملىشىپ كەلدى.

ئۈزۈلۈشچان سۈپ. ناھايىتى ئاسان ئۈزۈلىدىغان، ئوڭاي ئۈزۈلۈپ كېتىدىغان، بوش: ئۈزۈلۈشچان يىپ. ئۈزۈلۈشچان سىم.

ئۈزۈلۈشچانلىق ئى ① ئۈزۈلۈش خۇسۇسىيىتى. ② <پەلس> دىيالېكتىكىدىكى بىر كاتېگورىيە. ئۇ ماددا ھەرىكىتىنىڭ نىسپىي جىملىق ۋە تارقاق ھالىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۈزۈلۈشمەك ① «ئۈزۈلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ئەر ـ ئاياللار نىكاھىنى بۇزماق، ئاجرىشماق: زادى ئۈزۈلۈشمەن دەپ بىر يەرگە قايسى يۈزۈم بىلەن بارىمەن؟

ئۈزۈم ئى <بوت> ① ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئالمىقاڭسىمان يېرىلغان، گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، كىچىك ۋە سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، مېۋىسى يۇمىلاق ياكى ئىللىپس شەكىللىك. پىشقان چاغدا سۆسۈن ياكى سارغۇچ يېشىل رەڭدە بولىدۇ. تەمى تاتلىق، سۇلۇق، ئىستېمال قىلىنىدۇ ھەمدە ھاراق ئېچىتىشقا خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ② شۇخىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئۈزۈمچى ئى ① ئۈزۈم ئۆستۈرۈش، يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇنى بېقىش، پەرۋىش قىلىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنى-

دىغان ئادەم: توختى ئاكا دېگەن بىر ئۇزۇمچى، ئۇ قانداق قىلغاندا، ئۇزۇم مەھسۇلاتىنى ئاشۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. ② ئۇزۇم ساتىدىغان ئادەم، ئۇزۇم ساتقۇچى باققال.

ئۇزۇمچىلىك ئى. مەخسۇس ئۇزۇم تىكىپ ئۆستۈرۈش ھەم ئۇنىڭدىن مەھسۇلات ئېلىش ئىشى، كەسپى: ئۇزۇمچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق. * ئۇزۇمچىلىك توقسۇ ناھىيەسىنىڭ پەيشەنبە بازار كەنتىدىكى دېھقانلارنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇشتىكى يېڭى كەسىپ بولۇپ قالدى.

ئۇزۇمگۈل ئى [ئۇزۇم + گۈل] ① <بوت> ئۇزۇمگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئۇزۇملۇك ① سۈپ. ئۇزۇمى بار، ئۇزۇم ئۆستۈرۈلگەن: ئۇزۇملۇك ھويلا. ئۇزۇملۇك باغ. ② ئى. ئۇزۇم ئۆستۈرۈلگەن جاي، باغ: ئۇزۇملۇك ئىچىگە كىرمەك. ئۇزۇملۇككە قارىماق.

ئۇزۇندى ئى<تىل> بىراۋنىڭ قىلغان ياكى يازغان ماقالە ـ ئەسەرلىرىدىن ئۇزۇپ ئېلىنغان پارچە.

ئۇست (ى) ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ تۆپە يۈزى، تۆپىسى: ئۇستەل ئۇستى. ئىشكاپ ئۇستى. كىتابنىڭ شىرە ئۇستىگە قويماق. ② نەرسىلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدىكى جاي، تۆپىسى، بېشى: تاغنىڭ ئۇستى. * شاھ قارىسا دەرەخنىڭ ئۇستىدە بىر يىلان ياتقۇدەك. ③ ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تاشقى تەرىپى، سىرتى؛ ئۇچا: بۇ كۆنى ئۇ ئۇستىگە قارا شىپۇن دۇخاۋا كۆڭلەك، ناۋات رەڭ سارجىدىن پەلتو، پۇتىغا ئۇزۇن پاشنىلىق خۇرۇم توپلەي كىيىۋالغانىكەن. ④ شەخس قوشۇمچىسى ۋە يۇنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ: 1) دەل بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت بولۇۋاتقان پەيت، چاغ ياكى ئورۇننى بىلدۈرىدۇ: ياخشى ــ ئاش ئۇستىگە كېلەر، ياماں ــ گەپ ئۇستىگە كېلەر (ماقال). 2) «...دىن تاشقىرى،...دىن باشقا» دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇي سوغۇق بولغانىنىڭ ئۇستىگە زەي. * بۇلاڭچىلار ئۇنىڭ پۇلىنى بۇلىغانىنىڭ ئۇستىگە قاتتىق ئۇرۇۋەتتى. 3) «ئاساسىغا، بەدىلىگە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: يالىلانما ئەمگەك تامامەن ئىشچىلارنىڭ ئۆزئارا رىقابىتى ئۇستىگە قۇرۇلغان. ⑤ شەخس ۋە چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ چېتىلغان ئوبيېكتى ياكى دائىرىسىنى بىلدۈرىدۇ: دۇشمەن ئۇستىدىن غەلىبە قازانماق. بىراۋ ئۇستىدىن ئەرز قىلماق. ⑥ شەخس قوشۇمچىسى ۋە ئورۇن كېلىش ياكى چىقىش كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن تۇرلىنىپ كېلىپ، «ھەققىدە، توغرىسىدا» دېگەن يۇكلىمىلەرنىڭ مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: مېنىڭ ئۇستۇمدىن ھەركۈنى ھەر ياڭزا ئىنكاسلار چىقىپ تۇرىدۇ، مەن بۇنداق ئىنكاسلارغىمۇ ئادەتلىنىپ قالدىم.

ئۇستىدىن چۈشمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت بولۇۋاتقاندا كەلمەك، كۆرمەك: «ئۇخلاپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، نەق ئۇستىدىن چۈشكەن ئوخشايمىز» دەپ ئويلاشتى ئۇلار.

ئۇستىگە چۈشمەك ① بىرەر ئىش، مەسىلە بولۇۋاتقان پەيتنىڭ دەل ئۆزىدىلا پەيدا بولماق ياكى يېتىپ كەلمەك: بىر لۈكچەك ئۆيدىن چىقىپ مەخسۇت بەگكە: ــ بېگىم، دەل ئۇستىگە چۈشتۇق، توختى، بايىز ئۆيدە ئىكەن، ئالماسنىڭ ئانىسىمۇ... ــ دېدى.

② بويىنىغا چۈشمەك، زىممىسىگە چۈشمەك: ئون نەچچە يىل بۇرۇن، ئاتىسى قازا تاپقاندىن بۇيان، پۈتۈن بىر ئائىلىنىڭ غېمى ئۇنىڭ ئۇستىگە چۈشۈپ قالدى.

ئۇستەك ئى. ئالماشتۇرۇلىدىغان نەرسىلەردىن قايسىنىڭ قىممىتى قانچىلىك ئارتۇق بولسا، شۇ ئارتۇق قىسمى باراۋىرىدە بېرىلىدىغان نەرسە، پۇل: ئۇستەك بەرمەك. * ھېلىقى موزاينى 500 يۈەن ئۇستەك بېرىپ مۇشۇ كالىغا تېگىشتىم.

ئۇستەل ئى [ر] ئۈمۈمەن تارتمىلىق، ئۇستى توز، تۆت پۇت بېكىتىلگەن، ئاستىنىڭ بىر ياكى ئىككى تەرىپى ئىشكاپ شەكىللىك ياسالغان، ئائىلە ۋە ئىشخانىلاردا قويۇپ، ئۇستىدە خەت يېزىش قاتارلىق ئىشلاردا پايدىلىنىدىغان سايمان، شىرە: ئۇستەل سائىتى. * باشلىق ئۇستەلنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ مەۋلانانىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ئۇستەقۇرۇلما ئى [ئۇست + قۇرۇلما] <س ئىق> ئىقتىسادىي بازىس ئۇستىگە قۇرۇلغان سىياسەت، قانۇن، دىن، سەنئەت، پەلسەپە قاتارلىقلارغا دائىر كۆزقاراشلار ھەمدە شۇ كۆزقاراشلارغا ئۇيغۇن كېلىدىغان سىياسەت، قانۇن قاتارلىق تۈزۈملەر. ئىقتىسادىي بازىس ئۇستەقۇرۇلمىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇستەقۇرۇلما ئىقتىسادىي بازىسنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئۇستكى سۈپ. ئۇستىگە، تۆپىسىگە ياكى تۆپە قىسمىغا جايلاشقان، ئۇستى يۈزى ياكى تەرىپىدىكى، يۇقىرىدىكى، تۆپىسىدىكى: ئۇستكى قەۋەت. يەرنىڭ ئۇستكى قاتلىمى. * ئۇنىڭ يېنىدا ئورۇقلاپ كەتكەن، كىيىملىرى يىرتىق، تاغارەك كەڭ ئۇستكى كىيىم كىيگەن، ئۇستىگە قىزىل كىرىست قادالغان شەپكە كىيگەن بىرى ئولتۇراتتى.

ئۇستلىمە سۈپ. ئەسلىدىكىنىڭ ئۇستىگە قوشۇلغان، كېيىن قوشۇلغان: ئۇستلىمە كاپىتال.

ئۇستلىمەك پ. ئەسلىدىكىنىڭ ئۇستىگە قوشماق.

ئۇستىمۇئۇست ئۇست ـ ئۇستىگە، ئۇست ـ ئۇستىلەپ: ئۇستىمۇ ئۇست چۇشۇش. * ئۇلار سامان قاچىلانغان تاغارلارنى ماشىنا ئۇستىگە ئۇستىمۇئۇست باسقىلى تۇردى.

ئۇستۇرمەك «ئۇسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇشۇنداق قىلغاندا، ھەم قاسمىنى ساقلاپ قالغىلى، ھەم سابىرنى تىلسىم تاغقا ئۇستۇرۇپ ئەبجىقىنى چىقارغىلى بولىدۇ.

ئۇستۇرۇشمەك «ئۇستۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ۋاقىتلاردا مەھەللىمىزدىكى بەزى شوخراق ياشلار قىلغىلى ئىش تېپىلمىغاندەك ئۆزىدىن كىچىك بالىلارنى «قايسىڭ يامان» دەپ بىر ـ بىرى بىلەن ئۇستۇرۇشۇپ ئويناپ، كۆڭۈللىرىنى ئېچىشاتتى.

ئۇستۇرۇلمەك «ئۇستۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانۇن دوختۇرلىرىنىڭ ئېيتقىشچە، ئۇ ئارقا ـ ئارقىدىن تامغا ئۇستۇرۇلگەچكە، ئارقا مېڭىسى ئېغىر زەخمىلىنىشكە ئۇچراپ ئېسىنى يوقىتىپتۇ.

ئۇستۇن سۈپ ① ئۇستى تەرىپىدىكى، ئۇستىدىكى، ئۇستۇنكى: ئۇستۇن تاش. ئۇستۇن قاپاق. ② يۇقىرى، ئۆرە، ئېگىز؛ ئارتۇق، يۇكسەك، ئالىي: دۇشمەن ئۆزىنگە قارىغاندا ئۇستۇن غايىگە ئىگە بولغان بۇ يىگىتنىڭ مۇھەببەت ئالدىدا ھودۇقۇپ قالغانلىقىدىن ئىچىدە كۈلدى. ③ جانلىق، كۆتۈرەڭگۇ: روھى ئۇستۇن. كەيپىياتى ئۇستۇن. ④ ئەرزان ئەمەس، ئۆرە، قىممەت، يۇقىرى: تەننەرخى ئۇستۇن.

ئۈستۈن تۈرماق يۇقىرى، ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىمەك؛ ئۈستۈن ئورۇندا تۇرماق: مەن سىزدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىرەر ئەر كىشىنى تېخىمۇ ئۇچراتمىدىم.

ئۈستۈن قويماق ئۈستۈن، غالىس دەپ ھېسابلىماق؛ ئۈستۈن سانىماق، ئۈستۈن دەپ بىلمەك: ھون تەڭرىقۇتلىرى بۇ ۋاقىتلاردا ئۆزلىرىنى خەن خانداناللىقىدىن ئۈستۈن قويۇپ، خەن خاندانالىقىغا پوپوزا قىلىپ تۇراتتى.

ئۈستۈن كەلمەك ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولماق، ئۈستۈن ئورۇندا تۇرماق: ئەمەت كۇرۇك جان ئاچچىقىدا قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى، ھەتتا گاھىدا ئامانگۈلدىن ئۈستۈن كەلگەندەك كۆرۈنەتتى.

ئۈستۈنكى سۈپ. ئۈستى تەرىپىدىكى، ئۈستىدىكى: ئۈستۈنكى قەۋەت. ئۈستۈنكى تېرە قۇرۇلمىسى. ئۈستۈنكى كالپۇك.

ئۈستۈنلۈك ئى. يۇقىرىلىق، غالىبلىق، يۇكسەكلىك، ئالىيلىق: ئۈستۈنلۈك تالاشماق. ئۈستۈنلۈك قازانماق. * ئەگەر تاغدىكى ئىسيانچىلار ئۈستۈنلۈك قازانمىغان بولسا، بۇ ئىش مۇنچىلىك چوڭىيىپ كەتمەس ئىدى.

ئۈستىباش ئى [ئۈست + باش] ئاياغ كىيىمىدىن باشقا ئۈستىگە كىيىلىدىغان بارلىق كىيىم ـ كېچەكلەر: قورسىقى ئاچنىڭ كۆزى ئاشتا، قورسىقى توقنىڭ كۆزى ئۈستىباشتا (ماقال).

ئۈستىدە يۈك. ھەققىدە، توغرىسىدا، توغرۇلۇق: مەن ئىككى ئىش ئۈستىدە يېزا پارتكومىغا پىكىر بەرگىلى سىزنىڭ يېنىڭىزغا كىرىۋېدىم.

ئۈستىقۇددۇس ئى [پ<گىرىك] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئۆتكۈر پۇرايدۇ. غولى ئەگرى، كۆپ شاخلىنىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇدۇل، گۈلى كۆكۈچ سۆسۈن، شىخىنىڭ ئۈچىدا توپلىشىپ ئۆسۈپ باشاقسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ. گۈل رېتىدىن پۇراقلىق مايى ئېلىنىدۇ، ئادەتتە ئۇ سوپۇن ياساش ۋە زىننەت بۇيۇملىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۈستىلەپ رەۋ. ئۈستىگە؛ ئۈستى ـ ئۈستىگە؛ تەكرار؛ قايتىدىن: دەل شۇ چاغدا گۈلخان ئۈستىلەپ كىرىدۇ. * شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۈستىلەپ يېڭى دەردلەر قوشۇلدى.

ئۈستى ـ ئۈستىگە ① بىرنىڭ ئۈستىگە يەنە بىرى، ئۈستى ـ ئۈستىلەپ: توت تەرەپتىن ياغدۇرۇلغان ئوق زەربىسىدە دۈشمەن ئۆلۈكلىرى داۋاندىن ئىككى كىلومېتىرچە پەستىكى تار جىلغىدا ئۈستى ـ ئۈستىگە دۆۋىلىنىپ كەتتى. ② كەينى ـ كەيىندىن، ئارقا ـ ئارقىدىن تەكرار: ئۇ ئاچچىقى كېلىپ، ئەينەكنى ئۈستى ـ ئۈستىگە چاقىلى تۇردى.

ئۈستى ـ ئۈستىلەپ ← **ئۈستى ـ ئۈستىگە**: ئۇنىڭ ئاق ماتا كۆڭلىكىگە ئۈستى ـ ئۈستىلەپ ياماق سېلىنغانىدى.

ئۈسكەك I سۈپ. ئۈسۈشكە ئادەتلەنگەن، ئۈسىدىغان خۇيى بار: ئۈسكەك كالا. * ھېلىقى مالمانچىلىق يىللاردا ھەر «ياۋاشلار»غا مۆڭگۈز چىقىپ، ئۈسكەك بولۇپ كېتىشتى.

ئۈسكەك II ئى. تامچىلارنىڭ سۈۋاق ۋاقتىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچ پۈتلۈق، بىر ئۇچىنى تامغا تەرەپ قويىدىغان سايمىنى، جازا.

ئۈسكەن ئى. دىيال. ئۈزۈنچاق سېۋەت.

ئۈسكۈنە ئى [ئە] ① ئىدارە ـ جەمئىيەت، زاۋۇت ـ فابرىكا، كارخانا ۋە ئائىلىلەرگە كېرەكلىك نەرسىلەر، جاھاز: ئۆي ئۈسكۈنىلىرى. كارخانا ئۈسكۈنىلىرى. ② ھۈنەر ـ كەسىپكە زۆرۈر بولغان قورال ـ سايمانلار: ياغاچچىلىق ئۈسكۈنىلىرى. تېبابەت ـ چىلىك ئۈسكۈنىلىرى.

ئۈسكۈنىلەشتۈرمەك «ئۈسكۈنىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئۈسكۈنىلەشتۈرۈلمەك «ئۈسكۈنىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىنكى چاغلاردا كارخانىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، كارخانا رەھبەرلىرى زامانىۋى ئۈسكۈنىلەشتۈرۈشنى يولغا قويۇشنى قارار قىلغان.

ئۈسكۈنىلەشتۈرۈشمەك «ئۈسكۈنىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بۇ زاۋۇت ئىلغار ماشىنىلار بىلەن ئۈسكۈنىلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىشتا زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى.

ئۈسكۈنىلەشمەك پ. زۆرۈر ئۈسكۈنىلەر بىلەن تەمىنلىمەك، جاھازلاشماق: بۇ ئاددىي ياغاچچىلىق دۇكىنى ھازىرقى زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر بىلەن ئۈسكۈنىلەشتى.

ئۈسكۈنىلىك سۈپ. ئۈسكۈنىسى بار، ئۈسكۈنە ئورنىتىلغان، ئۈسكۈنە قويۇلغان: ئۈسكۈنىلىك ئۆي.

ئۈسمەك پ ① بېشى ياكى مۇڭگۈزى بىلەن ئادەم ۋە نەرسىلەرنى سوقماق، ئىتتەرمەك: تۇرغان تامغا ئۈسمەك بېشىك پېرىلار (ماقال). ② بۆرتمەك: ئىككى رازۋېدكىچى دەريا ئۈستىگە لەمپە بولۇپ ئۈسۈپ چىققان ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ماشىنىلارنىڭ كەينىدىن قاراشتى. ③ كۆچمە. دوقۇرماق: مېنىڭچە، قاتىللارنىڭ تەپتارتماستىن مۇشۇ تەرەپلەردە ئۈسۈپ يۈرگىنىدىن قارىغاندا، بىرى بولمىسا بىرى ئورمانلىقنىڭ خوجىنى بىلدىغان نېمىدەك قىلىدۇ. ④ كۆچمە. ئارتىپ قويماق، دۆڭگىمەك: ئۇ پۇلىنى يوقىتىپ قويۇپ باشقىلارغا ئۈسۈۋاتىدۇ.

ئۈسۈپ كىرمەك سورىماي، رۇخسەت ئالماي ئۆزى بىلگەنچە كىرمەك: ئۇنداق سورۇنغا بىر ئاددىي ئىشچىنىڭ ئۈسۈپلا كىرىشى ئەدەپسىزلىك بولغانلىقتىن، ئىشك تۆۋىدە بىرئاز ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى.

ئۈسۈشمەك «ئۈسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ئىككى قوچقار ئۈسۈشكەندە، بۆرىنىڭ قورسىقى ئاچىدۇ (ماقال).

ئۈشتە ئى [پ] ← **ئۈشتە قىلماق**.

ئۈشتە قىلماق سىلىقلىماق (پاختا يىپ، ماتا قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇ كىشىلەرنىڭ ئەكەلگەن ماتاسىنى ئۈشتە قىلىپ بېرىپ، شۇنىڭ بىلەن جان باقىدىكەن.

ئۈشتىگەر ئى [پ] ئۈشتە قىلىدىغان ئادەم: زامانلارنىڭ زامانىسىدا، جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ ئارىسىدا بىر ئۈشتىگەر ياشىغانىكەن.

ئۈشرۈم سۈپ. دىيال. قاپىقى تۇرۇك ئادەم.

ئۈششۈتمەك «ئۈششۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆينى ئىجارىگە بېرىپ، بۇرۇنىنى ئۈششۈتكەن قېرى (ماقال). * يەنە مۇشۇنداق بىرنەچچە سائەت ياتىدىغان بولساق، بۇ سوغۇقتا پۈت ـ قولىمىزنى ئۈششۈتۈپ كېرەكتىن چىقىرىۋالغانمۇ بولاتتۇق.

ئۈششۈك ① ئى. كۇز ئاخىرلىشىپ، قىشنىڭ كىرىشى بىلەن يېتىپ كېلىدىغان بىر خىل سوغۇق ھاۋا ئېقىمى، ئۇ زىرائەتلەرنى ئۈششۈتۈپ كاردىن چىقىرىدۇ: ئۈششۈك چۈشمەك. ئۈششۈك تەگمەك. ئۈششۈك ئاپىتى. ② سۈپ. ئۈششۈگەن، ئۈششۈك تەككەن: چۈنكى، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۇزدىكى ئۈششۈك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. ③ ئى.

تېمپېراتۇرىنىڭ تۆۋەنلىشى تۇپەيلىدىن ئادەم ۋە نەرسىلەر - دىكى توڭلاش، مۇزلاش ھەم شۇ توڭلىغان، ئۇششۇگەن يەر، نەرسە: توڭلاپ قالغان قولاققا قار بېسىپ ئۇششۇكنى ياندۇرۇشنى بىز پېشقەدەم يېتىمچىلاردىن ئۆگەندۇق.

ئۇششۇمەك پ. سوغۇقنىڭ تەسىرىدىن ئادەم بەدىنىنىڭ بىرەر جايى ياكى زىرائەت ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى نورمال ھالىدىن يوقاتماق؛ توڭلاپ زەخمىلەنمەك: ئۇنىڭ بۇرۇن - قولاقلىرى ۋە ئۇششاق پۇتلىرى تامام ئۇششۇپ كەتكەنىدى.

ئۇشقىرتماق «ئۇشقىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرەخ شاخلىرىنى قىروۋ بېسىپ، سوغۇق شامال ئۇشقىرتىپ تۇراتتى.

ئۇشقىرتىشماق «ئۇشقىرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: چىراغ ئۆچۈشى بىلەن تەڭ، كۆلۈپ ئىچىنى ھەر خىل ئۇشقىرتىشقان ئاۋازلار قاپلاشقا باشلىدى.

ئۇشقىرتىلماق «ئۇشقىرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوقمۇشتىكى بەڭباش يىگىتلەر تەرىپىدىن نەچچە قېتىم ئۇشقىرتىلغان بولسىمۇ، ئۇ بىغەم قىزلار قاراپمۇ قويماي ئۆز يوللىرىغا راۋان بولۇشىنى.

ئۇشقىرماق پ «ئۇش ـ ئۇش» قىلغان ئاۋاز چىقماق، «ئۇش ـ ئۇش» قىلماق: يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان قىزلارنى كۆرگەن غوپۇر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن نەچچە قېتىم ئۇشقىرغان بولسىمۇ، يەنىلا قىزلارنىڭ بىر قاراپ قويۇشىغا نائىل بولالمىدى.

ئۇشكە ئى <ماشىن> تۆشۈك ئېچىشتا ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، بەزىلىرى قول بىلەن، يەنە بەزىلىرى توك ياكى شامال كۈچى بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ.

ئۇشكۇرماك پ. دىيال. ئىسقىرتماق، ئۇشقىرتماق.

ئۇشكىلەتمەك «ئۇشكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەيسەر ياغاچچى ئۇستام يېنىدىن ئۇشكىلىتىپ كەلگەن شاللارنى بىر - بىرىگە جىپسلاشقا باشلىدى.

ئۇشكىلەشمەك «ئۇشكىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ئىككى ياغاچچى ئۇستام بىر بولۇپ ياغاچلارنى ئۇشكىلەشتى.

ئۇشكىلەنمەك «ئۇشكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياغاچلار ئۇشكىلەندى. * ئۇشكىلىتىپ بولۇنغان ياغاچلار بىر تەرەپكە تىزىلدى.

ئۇشكىلىمەك پ. ئۇشكە بىلەن تەشمەك: ياغاچنى ئۇشكىلىمەك. * مۇسا ياغاچچى بۇيرۇتما ياغاچلارنى ئۇشكىلەپ بولۇپ، چوشلۇك تاماققا ئولتۇردى.

ئۇكە ئى. ھۇۋۇقۇشنىڭ پېيى، بۇ خىل پەينى بەزى تۈركىي مىللەتلەر ئايالىرى زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە بوۋىنىڭ ئالدى تەرىپىگە قادىۋالىدۇ: ئۇكە تاقماق.

ئۇكەر ئى <ئاستر> چوڭ ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈمىدىكى يەتتە قاراقچى يۇلتۇزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇكەلىك سۈپ. ئۇكە تاقالغان: ئۇكەلىك بوۋاك.

ئۇگە ئى ① <ئانات> سۆڭەكلەرنىڭ ئۆزىرا تۇتاشقان جايى. تۈزۈلۈشىگە قاراپ قوزغالماس، سەل قوزغىلىدىغان ۋە ھەرىكەتچان ئۇگە دەپ ئۇچىكە ئايرىلىدۇ. قوزغالماس ئۇگىگە باش سۆڭىكىنىڭ ھەرقايسى ئۇگىلىرى؛ سەل قوزغىلىدىغان ئۇگىگە ئومۇرتقا تۈزۈلۈشىنىڭ ئۇگىلىرى؛ ھەرىكەتچان ئۇگە - گە تۆت مۇچە ئۇگىلىرى مىسال بولالايدۇ. ② كۆچمە. راكېتا، باشقۇرۇلىدىغان بومبا قاتارلىقلار قىسىملىرىنىڭ ئۆزىرا تۇتاشقان جايى، بوغۇمى.

ئۇگىدەتمەك «ئۇگىدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھارۋىنىڭ رېتىملىق غىچىرلىشى، مۇمىن ئاكامنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى مېنى ئۇگىدىتىپ قويماتتى.

ئۇگىدەشمەك «ئۇگىدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ھارۋىنىڭ ئۇستىدە ئون نەچچە چېرىك، بىر پار ئات چۆمۈلگەن قاپقارا تەرگە. ئۇگىدىشىر ئۇگىنىپ كەتكەندەك ئۇلار، توپلىق يوللاردا دائىم سەپەرگە.

ئۇگىدەك ئى. پۇتۇنلەي ئۇخلاپ قېلىش بىلەن ئويغاقلىقنىڭ ئارىلىقىدىكى ئۇيقۇ باسقان ھالەت؛ ئۇيقۇسىراش: ئۇگىدەك باسماق.

ئۇگىدىمەك پ. ئۇيقۇ باسماق، ئۇيقۇسىرىماق: ئۇ ئۆگىنىشتە ۋە يىغىندا دائىم ئۇگىدەپ ئولتۇرىدۇ.

ئۇگىرە ئى ① خېمىرنى يۇپقا يېيىپ، ئىنچىكە كېسىلگەن چۆپ: ئەكىبىر كەچلىكى يېڭىگىسى ھەجىرىبۇۋىنىڭ ئاشكۆكى بىلەن پىنىنىنىڭ پۇرىقى گۇپۇلدەپ تۇرغان مەززىلىك ئۇگىرە ئېشىنى تازا ھۇزۇرلىنىپ ئىچتى. ② شۇنداق چۆپ بىلەن ئېتىلگەن سۇيۇق - ئاش: ئۇگىرە ئەتمەك. ئۇگىرە ئىچمەك. * ئۇگىرىنى تاشلاپ، تالقان يەپتۇ، يۇرتنى تاشلاپ، ئارمان يەپتۇ (ماقال).

ئۇگىرىچى ئى. ئۇگىرە كەسكۈچى؛ ئۇگىرە ئاش ئېتىدىغان ئاشپەز: ئىش بىلەس كەشتىچى بوپتۇ، ئاش بىلەس ئۇگىرىچى بوپتۇ (ماقال).

ئۇگىرىخانا ئى. مەخسۇس ئۇگىرە ئېتىپ ساتىدىغان ئاشخانا: بىرى بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە ئاۋۇال سول تەرەپتىكى ئۇگىرىخانىغا كىرىپتۇ.

ئۇگۇت I ئى ① ئۇن تارتىش ئۈچۈن پاكىز تازىلانغان ئاشلىق: ئۇگۇت ئەتمەك. ② جۇۋازغا سېلىپ ياغ تارتىشقا تەييارلانغان مايلىق دان؛ يۇك.

ئۇگۇت II ئى. تارس. پەند ـ نەسىھەت.

ئۇگۇتچى ئى. ئۇگۇت ئەتكۈچى ئادەم.

ئۇگۇت ـ نەسىھەت پەند ـ نەسىھەت: بالىلارغا ئۇگۇت ـ نەسىھەتنى توختاتماسلىق لازىم.

ئۇگۇجەكلىك ئى. دىيال. ساندۇق ياساش ئۈچۈن تەييارلانغان ياغاچ.

ئۇگۇچ ① ئى. قولنىڭ پەنجىلىرىنى سەل ئەگكەن ۋاقتىدىكى تۇرقى: ئۇگۇچكە ئالماق. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن قوشۇلۇپ ئۇگۇچكە ئالغىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئۇگۇچ بۇغداي. * ئۇ تاغاردىن بىرقانچە ئۇگۇچ قوناقنى ئېلىپ كەپتەرلەرگە چېچىپ بەردى.

ئۇگۇچلىمەك پ. ئۇگۇچىگە ئالماق: ئۇ لېگەننى سۈپۈرۈپ، بىر تال گۈرۈچمۇ قالدۇرماي ئالدىغا يىغدى ۋە ئەڭ ئاخىرقى بىر كاپام پولۇنى چىڭ ئۇگۇچلەپ ئاغزىغا سالدى.

ئۇگۇلىك سۈپ. ئۇگىسى بار، ئۇگىسى بولغان: قول زادى قانچە ئۇگۇلىك بولىدۇ؟

ئۇگۇمەك پ. دىيال. ئۇششاقلىماق، يانجىماق؛ تارتماق.

ئۇلۇتمەك پ. دىيال. ئۇزاقماق.

ئۇلەشتۇرمەك «ئۇلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ سامسىلاردىن بىرقانچىنى قاپاقتىن ئېلىپ دۇئانىلەرگە ئۇلەش-

تۇردى.

ئۆلەشتۇرۇشمەك «ئۆلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كەنت كادىرلىرى خىمىيەۋى ئوغۇتنى دېھقانلارغا ئۆيمۇئۆي كىرىپ ئۆلەشتۇرۇشۇپ بېرىشتى.

ئۆلەشتۇرۇلمەك «ئۆلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالدى بىلەن چېكى لەشكەرلىرى غىزالىنىپ، ئاندىن ئاشقان ـ تاشقان نەرسىلەر سۇرگۈنلەرگە ئۆلەشتۇرۇلۇپ بېرىلەتتى.

ئۆلەشمەك پ. بىر پۇتۇن ياكى بىر توپ نەرسىلەرنى بىرنەچچە كىشىلەر ئۆزئارا مەلۇم ئۆلۈش، نىسبەت بويىچە بۆلۈشۇۋالماق: ئۇلار: «ئەگەر بۇ ئالتۇن خىش ئوچ پارچە بولغان بولسا، ئۆلەشمەكمىز ئوڭاي ئىدى» دېيىشتى.

ئۆلپەت ئى [ئە] زىياپەت، ئولتۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەردە بىللە بولىدىغان كىشى؛ ھەمسۆھبەت: ئۆلپىتىمگە قاغا بولسا، پېيىشىمگە پوق (ماقال).

ئۆلپەتچىلىك ئى ① ئۆلپەتلەر يىغىلىشى، ئولتۇرۇشى ياكى زىياپىتى؛ ئۆلپەتلەر ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن مېھماندارچىلىق: ئۇلار بىر جوزىغا چۆكۈپ، ئۆلپەتچىلىك قىلىپ بىر ـ ئىككى رۇمكىدىن ئىچىشتى. ② ئۆلپەتلەرگە، دوستلارغا خاس مۇناسىۋەت: ئۆلپەتچىلىكى بار ئادەم. ئۆلپەتچىلىك قىلماق.

ئۆلپەتلەشمەك پ. ئۆلپەت بولماق، ئۆلپەتچىلىك قىلماق، دوستلاشماق؛ ھەمسۆھبەت بولماق: ئۇ ئۆزىنىڭ يېقىن ھېسابلانغان بۇرادەرلىرى بىلەن ساراي ئۆيدە ئۆلپەتلىشىپ ئولتۇراتتى.

ئۆلپەتلىك ئى. ئۆلپەتچىلىك، دوستلۇق: مەن بىراۋ بىلەن ئۆلپەتلىك قىلسام، ھەتتا ئۇنىڭدىن جېنىمنىمۇ ئايىماي، كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشىمەن.

ئۆلگە ئى ① كىشىلەر تەقلىد قىلىدىغان، دورايدىغان، ئۆگىنىشكە، نەمۇنە قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم، ئىش، نەرسە ياكى ئۇسۇل؛ نەمۇنە، تىپ: ئۆلگە بولماق. ئۆلگە ياراتماق. ئۆلگە ئالماق. ئۆلگە قىلماق.② بىر تۈردىكى نەرسىلەردىن ئېلىنغان نۇسخا، ئەۋرىشكە: بۇ ئوردىنى ئەخمەت بەگ بېيجىڭ خانلىقىنىڭ ئوردىسىنىڭ ئۆلگىسى بويىچە سالدۇرغانىدى.

ئۆلگۈجە سۈپ. كۆپ مىقدارداً؛ ھەممىنى بىراقلا، پۈتۈنلۈكى بويىچە: ئۆلگۈجە سودا. // ئۆلگۈجە ساتماق. ئۆلگۈجە ئالماق. * بۇ مالنى بىزنىڭ بۇ يەردە ئۆلگۈجە ئالمىدىغان كىشى يوق.

ئۆلگۈجەك ئى. كونا پاسوندىكى ئىشكىلەردە، ئىشىكنىڭ ئېچىلىپ ـ يېپىلىشى ئۈچۈن قانات يان ياغىچىنىڭ ئاستى ـ ئۈستىگە چىقىرىلغان، بىر بېشى ئىشىك بېشىغا ئويۇلغان تۆشۈككە، يەنە بىر بېشى بوسۇغىغا ئويۇلغان تۆشۈككە كىرىپ تۇرىدىغان ئوقسىمان قىسمى: ئىشىكنىڭ ئۆلگۈجىكى. * ئېقىن سۇ سېسىمايدۇ، ئىشىك ئۆلگۈجىكى چىرىمايدۇ (ماقال).

ئۆلگۈدەمەك پ. دىيال. يىرىكدەمەك، شاللىماق.

ئۆلگۈرتمەك «ئۆلگۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ مەن ئۆلگۈرتمەن، ـــ دېدى خالمۇرات قەتئىي قىلىپ.

ئۆلگۈرتۇلمەك «ئۆلگۈرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆلگۈرچە ئى. دىيال. ئۇن تارتىش ئۇچۇن ئالدىن تەييارلانغان ئاشلىق.

ئۆلگۈرمەك پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى بېجىرىشكە، قىلىشقا ئىمكانىيەت، ۋاقىت تاپماق، مۇۋەپپەق بولماق؛ يېتىشمەك: پويىزغا ئۆلگۈرۈپ بارماق. * ئۇنىڭ پۇتلىرى شۇنداق چاقماق ھەرىكەت قىلاتتىكى، كۆرۈپ پەرق ئېتىشكە ئۆلگۈرگىلى بولمايتتى.

ئۆلگۈرۈشمەك «ئۆلگۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار سەھەر تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئاشخانا تامىقىغا ئۆلگۈرۈشتى.

ئۆلگۈرۈلمەك «ئۆلگۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئۆلگۈمەك پ. دىيال. شاللىماق، ئىلغىماق.

ئۆلگىلىك ① سۈپ. ئۆلگە بولىدىغان، ئۆلگە بولۇشقا ياكى قىلىشقا ئەرزىيدىغان: ئۆلگىلىك ئوقۇغۇچى. ئۆلگىلىك تىياتىر. ئۆلگىلىك رول ئوينىماق. ② رەۋ. ئۆلگە بىلەن، ئۆلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق: ئۆلگىلىك ئوقۇتۇش.

ئۆلۈش ئى ① تەقسىملىنىدىغان نەرسىنىڭ بىرەر كىشىگە تېگىشلىك قىسمى، بۆلۈكى؛ ھەسسە، نېسىۋە: ئۆز ئۆلۈشىنى ئالماق. ② بىرەر چوڭ ئىشقا قىسمەن سەرپ قىلغان، قوشقان مېھنەت؛ ئەجىر؛ ھەسسە؛ تۆھپە: بۇ غەلىبىلەرنىڭ ئىچىدە ھەرقايسىمىزنىڭ ئۆلۈشى بار ئەمەسمۇ. ③ بىر پۇتۇن ئىش، ھەرىكەت ياكى مەسىلىنىڭ مەلۇم بۆلىكى، قىسمى: بىر ئۆلۈش مېھنەت بىر ئۆلۈش ئىقتىدارنى يېتىشتۇرىدۇ.

ئۇلۇشكۇن ئى. ئۆتۈپ كەتكەن كۈننىڭ ئالدىنقى كۈنى، تۈنۈگۈننىڭ ئالدىدىكى كۈن، بۈرناكۈن، ئۈزاكۈن: ئۇ ئۆلۈشكۇن «ئۈنچە» مۇكاپاتى مۇسابىقىسىگە قاتناشتى.

ئۆلۈشكۇنكى سۈپ. ئۆلۈشكۇنى بولغان، ئۆلۈشكۇنىدىكى: ئۆلۈشكۇنكى ئىش.

ئۆلۈشۈك ئى. دىيال. ئۆلۈمدە ئۆلەشتۇرىدىغان نەرسىلەر.

ئۆلۈشىيل ئى. ئۆتۈپ كەتكەن يىلنىڭ ئالدىنقى يىلى، ئۆتكەن يىلنىڭ ئالدىدىكى يىل، ئالدىنقى يىل، ئۈزاقى يىل، ئۈزا: بولۇپمۇ، ئۆلۈشيىل بولغان بىر ۋەقە بوۋاينى قاتتىق رەنجىتتى.

ئۆلۈشيىلقى سۈپ. ئۆلۈشيىلى بولغان، ئۆلۈشيىلدىكى، ئۈزاقى يىلدىكى، ئۈزاقى: ئۆلۈشيىلقى ئىش.

ئۆمتۇلمەك پ ① ئىنتىزارلىق بىلەن قارىماق، تەلپۈنمەك، تەلمۈرمەك؛ ئىنتىزار بولماق: ئۆمتۇلگەن ئەرگە دەريا ئوشۇقىغا كەلمەس (ماقال). ② تەمشەلمەك: كېينىكىسىنى ئۇ بىلمەيتى. تۇن يېرىمدا ئېسىگە كېلىپ، بىر تاغ ئارىسىدىكى ئوتلاقتا ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ قوپۇشقا ئۆمتۇلدى.

ئۆمچەيتمەك «ئۇمچەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دىلەيسە زائىلىق قىلغاندەك تۇمشۇقىنى پۈرۈپ قويدى ـ دە، ئاغزىنى ئۆمچەيتىپ گەپ ئاچتى.

ئۆمچەيتىشمەك «ئۆمچەيتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئىككىسى خودىدى بىزدىن رەنجىشكەندەك ئاغزىلىرىنى ئۆمچەيتىشتى.

ئۆمچەيمەك پ. رەنجىش، خاپىلىق، كۆڭلى يېرىم بولۇش ياكى نارازىلىق تۇپەيلىدىن كالپۇكىنى سەت قىلىپ پۈرۈشتۇرمەك، كالپۇكىنى بىرقىسمىلا قىلماق: قەمبەرخاننىڭ ئاۋازى بوغۇلدى. ئۇنىڭ دەسلەپتە ئۆمچىيىپ، كېيىن مىشىلداپ يىغلىغىنى ئاڭلاندى.

ئۆمچىيىشمەك «ئۆمچەيمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دادىسىدىن بىھۇدە تىل ئىشىتكەن بالىلار يەرگە قارىشىپ، ئۆمچىيىشىشكە باشلىدى.

ئۆممەت ئى [ئە] <دىن> مۇھەممەد پەيغەمبەرگە ئەگەشكۈچىلەر.

كەن ۋە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان كىشىلەر جامائەسى.

ئۇمىد ئى [پ] ① بىرەر ئىستەكنىڭ ئەملىگە ئېشىشىغا بولغان ئىشەنچ، ئىشەنچ بىلەن كۈتۈش؛ ئارزۇ، ئىستەك؛ نىيەت، مەقسەت: ئۇمىد ئۈزمەك. ئۇمىد كۈتمەك. ئۇمىد باغلىماق. ئۇمىدىنى يەرده قويماق. * ئۆلمىگەن جاندا ئۇمىد بار (ماقال). ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۇمىد-ئارزۇ ئۇمىد ۋە ئارزۇ: مەنده نە ئۆي-ماكان، نە خوتۇن، بالا-چاقا بولسۇن؟ مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن. ئۆمرۇمنىڭ كۈنى ئېغىلدى. مەندىكى ئۇمىد-ئارزۇلار توزغاقتەك توزۇپ كەتتى.

ئۇمىدپەرەس سۇپ. ئىشقا، مەسىلىگە ئۇمىد ۋە ئىشەنچ بىلەن قارايدىغان، ئۇمىدۋار: ئۇنىڭ دادىسى ئۇمىدپەرەس ئادەم بولۇپ، ھەرقانداق ئىشقا ئۇمىد بىلەن قارايتتى.

ئۇمىدپەرەسلىك ئى. ئۇمىد - ئارزۇ بىلەن ياشاش، ئۇمىدى بار بولۇش، ئۇمىدكە ئىگىلىك، ئۇمىدۋارلىق: ئەقىل دۇنيانى گۈزەل قىلىدۇ، بەزىدە رەزىلمۇ قىلىدۇ. ھازىرقى زامانىدىكى ئەقلىي روھ، شۇنداقلا بۇ مىسلىسىز كىرىزىسلەر يەنىلا شۇ ھەددىدىن ئاشقان ئەقلىي روھ ۋە ئۇمىدپەرەسلىكنىڭ مەھسۇلىدۇر.

ئۇمىدسىز سۇپ ① ئۇمىدى يوق، ئۇمىدسىزلەنگەن، نائۇمىد: زۇھرەم ئۇمىدسىز ھالدا كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ② كەلگۈسىگە بولغان ئۇمىدى، ئىشەنچى ۋە ئىرادىسىنى يوقاتقان، كېلەچەكتىن ئۇمىدىنى ئۈزگەن: ئۇمىدسىز كىشى. * ئۇمىدسىز شەيتان (ماقال).

ئۇمىدسىزلەرچە رەۋ. بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسە، ئىشتىن ئۇمىد ئۈزگەن ھالدا؛ ئۇمىدسىزلىك بىلەن: ئۇمىدسىزلەرچە گەپ قىلماق. ئۇمىدسىزلەرچە ياشىماق.

ئۇمىدسىزلەندۈرمەك «ئۇمىدسىزلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن سىزنى بىر ئىشتىن ئۇمىدسىزلەندۈرۈپ قويىمەنمىكىن، دەپ قورقىمەن.

ئۇمىدسىزلەنمەك پ. بىرەر كىشىگە ياكى نەرسىگە، ئىشقا بولغان ئۇمىدىنى، ئىشەنچىنى يوقاتماق، ئۇمىدىنى ئۈزمەك: سەن بۇ ئىشتىن ئۇمىدسىزلەنمە. * ئۇمىدسىزلەنمەك، ئىمىن ئاكا، ساقچىلار جەزمەن تاپىدۇ.

ئۇمىدسىزلىك ئى. ئۇمىدسىز، ئارزۇسىز يۇرۇش، ئۇمىد - ئارزۇسى يوقلۇق: ئۇمىدسىزلىك ئۆلۈمدىن يامان (ماقال).

ئۇمىدسىزلىنىشمەك «ئۇمىدسىزلەنمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر ئايغىچە ئوغلىنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغان بۇ بىچارە ئاتا - ئانىلار ئوغلىدىن ئۇمىدسىزلىنىشكە باشلىدى.

ئۇمىدلەندۈرمەك «ئۇمىدلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ۋاراسجان ياخشى بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى ئەنۋەر ئايالىنى ئۇمىدلەندۈرۈپ.

ئۇمىدلەنمەك پ. ئۇمىدۋار بولماق، ئۇمىد قىلماق، ئۇمىد كۈتمەك: سادىق ئاباباس توغرۇلۇق ئويلاپ ئۇمىدلىنىپ قالدى، بۇ ئۇمىد ئۇنى قانائەتلەندۈرۈپ ئىشەنچكە ئىگە قىلدى.

ئۇمىدلىك سۇپ ① بىرەر نەرسىدىن ئۇمىد قىلىدىغان؛ ئۇمىدۋار: ئۇمىدلىك ئادەم. * سەلەي سۆز قىستۇرۇپ: — يەنە ئۇمىدلىك بولۇڭ! ئادەمنىڭ ئۇمىد بىلەن ياشىغىنى ياخشى، — دېدى. ② كېلەچىكىگە ئىشەنسە بولىدىغان، كېلەچىكى پارلاق: ئۇمىدلىك سەنئەتكار. ئۇمىدلىك يازغۇچى. * بىزنىڭ ئارىمىزدا يېڭى ئۇمىدلىك مەنزىرە ئېچىلىۋاتىدۇ، سىزچە قانداق؟

ئۇمىدۋار سۇپ [پ] ئۇمىد، ئارزۇ ئىپادىلەيدىغان، ئىشقا، مەسىلىگە ئۇمىد ۋە ئىشەنچ بىلەن قارايدىغان؛ ئۇمىدلىك: ئۇمىدۋار ئادەم. ئۇمىدۋار بولماق.

ئۇمىدۋارلىق ئى ① ئۇمىد - ئارزۇ بىلەن يۇرۇش، ئۇمىدى بارلىق، ئارزۇ- ئۇمىدكە ئىگىلىك. ② <پەلس> ئوپتىمىزم.

ئۇن ئى. ئادەم گەپ قىلغاندا، بىرنەرسە باشقا بىرنەرسىگە سۈركەلگەندە، تەگكەندە، نەرسە سۇنغاندا، چېقىلغاندا، پارتلىغاندا، ھەرىكەت قىلغاندا چىقىدىغان ھەرخىل ئاۋاز؛ تاۋۇش: مىلتىقنىڭ ئۇنى. ئۇن چىقارماق. ئۇنۇڭنى چىقارما. ئۇنى پۇتمەك.

ئۇن سالماق ئاۋازىنى بولۇشىغا چىقارماق، ۋارقىرىماق، توۋلىماق، ئۇن چىقارماق: ئايقىز بۇ پاجىئەنى كۆرۈپ، قاتتىق ئېچىنىش بىلەن ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

ئۇن قاتماق گەپ قىلماق، زۇۋان سۈرمەك، ئېغىز ئاچماق: سېلىمنىڭ بۇ ئوخشىتىشىغا ھېچكىم ئۇن قاتمىدى، ھەممەيلەن جىددىي كەيپىيات ئىچىدە جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى.

ئۇنۇڭنى ئۆچۈر «ئاۋازىڭنى چىقارما، زۇۋان سۈرمە، ئاغزىڭنى جىم قىل، گەپ قىلما» دېگەن مەنىلەردىكى قاراتما سۆز.

ئۇنى پۈتمەك ئاۋازى ئەسلىدىكىدەك نورمال چىقمايدىغان بولۇپ قالماق: ئۇنىڭ ئۇنى پۈتۈپ قاپتۇ، بولمىسىغۇ ناخشا ئېيتىپ بېرەتتى.

ئۇنى ئۆچمەك سۆزلەشتىن توختىماق، سۆز قىلىشتىن قالماق؛ جىم بولماق: كەچقۇرۇن لېپتىپ ئىشتىن قايتىپ كېلىپ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپتى - دە، ئۇنى ئۆچۈپ خوددىنى يوقتىپ قويدى.

ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتمەك سۆز قىلالماي قالماق، ئۇنى ئۆچمەك: نېمىشقا ئۇنۇڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتى؟

ئۇن يېتىم يەر ئۇننىڭ بارچە توۋلىسا يەتكۈدەك يىراقلىق بولۇپ، ئادەتتە تەخمىنەن 5 يۈز مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئارىلىقنى كۆرسىتىدۇ: بىر ئۇن يېتىم يەردىكى دۆڭلۇكنىڭ كەينىدىن مۇرىسىگە كەتمەن سالغان ئادەيتۇنەم ناخشا ئېيتىپ چىقىپ كەلدى.

ئۇنئالغۇ ئى [ئۇن + ئالغۇ] <فىز> ئاۋازنى خاتىرىلەۋېلىپ، قايتا ئاڭلاشقا ئىمكانىيەت تۇغدۇرىدىغان ماشىنا. ئەڭ كەڭ قوللىنىلىدىغىنى ماگنىت لېنتىلىق ئۇنئالغۇ، ئۇ ئالماقچى بولغان ئاۋازنى ئېلېكتىر ماگنىتىغا ئايلاندۇرۇپ ماگنىت لېنتىسىنى ماگنىتلايدۇ. قايتا قويۇلغاندا، ماگنىتنى ئاۋازغا ئايلاندۇرىدۇ.

ئۇنەك ئى. دىيال. ئىنتىقام، قىساس.

ئۇن - تىن ئۇن ۋە شۇ خىلدىكى تاۋۇش؛ ئاۋاز، زۇۋان: ئۇن - تىن چىقارماستىن. ئۇن - تىن دېمەي.

ئۇن - تىن چىقارماسلىق ① زۇۋان سۈرمەسلىك، گەپ - سۆز قىلماسلىق، جىممىدە تۇرۇۋېلىش: ئۇ ئۇن - تىن چىقارماستىن بېشىنى لىڭشىتىپلا قويدى. ② ۋايسىماسلىق، غىدىڭ - پىدىڭ قىلماسلىق: ئۇلار ياسىنىدىن ئۆگىنىپ، ئۇن-تىن چىقارماستىن ياخشى ئىشلىدى.

ئۇن - تىن دېمەسلىك ← **ئۇن - تىن چىقارماسلىق**: ھېمىت بالدۇر كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئىسىمنى ئۇنتۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئايتىللا بۇ شوپۇر توغرىسىدا ئۇن-تىن دېمىدى.

ئۇن - تىنى يوق ئىز - دېرەكسىز يوق، ئىز - دېرەكسىز: مەن بالىلىرىمنىڭ مۇنداق ياخشى كۈنلەرگە يەتكىنىنى نەدىن بىلەي، ئۇن -

تىنى يوق، ئۆلۈپ كەتكەندەمۇ دەپ ئويلىدىم.

ئۇن-تىنسىز ① ئۇن - تىن يوق، ئۇن - تىن چىقارماي، ئاۋاز چىقارماي، شەپسىز: لېكىن ئۇ ئۇن - تىنسىز يىغلاش ئارقىلىق خورمىنى يېگەنلىكىنى ئىقرار قىلغانىدى. ② كۆچمە. ئۆز ئىچىدە، ھېچكىمگە تىنماي: ئۇ نەچچە يىلدىن بېرىقى سېغىنىشلىرىنى كۆز يېشى ۋە ئۇن - تىنسىز تارتقان روھىي ئازابلىرىنى نېمە بىلەن مەلۇم قىلىدۇ؟ ③ ھېچبىر گەپ - سۆز قىلماي، زۇۋان سۇرمەي، جىممىدە: ئۇ قورققىنىدىن بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي، ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ ياش تۆكتى. ④ جىم - جىملا، ئىز - دېرەكسىز، ئۇقتۇرۇپ قويمايلا، بىسوراقسىز؛ دەپ قويمايلا، ئۆز بېشىغا: بالا ئۇن - تىنسىز يوقاپ كەتتى.

ئۇنچە ئى. مەرۋايىت، ئۇششاق مەرۋايىت.

ئۇنچە - مارجان ئۇنچە ۋە مارجان: ئارپا - بۇغداي ئاش ئىكەن، ئۇنچە - مارجان تاش ئىكەن (ماقال).

ئۇنچە- مەرۋايىت ئۇنچە ۋە مەرۋايىت: ئۇنچە - مەرۋايىت سېتىۋالماق.

ئۇنچۇك ئى. ئاچا تۇياق ھايۋانلارنىڭ تۇياقتىن بېغىشلىغىچە بولغان ئىككى تال ئۈستىخىنى.

ئۇنچىقماس سۈپ [ئۇن + چىقماس] ئۇن چىقمايدىغان، زۇۋان سۇرمەيدىغان، كۆپ گەپ قىلمايدىغان، ئۇندىمەس؛ گەپ قىلماس: ئۇنچىقماس ئادەم. * ئۇ بىر ئۇنچىقماس بالا بولۇپ قالدى.

ئۇندەتمەك «ئۇندىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاھ ئوق قول ۋەزىرى ئارقىلىق قازىنى ئۇندەتىپ كۆرۈپتۇ، ئەمما ھېچ ئۇنۇمى بولماپتۇ.

ئۇندەش ئى ① چاقىرىش، قىچقىرىش، دەۋەت قىلىش. ② <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ تۇرلۇك ھېسسىياتى، پوزىتسىيەسىنى ياكى چاقىرىش، ئۇندەش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان ئۇندەش بەلگىسى.

ئۇندەش بەلگىسى <تىل> تىنىش بەلگىلىرىدىن بىرى (!). ئوي - پىكىرنىڭ ئۇندەش ۋە بۇيرۇق تەرزىدە ئاياغلاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇندەش جۈملە <تىل> قويۇق ھېس - كەيپىياتىنى بىلدۈرىدىغان جۈملە. مەسىلەن، «ۋايجان!»، «نېمىدېگەن ياخشى!»، «ئەجەبا، سىزمۇ كېلىپ قاپسىز!» دېگەنلەرگە ئوخشاش. يېزىق تىلىدا، ئۇندەش جۈملىنىڭ ئاخىرىغا ئۇندەش بەلگىسى (!) قويۇلىدۇ.

ئۇندەش سۆزلەر <تىل> ← **ئىملىق سۆزلەر.**

ئۇندەشمەك «ئۇندىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلىرىم ئۇ يەرگە مېنىمۇ بىللە بېرىشقا ئۇندەشكەن بولۇشسىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇر مېنىڭ زادىلا بارغۇم كەلمەيۋاتاتتى.

ئۇنىدەك ئى. ئۇندەش، چاقىرىش، دەۋەت ياكى دەۋەت قىلىش: ئەمەلىيەتتە بۇنداق نۇقسانلىرىمىز ھەققىدە قەلەم تەۋرەتكۈچىلىرىمىز بىزنى ئويغاتقۇچىلار، سەگەكلىككە ئۇندىگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۇندەكلىرى ھەرگىز ئورۇنسىز ئەمەس.

ئۇندەككە كەلمەك ① بۇركۈت، قارچىغا، قۇرغۇي، قارا قۇچقاچ، تۇمۇچۇق قاتارلىق قۇشلار باققۇچىسىنىڭ ئۇندىشىگە ئۆگەنمەك. ② كۆچمە. قولغا كەلمەك، كۆنۈلىنىڭ مايىللىقى بىلەن قارشى تەرەپكە ئۆتمەك، تەلىپىگە ماقۇل بولماق: ئۇ يېقىندىن بۇيان خېلى ئۇندەككە كېلىپ قالدى.

ئۇندەلمەك «ئۇندىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايالىم خىزمەتداشلىرىم تەرىپىدىن بىللە ئولتۇرۇشقا ئۇندەلگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇندەشلەر رەت قىلىندى.

ئۇندۇرمە ئى ① ئاشلىق دانلىرىدىن ئونۇپ چىققان ئاق بىخ، مايسا: ئۇندۇرمە قىلماق. پۇرچاق ئۇندۇرمىسى. ② كۆچمە. مەيدانغا كېلىش، پەيدا بولۇش ئالدىدا تۇرغان بىرەر ھالەت ياكى بىر ئىش، مەسىلە؛ ھامىلە: بۇ ھال داۋۇتنىڭ قەلبىدە ھەسەت ئۇندۇرمىسى پەيدا قىلدى.

ئۇندۇرمەك ① «ئۇنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈل ئۇندۇرمەك. زىرائەت ئۇندۇرمەك. ② كۆچمە. قايتۇرۇۋالماق، تۆلىتۈۋالماق، تولدۇرۇۋالماق: قەرزنى ئۇندۇرمەك. زىيانىنى ئۇندۇرۇۋالماق. * ئەمدى ئۇ سائەتنىڭ ئورنىغا 40 كوي ئۇندۇردى. ③ كۆچمە. بىرنەرسە ئالماق، ھاسىل قىلماق: پايدا ئۇندۇرمەك. نەپ ئۇندۇرمەك.

ئۇندۇرۇشمەك «ئۇندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆپ يىل تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى بۇ شور يەرگە گۈل - گىياھ ئۇندۇرۇشتى.

ئۇندۇرۇلمەك «ئۇندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈل ئۇندۇرۇلمەك. * ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان تارام - تارام ياشلىرى قەبرە يېنىغا ئالاھىدە پەرۋىش بىلەن ئۇندۇرۇلۇپ ۋايىغا يەتكۈزۈلگەن بىر تۇپ سەبدەرگۈلنىڭ ئۈستىگە توختىماستىن تۆكۈلمەكتە ئىدى.

ئۇندىمەس سۈپ. ئۇندىمەيدىغان، زۇۋان سۇرمەيدىغان، ناھايىتى ئاز گەپ - سۆز قىلىدىغان، گەپ-سۆزى ئاز: ئۇندىمەس ئادەم.

ئۇندىمەك پ. بىرەر ئىش - ھەرىكەتنى قىلىشقا، بېجىرىشكە چاقىرماق، دەۋەت قىلماق، تەشەببۇس قىلماق: مېھمانلار مۇسىبەت ئۈستىدە بولۇپ تۇرىدىغان ئەنئەنىۋى ئادەتكە ئاساسەن ئانىنى كۆز يېشى قىلماسلىققا ئۇندىدى.

ئۇندىمەي رەۋ. ئۇن چىقارماي، زۇۋان سۇرمەي، جىممىدە: ئۇندىمەي تۇرۇپ قالماق. * ئۇ كاملىنىڭ ئۇندىمەي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يەنە زارلىنىشقا باشلىدى.

ئۇنسىز ① سۈپ. ئۇنى يوق، ئۇن چىقمايدىغان، ئاۋازسىز: ئۇنسىز تاپانچا. ئۇنسىز ملىتىق. ② رەۋ. ئۇن چىقارماي، گەپ - سۆز قىلماي، زۇۋان سۇرمەي، جىممىدە: قىز چېچىنىڭ كېسۈۋېتىلگەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ ئۇنسىز يىغلىدى.

ئۇنلەپ رەۋ. ئۇن چىقىرىپ، ئاۋاز چىقىرىپ: تۇتىتى ئۇنلەپ قاقتى قانات خۇشامەتتە، خۇشياقمىدى خوجىسىغا شۇ سائەتتە.

ئۇنلەتمەك «ئۇنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پويىزنى سۆرىگەن بۇقىسى، ناغرىنى ئۇنلەتكەن چوكىسى (ماقال).

ئۇنلەشمەك «ئۇنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قەپەستىكى چىرايلىق قۇشقاچلار بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك تۇيۇقسىز ئۇنلىشىپ كېتىشتى.

ئۇنلۇك سۈپ. يۇقىرى، كۈچلۈك، جاراڭلىق: ــ نېمە دەيسىز، دادامنىڭ قاتىلى ئابدۇللامۇ؟ ــ دېدى دۇرنەم ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن.

ئۇنلۇكلەشمەك پ. ئۇنلۇك بولماق، ئاۋازى يۇقىرى چىقماق: بايىقىغا قارىغاندا ئاستاراق بىر تاۋۇشتا غورۇك - غورۇك سۆزلىشىش ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئاردىدىن ئون بەش مىنۇتچە ۋاقىت ئۆتۈپ تاۋۇشلار بىرئاز ئۇنلۇكلىشىپ كېلىشكە باشلىدى.

ئۇنلىمەك پ. ئۇن چىقارماق، ئاۋاز چىقارماق، توۋلىماق، سايرىماق: بىرچاغ ئاسمان كۆكىدىن، مەھەللە ياقتىن - تۆپىدىن،

كەپتەر كېلىپ ئۇنلەپتۇ، «ئۆيگە بار» دەپ ئۇندەپتۇ.

ئۇنمەك پ ① بىخلىنىپ، يىلتىز تارتىپ، يەر ئۈستىگە چىقماق (دان، ئۇرۇق ۋە ئۆسۈملۈكلەر ھەققىدە): تەرمەسەك ئۇنمەدۇ (ماقال). * ئۇ يەردە دەرەخلەر كۆكلەپ، گۈل ـ گىياھلار ئۇنۇپ-تۇ. ② كۆچمە. قېيپقالماق، تۆرەلمەك (بالا ھەققىدە): قورساقتا ئۇنۇپ قالماق. قورساقتا بالا ئۇنمەك. ③ پەيدا بولماق، ھازىر بولماق، كەلمەك: بۇ ھاراقكەش نەدىن ئۇندى. * مەن كىشىلەر نامىز-دىن چىقماستىن بۇرۇن، باردىغان يېرىمگە ئۇنۇشۇم كېرەك ئىدى. ④ راۋاجلانماق، رونىق تاپماق، گۈللەنمەك: ھۈنەر قىلسا ئۇنمەر (ماقال).

ئۇنۇم ئى ① مەلۇم بىر خىل كۈچ، ئۈسۈل، چارە ياكى ئامىل، سەۋەب پەيدا قىلغان ئىجابىي نەتىجە: ئۇ پۇل ـ مال بىلەن ئالداش ئۇنۇم بەرمىگەندىن كېيىن زورلۇق بىلەن گۇلنارخاننى مېھمان-خانىغا سۆرەپ ئېلىپ ماڭدى. ② مەلۇم نەرسىنىڭ پايدىلىق رولى، تەسىرى: دورىنىڭ ئۇنۇمى كۆرۈلمەك. ③ بىر ھەر نەرسىنى ئىشلەپ-چىقىرىش، تەييارلاش قابىلىيىتى؛ ئۇنۇمدارلىق، ھوسۇلدار-لىق: ماشىنىنىڭ ئىش ئۇنۇمى. ئەمگەك ئۇنۇمى. ئۇنۇم نىسبىتى.

ئۇنۇمپەرەس سۈپ. ئىشنىڭ، مەسىلىنىڭ ئۇنۇمگە، نەتىجىسىگە قارايدىغان: ھازىرقى كىشىلەر تېخىمۇ ئۇنۇمپەرەس بولۇپ كەتتى، ئۇلار ئۆز ۋۇجۇدىدا سېتىشقا ئەرزىيدىغان ھەممە نەرسىنى بازارغا يۈزلەندۈردى، ھەتتا بەزى مىللەتلەر ئۆز بىنالىرىنى سېتىپ خەجلىمەكتە.

ئۇنۇمپەرەسلىك ئى. ئىشنىڭ، مەسىلىنىڭ ئۇنۇمگە، نەتىجىسىگە قارىماي ۋە شۇنداق ئادەت: ئىنسانلار سۈيىئىستېمال-چىلىق ۋە ئۇنۇمپەرەسلىك پاتقاقلىرى ئىچىدە تۇنجۇقۇشقا باشلىدى.

ئۇنۇمچىلىك ئى. ئىشنىڭ، مەسىلىنىڭ ئۇنۇمگە، نەتىجىسىگە ئېسىلىۋالمىغان ئادەت ۋە شۇنداق خاراكتېر: زامانلار تالاي ئىلىم دەۋرەشلىرىنى، جۇملىدىن ئەقلىچىلىك، ئۇنۇمچىلىك مۇسابىلە-رىنى بېسىپ ئۆتتى.

ئۇنۇمدار سۈپ. ئۇنۇمى بار، ئۇنۇملۇك: ئۇنۇمدار يەر. ئۇنۇمدار ئېتىز. * ئۇ نەچچە يىل جاپالىق ئىشلەپ، شورلۇق يەرنى ئۇنۇمدار ئېتىزغا ئايلاندۇردى.

ئۇنۇمدارلىق ئى ① ئۇنۇم بېرىش، ئۇنۇمى بارلىق، ئۇنۇمگە ئىگىلىك. ② تۇپراقنىڭ مۇنبەتلىك دەرىجىسى: يېشىل ئوغۇتلۇق ئۆسۈملۈك كۆپ تېرىلىپ، يەرنىڭ ئۇنۇمدارلىقى ئاشۇرۇلدى. ③ مەلۇم نەرسىنىڭ ئۇنۇم، پايدا يارىتىش ئىقتىدارى، كۈچى؛ ئۇنۇمى: يېڭى چىققان يۇمران كۆكتاتلارنىڭ قان تازىلاش، قاندىكى تۆمۇر مىقدا-رىنى تولدۇرۇش ئۇنۇمدارلىقى ياخشى. ④ ئىش، خىزمەت، ئەمگەك قاتارلىقلارنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە ئورۇنلانغان مىقدارى، نىسبىتى: ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرمەك.

ئۇنۇمسىز سۈپ ① ئۇنۇمى يوق، ئۇنۇمى تۆۋەن: ئۇنۇمسىز ئىش. ئۇنۇمسىز يەر. ئۇنۇمسىز ئېتىز. ② <تىل> سۆز ياساش ئىقتىدارى چەكلىك: ئۇنۇمسىز قوشۇمچىلار.

ئۇنۇمسىزلەنمەك پ. ئۇنۇمى يوق. ئۇنۇمى تۆۋەن ھالەتكە كېلىپ قالماق: نېمە ئۈچۈندۇر ئېتىزلار بارغانسېرى ئۇنۇم-سىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى.

ئۇنۇمسىزلىك ئى. ئۇنۇمى تۆۋەنلىك، ئۇنۇمى يوقلۇق: يەرنىڭ ئۇنۇمسىزلىكى. * بىز يېڭى ئىشلىگەن ماشىنا ـ ئۈسكۇنە-لەرنىڭ ئۇنۇمسىزلىكىدىن ئاز بولمىغان زىيانلارنى تارتتۇق.

ئۇنۇملۇك سۈپ ① ئۇنۇمى بار، ئۇنۇمى، نەتىجىسى كۆپ: ئۇنۇملۇك چارە. ئۇنۇملۇك ئۇسۇل. ئۇنۇملۇك يول. ئۇنۇملۇك تەدبىر. ئۇنۇملۇك دورا. ② <تىل> سۆز ياساش رولى، ئىقتىدارى كۈچلۈك، كەڭ: ئۇنۇملۇك قوشۇمچىلار.

ئۇيۇر ① ئى. توپ، پادا: ئاتسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ، ئۇيۇرى باشقىنى نوختا قوشىدۇ (ماقال). * مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، يىلقىنىڭ ھەربىر ئۇيۇرىدە بىر ئايغىر بولىدىكەن. ئايغىر ئۆز ئۇيۇرىنى يىرتقۇچلاردىن قوغدايدىكەن، ھەتتا ئۆز ئۇيۇرى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىدىكەن. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر ئۇيۇر يىلقا.

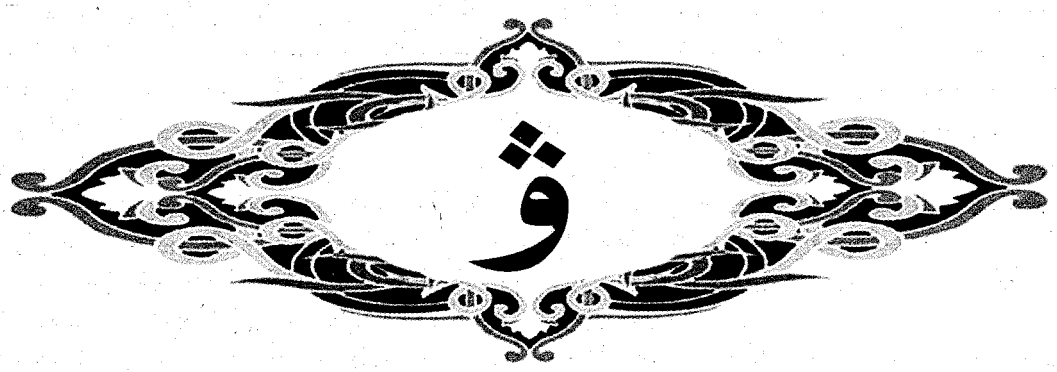

ۋ ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە توققۇزىنچى ھەرپى.

ۋابا ئى [ئە] ① <تېب> تېز تارقىلىشچان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ۋابا تارقالماق. ② كۆچمە. ئاپەت، كۈلپەت قاتارلىق كۆڭۈلسىز ھادىسىلەر: شەرقتىن بىر سادا كەلدى، شۇنىڭ بىلەن جۇت ھاۋا كەلدى. تۈتەك باسقان ئاراللاردىن، سېرىق شەيتان ۋابا كەلدى.

ۋاپا (ۋاپاسى) ئى [ئە] دوستىغا، يارىغا ۋە يېقىن كىشىلىرىگە بولغان ساداقەت؛ كۆيۈم، سۆزىدە قەتئىي تۇرۇش، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش: ۋاپاغا جاپا قىلماق. * چىرايلىقتا ۋاپا يوق (ماقال). * ۋاپا تاق، جاپا جۈپ (ماقال).

ۋاپات (ۋاپاتى) ئى [ئە] ئۆلۈم: ھېلىقى ئۆيدىكى قىز نۇردۇنىڭ ۋاپات بولغان ئۇستىسىنىڭ قىزى ئىكەن.

ۋاپادار (ۋاپادارى) [ئە + پ] ① سۈپ. ئەھدىسىنى بۇزماي-دىغان، سۆزىگە، ۋەدىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان؛ سەمىمىي، سادىق: ۋاپاسىز قېرىنداشتىن، ۋاپادار ئاشنا ياخشى (ماقال). ② ئى. سادىق ھەمراھى، جۈپتى: كۆز مۇنچىقىم، ۋاپادارىم ياخشى قال.

ۋاپادارلىق ئى. ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش، سادىقلىق، سەمىمىيلىك، ياخشىلىق: ئۇ سېنىڭ ۋە مېنىڭ بالامنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ بىزگە ۋاپادارلىق قىلدىغۇ، سەن بۇنىمۇ چۈشەنمەمسەن؟

ۋاپاسىز سۈپ. ۋاپاسى يوق، ۋاپا قىلمايدىغان، كۆيۈمسىز: ۋاپاسىز ئادەم. * بۇ ۋاپاسىز قىزنىڭ قىلغان ئەلىمىنى ئويلاپ قەلبىمىدە چەكسىز غەزەپ ـ نەپرەت ئۇچقۇنلىرى ياندى.

ۋاپاسىزلىق ئى. ۋاپاسى يوقلۇق، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي يۈرۈش، كۆيۈمسىزلىك: مەن ئۆزۈم ئىشەنگەن بىر يىگىتتىن چوڭ ۋاپاسىزلىق كۆردۈم.

ۋاپالىق سۈپ. ۋاپا قىلىدىغان، ۋاپادار: دوست دېگەننى سىناپ تۇت، شۇ چاغدا ۋاپالىق دوست تۇتالايسەن. // جۇدالىقتىن دەرد چەككەن، ۋاپالىقىم ياخشى قال.

ۋاپۇرۇش ئى [پ] مەخسۇس ئاياغ كىيىمى تىجارىتى قىلىدىغان سودىگەر: ئۇنىڭ دادىسى بۇ بازاردىكى ئەڭ كونا ۋاپۇرۇشلارنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىاتتى.

ۋاپۇرۇشلۇق ئى. ئاياغ كىيىمى سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش: مېنىڭ تېرىپۇرۇشلۇق قىلىشتىن بۇرۇن خېلى ئۇزاق بىرمەزگىل ۋاپۇرۇشلۇق قىلىپ يۈرگىنىمنى بىلمىدىلىغۇ؟

ۋات I مىق [ر<ئېنىڭ] <فىز> ئېلېكتىرنىڭ قۇۋۋىتى بىرلىكى. ئېلېكتىر بېسىمى بىر ۋولت، ئۆتكەن توك بىر ئامپېر بولغان چاغدا، قۇۋۋىتى بىر ۋات بولىدۇ.

ۋات II تەق ← **ۋات ـ ۋات.**

ۋاتلىق سۈپ. مەلۇم ۋات توك كۈچىگە ئىگە بولغان، مەلۇم ۋات توك كېتىدىغان: 15 ۋاتلىق لامپۇچكا.

ۋاتمېتىر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر توكىنىڭ قۇۋۋىتىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. بىر فازىلىق ھەم ئۈچ فازىلىقتىن ئىبارەت ئىككى تىپلىق بولىدۇ.

ۋات ـ ۋات ئورۇنسىز تولا سۆزلەيدىغان، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن تولا گەپ قىلىدىغان، ۋاتىلداق: ۋات ـ ۋات ئايالىنىڭمۇ چىرايلىق تەسەللىسى بار.

ۋاتېرپاس ئى [ر گوللاند] <بىن> ← **شەيتان** II .

ۋاتىلداتماق «ۋاتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ بۇرادەر، ئايالىڭىزنى تولا ۋاتىلداتماي بۇ يەردىن ئەكېتىڭە، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

ۋاتىلداشماق «ۋاتىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايالار ۋاتىلداشىپ كەتتى.

ۋاتىلداق سۈپ. يۇقىرى ئاۋازدا تولا سۆزلەيدىغان؛ ۋاتىلداق ئادەم: ـــ ھەي ۋاتىلداق، قۇلىقىمنى ئاغرىتىپ، ئارامىمنى بۇزدۇڭ، ـــ دېدى تۇرسۇن سەپرا ئايالىغا ۋارقىراپ.

ۋاتىلدىماق پ. ئورۇنسىز تولا سۆزلىمەك، يۇقىرى ئاۋازدا ئورۇنسىز گەپنى جىق قىلماق: ئەمەت كۈرۈك ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ۋاتىلداپ كەتتى.

ۋاجىپ سۈپ [ئە] دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئورۇندىلىشى مەجبۇرىي بولغان؛ مەجبۇرىي: ـــ پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ. كالامشەرىپتىمۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولماق ۋاجىپ، دېيىلگەن، ـــ دېدى ئۆزىر.

ۋاجىپلىق ئى. مەجبۇرىيلىق، چوقۇم بېجىرمىسە بولماسلىق.

ۋاچ تەق. بەزىبىر ھەرىكەتنىڭ تېز بولۇشىدىن پەيدا بولغان ئاۋاز: تاۋۇز «ۋاچ» قىلىپ يېرىلدى.

ۋاچچىدە ① رەۋ. «ۋاچ» قىلىپ، «ۋاچ» قىلغان ھالدا: قولۇمدىكى تاۋۇز يەرگە چۈشۈپ ۋاچچىدە يېرىلىپ كەتتى. ② سۈپ.

كۆچمە. نۇرغۇن، جىق، تولا: پۇل دېگەن ئۇنىڭدا ۋاچچىدە.

ۋاچ- ۋۇچ «ۋاچ » قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: قاسىم تاۋۇزلارنى ۋاچ - ۋۇچ قىلىپ بىر دەمدىلا پىچىپ تەييار قىلدى.

ۋاخ مىق. قېتىم: مەن بۇگۈن بىر ۋاق تاماق يېدىم.

ۋاخان سۈپ. دىيال. پاكار، پەتەك.

ۋاخلىق ئى. ساناق سانلاردىن كېيىن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر ۋاخلىق تاماق.

ۋاخىنا ئى. دىيال . شوتا، كارىۋات، ئورۇندۇق ۋە شۇ تىپتىكى نەرسىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىغا بېكىتىلگەن بالداق.

ۋادەرىخ ئىم [پ] يېزىت . ئىسىت، ئەپسۇس: ھۆركىرەپ ئۆتتۈم ئەمەلىنىڭ باربدا يولۇڭاس بولۇپ، قايسى كۈن چۈشتۈم شۇئان ئۆچتى ئۈنۈم تىمتاس بولۇپ. يا يۇرەكتىن ئالدى دەرد دوختۇرغا باردىم ۋادەرىخ! يا ئۈدۈل مەسچىتكە كىردىم، ئەل ئارا چىقماس بولۇپ.

ۋادەرىخا ئىم [پ] يېزىت . ۋاي ئىسىت، ۋاي ئەپسۇس: ــ ۋادەرىخا، مۇنداقمۇ دەردلىك غۇلامىلار بولۇرمۇ، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ۋادەك ئى [پ] ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپىنى توسۇش ئۈچۈن ياسىلىدىغان جازا؛ سالاسۇن ۋە شۇ سالاسۇننى تەشكىل قىلغۇچى بالداق: ئۇ ۋادەككە يېقىنلاپ كېلىپ قورۇغا نەزەر سالدى.

ۋادەكلەتمەك «ۋادەكلىمەك » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن قورۇنى ۋادەكلىتىۋېتىش ئۈچۈن ئۇستا ئىزدەپ سىرتقا ماڭدى.

ۋادەكلىك سۈپ. ۋادىكى بار، ۋادەك ئورنىتىلغان: ۋادەكلىك پەلەمپەي.

ۋادەكلىمەك پ. ۋادەك بىلەن توسماق، قورشىماق: ئۇ قورۇسىنى ۋادەكلىدى.

ۋادو ئى [خەن] <بىن> بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدا خىش پارچىلاش ۋە تام قويۇرۇش جەريانىدا ئىشلىتىلىدىغان چەيدو شەكلىلىك تۆمۈر ئەسۋاب.

ۋادى ئى [ئە] <سۇ> ① بىرەر سۇ سىستېمىسىنىڭ غول ۋە تارماق ئېقىنلىرى ئېقىپ ئۆتىدىغان پۈتۈن دائىرە. مەسىلەن، تارىم ۋادىسى، ئىلى ۋادىسى، ئېرتىش ۋادىسى قاتارلىقلار. ۋادىنىڭ سۇيى ئۇنىڭ سۇ بۆلگۈچ سىزىقى ئىچىدىن يىغىلىدۇ، قوشنا ۋادىلار ئوتتۇرىسىدىكى سۇ بۆلگۈچ سىزىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ. ② دەريا بويلاپ سوزۇلغان ياكى تاغلار ئارىسىدىكى كەڭ توزەڭلىك. ئومۇمەن زىرائەت تېرىلىدىغان، دەل - دەرەخ ئۆسىدىغان كەڭ جاي.

ۋار I تەق. كىشىلەر ۋاقىرىغاندا ياكى كۈچەپ سۆزلىگەندە، يىغلىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: تۇيۇقسىز ئۆي ئىچىدىن بوۋاق باالىنىڭ ۋار قىلىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى.

ۋار II مىق [ئىنگ] <فىز> ئىشسىز قۇۋۇتىنىڭ بىرلىكى. بىر ساپ ئىندۇكتىپلىق (ياكى ساپ سىغىم)نىڭ ئىككى ئۇچىدىكى ئېلېكتىر بېسىمى 1 ۋولت، ئۇنىڭدىن ئۆتكەن ئىشسىز توك 1 ئامپېر بولسا، ئۇ ھالدا ئىندۇكتىپلىق (ياكى ساپ ئېلېكتىر سىغىمى) قا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئىشسىز قۇۋۇەت 1 ۋار بولىدۇ.

ۋاراتا ئى [ر] <تەن> پۈتبول، مۇز توپ قاتارلىق تەنھەرىكەتلەردە توپ مەيدانىنىڭ ئىككى بېشىغا ئورنىتىلغان دەرۋازا رامكىسى شەكلىدىكى جازا. ئۇ توپ كىرگۈزۈش نىشانى بولۇپ، ئارقىغا تور ئېسىلغان بولىدۇ. ئۇرۇلغان توپ كىرسە، تور ئىچىدە سولىنىپ قالىدۇ.

ۋاراتار ئى [ر] <تەن> پۈتبول، مۇز توپ قاتارلىق تەنھەرىكەتلەردە ئۆز تەرىپىنىڭ دەرۋازىسىنى مۇداپىئە قىلغۇچى تەنھەرىكەتچى. ئاساسىي ۋەزىپىسى ئۆز تەرىپىنىڭ ۋاراتاسىنى بېقىپ، توپ كىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت.

ۋاراس تەق. قاتتىق، چۈرۈك نەرسىلەر سۇنغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: ياغاچ ئورۇندۇق تۈيۇقسىز ۋاراس قىلىپ سۇنۇپ، ئوتتۇرىدىن ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى.

ۋاراسلاتماق «ۋاراسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قەيسەر ئوتۇنلارنى ۋاراسلىتىپ ئوشتۇپ، ئوچاققا سېلىشقا باشلىدى.

ۋاراسلىماق پ.«ۋاراس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق،«ۋاراس - ۋاراس » قىلماق: ياغاچلارنىڭ ۋاراسلاپ سۇنغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ۋاراس- ۋاراس «ۋاراس » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋاراس- ۋۇرۇس «ۋاراس » قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئورمان ئىچىدىن ۋاراس - ۋۇرۇس قىلىپ ياغاچ سۇنغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ۋاراق I [ئە] ① ئى. كىتاب، گېزىت، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ ئىككى بېتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەربىر پارچىسى، بۆلىكى: دەپتەرنىڭ ۋاراقلىرى توڭەپ، ئاخىرقى بېتىلا بوش قالغاندى. ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر ۋاراق قەغەز.

ۋاراق II تەق. سۈيۇق نەرسىلەر قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاراقچە ئى ① كىچىك ۋاراق: ئۇ خەت يېزىلغان ۋاراقچىنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ئاستا كېتىپ قالدى. ② مەلۇم مەزمۇندىكى تەشۋىقات تېكىستى چۈشۈرۈلگەن قەغەز: كوچىدا تەشۋىقات ۋاراقچىلىرى ئۈچۈپ يۈرەتتى.

ۋاراقچى ئى. ئەمەلىي ئىش قىلمايدىغان، كەچكىچە كىتاب ئاختۇرۇپ يۈرىدىغان ئادەم: موللىنىڭ يامىنى ۋاراقچى، ئوغرىنىڭ يامىنى قاراقچى (ماقال).

ۋاراقلاتماق I «ۋاراقلىماق I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: موماي بالىسىغا كىتابنىڭ بېتىنى ۋاراقلاتتى.

ۋاراقلاتماق II « ۋاراقلىماق II » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ سۇنى ۋاراقلىتىپ قاينىتىۋاتاتتى.

ۋاراقلاشماق « ۋاراقلىماق I » پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كىتابلىرىنى ۋاراقلىشىپ ئولتۇراتتى.

ۋاراقلانماق « ۋاراقلىماق I » پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالىم كۆڭلىدە ئۇنىڭ قولىدا شاراقشىپ ۋاراقلىنىۋاتقان لەنتى ئەرزلەرنىڭ پاتراق ئوقۇلۇپ تۈگىشىنى تىلەيتتى.

ۋاراقلىماق I پ. كىتاب، گېزىت - ژۇرناللارنىڭ ھەربىر ۋارىقىنى ئۆرۈمەك، ئاچماق: مەن خاتىرەمنى ۋاراقلىدىم، ئۇنىڭدىكى ھەربىر سۆز ياشلىقىمنى ئەسلىتەتتى.

ۋاراقلىماق II «ۋاراق - ۋاراق » قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: قازاندىكى سۇ ۋاراقلاپ قاينىۋاتاتتى.

ۋاراقلىق سۈپ. ۋارىقى بار؛ ۋاراق كېلىدىغان: ئون ۋاراقلىق دەپتەر.

ژاراق- ژاراق «ژاراق II » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قازاندىكى قاينىق سۇ ژاراق- ژاراق قاينايتتى.

ژاراق- ژۇرۇق ژاراق قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار؛ قازاندىكى سۇ ژاراق- ژۇرۇق قىلىپ قاينىتىپ تېشىپ كەتتى.

ژاراڭ تەق ← **ژاراڭ- چۇرۇڭ.**

ژاراڭ- چۇرۇڭ جىق كىشىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان تەرتىپسىز گەپ- سۆزلەر، ئاۋازلار: ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ژاراڭ- چۇرۇڭلار ئۇنىڭ ھەيرانلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

ژاراڭ- ژاراڭ «ژاراڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ژاران ئى [ر<لات] <زوئول> ← **ژاران كەسلەنچۇكى.**

ژاران كەسلەنچۇكى <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان. ئۇزۇن- لۇقى ئىككى مېتىر ئەتراپىدا. دۇمبىسى قارا قوڭۇر، قۇيرۇقى سەل ئۇچلۇق، تۆت پۇتى كۆچلۈك كېلىدۇ. سۇغا يېقىن جايدا ياشايدۇ، ئۇششاق ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، سۇ ئۈزەلەيدۇ ۋە دەرەخكە چىقالايدۇ. تېرىسىدىن خۇرۇم ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

ژاررىدە رەۋ. «ژار» قىلىپ، «ژار» قىلغان ھالدا: قىز ئۇزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ژاررىدە يىغلاپ تاشلىدى.

ژارس تەق. قاتتىق نەرسىلەر سۇنغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: تېز سۈرئەتلىك ماشىنىنىڭ قاتتىق زەربىسىگە ئۇچرىغان ئىستولبا ژارس قىلىپ سۇنۇپ، چوڭ يول ئۇستىگىلا ئۆرۈلدى.

ژارسلداتماق «ژارسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزى ئۇستاملار تاڭگازنى ئېلىپ شۇ زامانلا ژارسلدىتىپ يېپ مەززە قىلىشتى.

ژارسلدىماق پ. «ژارس- ژارس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئۆي لىملىرى ژارسلداپ سۇنۇشقا باشلىدى.

ژارقراپ- جارقراپ ژارقراپ ھەم جارقراپ؛ قالايمىقان توۋلاپ: ئۇلار بازارنى چۆرگۈلەپ، ژارقراپ- جارقراپ ھالدىن كېتىپتۇ.

ژارقراتماق «ژارقرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى كەچ ئەلياتقۇغا توغرىلاپ، خەندەك يېنىدىن كېتىۋاتقان چاغدا ژارقراتماي بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، خەندەك ئىچىگە تاشلۇۋەتتۇق.

ژارقراش- جارقراش ژارقراش ھەم جارقراش؛ قالايمىقان، ئالىتاغىل توۋلاش: ژارقراش- جارقراش ئەۋجىگە چىقتى.

ژارقراشماق «ژارقرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئالىتاغىل ژارقرىشىپ جاھانىنى بىر ئالدى.

ژارقرىغاق سۆپ. تولا ژارقرايدىغان: بىزنىڭ زاۋۇتىمىزدىمۇ ئۇنداق ژارقرىغاقلاردىن يوق دەمسەن؟

ژارقرىماق پ. يۇقىرى ئاۋاز بىلەن توۋلىماق: ئەگەر راستىتكىنى ئېيتمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن،— دەپ ژارقراپتۇ شاھ.

ژارونكا ئى [ر] سۈيۇقلۇق ياكى پاراشوك، دانىچە ھالىتىدىكى نەرسىلەرنى ئاغزى كىچىك قاچا، بوتۇلكا قاتارلىقلارغا قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە بىر دانە كېسىك كونۇس شەكلىدىكى قاچا بىلەن بىر دانە نەيچىدىن تۇرۇلىدۇ.

ژار- ژار «ژار I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە ژار- ژار ژارقرايتتى.

ژار- ژۇر «ژار» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: بىزنىڭ تاماشىمىزنى كۆرۈپ تۇرغان بالىلار شۇ ھامان ژار- ژۇر ژارقراشتى.

ژارىياتسىيە ئى [ر<لات] <مۇز> ئاھاڭ شەكلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا تېمپىراتۇرا ناھايىتى قىلىنغاندىن كېيىن، باشتىن- ئاياغ يەنە بىرقانچە قېتىم قايتا تەكرارلىنىدۇ، لېكىن ھەر قېتىمقى تەكرارلىنىشلاردا ئۆزگىرىشلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ژارىياتسىيە ئوخشاش بولمىغان ئوبرازلارنى بىرلەشتۈرۈپ ياكى بىر ئوبرازنىڭ نۇرغۇن تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

ژارىياتسىيەلەشتۈرمەك «ژارىياتسىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆچا ناخشىلىرى بىلەن قەشقەر ناخشىلىرىنى ژارىياتسىيەلەشتۈرۈپ سىناپ كۆردى.

ژارىياتسىيەلەشتۈرۈلمەك «ژارىياتسىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ سەنەم نەغمە شەكىللىرىنىڭ ئەلنەغمىلىك ئاساسى بىردەك ئىكەنلىكىنى، بىر مەنبەدىن ژارىياتسىيەلەشتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى.

ژارىياتسىيەلەشمەك پ. باشقا بىر تۈرگە، نۇسخىغا، شەكىلگە كەلمەك، ئۆزگەرمەك: ئۇنىڭ ئورۇنلايدىغىنى ژارىياتسىيەلەشكەن ئۇسسۇل بولۇپ، قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى ئىدى.

ژارىياتسىيەلىك سۆپ. ئۆزگىرىشچان، ئۆزگىرىدىغان: ژارىياتسىيەلىك ئۇسسۇل.

ژارىس ئى [ئە] ① مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان شەخس، مىراسخور. ② كۆچمە. ئالدىنقىلارنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرغۇچى، ئىزنى باسقۇچى، ئىزباسار: سەن ئەسلىدە ئابنۇس ئارلىنىڭ ئىگىسى، شاھ ئارمانۇسنىڭ ژارىسى ئىدىڭ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ژارىسچانلىق سۆپ. ژارىسلىق قىلىش خۇسۇسىيىتى: تۇيۇ مۇراسىمىنىڭ شەكلى ۋە قائىدە- يوسۇنى ئەڭ مۇستەھكەم بولۇپ، ژارىسچانلىقى ئەڭ ئۇزۇندۇر.

ژارىسلىق ئى ① مىراسخورلۇق، مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگىلىك. ② ئىز باسارلىق: ئالدىنقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ژارىسلىق قىلىشىمىز كېرەك.

ژارىنە ئى [ر] مېۋىلەرنى شېكەر قېيامى بىلەن قاينىتىپ تەييارلايدىغان بىر خىل شېرىن يېمەكلىك؛ مۇرابباء: ژارىنە قايناتماق. ئەنجۇر ژارىنىسى.

ژارىيومېتىر ئى [ر<لات] <فىز> ئۆزگىرىشچان ئىندۇكتور.

ژارى- ژارى ① ژارقراش- جارقراش: قانداق توگىمەيدىغان ژارى- ژارى بۇ؟ ② جەڭگى- جېدەل: ئۇ قانداق قىلىدۇ، مېھمان چاقىراي دېسە، خوتۇنىنىڭ ئەھۋالى شۇنداق، تۆت ئادەمنى ئۇزاتقۇچە ژارى- ژارى.

ژارىيانت ئى [ر<لات] ① <تىل> ئەينى بىر فونېما بىرقانچە كونكرېت تاۋۇش ئېلىمېنتى ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىدۇ؛ بۇ بىرقانچە تاۋۇش ئېلىمېنتى ئۆزئارا مەنە پەرقلەندۈرۈشمەيدۇ؛ مۇشۇنداق تاۋۇشلار فونېماغا نىسبەتەن ژارىيانت بولىدۇ. ② بىر خىل نەرسىنىڭ يەنە بىر خىل شەكلى.

ژارىيانتداش سۆپ. ژارىيانت جەھەتتىن ئوخشاش، ژارىيانت جەھەتتىن پەرقلەنمەيدىغان؛ شەكىلداش: بۇ ئىتالىيەلىك يېڭى گېگېلمىزچى كىروچىنىڭ: «تارىخ ھەربىر شەخسنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت» دېگەن سۆزى بىلەن ژارىيانتداش كېلىدۇ.

ژارىيانتداشلىق ئى. ژارىيانتداش ھالەت، ژارىيانتداش بولۇش: بۇ ئىككى ئاتالغۇ ژارىيانتداشلىق مۇناسىۋىتىگە ئىگە.

ۋارىيانتلاشتۇرماق «ۋارىيانتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇيغۇرلاردا كىشى ئىسىملىرىنى قوللانغاندا بىر ئىسىمنى بىرنەچچە ۋارىيانتلاشتۇرۇپ قوللىنىدىغان ئەھۋاللار مەۋجۇت، مەسىلەن: خەمىد، ھەمىت... لارغا ئوخشاش.

ۋارىيانتلاشتۇرۇلماق «ۋارىيانتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ ئىسمىدىن ئېلىنغان كىشى ئىسىملىرى ئۇيغۇرلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئىسىم كۆپىنچە «مەمەت»، «مۇھەممەت» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدى ۋە ۋارىيانتلاشتۇرۇلدى.

ۋارىيانتلاشماق پ. ۋارىيانت ھالىتىگە كەلمەك.

ۋارىيانتلانماق پ ← **ۋارىيانتلاشماق** : بۇ چۆچەك خەلقىمىز ئارىسىغا نەچچە خىل ۋارىيانتلىنىپ يېتىپ كەلدى.

ۋارىيانتلىق سۈپ. ۋارىيانتى بار، ۋارىيانتقا ئىگە: «ھىجاز مۇقامى» كۆپ ۋارىيانتلىق بىر خىل تۇركىي نەغمە.

ۋاز ئى [پ] جۈملىدە «ۋاز كەچمەك »شەكلىدە كېلىپ تۆۋەندىكىدەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ئىگىلىك ياكى پايدىلىنىش ھوقۇقىدىن كەچمەك: ئۇ ئاتىسىدىن قالغان مىراستىن ۋاز كەچتى. 2) مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىش ـ ھەرىكەتتىن، ئوي ـ خىيالدىن يالتايماق، يانماق: گۈزەلئايمۇ ئاخىر ئوقۇشتىن ۋاز كەچتى. * ئۇ ئىلگىرىكى پىكىرىدىن ۋاز كەچتى. 3) يۈز ئۆرۈمەك، تانماق: ئۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن ۋاز كېچىپ يىراق يۇرتلارغا كەتتى.

ۋاز كەچمەك ① ئىگىلىك ياكى پايدىلىنىش ھوقۇقىدىن كەچمەك: ئۇ ئاتىسىدىن قالغان مىراستىن ۋاز كەچتى. ② مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىش ـ ھەرىكەتتىن، ئوي ـ خىيالدىن يالتايماق، يانماق: گۈزەلئايمۇ ئاخىر ئوقۇشتىن ۋاز كەچتى. ③ يۈز ئۆرۈمەك، تانماق: كېچىككىنە مەنپەئەتنى دەپ ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردىن ۋاز كېچىش ـــ ئەقىلسىزلىقنىڭ ئالامىتىدۇر.

ۋازا ئى [ر<فىران] مېۋە ـ چېۋە، قەنت ـ گېزەك سالىدىغان قاچا: ئۈستەلدىكى ۋازىدا لىق كەمپۇت بار ئىدى.

ۋازارەت ئى [ئە] بەزى پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەت ئەرنىڭ ۋەزىر باشچىلىقىدىكى رەھبەرلىك ئاپپاراتى. دەرىجە جەھەتتىن مىنىستىرلىققا تەڭ.

ۋازۇ ئى<ئىرق> ۋازۇ مىللىتى، ئۇلار دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ ساڭيۇەن، شىمبىڭ قاتارلىق جايلىرىغا؛ چەت ئەللەردىن بىرمىنىڭ بىر قىسىم رايونلىرىغا ئولتۇراقلاشقان.

ۋازىلىن ئى [ر<فىران] <خىم> موم بىلەن مازوت (ئېغىرماي) نىڭ ئارىلاشمىسى، يەنى سۇس سېرىق رەڭلىك يېرىم تىنىق، يېرىم قاتتىق ھالەتتىكى ماددا. چەككىلەنگەندىن كېيىن، ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. دورىگەرلىكتە سىقما ماي ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ؛ سانائەتتە داتلىشىشتىن ساقلىغۇچى ۋە سۈركىلىشنى ئازايتقۇچى ماي ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ۋاڭ تەق. چۈنۈن، ھەرە قاتارلىقلار بىر يەرگە توپلىشىۋېلىپ ھەرىكەت قىلغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاڭزىدە رەۋ. «ۋاڭ» قىلىپ، «ۋاڭ» قىلغان ھالدا: قوغۇننى ئەمدىلا پىچىشىم بىلەن تەڭ بىر توپ چۈنۈن كېلىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاڭزىدە ئولاشتى.

ۋاڭ- ۋاڭ ① «ۋاڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. قاينىاق، قاينىاپ تۇرغان، قىزىق: شۇندىن كېيىن بۇ تۆتەيلەن ۋاڭ ـ ۋاڭ بازاردىكى ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ۋاڭ- ۋۇڭ «ۋاڭ» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: يىراقتىكى ۋاڭ ـ ۋۇڭلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، دەريا بويى تىپتىنچ ئىدى.

ۋاڭلداتماق «ۋاڭلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ۋاڭلداشماق «ۋاڭلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: داستىخان ئۈستىدە بىر توپ چۈنۈن ۋاڭلدىشىپ ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى.

ۋاڭلدىماق پ. «ۋاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاڭ» قىلماق: ۋاڭلداپ يامراپ يۈرگەن چۈنۈنلەر دەستىدىن جوزىدىكى تاۋامنىمۇ يېيىشكە كىشىنىڭ كۆڭلى تارتمايتتى.

ۋاس تەق. ئارغامچا، يىپ قاتارلىقلار ئۆزۈلگەندە ياكى قامچا ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋاسا ئى [پ] <بىن> يەرلىك ئۆسۈلدا ئۆڭي ياپقاندا جەگنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان تۇغرا بالداق. لىم ئارىلىقىغا ئۆلچەپ كېسىپ، تەكشىلەپ قويۇلىدۇ.

ۋاسا تاق بىر ۋاسا پانقۇدەك ئارىلىق تاشلاپ شالاڭ قويۇلغان ۋاسا.

ۋاسا جۈپ <بىن> بىر ـ بىرىگە يانداشتۇرۇپ ئارىلىق قالدۇرماي سىجىل قويۇلغان ۋاسا: ئۇ ئۆيىنى ۋاسا جۈپ قىلىپ چىرايلىق يېپىۋالدى.

ۋاسالغۇ ئى. ئۇجمىنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى، قۇرۇتۇلغان ئۇجمە، ئۇجمە قېقى.

ۋاسسال ئى <پەلس> ئوتتۇرا ئەسىردىكى غەربىي ياۋروپادا يىرىك فېئودالغا تەۋە بولغان كىچىكرەك فېئودال دۆلەت.

ۋاسساللىق سۈپ. ۋاسسالغا ئائىت، ۋاسسالغا خاس بولغان: تاڭ سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتى غەربىي يۈرتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ۋاسساللىق ئايرىپ باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويغان.

ۋاسسىدە رەۋ. «ۋاس» قىلغان ئاۋازنى چىقىرىپ، «ۋاس» قىلغان ھالدا: ئارغامچا ۋاسسىدە ئۆزۈلۈپ كەتتى.

ۋاسكات ئى. دىيال. جىلىتكە.

ۋاسكېتبول ئى [ر<ئىنگ] <تەن> ① توپ تۇرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭدا توپنى قارشى تەرەپ مۇداپىئە قىلىپ تۇرغان گار ئۈستىدىكى تۆمۇر چەمبىرەككە ئېتىپ كىرگۈزۈپ نومۇرغا ئېرىشىدۇ. ئېرىشكەن نومۇر سانى كۆپلەر غەلىبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ② ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. تېشى خۇرۇم، كامېرى رېزىنكىدىن قىلىنىدۇ. پۈتۈنلەي رېزىنكىدىن ياسالغان توپلارمۇ بولىدۇ.

ۋاسكېتبولچى ئى. ۋاسكېتبول تەنھەرىكەتچىسى، ۋاسكېتبول ئويناشقا ماھىر كىشى، توپچى: شىنجاڭ ۋاسكېتبولچىلىرى بۇ قېتىم ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك ۋاسكېتبول مۇسابىقىسىدە يەنە زەپەر قۇچتى.

ۋاس- ۋاس «ۋاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سەمەت خۇددى ئاچچىقىنى ئاتتىن ئالماقچى بولغاندەك بىر ئوبدان كېتىۋاتقان ئاتنى ۋاس ـ ۋاس نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى.

ۋاستە ئى [ئە] ① بىرەر مەقسەتكە ئېرىشىش ياكى بىرەر

ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن دەستەك بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان نەرسە، قورال؛ ئىش-ھەرىكەت قورالى: تۇرمۇش ۋاستىلىرى. قاتناش ۋاستىلىرى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى. * تىل — ئىنسانلارنىڭ ئالاقىلىشىش ۋاستىسىدۇر.② <فىز> بىر خىل ماددا ئىچىدە يەنە بىر خىل ماددا مەۋجۇت بولغاندا، ئالدىنقى ماددا كېيىنكى ماددىنىڭ ۋاستىسى بولىدۇ. بەزى دولقۇنلۇق ھەرىكەتلەردە، بۇ دولقۇننى تارقىتىدىغان ماددىلار شۇ دولقۇننىڭ ۋاستىسى بولىدۇ. ③ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ پۈتۈش-تۈرۈش رولىنى ئويناش: بىز ساتتار ئاكىنىڭ ۋاستىسى بىلەن تونۇشۇپمۇ قالدۇق.

ۋاستىچى ئى. بىرەر ئىشنى بېجىرىش ياكى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ۋاستە بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان شەخس؛ ۋەكىل، ئەلچى: — بۇ ئىشنى ئورۇنداشقا ئۇ ئوتتۇرىدا خالىس ۋاستىچى بولسۇن، — دېدى قاسىم.

ۋاستىچىلىك ئى. ئوتتۇرىدا ۋاستىچى بولۇش، ئۆزگىلارا تونۇشتۇرغۇچى بولۇش ئىشى: قەدىمدە بۇ جاي شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدا ۋاستىچىلىك رول ئوينىغان.

ۋاستىسىز سۈپ. ۋاستىسى يوق؛ بىۋاستە، توغرىدىن-توغرا، ئۈدۈل: مەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ يېزىغا قايتقاندىن كېيىن ماڭا دېھقانلار بىلەن ۋاستىسىز كەڭ ئۇچرىشىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى.

ۋاستىلىك ① سۈپ. ۋاستە ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان: ۋاستىلىك تەجرىبە. ② رەۋ. مەلۇم نەرسىنى ۋاستە قىلىپ، ۋاستە قىلغان ھالدا: ئىلغار ئەدىبلەرنىڭ مۇنەۋۋەر شېئىرلىرى تاكى ھازىرغىچە خەلق كۆرىشى بىلەن ۋاستىلىك ياكى ۋاستىسىز بىر سەپتە تۇرۇپ كەلدى.

ۋاسسەمىيان ئى [ۋاسا + دەم + يان] ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا، ۋاسا تاق.

ۋاسل ئى [ئە] → **ۋاسىل بولماق.**

ۋاسل بولماق يېزىت. ئېرىشمەك، يەتمەك: دېمەك، بۇ مۇددىئا-مۇ بولدى ھاسىل، ئەگەر قاچسا بولۇشسا يارغا ۋاسىل.

ۋاسلىدىماق پ. «ۋاس» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاس» قىلماق: كېمە ئارغامچىلىرى ۋاسلداپ ئۆزۈلۈشكە باشلىدى.

ۋاش تەق. مەلۇم نەرسىلەرنىڭ تېز ھەرىكىتىدىن پەيدا بولغان ئاۋاز.

ۋاشات ئى. دىيال. غەم، ئەندىشە.

ۋاشاق ئى. دوغاپ ئەتكەندە مۇز چوقۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىغلىق ئەسۋاب.

ۋاشاڭ ئى. قوغۇن - تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندا قوغۇنلۇقتىكى قالدى-قاتتى سويمىلارنى خالىغانچە ئۈزۈپ يىغىشتۇرۇش ئىشى؛ پاساڭ: ۋاشاڭ بولماق. ۋاشاڭ قىلماق. * بۇگۈن مەھەللىدىكى ئۇششاق بالىلار تاۋۇزلۇققا بېرىپ، تاۋۇز ۋاشاڭ قىلىپ كەلدى.

ۋاشاڭداتماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەمخان قوناقلارنى ۋاشاڭدىتىپ بولۇپ، ئالدىراپقىنا ئۆيگە ماڭدى.

ۋاشاڭداشماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: بۇ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى چۈشكىچە ئون مو يەرنىڭ قونىقىنى ۋاشاڭدىشىپ بولۇپ، ئاندىن قايتىشتى.

ۋاشاڭدالماق «ۋاشاڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باش قوناقنىڭ ئاخىرى ۋاشاڭدىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن ئېتىزلارغا قوي - كالىلار قويۇپ بېرىلدى.

ۋاشاڭدىماق پ. قوغۇنلۇقتىكى قوغۇن - تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندا قالدى-قاتتى سويمىلارنى خالىغانچە ئۈزۈمەك، ۋاشاڭ قىلماق: قوشنىمىزنىڭ قوغۇنلۇقىنى ۋاشاڭداپ بىر قاپ سويما تاپتىم.

ۋاشات ئى. دىيال. غەم، ئەندىشە.

ۋاش- ۋاش «ۋاش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شۇرغان ھۆركىرىمەكتە. باغ دېرىزىسىدىن ھېلىدىن - ھېلىغا ۋاش - ۋاش قىلغان ئاچچىق ئاۋاز كېلىپ تۇرىدۇ.

ۋاش- ۋۇش «ۋاش» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئەتراپ جىمجىت ئىدى. پەقەت 50 — 60 مېتىر يىراقلىقتا ئوتلاۋاتقان ئاتلارنىڭ ۋاش - ۋۇش قىلغان ئاۋازىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ۋاشلداتماق «ۋاشلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كامىلجان قوش چىشلىق ساپاننى راسا ۋاشلىدىتىپ ھەيدەۋاتاتتى.

ۋاشلداشماق «ۋاشلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى.

ۋاشلىدىماق پ. «ۋاش-ۋاش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاش - ۋاش» قىلماق: سادىقنىڭ تومۇرىدىكى قان ۋاشلداپ ئۆركەشلىمەكتە، نەپىسى قىسىلماقتا.

ۋاغجىر سۈپ. دىيال. بۇدۇر، بوجۇغۇر.

ۋاق I ئى. كېچىككەن، ۋاقتىدىن ئۆتكەن؛ ۋاقىت جەھەتتىن كېيىن: ۋاق بولماق. ۋاق قالماق.

ۋاق II تەق ① تاياق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن باشقا نەرسىلەرنى ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز. ② كەكلىك، مېكىيان قاتارلىقلار سايرىغاندا چىقارغان ئاۋاز.

ۋاقاقلاتماق «ۋاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر يېڭىلىپ قالغان چار خورىزىنى ۋاقاقلاتقىنىچە كۆتۈرۈپ سورۇندىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

ۋاقاقلاشماق «ۋاقاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: تۈيۇقسىز كاتەكتىكى توخۇلار ۋاقاقلىشىپ كەتتى.

ۋاقاقلىماق پ. «ۋاق - ۋاق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاق - ۋاق» قىلماق: قەپەستىكى كەكلىكلەر بىر - بىرىگە قاراپ ۋاقاقلاپ سايراپ كەتتى.

ۋاقتانۋاق ئى. ۋاقىت، پۇرسەت، پەيت: ۋاقتانۋاق كەلگەندە، بىزگە خىيانەت قىلىپ، مېنىڭ بېشىمنىمۇ بىراۋغا سېتىشى چوقۇم.

ۋاقتىدا رەۋ. شۇ ۋاقىت، شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە، ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي: — بولار ئىش بولدى، ئەمدى ۋاقتىدا كۆمۈۋېتىڭلار، پۇراپ كەتمىگەي يەنە، — دېدى تۆمۈر خەلپە ئاتقا مىنىۋېتىپ.

ۋاقتى- سائىتى پۇرستى، پەيتى، ۋاقتى: كۆپ ئۆتمەي شاھ مەلىكىسى ھامىلدار بولۇپ، ۋاقتى - سائىتى يەتكەندە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

ۋاقتى- قەرەلى → ۋاقتى- سائىتى : — بارىمەن دېسە بارمۇ-ۋەرسۇن، ۋاقتى - قەرەلى كەلگەندە ئۆزۈم بېرىپ قايتۇرۇپ كېلەرمەن، — دېدى ئۇ.

ۋاقتىنچە رەۋ. بىرمەزگىل، ۋاقىتلىق، ھازىرچە: ئۇلار بۇ تەدبىرنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى ۋاقتىنچە كەينىگە كېچىكتۈردى.

ۋاقتى- ۋاقتىدا پات - پات، ئۆز ۋاقتىدا: بىز خىزمەتلەرنى ۋاقتى — ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ تۇرۇشىمىز لازىم.

ۋاقچە رەۋ. كېيىن، ئالدىرىماي: ئىشچان خوتۇن سەھەر تۇرۇپ چېچىنى تارايدۇ، ھۆرۈن خوتۇن ۋاقچە تۇرۇپ كۆلۈڭنى كولايدۇ (ماقال).

ۋاققىدە رەۋ. «ۋاق» قىلىپ، «ۋاق» قىلغان ھالدا: ئۇ جوزىغا ۋاققىدە بىرنى ئۇرۇپ چېچىلىپ سۆزلەپ كەتتى.

ۋاقلىق رەۋ. دەل ۋاقتىدىن كېيىنرەك، ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ، كېچىكىپ، كېچىكتۈرۈپ: ئىشقا ۋاقلىق بارماق. ۋاقلىق كەلمەك. * بىز بۇگۈن ئەتىگەنلىك تاماقنى ۋاقلىق يېدۇق.

ۋاق- ۋاق «ۋاق II » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇ ۋاق - ۋاق قىلىپ يۈگ ساۋاۋاتاتتى.

ۋاق- ۋۇق «ۋاق» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئۇلار« تېز بولۇڭلار، تارتىڭلار » دەپ، كەينىدىن ئىتتىرىپ، ۋاق - ۋۇق ئۇرۇپ ھەيدىشىپ كېتەتتى.

ۋاقسۇپ [ئە] بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ۋەقە - ھادىسىدىن، مەخپىي نەرسە، سىر قاتارلىقلاردىن خەۋىرى بولغان؛ خەۋەردار: ھاتەم خەتنى ئېلىپ ئېچىپ ئوقۇپ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدى.

ۋاقىپلاندۇرماق «ۋاقىپلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دە - رىجىسى: مامۇت تامغا مىخلانغان چېرتيوژ بىلەن كۆچمەكچى ۋاقىپلاندۇردى.

ۋاقىپلانماق پ. خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، خەۋەرلەمەك: ئاق كۆڭۈل ئايال بۇنىڭدىن ۋاقىپلىنىپ، كۆزى قىيمىغان ھالدا ئۆكسۈپ يىغلاپتۇ.

ۋاقىت ئى [ئە] ① زاماننىڭ ئەسىرلەر، يىللار، سائەتلەر، مىنۇتلار ۋە شۇ قاتارلىقلار بىلەن ئۆلچەنگەن بۆلەكى؛ چاغ. ② ئوبيېكتىپ ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ زامانداشلىق قانچىلىك داۋام ئېتىپ تۇرۇشىنى بىلدۈرىدىغان بۆلىكى. ③ بىر جايىنىڭ ئۆزىگە خاس زامان ئۆلچىمى: ئۇرۇمچى ۋاقتى. بېيجىڭ ۋاقتى. ④ يىل، ئاي، كۈن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بەلگىلىك پەيتى، كەز: ياز ۋاقتى. قىش ۋاقتى. سوغۇق ۋاقتى. ⑤ پەيت، پۇرسەت: ھازىر مېنىڭ ۋاقتىم يوق. * ۋاقتىڭ بولسا كېلىپ ئولتۇرۇپ كەت. ⑥ بىرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلار سادىر بولىدىغان ياكى بولغان پۇرسەت ئارىلىقى، مەزگىل: تاماق ۋاقتى. ئىنقىلاب ۋاقتى. خىزمەت ۋاقتى. ⑦ مەلۇم مۇددەت: پاسپورتنىڭ تېخى ۋاقتى بار. <قا> دەۋا سۆزىبېكتى ۋە باشقا دەۋا ئىشتىراكچىلىرى بىرلىكتە دەۋا پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان ۋاقىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ۋاقىتسىز رەۋ. ۋاقتى بولماي، ۋاقىتىدىن بۇرۇن؛ بىمەھەل: ۋاقىتسىز خازان بولماق. * ۋاقىتسىز كېلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن مېنى كەچۈرۈڭلەر ؟

ۋاقىتلىق سۈپ ① بىر مەزگىللىك: پەقەت غەرب تەرەپتىكى قەشقەر دەرۋازىسىلا قېچىشقا ئېپلىك بولسۇن ئۈچۈن ۋاقىتلىق غورۇلاپ قويۇلغانىدى. ② رەسمىي ئەمەس، رەسمىيلەشمىگەن: ۋاقىتلىق ئىشچى.

ۋاقىلداتماق «ۋاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى : ئۇ ئېتىلىپ بېرىپ ئوچاق بېشىدىن كۆسەينى ئالدى ـ دە، روزىنى ۋاقىلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى.

ۋاقىلداشماق «ۋاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆيۈقسىزلا بىر توپ كەلكىنىڭ ۋاقىلداشقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالدى.

ۋاقىلدىماق پ. «ۋاق ـ ۋاق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاق ـ ۋاق» قىلماق: قارا نېمەت خورازنىڭ زوراۋانلىقىدىن ئاران قۇتۇلغان بىچارە مېكىيان ۋاقىلدىغىنىچە قېچىپ كەتتى.

ۋاقىئىي سۈپ [ئە] ھەقىقەتەن يۈز بەرگەن؛ ھەقىقىي، چىن، رېئال: ۋاقىئىي ھېكايە. ۋاقىئىي نىكاھ.

ۋاك تەق. بەزى نەرسىلەرنىڭ يىمىرىلىشىدىن چىقىقان ئاۋاز: پىچاقنى سېلىشىم بىلەنلا قوغۇن «ۋاك» قىلىپ يېرىلىپ كەتتى.

ۋاك دېمەك يېڭىلگەنلىكىگە تەن بەرمەك؛ بەرداشلىق بېرەلمەگەنلىكىنى ئىقرار قىلماق: ئۇ بىردەم ئېلىشىپ، ئاخىرى ۋاك دېدى.

ۋاكالەت ئى [ئە] شەخس، تەشكىلات، دۆلەت ئورگانلىرى قاتارلىقلار نامىدىن ئىش قىلىش، ۋەكىللىك ھوقۇقى: ھاي، مۇسۇلمانلار! مەن يۇرتنىڭ ئاتىسى چېكى گاكى غوجام ھەزرەتلىرىنىڭ ۋاكالەتلىرى بىلەن سىزلەردىن ئەھۋال سوراپ كەلدىم.

ۋاكالەتچى ئى ① بىرەر شەخسكە، تەشكىلاتقا ياكى دۆلەتكە ۋاكالىتەن ئىش بېجىرگۈچى ئادەم: ئۇ ئويۇن ـ تاماشىغا شۇنچىلىك ئامراق ئىدىكى، شەھەردىكى ئۇچ دۇكىننىڭ ۋاكالەتچىگە، ئۆيۈقانىنى سېيىتقا تاشلاپ قويۇپلا ئىككى ـ ئۇچ كۈنلەپ چىقىپمۇ كېتەتتى. ② <قا> دەۋاالاشقۇچىنىڭ نامىدا، دەۋاالاشقۇچىغا ۋاكالىتەن مەلۇم خىلدىكى پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

ۋاكالەتچىلىك ئى. ۋاكالەتلىك قىلىش ئىشى: خەلق ئارىسىدا يەنە بىر خىل «ۋاكالەتچىلىك سودا» شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ۋاكالەتچى سودىگەر مەلۇم دەسمايە سېلىپ يېزا ـ قىشلاقلار تۇرمۇشىغا لازىملىق بولغان چەرچىنمالالارنى سودىگەرلەردىن ئارىيەت ئېلىپ دۇكان ئاچىدۇ.

ۋاكالەتخانا ئى [ئە+پ] بىر دۆلەتنىڭ باشقا بىر دۆلەتتە تەسىس قىلغان ۋە شۇ دۆلەتكە ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىدىغان ئورۇن: مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ماكىدونىيەنىڭ ئالبانىيەدىكى ۋاكالەتخانىسى ۋاقتىنچە تاقىۋېتىلدى.

ۋاكالەتلىك ① ئى. ۋەكىللىك، ۋەكىل بولۇش؛ كېپىللىك: ۋاكالەتلىك قىلماق. * بۇلارنىڭ ھەربىرى بىردىن ئاھاڭنىڭ ئىسمىگە ۋاكالەتلىك قىلىدۇ. ② سۈپ. ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىدىغان، ۋەكىللىك قىلىدىغان: ۋاكالەتلىك ئورگان.

ۋاكالەتنامە ئى [ئە + پ] ۋەكىللىك ھوقۇقىنى ئىسپاتلىغۇچى ھۆججەت: ئۇ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن ۋاكالەتنامىنى قارشى تەرەپ ۋەكىلىگە تاپشۇردى.

ۋاكالىتەن رەۋ [ئە] باشقىلارنىڭ ئورنىدا، باشقىلارغا ۋەكىل بولۇپ، باشقىلارنىڭ ھاۋالىسى بويىچە: ۋاكالىتەن ئىشلىمەك. ۋاكالىتەن باشقۇرماق. * مەن قادىرغا ۋاكالىتەن سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن.

ۋاكسىنا ئى [ر<لات] <تېب> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېت كۈچىنى ھاسىل قىلالايدىغان باكتېرىيەلىك ياسالما. ئۇنى ئادەم ۋە ھايۋانلارغا ئىشلەتكەندە ئۇلاردا ئىممۇنىتېتنىڭ كۈچىنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ئالاقىدار يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ۋاكسىنلىق سۈپ. تەركىبىدە ۋاكسىنا مىقدارى بار، ۋاكسىنا مىقدارى بولغان: ئاپتونوم رايونىمىزدا قىممەتلىك ئېنزىملار ۋە كۆپ ۋاكسىنلىق، تاق ھۈجەيرىلىك ئاقسىللار ئىشلەپچىقىرىلىپ، ئاقسىل قۇرۇلۇشى ۋە ئېنزىم قۇرۇلۇشىدا يېڭى سەھىپە ئېچىلدى.

ۋاككىدە رەۋ. «ۋاك» قىلىپ، «ۋاك» قىلغان ھالدا: ئۇ قوغۇن پىشقاندا، چۈنەكلەرنى ئارىلاپ قوغۇنىنىڭ ۋاككىدە قىلىپ ئېتىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتى.

ۋاكۇئۇل ئى [ر<لات] <بىيول> ھۈجەيرە ماددىسى ئىچىدىكى كۆپۈكسىمان تۇزۇلمە. ئۇ ئەتراپىدىكى نېپىز پەردىسى ئارقىلىق ھۈجەيرە ماددىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ۋاكۇئۇللار-

نىڭ ئىچىدە سۆيۈق ماددىلار بولىدۇ.

ۋاكۇئۇم ئى [ر<لات] <فىز> ① ھاۋا يوق ياكى ناھايىتى ئاز ھاۋا بولغان ھالەت. ② شۇ خىل ھالەتتىكى بوشلۇق.

ۋاكۇئۇم پومپىسى <فىز> ھىم قاچا ئىچىدىكى گازنى مېخانىكىلىق، فىزىكىلىق ۋە خىمىيەلىك ياكى فىزوخىمىيەلىك ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ تارتىپ چىقىرىپ، قاچا ئىچىنى ۋاكۇئۇمغا ئايلاندۇرىدىغان ئۈسكۈنە.

ۋاكۇئۇممېتىر ئى [ر<لات+گرېك] <فىز> گازلارنىڭ بىر ئاتموسفېرا بېسىمىدىن كىچىك بېسىمىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. مۇتلەق ۋاكۇئۇممېتىر ۋە نىسپىي ۋاكۇئۇممېتىر دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

ۋاگون ئى [ر<ئىنگ] <قاتن> ① پويىزنىڭ ئادەم ۋە يۈك توشۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ھەربىر بۆلىكى. ② ئىش ئورنى، كان رايونى قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل توشۇش ئۈسكۈنىسى. شەكلى ۋارونكىغا ئوخشايدۇ، ئاستىدا چاقلىرى بولىدۇ. ئادەتتە رېلىس ئۈستىدە ماڭىدۇ.

ۋاگونچاق ئى ① كىچىك ۋاگون. ② ئەمگەك مەيدانى ۋە كانلاردا ئىشلىتىلىدىغان توشۇش قورالى. ياسلىشى تىراپىت-سىيە شەكىللىك بولۇپ، ئاستىدا چاقلىرى بار، رېلىس ئۈستىدە ماڭىدۇ.

ۋاگونچى ئى. ۋاگوننى باشقۇرىدىغان ۋە ھەيدەيدىغان ئادەم.

ۋاگونلاپ رەۋ. ۋاگونغا قاچىلاپ، ۋاگونغا تولدۇرۇپ بېسىپ، ۋاگونغا تولدۇرۇپ: نېفىتنى ۋاگونلاپ توشۇماق.

ۋاگونلۇق سۈپ. ۋاگونى بار، ۋاگون چېتىلغان: ئەگەر تۆمۈر-يولدىن زاۋۇت تەرەپكە ئۈچۈق ۋاگونلۇق پاراۋۇز ئۆتسە، ئوقنى ئالغان بولىدۇ.

ۋاڭ I تەق. بىرەر نەرسىنىڭ ئېتىلىشى، يېرىلىشى، پارتلىشى ۋە تۈيۇقسىز تېگىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: مىلتىق «ۋاڭ» قىلىپ ئېتىلدى. * «ۋاڭ» قىلىپ بازغاندەك تەگكەن بىر مۇشت بىلەن تەڭ باي ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈپ قىلىپ ئۈچۈپ چۈشتى.

ۋاڭ II ئى [خەن] ۋاڭلىق تۈزۈمىدىكى يۇقىرى مەنسەپ نامى ۋە شۇ مەنسەپكە ئىگە بولغان كىشى. بۇ مەنسەپ خان تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ۋاڭ - چۈك قالايمىقان، ئېگىز - پەس ئاۋازلار: نىجاتنىڭ سۆزى قاقاھلاپ كۈلگەن كۆپچىلىكنىڭ ۋاڭ - چۈكى بىلەن بۆلۈنۈپ كەتتى.

ۋاڭشىتماق «ۋاڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەريا تەرەپتە بىر قانچەيلەن سۇ چاقپەلەكنى ۋاڭشىتىپ ئۇرۇپ چاقماقتا ئىدى.

ۋاڭشىغاق سۈپ. تولا ۋاڭشىيدىغان، ۋاڭ - ۋاڭ قىلغان ئاۋازنى چىقىرىدىغان: ــ ئاجايىپ بىر ۋاڭشىغاق ئىتنى بېقىپسەن، ــ دېدىم تۇرسۇنغا تەنە قىلىپ.

ۋاڭشىماق پ. «ۋاڭ - ۋاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق: ئارقا-ئارقىدىن ۋاڭشىپ ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى كەينىمىزدىكى تاغ جىلغىلىرىدا كۆچلۈك ئەكس سادا قوزغاپ قالدى.

ۋاڭكىدە رەۋ. ۋاڭ قىلىپ، ۋاڭ قىلغان ھالدا: تۈيۇقسىز چىققان ۋاڭكىدە ئاۋازدىن ھەممىمىز چۆچۈپ كەتتۇق.

ۋاڭلىق ① ئى. مەلۇم بىر تۈزۈمدىكى ھاكىمىيەت، خانلىق: ھازىر پەردۇن بەگنىڭ ۋەلىئەھدىسى يوق، دەپ ئوردىدا ۋاڭلىقنى تالىشىۋاتىدۇ. ② سۈپ. ۋاڭلارغا خاس؛ ۋاڭنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى، ۋاڭغا تەۋە: ۋاڭلىق تۈزۈم. ۋاڭلىق يەر.

ۋاڭ - ۋاڭ «ۋاڭ I » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋاڭ - ۋۇڭ ۋاڭ قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: دەل شۇ چاغدا چوڭ كوچا تەرەپتىن «ۋاڭ - ۋۇڭ» قىلغان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭ-لىنىشقا باشلىدى.

ۋاڭلداتماق «ۋاڭلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاينۇر قولىدىكى ئاپتوماتنى بەتلەپ، قارىغا نىشانلاپ ۋاڭلدىتىپ ئېتىشقا باشلىدى.

ۋاڭلداشماق «ۋاڭلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆكلىۋاچاتىلىنىڭ بېسىلىشى بىلەن تەڭلا، سېخىتىكى يېڭىدىن قۇراشتۇرۇلغان موتورلار ۋاڭلدىشىپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ۋاڭلىدىماق پ. «ۋاڭ - ۋاڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋاڭ - ۋاڭ» قىلماق: ئېگىز تۇرخۇن جىيەك تارتقان كۆك يۇزىگە، سېخلار ئارا موتور ئۇنى ۋاڭلدايدۇ.

ۋال تەق. ئوت، چىراغ قاتارلىقلارنىڭ بىردىنلا يېنىش، چاقناش ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ: ھاۋا گۈلدۈرلەپ «ۋال» قىلىپ چاقماق چاقتى.

ۋالاق تەق. قاپاق ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەردىن سۇ تۆكۈلگەندە ياكى سۆزلىگەن ۋە كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋالاقتەگكۇر سۈپ [ۋالاق + تەگكۇر] ئادەمگە خۇشياقمايدىغان گەپلەرنى تولا قىلىدىغان، تولا سۆزلەيدىغان: گەپ قىلسا ۋالاقتەگكۇر دەيدۇ، گەپ قىلمىسا مۆرىمەس دەيدۇ (ماقال).

ۋالاقتەگكۇرلۈك ئى. تولا سۆزلەش ئادىتى: مۇھەببەت ماجىرا-سىدا ئوچىنچى ئورۇندا تۇرغان كىشى يامان ئاتلىق بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئاستاراق سۆزلىشى ۋە ۋالاقتەگكۇرلۈك قىلماسلىقى كېرەك.

ۋالاققىدە رەۋ. ۋالاق قىلىپ، ۋالاق قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ: سۇنى ۋالاققىدە تۆكمەك. * مېھراي داستىكى يۇندىنى كوچىغا قارىتىپ ۋالاققىدە تۆكۈۋېتىپ، ئارقىسىغا ياناي دەپ تۇرۇشىغا بىرەيلەن چاقىرىپ قالدى.

ۋالاقلاتماق «ۋالاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: موتورلارنىڭ شاۋقۇنى - سۇرەنلىرى ساتتارغا تۇن بويى ئارام بەرمەيدۇ. خوتۇنىنى ئويغىتىۋېتىپ ۋالاقلىتىدۇ.

ۋالاقلاشماق «ۋالاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ تولا ۋالاقلاشماي، ھارۋاڭنى ھەيدەش، ــ دېدى ئاتلىق چىرىك زەردە بىلەن.

ۋالاقلىماق پ. جىق سۆزلىمەك، گەپ ساتماق: ئۇ يېڭى دەۋرنى كونا دەۋرنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرۇش، تۈزۈملەرنى باشقىدىن تىكلەش توغرۇلۇق ئۈزاق ۋالاقلىدى.

ۋالاق - ۋالاق «ۋالاق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋالاق - ۋۇلۇق «ۋالاق» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار: ئۇ زۇھرەمنى تىللاپ، چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ ۋالاق - ۋۇلۇق ئۇرۇۋەتتى.

ۋالەك ئى. دىيال. كىچىك تۇلۇق، تۇلۇقچە.

ۋالتورنا ئى [ر<نېم] <مۇز> مىس بىلەن ياسالغان يەللىك چالغۇ ئەسۋابى، ۋالتورنىنىڭ تۇرى ناھايىتى كۆپ، ھازىرقى دۇخوۋۇي ئوركېستىر ۋە ھەربىي ئوركېستىرلاردا كۆپىنچە F كۇيلۇك، تۆت تەپكىلىك پېڭچە ۋالتورنىلار ئىشلىتىلىدۇ.

ۋاللاھۇئەلەم يۈك [ئە] «خۇدا بىلىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ۋاللاھۇئەلەم، شۇ تەرەپلەردە شەرئىگە خىلاپ گۇناھلىق ئىشلار بولۇۋاتسا كېرەك.

ۋاللىدە رەۋ. «ۋال» قىلىپ، «ۋال» قىلغان ھالدا: بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم ۋاللىدە يورۇپ كەتتى.

ۋال- ۋال «ۋال» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋال- ۋۇل «ۋال» قىلىپ يورۇش، چاقناش ھالىتى: دەل شۇ چاغدا، كوچىدا ۋال - ۋۇل قىلىپ يېقىلغان قول چىراغلىرىنىڭ نۇرى چاقناپ كەتتى.

ۋالېنت ئى [ر<لات] <خىم> بىر خىل ئېلېمېنتنىڭ بىر ئاتومى بەلگىلىك ساندىكى ھىدروگېن ئاتومى (ھەرقانداق بىر خىل بىر ۋالېنتلىق ئېلېمېنتنىڭ ئاتومى) بىلەن بىرىكىدۇ ياكى بەلگىلىك ساندىكى ھىدروگېن ئاتومى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرىدۇ، بۇ سان شۇ ئېلېمېنتنىڭ ۋالېنتى بولىدۇ. مەسىلەن، ھىدروخلورىدىكى بىر خلور ئاتومىنىڭ ۋالېنتى بىر. بىر خىل ئېلېمېنت بىر خىل ياكى بىرقانچە خىل ۋالېنتلىققا ئىگە، مەسىلەن، گۈڭگۇرت ئىككى، تۆت ۋە ئالتە ۋالېنتلىق بولىدۇ.

ۋالېنتلىق ① سۈپ. مۇئەييەن ۋالېنت خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىككى ۋالېنتلىق خىمىيەۋى ئېلېمېنت. ② ئى. بىر ھر ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ باشقا ئېلېمېنت ئاتوملىرى بىلەن بىرىكىش قابىلىيىتى.

ۋالبول ئى [ر<ئېنگ] <تەن> ① توپ تۇرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىرى. مەيدانى تىك تۆت بۆلۈكۈ شەكىللىك، ئوتتۇرىغا ئېگىز سېتكا ئېسىلغان. بۇنىڭدا مۇسابىقە قىلغۇچى ئىككى تەرەپ (ھەر تەرەپتە، ئالتە ئادەمدىن بولىدۇ) مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ، توپنى قولى بىلەن ئۇرۇپ سېتكىنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈپ ئوينىشىدۇ. ② ۋالبول تەنھەرىكىتىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ. تېشى كالا خۇرۇمى ياكى سۈنئىي خۇرۇمدا ياسالغان، كامېرى رېزىنكە، چوڭلۇقى پۇتبولغا ئوخشايدۇ.

ۋالبولچى ئى. ۋالبول ئوينايدىغان تەنھەرىكەتچى: ئىتتىھات تۈزۈمىنىڭ بىكار قىلىنىشى ئۈنىڭ ۋالبولچى بولۇش ئارزۇسىغا يول ئېچىپ بەرگەنىدەك بولدى.

ۋالس ئى [ر<فىران] <مۇز> ① ئاۋستىرىيە خەلق ئۈسسۇلىدىن كېلىپ چىقىپ تەرەققىي قىلغان تانسا - ئۈسسۇل مۇزىكىسى. ئۇداری $\frac{3}{4}$ لىك بولۇپ، رېتمى يېنىك، تېز، مېلودىيەسى راۋان كېلىدۇ. ② شۇ خىل مۇزىكىغا ئوينىلىدىغان تانسا.

ۋالىك ئى [ر] ھارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ توشۇكىدىن ھارۋىنىڭ گەۋدىسى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بېشى بەلدەكلىك ياغاچ.

ۋالىلداتماق «ۋالىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولىدىكى ئەينەك پارچىسىنى كۆن نۇرىدا ۋالىلدىتىپ ئوينىۋاتاتتى.

ۋالىلداشماق «ۋالىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئۇرۇمچىگە تۇنجى كېلىپ ئەڭ ھەيران قالغىنى كېچىچە ئۆچمەي، ۋالىلدىشىپ يېنىپ تۇرغان رەڭگارەڭ كوچا چىراغلىرى بولدى.

ۋالىلدىماق پ. «ۋال - ۋال» قىلماق، «ۋال - ۋال» قىلىپ نۇر چاچماق: ئۇ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچتى - دە، چۆچۈپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈيقۇلۇق كۆزلىرى ۋالىلدىغان قولچىراغ شولىلىرىنى كۆرگەنىدى.

ۋالۋاش سۈپ ① قالايمىقان: ئۇ چاغدا ۋالۋاش بولۇپ كەتسەك تازىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ. ② ئى. ئالدىراش: دادام نەچچە كۈن ۋالۋاش بولۇپ، ھەممە نەرسىنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ يۈرۈپ، ئاخىر بۇ خالتىنى تاپتى.

ۋالىي ئى [ئە] ۋىلايەت باشلىقى.

ۋالىيلىق ① سۈپ. ۋالىيلاردا بولىدىغان، ۋالىيلارغا خاس: ئۇنىڭ ۋالىيلىق ئىمتىيازى ئاجىزلىشىپ، قۇرۇق جازا ۋە ھوقۇقسىز قورچاق ئەمەلدار بولۇپ قالدى. ② ئى. ۋالىيغا يۈكلەنگەن ئەمەل، ۋەزىپە: ۋالىيلىق قىلماق.

ۋانادىي ئى [ر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى V(Vanadium). كۈمۈشتەك ئاپئاق، ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا ئاسان ئوكسىدلانمايدۇ. ۋانادي بىلەن پولاتنىڭ قېتىشمىسى ۋانادىيلىق پولات دېيىلىدۇ، سانائەتتە قوللىنىلىشى ناھايىتى كەڭ.

ۋانكومىتسىن ئى [ئىنگ] <تېب> ئانتىبىيوتىكلارنىڭ بىر خىلى. كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى ۋانكومىتسىننىڭ خلورىد كىسلاتا تۇزلىرى بولۇپ، قوڭۇر رەڭلىك، پاراشوك ھالىتىدە كېلىدۇ. ئادەتتە باشقا ئانتىبىيوتىكلارنىڭ دورىغا قارشى خۇسۇسىيىتىكە ئىگە ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەلەرنىڭ يۇقۇملاندۇرۇشنى داۋالاش رولىنى ئويناىدۇ.

ۋاننا ئى [ر] ① يۇيۇنۇش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان چوڭ، ئۇزۇن داس: ۋاننىدا يۇيۇنماق. مۇنچىغا ۋاننا بېكىتمەك. ② كۆچمە. بەدەننى سۇ، ھاۋا ياكى ئاپتاپ تەسىرىدىن بەھرىمەن قىلىش يولى بىلەن داۋالاش: قۇياش ۋاننىسى. ھاۋا ۋاننىسى.

ۋاننلىق سۈپ. ۋاننىسى بار، ۋاننا ئورنىتىلغان: ۋاننلىق ئۆي.

ۋانىل ئى [ر<فىران < ئىسپان] <بوت> ① تۇلكىمانىقى ئائىلىسىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ ئىسسىق بەلباغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ. مېۋىسىدىن چەككىلەپ ئېلىنغان پۇراقلىق ماتېرىيالنى ماروژنىغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ۋانلىن ئى [ر<فىران < ئىسپان] <خىم> مۇئەتتەرىنىڭ بىر خىلى. مەلۇم ئۆسۈملۈكلەر تەركىبىدە ساقلىنىدۇ. ھازىر كۆپىنچە سۇنئىي ئۇسۇلدا بىرىكتۈرۈش يولى بىلەن ئىشلىنىدۇ. ئادەتتە پەردار بۇيۇملىرى ۋە يېمەكلىكلەرگە ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ۋاھ ئىم. كىشىلەرنىڭ مەلۇم نەرسىلەرنى بەكمۇ ياقتۇرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاھ، ناھايىتى ياخشى ئىش ئىكەن بۇ. * ۋاھ، تازا لايىق كەلدى.

ۋاھابىيلار ئى<دىن> سۈننىي مەزھىپى ئىچىدىكى بىر مەزھەپ. قۇرغۇچىسى مۇھەممەد بىننى ئابدۇلۋاھاب. بۇ مەزھەپ ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ رەسمىي مەزھىپى بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سىرتىغا تارقالمىغان. ھەنبەلىلەرنىڭ 5 تىن 4 قىسمى ۋاھابىلەردۇر.

ۋاھالەنكى باغل [ئە + پ] تەڭداش، لېكىن قارىمۇقارشى

مەنىلىك جۈملىلەرنى باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئۇقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئۇقۇمدا بولىدىغان بۇرۇ-لۇشنى بىلدۈرىدۇ.

ۋاھە ئى [ئە] <جۇغ> چۆل ۋە يېرىم چۆللەردىكى دەرەخ ئۆسۈملۈكلەر رايونى، تۈزسىز سۇ بىلەن سۇغىرىلىدىغان جايلار.

ۋاھ- ۋاھ «ۋاھ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ۋاھ - ۋاھ! نېمىدېگەن گۈزەل جاي بۇ!

ۋائىز ئى [ئە] ① <دىن> دىنىي مەزمۇندا ۋەز ئېيتقۇچى، ۋەزخان. ② نەسىھەت يۈزىسىدىن تەشۋىق - تەرغىبات ئېلىپ بارغۇچى، نۇتۇق سۆزلىگۈچى كىشى؛ ناتىق.

ۋائىزلىق ئى. دىنىي مەزمۇندا ۋەز ئېيتىش، ۋەزخانلىق: ئۇ ۋائىزلىقتا ۋايغا يەتكەن مەرىپەتپەرۋەر دىنىي زات ئىدى.

ۋائىزلىق قىلماق ۋەز ئېيتماق، ۋەز خانلىق قىلماق: يېقىنقى بىرقانچە ئايدىن بېرى ئامېرىكا ياۋروپا ئىتتىپاقىغا ئەزا دۆلەتلەر ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ باش ئىشتابىغا ئارقا - ئارقىدىن ئادەم ئەۋەتىپ ۋائىزلىق قىلىشقا باشلىدى.

ۋاي ئىسم ① قاراتما سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ قاقشاش، ھەسرەتلىنىش ئىمانسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي دوستۇم، ئۇ كۈنلەردە مۇنداق ئىشلار كىمنىڭ بېشىغا كەلمىگەن. ② قاراتما سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، جىملەش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي سادەتخان! ئەمدى كەلدىڭمۇ؟ سازچىلار سىزدىن رەنجىشتى. ③ ئوخشايسىز - لىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئەپەندىم، بۇ نېمە قىلغانلىرى. ④ جىددىيلىشىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي، ئۇلار كېلىپ قالدى ! چاپسان بولۇڭلار. ⑤ ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۈرۈپ، ئاغرىغان ئەزانى بىلدۈرىدىغان سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ: ۋاي قولۇم ! قولۇمنى دەسسۈلدىك. ⑥ ۋاپات بولغان كىشى ئۈچۈن يىغلىغاندا شۇ كىشىنىڭ ئىسمى ياكى ئىسمى ئورنىدا ئىشلىتىلگەن سۆزنىڭ ئالدىدا كېلىپ يىغىنى كۈچەيتىدۇ: تۆيۇقسىز يان ھويلىدىن ۋاي ئاتام، ۋاي قېرىندىشىم دېگەن يىغا ئاۋازى چىقتى.

ۋاي ئاتام ① باش قېتىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئاتام، مۇنچە كۆپ ئادەمنى نەگە پاتقۇزارمىز. ② ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي ئاتام، نېمانداق قاراڭغۇ ئۆي بۇ.

ۋاي ئاللا بىرەر ئىشتىن ھەيران قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ھېلىقى ئەر - خوتۇن قورقۇپ كېتىپ ۋاي ئاللا، بۇ نېمە كارامەت، دەپ ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

ۋاي ئاللىيەي ← ۋاي ئاللا: ۋاي ئاللىيەي، دېسىڭىزا، قايسى ھېلىقى؟

ۋاي ئانام ← ۋاي ئاتام: — ۋاي ئانام، بۇ جۇۋاينىمەككە بولۇپ بەردىمۇ نېمە، — دېدى گۈلبوستان.

ۋاي تېخى بىرەر ئىش - ھەرىكەتكە، سۆزگە ئانچە ئىشەنمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ: — ۋاي تېخى، ئۇستىلىق دېگەن مانا، — دېدى غۇنچەم جاۋابەن.

ۋاي خۇدايىمەي ① بىرەر ئىش - ھەرىكەتتىن ئەنسىرەشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ ② بىرەر ئىشتىن، نەرسىدىن ھەيران قېلىشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، كىچىكلا قىزغۇ بۇ، كەل سىڭلىم، ساڭا نېمە بولدى؟ ③ بىرەر ئىشقا، نەرسىگە پىسەنت قىلماسلىقنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي خۇدايىمەي، پۇل كەتسە كەتمەمدۇ.

ۋاي دېمەك چوڭ كۆرمەك، ئەتىۋارلىماق: ۋاي دەپ قويساق ئە-جەب ئۆزىنى كۆرسەتتى بۇ ئاداش.

ۋاي سالماق ۋايەي، ۋايجان دەپ قاقشىماق، دادـپەريات قىلـ-ماق: باھارخان كىچىككىنە قىزنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ يې-رىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقانىدى.

ۋاي قوۋۇرغام بىركىمنى مەنسىتمەسلىك، مازاق قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي قوۋۇرغام، تېخى چىقىپ كېتىمەن دەپ بىز-نى قورقۇتماقچىمىكەن.

ۋاي ئىسىت بىرەر ئىشقا، نەرسىگە بولغان ئېچىنىشنى بىلدۈرىدۇ: — شۇنداق قىلىپ ئەمدى مەلىكەنى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى، ۋاي ئىسىت، — دېيىشىپ ھەسرەت چېكىپتۇ ئۇلار.

ۋاي ئىستەي «ۋاي ئىسىت» دېگەن بىرىكمىنىڭ كۇچەيتىـ-لىپ ئېيتىلىشى: ۋاي ئىستەي، غۇنچەمدەك چىرايلىق، چېچەن قىز باينىڭ شۇ قوپال، ماڭقا ئوغلىغا خوتۇن بولۇپ كېتەرمۇ.

ۋايە ئى [پ] ← **ۋايغا يەتمەك.**

ۋايغا يەتمەك ① قۇرامىغا، بالاغەتكە تۇشماق: — قىزىمىزمۇ ۋايغا يېتىپ قالدى، ئەمدى تۇي تەييارلىقى قىلمىساق بولماس، — دېدى بوۋاي. ② كامالەتكە يەتمەك: ئۇ ئىلىم ساھەسىدە ۋايغا يەتكەن ئەرباب ئىدى.

ۋايتاڭ ئىسم [ۋاي + تاڭ] جۈملىدە «پەقەتلا بىلمەيمەن، زادىلا خەۋىرىم يوق ئىكەن» دېگەندەك ئېنىقسىزلىق جاۋاب ئىما-سىنى بىلدۈرىدۇ: — ئاپاڭ قوينى كىم ئەكەلدى؟ دەپ سورىسا، «ۋايتاڭ» دەپ دولاڭنى چىقىرىپ تۇرغىن، — دېدىم ئۇنىڭغا.

ۋايتاڭەي ئىسم [ۋاي + تاڭەي] «ۋايتاڭ» سۆزىنىڭ كۇچەيـ-تىلىپ ئېيتىلىشى: — قەشقەرگە قاچان ماڭىدىكەنمىز؟ — دەپ سورىسام ئابلىكىمدىن، — ۋايتاڭەي، — دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى ئۇ.

ۋايتوۋا ئىسم [ۋاي + توۋا] ① بىرەر نەرسىدىن ھەيران بولۇش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايتوۋا، ئۇ قىز شۇنچە قىلىپ يۈرسىمۇ كۆز قىرىنى سېلىپ قويمىغىنىنى قارا ئۇنىڭ. ② قاتتىق قورقۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ تېخى بىر تاياق يېمەستىنلا «ۋايتوۋا» دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

ۋايجان ئىسم [ۋاي + جان] ① ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۈرـ-دۇ: ۋايجان، بېشىم بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. ② چارچاش، ئۇسـ-ساش، ئېچىرقاش قاتارلىق ھالسىزلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرـ-دۇ: ۋايجان، بەك ھېرىپ كەتتىم. ③ قورقۇش، چۆچۈش، ھەيـران قېلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، نېمىدېگەن سەت ھايۋان بۇ. ④ پىسەنت قىلماسلىق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋايجان، نېمانچە قىلاتتۇق ئۇنىڭغا، يامىنى كەلسە تۆت تەڭگىنى ئارتۇق خەجلەرمىز.

ۋايجانەي ئىسم [ۋاي + جانەي] «ۋايجان» سۆزىنىڭ كۇچەيـ-تىلىپ ئېيتىلىشى: ۋايجانەي، پۇل - پۇل دەپ، بىز دۇكان ئاچاتـ-تۇقمۇ؟

ۋايجانلاتماق «ۋايجانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىـ-جىسى: دەسلىپىدە بىردىن مۇشت بىلەن بىرقانچىسىنى ۋايجانلاتقان بولسامۇ، بارا - بارا بۇ ئون نەچچە ئادەمگە تەڭ كېلەلمەي قالدىم.

ۋايجانلاشماق «ۋايجانلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجـ-سى: ھاشارچىنىڭ تاياق ئازابىدىن قىرقىراشلىرى، چىدىماي ۋايجانلاش-لىرى ئۇلار ئۇچۇن بىر تاماشا ئىدى.

ۋايجانلىماق پ. «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىماق: سىدىق قازى كالىچىنىڭ چۇشۇپ قالغانلىقىغا قارىماي ۋايجانلاپ قاچتى.

ۋايداد ئىم [ۋاي + داد] ۋارقىراشنى، داد ـ پەرياد سېلىشـ نى بىلدۇرىدۇ: ئۇ ۋايداد سېلىپ ئۆملىگىنىچە تالاغا چىقتى ـ دە، ئۆزىنىڭ چاپارمەنلىرىگە ۋارقىرىدى.

ۋايدادلاتماق «ۋايدادلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىـ جىسى: ئارمىيەمىزنىڭ قاتتىق ھۇجۇمى دۇشمەنلەرنى ۋادىلىتىپ، ئۇلارنى چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى.

ۋايدادلاشماق «ۋايدادلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىـ جىسى: ئاممىنىڭ زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمىگەن بۇ بىر توپ بۇلاڭچىلار ۋايدادلاشقىنىچە قۇيرۇقلىرىنى خادا قىلىشتى.

ۋايدادلىماق پ. «ۋايداد» دەپ ۋارقىرىماق، داد ـ پەرياد قىلماق: بېلىنىڭ ئاغرىشىدىن سىكار يان بولۇپ قالغان مىجـ ۋايدادلاپ ئاران ماڭاتتى.

ۋايساتماق «ۋايسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتتىق تەككەن بۇ مۇشت ئۇنى ۋايستىپ قوپالماس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدى.

ۋايساشماق «ۋايسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قويۇق ئورمانلىققا يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ، ئەتىگەندىن بېرى پىيادە ئۇزۇن يول مېڭىپ پۇتلىرى قاپىرىپ كەتكەن بەگزادىلەر ۋايساشقانلىـ رىچە بىردەم ئارام ئېلىۋېلىشنى تەلەپ قىلىپ ماڭغىلى ئۇنىماي تۇرۇۋالدى.

ۋايسىماق پ. قاقشىماق، زارلانماق: ئۇ ئاچچىق ئاغرىقتىن ۋايساپ توۋلىغىنىچە يەنە بىرنەچچىنى دومىلاپ كۆلتۈك قاردا يېتىپ قالدى.

ۋاي ـ ۋاي «ۋاي» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: نېسى ئېلىشتا ھاي ـ ھاي، پۇلىنى بېرىشتە ۋاي ـ ۋاي (ماقال).

ۋايۋايلىماق پ. «ۋاي ـ ۋاي» دەپ ۋارقىرىماق، قاقشىماق، زارلانماق: ئىمىرەمنىڭ ۋاي ـ ۋايلاپ نالە قىلىشلىرى، چىرقىراشـ لىرى ئاننىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى.

ۋاي ـ ۋۇي ① بىرەر ئىشتىن، نەرسىدىن بىزار بولۇش، خالىماسلىق ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاي ـ ۋۇي، مۇنۇ ئاداشنىڭ مەمەدانلىقىنى. ② بىرەر نەرسىگە ھەيران بولۇش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ـــ ۋاي ـ ۋۇي، نېمىدېگەن گۈزەل يەر بۇ! ③ بىرەر كىمنى مەسخىرە قىلىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاي ـ ۋۇي، چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماقچىمۇ سەن؟

ۋاييەي ئىم ① ئاغرىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاييەي، قولۇم! قولۇمنى ئىشك قىسۋالدى! ② پەسەنت قىلماسلىق ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاييەي، جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان، پۇل، پۇل دەپ دۇكان ئاچاتتۇقمۇ. ③ نارازى بولۇش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋاييەي، كۆيۈگۈنۈل ئوغۇل بولماس، كۆلدە تام بولماس، دەپتىكەن، ئۆز باغرىدىن چۈشمىگەن بالىنى بالا ئەتكىلى بولامدۇ؟

ۋە باغل [ئە] تەڭداش بۆلەكلەر ۋە جۈملىلەرنى بىر ـ بىـ رىگە باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: بۇگۈنكى يىغىنغا ئەركىن، سەـ مەت ۋە توختىلار قاتناشتى.

ۋەئەلەيكۇم ئى [ئە] ← **ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.**

ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا تىنچلىق ـ ئامانلىق، ھال ـ ئەھۋال سوراش يۈزىـ سىدىن «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن سۆزنىگە جاۋابەن ئىشلىتىـ لىدىغان سۆز بولۇپ، لۇغەت مەنىسى «سىز ھەم تىنچ ـ ئامان بولۇڭ»دېگەنلىكتۇر: ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالام، يول قاياقتا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

ۋەتەن ئى [ئە] ① ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن جاي، يۇرت، دىيار: ۋەتىنىم غۇلجا. ۋەتىنىم قەشقەر. * بىر شەھەردە ۋەتەن تۇتۇپ تۇراي دېسەڭ، چوڭ شەھەردە تۇر. ② ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ياكى ئۆزىنى ئۇنىڭ پۇقراسى دەپ ھېسابلىغان مەملـ كەت، دۆلەت: ۋەتىنىم جۇڭخۇا ئېلى، مەن ئۇنىڭ پەرزەنتىمەن.

ۋەتەن ساتقۇچ ۋەتىنىدىن ۋاز كېچىپ، ۋەتەننىڭ مەخپـ يەتلىكىنى باشقا ئەللەرگە سېتىپ، باشقا ئەللەر ئۈچۈن خىز ـ مەت قىلىدىغان كىشى، ساتقۇن : ۋەتەن ساتقۇچ ئوغرىلارنى قىر ـ چاپ قىلايلى!

ۋەتەنپەرۋەر ئى [ئە + پ] ئۆز ۋەتىنىنى، خەلقىنى سۆيـ ىدىغان، ۋەتەننىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن جان پىدا قىلىدىغان كىشى: بۇ مەھبۇس پىشقەدەم ۋەتەنپەرۋەر تۇردى ئاخۇن خەلپە ئىدى.

ۋەتەنپەرۋەرلىك ئى. ۋەتەنگە سادىق بولۇش ۋە ئۇنى سۆيۈش ئىدىيەسى، خىسلىتى: ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىمىزنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز خىزمىتىمىزگە سادىق بولايلى.

ۋەتەنداش ئى. ۋەتىنى بىر، بىر ۋەتەندە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كىشىلەر: بۇگۈن يەنە كۆردۇم ئۇمىدنى، ۋەتىنىمدە، ۋەتەنداشلاردا.

ۋەتەنداشلىق ئى. بىر ۋەتەنلىك ؛ بىر دۆلەتنىڭ پۇقراسى بولۇش مۇناسىۋىتى: قەيسەرنىڭ تۇزۇۋالغان ئۆگىنىش ۋاقىت جەۋۋە ـ لى بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بەختىنۇر بىلەن «ۋەتەنداشلىق» قىلىپ بولالمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلايتتى.

ۋەتەنسىز سۈپ. ۋەتىنى يوق، دائىم كۆچۈپ يۈرىدىغان: ۋە ـ تەنسىز كىشىنىڭ دىلى مەڭگۈ كىر، ئۆزگىلەر ۋەتىنى ئۆز ۋەتەنگە يات.

ۋەتەنسىزلىك ئى. ۋەتىنى يوقلۇق، دائىم ئۇ ئەلدىن بۇ ئەلـ گە كۆچۈپ يۈرۈش، مۇقىم بىر دۆلەتتە تۇرماسلىق: ئۇلار ئادەتتە زۇۋان سۈرمىگەن بىلەن ۋەتەنسىزلىك ھەسرىتىدە كۆيىدىكەن، يۈرتىنى سېغىنىدىكەن.

ۋەتەنلىك سۈپ. ۋەتىنى بار، ۋەتىنى بولغان: بارا ـ بارا، يېگىباشتىن كۆپمەپ، بولغانمىش ۋەتەنلىك ۋە خاقانلىق.

ۋەتۈەرەك I ئى ← **ۋەتۈەربكى چىقماق.**

ۋەتۈەربكى چىقماق كونىراپ، يىرتىلىپ، كىرەكسىز بو ـ لۇپ قالماق، ئەبجىقى چىقماق؛ بەربات بولماق: ئۇ ھەر قېتىم يې ـ گى كىيىم ئېلىپ بەرسە، بىر ئايغا قالماي ۋەتۈەربكىنى چىقىرىۋېتەتتى.

ۋەتۈەرەك II ئى. دىيال. لەگلەك.

ۋەج ئى [ئە] ① سەۋەب، مۇددىئا، مەقسەت؛ باھانە: ۋەج كۆرسەتمەك. ② مال ـ مۈلۈك، دەپنە ـ دۇنيا: ۋەجىگە بېقىپ خەجلىگ بولسۇن (ماقال).

ۋەجلىك ئى. سەۋەبلىك، تۈپەيلى: شۇ ۋەجلىك ئىشىمىز ئار ـ قىدا قالدى.

ۋەخپە [ئە] ① ئى. مۈلۈك ئىگىسى تەرىپىدىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان مۈلۈك (يەر، سۇ، ئۆي ـ ئىمارەت، مال ـ چارۋا قاتارلىقلار): بۇ يۇرتنىڭ زاراختەمىسىدە، مەيلى ئۇ مازار ۋەخپىسىنىڭ كىرىمى بىلەن ئۆتكۈزۈلـ سۇن ياكى باي، نامراتلارنىڭ نامىدا ئۆتكۈزۈلسۇن، ئۇماچلا ئېتىلەتتى. ② سۈپ. مۈلۈك ئىگىسى تەرىپىدىن مەسچىت، مەدرىسە، مازارلارنىڭ ئىختىيارىغا تەقدىم قىلىنغان: ۋەخپە يەر.

ۋەخپە ئەۋلاد ئۆز ئەۋلادىغا ۋەخپە قىلىنغان بىرەر مەسچىت، مەدرىسە، مازارغا تېگىشلىك ئۇلۇشنى تاپشۇرىدىغان، ئەمما ساتالمايدىغان يەر.

ۋەخپە قىلماق بەلگىلىك مىقداردىكى يەر ـ سۇ ياكى ئۆي ـ ئىمارەت ۋە ياكى مال ـ چارۋىنى بىرەر مەسچىت، مەدرىسە ياكى مازارنىڭ ئىختىيارىغا بەرمەك: ئۇ كىشى ناھىيەمىزدىكى چوڭ خانىقاغا بەش مو يەرنى ۋەخپە قىلغانىدى.

ۋەخپە مۇتلەق كىم تېرىسا بولىدىغان، ئەمما بىرەر مەدرىسە، بىرەر ئورۇنغا تېگىشلىك ئۇلۇشنى تاپشۇرىدىغان يەر.

ۋەدا ئى [سانس] <دىن> بۇددا دىنىدىكى ئاسمان ئىلاھىنىڭ نامى.

ۋەدە ئى [ئە] بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن دېيىلگەن قەتئىي سۆز، لەۋز: ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن ھاجى ئىشان ۋەدە بويىچە رابى ۋېت ـ ۋېتنى ھېسامىدىن دامواللىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ئەكىردى.

ۋەدىسىز سۈپ. ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان: ۋەدىسىز ئادەم. * ئۇنىڭ دادىسى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن تارتىپلا ۋەدىسىز ئادەم ئىدى.

ۋەدىش ئى. دىيال. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.

ۋەدىلەشمەك پ. بىر ـ بىرىگە ۋەدە بەرمەك، ئەھدىلەشمەك؛ كېلىشمەك: ئۇلار كۆزلۈككە توي قىلىشقا ۋەدىلەشتى.

ۋەدىلىشىشمەك «ۋەدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋەدىلىك سۈپ. ۋەدە قىلغان، ۋەدىلەشكەن: ۋەدىلىك سۆز ئاقىتى شۇ ئايدىڭ كېچە ئاي پاتقۇچە، ئويغىتىپ يۈرتنى خوراز چىللاپ سۈزۈك تاڭ ئاتقۇچە.

ۋەدىنامە ئى [ئە + پ] بىرەر ئىشنى جەزمەن قىلىش ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت؛ يازما ۋەدە؛ ئەھدىنامە: ۋەدىنامە يازماق.

ۋەدىئىزم ئى [ر] <دىن> مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2000 ـ يىللار بىلەن 1500 ـ يىللار ئارىسىدا ھىندىستاننىڭ ئىشغال قىلغان ۋە ئۆزلىرىنى «ئاريا» دەپ ئاتىغان ھىندى ـ ياۋروپا قوۋملىرى دەسلەپ ئېتىقاد قىلغان دىن. بۇ دىندا روھ ئۆلمەس دەپ قارىلىپ، ئىبادەتتە قۇربانلىق مۇراسىمى مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئىلاھلىرى كۆپ بولۇپ، شۇ ئىلاھلار ئۈستىدە تۇرىدىغان يەنە بىر ئەڭ ئۇلۇغ ئىلاھ بار دەپ قارىلىدۇ.

ۋەرەقە ئى [ئە] ئاممىنىڭ بىلىشى ئۈچۈن تارقىتىلىدىغان، مەلۇم مەزمۇن خاتىرىلەنگەن تەشۋىقات قەغىزى: ئوقۇغۇچىلار ياتاق، سىنىپلارنىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىگە چوڭ خەتلەر بىلەن يېزىلغان ۋەرەقىلەرنى چاپلىدى.

ۋەز ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ھەققىدە باشقىلارغا، ئاممىغا سۆزلەنگەن سۆز، نۇتۇق: ئىمامنىڭ قەبرە بېشىدا قىلغان ۋەزلىرى مۇسىبەتتىكىلەرنىڭ دىللىرىنى ئەزدى. ② پەند ـ نەسىھەت، تەربىيە: بۇ ۋەزلەر خالىقىنىڭ قۇلىقىغا گويا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى.

ۋەزچى ئى. ۋەز ئېيتىدىغان كىشى: ئۇ يۇرت ئىچىدىكى مەشھۇر ۋەزچى ئىدى.

ۋەزخان ئى [ئە + پ] ۋەزچى، ۋەز ئېيتقۇچى: ۋەزچى كەلكۈن يامراش بىلەن تەڭ، ھەممە يەردە ئاپاق سەللىلىك، بىلەكلىرىگە تەسۇي ئاسقان، قوللىرىدا قۇرئان تۇتقان دۇئاگوي ۋەزخانلار پەيدا بولدى.

ۋەزخانلىق ئى. ۋەز ئېيتىش ئىشى: مەسچىت سەيناسى بىلەن قەبرىلەر ئارىلىقىدىكى بوش مەيداندا مەددىاھ ـ ۋائىزلار ئەتراپىغا ئادەم لەرنى توپلاپ ۋەزخانلىق قىلىۋاتاتتى.

ۋەزمەن سۈپ [پ] ئېغىر ـ بېسىق، سالماق: رۇستەم ۋەزمەن يىگىت ئىدى.

ۋەزمىنلەشمەك پ. ۋەزمەن ھالەتكە كەلمەك، ۋەزمەن بولۇپ كەتمەك: ئۇ چوڭايغانسېرى ۋەزمىنلىشىپ كەتتى.

ۋەزمىنلىك ئى. ئېغىر ـ بېسىقلىق، سالماقلىق: ـــ راست ئېيتىدىلا ھاجىم، ـــ دېدى تۆمۈر خەلپە ۋەزمىنلىك بىلەن، ـــ ئەل ـ يۇرتقا تىنچلىق كېرەك. * ـــ قاسىم ئەپەندى توغرا ئېيتىپتۇ ھاجىم، ـــ دېدى جامسىن دورجى ۋەزمىنلىك بىلەن.

ۋەز ـ نەسىھەت ۋەز ۋە نەسىھەت: ئۇ بۇنداق ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى ناھايىتى كۆپ ئاڭلىدى.

ۋەزنە ئى [ئە] ① زىممىسىگە يۈكلەنگەن، ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان مەجبۇرىيەت، ئىش، خىزمەت: ـــ ۋەزنە ئېغىر! ـــ دېدى ئۇ چىرايىغا يېڭىباشتىن جىددىي تۈس بېرىپ. ② مەنسەپ، ئەمەل: ۋەزنىگە تەينىلىمەك. ۋەزنىگە قويماق.

ۋەزنىسىز سۈپ. ۋەزنىسى يوق، ۋەزنە يۈكلەنمىگەن: ئابلەت بۇ قېتىم يۇرتىغا ۋەزنىسىز كەلگەنىدى.

ۋەزنىسلىك سۈپ. ۋەزنىسى بار، ۋەزنە يۈكلەنگەن: ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ مەخسۇس ۋەزنىسلىك خادىملىرى كۈتۈنۈش سۈپىغا قاتناشسا بولىدۇ.

ۋەزىر ئى [ئە] ① بەزى ئىسلام مەملىكەتلىرىنىڭ پادىشاھ ۋە خان سارايلىرىدىكى ئالىي مەنسەپ ئىگىسى: ئوڭ قول ۋەزىر. سول قول ۋەزىر. ② بەزى شەرق مەملىكەتلىرىدىكى مىنىستىر: باش ۋەزىر. مالىيە ۋەزىرى.

ۋەزىرئەزەم ئى [ئە] تارس. باش ۋەزىر: ـــ ۋەزىرئەزەم ئەمىر ھەزرەتلىرىنى مەسلىھەتكە چاللايدۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى خەۋەرچى.

ۋەزىرلىك ئى. ۋەزىرگە يۈكلەنگەن ۋەزنە، ئەمەل: كېيىن ھەرقايسىسى بىر ھەپتىدىن ۋەزىرلىك قىلىشىدىكەن.

ۋەزىر ـ ۋۇزرا ۋەزىر ۋە شۇ قاتارىدىكى ئەمەلدارلار: بىرچاغدا پادىشاھ نۇرغۇن ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بىلەن بوۋاينىڭ ئۆيىگە كەپتۇ.

ۋەزىن (ۋەزنى) ئى [ئە] ① ئېغىرلىق: يۈك ۋەزنى. مالنىڭ تىرىك ۋەزنى. ② كۆچمە. ئابرۇي، نوپۇز، ئېتىبار، سالماق: ئۇلار ئۆزلىرى ياراتماقچى بولغان پېرسوناژ تىلىنىڭ ۋەزنىنى كۆچەيتىشنىلا ئويلاپ، ئىشچىنى زىيالىيغا، دېھقاننى كادىرغا ئوخشاش سۆزلىتىپ قويىدۇ. ③ <ئەد> شېئىرنىڭ رېتىم ئاھاڭى ۋە تۇزۇلۇشىنى بەلگىلىگۈچى بوغۇملار سانى ۋە جايلىشىشى؛ شېئىر ئۆلچەملىرى: ئارۇز ۋەزنى. بارماق ۋەزنى. ④ <مۇز> مۇزنىكا ئەسەرلىرىدە ئۇنىڭ رېتىم ئاھاڭىنى ۋە تۇزۇلۇشىنى بەلگىلىگۈچى رېتىملىق بىرىكمىلەر سانى ۋە جايلىشىشى.

ۋەزىنسىز سۈپ . ۋەزنى يوق ، ۋەزنى بولمىغان: ۋەزىنسىز شېئىر.

ۋەزىنلىك سۈپ . ۋەزنى بار، ۋەزنى بولغان : ۋەزىنلىك شېئىر.

ۋەزىيەت ئى [ئە] مەۋجۇت بولغان ياكى بىرەر پەيتتە پەيدا بولغان شەرت ـ شارائىت، ئەھۋال: سىياسىي ۋەزىيەت. ئىقتىسادىي ۋەزىيەت. خەلقئارا ۋەزىيەت.

ۋەسسالام سۆپ [ئە] «گەپ تامام، باشقا گەپ يوق، گەپ شۇ، گەپ تۈگىدى» دېگەن مەنىدىكى سۆز: باشقا ئىلاجنى تېپىش كېرەك، ۋەسسالام.

ۋەسۋەسە ئى [ئە] ① غەم ـ ئەندىشە، تەشۋىش؛ كىشىنى ۋەھىمگە، ھاياجانغا سالىدىغان ئوي ـ خىيال: شۇنداق بىلەن شاھزادە ئوزمۇخ مەختۇمىسۇلانى كۆرمەي تۇرۇپ ئىشق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپتۇ.② كىشىنى يولدىن ئازدۇرىدىغان گەپ ـ سۆز، ھەرىكەت: ئەرنى قەبرىتىدىغان نەرسە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى.

ۋەسۋەسلىك سۆپ. ۋەسۋەسە قاپلىغان، ۋەسۋەسە ئىچىدە قالغان: ۋەسۋەسلىك خىيالار ئۇنى ئۆزىكۈرنىڭ مۇزدەك تاش تاملىرىغا چاپلاپ قويغاندى.

ۋەسىقە ئى [ئە] مال ـ مۇلۇك سېتىۋالغانلىق ھەقىقىدىكى ھۆججەت؛ گۇۋاھنامە: بۇلغار تاشلىق قېلىن كىتابلار، قول يازمىلار ۋە كۆك ماتاغا ئوراپ قويۇلغان نۇرغۇن خەت ـ چەك، ۋەسىقىلەر ئۆز رېتى بويىچە قويۇلغانىدى.

ۋەسقىسى يوق سۆزىدە تۇرمايدىغان، گېپىنىڭ تايىنى يوق، تۇتۇرۇقسىز، تۇتامى يوق: ئۇ تازا ۋەسقىسى يوق نېمە ئىكەن.

ۋەسقىسىز سۆپ گېپىنىڭ تۇتامى يوق، تۇتۇرۇقسىز: ـــ نېمىدېگەن ۋەسقىسىز نېمە ئۇ، ـــ دېدى بىرى ئۇ كەتكەندىن كېيىن.

ۋەسىل (ۋەسلى) ئى [ئە] ① ئۇچرىشىش، قوشۇلۇش، بىرلىشىش، ئۇبرىشىش(يار ھەقىقىدە): يارنىڭ ۋەسل جامالىنى تىلەيدۇ نۇبىتى، رەھمە قىلغىل مەن غېرىبقا بار ئىمكانىم ساڭا. ② دىدار، جامال: رازى ئىدىم كۆرۈپ ئۆلسەم ۋەسلىڭنى، ياشلىق ئىزىم قالغان ئەلۋەك ماكاندا. ③ كۆچمە. مال ـ مۇلۇك، بايلىق: ئوغلىغا ھەسەل ئېلىپ بېرىۋېتىپ دېھقاننىڭ ۋەسلى ئازلاپ، پۇلى تۇگەپتۇ. ④ كۆچمە. قىممىتى: ھۆسنىخاننىڭ ئون كۆڭلىكى بار، بىر كۆڭلەكچىلىك ۋەسلى يوق (ماقال).

ۋەسىي ئى [ئە] <قا> ۋاپىغا يەتمىگەن يېتىم بالىلارغا غەمخورلۇق قىلىشنى ۋە ئۇلارغا مىراس قالغان مال ـ مۇلۇكنى (بالىلار ۋاپىغا يەتكۈچە) قاراپ تۇرۇشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان كىشى.

ۋەسىيەت ئى [ئە] ① ئۆلگۈچىنىڭ بالا ـ چاقا ياكى يېقىنلىرىغا ئېيتىپ ياكى يېزىپ قالدۇرغان تاپشۇرۇقى، نەسىھەتى: ـــ بۇندىن كېيىن ھەر قېتىم چاي ئىچكەندە قەنت سالمايى ئىچمەڭلەر، بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم، ـــ دەپتۇ بوۋاي بالىلىرىغا. ② <قا> ئۆلگۈچى ھايات ۋاقتىدا يېزىپ ياكى باشقىلارغا ئاغزاكى ھاۋالە قىلىپ قويغان، قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇسۇللار بويىچە مىراسلىرىنى ۋە باشقا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان ھەمدە ئۆلگەن ۋاقتىدا كۆچكە ئىگە بولىدىغان قانۇنىي تاپشۇرۇق.

ۋەسىيەتلىك سۆپ. ۋەسىيەت قىلىنغان، ۋەسىيىتى بولغان: ۋەسىيەتلىك ۋارىسلىق.

ۋەسىيەتنامە ئى [ئە + پ] مەرھۇمنىڭ ۋارىسلىرى ياكى يېقىن كىشىلىرىگە قالدۇرغان يازما ۋەسىيىتى؛ ۋەسىيەت يېزىلغان قەغەز، ۋەسىيەت ھۆججىتى: ئۇ مەرھۇم ئانىسىنىڭ ۋەسىيەتنامىسىنى بىر ئوقۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى.

ۋەسىلىك ئى<قا> ۋەسىي ئۈستىگە ئالغان ئىش، مەجبۇرىيەت: ۋەقەگە يولۇققان بالىنىڭ ھەق تەلەپ ھەرىكەت ئىقتىدارى يوق بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىنىڭ ۋەسىيلىك مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلالمىغاچقا، بۇ ۋەقە كېلىپ چىققان.

ۋەسىيلىك قىلىش <قا> ياش قۇرامىغا يەتمىگەن بالا ۋە روھىي كېسەللەرنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى، مال ـ مۇلكى ۋە باشقا بارلىق قانۇنلۇق ھوقۇق ـ مەنپەئەتىنى نازارەت قىلىش ۋە قوغداش.

ۋەششەمسى ئى [ئە] تۇنەك كېچىلىرى ياغ كۆيدۇرۇپ ئېيتىدىغان قوشاق: بىز چوماقنىڭ ياغقا چىلانغان بېشىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ، مەھەللىمىزدىكى ئۇششاق بالىلار بىلەن ۋەششەمسى قىچقىرىپ ماڭدۇق.

ۋەقە ئى [ئە] ① تارىختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە، ئىش: شاھزادە بولغان ۋەقەنى ئاتىسىغا دەپ بېرىپتۇ. ② تاسادىپىي يۈز بەرگەن ھادىسە، كېلىشمەسلىك: كوچىدا قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپتۇ.

ۋەقەسىز سۆپ. ۋەقە سادىر بولمىغان، ۋەقە يۈز بەرمىگەن: ۋەقەسىز بۇ ھېكايىنى قانداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازغىلى بولىدۇ.

ۋەقەشۇناس ئى [ئە + پ] تارىختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

ۋەقەشۇناسلىق ئى. تارىختا ياكى جەمئىيەتتە يۈز بەرگەن، بولۇپ ئۆتكەن ھادىسە ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: نەشر ئەپكارلىرىمىز ئىقتىسادىي مەجبۇرىيەت تۈپەيلىدىن، مۇشتەرىلەرنىڭ زوقىغا ۋەقەشۇناسلىق ئەسەرلىرىنى تاللاپ كۆرسىتىش ئاساسىدا ماسلاشتى.

ۋەقەلىك ① سۆپ. ۋەقەسى بار، مەلۇم ۋەقەگە ئىگە بولغان: ۋەقەلىك شېئىرلار. ② ئى <ئە> ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن مەلۇم تۇرمۇش بۆلىكى.

ۋەكىل ئى [ئە] ① بىرەر كوللېكتىپ ياكى شەخس نامىدىن ئىش بېجىرىشكە تەيىنلەنگەن ياكى سايلانغان، ئۇنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتىنى قوغداپ خىزمەت قىلىدىغان كىشى: يۇسۇپ تەيجى ۋاڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەنىدى. ② بىرەر دۆلەت ياكى تەشكىلاتنىڭ ۋاكالىتى بىلەن باشقا دۆلەتتە تۇرۇپ، شۇ دۆلەت ياكى تەشكىلاتنىڭ نامىدىن ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىشكە تەيىنلەنگەن خادىم؛ ئەلچى، كونسۇل: دىپلوماتىك ۋەكىل. تۈركىيە ۋەكىلى. ۋەكىل تەيىنلىمەك. ③ <قا> كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار، ئىدارە، تەشكىلاتلارغا ۋاكالىتەن ھەق تەلەپ ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈپ، ھەق تەلەپ مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغۇچى كىشى.

ۋەكىللىك ئى. ۋەكىل بولۇش؛ ۋاكالەتلىك: ھېيتگاھ جامەسى ئىسلام دىنىغا خاس ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە قەدىمىي بىنا.

ۋەلەك ئى. دىيال ① قۇلاق كەستى. ② ھارامدىن بولغان بالا.

ۋەللەي ئى ① بالىلار ئويۇنىنىڭ بىر خىلى. ئوينىغۇچىلار ئىككى تەرەپ بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 60 ـــ 70 سانتىمېتىر، دىيامېتىرى 3 ـــ 4 سانتىمېتىر كەلگۈدەك كالتەك ۋە 15 ~ 25 سانتىمېتىر ئەتراپىدىكى بارماق تومۇقىدىكى بىر ياكى ئىككى بالىچۇق (ۋەللەي) بىلەن تۇز مەيدانىدا ئويناىدۇ. ② شۇ

ئويۇندا چوڭ كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئوينىلىدىغان بالچۇق تاياق.

ۋەلئەھد ئى [ئە] <تارىخ> تەخت ۋارىسى، ئورۇن باسار.

ۋەلئەھدلىك ئى. تەختكە ۋارىسلىق، ئورۇنباسارلىق: چوڭ ئوغلۇمنى ۋەلئەھدلىكتىن قالدۇرۇپ، كىچىك ئوغلۇمنى مىراسخور قىلاي دېسەم، رەسمىيەت ـ قائىدىگە توغرا كەلمەيدۇ.

ۋەلىدىزىنا ئى [ئە] ھارامدىن بولغان بالا، نىكاھسىز تۇغۇلغان بالا.

ۋەلىي ئى [ئە] يېزىت ① قوغدىغۇچى، نازارەت قىلغۇچى، مەسئۇل بولغۇچى، باشقۇرغۇچى. ② دىنىي ئەقىدە بويىچە تەڭرىنىڭ قۇدرىتى بىلەن بولىدىغان ھەرقانداق ۋەقە ـ ھادىسە ياكى غايىبانە ئىشلارنى ئالدىن بىلىدىغان ئۇلۇغ شەخس؛ ئەۋلىيا: تەركىدۇنيا ۋەلىيلەر، بىگانىلەر، بەخىرامانلىقتا ئۆتتى ناخشىدىن لەززەتلىنىپ.

ۋەلىي نېمەت يېزىت. نېمەت ئىگىسى، نېمەت خوجىسى.

ۋەلىيلىك ئى. ئەۋلىيالىق، ئۇلۇغلۇق.

ۋەلىيۇللا ئى [ئە] ئاللانىڭ دوستى.

ۋەنزە ئى [خەن] بىر خىل يېمەكلىك. ئادەتتە بېلىق، گۆش قاتارلىقلارنى قىيما قىلىپ، دورا ـ دەرمەكلەرنى قوشۇپ كاللەك ھالەتكە كەلتۈرۈش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

ۋاھاكازا تىر [ئە] شۇ قاتارلىق، قاتارلىقلار: يەنە شۇ نامۇۋاپىق خىزمەت ئۇسۇلى، بۇلارنى يېپىپ تۇرغىنى زىيادە، سۇۋغات ۋەھاكازالار ...

ۋەھدەت ئى [ئە] يېزىت. يالغۇزلۇق، بىر، بىرلىك، يېگانىلىك: نەگىلا بارمىسۇن بىر ئاسمان، بۇ ھال ھەرقانداق بىر كۆچۈش ئىلاھىي ھاكاننىڭ پۇقراسى بولۇشتىن باشقا ئىش ئەمەس، دېگەن ۋەھدەت روھىنىڭ نەچچە ئەسىرلىك داۋامىنى مەيدانغا كەلتۈردى.

ۋەھشەت ئى [ئە] يېزىت. كىشىنى ۋەھىمىگە، غەم ـ ئەندىشىگە سالىدىغان ياۋۇزلۇق، ۋەھشىيلىك، قورقۇنچ ـ دەھشەت: ۋاھ‌ەرىخ، نەقىسمەت بۇ شۇنچە دەھشەت، سولغايمۇ چېچەك ئاچماي ۋىسال مۆھلەت؟! خۇدايا، ئۆزۈڭ بىر كۈچ قىلغىن ئىلتىپات، بۇ ۋەھشەت قىسمىتىدىن ئەيلە ئازادا!

ۋەھشىي سۈپ [ئە] ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتقان، ئۆتۈپ كەتكەن زالىم، قانخور: ۋەھشىي ئادەم. * ئۇ نېمىدېگەن ۋەھشىي ئادەم ـ ھە، ھەرقانچە ئۆزىنىڭ بالىسى بولسىمۇ كىچىك بالىنى شۇنداقمۇ ئۇرامدۇ!

ۋەھشىيانە ئى [ئە + پ] ۋەھشىيلەرگە خاس، ۋەھشىيلەر ـ دەك، ۋەھشىيلەرچە: گومىنداڭچىلار ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەرنى قولىدىن دەرھەكە مىخلاپ ۋەھشىيانە ھالدا ئۆلتۈرۈۋېتىپ قاچقانىكەن.

ۋەھشىيلەرچە رەۋ. ۋەھشىيلەرگە خاس، ۋەھشىيلەردەك، ۋەھشىيانە: ناتونۇش كىشى ئۇنىڭغا ۋەھشىيلەرچە تىكىلىپ قارىدى.

ۋەھشىيلەشمەك پ. ۋەھشىي ھالەتكە كەلمەك، ۋەھشىي بولماق: دۇشمەن شۇنچىلىك ۋەھشىيلەشتىكى، ئۇچراتقانىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى.

ۋەھشىيلىك ئى. ۋەھشىيانە ھەرىكەت، قىلىق، ئىش: ۋەھشىيلىك كۆچەيگەنسېرى، خەلقنىڭ قولىغا قورال ئالىدىغان كۈنى شۇنچە يېقىنلىشىدۇ.

ۋەھىم ئى [ئە] قورقۇنچ، ۋەھىمە: ۋەھىم قىلماق. * ئەنسىز خەۋەرلەر كىشىلەر ئارىسىدا ۋەھىمە تارقىتىپ غۇلغۇلا كۆتۈرەتتى.

ۋەھىم يېمەك ۋەھىمگە چۈشمەك، ۋەھىم قىلماق، قورقماق: زاھىر رەھبەرلەرنىڭ لەۋزىنى ئالمىسا، بابلىنىپ كېتىشتىن ۋەھىم يەيتتى.

ۋەھىمە ئى [ئە] قاتتىق قورقۇش، غەم ـ ئەندىشە، ئەنسىزلىك نەتىجىسىدە پەيدا بولغان روھىي ھالەت: شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن ئەل ـ يۇرت خۇددى باستۇرۇپ كېلىۋاتقان دەھشەتلىك بىر كەلكۈنگە دۇچ كېلىپ قالغاندەك قاتتىق ۋەھىمە ئىچىدە قالدى.

ۋەھىمسىز سۈپ. ۋەھىمىسى يوق، قورقۇش پەيدا قىلمىغان؛ تىنچ: ۋەھىمسىز كۈنلەر. * ئۇنىڭ ۋەھىمسىز كۈنلىرىمۇ كېلىپ قالغانىدى.

ۋەھىمىلىك سۈپ. ۋەھىمە باسقان، ۋەھىمە قاپلىغان؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق: كاللامدا ھەر خىل ۋەھىمىلىك پىكىرلەر ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىدى.

ۋەھىي ئى [ئە] <دىن> دىنىي چۈشەنچىدە خۇدا تەرىپىدىن جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە كەلگەن خەۋەر، بۇيرۇق ۋە شۇ قاتارلىقلار: ھېساممىدىن دامولا «قۇرئان كەلىمىسى»، «ئاللادىن كەلگەن ۋەھىي» دەپ تۇرۇپ ئۇزاق سۆزلىدى.

ۋەي ئىم. چاقىرىش ئىمالىسىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ ۋەي نۆۋەتچىمۇ سىز؟ رازۋېدكا بۆلۈمىگە ئۇقتۇرۇڭ، ھەممەيلەن يىغىلسۇن، ۋەزىپە بار، ھازىرلا يېتىپ بارىمەن.

ۋەيت ئىم ① كۆلكە ـ چاقچاقتىكى ھېس ـ ھاياجاننى بىلدۈرىدۇ. ② زاڭلىق قىلىش، مازاق قىلىش ئىمالىسىنى بىلدۈرىدۇ.

ۋەيت ـ ۋەيت «ۋەيت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئاشخانىدا باشلانغان «ۋەيت ـ ۋەيت» كۆلكىسى پۈتۈن يولۇچىلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى.

ۋەيران سۈپ [پ] ① پۈتۈنلەي بۇزۇلغان، خارابىگە ئايلانغان: ـــ ئەگەر ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلمىساق، پۈتۈن تەختىمىز ۋەيران، ئۆزىمىز سەرسان بولۇپ كېتىمىز، ـــ دەپتۇ ۋەزىرلەر. ② كۆچمە. خاراب، ئېچىنىشلىق، ئازابلانغان: قاراپ كۆردىكى ھالى بەكمۇ ۋەيران، پۈتۈنلەي قۇم، توپا ـ چاڭغا مىلەنگەن.

ۋەيران بولماق ① بۇزۇلماق: بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە يۇزلىگەن ئائىلىنىڭ ئۆيلىرى بىر تۇتاش ۋەيران بولۇپ كەتتى. ② پۈتۈن مال ـ مۈلكىدىن ئايرىلماق، سولماق: ۋەيران بولغان سودىگەر. ۋەيران بولغان ئاقسۆڭەك. ③ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىماق: ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ۋەيران بولۇپ بەدەر قاچتى. ④ خورلۇق تارتماق، خورلانماق: مەن پەقەت ئۆزۈمنىڭ ۋەيران بولغان قەلبىمنىلا ئېلىپ بارالايمەن.

ۋەيران بولۇش <س ئىق> كارخانىلارنىڭ سۈنۈشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا، كارخانا ياكى ھەقدارلار سوت ئورگانلىرىغا ئىلتىماس سۇنسا، سوت ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن، ۋەيران بولغان كارخانىنىڭ مال ـ مۈلكىنى باھاغا سۇندۇرۇپ، ھەقدارلارغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ، كەم قالغان تەرەپلىرىنى قايتا تولۇقلاپ بەرمەيدۇ.

ۋەيرانە [پ] ① سۈپ. بۇزۇلغان، ۋەيران بولغان، ۋەيران: مۇشۇك تاملىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، ۋەيرانە بىر ئۆينىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ② سۈپ. پەرىشان، روھىي چۈشكۈن: نەزەر ئۆيگە كېلىپ، قوشنىلىرىدىن بولغان ئەھۋالنى ئاڭلاپ دادىسىغا سېلىپ، ۋەيرانە بولۇپ تۇرغانىكەن. ③ سۈپ. رەتسىز، چېچىلاڭغۇ، قالايمىقان: ۋەيرانە ئادەم. // ئۇ ئىلگىرىدىن ۋەيرانە يۇرىدىغان بىرنېمە. ④ ئى. ۋەيران بولغان، بۇزۇلغان، خارابلىككە ئايلانغان جاي: پادىشاھ

ئۇنى بىللە ئوۋغا ئاچقىپتۇ، يولدا ئۇلارغا بىر ۋەيرانسىدە سايراپ تۇرغان ھۇۋقۇش ئۇچراپتۇ.

ۋەيرانچىلىق ئى. ۋەيران بولغان، بۇزۇلغان ھالەت: بىز شۇ چاغدىكى ۋەيرانچىلىقنى كۆرۈپ كۆزىمىزگە ئىشەنمەي قالدۇق.

ۋەيرانلاشماق پ. ۋەيران بولماق، ۋەيران ھالەتكە كەلمەك: ئۇنىڭ ۋەيرانلىشىپ كەتكەن ئەپتىنى كۆرۈپ ئاتا ـ ئانىسىمۇ تونۇيالماي قالغىلى تاس قالدى.

ۋەيرانلىق ئى ① ۋەيران بولغان جاي، ئورۇن: ئىجادكار يېڭى ئەۋلاد بىز، ۋەتەن ئىشقىدا پەرھات بىز، شۇڭا ۋەيرانلىق ئاۋات، بايـاۋان باغۋاران بولدى.② ۋەيـران بولۇش، بۇزۇلـۇش: ئاچلىق، ۋەيرانلىق نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ يېقىن ئاردىدا ھالاك بولۇشى تۇرغان گەپ.

ۋەيلۇن ئى [ئە] دوزاخنىڭ بىرىنىڭ نامى، يەنى ئوت ئەڭ كۈچلۈك كۆيىدىغان، چوڭقۇر دوزاخ: ئەسلىدە ۋەيلۇن دېگەن دوزاخنىڭ تۆۋرۈكى سۇنۇپ كېتىپ، ئۇ شۇنىڭغا لايىق تـۆۋرۈك تېپىش ئۈچۈن نۇرمەمەت سەئىدىنى ئىزدەپ كەلگەنىكەن.

ۋودكا ئى [ر] رۇسىيەدە ئىشلەنگەن ھاراق. ئالـي دەرد-جىلىك ئىسپىرتقا سۇ قوشۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسپىرت تەركىبى 36% ـ 60% كىچە بولىدۇ.

ۋودوپروۋود ئى [ر] <سۇ> سانائەت ۋە تۇرمـۇش ئېھتىـ-ياجلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن قۇرۇلغان سۇ تۇرۇبـ-لىرى، ناسوس پونكىتلىرى قاتارلىقلار سىستېمىسى.

ۋودورود ئى [ر] <خىم> ھىدروگېن: ۋودورود بومبىسى.

ۋودورود بومبىسى <ھەرب> يادرو قورالـلىرىنىڭ بىر خىلى. ھىدروگېننىڭ ئىزوتوپلىرى بولغان دېيتېرىي بىلەن تىرىتىي ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئالاھىدە ياسالغان ئاتوم بومبىسى پارتلىتىش قۇرۇلمىسى قىلىنىدۇ. ئاتوم بومبىسى پارتلىغاندا، ھاسىل بولغان يۇقىرى ھارارەت دېيتېرىي بىلەن تىرىتىينى پولىمېرلىنىش رېئاكسىيەسىگە كىرىشتۇرۇپ ۋە گېلى نۇكلونىنى ھاسىل قىلىپ، شىددەتلىك پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ۋودورود بومبىسىنىڭكىدىن كۆپ زور بولىدۇ.

ۋوسپالېنىيە ئى [ر] <تېب> ← **يالۇغ**.

ۋوگزال ئى [ر] <قاتن> پويىز ئىستانسىلىرىدىكى چوڭ بىنا؛ ئىستانسا ئىچى: ۋوگزال سۆپىسى. * پاراۋوز قاتـتىق بىر سىگنال بەردى ـ دە، گۇپۇلدەپ يۈرۈپ كەتتى، ئانچە ئۆتمەي قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيۇۋاتكەندەك ۋوگزال چۆلدەرەپ قالدى.

ۋولت مىق [ر<ئىتال] <فىز> ئېلېكتىر بېسىم بىرلىـ-كى. بىر ئامپېر توك قارشىلىقى بىر ئوم بولغان ئۆتكـۈز-گۈچتىن ئۆتكەندە، ئۆتكۈزگۈچنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى ئېلېك-تىر بېسىمى بىر ۋولت بولىدۇ.

ۋولت ـ ئامپېر <فىز> توك قۇۋۋىتى بىرلىكى. ئۇنىڭ سانلىق قىممىتى ئېلېكتىر زەنجىرىدىكى بېسىم ۋە توكنىڭ كۆپەيتمىسىگە باراۋەر.

ۋولتمېتىر ئى [ر<ئىتال + گىرېك] <فىز> ئېلېكتىر زەنجىرىنىڭ ئىككى نۇقتا ئارىسىدىكى ئېلېكتىر بېسىمىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋولفرام ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى W(Wolfram) . كۈل رەڭ ياكى قوڭۇر قارا رەڭلىك، قاتتىق، بىراق چۈرۈك كىرىستال. يۇقىرى تېمپېراتۇرىغا چىداملىق. لامپۇچكا قىلى ۋە ئالاھىدە قېتىشما پولاتلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

ۋولفراملىق سۈپ. تەركىبىدە ياكى ئىچىدە ۋولفرام بولغان، ۋولفرامغا ئىگە: ۋولفراملىق لامپۇچكا.

ۋولقان ئى [ر<لات] <گېئول> ← **يانار تاغ**.

ۋولگار سۈپ [ر] ① ئۆتۈپ كەتكەن قوپال؛ خۇنۇك: ۋولگار سۆز. ② تولىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇلغان، ساختىلاشتۇرۇلغان، چا-كىنلاشتۇرۇلغان، بۇزۇلغان: ۋولگار ماتېرىيالىزم.

ۋولگارىزم ئى [ر<لات] ① <تىل> ئەدەبىي تىلدا ئىشلە-تىلگەن قوپال سۆز ياكى ئىبارىلەر. ② <ئەد> ئەدەبىياتتا ھەددە-دىن ئارتۇق قوپال، يېرىك سۆز ـ ئىبارىلەرنى قوللىنىش؛ ئەسەردە بەكمۇ ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىش، ساختىلاشتۇرۇپ، رېئاللىقنى بۇ-زۇپ، چاكىنلاشتۇرۇپ ئىپادە قىلىش؛ چاكىنلاشتۇرۇش.

ۋولۇۋوكس ئى [ر<لات] <بوت> يېشىل يۇسۇنلەرنىڭ بىر تىپى، ئۇرۇقدىشى، تاتلىق سۇلاردا ياشايدۇ، ئۆسۈملۈك تېنى نۇرغۇنلىغان ھۈجەيرىلەردىن تۇزۇلىدۇ. ھۈجەيرىسىدە ئىككى تال قامچا تۈكى بولىدۇ، ھەربىرى قىلالايدۇ. جىنسسىز ياكى جىنسلىق كۆپىيىدۇ.

ۋولىنكا ئى [ر] <مۇز> بىر خىل دۇخۇۋوي چالغۇ. يەل خالتىسى، پۇۋلەش نەيچىسى ۋە بىرنەچچە تال تىللىق نەيچە-لەردىن تۇزۇلىدۇ. ياۋروپاغا تارقالغان.

ۋون ئى. چاۋشيەننىڭ پۇل بىرلىكى.

ۋوھ ئىم. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنى توختىتىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ.

ۋوي ئىم. ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۇ-رىدۇ: ۋوي نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ئادەمنى خىجىل قىلىپ.

ۋوي- ۋوي «ۋوي» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋۇ ئىم. غەزەپ ـ نەپرەت ھېس ـ تۇيغۇسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋۇ مۇناپىق! ئەمدى سورىمىغىنى شۇ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ.

ۋۇجۇد ئى [ئە] ئادەمنىڭ پۈتۈن بارلىقى، جېنى ھەم تېنى، جىسمى، گەۋدىسى: ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت ئورغۇپ تۇراتتى.

ۋۇجۇدقا چىقماق ئەمەلگە ئاشماق: يۇرتداشلار قەتئىي نىيەتكە كەلسە، بۇ ئىش جەزمەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

ۋۇجۇدقا كەلمەك پەيدا بولماق؛ ئەمەلگە ئاشماق: ئۈمىد ـ ئار-زۇلار رېئاللىق بىلەن زىچ بىرلەشكەندىلا جەزمەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

ۋۇجۇدىيەت ئى [ئە] مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بارلىق نەرسە، شەيئى، مەۋجۇدىيەت: مەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىيىتىدە باشقىچە بىر ئالىـ-جاناب خىسلەتنىڭ بارلىقىنى سەزگەندەك بولدۇم.

ۋۇڭ تەق. يىراقتىن ئاڭلانغان ۋە قولاقتىن چىققان ئاۋاز.

ۋۇڭشلدىماق پ. «ۋۇڭ ـ ۋۇڭ» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋۇڭ» قىلماق: ئۇي ئىچىدە بىر توپ پاشىلار ۋۇڭشلداپ ئۇچۇپ يۈرەتتى.

ۋۇي ئىم ① ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋۇي، سۇنۇپ كەتتىغۇ بۇ! * ۋۇي، پۇتۇمدا مېڭىپ يۈرگەن نېمە بۇ؟ ② چاقىرىش، ئەيىبلەش ئىماسىنى بىلدۇرىدۇ: ۋۇي،

بۇرنىغا سۇ كىرمىگەن سارائ، تېخى قوي باقماقچىمۇسەن؟

ۋې «ۋ» ھەرپىنىڭ نامى.

ۋېبىر مىق [ر] <فىز> ماگنىت ئېقىمىنىڭ ئەملىي بىر - لىكى، ئەگەر ماگنىت ئىندۇكسىيە كۇچىنىشلىكى 1 تېسلا (^{2}مېتىر / ۋېبىر^{1}) بولۇپ، ماگنىت كۇچ سىزىقلىرىنىڭ يۆنە - لىشىدىكى تەكشىلىككە تىك بولسا، ھەربىر كۋادرات مېتىردىكى ماگنىت ئېقىمى 1 ۋېبىر بولىدۇ. يەنى: 1 ۋېبىر = 10 ماكسۋېل.

ۋېچىركا ئى [ر] توي - تۆكۈنلەردە بولىدىغان قىز-يىگىت - لەرنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشى: — سەن پەرىزاتنىڭ ئۆيىدىكى ۋېچىر - كىنى ئەسلەپ كۆر، — دېدى ئۇ كامىلغا.

ۋېدا ئى [سانس] <دىن> بىراخما دىنى ۋە ھىندى دىنە - نىڭ ئەڭ قەدىمىي مۇقەددەس كىتابلىرى. تەخمىنەن مىلادە - يەدىن ئىلگىرىكى 2000 - يىلىدىن 1000 - يىلىغىچە ئارە - لىقتا كىتاب بولۇپ شەكىللەنگەن.

ۋېدائىزم ئى [سانس + ر] <دىن> ھىندىستانىنىڭ قەدىمكى دىنلىرىدىن بىرى. تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 2000 - يىلى قەدىمكى ھىندىستانىنىڭ غەربىي شىمالىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەن ئارىيانلارنىڭ ئېتىقا - دىدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن كۆپ خۇدالىق دىن .

ۋېرتۇشكا ئى [ر] <سۇ> سۇ ئېقىنىنىڭ تېزلىكىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، ئادەتتە چاشكا شەكىللىك ۋە ئايلانما شەكىللىك ۋېرتۇشكا دېگەن تۇرلىرى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ۋېرتىكال سۇپ [ر<لات] <مات> تۆۋەندىن يۇقىرىغا ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تىك يۆنەلگەن؛ تىك: ۋېرتىكال سىزىق. ۋېرتە - كال راۋاجلانغان بۇلۇتلار.

ۋېكتور ئى [ر<لات] <فىز> چوڭ - كىچىكلىكى ھەم يۆ - نىلىشى بولغان فىزىكىلىق مىقدار. مەسىلەن، تېزلىك، ھەرە - كەت مىقدارى، كۈچ قاتارلىق.

ۋېكتورلۇق سۇپ. ۋېكتورغا ئىگە، ۋېكتورنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ۋېكتورلۇق مەيدان.

ۋېكتورمېتىر ئى [ر<لات] <فىز> ۋېكتورنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋېكسىل ئى [ر<نېم] <مال> مەلۇم شەكىلگە ئىگە قەرز ھۆججىتى، يەنى قەرزدارنىڭ قەرزنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە تۆلەش توغرىسىدا بەرگەن ھۆججىتى، ئۇنىڭغا سوممىسى ئېنىق يېزىلىدۇ.

ۋېگېتاتىپ سۇپ [ر] <بىيول> ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈك - لەرنىڭ ئوزۇقلىنىشى، ئۆسۈشى ۋە كۆپىيىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان: ۋېگېتاتىپ نېرۋا. ۋېگېتاتىپ ئەزالار.

ۋېلسىپت ئى [ر<لات] ئىككى چاقلىق بىر خىل قاتناش قورالى. ئادەم ئۇستىگە مىنىپ ئىككى پۇتى بىلەن تەپكىنى تېپىش ئارقىلىق ھەيدەيدۇ.

ۋېلسىپىتچى ئى ① ۋېلسىپىت بىلەن مۇسابىقىلەشكۈچى. ② ۋېلسىپىت رېمونت قىلغۇچى كىشى.

ۋېلسىپىتلىك ① سۇپ. ۋېلىسىپىتى بار، ۋېلىسىپىتكە ئىگە: ۋېلىسىپىتلىك ئادەم. * ئۇ ھازىر ۋېلىسىپىتلىك بولۇپ قالدى. ② سۇپ. ۋېلىسىپىت مىنگەن: تار يولدا مەن بىر ۋېلىسىپىتلىك ئايالنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ③ رەۋ. ۋېلىسىپىتنى مىنىپ، ۋېلىسىپىت مىنگەن ھالدا: ئۇ بۇ يەرگە ۋېلىسىپىتلىك كەلدى.

ۋېنا ئى [ر<لات] <ئانات> قان سۈيۇقلۇقىنى يۈرەككە قايتۇرۇپ كېلىدىغان تومۇر. ئۇنىڭ ئىچىدىكى قان تەركىبىدە كاربون (Ⅳ) ئوكسىد كۆپرەك بولۇپ، رەڭگى توق قىزىل كېلىدۇ.

ۋېناپورتا ئى [ر<لات] <ئانات> ئاشقازان، ئۇچەي، تال، ئۈيقۇلۇق، ئۆت خالتىسى قاتارلىقلاردىكى ۋېنالارنىڭ قوشۇ - لۇشىدىن تۇزۇلگەن چوڭراق ۋېنا. ئۇ يەنە جىگەرگە كىرگەندىن كېيىن نۇرغۇنلىغان كىچىك ۋېنالارغا ئايرىلىپ كېتىدۇ.

ۋېنتۇرىمېتىر ئى [ئىنگ] <فىز> ھىم تۇرۇبا ئىچىدىكى ئاقار جىسىملارنىڭ ئېقىش مىقدارىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئۇ تار تۇرۇبا ۋە بېسىم پەرقىنى ئۆلچەيدىغان قۇرۇلمىلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

ۋېنتىل ئى [ر<نېم] <ماشىن> كامېر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە يەل بېرىش ياكى ماشىنىلارنى ھاۋا يۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۇرۇبكا.

ۋېنگىر ئى<ئىرق> ۋېنگىر مىللىتى، ۋېنگىر خەلقى، ئۇلار ۋېنگىرىيەنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە رومىنىيە، سابىق يۇگوسلاۋىيە ھەم چېخوسلوۋاكىيەدىمۇ ياشايدۇ.

ۋېنگىرچە ① سۇپ. ۋېنگىرلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ ۋېنگىر خەلقىگە خاس بولغان: ۋېنگىرچە كىيىم. ۋېنگىرچە ئۇسۇل. ② ئى. ۋېنگىر تىلى ياكى يېزىقى: ۋېنگىرچىنى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. ۋېنگىر تىلىنى ئىشلىتىپ، ۋېنگىر تىلىدا: ئۇلار ۋېنگىرچە سۆزلىشىپ كەتتى.

ۋېنىرا ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن ئىككىنچى پىلانېتا. قۇياشنى ئومۇمىي ئايلە - نىش دەۋرى 244.7 كۈن. ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش دەۋرى 243 كۈن بولۇپ، شەرقتىن غەربكە قاراپ تەتۈر ئايلىنىدۇ. ۋېنېرا چوڭ پىلانېتالار ئارىسىدىكى قۇياشقا ئەڭ يېقىن تۇرغان بىر پىلانېتا. ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا ئۇنى چولپان يۇلتۇزمۇ دەيدۇ. ئەتىگەندە شەرقتىن ئەڭ يورۇق بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ناماز شامدا غەربتە يورۇق يۇلتۇز بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

ۋېبراتور ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكتىرودىنامىك ئۇسۇ - لىدىن پايدىلىنىپ مېخانىكىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدىغان قۇرۇلما. تېزلىنىشى مەلۇم بولغان مېخانىكىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلالايدۇ. ئۇ ئادەتتە ئاكسېلېرومېتىرنى توغرىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ۋېبراتور يەنە ئېلېكترو ئاكوستىكىلىق ئەسۋابلارنىڭ تەۋرىنىشكە بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارىنى ئۆلچەش ۋە ئېلېكترونلۇق ئۇسكۇنىلەرنىڭ دائىملىق تەۋرە - نىش تەجرىبىلىرىنى ئىشلەش جەھەتلەردىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ۋېبروگراف ئى [ر<لات] <فىز> ئاۋاز چىقارغۇچى جىسىمنىڭ تەۋرىنىش ئەھۋالىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان

ئەسۋاب.

ۋىبرومېتىر ئى [ر<لات + گىرىك] <فىز> جىسىملىك تەۋرىنىش پارامېتىرلىرىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋىت تەق. بىر خىل يېنىك، ئىنچىكە ئاۋاز.

ۋىتافون ئى [ر<لات] <فىز> مىكروفون ئارقىلىق ئاۋاز سىگنالىدىغان موم پەردىلىك پىلاستىنكا.

ۋىتامىن ئى [ر<لات] <بىيول> ھايۋان ۋە ئادەملەرنىڭ ئوزۇقلىنىشى، ئۆسۈشى ئۈچۈن ئېھتىياجلىق، مىقدارى ئاز، ئورگانىك خىمىيەۋى بىرىكمە. ئۇ ئورگانىزمنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشى، ئۆسۈپ يېتىلىشى ۋە ساغلاملىقىغا نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ۋىتامىن كەم بولۇشىدىن ئورگانىزمنىڭ فىزىيولوگىيەلىك قابىلىيىتىنىڭ توسقۇنلۇققا ئۇچرىشى بىلەن بەزى كېسەللەرمۇ كېلىپ چىقىدۇ. ۋىتامىن ئادەتتە يېمەكلىكلەردىن قوبۇل قىلىنىدۇ. ئېھتىياجلىق مىقداردىن ئېشىپ كەتسە، بەدەندە ساقلانماستىن تاشقىرىغا چىقىرىپ تاشلىنىدۇ.

ۋىتامىنسىز سۈپ. تەركىبىدە ۋىتامىن يوق ياكى كەم بولغان: ۋىتامىنسىز ئوزۇقلۇق.

ۋىتامىنلىق ئى. تەركىبىدە ۋىتامىن بار بولغان ياكى تەركىبىدە ۋىتامىن كۆپ بولغان: «قىزىل كالا» — ۋىتامىنلىق ئىچىملىك چەكلىك شىركىتىنىڭ مەڭگۈلۈك نىشانى.

ۋىتۇالاق تەق. بۆدۈنە سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: بۆدۈنەنىڭ ماكانى يوق، نەگە بارسا ۋىتۇالاق (ماقال).

ۋىت ـ ۋىت ① «ۋىت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئۇششاق سۆزنى تولا قىلىدىغان، غەيۋەتخور: بۇ ئىش بولۇپ ئەتىسلا كوچىنى ۋىت ـ ۋىت خوتۇنلارنىڭ سۆزى بىر ئالدى.

ۋىتىرىت ئى [ر<ئېنگ] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. خىمىيەلىك تەركىبى B_9CO_3 . كىرىستاللىرى ساختا ئالتە ياقلىق قوش پىرامىدا شەكلىدە، قۇرامىساقلىرى زىچ كاللەك، دانلىق، شارسىمان بولىدۇ. چۈرۈك بولىدۇ، تۇز كىسلاتاسىدا ئېرىيدۇ. كۆپ كۆپۈك ھاسىل قىلىدۇ. ئىسسىق ئېرىتمىلىك كان تومۇرلىرىدا ۋە يىمىرىلىش پوستىدا ئۇچرايدۇ.

ۋىتىر ئى [ئە] <دىن> ← **ۋىتىر نامزى**.

ۋىتىر نامزى <دىن> ناماز خۇپتەندىن كېيىن ئوقۇلىدىغان ئۇچ رەكەتلىك ناماز.

ۋىتىلداتماق «ۋىتىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇنى تولا ۋىتىلداتقىچە، سەن بولساڭمۇ بىردەم تىنچ ئولتۇرساڭ بولامدۇ؟ — دېدى دادام ماڭا قاراپ.

ۋىتىلداشماق «ۋىتىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ گەپ ئېغىزىمدىن چىقىشى بىلەن تەڭلا قىز ساۋاقداشلىرىم نارازى بولۇپ ۋىتىلدىشىپ كېتىشتى.

ۋىتىلداق سۈپ. تولا ۋىتىلدايدىغان، ئۇششاق سۆزنى كۆپ قىلىدىغان: ۋىتىلداق خوتۇن. * ئايشەم مەھەللە بويىچە تونۇلغان ۋىتىلداق چوكان ئىدى.

ۋىتىلداقلىق ئى. تولا سۆزلەش ئادىتى: ئۇنىڭ ۋىتىلداقلىقى ئاخىر ئۆزىگە بىر بالا بولدى.

ۋىتىلدىماق پ. ① «ۋىت ـ ۋىت» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىت ـ ۋىت» قىلماق. ② ئورۇنسىز گەپ قىلماق، ئۇششاق سۆزلىمەك: ئاپىسىنىڭ ۋىتىلدىشىدىن بىزار بولغان قىز نائىلاج كۆڭلى تارتمىغان يىگىتكە ماقۇل بولدى.

ۋىجدان ئى [ئە] كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى؛ ئىنساب، دىيانەت: ۋىجدان بىلەن ئىش قىلماق. ۋىجدان بىلەن ياشىماق. * ئويلاپ باقسام ئۇنىڭ ۋىجدانى ئەسلىدە ھالال بىلەن ھارامنى پەرقلەندۇرەلمەس بولۇپ قالغانىكەن.

ۋىجدان ئازابى روھىي جەھەتتىكى ئازابلىنىش، روھىي بېسىم: ئالدىنىپ قاپقانغا چۈشۈپ قالغان بۇ ئەخمەق ئەمدى ۋىجدان ئازابىدا بىردەمدىلا ھاياتىدىن ۋاز كېچىش دەرىجىسىگە يەتتى.

ۋىجدانى بار ھەق ـ ئادالەتنى قوللايدىغان، ناھەقچىلىككە قارشى تۇرىدىغان، ۋىجدانلىق: ۋىجدانى بار ئادەم.

ۋىجدانى كۆتۈرمەسلىك ۋىجدانى يول قويماسلىق: خۇشامەت قىلىشنى ۋىجدانىم كۆتۈرمەيدۇ.

ۋىجدانى قاينىماق ھەق ـ ئادالەت ھېسسىياتى قوزغالماق: بېشىمىزدىن تىل ـ ھاقارەت، تاياق ـ توقماق كەتمىسە بۇنىڭغا ۋىجدانىڭلار قاينىمامدۇ؟

ۋىجدانىنى ساتماق ھەق ـ ئادالەت يولىدا ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ھېسسىياتىنى يوقاتماق: رازىيە، ئۇنىڭ پۇل ۋە دۆلىتىنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىش ئۈچۈن، ئار ـ نومۇسىنى، ۋىجدانىنى ساتىدۇ.

ۋىجدانى يوق ھەق ـ ئادالەتنى قوللىمايدىغان، ۋىجدانسىز: سەن ئۇنى بىلمەيدىكەنسەن، ئۇ ۋىجدانى يوق بىرنېمە.

ۋىجدانەن رەۋ [ئە] ۋىجدان بىلەن، ساپ دىللىق بىلەن: نۇرەك باخشى گۇناھسىز ئۆلۈپ كەتكەن سۆيگۈنىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا ۋىجدانەن بەرگەن قەسىمگە بىنائەن، ئۆمۈرۋايەت ئۇنىڭغا قارىلىق تۇتۇپ، ئۆيلىنىش ئويىدا بولمىدى.

ۋىجدانسىز سۈپ. ۋىجدانى يوق، ۋىجدان بىلەن ئىش قىلمايدىغان: ۋىجدانسىز ئادەم. * كىيىن ئۇقسام، مېنى ئۇرغان ھېلىقى ۋىجدانسىز مەن ئالماقچى بولغان قىزنىڭ ئاكىسى ئىكەن.

ۋىجدانسىزلىق ئى. ۋىجدانى يوقلۇق ، ئىش ـ پائالىيەتتە ھەققانىيەتنى ياقلىماسلىق، نامەردلىك: لېكىن مەن بۇنداق ۋىجدانسىزلىق ئۈچۈن تۆرەلمىگەن ئوخشايمەن. * دەۋر، رېئاللىق سورىغان سوئاللاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ھەقىقىي ۋىجدانسىزلىق ھېسابلىنىدۇ.

ۋىجدانلىق سۈپ. ۋىجدانى بار، ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىدىغان: ۋىجدانلىق ئادەم. * رەيھان دادىسىنىڭ ئۇنداق ئەمەسلىكىگە، پاك ۋىجدانلىق، سەممىي ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى.

ۋىجدانىي سۈپ [ئە] ۋىجدانغا باغلىق بولغان؛ ۋىجدانغا ئىنسابقا ئائىت: بۇ ئۆزىنى ھەقىقىي ئىنسان دەپ ئاتىغان ھەربىر كىشىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ۋىجدانىي بۇرچى.

ۋىجىك سۈپ. جۇغى كىچىك، بويى دېگەندەك ئۆسمىگەن ھەم ئورۇق: ۋىجىك ئادەم. * جىنچىراغنىڭ غۇۋا نۇرى مۇرات‌نىڭ ۋىجىك جۇغىنى ئارانلا يورۇتۇپ تۇراتتى.

ۋىجىكلەشتۈرمەك «ۋىجىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇنىرىدىن خوجا ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغاندىن بېرى، بۇ غاجىغۇچ نىجىس كېسەل ئۇنى دېيەرلىك ئورۇقلىتىپ خېلىلا ۋىجىكلەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

ۋىجىكلەشمەك پ. ۋىجىك ھالەتكە كەلمەك، ۋىجىك بولماق، ۋىجىكلىمەك: ئۇ كېسەل دەردىدە كۆندىن - كۈنگە ۋىجىكلىشىپ كەتتى.

ۋىجىكلىك سۈپ. ئورۇق ھەم پاكارلىق، جۈغى كىچىكلىك: رەسمىدىنلا ئۇنىڭ چوڭغىنىڭ ۋىجىكلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

ۋىجىكلىمەك پ ← **ۋىجىكلەشمەك**: ئۇنىڭ بۇرۇنقى قامەتلىك تەقى - تۇرقىدىن ئەسەر قالمىدى، بارغانچە ۋىجىكلەپ، جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتىدىن ئومۇمەن مەھرۇم بولۇپ قالدى.

ۋىچ تەق. قۇشقاچ، قارلىغاچ قاتارلىق قۇشلار سايرىغاندا چىققان ئاۋاز.

ۋىچ - ۋىچ «ۋىچ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

ۋىچىر تەق. قۇشقاچ قاتارلىق قۇشلار سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىچىرلاتماق «ۋىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قەپەستىكى قۇشقاچنى ۋىچىرلاتقىنىچە تۇتۇپ ئېلىپ ماڭدى.

ۋىچىرلاشماق «ۋىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول بويىدىكى قېرى سۆگەتكە قونۇۋالغان قۇشقاچلار شاختىن - شاختا سەكرىشىپ ئۇزمەي ۋىچىرلىشاتتى.

ۋىچىرلىماق پ. «ۋىچىر - ۋىچىر» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىچىر - ۋىچىر» قىلىپ سايرىماق: دەرەخ شاخلىرىدىكى قۇشقاچلار خودىدى بىر ئىش ئۈستىدە گەپ تالىشىۋاتقان بالىلاردەك بىس - بەستە ۋىچىرلايدۇ.

ۋىچىر - ۋىچىر «ۋىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: باغ ئىچىدىن قۇشقاچلارنىڭ ۋىچىر - ۋىچىر قىلىپ سايرىشىۋاتقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ۋىدا ئى [ئە] ئايرىلىش، جۇدالىشىش.

ۋىدالاشماق پ ① مەڭگۈلۈك ئايرىلماق، ئۆلمەك: بۇ رەسمىنى مەرھۇم ئايالى سەتبەرگىگە كۆرسەتكۈسى كېلەتتى، ئەپسۇسكى ئۇ ئۇلاردىن ۋىدالاشقانىدى. ② ئۆلۈم ئالدىدا خوشلاشماق: دارغا يېقىن كەلگەندە بۇ ئوغۇل: «ئانام بىلەن ۋىدالىشۇالسام، دەيدىغان گېپىمنى دەۋالسام» دەپ پادىشاھتىن تىلەپتۇ. ③ مېيىتنى يۇيۇشتىن بۇرۇن ئۆلگۈچىنىڭ بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى مېيىتنىڭ يېنىغا كېرىپ رازىلىق بىلدۈرمەك، خوشلاشماق، ئۇزاتماق.

ۋىدالىق ئى. ئايرىلىش، خەيرلىشىش: كامبىر ئىشكى ئالدىدا قەھرىمانلار مۇتەللىپكە ئاخىرقى ۋىدالىق سۆزلىرىنى قىلدى.

ۋىددىس ئى [ر<لات] <بوت> ئۇزۇم ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك. شاخلىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن ھەم قىرلىق كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكىلىدە بولۇپ، ئۈچتىن بەشكىچە چوڭقۇر يېرىلىدۇ. گۈل رېتى كونۇسسىمان، شىرنىلىك مېۋىسى قېنىق بىنەپشە رەڭدە بولىدۇ. غول تالالىرىدىن ئارغامچا ئەشكىلى بولىدۇ.

ۋىراچ ئى [ر] <تېب> مېدىتسىنا ئىلمىدىن ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولغان كىشى، دوختۇر: بالىلار كېسەللىكلىرى ۋىراچى.

ۋىراچلىق ئى<تېب> ۋىراچقا يۈكلەنگەن ۋەزىپە، خىزمەت: ۋىراچلىق قىلماق.

ۋىرتوشكا ئى [ر] <سۇ> ئېقىن سۇنىڭ ئېقىش سۈرئىتى بىلەن كىنېتىك ئېنېرگىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئارقىلىق سۇنىڭ ئېقىش سۈرئىتىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋىرۇس ئى [ر<لات] <بىيول> ① كېسەل مىكروبىدىن كىچىك ۋە ئېلېكترونلۇق مىكروسكوپ ئارقىلىقلا كۆرگىلى بولىدىغان بىر خىل كېسەل قوزغاتقۇچى تەنچە. مىكروب سۈزگۈچتىنمۇ ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ. چېچەك، قىزىل، مېڭە يالليۇغى، كالا ۋاباسى قاتارلىق كېسەللەرنى ئوخشاش بولمىغان ۋىرۇسلار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ② <فىز> نورمال ئىشلەۋاتقان كومپيۇتېر پروگراممىلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىلەيدىغان ۋە بۇزۇۋېتىلەيدىغان ئالاھىدە بىر خىل يۇمشاق ماتېرىيال پروگراممىلىرىنىڭ ئوبرازلاشتۇرۇپ ئاتىلىشى.

ۋىرۇسلۇق سۈپ. ۋىرۇسى بار، ۋىرۇسى بولغان: ۋىرۇسلۇق جىگەر يالليۇغى.

ۋىرۇسئولوگىيە ئى [ر<لات+گىرېك] <بىيول>ۋىرۇسلارنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، كۆپىيىشى، ئىرسىيەت ئۆزگىرىشى قاتارلىق بىيولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى ھەمدە ۋىرۇسلۇق كېسەللىكلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ۋىزا ئى [ر<لات] <ت ئىش> ① بىر دۆلەتنىڭ ئاساسىي باشقۇرغۇچى ئورگىنىنىڭ ئۆز دۆلىتى ياكى باشقا دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ قولىدىكى پاسپورت ياكى باشقا سىياھەت گۇۋاھنامىلىرىگە، ئۆز دۆلىتىگە كىرىپ - چىقىشىغا قوشۇلۇپ قويغان قولى ياكى باسقان تامغىسى. ② شۇ خىل رەسمىيەتتىن ئۆتكەن پاسپورت ياكى گۇۋاھنامە.

ۋىزۋۇت ئى [ر] كونا <ھەرب> ← **پەي** Ⅲ .

ۋىز تەق. ئۆتۈپ كەتكەن ئوق ۋە سوغۇق شامال قاتارلىقلاردىن چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىزۋىدە رەۋ. «ۋىز» قىلىپ، «ۋىز» قىلغان ھالدا: قولاق تۈۋىدىن ۋىزۋىدە ئوق ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىز - ۋىز «ۋىز» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: جاندىن ئۆتىدىغان ۋىز - ۋىز سوغۇق ئادەمنى ئۈشۈك ھەردەك چاقاتتى.

ۋىزلداتماق «ۋىزلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غەزىپىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغان ئەكرەم ئاپتوماتىنى ئوقلاپ، دۈشمەنگە قارىتىپ ۋىزلىدىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

ۋىزلداشماق «ۋىزلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ تولغىنىپ، سىلجىپ ئالغا ياسىماقتا ئىدى، ئەتراپلىرىغا ئوقلار ۋىزلىدىشىپ چۈشۈپ تۇراتتى.

ۋىزلىدىماق پ. «ۋىز - ۋىز» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىز - ۋىز» قىلماق: ئۇ ھازىر ۋىزلىداپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، پارتلاۋاتقان بومبىلارغا پىسەنتمۇ قىلمايدۇ.

ۋىسال ئى [ئە] ① ئۇچرىشىش، كۆرۈشۈش، ئېرىشىش؛ ۋەسىل (سۆيگەن يارى ھەققىدە): گاھىدا چۈشىدە چۈشەپ دىلبەرنى، ئۆتكۈزگەن ئۈيقۇسىز تالاي كېچىنى. ھامان بىر ۋىسالنىڭ شېرىن خىيالى، كۆيدۈرگەن تومۇزدەك ئۇنىڭ ئىچىنى. ② جامال، چىراي، ھۆسن: — ئەلۋەتتە، ئۇ ۋىسالىمغا ئاشىق بولغاي، — دېدى مەلىكە.

ۋىسال تاپماق ئۇچراشماق، جەم بولماق: مەلىكە ھۆسنەبانۇ بىلەن مۇنىرە ۋىسال تېپىپ، مۇرادلىرى ھاسىل بولدى.

ۋىسالغا يەتمەك ئىشق - مۇھەببەتتىگە ئېرىشمەك، مۇھەببەتتىگە مۇيەسسەر بولماق؛ دىدار كۆرۈشمەك: ئۇ ئاخىرى سول قول

ۇەزىرنى جەمئەتۇرۇۋېتىپ، بۇ ئايالنىڭ ۋىسالىغا يېتىش كويىغا چۈشۈپتۇ.

ۋىسكوزا ئى [ر<لات] <خىم> ① سۈنئىي يىپەك قىلىش ئۈچۈن سېللۇلوزىدىن تەييارلانغان قويۇق يېپىشقاق مادداۋ. ② يۇقىرىقى مادداىدىن تەييارلانغان سۈنئىي يىپەك. ③ شۇ خىل يىپەكتىن توقۇلغان رەخت.

ۋىسكوزىمېتىر ئى [ر<لات] <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ يېپىشقاقلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ۋىسمان ئى <بىيول> گېرمانىيە بىيولوگى، يەنى «يېڭى داروۋىن تەلىماتى» نىڭ ئاساسچىسى. ئۇ چۈۋىنىلەرنىڭ ئۈزلۈكسىز تۇقۇمىدىن پائالىيەتلىرى، چاشقان قۇيرۇقىنى كېسىۋېتىشنىڭ ئىرسىيەتكە كۆرسەتكەن تەسىرى قاتارلىق جەھەتلەردە سىستېمىلىق تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان.

ۋىسمانىزم ئى [ر] <بىيول> ۋىسمان ئوتتۇرىغا قويغان ئىرسىيەت ۋە يېتىلىش توغرىسىدىكى تەلىمات. ئادەتتە ئۇ تەشەببۇس قىلغان نەسىل ماددىسىنىڭ ئۈزلۈكسىزلىكى، كۆپەيىش ھۈجەيرىلىرى بىلەن تەن ھۈجەيرىسىنىڭ پارچىلىنىشى ھەم ئۇلارنىڭ ئىرسىي تارقىلىش جەھەتتىكى ئۆزئارا مۇناسىۋىتى ۋە ئېرىشىلگەن خۇسۇسىيەتنىڭ ئىرسىيەت قالماسلىقى قاتارلىق ئوقۇملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ۋىسمۇت ئى [ر<نېم] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. خىمىيەۋى بەلگىسى Bi (Bismuthum) . قاتتىق ھەم چۈرۈك. قېتىشمىسىنىڭ ئېرىش دەرىجىسى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىخەتەرلىك سىمى ۋە پار قازىنىنىڭ بىخەتەرلىك قاپقىقىنى ياساشقا بولىدۇ.

ۋىش تەق. قۇشقاچ، قارلىغاچ قاتارلىق قۇشلار ئۇچقاندا ياكى يىلان ماڭغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىششىدە رەۋ. «ۋىش» قىلىپ، «ۋىش» قىلغان ھالدا: بىر توپ قارلىغاچلار باش ئۈستۈمدىن ۋىششىدە ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتىشتى.

ۋىشكا ئى [ر] مۇنار شەكىلدىكى چوڭ، ئېگىز قۇرۇلما؛ جاھاز: پاراشۇت ۋىشكىسى. نېفىت ۋىشكىسى.

ۋىشنۇ ئى [سانس] <دىن> ھىندى دىنىدىكى بىر ئىلاھنىڭ نامى. ھىندى دىنىدا ۋىشنۇ دۇنيانى قوغدىغۇچى ئىلاھ دەپ قارىلىدۇ.

ۋىش- ۋىش «ۋىش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: تۇيۇقسىز بىر يىلان ۋىش - ۋىش قىلىپ ماڭغىنىچە يېنىمدىلا ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىشلداتماق «ۋىشلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەت ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ، بەخىرامان ھالدا كەپتەرلەرنى ۋىشلىدىتىپ ئۇچۇرۇپ ئويناماقتا ئىدى.

ۋىشلداشماق «ۋىشلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۇيۇقسىز بىر توپ چار يىلان ۋىشلىدىشىپ مېڭىشقىنىچە باغ تەرەپكە كىرىپ كېتىشتى.

ۋىشلىدىماق پ. «ۋىش - ۋىش» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىش - ۋىش» قىلماق: قارلىغاچلار ۋىشلداپ پەس ئۇچماقتا ئىدى.

ۋىق تەق. چۈۋىق قاتارلىق ئىنچىكە نەرسىلەر بىلەن يۇمشاق نەرسىلەرنى ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ۋىقلداتماق «ۋىقلىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاچچىقىغا پايلىمىغان قەيسەر قىلىن يوتقانغا پۇركىنىۋالغان ئوغلىنى قولىدىكى چۈۋىق بىلەن ۋىقلىدىتىپ ساۋاشقا باشلىدى.

ۋىقلداشماق «ۋىقلىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ۋىقلىدىماق پ. «ۋىق - ۋىق» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىق - ۋىق» قىلماق.

ۋىكسترېمىيە ئى [ر<لات] <بوت> ← **ۋىكسترېمىيە چاتقىلى**.

ۋىكسترېمىيە چاتقىلى <بوت> مازارىيون ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم ئىللىق يىسىمان تۆمۈنە شەكىلدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سېرىق ۋە باشاقسىمان گۈل رېتىدە، ئۇچكىلىك مېۋىسى قارا رەڭدە. قووزاق تالالىرىدىن قەغەز ئىشلىگىلى بولىدۇ.

ۋىكلىيۇچاتېل ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر توكىنى ئۇزۇش ۋە ئۇلاش ئۈچۈن ئورنىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋىك تەق. چۈمۈن ئۇچقاندا ياكى ئېتىلغان ئوق ھاۋانى يېرىپ ماڭغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: ۋىك قىلىپ ئۇچماق.

ۋىكىلدە رەۋ. «ۋىك» قىلىپ، «ۋىك» قىلغان ھالدا: ئوق قۇلاق تۈۋىمدىن ۋىكىلدە ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىك- ۋىك «ۋىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ۋىك-ۋىك قىلغان ئوق ئاۋازلىرى يېقىنلا يەردىن ئاڭلىنىاتتى.

ۋىكىلداتماق «ۋىكىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇردى قولىدىكى ئاپتوماتتىن ۋىكىلدىتىپ ئوق ئۇزگىنىچە دۇشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا باشلىدى.

ۋىكىلداشماق «ۋىكىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چاقىرىلمىغان بىر توپ چۈمۈن ئاتلىق مېھمانلارمۇ ۋىكىلدىشىپ ئۇچۇپ كېلىشكىنىچە داستىخاندىكى نازۇ نېمەتلەرگە داخىل بولۇشماقچى بولۇشتى.

ۋىكىلدىماق پ. «ۋىك» قىلغان ئاۋازنى چىقارماق، «ۋىك» قىلماق: ئالماسنىڭ قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىن بىرنەچچە تال ئوق ۋىكىلداپ ئۆتۈپ كەتتى.

ۋىل تەق. يۇزنىڭ بىردىنلا قىزىرىشى، ئوتنىڭ يالقۇنجاش، سۇنىڭ ئاستا، سۇس قاينىشى ھالىتى قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدۇ.

ۋىلايەت ئى [ئە] مەملىكىتىمىزنىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىدىكى بىرنەچچە ناھىيە، شەھەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەمۇرىي تېررىتورىيە: قەشقەر ۋىلايىتى. ئاقسۇ ۋىلايىتى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى.

ۋىلايەتلىك سۈپ. ۋىلايەتكە تەۋە بولغان، ۋىلايەت ئىلكىدىكى، ۋىلايەت قارىمىقىدىكى: ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسى. ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى.

ۋىلكا ئى [ر] تاماق يېيىشكە ئىشلىتىدىغان ئارا شەكىللىك كىچىك بۇيۇم.

ۋىللىدە رەۋ. «ۋىل» قىلىپ، «ۋىل» قىلغان ھالدا: رەيھان «سادىق» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ، قورۇنغاندەك ۋىللىدە قىزاردى.

ۋىل- ۋىل «ۋىل» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇزۇن كەتكەن كۆز يەتمەس سايلىق خۇددى تۇتۇنسىز يالقۇن ئىچىدە كۆيۈۋاتقاندەك ۋىل - ۋىل يالىلداپ تۇراتتى.

ۋىلىق تەق. كىچىك بالىلارنىڭ ۋە قىزلارنىڭ يېقىملىق كۈلۈش ھالىتى.

ۋىلىقشىتماق «ۋىلىقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

جىسى.

ۋىلقشماق پ. «ۋىلىق ـ ۋىلىق»قىلماق، ۋىلقلىماق.

ۋىلققىدە رەۋ. «ۋىلىق» قىلىپ، «ۋىلىق» قىلغان ھالدا: ئۇ ۋىلققىدە كۈلدى، مەن ئۇنىڭ كۈلكىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم ئىدى.

ۋىلقلىماق پ. «ۋىلىق ـ ۋىلىق» قىلماق، ۋىلقشماق: بالا ۋىلقلاپ كۈلۈۋەتتى.

ۋىلىق ـ ۋىلىق «ۋىلىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قىزنىڭ چىرايلىرى پۈرۈشۈپ ۋىلىق ـ ۋىلىق كۈلدى.

ۋىللىدىماق پ. «ۋىل ـ ۋىل» قىلماق: خىجىل بولغىنىمدىن يۈزلىرىم ئوتتا كۆيگەندەك ۋىللىدىدى.

ۋىنايا ئى [سانس] <دىن> بۇددا نوملىرىنىڭ ئۇچىنچى قىسمى. راھىبلار رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەمرىمەرۇپ، قائىدە ـ يوسۇنلارنى مەزمۇن قىلىدۇ.

ۋىنتا ئى [ر] ① <ماشىن> بۇرما، رېزبا: ۋىنتا چىقارماق. ② ئايلانما رېزبىلىق چىكىتىش دېتالى: ۋىنتا بىلەن چىكىتماق.

ۋىنتسى بوش ← **ۋىنتسى كەم.**

ۋىنتسى كەم ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئەمەس، كاللىسى تازا ئىشلىمەيدىغان؛ دوتۇرەك: ـــ ئۇنىڭ ئازراق ۋىنتسى كەم نېمە، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، ـــ دېدى ئۇ كۆڭلۈمنى ياساپ.

ۋىنتلاتماق «ۋىنتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ماشىنىسىنىڭ چاقىنى ۋىنتلىتىپ بولۇپ، ئاستا ھەيدىگىنىچە رېمونتخانىدىن ئايرىلدى.

ۋىنتلاشماق «ۋىنتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رېمونتچىلار ئەڭ ئاخىرىدا تراكتورنىڭ چاقلىرىنى ۋىنتىلىشىپ بولۇپ، ھاردۇقلىرى چىققاندەك بىر ـ بىرىگە ئىللىققىنا قاراشتى.

ۋىنتلانماق «ۋىنتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاللىقاچان ۋىنتىلىنىپ بولۇنغان كومپيۇتېر ئىگىسىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇلدى.

ۋىنتلىق سۈپ. ۋىنتىسى بار، ۋىنتىغا ئىگە؛ ۋىنتا چىقىرىلغان: ۋىنتلىق مىكرومېتىر.

ۋىنتلىماق پ. ۋىنتا بىلەن چىكىتماق، ۋىنتا بېكىتمەك: ئابلىز ۋېلىسىپىتىنى ۋىنتلاپ بولۇپ، ماي يۇقى قوللىرىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

ۋىنو ئى [ر] ئاساسەن ئۈزۈمدىن تەييارلىنىدىغان ئىسپىرتلىق ئىچىملىك، ھاراق، مەي، شاراب: ۋىنو ئىچمەك. قىزىل ۋىنو.

ۋىنوچىلىق ئى. ۋىنو ياساش ئىشى: دۇنيادا ۋىنوچىلىقمۇ ئالدى بىلەن مۇشۇ رايوندا بارلىققا كەلگەن.

ۋىنىل ئى [ر<لات] <خىم> ئېتىلېن مولېكۇلاسىنىڭ بىر دانە ھىدروگېن ئاتومىنى ئاز يوقىتىشى ئارقىلىق كېلىپ چىققان دەپ قارىلىدىغان رادىكال گۇرۇپپىسى.

ۋىنىلون ئى [ر<لات] <خىم> ئاتسېتىلېن، ئېتىلېن، ئاتسېتات كىسلاتاسى ۋە فورمالدېھىدنى خام ئەشيا قىلىپ سىنتېز قىلىنغان تالا. خۇسۇسىيىتى پاختا تالاسىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ، كۈچىنىشچانلىقى يۇقىرى، سۈركىلىشكە چىداملىقراق، يېنىك. ئۇ سىنتېتىك تالالار ئىچىدە سۇ سۈمۈرۈشچانلىقى كۈچلۈكرەك تالالارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. يازلىق كىيىملەرنى تىكىشكە باب كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن ئارغامچا، بېلىق تورى قاتارلىقلار ئىشلىنىدۇ.

ۋېۋسكا ئى [ر] ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ نامىنى يېزىپ، ئىشىك ۋە دەرۋازا بېشىغا ئېسىپ قويىدىغان جاھاز: بىر چاغدا ئابدۇراھمانىنىڭ كۆزى بىر دۇكانىنىڭ ئىشىكىگە ئېسىقلىق تۇرغان ئىككى خىل يېزىقتا خەت يېزىلغان ھەيۋەتلىك ۋېۋسكىغا چۈشتى.

ۋېيەي ئىم. بۇ سۆزنى كۆپىنچە خوتۇن ـ قىزلار قوللىنىلىدىغان بولۇپ: 1) ئىزا تارتىش، ئۆكۈنۈش ئىشى ئىمالىرىنى بىلدۈرىدۇ: ۋېيەي، سىز بىر بويتاق، مەن بىر تۇل ئايال، قانداق مېھمان بولىمەن ئەمىسە؟ 2) نارازى بولۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ۋېيەي، ئۆستەڭگە دەپ باغدىن نەچچە ھارۋا شاخ كېسىپ كەتتىڭىز ... 3) چۆچۈش، قورقۇش ئىمالىرىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ ۋېيەي، كىم بۇ؟ ـــ دېدى رازىيە ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان كۆلەڭگىنى كۆرۈپ.

ۋېيولېت ئى [ر<لات] <بوت> ← **ۋېيولېت گۈلى.**

ۋېيولېت گۈلى <بوت> ① كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق ياكى كۆپ يىللىق، سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئې ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇزىنىچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى.

ئېتۇنىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىيوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. نېيترون ئارقىلىق ئۇراننى بومبارداىمان قىلىش يولى بىلەن ئېلىنىدۇ. ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 2 مىليون 200 مىڭ يىل.

ئېپوپىيە ئى [ر<گىرېك] <ئەد> چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بەدئىي ئەسەرلەر.

ئېپوس [ر<گىرېك] ① بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ لىرىكا ۋە دراما دىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان يەنە بىر تۈرى، يەنى ۋەقەلەرنى كەڭ ھېكايە قىلىش ئۇسۇلى بىلەن ئىپادىلەيدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر مەجمۇئەسى.② خەلق ئاغزاكى ئىجادىيىتىدە قەھرىمانلىق ۋە قەھرىمانلار ھەققىدىكى داستانلار مەجمۇئەسى. مەسىلەن، «ئوغۇزنامە» ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئېپىنىك، تارىخىي ئەھۋالىنى ۋە قەھرىمانلىق خۇسۇسىيىتىنى ئەكس ئەتتۇرگۇچى ئېپوس ھېسابلىنىدۇ.

ئېپوسچى ئى. ئېپوس يېزىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئېپوسچىلار ئۇرۇمچىگە جەم بولۇپ ئۆزئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇشتى.

ئېپوسچىلىق ئى. ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئېپوس يېزىش كەسپى؛ ئېپوس يېزىقچىلىقى: ئۇنىڭ بۇ ئېپوسنى ئۇيغۇر ئېپوس چىلىقىنىڭ زامانغا خاس ۋارىيانتى دېيىشكە بولىدۇ.

ئېپىتاكسىيە [ر<گىرېك] <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ دېتاللىرىنى ياساش تېخنىكىسىدا يېرىم ئۆتكۈزگۈچ مونوكرىستال پەردىسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. ئادەتتە گاز فازلىق ئېپىتاكسىيە، سۇيۇق فازلىق ئېپىتاكسىيە ۋە مولېكۇلا دەستىلىك ئېپىتاكسىيە قاتارلىق بىرقانچە خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئېپىتېلىيە ئى [ر<گىرېك] <ئانات> كۆپ ھۈجەيرىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ يۈزىنى ۋە ئۇنىڭ بارلىق كاۋاك ئەزالىرىنىڭ ئىچكى توقۇلمىلار يۈزىنى ئوراپ تۇرىدىغان توقۇلما.

ئېپىتىت ئى [ر<گىرېك] <ئەد> نەرسە، ھادىسىلەرنىڭ روشەن ئوبرازىنى بېرىش، شەيئىلەرنىڭ ئېنىق ھالەتلىرىنى، سۈپىتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ تەرىپلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سۆز ياكى ئىبارە.

ئېپى-جېپى بىرەر جاي، ئىش، نەرسە قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، يوللىرى، ئامال-چارىلىرى: ئىشخانىغا بۇ يەرنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان قېرىلار توشۇپ كېتىپتۇ.

ئېپىدە رەۋ. لايىقىدا، مۇۋاپىق: شۇلار ئۈچۈن بىرەر ئېپىدە نەرسە ئېلىپ چىقاي دەپ بازارغا كىرسەم، بۇ نەرسە ئەرزانلا ئۈچراپ قالدى.

ئېپىدېرما ئى [ر<گىرېك] <بىيول> ① تېرىنىڭ سىرتقى قەۋىتى. ② ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تېنى يۈزىدىكى ئەڭ دەسلەپتە ئۆسكەن قوغدىغۇچى توقۇلما. ئاددىي قەۋەتلىك رەڭسىز، تەكشى ۋە تىرىك ھۈجەيرىلەردىن قۇرۇلغان.

ئېپىزوت ئى [ر<گىرېك] <ئەد> ① ئايرىم تۇرمۇش ھادىسىسى. ② رومان، دراما، سىنارىيە قاتارلىق بەدئىي ئەسەرلەرنىڭ تىسپىي مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان بىر تەركىبىي قىسمى.

ئېپىسكوپ ئى [ر<گىرېك] <دىن> خىرىستىيان دىنىي چېركاۋلىرىدىكى ئالىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس.

ئېپىسكوپلۇق ئى ① ئېپىسكوپ ئېرىشكەن دەرىجە، ئەمەل. ② ئېپىسكوپ قىلىدىغان ئىش، خىزمەت: بۇلتۇر رومىنىيەگە بارغىنىمدا ئۇنىڭ ئېپىسكوپلۇق قىلىۋاتقان يەرلىرىدە بولدۇم.

ئېپىفىز ئى [ر<گىرېك] <ئانات> ئۇزۇن سۆڭەكلەرنىڭ ئىككى ئۇچىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە، سۆڭەك ئۇچى ۋە سۆڭەك غولى ئارىلىقىدا بىر قەۋەت كۆمۈرچەك پىلاستىنكىسى بولىدۇ. چوڭلاردا بۇ پىلاستىنكا قاتتىقلىشىپ ئۇچ ۋە غوللار قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

ئېپىك سۇپ [ر] <ئەد> ① ئېپوسقا ئائىت، ئېپوستا بولىدىغان، ئېپوستا تەسۋىرلەنگەن: ئېپىك قەھرىمان. ② ئېپوستىن ئىبارەت بولغان؛ ۋەقەلىككە ئىگە: ئېپىك داستان.

ئېپىگىراف ئى [ر<گىرېك] <ئەد> ئەسەرنىڭ ياكى شۇ ئەسەر ئىچىدىكى قىسىم، بابلارنىڭ بېشىدا كېلىپ، پۈتۈن ئەسەرنىڭ ياكى قىسىم، بابلارنىڭ مەزمۇنىغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان جۈملىلەر، ئۇزۇندىلەر، شېئىرىي پارچىلار، ئەقىلىيە سۆزلەر، قوشاق ۋە ماقال-تەمسىللەر.

ئېپى-مەلە دىيال. قولۇم-قوشنا.

ئېپى-يەڭگە دىيال. ئاكا-ئىنىنىڭ خوتۇنلىرى.

ئېتالون ئى [ر<فىزىك] <خىم> بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ ئېنىق نەمۇنىسى، ئۈلگىسى.

ئېتان ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئالكانلارنىڭ بىر خىلى. مولېكۇلا فورمۇلاسى رەڭسىز، پۇراقسىز، يېنىشچان گاز. تەبىئىي گازلاردا ساقلىنىدۇ. ئادەتتە ئورگانىك بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يېقىلغۇمۇ قىلىنىدۇ.

ئېتانول ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئىسپىرتلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلاسى C_2H_5OH. رەڭسىز يېنىشچان سۇيۇقلۇق، ئالاھىدە پۇراقلا ئىگە، قەنتلىك مادداسىنى ئېچىتىپ دىستىلەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ، ئېتىلېندىن پايدىلىنىپمۇ ئېلىش مۇمكىن. سىنتېتىك كاۋچۇك سولياۋ ۋە بوياق قاتارلىق ماتېرىياللارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ، يەنە خىمىيە سانائىتىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان ئېرىتكۈچى ھېسابلىنىدۇ. مىكروبلارنى ئۆلتۈرۈش رولىغا ئىگە بولۇپ، دېزىنفېكسىيەلەشكە، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتەك ئى ① كىيىمنىڭ ئاستىنقى كەڭ تەرىپى: ياقىلار ئېتەك بولىدى، ئېتەكلەر ياقا بولدى (ماقال). * كۆننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولماس (ماقال). ② تاغنىڭ تۆز يەرگە يېقىن قىسمى، تاغنىڭ تۆۋەن تەرىپى: بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ھاتەم بىر تاغ ئېتىكىدە ئارام ئالدى. ③ كۆچمە. تەۋەلىكىدىكى زېمىن، يەر؛ باغىر: ۋەتەن ئېتىكى. * مەن يەكەن، قاغىلىقنىڭ ئېتەكلىرىگە بېرىپ سەھرالارنى ئايلىنىپ، يۈرتداشلار بىلەن كۆرۈشتۇم.

ئېتەك سالدى قىلماق دىيال. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە ـ كېرەكلەرنى چىقىرىشماق.

ئېتەك ياپماق ← چاپان ياپماق: ئۇ قىزغا بۆلەكچىلا ئېتەك يېپىپ كەتتىڭ، كۆڭلۈڭ چۈشۈپ قالدىمۇ، قانداق؟

ئېتىكىنى ياپماق تۇرمۇشىنى يولىغا سېلىۋالماق، ھال ـ كۇنىنى ياخشىلىۋالماق: ئېسىڭنىڭ بارىدا ئېتىكىڭنى ياپ (ماقال).

ئېتىكى ئۈتلۈق يۇرۇش ـ تۇرۇشى، گەپ ـ سۆزى، خۇلۇق ـ مىجەزىدىن كىشىلەر ئاسانلا سۆز ـ چۆچەك تاپىدىغان، كىشىلەر كۆزىگە ئاسان چىلىقىدىغان، تۆھمەتكە قالىدىغان: ئېتىكى ئۈتلۈق ئايال. ئېتىكى ئۈتلۈق بالا.

ئېتەكلەپ رەۋ. ئېتىكىگە سېلىپ، ئېتىكىگە قاچىلاپ: بىر توپ قىزلار باغدا ئېتەكلەپ ئالما توشۇۋاتاتتى.

ئېتەكلىك سۈپ. ئېتىكى بار، ئېتىكى بولغان: ئۇ قىز كەڭ ئېتەكلىك قارا ئەتلەس كۆڭلەك كىيىۋالغاندى.

ئېتنوگراف ئى [ر<گىرېك] بىرەر مىللەتنىڭ كىلىپ چىقىشى، تۇرمۇش ئۇرۇپ ـ ئادىتى، ماددىي ۋە مەنىۋى ھەمدە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن تارتىپ رېئال ھالىتىچە كۆزىتىپ، تەتقىق قىلىدىغان شەخس.

ئېتنوگرافىيە ئى [ر<گىرېك] <ئەد> ① بىرەر مىللەتنىڭ كىلىپ چىقىشى، تۇرمۇش ئۇرۇپ ـ ئادىتى، ماددىي، مەنىۋى ۋە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنى بىۋاستە كۆزىتىش يولى بىلەن ئۆگىنىدىغان ساھە. ② بىرەر مىللەتنىڭ ياكى بىرەر تېررىتورىيەدىكى بىرقانچە مىللەتنىڭ تۇرمۇشى، مەدەنىيىتى ۋە ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ يىغىندىسى.

ئېتنوگرافىيەلىك سۈپ. ئېتنوگرافىيەگە ئائىت: ئېتنوگرافىيەلىك ماتېريال.

ئېتنولوگىيە ئى [ر<گىرېك] مىللەتلەرنىڭ ئورتاق گەۋدىسىنى ئوبيېكت قىلغان ھالدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئېتنولوگىيەلىك سۈپ. ئېتنوگرافىيەگە ئائىت: ئېتنولوگىيەلىك ئوچېرىك.

ئېتنىك سۈپ [ر] كىلىپ چىقىش جەھەتتىن بىرەر خەلققە ئائىت ياكى خاس بولغان: ئېتنىك تەركىب. ئاھالىنىڭ ئېتنىك سوستاۋى.

ئېتىن [ر<گىرېك] <خىم> ئەڭ ئاددىي ئالكىن. رەڭسىز، سەل ـ پەل شېرىن، سۇدا ناچار ئېرىيدىغان يېنىشچان گاز. خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ، ئوكسىدلىنىش، قوشۇلۇش ۋە پولىمېرلىنىش قاتارلىق رېئاكسىيەلەرگە ئاسان كىرىشىدۇ. ئادەتتە چالا پىشقان مېۋىلەرنى پىشۇرۇشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە ئېتانول، ئېتانال، پولىئېتىن قاتارلىقلارنى ئېلىشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئېتىبار ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىگە قارىتىلغان دىققەت، نەزەر؛ پەرۋا: ئېتىبار قىلماق. * مۇنەۋۋەر بۇ كىشىگە ئانچە ئېتىبار بېرىپمۇ كەتمىدى. ② نەزەرگە ئېلىش: ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن بىز ئۇنى كۈتمىدۇق. ③ قەدىر ـ قىممەت، ئىززەت: سىز بالا دەردىنى تارتمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭىزدا ئېتىبارى يوق. ④ كۆڭۈل بۆلۈش: مىللەتلەرنىڭ مەنپەئەتىگە تەڭ ئېتىبار بەرمەيدىغان بولساق، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنمۇ ياخشىلىيالمايمىز.

ئېتىبارەن تىر [ئە] چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى «ـ دىن، ـ تىن» بىلەن تۈرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، «بېرى، بۇيان، باشلاپ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: مەھەللىدىكىلەر ئۇنى شۇندىن ئېتىبارەن «قىزىل بۇرۇن» دەپ ئاتايدىغان بولۇشتى. * مەرھابا ئاشۇ سائەتتىن ئېتىبارەن تېخىمۇ زور غەيرەتكە كەلدى.

ئېتىبارسىز سۈپ. ئېتىبارى يوق، ئېتىبارى بولمىغان: تىلغا ئېلىشقا بەرسەڭ، ئەلگە ئېتىبارسىز بولىسەن (ماقال). * ئۇ ئەسلىدە تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق، كىچىككىنە بىر ئېتىبارسىز ئىش ئىدى.

ئېتىبارسىزلىق ئى. ئېتىبارى يوقلۇق، ئەھمىيىتى بولماسلىق: ئېتىبارسىزلىق قىلماق. * ئۇ بۇ ئىشقا دەسلەپتە ئېتىبارسىزلىق بىلەن قارىدى، تولۇق چۈشەنگەندىن كېيىن پۈشايمان قىلدى.

ئېتىبارلىق سۈپ. ئېتىبارى بار، ئېتىبارى بولغان: ھەرقانچە ناتىق بولساڭمۇ، ئۆز بىلگىنىڭدىن ئۆزۈڭنى تۆۋەن كۆرسەت، شۇندىلا سۆزۈڭ ئېتىبارلىق بولىدۇ.

ئېتىراپ ئى [ئە] بىرەر گەپ، ئىش ـ ھەرىكەت قاتارلىقلارنى توغرا دەپ بىلىش: ئەلۋەتتە، مەن ئۆزۈمنىڭ ۋەيران بولغانلىقىمنى ئېتىراپ قىلىشنىمۇ خالىمايمەن.

ئېتىراپنامە ئى [ئە + پ] بىرەر گەپ، ئىش ـ ھەرىكەت قاتارلىقلارنى توغرا دەپ بىلگەنلىك، ئېتىراپ قىلغانلىق ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت: تەكەستە زىيانسىز يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئېتىراپنامىسىگە ئېرىشكەن تېرىلغۇ يەر 120 مىڭ موغا يەتتى.

ئېتىراز ئى [ئە] بىرەر نەرسە، ئىش ـ ھەرىكەت قاتارلىقلارغا بولغان نارازىلىق، قارشىلىق: ئېتىراز بىلدۈرمەك. *

زۇبەيدە ئاتىسىنىڭ بۇ شەرتىگە ئېتىراز بىلدۇرەلمەپتۇ.

ئېتىرازسىز رەۋ. ئېتىراز بىلدۇرمەي، قارشىلىقسىز: ئۇ بۇ پىكىرلەرنى ئېتىرازسىز قوبۇل قىلدى.

ئېتىرازنامە ئى [ئە + پ] بىرەر نەرسە، ئىش ـ ھەرىكەت قاتارلىقلارغا بولغان نارازىلىق، قارشىلىق قىلغانلىق ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت: توكيو ماۋارىپ كومىتېتى ئەكسىيەتچىل دەرسلىكنى ئىشلىتىشنى قارار قىلغاندىن كېيىن بۇ ئىتتىپاق يەنە مۇخبىرلارنى كۇتۇۋېلىش يىغىنى ئېچىپ، ئېتىرازنامە ئېلان قىلدى.

ئېتىز ئى. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان، قىر بىلەن بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن يەر: تۆگە ئېتىز بۇزسا ھېچ گەپ يوق، توخۇ پالاقلىسا ۋاراڭ ـ چۇرۇك (ماقال).

ئېتىزلىق ئى. ئېتىز قىلىنغان، ئېتىزغا ئايلاندۇرۇلغان يەر، ئېتىز: مۇرات ھويلىنىڭ ئارقىسىدىكى ئېتىزلىقتا بېدە ئورۇۋاتقان مەسۇم ئاتىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ئېتىز ـ ئېرىق ئېتىز ۋە ئېرىق: بۇ ئەترەت كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەچكە، ھوسۇلى يىللاپ ئاشتى.

ئېتىش ئى. سوقۇش، ئۇرۇش، جەڭ: تاڭ ئاتارغا يېقىن ئېتىش باشلاندى.

ئېتىشماق ① «ئاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپنىڭ ئارىلىقى بارغانسېرى تارىيىپ، ئېتىشىش باشلاندى. ② بىر ـ بىرى بىلەن تەگىشىپ قالماق، دېيىشىپ قالماق؛ جېدەللەشمەك: ئۇزۇن بولدى ئۇلار ئېتىشىپ يۈرگىلى.

ئېتىشمەك I «ئەتمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۇن پېتىشى بىلەن سېپىل دەرۋازىسىنى ئېتىشىپ بىرمۇ ئىنسانىنى كىرگۈزمىدى.

ئېتىشمەك II «ئەتمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېتىشۇازلىق ئى. ئوقيا، مىلتىق قاتارلىق ئېتىش قوراللىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان جەڭ؛ ئۇرۇش: ئەگەر راستتىنلا ئېتىشۇازلىق بولۇپ قالسا، قانداق قىلارمىز؟

ئېتىقاد ئى [ئە] ① بىرەر مەسلەككە، ئىدېئولوگىيەگە، كۆز قاراشقا؛ بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسىگە بولغان ئىشەنچ، ئۇنىڭغا باغلانغان ئۇمىد: كۆل دېگەنگە كۆل بولامدۇ، قاتى ـ قاتى بولمىسا، يار دېگەنگە يار بولامدۇ ئېتىقادى بولمىسا. ② خۇداغا ياكى بىرەر غەيرىي تەبىئىي كۇچكە بولغان ئىشىنىش: دىنىي ئېتىقاد. ئېتىقاد قىلماق.

ئېتىقادچى ئى. بىرەر گۇرۇھ، بىرەر مەسلەك، بىرەر شەخس قاتارلىقلارغا ئېتىقاد قىلىدىغان كىشى.

ئېتىقادچىلىق ئى. ئېتىقاد قىلىش، چىن ئەقىدىدە تۇرۇش، ئىشىنىش.

ئېتىقادسىز سۇپ. ئېتىقادى يوق، ئېتىقادى بولمىغان: غەنى بولسا قېرىنىغا قارىمايمىز، بىر ئېتىقادسىز ئادەم ئىدى.

ئېتىقادسىزلىق ئى. ئېتىقادى يوقلۇق، ئېتىقادى بولماسلىق: ھازىرقى كۇندە گەرچە تولىمۇ ئەقىللىقلىشىپ كەتكەن بولساقمۇ، ئەمما بۇ ئەقىل ئېتىقادسىزلىقتىن قاغجىراپ كەتكەن روھىمىزنى نەمدەشكىمۇ يارىمايۋاتىدۇ.

ئېتىقادلىق سۇپ. مەلۇم نەرسىگە ئېتىقادى بار، ئېتىقادى بولغان: كۆل ئېچىلسا نە بولۇر، بەرگى ئېچىلسا نە بولۇر. ئېتىقادلىق يار بىلەن، داڭلار كۆتۇرسە نە بولۇر.

ئېتىك سۇپ. ئېتىلگەن، تاقالغان: ئىشىك ئېتىك. دېرىزە ئېتىك. * ئۆيگە كەلسەم ئىشىك ئېتىك تۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سىرتتا بىردەم ساقلاشقا مەجبۇر بولدۇم.

ئېتىكا ئى [ر<لات] <پەلس> ئەخلاق ۋە ئۇنىڭ مەنبەسى، تەرەققىياتى، كىشىلەر ھەرىكىتىنىڭ مىزانى، كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە، كىشىلەرنىڭ دۆلەتكە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى تەلىمات.

ئېتىكاپ ئى [ئە] <دىن> مەسچىت ياكى خالىي ئىبادەت ئورۇنلىرىغا كىرىۋېلىپ قىلىدىغان بىر خىل يوشۇرۇن ئىبادەت شەكلى: ئېتىكاپتا ئولتۇرماق.

ئېتىكاپخانا ئى [ئە + پ] ئېتىكاپ قىلىدىغان ئۆي: تۆگچى دەرھال مەلىكىگە بىر ئېتىكاپخانا تەييارلاپ بېرىپتۇ، مەلىكە شۇ ئېتىكاپخانىدا ئىبادەتكە ئولتۇرۇپتۇ.

ئېتىكلىك سۇپ. ئېتىۋېتىلگەن، تاقىۋېتىلگەن، ئېتىلگەن: سېپىل دەرۋازىسى چىڭ ئېتىكلىك ئىدى.

ئېتىكلىق سۇپ. ئېتىكىغا ئائىت ياكى ئېتىكا ئاساسىدا بولغان: تولستوي ھايات توغرىسىدىكى ئېتىكلىق ئىزدىنىش بىلەنلا توختاپ قالماي، بەلكى ھاياتنىڭ كېلىپ چىقىش جەريانى ۋە مەقسىتى ھەققىدىمۇ پىكىر يۈرگۈزدى.

ئېتىل ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئېتان مولېكۇلاسى (CH_3CH_3) دىن بىر ئاتوم ھىدروگېننى ئېلىپ تاشلىغاندا ھاسىل بولغان بىر ۋالېنتلىق رادىكال، يەنى CH_3CH_2 .

ئېتىلدۇرماق «ئېتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئاخىرقى بىر قاپ پوجاقنى ئېتىلدۇرۇپ بولۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتمەكچى بولدى.

ئېتىلدۇرۇشماق «ئېتىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار زالغا ئېسىقلىق تۇرغان شارلارنى ئېتىلدۇرۇشۇپ ئويناشقا باشلىدى.

ئېتىلما سۇپ. ئېتىلىدىغان، ئېتىلىپ چىقىدىغان: ئېتىلما جىنس.

ئېتىلماق «ئاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاينىڭ چىرايى بارغانچە جىددىي تۇس ئالدى، ئۇ خۇددى پىلىموت ئېتىلغاندەك توختىماي سۆزلەيتتى.

ئېتىلمەك I «ئەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۆشۈك ئېتىلمەك. * بەختىيارنىڭ تومپايغان قورساقلىرىغا چاپىنىنىڭ پەشلىرى يەتمىگەنلىكتىن، ئارانلا بىر تۇگمىسى ئېتىلگەنىدى.

ئېتىلمەك II «ئەتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشتىن كەلسەم، ئۆيدە تاماق ئېتىلىپ بوپتۇ.

ئېتىلىن ئى [ر<گىرىك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، يەنى ئالكىنلارنىڭ بىر خىلى. رەڭسىز، پېنىشچان گاز. مەززىلىك پۇراقلا ئىگە. نېفىت، كوكسلاردىن پايدىلىنىپ ئېلىنىدۇ. ئۇ مۇھىم سانائەت خام ئەشياسى بولۇپ، كەپشەرلەش، مېتاللارنى كېسىش ھەم مېۋىلەرنىڭ پىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتىلىندىيامىن ئى [ر<گىرىك] <خىم> قويۇق ۋە يېپىشقاق، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، خىمىيەۋى فورمۇلاسى $H_2NCH_2CH_2NH_2$. پۇرىقى ئاممىياكنىڭكىگە ئوخشايدۇ. سۇدا ۋە ئېتانولدا ئېرىيە-

دۇ، ئېتىل ئېغىر ۋە بېنزولدا ئېرىمەيدۇ. ئىشقارلىق خۇسۇسىيىتى بار، ھاۋادىكى كاربون (Ⅳ) ئوكسىدنى سۇمۇرۇپ ئېدۇ، شۇنىڭدەك ئانورگانىك كىسلاتالار بىلەن ئۆزئارا بىر - بىرىگە تەسىر قىلىپ، سۇدا ئېرىيدىغان تۇزلارنى ھاسىل قىلىدۇ. بويياق، كاۋچۇكنىڭ گۈڭگۇرتلىنىشىنى تېزلەتكۈچى مادداً، دورا، ئېرىتكۈچى قاتارلىقلارنى ئېلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتىم مىق. بىر قېتىم چېكىشكە يېتىدىغان (ناسۋاي ھەققىدە): بىر ئېتىم ناسۋاي.

ئېتىماد ئى [ئە] ېېزىت. ئىشەنچ: ئېتىماد باغلىماق. * ئۇنىڭغا نېچۈك ئېتىماد قىلغىلى بولسۇن.

ئېتىمولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <تىل> ① تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. سۆزنىڭ كېلىپ چىقىشى، مەنبەسىنى تەتقىق قىلىدۇ. ② سۆزنىڭ مەنبەسى، كېلىپ چىقىشى، مىللەت تەۋەلىكى: «ئادەم» سۆزىنىڭ ئېتىمولوگىيەسىنى ئېنىقلىماق.

ئېتىمولوگىيەلىك سۇپ. ئېتىمولوگىيەسى بار، ئېتىمولوگىيە بېرىلگەن: ئېتىمولوگىيەلىك لۇغەت.

ئېتىنىل ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئېتىن مولېكۇلاسىدىن بىر ئاتوم ھىدروگېننى چىقىرىۋەتكەندە ھاسىل بولىدىغان بىر ۋالېنتلىق رادىكال.

ئېتىيود ئى [ر<فىران] <مۇز> چېلىش بولغان قىيىن ئۈسۈللارنى ئاساس قىلىپ، چېلىش ماھارىتىنى ئاشۇرۇش يۇزىسىدىن ئىشلەنگەن ئاھاڭلار. ئاتاقلىق كومپوزىتورلار ئىشلىگەن ئېتىيودلار كۆپ چاغلاردا بەدىئىيلىك قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى ئاھاڭلار قاتارىغا كىرىدۇ.

ئېتىيولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <تېب> مېدىتسىنانىڭ بىر تارمىقى. كېسەللىك پەيدا بولۇش سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىلىپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئېجە ئى. دىيال. ئاچا، ھەدە.

ئېجىرىق ئى. بىر خىل يەرلىك ئۆسۈملۈك.

ئېجىرىم سۇپ. ئېنىق، ئوچۇق، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان: ئېجىرىم ئىش قىلماق.

ئېجىرىملىق ئى. ئېنىقلىق، ئوچۇقلۇق.

ئېجىل سۇپ. ئۆزئارا يېقىن، ئىناق؛ ئامراق: ئېجىل بولماق. * شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بارا - بارا ئېجىل بولۇشۇپ قالدى.

ئېجىلغا چۈشمەك دىيال. كۆيلىمەك، كۆيگە چۈشمەك (كالا ھەققىدە).

ئېجىللەشتۈرمەك «ئېجىللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەربىر مەجبۇرىيەت ئۆتەشتىن كېيىنكى خىزمەتداشلىق مۇناسىۋىتى بۇ ئىككى ياشنى تېخىمۇ ئېجىللەشتۈرۈۋەتتى.

ئېجىللەشمەك پ. ئۆزئارا يېقىنلاشماق، ئىناقلاشماق، ئامراقلاشماق: زۇبەيدە بىز بىلەن شۇ قەدەر ئېجىللىشىپ كەتتىكى، ئۇ ھەر كۈنى ئېرى بىلەن تېلېفوندا قانچە مىنۇت سۆزلەشكەنلىكىنى، نېمە دېيىشكەنلىكىنى بىزگە دەپ بېرىشنى ياخشى كۆرەتتى.

ئېجىللىق ئى. يېقىنلىق، ئىناقلىق، ئامراقلىق: ئەلۋەتتە مۇنداق دوستلۇق - ئېجىللىق بىر - بىرىنى چۈشىنىشتىن كەلگەن.

ئېچىتقۇ ئى <خىم> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر خىلى. سارغۇچ رەڭلىك، يۇمىلاق ياكى تۇخۇم شەكىللىك. كىلىتكا يادروسى، سۇلۇق پۈۋەكچە قاتارلىقلاردا بولىدۇ: ھاراقنىڭ ۋە خېمىرنىڭ ئېچىشى ئېچىتقۇنىڭ ئىشلىتىلىشىدىن كېلىپ چىققىدىغان خىمىيەۋى ئۆزگىرىشتۇر.

ئېچىتقۇلۇق ① سۇپ. ئېچىتقۇ سېلىنغان، تەركىبىدە ئېچىتقۇ بولغان: ئۇيغۇرلاردا تاماقتا قوشۇپ ئېچىتقۇلۇق ئىچىملىك. لەرنى ئىچىش ئادىتى تېخى ئومۇملاشمىغان. ② ئى. كۆچمە. قۇتراتقۇلۇق، ئوتقۇيرۇقلۇق: ھوي، بۇ يەردە ئېچىتقۇلۇق قىلىپ، خەققە جېدەل تېپىپ بەرمەي، ئۆز ئىشىڭنى قىلساڭ بولمامدۇ.

ئېچىتقۇلۇق قىلماق ئوتقۇيرۇقلۇق قىلماق، قۇتراتقۇلۇق قىلماق: — شۇ ئەمەسمۇ! توغرا دېدىڭىز! — دېدى نەيىم قوزىباش ئېچىتقۇلۇق قىلىپ.

ئېچىتماق ① «ئېچىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — مانا بۇ ئۆز قولۇم بىلەن ئۈزۈن زامان ئېچىتىپ ياسىغان شېرىن قوناق ھارىقى، — دېدى ئاسىم ماڭا بىر رومكا سۇنۇپ. ② قۇتراتماق، كۈشكۈرتمەك: ئۇ ئۇنى دەپ، بۇ بۇنى دەپ ئەركىنىنى قاتتىق ئېچىتماقتا.

ئېچىتىش ئى <بىيول> جانلىقلار ياكى تەندىن ئايرىلغان فېرمېنتلارنىڭ قەنتلەرنى پارچىلاپ، سۇت كىسلاتاسى ياكى ئىسپىرت ۋە كاربون (Ⅳ) ئوكسىد قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىش رولى.

ئېچىتىلماق «ئېچىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زالىنىڭ بۇلۇڭلىرىدا ئاشلىق ئېچىتىلىدىغان غايەت زور ياغاچ تۇڭلار بار ئىدى.

ئېچىرقاتماق «ئېچىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار روزىنى نەچچە كۈن ئاچ قويۇپ ئېچىرقىتىۋەتكەن بولغاچقا، ئۇماچىنى كۆرگەن روزى قىزىقلىقىغا قارىماي بىر سۇمۇرۇپلا قاچىنى بىكار قىلدى.

ئېچىرقاشماق «ئېچىرقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاچلىقتىن ئېچىرقىشىپ كەتكەن ھاشارچىلار يايلار ئېلىپ كەلگەن تاماقنى چاينىمايلا يۇتۇشقا باشلىدى.

ئېچىرقىماق پ. قورسىقى ھەددىدىن زىيادە ئېچىپ كەتمەك، ئاچ قالماق: مېھمانلار ھەددىدىن تاشقىرى ئېچىرقاپ كەتكەنمۇ، لېگەندىن باش كۆتۈرمەي پولۇ بىلەنلا ھەپىلىشمەكتە ئىدى.

ئېچىشتۇرماق «ئېچىشماق Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زال ئىچىنى قاپلىغان تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسى دىماقلارنى ئېچىشتۇراتتى.

ئېچىشماق Ⅰ «ئاچماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇچ ئوغۇل مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن دەرقەمتە تۇرۇشۇپ ساندۇقنى ئېچىشتى- دە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى نەرسىنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ھەس قىلىشتى.

ئېچىشماق Ⅱ پ ① يارىلانغان ياكى جاراھەتلەنگەن جاي مەلۇم بىر نەرسىنىڭ تەسىرىدىن كۆيۈپ ئاغرىماق: ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرى ئېچىشىپ ئاغرىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. دەرد - ئەلەم، روھىي ئازاب - ئوقۇبەت تارتماق: قىزىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ بەختىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى. ③ كۆچمە. چىدىماي قالماق: بىر تاۋاق ئالتۇنغا پادىشاھنىڭمۇ بىر يەرلىرى ئېچىشقانىكەن، ئارتۇقچە گەپ قىلماپتۇ.

ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمەك ① كۈشكۈرتمەك، قۇتراتماق: ئېچىشقان يەرگە تۇز سېپىپ نېمە قىلىسەن، گەپ بىلەن ئەپلەشتۈرۈپ

قويغىنىمىز ياخشى. ② ئاچچىق، خاپىلىق، غەم ـ قايغۇ، دەرد ـ ئەلەمنى تېخىمۇ ئېغىرلاتماق، كۆچەيتمەك: ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپكەندەك، بۇ گەپ مەدىكارلارنىڭ سۆڭىكىدىن ئۆتتى.

ئېچىق ① ئى. ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنىڭ ئېتىزلارغا سۇ باشلايدىغان ئېغىزى: بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمىنى ئىككى ـ ئۈچ ئادەم كۆتۈرەلمەيتتى. ② سۇپ. ئېچىلغان، ئېچىۋېتىلگەن، ئوچۇق.

ئېچىقسىز سۇپ. دىيال. كىيىمنى ئاۋايلاپ كىيمەيدىغان (ئايالالار ھەققىدە).

ئېچىقلىق سۇپ. ئېچىۋېتىلگەن، ئوچۇق: ئارقا دەرىزىدىكى پەردىنىڭ بىر پارچىسى يەرگە چۈشۈپ كەتكەن، دەرىزە ئېچىقلىق تۇراتتى.

ئېچىلدۇرماق «ئېچىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېچىلدۇردۇق مەڭگۈ تۇزۇماس، چىن دوستلۇقنىڭ بىر جۈپ گۈلىنى. يېتىلمەكتە پەرزەنتلىرىمىز بىر ـ بىرىنىڭ تۇتۇپ قولىنى.

ئېچىلدۇرۇشماق «ئېچىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: باغۋەنلەر خەلق باغچىسىدا خىلمۇ خىل گۈللەرنى تېرىپ، ئۇنى يېڭى تېخنىكىدىن پايدىلىنىپ مۇددەتتىن بۇرۇن ئېچىلدۇرۇشقانىدى.

ئېچىلدۇرۇلماق «ئېچىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورۇمچىنىڭ كوچىلىرىدىكى ھەرقايسى يول ئېغىزلىرىغا تاشتەكلەر تىزىلىپ، خىلمۇ خىل گۈللەر ئېچىلدۇرۇلغانىدى.

ئېچىلما ① سۇپ. ئېچىلغان، ئېچىلىدىغان: ئېچىلما بايلىقلار. ② ئى <گېئول> تاغ جىنسى، يەر قاتلاملىرى، كان تومۇرلىرى ۋە كان ياتمىلىرىنىڭ يەر ئۈستىگە ئېچىلغان قىسمى. ئېچىلما كان ياتمىسى مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىۋاستە كۆرسەتكۈچىسىدۇر.

ئېچىلماق ① «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك ئېچىلىپ كىمدۇر بىرى كىرىپ كەلدى. ② غۇنچە ۋە پورەك گۈل كاسىسىدا يېيىلىپ ئاشكارا بولماق، كۆركەم ھالەتكە كەلمەك: گۈل سەھەردە ئېچىلار، خىيال كېچىدە (ماقال). ③ بۇلۇتلار تاراپ ئاسمان ئېنىق كۆرۈنمەك: ھاۋا ئېچىلدى. ④ خاپىلىقى، قەھرى ـ غەزىپى يوقالماق، كەيپىياتى يۇقىرى ئۆرلىمەك: رەنا ئارسلاننى كۆرۈپ بىردىن چىرايى ئېچىلىپ، خۇشاللىقىدىن سەكرىگىنىچە كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى. ⑤ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇلماق، تېخىمۇ گۈزەل، كۆركەم بولماق، يارىشىماق: بۇنى كىيىۋىدىك، چىرايلىك تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى.

ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كەڭتاشا، ئازادە، قورۇنماي؛ ئوچۇق ـ يورۇق: قېنى پەلتوىۇڭلارنى سېلىپ، ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرۇڭلار.

ئېچىماق پ. ئورگانىك ماددىلار مىكرو ئورگانىزملار تەسىرىدە پارچىلىنىپ ئۆزگەرمەك؛ سېسىماق، بۇزۇلماق: خېمىر ئېچىماق. * ئۆيگە كىرىشىم بىلەنلا ئېچىغان تاماقنىڭ سېسىق ھىدى بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى.

ئېچىنارلىق سۇپ. كىشىنىڭ رەھمىنى كەلتۈرىدىغان، ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنىشلىق: ـــ ھەي! ... مۇشۇنداق ئېچىنارلىق ئاقىۋەتنىڭ بولۇشىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن.

ئېچىندۇرماق «ئېچىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ ھالى كىشىنى ئېچىندۇراتتى.

ئېچىندۇرۇشماق «ئېچىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئېچىنماق پ. ئىچ ئاغرىتماق، كۆيۈنمەك، رەھمى كەلمەك: قاسساپنىڭ ھالىغا ئېچىنغان خالايىق بۇ قانداق ئەھۋال؟! دەپ تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى.

ئېچىنىشلىق سۇپ. كىشىنىڭ رەھمىنى كەلتۈرىدىغان، ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنارلىق: چولپانىنىڭ ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى.

ئېچىنىشماق «ئېچىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ـــ ھەي، بىچارە قىز! ـــ دەپ ئېچىنىشتى ھېلىقى قىزلار.

ئېچىيۇرىدا ئى [ر<لات] <زوئول> ← **ئېچىيۇردا قۇرتى.**

ئېچىيۇردا قۇرتى <زوئول> ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ بىر كىلاسى. تاق جىنسلىق، تېنى ئۈزۈن كانالى شەكىلدە، بوغۇمى يوق. ئاز بىر قىسمىنىڭ قىلچىقلىرى بولىدۇ. دېڭىز ئاستىدىكى پاتقاقلىقلاردا ياشايدۇ.

ئېخ ئىم. سۆيۈنۈش، زوقلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئېخ! گۈزەل دۇنيا. * ئېخ بىپايان زېمىن.

ئېخنوكوك ئى [ر<گىرىك] <تېب> ئىت تاسمىسىمان مەددە قۇرتىنىڭ لىچىنكىلىرى تەرىپىدىن قوزغىتىلىدىغان پارازىت كېسەللىك. يېتىلگەن قۇرت ئىت ئۈچىيىدە ياشاپ، تۇخۇملىرى تەرەت بىلەن بىللە سىرتقا چىقىرىلىدۇ. قۇرت تۇخۇمى بىلەن بۇلغانغان يېمەكلىكلەر ئارقىلىق ئادەم ياكى ئۆي ھايۋانلىرى يۇقۇملىنىدۇ. قۇرت تۇخۇملىرى جىگەر ياكى ئۆپكىگە ئورۇنلىشىپ، جىگەرنى زورايتىدۇ، جىگەر دائىرىسى ئاغرىيدۇ ياكى يۆتىلىدۇ. ئادەتتە ئوپېراتسىيە قىلىپ داۋالاشقا توغرا كېلىدۇ.

ئېدىر ئى. تۇغقان ئايالنىڭ ئۆزىنى ئاسراپ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن كېتىدىغان قىرىق كۈنلۈك پەرھېز ۋاقتى: ئېدىر تۇتماق. ئېدىر ۋاقتى.

ئېدىر تۇتماق تۇغقان ئايال سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگۈچە قىرىق كۈن پەرھېز تۇتماق.

ئېدىر سالماق بالا تۇغۇلغان ئۆيگە بەلگە ئۈچۈن ئىشىك بېشىغا قىزىل لاتا ئېسىپ قويماق.

ئېدىر قىلماق بالا تۇغۇلۇپ مەلۇم مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئورۇق ـ تۇغقانلارنى، جامائەتنى چاقىرىپ ياغ پۈرتىپ بالىغا سالامەتلىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىمەك.

ئېدىر ۋاقتى بالا تۇغۇلۇپ قىرىق كۈن بولغۇچە بولغان ۋاقىت.

ئېدىس ئى [ر<لات] <زوئول> ← **ئېدىس پاشىسى.**

ئېدىس پاشىسى <زوئول> پاشىنىڭ بىر خىلى. يېتىلگەنىنىڭ رەڭگى قارا ياكى قوڭۇر، پۈتىدا ئاق رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ، قانىتىدا داغلىرى بولمايدۇ. توختىغاندا تېنى توختىغان جايدىكى تەكشىلىك بىلەن پاراللېل ھالەتكە كېلىدۇ. لىچىنكىسى ۋە قورچىقى دەرەخ كامارلىرى ۋە ئويمان جايلاردىكى يىغىلىپ قالغان سۇ كۆلچەكلىرىدە ياشايدۇ. تۇخۇمى سۇ ئاستىغا تارقاق ھالەتتە تىنىپ قالىدۇ. ئادەتتە ئۇ تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭە يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ۋاستىچىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئېدىت ئى [ئە] ھېساب، سان: هازىر بوزلۇق ئىچىدە ئوسا قىلىنىۋاتقان يەرنىڭ ئېدىتى يوق.

ئېدىتلاتماق «ئېدىتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىداره باشلىقى ئامبارچى ئارقىلىق يوقىغان مۇلۇكلەرنى ئېدىتلىتىپ كۆرۈۋېدى، توپتوغرا 20 مىڭ يۈەنلىك بولۇپ چىقتى.

ئېدىتلاشماق «ئېدىتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆلگەن چېرىكلەرنى ئېدىتلىشىپ كۆرۈۋېدى، توپتوغرا ئۈچ مىڭ چىقتى.

ئېدىتلانماق «ئېدىتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاچقان جىنايەتچىلەر ئېدىتلانغاندىن كېيىن ھەر قايسى يول بۆلەكلەرگە چارلاش ئەترىتى ئەۋەتىلدى.

ئېدىتلىق سۈپ. سان ـ سانىقى ئېلىنغان، ھېساب ـ كىتاب قىلىنغان: ئېدىتلىق ئىش بۇزۇلماس (ماقال). * چىرايىدىن سەمىمىيلىك چىقىپ تۇرىدىغان، كىشىگە كۆلۈپلا قارايدىغان بۇ يىگىت ئۈچ سائەت داۋاملاشقان زىيارەت داۋامىدا، ئىگىلىك تەكلەش جەريانىدىكى ئەگرى ـ توقايلىقلارنى ئېدىتلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

ئېدىتلىماق پ. ھېسابلىماق، سانىنى ئالماق: ھاكىم زىندانبېگى، پايلاقچى ۋە گۇندىپايلارنى ئېدىتلاپ چىقتى.

ئېدىر ئى. تەكشىلىكە نىسبەتەن ئېگىز يەر، تۆپىلىك؛ ئېگىزلىك: ئېلىمىزدە تاغلىق رايون، ئېدىرلىقلارنىڭ كۆلىمى كەڭ بولۇپ، مەملىكىتىمىز يەر مەيدانىنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ.

ئېدىرتماق پ. دىيال. تازىلىماق.

ئېدىرغا ئى. دىيال. كىچىك تاغ تىزمىلىرى.

ئېدىرلىق ئى. ئېدىر كۆپ شەكىللەنگەن، ئېدىر كۆپ جاي: تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياشنىڭ تەپتىدە ئېدىرلىق قىزىپ كەتكەنىدى.

ئېرا ئى [ر<لات] <گېئول> خەلقئارا گېئولوگىيە يىلنامىسىدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك گېئولوگىيەلىك دەۋر بىرلىكى.

ئېراتىيوم ئى [ر<لات] <گېئول> جانلىقلارنى تۈرگە ئايرىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى بىر دەرىجە بىرلىكى.

ئېرەكەشمەك پ. دىيال. قېرىشماق، قارشىلاشماق، تاكالالاشماق.

ئېرەكتە ئى. دىيال. ئەر.

ئېرەم ئى [ئە] چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان گۈزەل بىر باغنىڭ نامى: نە ئىمىش بوستان، ئېرەمدۇر بارچە شاد يايرايدىغان، شىرنىسى بالدەك ئۈزۈمنى ياغ كەبى چاينايدىغان.

ئېرەن I ئى. پەسەنت؛ نەزەر، ئېتىبار: ئېرەن قىلماسلىق. * نېمە قىل دەيسەن، ئۇمۇ تىرىك جان بولغاندىكىن، بىر ئىشنىڭ يولىنى قىلىۋاتىدىغاندۇ، ـــ دېدى ئەخمەتباي ئانچە ئېرەن قىلماي.

ئېرەن II ئى [ر<بوت> هامامېلىس چاتقىلى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇچىكە يېرىلغان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گىرۋەكلىرىدە ھەرىنىڭكىدەك چىشلىرى بولىدۇ، كۈز پەسلىدە قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. گۈلى سارغۇچ قوڭۇر، مېۋىسى قاناتلىق مېۋە. دەرىخىدىن ئېلىنغان ماينى دورىغا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئېرەنسىز سۈپ. پەسەنت قىلمايدىغان؛ نەزەرگە، ئېتىبارغا ئالمايدىغان: شەمشىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېرەنسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئېرەنسىزلىك ئى. پەسەنت قىلماسلىق، نەزەرگە، ئېتىبارغا ئالماسلىق: ھەيدەر چاقىرىۋاتسا كېرەك دەپ ئويلاپ ئېرەنسىزلىك بىلەن بېشىمنى ئاستا كۆتۈردۈم.

ئېرەنشىمەك پ. كۆڭۈل بۆلمەك، پەسەنت قىلماق: ئۇ بۇ ئىشلارغا ئانچە ئېرەنشىپ كەتمىدى.

ئېرەنلىك ئى. ئېرەن كۆپ ئۆسكەن جاي: ئەمەنلىكتە ئەر ئۆلمەس، ئېرەنلىكتە ئات ئۆلمەس (ماقال).

ئېربىي ئى [ر<شۋېد] <خىم> مېتال ئېلېمېنتى. بەلگىسى (Er) Erbium . بىر خىل سىرەك مېتال بولۇپ، كۈمۈشتەك پارقىرايدۇ، سۇنى پارچىلىيالايدۇ.

ئېرپان ئى [ئە] ① يېزىت. كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيەسىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان تەلىم ـ تەربىيە؛ مەرىپەت، مائارىپ: ئىلىم ـ بىلىم مەنبەسى نۇرى ئېرپاندۇر كىتاب، تېخنىكىسىنىڭ خەزىنىسى كەڭرى ئىمكاندۇر كىتاب. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئېرتماق پ. سۈرتكۈچ، لاتا، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن نەرسىلەرنى سۈرتۈپ تازىلىماق، سۈرتمەك: قول ئېرتماق. دېرىزە ئېرتماق. جوزا ئېرتماق.

ئېرتىشماق «ئېرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇگۈنكى سىنىپ تازىلىقىدا قىز ساۋاقداشلار دېرىزىلەرنى ئېرتىشتى، بىز ئەخلەت تۆكتۇق.

ئېرتىلماق «ئېرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جوزا ـ ئورۇندۇقلار پاكىز ئېرتىلغانىدى.

ئېرسال ئى [ئە] يېزىت. ئەۋەتىش، يوللاش: ئىشق باغىدىن بارار بۇ نامە ئېرسالىم ساڭا، شۇ بىلەن بولغاي ئايانكىم نامۇئەمالىم ساڭا.

ئېرىقشماق پ. دىيال. قېرىشماق.

ئېرسالنامە ئى [ئە+پ] پالىنامە، پال ھەققىدە يېزىلغان پۈتۈك: ئۇ تۈگۈنچەكنى ئېچىۋېدى، تۇمارچە قىلىپ قاتلانغان بىر پارچە ئېرسالنامە چىقتى.

ئېرگ مىق [ر<گىرىك] < فىز > سانتىمېتىر، گىرام، سېكۇنت سىستېمىسىدىكى ئىش بىلەن ئېنېرگىيەنىڭ بىرلىكى. بىر ئېرگ دېگىنىمىز بىر دىنا كۈچ جىسمىنى كۈچ يۇنىلىشىدە بىر سانتىمېتىر ئارىلىققا يۆتكىگەندە ئىشلىگەن ئىشقا تەڭ بولىدۇ.

ئېروگلىف ئى [ر<گىرىك] <تارىخ> قەدىمكى مىسىرلىقلار ۋە بەزى خەلقلەر يېزىقىدا پۈتۈن بىر چۈشەنچە، ئىبارە، سۆز، بوغۇم ياكى تاۋۇشنى ئىپادىلىگەن، ھايۋان، ئادەم، ھەر خىل بۇيۇم ئەسۋاب ۋە شۇ قاتارلىقلار تەسۋىرىدىن ئىبارەت بولغان بەلگە.

ئېروگلىفلىق سۈپ. ئېروگلىفقا ئىگە: ئېروگلىفلىق يېزىق.

ئېروگلىفلىق يېزىق <تىل> نەرسىلەرنىڭ شەكلىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئۇقتۇرۇلىدىغان يېزىق. ئۇنىڭ ھەربىر خېتىنىڭ مۇقىم ئوقۇلۇشى بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا رەسىملىك يېزىقتا ئوخشايدۇ.

ئېرونىيە [ر<گىرىك] <ئەد> ھەجۋىينىڭ ياكى ھەزىل، يۇمۇرنىڭ بىر خىل كۆرۈنۈشى، ئۇ يەنە ئۆز مەنىسىدىن كۆچۈرۈلگەن سۆزلەرنىڭمۇ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭدا سۆز، ئىبارە ئەكسىچە مەنىدە، يەنى قارىمۇقارشى ھالەتتە كېلىدۇ.

ئېرۇر پ. كونا. «بولار، بولىدۇ» دېگەن مەنىدىكى سۆز: تۈغۈلۇپ قوينۇڭدا ئۆستۈم شىر يۈرەك ئوغلان بولۇپ، شۇ سەۋەب

قەلبىمدە پەخرىم، شادلىقىم فونتان ئېرۇر.

ئېرىت ئى [ر<گىرىك] < تېب > كۆزنەك رەڭدار پەردە-سى ياللۇغلىنىش كېسەللىكى.

ئېرىترومىتسىن ئى [ر<لات] < بىيول> ئانتىبىيوتىك دورىلارنىڭ بىر خىلى، يەنى ئاق ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك كىرىستال. ئادەتتە ئۇ ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، بوغما تاياقچە باكتېرىيەسى، ئۆپكە ياللۇغى، قوش شارسىمان باكتې-رىيە قاتارلىقلارنىڭ يۇقۇملاندۇرۇشىغا قارىتا داۋالاش رولىنى ئويناپدۇ.

ئېرىتكۈچ ئى < خىم> باشقا خىل ماددىلارنى ئېرىتىدىغان سۇيۇقلۇق. مەسىلەن، سۇ بىر خىل ئېرىتكۈچ بولۇپ، قەنت، ئاش تۇزى قاتارلىق ماددىلارنى ئېرىتىپ ئېرىتمە ھاسىل قىلىدۇ.

ئېرىتكۈچى سۈپ. ئېرىتىش رولىنى ئويناپدىغان، ئېرى-تىدىغان: ئېرىتكۈچى مەنبەلىك باكتېرىيە. ئېرىتكۈچى ۋىرۇس.

ئېرىتمە ئى< خىم > ماددىلارنىڭ سۇيۇقلۇقتا ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان تەكشى ھالەتتىكى ئارىلاشما. مەسىلەن، قەنت سۇدا ئېرىپ قەنت ئېرىتمىسىنى (قەنت سۇيىنى) ھاسىل قىلغىنىغا ئوخشاش. پەن- تېخنىكىدا ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق ماددىلاردىن تەركىب تاپقان تەكشى ئارىلاشما كۆزدە تۇتۇ-لىدۇ.

ئېرىتمەك «ئېرىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇز ئېرىتمەك. مۇز ئېرىتمەك. * ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ (ماقال). * قىزنىڭ مەنىلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ مۇزلاپ كەتكەن قەلبىنى ئېرىتە-ۋەتتى بولغاي، قىزغا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

ئېرىتىلمەك «ئېرىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇزۇندىن بۇيان ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئاداۋەت مۇزى بۇگۈن ئاخىرى كۆپچىلىك تەرىپىدىن ئېرىتىلدى.

ئېرىش ئى <خىم> قاتتىق، سۇيۇق ۋە گاز ھالەتتىكى ماددا مولېكۇلالىرىنىڭ باشقا سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارقىلىشى. مەسىلەن، شېكەرنىڭ قاچىدىكى سۇنى شېكەر سۇيىگە ئۆزگەرتكىنىگە ئوخشاش.

ئېرىش نۇقتىسى <فىز> كىرىستال ماددىلارنىڭ ئېرىگەن چاغدىكى تېمپېراتۇرىسى. ئوخشاش بولمىغان كىرىستاللارنىڭ ئېرىش نۇقتىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، ۋولفرامنىڭ ئېرىش نۇقتىسى 3410℃، تۆمۈرنىڭ1535℃، مۇزنىڭ0℃.

ئېرىشتۈرمەك «ئېرىشمەك Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرە-جىسى: مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرمەك. غەلىبىگە ئېرىشتۈرمەك. * تىرىشچانلىق كىشىنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرىدۇ.

ئېرىشتۈرۈشمەك «ئېرىشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرە-جىسى: ماۋزېدۇڭ باشچىلىقىدىكى بىرىنچى ئەۋلاد رەھبەرلەر ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈشتى.

ئېرىشتۈرۈلمەك «ئېرىشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرە-جىسى: نۇرغۇن قەھرىمان ئوغلانلارنىڭ قان تۆكۈپ قۇربان بېرىشى نەتىجىسىدە ئىنقىلاب ئاخىرى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈلدى.

ئېرىشچان سۈپ. ئاسان ئېرىيدىغان، ئاسان ئېرىش خۇسۇ-سىيىتىگە ئىگە بولغان: ئېرىشچان ماددا.

ئېرىشچانلىق ئى<خىم> ھەر خىل ماددىلارنىڭ ئېرىت-كۈچتە ئېرىش خۇسۇسىيىتى. ئەگەر ئۆي تېمپېراتۇرىسىدىكى يۇز گىرام سۇدا بىر ماددا ئون گىرامدىن ئارتۇقراق ئېرىسە، بۇنداق ماددا ئېرىشچان ماددا؛ بىر گىرامدىن كەمرەك ئېرىسە، تەستە ئېرىيدىغان ماددا؛ 0.01 گىرامدىن كەمرەك ئېرىسە، ئەمەلىي جەھەتتىن ئېرىمەيدىغان ماددا دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېرىشمە سۈپ. ئېرىشكەن ياكى ئېرىشىدىغان: ئېرىشمە ئىممۇنىتېت.

ئېرىشمەك Ⅰ «ئېرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئېرىشىپ، ئارتۇق گەپ قىلماستىنلا كېتىپ قېلىشتى.

ئېرىشمەك Ⅱ پ. بىر ئىشتا كۆزلىگەن نىشانغا يەتمەك، قولغا كەلتۈرمەك، ئېگە بولماق: ئىنقىلاب غەلىبىگە ئېرىشتى.

ئېرىشىلمەك «ئېرىشمەك Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ بۇ پىلانىم چوقۇم قوللاشقا ئېرىشىلىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

ئېرىغ ① سۈپ. ساپ، پاكىز، تازا: ئېرىغ مال. ② رەۋ. پۈتۈنلەي، ساپلا: ئېرىغ ئۇششاق بالىلار كەپتۇ.

ئېرىغ مال ئالتۇن - كۈمۈش قاتارلىق قىممەت باھالىق نەرسىلەر: ئۇ كېنىزەك قىز بەرگەن پۇل بىلەن ئېرىغ مالنى يانچۇقىغا سالىتۇ.

ئېرىغداتماق «ئېرىغدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرە-جىسى: مەن ئۇنىڭغا ئېغىلنى ئېرىغدىتىپ بولۇپ، تامنى سۇۋاتتىم.

ئېرىغداشماق «ئېرىغدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرە-جىسى: ئىككى ئايال ئۆگزىنى ئېرىغدىشىپ، ئەرلەرگە ئورۇن سېلىشقا باشلىدى.

ئېرىغدالماق «ئېرىغدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا - ئارام پاكىز ئېرىغدالدى.

ئېرىغدىماق پ. تازىلىماق، پاكىزلىماق: قېرىنىنى ئېرىغداپ ئاندىن قازانغا سالدىم.

ئېرىق ئى. قول بىلەن قېزىلغان، ئۆستەڭدىن كىچىك سۇ يولى: ئېرىق چاپماق. * يوققا نېمە يوق؟ ئېرىقتىكى سۇمۇ يوق (ماقال). * ئېرىقتىكى سۇنىڭ قەدرى يوق (ماقال).

ئېرىقچە ئى. كىچىك ئېرىق: باغدىكى ئېرىقچىلاردا سۇزۇك سۇلار شىلدىرلاپ ئاقماقتا ئىدى.

ئېرىقشىماق پ. دىيال. قېرىشماق، تاكاللاشماق.

ئېرىق- ئۆستەڭ ئېرىق ۋە ئۆستەڭ: بۇ يېزا ئېرىق - ئۆستەڭ ياقىلىرىغا جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشتا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى.

ئېرىك ئى. ئاتىلىق جىنسى ئېلىپ تاشلانغان، ئەركەكلىك ئىقتىدارى يوقىتىلغان، پىچىۋېتىلگەن قوي.

ئېرىگۈچى ① سۈپ. ئېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئېرىيە-دىغان: ئېرىگۈچى ماددا. ② ئى <خىم> ئېرىتكۈچتە، ئېرىگەن ماددا. مەسىلەن، ئاش تۇزى سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ئېرىگۈچى بولىدۇ.

ئېرىگاي ئى. دىيال. ئالتە بارماقلىق ئادەم.

ئېرىمە سۈپ. ئېرىيدىغان، سۇيۇق ھالەتكە ئايلىنىدىغان: ئېرىمە ئازگال. ئېرىمە جىرا. ئېرىمە غار.

ئېرىمەك پ ① قاتتىق ھالەتتىن سۇيۇق ھالەتكە ئايلانماق: كۈن كۆتۈرۈلگەنسېرى يەر - جاھان ئىسسىپ، قار - مۇزلار ئېرىشكە باشلىدى. ② كۆچمە. كۆڭلى يۇمشاق، خاپىلىقى كۆتۈرۈلۈپ

كەتمەك، رەھىمدىل بولماق: ئۇ بىردىنلا ئېرىپ خۇشخۇي بولۇپ قالدى.

ئېرىنچەك ① سۇپ. ئىش خۇشياقمايدىغان، ئىشقا خۇشى يوق؛ ھورۇن، يالقاۋ: ئېرىنچەك ئادەم. ② ئى. ئىش خۇشياقمايدىغان، ھورۇن ئادەم: ئېرىنچەكنىڭ ئەتىسى تۇغمەس (ماقال).

ئېرىنچەكلىك ئى. ھورۇنلۇق، رايى بارماسلىق، ئىش خۇشياقماسلىق: پەزىلەت ئېرىنچەكلىك بىلەن كۆزنى ئېچىپ سىگلىسىغا قارىدى.

ئېرىنمەك پ. ئىش خۇشياقماسلىق، قىلىشنى خالىماسلىق، ئېرىنچەكلىك ، يالقاۋلىق قىلماق : مېڭىشقا ئېرىنسەك، كېيىن يۇگۇرسەن (ماقال). * ئېرىنسەك ئىشكىنى كىم قىلار، ئۇيالساك سۆزۈڭنى كىم قىلار (ماقال).

ئېزىنتقۇ ① ئى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى نۇرنىڭ سۇنۇشى تەسىرىدە شەكىللىنىدىغان بىر خىل تەبىئىي ھادىسە. بۇ ۋاقىتتا ھاۋا ياكى يىراق جايدىكى نەرسىلەرنىڭ ئەكسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ خىل ھادىسە كۆپىنچە يازدا دېڭىز بويىدىكى جايلار ياكى چۆللەردە پەيدا بولىدۇ. بۇرۇنقى كىشىلەر ئۇنى خاتا ھالدا جىن ـ شايتانلارنىڭ كىشىلەرنى ئازدۇرۇشى ئۈچۈن ئىشلەتكەن ھىيلىسى دەپ قاراپ كەلگەن. ② ئى. خۇراپىي چۈشەنچىدە كىشىلەرگە ئۇچرايدىغان جىن، ئالۋاستى: ئېزىنتقۇغا ئۇچرىماق. ③ سۇپ. ئازدۇرىدىغان: سەن بۇ ئېزىنتقۇ گەپلىرىڭ بىلەن مېنى ھەرگىزمۇ ئالدىيالمايسەن.

ئېزىنتقۇلۇق ئى. ئازدۇرۇش ئىشى، پائالىيىتى: ئېزىنتقۇلۇق قىلىشقا بولمايدۇ.

ئېزىق ئى <ئانات> ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقىسى ھەم ئىككى تەرىپىدە بولىدىغان چىش. ئۇنىڭ قالىپىدا سۆڭەككە ئوخشاش بۆرتمىلىرى بولۇپ، يېمەكلىكلەرنى ئۇۋۇشتۇشقا ماسلاشقان. ئادەملەرنىڭ ئېزىق چىشى ئاستى ـ ئۈستى جاغدا ئالتىدىن بولىدۇ.

ئېزىقتۇرغۇچى ئى. كىشىلەرنى يولدىن ئازدۇرىدىغان كىشى: دەل شۇ چاغدا ئېزىقتۇرغۇچى شەيتان پەيدا بولۇپ، ئۇنى دەيدىگە سېلىشقا باشلىدى.

ئېزىقتۇرماق «ئېزىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دۇشمەننى بىر ئامال قىلىپ ئېزىقتۇرۇپ دەريادىن ئۆتۈۋالماقچى بولدى.

ئېزىقماق پ ① ئۆز نىشانىنى پەرق ئېتەلمەي قالماق؛ ئازماق، ئادىشماق: بۇ يىگىتلەر تاغنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى ئانچىرالماي ئېزىقىپ قالغانىدى. ② كۆچمە. يامان يولغا كىرىپ قالماق، ناتوغرا ئىشلارنى قىلىپ قويماق: ـــ بالا ئەمەسمۇ، ئېزىقىپتۇ، بۇندىن كېيىن تۈزەتسىلا بولدى، ـــ دېدى بوۋاي.

ئېزىقىشماق «ئېزىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاغ ئىچىدە ئېزىقىشىپ يولنى تاپالماي قاپتۇ.

ئېزىلەڭگۈ سۇپ ① گەپنى سوزۇپ، ئىنجىقلاپ قىلىدىغان؛ مىس ـ مىس: مەخسۇت بەگ مۇنداق ئېزىلەڭگۈ سۆھبەتنى ياقتۇرمايتتى. ② ئېزىلىپ، لاغايلاپ يۇرىدىغان؛ بوشاڭ، ئەزمە، ھورۇن: ئېزىلەڭگۈنىڭ ئىشى ئاۋۇماس (ماقال).

ئېزىلەڭگۈلۈك ئى. بوشاڭلىق، ئەزمىلىك، ھورۇنلۇق: ئېزىلەڭگۈلۈك قىلماق. * ياشلار ئۆزىگە ئېزىلەڭگۈلۈك، قورقۇنچاقلىقنى دوست تۇتماي، تىرىشچان، تېتىك، قەيسەر بولۇشى كېرەك.

ئېزىلدۇرمەك «ئېزىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئېزىلگۈچى ① ئى. باشقىلارنىڭ ئېزىشىگە، قۇل قىلىشىغا ئۇچرىغان كىشى. ② سۇپ. باشقىلار تەرىپىدىن ئېزىلگەن، قۇل قىلىنغان: ئېزىلگۈچى سىنىپ.

ئېزىلمەك ① «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئېزىلگەن شاپتۇللارنىڭ سۇلىرى غوپۇرنىڭ كىيىملىرىنى شالتاق قىلۇەتكەندى. ② «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ دائىم ئىشى يوق ئادەمدەك ئېزىلىپ يۇرىدىغان بىرنېمە.

ئېزىلىشمەك «ئېزىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يايلارنىڭ تاياق ـ توقماقلىرى ئاستىدا قاتتىق ئېزىلىشكەن ھاشار ـ چىلار كىشەنلەنگەن پۇتلىرىنى سۆرىشىپ ئاران كېتىشۇاتاتتى.

ئېسەدەشمەك «ئېسەدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۆدەك، بىر ـ بىرىدىن ئوماق بالىلارنىڭ ئېسەدەشكەن ھالەتلىرىنى كۆرۈپ ئىچىم ئېچىشقاندەك بولۇپ كەتتى.

ئېسەدىمەك پ. ئۆزىنى باسالماي ئىچى ـ ئىچىدىن يىغلىماق، ئۆپكىلىمەك: ئېسەدەپ يىغلىماق. * ئۇ بىرھازادىن كېيىن يىغىسىنى ئاران توختىتىپ ئېسەدەپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ئېسەكسىمەك پ. مۇگدەك ياكى چالا ئۇيقۇلۇق ھالەتتە تۇرۇپ، ئىختىيارسىزلا بىرنېمىلەرنى دەپ كەتمەك ياكى ئېسەدەپ كەتمەك.

ئېسەلەنمەك پ. دىيال. جىن چېپىلماق، جىن ـ شەيتانلارنىڭ چاپلىشۇېلىشىغا دۇچار بولماق.

ئېسەلىنىشمەك پ. دىيال. جىن چاپلاشماق.

ئېسەن I ئى. ئاغرىق ـ سىلاقتىن تازا، سالامەت، ساق: ئۆي ئىچى، بالا ـ چاقىلىرى ئېسەندۇ؟

ئېسەن II ئى. كېلەر يىل، كېلىدىغان يىل: ئېسەندە قەشقەرگە بارىمىز.

ئېسەنچىلىك ئى. ئامانلىق، تىنچلىق: ئېسەنچىلىك بولسا، كېلەر يىلى جەنۇبىي شىنجاڭنى بىر ئايلىنىپ كېلىش نىيىتىم بار.

ئېسەنگىرەتمەك «ئېسەنگىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىلجاننىڭ بۇ گەپنى قادىر بوۋاينى ئېسەنگىرىتىپ قويدى.

ئېسەنگىرەشمەك «ئېسەنگىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۇيۇقسىز زەربىدىن ئېسەنگىرىشىپ قېلىشقان دۇشمەنلەر قول كۆتۈرۈشۈپ تەسلىم بولۇشتى

ئېسەنگىرىمەك پ. ھودۇقماق، گاڭگىرىماق، سارىسىمگە چۈشمەك، ئېسىنى يوقاتماق: ۋاڭ دارىن ئېسەنگىرەپ غال ـ غال تىترەپ كەتتى.

ئېسەنلەشمەك پ. ئېسەنلىك سورىماق، ھال ـ ئەھۋال سورىماق: ئۇلار باش لىڭشىتىپلا ئېسەنلەشتى.

ئېسەنلىك I ئى. ساق ـ سالامەتلىك، ئامانلىق؛ تىنچلىق، ئاسايىشلىق، بەختەرلىك: ـــ ئۆزلىرىمۇ ئوبدان تۇردىلىمۇ ئايىمخان؟ ـــ دەپ مومايدىن ئېسەنلىك سورىدى تاشمەت ئاكا.

ئېسەنلىك II سۇپ. كېلەر يىلى بولىدىغان، كېلەر يىلى قىلىنىدىغان: ئېسەنلىك ئىش. * گەرچە بۇ بىزگە تەقسىم قىلىنغان ئېسەنلىك ۋەزىپە بولسىمۇ، ئەمما ھازىردىن تارتىپ تەييارلىق قىلىشقا توغرا كېلەتتى.

ئېسەنلىككە رەۋ. كېلەر يىلى: ئاكامنىڭ تويىنى ئېسەنلىككە قىلىمىز.

ئېسپېرانتو ئى [ر<لات] دۇنيا تىلى، بۇ تىل پولشالىق ل.

ل. زامىنخوپ (1859 ــ 1917) تەرىپىدىن ئىختىرا قىلىنغان سۈنئىي تىل بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ دۇنياۋى ئالاقىسىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن لايىھەلەنگەن.

ئېستېتىزم ئى [ر] ① گۈزەللىكنى سۆيۈش، گۈزەللىككە ئىنتىلىش. ② گۈزەللىكنى، ئېستېتىكىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇش، گۈزەللىككىلا چوقۇنۇش؛ گۈزەللىك ھەممىدىن مۇھىم دەيدىغان قاراش.

ئېستېتىكا ئى [ر<گىرېك] <گ سەن> تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە سەنئەت ساھەسىدىكى گۈزەللىكنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسلىقى گۈزەللىكنىڭ ماھىيىتى، سەنئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتى، سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ.

ئېستېتىكىلىق سۈپ. ئېستېتىكىغا ئائىت، ئېستېتىكىغا خاس: ئېستېتىكىلىق كۆزقاراش.

ئېستىر ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. تۆۋەن دەرىجىلىك ئېستىرلار خۇش پۇراق، ئۇچۇش-چان سۈيۇقلۇق؛ يۇقىرى دەرىجىلىك ئېستىرلار موم ھالەتتىكى قاتتىق ماددا ياكى ئىنتايىن يېپىشقاق سۈيۇقلۇقتۇر. ئادەتتە ئۇ ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋان مايلىرىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

ئېستىرلاش پ <خىم> ئالكوللار بىلەن كىسلاتالارنى ئۆزئارا بىر ــ بىرىگە تەسىرىنى ئۆتۈشتۈرۈپ ئېستىر ھاسىل قىلىش.

ئېسكۇدو ئى. يېشىل تۇمشۇقنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئېسكۇلۇس ئى [ر<لات] <بوت> ئېسكۇلۇس ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئۇ مەشھۇر مەنزىرە ئۆسۈملۈكى بولۇپ، ياغىچى سارغۇچ ئاق، يوللىرى زىچ كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن نەپىس ئۆي جاھازلىرى ياسىلىدۇ.

ئېسىركىمەك پ. ئاسىرىماق، ئاۋايلىماق.

ئېسكىموس ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن گىرېلاندىيە، كانادا ۋە ئالياسكىدىن تارتىپ سىبىرىيەگىچە بولغان رايونلارغا ئولتۇراقلاشقان.

ئېسكىموس تىلى <تىل> ئېسكىموسلار ئىشلىتىدىغان تىل. بۇ تىل قەدىمكى ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىنىڭ ئېسكىموس ئالېئوت تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ. گىرېنلاندىيە، كانادا ۋە ئالياسكىدىن تارتىپ تاكى سىبىرىيەگىچە بولغان رايونلاردىكى ئېسكىموسلار ئارىسىدا قوللىنىلىدۇ.

ئېسىشماق «ئاسماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوچۇق دەرۋازىدىن بويۇنلىرىغا ئاپتوماتلىرىنى ئېسىشقان نادەم، باتۇر-غازى، ئىسھاقلار كىرىپ كەلدى.

ئېسقلىق سۈپ. ئېسىلغان، ئېسىپ قويۇلغان: ئۇ قوزۇقتا ئېسقلىق دورا سومكىسىغا قول ئۇزاتتى.

ئېسكىمەك I پ. دىيال. پۇرىماق

ئېسكىمەك II پ. دىيال. پۇشايمان قىلماق، ئەپسۇسلانماق.

ئېسىل سۈپ [ئە] ① سۈپەت جەھەتتە ئالاھىدە ياخشى، ئەڭ ئوبدان: ئېسىل بۇيۇم. ئېسىل مال. ② ياخشى خىسلەت ۋە پەزىلەتكە ئىگە بولغان، ئالىيجاناب: ئېسىل ئادەم. ئېسىل ئايال. * بۇ كىشى بەك ئېسىل ئادەم ئىكەن.

ئېسىلدۇرماق «ئېسىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باشقى كىشىنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇغقا ئېسىلدۇرۇپ، قىمبىلگە قارىتىپ يۇگۈندۇرۇپ قويغانىدى.

ئېسىلزادە ئى [ئە + پ] باي ۋە يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرنىڭ پەرزەنتى ۋە شۇ تەبىقىدىن كېلىپ چىققان كىشى: بىزنىڭ ئۆيگە ئەزەلدىن ئۇنداق ئېسىلزادىلەر كېلىپ باقمايتتى.

ئېسىلزادىلىك ئى. ئېسىلزادىلەرگە خاس خۇسۇسىيەت، خاراكتېر: ئەنگلىيەدىكى سوتچىلار، كېيىنچە بەزى ئادۋوكاتلار سوتتا يالغان چاچ كىيىپ چىقىشقا باشلىغان. بۇ قائىدە ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. بۇنداق قىلىش ــ ئېسىلزادىلىك، مۇقەددەسلىك، سەلتەنەتلىكنىڭ سىمۋولىمىش.

ئېسىللىق سۈپ. سۈپەت جەھەتتە كىشىنى جەلپ قىلالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئەڭ ئوبدان، بەك نوچى: ئۇنىڭ يۈرۈش-تۇرۇش، قىلمىش ــ ئەتمىشلىرىدىن كۆرگۈچىنى ھەۋەسلەندۈرگۈدەك بىرخىل ئۇلۇغۋارلىق، ئېسىللىق بالقىپ تۇراتتى.

ئېسىلماق ① «ئاسماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ دارغا ئېسىلدى. * يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن قازان ئېسىلىدۇ. ② «ئاسماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چاشقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە، مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ (ماقال). * مەن شاخ-شۇمبىلارغا ئېسىلىپ ئۆزگىنى چىقتىم.

ئېسىلىشماق «ئېسىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار دادىسىغا ئېسىلىشتى.

ئېشەك ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى ئاتقا ئوخشايدۇ، ئەمما ئاتتىن كىچىكرەك. بېشى يوغان، قۇلقى ئۇزۇن، پاچاقلىرى ئىنچىكە، مەيدىسى تارراق، قۇيرۇقىدا تۈكلىرى بولىدۇ. ئادەتتە مىنىش، يۈك توشۇش قاتارلىق مەقسەتلەر ئۈچۈن ئۆيدە بېقىلىدۇ: ياۋا ئېشەك. ئېشەك ھارۋىسى. ② كۆچمە. ھايانى بىلىمەيدىغان ئادەم (بىھايا كىشىلەر ھەققىدە): بوۋاي دەرغەزەپكە كېلىپ: ــ ھوي ئېشەك، چىق ئۆيدىن! ــ دېگىنىچە ئۇنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. ③ مىق. ساناق سانىلار بىلەن كېلىپ ئېشەككە ئارتىلىدىغان يۈكنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: ــ لېكىن تاغ تېشىشتىن ئىش چىقارمىسا، 50 ئېشەك ئوتۇن پۇلىغا زىيان ــ دە، زىيان، ــ دەپ گەپىنى توگەتتى ئۇ.

ئېشەك بېشى تۇتمىغان ئىش كۆرمىگەن، ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان: ــ نېمە بولدۇڭ؟ ئېشەك بېشى تۇتمىغاندەك ئىش قىلىسەنغۇ؟ شۇنچىلىك ئىشنىمۇ قاملاشتۇرالماي، ــ دەپ سۆزلەپ كەتتى دادام.

ئېشەك سىزىپ، مۈڭگۈز چىقىرىپ قويماق ئەمەلىيەتكە سىغمايدىغان، قاملاشمىغان، غەلىتە ئىش قىلماق: ئىش دېگەننى جايىدا قىلسا بولىدۇ، ئېشەك سىزىپ، مۈڭگۈز چىقىرىپ قويسا بولامدۇ؟

ئېشەك قۇلاق گەپ ئاڭلىمايدىغان، كەپسىز: نەگە كەتتى ھېلىقى ئېشەك قۇلاق.

ئېشەك قۇلاق <زوئول> قۇلاقنىڭ بىر خىلى. شەكلى قېچىرغا بەك ئوخشايدۇ. بويى پاكار، رەڭگى ئاق ئالا، سارغۇچ ئالا، سۇر، سېرىق بولىدۇ.

ئېشەك قېچىرى <زوئول> ئايغىر بىلەن مادا ئېشەكنى چېتىشتۇرۇشتىن بولغان قېچىر.

ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالماق كىشىلەرگە ئۇلار چۈشەنمەيدىغان، مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنى قىلماق: ئۇنىڭغا بۇ گەپنى قىلىش خۇددى ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا راۋاب چالغاندەك بىر ئىش.

ئېشەك ھاڭرىغان، داپ داراڭلىغان يەردە يۇرمەك ئۆزى خالىغان يەردە يۈرمەك: نەچچە يىل ئېشەك ھاڭرىغان، داپ داراڭلىغان يەردە يۈرۈپ، ئالاھازەل بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە تاپا ـ تەنىسىنى بىزگە قىلامدىكەن.

ئېشەك ئۆچىسى تامنىڭ ئۈستىگە بېلىق سىرتى قىلىپ چىقىرىلغان شەكىل.

ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولماق ئېرىشكەن نەرسىنىڭ قىممىتىدىن سەرپ قىلغان نەرسىنىڭ قىممىتى ھەسسىلەپ ئېشىپ كەتمەك: قىزىق بولدى، ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولدى، بۇنداق بولۇشىنى بىلسەم ئالمايدىكەنمەن.

ئېشكى تۆت چىشلىق بولماق ئىشى ئوڭدىن كەلمەك، تەلەيى كەلمەك: ئۇ گەپتە ئۇتۇۋالىپ، ئېشكى تۆت چىشلىق بولۇپ، خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئېشكى ئۇچ تەڭگە، توقۇمى بەش تەڭگە بولماق ← ئېشكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولماق.

ئېشكىنى بېقىپ، تېزىكىنى تەرمەك ئۆزىگە لايىق ئىش قىلماق: ئۇ نېمىلەر بۇنداق باغقا خوجايىنلىق قىلغۇچە ئېشكىنى بېقىپ، تېزىكىنى تېرىپ يۈرسۇن.

ئېشەكچى ئى. ئېشەك ئارقىلىق يۈك توشۇيدىغان كىشى: تۇرسۇن بىردەمدىلا ئۈچ ئېشەكچىنى تېپىپ كەلدى. ھېكمەت ھەر بىر بالىغا ئۈچ كۇنلۇك تۇرمۇش ئۈچۈن ئون بەش يۆەن پۇل، بەش جىڭ ئاشلىق بېلىتى تارقىتىپ بەردى.

ئېشەكچىلىك ئى. ئېشەك بىلەن يۈك توشۇش ئىشى: ئۇنىڭ دادىسى دېھقانچىلىقتىن بوشىغان ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا ئېشەكچىلىك قىلىپ ئائىلىسىنى قامدايتتى.

ئېشەكقومۇشى ئى [ئېشەك + قومۇش + ى] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، كونا يىلتىزلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يۇمران يوپۇرمىقى ۋە گۆشلۈك يىلتىزىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

ئېشەكقۇرتى ئى [ئېشەك + قۇرت + ى] <زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ئېللىپىس شەكلىدە، كۈل رەڭ كېلىدۇ. 1 ـ سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى قىسقا ھەم كىچىك، 2 ـ سەزگۈ مۇڭگۈزچىسى تەرەققىي قىلغان. مەيدە قىسمىدا يەتتە بوغۇمى بولۇپ، ھەربىر بوغۇمىنىڭ ئاخىرقى ئۈچى مۇڭگۈزدەك ئۇچلۇق كېلىدۇ. قورساق قىسمىدا ئالتە بوغۇمى بولىدۇ. ئاخىرقى بوغۇمى قۇيرۇق بوغۇمى بولۇپ، ئۈچ بۆلۈكۈ شەكلىدە كېلىدۇ. ئادەتتە ئۇ زەي، نەم جايلاردا ياشايدۇ.

ئېشەكلىك سۈپ ① ئېشىكى بار، ئېشكى بولغان: شۇنداق قىلىپ، بىز بىر ئېشەكلىك بولۇپ قالدۇق. ② ئېشەك مىنگەن، ئېشەك مىنىپ، ئېشەك بىلەن: ئېشەكلىك ئادەم. // ئۇلار يۇقىرى تەرەپتىن ئاتلىق، ئېشەكلىك كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەرنى كۆردى.

ئېشەكمەدىكى ئى [ئېشەك + مەدەك + ى] <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر خىلى. قالپىقىنىڭ رەڭگى قىزغۇچ بولۇپ، يۇزىدە شىلىمشىق سۈيۇقلۇق بولىدۇ ۋە سېسىق پۇرايدۇ. ئۇنى ئىستېمال قىلغىلى بولمايدۇ.

ئېشەكىيىلمى ئى [ئېشەك + يىلىم + ى] <تېب> بىر خىل جۇڭىيى دورىسى. ئېشەك تېرىسىنى سۇدا قاينىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئادەتتە قانىنى تولۇقلاش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېشەكىيىمى ئى [ئېشەك + يەم + ى] <زوئول> چارۋىلارنىڭ زەھەرلىك ئوت ـ چۆپ ياكى دورىلارنى يەپ قويۇشى، بەزى ھاشاراتلارنىڭ چېقىشى، شۇنىڭدەك ئاشقازان ـ ئۇچەي يالليۇغى، قەۋزىيەت بولۇش نەتىجىسىدە زەھەرلىك ماددىلارنىڭ ئۇچەي ئارقىلىق شۇمۇرۇلۇپ قانغا ئۆتۈشى بىلەن تېرىنىڭ سەزگۈرلۈكىنىڭ ئېشىپ كېتىشىدىن بولىدىغان بىر خىل تېرە كېسىلى.

ئېشىپ ـ تېشىپ ① مول، كۆپ ھالدا، نۇرغۇن: يەل ـ يېمىش دېگەن بىزدە ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرىدۇ. ② ھەممىسىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ، تۇزۇكرەك ئادەم تېپىلماي: ـــ ئېشىپ ـ تېشىپ سەن بىلەن ماڭمەنمۇ؟ ـــ دېدى قىز ئۇنىڭغا زەردە قىلىپ.

ئېشقماق پ. دىيال. تويماق.

ئېشكىلىك سۈپ. ئېشىلگەن، ئېشىپ قويۇلغان: يېپىك ئېشكىلىك بولسا، ئىشىك پوتۇكلۇك (ماقال).

ئېشىلمەك «ئەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇنۇگۈن ئېشىلگەن شۇنچە يېمە تۇگىدىمۇ؟

ئېشىنچا سۈپ. ئاشقان، ئوشۇق: ئېشىنچا مەھسۇلات. * ئۇلار بەزى ئەزالارنىڭ قاتناش قېينىچىلىقىدىن ساتالماي قالغان ئېشىنچا ئاشلىقىنى ئەرزان باھادا سېتىۋاپتۇ.

ئېشىندى ① سۈپ. ئېشىپ قالغان، ئاشقان: ئېشىندى پايدا. ② ئى <س ئىق> مەلۇم مىقداردىكى نەرسىنىڭ بىر قىسمى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئېشىپ قالغان قىسمى.

ئېشىنماق پ ① «ئاشماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ يىل چاي ـ تۇزنىڭ خىراجىتىدىن ئېشىنىپ، 60 كوي يىغىپتىمەن. ② «ئاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۇزۇمى يولغا قويۇلغان تۇنجى يىلى ئىككى ـ ئۈچ تاغار ئاشلىق ئېشىندى.

ئېغىر ① سۈپ. ماسسىسى، ۋەزنى چوڭ: ئېغىر يۈك ئارتىلغان ئات ـ ئۇلاغلار چىغىر يولدا ئاران كېتىۋاتاتتى. ② سۈپ. كۆپ كۈچ، مېھنەت، بىلىم تەلەپ قىلىدىغان، قىيىن، تەس: ۋەزىپىسى ئېغىر. خىزمىتى ئېغىر. ③ سۈپ. كۆچمە. ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلەدىغان، سالماق: ئوغلۇم ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ئېغىر بول. ④ سۈپ. كۆچمە. يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىشى مۇمكىن بولغان، خەۋپلىك، خەتەرلىك: جاراھىتى ئېغىر. * ئۇنىڭ كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن. ⑤ سۈپ. كۆچمە. كەچۈرگۈسىز، ئادەتتىن تاشقىرى: ـــ سەن ئۆز گۇناھىڭنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ⑥ سۈپ. كۆچمە. كۈن كەچۈرۈش تەس بولغان، مۇشەققەتلىك، ئازابلىق: ئېغىر ئەھۋالدا قالماق. ⑦ سۈپ. كۆچمە. دەردلىك، ھەسرەتلىك: ئۇ يولغا چىقىپ ئېغىر بىر ئۇھ تارتتى. ⑧ سۈپ. كۆچمە. بەرداشلىق بېرىش تەس بولغان: ئېغىر ئەلەم. ئېغىر كۈلپەت. ⑨ سۈپ. كۆچمە. كۈچ، جىق، زور: بەرمەس قىزىنىڭ

تويلۇقى ئېغىر (ماقال). *بۇ ئۆيلەر ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران بوپتۇ. ⑩ سۈپ. كۆچمە. كۆچلۈك: بۇ ئەلدە ئىرقچىلىق ئېغىر بولغاچقا، «غەيرىي ئىرقتىن كېلىپ چىققان» دەپ بۇ ئايالنى بىرەر ئەر ئالمىغان. ⑪ سۈپ. كۆچمە. يېڭىش قىيىن، تەس بولغان: ــ يوشۇرمىسىلا، جانابلىرى بۇگۈن ئېغىر بىر ھالەتتىن قېچىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىلا، ــ دېدى مۇسىپپا ھەزرەت كۈلۈپ تۇرۇپ.⑫ سۈپ. كۆچمە. ئاڭلىمايدىغان: قۇلىقى ئېغىر. ⑬ سۈپ. كۆچمە. قوبۇل قىلىش تەس بولغان: ــ دادا، كۆڭۈللىرىنى چۈشىنىمەن، بۇنداق قىلىش سىلىگە ئېغىر تۇيۇلىدۇ. * بۇ ئايرىلىشنىڭ ھەر ئىككىلىمىزگە قانچىلىك ئېغىر تۇيۇلغانلىقى ئېسىڭىزدە بارىدۇر. ⑭ سۈپ. كۆچمە. بەزى سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ بۇ سۆزلەر ئىپادىلىگەن ھالەت دەرىجىسىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى ئىپادىلەيدۇ: بۇ ئازغىنا پاراڭلىشىشتىن كېيىن يەنە خېلى ئۇزۇنغىچە ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ⑮ سۈپ. كۆچمە. جاۋاب بېرىش قىيىن بولغان، قاتتىق: ئېغىر سىناق. ⑯ رەۋ. تەس، ئاران: ئۇ ئوغلىنىڭ كەينىدىن ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ، قەدەملىرىنى ئېغىر يۆتكەپ ئاستا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ئېغىر ئالماق خاپا بولماق، ھار ئالماق؛ نومۇس دەپ بىلمەك: ــ ھاكى! ــ دېدى ئۇ بىرھازادىن كېيىن، ــ سەن قانچىلىك تىللىساڭمۇ مەيلى، مەن ئېغىر ئالمايمەن.

ئېغىر ئايغىنى يەڭگىل قىلىپ ھۆرۈنلۈق قىلماي، ئېرىنمەي: ــ گەپ شۇ، ئېغىر ئايغىنىڭنى يەڭگىل قىلىپ مۇشۇ ئىشقا بىر مېڭىشىپ بېرىڭ، ــ دېدى تۇرغاخۇن يېلىنغاندەك قىلىپ.

ئېغىر بوينى يەڭگىل قىلىپ ← **ئېغىر ئايغىنى يەڭگىل قىلىپ**: ــ ئۇكام، ئېغىر بوينىڭنى يېنىك قىلىپ، دىككىدە بېرىپ كەلسىڭىز، ــ دېدى ھاممائاچام ماڭا.

ئېغىر تەگمەك قوپال ــ توك گەپ قىلماق: سەن ئۇنىڭغا ئېغىر تەگمەي سىلىق ــ سىپايە بول.

ئېغىر چۈشمەك قىممەت توختىماق، چىقىم جىق كەتمەك: بۇ توي بىزگە بەك ئېغىر چۈشتى.

ئېغىر سانائەت <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىغا ماددىي ئەشيا، تېخنىكا ئاساسىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان سانائەت (يېنىك سانائەتنىڭ ئەكسى).

ئېغىر كارۋان مىجەزى ئېغىر؛ گەپ ــ سۆزدە، ئىش ــ ھەرىكەتتە ئاستا: تازىمۇ ئېغىر كارۋان ئاداشكەن ئۇ.

ئېغىر كەتمەك قوپاللىق قىلماق، گەپ ــ سۆزدە سەل ئاشۇرۇۋەتمەك: ــ بولدى، ئۇنداق دېمەڭ، ــ ئايشەم دەرھال گۇلىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى، ــ بۇ گېپىڭىز ئېغىر كەتتى.

ئېغىر كەلمەك ① ماسسىسى، ۋەزنى چوڭ كەلمەك: قارىماققا كىچىك كۆرۈنگەندەك تۇرغان بىلەن جىڭدا تارتساڭ ئېغىر كېلىدۇ. ② ھار كەلمەك: قىزىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ماڭا بىرئاز ئېغىر كەلدى. ③ تەس تۇيۇلماق: ئۇنىڭغا ئىش خېلىلا ئېغىر كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئەپچىل چارىسىدىن بەكمۇ خوشال بولۇپ، ئالدىراپ مەكتەپكە كەتتى. ④ ئارتۇقچە بولماق، زىيادە ئېغىر تۇيۇلماق: بۇ مەزگىلدە ھاۋا خېلىلا ئىسسىپ، پاختىلىق چاپانلار ئېغىر كېلەتتى.

ئېغىر كۆرمەك بەئەپ ھېس قىلماق؛ ئاۋارىچىلىك دەپ بىلمەك: ئۇ ماڭا بۇ گەپنى ئېيتىشنى ئېغىر كۆردى.

ئېغىر ھىدروگېن <خىم> تىرىتىينىڭ بۇرۇنقى نامى.

ئېغىر ئۇستىخان ① ئالدىرىماي ھەرىكەت قىلىدىغان، بىرەر ئىشقا ئانچە ئالدىراپ كەتمەيدىغان ئادەم. ② دىيال. ھاممىدار، ئىككى قات، بويىدا قالغان.

ئېغىر ياتقۇ كىشىلەر قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن ۋاقىت: ئېغىر ياتقۇ، پۇتۇن يېرا جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى.

ئېغىر ــ ئارتۇق ئارتۇقچە: ئېغىر ــ ئارتۇق نەرسىلىرىڭنى تاشلا.

ئېغىرئاياغ سۈپ [ئېغىر + ئاياغ] ھاممىدار، ئېغىربوي: ئېغىرئاياغ ئايال.

ئېغىربوي سۈپ [ئېغىر + بوي] ← **ئېغىرئاياغ**.

ئېغىر ــ بېسىق ئۆزىنى توختاتقان، سالماق، ئاسان چېچىلىپ كەتمەيدىغان: ئېغىر ــ بېسىق ئادەم. ئېغىر ــ بېسىق بولماق.

ئېغىر ــ بېسىقلىق ئېغىر ــ بېسىق بولۇش ھالىتى: بىنا بولغاندىن باشلاپلا قۇم ــ بوران بىلەن ئېلىشىپ كەلگەن بۇ مەھەللە ۋە ئائىلە مۇھىتى ئۇنىڭغا ئېغىر ــ بېسىقلىقنى بەخش ئەتتى.

ئېغىرچىلىق ئى. جاپا ــ مۇشەققەت، قىينىچىلىق، مۇشكۇلات: تۇرمۇشنىڭ ئېغىرچىلىقى.

ئېغىرسىنماق پ. ئېغىر ھېس قىلماق، ئېغىر كەلمەك: مەن ئېغىرسىنغاندەك ئويلىنىپ قويدۇم ۋە:ــ ماقۇل، چۈشكەن يېرىم يېراق بولسىمۇ، بىر خەۋەر ئېلىپ ئۆتەرمەن، ــ دېدىم.

ئېغىرسىنىشماق «ئېغىرسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېغىرقات سۈپ. دىيال. ئېغىرئاياغ.

ئېغىرلاتماق ① «ئېغىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② <قا> قانۇن بويىچە بېرىلگەن جازا ئۇستىدىن يەنە جازا بەرمەك: ئايالالارنى، بالىلارنى ئالداپ ساتقان جىنايەتچىلەر ئېغىرلىتىپ جازالىنىشى كېرەك.

ئېغىرلاشتۇرماق «ئېغىرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ ــ توزان دىلبەرنىڭ قەدەم ئېلىشىنى خىلىلا ئېغىرلاشتۇرۇپ قويدى.

ئېغىرلاشتۇرۇلماق «ئېغىرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەددىدىن زىيادە تاپشۇرۇق بېرىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈكى ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىلمەسلىكى كېرەك.

ئېغىرلاشماق پ ① ماسسىسى، ۋەزنى ئاشماق: گۈركىرەپ تۇرغان شامالدا سۇگەتلەرنىڭ يامغۇردا ئېغىرلىشىپ كەتكەن شاخلىرى ساڭگىلىشىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قىينىلاشماق، تەسلەشمەك: ئۇنىڭ نەپىس ئېلىشى ئېغىرلاشتى. ③ كۆچمە. خەۋپلىك، خەتەرلىك بولۇپ قالماق، كۆچەيمەك، زورايماق: ئاغرىقى ئېغىرلاشماق. ئۇرۇش ئېغىرلاشتى.

ئېغىرلىق ئى. ئېغىر ئەھۋال، ئېغىر ھالەت: ــ ئۇنداق بولسا، ھەممە ئېغىرلىق ماڭىلا چۈشۈۋاتىدىغۇ؟ ــ دەپتۇ ھېلىقى بالا.

ئېغىرلىق قىلماق ① ئېغىر كەلمەك، ئېغىر تۇيۇلماق: بۇنچە نۇرغۇن يۈك ھارۋىغا ئېغىرلىق قىلىدۇ. بىر قىسمىنى ئىككىنچى نۆۋەت ئېلىپ بارسۇن. ② ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، ئېغىر ــ بېسىق بولماق: بۇ ئىشتا ئۇلار بەكمۇ ئېغىرلىق قىلدى.

ئېغىرلىماق پ. ئېغىرلىقى ئاشماق، ئېغىرلاشماق: ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلاپ قالغان كۈنلەردە ماڭا ئوغلىغا ھەمدەم بولۇشنى تاپشۇرغانىدى.

ئېغىريا‌تقۇ ئى [ئېغىر + ياتقۇ] يېرىم كېچىدىن ئېشىپ،

ئادەملەر ئېغىر ئۇيقۇغا كەتكەن چاغ: ئۆلكىنىڭ جەنۇبىدا قىش پەسلى بۇنچە بالدۇر باشلانمايدىغان بولغاچقا، قۇياش كۆتۈرۈلۈشى بىلەنلا ھاۋا ـ جاھان ئىسسىپ، تاكى ئېغىر ياتقۇغىچە شىللە قورۇلمايتتى.

ئېغىر ـ يېنىك ① ئېغىر ۋە يېنىك. ② ئۇششاق ـ چۈششەك، ئادەتتىكى: ئېغىر ـ يېنىك ئىشلار.

ئېغىز ① ئى. ئاغىز: ئېغىز ئاچماق. ئېغىزغا بىرنېمە سالماسلىق. ② مىق <بىن> ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ھەربىر خانىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ ئېغىز ئۆي.

ئېغىز ئاچماق ① گەپ قىلماق، گەپ باشلىماق: بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، دادامدىن بۇرۇن ئانام ئېغىز ئاچتى. ② ئىپتارلىماق، ئىپتار قىلماق: ئىپتار ۋاقتى بوپتۇ، ئېغىز ئاچايلى.

ئېغىز ئالماق ① يارا ئۈچ چىقىرىپ تېشىلمەك، ئېچىلماق: ئۇنىڭ يارىسى ئېغىز ئالدى. ② يوشۇرۇن تۇرغان ئەھۋال ئاشكارىلانماق: بۇ ئىش ئاخىرى ئېغىز ئالدى.

ئېغىز ئەدەبىياتى <ئەد> ← **خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى.**

ئېغىز بوشلۇقى <ئانات> ھەزىم قىلىش يولىنىڭ باشلىنىش قىسمى. ئىچىدە چىش، تىل ۋە ئۈچ جۈپ چوڭ شۆلگەي بېزىنىڭ ئۆتكۈزگۈچى نەيچىلىرىنىڭ ئاغزى بولىدۇ.

ئېغىز تامشىماق تەمە قىلماق، قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا بولماق: ئۇ چوكانىنى ئۈندەككە كەلتۈرەلمەي، خودىدى چۈك ـ چۈك كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشىدەك ئېغىز تامشىپ پەرىشان بولاتتى.

ئېغىز تەرجىمىسى <تىل> ئېغىز ئارقىلىق توغرىدىن ـ توغرا قىلىنغان تەرجىمە. ئادەتتە ئۇ «يېزىق تەرجىمىسى» گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز تەگمەك تېتىماق، يېمەك: گۈللۈك چەينەكتىن ئىسسىق چاي قۇيدى، بىز ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئولتۇرۇپ مەزىگە ئېغىز تەگدۇق.

ئېغىز تىلى <تىل> ← **جانلىق تىل.**

ئېغىزدىلا قالماق ئېغىزىدا دېيىلگەن بىلەن ھەل بولماي، ئەمەلىيلەشمەي قالماق: بولىدى ئۇلارنى دېمەيلا قويۇڭ، مېنىڭ ئۇ ئىشىم ئېغىزدىلا قالدى.

ئېغىزدىن تەگكەن تۇغۇلۇشتىنلا شۇنداق ئۇششاق سۆز: ـــ ھوي خەقلەر ئاۋۇ شۇمتەكنىڭ ئاغزىنى بېسىڭلار، ئېغىزىدىن تەگكەنگە قاراپ تۇرامسىلە!ـــ بايىنىڭ خوتۇنى چالۋاقاپ كەتتى.

ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچمەك كەڭ تارقالماق: بۇ رىۋايەت خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرىدۇ.

ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق ئەرزىمەس، تايىنى يوق: ـــ قايتۇرۇپ بېرىمەن دەپ يۈرمەڭ، ئىشلىتىۋېرىڭ، ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق بىرنېمىلەر بۇ!ـــ دېدى ئالىغاي خوتۇن.

ئېغىزغا ئالغۇسىز ئېيتىشقا، دېيىشكە ئۇيىلمىدىغان: ئۇ ئارقىسىغا ئەگىشىۋالغان ئەرلەرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت گەپلىرىنى ئاڭلىدى.

ئېغىزغا چىقماق كىشىلەر ئارىسىغا تارقالماق، كىشىلەر ئارىسىدا دېيىلمەك: ـــ يالغان گەپ ئەل ئېغىزىغا چىقامدۇ؟ـــ دېدى ئالىغاي خوتۇن.

ئېغىز گارمۇنى <مۇز> بىر خىل چالغۇ ئەسۋابى. سىرتىدا ئىككى قۇر ئۇششاق تۆشۈكچىلىرى، ئىچىدە تۇچتىن ياسالغان نېپىز ياپراقچىسى بولۇپ، پۈۋلىگەندە يەل كۆچى بىلەن ئاۋاز چىقىرىدۇ.

ئېغىزنى زايە قىلماق گەپ يېمەيدىغان، ئۆز بېشىمچى ئادەملەرگە گەپ قىلىپ بىكاردىن ـ بىكار ئاۋارە بولماق: ـــ بۇ خەق بىلەن جېدەللىشىپ ئېغىزىڭنى زايە قىلغۇچە ئۆز يولۇڭغا ماڭساڭ بولمامدۇ،ـــ دېدى دادام ئاچچىقلاپ.

ئېغىزنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ كەتمەك بىر مەسىلە توغرۇلۇق بىركىمگە قايتا ـ قايتا سۆزلىمەك: ـــ ۋاي ئۆكام، ساڭا تولا دەپ ئېغىزىمنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ كەتتىغۇ، نېمانداق قىلىسەن؟

ئېغىزنىڭ پاشنىسى يوق ئېغىز دېگەندىن ھەممە گەپ چىقىدۇ، ئېغىزدىن چىقمايدىغان گەپ يوق: ئۇ «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام، بالاغا قالمايمەنمۇ» دەپ ئەندىشە قىپتۇ.

ئېغىزنىڭ ئۈچىدا چىن كۆڭلىدىن ئەمەس، مۇناقىلا: ئۇ ھەممەيلەن بىلەن ئېغىزنىڭ ئۈچىدىلا تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى.

ئېغىزنىڭ يېلى «دەپ قويسىلا بولۇپ كېتىدۇ، دەپ قويسىلا بېجىرىلىپ كېتىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ـــ تۆت ئېغىز ياخشى گەپنىمنى قىلىپ قويسىلا، سىلىدىن نېمە كېتىدۇ، ئېغىزلىرىنىڭ يېلى،ـــ دەپتۇ مولالامەتنىياز.

ئېغىز ئۇششۇتمەك يامان ئاقىۋەت كېلىدۇ دەپ قارىماق، ئېيتىشماق: ـــ ھوي، ئېغىزلىرىنى ئۇششۇتۇپ، يەنە نېمە دەيلا، يەنە نېمە گەپ بار؟

ئېغىزىدا تۇغۇڭالغان ئەركە چوك بولغان، ئەتىۋارلىق: ئۇنىڭغا جىق گەپ قىلماڭلار، ئېغىزىدا تۇغۇڭالغان بالا ئۇ.

ئېغىز ئىقرارى <قا> سوت قىلىنغۇچىنىڭ دېلوغا ئالاقىدار ئىشلار ئۈستىدىكى ئاغزاكى بايانى.

ئېغىز ئىمتىھانى <مائار> ئىمتىھاننىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىمتىھان بەرگۈچى سوئاللارغا ئاغزاكى جاۋاب بېرىدۇ.

ئېغىز ـ بۇرۇن ئېغىز ۋە بۇرۇن: ئېغىز ـ بۇرۇن يالاشماق. ئېغىز ـ بۇرۇننى تۇپتۇز قىلۇۋەتمەك.

ئېغىز ـ بۇرۇن يالاشماق بەك يېقىن بولۇشۇپ كەتمەك، يېقىنچىلىق قىلىشىپ كەتمەك: ـــ ھازىر ئۇ بەگلەر بىلەن ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ پۇقرالارنى باسىدىغان بولدى،ـــ دېدى بوۋاي خورسىنىپ.

ئېغىز ـ بۇرۇننى تۇپتۇز قىلۇۋەتمەك قاتتىق ئۇرۇپ باش ـ كۆزىنى يارا قىلىۋەتمەك: بۇرنى قاناپ كەتكەن ئالىغاي مۇشت ئېتىۋىدى، سادىق ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە ئېغىز ـ بۇرۇننى تۇپتۇز قىلىۋەتتى.

ئېغىزچە سۇپ. ئېغىز ئارقىلىق بولىدىغان، ئاغزاكى: ئېغىزچە دوكلات. * دەرسخانىدا سورالغان سوئالغا ئېغىزچە جاۋاب بېرىش كېرەك.

ئېغىزدۇرۇق ئى. يوگەننىڭ ئات ئېغىزىغا سېلىنىدىغان تۆمۈر.

ئېغىزلاندۇرماق ① «ئېغىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② تۇغۇلغان بالىنى تازىلاپ ئاغزىغا بىرنېچە قېتىم يېمەكلىك سالماق: ئاخىرىدا گەپ پەرزەنتنى ئېغىزلاندۇرۇش ۋە ئىسمىنى نېمىدەپ قويۇشقا يۆتكەلدى.

ئېغىزلاندۇرۇشماق «ئېغىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېغىزلاندۇرۇلماق «ئېغىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: قىزىم تۇغۇلۇپ ئۇچ كۈندىن كېيىن قېيىن ئانام تەرىپىدىن ئېغىزلاندۇرۇلدى.

ئېغىزلانماق پ ① يېمەك ۋە ئىچىمەك: ــ قېنى، تاماقلاردىن ئېغىزلىنايلى، ــ دېدى ساھىبخانا. ② گەپ باشلىماق، گەپ قىلماق: ــ شۇنداق قىلىپ سالامەت قايتىپ كەلدىلە، ــ دېدى ئەھمەت قاري ئۆزۈلۈپ قالغان گەپنى ئۇلاش ئۈچۈن ئېغىزلىنىپ.

ئېغىزلىق I سۇپ. بىرقانچە ئېغىزغا بۆلۈنگەن: ئىككى ئېغىزلىق ئۆي.

ئېغىزلىق II ئى. مال بوغۇزلايدىغان جاي.

ئېغىزمان ئى. ئوك مۇرە باشتىن سول مۇرە باشقىچە بولغان ئارىلىق، غول: ئېغىزمېنى ئاغرىماق. * ئات ـ ئېشەك ئورنىدا ھەيدەپ مېڭىلغان 1041 نەپەر خوتەنلىك تەندۇرۇس ئۇيغۇر مېھنەتكەشلىرى يوك ئېغىر، يول يىراق، قورساق ئاچ، ئېغىزمان ئوچۇق، كەم ماغدۇر، سەپەر رەھىمسىز شارائىت ئاستىدا مەجبۇرىي يول يۈرمەكتە ئىدى.

ئېغىشچان سۇپ. ئاسان ئاغدىغان، ئېغىپ كېتىدىغان، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، مەيدانى تۇراقسىز، ئىرادىسىز، تۇتۇرۇقسىز، ئىككى يۈزلىمە: ئۇنىڭ دادىسى ھەممىگە تونۇلغان ئېغىشچان ئادەم بولۇپ، بىردەم ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشسا، بىردەم بۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىپ ئالدىنقىسىنىڭ غەيرىتىنى قىلاتتى.

ئېغىشچانلىق ئى. ئاسان ئاغدىغان، ئېغىپ كېتىدىغان، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ھالەت ۋە شۇنداق خاراكتېر. مەيدانسىزلىق، ئىرادىسىزلىك، تۇتۇرۇقسىزلىق، ئىككى يۈزلىمچىلىك: ئۇ يەنە ناچەقىل خاھىش، مەنتىقە كەملىك، بۇاستە نەزەر، ھېسسىياتچانلىق، سىمۇزل ئېغىشچانلىقى قاتارلىق تەرەپلەردىن «ئومۇمغا ئېتىبار بىلەن قاراش خاھىشى»نى بايان قىلغان.

ئېغىشماق «ئاغماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار توغرا يولدىن ئېغىشتى.

ئېغىل ئى. ئات ـ ئېشەك، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى باقىدىغان، سولايدىغان مەخسۇس ئۆي: باي بىركۈنى ئېغىلنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا ئېشكى ھاڭراپ قاپتۇ.

ئېغىناتماق «ئېغىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېشەكنى ئېغىناتماق. * ئۇ ئېشكىنى ئېغىنىتىپ بولۇپ، يۇيۇپ ـ تارىۋېتىش ئويى بىلەن دەريا بويىغا ھەيدەپ ماڭدى.

ئېغىناشماق «ئېغىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ بالىلار دۆۋىلەكلىك ساماندا ئېغىنىشىپ ئويناۋاتاتتى.

ئېغىنماق پ. بىر ئۇيانغا، بىر بۇيانغا دومىلىماق، ئۆرۈلمەك: ئەركىن ھويلىسىدىكى كىگىز سېلىنغان سۇپىدا ئېغىناپ ياتاتتى.

ئېفتالىت ئى [ر] <ئېرق> ھونلارنىڭ بىر تارمىقى. 5 ـ ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۆزبېنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرغان، كېيىن تۈركلەر تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، قەبىلىلىرى تارقىتىۋېتىلگەن.

ئېفىزىيە ئى [ر<لات] <فىز> تۆۋەن بېسىملىق گاز مولېكۇلالىرىنىڭ كىچىك تۆشۈكلەردىن قېچىپ چىقىش ھادىسىسى.

ئېفىكت ئى [ر<لات] <فىز> فىزىكىلىق ياكى خىمىيەلىك تەسىردىن ھاسىل بولغان ئۇنۇم. مەسىلەن، ئېلېكتر ئېففېكتى، ئىسسىقلىق ئېففېكتى، خىمىيەلىك ئېففېكت قاتارلىقلار.

ئېففېكتور ئى [ر<لات] <بىيول> رېفلېكس يايىنىڭ ئاخىرقى ھالقىسى. مەركەزدىن چىققۇچى نېرۋىنىڭ ئىمپۇلىسىنى قوبۇل قىلىپ ئالاھىدە ھەرىكەت پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن، قىسقىراش ياكى ئاجرىتىپ چىقىش قاتارلىقلار. مۇسكۇل توقۇلمىسى ۋە بەزلەر ئېففېكتورلاردۇر.

ئېفېدرىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىمك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_6H_5CHOH\cdot CH(CH_3)\cdot NH\cdot CH_3$. ئۇ چاكاندىدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان بىر خىل بىيولوگىيەلىك ئاساس بولۇپ، ئاق رەڭلىك كىرىستال ھالىتىدە كېلىدۇ. نېرۋا تۇگۈنىنى قوزغىتىش، نەپەس يولىنىڭ سىلىق مۇسكۇلىنى بوشىتىش، قان بېسىمىنى ئۆرلىتىش، ئاشقازان ۋە ئۆچەينىڭ قىمىلدىشىنى ئاجىزلىتىش قاتارلىق روللارغا ئىگە. كلىنىكىدا دەم سىقىلىش كېسىلى، بۇرۇن شىللىق پەردىسى يالليۇغى ۋە يەلتاشما قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئېفىر I ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ بىر تۈرى. بىر ئوكسىگېن ئاتومىنىڭ ئىككى ھىدرو كاربون رادىكالىنى باغلاپ تۇرۇشىدىن ھاسىل بولىدۇ. كۆپچىلىكى سۇيۇقلۇق. مەسىلەن، ئېتىل ئېفىرغا ئوخشاش.

ئېفىر II ئى [ر<گىرېك] <فىز> بۇرۇن ئالەم بوشلۇقىدا مەۋجۇت بولىدۇ، دەپ پەرەز قىلىنغان، يورۇقلۇقنى تارقىتىدىغان بىر خىل ئېلاستىك مۇھىت. مىلادىيە 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مەيدان ھەققىدىكى تەتقىقاتلار، يورۇقلۇقنىڭ تارقىلىشى ۋە بارلىق ئۆزئارا تەسىرلەرنىڭ ئۆزىتىلىشى ھەر خىل مەيدانلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى پۈتۈنلەي مۇئەييەنلەشتۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئېفىر كونىراپ كەتكەن ئۇقۇم سۈپىتىدە قالدۇرۇلدى.

ئېقتىما ئى. ئېقىپ كېلىپ يىغىلىپ قالغان نەرسىلەر.

ئېقتىماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ئۆستەڭگە سۇغا چىقۇندىم، چېلىكمىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، ــ دېدى قىز.

ئېقتىماي ـ تېمىتماي بىرىنى قويماي، ھەممىسىنى، ئەينى بويىچە: ئۇ شۇ كېچىسىلا ئولتۇرۇشتا بولغان گەپ ـ سۆزلەرنى ئېقتىماي ـ تېمىتماي رازۇبدكا ئورگىنىغا يەتكۈزۈپ بولغانىدى.

ئېقىش «ئاقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ئېقىش جەريانى. ئېقىش سۈرئىتى. ئېقىش مۇساپىسى.

ئېقىش تاپماق يۇرۇشمەك، ئاقماق: ئوقىتى ئېقىش تاپماق. ئىشى ئېقىش تاپماق.

ئېقىشچان سۇپ. ئاقىدىغان، سۇيۇق ھالەتتىكى: ئېقىشچان جىسىم.

ئېقىشچانلىق ئى <فىز> ئېقىشچان ياكى سۇيۇلدۇرۇلغان جىسىمنىڭ ئۆز ئېغىرلىقى ياكى باشقا مېخانىكىلىق كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن ئېقىش خۇسۇسىيىتى.

ئېقىشماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بىر توپ خەلق خەلق مەيدانى تەرەپكە قاراپ ئېقىشتى.

ئېقىم ئى ① مەلۇم بىر تەرەپكە ئېقىۋاتقان سۇ، سۇيۇقلۇق،

زەررىچە، گاز ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر جەريانى: چوڭ ئېقىم. ئېلېكتىر ئېقىمى. تارماق ئېقىم. ئىسسىق ئېقىم. ھاۋا ئېقىمى. سوغۇق ئېقىم. ② شۇنداق جەريان يۆنەلگەن تەرەپ؛ يۆنىلىش: بىر كۈنى كېمە شاڭخەيدىن سۇنىڭ ئېقىمىغا قارشى مېڭىپ ۋۇخەنگە قاراپ يولغا چىقىش ئالدىدا تۇراتتى. ③ كۆچمە. ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئىلىم ـ پەن، نەزەرىيە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ساھەسىدىكى يۆنىلىشى؛ قاراش: پىكىر ئېقىمى. ئېقىم مەسىلىسى. سىياسىي ئېقىم. ئېقىمغا قارشى تۇرماق.

ئېقىم مەسىلىسى يېقىنقى مەزگىلدىكى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى چوڭ ـ چوڭ مەسىلىلەر.

ئېقىمچان سۈپ. ئاقىدىغان، ئېقىپلا تۇرىدىغان: ئۇ قىيانلىق دەريادەك ئېقىمچان ھەم كۆرۈنۈشكە باي بولۇپ، ۋاقىت ـ سائەتلىرىنى مىنۇتلاپ پارچىلىغاندا، ھەربىر مىنۇت تامامەن ئۆزگىچە مەنىۋى ھالەت بىلەن مەزمۇنلىنىدۇ.

ئېقىمچانلىق ئى. توختىماي ئېقىپلا تۇرىدىغان ھالەت: بۇ دەريانىڭ ئېقىمچانلىقىنىڭ تېزلىكىنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنى بىرخىل سۈر باساتتى.

ئېقىمسىز سۈپ . ئېقىمى يوق : ئېقىمسىز رايون.

ئېقىن ① ئى <سۇ> ئېقىۋاتقان سۇ، سۈيۇقلۇق، ئېقىم: دەريا ئۆز ئېقىنىنى ئۆزگەرتتى. ② سۈپ. توختىماي ئېقىپ تۇرىدىغان، ئاقىدىغان، ئاقار: ئېقىن سۇ.

ئېكە ئى. چىشى ھايۋانلارنىڭ جىنسىي ئەزاسى، ماتكا.

ئېكەك ئى<ماشن> مېتاللارنى قىرىش (ئېكەكلەش) ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قول سايمىنى ، يۇزىگە ئۇششاق بىس چىقىرىلغان بولۇپ، ياپىلاق، ئۇچ بولۇك، يۇمىلاق، چاسا قاتارلىق ھەرخىل شەكىللەردە بولىدۇ. چوڭ ـ كىچىكلىكىمۇ ئوخشىمايدۇ.

ئېكەكلەتمەك «ئېكەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چۈشتىن بۇرۇن ھەمەن تۆمۈرچىنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ كەتمەكنىڭ بىسىنى ئېكەكلىتىپ كەلدىم.

ئېكەكلەشمەك «ئېكەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۆمۈرچىلىك كارخانىسىدىكى شاگىرت بالىلار ئۇستاملارنىڭ يېتەكچىلىكىدە يېڭىدىن سوقۇلغان قىڭغاقلارنى ئېكەكلىشۇاتاتتى.

ئېكەكلەنمەك «ئېكەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئېكەكلەنگەن ساپ ئالتۇننى تەڭ مىقدارىدىكى قەلەي بىلەن تاۋىدا قىزدۇرۇپ، ئۇستىگە مۇۋاپىق مىقدارىدىكى توز سۇيى قۇيىمىز.

ئېكەكلىمەك پ. ئېكەك سالماق؛ ئېكەك بىلەن ئۆپراتماق: دادام ئارىنى ئېكەكلەپ بولۇپ، ئېكەكلەش ئۈچۈن گۈرجەكنى قولىغا ئالدى.

ئېكتوپىلازما ئى [ر<گىرىك] <زوئول> ئاددىي ھايۋانلار ھۈجەيرە مادداسىنىڭ سىرتىدىكى سۇزۇك قىسمى. ئادەتتە ئۇ ئىچكى مادداغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئېكران (ئېكرانى) ئى [ر<فىران] <فىز> تەسۋىر چۈشۈرۈلىدىغان ۋە تورلۇك نۇرلىنىشلارنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ياكى ئۆزگەرتىپ بېرىدىغان قۇرۇلمىلارنىڭ ئورتاق نامى .

ئېكرانچىلىق ئى. ئېكرانغا ئېلىش، ئېكران ئىشلەش، ياساش، پىلانلاش ئىشى، كەسپى: شۇنداق قىلىپ، «مەمتىمىن ھوشۇر» دېگەن ئىسىم ھېكايە زوقمەنلىرى ئارىسىدا ۋە ئۇيغۇر ئېكرانچىلىقىدا بىر قىزىق نۇقتا بولۇپ قالدى.

ئېكرانلىق سۈپ. ئېكرانى بار، ئېكرانى بولغان: كەڭ ئېكرانلىق فىلىم.

ئېكزوسفېرا ئى [ر<گىرىك] <جۇغ> ئىيونوسفېرانىڭ يۇقىرىسىدىكى ئاتموسفېرا قاتلىمى.

ئېكس ئى [ر<گىرىك] ① گىرىك تىلى ئېلىپبەسىنىڭ يىگىرمە ئىككىنچى ھەرپى (X)نىڭ نامى. ② <مات> نامەلۇم سانىنى ئىپادىلىگۈچى بەلگە (X)نىڭ نامى.

ئېكس نۇرى <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئىنتايىن قىسقا بولغان ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى. ئۇ ئىنتايىن كۈچلۈك تېشىپ ئۆتۈش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، فوتو سۈرەت لېنتىسىغا يورۇقلۇق سەزدۈرىدۇ، بەزى ماددىلارنى يالتىراق نۇر چىقارغۇزىدۇ ھەمدە جىسىملارنى ئىيونلاشتۇرىدۇ. بەدەندىكى كىلېتكىلارغا نىسبەتەن قاتتىق بۇزغۇنچىلىق رولى بار. پەن ـ تېخنىكىدا ۋە تېببىي داۋالاشتا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئېكسپېرومىت ئى [ر<ئىنگ] چەت ئەللەرگە مال ياكى كاپىتال چىقىرىش ئىشى، يەنى «ئىمپورت» نىڭ ئەكسى: ئېكسپورت قىلماق. ئېكسپورت تاۋار.

ئېكسپوزىتسىيە ئى [ر<لات] ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەر لەرنىڭ سۈژىت باشلانغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى كىرىش قىسمى، يەنى ئەسەر قاتناشقۇچىلىرى خاراكتېرىنىڭ شەكىللەنگەن ۋە تەرەققىي قىلغان ئىجتىمائىي مۇھىت، تۇرمۇش شارائىتى، ۋەقەلەر يۈز بەرگەن ۋە راۋاجلانغان تارىخىي شەرت ـ شارائىت قاتارلىقلارنىڭ تەسۋىرلىنىشى. ئېكسپوزىتسىيە شۇ ئەسەردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەرەققىياتىغا بۇاستە تەسىر قىلالماسلىقى بىلەن سۈژىت توگۈنىدىن پەرق قىلىدۇ. ② <فىز> نۇر سەزگۈچى ماتېرىيالنىڭ نۇرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش جەريانى.

ئېكسپېدىتسىيە ئى [ر<لات] مەلۇم جاينىڭ يەر بايلىقى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قاتارلىقلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان گېئولوگىيەلىك ياكى ئارخېئولوگىيەلىك چارلاش، تەكشۈرۈش ياكى بۇ مەقسەتلەر ئۈچۈن قىلىنغان سەپەر.

ئېكسپېدىتسىيەچى ئى. ئېكسپېدىتسىيە قىلغۇچى كىشى: ئۇ ھەمىشە ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنى باشلاپ ئافرىقا ئورمانلىقىغا كىرىپ ئوۋ قىلاتتى.

ئېكسپىلاتاتسىيە ئى [ر<فىران] <س ئىق> باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ياكى مەھسۇلاتىنى ھەقسىز ئىگىلىۋېلىش. بۇ ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە خوسۇسىي ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئېكسپىلاتاتسىيەچى ئى. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان كىشى، ئەزگۈچى.

ئېكسپىلاتاتور ئى [ر<فىران] <پەلس> ← **ئېكسپىلاتاتسىيەچى.**

ئېكستراكت ئى [ر<لات] <خىم> ئېكستراكتلاش ئارقىسىدا

لىق ئايرىپ ئېلىنغان ماددا.

ئېكستراكتلىماق پ <خىم> ئارىلاشمىلارغا مەلۇم ئېرىتكۈچنى قوشۇش ئارقىلىق ئارىلاشمىلاردىكى ھەرقايسى تەركىبلەرنىڭ شۇ ئېرىتكۈچىدىكى ئېرىشچانلىقىنىڭ ھەر خىللىقىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى ئاجراتماق.

ئېكسكاتور ئى [ر<لات] <ماشىن> ھاۋا ئۆتكۈزمەس قاپقىقى بولغان قاچا. ئاستىدا قۇرۇتۇش سۈيۇقلۇقى بولىدۇ، ئادەتتە نەرسىلەرنى قۇرۇق ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئېكسكاۋاتور ئى [ر<لات] <ماشىن> يەر كولاش، توپا قېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مېخانىزم.

ئېكسكۇرسىيە ئى [ر<لات] مۇزېي، كۆرگەزمە، شەھەر ۋە گۈزەل جايلارنى كۆپچىلىك بىرلىكتە بېرىپ كۆرۈش، سەيلە ـ سایاھەت قىلىش: بىز سىنىپتىكى ساۋاقداشلار بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق.

ئېكسكۇرسىيەچى ئى . ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچى كىشى : بۇ يەرگە كېلىدىغان ئېكسكۇرسىيەچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى .

ئېكستون ئى [ر<لات] <فىز> قاتتىق جىسىملاردىكى ئېلىمېنتار قوزغىلىدىغان كۈزازى زەررىچىلەر.

ئېكلوگىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> ئاساسلىقى يېشىل رەڭلىك ئۈمفاتسىت بىلەن ھال كالتسىي تەركىبلىك، تۆمۈر ماگنىيىلىق ئالىيۇمىن ئانارتاشتىن تەركىب تاپقان رايون دائىر بىلىك ئۆزگەرگەن جىنس.

ئېكلىپتىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> قۇياشنىڭ بىر يىل ئىچىدە تۇرغۇن يۇلتۇزلار ئارىسىدا بېسىپ ئۆتكەن يولى، يەنى يەر شارىنىڭ قۇياشنى چۆرىدەپ ئايلىنىش ئوربىتىسىنىڭ تەكشىلىكى بىلەن ئاسمان شارى ئۆزئارا كېسىشكەندە ھاسىل بولغان چوڭ چەمبەر.

ئېكلىپتىكلىق سۈپ. ئېكلىپتىكىغا ئائىت، ئېكلىپتىكىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئېكلىپتىكلىق كەڭلىك. ئېكلىپتىكلىق ئۆزۈنلۇق.

ئېكولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىيول> ① جانلىقلار ئارىسىدىكى ۋە جانلىقلار بىلەن جانسىز مۇھىت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېكولوگىيە جانلىقلار بايلىقىنى ئېچىپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش جەھەتتىكى ئاساسىي پەنلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق، مېدىتسىنا قاتارلىقلار بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك. ② جانلىقلارنىڭ تەبىئىي مۇھىتتىكى مورفولوگىيەلىك تۈزۈلۈشى، فىزىيولوگىيەلىك ئالاھىدىلىكى ۋە ياشاش خۇسۇسىيىتى: جانلىقلار ئېكولوگىيەسى.

ئېكولوگىيەلىك سۈپ. ئېكولوگىيەگە ئائىت، ئېكولوگىيە مۇناسىۋەتلىك: ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇق. ئېكولوگىيەلىك مۇھىت.

ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇق <بىيول> ئېكولوگىيەلىك سىستېمىدىكى ئورگانىزملار بىلەن مۇھىت شارائىتى ئارىسىدا ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەر ئارقىلىق ئۆزئارا تەسىر قىلىپ، ئۆز ئارا تىزگىنلەپ، ئەڭ ئاخىرىدا بىر مۇرەككەپ، بىر پۈتۈن گەۋدە شەكىللىنىدۇ. مانا بۇ ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقتۇر.

ئېكونومايزىر ئى [ر<ئىنگ] <فىز> ① پار قازانلىرىدا چىقىپ كېتىۋاتقان تۈتۈندىن پايدىلىنىپ سۇنى ياكى ھاۋانى ئىسسىتىش يولى بىلەن يېقىلغۇنى تېجەيدىغان قۇرۇلما. ② كاربىيوراتورلاردا بېنزىننى تېجەيدىغان قىسىم.

ئېكۇاتور ئى [ر<لات] <جۇغ> يەر شارىنىڭ بېلىگە ئورالغان ھەمدە يەر شارىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپ بىلەن شىمالىي قۇتۇپىدىن تەڭ يىراقلىقتا ياتقان چەمبەر سىزىق. يەر شارى ئېكۇاتور تەكشىلىكى يەر مەركىزىدىن ئۆتۈپ، يەر ئوقىغا تىك بولىدۇ. يەر شارىنى جەنۇبىي يېرىم شار بىلەن شىمالىي يېرىم شارىدىن ئىبارەت ئىككى يېرىم شارغا بۆلىدۇ. ئۇ يەنە كەڭلىك گىرادۇسلىرىغا بۆلۈشنىڭ ئاساسى بولۇپ، ئېكۇاتورنىڭ كەڭلىك گىرادۇسى نۆل بولىدۇ. يەر شارى ئېكۇاتور تەكشىلىكى بىلەن ئاسمان شارىنىڭ ئۆزئارا كېسىشىشىدىن ھاسىل بولغان چوڭ چەمبەر ئاسمان ئېكۇاتورى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئېكۇبلى ئى. ئېكۇاتور گۇنىيەسىنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئېكۇۋالېنت ئى [ر<لات] <خىم> ئېلېمېنتنىڭ بىر ئېغىرلىق قىسىم ھىدروگېن ياكى 8 ئېغىرلىق قىسىم ئوكسىگېن بىلەن بىرىكىشىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئالىدىغان مىقدارى. ئېلېمېنتنىڭ ئاتوم ئېغىرلىقىنى ۋالېنتقا بۆلۈش ئارقىلىق ئېكۇۋالېنتنى تېپىشقا بولىدۇ.

ئېكىن ئى. ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن تېرىلغان ھەر خىل زىرائەتلەر: دېھقانچىلىقتىكى ھەممە ئېكىنلەرگە بەرىكەت بېرىدىغىنى سۇ.

ئېكىنچى ئى. دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، دېھقان: بەش ـ ئالتە ئېكىنچىلەر خان ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئېگىلگىنىچە خانغا تەزىم قىلىشتى.

ئېكىنچىلىك ئى. يەرگە زىرائەت تېرىش ئىشى، تېرىقچىلىق، دېھقانچىلىق: جەمئىيەتتىكى ئاددىي پۇقرالار تىنچ چاغلاردا چارۋىچىلىق، ئېكىنچىلىك ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى.

ئېكىنزار ئى. زىرائەت تېرىلغان يەر، ئېكىنلىك: ئىككى يېقى كۆز يەتكۈسىز ئېكىنزار، يازدا باقساق، پېشىل مەخمەل پاپقاندەك. تاۋلىنىدۇ ئۇيۇق سۆيگەن ئالتۇنزار، كۈزدە باقساق، زەر دېڭىزى ئاققاندەك.

ئېكىنزارلىق ئى. زىرائەت تېرىلغان، يەر، تېرىقچىلىق مەيدانى: ئارقىدىنلا قوم يامغۇرى يېغىپ ئېكىنزارلىقلارنى، باغۇ بوستانلارنى كۆمۈشكە باشلاپتۇ.

ئېكىنلىك ئى. ئېكىن، زىرائەت تېرىلغان يەر، ئېكىنزار: يولىنىڭ ئىككى تەرىپى كەڭرى كەتكەن ئېكىنلىك بولۇپ، ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بۇرنۇڭغا گۇپۇلدەپ ئۇرۇلۇپ تۇراتتى.

ئېگەر ئى. ئادەم ئولتۇرۇش ئۈچۈن ئاساسەن ئاتقا توقۇلىدىغان ئالدى ۋە كەينى قېشى ئېگىز، ئوتتۇرىسى پەس جابدۇق. كۆپىنچە تېرە ۋە ياغاچتىن ياسىلىدۇ: ئات تاپقۇچە ئېگەر تاپ (ماقال).

ئېگەرنىڭ ئارقا قېشىغا مىنمەك ئىشنىڭ ئاخىرىغا ئولگۇرمەك: سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ، ھەرنېمە بولسا ئېگەرنىڭ ئارقا قېشىغا بولسىمۇ مىندىڭ.

ئېگەر ـ توقۇم ئېگەر ۋە توقۇم.

ئېگەر ـ جابدۇق ئېگەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش جابدۇقلار: بۇ ئاتنىڭ ئۈستىدىكى ئېگەر ـ جابدۇقلىرىنىڭ ئۆزىلا مىڭ تەللالىق ئىكەن.

ئېگەرچى ئى ① ئېگەر ياسايدىغان كىشى. ② ئاقسۇ شەھرىگە ۋە يەكەن ناھىيەسىگە قاراشلىق بىر يېزىنىڭ نامى.

ئېگەرچىلىك ئى. ئېگەر ياساش ئىشى.

ئېگەرلەتمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بېرىپ تۆت ـ بەش ئاتنى ئېگەرلىتىپ كېلەي، ئۇنىڭغىچە سىلەر بۇ يەردە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭلار.

ئېگەرلەشمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئالدىراپ ئاتلىرىنى ئېگەرلىشۋاتاتتى.

ئېگەرلەكلىك سۇپ. ئېگەرلەنگەن، ئېگەر توقۇلغان: ناسىر ئات ئېغىلىدىن ئېگەرلەكلىك بورغۇلىنى يېتىلەپ چىقتى.

ئېگەرلەنمەك «ئېگەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئېگەرلىنىپ بولغان ئېتىنى ھويلىغا قاراپ يېتىلەشكە باشلىدى.

ئېگەرلىك سۇپ. ئېگىرى بار، ئېگەرلەنگەن: ئۇ ئېگەرلىك ئاتنى يېتىلەۋالغانىدى.

ئېگەرلىمەك پ. ئات ـ ئۇلاغلارغا ئېگەر توقۇماق: ئەتىسى گۆشلىرىمىزنى خالتىلارغا تولدۇرۇپ، خىل قوتازلارنى ئېگەرلىدۇك ـ تە، ئوتۇن ئەكېلىش ئۈچۈن بوران ئېغىزىغا قاراپ يولغا چىقتۇق.

ئېگىچە ئى. ھەدە، ئاچا: پادىشاھنىڭ كىچىك قىزى ئەتىسى ئەتـ ـگەنلىك چايغا ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئېگىچىلىرىنى يەنە چاقىرىپتۇ.

ئېگىچە ـ سىڭىل ئېگىچە ۋە سىڭىل: بۇ ئېگىچە ـ سىڭىللار بىر قورساقتىن چۈشكەن بولسىمۇ، مىجەز ـ خاراكتېرىدە بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلاتتى.

ئېگىز ئى <بوت> ① چايانئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۇ بويىدا ئۆسىدۇ، يەر ئاستىدا ئاچ قىزىل يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ. يوپۇرمىقى شەمشەر شەكىللىك، گۆشلۈك باشاقسىمان گۈل رېتىدە كېلىدۇ. يىلتىزسىمان غولىنى پۇراقلىق ماتېرىيال قىلغىلى، جۇڭيىدا ئاشقازانىنى قۇۋۇشتىلگۈچى دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلى، سىرتتىن ئىشلىتىش ئارقىلىق چىش ئاغرىقى ۋە چىش تۇۋىدىن قان چىقىش قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى.

ئېگىرتمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەم قوشنىسى ئارقىلىق گىلەمنىڭ يېپىنى ئېگىرتىپ كىرىپ، بىر ـ بىرلەپ يۆگەشكە باشلىدى.

ئېگىرمەك پ. پاختا، يۇڭ قاتارلىقلارنى سوزۇپ بۇراپ يىپ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: كۈندۈزى ئېتىزدا ئىشلىدىم، كېچىسى يىپ ئېگىرىپ، دوپپا، كەشتە تىكىپ، پۇل تېپىپ بالىنى باقتىم.

ئېگىرىشمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مومايلار يىپ ئېگىرىشكەچ قىزىق پاراڭغا چۈشۈشكەندى.

ئېگىرىلمەك «ئېگىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قىز ھېچنېمىگە نەزەر سالماي، ئۆزىنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ قارىسا، ئۈچلار چىرايلىق يىپ بولۇپ ئېگىرىلىپ قاپتۇ.

ئېگىز سۇپ ① بىرەر نۇقتا، جاي، تەكشىلىك قاتارلىقلارغا نىسبەتەن يۇقىرى: ئېگىز ئادەم. ئېگىز تاغ. ئېگىز تام. ② يۇقىرى، كۆچلۈك: ئېگىز ئاۋاز.

ئېگىز شاختا ئېسىلماق قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان نەرسىنى قولغا كەلتۈرمەن دەپ ئاۋارە بولماق: ئېگىز شاختا ئېسىلىپ نېمە قىلىسىز، ئۆزىڭىزگە لايىق بىرنى تاپمامسىز؟

ئېگىز ئوقۇردىن يەم يېمەك ① يۇقىرىغا ئېسىلماق، ئۆزىنى ئوستۇن تۇتماق: ئۇنىڭ ئېگىز ئوقۇردىن يەم يېگۈسى كېلەرمىش، تۆۋەنگە قارىغۇچىلىكى يوق. ② بايىاشات يېشىماق: ئۇ خېنىم ئېگىز ئوقۇردىن يەم يەپ چوڭ بولغان، سەن بىلەن مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ.

ئېگىز ـ پەس ① ئېگىز ۋە پەس: ئېگىز ـ پەس تاغلار. ئېگىز ـ پەس يوللار. ② قالايمىقان: ئېگىز ـ پەس سۆزلىمەك.

ئېگىز ـ پەسلىك نامۇۋاپىقلىق، تەكشىسىزلىك؛ تۇراقسىزلىق: ئەگەر بۇ نۇقتا مۇۋاپىق ھەل قىلىنمىسا، جازا يا يېنىك بولۇپ قالىدۇ، يا ئېغىر بولۇپ قالىدۇ، ياكى بولمىسا ئېگىز ـ پەسلىك كېلىپ چىقىدۇ.

ئېگىزلەتمەك «ئېگىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ تامنى ئېگىزلىتىپ نېمە قىلىسىلەر؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم.

ئېگىزلەشمەك «ئېگىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇنداق چاغدا زەڭگەر ئاسمان تېخىمۇ سۇزۇلۇپ، ئادەتتىكىدىن ئېگىزلىشىپ كەتكەندەك تەسىر بېرەتتى.

ئېگىزلەنمەك «ئېگىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇرۇمچىدە خىزمەت بىنالىرى ئېگىزلىنىپ، 28 قەۋەتتىن ئاشقىلى تۇردى.

ئېگىزلىك ئى ① ئېگىز جاي، يەر، تۆپىلىك: پامىر ئېگىزلىكى. * بۇ ئېگىزلىكنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىز ياسىغان يول بار ئىدى. ② يەر يۈزىدىن بوشلۇقتىكى مەلۇم نۇقتىغىچە بولغان ئارىلىق: ئۇچۇش ئېگىزلىكى.

ئېگىزلىمەك پ. يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، ئۆرلىمەك؛ ئۆسمەك: ئايروپىلان بارغانچە ئېگىزلەپ ئۇچتى. * ئۇ ماڭا ئېگىزلەپ قالغاندەك كۆرۈندى.

ئېگىشمەك پ. « ئەگمەك » پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىر توپ ئەسكەرلەر قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، باشلىرىنى ئېگىشىپ تۇرۇشاتتى.

ئېگىلك سۇپ. ئېگىلگەن، ئېگىلگەن ھالەتتىكى: توغرىقى توغراق ئەمەس، شاخى ئېگىلك ئانار ئىكەن. يار بىلەن چۆللەرگە بارساڭ، چۆل ئەمەس، گۈلزار ئىكەن.

ئېگىلەڭگۇ سۇپ. سەل ئېگىلگەن ياكى ئاسان ئېگىلىدىغان: قوتازنىڭ پۇتى قىسقا، بىللى ئېگىلەڭگۇ كېلىدۇ.

ئېگىلمەس سۇپ. ئېگىلمەيدىغان: ماڭا قاراپ ئېگىلمەس باغدىكى قىزىل ئالما. مەن غېرىب بىچارىنى دوزاخ ئوتىغا سالما.

ئېگىلمەس ـ سۇنماس تىز پۈكمەيدىغان، باش ئەگمەيدىغان: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئېتىقادىغا، ئېگىلمەس ـ سۇنماس ئوغلانىنى داغدۇغا بىلەن قارشى ئېلىپ، بېشىدا كۆتۈرۈپ دېگۈدەك يۇرتىغا ئەكېلىشتى.

ئېگىلمەك ① «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىك ئىلغۇچى ئېگىلگەنىدى. ② «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: جارۇللا ئىمامنىڭ كېلىنى ھەلىمخان ئېچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ قېيىن ئانىسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى.

ئېگىلمەي ـ سۇنماي تىز پۈكمەي، باش ئەگمەي: بىز قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، ئاخىرغىچە ئېگىلمەي ـ سۇنماي كۈرەش قىلىمىز.

ئېگىلىشچان سۇپ. ئاسان ئېگىلىدىغان: ئېگىز ـ ئېگىز دەرەخلەر ئېگىلىشچان بولسا، قىزىل ـ يېشىل يوپۇرمىقى تۆكۈلۈشچان بولسا.

ئېگىلىشچانلىق ئى. ئېگىلىشچان خۇسۇسىيەت: ئېگىلىشچانلىق ئۇنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى.

ئېگىن ئى. كىيىم، كىيىم ـ كېچەك: ـــ سىز ئېگىنىڭىزنى

پېقىرغا بېرىپ، مېنىڭ ئېگىنلىرىمنى سىز كىيىڭ، ئاندىن قېيىققا چىقايلى، ــ دېدى ئۇ.

ئېگىن ـ ئايىغ كىيىم ـ كېچەك، كىيىم.

ئېگەك ئى <ئانات> يۇزنىڭ شۇنىڭدەك ئېغىزنىڭ ئاستىنقى قىسمى.

ئېگەك قوشتۇرماق ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئېگىكىنىڭ چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئېگەكنى باش بىلەن قوشۇپ تاڭماق: مۇردىنىڭ ئېگىكىنى قوۋۇشتۇرۇپ قويۇڭلار، بۇ مۇسۇلمانچىلىق.

ئېگىكى چۈشمەك جان چىققاندىن كېيىن ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئېگىكى ساڭگىلاپ ئاغزى ئېچىلىپ قالماق.

ئېگىكى چۈشۈپ قالماق ھەددىدىن زىيادە سۆزلىمەك: ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ ئېگىكىم چۈشۈپ قالاي، دېدى.

ئېگىكىنى تېرەپ قالماق ① غەم ـ قايغۇغا پاتماق، خىيالغا چۆممەك. ② ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالماق، قۇرۇق قول قالماق.

ئېگەكلىك سۈپ. ئېگىكى چوڭ، ئېگىكى يوغان: ئېگەكلىك ئادەم.

ئېگىز ئى. ئورۇنلاشقان زىرائەتنىڭ يەردە قالغان قىسمى: بۇغداي ئېگىزى. * يىراقتا بىرنەچچە تىراكتور ئېگىز ئاغدۇرۇۋاتاتتى.

ئېگىز تېرىلغۇسى بىر پارچە يەرنىڭ ئۆزىدىلا بىر يىلدا ئىككى قېتىمدىن ئارتۇق تېرىپ يېغىلىنىدىغان تېرىنچىلىق ئۇسۇلى.

ئېگىزلىق ئى. ئورۇنلاشقان زىرائەتنىڭ ئورنى: بىرنەچچە قىز ـ ئوغۇل ئېگىزلىققا قويۇپ بەرگەن مائارىغا قارىغاچ قىرنىڭ ئۈستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

ئېگىش ئى. قاتناش يولىدىكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ياكى تۆۋەندىن يۇقىرىغا يۆنەلگەن يانتولۇق، داۋان.

ئېگىشەكگۈ سۈپ. سەل ئېگىشكەن: ئېگىشەكگۈ ئادەم. * ئابدۇ ـ رېھىم دورغا ئېلىشاكغۇ، ساقال ـ بۇرۇتى كېلىشەكگۈ، بەش مىڭ سەر كۆمۈش بەرسە، چېرىك سايان ئېگىشەكگۈ.

ئېگىشتۈرمەك «ئېگىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يولدا ئولتۇردى ـ دە، غەمكىن بىر ھالدا بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ ئويلاندى.

ئېگىشتۈرۈلمەك «ئېگىشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر توپ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى ئاممىنىڭ ئالدىدا ئېگىشتۈرۈلۈپ، تىزلاندۇرۇلدى.

ئېگىشمە سۈپ. ئېگىشكەن ياكى ئېگىشىدىغان: ئېگىشمە بۇلۇڭ.

ئېگىشمەك پ. بەدەننى ئالدىغا ئېگىپ باشنى تۆۋەن قىلماق، ئېگىلمەك: ئالدىغا ئېگىشمەك. * مۇختەر يەرگە ئېگىشكەندەك بولۇپ، ئوڭ پۇتى بىلەن جۈمەنىڭ پىچاق تۇتقان قولىغا قاتتىق بىرنى تەپتى.

ئېلاستىك سۈپ [ر<گىرىك] سىرتقى كۈچ تەسىر قىلغاندا ئېگىلىپ ياكى ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بۇ كۈچ يوقالغاندا ئەسلى ھالىتىگە قايتىدىغان. ئېگىلىشچان؛ ئەۋرىشىم؛ سوزۇلۇشچان: ئېلاستىك مادداـ ئېلاستىك تالا. ئېلاستىك ئاقسىل. ئېلاستىك توقۇلما.

ئېلاستىكلىق ئى . ئېلاستىك خۇسۇسىيەت، ئېلاستىك ھالەت: بۇ ماشىنىنىڭ ئېلاستىكلىقى ياخشى ئىكەن، ئۇنىڭدا ئولتۇرۇپ يول يۈرسە سىلكىنمەي راھەت ھېس قىلىدىكەن.

ئېلان ئى [ئە] ① كۆپچىلىككە يەتكۈزۈش زۆرۈر بولغان خەۋەر؛ ئۇقتۇرۇش، جاكار: تېلېۋىزوردا كىيىم ـ كېچەك ئېلانى بېرىلدى. ② شۇنداق ئۇقتۇرۇش يېزىلغان قەغەز: كوچىلارغا چاپلانغان ئېلاندىن ئۇ قاتىلغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئۇقتۇم.

ئېلانچى ئى. سەھنىدە ئورۇنلىنىدىغان نومۇرلارنى ئېلان قىلغۇچى كىشى: مەن زالغا كىرگەندە ئېلانچى نۆرئامىنەمنىڭ ناخشا ئېيتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

ئېلانچىلىق ئى. ئېلان تارقىتىش، يەتكۈزۈش ئىشى خىزمىتى: بۇگۈنكى سودا ئېلانچىلىقى ھەم ئۇنىڭدىكى ئەخلاقسىزلىقلار ئەمەلىيەتتە تامامەن پۇلنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا ئىدى.

ئېللىپس ئى [ر<گىرىك] <مات> تەكشىلىكتىكى بىر ھەرىكەتچان نۇقتا A دىن ئىككى قوزغالماس نۇقتا F ، F^1 غىچە بولغان ئارىلىقلارنىڭ يىغىندىسى بىر تۇراقلىق سانغا تەڭ بولغاندا، بۇ ھەرىكەتچان نۇقتىنىڭ تىرايېكتورىيەسى بىر ئېللىپس بولىدۇ. ئىككى قوزغالماس نۇقتا F ، F^1 ئېللىپسنىڭ فوكۇسلىرى دېيىلىدۇ.

ئېللىپسلىق سۈپ. ئېللىپسقا ئىگە، ئېللىپسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئېللىپسلىق پارابولائىد.

ئېللىپسوگراف ئى [ر<گىرىك] <مات> ئېللىپس سىزىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئېلۇنچۇن ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىدىكى خۇلۇمبىرمىڭ رايونى ۋە خېيلۇڭجىياڭ ئۆلكىسىدە، چەت ئەللەردىن سىبىرىيەدە ياشايدۇ. ئوۋچىلىق ۋە قوشۇمچە دېھقانچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

ئېلۇنچۇنچە ① سۈپ. ئېلۇنچۇنلەرنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ئېلۇنچۇنچە كىيىم. ئېلۇنچۇنچە ئۇسسۇل. ② ئى. ئېلۇنچۇن تىلى. ③ رەۋ. ئېلۇنچۇن تىلىنى ئىشلىتىپ ، ئېلۇنچۇن تىلىدا: ئېلۇنچۇنچە سۆزلەشمەك.

ئېلېكتر ئى [ر< گىرىك] < فىز >① زەرەتلەنگەن زەررىچىلەرنىڭ (ئېلېكترون، پروتون ۋە باشقىلارنىڭ) ئۆزئارا تەسىرى ۋە ھەرىكىتى نەتىجىسىدە يۈز بەرگەن فىزىكىلىق ھادىسىلەر يىغىندىسى ۋە شۇ ھادىسىلەر تۈپەيلى بارلىققا كېلىدىغان ئېنېرگىيە تۈرلىرىدىن بىرى: مۇسبەت ئېلېكتر. مەنپىي ئېلېكتر. ئېلېكتر توكى. ئېلېكتر قۇۋۋىتى. ئېلېكتر لامپىسى. ئېلېكتر قوڭغۇراق. ② توك قۇۋۋىتى بىلەن يانىدىغان لامپا: ئېلېكتر نۇرى.

ئېلېكتر پاتېفون <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىنىدىغان ھەمدە ئېلېكترلىك پاتېفون بېشى ۋە ئاۋاز چوڭايتىش ئۈسكۇنىسى ئىشلىتىلىدىغان پاتېفون.

ئېلېكتر پاراۋۇز <ماشىن> ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىنىدىغان پاراۋۇز.

ئېلېكتر دېۋىگاتېل <ماشىن> ئېلېكتر مېخانىكىلىق ئېنېرگىيەگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان ماشىنا. ئۇ يېقىنقى زامان سانائىتىدىكى ئەڭ مۇھىم ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قۇرۇلمىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئېلېكتر قارشىلىقى <فىز> ① جىسىمنىڭ توكنىڭ ئۆتۈ ـ

شىگە بولغان قارشى تەسىرى. جىسىمنىڭ ئېلېكترلىق قارشىلىقى ئۇزۇنلۇق، كەسمە يۈزىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى، تېمپېراتۇرا ۋە جىسىم تەركىبىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئېلېكترلىق قارشىلىقنىڭ بىرلىكى ئوم (Ω). ② شۇ خىل رولغا ئىگە دېتال.

ئېلېكتر قۇتۇپى <فىز> ئېلېكتر مەنبەسى ياكى ئېلېكترلىق سايمانلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئورنى. باتارېيەدە سىرتقا توك چىقىرىش قۇتۇپى مۇسبەت قۇتۇپ، توك كىرگۈزىدىغان قۇتۇپى مەنپىي قۇتۇپ دېيىلىدۇ.

ئېلېكتر قۇۋۋىتى <فىز> توكنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە قىلغان ئىشى. بىرلىكى ۋات، ئەمەلىي قوللىنىش بىرلىكى كىلوۋات بولىدۇ.

ئېلېكتر ئىستانسىسى <فىز> ھەر خىل تېپتىكى توك چىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىدىن پايدىلىنىپ، باشقا شەكىلدىكى ئېنېرگىيەنى ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى قىلىپ ئۆزگەرتىدىغان زاۋۇت. ئۇ ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، شامال ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق بىرنەچچە خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئېلېكتر لەشتۇرمەك پ. ئىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، جىسمانىي ئەمگەكنى يېنىكلىتىش ھەم ۋاقىتنى ئۇنۇملۇك تېجەش ئۈچۈن، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە (ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتا) ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى كەڭ دائىرىدە قوللانماق.

ئېلېكتر لەشتۇرۇلمەك «ئېلېكتر لەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىمىز نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا پۈتۈنلەي ئېلېكتر لەشتۇرۇلگەنىدى.

ئېلېكتر لەشمەك پ . ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى بىلەن جابدۇنماق ، ئېلېكتر توري ھاسىل قىلماق : ئېلېكتر لەشكەن ماشىنا. * ھازىر يېزىلارمۇ ئېلېكتر لەشتى .

ئېلېكتر لەشكەن ماشىنا <ماشىنا> ئۇنىئالغۇ، رادىيو، تېلېۋىزور، پىرويېكسىيە ئاپپاراتى، كىنو قاتارلىق ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم ـ تەربىيە.

ئېلېكتر لىك سۈپ. ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان: ئېلېكتر لىك قۇدۇق. ئېلېكتر لىك توڭلىتىش ساندۇقى.

ئېلېكتروخىمىيە ئى [ر] <خىم> فىزىكىلىق خىمىيەنىڭ بىر تارمىقى. ئاساسەن ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى بىلەن خىمىيەۋى ئېنېرگىيە ئارىسىدىكى ئۆزئارا ئايلىنىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. باتارېيە، ئېلېكتروليز، ئېلېكتر ئارقىلىق ھەل بېرىش، ئېلېكتر لىك نۇسخا ئېلىش، توك بىلەن ئېرىتىش ۋە بەزى خىمىيەۋى ماددىلارنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتروخىمىيەنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىدۇر.

ئېلېكترود ئى [ر<گىرېك] <فىز> ئېلېكتر مەنبەسى ياكى ئېلېكتر سايمانلىرىدىكى توكنى ئۇلاش ئورنى. باتارېيەدە سىرتقى توك چىقىرىش قۇتۇپى «مۇسبەت قۇتۇپ»، توك كىرگۈزىدىغان قۇتۇپى «مەنپىي قۇتۇپ» دېيىلىدۇ.

ئېلېكترودىيالىز ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئېلېكتر مەيدانىنىڭ تەسىرىدە ئىيون ئالماشتۇرغۇچى پەردىلەردىن پايدىلىنىپ، دىئېلېكتر لىك ماتېرىيال سۇيۇقلۇقىدىكى ئانىيون ۋە كاتىيونلارنى تاللاپ ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئايرىۋېلىش جەريانى.

ئېلېكتروديىوگراف ئى [ر] <تېب> ئېلېكتروكاردىيوگرافىنى قوللىنىپ يۈرەك سىلىشىنىڭ ئەسلىتىلىدىغان مېدىتسىنا ئەسۋابى.

ئېلېكتروزاتور ئى [ر<گىرېك] <فىز> زور مىقدارداغى ئىستاتىك ئېلېكتر ھاسىل قىلىدىغان ئۈسكۇنە. مەسىلەن، ئىندۇكسىيەلىك ئېلېكتروزاتورغا ئوخشاش.

ئېلېكتروسكوپ ئى [ر<گىرېك] <خىم> جىسىمنىڭ زەرەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى تەكشۈرىدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكتروفور ئى [ر <گىرېك] <فىز> ئىندۇكسىيەلىك ئېلېكتر ھاسىل قىلىش ھادىسىسىدىن پايدىلىنىپ، ئاز مىقدارداغى ئىستاتىك ئېلېكتر (تىنچ ئېلېكتر) غا ئېرىشىش قۇرۇلمىسى. بىر قاتلىق كاۋچۇك ياكى سارغۇچ قاتارلىق ئىزولياتور ماددىلاردىن ياسالغان دۈگىلەك تەختىسە بىلەن ئىزولياتور تاياقچىسى بولغان بىر مېتال تەختىسىدىن تەشكىل تاپىدۇ.

ئېلېكتروفورېز ئى [ر<گىرېك] <فىز> ئېلېكترولىتتا مىنۇس زەرەتلىك كوللوئىد دانچىلىرىنىڭ مۇسبەت قۇتۇپقا قاراپ سىلجىش ھادىسىسى. خىمىيە سانائىتى، خىمىيەۋى ئانالىز، تېببىي دورىگەرلىك، تېببىي دىياگنوز قاتارلىقلاردا قوللىنىلىدۇ.

ئېلېكتروكاردىيوگراف ئى [ر] <تېب> ئېلېكتروديىوگرافىلىك تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان، يۈرەك ھەرىكىتىنىڭ ئەھۋالىنى گىرافىك شەكلىدە كۆرسىتىپ بېرىدىغان مېدىتسىنا ئەسۋابى.

ئېلېكتروكاردىيوگرافىيە ئى [ر<گىرېك] يۈرەكنىڭ سىلىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان ئېلېكتر ئىمپۇلسلارنى گىرافىكا ئۇسۇلىدا يېزىپ چىقىپ، يۈرەكنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۇسۇلى.

ئېلېكتروكاردىيوگراما ئى [ر] <تېب> ئېلېكتروكاردىيوگراف ئارقىلىق يۈرەك سىلىشىنىڭ قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن گىرافىك تەسۋىرى.

ئېلېكتروگرافىيە ئى [ر] <تېب> كىتاب ۋە شۇ قاتارلىق باسما بۇيۇملارنى ئېلېكتر ۋە ماگنىت ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئىشلەش جەريانى.

ئېلېكترولىت ئى [ر<گىرېك] <خىم> سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ياكى سۇيۇقلاندۇرۇلغاندا ئېلېكتر ئۆتكۈزىدىغان بىرىكمىلەر، يەنى سۇدىكى ئېرىتمىسىدە ياكى سۇيۇقلاندۇرۇلغاندا ئىيونلارغا ئاجرىلىدىغان بىرىكمىلەر.

ئېلېكترولىز ئى [ر<گىرېك] <خىم> تۇز ياكى كىسلاتالارنىڭ ئېرىتمىسىدىن ئېلېكتر توكى ئۆتۈۋاتقاندا، ئېرىتمىنىڭ تەركىبىي قىسىملارغا ئاجرىتىلىش ئۆزگىرىشى.

ئېلېكتروليزلىماق پ <خىم> توكنىڭ رولىدىن پايدىلىنىپ بىرىكمىلەرنى پارچىلىماق. مەسىلەن، سۇنى ئېلېكتروليز لىساق ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن ھاسىل بولىدۇ. بۇ خىل ئۈسۈلدىن پايدىلىنىپ مېتاللار، تۇزلار ۋە ئاساسلارنى ئاجرىتىپ ئالغىلى بولىدۇ. ئۇ يەنە مېتاللارنى قاپلاشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئېلېكتروموتور ئى [ر<گىرىك + لات] <فىز> ئېلېكتىر دۈگاتېلى، ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسىنى مېخانىك ئېنېرگىيەگە ئايلاندۇرىدىغان ماشىنا.

ئېلېكتروماگنىت ئى [ر<گىرىك] <فىز> ئۇستىگە ئورالغان ئىزولياتسىيەلەنگەن سىمدىن توك ئوتكۈزگەندە ماگنىتلىنىدىغان تۆمۈر ياكى پولات پارچىسى، تۆمۈر ئۆزەك لىك سىم ئورالغان غالتەك.

ئېلېكتروم‌ېتر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر زەرەت مىقدارىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئېلېكتروم‌ېخانىكا ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر تېخنىكىسىنىڭ ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى بىلەن ئىشلەيدىغان ئېلېكتىرومۇتور، ئېلېكتىر ماشىنىلار ۋە مېخانىزملارنى قۇرۇش ھەم ئۇلاردىن پايدىلىنىش نەزەرىيەسى ۋە ئەمەلىيىتى ھەققىدىكى قىسمى، شۇ ھەقتىكى پەن.

ئېلېكترون ئى [ر<گىرىك] <فىز> تۇرلۇك ئاتوملارنى ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل ئاساسىي زەررىچە. ماسسىسى ئىنتايىن كىچىك، مەنپىي زەرەتلىك. ئاتومدا ئاتوم يادروسىنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىدۇ.

ئېلېكترونلۇق ① سۈپ. ئېلېكتىروندىن ياكى ئېلېكتىرون پىرىنسىپىدىن پايدىلىنىلغان؛ ئېلېكتىروندىن قىلىنغان: ئېلېكتىرونلۇق دېتال. ② رەۋ. ئېلېكتىرون ئارقىلىق، ئېلېكتىرون بىلەن: ئېلېكتىرونلۇق ھېسابلاش.

ئېلېكترونۇ‌ولت ئى <فىز> ئاتوم فىزىكىسىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان ئېنېرگىيە بىرلىكى، يەنى بىر ئېلېكتىرون ئېلېكتىر پوتېنسىياللار ئايرىمىسى بىر ۋولت بولغان ئېلېكتىر مەيدانىدىن ئۆتكەندە ئىگە بولغان ياكى كېمەيگەن ئېنېرگىيە.

ئېلېكترونىكا ئى [ر] <فىز> رادىيو تېخنىكىسىنىڭ ئاساس قىلغان، ئېلېكتىرون ياكى ئىيوننىڭ ھاسىل بولۇشى، ئۆزگىرىشى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئېلېكتىرون لامپا، تېلېۋىزور، رادىيو، مىكرومېتىر، ئاكسېلېراتور قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتىرونىكا تەتقىقاتىنىڭ ئوبيېكتى ھەم نەتىجىسىدۇر.

ئېلېكتروئوگول ئى [ر] <خىم> ① ھەر خىل كۆمۈردىن ياسالغان بۇيۇملارنىڭ ئومۇمىي نامى. ② سۇنئىي كۆمۈر ۋە گىرافىتلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئېلېكتروۋۇز ئى [ر<گىرىك] ئېلېكتىر ئېنېرگىيەسى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان پاراۋوز.

ئېلېكتروئېنسېفالوگراف ئى [ر] <تېب> مېڭە پائالىيىتىنىڭ نورمال ياكى ئەمەسلىكىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان مېدىتسىنا ئەسۋابى.

ئېلېكتروئېنسېفالوگراممۇا ئى [ر] <تېب> ئېلېكتىرو ئېنسېفالوگراف ئارقىلىق مېڭە پائالىيىتىنىڭ قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن گىرافىك تەسۋىرى، نېرۋا ھەرىكىتىنىڭ قەغەزگە چۈشۈرۈلگەن خەرىتىلىك كۆرسەتمىسى.

ئېلېگىيە ئى [ر< لات< گىرىك] <ئەد> قەدىمكى گىرىت-سىيەدىكى لىرىك شېئىرلارنىڭ بىر خىلى، يەنى غەمكىن، ئەلەملىك، مۇڭلۇق شېئىر.

ئېلېمېنت ئى [ر<لات] <خىم> ① خىمىيەۋى ئېلېمېنت. <مات> ② ئالگېبرادا بىرلەشمىنى تەشكىل قىلغۇچى ھەرقايسى بۆلەكلەر. مەسىلەن، 723، 312 دېكى 7، 2، 3، 1 لەر؛ گېئومېتىرىيەدە شەكلىنى ھاسىل قىلغۇچى ھەرقايسى بۆلەكلەر. مەسىلەن، ئۈچ بۇلۇڭنى ھاسىل قىلغۇچى تەرەپ ۋە بۇلۇڭلار. ③ بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلغۇچى مۇرەككەپ نەرسىلەرنىڭ ياكى ھادىسىلەرنىڭ تەركىبىي قىسمى.

ئېلېمېنتلار بەلگىسى <خىم> ئېلېمېنتلارنى ئىپادىلەشتە قوللىنىدىغان خىمىيەۋى بەلگىلەر. خەلقئارادا ئېلېمېنتلارنىڭ بەلگىلىرى ئۈچۈن بىر تۈتاش ھالدا شۇ ئېلېمېنتنىڭ لاتىنچە نامىدىكى بىرىنچى ھەرپىنىڭ چوڭ يېزىلىشى قوللىنىلىدۇ. ئەگەر بىرقانچە ئېلېمېنتنىڭ بىرىنچى ھەرپلىرى ئوخشاش بولسا، ئىككىنچى ھەرپلىرى قوشۇلۇپ، كىچىك يېزىلىدۇ. مەسىلەن، « Cu » مىس ئېلېمېنتقا، « Ca » كالتسىي ئېلېمېنتقا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلى <خىم> ئېلېمېنتلار دەۋرىي قانۇنىغا ئاساسەن، بارلىق ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم رەت نومۇرى بويىچە جايلاشتۇرۇلغان جەدۋىلى. ئۇنىڭدا ئېلېمېنتلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىشلىق قانۇنىيەت ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئېلېمېنتار سۈپ [ر] ① ئىپتىدائىي، باشلانغۇچ: ئېلېمېنتار ماتېماتىكا. ئېلېمېنتار مەلۇمات. ② سادىدا؛ ئاددىي، ناھايىتى ئاسان: ئېلېمېنتار مەسىلە. ③ ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئۇششاق: ئېلېمېنتار زەررىچە.

ئېلېمېنتلىق ئى. ئېلېمېنتى بار، ئېلېمېنتى بولغان، ئېلېمېنتقا ئىگە: رايونىمىزنىڭ تېررىتورىيەسى كەڭ بولۇش بىلەن بىللە ئېلېمېنتلىق تەركىبكە باي يەر ئاستى بايلىقى ئىنتايىن مول بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئېلىپ ئى [ئە] ئەرەب ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى «ا» نىڭ نامى.

ئېلىپنى بە (تاياق) دېيىلمەسلىك ← ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەسلىك.

ئېلىپنى كالتەك دېيىلمەسلىك ← ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەسلىك.

ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەسلىك ساۋاتسىزلىق، قارا قورساقلىق: مەنمۇ ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەي تۇرۇپ بىر ئەترەتنى چۆرگۈلىتىپ يۈرىمەنغۇ؟

ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى تونۇماسلىق ← ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەسلىك: ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى تونۇمىغاندەكىن، ھۆججەتلەردىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولالمايدىغان قالدەكنەمەن.

ئېلىپبە ئى [ئە] ① بىرەر تىل ـ يېزىقتىكى ھەرپلەرنىڭ مەلۇم تەرتىپتە تىزىلغان يىغىندىسى: ئۇيغۇر ئېلىپبەسى.

قازاق ئېلىپبەسى. ② باشلانغۇچ مەكتەپ 1 ـ يىللىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ساۋات چىقىرىش كىتابى: باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1 ـ يىللىقىنىڭ 1 ـ مەۋسۇمىدا ئېلىپبە، ھېساب دەرسلىرى ئۆتۈلىدۇ. ③ كۆچمە. باشلانغۇچ ساۋات: تارىخنىڭ ئېلىپبەسىنى ئەمدىرەك بىلگەندەك قىلمەن.

ئېلىپبە جەدۋىلى <تىل> ئېلىپبەلىك يېزىقتا بەلگىلەنگەن ھەرپلەرنىڭ رەت تەرتىپى، نامى ۋە ئومۇمىي شەكلى كۆرسىتىلگەن جەدۋەل.

ئېلىپبەلىك سۈپ. ئېلىپبەسى بار، ھەرپ بەلگىلىرى بولغان، ئېلىپبەسى بولغان: ئېلىپبەلىك يېزىق.

ئېلىپتەك سۈپ. ئېلىپكە ئوخشاش تۈپتۈز، تۈز: ئۇنىڭ ئېلىپتەك قاڭقىشرى، بۇلاقتەك كۆزلىرى، ئويماقتەك ئاغزى، قوشۇما قاشلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدۇ.

ئېلىپساتار ئى [ئېلىپ + ساتار] تىجارەتچى، سودىگەر: 45 ياشلار چامىسىدىكى بۇ ئېلىپساتار بەكلا ئاق كۆڭۈل كىشى ئىكەن.

ئېلىپساتارلىق ئى. ئېلىپ-سېتىش يەنى سودا ئىشى: ئۇنىڭ تاغىسى ئىچكىرى ئۆلكە بىلەن ئۇرۇمچى ئوتتۇرىسىدا قاتناپ يۈرۈپ ئېلىپساتارلىق قىلاتتى.

ئېلىپ-سېتىش <سودا> سېتىۋېلىنغان نەرسىنى قايتا سېتىش مەشغۇلاتى.

ئېلىش I ئى <مات> ئېلىش ئەمىلى.

ئېلىش II ئى. دىيال. توغان، توما بېشىدا بۆلۈنگەن سۈنى باشلاش.

ئېلىش III ئى. دىيال. ھارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشىپىشى ئى. دىيال. دەريادىن ئۆستەڭلەرگە سۇ باشلايدىغان جاي.

ئېلىشماق ① «ئالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بازاردىن ئالما ئېلىشىپ قايتىشتى. ② ئۆزئارا ئۇرۇشماق؛ كۈرەش قىلماق: دۈشمەن بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىمىز. ③ رىقابەتلەشمەك؛ تەڭ تۇرماق: بۇ سودىدا سەن بىلەن ئېلىشقىنىم ئېلىشقان.

ئېلىششى ئى <ھەرب> جىددىي ھەم كەسكىن ھالدا ئېلىپ بېرىلغان جەڭ.

ئېلىق ئى. دىيال. باج، ئالۋان.

ئېلىقماق پ. ئارىلاشماق، يېقىن ئۆتمەك: پەرھات بىر ـ ئىككى يىلدىن بۇيان باشقىلارغا ئانچە ئېلىقمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ئېلىك ئى <زوئول> بۇغىنىڭ بىر خىلى. قولىقى بىلەن كۆزى چوڭ، بوينى ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا، ئارقا پۇتى ئالدى پۇتىدىن ئۇزۇن، قىشلىق تۈكى بېغىر رەڭ قوڭۇر، يازلىق تۈكى قىزغۇچ بولىدۇ. ساغرىسى ئاقۇچ كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئەركىكىنىڭ مۈڭگۈزى بولىدۇ. يېشىل چۆپ، مېۋە ھەم موگۈلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئېلىك ـ سېلىك ① تازا مىجەزى يوق، ساقسىز: ئۇ بىرنەچچە كۈن بولدى ئېلىك-سېلىك يۈرگىلى. ② كۈچسىز، ماغدۇرسىز: ئەزىز ئۆزىنى راۋرۇس تۈتۈشقا قانچە تىرىشقان بىلەن پۈتلىرى ئۇنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنمىغان ھالدا ئېلىك ـ سېلىك ئىدى.

ئېلىم ئى. ئېلىش ئىشى، ئالىدىغىنى: بېرىمدىن ئېلىمى كۆپ.

ئېلىم ـ بېرىم كىشىلەر ئۆتتۇرىسىدىكى ئېلىش-بېرىش مۇناسىۋىتى: ئۇ كۆڭلى توز، ئەقىدىلىك ئادەم بولغاچقا، ئېلىم-بېرىم ئىشلىرىدا ھالال، قائىدە ـ يوسۇنلاردا يوللۇق ئىدى.

ئېلىم ـ سېتىم <قا> ئالاقىدە بىر تەرەپ (ساتقۇچى تەرەپ) مالنى ئىككىنچى تەرەپكە (سېتىۋالغۇچىغا) سېتىپ بېرىدىغان، ئىككىنچى تەرەپ مالنى تاپشۇرۇۋېلىپ پۇلىنى تۆلەيدىغان قانۇنىي ھەرىكەت.

ئېلىنغۇچى ئى <مات> بىر ساندىن ئىككىنچى بىر سانىنى ئېلىۋەتكەن ۋاقىتتىكى ئەسلىدىكى سان. مەسىلەن، 2 = 5 ـ 7 ئەسلىدىكى 7 ئېلىنغۇچىدۇر.

ئېلىنماق «ئالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئالەمدىن ئۆتكەنلەر ھامان ئەسكە ئېلىنىدۇ.

ئېلىۋەتمەك پ ① مەلۇم بىرنەرسىنى ئىككىنچى نەرسىدىن چىقىرىۋەتمەك: ئاشقا چۈشۈپ قالغان قىلنى ئېلىۋېتىڭ. ② مەلۇم بىرنەرسىنى بىركىمگە سۇنۇپ بەرمەك: كىتابنى ماڭا ئېلىۋېتىڭ. ③ <تېب> ئورگانىزمنىڭ مەلۇم بۆلىكىنى (كېسەللەنگەن) ئوپېراتسىيە ئارقىلىق كېسىۋېتىشكە قارىتىلىدۇ.

ئېلىۋەتكەن تىرنىقغا تەڭ قىلماسلىق پەقەت كۆزگە ئىلماسلىق، زادىلا يارىتماسلىق: ـــ ماڭا ئىشەنمەمسىز؟ ـــ دېدى ئۇ تامەك تاتىرىپ، ـــ ئۇ نېمە قىلسىمۇ قىلسۇن، ئۇنى سىزنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرنىقىڭىزغا تەڭ قىلمايمەن.

ئېمال ئى [ر<فىران] <خىم> كۈچارتىس، دالائىشپاتى، سىلىترا ($NaNO_3$) ۋە ناترىي كاربوناتلارغا قوغۇشۇن بىلەن قەلەيىنىڭ ئوكسىدلىرىنى قوشۇپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل مادىدا. مىس ياكى كۈمۈش قاچىلارغا سۈركەپ، كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ھەر خىل رەڭدىكى زىننەت، نەقىشلەرنى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

ئېمالىق سۈپ. ئېمالى بار، ئېمالغا ئىگە: ئېمالىق سىر.

ئېمان مىق [ر<لات] <فىز> ھاۋا ياكى ئېرىتمىلەرنىڭ تەركىبىدىكى رادىيوئاكتىپ رادون پاسسىپ گازىنىڭ قويۇقلۇقىنىڭ بىرلىكى (Em).1 ئېمان 1 لىتىر ھاۋا ياكى ئېرىتمە تەركىبىدىكى 10 كىيۈرى رادونغا ياكى بىر ماخقا تەڭ .

ئېمەن ئى [خەن] <زوئول> ← **ئېمەن پىلىسى**.

ئېمەن پىلىسى <زوئول> ئۆي پىلە قۇرتىدىن سەل چوڭراق ھاشارات ، ئېمەن دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىنى يەيدۇ . ئۇ قوشۇپ چىقارغان مەشۇت توقۇمىچىلىقنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ .

ئېمبارگو ئى [ر] <ئىسپان> دۆلەت تەرىپىدىن چەت ئەل تاۋارلىرىنى كىرگۈزۈش ياكى ئاچىقىپ كېتىشنى چەكلەش ياكى چەت دۆلەتلەرگە قاراشلىق مۇلۇكنى ۋاقتىنچە توختىتىپ تۇرۇش؛ بايقوت.

ئېمبرىيولوگىيە ئى [ر<گىرېك] <زوئول>جىنسلىق كۆپەيمەيدىغان جانلىقلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال تەرەققىياتى جەريانىدىكى ئۇرۇقلىنىشتىن باشلاپ يېتىلگۈچە بولغان ئارىلىقتىكى ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئادەتتە «ھايۋانلار ئېمبرىيولوگىيەسى» ۋە «ئۆسۈملۈكلەر ئېمبرىيولوگىيەسى» دەپ ئايرىلىدۇ.

ئېمبول ئى [ر<گىرېك] <تېب> قان تومۇرغا تىقىلىپ

كەپلىشىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ماددا. قان ئۈيۈملىرى ۋە يات جىسىملارنىڭ ھەممىسى ئېمبول بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئېمبولىيە ئى [ر<گرىك] <تېب> بەدەن سىرتىدىن قان تومۇرلارغا كىرىۋالغان ماددىلار ياكى قان تومۇر، يۇرەك ئىچىدىن ئاجراپ چۈشكەن قان ئۈيۈملىرى قان بىلەن ئېقىپ كېلىپ، كىچىك تومۇرلارغا كەپلىشىپ قېلىپ پەيدا قىلىدىغان قان تومۇر توسۇلۇش ھادىسىسى.

ئېموتسىيە ئى [ر<فىران] <ئەد> ھېس-تۇيغۇلار بىلەن تولغان ئېموتسىيونال نۇقتۇق. ئومۇمەن كىشىنىڭ ھېس-تۇيغۇ-غۇسى ۋە كەچۈرمىشلىرى بايان قىلىنىدۇ.

ئېموتسىيونال سۈپ [ر] <ئەد> ئېموتسىيەلەرگە، ھېس-تۇيغۇلارغا تولغان، ئېموتسىيەنى، ھېس-تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدىغان؛ جۇشقۇن.

ئېمۇلسىيە ئى [ر<لات] <خىم> بىر خىل سۇيۇقلۇقنىڭ ئۇششاق تامچىلىرىنى باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇقتا تەكشى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان سۇيۇقلۇق. ئادەتتە ئۇ لايقىلىنىدۇ. ئۇزۇن تۇرغۇزۇلسا، ئۇلارنىڭ تەركىبىي قىسمى سېلىشتۇرما ئېغىرلىقىنىڭ ھەر خىللىقى بويىچە ئىككى قەۋەتكە بۆلۈنىدۇ.

ئېمۇلسىيەلەشتۈرمەك «ئېمۇلسىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ماي بىلەن سۇيۇن سۇيىنى ئېمۇلسىيەلەشتۈرۈپ سىناپ باقتى.

ئېمۇلسىيەلەشتۈرۈش ئى <خىم> ئىلگىرى ئارىلاشمىغان ئىككى خىل سۇيۇقلۇقنى ئارىلاشتۇرۇش ئۇچۇن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر خىل سۇيۇقلۇقنى ئۇششاق دانىچىگە ئۆزگەر-تىپ باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارىتىش جەريا-نى. مەسىلەن، سۇيۇن سۇيى بىلەن مايىنى تولۇق ئارىلاش-تۇرۇپ، مايىنى ئۇششاق دانىچە ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، سۇيۇن سۇيىدە ئۆزۈپ يۇرىدىغان ھالغا كەلتۈرۈشكە ئوخشاش.

ئېمۇلسىيەلەشتۈرۈشمەك «ئېمۇلسىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئېمۇلسىيەلەشتۈرۈلمەك «ئېمۇلسىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېمۇلسىيەلەشمەك پ. ئۆزئارا ئارىلاشمايدىغان ياكى ئارىلاش-مىغان ئىككى خىل سۇيۇقلۇقنىڭ بىرى ئۇششاق دانىچە ھالە-تىگە كەلتۈرۈلۈش ئارقىلىق يەنە بىر خىل سۇيۇقلۇقنىڭ ئىچكى قىسمىغا تەكشى تارالماق، ئارىلاشماق.

ئېمۇلسىيەلىگۈچى ① سۈپ. <خىم> ئېمۇلسىيەلەش رولى ئوينايدىغان، ئېمۇلسىيەلەيدىغان. ② ئى<خىم> ئېمۇلسىيەلەشتۈرۈلگەن ئېرىتمە. ئادەتتە سۇ بىلەن مايىنىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئىككى خىل تىپى بولىدۇ. بىرى سۇنىڭ ماي ئىچىگە تارىلىشى؛ يەنە بىرى مايىنىڭ سۇ ئىچىگە تارىلىشى.

ئېمۇلسىيەلىمەك پ <خىم> بىر خىل سۇيۇقلۇقنىڭ ئۇششاق دانىچىلىرىنى باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ئىچىگە تەكشى تارىتىش ئارقىلىق باشقا بىر خىل سۇيۇقلۇق ھاسىل قىلماق.

ئېمىتمەك «ئەممەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا ئېمىتمەك. * ئۇنى مەن ئېمىتىپ چوڭ قىلغان. * بۇ بالىنى كىم ئېمىتتى ؟

ئېمىتىلمەك «ئېمىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېمىزەك ئى. دىيال. ئېمىزگۇ.

ئېمىزگۇ ئى ① بالىلارغا سۈت، بۇلماق قاتارلىق سۇيۇق يېمەكلىكلەرنى ئىچۈرىدىغان بوتۇلكا شەكىللىك قاچا. ② بوۋاقلارنى يىغلاتماسلىق ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويۇلىدىغان، رېزىنكىدىن ھاۋا ئۆتمەيدىغان قىلىپ ياسالغان بۇيۇم.

ئېمىشمەك «ئەممەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سامان-لىقتا بىرقانچە كۈچۈك بىر قانجۇقنى ئېمىشۇاتاتتى.

ئېمىلداش ئى. بىر ئانىنى (بىر ئەمچەكنى) ئېمىپ چوڭ بولغان بالىلار: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئېمىلداش بولىمەن.

ئېمىلداشلىق ئى. ئۆزئارا بىر ئانىنى (بىر ئەمچەكنى) ئېمىش: ئېمىلداشلىق مۇناسىۋىتى. * ئۇ نەچچە ئاي جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىلىق «ئايالىلار ۋە ئېمىلداشلىق توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالە-سىنى يېزىپ تۈگەتتى.

ئېن ئى [ر<لات] <خىم> بىر تۈردىكى ئورگانىك بىرىك-مىلەر. ئۇلارنىڭ كاربون — كاربون قوش باغلىق تۈزۈلۈشى ۋە تۈيۇنمىغانلىق خۇسۇسىيىتى بار.

ئېنە ئى. دىيال. ئانا، ئاپا.

ئېنەك ئى. دىيال. مالغا بېسىلىدىغان تامغا، ئەن.

ئېنتالپىيە ئى [ر<گرىك] <فىز> تېرمودىنامىكا سىستېمىسىدىكى بىر خىل ھالەت پارامېتىرى. بەلگىسى H .

ئېنتروپىيە ئى [ر<گرىك] <فىز> تېرمودىنامىكا سىستېمىسىنىڭ ھالىتىنى تەسۋىرلەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار، يەنى مۇئەييەن شەرت ئاستىدا جەريانىنىڭ داۋاملىشىش يۆنىلىشىنى ئېنىقلايدىغان بەلگە. بەلگىسى S.

ئېنتومولوگىيە ئى [ر<گرىك] <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، كېلاسسىفىكاتسىيەسى، فىزىيو-لوگىيەسى، كېسەللىكلىرى، زەھەرلىنىش يوللىرى، گېنېتى-كىسى ۋە كۆپىيىش تەرەققىياتى قاتارلىق ھاياتلىق پائالىيەت-لىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق زىيانلىق ھاشاراتلارنى كونترول قىلىش، پايدىلىق ھاشاراتلاردىن پايدا-لىنىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى پەن.

ئېنتېرنېت ئى [ئىنگ] <فىز> جۇغراپىيىلىك ئورۇن جەھەتتىن ئوخشاش بولمىغان نۇرغۇن مۇستەقىل كومپيۇتېر ھەم ئۇنىڭ سىرتقى ئۇسكۇنىلىرىنى ئېلېكتىر كابىلى، تېلې-فون سىمى ياكى سىمسىز خەۋەرلىشىش ۋاستىسى ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇپ، تور مەشغۇلات سىستېمىسىدا، تور باشقۇرۇش يۇمشاق ماتېرىيالى ھەمدە تور ئالاقە كېلىشىمنىڭ باشقۇ-رۇشى، ماسلاشتۇرۇشى بىلەن، ماتېرىيال ياكى ھۆججەت بايلىقلىرىدىن ئورتاق پايدىلىنىش، ئۇچۇر يەتكۈزۈش ئىشقا ئاشۇرۇلىدىغان خەلقئارالىق تور ئالاقە سىستېمىسى: ئېنتېر-نېتتىن ئىگىلىگەن ئىستاتىستىكىلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، ئامېرىكا بىلەن فىرانسىيەدە ئەرلەرنىڭ «تالاغا قاراش» نىسبىتى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان.

ئېنتېرۇئال ئى [ر<لات] <مۇز> ئىككى مۇزلىكلىق ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋاز ئېگىزلىك مۇناسىۋىتى. ئادەتتە «گىرادۇس» ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئاددىي نوتىدا 1 دىن 1 گىچە ياكى 2 دىن 2 گىچە بىر گىرادۇس؛ 1 دىن 3 گىچە ياكى 2 دىن 4 گىچە ئۈچ گىرادۇس؛ 1 دىن 5 گىچە بەش گىرادۇس بولىدۇ.

ئېندوئىسپورا ئى [ر<لات] <بوت> بەزى تاياقسىمان باكتېرىيەلەر ھۈجەيرىسىنىڭ ئىچىدە شەكىللىنىدىغان تۇخۇمسىمان ياكى دۇگىلەك ئىسپورا. بۇ خىل ئىسپورا تەبىئىي شارائىتتا ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىنىدۇ. مۇۋاپىق شارائىتتا ئېندوئىسپورا بىرىلىپ يېڭى باكتېرىيە ئۆسۈپ چىقىدۇ.

ئېنىزىم ئى [ر<لات] <بىيول> جانلىقلار تېنىدىكى ھۈجەيرىلەردە ھاسىل بولىدىغان بىلىمسىمان ئورگانىك مادداما. ئاقسىلدىن تۈزۈلىدۇ. سۈدا ئېرىيدۇ. ئورگانىزمدا بولۇۋاتقان ئوكسىدلىنىش، ھەزىم قىلىش، ئېچىتىش قاتارلىق خىمىيەلىك ئۆزگىرىشلەر ئۈچۈن كاتالىزاتورلۇق رول ئويناىدۇ.

ئېنىستات ئى [ر] <گېئول> يانتو ياقلىق پىروكسېننىڭ خىمىيەلىك تەركىبى [Si_2O_6] Mg_2 تەركىبىدىكى تۆمۈرنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ رەڭگى كۆكۈچتىن قوڭۇر يېشىل، قوڭۇر قارىغىچە بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە. سىلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.1 ــ 3.5 ؛ قاتتىقلىقى 5 ــ 6.

ئېنىسكلوپېدىيە ئى [ر<فران] <تىل> ئىلىم ـ پەننىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ياكى بىرەر ساھە بويىچە كەڭ، تولۇق مەلۇمات بېرىدىغان لۇغەت تىپىدىكى ئىلمىي توپلام؛ قامۇس: ئۇيغۇر ئېنىسكلوپېدىيەسى. بۈيۈك بېرىتانىيە ئېنىسكلوپېدىيەسى.

ئېنىسكلوپېدىيەلىك سۈپ. ئېنىسكلوپېدىيە خاراكتېرىگە ئىگە؛ ئېنىسكلوپېدىيەگە خاس، ئېنىسكلوپېدىيەگە تەئەللۇق: يولداشلارنىڭ كۆچ چىقىرىشى بىلەن ئېنىسكلوپېدىيەلىك لۇغەت ئىشلەش خىزمىتى ئۈڭۈشلۇق ئاخىرلاشتى.

ئېنىرگىتىكا ئى [ر<گىرېك] پەن ـ تېخنىكا، سانائەت، ئومۇمەن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تۈرلۈك شەكىلدىكى ئېنېرگىيە ئىشلەپچىقىرىش، ئۆزگىتىش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ساھەسى.

ئېنىرگىيە ئى [ر<گىرېك] <فىز> ماددىلارنىڭ ھەرىكەتنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل فىزىكىلىق مىقدار. ئادەتتە ماددىلارنىڭ ئىش قىلىش ئىقتىدارى دەپ چۈشەندۈرۈلىدۇ. ئېنىرگىيەنىڭ ئاساسىي تىپلىرى: پوتېنسىيال ئېنىرگىيە، ھەرىكەت ئېنىرگىيەسى، ئىسسىقلىق ئېنىرگىيەسى، ئېلېكتىر ئېنىرگىيەسى، ماگنىت ئېنىرگىيەسى، يورۇقلۇق ئېنىرگىيەسى، خىمىيەلىك ئېنىرگىيە ۋە ئاتوم ئېنىرگىيەسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بىر خىل ئېنىرگىيە يەنە بىر خىل ئېنىرگىيەگە ئۆزگىرەلەيدۇ. ئېنىرگىيەنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قۇۋۋەت بىرلىكى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئېنىرگىيەچىلىك ئى <پەلس> 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە تارقىلىپ يۈرگەن بىر خىل ئىدېئالىستىك ئىدىيەۋى ئېقىم. ئۇ فىزىكىلىق ئىدېئالىزملىنىڭ بىر تۈرلۈك ئىپادىسى بولۇپ، ھەرىكەت بىلەن ماددىنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىدۇ. ئېنىرگىيە تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇردىكى بارلىق ھادىسىلەرنى ئېنىرگىيەدىن ئىبارەت بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلىغىلى بولىدۇ.

ئېنىتېلېفىيا ئى [ر<گىرېك] <پەلس> ھايات كۈچ نەزەرىيەسى دېگەن ئىدېئالىستىك تەلىماتتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھاياتنىڭ مەنبەسى ۋە ئاساسى بولغان سىرلىق غەيرىي ماددىي «ھاياتىي كۈچ» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېنىق ① سۈپ. خاتاسى يوق، توغرا، دەل، نەق: ھېسابى ئېنىق. ۋاقتى ئېنىق. گېپى ئېنىق. ② سۈپ. جەزمەن، چوقۇم، شۇبھىسىز: بىزنىڭ بۇگۈن بۇ يەردە قونۇپ قالىدىغانلىقىمىز ئېنىق ئىدى. ③ سۈپ. مەلۇم، ئوچۇق: بۇ كىتابنىڭ كىمنىڭ ئىكەنلىكى ئېنىق. ④ رەۋ. كۆرگىلى، ئاڭلىغىلى بولىدىغان دەرىجىدە، ئاشكارا، ئوچۇق: ئېنىق ئاڭلىماق.

ئېنىقسىز سۈپ. ئېنىق بولمىغان، ئېنىق ئەمەس: ئېنىقسىز تەڭلىمە. * ئامېرىكىنىڭ جۇڭگوغا قارىتان سىياسىتى ئۇزاقتىن بۇيان ئېنىقسىز بولۇپ كەلمەكتە.

ئېنىقسىزلاشتۇرماق «ئېنىقسىزلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارمۇ باشقا ئاتا ـ ئانىلارغا ئوخشاش ئۇزۇنىڭ قانۇنلۇق ئاتا ـ ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى كېرەكمۇ، يوق... دېگەندەك مەسىلىلەر يەنە بۇ ھەقتىكى ئۇقۇمنى ئېنىقسىزلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

ئېنىقسىزلاشتۇرۇلماق «ئېنىقسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئېنىقسىزلاشماق پ. ئېنىق بولمىغان، ئېنىق ئەمەس ھالەتكە كەلمەك: ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەر بارغانسېرى ئېنىقسىزلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

ئېنىقسىزلىق ئى. ئېنىق ئەمەسلىك، مەلۇم بولماسلىق: ئېنىقسىزلىق ھېس قىلماق. * ئامېرىكىنىڭ جۇڭگوغا قارىتىلغان سىياسىتىنىڭ ئېنىقسىزلىقىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش جۇڭگو دۆلەت كەلگەن چوڭ بىر خىرىس بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئېنىقلاتماق «ئېنىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نازىر ئىنتىزام تەكشۈرۈش خادىملىرى ئارقىلىق بۇ ئىشنى ئېنىقلىتىپ كۆرۈۋىدى، ئەھۋال ئۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ چىقتى.

ئېنىقلاش ئى <قا> ماددىي ئىسپات ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان ئىز، نەرسە ياكى جەسەتنى تەكشۈرۈش، شۇ ئارقىلىق جىنايەت پاكىتلىرىنى تېپىش ۋە تەتقىق قىلىش، جىنايەت ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىش، ئاخىرىدا جىنايەتنى پاش قىلىش جەريانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئېنىقلاشماق «ئېنىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جىنايى ئىشلار رازۋېدكا خادىملىرى تېز تۇتۇش قىلىپ دېلونى ئىككى كۈندىلا ئېنىقلاشتى.

ئېنىقلانغۇچى ① سۈپ. ئېنىقلىنىدىغان، ئېنىقلىنىش ئوبيېكتى بولغان: ئېنىقلانغۇچى ئۇقۇم. ② ئى <تىل> جۈملىدە ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ، ئۇلار تەرىپىدىن ئېنىقلىنىدىغان سۆز، مەسىلەن، «گۈزەل ۋەتەن» دىكى «ۋەتەن» سۈپەتنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ، ئۇ تەرىپىدىن ئېنىقلىنىپ كەلگەن. شۇڭا بۇ يەردە «گۈزەل» سۆزى ئېنىقلىغۇچى، «ۋەتەن» سۆزى بولسا ئېنىقلانغۇچىدۇر.

ئېنىقلانماق «ئېنىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ دېلو ئاخىرى ئېنىقلاندى.

ئېنىقلىغۇچى ① سۈپ. ئېنىقلاش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان، ئېنىقلايدىغان: ئېنىقلىغۇچى كىشى. ئېنىقلىغۇچى گۇرۇپپا. ② ئى <تىل> جۈملىنىڭ ئەگەشمە بۆلەكلىرىدىن بىرى، يەنى ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەرنىڭ مەنە دائىرىسىنى چەكلەپ، ئېنىقلاپ كېلىدىغان جۈملە بۆلىكى.

ئېنىقلىق ئى. ئېنىق، ئوچۇق بولۇش: بۇ ئىشنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسى يۇقىرى ئەمەس.

ئېنىقلىما ① سۈپ. ئېنىقلىنىدىغان؛ ئېنىقلانغان: ئېنىقلىما ھۆكۈم. ② ئى <لوگ> بىر خىل شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدىكى ياكى بىر ئۇقۇمنىڭ مېغىزى بىلەن ھەجمى توغرىسىدىكى ئېنىق ھەم ئىخچام چۈشەندۈرۈش، تەبىر.

ئېنىقلىماق پ. مەلۇم بىر ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى، سەۋەب-نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ، سۈرۈشتۈرۈپ بىلمەك: مەن ئەينى چاغلاردىكى بىرمۇنچە ئىشلارنى بىر-بىرلەپ ئېنىقلاپ، ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى.

ئېنىمەك پ. دىيال. ئەن سالماق، بەلگە ئۇرماق.

ئېھ ئىم ① قايتا-قايتا تەكرارلىنىپ ھالسىزلىنىش، ئاغرىقتىن ئازابلىنىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: — ئېھ، ئېھ،... سۇ! سۇ، جىگىرىم قۇرۇپ كەتتى، ئاھ، ژايجان، — دەپ ناله قىلاتتى شاھزادە. ② ئېچىنىش، يالۇۋۇرۇش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: نېمىشقا؟ ئېھ خۇدا، توۋا! ئەجەبا نېمىشقا ئىكەنلىكىنى تېخىچە چۈشەنمىسىڭىز.

ئېھتىرام ئى [ئە] باشقىلارغا قىلىنغان يۈكسەك ھۆرمەت؛ ئىززەت - ئىكرام: ئېھتىرام بىلدۈرمەك. ئېھتىرام قىلماق.

ئېھتىلام ئى [ئە] چۈشىدە جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولۇپ مەنىي ئېقىپ كېتىش: ئېھتىلام بولماق.

ئېھتىمال (ئېھتىمالى) [ئە] ① ئى. ئەمەلگە ئېشىش، يۈز بېرىش، رېئاللىققا ئايلىنىش ئىمكانىيىتى، مۇمكىنلىك: ئۇنىڭ يىغىنغا قاتنىشىش ئېھتىمالى بار.

ئېھتىمالدىن يىراق مۇمكىنچىلىكى ئاز، ئىمكانىيىتى يوق: ئۇنىڭ ئەتىلا يېتىپ كېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق.

ئېھتىمالغا يېقىن مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: ئۇنىڭ مۇشت كۆتۈرۈپ غوۋغا چىقىرىشى ئېھتىمالغا يېقىن.

ئېھتىماللاشماق پ. مۆلچەرلەنمەك، پەرەز قىلىنماق: ئۇزاقتا سوزۇلۇشى ئېھتىماللىشىپ بولغان ۋە پات-پات ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش قىيىن ئىدى.

ئېھتىماللىق ① «ئېھتىمال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى. <مات> ② مەلۇم بىر ۋەقە (ھادىسە) ئوخشاش شارائىت ئاستىدا يۈز بېرىشى مۇمكىن ياكى يۈز بەرمەسلىكى مۇمكىن. يۈز بېرىش ئېھتىماللىقىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئىپادىلەيدىغان مىقدار ئادەتتە ئېھتىماللىق دەپىلىدۇ. مەسىلەن، ئادەتتىكى ئەھۋالدا بىر تۇخۇمدىن چىققان چۈجىنىڭ ئەركەك ياكى چىشى بولۇش ئېھتىماللىقى بولىدۇ.

ئېھتىماللىق نەزەرىيەسى <مات> ماتېماتىكىنىڭ بىر تارمىقى. سانلىق مىقدارلار نۇقتىسىدىن ھادىسىلەرنىڭ ئېھتىماللىق قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇ ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىسىدا كەڭ تۈردە قوللىنىلىدۇ.

ئېھتىيات ئى [ئە] يىراقنى كۆرۈپ، ئالدىنى ئېلىپ ئىش قىلىش؛ پەخەس: ئېھتىيات قىلماق.

ئېھتىياتەن رەۋ [ئە] ئېھتىيات ئۈچۈن، ئېھتىيات قىلىپ: گەرچە زۆرۈر بولمىسىمۇ ئېھتىياتەن بىر - ئىككى دوختۇر چاقىرماقچىمەن.

ئېھتىياتچان سۈپ. بىر ئىشقا ئېھتىيات بىلەن قارايدىغان، ئېھتىيات قىلىدىغان: ئېھتىياتچان ئادەم. // تەببىي خادىملار داۋالاش ئىشلىرىدا ئېھتىياتچان بولۇشى، ئاڭلىق ھالدا ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارنى قوللىنىشى لازىم.

ئېھتىياتچانلىق ئى. ئېھتىيات قىلىش، بەك ئېھتىيات بىلەن مۇئامىلە قىلىش مىجەزى، ئادىتى: ئۇنىڭ ئېھتىياتچانلىقى ھەممە ئوقۇغۇچىلارغا نەمۇنە بولۇپ قالدى.

ئېھتىياتسىز رەۋ. ئېھتىيات قىلماي: ئېھتىياتسىز تۇرۇپ قاپتىمەن.

ئېھتىياتسىزلىق ئى. ئېھتىيات قىلماسلىق، بىپەرۋالىق: مەن ئېھتىياتسىزلىقتىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاپتىمەن.

ئېھتىياتلىق ئى. پەخەس بولۇش، ئېھتىيات قىلىش: ئۇ ئۇياق - بۇ ياققا قاراپ، ئېھتىياتلىق بىلەن شورىدىن باغقا چۈشۈپتۇ.

ئېھتىياج ئى [ئە] بىرەر نەرسىگە بولغان تەلەپ، ھاجەت، زۆرۈرىيەت، موھتاجلىق: ئېھتىياجى چۈشمەك. ئېھتىياجىدىن چىقماق.

ئېھتىياجسىز سۈپ. ئېھتىياجى يوق، كېرىكى يوق: ئېھتىياجسىز مال.* ياق، بىزدە خادىملار تولۇق، ئېھتىياجسىز ئادەملەرنى ئالمايمىز.

ئېھتىياجلىق سۈپ. لازىملىق، لازىم بولىدىغان: ئېھتىياجلىق مالىلار.// بۇ مالىلار بىزگە بەك ئېھتىياجلىق بولۇۋاتىدۇ.

ئېھرام ئى [ئە] <دىن> ① پىرامىدا. ② ھەجگە بېرىشتىن بۇرۇن مەلۇم ۋاقىت ئەتىر سېپىش، چاچ - ساقالىلىرىنى ئېلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشلاردىن ۋاز كېچىش ۋە مىسىر، ئىراق قاتارلىق مۇسۇلمان دۆلەتلىرى چېگرالىرىغا يەتكەندىن كېيىن ئاق كىيىمگە، تىكىلمىگەن ئاق ئەن رەختلەرگە ئورىلىش. ③ شۇنداق ئاق رەختنىڭ ئۆزى.

ئېھرامسىمان سۈپ. ئېھرامغا ئوخشاش، ئېھرام شەكىللىك: ئۇنىڭ قارىشچە كېسەلنىڭ كارىۋىتى ئاستىغا ئېھرامسىمان مودېلنى قويۇپ قويسا كېسەل تېز ساقىيىدىكەن.

ئېھسان ئى [ئە] بىراۋغا قىلغان ياخشىلىق، خەيرلىك ئىش، ھەدىيە: ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يېتىم - يېسىرلارغا ئىنئام ۋە ئېھسانلار قىلىپ ئالەمدىن ئۆتتى.

ئېئون ئى [ر<گىرىك] <گېئول> جاھان، ئالەم.

ئېؤالد ئى [ر<گىرىك] < فىز > ← **ئېؤالد سىپىراسى.**

ئېؤالد سىپىراسى < فىز > كىرىستالدىن ئېلاستىك چېچىلغان X نۇر دەستىلىرىنىڭ يۇنىلىشىنى ئانالىز قىلىدىغان گىرافىكا ئۇسۇلىدىن چىقىرىلغان سىپىرىك يۈز.

ئېۋەن ئى ① كەم جاي، كەمچىلىك؛ نۇقسان؛ ئەيىب: ئېۋەن قويماق. ئېۋەن تاپماق. * چىرايلىقنىڭمۇ بىر يېرىدە ئېۋىنى بولىدۇ. <ماشىن> ② دېتاللارنىڭ بەلگىلىمىدىن ئېشىپ كەتكەن ياكى بەلگىلىمىگە توغرا كەلمەيدىغان يېتەرسىز تەرىپى، قىسمى: ئېۋەن پەچىقى.

ئېۋەنسىز سۈپ. ئېۋىنى يوق، ئەيىبسىز: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئېۋەنسىز توپلىمى پارقىراپ تۇراتتى.

ئېۋەنلىك سۈپ. ئېۋىنى بار، ئەيىب-نۇقسانلىق: كىچىككىنە ئېۋەنلىك ئادەملەرنى ھەددىدىن زىيادە ئەيىبلەۋېرىش ياخشى ئادەت ئەمەس.

ئېۋفوربىيە ئى [ر<لات] <بوت← > **ئېۋفوربىيە چاتقىلى**.
ئېۋفوربىيە چاتقىلى <بوت> سۈتلۈكئوت ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال.
ئېۋفېمزم ئى [ر<لات] <ئەد> توغرىدىن-توغرا ئېيتىشقا بولمايدىغان ياكى بىۋاسىتە ئېيتىش بىئەپ، قولايسىز بولغان سۆزلەرنى سىلىقلاشتۇرۇپ ئېيتىش ياكى دېمەكچى بولغان سۆزنى ئەينەن ئېيتماي، شۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىش-ھەرىكەتلەرنى ئېيتىش ئارقىلىق دېمەكچى بولغان مەقسەتنى ئىپادىلەش. مەسىلەن، «تۇغماق» سۆزى ئورنىغا «يەڭگىمەك»، «كۆزى يورۇماق» دېگەندەك سۆزلەرنى، «ئۆلمەك» سۆزى ئورنىغا «ۋاپات بولماق، ئالەمدىن ئۆتمەك، تۇگەپ كەتمەك...» دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلەتكەنگە ئوخشاش.
ئېۋكالىپىت ئى [ر<گىرېك] <بوت> ← **ئېۋكالىپىت دەرىخى**.
ئېۋكالىپىت دەرىخى <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. غولى ئېگىز ھەم توز كېلىدۇ.
ئېۋگلېنا ئى [ر<لات] <زوئول> توختام سۈلارىدا ياشايدىغان بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋان. تېنى يېشىل، ئۇرچۇقسىمان، تېنىدە خلورووفىل ماددىسى بار. فوتوسىنتېز رولىغا ئىگە. ئالدى قىسمىدا قىزغۇچ كۆز توچكىسى ۋە بىر تال ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن كەلگەن قامچا تۈكى بولۇپ، ھەرىكەت ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ.
ئېۋگېنىكا ئى [ر<لات] <بىيول> ئەۋلادنىڭ ئىرسىيەتلىك خۇسۇسىيىتىگە تەسىر قىلىدىغان ھەر خىل ئۇسۇللارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.
ئېۋۇدىيە ئى [ر<لات] <بوت > ← **ئېۋۇدىيە دەرىخى**.
ئېۋۇدىيە دەرىخى <بوت> سوزاپ ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. مېۋىسى قورۇق مېۋە بولۇپ، كىچىك ھەم قىزىل كېلىدۇ ۋە دورا قىلىنىدۇ. قورساق ئاغرىقى، ئىچ سۇرۇش، ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىقى قاتارلىقلارنى داۋالاش ئۈنۈمى يۇقىرى.
ئېۋۇلىيوتسىيە ئى [ر<لات] <بىيول> ① شەيئىلەرنىڭ ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، تۆۋەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىككە قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش جەريانى. ② جانلىقلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى توغرىسىدىكى نەزەرىيە. ئاساس سالغۇچى كىشى ئەنگلىيەلىك بىيولوگىيە ئالىمى داروىن. ھازىرقى زامان بىيولوگىيە ئىلمى يەنە خىلمۇخىل دەلىل-ئىسپاتلارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئاساسلىق كۆز قارىشى — «ئەڭ دەسلەپكى جانلىقلار جانسىزلاردىن تەرەققىي قىلىپ كەلگەن. ھەر خىل جانلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەجدادى بىر، جانلىقلار تەدرىجىي تەرەققىيات جەريانىدا ئۆزگىرىش، ئىرسىيەت ۋە تەبىئىي تاللىنىش ئارقىلىق تۆۆەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىككە، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، تۇرلىرى ئاز بولۇشتىن كۆپ بولۇشقا قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلغان» دېگەندىن ئىبارەت.
ئېۋېنكى ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ خۇلۇمبۇرماك ناھىيەسى ۋە خېيلۇڭجياڭ ئۇلكىسىنىڭ نېخې ناھىيەسىگە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان.
ئېۋېنكېچە ① سۇپ. ئېۋېنكىلەرنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ئېۋېنكېچە ئۇسسۇل. ئېۋېنكېچە ئادەت. ئېۋېنكېچە كىيىم. ② ئى. ئېۋېنكې تىلى: ئۇ ئېۋېنكېچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ئېۋېنكې تىلىنى ئىشلىتىپ، ئېۋېنكې تىلىدا: ئۇلار ئېۋېنكېچە سۆزلىشىپ كەتتى.
ئېيتارلىق سۇپ. ئېيتىلىدىغان، ئېيتىدىغان، ئېيتىش كېرەك بولغان: — ئېيتارلىقمۇ يەنە باشقا گېپىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوردى ساقچى باشلىقى سەمەتتىن.
ئېيتايلۇق تىر. مەسىلەن، مىسالەن: ئەگەر باشقىچە بىر شارائىتتا بولۇپ قالغان بولسام، ئېيتايلۇق، سېنىڭ ئورنۇڭدا بولۇپ قالىدىغان بولسام، مەن بۇنچىلىك ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى تارتمايتتىم.
ئېيتقۇزماق «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇغداي نېنى ياخشى، ئېيتقۇزىدۇ ناخشى (ماقال).
ئېيتقۇسىز سۇپ. دەپ تۇگەتكىلى بولمايدىغان، ھەددىدىن تاشقىرى: ئۇلار تۇنۇگۇنكى ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ئېيتقۇسىز خۇشاللىققا چۆمگەنىدى.
ئېيتماق پ ① ئوي ـ پىكرىنى، مەقسىتىنى ئاغزاكى بايان قىلماق، گەپ قىلماق، دېمەك: ئاشىق ئايالىغا ئۆزىنىڭ كەلگەن يېرىنى ۋە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ② تەلەپپۇز قىلماق: بىرەر تىلنى يېڭى ئۆگەنگەندە ئۇنىڭ سۆزلىرىنى توغرا ئېيتىش كېرەك. ③ تەكلىپ قىلماق، چاقىرماق: تويغا ئېيتماق. چايغا ئېيتماق. نەزىرگە ئېيتماق. ④ بەزى ئىسىملار بىلەن كېلىپ ئۇنى پېئىللاشتۇرۇپ «يوللىماق، يەتكۈزمەك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سالام ئېيتماق. ئۆزرە ئېيتماق. گەپ ئېيتماق.
ئېيتقىنىڭ كەلسۇن «دېگىنىڭدەك بولسۇن» دېگەن مەندىكى ياخشى تىلەكنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: — ئىلھام، ئېيتقانلىرى كەلسۇن، — دېدى شامەخسۇت.
ئېيتماقچى رەۋ. دېمەكچى، دەپ ئۆتمەكچى، سۆزلىمەكچى: ئۇ ئاخىرى ئەھۋالنى شاھزادىگە ئېيتماقچى بولدى.
ئېيتىشماق ① «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەرىكىم ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئېيتىشتى. ② سەن-پەن دېيىشمەك، تاكالالاشماق، زىتلاشماق، قېرىشماق: ئۇ بىرھازا ئېيتىشىپ ئاران قوتۇلۇپ چىقىپ كەتتى.
ئېيتىششى ئى <ئەد> ① ئىككى ئادەم ياكى ئىككى گۇرۇپپا ئىنىڭ ناخشىچىلىرى ناخشا ئېيتىشتا بەسلىشىپ قارشى تەرەپنىڭ ناخشىسىغا ناخشا بىلەن جاۋاب قايتۇرىدىغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىر خىل شەكلى. ② ئىككى ئادەم ياكى ئىككى گۇرۇپپا ناخشىچىلار بىر-بىرىگە جاۋاب قايتۇرۇش شەكلىدە ئورۇنلىنىدىغان ناخشا.
ئېيتىلماق «ئېيتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تولەمۇ ياخشى ئىراق ۋە ھېسسىياتلىق ئېيتىلغان بۇ ناخشا ھەرقانداق ئادەمگە كۈچلۈك تەسىر قىلاتتى.
ئېينىشتېين ئى<فىز> مىلادىيە 1879 — 1955-يىللاردا ياشىغان فىزىكا ئالىمى، گېرمانىيەدە تۇغۇلغان. 1940-يىلى ئامېرىكا تەۋەلىكىگە ئۆتكەن.
ئېينىشتېين نىسپىلىك پرىنسىپى<فىز> تەبىئىي قانۇنلارنىڭ ھەر خىل پايدىلىنىش سىستېمىلىرىدىكى شەكىللىرىنىڭ ئوخشاش بولۇش پرىنسىپى.
ئېينىشتېينىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت.

Es (Einsteinium). گېلىي يادروسى ئارقىلىق ئۇران قاتارلىقلارنى بومبارداىمان قىلىپ ئېلىنىدۇ. رادىيوئاكتىپلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

ئېيىق ئى <زوئول> بىر تۇرلۇك سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. بېشى چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، تۆت ئايىغى توم ھەم قىسقا، پۇت ئالقىنى ئىنتايىن چوڭ كېلىدۇ. بارماقلىرى ئۇچىدا ئىلمەكلىك تىرناقلىرى بولىدۇ. دەرەخقە چىقالايدۇ. ئاساسەن ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، مېۋە-چېۋىلەرنىمۇ يەيدۇ. تۇرلىرى كۆپ بولۇپ، قوڭۇر ئېيىق، ئاق ئېيىق، قارا ئېيىق قاتارلىق تۇرلىرى كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئېيىقتاپان ئى [ئېيىق + تاپان] <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئۆسۈملۈك تۈپى زەھەرلىك بولۇپ، ئۇنى دورا قىلىشقا بولىدۇ.

ئېيىقئۈزۈمى ئى [ئېيىق + ئۈزۈم + ى] <بوت> ① كاكۇكگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. مېۋىسى قارامتۇل سۆسۈن، تاتلىق، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئېيىل ئى. ئېگەرنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلاغنىڭ تۆش ۋە قورساق قىسمىدىن تارتىلىدىغان باغ.

ئى I ئۈيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇز بىرىنچى ھەرپى ۋە شۇ ھەرپنىڭ نامى .

ئى II ئىم. «ھەي» سۆزىنىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىدە ئىپتىلىشى. قارشى تەرەپكە قارىتا چاقىرىق قىلىش، ئۇندەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ۋەزىر بىركۈنى پادىشاھقا: — ئى جاھانىنىڭ ئاپتىپى، ئۇلۇغ شاھىم! ھېلىقى دانىشمەننىڭ جانابلىرىنى كۆزگە ئىلماي قىلمۇاتقان ئەدەپسىزلىكلىرىگە چىداپ تۇرالمىدىم، — دەپتۇ.

ئىئانە ئى [ئە] ① بىرەر ئىش ياكى پائالىيەت ئۈچۈن بېرىلگەن ماددىي ياردەم: ئىئانە بەرمەك. ئىئانە قىلماق. ② ياردەم قىلىش، قوللاش مەقسىتىدە يىغىدىغان پۇل: ئۇ ئۇرۇمچىدە يۈز بېرىۋاتقان تراگېدىيەلەرنى كۆرۈپ، بۇ بەختسىزلەرگە ئىچى ئاغرىدى - دە، ئىئانىگە كىرىشتى.

ئىبادەت ئى [ئە] ① تەڭرىگە ئىتائەت قىلىش، تەڭرىنىڭ ئەمرىنى ئورۇنداش يۈزىسىدىن قىلىنىدىغان دىنىي مەجبۇرىيەت؛ مۇراسىم، نامار: ئىبادەت قىلماق. * ياشلىقتىكى ئىبادەت تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، قېرىغاندا قىلغان ئىبادەت قۇمغا مۆھۈر باسقاندەك (ماقال). * ئىنسانىنىڭ تېنى ساغلام بولمىسا، دىننىڭ ئىبادەتلىرىنمۇ قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىبادەتگاھ ئى [ئە + پ] ئىبادەت قىلىدىغان جاي، ئىبادەت قىلىدىغان ئۆي: ئىبراھىمنىڭ كىچىك خانىسى ھەم ياتاق، ھەم ئىبادەتگاھ ئىدى.

ئىبادەتخانا ئى [ئە + پ] <دىن> ھەرقايسى دىندىكى دىنىي مۇرىتلارنىڭ ئۆز تەڭرىسىگە سىغىنىپ دۇئا - تىلاۋەت، توۋا - ئىستىغپار ئېيتىدىغان جايى؛ ئىبادەتگاھ.

ئىبارە ئى [ئە] بىرەر ئۇقۇمنى بىلدۈرىدىغان بىر ياكى بىردىن ئارتۇق سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى، قىسقا جۈملە قاتارلىقلار: ئوبرازلىق ئىبارە. * مەسىلىنى ھەمىشە سىياسىي ئىبارىلەر بىلەن شەرھىلەشكە زورۇقماسلىقىمىز لازىم.

ئىبارەت تىر [ئە] چېقىش كېلىش قوشۇمچىسى «- دىن، - تىن» بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىملارنىڭ ئارقىسىغا تىركىلىپ كېلىپ، «تەشكىل تاپقان، تەركىب تاپقان، ئۆز ئىچىگە ئېلىنغان، بولغان؛ تۇزۇلگەن» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىبەرمەك پ. يېزىت. ئەۋەتمەك، يوللىماق: مېنى سېنىڭ ئالدىڭغا يولغا سالغان، مانا، ئۇنىڭ ساڭا ئىبەرگەن سوۋغىسى.

ئىبرانىي ئى [ئە] <ئىبرى> قەدىمكى يەھۇدىيلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبرەت ئى [ئە] كىشىلەر ئۆلگە ئېلىشقا بولمايدىغان، ساقلىنىش ئۈچۈن ساۋاق بولىدىغان ئىش - ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: ئىبرەت ئالماق. ئىبرەت قىلماق. * شەھەرلىككە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن چېرىكلىرى داۋۇت ئاخۇننى تاشقىرىقى بازارنىڭ شىمالىدىكى بىر چوڭ تېرەككە ئېسىپ قويدى.

ئىبرەتلەنمەك پ. ئىبرەت ئالماق: مەن ئۇ ئىشتىن ئىبرەتلەندىم.

ئىبرەتلىك سۈپ. ئىبرەت ئېلىشقا بولىدىغان، ئىبرەت قىلىدىغان؛ تەربىيەۋى ئەھمىيىتى بار، تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە: ئىبرەتلىك سۆزلەر. ئىبرەتلىك ئەسلىمە.

ئىبرەتنامە ئى. بىرەر مەسىلە ھەققىدە باشقىلارغا ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن يېزىپ قالدۇرغان خەت: كۆزۈم توغرىسىدىكى ۋەقە يېڭىنە بىلەن كۆزنىڭ ئېقىغا يازغۇدەك ئىبرەتنامىدۇر.

ئىبرىي [ئە] ئى <ئىبرى> → **ئىبرانىي**.

ئىبلىس ئى [ئە] ① دىنىي چۈشەنچىدە ئادەملەرنى يولدىن ئازدۇرىدىغان، يامان يولغا باشلايدىغان رەزىل مەخلۇق؛ شەيتان: «ئەنە شۇ كىشىمۇ مېنىڭ قىزلىق، ئۈيقۇسىز كېچىلىرىمنىڭ ئىبلىسى بولغانىدى؟» دەپ ئويلىدى رازىيە. ② كۆچمە. قەبىھ قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئىنتايىن ھىيلىگەر، مەلئۇن، لەنىتى، ساختىپەز (يامان ئادەم ھەققىدە): ئۇلار ھاراقنى بوتۇلكىسى بىلەنلا ئاغزىغا قۇيۇپ ئىچىۋېرىپ، مەست بولۇپ ئىبلىسقا ئوخشاپ قالدى.

ئىبلىسلىق ئى. شەيتانلىق، رەزىللىك؛ قەبىھلىك، ساختىپەزلىك: — شۇنداق، ئادەملەرنىڭ كاللىسىدىكى ئويىنى بىلمۇالىدىغان ئىبلىسلىقىمۇ بار، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىپادە ئى [ئە] ① كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ھاسىل بولغان ئوي - پىكىر، ۋەقە - ھادىسىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن بەلگە؛ ھالەت: ئىپادە قىلماق. ئىپادە بىلدۈرمەك. * ئۇنىڭ ئىپادىسى ياخشى. ② <مات> ئۆزئارا بىرەر باغلىنىشنى بىلدۈرىدىغان فورمۇلا؛ تەڭلىمە: تۆت ئەملىك ئىپادە. ئالگېبرالىق ئىپادە.

ئىپادىسىز ① سۈپ. ئىپادىسى يوق، ئىپادە بىلدۈرمىگەن: ئۇنىڭدىن باشقا، پۈتۈنلەي ئىپادىسىز، كۆلگىنى بىلەن كۆلمىگىنىنىڭ پەرقى يوق نۇرغۇن تەلەتلەرنىمۇ ئۇ دائىم مۇشۇ ئائىلىدە ئۇچرىتىپ تۇراتتى. ② رەۋ. ئىپادە بىلدۈرمىگەن ھالدا، مەقسەتسىز: ئالمىچى ماڭا ھېچ ئىپادىسىز قاراپ تۇراتتى.

ئىپادىلەش <ئەد> ئەدەبىي ئىجادىيەتتە قوللىنىدىغان ھەر خىل كونكرېت ئوبراز يارىتىش ئۇسۇللىرى، ئەدەبىياتتىكى ئىپادىلەش مۇنداق بىرقانچە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: 1) تىلنى قانداق قوللىنىپ بايان قىلىش ۋە تەسۋىرلەش؛ 2) ھېكايە سۆزىتىنى ۋە پېرسوناژلار ئوبرازىنى قانداق تەشكىللەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ 3) مۇبالىغە، ئوخشىتىش، كۆچەيتىش، ھەجۋىيلەشتۇرۇش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قانداق قوللىنىش قاتارلىقلار.

ئىپادىلەشمەك «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەخسۇت مۇھىتى ۋە ئابدۇخالىق ئۈيغۇرلار بىر - بىرىگە قارىشىپ كۈلۈمسىرەپ كۆچىلىكىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەنلىكىنى ئىپادىلەشتى.

ئىپادىلەنمەك ① «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن ھەم ئېچىنىش، ھەم نارازىلىق ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ② «ئىپادىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن قانداقتۇر بىر سوئال ئالامىتى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

ئىپادىلىك سۈپ. ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە، ئىپادىلەيدىغان: ئۇنىڭ شوخ، ئىپادىلىك كۆزلىرى قىزنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى.

ئىپادىلىمەك پ ① ئەكس ئەتتۈرمەك، بىلدۈرمەك: سېنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئىپادىلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. ② سۆز بىلەن بايان قىلماق، ئاڭلاتماق، تەبىر بەرمەك: قىز ئەنە شۇ كىتابلار ئارقىلىق ئۆز قەلبىنى يېگىتكە ئىپادىلەيتتى. ③ <مات> فورمۇلا ئارقىلىق تەبىر بەرمەك، بىلدۈرمەك، كۆرسەتمەك.

ئىپار ئى ① ئىپار كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن، بەزى كالىلار - نىڭ جىنسىي بېزىدىن ئېلىنىدىغان خۇش پۇراقلىق مادداۋ: ئىپارنىڭ شىپالىق رولى زور. ② شۇ مادداىنىڭ خۇشبۇي ھىدى، پۇرىقى: مۇزلار ئېرىپ، كېتىپ قار، يېتىپ كەلدى گۈلباھار. زەپ ياساندى تەبىئەت، چاچتى گۈللەر خۇش ئىپار. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىپار - ئەنبەر ئىپار ۋە ئەنبەر.

ئىپار - جەمبىل ئىپار ۋە زەپەر، ئۇمۇمەن خۇش پۇراق مادداىلار: بۇ ئىشلاردىن كېيىن شەھرىمان شاھ خىزمەتچىلىرىگە قاراپ، قەسرىنى ئىپار - جەمبىللەر بىلەن خۇشبۇي قىلىشنى، شەھەرنى ئوبدان زىننەتلەشنى بۇيرۇق قىپتۇ.

ئىپارچاشقان ئى [ئىپار + چاشقان] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. شەكلى كېيىككە ئوخشايدۇ، ئەمما سەل كىچىكرەك، مۇڭگۈزى يوق، ئالدى پۇتى قىسقا، ئارقا پۇتى ئۇزۇن، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. تۈكلىرى توق قوڭۇر ياكى كۈل رەڭگە مايىل قوڭۇر كېلىدۇ. ئەركەكىنىڭ قوزۇق چىشى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئېغىز سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ. كىندىكى بىلەن كۆپىيىش ئەزاسى ئوتتۇرىسىدا بەز خالتىسى بولۇپ، ئىپار ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئىپارگۈل ئى [ئىپار + گۈل] ① <بوت> مىرتا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. مەنزىرەئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكىنىڭ گۈلى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىپارلىق ① سۈپ. ئىپار پۇرايدىغان، ئىپار پۇرىقىغا ئىگە: سېنىڭ كۆكسۈڭدىكى گۈللۈك ياراشقان خالغا ئوخشايدۇ، تۇمەن گۈلنىڭ ئىپارلىق خۇش پۇراقسىمان گۈزەل ھېيتكا. ② ئى. ئىپار پۇرايدىغان يەر: ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرى چىمەنزارلىق، خۇش ھاۋالىق جۇلالىق ھەم ئىپارلىق. بىر يېنىدا ئېچىلسا رەيھانگۈلى، بىر يېنىدا ئېچىلار پىچانگۈلى.

ئىپپەت ئى [ئە] ① ئاياللارنىڭ جىنسىي پاكلىقى. ② ۋىجدانىي پاكلىق، نومۇس، ھايا: ئىپپىتىگە تەگمەك. * ساڭا بىر سۆز قىلاي، زېھنىڭنى ئۆلچەپ كۆر قىزىم تىللا، قېنى ئېيىت، قىز ئۇچۇن ئىپپەت مۇھىممۇ ياكى زەر تىللا؟ ③ قىز - ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىپپەتسىز سۈپ، ئىپپىتىنى ساقلىيالمىغان، نومۇسسىز: ناپاك: ئىپپەتسىز بىر قىز، مەيلى ئۇ تەڭداشسىز چىرايلىق، نازىنىن بولۇپ كەتسىمۇ، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ. چۈنكى، ھاياسىز، ئىپپەتسىز گۈزەللىكنىڭ بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

ئىپپەتلىك سۈپ. ئىپپىتىنى ساقلىغان، نومۇسلۇق؛ پاك: قىزلار ئۆزلىرىنىڭ ئىپپەتلىك ئىكەنلىكىدىن ئۇيىلاتتى، خوتۇنلار بولسا ئۆزلىرىنىڭ ۋاپادارلىقىنى يوشۇراتتى.

ئىپپەت - نومۇس ئىپپەت ۋە نومۇس: ئىپپەت - نومۇسنى ساقلىماق. ئىپپەت - نومۇسىغا تەگمەك.

ئىپپەت - نومۇسلۇق ئىپپەت ۋە نومۇسى بار، ئىپپەت - نومۇسنى يوقاتمىغان: ۋىجدانلىق ئىاللار ھەر ئىشتا سەۋرلىك، چىداملىق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغۇچى ئىپپەت - نومۇسلۇق، قەلبى، كۆڭلى ساپ بولىدۇ.

ئىپتار ئى [ئە] <دىن> روزا كۈنلىرى شام پەيتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئېغىز ئېچىش ئىشى: ئىپتار ۋاقتى. ئىپتار قىلماق. *ئەپەندىم روزىنىڭ ھېسابىدىن ئاداشماسلىق ئۈچۈن ھەر كۈنى ئىپتار - دىن كېيىن خالتىغا بىر تاش سېلىپ قويىدىكەن.

ئىپتارچى ئى. ئىپتار قىلغۇچى كىشى.

ئىپتارلىق ئى. ئىپتار ۋاقتىدا يېيىشكە تەييارلانغان ئاش - تاماق، يېمەكلىك: ئىپتارلىق تاپماق. ئىپتارلىق يېمەك.

ئىپتىخار ئى [ئە] ① شان - شەرەپ كەلتۈرىدىغان، پەخرلەنسە بولىدىغان ئىش، بىركىم ياكى نەرسە: ئۇ ۋەتىنىمىزنىڭ ئىپتىخارى. ② شان - شەرەپ ھېسسىسى، پەخىر؛ پەخرلىنىش: مېنىڭ شۇ تاپتا ئوسمان مۇئەللىمگە بولغان ھۆرمەت، ئىپتىخارىم يالقۇنجايتتى.

ئىپتىخارلاندۇرماق «ئىپتىخارلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيىتى: ئۇنىڭ ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى ئۇتۇقلىرى ئۇنى ئۆزىگە ئىپتىخارلاندۇرىدۇ.

رىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ھەربىر خۇلاسىسى بىزنى ئادەمدە شۇ قەدەر تولۇپ تاشقان زېھنىي كۈچنىڭ بولغانلىقى بىلەن ئىپتىخارلاندۇرىدۇ.

ئىپتىخارلانماق پ. ئىپتىخارلىق ھېس قىلماق، پەخىر-لەنمەك: ئۇ كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ، ئۆزىنىڭ مۇنچىۋالا ياخشى ئوغلىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىپتىخارلاندى.

ئىپتىخارلىق ① سۈپ. ئىپتىخارلانسا ئەرزىيدىغان، ئىپتى-خارلانسا بولىدىغان، ئىپتىخار ئىپادىلەنگەن، پەخىرلىك: مەن چەكسىز ئىپتىخارلىق ھېسسىياتىم بىلەن قولۇمغا قەلەم ئېلىپ، ئالدى بىلەن مۇنۇ شېئىرنى يېزىپ چىقتىم. ② ئى. ئىپتىخارلىنىش، پەخىرلىنىش: مەن بۇ ئىشتىن ئېيتىپ تۇگەتكۈسز ھاياجانغا، ئىپتىخارلىققا چۆمدۈم.

ئىپتىدا رەۋ [ئە] دەسلەپ، ئاۋۋال: ئىپتىخارلىق تۈيغۇدىن مەڭزىمدە شادلىق تامچە ياش، ئەل باھارى سەن بىلەن تارىختا بولغاچ ئىپتىدا. // ئىپتىدائى باشلايمىز، شېھىدانە خوتەندىن. باتۇرلارنى ئۆستۇرگەن، شان-شەۋكەتلىك ۋەتەندىن.

ئىپتىدائىي سۈپ [ئە] ① ئەڭ دەسلەپتىكى، ئەڭ يىراق قەدىمكى زاماندىكى، دەسلەپكى، باشلانغۇچ: ئىپتىدائىي دەۋر. ئىپتىدائىي مەكتەپ. ② ئەڭ ئاددىي، سادىدا، يۈزەكى: بۇ خىل ئىپتىدائىي ھېسسىيات ھەممىلا كىشىدە بولىدۇ.

ئىپتىدائىي جامائە <پەلس> ئىنسانىيەت جەمئىيىتى تارى-خىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلات. نەچچە يۈز مىڭ يىلغا سوزۇلغان. ئۇ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى ۋە ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىدىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىپتىدائىي جەمئىيەت <پەلس> ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ دەسلەپكى جەمئىيەت. ئۇ ئىپتىدائىي توپ (گۇرۇپپا) لارنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن باشلاپ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى، ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئىپتىدائىي جامائە پارچىلانغانغا قەدەر داۋام قىلغان. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۆۋەن ھالەتتە بولۇپ، ئىشلەپچى-قىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولغان. كىشى-لەر بىرلىكتە ئىشلەپ، بىرلىكتە ئىستېمال قىلغان، ئېكسپىلاتاتسىيە، سىنىپ بولمىغان. كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى قۇلدارلىق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

ئىپتىدائىيلىق ئى. ئىپتىدائىي تۇس - خۇسۇسىيەتكە ئىگە-لىك، شۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇش: ئۇلارنىڭ نەغمىلىرىدە بىر خىل ئىپتىدائىيلىق چېقىپ تۇرماقتا.

ئىپتىرا ئى [ئە] يېزىت. تۆھمەت، بوھتان، قارا، بالا: مۇسۇل-مانلارنىڭ دىلىغا ئىتتىپاق ئورنىغا نىپاق، ئادالەت ئورنىغا زۇلۇم، مۇھەببەت ئورنىغا ئاداۋەت، غەيرەت ئورنىغا ئاتالەت، مۇرۇۋۋەت ئورنىغا غەزەپ، ساخاۋەت ئورنىغا بېخىللىق، تەۋازۇ ئورنىغا كىبىر، ساداقەت ئورنىغا ئىپتىرا، شەپقەت ئورنىغا ھەسەت... يەرلەشتى.

ئىپچەك ئى. دىيال. چۇلۇۋۇر.

ئىپىرىت ئى [ر] <خىم> ← **ئىپىرت گازى.**

ئىپىرت گازى <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. رەڭسىز، مايسىمان سۇيۇقلۇق. قىچا ئۇرۇقى ۋە سامساق تەمىگە ئىگە. ئىنتايىن زەھەرلىك، تېرىنى كۆيدۈرىدۇ. ئىلگىرىكى ئۇرۇشلاردا زەھەرلىك گاز ئورنىدا ئىشلىتىلگەن.

ئىپلاس [ئە] ① سۈپ. پاك ئەمەس، پاسكىنا: ئىپلاس نەرسە. ② سۈپ. كۆچمە. ھەرقانداق بىر ئىشقا توغرا نىيەتتە بولماي-دىغان؛ رەزىل، قارا نىيەت، پەس، شەرمەندە؛ قەبىھ: ئىپلاس كىشى. * مەن سىلەرنىڭ بۇنچە ئىپلاس ئادەملەر ئىكەنلىكىڭلەرنى بىلمەي-تتىمەن. ③ ئى. شۇنداق ئادەم ياكى نەرسە: بۇ ئىپلاس تۇرمىدىن قاچقا-نىكەن.

ئىپلاسلارچە رەۋ. ئىپلاسلارغا خاس، ئىپلاسلارغا ئوخشاش: ئىپلاسلارچە ئىش قىلماق.

ئىپلاسچىلىق ئى. ئىپلاسلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئىپلاسلىق: بۇ نېمىدېگەن ئىپلاسچىلىق - ھە!

ئىپلاسلاشماق پ ① ئىپلاس ھالەتكە كەلمەك، مەينەت بولماق، پاسكىنا بولماق: يوللار بارغانسېرى ئىپلاسلىشىپ كەتتى. كۆچمە. پەسكەشلەرچە ئىش قىلىدىغان بولۇپ قالماق، رەزىل، پەسكەش بولۇپ قالماق، رەزىللەشمەك: ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ ئىپلاسلىشىپ كەتتى.

ئىپلاسلىق ئى. رەزىللىك، پەسكەشلىك؛ مەينەت، پاسكە-نىلىق، بىزەپلىك: ئۇ كۆڭۈلنى ئايلاندۇرىدىغان ئىپلاسلىق ئىچىگە چۈشتى.

ئىپومېيە ئى [ر<لات] <بوت> يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يۇمران غول، يوپۇرماقلە-رىنى كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ.

ئىت ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. خىللىرى كۆپ. پۇراش ۋە ئاڭلاش سېزىمى ئۆتكۈر كېلىدۇ. تۈكلىرى ھەرخىل رەڭلەردە بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئۆي ھايۋىنى ھېسابلى-نىپ، كۆندۇرۇش ئارقىلىق ئۆي بېقىش، ئوۋچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا ئىشلەتكىلى ياكى ھەربىي، قانۇن ئىشلىرىغا ياردەملەشتۇرگىلى بولىدۇ. ② <ئاستر> ئون ئىككى مۆچەل-نىڭ ئون بىرىنچىسى، يەنى مۆچەل يىل ھېسابىدىكى ئون بىرىنچى يىل: ئىت يىلى.

ئىت بورسۇق <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۈكلىرى كۇل رەڭ، قورسىقى ۋە تۆت پۇتى قارا كېلىدۇ. بېشىدا توغرا-سىغا كەتكەن ئۇچ تال يولى بولىدۇ. پۇتلىرىدا ئۇزۇن ھەم ئۆتكۈر كەلگەن تىرناقلىرى بولۇپ، توپا كولاشقا ماھىر كېلە-دۇ. ئادەتتە تاغ - دالىلاردا ئۇۋا كولاپ ماكان تۇتىدۇ، كېچىسى ھەركەت قىلىدۇ. مايلىرىدىن چەككىلەپ ئېلىنغان ياغ بىلەن كۆيۈك يارىسىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

ئىت پوق يېمەستە ئورنىدىن تۇرۇپ تېخى ھېچقانداق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلمىغان چاغدا، قاق سەھەردە، ناھايىتى ئەتە-گەندە: — بىركىم سېغىنىپ قالغانىدەك ئىت پوق يېمەستە بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوردى ھېكىم نۇر.

ئىت خۇي ← **ئىت مىجەز:** ئىت خۇيى ئادەم.

ئىت مۇرۇن <بوت> ← **ئازغان.**

ئىت مىجەز مىجەزى ئىتتەك، كىشىگە ئاسانلا ئاچچىقلىنە-دىغان، ئاسان سوقۇشۇپ قالىدىغان، يۈز-خاتىر قىلمايدىغان: ئىت مىجەز ئادەم. ئىت مىجەز ئايال.

ئىتنىڭ بالىسى «ئادەم ئەمەس، ھايۋان» دېگەن مەنىدىكى تىل - ھاقارەت سۆزى: بۇ ئىتنىڭ بالىسىنى ماڭا تاپشۇرۇڭلار، قانداق

قىلىشنى ئۆزۈم بىلمەن.

ئىتنىڭ قۇرتىدەك ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى جىق، مىڭ - مىڭ : بۇگۈن يەكشەنبە بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ــ قانداق، بازارغا كىشىلەر ئىتنىڭ قۇرتىدەك يامراپ كەتكەنىدى.

ئىتنىڭ كۈنى خار - زار تۇرمۇش، ئاچ - توق ھايات، ئىنتايىن خارلىق: بىزنىڭ كۈنىمىز ئىتنىڭ كۈنى دېسىلە، ئىتنىڭ كۈنى.

ئىت ئۈڭسى تۇرخۇنىنىڭ كاڭ بىلەن تۇتاشقان قىسمىنىڭ ئۈدۈلىغا ئىسىنى راۋان ماڭدۇرۇش ئۈچۈن ئويۇلغان ئورەكچە.

ئىت ئېيىقى <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى ناھايىتى چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، پۇت ئالقىنى چوڭ، پەنجىلىرىدە ئىلمىكى ۋە مەيدىسىدە ھىلال ئاي شەكىللىك ئاق ئالىسى بولىدۇ، قالغان قىسمى قارا كېلىدۇ، سۇ ئۆزەلەيدۇ ۋە دەرەخكە چىقالايدۇ. گۆشى، ئۆتى ۋە يېغى دورا قىلىنىدۇ. ئالقىنى بولسا قىممەتلىك يېمەكلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئىت ياتقۇ دىيال. ئىت ئۇۋىسى.

ئىت يالقى «خار، پەس، پەسكەش» دېگەن مەنىلەردىكى تىل - ھاقارەت سۆزى: ئۆزۈڭمۇ، ئېرىڭمۇ كېسەل كۆرپىسى، ئىت يالقى.

ئىت يالقىنى يالماق ئىتنىڭ ئورنىدا كۈن كەچۈرمەك، خار - زارلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەك: ــ يوقال بەزگەك، ئىت يالقىنى يالاپ كۈن ئالىدىغان بەدرەك، ــ دېدى زەۋقى.

ئىت يىلدىن ئېشەك يىلىغچە ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت جەريانىدا: مەن كۆچۈم ھالال، ئۆزۈم ھارام ئادەم مەن، ئېشەكتەك ئىشلەيمەن، ئەمما ئىت يىلدىن ئېشەك يىلىغچە بەش موچەنلىك پۇل كۆرۈپ باقمىدىم، دەپ زارلاندى ئۇ.

ئىتائەت ئى [ئە] بىراۋنىڭ دېگىنىنى ئاڭلاش، بۇيرۇغىنىنى قىلىش، ئەمرىنى ئورۇنلاش؛ بويسۇنۇش: ئىتائەت قىلماق. * ــ ھە، چۈشەندىم، ــ دەپ كۆكۈيۇن ھەيۋەتلىك بىر ئىتائەت بىلەن جاۋاب بەردى، ــ ئەيىب سىزدە ئەمەس.

ئىتائەتچان سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان، ئىتائەتكار: شۇ كۈنلەردە قۇناخۇنىنىڭ نەزىرىدە پۈتۈن ئەزالار گويا ئىتائەتچان چاكار، ئۆزى گويا سەلتەنەتلىك شاھ بولۇپ قالغانىدى.

ئىتائەتچانلىق ئى. كۆچلۈك ئىتائەت قىلىش، بويسۇنۇش خاراكتېرى، خۇسۇسىيىتى: ئىتائەتچانلىق بىلەن ئىش قىلماق. * ھېكىم «بېشىم بىلەن» دەپ ئىتائەتچانلىق بىلدۇرۇپ، شاھنىڭ ئالدىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئىتائەتسىز سۈپ. ئىتائەت قىلمايدىغان، بويسۇنمايدىغان: ئىتائەتسىز ئادەم. ئىتائەتسىز بالا. * ئۇ بولسا سىنېپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئىتائەتسىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى.

ئىتائەتسىزلىك ئى. ئىتائەت قىلماسلىق، بويسۇنماسلىق: ئۇنىڭ بۇ سۆيۈملۈك ئېتى ئۇنىڭغا ھېچقاچان مۇنداق ئىتائەتسىزلىك قىلىپ باقمىغانىدى.

ئىتائەتكار ئى [ئە + پ] بىركىمگە ئىتائەت قىلغۇچى، بويسۇنغۇچى كىشى: مەن بۇ ئىشتا ئەنە شۇ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغۇچى ئىتائەتكارمەن، دەپتۇ ئۇ.

ئىتائەتكارانە رەۋ. ئىتائەتكارلىق بىلەن، ئىتائەت قىلىپ، بويسۇنۇپ.

ئىتائەتكارلىق ئى. بويسۇنۇش، ئىتائەت قىلىش: شۇ چاغدا مەن ئىتائەتكارلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆيدىن سىرتقا چىقىپ كەتتىم.

ئىتائەتلىك سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان: ئىتائەتلىك بالا. * ئۇ مېھرىبان، ياخشى، ئىتائەتلىك بىر ئادەم ئىدى.

ئىتائەتمەن سۈپ. ئىتائەت قىلىدىغان، ئىتائەتلىك، ئىتائەتچان: قارىسام ئۇ ئاۋۇالقى مۇلايىم، سادىدا، ئىتائەتمەن تۇردى ئاكامغا ھېچلا ئوخشىمايتتى.

ئىتائەتمەنلەرچە رەۋ. ئىتائەتمەن كىشىلەرگە خاس، ئىتائەتمەن كىشىلەرگە ئوخشاش: شەمەر ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، ئىتائەتمەنلەرچە تەلەپپۇزدا ئاستاغىنا جاۋاب بەردى.

ئىتائەتمەنلىك ئى. ئىتائەتچانلىق، بويسۇنۇش: ئۇ چىرايىدىن مۇلايىملىق، ئېرىگە بولغان ئىتائەتمەنلىك تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان سادىدا بىر ئايال ئىدى.

ئىتاچى ئى. دىيال. ئىت تالاشتۇرغۇچى كىشى، ئىتۇاز.

ئىتالغۇ ئى [ئىت + ئال + غۇ] <زوئول>لاچىنسىمانلار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل يىرتقۇچ قۇش.

ئىتالىيان ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئىتالىيەنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا شۇۋىتسارىيە دىمۇ ياشايدۇ.

ئىتالىيانچە ① سۈپ. ئىتالىيانلارغا، ئىتالىيان خەلقىگە، ئىتالىيان تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ ئىتالىيان خەلقىگە خاس: ئىتالىيانچە ئۇسسۇل. ئىتالىيانچە كىيىم. ② ئى. ئىتالىيان تىلى ۋە يېزىقى: ئىتالىيانچىنى نەدە ئۆگىنىپتىكەن؟ ③ رەۋ. ئىتالىيان تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىتالىيان تىلىدا: ئىتالىيانچە سۆزلىمەك.

ئىتپەرەس سۈپ. ئىت دېسە جېنىنى بېرىدىغان، ئىت بېقىشقا، ئىت تالاشتۇرۇشقا بېرىلىپ كەتكەن، ئىتقا ئامراق: چى بەگلىكىدە ئىتپەرەس بىر ئادەم بار ئىكەن.

ئىتپەرەسلىك ئى. ئىت بېقىشقا، ئىت تالاشتۇرۇشقا ئامراقلىق: ھازىر جەمئىيىتىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئارىسىدا ئىتپەرەسلىك كېسىلى ئەۋج ئېلىپ كەتتى.

ئىتتەرتمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازگالغا چۈشۈپ كەتكەن ماشىنامنى يولدىن ئۆتۈۋاتقانلارغا مىڭنى يالۋۇرۇپ يۈرۈپ، ئاران دېگەندە ئىتتەرتىپ چىقارغۇزۇۋالدىم.

ئىتتەرمەك پ ① بىرەر نەرسىنى مەلۇم كۈچ بىلەن ئەسلىدىكى ئورنىدىن مەلۇم يۆنىلىشكە قارىتىپ سۈرمەك، يۆتكىمەك ياكى سۈرۈش، يۆتكەش ئۈچۈن كۈچەنمەك: ئىشكنى ئىتتەرمەك. ھارۋا ئىتتەرمەك. * ئىتتەرىپ بەرگەننى ئىت يېمەس (ماقال). ② كۆچمە. ئارتماق، دۆڭگىمەك: جاۋابكارلىقنى باشقىلارغا ئىتتەرمەك.

ئىتتىربىي ئى [ر<خىم] <لات> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Y(Yttrium). قارامتۇل كۈل رەڭ پاراشوك ھالەتتىكى مادىدا. ئادەتتە قېتىشما ۋە ئالاھىدە ئەينەكلەرنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىتتېربىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Yb(Ytterbium). ئالاھىدە قېتىشمىلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىتتىپاق [ئە] ① ئى. گۇرۇپپا، جەمئىيەت، سىنىپ ياكى مىللەت، دۆلەتلەرنىڭ بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تۈزگەن بىرلەشمىسى؛ بىرلەشمە، ئۇيۇشما: ئىتتىپاق تۈزمەك. ② سۈپ. ئىناق، يېقىن، قويۇق: ئىتتىپاق ئائىلە. ئىتتىپاق ئۇرۇق-

تۇغقانلار.

ئىتتىپاق تۈزمىگەن دۆلەتلەر <ت ئىش> مۇستەقىل ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇپ، تىنچ بىتەرەپ تۇرۇش ۋە چوڭ دۆلەتلەر بىلەن ئىتتىپاق تۈزمەسلىك سىياسىتىنى يولغا قويغان دۆلەتلەر.

ئىتتىپاقچى ئى ① ئۇيۇشۇش، بىرلىشىش كۈچىگە ئىگە كىشىلەر توپى ياكى خەلق، ئۇيۇشچانلىققا ئىگە كۈچ: پرولېتارىيات بولسا يەنە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىدىن ئىبارەت مۇشۇنداق شۇبھىسىز ئۇلۇغ ۋە مۇھىم بىر ئىتتىپاقچىغا ئىگە. ② ئۆزئارا ئىتتىپاق تۈزگەن گۇرۇھ ياكى دۆلەتلەر، ئىتتىپاقداش: مانا، كۆك دېڭىز ئۈستىدە نەچچە مىڭلىغان ئىتتىپاقچىلار ئايروپىلانلىرى ئۇچۇپ يۈرىدۇ.

ئىتتىپاقداش ① ئى. ئۆزئارا ئىتتىپاق تۈزۈپ ياكى ئىتتىپاققا كىرىپ بىللە ھەرىكەت قىلغۇچى، ھەمكارلىشىپ پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچى گۇرۇھلار ياكى دۆلەتلەر: ئالتىنچى قېتىملىق فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاققا قاتناشقان دۆلەتلەرنىڭ ئىتتىپاقداشلار ئارمىيەسى 1814 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى پارىژغا كىرگەن. ② سۈپ. بىر ئىتتىپاققا، بىر بىرلەشمىگە كىرگەن: ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر.

ئىتتىپاقداشلىق ئى. بىر ئىتتىپاققا، بىر بىرلەشمىگە ئەزا بولۇش مۇناسىۋىتى: بۇ دۆلەتتە، ئىتتىپاقداشلىق تۈزۈمىدىن ئىبارەت دۆلەت تۈزۈلمىسى شەكلى قوللىنىلدى.

ئىتتىپاقسىز سۈپ. ئىتتىپاقلاشمىغان، ئىناق ئەمەس: ئىتتىپاقسىز ئادەملەر. * بىر مىللەت خەلقى ئىتتىپاقسىز بولسا، بۇنداق مىللەت مەڭگۈ راۋاج تاپالمايدۇ.

ئىتتىپاقسىزلىق ئى. ئىتتىپاق، ئىناق بولمىغان ئەھۋال؛ ئىناقسىز ھالەت، ئىناقسىزلىق: ئىتتىپاقسىزلىقنى تۈگەتمەك. * ئۆزئارا زىددىيەت ۋە ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىشىمىز لازىم.

ئىتتىپاقلاشتۇرماق «ئىتتىپاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرماق. مىللەتنى ئىتتىپاقلاشتۇرماق. * ئۇ شاھلىق تەختىگە چىققاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئاۋام خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش يولىنى ئىزدەپتۇ.

ئىتتىپاقلاشتۇرۇلماق «ئىتتىپاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەرقايسى گۇرۇھلار ئىتتىپاقلاشتۇرۇلۇپ، ۋەتەن ئۇچۇن كۈرەش قىلىدىغان كۈچ ھاسىل قىلىندى.

ئىتتىپاقلاشماق پ. ئىتتىپاق، ئىناق بولغان ھالەتكە كەلمەك؛ ئىتتىپاق بولماق، بىرلەشمەك، ئۇيۇشماق: شۇندىن كېيىن ئۇلار بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىتتىپاقلاشتى.

ئىتتىپاقلىق ئى. ئۆزئارا ئىشىنىش ۋە ھۆرمەتلەش ئاساسىدا ئورنىتىلغان مۇناسىۋەت، يېقىنچىلىق: ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق.

ئىتتىمەك «ئىتتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆيدىكى پىچاق، قىڭراقلارنى يېڭىدىن چاقلاپ ناھايىتى ئىتتىرىۋەتتى.

ئىتتىرەتمەك «ئىتتىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىتتىرىشمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چوش كۆرۈپتىمەن، چوشۇمدە ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرە كىرىۋالغان چوڭ قوتاندىكى قوي پادىسىدەك بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغان بىئەقىل تۇتقۇنلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشۇاتقۇدەك.

ئىتتىرىلمەك «ئىتتەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا ئىشىك ئىتتىرىلدى، مەنسۇر ئىلغۇچىنى ئاچتى.

ئىتتىك سۈپ ① ئىش ـ ھەرىكىتى، سۈرئىتى تېز، چاققان: قولى ئىتتىك. ئىتتىك كەلمەك. ② كەسكىن، جىددىي: ئەكبەر شۇجىنى سالماق دەپ ئاڭلىۋىدىم. ئىتتىك دەمدۇ، قانداق؟ ③ تېز سېتىلىدىغان، بازىرى بار، بېسىلىپ قالمايدىغان: ئەمدى بىز باھاسى مۇۋاپىق، بازىرى ئىتتىك مەھسۇلاتلاردىن يۆتكەپ كەلدۇق. ④ كۆچمە. كېسىدىغان، كېسەلەيدىغان، ئۆتىدىغان: ئىتتىك ئورغاق. ئىتتىك پىچاق.

ئىتتىكلەتمەك «ئىتتىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ يولدا كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۇنى ئىتتىكلەتتىم.

ئىتتىكلەشمەك «ئىتتىكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ يۈرۈشى بارغانسېرى ئىتتىكلەشتى.

ئىتتىكلىك ئى ① تېزلىك، چاققانلىق: ئۇنىڭ مېڭىشىنىڭ ئىتتىكلىكىنى قارا. ② كەسكىنلىك؛ ئالدىراڭغۇلۇق: ــ قوغلاش كېرەك! ــ دېدى بىر ياش ئىتتىكلىك قىلىپ. ③ ئۆتكۈرلۈك، تىغى كۈچلۈكلۈك: پىچاقنىڭ ئىتتىكلىكى.

ئىتتىكلىمەك پ ① ئىتتىك، تېز ھەرىكەت قىلماق؛ تېزلەشمەك: سۇ بارغانچە ئىتتىكلەپ ئوقەتمەك تېز ئاقاتتى. ② كەسكىنلەشمەك، جىددىيلەشمەك: جەدەل كۆپەيگەنسېرى، مېنىڭ ئەزەلدىنلا تەرسا مىجەزىم خوددى چاقلىغان پىچاقتەك ئىتتىكلەپ كەتتى. ③ تېز سېتىلىدىغان بولماق، بازىرى چىقماق: بىر ئاي بۇرۇن بازار يوق ئىدى، ھازىر مالنىڭ سېتىلىشى بىرئاز ئىتتىكلىدى. ④ ئۆتكۈرلەشمەك: پىچاقنى بىلىسەم ئىتتىكلىدى.

ئىتتىمەك پ. كېسىلەيدىغان بولماق، ئۆتىدىغان بولماق، ئۆتكۈرلەشمەك، ئىتتىكلىمەك: ئۇستىرا ئىتتىمەك.* چاقچىنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ ئۆيدىكى پىچاق، قىڭراق قاتارلىقلارنى ئىتتىتىپ كېلىش ئۈچۈن بازارغا چىقتىم.

ئىتچۇنى ئى [ئىت + چۈن + ى] بىرخىل ھاشارات. تېنى سەل يېپىسى، قوڭۇر سېرىق رەڭدە، بىر جۈپ قانىتى بار. ئېغىز ئاپپاراتى ئۆچلۈق، ئىت قېنىنى شورايدۇ.

ئىتسىيگەمك ئى [ئىت + سىي + گەمك] <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق يېرىم چاتقال. غولى تىك، تۈۋىدىن شاخلىنىدۇ. شاخلىرى بوغۇملۇق بولۇپ گۈشلىشىدۇ، رەڭگى يېشىل. يوپۇرماقلىرى يىگىلەپ تەڭگىچە يوپۇرماققا ئايلانغان. يوپۇرماق قولتۇقىدا قارا تۈكلىرى بولىدۇ. شورتاك جايلاردا ئۆسىدۇ، زەھەرلىك. ئادەتتە قۇرت ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

ئىتلىق ئى. ئىتلارغا خاس خۇسۇسىيەت، قىلىق، ئىش: ئىت ئىتلىقىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنماس (ماقال). * بۆرە قېرىسا، ئىتلىقى بار (ماقال).

ئىت ـ مۇشۇك ئىت ۋە مۇشۇك: بىر ئادەمگە ئامەت كەلسە، ئۇنىڭ ئىت ـ مۇشۇكلىرىمۇ ئەتلىنىپتۇ (ماقال).

ئىت ـ مۇشۇك بولماق قولى بولماق، خار كۆرۈلمەك: ــ بىر چاغلاردا ئىت ـ مۇشۇكۇك بولاي دەپ، كەينىمگە كىرىۋالغان، مانا ئەمدى، ــ دېدى ئۇ سۆزىنى باشلاپ.

ئىتوت ئى [ر] <تىيا> كىچىك تېپىتكى تىياتىر شەكلى.

ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ۋەقەلىكلەر ئاددىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىلىدۇ. ئادەتتە تىياتىرنىڭ ئورۇنلاش سەنئىتىنى دەسلەپ ئۆگەنگۈچىلەر ئالدى بىلەن ئىتوتتىن باشلايدۇ.

ئىتئۇزۇمى ئى. [ئىت + ئۇزۇم + ئى] <بوت>① چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئېللىپىس شەكىللىك، ساپىقى بار، گۈلى ئاق، مېۋىسى شىرنىلىك، پىشقاندا قارىيىدۇ. ئادەتتە ئۇنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، يالۇغ ياندۇرۇش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئىت ـ ئېشەك ئىت ۋە ئېشەك: ئىت ـ ئېشەكتىنمۇ خار.

ئىتىملىق ئى. دېيال. يارامليق.

ئىتياقمىقى ئى [ئىنت + ياڭاق + ى] <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، تۇخۇم شەكىلىدە. گۈلى ئاق، گۈل تاجى سۇناي شەكىللىك. مېۋىسى غوزىلىق مېۋە بولۇپ، سىرتقى پوستىدا نۇرغۇن تىكەنى بار. پۇتۇن تۇپى زەھەرلىك. گۈلى، يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقى نارکوز خاراکتېرلىك يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە ئاغرىق توختاتقۇچى دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئىجابەت ئى [ئە] رۇخسەت، ئەمەلگە ئېشىش، تەستىق، قوبۇل، ئىجازەت: ئىجابەت بولماق. ئىجابەت قىلماق. * غەرىبنىڭ تەلىپى ئىجابەت (ماقال). * دۇنيادا ئېزىلگۈچىلەرنىڭ ئاھىدىن ئۆتكۈر نەرسە يوقتۇر، ئېزىلگۈچىنىڭ دۇئاسى ئىجابەتكە يېقىندۇر، ئۇنىڭدىن قورقماق ۋە ھەزەر قىلماق لازىم.

ئىجابەتلىك سۈپ. ئىجابەت قىلىنغان ياكى قىلىنىدىغان، قوبۇل كۆرۈلىدىغان، ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان: ـــ ئۆزلىرىنىڭ ئىجابەتلىك تەدبىرلىرى بىلەن مەزكۇر يىلان ـ چايانلارنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇپ، تىنچلاندۇرغان بولسىلا، ـــ دېدى ئۇ موللامغا.

ئىجابىي سۈپ [ئە] ① قوبۇل قىلىنغانلىقىنى، ماقۇل تېپىلغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان: ئىجابىي باھا. ئىجابىي پىكىر. ئىجابىي مۇناسىۋەت. ② ماقۇللايدىغان، ياقلايدىغان؛ ماقۇللاشقا، ياقلاشقا، ماختاشقا سازاۋەر بولغان؛ ياخشى؛ پايدىلىق: ئىجابىي تەسىر. // ئىجابىي قارىماق. ③ ياخشى خىسلەت، پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان؛ ئۈلگىلىك: ئىجابىي ئوبراز. ئىجابىي پېرسوناژ. ئىجابىي قەھرىمان.

ئىجابىيلىق ئى. ئىجابىي، ئىلغارخۇسۇسىيەت، ئىلغارلىق: ھەرقانداق مەسىلىنى تەھلىل قىلغىنىمىزدا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئىجابىيلىقى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشىمىز لازىم.

ئىجاد ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنى يېڭىدىن يارىتىش، بارلىققا كەلتۈرۈش: ئىجاد قىلماق. ② بەدئىي، ئىلمىي ئەسەر ياكى ماددىي بايلىق يارىتىش، يارىتىلغان يېڭىلىق؛ بايلىق، ئىجادىيەت: ئۇ خەلقنىڭ ئىجادى.

ئىجادچان سۈپ. ئىجاد قىلىش روھىغا باي، ئىجاد قىلىش روھىغا ئىگە؛ ئىجاد قىلىشقا ماھىر: ئىجادچان سەنئەتكار. * مەرھۇم ھېكىم ھەسەن ئىجادچان مۇزىكانت بولۇپ، خەلقىمىز قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغانىدى.

ئىجادچانلىق ئى. مول ئىجاد قىلىش، يارىتىش روھى، ئىجاد قىلىش روھى كۈچلۈكلۈك: ئۇ ئىجادچانلىقىغا باي تالانت ئىگىسىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ھەممە بىلىملەردىن خەۋەردار بىلىملىك ئەرباب ئىدى.

ئىجادچى ئى. ئىجادكار، ئىجاد قىلغۇچى ئادەم: مەن بۇ غەزەل-نىڭ ئىجادچىسىنى تونۇيمەن.

ئىجادكار ئى [ئە + پ] ئىجاد قىلغۇچى ئادەم، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، ئىجادچى، ئىجادىيەتچى: ھازىر مويدىن ئاكا بىلەن بىللە ئىشلەۋاتىمىز. ئۇ ھەقىقەتەن مۇزىكا ئىجادكارى ئىكەن.

ئىجادكارلىق ئى. ئىجادكارلارغا خاس ۋە ئۇلاردا بولىدىغان خىسلەت، ئىدىيە، روھ ياكى ئىش ـ ھەرىكەت: ـــ ئادەملەرنىڭ ئىجادكارلىقى جارى قىلىنمىسا، بىكار ـ دە، ـــ دېدى ئۇ.

ئىجادگاھ ئى [ئە + پ] بېزىت. ئىجادىيەت ماكانى، ئىجادىيەت يۇرتى: نەپىس سەنئەت ئىجادگاھى، قەغەز، ئەتلەس، گىلەم يۇرتى خوتەن ئەھلىگە گۈلدەستە گۈلى رەيھان سۇنارىم بار.

ئىجادي سۈپ [ئە] ئىجاد قىلىش ۋە ئىجادىيەت بىلەن باغلىنىشلىق بولغان، ئىجادىيەت، يېڭىلىق يارىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئىجاد قىلىنغان: ئىجادي ئەمگەك. ئىجادي ئەسەر.

ئىجادىيەت ئى [ئە] ① ئىجادي ئىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان پائالىيەت؛ ئىجاد: بۇنداق بولغاندا بىزنىڭ سېپىمىز بىر تەنتەقات ۋە ئىجادىيەت يۇرتىغا ئايلانغۇسى. ② بىرەر ژانىر ياكى شەخسكە مەنسۇپ ئەسەرلەر يىغىندىسى: ئۇنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك ئىجادىيىتى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قالغۇسى.

ئىجادىيەتخانا ئى [ئە + پ] ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن تەييارلانغان، ئىجادىيەت قىلىش ئۈچۈن راسلانغان ئۆي: ئۇنىڭ ئىجادىيەتخانىسىدىكى چوڭ شىرەگە يېپىپ قويۇلغان تەشۋىقات رەسىمى قەغەزىدىكى ئۇسسۇل ئويناشقا تەمشىلىۋاتقان ئىككى نەپەر ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىنىڭ رەسىمى سىزىپ پۈتكۈزۈلگەنىدى.

ئىجادىيلىق ئى. يېڭى، ئىجادي بولۇش، ئىجادىيەت: بۇ خىلدىكى كىشىلەر شەيئىلەرگە قىزىقىدۇ، مۇستەقىل پىكىر قىلىدۇ، ئىجادىيلىققا باي كېلىدۇ.

ئىجارە ئى [ئە] ① بىرەر شەخس ياكى كوللېكتىپقا تېگىشلىك ئۆي، جاي، مال ـ مۈلۈك قاتارلىق نەرسىدىن ھەق تۆلەپ ۋاقتىنچە پايدىلىنىش: ئىجارە ئالماق. ئىجارە ھەققى. ② ۋاقتىنچە پايدىلىنىش ئۈچۈن ئېلىنغان نەرسىگە تۆلەنگەن ھەق: ئۆي ئىجارىسى. ئىجارە تۆلىمەك.

ئىجارىچى ئى ← **ئىجارىكەش**: ئۇ ھازىر بىر ئىجارىچى تېپىپ، ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇشنى ئويلايتتى.

ئىجارىسىز سۈپ. ئىجارىسى يوق، ئىجارىسى بولمىغان، ئىجارە ئېلىنمايدىغان، ئىجارە تۆلەنمەيدىغان: بۇ شىركەت شىركەتتىكى تۆۋەن كىرىملىك كىشىلەرنى ئىجارىسىز ئۆي بىلەن تەمىنلەپ، شىركەت ئەزالىرىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئىجارىكەش ئى [ئە + پ] ① ئۆي ـ جايىنى، مال ـ مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئىجارىگە بېرىدىغان كىشى. ② باشقىلارنىڭ ئۆي ـ جايىنى، مال ـ مۈلۈك، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئىجارىگە ئالغۇچى كىشى: ئابدۇللا بەگنىڭ بۇرۇن بۇ يەردە ئىجارىكەشلىرى، ئورتاقچىلىرى بار ئىدى.

ئىجارىكەشلىك ئى. ئۆزىنىڭ ئۆيى ـ جايىنى، مال ـ مۈلكى، يەر قاتارلىق نەرسىلىرىنى باشقىلارغا مەلۇم مۇددەت پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئىجارىگە بېرىپ تىرىكچىلىك قىلىش: ئىجارىكەشلىك قىلماق. * ئۇنىڭ چوڭ دادىسى ئىجارىكەشلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، خېلى بېيىغان ئادەم ئىدى.

ئىجارىلىك سۈپ. ئىجارىسى بار، ئىجارىسى بولغان. ئىجارە ئېلىنىدىغان، ئىجارە تۆلىنىدىغان: بۇ شىركەت ئۆيى ـ زېمىن بازىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، تۆۋەن كىرىملىكلەرنى تۆۋەن ئىجارىلىك ئۆيى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىجازەت ئى [ئە] بىرەر ئىش ئۈچۈن بېرىلگەن رۇخسەت: ئىجازەت بەرمەك. ئىجازەت سورىماق. ئىجازەت قىلماق. * ئۇ ھۆرمەت سالمى بەدىلىگە بېرىلگەن ئىجازەت بىلەن چىقىپ كەتتى.

ئىجازەتسىز رەۋ. ئىجازەت سورىمايلا، رۇخسەتسىزلا: ئۆز ئۆمرىنى باغۇنچىلىك بىلەنلا ئۆتكۈزگەن ئاق كۆڭۈل بوۋاي، بۇ باغقا ئىجازەتسىز كىرىپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈندى.

ئىجازەتلىك سۈپ. ئىجازىتى بار، ئىجازەت ئالغان، سورىغان، رۇخسەتلىك: ئۇ مۇدىر ئىشخانىسىغا ئىجازەتلىك كىرىش كېرەكلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇ ھاقارەتكە قالغانلىقىنى ئەمدى ھېس قىلدى.

ئىجتىمائىي سۈپ [ئە] ① كىشىلىك جەمئىيەتكە، كىشىلەر پائالىيىتىگە، كىشىلەر ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ياكى ئائىت بولغان: ئىجتىمائىي تۈزۈم. ئىجتىمائىي تەرەققىيات. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش. ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت. ئىجتىمائىي فورماتسىيە. ئىجتىمائىي پەن. ② جەمئىيەتنىڭ، ئاممىنىڭ سىياسىي، مەدەنىي ۋە باشقا ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ئىختىيارىي رەۋىشتە خىزمەت قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىجتىمائىي تەشكىلات. ئىجتىمائىي تەمىنات. ئىجتىمائىي ئىشلار. ③ ئاممىغا، ئومۇمغا تېگىشلىك، ئومۇمىي: ئىجتىمائىي مۈلۈك.

ئىجتىمائىي ئاڭ <پەلس> جەمئىيەتنىڭ مەنىۋى تۇرمۇش جەريانىدىكى سىياسىي، قانۇن، ئەخلاق، پەلسەپە، سەنئەت، دىن قاتارلىق نۇقتىئىنەزەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىجتىمائىي ئەخلاق <پەلس> كىشىلەر ئىجتىمائىي ھاياتتا ئىتائەت قىلىشقا تېگىشلىك ئاساسىي ئەخلاق. ئۇ خۇسۇسىي پەزىلەتنىڭ تەڭدىشى بولۇپ، كوللېكتىپ، تەشكىلات، سىنىپ بىلەن ھەتتا پۈتكۈل جەمئىيەت، پۈتكۈل مىللەت ۋە دۆلەت بىلەن ئالاقىدار ئىجتىمائىي ئەخلاقنى كۆرسىتىدۇ.

ئىجتىمائىي پەن <ماۋار> ھەر خىل ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. بۇنىڭغا پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد، تارىخ، ئېستېتىكا، پسىخولوگىيە، ئەدەبىيات، سەنئەت، تىل، ئېتىكا قاتارلىقلار كىرىدۇ.

ئىجتىمائىي تۈزۈم <پەلس> جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت تۈزۈملىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئاساسى ئىقتىسادىي تۈزۈم، يەنى مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ جۇغلانمىسى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جەھەتتىكى مۇلۇكچىلىك شەكلى.

ئىجتىمائىي سۇغۇرتا <قا> جەمئىيەت ئەزالىرىدا تۇغۇت، قېرىش، كېسەل بولۇش، ئۆلۈش، يارىلىنىش، مەجرۇھلىنىش، ئىشسىز قېلىش، ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋاللىرى كۆرۈلگەندە ئۇلارغا سۇغۇرتا شەكلى بىلەن ماددىي ياردەم بېرىش.

ئىجتىمائىي ماۋارىپ <ماۋار> كۇتۇپخانا، مۇزېي، مەدەنىيەت سارىيى، كۆرگەزمە، كۇلۇب، بالىلار سارىيى قاتارلىق مەكتەپتىن باشقا مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ ئورۇنلىرى ئارقىلىق خەلق ئاممىنىڭ ۋە ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم ـ تەربىيە ئىشلىرى.

ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت <پەلس> ① كىشىلەرنىڭ ئورتاق پائالىيەت جەريانىدا ئورناتقان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ئاساس قىلغان ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ② شەخسىيلەرنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىق ۋە دوستلۇق مۇناسىۋەتى.

ئىجتىمائىيەت ئى [ئە] ① ئىجتىمائىيلىق. ② <پەلس> ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ بىرى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچلىرىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىجتىمائىي فورماتسىيەلەرنىڭ تۇزۇلۇشى، تەرەققىيات جەريانى ۋە قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

ئىجتىمائىيلاشتۇرماق «ئىجتىمائىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇزاق ۋاقىت سەرپ قىلغان ۋە كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىگەندىلا، يېزا ئىگىلىكىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرغىلى بولىدۇ.

ئىجتىمائىيلاشتۇرۇلماق «ئىجتىمائىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھايىتى زور كۈچ سەرپ قىلىنىش ئارقىلىق ناھىيەمىزنىڭ سانائىتى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇلغان باسقۇچقا قەدەم قويدى.

ئىجتىمائىيلاشماق پ. ئىجتىمائىي تۈس ئالماق، جەمئىيەتكە يۇزلەنمەك، جەمئىيەتتە ئومۇملاشماق: 90 ـ يىللاردا جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئىجتىمائىيلىشىشقا قاراپ راۋاجلاندى.

ئىجتىمائىيلىق ئى. ئومۇمىي خەلق ۋە جەمئىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بولۇش، ئومۇميلىق: ئەخلاقىي ھېسسىيات روشەن ھالدا ئىجتىمائىيلىق ۋە تارىخىيلىققا ئىگە.

ئىجتىھات ئى [ئە] يېزىت ① زور غەيرەت، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۆرۈنۈش، تىرىشىش؛ تىرىشچانلىق: ئىجتىھات قىلماق. ② قىزىقىش، ئىشتىياق: لېكىن تاشۋاي، سەندىكى ئاجايىپ بىر ئىجتىھاتنى كۆرمەپتىمەن.

ئىجتىھاتچان سۈپ. ئىجتىھات قىلىدىغان، ئىجتىھاتلىق: ئىجتىھاتچان ئادەم. * ئۇ چوڭ بولغانسېرى تولىمۇ ئىجتىھاتچان بولۇپ يېتىشمەكتە ئىدى.

ئىجتىھاتسىز سۈپ. ئىجتىھاتى يوق، تىرىشمايدىغان: ئىجتىھاتسىز ئادەم. ئىجتىھاتسىز ئوقۇغۇچى. * ئۇنىڭ دادىسى 45 ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ، تېخىغىچە ئۆز يولىنى تاپالمايۋاتقان ئىجتىھاتسىز ئادەم ئىدى.

ئىجتىھاتسىزلىق ئى. ئىجتىھاتى يوقلۇق، تىرىشماسلىق، غەيرەتسىزلىك: ئۇنىڭ ئىجتىھاتسىزلىقىدىن قىلغان ئىشلىرى داۋاملىق كەينىگە ياناتتى.

ئىجتىھاتلىق سۈپ. ئىجتىھات قىلىدىغان، غەيرەتلىك، تىرىشچان، تىرىشقاق، ھەرىكەتچان: سادىر كىچىكىدىنلا ئىجتىھاتلىق ئىدى.

ئىجرا ئى [ئە] قارار، ھۆكۈم، تاپشۇرۇق، تەلەپ ۋە شۇ قاتار - لىقلارنىڭ بىجىرىلىشى، ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى: ئىجرا قىلماق.

ئىجراچى ئى ① بىرەر ئىشنى ئىجرا قىلغۇچى ئادەم؛ بىجىرگۈچى، يولغا قويغۇچى كىشى: بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىمىز پارتىيەنىڭ مائارىپ سىياسىتىنىڭ ئىجراچىلىرى. ② <تىبا> كۈي، ئۇسسۇل، چالغۇ، مۇزىكا ئەسىرى، رول ۋە شۇ قاتارلىقلارنى بىجىرگۈچى سەنئەتكار. ③ <قا> قارار، قانۇن، پەرمان، بۇيرۇق، ھۆكۈم ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئىجرا قىلغۇچى، ئەمەلگە ئاشۇرغۇچى شەخس: سوت ئىجراچىسى.

ئىجرائىي سۈپ [ئە] ئىجرا قىلىدىغان، يۈرگۈزىدىغان: ئۇلار شۇ چاغدىكى گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىجرائىي ھەيئەتلىكى ياكى كاندىدات ئىجرائىي ھەيئەتلىكىگە سايلانغانىدى.

ئىجرائىيە ئى [ئە] ئىجرا قىلىش، بىجىرىش: ئىجرائىيە كومىتېتى.

ئىجىر - مىجىر ئۇششاق ھەم رەتسىز، ئۇششاق - ھەم قالايمىقان، پەرقلەندۇرۇش تەس: ئىجىر - مىجىر سىزىقلار.

ئىجىك ئى. دىيال. ئامراقلىق، مەستلىك.

ئىچ ① ئى. ئىچكى بوشلۇق: ئۆينىڭ ئىچى. زالنىڭ ئىچى. ماشىنىنىڭ ئىچى. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئىچكى بۇيۇم ئېلىنىدىغان قىسمى: باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە (ماقال). ③ ئى. نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قىسمى، ئارىسى: تاۋۇزنىڭ ئىچى. خېمىرنىڭ ئىچى. نانىنىڭ ئىچى. ④ ئى. ئاشقازان، قارىن، قورساق، مەيدە: كۆكتاتلار بەدەنگە سۈيۇقلۇق يەتكۈزۈش، ئىچىنى بوشىتىش خىزمىتىنىمۇ ئۆتەيدۇ. ⑤ ئى. كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى، روھىي دۇنياسى؛ كۆڭۈل، يۈرەك، دىل، قەلب: يەي دېسە چىشى ئاغرىيدۇ، بېرەي دېسە ئىچى ئاغرىيدۇ (ماقال). ⑥ ئى. يېقىن كىشىسى، يات بولمىغان كىشىلەر، ئۇرۇق، جەمەت: ئون ئۇيغۇرلار ئون چوڭ ئېقىن بويىغا، توققۇز ئۇيغۇرلار توققۇز چوڭ سۇ ئېقىن بويىغا جايلىشىپ، ئىچىلىرىدىن بىردىن خان سايلاپ ھايات كەچۈرۈشكەن. ⑦ ئى. بىرەر دائىرىدىكى كەڭلىك: مەھەللە ئىچى دېگەن مەھەللە - دە، ئويۇن - كۈلكىسى بىللە، تەڭتۇش قىز - يىگىت - لەرنىڭ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. ⑧ ئى. مەلۇم ۋاقىتنى ئۆز دائىرىسىگە ئالغان ۋاقىت: كېيىنكى بىرقانچە كۈن ئىچىدە موماينى بىر قېتىمۇ كۆرەلمىدىم. ⑨ ئى. بىر توپ ئادەم ياكى نەرسىلەر ئارىسى: ئادەملەرنىڭ ئىچىدىن بىرى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ⑩ سۈپ. بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدە تۇرىدىغان، ئىچىدە بولىدىغان: ئىچ كۆڭلەك. ئىچ ئات. ⑪ ئى. ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ «ئىلكىدە» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدۇ: ئالىم ئاكا مىننەتدارلىق سۆزى سۆزلىدى، خۇشاللىق، ئالقىش، كۈلكە، چاقچاق، تەنتەنە، ئۈمىد، ئىستەكلەر ئىچىدە «ئەدەبىيات كېچىسى» ئاخىرلاشتى.

ئىچ ئاغرىق دەرد - ئەلەم، قايغۇ، قاتتىق ئېچىنىش: شۇ ۋەقەدىن كېيىن سادىرنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا ئۇنىڭ ئانىسى رەۋزىخان ئاغرىپ، ئالەمدىن ۋاقىتسىز ئۆتكەنىدى.

ئىچ پەش تارتماق ئىشق - مۇھەببەت تۈيغۇسى پەيدا بولماق، كۆڭلى چۈشمەك: ئىمامنىڭ ئوغلىمۇ خېلىدىن بېرى گۈلشەنگە ئىچ پەش تارتىپ يۈرگەنىدى.

ئىچ پۇشماق زېرىكمەك، كۆڭۈلسىزلەنمەك، پەرىشان بولماق: ئون كۈن تىپتىنچ ئۆتتى، يىگىتلەرنىڭ ئىچى پۇشتى.

ئىچ پۇشۇقى ئىچ تىتىلداش، زېرىكىش، كۆڭلى ئېچىلماسلىق، كۆڭلىدە بىئارام‌لىق؛ خاپىلىق: ناھايىتى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىچ پۇشۇقۇم، غەم - غۇسسەم قەيەرلەرگە ئۇچۇپ كەتتىكىن، كۆڭلۈم ئېچىلىپ شېرىن كەيپ سۈرۈشكە باشلىدىم.

ئىچ كۆيەر شاپائەتلىك، ۋاپادار، يېقىمن: ئىچ كۆيەر دوست. * ئۇنىڭ ئىچ كۆيەر بۇرادەرلىرىدىن تۆت - بەشى بار بولۇپ، بۇ قېتىم ئۆلارنىڭ نەسىھەتلىرىمۇ كار قىلمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

ئىچ كۆيۈك بىرنەرسىگە قىزىقىش ۋە ئىنتىلىش، ئەمما ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىگەنلىكى سەۋەبىدىن پەيدا بولغان بىئارام‌لىق؛ دەرد، ئەلەم: ئۇ ئىچ كۆيۈكىدە كۆندە دېگۈدەك مەست يۈرىدىغان بولدى.

ئىچ كۆيۈگۈغۇل ئۆيلەنگەندىن كېيىن قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئوغۇل سۈپىتىدە كىرىپ، قېيى ئاتا، قېيى ئانىلىرى بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەن كۈيۈگۈغۇل: توختاپ تۇرۇڭ، ئۇنداقتا، مەن سىلەرگە ئىچ كۆيۈگۈغۇل بولۇپ بارسامچۇ؟

ئىچ كېزىك <تېب> ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل. كېزىك تاياقچە باكتېرىيەسى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭدا بەدەن ھارارىتى تەدرىجىي ئۆرلەپ 39℃ — 40℃ چىقىدۇ، تومۇر ئاستىلايدۇ، تال ئىششىيدۇ، ئاق قان ھۈجەيرىلىرى ئازىيىدۇ، قورساق ساھەسىگە ھال رەڭ ئەسۈە چىقىدۇ. ئېغىر بولغاندا ئۈچەي قاناش، تېشىلىش سەۋەبلىك ئۆلۈم ھادىسىسى يۈز بېرىدۇ.

ئىچ كىيىم سىرتقى كىيىملەرنىڭ ئىچىگە كىيىلىدىغان كىيىم.

ئىچ گۆر تاش گۆرنىڭ ئىچىگە يان تەرەپتىن كولانغان، ئۆلۈكنى قويىدىغان گۆر.

ئىچ مايماق ① ماڭغان چاغدا ئىككى پۇتنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرغان قىسمى ئىچ تەرەپكە قارىغان پۈت ۋە ياكى شۇنداق ئادەم: ئىچ مايماقنى ئېلىپ قاچ، تاش مايماقنى تاشلاپ قاچ (ماقال). ② ۋە ھەم شۇنداق ھالەت: ئىچ مايماق ئادەم.

ئىچى ئادىماق ① كۆڭۈل ئازابىغا قالماق؛ ئىچى ئېچىشماق: خاپىلىق دەستىدىن ئىچىم ئاداپ كەتتى.② باشقىلارغا ھەسەت قىلماق، قىزغانماق، تارلىق قىلماق، كۆرەلمەسلىك: ئۇ قوشنىلىرىنىڭ شاللىرىنىڭ ئېتىزىغا پاتماي قالغىنىنى كۆرگەندە، ئىچى ئاداپ، كېچىلىرىمۇ ئۇيقۇسى كەلمەي يۈردى.

ئىچى ئاغرىماق ① رەھمى كەلمەك، كۆيۈنمەك: سارنىڭ چۈجىگە ئىچى ئاغرىماس (ماقال). * بۇنى كۆرگەن خەلىپىنىڭ ئىچى ئاغرىپ كۆزلىرىدىن ياش كېتىپتۇ.

ئىچى بوشماق ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچى بىكار بولماق؛ قۇرۇقدالماق: قاچىنىڭ ئىچى بوشماق. ② يۇمشىماق، سۈيۈلماق (چوڭ تەرەت ھەقىقىدە): بالىنىڭ ئىچى بوشىدى. ③ كۆكسى - قارنى كۆتۈرۈلمەك، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالماق، كۆڭلى ئېچىلىپ قالماق، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ يەڭگىللىك ھېس قىلماق: — دەردىمنى تۆكۈپ بولۇپ ئىچىم بوشاپ قالدى، — دېدى ئۇ.

ئىچى بۇزۇلماق چوڭ تەرىتى نورمالسىزلاشماق، ئىچى سۈرمەك: بالىغا نېمە قىلىلاشمىدىكىن - تاڭ، ئىچى بۇزۇلۇپ قاپتۇ.

ئىچى پىششىق كىشىگە ئىچ سىرىنى بەرمەيدىغان، سىر

ساقلايدىغان، ئاغزى چىڭ: ئىچى پىشىق ئادەم. * ماھىنۇر ناھايىتى ئىچى پىشىق قىز بولۇپ، ھەتتا بەزىدە ئاتا ـ ئانىسىنىمۇ ھەيران قالدۇراتتى.

ئىچى تار باشقىلارنى كۆرەلمەيدىغان، ئىچى يامان، ھەسەت-خور: ئارۇپ ناھايىتى تۇيغۇن ھەم ئىچى تار ئادەم ئىدى. // ئىچى تارنىڭ گۆرى تار (ماقال).

ئىچى تىت ـ تىت بولماق جىلە بولماق، تاقەت قىلالماي قالماق: بوۋاي بۇ ئىشنى كۆرۈپ ئىچى تىت ـ تىت بولدى.

ئىچى تىتىلدىماق ← **ئىچى تىت ـ تىت بولماق:** ئىچىم تىتىلداپ، ئۇنىڭ يېنىمغا ئىمكانقەدەر تېزرەك كېلىشىنى ئۈمىد قىلدىم.

ئىچىدە توڭگۇز قاتىرماق ئىچى زەھەرلىكتىن يامان ئىش قىلىشنى ئويلىماق: ئۇ ئىچىدە توڭگۇز قاتىرايدىغان يامان نىيەتلىك ئادەم ئىكەن.

ئىچى دەريا ① قورسىقى كەڭ، كەڭ قورساق؛ كىشىگە ئاداۋەت ساقلىمايدىغان: ئىچى دەريا ئادەم. ② كەڭ دائىرىلىك مەلۇماتقا ئىگە، كۆپىنى بىلىدىغان، بىلىمى مول: ئۇنىڭ گەپ-سۆزلىرىدىن ئىچى دەريا ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

ئىچىدە زەھەر قاينىماق كۆڭلىگە يامان نىيەت پۈكمەك، يامان نىيەت قىلماق: ـــ ئۇ ئىچىدە زەھەر قاينايدىغان خوتۇن ئىكەن، ـــ دېدى توختى ئاخۇن.

ئىچىدىن توڭگۇز قويماق ← **ئىچىدە توڭگۇز قاتىرماق:** دەرەخنى يىقىتقۇچە مېنى بوغۇزلاپ تاشلاشماقچى بولماسمىدى، ئىچىدىن توڭگۇز قويقان ناكەسلەر.

ئىچىدىن قان كەتمەك قاتتىق ھەسەت قىلماق، ئىچى سىيرىلىپ كەتمەك: مەمتىمىن ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغاندىن كېيىن ئىچىدىن قان كەتتى.

ئىچىدىن يانىدىغان دۈگاتىل <ماشىن> ئىسسىقلىق ماشىنىلىرىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا يېقىلغۇ سىلىندىر ئىچىدە كۆيۈپ، گازنىڭ كېڭىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، پورشىنىنى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پورشىن شاتۇننى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، بۇ ھەرىكەت ماشىنا ئوقىغا يەتكۈزۈلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭغا بېنزىن، دىزىل مېيى ۋە كۆمۈر گازى يېقىلغۇ قىلىنىدۇ.

ئىچى زەھەر نىيىتى بۇزۇق، يامانلىقىنىلا ئويلايدىغان: ئۇ تىلى ھەسەل بولغىنى بىلەن ئىچى زەھەر ئادەم.

ئىچى سۇرمەك چوڭ تەرىتى سۈيۈق كەلمەك، ئىچى بۇزۇلماق: بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىچى سۇرۇشكە باشلىغانىدى.

ئىچى سقلماق ئىچى پۇشماق، زېرىكمەك، خاپا بولماق: زېرىكىشتىن ئىچى سقلغان ئادەملەر پۇتۇن زېھنى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلگەنىدى.

ئىچى سىيرىلماق قاتتىق ئېچىنىپ ھەسرەتلەنمەك، ئىچى ئاغرىماق: قادىرنىڭ رەڭگىرويى، ئۇستىبېشىغا قارايلا، ئۇنىڭ ئىچى سىيرىلدى.

ئىچى غال ـ غال، تېشى پال ـ پال ھېچقانداق مەدەنىيەت سەۋىيەسى، بىلىمى يوق، ئەمما كۆرۈنۈشى ئاجايىپ ـ غارايىپ: ئىچى غال ـ غال، تېشى پال ـ پال ئادەملەر ئادەتتە تەكەببۇر كېلىدۇ.

ئىچى قاتماق چوڭ تەرىتى قويۇقلاشماق: بالىنىڭ ئىچى قېتىپ قاپتۇ.

ئىچى قاينىماق ① ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق: ئۇ ئىچى قاينىپ تىت ـ تىت بولغاچقا، تاماكا چېكىپ ئۆيان ـ بۇيان ماڭاتتى. ② ئۆزلۈكىدىن قوزغالماق، ئۆزىگە ئۆزى ھەيدەكچىلىك قىلماق: ئوغۇل بالا دېگەننىڭ ئازراق ۋىجدانى بولمىسا، ئازراق ئىچى قاينىمسا قانداق بولغىنى؟

ئىچى قوتۇر ← **ئىچى زەھەر:** ـــ بۇ ئىچى قوتۇر باي مېنىڭسىز ھېچ ئىش ئاقمايدۇ دېمەكچىغۇ، رەھمەت بالىلىرىم، خۇدايىم بەختىلەرنى بەرسۇن، ـــ دېدى بوۋاي بالىلارغا.

ئىچى قىزىماق قىزغانماق، ھەسەت قىلماق: ـــ قىزلارنىڭ كىيىملىرىنى كۆرۈپ ئىچىم قىزىدى، ـــ دېدى زۆھرە.

ئىچى كۆيمەك رەھمسىز كەلمەك، كۆيۈنمەك؛ كۆڭلى بىرقىسما بولماق: مۇنداق ياۋاش، چىرايلىق مۇشۇكنى كىمنىڭمۇ ئىچى كۆيمىسۇن! يولۇچى ئۇنى تۇتۇپ خورجۇنىغا ساپتۇ ـ دە، يولغا راۋان بوپتۇ.

ئىچى كۆچلۈك ئىچى ھەممە دەرد ـ ئەلەمنى سىغدۇرۇپ كېتەلمەيدىغان، ناھايىتى زىل: ئىچى كۆچلۈك ئېرىپان سايىمنى ئەيۇبنىڭ كەلتۈرەلمىگەنلىكىدىن بىئارام بولاتتى.

ئىچىگە تىنماق دەردىنى ھېچكىمگە ئېيتماي ئۆزى تارتماق: قاچانغىچە ئىچىڭگە تىنىپ يۈرىسەن؟

ئىچىگە جىن كىرمەك ئويىغا يېڭىدىن بىرەر پىكىر كەلمەك، كۆڭلىگە بىرەر ئىش كەچمەك: بالىنىڭ ئىچىگە جىن كىرىپ، ئاكىسىنى مات قىلماقچى بولدى.

ئىچىگە سالماق كۆڭلىدە يوشۇرۇن ساقلىماق: بۇ يۈرتتىن كېتەر بولدۇڭ، ئىچىمگە سىلىپ دەردىنى، ئەتە يولغا چىق گاڭگۇڭ، تەييارلاپ قويماي خەتنى.

ئىچىگە ئوت تۇتاشماق يۈرىكىدە قىزىقىش تۇيغۇسى جۇش ئۇرماق: ـــ ھەم، ئاجايىپ ـ غارايىپ قىزلارنى كۆرۈپ ھېلىتىدىن ئىچىڭگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتامدۇ، نېمە؟ ـــ دەپ كۈلدى ھېلىقى كىشى.

ئىچىگە ئوت چۈشمەك قاتتىق قىزىقىش تۇيغۇسى پەيدا بولماق، مۇھەببەت ئوتى تۇتاشماق، ئىشق ـ مۇھەببەت ئوتىدا كۆيمەك، ئاشىق بولماق: ئۇ قىزنى كۆرۈپلا، ئىچىمگە ئوت چۈشتى.

ئىچىگە ئوت سالماق ھەۋەسنى قوزغىماق، سۆيۈندۈرمەك: ئۇنىڭ ناخشىسىلا ھەرقانداق قىزنىڭ ئىچىگە ئوت سالىدۇ.

ئىچىگە ئوت كەتمەك ← **ئىچىگە ئوت تۇتاشماق:** ـــ نېمە بۇ؟ ـــ دېدى ئۇ چاينى كۆرۈپ، ـــ ئىچىمگە ئوت كەتتى.

ئىچىگە ئۇرماق ئېغىر زىيان يەتكۈزمەك، ئەلەم تارتقۇزماق: ـــ بالام، دادۇيجاڭ بىلەن زىتلىشىپ قالساڭ، باشلىق دېگەن ئىچىڭگە ئۇرىدۇ، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ـــ دېدى بوۋاي ھېلىقى بالىغا نەسىھەت قىلىپ.

ئىچىگە ئۇرۇپ كەتمەك ① كۆڭلىدە غەش پەيدا بولماق، بىئارام‌لىق ھېس قىلماق؛ ئىچىگە ئەپ كەتمەك، بىئارام‌لىق ھېس قىلىپ تۇگىشىپ كەتمەك: بوۋام ئاشۇ ناھەقچىلىق، روھىي زەربە تۇپەيلى ئىچىگە ئۇرۇپ كېتىپ دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ② كېسەل بولغانلىقى ياكى ئېغىر ئىشلىتىلىپ كەتكەنلىكى تۇپەيلى جۈدەپ، ئورۇقلاپ ھەم ئاجىزلاپ قالماق، تۇگىشىپ كەتمەك (ئات، ئېشەك قاتارلىقلار ھەققىدە): ئېشەك ياخشى بېقىلمىغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئېغىر ئىشلىتىلىپ ئىچىگە ئۇرۇپ كەتتى.

ئىچىگە يۇتماق دەرد ـ ئەلەم، ئاچچىق، غەزەپلەرنى بىلدۇر-

مەي كۆڭلىدە ساقلىماق: باي گەپتە تۇتۇلۇپ قېلىپ، ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپتۇ.

ئىچىنى تىڭشىماق ئۆزىنى ئۆزى دەڭسەپ كۆرمەك، ئۆزىچە كېڭەشمەك، ئۆزى بىلەن كېڭىشىپ كۆرمەك: خوجىنىيازھاجى يەنە ئىچىنى تىڭشاپ قالدى، شۇ ئاردا، كونسۇل ئافرىسىياب باشلىق ئەربابلار كىرىپ، ماشىنىلارنىڭ تەييار بولغانلىقىنى ئېيتتى.

ئىچىنى مۇشۇك تاتلىۋالغاندەك بولماق ئىنتايىن تىت-تىت بولماق، كۆڭلىدە تىتلىدىماق: بۇ گەپنى ئاڭلىغان قەيسەرنىڭ خوددى ئىچىنى مۇشۇك تاتلىۋالغاندەك بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھەممىمىز سېزىپ تۇرساقمۇ، ئۇنىڭغا يارىدەم بېرەلمەيۋاتاتتۇق.

ئىچى ئۆتمەك ئىچى سۇرمەك: ــ بالىنىڭ ئىچى ئۆتۈۋاتىدۇ، بارالمايمەن، ــ دېدى ئانا.

ئىچى ئۆرتەلمەك ئازابلانماق، بىئارام بولماق: دۈينىڭ تارتقان زىيىنى ئوچۇن ئىچىم ئۆرتىلىۋاتىدۇ.

ئىچى ئېچىشماق ① ئىچى سىيرىلماق، ئىچى ئاغرىماق: ئۇنىڭدىن كېيىن ئېگىز ئويۇققا قاردى، ئويۇقتىكى تۈچ ئۈزەڭگىنىمۇ سېتىپ يەپ بولغانلىقىغا ئىچى ئېچىشتى. ② رەھمى كەلمەك، ئاياپ كۆيۈنمەك: ھەر قېتىم، ھېلىقى قاناتلىرى ئاجراپ، ھالى قالمىغان ئىشكىتىن ئۆتكىنىدە ئۇنىڭ ئىچى ئېچىشاتتى.

ئىچى ئېلىشماق كۆڭلى ئاغدۇرۇلماق، كۆڭلى بىرقىسما بولماق: ھېيت ئاخۇن ئىچى ئېلىشىپ قورسىقىنى تۇتقىنىچە زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئىچى ياماں يامان نىيەتلىك، نىيىتى يامان، ھەسەتخور: ئىچى يامان ئادەم.* ئىچى يامانىڭ كۆڭلى خوش بولماس (ماقال). * بۇ ئىشتىن كېيىن، ئىچى يامانلاردىن بىرقانچىسى مېنى باشلىققا چېقىشتۇرۇشقا باشلايدۇ.

ئىچەرمەن ئى. ھاراق ئىچىشنى ئادەت قىلغان كىشى: سۇڭ تەتەي دېگەندەكلا، نامازشام بولۇۋىدى، شەھەرلىك ياشلارنىڭ ئىچىدىكى ئىچەرمەنلەردىن بىرقانچىسى مەيخانىغا كىرىپ كېلىشتى.

ئىچەكەشمەك پ. يېقىن بولۇپ قالماق، ئامراق بولۇپ قالماق، ئەپ ئۆتمەك: ئۇچ ئايدىن بېرى بىللە ئىشلەپ، تۇز-تائامدا بىللە بولۇپ، ئاكا-سىڭلىدەك ئىچەكىشىپ قالغانىدۇق.

ئىچ-باغىر ① ئىچ ۋە باغىر. ② كۆڭلىدىكى دەردى، دەرد-ئەلەمى، كۆڭلىدىكى ھەممە گەپ، دېمەكچى بولغانلىرىنىڭ ھەممىسى: كىشىگە ئىچ-باغرىنى تۆكمەك. ئىچ-باغرىنى يارماق.

ئىچرە رەۋ. يېزىت. ئىچىدە، ئارىسىدا: گۈزەل تۇرپان دىيارىنى تاۋاپ ئېيلەپ يېنىپ كەلدىم، ئۇزۇمزارلىق بېغى ئىچرە پۈراقلارغا قېنىپ كەلدىم.

ئىچ-قارىن ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرى. ② بىرنەرسىنىڭ ئىچى: قازان شاكىدا، بالىلار ئىچ-قارنىنى چۈڭۈپ تاق چاتقىنى تاپماي قويمىدىغۇ.

ئىچ-قارنىنى بوشاتماق ئىچىدىكى دەردىنى ياكى گەپ-سۆزىنى ئېيتىش ئارقىلىق ئىچ پۈشۈقىنى چىقارماق، دەردىنى تۆكمەك: ھەممەيلەن ئۆز كۆڭۈللىرىدىكىنى ئېيتىپ، ئىچ-قارنىنى بوشىتىپ، بىر قېتىم پۈخادىن چىققاندەك بولدى.

ئىچ-قارنىنى بىلمەك كۆڭلىنى چۈشەنمەك، چۈشىنىش ھاسىل قىلماق: نەزىرە بىلەن لوخۇر 11-نومۇرلۇق ئۆيدىكى زىياپەت بولۇشتىن بۇرۇنلا بىتر-بىرىنىڭ ئىچ-قارنىنى بىلىپ بولۇشقانىدى.

ئىچ-قارنىنى تۆكمەك ئىچىدىكى دەرد-ئەلەملىرىنى ئېيتماق، دەرد تۆكمەك: بىز مېھمانغا ئىچ-قارنىمىزنى تۆكتۇق.

ئىچ-قارنى ئېچىلماق خاپىلىقتىن خالىي بولماق، كۆڭلى يايراپ قالماق، خۇرسەن بولماق: ــ قاراڭغۇ ئۆيگە چىراغ يېقىلغانىدەك، ئۆزلە بىلەن ئىچ-قارنىمىز ئېچىلىپ قالدى، ــ دېدى رەۋخان مومايى.

ئىچقويۇن سۇپ [ئىچ + قويۇن] يېقىن، ئىناق: ئىچقويۇن بولماق.

ئىچقويۇن-تاشقويۇن مۇناسىۋەتتى ناھايىتى يېقىن، ناھايىتى ئىناق: ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولماق. ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولۇپ كەتمەك.

ئىچكەركى سۇپ. جان ت. ئىچ تەرەپتىكى، ئىچ تەرەپكە جايلاشقان، ئىچىدىكى، ئىچكىرىدىكى: ئىچكەركى ئۆي.

ئىچكۈزمەك «ئىچمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەممىمىزنىڭ گېلىدىن ھېچنېمە ئۆتمىدى، پەقەت ئانامغا زورلاپ بىرنەچچە قوشۇق چاي ئىچكۈزدۇك.

ئىچكۈزۈشمەك «ئىچكۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەسلىھەت بويىچە سودىگەرلەر دەڭجاغا مايلىق پولۇ ئەتكۈزۈپ مېھمانغا تازا تويغۇچە يېگۈزدى، كېيىن داستىخانغا مەجۇن ئارىلاشقان پاتاسا قويۇپ چاي ئىچكۈزۈشتى.

ئىچكۈزۈلمەك «ئىچكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈلسە، ھەسەل سۈيىگە توغرىغا قوشۇپ ئىچكۈزۈلۈپ، ئارقىدىن قۇستۇرۇلىدۇ.

ئىچكۈلۈك ئى. ئىچىملىك: ئۇ ئىچكۈلۈككە بېرىلىپ كەتتى.

ئىچكى سۇپ ① ئىچ قىسمىدىكى، ئىچكىرىگە جايلاشقان، ئىچىدىكى، ئىچكىرىدىكى: ئىچكى ئىشىك. ئىچكى سەۋەب. ئىچكى قەرز. ئىچكى زىددىيەت. ئىچكى قۇرۇلما. ② مەملىكەت، دۆلەت، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئىچىدە ئۆز ئىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىچكى ئىشلار. ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش. ئىچكى ئۆلكە. ③ كىشىنىڭ روھىي دۇنياسىغا، كەچۈرمىشلىرىگە ئائىت: ئىچكى ھېسسىيات.

ئىچكى ئاجراتما <بىيول> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى بەزى بەز ياكى ئورگانلار ھورمۇن ئىشلەپ-چىقىرىدۇ. بۇ ھورمۇنلار كانالىلاردىن ئۆتمەي، بەلكى بىۋاستە قانغا ئۆتۈش ئارقىلىق پۈتۈن ئورگانىزمغا تارقىلىپ، ئورگانىزمنىڭ ئۆسۈپ تەرەققىي قىلىشىنى ۋە فىزىيولوگىيەلىك پائالىيەتلىرىنى تەڭشەيدۇ. بۇ خىل ھورمۇنلار «ئىچكى ئاجراتما» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىچكى ئامىل <پەلس> ئادەم ۋە جانلىقلار تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشىنىڭ ئىچكى سەۋەبى، يەنى ئىچكى زىددىيىتى. بۇ شەيئىلەر تەرەققىياتىدىكى تۈپ سەۋەبتىن ئىبارەت.

ئىچكى ئەزا ① <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ كۆكرەك بوشلۇقى ۋە قورساق بوشلۇقىدىكى ئەزالارنىڭ ئورتاق نامى. ئادەتتە ئۇ يۇرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، جىگەر، تال، بۆرەك ۋە ئوچەي قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② <مات> تاناسىپتىكى بىرىنچى نىسبەتنىڭ ئاخىرقى ۋە ئىككىنچى نىسبەتنىڭ ئالدىنقى ئەزاسى. مەسىلەن، d:c=b:a دىكى b ۋە c ئەزا ئىچكى ئەزا بولىدۇ.

ئىچكى جايلار ① <جۇغ> دۆلەت ئىچىدىكى دېڭىز بويى

رايونلىرىدىن باشقا بارلىق جايلار. ② دۆلەت ئىچىدىكى ئۆزى تۇرۇشلۇق ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندىن باشقا جايلار.

ئىچكى دۇنيا كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس ئوي ـ پىكىرى، نىيىتى، كۆز قارىشى، ئىدىيەسى ۋە شۇ قاتارلىقلار: بۇ مەسىلە ئۇ كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا بېرىپ تاقىلدۇ.

ئىچكى سەۋەب <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ئىچكى زىددىيىتى، يەنى شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدىكى تۈپ ئاساسىي سەۋەب.

ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى <تېب> داۋالاشتا ئىچكى ئەزالاردىكى كېسەللىكلەرنى ئوپېراتسىيە قىلماي، ئاساسلىق هالدا دورا بېرىپ داۋالايدىغان بىر بۆلۈم.

ئىچكى هورمۇن <گېئول> هاشاراتلارنىڭ ئۆسۈش ـ يېتىلىش ۋە قىلقىلرىنى تەڭشەيدىغان ئاكتىپچانلىقتا ئىگە ماددا. ئۇنىڭغا مېڭە هورمۇنى، تېرە تاشلاتقۇزغۇچى هورمۇن، لىچىنكا مەزگىلىنى ساقلىغۇچى هورمۇن قاتارلىقلار كىرىدۇ. ئۇلارنى هاشارات تېنىنىڭ ئىچىدىكى ئاجرىتىپ چىقارغۇچى ئەزاسى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ هاشاراتلارنىڭ يېتىلىشىنى تەڭشەيدۇ ۋە تىزگىنلەيدۇ.

ئىچكى ـ تاشقى ① ئىچكى ۋە تاشقى: ئىتتىپاق ئەزالىرى ئۆز ئورۇنلىرىنىڭ ئىچكى ـ تاشقى تارتىلقىنى قىلىدۇ. ② مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى، مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا مۇناسىۋەتلىك: ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت. ئىچكى ـ تاشقى دۇشمەن كۈچلەر.

ئىچكىرى ① ئى. ئىچكى قىسمى، ئىچكى تەرەپ: ئۇ خۇشال هالدا باغنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ماڭدى. ② سۇپ. ئىچكى قىسمىدىكى، ئىچىدىكى: نىغمەت ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ، جوزا ئۇستىدىكى باغاقنى قولىغا ئالدى. ③ رەۋ. ئىچ تەرەپكە قاراپ، ئىچ تەرەپنى بويلاپ؛ ئىچىگە يۆزلىنىپ: ئۇ ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. ④ ئى. شىنجاڭغا نىسبەتەن شەرقتىكى ئۆلكە، شەهەرلەر: ئىككى كۈندىن كېيىن ئىچكىرىگە ماڭىدىغان بولۇپ مېهمانخانىدىن قايتىپ كەلدىم.

ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئىچكىرى ۋە تاشقىرى: ئۇنىڭ ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئىككى ئېغىز ئۆيى بار.

ئىچكىرىكى سۇپ. ئىچكىرى قىسمىدىكى، ئىچىدىكى: ـــ نۇرئامىنە كىچىك ئەمەسمۇ، ئوڭلىنىپ قالار، ـــ دەپ قويۇپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى ئۇ.

ئىچكىرىلەتمەك «ئىچكىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەسلىي پىلان بويىچە بولغاندا بىرىنچى گۇرۇپپىدىكى پارتىزانلار دۇشمەننى بۇرندىن يېتىلەپ، ئىچكىرىلىتىپ پىستىرمىزغا باشلاپ كىرىشى كېرەك ئىدى.

ئىچكىرىلەشمەك «ئىچكىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: چارلاش ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى تەكشۈرۈش ئۇچۇن تاغ ئىچىگە تېخمۇ ئىچكىرىلىشىپ كىرىپ كېتىشتى.

ئىچكىرىلىمەك پ ① ئىچ تەرەپكە قاراپ قەدەم باسماق، بارغانسېرى ئىچىگە بارماق: ـــ خوپ! ـــ ئەسكەر چاس بېرىپ، قازناقتا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى. ② ئىنچىكىلىمەك، چوڭقۇرلىماق: ئۇ ياشىغان دەۋردىكى ئومۇمىي ئىجتىمائىي ئەهۋاللار بىلەن ئىچكىرىلەپ تونۇشقان.

ئىچكىنەم ئى. دىيال. يۇرىكىم، باغرىم.

ئىچلىك ① سۇپ. ئىچى بار: كاۋاك ئىچلىك هايۋان. ② ئى. كىيىم ـ كېچەك ۋە باشقا بەزى نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە تارتىلىدىغان قىسمى؛ ئەستەر: بۆكنىڭ ئىچلىكى. چاپانىنىڭ ئىچلىكى. ئېگەرنىڭ ئىچلىكى.

ئىچمەك I پ ① سۇيۇقلۇقنى ئاغزىغا ئېلىپ ياكى شۇمۇرۇپ ئىچىگە يۇتماق: سۇ ئىچمەك. چاي ئىچمەك. ② ئىسپىرتلىق ئىچىملىكنى ئىستېمال قىلماق: هاراق ئىچمەك. * ئۇ ئىچمىسە تۇرالمايدۇ.③ قورسىقىغا بىرنەرسە يېمەك، بىرنەرسە ئىستېمال قىلماق (سۇيۇق تاماقلارنى): ئاشنى كۆرسە ئىچىڭ تاز، ئىشنى كۆرسە قېچىڭ تاز (ماقال).

ئىچمەك II ئى ① توقۇمىنىڭ ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز كىگىز، تەرلىك. ② تېرە جىلىتكە.

ئىچۇرمەك «ئىچمەك I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كېسەلگە غىزا ئىچۇرمەك. بالىغا دورا ئىچۇرمەك.

ئىچۇرۇشمەك «ئىچۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ئىچۇرۇلمەك «ئىچۇرمەك»پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئىچ ـ ئىچ ئىچ ۋە ئىچ؛ يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتى: ئىچ ـ ئىچىگە سىغماسلىق.

ئىچ ـ ئىچىدىن ① هەممە ئىچكى ئەزالىرىدىن: ئىسمائىل ئاكىنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان تىترەك هەممە ئەزالىرىغا تارقىلىپ بوشاشتۇراتتى. ② چىن يۇرەكتىن، چىن كۆڭلىدىن، كۆڭلى ـ كۆكسىدىن: مۇنداق چاغلاردا مەن ئىچ ـ ئىچىمدىن خۇشال ـ لىنىپ، بېشىم ئاسمانغا يەتكەندەك بولۇپ كېتىمەن.

ئىچ ـ ئىچىگە پاتماسلىق هەددىدىن زىيادە خۇشال بولۇپ كېتىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماسلىق: ئەلگە بەهرى بار، يامانلارغا قەهرى بار ئۇ ئەزىم دەريالارنى كۆرسىتمىز، ئىچ ـ ئىچىڭزگە پاتماي خۇشال بولىسىز.

ئىچ ـ ئىچىگە سىغماسلىق ← **ئىچ ـ ئىچىگە پاتماسلىق:** ئۇنىڭ يۇرىكىگە يەنە يېڭىدىن غەيرەت ـ جاسارەت ئوتى يېقىلدى. كۈتكەن كۈنلەرنىڭ ئاخىر يېتىپ كەلگىنىگە شادلىنىپ خۇشاللىقى ئىچ ـ ئىچىگە سىغمىدى.

ئىچىشمەك «ئىچمەك » پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار پاراڭلاشقاچ چاي ئىچىشتى.

ئىچىشمەكلىك ئى. ئىچىش ئىشى، ئىچىش پائالىيىتى: سورۇن هاياسىز چاقچاق، ئىچىشمەكلىك بىلەن ئەۋجىگە چىقماقتا ئىدى.

ئىچىشۇازلىق ئى. نۇرغۇن ئادەمنىڭ هاراق ئىچىشى، كۆپ ئىچىش ئىشى: توي ناهايىتمۇ قىزىپ، ئىچىشۇازلىق تاڭ يورۇغىچە داۋاملاشتى.

ئىچكەمەك پ. مېهرى چۈشمەك، ئېچىل بولماق، ئامراق بولماق، يېقىن بولماق: ئۇ بۇ يىل 19 غا توشۇپ ئاشتى، چوڭ بولغاسىرى ماڭا بەك ئىچكىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئىچكىشمەك «ئىچكەمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئەنۋەر كۆپچىلىك بىلەن ئىچكىشىپ كەتكەنىدى.

ئىچىلمەك «ئىچمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: گەپ ـ سۆز بىلەن بىرمۇنچە چايمۇ ئىچىلىپ كەتتى.

ئىچىملىك ئى. پىۋا، هاراق، گازلىق سۇ ياكى چاي، قەهۋە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، ئىچىشكە بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: قىزلار داستىخانىنى يېغىپ، بىزگە

ئىچملىك ئەكەلدى.

ئختىرا ئى [ئە] يېزىت. پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن يېڭىلىق؛ كەشىپ، كەشپىيات، ئىجاد: ئختىرا قىلماق. يېڭى ماشىنىلارنى ئختىرا قىلماق. * ئىنسانلار ئۆزلىرى ئويلاپ ئۇلگۈرمىگەن ئختىرالار دۆۋىسى ئىچىدە پەن ـ تېخنىكىنى ھەممىنى ھەل قىلىشنىڭ ۋاستىسىگە ئايلاندۇرۇۋالدى.

ئختىراچى ئى. ئختىرا قىلغۇچى، ئىجاد قىلغۇچى، كەشپىياتچى، ئىجادكار: خەلق ئارىسىدا نۇرغۇنلىغان ئەلنەغمە ـ چىلەر، چالغۇ ئەسۋاب ئختىراچىلىرى بار.

ئختىساس ئى [ئە] ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا، سەنئەت ساھە ـ لىرىدىكى ھەربىر مۇستەقىل پەن، كەسىپكە بولغان مۇتە ـ خەسسىسلىك.

ئختىساسشۇناس ئى [ئە + پ] ئختىساسلىقلار ئىلمى مۇتەخەسسىسى: ئاپتونوم رايونلۇق ئختىساسشۇناسلار سۆھبىتى يىغىنى ئۆرۈمچىدە ئېچىلدى.

ئختىساسشۇناسلىق ئى <مائار> ئختىساسلىق كىشى ـ لەرنى بايقاش، تاللاش، تەربىيەلەپ يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىنى تەنتەق قىلىش قاتارلىقلارنى مەزمۇن قىلغان پەن.

ئختىساسلاشتۇرماق «ئختىساسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلارنى ئختىساسلاشتۇرۇش خىزمىتى چىنىڭ تۈتۈپ ياخشى ئىشلەندى.

ئختىساسلاشتۇرۇلماق «ئختىساسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئاپتونوم رايونىمىزدا 700 نەپەر ئوقۇ ـ غۇچى چەت ئەلگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلىپ، ئختىساسلاشتۇرۇلدى.

ئختىساسلاشماق پ. ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا، سەنئەت قاتارلىق ساھەلەرنىڭ بىرىدە كامالەتكە يەتمەك، يۇقىرى پەللىگە چىقماق، ئختىساس ئىگىسىگە ئايلانماق، ئختى ـ ساسلىق بولماق: مىرسۇلتان ئەپەندى ئۇيغۇر تىلى ساھەسىدە ھەق ـ قىي ئختىساسلاشقان بىر تىلشۇناس ھېسابلىنىدۇ.

ئختىساسلىق سۈپ. ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا ۋە باشقا بىرەر ساھەدە ئختىساس ئىگىسىگە ئايلانغان، ئختىساس ئىگىسى بولغان؛ ئختىساسلاشقان: ئختىساسلىق كادىرلار. * مائارىپ خىزمىتىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ئختىساسلىق كىشىلەرنى تەربىيەلەپ يېتىشتۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئختىلاپ ئى [ئە] قارىمۇ قارشىلىق، كۈلىشمەسلىك، زىددىيەت، نىزا: ئختىلاپ تۇغۇلماق. ئختىلاپ پەيدا بولماق. * بۇرۇن جەمئىيەت ئۆتكەن بۇ ئائىلىدە يېقىندىن بۇيان بالا تۇغرۇلۇق پات ـ پات ئختىلاپ يۈز بېرىدىغان بولۇپ قالدى.

ئختىلاپچى ئى. ئختىلاپ پەيدا قىلغۇچى شەخس، ئختىلاپ تۇغدۇرغۇچى ئادەم: ئۇ تازىمۇ بىر ئختىلاپچى ئىكەن.

ئختىلاپسىز سۈپ. ئختىلاپ يوق، ئختىلاپ يۈز بەرمە ـ گەن، ئختىلاپ تۇغۇلمىغان؛ زىددىيەتسىز: ئختىلاپسىز مەسـ ـ لىلەر. // ئختىلاپسىز ھەل بولماق.

ئختىلاپلىق سۈپ. ئختىلاپ تۇغۇلغان ياكى تۇغۇلىدىغان، نىزالىق؛ ماھىيەتتە، مەزمۇنىدا قارىمۇقارشىلىقلار، زىددى ـ يەتلەر بولغان: ئختىلاپلىق مەسىلىلەر. *كۆز ئالدىمىزدىكى ئختىلاپلىق مەسىلىلەرنى تېزدىن ھەل قىلىشىمىز كېرەك ئىدى.

ئختىيار ئى [ئە] ① ئۆزلۇكىدىن بولغان، زورلۇق تۇس ئالمىغان خاھىش، ئىستەك، ئەرك، مەيل: كىشىنىڭ ئختىيار بىلەن، كېتىش ئىجازەت بىلەن (ماقال). ② پايدىلىنىش، تەسەررۇپ ياكى ئىداره قىلىش ھوقۇقى، ئىگىلىكى: بۇ يەرلەر شەھەر ئىختە ـ يارىدا. ئىداره ئختىيارىدا بولغان ئۆيلەر.

ئختىيارەن رەۋ [ئە] ئختىيارى ھالدا؛ ئختىيارى بىلەن، ئختىيارىچە: سەيلە كېمىسى كۆلدە ئختىيارەن ئۈزۈپ، خالىغان ياققا بۇرۇلسىمۇ، سەيلىچىلەرنىڭ كۆز ئالدى كېمىچى تەرىپىدىن توسۇ ـ لۇپ قالمايدىكەن.

ئختىيارسىز سۈپ. خاھىشىدىن، ئختىيارىدىن؛ تاشقىرى ئۆز ئختىيارى ئەمەس: ئۆمەر ئختىيارسىز قىز تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئختىيارسىزلىق ئى. ئختىيارسىز، دىققەت ـ نەزەرسىز ھالەت: ئختىيارسىز ئەستە قالدۇرۇش زور دەرىجىدە ئختىيارسىز ـ لىققا، بىر تەرەپلىمىلىككە، تاسادىپىيلىققا ئىگە بولۇپ، پەننىي بىلىم ـ لەرنى سىستېمىلىق ئىگىلەشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

ئختىيارلىق ئى. ئۆز رايى، مەيلى بويىچە يۈرۈش، ئەركىن ـ ئازادلىك: مەركىزىي كومىتېتنىڭ يولىيورۇقىدا دېھقانلارنىڭ ئختى ـ يارلىق پىرىنسىپى قايتا ـ قايتا تەكىتلەنگەن.

ئختىيارىي سۈپ [ئە] ① خاھىش ـ ئىستەك ئەركىگە باغلىق بولغان، كىشىنىڭ ئۆز خاھىشى بىلەن قىلىنىدىغان ياكى قىلىنغان؛ ئەركىن: ئختىيارىي ياردەم. ئختىيارىي ئەۋرىشكە. ② ئېنىق مەقسىتى بولغان، بەلگىلىك ئىرادە، تىرىشچانلىق لازىم بولىدىغان، ئختىيار قىلغان، خالىغان، ئىستىگەن: ئختىيارىي دىققەت. ئختىيارىي چېتىشىش.

ئختىيارىيلىق ئى. ئەركىن ـ ئازادلىك، ئۆز رايى، مەيلى بويىچە يۈرگەن، تۇرغان ھالەت: بۇنىڭدا ھالىمىزغا بېقىپ ئىش قىلىشىمىز، ئختىيارىيلىق، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇشىمىز كېرەك.

ئختىيول ئى [ر<لات] <تېب> بىر خىل دورا، يەنى ئورگانىك بىرىكمە. قارىماينى قۇرۇق ھەيدىگەندىن كېيىن سۇلفات كىسلاتاسى ۋە ئاممىياك قوشۇپ ئىشلەنگەن يېپىشقاق ھالەتتىكى بوتقىسىمان سۇيۇقلۇق. رەڭگى قىزغۇچ بېغىر رەڭ ياكى قارا قوڭۇر كېلىدۇ. چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش رولىغا ئىگە. تېببىي دورىگەرلىكتە قىسمەن جايدىكى يالىلۇغىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئخچام سۈپ ① تۇزۇلۇشى، قۇرۇلۇشى يىغىنچاق ھەم جايىدا؛ تۇزۇلۇشى كېلەڭسىز ۋە چېچىلاڭغۇ ئەمەس؛ يىغىنـ ـچاق، قولاي: ئخچام ئۆي. ئخچام ماشىنا. ② قىسقا ھەم مەزمۇن ـ لۇق، يىغىنچاقلانغان، يىغىنچاق: ئخچام خەت. پىكرى ئخچام. ③ يىغىنچاق، ئخچاملانغان: مەۋرىي ئورۇنلارنى ئخچام قىلماق.

ئخچاملاتماق «ئخچاملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆز تېكىستنى كاتىپ ئارقىلىق ئخچاملىتىپ تەييار قىلدىم.

ئخچاملاشتۇرماق «ئخچاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئورگانلارنى ئخچاملاشتۇرماق. * ئىگىلىكنى تەڭشەش داۋامىدا ھەرقايسى جايلار ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى ۋە تۇرلۇك مالىيە چىقىملىرىنى زور كۆچ بىلەن ئخچاملاشتۇردى.

ئخچاملاشتۇرۇشماق «ئخچاملاشتۇرماق»پېئىلىنىڭ

ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىخچاملاشتۇرۇلماق «ئىخچاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورگانلار ئىخچاملاشتۇرۇلدى. * قوشۇمچە جازانى ئايرىم قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. بۇ ئىخچاملاشتۇرۇلۇپ تۆۋەندىكىچە شەرھلىنىدۇ.

ئىخچاملاشماق ① «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② ئىخچام ھالەتكە كەلمەك، ئىخچام بولماق: ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئىخچاملاشتى.

ئىخچاملانماق «ئىخچاملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاپپاراتلار ئىخچاملاندى. * ئۇنىڭ «گۈلبىرا» دېگەن مۇشۇ سۆزدە قىزغا دېمەكچى بولغان ئەڭ چوڭقۇر يۈرەك سۆزى، ئەڭ چوڭقۇر ساپ مۇھەببىتى ئىخچاملانغاندى.

ئىخچاملىق ئى. ئىخچام ھالەت، يىغىنچاقلىق: ئۇ كىشىنىڭ پىكرىنىڭ ئىخچاملىقىغا ھەممەيلەن قايىل بولۇشتى.

ئىخچاملىماق پ. ئىخچام قىلماق، ئىخچام ھالەتكە كەلتۈرمەك، يىغىنچاقلىماق: ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىنى ئىخچاملىماق. ئورگانلارنى ئىخچاملىماق. ماقالىنى ئىخچاملىماق. مەۋرىي ئورۇنلارنى ئىخچاملىماق.

ئىخراج ئى [ئە] ① <بوت> زەھەرلىك، سۈتسىمان شىرنە چىقىرىدىغان ئوت. ② <تېب> سۈرگە دورىسى، سۈرگە: ئىخراج ئېچمەك.

ئىخلاس ئى [ئە] ① چىن يۈرەكتىن قىلىنغان ئىشەنچ، چىن كۆڭلىدىن بېرىلىش، ئىشەنچ بىلەن بېرىلىش؛ ئەقىدە، ئىتىقاد، مېھىر: ئىخلاس باغلىماق. ئىخلاسى قايتماق. ② كۆڭۈل قويۇش، پۈتۈن دىققىتى، زېھنى بىلەن كىرىشىش، بېرىلىش؛ ئەستايىدىللىق: ئىخلاس بىلەن كىتاب كۆرمەك. ئىخلاس بىلەن ئۆگەنمەك. * ئەكبەر مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ③ ئەر ـ ئايالالرنىڭ ئىسمى.

ئىخلاس قىلماق بېرىلمەك، ئىشەنچ باغلىماق، ئەقىدە باغلىماق: كېۋىرئاخۇن ئۇنى تولىمۇ ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس قىلاتتى.

ئىخلاس ـ ئەقىدە ئىخلاس ۋە ئەقىدە: مۇتەللىپ ئۆزگىچە مىجەز ـ خۇلۇققا، ئىخلاس ـ ئەقىدىگە ئىگە ئادەم.

ئىخلاسلىق سۈپ. ئىخلاس قىلىدىغان، چىن يۈرەكتىن ئىشەنچ بىلەن مۇھەببەت باغلىغان ياكى باغلايدىغان؛ ئىخلاسمەن؛ مۇخلىس: ئىخلاسلىق ئادەم. * ئۇ ئوقۇشقا ناھايىتى ئىخلاسلىق بالا چىقىپ قالدى.

ئىخلاسمەن سۈپ. چىن كۆڭلىدىن بېرىلىدىغان، چىن يۈرەكتىن ئېتىقاد قىلىدىغان: ئىخلاسمەن بەندە. مەن ئائىلە ئايالىمەن، مەنسايىمنىڭ ھېچنېمىسى ئەمەس، ئۇنىڭ ئىخلاسمەنلىرىدىن بىرىمەن.

ئىخلاسمەنلىك ئى. چىن كۆڭلىدىن بېرىلىش، ئېتىقاد قىلىش: كېيىن بېرىپ سادىقمۇ بۇ «سىر» غا قىزىقىپ، ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئاڭلاشقا مەجبۇر بولدى.

ئىدارە ئى [ئە] ① بەلگىلىك تەرتىپتە باشقۇرۇش، يولغا سېلىش؛ باشقۇرۇش: ئىدارە قىلماق. دۆلەتنى ئىدارە قىلماق. ② مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دۆلەت، مەمۇرىيەت، سودا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تارماقلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئىشتاتلىق خادىملىرى بولغان تەشكىلات، مۇئەسسەسە: مائارىپ ئىدارىسى. ئىدارىدە ئىشلىمەك.

ئىدارە قىلماق ① باشقۇرماق، تەرتىپكە سالماق: دۆلەتنى ئىدارە قىلماق. ② بەلگىلىك بىر تەرتىپتە بويسۇندۇرماق؛ تىزگىنلىمەك، باشقۇرماق: ئۆزىنى ئىدارە قىلماق. ئۆز ئىرادىسىنى ئىدارە قىلماق.

ئىدارە ـ جەمئىيەت ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ئىدارە ـ ئورگان ۋە جەمئىيەت: ئىدارە ـ جەمئىيەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى. ئىدارە ـ جەمئىيەت كادىرلىرى.

ئىدارەت ئى [ئە] يېزىت. باشقۇرۇش، ئىدارە قىلىش: روشەنكى، بۇ يەردىكى تەڭلىك ئىدارەت بىلەن ئىتائەتنىڭ چەك بېسىشىدىن كەلگەن.

ئىددىلىك سۈپ. دىيال. قاۋۇل، بۇلۇق.

ئىددىەت ئى [ئە] ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئىتىدە ئېرىدىن ئاجراشقان ياكى ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالىنىڭ ھامىلىدارلىقى ئېنىقلانغۇچە ياتلىق بولۇشى مەنئى قىلىنغان يۈز كۈنلۈك مۇددەت، پەرھىز، كۈتۈش ۋاقتى: ئىددەت تۇتماق. ئىددەت توشماق. * بۇ بالا كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادىسى قازا قىلىپ، ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قاپتۇ. ئىددەت مۇددىتى توشار ـ توشماي ئۆگەي ئانىنىڭ نىيىتى بۈزۈلۈپ، بىر قارا كۆڭۈل ئادەم بىلەن ئېلىپ ـ تېگىشمەكچى بولۇشۇپتۇ.

ئىدراك ئى [ئە] ① بىلىش، چۈشىنىش قابىلىيىتى؛ زېھىن، پەم، پاراسەت: ئەقىلنىڭ ئۆلچىمى ئىدراك (ماقال). ② <پەلس> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ يۈزەكى ھادىسىلىرى ياكى تاشقى ئالاقىسى توغرىسىدىكى ئومۇملاشتۇرما ئىنكاس. ئۇمۇ تۈيغۇغا ئوخشاش ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئانالىزاتورلارغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىشى ئارقىسىدا پەيدا بولىدۇ. ③ <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ بىر پۈتۈن ئوبرازى ۋە يۈزەكى باغلىنىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن پىسخىكىلىق جەريان. ئىدراك ھېس ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ. ئەمما يەنە ھېسقا قارىغاندا مۇرەككەپرەك، مۇكەممەلرەك بولىدۇ.

ئىدراكسىز سۈپ. ئىدراكى، ئەقلى يوق؛ زېھنىي كۆچى تۆۋەن، ئەقىلسىز، پەمسىز: ئىدراكسىز ئادەم. * ـــ ئۇ تولىمۇ ئىدراكسىز ئادەم ئىكەن، قاراپ تۇرۇپ نۇرغۇن پايدىدىن قۇرۇق قالدى، ـــ دېدى چەتتە قاراپ تۇرغان بىرەيلەن.

ئىدراكلىق سۈپ. ئىدراكى، ئەقلى بار؛ ئەقىل، پەم بىلەن ئىش قىلىدىغان، زېھنى ئۆتكۈر، پەملىك، پاراسەتلىك: ئىدراكلىق ئادەم. ئىدراكلىق بالا. * ـــ ئەستاغپۇرۇللا، سۈبھاناللا، مەن سېنى ئەقىل ئىگىسى، ئىدراكلىق، پەمى بار، دەپ پەرەز قىلاتتىم، ـــ دەپ ھولۇقۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ساتىراش.

ئىدراكىي سۈپ [ئە] باي ۋە مول ئەقلىي كۈچ بىلەن چوڭقۇر ھېس قىلىنغان، چوڭقۇر چۈشىنىلگەن؛ ئەقلىي: ئىدراكىي تونۇش. * تەبىئەتكە ئىستېلا خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتتە بولغان دىن ئىدراكىي رەۋىشتە سانائەتنى راۋاجلاندۇرىدۇ.

ئىدرەك ئى. دىيال. تېرە ئەيلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ قىرغۇچ.

ئىدرەم ئى. پەردە ياكى كۆڭلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار ياكى ياغاچ ئۈستىدىكى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار.

ئىدرەملىك سۇپ. ئىدرەمى بار، سىزىقى، سىزىقچىلىرى بولغان: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدىئال سۇپ [ر<فىران] ھەممە جەھەتتىن كامالەتكە يەتكەن، نەمۇنە بولىدىغان، كەم ـ كوتىسىز؛ غايىۋى: ئىدىئال ئوبراز. ئىدىئال مۇھىت.

ئىدىئاللاشتۇرماق «ئىدىئاللاشماق» سۆزىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بۇ خىل يوسۇننى ئىدىئاللاشتۇرۇپ شەرھلەشكە ئۇرۇندى.

ئىدىئاللاشتۇرۇشماق «ئىدىئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىدىئاللاشتۇرۇلماق «ئىدىئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەن ئوقۇغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كۆپلىرى ۋەقەلىكى، تىلى ئوخشىمىغىنى بىلەن مەزمۇنى ساپلا بىر خىل، ئىدىئاللاشتۇرۇلغان، ھېسسىياتى سۇنئىي، ياسما، قېلىپلاشقان، سەۋەب ـ نەتىجىلىك يازمىلار ئىدى.

ئىدىئاللاشماق پ. ئىدىئال ھالەتكە كەلمەك، ئىدىئالغا ئائىتلىشىپ كەتمەك: ئۇ ئاللىقاچان ئىدىئاللىشىپ كەتكەن ئىدىيە ـ سىنى ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە مەجبۇرىي تاڭماقچى بولدى.

ئىدىئالىزم ئى [ر<فىران] <پەلس> پەلسەپىدىكى ئىككى چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. ئۇ ماددىي دۇنيانى ئاڭنىڭ، روھنىڭ مەھسۇلى؛ ئاڭ ۋە روھ بىرلەمچى، ماددا ئىككىلەمچى دەپ قارايدۇ. ئوبيېكتىپ دۇنيانى سۇبيېكتىپ ئاڭنىڭ ئىپادىلىنىشى ياكى مەھسۇلى دەپ قاراش ـــ سۇبيېكتىپ ئىدىئالىزم بولىدۇ؛ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئوبيېكتىپ روھنىڭ ئىپادىلىنىشى ياكى مەھسۇلى دەپ قاراش ـــ ئوبيېكتىپ ئىدىئالىزم بولىدۇ.

ئىدىئالىزمچە سۇپ. ئىدىئالىزم نۇقتىئىنەزىرى بويىچە، ئىدىئالىستلارغا ئائىت، ئىدىئالىستىك: ئىدىئالىزمچە كۆزقاراش. ئىدىئالىزمچە نەزەرىيە. * ئۇنىڭ بۇ خىل ئىدىئالىزمچە قارىشى ئىلغار پىكىرلىك مەرپىەتپەرۋەر ياشلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىمايمۇ قالمايدۇ.

ئىدىئالىزمچى ئى. ئىدىئالىزمنى، ئىدىئالىستىك كۆزقاراشلارنى ۋە ئۇنىڭ نەزەرىيەلىرىنى ياقلىغۇچى كىشى: ئۇ ھەقىقىي بىر ئىدىئالىزمچى ئىكەن.

ئىدىئالىزملىق سۇپ. ئىدىئالىزمغا دائىر، ئىدىئالىزمغا خاس ياكى ئۇنىڭغا ئاساسلانغان: ئىدىئالىزملىق تارىخقاراش. ئىدىئالىزملىق پەلسەپە. ئىدىئالىزملىق دۇنياقاراش. * ئۇنىڭ بۇ قارىشى ئىدىئالىزملىق دۇنيا قاراش بولۇپ، ياش ـ ئۆسمۈرلەرنى تەربىيەلەشتە پاسسىپ رول ئوينايدۇ.

ئىدىئالىست ئى [ر<فىران] ① ئىدىئالىزم تەرەپدارى؛ ئىدىئالىزمنى ياقلىغۇچى، ئىدىئالىستىك پەلسەپىنى ھىمايە قىلغۇچى ئادەم؛ ئىدىئالىزمچى. ② خىيالپەرەس؛ ھەقىقەتنى بۇرمىلاپ كۆرسەتكۈچى كىشى. * ئۇلارنىڭ نەزەرىيەسى سىنىپىلىقتىن خالىي بولغان، ئىدىئالىستىك نەزەرىيە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىدىئالىستىك سۇپ [ر] ئىدىئالىزمغا دائىر، ئىدىئالىزمغا خاس ياكى ئۇنىڭغا ئاساسلانغان: ئىدىئالىستىك پەلسەپە. ئىدىئالىستىك دۇنياقاراش. ئىدىئالىستىك نۇقتىئىنەزەر.

ئىدىئولوگ ئى [ر<گىرىك] بىرەر سىنىپ، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي تۈزۈم ياكى ئېقىم ئىدىئولوگىيەسىنىڭ، ئىدىيە ـ سىنىڭ ھىمايىچىسى؛ مۇتەپەككۇر.

ئىدىئولوگىيە ئى [ر<گىرىك] <پەلس> مەلۇم سىنىپ ياكى پارتىيەنىڭ مۇئەييەن كۆزقاراش، پىكىر، ئۇقۇم، ئىدىيە ـ لىرىنىڭ سىستېمىسى. سىياسىي كۆزقاراش، پەلسەپە، سەنئەت، دىنلارنىڭ ھەممىسى ئىدىئولوگىيەنىڭ شەكىللىرىدۇر.

ئىدىئولوگىيەلىك سۇپ. ئىدىئولوگىيەگە خاس، ئىدىئولوگىيەگە مۇناسىۋەتلىك، ئىدىئولوگىيەگە ئائىت: ئۇنىڭ پىكرى ئىدىئولوگىيەلىك ئۇقۇم بىلەن تولغان بولۇپ، ئاڭلىغۇچىدا غەلىتە بىر تەسىرات پەيدا قىلاتتى.

ئىدىس ئى [ر<لات] <زوئول> پاشىنىڭ بىر خىلى. يېتىلگىنىنىڭ تېنى قارا ياكى قوڭۇر كېلىدۇ، پۈتىدا ئاق رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ، قانىتىدا سەپكۈن بولمايدۇ. جىم تۇرغاندا تېنى تۇرغان تەكشىلىك بىلەن پاراللېل ھالەتكە كېلىدۇ. لىچىنكىسى بىلەن قورچىقى دەرەخ كامارلىرى ياكى داس، قاچىلاردىكى تۇرۇپ قالغان سۇدا ئۆسۈپ يېتىلىدۇ. تۇخۇمى سۇ ئاستىغا چۆكۈپ تارىلىپ كېتىدۇ. ئادەتتە ئۇ تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭە يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەرنىڭ ۋاستىچىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىدىش ئى. تۇرلۇك نەرسىلەرنى سېلىپ قويۇش ئۈچۈن سېغىز لايدىن، ئاغزى چوڭ، بېلى يوغان، تۇۋى سەل كىچىك رەڭ قىلىپ ئىشلەنگەن ئۆي جابدۇقى: سۇ ئىدىشى. ئاشلىق ئىدىشى. * ئۇ ھۆرۈنلۇق بىلەن ئوچاققا ئوت قالاپ، چاي قاينىتىش ئۈچۈن ئىدىشتىن سۇ ئالماقچى بولدى.

ئىدىشلىق سۇپ. ئىدىشى بار، ئىدىشى بولغان: شۇنىڭ بىلەن بىز بىر ئىدىشلىق بولۇپ قالغانىدۇق.

ئىدىق ① ئى. ياغاچنىڭ پورى، پور ياغاچ. ② سۇپ. پورلاشقان، پور: ئىدىق ياغاچ. ③ سۇپ. ئۆزلۈكىدىن پۈراپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتكەن، كۆكۈرۈپ قالغان، بۇزۇلغان: ئىدىق گۆش.

ئىدىقۇت ئى. تارس ← **ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى.**

ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى <تارىخ> مىلادىيە 850 ـــ 1250 ـ يىللاردا ئۆتكەن ۋە ھازىرقى تۇرپاندىكى ئىدىقۇت قەدىمكى شەھىرىنى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر خانلىقى. قۇرغۇچىسى بۇقا تېكىن. بۇ خانلىقنىڭ پايتەختى ئىككى جايدا بولۇپ، بىرى قارىغوجا شەھىرى، يەنە بىرى بەشبالىق. خانلىقنىڭ دائىرىسى شەرقتە بارىكۆل، شىمالدا جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبى، غەربتە قاراشەھەرنىڭ غەربى، جەنۇبتا قۇرۇقتاغ قاتارلىق جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. مىلادىيە 9 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭ زېمىنى غەربتە ھازىرقى كۇچانىڭ غەربىگە، شەرقتە كەنجۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ شاجۇ رايونى دائىرىسىگە سوزۇلغان.

ئىدىقشماق پ. دىيال. تاكاللاشماق، ئېيتىشماق.

ئىدىماق پ ① ئۆزلۈكىدىن پۈراپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك، كۆكۈرمەك، ئېچىماق، بۇزۇلماق: ئىدىپ قالماق. ② پورلاشماق.

ئىدىيە ئى [ر<گىرىك] ① <پەلس> ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتنىڭ تەپەككۇر نەتىجىسىدە كىشى مېڭىسىدە ئەكس ئەتكەن ئىنكاسى. ② نىيەت، مەقسەت، پىكىر: تىنچلىقنى ساقلاش ۋە

مۇستەھكەملەش ئىدىيەسى. ③ <ئەد> بىرەر بەدىئىي، ئىلمىي ياكى سىياسىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنى، تۈپ ماھىيىتىنى بەلگىلىگۈچى ئاساسىي پىكىر؛ غايە: ئەسەرنىڭ ئىدىيەسى. «ئويغانغان زېھىن» رومانىنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسى.

ئىدىيەدە ئازاد بولماق كۆزقارىشى، مەپكۇرىسى، چۈشەنچىسى ئۆزى ياشىغان زامانىنىڭ تەلىپىگە لايىقلاشماق، ئۇيغۇنلاشماق: بىز ياشلار مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىقىمىز، ئىدىيەدە ئازاد بولۇشىمىز لازىم.

ئىدىيەسىز سۈپ. ھېچقانداق ئىدىيەسى يوق، ھېچقانداق ئىدىيەگە ئىگە بولمىغان، ھېچقانداق ئىدىيە سىڭدۈرۈلمىگەن: مۇستەقىل ئىدىيەسىز شەخسنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

ئىدىيەلىك سۈپ. ئىدىيەسى بار، ئىدىيەگە ئىگە، ئىدىيە سىڭدۈرۈلگەن: ئۇنىڭ بۇ قارارى ئىلغار ئىدىيەلىك ياشلارغا خاس پىداكارلىق روھى بىلەن ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىپتىخارىدىن ئىبارەت ئىككى نەرسىنىڭ قوللىشىغا ئىگە ئىدى.

ئىدىيەۋى سۈپ ① ئىدىئولوگىيە خاراكتېرىنى ئالغان، ئىدىيە، مەپكۇرىغا ئائىت، روھىي دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك: ئىدىيەۋى ئاڭ. ئىدىيەۋى ئېقىم. ئىدىيەۋى كۆرۈش. ئىدىيەۋى يۈك. ② ئىدىيە جەھەتتىكى، ئىدىيە جۇملىسىگە كىرىدىغان: ئۇ مەسىلىگە قارىتا مېنىڭ ئىدىيەۋى تەييارلىقىم بار ئىدى.

ئىدىيەۋىلىك ئى. بىرەر نەرسىدە ئەكس ئەتكەن روھ، مەزمۇن، كۆزقاراش: بۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيەۋىلىكى ناھايىتى ياخشى ئىكەن.

ئىدىيوم ئى [ر<گىرېك] <تىل> مەنىسى ئۆز تەركىبىدىكى سۆزلەرنىڭ لۇغەت مەنىسىگە باغلىق بولمىغان، كۆچمە مەنىلىك سۆز، ئىبارە. مەسىلەن، قولى قىسقا، پوق قورساق، چىشىغا تەگمەك... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئىدىيوملۇق سۈپ. ئىدىيوم خاراكتېرىنى ئالغان، ئىدىيوم بولۇپ شەكىللەنگەن: ئىدىيوملۇق سۆز بىرىكمىسى.

ئىر I ئى. كونا. پال.

ئىر II ئى. كونا. جىر، كۇي، ناخشا: ئەنجۈردىن شېرىن - شەربەت بېرىپ دىلغا، ئىر ئىرلاپ، جاراڭلىق ساز چېلىپ كەپسەن.

ئىراده ئى [ئە] ① بىرەر مەقسەت، نىشان ۋە ئىش - ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كىشىدە بولىدىغان غەيرەت، مەۋقە، قەتئىيلىك: ئىراده باغلىماق. ئىراده تىكلىمەك. ئىراده تۇرغۇزماق. ② خاھىش، ئىختىيار؛ قەتئىي نىيەت: راست گەپنى قىلغاندا، بۇ ئىش مېنىڭ ئىرادەمگە قارشى.

ئىرادەت ئى [ئە] يېزىت. خاھىش، نىيەت، غەيرەت، مەقسەت، مەۋقە؛ قەتئىيلىك: بۇ يەردە بوشلۇق ۋە ئىپلىق... ئۇلۇغ ئىرادەت توغرىسىدا گەپ قىستۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئىرادىچىلىك ئى ① <پەلس> ئىراده ئەقىلدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ ھەمدە ئۇ ئالەمنىڭ تۈپ ئاساسى ۋە ماھىيىتى دېگەننى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدىئالىزملىق ۋە غەيرىي ئەقلىچىلىك (غەيرىي راتسيونالىزملىق) پەلسەپە تەلىماتى. ② <پسخول> ئىراده ھەممە پسىخىكىلىق ھەرىكەتنى بەلگىلەيدۇ دېگەننى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدىئالىزملىق پسىخولوگىيە تەلىماتى.

ئىرادىسىز سۈپ. ئىرادىسى يوق ياكى سۇس، بوش: ئىرادىسىز ئادەم. * زاھىدە ھاياتتىن ئۈڭايلا ۋاز كېچىپ كېتىدىغان ئىرادىسىز قىزلاردىن ئەمەس ئىدى.

ئىرادىسىزلىك ئى. ئىرادىسى ئاجىزلىق، سۇسلۇق، بوشاڭلىق: ئىرادىسىزلىك قىلماق. * — مەن ئىرادىسىزلىك قىلدىم، ئەمما سىزنىڭ بىخەتەرلىكىڭىزنى ئويلاپ شۇنداق قىلغانىدىم، — دېدى قادىر بىچارىلەرچە قىيابېتتە ئامىنەگە قاراپ.

ئىرادىلىك سۈپ. ئىرادىسى بار، ئىرادىسى كۈچلۈك: بارلىق ئىرادىلىك كىشىلەرگە ئوخشاش، ئۇ ھەممىنى ئۆز ئىختىدارىغا تايىنىپ قولغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلىدى.

ئىرادىنامە ئى [ئە + پ] بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ۋە ئۆزىنى شۇ ئىشقا ئاتىغانلىقى، ئىراده باغلىغانلىقى ھەققىدىكى خەت: ئىرادىنامە يازماق.

ئىراق ئى <مۇز> ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئون ئىككىنچىسىنىڭ نامى: ئىراق مۇقامى.

ئىراق مۇقامى <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ ئون ئىككىنچىسى. بۇ مۇقام 8 نەغمە 102 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 5 مۇزىكا، 76 مىسرادىن؛ 3 مەشرەپ 3 نەغمە، 26 مىسرادىن تەشكىل تاپقان.

ئىراقى سۈپ. رەڭدار يېپ، يېپەكلەرنى كېسىشتۇرۇپ، گۈللۈك قىلىپ تىكىلگەن: ئىراقي چاپان. ئىراقي جىيەك. ئىراقي دوپپا.

ئىرانگۈل ئى [ئىران + گۈل] <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، گۈلى ئاق ياكى قىزىل، ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئىراي ئى. دىيال. ئابرۇي، ئىناۋەت.

ئىرەكتە ئى. دىيال. ئەركەك، ئەر.

ئىرچى ئى. ناخشىچى: ئۇ كىشىلەرنىڭ قارشى ئېلىش تەنتەنىسىگە رەھمەت بىلدۈردى. كېيىن ئىرچى قىزلارغا زوق بىلەن نەزەر سالدى.

ئىرراتسيونال سۈپ [ر] <مات> پۈتۈن سان بىلەن ئۆلچەنگىلى، ئىپادىلىگىلى ياكى ھېسابلىغىلى بولمايدىغان؛ ئارىفمېتىكىلىق ئەمەلدىن تاشقىرى يىلتىز تېپىش ئەمىلىنى تەلەپ قىلمايدىغان: ئىرراتسيونال تەڭلىمە. ئىرراتسيونال تەڭسىزلىك.

ئىرسا ئى [ر<لات] <بوت> تاغ سەۋسەنىنىڭ يىلتىزى. ياپىلاق، خۇشبۇي، پوستى كۆك، بەزىلىرى قىزىل ۋە رەڭگارەڭ بولىدۇ. بوغۇملۇق كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئەزالارنى يۇمشىتىش ۋە قىزىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سېرىق ئاچچىق سۇنى سۈمۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىرسق ئى. دىيال. ھەۋەس، ئىشتىياق.

ئىرسىي سۈپ [ئە] <بىيول> نەسىلگە ئائىت، نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتىدىغان، قالىدىغان؛ نەسلىي: ئىرسىي قابىلىيەت. ئىرسىي سىگنال. ئىرسىي يوشۇرۇن كۇچ. * بۇ قىزدىكى گۈزەللىك كىشىگە قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز بولغان كۈسەن ئۇيغۇرلىرىدىكى ئىرسىي گۈزەللىكنىڭ بۈگۈنكى ئۇيغۇر قىزلىرى سىيماسىدا قايتا نامايان بولۇۋاتقانلىقىدىن تۇيغۇ بېرەتتى.

ئىرسىيەت ئى [ئە] <بىيول> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ

جىسمانىي ۋە پسىخىكىلىق خۇسۇسىيەتلەرنى ساقلاش ھەمدە نەسىلدىن نەسىلگە قالدۇرۇش قابىلىيىتى: ئىنسان ئۇچۇن ھەممىدىن ئۇستۇن تۇرىدىغىنى — ئىرسىيەت ئامىلىدۇر.

ئىرسىيەتچانلىق ئى <بىيول> جانلىقلارنىڭ ئەجدادىدىن قالغان ئىرسىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يىغىندىسى.

ئىرسىيەتشۇناس ئى [ئە + پ] ئىرسىيەت ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم: بىراق بەزى ماتېماتىكلار ئۇنىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ ئۇستۇنرەك تۇرىدۇ، بەزى ئىرسىيەتشۇناسلارنىڭ تۆھپىسى ئۇنىڭكىدىن كۆپ.

ئىرسىيەتشۇناسلىق ئى. تىرىك ئورگانىزملارنىڭ جىسمانىي ۋە پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاش ۋە نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن؛ ئىرسىيەت ئىلمى: ئىرسىيەتشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىرسىيەتلىك ① سۈپ. ئىرسىيىتى بار، ئىرسىيەتكە ئىگە، ئىرسىيەتكە ئاساسلانغان: ئىرسىيەتلىك توسالغۇ. ئىرسىيەتلىك مۇناسىۋەت. ② سۈپ. نەسىلگە ئائىت، نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتىدىغان؛ نەسلىي: ئىرسىيەتلىك بەلگىلەر. ③ رەۋ. ئىرسىيەت بىلەن بولىدىغان، ئىرسىيەت ئارقىلىق: ئىرسىيەتلىك ئۆزگىرىش. ئىرسىيەتلىك ئالدىنى ئېلىش.

ئىرغاڭ تەق. ماڭغاندا بىر ئۇ ياق ـ بىر بۇ ياق چايقىلىش ھالىتى.

ئىرغاڭزا ئى. دىيال. ھالقا، ھالقا زىرە.

ئىرغاڭشتماق «ئىرغاڭشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاھ تاشقا قاراپ بېشىنى ئىرغاڭشتىپتۇ ۋە يىگىتكە غەزەپ بىلەن ھومىيىپتۇ.

ئىرغاڭشماق پ. ئىككى يانغا چايقالماق، ئىرغاڭ ـ ئىرغاڭ قىلماق، ئىرغاڭلىماق: تۇلكە خۇشامەتچىلىك بىلەن ھىجىيىپ ۋە ئىرغاڭشىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ ـ دە، ناينىاقلىغان ھالدا سۆزلەشكە باشلاپتۇ.

ئىرغاڭلاتماق «ئىرغاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەرەخنى ئىرغاڭلاتماق. * ئالما شېخىنى ئىرغاڭلاتماق. * ئىسھاق ئىككى بارمىقىنى قىسقۇچ شەكلىگە كەلتۈرۈپ بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ، باتىرغازىغا ئىشارەت قىلدى.

ئىرغاڭلاشماق «ئىرغاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: بوراندا دەرەخ شاخلىرى ئىرغاڭلاشتى.

ئىرغاڭلىماق پ. بىر ئۇ ياققا ـ بىر بۇ ياققا چايقالماق، ئىرغاڭ ـ ئىرغاڭ قىلماق، ئىرغاڭشماق: ئۇلار دەريا لەۋىدىكى ئىرغاڭلاپ تۇرغان پاپراقسىز مەجنۇنتاللار قېشىغا كېلىپ، ئېگىز قىرغاققا چىقتى.

ئىرغاي ئى <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. ياغىچى قاتتىق، ئانچە توم بولمايدۇ. ئاددىتە كىچىك سايمانلارغا ساپ قىلىنىدۇ.

ئىرغايلىق ① سۈپ. ئىرغىيى بار، ئىرغىيى بولغان: ئىرغايلىق تاغ. ئىرغايلىق تاغ بېلى. ئىرغايلىق جىرا. ② ئى. ئىرغاي كۆپ ئۆسىدىغان يەر: قويچى بالىلار ئىرغايلىقتىن ئىرغاي كېسىپ كەلدى.

ئىرغىتماق ① «ئىرغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەۋكەت تىلىنى «ماقۇل» غا ئۆمەللەۋاتقاندا، ئانار بىرنەرسىدىن ئەندىككەندەك، بېشىنى غەلىتە ئىرغىتتى. ② چۆرۈپ تاشلىماق، كۆتۈرۈپ ياكى پىرقىرىتىپ ئاتماق: لەيلىگۈل بېشىنى سىلكىپ، يوغان ئىككى ئۇرۇم چېچىنى ئىرغىتىپ كەينىگە تاشلاپ كۆك كۆز كىشىگە قاراپ نېمىدۇر دېمەكچى بولدى.

ئىرغىتىلماق «ئىرغىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بېغىشلىغان باتۇرلار ۋۇجۇدىنى بۇ جەڭگە، ئەنە ئونلاپ ماي تۇڭى ئىرغىتىلدى ئۆستەڭگە.

ئىرغىشماق «ئىرغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ماي ۋە جىلغا غوللىرىدا تولۇپ ئاقار سۇ، قاراپ تۇرساڭ تەشنا دىلغا ئەجەب ياقار بۇ. ئورمانلىقتا ئىرغىشىدۇ مارال بۇغىسى، سېخىي ۋادى ئۇنىڭ كۆيتۇر قىلغان سوۋغىسى.

ئىرغىماق پ. سىلكىنمەك، سەكرىمەك: قادىر بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى.

ئىرق ئى [ئە] ① نەسىل، زات. ② تەن تۈزۈلۈشى جەھەتتە مەلۇم ئورتاق ئىرسىيەت ئالاھىدىلىكلىرى (مەسىلەن، تېرە، چاچ رەڭگى، چاچ شەكلى، كۆز رەڭگى، قان ئايرىمىسى قاتارلىق)گە ئىگە بولغان ئادەملەر توپى، بۇ ئالاھىدىلىكلەر بەلگىلىك رايوندا ئۇزاق مۇددەت تەبىئىي مۇھىتقا ماسلىشىش جەريانىدا شەكىللەنگەن. بۇ ئالاھىدىلىكلەرگە ئاساسەن، پۈتۈن دۇنيادىكى ئىنسانلار موڭغۇل ئىرقى، نېگىر ئىرقى ۋە ياۋروپا ئىرقىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ئىرقىغا بۆلۈنىدۇ. ئىرقىغا ئايرىش جەھەتتە، ئاساسەن رەڭ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، ئىنسانلارنى سېرىق تەنلىك، قارا تەنلىك، ئاق تەنلىك ۋە قوڭۇر تەنلىك دەپ ئايرىش ئۇسۇلىمۇ بار.

ئىرقچى ئى. ئىرقچىلىق تەرەپدارى، ئىرقچىلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزگۈچى، ئىرقىي كەمسىتىش ۋە ئىرقىي ئايرىمچىلىق سىياستىنى ياقلايدىغان، خەلققە ئىرقىي پەرق بويىچە مۇئامىلە قىلىدىغان تەرەپ.

ئىرقچىلىق ئى. «ئىرقلار تەڭ ئەمەس، بەزى ئىرقلار ئالىي، بەزىلىرى پەس بولىدۇ، ئالىي ئىرقلار پەس ئىرقلار ئۈستىدىن ھۆكۈمران بولۇشى تارىخىي زۆرۈرىيەتتۇر» دەپ دەۋا قىلغۇچى بۇرژۇئازىيەچە ئەكسىيەتچى نەزەرىيە، يەنى ئىرقىي كەمسىتىش سىياسىتى، ئىرقىي ئايرىمچىلىق.

ئىرقشۇناس ئى [ئە + پ] ئىرق ئىلمى بويىچە تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچى ئادەم؛ ئىرق ئىلمى مۇتەخەسسىسى.

ئىرقشۇناسلىق ئى. ئادەملەرنىڭ بەدەن ۋە رەڭگى، يۈز ـ كۆز، باش تۈزۈلۈشى ۋە شۇنىڭدەك نەسلىي بەلگىلىرىنىڭ بىر خىللىقى ياكى ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئىنسانلار ئىرقىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم.

ئىرقىي سۈپ [ئە] ئىرققا خاس، ئىرقىغا ئائىت: ئىرقىي بەلگىلەر. ئىرقىي ئايرىمچىلىق سىياسىتى. ئىرقىي كەمسىتىش. * بىز ئەزەلدىن ئىرقىي كەمسىتىشكە قارشى تۇرۇپ كەلدۇك ھەم مەڭگۇ قارشى تۇرىمىز.

ئىركاشا سۈپ. دىيال. لوم ـ لوم، گومۇش.

ئىركىت ئى. سۇتنىڭ مېيى ئېلىۋېلىنغان بىر خىل قالدۇقى.

ئىرلىماق پ. جىرلىماق، ناخشا ئېيتماق: قىزلار يېرىم ئۇسسۇللۇق شوخ ھەرىكەت بىلەن ئىرلايتتى.

ئىرماش ـ چىرماش ① ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق نەرسە، سىزىق ھەم شۇ قاتارلىقلار ئۆزئارا كىرىشىپ، گىرە-

لىشىپ، ئارىلىشىپ كەتكەن: ئىرماش - چىرماش سىزىقلار. ئىرماش - چىرماش ئىزلار. ② مۇناسىۋەت جەھەتتە ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ كەتكەن، مۇناسىۋىتى، ئالاقىسى ھەددىدىن زىيادە يېقىن، بىر - بىرىگە ئۆتۈشكەن: ئىرماش - چىرماش باغلىنىش. ③ ئۆزئارا چېتىشلىقى بولغان، مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئۇ بىيولوگىيەنىڭ باشقا پەنلەر بىلەن ئىرماش - چىرماش ئالاقىسى بارلىقىنى ئاستا - ئاستا سېزىشكە باشلىدى.

ئىرماشماق پ. ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ، بىرلىشىپ كەتمەك، چىرماشماق: ئاللا يارىم سەن كېۋەز بول، مەن يۆگەي بولاي. ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ شاخىڭغا قونايلى.

ئىروزىيە ئى [ر<لات] <گېئول> تۆپراقنىڭ، يەر پوستىنىڭ سۇ، مۇز ياكى شامال تەسىرىدە يىمىرىلىشى.

ئىروزىيەلىمەك پ <گېئول> سۇ، مۇز ياكى شامال قاتارلىقلار يەر پوستى، تۆپراق قاتارلىقلارنى يالاپ كەتمەك، يىمىرمەك.

ئىرونىيە ئى [ر] <ئەد> فورما جەھەتتىن ئىجابىي مەنىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئارقىلىق رېتىملاش ۋە مەسخىرىلەش مەنىلىرىنى ئاڭلىتىدىغان ئىبارە.

ئىرىدىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Ir(Iridium) . كۈل رەڭ پاراشوك ھالىتىدىكى ماددا ياكى ئاق، يالتىراپ تۇرىدىغان كاللەك ماددا. قاتتىق ۋە چۈرۈك، خىمىيەۋى خۈسۈسىيىتى تۇراقلىق، قېتىشما تېيىرلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئىرىدىينىڭ قېتىشمىسى تېگىل ۋە ئالتۇن قەلەم ئۇچى قىلىنىدۇ.

ئىرىس ئى [ر] تەركىبىگە سۈت ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان كەمپۈتلەرنىڭ تۇرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىرىس كەمپۈت تەركىبىگە سۈت ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان كەمپۈتلەر، سۈت كەمپۈت.

ئىرىك - سىرىك دىيال. ھۆرۈن، ئېزىلەڭگۇ.

ئىرىم ئى. كۆڭلىگە پۈككەن بىرەر ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى، بىرەر بالا - قازانىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى، ياخشىلىقنىڭ ئۆزىگە نېسىپ بولۇشى ئۇچۇن، بىرەر نەرسىنى ياكى ئىشنى شەرت قىلغان ئاساستا باشلاش: ئىرىم قىلماق. * بۇ ئىشنى نېمىدىن باشلاشنى بىلمەي تۇراتتىم. نورۇز دامۇللا ۋەقەسى مېنىڭ ئۇچۇن ياخشى ئىرىم بولىدىغان بولدى.

ئىرىم قىلماق ① كۆڭلىدە ياخشىلىق، ئوڭۇشلۇق تىلەش مەقسىتىدە، ھەم شۇنىڭغا باشلىنىش بولۇپ قالار دېگەن نىيەت بىلەن شەرتلىك بىرەر ئىشنى بەجاغا كەلتۈرمەك، شەرتىنى سۈندۈرماق: ھېلىقى كىشىلەر قورالىرىنى تاپشۇردى. شۇ ئارىدا ئاماقۇل قارىياغاچقا باغلاقلىق تۇرغان ھاجەر باقىنىڭ يېنىغا كېلىپ، «ماۋۇ چوشقىنى ئىرىم قىلايلى» دەپ ئاتماقچى بولدى. ② سودىدا شۇ كۈنى بىرىنچى بىرنەرسىنى سېتىپ كىرىم قىلماق، پۇل ئالماق: — ئۇستام، جىددىي لازىم بولۇپ قالدى، ئون يۇەن بېرىپ تۇرسىلا، مەن چۇشتىن كېيىن قايتۇرسام، — دېدىم تونۇش سودىگەرگە. لېكىن سودىگەر «كەچۇرسىلە، تېخى ئىرىم قىلمىغانىدىم، ئىرىم قىلغاندىن كېيىن بەرسەم» دېدى.

ئىرىمچىك ئى. سۈتنى ئوتتا ئىللىتىپ، ئۇنىڭغا قېتىق قوشۇپ قاينىتىپ، سۈيىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى. ئۇ قىزىل ئىرىمچىك ۋە ئاق ئىرىمچاك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئىرىمچىكچى ئى. ئىرىمچىك ئىيىرلاش ۋە سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: ئىتالىيەدىكى يۇرتلاردىن ۋە ھەرقايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن ئىرىمچىكچىلەر ئۆز مىللەتلىرىنىڭ كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئىرىمچىكلىرىنى داڭلاپ سېتىشماقتا ئىدى.

ئىز ئى ① ئاياغ بىلەن يەرنى دەسسىگەندە ياكى بىرەر نەرسىنىڭ يۈزىگە سىزغاندا، جىجىغاندا، يازغاندا ياكى قول بىلەن بىرەر نەرسىنى تۇتقاندا چۈشۈپ قالغان بەلگە، ئىزنا: ئاياغنىڭ ئىزى. ئاتنىڭ ئىزى. قامچا ئىزى. تاياق ئىزى. ئىز قوغلىماق. ② بىرەر نەرسە يۈزىگە يۇقۇشتىن ھاسىل بولغان داغ: كىيىمدىكى بۇ قان ئىزىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش ئۈچۈن، رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بۇگۈندىن تارتىپ تەكشۈرۈشنى باشلىغانىدى. ③ كۆچمە. كىشى كۆڭلىدىكى ئازاب، داغ؛ كۆڭۈلدە قېپقالغان مەنىۋى تەسىر: بۇ ئىش ئۇنىڭ يۈرىكىدە چوڭقۇر ئىز قالدۇردى. ④ كۆچمە. بىرەر ۋەقەنىڭ يىپ ئۇچى: ئۇ ياقۇپ ياساۋۇلنى كۆرۈپ ياكى ئۇنىڭ قولغا چۈشكەنلىكىنى ئاڭلاپلا، ئۆز ئىزىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشقا كىرىشكەنىدى. ⑤ ئومۇمەن يول، نىشانە: يولۋاس ئىزىدىن قايتماس، يىگىت سۆزىدىن (ماقال). ⑥ بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئۆزىنىڭ بۇرۇنلا تۇتۇپ كەلگەن يولى، ئۇسۇلى: خىلمۇخىل گەپلەر يۇرۇپتۇ يېزىدا، ئاشپۇزۇل ماڭۇبرىپتۇ ئىزىدا. ⑦ ئەسلىدىكى ئورنى، ئەسلىي ھالىتى: ئىزىغا چۈشمەك. * ھاياتىنىڭ ئەگرى-توقاي مۇسىپسى، ئوخشايدۇ، تىنىم تاپماس كەڭ دېڭىزغا، بەزىدە كۆتۈرۈلسە ئۇندا دولقۇن، بەزىدە چۈشەر پەسلەپ ئۆز ئىزىغا. ⑧ ئورۇن: ئۇ كىشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىزىغا بىزنىڭ شىركەتتىن بىرسىنىڭ بالىسى ئورۇنلاشقان. ⑨ قالدۇقى، ئىزناسى: ئوغلى بارىنىڭ ئۆزى بار، قىزى بارىنىڭ ئىزى بار (ماقال). ⑩ تەسىرى، تەسىرىي كۈچ، تەسىر كۈچى: — خەپ توختاپ تۇر، بۇ ئوردىدىن سېنىڭ ئىزىڭنى يوقاتمىسام مەن خان ئاغىچىلىق ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن! — دېدى ئۇ قاتتىق ئاۋازدا. ⑪ <ئارخېئول> بۇرۇنقى زامانلاردىن قېپقالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلار ھېسابىدىكى جاي، قەدىمىي شەھەر قاتارلىقلارنىڭ ھازىرغىچە مەلۇم دەرىجىدە ساقلانغان، ساقلىنىپ قالغان قىسمى، قالدۇقى، يادىكارلىق، ئەسەر: قەدىمكى شەھەر ئىزلىرى. خارابە ئىزلىرى. ⑫ كۆچمە. ئالدىنقى ئەۋلادلارنىڭ، پېشقەدەملەرنىڭ ياكى بىرەر شەخسنىڭ ھاياتىدا قالدۇرۇپ ئوتكەن ئىش-ھەرىكىتى، پائالىيىتى ۋە پائالىيەت يونىلىشى؛ يول، مۇساپە: ئىز قالدۇرماق. باتۇرلار ئىزىدىن ماڭماق. * بىز ئالدىنقى ئەۋلادلارنىڭ ئىزىدىن بېسىپ ئالغا ماڭمىمىز.

ئىز باسماق ① ئارقىدىن يېتىشىپلا كەلمەك، سوڭدىماق، سوڭداشماق: نىجات، تاشپولاتلار ئىز بېسىپ، ئىككى تەرەپتىن ئۆمىلەپ كېلىپ، ئىككى دانە قول بومبىسى بىلەن پوتەينى ۋەيران قىلدى. ② ئورنىنى ئالماق، ئورنىنى ئىگىلىمەك، ۋارىسى بولماق: — سەن داداڭنىڭ ئىزىنى باسقىن! — دېدى ئۇ ماڭا. * ئۇ ئۇسۇل سەنئىتىدە ئۇستازىنىڭ ئىزىنى باستى ۋە سەھنە ھاياتىدىمۇ ئۇستازىنىڭ يولىدىن ماڭدى.

ئىز پۇلى سودىگەرنىڭ مالنى باشقىلاردىن توپ بويىچە ياكى پارچە سېتىۋالغان باھاسى: بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى بولار(ماقال).

ئىزىغا چۈشمەك ① پەيىغا چۈشمەك:ئۇنئالغۇدىن ئاڭلانغان بۇ خۇپيانە سۆز ئىزىغا چۈشكەن كىشىنىڭ راستىنلا ئەتكەسچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. ② نورمال ھالەتكە كەلمەك، نورمال رەۋىشتە يولغا قويۇلماق: پات يېقىندا شۇجى يەنە خىزمىتىگە ئولتۇرىدۇ، ھەممە ئىش ئىزىغا چۈشىدۇ.* خۇدا خالىسا، جاھان ئوڭۇشلۇپ، ئىزىغا چۈشۈپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ئىزىغا سالماق ① ئەسلىدىكى نورمال ھالىتىگە، تەرتىپىگە كەلتۈرمەك؛ نورمال ھالەتكە چۈشۈرمەك، نورماللاشتۇرماق: تۈرمۈشنى ئىزىغا سالماق. ئىشنى ئىزىغا سالماق. ② شەكىللەندۈرمەك؛ پەيدا قىلماق، ياراتماق: ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئاتا-بوۋىلار ئىز سېلىپ بېسىپ ئوتكەن تۇگمەس ئۇزۇن يوللار مۇشۇ ئەمەسمۇ؟

ئىزا ئى [ئە] ئۈيلىش تۇيغۇسى؛ ئۈيات، خىجالەت، نومۇس: ئىزا تارتماق. ئىزاغا قالماق. * ئىزا ئۆلۈمدىن قاتتىق (ماقال).

ئىزا-ئاھانەت ئىزا ۋە ئاھانەت: ئىزا-ئاھانەت قىلماق. ئىزا-ئاھانەتكە قالماق. * بۇگۈن كەچكى قەدىرسىزلىك ۋە ئىزا-ئاھانەتلەر ئۇنىڭ نېرۋىسىنى قاپلاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى باسماقتا ئىدى. * ئۇلار ئىزا-ئاھانەت ئىچىدە زار-زار يىغلاشقا باشلىدى.

ئىزاپى سۈپ. دىيال. ئارتۇق، ئوشۇق، زىيادە.

ئىزاچىلىق ئى. ئۈيلىش، نومۇس تۇيغۇسى، ئاھانەتلىك ئىش: ئىزاچىلىقتىن رەللە بولغان دانىيار خوجا جاللاتلىرىغا زەرب بىلەن قولىنى شىلتىدى، جاللاتلار ئەمىر مىرزا ئەلەمشاھىنى مۇنارىدىن تاشلاپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سۆرەپ ئېلىپ چىقتى.

ئىزاھەت ئى [ئە] <تىل> ئىسىملارنىڭ قارائتقۇچى-قارالمىش مۇناسىۋىتىدە باغلىنىپ كېلىشى. تەۋەلىك مۇناسىۋىتى.

ئىزاھەتلىك سۈپ. تەۋەلىك مۇناسىۋىتىدە باغلانغان: ئىزاھەتلىك بىرىكمە.

ئىزا-نومۇس ئىزا ۋە نومۇس.

ئىزاھ ئى [ئە] ① سۆز، ئىبارە ھەم ئۇنىڭ مەنىسى ياكى ۋەقە-ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارغا بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش؛ ئىزاھات، يەشمە، شەرھ: ئىزاھ بەرمەك. بۇۋاي ئىزاھ تەلەپ قىلىپ ئادىلغا قاراپ قويدى. ② تېكىستلەرنىڭ ئايرىم يېرىگە كىرگۈزۈلگەن ياكى ئايرىم مەسىلىگە بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش؛ قوشۇمچە مەلۇمات، ئەسكەرتىش: تەرجىمان يەنە ئەسەرنى ئۇيغۇر-چىغا تەرجىمە قىلىش جەريانىدا، كىتابخانلارنىڭ چۈشىنىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ناھايىتى مۆكەممەل ئىزاھلارنى قوشقان.

ئىزاھات ئى [ئە] يېزىت. ئىزاھ؛ ئىزاھلار، چۈشەندۈرۈشلەر، شەرھلەر: ئىزاھات بەرمەك. * رەيھان بۇ سۆزلەرگە ئىزاھات بەردى.

ئىزاھاتسىز رەۋ. ئىزاھاتى يوق، ئىزاھات بەرمەيلا: يىگىتلەر تۇرغۇنلىقى مەقسىتىنى ئىزاھسىزلا چۈشەندى.

ئىزاھاتلىق سۈپ. ئىزاھاتى بار، ئىزاھات بېرىلگەن، ئىزاھلانغان: شەك-شۇبھىسىزكى، ئەجدادلارنىڭ بىلىش ساھەسىدىكى قەدەملىرى بۇرۇنقى ئەقىل ئۇرەكلىرىنى ئىزاھاتلىق چوڭقۇرلاشتۇرۇش جەريانىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئىزاھلاتماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆزنى ئىزاھلاتماق.* بۇ لۇغەتنى ئىشلەش جەريانىدا يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان ئاتالغۇلارنى كەسىپ تۇرى بويىچە ئايرىپ چىقىپ، شۇ كەسىپنىڭ مۇتەخەسسىسلىرىگە ئىزاھلاتتۇق.

ئىزاھلاشماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ بۆلۈمدىكى مۇتەخەسسىسلەر جاپالىق ئىشلەش ئارقىلىق توت ئاي ئىچىدە 10 مىڭدىن ئارتۇق سۆزلەرنى ئىزاھلاشتى.

ئىزاھلانماق «ئىزاھلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل ئەتىيازدىن ھازىرغىچە جەمئىي بەش مىڭ لېكسىكا ئىزاھلىنىپ بولدى.

ئىزاھلىق سۈپ. ئىزاھى بار، مەنىسى، ماھىيىتى چۈشەندۈرۈلگەن: ئىزاھلىق لۇغەت.

ئىزاھلىق لۇغەت <تىل> سۆز مەنىلىرى شەرھلىنىپ، چۈشەندۈرۈپ كۆرسىتىپ بېرىلگەن لۇغەت: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى. ئۆزبېك تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى.

ئىزاھلىماق پ ① سۆز-ئىبارە ياكى بىرەر ئىش، ۋەقە-ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرمەك، ئۇنىڭ مەنىسىنى، ماھىيىتىنى ئېچىپ كۆرسەتمەك، يەشمەك، شەرھلىمەك: ئۇ مېنىڭ چىرايىمدىكى غەزەپ ئارىلاش تەئەججۈپنى كۆردى بولغاي، سۆزىنى ئىزاھلىدى. ② تېكىست ئىچىدىكى مەلۇم جۈملە ياكى سۆزگە ئىزاھات بەرمەك: سۆزنى ئىزاھلىماق.

ئىزاھنامە ئى [ئە + پ] ئىزاھ، چۈشەندۈرۈش يېزىلغان قەغەز ياكى كىتابچە: ئۇ ئىزاھنامە يېزىلغان قەغەزلەرنى بىر چەتكە ئېلىپ قويۇپ، چېرتيوژنىڭ يۆگىكىنى يېپىپ تۇزلىدى.

ئىزەك ئى. دىيال. بىر نەرسىنىڭ جۈپى.

ئىزباسار ئى [ئىز + باسار] ئالدىنقىلارنىڭ ئورنىنى دەسسەپ، ئۇلارنىڭ تۇتقان يولىنى، قىلغان ئىش ئىزلىرىنى داۋاملاشتۇرغۇچى؛ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى شەخس، ئادەم: ئىزباسار تەربىيەلەش. ئىزباسار يېتىشتۇرۇش. * شەۋكەت ئۇنىڭ تۇنجى ئىزباسارى بولدى.

ئىزباسارلىق ئى. داۋاملاشتۇرۇش، ۋارىسلىق قىلىش ئىشى، ئادىتى.

ئىزتىراپ ئى [ئە] يېزىت ① قاتتىق ھاياجان: شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەلبىدە توساتتىن شېرىن، ئەمما غەمكىن ئىزتىراپ ئويغاندى. ② روھىي ئازاب، روھىي ئېزىلىش، ھەسرەت، سىقىلىش، ئەلەم: بۇ مىنۇتلار تاشۋاينىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئاچچىق ئىزتىراپ ۋە ئىسيان مىنۇتلىرى ئىدى.

ئىزتىراپلىق سۈپ. قاتتىق ئىزتىراپقا چۈشكەن، چوڭقۇر ھاياجانلانغان، ھەسرەتلەنگەن: موھتاجلىق تۇپەيلىدىن بىلىمسىز قالغان ساددا قىز گۈلسارەمۇ ئۆز ۋۇجۇدىدىكى پاكلىقنىڭ كۆچى بىلەن ئۇياتچان، ئىزتىراپلىق سۆيگۈسىنى نجاتقا ئېغىشلايدۇ.

ئىزچى ئى ① ئىزغا چۈشۈپ، ئىز قوغلاپ تاپقۇچى كىشى ياكى ئىزنى ياخشى بىلىدىغان ھەم شۇ ئارقىلىق بىرەر ۋەقە، ئىشنىڭ يېپ ئۇچىنى تېپىپ ئېنىقلايدىغان رازۋېدكىچى: پادىشاھ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئىزچى، سىنچى، رەمچى، قۇرئەندازلارنى يىغىپ، ئۇلارنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە بۇيرۇپتۇ. ② ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى پاسقۇچى، ئورنىنى ئىگىلىگۈچى ئادەم؛ ئىزباسار: ــ بالىلارغا بېرىلگەن بۇ ئىنقىلابىي تەربىيە، بەك جايىدا بولدى،ــ دېدى مۇنىرىدىن، شائىر دوستىنىڭ ئىزچى تەربىيەلەش يولىدا كۆرسەتكەن ئەقىل-پاراسىتىدىن مەمنۇن بولۇپ. ③ تارس. شاڭ شىسەي دەۋرىدىكى «ئىزچىلار» ئەترىتىنىڭ ئەزاسى،

ئۇلار بىر خىل كۆك كىيىم كىيىپ، ئالا كالتەك تۇتۇپ ئاممە-ۋى يىغىنلارغا چىقاتتى.

ئىزچىل ① سۈپ. ھەمىشە بىر خىل داۋام قىلىدىغان، داۋاملىشىپ كەلگەن، دائىملىق، ئۆزگەرمەس: بۇ ئۇنىڭ ئۇچ يىلدىن بۇيانقى ئىزچىل ئادىتى. لېكىن ئۇ بۇ ئادىتىنى ئۆزگەرتىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ② رەۋ. بىر تەقىدە، بىر يۆنىلىشتە، بىر خىل رەۋىشتە، ھەرقاندىق چاغدا، ھەرقاندىق جايدا بىر خىل، باشتىن - ئاخىر، ئېغىشماي: ئىزچىل ياخشى: پارتىيە سىياسىتىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرىمىز. ③ سۈپ. بىرەر يولدىن ئېغىشماي ماڭىدىغان، دائىم بىردەك: ئىزچىل ھالدا. * مانجۇ خانلىقى قومۇل ۋاقىلىرىنىڭ ئىزچىل ھالدا مانجۇ خانىغا سادىقلىقىنى نەزىردە تۇتۇپ، مېھرىبانلىق بۇگۈن يېڭىساردىن قومۇلغا ئەكەلدى. ④ سۈپ. ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك باغلىنىشلىق بولغان، مەلۇم قانۇنىيەت، پىرىنسىپلارغا باشتىن - ئاخىر بىردەك ئەمەلىيلەشكەن، باشتىن - ئاخىر بىردەك ھەل قىلىنغان، سىستېمىلىق، مۇنتىزىم: ئىزاھلىق لۇغەتلەردە ئىزاھنىڭ ئىزچىل بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىزچىلار ئى <تارىخ> بەزى دۆلەتلەردىكى ئۆسمۈر بالىلار تەشكىلاتى. ئازادلىقتىن بۇرۇنقى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدىمۇ ئېلىمىزدە بۇ خىل تەشكىلات بولغان.

ئىزچىللاشتۇرماق «ئىزچىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرماق. * ئىش كۆتۈپ تۇرغانلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سىياستىنى چوقۇم چىڭ تۇتۇپ ئىزچىللاشتۇرۇشىمىز كېرەك.

ئىزچىللاشتۇرۇشماق «ئىزچىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: بۇ ناھىيە رەھبەرلىرى «تال - يېزىق نىزامنامىسى» قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك قانۇن ۋە نىزامنامىلەرنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، چوڭقۇر ئىزچىللاشتۇرۇشتى.

ئىزچىللاشتۇرۇلماق «ئىزچىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتى مىللىي مۇناسىۋەتنى ياخشىلاش، مىللەتلەر باراۋەر - لىكنى تۇرغۇزۇش ئاساسىدىلا ئىزچىللاشتۇرۇلىدۇ.

ئىزچىللاشماق پ ① باشتىن - ئاخىر ئىزچىل، بىردەك بولماق، بىر پۈتۈن ئىشنىڭ ھەممىسىدە ئىزچىللىق، بىردەك-لىك ساقلانماق، ئىزچىل بىر خىل ھەل قىلىنماق: بىر مىللەت تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنىڭ ياخشى - يامان تۈزۈلۈشى ئۇنىڭدىكى مەسىلىلەرنىڭ ئىزچىللىشىشىدا. ② ئىجرا قىلىنماق، ئىجرا بولماق، ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلىيلەشمەك: كادىرلار سىياسىتى ئىزچىللاشتى. * پارتىيەنىڭ سىياسىتى ئىزچىللاشتى.

ئىزچىللىق ئى. ھەمىشە بىر خىل داۋاملىشىش، داۋاملىشىپ كېلىش، ئۆزگەرمەسلىك: قابىلىيەت بىر خىل ئىندۇكتىۋال پىسخولوگىيەلىك ئالاھىدىلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ئىزچىللىق، مۇستەھكەملىكتىن ئىبارەت.

ئىزخىر ئى [ئە] <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، ياپىلاق، گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، تىروپىك بەلباغ رايونلىرىدا ئۆسىدۇ. غول ۋە يوپۇرمىقىدىن ئىزخىر مېيى ئېلىنىپ ئەتىرنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئىزدەتمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: لەشكەر باشلىقلىرى لەشكەرلىرىنى ئۆيۈمۈئۆڭ ئىزدىتىپتۇ، شۇ چاغدا بىر لەشكەر ئېغىلدا تۇرغان بىر خوتۇننىڭ دەرۋازىدىن ئۆتمىگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ.

ئىزدەشتۇرمەك پ. ئىزدەش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتنى قىلماق، ئىزدىمەك: ئانام قاراڭغۇ ئۆيدىن قىشلىق ئايىغىمنى ئىزدەشتۇرۇپ، ئاخىرى تاپتى.

ئىزدەشمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ئوكا، ئوستىنى ئىزدىشىپ بەرسەك بوپتىكەن، جىددىي ئىش بار ئىدى، — دېدى سۇلايمان.

ئىزدەكچى ئى. ئىزدەش ئۇچۇن مەخسۇس ئەۋەتىلگۇچى كىشى: پادىشاھ ھەر تەرەپكە ئىزدەكچى ئەۋەتىپ، جاكار سېلىپ، ھېچ دېرەك ئالالمىدى، ئاكىسى بۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق قايغۇردى.

ئىزدەك - سوراق بىرەر ئادەم ياكى ئىش، مەسىلە قاتارلىقلار ھەققىدە بىلىشكە تېگىشلىك بولغان خەۋەر، ئۇچۇر، خەت - خەۋەر، دېرەك: ئىزدەك - سوراق قىلماق.

ئىزدەلمەك «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ لۇغەتنى ئىشلەش ئۇچۇن كۆپ ماتېرىيال ئىزدەلدى، قايتا - قايتا مۇھاكىمە يېغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

ئىزدەنمە ئى. بىرەر ئىشنى قىلىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىزدىنىش جەريانىدىكى بارلىق ئىش - ھەرىكەتلەر: ئۇلارنىڭ ئەمگىكى سوقرات قاتارلىقلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك غايىلىرىنى پەننىي كاپالەتكە ئېرىشتۇرۇشتىكى ئىزدەنمىلىرىدۇر.

ئىزدەنمەك ① «ئىزدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئابلىز بۇ ھەقتە بىرەر چارە تېپىش ئۈچۇن ئىزدەنگەنىدى. ② بىر ئاممالارنى قىلماق، چارە قىلىپ ئېرىشمەك: ئانىنىڭ مىسكىن كۆزلىرىدە ئۇمىد ۋە كۆلكە پەيدا بولدى، ئۇ ئىزدىنىپ ئېشىنغان پۇلىغا ئوغلى ئۈچۇن چىرايلىق پوسما ۋە يېڭى كىيىملەرنى ئېلىپ بەردى. ③ بىرەر ئىشنى ياخشى ئىشلەش، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ۋە ئۆگىنىش مەقسىتىدە ئىشتىياق بىلەن بېرىلمەك: ئىزدىنىپ ئۆگەنمەك. كەسىپ ئوستىدە ئىزدەنمەك.

ئىز - دېرەك ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ بار-يوقلۇقى، مەلۇم - مەلۇم ئەمەسلىكى ھەققىدە ئېلىنغان ئۇچۇر، خەۋەر، دېرەك: ئىز - دېرەكى يوق. ئىز - دېرەكىنى قىلماق. ئىز - دېرەكى بولماسلىق. ئىز-دېرەكىنى ئالماق.

ئىز - دېرەكسىز ئىز - دېرەكى يوق، بىرەر ئىز، ئۇچۇر قالدۇرماي، خەۋىرى بىركىمگە ئايان بولمايلا، جىممىدىلا: ھاجى توختى مەكتەپتىن ئىز - دېرەكسىز يوقلىپ كەتتى.

ئىز - دېرەكلىمەك ئىز - دېرەكىنى قىلماق، ئىز - دېرەكىنى سۈرۈشتۇرمەك: — نېمە ئاساسىڭ بار؟ — دېدى زەۋقى ئىز-دېرەكلەپ.

ئىزدىمەك پ ① ئادەم ۋە نەرسىنىڭ قالدۇرغان ئىزىنى بويلاپ ماڭماق، ئىزىنى باقماق: — بىز سۇ چېچىشىپ ئويناپىدىغان جىگدە بۇلاقچۇ، ئۇ يەردە مەن سىزنىڭ ئىزلىرىڭىزنى ئىزدىدىم، — دېدى شاكىر. ② ئۆزىگە لازىم بولغان بىرەر ئادەم ياكى نەرسىنى تېپىش ئۇچۇن ھەرىكەت قىلماق، قىدىرماق: * ئۆتكەن يىلى بىركۇنى سادىق مېنى ئىزدەپ ئىشخانامغا كەپتۇ. ③ تاپماق: قۇسۇر ئىزدىمەك. نۇقسان ئىزدىمەك.

ئىزدىنىشچان سۈپ. ھەرقانداق ئىشنى ئىشتىياق بىلەن

ئىزدىنىپ ئىشلەيدىغان، ئەستايىدىل، تىرىشچان: ئامېرىكا پارلامېنتى كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى ھىلارى كەلىنتون ئۆزىنىڭ تور بېكىتىدە بايانات ئېلان قىلىپ، ئىزدىنىشچان كومىتېت قۇرۇپ، زۇكۇتۇڭ سايلىمىغا تەييارلىق كۆرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

ئىزدىنىشچانلىق ئى. ئىزدىنىشچان كىشىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە غەيرەت: ئادەمدە ئىزدىنىشچانلىق بولىدىكەن، ھەرقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولىدۇ.

ئىزدىنىشلىك سۈپ. ئىزدىنىش كۆچىگە ئىگە، ئىزدەنگەن، ئىزدىنىلگەن: ئەسىرىمىزنىڭ بۇ قىسمىدا، مۇشۇ ھەقتىكى ئىزدىنىشلىك مۇلاھىزىمىزنى ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ مۇھاكىمىسىگە قويماقچىمىز.

ئىزىرەت ئى [ئە] ① باشقىلارغا قىلىنىدىغان ياكى باشقىلار دىن كۆرگەن، ئېرىشكەن ھۆرمەت؛ ئېھتىرام: ئىزىرەت قىلماق. ئىزىرەت تاپماق. ② جەمئىيەت تەرىپىدىن شەكىللەنگەن ئىناۋەت، ئابرۇي، نام ـ شەرەپ، شۆھرەت، پەخىر: ۋەتەننىڭ ئىزىرىتى. ئىزىرىتىنى ساتماق. ③ ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىزىرەت ـ ئابرۇي ئىزىرەت ۋە ئابرۇي، ئىناۋەت: تالىپنىڭ شۇنچە ئىزىرەت ـ ئابرۇي بىلەن كۆتۈۋېلىنىشى روشەنده پەخىرلىنىش تۇيغۇسى پەيدا قىلدى.

ئىزىرەتسىز سۈپ. ئىزىرىتى يوق، ئىزىرەت قىلىنمايدىغان ياكى ئىزىرىتىنى بىلمەيدىغان: ئىزىرەتسىز ئادەم. * ئۇنىڭ ئانىسى ئۆزىنى بىلمەيدىغان، ئىزىرەتسىز بىر ئايال ئىدى.

ئىزىرەت ـ غۇرۇر ئىزىرەت ۋە غۇرۇر: ئىزىرەت ـ غۇرۇرى يەرگە ئۇرۇلغان فۇكۇياننىڭ يۇزى تاتىرىپ كەتتى.

ئىزىرەتلەشمەك «ئىزىرەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆزلار بىر ـ بىرىنى ئىزىرەتلىشىپ، ھۆرمەتلىشىپ كەلمەكتە.

ئىزىرەتلەنمەك «ئىزىرەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلار تۇرلۇك غىزا ـ تاماملار بىلەن ئىزىرەتلەندى.

ئىزىرەتلىك سۈپ. ئىزىرىتى بار، ئىزىرىتى بولغان، ئىزىرەت ـ ھۆرمەتكە سازاۋەر؛ مۆھتەرەم، ھۆرمەتلىك: ئىزىرەتلىك ئادەم. * ـــ ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى راست گەپنى ئېيتسام پەقەت سېنىڭ داداڭ ئىزىرەتلىك ئورمان بوۋامغىلا سېلىشتۇرۇشقا بولىدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

ئىزىرەتلىمەك پ. ئىزىرەت قىلماق، ئىزىرەت ـ ھۆرمەت كۆرسەتمەك، ھۆرمەت تۇيغۇسىدا قارىماق، ھۆرمەتلىمەك: سىلەر بىلەن بىز بىر ـ بىرىمىزنىڭ ئىزىرىتىنى قىلىشمىساق، كىم بىزنى ئىزىرەتلەيدۇ؟

ئىزىرەت ـ نەپس كىشىنىڭ ئۆز ئىزىرەت ـ ھۆرمىتىنى، ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى، پەزىلەتلىرىنى سېزىش ۋە ئۇنى قەدىرلەش ھېسسىي؛ غۇرۇر: ئىزىرەت ـ نەپسىگە تەگمەك.

ئىزىرەت ـ نەپسىگە تەگمەك خورلىماق، غۇرۇرىغا تەگمەك، ئىزىرەت ـ ھۆرمىتىنى قىلماسلىق: ھەر كىشىنىڭ ئىزىرەت ـ نەپسى بولىدۇ، كىشىنىڭ ئىزىرەت ـ نەپسىگە تېگىشكە بولمايدۇ.

ئىزىرەت ـ ھۆرمەت ئىزىرەت ۋە ھۆرمەت: ئۇ سەمىمىي ئىزىرەت ـ ھۆرمەت كۆرسىتىۋاتقان كىشىگە قارىدى.

ئىزىرەت ـ ئېھتىرام ئىزىرەت ۋە ئېھتىرام: مەھمۇد بەلخى ئۆنى ئىزىرەت ـ ئېھتىرامىلار بىلەن كۆتۈۋاپتۇ. تۇرلۇك ـ تۇمەن تاماملارنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

ئىزىرەت ـ ئىكرام ئالىي ھۆرمەت ۋە ئىزىرەت: ئىشكىنىڭ چېكىشلىشىگە جاۋابەن ئۆيدىن چىققان ياشانغان ئاتا مېھرىبانىنى ئىزىرەت ـ ئىكرام بىلەن قارشى ئالدى.

ئىزسىز ① سۈپ. ئىزى يوق، ئىزى بولمىغان. ② رەۋ. ئىز قالدۇرماي؛ ئىز ـ دېرەكسىز ئالغىلى، تاپقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە: يىللارنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدا، تۆمۈر خەلپىنىڭ قەبرە ـ سىمۇ ئىزسىز يوقىلىپ كەتتى.

ئىزغىرىن سۈپ. سوغۇق، مۇزدەك (شامال ھەققىدە): قاپقاراڭغۇ كېچە، سىرتتا ئىزغىرىن شامال، يېراقتىن نەغمە ـ ناۋا ئاڭلىنىپ كەلمەكتە.

ئىز ـ قارىسى ئىزناسى: شۇ يوقالغانچە بىرنەچچە ئايغىچە ئۇنىڭ بۇ ئەتراپتا ئىز ـ قارىسى كۆرۈنمىدى.

ئىزمە ئى. كىيىم، ياستۇق، خۇرجۇن ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ تۇگمە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكى: ئىزمە بېكىتمەك. سومكىنىڭ ئىزمىسىنى ئەتمەك.

ئىزمۇق ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، يالۇغ يانداۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش رولى بار. ئۇنىڭدىن ئارومات مايلارنى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئىزمۇئىز ئىزىنى بويلاپ، ئىز بېسىپ، ئىزدىن چىقماي، ئىزىنى يىتتۇرۇپ قويماي: ئون كۈنگىچە قەمەرۇززامان قۇشنىڭ كەينىدىن ئەنە شۇنداق ئىزمۇئىز قوغلاپ مېڭىپتۇ.

ئىزملەتمەك «ئىزملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ شاگىرتلىرى ئارقىلىق ئىزملىتىپ تەييار قىلغان ياستۇقلارنى چىرايلىق قاتلاپ بىر يانغا تىزىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئىزملەشمەك «ئىزملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قوشنا ئاياللار يوتقان قاپلىرىنى ئىزملىشىپ بولۇپ، ئۇنى قاتلاپ كارىۋات ئۈستىگە چىرايلىق قىلىپ تىزىشتى.

ئىزملەنمەك «ئىزملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۇننىڭ ئىسسىقلىقىغا قارىماي، كېكىرەككىچە ئىزملەنگەن كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگە يېڭىدىن سېتىۋالغان كاستۇمۇنى كىيدىم ـ دە، ئىشكىنى تاقىدىم.

ئىزملىك سۈپ. ئىزمىسى بار، ئىزمە چىقىرىلغان، ئىزمە ئېچىلغان: ئۇ بېشىغا يازلىق ئاددىي قارا مالىخاي، ئۇچىسىغا ئىزملىك ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى.

ئىزملىمەك پ. ئىزمىگە ئۆتكۈزمەك ياكى ئىلماق؛ ئىزمىگە ئۆتكۈزۈش ياكى ئىلىش ئارقىلىق ئەتمەك: چىبەرقوت تۇجۇر ـ كامنىڭ تۇگمىلىرىنى كېكىردىكىمگىچە تاقاپ ئىزملەۋېتىپ ئۆزۈمنىڭ نەنى نىشانلاپ كېلىۋاتقانلىقىم گۇپپىدە يادىمغا چۈشتى.

ئىزنا (ئىزناسى) ئى ① ئادەم ۋە نەرسىنىڭ دەسسىگەن ياكى تەگكەن ئىزى؛ بەلگە: ئۇ كالاچ سېپىۋالغان ئاياغلىرىنى كىيىپ كونا تام ئىزناسى بىلەن يېڭى تام ئارىلىقىنى ماڭداپ چىقتى. ② قالدۇق ئىز: بۇرۇن ياسىغان يوللارنىڭ يامغۇر ـ يېشىندا ئىزناسى قالمىدى. ③ رەسىم ياكى جىسىمنىڭ سىرتقى گىرۋەكلىرىنى تەشكىل قىلغۇچى سىزىق؛ ئومۇمىي كۆرۈنۈش؛ دائىرە: ئۇ بىر ئادەمنىڭ ئىزناسىنى سىزىپ چىقاردى. ④ <ئارخېئول> تاش ئويما، مىس قورال قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ شەكلى ۋە ئۈستىدىكى رەسىم، يېزىق قاتارلىقلارنىڭ قەغەز يۈزىگە بېسىپ چىقىرىلغان ئىزى. ⑤ كۆچمە. دىر: ئىزناسىنى قايتۇرماق. ئىزناسىنى چىقىرالماسلىق.

ئىزناسىز سۈپ. ئىزناسى يوق، ئىزناسى قالمىغان؛ ئىزسىز:

ئۇ يەردىكى ئەگرى ـ بۇگرى كوچىلار، بىر ـ بىرىگە ئۆگزىلىرى تۇتـ
شىپ كەتكەن، تۆپە پەنجىرىلىك ئۆيلەر ئىزناسىز يوقالغان.

ئىزناك ئى [ر] ئىچىگە بىرەر تەسۋىر ۋە بىرەر ئورگاننىڭ ياكى ئەھمىيەتلىك ئىشنىڭ نامى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ماددىي بەلگە: خاتىرە ئىزنىكى. ئىزناك تاقىماق.

ئىزنالىق سۈپ. ئىزناسى بار، ئىزناغا ئىگە: ئىزنالىق سىزما.

ئىزنە ئى. دىيال. بۇيرۇق، ئەمىر، پەرمان.

ئىزنىماق پ. دىيال ← **كىشنىمەك**.

ئىزھار (ئىزھارى) ئى [ئە] بايان قىلىش، سۆزلەش، سۆزلەپ چۈشەندۈرۈش، بىلدۈرۈش: ـــ قايتىپ كەلگىنىڭىز بەك ياخشى بولدى، ـــ دېدى ھېسامىدىن زۇپەر خۇشاللىق ئىزھار قىلىپ.

ئىزھارلاتماق «ئىزھارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دوستى مۇختەر ئارقىلىق گۈلەمبەرگە ئۆز كۆڭلىنى ئىزھارلاتقان بولسىمۇ، ئەمما رەت قىلىشقا ئۇچرىدى.

ئىزھارلاشماق «ئىزھارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلىرىم ماڭا ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھارلىشىپ گۈل تىزمىلىرىنى تەقدىم قىلىشتى.

ئىزھارلانماق «ئىزھارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پەرھاتنىڭ بۇ خېتىدە ئاسىمەگە بولغان چىن مۇھەببىتى ئىزھارلانغانىدى.

ئىزھارلىماق پ. بايان قىلماق، ئىزھار قىلماق، ئېيتىپ چۈشەندۈرمەك، بىلدۈرمەك: ئۇ مىننەتدارلىقىنى ئىزھارلىغان ھالدا ئۇلارغا باش لەڭشىتىپ قويدى.

ئىزوتروپ ئى [ر<گىرىك] <فىز> ← **ئىزوتروپىيە**.

ئىزوتروپلۇق سۈپ. ئىزوتروپىيەگە ئائىت، ئىزوتروپىيەگە خاس، ئىزوتروپىيەگە ئاساسلانغان: ئىزوتروپلۇق خۇسۇسىيەت.

ئىزوتروپىيە ئى [ر<گىرىك] <فىز> بەزى ماددىلارنىڭ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش، توك ئۆتكۈزۈش، كۆپۈش، نۇر قايتۇرۇش قاتارلىق فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى. ئۇنىڭ ھەرقايسى يۆنىلىشلىرىدە ئوخشاش بولىدۇ. بۇ خۇسۇسىيەت «ئىزوتروپىيە» دېيىلىدۇ. ئۇ ھەر خىل پوللىرىسنال ۋە ئامورف جىسىملارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى.

ئىزوتروپىيەلىك سۈپ. ئىزوتروپىيەگە ئائىت. ئىزوتروپىيەگە ئاساسلانغان ياكى ئۇنىڭغا خاس بولغان: ئىزوتروپىيەلىك خۇسۇسىيەت. ئىزوتروپىيەلىك ئۆزگىرىش.

ئىزوتوپ ئى [ر<گىرىك] <خىم> ← **ئىزوتوپلار**.

ئىزوتوپلار ئى <خىم> بىرەر خىمىيەۋى ئېلېمېنت ئاتوملىرىنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئاتوم ئېغىرلىق ۋە رادىيوئاكتىپلىقى بىلەن پەرق قىلىدىغان تۈرلىرى.

ئىزوتوپلۇق سۈپ. ئىزوتوپى بار، ئىزوتوپقا ئىگە: ئىزوتوپلۇق يۆتكىلىش. ئىزوتوپلۇق يېشى.

ئىزوتون ئى [ر<گىرىك] <فىز> نېيترون سانلىرى ئوخشاش بولىدىغان، لېكىن ئاتوم نومۇرلىرى ئوخشاش بولمايدىغان، شۇ سەۋەبتىن ماسسا سانلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدىغان نۇكلىدلار، مەسىلەن، C^{613} بىلەن N^{714} ئۆزئارا ئىزوتونلاردۇر.

ئىزوتېرما ئى [ر<گىرىك] <فىز> ماددىلارنىڭ ئىزوتېرمىك جەريانىدىكى بېسىمى بىلەن ھەجمىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئەگرى سىزىق. ئادەتتە ئۇ ئارقىلىق گازلارنىڭ ۋە سۇيۇقلۇقلارنىڭ ھالىتى، گاز ۋە سۇيۇقلۇقلارنىڭ فازا ئۆزگىرىشىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلىرى ئىپادىلىنىدۇ.

ئىزوتېرمىك سۈپ [ر] ① ئىزوتېرمىغا ئائىت، ئىزوتېرما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىزوتېرمىك سىزىق. ② تېمپېراتۇرا ئۆزگەرمەي بىر خىل تۇرىدىغان: ئىزوتېرمىك جەريان.

ئىزوسپىن ئى [ر<گىرىك] <فىز> ئاتوم يادروسى ۋە ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ تەتقىقاتىدا قوبۇل قىلىنغان ئالاھىدە كۆۋانت سانى.

ئىزولياتسىيە ئى [ر<فىران] <فىز> توكنى توسۇپ ئۆتكۈزمەسلىك. ئادەتتە ئىنتايىن يۇقىرى ئېلېكتىر قارشىلىققا ئىگە بولغان مادداىلار ئىزولياتسىيە قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىزولياتسىيەلەتمەك «ئىزولياتسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيەلەشمەك «ئىزولياتسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيەلەنمەك «ئىزولياتسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىزولياتسىيەلىمەك پ. زەرەتلىك جىسىمنى باشقا قىسىملاردىن ئايرىش تەدبىرى، ئۆتكۈزگۈچ سىمنىڭ سىرتىغا بىر قەۋەت توك ئۆتكۈزمەس جىسىمنى قاپلاش ئارقىلىق ئۇنى توك ئۆتكۈزمەيدىغان ياكى سوقۇۋەتمەيدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك.

ئىزولياتور ئى [ر<فىران] <فىز> ئىسسىقلىق ياكى توكنى ئاسان ئۆتكۈزمەيدىغان جىسىم. ئادەتتە ئۇ ئىسسىقلىق ئىزولياتورى (مەسىلەن، توپا، گاز، كاۋۇچۇك) ۋە ئېلېكتىر ئىزولياتورى (مەسىلەن، چاقچۇق، چىرىمتال، ماي، كاۋۇچۇك) دەپ ئايرىلىدۇ.

ئىزومورف سۈپ [ر<گىرىك] <گېئول> ئىزومورفىزم خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىزومورف ماددىلار.

ئىزومورفىزم ئى [ر<گىرىك] <گېئول> ماددا كىرىستاللاشقاندا، ئۇنىڭ كىرىستال قۇرۇلمىسىدا مەلۇم خىلدىكى ئىيون ياكى ئاتوم ئىگىلىگەن ئورۇنلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ۋاستىچى ماددىلاردىكى خۇسۇسىيىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان باشقا خىلدىكى ئىيون ياكى ئاتوم ئىگىلەپ بىرلىكتە كىرىستاللىشىپ، تەكشى يەككە فاتسىيەلىك ئارىلاشما كىرىستالغا (يەنى ئورۇن ئالماشقان شەكىلدىكى قاتتىق ئېرىتمە جىسىمغا) ئايلانسىمۇ، لېكىن باغ خۇسۇسىيىتىگە ۋە كىرىستال قۇرۇلمىسى شەكلىنىڭ سۇپىتىنى ئۆزگەرتمەيدىغان ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىزومېر ئى [ر<گىرىك] <فىز> مولېكۇلالىرىنىڭ تەشكىل تېپىشى ۋە مولېكۇلا مىقدارى پۈتۈنلەي ئوخشاش، ئەكسىچە مولېكۇلالىرىنىڭ قۇرۇلمىسى، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ھەم خىمىيەلىك خۇسۇسىيەتلىرى ئوخشاشمايدىغان ماددىلار.

ئىزومېرلىنىش ئى <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشىنى ئۆزگەرتىدىغان، ئەمما تەركىبى ۋە مولېكۇلا ماسسىسىغا تەسىر يەتكۈزمەيدىغان خىمىيەۋى رېئاكسىيە.

ئىزومېرىيە ئى [ر<گرېك] <فىز> ئىزومېرلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن ئىبارەت بىر خىل ھادىسە.

ئىزوئوكتان ئى [ر<گرېك] <خىم> مەلۇم ئوكتان ئىزومېرلىرى ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم بىر خىلى، رەڭسىز سۈيۇقلۇق. ئىچىدىن يانىدىغان دۇغىگاتېللارنىڭ سىلىندىرى ئىچىدە كۆيگەندە پارتلاشقا بولغان قارشىلىق ياخشىراق بولغاچقا، موتورلارنىڭ ياخشى يېقىلغۇسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىزۇت ئى [ر] ئارمىيە ئىچىدە لىيېننىڭ قارىمىقىدىكى ئوچ بەندىن تەركىب تاپقان كىچىك قوشۇن؛ پەي: ئىزۇت كوماندىرى. * ئۇ بىر ئىزۇت بىلەن چارلاشقا چىقىپ كەتتى.

ئىس ئى ① يېقىلغۇلارنىڭ كۆيۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان، تولۇق يانمىغان، رەڭگى ئاساسەن قارا، سۇر ۋە شۇلارغا يېقىن كىلىدىغان ئىنتايىن كىچىك دانچىلار ئارىلاشقان گاز؛ تۈتۈن: كۆمۈرنىڭ ئىسى. * ئىسنى بۇلۇت كۆرمەس، يۇندىسنى ئىت كۆرمەس (ماقال). ② ئېغىز تاغ رايونلىرىدا ھاۋا قاتلىمىنىڭ كىسلورود ئاز ھالىتى.

ئىسپات ئى [ئە] ① پىكىر، دەۋا، پەرەز ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى، ھەقىقىي ئىكەنلىكىنى ياكى يوز بەرگەن ھادىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىللەيدىغان پاكىت، ھۆججەت؛ دەلىل: ئىسپات ئالماق. * سودىگەرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: — نېمە ئىسپاتىڭىز بار؟ — دەپ سوراپتۇ. ② بىرەر قائىدە ياكى دەۋانىڭ توغرىلىقىنى باشقا مەلۇم قائىدىلەر ئاساسىدا مەنتىقىي مۇلاھىزە ۋە دەلىللەر بىلەن تەستىقلاش ئۇسۇلى، سىستېمىسى: ئۇ دەۋانى قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتىش ئۈچۈن ئىسپات تولۇق بولۇشى كېرەك.

ئىسپاتسىز سۈپ. ئىسپاتى يوق، ئىسپات بولمىغان ياكى بولالمايدىغان: ئىسپاتسىز گەپ. ئىسپاتسىز خەۋەر. * غەنىنىڭ بۇگۈنكى يىغىندا قىلغان ئىسپاتسىز سۆزى غەزەپىمنى قوزغىغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالىشقا مەجبۇر بولدۇم.

ئىسپاتلاتماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دىلنار ئۆزىدىن نېمە گۇناھ ئۆتكەنلىكىنى ئىسپاتلاتماقچى بولۇپ، نىجاتنى ئىزدەپ باردى.

ئىسپاتلاشماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆپلىگەن ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق بۇ ئۇسۇلنىڭ ئۈنۈم بېرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتى.

ئىسپاتلانماق «ئىسپاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تارىخىي ئاساسلارغا قارىغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق تارىخى مىلادىيەدىن بۇرۇن باشلانغانلىقى ئىسپاتلانماقتا.

ئىسپاتلىق سۈپ. ئىسپاتى بار، ئىسپات بولغان ياكى بولالايدىغان، ئىسپات ـ دەلىلى توغرا ۋە ھەقىقىي، چىن: ئىسپاتلىق شەكىل.

ئىسپاتلىماق پ ① پىكىر، دەۋا، پەرەز ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىقىنى ياكى بولۇپ ئۆتكەن ۋەقە ـ ھادىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىل، ھۆججەت، پاكىت بىلەن تەستىقلىماق، دەلىللىمەك: بۇنداق ئەھۋالدا ئارسلانوپ ئۆزىنىڭ ھەقىقىتىنى قايسى پاكىت بىلەن ئىسپاتلايدۇ؟ ② بىرەر قائىدە ياكى ئىش، دەۋانىڭ توغرىلىقىنى باشقا مەلۇم قائىدىلەر ئاساسىدا مەنتىقىي مۇلاھىزە ۋە دەلىللەر بىلەن تەستىقلىماق، ئېنىقلىماق: تېئورېمىنى ئىسپاتلىماق. * زەرگەر ئۇستامۇ ئېرىنمەستىن بىر ـ بىرلەپ سىناپ كۆرۈپ، ھەممىسىنىڭ قىزىل مىس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

ئىسپاتنامە ئى [ئە + پ] <قا> مەزمۇنى ياكى مەنىسى ئارقىلىق دېلوغا ئالاقىدار پاكىتلارنى ئىسپاتلىغىلى بولىدىغان ھۆججەتلەر. ئۇ خەت ـ ئالاقە، ھۆججەت، ھېساب دەپتىرى، تەكشۈرۈش دوكلاتى، مەكتۇپ، توختام، تىلخەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسپازما ئى [ر<گرېك] <تېب> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ غىدىقلىنىشى تۇپەيلىدىن، مۇسكۇللار جىددىيلىشىپ غەيرىي تەبئىي ھالدا قىسقىرايدىغان بىر خىل ھادىسە.

ئىسپان ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى: ئۇلار ئىسپانىيەنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسى ئىسپانلاردۇر.

ئىسپانچە ① سۈپ. ئىسپانلارغا، ئىسپان خەلقىگە، ئىسپان تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ ئىسپان خەلقىگە خاس: ئىسپانچە ئۇسسۇل. ئىسپانچە ناخشا. ئىسپانچە كىيىم. ② ئى. ئىسپان تىلى، يېزىقى: ئۇ ئىسپانچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ئىسپان تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىسپان تىلىدا: ئىسپانچە سۆزلىمەك.

ئىسپەغول ئى [پ] <بوت> پاقىيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى باشاق سىمان گۈل رېتىمىدە، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە، ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ ئېچ سۇرۇشنى توختىتىش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش يولى بار.

ئىسپورا ئى [ر<گرېك] <بىيول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر ھاسىل قىلىدىغان، كۆپىيىش رولى ياكى ئۇخلىتىش رولى بولىدىغان بىر خىل ھۈجەيرە، ئانىلىق تەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن يېڭى بىر يەككە تەننى شەكىللەندۈرىدۇ.

ئىسپورت ئى [ر<ئىنگ] ← **تەنتەربىيە.**

ئىسپورتچى ئى ← **تەنتەربىيەچى.**

ئىسپوربسز رەۋ <بىيول> ئىسپورا ھاسىل قىلمىغان ياكى ئىسپورا دەۋرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىگەن: ئىسپوربسز كۆپەيمىش.

ئىسپوربلىق سۈپ <بوت> ئىسپوربسى بار، ئىسپورا ھاسىل قىلىدىغان: ئىسپوربلىق ئۆسۈملۈك. ئىسپوربلىق يوپۇرماق.

ئىسپوربلىقلار ئى <زوئول> پارازىت ياشايدىغان ئاددىي ھايۋانلار. ئۇلار دەسلەپكى مەزگىللەردە پارازىت ئىگىسى بولغان ھۈجەيرىلەر ئوزۇقلۇقلارنى قوبۇل قىلىش بەدىلىگە ھايات كەچۈرىدۇ.

ئىسپىرما ئى [ر<گرېك] <بىيول> ← **مەنىي.**

ئىسپېكتىر ئى [ر<لات] <فىز> مۇرەككەپ رەڭلىك يورۇقلۇق ئوچ قىرلىق پىرىزما ياكى يورۇقلۇق سېتكىسىدىن ئۆتكەندە پارچىلىنىپ ھاسىل بولغان ئاددىي نۇرلارنىڭ تىزىلىشى.

لىشىدىن شەكىللىنىدىغان يورۇقلۇق بەلبېغى.

ئىسپېكتروسكوپ ئى [ر<لات+گرېك] <فىز> ئىسپېكتىرنى بىۋاسىتە كۆزىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. پارالليل نۇر تۇرۇبىسى، تېلېسكوپ ۋە پىرىزمىدىن تۈزۈلىدۇ.

ئىسپېكتروگراف ئى [ر<لات+گرېك] <فىز> تەركىبى مۇرەككەپ بولغان مۇرەككەپ نۇرنى ئىسپېكتىر سىزىقلىرىغا ئاجرىتىدىغان ئەسۋاب. پىرىزما ياكى دىفراكسىيەلىك نۇر سېتكىسى قاتارلىقلاردىن تۈزۈلىدۇ.

ئىسپېكتروگرافىيە ئى [ر<لات+گرېك] تەركىبى مۇرەككەپ بولغان مۇرەككەپ نۇرنىڭ ئىسپېكتىر سىزىقلىرىغا ئاجرىلىش ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىسپېكترومېتر ئى [ر<لات+گرېك] <فىز> مۇرەككەپ نۇرنى پىرىزمىدىن ئۆتكۈزۈپ ۋە دولقۇن ئۇزۇنلۇقى بويىچە تارقىتىپ، ئوپتىكىلىق ئۆلچەشلەر ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاپ بېرىدىغان بىر خىل ئۈسكۈنە.

ئىسپىراپكا ئى [ر] دوختۇرنىڭ كېسەلنى تەكشۈرگەندىن كېيىن كېسەلنىڭ دەم ئېلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىش ئورنىغا قارىتىپ، كېسىلنىڭ ھەقىقەتەن ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرگەن ئىسپات خېتى: ئىسپىراپكا ئالماق. ئىسپىراپكا يازماق.

ئىسپىرال ئى [ر<لات] ① <مات> بۇرما سىزىق. ② <زوئول> بۇرما قىل، تۈك.

ئىسپىرالىق سۈپ. ئىسپىرالى بار، ئىسپىرالغا ئىگە: ئىسپىرالىق تىرىخنېللا قۇرتى.

ئىسپىرت ئى [ر] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، شۇنىڭدەك رەڭسىز، ئاسان ئوت ئالىدىغان سۇيۇقلۇق. ئالاھىدە پۇراقلا ئىگە. ئۇنى تەركىبىدە قەنت بولغان ماددىلارنى ئېچىتىپ دىستىلەش ئارقىلىق ياكى ئېتىلىندىن ئېلىشقا بولىدۇ. ئادەتتە ئۇ سىنتېتىك كاۋچۇك سولياۋ، بوياق قاتارلىقلارنىڭ خام ئەشياسى بولۇپ، خىمىيە سانائىتىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئېرىتكۈچى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ يەنە مىكروب ئۆلتۈرۈش رولى بولۇپ، دېزىنفېكسىيە ھەم چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش دورىسى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئىسپىرتلىق سۈپ. تەركىبىدە ئىسپىرتى بار، ئىسپىرتى بولغان: ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر.

ئىسپىروگىرا ئى [ر<لات] <بوت> يۇسۇنلەرنىڭ بىرى. تاتلىق سۇدا ئۆسىدۇ، شەكلى يىپقا ئوخشايدۇ، سىرتى سىلىق كېلىدۇ. ئادەتتە توپلىشىپ ئۆسۈپ، سۇ ئۈستىگە لەيلەپ چىقىدۇ.

ئىسپىلت ئى [ر] <گېئول> تەركىبىدە ناتىرى ماددىسى مول بولغان نېگىزلىك ئېتىلما جىنس.

ئىستاپىل ئى [ر<ئىنگ] كېمە ياسىلىدىغان، قۇراشتۇرۇلىدىغان ۋە سۇغا چۈشۈرۈلىدىغان ئىش سورۇنى.

ئىستاتا ئى [ر<لات] بىرەر تېكىست، ئەسەردىن ئەينەن، سۆزمۇسۆز كۆچۈرۈپ ئېلىنغان پارچە، نەقىل.

ئىستاتور ئى [ر<لات] <ماشىن> ئېلېكتىر دۆنگاتېلى ۋە گېنېراتورنىڭ روتورغا ماسلاشتۇرۇلغان ھەم سىرتقى قاپقا مەھكەم ئورنىتىلغان قىسمى: مەن ئىستاتورنى باستىم، ماشىنا خۇددى قاناتلانغان تۇلپاردەك ئالغا چاپچىدى.

ئىستاتىستىكا ئى [ر<لات] ① جەمئىيەت تەرەققىياتىدىكى تۇرلۇك مىقدار ئۆزگىرىشلىرى ھەم ئۇلارنى ھېسابلاش ئۇسۇللىرى ھەققىدىكى پەن. ② ئىجتىمائىي ھايات ۋە خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىدىكى مىقدار ئۆزگىرىشلىرى يۈزىسىدىن، شۇ پەن مېتودى ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي ھېسابات ياكى مەلۇم ھادىسىلەرگە ئالاقىدار بولغان سانلىق مەلۇماتلارنى توپلاش، رەتلەش، ھېسابلاش ھەم ئۇلار ئوستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈش. ③ بىر قاتار پەنلەردە قوللىنىلىدىغان مەخسۇس تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرى، مېتودلىرى.

ئىستاتىستىكچى ئى. ئىستاتىستىكا مۇتەخەسسىسى ياكى ئىستاتىستىكا بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

ئىستاتىستىكىلاتماق «ئىستاتىستىكىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىستاتىستىكىلاشتۇرماق «ئىستاتىستىكىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىستاتىستىكىلاشتۇرۇشماق «ئىستاتىستىكىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئىستاتىستىكىلاشتۇرۇلماق «ئىستاتىستىكىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىستاتىستىكىلاشماق پ. ئىستاتىستىكىلىق ھېسابات ھالىتىگە كەلمەك، ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ھېسابلانماق.

ئىستاتىستىكىلانماق «ئىستاتىستىكىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىستاتىستىكىلىق سۈپ ① ئىستاتىستىكىغا ئائىت، ئىستاتىستىكىغا ئالاقىدار بولغان: ئىستاتىستىكىلىق مەلۇمات. ② ئىستاتىستىكا مېتودلىرى ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ياكى ئىستاتىستىكا مېتودلىرى ئارقىلىق توپلانغان مەلۇماتلارغا تايىنىدىغان: ئىستاتىستىكىلىق جەدۋەل.

ئىستاتىستىكىلىماق پ. ئىستاتىستىكا مېتودلىرى ئاساسىدا توپلاپ، رەتلەپ ھېسابلىماق ۋە ئانالىز قىلماق؛ ئومۇملاشتۇرۇپ ھېسابلىماق: پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى، 1993 ـ يىلىدىن ھازىرغىچىسىنى ئىستاتىستىكىلاپ چىقسا، چوقۇم ئاۋۋالقى يەتتە يىلدىكىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كېتىدۇ.

ئىستاتىك سۈپ [ر] <فىز> ھەرىكەتسىز، تۇرغۇن، تۇرغۇن ھالەتتىكى: ئىستاتىك ئېلېكتىر.

ئىستارشىي سۈپ [ر] <ھەرب> بەزى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي ئۇنۋان نامى تەركىبىدە كېلىپ، «مىلادشىي» دىن يۇقىرى، «چوڭ» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئىستارشىي پولكوۋنىك. ئىستارشىي سېرژانت. ئىستارشىي لېيتېنانت.

ئىستاژ ئى [فىران] خىزمەت قىلغان ياكى بىرەر تەشكىلاتقا قاتناشقان يىل سانى، مۇددەت: خىزمەت ئىستاژى. پارتىيەۋىلىك ئىستاژى. ئىستاژى ئۇزۇن.

ئىستارە I سۈپ. دىيال. پوتلىكاشاڭ، توسالغۇ، نەسلىك، پالاكەتلىك.

ئىستارە II سۈپ. دىيال. كۆكەرمە، ئۇششۇق، مۇتتەھەم.

ئىستاكان ئى [ر] ئىچىملىكلەرنى ئىچىش ئۈچۈن ئىشلە-

تىلىدىغان، سىلىندىر شەكىللىك ئەينەك قاچا: ئۇ ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ بىر ئوتلىدى ۋە يېنىدىكى شىرەگە قويدى.

ئىستانىدارت ئى [ر<ئىنگ] مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ئۆلچىمى. مەسىلەن، مەھسۇلاتلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، ئېغىر - يېنىكلىكى، زىللىق دەرىجىسى ۋە ئىقتىدارى قاتارلىقلار.

ئىستاندارتلىق سۈپ. مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتە تەلىپىگە مۇۋاپىق بولغان، ئۆلچەملىك: ئىستاندارتلىق دېتال.

ئىستانسا ئى [ر] ① پويىز ياكى باشقا تىرانسپورت ۋاستىلىرى توختايدىغان جاي؛ بېكەت: پويىز ئىستانسىسى. ئايروپىلان ئىستانسىسى. ② ئالاقە، خەۋەرلىشىش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئورۇن: رادىيو ئىستانسىسى. ھاۋا رايى ئىستانسىسى.

ئىستانوك ئى [ر<گىرېك] <ماشىن> مېتال ياكى باشقا ماتېرىياللارنى مېخانىكىلىق ئاساستا پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان بىر خىل ماشىنا. ئادەتتە مېتاللارنى قىرىدىغان ئىستانوكلار كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىستانوكچى ئى <ماشىن> ئىستانوكتا ئىشلەيدىغان ئىشچى: ئۇنىڭ ئاكىسى شەھەرلىك لامپۇچكا زاۋۇتىدا ئىستانوكچى ئىدى.

ئىستەك ئى. كىشىدە بىرەر نەرسىگە بولغان ئىنتىلىش؛ تىلەك، خاھىش: نىجاتنىڭ كۆڭلىدە چايخانىغا كىرىش ئىستىكى تۇغۇلدى.

ئىستەكسىز سۈپ. ئىستىكى يوق، ئىستىكى بولمىغان: راستتىنى ئېيتقاندا، ئۇنى پۈتۈنلەي پىلانسىز ۋە ئىستەكسىز ئادەم دېيىشكە بولىدۇ.

ئىستراتوسفېرا ئى [ر<لات + گىرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا قاتلىمىدىكى بىر قەۋەت. كونۇبكسىيە قاتلىمىنىڭ چوققىسىدىن يەر يۈزىگە 80 كىلومېتر قالغۇچە ئارىلىقتا جايلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىدىن 30 — 35 كىلومېتر كېلىدىغان جايىغىچە بولغان ئېگىزلىكتە ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدا كۆپ ئۆزگىرىش بولمايدۇ. 35 تىن 55 كىلومېتىرغىچە بولغان قاتلام ئۈزۈن بولغاچقا، بۇ قاتلامدا تېمپېراتۇرا ئېگىزلىكىنىڭ ئارتىشىغا ئەگىشىپ يۇقىرى ئۆرلەيدۇ؛ 55 كىلومېتردىن ئېشىپ كەتكەن قاتلامدا بولسا، تېمپېراتۇرا ئېگىزلىكىنىڭ ئارتىشىغا ئەگىشىپ تۆۋەنلەيدۇ.

ئىستراتون ئى [ر<لات] <فىز> گادرونىنى تەشكىل قىلىدىغان ۋە گادرونغا قارىغاندا تېخىمۇ كىچىك بولغان ئوبيېكتنىڭ مادداسى.

ئىستراتېگىيە ئى [ر<گىرېك] ① <ھەرب> ئۇرۇش قىلىش سەنئىتى: ئۇرۇش ئىستراتېگىيەسى. ② كۆچمە. ئىجتىمائىي، سىياسىي كۈرەشكە رەھبەرلىك قىلىش سەنئىتى: ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئىستراتېگىيەسى.

ئىستراتېگىيەچى ئى. ئىستراتېگىيە بىلگىلەشكە ئۇستا، ئىستراتىيەگە ماھىر، ئىستراتېگىيە بىلگىلەشنى بىلىدىغان ئادەم: بۇ ئەھۋال رۇسىيەنىڭ ئەتراپىدىكى باشقا رايونلاردىمۇ زەنجىرسىمان ئىنكاس پەيدا قىلىشى مۇمكىن. بۇنداق ئەھۋالدىن رۇسىيەنىڭ ئىستراتېگىيەچىلىرى ئەنسىرىمەي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئىستراتېگىيەشۇناس ئى [ر + پ] ئىستراتېگىيەنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس: ياپونىيەنىڭ كۆپلىگەن ئىستراتېگىيەشۇناسلىرى بۇ جاينىڭ تەۋەلىكىنى ھەتتا تەيۋەن مەسىلىسىگىچە باغلىغان.

ئىستراتېگىيەشۇناسلىق ئى. ئىستراتېگىيەنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان پەن.

ئىستراتېگىيەلىك سۈپ ① <ھەرب> ئۇرۇشنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان ياكى ئۇرۇشنىڭ ئومۇمىي ۋەزىپىسىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان؛ پۈتۈن ئارمىيەگە ئائىت: ئىستراتېگىيەلىك ئورۇن. ئىستراتېگىيەلىك قۇرۇلۇش. ② كۆچمە. ئومۇمىي ياكى ئاساسىي مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەھەتتە ئەھمىيەتلى زور، مۇھىم بولغان، ئەھمىيەتلىك؛ ھەل قىلغۇچ: ئىستراتېگىيەلىك فاكتور. ئىستراتېگىيەلىك جاي.

ئىسترونتسىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Sr(Strontium). كۈمۈش رەڭلىك كىرىستال بولۇپ، سوزۇلۇشچانلىقىغا ئىگە. ئۇنىڭ بىرىكمىلىرى يانغاندا قىزىل رەڭلىك يالقۇن پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ رەڭلىك پوجاكىزىلار ئۈچۈن خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئىسترۇكتۇرا ئى [ر< لات] نەرسىلەر تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ ئۆزئارا باغلىق رەۋىشتە جايلىشىشى، تۈزۈلۈشى.

ئىسترۇكتۇرىلىق سۈپ. ئىسترۇكتۇرىغا ئائىت، مۇئەييەن ئىسترۇكتۇرىغا، تۈزۈلۈشكە ئىگە بولغان: ئىسترۇكتۇرىلىق تۈزۈلۈش.

ئىسترېلكا ئى [ر] ① سائەت ۋە تۇرلۇك ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنىڭ ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىپ ئۆلچىنىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ سان - مىقدارىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ۋە ئۇچى نەيزىگە ئوخشايدىغان يىڭنىسىمان سايمىنى: سائەت ئىستىرېلكىسى. كومپاس ئىستىرېلكىسى. ② شۇخىل شەكىلدىكى سىزىق ياكى بەلگە: يول كۆرسەتكۈچى ئىستىرېلكا.

ئىستىرېلكىلىق سۈپ. ئىستىرېلكىسى بار، ئىستىرېلكا ئورنىتىلغان: ئۇ يوغان كۆزلىرىنى ئۇستەل ئۈستىدىكى قىزىل ئىستىرېلكىلىق سائەتكە تىكتى.

ئىستون ئى [ر] گېزىت - ژۇرنال قاتارلىقلار سەھىپىسىنىڭ ھەربىر بۆلۈكى: «ئۇيغۇر تىلى ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ ھەربىر بېتى ئىككى ئىستون قىلىپ تەييارلاندى.

ئىستوۋۇل ئى [ر] <ھەرب> مىلتىق، توپ قاتارلىق ئېتىش قوراللىرىنىڭ ئوق ئېتىلىپ چىقىدىغان نەيسىمان قىسمى: مىلتىق ئىستوۋۇلى. * ئۇ پىلىموت ئىستوۋۇلىنى بوزىدى.

ئىستوۋۇللۇق سۈپ. ئىستوۋۇلى بار، ئىستوۋۇل ئورنىتىلغان: ئۇ قولتۇقىدىن پارچىلانغان ئىككى ئىستوۋۇللۇق ئوۋ مىلتىقى بىلەن ئوقدانىنى ئالدى.

ئىستۇدېنت ئى [ر] ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى.

ئىستۇدىيە ئى [ر<ئىتال] كىنو، تېلېۋىزىيە تىياتىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەش ياكى ئۇلارغا ئاۋاز بېرىش مەشغۇلاتلىرى ئۈچۈن مەخسۇس تەسىس قىلىنغان ئورۇن.

ئىس - تۇتەك ئىس ۋە تۇتەك: ئىس - تۇتەكلەر ئىچىدە قالماق.

ئىس - تۇتۇن ← **ئىس - تۇتەك**: كۆرۈندى قارىيىپ ۋەيرانە بېزا، كۆرۈندى ئىس - تۇتۇن، سۆگەت - تاللىرى. چېرىكلەر ئولتۇرغان

هارۋىلار كىردى مەھەللىگە، قارىشار يېزا باللىرى.

ئىستېئارىن ئى [ر<گىرېك] <خىم> ماي تەركىبىدىكى قاتتىق جىسىم، يەنى گىلىتسېرىن بىلەن ئىستېئارىن كىسلاتاسىنىڭ بىرىكمىسى. ئاساسەن ھايۋانات مېيى تەركىبىدە ساقلىنىدۇ. سانائەتتە سوپۇن، شام ۋە گىلىتسېرىنلار ئوچۇن خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئىستېپا ئى [ئە] ئۆز مەنسىپىدىن ياكى خىزمىتىدىن ئۆز ئىختىيارى بىلەن چېكىنىش، ۋاز كېچىش، بوشىنىش: ئىستېپا سورىماق. ئىستېپا بەرمەك.

ئىستېدات ئى [ئە] ئىجادىي قابىلىيەت؛ لاياقەت، تالانت: يازغۇچىلىق ئىستېدادى. ئىستېدات ئىگىلىرى. * ئامانىنسادىكى قابىلىيەت ۋە ئىستېدات پادىشاھنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ.

ئىستېداتلىق سۈپ. ئىجادىي قابىلىيەتكە ئىگە، قابىلىيەتلىك، تالانتلىق: ئۇ دادىسىدىنمۇ ئىستېداتلىق ئوقۇتقۇچى بولۇپ يېتىشىپ چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ.

ئىستېركۇل ئى [ر<لات] <بوت> ← **ئىستېركۇل دەرىخى.**

ئىستېركۇل دەرىخى <بوت> جۇڭگو چىنارى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئۇرۇقى كۆپىنچە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كېسىرەك ئاغرىش، ئاۋاز پۇتۇش ۋە يۆتەل قاتارلىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىستېرىئو ئى [ر<گىرېك] مەلۇم بوشلۇقتا تۇرغان جىسىملارنىڭ ئۆزۈنلۇقى، كەڭلىكى ۋە قېلىنلىقى بويىچە ياكى بىر پۈتۈن گەۋدىسى، قۇرۇلمىسى بويىچە كۆرۈنۈشى؛ بوشلۇق.

ئىستېرىئو كىنو ئى [ر] كۆرۈنۈشلىرى تاماشىبىنلاردا بوشلۇق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىغان بىر خىل كىنو.

ئىستېرىئولاشتۇرماق «ئىستېرىئولاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىستېرىئولاشتۇرۇلماق «ئىستېرىئولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرقى ئىككى مىسرادا «سىر» گۈگۈم پەيتىدىكى ئورمان بىلەن تەققاسلىنىپ، «تۇزەش» دېگەن پېئىل بىلەن ئىستېرىئولاشتۇرۇلغان.

ئىستېرىئولاشتۇرۇشماق « ئىستېرىئولاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىستېرىئولاشماق پ. ئىستېرىئولۇق ھالەتكە كەلمەك؛ قايچىلاشماق؛ كېسىشمەك.

ئىستېرىئولۇق سۈپ ① بىر تەكشىلىكتە ياتمىغان، بوشلۇقتىكى: ئىستېرىئولۇق قۇرۇلما. ② بۆرتمە تەسۋىر ھاسىل قىلىپ، بىر پۈتۈن گەۋدە ياكى ئومۇمىي قۇرۇلما بويىچە كۆرۈنىدىغان: ئىستېرىئولۇق فوتوگرافىيە. ③ كېشىدە بوشلۇق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىغان: ئىستېرىئولۇق ئاۋاز.

ئىستېرىئولۇق ئاۋاز <فىز> كېشىدە بوشلۇق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىغان ئاۋاز. مەسىلەن، كەڭ ئېكرانلىق كىنو قويۇش زالىنىڭ تۆت بۇرجىكىگە نۇرغۇنلىغان كانايلارنى ئورنىتىپ، ئوخشاش بولمىغان ئورۇنلاردىكى بۇ كانايلاردىن چىقىۋاتقان ئاۋازلارنى كۆرۈنۈشتىكى شەيئىلەرنىڭ ھەرىكىتىگە ماسلاشتۇرغاندا، بوشلۇقتا ئاۋاز ئۆزگىرىشى پەيدا قىلىپ، كىشىدە ئاۋازغا نىسبەتەن چىنلىق تۇيغۇسى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

ئىستېرىئومېتىرىيە ئى [ر<گىرېك] <مات> باشلانغۇچ گېئومېتىرىيەنىڭ بىر تارمىقى. بوشلۇقتىكى شەكىللەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىستېلا (ئىستېلاسى) ئى [ئە] قورال كۈچى بىلەن باشقىلارنىڭ دۆلىتىنى بېسۋېلىش، مۇستەملىكە قىلىش؛ مۇستەملىكە، ئىشغال، ئىشغالىيەت: ئىستېلا قىلماق. * ئۇ موڭغۇل ئىستېلاسىدىن كېيىنكى ئىش ئىكەن.

ئىستېلاچى ئى. باشقىلارنىڭ يېرىنى، مەملىكىتىنى قورال كۈچى بىلەن بېسۋالغۇچى، ئىستېلا قىلغۇچى، مۇستەملىكىچى، ئىشغالىيەتچى.

ئىستېلاچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ دۆلىتىنى، يېرىنى قورال كۈچى بىلەن بېسۋېلىش ھەم شۇنداق مەقسەتتە ئېلىپ بارغان ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەت، سىياسەت؛ ئىشغالىيەت، تاجاۋۇزچىلىق: ئىستېلاچىلىق سىياستى. ئىستېلاچىلىق يولى. * بۇ غەرب مەدەنىيىتىدىكى ئىستېلاچىلىقنىڭ يەرلىك خەلق ئۆزى تاللىۋالغان شەكىلدە يۈرگۈزۈلۈشى ئىدى.

ئىستېمال (ئىستېمالى) ئى [ئە] ① <س ئىق> كىشىلەرنىڭ ماددىي ئەشيالارنى سەرپ قىلىپ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش جەريانى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمالى ۋە شەخسىي ئىستېمالدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنىڭ بىر ھالقىسىدۇر. ② ئىشلىتىش، قوللىنىش، پايدىلىنىش: ئىستېمال مالىلىرى. ئىستېمالدىكى سۆزلەر. ئىستېمالدىن قالغان سۆزلەر. ③ يېيىش ـ ئىچىش، قوبۇل قىلىش: گۆش ئىستېمال قىلىش. دورا ئىستېمال قىلىش.

ئىستېمالچى ئى. ئىستېمال قىلغۇچى، ئىشلەتكۈچى، پايدىلانغۇچى؛ سېتىۋالغۇچى، خېرىدار: ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتماق.

ئىستېمونا ئى [لات] <بوت> ئىستېمونا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. بەزىلىرى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. تۇگۈنەك يىلتىزى تېبابەتچىلىكتە بەلغەمنى تۇگىتىپ، يۆتەلنى توختاتقۇچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە ھاشارات ئۆلتۈرگۈچى دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىستىئارە ئى [ئە] <ئەد> ← **مېتافورا.**

ئىستىبدات ئى [ئە] ھاكىممۇتلەق؛ زالىم: ئىستىبدات ھاكىمىيەت. ئىستىبدات دەۋرى.

ئىستىبداتچى ئى. ئىستىبداتلىقنى ياقلىغۇچى، زالىملىقنى ھىمايە قىلغۇچى بىرەر ئادەم ياكى گۇرۇھ، پارتىيە: ئەسكى تۈرمۇش ھەر قەدەمدە ۋەيران بولسا، بۇنى كۆرۈپ ئىستىبداتچىلار گۇمران بولسا، ئوقۇمىغان نادانلار ئەمدى ئىنسان بولسا، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئىستىبداتچىل سۈپ. ئىستىبداتلىقنى ياقلايدىغان، ئىستىبداتلىق: ئىستىبداتچىل چىرىك نىيەتلەرنى تارمار ئەتتۇك، خار ـ زار ئەتتۇك، يەنە ئەتمەكچىمىز.

ئىستىبداتچىلىق ئى. ھاكىممۇتلەقلىق، زالىملىق،

ئىستىبداتلىق: ئۆمەر مىڭبېگى 20 يىلدىن بۇيان بۇ يۇرتتا يىلتىز تارتقان، ئىستىبداتچىلىقتا ئۇچىغا چىققان، قارا نىيەت، رەڭۋاز ئادەم ئىدى.

ئىستىبداتلىق ئى. مۇستەبىتلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقى، ئىمتىيازىغا ئاساسلىنىپ، ئاجىزلار، مەزلۇملار، پۇقرالار ئۈستىدىن زۇلۇم قىلىش، ئېزىش: ئىستىبداتلىق قىلماق. * بىز زۇلۇمنى، ئىستىبداتلىقنى يوق قىلىشنى خالايمىز.

ئىستىخىيە ئى [ر<گىرېك] ① كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىدىن، خاھىشىدىن تاشقىرى تەبىئىي ھالدا مەيدانغا كېلىدىغان، ئىدارە قىلىپ، ئۇيۇشتۇرۇپ ياكى يولغا سېلىپ بولمايدىغان ئىجتىمائىي كۈچ ياكى ھادىسە. ② <پەلس> كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەرنى بىلمىگەن، ئىگىلىمىگەن چاغدىكى پائالىيىتى.

ئىستىخىيەلەشتۈرمەك «ئىستىخىيەلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىستىخىيەلەشتۈرۈلمەك «ئىستىخىيەلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىستىخىيەلەشمەك پ. ئىستىخىيەلىشىپ كەتمەك، ئىستىخىيەگە ئايلانماق: 20 ـ ئەسىرگە كەلگەندە بۇ خاھىش سۇسلاشقان، ئىستىخىيەلەشكەن ۋە ئۇزۇلگەن بىر قىسمەتتە كۆزلەردىن يىتتى.

ئىستىخىيەلىك سۇپ. كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىدىن، خاھىشىدىن تاشقىرى تەبىئىي يوسۇندا بارلىققا كېلىدىغان، يوز بېرىدىغان؛ نىشانسىز، ئاڭسىز: ئىستىخىيەلىك ھەرىكەت. ئىستىخىيەلىك تىرىشچانلىق.

ئىستراتېپ ئى [ر<گىرېك] <مەت> قوغۇشۇن بەتنى قۇيۇپ چىقىرىدىغان قېلىپ. ئالاھىدە ئىشلەنگەن قەغەزنى تىزلىپ بولغان بەت ئۈستىگە يېيىپ، بېسىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئىستراھەت ئى [ئە] دەم ئېلىش، ھاردۇق ئېلىش، ئارام ئېلىش: ئىستىراھەت ئورنى. * شۇ كۈنى چۈشلۈك ئىستىراھەت ۋاقتىدا مەن مەتتوختەمنى خالىيراق بۇرجەككە تارتىپ ئاپاردىم.

ئىستراھەتخانا ئى [ئە + پ] دەم ئالىدىغان جاي، ئارامگاھ: ئۇلار بىزنى بۇگۈن چۈشتىن كېيىن دالىمەن شەھىرىدىن ئون نەچچە كىلو مېتىر يىراقلىقتىكى باڭچۇيداۋ ئىستىراھەتخانىسىغا ئەكېتىدىغان بولدى.

ئىستراھەتگاھ ئى [ئە + پ] ئىستىراھەت ئورنى، دەم ئېلىش ئورنى: ئىستىراھەتگاھقا بارماق. *كېچىكىدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان بۇ ئىككى دوست قىسقىغىنا مەسلىھەتلىشىۋالغاندىن كېيىن مەھەللە دوقمۇشىدىكى ئىستىراھەتگاھقا قاراپ كېتىشتى.

ئىستىرېپتومىتسىن ئى [لات] <تېب> ئانتىبىيوتىكلارنىڭ بىرى. ئاق رەڭلىك پاراشوك ھالىتىدە بولۇپ، ئاچچىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ سىل تاياقچە باكتېرىيەسى، چۇما تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەسى قاتارلىقلارغا قارىتا قارشىلىق رولى بولىدۇ.

ئىستىسقا ئى [ئە] <تېب> قورساق بوشلۇقىغا سۇ يىغىلىپ قالىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپىنچە جىگەر قېتىش، جىگەر راكى، بەزى يۇرەك كېسەللىكلىرى، بۆرەك كېسىلى ۋە ئۆزۈقلىنىش ناچارلىشىشلاردىن پەيدا بولىدۇ.

ئىستسنا رەۋ [ئە] قائىدە ـ قانۇندىن، ئومۇمىي پىرىنسىپ، تەرتىپتىن ياكى قاتاردىن، ھېسابتىن تاشقىرى؛ قائىدە ـ قانۇن، ھېسابلارنىڭ سىرتىدا؛ مۇستەسنا: ئىستىسنا قىلماق. * قىزلار رۇبائىيلارنىڭ ھەربىر مىسرالىرىغا سىڭدۈرۈلگەن ئېستېتىك تۇيغۇلار، رېئاللىق بىلەن ئارزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر ـ بىرىگە بولغان ئىستىسنا قاتارلىقلارنى بەس ـ بەس بىلەن سۆزلىشەتتى.

ئىستىغپار ئى [ئە] <دىن> ئاللادىن گۇناھىنى كەچۈرۈشنى ئۆتۈنۈپ سوراش، تەلەپ قىلىش، قىلغان گۇناھلىرىغا تەۋا قىلىش: گۇناھ ئەڭ ئاۋۇال ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامدا كۆرۈلگەنىدى. بۇ زات ھەممىمىزنىڭ ئاتىسى. ئادەم ئەلەيھىسسالام گۇناھىغا پۇشايمان قىلىپ ئىستىغپار ئېيتقانىدى.

ئىستىغنا ئى [ئە] يېزىت. نازلىنىش، تارتىنىش؛ ئەركىلەش: نەپسە ناز ھەم ئىستىغنا بىلەن شۇنداق باقتىكى، كاملىنىڭ جان قۇشى تەن قەپىسىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدىغاندەك كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ ئۆزى دەلدۇگۇنۇپ كەتتى.

ئىستىقامەت ئى [ئە] ① <دىن> ۋاقتىنى بىرەر جايدا خۇداغا سىغىنىش، تاۋاپ قىلىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتكۈزۈش ياكى خۇداغا تېۋىنىش بىلەن ئۆتۈش: ئىستىقامەت قىلماق. ② بىرەر جايدا ياشاش، تۇرۇش، ھايات كەچۈرۈش؛ تىرىكچىلىك: شۇندىن كېيىن مەن «مۇھتەرەم قارى» قۇربان ئاقسالىنىڭ ئۆيىدە ئىستىقامەتتە بولۇشنى قارار قىلدىم.

ئىستىقامەتچى ئى. ئىستىقامەت قىلغۇچى ئادەم: ئۇ ئاشۇ تاغدىكى بىر ئىستىقامەتچى ئىكەن.

ئىستىقبال ئى [ئە] ① كەلگۈسىدىكى ھايات، تىرىكچىلىك يولى، كەلگۈسىدىكى چىقىش يولى: گۈزەل ئىستىقبال. * ئۇ بالىنىڭ ئىستىقبالى پارلاق ئىكەن. ② بىرەر ئىشنىڭ، نەرسىنىڭ كېلەچەكتىكى تەقدىرى؛ ئاقىۋەت: شەھەرنىڭ ئىستىقبالى. * مانا بۇ ـــ ساپ دىللىق بىلەن قارا نىيەتلىكنىڭ ۋە ئىستىقبال بىلەن ھالاكەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كەسكىن بەلگىسى ئىدى. ③ ياخشى كۆرگەن، ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋېلىش؛ قارشى ئېلىش: ئىستىقبالغا چىقماق.

ئىستىقبالسىز سۇپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى يوق، كېلەچەكىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدىغان، ئىستىقبالى ياخشى ئەمەس: ـــ پۈتۈنلەي ئىستىقبالسىز بىر ئادەم بولۇپ قالدىم، ـــ دېدى ئۇ ئازابلىنىپ.

ئىستىقباللىق سۇپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى پارلاق؛ كېلەچىكىدىن ياخشى ئۈمىد كۈتسە بولىدىغان، كېلەچىكى ياخشى، ئۈمىدلىك: ئىستىقباللىق ياش ئالىم. ئىستىقباللىق ياشلار.

ئىستىقلال ئى [ئە] باشقىلارغا تەۋە، قارام بولماي، بېقىنماي ئۆز ئەركى بىلەن ياشاش؛ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش؛ مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك: مىللىي ئىستىقلال. * ـــ بىزگە قۇللۇق كېرەك ئەمەس، ئىستىقلال كېرەك، ـــ دېدى كۆپچىلىك ئىچىدىن بىرەيلەن كۈچلۈك ئاۋازدا.

ئىستىقلالىيەت ئى [ئە] يېزىت. مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك، ئازادلىق: ئابدۇراخمان مۇمىنوپقا ئالاھىدە بۇيرۇق بويىچە مايورلۇق ئۇنۋانى ۋە «ئىستىقلالىيەت» ئوردېنى بېرىلگەنىدى.

ئىستىقلالىيەتچى ئى. مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچى ياكى مۇستەقىللىق، ئازادلىقنى ھىمايە

قىلىدىغان، ياقلايدىغان ئادەم: ئەخمەتجان قاسىمى سېپى ئۆزىدىن بىر ئىستىقلالىيەتچى ئىدى.

ئىستىقلالىيەتچىلىك ئى. ئىستىقلالنى، مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۆرەش قىلىش، پائالىيەت ئېلىپ بېرىش، تىرىشىش ياكى مۇستەقىللىقنى، ئەركىنلىكنى ھىمايە قىلىش، قوللاش.

ئىستىل ئى [ر<فىران] ① ئىدىيە، خىزمەت ۋە تۇرمۇشتا ئىپادىلەنگەن پوزىتسىيە؛ ھەرىكەت: بىيۇروكراتلىق ئىستىلى. ئىستىلى دۈرۈس كىشى. ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى. ② <ئەد> مۇئەييەن بىر دەۋر، بىر مىللەت، بىر ئېقىم ياكى بىر كىشىنىڭ ئەدەبىي ئەسىردە ئىپادىلەنگەن ئاساسىي ئىدىيەۋى ئالاھىدىلىك ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىك؛ ئۇسلۇب: رومانتىكىلىق ئىستىل. كىتابىي ئىستىل. ③ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئۇسۇلى: رەھبەرلىك ئىستىلى.

ئىستىلىزاتسىيە ئى [ر<فىران] <ئەد> بىرەر يازغۇچى ئىجادىغا خاس غايىۋى، بەدىئىي خۇسۇسىيەتلەرگە، ئىپادە قىلىش ئۇسۇلىغا، تىلىغا ۋە ئۇسلۇبىغا تەقلىد قىلىش.

ئىستىلىستىكا ئى [ر] <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. تىلدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ پىكىر ۋە ھېسسىياتنى ياخشى ئىپادىلەشنىڭ ئۇسۇللىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىستىلىستىكىلىق قائىدە ـ قانۇنىيەتلەرنى، ئۇسۇللارنى، تىل ۋاستىلىرىنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدۇ.

ئىستىلىستىكىلىق سۈپ. ئىستىلىستىكىغا خاس، ئىستىلىستىكىغا دائىر: ئىستىلىستىكىلىق تۈس. ئىستىلىستىكىلىق ۋاستە.

ئىستىلى سۈپ. ئىستىلغا ئائىت، ئىستىلغا ئالاقىدار بولغان: ـــ پارتىيەنىڭ ئىستىلى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش لازىم، ـــ دېدى ئۇ.

ئىستىمەك پ. ئىستەك تۇغۇلماق، ئۇمىد قىلماق، خالىماق، ئارزۇ قىلماق: ھەركىم بۇ يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان قىزنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنى ئىستەيتتى.

ئىستىمۇلىن ئى [ر<لات] <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە غىدىقلاش رولىنى ئويناىدىغان بىر خىل دورا. مەسىلەن، گىببېرېللىن قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىستىنجا ئى [ئە] تەرەت، بوشىنىش؛ تەرەتتىن كېيىن يۇيۇنۇش: ئىستىنجا قىلماق.

ئىستىھزا ئى [ئە] بىركىمنىڭ ئۇستىدىن كۈلۈش؛ مەسخىرە؛ مازاق؛ كىنايە: ئالىم باشتا ئىستىھزا بىلەن كۈلۈمسىرىدى، كېيىن چىرايىدا چوڭقۇر ھۆرمەتنى بىلدۈرىدىغان بىر خىل ئىپادە پەيدا بولدى.

ئىستىھزاسىز ئى. ئىستىھزا قىلمىغان، تەنە قىلماستىن؛ ئىستىھزادىن خالىي، كىنايىسىز، توغرا: ئۇنىڭ كۈلكىسى ئىستىھزاسىز، سەمىمىي ئىدى. * مۇدىر ھېچقانداق تەنە ئىستىھزاسىز، مۇلايىملىق بىلەن زىننەتكە پاراڭ قىلدى.

ئىستىھزالانماق پ. كىنايە قىلماق، مەسخىرە قىلماق: ئۇ سۆز قايتۇرۇشنى ئورۇنسىز بىلدىمۇ ۋە ياكى جاڭجالنىڭ ئۇلغىيىشىدىن قورقتىمۇ، قىسقىسى ئۇزاققىچە ئىستىھزالىنىپ قاراپ تۇردى.

ئىستىھزالىق سۈپ. ئىستىھزاسى بولغان، مەسخىرە قىلغانلىقى بىلىنىپ تۇرغان، كىنايىلىك، مەسخىرىلىك: زەينەپ ئاچىسىنىڭ ئىستىھزالىق يۈزىگە قاردى ۋە ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى چۈشىنەلمىدى.

ئىستىھكام ئى [ئە] ① <ھەرب> مۇداپىئە ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇستەھكەم توسۇق، تام، قەلئە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار: بارات غەزەپتىن تىترەپ كەتتى ـ دە، باشقىلارنىڭ توسۇشىغا قارىماي، پارتلاتقۇچنى كۆتۈرۈپ دۈشمەن ئىستىھكامىغا قاراپ ئېتىلدى. ② كۆچمە. مۇستەھكەم تايانچ، تۈزۈلۈك؛ قورغان: ئىتتىپاقلىق كۈچ، بىرلىك ئىستىھكامدۇر.

ئىستىھكامسىز سۈپ. ئىستىھكامى يوق، ئىستىھكامغا ئىگە بولمىغان: ئىستىھكامسىز ئۇرۇش مەغلۇبىيەتلىك ئۇرۇشتۇر.

ئىستىھكاملىق سۈپ. ئىستىھكامى بار، ئىستىھكامغا ئىگە: ھازىرغىچە تېپىلغان ماتېرىياللار ئۇيغۇر قاغانلىقى پايتەختىنىڭ ئارخىتېكتورلۇق قىياپىتىنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى شەھەرلەر ۋە سوغدلارنىڭ ئىستىھكاملىق شەھەرلىرىنىڭ بىناكارلىقى بىلەن سېلىشتۇرۇپ چىقىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيۋاتىدۇ.

ئىستۇرا ئى [ئە] جان ت. چوڭ ـ كىچىك ھاجەت، تەرەت: ئىستۇرا قىلماق.

ئىستۇراخانا ئى [ئە] ← **ھاجەتخانا.**

ئىسچوت ئى [ر] <مال> مەبلەغنىڭ مەنبەسى، ئىشلىتىلىشى، تىجارەت جەريانى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ بوغالتىرلىق ھېساب تۇرلىرىگە ئاساسەن، ھېساب دەپتىرىدە تۇرلەر بويىچە ئېچىلغان ھېسابات.

ئىسچوتچىك ئى [ر] <فىز> توك مىقدارىنى كىلوۋات سائەت بىرلىك بويىچە ھېسابلايدىغان ئەسۋاب.

ئىسچوتلۇق سۈپ. ھېساباتلىق. ھېسابلىق: بۇ يىل 30 مىليارد يۈەن ئىسچوتلۇق زاۋىيوم تارقىتىلىدۇ.

ئىسخېما ئى [ر<گىرېك] ① بىنا، ئىنشائات، ماشىنا قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي تۈزۈلۈشى ۋە ھەرقايسى قىسىملار ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشلارنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئاددىي رەسىم. ② نەرسىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ياكى جايلىشىشىنى كۆرسىتىدىغان ئاددىي تەسۋىر، سىزما لايىھە.

ئىسخېمىلىماق پ. ئىسخېما ھالىتىگە كەلتۈرمەك، ئىسخېمىسىنى سىزماق: بىر يوروق يۈلتۇز يېنىغا كۆرۈنمەس مەۋھۇم سوغۇق يۇلتۇزنى قاتار قىلىپ، ئارىسىغا يەردىن ئىبارەت «چېكىت»نى قويۇپ، ئاسترونومىزىكىلىق تەسەۋۋۇرنى مۇنداق ئېسىخېمىلاپ چىقتىم.

ئىسراپ ئى [ئە] ئورۇنسىز زايە قىلىش؛ بىھۇدە ياكى ئارتۇقچە سەرپ قىلىنغان چىقىم ـ خىراجەت: ئىسراپ بولماق. ئىسراپ قىلماق.

ئىسراپچىلىق ئى. ئورۇنسىز ياكى ئارتۇقچە سەرپ قىلىش، تاشلىۋېتىش، بىھۇدە خار، نابۇت قىلىش، بىكاردىن ـ بىكار يوق قىلىش، بىكىرىغا كەتكۈزۈش، زايە قىلىش: ئاشلىق ئىسراپچىلىقى. * ئىسراپچىلىق نەدە؟ پېشانىسى تەرلىمىگەن يەردە (ماقال). * ۋاقىت ئىسراپچىلىقى ئەڭ ئېغىر ئىسراپچىلىق.

ئىسراپخور [ئە + پ] ① سۈپ. يېمەك ـ ئىچمەك، پۇل قاتارلىقلارنى ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چېچىپ زايە قىلغۇچى؛ ئارتۇقچە سەرپ قىلغۇچى: ئىسراپخور ئادەم. * ئۇنىڭ نومۇسسىز،

پىخسىق ئىكەنلىكى ۋە يەنە چوڭ ئىسراپخور ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ② ئى. ئىسراپ قىلىدىغان ياكى قىلغان كىشى: سەن ئىسراپخورلاردىن بولما، ھەتتا ئىسراپخورلار بىلەن ھەمسۆھبەتتىمۇ بولما. چۈنكى، ئامەت كەلسە بىر سەۋەب بىلەن كېلىدۇ.

ئىسراپخورلۇق ئى ← **ئىسراپچىلىق:** ئىسراپخورلۇق قىلماق. * بىز ھەممىمىز ئىسراپخورلۇققا قارشى تۇرغۇچىلارمىز.

ئىسرىق ئى. ئارچا ياغچى، ئارچا يوپۇرمىقى، ئادراسمان ياكى شۇلارنىڭ رولىنى ئويناىدىغان، كۆيدۈرسە يېقىملىق، خۇشبۇي ئىس چىقىرىدىغان نەرسىلەر: ئىسرىق سالماق.

ئىسرىق سالماق ① پۈراقلىق نەرسىلەرنى ئىسرىقدانغا ئېلىپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق دېزىنفېكسىيە قىلماق: ئانام ئىسرىق سېلىپ ئۆينىڭ سېسىق پۇرىقىنى يوقاتتى. ② خۇراپىيلىققا ئاساسەن، پۈراقلىق نەرسىلەرنى كۆيدۈرۈپ، ئەرۋاھلارغا ياكى بىركىمنىڭ روھىغا ئاتاپ ئىس پۈراتماق: ئىشكتىن چىقىش ئالدىدا ئانام دالانغا ئادراسمان بىلەن ئىسرىق سالدى.

ئىسرىقدان ئى. ئىچىگە ئىسرىق سېلىپ كۆيدۈرىدىغان مەخسۇس قاچا ياكى شۇنىڭ رولىنى ئويناىدىغان باشقا نەرسە: ئۇ ئىسرىقدانىنى توپاقنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ چاتلىرىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ، بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ سۇنى ـ سۇغلىدى.

ئىسرىقلاتماق «ئىسرىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سارىخان ئانا كېلىنى ئارقىلىق ئۆينى ئىسرىقلىتىپ بولۇپ ئاندىن بامدات نامىزىغا ئولتۇردى.

ئىسرىقلاشماق «ئىسرىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇيغۇرلاردا ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى ئەتىگەندە ئۆينى ئىسرىقلىشىدىغان ئادەت بار.

ئىسرىقلانماق «ئىسرىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا ئانىسى تەرىپىدىن تەييارلانغان ئىسرىق بىلەن ئىسرىقلاندى.

ئىسرىقلىماق پ ① ئىسرىق سالماق، ئىسرىق سېلىپ ئىس پۈراتماق: باقى بىر سېۋەتكە كونا تاغار، ئىككىنچىسىگە بىرپارچە كىگىز ياپتى ـ دە، ئېلىپ مېڭىشىغا، ئانىسى بىر سىقىم كېپەك بىلەن ئىسرىقلاپمۇ ئۈلگۈردى. ② ئىسرىققا تۇتماق: پاھ، قوللىرىڭىزنى ئىسرىقلاپ تۇرسىڭىز بولغۇدەك.

ئىسسىتقۇ ئى. كىشىگە كۆڭۈل رىشتىنى باغلاشقا، مېھرىنى چۈشۈرۈشكە سەۋەب بولىدۇ، دەپ قارىلىدىغان، قارىلىپ كەلگەن بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز ياكى داخانىڭ سۈپكۆچى قاتارلىقلار: بۇرۇندىن قالغان «ياخشى سۆز ئىسىتقۇ، يامان سۆز سوۋۇتقۇ» دېگەن گەپ بار.

ئىسستقۇچ ئى. ئىچىگە ئىسىق سۇ قاچىلىنىدىغان ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئۆرلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋابلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىسستما ئى ① زۇكام ياكى باشقا بىرەر كېسەللىك سەۋەبىدىن بەدەن تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئادەتتىكى چاغدىكىسىدىن يۇقىرى ئۆرلەپ كېتىشى، قىزىتما: ئىستما ئۆرلىمەك. ئىستمىنى قايتۇرماق. ② كۆچمە. ئاغرىق، چىگىش خىيال: ئىمتىھان سوئالىنى كۆرۈپلا ئايگۈلنىڭ بېشىغا ئىستما چۈشتى.

ئىسستماق «ئىسسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇنى ئىسستماق. تاماقنى ئىستماق. * ئاتىنىڭ ھورى بالىنىڭ دولىسىنى ئىستماس (ماقال). * ئېشەكنىڭ دۇمبىسىگە ئاپتاپ چۈشسە، قولۇڭنى ئىسست (ماقال). * بىر كىشى ياققان ئوت يۈز كىشىنى ئىستار (ماقال). * ئەتكەن ئېشىڭ شۇ بولسا، ئىستقان ئېشىڭ نېمە بولار (ماقال).

ئىسستىش ① <بىن> ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسىنى سوغۇق كۈنلەردە مۇۋاپىق تەڭشەپ تۇرۇش. ② <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى بىلەن ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسىنى بىرلىكتە ئىشلەپچىقىرىدىغان بىر خىل ئۇسۇل. ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، ھور ماشىنىسىنىڭ ئىش قىلىپ بولغان ھور ياكى گاز تۇرۇبىسى چىقارغان كېرەكسىز گازدىن پايدىلىنىپ ھور ياكى ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىسستىشماق «ئىسستماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بالىلار ئوچاقتا ئوت قالاپ يوغان قازاندىكى سۇنى ئىسسىتىشتى.

ئىسستىلماق «ئىسستماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ قانچە سائەت كۆپ ئىشلىسە، ئۆزلىرىنىڭ ئىشى، ـــ دېدى ئايالى ئىسستىلغان بىر چىنە ئاشنى ئېرىنىڭ ئالدىغا قويۇۋېتىپ.

ئىسسىز سۈپ. ئىسسى يوق ياكى ئاز، ئىسسى چىقمايدىغان ياكى كۆپ ئەمەس: ئىسسىز كۆمۈر. ئىسسىز پوروخ. * ئىسسىز كۆمۈر ئىشلىتىلگەندىن بۇيان، شەھىرىمىزنىڭ ھاۋا بۇلغىنىشى كۈندىن ـ كۈنگە تۆۋەنلەپ مېڭىشقا باشلىدى.

ئىسسىق ① سۈپ. بىرەر مەنبەنىڭ ھارارىتى، تەسىرى بىلەن ئىسسىغان، ئىللىغان ياكى قىزىغان؛ ئىللىق، قىزىق: ئىسسىق سۇ. ئىسسىق چاي. ئىسسىق نان. ئىسسىق تاماق. * ئادەمنىڭ يۈزى ئاپتاپتىن ئىسسىق (ماقال). ② سۈپ. ئىسسىقلىقنى ساقلايدىغان، ئىسسىق تۇتىدىغان: ئىسسىق كىيىم. ③ ئى. ئىسسىق تۇرغان، ئىسسىقى كەتمىگەن: مەن پۈتۈن بىر كۈن ئىسسىق ئىچمىدىم، ئاغزىمغا بىر بۇردا نان سالمىدىم. ④ ئى <فىز> جىسىم تەرىكىبىدىكى مولېكۇلالار ھەرىكىتى (يېنىش، خىمىيەۋى رېئاكسىيە ۋە شۇنىڭدەكلەر) نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان ۋە جىسىملارنى ئىسستىدىغان، قىزدۇرىدىغان ئېنېرگىيە، ئىسسىقلىق، ھارارەت: ئوتنىڭ ئىسسىقى. قۇياشنىڭ ئىسسىقى. موتورنىڭ ئىسسىقى. ⑤ رەۋ. ئىللىق ئۆتكۈزۈپ، ئىللىق ئۆتكۈزگەن ھالدا: ـــ ئاپىرىپ ئىسسىق ياتقۇزۇپ قويۇڭلار، بىرئاز ئاۋارە بولىدۇ، يىغلايدۇ، ئاندىن كېيىن ياخشى بولۇپ قالىدۇ، ـــ دېدى دوختۇر. ⑥ سۈپ<تېب> ھارارەت ھاسىل قىلىش كۈچىگە ئىگە، مۇتىدىلدىن يۇقىرى بولۇش خاراكتېرىگە ئىگە: بۇ دورىنىڭ تەبىئىتى ئىسسىق. ⑦ رەۋ. قىزغىن، سەمىمىي ھالدا: ئۇ ئىلىكىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇرىدۇ، ئىلىك ئۇنى ئىسسىق قارشى ئالىدۇ، ئەمدى يامانلارغا ئالدانماسلىقنى جېكىلەيدۇ. ⑧ سۈپ. كۆچمە. كىشىگە ياقىدىغان، خۇش، يېقىملىق، ئىللىق؛ مۇلايىم: ئىسسىق چىراي قىز. مېھرى ئىسسىق بالا.// ئىسسىق كۆرۈنمەك.

ئىسسىق بەلباغ <جۇغ> جەنۇبىي، شىمالىي تروپىك سىزىقى ئارىلىقىدىكى بەلباغ، بۇ يەرلەردە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىق ئۆزگىرىشى روشەن بولمايدۇ. چىگىچۇش ۋاقتىدا قۇياش يىل بويى ناھايىتى ئېگىز بولىدۇ. بۇ جايلار يەر شارى بويىچە ئەڭ ئىسسىق جاي ھېسابلىنىدۇ.

ئىسسىق ئۆتمەك ① ئىسسىغانلىقىنى ھېس قىلماق، ئىسسىماق: نېمىشقىدۇر دۇرنەمگە ئىسسىق ئۆتكەندەك ئەمەس ئىدى. ② ھەددىدىن زىيادە ئىسسىقتا يۈرگەنلىكى سەۋەبلىك، ئىسسىق چېقىۋەتمەك، ئىسسىققا بەرداشلىق بېرەلمىگەنلىكى تۈپەيلى كەيپىياتىدا بىر قىسمىلىق ھېس قىلماق: ئۇ ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ③ سېغىنىش تۇيغۇسى پەيدا بولماق، مۇھەببەت ئورنىماق: ئۇ چاغلاردا كېچىسى ئايدىڭدا ناخشا ئېيتىپ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى بىر-بىرىگە يەتكۈزۈش ئادىتى بار ئىدى. يېڭىچە ئېيتقاندا «مۇھەببەت»، كونىچە ئېيتقاندا «ئۆزئارا ئىسسىق ئۆتۈپ قاپتۇ» دېگىنىمىز شۇ بولسا كېرەك.

ئىسسىق يەللىك قىلماق كىشىنىڭ ئۇنتۇلغىلى تۇرغان ئاداۋەتىنى، ئۆچلۈكىنى قايتىدىن قوزغىماق، ئويغاتماق؛ ئوت قۇيرۇقلۇق قىلماق.

ئىسسىقچان سۈپ. تەبىئىتى ئىسسىق، تەبىئىتىنىڭ ئىسسىقلىقى ئارتۇق ياكى تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل: ئىسسىقچان ئادەم. * ئۇ ئىسسىقچان ئايال بولغاچقا، ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىمۇ ناھايىتى ئاسانلا زۇكامداپ قالاتتى.

ئىسسىق ـ سوغۇق ① ئىسسىق ۋە سوغۇق. ② تۇرمۇشنىڭ ئېغىر ـ يېنىك، ياخشى ـ يامان كۈنلىرى، تۇرمۇشنىڭ قىيىن كۈنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر پۈتۈن جەريان: ئۇ يەنە بىر تالاي ئىسسىق ـ سوغۇقنى بېشىدىن كەچۈردى.

ئىسسىقلىق ئى ① قىزىقلىق، ئىسسىق ھالەت. ② <فىز> جىسىمنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مولېكۇلالارنىڭ تەرتىپسىز ھەرىكىتى چىقارغان بىر خىل ئېنېرگىيە. ماددىلار كۆيگەندە ئىسسىقلىق چىقىرىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئىسسىقلىق ئىلمى، ئىسسىقلىق مىقدارى ۋە ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسىنىڭ قىسقارتىلغان نامى ئورنىدىمۇ قوللىنىلىدۇ. ③ ئۇيغۇرلارنىڭ توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم ۋە تۇغۇت قاتارلىق ئىشلىرىدا تەييارلىنىدىغان يۇقىرى كالورىيەلىك ئوزۇقلۇق، تائام: ئىسسىقلىق ئېلىپ بارماق. ئىسسىقلىق يەتكۈزمەك. ④ مىللىي تېبابەتتە كىشىنىڭ سوغۇقى ئېشىپ كەتكەندە مىجەزنى تەڭشەش ئۈچۈن قىلىنىدىغان تۈرلۈك دورا-دەرمەكلەر: ئىسسىقلىق قىلماق. ⑤ <تېب> بىر خىل تېرە كېسىلى. بۇنىڭدا، ياز كۈنلىرى تېرىگە قىزىل ياكى ئاق رەڭدىكى ئۇششاق قاپارتمىلار ئۆرلەيدۇ. ناھايىتى تاتلىق قىچىشىدۇ. كۆپىنچە تەر كۆپ چىققان، تېرە پاكىز بولماي، تەر تۆشۈكچىلىرىنىڭ ئېتىلىپ قېلىشى سەۋەبلىك پەيدا بولىدۇ.

ئىسسىقلىق قىلماق بەدەننىڭ تەبىئىتىنى ئىسسىقلا ئۆرۈش، ئىسسىققا مايىل قىلىش ئۈچۈن بىرەر سەۋەب قىلماق ياكى دورا يېمەك، يېگۈزمەك، ئوزۇقلاندۇرماق: بالىغا ئىسسىقلىق قىلىش ئۈچۈن ياڭاق يېگۈزىدۇ. * سوغۇقتىن ئېشىپ كېتىپتۇ، ئىسسىقلىق قىلىڭ.

ئىسسىقىدا رەۋ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ دەل بولىدىغان، بولۇشقا تېگىشلىك دەپ قارىغان ۋاقتىدا، پەيتىدە: ـــ يۇر ئوكا، بۇ شەھەردىن ئىسسىقىدا كېتىڭالايلى، ـــ دېدى ئۇ ماڭا قاراپ.

ئىسسىماق پ ① تېمپېراتۇرىسى نورمىدىن يۇقىرى بولماق، ھارارىتى ئاشماق، ئىللىماق، قىزىماق: ھاۋا ئىسسىماق. كۈن ئىسسىماق. ② ئىللىق ئوتمەك، ئىللىقلىق ھېس قىلماق، ئىسسىق تۇيۇلماق: پۇتى ئىسسىماق. بەدىنى ئىسسىماق.

ئىسسىندۇرۇشماق «ئىسسىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دېھقانلار سوغۇقتا توڭۇپ كەتكەن ئوقۇغۇچىلارنى ئۆي ـ ئۆيلەرگە ئېلىپ كېتىشىپ ئىسسىندۇرۇشتى.

ئىسسىندۇرۇلماق «ئىسسىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دېھقانلار ئۆيگە تەكلىپ قىلىنىپ ئىسسىندۇرۇلدى.

ئىسسىندۇرماق «ئىسسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزىلىرى ئۇنى ئۆيگە ئەكىرىپ ئىسسىندۇرماقچى ۋە بەزىلىرى بولسا بىر چىنە ئىسسىق چاي بەرمەكچى بولاتتى.

ئىسسىنماق پ. ئىسسىق چىقىرىدىغان بىرەر نەرسىگە ئۆزىنى تۇتۇپ ئىللىتماق ياكى ئىسسىق تۇتىدىغان بىرنەرسىنى كىيىپ ئۆزىنى ساقلىماق؛ ئۆزىگە ئىسسىق ئۆتكۈزمەك، ئۆزىنى ئىللىقلىق، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىن ئەتمەك: ئۇلار كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئوت يېقىپ ئىسسىنماقچى بولۇشتى.

ئىسسىنىشماق «ئىسسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايۇاندا ئون بەشكە يېقىن قورالسىز ئەسكەرلەر كۆتەكلىدىن گۈلخان يېقىپ ئىسسىنىشىپ ئولتۇرۇشاتتى.

ئىسفالېرىت ئى [ر<گىرىك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. تەركىبى ZnS. سۇس سېرىق، قارا قوڭۇر رەڭلەردە بولۇپ پارقىرايدۇ، سۇزۇك ۋە يېرىم سۇزۇك كېلىدۇ. ئادەتتە سىنىك تاۋلاشتىكى مۇھىم رۇدا ھېسابلىنىدۇ.

ئىسفېرا ئى [ر<گىرىك] <مات> شارنىڭ سىرتقى يۈزى، يەنى يېرىم چەمبەرنىڭ دىئامېتىرىنى ئوق قىلىپ ئايلىنىشىتىن ھاسىل بولغان يۈز.

ئىسفېرالىق سۈپ <مات> ① ئىسفېرا‌غا ئىگە ياكى ئىسفېرا شەكلىدىكى: ئىسفېرالىق ئەينەك. ② ئىسفېرا‌غا ئائىت، ئىسفېرا‌غا ئالاقىدار بولغان: ئىسفېرالىق تىرىگونومېتىرىيە.

ئىسقات ئى [ئە] <دىن> ① قىلغان گۇناھىنى يۇيۇش ياكى بالا ـ قازانى كەتكۈزۈش ۋە ئۇنىڭدىن ساقلىنىش نىيىتىدە ئاجرىتىلغان پۇل، نەرسە. ② دىنىي چۈشەنچىدە ئۆلگەن كىشىنى ئۇ ئالەمدە تارتىدىغان ئازابتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بېرىلىدىغان سەدىقە، نەرسە: ئىسقات بەرمەك.

ئىسقاتچى ئى. ئىسقات ئۈچۈن بېرىلگەن سەدىقىنى ئالىدىغان كىشى: ئىسقات بېرىۋېتىش نىيىتىدە ئەتراپقا قارىدىم، ئەمما يېقىن ئەتراپتا بىرمۇ ئىسقاتچى كۆرۈنمەيتتى.

ئىسقىرتقا ئى <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنى تەخمىنەن 20cm ئۇزۇنلۇقتا، پەيلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كۈل رەڭگە مايىل قىزىل، قانىتىنىڭ ئارقا تەرىپى يېڭى ئەتىرگۈل رەڭگىدە كېلىدۇ. توپلىشىپ ئۇۋا سالىدۇ. ئاساسەن چېتىن، گۈلچىمەن قاتارلىقلارنىڭ مېۋىسى ۋە قارا ئارچىنىڭ مېۋىسىنى ئوزۇق قىلىدۇ.

ئىسقىرتما ئى. كەپتەرنىڭ قۇيرۇقىغا چىگىپ قويۇلىدىغان، ھاۋادا ئۇچقاندا شامالنىڭ تەسىرىدە پۇۋلىنىپ ئاۋاز چىقىرىدىغان قوڭغۇراق.

ئىسقىرتماق پ. ئېغىزىدا ياكى بىرەر نەرسە بىلەن ئىسقىرىق چىقارماق، پەيدا قىلماق: ئۇ ماڭا قاراپ قاتتىق بىر ئىسقىرتىپ

قويدى ـ دە، ئۇكىسىغا قاراپ كۆزىنى قىستى.

ئىسقىرتىشماق «ئىسقىرتماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شوخراق تاماشىبىنلار بارماقلىرىنى ئېغىزلىرىغا تىقىشىپ ئىسقىرتىشىشقا باشلىدى.

ئىسقىرتىق ئى. ئىسقىرتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز.

ئىسكادرون ئى [ر<فىران] <ھەرب> بىرنەچچە پەيدىن تەشكىل تاپقان ئاتلىق ئەسكەرلەر لىنىيىسى.

ئىسكارلاتىنا ئى [ر<ئىتال] <تىب> كۈمۈتا ئارقىلىق تارقىلىدىغان بىر خىل پارازىت كېسەللىكى. ئۇنى قارا بەزگەك قۇرتى پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭدا قىزىتىش، بۇرۇن ۋە چىش قاناش، جىگەر ھەم تال ئىششىش، كەم قانلىق ۋە ئاق قان دانچىلىرى ئازلاپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ئىسكارىن ئى [ر<شۋېد] <گېئول> ئاساسلىقى ئوتتۇرا كىسلاتالىق بۆسمە جىنس بىلەن كاربوناتلىق جىنس (ھاك تاش، دولومىت قاتارلىق) ياكى ئوتتۇرا ئاساسلىق يانار تاغ جىنسلىرىنىڭ تېگىشىدىغان يېرى ئىسسىق تېگىشىپ ئۆزگىرىش ئاساسىدا ۋە يۇقىرى ھارارەتتە گازلاشقان ئىسسىق سۇيۇقلۇق تەسىرىدە تېگىشىپ ئالمىشىشتىن ھاسىل بولغان ئۆزگەرگەن جىنس.

ئىسكالىيار ئى [ر<لات] ① <مات> سانلىق مىقدار. ② <فىز> چوڭ ـ كىچىكلىكى بار، ئەمما نىشانى بولمىغان فىزىكىلىق مىقدار. مەسىلەن، ھەجىم، تېمپېراتۇرا قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئىسكەت ئى ① كىشىلەرنىڭ تەقى ـ تۇرقى، قامەت؛ فىگورا: ئىسكەتى كېلىشكەن يىگىت. ② نەرسىلەرنىڭ تۈزۈلۈش قۇرۇلمىسى، ھالىتى؛ فورما، نۇسخا: ئىسكەتى چىرايلىق ئۆتۈك.

ئىسكەتسىز سۈپ. ئىسكەتى يوق، تەقى ـ تۇرقى، چىرايى ـ شەكلى كۆرۈمسىز؛ سەت: ئىسكەتسىز ئايال. * تۈيۇقسىز ئالدىمدىلا بىر مەپە توختىدى ـ دە، مەپىدىن ئىسكەتسىز بىر ئادەمنىڭ ئادىلەنى قولتۇقلاپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم.

ئىسكەتلەتمەك «ئىسكەتلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەت ئاغىنىسىنىڭ تويىدا كىيىدىغان بادام دوپپىسىنى ئىسكەتلىتىپ تەييار قىلدى.

ئىسكەتلەشمەك «ئىسكەتلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككى ـ ئۈچ شاگىرت بالىلار تىكلىپ بولۇپ تەييار قىلىنغان ھەرخىل دوپپىلارنى ئىسكەتلىشىپ قېلىپقا سېلىش بىلەن بەند ئىدى.

ئىسكەتلەنمەك «ئىسكەتلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇرسۇن ئىسكەتلىنىپ تەييارلانغان تۇماقلارنى قۇرۇتماقچى بولۇپ، دۇكاننىڭ تېمىغا قېقىلغان مىخلارغا بىر ـ بىرلەپ ئىلىشقا باشلىدى.

ئىسكەتلىك سۈپ. ئىسكەتى بار، كۆرۈنۈشى، تەقى ـ تۇرقى جايىدا، چىرايلىق، كېلىشكەن: ئىسكەتلىك ئادەم. ئىسكەتلىك يىگىت. * ئۇ ھېلىلا بېشىغا كەمچەت تۇمىقىنى، ئۇچىسىغا موۋۇتىتىن تىكىلگەن ئىسكەتلىك پەرەنجىسىنى كىيىپ، نىزامىدىننىڭ ئالدىغا بارغانىدى.

ئىسكەتلىمەك پ. دوپپىنى قوندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن شېكىر سۈيى بىلەن ھاۋالاندۇرۇپ، قېلىپقا سېلىپ باشقا كىيگۈدەك ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ پەرداز بەرمەك: داۋۇت ئۇستام شاگىرتلىرى ئىسكەتلەپ تەييار قىلغان دوپپىلارنى قولىغا ئېلىپ بىر ـ بىرلەپ كۆرۈپ بولۇپ رازىمەنلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى.

ئىسكەنجە ئى [پ] ① نەرسىلەرنى سىقىدىغان، قىسىدىغان ئەسۋاب؛ پىرېس: يۇڭنى ئىسكەنجە بىلەن تايلىماق. ② كۆچمە. قىسىش، قىيناش؛ قىيىن ـ قىستاق؛ رېجىم؛ قورشاۋ: ئىسكەنجىگە ئالماق. ئىسكەنجىدە قالماق.

ئىسكەنجىلىمەك پ ① بىرەر قىسقۇچ، ئومۇمەن بىرەر ۋاستە بىلەن قىسماق، قىسىپ تۇرماق. ② ئىسكەنجىگە ئالماق، ئىسكەنجە ئىچىدە تۇتماق، تىزگىنلىمەك: ئادەم ھامان ئۆزىنى ئىسكەنجىلەپ، ئۆزىنىڭ بىرەر تۈيغۇسىنىڭ ئەركىنلىك بىلەن ئاشكارلىنىشىغا يول قويمايدۇ.

ئىسكەنجۇبىل ئى [پ] ئۇزۇم شىرنىسىگە ئاق شېكەرنى ئارىلاشتۇرۇپ قىيام قىلىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان بىر خىل ئىچىملىك. ئۇ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئىسكىپىدار ئى [ر] <خىم> دېۋىرقاينى دىستىللاش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان ئۇچۇشچان ماي. رەڭسىز ياكى توق قوڭۇر بولۇپ، ئالاھىدە پۇراقلا ئىگە. سىرچىلىق سانائىتىدە خام ئەشيا قىلىنىشتىن سىرت، دورىگەرلىكتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىسكىرىپكا ئى [ر] كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان تۆت تارلىق چالغۇ ئەسۋابى: ئىسكىرىپكا چالماق. ئىسكىرىپكا ئاۋازى.

ئىسكىرىپكىچى ئى. ئىسكىرىپكا چالىدىغان كىشى، ئىسكىرىپكا چالغۇچى سازاندە: ئادىل سەنئەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ، ئۇ يەنىلا سەھنىگە چىقىش سالاھىيىتىگە ئىگە ئىسكىرىپكىچىمىز.

ئىسكىلات ئى [ر] <بىن> ئاشلىق ياكى زور مىقداردىكى ماددىي ئەشيالار ساقلىنىدىغان ئۆي، ئامبار.

ئىسكىلاتچى ئى. ئىسكىلاتقا قارىغۇچى، مەسئۇل بولغۇچى ئادەم.

ئىسكىلاتچىلىق ئى. ئىسكىلاتقا قاراش، مەسئۇل بولۇش، باشقۇرۇش ئىشلىرى.

ئىسكىلاتلاشتۇرماق پ. ئىسكىلاتلارغا كىرگۈزۈپ جايلاشتۇرماق: كوندىلىك سوقۇلغان بۇغداي شۇ كېچىسى سورۇلۇپ ـ تازىلىنىپ، ئىسكىلاتلاشتۇرۇۋېتىلمىسە بولمايتتى.

ئىسكىلاتلاشتۇرۇلماق «ئىسكىلاتلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تىكىلىپ تەييار قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار فورمىسى زاۋۇت رەھبەرلىرىنىڭ پىكرىگە ئاساسەن شۇ كۈنىلا ئىسكىلاتلاشتۇرۇلدى.

ئىسكىلاچ ئى ← **ئىسكىلاچ مەسە**.

ئىسكىلاچ مەسە كەشى بىلەن قوشۇپ تىكىلىدىغان دەستەكى ئېگىزرەك بىر خىل مەسە: ئۇنىڭ پۇتىدىكى ئىسكىلاچ مەسە ماڭغاندا، «غاچ ـ غاچ» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ تۇراتتى.

ئىسكىلىت ئى [رگىرىك] <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بەدەننى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئويناىدىغان سۆڭەكلەر جاھازىسى. نۇرغۇنلىغان پارچە سۆڭەك ۋە كۆمۈرچەكلەردىن تەشكىل تاپقان.

ئىسكىمەك پ. ھىدىنى، پۇرىقىنى بۇرنىغا تارتماق، ھىدلىماق: كىم بىلىدۇ، شامال ئىستەپ يۇرەمدۇ؟ ياكى ئەجەل سېنى ئىسكەپ كېلەمدۇ؟

ئىسكەندە ئى [پ] <تىب> مىللىي تېبابەتچىلىكتە دورا

ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل يىلتىز. رەڭگى ئاق سېرىقتا مايىل، تەمى بىر ئاز ئاچچىق. ئەك ياخشىسى ناگۇردىن چىقىدۇ. تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ئەزالاردىكى ئىششىق، بەرەس كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىش، بەدەننى، باھانى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىسكىنە ئى [پ] ياغاچنى ئويۇش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۈچى ياپىلاق ھەم ئۆتكۈر پولات ئەسۋاب: كەكە، ئىسكىنە، رەندە، قازان قارىسى (كۆيە)، تاناپ يېپ، ئۇچ بۇلۇڭ ۋە تۆز مېتىر قاتارلىقلار ياغاچچىلىق ئىشىدا كەم بولسا بولمايدىغان سايمانلاردۇر.

ئىسلاتماق «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەيدىن ئات گۆشىنى قازاق قوشنىسى قابلىبەك ئارقىلىق ئىسلىتىپ تەييار قىلدى.

ئىسلاشماق ① «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: مەن ئۇلارنىڭ قېزىنى ئىسلىشۇاتقانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ② ئىس سىڭىپ، يۇقۇپ قارايماق ياكى ئىس قاپلىماق، ئىس بىر ئالماق: ئۆينىڭ تام-تورۇسلىرى قاپقارا ئىسلاشقانىدى. ③ ئىسقا پۈركەنمەك، ئىس سۇمۇرمەك: ھەر دائىم قارا چىراغ ئاستىدا ئىسلىشىپ ئولتۇرۇش بىزگە مىراسمىدى؟

ئىسلام ئى [ئە] ① ئىسلام دىنىغا كىرىش، مۇسۇلمان بولۇش، مۇسۇلمانچىلىق: مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى ئىسلام دىنى. ئىسلام ئەقىدىسى. ئىسلام دىنىغا كىرمەك. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىسلام دىنى <دىن> دۇنيادىكى ئاساسلىق دىنلاردىن بىرى. يەنى ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد تەرىپىدىن مىلادىيە 7 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەرپا قىلىنغان دىن. ئۇ بىر ئىلاھقا ئىشىنىدىغان ئاخىرقى دىن بولۇپ، مۇھەممەدتىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ بۇ دىننىڭ ئېتىقاد، ھۆكۈملىرىنى ھەر زامان، ھەر ماكانغا شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئۇيغۇن بىر شەكىلگە كەلتۈردى ۋە بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە مەجبۇرىيەت قىلىپ بەردى دەپ قارايدۇ. بۇ دىن ئەينى ۋاقىتتا ئاسىيا قىتئەسىنىڭ غەربىي قىسمى ۋە ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شىمالىي قىسمىدا كەڭ ئەۋج ئالغان بولۇپ، 10 ـ ئەسىردە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارقىلىشقا باشلىغان.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاق ھۆكۈملىرى <دىن>ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۇچ تارمىقىنىڭ ئۇچىنچىسى. مۇھەممەد پەيغەمبەر: «مەن پەقەت ئەخلاقىي ۋەزىپىلەرنى تاماملاش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم»، «ئىسلامىيەت گۈزەل ئەخلاقتۇر» دېگەن. ئايەت ۋە ھەدىسلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەخلاق ھۆكۈملىرى مۇسۇلمانلارغا (1) ئىنسانىنىڭ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (2) ئىنسانىنىڭ ئۆز شەخسىيىتىگە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (3) ئىنسانىنىڭ ئائىلىسىگە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (4) ئىنسانىنىڭ ۋەتەن، مىللەتكە قارىتا ۋەزىپىلىرى؛ (5) ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتا ۋەزىپىلىرىدىن ئىبارەت بەش تۈرلۈك ۋەزىپىنى ئورۇنداش مەجبۇرىيىتىنى بۇيرۇدى. بۇ ھۆكۈملەرنىڭ يىغىندىسى ئىسلامىيەتتە «شەرىئەت» ۋە «شەرئى ھۆكۈملەر» دەپىلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەمەلىي ھۆكۈملىرى <دىن>ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۇچ تارمىقىنىڭ ئىككىنچىسى. «ئىبادەت» سۆزى بىلەن يەكۈنلىنىدۇ. «ئىبادەت» ئىسلامنىڭ (1) «كەلىمەئى شاھادەت» نى ئېيتىش، (2) ناماز ئوقۇش، (3) زاكات بېرىش، (4) روزا تۇتۇش، (5) ھەج قىلىشتىن ئىبارەت بەش شەرتنى ئورۇنلاشنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ھۆكۈملىرى <دىن>ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ئۇچ تارمىقىنىڭ بىرىنچىسى. «ئىمان» سۆزىنى ئاساس قىلىدۇ. ئىمان «كەلىمەئى تەۋھىد» كە مەركەزلەشكەن. ھەدىستىن قارىغاندا، ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ھۆكۈملىرى: (1) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ روسۇلىغا؛ (2) ئاللاھنىڭ مالائىكىلىرىگە؛ (3) ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا؛ (4) ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىگە؛ (5) ئاخىرەت كۈنىگە؛ (6) قەدەرگە (ياخشىلىق ياماناتلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە يارىتىشى ئىكەنلىكىگە) چىن قەلبىي بىلەن ئىشىنىشتىن ئىبارەت ئالتە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام كالېندارى <ئاستر> ← **ھىجرىيە.**

ئىسلام يىلنامىسى <ئاستر> ← **ھىجرىيە.**

ئىسلامشۇناس ئى. ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىدىغان تەتقىقاتچى؛ ئىسلام دىنى مۇتەخەسسىسى.

ئىسلامشۇناسلىق ئى. ئىسلام دىنى ھەققىدىكى ئىلىم: ئىسلامشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىسلاملاشتۇرماق «ئىسلاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلار تۇنجى قېتىم سەئىدىيە خانلىقىنىڭ پادىشاھى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننى ئىسلاملاشتۇردى.

ئىسلاملاشتۇرۇلماق «ئىسلاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىسلاملاشماق پ. ئىسلام دىنىغا كىرمەك، ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلماق، مۇسۇلمان بولماق: شىنجاڭ رايونىدا ئالدى بىلەن قەشقەر قاتارلىق جايلار ئىسلاملاشقانىدى.

ئىسلامىزم ئى [ئە + ر] ئىسلام دىنى: ئىسلامىزم ـــ بىرلا خۇدا مەۋجۇت، شەيئىلەرنىڭ ھەربكىتىدە خۇدا بەلگىلىگەن قانۇنىيەت بار، ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى ئاشۇ قانۇنىيەتنىڭ توغرا ئىنكاسىدىن ئىبارەت بولۇشى لازىم، دەپ قارايدۇ.

ئىسلامىي سۈپ [ئە] ئىسلاملاشقان، ئىسلامدىكى، ئىسلامغا تەۋە بولغان: ئۇ دەۋرلەردە ئۇيغۇرلاردىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان پارسلارنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزلەشتۈرۈش جەھەتتە، خۇسۇسەن ئىسلامىي تىل ـ ئەدەبىيات ساھەسىدە بىر قەدەم ئالدىدا ماڭغان بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر شائىر ۋە يازغۇچىلار ئۆتكەنىدى.

ئىسلامىيەت ئى [ئە] ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام دۇنياسى ياكى ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام ئالىمى: يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ ئۇنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئاتىغانلىقى بۇ ئۇقۇمنىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنلا ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا مەۋجۇتلۇقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئىسلاند ئى <ئىرق> شىمالىي مۇز ئارىلىدا ياشىغۇچى بىر مىللەتنى كۆرسىتىدۇ: ئىسلاند تىلى.

ئىسلانماق «ئىسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىقلاس بۇۋىلەرنىڭ ئۆيى پاكار، تورۇسى ئىسلانغان بولغىنى بىلەن كۆڭۈللۈك ئىدى.

ئىسلاھ ئى [ئە] تۈزىتىش، تۈزىتىپ ياخشىلاش، ئەسلىدەكىسى ئاساسىدا تۈزىتىپ مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئۆزگەرتىش: ئىسلاھ قىلىنغان ئەرەب ئېلىپبەسى. * ئورگېنستىر مۇزىكىلىرىنىڭ ئورۇنلاش سەنئىتىدە ئۇيغۇر مىللىي چالغۇلىرىنى ئىسلاھ قىلىش

مەسلىسىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئىسلاھات ئى [ئە] ئومۇمىيۈزلۈك يېڭىلاش يۈزىسىدىن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۆزگەرتىش؛ ئىسلاھ، يېڭىلاش: يەر ئىسلاھاتى. جەمئىيەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى. مائارىپ ئىسلاھاتى. ئىسلاھات ئېلىپ بارماق. ئىسلاھات قىلماق.

ئىسلاھاتچى ئى. ئىسلاھات تەرەپدارى؛ يېڭىلىققا، ئىلغار - لىققا كۆچۈش ۋە ئۇنى يارىتىش، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغۇچى ئادەم، ئىسلاھ قىلغۇچى كىشى: تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىنقىلابچى بولۇپلا قالماي، ئىسلاھاتچىمۇ بولۇش كېرەك.

ئىسلاھاتچىل سۈپ. ئىسلاھاتنى ياقلايدىغان، ئىسلاھاتنى ھىمايە قىلىدىغان، ئىسلاھاتپەرۋەر: بۇ ھېكايە زوردۇن سابىرنىڭ بۇنىڭدىن بۇرۇنقى تەنقىدىي رېئالىزملىق ئىجادىيەتلىرىدىن مەلۇم بولغان قاتمال ئادەتلەرگە قارشى ئىسلاھاتچىل خاھىشىنىڭ راۋاجىنى ئۆزىگە تېما قىلغان.

ئىسلاھاتچىلىق ئى <پەلس> مۇۋاپىق بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى تۈپتىن ئاغدۇرۇشقا قارشى تۇرۇپ، پەقەت ئەسلىدىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم ئاساسىدا ئاز-تولا ياخشىلىنىش بولۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىدىيە: ئۇنىڭدا 80 - يىللاردىكى ياشلارغا خاس ئىلغار ئىسلاھاتچىلىق روھ بار.

ئىسلىق ① سۈپ. ئىسى بار، ئىسى چىقىدىغان ياكى ئىسى كۆپ: ئىسلىق كۆمۈر. ② سۈپ. ئىسلانغان، ئىسلىنىپ قارايغان: ئىسلىق تام. * ئىسلىق ئۆيۈم — ئىسسىق ئۆيۈم (ماقال). ③ ئى. ئومۇمەن ئىسرىقدان ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش ئىچىگە ئىسرىقنى ئوخشاش نەرسىلەرنى سېلىپ كۆيدۇرىدىغان نەرسە: مېڭىش ئالدىدا مومايى يەنە بىر دانە ئىسلىقنى قىزغا بېرىپتۇ - دە، — ئۇنىڭغا: كەچ كىرگەن چاغدا مۇشۇ ئىسلىق ئارقىلىق بوغچا ئىچىدىكى نەرسىلەرگە ئوت تۇتاشتۇرۇپ بىر-بىرلەپ كۆيدۈرۈۋەت، — دەپتۇ.

ئىسلىق بىللۇر <گېئول> ئىسى بار خىرۇستال، رەڭگى قېنىق كۈل رەڭ؛ قوڭۇر، قارا رەڭلىكلىرىنى تەركىبىدىكى كاربون پەيدا قىلىدۇ. قارا رەڭگىنىڭ قېنىق، سۇس بولۇشىنى كاربوننىڭ ئاز - كۆپلۈكى بەلگىلەيدۇ. پۈتۈنلەي قارا بولغانلىرى «قارا بىللۇر» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىسلىق يېشىل قارىراق ياكى قارىغا مايىل يېشىل.

ئىسلىما سۈپ. ئىسلاش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدىغان، ئىسلانغان: ئىسلىما نەقىش.

ئىسلىماق پ. ئىسقا تۇتماق، ئىسقا تۇتۇپ قارايتماق، ئىسلاشتۇرماق: ئۆينى ئىسلىماق. * ئوچاقنىڭ ئىسى بىردەمدىلا ئۆينى ئىسلاپ بولدى.

ئىسمائىلتاپ ئى. دىيال. موزدۇزلۇقتا يىپنى ئىلىپ قويۇپ ئىشلىتىدىغان ئىلمەك تۇمۇر.

ئىسمائىلىيە ئى [ئە] <دىن> شىئە مەزھىپىنىڭ بىر تارمىقى. بۇ تارماق مەزھەپنىڭ باشلىقى ئاغاخان. بۇ مەزھەپكە ئېتىقاد قىلىدىغانلار بىرقانچە مىليونغا يېتىدۇ. ئۇلار ئاساسەن ھىندىستاننىڭ بومباي رايونىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان.

ئىسمىنا ئى [ر] ① ئورۇن ئالمىشىپ ئىشلەيدىغان، ئوقۇيدىغان، دەم ئالىدىغان كىشىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشقا گۇرۇپپا بىلەن ئالماشقانغا قەدەر داۋاملىشىدىغان ۋاقىت بۆلىكى: ئىسمىنا ئالماشماق. كەچلىك ئىسمىنىدا ئىشلىمەك. ② شۇ ۋاقىت داۋامىدا بىللە ئىشلەپ، بىرگە دەم ئالىدىغان كىشىلەر گۇرۇپپىسى: ئۇلار سېخلارنى ئارىلاپ قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئادىل ئىشلەيدىغان بۆلۈمنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئىسمىنىسىدىكىلەرمۇ ئىشتىن چۈشتى.

ئىسمىنلىق سۈپ. ئىسمىنلىرى بولغان، ئىسمىنلارغا بۆلۈنگەن: ئۇچ ئىسمىنلىق سېخ. * قەشقەر پاختا توقۇمىچىلىق زاۋۇتى يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە تۆت ئىسمىنلىق ئىش تۇرۇمىنى يولغا قويدى.

ئىسمىئەزەم [ئىسىم + ى + ئەزەم] رىۋايەت، چۆچەكلەردە «ئاللاھنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىسمى» دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ: يولدا بىر كەڭرى بىيابان دەريا ئۇچراپتۇ. ھاسىنى قولىغا ئېلىپ ئىسمە - ئەزەمنى ئوقۇپ دەريانى كىرگەنىكەن، ھاسا كۆۋرۈك بولۇپ بېرىپتۇ.

ئىسمى - جىسمى ئىسمى ۋە جىسمى: ئىسمى - جىسمىغا لايىق.

ئىسمىزات ئى [ئىسىم + ى + زات] ئىسىم ۋە كېلىپ چىقىش مەنبەسى: — ھەي قارا باتۇر، سېنىڭ ئىسمىزاتىڭ كىم؟ نەلىك سەن؟ — دەپ سوراپتى يىگىت ئۇنى چاقىرىپ.

ئىسمىشەرىپ ئى [ئىسىم + ى + شەرىپ] ئەزىز ھەم شەرەپ - لىك ئىسىم، شەرەپلىك ۋە مۇقەددەس ئىسىم: ئىسمىشەرىپلىرى كىم بولىدىكەن؟ * ئىمام ئۆزىچە ئىلتىپات قىلىپ: ئىسمىشەرىپلىرى كىم؟ قەيەردىن كەلدىلە؟ دېگەن بولسىمۇ، بوۋاي جاۋاب بەرمەي جىم ئولتۇرىدى.

ئىسنا ئى. دىيال. ئۇسسۇل.

ئىسىت ئىم. بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە قارىتا قاتتىق ئېچىنغانلىقىنى، پۇشايمان قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — ئىسىت، سىز بىلەن ئۆتكەن ئۆمرۈم، ئىسىت سىزگە قىلغان ئەقىدەمما — زەينەپ ئەسەبىيلەشكەن ھالدا ۋاقىرىدى.

ئىسىم (ئىسمى) ئى [ئە] ① كىشىلەرگە قويۇلغان شەخسىي نام، ئات: ئىسىم قويماق. * ئالدىرىغاندا ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپتۇ (ماقال). ② <تىل> ئادەم ۋە شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ كېلىپ، «كىم»، «نېمە»، «قەيەر» دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بولۇپ كېلەلەيدىغان سۆز ۋە شۇنداق سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سۆز تۈركۈمى.

ئىسمداش ئى ① ئىسمى ئوخشاش، ئوخشاش ئىسمدىكى ئىسمداش كىشىلەر: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئىسمداش. ② <تىل> پېئىلنىڭ تۈرلىنىش ئارقىلىق ئىسىم ئىقتىدارىغا ئېرىشىپ، ھەرىكەتنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان، جۈملىدە ئىسمغا ئوخشاش قوللىنىلىدىغان گىرامماتىكىلىق كاتېگورىيەسىنىڭ بىرى. ئۇ ھەرىكەتنى شەيئى سۈپىتىدە ئىپادىلەيدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا ئىسمداشلارنىڭ «- ش» لىق ئىسمداش، «- ماق» لىق ئىسمداش، «- غۇ» لۇق ئىسمداش، پۈتكەن ھاللىق ئىسمداش، ئېرىچىل ھاللىق ئىسمداش، پۈتمىگەن ھاللىق ئىسمداش، سۈبيېكت ئىسمداش دېگەن تۈرلىرى بار.

ئىسمداشلىق ئى. ئىسمى ئوخشاشلىق، ئوخشاش ئىسملىك، بىر ئىسملىك: مەن پەقەت بىر ئايال ئۇچۇن ئۆز جېنىنى زادىلا ئايمايدىغان قۇربان قىلغان ئاشۇ ئاشىقلا ئىسمداشلىقىمدىن پەخىرلىنەتتىم.

ئىسمىدىماق پ. كېسەل سەۋەبىدىن قېرىپ كەتمەك: ئۇ ئەسلىدە قاتتىق ئىسمداپ قالغانلىقتىن خىزمەتكە كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇش ئۈچۈن تېلېفون ئۇرغانىكەن.

ئىسمسىز سۈپ. ئىسمى يوق، ئىسمى قويۇلمىغان، نامسىز، ئاتىسىز: دۇنيادا يېلتىزسىز دەرەخ بولمىغىنىدەك، ئىسمسىز ئادەم -

مۇ بولمايدۇ.

ئىسىمشۇناس ئى. مەخسۇس ئىسىم تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەتقىقاتچى.

ئىسىمشۇناسلىق ئى. مەخسۇس ئىسىم تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى: يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر كىشى ئىسىمشۇناسلىقى تەتقىقاتىمۇ يېڭى يۈكسىلىشلەرگە ئېرىشتى.

ئىسىم ـ فامىلە ئىسىم ۋە فامىلە: بىز شۇ قىزنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسىنى، قەيەرلىكلىكىنى بىلمەيۋاتىمىز.

ئىسىملاشتۇرماق «ئىسىملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇيغۇر تىلىدا بەزى ئىملىق سۆزلەرنىمۇ ئىسىملاشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە تامامەن بولىدۇ.

ئىسىملاشتۇرۇشماق «ئىسىملاشتۇرماق» سۆزىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىسىملاشتۇرۇلماق «ئىسىملاشتۇرماق» سۆزىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىر ئۇيغۇر تىلىمىزدىكى نۇرغۇن سۈپەت سۆزلىرى ئىسىملاشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلمەكتە.

ئىسىملاشماق پ <تىل> ئۆزىنىڭ ئەسلىي سۆز تۈركۈمىگە خاس خۇسۇسىيەتنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقىتىپ، ئىسىمغا ئۆزگەرمەك، ئىسىم ئورنىدا قوللىنىلماق، ئىسىملىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق: بەزى ئىملىق سۆزلەر ئىسىملىشىپ، ئىسىم رولىدا قوللىنىلىشى مۇمكىن.

ئىسىملەنمەك پ. ئىسىم بىلەن ئاتالماق، ئىسىم قويۇلماق: مۇشۇ خىل كىشى ئىسىملىرى ئىسىملەنگۈچىگە بولغان ھۆرمەت تۈيغۇ - سىنىمۇ بىلدۈرىدۇ.

ئىسىملىك ① سۇپ. ئىسمى بار؛ شۇ ئىسىم بىلەن چاقىرىلىدىغان، شۇنداق دەپ ئاتىلىدىغان: لەيلىگۈلنىڭ دادىسى بايىز كۆپ ئىسىملىك ئادەم ئىدى. ② ئى. كىشى ئىسىملىرى تىزىملانغان قەغەز ياكى دەپتەر؛ تىزىملىك، ئىسىمنامە: ئىسىملىكتىن چىقىرىۋەتمەك. ئىسىملىكتىن ئۆچۈرۈۋەتمەك.

ئىسيان ئى [ئە] سىنىپىي، مىللىي، ھوقۇقىي مەنپەئەتىلەرنى ھىمايە قىلىپ كۆتۈرۈلىدىغان قوزغىلاڭ: ئىسيان كۆتۈرمەك. ئىسيانىنى باستۇرماق.

ئىسيانچى ئى. ئىسيان كۆتۈرگۈچى، ئىسيانكار: ھېلىقى ئالتە ئىسيانچى بىلەن سالۋار تۇماقلىق نەرسە پايپاسلاپ قۇدرەتنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈشتى.

ئىسيانچىلىق ئى. ئىسيان كۆتۈرۈش ئىشى ـ ھەرىكىتى: ئۇلار باشقىلارغا ئەگىشىپ ئىسيانچىلىق بىلەن باش كۆتۈرگەنىكەن.

ئىسيانكار [ئە + پ] ① ئى. ئىسيان كۆتۈرگۈچى ئادەم، ئىسيانچى: ئىسيانكارلار جانلىنىپ، خۇشاللىق تەنتەنىلىرى قىلىشتى. ② سۇپ. ئىسيان كۆتۈرۈشكە جۈرئەتلىك، ئىسيان كۆتۈرۈش روھىغا ئىگە: ئىسيانكار خەلق. ئىسيانكار ھايات.

ئىسيانكارانە رەۋ [ئە + پ] ئىسيانكارلىق بىلەن، ئىسيانكارلارغا خاس ھالدا، ئىسيانكارلارغا خاس روھ بىلەن.

ئىسيانكارلىق ① سۇپ. ئىسيانكارلارغا خاس، ئىسيانكارلاردا بولىدىغان: بۇنىڭغا كۆچلۈك ئىسيانكارلىق روھ سىڭدۈرۈلگەن. ② ئى. ئىسيانكارلاردا بولىدىغان ۋە ئۇلارغا خاس كۈچ، ئىدىيە، نارازىلىق قاتارلىقلار: بادامخان ۋە قىزلار ئىسيانكارلىق بىلەن مىرزا ئېلى تەرەپكە سىلجىيدۇ، مىرزا ئېلى ئولتۇرغان جايىدا ئارقىسىغا داجىيدۇ.

ئىسيانلىق سۇپ. ئىسيان كۆتۈرۈلگەن، ئىسيان بولغان: ئۇلۇغ يەر، ئۇلۇغۋار كىشىلەر ئاڭا، ئۆگەتتى پەن ـ بىلىم قايتا تولۇقلاپ. تولدۇرۇپ ئىسيانلىق كۈنلەر ئورنىنى، چىدامدا قازدى تاغ، ئېلىپ بۇرغىنى، مەربىەت شەربىتى ئاقتى بۇلدۇقلاپ.

ئىش ئى ① ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنى يارىتىش مۇددىئاسىدا ئېلىپ بېرىلغان بارلىق پائالىيەت، ئىجادىي ئەمگەك، مېھنەت ياكى مەشغۇلات، خىزمەت: ئەملىي ئىش. ئىلمىي ئىش. ئۆي ئىشى. ئىش كۈنى. ئىش ھەققى. ئىشتىن قالماق. * گەپنى ئاز سۆزلە، ئىشنى كۆپ كۆزلە (ماقال). * ئىش ئادەمگە باغلىق (ماقال). ② تاپشۇرۇق، ۋەزىپە: ئىشقا بۇيرۇماق. ③ مېھنەت نەتىجىسىدە يارىتىلغان نەرسە، مەھسۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئىش ئەۋرىشكىسى. ④ پائالىيەت، مېھنەت، مەشغۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ساھەسى؛ كەسىپ، ھۈنەر: سۈچىلىق ئىشلىرى. مىللىي ئىشلار. ⑤ پائالىيەت، مېھنەت، مەشغۇلات ئوبيېكتى: ئىش تەقسىماتى. ئىش تەقسىم قىلماق. ⑥ زۆرۈرىيەت، ئېھتىياج: ئۇنىڭدا مۇھىم بىر ئىشىم بار. ⑦ مۇناسىۋەت ياكى مەسئۇلىيەت: ـــ مېنىڭ كىملەر بىلەن سىزنىڭ ئىشىڭىز بولمىسۇن، ـــ دېدى ئۇ. ⑧ بۇرچ، ۋەزىپە: ـــ بۇنى قىلىش مېنىڭ ئىشىم، ـــ دېدى ئۇ قەتئىي ھالدا. ⑨ سوت ياكى مەمۇرىي ئورگانلاردا تەكشۈرۈلۈۋاتقان مەسىلە: جىنايى ئىشلار. خىيانەتچىلىك ئىشى. ⑩ سادىر بولغان ۋەقە، ھادىسە: بىز ئۇنىڭدىن بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىدۇق. ⑪ ھالەت، ئەھۋال: ئىش چاتاق. ئىشلار قانداقراق؟ ⑫ مەخپىيەتلىك: ئەدىيالىنىڭ ئىچىدىن ئەركىننىڭ خىرتىلداپ يېغلىشى ئاڭلاندى. ئەمدى ئىش ئاشكارلىنىپ قالغاندى. ⑬ ئامال، ئۇسۇل، چارە: بۇنىڭ ئىشى ئوڭايى. ⑭ ئامەت: ئىش ئوڭدىن كەلمەك. ⑮ مەقسەت، مۇددىئا: ۋەزىر ئاتتىن چۈشۈپ، نۇردۇن بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ۋە:ـــ قەيەردىن، نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭىز ئوغلۇم؟ ـــ دەپتۇ ۋەزىر نۇردۇنغا. ⑯ دۇچ كېلىش، ئالدىدا تۇرغان ياكى دۇچ كەلگەن ئىجتىمائىي ئەھۋال، مەسىلە: بېشىغا ئىش كەلمەك. * ياز بار، قىش بار، ئالدىرىماڭ، ئىش بار (ماقال). ⑰ <فىز> بىر كۈچنىڭ جىسمىنى ئۆز يۆنىلىشى بويىچە سىلجىتىشى. ئۇنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى تەسىر قىلغۇچى كۈچنىڭ مىقدارىنى كۈچنىڭ يۆنىلىشىدە جىسىم سىلجىغان ئارىلىققا كۆپەيتكەنگە تەڭ.

ئىش ئادىمى ئىش قىلغاندا بېسىپ ئولتۇرالايدىغان، زېرىكمەي، قېتىرقىنىپ ئىشلەيدىغان ئادەم: مېنىڭچە، قۇددۇس ھاپىز ھەقىقىي بىر ئىش ئادىمى.

ئىش بولمىدى «ئىش ـ ھەرىكەت كاشىلىغا ئۇچرىدى» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: خوجىنىياز پالۋان، ئەمدى ئىش بولمىدى دەپ، ئاقساق بايتىلىنىڭ ئورنىغا ئالىپبايىنىڭ كۆرەڭ قاشقىسىنى مىندى.

ئىش بېشى ئىشقا رەھبەرلىك قىلىپ تۇرغۇچى كىشى؛ سەركار: مۇندىن كېيىن جەزمەن ئاممىنىڭ ھەققانىي ئىشلىرىغا جان كۆيدۈرىدىغان، بارلىقىنى باي، مەدەنىيەتلىك يېڭى يېزا قۇرۇشقا بېغىشلىغان سادىقىتىڭ بىجىرىم كىشىلەر ئىش بېشى بولىدۇ.

ئىش تاپماق ① ئىش ئىزدىمەك: بىرەر جايدىن ئىشلەيدىغان ئىش تاپاي دەۋاتىمەن. ② چاتاق چىقارماق، ھادىسە، ۋەقە تۇغدۇر -

ماق: بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ ئۆزىڭىزگە ئىش تاپماقچىمۇ سىز؟

ئىش تارتماق موزدۇزلۇقتا ئاياغ كېيىمنى قېلىپقا سالماق.

ئىش تامام ـ ۋەسسالام ھەممە تۇگەيدۇ ياكى تۇگىدى: مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتىمەن، ئىش تامام ۋەسسالام. * ئەمدى مېنىڭ سەن بىلەن ھېچبىر مۇناسىۋىتىم يوق. ئىش تامام ۋەسسالام.

ئىش تەۋرەتمەك بىر ئەر ۋەقە ياكى ھەرىكەت پەيدا قىلماق، قوزغىماق: ئۇلار بۇ قېتىم خوتەنده چوڭ ئىش تەۋرەتتى.

ئىش تۇگىمەك ① ھەممە بەربات بولماق: بىزنىڭ تەقدىرىمىز ئاشۇ ھامۇتتەك بىرنېمىلەرنىڭ قولىغا قالغانىكەن، ئىش تۇگىدى دېگىنە. ② ھەممە ھەل بولماق.

ئىش تېرىماق ۋەقە پەيدا قىلماق، چاتاق چىقارماق: بالام بەك شوخ، ئۇنى بىر ئىش تېرىپ قويمىسۇن، دەپ ئەنسىرەيمەن.

ئىشتىن چىقماق كېرەكسىز ھالغا كەلمەيدىغان بولۇپ قالماق، كېرەكسىز ھالغا كەلمەك: ـــ ماشىنا ئىشتىن چىقىپتۇ، ئەمدى قانداق كېتەرمىز، ـــ دېدى زۆرەم.

ئىشتىن قالماق ① ئىشقا، خىزمەتكە بارالماي، چىقالماي قالماق: ئۇ بىر ئاي ئىچىدە بىر كۈن ئىشتىن قالدى. ② كاردىن چىقىپ كەتمەك، كېرەكسىز ھالغا كەلمەك، ئىش قىلىش ئىقتىدارىنى يوقاتماق.

ئىش چاتاق «ئىش ـ ھەرىكەت ئاقمايدۇ، يۇرۇشمەيدۇ، كاشىلا كۆپ» دېگەن مەنىلەردىكى ئىبارە: ـــ ئىم، ئىش چاتاق، تەركىبىم باي دېھقان بوپتۇ، ـــ دەپ ئالاقزادە بولۇپ يۇردى يۇسۇپ چوڭ.

ئىش چىقماق بىر ئەر ۋەقە يۈز بەرمەك، مەسىلە تۇغۇلماق: ئۇلار يۇسۇپ چوڭ بىلەن قىسمەت چورۇق ئوتتۇرىسىدا ئىش چىقىپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ كەلگەنىدى.

ئىش كاتتا بىرنەرسە ياكى ئىشنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدىنمۇ ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: داستىخان ۋە سورۇن تۈرلۈك ئولتۇرغانلارنى كۆرۈپ، «ئىش كاتتىغۇ» دېدى ئۇ.

ئىش كۆرگەن بېشىدىن خېلى جىق ئىش ئۆتكەن، تەجرىبىلىك: سىزمۇ ياشانغان، ئىش كۆرگەن، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىدىغان ئايال ئىكەنسىز.

ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق ئومۇمەن بىر ئەر ـ ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولماق: مەن كۆڭلۈمدە دائىم تېزرەك بىر ئەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتۇپ، قەرزىمنى تۆلەپ بولۇشقا ئالدىراپتىتىم.

ئىشنىڭ تېلى ئىشنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتى، ئىشلەش يوللىرى: ئىشنىڭ تېلىنى بىلمەك.

ئىشنىڭ قەزىقى مەسىلىنىڭ ھەيران قالارلىق تەرىپى، كۆلكىلىك قىسمى: مانا ئەمدى سابىرمۇ ئۆزىنىڭ تاشقا ئۇرۇلغان تۇخۇم ئىكەنلىكىنى سەزدى، سېزىدۇ. مانا شۇ چاغدا ئىشنىڭ قىزىقى چىقىدۇ.

ئىشنىڭ كۆزىنى تاپماق ئىشنىڭ ئاچقۇچى، ھەل قىلغۇچ تۈگۈنىنى چۈشىنىپ يەتمەك: يېزىمىز نېمە ئۈچۈن ئۇ يېزىدەك بولالمايدۇ؟ ئويلىغانسېرى كۆڭلۈم يوروشقا باشلىدى، ئىشنىڭ كۆزىنى تاپتىم، كۆڭلۈمدە نۇرغۇن پىلانلار تۇزۇلدى.

ئىشنى ئوخشاتماق ئىش ـ ھەرىكەتنى قامىلاشتۇرۇلماي، بۇزۇپ قويماق، يامانلاشتۇرماق: ـــ ھىم، مانا دېمىدىمۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى مويدىن خوجا قىرداً تۇرۇپ، ـــ باقى قىزىلمۇچ ئىشنى ئوخشاتتى، ئەنە سۇ ھارۋىنىڭ شوتىسىنى بېسىپ كەتتى.

ئىشىگىنى قىل «ئۆزۈڭنى بىل، ئۆز ئىشىڭنى قىل، باشقىلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىگە ئارىلاشما» دېگەن مەنىلەر ـ دىكى ئىبارە: ـــ كارىڭ بولمىسۇن، ئىشىگىنى قىل! ـــ ۋېلىخان بەگ ھەيۋىسىنى بۇزماستىن ۋارقىرىدى.

ئىش يۈزىدە ئەمەلدە، ئەمەلىيەتتە: ھە دېسىلا، ھەممىنى ئىمكانىيەتكە دۆڭگەپ، شۇ ئىمكانىيەتنى ئازراق بولسىمۇ يارىتىشقا تىرىشمىغىنىمىز، ئىش يۈزىدە بار ئىمكانىيەتكە قاراپمۇ قويمىغىنىمىزنى ئېتىراپ قىلمايلا ئامالىمىز يوق.

ئىش يۇگۇرمەك گىلەم توقۇش ئۇچۇن، ئۆرۈش يېپىنى دۇكان جازىسىغا تارتماق.

ئىشارە ئى [ئە] ① كۆز، قاش، قول، باش ھەرىكىتى بىلەن بىرىلگەن بەلگە، ئىما؛ ئىشارەت: ئىشارە قىلماق. * رەيھان ماقۇل ـ لۇق ئىشارىسىنى بىلدۇرۇپ چىقىپ كەتتى. ② ئالامەت، بەلگە: ماتېماتىكىلىق ئىشارە.

ئىشارەت ئى [ئە] مەقسەت، نىشان، غەرەزنى سۆزسىز، تىلسىز ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بەلگە؛ ئىما: ئىشارەت قىلماق. * ئەقىلغا ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز (ماقال).

ئىشارەتلەشمەك «ئىشارەتلىمەك» پىئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خەلچەم بىلەن زۆھرەخان ئىشارەتلىشىپ كېسەلنى ئېلىپ كېتىشتى.

ئىشارەتلىك سۈپ. ئىشارەت، بەلگىلەر ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن: بولۇپمۇ مۇھىمى شۇكى، بالىلارغا بەلگە شەكلىدىكى رەسىملەر دەسلەپكى چېرتيوژ، ئىشارەتلىك خەرىتىلەرنى چۈشىنىدىغان بولۇشنى ئۆگىتىشى كېرەك.

ئىشارەتلىمەك پ. ئىشارەت ئارقىلىق بىلدۈرمەك، ئىپادىلىمەك، ئىشارەت قىلماق: خەيرۇللا قاش، كۆز، ئېڭەكلىرى بىلەن قەمەرلەرنىڭ ئۆيى تەرەپنى ئىشارەتلىدى.

ئىشارىلىك سۈپ. ئىشارە بىلەن بىلدۈرۈلگەن: كىشىلەر ئارىسىدا كىملەردۇر پىچىرلىشىپ ۋە ئىشارىلىك سۆزلەرنى قىلىشىپ، باشلىرىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ھالدا سىلكىشەتتى.

ئىشان ئى [پ] ① ئىسلام دىنىنىڭ سوپى مەزھىپىگە مەنسۇپ دىنىي ئۆلىما، تەرغىباتچى: ئىشان قېرىپ ئۆلەر ھالغا يەتكەندە ئوغلىغا مۇنداق نەسىھەت قىپتۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىشانچىلىق ئى. ئىشانلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت: سەئىدىيە خانىدانلىقى دەۋرىدە ئەۋج ئالغان ئىشانچىلىقنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ تەقدىرىگە ئېلىپ كەلگەن خەتىرى مۇئەييەن جۇغراپىيەلىك ۋە ئىدىئولوگىيەلىك سەۋەبلەرگە ئىگە.

ئىشانزادە ئى [پ] ئىشانىنىڭ ئوغلى: ئۇلار ھەر كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە بىرنەچچە ھەمتاۋاق سوپىلارنى ئەگەشتۇرۇپ ئىشان خوجا ئابدۇرېھىمنىڭ ھۇجرىسىغا جەم بولۇپ، ئىشانزادىلەرنىڭ ھاكىمىيەت ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈشى ئۈچۈن چارە ـ تەدبىرلەرنى تۇزۇشەتتى.

ئىشانلىق ئى. ئىشان ۋە پىرلارنىڭ ئورۇن مەرتىۋىسى ۋە ئىشى: ئىشانلىق قىلماق: ئۇنىڭ دادىسى مەھەللىمىزدىكى ئازنا مەسچىتتە ئىشانلىق قىلاتتى.

ئىشەنچ ئى. ھەقىقىي، چىن، راست، شەرتسىز دەپ بىلىش، ئىشىنىش؛ ئېتىقاد: ئىشەنچىكە تولماق. ئىشەنچ باغلىماق. ئىشەنچ كامىل. * ئىشەنچ بولسا ياخشى ئەخلاقنىڭ ئالامىتى بولۇپ، ئاقىۋەتتە كىشىنى ھالاكەتتىن قوتۇلدۇرىدۇ.

ئىشەنچى كامىل «شۇنداقلىقىدا شەك يوق، ھەقىقەتەن

شۇنداق» دېگەندەك مەنىلەردىكى ئادەت سۆزى.

ئىشەنچسىز سۈپ ① ئىشىنىپ بولمايدىغان، ئىشەنگىلى بولمايدىغان، ئىشەنچلىك ئەمەس: ئىشەنچسىز ئادەم. ئىشەنچسىز دوست. ② ئۈمىد ـ ئىشەنچ يوق، ئىشەنچ قىلالمىغان، ئىشەنچسىزلىك ئىپادىلىنىپ چىقىپ تۇرىدىغان: رەۋىخان ئاچا خېلىدىن كېيىن ھېزىم ئاكىغا غەلىتە بىر نەزەردە تىكىلگىنىچە ئىشەنچسىز تەلەپپۈزدا سورىدى.

ئىشەنچسىزلىك ئى. ئىشەنمەسلىك، دەرگۇمان: ـــ ئانامۇ... قوشۇلدى، ـــ دېدى ئەخمەت ئېغىر تىنىپ، ئەمما ئۇنىڭ ئاۋازىدا ئىشەنچسىزلىك بار ئىدى.

ئىشەنچلىك ① سۈپ. ئىشەنسە، ئىشەنچ قىلسا بولىدىغان: ئىشەنچلىك ئادەم. ئىشەنچلىك خەۋەر. ئىشەنچلىك گەپ. ② رەۋ. ئىشەنچ قىلغان ھالدا، ئىشەنچ بىلەن: ئۇ كەينىگە ياندى. خىيال قوشى مۇشۇنداق ئەجىر بىلەن كېلىدىغان كەلگۈسى بەختىيار كۈنلەر ئۈستىدە ئىشەنچلىك پەرۋاز قىلاتتى.

ئىشەندۇرەرلىك سۈپ. ئىشەندۇرىدىغان، قايىل قىلارلىق: ئاتابېكنىڭ سۆزلىرى كىشىنى تولۇق ئىشەندۇرەرلىك دەرىجىدە، خەتكە مۇۋاپىق ئىدى.

ئىشەندۇرمەك «ئىشەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ تەجرىبە بىزنى نەرسە، دۇنيا، مۇھىتنىڭ بىزگە باغلىق بولمىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشەندۇرىدۇ.

ئىشەندۇرۇشمەك «ئىشەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار بىرى بىرنېمە دەپ، يەنە بىرى يەنە بىرنېمە دەپ يۇرۇپ، ئاخىرى مېنى ئىشەندۇرۇشتى.

ئىشەندۇرۇلمەك «ئىشەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەقىقەتەن سۆزلىنىش، ئىسپات كۆرسىتىلىش ئارقىلىق رۇستەم ئاخىرقى ھېسابتا ئىشەندۇرۇلدى.

ئىشەنمەك پ. ھەقىقىي، چىن، شەرتسىز، راست دەپ بىلمەك، ئىشەنچ قىلماق: مەنسۇر خۇرشىدىخانىڭ سۆزلىرىدىن سەلىمەنىڭ راستىنلا بۇ يەرگە كەلمىگەنلىكىگە ئىشەندى.

ئىشپات ئى [ر] <جىم> سىلىتىسىغا مەنسۇپ بەزى مېنېرالنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىش ـ پائالىيەت قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەتلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلغار ئىش ـ پائالىيەتلىرى بىلەن فابرىكىدا ناھايىتى چوڭ تەسىر قوزغىغاندى.

ئىشپيون ئى [ر<نېم] دۆلەتنىڭ مۇھىم ئاخباراتىنى ۋە ھەربىي سىرلىرىنى مەخپىي ھالدا ئىگىلەپ، ئۇنى ئوغرىلاپ باشقا مەملىكەتكە، دۈشمەن تەرەپكە يەتكۈزۈپ بېرىدىغان شەخس، جاسۇس.

ئىشپيونلۇق ئى ئىشپيونلارغا يۈكلەنگەن ئىش، ۋەزىپە؛ جاسۇسلۇق: مەن مىللىي ئارمىيەنىڭ جەڭچىسى، يەنە كېلىپ باتۇر جەڭچىسى بولغان، لېكىن مەن كونىشھەردە ئىشپيونلۇق قىلىش ئۈچۈن قالغان ئەمەسمەن.

ئىشتاب (ئىشتابى) ئى [ر<نېم] ① <ھەرب> ھەربىي قىسىملارنىڭ قوماندانلىق ئورگىنى: باش ئىشتاب. پولك ئىشتابى. * بۇ ئورۇنغا يەنە باتالىون ئىشتابى جايلاشقاندى. ② كۆچمە. يەرلىك ئورۇنلاردىكى بىرەر ئىنشائات ياكى قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان فۇنكسىيەلىك ئورگان، رەھبەرلىك ئاپپاراتى: سۇ قۇرۇلۇشى قوماندانلىق ئىشتابى. ئورمان ئاسراش قوماندانلىق ئىشتابى.

ئىشتات I **(ئىشتاتى)** ئى [ر] <نېم> بەزى كاپىتالىستىك فېدېراتىپ دۆلەتلەردىكى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان مەمۇرىي، تېررىتورىيەلىك بىرلىك: ئامېرىكا قوشما ئىشتاتلىرى. كالىفورنىيە ئىشتاتى.

ئىشتات II **(ئىشتاتى)** ئى [ر<نېم] تەشكىلىي ئاپپاراتلار، ئۇنىڭدىكى خادىملارنىڭ سانى ھەمدە ئۇلارغا تەقسىملەنگەن ۋەزىپە قاتارلىقلار ھەققىدە يۇقىرىدىن پىلان بويىچە چۈشۈرۈلگەن نورما، سان: ئىشتات كەم. ئىشتات تولۇق. ئىشتاتنى قىسقارتماق. كادىرلار ئىشتاتى. ئىشتاتتىكى ئىشچى.

ئىشتاتلىق سۈپ. ئىشتاتقا ئىگە، ئىشتات ئىچىدىكى، ئىشتاتقا كىرگۈزۈلگەن: ۋاھىد ئەمدى ئىشتاتلىق كادىر بولۇپ قالدى، تۇيمۇ قىلۇالدى.

ئىشتان ئى [ر] تەننىڭ بەلدىن تۆۋەنكى قىسمىغا كىيىلىدىغان، ئۈزۈن ئىككى پاچاقلىق كىيىم؛ شىم: ئىشتان كىيمەك.

ئىشتانغا چىقىرىۋەتمەك قورقىتىدىن چىچىۋەتمەك، ھەددىدىن زىيادە قورقماق: كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا شاكىرنىڭ ئىشتانغا چىقىرىۋەتكەنلىكى توغرىسىدا قىزىق گەپلەر بار.

ئىشتىنى تىزىدىن ئاشماسلىق نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىق: ئۇ ئىشتىنى تىزىدىن ئاشماي ئالەمدىن ئۆتتى.

ئىشتىنىغا پېت تاشلىماق ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلماق، زىددىيەت، ئىختىلاپ تۇغدۇرماق، ئىچكى ياقتىن كۆشكۈرتۈپ زىتلاشتۇرماق: قايسى كۈنى جانابلىرى ئەقىل چىرىغىمغا ياغ قۇيغاندىن كېيىن مەن نەچچە كىشىنىڭ ئىشتىنىغا پېت تاشلىدىم، ئىشىنمەنكى، خەلق چوقۇم تىركىشىدۇ، غوۋغا چىقىدىغاندىلىقى كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئىشتىنى ئىككى بولۇپ قالماق ئاز ـ پاز پۇل ـ مالغا ئېرىشىپ، ھال ـ كۈنى ياخشىلانماق: ئۇنىڭ ئىشتىنى ئىككى بولۇپ قاپتۇ، شۇڭا تىلى ئۈزىراپ قالدى.

ئىشتانباغ ئى [ئىشتان + باغ] ئىشتاننى كۆتۈرۈپ تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈلىدىغان شوينا.

ئىشتانبېغى بوش ئاسان ئېرىپ كېتىدىغان، ئەخلاقى ناچار؛ شاللاق، ئىرادىسىز (ئاياللار ھەققىدە): ئۇ خوتۇنىنىڭ ئىشتانبېغى بوش ئىكەن دەپ ئاڭلىدىم.

ئىشتانپايپاق ئى [ئىشتان + پايپاق] ئۇستى ئىشتان، ئۈچى پايپاقتىن ئىبارەت بولغان ھەمدە بۇ ئىككىسى بىرىكتۈرۈپ تىكىلگەن ياكى توقۇلغان بىر خىل كىيىم. بۇنى كۆپىنچە ياللار ۋە ئاياللار كىيىدۇ.

ئىشتانچاق سۈپ. ئىشتاندىن باشقا ھېچنېمە كىيمىگەن، پەقەت ئىشتانلا كىيگەن: ئىشتانچاق يۈرمەك.

ئىشتانسىز سۈپ. ئىشتىنى يوق، ئىشتان كىيمىگەن: ئىشتانسىزنىڭ چۈشىگە ئىككى غېرىچ بۆز كىرىپتۇ (ماقال).

ئىشتانكا ئى [ر<نېم] <تەن> ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئەسۋابى. ئادەتتە تۆمۈر كالتەكتىنىڭ ئىككى ئۇچىغا تەخسىسىمان يۇمىلاق تۆمۈرلەرنى بېكىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. تەخسىلىرىنىڭ ئەگ

ئېغىرى 25 كىلوگرام، ئەڭ يېنىكى 1.25 كىلوگرام كېلىدۇ.

ئىشتان ـ كۆڭلەك ئىشتان ۋە كۆڭلەك: ئىشتان ـ كۆڭلەك سېتىۋالماق. ئىشتان كۆڭلەكنى سالماق.

ئىشتانگېنسىركۇل ئى [ر<نېم] ماشىنا دېتاللىرى ۋە ھەر خىل ئىشلەنمىلەرنىڭ ئىچكى ـ تاشقى دىيامېتىرى ياكى ئۇلارنىڭ قېلىنلىق دەرىجىسى قاتارلىقلارنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. زىللىق دەرىجىسى 0.02 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ.

ئىشتانلىق سۈپ ① ئىشتىنى بار، ئىشتان كىيگەن: يولىنىڭ ئۇ قېتىمدىكى كۆڭ ئىشتانلىق كىشى مېنىڭ بىر نەۋرە ئاكام بولىدۇ. ② ئىشتان بولمىدىغان، ئىشتان چىقمىدىغان ياكى ئىشتان تىكىشكە، كىيىشكە باب: بىر ئىشتانلىق رەخت. ئىككى ئىشتانلىق سارجا.

ئىشتە ئۆن. ئاياللارنىڭ بىر ھەرسىنىڭ قىلغان بىر ھەر ئىش ـ ھەرىكىتى، گەپ ـ سۆزى قاتارلىقلار كۆڭلىگە ياقماي قالغاندا نارازىلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان سۆزى: ئىشتە! نېمە قىلغىنىڭ بۇ!

ئىشتەي ئى [ئە] جان ت ← **ئىشتىھا:** ئاش يوق ـ ئىشتەي يوق (ماقال). * مەسۇم مايلىرى ئېقىپ، گۆشلىرى تىترەپ تۇرغان بىر تەخسە پېتىر مانتىنى ئىشتەي بىلەن يېمەكتە ئىدى.

ئىشتىراك ئى [ئە] يېزىت. بىر ھەر ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ياكى توي، مۇراسىم، مەجلىس، يىغىن قاتارلىقلارغا قاتنىشىش، بېرىش؛ داخىل: ئىشتىراك قىلماق. ئىشتىراك ئەتمەك.

ئىشتىراكچى ئى. بىر ھەر ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە، يىغىن، مۇراسىم، مەرىكە، ئولتۇرۇش سورۇنلارغا ئىشتىراك قىلغۇچى، قاتناشقۇچى كىشى: مەجلىس ئىشتىراكچىلىرى. * توختىنىياز زورغا قاراشلىق ئۈچ پەيجاڭنىڭ بىرى بولغان ھوشۇر كانتومۇ ئاشۇ ئىشلارنىڭ ئىشتىراكچىسى ئىدى.

ئىشتىك ئى [ر] مىلتىققا ئورنىتىلغان نەيزە، تىغ: ئىشتىك سانجىماق.

ئىشتىھا ئى [ئە] كىشىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەكىكە كۆڭلى تارتىشى؛ مايىللىقى: ئىشتىھا بىلەن يېمەك. * ئۇلار ئىشتىھا بىلەن كاۋاپ يېيىشتى.

ئىشتىھاسىزلىق ئى. ئىشتىھاسى يوقلۇق، يېيىشكە كۆڭلى تارتماسلىق: تاماقنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يېمەك.

ئىشتىھالىق سۈپ. ئىشتىھاسى بار، ئىشتىھاسى ياخشى: ئىشتىھالىق ئادەم. * كۆزىتىدۇ باشلىقلىرىنىڭ ئارزۇسى نە، خۇلقى ـ پەيلىچۇ، ئىشتىھالىق قايسى تائامغا، تەلىپۈنۈشى ـ كۆڭۈل مەيلىچۇ.

ئىشتىياق ئى [ئە] بىر ھەر ئىش ياكى بىر ھەر نەرسە، ئىشقا بولغان زور قىزىقىش؛ زوق، ھەۋەس: سارىخان ئانا باغ ئارىسىدىكى بىر تاسما بوش يەرگە ئىشتىياق بىلەن گۈل ئۆستۈرۈپ، ھويلا ئىچىنى چوغدەك قىزارتتى.

ئىشچان سۈپ. ئىشتىن باش تارتمايدىغان، ئىشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ ئەمگەكچان، ئەمگەك سۆيەر: ئىشچان قىز. ئىشچان يىگىت. * بۇرۇنقى زامانىدا ناھايىتى ئىشچان بىر باغۋەن ئۆتكەنىكەن.

ئىشچانلىق ئى. ئىشچانلارغا خاس خاراكتېر، ئىشچانلارغا خاس مىجەز ياكى ھالەت، ئەمگەكچانلىق: ئۇمۇ مايسەمنى جېنىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرەتتى. ئەل ـ يۇرت ئارىسىدا قىزىنىڭ قەيسەرلىكى، ئىشچانلىقى بىلەن پەخىرلىنەتتى.

ئىشچى ئى. جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئاساسەن ئىش ھەققى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئەمگەكچى، پىشقەدەم ئىشچى؛ ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى.

ئىشچى ھەرە <زوئول> ھەسەل ھەرىلىرى ئىچىدىكى كۆپ ـ يىش ئورگىنى مۇكەممەل تەرەققىي قىلمىغان چىشى ھەرە. تېنى كىچىك، سېرىقتا مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ. قانتى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇچۇشقا ماھىر كېلىدۇ. نەشتىرى بار. قورساق قىسمىدا موم ماددىسىنى ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان موم بېزى بار، ئارقا ئىككى پۇتىدا چاڭدىنى بار. ئادەتتە ئۇ كۆنەك ياساش، گۈل چېچى ۋە گۈل شىرنىلىرىنى يىغىش، لىچىنكا ھەم ئانا ھەرىلەرنى بېقىش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەيدۇ، ئۇرۇقلىنالمايدۇ.

ئىشچى ـ خىزمەتچى دۆلەتنىڭ ئىشچىسى ۋە كادىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ئىدارە ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى.

ئىشچى ـ دېھقان ئىشچى ۋە دېھقان: ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقى.

ئىشچىلىق ئى. ئىشچىلارغا يۈكلەنگەن، ئىشچىلار قىلىدىغان ئىش، كەسىپ: ئىشچىلىققا قوبۇل قىلماق.

ئىشخانا ئى ① ئىش قىلىدىغان بىر ھەر جاي، ئورۇن، دۇكان، ئۆي، سېخ ۋە شۇ قاتارلىقلار: تۆمۈرچىلىك ئىشخانىسى. ② ئىش، خىزمەت قىلىنىدىغان جاي، مەمۇرىي ياكى كەسىپىي ئىش بېجىرىش ئۆيى: ئىدارە ئىشخانىسى. مۇدىر ئىشخانىسى.

ئىشداش ئى. ئۆزى بىلەن بىللە بىر خىل ئىش، كەسىپنى ئىشلىگۈچى ياكى قىلىۋاتقان ئىش ـ ھەرىكىتى، كەسىپى بىر خىل، ئوخشاش بولغان كىشى: ئۆيىمىزگە شەنبە، يەكشەنبە كەچلىرى رەپىقەتنىڭ ئاغىنىلىرى بىلەن مېنىڭ يېڭى ئورۇنلاشقان مەكتىپىمىدىكى ئىشداشلىرىم يىغىلاتتى.

ئىشداشلىق سۈپ. ئىشداشلاردا بولىدىغان، ئىشداشلاردا بولۇشقا تېگىشلىك: ئۇنىڭ بىلەن بىر مەزگىل ئىشداشلىق مۇناسىۋىتە بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ، قانداق، ئۇنىڭغا بىرئاز ئىچىم ئاغرىغانىدەك بولۇپ قالدىم.

ئىشرەت ئى [ئە] كەيپ ـ ساپا، ئەيش، ئەيش ـ ئىشرەت: ئىشرەت قىلماق. ئىشرەت قىزىپ كەتمەك. * ئەي ساقىي شاراب تۇت، بىل بۇ دەم ئىلھام ماڭا ئۇلپەت، نەئىلھام، بۇ زىبا گۈل يۈز مېنىڭ بىرلە قىلۇر ئىشرەت.

ئىشرەتپەرەس ئى [ئە + پ] كەيپ ـ ساپاغا، ئەيش ـ ئىشرەتكە قاتتىق بېرىلگەن، ئىشرەتنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم؛ ئىشرەتخۇمار: ئۇ شۇ قىزنى قولتۇقلاپ ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىلىرىگە ئەكىرىشنى ئۆزى ئۈچۈن شان ـ شۆھرەت ھېسابلايدۇ. ئۇ ئاجايىپ ئىشرەتپەرەس ئادەم ئىكەن.

ئىشرەتپەرەسلىك ئى. كەيپ ـ ساپاغا، ئەيش ـ ئىشرەتكە قاتتىق بېرىلىش ھالىتى، ئىشرەتخۇمارلىق: ئىشرەتپەرەسلىك قىلماق. * سەمەت ئىشرەتپەرەسلىككە بېرىلىپ كېتىپ، ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاسلا قالدى.

ئىشرەتخانا ئى [ئە + پ] ئىشرەت قىلىنىدىغان جاي، ئىشرەتگاھ: ئاتىسى ئۆزىتكەن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر يۇگۇرتتى ھەر ئاخشام ئىشرەتخانىغا، ئۆتكۈزدى ئون يىلنى بېرىلىپ شېرىپ ئىستامبۇل سەتكى، مەي ـ شارابقا.

ئىشرەتخۇمار سۈپ [ئە + پ] كەيپ ـ ساپاغا، ئەيش ـ ئىشرەتكە ئامراق، ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىشنى، ئەيش ـ ئىش ـ

رەت قىلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان: ئىشرەتخۇمار ئادەم. * ئىشرەتخۇمار كىشىلەر ھەر دائىم بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكەن.

ئىشرەتخۇمارلىق ئى. كەيپ ـ ساپاغا، ئەيش ـ ئىشرەتكە قاتتىق بېرىلىش ئادىتى ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئامراقلىق: ئۇ ئىشرەتخۇمارلىققا بېرىلىپ كېتىپ، بالىچاقلىرىدىن ئايرىلىپ قالغىلى قىل قالدى

ئىشرەتگاھ ئى [ئە + پ] ← **ئىشرەتخانا.**

ئىشرەتلىك سۈپ. ئەيش ـ ئىشرەتى بار، ئەيش ـ ئىشرەتكە تولغان، كەيپ ـ ساپالىق: بىز بۇنىڭدىن پىرئەۋنىلەرنىڭ ئىشرەتلىك تۇرمۇشىنى ھەمدە ئېھرام قوزۇلۇشىدىكى ئەقىلدىن ھالقىغان لاتايەتلىك ھەيۋەتنى كۆرگەندەك بولىمىز.

ئىشسىز سۈپ ① قىلىدىغان ئىشى يوق، بىكار، بوش: بىلىمسىزگە ئىش يوق، ئىشسىزغا ئاش يوق (ماقال). ② ئىش، خىزمەت بىلەن تەمىنلەنمىگەن؛ ئىش، خىزمەت تاپالمىغان؛ خىزمەتسىز: ئىشسىز ئادەم. * بۇ كىشى ھازىر ئىشسىز ئىكەن، شۇڭا بۇگۈن ئۇ ئۆز ئەھۋالى توغرىسىدا ھال ئېيتىپ كەپتۇ.

ئىشسىزلىق ئى. ئىش، خىزمەت بىلەن تەمىنلەنمىگەن، خىزمەت تاپالمىغان ھالەت، خىزمىتى يوقلۇق: ھازىر جەمئىيەتىمىزنى ئىشسىزلىق قاپلىدى.

ئىششەك مىق. يېڭى جىڭدا بەش جىڭغا، كونا جىڭدا تۆت جىڭغا تەڭ كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى.

ئىششەك ـ نىمئىششەك كىچىككىنە، ئازراقلا، ئازغىنا: ـــ ھى، ... ھى... ھى، ـــ كۆلۈپ كەتتى ئابلا ئىشەنمىگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ، ـــ چاقچاق قىلمىسلا، ئۆزۈڭلەر بەرگەن ئىششەك ـ نىمئىششەك ئاشقا شۆكۈر ـ قانائەت قىلىپ كەلدىم.

ئىششتماق «ئىششىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا ئۇنىڭ كۆزىنى ئۆرۈپ ئىششتتى.

ئىششىق ئى. ئورگانىزم توقۇلمىلىرىنىڭ تاشقى تەسىر ياكى كېسەللىك (بەدەننىڭ مەلۇم قىسمى ياللۇغلىنىش، قىزىرىش، يىرىڭداش، سۇنۇش، قاتتىق ئۆرۈلۈش قاتارلىق كېسەللىك) لەر تۈپەيلى بۆرتۈپ چىقىشى، كۆپچۈشى: ئىششىقنى ياندۇرماق.

ئىششىماق پ. ئورگانىزمدا ياكى ئۇنىڭ بىرەر قىسمىدا تاشقى تەسىر ياكى كېسەللىك تۈپەيلى قاپارتما ھاسىل بولماق: ماھىرەنىڭ قاپاقلىرى ئىششىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئىشغال ئى [ئە] قولغا ئېلىش، ئىگىلەش، بېسىۋېلىش، تارتىۋېلىش: شەھەرنى ئىشغال قىلماق. ئىستېھكامنى ئىشغال قىلماق. پوتەينى ئىشغال قىلماق.

ئىشغالىيەت ئى [ئە] ئىشغال قىلىش ئىشى، ئىگىلەۋېلىش، بېسىۋېلىش، بېسىپ كىرىش: دۈشمەن ئىشغالىيىتىدىكى رايون. * ۋەزىپە ئالغان قىسمىمىز ئىشغالىيەت دائىرىسىدىكى تاغ ـ جىلغىلارنىڭ ھەممە يېرىنى تەكشۈردى.

ئىشغالىيەتچى ئى. ئىشغال قىلغۇچى: چەت ئەل ئىشغالىيەتچىلىرى دۆلىتىمىزگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، دۆلەتنى مۇنقەرز، خەلقنى خانۇۋەيران قىلماقچى بولدى.

ئىشق ئى [ئە] ① يارغا بولغان مۇھەببەت، سۆيگۈ: ئىشق سەۋداسى. يار ئىشقىدا كۆيمەك. * ئىشقى يوق يارىدىن ئىسسىق ئوچاق ياخشى (ماقال). * ئىشق ئوتى پۈتۈلگەنگە ئۆچمەس (ماقال). ② زور ئىشتىياق، مەيل: ۋەتەن ئىشقى. بىلىم ئىشقى.

ئىشقار ئى <خىم> ئېلېكتىرولىت ئىيونلانغاندا ھاسىل قىلغان مەنپىي ئىيونىنىڭ ھەممىسى ھىدروكسىل ئىيونى (OH) بولغان بىرىكمە.

ئىشقارخور سۈپ <خىم> ئىشقار يەيدىغان، ئىشقار قوبۇل قىلىدىغان.

ئىشقارخۇمار سۈپ <بىيول> ئىشقارنى ئۆزىگە كۆپ سىڭدۈرگەن، ئىشقارنى كۆپ قوبۇل قىلغان ياكى قوبۇل قىلىدىغان، ئىشقار قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى كۈچلۈك: غەيرىي بويىلىدىغان دانىچە دېگىنىمىز بىر خىل ئىشقارخۇمار دانىچە ماددىدىن ئىبارەت.

ئىشقارلىق سۈپ ① ئىشقارى بار. ئىشقار ئارىلاشتۇرۇلغان: ئىشقارلىق سۇ. ئىشقارلىق بويياقلار. ② ئىشقار ۋاستىسىدە ئىشلىتىلىدىغان: ئىشقارلىق ئاككۇمۇلياتور.

ئىشقارى سۈپ <خىم> ① ئىشقار ھاسىل قىلغۇچى ياكى ئىشقار ھاسىل قىلىدىغان: ئىشقارى مېتاللار. ② ئىشقارلىق، ئىشقار خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: ئىشقارى ئېرىتمە.

ئىشق ـ پىراق ئىشق ۋە پىراق، مۇھەببەت ۋە جۇدالىق: گۈلەمبەر ئانارنى پۈراپ، خۇددى سەمەندەرنى كۆرگەندەك بوپتۇ ـ ده، ئىشق ـ پىراقى تېخىمۇ كۈچەيىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

ئىشقسىز سۈپ. ئىشقى يوق، ئىشقى بولمىغان: بىلكى ئابدۇللا، ئىشقسىز كىشىدىن ياخشى گىياھ، سۆيگۈ يانغان دىل ئەبەد ئەتىۋار ھېچ خار ئەمەس.

ئىشق ـ مۇھەببەت ئىشق ۋە مۇھەببەت، سۆيگۈ: ئىشق ـ مۇھەببەت ھېكايىسى.

ئىشقۇاز سۈپ [ئە + پ] مېھرى چۈشكەن، ھەۋەس قىلغان، مۇھەببەتكە بېرىلگەن، ھەۋەسمەن؛ ھېرىسمەن: ئىشقۇاز ئادەم. * تەلىيىمگە ئەھمەتجان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەن، ئىلىم ـ پەنگە ئىشقۇاز يىگىت ئىكەن.

ئىشقۇازلىق ئى. مېھرى چۈشۈش، ھەۋەس قىلىش ھالىتى، ھەۋەسمەنلىك؛ ھېرىسمەنلىك: ئەمەت ئۇستا كېيىنكى ئىككى يىلدا گۈللەرنى ناھايىتى ئىشقۇازلىق بىلەن بېرىلىپ پەرۋىش قىلدى.

ئىشقىلاتماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىشقىلاشماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئىشقىلانماق «ئىشقىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىشقىلىپ يۈك [ئىش + قىل + ئىپ] جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، «قانداق بولمىسۇن، قانداقلا بولمىسۇن، ھەرھالدا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: مەن سىزگە قانچىلىك كۆز يېشىم ئاققىنىنى ھېسابلاپ كۆرسەتمەكچى ئەمەسمەن، ئىشقىلىپ كۆز يېشىم ئاقمىغان بىرمۇ كۈن يوق.

ئىشقىلىماق پ. قول بىلەن قاتتىق بېسىپ، ھەمىرىپ سىلىماق، ھەمىرىپ ئەزمەك: نەۋرىخان ئاچىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى، بىئارام بولغىنىدىن، كېپەك يۇقى قوللىرىنى ئىشقىلايتتى.

ئىشقىي سۈپ. ئىشقا ئائىت، ئىشقا خاس: شېئىرىيەتىمىزگە قارايدىغان بولساق، ئىشقىي ھەربكەتلەر، بولۇپمۇ قىز ـ ئاياللارنىڭ مىجەز ـ خۇلقىغا ئائىت پېئىللارنىڭ بىر قارىسا ئوخشاپ كېتىدىغان، لېكىن نازۇك پەرقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى تالايلاپ ئۇچرىتىمىز.

ئىشكاپ ئى [ر] ئىچىگە تورلۇك نەرسىلەرنى سېلىپ قويىدىغان، تىك ھەم ساندۇقسىمان جاھاز.

ئىشكالا ئى [ر<لات] ① <ماشىن> ئۆلچىگۈچ، سائەت

قاتارلىق ئەسۋابلار ئۈستىگە ئويۇلغان ياكى سىزىلغان ھەمدە ھەر خىل مىقدارلار (رازمېر، تېمپېراتۇرا، توك بېسىمى قاتارلىقلار)نىڭ چوڭ ـ كىچىكلىك دەرىجىسىنى ئىپادىلەيدىغان سان ـ سىپىر ۋە سىزىقلار. ② مىقدار، دەرىجە، تېمپېراتۇرا، خۇسۇسىيەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئۆلچەش ياكى باھالاش ئۈچۈن قوبۇل قىلىنغان سانلار سىستېمىسى: سېلسىيە ئىشكالىسى. فارېنگېيت تېمپېراتۇرا ئىشكالىسى.

ئىشكەل ئى [ئە] جىنايەتچىلەرنىڭ پۈتىغا سېلىپ قۇلۇپلاپ قويۇلىدىغان، مېتالدىن ياسالغان ھالقىسىمان جازا قورالى؛ كىشەن: ئىشكەل سالماق.

ئىشكەللەشمەك «ئىشكەللىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جاللاتلار لۈتپۈللا قاتارلىق خەلقچىل زىيالىيلارنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى ئىشكەللىشىپ، جازا مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىشتى.

ئىشكەللەنمەك «ئىشكەللىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈت ـ قوللىرى ئىشكەللەنگەن جىنايەتچىلەر سوت مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ كېلىندى.

ئىشكەللىمەك پ. ئىشكەل سالماق، ئىشكەل سېلىپ تېز يۈرەلمەس قىلىپ قويماق: ساقچىلار ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى ئىشكەللىدى.

ئىشلەپچىقارماق پ [ئىشلەپ + چىقارماق] ئەمگەك ئارقىلىق مادىدىي بايلىق ياراتماق: بۇ زاۋۇت كۆنىگە ئوتتۇز دانە تېلېۋىزور ئىشلەپچىقىرىدۇ.

ئىشلەتمەك ① «ئىشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنى ھەر كۈنى ئون سائەتتىن ئارتۇق ئىشلىتىدۇ. ② پايدىلانماق، قوللانماق، ئىشقا سالماق؛ رولى ۋە كۆچىنى جارى قىلدۇرماق: ئەسۋاب ئىشلەتمەك. ماتېرىيال ئىشلەتمەك. قەغەز ئىشلەتمەك. جابدۇق ئىشلەتمەك. ③ خەجلىمەك؛ سەرپ قىلماق: پۇل ئىشلەتمەك. ياغ ئىشلەتمەك. سۇ ئىشلەتمەك.

ئىشلەشمەك «ئىشلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۈزۈن يىللار بىللە ئىشلەشتى.

ئىشلەمچان سۈپ. ئىشلەشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمگەك سۆيىدىغان، ئەمگەك سۆيەر، ئىشچان: بۇ بالا كىچىكىدىنلا شۇنداق ئىشلەمچان، ئەقىللىق بىر بالا بولدى.

ئىشلەمچانلىق ئى. ئىشلەشنى ياخشى كۆرىدىغان خۇسۇسىيەت، ئەمگەكنى سۆيىدىغان كەيپىيات، ئىشچانلىق: بۇ قىزنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ ئىشلەمچانلىقى ئاتا ـ ئانىسى ۋە قوشنىلارنى ھەيران قالدۇراتتى.

ئىشلەمچى ① ئى. جىسمانىي ئەمگەك بىلەن تىرىكچىلىك قىلغۇچى ئادەم؛ مەدىكار؛ ئەمگەكچى: مېرۇل قېرىنىڭ چاپارمەنلىرى ھەربىرىكە كەلسىمۇ، ئىشلەمچىلەر بۇنىڭغا پىسەنت قىلمىدى. ② سۈپ. ئەمگەكچان، ئىشچان: شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئوتۇنچى قىزى بىلەن بەخت ـ دۆلەتكە ئىگە بولۇپ، قىزىنى ئۆزىگە ئوخشاش سادداً بىر ئىشلەمچى يىگىتكە توي قىلىپ بېرىپ، خاتىرجەم ۋە خۇشال ـ خۇرام كۈن كەچۈرۈشكەنىكەن.

ئىشلەمچىلىك ئى. جىسمانىي ئەمگەك بىلەن تىرىكچىلىك قىلىش، مەدىكارلىق: ئىكەن ئەسلىي جىنىنىڭ قەستى شاپتۇلدا، تاغام مېنى چوشۇرۈپتۇ قىلتاققا. شۇندىن باشلاپ قالدىم تامام كوچىدا، مەجبۇر بولدۇم ئىشلەمچىلىك قىلماققا.

ئىشلەنمە ئى <ماشىن> ماشىنىلىق پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدىكى ئەمگەك ئوبيېكتى.

ئىشلەنمەك «ئىشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىش ئىشلىنىپ بولدى. * ئۇ پېچاقنىڭ دەستىسىگە ئىشلەنگەن چىرايلىق نەقىشلەرگە كۆز سالدى.

ئىشلىتىشچان سۈپ. ئىشلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، ئىشلىتىش ئۇنۇمى يۇقىرى، ئاسان ئىشلەتكىلى بولىدىغان: ياپونىيەدە تەتقىقات تېمىسىنىڭ ئىشلىتىشچان، ئەمەلىي قوللىنىشچان بولۇشى ئاساسىي مەقسەت ئىكەن، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۇنۇمى بولمىغان ھەرقانچە ئۇلۇغ گەپنى رەت قىلىدىكەن.

ئىشلىتىشچانلىق ئى. ئىشلىتىش خۇسۇسىيىتى ۋە ئىشلىتىش ئۇنۇمى يۇقىرلىق: بۇ ئۈسكۈننىڭ ئىشلىتىشچانلىقى ناھايىتى ياخشى ئىكەن، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىشلەتكىلى بولىدىكەن.

ئىشلىق سۈپ. قىلىدىغان ئىشى بار: ئىشلىقنىڭ ئىشى پۈتەر، ئىشسىزنىڭ كۆنى ئۆتەر (ماقال).

ئىشلىمە ئى. ئىشلەش، ئىشلەپچىقىرىش: يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا كەسىپلىرىنى كۆچەپ راۋاجلاندۇرۇش، ئۈسكۈنە ـ جابدۇق ئىشلىمە سانائىتىنى زور كۈچ بىلەن گۈللەندۇرۇش، ئەنئەنىۋى كەسىپلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى ئۆزگەرتىش كېرەك.

ئىشلىمەك پ ① ئىش بىلەن مەشغۇل بولماق، ۋاقىتنى ئىش قىلىش بىلەن ئۆتكۈزمەك، ئەمگەك قىلماق، مېھنەت قىلماق: زاۋۇتتا ئىشلىمەك. كۆمۈر كاندا ئىشلىمەك. ئېتىزدا ئىشلىمەك. * بۇي ئىشلىمەس، قول ئىشلەر (ماقال). * كەمبەغەل ئىشلەپ ھارماس، باي چىشلەپ ھارماس (ماقال). ② بىرەر خىزمەتنى ئۆتىمەك، خىزمەت قىلماق، ئادا قىلماق، بېجىرمەك ياكى مۇلازىمەت قىلماق: گۈلجەننەت مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدۇ. ③ بىرەر ئىشنى، ۋەزىپىنى ھۆددىگە ئالغان ئاساستا ئىش قىلماق: مەن كېيىنچىرەك مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدىم. ④ بىرەر نەرسە ياسىماق، ياساپ چىقارماق، ھازىرلىماق: قەغەز ئىشلەمەك. توقۇلاتقۇ ئىشلىمەك. ⑤ بىرەر نەرسىنى، ئىشنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، ئىجاد قىلماق، ياراتماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: فىلىم ئىشلىمەك. * چاپلىن ئۆزىنىڭ بۇ خاس ئۇسلۇبى بىلەن 1915 ـ يىلدىن باشلاپ ئوتتۇز يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە قىرىق نەچچە كىنو ئىشلىدى. ⑥ قىلماق، تىكمەك: كۆڭلەككە كەشتە ئىشلىمەك. ⑦ ھەربىكەتتە بولماق، رولى بولماق، كارغا كەلمەك: بۇ ماشىنا ھازىرمۇ ئىشلەيدۇ. ⑧ ئۆز فۇنكسىيەسىنى، رولىنى، ئىقتىدارىنى ساقلىماق: كاللىسى ئىشلىمەك. * ئۇنىڭ ئوك كۆزى ئىشلىمەيدۇ. ⑨ ئەسقاتماق، كارغا كەلمەك، رولى بولماق: سېنىڭ ھۇنىرىڭ بۇ يەردە ئىشلىمەيدۇ. * ھازىر داۋالاش كىنىشكىسى ئىشلىمەيدىغان بولۇپ قالدى. ⑩ بىرەر ئىش، مەسىلە قاتارلىقلارنى ھازىرلىماق، تەييارلىماق، بېجىرمەك: تاپشۇرۇق ئىشلىمەك. لايىھە ئىشلىمەك. * بۇ ئوقۇغۇچى بېرىلگەن مەسىلىنى دوسكىغا ئىشلىدى.

ئىشمەك ئى. ① توقۇمىنىڭ ئاستىغا ئورنىتىلغان، سېلىنغان نېپىز قىسىم؛ تەرلىك. ② قاپقاننىڭ تېگىگە قويىدىغان كىگىز.

ئىشمەك توقۇم توقۇمىنىڭ ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز توقۇم، توقۇمنىڭ تەرلىكى.

ئىشمىر سۈپ. دىيال. قولى ئەپلىك، چۈەر، قولىدىن ئىش

كېلىدىغان.

ئىش- ھەرىكەت ئىش ۋە ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇنىڭ ئىش - ھەرىكىتىدىن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرىدۇ.

ئىش- ئۇقەت تىرىكچىلىك، جان بېقىش، تۇرمۇشىنى قامداش يولىدا قىلىنغان ھەرىكەت، ئەمگەك، تىجارەت؛ جاھاندارچىلىق: باشقا شەھەرلەرگە بېرىپ ئىش - ئۇقەت قىلايلى دەپ چىقىۋىدۇق، بۇ يەرگە كەلگەندە كەچ بولۇپ قالدى.

ئىشۋاز ئى. ئىشقا بېرىلگەن، داۋاملىق ئىشلەپ تۇرىدىغان ئادەم: — لېكىن مەن ھەر مىللەت چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياساش ئىشۋازلىرىدىن، — دەيدى نىزام.

ئىشۋازلىق ئى. ئىشقا بېرىلىپ، كىرىشىپ كېتىش، ھەركۇنى دېگۈدەك باش كۆتۈرمەي ئىشلەش: ئىشۋازلىق قىلماق. * ئىشۋازلىق بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئادەمگەرچىلىكتىن قالدۇق، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىزنى ۋاقتىدا يوقلىيالمىدۇق.

ئىشتاكۇزمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گېپىنى بىزگە ئىشتاكۇزۇش مەقسىتىدە خېلى سۆزلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدۇق.

ئىشتەمەك پ ① تاۋۇش ئاڭلاش ئورگانىزمى ئارقىلىق قوبۇل قىلماق، ئاڭلىماق: گەپ ئىشتەمەك، ھاقارەت ئىشتەمەك. ② قۇلاق سالماق، تىڭشىماق: بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ دەردىنى كىم ئىشتەمەكچى؟ ③ ئاڭلاپ خەۋەر تاپماق، بىلمەك، خەۋەردار بولماق، باشقىلار - نىڭ گەپ-سۆزىدىن بىلىۋالماق: — ئۇزۇندىن بېرى شۆھرەتلىرىنى ئىشتەپ يۈرىمەن، قانداق قىلىپ تەقدىر - پەلەك سىلەرگە يار بەرمەيۋاتىدۇ؟ — دەيدى ئۇ.

ئىشتىشمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھېيت نامىزىنى ئۆتەپ بولۇشقان جامائەت سەلدىن كېيىن ئىمامنىڭ ۋەز - نەسىھەتىنى ئىشتىشكە باشلىدى.

ئىشتىلمەك «ئىشتىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باغدا شېپاڭدا ياتقان خېنىمنىڭ قۇلىقىغا ناخشا ئاۋازى ئىشتىلىپ، بۇرنىغا يۇرتنىڭ پۇرىقى پۇرىغاندەك بوپتۇ.

ئىشىك ئى ① ئۆي، خانا، بىنا، ھويلىلارنىڭ كىرىپ - چىقىدىغان يېرىگە ئورنىتىلغان، ئېچىپ-يېپىپ تۇرۇشقا ماسلاشقان قۇرۇلمىسى: ئۆينىڭ ئىشكى. ھويلىنىڭ ئىشكى. ئىشىك قانتى. ئىشكىنىڭ بوسۇغىسى. * لۇتپۇللا مۇنىردىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچتى. ② كۆچمە. بىر مەقسەتكە يېتىش ۋە بىرەر جايغا بېرىش ئۈچۈن يول ئېچىلغان جاي: تاتارلار بۇ يۇرتقا كېلىپ مەرىپەت ئىشكى ئاچتى.

ئىشىك ئاچتى دىيال. تويدىن ئاۋۇال ئەلچىلەر قىز سوراپ كېلىپ بولغاندىن كېيىن قىز تەرەپ ماقۇل كۆرسە، ئىيالالار تاۋاق كۆتۈرۈپ باريدۇ.

ئىشكىنى تاقىۋېلىش سىياسىتى <تارىخ> بىر دۆلەتنىڭ چەت ئەل بىلەن ھېچقاندىق ئالاقە قىلماسلىق ئۈچۈن، چېگىش ئېغىزلىرىنى ئېتىش ۋە دۆلەت چېگرالىرىنى قاتال قىلىش ھەققىدە دۆلەت ئىچىدە يۈرگۈزگەن بىر خىل بېكىنمىچىلىك سىياسىتى.

ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى <س ئىق> بىر دۆلەتنىڭ چەت ئەل بىلەن تاۋار، تېخنىكا، بايلىق ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشقا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن قوللانغان سىياسىتى.

ئىشىك ئۈچى <بىن> ئىشىك ئۈستىدىكى تامغا بېلىق سىرتى شەكلىدە چىقىرىلغان نەقىش.

ئىشكىمىز ئوچۇق «كېلىڭ، قارشى ئالىمىز» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: — نېمە ھاجىتىڭىز چۈشسە كېلىۋېرىڭ، ئىشكىمىز ئوچۇق، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

ئىشكىئاغىسى ئى [ئىشىك + ئاغا + سى] تارس. بۇرۇنقى خان ئوردىسىدا تۇرۇپ ئىشىككە قارايدىغان، ئوردا ئىشكىدىن كىرگەن خاس - ئەمەلدار ۋە باشقىلارنىڭ كىرگەن - چىقىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلىدىغان كىشى: ئابدۇللا بەگچەك — ئوردا ئىشكىئاغىسى، خانغا سادىق، قىرىق ياشلاردىكى كىشى ئىدى.

ئىشكىباقار ئى [ئىشىك + باقار] ئىشىككە قارىغۇچى ئادەم: ئوقۇتقۇچىلار ئىشكىباقارغا كۆز ئىشارىتى بىلەن نېمىلەرنىدۇر كۆرسەتتى.

ئىشكىبېشى ئى [ئىشىك + باش + ى] ئىشىك ۋە دېرىزىلەرنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان قىسقا ياغاچ.

ئىشكىتە ئى. دىيال. بوسۇغا تۆۋى، ئىشىك ئالدى.

ئىشنەر - ئىشەنمەي بىر ئىشنىپ - بىر ئىشەنمىگەن ھالدا، دەرگۇمان، گۇمان بىلەن: زىنەپ ئىشنەر - ئىشەنمەي ئۇنىڭغا قارىدى.

ئىغۇا ئى [ئە] ئارنى بۇزۇش، ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىش مەقسىتىدە قىلىنغان يالغان گەپ - سۆز، ئويدۇرما، بوھتان ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئىغۇا تارقاتماق. ئىغۇا توقۇماق. * بۇ ئادالەتسىز ئىش، پەسكەشلىك بىلەن ئويدۇرۇلغان ئىغۇا ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېيتقۇسىز ئازابلايتتى.

ئىغۇاچى ئى. ئىغۇا توقۇغۇچى، ئىغۇا پەيدا قىلغۇچى، تارقاتقۇچى ئادەم: — لېكىنزە، — دەيدى دىلەيسىخان ئەزىزخانغا قاراپ، — بۇ ئىغۇاچىنىڭ نىيىتى يامان. ئۇ راسا ئىشلار قىزىۋاتقان چاغدا ئىغۇا چىقارغانىكەن.

ئىغۇاگەر ئى [ئە + پ] ← **ئىغۇاچى:** — بىزدە ئىغۇاگەر بىلەن تۆھمەتخورنى جازالاش توغرىسىدا قانۇن تۈزۈلمىگەنىكەن، — دەيدى ئەكبەر.

ئىغۇاگەرچىلىك ئى. قەستەن پىتنە - ئىغۇا ئويدۇرۇپ تارقىتىش ۋە شۇ ئارقىلىق ئارىغا ئارازلىق، ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىش ئىشى، قىلمىشى: ئىغۇاگەرچىلىك قىلماق. ئۇرۇش ئىغۇاگەرچىلىكى.

ئىقبال (ئىقبالى) ئى [ئە] كېلەچەك؛ بەخت، تەلەي، ئامەت؛ تەقدىر: ئىشچى، دېھقان، ئىنژېنېر، ئەسكەرلىككە يارايمىز. جاسارەتتە يوكسىلىپ، ئىقبالغا شاد قارايمىز.

ئىقبالسىزى رەۋ. ئىقبالنى بويلاپ، ئىقبال بويىچە، ئىقبالنى كۆزلەپ: مەن ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى نۇرلۇق كومپاس. ئۇلار مەن كۆرسەتكەن نىشان بويىچە ئىقبالسىزى ئىلگىرىلەيدۇ.

ئىقبالللق سۈپ. ئىستىقبالى، كېلەچىكى بار، كېلەچىكى پارلاق، پارلاق ئىستىقبالغا، كېلەچەككە ئىگە: ئىقباللىق يول. * بىز ئىقباللىق كۈنلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى تۆت كۆزىمىز بىلەن كۈتمەكتىمىز.

ئىقتىباس ئى [ئە] <ئەد> ئەدەبىياتتا، بولۇپمۇ شېئىردە يەتتە باشقىلاردىن پايدىلىنىش ئاساسىدا يېزىلغان ئەسەر: ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «خەلق ماقالىلىرىدىن ئىقتىباسلار» دېگەن شېئىرى 1949 - يىلى يېزىلغان.

ئىقتىدا ئى [ئە] ئىخلاس، ئىخلاس قىلىش، باش قويۇش؛

ئەگىشىش، دوراش، تەقلىد قىلىش؛ بويسۇنۇش: ئىقتىدا قىلماق.

ئىقتىدار ئى [ئە] ① زېھنىي كۈچ، بىر ەر ئىش ـ ھەرىكەتنى مۇۋاپىقلىقتىلىك ھالدا ئورۇنلاش، بىجا كەلتۈرۈش قابىلىيىتى: ئىقتىدار ئىگىسى. يۇكسەك ئىقتىدار. ② كۈچ، كۈچ ـ قۇدرەت، قادىرلىق: بۇ ماشىنىنىڭ ئىقتىدارى يۇقىرى ئىكەن.

ئىقتىدارسىز سۈپ. ئىقتىدارى، زېھنىي كۈچى، كۈچ ـ قۇۋۋىتى يوق ياكى تۆۋەن، ئاجىز: ئىقتىدارسىز ئادەم. * ئۆتكەندە، ئۇ باشلىق ئىقتىدارسىز دەپ قارىلىپ يۆتكىۋېتىلگەنىدى.

ئىقتىدارسىزلاشتۇرماق «ئىقتىدارسىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شېئار ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىپ، چاۋشيەن يىل ئاخىرىدىن بۇرۇن يادرو پىلانىنى تولۇق يوللاشقا ھەم بارلىق يادرو ئەسلىھەلىرىنى «ئىقتىدارسىزلاشتۇرۇش»قا قوشۇلدى، دېدى.

ئىقتىدارسىزلاشتۇرۇشماق «ئىقتىدارسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىقتىدارسىزلاشتۇرۇلماق «ئىقتىدارسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلقئارا تىنچلىق تەشكىلاتىنىڭ تەشەببۇسى بويىچە بولغاندا پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا يادرو ئەسلىھەلىرى ئىقتىدارسىزلاشتۇرۇلۇشى كېرەك ئىدى.

ئىقتىدارسىزلاشماق پ. ئىقتىدارىنى يوقاتماق، ئىقتىدارىدىن ئايرىلماق، ئىقتىدارى ئاجىزلاشماق: تۇرمۇنجان خىزمىتىتە كۆندىن ـ كۈنگە ئىقتىدارسىزلىشىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئىقتىدارسىزلىق ئى. ئىقتىدارى، زېھنىي كۈچى، كۈچ ـ قۇۋۋىتى تۆۋەنلىك، ئاجىزلىق؛ ئىقتىدارى ئاجىز بولۇش: بۇ ئىش ئۇ كىشىنىڭ ھەقىقەتەن ئىقتىدارسىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ، خالاس.

ئىقتىدارلاشماق پ. ئىقتىدارغا ئىگە بولماق، ئىقتىدارى ئۆسمەك، ئىقتىدارلىق بولۇپ يېتىشمەك: چىراغچىلىق ئىشلىرىدىكى رەقەملىشىش، تورلىشىش ۋە ئەقلىي ئىقتىدارلىشىش قەدىمىنىڭ تېزلىشىشى بىزگە چىراغچىلىق جەھەتتە تېخىمۇ يۇقىرى ۋە يېڭى تەلەپ قويىدى.

ئىقتىدارلىق سۈپ. ئىقتىدارى بار، ئىقتىدارغا ئىگە، ئىقتىدارى يۇقىرى، كۈچلۈك، قابىل: ئىقتىدارلىق ئادەم. ئىقتىدارلىق سازەندە. * بۇ كىشىلەر ھەرقايسى فاكۇلتېتلاردا ئىشلەيدىغان داڭلىق، ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى.

ئىقتىساد ئى [ئە] ① <س ئىق> مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى ياكى ئىقتىسادىي تۈزۈم، ئۇستقۇرۇلمىنىڭ بەرپا قىلىنىشىدىكى بازىس. ② <س ئىق> ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش، ئالماشتۇرۇش، تەقسىم قىلىش ۋە ئىستېمال قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەر، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى. ③ <س ئىق> خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي نامى ياكى خەلق ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى تارماقلار، يەنى سانائەت ئىگىلىكى، يېزا ئىگىلىكى، سودا ئىگىلىكى قاتارلىقلار. ④ ئىقتىسادشۇناسلىق: ئىقتىساد ئۆگەنمەك. ئىقتىسادتىن لېكسىيە سۆزلىمەك. ئىقتىسادتىن دەرس بەرمەك. ⑤ سەرپىيات ۋە خىراجەتتىكى ئېھتىياتكارلىق، تېجەشلىكلىك: پۇلنى ئىقتىساد قىلماق. ئىقتىساد بىلەن ئىش كۆرمەك. ⑥ جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە يا ئاكى كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيەسى: ئىقتىسادى ياخشى ئورۇن. ئىقتىسادتا ئالدىنقى قالماق. * ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. ⑦ كۆچمە. پۇل: ئىقتىسادتا قەينالماق. ئىقتىساد يېتىشمەسلىك.

ئىقتىسادچان سۈپ. ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش قىلىدىغان، ئىقتىسادنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان، ئىقتىسادچىل: ئۇ ناھايىتى ئىقتىسادچان بىر كىشى.

ئىقتىسادچانلىق ئى. ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش قىلىش، ئىقتىسادنى تېجەپ ئىشلىتىش ھالىتى، ئىقتىسادچىللىق: ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئائىلە باشقۇرماق. ئىقتىسادچانلىق بىتلەن تۇرمۇش كەچۈرمەك.

ئىقتىسادچى ئى. مالىيە كەسپىدە ئىشلەيدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئېرىشكۈچى كىشى.

ئىقتىسادچىل سۈپ. تېجەشلىك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ئىقتىسادچان: ئىقتىسادچىل ئادەم. تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل بولماق. * تىرىشچان ۋە ئىقتىسادچىل بولۇپ، ئىدارىنى ئۆزىمىزنىڭ ئائىلىسى دەپ بىلىپ، ئۆز خىزمىتىمىزنى قىزغىن سۆيۈشىمىز لازىم.

ئىقتىسادچىللىق ئى ① تېجەشلىك بىلەن ئىش قىلىش ھالىتى، ئىقتىسادچانلىق. ② ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر داۋامىدا ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى سەرپىياتى ۋە ئۇلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىتىش جەھەتتىكى تېجەش.

ئىقتىسادشۇناس ئى [ئە + پ] ئىقتىساد ئىلمى مۇتەخەسسىسى: ئىلگىرى دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى ھەربىي ئالىم، سىياسىيونلار بولغان بولسا، ھازىر مەسلىھەتچىلەر ئىقتىساد شۇناس، جەمئىيەتشۇناسلاردىن چىقىدىغان بولدى.

ئىقتىسادشۇناسلىق ئى <س ئىق> ① ئىجتىمائىي ماددىي ۋاستىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى، ئالماشتۇرۇلۇشى، تەقسىم قىلىنىشى ۋە ئىستېمال قىلىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ۋە ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرى، قانۇنىيەتلىرى ھەم ئۇنىڭ تەتبىق قىلىنىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەنلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ سىياسىي ئىقتىساد، تارماق ئىقتىسادشۇناسلىقى، دۇنيا ئىقتىسادشۇناسلىقى، تېخنىكا ئىقتىسادشۇناسلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ② سىياسىي ئىقتىسادنىڭ قىسقارتىلغان نامى.

ئىقتىسادلىق سۈپ. قول ئىلىكىدە بار، ئىقتىسادى ياخشى، بايلىقى: ئىقتىسادلىق ئائىلە. * ئۇ خېلى ئىقتىسادلىق ئائىلىدە چوڭ بولغان بولۇپ، ئۇنچىلىك پۇللارنى ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيتتى.

ئىقتىسادۋاز ئى [ئە + پ] ھە دېگەندە ئىقتىساد، مال ـ دۇنيا، بايلىق يېغىشنىڭلا گېپىنى قىلغۇچى ياكى ئولتۇرسا ـ قوپسا ئىقتىساد، مال ـ دۇنيا، بايلىق توپلاشقىلا بېرىلىپ كەتكۈچى كىشى: ئۇ ئىقتىسادى ناچار ئائىلىدە چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، قانداق، يېشى چوڭايغانسېرى بەكلا ئىقتىسادۋاز بولۇپ كەتكەنىدى.

ئىقتىسادىي سۈپ [ئە] ئىقتىسادقا ئائىت، ئىقتىسادقا ئالاقىدار، ئىقتىسادقا مۇناسىۋەتلىك: ئىقتىسادىي يارەدەم. ئىقتىسادىي زىرائەت. ئىقتىسادىي كىرىزىس.

ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايون <س ئىق> دۆلەت زېمىنىدا بەلگىلىك دائىرە بەلگىلىنىپ، شۇ دائىرىدە ئالاھىدە ئىقتىسادىي سىياسەتنى يولغا قويۇش ئارقىلىق چەت ئەل سودىگەرلىرىنى مەبلەغ سېلىشقا جەلپ قىلىدىغان، سانائەت ۋە باشقا

ئىقتىسادىي ئىشلار جانلاندۇرۇلىدىغان ئالاھىدە رايون.

ئىقرار ئى [ئە] تەن ئېلىش، تەن بېرىش، ئۆز ئۈستىگە، بوينىغا ئېلىش، ئېتىراپ قىلىش: ئىقرار قىلماق. ئىقرار بولماق. * بىز دېلونى ئۇنىڭ ئىقرارىغىلا قاراپ ئەمەس، ئەمەلىي پاكىتقا ئاساسلىنىپ بىر تەرەپ قىلىمىز.

ئىقرارنامە ئى [ئە + پ] بىرەر ئىش، مەسىلە ياكى گۇناھ قىلمىش قاتارلىقلارنى تەن ئالغانلىقى، ئېتىراپ قىلغانلىقى ھەققىدە يېزىلغان خەت: بۇگۈن كەچتە قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئىقرارنامىسىنى ماڭا ئەكېلىپ بېرىڭ.

ئىقلىم ئى [ئە] ① مەملىكەت؛ يەر يۈزىنىڭ بىر بۆلىكى، قىتئە (بۇرۇنقىلار يەر شارىنى يەتتە ئىقلىمغا بۆلگەن): مۇنداق نەرسە يەتتە ئىقلىمدىمۇ تېپىلمايدۇ. ② <مېتېئور> مەلۇم رايونىنىڭ كۆپ يىللىق ھاۋا رايى ئالاھىدىلىكى. ③ قىز ـ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئىقلىمىيا ئى [ئە] <تېب> ئالتۇن ـ كۈمۈشنى تاۋلىغان ۋە سوققاندا ئاجراپ چۈشكەن كىرى. تېبابەتچىلىكتە كۆزنى قۇۋۇتلەش، كۆزدىكى ئاقنى ئېلىش، پەردىنى، قىچىشقاقلارنى يوقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىكتى سۈپ. دىيال. قۇۋ، ھىيلىگەر.

ئىكرام ئى [ئە] ① ئېزىت. ھۆرمەت، ئىززەت، ئىززەت ـ ھۆرمەت: نىيىتىڭ بولدىمۇ ھالال يا ھارام، كۆڭلۈڭدە ھۆكۈمران قايسى مۇددىئا، كىملەرگە بىلدۈردۈڭ ئىززەت ۋە ئىكرام، ۋە قايسى روھلارغا ئەيلىدىڭ دۇئا. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىككى سان. «2» رەقىمى ۋە شۇ رەقەم بىلەن ئىپادىلەنگەن ياكى بىرگە بىرنى قوشقاندا ھاسىل بولغان سان، مىقدار: ئىككى ئادەم. ئىككى كۆز. ئىككى قول. ئىككىنىڭ بىرى. * ئىككى سەككىز ئون ئالتە (ماقال). * گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال).

ئىككى ئارىلىق بولۇپ قالماق ① ئىككى ئارىدا ھەرىكەت قىلماق، ئۇ تەرەپنىمۇ بۇ تەرەپنىمۇ تاشلۇۋەتمەسلىك: بۇ بالا ئىككى ئارىلىق بولۇپ چوڭ بولدى، شۇڭا بەك ئەركە. ② ئىككى ئارىدا ئارىسالدى بولماق: يېقىندىن بېرى ئىككى ئارىلىق بولۇپ قالدىم، ئۇنىڭغا قارىسام بۇ قالىدۇ، بۇنىڭغا قارىسام ئۇ.

ئىككى ئالەم <دىن> دىنىي ئەركان بويىچە ئىككى دۇنيا، يەنى ياشاۋاتقان دۇنيا بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنكى دۇنيا: ـــ ھەربىر كىشى ئىككى ئالەمنىڭ غېمىنى قىلىشى كېرەك، ـــ دېدى ئەلەم ئاخۇنۇم. * ـــ مەن ياماڭ ئىش قىلمىدىم، ئىككىلا ئالەمدە ئەڭ ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ يولىغا كىردىم، ـــ دېدى سۈتۇق.

ئىككى باشنى بىر قىلىپ قويماق قىز بىلەن يىگىتنىڭ تويىنى قىلىپ ئىككىسىنى بىر ئائىلە قىلماق، بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: ئۇنىڭغا ھازىرغىچە سەنچىلىك بىر لايىق كىشى چىققىنى يوق، مەن ئىككىڭلەرنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ يۈرگەنىدىم.

ئىككى بىسلىق ① ئىككى تەرىپىدە بىسى بار، ئىككى بىسى بولغان: مەن ئاتتىن چۈشۈپ قاشقىر باينىڭ مىلتىقى بىلەن ئىككى بىسلىق خەنجىرىنى قار ئىچىدىن ئېلىپ: ـــ يولداشلار، مانا بۇلار ئۇنىڭ نەشتىرى، ـــ دېدىم. ② ئىككى ياقلىمىلىقىغا ئىگە، ئىككى يۈزلۈك، ئىككى تەرەپلىمىلىك، ئۇ يانغىمۇ ـ بۇ يانغىمۇ ياتقان: ئىككى بىسلىق گەپ. * بۇ لەقەمنىڭ ئىككى بىسلىق مەنىسى بار.

ئىككى پاختەكنى بىر چالمىدا سوقماق پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ھەر ئىككىلا ئىشنى بىر قېتىمدىلا ئورۇنلىماق: سۇ چىقىرىش تومىسىنى ھەم سۇ چىقىرىش، ھەم سۇ تەڭشەش تومىسى قىلىپ پايدىلانغاندا، ئىككى پاختەكنى بىر چالمىدا سوققاندەك ئىش بولىدۇ. بۇ بىر كەشپىيات.

ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تېقىلماق تازا ئەدىپىنى يېمەك، ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالغا چۈشمەك: ھازىر سىلەرنىڭ ئىككى پۇتۇڭلار بىر ئۆتۈككە تېقىلىپ قالدى.

ئىككى پۇتى گۆرگە ساڭگىلىماق ئۆمۈرنىڭ ساناقلىق ۋاقتى قالماق، قەبرىپ كەتمەك: قەبرى كالا پىچاقتىن قورقماپتۇ دېگەندەك نەمىدىن قورقاتتىم، قەبرىدىم، ئىككى پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىدى.

ئىككى پۇتى ئۆرە قالماق ھەددىدىن ئارتۇق خاپىلىق، ئاچچىقلىنىش ياكى ھاڭ ـ تاڭ قېلىشنى بىلدۈرىدۇ: بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ھەيران بولۇپ، ئىككى پۇتى ئۆرە قالغانلارمۇ بار.

ئىككى پۇل ھەممىسى بىر تىيىن، ئەرزىمەس: ـــ ھەممىسى قۇرۇسۇن، ئىككى پۇل، مەن ساڭا قول قويدۇم ئاغىنە، ـــ دېدى سادىق ئۇنىڭ قوللىرىنى ئىككى قوللاپ چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ.

ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ بەك ئەرزان، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ: بىزنىڭ مۇھۇرلىرىمىزنى دات باسىدۇ، ساتساق مىسقال تۆمۈرنى ھېچ كىشى ئىككى پۇلغا ئالمايدۇ.

ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىدا يانجىلماق ئىككى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىينالماق، تەڭلىكتە قالماق: ئۇ راستىنلا ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىدا يانجىلۇاتاتتى.

ئىككى تايىن ئېنىق ئەمەس، ناتايىن: ئۇ كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ، تېخى ئىككى تايىن.

ئىككى تايىن بولماق ئارىسالدى بولماق، ئىككىلەنمەك: شىرمۇھەممەت ئىككى تايىنراق بولۇپ، ئالماسقا ئەگەشتى.

ئىككى تۇغقان ئۆزى بىلەن بىر نەۋرە: گېنېرالنىڭ ئىككى تۇغقان ئاچىسى شۇ زامانلا ئارغىماق قوشۇلغان ياسداق مەپىسىنى ئۇنۇڭلىق مەسلىھەتچىنىڭ خوتۇنىنى ئەكېلىشكە ئەۋەتتى.

ئىككى تىللىق ① ئىككى خىل تىل بىلىدىغان: ئۇ ساقال ـ بۇرۇت قويۇۋالغان، خۇش پېچىم، ئىككى تىللىق سۆزلەيدىغان ئادەم ئىدى. ② كۆڭلىدە ئىككى نىيەت ئويلايدىغان، ئىككى كىشىگە ئىككى خىل گەپ قىلىدىغان؛ تىلى باشقا، دىلى باشقا: ئىككى تىللىق كىشىدىن خۇدا ساقلىسۇن.

ئىككى دۇنيا ① بۇ دۇنيا ھەم ئۇ دۇنيا؛ مەڭگۈ: ـــ ئىككى دۇنيا سەن ئادىلەدەك دوستۇم يوق! ـــ دېدىم مەن خېتىمدە ئۇنىڭغا. * ئۆلگەنلەرنىڭ مەدەتكارلىقى، تىرىكلەرنىڭ دۇئاسى بۇ يىگىتنىڭ كېسىلىگە شىپا، ھاياتىغا بەخت ـ سائادەت ئاتا قىلىپ، ئىككىلا دۇنيا ئەزىز قىلغۇسى. ② ھەر جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ: ئادىل بىلەن مەمەتنى بىلىم، ئەخلاق، خۇلق جەھەتتىن ئوخشايدۇ دەيسەن، مېنىڭچە ئىككىسى ئىككى دۇنيا.

ئىككى دۇنيا بولۇشۇپ كەتمەك مۇناسىۋىتى پۈتۈنلەي ئۈزۈلمەك، تونۇشمايدىغان دەرىجىگە يەتمەك، مەڭگۈ دۇشمەنلەشمەك: شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر نەۋرە ئاكىسى بىلەن ئىككى دۇنيا بولۇشۇپ كەتتى.

ئىككى دۇنيالىق بۇ دۇنيالىق ھەم ئۇ دۇنيالىق: ئۇلار بىر ـ بىرىگە ۋاپاسىزلىق قىلماسلىق توغرىسىدا ئىككى دۇنيالىق قەسەم ئىچىشكەنىكەن.

ئىككى سەككىز ئون ئالتە ئاخىرقى ھېسابتا بەربىر

ئوخشاش، بىرلا گەپ: ــ ماڭا بەربىر، ئىككى سەككىز ئون ئالتە، ــ دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ قويۇپ پەرۋاسىزلىق بىلەن.

ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك بولماق ئالدىراشچىلىق ئىچىدە تۇرماق: ئۇ خۇددى ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك بولغان ئالدىراشلىق بىلەن خامان ئېلىۋاتقان تومۇز كۈنلەر ئىدى.

ئىككى قول ئىككى تەرەپلىمىلىك، ھەر ئىھتىمالنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، ئىككى يۈرۈش، ھەر تەرەپلىمە: ــ قانداقلا بولسۇن بىزمۇ چېرىك كۆچلىرىمىزنى كۆچەيتىسەك بولىدۇ، ــ دېدى توغرۇل سۆباشى، ــ ئەگەر دۈشمەن ئىككى قول ھۇجۇم قىلسا، بىزمۇ ئىككى قول تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك.

ئىككى قولدا تۇتماق بىرلا ۋاقىتتىلىك ئىچىدە ھەر ئىككىلا ئىشنى ئوخشاش ئېلىپ بارماق، چىلىك تۇتماق: ئىككى قولدا تۇتۇش ــ بىر قولدا يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى تۇتۇش، يەنە بىر قولدا ئېغىر سانائەتنى تۇتۇش لازىم.

ئىككى قولغا تايانماق ئۆز ئەمگىكىگە، ئۆز كۈچىگىلا تايىنىپ ئىش قىلماق، ئۆزىدە بار بولغان ئىمكانىيەتلەردىنلا پايدىلانماق: يېڭىيەر ئۈزۈمچىلىك يېزىسىدىكى دېھقانلار ئىككى قولغا تايىنىپ ياشىدى.

ئىككى قوللاپ ① ئىككى قولىنى تەڭلا ئىشقا سېلىپ: سوپى دېھقان ئىچ يانچۇقىدىن خەتنى ئېلىپ مىرغەزەپكە ئىككى قوللاپ سۇندى. ② خۇشال ـ خۇراملىق ۋە ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن: مەسلىھەتچى ئاغابىنىڭ تاغ ئارقىسىدىكى دوستىنىڭ ئىككى قوللاپ قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدى.

ئىككى قوللۇق بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان، ئىككى خىل: بىز بۇ جەھەتتە جەزمەن ئىككى قوللۇق تەدبىر قوللىنىشىمىز كېرەك.

ئىككى قولنى بۇرنىغا تىقىپ قۇرۇق، قۇرۇق قول، قولىغا ھېچنېمە ئالماي: ئۇ ئىشلەپ پۇل تاپىمەن دەپ كەتكەن، مانا ئەمدى ئىككى قولىنى بۇرنىغا تىقىپ كەپتۇ.

ئىككى قۇتۇپ ① <جۇغ> يەر شارىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپى. ② <فىز> ئانود ۋە كاتودتىن ئىبارەت ئىككى ئېلېكتىر قۇتۇپى ياكى ماگنىتنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئىككى قۇتۇپى. ③ كۆچمە. قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپ: ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنمەك. ئىككى قۇتۇپ قارىمۇقارشىلىقى.

ئىككى كۆزى تۆت بولماق قاتتىق ئىنتىزار بولماق، كۆرۈشكە ئالدىرىماق: ئۇ سېنى كۈتۈپ، ئىككى كۆزى تۆت بولدى.

ئىككى كۈنلۈك ئۆمرى قالماق بىر پۈتى گۆرگە سانگىلىماق؛ ئۆمرىنىڭ سانىقلىق كۈنلىرى قالماق: ــ مەن قېرى ئادەم، ئىككى كۈنلۈك ئۆمرۈم قالدى، ــ دېدى لى دارېن.

ئىككى كۈننىڭ بىرىدە پات ـ پاتلا، دائىم دېگۈدەك: كومىسسىيونچى ئىككى كۈننىڭ بىرىدە ئاغىنىلىرى بىلەن ياكى ئۆزىمۇ خىل سۆزغىلارنى ئەكېلىپ گۈزەلئاينىڭ ئۆيىدە «ئولتۇرۇش» قىلىپ، گۈزەلئاينى بىزار قىلىۋەتكەنىدى.

ئىككى كېمگە دەسسىمەك ئىككى تەرەپتە تەڭ تۇرماق، ھەر ئىككى تەرەپنى قولدىن بەرمەسلىك: ئىككى كېمىگە دەسسىگەن ئادەم ھامىنى زىيان تارتىدۇ.

ئىككى گەپنىڭ بىرىدە سۆزلىشىۋاتقاندا پات ـ پاتلا، قايتا ـ قايتىلاپ: ئۇ ئىككى گەپنىڭ بىرىدە شۇ قىزنى ئەكېلىپ بەرگىن دەيتتى.

ئىككى موك بولۇپ قالماق تۆگۈلۈپ قالماق، مۇكچىيىپ پۈكۈلمەك: مەن يېقىن بېرىپ قارىسام، ئۇ ئىككى موك بولۇپ قاپتۇ.

ئىككى نان تاپسا، بىرىنى داپ چالماق ئازغىنا پۇل ـ مالغا ئىگە بولۇشى بىلەن تەڭلا بەتخەجلىك قىلماق: ئۇ شۇنداق نېمە، ئىككى نان تاپسا، بىرىنى داپ چالىدۇ، شۇڭا ئىشتىنى ئىككى بولماي كېتىۋاتىدۇ.

ئىككى ئېغىز گەپ قىسقا، قىسقىلا: ــ ئەجەب بەلەن كېلىپ قاپلا، سىلىگە دەيدىغان ئىككى ئېغىز گەپنىم بار ئىدى، ــ دېدى سادىر ئالدىمىنى توسۇپ.

ئىككى ئىشتاننى بالدۇر يىرتقان باشقا بىرىگە نىسبەتەن ياشقا چوڭ، تەجرىبىسى جىق: ئۇكام گەپ ئاڭلا، مەن سەندىن ئىككى ئىشتاننى بالدۇر يىرتقان.

ئىككى ياقلىما ھەر ئىككىلا تەرەپكە مايىل، ھەر ئىككى تەرەپكە تايىن، ئىككى تەرەپلىمە: ئىككى ياقلىما ھايات كەچۈرگۈچى پارازىتلار.

ئىككى ياقلىملىق ① ھەر ئىككىلا تەرەپكە ئېغىش، بىردە ئۇ يانغا، بىردە بۇ يانغا مايىل بولۇش، ھەر ئىككىلا تەرەپنى تەڭ قولدىن بەرمەي تۇرۇش خاھىشى. ② <پەلىس> شەيئىلەرنىڭ ئۆزىدىكى زىددىيەتلىك خاراكتېر.

ئىككى يانغا قارىماق ① نېمە دېيىشنى، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالماق؛ بىر قارارغا كېلەلمەي قالماق: سىلەرنىڭ قايسى بىرىڭلەردە بۇنىڭدىنمۇ ياخشىراق ئۇسۇل ـ چارە بولسا ئۇنىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇڭلار! ھازىر ئىككى يانغا قارايدىغان ۋاقىت ئەمەس. ② بىرىگىمگە قىسىنىپ قالماق: ئاشنى ئاغزىمغا ئېلىشىم بىلەن باللىرىم يادىمغا كېلىپ ئىككى يېنىمغا قاراپ قالدىم.

ئىككى يۈزلىمە كىشىگە ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل مۇئامىلە قىلىدىغان: ئىككى يۈزلىمە ئادەم. * ھازىر جەمئىيەتتە ئىككى يۈزلىمە كىشىلەر بەك كۆپىيىپ كەتتى.

ئىككى يۈزلىمچى ئىككى يۈزلىمىلىك قىلغۇچى: بۇ ھۆكۈمەتكە ئالدامچى، ھىيلىگەر، ئىككى يۈزلىمچى شېڭ شىسەي باشلىق بولۇۋالغان.

ئىككى يۈزلىمىلىك كىشىلەرگە ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل مۇئامىلە قىلىش: ئىككى يۈزلىمىلىك ئىنسان ئۇچۇن رەزىل ئىللەت.

ئىككىقات سۈپ [ئىككى + قات] ھاسىلدار بولغان، ھامىلدار، ئېغىر ئاياغ: ئىككىقات ئايال. ئىككىقات بولماق.

ئىككىلەمچى سۈپ ① بىرەر جەريان ياكى ھادىسىدە ئىككىنچى ئورۇننى تۇتقان، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان؛ ئىككىنچى. ② ئىككىنچى قېتىم شەكىللەنگەن؛ ۋاستە ھاسىل قىلىنغان: ئىككىلەمچى كان ياتمىسى.

ئىككىلەندۈرمەك «ئىككىلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ گېپى مېنى ئىككىلەندۈرۈپ قويدى.

ئىككىلەنمەك پ. ئىككى خىيال بولماق، قەتئىي بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئارىسالدى بولماق، تەۋرەنمەك: ئامىنە سەل ئىككىلەندى ـ يۇ، شۇ ھامان قەتئىي قارارغا كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى ـ دە، كوچىغا چىقىپ كەتتى.

ئىككىلىك ① سۈپ. ئىككى بارماق قېلىنلىقىدىكى: سۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىلىك مۇز تۇتۇپتۇ. ② سۈپ. ئىككىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئىككىدىن ئىبارەت بولغان: ئىككىلىك سان. ③ سۈپ.

ئىككى، يەنى «2» رەقىمى چۈشۈرۈلگەن، يېزىلغان (قارتا ھەققىدە): ئىككىلىك تاپان. ئىككىلىك قاغا. تاپانىنىڭ ئىككىلىكى. ④ ئى <ئەد> ئىككى مىسرالىق شېئىر، مەسنەۋى (شېئىر ھەققىدە).

ئىككىنچى سان ① تەرتىپ ئورنى 2 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن؛ نومۇرى 2 بولغان: ئىككىنچى ئۆي. ئىككىنچى كارىۋات. ئىككىنچى قاتار. ② مەلۇم تەرتىپ بويىچە ھېسابلىغاندا، ئەڭ ئالدىدىكىدىن كېيىنكى ئورۇندا تۇرغان ياكى تۇرىدىغان، بىرىنچىدىن كېيىنكى: ئىككىنچى سىنىپ. مۇسابىقىدە ئىككىنچى بولماق. ③ قايتا، قايتىدىن، باشقا مەرتە: بۇ گەپنى بۇگۈن بىر قىلدىڭ، بۇندىن كېيىن ئىككىنچى قىلما. ④ باشقا، يەنە بىر: چۈنكى بىر ئادەم ئۆزى بىلگەن بىر ئىشنى ئىككىنچى بىر ئادەمگە خۇددى ئۆزى چۈشەنگەندەك ياكى ئۆزى تەسىرلەنگەندەك قىلىپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلىسە، خۇشاللىق ھېس قىلىشى تەبىئىي.

ئىككىنچى ئالەم تېزلىكى <فىز> جىسىمنىڭ سۇنۇئىي سەييارە سۈپىتىدە قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولىدىغان ئەڭ تۆۋەن تېزلىك. بۇ 11.2 Km/s بولىدۇ. بۇ تېزلىكتە جىسىم قۇياشنى چەمبەر مەركىزى قىلغان ھالدا چەمبەرلىك ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئىككىنچى ئاي ← **فېۋرال.**

ئىككىنچى جۇ <ئاستر> دېھقانلار كالېندارى بويىچە قىشلىق كۈن ـ تۈن تەڭلىشىش مەۋسۇمى كىرگەندە توققۇز كۈندىن ھېسابلىنىدىغان توققۇز جۇنىڭ ئىككىنچىسى. ئۇ مىلادىيە ھېسابىدا 31 ـ دېكابىر ياكى 1 ـ يانۋاردىن باشلىنىپ، 8 ـ يانۋاردىن 10 ـ يانۋار ئارىلىقىدا ئاخىرلىشىدۇ.

ئىككىنچىدىن باغ. جۈملىدە ساناپ ئۆتۈلىدىغان دەرس، لېكسىيە، نۇتۇق، ۋەقە ـ ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئىككىنچىسىنى كۆرسىتىپ، «ئىككىنچىسى شۇكى، يەنە بىرى شۇكى» دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇ يېزىنىڭ بىرىنچىدىن تۇپرىقى ناچار، ئىككىنچىدىن سۇيى قىس.

ئىككىنچىلەپ رەۋ. باشقا قېتىم، قايتا؛ قەتئىي، ھەرگىز: مەن ساڭا بېرەي، بۇندىن كېيىن ساڭا ئىككىنچىلەپ مۇنداق سۆزنى قىلمايمەن.

ئىككىنچىلىك ئى ① تەرتىپ ئورنى 2 رەقىمى بىلەن بەلگىلىنىش، نومۇرى 2 بولۇش. ② <تەن>مۇسابىقىدىكى چېمپىيوندىن كېيىن تۇرىدىغان نام: ئىككىنچىلىكنى ئالماق. ئىككىنچىلىكتە ئېرىشمەك.

ئىككىيلەن سان. ئىككى ئادەم، ئىككى كىشى: مۇھەممەت ئىمىن ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن ئىككىيلەن بىر ـ بىرىگە ئۇن ـ تىنسىز تىكىلىپ تۇرۇشتى.

ئىكىر ـ چىكىر ئۇششاق ـ چۈششەك، ئۇجۇر ـ بۇجۇر: بەزى ئىشلارنىڭ ئىكىر ـ چىكىرىنى بىلمەك بەك تەس ئىكەن.

ئىكىرلىك ئى. دېيال. دەرد، مۇڭ، رەنج، ئەلەم.

ئىكىندى ئى. دېيال. دېگەر ۋاقتى.

ئىگە ئى ① قولىدىكى، ئىختىيارىدىكى نەرسىگە ئىگىلىك قىلغۇچى، ئىگىلىك ھوقۇقىدىن پايدىلانغۇچى؛ خوجايىن: مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۆچلۈك (ماقال). * ئىتنىڭ پەيلى ئىگىسىگە مەلۇم (ماقال). دۆلىتىمىز زور تەبىئىي بايلىقلارغا ئىگە. ② <تىل> جۈملىنىڭ خەۋىرى بايان قىلىدىغان ئوبيېكت، يەنى كىم ياكى نېمە دېگەن سوئالغا جاۋاب بولۇپ كېلىدىغان جۈملە بۆلىكى. ③ (تەۋەلىك I شەخس قوشۇمچىسى «ـ م» بىلەن كېلىپ) خۇدا، تەڭرى: بۇ ئىشنى يارانقان ئىگەم ئۆزى بىلىدۇ.

ئىگە ـ چاقا ئىگە بولغۇدەك، ئىگە بولىدىغان كىشى: ئۇ خۇددى ئىگە ـ چاقىسى يوق ئادەمدەك كوچىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئولتۇراتتى.

ئىگە ـ چاقسىز ① ئىگە ـ چاقىسى، يۆلەنچۈكى يوق: ئىگە ـ چاقسىز بالا. ئىگە ـ چاقسىز بۇۋاي. * شۇنىڭ بىلەن ئىگە ـ چاقسىز قالغان تاشۇاي دادىسىدىن قالغان چولاق راۋابىنى چېلىپ، ئاچ ـ يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلىدى. ② ئىگىسى يوق، تاشلاندۇق: ئىگە ـ چاقسىز ئۆي.

ئىگەكسىم جان ت. پېئىلدىن ئاڭلىتىلغان ئىش ـ ھەرىكەت نەتىجىسىنى كۆچەيتىش رولىنى ئويناپدۇ: چاقچاق، چاقچاققىمۇ يىغلامسەن، ئىككىنچى چاقچاق قىلمايمەن، قىلسام، ئۆلەي، ئىگەكسىم.

ئىگىرىك ئى [ر<لات] ① لاتىن ئالفاۋىتىدىكى ئاخىرقى ھەرپىنىڭ ئالدىدىكى «لا»ھەرپىنىڭ نامى.② <مات> شۇ ھەرپ بىلەن ئىپادىلەنگەن نامەلۇم ئىپادە.

ئىگىچە ئى. ئاچا، ھەدە: ـــ بۇ مېنىڭ ئىگىچەم بولىدۇ، ـــ دەپ تونۇشتۇردى ئۇ ئايالنى ماڭا.

ئىگىدار ئى. ئىگە بولغۇچى، ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، ئىگە: شۇنىڭ بىلەن جاڭگالغا ئايلىنىپ قالغان «ئاق يەر» نىڭ كەلگۈسىدىكى ئىگىدارىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئاتا بۇ ئەقلىدىن ئازغان ئادەمگە تاپشۇردى.

ئىگىدارچىلىق ئى. ئىگە بولۇش، باشقۇرۇش، ئىگىلىك: ئىگىدارچىلىق قىلماق. * ئوسمان باي رەھىم ئاۋايىدىن كېيىن قانداق قىلىپ ئۇنىڭ بىساتىغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولغا ئېلىش يولىدا بەزىبىر چارە ئاماللارنى ئويلاپ تاپقاندەك قىلدى.

ئىگىدارلىق ئى <قا> ① ئىگىدارچىلىق. ② مۇلۇككە بولغان ئەمەلىي كونترول: كونترول قىلغۇچى ئىگىدارلىق قىلغۇچى دەپ ئاتىلىدۇ، كونترول قىلىنغان مۇلۇك ئىگىدارلىقىدىكى مۇلۇك دېيىلىدۇ. ئىگىدارلىقتىكى مۇلۇككە بولغان بارلىق ھوقۇق ئىگىدارلىق ھوقۇقى دېيىلىدۇ.

ئىگىسىز سۈپ. ئىگىسى يوق، ئىگىسى بولمىغان: ئىگىسىز مۇلۇك. ئىگىسىز مال. * ھوشىدىن كەتكەن سادىر ئېسىگە كەلگەندە، چېرىكلەرنىڭ يىراقتىكى ئىگىسىز قالغان پادا ئىچىدىن بىرقانچە سېمىز كالىلارنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئىگىسىزلىك ئى. ئىگىسى يوق، ئىگىسى بولمىغان ھالەت: تارىخچىلار ئىگىسىزلىكتىن ئىگىلىكلىگە ئايلاندى. چېرىكلەر يەردە، مالدا ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولدى.

ئىگىلەتمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىملەر ئەستە قالدۇرۇش جەريانىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن قانۇنىيەتكە ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارغا ئەستە قالدۇرۇشنىڭ ياخشى ئۇسۇلىنى ئىگىلىتىپ، ئەستە قالدۇرۇش ئۇنۇمىنى ئاشۇردى.

ئىگىلەشمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلىك دەرىجىسى: بۇرۇندىن تارتىپ سىنىپتا ناچار بولۇپ كېلىۋاتقان بەزى ئوقۇغۇچىلار بىرلا سەكرەپ «ئىلغار»، «قىزىل قەلبلىك سولچى» نامىلىرىنى ئىگەلەشتى.

ئىگىلەنمەك «ئىگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆي ـ جاي سېلىشقا بولىدىغان بوش يەرلەر ئاللىقاچان باشقىلار تەرە-

چىدىن ئىگىلىنىپ كەتكەنىدى.

ئىگىلىك ئى ① ئىگە بولۇش، ئىگىدارچىلىق: بۇ يەرلەر ئەمدى مېنىڭ ئىگىلىكىمدە بولىدۇ. ② ئىقتىساد، بايلىق: ئىگىلىك تىكلەمەك. ئىگىلىك باشقۇرماق. * بىز بۇ يەرگە كېلىپ، قۇرۇق قول بىلەن ئىگىلىك تىكلىدۇق.

ئىگىلىك باشقۇرۇش <س ئىق> ① ئىقتىسادىي ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش جەريانى (جۈملىدىن ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمال ھالقىلىرى) ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەشكىلاتچىلىق، قوماندانلىق، نازارەتچىلىك ۋە تەڭشەش ئىشلىرى. ② كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئۇيۇشتۇرۇش جەريانىدا تۇزۇكەن تەدبىرى ۋە بازارنى ئالدىن مۆلچەرلەش ھەم تەدبىرنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قوللانغان ئۇسۇلى ۋە تۇتقان يولى.

ئىگىلىك كېلىشى <تىل> كېلىش كاتېگورىيەلىرىنىڭ بىرى، يەنى بەلگىلىك گىرامماتىكىلىق شەكىللەر ئارقىلىق تۇرغۇن سۆزلەرنىڭ تەۋەلىگۈچى شەيئى ئىكەنلىكىنى، جۈملىدە كۆپىنچە ئېنىقلىغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان كېلىش. ئۇيغۇر تىلىدا ئىگىلىك كېلىش شەكلى ئىسىملارغا «ـ نىڭ» قوشۇمچىسىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئىگىلىك ھوقۇقى <ت ئىش> بىر دۆلەتنىڭ ئۆز تېررىتورىيەسىدە ئىگە بولغان ئالىي ھوقۇقى. دۆلەت مۇشۇ ھوقۇققا ئاساسەن، ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئىچكى ـ تاشقى سىياسىتىنى بەلگىلەيدۇ، ھەرقانداق تاشقى مۇداخىلىگە ئۇچرىمىغان ھالدا دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادىكى بارلىق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

ئىگىلىمەك پ ① ئىگە بولماق، قولغا كىرگۈزمەك، ئىشغال قىلماق: ئۈيدىكى ئاتا-ئانىدىن قالغان مۇلۇكلەرنى ئۇ ئىگىلىدى. ② كۆچمە. قاپلىماق، چۈلغىماق، باسماق، ئەكس ئەتمەك: ھاياتتىن، كىشىلەردىن بىزار بولۇشتەك بىر خىل تۇيغۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىگىلىدى. ③ تەشكىل قىلماق، تەشكىل تاپماق، تۇتماق: بۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا مىللىي ئوقۇتقۇچىلارنىڭ نەتىجىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالدىنقى ئورۇننى ئىگىلىدى. ④ كۆچمە. چىڭ تۇتماق: پۇرسەت ئىگىلىمەك، پەيت ئىگىلىمەك. ⑤ كۆچمە. چۈشەنمەك، ئۇقماق، بىلمەك: ئەھۋال ئىگىلىمەك. ⑥ كۆچمە. ئۆگەنمەك، ئۆگىنىۋالماق، بىلىۋالماق، ئۆزلەشتۈرمەك؛ ئالماق: بىلىم ئىگىلىمەك. تېخنىكا ئىگىلىمەك. چەت ئەل تىلىنى ئىگىلىمەك.

ئىگە ئىم. يېڭى تۇغۇلغان بالا يىغلىغاندا چىققان ئاۋاز: بوۋاق ئىگە قىلىپ يىغلىشىغىلا ئانا ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سالدى.

ئىگەلەتمەك «ئىگەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بوۋىقىنى ئىگەلەتكىنىچە ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

ئىگەلەشمەك «ئىگەلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ يېنىغىلا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بوۋاقلار ياتقىدىن بىر توپ بوۋاقنىڭ ئىگەلەشكەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئىگەلىمەك پ. ئىگە ـ ئىگە قىلماق، ئىگە ـ ئىگە قىلغان يىغا ئاۋاز چىقارماق: ئىككى ئايلىق بالا ئىگەلەپ يىغلاپ ئانىنى ئالدىراتتى، ئانا تاماقنى بۇرنىغا يېگەندەك بولدى.

ئىگە ـ ئىگە «ئىگە» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بۆشۈكتىكى بوۋاقنىڭ ئىگە ـ ئىگەسى مېنى ئويغاتتى.

ئىگىراتماق «ئىگىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دۇشمەنلەر يارىدارلانغان ئەسىرنى ئىگىراتقىنىچە سۆرەپ سوراقخانىغا ئېلىپ چىقىپ كېتىشتى.

ئىگىراشماق «ئىگىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ساقچىلار يېتىپ كەلگەندە، نوچىلىق تالىشىپ ئۆزئارا سوقۇشقان بۇ كىچىك باتۇرلار ئىگىرىشىپ يولنىڭ قاسىنىدا يېتىشاتتى.

ئىگىراق سۈپ. ئىگىرايدىغان، ئىگىراپ چىقىدىغان: كېسەل يانقان دادام ماڭا ئىگىراق ئاۋازى بىلەن نەسىھەت قىلغىلى تۇردى.

ئىگىرىماق پ. ئىگىرىغان ئاۋاز چىقارماق، قىينالغان ھالدا ئىنچىكە ۋارقىرىماق، ناله قىلماق: بالا كېسەل ئازابىدىن ئىگىرايتتى.

ئىگىغرچاق ئى. دىيال. لىگىگرچاق.

ئىگىگەكلىمەك پ. دىيال. خامانغا يىغىلغان زىرائەتنى شامال ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن باغلاقتىن يېشىپ، تىتىپ بىر يەرگە قايتا توپلىماق.

ئىگىگىلىك ئى. دىيال. زىرە، ھالقا.

ئىل ئاشى دىيال. يىل نەزىر.

ئىلاج ئى [ئە] ئامال، چارە، تەدبىر؛ ئىمكان: ئىلاج يوق. ئىلاج قىلماق. ئىلاج تاپماق. ئىلاج قانچە.

ئىلاجسىز سۈپ. ئىلاجى، چارىسى، ئىمكانى يوق، نائىلاج، چارىسىز: ئىلاجسىز ئەھۋال. ئىلاجسىز قالماق. * قازى ئىلاجسىز ماقۇل بولۇپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن قايتا سوراق قىلماقچى بوپتۇ.

ئىلاجسىزلىق ئى. ئىلاجى، چارىسى، ئىمكانى يوق ھالەت، چارىسىزلىق، نائىلاجلىق: مەن بۇ كىشىنىڭ دېھقان ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئىلاجسىزلىق مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى پەملىدىم.

ئىلاھ ئى [ئە] <پەلس> دىن ۋە ئەپسانىلەردە ماددىي دۇنيانىڭ تەبىئەتتىن تاشقىرى تۇرىدىغان، ئادەملىك سۈپەتكە ۋە ئاڭغا ئىگە بولغان ئىگىسى دەپ قارىلىدىغان مەۋجۇتلۇق ـــ خۇدا، تەڭرى. ئىلاھقا ئېتىقاد قىلىش ۋە چوقۇنۇش ھەممە دىنىنىڭ يادروسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىلاھائامنا قولنى دۇئاغا كۆتۈرگەندە ياكى سەدىقە تىلىگەندە قوللىنىلىدىغان، دۇئا ـ تىلاۋەتنىنىڭ ئاللاغا يېتىشىنى تەلەپ قىلىپ ئېيتىلىدىغان تىلەك سۆزى.

ئىلاھائامنا كەتمەك بىكىرىغا كەتمەك، بىكىرىغىلا يوقماق: بىزنىڭ دۇيدىن ئۈچ تونىنا نەشپۈت ئىلاھائامنا كەتتى.

ئىلاھە ئى [ئە] <دىن> كۆپ خۇدالىق دىنلاردىكى ئايال كىشى قىياپىتىدىكى خۇدا، سەنەم، مەبۇدە: ئۇ يەردىكى ھەممە سەت ئاياللارمۇ ئۇنىڭغا باشقىچە، قانداقتۇر، ھۆر ـ پەرى ۋە ئىلاھەلەردەك كۆرۈنەتتى.

ئىلاھچىلىق ئى. ئىلاھقا چوقۇنۇش، ھەممىنى ئىلاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن بولىدۇ دەپ قاراش.

ئىلاھسىزلىق ئى <پەلس> ھەممە دىنىي ئېتىقاد ۋە جىن ـ شەيتان توغرىسىدىكى خۇراپاتلىقلارنى ئىنكار قىلىدىغان تەلىمات. ئۇنىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسى ماتېرىيالىزم.

ئىلاھشۇناس ئى [ئە + پ] ئىلاھنى، ئىلاھچىلىقنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغۇچى كىشى، ئىلاھىيەت مۇتەخەسسىسى: ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس، ئىلاھشۇناسلارنىڭ ئىشى.

ئىلاھشۇناسلىق ئى. ئىلاھنى، ئىلاھچىلىقنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىش ئىشى، كەسپى: ئۇ سابىق سوۋېت

ئىتتىپاقى زېمىنىدىكى دىنىي ئىنستىتۇتنى پۈتكۈزۈپ، ئىلاھشۇناسلىق كەسپى بويىچە يۇقىرى دەرىجىلىك ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولغان.

ئىلاھىي سۈپ [ئە] <دىن> خۇداغا، ئىلاھىيەتكە ئائىت، خۇدانىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىگە باغلىق: ئىلاھىي كۈچ.

ئىلاھىيەت ئى [ئە] <پەلس> خۇدا ۋە دىن ئەقىدىلىرى ھەققىدىكى دىنىي تەلىماتلار يىغىندىسى، يەنى تەڭرىگە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى مەزمۇن قىلغان پەلسەپىنىڭ بىر تارمىقى.

ئىلاھىيەتچى ئى. خۇداغا، دىنغا ۋە دىنىي ئەقىدىلەر توغرىسىدىكى تەلىماتلارغا چوقۇنغۇچى كىشى: ھەركىم ئۆزىنىڭ چېكىنى توغرا تونۇغاندا ئەركىنلىك قان ـ ياشسىز ھالدا ئەملىگە ئاشىدۇ ـــ مانا بۇ شەرق ئىلاھىيەتچىلىرىنىڭ پىكرى.

ئىلاھىيەتچىلىك ئى. خۇدا، دىن ۋە دىنىي ئەقىدىلەر توغرىسىدىكى تەلىماتلارغا چوقۇنۇش كەيپىياتى، ئادىتى: قەدىمكى تەبىئەت ئىلاھىيەتچىلىكى دەۋرىدە، ئۇيغۇرلار ئۆز پەرزەنتلىرىگە تەبىئەت ئىلاھىيەتچىلىكى جەمئىيىتىنى، ھايۋانلارغا، گۈل ـ گىياھلارغا، تەبىئەت ھادىسىلىرىگە ۋە سۇغا دائىر ئىسىملارنى قويغان.

ئىلاھىيەتشۇناس ئى. ئىلاھىيەتنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان، ئىلاھىيەتنى تەتقىق قىلىدىغان تەتقىقاتچى: ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس، ئىلاھىيەتشۇناسلارنىڭ ئىشى.

ئىلاھىيەتشۇناسلىق ئى. ئىلاھىيەتنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىش ئىشى، كەسپى: ئىلاھىيەتشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئىلاھىيەتلىك سۈپ. ئىلاھىيەتكە مۇناسىۋەتلىك، ئىلاھىيەتنى مەزمۇن قىلغان: بىراق، شۇبېرت سولدېرىنىڭ 1896 ـ يىلى دەل ئىلاھىيەتلىك خۇلاسە چىقىرىش ئۈچۈن نەق مۇشۇ نەزەرىيەسىنى دەلىل كەلتۈرگەنلىكىنى كۆرىمىز.

ئىلاھىيلاشتۇرماق «ئىلاھىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار يۇرتىغا بولغان مۇھەببەتنى ناھايىتى سادىدىلارچە ئۆز يۇرتىنىڭ گەھۋالىنى ئىلاھىيلاشتۇرۇپ، گۈزەللەشتۈرۈپ تەسۋىرلەپ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالدايدىغان ساختا ۋەتەنپەرۋەرلىككە ئايلاندۇرۇپ قويمايدۇ.

ئىلاھىيلاشتۇرۇشماق «ئىلاھىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئىلاھىيلاشتۇرۇلماق «ئىلاھىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ۋەقە يەنە بىر تەرەپتىن، خانلىق ھوقۇقىنىڭ سەلتەنىتى توغرىسىدىكى ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان ئەپسانىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ.

ئىلاھىيلاشماق پ. ئىلاھ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلمەك، ئىلاھ قىلىپ كۆرسىتىلمەك، سىرلىقلاشماق: بۇ ئىش يۇقىرىدا دېگەندەك سۈبيېكتىپ سىياسىي غەرەزنىڭ«ئىلاھىيلاشقان» فورمىسىدىن ئىبارەت.

ئىلاۋە ئى [ئە] <ئەد> ئاپتور ياكى تەھرىرنىڭ ماقالە، جۈملىدىن سۆز ـ ئىبارىلەر توغرىسىدىكى ئىزاھاتى، ئەسكەرتىشى ياكى دەلىل ـ ئىسپاتى.

ئىلە باغل. يېزىت. بىلەن: مەن سېنى ئايدىڭ ئەمەس، ئاي چىقمىغان تۇندە كۇتەي، قىل ئىگە ۋەسلىڭ ئىلە دۆلەت ـ مۇلۇككە، ئاخشىمى.

ئىلەشتۇرمەك «ئىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئالدى بىلەن سامانىنى يۇمشىتىلغان تۇپىغا ئىلەشتۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن سۇ قۇيۇپ لاي ئېتىشكە باشلىدى.

ئىلەشتۇرۇشمەك «ئىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاشپەزلەر نوروز ئېشى ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپكە ئېسىلغان داش قازانلارغا ئارپا، قوناق قاتارلىق ئاشلىقلارنى تۆكۈپ ئارقىدىن يوغان چۆمۈچ بىلەن ئىلەشتۇرۇشمەكتە ئىدى.

ئىلەشتۇرۇلمەك «ئىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېپەك پاكىز يۇيۇلغان سامان بىلەن ئىلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن ئۇلارغا بېرىلسە، ئۇلاغلار تېز سەمرىيىدۇ.

ئىلەشكەك سۈپ. باشقىلار بىلەن ئىلىشىپ ـ ئىرمىشىپ ئۆتۈشىنى، ياشاشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان، كىشى بىلەن ئېپ، يېقىن ئۆتىدىغان: ئىلەشكەك ئادەم. * ـــ بۇ بالا چوڭ بولسا خېلى ئىلەشكەك ئادەم بولغۇدەك، ـــ دېدى چوڭ دادام ئوغلۇمغا قاراپ.

ئىلەشمەك پ ① سۇيۇق ھالەتتىكى ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەر بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەك، ئارىلاشماق: قوناق ئۇنى بىلەن بۇغداي ئۇنى ئىلىشىپ قاپتۇ. ② كىشىگە ئارىلاشماق، قوشۇلماق: ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ھېچكىمگە ئىلەشمەي غادىيىپ يۈرىۋەردى. ③ بىر ـ بىر ئىشتا، ھېسابتا ئاداشماق: ھېسابتا ئىلىشىپ قالماق. ④ ئەقىلدىن ئازماق، نېرۋىسى قالايمىقانلىشىپ، سارىڭ بولۇپ قالماق: ئۇ بالا ئانىسىدىن كېيىن قېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئىلىشىپ قالدى.

ئىلەك ئى. دەريانىڭ تارمىقى، تارماق ئېقىن: قوشنىلار بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، ئىلەكنىڭ نېرىسىدىكى شۇاقلىقنى ئېچىپ شال تېرىيلى دېيىشتۇق.

ئىلەكچى ئى. جارچى، جار سالغۇچى: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەكچىگە كۆرۈم (ماقال).

ئىلەكسىلەك ماغدۇرسىز، جانسىز؛ تېز، چاققان ھەرىكەت قىلىشقا ماغدۇرى يەتمىگەن: نۇرگۈل زۇكامغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئىلەكسىلەك يۈرۈپ بۇ دۇنيادىن كەتتى.

ئىلەڭگۈتمەك پ. دىيال. تەڭرەتمەك، ئىرغاڭلاتماق.

ئىلەڭگۈچ ئى. ئىككى ئۇچىنى لەمپە ياكى ئومۇمەن ئېگىز ـ رەك بىر ـ ئۇقتىدىكى ياغاچقا چىگىپ، بالىلار ئۆچۈپ ئويناش ئۈچۈن تەييارلانغان ئارغامچا ھەم شۇنداق ئارغامچىدا ئوينالغان بالىلار ئويۇنى: ئىلەڭگۈچ ئۇچماق.

ئىلەنمەك پ. دىيال. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق.

ئىلتىمەك پ. يېزىت. باشلىماق، ئەگەشتۇرمەك: ئۇ مېنى ئىلتىپ باردى.

ئىلتىپات ئى [ئە] كىشىلەرگە ياكى بىر ـ ئىر نەرسىگە قىلىنغان ياخشى مۇئامىلە؛ غەمخورلۇق، مېھرىبانلىق؛ نەزەر ـ ئېتىبار: ئىلتىپات قىلماق. ئىلتىپاتقا مۇيەسسەر بولماق. * ئۇ يىگىتكە بۆلەكتىن ئىلتىپات بىلەن تىكىلىپ، مۇلايىملىق بىلەن قاردى.

ئىلتىپاتچى ئى. ئىلتىپات كۆرسەتكۈچى، ئىلتىپات، غەمخورلۇق قىلغۇچى: ئۇ باشلىقنىڭ بۇيرۇقىنى باسۇرۇپ قويۇشقا ياكى بۇرمىلاشقا پېتىنالمايتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ باشلىقنى ئۇنىڭ ئىلتىپاتچىسى دېيىشكىمۇ بولاتتى.

ئىلتىپاتسىز سۈپ. كىشىگە ئىلتىپات قىلمايدىغان، ھىممەتسىز؛ قوپال: ئۇ كىشى مېنىڭ بۇ ئىلتىپاتسىز قارىشىمدىن قورۇندى.

ئىلتىپاتسىزلىق ئى. ھىممەتسىزلىك، قوپاللىق: ـــ ئۇ خوتۇن كېيىنكى چاغلاردا ئۆز ئىمانىنىڭ سۇسلاشقانلىقىنى سەزمىدى، ـــ دېدى ھېسسىمدىن دامولا، ـــ يۈسۈپ چوڭ بولسا، مال ـ دۇنياغا بېرىلدى ۋە بىزگىمۇ ئىلتىپاتسىزلىق قىلدى.

ئىلتپاتلىق سۈپ. كىشىگە ئىلتىپاتى بار، كىشىگە ئىلتىپات قىلىدىغان، مەرھەمەتلىك، ھېممەتلىك: چۈنكى مەن بۇ قېتىم چوڭ ئىلتىپاتلىق خۇش خەۋەر بىلەن چىقتىم.

ئىلتىجا ئى [ئە] يېلىنىپ، يالۋۇرۇپ ئۆتۈنۈپ سوراش؛ مۇراجىئەت، ئىلتىماس: ــ خۇدا، شۇ ناتاۋان بەندىڭنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل كۆرۈپ، ئەزىز ئوغلۇم بىلەن دىدار كۆرۈشتۈرگەن بولساڭ، ــ دەپ ئانا خۇدادىن بالىسىنى تېزرەك تېپىۋېلىشىنى تىلىدى.

ئىلتىجالىق سۈپ. ئىلتىجا قىلىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇرغان، يالۋۇرۇپ ئۆتۈنگەنلىكى، مۇراجىئەت، ئىلتىماس قىلغانلىقى چىقىپ تۇرغان: نۇردۇن ھاكىم ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئارانلا تونۇيدىغان بۇ ھەمراھىغا ئىلتىجالىق كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ قارىدى.

ئىلتىماس ئى [ئە] بىرەر مۇددىئانى قاندۇرۇش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان يازما ۋە ئاغزاكى مۇراجىئەت، تەلەپ: ئىلتىماس قىلماق. ئىلتىماس يازماق.

ئىلتىماسنامە ئى [ئە + پ] يېزىلغان ئىلتىماس: ــ مەن بىر پارچە ئىلتىماسنامە يېزىپ يۇقىرىغا سۇندۇم، ــ دېدى بوۋاي.

ئىلدام سۈپ. تېز ھەرىكەت قىلىدىغان؛ چاققان، چاپسان: ئىلدام قەدەم تاشلىماق. ئىلدام ئېشەك.

ئىلداملاتماق «ئىلدامىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈرئىتىنى ئىلداملاتماق. قەدىمىنى ئىلداملاتماق. * قوچقار ئېتىنى ئىلداملىتىپ بارسا، قىلىچىنىڭ ئالدىدا بىر ئەر كىشى تۇرغانىكەن، قوچقارنى كۆرۈشى بىلەنلا ئۇ تەتۈر ئۆرۈلۈۋالدى.

ئىلداملاشماق ① «ئىلداملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پارتىزانلارنىڭ پۈتلىرى شەھەرگە قاراپ تېخىمۇ ئىلداملىشىپ كېتىشتى. ② ئىلدام، تېز يۈرمەك، ئىلداملىماق: ئىلداملاشتى ئەجەبمۇ، بۇ قويلارنىڭ تۈيىقى. قارىسام كۆزۈم يەتمەس، مەھەللىلەرنىڭ يىرىقى. باشنى تەشتى يارىلاپ، ئەيسا بەگنىڭ تايىقى.

ئىلداملىتىلماق «ئىلداملاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، مۇقام ژارىسلىرىنىڭ ئۆسۈپ ــ يېتىلىشى ئىلداملىتىلدى.

ئىلداملىق ئى. تېز ھەرىكەت قىلىش، چاققانلىق، چاپسانلىق: ئۇلار تار كوچىلار، ئېتىز يوللىرىنى ئىلداملىق بىلەن بېسىپ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە ئۇچۇن يېزىسى ئەتراپىغا كېلىپ يەتتى.

ئىلداملىماق پ. ھەرىكىتى تېزلىمەك، تېزلەشمەك: ئىلداملاپ ئالدىغا ئۆتمەك. * شۇ تاپتا كۆزلىرى ئوغرى مۇشۇكنىڭكىدەك چەكچەيگەن جاڭ لىيەنجاڭ ھەرقانچە چاندۇرماي دېسىمۇ ھەرىكەتلىرى ۋە ئەتراپقا قاراشلىرى ئاۋۇپ ئادەتتىكىدىنمۇ ئىلداملاپ باراتتى.

ئىلدام ـ ئىلدام «ئىلدام» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۆلتان ئېلېكتىر چىرىغىنىڭ خىرە يورۇقىدا ھۆل ئاسفالت يولدا ئىلدام ـ ئىلدام مېڭىپ باراتتى.

ئىلدۇرماق «ئىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەيپۇللا بىر كۈن ئاۋارە بولۇپ، ئاخىرى ئاران بىر تال بېلىقنى قارمىقىغا ئىلدۇرالىدى.

ئىلدۇرۇشماق «ئىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ساقچىلار پەم ئىشلىتىپ، قاچقۇنلارنى قارماققا ئىلدۇرۇشتى.

ئىلدۇرۇلماق «ئىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۇيۇپ تازىلانغان دېرىزە پەردىلىرى ھېيت ھارپىسىدا بالىلارنىڭ يارىدەمىدە گەرىنىزنىڭ ئىلمەكلىرىگە ئىلدۇرۇلدى.

ئىلدىرلاتماق پ. دىيال. تەۋرەتمەك، سىلكىنمەك، ئىرغاڭلاتماق.

ئىلغا I ئى <تېب> مىللىي تېبابەتتە بىر خىل كېسەللىك. ئالامەتلىرى: بەدەننىڭ دۈمبەـغول قىسمىدا يېڭىنىڭ ئۇچىدەك قىزغۇچ چېكىت پەيدا بولىدۇ؛ بەدەن بىردەم قىزىش، بىردەم مۇزلاش ھالىتىدە بولىدۇ. شۇ قىزغۇچ چېكىتنى يېڭنە بىلەن كولاپ (ئېلىپ) ئىچىدىكى قىلغا ئوخشاش ئۇزۇن، ئىنچىكە يىپنى ئۇزۇۋۈتسە ئازراق قارا قان چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىمار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ ياكى پىيازنى غولغا سۇرتۇپ، كېيىن داچەندەك بىرنەرسە بىلەن سىيرىۋەتسىمۇ بولىدۇ.

ئىلغا II ئى. جان ت ← **ئىلغا قىلماق.**

ئىلغا قىلماق ① نىشانلىماق، كۆزگە چېلىقتۇرماق، قارىسىنى كۆرمەك: ئوغرى قويۇق دەرەخزارلىق ئىچىدە تاملىرى ئاقىرىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆينى ئىلغا قىلدى. ② كۆزىگە ئىلىناشتۇرماق، پەرق قىلماق، پەرق ئەتمەك: ئادىل ئۇدۇلغا قارىدى، ئەمما ئۇدۇلغا قارىغان بىلەن ھېچنېمىنى ئىلغا قىلغىلى بولمىدى.

ئىلغاتماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مال ئىلغاتماق. مېۋە ـ چېۋە ئىلغاتماق. * باققالغا پىشقان تاتلىق قوغۇندىن ئۈچنى ئىلغىتىپ سولياۋ خالتىلارغا قاچىلاتتىم ـ دە، ئۆيگە تەرەپكە ماڭدىم.

ئىلغار سۈپ ① بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەتتە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغان، ئاۋانگارت: ئىلغار خىزمەتچى. ئىلغار كادىر. ئىلغار شەخس. ئىلغار قوشۇن. ئىلغارلاردىن ئۆگەنمەك. ② ئىشلىتىلىشى، رولى ۋە ئىقتىدارى جەھەتتە زامانغا لايىق ياكى زامانىنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان؛ زامانىۋى: ئىلغار تېخنىكا. ئىلغار تەجرىبە. ئىلغار ماشىنا. ئىلغار تىپ. ئىلغار پەن ـ تېخنىكا. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىلغارلاشتۇرماق «ئىلغارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تېلېۋىزور ئىنسانلارنىڭ ئۇچۇر ئىگىلەش دائىرىسى، مىقدارى، سۈرئىتىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئىلغارلاشتۇردى.

ئىلغارلاشتۇرۇلماق «ئىلغارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىر كونا دورا نۇسخىلىرى ۋە مۇرەككەپ دورا نۇسخىلىرى ئىسلاھ قىلىنىپ، تېخىمۇ ئىلغارلاشتۇرۇلۇۋاتىدۇ.

ئىلغارلاشماق پ. ئىلغار بولماق، ئىلغار دەرىجىگە، سەۋىيەگە يەتمەك: تېخنىكىلار ئىلغارلاشتى. * يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىلغارلاشقاندىن بۇيان، دېھقانلارنىڭ يۈكى يىلدىن ـ يىلغا يېنىكلەشكەن قاراپ ماڭدى.

ئىلغارلىق ئى. ھەرقانداق ئىش ـ ھەرىكەت، پائالىيەتلەردە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، باشقىلارغا ئۈلگە بولىدىغانلىق ھالەت، ئاۋانگارتلىق: سېنىڭ كاساپىتىڭدىن گۈرۈپپىمىز ئىككى قېتىم ئىلغارلىقتىن قېپقالدى.

ئىلغاشماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باغقا كىرگەن بىر توپ قىز ـ يىگىتلەر ئۈزۈمزار خالىغان مېۋىلەرنى ئىلغىشىپ يېيىشمەكتە ئىدى.

ئىلغاندى ① سۈپ. بىر توپ نەرسىلەردىن ئىلغىنىپ قالغان، ئىلغىنىپ قېپقالغان: ئىلغاندى ئالما. ئىلغاندى مال. ② ئى. بىر توپ نەرسىلەر ئىچىدىن ئىلغىنىپ قالغان ناچار نەرسە، مال، يارامسىز نەرسىلەر: كوچىغا ئالما سېتىۋالغىلى چىقسام، ئالمىنىڭ ئىلغاندىلىرى قالغانىكەن، ئالمىدىم.

ئىلغانماق «ئىلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داۋۇت ئاكام باققان قويلارنىڭ سېمىزلىرى ئىلغىنىپ، قۇربانلىق ئۈچۈن بازارغا سېلىندى.

ئىلغۇ ئى. گۆش، ياغلىق، كىيىم ـ كېچەك ۋە شۇنىڭدەك، ئومۇمەن بىرەر نەرسىنى ئىلىپ قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ھەم شۇنىڭغا راسلانغان نەرسە، ئىلمەك: ئىلغۇدا گۆشۈك بولسا بىركۈنى مېھمانغا يارار (ماقال).

ئىلغۇچ ئى. ئومۇمەن ئىلىش، ئىلىپ قويۇش ياكى ئىلىپ كۆتۈرۈش رولى بولغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: ئىشىكنىڭ ئىلغۇچى. جىڭنىڭ ئىلغۇچى. كىرانىنىڭ ئىلغۇچى. كىيىم ئىلغۇچ.

ئىلغىتلماق «ئىلغاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئورمانچىلارنى تەشكىللەپ كۆچەتلەر ئىلغىتىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن ئەتىسى كۆچەت تىكىش ئىشى رەسمىي باشلاندى.

ئىلغىماق پ ① تالىلماق، خىلىلماق: غىزا ئىلغىماق. ② پەرق ئەتمەك، پەرق قىلماق، پەرقلەندۈرمەك: تاك يورۇپ، ئاق ـ قارىنى ئىلغىغۇدەك بولغان ھامان ئەجەل ئوقلىرى شۇنداق يېغىشقا باشلىدى.

ئىلكەشمەك پ. دىيال. چېتىلماق، ئارىلاشماق؛ ئېرىشمەك.

ئىلگەك ئى ① ئىشىكنىڭ ئىلغۇچىنى قاغىتۇمشۇققا ئىلىپ قويىدىغان قىسمى: زەر تۇتقان قىزىل كىيىم كىيگەن دەرۋازىۋەن دەرۋازىنىڭ ئىلگەكلىرىنى شاراقلىتىپ ئاچتى. ② چاپانىنىڭ ياقىسىنىڭ ئىككى ئۈچىغا ئىلىپ تۇگمىلەش ئۈچۈن تۇتۇلىدىغان ئىلمەك رولىنى ئويناىدىغان نەرسە.

ئىلگىرى ① رەۋ. بۇرۇن، بۇرۇنقى چاغلاردا، ئاۋۋال: مەن ئىلگىرى بۇ يەرلەرگە كېلىپ باقمىغانىدىم. ② رەۋ. ئالغا، ئالدىغا: ئىلگىرى سۈرمەك. ③ سۈپ. رونىق تاپقان، تەرەققىي قىلغان، گۈللەنگەن: ـــ ئىشىڭىز ئىلگىرى باسسۇن، ـــ دېدى مېھمان ئەرشىدىن ئاكامنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ـــ ئېتىڭىز نېمە؟

ئىلگىرى سۈرمەك رونىق تاپقۇزماق، تەرەققىي قىلدۇرماق، راۋاجلاندۇرماق: ئىشنى ئىلگىرى سۈرمەك. ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرمەك.

ئىلگىرى كەلمەك «تۇرمۇش ياكى بىرەر ئىشتا راۋاجلانماق، رونىق تاپماق» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئۇ ئادەمنىڭ قىلغانلىكى ئىشى ئىلگىرى كەلمەي، چەپ بولىدۇ، ۋەھاكازا... دېگەن گەپ!

ئىلگىرى ـ ئاخىر ① ئىلگىرى ۋە ئاخىر: ھەممىسى بىر كەلمەي، ئىلگىرى ـ ئاخىر كېلىشتى. ② ھەممىسى بولۇپ، جەمئىي: بىز ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ئون قېتىم يىغىن ئاچتۇق.

ئىلگىرى ـ كېيىن ① ئىلگىرى ۋە كېيىن: ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قالماق. ② ھەممىسى، جەمئىي: ئېلىمىزدە 1953 ـ يىلى ۋە 1964 ـ يىلى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىككى قېتىم نوپۇس تەكشۈرۈلگەنىدى.

ئىلگىرىكى سۈپ. ئىلگىرى ئۆتۈپ بولغان، بۇرۇنقى، ئاۋۋالقى، ئۆتكەنكى: ئىلگىرىكى چاغلار بولسا، ئۇ بۇ خەتنى ئوقۇمايلا يىرتىپ تاشلىۋەتكەن بولاتتى.

ئىلگىرىلەتمەك «ئىلگىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ دەققەت قىلىڭ، سىزنى تارتىمەن، ـــ رازىيە ئاتىنى ئاستا ئىلگىرىلەتتى. مەن كۆپ ئازابلانمايلا ئورەكتىن چىقتىم. * ئۇنى قانداقتۇر بىر قۇدرەتلىك كۈچ زەرب بىلەن ئالدىغا ئىتتەرمەكتە، ئىلگىرىلەتمەكتە ئىدى.

ئىلگىرىلەشمەك «ئىلگىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۇ قوڭاقلىشىش ئارقىلىق ئاللىقاچان مۇزلاپ قالغان يۇرەكلەرنى ئىللىتىشماقچى بولسا كېرەك، خېلى ئۇزۇنغىچە بىر ـ بىرىنى قويۇۋەتمىدى.

ئىلگىرىلىمەك «ئىلگىرىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئالدى بىلەن بىر لەگەن ئىللىتىلغان تۇخۇم داستىخانغا كەلتۈرۈلدى.

ئىللىق سۈپ ① بىرئاز ئىسسىق، ئىسسىقراق: ئىللىق فرونت. ئىللىق ئادەۋكسىيە. ئىللىق ئېقىم. ② كۆچمە. يېقىملىق، خۇش كېلىدىغان: ئىللىق سۆز. ئىللىق سۆھبەت. ئىللىق مۇئامىلە. ئىللىق تەبەسسۇم.

ئىللىقلاشتۇرماق «ئىللىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاپىقىنى تۇرۇپ ئولتۇرغان ئەركىن، ھاراقنى كۆرۈپ جىسى: ئۇلار ئۆگىنىشتە بىرلىكتە ئىلگىرىلىشىپ، ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇشتى.

ئىلگىرىلەتمەك «ئىلگىرىلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەلىيەتتە، «ئامىل» ھېچ نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان بىر ئاتالغۇ، ئۇ پەقەت مەسىلىنى مۇجمەللەشتۈرىدۇ، گويا مەسىلە ھەل قىلىنىپ بولغاندەك ياكى ئالغا ئىلگىرىتىلگەندەك، ساختا كۆرۈنۈشلا پەيدا قىلىدۇ.

ئىلگىرىلىك ئى. دىيال. كۆچمە. ئاقساقال؛ گەپدان.

ئىلگىرىلىمە سۈپ. ئىلگىرىلەيدىغان، ئىلگىرىلەپ تۇرىدىغان: ئىلگىرىلىمە ھەرىكەت.

ئىلگىرىلىمەك پ ① ئالدى تەرەپكە يۇرمەك، ئالدىغا ماڭماق، ئالدى يۆنىلىشكە قاراپ مەلۇم تېزلىك بىلەن يۇرمەك: ئامبالىنىڭ پوچتىسى توپنى يېرىپ، دەرۋازا تەرەپكە ئاستا ئىلگىرىلىدى. ② ئالغا باسماق، راۋاجلانماق، تەرەققىي تاپماق: ئۇ ئىدارىمىزگە كەلگەن ئۆچ يىل ئىچىدە خېلىلا ئىلگىرىلەپ كەتتى.

ئىللا ـ بىللا قەسەم قىلمەنكى؛ ھەرگىز، زادىلا، قەتئىي، پەقەت: مەن ئۇنى ئىللا ـ بىللا كۆرمىدىم.

ئىللا ـ تاۋارا ← ئىللا ـ بىللا: مەن ئۇنىڭدىن مۇنداق سادا چىقار دەپ ئىللا ـ تاۋارا ئويلىماپتىكەنمەن.

ئىللەت ئى [ئە] ① بەدەندىكى دەرد، كېسەللىك، كەمتۈكلۈك؛ ئاغرىق: ساقايماس ئىللەت. كونا ئىللەت. ② بىرەر ئىشقا سەۋەب بولغان كەمچىلىك؛ ئەيىب، نۇقسان: ئىللەت تاپماق. ياماندا ئىللەت. ناچار ئىللەتنى تۈزەتمەك.

ئىللەتسىز سۈپ. ئىللىتى يوق، ئىللىتى بولمىغان، ئىللەتتىن خالىي: ئىللەتسىز ئادەم. * ئەرزان نەرسە ئىللەتسىز ئەمەس، قىممەت نەرسە ھېكمەتسىز ئەمەس (ماقال).

ئىللەتلىك سۈپ. ئىللىتى بار، ئىللەتتىن خالىي ئەمەس، نۇقسانلىق: ئىللەتلىك نەرسە. ئىللەتلىك ئادەم.

ئىللىبكس ئى [ر<لات] <بوت> ئىللىبكس ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئۇزۇن، سوقمىچاق، ئۇچى ئۇچلۇق، گۈلى ئاق، ئاتلىق ۋە ئانلىقى ئايرىم تۇپتە بولىدۇ. مېۋىسى شارسىمان، رەڭگى قىزىل كېلىدۇ. ئۇرۇقى بىلەن قوۋزىقى دورا قىلىنىدۇ.

ئىللىتماق «ئىللىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆن چىقىدۇ، قۇياش ھامان ئۆز نۇرلىرى بىلەن جاھاننى ئىللىتىدۇ. * شەرىپەنىڭ قەلبىنى غالىبنىڭ سۆزى بىردىنلا ئىللىتتى.

ئىللىتىشماق «ئىللىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ قوڭاقلىشىش ئارقىلىق ئاللىقاچان مۇزلاپ قالغان يۇرەكلەرنى ئىللىتىشماقچى بولسا كېرەك، خېلى ئۇزۇنغىچە بىر ـ بىرىنى قويۇۋەتمىدى.

ئىللىتىلماق «ئىللىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئالدى بىلەن بىر لەگەن ئىللىتىلغان تۇخۇم داستىخانغا كەلتۈرۈلدى.

ئىللىق سۈپ ① بىرئاز ئىسسىق، ئىسسىقراق: ئىللىق فرونت. ئىللىق ئادەۋكسىيە. ئىللىق ئېقىم. ② كۆچمە. يېقىملىق، خۇش كېلىدىغان: ئىللىق سۆز. ئىللىق سۆھبەت. ئىللىق مۇئامىلە. ئىللىق تەبەسسۇم.

ئىللىقلاشتۇرماق «ئىللىقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاپىقىنى تۇرۇپ ئولتۇرغان ئەركىن، ھاراقنى كۆرۈپ

چرايىنى ئىللىقلاشتۇردى.

ئىللىقلاشتۇرۇشماق «ئىللىقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

ئىللىقلاشتۇرۇلماق «ئىللىقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى

ئىللىقلاشماق پ. ئىللىق ھالەتكە كەلمەك، ئىللىق بولۇپ قالماق، يېقىملىقلاشماق، مۇلايىملاشماق: ئۇ ئادەتتە سۇرلۇكرەك بولسىمۇ، كۆلگەندە مۇلايىم ھەم ئىللىقلىشىپ كېتەتتى.

ئىللىقلىق ئى. ئىسسىق. يېقىملىق ھالەت: ھاۋانىڭ ئىللىقلىقى. كۈننىڭ ئىللىقلىقى. * ئۇنىڭ چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن كەڭ ۋە ئوچۇق پېشانىسىدىن بىر خىل ئىللىقلىق يېغىپ تۇراتتى.

ئىللىماق I پ. بىرئاز ئىسسىماق، ئىللىق ھالەتكە ئۆتمەك: ھاۋا ئىللىدى. * كىچىك دېرىزىدىن كۈن نۇرى غۇۋا چۈشۈپ تۇراتتى، ئۆي ئىچى خېلىلا ئىللىپ قالغانىدى.

ئىللىماق II پ. دىيال. پۈرىماق، ئىسكىمەك.

ئىلماق پ ① ئىلمەك، مىخ، ئىلغۇچ، قوزۇق ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئاسماق ئۆتكۈزۈپ قويماق: ئابدۇقادىر دامولا بېشىدىكى سەللىسىنى ئېلىپ تامدىكى قوزۇقلارنىڭ بىرىگە ئىلدى. ② ئۆتكۈزۈپ قويماق: ھېسامىدىن دامولا كەينىگە قايتتى، مېھمانخانا ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى ئېچىدىن ئىلدى. ③ توتماق، نازۇك، ئىنچىكە يېرىدىن ئالماق (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): ئاباق شۇڭكەتنىڭ سۆزىنى ئىلمۇالدى.

ئىلمان سۇپ ① ئىللىق ئۆتكەن، ئىسسىق ئۆتكەن، بىرئاز ئىسسىغان، ئىللىق: ئىلمان سۇ. ② كۆچمە. كىشىگە، بىرەر ئىشقا، مەسىلىگە تۇتقان مۇئامىلىسى، كۆز قارىشى، ئوتتۇرىدا بولغان، ئۇ تەرەپكىمۇ، بۇ تەرەپكىمۇ مايىل ئەمەس: گۈلشاتنىڭ ئۆز سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ھامان «ئىلمان» بولۇپ كەلدى.

ئىلمە I سۇپ. ئادەتتە قولدا ئىشلىتىدىغان ئىلمەكلىك چوكا ياكى ھەر خىل ماشىنىلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئىلىپ توقۇلىدىغان، ئىلىش يولى بىلەن ئىشلىنىدىغان: ئىلمە توقۇلما.

ئىلمە II ئى < تېب > ← **ئىلغا.**

ئىلمەك ① ئى. ئومۇمەن بىرەر نەرسىنى ئىلىشقا، ئىلىپ ئېلىشقا، ئىلىپ قويۇشقا لايىقلاشقان؛ لايىقلاشتۇرۇپ ياسالغان ئېگىك ھالەتتىكى نەرسە: ئەجەب كەلدى تېپىلىپ، ئىلمەكمگە سېپىلىپ (ماقال). * ئىلمەكنى ئىشارەت بىلەن رۇسلىغىلى بولماس (ماقال). ② سۇپ. ئۇچى ئېگىلگەن، ئېگىك ھالەتتىكى، ئېگىك: ئىلمەك سىم. * خورىكى چوڭنىڭ تۇمشۇقى ئىلمەك (ماقال). ③ سۇپ. شۇ خىل شەكىلدىكى، ئەگمەچ: ئىلمەك قۇرت.

ئىلمەك گەپ قارشى تەرەپنىڭ ئارزۇسىغا، گېپىگە قارىتا قەستەن بۇراپ قىلىنغان تەتۇر سۆز: ئۇنىڭ ئاكىسى توغرۇلۇق ئېيتىلىدىغان ھەرقانداق ئىلمەك گەپلەرنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى.

ئىلمەكلىك سۇپ ① ئىلمەكى بار، ئىلمەكى بولغان: ئىلمەكلىك مەددە. ② ئىلمەك قىلىشقا بولىدىغان، ئىلمەك قىلىشقا يېتىدىغان: بىر ئىلمەكلىك تۆمۈر.

ئىلمۇئېرپان ئى [ئە] ئىلىم ـ بىلىم، ئىلىم ۋە ئېرپان: بولۇپ تۇرماقتادۇر، گۈللەپ نامايان، تەرەققىي قىلغان ئۇندا ئىلمۇئېرپان.

ئىلمىنۇجۇم [ئە] < ئاستر > ← **ئاسترونومىيە:** تېبابەتچىلىك ئىلمىي ۋە ئىلمىنۇجۇمدا ئۇنىڭ ئالەمدە تەڭدىشى يوق ئىكەن.

ئىلمىي سۇپ [ئە] ① ئىلىمگە، ئىلىم ـ پەنگە ئائىت، ئىلىم ـ پەنگە ئاساسلانغان: ئىلمىي ئەسەر. ئىلمىي خۇلاسە. ئىلمىي تەجرىبە. ئىلمىي خادىم. ② ئوقۇشقا، ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش، ماۋارىپ ئىشلىرىغا ئائىت ھەم شۇ قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان: ئىلمىي بۆلۈم. ئىلمىي مۇدىر. ئىلمىي باشقارما.

ئىلمىيلىك ئى. تەبىئەت، ئىجتىمائىي تۇرمۇش، تەپەككۇر قانۇنىيەتلىرىگە ئۇيغۇن بولۇش: ئىلمىيلىككە بويسۇنماق. ئىلمىيلىكنى نەزەرگە ئالماق.

ئىلھام ئى [ئە] ① كۆتۈرەڭگۈ ئىجادىي روھ، ئىجادىي غەيرەت ۋە زوق جۇش ئۇرغان ھالەت: ئىلھام بەرمەك. ئىلھام بىلەن ئىشلەمەك. ② <ئەد>ئىجادىي پائالىيەت جەريانىدا ئاپتور ئىدىيە ـ سىنىڭ يۆكسەك دەرىجىدە مەركەزلىشىشى، كەيپىياتىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى ۋە مۇناسىۋەتلىك شەيئى، ھادىسىلەرنىڭ قوزغىتىشى بىلەن پەيدا بولغان ئىجادىي قابىلىيەت: ئىلھام بىلەن يېزىلغان شېئىر. شائىرنىڭ ئىلھامى كەلمەك. ③ مەدەت، رىغبەت؛ زوق: لۇتپۇللا ئۇنىڭ چىداملىق، كەمتەر روھىدىن، قىزغىن مۇئامىلە ۋە ياردەمىدىن يېڭى پىكىر، يېڭى ئىلھام ئېلىپ قايتىپ كېلەتتى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىلھامبەخش سۇپ [ئە + پ] ئىلھام بەرگۈچى؛ ئىلھام بېرىدىغان، مەدەت ئاتا قىلىدىغان، مەدەت بېغىشلايدىغان، روھىنى، كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئۇرغۇتىدىغان: ئىلھامبەخش ئەتمەك. * شوخ كۆلكە، يېقىملىق ئىلھامبەخش شاد ناخشا ئېيتىزلىقنى قاپلىغانىدى.

ئىلھامچى ئى. يېزىت. ئىلھام بېغىشلىغۇچى، ئىلھام بەرگۈچى: مۇسابىقە مەيدانىنىڭ تۆت تەرىپىدە مۇسابىقە كۆرۈپ ئولتۇرغان ئىلھامچىلار، ژاسكېتبولچىلىرىمىزغا توختىماستىن ئالقىش ياڭرىتىپ ئىلھام بەرمەكتە ئىدى.

ئىلھاملاندۇرماق «ئىلھاملانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزى مېنى ئىلھاملاندۇردى.

ئىلھاملاندۇرۇشماق «ئىلھاملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى: ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ياخشى تىلەكلىرىنى ئېيتىپ، ئۇنى ئىلھاملاندۇرۇشتى.

ئىلھاملاندۇرۇلماق «ئىلھاملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ مەكتەپتىكى «ئوچۇق ياخشى» ئوقۇغۇچىلار قەرەللىك ھالدا، ھەرخىل ماددىي بۇيۇملار بىلەن مۇكاپاتلىنىپ ئىلھاملاندۇرۇلدى.

ئىلھاملانماق پ ① ئىلھامى كەلمەك، ئىلھامى تۇتماق: ئۇ ئىلھاملانغاندا ئاز ـ تولا شېئىر يېزىپ قويىاتتى. ② روھى ئۇرغۇماق، ئىلھام ئالماق، مەدەت ئالماق: خەلق ئۇنىڭ قورقماس باتۇرلۇقىدىن ئىلھاملاندى.

ئىلھە سۇپ. دىيال. زىلۋا، ئىنچىكە.

ئىلىتماق «ئىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇنى ئىلىتماق. تۇخۇمنى ئىلىتماق. * قاسىم تۇخۇمنى بەك پىشۇرۇۋەتمەي، چالا ئىلىتىپ ئېچىسە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالدى.

ئىلىتمەك پ. دىيال. باشلىماق، ئەگەشتۇرمەك.

ئىلىتىشماق «ئىلىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى: بالىلار ئوچاقتا ئوت قالاپ يوغان قازاندىكى سۇنى ئىلىتىشتى.

ئىلىتىلماق «ئىلىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ قانچە سائەت كۆپ ئىشلىسە، ئۆزلىرىنىڭ ئىشى، ـــ دېدى ئايالى قەيسەرنىڭ ئالدىغا بىرنەچچە ئىلىتىلغان تۇخۇمنى قويۇۋېتىپ.

ئىلىشاڭغۇ سۈپ. ھېساب ياكى بىرەر ئىشتا ناھايىتى ئاسان ئىلىشىپ قالىدىغان، ئىلىشىپ قالاي دەپ قالغان: ئابدۇرېھىم دورغا ئىلىشاڭغۇ، ساقال ـ بۇرۇتى كېلىشەڭگۇ، بەش مىڭ سەر كۆمۈش بەرسە، چېرىك سايان ئېڭىشەڭگۇ.

ئىلىشتۇرماق I ① «ئىلىشماق I» مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② بىرەر نەرسىنى ئىلىمەك، قوزۇق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىگە ئىلماق، ئىلىناشتۇرماق.

ئىلىشتۇرماق II «ئىلىشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشنى ئىلىشتۇرماق. مېڭىسىنى ئىلىشتۇرماق. كاللاسىنى ئىلىشتۇرماق.

ئىلىشتۇرۇرۇشماق «ئىلىشتۇرماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئىلىشتۇرۇلماق «ئىلىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوي مېيى بىلەن سۇ مېيى ئىلىشتۇرۇلسا ئەجەش ماي پەيدا بولىدۇ.

ئىلىشما سۈپ. ئالماشقان، ئالماشتۇرۇلغان ياكى ئالماشتۇرىدىغان: ئىلىشما ئىبارە.

ئىلىشماق I «ئىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىشكىتىن كىرىشى بىلەنلا جۇۋىلىرىنى قوزۇقلارغا ئىلىشتى.

ئىلىشماق II پ ① خاتا كەتكۈزمەك، خاتا قىلىپ قويماق، يېڭىلىشماق: ھېسابتا ئىلىشماق. گەپتە ئىلىشماق. ئىشتا ئىلىشماق. ② سارالماق بولۇپ قالماق، نېرۋىسى ئىشتىن چىقماق، كاللىسى ئىشلىمەس بولۇپ قالماق: ئۇ قىزنىڭ ئىلىشىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم.

ئىلىشمان رەۋ. تەرتىپسىز، قالايمىقان، رەتسىز: بالىلار ئۆيۈ ئىچىنى ئىلىشمان قىلىۋەتكەنىدى.

ئىلىشمانلىق ئى. ئىلىشمان، قالايمىقان، رەتسىز، تەرتىپسىز ھالەت: ـــ نېمانچىۋالا ئىلىشمانلىق بۇ، ـــ دېدى ئانام ئۆيۈ ئىچىگە بىر قاراپ.

ئىلىق سۈپ. ئىلىقلىق: ئىشىك ئىلىق. * چاپان قوزۇقتا ئىلىق ئىكەن.

ئىلىقلىق سۈپ. ئىلىپ قويۇلغان، ئىلىنغان: كېيىن ئۇ قوزۇقتا ئىلىقلىق ئالا بالداق تونىنى ئېلىپ ياقىسىنىڭ ئورۇمىنى تىكىشكە باشلىدى.

ئىلىق ـ مىلىق دىيال. بىرئاز ئىسسىقلىق، ئىللىق.

ئىلىك ئى ① قولىنىڭ بېغىشىدىن ئۇچىغىچە بولغان قىسمى، قول. ② قولىنىڭ ھەربىر پەنجىسى: تۆت ئىلىك تاختاي. ئىككى ئىلىك خەت. ③ ئىختىيارلىق، كونتروللۇق: دۆلەت ئىلكىگە ئۆتمەك. ئىلكىگە ئېلىۋالماق.

ئىلىك ئالماق قوبۇل قىلماق، تۇغرا تاپماق؛ ئېتىراپ قىلماق: سەلىمە چوڭ ـ كىچىك ئىشلارىدا قادىر بىلەن مەسلىھەتلىشىدۇ. ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئىلىك ئالىدۇ.

ئىلىكتەللە ئى. دىيال. قىزنىڭ ئۆزئانىسى تەرەپتىن يېگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى، ھەققى تالاق، قىز مېلى.

ئىلىكدىمەك پ. دىيال. كۆزگە ئىلماق، ئېتىبارغا ئالماق، ھېسابقا ئالماق.

ئىلىم ئى [ئە] كىشىنىڭ ئوقۇش، ئۆگىنىش ۋە ياشاش، تەبىئەتنى بىلىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلانغان، ئارتىپ بارغان بىلىمى؛ مەلۇمات، ساۋات: ئىلىم ئالماق. ئىلىم بەرمەك. ئىلىمگە ھېرىلمەك. ئىلىم تەھسىل قىلماق.

ئىلىم نوپۇزلۇقى ئىلىم، ئىلىم ـ پەننىڭ ئىچىدىكى بىرەر ـ رىنى ياكى بىرقانچىسىنى پىششىق بىلگەن ۋە ئۇنىڭدا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن، بىلىم ئىگىسى، ئىلىم بىلەن شۆھرەت قازانغان كىشى.

ئىلىماق پ. چالا پىشماق؛ بىرئاز ئىسسىماق، ئىللىق ھالەتكە ئۆتمەك، ئىللىماق: ئاپتاپقا قويۇپ قويۇلغان سۇ ئاللىقاچان ئىلىغان بولسىمۇ، زىلەي تېخىچە ئۈيقۇدىن ئويغانمىغانىدى.

ئىلىمەك پ. دىيال. ئاشلىماق.

ئىلىم ـ بىلىم ئىلىم ۋە بىلىم، ئىلىم ـ پەن: ئۇنىڭ نەدە، نېمە ئوقۇغانلىقىنى، ئىلىم ـ بىلىمدىن خەۋىرى بار ـ يوقلۇقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئىلىمپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] ئىلىمنى، ئىلىم ـ پەننى سۆيىدىغان، تىرىشىپ، ئىزدىنىپ ئىلىم ئۆگىنىدىغان، ئىلىمنى، مەرىپەتنى ياقلايدىغان: ئىلىمپەرۋەر زات.

ئىلىمپەرۋەرلىك ئى. ئىلىمنى، ئىلىم ـ پەننى سۆيۈش، ئىلىم ئۆگىنىش، ئىلىمنى ياقلاش.

ئىلىم ـ پەن ① ئىلىم ۋە پەن. ② <پەلس> ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى بىلىش، ئۆزگەرتىش ۋە ياشاش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلىغان بىلىمى، مەلۇماتى ياكى تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر توغرىسىدىكى بىلىم سىستېمىسى. ئۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا سىنىلىپ ۋە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئۇ مەنبۇي مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم ئامىلى: ئىلىم ـ پەنگە بېرىلمەك. ئىلىم ـ پەنگە ئۆزىنى بېغىشلىماق.

ئىلىمسىز سۈپ. ئىلىمى، مەلۇماتى يوق؛ ئوقۇمىغان، نادان: ئىلىمسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قاراڭغۇ، قارا كۆڭلى ئۇنىڭ باشىنى يارادۇر.

ئىلىمسىزلىك ئى. ئىلىمى، مەلۇماتى يوقلۇق، نادانلىق: ئىنسان ئۇچۇن ئىلىمسىزلىك چوڭ ئىللەتتۇر.

ئىلىمشۇناس ئى [ئە + پ] ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، ئىلىم ئەھلى: نېمە ئۈچۈندۇر شۇ چاغلاردا بىرمۇنچە ئادەملەر ئۆزلىرىنى بىردىنلا مىللىي ئىلىمشۇناس دەپىشۇالغانىدى.

ئىلىمشۇناسلىق ئى. ئىلىمنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبىيېكتى قىلىش ئىشى، كەسپى: قىسمەن كىشىلەر ئۆزلىرىنى ئىلىمشۇناسلىقتا ۋايىغا يەتكەن، دەپ ماختايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆزىنى ماختىغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھەقىقىي ئىلىمشۇناس بولۇشى ناتايىن.

ئىلىمگەر ئى [ئە + پ] ئىلىمنى، ئىلىم ـ پەننى سۆيىدىغان، ئىزدىنىپ ئىلىم ئۆگىنىدىغان، ئىلىمنى، مەرىپەتنى ياقلايدىغان ئادەم: ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ جاۋاب يازغانلارنىڭ سانى 400 ئەتراپىدا دەپ قارىساق، 40 تىن بىر ئىلىمگەر جاۋاب يازغان بولىدۇ.

ئىلىمگەرلىك ئى. ئىلىمنى، ئىلىم ـ پەننى سۆيۈش، ئىزدىنىپ ئىلىم ئۆگىنىش، ئىلىمنى، مەرىپەتنى ياقلاش ۋە شۇنداق روھ: ئىلىمگەرلىك ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ياشلىرىمىزنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىلىملىك سۈپ. ئىلىمى، مەلۇماتى بار، بىلىم ئالغان، ئوقۇغان، مەلۇماتلىق: ئىلىملىك كىشىنىڭ ئادەملەر ئالدىدا قىممەتى بولىدۇ، ئۇ ئىككىلا دۇنيادا خار بولمايدۇ.

ئىلىم ـ مەرىپەت ئىلىم ۋە مەرىپەت، ئاڭ، بىلىم، پەن؛ ئىلغار ـ

لىق: مەن ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىشنى شەرەپلىك ھېس قىلىمەن.

ئىلىم - مەرىپەتلىك ئىلىم - مەرىپەت ئۆگەنگەن، ئىلىم - مەرىپەت يولىغا ماڭغان، ئىلىمپەرۋەر: ئىلىم - مەرىپەتلىك ياشلار. ئىلىم - مەرىپەتلىك كىشىلەر.

ئىلىم - ھېكمەت ئىلىم ۋە ھېكمەت: جامال شۇنىڭدىن كېيىن ئۇكىسى كامالدىن ئىلىم - ھېكمەت ئۆگىنىشكە باشلاپتۇ.

ئىلىم - ئېرپان بىلىم ۋە مەرىپەت، ئىلىم ۋە پەن: چۈنكى ئەلگە پەقەت ئىلىم - ئېرپان ئارقىلىقلا مۇشۇنداق ئاھۇنادامەت، زۇلۇم - ئاسارەتتە قېلىشنىڭ سەۋەبلىرىنى تونۇتقىلى بولىدۇ.

ئىلىنچۈك ئى. دىيال. ئاساس، باھانە؛ باغلىنىش؛ يۆلەنچۈك.

ئىلىنچىق سۈپ. دىيال. ئېلىنىڭ-سېلىنىڭ.

ئىلىندۇرماق «ئىلىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چىتقا ئىلىندۇرماق.* بىر كۈنى ئۇ قىز كۆڭلىكىنى دەرەخ شاخلىرىغا ئىلىندۇرۇپ يىرتىۋېتىپتۇ.

ئىلىندۇرۇشماق «ئىلىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىلىندۇرۇلماق «ئىلىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نەچچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان بۇ لەنىتى تىمساھ ئاخىرى قارماققا ئىلىندۇرۇلدى.

ئىلىنماق ① «ئىلماق»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نادان تۇلكە تۇمشۇقىدىن ئىلىنار (ماقال). ② يېقىن كەلمەك، ئولاشماق: ھارغىنلىق يەتكەنلىكتىن ياستۇققا بېشىمنى قويۇشۇم بىلەنلا كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىدى. ③ ئالدانماق، قىلتاقتا چۈشمەك: بىراق، ئۇ قاسىمنىڭ ئۆزىدىن بالدۇرراق ئىلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ ئويلىمىغانىدى.

ئىلىنىشماق ① «ئىلىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول ئۈستىدە چېچىلغان قوناق پالاكىلىرى، شال پاخالىلىرى، چىتلارغا ئىلىنىشىپ قالغان غوزا-پاختىلار ئۇچۇپ يۈرەتتى. ② چېتىلماق، باغلىنىشلىق بولماق: مېنىڭ نامانغا ئىلىنىشىدىغان ھېچبىر يېرىم يوق. ③ چەككە ئارانلا دەسسىمەك، ئولاشماق: سىكلىم بۇ يىل ئىمتىھاندا ئېرىشكەن ئاتىمىش نومۇرى بىلەن تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە ئىلىنىشتى.

ئىم ئىم. پۈشايمانىتى، ئەپسۇسنى بىلدۈرىدۇ: ئەنۋەر تېز يامىشىپ ئەڭ ئېگىزدىكى ئۇۋۇا بار شاخقا چىققاندا سۆگەتنىڭ تۈۋىدە قاراپ تۇرۇشقان بالىلار «ئىم» دېيىشتى.

ئىما ئىم. باش ئىرغىتىپ ياكى يۇز، كۆز، قاش، قول ھەرىكىتى بىلەن قىلىنغان ئىشارەت: — مانا كېلىپ قالدۇق، — دېدى ھامىدىن غوجا ئۈستىغولنىڭ ئاغزىنى بېشى بىلەن ئىما قىلىپ كۆرسەتتى.

ئىمارەت ئى [ئە] ئولتۇرۇش، ئىشلەش ئۈچۈن مەخسۇس سېلىنغان قۇرۇلۇش، چوڭ ئۆي؛ بىنا: ئىمارەت سالماق.

ئىمارەتچىلىك ئى. ئىمارەت لايىھەلەش ۋە ئۇنى سېلىش ئىشى: بۇنى بىز ئۇيغۇر ئىمارەتچىلىكىنىڭ بىرخىل مىللىي ئۇسلۇبى سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشىمىز لازىم.

ئىمارەتلىك سۈپ. ئىمارەت بار بولغان، ئىمارەتكە ئىگە: ئېگىز ئىمارەتلىك شەھەر. ئېگىز ئىمارەتلىك كوچا.

ئىمارىزم ئى [ر<فىران] <ئەد> ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە تارقالغان ھازىرقى زامان شېئىرىيەت ئېقىمى. بۇ ئېقىمدىكىلەر ئوبىيېكتىپ ۋە سۇبىيېكتىپ شەيئى-لەرنى بىۋاستە ئىپادىلەشنى، ئىپادىلەشكە ياردەمى تەگمەيدىغان ھەرقانداق سۆزلەرنى چىقىرىپ تاشلاشنى، ئېغىز تىلى رېتىمىنى ئەنئەنىۋى رېتىم ئورنىغا دەسستىشنى تەشەببۇس قىلغان. دەرھال تەسىر قىلغان ئۇيغۇر ۋە ھېسسىياتنىڭ قايتىدىن بىرلىشىشىنى ئىپادىلەش ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى.

ئىمام ئى [ئە] ① نامازدا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ نامازنى باشقۇرغۇچى، ئۇلارنى ئۆزىگە ئىقتىدا قىلدۇرغۇچى دىنىي شەخس؛ ئاخۇن: ئىمامنىڭ ئۆمرىنى تىلە، مەزىنىنىڭ ئۆلۈمىنى (ماقال). ② ئىسلام دىنىنىڭ ھەرقايسى مەزھەپلىرىدىكى ئىسلام دىنىنىڭ شۇ مەزھىپىگە ئاساس سالغۇچىنىڭ ھۆرمەت نامى. ③ ئىسلام دىنىدىكى مەشھۇر ئۆلىما-ئالىملارنىڭ ھۆرمەت نامى. ④ ئىسلام پېشۋالىرىنىڭ ئۇنۋانى. ⑤ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئىمامى ئەخپەشنىڭ ئۆچكىسى ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكرى يوق، ئۆزىنىڭ باشلىقلىرى نېمە دېسە شۇنى توغرا، راست دەيدىغان ئادەم.

ئىمامەت ئى [ئە] ئىمام بولۇش، ئىماملىق.

ئىمامەتچىلىك ئى. نامازدا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ نامازنى باشقۇرۇش، ئىمام ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىش، ۋەزىپە؛ ئىمامىلىق: سېنىڭ مەدرىسەنى تۈگىتىپ بىرەر مەھەللىگە ئىمام بولۇشۇڭ تۇرغان گەپ. ئىمامەتچىلىك دېگەن رىزقى تۈگىمەيدىغانلا بىر ئىش.

ئىمامىلىق ئى. ئىمام ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىش، ۋەزىپە؛ ئىمامەتچىلىك: ئىمامىلىق قىلماق: ئىمامىنياز سوپى كۈندۈزلىرى تىنىم تاپماي يۇقىرى - تۆۋەن قاتلىراپ يۈرۈپ، مەھەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامىلىقىنىمۇ قولىغا كىرگۈزۈۋالدى.

ئىمان ئى [ئە] ① <دىن> ئىسلام دىنىدا ئاللاغا، ئاللانىڭ بارلىقىغا، بىرلىكىگە بولغان ئىشەنچ، ئېتىقاد، سىغىنىش: ئىمان ئېيتماق. ئىمان كەلتۈرمەك. ② ۋىجدان: بىز ساڭا قانداق ياماڭلىق قىلدۇق؟ ئىمانىڭ بىلەن گەپ قىل!

ئىمانى بۇلغانماق مۇسۇلمانچىلىقتىن چەتلىمەك، ئىماندىن چىقماق؛ ئەقىلدىن ئازماق: — ھۇ، ئىمانى بۇلغانغان مۇناپىقلار، مۇسۇلمان تۇرۇپ ئۆز ئاتىسىنىمۇ مۇشۇنداق خارلىغان بارمۇ؟ — دېدى بىر چەتتە ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئاقساقال بوۋاي غەزەپ بىلەن.

ئىمانى كامىل «ئىشەنچى تولۇق»، «تولۇق ئىشىنىدۇ»دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ئىمانىم كامىلكى، ئۇ دېگىنىنى قىلىدۇ. * بۇگۈن ئەتىگەن مەيدانىدا ساقچى چاشقانلىرىدىن بىرەرى سىزنى سېزىپ قالمىغىنىغا ئىمانىڭىز كامىلمۇ؟

ئىمانى ئۇچماق قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئاچچىقى تازا كەلمەك: بەزىلەرنىڭ مېنىڭ ئارقامدىن قىلغان زەھەرخەندە گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئىمانىم ئۇچتى.

ئىمانسىز سۈپ ① <دىن> خۇداغا ئىشەنمەيدىغان ياكى ئاللانىڭ بىرلىكىگە، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەقلىقىگە پۈتمەيدىغان؛ كاپىر: مۇشتتەك تۇرۇپ ئىمانسىز مومائىدىن دۈتار چېلىشنى ئۆگىنىپسەن تېخى. ② ۋىجدانى يوق، ۋىجدانسىز، دىيانەتسىز: ۋاڭ غوجامنىڭ تاغدىكى بۇ ئىمانسىزلارنى يوقىتىشقا قانچىلىك تەييارلىقى باركىن؟

ئىمانلىق سۈپ ① خۇداغا ئىشىنىدىغان، ئاللانىڭ بىرلىكىگە، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەقلىقىگە ئىشىنىدىغان؛ مۇسۇلمان: ئۇ

ئادەتتە خېلى ئىمانلىق ئادەم بولۇپ، بەش ۋاق نامازنى زادىلا تەرك ئەتمەيتى. ② ۋۇجدانى بار، ۋۇجدانلىق، دىيانەتلىك: ــ ئاڭلىسام، ئىمانلىق ئادەمدىن بىرى بولسىلا قىيامەت قايىم بولماسمىش، خۇدا خەلقىمىزنى ئىمانى بار يازغۇچىسىدىن ئايرىمىسۇن! ــ دېدى ياشانغان بىر كىشى.

ئىما ـ ئىشارە ← **ئىما ـ ئىشارەت:** ئادىلىنىڭ تەبەسسۇم بېغىپ تۇرغان چىرايىدىن چولپان ئۇچۇن قايتا ـ قايتا رەھمەت دېگەندەك ئىما ـ ئىشارە چىقىپ تۇراتتى.

ئىما ـ ئىشارەت باش ئىرغىتىپ ياكى يۇز ـ كۆز، قاش، قول ھەرىكىتى بىلەن قىلىنغان بەلگە، ئىشارەت: ئىما ـ ئىشارەت قىلماق. * ئۇلار ئىما ـ ئىشارەتلەر بىلەن تۇرگە چىقىپ جايلاشقاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈردى.

ئىما ـ ئىشارەت تىلى نۇتۇقسىز ھالدا ئىما ـ ئىشارەتلەر بىلەن مەقسەتنى ئۇقتۇرۇش ۋاسىتىسى؛ ئىشارەت تىلى.

ئىما ـ ئىشارەتلىك ئىما ـ ئىشارەتى بار، ئىما ـ ئىشارەتى بولغان.

ئىمە تۇتماق دىيال. تەمە قىلماق.

ئىمپورت ئى [ر<ئىنگ] <سودا> بىر دۆلەتنىڭ باشقا بىر دۆلەتتىن تاۋار كىرگۈزۈش پائالىيىتى.

ئىمپۇلس ئى [ر<لات] <فىز> ① دولقۇن مەنبەسىنىڭ يەككە، قايتىلانمايدىغان پېرتۇرباتسىيەلىك ھەرىكىتىنىڭ تارقىلىشى. ② ئېلېكتر تېخنىكىسى ۋە ئېلېكترون تېخنىكىسىدا توك كۆچى ياكى بېسىمنىڭ قىسقا ۋاقىتلىق داۋالغۇشى.

ئىمپۇلسلىق سۈپ. ئىمپۇلسى بار، ئىمپۇلسقا ئىگە: ئىمپۇلسلىق ئاۋاز.

ئىمپېراتور ئى [ر<لات] <تارىخ> پادىشاھلىق دۆلەتلەردە پادىشاھنىڭ، ئىمپېرىيە پادىشاھىنىڭ ئۇنۋانى ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس.

ئىمپېراتورلۇق سۈپ. ئىمپېراتور تۇزۇمى يۈرگۈزۈلگەن، پادىشاھلىق: ئىمپېراتورلۇق تۇزۇم.

ئىمپېريالىزم ئى [ر<لات] <پەلس> ← **جاھانگىرلىك.**

ئىمپېريالىست ئى [ر] <پەلس> ← **جاھانگىر.**

ئىمپېرىيە ئى [ر<لات] <تارىخ> تېررىتورىيەسى ئىنتايىن زور ياكى مۇستەملىكىسى بولغان پادىشاھلىق دۆلەت.

ئىمتىلائىي سۈپ [ئە] ← **ئىمتىلائىي كېسەللىكلەر.**

ئىمتىلائىي كېسەللىكلەر <تېب> تېبابەتچىلىكتە، قوزغالغاندا قىزىتما يۇقىرى ئۆرلەش، تەرلەمەسلىك، قەۋزىيەت بولۇپ قېلىش، مەيدە ۋە قورساق كۆپۈپ كېتىش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىمتىھان ئى [ئە] ① مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش، دەرس پروگراممىلىرىدا بەلگىلەنگەن بىلىمنى قانچىلىك ئۆزلەشتۈرگەنلىكىنى تەكشۈرۈش، سىناپ كۆرۈش، سىناش: دۆلەت ئىمتىھانى. ئۇنۋېرسىتېتقا كىرىش ئىمتىھانى. * ئىمتىھان ئالماق. ئىمتىھان بەرمەك. يىللىق ئىمتىھان. مەۋسۇملۇق ئىمتىھان. * قادىر ئالىي مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىدى. ② ئومۇمەن سىناش، تەكشۈرۈش: ئىشان قولىنى شىلتىپ، «دەرۋىشكە ھۆجرىدا يېتىش ھارام، ماڭا ئۆڭكۇر ماكان بولغاي، جاپالار ئىمتىھان بولغاي، بىلىڭلەركى خالايىقلار، تاڭنا ئاخىر زامان بولغاي» دەپ، تاغ تەرەپكە بۇرۇلۇپ بىر ئۆڭكۇرگە كىرىۋالدى.

ئىمتىھانسىز سۈپ. ئىمتىھان ئالمىغان ياكى بەرمىگەن، ئىمتىھان ئالماي ياكى بەرمەي: ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھانسىز كىرمەك.

ئىمتىھانلىق سۈپ. ئىمتىھان ئېلىنىدىغان، ئىمتىھان ئارقىلىق بېرىلىدىغان ياكى قوبۇل قىلىنىدىغان: ئىمتىھانلىق مەنسەپ تۇزۇمى.

ئىمتىياز ئى [ئە] باشقىلاردىن ئارتۇق بەھرىمەن بولىدىغان مەنپەئەت؛ باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ھوقۇق، ئارتۇقلۇق: ــ يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، ــ دېدى ئالماس، ــ فېئودالىلار سىنىپى ئەمگەكچى دېھقانلارنى ئېزىش، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش ئىمتىيازلىرىدىن مەھرۇم بولدى.

ئىمتىيازچىلىق ئى. ئىمتىيازغا ئېرىلىش، ئىمتىيازنى ھەممىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويۇش، ئىمتىياز قوغلىشىش: ئىمتىيازچىلىق فېئودالزمنىڭ قالدۇق تەسىرىنىڭ تېخى تازىلىنىپ بولمىغانلىقىنىڭ ئىپادىسى.

ئىمتىيازسىز سۈپ. ئىمتىيازى بار، ئىمتىيازغا ئىگە بولمىغان.

ئىمتىيازلىق سۈپ. ھەممە ئۇچۇن بەلگىلەنگىنىدىن ئارتۇق ھەق، ھوقۇققا، ئىمتىيازلارغا ئىگە بولغان: بۇ يەردە دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنى بولغان ئەمەلدارلارنىڭ ئىمتىيازلىق ئورنى مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئىمزا ئى [ئە] كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلغان ئىسىم ـ فامىلىسى ياكى قويۇلغان قول: ئىمزا قويماق. * ئۇنىڭدىكى خەتلەر ئالدىراش ـ تېنەش يېزىلغان، ئاي ـ كۈنلىرى يېزىلمىغان، ئىمزامۇ يوق ئىدى.

ئىمزاسىز سۈپ. ئىمزاسى يوق، ئىمزا قويۇلمىغان، ئىمزا قويۇپ تەستىقلانمىغان: ئىمزاسىز خەت. ئىمزاسىز ھۆججەت. * ئۇنىڭ قولىغا چۈشكىنى پەقەت بىر پارچە ئىمزاسىز خەتلا ئىدى، خالاس.

ئىمزالاتماق «ئىمزالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەرتنامە ئىمزالاتماق: كومىتېتنىمىز رەھبەرلىكى باشقارمامەسئۇللىرى بىلەن باشقارما خادىملار ئوتتۇرىسىدا مەنىۋى مەدەنىيلىك توختامنامىسى ئىمزالاتتى.

ئىمزالاشماق «ئىمزالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سۆھبەت ئاخىرىدا ئىككى تەرەپ ئۆزئارا يارەدەم بېرىش مەزمۇنىدا كېلىشىم ئىمزالاشتى.

ئىمزالانماق «ئىمزالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرتنامە ئىمزالاندى. * «ئون بىر ماددىلىق بىتىم» ئىمزالانغاندىن كېيىن تۇرپاندا بىر مۇنچە زىيالىي ياشلار مەدەنىيەت ـ مائارىپ ساھەسىدە خىزمەتكە قويۇلدى.

ئىمزالىق سۈپ. ئىمزاسى بار، ئىمزا قويۇلغان: بۇ «غىلاپلىق خەنجەر» ئىمزالىق بىر كىشىنىڭ مەخسۇت بەگكە يازغان خېتى ئىدى.

ئىمزالماق پ. ئىمزا قويماق، ئىمزاسىنى يازماق، ئۆز ئىمزاسى بىلەن تەستىقلىماق: شەرتنامىنى ئىمزالماق. بۇيرۇقنى ئىمزالماق. * سەيدۇللا دوربىنىنى كۆتۈرە ئېلىش ھەققىدە دوختۇرخانا بىلەن كېلىشىم ئىمزالاشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ئىمزەڭگۇ سۈپ. دىيال. ئېزىلەڭگۇ.

ئىمكان ئى [ئە] ← **ئىمكانىيەت:** ئىمكان بەرمەك. ئىمكان يار بەرمەك. * تۇرسۇن دادىسى قادىرغا ئىمكان يار بەرسە، ھېيتتىن بۇرۇن يېتىپ بارىدىغانلىقى ھەققىدە تېلېفون ئۇرماقچى بولدى.

ئىمكان بار مۇمكىنقەدەر، ئىلاجى بار: ئىمكان بار قاسىمنى تولۇق ئويغىتىپ، دۇشمەن بىلەن يۈزمۇيۈز كۆرەش قىلىشقا رىغبەتلەن-

دۇرۇش كېرەك.

ئىمكان بەرمەك بىرەر ئىش، مەقسەت، تەلەپ ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مەيدانغا، ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن يول قويماق، ئۇنماق ياكى شەرت ـ شارائىت ياراتماق: شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان پالۋانلار چېرىكلەرگە ھەرىكەت قىلىشقا ئىمكان بەرمىدى.

ئىمكانقەدەر رەۋ [ئىمكان + قەدەر] پۈتۈن ئىمكانىيەت، كۈچىنىڭ بارىچە؛ پۈتۈن ئىمكانىيىتى، كۈچى بىلەن؛ مۇمكىنقەدەر: مەن ئۇ يەرگە ئىمكانقەدەر ۋاقىت چىقىرىپ بارىمەن.

ئىمكانىيەت ئى [ئە] ① ئىش ـ ھەرىكەت ۋە مەقسەت قاتارلىقلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا زۆرۈر ياكى قولاي بولغان شەرت ـ شارائىت؛ پۇرسەت، مۇمكىنچىلىك: ئىمكانىيەت بەرمەك. ئىمكانىيەت ياراتماق. ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە. ② <پەلس> ماتېرىيالستىك دىيالېكتىكىنىڭ بىر كاتېگورىيەسى. ئادەتتە ئۇ ئەمەلگە ئاشىدىغان رېئاللىقنى بىلدۈرىدۇ.

ئىمكانىيەتسىز سۈپ. ئىمكانىيىتى يوق، ئىمكانىيىتى بولمىغان، ئىمكانىيىتى بولمايدىغان: «ئابدۇقادىر، ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن بەزى نۇقتىلارنى تازا ئوچۇق ئەسكەرتىشكە ئىمكانىيەتسىزمەن، كېيىن ئوچۇقراق سۆھبەتلىشەرمىز» دېيىلگەنىدى خەتتە.

ئىمكانىيەتسىزلىك ئى. ئىمكانىيىتى يوقلۇق، ئىمكانىيىتى بولماسلىق، مۇمكىنسىزلىك: ھازىرچە بەزى «ئىمكانىيەتسىزلىكلىرىمىز» ئۈلارنى ساۋاتسىز، نادان قالدۇرۇشقا بىزنى ھېچ نەرسە مەجبۇرلىمايدۇ. * بۇگۈنكى كۈندە دۇنيا ئەھلى ئىنسانلارنىڭ ئىمكانىيەتلىك تەرەققىياتى ۋە كىشىلىك پەزىلەتنى مۇكەممەللەشتۈرۈش تەرىبىسىگە مەسئۇلىسىگە كۆڭۈل بۆلمەكتە.

ئىمكانىيەتلىك سۈپ. ئىمكانىيىتى بار، ئىمكانىيىتى بولغان، ئىمكانىيىتى بولىدىغان: ئىمكانىيەتلىك ئىش. ئىمكانىيەتلىك شەرت ـ شارائىتلارنى ياراتماق.

ئىملا ئى [ئە] بىر مىللەت تىلىدىكى سۆزلەرنى توغرا، ئۈلچەملىك يېزىش: ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملاسى. ئىملا لۇغىتى. ئىملا قائىدىسى.

ئىملا قائىدىسى <تىل> يېزىق تىلىنىڭ يېزىلىش قائىدىسى ۋە يېزىقنى قېلىپلاشتۇرۇش قائىدىسى. ئۇ يېزىقنىڭ توغرا يېزىلىشى، ئۈلچەمگە مۇۋاپىق بولۇشى، تىنىش بەلگىلىرىنىڭ قوللىنىلىشى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ھەمدە ئېلىپبەلىك يېزىقلاردىكى ھەرپلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك يېزىلىش ئۈلچىمى، بوغۇم ئايرىش بەلگىلىرىنىڭ توغرا قوللىنىلىشى، بوغۇم كۆچۈرۈش قائىدىلىرى، ئۇلاپ يېزىش قائىدىلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىملىق ① سۈپ. ئىما ـ ئىشارەت، ھېس ـ ھاياجانىنى بىلدۈرىدىغان؛ ئىما ـ ئىشارەتلىك: ئىملىق سۆز. ② ئى <تىل> ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىر خىلى بولۇپ، ئۇ ھېس ـ تۇيغۇ، چاقىرىق، بۇيرۇق، جاۋاب قاتارلىقلارغا ئىما (ئىشارەت) بولۇپ كېلىدىغان سۆزلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىملىقلار مەنىسىگە قاراپ ھېس ـ تۇيغۇ ئىملىقلىرى، جاۋاب ئىملىقلىرى، بۇيرۇق ـ چاقىرىق ئىملىقلىرى دېگەن ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

ئىملىماق پ. ئىما بىلەن چاقىرماق ياكى كۆرسەتمەك، ئىما ـ ئىشارە قىلماق: كېيىن ئوردۇ ئاغىسىنىڭ ئىملىشى بىلەن، لېگەندىكى لەردە تاماق كۆتۈرگەن چىرايلىق قىزلار كىرىشتى.

ئىممۇنوبيولوگىيە ئى [ر<لات + گىرېك] <بيول> بيولوگىيە پەنلىرى ئىچىدىكى بىر تارماق پەن. جانلىقلارنىڭ ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىدۇ.

ئىممۇنوپاتولوگىيە ئى [ر<لات + گىرېك] <تېب> ئىممۇنىتېتلىق كېسەللىكلەرنىڭ قوزغىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوخىمىيە ئى [ر<لات] <خىم> ئەمەلىي خىمىيە، بولۇپمۇ بيوخىمىيەنىڭ تېخنىكىلىرى ۋە ئۇقۇملىرى ئارقىلىق ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوفارماكولوگىيە ئى [ر<لات + گىرېك] <تېب> ئىممۇنىتېت پەيدا قىلغۇچى دورىلار، ئۇلارنىڭ ئۇنۇمى، ئالاھىدىلىكى، تەسىرى ۋە داۋالاش قىممىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوگېماتولوگىيە ئى [ر<لات + گىرېك] <تېب> ئىممۇنولوگىيەنىڭ نەزەرىيە ۋە مېتودىنى قوللىنىپ قانىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنوگېن ئى [ر<لات] <بيول> يېڭى تىرىك ئورگانىزمدىن ئېلىنىپ ياسىلىدىغان بىر خىل ئانتىگېن.

ئىممۇنوگېنېتىكا ئى [ر<لات + گىرېك] <بيول> ئىممۇنولوگىيەنىڭ بىر تارمىقى. كېسەللىكلەردىكى ئىممۇنىتېت بىلەن ئىرسىيەت ئامىللىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئىممۇنولوگىيە ئى [ر<لات] <بيول> جانلىقلارنىڭ ئىممۇنىتېت رېئاكسىيەسى ۋە ئىممۇنىتېت ھادىسىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئىممۇنولوگىيەلىك سۈپ. ئىممۇنولوگىيەگە ئائىت، ئىممۇنولوگىيەگە ئالاقىدار بولغان: ئىممۇنولوگىيەلىك مۇداپىئە.

ئىممۇنىتېت ئى [ر<لات] <فىزىيول> ئورگانىزمنىڭ «ئۆزى» ۋە «يات» نىڭ تەركىبىنى پەرق ئېتىپ، يات نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشتىن ئىبارەت فىزىيولوگىيەلىك فۇنكسىيە.

ئىممۇنىتېتچان سۈپ. ئورگانىزمنىڭ «ئۆزى» ۋە «يات» نىڭ تەركىبىنى پەرق ئېتىش، يات نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشتىن ئىبارەت فىزىيولوگىيەلىك فۇنكسىيەگە ئىگە بولغان.

ئىممۇنىتېتچانلىق ئى. ئورگانىزمنىڭ «ئۆزى» ۋە «يات»نىڭ تەركىبىنى پەرق ئېتىش، يات نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشتىن ئىبارەت فىزىيولوگىيەلىك فونكسىيەگە ئىگە بولغان ھالىتى: ئالىملار مۇنداق دەپ قارىغان: ئىممۇنىتېتچانلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا مەسئۇل بولغان مەلۇم بىيولوگىك گېنېتىكا ئىككىنچى X خىرومۇسوما ئىچىدە بولىدۇ.

ئىممۇنىتېتلاندۇرماق «ئىممۇنىتېتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى؛ بۇ يېزىنىڭ چارۋىچىلىق پونكىتى قىسقىغىنا بىر يىل ئىچىدە يېزا بويىچە 5000 تۇياق قوينى

مەجبۇرىي ئىممۇنىتېتلاندۇردى.

ئىممۇنىتېتلاندۇرۇشماق «ئىممۇنىتېتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

ئىممۇنىتېتلاندۇرۇلماق «ئىممۇنىتېتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەكەن ناھىيەسىدە بۇ يىل كىرگەندىن بۇيان 100 مىڭ تۇياقتىن ئارتۇق قوي ۋە باشقا چارۋا مەجبۇرىي ئىممۇنىتېتلاندۇرۇلدى.

ئىممۇنىتېتلانماق «ئىممۇنىتېتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ۋىلايەت بويىچە 3 مىليون تۇياق قوي، 70 مىڭ تۇياقتىن ئارتۇق باشقا چارۋا مەجبۇرىي ئىممۇنىتېتلاندى.

ئىممۇنىتېتلىغۇچى ① سۇپ. ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلىدىغان، ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلىش رولىغا ئىگە. ② ئى <بىيول> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلغۇچى ماددا.

ئىممۇنىتېتلىق سۇپ. ئىممۇنىتېتى بار، ئىممۇنىتېتقا ئىگە: ئىممۇنىتېتلىق ئاكتىپلاشقان ھۈجەيرە : شىنجاڭ دۆلىتلىك سۇيەت تەكشۈرۈش ۋە ئىممۇنىتېتلىق ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈش باش ئىدارىسى مەزكۇر سۇنۇقنىڭ سۈپىتىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

ئىممۇنىتېتلىماق پ. ئىممۇنىتېت ھاسىل قىلماق، پەيدا قىلماق، بارلىققا كەلتۈرمەك: ئاقسۇ ۋىلايىتىدە چارۋا مال ۋە ئۆي قۇشلىرىدىكى جىددىي يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى تۇنجى قېتىم مەجبۇرىي ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتى تەتىلىك ئىشلەندى.

ئىمىر - چىمىر ① ئۇچۇق ئەمەس، پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان؛ تۇتۇق (كۆز ھەققىدە): لېكىن ئۇنىڭ كاللىسىغا ھېچ نەرسە چۈشمىدى، كۆزلىرى ئىمىر - چىمىر بولۇپ، قاتتىق ھارغىنلىق ھېس قىلدى. ② ھەر خىل سىزىقلار، رەڭلەر ئۆزئارا قالايمىقان ھالەتتە كېسىشكەن، رەتسىز، تەرتىپسىز: ئىمىر - چىمىر خەت. خەتنى ئىمىر-چىمىر يازماق.

ئىمىش ① مەلۇم پاكىتلارغا ياكى باشقىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشىغا ئاساسەن كېيىن بىلگەن ياكى يېڭىدىن بىلگەن تەرزدە ئېيتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ، يەنى «ئىكەن» مەنىدىكى يارىدەمچى سۆز: كارىز سۇيى تاتلىق بولار ئىمىش. * ئاق ئەتىرگۈل بوغىنىم، بولدى ئېغىر جىنايەت. چۈنكى ئىمىش ئاق رەڭگىم گۈزەللىككە خىيانەت. ② جۈملىدىكى ئىشنىڭ باشقىلارنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتىلغانلىقىنى ھەم بۇ ئىشنىڭ سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: بۈگۈنكى كىنو بەك ياخشى ئىمىش. * سەن بەك ھاكاۋۇر ئىمىشسەن، ئۇ سەندىن قورقار ئىمىش. ③ ئىگە - خەۋەر مۇناسىۋىتىدىكى جۈملىلەردە خەۋەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ، باشقىلارنىڭ سۆزى- ھەرىكىتىنى مەنىستىمەسلىك مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: — بۇنداق دەيدىغانلار يەنە خېلى كۆپ ئىمىش، — دېدى خوتۇنى ئادىلنىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلمىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ.

ئىملەكلىمەك پ. دىيال. پاپپاسلىماق، ئالدىراپ - تېنىمەك.

ئىن I ئى. ھاشارات ۋە ھايۋانلارنىڭ ياتىدىغان جايى: ئېيىق ئىنى. * نېمىشقا باھار كەلسە بارچە ئادەم گۈزەللىك تۈيغۇسىغا كۆمۈلىدۇ؟ ئىنىدىن چىقىپ جىمى جان - جانىۋار، پاراغەت دەرياسىغا چۆمۈلىدۇ؟

ئىن II ئى . دىيال ← **بۆلە**.

ئىناق سۇپ. دوستانە، ئېچىل: ئىناق ئائىلە جەننەتتەك گۈزەل، ئاشۇ جەننەتتە پەرزەنتتۇر مېۋە. * ئۇلار ئۆزئارا يىللار ئىناق ياشاپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئىناق جەمئىيەت دېموكراتىك بولغان، قانۇن ئىدارە قىلىدىغان، ئادىل، ھەققانىي، سەممىي بولغان؛ ھاياتىي كۈچكە تولغان، ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق، تىنچلىق، ئامانلىق، دوستلۇق ئىلگىرى سۈرۈلگەن ۋە ئەمەلگە ئاشقان، جەمئىيەت مۇقىملىقى تەرتىپلىك بولغان، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئىناق ئۆتىدىغان جەمئىيەت.

ئىناقسىز سۇپ. ئىناق ئەمەس، ئىناق بولمىغان، ئۆزئارا مۇناسىۋىتى يىرىك: ئىناقسىز ئائىلە. ئىناقسىز جەمئىيەت. * ئۇ زامانلاردا خەلقنىڭ ئىناقسىز بولۇشىنى خالايدىغان ھۆكۈمرانلار ھېمىتە كەكۆخشاش«ئۇششۇق نوچى»لاردىن تولىمۇ ئونۇملۇك پايدىلىناتتى.

ئىناقسىزلىق ئى. ئىناق بولالماسلىق، يىرىكلىك (مۇناسىۋەتتە): ئەگەر سۆز - چۆچەك كۆپىيىۋەرسە يولداشلار ئارىسىدا ئىناقسىزلىق پەيدا بولىدۇ.

ئىناقلاشتۇرماق «ئىناقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتى مىللەتلەرنى تېخىمۇ ئۆزئارا ئىناقلاشتۇرۇپ، تەڭ ئالغا باستۇردى.

ئىناقلاشتۇرۇشماق «ئىناقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۇك دەرىجىسى.

ئىناقلاشتۇرۇلماق «ئىناقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر قايسى گۇرۇھلار ئىناقلاشتۇرۇلۇپ، ۋەتەن ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان كۈچكە ئايلاندۇرۇلدى.

ئىناقلاشماق پ. ئىناق بولماق، ئىناق ئۆتەمەك، ئىناق - ئىتتىپاق بولماق: ھېيت — ھەممە كىشى شاد - خۇراملىققا چۆمىدىغان، ئۇرۇق-تۇغقان، ئاغىنە - بۇرادەرلەر بىر - بىرىنى يوقلايدىغان، ئارازلىشىپ قالغانلارمۇ ئىناقلىشىپ قالىدىغان كۈن.

ئىناقلىق ئى. ئىناق ھالەت، ئىتتىپاقلىق: ھەممە كىشى ئىتتىپاقلىققا، ئىناقلىققا ئەھمىيەت بېرىشتەك ياخشى كەيپىيات تەدرىجىي شەكىللەنمەكتە.

ئىنئام ئى [ئە] بىرەر تەشكىلات، كوللېكتىپ ياكى شەخس تەرىپىدىن بېرىلگەن سوۋغا؛ ھەدىيە، تارتۇق، مۇكاپات: ئىنئام بەرمەك. ئىنئام ئالماق. ئىنئام قىلماق. * جەڭچىلەرنىڭ بىر ئېغىزدىن ئاۋاز بېرىشى ئارقىلىق ئارسلان ئالاھىدە ئىنئامغا ئېرىشتى.

ئىنانچى ئى <تارىخ> قەدىمكى مەنسەپ ياكى ھۆرمەت نامى.

ئىنانماق پ. تارس. ئىشەنمەك؛ ئېتىقاد قىلماق.

ئىناۋەت ئى [ئە] ① خەلق ئىچىدە ئېرىشكەن ھۆرمەت، ئىززەت، ئابرۇي، نوپۇز: ئىناۋەت ئالتۇندىن قىممەت. ② نەزەر، ئېتىبار: ئىناۋەتكە ئالماق.

ئىناۋەتسىز سۇپ ① ئىناۋەتى يوق، ئىناۋەتى بولمىغان، ئىناۋەتكە ئېلىنمايدىغان: ئىناۋەتسىز ئادەم. ② كۆچتىن قالغان، كۈچكە ئىگە ئەمەس: ئىناۋەتسىز تالون.

ئىناۋەتسىز قىلماق كۆچتىن قالدۇرماق، بىكار قىلماق: رەھبەرلىك پېنسىيەگە چىقىش ھەققىدىكى ئىلتىماسىمنى تەستىقلاش تۈگۈل، ھەتتا ئۇنى ئىناۋەتسىز قىلىۋەتتى.

ئىناۋەتسىزلىك ئى. ئىناۋەتى يوقلۇق، ئىناۋەتى بولماسلىق، ئىناۋەتكە ئېلىنماسلىق؛ كۆچتىن قېلىش: بۇ باشلىقنىڭ سالغان تەستىقنىڭ ئىناۋەتسىزلىكىنى ۋاقىتنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن ھېس قىلىشقا باشلىدىم.

ئىناۋەتلىك سۇپ ① ئىناۋەتى بار، ئىناۋەتكە ئىگە بولغان:

ئىناۋەتلىك ئادەم. * شاھزادە ئامان ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە، قىدىرشاھ كاتتا توي قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىناۋەتلىك ۋەزىرىنىڭ مەلىكە گۈلچېھرە ئىسىملىك قىزىنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ② كۈچتىن قالمىغان، كۈچكە ئىگە، ئۆتىدىغان: ئۆتكەن قېتىمقى ئۇقتۇرۇش ھازىر-مۇ ئىناۋەتلىك، ئۇ تېخى كۈچتىن قالغىنى يوق.

ئىنايەت ئى [ئە] مەرھەمەت، ئىلتىپات، ياردەم، ياخشىلىق: ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن مىڭئاياغ، قىرىقئاياغ ۋە چايانلار ھالاك بولدى.

ئىنايەتنامە ئى [ئە + پ] بىرەر يۇقىرى ئورۇنىنىڭ بىرەر ئورۇن ياكى شەخسكە ياردەم قىلغانلىقى، ئىلتىپات كۆرسەتكەنلىكى ھەققىدە يېزىلغان ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش، بۇيرۇق، ئىسپات: ھۆدەيچى خانغا ئېگىلىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن ئىنايەتنامىنى كۆزىگە سۈرتتى - دە، ئوقۇشقا باشلىدى.

ئىنەك ئى. چىشى كالا، موزىيى بار چىشى كالا، سىيىر: ئىنەكنىڭ سۈتى ئاغزىدا (ماقال).

ئىنەكپىتى ئى [ئىنەك + پىت + ى] <بوت>← **ئابدىملىك.**

ئىن-تاك ① تارس. ئىككى خىيال، دېلىغۇل. ② دىيال. ھاك-تاك.

ئىنتايىن رەۋ [ئە] ئۆزى ئېنىقلىماقچى بولغان سۆزنى كۆچەيتىپ، «ناھايىتى، قالتىس، بەك» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ: ئىنتايىن مۇھىم. ئىنتايىن جىددىي. * ئايغىز قومۇل تەۋەسىدە تۇرۇشنىڭ ئىنتايىن خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، بۇ يەردىن كېتىشكە دەرھال قوشۇلدى.

ئىنترادا ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ① كىرىش خاراكتېرلىك مۇزىكىلار. ② ھەرقانداق ئاھاڭنىڭ كىرىش قىسمى.

ئىنتوناتسىيە ئى [ر<لات] ① <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ نۇتۇق مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلىك ھېس - تۇيغۇسىنى ئىپادىلەگۈچى تەلەپپۇز ئۇسلۇبى ياكى تاۋۇشنىڭ ئۆزگىرىشىدىن، ئېگىز - پەس بولۇپ تۇرۇشىدىن تەشكىل تاپقان رېتىملىق، ئاھاڭلىق نۇتۇق تۇزۇلۇشى؛ تون. ② <تىل> گىرامماتىكىلىق ۋاستىلەردىن بىرى، يەنى جۈملىنى تەلەپپۇز قىلغاندا ئاۋازنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىك، ئۇزۇن - قىسقىلىق، كۈچلۈك - ئاجىز - لىق قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆزگىرىشلىرى. ③ <مۇز> ئاھاڭنىڭ ئەڭ كىچىك مۇستەقىل قىياپىتىگە ئىگە قىسمى. ④ <مۇز> مۇزىكا ئىجرا سىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئېگىز - پەسلىك مۇناسىۋىتى.

ئىنتوناتسىيەلىك سۈپ. ئىنتوناتسىيەسى بار، ئىنتوناتسىيەسى بولغان: ئۇنىڭ ئىنتوناتسىيەلىك نۇتۇقى باھالىغۇچىلار، شۇنداقلا يىغىنغا قاتناشقۇچىلارنى تولىمۇ قايىل قىلىۋەتتى.

ئىنتېرفېرومېتىر ئى [ر<لات + گىرىك] <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى، ئىسپېكتىرنىڭ ئىنچىكە تۇزۇلۇشلىرى، سۇنۇش نىسبىتى ۋە ئىنتايىن كىچىك بولغان ئىسپېكتىر يۆتكىلىشلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئۆلچەپ بېكىتىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئىنتېرفېرىن ئى [ر<لات] <بىيول> توقۇلمىلىق تەربىيەلەشتە ياكى ھايۋانلار ئورگانىزمىدا ۋىروسلارنىڭ ياكى باشقا ئىنتېرفېرىننى ئىندۇكسىيەلىگۈچى دورىلارنىڭ رولى بىلەن ھاسىل بولغان، ۋىروسلارنىڭ ئۆسۈشىنى چەكلىگۈچى ئېرىشچان ئاقسىل.

ئىنتېرفېرىنسىيە ئى [ر<لات] <فىز> ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق دولقۇن مەنبەسىدىن چىقىقان، مۇئەييەن شەرتنى قانائەتلەندۈرىدىغان دولقۇنلار بوشلۇقتا قاتلانغاندا كېسىشىش نۇقتىلىرىنىڭ ئوخشىمىغان ئورۇنلىرىدا يۇز بېرىدىغان بىر-بىرىنى كۈچەيتىش ياكى ئاجىزلىتىش ھادىسىسى.

ئىنتېرفېرىنسىيەلىك سۈپ. ئىنتېرفېرىنسىيە ھاسىل قىلىدىغان، ئىنتېرفېرىنسىيەسى بار، ئىنتېرفېرىنسىيەگە ئىگە: ئىنتېرفېرىنسىيەلىك يورۇقلۇق سۈزگۈچ.

ئىنتېرناتسىيونال ئى [ر<لات] خەلقئارا سىياسىي تەشكىلات، يەنى پۈتۈن دۇنيا كوممۇنىستىك پارتىيەلىرى بىلەن كوممۇنىزم تەشكىلاتلىرىنىڭ خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتى. 1 - ئىنتېرناتسيونال 1864 - يىلى لوندوندا تەسىس قىلىنغان. 3 - ئىنتېرناتسيونال لېنىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن 1919 - يىلى موسكۋادا قۇرۇلغان.

ئىنتېرناتسيونالچى ئى. ئىنتېرناتسيونال تەرەپدارى.

ئىنتېرناتسيونالىزم ئى [ر] <پەلس> ماركسىزمنىڭ خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ ئىتتىپاقلىقى توغرىسىدىكى ئىدىيەسى، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ يېتەكچى پرىنسىپلىرىدىن بىرى.

ئىنتېرناتسيونالىزملىق سۈپ. ئىنتېرناتسيونالىزم ئىدىيەسى سىڭگەن، ئىنتېرناتسيونالىزم روھىغا ئىگە بولغان: كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتنى كەلگۈسى مەنپەئەتكە بويسۇندۇرۇشتا چىڭ تۇرىدىغان يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئىنتېرناتسيونالىزملىق روھىنى جارى قىلدۇرىدىغان بولۇش لازىم.

ئىنتېرۋال ئى [ر<لات] <مۇز> ئىككى مۇزىكىلىق ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋازنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىك مۇناسىۋىتى. ئادەتتە گىرادۇس ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئىنتېگرال ئى [ر<لات] <مات> ئالىي ماتېماتىكىدا، چەكسىز سانلار يىغىندىسى سۈپىتىدە قارىلىدىغان پۈتۈن مىقدار.

ئىنتېگرالاندۇرماق «ئىنتېگرالانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنتېگرالاندۇرۇشماق «ئىنتېگرالاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىنتېگرالاندۇرۇلماق «ئىنتېگرالاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنتېگرالانغۇچى سۈپ. ئىنتېگرالىنىدىغان: ئىنتېگرالانغۇچى فۇنكسىيە. ئىنتېگرالانغۇچى ئىپادە.

ئىنتېگرالانماق «ئىنتېگرالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنتېگرالماق پ <مات> بىرىلگەن فۇنكسىيەنىڭ دەسلەپكى فۇنكسىيەسىنى تاپماق.

ئىنتىزار ئى [ئە] تەقەززا بولۇش، كۈتۈش: سىزنىڭ تېزرەك قايتىپ كېلىشىڭىزگە ئىنتىزار بولغانىدىم.

ئىنتىزارلىق ئى. تەقەززالىق بىلەن كۈتۈش، تەقەززالىق: ئايخان مومايغا بۇ سوئالىغا جاۋاب بەرمەيتتى، ئەمما كۆزلىرى بىلەن يىراقلارغا تەلمۈرۈپ، يورۇقلۇقنى چەكسىز سېغىنغان ئىنتىزارلىق

قەلبىنى نامايىش قىلاتتى.

ئىنتىزام ئى [ئە] <قا> پارتىيە، ئورگان، ھەربىي قىسىم، تەشكىلات، كارخانا قاتارلىقلار كوللېكتىپىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش ۋە خىزمەتنى نورمال ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تۈزگەن، ھەربىر كىشىنىڭ رىئايە قىلىشى زۆرۈر بولغان قائىدە ـ تەرتىپ: پولاتتەك ئىنتىزام ئاستىدا ئالتۇندەك غەلبىنى ياتىدۇ.

ئىنتىزام جازاسى <قا> مەمۇرىي جازا ۋە پارتىيە ئىجتىمائىي تەشكىلات قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تەشكىلىي ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا ئالاقىدار قائىدە ـ تۈزۈملەرگە ئاساسەن قوللىنىلىدىغان جازاسى.

ئىنتىزامچان سۈپ. ئىنتىزامغا ئاڭلىق بويسۇنىدىغان، تەرتىپلىك: ئىنتىزامچان ئوقۇغۇچى. ئىنتىزامچان كىشى. * مۇئەللىم ئىنتىزامچان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ بىر ھازا ماختىغاندىن كېيىن سىنىپ يىغىنىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ بولۇپ سىنىپتىن چىقىپ كەتتى. * بۈگۈنكى سىنىپ يىغىندا ئىنتىزامچان ئوقۇغۇچىلار تەقدىرلىنىپ، ئىنتىزامسىز ئوقۇغۇچىلار تەنقىدلەندى.

ئىنتىزامچانلىق ئى. ئىنتىزامغا ئاڭلىق بويسۇنۇش: لەيلەگۈل ئۇلارنىڭ غايىسى، ئەمگەك جاسارىتى، ئىنتىزامچانلىقى توغرىسىدا سۆزلىدى.

ئىنتىزامسىز سۈپ. ئىنتىزامى يوق، ئىنتىزامغا ئەمەل قىلمايدىغان، بويسۇنمايدىغان، تەرتىپسىز: توقسۇ ناھىيەسىدە ئىنتىزامسىز كادىرلار جاجىسىنى يېدى.

ئىنتىزامسىزلاشماق پ. ئىنتىزامى يوق، ئىنتىزامغا ئەمەل قىلمايدىغان، بويسۇنمايدىغان ھالەتكە كەلمەك، تەرتىپسىزلەشمەك: ئوقۇتقۇچىلار تەجرىبىسىز بولسا، ئوقۇغۇچىلار ئىنتىزامسىزلىشىپ كېتىدۇ.

ئىنتىزامسىزلىق ئى. ئىنتىزامغا ئەمەل قىلماسلىق، بويسۇنماسلىق، تەرتىپسىزلىك: ئۇنىڭ ئىش تاشلاپ چىقىپ كەتكىنى، چېكىدىن ئاشقان ئىنتىزامسىزلىق.

ئىنتىزاملاشتۇرماق «ئىنتىزاملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىدارە رەھبەرلىكى قارار چىقىرىپ، بۇ پىرىنسىپنى ئىنتىزاملاشتۇردى.

ئىنتىزاملاشتۇرۇشماق «ئىنتىزاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىنتىزاملاشتۇرۇلماق «ئىنتىزاملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تېلېۋىزوردىكى بەزى كۆرۈنۈشلەر ھەربىيلەردەك ئىنتىزاملاشتۇرۇلغان، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىمۇ ئالدىن يادلانغان بولۇپ، كىشىگە بىر خىل سۈنئىي تۇيغۇ بېرىدۇ.

ئىنتىزاملاشماق پ. ئىنتىزامغا، قائىدىگە ئايلانماق، تەرتىپلەشمەك: ھەر كۈنى ئەتىگەندە تۇرۇپ بەدەن چېنىقتۇرۇش، ساۋاقداشلىرىم ئارىسىدا ئاستا ـ ئاستا ئىنتىزاملىشىشقا باشلىدى.

ئىنتىزاملىق سۈپ. ئىنتىزامغا رىئايە قىلىدىغان، بويسۇنىدىغان: ئىنتىزاملىق سىنىپ. ئىنتىزاملىق بالا.

ئىنتىقام ئى [ئە] بىرەر سەۋەب ياكى دۈشمەنلىشىشتىن كېلىپ چىققان ئۆچ؛ قىساس: ئىنتىقام ئالماق. * بىز قۇدرەتنىڭ كۆڭلىدە زىياۋۇدۇن بەگنىڭ ئىنتىقامى ئوت بولۇپ يانغانلىقىنى كۆردۈك.

ئىنتىلدۇرمەك «ئىنتىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى بىلىمگە ئىنتىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەر خىل ئەملىي مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ باردى.

ئىنتىلدۇرۇشمەك «ئىنتىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىنتىلدۇرۇلمەك «ئىنتىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنتىلمەك پ. بىرەر نەرسىگە، بىرەر كىمگە ۋە ياكى بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ قىزىقماق، تەلمۈرمەك: دەرسكە ئىنتىلمەك. كېلەچەككە ئىنتىلمەك. * شەۋكەت كىچىككىنە بۇدۇرۇق قوللىرىنى سوزۇپ ئاپىسىغا ئىنتىلدى.

ئىنتىلىشچان سۈپ. ئىنتىلىشكە ئادەتلەنگەن؛ ئىنتىلىپ تۇرىدىغان، ئىنتىلىدىغان: ئىنتىلىشچان ھەرىكەت.

ئىنتىلىشچانلىق ئى. ئىنتىلىشكە ئادەتلىنىش، ئىنتىلىپ تۇرۇش، ئىنتىلىش: ئۇلار خاراكتېر جەھەتتىن باتۇرلۇق بىلەن ئالغا باسىدىغان، قىزغىن، ئىنتىلىشچانلىققا ئىگە كىشىلەردۇر.

ئىنتىلىشمەك «ئىنتىلمەك»پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ بىر جۇپ ياش بىر ـ بىرىگە قاتتىق ئىنتىزارلىق بىلەن ئىنتىلىشىپ تۇرۇشىغا، ئىشىك چېكىلمەستىنلا، ئۆيگە بىر ئادەم كىرىپ كەلدى.

ئىنتىم سۈپ [ر] يۇرەكتىكى سىر، ھېس ـ تۇيغۇ ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئائىت؛ يۇرەكتىكى؛ سىرلىق: ئىنتىم لىرىكا.

ئىنتىم لىرىكا <ئەد> شائىرنىڭ قەلبىدىكى تۇرلۇك ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى لىرىك شېئىر.

ئىنجا I ئى. دىيال. سادا، ئىنكاس.

ئىنجا II (**ئىنجاسى**) ئى ① تىككۈچىلىكتە كىيىملەرنىڭ بەل قىسمىنى ئىنچىكىرەك چىقىرىش ئۈچۈن رەختنىڭ ئازراق يېرىنى قاتلاپ ئۈستىدىن تىكىلگەن تىكىش. ② كىيىمنى بەدەن قۇرۇلمىسىغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ۋە زىننەت كىرگۈزۈش يۈزىسىدىن، كىيىمنىڭ ھەربىر مۇناسىپ ئورۇنلىرىغا ئېلىنىدىغان ھەر خىل كىچىك ۋە قاتلىما بۆلەكلەر.

ئىنجا III سۈپ. دىيال. ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىنجىتماق پ. دىيال. رەنجىتمەك.

ئىنجىق ① ئى. بىرەر يەر ئاغرىغاندا ياكى بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئاجىز كەلگەندىكى كۆچىنىش، چىڭقىلىش: قان سادەتخانىنىڭ ماغدۇرسىز ۋۇجۇدىغا كۈچ بېغىشلىدى. ئىنجىق، تولغاق باشلاندى. ② سۈپ. ئىشنى غاچ ـ غاچ قىلمايدىغان، ھەرىكىتى ئائىستا؛ مىس ـ مىس: ئىنجىق ئادەم. ئىنجىق ئايال. ئۇ ئىنجىقنى نەدىنمۇ تاپقانسەن ؟

ئىنجىقلاتماق «ئىنجىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى جەريانە مېنى خېلى ئوبدان ئىنجىقلاتتى.

ئىنجىقلاشماق «ئىنجىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېلىنگەن بالىلار قورساقلىرىنى تۇتقىنىچە ئىنجىقلىشاتتى.

ئىنجىقلىق ئى. ئېزىلەڭگۈلۈك، لايغەزەللىك؛ مىس ـ مىسلىق: ـــ ئاقچاڭنى بىركۈنى ئالسەن، يۈقىرىنىڭ قارارىنى سەنمۇ ئاڭلىغانغۇ، تولا ئىنجىقلىق قىلمىساڭچۇ! ـــ دېدى ئۇ.

ئىنجىقلىماق پ ① بىرەر ئىشنى كۈچەپ قىلىش ئۈچۈن چىڭقالماق: ئايال ئىككى چېلەك سۇنى ئىنجىقلاپ ئالدى ـ دە، ئەپكەشكە تايىنىپ دېمىنى ئالدى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنى بېرىش

ئېغىر كەلمەك، تەس كەلمەك: ــ ئالغاندا خوش ـ خوش دەپ ئالماسىز، ئەمدى بېرىدىغان چاغدا ئىنجىقلايسىزغۇ، ــ دېدى ئاسىم.

ئىنجىل ئى [ئە<گىرىك] <دىن> ئاللاھتىن ئەيسا پەيغەمبەرگە ئەۋەتىلگەن دەپ قارىلىدىغان خىرىستىيان دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى.

ئىنجمارۇق سۈپ. ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز: ئەكسىچە بۇ ئىنجمارۇق ئايال جاھىللىق بىلەن كۆزىنى پارقىرىتىپ ئولتۇرۇۋالدى. سەپرايىمنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلمىدى بۇ ئىنجمارۇق، جىن تېپكەنلەر.

ئىنجماق پ. دىيال. رەنجىمەك.

ئىنچىكە سۈپ ① توم ئەمەس، «توم» نىڭ ئەكسى، يەنى توغرا كەسمىسى، ئايلانمىسى كىچىك: ئىنچىكە ياغاچ. ئىنچىكە يىپ. * ئۇ سەۋزىنى ئىنچىكە توغراپ، پولۇ ئېتىشكە تۇتۇندى. ② كۆچمە. زىل، بوم ئەمەس: ناخشا ئىنچىكە ئاۋازدا ئېيتىلۋاتاتتى. ③ كۆچمە. تەپسىلىي، تۇجۇپىلەپ: ھەممىلا يەردە ئىنچىكە ھېسابلاپ، ئىسراپچىلىقتىن ساقلىنىشقا دىققەت قىلىش لازىم. ④ كۆچمە. نازۇك: ئەدەبىي تەنقىدنى قانات يايدۇرۇش زېممىزدىكى مۇشكۈل ۋەزىپە، شۇنداقلا ئىنچىكە خىزمەت.

ئىنچىكە بەل ئادەم سۆڭگىچىنىڭ ئوستى، يېتىم قوۋۇرغىسىنىڭ ئاستىنقى قىسمى.

ئىنچىكە تىلى بار ئاغزىدا دېگىنى بىلەن كۆڭلىگە پۈككىنى ئوخشىمايدىغان، راست گەپنى بىلگىلى بولمايدىغان، كۆڭلىدە سىر ساقلايدىغان: ئۇنىڭ ئىنچىكە تىلى بارلىقىنى كىم بىلسۇن؟

ئىنچىكە سۆڭاق تامچىلىقتا قارا سۇۋاقنىڭ ئوستىگە بېرىدىغان پەرداز سۆڭاق.

ئىنچىكە ئۇچەي <ئانات> ئوچەينىڭ ئاشقازان چىقىرىش ئېغىزىدىن باشلاپ سوقۇر ئوچەيگە بولغان بۆلىكى.

ئىنچىكىلەتمەك «ئىنچىكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابدۇللا دالان ئۆيگە تۇڭرۇك قىلىنىدىغان ياغاچنى تولا ئۇچلاپ ئىنچىكىلىتىۋەتتى. پىرىيوم ـ كارانتىن ئورۇنلىرى پورتتىكى قوش زۇكىمى قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە كونترول قىلىش تۈزۈمىنى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈردى ھەم ئىنچىكىلەشتۈردى.

ئىنچىكىلەشتۈرمەك «ئىنچىكىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىنچىكىلەشمەك پ ① ئىنچىكە بولماق، ئىنچىكىلىمەك. ② نازۇك، زىل بولۇپ كەتمەك (مىجەز، خۇلۇق جەھەتتە). ③ ئىنچىكە ھالغا كەلمەك، ئىنچىكىلەنمەك، تەپسىلىيلەشمەك، ئۇششاقلانماق: بۇ پەن تەنقىق قىلىش ئۈسۈلى ھەم تەنقىق قىلىنىدىغان تېمىلار بويىچە يەنمۇ ئىلگىرىلەپ، ھۇجەيرە گېنىتىكىسى، ئىممۇنىتېت گېنىتىكىسى قاتارلىق پەنلەرگە بۆلۈنۈپ، تېخىمۇ ئىنچىكىلەشتى ھەم چوڭقۇرلاشتى.

ئىنچىكىلەنمەك «ئىنچىكىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىنچىكىلىك ئى. ئىنچىكە، زىل ياكى نازۇك ھالەت: بۇ ئىش ئىنچىكىلىك ۋە سەۋرچانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. * مەنمۇ نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي، مۇيەسسەرنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ جىممىدە ئولتۇردۇم.

ئىنچىكىلىمەك پ ① توغرا كەسمەسى، ئايلانمىسى، كىچىك بولۇپ قالماق، كىچىكلىمەك: تولا تۇتۇپ رېشاتكىمۇ ئىنچىكىلەپ كېتىپتۇ. ② كۆچمە. كۆڭۈل قويماق، زېھنىنى، دىققىتىنى يېغماق: مەن ياتقىمغا قايتىپ كېلىپ، بۇ خەتنى ئىنچىكىلەپ ئوقۇپ چىقتىم. ③ كۆچمە. سۈرۈشتۈرمەك، زىغىرلىماق: ــ ئەجەب ئىنچىكىلەپ سوراپ كەتتىڭىز، ئۇ ياقنى تونامىسىز ـ قانداق؟ ④ كۆچمە. سىنچىلىماق، بىرمۇ بىر قارىماق: گۈلخان ئىنچىكىلەپ قاراپ: ــ دەل شۇ يوقالغان ئون تاغار ئەمەسمۇ، ــ دېدى.

ئىندوس ئى [لات] <بوت> ← **ئىندوس قومۇشى**.

ئىندوس قومۇشى <بوت> بامبۇكنىڭ بىر تۈرى. غولىنىڭ ئېگىزلىكى 1 ــ 1.5 مېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، ئوتتۇرىسى كاۋاك، بوغۇمى روشەن كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ ھەم چوڭ بولۇپ، كۆز پەسلىدە گىرۇپكىلىرى ئاقىرىدۇ. يوپۇرمىقىدىن ئائىلە جابدۇقلىرىنى، قالپاق قاتارلىقلارنى توقۇشقا ياكى ئۇنىڭ بىلەن زۇڭزا ئوراشقا بولىدۇ.

ئىندول ئى [ر<لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى C_8H_7N. رەڭسىز ياكى سۇس سېرىق رەڭلىك ياپراقسىمان كىرىستال. كوكس مېيى ۋە چىرىگەن ئاقسىللاردا ساقلىنىدۇ. پۇراقلىق ماتېرىيال، بويياق ۋە دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىندۇكتور ئى [ر<لات] <فىز> ئىندۇكتىپلىق تەسىرنى پەيدا قىلالايدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە كاتۇشكىدىن تۈزۈلىدۇ. شۇڭا، يەنە «ئىندۇكتىپلىق كاتۇشكا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىندۇكتىپ سۈپ [ر] <فىز> ئىندۇكسىيەگە ئائىت؛ ئىندۇكسىيەگە ئاساسلانغان؛ ئىندۇكسىيە ئارقىلىق سادىر بولىدىغان، ۋۇجۇدقا كېلىدىغان: ئىندۇكتىپ رېئاكتىپ قارشىلىق.

ئىندۇكسىيە ئى [ر<لات] ① <لوگ> قىسمەن ھادىسىلەردىن ئومۇمىي نەتىجە چىقىرىش، ئايرىم پاكىتلاردىن ئومۇمىي خۇلاسىگە كېلىش. ② <فىز> بەزى جىسىملارغا ياكى ئېلېكتىر ماگنىت قۇرۇلمىلىرىنىڭ ئېلېكتىر مەيدانى ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش بىلەن ئېلېكتىر ماگنىتلىق ھالىتىدە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىشى.

ئىندۇكسىيەلەندۇرمەك «ئىندۇكسىيەلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئىندۇكسىيەلەندۇرۇشمەك «ئىندۇكسىيەلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىندۇكسىيەلەندۇرۇلمەك «ئىندۇكسىيەلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىندۇكسىيەلەنمەك «ئىندۇكسىيەلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئىندۇكسىيەلىك ئى. ئىندۇكسىيەسى بار، ئىندۇكسىيەگە ئىگە: ئىندۇكسىيەلىك ئەقلىي خۇلاسە.

ئىندۇكسىيەلىك توك <فىز> ئېلېكتىر ماگنىت ئىندۇكسىيەسىدىن ھاسىل بولغان توك. مەسىلەن، شەھەر ئاھالىسىنى تەمىنلەيدىغان توك ئىندۇكسىيەلىك توكتۇر.

ئىندۇكسىيەلىمەك پ. ئىندۇكسىيە ياكى ئىندۇكسىيە ھادىسىسىنى پەيدا قىلماق.

ئىندۇكسيون سۇپ [ر] <فىز> ئىندۇكسىيەگە ئائىت؛ ئىندۇكسىيە نەتىجىسىدە پەيدا بولغان: ئىندۇكسيون توك. ئىندۇكسيون زەرەت.

ئىندىكس ئى [ر<لات] ① <ئەد> گېزىت ـ ژۇرنال، كىتاب، ئەسەرلەر، ئۇلاردىكى سۆز ـ ئىبارىلەر قاتارلىقلارنى ئۆز تۈرى بويىچە ياكى مەزمۇن ـ مەنىسى بويىچە خاتىرىلەپ ئوبلىپ، ھەربىرىنىڭ بەت نومۇرىنى كۆرسىتىپ، بەلگىلىك رەت ـ تەرتىپ بويىچە رەتلەپ چىقىپ، كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ھازىرلانغان ماتېرىيال: كىتابلار ئىندېكسى. تۈركىي تىللار دىۋانىنىڭ ئىندېكسى. ② <مات> ئاساسەن بەلگە ئاستىغا قۇيۇلىدىغان ھەرپلىك ياكى سانلىق كۆرسەتكۈچ.

ئىندېكسلىق سۇپ. ئىندېكسى بار، ئىندېكسى ئىشلەنگەن: نەۋايى ئەسەرلىرىنىڭ ئىندېكسلىق لۇغىتى نەشردىن چىقىپ، كەڭ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئىندىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. مولېكۇلا فورمۇلاسى C_9H_8. رەڭسىز سۇيۇقلۇق. خىمىيەۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ، ئوڭايلا پولىمېرلىنىش رېئاكسىيەسىنى پەيدا قىلىدۇ. سىنتېتىك سمولا ئىشلەشنىڭ خام ئەشياسى. ئادەتتە باشقا سۇيۇق ھالەتتىكى ئالكانلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ، سىرنىڭ ئېرىتكۈچىسى قىلىنىدۇ.

ئىندىكاتور ئى [ر<لات] ① <خىم> بىر تۈردىكى خىمىيەۋى رېئاكتىپ. ئۇ ماددىلارنىڭ مەلۇم بىرىكمە، ئېلېمېنت ياكى ئىيونىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تەكشۈرۈشتە ياكى شۇ ماددىنىڭ خىمىيەلىك خۇسۇسىيىتىنىڭ ئۆزگەرگەن ـ ئۆزگەرمىگەنلىكىنى تەكشۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ. ئىندىكاتورلارنىڭ رەڭ ئۆزگىرىشى نۇرلىنىش ئۆزگىرىشى ياكى لايىقلىنىش دەرىجىسىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن پايدىلىنىدۇ. ② <فىز> تەكشۈرگۈچى ئاپپاراتلار ئاسان پەرقلەندۈرەلەيدىغان، شۇنىڭدەك ئىز كۆرسەتكىشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماددا. رادىيوئاكتىپ ئىندىكاتور ۋە كەم ئۇچرايدىغان تۇراقلىق ئىزوتوپ ئىندىكاتورلىرى دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئىندىن ئى. ئۆگۈندىن كېيىنكى چىندىندىن بۇرۇنقى كۈن.

ئىندىنلىق سۇپ. ئىندىن كۈن: ئۇ ئىندىنلىقتا كېلىدۇ. * ئىندىنلىقتا يولغا چىقىمىز.

ئىندۇئىد ئى [ر] ئۆزىگە مۇستەقىل ھەربىر تىرىك نەرسە (يەنى ئورگانىزم، جانۋار ياكى ئۆسۈملۈك).

ئىندۇئىدلىق ① سۇپ. ئىندۇئىدى بار، ئىندۇئىدقا ئىگە. ② رەۋ. ئىندۇئىدى بار ھالەتتە، ئىندۇئىدقا ئىگە ھالدا: ئىندۇئىدلىق يېتىلىش.

ئىندۇئىدۇئال سۇپ [ر] بىرەر شەخسكە خاس، شەخسىي، خۇسۇسىي: ئىندۇئىدۇئال خۇسۇسىيەت.

ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرماق «ئىندۇئىدۇئاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «موللا زەيدىن ھەققىدە قىسسە» ناملىق ئەسەردە ئاپتور بارلىق ئەقىل ـ پاراسەتنى موللازەيدىن ئوبرازىغا ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرۇپ، ئەسەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلىغان.

ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرۇشماق «ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرۇلماق «ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەردە بارلىق باتۇرلۇق، قەيسەرلىك، قەھرىمانلىق روھ باش پېرسوناژ رەيھان ئوبرازىغا ئىندۇئىدۇئاللاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئوقۇرمەنلەردە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ.

ئىندۇئىدۇئاللاشماق پ. خاسلاشماق، خۇسۇسىيلاشماق.

ئىندۇئىدۇئاللىق ئى ① <پسخول> كىشىنىڭ مەلۇم ئىجتىمائىي شارائىت ۋە تەربىيە ئارقىسىدا شەكىللەنگەن بىرقەدەر تۇراقلىق خۇسۇسىيىتى. ② <ئەد> ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر ئالاھىدىلىكى: ئالدىراش تۇرمۇش رىتمى، ماددىي تەقەززالىقنىڭ تەخىرسىز ھالدىكى كۆچىيىشى، جۇملىدىن مەئىشەتپەرەسلىك تېپىدىكى مەنىۋى گادايلىقنىڭ باش كۆتۈرۈشى، ساددا، ئەخمەقانە، يارىشىمسىز، ئەگەشمە يوسۇنۇازلىق قاتارلىقلار شەھەرلىكلەر ئىندۇئىدۇئاللىقى (خاس خاراكتېرى) نى ۋەيران قىلىۋەتتى.

ئىنديي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى In(Indium) . كۈمۈش رەڭدە، سوزۇلۇشچانلىققا ئىگە، قوغۇشۇندىن يۇمشاق. ئادەتتە قېتىشما ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ يەنە كۆزنىتىش چىرىغىنىڭ نۇر قايتۇرۇش ئەينىكىنىڭ نۇر قايتۇرۇش قابىلىيىتىنى ئاشۇرالايدۇ.

ئىندىيان ئى <ئىرق> ئامېرىكا قىتئەسىدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ ئىسىمنى كولومبو [Gristoforo Colombo 1451–1506] ئامېرىكىدىكى يەرلىك ئاھالىلەرگە ئىسىم قىلىپ قويغان. كېيىن بۇ ئۇلارنىڭ رەسمىي مىللەت نامى بولۇپ قالغان. ئىندىيانلارنىڭ تېرىسى قىزىلغا مايىل قارا بولۇپ، ئىلگىرى قىزىل ئىرقتىكىلەر دەپ ئاتالغان. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئوتتۇرا، جەنۇبىي ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرگە ئولتۇراقلاشقان.

ئىنژېنېر ئى [ر<فىران] تېخنىك خادىملارغا بېرىلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ياكى تېخنىكىنىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولغان مۇتەخەسسىس.

ئىنژېنېرلىق ئى. ئىنژېنېرغا يۈكلەنگەن خىزمەت، ۋەزىپە: ئىنژېنېرلىق قىلماق.

ئىنساب ئى [ئە] ھەرقانداق ئىشنى ئادالەت ۋە ۋىجدان بىلەن قىلىش تۇيغۇسى، قابىلىيىتى؛ توغرىلىق، ئادىللىق، ھاالللىق؛ رەھىمدىللىك : ئىنساب بىلەن ئىش قىلماق.

ئىنسابقا كەلتۈرمەك قائىدە ـ يوسۇنغا كۆندۈرمەك، ماقۇل كەلتۈرمەك: ئۇ كۆپچىلىككە، شاھمەتسۇت ۋاڭنىمۇ ئىنسابقا كەلتۈرۈپ، ئالۋان ـ ياساقلارنى زور دەرىجىدە ئازايتىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن چۈشەندۈردى.

ئىنساب ـ تەۋپىق ئىنساب ۋە تەۋپىق: ـــ خۇدايىتائالادىن خاموشقا ئىنساب ـ تەۋپىق تىلەيلى، مۇبادا ياماناتلىق قىلمەن دېسە، جازاسىنى خۇدايىم بەرسۇن، ـــ دېدى تۆمۈر خەلپە.

ئىنساب ـ دىيانەت ئىنساپ ۋە دىيانەت: ـــ بىز ھەممىمىز مۇسۇلمان، ئىنساب ـ دىيانەت مۇسۇلمان ئەقىدىسىنىڭ جەۋھىرى.

ئىنسابسىز سۇپ. ئىنسابى يوق، ئىنسابى قالمىغان: ئىنسابسىز بالا.* ـــ ئىنسابسىز قوشۇق سالسا، يەتتە ئوتلاپتۇ (ماقال).

ئىنسابسىزلىق ئى. ئىنساب قىلماسلىق: ئىنسابسىزلىق

قىلماق. * بەزى كىشىلەر ئىنسابسىزلىق پاتقىقىغا پاتقان چاغدا ۋىجدان ئەينىكىگە قاراپ بېقىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ.

ئىنسابلىق سۈپ. ئىنسابى بار، ئىنسابنى ئۇنتۇمىغان: داداك ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن كىشىنىڭ ھەققىدىن قورقىدىغان ئىنساب-لىق، ئىشچان ئادەم ئىدى. ئىنسابلىقنىڭ دىلى ساپ (ماقال).

ئىنسان ئى [ئە] ئادەم، كىشى: ئىنسان بالىسى. دۇنيادا ناخشا ئېيتمىغان ۋە ئۇنى چىن يۈرىكىدىن سۆيۈپ ئاڭلىمىغان بىرەر ئىنسان بارمىكىن؟

ئىنسان قېلىپىدىن چىقماق ئادەمىيلىكىنى يوقاتماق، ۋەھشىيلىك قىلماق: ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇ ياۋۇزلار، يۇرت خەلقىنى تىرىپىرەن قىلىۋەتتى.

ئىنسانپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] ئىنسانىيەت مەنپەئەتىنى قوغدايدىغان، ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنپەئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان: ئىنسانپەرۋەر ئادەم.

ئىنسانپەرۋەرلىك ئى ① ئىنسانىيەت مەنپەئەتىنى قوغداش، ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنپەئەتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش. ② <پەلس> 14 ــ 16 ـ ئەسىرلەردىكى ياۋروپا ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدە ئىلغار مۇتەپەككۇرلار مەدرىسە پەلسەپىسى ۋە چېركاۋ ئىدىيەسىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان، ئىنسانغا خەيرخاھلىق قىلىش ۋە ھۆرمەت قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئىنسانىنى مەركەز قىلىدىغان دۇنيا قاراش.

ئىنسانچە رەۋ. ئىنسانغا خاس، ئىنساندەك، ئىنسانغا ئوخشاش: ھازىرقى ماۋارىپىمىزدا ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتالمايدىغان، ئەمما ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ھەقىقىي ئىنسانچە مەزمۇنغا ئىگە قىلىشقا يارىدىغان ئىلىملەر قوشۇمچە ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى.

ئىنسانچىلىق ئى. ئىنسانغا خاس تۇرمۇش، ھالەت: ئىنسانچە-لىقتا بىلگەن نەرسىڭنى باشقا بىرىگە سۆزلىۋەتمەسلىك، ئىچىڭ بوشىمىغاندەك قاپقارا بولۇپ يۇرىدىكەنسەن.

ئىنسانشۇناس ئى. ئىنسانشۇناسلىق ئىلمى بويىچە مۇتەخەسسىس، ئالىم: ئىنسانشۇناسلارنىڭ مەلۇماتىدىن كۆرە، ئىنساد-چىلىق كۆپ ئاملىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئىنسانشۇناسلىق ئى <ئىرق> ئىنسانلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئىۋولىيوتسىيەسى ۋە ئىرقلارنىڭ تۇرلەرگە ئايرى-لىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن: ئاسترونومىيەلىك ھادىسىلەرنى كۆرەي دېسەك ۋاقىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە دىققەت قىل، ئىنسانشۇناسلىقنى چۈشىنەي دېسەك دۇنيانى ئايلىنىپ چىق.

ئىنسانلارچە رەۋ. ئىنسانلاردەك، ئىنسانلارغا ئوخشاش: ــ مەنمۇ بىر ئىنسان، ــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ، ــ ئىنسان تۇرمۇشىنى ئىنسانچە ئۆتكۈزۈشۈم لازىم.

ئىنسانلىق سۈپ. ئىنسانغا خاس بولغان، ئىنسانغا خاس: ئىنسانلىق بۇرچ. * باشقىلار ئۈلارنىڭ ئىنسانلىق قەدىر ـ قىممىتىنى كەمسىتىشكە يول قويمايدۇ.

ئىنسانىي سۈپ [ئە] ① ئىنسانغا، ئادەمگە خاس؛ ئادەمىي: يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەت. ئىنسانىي ھۆرمەت. ئىنسانىي نام. ئىنسانىي ھوقۇق خىتابنامىسى. ② ئىنسانپەرۋەر، ئادەمىيلىككە مۇۋاپىق: بىزنىڭ قانۇنلىرىمىز جاھاندا ئەڭ ئادىل ۋە ئىنسانىيدۇر.

ئىنسانىيەت ئى [ئە] ئىنسانلار، ئادەملەر: ئىنسانىيەت تارىخى. ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى.

ئىنسانىيەتچىلىك ئى. پۈتۈن ئىنسانلارغا خاس بولغان تۇرمۇش، ئىش ـ پائالىيەت: ئۆز پايدىسىنى كۆزلەپ باشقا كىشىلەرگە زىيان سېلىش ــ ئىنسانىيەتچىلىك ۋە ئىنساب ئەمەس.

ئىنسانىيلاشتۇرماق «ئىنسانىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەبىئەت دۇنياسى بەزى ئىنسانلارنى ھەقىقىي ئىنسانىيلاشتۇرىدۇ، يەنە بەزىلەرنى ھايۋانلاشتۇرىدۇ.

ئىنسانىيلاشتۇرۇلماق «ئىنسانىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ ئىنسانىيلاشتۇرۇلۇشى ئارقىلىق ئەڭ دەسلەپتە ئىلاھ پەيدا قىلىنغان.

ئىنسانىيلاشماق پ. ئىنسانىنىڭ خاس خۇسۇسىيىتى، تەبىئىتى ئۆزىگە يۈكلەنمەك؛ ئىنسانلارغا خاس خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق: بۇ چۆچەكتە تۈلكە بىلەن بۆرە ئىنسانىيلىشىپ، ئۆزئارا دوستلۇق ئورنىتىدۇ.

ئىنسانىيلىق ئى ① ئىنسانغا، ئادەمگە خاس بولغان ھالەت، ئادەمىيلىك: ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئىنسانىيلىقىنى يوقاتقان ھالدىكى بىچارە، چۈشكۈن، بەختسىز تەقدىرىنى تەسەۋۋۇر كۆزى بىلەن ئەمەس، بەلكى بىۋاسىتە كۆزى بىلەن كۆرۈشكە باشلىدى. ② <پەلس> ئادەمدە بولىدىغان نورمال ھېسسىيات ۋە ئەقىل.

ئىنستىنكت ئى [ر<لات] ① <مائار> ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىر خىلى. مەلۇم كەسىپتىكى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىدۇ. مەسىلەن، سانائەت ئىنستىتۇتى، مۇزىكا ئىنستىتۇتى، تېببىي ئىنستىتۇت، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى دېگەندەك. ② پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ پەنلەر بويىچە بۆلۈنگەن تەتقىقات گورۇپ-لىرى: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تىل تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى.

ئىنس ـ جىن ئىنسان ۋە جىن.

ئىنسۇجىن ئادەم، ئىنسان ۋە جىن ـ شايتانلار: ئىنسۇجىن ئاياغ باسمىغان بىپايان چۆل ـ دەشتلەر قويندا ھاياتلىققا ئىزنا قويۇپ كېتىۋاتىمىز.

ئىنسۇلىن ئى [ر<لات] <بىيول> ئۇيقۇلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل ھورمۇن. ئۇ جىگەر ۋە مۇسكۇللاردىكى ھايۋان ئاقسىلىنىڭ ھاسىل بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، توقۇلمىلاردىكى گىلۇكوزىنىڭ ئىشلىتىلىشى ۋە ئوكسىدلىنىشىنى تېزلىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق بەدەندىكى قانىنىڭ قەنت مىقدارىنى تەڭشەيدۇ. ئىنسۇلىنىنىڭ ئاجرىلىپ چىقىش مىقدارىنىڭ كېمىيىشى دىيابېت كېسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ ياسالمىلىرى بىلەن دىيابېت كېسىلىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

ئىنسىقتى سۈپ. دىيال: ئېزىلەڭگۈ.

ئىنشا ئى [ئە] باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تۆۋەن يىللىق-لىرىدا ئوقۇغۇچىلارغا توغرا، چىرايلىق يېزىشنى ئۆگىتىش مەقسىتىدە بېرىدىغان يازما مەشىق: ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتۈپ تۆۋەندىكى بىر نۇسخا خەت ئىنشا قىلىندى.

ئىنشائات ئى [ئە] <بىن> مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن سېلىنغان تۇرلۇك قۇرۇلۇشلار ۋە ئۇلارنىڭ جاھازا ئۈسكۈنىلىرى: سۇ ئىنشائاتى. * رەسمىدە يۇلتۇزلار ئارىسىدا ئۇچۇۋاتقان راكېتالار، نېفىت ۋىشكىلىرى، پولات زاۋۇت ئىنشائاتلىرى قەد كۆتۈرۈپ

تۇرغان مەنزىرە ئەكس ئەتكەنىدى.

ئىنشائاللا يۆك [ئە] «خۇدا خالىسا» دېگەن مەنىدىكى ياخشى تىلەكنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئۈيغۇرلار مەلۇم، ھەرقانداق سىردىن بولسا ئېيتىدۇ، ئىنشائاللا بۇ رەنجى ئەلەمدىن خالاس بولغايسىز.

ئىنفۇرزوريە ئى [ر<لات] <زوئول> ئاددىي ھايۋانلارنىڭ بىر كىلاسى. تېنىدە تۈكچىلىرى بولۇپ، ھەربىرى قىلىش ۋە ئوزۇقلۇق تۈتۈشتىكى ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ.

ئىنفىرا سۈپ [ر<لات] <فىز> چاستوتىسى ئىنتايىن تۆۋەن؛ دولقۇن ئۇزۇنلۇقى ئادەتتىكىدىن ئۇزۇن؛ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ياكى ئاڭلانمايدىغان (نۇر، ئاۋاز قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىنفىرا قىزىل نۇر. ئىنفىرا ئاۋاز.

ئىنفىرا قىزىل نۇر <فىز> دولقۇن ئۇزۇنلۇقى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان نۇرنىڭكىدىن ئۇزۇن بولغان ئېلېكتىر ماگنىت دولقۇنى. ئىسپېكتىردا قىزىل نۇرنىڭ سىرتىدا تۇرىدۇ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 0.3 مىللىمېتىردىن 7700 ئانگىستروم-غىچە ئالاھىدە ياسالغان فوتو سۈرەت لېنتىسىغا يورۇقلۇق سەزدۈرىدۇ، تۇمانلىق يېرىپ ئۇتۇش ئىقتىدارى كۆزگە كۆرۈنىدىغان نۇردىن كۇچلۇك. ئادەتتە ئۇ ناھايىتى كۈچلۈك ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسىگە ئىگە بولۇپ، سانائەتتە قىزىتىشنىڭ ئىسسىقلىق مەنبەسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە تەكشۈرۈش، ئۆلچەش تېببابەتچىلىك قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىنفلىتراتسىيە ئى [ر<لات] ① سۇيۇقلۇقنىڭ تەدرىجىي سىڭىپ كىرىش ھادىسىسى. ② <فىز>بەزى سۇيۇق جىسىملار بەزى قاتتىق جىسىملار بىلەن ئۇچراشقاندا، سۇيۇق جىسىمنىڭ قاتتىق جىسىم يۈزىگە چاپلىشىۋېلىش ھادىسىسى. ③ <تېب> توقۇلما ئارىلىق بوشلۇقلىرىدا غەيرىي نورمال ياكى باشقا ماددىلارنىڭ بارلىققا كېلىشى.

ئىنقلاب ئى [ئە] <پەلس> ① ئېزىلگۈچى سىنىپلارنىڭ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىپ، كونا، چىرىك ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، يېڭى، ئىلغار بولغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى بەرپا قىلىشى. ئىنقلاب كونا ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى بۇزۇپ تاشلاپ، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ؛ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئالغا سلجىتىدۇ. ② تۇيۇقسىز قىلىنغان ئىسلاھات، ئۆزگەرتىش: ئىدىيەۋى ئىنقلاب. تېخنىكا ئىنقلابى. سانائەت ئىنقلابى.

ئىنقلابچى ئى. ئىنقلاب قىلغۇچى، ئىنقلابىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى: سادىر پالۋان يالغۇز ئىنقلابچىلا بولۇپ قالماي، بەلكى ۋايىغا يەتكەن خەلق قوشاقچىسى ئىدى.

ئىنقلابىي سۈپ. ئىنقلابقا ئائىت؛ ئىنقلاب روھى بىلەن سۇغىرىلغان: ئىنقلابىي ھەرىكەت. ئىنقلابىي روھ. * ئۇنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن ئەزىز جېنىنىمۇ ئايىماستەك ئىنقلابىي روھى ھەممىزنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەرزىيدۇ.

ئىنقلابىيلاشتۇرماق «ئىنقلابىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىسلاھات ئېلىپ بېرىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە ياشلارنى ئىنقلابىيلاشتۇرۇش ئىنتايىن زۆرۈر.

ئىنقلابىيلاشتۇرۇلماق «ئىنقلابىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيەدە ئىلمىي تەرەققىيات نەزەريەسىنى ئۆگىنىش چىڭ تۇتۇلۇپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيەسى ئىنقلابىيلاشتۇرۇلدى.

ئىنقلابىيلاشماق پ. ئىنقلابىي روھ بىلەن سۇغىرىلماق، ئىنقلابىي روھ بىلەن قوراللانماق: كادىرلار قوشۇنىدا ئىنقلابىيلىشىش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلىنىش، ياشلاشتۇرۇش تەلىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك.

ئىنقلابىيلىق ئى. ئىنقلابىي خۇسۇسىيەت، ئىنقلابىي ئاڭ: شائىر ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەمەلىرى بىلەن ئىنقلابىيلىقنى تولۇق ئەكس ئەتتۇرۇپ بەرگەن.

ئىنكار [ئە] ① ئى. تەن ئالماسلىق، قوبۇل قىلماسلىق، تەستىقلىماسلىق؛ رەت: ئىنكار قىلماق. ② ئى <پەلس> شەيئىنىڭ ئۆزىدە بار بولغان، شەيئىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگۈچى تەرەپ: ئىنكارنى ئىنكار قىلىش قانۇنىيىتى. ③ سۈپ. تەن ئالمىغان، قوبۇل قىلىنمىغان ياكى قىلىنمايدىغان، رەت قىلىنغان، تەستىقلانمىغان: ئىنكار تېئورىما. ئىنكار شەكىل. ئىنكار قاپىقاق. ئىنكار مەسىلە.

ئىنكارچى سۈپ. ئىنكار قىلغۇچى، ئىنكار قىلىدىغان: يوق... ئىنكارچى پەيلاسوپنىڭ سۆزى يادىمدا بار ئىدى، شۇڭا شۇنداق جاۋاب بەردىم.

ئىنكارچىلىق ئى <پەلس> ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى، مىللىي مەدەنىيىتىنى ھەتتا ھەممىنى تەھلىل قىلىپ كۆرمەي، قارىغۇلارچە ئىنكار قىلىدىغان ئىدىيەۋى خاھىش: مىللىي ئىنكارچىلىقنىڭ كۈچىيىشى، چېكىدىن ئاشقان مەنپەئەتپەرەسلىكنىڭ توسالغۇسىز يامرىشى روھىي مەجرۇھلۇق، ماڭقۇرتلۇقنىڭ مىكروبىغا ئايلاندى.

ئىنكاس ئى [ئە] ① ئەينەكتە، سۇدا، ئومۇمەن يالتىراق نەرسە يۈزىدە ئەكس ئەتكەن تەسۋىر؛ ئەكس. ② <پەلس> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئادەملەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىشىدىن پەيدا بولغان تەسۋىر؛ بىلىش، ئادەمدىكى تۇيغۇ، تەسەۋۋۇر، ئىدىيە، ئۇقۇم قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ كىشىلەر مېڭىسىدە ئەكس ئېتىش شەكلىدۇر. ③ <پسخول> ھايۋان ئورگانىزمىنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرۇش ئىقتىدارى.

ئىنكاس قايتۇرۇش <بىيول> ئورگانىزملارنىڭ غىدىقلاشقا نىسبەتەن جاۋاب قايتۇرۇشى.

ئىنكاسچان سۈپ. ئىنكاسى تېز، تېز ئىنكاس قايتۇرالايدىغان؛ سېزىمچان، سەزگۈر: ئۆز دەۋرىنى چۈشەنمەسلىك، زامان ئۆزگىرىشلىرىگە ئىنكاسچان، سەزگۈر مۇئاملىدە بولماسلىق بىزنىڭ نۇرغۇن تارىخىي قىسمەتلىرىمىزنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى.

ئىنكاسچانلىق ئى. ئىنكاسچان كىشىلەرگە خاس بولغان خاراكتېر، قابىلىيەت، سەزگۈرلۈك، سېزىمچانلىق: ئۇ مۇشۇ خىزمەت بەخش ئەتكەن ئىنكاسچانلىق بىلەن بۇ ئىمتىھانغا قاتنىشىپ باقماقچى بولدى.

ئىنكاسسىز سۈپ. ئىنكاسى يوق، ئىنكاس قايتۇرمايدىغان، ئىپادە بىلدۈرمەيدىغان، جاۋابسىز، ئىپادىسىز؛ قارشىلىقسىز، تەدبىرسىز، ھەرىكەتسىز: پەردىنىڭ گەۋدىسى ھېچقانداق سېزىمسىز ھالدا

ئۇنىڭ ئالدىدا تاشلىنىپ ياتاتتى ھەم بارلىق ھەرىكەتلەرگە ئىنكاسسىز ئىدى.

ئىنكاسسىزلىق ئى. ئىنكاس يوقلۇق، ئىنكاس بولماسلىق؛ ئىنكاسسىز، جاۋابسىز، ئىپادىسىز؛ قارشىلىقسىز، تەدبىرسىزلىق، ھەرىكەتسىز تۇرۇش، ئىنكاسى يوقلۇق، ئىنكاس بىلدۈرمەسلىك: مەمەتتىكى ئىنكاسسىزلىقنى سەزگەن كەنت باشلىقى ئىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ يەنە سۆزلەپ كەتتى.

ئىنكۇباتور ئى [ر<لات] تۇخۇمدىن سۇنئىي ئۇسۇلدا چۈجە چىقىرىش مەشغۇلات ئورنى، قۇرۇلمىسى: ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ، كۆرۈڭ مېكىيان تۇخۇم باسمىسىمۇ چۈجە چىقارغىلى بولىدىكەنغۇ! ئەقلى سازراق بەندىلەر ئىنكۇباتورنى كەشپ قىلىشتى.

ئىنگە ئى. تارس. خانىنىڭ بالىلىرىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئايال.

ئىنگلىز ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى: ئۇلار ئەنگلىيە، ئامېرىكا ۋە ئاۋسترالىيە دۆلەتلىرىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كانادا، يېڭى زېلاندىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىمۇ بار.

ئىنگلىزچە ① سۈپ. ئىنگلىزلارغا، ئىنگلىز خەلقىگە، ئىنگلىز تىلى ـ يېزىقى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت، ئىنگلىزلارغا خاس: ئىنگلىزچە ناخشا. ئىنگلىزچە كىيىم ـ كېچەك. ② ئى. ئىنگلىز تىلى، يېزىقى: يېڭى كەلگەن ئىككى يات ئادەمنىڭ ئىنگلىزچە بىلىشى مۇمكىنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدەك قىلاتتى. ③ رەۋ. ئىنگلىز تىلى، يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ئىنگلىز تىلى، يېزىقى ۋاستىسى بىلەن: ئىنگلىزچە سۆزلەمەك. * مەن ئۇنىڭغا ئىنگلىزچە خەت يازدىم.

ئىنگلىماق پ. پۈرىماق: ئوخشايدۇ يۇزۇڭ ئايغا، گۈل غۇنچىسى دەپ ئىنلاي، سەن يارىم مېنى دېسەڭ، ئۇمىدنى ئۈزمەي ئۆيىنايلى. * گۈلدەستىخان، گۈلدەستە، سەن نېمانچە بىخەستە. سەن غۇنچىنى ئىنلاي دەپ، مەن ئالغۇزدۇم مىڭ تەستە.

ئىنمەك پ. يېزىت. يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈشمەك: بۇنىڭدىن ھالىنى بىرئاز پەھم قىلدى، پېتىپ غەم پاتقىغا ئاتتىن ئىندى.

ئىنىرت سۈپ [ر<لات] <خىم> ھەرىكەتسىز، پاسسىپ: ئىنىرت گازلار.

ئىنىرت گازلار <خىم> ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىنىڭ نۆل گۇرۇپپىسىدىكى ئېلېمېنتلار. ئۇلار گېلىي، نېئون، ئارگون، كىرىپتون، كىسېنون ۋە رادوندىن ئىبارەت ئالتە خىل ئېلېمېنتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. رەڭسىز، پۇراقسىز بولۇپ، سۇدا ئېرىمەيدۇ، خىمىيەۋى خۇسۇسىيەتلىرى ئىنتايىن تۇراقسىز. ئادەتتە باشقا ئېلېمېنتلار بىلەن ئاسانلىقچە بىرىكمەيدۇ، لېكىن بۇمۇ مۇتلەق ئەمەس.

ئىنىرتسىيە ئى [ر<لات] <فىز> جىسىمنىڭ ئۆزىدە ئەسلىدە بار بولغان ھەرىكەت ھالىتى ياكى جىمجىت ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش خۇسۇسىيىتى. مەسىلەن، مېڭىۋاتقان پاراۋۇزنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى توختىغاندىن كېيىنمۇ ئىلگىرىلەشنى شۇئان توختاتماسلىقى، جىمجىت تۇرغان جىسىمنىڭ سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغۇچە تۇرغان ھالىتىنى ئۆزگەرتمەسلىكى. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنىرتسىيەنىڭ تەسىرىدىن بولىدۇ.

ئىنىرتسىيەسىز سۈپ. ئىنىرتسىيەسى يوق، ئىنىرتسىيەگە ئىگە ئەمەس: ئىنىرتسىيەسىز سىستېما.

ئىنىرتسىيەلىك سۈپ. ئىنىرتسىيەسى بار، ئىنىرتسىيەسىگە ئىگە: ئىنىرتسىيەلىك سىستېما. ئىنىرتسىيەلىك پايدىلىنىش نىسبىتى.

ئىنىرتلىق سۈپ <خىم> باشقا ئېلېمېنت ياكى بىرىكمىلەر بىلەن ئاسان بىرىكمەيدىغان؛ ھەرىكەتسىز؛ پاسسىپ: ئىنىرتلىق ماتېرىيال. ئىنىرتلىق ماددا. ئىنىرتلىق ئېلېمېنت.

ئىنى ئى. ئۇكا، كىچىك ئوغۇل (ئاكىلىرىغا نىسبەتەن): ئاكا بار يەردە ئىنى يوق (ماقال).

ئىنكائىنا ئى. بىراۋنىڭ بالىسىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىپ بېرىدىغان تەربىيەچى ئايال: بىركۈنى پادىشاھ بۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن، قىزىنىڭ ئالدىغا ئىنكائىنىسىنى كىرگۈزۈپ، قىزىنى ياتلىق بولۇشقا كۆندۈرمەكچى بوپتۇ.

ئىنىلىق سۈپ. ئىنىلاردا بولىدىغان، ئىنىغا ئائىت، ئىنىغا خاس: ئىنىلىق مۇناسىۋەت.

ئىھاتە ئى [ئە] بىرەر جايىنى ئاسراش، قوغداش ۋە ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىش مەقسىتىدە ئەتراپىنى چۆرىدەپ قويغان توسما: ئىھاتە بەلبېغى. ئىھاتە ئورمانلىقى.

ئىھتىدا ئى [ئە] <دىن> توغرا يولغا كىرىش، توغرا يولغا يۈنىلىش.

ئۇڭا قىلماق دىيال. شامال ـ بوراندىن دالدا بولغۇدەك جاي ھازىرلىماق.

ئۇڭرىق ئى. ساپالدىن ئىشلەنگەن چۆگۈن: بىركۈنى ئۇ ئادەم مېنى قىچقىرىپ، سۇ ئەكەلگىن دەپ، جوغىسى يوق بىر ئۇڭرىقنى بەردى.

ئۇڭتىمەك «ئۇڭمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېلىدىن ـ ھېلىغا بېشىمدىكى كىرنى ئۇڭتىپ كۆزۈمگە، جاۋغايلىرىمغا تېمۇتاقان يامغۇرنى كىر ياغلىق بىلەن ئېرتىپ قويىمەن.

ئۇڭۇق سۈپ ① سۇ ئىچىپ يۇمشىغان، كۆپكەن، يۇمشاق: ئۇڭۇق نان. ئۇڭۇق تېرە. ② قويۇقلاشقان، قويۇق؛ مىلىشىغان.

ئۇڭۇقلار ئى <خىم> كوللوئىد ئېرىتمىلەرنىڭ ئۇڭۇقلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان ماددىلار. ئېقىشچان ئەمەس، ئۇلارنى ئېلاستىك ئۇڭۇقلار ۋە چۈرۈك ئۇڭۇقلار دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. يارىيىلىم بىلەن سىلىكاگېل بۇ ئىككى تۈرنىڭ تىپىك مىسالىدۇر.

ئۇڭۇقلاندۇرماق «ئۇڭۇقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلىز تېرىنى ئۇڭۇقلاندۇرۇپ بولۇپ ئاپتاپقا يېيىپ قويدى.

ئۇڭۇقلاندۇرۇشماق «ئۇڭۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئۇڭۇقلاندۇرۇلماق «ئۇڭۇقلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ قاچىغا دۇملىنىپ ئۇڭۇقلاندۇرۇلغان قوناق نېنىنى ئالدىرىماي، ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يېيىشكە باشلىدى.

ئۇڭۇقلانماق «ئۇڭۇقلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئادەتتە تاشتەك قېتىپ كەتكەن ھەرقانداق بىر تېرە ئۇڭۇقلانسا، پاختەدەك يۇمشاپ كېتىدۇ.

ئۇڭۇقلماق پ. ئۇڭۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئايشەمخان ئۇڭۇقلاپ تەييار قىلىپ قويغان قوناق نېنىغا قوشۇق سېلىپ، يولدىشى سەمەت

ئاخۇنلىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

ئۈنكىسىنت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال. يانتۇ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كىرىستاللىرى تۆۋرۈكسىمان، رەڭگى قارا، بەزىدە ئاچ يېشىل ياكى ئاچ قوڭۇر بولىدۇ. سىزىق ئىزى سارغۇچ قوڭۇر ياكى قىزغۇچ قوڭۇر؛ يېرىم مېتال ياكى ماي پارقىراقلىقىدا قاتتىقلىقى 5.5 — 6.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.5 — 5.0. ئۇزۇلۇش يۈزى سەدەپ شەكلىدە، ئېلېكتىرومagnىتلىقى ۋە رادىيوئاكتىپلىقى بار، گىرانىتلىق زور كىرىستال جىنسلاردا ئۇچرايدۇ.

ئۈنمەك پ. سۇ ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى ئۆزىگە سىڭدۇ- رۇپ، سۈمۈرۈپ، ھۆل بولماق، نەم تارتىپ يۇمشىماق: ئۆزىگە كېلەلمەي تۇراتتى شاڭيو، ئۇنىڭ تېرىدەك كۆيۈپ ھاسىراپ، تاقىتى تاق بولغان قانخور ھەيدەرخان، تەلەتى مۇرددەك كەتكەن قانسىراپ.

ئىلەك سۆپ. دېيال. ئاشلاق، ئاشلانغان.

ئىيولىت ئى [ر<گىرېك] <گېئول> بىر خىل كوللو- ئىدلىق ماددا، شۇنىڭدەك خىمىيەلىك چۆكۈش نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن تاغ جىنسى. ئۇ ئادەتتە بېلىق تۇخۇمىغا ئوخشاش چوڭلۇقتىكى دانچىلەرنىڭ سېمونتلىشىشىدىن شەكىللىنىدۇ.

ئىيون I ئى [ر<گىرېك] <خىم> ← **ئىيونلار**.

ئىيون II ئى [ر<گىرېك] <گېيول> خەلقئارا گېئولوگىيەلىك گېئولوگىيە يىلنامىسىدا داۋاملاشقان ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن بولغان بىرىنچى دەرىجىلىك گېئولوگىيەلىك دەۋر بىرلىكى.

ئىيونلار ئى <خىم> ئېلېكتىر زەرىتىگە ئىگە ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسى، يەنى ئاتوم(ياكى مولېكۇلا)لارنىڭ ئېلېكتىرونلارنى يوقىتىش ياكى قوبۇل قىلىشىدىن ھاسىل بولغان زەرەتلىك زەررىچىلەر.

ئىيونلاشتۇرماق «ئىيونلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ ئېرىتمىسى كۆپ ساندىكى تۇزلار، كۆچلۈك كىسلاتا ۋە ئىشقارلارنى ئىيونلاشتۇرالايدۇ.

ئىيونلاشماق پ. ئىيون ھالىتىگە كىرمەك، ئىيونغا ئۆزگەرمەك، ئىيونغا ئايلانماق: سۇدىكى ئېرىتمىسىدە پۈتۈنلەي ئىيونلىشىپ ئىيونغا ئايلانمىدىغان ئېلېكتىرولىت كۆچلۈك ئېلېكتىرولىت دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىيونلانماق «ئىيونلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەجرىبىلەر كۆپ ساندىكى تۇزلار، كۆچلۈك كىسلاتا ۋە كۆچلۈك ئىشقارلارنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىلىرىدە ئىيونلىنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ئىيونلۇق سۆپ. ئىيونى بار، ئىيونلارغا ئىگە: ئىيونلۇق باغ. ئىيونلۇق بىرىكمە. ئىيونلۇق تەڭلىمە. ئىيونلۇق قەۋەت. * كوۋالېنتلىق بىرىكمىلەر سۇدا ئېرىتىلگەندىن كېيىن، سۇ مولېكۇلالىرىنىڭ تەسىرىدە ئىيونلۇق بىرىكمىلەرگە ئوخشاشلا پۈتۈنلەي ئىيونلىنىدۇ.

ئىيونلۇق باغ <خىم> مۇسبەت ۋە مەنپىي ئىيونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلېكتىروئىستاتىك تەسىر ئارقىلىق شەكىللەنگەن خىمىيەۋى باغ. مېتاللىقى ناھايىتى كۆچلۈك ئېلېمېنتلار بىلەن مېتاللوئىدلىقى ناھايىتى كۆچلۈك ئېلېمېنتلار بىرىكىدە ئىيونلۇق باغ شەكىللىنىدۇ.

ئىيونلىشىش ئى ① <خىم> ئېلېكتىرولىتلارنىڭ سۇدا ئېرىگەندە ياكى ئىسسىقلىق تەسىرىدە سۇيۇقلانغاندا ئەركىن سىلجىيدىغان ئىيونلارغا ئاجرىلىش جەريانى. ② نېيترال ئاتوم ياكى مولېكۇلالارنىڭ تاشقى سەۋەب تۈپەيلىدىن مۇسبەت، مەنپىي ئىيونلارغا ئايلىنىش جەريانى.

ئىيونلىماق پ. ئىيون ھاسىل قىلماق، ئىيونلارغا پارچىلانماق: تۇرمۇشىمىزدا كۆپ ئۇچرايدىغان قىسمەن ماددىلارنى قەتئىي ئىيونلاشقا بولمايدۇ.

ئىيونىتلار ئى <خىم> ئېرىتمىدىكى كاتىيون ياكى ئانىيونلار بىلەن ئىيون ئالماشتۇرالايدىغان ماددىلار. ئىيونىتلار ئادەتتە كىسلاتا، ئىشقار ۋە كۆپ خىل ئېرىتكۈچىلەردە ئېرىمەيدۇ. سانائەتتە قاتتىق سۇنى يۇمشىتىش، شۇنىڭدەك ئانىتىبىيوتىكلار، نادىر يەر ئېلېمېنتلىرى، ئامىنو كىسلاتالار قاتارلىقلارنى ئايرىشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىيۇل ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى، ئۇ مىلادىيە كالېندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخسلەرنىڭ بىرى. شۇڭا، كالېندارىدىكى 7 - ئاي شۇنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىلى ھېسابىدا 7 - ئاينىڭ نامى.

ئىيۇن ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى، ئۇ مىلادىيە كالېندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخس، شۇڭا، كالېندارىدىكى 6 - ئاي شۇ كىشىنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىلى ھېسابىدا 6 - ئاينىڭ نامى: بىرىنچى ئىيۇن خەلقئارا بالىلار بايرىمى.

ئىيىن ئى. ساپىقىدىن ئاجراپ ئۇۋۇلىپ كەتكەن ئۇزۇم.

ي ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئوتتۇز ئىككىنچى ھەرپى.

يا I ئى. قاتتىق ياغاچنىڭ ئىككى ئۇچىدىن يىپ تارتىپ، ئېگىپ، يېرىم چەمبەر شەكلىدە ياسالغان، كىچىك نەيزىسىمان ئوق سېلىپ ئاتىدىغان قەدىمكى ئۇرۇش قورالى؛ كامان.

يا II باغل [پ] ① تەڭداش جۈملە بۆلەكلىرى ياكى ئايرىم جۈملە بۆلىكى ئالدىدا كېلىپ، پىكىرنىڭ قىياس قىلىنغۇچى بۆلەكلىرىدىن بىرىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: قوغۇنغا ئوغرى كىرسە، يا پىششىقىنى قويماس، يا خەمىكىنى (ماقال). ② سوئال جۈملە ئالدىدا كېلىپ، ئۆزىدىن بۇرۇنقى جۈملە مەنىسىگە نىسبەتەن قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ: سۇ ئۆزى يار ئالغانمىدۇ، يا بىرەر قارا نىيەت ئۆچمەنلىك قىلغانمىدۇ؟ ③ ئىككى جۈملە ئوتتۇرىسىدا كېلىپ، كېيىنكى جۈملىدىكى ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ بولۇنمىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان يارىدەمچى سۆز ئورنىدا خىزمەت قىلىدۇ: ئوت ـ چۆپ بولمىسا نېمە بوپتۇ؟ يا بىز ئوت ئورغىلى بارمىساق.

يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس بىر مەسىلىنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل بىر تەرەپ بولمىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارە: بۇ ئىشلار يا ئاق ئەمەس، يا كۆك ئەمەس تۇرۇۋاتىدۇ.

يا ئاق يا قارا قىلماق سېلىشتۇرۇپ، گۇناھلىق ياكى گۇناھسىزلىقىنى ئايرىماق، پەرقلەندۈرمەك: بۇ جالىپ ئىنسانىڭ ئالدىدا مېنى يا ئاق يا قارا قىلىسەن، مەن ئوينىسام، سەندەك تاتۇق بىلەن ئوينامتىم! ـــ دېدى ھەسەلخان.

يا ئاق يا كۆك دېمەسلىك بىرەر ئىش ياكى گەپ ـ سۆزگە قارىتا ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەسلىك، لام ـ جىم دېمەسلىك: ئەركىن سوئالىمغا يا ئاق يا كۆك دېمەي قاراپ تۇردى.

يا بايدىن چىقار يا سايرامدىن تەۋەككۈل، بارا كۆرەرمىز: ـــ بىز دېگەندەك بولىدىغان زامانلارنى بۇ ئۆمرىمىدە كۆرسەممىكىن دەپ ئويلايتتىم، قارىغاندا، بىر ـ ئىككى يىل ئىشلەپ كۆرۈپ باقسامۇ باقاي. يا بايدىن چىقار يا سايرامدىن، ـــ دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا.

يا گۆش ئەمەس يا بەز ئەمەس ← يا ئاق ئەمەس يا كۆك ئەمەس: شۇندىن كۆپ ئۆتمەي، غوجى ئىككى ئاغىنىسىنى سەيدىن قارىيغا ئەلچىلىككە كىرگۈزدى، لېكىن ئەلچىلەر ئۇ يەردىن يا گۆش ئەمەس يا بەز ئەمەس گەپلەرنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

يا گۆش يا بەز قىلماق يا ئۇ يان ـ يا بۇ يان قىلماق، ئۇزۇل ـ كېسىل بىر تەرەپ قىلماق: ـــ ئۇنداق ئادەم باشتا بالىنى مەكتەپكە بەرمەيلا مۇشۇ ئېسىل ھۈنەرلىرىگە سېلىۋالماپتىكەنلا، ئەمدى ئۇنىڭ ئوقۇشىنى يا گۆش يا بەز قىلماي، ـــ دېدى نىساخان تەنە قىلغان ئاھاڭدا.

يا ئۇنداق يا بۇنداق ھەر خىل، ھەر تۈرلۈك، خىلمۇخىل؛ بەزى يا ئۇ خىلدىكى يا بۇ خىلدىكى: يېزا ئىگىلىكىدە قوللىنىلىۋاتقان ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىمىز تېخى يېڭىدىن يولغا قويۇلۇۋاتقىنى ئۈچۈن، يا ئۇنداق يا بۇنداق مەسىلىلەرنىڭ تۈگۈلۈپ تۈرۈشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ.

يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ئەمەس ماغدۇرىدىن قالغان، ماغدۇرى يوق، مادارسىز، ماغدۇرسىز، ھالسىز: تۈرسۈن مۇشۇ كۈنلەردە يا ئۆلۈك ئەمەس يا تىرىك ئەمەس ھالەتتە ياشاۋاتىدۇ.

يا ئۆلۈم يا كۆرۈم بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن قەتئىي بەل باغلىغانلىق، شۇ ئىشقا تەۋەككۈل قىلغانلىق مەنىسىدىكى ئىبارە: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاچ ـ زار جامائەت يا ئۆلۈم يا كۆرۈم دەپ، باشنى قولتۇقىغا قىسقان ھالدا كېچىسى تاغقا چىقىپ بۇغدايلارنى تاغار ـ تاغارلاپ تېپىپ كىرىشكە باشلىدى.

يا III ئىم [ئە] كۇچلۇك ئىنتوناتسىيە بىلەن ئېيتىلىپ، مۇراجىئەت قىلىش، ئەجەللىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: يا ئاللا، يا رەببىم. يا ھەزرەت. يا پەرۋەردىگار. يا خۇدا.

يا ئاللا ① «ئەي ئاللا، ئەي خۇدا، خۇدايا» دېگەن مەنىلەردە، خۇداغا مۇراجىئەتنى بىلدۈرىدۇ: ـــ يا ئاللا، ئارسلانلىرىمىزغا كۈچ ـ غەيرەتنى يار قىلغايسەن، كۆپچىلىكنى ئامان قىلغايسەن، ـــ دېدى بوۋاي ناله قىلىپ. ② ھەيران بولۇش، زوقلىنىش، ھاياجانلىنىش، تېڭىرقاش، قورقۇش، زارلىنىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: كەينى ـ كەينىدىن ئۆزۈلمەستىن كەلگەن جامائەت تۆت يۈز چارەك گۈرۈچنىڭ ئېشىنى چۈش ـ پېشىنگە قالماي يەپ بولدى... يا ئاللا، يۈرت دېگەن مانا شۇنداق تولا گەپ ئىكەن. * ـــ يا ئاللا، سەن بىلەن سوقۇشۇپ قېلىشتىن خۇدايىم ساقلىسۇن، ـــ دېدى سۇلايمان بەكرىگە قاراپ. * ـــ يا ئاللا، يېزىپ بولدۇم دەيدىغان ۋاقتىڭىزمۇ بولىدىكەن ـ ھە؟ ـــ دېدى زەپەر كايىغان تەلەپپۇزدا.

يابغۇ ئى. تارس ① قەدىمكى تۈركىي خەلقى ھەربىي ئەمەل ئاملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سول قول ۋەزىرگە تەڭ كېلىدۇ. ② تارماق، قەبىلە، بۆلەك: جۇڭگو يىلنامىلىرىدە قارلۇقلار ئۇيغۇرلارنىڭ بىر يابغۇسى (مەھكىمىسى) سۈپىتىدە باشتىن ـ ئاياغ ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە بايان قىلىنغان.

ياپا رەۋ. دىيال. پوتونلەي، ھەمىشە.

ياپال سۇپ. ئۆزۈنچاقراق كەلگەن، ياپىلاق: ياپال يۈز. // ـــ

ئابدۇللا دېگەن قانچىلىك نېمىتتى، سەن ياپالىنىڭ بىر مۇشتىغا بەرداشلىق بېرەلمەدۇ ئۇ؟! ـــ دېدى قېرى ھاراقكەش.

ياپەن ئى. دىيال. ھارۇننىڭ ھارۇكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.

ياپتا ① سۈپ. توغرىدىن ـ توغرا ئېيتىلماي باشقا ۋاستىلەر ئارقىلىق تەگكۈزۈپ، دارىتمىلاپ، تەنە قىلىپ دېيىلگەن: ياپتا گەپ. ② ئى. قىمارداردا ئۇدا، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇتۇش ھالىتى: ياپتا كەلمەك. * ئوشۇقنىڭ ياپتىسى چىقتى.

ياپتۇرماق «ياپماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روجەكنى ھىم ياپتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن خەتنى ئوقۇشقا باشلىغان سېيىت ھاجىنىڭ چىرايىدىكى تېيىز قورۇقلار كېڭىيىشكە، كۆزلىرى كىچىكلەشكە باشلىدى.

ياپچان ئى< بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان يېرىلىدۇ، يېرىقچىلىرى لېنتا شەكىللىك، قويۇق ئاق توكلەر بىلەن قاپلانغان. گۈلى يېشىل سېرىق، كونۇس سىمان گۈل رېتىدە. پۇتۇن تېنى خۇشبۇي پۇرايدۇ، دورا قىلىنىدۇ، تەرلىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئۆتنى ياخشىلاش رولى بار. ② قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېكىشەھەر ناھىيەسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

ياپراق ئى. جان ت ① يوپۇرماق: ئۇ ئاشۇ ئالتۇن ياپراقلار ئۆستىدە، قۇملۇق قاشتا ئوياق سۈغا قاراپ ئولتۇرۇپ سومكىسىدىن يېشىل تاشلىق دەپتىرى بىلەن قەلەمنى ئالدى ـ دە، شۇ كۈننىڭ خاتىرىسىنى يېزىشقا باشلىدى. ② نېپىز نەرسە: ئەمدىلا گۆشتىن بىر ياپراق كېسىشىم بىلەن پىچاق قولۇمنى كەستى.

ياپراقچە ئى ① كىچىك يوپۇرماق: ئۇ جىگەرنىڭ ئوڭ ياپراقچىسى ئاستىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۆت يولى ئارقىلىق جىگەرگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ② كىچىك نېپىز نەرسە.

ياپراقسىمان سۈپ. ياپراققا ئوخشاش، ياپراق شەكلىدىكى؛ كىچىك نېپىز: ئۇنىڭ قولىدا ياپراقسىمان بىر ئويۇنچۇق تۇراتتى.

ياپسار سۈپ ئارىلىقىدا بوشلۇق قالمىغان، زىچ، دەل، ھىم، جىپسا؛ ئۇدۇل، توغرا: سېمىزغىنا كەلگەن بىر دۇكاندار تۇمشۇقى ھەم ئۇچلۇق، ھەم ياپسار تىكىلگەن بىر جۈپ خەينى ئالدىمغا قويىدى. * ئۇلارنىڭ بەزىدە بەرگەن باھالىرى ياپسارغا كېلىپ قالسا ئۆزلىرىچە ھۇزۇرلىنىپ بازارنى بېشىغا كىيگۈدەك ئاۋاز بىلەن كولۇشەتتى.

ياپسار كەلمەك ئۇدۇل، توغرا، مۇڭاپىق، ھىم كەلمەك، جىپسا كەلمەك: بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسار كەلدى. * ـــ قالتىس ياپسىرغا كەلدى ـ دە، ئۆزۈڭمۇ چاققان نېمە، ئۆتكۈزۈۋەتمەدىڭ، ـــ دېدى ئۇ مېنى ماختاپ.

ياپسارلاتماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلىز ئەينەكچى ئۇستامغا ئېيتىپ، ئىشكاپنىڭ ئىشكىنى يەنە بۇرۇنقىدەك بىر ـ بىرگە ياپسارلىتىپ سالدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن دۇكانىنى تاقاپ ئىشتىن چۈشتى.

ياپسارلاشماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ياپسارلانماق «ياپسارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توۋا دەيمەن، بەزىدە ئوخشاش ئىشلارمۇ، ئوخشاش ۋاقىتتا بىر ـ بىرگە ياپسارلىنىپ كېلىپ قالىدىكەن.

ياپسارلىماق پ. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماسلاشتۇرماق، مۇڭاپىقلاشتۇرماق، جىپسىلاشتۇرماق؛ تۈزلىمەك، ئوڭشىماق: ئۇ ماڭا نەدە، قانداق تېخنىكىلىق تەدبىر ئوتتۇرىغا چىققان بولسا، خالىغانچە ئېيتىپ بېرىدۇ، مەن بۇلارنى بىلىۋالمەن ـ دە، دەرھال ئۆزىمىزنىڭ ئىشلىرىغا ياپسارلايمەن.

ياپسال سۈپ. دىيال. تۈز ئەمەس، قىڭغىر، يانتۇ، قىيپاش.

ياپسۇن ئى. بالىلارنىڭ بەدىنىگە توخۇ ئېتى رەڭگىدە يوغان ـ يوغان چىقىدىغان كېسەللىك.

ياپشاك ئى <بىن> دىيال. يانتۇ يەردە سېلىنغان ئۆي.

ياپقا ئى. دىيال. تۇۋاق.

ياپقاق ئى. تورلۇك مېخانىزملارنىڭ مەلۇم قىسىملىرىنى چاڭ ـ توزان، نەملىك ۋە باشقا نەرسىلەردىن ساقلاش ئۈچۈن ئىشلەنگەن، ئېچىلىپ ـ يېپىلىدىغان بۇيۇم، تۆمۇر قاپقاق: ماشىنىنىڭ ياپقىقى. ياپقاقنى ئاچماق.

ياپقۇچ ئى. نەرسىلەرنى يېپىش، ئېتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بۇيۇم، نەرسە: كىيىم ياپقۇچ. موتور ياپقۇچ. * تاشتىن قوپۇرۇلغان تام مەشنىڭ ئۈستىدىكى ئەينەك ياپقۇچ ئاستىدىكى ئىككى لوڭقىدا كونا قەغەز گۈللەر تۇراتتى.

ياپقۇچسىز سۈپ. ياپقۇچى يوق، ياپقۇچ يېپىلمىغان؛ ياپقۇچ ئورنىتىلمىغان: ياپقۇچسىز ماشىنا. ياپقۇچسىز ئەينەك. * ئوچاق ئۈستىدىكى تولا ئىشلىتىلىپ ئىسلىنىپ كەتكەن ياپقۇچسىز بىر چۆگۈندە سۇ قاينىۋاتاتتى.

ياپقۇچلۇق سۈپ. ياپقۇچى بار، ياپقۇچ يېپىلغان، ياپقۇچ ئورنىتىلغان: ياپقۇچلۇق دېرىزە. ياپقۇچلۇق چەينەك. * قائىدە بويىچە ياپقۇچلۇق پىيالىگە چاي دەملىنىپ، مۇشتۇمدەك ناۋات تاشلاندى.

ياپما I سۈپ. يېپىپ تۇرىدىغان: ياپما ئۆي. ياپما قاپاق. * پەقەت ئۇنىڭ ياپما قېشىلا لىكىلداپ جىم تۇرمايتتى.

ياپما قاپاق ساڭگىلاپ، كۆزنىڭ ئۈستىنى يېپىپ تۇرىدىغان قاپاق: سېيىت قارىي ياپما قاپاقلىرىنى لەپپىدە كۆتۈرۈپ، بالىغا قاتتىق ئالايدى.

ياپما II ئىم <يېمە> قورداق ياكى قورۇلغان قورۇمىنىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېپىپ، دۇمىلەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق.

ياپماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىيافىتىنى توسماق، بىرەر نەرسە بىلەن قاپلىماق، ئەتمەك: قىز بىرنېمىلەرنى دېدى ـ دە، قوللىرى بىلەن يۈز ـ كۆزىنى ياپقىنىچە ياتاقتا قاراپ يۇگۇرۇپ كەتتى. ② ئوچۇق تۇرغان نەرسىنىڭ ئۈستىنى ئەتمەك، قاپلىماق، ئورنماق، چۈمكىمەك: ئاشپەزلەر ھاكىمنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ توپا باسقان قازانلىرىنى سۇرتۇپ بولۇپ، ئاشخانىنىڭ بۇلۇڭىدا يىغىلىپ تۇرغان كۆكتات شۇپۇكلىرىنى پالاس بىلەن ياپتى. ③ ئوچۇق، يېيىقلىق تۇرغان نەرسىنى يىغماق، يىغىشتۇرماق (كىتاب، دەپتەر ھەققىدە): دەپتەرنى ياپماق. گېزىتنى ياپماق. * ئۇ نىجاتنىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ ژۇرنالنى ياپتى. * يېپىپ كىتابنى ئۆزۈمگە سوئال بېرەمەن، نەۋايى قانداق بىر ئۇلۇغ ئىنسانىدۇر دەيمەن. ④ ئۆي، ئىمارەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىنى بېكىتمەك، ئېتىمەك؛ توسماق: ئېغىلنى ياپماق. كاتەكنى ياپماق. ⑤ قويماق، باسماق: ئۇ بۇ قېتىممۇ ھەر ھالدا ئارام بولۇپ قالسۇن، دېگەن ئۈمىدى بىلەن قۇددۇسنىڭ بېشىغا سوغۇق سۇغا چىلانغان ھۆل لۆڭگە ياپتى. ⑥ كۆچمە. يوشۇرماق، مەخپىي تۇتماق، سىرلىق قىلىپ كۆرسەتمەك: يۇقىنى ئوسۇرۇق

بىلەن ياپقىلى بولماس (ماقال). * ببخىل تاپسا يېپىپ يەيدۇ، سېخىي تاپسا ئېچىپ يەيدۇ (ماقال).

ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ ئىككىلىنىش، ئارىسالدى بولۇش، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە: مەن دېدىمغۇ! ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ بەلنى مەھكەم باغلاپ ئىشلەش ۋاقتى!

ياپمال ئى. تاغنىڭ پېشايۋاندەك ئالدىغا چىقىپ تۇرغان قىسمى.

ياپمىسغا رەۋ. دىيال. ئۇدۇل، توغرا تەرىپىنى بويلاپ.

ياپون ئى<ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ياپونىيەنىڭ تۈپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ياپونچە ① سۈپ. ياپونىيەگە، ياپون خەلقىگە ھەم ئۇنىڭ يېزىقى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ياپونچە ئۇسسۇل. ياپونچە كىيىم. ② ئى. ياپون تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ ياپونچىنى ياخشى بىلىدۇ. * ئۇ ياپونچە ئۆگىنىۋاتىدۇ. ③ رەۋ. ياپون تىلىنى ئىشلىتىپ، ياپون تىلىدا: ياپونچە سۆزلەشمەك.

ياپۇرغا ئى <دېھ> دىيال. سۆرەم.

ياپسىغا رەۋ. پۇتۇنلەي، ھەممىسى، تامامەن، تولۇق، تەلتۆكۈس، ئۆزۈل ـ كېسىل: ـــ ئاغلاشلارغا قارىغاندا جامالدىن بوۋاي سوققان قىلىچ ـ نەيزىنى تۇتقان چېرىكلەر ياپسىغا ئۆلۈپ تۈگەپتۇ، ـــ دېدى ئاربىدىن بىرەيلەن.

ياپلاق سۈپ. يېيىسى ۋە يېيىسىغا يېقىن كېلىدىغان، يېيىسى شەكىلدىكى، يېيىسى ھالەتتىكى، تۇم ياكى يۇمىلاق ئەمەس: ياپلاق تۆمۈر. ياپلاق ياغاچ. * زاھىدەنىڭ ياپلاق يۈزى، قاڭشىرى، پەسرەك بۇرنى ۋە قارىچۇقى كىچىك كۆرۈنىدىغان كۆزلىرى شەرىخان مومايغا تونۇشتەك تۇيۇلاتتى.

ياپلاقلاتماق «ياپلاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇختەر تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا بېرىپ، بىر پارچە تۆمۈرنى تاللىدى ـ دە، ئۇنى ياپلاقلىتىپ پالتا سوقتۇردى.

ياپلاقلاشتۇرماق «ياپلاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەرھات ئالىقانچىلىك بىر پارچە پولاتنى ياپلاقلاشتۇرۇپ قىڭراق سوقۇپ چىقتى.

ياپلاقلاشتۇرۇشماق «ياپلاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ياپلاقلاشتۇرۇلماق «ياپلاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى.

ياپلاقلاشتۇرۇلماق «ياپلاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەرخىل چوڭلۇقتىكى پولاتلار ياپلاقلاشتۇرۇلۇپ، قىلىچ سوقۇلدى.

ياپلاقلاشماق «ياپلاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: تۇمۇرچى ئۇستىلار تۆمۈرلەرنى ياپلاقلىشىپ، ھە دەپ كەتمەن سوقۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ياپلاقلانماق «ياپلاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئون نەچچە كۈنلۈك جاراڭ ـ جۇرۇڭ، گۈمبا ـ گۈمباڭدىن كېيىن كاللەك ـ كاللەك مىسلار بىر قول، يېرىم قول قىلىنلىقتا ياپلاقلاندى.

ياپلاقلىماق پ. ياپلاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، يېيىسلىماق: ئۇلار ئاسمىنىڭ ياردەمىدە ئوقلىرىنى ئايىغان ھالدا ملىتسقتىن پايدىلىنىشنى ئۆگىنىشتى، ملىتسق يېتىشمىگەنلەر نەيزە ـ چوماق تەييارلاشتى، بەزىلەر لوم تۆمۈرلەرنى ياپلاقلاپ قىڭراق ـ قىلىچ سوقۇشتى.

يات ① سۈپ. قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى بولمىغان، تۇغقانچىلىقى يوق: يات ئادەم. * ياتنىڭ ئوتىنى پۈۋلەپ ساقلىما كۆيۈپتۇ (ماقال). * ئالدىدىكى ئۆزنى كۆرمەي، يىراقتىكى ياتنى كۆرۈپتۇ (ماقال). ② سۈپ. تونۇشلۇقى يوق، تونۇشمايدىغان، تونۇش ئەمەس، ناتونۇش: يات كىشى. * يات يۇرتتا تورغاي سايرىماس (ماقال). ③ سۈپ. بىرەر نەرسە ياكى كىشىگە تەئەللۇق بولمىغان، مۇناسىۋەتسىز: يات مادداا. يات جىسىم. * ھازىر بەزى ئادەملەر ئۇچۇن پىرىنسىپ، ئىنسانىي بۇرچ، ئەخلاق دېگەنلەر يات بىرنەرسە بولۇپ قالدى. ④ سۈپ. كۆچمە. مۇناسىپ ئەمەس، راۋا ئەمەس؛ ھارام؛ يىراق: « جەزمەن ئۆز قولۇم بىلەن تاپشۇرۇۋالىمەن. تەقدىرگە تەن بېرىپ، قاينىاق تۇرمۇشتىن چەتكە چىقىشنىڭ ماڭا يات ئىكەنلىكىنى ئادىل كۆرسۇن» دەپ ئويلىدى ئۇ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ. ⑤ سۈپ. كۆچمە. مۇخالىپ، قارشى، زىت، خىلاپ: مەن قەيسەرلىك قىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم، ئۇ چۆچۈپ، ئاجايىپ ئوتلۇق نەزەر بىلەن يالت قىلىپ قارىدى ـ دە، ئۆز تەبىئىتىگە يات ھالدا مۇلايىم ۋە ئاللىق كۈلۈمسىرىدى. ⑥ رەۋ. باشقىچە، ئۆزگىچە، غەيرىي: ئىشچىلارنىڭ كۆتمىگەندە كىرىپ كېلىشى، سابىر ئۇستىنىڭ ئۆزىنى خاتىرجەم تۇتۇشىمۇ ئۇنىڭغا يات ۋە غەلىتە بىلىنەتتى. ⑦ ئى. كۆچمە. دۇشمەن بولغان، دۇشمەنگە ئوخشاش: شاھىمبز بۇ پەرزەنتىنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئارتۇق كۆرىدۇ. شۆڭلاشقا، 228 قاراۋۇل ئۇنى ياتلاردىن كېچە ـ كۈندۈز قوغداپ تۇرىدۇ.

يات رەڭ <گ سەن> ① رەڭسىز سىستېمىغا مەنسۇپ بولغان رەڭ. مەسىلەن، قارا، ئاق، كۇل رەڭ، ئالتۇن رەڭ، كۈمۈش رەڭلەرگە ئوخشاش. بۇلار رەڭ تۇسىنى تەڭشەش رولىنى ئوينىغاچقا، «قۇتۇلدۇرغۇچى رەڭ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ساپ ئاق ۋە ساپ قارا رەڭلەرنى تېپىش قىيىن، رەڭ ئىسپېكتىرىدا بۇنداق رەڭ خىلى يوق، شۇڭا ئاق رەڭ «ئىنفىرا رەڭ»؛ قارا رەڭ «ئۇلترا رەڭ» دەپ ئاتىلىدۇ. ② <گېئول> مىنېرالىنىڭ بىر خىل رەڭگى، يەنى سىرتتىن كەلگەن رەڭلىك ماددىلارنىڭ مېخانىكىلىق ئارىلىشىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان مىنېرالنىڭ بويالغان رەڭگى. بۇ رەڭنىڭ خىمىيەلىك مىنېرال تەركىبىنىڭ ئۆز قۇرۇلمىسى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. مەسىلەن، ساپ كۇۋارتىس رەڭسىز، سۇزۇك مىنېرال بولۇپ، ئارىلاشمىلار نەتىجىسىدە بىنەپشە، قىزىل گۈل رەڭ، سۇت ئاق، ئىس رەڭلەردە بولىدۇ.

يات قىلىق باشقىلارنىڭ دىتىغا، كۆڭلىگە ياقمايدىغان، كۆزىگە سىغمايدىغان ئىش ـ ھەرىكەت؛ قىلىقسىزلىق: ئېسىلىپ تۇرسەن جىم تامدا مىخقا، ئۆگىنىپ قاپسەن يات قىلىققا.

ياتاتۇك ئى. دىيال ① بۇشۇكتەۋرەتكۇ، ياچۇەك. ② ياچۇەك تۇخۇمى.

ياتاق ئى ① ياتىدىغان جاي، ئورۇن، خانا: ئۇ خەتنى ئاشخانا ئۇستىلىگە قويۇپ، ياتاقتا كىردى ـ دە، ياتاقتا ئىلدام يېشىنىپ، كارىۋاتقا چىقىپ ئۇخلاپ قالدى. ② مەكتەپ ياكى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەردىكى ئوقۇغۇچى ياكى بويتاقلارنىڭ يېتىپ ـ قوپۇشى

ئۇچۇن ئاجرىتىلغان مەخسۇس ئۇي؛ بىنا: قىزلار ياتقى. بويتاقلار ياتقى. ③ دوختۇرخانىدا ئاغرىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۇي: ياتاقتا ياتماق. ياتاقتىن چىقماق.

ياتاق يارىسى <تېب> ئۇزاق مۇددەت ئۇرۇندا يېتىپ قالغان ۋە ئۆزلۈكىدىن ئۆرۈلەلمەيدىغان كېسەللىكلەرنىڭ توقۇلمىلىرى ئۇزاق ېسىلىپ، قان ئايلىنىش توسالغۇغا ئۇچراشتىن تېرە، مۇسكۇللار چىرىپ زەدىلىنىدىغان بىر خىل يارا. ئۇزاق ياتقانلارنىڭ ساغرىلىرىدا، سۆڭگەچلىرىدە كۆپ يۇز بېرىدۇ.

ياتاقخانا ئى ← **ياتاق**: باشقىلار چاي ئىچىشۇاتاتتى. مەرىيەم ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىدىن چىقمىدى، ئۇنىڭ بېشى ئاغرىپ قالغانىدى.

ياتاقداش ئى. بىر ياتاقتا ياتقان ياكى ياتىدىغان كىشىلەر (بىر- بىرىگە نىسبەتەن): شۇنداق قىلىپ قەيسەر ئەمدى سىنىپ يىغىنى ھەققىدىكى ئويلىرىنى تاشلاپ، ياتاقداشلىرى ئارا بولۇپ ئۆتكەن سوئال - جاۋابلارنىڭ تېگىنى ئىزدەپ يېڭىباشتىن خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى.

ياتاقداشلىق ئى. بىر ياتاقتا يېتىش ئىشى، پائالىيىتى: باتۇر بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتاقداشلىق مۇناسىۋىتىمىز بار ئىدى.

ياتاقسىز سۈپ. ياتىقى يوق، ياتاق سېلىنمىغان: ياتاقسىز مەكتەپ. * ھازىر يېزىلاردىمۇ ياتاقسىز مەكتەپلەر بارغانسېرى ئازىيىپ، ياتاقلىق مەكتەپلەر كۆپىيىشكە باشلىدى.

ياتاقلاشتۇرماق «ياتاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ناھىيە رەھبەرلىرى ناھىيەدىكى مەكتەپلەرنى ياتاقلاشتۇرۇپ، ناھايىتى چوڭ ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

ياتاقلاشماق پ. ياتىقى بار ھالەتكە كەلمەك، ياتىقى بار بولماق: ياتاقلاشقان مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوقۇش - ئوقۇتۇش سۈپىتىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى.

ياتاقلىق سۈپ. ياتىقى بار، ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇلغان: ياتاقلىق مەكتەپ. ياتاقلىق مەكتەپلەرنى كۆپەيتىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتىنى زور دەرىجىدە تېجەپ قالغىلى بولىدۇ.

ياتاك ئى. دىيال. پاختا ئاتقۇچنىڭ مۇشتىكى.

ياتسىراتماق «ياتسىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى ياتسىرتىپ قويماي ئوبدان ئويناتتىم.

ياتسىراشماق «ياتسىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىز پاتمەدىن كېيىن بىرئاز ياتسىرىشىپ، ئىزا تارتىشىپ ئېچىلىشماي قالدۇق.

ياتسىرماق پ. باشقىلارنى ئۆزىگە، ئۆزىنى باشقىلارغا يات دەپ ھېس قىلماق؛ يېتىرقىماق؛ ياتسىنماق: ئۇ مەن بىلەن ياتسىراپراق كۆرۈشتى.

ياتسىنماق پ ← **ياتسىرماق**: ئەزەلدىن قايغۇسى، خۇشاللىقى بىر، بىر شاخنىڭ تۇتاشقان ئىككى بەرگى بىز، ئۆزئارا ياتسىنىپ ساقلىمىغان سىر، ئاسماندەك بىغۇبار ئوتلۇق قەلبىمىز.

ياتقۇ ئى. ياتىدىغان چاغ، ۋاقىت، پەيت: ئېغىر ياتقۇ. * قۇربان قىلىچ ئاتلارنىڭ يۈرۈشىنى تېزلىتىپ، ياتقۇدىن بۇرۇن توقسۇن بازىرىدىكى ئاقتاش سارىيىغا ېيرىپ چۈشتى.

ياتقۇزماق ① «ياتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىل بالىنى ھارۇغا ياتقۇزۇپ، دوختۇرخانىغا قاراپ ئۆچقاندەك ھەيدەپ كەتتى. ② ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق، بېكىتمەك: چىم ياتقۇزماق. تاختاي ياتقۇزماق. ③ يېيىتماق، سالماق؛ تۆكمەك: لاي ياتقۇزماق. توك ياتقۇزماق. ④ تەكشىلىمەك، تۈز ھالەتكە كەلتۈرمەك، قايرىماق، يانتۇ قىلماق: ـــ ئېلى ئاخۇن ئۇستام، ماۋۇ ئۆتۈكنى كۆرۈپ باقسىلا، ـــ دېدى دادام مىخلارنى ياتقۇزۇپ بولۇپ.

ياتقۇزۇشماق «ياتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككىيلەن تەڭلا كۆچەپ، شەۋكەتنى ئۆرە تۇرغۇزۇشتى ۋە ناھايىتى تەسلىكتە جايىغا ياتقۇزۇشتى.

ياتقۇزۇلماق «ياتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلىچە ئانا ئۇچ ئات قوشۇلغان رېزىنكە چاقلىق ھارۇغا ياتقۇزۇلغاندا، كۈن قىزغۇچ شولا چېچىپ، تاغ كەينىگە ئولتۇرۇپ كەتكەنىدى. * تاش ياتقۇزۇلغان مەھەللە يولىدا ئەزالار خۇشاللىق بىلەن ئويۇن - مەشرەپ قىلىشقا كېتىشۇاتاتتى.

ياتلاشتۇرماق «ياتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جاھالەت ئادەمنى ئادەمىيلىك خىسلەتلەردىن ياتلاشتۇرۇپ، ھەممىگە شۈكۈر - قانائەت قىلدىغان، ئۆز ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىشكە ئىنتىلمەيدىغان رايىش بەندىگە، مۆمىن قۇلغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

ياتلاشتۇرۇشماق «ياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ياتلاشتۇرۇلماق «ياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ جايدا، ھېكايىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممە نەرسىنىڭ ياتلاشتۇرۇلغان ئىنسان روھىنىڭ بىشارەتلىرى ئىكەنلىكى سېزىلىشكە باشلايدۇ.

ياتلاشماق پ. يات بولۇپ كەتمەك، يات ھالەتكە كەلمەك؛ يىراقلاشماق: شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەللىك يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئۇلار بىر - بىرىنى زادىلا ئىزدەشمەي ياتلىشىپ كېتىشكەنىدى.

ياتلىق ئى ① ياتلارغا خاس، ياتلارغا ئائىت خۇي، مىجەز: قىزىمنىڭ ئۆزلۈكى بار، كۆيۈئوغلۇمنىڭ ياتلىقى بار (ماقال). * بەزىدە، بەلكى، تولا چاغلاردا ياتلىق تونۇشۇشقا، تونۇشۇش يېقىنلىققا، يېقىنلىق دوستلۇققا، دوستلۇق مۇھەببەتكە ئورۇن بوشىتىپ بېرىدۇ. ② يات كىشىگە تەۋە؛ ئۆيلۈك - ئوچاقلىق (قىز - ئايالىلارغا نىسبەتەن): ياتلىق بولماق. ياتلىق قىلماق.

ياتلىق بولماق تۇرمۇشقا چىقماق، تالالىق بولماق، ئەرگە تەگمەك: ئۇ يىگىرمە ئالتە ياشتا، تېخى ياتلىقمۇ بولمىدى.

ياتلىق قىلماق تۇرمۇشقا چىقارماق، تالالىق قىلماق، ئەرگە بەرمەك: مىجىت تاغىسىنىڭ يېنىدا خەلقىرنىڭ ياتلىق قىلماقچى بولغان قىزلىرىنىڭ كىيىمىنى تىكىپ، داڭ چىقىرىۋەتتى.

ياتلۇئلاك سۈپ. دىيال. غەلىتە، بۆلەكچىلا، غەيرىي.

ياتما سۈپ. ياتقان، ياتىدىغان: ياتما پاقىيوپۇرماق. ياتما جىنتىيانا.

ياتما ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئالدى يۈزى يېشىل، كەينى ئاقۇچ كۈل رەڭ بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى نەيسىمان، رەڭگى سارغۇچ، بىرئاز سۆسۈن سىزىقلىرى بار، مېۋىسى ئورۇق مېۋە. يول بويى ۋە دالىلاردا ئۆسىدۇ. يوپۇرمىقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

ياتماق پ ① بەدەننىي يەر، كارىۋات، كۆرپە قاتارلىقلارغا يېقىپ سوزۇلماق، ئۇزارتماق: يەردە ياتماق. كۆرپىدە ياتماق. * ئالدىرىغانلىقىڭ ئېشكى يېتىۋاپتۇ (ماقال). * ياتار قورساق ـــ كېتەر قورساق (ماقال). ② ئىگىلمەك، تۇرماق، ساقلانماق: بىر دۆۋە كىتاب شەرە ئۈستىدە ياتاتتى. * ئەكىبەر كەنت ئىشخانىسىغا كىرىپ

ۇبتىپ، بوسۇغىدا توختاپ قالدى. ئۇستەللەرنى توپا باسقان، مەشىنكا ئوتى ئۆچكەن، يەردە ئاپئاق كۈل چېچىلىپ ياتاتتى. ③ تۇنىمەك، ئۇخلىماق: ــ سىزنى پادىشاھ بىلەن ئىككىمىز بىرلىكتە تاپقانىدۇق. مېنىڭمۇ سىزدە ھەققىم بار، شۇڭا بۇگۈن بىر كېچە ئىككىمىز بىللە ياتساق، ــ دەپتۇ ۋەزىر پەزىلەتخانغا. ④ قامالماق، سولانماق: مەن «بۇ كامبىردا ياتقىلى يەتتە ئاي بولدى. بىر قېتىممۇ سوراق قىلمىدىم. بىكاردىن ــ بىكار شۇنچىلىكمۇ يېتىپ كەتتىما» دەپ ئويلايتتىم. ⑤ توختىماق، توختاپ قالماق؛ تۇرۇۋالماق: ئۇ دۇيجاڭ بولمايمەن دەپ يېتىۋالدى. ⑥ كۆچمە. تەئەللۇق، تەۋە بولماق؛ ماس، مۇناسىپ كەلمەك: ناخشا ۋاكاللىق مۇزىكا تۇرىگە ياتسىمۇ، ئادەتتە چالغۇ-چىلارنىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن بېجىرىلىدىغان بولغاچقا، ئۇنى پەقەت ۋاكاللىق مۇزىكا دەپلا قاراشقا بولمايدۇ. ⑦ رەۋىش ۋە رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ، ئىش ــ ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ: ئىشلەپ ياتماق. * ــ قارا چاپانلىقلار تېخىچە تىنچ ياتماي، يۇرتنى قىپچاقلارغا قارشى قوزغىماقچى بوپتۇ، ئىشنى يەنە تەدبىرسىز قارا چاپانلار قولىغا ئېلىپ مەملىكەتنى بۇزغۇنچىلىققا سالماقچى بوپتۇ، ــ دېدى ھامىد شاھقا تەزىم قىلىپ تۇرۇپ.

يېتىپ يېمەك ئىشلىمەي، ئەمگەك قىلمايلا ھالاۋىتىنى كۆرمەك: كەتمىنىنى مەن چاپسام، يېتىپ يەيدۇ خان غوجام (ماقال). * يوق دېسە يېتىپ يەڭ (ماقال). * يېتىپ يېگەنگە تاغ توشماس (ماقال).

يات ــ يوپۇر دىيال. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچەن ئى. دىيال. كۆمۈش پۇل.

ياچىيكا ئى [ر] بىرەر چوڭ تەشكىلات تەركىبىدىكى كىچىك بىر تەشكىلىي گۇرۇپپا: ياچىيكا يىغىنى. ياچىيكا ئەزاسى. * ئۇ يول تەرەپكە قارىدى ــ دە، ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈۋاتقان ياچىيكا شۇجىسى بىلەن كۆرۈشۇپ سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى.

ياچى ئى. يا ياسايدىغان ئادەم: پادىشاھ قاتتىق غەزەپلىنىپ، ياچىنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ.

ياچۇەك ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. پۇتۇن تېنى يېشىل ياكى توپا رەڭ، بېشى ئۈچ بۇرجەك كېلىدۇ. ھەرىكىتى چاققان. سەزگۈ مۇچىگوزچىسى يىپسىمان، مەيدىسى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، قانىتى ئىككى جۈپ، ئالدى پۇتى ئورغاق شەكىلدە بولىدۇ. زىيانداش ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، دېھقانچىلىققا پايدىلىق.

ياخشى ① سۈپ. ئوبدان، بەلەن، يامانلىنىڭ ئەكسى: ياخشى ئادەم. ياخشى ئىش. * رەھمىسى يوق ئادەمدىن، رەھمىسى بار ئىت ياخشى (ماقال). ② رەۋ. دەل ۋاقتىدا؛ تازا، راسا، خوپ: بۇنى تېخى بىرە-رىگە سۆزلەپ بەرگۈم كېلىپ ئولتۇراتتىم، ياخشى كەپسىز.

ياخشى بولماق ① ياخشى ھالەت شەكىللەنمەك، ياخشىلاشماق: ياشلىقىڭدىن ياخشى بول (ماقال). * ياخشى بولساڭ ئېشىڭنى يەيسەن، يامان بولساڭ بېشىڭنى يەرسەن (ماقال). * يامان كۈنلەر ياخشى بولۇر، يامان ئادەم ياخشى بولماس (ماقال). ② ساقايماق، ئەسلىگە كەلمەك، ئوڭشالماق، ياخشىلانماق: قۇددۇس كېسىلىنىڭ ھەربىر قېتىم ۋاقتىنچە ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان چاغدا خۇددى بۇگۈنكىدەك ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ، مىللىي ئارمىيەگە قوشۇلۇۋېلىش ئۈچۈن تالاغا ماڭاتتى. ③ يارىماق، ياقماق: ھازىرقى كۈندە باشقىلارغا ياخشى بولماقمۇ قىيىن بولۇپ قاپتۇ.

ياخشى بولۇپ قالماق ① تۇزەلمەك، ئوڭشالماق، ياخشىلانماق، ئۆزگەرمەك: ئۇ بۇرۇن بىر ئۆتۈپ كەتكەن شالاق نېمىتى، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قاپتۇ. ② ئەپلىشىپ قالماق، يارىشىپ قالماق: ــ ئۇلار خېلى ياخشى بولۇشۇپ قالغاندۇر، ــ دەپ سوردىم ئايالىمدىن.

ياخشى كۆن بايلىقلار تۇرمۇش، راھەت ــ پاراغەتلىك تۇرمۇش: ــ كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس، خۇدايىم ياخشى كۈنلەرنى بەرسە، ــ دېدى روزى مۇھەممەت يەرگە كۇنجۇرە چېچىۋاتقان ئايپاشاغا كۆزىنى قىسىپ.

ياخشى كۆڭلىڭ يامنى بولۇپ قالسا ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولۇپ، بىرەر يامان ھادىسە يۈز بېرىپ قالسا: تاغاڭ مېنىڭ بىر نەۋرە ئاكام بولسىمۇ، بىر قورساقتىن چىققان قېرىندىشىم ئەمەس، ناۋادا ياخشى كۆڭلىڭ يامنى بولۇپ قالسا، قولىنى يۇيۇپ، قولتۇقىغا سۇرتمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟

ياخشىچاق سۈپ. ئۆزىنى مەلۇم بىر كىشىگە شۇ كىشىنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قىلىپ كۆرسىتىدىغان: ئۇنىڭ ياخشىچاق ئادەم ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ.

ياخشىچاقلىق ئى. ياخشى كۆرۈنۈش ھەرىكىتى، ياخشى بولۇش ئادىتى: باشلىققا ياقامدۇ، يوق ياخشىچاقلىق، ياقتۇرسا ياخشى چاقنى ئۇمۇ چاغلىق.

ياخشىسى يۇك «ئەڭ ئاسىنى، مۇڭاپىقى، توغرىسى» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ياخشىسى قوشۇنلىرىمىزنى ئېلىپ تۆۋەن تەرەپكە يۇرۇش قىلايلى ــ دە، ئاكا ــ ئىنىلەر ئارىسىنىڭ بۇزۇلۇشىنى كۆتەيلى.

ياخشىلاشتۇرماق «ياخشىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا نىيازنىڭ ئۆزگەي ئانىسىغا تەربىيە بېرىدۇ، شۇنداق قىلىپ ئۇلارنى ياخشىلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

ياخشىلاشتۇرۇشماق «ياخشىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر نەچچە قېتىم ھەقەمسايىلەر ئارىلىشىپ يۇرۇپ، ئۇ ئىككىسىنى ياخشىلاشتۇرۇشۇپ قويۇشقانمۇ بولدى.

ياخشىلاشتۇرۇلماق «ياخشىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيەنىڭ جەمئىيەت تەرتىپى ياخشىلاشتۇرۇلۇپ، پۇقرالار خاتىرجەم تۇرمۇشقا ئىگە قىلىندى.

ياخشىلاشماق پ. ئەپلەشمەك، ياراشماق؛ ئىتتىپاقلاشماق، ئىناقلاشماق: ئايالىم ئىككىمىز بەزىدە ئۇرۇشۇپ، بەزىدە ياخشىلىشىپ يۈردۇق.

ياخشىلانماق «ياخشىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن ــ كۈنگە ياخشىلاندى.

ياخشىلىق ئى ① ياخشى ئىش، ياخشى ھەرىكەت: ياخشىلىق يېنىپ تۇرغان چىراغ (ماقال). * يامىنىنى ئېيتماي، ياخشىلىق يوق (ماقال). * ئالتۇن يەردە ياتماس، ياخشىلىق يولدا (ماقال). ② ئۆز ئىختىيارى بىلەن باشقا كىشىلەر مەنپەئەتىنى نەزەردە تۇتۇپ ئىش قىلىش؛ مېھرىبانلىق، غەمخورلۇق: ئۇ قۇدرەتتىن يەنە قانداقتۇر بىر ياخشىلىق كۈتكەندەك ئۇنىڭغا تىكىلدى.

ياخشىلىقچە رەۋ. بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەرمەي، ياخشىلىق بىلەن، ئۇرۇش ــ جاڭجالسىز: نېمىشقا ئۇنچىقمايسەن؟ خام-خىيال قىلماي، ياخشىلىقچە ماڭا يول بەر، بولمايدىغان بولسا، يا سەن ئۆلسەن، يا مەن ئۆلىمەن!

ياخشىلىماق پ. بىرەر نەرسىنىڭ سۈپىتىنى، ھالىتىنى بۇرۇنقىدىن ياخشىراق ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئۆزگەرتمەك: ئۇ مەكتەپ ۋەزىيىتىنى بۇرۇنقىغا قارىغاندا جىق ياخشىلىدى.

ياخشى ـ يامان ياخشى ۋە يامان: ـــ خۇدايىم، ئۆزۈڭگە تاپشۇر ـ دۇم، ياماڭ كۆزدىن تاشقىرى، ھەي، بىرەر ياخشى ـ يامانلارغا يولۇقۇپ قالمىسىلا بولاتتىغۇ، ـــ دېدى ئۇ ئۆزۈ ـ ئۆزىگە. * دىلدا كېزىپ جاھاننى، بايقاپ ياخشى ـ ياماننى، سەندەك گۈزەل ماكاننى، تاپتىم بىرلا مۇبارەك.

ياد ئى [پ] خاتىرە، ئەس: ياد ئالماق. يادىدا تۇتماق. * ئۇلگىمىز ئۇ باھادىرلىق، مەردلىك بابىدا، شۇڭلاشقىمۇ ياشار مەڭگۈ ئەلنىڭ يادىدا!

يادا ئى. تارس ← **يامغۇر**.

ياداتماق «يادىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئۇستىگە ئادەمنى يادىتىدىغان بەزى ھېلىقىدەك گەپلەر بولدى.

ياداچى ئى. دىيال. يامغۇر ياغدۇرغۇچى.

ياداق سۈپ. دىيال. خار.

ياداڭ سۈپ. ياداڭغۇ: ھېس ـ تۇيغۇ ئەقىلىنىڭ كۈچ ۋە قۇدرىتى چولپاندەك كۆزلەردە تولۇق نامايان. ئاھ، ياداڭ چىرايلى بۇغداي ئۆڭلۈكـ تى، تۇرقىدا مەردلىك ۋە قەتئىيلىك ئايان.

ياداڭغۇ سۈپ. يادىغان، ياداپ كەتكەن، ئورۇق: ئۇنىڭ ياداڭغۇ، قانسىز چىرايىدىن ئۇزۇن يىل دەرد تارتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

ياداڭغۇرماق ئى. دىيال. ئورۇقلاپ قالماق، ئورۇقلىماق.

ياداڭغۇلۇق ئى. ياداڭغۇ ھالەت، ئورۇقلۇق: مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قاپتا ئۇنىڭغا سەپسالغىنىمدا، پۈتۈن كېسەللىك ئازابى گويا ئۇنىڭ ياداڭغۇلۇقىدىن ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئاشۇ بىر جۈپ كۆزىگە يىغـ لىپ قالغانىدەك، بىر تامچە ياش ئاستا مەڭزىنى بويلاپ ياستۇقىغا ئېقىپ چۈشتى.

يادايچا رەۋ. دىيال. تەخمىنەن، قارىسىغىلا.

يادايـ چۈداي دىيال. ئاددىي، غورىگىل، چۈپچۈل، قاتتىق ـ قۇرۇق؛ ئىلاجسىز.

يادرو ئى [ر] ① نەرسىلەرنىڭ ئوتتۇرا نۇقتىسى؛ قاق ئوتتۇرىسى، ئىچكى مەركىزىي قىسمى، مېغىزى: ھۈجەيرىنىڭ يادروسى. * ئەقلىي قابىلىيەتنىڭ يادروسى ـــ لوگىكىلىق تەپەككۇر قابىلىيىتى ھېسابلىنىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر كوللېكتىپ، گۇرۇپـ پا ياكى تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي قىسمى، مۇھىم قىسمى؛ تايانچ: پارتىيەنىڭ رەھبەرلىك يادروسىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش لازىم. ③ ئاتوم يادروسى.

يادرو رېئاكسىيەسى <فىز> مەلۇم بىر خىل مىكرو زەررەـ چە ئاتوم يادروسى بىلەن ئۆزئارا تەسىرلەشكەن چاغدا يادرونىڭ تۈزۈلۈشىدە ئۆزگىرىش يۈز بېرىش بىلەن بىللە يادرو ھاسىل بولۇش ھەمدە بىر ياكى بىرنەچچە زەررىچە چىقىش جەريانى. يادرو رېئاكسىيەسى ئاتوم يادروسىنىڭ تۈزۈلۈشىنى ۋە ئاساـ سىي زەررىچىلەر ئارىسىدىكى ئۆزئارا تەسىرىنى تەتقىق قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يادرو ئېنېرگىيەسى <فىز> ئاتوم ئېنېرگىيەسىنىڭ ئۆزى. چۈنكى، يادرو ئېنېرگىيەسى ئاتوم يادروسى پارچىلانغاندا ياكى سىنتېزلانغاندا (بىرىككەندە) ئاندىن قويۇپ بېرىلىدۇ.

يادروچاق ئى<بىئول> ھۈجەيرە يادروسىنىڭ ئىچىدىكى نۇر سۈندۈرۇش كۈچى بىرقەدەر كۈچلۈك بولغان شارسىمان تەنچە. ئۇ ئاقسىللىق تەنچىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان يادرو قەنت كىسلاتاسىنى سىنتېزلىغۇچى مەيدان ھېسابلىـ نىدۇ. يادروچاق ھۈجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە يوقىلىپ، كېيىنكى دەۋردە پەيدا بولىدۇ.

يادروسىز سۈپ. يادرو قورالىار بولمىغان، يادرو قورالىرى يوق؛ يادرو ئىشلىتىلمىگەن: يادروسىز دۆلەت. يادروسىز ئۇرۇش.

يادروسىزلاشتۇرماق «يادروسىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇـ رىي دەرىجىسى: «يادروسىزلاشتۇرۇش»نىڭ ئۇچ پىرىنسىپى ـــ يادرو قورالىغا ئىگە بولماسلىق، ئۇنى ياسىماسلىق، كىرگۈزمەسلىكتىن ئىبارەت.

يادروسىزلاشتۇرۇشماق «يادروسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كۆپلىگەن دۆلەت ئۆزلىرىنى يادروسىزلاشتۇـ رۇشۇپ، دۇنيا تىنچلىقىغا تۆھپە قوشماقتا.

يادروسىزلاشتۇرۇلماق «يادروسىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پۈتۈن دۇنيا خەلقى يادروسىزلاشتۇرۇلغان خەلقئارا مۇھىتقا موھتاج.

يادروسىزلاشماق پ. يادرو قورالىرىدىن خالىي بولماق، يادروسىزلانماق: يادروسىزلاشقان دۆلەت قۇرۇش ـــ پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى.

يادروسىزلاندۇرماق «يادروسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇـ رىي دەرىجىسى: بۇنىڭدىن «يادروسىزلاندۇرۇشنىڭ ئۇچ پىرىنـ سىپى»نىڭمۇ ئىشەنچلىك ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

يادروسىزلاندۇرۇشماق «يادروسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يادروسىزلاندۇرۇلماق «يادروسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەلقئارا تىنچلىق تەشكىلاتىنىڭ تەشەببۇسى بويىچە بولغاندا دۇنيادىكى كۆپلىگەن دۆلەت يادروسىزلاندۇرۇلغان دۆلەتـ كە ئايلىنىشى كېرەك ئىدى.

يادروسىزلانماق پ. يادرو قورالىرىدىن خالىي بولماق: يادروسىزلانغان دۆلەت. يادروسىزلانغان رايون: ھازىر نۇرغۇن دۆلەت يادروسىزلانغان دۆلەت قۇرۇش پىلانى ئۇستىدە ئويلاشماقتا.

يادرولۇق سۈپ. ئالاقىدار شەيئىلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم دەپ قارالغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئاساسلىق، مېغىز ـ لىق، تۈپ: يادرولۇق مەسىلە. يادرولۇق مەزمۇن. * ئۇ بۈگۈنكى يىغىنىدا ناھايىتى يادرولۇق بىر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

يادلاتماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىم بىزگە ل. مۇتەللىپنىڭ «يىللارغا جاۋاب» ناملىق شېئىرىنى يادلاتتى.

يادلاشماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پەزـ لەت بىلەن نۇسرەت شېئىرلارنى يادلىشىپ بولۇشتى.

يادلانماق «يادلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يايلاقتا ئوتكۈزگەن ئونتۇلماس شۇ كۈن، قالىدۇ ئېسىمدە «گۈزەل» ئاتلىپ. قالىدۇ يالقۇنلۇق يۈرەك قېتىمدا، بولۇپ چىن خاتىرە مەڭگۈ يادلىنىپ.

يادلىماق پ ① يادىدا، ئېسىدە قالدۇرماق، ياد ئالماق: مەن ھەركۈنكى ئادىتىم بويىچە بۈگۈنمۇ سەھەر تۇرۇپ، بىرئاز گىمناستىكا ئوينىغاندىن كېيىن ئىشىك ئالدىدىكى گۈللۈككە قاراپ ئولتۇرۇپ رۇس تىلى دەرسلىكىنى يادلاشقا باشلىدىم. ② ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك: خاپىلىق ئىچىدە، قايمۇقۇپ يۈرگىنىمدە، مەشئەل بولۇپ ماڭا توغرا يولنى كۆرسەتكەن ئاشۇ قەيسەر ياخشى ئادەمنى چەكسىز سېغىنىش

بىلەن يادلايمەن.

يادنامە ئى [پ] <ئارخېئول> ① ئۆلگۈچىنىڭ ئىش ئىزلىرىنى خاتىرىلەپ قەبرە ئالدىغا قويۇلغان تاش ئابىدە ۋە ئۇنىڭغا ئويۇلغان خەت، يېزىق: قۇددۇسنىڭ بىر جۇپ قوي كۆزى تېخىچىلا ئۇنتۇلماس ئوقۇغۇچىلىق هايات كۆرۈنۈشلىرى بىلەن تولغان بىر تەۋرۈك يادنامە بەتلىرى ئۈستىدە ئوينىماقتا ئىدى. ② خاتىرە، ئەسلەتمە: ئاپرېل بايرىمى ئۈچ كۈن داۋام قىلىپ كىشىلەر قەلبىدە ئونتۇلغۇسىز يادنامە بولۇپ قالدى.

يادتاش ئى [يادا + تاش] <تېب> ① كېسەل ئات، كالىلار ـ نىڭ ئاشقازان، ئۈچەي يوللىرىدىن چىقىدىغان بىر خىل تاش. كۆپىنچە يۇمىلاق ياكى يالپاقراق يۇمىلاق بولىدۇ. چوڭلۇقى بىر خىل بولمايدۇ. كىچىكلىرى پۇرچاقتەك، چوڭلىرى مۇشتەك، بەلكى ئونىڭدىن چوڭ بولىدۇ. سىرتى سۇس هاۋا رەڭ، كۈل رەڭ ۋە قارا بولىدۇ، سىلىق هەم پارقىراپ تۇرىدۇ ياكى چاينالغان ئوتنىڭ ئىزى بولىدۇ. تاشتەك قاتتىق كېلىدۇ. كېسىلگەن يۈزىنىڭ رەڭگى بوز رەڭ بولۇپ، قات ـ قات سىزىقلىرى بولىدۇ. ئەينەككە ئوخشاش پارقىرايدۇ. ئادەتتە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئىسسىقنى قايتۇرۇپ زەھەرنى تارقىتىدۇ، چۆچۈشنى باسىدۇ، بەلغەمنى يۇمشىتىدۇ. ② كۆچمە. ئادەمنىڭ ئىچىدىكى ئادەمنى جىم تۇرغۇزمايدۇ دەپ پەرەز قىلىنغان نەرسە: ــ بالام، شەۋكەت، ئىچىڭدە يادتېشىڭ بارمىكىن، ــ تاڭ؟ بىردەم ماڭسالڭ نېمە بولۇپ كېتەرسەن! خەپ، ئۆيگىمۇ بارارسەن، ــ دەيتتى ئايال پوپوزا قىلىپ.

يادىچى ئى. يامغۇر ياغدۇرىدىغان سېھىرگەر: مەشھۇر يادىچىلارنىڭ يادىتاش (ئەپسانىۋى چۈشەنچە بويىچە يامغۇر ياغدۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە دەپ قارىلىدىغان بىر خىل تاش) لىرىنى كۆز يېشى بىلەن ئەملەپ تۇرۇپ ئوقۇغان مۇناجاتلىرى، كارامەتچىلەرنىڭ كارامەتلىرى ئۆز كۆچىنى يوقاتقانىدى.

يادىكار ئى [پ] ① بىرەر ۋەقە، هادىسە ياكى شەخسنىڭ ئەسلىتىش ۋە كۆڭلىنى ئېلىش، تەبرىكلەش قاتارلىق تۇرلۈك مەقسەتلەر بىلەن تەقدىم قىلىنغان نەرسە، سوۋغا، نىشانە: يادىكار قىلماق. * جەمئىيەتلىق ئىچىدە قولۇمدىكى سائەتنىڭ چىكىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ② ئەر ـ ئايالالار ئىسمى.

يادىكارلىق ئى ① يادىكار قىلىنىدىغان نەرسە: بۇ گۈل مەن ئويلىغانداك نەۋباهار قۇچىقىدا ئېچىلغان تەبىئەتنىڭ سولماس يادىكارلىقى بولماستىن، بەلكى تۇركىيەنىڭ بازارلىرىدا ساندۇقلاپ سېتىۋېلىشقا بولىدىغان قەغەز ۋە پىپەكتىن گۈلگە تەقلىد قىلىپ ياسالغان ئەرزان باھالىق زىننەت بۇيۇمى بولۇپ چىقتى. ② تارىختىن قېپقالغان ۋە خاتىرە سۈپىتىدە ساقلىنىدىغان نەرسىلەر: تارىخىي يادىكارلىق. مەدەنىيەت يادىكارلىقى. ③ <ئارخېئول> قەدىمكى زامانداردىن ساقلىنىپ قالغان بارلىق يادنامىلەرنىڭ ئورتاق نامى.

يادىماق پ. ئورۇقلىماق، ئورۇقلاپ كەتمەك: باقى قويچىغا شەرۇللا تېخىمۇ ياداپ كەتكەندەك كۆرۈندى.

يار I ئى [پ] ① ئەڭ يېقىن كىشى؛ دوست، بۇرادەر، ئاغىنە: مەدەتكار بولاي، زۇلپىقار بولاي. بىرىولى دوستلار، يارغا يار بولاي. ② ئۆزئارا تونۇشقان، مۇھەببەتلەشكەن؛ مەشۇق (قىز ـ يىگىت ھەققىدە): ۋاپادار يار. يارنى كۆتمەك. * يارنى تاپقاندا گەپ يوق، گەپنى تاپقاندا يار يوق (ماقال). *يار ئوتنىڭ يارىسى يوق، ياردىن باشقا دورىسى يوق (ماقال). ③ كۆچمە. مەدەت، ئىلهام، يار ـ يۆلەك: قىيىن كۈنلەردە ئۇ ماڭا يار.

يار بولماق مەنىۋى جەھەتتە ياردەم، مەدەت، ئىلهام بولماق؛ ھەمدەم، يار ـ يۆلەك بولماق: بەخت يار بولماق. زەپەر يار بولماق. * جاھاندا بار بولساڭ يار بول (ماقال).

يار قىلماق ھەمدەملەشتۇرمەك: بولما شەيدا قاش ـ كۆزنگە، قىل ئىلمىنى، پەننى يار، باشقا يارلار ئەگىشەر، بولساڭ ئىسەن دەيمەن يەنە.

يار II ئى. سۈۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئىنتايىن تىك چوڭقۇرلۇق؛ يارداڭ، قىيا: يار ئېلىپ كەتمەك. * بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئاللاكۇدىن يار كەتتى (ماقال). * يامان كالا ياردا مۈزلاپتۇ (ماقال).

يار لېۋىگە بېرىپ قالماق ئېغىر خەتەرگە يېقىنلاشماق: ئۇ ھازىر يار لېۋىگە بېرىپ قالدى.

يار III ئى ← **يار بەرمەك**.

يار بەرمەك شارائىت يارىتىلماق، ئىمكانىيەتى بولماق: قېنى، ئەھۋالغا قاراپ باقارمىز، ۋاقىت يار بېرەمدۇ، يوق؟ * ــ يۇرد-كىمدە بىر دەرد بار، ئۆتكەن قېتىم ئەزىز ئىنىم سىلىگە ئېيتماقچى بولغانىدىم، پۇرسەت يار بەرمىدى، ــ دېدى ئۇ.

يارا ئى ① <تېب> تىغدىن، قاتتىق زەربىدىن ياكى بەدەندىكى ماددا ئالمىشىش ھەرىكىتىنىڭ بۇزۇلۇشى سەۋەبىدىن بەدەندە پەيدا بولىدىغان جاراھەت، زەخىم: يارا چىقماق. يارا بولماق. * ئۇكىسىنىڭ ئايالى بالىسىنى يوقاتقاندىن كېيىن كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ يۇز ـ كۆزىنى تاتىلاپ يارا قىلىۋېتىپتۇ. ② كۆچمە. كۆچلۈك قايغۇ، روھىي ئازاب، ئەلەم، غەم؛ ھەسرەت: ئانا قىزىنىڭ بەختسىزلىكىنى ئويلىسا كونا يۇرەك يارىسى يەنە قوزغىلاتتى.

ياراتقۇچى ① سۈپ. يارىتىدىغان، ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان: يېڭىلىق ياراتقۇچى ئادەملەر. // تۆھپە ياراتقۇچى. ② ئى. خۇدا، ئاللاھ. ③ ئى<پەلس>گېگېلنىڭ ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىدىكى سىرلىق «مۇتلەق ئىدىيە».

ياراتماق I پ. بىرەر يېڭىلىقنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق، ئىجاد قىلماق؛ تۇغدۇرماق: ئۆلمەسنى خۇدا ياراتماس (ماقال). * يارىتىش خۇدادىن، يارلىش ئۆزۈڭدىن (ماقال).

ياراتماق II «يارىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پۇتۇمنى ياراتمايمەن، پۇتۇم مېنى ياراتمايدۇ (ماقال).

ياراشتۇرماق I «ياراشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆمۇر ئاتا ئىككى كەنت كىشىلىرىگە تەڭ كۆڭۈل ئېيتىپ ئۆزرىخاھلىق بىلدۈرۈپ، ئۆزئارا قول ئېلىشتۇرۇپ ياراشتۇرۇپ قويدى.

ياراشتۇرماق II «ياراشماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىزنىڭ دىرېكتور، كىيىم ـ كېچەكنى سېمىزلىكىدىن دۈپىدۈگىلەك بولۇپ قالغان بويىغا ياراشتۇرۇپ كىيىپ، رەتلىك، پاكىز يۈرىدۇ.

ياراشتۇرۇشماق «ياراشتۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەلچىلەر ئىككى تەرەپنى ياراشتۇرۇشتى.

ياراشتۇرۇلماق «ياراشتۇرماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇرۇشخۇمار ئىككى تەرەپ ئاخىرقى ھېسابتا ياراشتۇرۇلدى.

ياراشماق I پ. ياخشىلاشماق، ئەپلەشمەك، ئىتتىپاقلاشماق، ئىناقلاشماق، چىقىشىپ قالماق؛ كېلىشمەك: خۇماخان كۆزلۈك ھوسۇل يىغۇبلىنغاندىن كېيىن ئاجرىشىپ كەتكەن ئېرى بىلەن يارىشىپ كېتىپ قالغانىدى.

ياراشماق II پ. ماس، مۇۋاپىق كەلمەك، ئەپلەشمەك، كېلىشمەك: ئوتتۇرا بوي، ياشلار پاسوندا ئىشلەپ تىكىلگەن كالتە جۇۋىسى بۇ يىگىتنىڭ قاۋۇل بەستىگە خويمۇ ياراشقاندى.

ياراغ ئى ① هۇجۇم قىلىش ياكى ھىمايە قىلىش ۋە قوغدىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قورال: ئاتام ھازىر تۆمۈرچىلىك قىلىدۇ، خان ئەسكەرلىرى ئۈچۈن ياراغ ياسايدۇ. ② ئەسۋاب، ئەسلىھە: ئۆزۈم يالغانچى ئەمەس، ياربغىم يالغانچى (ماقال).

ياراغبەردار ئى [ياراغ + بەردار] قەدىمكى زامانداكى ئوردا قورال ـ ياراغلىرىنى ساقلايدىغان، باشقۇرىدىغان ئەمەلدار: سەردار ئەكرەم بىر بۆلۈك كىشىلەرنى باشلاپ كېلىپ، سۇلتان بىلەن كۆرۈشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە تېۋىپ، زىندانبېگى ۋە ياراغبەردارمۇ بار ئىدى.

ياراغ ـ جابدۇق ھەر خىل قورال ـ ئەسۋابلار، قورال ـ ياراغ: ئەمدى ئۇلارنى ھەربىي ئىشلارنى ئۆگەنسۇن دەپ ياراغ ـ جابدۇق، ئات، سەرپايلار بېرىپ، بىرنەچچە يىگىتلەرنى قوشۇپ قويدى.

ياراغدىماق پ. تارس. لايىق كۆرمەك، خوپ كۆرمەك، ياقتۇرماق، ياراتماق: ئۇلار دەريانىڭ شاۋقۇنىغا قۇلاق سېلىپ، ئەل ئىچىدە كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلىشىپ، مۇشۇ يەرنى ياراغداپتۇ.

ياراغسىز سۈپ. قوللىدا قورالى يوق، قورالانمىغان؛ قورالسىز: «بىلىپ قويدۇم، بۇ تۇرسۇن ئەمەس، بەلكى ياراغسىز ئىسيانكارنىڭ بىرى ئىكەن» دەپ ئويلىدى ئەمەت. //ئۇلار زاپاس قىسمىدىكى ئاددىي ئەسكەرلەرنى ئالدىنقى سەپكە خۇددى ئادەتتىكى يولۇچىلاردەك تامامەن ياراغسىز يولغا سالغانىدى.

ياراغسىزلاندۇرماق «ياراغسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار خان لەشكەرلىرىنى كىچىككىنە شەپە بىلەنلا ياراغسىزلاندۇردى.

ياراغسىزلاندۇرۇشماق «ياراغسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: سېيىت ھاجىنىڭ يىگىتلىرى بازار بېگىنىڭ ئادەملىرىنى بىر ھۇجۇم بىلەنلا ياراغسىزلاندۇرۇشۇپ، ھاجىنىڭ ئالدىغا يالاپ ئېلىپ كېلىشتى.

ياراغسىزلاندۇرۇلماق «ياراغسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ياراغسىزلاندۇرۇلۇپ سۇرگۈن قىلىنغاندىن باشلاپ قاچقۇنلۇقتا ياشىدى.

ياراغسىزلانماق پ. ياربغدىن ئايرىلماق، مەھرۇم بولماق، ياربغىنى تاشلىماق: ياراغسىزلانغان دۇشمەندىن ئارتۇقچە ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ياراغلىق سۈپ. قورال تۇتقان، ئاسقان، كۆتۈرگەن؛ قوراللانغان: ياراغلىق ئادەم. * زىندانبېگى بىرقانچە ياراغلىق گۇندە ـ چاينى باشلاپ زىندان ئىچىگە كىرىپ كەلدى.

ياراق سۈپ. مۇئەييەن تەلەپلەرگە جاۋاب بېرىدىغان، بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر مەقسەتتە ئىشلەتسە بولىدىغان، ھەرقانداق ئېھتىياجغا يارايدىغان، يارامليق: ياراق مال. ياراق قوي.

ياراقسىز سۈپ. بىرەر تەلەپكە جاۋاب بېرەلمەيدىغان، بىرەر مەقسەت ئۈچۈن ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، بىرەر نەرسىگە يارىمايدىغان، يارامسىز: دۆشمىنىڭ كېرەك بولسا خالىغىنىڭنى ئال، ئەمما سەن دېگەندىن بېرەلمەيمىز، ئۇنى كەسسەڭ قىسقىراپ قورۇلۇشقا ياراقسىز بولۇپ قالدۇ.

ياراقسىزلىق ئى. يارىمايدىغان ئىللەت، نۇقسان: باتۇرنىڭ بىغەملىكىگە گۇلنۇرنىڭ دىتسىز، ياراقسىزلىقى قوشۇلۇپ بىر ئائىلىنىڭ ۋەيرانچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

ياراقلىق سۈپ. مۇئەييەن تەلەپلەرگە جاۋاب بېرەلەيدىغان، بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر مەقسەتتە ئىشلەتسە بولىدىغان: شۇنداق قىلىپ، ئىككىسى نىلقا تاغلىرىغا قاراپ يول ئالماقچى بولۇشتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقىلىبەك ياراقلىق ئىككى ئات تاپماقچى بولۇپ كېلىشكەنىدى.

يارالماق پ ① تۇغۇلماق، دۇنياغا كۆز ئاچماق، تۇرەلمەك: خوتۇن ـ قىزلار پەقەت ئەرلەرنىڭ ئويۇنچۇقى بولۇش ئۈچۈنلا يارالغاندۇ؟ * ئۇ تامامەن باشقا ماتېرىيالدىن يارالغان قىز. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق: ئۇ بىللە زاۋۇتتا ئىشچىلار بىلەن، يالقۇنلار ئىچىدە قىلماقتا مېھنەت؛ يارىلار ھەر مىنۇت قانچىلاپ رېكورت، بەرگەچكە پارتىيە ئىلھام ۋە مەدەت. * ياش گېئولوگ تۆگە ئۈستىدە، يۈرگۈزەتتى ئاشۇنداق پىكىر، ئۇنىڭ پىكىر ـ تەپەككۇرىدىن، يارىلاتتى ئوتلۇق بىر شېئىر.

يارام سۈپ. ياراملىق، يارايدىغان: يارام ئات. يارام كاسىپ. * ئۇنىڭ باشلىققا: «يارام ھۇنەرۋەندىن كىرگۈزەي» دەپ كۆسۈرلاشلىرى بوۋاينىڭ غەزەپ قېپىنى يېرىۋەتتى.

يارامسىز سۈپ ① بىرەر ئىشقا، ئىستېمالغا ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، سۈپىتىنى يوقاتقان، ئۆزگەرتكەن؛ يارىماس: يارامسىز تۆمۈر. يارامسىز مەھسۇلات. ② كۆچمە. بىرەر ئىشقا يارىدىمايدىغان، بىرەر ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان؛ ناقابىل، قابىلىيەتسىز: زور ـ زبور ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئالدىدا مېڭىپ، كۆپچىلىككە يول باشلاپ كەلگەن ئادەملەر ئىدۇق، ئەمدى يارامسىز بولۇپ قالدۇقمىكەنە؟

يارامسىزلىق ئى. ھېچ ئىشقا يارىماسلىق، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسلىق ھالىتى: باقىنىڭ تۆلكىلىكى، باشلىقنىڭ دىتسىز، يارامسىزلىقى مانا بۇ ئۇچى بىرلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن بىر ھېسابتا سەمەت ئۇتقان بولدى.

ياراملىق سۈپ ① بىرەر ئىشقا، ئىستېمالغا ئىشلەتكىلى بولىدىغان، سۈپىتى يوقالمايدىغان، ئۆزگەرمىگەن: ياراملىق مەھسۇلات. ياراملىق ماتېرىيال. * تۆرمۇشتا ئەڭ يارامسىز نەرسە ـــ مال ـ مۈلۈك، ئەڭ ياراملىق نەرسە ـــ ئەقىل ـ پاراسەت. ② كۆچمە. بىرەر ئىشقا يارايدىغان، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان؛ قابىلىيەتلىك: ئۇ رەيھاننى ئوقۇتۇشنى، ياراملىق ئادەم قىلىپ تەربىيەلەشنى ئۆزىنىڭ ۋىجدانىي بۇرچى قىلغانىدى ۋە بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقتى.

يارانماق «يارىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يارىتىش خۇدادىن، يارىنىش ئۆزۈڭدىن (ماقال).

يارايدۇ «يارىماق» پېئىلىنىڭ III شەخس بىلەن تۇرلەنگەن شەكلى. «بولىدۇ، ياخشى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ـــ سىلەرنىڭ بۇ روھىڭلار يارايدۇ، ـــ دېدى ئابلىكىم مۇئەللىم سەممىي كۈلۈمسىرەپ.

يارەن ئى [پ] دوستلار، ئاغىنىلەر، يولداشلار، بۇرادەرلەر: ئېرپان قاتارلىق يىگىتلەر كېلىپ، بايىقى قانغا مىلىنىپ ياتقان يارەنلەرنىگە پاناھ بولماقتا ئىدى.

يار ـ بۇرادەر يار ۋە بۇرادەر: ئەقىللىق ئادەم يار ـ بۇرادەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ سەۋر قىلىپ باتۇرلۇق كۆرسىتەلەيدۇ، تۇرلۇك غەملەرنى يېڭەلەيدۇ.

يارتا سۈپ. يېرىم، پارچە: يارتا قوغۇن. يارتا خالتا ئۇن. * ئىككى يارتا ـــ بىر پۈتۈن (ماقال).

يارتىلاتماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەمخان هويلىدا تۇرغان كۆتەكلەرنى بويتاق يىگىت زاهىرغا يارتىلىتىپ بولۇپ، كەچلىك تاماققا تۇتۇش قىلدى.

يارتىلاشماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يىگىتلەر ئىككى كۈن قاتتىق ئىشلەش ئارقىلىق يولنى توسۇۋالغان يوغان قورام تاشنى يارتىلىشىپ بولۇشتى.

يارتىلانماق «يارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: يوغان بىر ئاتنىڭ گۆشى قاسساپ يىگىتنىڭ چۈمۈر قوللىرى بىلەن بىر دەمدىلا يارتىلىنىپ تەييار قىلىندى.

يارتىلماق پ. يېپىرىم هالەتكە كەلتۈرمەك، يېپىرىملاتماق؛ پارچىلىماق: سېمىز قوينى يارتىلاپ كانايغا ئېسىۋاتقان قاسساپ هاجىنى كۆرۈپ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن توختىدى.

يار ـ جانان يار ۋە جانان: ـــ سارالڭ بولسام سىزگە ئوخشاش باغۇبوستان، يار ـ جانان دەپ جۆيلۈپ يۈرمەمتىم، ئاكا! ـــ دېدى مەتلۇبە ئاكىسى ئەكرەمگە.

يارچەن ئى [خەن] تاريخىتا ئېلىمىزدە ئىشلىتىلگەن كۈمۈش پۇل؛ تەڭگە: ئۇ يانچۇقىنى سىلاپ باقتى. يانچۇقىدىكى يارچەنلەر قولىغا ئۇرۇنۇپ تۇراتتى.

يارداڭ ئى. يار بار جاي، يار: هاشىم بوۋاي ياشلىقىدا تىنىم تاپماي ئەمگەك قىلىدىغان كۈچلۈك ئادەم بولۇپ، ئۆزۈن كەتكەن بىر يارداڭنى تىندۇرۇپ ئۈچ كۈرىلىك يەر ئاچقانىدى.

يارداڭلىق ئى. بىرقانچە يار بار جاي، يارداڭ جىق جاي: كىچىك ۋاقتىمدا دوستلىرىم بىلەن «جەڭ» قىلىپ ئويناىدىغان ئۆيىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كونا يارداڭلىق يادىمغا چۈشتى.

يارەم ئى ① بىرەر ئىشنى قىلىشتا ھەمكارلىشىش، قارىشىش؛ ھەمكارلىق، مەدەت: يارەم بەرمەك. يارەم قىلماق. * گۈلچىمەن هوشۇر ئەلەسىنىڭ يارەمى بىلەن بازارغا ئاتاپ ئىشلىگەن رېشىلىيەنىڭ يېرىمىنى ساتالىدى. ② ھەمكارلىشىش يۈزىسىدىن بېرىلىدىغان پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ماددىي نەرسىلەر: ئۇ ئاكىسىنىڭ يارەمى بىلەن سودىنى باشلىۋەتتى. ③ پايدىلىق تەسىر، نەپ، مەنپەئەت: مەن ئوكۇلىنىڭ يارەمى بىلەن كۇندىن ـ كۈنگە ساقىيىشقا باشلىدىم.

يارەمچى ① ئى. ماددىي ياكى مەنىۋى جەھەتتىن يارەم قىلغۇچى، يارەم بەرگۈچى، يارەملەشكۈچى، مەدەتكار: ئۇ يالغۇز ئارسلاننىڭلا ئەمەس، سۈتۈق بۇغراخاننىڭ، ئايدىڭنىڭمۇ ئىشەنچلىك يارەمچىسى بولۇپ كەلدى. ② ئى. رەھبىرىي خادىم ئورۇنباسارى: نازىر يارەمچىسى. رەئىس يارەمچىسى. ③ سۈپ. قوشۇمچە پايدىلىنىش ئۈچۈن تەيارلاپ قويۇلغان، غەملەپ قويۇلغان، ئاجرىتىلغان، مۆلچەرلەنگەن؛ قوشۇمچە: يارەمچى كۈچ. يارەمچى قىسىم.

يارەمچى ئادۇوكات <قا> ئەدلىيە كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان كىشى.

يارەمچى ئاگرونوم <دېھ> دېھقانچىلىق تېخنىكىسى بويىچە بېرىلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان كىشى.

يارەمچى بوغالتىر <مال> مالىيە ئىشلىرىغا نازارەت قىلىدىغان ۋە باشقۇرىدىغان بوغالتىرلارنىڭ يارەمچىسى.

يارەمچى پېئىل ئۆز ئالدىغا جۈملە بۆلىكى بولۇپ كېلىدىغان، باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ گىرامماتىك مەنە بىلدۈرىدىغان پېئىل.

يارەمچى تەتقىقاتچى تەتقىقات كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان كىشى.

يارەمچى تەرجىمان تەرجىمە كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغان كىشى.

يارەمچى تىرېنىر <تەن> تىرېنىرلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغۇچى كىشى.

يارەمچى لېكتور <ماۋار> تېخنىكوم ئوقۇتقۇچىلىرىغا بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغۇچى كىشى.

يارەمچى مۇخبىر <مەت> ئاخباراتچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغۇچى كىشى.

يارەمچى مۇھەررىر <مەت> نەشرىياتچىلىق كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغۇچى كىشى.

يارەمچى ئىنژېنىر <بىن> قۇرۇلۇش كەسپى بويىچە بېرىلىدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانىنى ئالغۇچى كىشى.

يارەمچىلىك ئى. يارەم بېرىش ئىشى، پائالىيىتى: رەھبەرلىكىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن سىناش جازىسى ياسىلىدىغان بولۇپ، ئادىلغا بىر نەپەر سېلىسار ۋە ئىككى ئىشچى يارەمچىلىككە بېرىلدى.

يارەمسىز سۈپ. يارەم بېرىلمەي، يارەم قىلىنماي؛ يارەم قىلىنمىغان ۋە بېرىلمىگەن: سۆلايمان هېچقانداق يارەمسىزلا ئۆز ئىگىلىكىنى تىكلىۋالدى.

يارەملەشتۈرۈمەك «يارەملەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزىمەتنىڭ دادىسى يالغۇز بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ئوقۇشقا ئەۋەتمەي چارۋا بېقىشقا يارەملەشتۈردى.

يارەملەشتۈرۈشمەك «يارەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەكتەپ رەھبەرلىكى ئىككى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى تەشكىللەپ، دېھقانلارنىڭ ئورمىنى ۋاقتىدا ئورۇۋېلىشىغا يارەملەشتۈرۈشتى.

يارەملەشتۈرۈلمەك «يارەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: بۇ ئىشقا ئەركىن يارەملەشتۈرۈلدى.

يارەملەشمەك پ. يارەم، مەدەت بەرمەك، يارەم قىلماق، هەمكارلاشماق، يارەمدە بولماق: سايىمقارىمۇ قۇدرەتنىڭ مەيدىسىدىن تولۇمنى يېشىشكە يارەملەشتى.

يار ـ دوست يار ۋە دوست: بىللە ئويناپ، بىللە ئۆسكەن يار ـ دوستلار، ياخشى قال، مىسكىن باشقا سايە بەرگەن، بوستان باغلار ياخشى قال.

يارسىز سۈپ. يارى يوق، يارى بولمىغان، يار تۇتمىغان: سەن مېنى يار ئەتمىسەڭ، دۇنيادىن يارسىز ئۆتەي، كۆيگىنىمنى بىلمىسەڭ، باغرىمنى يېرىپ كۆرسەتەي.

يارشىق ئى. دىيال. پاسىل، چېگرا.

يارغا ئى. قومۇشنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئويما ياغاچ ساپقا تۆمۇر تىغ بېكىتىلگەن سايمان.

يارغۇزماق «يارماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ ئۆيدە ئوتۇن توگەپ قالغان، نۇرنىسا قېينىلىپ قالىدۇ، ئوتۇن يارغۇزۇپ بېرەرسىز، ــ دېدى ئۇ ئاكىسىغا ئىشكىتىن چىقىۋېتىپ.

يارغۇزۇشماق «يارغۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىلگىرى شەھەرلىكلەر ئوتۇنلىرىنى ئۆزلىرى يارمايدىغان، يېزىلىق بەردەم يىگىتلەرنى تەكلىپ قىلىپ يارغۇزۇشاتتى.

يارغۇزۇلماق «يارغۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانۇن دوختۇرى تەكلىپ قىلىنىپ، مېيىتنىڭ قورسىقى يارغۇزۇلۇپ تەكشۈرۈلگەن بولسىمۇ، ھېچقانداق غەيرىي ئەھۋال بايقالمىدى.

يارغۇنچاق ئى. بۇغداي، قوناق قاتارلىق دانلىق ئاشلىقلارنى يارماپ يارىدىغان تاش سايمان. ئۇنىڭ يەرلىك تۈگمەنگە ئوخشاش ئاستى ــ ئۈستى ئىككى تېشى بولۇپ، يارما يارغاندا قول بىلەن چۆرۈپ ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ: قىز كۈچى يەتمىسىمۇ تىنىپ ــ تىنىپ، پىشانە تەرلىرىنى سۈرتۈپ تاغارنى ئاخىر ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى يارغۇنچاق بار سۈپىنىڭ يېنىغا ئەكەلدى.

يارقىن ① سۈپ. نۇر چېچىپ، پارقىراپ تۇرىدىغان؛ پارقىراق: يارقىن نۇر. * ئۇنىڭ ئۈمىد چىرىغى بارغانسېرى يارقىن پارلىماقتا ئىدى. ② سۈپ. يورۇق، ئېنىق، روشەن، ئوچۇق، ئاشكارا: يارقىن يۇلتۇز. * دىققەت بولغان يۈزلىگەن يارقىن كۆزلەر سابىرغا تىكىلىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭ ئوتتەك يانغان كۆزلىرىدىن غەزەپ-لىك ئەلەمنى كۆرەتتى. ③ ئى. ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يارقىنلاتماق «يارقىنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يوغان كۆزلىرىنى تېخىمۇ يارقىنلىتىپ، شېرىن خىياللار ئىلكىدە يىراقلارغا ئۈمىد بىلەن تىكىلدى.

يارقىنلاشتۇرماق «يارقىنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە باقى ئوبرازلارنى تېخىمۇ يارقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن تەبىئەت تەسۋىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان.

يارقىنلانماق «يارقىنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇختەرنى كۆرگەن باھارگۈلنىڭ كۆزلىرى يارقىنلىنىپ، قىزىنىڭ ژاپاتىدىن كېيىن تۇنجى قېتىم كۈلۈمسىرىدى.

يارقىنلىق ئى. يارقىن ھالەت، يارقىن كەيپىيات: تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى ــ مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يارقىنلىماق پ. يارقىن ھالەتكە كەلمەك، يارقىن ھالەتتە ئىپادىلەنمەك، يارقىن ئىپادە قىلىنماق: بەختىۋەرنىڭ مەڭزىلىرى قىزىرىپ، كۆزلىرى يارقىنلاپ، تەنلىرى خېلى ئەت ئېلىپ قالغاندى.

يارگۈل ئى [يار + گۈل] <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۇتۇن تېنىدە ئاق توكلەر بولىدۇ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، ئالمانسىمان يېرىلىدۇ. گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە، گۈل تاجى كىچىك، گۈل كاسىسى گۈل تاجى شەكلىدە، كۆكۈچ سۆسۈن، ئاچ قىزىل ياكى ئاق رەڭلەردە بولىدۇ. كۆرۈنۈشى ئۇچۇۋاتقان قۇشقا ئوخشايدۇ. پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى بېسىش، ئاغرىق توختىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار.

يارلىق I ئى. تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن يار شەكىللىنىپ قالغان جاي؛ يارداڭلىق: «چاقماق» رازۋېدكىچىلار گۇرۇپپىسى چوڭقۇر يارلىق ئىچىدىكى سۇدىن چىقماي، مەھەللە ئىچىگە ئىلگىرىلىدى.

يارلىق II ئى. تارس. بىركىمگە ئەمەل، ئۇنۋان ۋە شۇ قاتارلىقلار بېرىلگەنلىكى ياكى بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش توغرىسىدىكى رەسمىي ئۇقتۇرۇش، ھۆججەت؛ پەرمان، بۇيرۇق: يارلىق پۈتمەك. يارلىق چۈشمەك. يارلىق چىقارماق. * پادىشاھ ئادىتى بويىچە ئىنئام بەرسە يارلىقنى ئۆزى يېزىپ، پېچەتلەپ، ئۇنى ئېلىپ باردىغان جاينى ئېيتىپ بېرىدىكەن. شۇ ۋەجىدىن دانىشمەنگىمۇ يارلىق سېلىنغان بىر لەپپانى ئۇزىتىپتۇ.

يارلىقچى ئى. يارلىقنى يەتكۈزگۈچى: دەل تۆۋەن تەرەپتىن يارلىقچى «يارلىق» دېگەن سۆز كالۇۋتۇن بىلەن كەشتىلەنگەن بۇيرۇق تۇغنى كۆتۈرۈپ ئات چاپتۇرۇپ كەلدى.

يارلىقئوت ئى [يارلىق + ئوت] <بوت> يارلىقئوت ئائىلىسىدىكى سۇدا ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ياتما غولى ۋە چاپما يىلتىزى سۇ ئىچىدە تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى بۆرەكسىمان ياكى يۇمىلاق بولۇپ، سۇ يۈزىدە لەيلەپ تۇرىدۇ. ياز ۋە كۈزدە گۈلى ئېچىلىدۇ. كۆپىنچە شال ئېتىزلىرى ۋە كۆللەردە ئۆسىدۇ. پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنى بىلىق ۋە ئۇي ھايۋانلىرىنىڭ يېمى قىلىنىدۇ.

يارما I ① سۈپ. يېرىلىدىغان، يېرىلغان: يارما شاپتۇل. يارما دەستە. ② ئى<يېم> تۇگمەن ياكى يارغۇنچاقتا تارتىلىپ بىرنەچچە پارچە قىلىنغان بۇغداي ياكى قوناق پارچىلىرى، يەنى يېرىك تارتىلغان ئۇن: نوروز كۆجىسىگە بۇغداي يارمىسىدىن باشقا مالنىڭ بېشى ۋە پاقالچىقى، چامغۇر، گۆلە ــ قاق سېلىنىدۇ.

يارما ئاش <يېم> بۇغداي ياكى قوناق يارمىلىرىنى سۇدا قاينىتىپ پىشۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل تاماق.

يارما پولۇ <يېم> گۇرۇچ ئورنىدا بۇغداي ياكى قوناق يارمىلىرىنى ئىشلىتىپ ئېتىلگەن پولۇ.

يارما شاپتۇل <بوت> شاپتۇلنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى سوزۇنچاق، تۈمشۇقى ئۇچلۇق بولىدۇ، پوستى ئاسان سويۇلىدۇ. توكلۇك كېلىدۇ. ئەسلىي رەڭگى ئاقۇچ بولۇپ، ئاپتاپ كۆرگەن تەرىپى ئوچۇق قىزىرىدۇ. ئېتى ئۇچكىسىدىن ئاجرايدۇ. ئېتىنىڭ ئۇچكىگە تۇتاشقان قىسمى قىزىلراق، يۇمشاق، تاتلىق سۇلۇق ۋە شىرنىلىك. 9 ــ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پېتىلىپ، تەكشى پىشىدۇ.

يارما ئۇلاق <ئورم> ئۇلاق ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا ئۇلاق تۇۋۇنىنىڭ توغرا كەسمە يۈزى بىر تەرەپتىكى ياغاچ قىسمى بىلەن قوشۇلۇپ يېرىلىپ، قىپچىنىڭ بىر ئۇچى 3 ــ 4 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا يانتۇ يونۇلۇپ، قىستۇرۇلىدۇ. ئاخىرىدا باغلىنىدۇ.

يارما II ئى <مېتېئور> ئاسماندىن ياغىدىغان ئۇششاق، ئاق ۋە سۈزۈك بولمىغان قار دانىچىسى. توپ ياكى كونۇس شەكلىدە بولۇپ، كۆپىنچە قار يېغىشتىن بۇرۇن ياكى قار ياغقان چاغدا ياغىدۇ.

يارماق I ئى. ئازادلىقتىن بۇرۇن ئىشلىتىلگەن، ئوتتۇرىسى تۆشۈك، سىرىق مىستىن ياكى تۆچتىن ياسالغان،

قممىتى ئەڭ تۆۋەن بولغان پۇل: ياماق ياماپ، يارماق تاپ (ماقال). * بىلىملىك كىشى قممەتلىك دىنار، بىلىمسىز نادان قممىتى يوق يارماق.

يارماق II پ ① پالتا، ھەرە، پىچاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن بىرەر نەرسىنى بۆلەكلەرگە ئايرىماق، پارچىلىماق، تىلماق، كەسمەك: ئوتۇن يارماق. * ھەقىقەت قىلىنى قىرىق يارىدۇ (ماقال). ② يارىلاندۇرماق، سۇندۇرماق، جاراھەتلەندۈرمەك: ئەگرى تاياقنىڭ ئۇچى بۇرنۇڭنى يارار (ماقال). * ئېشىنى يەپ بېشىنى يېرىپتۇ (ماقال). ③ ناھايىتى قاتتىق ئاچلانماق، ئۇرۇلماق: قۇلاقنى يارماق. * ئۇنىڭ ئاۋازى سېھىرلىك تۇن جىمجىتلىقىنى قىسقىلا يېرىپ ئۆتتى. ④ بىرەر توپ نەرسە ئىچىدىن، ئوتتۇرىسىدىن، ئارىسىدىن بۆسۈپ ئۆتمەك، كېسىپ ئۆتمەك؛ بۆسمەك: سەپ يارماق. * مۇقام توختىشى بىلەن ھەسەن دەرۋىش ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، سورۇننى يېرىپ ئۆتۈپ، مۇقامچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭ قولىدىن ساتارنى ئالدى. ⑤ كۆچمە. ناھايىتى تاتلىق، شېرىن تۇيۇلماق، سېزىلمەك، تىلدا قالماق (تاتلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە): شاخلىرىدا مېۋىسى، يۇلتۇز بىلەن تەڭ ئىكەن. يېسەڭ تىلىنى يارىدۇ، ھەسەل بىلەن قەنت ئىكەن.

يارماقچىلىك سۈپ. يارماقتەك بار، يارماقتەك چوڭلۇق ـ تىكى؛ كىچىك: ـــ دۇرۇس... دۇرۇس... ئۇنىڭ يۈزىدە يارماقچىلىك تاتۇق بار. ئۇ بۇرۇتىنى شۇ تەرەپكە تاراپلا ئولتۇرىدىكەن، ـــ دېدى ئۇ.

يارماقسىز سۈپ. يارمىقى يوق، يارمىقى بولمىغان: ئۇ ئاخىرى ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ بىر يارماقسىز قالدى.

يارماقگۈل ئى [يارماق + گۈل] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن. تۆت قىرلىق، يوپۇرمىقى يۇرەك ۋە بۆرەك شەكلىدە بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سۆسۈن. پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، قانىنى جانلاندۇرۇش، ئىسسىقنى ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش رولى بار.

يارماقلىق سۈپ. يارماق قىممىتىدىكى: ھەسەن ئەلى مۇشۇ بەش كۈن ئىچىدە سولانغانلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا بىر يارماقلىق ئىش چىقىرالمىغىنىدەك، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىر ئىش قىلالمىشىغا كۆزى يەتمەي قالدى.

يارمىچى ئى. يارغۇنچاقتا يارما تارتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: يارمىچى ئۇچ كۈندىن كېيىن بۇغدايدا يارما تارتىپ بەرمەكچى بوپتۇ.

يارمىچىلىق ئى. يارما يېرىش ئىشى، كەسپى: دادام شۇ يىللاردا كەتتىتە بەش يىل يارمىچىلىق قىلغانىدى.

يارمىداتماق «يارمىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلىز ئايالىغا دەپ نانىنى يارمىداتتى ـ دە، بىر چىنە سوغۇق سۇ بىلەن بىر دەمدىلا يەپ تۈگەتتى.

يارمىداشماق «يارمىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەرقايسى ئۆيگە مەسئۇل قىلىنغان ساھىبخان ئايالالار داستىخانغا تىزىلغان نانلارنى يارمىدىشىپ، مېھمانلار ئالدىغا قويۇشاتتى. * ئەمدىلا مەكتەپ يۈزى كۆرگەن بۇ ئوماق بالىلار يارمىدىشىپ كىتاب ئوقۇشۇۋاتاتتى.

يارمىدالماق «يارمىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داستىكى قىزىق گۆش بىر دەمدىلا يارمىدىلىپ، تويماس قورساققا قاراپ يول ئالدى.

يارمىدىماق پ ① پارچە ـ پارچە قىلماق، پارچىلىماق، يارتىلىماق: ئۇ تۇخۇمدەك ياغنى يارمىداپ يۇتۇۋەتتى ـ دە، دەرھال ئىككىنچى بوتۇلكىنىڭ ئېغىزىنى ئېچىپ، رومكىلارنى يەنە ماڭدۇرۇشقا باشلىدى. ② چالا ـ بۇلا بىلىمەك، يېرىم ـ يارتا بىرنەرسە قىلماق: مەن خەنزۇچىنى تولۇق بىلمەيمەن، ئانچە ـ مۇنچە يارمىدىمەن.

يارووئزاتسىيە ئى [ر] <دېھ> تېرىشتىن ئىلگىرى زىرائەت ئۇرۇقلىنىڭ مۇڭاپىق شارائىتتا 1 ـ باسقۇچلۇق بېتىلىشىنى تامامىلاتقۇزۇش. مەسىلەن، كۆزگى بۇغداينىڭ ئۇرۇقى نەمدەل ـ گەندىن كېيىن تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئورۇندا ساقلىنىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق مايسىنى رەتلىك ئۇندۇرگىلى، پىشىشىنى تېزلەتكىلى ۋە ئەسلىدە كۆزدە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى ئەتىيازدا تېرىسىمۇ يەنىلا نورمال باشاق چىقىرالايدىغان قىلغىلى بولىدۇ.

يارتىشچان سۈپ، يارتىش روھىغا باي، يارتىش روھىغا ئىگە؛ يارتىشقا، بەرپا قىلىشقا، ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە ماھىر: بۇ يىغىن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى يېڭىلىق يارىتىشچان شىنجاڭ بەرپا قىلىش ئۇچۇن، تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يارتىشچانلىق ئى. يارتىش، ئىجاد قىلىش روھى، يارىتىش، ئىجاد قىلىش روھى كۈچلۈكلۈك: قەيسەر يارتىشچانلىققا باي تالانت ئىگىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھەر تەرەپتىن يېتىلگەن بىلىملىك يىگىت ئىدى.

يارتىشماق «ياراتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ شىركەت ئىشلەپچىقىرىشتا بىر خىللا مەھسۇلات ئىشلەشتەك كونا ئۇسۇلنى چۆرۈپ تاشلاپ، مەھسۇلات تۈرىنى كۆپەيتىشتە يېڭىلىق يارىتىشتى.

يارتىلما سۈپ. ياراتقان، يارىتىدىغان، يارىتىلغان: جالالىدىن رۇمىينىڭ قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ يارىتىلمىسىغا تامامىي كامالەت پەزىلەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن بولۇپ، ئۆزلۈك روھى دەل ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئەزگۈ ھېس ـ تۇيغۇلارنى تونۇش، ئاشكارىلاشقا قارىتىلغان.

يارتىلماق «ياراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر كىشى تارىخنى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقى، شۇنداقلا تارىخنىڭ ئۆزى ئۇچۇن يارىتىلغانلىقىنى سەزگەندە، ئۇ پۈتۈن دۇنيانى قەلبىدە تۇتالايدۇ.

يارىدار ① سۈپ. بىرەر جايى ياكى ئەزاسى يارىلانغان؛ جاراھەتلىك: يارىدار ئادەم. يارىدار ئېيىق. ② سۈپ. كۆچمە. ئازابلانغان، دەردكە تولغان، يارىلانغان: ئاھ، تۆكۈلدى قانچە ـ قانچە كۆز ياشلار، چۆل ـ جەزىرە ئوتلىرىدا داغ قالدى. يارىدار دىلدىن چىققان قانچە نالىلەر، ياڭراپ ئۆتۈپ ھاۋالاردا يوقالدى. ③ ئى. بىرەر جايى ياكى ئەزاسى يارىلانغان؛ جاراھەتلەنگەن ئادەم: ئۇلار نۆۋەتلىشىپ يارىدارلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى.

يارىدارلىق ئى. يارىدار بولغان ھالەت، يارىلىنىش: تۇيۇقسىز ئۇنىڭ يارىدارلىقى ئېسىمگە كېلىپ قالدى ـ دە، قىلىپ سالغان قوپال چاقچىقىم ئۇچۇن قاتتىق خجىللىق ھېس قىلىپ قالدىم.

يارىشا تىر. ماس كېلىدىغان، مۇڭاپىق، لايىق: يىللارنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. چاۋار بوۋاي ئۆز ھالىغا يارىشا مەرىكە قىلىپ، ئات تويىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. * پۈرسەت دېگەن ھەمىشە كېلىۋەرمەيدۇ. قىشنىڭ ئاچچىق سوغۇقىدا ئېتىز ئارىلاپ يۈرگىنىمگە يارىشا ئازراق بىرنەرسە ئالسام نېمە بولىدۇ؟

يارىشرىق ئى [يارا + شىرىق] بەدەنگە چىقىدىغان تۈرلۈك

يارا، جاراھەت، بەدەنگە تەككەن تىغ قاتارلىقلارنىڭ ئىزى.

يارىشىق ئى. ماس كېلىش، مۇۋاپىق بولۇش، مۇناسىپ، يارىشىش، لايىقلىشىش: يارىشقىنى قىلماق. * ئۇستەڭ يارىشقى تال، قىزنىڭ يارىشقى خال (ماقال). * ئورما ناخشىسى ئورمىنىڭ يارىشقى.

يارىشقىدا رەۋ. ئۆز لايىقىدا، مۇۋاپىق، ياراشقان ھالدا: ئىشنى قىلغانىكەنمىز، ئۆز يارىشقىدا بولسۇن. ئۆتكەنكىدەك تىلەمچىلەرنىمۇ، ئۆزىمىزنىمۇ خىجىل قىلمىدىغان ئىشنى قىلمىغىنىمىز ياخشى.

يارىشىمسىز سۈپ. ياراشمايدىغان، مۇۋاپىق كەلمەيدىغان، ياراشمىغان، نامۇناسىپ: ئۇنىڭ ئورۇنسىز ۋە يارىشىمسىز كۆلكىسى ئاۋۇال تاشپولات بىلەن قۇربانىنى، ئاندىن قىزلارنى قاتتىق كۈلدۈردى.

يارىشىملىق سۈپ. يارىشىدىغان، ياراشقان، چىرايلىق، ماسلاشقان، مۇۋاپىق كەلگەن: جاپپاروپ ئېگىز بوي، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، توم قارا قاش، قاڭشارلىق، يارىشىملىق بۇرۇت قويغان، بۇغداي ئۆڭ، كۆزلىرى ھەمىشەم كۈلۈپ تۇرىدىغان خۇشخۇي ئادەم ئىدى.

يارىغۇسىز سۈپ. ھېچنېمىگە يارىمايدىغان، ئەرزىمەيدىغان، ئىشلەتكىلى بولمايدىغان، مۇۋاپىق كەلمەيدىغان: ئەكرەم ۋېلىسىپىت ئالمەن دەيدۇ، روشەنگە سائەت، ئۆينىڭ يوتقان ـ كۆرپىلىرىمۇ كونىراپ مېھمانغا يارىغۇسىز بولۇپ قالدى.

يارىلاندۇرماق «يارىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر تاياق ئۇنى خېلى ئېغىر يارىلاندۇردى.

يارىلانماق پ ① يارىدار بولماق، جاراھەتلەنمەك: ساۋۇت خېلى ئېغىر يارىلانغان بولۇپ، ئوق ئۇنىڭ يوتىسىغا تەككەن، ئاسمىنىڭ بولسا سول مۇرىسىنى تېشىپ ئۆتكەنىدى. ② كۆچمە. ئازار يېمەك، دەردكە قالماق: مەن گۈزەل تۇرمۇشنى، شاد ـ خۇرام ھاياتنى قىزغىن سۆيىمەن ! ئەمما يۇرىكىم يارىلانغان !

يارىماس سۈپ ① يارىمايدىغان، كېرەككە كەلمەيدىغان، ياراقسىز، يارامسىز: يارىماس ئەسۋاب. يارىماس پالتا. ② كۆچمە. يامان، ناچار، قەبىھ: يارىماس ئىش. يارىماس ئىللەت. * ئىختىيارسىز ھالدا ئۆتكەنكى يارىماس قىلقىلىرىم كۆز ئالدىمدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈپ، قەلبىمنى خىجالەتچىلىككە سالاتتى.

يارىماسلىق ئى. يارىمايدىغان، كېرەككە كەلمەيدىغان ھالەت: ئۇ ئوغلىنىڭ ئىشقا يارىماسلىقىنى سەزگەندىن كېيىن ئاندىن بېسىقتى.

يارىماق پ ① مۇئەييەن تەلەپكە ماس كەلمەك، لايىقلاشماق، ياقماق: خانغا يارىغان ئېشىم تازغا يارىماپتۇ (ماقال). * ئېشى يارىسا، قاچىسىغا قارىما، قىزى يارىسا، ئانىسىغا قارىما (ماقال). * ئۇنىڭغا ھەممىدىنمۇ بەك ياراپ كەتكىنى ئىناق كوللېكتىپ تۇرمۇش ئىدى. ② كارغا، كېرەككە كەلمەك، ئەسقاتماق: مەن كېيىن ئىشقا يارىغۇدەك بولغاندا ئاتام بىلەن بىرىمىزدىكى ھاجىبايغا چاكار بولۇپ ئىشلەپ يۈرۈپ تاغدا قوي باقتىم. ③ لايىقلاشماق، مۇۋاپىق، ماس كەلمەك، ئەرزىمەك: ئەڭ كەم ھېسابلىغاندىمۇ ھەر مو يەردىن بەش مىڭ تۇپ تېرەك قەلەمچىسى ئۆستۈرسەڭ، ھەر بىرىنى بىر كويغىچە ساتساڭ، يىگىرمە مو يەرنىڭ كۆچىتى بىر ساندۇق پۇلغا يارايدۇ. ④ «جايىدا، ياخشى، بولىدۇ، لايىق، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش قىلالايدۇ» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ـــ ئوردىغا مۇشۇ خەتنى يازغان بەختىيار ئىسىملىك بالا يارايدىكەن، ـــ دەپتۇ پادىشاھ.

يارىيار ئى. چاقى كۆتەك ھارۋىنىڭ چاقىدىن چوڭ بولغان ھەمدە پۇتۇنلەي ياغاچتىن ياسالغان ھارۋا: ئۇ كېينىكى قېتىمدا توكۇر ئات قوشۇلغان يارىيار ھارۋىدا تۆت تاغار بۇغداي ئەكەلدى.

يار ـ يار ① «يار I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شامال ئوينار رومالىڭنى چېچى قۇندۇز يار ـ يار، ئېتىز باغرى گويا ئاسمان، سەن بىر يۇلتۇز، يار ـ يار. ② توي ـ تۆكۈندە قىز ئۇزىتىش ئۇچۇن ئېيتىلىدىغان ناخشىنىڭ نامى: ئۇلار يار ـ يار ئېيتىپ، قىزنى ئۇزىتىپ قويۇشتى.

يار ـ يۆلەك يۆلەنچۈك، تايانچ، ئىگە، تىرەك، يۆلەك: يار ـ يۆلەك بولماق. * بۇ بۇۋىمگە ھەر دەقىقە مەرھۇمنىڭ روھى يار ـ يۆلەك ئىدى.

يارىيلىم ئى [يار + يېلىم] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. ئاق ياكى ئاچ سېرىق رەڭلىك بولۇپ، تارتىشا ياكى دانىچە ھالىتىدە كېلىدۇ. يېرىم سۇزۇك بولىدۇ. قىزىق سۇدا ئوڭايلا ئېرىيدۇ. ئادەتتە كالا، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىسى ۋە سۆڭىكى قاينىتىلىپ ياسىلىدۇ. سانائەتتە يېپىشتۇرغۇچى رېئاكتىپ ۋە يورۇقلۇق سېزىش ماتېرىياللىرى ياسىلىدۇ. دورىگەرلىكتە قان توختىتىش دورىسى قىلىنىدۇ، ياغاچچىلىقتا ياغاچ يەمىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېمەكلىك سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ياز ئى. تۆت پەسىلنىڭ ئىككىنچىسى، ئەتىيازدىن كېيىنكى، كۈزنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 5 ـ مايدىن 6 ـ ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يازا ئى. قورۇلۇش ئىشلىرىدا خىشتىن ياسالغان چۈگۈندەك شەكىل.

يازارمەن ئى. يېزىش ئىشى ياكى يېزىقچىلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: سەھرالىق «ساۋاتسىز» يازارمەنلەرنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى بىلۇپتېتۇ.

يازدۇرماق «يازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەت يازدۇرماق. ھۆججەت يازدۇرماق. * ۋاڭ ئىلياز خوجىنىڭ بارلىق يەر ـ زېمىنىنى ئورداً دەپتېرىگە يازدۇرغاندىن كېيىن ئاتلىرىنى تاغدىن ئەكېلىپ بېقىشقىمۇ يول قويمىدى.

يازدۇرۇشماق «يازدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەممە سىنېپنىڭ سىنىپ مۇدىرلىرى ئوقۇغۇچىلارغا بېرىدىن ۋەدىنامە يازدۇرۇشتى.

يازدۇرۇلماق «يازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوسكىدىكى بۇ شېئىر ئاۋۋال ئوقۇغۇچىلارغا يازدۇرۇلۇپ، كېيىن دېكلاماتسىيە قىلدۇرۇلدى.

يازغازىكى ئى [ياز + غازاڭ + ى] <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، يۇمىلاق ياكى تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، غول يوپۇرماقلىرىدا يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ. گۈلى سۆسۈن، بەزلىرى ئاق، يازنىڭ بېشىدا چېچەكلەپ، ئاخىرىغا كەلگەندە ئۇلىدۇ. شۇڭا، «يازغازىكى» دەپ نام ئالغان. غولى، يوپۇرمىقى ۋە گۈل رېتى دورا قىلىنىدۇ، سۇيىدۇكنى راۋان قىلىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

يازغۇچى ئى ① يېزىش ئىشىنى ئورۇنلىغۇچى كىشى: بۇنى يازغۇچى سىزمۇ؟ * بۇ خەتنى يازغۇچى كىم؟ ② <ئەد> بەدىئىي ئەسەر يېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ ئەدىب: مەن يازغۇچى بولۇش مەقسىتىدە رومان يازغان ئەمەس، بەلكى ئۆتمۈشتىكى ھايات مېنى قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر قىلغان.

يازغۇچلىق ئى. يېزىقچىلىق ئىشى، يېزىقچىلىق كەسپى:

ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىتى بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

يازغى ① سۈپ. يازدا بولىدىغان، يازلىق: يازغى يۇڭ. يازغى بۇغداي. ② ئى. بۇغداينىڭ ئەتىيازدا تېرىلىپ، يازدا پىشىدىغان بىر خىلى: ئاۋاتتا بۇ يىل يازغىدىن مول ھوسۇل ئېلىندى.

يازلىق سۈپ ① يازغا خاس، ياز ئۈچۈن بەلگىلەنگەن، يازغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان؛ يازغى: يازلىق تەتىل. يازلىق ساراي. يازلىق كىيىم. * بۇ يىل باھار بالدۇر كەلدى، چارۋىچىلار يازلىق يايلاققا ھەر يىلدىكىدىن بىر ئاي بۇرۇن كۆچتى. ② يازدا تېرىلىدىغان، يازدا پىشىدىغان ھەم يازدا يىغىۋېلىنىدىغان: يازلىق ئاشلىق. يازلىق مەھسۇلات. يازلىق مېۋە.

يازلىق كۇن - تۇن توختىشى <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ ئونىنچىسى. مىلادىيە يىلى 21 - ئىيۇندىن ياكى 22 - ئىيۇدىن باشلىنىدۇ. بۇ كۈندە قۇياش يازلىق كۇن - تۇن توختاش نۇقتىسىدىن ئۆتىدۇ، بۇ ۋاقىتتا شىمالىي يېرىم شاردا كۈندۈز ئەڭ ئۇزۇن، كېچىسى ئەڭ قىسقا بولىدۇ.

يازلىماق پ. بىرەر جايدا يازنى ئۆتكۈزمەك، يازدا بىرەر جايدا تۇرۇپ قالماق: مەن بۇ يىل قەشقەردە يازلاشنى نىيەت قىلدىم.

يازما ① سۈپ. يېزىق، خەت ۋاستىسى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ياكى ئىپادىلىنىدىغان، يېزىلغان: يازما يىكىر. يازما ئىمتىھان. ② ئى. يېزىق، خەت ۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەنگەن نەرسە: مۇبارەك ئۇشبۇ يازماڭنى زەپەر يادنامىسى دەيمۇ؟

يازماق پ. قەغەز ياكى باشقا نەرسە يۈزىگە ھەرپ، رەقەم قاتارلىق بەلگىلەرنى چۈشۈرمەك، يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلەمەك: نامە يازماق. خەت يازماق. ھېكايە يازماق.

يازمۇيۇز ھەر يۇز، يازدىن يازغا: ھەمدە پەيدا بولسا كۆل، كۆللەردە غاز، تۇرسا ئوراپ تالى مەجنۇن يازمۇيۇز.

يازمىش ئى. يېزىت. يېزىپ قويۇلغان نەرسە؛ يازما بايان، يازما مەلۇمات، يازما خاتىرە: ئۇنىڭ يازمىشلىرىدىن ۋە سۆھبەتلىرىدىن مەلۇمكى، ئۇ ئۇزىنىڭ مىللىتىنى قىزغىن سۆيىدىغان ئارتىس ئىدى.

يازۇق ئى. دىيال. گۇناھ؛ ئاچچىق، تۇھمەت، غەيۋەت.

يازىچە رەۋ. ياز مەزگىلىدە، ياز داۋامىدا، ياز بويى: يازىچە باغلاردا چۈرۈقلاشقان چۈجە خورازلار ئەمدى شوخلۇق بىلەن مېكىيان چاقىرىدىغان ياكى ئۇزىگە ئوخشاش ئۇرۇشخۇمارلار بىلەن سوقۇشىدىغان بولدى.

ياساتتۇرماق «ياساتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ماڭارىپ ئىدارىسىگە بىرنەچچە قېتىم ئىلتىماس يېزىپ يۇرۇپ، مەكتەپكە كىچىكرەك بىر تەجرىبىخانا ياساتتۇردى.

ياساتتۇرۇشماق «ياساتتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يېزا رەھبەرلىرى مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق يېزا دوختۇرخانىسىغا زامانغا لايىق بىر بالنىست ياساتتۇرۇشتى.

ياساتتۇرۇلماق «ياساتتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇي زامانغا لايىق ياساتتۇرۇلغان بولۇپ، ئادەمگە ئازادلىك بېغىشلايتتى.

ياساتماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇي ياساتماق. ھارۋا ياساتماق.

ياساشتۇرماق پ. ياساش، تۇزەشكە دائىر ئىشلارنى قىلماق: ئۇ كېچىلەپ تۇرا قوۋۇقلىرىنى ياساشتۇرۇپ ئىككى تەرەپتىن توستى.

ياساشتۇرۇشماق «ياساشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول بويى ئورمان كۆپ بولۇپ، يەرلىك خەلقلەر يولىنىڭ ئىككى قاسىنقىغا ئاشخانا، دۇكان قاتارلىق ھەر خىل مۇلازىمەت ئورۇنلىرىنى ياساشتۇرۇشماقتا ئىدى.

ياساشتۇرۇلماق «ياساشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەكتەپتىكى كونا قىرائەتخانا قايتىدىن ياساشتۇرۇلۇپ، نۇرغۇن يېڭى كىتابلار كىرگۈزۈلدى.

ياساشماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول بويى ئارىشاڭ كۆپ بولۇپ، يەرلىك خەلقلەر ئاشۇ ئارىشاڭلار ئەتراپىغا مۇنچا ياساشماقتا ئىدى.

ياساق ئى. تارس ① تۇرلۇك قانۇن. ② دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن تۇرلۇك سېلىق؛ باج، ئالۋان: ياساق تۆلىمەك. ياساق تاپشۇرماق. * — تېكىن ئاغچى ئىلىك ھاجىمۇ ۋە بۆرىبەگ بىللە ياساق ئېلىش توغرىسىدا بىر يېڭى بەلگىلىمە بېكىتىپ چىققاي، — دېدى خان.

ياساقبېگى ئى. تارس [ياساق+بەگ+ى] دۆلەت تەرىپىدىن تۇرلۇك سېلىق، باج، ئالۋانلارنى يىغىش ئۈچۈن مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەنگەن كىشى.

ياساقچى ئى. ياساق سالغۇچى، يۇكلىگۈچى، ئارتقۇچى.

ياساقسىز I سۈپ. ياسىقى يوق، ياسىقى بولمىغان؛ قانۇنسىز: تۆلكە ئەگەر ئۆزى ھايۋانات دۇنياسىغا پادىشاھ بولسا، ئەلنى ياساقسىز ئەلگە ئايلاندۇرىدىغانلىقى ھەققىدە كۆپ سۆزلەپتۇ.

ياساقسىز II سۈپ. ياساپ قويۇلمىغان، ياسالمىغان، بېزەلمىگەن، جابدۇلمىغان، بېزەكسىز: ئۇ بىزنى ئارقا ھويلىدىكى ياساقسىز، كونا ئۆينىڭ بىرىگە باشلاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ياساقلىق سۈپ. ياساپ قويۇلغان، ياسالغان، بېزەلىگەن؛ بېزەكلىك: ياساقلىق ئۇي. * مۇئەللىم سىنىپقا كىرىپ ھەيران قالدى. چۈنكى، سىنىپ ئىچى پاكىز تازىلانغان بولۇپ، بايرام بولغاندەك ئۇ يەر - بۇ يەرلەر ياساقلىق تۇراتتى.

ياسالما سۈپ ① قولدا ياسالغان، تەبىئىي، ئۆز ئەينى ئەمەس، سۈنئىي، ياسىما: ياسالما چاچ. ياسالما پۇت. * ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە بىر خىل ياسالما مۇلايىملىق بىلەن قاراپ چىقتى. ② <تىل> ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن ياسالغان: ياسالما سۆز.

ياسالماق «ياسىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەتىگەن سائەت توققۇزلاردا مۇراد تاغا ئىككىمىز بېكىدىن ياسالغان ئۆستەكنى بويىدىكى تۆپتۇز يول بىلەن كېتىپ باراتتۇق.

ياسالمىلىق ئى. ياسالما ھالەت، سۈنئىيلىك: ھەجەرئاپئاق ئورنىدىن قوزغالماقچى بولدى - يۇ، لېكىن نېمىدىندۇر ئويلىنىپ قالدى ۋە بىردىنلا ياسالمىلىق بىلەن سىلىق سۆزلەشكە باشلىدى.

ياسانچۇق ئى. دائىم ياسىنىدىغان، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم: كېپىنەك پەرۋانە بولماس، ياسانچۇق مەردانە بولماس (ماقال). // ئۇنى قولتۇقلىۋالغان تولىمۇ چىرايلىق، تولىمۇ ياسانچۇق قىز بولسا بىزگە قىيا كۆزىنى سالماستىن، تاغلارغا، كەچكى شەپەققە ۋاق - قىزغۇچ بۇلۇتلارغا قاراپ تۇراتتى.

ياسانچۇقلۇق ئى. دائىم ياسىنىش، ياسىنىشنى ياخشى كۆرۈش، ياسىنىپ يۈرۈش ئادىتى: ياسانچۇقلۇق قىلماق. * ھاكىم ھازىر بېشىغا دوپپا، پۇتىغا ئۆتۈك كىيگەن بولۇپ، ياسانچۇقلۇقى ئۆزگەرگەن، بىر ئاددىي كادىرغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ياساندۇرماق «ياسانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يالغۇز قىزنى ئۆزلىرى يېمەي يېگۈزۈپ، كىيمەي كىيدۈرۈپ، توزدەك ياساندۇرۇپ چوڭ قىلغان ئاتا - ئانىلار ئوتتۇرىسىدا خۇمارقىز مەكتەپ

يېشىغا يەتكەندە بىردىنلا كېلىشىلمەسلىك كېلىپ چىقتى.

ياساندۇرۇشماق «ياساندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزلار يېڭى كېلىن دىلنارنى ياساندۇرۇشۇپ بولۇپ، ئۇزۇنارا چاقچاقلاشقاچ يىگىتلەرنىڭ كېلىشىنى كۈتۈشمەكتە ئىدى.

ياساندۇرۇلماق «ياساندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ كېتىۋېتىپ: «تۇۋا! سېغىزخانىنىڭ ئۇۋىسىدىن بۇلبۇل چىقىدۇ، دېگەندەك سەھرادىنمۇ مۇشۇنداق گۈزەللەر چىقىدىكەنە! ئەگەر ئۇرۇمچى پاسوندا ياساندۇرۇلمىدىغان بولسا...» دېگەنلەرنى ئويلىدى.

ياسانماق پ. چىرايلىق كىيىنمەك: مەلىكە ھەر كۈنى كەچىسى ئەل ئۆخلىغاندىن كېيىن راسا ياسىنىپ، ھېلىقى يول بىلەن ئازادە يۈرۈپ، سارايدىكى ئاشقىنىڭ يېنىغا چىقىپ، مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈپ-تۇ.

ياساۋۇل ئى. تارس. بۇرۇنقى خان، پادىشاھ دەۋرىدە يۇقىرى مەنسەپتىكى ئەمەلدارلارغا خىزمەت قىلىدىغان قوراللىق خادىم؛ ساقچى: شاھزادە مۇشۇكنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ ئەپۇ سوراپتۇ. شاھ تۆت ياساۋۇلنى بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئوتۇنچى مومانىنى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ.

ياساۋۇللۇق ئى. ياساۋۇل بولۇش ئىشى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ياساۋۇللۇق قىلمايمەن، دەپ خاپا بولۇپ كېتىپ قالدى.

ياستۇق ئى. ئىچىگە ماموق، توزغاق قاتارلىق يۇمشاق نەرسە سېلىنىپ تەييارلانغان، ياتقاندا باش ئاستىغا قويۇلىدىغان تۆت بۇرجەكلىك بۇيۇم.

ياستۇقنى قىرلاپ ئۇخلىماق ھېچ ئىش بىلەن كارى بولماي، غەمسىز، بېپەرۋا يۇرمەك: ئىسلاھات داۋامىدا ئىسلاھاتقا ماسلاشماي، ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ ئۇخلىغان ئادەم مەڭگۈ ئالغا باسالمايدۇ.

ياستۇقنى قىرلاپ ياتماق ← ياستۇقنى قىرلاپ ئۇخلىماق: قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار تېخى قىلىنمىدى، شۇنداق ئىكەن ياستۇقنى قىرلاپ ياتساق ئەپلەشمەس.

ياسداق سۈپ. چىرايلىق ياسالغان، سەرەمجانلاشتۇرۇلغان، بېزەلگەن: ياسداق ئۆي. ياسداق ساراي.

ياسداقلىق ئى. چىرايلىق ياسالغان كۆرۈنۈش، سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ھالەت.

ياسغۇچى ① سۈپ. ياساش رولىنى ئۆتەيدىغان، ياسايدىغان: ياسغۇچى قوشۇمچە. ياسغۇچى فۇنكسىيە. ② ئى <مات> بەلگىلىك شەرت بويىچە ھەرىكەتلىنىپ يۈز ھاسىل قىلىدىغان تۈز سىزىق.

ياسىق ئى. دىيال. ۋادى، دەريا ئاققان ئارلىق.

ياسما سۈپ. تەبىئىي، ئۆز ئەينى ئەمەس، يالغان؛ سۈنئىي: ياسما گەپ. ياسما ھەرىكەت. * قازىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولغان ھەجەر ئاپئاق قازىنى تاپا - تەنە ۋە ياسما قىلقىلار بىلەن كۈتۈۋالدى.

ياسماق پ ① پەيدا قىلماق، ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەك، شەكىللەندۈرمەك؛ ئەتمەك، تەييارلىماق: ساندۇق ياسماق. پاراخوت ياسماق. * ياساش قىيىن، بۇرۇش ئاسان (ماقال). ② تۇزىمەك، ئۆڭشىماق، رېمونت قىلماق: ياشقىنا شوپۇر يىگىت چاق ياساش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ③ ئۆڭشىماق؛ تۈزەشتۈرمەك: سارىخان خۇشاللىنىپ بەختىگۈلنىڭ سەل چۈۋۈلغان چاچلىرىنى قولى بىلەن ياساشقا باشلىدى. ④ زىننەتلىمەك، بېزىمەك: — تۇۋا قىلدىم، مەن نېمە كويدا، بۇ نېمە ئويدا، مەن بۇنىڭ ئۆيىنى خەقنىڭ زوقى كەلگۈدەك ياساپ ئاۋارە، بۇ بولسا، — دېدى ئاپام خاپا بولۇپ. ⑤ ئەمىن تاپقۇزماق، خۇش قىلماق، شادلاندۇرماق: ئۇ تاپشۇرۇقنى ئېلىپ، زىندانغا باردى - دە، ھېلىقى ئىككىسىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. ⑥ كۆچمە. توقۇپ چىقارماق، ئويدۇرۇپ چىقارماق، كۆپتۈرمەك؛ ئۆزگەرتىمەك (گەپ - سۆز ھەققىدە): ئابلەت بىرىنچى ئۇرۇشىدىنلا ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن دەرغەزەپ بولۇپ، ئۇلۇپەتلىرىگە ئەھۋالنى باشقىچە ياساپ ئېيتتى. ⑦ بەزى ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ ئارقىسىغا قوشۇلۇپ كېلىپ پېئىللاشتۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ: بۇرۇلۇش ياسماق. * گۈلچىمەننىڭ ھېسسىياتىدىكى ئۆزگىرىش، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدىمۇ ئۆزگىرىش ياسىدى.

ياسىملىق ئى. ياسىما ھالەت، سۈنئىيلىك: ئۇنىڭ توڭلۇقى خۇددى زىخقا ئۆتكۈزۈپ ئوتقا تۇتۇلغان سېمىز گۆشنىڭ مېيىدەك ئېرىپ بىردىنلا بوشاشتى - دە، كىرىپ كەلگۈچىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاچ ياسىملىق بىلەن سورىدى.

ياسىنشماق «ياسانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇلتۇز، گۈللەيلى، قۇندۇزلارمۇ مەخسۇس تىكىلگەن تويلۇق كىيىملىرى بىلەن ياسىنىشتى.

ياسىن ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئاننىڭ ئوتتۇز ئالتىنچى سۈرىسىنىڭ نامى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ياش I سۈپ ① قېرى ئەمەس، نەۋقىران: ياش ئادەم. ياش ئايال. * ياش ۋاقىتتا قىلغان ئىبادەت تاشقا مۆھۈر باسقاندەك (ماقال). * مەن ئۇلارغا قارىدىم، ئالدىمدا مېنىڭ مەھەللىلىكلىرىمدىن ياش، قېرى بولۇپ ئوتتۇزچە كىشى تۇراتتى. ② سۈيى قۇرۇمىغان، نەملىكى تارقالمىغان؛ يېڭى: ياش كۆكتات. ③ بالاغەتكە يەتمىگەن، يېتىلمىگەن: ياش بالا. ياش قىز. * تەشۋىقاتچى - تەربىيەدە پارتىيە - ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ۋە ياش - ئۆسمۈرلەرنى مۇھىم نۇقتا قىلىش لازىم. ④ ياشلىققا، ياشلىق دەۋرگە خاس: ياش كۈچ. ياش كۆڭۈل. * ئۇلارنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، روھىي جەھەتتىن ئۇلار ياش ئىدى. ⑤ كۆچمە. يېتەرلىك تەجرىبىگە ئىگە بولمىغان، تەجرىبىسىز: — سەن تېخى ياش، ھېچ ئىش كۆرمىگەن. تاغنىڭ ئېچىگە ئايرىپ باقمەمەن دەپ بۆرە - ئېيىقلارغا يەم بولۇپ يۈرمىگىن يەنە، — دېدى ياشانغان بىرى. ⑥ كۆچمە. يېڭىدىن پەيدا بولغان، يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن، تارىخى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان: فولكلور ئىلمى ھەقىقەتەن ياش بىر پەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى زور بولۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى ۋە جەمئىيەت ئۆزگىرىشىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، تېخىمۇ كەڭ ئومۇملۇقلا ئىگە بولماقتا. ⑦ كۆچمە. يېڭى تەشكىللەنگەن، مۇستەھكەملەنمىگەن: ياش تەشكىلات. ياش دۆلەت. ياش پارتىيە. ⑧ كۆچمە. يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان، تېكىلگەن: ياش كۆچەت.

ياش II ئى. تۇغۇلغان ۋاقىتتىن باشلاپ ھايات كەچۈرگەن، ياشىغان يىللارنىڭ سانى؛ ئۆمۈر ئۇزاقلىقى: ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا (ماقال). * يېشى ھەممىدىن چوڭراق، ئۇزۇن كەكە ساقال، ئاق يۇزلۇك، ئورۇقراق كەلگەن بىرى سۆز باشلىدى.

ياش III ئى. ئېغىر قايغۇ ياكى زور خۇشاللىق نەتىجىسىدە كۆزنىڭ ياش بەزلىرىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان رەڭسىز سۇيۇقلۇق: ياش تۆكمەك. ياش چىقماق. * ئۇ يىغلىغان بولسا كېرەك، قاپاقلىرى ئىششىغان ۋە كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى.

ياشاتماق «ياشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

ئادەمنى ئۇمىد ياشتىدۇ، غەم قاقشتىدۇ (ماقال).

ياشارتماق «ياشارماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېۋە يۇرەكنى ياشارتىدۇ. * ئاخشام ياغقان يامغۇر يول بويىدىكى گۈللۈك ۋە چۆپلەرنى ياشارتىپ، تېخىمۇ قېنىق رەڭگە كىرگۈزگەنىدى.

ياشارتىلماق «ياشارتماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پىلانلىق مېۋە ئېلىش ئۇچۇن ئاساسىي شاخلارنىڭ مېۋە شاخچىلىرى تەدرىجىي يېڭىلىنىپ، ياشارتىلىپ تۇرىدۇ.

ياشارماق پ ① ياش تۇرماق، ياش ھالەتكە كەلمەك: بالىلار چوڭ بولۇشنى ئويلىسا، چوڭلار ياشىرىشنى ئويلايدۇ. ② كۆكەرمەك، راۋاجلانماق، ئۆسمەك (دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار ھەققىدە): قۇياش بۇرۇنقىدەك ئالتۇن نۇرىنى يەنە چېچىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يەر يۈزىدىكى جىمى گۈل ـ گىياھلار، دەل ـ دەرەخلەر قايتىدىن ياشىرىپتۇ، ئادەملەرنىڭ چىرايى ئېچىلىپتۇ. ③ كۆچمە. كۆركەم ھالغا كەلمەك، گۈزەللەشمەك؛ ياشىنماق: ئازادلىقنىڭ نۇرىدىن رەڭ تۇرەپسەن چىلگىدەك، ياشىرىپسەن، گۈللەپسەن كۇندە مىڭ بار كۆرگۈدەك، ئالىم بولۇپ ئۆسۈپتۇ، تۇنۇگۈنكى ياش گۆدەك، دۇشمەنلىرىڭ قان يىغلاپ، دوستلىرىڭ شاد كۈلگۈدەك.

ياشاشماق «ياشىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، ئۆتكەن زامانىدا بىر جاڭگالدا تۇرلۇك ھايۋانلار، رەڭمۇرەڭ، خىلمۇخىل قۇشلار ئىناق، خۇشال ـ خۇرام ياشىشىدىكەن.

ياشاڭغراتماق «ياشاڭغىرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاڭغىچە قۇياش كۆتۈرۈلدى ـ دە، ئۇنىڭ ئۆتكۇر نۇرى كۆزلىرىمنى ياشاڭغىرىتىۋەتتى.

ياشاڭغىرىماق پ. دائىم ياش ئېقىپ، ياش چىقىپ تۇرماق: ئۇنىڭ ياشاڭغىراپ قالغان كۆزىدىن ياش توختىماي قۇيۇلاتتى.

ياشانماق پ. يېشى چوڭىيىپ قېرىلىق دەۋرىگە كەلمەك، قېرىپ قالماق: ۋېلىسىپىتتە ئورۇق، بەللىرى مۆكچەيگەن بىر موماي ئولتۇرغان بولۇپ، ياشانغان بىر ئەر كىشى ۋېلىسىپىتنى ئاستا ئىتتىرىپ كېلىۋاتاتتى.

ياشسىز سۈپ. ياش چىقمىغان، ياش بولمىغان: كېيىن چوڭقۇر، ياشسىز ئېغىر يىغا ئاڭلاندى.

ياش ـ قۇرام ياش ۋە قۇرام، يەنى ئۆمۈرنىڭ مەلۇم چەككە يەتكەن مەزگىلى، پەيتى: ئەمدى ئارسلان بارس تېكىنگە زوقلىنىپ قاراپ قالدى. تېكىنىڭ ياش ـ قۇرامى ئارسلاندىن كۆپ بولسا ئۇچ ـ تۆت ياش چوڭدەك كۆرۈنەتتى.

ياش ـ قېرى ياش ۋە قېرى، ھەر خىل ياشتىكى ئادەملەر: مەن ئۇلارغا قارىدىم. ئالدىمدا يۈرتداشلىرىمدىن ياش ـ قېرى بولۇپ قىرىقچە كىشى تۇراتتى.

ياشلاشتۇرماق «ياشلاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىر گېزىتلەردە رەھبەرلىكىنى ياشلاشتۇرۇش، قېرىلار ياشراق يولداشلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىش دېگەن گەپلەر كۆپرەك تەكىتلىنىۋاتىدۇ.

ياشلاشماق پ ① ياش ھالەتكە كەلمەك، ياشلىقى ئۇرغۇماق: ـــ سىلى كۇندىن ـ كۇنگە ياشلىشىپ كېتىۋاتىدىلا جۇمۇ، ـــ دېدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ. ② ياشلار قويۇلماق، ياشلارنى قويۇش ئۈمۈمىيلاشماق: رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى ياشلىشىش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلىنىش جەھەتتە بىرقەدەم ئالغا ئىلگىرىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشىمىز لازىم.

ياشلانماق پ. كۆزگە ياش تولماق، كۆزنى ياش قاپلىماق: شۇ پەيتتە گېپىمنى بىرنەرسە بوغۇۋالغاندەك دېمىم سىقىلىپ، ياشلانغان كۆزلىرىم ئىختىيارسىز يۇمۇلدى.

ياشلىق I ① ئى. ياش ۋاقىت: ياشلىقىڭدا ئىشلە، قېرىغاندا چىشلە (ماقال). * ياشلىقىنى قەدىرلىمىگەن ئادەم، بىرئۆمۈر پۇشايمان قىلىدۇ. ② سۈپ. ياشلارغا خاس، ياشلارغا تەئەللۇق، ياشلاردا بولىدىغان؛ ياش ۋاقىتىدىكى: ياشلىق غۇرۇر. ياشلىق ئىستەك. ياشلىق دەۋر.

ياشلىق قىلماق تەجرىبىسىزلىك قىلماق، ئويلانماي ئاددىي ئىش كۆرمەك: ـــ سادىر ياشلىق قىلىۋاتىدۇ، تاغ سۈيىنى ئەكېلىش ئۇنچىۋالا ئاسان بولسا، بۇ چاغقا ھەركىم ئەكەلمەمدۇ، ـــ دېدى ھاشىم ئاخۇن.

ياشلىق II سۈپ.... ياشقا كىرگەن، ياشقا تولغان؛... ياشىتىكى: ئۇلار دىلشاتنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە، ئۇ ئىككى ياشلىق سىڭلىسىنى ئويىنىتىپ ئولتۇراتتى. * شاخلىرى بەش تەرەپكە ئايرىلغان، ئالتە ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان بۇ قارىياغاچ مۇشۇ يېرا بىلەن بىر ياشلىق ئىدى.

ياشلىق III سۈپ. ياش بىلەن تولغان؛ ياش قاپلىغان؛ ياش ئېقىپ تۇرغان: ئايرىدى يۈرتتىن شۇ بىر ئېغىز سۆزۈم، كەينىمدە قالدى مېنىڭ ياشلىق كۆزۈم.

ياشلىماق I پ. ياش كەلتۈرمەك، ياش ئالماق، يىغلىماق: بىردەم شوپۇر دادىسىغا، بىردەم مېھرىبان ئاپىسىنىڭ تاۋۇتىغا ئېسىلىپ يىغلىغان ئوغۇل پۇتكۇل جۇمە جامائەتنىڭ باغرىنى ئېزىپ كۆزلىرىنى ياشلىماقتا ئىدى.

ياشلىماق II پ. دىيال. قايتىدىن ئىسسىتماق (يېمەك ـ ئىچمەك ھەققىدە).

ياشمان ئى. دىيال <يېمەك> چۇچۇتۇلگەن ياغقا ئۇۋالغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق.

ياشناتماق «ياشنىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇمىد ياشنىتىدۇ، غەم قاقشتىدۇ (ماقال). * ئۇنىڭ بۇرۇنقى زەي سۇدەك قەدىرسىز ئۆتۈپ كەتكەن ھاياتنى ئەمدى قايتىدىن ياشنىتىدىغان ۋاقتى كېلىپ قالغانىدى.

ياشناشماق «ياشنىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تاڭ سۇزۇلۇپ، يورۇق چۇشكەن، كېچىدىن ياغقان يامغۇر بىلەن يېشىل دۇنيادىكى بارلىق ئۇسۇملۇكلەر يۇيۇنۇشۇپ ياشناشقانىدى.

ياشنىماق پ ① ياشارماق: بۇگۇن ۋەتەن گۈلزارىدا ھۇپپىدە ئېچىلىپ تۇرغان بارچە گۈللەر ئېچىدە رەيھانگۈل ئەنە ئۇزىنىڭ ئاددىيلىقى، خۇش پۇراقلىقى بىلەن تېخىمۇ كۆركەم ھۆسن ئېلىپ ياشناپ تۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. راۋاجلىنىپ تەرەققىي قىلماق، ئىلگىرى باسماق، روناق تاپماق؛ گۈللىمەك: قوشماق غۇنچە ـ چېچەكلەر، ئىككىمىزگە ئوخشايدۇ، گۈزەل ياشلىق ئۆمرىمىز، شۇ گۈللەردەك ياشنايدۇ.

ياشىرىشماق «ياشارماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنىڭ ئۈچۇن ھەر تاڭدا، ياشىرىشار باشقىدىن، ئۇلار ئۆسكەن گۈلشەنىمۇ، ئويغىنىدۇ ناخشىدىن.

ياشماق پ ① مەلۇم ۋاقىت ئۆمۇر كۆرمەك؛ ھايات كەچۈرمەك: كۆپ ياشىغان نېمە بىلەر، كۆپىنى كۆرگەن شۇ بىلەر (ماقال). ② بىرەر يوسۇندا ھايات كەچۈرمەك، بىرەر تەرزدە تىرىكچىلىك قىلماق: مەنمۇ ئەنە ئاشۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، پېنسىيەدە ياشاۋاتىمەن ۋە ئارامخۇدا پېنسىيە تۇرمۇشىدا، يېتەرلىك ۋاقىتقا ئىگە بولۇپ، بۇ كىتابىمنى يېزىپ چىقتىم. ③ بىرەر جايدا ھايات كەچۈرۈشكە ماسلاشماق، ئادەتلەنمەك: ئۇلار پەقەت شۇ ئابىدە تۇرىدىغان تاغدىكى غارنىڭ ئىچىدە ياشاپتۇ. * ـــ مەن ئۆۋلادمۇئەۋلاد دەل ـ دەرەخ پوستىدىن ماكان تۇتۇپ ياشاپ كېلىۋاتقان قۇرت بولىمەن، ـــ دەپتۇ ئۇ گۈلگە

قاراپ. ④ بىرىكمىگە ئەر ياكى خوتۇن بولۇپ ھايات كەچۈرمەك، ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىدە بولماق: ـــ سىز تېخىچە ئېنىق جاۋاب بەرمەيۋاتىسىز. ئېيتىڭا، ئىككىمىزنىڭ بىر ئائىلىدە ياشىشىمىزغا رازىمۇ سىز؟ ـــ دېدى زۇنۇن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ. ⑤ كۆچمە. مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق، بار بولماق، ساقلانماق: كۆرەشچان تارىخىمىزغا بەتلەر يارانقان ئازادلىق قۇربانلىرىنىڭ نامى خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ. ⑥ بۇيرۇق پېئىلىنىڭ 2 ـ ياكى 3 ـ شەخس فورمىسىدا كېلىپ، بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشىنى، ئەبەدىي مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنى توغرىسىدىكى تىلەكنى، شۇنداقلا ماقۇللاش، سۆيۈنۈش، شادلىنىشقا ئوخشاش ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدۇ: ياشا ئوغلۇم خويمۇ ئىش قىلدىڭ. * ياشىسۇن خەلق! ياشىسۇن ۋەتەن!

ياغ ئى. چارۋا ـ مالىلارنىڭ ئورگانىزمىدا ياكى بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقى، دېنىدا بولىدىغان ئادەتتىكى تېمپېراتۇرىدا يۇمشاق، سۈيۇق ياكى قاتتىق ھالەتتە ئۇچرايدىغان ئورگانىك ماددا: قوي يېغى. زىغىر يېغى.

ياغ پۇراتماق دىنىي ئەقىدە بويىچە ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوۋم ـ قېرىنداش، پەرزەنتلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ پوشكال سېلىپ دۇئا قىلدۇرماق: شۇنداق قىلىپ ئۆلەر كېلەر ھەپتىنىڭ تۆتىنچى كۈنى نىكاھ پاتىھەسى ئوقۇتۇپ، خاسىيەتلىك پەيشەنبە ئۈچۈن ياغ پۇرتىدىغان بولۇشتى.

ياغ تۆكۈلسە يالىغۇدەك ← ماي تۆكۈلسە يالىغۇدەك: ئۇ ئۆزىنى ياغ تۆكۈلسە يالىغۇدەك قىلىۋېتىپتۇ.

ياغ چاينىماق لەززىتىنى، ھالاۋىتىنى كۆرمەك: تەشۋىش قىلما! سەت ئىش ئەمەس خەلقىم بېيىش، ياغ چاينىسۇن ھەركىم ئىشلەپ توغرا بىر ئىش.

ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ھېچقانداق خەۋپ ـ خەتەرگە ئۇچرىمايدىغان، ناھايىتى خاتىرجەم، ئامان ـ ئېسەن: بۈگۈنكى بالىلار خۇددى ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك راھەت ئىچىدە ياشايدۇ، ئۇلارغا ھەممە نەرسە تەييار.

ياغاچ ئى. دەرەخنىڭ، شۇنىڭدەك قۇرۇغان ۋە كېسىلگەن دەرەخنىڭ پوست ۋە يوپۇرمىقىدىن باشقا قىسمى: شۇ زامانلا ئالۇچا ياغىچىدىن ياسالغان ئاڭزىسىنى تۆتۈپ زالدا گېنېرال پەيدا بولدى. * مەن سۈدىكى ياغاچ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالدىم.

ياغاچ ئات ① <تەن> بىر خىل گىمناستىكا ئەسۋابى. شەكلى ئاتقا ئوخشايدۇ، دۆمبىسىدە ھالقا بولمايدۇ. ② <تەن> بىر خىل گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا، تەنھەرىكەتچىلەر قولى بىلەن ياغاچ ئاتقا تايىنىپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇندايدۇ. رەسمىي مۇسابىقىلەردە ئايالىلار توغرىسىغا قويۇلغان ياغاچ ئاتنى، ئەرلەر ئۆزۈنىسىغا قويۇلغان ياغاچ ئاتنى ئىشلىتىدۇ. ③ رىۋايەتلەردىكى ئۇچىدىغان ۋە ياغاچتىن ياسالغان ئەپسانىۋى ئات. ④ بالىلارنىڭ توك ئارقىلىق ھەرىكەتلەنىدىغان ئويۇنچۇق ئېتى. ياغاچتىن ياسىلىدۇ.

ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت> غولى ياغاچلاشقان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن، تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەل ـ دەرەخلەر ۋە قىزىلگۈل، قەلەمپۇر قاتارلىق چاتقاللار.

ياغاچ قۇلاق قىلغان گەپنى قۇلىقىدا تۇتمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان، گەپ ئۆتمەيدىغان: ياغاچ قۇلاق بالا. * ياغاچ قۇلاققا گەپ ئۆتمەس (ماقال).

ياغاچ ئوشتۇماق «يولى ئېچىلسۇن، پات ـ پات كېلىپ تۇرسۇن» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ـــ ۋاي خۇدايىمەي، كۈن قاياقتىن چىقتى، ياغاچ ئوشتۇيمۇ؟ ـــ دېدى ھامام.

ياغاچ ـ تاش ياغاچ ۋە تاش قاتارلىق ماتېرىياللار: ئابدۇللا توي تەييارلىقىدا پۇلدىن قىسىلىپ بىر ئېغىز ئۆزىنىڭ ياغاچ ـ تېشىنى سېتىپ خەجلىمەكچى بولدى.

ياغاچچى ئى. ياغاچتىن ھەر خىل نەرسىلەرنى ياسايدىغان ئۇستا: قەدىمكى زاماندا بىر ياغاچچى بىلەن بىر تۆمۈرچى بولغانىكەن. ئۇلار بىر ـ بىرىنى مەنسىتمەي دائىم بەسلىشىدىكەن. // ئۇ ئوغلىنى مەھەللىدىكى بىر ياغاچچى يىگىتكە شاگىرت قىلىققا بەردى.

ياغاچچىلىق ئى. ياغاچتىن ھەر خىل سايمان ۋە جابدۇقلارنى ياساش ۋە ئۇلارنى رېمونت قىلىش ئىشى، كەسپى: ئۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا ياغاچچىلىق قىلىپ داڭ چىقاردى.

ياغاچلاشماق پ <ئورم> ئۆسۈملۈك غولىنىڭ ياغاچلىق قىسمى تەرەققىي قىلىپ چىڭىماق، مەزمۇتلاشماق.

ياغاچلىق سۈپ. ياغىچى بار، ياغاچ ئورنىتىلغان: ئۇ كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قورۇق تامغا قارىدى. تام ئېگىز، يىگىرمە ئىككى ياغاچلىق سوقما تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچ قۇر كۈمىلاچ قويۇلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازغان، جىغان تۆتۈلغانىدى.

ياغاق سۈپ. ئەت قونمىغان، ئورۇق، گۆشسىز: ياغاق تاپان. ياغاق يۈز. * ئۇنىڭ يۈكلۈق ياغاق قوللىرى ئەنۋەرنىڭ كىچىككىنە بوينىغا چىرماشتى.

ياغاقلاشماق پ. ئورۇقلاپ كېتىپ، چېچى ياكى تۈكى چۈشۈپ كەتمەك: ئۇنىڭ بېشىنىڭ چوققىسى ياغاقلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئاندا ـ ساندىلا بىرنەچچە تال ئاق چېچى تۇراتتى.

ياغبېغىر ئى [ياغ + باغىر] <يېم> دىيال. جىگەرنى پىشۇرۇپ، پىياز ۋە دورا ـ دەرمەكلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، چاۋا يېغىغا تۆگۈپ، چوغقا قاقلاپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

ياغچى ئى. ياغ ساتقۇچى.

ياغچىلىق ئى. ياغ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: بىزنىڭ مەھەللىدە توختى ئىسىملىك بىر بالا بولۇپ، ئاتا مىراس كەسىپ ياغچىلىق بىلەن جان باقاتتى.

ياغدۇرماق «ياغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھازىرقى كىشىلەرنىڭ كۆزى ئېچىلىپ كەتتى. بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كېلىپ يازدا يامغۇر، قىشتا قار ياغدۇرۇۋاتىدۇ.

ياغدۇرۇشماق «ياغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا روتىلاردىن چىققانلار يەر بىغىرلاپ يۇرۇپ كەتتى. قالغانلار گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئوت توپكىلىرىغا ئوق ياغدۇرۇشتى.

ياغدۇرۇلماق «ياغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۈشمەنگە ھەر خىل قورالالاردىن گويا مۆلدۈردەك ئوق ياغدۇرۇلدى.

ياغسىراتماق «ياغسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ماشىنىنى ياغسىرىتىپ قويۇپسەن، بۇنداق قىلساڭ زاپچاسلار تېزلا كاردىن چىقىدۇ، ـــ دېدى ئۇستام قولىغا كۆلۈچ ئېلىپ.

ياغسىراشماق «ياغسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ بىچارە بالىلار ئۇزۇندىن بېرى ياغ كۆرمەي ياغسىرىشىپ كېتىشىپتۇ، ـــ دېدى ئاپام كۆزىگە ياش ئېلىپ.

ياغسرىماق پ. ئۆزىدىكى ياغ ياكى ياغ تەركىبى كېمىيىپ كەتمەك، ياغسىزلىقتىن ياغقا ئېھتىياجى چۈشمەك، ياغ تەلەپ قىلماق: ھارۇنىڭ چاقى ياغسراپتۇ.

ياغسىز پ. يېغى يوق، ياغ قۇيۇلمىغان، ياغ ئىشلىتىلمىگەن، ياغلانمىغان؛ يېغى كەم: ياغسىز پولۇ. ياغسىز گۆش. * ياغسىز تاۋام ئېغىزغا تېتىمايدۇ (ماقال).

ياغلاتماق «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەۋەتىر ماشىنىنى ياغلىتىش ئۈچۈن رېمونتخانىغا ھەيدەپ باردى.

ياغلار ئى <خىم> ياغ كىسلاتاسى ۋە ئالكوھول قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان ياغ ۋە ئونىڭ ھاسىلاتلىرى. كۆپىنچە C, H, O قاتارلىق ئۈچ خىل ئېلېمېنتتىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ خىمىيەلىك تەركىبى ۋە تۈزۈلۈشىدە پەرق ناھايىتى زور، لېكىن ھەممىسى سۇدا ئېرىمەيدۇ. خلورووفورم، ئېفىر، ئاتسېتون قاتارلىق قۇتۇپلۇقى بولمىغان ئورگانىك ئېرىتكۈچىلەردە ئېرىيدۇ. ياغلار ئاساسەن ياغ، ياغسىمان ماددىلار ۋە ئىستېرولنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ياغلاشماق ① «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەزىدە بىر ـ بىرىنىڭ ئېغىزلىرىنى ياغلىشىپ، بەزىدە ئۆزئارا مارىشىپ ئۆتۈشەتتى. ② ھەممە يېرىگە ياغ تەگمەك، ھەممە يېرى ياغ بولۇپ كەتمەك: ئەركىن ياغاچ تاۋاقنى تارتىپ ئېلىپ ئېمىر باقىنىڭ بېشىغا ئاتتى. ياغلىشىپ كەتكەن شاپاق دوپپا ئۇماچقا كۆمۈلدى.

ياغلامچى ئى. چىرايلىق، سىلىق سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى ئالدىغۇچى؛ خۇشامەتچى: بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ شۇئان:ـــ ياغلامچى خوتۇن بىلەن ھېيلىگەر تېۋىپ تۇتۇپ كېلىنسۇن!ـــ دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ.

ياغلامچىلىق ئى. خۇشامەتچىلىك، ئالدامچىلىق:ـــ خەپ، توختاپ تۇر! ئەتىلا ياغلامچىلىقىڭنى كۆپچىلىك ئالدىدا يېيىۋەتمىسەم،ـــ دەپ ۋارقىرىدىم ئۇنىڭغا.

ياغلانماق ① «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قولۇڭ ياغلانسا، دوستۇڭغا سۆزا (ماقال). ② «ياغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر ۋاقىتتا ئويغىنىپ قارىسام، ياغلانغان چورۇقۇم غولى يوق چاپىنىمنى مېنىڭدىن سالدۇرۇۋېلىپ، ئۆزى يېپىنىپ راسا ئۇخلاۋېتىپتۇ.

ياغلىشاڭغۇ سۆپ. ياغ يۇققان، ياغلاشقان، ياغلىشىپ كەتكەن: ئۇ كونىراپ كەتسىمۇ ھېلىغىچە تاشلىۋېتىلمىگەن، ياغلىشاڭغۇ شاپاق دوپپىسى بىلەن ئۆزىنى يەلپۇشكە باشلىدى.

ياغلىغۇ ئى. دىيال. ياغلاش، سۈرتۈپ، تازىلاش ئۈچۈن چوكا ياغاچ ياكى تۆمۈرنىڭ ئۈچ قىسمىغا پاختا ياكى يۇمشاق نەرسە ئوراپ ياسالغان سايمان؛ پەلكۈچ، مايي سۈرتكۈچ.

ياغلىق I ئى ① قولنى سۈرتىدىغان بۆز، لۆڭگە، مايلىق، قول ياغلىق: تاماقتىن كېيىن ھەممىمىز ياغلىق بىلەن قولىمىزنى سۈرتۈپ دۇغاغا قول كۆتۈرۈشتۇق. ② باشقا ئارتىدىغان بۆرجەكلىك توقۇلما بۇيۇم: يەر يۈزىنى دەپتېرىمىنىڭ ۋاراقلىرىدەك ئاپئاق قار قاپلىغان، دەل ـ دەرەخلەرنى ئانامنىڭ بېشىدىكى ئاق ياغلىقىنىڭ تۇدۇتىدەك قىروۋ باغلىغانىدى.

ياغلىق II سۆپ ① تەركىبىدە ياغ مىقدارى بار، ياغ ئېلىش مۇمكىن بولغان: ياغلىق دان. ياغلىق زىرائەت. ② ياغ قويۇلغان، يېپىغى بار، ياغ ئارىلاشتۇرۇلغان: ياغلىق توقاچ. ياغلىق تاماق.

ياغلىق دان <بوت> ياغنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدىغان زىغىر، قىچا، كەندىر، زاراڭزا قاتارلىق زىرائەت دانلىرى.

ياغلىق قاپاق ① مەخسۇس ياغ قاچىلىنىدىغان، ياغ ئېلىنىدىغان قاپاق: تاغار يۈدۈپ، ياغلىق قاپاق كۆتۈرگىنىچە شاكىر كىردى. ② كۆچمە. ئەسكى نام، يامان ئاتاق: ياغ ئالسىمۇ ياغلىق قاپاق، ياغ ئالمىسىمۇ ياغلىق قاپاق (ماقال). * ـــ ئۇ ھوشىغا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ھوشىغا كېلىشىگە مەن ئىشەنمەيمەن. ئۇ ئاللىقاچان بىر ياغلىق قاپاققا ئايلىنىپ كەتتى،ـــ دېدى كېرىم ئاخۇن ساۋۇرئاخۇنغا.

ياغلىق ئۆرۈك <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، ئېتلىك، سۇ تەركىبى ئاز، تەمى تاتلىق، شىرنىلىك ۋە پارقىراق كېلىدۇ. 6 ـ ئاي ئەتراپىدا پىشىدۇ.

ياغلىق ئۇچەي <ئانات> قوينىڭ ئىستېمال قىلىنىدىغان چوڭ ئۇچىيى.

ياغلىقچى ئى. دىيال. شورۇنچى، يۇمشاقباش، سولامچى.

ياغلىققارا ئى [ياغ + لىق + قارا] <بوت>كىرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. ئېگىزلىكى 5 ـــ 20 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ۋە شاخلىرى قويۇق بولۇپ، ئۇششاق تۈكلەر بىلەن قاپلانغان. يوپۇرمىقى يولسىز. ئۇششاق گۈللەپ مېۋىلەيدۇ. چۆل ۋە ئېدىرلاردا، تاغ يېنى ۋە تاغ باغرىلىرىدا كۆپ ئۆسىدۇ، چارۋىلارنىڭ ياخشى يەم ـ خەشىكى ھېسابلىنىدۇ.

ياغلىقلىق سۆپ ① ياغلىقى بار، ياغلىق ئارتقان: دەل شۇ چاغدا قىزىل ياغلىقلىق ئارزۇگۈل سۈنۇر بىلەن ئالمىشىپ تىراكتوردا سازلىقنىڭ يېڭى نەغمىسىنى يەنە ئۆز پەدىسىگە گۈركىرەتتى. ② ياغلىق تىكىش، توقۇش ئۇچۇن لايىق كېلىدىغان، شۇنىڭغا باب: ياغلىقلىق رەخت. ياغلىقلىق يىپ. * دىلبەر ياسىنغا ئاتاپ ياغلىق تىكىش ئۇچۇن ئاق تاۋاردىن بىر ياغلىقلىق كەستى.

ياغلىقئوت ئى [ياغ+ لىق+ ئوت] <بوت> تاشلاندۇق يەرلەردە، بەزى ئېتىزلاردا ئۆسىدىغان، يوپۇرمىقىنىڭ ئۇستى يالتىراق، ئاستى كۈل رەڭ بولغان ياۋا ئوت. بۇ ئوتنى قاينىتىش ئارقىلىق سوپۇن ئىشلەشكە بولىدۇ.

ياغلىما سۆپ. چىرايلىق، سىلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەمىمىي ئەمەس: ياغلىما گەپ. ياغلىما تىل. * چىن مۇھەببەت ياغلىما گەپلەرنى يامان ئالىدۇ.

ياغلىماق پ. ياغ سۈركىمەك، ياغ بەرمەك، ياغ قۇيماق: بۇ كىتابقا كېسەل ئادەمنى ياغلاش، دورا سۈركەش، مەلھەم چاپلاش، ھەمەلچە ئۇسۇللىرىمۇ يېزىلغان.

ياغلىمچى ئى. سىلىق، چىرايلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەمىمىي بولمىغان گەپ ـ سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى ئالدىغۇچى كىشى:ـــ ئۇنداق ياغلىمچىنىڭ ئىسمىنى ئىككىنچى ئېغىزىڭغا ئالغۇچى بولما!ـــ دېدى دادام خاپا بولۇپ ماڭا. // ئۇ گومىنداڭنىڭ ياغلىمىچى ئاقساقاللىرىنى، كونا سىياسەتۋازلىرىنى ياخشى كۆرمەيتتى.

ياغلىمچىلىق ئى. سىلىق، چىرايلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن، سەمىمىي بولمىغان گەپ ـ سۆزلەرنى قىلىپ، باشقىلارنى ئالداش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: «دوستلۇق ئۇچۇن!»، «سالامەتلىك ئۇچۇن!» دىن ئىبارەت دەبدەبىلىك ۋە تىل ياغلىمچىلىقلار

ئەخمەدنىڭ ئېغىزىدا پات ـ پات تەكرارلىنىپ تۇراتتى.

ياغلىملىق ئى. چىرايلىق، يېقىملىق سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى ئالدايدىغان ئادەت، مىجەز: ئۇ نەگىلا بارمىسۇن تىل ياغلىملىق قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ.

ياغما ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ 11 ـ ئەسىردە ئۆتكەن بىر قەبىلىسى.

ياغماق پ ① ئۇست ـ ئۈستىلەپ چۈشمەك، تۆكۈلمەك، قۇيۇلماق: بەركەت ياغماق. قامچا ياغماق. قار ياغماق. * يامغۇر ياغدى ـــ ياغ ياغدى، قار ياغدى ـــ نان ياغدى (ماقال). ② ئىپادىلەنمەك، كۆرۈنمەك، بىلىنمەك، چىقماق، ئۆرلىمەك، جىلۋىلەنمەك: چىرايىدىن توپا يېغىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن مۇئەللىمى بىر ئېغىز گەپ قىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ قورسىقى نەچچە قېتىم كوركىراپ بولاتتى. ③ كۆچمە. ئارقا ـ ئارقىدىن، ئۇست ـ ئۈستىلەپ، توختىماي، ئۈزۈلمەي كەلمەك، كېلىپ تۇرماق: ئۆتكەن ھەپتە بىزنىڭ ئۆيگە مېھمان يېغىپ كەتتى.

ياغى ئى. تارس. دۈشمەن: ـــ سامانىيلار بىزگە ياغى تۇرسا، ئۇ ياقتىن بىزگە ياخشىلىق كېلەرمۇ؟ـــ دېدى سۆتۈق بىرئاز چۆچۈگەن ھالدا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.

ياغلىق ئى. تارس. دۈشمەنلىك: ـــ ئۇ بىزگە ياغلىق قىلسا، بىزمۇ ئاڭا ياغى. ياغىغا باش ئېگىش ـــ گۇناھ، بەگ بىلگە، بۇنى بىلىشىڭىز كېرەك !ـــ دېدى باتۇر تاغا پىس، لېكىن كەسكىن ئاۋاز بىلەن.

ياق I ئىم. بولماسلىق، رەت قىلىش ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ ياق مۇئەللىم، بۇنداق قىلسىڭىز بىز خىجىل بولۇپ قالىمىز، ـــ دېدى سىدىق. * ـــ بىزلەرنى تونۇدىڭىزمۇ؟ـــ دەپ سوردى ئۇلار. ـــ ياق، سىلەر كىم بولسىلەر، ـــ دېدىم جاۋاب بېرىپ.

ياق II ئى ① تەرەپ، تامان: ئۇ ياق ـ بۇ ياق. * شۇ ئاندا ئەل ئىچىدىن ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلدى، ئالدى ياقتىن يەنە بىر تۈركۈم لەشكەر چىقىپ كەلدى. * تۈرسۇننىڭ كۆزلىرى داۋۇتنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، دەررۇ سالاملاشتى، كېيىن باشقا ياقتا بۇرۇلدى. ② كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن كېلىپ ئادەملەرنى سىپايە ئاتاپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ـــ بۇ ياق ئالىقانات يەن چىڭ دېگەن بولىدۇ، ـــ دېدى لېيۇ بېگىم.

ياقا I ① ئى. قىرغاق، بوي، لەپ، ساھىل: تۇمەن دەرياسىنىڭ ياقىلىرىدىكى سۇۋادان تېرەكلەر ئارىسىدىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاي گويياكى ئەۋلىيا ئاتىغا قاراپ كۆلگەندەك تۇراتتى. ② سۇپ. ئۆزى تۇرغان جايدىن يىراق، ئۆزگە، يات، چەت: ياقا يۇرت. * ياقا يۇرتقا چىقىپ كەتمەك. ③ ئى . كۆچمە. بىرەر خەۋپلىك، ھالاكەتلىك ۋەقە، ھادىسىنىڭ باشلىنىشىغا، سادىر بولۇشىغا ئاز قالغان ۋاقىت، پەيت، ھالەت: ـــ مۇختەر ئۆلدى، سادىقمۇ ئۆلۈم ياقىسىدا، ئەمدى سىز بىلەن ئىككىمىزلا قالدۇق، ـــ دېدى ئاتابەك ھامىدنىڭ قولىدىن تۇتۇپ.

ياقا II ئى < كىي >كۆڭلەك ۋە چاپان قاتارلىقلارنىڭ بويۇن ئورنى ئۈچۈن چىقىرىلغان قىسمى ۋە ئۇنىڭغا بىرىكتۈرۈپ تىكىلگەن رەخت: پوقاققا ياقا ياراشماس (ماقال). * ئاتىسى ئۆلگەننىڭ يەتتە يىل ياقىسى يىرتىق (ماقال). * ئىت ئېتەكتىن ئالار، خوتۇن ياقىدىن (ماقال).

ياقا تۇتۇشماق ← **ياقا سقىشماق:** يا كىيىمدىكىلەر قىرغاققا چىقالمايتتى، يا قىرغاقتىكىلەر كېمىگە چۈشەلمەيتتى. بىرلىرى كانىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىرىشاتتى، بىرلىرى ئۆزئارا ياقا تۇتۇشاتتى.

ياقا سقىشماق بىر ـ بىرىنى بوغۇشۇپ ئۇرۇشماق، مۇشتلاشماق: بۇندىن ئىلگىرى ئىناق ئۆتۈشىدىغان، قۇلاققا ئېغىز يېقىپ سۆزلىشىدىغان ئەر ـ خوتۇن كۈن بويى بىر ـ ئىككى قېتىم ياقا سقىشىدىغان، ئۇيىنى بېشىغا كىيىپ تىللىشىدىغان بولۇپ قالدى.

ياقا يىرتماق باشقىلار ئۈچۈن جان كۆيدۈرمەك، ئاۋارە بولماق، جاپا چەكمەك: ئۇ بۇ كۈنلەردە كەمبەغەللەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

ياقىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچماق ياقىسىغا ئېسىلماق، ياقىسىغا ئېسىلىپ جېدەل چىقارماق: خوتۇنى ئۇنىڭ ياقىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچماقتا ئىدى. چىرايلى توپىدەك تاتىرىپ كەتكەن ئابلىز قارىي نېمە دېيىشىنى بىلمەي دۇدۇقلايتتى.

ياقىسىدىن ئالماق ئۇرۇشقا تەييارلانماق، ئەدىپىنى بېرىشكە باشلىماق: خوتۇن ياقىدىن ئالار، ئىت ئېتەكتىن (ماقال).

ياقىسىنى چىشلىمەك بىرەر ئىشقا نىسبەتەن ھەيران قالماق، تۇڭا قىلماق؛ پۇشايمان قىلىپ قالماق: تۇغقانلار ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھەيران قالغىنىدىن ياقىسىنى چىشلىشىپ، چۈڭۈلدىشىپ كېتىشتى.

ياقا III ئى. دىيال. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاڭلىماق پ. دىيال. ئىرغاڭلىماق، چايقالماق.

ياقا ـ ياۋان دىيال. چەت ـ ياقا.

ياقتۇرماق I «ياقماق I » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت ياقتۇرماق. چىراغ ياقتۇرماق.

ياقتۇرماق II «ياقماق II » پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قىزنى بىرقانچە قېتىم كۆرۈپلا ياقتۇرۇپ قالغان قۇربان ئاخۇن سۆلايمانغا ئېيتىپ بېرىمەن دەپ ئەلچى ئەۋەتتى.

ياقتۇرماق III «ياقماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەتىسى پاتمىخانغا سامسا ياقتۇرۇپ، ئون سامسىنى تاللاپ بېلىمگە تۇگۈپ، چۈش بىلەن تەڭ ناھىيە بازىرىغا باردىم.

ياقتۇرۇشماق «ياقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باشقىلارمۇ بىرەر ھادىسىگە يولۇقۇپ قالارمىكىن دەپ، ئۇنىڭ بېرىشىنى ياقتۇرۇشمىدى.

ياقلاتماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇگۈن بۇ يىل ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئون نەپەر ئوقۇغۇچىغا دىسسېرتاتسىيە ياقلىتىپ بىرئاز چارچاپ قالغانىدى.

ياقلاشماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىرىنى ياقلاشماقچى بولۇشقاندا تۈيۇقسىز بىر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى.

ياقلانماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئون بىر بىتىم خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن قانداق تېز ياقلانغان بولسا، ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت تەرىپىدىن شۇنداق تېز يىرتىپ تاشلاندى.

ياقلىغۇچى ئى ① تەرىپىنى ئالغۇچى، قۇۋۋەتلىگۈچى، ھىمايە قىلغۇچى كىشى؛ ئاقلىغۇچى: ئۇنىڭ مېنى ياقلىغۇچىلارنىڭ بىرى ھېسابلىناتتى. ② مەخسۇس يىغىلىشتا مۇھاكىمىگە قويۇلغان تېمىدا ئىزدىنىپ مۇناسىپ دەرىجىدە ئۇنۇۋان ئالغۇچى: ۋاقىت توشقانلىقىنى ئېپادىلەپ قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەن تەڭ دىسسېرتاتسىيە ياقلىغۇچىلار زالغا يىغىلىشقا باشلىدى.

ياقلىما رەۋ. تەرەپتىن، جەھەتتىن، تاماندىن: ئىككى ياقلىما. ھەر ياقلىما. * بۇگۈنكى يىغىندا، بۇ خىزمەتنى ئىككى ياقلىما ئىشلەش قارار قىلىندى.

ياقلىماق پ ① تەرىپىنى ئالماق، قۇۋۋەتلىمەك، قوللىماق،

همماية قىلماق: بەزىلەر ئىلگىرى قۇلدارلارنى قانداق چىك تۇرۇپ ياقلىغان بولسا، ھازىرمۇ ئەك ئەشەددىي ئەزگۈچى زېمىندارلارنى، پۇلدار بايلارنى شۇنداق ياقلىماقتا. ② ئىلمىي ئىشتا بىرەر تېما ياكى كۆزقاراشنى تولۇق دەللەپ، شەرھلەپ چىقماق، ئۇنىڭ شۇنداقلىقىنى ئىسپاتلىماق: دىسسېرتاتسىيە ياقلىماق. ③ تەرەپكە بۆلۈنمەك: ــ ئۇنداق گۇمانلىق ئادەمنىڭ زادى ئىزىنى يوقاتماسلىق كېرەك، تېز بارغىن، ھەلەكنى تېپىپ ئىككى ياقلاپ ئىزدەڭلەر، ــ دېدى تىلەك جۇمەگە.

ياقلىملىق سۈپ. سانىق سانلار بىلەن كېلىپ «خىل تەرەپ-لىك» دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ: بىر ياقلىملىق. * ئۇنىڭ ژۇجۇددا قانداقتۇر بىر خىل قورقۇنچلۇق ئىككى ياقلىملىق خاھىشى بارەك سېزىلەتتى.

ياقما سۈپ. ياقىدىغان، يېقىپ پىشۇرۇلىدىغان: ياقما كاۋاپ.

ياقماق I پ ① تۇتاشتۇرماق: تونۇرغا ئوت ياقماق. كۇجە ياقماق. * مالنى تاپقان باقسۇن، ئوتۇننى چاپقان ياقسۇن (ماقال). ② نۇر، يالقۇن، يورۇقلۇق ھاسىل قىلماق، يورۇتماق، ياندۇرماق: گۈلخان ياقماق. چىراغ ياقماق. شام ياقماق.

ياقماق II پ ① دىلغا، خاھىشىغا ماس، مۇناسىپ، باب، خوپ كەلمەك، ماقۇل كۆرمەك، يارىماق؛ مىجەزىگە خىل كەلمەك، توغرا كەلمەك: ئەلگە ياققان خار بولماس (ماقال). * بەرگەن ئالغانغا يېقىپتۇ، بەرمىگەن دەرياغا ئېقىپتۇ (ماقال). * قولۇمدىن كەلگىنى كۆڭلۇمگە ياقماس، كۆڭلۇمگە ياققىنى قولۇمدىن كەلمەس (ماقال). ② پايدا قىلماق، خىل كەلمەك: بۇ دورا ماڭا ياقتى.

ياقماق III پ ① بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىگە يېقىن ئەكېلىپ تەگكۈزمەك، چاپلىماق: كۇندۇزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقنى قۇلاقىغا ياق (ماقال). ② بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىنىڭ يۈزىگە چاپلاپ تۇرغۇزماق: نان ياقماق. * ناننى تونۇرغا ياق، ئاتىنى ئوقۇردا باق (ماقال). ③ سۇركەپ، چېپىپ مەلۇم ئىز قالدۇرماق، پەيدا قىلماق: قوللىرىڭغا خېنە يېقىپسەن قىرمىزى، لالە ئىرۇرسەن مولا ھاپىزنىڭ قىزى.

ياقۇت I ئى [ئە] <گېئول> ① بىر خىل مىنېرال. خىمىيەلىك تەركىبى Al_2O_3. بەزىدە تەركىبىدە ئاز مىقدارda تۆمۇر، تىتان ياكى خىروم قاتارلىقلار بولىدۇ. ئوچ ياقلىق كىرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ. كىرىستالى كۆپىنچە بەل دۇمبىقىغا ئوخشايدۇ، قۇراشمىسى دانىچە، زىچ كاللەك ھالەتتە بولىدۇ، رەڭگى ئادەتتە كۆكۈچ كۇل رەڭ ياكى سارغۇچ كۇل رەڭ، سۇزۇك ھەم تەركىبىدە ئاز مىقدارda خىروم بولغان قىزىل رەڭلىكلىرى قىزىل ياقۇت، سۇزۇك ھەم تەركىبىدە تىتان بولغان كۆك رەڭلىكلىرى كۆك ياقۇت دېيىلىدۇ. تەركىبىدە تۆمۇر بولغانلىرى قوڭۇر؛ مانگان بولغانلىرى ئەتىرگۇل رەڭگىدە بولىدۇ. ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، قاتتىقلىقى 9؛ سىلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.95 ــ 410. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ياقۇت II ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ياقۇتستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ياقۇتچە ① سۈپ. ياقۇت خەلقىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ياقۇتچە ئادەت. ياقۇتچە ئۇسسۇل. ② ئى. ياقۇت تىلى ۋە يېزىقى: ئۇ ياقۇتچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. ياقۇت تىلىنى ئىشلىتىپ، ياقۇت تىلىدا: ئۇلار ياقۇتچە سۆزلىشىپ كەتتى.

ياقۇتسىز سۈپ. ياقۇتى يوق، ياقۇت ئورنىتىلمىغان: ئۇنىڭ سول قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىدا كونا نۇسخىدىكى كىرلىشىپ كەتكەن، ياقۇتسىز بىر ئۇزۇك سېلىقلىق تۇراتتى.

ياقۇتلۇق سۈپ. ياقۇتى بار، ياقۇت ئورنىتىلغان: نۇسرەت تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن ئۇزۇكنى ئېلىپ بارمىقىغا سالدى ــ دە، كېيىن ئۇزىنىڭ ئاق ياقۇتلۇق ئۇزۇكىنى چىقاردى.

ياقسىز سۈپ. ياقسى يوق، ياقا ئورنىتىلمىغان: ياقسىز كۆڭلەك. ياقسىز يەكتەك. * ئۇ ئوچىسىغا ياقسىز ئۇزىكچە تون كىيىپ، بېلىنى رەڭلىك پوتا بىلەن باغلۇۋالغانىدى.

ياقلاتماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازادە، يورۇق بۆلۈمنىڭ تام ياقلىتىپ قويۇلغان سافالىرىدا بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە قاتناشقان بارلىق خادىملار ۋە ئىدارە باشلىقلىرى ئولتۇراتتى.

ياقلاشماق I «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رازۇبدكىچىلار تام ياقلىشىپ ئاستا ئۆملەشكە باشلىدى.

ياقلاشماق II پ. ياقا بوغۇشۇپ ئۇرۇشماق، مۇشتلاشماق، ياقا تۇتۇشماق، ياقا سىقىشماق: ئۇ ئېرى بىلەن ياقلىشىپ قالسا، ئېرىنىڭ يۈزسىزلىك قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىدى.

ياقلانماق «ياقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەربىي يۇرۇش قىلىش جەريانىدا ئالتە ــ يەتتە دەريا ياقلاندى.

ياقلىق سۈپ ① ياقىسى بار، ياقا ئورنىتىلغان: ئەغزىمىنىڭ بويى ئىلگىرىكىدىن يەنىمۇ ئۆسكەن بولۇپ، ئوچىسىغا يالاڭ چاپان، ئىچىدە ئۇرە ياقلىق ئاقۇچ كۆڭلەك بار ئىدى. ② ياقا تىكىش ئۇچۇن لايىق كېلىدىغان، باب كېلىدىغان، ياقا تىكسە بولىدىغان: ئوغلۇمنىڭ يۇقىرىقى كالپۇكىنىڭ ئۇستىدە خۇددى كىچىكرەك بىر ياقلىقىنى بېكىتىپ قويغاندەك قويۇق قاپقارا بۇرۇت بار ئىدى.

ياقلىماق پ. تام، يول، دەريا، ئۆستەڭ قاتارلىقلارنى بويلاپ ماڭماق، يۇرمەك: سۇ ياقلىماق. دەريا ياقلىماق. * تام ياقلىساڭ تام باسار (ماقال). * ئاسمە پەرھاتقا قاراپمۇ قويماي تام ياقلاپ كېتىپ قالدى.

ياقماق پ. دىيال. چايقىماق، يۇماق.

ياكسا سۈپ [سانس] <دىن> ئادەم يەيدىغان، ئادەمخور.

ياكور ئى [ر] <فىز> ئېلېكتىر ماشىنىسىدىكى ئېنېرگىيە ئالماشتۇرىدىغان ئورۇن، يەنى ئېلېكتىر ماشىنىسىنىڭ مۇھىم بۆلەكلىرىدىن بىرى. ئۇ ئورام گۇرۇپپىسى بىلەن كىرىمنىيلىق پولات پىلاستىنكىلارنى قاتلاشتىن ياسالغان تۆمۇر ئۆزەكتىن تۇزۇلىدۇ.

ياكى باغل. سۆز، سۆز بىرىكمىلىرىنى ۋە جۇملىلەرنى بىر ــ بىرى بىلەن باغلايدىغان تاللاش باغلىغۇچىسى: شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلار ئۇلاغقا مىنىپ ياكى رېزىنكە چاقلىق ئېشەك ھارۋىلىرىدا ئولتۇرۇپ ئايىغى ئۇزۇلمەي شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتاتتى.

ياڭاق I ئى <بوت> ① ياڭاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى ئېللىپىس شەكلىدە، ئۇچكىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە بولىدۇ. سىرتقى مېۋە شۆپۈكى سىلىق،

ئىچكى مېۋە شۆپۈكى قاتتىق ۋە بۇدۇر ـ بۇدۇر بولىدۇ. ياغىچى مەزمۇت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھەر خىل ئۆي جاھازلىرى ياسىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ مېغىزى ئىستېمال قىلىنىدۇ. ياغمۇ تارتىلىدۇ، دورا قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياڭاق Ⅱ ئى ① <ئانات> قۇلاقنىڭ ئالدىدىكى چاچ ئۆسكەن جاي. ② <مۇز> قوۋۇزنى چالغاندا چىشلەپ تۇرىدىغان ئىككى يان بۆلىكى. قوۋۇزدا بىر جۈپ بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا تىل بولىدۇ.

ياڭاقچى ئى. ياڭاق تىكىپ ئۆستۈرۈش، يېتىشتۇرۇش، پەرۋىش قىلىش ياكى ئۇنى ئېلىپ ـ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: سەمەت دېگەن بىر ياڭاقچى ئادەم ئۆتكەن بولۇپ، بۇ ئەتراپتا ئۇنى تونۇمايدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىدى.

ياڭاقچىلىق ئى. مەخسۇس ياڭاق تىكىپ ئۆستۈرۈش ھەم ئۇنىڭدىن مەھسۇلات ئېلىش ئىشى، كەسپى: خوتەن ناھىيەسى ئەلا سورتلۇق ياڭاقچىلىق بازىسى قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىپ، دېھقانلارنىڭ كىرىمىنى ئاشۇردى.

ياڭاقلىق ① سۈپ. ياڭاق دەرىخى بار، ياڭاق دەرىخى كۆپ تىكىپ ئۆستۈرۈلگەن، ياڭاق تىكىلگەن: ياڭاقلىق باغ. ② ئى. ياڭاق كۆپ تىكىلگەن يەر، ياڭاق كۆپ ئۆستۈرۈلگەن، ياڭاق ئاساس قىلىنغان باغ: گاھىدا بۇغدايلىق، گاھىدا ياڭاقلىق كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولاتتى.

ياڭپايلى ئى. دېيال. يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭتاۋ ئى [خەن] <بوت> ① ئاچچىقئوت ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە. گۈل تاجى ياپراقچىسى ئاق ياكى سۇس سۆسۈن. گۈل كاسىسى قىزغۇچ سۆسۈن، شىرنىلىك مېۋىسى ئېلىپسىمان شەكىلدە بولۇپ، يېشىل ياكى سېرىق رەڭدە بولىدۇ، بەش تال قىرى بار، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ياڭراتقۇ ئى <فىز> ئاۋازنى چوڭايتىش ۋە ئاۋاز ئۇنۇمىنى ياخشىلاپ بېرىدىغان ئېلېكترونلۇق قۇرۇلما: ئۇنىڭالغۇنىڭ ياڭراتقۇسى.

ياڭراتماق «ياڭرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالقىش ياڭراتماق. ناخشا ياڭراتماق. * سازەندىلەر داپ، راۋاب، ساتار ۋە سايىلىرنى ياڭرىتىپ، مەشرەپنى تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈشمەكتە ئىدى.

ياڭراشماق «ياڭرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ چاغ يالغۇز ناخشىلا ئەمەس، ئوركېستىرمۇ تىنماس ياڭرىشىپ، شۇ چاغ بۇ جاي ئاۋات ۋەتەندە، بىر چىمەندەك تۇرار يارىشىپ.

ياڭراق سۈپ. جاراڭلاپ تۇرىدىغان؛ جاراڭلىق، ئۇنلۇك: ياڭراق سادا. ياڭراق ئاۋاز. * ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقان چاغدىكى ياڭراق ئاۋازى ھېلىمۇ قۇلاق تۇڭمىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ياڭراقلىق ① ياڭراق ۋە جاراڭلىق بولۇش، جاراڭلىقلىق. ② <فىز> ئاۋازنىڭ كىشىلەرگە سېزىلىدىغان كۈچلۈك ـ ئاجىزلىق دەرىجىسى. ئۇ تەۋرىنىش ئامپىلىتۇدىسىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى، چاستوتىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ۋە دولقۇن شەكلىگە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ياڭراقلىق، تېمبىر ۋە ئاھاڭ مۇزىكىلىق ئاۋازنىڭ ئۈچ ئالاھىدىلىك پارامېتىرىدۇر.

ياڭرىماق پ. ئۇنلۇك، جاراڭلىق چىقماق، جاراڭلاشماق، جاراڭلانماق، جاراڭلىماق: مېنىڭ ئىككىنچى ئوقۇم بىلەن تەڭ ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازلىرى ياڭراپ كەتتى.

ياڭزا ئى [خەن] بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم شەكىلدىكى تۇرى؛ پاسون، شەكىل: ئىككىمىز خۇددى قوي قوزىسىدىن، لەڭمەن قورۇمىسىدىن، چىغرىق پوزىسىدىن، بۇلبۇل باغدىن، كېيىك تاغدىن، چىراغ ياغدىن، بەڭگە غاڭزىسىدىن، خېنىم ياڭزىسىدىن ئايرىلغاندەك ئايرىلىپ كەتتۇق.

ياڭزا ـ ياڭزا خىلمۇخىل، ھەر خىل: بۇ چاغلاردا ئۇنىڭ ئېتىۋارلىق ھېلىقى ياڭزا ـ ياڭزا ئاتلىرى ئۆچۈپ، ئەمدىكى نامى «نۇسرەت نۆل» بولغانىدى. نۇسرەت، مانا شۇنداق نۆلدەك تۇغۇلۇپ ياتاتتى.

ياڭزىمۇياڭزا سۈپ. ھەر خىل، ھەرياڭزا، خىلمۇخىل، تۇرلۇك، تۈمەن: يازنىڭ بۇنداق ھاۋا ئوچۇق، تەبىئەت گۈزەللىك ھۆسنىگە تولغان يەكشەنبىلىرىدە قىزلار ياڭزىمۇياڭزا كىيىملىرىنى كىيىشىپ، كىچىك سومكىلىرىنى بىلىكىگە ئېسىشىپ كوچا ئايلىنىشىنى ياخشى كۆرىدۇ.

ياڭسۇڭ سۈپ. دېيال. چىدىماس، نامەرد؛ ھاكاۋۇر، پوچى، ياسانچۇق.

ياڭشماق پ. دېيال. كۆپ سۆزلىمەك، مەمەدانلىق قىلماق؛ سايراپ كەتمەك.

ياڭيۇ ئى [خەن] <بوت> ① چەيزە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق. كىچىك يوپۇرمىقى ساپاقلىق، يۇمىلاق ۋە تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق ياكى كۆكۈچ سۆسۈن. يەر ئاستى تۇگۈنەك غولى سېمىز ۋە يوغان، يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ تۇگۈنەك غولى. ئادەتتە كۆكتات قىلىنىدۇ.

ياڭيۇگۈل ئى [ياڭيۇ + گۈل] <بوت> ① مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسۈپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ. تۇگۈنەك يىلتىزى بولىدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى خىلمۇخىل بولۇپ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

يال ئى. ئاتنىڭ بويۇن قىلى: ھەسەن ـ ھۈسەندەك يىراق سوزۇلغان، ھەممە يوللارنىڭ تۇگۈنى بۇ يەر، كىشنەپ مەنزىلگە تەلپۈنۈپ تۇرغان، بوز يال تۇلپارنىڭ يۈگىنى بۇ يەر.

يالا ئى. باشقىلارنى قارىلاش، ئەيىبلەش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان ئاساسسىز گەپ ـ سۆز، تۆھمەت، بەتنام، بوھتان، قارا: قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقار، يامانغا يولۇقساڭ يالىسى (ماقال).

يالاتماق ① «يالىماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بالىسىغا تەخسىدىكى قالدۇق ھالۋىنى يالاتتى. ② <خىم> ئېلېكتىرون ياكى باشقا خىمىيىلىك ئۆسۈللار بىلەن بىر خىل مېتالنى يەنە بىر خىل مېتال ياكى باشقا بۇيۇملار يۈزىگە نېپىز بىر قەۋەت قىلىپ يۇقتۇرماق. مەسىلەن، ئالتۇن يالىتىش، كۈمۈش يالىتىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

يالاشماق Ⅰ «يالىماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇلتۇر ئۇلار يىللىق يىمەك ـ ئىچمەك، يەم ـ خەشەكلىرىنى غەملەپ،

ھەربىر ئائىلە يەنە نەق ئىككى مىڭ تەڭگە ئارقىسىغا سېلىۋالدى. بىز كالپۇكلىرىمىزنى يالىشىپ قالدۇق.

يالاشماق Ⅱ «يالماق Ⅱ» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاتالمىش يۇرت كاتتىلىرى ئامبالنى يالىشىپ يامۇلغا كىرىپ كېتىشتى.

يالاق ئى. ئىت، مۇشۇك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئوزۇقلىنىدىغان قاچىسى: يالاقچى يالاق بىلەن ماڭىدۇ، تېجىمەل تاياق بىلەن ماڭىدۇ (ماقال).

يالاقنى يالماق قۇللارچە خۇشامەت قىلماق: ئارتۇق گېپىڭنى قوي، بېرىپ ئوجمەڭنى تېرىپ يە، يالىقىڭنى يالاپ يۇرىۋەر!

يالاقچى ئى. باشقىلارغا خۇشامەت، تەخسىكەشلىك بىلەن خىزمەت قىلىپ، ئۇلاردىن نەپ ئالىدىغان كىشى: ئون خوجا - يىندىن بىر يالاقچى يامان (ماقال). توخۇ تۇرنا، بۇرە قاراقچى، تۈلكە ماراقچى، سېغىزغان يالاقچى نامىنى ئالغان ئول زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن.

يالاقچىلىق ئى. باشقىلارغا خۇشامەت، تەخسىكەشلىك قىلىش؛ خۇشامەتچىلىك، خۇشامەتكۆيلۈق: يالاقچىلىق قىلماق. * قازىنىڭ يالاقچىلىقى ئۇنىڭ مۇغەمبەرلىك بىلەن پىلدىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

يالاڭ Ⅰ ① رەۋ. دائىم، ھەمىشە، ھەممە ۋاقىت، نوقۇل: — سىزنىڭ ئالدىڭىزغا يالاڭ ئاشۇنداق ئادەملەر كېلىدىغان بولغاچقا، ئادەتلىنىپ قالغان گەپ - تە، — دېدى ئۇ مېيىقىدا كۈلۈمسىرەپ. ② يوق. «پەقەت، ساپ، غىچ، يالغۇز» قاتارلىق مەنىلەردە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: مۇز داۋاندا قار ياغدى، تۈزلەڭدە يالاڭ يامغۇر. دەردىمەنلەرگە كۆن بەرمەس، دۇڭاڭ چېرىكى قانخور.

يالاڭ Ⅱ سۈپ ① ئەستەرلەنمىگەن ياكى ئەستىرىگە پاختا ئېلىنمىغان، نېپىز، بىر قات: يالاڭ پەشمەت. يالاڭ كىيىم. ② قىنىدىن چىقىرىلغان ياكى غىلاپسىز، قىنسىز؛ يالىڭاچ (قىلىچ، پىچاق ھەققىدە): خان ئوغۇل بىلەن سۈباشى توغرۇل بەگ ئۈچ - تۆت غۇلاچچە نېرىدا توختاپ، يالاڭ قىلىچىنىڭ پاينىكىنى پىشانىلىرىگە قويۇپ ئۈزەڭگىدە تىك تۇرۇپ تەڭ ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى. ③ تاق، يالغۇز: يالاڭ پەش. يالاڭ تىرناق.

يالاڭ ئاياغ ① ھېچ نەرسە كىيمىگەن، ئايىغى يوق، ئاياغسىز: يالاڭ ئاياغ ماڭماق. يالاڭ ئاياغ يۈرمەك. * يالاڭ ئاياغ سۈدىن قورقماس (ماقال). ② كۆچمە. موھتاجلىقتا ياشايدىغان، باي ئەمەس، نامرات، كەمبەغەل؛ يالاڭ تۆش: — سەن يالاڭ ئاياغلارغا گۈل تېرىشنى كىم قويۇپتۇ؟! يوقات بۇ بىرنېمەڭنى! — دېدى باي.

يالاڭ تورنىك <تەن> ① گىمناستىكا ئەسۋابى. تىرىگۇچى ئىككى تۈۋرۈك ئۈستىگە بىر تال تۆمۈر بالداقنى ئورنىتىش ئارقىلىق ياسالغان. ② گىمناستىكا مۇسابىقە تۈرى. بۇنىڭدا تەنھەرىكەتچىلەر يالاڭ تورنىك ئۈستىدە ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇندايدۇ.

يالاڭ تۆش ئارانلا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان؛ كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل: مەن مۇزەپپەر بەگنىڭ پادىسىنى بېقىپ يۈرگەنىدە، يالاڭ تۆش يېتىم، يالاڭ ئاياغ يىگىتنىڭ خان - پادىشاھ بولۇپ، ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراپ، يۇرتنى گۈللەندۈرگەنلىكى توغرىسىدا سانسىز چۆچەكلەرنى ئاڭلىغانىدىم.

يالاڭ تىرناق <تىل> جۈملىدە قوش تىرناق ئىچىدە كەلگەن كۆچۈرمە تەركىبلەر ئېلىنمىدىغان، كۆچۈرمە تەركىبلەرنىڭ قاتلام مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدىغان، قوش تىرناققا نىسبەتەن رولى كىچىك بولغان تىنىش بەلگىسى (< >).

يالاڭباش سۈپ [يالاڭ + باش] بېشىغا بىرەر نەرسە كىيمىگەن، ئارتمىغان، باش كىيىمسىز: يالاڭباش، بۇغداي ئۆڭلۈك، قارا كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرغان ئون سەككىز ياشلاردىكى ئوقۇغۇچى ئالدىدىكى شىرەنى ئىككى قولىدا چىڭ باسقان ھالدا قىزغىنلىق بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى.

يالاڭباشتاق سۈپ [يالاڭ + باش + تاق] ← **يالاڭباش**: دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان يالاڭ ئاياغ، يالاڭباشتاق بالىغا زوقلانغان غىياسىدىن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالدى.

يالاڭغداق سۈپ. دىيال. ھېچ نەرسە كىيمىگەن، ئايىغى يوق، ئاياغسىز.

يالاڭقات سۈپ [يالاڭ + قات] ئەستەرسىز، نېپىز: — ئەستەرلىك چاپاننىڭ ئورنىغا يالاڭقات چاپاننى بەرسىڭىز، سىز پايدا ئالغان بولمامسىز؟ — دېدىم داۋۇتقا.

يالاڭلىق ئى. ئىشلىتىلمىگەن بوش يەر: يولنىڭ يار تەرىپىدىكى، يامغۇر يالاپ ئېچىلغان چوڭ بىر يالاڭلىقتا، تاملىرى ئۆرۈلۈپ چۈشۈشكە باشلىغان كونا بىر مەسچىت بار ئىدى.

يالاڭلىماق پ. قىنىدىن، غىلىپىدىن سۇغۇرماق: — ئىككىيلەڭنى سويىمەن! — دەيتتى ئۇ پىچىقىنى يالاڭلاپ، بىردەم خالىقتا، بىردەم رىزۋانگۇلگە يولۇاستەك ئېتىلىپ.

يالاماق پ. دىيال. بويلىماق.

يالاندى ئى. سوپۇننىڭ ئىشلىتىلىپ ئېشىپ قالغان قىسمى؛ نەرسىلەرنىڭ يالىنىپ قېپقالغان قالدۇقى: سەمەتنىڭ كۈچا كۆرپىسىدىن تىكىلگەن كونىراق قۇلاقچىسى بولسا ئوتتۇرىسى چاچسىز، يالاندىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان بېشىنى سوغۇقتىن ساقلايتتى.

يالانماق Ⅰ «يالماق Ⅰ» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يالانماق Ⅱ «يالماق Ⅱ» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يان - يانداپ يايىسى قاسىم سىلىڭىنىڭ، تۇتقۇنلار يالىنىپ كەلدۇق رەستىگە. نائىلاج قىستىشىپ ماڭدۇق باش ئېگىپ، كۆز سېلىپ ئاسفالت يولنىڭ تەكتىگە.

ياله ئى. دىيال. يامغۇر، سەل.

يالپا سۈپ. دىيال. ياپىلاق، كەڭ.

يالپاق سۈپ. ياپىلاق ۋە ياپىلاقىغا يېقىن، يېيىسى: يالپاق بۇرۇن. يالپاق يۈز. * ئۇلار بۆلۈمگە كىرگەندە ساقچى كىيىملىك يالپاق يۈز بىرەيلەن پۈقراچە كىيىنگەن ئەپەندى چىراي ئاق سېرىق بىر كىشى بىلەن نېمىلەر ھەققىدىدۇر سۆزلىشىۋاتاتتى.

يالپاقلاتماق «يالپاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئايالارغا سەۋزىنى يالپاقلىتىپ تەييار قىلىپ قويغانىدى.

يالپاقلاشماق «يالپاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سەۋزىنى بىردەمدە يالپاقلىشىپ بولدى.

يالپاقلانماق «يالپاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چامغۇر يالپاقلىنىپ توغرالغاندىن كېيىن قازانغا تاشلاندى.

يالپاقلىماق پ. ياپىلاق، يېيىسى ھالغا كەلتۈرمەك: ئۇ چامغۇرنى يالپاقلاپ بولغاندىن كېيىن پەمىدۇر توغراشقا باشلىدى.

يالپۇز ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى تۆت قىرلىق، يوپۇرمىقى ئۇدۇل ئۆسىدۇ. گۈلى سۇس سۆسۈن. غول ۋە

يوپۇرماقلىرىدا ئېغىزدىن شامال چىقىرىدىغان خۇشبۇي تەم بولىدۇ، پۇراقلىق، دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان ئارومات بىرىكمىنى كەمپۈت ۋە ئىچىملىكلەرگە قوشۇشقا بولىدۇ.

يالپۇزلۇق ① سۈپ. يالپۇز بار، يالپۇز ئۆسكەن: قېنى يامغۇردا يۇيۇلغان باغلار، ھەيۋەتلىك شەھەرنىڭ ئاۋات بازىرى؟ يالپۇزلۇق ئۆستەڭ ۋە مەر ــ مەر كۆل ئورنى، بولۇپتۇ گويا بىر سەھرا مازىرى. ② ئى. يالپۇز ئۆسكەن يەر: بىز ئەمدىلا يالپۇزلۇققا كەلگەندە، كىمدۇر بىرنىڭ قاتتىق ۋارقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

يالت تەق. ئومۇمەن كۆز نۇرى ۋە باشقا نۇرلارنىڭ بىرەر نەرسە ئۈستىدە دەرھال پەيدا بولۇش ياكى يوقىلىش ۋە ياكى تېزلا باشقا ياققا كۆچۈش ھالىتى: مەن رەيھاننىڭ قاپقارا كۆزلىرىدە ئۆز ئېتىقادىغا گۇمانسىز ئىشىنىدىغان كىشىلەردىلا بولىدىغان بىر خىل ئۇچقۇننىڭ يالت قىلىپ چاقنىغانلىقىنى كۆردۈم.

يالتايماق «يالتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پاشاخان ئەزىزنى ساددا، گول، ياۋاش كۆردى، كۆڭلىدە شوخ ئەمەسكەن، دەپ يارامدى. ھەتتا رەھمەتنى ئۇنىڭدىن يالتايماقچىمۇ بولدى.

يالتايغاق سۈپ. بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتتىن ئاسان يالتىيىۋالىدىغان، يېنىۋالىدىغان؛ تولا يالتىيىپلا يۈرىدىغان: يالتايغاق ئادەم. * ــ قانداق دېگەن يالتايغاق نېمىسەن؟ بىردەم ماقۇل دەيسەن، بىردەم يالتىيىسەن؟ ــ دېدى سادىر رەنجىپ.

يالتايماق پ. بىرەر سەۋەب تۈپەيلى قىلماقچى بولغان گەپ ــ سۆز ياكى ئىش ــ ھەرىكەتتىن ۋاز كەچمەك؛ ئەسلىي ھالدىن ئۆزگىرىپ قالماق، يېنىۋالماق: مەن نامەت توغرۇلۇق ئويلاشتىن تېزلا يالتايدىم ــ دە، ئۇنىڭ يېنىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئۇخلاۋاتقان قورماش ئىسمىلىك قازاق يىگىتكە قارىدىم.

يالتىدە رەۋ. «يالت» قىلغان ھالدا، «يالت» قىلىپ؛ تېزلىك بىلەن، بىردىنلا: مەن قىزنىڭ ئاجايىپ كېلىشكەن ھۆسنىگە يالتىدە قارىغىنىمدا، يۈرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى.

يالتىراتماق ① «يالتىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پېشايۋانغا دېرىزىلەردىن چۈشكەن يورۇق نۇر قار دۆۋىلىرىنى يالتىرىتىپ تۇراتتى. ② <ماشىن> دېتال يۈزىگە ئىش قوشۇپ، يۇقىرى دەرىجىدە پارقىراتماق. ئادەتتە رەخت ياكى پولات سىمدىن ئىشلەنگەن يالتىرىتىش چاقى ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئېلېكتىرولىزلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېلىپ بارسىمۇ بولىدۇ.

يالتىراشماق «يالتىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن كۆرگەن يېزىلاردا، ئوتلاقلاردا، ئادەملەر ياشاش ئۈچۈن ئالدىراشقان، سائادەت تاپقان تاغلار يۈلتۈز كەبى قۇياش ــ قار نۇرلىرىدا يالتىراشقان.

يالتىراق ① سۈپ. يالتىراپ تۇرىدىغان، يالتىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يالتىرايدىغان، پارقىراپ يالتىراق شەبنەم. * ئۇنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق ئۇششاق چىشلىرى ھال رەڭ لەۋلىرى ئارىسىدا يالتىرىغاندا گويا كى ئانار دانىلىرى ئورنىغا سەدەپتەك يالتىراق ئۇنچىلەر پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك تۇيۇلىدۇ. ② ئى. جوزا، ئۇستەللەرنىڭ ئۈستىگە سېلىش ئۈچۈن سولياۋدىن ئىشلەنگەن، يۈزى يالتىراپ تۇرىدىغان بىر خىل بۇيۇم. سولياۋ داستىخان.

يالتىرىغاق سۈپ. يالتىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە؛ پارقىراق.

يالتىرىماق پ. پارقىرىماق، چاقنىماق: ياسىنىنىڭ سۆزى ئايىغلىشىشى بىلەن تەڭ، ئەڭگۈشتەردىن ژال ــ ژۇل قىلىپ بىر نۇر چاقنايتۇ ــ دە، پوتۇن ئەتراپ نۇر بىلەن يورۇغاندەك يالتىراپ كېتىپتۇ.

يالتىيىشماق «يالتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇ كۈنى مېنىڭ بارمىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن ئۇلارمۇ يالتىيىشىپتۇ.

يالت ـ يۇلت ① «يالت» قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ھالەتلەر. ② ناھايىتى تېز، تېزلىك بىلەن: ماھىرە جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ھېلىقى كۈنى كېچىدىكى ئىشلار گويا چاقماقتەك «يالت ـ يۇلت» قىلىپ ئۆتتى.

يالجا ئى. دىيال. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجىتماق «يالجىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ نېمە بولسىمۇ قۇتقۇزدۇڭ، بەگ بىزنى يالجىتمىدى، ئەمدى ئۇلارنى قويدۇرۇۋەت، ــ دېيىشتى جامائەت ياسىن خوجىغا تەلمۈرۈشۈپ.

يالجىشماق «يالجىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ سودىگەرلەر ئەينى ۋاقىتتا سودىلىرىغا بىلىپ تۇرۇپ ھارام ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنلىقىنى، سودىدا ھازىرغىچە يالجىمىغانىدى.

يالجىماق I پ ① بەرىكەت تاپماق، ئىلگىرى كەلمەك، رونىق تاپماق، تەرەققىي قىلماق: يالغانچى يالجىماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال). * ئالدىرىغان قىز ئەرده يالجىماپتۇ (ماقال). * يالجىمىسىڭ يەر يۆتكە (ماقال). ② مىقدارى، ھەجمى كۆپەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق، ئاشماق، ئۆرلىمەك (ئوت ھەقىدە): ئوتۇڭ يالجىپ كۆيدۇرىدۇ يۇرەكنى، كۆيگەن يۇرەك بىر تۇتىمدى بىلەكنى. رەھىم قىلسا خۇدا مەندەك غېرىبقا، يېقىن قىلار يىراقتىكى تىلەكنى.

يالجىماق II پ. دىيال. زېرىكمەك.

يالدىماق پ. ئاتنىڭ يالىنى قىرقماق.

يالغان سۈپ. ھەقىقەتكە زىت، ناتوغرا؛ راست ئەمەس، ئويدۇرما، ساختا، ياسالما: يالغان گەپ. يالغان جاۋاب. * كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭمۇ؟ قۇلاق ئاڭلىغان يالغان (ماقال). * يالغان راست بولماس، راست يالغان بولماس (ماقال).

يالغانچى ئى. يالغان گەپ قىلىدىغان، يالغان ئىش ــ ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم، ئالدامچى: يالغانچىنىڭ راست سۆزىمۇ يالغان (ماقال).

يالغانچىلىق ئى. يالغان سۆزلەش ئىشى، ھەرىكىتى: يالغانچىلىق قىلماق. * شۇنداق قىلىپ پادىچى بالا يالغانچىلىقنىڭ زىيىنىنى تازا تارتىپتۇ.

يالغاندىن رەۋ. يالغان، ساختا قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ساختىلىق بىلەن: ئىككىسى ئېلىشتى، بىرنەچچە مەرتەم ئېلىشىپ بولغاندىن كېيىن جاساراەت يالغاندىن يېڭىلگەندەك بولۇپ، مەيداندىن چېكىندى. شۆھرەت ئارقىدىن قوغلىدى.

يالغانلاشتۇرماق «يالغانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئۆز قىياپىتىنى ھەر قانچە يالغانلاشتۇرغان بىلەنمۇ، ھەقىقىي ئۆچمەنلىك يەنىلا كۆزىدىن چىقىپ تۇراتتى.

يالغانلاشتۇرۇلماق «يالغانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەسەردە تارىخىي ۋەقەلىك تولىمۇ يالغانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرگە بىرخىل ئەپسۇسلىنىش تۇيغۇسى بېرىدۇ.

يالغانلاشماق پ. ئەسلىي ھالىتىدىن ئۆزگىرىمەك، ساختا، ياسىما ھالەتنى پەيدا قىلماق: مۇھەببەت قانچە دەبدەبىلىك، ۋەدە ــ قەسەملىك بولغانسېرى شۇنچە يالغانلىشىپ بارىدۇ.

يالغان ـ ياۋداق ھېچقانداق ئاساسقا ئىگە بولمىغان،

پىتنە ـ پاسات، پىتنە ـ ئىغۇا: يالغان ـ ياۋداق سۆز. «مەنغۇ ئەر كىشى، بۇنداق يالغان ـ ياۋداقلارغا پىسەنت قىلمىساملا بولىدى، ئەمما نۇربىيە قانداق قىلىدۇ؟» ئۇ شۇلارنى ئويلاپ بېشىنى قاتۇراتتى.

يالغۇز ① سۇپ. شېرىكى يوق، بىر ئۆزى؛ يەكىكە، تەنھا، بېگانە: يالغۇز ھويلا. * يالغۇز خىش تام بولماس (ماقال). * يالغۇز ئوتۇن يانمايدۇ، يالغۇز قويۇن ئىسسىمايدۇ (ماقال). ② يۇك. «پەقەت، بىرغىنا، بىرلا» دېگەن مەنىلەردە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئىشقا كېتىدىغىنى ئىشقا كەتتى، مەكتەپكە بارىدىغىنى مەكتەپكە ماڭدى، يالغۇز ئاسگۈللا قالدى.

يالغۇزەك I ئى ① قارا ئېلىكنىك يېنىغا جايلاشقان پالاقسىمان ياپىلاق سۆڭەك. ② ئۆزى يالغۇز، تەنھا ئادەم ياكى نەرسە: ئۇ بىچارە يالغۇزەك، شۇنى ئېنىق بىلەركەن: پىشانىسىگە بىر ئۆمۈر، پۈتلىكاشاڭلار پۈتۈلگەن.

يالغۇزەك II ئى. تارس. نەي: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بوريا، بالمان، دۇمباق، غۇڭقا، بارباب، راۋاب، غىجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، چىك، سەي قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

يالغۇزچىلىق ئى. يالغۇز قېلىش، يالغۇز يۈرۈش، يالغۇز ھايات كەچۈرۈش: يالغۇزچىلىق تارتماق. * يالغۇزچىلىقتا بەزىدە مەنمۇ جېنىمدىن جاق تويىمەن. ئادەم بالىسى دېگەنگە قېرىغاندىمۇ ئەرگە ــ خوتۇن، خوتۇنغا ــ ئەر لازىم بولىدىكەن. * ئۇ تېخىمۇ يېتىملىك ۋە يالغۇزچىلىق كوچىسىدا ئازاب چېكىشكە باشلىدى.

يالغۇزدىن ـ يالغۇز ئىنتايىن يالغۇز، يالغۇزلا: ــ يالغۇزدىن ـ يالغۇز داڭقان قاينىتىپ زېرىكمىدىلمۇ؟ ــ دېدى ئۇ چاقچاق قىلىپ.

يالغۇزسىراتماق «يالغۇزسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى يالغۇزسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن پات ـ پات يوقلاپ تۇردۇم.

يالغۇزسىرىماق پ. يالغۇزلۇق ھېس قىلماق، يالغۇز قالغاندەك ھېسسىياتتا بولماق، يالغۇزلۇق تارتماق: ئالماس بىلەن جۇمە كۇتكۈچىسى يوق بىر ئايال بىلەن سوغۇق ئۆيدە يالغۇزسىراپ قالغان ئىككى تۇل خوتۇننى بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئولارنىڭ تۇرمۇشىنى سەرەمجانلاشتۇردى.

يالغۇزلۇق ئى. يالغۇز ھالەت، يالغۇز تۇرمۇش: يالغۇزلۇقتا يەر ياخشى (ماقال).

يالقاۋ سۇپ. ئەمگەك قىلىشنى، ئىشلەشنى خالىمايدىغان، ئىش خۇشياقمايدىغان؛ ھورۇن، ئېرىنچەك: يالقاۋ بالا.

يالقاۋلاشتۇرماق «يالقاۋلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەييارتاپلىق ــ ئادەمنى يالقاۋلاشتۇرۇپ قويىدىغان بىرخىل كۆرۈنمەس مىتىگە ئوخشاشتۇر.

يالقاۋلاشماق پ. يالقاۋ، ھورۇن، ئىش خۇشياقماس بولۇپ قالماق؛ ئەمگەك قىزغىنلىقىنى يوقاتماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ نەچچە ۋاقىتلاردىن بېرى ئوردىدا بىكار يېتىپ يەپ، يالقاۋلىشىپ كەتكەن ۋەزىر ـ لەرنىڭ بېشىغا تاغ يىقىلغاندەك بولۇپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

يالقاۋلىق ئى. ئەمگەك قىلىشنى خالىمايدىغان ئادەت، مىجەز، ھورۇنلۇق: يالقاۋلىق قىلماق. * يالقاۋلىق ــ ئىنسانغا پۈشايمان ئېلىپ كېلىدۇ.

يالقۇن ئى ① كۆيۈۋاتقان نەرسىدىن كۆتۈرۈلگەن ئوت؛ يورۇقلۇق: تۆتۈنى كۆپ، يالقۇنى ئاز (ماقال) * بىرچاغدىن كېيىن ئۆگزىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چىقىشقا باشلاپتۇ ۋە بىردەمدىلا دەھشەتلىك يالقۇنغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يالقۇنجاتماق پ ← **يالقۇنلاتماق:** سۈپۈرگە مىراب بېگى بۇ چوغنى مەدەت شامىلى بىلەن يالقۇنجىتىشقا بەل باغلىدى.

يالقۇنجىماق پ ← **يالقۇنلىماق:** بۇ كۇنلەردە ھاۋا ئىسسىق ئىدى. يەر خۇددى دەزمالدەك قىزىپ كەتكەن بولۇپ، پۈتۈن دالا تونۇرغا ئوخشاش يالقۇنجاپ تۇراتتى.

يالقۇنلاتماق «يالقۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېتىپ كەپتۇ بىر ئەجدىھا، ئاغزىدىن ئوت يالقۇنلىتىپ، دەم تارتىپلا يۇتۇۋاپتۇ، ئىككى دوستنى پالاقلىتىپ.

يالقۇنلانماق «يالقۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باي دېھقانىنىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنى قايتا يالقۇنلاندى.

يالقۇنلۇق سۇپ ① يالقۇنلانغان، يالقۇنلىنىپ كۆيۈۋاتقان، يالقۇنلىغان، ئوتلۇق: ھاۋا سوغۇق بولسىمۇ، يولۇچىلار ياقىقان گۈلخانىنىڭ يالقۇنلۇق تەپتى خۇددى يېڭى چىققان قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدەك، يايلاققا ھارارەت بېغىشلايتتى. ② كۆچمە. قىزغىن، جۇشقۇن: يالقۇنلۇق سۆز. يالقۇنلۇق كۆڭۈل. * مەن ئەمدى يىگىرمە بەش ياشتىمەن، ھايات تىمنىڭ مۇشۇنداق يالقۇنلۇق چېغىدا ناكار بولۇپ ياتسام مەن ئۆچۈن ئاسانمۇ؟

يالقۇنلىماق پ. يالقۇن ھاسىل قىلماق، يالقۇن پەيدا بولماق؛ يانماق، ئوت ئالماق: تومۇز مەۋسۇمى كىرگەندىن بۇيان، ئىسسىقنىڭ ھارارىتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققانىدى. قۇياشنىڭ ئوتلۇق تەپتىدىن قىزىپ كەتكەن تۇپىلار ۋە تام ـ تورۇسلار گويا تونۇردەك يالقۇنلايتتى.

يالىلاتماق «يالىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئىككى يىگىتنى ئائىلىسىگە يالىلىتىپ بەردى.

يالىلاشماق «يالىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئادەم يالىلىشىپ ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنلاپ بولۇشتى.

يالىلانغۇچى ئى. باشقىلارغا يالىلىنىپ ئىشلىگۈچى، يالىلانغان ئادەم، يالىلانما؛ مەدىكار: بەگنىڭ چاپارمەنلىرى ھەربىكتەكە كەلسىمۇ، يالىلانغۇچىلار ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمىدى.

يالىلانما سۇپ. باشقىلارغا يالىلىنىپ ئىشلەيدىغان، يالىلانغان: يالىلانما دېھقان. يالىلانما ئىشچى. * ئەمدى ئۇمۇ ئەرزىمىگەن ھەق ئۈچۈن باينىڭ ئېتىزىنى ئەمگەك تەرى بىلەن يۇللىگۇچى يالىلانما كەتمەنچىلەرنىڭ بېرى بولۇپ قالدى.

يالىلانماق «يالىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كۇن ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىنچىلىقىدا ئۇ ئاخىرى بىر جۇۋازچىغا يالىلىنىپ جۇۋاز ھەيدەپ تۇرمۇش كەچۈرگەن.

يالىلانمىلىق يالىلانما ھالەت: ھەر خىل ئەركىنلىشىش خاھىشلىرىنى، يالىلانمىلىق نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ۋە پۇلغا قاراش ئىدىيىلىرىنى تۇغىتىش، خىزمەتنى ئاكتىپ ئىشلەيدىغان قىلىش لازىم.

يالىلۇغ ئى<تېب> ئورگانىزم كۆچلۈك غىدىقلانغاندىن كېيىن پەيدا بولىدىغان رېئاكسىيە ھادىسىسى. كۆپىنچە قىزىرىش، ئىششىش، قىزىش، ئاغرىش ۋە فۇنكسىيە دەخلىگە ئۇچراشتەك ئالامەتلەر يۈز بېرىدۇ.

يالىلۇغلاندۇرماق «يالىلۇغلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر سۇرمە تاش كۆزنى يالىلۇغلاندۇرۇپ قويسا، كۆزنى سوغۇق سۇ بىلەن يۇيۇپ بېرىش، ئۇۋۇلماسلىق، ياشاڭغىراشنى توختىتىش چارىسى.

يالليۇغلانماق پ <تېب> ① ئورگانىزم كۇچلۇك غىدىقلاندۇرغاندىن كېيىن شۇ جايدا رېئاكسىيە ھادىسىسى كۆرۈلمەك. ② ئورگانىزمنى مىكرو ئورگانىزملار، پارازىت قۇرت، تاشقى جاراھەت ۋە فىزىكا - خىمىيەلىك ئامىل قاتارلىق ھەر خىل زىيانلىق ئامىللار غىدىقلىغاندا ئورگانىزمنىڭ قىسمەن جايىدا رېئاكسىيە قايتۇرۇشتىن ئىبارەت مۇداپىئە كۆرۈش خاراكتېرلىك رېئاكسىيە يۈز بېرمەك. بۇنىڭدا، قىسمەن ئورۇندا قىزىرىش، ئىششىش، قىزىش، ئاغرىش ۋە فۇنكسىيە توسالغۇغا ئۇچراش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. پۈتۈن بەدەندە ئاق قان ھۈجەيرىلىرى كۆپەيىپ كېتىش ۋە بەدەن تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەپ كېتىش قاتارلىق ئالامەتلەرمۇ يانداشىپ كېلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىلدىكى يالليۇغلىنىش قايتما بولىدۇ. ۋاقتىدا داۋالىسا تامامەن ئەسلىگە قايتىدۇ.

يالليۇغۇچى ئى. يالاش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بۇگۈن بۇ مەدىكار بازىرىغا يالانغۇچىلاردىن كۆرمىگى كەلگىنى بىلەن، يالليۇغۇچىدىن ئاران بىرى كەلگەنىدى.

يالليق سۈپ. يالى بار، يالى كۆپ: ناھايىتى يوغان يالليق بىر ئات ھېلىقى كىشىنى تاشلاپ جانىبىككە قاراپ چاپچىدى.

يالليماق پ. مەلۇم شەرت بىلەن ھەق بېرىپ ۋاقىتلىق ئىشلەتمەك، ئىشقا سالماق: مەن يەنە باشقىلارنى يالالاپ ئولتۇرماي، يۈكنى يول بىراقلىقىغا قارىماي تەرلەپ - پىشىپ ئۆزۈم توشۇپ كېلىۋاتىمەن.

يالماتماق «يالمىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ ئىلاھى كائىناتتىكى بارلىقنى پەقەت بۇ قېتىمقى مۇشۇ سۇغىلا يالماتماقچى بولغاندەك دەھشەتلىك ھومىيىپ تۇراتتى.

يالماشماق «يالمىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇچ - تۆت كۈندىن بىرى ئاچ قالغان بىچارە ئاتلار بەدىنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىشقان ھالدا ئاچ كۆزلەرچە يالمىشىپ يېيىشكە باشلىدى.

يالمان ئى. تارس. قەدىمكى زامانىدا ئىشلىتىلىدىغان نەيزىسىمان ئۇرۇش قورالى: مەمەت، سەمەت ئىككىسى ئىككى يالمان كۆتۈرگىنىچە كېلىپ باتۇرنى ئۆز سېپىگە ئېلىپ كەتتى.

يالمانچى ئى. يالمان بىلەن قوراللانغان ئادەم: سول تەرەپتىكى ئون ئىككى يالمانچى ئارىسىدا شۇنداق بىر باتۇر سەركەردە تۇراتتى.

يالمانقۇلاق ئى [يالمان + قۇلاق] <بوت>سۈتلۈك ئوت ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. پۈتۈن ئوتى دورا قىلىنىدۇ، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش رولىغا ئىگە.

يالمانلىق سۈپ. يالمىنى بار، يالمان تۇتقان، يالمان بىلەن قوراللانغان: ھېلىقى كىشى بىرھازا ئەسلىگەندىن كېيىن نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا قىلىچ - قالقانلىق، نەيزە - يالمانلىق، نۇرانە چىراي، شاھانە سۈپەتلىك بىر ياش يىگىتنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

يالماۋۇز ئى. ئەپسانىلەردىكى ھەر خىل قىياپەتكە ئۆزگىرەلەيدىغان ياكى باشقىلارنى سېھرىي كۈچى بىلەن ھەر خىل قىياپەتكە كەلتۈرەلەيدىغان ھەمدە ئالدىغا كەلگەن نەرسىنى يەپ تۈگىتىدىغان مەخلۇق؛ جادۇگەر: يەتتە باشلىق يالماۋۇز.

يالماۋۇزلارچە رەۋ. يالماۋۇزلارغا ئوخشاش، يالماۋۇزلاردەك: بىگمىنىڭ نەپسى تويماپتۇ يەنە، قىستاپتۇ قىزنى قوغلاپ تۇتۇشقا، يوپۇرۇلۇپ كەپتۇ چاپارمەنلىرى، يالماۋۇزلارچە قاپسىپ تۇتۇشقا.

يالماق پ. ئوت - چۆپ ۋە يېمەكلىكلەرنى يۆگەپ، پۈرلاپ - پۈرلاپ يۇتماق: ئىككى - ئۈچ كۈندىن بېرى ئاچ قالغان ئېشەكلەر بەدىنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يالماشقا باشلىدى.

يالۇرتماق «يالۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئادەمنى تولا يالۇرتماي ماقۇل دېسەڭ بولمامدۇ، — دېدى سەمەت سەل خاپا بولغاندەك تەلەپپۇزدا.

يالۇرماق پ. تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنمەك، يېلىنىپ مۇراجىئەت، ئىلتىماس قىلماق: مەھەممەدجان يا قاتتىق گەپ قىلىشنى، يا يالۇرۇشنى بىلمەي ئولتۇرۇپلا قالدى.

يالۇرۇشماق «يالۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزلار يالىڭاچ بولغانلىقىدىن ئىزا تارتىپ كۆلدىن چىقالماپتۇ ۋە كىيىملىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ يالۇرۇشۇپتۇ.

يالتىلماق «يالاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھۈجرىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا يۇمىلاق ئالا مەرمەر ئۈستەل قويۇلغان، ئۈستەلگە يالتىلغان زەرلىرىنىڭ تەگدىن تولىسى ئۆچۈپ كەتكەن.

يالچى ئى. تۆھمەتچى؛ تۆھمەتخور: — سىز پالچى ئەمەس، يالچى ئىكەنسىز! — دېدى ئۇ ئاچچىقلانغاندەك قاشلىرىنى سۈزۈپ.

يالخور ئى. باشقىلارغا يالا چاپلاشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن كىشى، يالچى، تۆھمەتچى، تۆھمەتخور: ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن بىر يالخور.

يالخورلۇق ئى. باشقىلارغا يالا چاپلاش ئادىتى، تۆھمەتخورلۇق: ئۇنىڭ يالخورلۇقى ئاخىر بېشىغا چىقىدۇ.

يالڭاچ سۈپ ① ئۈستىبېشىغا كىيىم كىيمىگەن، كىيىمسىز: ياغ يېپ يالڭاچ يات (ماقال). * ھەممە كىشى ئاندىن يالڭاچ تۇغۇلغان (ماقال). ② كۆچمە. يوپۇرماقسىز، قاقشال: گۈللەرمۇ شۇ چاغ بولۇپ، يالڭاچ، نومۇسچان قىزدەك ئۇيلىپ قالدى. ③ كۆچمە. گىياھسىز، گىياھ ئۈنمىگەن: باشقا باي - غوجىلار يېرى «دەنلىك يەر» دېيىلەر تۆككەچكە ئۆز ئالدىغا باج. قالغان تاغ يەرلەرنى ئاتايىتتى «خام يەر»، تۇراتتى قىش - يېزى جىمجىت، يالڭاچ. ④ كۆچمە. كەمبەغەل، يوقسۇل: — بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا بىزدەكلەرنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان، لېكىن بىزدەك يالڭاچلارنىڭ قان - تەرى بىلەن پۈتكەن ھەشەمەتلىك باي قورۇسىنىڭ پۇلى. ⑤ كۆچمە. ئوچۇق - ئاشكارا، ئېنىق؛ روشەن: بۈرژۇئازلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت يالڭاچ ھالدىكى پۇل مۇناسىۋىتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي ھېسسىياتى پۇل ئۈستىگە قورۇلغان بولىدۇ. ⑥ كۆچمە. قىن، غىلاپلاردىن سۇغۇرۇۋېلىنغان؛ غىلاپقا سېلىنمىغان، ئوراقسىز: ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن مەسرۇر بىلەن يىگىرمە كىشى قىلىچلىرىنى يالڭاچ ھالدا تۇتۇپ كىرىپ، شەمسۇننىساخانغا سالام بېرىپتۇ. ⑦ كۆچمە. قۇيقۇرۇق، ھېچ نەرسە يوق: بايقىسام قاپتۇ يالڭاچ ئۆي ئىچى، ھەرقاچان بىر ئوغرى ئالغان دەپتىمەن.

يالڭاچلاتماق «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئاپىسى ئارقىلىق بالىنى يالڭاچلاتتى - دە، تەكشۈرۈشكە كىرىشتى.

يالڭاچلاشماق ① «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② يالڭاچ ھالەتكە كەلمەك، يالڭاچ بولماق.

يالڭاچلانماق ① «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھاشىم ئاللىقاچان يالڭاچلىنىپ بولغانىدى. ② «يالڭاچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىن ئۇنىڭ پات - پات سېزىپ تۇرغىنى يالڭاچلانغان بەدەنلىرىگە زەھەردەك تاراسلاپ

تېگىۋاتقان سىم قامچا بولدى.

يالىڭاچلىق ئى. كىيىمسىز، يالىڭاچ ھالەت: تېلېۋىزوردىكى يېرىم يالىڭاچ كۆرۈنۈشلەر ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى قوزغىماس بولدى. جەمئىيەتنىڭ يالىڭاچلىقىغا بولغان قارىشىدىن شۇ جەمئىيەتنىڭ ئېتىكا ئەخلاق سەۋىيەسىنىڭ قانچىلىكلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

يالىڭاچلاماق پ ① يالىڭاچ ھالەتكە كەلتۈرمەك، يالىڭاچ قىلماق: بېلىقچىلار پۈتۈن ھاراقنى قاراقچىلارغا ئىچۈرۈپ، ئۇلارنى مەست قىلىۋېتىپ، كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ يالىڭاچلاپ، بارلىق نەرسە-لەرنى كېمىگە سېلىپ مېڭىپ كېتىپتۇ. ② يوپۇرماق، غازاڭلارنى چۈشۈرۈۋەتمەك: سوغۇق، ئىزغىرىن شامال سارغايغان يوپۇرماقلارنى ئۈزۈپ چۈشۈرۈپ، دەرەخلەرنى يالىڭاچلىماقتا ئىدى. ③ قىنىدىن، غىلاپتىن چىقارماق، سۇغۇرماق، ئالماق؛ بوشاتماق: ئاردىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، قارا قۇل قىلىچىنى يالىڭاچلاپ كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. ④ بوش، قۇرۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ بوشاتماق، قۇرۇقدىماق: ئۇنىڭدىن كېيىن نىياز ئەپەندىنىڭ كۆزلىرىگە قوللىرىنى تىقىپ، ئەل - جامائەت ئارىسىدا رەسۋا قىلىپ، ئايرىلىدىغان چېغىدا ئۆينى سويغان پىيازدەك يالىڭاچلاپ قويغان مۇتتەھەم خوتۇن — خەلچەملەر بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتتى.

يالىداتماق «يالىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولىدىكى ياقۇت كۆزلۈك ئۇرۇكىنى تېخىمۇ يالىداتماقچى بولغاندەك قول ياغلىقى بىلەن توختىماي سۈرتمەكتە ئىدى.

يالىداشماق «يالىدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئايدىڭ كېچە، ئاسمان چېھرىسىدىكى تۈركۈم - تۈركۈم بۇلتۇزلار يالىدا-شاتتى.

يالىدىماق پ. «يال - يال» قىلىپ نۇر چاچماق، پارقى-رىماق، چاقنىماق، يالتىرىماق: مەن شەرۋاننىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىمەن. ئۇنىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى يالىداپ تۇرغان ئالتۇنلىرى يېپىپ تۇرالمايدۇ.

يالىماق I پ ① بىرەر نەرسىنى تىل ۋاستىسى بىلەن ئېغىزغا ئالماق؛ تىلىنى تەگكۈزمەك: تاپان يالىماق. يالاق يالماق. * كالىلار سۇ ئىچسە، موزايلار مۇز يالايدۇ (ماقال). * قېتىق ئىچكەن قۇتۇلدى، تاۋاق يالىغان تۇتۇلدى (ماقال). * بېخىل سەمىمىنىڭ ئىچىنى ئاياپدۇ، تېشىنى يالايدۇ (ماقال). * تىلىڭ كۆيسە تۇز يالا، ئىچىڭ كۆيسە مۇز (ماقال). ② تېگىپ، ئۇرۇلۇپ تەسىر قىلماق، سىيپىماق (ئىسىسىق - سوغۇق ۋە شامال ھەققىدە): ئۇنىڭ يۈزلىرىنى شامال يالاپ سىلىقدەۋتكەندەك كۆرۈنەتتى. ③ ئاققۇزماق، يۇماق (سۇ ھەققىدە): دەريا تېرىلغۇ يەرنىڭ يېرىمىنى يالاپ بولدى. يەر ۋەيران بولۇپ تۇگىسە، ئاسماندا تېرىقچىلىق قىلامدۇق؟ ④ كۆچمە. غاجە-لىماق، ئاغرىتماق (ئاياغ كىيىم ھەققىدە): ئاياغ پۇتۇمنى يالاپ كەتتى.

يالىماق II (**يا: لىماق**) پ. ئارىغا ئېلىپ كۆزىتىپ بىللە ماڭماق: مەلۇم بىر يۇرت باشلىقى چېگرادا مەجبۇرىيەت ئادا قىلدۇرۇش ئۈچۈن، بىر جىنايەتچى راھىبنى يالاپ ئېلىپ چىقىپتۇ.

يال - يال «يال» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

يام ئى. دىيال. چوڭ تەشتەك.

ياماپ - تۆشەپ ← **ياماپ - تۆمەپ**.

ياماپ - تۆمەپ ① ياماپ، ياماشتۇرۇپ: بالىلارنىڭ كىيىمىنى ياماپ - تۆمەپ يۇرۇپ ئاران قىشتىن ئۆتۈۋالدۇق. ② كۆچمە. ئوڭشاپ: ئۇنىڭ ماقالىسىنى ياماپ - تۆشەپ يۇرۇپ ئاران ئېلان قىلغۇزدۇق.

ياماتماق «يامىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ جاي چوڭ يولغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ئۆتكەن-كەچكەن كىشىلەر يامىاق - چىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يىرتىلغان ئۆتۈك، ئاياغلىرىنى يامىتىدىكەن.

ياماشتۇرماق پ. يامىاش، يۆمەش، تىكىش قاتارلىق ھەرە-كەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق؛ يامىماق: ئۇ كىيىملەرنى ياماشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى.

ياماشتۇرۇشماق «ياماشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرە-جىسى: ھويلىغا كىرسەم، ھويلىغا مەھەللىمىزدىكى ئاياللار يىغىلىپ پاراڭلاشقاچ كىيىم - كېچەك ياماشتۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشقانىكەن، ھەممىسىگە سالام بەرگەندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ كەتتىم.

ياماشتۇرۇلماق «ياماشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرە-جىسى: كونۇسسىمان باراڭغا ياماشتۇرۇلغان تەكلەرنىڭ قويۇق يوپۇر-ماقلىرى ئارىسىدىن شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەن ئاسمان جىمىرلاۋاتقان يۇلتۇزلاردەك كۆرۈنەتتى.

ياماشقۇچ ئى. يامىشىپ چىقىش ئۇچۇن ئارغامچىدىن توقۇ-لۇپ ئېگىز يەرگە تارتىپ قويۇلغان ياكى تام شەكلىدە قوپۇ-رۇلۇپ ئۇ يەر - بۇر يېرىگە تۆمۇر ھالقىلار بېكىتىپ قويۇلغان تەنتەربىيە ئۈيۇنى: ھەربىر مەھەللىدە ئىلەڭگۈچ، سىيرىلغۇچ، لەڭگىرتاقتاق، ياماشقۇچ قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىچىك بىر مەيدان بار ئىكەن.

ياماشماق I «يامىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ كۇنى مەھبۇسلار كىيىملىرىنىڭ يىرتىلغان يەرلىرىنى يامىشىپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ئېلىشىپ، ئاز - تولا تازىلىق قىلىشۇالدى.

ياماشماق II (**يا: ماشماق**) پ ① بىرەر نەرسىگە ئېسىلىپ يۇقىرى ئۆرلىمەك، چىقماق: ماشىنىغا ياماشماق. تاغقا ياماشماق. * ئۇ جاقىلدىغان ھالدا قىرغاقتىكى مۇزغا يامىشاتتى، ئەمما چىقالمايتتى. ② ئېسىلماق، يېپىشماق: ئاغزىمدىن چىقتى، ساقىلىمغا ياماشتى (ماقال). ③ پەيدا بولماق، ھاسىل بولماق؛ ئەگىمەك، قاپلىماق، كۆرۈنمەك: ئۇنىڭ ئاۋازى غەزەپلەنگەنلىكتىنمۇ ياكى يىغا ياماشقانلىقى-تىنمۇ غەلىتە تىترەپ چىقتى. ④ كۆچمە. چىقىشقا تىرىشماق، ئۇرۇنماق، تەلىپۈنمەك: — ئاداش، خاتىرجەم بول، مەن بۇنداق پەسكەش يول بىلەن يۇقىرىغا ياماشمىسامۇ، ھازىرقى ئورنۇم يېتىپ ئاشىدۇ، — دېدىم تۇرسۇنغا زەردە بىلەن. * ئامىنە، مەن سىزنىڭ دادىڭىزنى ئوبدان بىلىمەن، ئۇ پۈتۈن ئۆمرى يۇقىرىغا يامىشىش بىلەن ئۆتكەن ئادەم، ئۇ ئۆزىنىلا ئويلايدۇ.

ياماق ① ئى. بىرەر نەرسىنىڭ يىرتىلغان، تېشىلگەن ياكى ئۇزۇلگەن جايىنى ياماش، پۈتۈنلەش ئۈچۈن تەييارلانغان بۇيۇم، لاتا: ياماق سالماق. * ياخشى سۆزگە قۇلاق سال، يامان سۆزگە ياماق سال (ماقال). * ئۇستىدىكى ياماق سېلىنغان شىمى ۋە شورلىشىپ كەتكەن بەتىنكىسىگە قاراپ ئۇنى مەلۇماتلىق بىر زىيالىي دېيىشكە بولاتتى. ② ئى. ياماشقا تېگىشلىك بولغان، يامىمسا بولمايدىغان جاي: بۇ يۇرتتا ھېچكىم باشقىلارغا ياماق يامىتايدۇ، شۇنداقلا ھېچكىم باشقىلارنىڭ يامىقىنىمۇ يامىمايدىغان ئادەت بار ئىكەن. ③ سۇپ. ياماق سېلىنغان، يامالغان، تىكىلگەن: قوشماق ئاكا ئۆز ئۇستىدىكى ياماق يوتقانىنى سوغۇقتىن لاغىلداپ تىترەۋاتقان كەنجى ئوغلى قاسىمنىڭ ئۇستىگە يېپىپ قويدى.

ياماقچە ئى. كىچىك ياماق: بىر كونا چېلەككە سېلىپ ياماقچە، دېدى ئۇ: كاساپەت تېشىلىپ قاپتۇ.

ياماق - چۇمەك يامىاش، تىكىش قاتارلىق ئىش - ھەرە-

كەتلەر: بۇ ئىككى ئايال توختى ئىسىملىك كىشىنىڭ ئايالى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۈچ ئوغۇل بىلەن قېپقالغانلىقىنى، بىر يېرىم يىلدىن بۇيان تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش، ياماق ـ چۈمەك قىينالغانلىقىنى ئۇقۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىچە ھېسداشلىق قىلىشتى.

ياماقچى ئى. يىرتىلغان ھەر خىل ئاياغ كىيىملەرنى ياماش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: پادىشاھنىڭ ياساۋۇل ـ قاراۋۇللىرى بىر كوچىغا كەلسە، ھېلىقى ياماقچى ياماقچىلىق قىلىپ ئولتۇرغۇدەك.

ياماقچىلىق ئى. ياماق ياماش ئىشى، كەسپى: ئەھمەدجان بەش يېشىدىن باشلاپ دادىسىغا ئەگىشىپ ياماقچىلىق دۇكىنىغا باردىغان، دادىسىغا ياردەملىشىپ يىپ ئېشىپ، يىپ مومالايدىغان بولدى.

ياماقلىق ① سۈپ. ياماق سېلىنغان، يامالغان، تىكىلگەن: ياماقلىق كىيىم. ياماقلىق كۆرپە. ② ئى. يىرتىلغان، تېشىلگەن، ئۆزۈلگەن يەرنى ياماشتا ئىشلىتىلگەن بۆيۇم: ئۇ دۆڭلەكلىك تۇرغان پۇرۇچلار ئىچىدىن ياماقلىق ئىزدىگىلى تۇردى.

يامالماق «يامماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چېكىلەپ چىگىلگەن سېرىق ياغلىقى رەڭگىنى يوقىتىپ ئاقىراي دەپتۇ. ئۇستىدە يامالغان بىر ياسما كۆڭلەك، ئۇنىڭمۇ رەڭگىنى كۈن نۇرى يەپتۇ.

يامان ① سۈپ. «ياخشى» نىڭ ئەكسى، ئەسكى، ئوسال، ناچار: يامان ئادەت. يامان غەرەز. * يامان ياماندىن قورقار، كەتمەن ساماندىن (ماقال). * بارچە ياخشى، مەن يامان، بارچە بۇغداي، مەن سامان (ماقال). * يۈز دوستتىن بىر دۇشمەن يامان (ماقال). ② سۈپ. قاتتىق، كۈچلۈك: ئۇنىڭ دادىسى ئاچچىقى يامان ئادەم ئىدى. * قارىسام ھېچ كۆرۈنمەيدۇ سەمەندىن قوغان، ئەجەب قاتتىق يامان ئىكەن يارىدىن ئايرىلغان. ③ سۈپ. خاراب، ناچار، ئېچىنىشلىق: لەنىتى زۇلمەت زامان، يوقسۇلنىڭ ھالى يامان، بولغۇسى ئاخىر يورۇقلۇق، يۈرت پاراۋان، ئەل ئامان. ④ سۈپ. زىيىنى بار، زىيانلىق، قورقۇنچلۇق، خەتەرلىك: تاغنىڭ ھاۋاسى شۇنداق بولىدۇ، شامال كۈنچىقىشتىن ئۈرۈپ تۇرغاندا، ھاۋادا قارا بۇلۇت بولسىمۇ قورقما، ئېچىلىپ كېتىدۇ. شامال بولمىسا، بۇنىسى يامان. ⑤ ئى. سەلبىي تەرەپ: يۇسۇپبەك ھاجى بولسا ئوغلىنىڭ بۇ سۇئالىغا ئوخشاش كۆرۈنگەن ھالىنى يامانغا ئۆردى. ⑥ سۈپ. ئاساسى بولمىغان، قورۇق؛ يارماس، رەزىل، بولمىغۇر: ـــ ئەي شاھزادە، بۇگۈن يەتتە كۈن بولدى، ھەر كۈنى بىر ۋەزىر ئالدىڭىزغا كېلىپ، ئايالار خۇسۇسىدا يامان ھېكايە قىلىشىدۇ، ـــ دەپتۇ شاتۇتى شاھزادىگە. ⑦ رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك: ھاۋا يامان ئىسسىق ئىدى.

يامانلاتماق «يامانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئاخىرى قىزىنى ئېرىدىن يامانلىتىپ ئۆيگە ئەكېلىۋالدى.

يامانلاشتۇرماق «يامانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قىزلارنىڭ سالامەتلىكى ۋە بەختى ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن رومكىلار ئۇنىڭ كەيپىنى ياخشىلاش ئورنىغا تەتۈرىچە يامانلاشتۇرۇۋەتتى.

يامانلاشماق پ ① قىيىنىلاشماق، مۇشكۈللەشمەك، تەسلەشمەك: ئىنچىكىلەپ سوراشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنىڭ بىلەن ئەھۋال يامانلىشىپ كەتمەيدۇ. ② خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، ئېغىرلاشماق (كېسەللىك ھەققىدە): بالىنىڭ ھالى بارغانسېرى يامانلاشتى. ③ بۇزۇلماق، ئوسىللاشماق: كۈنلەر ۋە ئايلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن خانىئايمىنىڭ نىيىتى بارغانسېرى يامانلىشىپتۇ. ④ سوغۇقچىلىق پەيدا بولماق، ئارازلىشىپ قالماق، زىتلاشماق، يىرىكلەشمەك (كىشىلەر ئارا مۇناسىۋەت ھەققىدە): ئەكىبەر بىلەن مەنسۇرنىڭ قىزلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلاشقان بىلەن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلاشمىدى.

يامانلاق ئى. ئايالالرنىڭ ئېرىدىن ئاغرىنىپ ياكى خاپا بولۇپ قېلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ كېتىشى: ئىلھامنىڭ ئايالى ھازىرغىچە يامانلاقتا.

يامانلاقلىق ئى. ئايالالرنىڭ ئېرىدىن يامانلاپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋېلىشى: ئايالىڭ ھازىرغىچە يامانلاقلىقمۇ؟

يامانلىق ئى ① باشقىلارغا زىيان سېلىش، باشقىلارنى ئۆزۈل قىلىش ئىشى، ھەرىكىتى: يامانلىق قىلماق. * ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر، يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر (ماقال). * خەلق كۆزىگە ياخشىلىق بىلەن كۆرۈنگەن، يامانلىق بىلەن كۆرۈنۈشتىن ساقلان. ھېچقاچان بۇغداي كۆرسىتىپ، ئارپا ساتما. ② ئى. شوخلۇق: قارا، ئۇ بالىنىڭ يامانلىقىنى.

يامانلىقچە رەۋ. بىرەر كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلىپ، يامانلىق، ئەسكىلىك بىلەن، تىنچسىز: ئىشنى ياخشىلىقچە ھەل قىلىش كېرەكمۇ ياكى يامانلىقچە ھەل قىلىش كېرەكمۇ؟

يامانلىماق پ ① باشقىلارغا بىراۋنى قارىلاپ، يامانغا چىقىرىپ گەپ قىلماق، چېقىشتۇرماق؛ يامان گەپىنى قىلماق: كىمدۇر بىرى نېمە مەقسەت بىلەنكىن تاڭ، گۈلزارنىڭ ئاتىسىغا پازىلىنى يامانلاپ بەردى. ② خاپا بولماق، ئاغرىنماق، رەنجىمەك، باتىنماق: دوستتىن يامانلىغان ئەقىلنىڭ يوقلۇقى، تاماقتىن يامانلىغان قورساقنىڭ توقلۇقى (ماقال).

يامبۇ ئى [خەن] <مال> جۇڭگونىڭ كونا زامانىدىكى پۇلنىڭ بىر خىلى. ئالتۇن، كۈمۈشتىن قۇيۇلغان بولۇپ، شەكلى ئات تۇياقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. تاڭ ۋە سۇڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە كۆپرەك قۇيۇلغان.

يامبۇلۇق سۈپ ① يامبۇسى بار، يامبۇسى كۆپ: يامبۇلۇق ئادەم. يامبۇلۇق ئائىلە. ② يامبۇغا يارايدىغان، يامبۇغا ئالىدىغان: ئون يامبۇلۇق ئات. بىر يامبۇلۇق گەپ قىلماق.

يامچاق ئى. گۈل.ئۆستۇرۇش ئۈچۈن قىرلىق ياكى يۇمىلاق قىلىپ ياسالغان، تېگىدە تەم ئۆتكۈزۈش تۆشۈكى بار ساپال قاچا، تەشتەك: مەن كۈلۈپ ئېچىلغان بىر تال قىزىلگۈل، يىلتىزىم ئورناشقان ئانا تۇپراقتا. ئۇنىڭسىز ئېچىلىپ چاچىماسمەن پۇراق، كۆچۈرسە ھەتتاكى ئالتۇن يامچاقتا.

يامداق ئى. دىيال ① چوڭ سۇپۇرگە. ② سۇپۇرگىگە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

يامدىماق پ. دىيال . يامداق بىلەن سۇپۇرمەك.

يامراتماق «يامرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاشۇ پەرياد يامرىتىدۇ ياش، غۇنچە بويلۇق رەنا كۆزىدىن. ئاشۇ پەرياد يامرىتىدۇ ياش، ئاڭا غەمخور ئانا كۆزىدىن.

يامراشماق «يامرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: خوشاللىققا چۆمگەن بوۋاي ـ مومايلارنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم يامراشاتتى.

يامرىماق پ. تارىماق، يېيىلماق، كېڭەيمەك؛ تارقالماق: سۇ يامرىماق. تەبەسسۇم يامرىماق. * ئۇ يۇرتنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى، بۇ كۆيۈشنىڭ ئاستا ـ ئاستا پۈتۈن بەدىنىگە يامراۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى.

يامزال ئى. تاغ، يار قاتارلىقلارنىڭ باغرى، يانتۇلۇق: ئۇ ھازىر تارىخ قەھرىمانلىرى پەرھاد بىلەن شېرىن ژاپادارلىق يولىدا قۇربان

بولغان مۇقەددەس تاغنىڭ يامىزىلىدا تۇراتتى.

يامغۇر ئى<مېتېئور> بۇلۇتتىن چۈشكەن سۇ تامچىسى. بۇلۇتتىكى سۇ تامچىلىرى يىغىلىپ ھاۋادا لەيلەپ يۈرەلەيدىغان ھالەتكە كەلگەندە يەرگە چۈشىدۇ. بۇ يامغۇر بولىدۇ.

يامغۇرسىراشماق «يامغۇرسىرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىنەم يەرلەر يامغۇرسىرىشىپ، قاغجىراپ كېتىشكەنىدى.

يامغۇرسىرىماق پ. يامغۇرغا تەشنا بولماق: چۆلدىكى يامغۇر بىلەن كۆكىرىدىغان بۇ دەرەخلەر بەكمۇ يامغۇرسىراپ كەتكەنىدى.

يامغۇرلۇق ① سۈپ. يامغۇر ياغقان ياكى يېغىۋاتقان: يامغۇرلۇق كېچە. يامغۇرلۇق كوچا. * يامغۇرلۇق بوران شۇنداق قوتراپ كەتتىكى، غەزەپ بىلەن گۈركىرەپ ئاپتوموبىلنى ئاغدۇرۇۋېتىدىغاندەك لىكۈشتاتتى. ② ئى. ھۆل ـ يېغىندا كىيىدىغان كىيىم: ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىپ يامغۇرلۇقىغا ئورانغان بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. // يامغۇرلۇق چاپان.

يامغۇر ـ يېشىن يامغۇر قاتارلىق ئاسماندىن چۈشۈپ سۇ ھاسىل قىلىدىغان تەبىئىي نەملىك: كەچ كۈزنىڭ بىركۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ مەزگىلى، يامغۇر ـ يېشىن بولمىسمۇ، كۈزنىڭ شامىلى بەدەننى شۇركەندۈرىدىغان دەرىجىدە سوغۇق ئىدى.

يامغۇر ـ يېشىنلىق يامغۇر ـ يېشىن ياغقان، يامغۇر ـ يېشىن يېغىۋاتقان: يامغۇر ـ يېشىنلىق يىللىرى ئاشلىق مول بولىدۇ، يامغۇر ـ يېشىن ئاز ياغقان يىللىرى ھوسۇل كەم بولىدۇ.

يامۇل ئى [خەن] تارس. خانلىق دەۋرىدىكى ناھىيە، ۋىلايەت، ئۆلكە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى: يامۇل بېگى. * ئەنە شۇنداق پۈتمەس ـ تۈگمەس خىيالار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ، چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدىم.

يامۇل بېگى تارس. يامۇلنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان مەسئۇل خادىم: ئۆيدىن يامۇل بېگى چىقىپ كەلدى.

يامماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ يىرتىلغان، تېشىلگەن يېرىنى تۇزىمەك، پۈتۈنلىمەك؛ ئۇلىماق، تىكمەك: كىيىم يامماق. ئاياغ يامماق. * پەشنى كېسىپ، يەڭنى ياماپتۇ (ماقال). ② <بىيول> ئورگانىزمنىڭ ئىچكى توقۇلمىلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاندا، بەدەن ئىچىدىكى ئاقسىل ماددىسى ئارقىلىق توقۇلماق.

يامىنى يۈك. «ئەڭ قىيىنى، مۇشكۈلى، تەسى، چاتىقى» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: يامىنى كەلسە بۇ ئىشتىن ۋاز كېچەرمەن. * يامىنى بولسا كۆرەرمىز.

يان ئى ① بەدەننىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرى ياكى ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا نىسبەتەن ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرى: بىر يېنىم ئاغرىۋاتىدۇ. * ئىشكىنىڭ ئىككى يېنىغا ساقچى قويىدى. ② بىركىمنىڭ ھۇزۇرى، قېشى، ئالدى: ئىت يېنىدا سۆڭەك ياتماس، سۆڭەك ياتسا، بىكار ياتماس (ماقال). * يانىدىكى مولىلام بار مولىلام، يىراقتىكى مولىلام دامولىلام(ماقال). ③ كۆچمە. يانچۇق، چۆنتەك: ئۇ ئىمزا قويۇش ئۈچۈن قەلەم ئىزدەپ يانلىرىنى سىلىدى.

يېنى بوش يانچۇقى قۇرۇق، پۇلسىز، كەمبەغەل: ئۇ بەزىدە يېنى بوش بولغىنى ئۈچۈن قاۋاقخانىغا كىرەلمەيتتى ـ دە، ئۇدۇلدىكى دوڭغاق تېرەككە يۆلىنىپ لىرانىڭ دىدارىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

يېنى تۇم ← **يېنى چىك**: نادىرخان «باي» بولۇپ كېلىشكەن كەتكەندىن بېرى، بازار بېگىلىك مەنسىپىنى قولىغا ئالغان خاتىپنىڭ ھازىر يېنى خېلىلا تۇم ئىدى.

يېنى چىك پۇلى كۆپ، باي: ـــ ئۇلارنىڭ يېنى چىك، يەنە كېلىپ جانلىق ئىش ھەققى ئالىدىكەن، ـــ دېدى پاتمىخان ئامىنىخانغا.

يېنىنى تومىلماق باي بولماق، يېنىنى چىڭدىماق: تېزرەك يېنىمىزنى تومىلاپ، بالىمىزنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويايلى.

يانار سۇپ. يانىدىغان، يېنىپ تۇرىدىغان: يانار تاغ.

يانار تاغ <گېئول> يەر شارى ئۈستۈنكى قاتلاملىرىدىكى بېسىم ئاجىزلاشقاندىن كېيىن يەر شارىنىڭ چوڭقۇر قىسىملىرىدىكى ماگما قاتارلىق يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ماددىلار يېرىقلاردىن يەر يۈزىگە ئېتىلىپ چىقىپ شەكىللەنگەن كونۇس شەكىللىك ئېگىز تاغ.

يانباغ ئى [يان + باغ] قوشقۇننى كۆتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن دۇمبىلىككە ئۇلىنىدىغان ئىككى تال يان تاسما.

يانباغر ئى [يان + باغىر] تاغ ياكى ئېگىزلىكلەرنىڭ قاپتىلى، ئېتىكى: ئۇلار تاغنىڭ يانباغرىدىكى چىغىر يول بىلەن يۇرۇپ كەتتى.

يانباغرلىماق پ . تاغ ياكى ئېگىزلىكلەرنىڭ قاپتىلىنى بويلاپ ئىلگىرىلىمەك، ماڭماق: بىز يانباغرلاپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدۇق.

يانپاش ئى <ئانات> داس سۆڭىكىنى تەشكىل قىلىدىغان چوڭ سۆڭەك. ئوڭ ۋە سول تەرەپتە بىردىن بولىدۇ. شەكلى تەرتىپسىز. ئادەتتە ئۇ يانپاش كىچىك سۆڭىكى، ئولتۇرغۇچ سۆڭەك ۋە دوۋسۇن سۆڭىكىدىن تەركىب تاپىدۇ.

يانپاشقا ئالماق ① مىللىيچە چېلىش ھەرىكىتىدە قارشى تەرەپنى يىقىتىش ئۈچۈن يانپاشقا تارتماق: ھېكىم سەمەتنى يانپاشقا ئېلىپ ئېتىۋىدى، سەمەت بىر ھازاغچە ئورنىدىن تۇرالماي قالدى. ② كۆچمە. ئاجىز نۇقتىسىنى تۇتۇۋېلىپ زەربە بەرمەك: ئۇنىڭغا مېنى يانپاشقا ئالىدىغان پەيت تازا كەلگەندى، لېكىن ئۇ ئۇنداق قىلمىدى.

يانپاشقا چىقماق ئاجىز يېرىدىن تۇتۇلماق: مەن كېيىنچە پۇشايمان قىلدىم، رەقىبىنىڭ يانپېشىغا چىقىپ بەرگىنىمنى چۈشەندىم، ئۇ ئەمدى مېنىڭ بۇ خاتالىقىمدىن پايدىلىنىدۇ.

يانپاشلاتماق «يانپاشلىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دادامنى بىردەم يانپاشلىتىش ئۈچۈن قېلىن كۆرپىنىڭ ئۈستىگە يۇمشاق ياستۇق قويۇپ ئورۇن تەييارلىدىم.

يانپاشلاشماق «يانپاشلىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جەڭنىڭ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىشلار خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغاندىن كېيىن رەھمەتجاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممەيلەن گۈلخانىنى چۆرىدەپ يانپاشلاشتى.

يانپاشلانماق «يانپاشلىماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىقنىڭ تۇرمىدىشى جەينىكى بىلەن يەرنى تىرەپ يانپاشلىنىپ ياتتى.

يانپاشلىماق پ. بىر تەرەپكە قىڭغىيىپ ياتماق، بىر يېنىنى يەرگە قويۇپ ياتماق: كېۋىز جەينىكىنى يەرگە تىرەپ بېشىنى ئالىقىنىغا قويۇپ يانپاشلاپ ياتاتتى.

يانپاي ئى. يانتۇلۇق: ئېغىلنىڭ يانپاي تېمىغا يامىشىپ چىقىپ، يەنە بىر ھويلىغا سەكرىدىم.

يانپەن ئى [يان + پەن] ھارۋىنىڭ ھارۋىكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.

يانپۇچاق ئى. دىيال. ياغاچ تېشىدىغان سايمان.

يانتاق ئى<بوت> پۈرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. شاخلىرىدا ئۇزۇن تىكەنلىرى بولىدۇ. بۇ تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

يانتاقچى ئى. جاڭگال ۋە تاغۇتاشلاردىن يانتاق ئەكېلىپ، ئۇنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان كىشى: بۇ يەردە ئاران بىر ئېغىزلا ئۆي بار بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر يانتاقچى بوۋاي ئولتۇراتتى.

يانتاقچىلىق ئى. مەخسۇس يانتاق ئەكېلىپ سېتىش بىلەن تۇرمۇش كەچۈرۈش: «يانتاقچىلىق تولىمۇ ئېغىر، ئادەم ئىلگىرى باسمايدىغان بىر ئىش ئىكەن، ئۇنىڭدىن كۆرە ئوتۇنچىلىق قىلمايمەنمۇ» دەپ ئويلاپتۇ ھېلىقى يانتاقچى.

يانتاقشېكىرى ئى [يانتاق + شېكەر + ى] <بوت> ياز كۈنلىرى يانتاق شاخلىرىدىن ئاجرىلىپ چىقىقان سارغۇچ ئاق رەڭلىك شىلىمشىق سۈيۇقلۇقنىڭ قېتىشىشىدىن ھاسىل بولغان شېكەر ماددىسى. تەمى تاتلىق بولۇپ، تېبابەتچىلىكتە سوغۇقلۇق دورىسى قىلىنىدۇ.

يانتاقلىق ئى. يانتاق ئۆسكەن، يانتاق بىلەن قاپلانغان يەر: قويلار غەزەپكە كېلىپ، چوڭ ھايۋانلارغا قارشى جەڭگە ئۆتۈشكە تەييارلىنىش ئۈچۈن ئۆيلىرىگە كېتىپتۇ. تۇلكە غىپىدە يانتاقلىققا سەكرەپ، قەدىمىنى چوڭ - چوڭ يۆتكەپ، بىر قېچىرنىڭ يېنىغا كەپتۇ.

يانتاياق ئى [يان + تاياق] ① تاياننىپ ماڭىدىغان تاياق: بىرىنىڭ كېيگىنى مېنىڭكىدەك جۇل - جۇل، بىرىنىڭ قولىدا بىر جۈپ يانتاياق. نەۋرىسى يېتىلەپ كېلەر ئەمەلى، بىرىنىڭ قولىدا ئەرز بىر بولاق. ② كۆچمە. تايانچ، يارەمىلەشكۈچى، ياردەمچى: يانتاياق بولماق.

يانتاياقلىق سۈپ. يانتاياق ئورنىدا؛ يۆلەنچۈكلۈك: يانتاياقلىق رول ئويناش.

يانتايتماق «يانتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چېلەكنى يەرگە قويۇپ كۆپنى يانتايتقاندى، چېلەككە ئاران يېرىم چېلەك سۇ قۇيۇلدى.

يانتايماق پ. يانتۇلاشماق، قىڭغايماق؛ قىيسايماق: ھويلىنىڭ تېمى يانتىيىپ قاپتۇ.

يانتوقا ئى [يان + توقا] ئاياغ كىيىمىنىڭ ئاياغنى چىڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يان تەرەپتىكى توقىسى.

يانتوقلىق ئى. ئىككى ياندا چېكى بار، بوغۇزىغا ئىككى يۆگەم تاسما بېكىتىلىدىغان ئايالچە ئۆتۈك.

يانتۇ سۈپ. تەكشىلىك ياكى تۈز سىزىققا پاراللېل ياكى تىك بولمىغان، قىڭغىر، سىڭارياڭ، قىيسىق، قىيپاش: يانتۇ پاراللېل. ئالتە ياقلىق يانتۇ تەرەپ. يانتۇ تەكشىلىك. * بىز دەريا قىرىغىدىكى يانتۇ تەرىپىنى بويلاپ ئىزدەشكە كىرىشپ كەتتۇق.

يانتۇق ئى. دىيال. بەشى قىيسىق بالا.

يانتۇلاشماق پ. يانتۇ ھالەتكە كەلمەك، يانتۇ بولماق، قىيسايماق، قىڭغايماق: تۆپلىك بارغانچە يانتۇلىشىپ ئېگىزلەمەكتە، ئارىلىق قىسقارماقتا.

يانتۇلۇق ئى ① يانتۇ ھالەت، يانتۇ كۆرۈنۈش.② <مات> بىر تۈز سىزىقنىڭ گورىزونتال سىزىق بىلەن ئۆزئارا كېسىشكەندىكى قىيسىقلىق دەرىجىسى. ئۇ كېسىشىش بۇلۇڭىنىڭ تانگېنىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ③ <بىن> يانتۇ تەكشىلىكنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بىلەن ئاخىرلىشىش نۇقتىسىنىڭ ئېگىزلىك پەرقىنىڭ شۇ نۇقتىلارنىڭ گورىزونتال ئارىلىقىغا بولغان نىسبىتى.

يانتيشماق «يانتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يانجتماق «يانجماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چۈشكىچە بۇغدايلارنى يانجتتى.

يانجشماق «يانجماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوناقنى يانجىشىپ بولغاندىن كېيىن قايتىشتى.

يانجلماق «يانجماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىرسىز سەبىي قەلبى بىمەھەل يانجىلدى.

يانجماق پ ① ئەزمەك، مىجماق، ئۇۋاقلىماق: تۇمەن بويدىكى جەڭدە قاۋۇل تۇمۇرچى ئۇنى ئاتتىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ، چويۇن توقماق بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى يانجىپ تاشلىدى. ② كۆچمە. يوقاتماق: ئەگەر تەتۈر يول تۇتساڭ يانجىپ تاشلايمىز.

يانچە رەۋ. يېنىنى قىلىپ، يېنىنى قىلغان ھالدا، يانتۇ: يانچە قارىماق. * رېشىت قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى. ئۇ بوينىدىكى تېڭىشغۇچىنى ئۈستەلگە قويۇپ، ئورۇندۇقتا يانچە ئولتۇردى - دە، چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

يانچە - قىرىچە ← **يانچە - قىرىچە تەگمەك.**

يانچە - قىرىچە تەگمەك قاتتىق، قوپال گەپ قىلماق؛ يىرىك مۇئامىلىدە بولماق، سوغۇق پوزىتسىيە تۇتماق: شۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن خاڭدىكىلەر نەپرەت كۆزلىرىدە ماڭا نەشتەردەك قادىلىدىغان، جان - جېنىمدىن ئۈتۈپ كەتكۈدەك قىلىپ، ماڭا يانچە - قىرىچە تېگىدىغان بولۇپ قېلىشتى.

يانچۇق ئى <كىي> كىيىمنىڭ مۇھىم، يەڭگىل نەرسىلەرنى سېلىپ يۈرۈش ئۈچۈن سىرتىغا ياكى ئىچىگە تىكىلگەن خالتا؛ چۈنتەك: يانچۇققا سالماق. يانچۇق تىكمەك. * نامراتنىڭ نېنى يانچۇقىدا (ماقال).

يانچۇقىغا سالماق خىيانەت قىلماق: ساقچى باشلىقى بۇ پۇلنى ئۆز يانچۇقىغا سېلىۋالدى.

يانچۇقچى ئى. باشقىلارنىڭ يانچۇقىدىكى نەرسىلەرنى ئوغرىلايدىغان ئادەم، ئوغرى: ئوغرىنىڭ دوستى يانچۇقچى (ماقال). * بىركۈنى ئەپەندىم شەھەر ھاكىمىنىڭ قېشىغا بىر ئىش بىلەن كېلىپ تۇرۇشىغا كىشىلەر بىر يانچۇقچىنى تۇتۇپ كىرىپتۇ.

يانچۇقچىلىق ئى. باشقىلارنىڭ يانچۇقىدىكى نەرسىلەرنى ئوغرىلىۋالىدىغان قىلىق، ھەرىكەت: ئۇ كىشىلىك تۇرمۇش يولىدىكى نۇرغۇن قېتىملىق ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇشلاردىن كېيىن يانچۇقچىلىق ھاياتىدىن ئاستا - ئاستا يىرگىنىشكە باشلىدى.

يانچۇقلۇق سۈپ ① يانچۇقى بار، يانچۇق ئورنىتىلغان: ئۇ ئۇچ يانچۇقلۇق كۆك سارجا چاپان كىيىۋالغانىدى. ② يانچۇق تىكىشكە بولىدىغان، يانچۇققا باب، يانچۇق تىكسە يېتىدىغان: يانچۇقلۇق رەخت.

يانچى ئى <پەلس> فېئودالىلىق تۈزۈم شارائىتىدا ئەۋلادمۇئەۋلاد يەرگە باغلىنىپ قالغان، يانچىدارلارغا جىسمانىي جەھەتتىن بېقىنىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە ئېزىشىگە ئۈچرايدىغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقارغۇچىلىرى. ئۇلار قوللاردىن پەرقلىنىدۇ.

يانچىدار ئى <پەلس> يەر ئىگىلىگەن، يەرگە باغلانغان يانچىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە

قىلىدىغان فېئودال پومېشچىك.

يانچىلىق ئى. قوللۇق: تارانچى تۇزۇمى ئەسلىدە جۇڭخارلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئوتتۇرا ئەسىر خەلقى ھېسابلىنىدىغان بۇ كۆچمەن چارۋىچى جۇڭغارلارنىڭ قەشقەريەدىكى ئۇيغۇر خەلقى ئۈستىدىن يانچىلىق تۈزۈم ھۆكۈمرانلىقىنى بۇاستە يۈرگۈزگەنلىكىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى ئىدى.

يانداتماق «يانداماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىمنى ئۇنىڭ ئېتىغا يانداتتىم تۇرۇپ، گەپ باشلىدىم.

يانداش سۈپ. يانمۇيان تۇرغان، يانمۇيان ئورناشقان: ئۇ تۇرغان ئۆي چارباغقا يانداش بولۇپ، ئۇنىڭ بىر دېرىزىسى شۇ باغقا ئېچىلىدىكەن.

يانداش ئامبال <تارىخ> قەدىمكى ئەمەل نامى. مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى مىنىستىرلىرىنىڭ مۇئاۋىن ئەمەلدارى كۆزدە تۇتۇلاتتى، ئۇنىڭ ئورنى دۇئانبېگىدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇراتتى.

يانداش قۇربېشى <تارىخ> قەدىمكى ئەمەل نامى. ئورنى قۇربېشىدىن (مىڭبېشىدىن) بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرىدۇ.

يانداشتۇرماق ① «يانداشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار تۇپتوغرا مەخسۇتباينىڭ قورۇسىغا كىرىپ، دەرۋازىغا يانداشتۇرۇپ سېلىنغان لاپاس ئاستىدىكى يازلىق ئوقۇرلارغا ئاتلارنى باغلاپ جايلاشتۇردى. ② <ئەد> بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل نەرسىنى قاتار قويۇش ئارقىلىق 3 - بىر خىل مەنىنى بىلدۈرمەك.

يانداشما ئى. يانمۇيان تۇرۇش، يانمۇيان قويۇلۇش: ھازىر بەزى كىتاب - ژۇرناللاردا، بولۇپمۇ يانداشما دەرسلىك ماتېرىياللىرىدا رەسىم رەقەملىرى بابتىن كىچىك نىنچىلاردىمۇ قوللىنىلىۋاتىدۇ.

يانداشماق پ. يانمۇيان ماڭماق، يېقىنلاپ ماڭماق: يانداشىپ تۇرماق. يانداشىپ كەلمەك. * ياخشىغا يانداش، يامانىدىن قاچ (ماقال).

يانداق ئى. ھارۇنغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئۇلاغ: ئىچ ئات تارتسا، يانداق تارتماپتۇ، ئايغىر تارتسا، بايتال تارتماپتۇ (ماقال).

يانداقچى ئى. باشقىلار نېمە ئىشقا بۇيرۇسا شۇنى قىلىدىغان كىشى؛ يالاقچى، غالچا: ئەھۋالنىڭ ئۆزىگە پايدىسىز بولۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن بايۇەچچە «قورققان ئاۋۇال مۇشت كۆتۈرۈر» دېگەندەك جامائەتكە ھۆكۈمرانلىقىدىن كېيىن يانداقچىلىرىغا «تەييار بولۇش» دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى.

يانداقچىلىق ئى. باشقىلارغا يانداقچى بولۇپ ئىشلەش، كۈن كەچۈرۈش: يانداقچىلىق قىلماق.

يانداماق «يانداماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىدىكى بۇلتۇر سېلىنغان ئىككى ئېغىزلىق ئۆينىڭ يېنىدىكى بوش يېرىگە بۇ يىل يەنە ئۈچ ئېغىزلىق ئۆي يانداندى.

يانداۋرغا ئى. دىيال. چىللاققا جاۋاب چىللاق.

يانداۋرقى سۈپ. دىيال. ۋاقىت جەھەتتىن ئۆتۈپ كەتكەن يىل ياكى كۈننىڭ ئالدىدىكى.

يانداۋرماق I «يانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رايىنى يانداۋرماق. نىيىتىدىن يانداۋرماق. * ئايشەم ئېرىنىڭ ئاچچىقىنى يانداۋرۇشقا تىرىشىپ، ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈم تۇم قارا چېچىنى ئوڭ قولى بىلەن ئالدىغا قايرىپ، بارماقلىرى ئارىسىدا ئويناتقاچ نازلىق كۈلدى.

يانداۋرماق II «يانماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوت يانداۋرماق. سەرەڭگە يانداۋرماق. * شوپۇر پىشانىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈپ، قول چىرىغىنى يانداۋرۇپ، كابىنكىدىن چۈشتى.

يانداۋرمىلاتماق «يانداۋرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەمەتكە بۇ شېئىرنى يانداۋرمىلىتىپ ئوقۇتقان بولساممۇ، ئەمما ئۇ تۇراقلارنى يەنىلا توغرا چىقىرالمىدى.

يانداۋرمىلاشماق «يانداۋرمىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ گەپلەرنى يانداۋرمىلىشىپ زېرىككۈچە، يەنى ئابلىز مېنى نوقۇپ قويغۇچە زۇۋان سۈرمەي، جىم تۇردۇم.

يانداۋرمىلانماق «يانداۋرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ بۇ خىتىدە «قەدىرلىكسىم» دېگەن سۆز ئون نەچچە يەردە يانداۋرمىلانغاندى.

يانداۋرمىلماق پ. تەكرارلىماق، قايتىلىماق، يېنىشلىماق: ئۇ مېنىڭ بۇ گەپنى بىرنەچچە قېتىم يانداۋرمىلاپ ئېيتقىنىمغا تېرىكىكەندەك بولدى - دە، قىزىشىپ سۆزلەشكە باشلىدى.

يانداۋرۇشماق I «يانداۋرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار توز بىلەن غاز كېيىكىنىڭ دوست بولۇش ئارزۇسىنى ئۆزلىرىگە ئېيتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئىخلاس بىلەن رازىلىق بىلدۈرۈپ جاۋاب يانداۋرۇشۇپتۇ.

يانداۋرۇشماق II «يانداۋرماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۈندۈزى تولۇق ئىشقا چىقاتتى، ئاخشىمى ئىشتىن قايتىپ كەلگەندە ئۆزئارا ئاپتوموبىللارنىڭ چىراغلىرىنى يانداۋرۇشۇپ، كېچىچە ئاپتوموبىللارنى رېمونت قىلىشاتتى.

يانداۋرۇق ئى ① قوشاماچقا قوشۇلىدىغان ئۇلاغنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بېشىغا باغلىنىدىغان ئارغامچا. ② ئادەمگەرچىلىكتە قارشى تەرەپنىڭ بەرگەن، سوۋغا قىلغان نەرسە - كېرىكىگە جاۋابەن قايتۇرۇلغان نەرسە: كېيىن كىرگەندىلەر بوش ئورۇنغا جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئاشخانىغا بۇرۇن كىرگەنلەر ئۆزنىڭ چېيىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، كېيىن كىرگەنلەرگە تۇتاتتى. ئارقىدىنلا كېيىن كىرگەنلەرمۇ يانداۋرۇقى قىلىپ چاي تۇتاتتى.

يانداۋرۇقلۇق سۈپ. يېنىپ تۇرغان، يانداۋرۇلغان: بۇ ئۆيدىكى ئۇستەل ئۇستىگە يانداۋرۇقلۇق چىراغ، چاي، قەنت ۋە تاماكىلار قويۇلغانىدى.

يانداۋرۇلماق I «يانداۋرماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھۇسەينەم ھەر كۈنى تورغاي ئويغانماستىن بالدۇر ئىشقا ھەيدەلسە، كەچ گۈگۈمدا ياكى بەزىدە ئاي يورۇقىدا يانداۋرۇلاتتى.

يانداۋرۇلماق II «يانداۋرماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رۇقىيە يانداۋرۇلغان چىراغنى ئۇستەلگە قويۇپ، ئالدىراپ دېرىزىنىڭ پەردىسىنى يېپىشقا باشلىدى.

يانىدما سۈپ. يانداپ قويۇلىدىغان، يانداپلىدىغان: بورانلىق قۇيرۇق پالوبىلىرى، راھەت بىلىنىدىغان يانىدما رېشاتكىلىق ئايلانما پالوبىلار، قىرائەتخانا، كۇلۇب، ياتاقلار، قىسقىسى، مەن ئارىلىمىغان ھېچ يەر قالمىدى.

يانىدماق پ ① يېنى بىلەن ماڭماق، يېقىنلاشماق: مەن پاتىگۇلىنى يانداپ ئۇتۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتىم. ② يانداشتۇرماق؛ قوشماق: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كونا ئۆيلىرىگە يانداپ ئىككى ئېغىزلىق يېڭى ئۆي سېلىۋالدى.

يانغاق سۈپ ① گېپىدە، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان، گېپىدىن ئاسان يېنىۋالىدىغان: بىزنىڭ مەھەللىدە ئاكا-ئۇكا ئىككىلەن بولۇپ، بىرىنى «ئابلا يانغاق»، بىرىنى «ھاشىم تايغاق» دەيتتى. ② ھارۇنىنى ياخشى تارتمايدىغان، كەينىگە داجىيدىغان: يانغاق ئات. يانغاق ئۆكۈز.

يانغىن ئى. ئوت تۇتىشىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان

زور يالقۇن؛ ئوت: ئوت كەتكەن يەردە ياغلىق نەرسە قانچە كۆپ بولسا، يانغىن شۇنچە ئۇزاققا سوزۇلىدۇ.

يانقارماق ئى [يان + قارماق] ھارۋا ئېگىرىنىڭ قاپتىلى بىلەن بەلبەغنىڭ ئۆزئارا سۈركىلىپ بىر ـ بىرىنى يەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئېگەرنىڭ قاپتىلىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇپقا تۆمۇر.

يانماق I پ ① ئەسلىي كەلگەن ياكى تۇرغان يېرىگە بارماق، دەسلەپكى يېرىگە كەلمەك، قايتماق: ئۆيگە يانماق. بازاردىن يانماق. * ئاتقان ئوق يېنىپ كەلمەس (ماقال). * يېرىم كۈننىڭ يېنىشى يوق (ماقال). ② چېكىنمەك، قايتماق: ئەتىگەنكى مۇشتتىن يانما (ماقال). * ئۇ ئەتىگەندە سوددىدن يانسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، باھا تالاشمايلا خېرىدارنىڭ دېگىنىگە بېرىۋەتتى. ③ قارشىلىق قىلماق، دۇنماق ، ئۆكتە قوپماق: ئوغلى نەسىھەتنى قوبۇل قىلىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا دادىسىغا يېنىپ يولسىز تاكاللاشتى. ④ سوۋۇماق، پەسەيمەك: كەيپى يانماق. قىزىتمىسى يانماق. ⑤ قاتتىقلىق دەرىجىسى بوشماق، چىڭلىقى يوقالماق: كامانىڭ چىلىق چالغۇلار ئادەتتە ئاسان يېنىپ كەتمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئاۋاز مۇقىملىقى باشقا چالغۇلارغا نىسبەتەن يۇقىرى بولىدۇ. ⑥ توختىماق، ۋاز كەچمەك، قايتماق، بوشماق: بىزنى بوزەك قىلىدىغان ئەختەپەيدەك ئادەملەر بىلەن بولىدىغان كۆرۈشمىز تېخى بار، كۆرەش قىلىشتىن يانمايمىز. ⑦ چۈشۈپ قالماق: ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم كېلىپ مەن يېقىلغان يەرگە يانچۇقۇمدىن يېنىپ قالغان ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكا، تونۇشتۇرۇش قەغىزى ۋە بەلەت قاتارلىقلارنى توپلىرىنى قېقىۋېتىپ قولۇمغا تۇنقۇزۇپ قويدى.

يانماق II پ. ئوت ئالماق، كۆيمەك: تار ۋە تۇماتلىشىپ قالغان كوچىدا خېرە ئېلېكتىر چىراغلىرى يانىدى.

يانمۇيان بىر ـ بىرىگە يېقىن، يانداش، بىر قاتار: يانمۇيان ماڭماق. يانمۇيان كەلمەك. * گۈلخان يېنىدىكى تاش ئۇستىدە ئەكبەر بىلەن سەلىمە يانمۇيان ئولتۇراتتى.

يانۋار ئى [ر<لات] <ئاستر> ① قەدىمكى رىم خىرىستىيانلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. مىلادىيە كالېندارىنى تۇرۇشكە بىرىنچى بولۇپ قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئاينى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىغان. ② مىلادىيە يىل ھېسابى بويىچە بىرىنچى ئاي.

ياۋ ئى. ئۇرۇش، جەڭدىكى قارشى تەرەپ؛ دۈشمەن، رەقىب: ياۋ ياقىدىن ئالسا، ئىت ئېتەكتىن ئالار (ماقال).

ياۋا سۈپ ① ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن، ئادەمگە ئۆگىتىلمىگەن: ياۋا كەندىر. ياۋا ئات. ياۋا ئېشەك. ② نورمال بولمىغان، غەيرىي: مۇسا ئۇنىڭ بۇرۇنلىرىدىكى ياۋا تۈكلەرنى قايچا بىلەن قىرقىۋەتتى. ③ كىشىلەرگە ئارىلاشمايدىغان، مۇجەززى باشقىچە، مۇجەززى غەيرىي، يېگانە: ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى سەل ياۋا كېلىدىكەن. ④ غەيرىي، يېقىمسىز (ئاۋاز ھەققىدە): ياۋا ئاۋاز.

ياۋا كەپتەر <زوئول> كەپتەرنىڭ بىر خىلى. تېنىنىڭ يۇقىرى قىسمى كۈل رەڭ بولۇپ، بويۇن قىسمىدا يېشىلغا مايىل قوڭۇر رەڭلىك پارقىرىقى بولىدۇ. قورساق قىسمى ئاچ كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئۇچۇشقا ماھىر. زىرائەت دانلىرى ۋە باشقا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ياۋاش ① سۈپ. شوخلۇق قىلمايدىغان، ئېغىر ـ بېسىق، ئىتائەتمەن، تىنچ ياكى جىم يۈرىدىغان، رايىش، مۆمىن: ياۋاش بالا. ياۋاش كالا. * بىر ياماندىن قورق، بىر ياۋاشتىن قورق (ماقال). * مېھمان قويىدىن ياۋاش (ماقال). ② سۈپ. تۆۋەن، ئاستا، بوش: سۈتۈق ئاۋازىنى ياۋاش چىقارماق بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۈيرۇق ئاۋازىغا ئوخشاپ كەتتى. // ناغرا، سۇنای بىرپەس ياۋاشراق ئاھاڭدىن كېيىن بىردىنلا شوخ ئۇسسۇل ئاھاڭىغا يۆتكەلدى. ③ رەۋ. ئاستا، سۇس، يەڭگىلگىنە: بوۋاي باشتىكى پەدە بىلەن ساتارىنى ياۋاش چۈشۈردى. * ئۇلار ئازراق پىرقىرىغاندىن كېيىن بىرپەس ياۋاش ئوينىدى ـ دە، يەنە پىرقىراشقا باشلىدى.

ياۋاشلاتماق «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ بۇنى ياۋاشلاتمىدىغان ئامالنى قىلمىساق بولمايدۇ، ـــ دېدى موللا زەيدىن ئويچان ھالدا ئايالىغا قاراپ.

ياۋاشلاشماق «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بالىلىرى بەكلا ياۋاشلىشىپ كەتتى.

ياۋاشلانماق ① «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② «ياۋاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ ياۋاشلىنىپ قالدىم.

ياۋاشلىق ئى. ياۋاشلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، مۇئامىلە: ياۋاشلىق قىلماق. * بۇ چاغدا ئادىلىنىڭ بۇيرۇقىغا ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنغان سېيىت ئاكا ئەنۋەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئىشكنىڭ سىرتىغا چىقىپ بولغاندى.

ياۋاشلىماق پ. ياۋاش بولۇپ قالماق، ياۋاش ھالەتكە كەلمەك، پەسكويغا چۈشمەك: ناخشا ئېيتىپ ئوينىقلاپ ئاققان كۆمۈش دەريالار، قىش كەلگەندە ياۋاشلاپ، توختايدىكەن شوخلۇقتىن، ئاقار، ئەمما قەلبىمىنىڭ دولقۇنلاپ ئوت دەرياسى، قىيان ياساپ، گۈركىرەپ پەخىرلىنىش ـ زوقلۇقتىن.

ياۋاش- يۇمشاق گەپ ئاڭلايدىغان رايىش، سىلىق ـ سىپايە؛ ئوڭلۇق: ئانا تۇيۇقسىز بىر چاغلاردا قىزى باشلاپ كېلىدىغان ئاق يۈزلۈك، ياۋاش ـ يۇمشاققىنا بالىنى ئەسلەپ قالدى.

ياۋان ئى. شەھەرنىڭ سىرتىدىكى يەر؛ دەشت؛ چۆل، جەزىرە؛ دالا: ئېگىز ـ ئېگىز داۋانلىنى، ئاتلىرىمغا تاپشۇردۇم. ياۋاندىكى بۆرىنى، مىلتىقىمغا تاپشۇردۇم.

ياۋايى سۈپ ① ئادەمگە كۆنمىگەن، كۆندۈرۈلمىگەن، تەبىئەتتە ئەركىن ياشاۋاتقان (ھايۋانات ھەققىدە): ئورمان ياۋايى ھايۋان، قۇشلارنىڭ ماكانى. ② ئۆزى تەبىئىي ئۆسىدىغان ياكى ئۆسكەن (تەبىئىي ئۆسۈملۈكلەر ھەققىدە): ـــ مۇبادا مۇشۇ ئەمگەكلىرىمىز بىلەن ياۋايى ئوتلارغا جەڭ ئېلان قىلالىساق، دېھقانلارنىڭ شال ئوتاش ۋاقتىنى تېجەپ، دەردىنى يېنىكلەتكەن بولاتتۇق! ـــ دېدى ھاشىم ئاكا خۇشاللىنىپ. ③ مەدەنىيەتنىڭ ئىپتىدائىي باسقۇچىغا خاس بولغان، قالاق، مەدەنىيەتسىز: بۇرژۇئازىيە بارلىق ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنىڭ تېزلىكتە ياخشىلىنىشى ۋە قاتناش ئىشلىرىنىڭ ناھايىتىمۇ ئاسانلىشىشى ئارقىسىدا، ھەممە مىللەتلەرنى ھەتتا ئەڭ ياۋايى مىللەتلەرنى مەدەنىيەت تەرەپكە تارتتى. ④ ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىن چەتلىگەن؛ قەبىھ، ۋەھشىي: سەن سەنئەتنى خارلايدىغان ياۋايى تەبىئەتلىكلەرنىڭ خىلىدىنسەن!

ياۋايىلاشتۇرماق «ياۋايىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىنسانلار ياۋايى ھايۋانلارنى كۆندۈرگىنىگە ئوخشاشلا «ئۆي تۆلكىسى»نى ياۋايىلاشتۇرۇشمۇ ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى ئىشتۇر.

ياۋايىلاشتۇرۇشماق «ياۋايىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

ياۋايىلاشتۇرۇلماق «ياۋايىلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىنجاڭدا ياۋايىلاشتۇرۇلغان ئۆي تۈلكىسى ئارقىلىق چاشقان يوقىتىش يولغا قويۇلدى.

ياۋايىلاشماق پ. ياۋايى بولۇپ قالماق، ياۋايى ھالەتكە كېلىپ قالماق: يىللار ئۆتكەنسېرى، قۇتلۇق شۇنداق جەمئىيەت ياۋايىلاشماقتا. ② ئى. ياۋايى بولۇپ قالماق، ياۋايى ھالەتكە كىرگۈزگەن تاماق ـ نەمۇ يېمەيدىغان بولۇۋالدى.

ياۋايىلىق ئى. ياۋايىلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: گۈپۈلدەپ گۈل پۈراپ تۇرغان گۈلشەننى، ياۋايىلىق قىلدى خاراب بىرەمدە. مەن ئويلىدىم: گۈزەللىكتىن سەسكەنگەن، يەنە بىر جاي بارمىدۇ بۇ ئالەمدە؟!

ياۋچى ئى < ئىرق> ← **ياۋچىلار**.

ياۋچىلار ئى <ئىرق> قەدىمكى قەبىلە. ئۇلار چىن، خەن دەۋرلىرىدە دۇنخۇاڭ، چىلىەن تېغى ئارىلىقىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 177ـ، 176 ـ يىللىرى ھونلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، غەربكە كۆچۈپ، ئىلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى ساكلار تەۋەسىدىكى جايلاردىن ھەتتا ئىسسىقكۆل ۋە ئافغانىستانىنىڭ شىمالىي قىسمىنمۇ ئىگىلىگەن. ئۇلارنىڭ غەربكە كۆچكەن قەبىلىلىرى تاريختا ئۇلۇغ ياۋچىلار دەپ ئاتىلىدۇ. تەخمىنەن مىلادىيە 8 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ئۇلار باكتېرىيەلەرنىڭ شەرققە كىرىشى بىلەن يوقالغان.

ياۋروپا ئى <جۇغ> ياۋروپا قىتئەسى. دۇنيادىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى. شىمال تەرىپى شىمالىي مۇز ئوكيانىغا، غەرب تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيانىغا، جەنۇب تەرىپى ئوتتۇرا دېڭىزغا تۇتىشىدۇ. يەر كۆلىمى 10 مىليون كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. پۈتۈن قىتئەدە 700 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە، 44 دۆلەت ۋە بىر رايون بولۇپ، دۇنيادىكى نوپۇسى زىچ رايون ھېسابلىنىدۇ.

ياۋروپالاشتۇرماق «ياۋروپالاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھازىرقى تۇرمۇشنى ياۋروپالاشتۇرۇش كويىدا بولماقتا ئىدى.

ياۋروپالاشتۇرۇشماق «ياۋروپالاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەزىلەر چۈشىدىمۇ، ئۆڭىدىمۇ تۇرمۇشنى بىر يولىلا ياۋروپالاشتۇرۇشۇپ ياشاشنى ئويلايدۇ، بۇ ئۇخلىماي چۈش كۆرگەنلىكتۇر.

ياۋروپالاشتۇرۇلماق «ياۋروپالاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە دائىم ياۋروپالاشتۇرۇلغان تۇرمۇش چۈشىنى كۆرۈشكە باشلىغانىدى.

ياۋروپالاشماق پ. ھەممە جەھەتتىن ياۋروپانىڭكىگە ئوخشاش بولماق: ئۇ ھازىر زامانغا لايىق ياۋروپالاشقان جۈپتىن بىرنى تېپىش يولىدا ئىزدەنمەكتە ئىدى.

ياۋروپالىق ئى. ياۋروپا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ياۋروپادا ياشايدىغان ئادەم: ئۇ قىز ياۋروپالىق ئىكەن.

ياۋزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ گۈاڭشى، خۇنەن، يۈننەن، گۈاڭدۇڭ ۋە گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان.

ياۋزۇچە ① سۈپ. ياۋزۇ خەلقىگە، ئۇنىڭ تىل ـ يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: ياۋزۇچە ئۇسسۇل. ياۋزۇچە ئادەت. ② ئى. ياۋزۇ تىلى. ③ رەۋ. ياۋزۇ تىلى ۋە يېزىقىنى ئىشلىتىپ، ياۋزۇ تىلىدا: ياۋزۇچە سۆزلىمەك.

ياۋۇز سۈپ. ئۆتۈپ كەتكەن رەھىمسىز، شەپقەتسىز، قەبىھ، رەزىل، يىرتقۇچ: ياۋۇز ئادەم. ياۋۇز دۈشمەن.

ياۋۇزلارچە رەۋ. ياۋۇزلارغا ئوخشاش، ياۋۇزلۇق بىلەن، ۋەھشىيلەرچە: بىر ئەبلەخ ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، ياۋۇزلارچە ئۇنىڭغا ھومىيىپ قاراپ قويدى.

ياۋۇزلاشماق پ. ياۋۇز ھالەتكە كەلمەك، ياۋۇز بولماق، ۋەھشىيلەشمەك: شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كەپتۇ تاغنىڭ كەينىدىن. ياۋۇزلاشقان دۈشمەنلەر، ماتەم چىللاپ پەيلىدىن.

ياۋۇزلۇق ئى. ياۋۇزلارچە ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: مەن ئۇنىڭ مېنى مەپتۇن قىلغان چىرايلىق ھەم نۇرلۇق كۆزلىرىدىن پەقەت يىرتقۇچلاردىلا بولىدىغان ياۋۇزلۇقنى كۆردۈم.

ياۋداق سۈپ. ئېگەر ـ توقۇمسىز، ئېگەر ـ توقۇم توقۇلمىغان؛ يالىڭاچ: قورقۇپ كەتكەن قۇيرۇقچىلار ئاتلىرىنى ياۋداق مىنىپ پىتىراپ قاچاقتا ئىدى.

ياۋلاشتۇرماق «ياۋلاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالتاي ۋىلايىتى يايلاقتا چاشقان تۇتۇشقا ماس كېلىدىغان تۈلكىنى تاللاشتا، ئۆيدە بېقىلىدىغان تۈلكىنى ياۋلاشتۇرۇشنى سىناق قىلىشقا باشلىدى.

ياۋلاشتۇرۇشماق «ياۋلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ياۋلاشتۇرۇلماق «ياۋلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شىنجاڭدا ياۋلاشتۇرۇلغان ئۆي تۈلكىسى ئارقىلىق چاشقان يوقىتىش يولغا قويۇلدى.

ياۋلاشماق پ. ياۋغا ئايلانماق: مۇشۇ كۈنلەردە بەزى كىشىلەر بەكلا ياۋلىشىپ كېتىپتۇ.

ياي ئى ① ئەگمەچ، گەردىش شەكىل: ئۇ ئوقيا ياساش ئۈچۈن تاياقنى ياي قىلىپ ئەگدى. ② <مات> چەمبەر ئۇستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا ئارىسىدىكى بوشلۇق.

ياياق سۈپ. قاتناش قورالىسىز، ئۇلاغسىز: ياياق ئادەم ئاتلىق ئادەم بىلەن قانداق يۈگۈرۈشسۇن. // ياياق يۈرمەك. ياياق ماڭماق.

ياياك سۈپ. ئاستى تار، ئاغزى (ئۇستى) تەرىپى يېيىلاڭغۇ؛ كەك: ياياك قازان. ياياك چىنە.

يايداك سۈپ. ئۇستىگە ھېچنېمە قاچىلانمىغان، قۇرۇق: يايداك ھارۋا. يايداك ئاپتوموبىل.

يايدۇرماق «يايماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاستروسىمىيە كىچىك ھەۋەسكارلىرى يېقىندىن بېرى ھاللىبي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنى كۆزىتىش ئالدىدىكى تەييارلىق ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋاتىتى.

يايراتماق «يايرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زەپمۇ يايراتتى كۆڭۈلنى تاڭدا بۇلبۇل نەغمىسى، تاغدا ئاھۇ، كۆكتە قارلىغاچ، ئاق قۇ ئوينار غاز بىلەن.

يايراشماق «يايرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يايرىشىپ ئوتلاۋاتقان قويلار ۋە ئېشەكلەرمۇ ئىسسىقتا چىدىمايدەرەخنىڭ سايىسىغا كېلىۋېلىشتى.

يايرىماق پ. ئۆزىنى ئەركىن ھېس قىلماق، مەززە قىلماق، مەمنۇن بولماق، خۇرسەن بولماق، سۆيۈنمەك: بوۋاي ھەر ۋاخ تامىقىدىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتقاندا، مومايناق جېنى يايراپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

يايسمان سۈپ. يايغا ئوخشاش، يايدەك: يايسمان باكتېرىيە. يايسمان چىراغ. يايسمان نۇر. يايسمان زىخچە.

يايغۇ ئى. دىيال. نوغۇچ.

يايقۇن ئى. دىيال. سۇ تارىلىپ، يېيىلىپ ئاققان جاي.

يايلاتماق «يايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارۋان خوجايىنى بۇ يەردە تۆگىلەرنى يايلىتىپ ئۇچ كۈن دەم ئالدىغاندىن كېيىن ئېلان قىلدى.

يايلاشماق «يايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تەلەيى كۆلگەن يېشىل يايلاققا باق، يايلىشار سېمىز كالا، قوي، ئات ـ ئۇلاغ. ئۇندا قويچى شادلىقىدىن ئېيتسا كوي، سالدۇ بۇلبۇل خۇشاللىقتا قۇلاق.

يايلاق ئى. چارۋا ئوتلايدىغان كەڭ مەيدان؛ ئوتلاق: يايلاققا بارماق.

يايلاقچىلىق ئى. يايلاق، ئوتلاق بەرپا قىلىش، باشقۇرۇش ئىشى، ئومۇمەن يايلاق ۋە ئوتلاق بىلەن مەشغۇل بولۇش پائالىيىتى: ھازىر رايونىمىزدا يايلاقچىلىقنىڭ خەلق ئىگىلىگىدىكى ئورنى بارغانسېرى مۇھىم بولماقتا.

يايلىق سۈپ. يايى بار، يايغا ئىگە: يايلىق لامپا. يايلىق زەرەتسىزلىنىش.

يايلىماق پ. ئوت ـ چۆپ يېمەك، ئوت بىلەن ئوزۇقلانماق، ئوتلىماق (چارۋىچىلار ھەققىدە): دادۇينىڭ چارۋا مالىنى يازلىقى ئاشۇ قاريياغاچ ۋە بۇلاقنى مەركەز قىلىپ، ئەتراپتىكى ئوت ـ چۆپلۈك جىلغىلاردا يايلايتتى.

يايما ① سۈپ. يېيىپ سېتىلىدىغان ياكى يېيىپ قورۇتۇلىدىغان، يېيىلىدىغان: يايما قاق. يايما پالاس. ② ئى. يايغان نەرسە، بىرەر جايغا سېلىنغان پالاس ئوستىگە سېتىش ئۈچۈن يېيىپ قويۇلغان ھەر خىل نەرسىلەر: ئۇ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا يايما ئېچىپ خېرىدار چاقىرىشقا باشلىدى.

يايما قاق ئالما، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەرنى قازاندا قاينىتىپ قويۇق ھالەتكە كەلتۈرگەندىن كېيىن بىر ئىلىك قېلىنلىقتا تەكشى يېيىتىپ قورۇتۇلىدىغان قاق.

يايماق پ ① ئوراقلىق، قاتلاقلىق، يۆگەكلىك، پۈكلەكلىك نەرسىلەرنى ئاچماق، ئېچىپ قويماق؛ سالماق: داستىخان يايماق. قۇچاق يايماق. ئېتەك يايماق. ② خېمىرنى بېسىپ، نېپىزلىتىپ كېڭەيتمەك: دالاندىكى يوغان پالاس ئوستىدە بىرنەچچە ئايالار سۈپرىلىرىنى ئېچىپ چۆپ يايماقتا. ③ ئېچىپ، يېيىپ ئاسماق، ئاپتاپقا سالماق: كىيىم يايماق. كىر يايماق. ④ كۆچمە. تارقاتماق، كېڭەيتمەك، ئاشكارىلىماق: چەكمە يۇرەك تارىمنى، ئەلگە يايما زارىمنى. چۈشۈمدە كۆرەر بولسام، يىراقتىكى يارىمنى.

يايمچى ئى. يايما يېيىپ مال ساتقۇچى، يايمىكەش: ئارىلاشما ئاھاڭلارغا ئۇشقۇرتۇپ، كەلدى ئايال يايمچىلار ئالدىغا. ھەرىكەت قىلىپ سەھنىدىكى ئارتىستەك، قوللىرىنى يېيىپ باقتى ئۇ ئالغا.

يايمچىلىق ئى. يايما يېيىپ مال سېتىش ئىشى، كەسپى؛ يايمىكەشلىك: ھۆپىگەرلەرگە تىجارەت قىلىدىغان جاي كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يەردە يايمچىلىق قىلىشىغا، خېرىدار چىللاپ ۋارقىراپ يۈرۈشىگە يول قويماسلىق لازىم.

يايمىكەش ئى. يايمچى: يايمىكەشلەر خېرىدارنى چىللاپ توۋلاپ توردۇ.

يايمىكەشلىك ئى. يايما يېيىپ مال سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى، كەسپى، يايمچىلىق: ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يايمىكەشلىك قىلىپ ئۆز كارخانىسىنىڭ بېسىلىپ قالغان مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

يايى ئى. كونا جەمئىيەتتە بەگ، ھاكىملارنىڭ ئەمرى ـ پەرمانلىرىنى جاكارلايدىغان، بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرىدىغان كىشى: يامۇلنىڭ جۇمەش قاتارلىق بىرقانچە يايىسى ئاتلىرىنى كوچىدا بولۇشچە چاپتۇرۇپ كەلمەكتە.

يەپ ـ ئىچىپ يەپ ۋە ئىچىپ: يەپ ـ ئىچىپ ئوينايدىغان ئىشرەت ماڭا لازىم ئەمەس.

يەتتە سان. ئالتىدىن چوڭ، سەككىزدىن كىچىك بولغان پۈتۈن سان، « 7 » رەقىمى: ئالتىگە بىرنى قوشساق يەتتە بولىدۇ. * يېتىمنىڭ ئاتىسى يەتتە (ماقال). * يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس (ماقال).

يەتتە ئەزا ئادەمنىڭ كۆز، بۇرۇن، قۇلاق، ئېغىز، پۈت، قول ۋە باش قاتارلىق ئاساسلىق سەزگۈ ئەزالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

يەتتە ئەزاسى پۈتۈن تېنى ساغلام: يەتتە ئەزايىم پۈتۈن، ئۆز كۈنۈمنى ئۆزۈم ئالالايمەن.

يەتتە تاغنىڭ نېرىسى دەرھال يەتكىلى بولمايدىغان، ئۇزۇن مۇساپىلىك، يىراق يەر: ـــ ۋاي ـ ۋاي ـ ۋۇي، يەتتە تاغنىڭ نېرىسىدىكى يەركەنغۇ ئۇ، ـــ دېدى ئايشەم ئاھ ئۇرۇپ.

يەتتە خۇپتەن قاراڭغۇ چۈشكەن، كېچە، ئەل ياتار ۋاقىت: ـــ ئادىل مۇشۇ كۈنلەردە ئۆيگە ھەر كۈنى يەتتە خۇپتەندە كېلىدىغان بولۇپ قالدى، ـــ دېدى زۇمرەت ئايسىغا داتلاپ.

يەتتە نەزىر <دىن> ئىسلام دىنىي ئادىتى بويىچە ئادەم ۋاپات بولۇپ 7 ـ كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان نەزىر.

يەتتە ئىقلىم پۈتۈن دۇنيا، يەر يۈزى: مەن ئۇنى ئىزدەپ يەتتە ئىقلىمنى كېزىپ چىقتىم.

يەتتەيلەن سان. يەتتە كىشى، يەتتە نەپەر ئادەم.

يەتتىقاراقچى ئى [يەتتە+قاراقچى] <ئاستر> چوڭ ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈمىدىكى يەتتە يورۇق يۇلتۇز. تارقىلىشى چۆمۈچەككە ئوخشايدۇ. ئادەتتە «يەتتىتىكەن»، «يەتتىقوزۇق» مۇ دېيىلىدۇ.

يەتتىلىك ① سۈپ. يۇزىگە يەتتە رەقىمى يېزىلغان، يەتتە دانە شەرتلىك بەلگە بېسىلغان: يەتتىلىك خىش. يەتتىلىك تاپان. ② ئى. شۇنداق قارتا: قاغىنىڭ يەتتىلىكى.

يەتتىنچى سان. ئورۇن تەرتىپى يەتتە رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن؛ ئالتىنچىدىن كېيىن، سەككىزىنچىدىن ئىلگىرى: يەتتىنچى سىنىپ. يەتتىنچى كالاچ. يەتتىنچى ئۆي.

يەتتىنچى ئاي ← **ئىيۇل**.

يەتتىنچى جۇ <ئاستر> دېھقانلار كالېندارى بويىچە «قىشلىق كۈن ـ تۇن تەڭلىشى» مەۋسۇمى كىرگەندە، توققۇز كۈندىن ھېسابلىنىدىغان توققۇز جۇنىڭ يەتتىنچىسى. مىلادىيە ھېسابىدا 20 ـ فېۋرالدىن 22 ـ فېۋرال ئارىلىقىدا باشلىنىپ، 28 ـ فېۋرالدىن 1 ـ مارت ئارىلىقىدا ئاخىرلىشىدۇ.

يەتكۈچە رەۋ. بولغۇچە، بولۇشچە، تويغۇچە، قانغۇچە؛ بولدى

دېگۈچە: بىز ئۇنىڭ ئۇزۇن مىسرالىرىدىن ئادەتتىكى سۆز رىتىملىرىنى كېچىك بىرلىك قىلغان تەبىئىي ئۆزگىرىشچان ئېچكى رىتىملارنى يەتكۈچە تاپالايمىز.

يەتكۈزمەك ① «يەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روشەنگۈل ئۇنى بۇرۇنقىدەكلا يوقلاپ، قوشنىدارچىلىقىنى يەتكۈزۈپ تۇردى. ② <قا>ئەدلىيە ئورگانلىرى مەلۇم ئۇسۇل ئارقىلىق دەۋا ھۆججىتىنى دېلودىكى دەۋاگەرگە يېكى باشقا دەۋاغا قاتناشقۇچىلارغا تاپشۇرۇپ بەرمەك.

يەتكۈزۈشمەك «يەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەھەللىدىكىلەر ئىشكىلىرىنى تاراقلىتىپ ئېچىپ، ئۆيلىرىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقاتتى ـ دە، يامغۇر گويا ئۆزىنىڭ ئۆگزىسىگىلا ياغقاندەك، قوشنىلىرىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشەتتى.

يەتكۈزۈلمەك «يەتكۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇزۇن ئۆتمەي كېسەل دوختۇرخانىغا يەتكۈزۈلدى.

يەتمەك پ ① كۆزلىگەن نىشانغا، ماكانغا، مەنزىلگە ئۇلاشماق؛ بارماق: مەنزىلگە يەتمەك. قوغلاپ يەتمەك. ② ئويلىغىنى، مۆلچەرلىگىنى ۋاقىت، سان، مىقدار جەھەتتە باب كەلمەك، تەڭ بولماق: رەھبەرلىك ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، بۇ ناھىيەدە دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ ساۋات چىقىرىش نىسبىتى 90 پىرسەنتكە يەتتى. ③ كۆپايە بولماق، تەمىن ئەتمەك، قامدالماق: تۇرمۇشقا يەتمەك. ئېھتىياجغا يەتمەك. * كۆپ بولسا كېتەر، ئاز بولسا يېتەر (ماقال). ④ ھاسىل بولماق، ئەمەلگە ئاشماق، ئورۇندالماق: ئارمىنغا يەتمەك. مۇرادىغا يەتمەك. * ئەزمە ئويلانغۇچە، تەۋەككۈلچى مەقسىتىگە يېتىپتۇ (ماقال). ⑤ ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، پايدا ـ مەنپەئەت، پۇرسەتكە ئېرىشمەك، ئۇلاشماق: ئۇلار بۇرۇنقى ئاچ ـ يالىڭاچ تۇرمۇشتا ئۆلۈپ كەتمەي، بۈگۈنكى بەختلىك كۈنگە يەتتى. ⑥ كۆچمە. توسالغۇغا، دەخلى ـ تەرۇزغا ئۇچرىماق: مۇشۇ ئاردا ئالتە مىنۇت تىن ئارتۇق ماشىنا توختاش ھادىسىسى يۈز بېرىپ، ئىسمېنىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا بەلگىلىك تەسىر يەتكەن. ⑦ مەلۇم چەك، مەلۇم نۇقتا، مەلۇم دەرىجىگە بارماق، تاقالماق: بالاغەتكە يەتمەك. ۋايىغا يەتمەك. * ھۆرمەتلىك دوستۇم، نېمە دېسەم بولار؟ مەن ھازىر ساڭا ئوخشاش بەش ـ ئالتە كادىرغا مائاش بەرگۈدەك ھالغا يەتتىم. ⑧ كۆچمە. ئاڭلانماق، مەلۇم بولماق: بىر كۈنلىرى بۇ سۆز بېرىپ شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ⑨ كۆچمە. ئېسىگە كەلمەك، ئويلاپ تاپماق، ھېس قىلماق: يادىغا يەتمەك. ⑩ يېيىلماق، تارقالماق، ئاڭلانماق: بۇ ۋەقە ئەمدى شەھەرگە يېتىپتۇ. * قەدىم يېپەك يولى پەقەتلا بارغان بولسا ئىرانغا، رومغا، يەتتى ھازىر بىزنىڭ بۇ گىلەم دېگىز ئاتلاپ ۋاشىنگتونغا. ⑪ بەزى تۇرغۇن سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ ئانالىتىك پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەجەل يەتمەك. قازا يەتمەك. ئازار يەتمەك. ⑫ بىلىمەك، چۈشەنمەك: كىمكى ئۆزىنى تونۇسا، ئۆزىنىڭ قەدرىگە يەتسە، ئۆزىنىڭ كىشىلەر ئۈچۈن، جەمئىيەت ئۈچۈن، تۇرمۇش ئۈچۈن كېرىكى بارلىقىنى ھېس قىلسا، بۇ كىشى ـ ئۇنىڭ ئەڭ شاد، ئەڭ كۆڭۈللۈك كۈندۇر. * دوختۇر بولۇپ خەلقنىڭ شىپا بېرىپ دەردىگە، ئىشلەش ئۈچۈن يېتىمەن، ئىلىم ـ پەننىڭ قەدرىگە.

يەتمىش سان. ئوننىڭ يەتتە قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان: يەتمىش جاڭ گۇرۇچ. يەتمىش تۇياق قوي.

يەتمىش پۇشتى قوۋم ـ قېرىنداش، ئۇرۇق ـ ئەۋلادى، جەددى ـ جەمەتى: شەرىخان بىلەن توختاخۇن ئىلياز خوجىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى قارغاپ يۇرۇپ قىلمىغان سەۋەبى قالمىدى.

يەتمىش پۇشتىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك قاتتىق ئەدەپلىمەك، جازاسىنى بەرمەك: ئەگەر باشقا بىرى بولغان بولسا، بۇ ئادەم قولۇڭنى كۆتۈر دېگۈچىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى كۆزىگە كۆرسەتكەن بولاتتى.

يەتمىشىنچى سان. ئورۇن تەرتىپى يەتمىش سانى بىلەن بەلگىلەنگەن؛ ئاتمىش توققۇزدىن كېيىن، يەتمىش بىردىن ئىلگىرى: يەتمىشىنچى ئۆي. يەتمىشىنچى يىللار.

يەجۈج ئى [ئە] دىنىي قاراش بويىچە، ئاخىر زاماندا چىقىپ، ئەلگە كۆپ خارابلىق يەتكۈزىدىغان ۋە زۇلۇم سالىدىغان قوۋمنىڭ ئېگىز بويلۇقلىرى.

يەجۈج ـ مەجۈج رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان ئەلگە خارابلىق يەتكۈزىدىغان بىر تائىپە.

يەدۈرمەك پ. دىيال. بىزار قىلماق، بەزدۈرمەك.

يەر ئى ① قۇياش سىستېمىدا 3 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان پلانېتا: يەر شارى. يەر يۈزى. ② شۇ پلانېتا تەركىبىدىكى قۇرۇقلۇق قىسمى: يەر پلانېتانىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ③ پلانېتانىڭ سىرتقى قاتلىمى؛ پوستى: يەر قاتلىمى. يەر بايلىقى. * يەر كىشىنى يەيدۇ، كىشى يەرنى يەيدۇ (ماقال). * ئەرنىڭ ئېرى بار، يەرنىڭ يېرى بار (ماقال). ④ نەرسىلەر تۇرغان، جانلىقلار ياشاۋاتقان جاي؛ ئورۇن، ماكان: يەرگە پالاس سالماق. * كۇندۇزى مەندەك ئەر يوق، كېچىسى ياتىدىغان يەر يوق (ماقال). * توققۇز ئوغۇل كەنجى ئوغۇلغا ئەگىشىپ يولغا چىقىپتۇ. بىر چاغدا دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە بېرىپ، ئېگىزدىن تۆۋەنگە بېقىپتۇ، ئۇلار كۆرۈپتۇكى، سۇنىڭ ئاستىدا بىرتالاي قوزىلار مەرىشىپ تۇرغۇدەك. ⑤ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا پايدىلىنىدىغان تۇپراق قاتلىمى، تېرىقچىلىق قىلىدىغان، ئوت ـ چۆپ ئۆستۈرۈلىدىغان جاي؛ تېرىلغۇ مەيدانى: بوز يەر. مۇنبەت يەر. شورلۇق يەر. ⑥ بىر ھەر نەرسە بەند قىلىپ تۇرغان، ئىگىلىگەن ئورۇن، جاي، ماكان: قانداق كەلدىك بۇ يەرگە توختا! قولۇڭنى كۆتەر! بىلمىدىڭمۇ بۇ يەردىن جېنىدىن تويغان ئۆتەر! ⑦ بىر ھەر مەملىكەت، دۆلەت ياكى كىشىلەرگە قاراشلىق جاي؛ زېمىن: يات يەر. ئۆزگە يەر. * بەخت تۇلپارىغا مىنگەن ئەزىزانە، مۆتىۋەر قەشقەر، ماھارەت تەختىنىڭ شاھى گۈزەل يەر، دىلسۆيەر قەشقەر. ⑧ بىر ھەر نۇقتا: بۇ يەردىن بەش يۈز مېتىر يىراقلىقتا يەنە بىر پارنە كىمىز بار. ⑨ بىر ھەر نەرسىنىڭ ياكى ئەزانىڭ ئايرىم قىسمى، بۆلىكى، جايى: ئۇلار يىرتىلىپ ساڭگىلاپ قالغان يەرنى ئۆزۈپ ئېلىۋېتىشكە مەجبۇر بولدى. ⑩ كۆرسىتىش ئالماشلىرى بىلەن كېلىپ، شۇ ئالماشتىن ئاڭلانغان تەرەپتىكى جاينى ئىپادىلەيدۇ: شۇ يەرگە كېلىۋىدى، باشقىلار ئۆرۈۋەتتى.

يەر بېغىرلىغۇچى ھايۋانلار <زوئول> ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ بىر كىلاسى، يەنى قۇرۇقلۇقتا ھەقىقىي ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار. بۇ خىل ھايۋانلارنىڭ تېرىسى قۇرغاق بولۇپ، تېرە بەزلىرى بولمايدۇ، ئېپىدېرمىدىن پەيدا بولىدىغان مۈڭگۈز ماددىلىق تەڭگىچىلەر بولىدۇ ياكى ئارىلاپ ھەقىقىي تېرىدىن پەيدا بولغان سۆڭەك پىلاستىنكىلىرى بولىدۇ. ئۆپكىسى بىلەن نەپەسلىنىدۇ، يۈرىكى يۈرەك ئىككى دالانچىسى ۋە بۆلۈنۈشى مۇكەممەل بولمىغان ئىككى يۈرەك قېرىنچىسىدىن تەركىب تاپىدۇ، تەن ئىچىدە ئوزۇقلىنىدۇ،

تۇخۇم تۇغىدۇ، قۇرۇقلۇقتا كۆپىيەلەيدۇ، تېنىنىڭ تېمپېرا-تۇرىسى تۇراقسىز. كۆپ ئۇچرايدىغان تۈرلىرى كەسلەنچۇك، يىلان، تاشپاقا، تىمساھ قاتارلىقلار.

يەر بىلەن يەكسان بەتچەت، گۇمران، ھالاك قىلماق: يەر بىلەن يەكسان بولماق. يەر بىلەن يەكسان قىلماق. * — ئۇلار ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان بولسا، ئىراق دىيارىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ، تۇپراقلىرىنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ سورۇغان بولاتتىم، — دېدى ئۇ.

يەر تەۋرەش <گېئول> يەر شارىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆزگىرىشلەر سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان يەر پوستىنىڭ تەۋرىشى. پەيدا بولۇش سەۋەبلىرىگە قاراپ ئۆرۈلۈشلۈك يەر تەۋرەش، يانار تاغلىق يەر تەۋرەش ۋە تۇزۇلمىلىك يەر تەۋرەش دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. پۈتكۈل يەر شارىدىكى 95% تىن ئارتۇق يەر تەۋرەش تۇزۇلمىلىك يەر تەۋرەشكە ياتىدۇ.

يەر تەۋرەش بەلبېغى <گېئول> يەر تەۋرىگەندە تەۋرەش مەركىزىنىڭ تارقىلىشى مەركەزلەشكەن بەلباغ. ئۇ ئادەتتە ھەرىكەتچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان گېئولوگىيەلىك تۇزۇلمە بەلبېغى ھېسابلىنىدۇ.

يەر شارى <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن ئۈچىنچى پىلانېتا. شار شەكلىدە بولۇپ، سەل ياپىلاقراق كېلىدۇ. ئېكۋاتورىدىكى رادىيۇسى 63782 كىلومېتر، قۇتۇپ-تىكى رادىيۇسى 6356.8 كىلومېتر، ئۆز ئوقىدا بىر قېتىم ئايلىنىش ۋاقتى بىر كېچە ـ كۈندۈزگە تەڭ، قۇياشنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش ۋاقتى بىر يىل. ئەتراپىنى ھاۋا قەۋىتى ئوراپ تۇرىدۇ. يۈزىدە قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ئىنسانىيەت، ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر بولىدۇ. بىر ھەمراھى بار، ئۇ بولسىمۇ ئايدۇر.

يەر شارى سۈنئىي ھەمراھى <ئاستر> راكېتا ئارقىلىق يۇقىرى ئاسمان بوشلۇقىغا قارىتا ئېتىلىپ، تېزلىكى بىرىنچى ئالەم تېزلىكىگە يەتكۈزۈلگەن ھەمدە مەلۇم بىر ئوربىتىغا كىرگۈزۈلۈپ، يەر شارىنى چۆرىدەپ ئايلىنىدىغان قىلىنغان سۈنئىي ئاسمان جىسمى.

يەر قىلماق ئىزاغا قويماق، ئىززەت ـ ئابرۇيىنى تۆكمەك، رەسۋا، شەرمەندە قىلماق: ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، يەر قىلغانمۇ خوتۇن (ماقال).

يەرگە قارىماق بىرەر خاتالىق، سەۋەنلىك تۈپەيلىدىن خىجىل بولماق، تەڭلىكتە قالماق، ئىزا تارتماق: قىشتىن بېرى ئەسكىلىك قىلىپ، باھار ئايلىرىدا بىرنەچچە قېتىملاپ يۇرت ئالدىدا يەرگە قارىغان ۋە ھازىرقىدەك كۆزىگە ياش ئالغان بۇ ئادەمگە ئەكىبەرنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل ھېسداشلىق پەيدا بولدى.

يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولماق ئىزا ـ نومۇستىن باش كۆتۈرەلمەي قالماق، رەسۋالاشماق، يۈزى چۈشمەك: يۈز-قوللىرىم ئوتتەك يانىتتى، ئىزا تارتقىنىمدىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولاتتىم.

يەرگە ئۇرماق كەمسىتمەك، مەسخىرە قىلماق، ئىززەت ـ ئابرۇيىنى تۆكمەك، ئىناۋىتىنى چۈشۈرمەك: شاھزادىنىڭ ئۈشتۈمتۈت قايتىپ كېلىشى ۋەزىرنىڭ ئۆمىدىنى يەرگە ئۇرغانىكەن.

يەر يانغىقى دىيال ← **خاسىك**.

يەر يۇتقۇر ئۆلۈمگە لايىق، ئۆلگۈر: — قايسىك يەنە ئېغىزىڭنى «ھا» قىلىپ ئېچىشىدىكەنسەن، ئەتە ئۆزۈڭ كاجىۋا بىلەن كۆرۈشىشەن، يەر يۇتقۇرلارا! — دېدى ئۇ.

يەر يېغى دىيال. كىرسىن.

يەر ـ ئاسمان يەر ۋە ئاسمان، پۈتۈن ئالەم، كائىنات.

يەر ـ ئاي سىستېمىسى <ئاستر> يەر شارى بىلەن ئايدىن تەشكىل تاپقان ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى. يەر شارى بۇ سىستېمىنىڭ مەركىزىي ئاسمان جىسمى، يەر شارىنىڭ ماسسىسى ئاينىڭكىدىن كۆپ چوڭ، يەر شارى بىلەن ئاينىڭ ئۆزئارا تارتىشىشى نەتىجىسىدە، ئاي يەر شارى ئەتراپىدا توختىماستىن ئايلىنىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئالەمدە ناھايىتى كىچىك ئاسمان جىسىملىرى سىستېمىسى شەكىللەنگەن.

يەرتوزغىقى ئى [يەر + توزغاق + ى] <بوت>قوزىقارنى، موگۈ.

يەر ـ جاھان يەتتە ئېقىلىم، ئون سەككىزمىڭ ئالەم، يەر يۈزى: بۈگۈن يەر ـ جاھان تولىمۇ چىرايلىق ئىدى.

يەر ـ جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرمەك پۈتۈن ئالەمنى تىترەتمەك، يەر ـ يۈزىنى تەۋرەتمەك، لەرزىگە كەلتۈرمەك: ئالقىش سادالىرى پۈتۈن يەر ـ جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

يەردە يۈك. ئەھۋالدا، ھالدا، ئەھۋال ئاستىدا: قەغەز بىلەن مەتبەئە بولغان يەردە، نېمە ئۈچۈن سىياھ بىلەن قەلەم بولمايدۇ؟ توغرا، دەل ئۆزى شۇ!

يەر ـ زېمىن يەر ۋە زېمىن؛ يەر يۈزى، ھەممە جاي: يەرنىڭ ئوي-چوڭقۇرى بىلىنمەي، پۈتۈن يەر ـ زېمىن ئاق قار بىلەن قاپلانغانىدى.

يەر ـ زېمىنلىق يەر ـ جايى بار، يەر ـ جايغا ئىگە: مەنمۇ بۇ يەردە يەر ـ زېمىنلىق بولۇپ قالدىم.

يەر ـ سۇ <سۇ> ① دېھقانچىلىققا كەم بولسا بولمايدىغان يەر بىلەن سۇدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى. ② يەر بېتىدىكى تۇپراق بىلەن سۇ ③ جاھان، دۇنيا، ئالەم.

يەرسىرەشمەك «يەرسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار دەسلەپ سەل يەرسىرەشتى، كېيىن ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ قالدى.

يەرسىرىمەك پ. ئەسلىي ئورنىدىن باشقا بىر ئورۇنغا يۆتكەلگەندە يېڭى ئورۇندا سەل گاڭگىراپ قالماق، يېتىرقىماق، يات ھېس قىلماق: ئۇنىڭ ئۈچتۇرپاندىن ئەكەلگەن ئېشىكى بۇ يەرگە كېلىپ يەرسىرەپ قالدىمۇ، قانداق، تازا ماسلىمايدىغان بولۇۋاپتۇ.

يەرقان ئى <تېب> كېسەل كىشىنىڭ تېرىسى، شىللىق پەردىسى ۋە كۆزىنىڭ ئېقى سارغىيىدىغان بىر خىل كېسەل ئالامىتى. قان سۇيۇقلۇقىدىكى بىلىرۇبىننىڭ ئېشىپ كېتىشى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ. كۆپىنچە جىگەر يالۇغىغا گىرىپتار بولغان بەزى كىشىلەردە بۇ خىل ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

يەرلەشتۈرمەك «يەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غوپۇر ئۇچ ـ تۆت يىل جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىلىق ئاخىرى قومۇل چىلىنىنى خوتەنگە يەرلەشتۈردى.

يەرلەشتۈرۈشمەك «يەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار نەچچە يىل جاپالىق سىناق قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى ئالتاي قويىنى قەشقەرگە يەرلەشتۈرۈشتى.

يەرلەشتۇرۇلمەك «يەرلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياڭاق، چىلان، نانجىگدىلەر يەرلەشتۇرۇلگەن، بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئادىلىنىڭ قان ـ تەر، جاپالىق ئەجرى سىڭگەن.

يەرلەشمەك پ. ئۆزلەشمەك، ماسلاشماق، ئولتۇراقلاشماق، تۇراقلاشماق: ـــ بۇ قېتىم كۆچاغا بارغىنىڭىزدا بىز بىلەن بىللە تۇرۇڭ، ئەپلىشىپ قالسا يەرلىشىپ قېلىڭ، ـــ دېدى موللازىيدىن.

يەرلەنمەك پ ① ئۆي ـ جاي، يەر ـ زېمىنغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: يەرسىز ئىدىم، يەرلەندىم، توقماق ئىدىم، پەملەندىم (ماقال). ② ئۆزلەشمەك، ماسلاشماق، كۆنمەك، سىڭىشمەك: تۆتىنچى يىلىغا بارغاندا كۆچەتلەر ھاۋا، تۇپراققا ماسلىشىپ يەرلىنىۋالىدۇ ـ دە، يىلتىزلىرى يەر قاتلاملىرىغا چوڭقۇرلاپ، يەر ئاستىدىكى نەملىكتىن پايدىلىنالايدۇ.

يەرلىك I سۈپ ① يېرى بار، يەرگە ئىگە. ② شۇ يەردىكى، شۇ يەردە قوللىنىلىدىغان: يەرلىك خەلق. يەرلىك ئۇسسۇل. يەرلىك سۆز.

يەرلىك ۋاقىت <ئاستر> ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆزۈنلۇق گىرادۇسى ئوخشىمىغانلىقتىن، قۇياشنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلار مېرىدىيانىدىن ئۆتۈش ۋاقتىمۇ ئوخشىمايدۇ. قۇياشنىڭ مەلۇم ئورۇن مېرىدىيانى ئۇستىگە نەق كەلگەن ۋاقتىنى شۇ ئورۇدىنىڭ چۈش ۋاقتى سائىت 12 دەپ بەلگىلىنىدۇ. مانا شۇنداق بېكىتىلگەن ۋاقىت يەرلىك ۋاقىت دەپ ئاتىلىدۇ.

يەرلىك ئىقلىم <جۇغ> قىسمەن رايون ئامىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئىقلىم. مەسىلەن، ئورمان ئىقلىمى، ۋادا ئىقلىمى، شەھەر ئىقلىمى قاتارلىقلار.

يەرلىك II ئى. ئۆلگەن ئادەمنى كۆمۈش ئۈچۈن تەييارلانغان جاي؛ گۆر: يەرلىك كولىماق. يەرلىكىدە قويماق.

يەرلىك ـ سۇلۇق يەر ۋە سۇغا ئىگە، مەنپەئەتلىك بار.

يەرلىكلەشتۈرمەك «يەرلىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، يۇگوسلاۋىيە، گېرمانىيە، پاكىستان، لىۋان قاتارلىق ئەللەرمۇ مەلۇم ساندا تۇرىكىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەرنى يەرلىكلەشتۈرگەن.

يەرلىكلەشتۈرۈلمەك «يەرلىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: 1960 ـ يىللاردىن باشلاپ، يېڭى ئالما سورتلىرى ئىلى رايونىغا يەرلىكلەشتۈرۈلدى.

يەرلىكلەشمەك پ. يەرلەشمەك، يەرلىككە ئايلانماق، ماكانلاشماق، ئولتۇراقلاشماق: ئۇلار شۇ بارغانچە چاڭگەندە ئولتۇراقلىشىپ، چاڭگەنگە يەرلىكلىشىپ قالغان.

يەرمەنكە ئى [ر<نېم] يىلنىڭ مەلۇم بىر ۋاقتىدا، بەلگىلىك جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش ئۈچۈن قۇرۇلغان مەخسۇس تىجارەت ئورنى؛ سودا بازىرى: سانائەت بۇيۇملىرى يەرمەنكىسى. يەرلىك مەھسۇلاتلار يەرمەنكىسى. * ئۇ بەش ئۆلكىنىڭ ھەممە سايلاملىرىغا باراتتى، چوڭ يەرمەنكىلەرگىمۇ باراتتى.

يەر ـ مۇلۇك يەر ۋە مۇلۇك، بارلىق مەنقۇلات: ئۇ مۇسادىرە قىلىنغاندىن كېيىن كىمنىڭ قولىغا سېتىلغان ئاقسۆڭەكلەر ۋە دىنىي جەمئىيەتنىڭ يەر ـ مۇلكىدىن پايدىلىنىپ ھايانكەشلىك قىلدى.

يەرۇجاھان يەر ۋە جاھان، پۈتۈن ئالەم، كائىنات: پەن ئىكەن ئىنسان قورال مەڭگۈگە ئۆلمەيدىغان، يوق ئىكەن ئىنسان قىلغىلى بولمايدىغان، پەن بىلەن گۈللەيدىكەن جىمىكى يەرۇجاھان.

يەرۇكۆك يەر ۋە كۆك، ئاسمان ۋە زېمىن، پۈتۈن ئالەم، كائىنات: ئاھ، مەرھەمەتلىك تەڭرى! سېنىڭ ئىختىيارىڭدىكى يەرۇ ـ كۆك ئەجەبا قان رەڭگىدىن قىزىرىپ كەتكەن بولسا؟ ئاھ، قادىرخۇدا، نېمە كېرىكى بار ساڭا شۇنچە قانىنىڭ؟ ھەتتا لەۋلىرىڭمۇ قانغا بويالغان!

يەريۈلۈنسى ئى [يەر+يولۇۋاس+ى] <زوئول>بىر خىل ھاشارات، يەنى پەرۋانىنىڭ لىچىنكىسى، شەكلى پىلە قۇرتىغا ئوخشايدۇ، تۇپراقتا ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىپ، زىرائەتلەرنىڭ يىلتىزى ۋە يۇمران مايسىلىرىنى يەيدۇ. ئاساسلىقى كېۋەزگە زىيان سالىدۇ.

يەسلى ئى [ر] كىچىك بالىلارنى باقىدىغان، تەربىيەلەيدىغان ئورۇن: بۇ قىزنى ئەلادىن تارتىۋېلىپ بالىلار يەسلىسىگە بېرىش كېرەك.

يەسمەن ئى [ئە] <بوت> ① كەركىدانگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۈرىدىغان چاتقال. ئادەتتە مەنزىرە ئۈسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلىنى ئىسلاش ئارقىلىق چاي ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

يەشتۇرمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىگىت ئۇلارغا يولۇاسىنىڭ، بۇرنىنىڭ باشلىرىنى ساناپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى يەشتۈرۈپ، ئىككىسىنىڭ يانپېشىغا «پادىچى» دېگەن تامغىسىنى بېسىپ، قويۇپ بېرىپتۇ.

يەشتۇرۇشمەك «يەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇلاڭچىلار يولۇچىلارنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى يەشتۈرۈشۈپ بىرمۇبىر تەكشۈرگەن بولسىمۇ، پۇلغا يارىغۇدەك بىرنەرسە تېپىشالمىدى.

يەشتۇرۇلمەك «يەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغامچا يەشتۈرۈلۈپ، باغلاقلىق قول بوشىتىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئېسىنى يوقاتقان ئادەمدەك ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى.

يەشكۈچ ئى. ئارغامچا ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ تۈگۈچلىرىنى يېشىدىغان نەرسە.

يەشمە I ① سۈپ. پۈتۈن تەپسىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئەتراپلىق بايان قىلىنغان، يېشىپ چۈشەندۈرۈلگەن: يەشمە خۇلاسە. ② ئى. يېشىپ چۈشەندۈرۈلگەن قىسمى، ئىزاھ، چۈشەندۈرمە ياكى يېشىپ كۆرسىتىلىش: نەزمىنىڭ يەشمىسى.

يەشمە II ئى <گېئول> بىر خىل مىنېرال. كىرىمنىيلىق ماددىلارنىڭ چۆكۈشى ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. رەڭگى كۆك، بىنەپشە قىزىل، ياپيېشىل ھەمدە رەڭگارەڭ بولىدۇ. ئادەتتە قاشتېشى ئويمىچىلىقىدا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

يەشمەك پ ① تېڭىقنى، چىگىلگەن چىگىشنى، بوغۇلغان يەرنى بوشاتماق، تۈگۈچنى چۈۋۈماق، باغلاقنى بوشاتماق: قولنى يەشمەك. ئارغامچىنى يەشمەك. ② سالماق، سېلىپ تاشلىماق (كىيىم ـ كېچەك ھەققىدە): كىيىمنى يەشمەك. ③ بىرەر ئىشنى، مەسىلىنى، ۋەقەنى چۈشەندۈرمەك، بىلدۈرمەك، ئىسپاتلىماق، ئۇقتۇرماق: ئۇ ماڭا يەنە نەۋايى، شىرازى شېئىرلىرىنى ئوقۇپ يېشىپ بېرەتتى. ④ بىرەر ئىش، مەسىلە ياكى ۋەقەنى ھەل قىلماق، ئېنىقلىماق، ئايدىڭلاشتۇرماق، ئاشكارىلىماق، ئاچماق: ـــ تەقسىر، مالال كۆرمەي، سىلى مېنىڭ ئورنۇمغا كېلىپ تۇرسىلا. مەن سىلىنىڭ ئورۇنلىرىغا ئۆتۈپ، بۇ قېيىن مەسىلىنى يېشەي، ـــ دەپ تەلەپ قىپتۇ موللام.

يەشىك ئى [ر] نەرسە سېلىش، ساقلاش ئۈچۈن ياغاچ ياكى

قاتۇرما قەغەزدىن ياسالغان توپ بۇرجەك بۇيۇم، ساندۇق: توپ يەشىك ئالما. ئىككى يەشىك ئامۇت. * جامالدىن ئۇچرىغان نېمىلەرنى ئوڭتەي - توڭتەي قىلىپ ئاختۇرۇشقا كىرىشتى ۋە ئاخىرى كارىۋات ئاستىدىن ئېغىر بىر يەشىكنى تارتىپ چىقاردى.

يەك سۈپ [پ] يالغۇز، تەنها، يېگانە، بىر: يەك نەپەس.

يەكپاي سۈپ [پ] جۈپى يوق، جۈپى ئەمەس، باشقا - باشقا پاي؛ سىكار پاي، بىر پاي: يەكپاي ئاياغ. يەكپاي كەش.

يەكتا سۈپ [پ] يېزىت. تەڭدىشى يوق، مىسلى كۆرۈلمىگەن، يەككە، يېگانە: مىرغىزارلىق باغ ئارامدا، بىر گۈلى رەنا ئىدىك. بۇ جاھاننىڭ سەھنىسىدە، گۆھىرى يەكتا ئىدىك.

يەكتاپ رەۋ. دىيال. بىر - بىرلەپ، تاق، يالغۇز.

يەكتەك ئى [پ] پەرىجىگە ئوخشاش ئالدى ئوچۇق، ياقىسىز تىكىلىدىغان ئەستەرسىز يالاڭ سىرتقى كىيىم: شايى يەكتەك. يەكتەك كىيمەك. * قوللىرىنى ئاستا كۆتۈرگىلى تۇرغان «ئىمام» تۇيۇقسىزلا باتۇرخانىنىڭ قورسىقىغا ئۇرۇپ يىقىتتى ۋە يەكتەكنى يېشىپ تاشلاپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

يەكتىز سۈپ [يەك + تىز] بىر پۈتىنى ئاستىغا باستۇرۇپ ئولتۇرۇش ھالىتى، سىكار تىز: يەكتىز بولماق. يەكتىز ئولتۇرماق. * ئەشرەپ بوۋاي بىر پۈتىنى ئاستىغا باستۇرۇپ يەكتىز بولۇپ ئولتۇردى.

يەكتىزلەنمەك پ. بىر پۈتىنى قوڭنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ ئولتۇرماق، سىكار تىزى بىلەن ئولتۇرماق.

يەكچەشمە سۈپ [پ] ① بىر كۆزلۈك، بىر كۆزى كۆرمەيدىغان: يەكچەشمىنىڭ شەھىرىگە بارساڭ بىر كۆزۈڭنى قىسىۋال (ماقال). ② ئەپسانىلەردىكى ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆزى بار كىشىلەر: بۇ شەھەرگە ئىككى يىل ئىلگىرى يەتتە دانە يەكچەشمە كېلىپ شەھەرنى خانۇەيران قىپتۇ.

يەكدىل سۈپ [پ] پىكرى، مەقسەت - مۇددىئاسى بىر، بىر نىيەت: شۇ كۈن ئاڭلاپ خەۋەرنى لەيلىمۇ تەڭ، پىسەنت قىلماي چولاققا سىلكىتىپ يەڭ، نىسايىم ھەمدە پاتەم بىرلە يەكدىل، ئورۇن ئالدى قاتار سەپ ئىچرە ئەپچىل.

يەكدىللىق ئى. بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىش قىلىش ئادىتى: شۇ سۆزنى پىچىرلاپ قايتتى كوتكوچى، مەن بىلدىم تاماقنىڭ، ئىشنىڭ تېگىنى. مەن بىلدىم، دەرد تارتقان بارچە كىشىنىڭ نىجاتلىق يولىدا يەكدىللىقىنى.

يەكسان سۈپ [پ] تۈز، تەڭ، باراۋەر، بىر خىل: يەكسان بولماق. يەكسان قىلماق. يەكسان ئەيلىمەك.

يەكشا ئى [سانس] <دىن> بۇددا دىنىدىكى ئالىۋاستى.

يەكشەنبە ئى [پ] <ئاستر> ھەپتىنىڭ شەنبىدىن كېيىن، دۈشەنبىدىن ئىلگىرىكى دەم ئېلىش كۈنى: ئەركىن يەكشەنبە كۈنى سەھەردە يولغا چىقتى.

يەكشەنبىلىك ① سۈپ. يەكشەنبە كۈنى ئېلىپ بېرىلىدىغان: ئۇلار ئۆزۈن پاراڭلىشىپ بولغاندىن كېيىن يەكشەنبىلىك دەم ئېلىشنى كۆڭۈللۈك ئوتكۈزۈشكە ئاھەتلەنگەن لۇتپۇللا ئۆز دوستلىرىنى باغ سەيلىسىگە باشلاپ ماڭدى. ② ئى. يەكشەنبە مۇناسىۋىتى بىلەن ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتلەرگە بېرىدىغان خىراجەت، پۇل: — نېمە يەكشەنبىلىك؟ ئۇلۇشكۇنكى ئون يۇەن قېنى؟ — دېدى ئانىسى ئوغلىغا چەكچىيىپ.

يەككە سۈپ [پ] ① تەنها، يالغۇز، يېگانە: يەككە ماتېرىيال. يەككە ئوبيېكت. * مۇسا راستىنلا ئۆزىنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلدى. ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يەنە مۇسا بىلەن يەككە پاراڭلىشىش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى. ② باشقىلارغا قوشۇلماي، بىرلەشمەي ئىشلەيدىغان، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ياشايدىغان: يەككە تىجارەتچى. يەككە ئىگىلىك. * مەن بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇنمۇ پىلە باققان، ئۇ چاغدا بىز يەككە ئىدۇق.

يەككە - يېگانە باشقىلارغا قوشۇلماي، بىرلەشمەي، تەنها، يالغۇز، يەككە ۋە يېگانە: ھاۋاز «يوم» كۆز يېتىم يەردە يەككە - يېگانە چوقچىيىپ تۇرغان ئۆز ئۆيى — قاپاق تېرەكلىك ھويلىنى كۆرگەندە، كۆڭلى بىرقىسىملا بولۇپ قالدى.

يەككىچىلىك ئى. يەككە، تەنها، يالغۇز، يېگانە ھالەت: دېمەك، يەككىچىلىكمۇ خەلقئارا تېررورلۇققا ئوخشاش بۈگۈنكى دۇنيانىڭ بىخەتەرلىكى ۋە مۇقىملىقىغا تەھدىت سېلىۋاتىدۇ.

يەككىلەنمەك پ. يەككىلىك، يالغۇزلۇق ھېس قىلماق: ئۇ بۈگۈنكى بۇ سورۇندا ئۆزىنى خۇددى يەككىلىنىپ قالغاندەك ھېس قىلىشقا باشلىدى.

يەككىلىك ئى. باشقىلارغا قوشۇلماي، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئىش كۆرۈش ئادىتى: بىلەمسەن، توختى ئاخۇن، پۈتكۈل ئۇيغۇر ئىچى، بايى بولۇش كويىغا چۈشكەن ئائىلە. ئالدىراپ شامالنى ئەتمەستىن پەرق، يەككىلىك يولىغا كۆچكەن ئائىلە.

يەكلەتمەك «يەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆگەي ئانا پۇرسەت تاپسىلا بىشەم قىزى رەنا ئارقىلىق رابىيەنى يەكلەتىپ، جېدەل چىقارغۇزاتتى.

يەكلەشمەك «يەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەگەر بىمارنىڭ بەدىنىگە سېلىنغان بۆرەك بىر - بىرىگە ماس كەلمىسە ئۆزئارا يەكلىشىپ، يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يەكلەنمەك «يەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خەن خاندانلىقىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا ياۋچىلار ھونلار تەرىپىدىن يەكلىنىپ غەربكە ھەيدەلگەن.

يەكلىمەك پ. يات كۆرمەك، چەتكە قاقماق، كەمسىتمەك: ئېرى يەكلىگەننى ئېلى يەكلەر (ماقال).

يەكلىمچىلىك ئى. يەكلەش خاھىشى، يەكلەش ئىستىلى، يەكلەش ئىشى: بۇ تەيپاڭ تەيەنگو ھەرىكىتى ۋە يىخېتۇەن ھەرىكىتى قاتارلىق تومتاق يەكلىمچىلىك كۆرەشلىرىدە ئىپادىلەندى.

يەكمۇيەك ئايرىم - ئايرىم، بىرمۇبىر: يەكمۇيەك ئېلىشماق. * ئىككىسى ھېلىقى ئۆي توغرىسىدا قاتتىق دېيىشىپ قالغاندىن بېرى بۇنداق يەكمۇيەك ئۇچرىشىپ بېقىشمىغانىدى.

يەكۈن ئى [ئە] بىرەر مەسىلە، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە يۈرگۈزۈلگەن پىكىر، مۇلاھىزىنىڭ مەنتىقىي نەتىجىسى؛ خۇلاسە، نەتىجە: يەكۈن چىقارماق: ئۇ بۇ ئەھۋالدىن قانداقتۇر بىر غەلىتىلىك ھېس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچبىر يەكۈن چىقىرالمىدى.

يەكۈنەن رەۋ [ئە] يەكۈن چىقىرىپ، يەكۈن چىقارغان ھالدا، يەكۈن تەرىقىسىدە: مانا شۇ چاغدا ھەممە دىنلاردىن ھالقىپ تۇرغۇچى، بارلىق سۇپەتلەش تەدبىرلىرىدىن پاك تەبىئەت تەڭرىنىڭ مۆجىزىلىرىنى يەكۈنەن ھېس قىلىمىز.

يەكۈنلەتمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىدارە رەھبەرلىكى ھەممە بۆلۈملەرنىڭ ئالدىنقى يېرىم يىللىق خىزمەتلىرىنى يەكۈنلىتىپ، كېيىنكى يېرىم يىللىق پىلانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇردى.

يەكۈنلەشمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىللىنىشنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خىزمەتداشلىرىم بۇ يىلقى خىزمەتلىرىنى يەكۈنلىشىپ، كېيىنكى يىللىق پىلانلىرىنى تۈزۈشمەكتە ئىدى.

يەكۈنلەنمەك «يەكۈنلىمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مۇنداق تالاش ـ تارتىش بەزىدە يېرىم كېچىگىچە سوزۇلۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن تۇرسۇن ئاخۇن تەرىپىدىن يەكۈنلىنەتتى.

يەكۈنلىمەك پ. بىرەر مەسىلە، ئىش ياكى نەرسە ھەققىدە خۇلاسە، نەتىجە، يەكۈن چىقارماق: بۇ سۆز ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ ئاچچىق ساۋاقلىرىنى چوڭقۇر يەكۈنلەپ، كۆڭلىنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى.

يەڭ ئى. كىيىمنىڭ قولغا ساپىدىغان قىسمى: يەڭ قوندۇرماق. يەڭ تۇرمەك. * ئۇ ئىككى قولىنى نەگە قويۇشنى، نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، بىردە ئارقىسىغا، بىردە يانچۇقىغا ۋە تۇرۇپلا يېڭىگە تىقاتتى.

يەڭ سودىسى ① سودىدا ئىككى كىشى قولىنى بىرسىنىڭ يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىپ بارماق ئىتماسى بىلەن تالىشىش ئۇسۇلى. ② كۆچمە. يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي ئىش ـ ھەرىكەت، مەخپىي مەسلىھەت: ـــ يەڭ سودىسى! ـــ دېدى ئۇ قولىدىكى تامغىلىق خەتنى مىجىلاپ ۋە ئالدىراپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

يەڭ ئىچىدە كېلىشمەك يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي پۇتۇشمەك، بىرلىككە كەلمەك: چوڭ ئەترەت باشلىقى ھەم سېكرېتارنىڭ ئۆزىگە تەقسىم قىلىنغان يەر سانىنى يوشۇرۇپ يەڭ ئىچىدە كېلىشۈۋلىشى ئۇلارنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى.

يەڭ ئىچىدە سودىلاشماق يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي ئىش قىلماق: ئۇلار شەھەرگە كىرىپ يەڭ ئىچىدە سودىلاشتى.

يەڭدىمەك پ ① بىر تەرەپكە ئاغماق، ساڭگىلىماق؛ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتماق: ئەگەر شۇ چاغدا خۇرجۇنىنىڭ بىر بېشى ئېغىر، بىر بېشى يېنىك بولۇپ يەڭدەپ كەتمىگەن بولسا، بۇ يامبۇلارنى تېرىۋالمىغان بولاتتىم. ② يەڭنىڭ ئۇچى بىلەن قوشۇپ تۇتماق، يەڭنىڭ ئۇچى بىلەن قوشۇپ ئالماق: يەڭ بىلەن يەڭدەپ چېنە، تۇتقىلى بولماسمىدى، بۇ كۆڭۈل كەتسە ئۇلۇپ، ياساتقىلى بولماسمىدى.

يەڭگە ئى ① ئۇكا ۋە سىڭىلغا نىسبەتەن ئاكىنىڭ ئايالى: چوڭ يەڭگە. كىچىك يەڭگە. ② توي ئاخشىمى كېلىن بىلەن يىگىتنى ھوجرىسىغا ئەكىرىپ قوشۇپ قويىدىغان ئايال: يەڭگە بولماق. توي يەڭگىسى.

يەڭگەن ئى. دىيال. ئىستولبا، سىمتاناپ تۇۋرۇكى.

يەڭگۇش سۆپ. دىيال. باشقا، ئايرىم.

يەڭگۇشلەتمەك «يەڭگۇشلىمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زەرگەر ئەلى ئىبنى بەككارنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزغاندىن كېيىن، يەنە بىرنەچچە قەدەم ماڭغۇزۇپتۇ. كېيىن ئۇنىڭ كىيىملىرىنى يەڭگۇشلىتىپتۇ.

يەڭگۇشلەشمەك «يەڭگۇشلىمەك» پېئىللىنىشنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سارايدىن بىر ئۆينى كۆتۈرگە ئېلىپ، كەچلىك تاماق يېيىشكەندىن كېيىن ئادانى يۈك ـ تاقالارغا قاراشقا قالدۇرۇپ قويۇپ، ھەممەيلەن موڭغۇلچە كىيىم يەڭگۇشلەشتى.

يەڭگۇشلەنمەك «يەڭگۇشلىمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتابەكتىكى بايىقى چۈشەنمەسلىك بىر گۇمانغا يەڭگۇشلەندى.

يەڭگۇشلىمەك پ ① ئالماشتۇرماق، تېگىشمەك، يۆتكىمەك: ئۇ قايتىپ ياتقىغا بارىدى ـ دە، كىيىم ـ كېچەكنى يەڭگۇشلىدى. * بۇگۈن ئۇ «بۇرۇت» نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ۋالىك يەڭگۇشلەۋاتاتتى. ② ئۆزگەرتمەك، يېڭىلىماق، ئالماشتۇرماق: ئاشپەز ئاغرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن كەچتە ئۇلارنىڭ تامىقىنى يەڭگۇشلەش مۇمكىن بولماي، ئۇلارغا يەنىلا چۈشتە ئەكىرگەن تاماقلاردىن ئەكىرىشكە مەجبۇر بولىتۇ.

يەڭگىتمەك «يەڭگىمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەمشەرىخان ئاچا ئىككى يىل ئىچىدە رايون بويىچە يۈزدىن ئارتۇق ئايال ـ نىڭ تۇغۇتىنى قوبۇل قىلىپ، سالامەت يەڭگىتتى.

يەڭگىل سۆپ ① يېنىك: تۇرىدە ئولتۇرغان قىلىچ بىلەن قۇندۇزمۇ سازچىلارغا يەڭگىل تەرىم قىلدى. * رەھىمەتجان يەڭگىل تىن ئالدى. ② كۆچمە. مىجەزى ئىتتىك، قىزىققان؛ ئالدىراڭغۇ.

يەڭگىلتەك سۆپ. بىرەر ئىشتا مەيدانى قەتئىي ئەمەس، تۇتا ـ مى يوق، ئالدىراڭغۇ: مەن شۇ تاپتا بىر ھېكايىدىكى تۇتۇرۇقسىز، يەڭگىلتەك ۋە بەكلا سۈنئىي يارىتىلغان بىر ناچار پېرسوناژنى كۆرۈۋاتاتتىم.

يەڭگىلتەكلىك ئى. مەيدانسىز، تۇتامسىز خۇي، مىجەز، ئالدىراڭغۇلۇق: ـــ سەن خوتۇنلارنىڭ يەڭگىلتەكلىكىنى قىلما، مېنىڭ سوئاللىرىمغا ياخشى جاۋاب بەرسەڭ، ياخشى كۈن كۆرسەن، بەلكى يۇرتۇڭغىمۇ قايتىشىڭ مۇمكىن، ـــ دېدى ساقچى باشلىقى ئەنۋەرگە.

يەڭگىللەتمەك «يەڭگىللىمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر مېھرىبان ئايال ئۆز قەدىردانىنىڭ ئازابىنى يەڭگىللەتكەندە، ئۇنى يېڭى ھاياتقا ئېگە قىلغاندا، قانداقمۇ شادلانماي تۇرالىسۇن؟ كۆزىگە قانداقمۇ ئۇيقۇ كەلسۇن؟

يەڭگىللەشتۇرمەك «يەڭگىللەشمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېرىپاننىڭ «شەيدۇللا»دىن ئەۋەتكەن خالىسانە يارىدەمىمۇ ئۇلارنىڭ يوقسۇزلۇق يۇكىنى خېلى دەرىجىدە يەڭگىللەشتۇرگەنىدى.

يەڭگىللەشتۇرۇلمەك «يەڭگىللەشتۇرمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىلاردا نۇرغۇن سېلىقلار ئېلىپ تاشلىنىپ، دېھقانلارنىڭ يۈكى يەڭگىللەشتۇرۇلدى.

يەڭگىللەشمەك پ ① «يەڭگىللىمەك» پېئىللىنىشنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ قانداق ئاغىنىلەر، خېلى يەڭگىللىشىپ قالغانسىلەر ـ ھە، ـــ دېدى ئۇ. ② يەڭگىل بولۇپ قالماق، يەڭگىل ھالەتكە كەلمەك: دېھقان ئۆز دەردىنى تۆكۈپ بولۇپ، بىر ئاز يەڭگىللەشكەندەك ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆيىگە كەتتى.

يەڭگىللىتىلمەك «يەڭگىللەتمەك» پېئىللىنىشنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قارارنىڭ ھازىرقى بۇ لايىھەسىدىكى نۇرغۇن سۆزلەر ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشتىكىگە قارىغاندا كۆپ سىلىق، تېخىمۇ يۇمشاق بولدى، سۆزلەرنىڭ سالمىقىمۇ ئاز ـ تولا يەڭگىللىتىلدى.

يەڭگىللىك ئى ① سالمىقى يوق، يېنىك ھالەت: بۇنىڭ يەڭگىللىك دەرىجىسى ئالىيۇمىندىن قېلىشمايدۇ. ② كۆچمە. يېنىكلىك، ئالدىراڭغۇلۇق: ئۇلار ئىدىنىڭ جەھەتتە سەزگۈر، بىرەر ئىشقا يەڭگىللىك بىلەن قارىغۇلارچە ئىشىنىپ كەتمەيدۇ. * گېزىتىمۇ ناھايىتى يەڭگىللىك بىلەن ئۇلارغا ئورۇن بېرىۋاتىدۇ.

يەڭگىللىمەك پ ① ئېغىرلىقى تۆۋەنلىمەك، يەڭگىل ھالەتكە كەلمەك. ② جىسمانىي، روھىي جەھەتتە تېتىكلەشمەك، يېنىكلەشمەك: قىز خىيالىدىن نەتىجە چىقارغاندەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ يەڭگىللىدى ۋە چىرايى ئېچىلدى. ③ ئازايماق، قىسقارماق: مەن تېخى تەكشۈرۈش ئۇستىدىكى ئادەم، گۇناھىم يەڭگىللىسلا بولدى.

يەڭگىلىك ئى ① يەڭگە بولۇش ئىشى، ۋەزىپىسى: مەن بۇگۈن يەڭگىلىك قىلىدىكەنمەن. ② كۆچمە. ئۆزىدىن چوڭلارنى باشقۇرىدىغان خاھىش؛ چوڭچىلىق، ئاقساقاللىق: يەڭگىلىك قىلماق.

يەڭگىمەك پ. كۆزى يورۇماق، بوشانماق، تۇغماق: تاجىخان يەڭگىپ بىرقانچە كۈنگىچە بىرەر قېتىممۇ ئىسسىق تاماق ئىچمىگەچكە، كۆكسىگە سۈت كەلمىدى.

يەڭلىغ تىر. يېزىت. ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ «ـدەك/ـ تەك،... غا ئوخشاش»، «كەبى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئەگەر سەن دائىما نەپسىڭ كويىدا چوت سوقار بولساڭ، بۇ يەڭلىغ قىلمىشىڭ ھەر چاغ ــ سېنى، ئەل ـ يۇرتنى بۇلغايدۇ.

يەڭلىك ① سۇپ. يېڭى بار، يەڭ ئورنىتىلغان، يېڭى ئۈزۈن: ئۇسسۇلچى قىز يەڭلىك شايى كۆڭلەك كىيىپ، بىلىكىگە كۆمۈش گۈللۈك نەقىش كەمەر تاقىغان. ② ئى. نان يېقىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان قول قاپ؛ رېپىدە: يەڭلىك تىكمەك. ③ ئى. ئىش ۋاقتىدا كىيىمنى ئاسراش ئۇچۇن قولنىڭ جەينىكىگىچە تاقۇالىدىغان خالتىسىمان بۇيۇم: يەڭلىك تارتماق.

يەڭمەك پ. كۇچ سىنىشىش، مۇسابىقە، ھەر خىل پائالىيەتلەردە قارشى تەرەپتىن ئۇستۇن كەلمەك، غەلىبە قىلماق؛ ئۇتماق، مات قىلماق: مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭەر (ماقال). * يولنى يۇرگەن يېڭىدۇ (ماقال). * كىشىلەر «يولۋاسىنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دېيىشىدىكەن.

يەل ئى ① ھاۋانىڭ يەر يۈزىنى بويلاپ ئېقىشى، ھاۋانىڭ ئاقما ھەرىكىتى؛ شامال: تەبىئەت ھۆسنىگە مەست بولۇپ كېپىنەك، ئۇچاتتى بىر ئېگىز، بىر پەستە يەلدەك. ② بەدەندىكى ھاۋا: يەل تۇرۇپ قالماق. * چېچەكنىڭ ئېتى يامان، قىزىلنىڭ يېلى يامان (ماقال). ③ نەپەس، ھور: شېئىر ئۇ ئىنسانلار قەلبىنىڭ گۈلى، گۈلگە جان، رەڭ بەرگەن شائىرنىڭ تىلى. تىل بىلەن دىل ئوخشاش بولمىسا ئەگەر، كۆي ئەمەس چىققىنى ئېغىزنىڭ يېلى.

يەل بەرمەك بىرەر ياخشى، يامان ئىش ئۈچۇن باشقىلارغا ئىلھام ۋە مەدەت بەرمەك ياكى قۇتراتماق: ھېلىم روسۇلنىڭ لىكتاسما بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقىدى ـ ده، ئۇنىڭغا، نېمىدىن قورقىسەن؟ ھۆكۈمەت بانكىسىنى ئوغرىلاۋاتقىنىڭ يوق ياكى بىراۋنىڭ تېمىنى تېشىۋاتقىنىڭ يوق، دەپ يەل بەردى.

يەل تاپان <فىز> ① ئايىغى ئىتتىك، بىر جايدا جىم تۇرالمايدىغان، ھەرىكىتى تېز: ئۇ بەك چاققان نەرسە، شۇڭا ئۇ يەل تاپان قارى دەپ نام ئالغان. ② <فىز> ئۆزئارا نىسپىي ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىككى جىسىمنىڭ تېگىشىش يۈزلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گاز توشقۇزۇپ، ئۇلارنى بىۋاستە تېگىشمەيدىغان قىلىش ئارقىلىق سۈركىلىشنى كېمەيتىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. تېخنىكا ۋە مېخانىكا تەجرىبىلىرىدە كۆپ قوللىنىلىدۇ.

يەل كىندىك <تېب> كىندىك پۈلتىيىپ چىقىپ قالىدىغان بىر خىل كېسەللىك. كۆپىنچە بوۋاق بالىلارنىڭ كۆپ يىغلاش ۋە چىڭقىلىشىدىن پەيدا بولىدۇ.

يېلى چىقىپ كەتمەك ئىراده ـ ئىشەنچىنى، غەيرىتىنى يوقاتماق، بوشىشىپ كەتمەك، روھسىزلانماق: ــ قوي سېنى، ئىككى روملا ئۈچەر ـ ئۈچمەيلا يېلىڭ چىققىلى تۇردى، ھېچقانچە ھاراق كۆتۈرەلمەيدىكەنسەن! ــ دېدى ئۇ.

يەلەڭ ئى. دىيال. ئىلەڭگۈچ.

يەلپۇتمەك «يەلپۇمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر توپ قاناتلىق قىزلار ئۇزۇن قىزىل ـ يېشىل دۇردۇنلارنى يەلپۇتۇپ، بوغدا چوققىلىرىغا قاراپ ئۇچاتتى.

يەلپۇشمەك «يەلپۇمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئېگىز ئايۇۋان ئالدىغا چەللە ـ باراڭ قىلىنغان، باراڭلىقنىڭ ئاستىغا كۆرپە ـ گىلەم سېلىنغان، ياتار ئىدى ھاۋاۋ بەگ چار پاقىدەك سوزۇلۇپ، يەلپۇشەتتى خېنىملار چۆرىسىدە تولغىنىپ.

يەلپۇگۈچ ئى. ئىسسىق كۈنلەردە سەگىش، شامالداش ئۈچۈن قۇشلارنىڭ پەيلىرىدىن ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان، قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ شامال چىقىرىدىغان بىر خىل سايمان: دەل شۇچاغدا ئۇزۇن چاپان كىيگەن، يەلپۇگۈچ تۇتقان ئۇچ ئادەمنىڭ دۈكان ئالدىغا كېلىشى ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى تارتتى.

يەلپۇلدەتمەك «يەلپۇلدىمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالتە قىز ئېگىز كۆتۈرگەن قوللىرىدا ھەر رەڭدىكى نېپىز رەختىلەرنىڭ بۇرجىكىدىن تۇتۇپ، يەلپۇلدىتىپ شوخ ئاياغ ئويۇنلىرىنى ئويناپ ئۆتىدۇ.

يەلپۇلدەشمەك «يەلپۇلدىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەيداندا قىزىل بايراقلار يەلپۇلدىشەتتى.

يەلپۇلدىمەك پ. ھەر تەرەپكە ئىرغاڭلىماق، لەپەڭشىمەك، لەپىلدىمەك؛ جەڭلان قىلماق: مەيداندىكى خەلق ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن تۇغقا قارىشاتتى. تۇغ مۇنار ئۈچىدا يەلپۇلدىدى.

يەلپۇمەك پ. يۇپقا، ياپىلاق نەرسىلەرنى ئۇ تەرەپ ـ بۇ تەرەپكە ھەرىكەتلەندۈرمەك؛ يەلپۇگۈچنى ئۇ تەرەپ ـ بۇ تەرەپكە ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق سالقىن شامال پەيدا قىلماق: تاڭ ئۇزۇنىڭ مەيىن شامىلى بىلەن ئۇنىڭ چاچلىرىنى يەلپۇپ، يۇزلەردىن سۈيۇپ ئۆتەتتى.

يەلپۇنمەك «يەلپۇمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ پېشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان چاچلىرى سەھەرنىڭ سوغۇق شامىلىدا يەلپۇنەتتى.

يەلتاشما ئى [يەل + تاشما] <تېب> بىر خىل تېرە كېسىلى. بۇنىڭدا قىسمەن جاينىڭ تېرىسىدە توساتتىن قىزىل قاپارتقۇلار پەيدا بولۇپ، قىچىشىدۇ، يېنىشىمۇ ناھايىتى تېز بولىدۇ، ھېچقانداق ئىز قالمايدۇ. ئادەتتە پات ـ پات قوزغىلىپ تۇرىدۇ. دورا، پارازىت قۇرت، قان زەردابى، باكتېرىيەلەر بىلەن يالۇغلىنىش، غىدىقلاش كۈچى كۈچلۈك بولغان ماددىلارغا، سوغۇققا ۋە ئىسسىققا يولۇقۇش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بۇ خىل كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يەلكە ئى. بويۇننىڭ ئارقا قىسمى؛ مۇرە، ئۆشنە: يەلكىگە ئالماق. * قاسىم جىسا شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ لەيلىگۈلنىڭ يەلكىسىدە يەلپۇنۇپ تۇرغان چاچلىرىدىن تۇتتى ۋە ئىككىنچى قولى بىلەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

يەلكەن ئى. شامال كۈچىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن كېمە خادىسىغا ئورنىتىلغان شامال توسقۇچى لاتا: يەلكەن چىقارماق. يەلكەن ئورناتماق.

يەلكەنلىك سۇپ. يەلكىنى بار، يەلكەن ئورنىتىلغان: يەلكەنلىك كېمە.

يەلكۇ سۇپ. سۇ يىغىلغان، زەردابلاشقان، دائىم قاناپ

تۇرىدىغان، زېدىلەنگەن: يەلكۇ كالپۇك.

يەلكىلىك سۇپ. يەلكىسى يوغان، يەلكىسى كېلىشكەن: ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغاندا، مۇسانىڭ كەڭ يەلكىلىك گەۋدىسى ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

يەللىك سۇپ ① يېلى بار، يېلى كۆپ: يەللىك تاۋار. ② يەل قاچىلانغان: يەللىك ئەسۋابلار. يەللىك چالغۇ.

يەللىمەك پ. دىيال. مال ـ چارۋىلارنىڭ تۇغۇتتىن ئىلگىرى يېلىنىغا سۈت كىرمەك، يېلىن سالماق.

يەلىيارا ئى [يەل+يارا] <تېب> توقۇلمىلار چىرىپ ئۆلۈشىنىڭ بىر خىل تۈرى، ئادەتتە چوڭ بىر پارچە توقۇلمىنىڭ قان «ئوزۇقلۇق» بىلەن تەمىنلىنىشى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ئاندىن باكتېرىيە كىرىپ چىرىشىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

يەل ـ يېمىش ھۆل ۋە قۇرۇتۇلغان مېۋە؛ مېۋە ـ چېۋە: يەل ـ يېمىش ساتماق. * ئوغلىمىز ئىمتىھاندىن ئىلا دەرىجىدە ئۆتكەن بىلەن، مۇ، جاپىپارنىڭ شۇ بىر تاغار يەل ـ يېمىشى بىسىپ چۈشمىگىنىنى كۆرۈپ باقاي.

يەم ئى ① ئات ـ ئۇلاغلار ئۇچۇن تەييارلانغان ئوزۇقلۇق؛ بوغۇز: يەم بەرمەك. * يەرنىڭ يېمى ئوغۇت، ئانىنىڭ غېمى تۇغۇت (ماقال). ② ئۇچار قاناتلارغا بېرىلىدىغان ئوزۇق؛ دان: قۇشنى يەم بىلەن ئالدايدۇ، كىشىنى گەپ بىلەن (ماقال).

يەم بولماق ① ئۇچار قانات، ھايۋانلارغا ئوزۇق بولماق. ② كۆچمە. بىركىم ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ۋەيران قىلىشىغا، يۇتۇۋېلىشىغا، خاراب قىلىپ ئىگىلىۋېلىشىغا ئۇچرىتماق ياكى شۇ تۈپەيلى ۋەيران بولماق، يوق بولماق: بىرنەچچە يۈز تومۇ تاقاق ھەش ـ پەش دېگۈچە ۋەيران بولۇپ، ئىككى قىرغاقتىكى ھېسابسىز تېرىلغۇ يەر كەلكۇنگە يەم بولدى.

يەم قىلماق ① ئۇچارقانات، ھايۋانلارغا ئوزۇق قىلماق. ② كۆچمە. يوقاتماق، ۋەيران قىلماق، تۇگەتمەك: بولسا ئالەم بىر مېنىڭلا چاڭگىلىمدا دېمىگىن، ياخشىلارنى يەم قىلاي ھەر چاققىنىمدا دېمىگىن.

يەمەك ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ 11 ـ ئەسىردىكى قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

يەمتۇك ئى ① ئۇچارقانات، قۇشلارغا بېرىلىدىغان ئوزۇق؛ دان: دولقۇنلار چايقار تىنماي قومۇش سالنى، شامالدار ئۇچار يەلپۇچ جىغان ـ تالنى، سامادا بىر توپ قۇزغۇن يەمتۇك ئىزدەپ، ئېچىشتى پەسكە، بىھوش تەننى كۆزلەپ. ② قەپەستە بېقىلىدىغان ئۇچارقاناتلارغا دان بېرىلىدىغان كىچىك قاچا؛ دانچۇق: ئۇ ئۆلگەن قاتىل قۇشنىڭ يەمتۇكىدىن ئۇزۇك كۆزىدەك گۆھەرنى ئېلىپ، ھەددى ـ ھېسابسىز سۆيۈنۈپتۇ.

يەمچۇك ئى. ئۇچارقانات، ھايۋانات، بېلىقلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قاپقان، قىسماق، قارماقلارغا سانجىپ قويۇلىدىغان يېمەكلىك: ـــ ئۇچۇپ كەلگەن ۋە كەتكەن، گۈللۈككە چۈشكەن ۋە يەمچۇككە يېقىنلاشقان ئاق قۇشقاچلارنى ھايا جانلىنىپ تۇرۇپ كۆزىتىش نېمىدېگەن قىزىقارلىق ـ ھە؟ ـــ دېدى ئۇ.

يەم ـ خەشەك ئات ـ ئۇلاغ، مال ـ ۋارانلار ئۇچۇن بېرىلىدىغان بوغۇز ۋە ئوت ـ چۆپ: يەم ـ خەشەك تەييارلىماق.

يەملەتمەك «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماشىنىنى يول ئۇستىدىكى رېمونتخانىنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، چاقىنى يەملەتتىم ـ دە، يەنە سەپرىمنى داۋاملاشتۇردۇم.

يەملەشمەك ① «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئىشچىلار ھە دەپ كىتابلارنىڭ مۇقاۋىلىرىنى يەملەشۇاتاتتى. ② يەملەنمەك، چاپلانماق، يېپىشماق: كىتاب ۋاراقلىرى بەك چىڭ يەملىشىپ كەتكەنلىكتىن ئېچىلماپتۇ.

يەملەنمەك «يەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زەرگەر كېنىزەك قىز بەرگەن خەتنى ئېلىپ لېپاپىنىڭ يەملەنگەن يېرىنى پەم بىلەن ئېچىپتۇ.

يەملىك ① سۇپ. يەم ـ خەشەك، بوغۇز تاللىمايدىغان، نېمە بەرسە ئىشتىھا بىلەن يەيدىغان (مال ـ ۋاران ھەققىدە): يەملىك قوي. ② ئى. يەم قىلىشقا تەييارلانغان نەرسە.

يەملىمەك پ. چاپلىماق، يېپىشتۇرماق: كىتاب يەملىمەك. دېرىزە يەملىمەك. * دەرسلىك كىتابىمنىڭ تېشىنى يەملەپ بولۇپ ئەمدى تاماققا چىقاي دەپ تۇرسام، قەيسەر ياتاققا كىرىپ كەلدى.

يەنە ① رەۋ. يېڭىدىن، باشقىدىن، قايتا، تەكرار: يامغۇر يەنە ياغدى. ② يۇك. بۇنىڭدىن باشقا، بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئۈستىگە: بۇلا ئەمەس، ھەربىر يىلنى يەنە 12 ئايغا بۆلۈپ، 12 يىلنى بىر مۇچەلگە بۆلۈپ ئۇلارغا ئۆز تىللىرىدا ھەر خىل ناملار بېرىلگەن.

يەنە دېسە، يەنە شۇ قايتا ـ قايتا، يېنىش ـ يېنىش، تەكرار ئېيتىلغان گەپ ـ سۆز، قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەت. : ـــ يەنە دېسە، يەنە شۇ گەپ، بولدى قىلايلى، ـــ دېدىم زېرىكىپ ئۇلارغا.

يەنە كېلىپ خۇسۇسەن، بولۇپمۇ: قىزىق ئىش، بۇنىڭ بالىسى راستىنلا يېتۇپ كەتكەنمىدى؟ يەنە كېلىپ بۇ كىچىككىنە يېزىدا ـ ھە؟

يەنجە ئى. دېۋانىلەر تىلەپ ئالغان نەرسىلىرىنى سالىدىغان قاچا: بۇ خۇددى تۇگمەنچىنىڭ بىر سىقىم تۇزنى تىلەمچىنىڭ يەنجەسىگە تاشلىغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش.

يەنجۇك سۇپ. دىيال. ئېرىنچەك، بوش.

يەنسۇق ئى. دىيال. بۇلاقلاردا بولىدىغان قورتقا ئوخشاش جانىۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئىچىلىدۇ.

يەنى باغل [ئە] سۆزلەنگەن سۆز ياكى بولۇنغان ئىش ـ ھەرىكەتنى چۈشەندۈرۈش، ئىزاھلاش، باشقا ئىبارە بىلەن باغلاش ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ: ـــ جاھاندا يوق بىركۈنى، يەنى شەنبىمۇ، يەكشەنبىمۇ، دۈشەنبىمۇ، سەيشەنبىمۇ، چارشەنبىمۇ، پەيشەنبىمۇ، جۈمەمۇ ئەمەس بىركۈنى ئېلىك، ـــ دەپتۇ ئەپەندىم.

يەنىلا رەۋ. بۇرۇنقىدەكلا، ئوخشاشلا: ئۇلار قانداق قىلغاندا ئۇنىڭ بۇ زورلۇقىدىن قۇتۇلۇشقا بولىدىغانلىقى توغرۇلۇق يوشۇرۇن يېغىن ئېچىپتۇ، لېكىن يەنىلا چارە تاپالماپتۇ.

يەنمۇ رەۋ. بارغانسېرى، كۈنسانساپ، كۈندىن ـ كۈنگە؛ تېخىمۇ: مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى يەنمۇ كۈچەيدى.

يەھۇدىي ئى<ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار قەدىمدە پەلەستىنىدە ياشىغان خەلق بولۇپ، ئىسرائىلىيە ـــ يەھۇدىي پادىشاھلىقىنى قۇرغان. بۇ خانلىق كېيىن رىم ئىمپېرىيەسى تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، ئاھالىسى سىرتقا چېچىلىپ كېتىپ، ياۋروپا، ئامېرىكا، غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىغا تارقاق ئولتۇراقلىشىپ قالغان. 1948ـيىلى بىر قىسىم يەھۇدىيلار ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى (پەلەستىنىنىڭ بىر

قىسىم رايونلىرى) دا ئىسرائىلىيە دۆلىتىنى قۇرغان.

يەھۇدىي دىنى <دىن> ئاساسەن يەھۇدىيلار ئارىسىدا تارقالغان يۇرگەن بىر خىل دىن. تەخمىنەن مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 8 ـ ئەسىردە ياشىغان ھەزرىتى مۇسا تەرىپىدىن تەرغىب قىلىنغان. مۇقەددەس كىتابى تەۋراتتۇر.

يەھۇدىيچە ① سۈپ. يەھۇدىي خەلقىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يەھۇدىيچە ئادەم. يەھۇدىيچە ئۇسسۇل. يەھۇدىيچە كىيىم. ② ئى. يەھۇدىي تىلى ياكى يېزىقى: ئۇ يەھۇدىيچىنى پىششىق بىلىدىكەن. ③ رەۋ. يەھۇدىي تىلىنى ئىشلىتىپ، يەھۇدىي تىلىدا: ئۇلار يەھۇدىيچە سۆزلىشىپ كەتتى.

يەھ ـ يەھ كەپتەرنى دانغا چاقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

يوبدان ئى <يېم> ئارپا ياكى قوناق ئۇنى خېمىرىنى ئۇگرىدەك كېسىپ ئېتىلگەن سۇيۇقئاش: ئۇ چامغۇر سېلىنغان بىر چىنە يوبداننى رەھمەتنىڭ ئالدىغا قويدى.

يوبلىي ئى [ر<لات] <ئەد> بىرەر شەخسنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ئىش ـ پائالىيىتىنىڭ ياكى بىرەر تەشكىلات، مۇئەسسەسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قۇرۇلغان ياكى پائالىيەت باشلىغانلىقىنىڭ مەلۇم يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىم.

يوپكا ئى [ر] ئاياللارنىڭ بېلىنىڭ تۆۋىنىگە كىيىدىغان ھەم ئايرىم تىكىلىدىغان كۆڭلەك: سارجا يوپكا. تار يوپكا.

يوپكلىق سۈپ ① ئۇستىدە يوپكىسى بار، يوپكا كىيگەن: سارجا يوپكلىق قىز. ② يوپكا تىكىشكە باب، لايىق، يېتەرلىك: ئۇ بىر يوپكلىق سارجا سېتىۋالدى.

يوپۇتماق پ. خۇپىيانە تۇتماق، يوشۇرماق، ياپماق: ـــ ئىبلىشا، سەن گەپنى يوپۇتما، قوشاقچى باشقا بىرى ئەمەس، ئۆزۈڭ، ـــ دېدى كىمدۇر بىرى.

يوپۇتۇشماق «يوپۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قانداقتۇر بىرەر ئىشنى مەندىن يوپۇتۇشقاندەك قىلىشاتتى.

يوپۇتۇلماق «يوپۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئىش ھازىرچە دادامدىن يوپۇتۇلۇپ ئۆتۈپ كەتكىنى بىلەن، ھامان بىر كۈنى دادامنىڭ بىلىپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

يوپۇرا سۈپ. دىيال. ئۇدۇل، ئوتتۇرا، روبىرو، قارىمۇقارشى.

يوپۇرغا ئى سۆرەم: ① يوپۇرغا سالماق. ② شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قەشقەر ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيەنىڭ نامى.

يوپۇرماق I ئى <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ۋېگېتاتىپ ئەزالىرىدىن بىرى. ئادەتتە يوپۇرماق ئالقىنى بىلەن يوپۇرماق سېپىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئومۇمەن يېشىل ۋە ياپىلاق بولىدۇ. ئۇنىڭ گۈش ھۈجەيرىلىرىدە خلوروپلاست بولغانلىقى ئۈچۈن، كۈن نۇرىدىن پايدىلىنىپ ئوزۇقلۇق مادداسى ئىشلەيدۇ. شۇڭا، يوپۇرماق ئوزۇقلۇق ئىشلەيدىغان ئەزا ھېسابلىنىدۇ.

يوپۇرماق رېتى <بوت> يوپۇرماقنىڭ غولدىكى جايلىشىش ئۇسۇلى. كۆپ ئۈچرايدىغان يوپۇرماق رېتى: نۆۋەتلىشىپ ئۆسكەن يوپۇرماق رېتى، ئۇدۇل ئۆسكەن يوپۇرماق رېتى ۋە ئايلانما ئۆسكەن يوپۇرماق رېتىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل بولىدۇ.

يوپۇرماق II پ ① ئاڭلىماسقا، بىلمەسكە سالماق، بىغەم، جىم تۇرۇۋالماق: قۇلاقنى يوپۇرماق. * ـــ تۆلەندى ئاخۇن ئاكا، چاققان بول، ـــ دېدى ئۇ بوسۇغىدىن پۈتىنى ئالار ـ ئالمايلا، ـــ تېرەكىنىڭ ئۈچىدا سېغىزغان چىللاۋاتسا، قۇلاقلىرىڭنى يوپۇرۇپ ئولتۇرىۋېرىدىكەنسەن. ② كۆچمە. تۇرمەك، پۇرۇشتۇرمەك: قاپاقنى يوپۇرماق. لېۋىنى يوپۇرماق. ③ كۆچمە. بېشىنى ئېچىگە تىقماق، دۇغدايماق، غەمكىنلەشمەك: ساۋۇت بىرئاز قورقسىمۇ، لېكىن بېشىنى يوپۇرۇپ كىرىشكە مەجبۇر بولدى.

يوپۇرماقلىق سۈپ. يوپۇرمىقى بار، يوپۇرمىقى كۆپ، يوپۇرماق بىلەن قاپلانغان: يىڭنە يوپۇرماقلىق دەرەخ. تەڭگە يوپۇرماقلىق دەرەخ.

يوپۇرماقلىماق پ. يوپۇرماق چىقارماق، يوپۇرماق ئۆسمەك.

يوپۇرۇشماق «يوپۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ ئىشقا ئىپادە بىلدۈرمەي قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشتى.

يوپۇرۇلماق پ. بىرەر ئادەم ياكى نەرسىگە تاشلانماق، ئېتىلماق: ئاتلار گويا قارا بورانەك يوپۇرۇلۇپ دۈشمەن تەرەپكە تاشلاندى.

يوپۇق ئى ① ئات ـ ئۇلاغنى سوغۇقتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئۈچىسىغا يېپىپ قويۇلىدىغان يېپىنچا: ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم، يوپۇق ياپمەن ئەمدى. سۆيگەن يارىدىن ئايرىلىپ، يالغۇز ياتمەن ئەمدى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈچۈق تۇرماسلىقى ئۈچۈن يېپىلىدىغان پەردە: مەلىكە يوپۇقنى قايرىپ، بېشىنى مەپىدىن چىقىرىپ قارىغاندا، كۆزى زەرگەر يىگىتكە چۈشۈپ قاپتۇ.

يوپۇقلۇق سۈپ. يوپۇقى بار، يوپۇق يېپىلغان، يوپۇق تارتىلغان: قىز قارىسا، كىمخاب يوپۇقلۇق قوش ئات قوشۇلغان ئالتۇن مەپە جاراڭلاپ، بىر مەپىكەش بوۋاي ئاتلارنىڭ بوجىلىرىنى تۇتۇپ تۇرغۇدەك.

يوتا ئى ① تىزنىڭ يۇقىرىسىدىن سۆڭگەچكىچە بولغان ئارىلىق؛ يانپاش: يوتا سۆڭىكى. ② تاغنىڭ يانباغرى؛ بەل: بەل يوتىسى. * سابىرلار دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن يۇگۇرۇپ، توغرا كەتكەن يوتىسى قىيپاش تاغ ئوستىگە چىقتى.

يوتقان ئى. ئۇخلىغاندا يېپىنىش ئۈچۈن رەختنى ئەنلەپ، ئارىسىغا پاختا قويۇپ تىكىلگەن يېپىنچا: مامۇق يوتقان. تويلۇق يوتقان.

يوتقان تېشىدىن بولغان نىكاھسىز تۇغۇلغان، دادىسى نامەلۇم، ھارامدىن بولغان؛ ھارامزادە: ـــ ھۇ ئاتاڭنى، يوتقان تېشىدىن بولغان! نېمە ئۆڭدا يېتىپ سۆيدۈكۈڭنى ماڭا چاچرىتىسەن! ـــ دېدى ھاشىم ساۋۇتقا ۋارقىراپ.

يوتقان ـ كۆرپە ئۇخلىغاندا يېپىنىدىغان يوتقان ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر: ـــ بۇ كامبەر سېپىق كېتىپتۇ، سېنى باشقا كامبەرغا يۆتكەپ، بۇ ئۆينى بىر ھەپتە ئېچىۋېتىمىز. يوتقان ـ كۆرپەڭنى ئېلىپ چىقىپ تۇر، مەن ھارۋا ئەكېلىمەن، ـــ دېدى تۇرمە باشلىقى ئۇنىڭغا.

يوتقانلىق سۈپ ① يوتقىنى بار، يوتقان يېپىنغان. ② يوتقان تىكىشكە باب، لايىق، يوتقان قىلىشقا بولىدىغان: يوتقانلىق تاۋار. ③ ئى. يوتقان تىكىشكە باب كېلىدىغان رەخت: ـــ مېنىڭ بىر يوتقانلىقلىق بار ئىكەن، ـــ دېدى ئۇ.

يوتۇق I سۈپ. دىيال. يانتۇ، قىيپاش، يانباغىر.

يوتۇق II ئى. توشقان ئۇۋىسى.

يوتۇقماق پ. دىيال. كۆز قاپقى ياكى يۇز-كۆزى ئىششىپ قالماق.

يوچۇق ئى ① يېرىلغان، چاك ھاسىل بولغان جاي؛ دەز، ئاراچ: ئىشكىنىڭ يوچۇقى. تامنىڭ يوچۇقى. ② كۆچمە. قۇسۇر، كەمچىلىك، نۇقسان: بۇ ئىشنى شۇنداق قىلايلىكى، باشقىلار ئىشمىزدىن قىلچە يوچۇق تاپالمىسۇن. * ئۇ ئازراق يوچۇق تاپسىلا بىرنى ئون قىلىپ پىتنە تارقىتىدۇ.

يوچۇق قالدۇرماسلىق بىرەر ئىش، گەپ-سۆزدە كەتكۈزۈپ قويماسلىق، پۈرسەت، بوشلۇق، ئىمكانىيەت قويماسلىق: ئۇلار يوچۇق قالدۇرماسلىق ئۈچۈن شۇنچە تىرىشقان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا بەربىر قانۇن توردىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

يوچۇن سۈپ. تونۇش بولمىغان، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئۆزگىچە، غەلىتە: يوچۇن ئادەم. يوچۇن ئىش. يوچۇن قىلىق. * شۇ ئەسنادا ھويلا ئىشكى تاراقلاپ ئېچىلىپ، قادىر بىدەك بىرنەچچە يوچۇن كىشىنى باشلاپ كىرىپ كەلدى.

يوخشماق پ. دىيال. ئات ئوت يېمەستىن خامۇش بولۇپ جىم تۇرماق.

يود ئى [ر<گىرېك] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت. بەلگىسى I (Iodium). قارا قوڭۇر رەڭلىك كىرىستال. مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە، ئاسان سۇبلىماتسىيەلىنىپ بىنەپشە رەڭلىك پار ھاسىل قىلىدۇ. يودنىڭ ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسى دېزىنفېكسىيە قىلىش ۋە پوقاق كېسىلىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. سانائەتتە بوياق ماتېرىيالىلىرىنى ئىشلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يودا سۈپ. دىيال. ئەبگاھ، سوكال، نامرات، گاداي، ئورۇق.

يودلۇق سۈپ. تەركىبىدە يود بار، يودا بولغان، يود ئارىلاشتۇرۇلغان، يود قوشۇلغان: كۆچا ناھىيىلىك تۈز باشقۇرۇش ئىدارىسى يېقىندا، يېزا - بازارلاردا يودلۇق تۈز ئىستېمال قىلىش توغرىسىدا كەڭ كۆلەملىك تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

يودوفورم ئى [ر<گىرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە. سېرىق رەڭلىك پارقىراق كىرىستال، ئالاھىدە پۇراقتا ۋە تەمگە ئىگە. دورىگەرلىكتە دېزىنفېكسىيە دورىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

يودماق پ. دىيال. قورسىقى ئاغرىغان ئادەملەرنى تۈز، نان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق.

يورتماق پ. ئاتنى ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭدۇرماق، يەنى مېڭىشتىن تېز، يورغىلاشتىن ئاستىراق بىر خىل مېڭىشتا ماڭدۇرماق.

يورغا ئى. رېتىمىنى بۇزماي، بىرخىلدا ھەم سىلىق، ھەم يۇگۇرگەندەك ئىتتىك ماڭىدىغان ئات: يورغىسىغا چۈشمەك. * يورغا مىنگەن يولدىشىدىن ئايرىلار، كۆپ ياشىغان تەڭتۇشىدىن ئايرىلار (ماقال). // يورغا ئات.

يورغىلاتماق «يورغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئويناقلاپ تۇرغان قارا ئات مىنگەن سادىر ئېتىنى يورغىلىتىپ كەلدى - دە، دەرھال دادىسىغا سالام بەردى.

يورغىلاشماق «يورغىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاق پەرتۇق تارتقان كۆتكۈچىلەر بولسا پۇت - پۇتىغا، قول - قولىغا تەگمەي يورغىلىشىپ يۈرەتتى.

يورغىلىماق پ ① رېتىمىنى بۇزماي، ھەم تېز، ھەم سىلىق ماڭماق: تىزگىنى بوشىتىلغان بايتال يېنىككىنە يورغىلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئىككى تېقىمىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ تېز - تېز ئىلدام ماڭماق: يىگىت خۇش بولۇپ ئاننىڭ قولىغا سۆيۈپتۇ ۋە ئانىسىنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، داستىخاننى قولتۇقىغا قىسىپ، خېنىملاردەك يورغىلاپ، گۈندىپايىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

يورۇتقۇچ سۈپ. يورۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، يورۇتىدىغان: يورۇتقۇچ ئەسۋابلار. يورۇتقۇچ بومبا.

يورۇتماق ① «يورۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزىز شۇنى ئويلاپ يۈرىكى ئېچىنغان ھالدا ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ چىراغنى يورۇتتى. ② ئايدىڭلاشتۇرماق: يازغۇچى بۇ ئەسىرى بىلەن 19 - ئەسىردىكى جەمئىيەت ئەھۋالىنى تېخىمۇ يورۇتۇپ، كىشىلەرگە تونۇشتۇردى.

يورۇتۇشماق «يورۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاتا - ئانىلىرىمىز بۇرۇن توك بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆينى جىنچىراغ ياكى شام بىلەن يورۇتۇشاتتى.

يورۇتۇلماق «يورۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئابدۇللا ئاكىنىڭ قاۋۇل بىلەن بىر يەردىن چىقىقان سۆزلىرى ئۇنىڭ ئىشەنچ چىرىغىدا يورۇتۇلغان قەلبىگە غەشلىك سايىسىنى تاشلىغاندەك بولدى.

يورۇق ① سۈپ. كۈن نۇرى يەنى ئاپتاپ چۈشۈپ تۇرىدىغان، قاراڭغۇ ئەمەس: يورۇق ئۆي. ② ئى. نۇر، ئاپتاپ، ئاپتاپلىق ھالەت: يورۇق چۈشمەك. تاڭ يورۇقى. * ئۆچەر چىراغنىڭ يورۇقى يوق (ماقال). ③ سۈپ. كۆچمە. بەختلىك، شادلىق، ھۆر: يورۇق دۇنيا. يورۇق ئالەم. يورۇق كۈن. ④ سۈپ. كۆچمە. روشەن، نۇرلۇق: ئىشلىگەننىڭ يۈزى يورۇق، ئىشلىمىگەننىڭ يۈزى چورۇق (ماقال).

يورۇقپەرەس سۈپ. يورۇقنى ياخشى كۆرىدىغان، يورۇقلۇققا ئىنتىلىدىغان: يورۇقپەرەس ئۆسۈملۈكلەر. * شاپتۇل دەرىخى يورۇقپەرەس دەرەخ بولۇپ، شاخ - نوتىلىرىنىڭ ئۆسۈشچانلىقى ناھايىتىمۇ كۈچلۈك كېلىدۇ.

يورۇقپەرەسلىك ئى<بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يورۇقلۇققا ئىنتىلىش خۇسۇسىيىتى: بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يورۇقپەرەسلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولىدۇ.

يورۇقچىلىق ئى. ھەرقانداق دالدا، قاراڭغۇلۇقتىن خالىي، يورۇق ھالەت؛ ئۇچۇقچىلىق: ھەسەن بەدرىدىن ھېچ نەرسىنى سەزمەي ئۆخلاۋېرىپتۇ، كېيىن بىر يېنىغا ئۆرۈلۈپ، كۆزىنى ئېچىپ، ئۆزىنى يورۇقچىلىقتا كۆرۈپتۇ.

يورۇقلاشماق پ. يورۇشقا باشلىماق، يورۇق ھالەتكە كەلمەك: ئۆي ئىچى يورۇقلاشتى.

يورۇقلۇق ئى ① قاراڭغۇ بولمىغان، يورۇق ھالەت، روشەنلىك. ② <فىز> جىسمىنى يورۇتۇپ، كىشىگە جىسمىنى كۆرسىتىدىغان ماددا. مەسىلەن، قۇياش يورۇقلۇقى، چىراغ يورۇقلۇقى ۋە ئاي يورۇقلۇقى دېگەندەك. يورۇقلۇقنىڭ بوشلۇقتىكى تارقىلىش سۈرئىتى سېكۇنتىغا تەخمىنەن 300 مىڭ كىلومېتر. ③ <فىز> يورۇقلۇق دولقۇنىنىڭ كىشىگە ھېس قىلدۇرغان كۆچلۈك - ئاجىزلىق دەرىجىسى. ④ يورۇق چۈشكەن، يورۇغان يەر، جاي: ئۇلار غار ئىچىدە مېڭە-

ۋېرىپ، ئاخىر يورۇقلۇققا قانداق چىقىپ قالغىنىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى. ⑤ كۆچمە. ئازادلىق، ئەركىنلىك: خەلقىمىز تىنماي كۈرەش قىلىش ئارقىلىق نەچچە مىڭ يىل خورلىغان جاھالەت زىندانىنى گۈمران قىلىپ، ئاخىر يورۇقلۇققا چىقتى.

يورۇقلۇق يىلى <ئاستر> يۇلتۇزلار ئارىلىقىنى ھېسابلاشتىكى بىرلىك، يەنى يورۇقلۇقنىڭ بىر يىل ئىچىدە باسقان مۇساپىسى، ئۇ تەخمىنەن بىر تىرىليون كىلومېتىرغا تەڭ بولىدۇ.

يورۇماق پ ① يورۇق چۈشمەك، يورۇق ھالەتكە كەلمەك: چىراغ يانىدۇرۇلدى، ئۆي ئىچى خېلى يورۇدى. ② ئاقارماق، چىقماق، ئاتماق (كۈن ۋە تاڭ ھەققىدە): بۇ چاغدا تاڭ ئوبدانلا يورۇپ، كىشىلەرنىڭ ئالدى ئىشقا يېتىپ كەلگەنىدى. ③ ئېچىلماق، شادلانماق: كۆڭلى يورۇماق. دىلى يورۇماق.

يوسۇن ئى. ئەزەلدىن تارتىپ كېلىۋاتقان، كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن ئەنئەنىۋى ئادەت؛ رەسىم، قائىدە: كونا يوسۇن.

يوسۇندا تىر. ھالەتتە، تەرىقىدە، قىياپەتتە، شەكىلدە، تەرزدە: قايسى يوسۇندا ئىش قىلىش ئۆزۈڭگە باغلىق.

يوسۇن - قائىدە يوسۇن ۋە قائىدە قاتارلىق ئەنئەنىۋى ئادەتلەر.

يوسۇنلۇق سۈپ ① يوسۇننى بىلىدىغان، يوسۇنغا ئەمەل قىلىدىغان: يوسۇنلۇق ئادەم. ② يوسۇنغا ئۇيغۇن، يوسۇن بىلەن قىلىنغان: يوسۇنلۇق ئىش.

يوسۇنلىماق پ. دىيال. تۇزلىمەك، تۇزەتمەك.

يوسۇنۇاز سۈپ. نوقۇل ھالدا بىرخىل يوسۇندا ئىش ئېلىپ بارىدىغان، يوسۇنغىلا ئېسىلۋالىدىغان، يېڭىلىق يارىتالمايدىغان، قاتمال: يوسۇنۇاز ئادەم كۆپ چاغلاردا پەقەت ئۆزىنىڭكىنىلا راست دەيدۇ، باشقىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىشنى خالىمايدۇ.

يوسۇنۇازلىق ئى. بىر خىل يوسۇن بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىش، يوسۇنغىلا ئېسىلۋېلىش، يېڭىلىق يارىتالماسلىق، قاتمالللىق: ساددا، ئەخمىقانە، يارىشىمسىز، ئەگەشمە يوسۇنۇازلىق قاتارلىقلار شەھەرلىكلەر ئىندۇنېزىيالىقلىنى ۋەيران قىلماقتا.

يوشۇرغۇزماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەخپىرەتخان بايىقى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئوغلى ئارقىلىق يوشۇرغۇزۇپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئېرىنىڭ ئالدىغا چىقتى.

يوشۇرغۇسىز سۈپ. يوشۇرغىلى بولمايدىغان، يوشۇرۇش مۇمكىن بولمايدىغان: شەرق ئەدەبىياتىدا ماددىي مۇكاپات ۋە مەنىۋى شان - شۆھرەت تەمەسى بىلەن، ئۆز مىللىتىنىڭ جان كۆيەر يولباشچىسى بولۇش ئوتتۇرىسىدىكى يوشۇرغۇسىز زىددىيەت ئاشكارىلانماقتا.

يوشۇرماق پ. باشقىلارغا كۆرسەتمەسلىك، بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن بىر يەرگە تىقىپ قويماق، خۇپىيانە تۇتماق: ئۇ ئۆزىنىڭ سوت مەھكىمىسىگە كېلىشتىكى مەقسىتىنىمۇ يوشۇردى.

يوشۇرۇشماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: بالىلار نامەلۇم بىرنەرسىنى مەندىن يوشۇرۇشماقچى بولغاندەك، قوللىرىنى ئارقىسىغا تىقىۋېلىشتى.

يوشۇرۇقلۇق سۈپ. يوشۇرۇلغان، يوشۇرۇپ قويۇلغان: يوشۇرۇقلۇق ئاشلىق. يوشۇرۇقلۇق مال. * قادىر كارىۋات ئاستىدا يوشۇرۇقلۇق تۇرغان نۇرغۇن كىتابلارنى كۆرۈپ ھەيران قالدى، چۈنكى ئۇ بۇنداق ياخشى كىتابلارنى ئۆمرىدە كۆرۈپمۇ باقمىغانىدى.

يوشۇرۇلماق «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خالىدەگە ئېيتماقچى بولغان سۆزلىرى ئۇنىڭ يۈرەك قېتىغا يوشۇرۇلغان بولۇپ، قانچە ئېيتىشقا تەمشىلىپمۇ ئېيتالمايۋاتاتتى.

يوشۇرۇن سۈپ. ئاشكارا بولمىغان، باشقىلار ئۇقمىغان، باشقىلاردىن سىر تۇتۇلغان؛ مەخپىي: يوشۇرۇن ھەرىكەت. يوشۇرۇن ئىش. يوشۇرۇن ئىشلىمەك. ئۇنىڭ يۈرىكىنى قانداقتۇر يوشۇرۇن بىر نەرسە مۇجۇپ ئازابلايتتى.

يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش <قا> سايلام ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى. بۇنىڭدا سايلىغۇچى سايلام بېلىتىنى تولدۇرغاندا باشقىلارغا ئاشكارىلىمايدۇ، سايلام بېلىتىگە ئىسمىنى يازمايدۇ ھەمدە سايلام بېلىتىنى سانداقتا ئۆزى ئاپىرىپ تاشلايدۇ.

يوشۇرۇن باشسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر تۈرى. ئوقىنىڭ ئۇچى چوڭىيىپ، ئوتتۇرا قىسمى تۆۋەنگە ئولتۇرۇشۇپ خالتا ھاسىل قىلغان، گۈللىرى خالتا ئىچىگە جايلاشقان بولىدۇ. سىرتتىن قارىغاندا كۆرگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئەنجۇرنىڭ گۈل رېتىگە ئوخشاش.

يوشۇرۇنچە رەۋ. باشقىلارغا بىلدۈرمەي، سەزدۈرمەي، تۇيدۇرماي، مەخپىي رەۋىشتە، ئوغرىلىقچە، خۇپىيانە: مەن ھەر كۈنى باش توخۇ ئەمدىلا چىللىغان چاغدا، باشقىلاردىن يوشۇرۇنچە مەرۇپ بوۋايلارنىڭ ئۆيىگە باراتتىم.

يوشۇرۇنماق ① «يوشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككىيلەن چوقچىيىپ تۇرغان قوم - شور دۆڭلىرىدىن بىرىنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇندى. ② <ھەرب> دۈشمەن ئۆتۈش ئېھتىمالى بولغان جايغا ئەسكىرىي كۈچنى مەخپىي ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاتاكىغا ئۆتۈش پۈرسىتىنى كۈتمەك.

يوشۇرۇنۇشچان سۈپ. ئاسان يوشۇرۇنالايدىغان، يوشۇرۇنۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان: باشقۇرۇلىدىغان بومبىنىڭ يوشۇرۇنۇشچان خۇسۇسىيىتى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، باشقىلار ئاسان بايقىيالمايدۇ.

يوشۇرۇنۇشچانلىق ئى. يوشۇرۇنۇش ھالىتى، يوشۇرۇنۇش خۇسۇسىيىتى: باشقۇرۇلىدىغان بومبىغا تۆمۇر يول مېخانىكىلىق ئېتىش سۇپىسى ئىشلىتىلگەچكە، كۈچلۈك يوشۇرۇنۇشچانلىققا ۋە 2 - قېتىم زەربە بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

يوغا ئى. قاچا - قومۇش قويۇش ئۈچۈن ئۆينىڭ تېمىنى ئويۇپ چىقىرىلغان جاي؛ ئويۇق، تەكچە.

يوغا تام ئۆي بىلەن ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا مىنمەك دىيال. مەسخىرە، شاڭخو قىلىش سۆزى.

يوغان سۈپ ① ئىگىلگەن ئورنى، ھەجمى ئىنتايىن كەڭ؛ چوڭ، زور: باش كىچىك، تۇماق يوغان، بەل كىچىك، غىلاپ يوغان (ماقال). ② توغرا كەسمىسى، ئايلانمىسى چوڭ؛ توم (دەرەخ، ئارغامچا، يىپ، چاچ قاتارلىق نەرسىلەر ھەققىدە): قىز يوغان ئىككى ئۆرۈم چېچىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ يېلپۇنۇپ تۇرغان ئۇچلىرىنى بېشىغا قىستۇرۇۋالغان ئەگرى تارىغاق بىلەن تاراپ ماڭدى. ③ بوم (ئاۋاز ھەققىدە): ـــ بارسىبەگنىڭمۇ بار، ـــ دېدى قىلىچ يوغان ئاۋاز بىلەن. ④ پو، ئەمەلىيەتتىن يىراقلاشقان، لاپ (گەپ-سۆز ھەققىدە): يوغان گەپ.

يوغان باش ① بېشى باشقىلارنىڭكىدىن چوڭ، زور. ② كۆچمە. ئۆزى نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىدىغان، كىشىنىڭ گېپىگە، مەسلىھەتگە كۆنمەيدىغان؛ باشباشتاق، ئۆز بېشىمچى: ئۇ كىچىكىدىنلا يوغان باش بالا ئىدى.

يوغان بەل ئاچچىقىنىڭ ئىنچىكە ياكى بەلنىڭ سەل يۇقىرى تەرىپى.

يوغانچى سۈپ. ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، چوڭچى: — سەن يوغانچى ئەمەس ئىكەنسەن، ئۇنداق بولسا، يېڭىسىنى ماڭا بېرىپ، كونىسىنى سەن سېتىۋال! — دېدى ئۇ.

يوغانچىلىق ئى. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختىنىش ئادىتى؛ چوڭچىلىق: يوغانچىلىق قىلماق. * پىدا مۇنداق ماختاشلاردىن ھۆزۈرلىناتتى. ئۆزىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن پەخىرلىنىپ بەزىدە يوغانچىلىقمۇ قىلىپ قويااتتى.

يوغانلىق ئى ① چوڭلۇق، زورلۇق. ② كۆچمە. تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق: يوغانلىق قىلماق.

يوغان - يالتا يوغان ۋە يېيىلغان، چوڭ ۋە ياپىلاق.

يوغىناتماق «يوغىنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەسلىدە بايلارنىڭ زوۋۇلىسىنى يوغىناتقان بىزگە ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن.

يوغناشماق «يوغىنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تونۇگۈنكى گۈدەك بالىلار بۈگۈن يوغىنىشىپ، چوپچوڭلا ئادەم بولۇپ كېتىشىپتۇ.

يوغىنىتىلماق «يوغىناتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خوجايىنلارنىڭ خورىكى قۇربانغا ئوخشاش ئىشلەمچىلەر تەرىپىدىن يوغىنىتىلىدىغانلىقىنى ھەرگىزمۇ ئويلاپ كۆرمىگەنكەنمەن.

يوغىنىماق پ ① ئىگىلىگەن ئورۇن ھەجىم جەھەتتىن كېڭەيمەك، چوڭايماق: كونا ئۆيلەر چېقىلىپ، مەيدان خېلى يوغىناپتۇ. ② ئۆسمەك، يېتىلمەك، زورايماق، چوڭلىماق: يەر ھەققىدىكى گەپكە كۆچۈشمىزدىكى سەۋەب، مۇنداق يەردە قاپاق بەك يوغىنايتتى. ③ تەسىر دائىرىسى كېڭەيمەك، زورايماق، ئەۋج ئالماق: موللازىمدىن بەدىردىن مەخسۇمنىڭ ئىشىنى بۇ قەدەر يوغىناپ كېتىدۇ، دەپ ئەسلا ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

يوغىناپ كەتمەك ھەددىدىن ئاشماق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلماق، چوڭچىلىق قىلماق: ئۇ شۇنچە يوغىناپ كەتتىكى، ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ.

يوق سۈپ ① مەۋجۇت ئەمەس، بارنىڭ ئەكسى: ئۇمۇ يوق، بۇمۇ يوق، ئېرىقتىكى سۇمۇ يوق (ماقال). ② بەزى جۈملىدە ئىنكار (ياق، ئەمەس) مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: — بۇ سۆز گۇلشاتنىڭ ئاغزىدىن بىرىنچى قېتىم چىقىۋاتقىنى يوق.

يوق دېيەرلىك ئاز مىقدارداً، ئاندا - ساندا، ناھايىتى ئاز: بۇ ئىدارىدە ئىشقا كېچىكىپ كېلىدىغانلار يوق دېيەرلىك.

يوق گەپ ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، ئەمەلگە ئاشمايدۇ، مۇمكىن ئەمەس: قار سۈيىنى ئەكېلىشمۇ يوق گەپ.

يوقىنىڭ ئورنىدا ئاز مىقدارداً، يوق دېيەرلىك، ناھايىتى ئاز: ئۇنى ياماڭ دېگۈچىلەر يوقىنىڭ ئورنىدا.

يوق يەردىن پۇتاق چىقارماق قەستەن، مەقسەتلىك ھالدا چاتاق، نۇقسان، قۇسۇر، كەمچىلىك تاپماق؛ تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرمەك: ئۇمەك باشلىقى بۈگۈنمۇ ئەتەي يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ، ئويپىرانىڭ ئۈچۈشلۇق ئوينىلىشىغا پۇتلىكاشاڭ بولماقتا ئىدى.

يوقاتماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھوشىنى يوقاتماق. ئەقلىنى يوقاتماق. * قاتتىق تاياق زەربىسىدىن ھوشىنى يوقاتقان نۇردۇن، ئۇچ كۈندىن كېيىن ئاران ھوشىغا كەلدى.

يوقاشماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ساقچىلارنى كۆرگەن لۇكچەكلەر قۇيرۇقلىرىنى خادا قىلىشىپ، تەرەپ - تەرەپكە يوقاشتى.

يوقالماق «يوقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ شۇ كەتكەنچە زىلەينىڭ كۆز ئالدىدىن مەڭگۈلۈك يوقالدى.

يوقسۇ باغل. ياق، ئۇنداق ئەمەس: — يوقسۇ، ئۇلار بىرنەچچە كۈن بولدى كېچىسى ئۇخلىمايدۇ، — دېدى ئۇ.

يوقسۇز سۈپ. كېرەكلىك نەرسىلەرگە تولۇق ئىگە بولالمىغان، موھتاجلىقتا ياشىغۇچى، نامرات، كەمبەغەل، يوقسۇل: كېيىك ئوقسىزغا يولۇقار، بالا يوقسۇزغا (ماقال).

يوقسۇزچىلىق ئى ← **يوقسۇزلۇق:** بىز «دۇنيادا نېمە قاتتىق دېسە، يوقسۇزچىلىق قاتتىق» دەيدىغانىنى بىلەتتۇق.

يوقسۇزلاشماق پ. نامراتلاشماق، كەمبەغەللەشمەك، موھتاج بولماق: توڭگۇز يىللىق كىشىلەر تەقدىرگە ئىشىنىدۇ، ئۇلار يوقسۇزلىشىپ قالغاندا، دۇنيادىن ئىنتايىن بىزار بولۇپ كېتىپ، ئۆزىنى تاشلىۋېتىدۇ.

يوقسۇزلۇق ئى. موھتاجلىق، نامراتلىق، يوقسۇللۇق: ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەپ ھارمايدىكەن، خوتۇنى بىكار يېتىپ يوقسۇزلۇقتىن زارلايدىكەن.

يوقسۇل سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇز: يوقسۇل ئادەم. * بەختى بايلارنىڭ زۇلمىنى كۆپ كۆرگەچكە، يوقسۇللارغا جان كۆيەر يىگىت بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

يوقسۇللۇق ئى. كەمبەغەللىك، نامراتلىق، يوقسۇزلۇق: يوقسۇللۇق مەردىنىڭ قولىنى باغلايدۇ (ماقال).

يوقسىنماق پ ① بىرەر نەرسىنىڭ كەمچىلىكىدىن قىينالماق، شۇ نەرسىگە موھتاج بولماق، قىينىچىلىق تارتماق؛ قىسىلماق. ② كۆچمە. سېغىنماق، ئويلىماق: كەلدى - كەتتى ئاغىنىلەرنىڭ قارارى يوق، يوقسىنغاندا كېلىشمەيدۇ، نەدىكى بىمەنە ۋاقىتلاردا كېلىپ ۋاقىتسىزنى ئالىدۇ.

يوقلاتماق «يوقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزۈم ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، ئاتا - ئانامنى يوقلىيالمىغانلىقىم ئۈچۈن، قىزىم ئارقىلىق بولسىمۇ يوقلىتىپ تۇرۇشنى ئويلىدىم.

يوقلاشماق «يوقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەمىشە بىر - بىرىنى ئەسلىشىپ ۋە يوقلىشىپ تۇراتتى.

يوقلاقسىز ① سۈپ. يوقلىغۇچىسى يوق، يوقلىغۇچىسى بولمىغان: ئۇنىڭ كۆزى بىر دىنلا ياتاقتىكى يوقلاقسىز كېسەللەرگە چۈشتى. ② رەۋ. يوقلىغۇچىسى بولماي، يوقلانماي: ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى يوقسۇللار يوقلاقسىز قالمىدى.

يوقلانماق «يوقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەكەن ناھىيەسىدىكى ئۇچ پېشقەدەملەر ناھىيەلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرى تەرىپىدىن يوقلىنىپ تۇردى.

يوقلۇق ئى. مەۋجۇت ئەمەسلىك: تاماقنىڭ تەمىدىن ئۆيدە تۇزنىڭ يوقلۇقىنى بىلدىم.

يوقلىما ئى ① كىشىلەرنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلىش ئۈچۈن رويخەت بويىچە ئىسىم - فامىلىسىنى ئېيتىپ بېرىش تىزىملىكى: يوقلىما قىلماق. ② مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ

سىنىپ بويىچە تىزىملانغان ئىسىملىك خاتىرىسى، رويخەت دەپتىرى: يوقلىما دەپتىرى.

يوقلىماق پ. ھال ـ ئەھۋال سورىغىلى بارماق ياكى كەلمەك: كېسەلنى يوقلىماق. ئاتا ـ ئانىلارنى يوقلىماق * راھىلە مۇرات بىلەن ئۆيدە قىلىشقان مەسلىھەتنى بويىچە سومكىغا ئۆيدە پىشۇرغان پېچىنە قاتارلىقلارنى سېلىپ، زۇمرەتلەرنى يوقلاشقا ماڭدى.

يوقلاڭ سۇپ. تايىنى يوق، ئەرزىمەس: يوقلاڭ گەپ. يوقلاڭ ئىش. * ئۇ مېنىڭ كەيپىياتىمدىكى غەلىتە ھالەتنى سەزدى بولغاي، يوقلاڭ بىر سوئالنى سورىدى.

يوقىماق پ. كۆزدىن غايىب بولماق، كۆزدىن نېرى كەتمەك، يوقلىپ قالماق، يىتمەك: ھېلىقى مۇشۇك ئەجەب يوقاپ كەتتى.

يول ئى ① ئادەم ياكى تىرانسپورت قاتنىشى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئۇزۇن يەر بۆلىكى: تۆمۈرىيول. چىغىر يول. ھارۋا يولى. چوڭ يول. ② ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپ، يۆنىلىش؛ نىشان: يول باشلىماق. ③ ئىشلەپچىقىرىش ۋە خەلق تۇرمۇشىغا خىزمەت قىلىدىغان سىستېما، تۇرۇبا قۇرۇلمىلىرى، لىنىيەسى: گاز يولى. توك يولى. يۇندى يولى. ④ سەپەر قىلىش، بىرەر ياققا بېرىش، سايا-ھەت: يول تەييارلىقى. يول خىراجىتى. ⑤ بېسىپ ئۆتىدىغان مەنزىل؛ مۇساپە: ئۇچ ئايلىق يول. ⑥ رەخت، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرگە چوشۇرۇلگەن پاراللېل، تىك ھالەتتىكى سىزىق، ئىز: بىر يولى قارا، بىر يولى كۆك چىت. ⑦ زىرائەت، يازما، باسما ئەسەرلىرىنىڭ ھەربىر قاتارى؛ قۇر: ئۇچ يول خەت. ⑧ كۆچمە. غايىۋى يۆنىلىش، دۇنيا قاراش؛ مەسلەك، مەزھەپ: ئىككى يول كۆرىشى. ⑨ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ۋاستىسى؛ ئۇسۇل، چارە، تەدبىر، ئامال: يول تاپماق. ⑩ ئەنئەنىۋى ئادەت، قائىدە ـ يوسۇن؛ شەرىئەت؛ قانۇن: يولدىن چىقماق. يولدىن ئازماق. ⑪ رېئالىيە، ھۆرمەت، ئىمكان، مەدەت، ئىجازەت: يول قويماق. ⑫ ئەقىل، مەسلىھەت: يول كۆرسەتمەك. ⑬ مەرتە، قېتىم، نۆۋەت: ئۇ ئايتۇراخان ئاچىققان ئىككى چىلەكنى قولىغا ئېلىپ، كۆلدىن بىر يول سۇ ئەكەلدى.

يول ئاچماق پۈرسەت ياراتماق، شەرت ـ شارائىت، ئىمكانىيەت ھازىرلىماق: رايونىمىزنى ئالساق، بۇرۇنقى يىللار يول ئېچىش تالانتىغا ئىگە، ئىلغار پىكىرلىك ئەزىمەتلەرنى دەپنە قىلىش يىللىرىدىن ئىبارەت بولدى.

يول بولسۇن ① سەپەرگە چىققان كىشىنىڭ سەپىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى، بىخەتەر سەپەر قىلىشىغا تىلەكداشلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ــ خەير، يول بولسۇن، خۇداغا ئامانەت، ــ دېدى ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ. ② «نەگە بارىسىز؟»، «نەگە ماڭدىڭىز» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئات چەتكە بۇرۇلدى. شۇ چاغ كىمدۇر بىرى «روزىكا، يول بولسۇن!» دېدى.

يولدىن ئادىشىماق ① سەپەر، نىشاندىن ئازماق، يېڭىلىشماق: ئۇلار كېچىدە يولدىن ئادىشىپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالغانىدى. ② كۆچمە. قائىدە ـ يوسۇن، ئۆرپ ـ ئادەتتىن چەتلىمەك، قايماق.

يولدىن چىقماق قانۇن ـ تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلماق: يولدىن چىقما، خاندىن قورقما (ماقال).

يولغا چۈشمەك ① ماڭماق، يولىنى داۋاملاشتۇرماق: ھاتەم ئەجدىھاغا ئەگىشىپ يولغا چۈشتى. ئۇلار بىر بوستانلىققا يېتىپ كەلدى. ② كۆچمە. نورمالىلاشماق، يۇرۇشۇپ كەتمەك: ھازىر ئىشلار خېلى يولغا چۈشتى، ياخشى كېتىۋاتىدۇ.

يولغا سالماق ① سەپەر ياكى سايىاھەت، يۇرۇشكە ئۇزىتىپ قويماق، ماڭدۇرماق، ئەۋەتمەك: ــ ئاتا، ئاران بىر كەلگىنىڭدە خەۋەر ئالالماي قۇرۇقلا يولغا سېلىپ قويىدىغان بولدۇم، ئاپامغا سالام ئېيتارسەن، ــ دېدى ئۇ. ② كۆچمە. قويۇۋەتمەك، ئاجراشماق؛ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: ئوغلىمىز بۇ يىل ئارانلا يىگىرمە ياشقا كىردى، ئەمما خوتۇندىن ساق ئۇچنى يولغا سالدى.

يولغا قويماق ئىجرا قىلماق، قوللانماق، يۈرگۈزمەك، ئومۇملاشتۇرماق: بىز بۇ مەسىلە توغرىسىدا ئوبدانراق كېڭىشىپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تېزرەك يولغا قويۇشنىڭ ئامالىنى قىلايلى.

يول ئۈچۈق «كەتسەڭ كېتىۋەر، خالىغان يېرىڭگە بارىۋەر» دېگەن مەنىدىكى ئىبارە: ــ كەلسە كەلسۇن، ھېچ بولمىسا ھەشقالا دەپ قويايلى، ئالدىرىغانلار كەشىسىنى قولتۇقلاۋەرسە يول ئۈچۈق، ــ دېدى قەمبەرنىساخان.

يولى بار ① قائىدە ـ يوسۇنى، چەك ـ دائىرىسى بار: ــ سەن ئۇنداق دېگەنبىلەن، ــ دېدى باي، ــ راپاۋەتچىلىك قىلىشنىڭ يولى بار. ② مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ، ئىمكانىيىتى، ئېپى بار: ئۇنىڭ يولى بار، بۇ ئىشنى شۇ ھەل قىلالايدۇ.

يولى ئۈچۈق ئىشى ئوڭدىن كېلىدىغان، قىلغان ئىشلىرى راۋان، يۇرۇشۇپ تۇرىدىغان: ــ «ئىنسان ياخشىلىقنىڭ قۇلى» دېگەن گەپ بار، ھاجىتىڭنى راۋا قىلسا ئۇ كىشىگە تەشەككۇر بايان قىلغايسەن. يەنە بىر قېتىم ھاجىتىڭ چۈشكەندىمۇ يولۇڭ ئوچۇق، يۈزۈڭ يورۇق بولىدۇ، ــ دېدى ئۇ.

يولاتماق «يولىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى (كۆپىنچە بولۇشسىز شەكىلدە كېلىدۇ): ئۇنى تۇتمىغانىنى ئۆيۈڭگە يولاتما (ماقال). * ــ بۇ يەردە تېخى رەسمىي ئىلمىي تەنقىدات باشلانماپتۇ، ئىلمىي ئادەملەرمۇ بۇ يەرگە يېقىن يولىتالمىغاندەك تۇرامدۇ، نېمە؟ دەپ سوردىم ئۇنىڭدىن.

يولاشماق «يولىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ــ ئىككىنچى، ئۆيۈمگە يولاشما، ئەگەر بالام ئاغىنىسىزلىقتىن ئۆلىدىغان بولسىمۇ مەيلى ؟ ــ دېدى بوۋاي بىزدىن رەنجىپ.

يولاق ئى. دېيال. ئارىلىق، كاردور، قورۇنىڭ دەرۋازىسىدىن قورۇنىڭ ئىچىگە كىرگۈچىلىك بېسىپ ئۆتىدىغان ئارىلىق.

يولباشچى ئى [يول + باش + چى] بىرەر سىنىپ، پارتىيە، گۇرۇھ ياكى ئىجتىمائىي ھەرىكەتنىڭ سىياسىي رەھبىرى؛ داھىي: ئۇلۇغ ھۆرمەتتە ئەسلەيمەن چېۋەر يولباشچى ـ رەھبىرنى، كۆرەش قۇربانى ئەخمەتجان ــ ۋەتەنگە جان پىدا ئەرنى.

يولباشچىلىق ئى. بىرەر ھەرىكەتتىكى رەھبەرلىك، باشلامچىلىق، باشقىلارنى يېتەكلەش ياكى باشلاش ئىشى: يولباشچىلىق قىلماق. * بۇ شاد ـ خۇراملىق كۆكۈيۇنىنىڭ يولباشچىلىق شۆھرىتى قانچىلىك يۇكسەك ئىكەنلىكىنى يېڭىدىن ئىسپات قىلاتتى.

يولباشلىغۇچى ئى. بىرەر قوشۇن، سەپ، كىشىلەرنىڭ توپىنىڭ ئالدىدا يول كۆرسىتىپ ماڭغۇچى؛ يولباشچى، يېتەكچى: ئۇلار جەمئىيەت ھارۋىسى چاقىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ يولباشلىغۇچى بولالمايدۇ.

يولداش ئى ① سەپەر، سایاھەت، يۇرۇش ئىشلىرىدا بىللە بولغان كىشى؛ ھەمراھ: ئاتىبېشىدا ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن ئۇ يەردىن قوشماق ھاجىنى ئېلىپ، جەمئىي ئۈچ كىشى يولداش بولۇپ يولغا

چمقتۇق. ② كۆچمە. جۇپتى، ھەمراھى (ئەر ـ ئاياللار بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): ـــ ئۇ ياق مېنىڭ يولدىشىم، ـــ دېدى ئايال ماڭا قاراپ. ③ مەلۇم مەقسەت ـ نىشان ئۈچۈن بىللە كۆرەش قىلغۇچى. ④ بەزى دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى چاقىرىش ئادىتى: يولداش، سىز نەگە بارىسىز؟ ⑤ <ئانات> ھامىلىدارلىق مەزگىلىدە ھامىلە بىللەن بىللە پەيدا بولىدىغان، ھامىلىنى ئوزۇقلۇق ماددىلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئورگان؛ ئەش: بالا-نىڭ يولدىشى. ⑥ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يولداشلارچە سۈپ. يولداشلاردەك، يولداشلارغا ئوخشاش: يولداشلارچە ھەمكارلىق. * كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بەلگىسى ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى يولداشلارچە ھەمكارلىق ۋە ئۆزئارا ياردەمدىن ئىبارەت.

يولداشلىق سۈپ. يولداشلاردا بولىدىغان، يولداشلارغا خاس: يولداشلىق مۇناسىۋىتى. يولداشلىق بۇرچ. * سۆزلىگۈچىنىڭ سۆز ئاھاڭىدىن يولداشلىق پۇرىقى كېلىپ ئاتابېكنىڭ دىمىقىغا ئۇراتتى.

يولسىز سۈپ ① يول ئېلىنمىغان، يول ياسالمىغان، يولى يوق: يولسىز داۋان. ② قائىدە ـ يوسۇنغا زىت، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قىلىنغان؛ ئۆكتەم، بەغەرەز: يولسىز ھەرىكەت.

يولسىزلارچە رەۋ. يولسىزلىق بىلەن: دوستانە نەسىھەتنى يولسىزلارچە چاپلىشۋېلىش دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا جەزمەن ئالغا ئىلگىرىلەش يولىمىزنى توسۇپ قويىمىز.

يولسىزلىق ئى. قائىدە ـ يوسۇنغا خىلاپ، نامۇۋاپىق سۆز ـ ھەرىكەت؛ ئۆكتەملىك، ئۇششۇقلۇق، بەغەرەزلىك: يولسىزلىق قىلماڭ. * ـــ يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قانايتۇ دېگەندەك، قارىمامدىغان بۇ يولسىزلىقنى، يېتىملار شۇنداقمۇ بوزەك قىلىنامدۇ؟ ـــ دېدى مۇمىن ئاكا.

يوللاتماق «يوللىماق»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاي ئوغلىغا تېزرەك كېلىش ھەققىدە تېلېگرامما يوللاتتى.

يوللاشماق «يوللىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسلىدە ئۇلار باشلىقنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى قارشى ئالمىز دېگەن مەزمۇندا ئالاقە يوللاشقانىكەن.

يوللانما ئى. پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان خەت ـ چەك، ئالاقە، پوسۇلكا: پوچتا يوللانمىسى. تېز يوللانما. * ھەرقايسى ئورۇنلارغا تىل ـ تەرجىمە خادىملىرىنى تەربىيەلەش كۇرسىنىڭ باشلىنىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلىقى مەزمۇنىدىكى ئۇقتۇرۇش يوللاندى.

يوللانماق «يوللىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پوسۇلكىلار يوللاندى. * ئايروپىلان قاتنىشى بار بولسىلا تېز يوللانمىلار-نىڭ ھەممىسى ئايروپىلان ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدۇ.

يوللۇق ① سۈپ. يولى بار، يول چۈشۈرۈلگەن: يوللۇق رەخت. ② سۈپ. كۆچمە. يولى بار، داۋاللىق، ئورۇنلۇق، قانۇنلۇق، ھەق: يوللۇق گەپ. يوللۇق ھەرىكەت. ③ ئى. سەپەر، سايا-ھەت قىلىشقا، باشقىلارنى ئۇزىتىشقا تەييارلانغان لازىمەتلىك، سوۋغا: يوللۇق تۇتماق.

يوللىماق پ ① بىرەر نەرسە ياكى گەپ-سۆزنى بىرەر ۋاستە ئارقىلىق بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا ياكى ئادەمگە يەتكۈزمەك، ئەۋەتمەك: سوۋغا-سالام يوللىماق. ② <فىز> رادىيو تارقاتقۇچى ئاپپاراتلار رادىيو سىگناللىرىنى تارقاتماق.

يولۇچى ئى. سەپەرگە چىققان، يول ئۈستىدىكى ئادەم: چىمەنگۇل بىلەن سەيدىن يۇرتىدىن كېلىدىغان ناتونۇش مېھمانىنى تېپىش ئۈچۈن يولۇچىلارغا بىرمۇ بىر سەپسېلىشقا باشلىدى.

يولۇقتۇرماق «يولۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار سۇ ئىزدەپ يۇرۇپ، بىر كونا قۇدۇقنى يولۇقتۇرۇپ قاپتۇ.

يولۇقماق پ. دۇچ كەلمەك، ئۇچراشماق؛ مۇپتىلا بولماق، گىرىپتار بولماق: يامانغا يولۇقساڭ يالىسى يۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى (ماقال).

يولۇقۇشماق «يولۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سودا ئىشلىرى پۈتۈنلەي توختاپ، سودىگەرلەر چوڭ پالاكەتكە يولۇقۇشتى.

يولۇاس ئى ① <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تۈكلىرى سېرىق، قارا ئالىسى بار، ئاڭلاش ۋە پۇراش سېزىمى ئۆتكۈر ۋە ۋەھشىي كېلىدۇ. سۆڭىكى، قېنى ۋە ئىچكى ئورگانلىرىدىن دورا ياسىغىلى بولىدۇ. ② <ئاستر> مۇچەل يىلى ھېسابىدىكى ئۈچىنچى يىل، يەنى ئون ئىككى مۇچەلدىكى ھايۋاننىڭ ئۈچىنچىسىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان يىل: يولۇاس يىلى.

يولماق پ ① دەسسىمەك، ئاياغ باسماق، يولۇقماق، بارماق: شۇنداق ئۇزۇن مېڭىشىپ، بىر شەھەرگە يولاپتۇ. ② كەلمەك، كىرمەك: ئول كېچە تاڭ ئاتقۇچە «قارا باتۇر»نىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ يولىمىدى.

يوليورۇق ئى [يول + يورۇق] بىرەر ئىشنى قانداق قىلىش ياكى نېمە قىلىش ھەققىدە بېرىلگەن كۆرسەتمە: يوليورۇق بەرمەك. يوليورۇق سورىماق.

يول ـ يول نەچچە يول، قاتار ـ قاتار، ئۇزۇن سىزىقلار چۈشۈرۈلگەن: يول ـ يول بەقەسەم.

يوليولىقاي رەۋ. دىيال. يولدىن ئۆتكەچ.

يومزاتماق پ. دىيال. گەپ ئەگىتمەك، سەل تەگكۈزۈپ گەپ قىلماق.

يوناق سۈپ. دەل، توغرا، ئۇدۇل، ماس: يوناق كەلمەك.

يونۇتماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغاچلارنى يونۇتۇپ تەييار قىلغان ۋاقتىمدا ھويلىغا ئاكام كىرىپ كەلدى.

يونۇشماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دۇكان-غا كىرسەم، شاگىرتلىرىم تىزىقلىق تۇرغان ياغاچلارنى تالىلاپ ئېلىپ، يونۇشۇپ ئولتۇرۇشقانىكەن.

يونۇق سۈپ. يونۇلغان، يونۇپ ئېلىنغان: يونۇق ياغاچ. * تەييار قىلىنغان يونۇق ياغاچلارنى قولۇمغا ئېلىپ، بىرمۇبىر تەكشۈرۈشكە باشلىدىم.

يونۇقلۇق سۈپ. يونۇپ قويۇلغان، يونۇۋېلىنغان: يونۇقلۇق ياغاچ. * يەردە تەييار قىلىنغان بىر دۇۋە يونۇقلۇق ياغاچ ياتاتتى.

يونۇلماق «يونۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پالتە-نى قاتتىق چاپمىسا دەرەخ يونۇلمايدۇ.

يونۇماق پ. يونۇپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرمەك، شىلماق، تاراشلىماق: يوغانىنى يونۇپ يە، كىچىكىنى شىلىپ يە (ماقال). * كىمدۇر بىرەيلەن خەنجەر بىلەن ياغاچنى يونۇپ كالتەك ياسىماقتا، چوماق تەييارلىماقتا ئىدى.

يوھا ئى ① ئۇچار قانات، جان ـ جانۋار، ھاشاراتلارنى دەم تارتىپ يەيدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق، ئەجدىھا. ② كۆچمە. يەپ

تويماس، ئاچ كۆز.

يۇپقا سۇپ. قېلىن ئەمەس، نېپىز: يۇپقا كۆڭلەك. * ئۇ ئالدىراپ ماڭاتتى، ئايىغى ئاستىدىكى يۇپقا قار غاچىلدايتتى.

يۇپۇڭ سۇپ. دىيال. يېلىك، يۇپقا.

يۇپۇڭ ـ يالاڭ دىيال. كىيىم ـ كېچىكى يۇپقا، نېپىز، يېلىك.

يۇپىتېر ئى [ر<لات] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى قۇياشقا يېقىن بەشىنچى پىلانېتا. قۇياشنى ئايلىنىش دەۋرى 11.86 يىل بولۇپ، بۇ يىل ئاستىرونومىيەدە «يۇپىتېر يىلى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۆز ئوقىدا ئايلىنىش دەۋرى 9 سائەت 50 مىنۇت، ئۇ توققۇز پىلانېتا ئىچىدىكى ھەجمى ئەڭ زور پىلانېتا بولۇپ، ھەجمى يەر شارى ھەجمىنىڭ 1295 ھەسسىسىگە بارابەر كېلىدۇ، 14 ھەمراھى بار.

يۇتازا ئى [خەن] <يېم> بىر خىل يېمەكلىك. ئادەتتە بولدۇرۇلغان، مەخسۇس تەييارلانغان خېمىر نېپىزلىنىپ، يۇزىگە قوي مېيى سۈرتۈلۈپ، يۆگەپ ئۇزۇلگەندىن كېيىن قاسقاندا دۈمىلەپ پىشۇرۇلىدۇ.

يۇتقالچە سۇپ. دىيال. باشقىچە.

يۇتقۇزماق «يۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ خەت «ئەي مەردانە يىگىت، سىز ئەڭ ئېغىر ھۇجۇم پەيتىدە، مېنىڭ نامىمدىن بەش تال ئوق بىلەن بەش دۈشمەننى يەر يۈتقۇزۇپ، غەلىبە بىلەن كەلسىڭىز، مېنى تېپىۋېلىڭ، مەن سىزنىڭ» دەپ قىسقىلا يېزىلغانىدى.

يۇتقۇزۇشماق «يۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، يۈز دۈشمەننى ئەسىرگە ئېلىشتى.

يۇتقۇزۇلماق «يۇتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى جەڭدە بەش يۈز دۈشمەن ئارمىيەمىز تەرىپىدىن يەر يۇتقۇزۇلدى.

يۇتقۇلۇق ئى <ئانات> ھەزىم قىلىش سىستېمىسى بىلەن نەپەسلىنىش سىستېمىسىنىڭ ئورتاق يولى. بۇرۇن بوشلۇقى، ئېغىز بوشلۇقى ۋە كېكىردەك بوشلۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىگە جايلاشقان بولىدۇ.

يۇتقۇنچاق ئى<ئانات> ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئاساسەن مۇسكۇل ۋە شىللىق پەردىدىن تۈزۈلگەن نەيچە.

يۇتما ئى. دىيال. كۆڭرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق.

يۇتماق پ ① تاماق ۋە ئىچىملىكلەرنى ئېغىز ئارقىلىق گالدىن ئۆتكۈزمەك، يېمەك، ئىچمەك: سۇ يۇتماق. نان يۇتماق. ② ئىچىگە تارتماق، سۈمۈرمەك: ئىسنى يۇتماق. ھاۋا يۇتماق. ③ كۆچمە. تۇتۇۋالماق، باسماق (ئاچچىق، غەزەپ قاتارلىقلارنى): غەزەپنى يۇتماق. دەردنى يۇتماق. ④ غەرق قىلماق، ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق: كۆز يۇمۇپ ـ ئېچىش ئارلىقىدا ئۇلۇغ سۇ بىچارە توختىنى يۇتتى ـ دە، يۇزلىگەن باغ ۋە چىملار، باغلام ـ باغلام شاخلار يارغا تاشلاندى!

يۇتۇشماق «يۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ ۋاي ئانام، مېنى دېسە، بىر ـ بىرىنى چاي قىلىپ يۇتۇشۇۋېلىشسۇن! ـــ دېدى خاسىيەت بىپەرۋالىق بىلەن.

يۇتۇق ئى. دىيال. توشقان ئۇۋىسى.

يۇتۇلماق «يۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۇ يوق شارائىتتا چاينالغان قاتتىق نان مىكە تەسلىكتە يۇتۇلدى.

يۇتۇم مق. بىرقېتىم ئىچىشكە، ئوتلاشقا بولىدىغان ئىچىملىكلەر ھەققىدە ئېيتىلىپ «ئوتلام» سۆزى بىلەن باراۋەر قوللىنىلىدۇ: بىر يۇتۇم چاي. * ئېرى خوتۇنىغا بىر ئالايدى، پىيالىدىكى ئاخىرقى يۇتۇم چاي بىلەن ناننى تۇگەتتى.

يۇدۇرماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىيىملىرىمنى يۇدۇرۇش ئۈچۈن يۇيۇش ئورنىغا ئېلىپ ماڭدىم.

يۇدى ـ يۇقى ① قالدى ـ قاتتى، قالدۇق، ئاخىرى، تۇگەنچىسى: بىز ئۆيگە كىرگەندە قازان ـ قومۇچ پاك ـ پاكىز يۇيۇلۇپ بولغان، تاماقتىن تۇگۇل ئۇنىڭ يۇدى ـ يۇقىمۇ قالمىغانىكەن. ② كۆچمە. بەكمۇ يېقىن ئەمەس، بىلىنەر ـ بىلىنمەس، شىرەم، يىراقراق: كېيىن تاغ ئارقىسىدىن بارغان يۇدى ـ يۇقى بىر تۇغقىنىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، قايتىشىدا بىللە ئاچىقىپ كەتكەن.

يۇرا ئى [ر<لات] <جۇغ> فرانسىيە بىلەن شۇۋېيتسارىيەنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاغنىڭ نامى.

يۇرا دەۋرى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات ئېراسىنىڭ ئىككىنچى دەۋرى. تۆۋەن، ئوتتۇرا، يۇقىرى دەپ ئۈچ ئەسىرگە بۆلۈنىدۇ. تەخمىنەن 195 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 137 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان. بۇ دەۋردە تاغ پەيدا بولۇش ھەرىكىتى ۋە شىددەتلىك يانار تاغ ھەرىكىتى يۈز بەرگەن. ئۆسىلىگۈچى ھايۋانلار ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. غايەت زور دىنازاۋۇرلار، ئۇچار دىنازاۋۇرلار ھەم باشلانغۇچ قۇشلار كۆرۈلگەن، ئۆسۈملۈكلەردىن تۆمۇر دەرەخ ۋە ئاق مېۋىلىك دەرەخلەر تەرەققىي قىلغان.

يۇرا سىستېمىسى <گېئول> يۇرا دەۋرىدە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرى.

يۇرت ئى ① ئاھالە، خەلق توپلىشىپ، ئولتۇراقلىشىپ ياشاۋاتقان جاي: يۇرت ئەھلى. يۇرت بېشى. يۇرت سورىماق. ② يۇرت ئاھالىسى: يۇرتقا چاي بەرمەك.

يۇرت ـ جامائەت يۇرت ۋە جامائەت، ئەل ـ جامائەت، يۇرت خەلقى: ئەتىسى يۇرت ـ جامائەت بۇزۇۋېتىلگەن ئۆينىڭ خارابىلىكىنى كۆرۈپ قاتتىق ئېچىنىشتى.

يۇرتچىلىق ئى ← **يۇرتدارچىلىق**.

يۇرتدارچىلىق ئى. ئەل ـ يۇرت ئىچىدە بولىدىغان تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، قائىدە ـ يوسۇن، ئۆرپ ـ ئادەت ئىشلىرى: يۇرتدارچىلىق قىلماق.

يۇرتداش ئى ① بىر يۇرتتا بىللە ياشاۋاتقان ئادەم (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن)، بىر يۇرتلۇق: بۇ ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرا بوي، ئاق يۇزلۇكى قارىغا بولۇپ، غولجا تېكەسلىك ئىكەن، ئۇنىڭ كازىم بىلەن يۇرتداش چىققىنى تازىمۇ ياخشى بولدى. ② ۋەتەنداش.

يۇرتداشلىق ئى. بىر يۇرتلۇق مۇناسىۋىتى: يۇرتداشلىقنىڭ يۇزىنى قىلماق. * ئىككىمىزنىڭ يۇرتداشلىق مۇناسىۋىتىمىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئادەتتە باردى ـ كەلدىمىز كۆپرەك ئىدى.

يۇرتلۇق ئى ① بىر يەردە، بىر جايدا تۇغۇلۇپ ئۆسكۈچى، بىللە ياشىغۇچى؛ يۇرتداش: ياقا يۇرتلۇق. بىر يۇرتلۇق. * ئۇلار بىر يۇرتلۇق بولۇپ، پات ـ پات ئىزدىشىپ تۇراتتى. ② ۋەتەنداش.

يۇرت ـ ماكان يۇرت ۋە ماكان، تۇغۇلغان يېرى، ئولتۇراقلاشقان جايى، ۋەتىنى: كىشى بارسا بەدەخشانغا، كابۇل

بىلەن بىلۇرىستانغا، ئاندىن نەرى يۇرت ـ ماكانغا، نامى ئۇلۇغ ئوغلان كېلىۋر.

يۇرتمۇيۇرت يۇرت ۋە يۇرت، ھەربىر يۇرت، يۇرتتىن ـ يۇرتقا، شەھەرمۇشەھەر: تارقىتىپ پىتىنىڭ ئۇرۇقلىرىنى، نېمىدەپ كاپشىدىڭ سارالڭ دېۋانە. دۇمبەڭمۇ قىچىشپ قالغانىدەك سېنىڭ، يۇرتمۇيۇرت تەمتىرىگەن تەتۇر پېشانە.

يۇرتۇاز ئى. ئۆز يۇرتىنى، يۇرتداشلىرىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان، ياخشى كۆرىدىغان، ئەممىا باشقا يۇرتلۇقلارنى يەكلەيدىغان، ياقتۇرمايدىغان ئادەم: بۇ يۇرتۇازلار مۇشۇنداق قىلىپ ئاخىرى پۈتۈن مىللەتنى ئېغىر بالايىئاپەت پاتقىقىغا ئىتتىرىدۇ.

يۇرتۇازلىق ئى. ئۆز يۇرتىنى ۋە يۇرتداشلىرىنى ياخشى كۆرۈپ، باشقا يۇرتلۇقلارنى يەكلەش، ياقتۇرماسلىق، بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىش خاھىشى، قىلمىش: ئويلايمەن ئۇلار نېچۈن كۆرمەيدىكىن، سىناقتىن پۈتكەن تارىخ بەتلىرىنى. يۇرتۇازلىق قىلمىشىتىن ئاز تارتتۇقمۇ بىز، جەڭگاھتا ئادىشىنىڭ دەردلىرىنى.

يۇرچى ئى <ئىرق> ← **ياۋچىلار**.

يۇرۇن ئى. خۇراپىي ئادەت بويىچە پېرىخونلۇق قىلغاندا تۇغنىڭ بېشىغا باغلىنىدىغان نەرسىلەر: ئارغامچىنىڭ تۆشۈككە تۇتىشىدىغان پېرىگە «يۇرۇن ـ ژۇرۇن» دەپ ئاتىلىدىغان ھەر خىل رەڭدىكى رەخت پارچىلىرىنى، ئالما ياكى قارا سۆگەت نوتىلىرىغا چىگىپ قويىدۇ.

يۇغۇچ I ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئۇچىتىن يەتتىگىچە پېرىلىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ، مېۋىسى ئۇزۇن، تورلىشىپ كېتىدۇ. تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئائىلىلەردە قازان يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

يۇغۇچ II ئى. چىنە ـ قاچا، قازان ـ قوموچ يۇيىدىغان لاتا؛ دەسمال.

يۇغۇر ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ گەنسۇ ئۆلكىسى سۇنەن يۇغۇر مىللىي ئاپتونوم ناھىيەسىنىڭ غەربىي قىسمىدا ياشايدۇ.

يۇغۇر تىلى <تىل> يۇغۇرلار ئىشلىتىدىغان تىل. يۇغۇرلار ئادەتتە ئىككى خىل تىلدا سۆزلىشىدىغان بولۇپ، بىرى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار تۈركۈمىگە؛ يەنە بىرى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ موڭغۇل تىللىرى تۈركۈمىتگە كىرىدۇ. ئالدىنقىسى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ سۇنەن يۇغۇر مىللىي ئاپتونوم ناھىيەسىنىڭ غەربىي قىسمىدا؛ كېيىنكىسى شەرقىي قىسمىدا قوللىنىلىدۇ.

يۇغۇرتماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىنايەتخان قىزىغا خېمىر يۇغۇرتۇپ، ئۆزى قۇرۇما قورۇشقا تەرەددۇت قىلدى.

يۇغۇرچە ① سۇپ. يۇغۇر مىللىتى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يۇغۇرچە ئۇسسۇل. يۇغۇرچە كىيىم. يۇغۇرچە ئادەت. ② ئى. يۇغۇر تىلى: ئۇلار يۇغۇرچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ رەۋ. يۇغۇر تىلىنى ئىشلىتىپ، يۇغۇر تىلىدا: ئۇلار ئۆزئارا يۇغۇرچە سۆزلىشىپ كەتتى.

يۇغۇرماق پ. ئارىلاشتۇرۇپ ئەيلىمەك، قوشۇپ بىرلەشتۈرمەك: خېمىر يۇغۇرماق. * گۈلزار يۇغۇرۇڭاتقان لەڭمەن خېمىرنى بىر چەتكە ئىتتىرىپ قويۇپ، قولىنى چايقۇۋەتكەندىن كېيىن ئىشىك ئالدىغا كەلدى.

يۇغۇرۇشماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاياللار داس ـ داستا خېمىر يۇغۇرۇشۇپ، پەرزەنت ئەسكەرلەر ئۈچۈن نان يېقىش تەييارلىقىنى باشلۇۋېتىشتى.

يۇغۇرۇلما سۇپ. يۇغۇرۇلغان، يۇغۇرۇلىدىغان: يۇغۇرۇلما ئىرسىيەت.

يۇغۇرۇلماق «يۇغۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسى مۇزىكا رىتمىغا ئەگىشىپ تەڭ ھەرىكەتلىنىپ، مۇزىكا بىلەن يوغۇرۇلۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى.

يۇغۇزماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەربىيە چوپچوڭ بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، بىكار يۇرۇپمۇ كىيىملىرىنى بىچارە ئانىسىغا يۇغۇزاتتى.

يۇق ئى. نەرسىلەرنىڭ يېپىشىپ قالغان قالدۇقى؛ يۇقۇندىسى: خېمىر يۇقى. ئۇن يۇقى.

يۇقتۇرماق «يۇقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختكە قارشى ئۇ كىيىملىرىگە پاتقاق يۇقتۇرۇۋېلىپ، ئائىلاج پادىشاھ سارىيى بازىرىدا ئايىغىنى مايلىتىپ، شىمىنى تازىلاتتى.

يۇقتۇرۇشماق «يۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەزىدە ئادەملەر بىلىپ ـ بىلمەي، بىر ـ بىرىگە ھەر خىل كېسەللەرنى يۇقتۇرۇشىدۇ.

يۇقتۇرۇلماق «يۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇ كېسەل باشقا چارۋىلارغىمۇ يۇقتۇرۇلۇپ، نۇرغۇن چارۋىلارنىڭ ئۆلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

يۇققاق سۇپ. ئاسان يۇقىدىغان، تېز يۇقىدىغان، يېپىشىقاق: يۇققاق كېسەللىكلەردىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك.

يۇقما سۇپ. يۇقىدىغان، يۇقۇملۇق: يۇقما ئاغرىق. يۇقما ئىللەت.

يۇقماق پ ① باشقا نەرسىگە ئۆتمەك، باشقا نەرسىگە يېپىشىماق، تەگمەك: لاي يۇقماق. ئۆرەككە سۇ يۇقماس. ② <فىز> قاتتىق جىسىم بىلەن سۇيۇقلۇق بىر ـ بىرىگە تەككەن چاغدا ئۇلارنىڭ تېگىشىش يۈزلىرىنىڭ كېڭىيىش ھەم بىر ـ بىرىگە يېپىشىش ھادىسىسى پەيدا بولماق. ③ <تېب>كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى تەنچە بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكىلمەك.

يۇقۇشلۇق سۇپ ① ئاسان يۇقىدىغان: يۇقۇشلۇق توپا. ② كۆچمە. كىشىلەر بىلەن ئاسان ۋە تېز چېقىشىپ كېتىدىغان، كىشىنى يات كۆرمەيدىغان؛ چېقىشقاق، ئىلەشكەك: يۇقۇشلۇق ئادەم. يۇقۇشلۇق ئايال.

يۇقۇشماق «يۇقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يوقۇم ئى. يۇقۇش، يۇقۇملىنىش: يۇقۇم نۇقتىسىنى دېزىنفېكسىيە قىلىش، يۇقۇم نۇقتىسى ئېچىدىكى نەرسە ـ كېرەك ۋە مۇھىتنى دېزىنفېكسىيە قىلىش دېگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يۇقۇمچان سۇپ. تېز يۇقىدىغان، يۇقۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە؛ يۇقۇملۇق: تېز يۇقۇمچان كېسەل.

يۇقۇمچانلىق ئى. تېز يۇقىدىغان خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك: بۇ كېسەل يەر شارىدا 5 ـ ئەسىردە مەلۇم بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ يۇقۇمچانلىقى 17 ـ ئەسىردىلا بايقالدى.

يۇقۇمسۇ سۇپ. باشقىلارغا يۇقمايدىغان، تارقالمايدىغان، يۇقۇملۇق ئەمەس: يۇقۇمسۇ كېسەللىك.

يۇقۇمسىزلاندۇرماق پ. يۇقۇشنىڭ ئالدىنى ئالماق،

يۇقمايدىغان قىلماق، دېزىنفېكسىيە قىلماق: بۇ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارغا يۇقۇمسىزلاندۇرۇش ژاكسىنىسى ئۈرۈپ، يۇقۇملىنىشنىڭ ئالدىنى ئالدى.

يۇقۇمسىزلاندۇرۇشماق «يۇقۇمسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقۇمسىزلاندۇرۇلماق «يۇقۇمسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيە كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، چارۋىلار ۋاقتىدا يۇقۇمسىزلاندۇرۇلغانلىقتىن، زىيانىنىڭ ئالدى ئېلىندى.

يۇقۇمسىزلانماق پ. يۇقۇمسىز ھالەتكە كەلمەك، يۇقمايدىغان بولماق: ۋاقتىدا تەدبىر قوللىنىلىپ، چارۋىلار يۇقۇمسىزلاندى.

يۇقۇملاندۇرماق «يۇقۇملانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئادەمنىڭ مېڭىسىدە نۇرغۇن پايدىلىق بىلىم بولسىمۇ، ئەمما كاللىسىدىكى بىر نەچچە ژىروس ھەممىنى يۇقۇملاندۇرۇپ، باشقا پايدىلىق بىلىملەرنىمۇ كاردىن چىقىرىپ قويىدۇ.

يۇقۇملاندۇرۇشماق «يۇقۇملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقۇملاندۇرۇلماق «يۇقۇملاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۇقۇملانماق پ. بىرەر كېسەل يۇقماق، يېپىشماق، كېسەلگە دۇچار بولماق: گۇلگىنە ئۇنىڭغا جىددىي تەكىلىپ: — ئېغىر يارىلىنىپسىز، ئەگەر يۇقۇملانسا خەتەرلىك، قېنى تېز بولۇڭ! — دېدى.

يۇقۇملۇق پ. ئاسان، تېز يۇقىدىغان، يۇقۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: يۇقۇملۇق زۇكام. * ئۇ ۋاقىتلاردا ئاقتۇ ناھىيەسىنى پات-پاتلا ئاممىۋى تۇس ئالغان يۇقۇملۇق كېسەللەر قاپلاپ كېتەتتى.

يۇقۇندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاستىغا يېپىشىپ قالغان قالدۇق؛ سارقىندى: ئۇ يەرگە قارىۋىدى، كۆزى ئازراق مايى يۇقۇندىسىغا چۈشتى.

يۇقۇندىسىمان سۈپ. يۇقۇندىغا ئوخشاش، يۇقۇندى شەكىلىدە: قارىسام قازاندا مايغا ئوخشاش يۇقۇندىسىمان بىرنەرسە تۇرۇپتۇ.

يۇقىرى ① ئى. مەلۇم بىرنەرسىنىڭ باش تەرىپى، بېشى: ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسى. ② سۈپ. باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، ئارتۇق، ئەلا: يۇقىرى باھا. يۇقىرى مەكتەپ. //ئۇنىڭ نەتىجىسى ھەققىتەن يۇقىرى بولدى. ③ ئى. ئۆينىڭ ئىشىكىگە، پەگاھقا نىسبەتەن قارىمۇقارشى تەرەپتىكى جاي، تۆر: بەگ بالىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، موللا زەيدىننى ھۆرمەت بىلەن يۇقىرى ئۆتكۈزدى. ④ ئى. يېتەكچى تەشكىلات، رەھبىرىي ئورگان: — سىز خەلقنىڭ ئارزۇ-تەلەپلىرىنى يۇقىرىغا يەتكۈزۈشىڭىز كېرەك ئىدى، — دېدىم ئۇنىڭغا. ⑤ ئى. ئالدىنقى، ئۆتكەنكى، بۇرۇنقى: ئۇ خەتنى چىقىرىپ، يۇقىرىدىكى ۋەقەلەرنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ بايان قىلىپ بەردى.

يۇقىرى پالاتا <پەلس> بەزى دۆلەتلەردىكى ئىككى تۈزۈملۈك پارلامېنتنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. يۇقىرى پالاتانىڭ تۆۋەن پالاتا ماقۇللىغان قانۇن لايىھەسىنى رەت قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. پالاتا ئەزالىرى بۈۋاسىتە سايلام ياكى دۆلەت باشلىقىنىڭ كۆرسىتىشى ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى تۆۋەن پالاتا ئەزالىرىنىڭكىدىن ئۇزۇنراق بولۇپ، بەزىلىرى ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتىسە، يەنە بەزىلىرى ئەۋلادلىرىغا مىراس قالدۇرىدۇ.

يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول <قاتن> ئاپتوموبىللارنىڭ تېز سۈرئەتتە مېڭىشى ئۈچۈن ياسالغان تاشيول. ئادەتتە ئۇ سائەتتىگە 120 كىلومېتىردىن ياكى ئۇنىڭدىن تېز سۈرئەت بىلەن يۈرۈشكە مۇۋاپىق كېلىدۇ.

يۇقىرىغا ياماشماق بىرەر مەنسەپ، مەرتىۋىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق، تىرىشماق: شېرىپجانمۇ يۇقىرىغا يامىشىشتا زىياپەت، سوۋغا-سالامنى پەلەمپەي قىلىۋاتامدۇ؟

يۇقىرى ئۆرلىمەك ① ئېگىزگە ئۆچماق، پەرۋاز قىلماق: ئۇ بىردىن مېنى كۆتۈرۈپ ئۈچۈپ يۇقىرى ئۆرلىدى. ② كۆچمە. مەرتىۋىسى، ئورنى ئۆسمەك.

يۇقىرى-تۆۋەن يۇقىرى ۋە تۆۋەن، ئېگىز-پەس: ھەر قانداق ئوقۇغۇچىنىڭ ئابرۇيى ۋە ئىناۋىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشى، ئۇنىڭ ئۆگىنىش ۋە ئەخلاقىغا باغلىق!

يۇقىرىقى سۈپ ① بىرەر جاي ياكى نەرسىنىڭ ئۈستىگە سىمىغا جايلاشقان، تۆپىسىدىكى، يۇقىرىدىكى، ئۈستىدىكى: ئۇ جاۋاب بېرىپ بولۇپ، پۈل خالتىسىنى كۆتۈرۈپ يۇقىرىقى قەۋەتكە چىقىپ كەتتى. ② ۋاقىت جەھەتتە باشقىسىدىن ئىلگىرى بولغان، ئالدىنقى، ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى، ئۆتكەنكى: مەن ئۇلارنىڭ يۇقىرىقى گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن ھەيران قالدىم.

يۇقىرىلاتماق «يۇقىرىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھەمىشە قايتىدىن ئويلىنىدۇ، ئۆزىگە ۋە ئۆز غايىسىگە قويۇلغان تەلەپنى ئۆزلۇكسىز يۇقىرىلىتىدۇ.

يۇقىرىلاشماق «يۇقىرىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

يۇقىرىلىق ئى. يۇقىرى تۈرۈش، ئۈستۈنلۈك، ئارتۇقلۇق: ئادەتتىمۇ ئۇ ئىككىسى ئۆزئارا يۇقىرىلىق تالىشىپ پات-پات سوقۇشۇپ قالاتتى.

يۇقىرىلىماق پ ① ئۈستىگە، تۆپە تەرەپكە كۆتۈرۈلمەك؛ يۇقىرىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەك: مۇشۇ يولدىن يۇقىرىلاپ ماڭساڭ مەھەللىگە بارسەن. ② كۆچمە. ئورنى، مەرتىۋىسى ئاشماق، ئۆسمەك.

يۇك ئى. قوي، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىسىدىن قىرقىۋېلىنىدىغان مەھسۇلات؛ موي: يۇك قىرقماق. كۆزەم يۇك. يۇك ئاتماق.

يۇك توقماق سلىق-سىپايە، يۇمشاق سۆزلەر بىلەن دەككە بېرىدىغان ئۇسۇل: باشلىق يۇك توقماق بىلەن كاسسىرنىڭ ئەدىپىنى بەردى.

يۇلداتماق «يۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆلتۈرۈپ بولغان توخۇنىڭ پېيىنى ئاغىنىلىرىمنىڭ بىرىگە يۇلدىتىپ بولۇپ، يۇيۇپ-تازىلاپ قازانغا سالدىم.

يۇلداشماق «يۇلدىماق»پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سېرىق توپا ئۈستىدە تۈتۈشۇپ، بىر-بىرىنى بېسىشاتتى، چاچلىرىنى يۇلدىشاتتى.

يۇلدالماق «يۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: چار خوراز بوغۇزلىنىپ بولۇنغاندىن كېيىن، پېيى يۇلدىلىپ، يۇيۇپ-تازىلىنىپ كورىغا سېلىندى.

يۇلدىماق پ. تارتماق، يۇلماق: توخۇنى يۇلدىماق. ساقالنى يۇلدىماق. * ئارىمىزدا ھۆپۈپنى يۇلدىماي يەپ تاشلايدىغان كىشىلەرمۇ يوق ئەمەس.

يۇمسىز سۈپ. بەدىنىدە، ئۈستىدە تۈكى، مويى يوق؛ تاقىر:

يۇكسىز تېرە. * ئۇ شۇنداق دېگەچ خۇرجۇنىدىكى چىرايلىق قاتلانغان يۇڭسىز تېرىنى ئېلىپ، تۇماقچىغا تەڭلىدى.

يۇڭلۇق سۇپ. بەدىنىدە، ئۇستىدە يۇڭى بار، يۇڭى كۆپ، ئۇستى يۇڭ بىلەن قاپلانغان: يۇڭلۇق قوي. يۇڭلۇق تېرە. * مەن دەرەخ ئارىسىدىن «تۇلپار» تەرەپكە ئىرغاڭلاپ كېلىۋاتقان قارا يۇڭلۇق، تورپاقتەك چوڭلۇقتىكى ئېيىقنى كۆرۈپ، ۋاراقىرىۋېتىشكە تاسلا قالدىم.

يۇڭۇزلىماق پ. دىيال. يۇڭدىماق.

يۇلتۇز ئى ① <زوئول> ئاسمان بوشلۇقىدىكى قۇياش ۋە ئايدىن باشقا ئاددىي كۆز ۋە دۇربۇن بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان يورۇق ئاسمان جىسمى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

يۇلتۇز سانماق تۇن بويى ئۇخلىماي ياتماق، ئۇخلىيالماي چىقماق: ھېكىم شۇ قىزنىڭ ئوتتىدا كۆيۈپ، يۇلتۇز ساناپ تاڭ ئاتقۇزاتتى.

يۇلتۇز ئۆڭي كۆپ ئېغىزلىق ئۆيلەرنىڭ ئائىلە باشلىقى ئايالى - لى بىلەن تۇرىدىغان ئەڭ ئىچكىرىكى خانىسى.

يۇلتۇزى بىر تەقدىرى، قىسمىتى، نىكاھى بىر - بىرىگە باغلانغان (ئەر - ئاياللارنىڭ): ـــ خۇدا ئۇلارنىڭ يۇلتۇزىنى بىر قىلغانىكەن، ـــ دەپ مولالام.

يۇلتۇزى ئۆچمەك بەخت - تەلىيى قاچماق، رىزقى - نېسىۋىسى تۈگىمەك، بۇ دۇنيادىن كەتمەك، ئۆلمەك.

يۇلتۇزگۈل ئى [يۇلتۇز + گۈل] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئېللىپسسىمان تۈمۈنە شەكلىدە كېلىدۇ. گۈرۈچ مېۋىسى تۈكلۈك بولىدۇ. يىلتىزى ۋە يىلتىز غولى دورا قىلىنىدۇ.

يۇلتۇزلۇق سۇپ. يۇلتۇز چىققان، يۇلتۇزلار كۆرۈنۈپ تۇرغان: سالقىن شامالليق جىمجىت كېچىدىكى يۇلتۇزلۇق ئاسمان كۆڭلۈمگە ئارام بېرەتتى.

يۇلدۇرماق «يۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاغرىپ كەتكەن چىشىمنى يۇلدۇرۇۋەتكەندىن كېيىن چىش ئاغرىغىمۇ پەسەيدى. ئۇ نىجىس چىشتىنمۇ قۇتۇلدۇم.

يۇلدۇرۇشماق «يۇلدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەكتەپ رەھبەرلىكى ئومۇمىيۈزلۈك ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، سىنىپ ۋە ئوقۇغۇچىلار ياتاقلىرىغا قالايمىقان قېتىلغان مىخلارنى يۇلدۇرۇۋېتىشتى.

يۇلدۇرۇلماق «يۇلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر چاغلاردا ئارال يېزىسىدا گۈرۈلۈشقا ئازلا ۋاقىت قالغان بۇغدايلار يۇلدۇرۇۋېتىلىپ، گۈرنىغا كېۋەز تېرىش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلگەندە دېھقانلار يىغلاپ كېتىشكەنىدى.

يۇلغۇن ئى <بوت> يۇلغۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. كونا شاخلىرى قىزىل رەڭدە، يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكىلدە، گۈلى سۇس قىزىل، مېۋىسى غوزىلىق مېۋە. گۈرۈچدا تۈكلىرى بار. شىنجاڭدا ئۇنىڭ توققۇز خىل تۈرى بولۇپ، شور ۋە قۇرغاقچىلىققا چىداملىق كېلىدۇ، قۇمنى تىزگىنلەش ئۇنۇمى يۇقىرى.

يۇلغۇن چېچىكى رەڭ <گ سەن> يۇلغۇن چېچىكىگە ئوخشاش رەڭ، يەنى قىزىلغا مايىل سۇس سۆسۈن بولغان بىر خىل مۇرەككەپ رەڭ.

يۇلغۇن مېۋىسى <بوت> كىچىك يۇلغۇنىنىڭ مېۋىسى. شار شەكلىدە بولۇپ، نوقۇتتىن چوڭراق كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىچ قاتۇرۇش، ئېغىزدىن ۋە بالىياتقۇدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇتلەش رولىغا ئىگە.

يۇلغۇنلۇق ئى. يۇلغۇن كۆپ ئۆسكەن، يۇلغۇن بىلەن قاپلانغان جاي: ئۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپلا يۇلغۇنلۇق ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى.

يۇلقۇشلانماق پ. يۇلقۇنماق: قۇيرۇقىنى قاپقان قىسۇالغان تۈلكە تولا يۇلقۇشلىنىپ يۇرۇپ، ئاخىرى قۇيرۇقى ئۈزۈلگەندىن كېيىن قاپقاندىن قۇتۇلۇپتۇ.

يۇلقۇنماق پ. باغلاقتىن ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن بوشىنىش، چىقىپ كېتىش ئۈچۈن كۈچەپ ھەرىكەت قىلماق، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇرماق، سىلكىنمەك: قولۇمدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ كەتتى.

يۇلقۇنۇشماق «يۇلقۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئوڭچىنىڭ قاپقىنىغا چۈشۈپ قېلىشقان بۇ بىر توپ بىچارە توشقانلار قاپقاندىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ھەر تەرەپكە يۇلقۇنۇشۇپ بېقىشىپتۇ، ئەمما يەنىلا قۇتۇلالماپتۇ.

يۇلماق پ ① بىرەر نەرسىنى قول بىلەن سۈغۇرۇپ، قومۇ - رۇپ ئالماق: تىلىنى چىشلىۋالغان چىشىنى يۇلۇۋەتمەس (ماقال). ② كۆچمە. نەپ ئالماق، پايدا تاپماق، ئۇندۇرمەك: قازى ئىككى بايىنىڭ گەپلىرىنى تولۇق ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىككى ئارىدىن كۆپرەك بىرنەرسە يۇلۇش قەستىگە چۈشۈپتۇ.

يۇلۇشماق «يۇلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قورۇ ئىچىدە تۇتۇشۇپ قېلىشقان ئۇ ئىككى ئايال بىر - بىرىنى تىللىشاتتى، تىل قاتتىق كەتسە چاچلىرىنى يۇلۇشاتتى.

يۇلۇن ئى <ئانات> ئادەم ۋە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. ئومۇرتقا كانىلى ئىچىگە ئورۇنلاشقان. يۇقىرىقى ئۇچى ئۇزۇنچاق مېڭە بىلەن تۇتاشقان، ئىككى ياندىن سىممېترىك ھالدا نېرۋىلار چىققان بولۇپ، قول - پۇت ، گەۋدە ۋە ئىچكى ئەزاغا تارقىلىدۇ. ئۇ نۇرغۇنلىغان ئاددىي رېفلېكسلارنىڭ مەركىزىدۇر.

يۇلۇنماق «يۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى ئۇقمايمەن، ھەر ئىككى خورازنىڭ شىللەسىدىكى تۈكلەر يۇلۇنۇپلا قالماي، قىپقىزىل ئېچىلىپلا قالدى.

يۇماق پ ① مەينەت نەرسىلەرنى سۇ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چايقاپ پاكىزلىماق، تازىلىماق: كىر يۇماق. يۇزىنى يۇماق. ② فوتو نېگاتىپلىرىنىڭ سۈرىتىنى چىقارماق: رەسىم يۇماق. ③ كۆچمە. ياخشى ئىش قىلىپ، خىزمەت كۆرسىتىش ئارقىلىق خاتالىقىنى تۈزەتمەك: گۇناھىنى يۇماق. ④ كۆچمە. بىرەر خاتالىق، سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويۇش تۈپەيلىدىن خەيرلىك، ياخشى ئىشلىرىنى يوققا چىقارماق: ـــ مۇشۇ بىر ئىشىڭ بىلەن نەچچە يىلدىن بېرى قىلغان ياخشى ئىشلىرىڭنى يۇيۇۋەتتىڭ - دە، ئىسىت، ـــ دەپ دادىسى. ⑤ كۆچمە. بىراۋنىڭ ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيىتى، نەتىجىلىرىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ زىيادە بولماق: بىزنىڭ قولۇم - قوشنىلار ئازغىنا بىر يېڭىلىق بولغانىنى كۆرسە يۇيمىز دەپ، ئون - يىگىرمە تەڭگە خەجلەتكۈزمەي

قالمايدۇ.

يۇمچاقلىماق پ. كۆزنى قىسىپ قويماق، كۆز ئىشارىسى قىلماق، يۇمۇشلىماق: كامال ماڭا قاراپ كۆزنى يۇمچاقلاپ قويدى.

يۇمدۇرماق «يۇمماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مومايلاردىن بىرى كېلىپ گۈلسۇمخانىنىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ يۇمدۇردى.

يۇمدۇرۇشماق «يۇمدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇرۇشتا قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ ئوچۇق قالغان كۆزلىرىنى سەپداشلار بىرمۇ بىر ئۇۋۇلاپ يۇمدۇرۇشاتتى.

يۇمدۇرۇلماق «يۇمدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتناش ۋەقەسىدە ئۆلۈپ كەتكەن يولۇچىلارنىڭ ئوچۇق قالغان كۆزلىرى مويسىپىتلار تەرىپىدىن ئۇۋۇلىنىپ يۇمدۇرۇلدى.

يۇمران سۇپ. ئۆسۈۋاتقان، بىخ ھالەتتىكى؛ قېتىشمىغان، يۇمشاق: يۇمران كۆچەت. يۇمران مايسا.

يۇمرانلاشتۇرماق «يۇمرانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇز يۈيۈش سۇيۇقلۇقى بىلەن يۇزنى يۈيۈپ بەرگەندە، ھەرخىل داغ، سەپكۈننى تازىلاپ، تېرىنى يۇمرانلاشتۇرۇپ ۋە چىڭىتىپ، قورۇقنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

يۇمرانلاشماق پ. يۇمشاق، يۇمران ھالەتكە كەلمەك.

يۇمشاتماق «يۇمشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ بىر ھازا چۇشەندۈرۈشلىرى ئاخىر سادىقنىڭ قاتتىق پوزىتسىيە-سىنى يۇمشاتتىپ، سادىقنى بۇ ئىشتا يول قويۇشقا كۆندۈردى.

يۇمشاشماق «يۇمشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئابلىزنىڭ بىر ھازا چۇشەندۈرۈشلىرىدىن كېيىن قاتتىق پوزىتسىيە-دىكى قىز تەرەپ ئەلچىلىرى يۇمشىشىپ، بۇ ئىشتا ئوغۇللۇق تەرەپكە يول قويۇشقا كۆنۈشتى.

يۇمشاق ① سۇپ. قاتتىق ئەمەس، يۇمران: يۇمشاق كۆرپە. يۇمشاق نان. ② سۇپ. يېنىك، يەڭگىل، سىلىق: يۇمشاق چارە. يۇمشاق ۋاستە. ③ ئى. ئورگانىزمنىڭ يالليۇغلىنىشىدىن تومپەيمىپ چىققان جاي: يۇمشاق چۇشمەك.

يۇمشاقباش ئى [يۇمشاق+ باش] ئەر ـ خوتۇنچىلىقتا خوتۇنىنىڭ نومۇسسىز، ناشايان ئىشلىرىغا يول قويىدىغان، كۆرسىمۇ، بىلسىمۇ، كۆرمەسكە، بىلمەسكە سېلىپ سۈكۈت قىلىدىغان، بېشىنى ئېچىگە تىقىپ يۈرىدىغان ئادەم: ـــ ئۆيدىكى ھېلىقى خېلى يۇمشاقباش، ئەتىسى ـ ئاخشىمى بىزنىڭكىنى كۆپەرەك يوقلاپ تۇرسىلا، ـــ دېدى ئاسمخان.//يۇمشاقباش ئادەم.

يۇمشاق قول كىشىنى رەنجىتمەيدىغان، كۆڭلى يۇمشاق، رەھىمدىل، شەپقەتلىك: خەلىپە رەھىمدىل، يۇمشاق قول زات ئىدى.

يۇمشاق قۇلاق ← قۇلىقى يۇمشاق: يەنە بىر جەھەتتە، يۇمشاق قۇلاقلارنى تەربىيەلەيدىغان ماڭارىپتا زىيالىيلار كېچىكىدىن باشلاپ باشقىلارغا تايىنىپ چوڭ بولىدۇ.

يۇمشاق گەدەن بىراۋنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشىلىق قىلمايدىغان، باشقىلار نېمە دېسە كۆنىدىغان، بويىنى يۇمشاق: ـــ ھەي بىلى بوش، يۇمشاق گەدەن خۇمسى، سەن گەپنىڭ ئۈستىدە بولمىغاندىكىن ئۇقمايسەن، ـــ دېدى ئايخان ئۇنىڭغا زەردە بىلەن.

يۇمشاق ماتېرىيال <فىز> كومپيوتېردىكى تۇرلۇك تەرتىپ سىستېمىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ تەرتىپ ـ بۇيرۇقنىڭ رەتلىك قوشۇلمىسى، يەنى كومپيۇتېرنىڭ مەسىلىرنى يېشىشتىكى خىزمەت تەرتىپىدۇر.

يۇمشاقلاشتۇرماق «يۇمشاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بىردەم توختىۋالغاندىن كېيىن تەلەپپۇزىنى يۇمشاقلاشتۇرۇپ سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى.

يۇمشاقلاشتۇرۇشماق «يۇمشاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھەسەننىڭ ئارىغا كىرىپ بىر ھازا چۇشەندۈرۈشلىرىدىن كېيىن قارشى تەرەپ ۋەكىللىرى پوزىتسىيەسىنى يۇمشاقلاشتۇرۇشۇپ، يول قويۇشقا ماقۇل بولۇشتى.

يۇمشاقلاشتۇرۇلماق «يۇمشاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆچمىلىك ئالدىدا ئىلھامنى ماختاش ئارقىلىق، ئۇنىڭ بۇرۇنقى قوپال پوزىتسىيەسى يۇمشاقلاشتۇرۇلۇپ، ئورۇنسىز زىددىيەتنىڭ ئالدى ئېلىندى.

يۇمشاقلاشماق پ. يۇمشاق ھالەتكە كەلمەك، يۇمشاق تۇس ئالماق، يۇمشىماق: ئۇنىڭ تەلەپپۇزى بايىقىدىن يۇمشاقلاشتى.

يۇمشاقلىق ئى. قاتتىق بولمىغان، يۇمشاق ھالەت، خاراكتېر: دۇنيادا ئارتۇق قاتتىقلىق قىلما، يالغۇز قالسەن، ئارتۇق يۇمشاقلىق قىلساڭ قەدىرسىز بولسەن.

يۇمشتىلماق «يۇمشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بارى ـ يوق بەش پۇڭلا كېلىدىغان يەر ئاللىقاچان يۇمشتىلىپ بولۇنغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە تېرىلمىغانىدى.

يۇمشىماق پ ① يۇمشاق ھالغا كەلمەك، بوشىماق: توغاچلار يۇمشىدىمىكىن ؟ ② كۆچمە. پەيلىدىن، ئاچچىقىدىن يانماق؛ سىلىقلاشماق: قاسىمجاننىڭ بۇ ساددا سۆزىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشىدى.

يۇمغاق ئى. دىيال. يۇمىلاق قىلىپ تۇرۇلگەن يىپ، كاللەك يىپ.

يۇمغاقسۇت ئى [يۇمغاق + سۇت] <بوت>كۇنلۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ۋە يوپۇرمىقى خۇشبۇي پۇرايدۇ، يۇمران غولى ۋە يوپۇرمىقى تەم تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يۇمغاقسۇتنىڭ ئۇرۇقىدەك تازا يېقىن ئەمەس، سەل يىراقراق، شىرەم (ئۇرۇق ـ تۇغقان ھەققىدە): ھېلىقى باشلىق بىزگە يۇمغاقسۇتنىڭ ئۇرۇقىدەك تۇغقانچىلىقى بار چېقىپ قالدى.

يۇمماق پ. كۆز، ئېغىز، قول قاتارلىق ئېچىلىدىغان، يېپىلىدىغان نەرسىلەرنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزۈپ ھەم قىلماق، بىرىكتۇرمەك: كۆز يۇمماق. ئاغزىنى يۇمماق. * قىز بىر دەرەخنىڭ غولىغا يۆلىنىپ، قويۇق كىرپىكلىك كۆزلىرىنى يۇمدى.

يۇمۇر ئى [ر<ئىنگ] <ئەد> تۇرمۇشتىكى كۈلكىلىك، قىزىقارلىق ۋەقەلەر جۇملىدىن كىشىلەرنىڭ نۇقسانلىرى، ئۇلارنىڭ كەمچىلىك تەرەپلىرى ھەزىل ئارىلاشتۇرۇلۇپ، كۈلكىلىك ۋە قىزىق قىلىپ تەسۋىرلەنگەن بەدىئىي ئەسەر.

يۇمۇرىغا يۇقماسلىق قىلچە تەسىر قىلماسلىق: ـــ كۆپ سۆزلەپ ئاغزىڭنى ئۇپراتما، چۈنكى ئۇ بۇرۇنقى داۋۇت ئەمەس، ھازىر ئۇنىڭغا مىڭ سۆزلىسەڭمۇ ئۇنىڭ يۇمۇرىغا يۇقمايدۇ، ـــ دېدى ئاپام ئېغىر ئۇھ تارتىپ.

يۇمۇرچە رەۋ. يۇمۇردەك، يۇمۇرغا ئوخشاش، يۇمۇرغا خاس ئالاھىدىلىك بىلەن: مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پىسخىك قاتلىمىدىكى يۇمۇرچە ئالاھىدىلىكىنى پوئېتىك رەڭ، پەلسەپە-ۋىلىك ۋە تېرەن ئىجتىمائىي مەنىدارلىقتا ئىگە قىلغان.

يۇمۇرچى ئى. يۇمۇر يازىدىغان ھەم يۇمۇر ئېيتىدىغان كىشى، قىزىقچى: مەرھۇم يازغۇچىمىز تۇردى سامساق ئاتاقلىق يۇمۇرچى بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپلىگەن ھېكايىلىرىدە قىزىقارلىق يۇمۇرلار، مەنىسى چوڭقۇر جۇملىلەر بار ئىدى.

يۇمۇرچىلىق ئى. يۇمۇر يېزىش، يۇمۇر ئېيتىش ئىشى: «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنىلى «سەبىي كۆلكىلەر» سەھىپىسى ئارقىلىق ئۇيغۇر يۇمۇرچىلىقىغا يول ئاچتى.

يۇمۇرلۇق سۈپ. ھەجۋىي تۇس ئالغان، كۆلكىلىك: يۇمۇرلۇق گەپ. * مەن كۆلۈپلا كەتتىم، چۈنكى ئايالنىڭ سۆزى ھەم قىزىق، ھەم يۇمۇرلۇق بولۇپلا قالماي، بەلكى مېنىڭ كۆڭلۈمنىمۇ تاغدەك ئۆستۈرۈپ قويغانىدى.

يۇمۇرماق پ. دىيال. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.

يۇمۇرىستىك سۈپ. يۇمۇرغا ئائىت، ھەجۋىي تۇس ئالغان، كۆلكىلىك، يۇمۇرلۇق: ھەربىر شەخس ئۆز ئالاھىدىلىكى ساھەسىدىلا ئىجادىيلىققا ئىگە بولىدۇ. بۇمۇ خۇددى نەچچە ئونلىغان ئۇيغۇر دوكتور-لىرىنىڭ ھېچقايسىسى مەمتىمىن ھوشۇردەك يۇمۇرىستىك يازغۇچى بولالمىغىنىدەكلا بىر ئىش.

يۇمۇشلىماق پ. يۇمۇش ئىشنى بېجىرمەك، يۇمغاندەك ئىشلارنى قىلماق؛ قىسماق (كۆز ھەققىدە): ئەترەت باشلىقى ئونىڭغا كۆز يۇمۇشلاپ قويدى.

يۇمۇشماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: روشەنكى، بۇ خوتۇن - قىزلار يۇرەك قانلىرىنى ئاققۇزۇپ بولۇپ، ئاخىرقى قېتىم جان تالىشىپ ئاندىن يىقىلغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى يۇمۇشقان.

يۇمۇق سۈپ. يۇمۇلغان، يۇمۇپ قويۇلغان؛ يۇمۇقلۇق: كۆزى يۇمۇق. * قار ئۈستىدە قوپال بىر گەۋدە كۆزى يۇمۇق ھالدا سۇنايلىنىپ ياتاتتى.

يۇمۇقسىز سۈپ. يۇمۇلمىغان، يۇمدۇرۇپ قويۇلمىغان: جەسەت كۆزلىرى يۇمۇقسىز، چىشلىرى كىرىشكەن، مۇشتلىرى تۈگۈلگەن بولۇپ، ئىچ كىيىم بىلەنلا پەگادا ياتاتتى.

يۇمۇقلۇق سۈپ. يۇمۇلغان، يۇمۇپ قويۇلغان: ئوسماننىڭ كۆزلىرى يۇمۇقلۇق، چىشلىرى كىرىشكەن بولۇپ، ھوشىدىن كېتىپ قالغانىدى.

يۇمۇلماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ تار پېشانە ۋە يايما قاپاقلىرى ئاستىدا پىلدىرلاپ تۇرغان كىچىك كۆزلىرى كۆلكىدىن تېخىمۇ يۇمۇلۇپ كەتتى.

يۇملاتماق «يۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — مېنى بالا دەپ، ھە دەپ پېشانەمگە ئۇرما، ھېلى بىكار كىندىكىڭگە چۇشۇپ تۇرغان ساقىلىڭغا قارىمای، ئۆزۈڭنى يۇملىتىپ قويماي يەنە، — دېدى ئۇ ھاشىمغا دۈمىلەپ.

يۇملاچ سۈپ. دىيال. يۇملاقلانغان، يۇملاق شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن: تىترەك قوللار خېمىر مىجىشتىن قالغاندا بىر يۇملاچ خېمىرنى مىجىپ، خامنى پىششىق قىلىدىغان ھەمشىرە قېنى؟

يۇملاشماق «يۇملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەخرامان قىياپەتتە تۇرغان ئابباس يىقىلىپ كېتەي دېگەن بولۇپ، بىر مۇدۇرۇلۇپلا باتۇرغا تۇيۇقسىز ئېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يۇملىشىپ قاتتىق ئېلىشىشقا باشلىدى.

يۇملاق سۈپ. ئايلانما شەكىللىك، ئايلانما؛ دۈگىلەك، دوملاق: يۇملاق ئورۇندۇق. * ئامىنەنىڭ قان تېپىپ تۇردىغان يۇمىلاق يۈزلىرى تاتىرىپ، داغدام كۆلۈپ تۇردىغان كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقناپ كەتتى.

يۇملاق تاۋۇز مۇستەقىل كۆز قارىشى يوق، دائىم ئېغىپ تۇرىدىغان، تۇراقسىز، مەۋقەسىز: يۇملاق تاۋۇز ئاداش، كىتابتا بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە بارمۇ زادى ئۇنداق ئادەملەر؟

يۇملاقلاتماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بالىلارنى ئىشقا سېلىپ چوشلۇك تاماقىقچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە گىلەم توقۇش ئۇچۇن تەييارلانغان يىپلارنى يۇملاقلىتىپ بولدى.

يۇملاقلاشماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شاگىرت قىزلار دۆۋىلەكلىك تۇرغان يۇڭنى يىپلارنى بىر دەمدىلا يۇملاقلىشىپ تەييار قىلىشتى.

يۇملاقلانماق «يۇملاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر دۆۋە قوي يۇڭى بىر دەمنىڭ ئارىلىقىدا يۇملاقلىنىپ تەييار بولدى.

يۇملاقلىق ئى. ئايلانما، دۈگىلەك، يۇملاق ھالەت: — ئىككى قولىڭنىڭ يۇملىشىغا قاراپ، قولىڭنى يوشۇرۇلغان نەرسىنىڭ يۇملاقلىقىنى بىلدىم - دە، ئۆز قىياسىنى ئېيتتىم، — دەپتۇ دانىشمەننىڭ چوڭ ئوغلى.

يۇملاقلىماق پ. يۇملاق ھالەتكە كەلتۈرمەك، يۇملاق قىلماق: سۈرۈپ گۈمدىن تاشنى ئۇ، سىلىقلاپتۇ يۈزىنى. ئاندىن چاققا بېسىپتۇ، يۇملاقلاپ كېسىپتۇ.

يۇملانماق «يۇملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، توپ - توپ كەپتەرلەر پەيدا بولدى ۋە ئۇلار يەرگە يۇملىنىپ كۆلگە چۆمۈلدى - دە، پەرىزاتقا ئايلاندى.

يۇملىماق پ ① دوملىماق، دۈگىلىمەك: سۇ يەتتە يۇملىسا ھالال (ماقال). ② كۆچمە. ئاغماق، يۇز ئۆرۈمەك: ئۇنىڭ دۈشمەن تەرەپكە يۇملاپ كەتكىنىنى بىلىدىغان ئادەم ھازىرچە ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى.

يۇمنسۇ ئى [خەن] <بوت> بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى. توپ چىقىپ، تال - تال بولۇپ يوغىنايدۇ، بىر مېتىر ئەتراپىدا ئۆسىدۇ، ئاچچىق بولۇپ، ئۇلاغ يېمەيدۇ، تۇغقان ئاياللارنىڭ قورسىقىدا يەل پەيدا بولۇپ قالغاندا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە ساقىيىدۇ.

يۇم - يۇم ← **يۇم - يۇم يىغلىماق.**

يۇم - يۇم يىغلىماق ئۇن چىقارماي ئۇزلۇكسىز ياش تۆكمەك، ئونسىز يىغلىماق: بوۋاي بىرھازاغچە يۇم - يۇم يىغلاپ كەتتى.

يۇنان ئى <تارىخ> گىرېتسىيەنىڭ قەدىمكى نامى.

يۇندۇلۇق سۈپ. دىيال. قاسماق، پاسكىنا.

يۇندى ئى. قازان، چىنە - قاچا، كىيىم - كېچەك، يۇز - قوللارنى يۇغاندىن كېيىن ھاسىل بولغان مەينەت سۇ: يۇندى قۇدۇقى. يۇندى تۆكمەك.

يۇندى چىراي يۇز - كۆزى قارا - قۇرا، مەينەت: — بۇ سەنمۇ؟ يۇزۈڭنىمۇ دانىخورەك باسقان يۇندى چىراي بىرنېمە ئىكەنسەن! ئادەم قىياپىتىڭمۇ يوق، — دېدى روزى ئونىڭغا.

يۇنىدىسىنى ئىتقا كۆرسەتمەيدىغان كىشىلەرگە نەپ بەرمەيدىغان، ناھايىتى پىخسىق، بېخىل: ھالۇنغا سۇ يېغى ئىشلەتكىنىنى كۆرەيمۇ !؟ يۇنىدىسىنى ئىتقا كۆرسەتمەيدىغانلاردىنمۇ نېمە؟ — دېدى سەيلىخان ئايىمخانغا.

يۇنىدىپۇرۇش ئى ① ئاشخانىلاردا ياكى چوڭ ئائىلىلەردە مەخسۇس يۇندى توشۇش، تۆكۈش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئوتلىرى چاقناپ كەتتى.

نىمدىغان ئادەم. ② كۆچمە. غالچا: — ئاپلا، ما يۇندىپۇرۇشنى، — دېدى ئۇ تاقەت قىلالماي.

يۇندىپۇرۇشلۇق ئى ① يۇندى توشۇش، يۇندى تۆكۈش ئىشى، يۇندىپۇرۇشلار قىلىدىغان ئىش: قاچانغىچە يۇندىپۇرۇشلۇق قىلىدىغاندۇ بۇ؟ ② غالچىلىق: — بۇ يەردە خەلقنىڭ يۇندىپۇرۇشلۇ - قىنى قىلغۇچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ كىتابنى كۆرسەڭ بولمامدۇ؟ — دېدى ماڭا ئاپام زەردە بىلەن.

يۇندىخور ئى. كىشىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كۈن كەچۈرىدىغان كىشى، مالاي، غالچا: — خۇدا ساقلىسۇن، مەن ساڭا ئوخشاش غالچا، يۇندىخور كۆچۈك بىلەن تەڭلىشىشنى ئۆلۈم بىلەن باراۋەر دەپ بىلىمەن، — دېدى ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن.

يۇندىخورلۇق ئى. مالايلىق، غالچىلىق، يۇندىخورلۇق قىلماق: — سىلەر يەپ - ئىچىشىڭ، مەن - زە، ھەرقايسىڭنىڭ يۇندىخورلۇقىنى قىلىدىكەنمەن - دە! نەدىمۇ ئۇنداق ئىش بار؟ — دېدى ئادالەت خاپا بولغاندەك قىلىپ.

يۇندىكەش ئى. كىشىلەرنىڭ كىر - قېتىنى يۇيۇپ، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ جان باقىدىغان ئادەم؛ چاكار، مالاي: سەمرەپ تەقىلىپ كەتكەن خوجايىن يۇندىكەشلىرىنىڭ يۆلىشى بىلەن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ماشىنا تەرەپكە ماڭدى.

يۇندىكەشلىك ئى. چاكارلىق، مالايلىق: يۇندىكەشلىك قىلماق. * — سەن دۆلەتنىڭ كادىرسەن، خىزمەت ۋاقتىدا خىزمىتىڭنى قىلماي، باشقىلارنىڭ يۇندىكەشلىكىنى قىلىشنى ساڭا كىم قويدى؟ — دېدى باشلىق.

يۇيما سۇپ. يۇيۇلغان: يۇيما تاش سۇۋاق.

يۇيۇپ - تاراپ يۇيۇپ ۋە تاراپ: موللا زەيدىننىڭ ئايالى ئايمخان قىزى سەترەمنىڭ چېچىنى يۇيۇپ - تاراپ ئولتۇراتتى.

يۇيۇشماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىز - يىگىتلەر قاقاھلىشىپ كۈلۈپ، مۇزدەك بۇلاق سۈلىرىدا يۈزلىرىنى يۇيۇشماقتا ئىدى.

يۇيۇق ① ئى. يۇيۇش، يۇيۇش ئىشى. ② سۇپ. يۇيۇلغان.

يۇيۇقسىز سۇپ. يۇيۇلمىغان، تازىلانمىغان؛ كىر، مەينەت، پاسكىنا: يۇيۇقسىز قاچا. يۇيۇقسىز كىيىم. * ئۇ كىرئالغۇغا توشۇپ كەتكەن شۇنچە كۆپ يۇيۇقسىز كىيىملەرنى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالدى.

يۇيۇقلۇق سۇپ. يۇيۇلغان، تازىلانغان، تازا، پاكىز: يۇيۇقلۇق چىنە. يۇيۇقلۇق كىيىم. * — نېمىشقا زېرىكىدىكەنمەن؟ يۇيۇقلۇق كىيىملىرىڭىزگە دەزمال سالدىم، تۇگمىلىرىڭىزنى تولۇقلاپ، پۇختا قىلىپ قاداپ قويدۇم، — دېدى ئادىنىگۈل كۈلۈپ تۇرۇپ.

يۇيۇلماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — مۇشۇ ئىشىم بىرەر ساۋابقا ياراپ، گۇناھلىرىم يۇيۇلۇپ كەتكەندەك بولسا، ماڭا شۇنىڭ ئۈزى يېتىدۇ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ.

يۇيۇندۇرماق «يۇيۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىق ئىشكىتىن كىرىشى بىلەنلا، بالىلار ئۇنىڭ ئەتىگەن ئۆزلىرىنى يۇيۇندۇرۇپ قويماقچى بولغانلىقىنى ئېسىگە سالدى.

يۇيۇندۇرۇشماق «يۇيۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھورداقخانىدىكى مۇلازىملار ھەربىر خېرىدارنى ئۆزلىرىگە تەۋە ھورداقخانىغا باشلاپ كىرىپ يۇيۇندۇرۇشاتتى.

يۇيۇندۇرۇلماق «يۇيۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ ئارىدا مەلىكە زۆھرە زىنداندىن ئازاد قىلىنىپ، ھاممامدا يۇيۇندۇرۇلۇپ، مەلىكە كىيىمى كىيدۈرۈلۈپ قويۇلغانىكەن.

يۇيۇنماق «يۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مۇھەممەت گۇمناستىكىنى توگىتىپ، ئېرىقتىكى سۇزۇك سۇدا يۇيۇندى.

يۇيتەل ئى <تېب> كاناي ۋە كاناپچىلار ياللۇغلانغاندا، يات نەرسىلەر، فىزىكىلىق ياكى خىمىيىلىك نەرسىلەر غىدىقلىغاندا پەيدا بولىدىغان مۇداپىئە رېفلېكسى. يۇتەلگەندە، ئالدى بىلەن ئاۋاز يوچۇقى ھەم يېپىلىدۇ، نەپەسلىنىش مۇسكۇللىرى قىسقىراپ، ئۆپكىنىڭ ئىچكى بېسىمى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاۋاز يوچۇقى ئېچىلىپ، ئۆپكىدىكى ھاۋا ئېتىلىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ نەپەسلىنىش يولىدىكى يات نەرسىلەرنى تازىلاش ۋە ئاجرىتىپ چىقىرىش رولى بار. يۇتەل نەپەسلىنىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرىنىڭ كۆپ ئۇچرايدىغان ئالامىتى بولۇپ، سەۋەبلىرى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.

يۇتەلدۇرمەك «يۇتەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زاھىر چەكمەن تاماكىنىڭ ئاچچىقى مېھمانلارنى يۇتەلدۇرۇۋېتىپ، گەپنى ئۆزۈپ قويدى.

يۇتەللىك سۇپ ① يۇتەلى بار، يۇتەلىدىغان ② يۇتەل يانىدىشىپ كېلىدىغان ياكى ئازىلاشقان: يۇتەللىك زىققا كېسىلى بارلار بۇ دورىنى ئىچكەندىن كېيىن، كېسىلىنىڭ تۈيۇقسىز قاتتىق ئەدەپ كەتكەنلىكى قانداق ئىش؟

يۇتەلمەك پ. نەپەس يولىنىڭ غىدىقلىنىشى، قىچىشىشى ياكى كېسەللىنىشى تۈپەيلىدىن خىرىلداق ۋە شاۋقۇن ئازىلاش قېقىلىپ - قېقىلىپ كۆچلۈك زەرب بىلەن نەپەس چىقارماق: كېچە جىمجىتلىقىنى بوۋاينىڭ ئارىلاپ - ئازىلاپ يۆتەلگەن ئاۋازى بۈزۈپ تۇراتتى.

يۇتكەتمەك «يۇتكىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ ئىشتىن كېيىن نازىر قول ئاستىدىكىلەرگە بۇيرۇپ، ئۇنى باشقا ئىشخانىغا يۇتكىتىۋەتتى.

يۇتكەشمەك «يۇتكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ ئىش بۇ ئاددىي دوختۇرخانىدىكىلەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغىنى ئۈچۈن، قادىرنى ئەتىسى ناھىيەلىك دوختۇرخانىغا يۇتكەشتى.

يۇتكەلمە سۇپ. يۇتكىلىدىغان، يۇتكەشكە بولىدىغان، كۆچمە: يۇتكەلمە مەبلەغ.

يۇتكەلمەك «يۇتكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: باشقا ئىشخانىغا يۇتكىلىش ئارزۇيۇم بولغان بولسىمۇ، لېكىن رەھبەرلىك قوشۇلمىغانلىقتىن، يەنىلا مۇشۇ ئىشخانىدا ئىشلەشكە مەجبۇر بولدۇم.

يۇتكىگۈچى سۇپ. يۇتكەش رولىنى ئويناىدىغان، يۇتكەش خىزمىتىنى قىلىدىغان، يۇتكەيدىغان: يۇتكىگۈچى فاكتور.

يۇتكىلىشچان سۇپ. يۇتكىلىپ تۇرىدىغان، يۇتكىلىدىغان: لوپنۇر كۆلى جۇڭگودىكى مەشھۇر يۇتكىلىشچان كۆل.

يۇتكىمەك پ ① بىرەر نەرسىنى ئەسلىي ئورنىدىن قوزغىماق، توشۇماق، كۆچۈرمەك: ئۇلار بۇ ئاشلىقنى كېچىسى ئاپتوموبىل بىلەن شەھەرگە يۇتكەۋاتقانمىش. ② كۆچمە. بۇرىماق، ئۆزگەرتمەك (گەپ - سۆز، چاقچاق ھەققىدە): كاماللىنىڭ سۆز قىستۇرۇشى بىلەنلا كۆپچىلىك گەپنى بىردىنلا توي ئۇستىگە يۇتكىدى. * ئۇ ئەمدى كۆزلىرىنى پەنجىرىدىن يۇتكىدى. ③ كۆچمە. يېڭىلىماق، ئالماشتۇرماق: كىيىم يۇتكىمەك. پەدە يۇتكىمەك.

يۇتۇك سۇپ. دىيال. تولۇقلىما، قوشۇمچە.

يۇتىلىشمەك «يۇتەلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى:

مەشتىن چىققان تۆتۈنىنىڭ ئاچچىقىدىن ھەممىمىز يۆتىلىشىپ كېتىشتۇق.

يۆگەتمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇزۇندىن بېرى يۇيۇلماي رەڭگىنى يوقاتقان پەردىلەرنى ئەدىيالىنىڭ بىرىگە يۆگىدىم ـ دە، كىر يۇيۇش دۇكىنىغا ئېلىپ ماڭدىم.

يۆگەشتۈرمەك پ . يۆگەش قاتارلىق ئىشلارنى قىلماق : ئۇ بوغچۇملىرىنى يۆگەشتۈرۈپ ئالدىراپ ئۆيدىن چىقتى .

يۆگەشمە سۇپ. يۆگىشىپ تۇرىدىغان، بىر ـ بىرىگە چىرماشقان، ئۆزئارا گىرەلەشكەن: يۆگەشمە يوللار.

يۆگەشمەك ① «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھە دەپ داستىخانلىرىنى يۆگىشىپ، ئۆيدىن چىقىشقا ئالدىراش ـ ماقتا. ② يۆگەلمەك: قاپقارا سۇمبۇل چاچلىرى ئۇنىڭ ئەۋرىشىم بويلىرىغا يۆگەشكەنىكەن.

يۆگەك ئى. بوۋاقلارنى يۆگەيدىغان ياكى ئاستىغا سالىدىغان بۇيۇم؛ زاكا: ئۇلار بالىنى زەرباب يۆگەككە ئوراپ، بىر قولىغا يەتتە دانە مەرۋايىتنى باغلاپ، تاشلاپ قويۇپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

يۆگەكلىك سۇپ ① يۆگەلگەن، يۆگەپ قويۇلغان: يۆگەكلىك بالا. ② يۆگەك قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان، يۆگەك قىلىشقا بولىدىغان: يۆگەكلىك رەخت.

يۆگەلمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولۇڭغا قېلىن كاردوندىن ياسالغان ئىككى دانە دورا ساندۇقى بىر ـ بىرىنىڭ ئۈستىگە تىكلەپ قويۇلۇپ، گۈللۈك كىلىونكا بىلەن يۆگەلگە ـ نىدى.

يۆگەم ① سۇپ. ئورالغان، يۆگەپ قويۇلغان: يۆگەم مېتىر. ② مق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ ئورالغان ياكى يۆگىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر يۆگەم يىپ. ئىككى يۆگەم تاماكا.

يۆگەمەك «يۆگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئېزىز شۇ ئۆينىڭ يېنىغا بېرىپ دېرىزىدىن بايىقى ئىككى نەپەر قاراۋۇلنىڭ يوغان جۇۋىلارغا يۆگىنىپ، كارىۋاتتا قاتتىق ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى.

يۆگەي ئى <بوت> يۆگىمەچ ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى يىتەك ناھايىتى ئىنچىكە ھەم سېرىق. كۆپىنچە پۈرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۈستىدە پارازىت ياشايدۇ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىگە زىيانلىق. ئۇرۇقى سارغۇچ قوڭۇر بولۇپ، دورا قىلىنىدۇ. بۆرەكنى قۇۋۇەتلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش رولىغا ئىگە.

يۆگمە سۇپ. يۆگىلىدىغان، يۆگەپ قويۇلىدىغان: يۆگمە خەرىتە. يۆگمە سۈرەت.

يۆگمەچ I ① ئى <بوت> يۆگىمەچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، يۆگىشىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى ئوقياسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى ئۇزۇن بولىدۇ. غوزا مېۋىسى شار شەكىللىك. يىلتىزىدىن كۆپىيىش ئىقتىدارى يۇقىرى. گۈلى دورا قىلىنىدۇ، قان توختىتىش رولىغا ئىگە. ② سۇپ. يۆگەلگەن، يۆگەلگەن ھالەتتىكى: يۆگمەچ غول.

يۆگمەچ II ئى. دىيال. يۆگەم ـ يۆگەم قىلىپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان ھورنان؛ خۇاجەر.

يۆگمەك پ. مەلۇم نەرسىنى بىرەر نەرسە بىلەن بەلگىلىك شەكىلدە ئورىماق: سەللە يۆگمەك.

يۆگىنىشمەك «يۆگەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۆيگە كىرىپ ھەيران قالدىم، ئۆي پار بولمىغانلىقتىن مۇزلاپ كەتكەن بولۇپ، بالىلىرىم قېلىن يوتقانغا يۆگىنىشىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ.

يۆلەتمەك «يۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېتىمنىڭ كۇنى قانچىدۇر، چۈشىنگە مۇنارنى يۆلەتكۈنچىدۇر (ماقال).

يۆلەشتۈرمەك پ. يۆلەش ۋە شۇ خىلدىكى ھەرىكەتلەرنى قىلماق: بوۋاي يېنىمغا كېلىپ مېنى يۆلەشتۈردى.

يۆلەشتۈرۈشمەك «يۆلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قوشنىلار ئۇنى يۆلەشتۈرۈشۈپ ھارۋىغا يانقۇزۇشتى ـ دە، دوختۇرخانىغا ئېلىپ مېڭىشتى.

يۆلەشتۈرۈلمەك «يۆلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ قېرىلارنىڭ بەزىلىرى قارىغۇ، بەزىلىرى گاس بولۇپ، بەزىلىرى قول ھاۋرىسىغا ئولتۇرۇپ كىرسە، يەنە بەزىلىرى قولتۇقىدىن يۆلەشتۈرۈلۈپ يىغىنغا ئېلىپ كىرىلەتتى.

يۆلەشمەك «يۆلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ تۇغقانلىرى ئۇنى كۆپ يۆلەشتى.

يۆلەك ئى ① بىرەر نەرسىنى يۆلەپ، كۆتۈرۈپ، تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى ياغاچ، تۆمۈر قاتارلىق نەرسىلەر؛ تىرەك، تۇڭرۇك، تايانچ. ② كۆچمە. يۆلەيدىغان، قوللايدىغان، يارىدەم بېرىدىغان ئادەم؛ ھەمراھ، مەدەتكار، پاناھ: يۆلەك بولماق. * قوشنا بولساڭ يۆلەك بول، بولمىسا بۆلەك بول (ماقال).

يۆلەكچى ئى. بىرەر ئىشتا قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگۈچى، مەدەت بەرگۈچى، ھىمايە قىلغۇچى؛ قوغدىغۇچى، ھامىي: يۆلەكچى بولماق. * ئايخان ئەما بولۇپ، كۆچىدىن قېلىپ باي ھاجىنىڭ ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغاندا، باشپاناھ، يۆلەكچى ئىزدەپ بارغانىدى.

يۆلەكسىز سۇپ. يۆلەنمىگەن، يۆلەنمەي قالغان، يۆلەپ قويۇلمىغان: دۇنيادىكى سانسىزلىغان چۇشلەر ئارىسىدا زادىلا ئۆزئارا ئۆتۈشۈش بولمايدۇ، شۇڭا دۇنيادا ھەممە ئادەم يالغۇز، يۆلەكسىز، تەنھا ۋە غېرىب.

يۆلەكسىزلىك ئى. يۆلەنمەسلىك، يۆلەپ قويۇلماسلىق؛ يۆلەنمەي قېلىش: تۇرغۇنلىنىڭ تۇرمۇش سەپىرىدىكى يۆلەكسىزلىكى ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان پىشكەللىكلەرنى ئېلىپ كەلدى.

يۆلەكچىلىك ئى. قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش، مەدەتكارلىق، ھامىيلىق: قىزىمنى دوستلىرىمنىڭ يۆلەكچىلىكى بىلەن ناھىيەلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇۋالدىم.

يۆلەكلىك سۇپ. يۆلەنگەن، يۆلەپ قويۇلغان: مەن يوتقاندىن قولۇمنى چىقىرىپ بېشىمدىكى يۆلەكلىك ملتىقىمنى ئانچە ـ مۇنچە سىلاپ قويىاتتىم.

يۆلەنچۈك ئى ① يۆلىنىدىغان نەرسە، تايانچۇق: ئۇ ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، سىم كارىۋاتنىڭ يۆلەنچۈكىگە بېشىنى تىرەپ ئولتۇردى. ② كۆچمە. يار ـ يۆلەك بولغۇچى، يارەمچى، ھامىي: ئوغۇل بالا ئانىنىڭ نەزىرىدە قايناق تۇرمۇش كۆرىشىدە بىرلىكتە ئوزۇپ ماڭغۇچى يۆلەنچۈك ئىدى.

يۆلەنچۈكسىز سۇپ. يۆلەنچۈكى يوق، يۆلەنچۈكى بولمىغان: ھەر قېتىم بۇ جاھان بىلەن خوشلاشماقچى بولغىنىمدا، ئاجىز، يۆلەنچۈكسىز دادام كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدى.

يۆلەنچۈكلۈك سۇپ. يۆلەنچۈكى بار، يۆلەنچۈك ئورنىتىلغان: يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق.

يۆلەنچى ئى. ئارقا تىرەك، قوللىغۇچى، ھامىي: ئۇنىڭغا تاغدەك يۆلەنچى بولىدىغان دوستى قاتناش ھادىسىدە قازا تاپتى.

يۆلەنچىسىز سۈپ. يۆلەنچىسى يوق، يۆلەنچىسى بولمىغان، يار ـ يۆلەكسىز: دادام تۇرمىدە، ئانام بولسا ئاغرىقچان، ئۆكىلىرىم كىچىك، مەن بولسام ئەنە شۇ يۆلەنچىسىز قالغان ئانامنى يىلدا بىرەر قېتىملا يوقلىيالايمەن.

يۆلەنمە سۈپ. يۆلىنىدىغان، يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان: يۆلەنمە ئورۇندۇق.

يۆلەنمەك پ ① بىرەر نەرسىگە تىرەنمەك، تايانماق: تامغا يۆلەنمەك. ② كۆچمە. بىرەر مەقسەت ۋە نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا بىرەر نەرسىنى مەنبە، تايانچ، ئاساس قىلماق، ئۇنىڭغا تايانماق: ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق، ـــ دېدى نىزامىدىن، ـــ ئۇرۇش قىلىش-تا كۆپچىلىككە يۆلەنمەي بولمايدۇ.

يۆلۈتمەك پ. دىيال. ھۆللىمەك.

يۆلىمەك پ ① ئۆرۈلگەن، يىقىلغان ياكى ئۆرۈلۈش، يىقىلىش ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى قول، مۇرە قاتارلىقلار بىلەن تۇرغۇزۇش، ئۆرە قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماق؛ ئۆرە قىلماق، تۇرغۇزماق: ھاكىمجان يوگۇرۇپ بېرىپ دادىسىنىڭ بېشىنى يۆلىدى. ② تىكلىمەك، تىرەپ قويماق: قىز يەردە ياتقان ۋېلىسىپىتىنى يۆلەپ تۇرغۇزدى. ③ يېنىغا، ئەتراپىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلىمەك، ئۇست ـ ئۇستىگە قويماق: ياڭيۇغا توپا يۆلىمەك. قوناققا توپا يۆلەمەك. ④ كۆچمە. يارىدەم بەرمەك، ھەمدەم بولماق، قوللىماق: كەمبەغەللەرنى يۆلىمەك. ⑤ كۆچمە. ئارتماق، ئىتتىرىپ قويماق، تاقىماق: قازى، بوجاق، شاڭيولار مىنگەن ئىدى يوغان ئات. دىنغا يۆلەپ بىزلەرنى ئەزگەنىدى قاتمۇقات.

يۆمەپ ـ چۆمەپ يۆمەپ چۆمەپ ۋە چۆمەپ، يۆمەپ ۋە شۇ خىل ئىشلارنى قىلىپ: يۆمەپ ـ چۆمەپ بىر دەمدىلا تۆگەتتىم.

يۆمەتمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېگۈدەك ئالغان شىمنى قىسقارتقۇزۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇششاق يۆمىتۇەتتىم.

يۆمەشتۇرمەك يۆمەش ۋە شۇ خىل ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلماق: ئانام شىملىرىمنىڭ سۆكۈلگەن پۈچقاقلىرىنى بىرمۇبىر يۆمەشتۇرۇپ بولۇپ، كۆڭلەكلىرىمنىڭ تۈگمىلىرىنى تولۇقلاشقا كىرىشتى.

يۆمەشمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قوشنا ئايالار قىزىق پاراڭلاشقاچ، ئالدىلىرىغا قويۇۋالغان كىيىملەرنىڭ يىرتىلغان يەرلىرىنى يۆمىشۇاتاتتى.

يۆمەك ئى. يىرتىلغان كىيىم ياكى پىچىلغان رەختلەرنىڭ چاكلىرىنى تۆنەپ تىكىدىغان بىر خىل تىكىش ئۇسۇلى.

يۆمەكلىمەك سۈپ. يۆمەلگەن، يۆمەپ قويۇلغان: چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرى يۆمەكلىمەك تۇرىدۇ، كىمنىڭ يۆمەپ قويغانلىقىنى بىلمىدىم.

يۆمەلمەك «يۆمىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يۆممەك پ. يىرتىلغان جايىنى ياكى پىچىلغان پارچە رەختنى ئۇششاق تۆنەپ تىكمەك: جۇۋا يۆممەك.

يۆنەلدۈرمەك «يۆنەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھارۋىكەش ئاتنى توختاتتى ـ دە، ئەتراپقا تەپسىلىي قاراپ چىققاندىن كېيىن ئاتنى ئوڭ تەرەپتىكى تاشيولغا يۆنەلدۈردى.

يۆنەلمەك پ. بىرەر ياققا قاراپ يۈرۈش قىلماق، ماڭماق: ئۇ ئورنىدا توختاپ يېرىم مىنۇتچە ئويلانغاندىن كېيىن ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئۆيى تەرەپكە يۆنەلدى.

يۆنىلىش ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ ھەرىكىتىدىكى يولى، ھەرىكەت نىشانى: توشقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ قاچتى. ② كۆچمە. نىشان، ئېغىم: ماڭارىپ يۆنىلىشى.

يۆنىلىشچان سۈپ. مەلۇم يۆنىلىش بويىچە ھەرىكەت قىلىدىغان، يۆنىلىشكە ئىگە: يۆنىلىشچان ھەرىكەت. * ئانا ـ ئاننىڭ بالىغا تۇتقان پوزىتسىيەسى مۇستەبىتلىك، رەت قىلىش، قوپاللىق ياكى ھەددىدىن ئارتۇق ئەركىلىتىش بولسا، بالا ئاسانلا يۆنىلىشچان، قورقۇنچاق، تەرسا بولۇشتەك خاراكتېرنى پېتىلدۇرۇۋالىدۇ.

يۆنىلىشچانلىق ئى. يۆنىلىشكە ئىگە بولۇش، يۆنىلىش خاراكتېرى: ئادەمنىڭ تېمپېرامېنتى كەيپىياتنىڭ پەيدا بولۇش سۈرئىتى، كۆچلۈكلۈكى ۋە قىلمىشنىڭ يۆنىلىشچانلىقى ياكى جانلىقلىقى قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

يۆنىلىشسىز سۈپ. يۆنىلىشى يوق، يۆنىلىشى بەلگىلەنمىگەن: يۆنىلىشسىز توز سىزىق. يۆنىلىشسىز مىكروفون.

يۆنىلىشلىك سۈپ. يۆنىلىش ھاسىل قىلالايدىغان، يۆنىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يۆنىلىشچان: تىز ۋە كۆكرىكى يەرگە ياكى يەر بىلەن ئوخشاش يۆنىلىشلىك تەكشىلىككە تېگىپ تۇرىدۇ.

يۇەن I ئى [خەن] جۇڭگونىڭ پۇل بىرلىكى. بىر يۇەن ئون مو ياكى يۈز پۇڭغا تەڭ.

يۇەن II ئى [خەن] <تارىخ> يۇەن سۇلالىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۇلالە مىلادىيە 1206 ـ يىلى موڭغۇللارنىڭ بورجىگىن جەمەتىدىن بولغان تېمورچىن (چىڭگىزخان) تەرىپىدىن قۇرۇلغان ھەمدە موڭغۇللارنى مەركەز قىلغان سۇلالە. 1368 ـ يىلى ئاغدۇرۇلغان.

يۇەنشۇەي ئى [خەن] <ھەرب> ھەربىي ئۇنۋان. دەردىسى گېنېرالدىن يۇقىرى تۇرىدۇ.

يۇەنلىك سۈپ. يۇەن قىممىتىدىكى، يۇەنگە تۇغرا كېلىدىغان: مىجىت گەپ قىلماي ئىككى يۇەنلىك پۇلنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى.

يۇدۇتمەك «يۇدۇمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تاغارنى ماڭا يۇدۇتۇپ، ئۆزى سالتاق ماڭدى.

يۇدۇشمەك «يۇدۇمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار خۇرجۇن ـ قاچىلىرىنى يۇدۇشۇپ، ئۇدۇل نېغىمەتنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىشتى.

يۇدۇلمەك «يۇدۇمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تامدىن يىقىلىپ چۈشۈپ ھوشىدىن كەتكەن بۇ ئادەم كەسىپداشلىرى تەرىپىدىن يۇدۇلۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلدى.

يۇدۇمە سۈپ. يۇدۇپ يۇرۇلىدىغان، يۇدۇلىدىغان: يۇدۇمە خەۋەرلىشىش ئاپپاراتى.

يۇدۇمەك پ. نەرسىنى غول ياكى دۇمبە، ئۆشنىسىگە ئارتماق، يۈكلىمەك، دۇمبىگە ئېلىپ كۆتۈرمەك: ھايال ئۆتمەي بىر جەڭچىنى يەنە بىر جەڭچى يېگىت يۇدۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

يۇدۇمچى ئى ① ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىدە يۇدۇپ ئىشلەيدىغان ئىشلارنى ئۇستىگە ئالغان ئەمگەكچى. ② قاتناش بېكەتلىرىدىكى يۈك قاچىلاپ، يۈك چۈشۈرگۈچى، يۈك توشۇغۇچى ئىشچى، ھاممال.

يۇرەك ئى ① <ئانات> ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك

هايۋانلار تېنىدىكى قان سۈيۈقلۇقنىڭ ئايلىنىشىنى يۈرۈش-تۇرىدىغان ئورگان. ئادەملەرنىڭ يۈرىكى كۆكرەك بوشلۇقىنىڭ مەركىزىدە سەل سولغىراق جايلاشقان بولۇپ، چوڭ - كىچىك-لىكى شۇ كىشىنىڭ مۇشتىچىلىك كېلىدۇ. شەكلى شاپتۇلغا ئوخشايدۇ. ئىچىدە تۆت پارچە بوشلۇق بولۇپ، يۇقىرىقى ئىككىسى «يۈرەك دالانچىسى»، ئاستىنقى ئىككىسى «يۈرەك قېرىنچىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. يۈرەك دالانچىسى بىلەن يۈرەك قېرىنچىسىنىڭ ئۈزىراپ - قىسقىرىشى بىلەن قان سۈيۇق-لۇقى پۈتۈن بەدەنده ئايلىنىدۇ. ② كۆچمە. نەرسىلەرنىڭ مەركىزىي قىسمى، مەركىزى: بېيجىڭ — ۋەتىنىمىزنىڭ يۈرىكى. ③ كۆچمە. كۆڭۈل، قەلب: يۈرىكىنى ئاغرىتماق. يۈرەك ئازابى. يۈرىكىگە ئازار بەرمەك. ④ كۆچمە. جۈرئەت، غەيرەت، جاسارەت: تاغ يۈرەك. يۈرىكى پۈتۈن. يۈرىكى قاپتەك. يۈرىكى چوڭ.

يۈرەك پارىسى ئەڭ قىممەتلىك ئادەمنى، جاندىن ئەزىز كىشىسى: شۇ يىگىت مېنىڭ يارىم، يۈرىكىم، يۈرەك پارەم.

يۈرەك تارىنى چەكمەك ھاياجىنىنى ئۈرغۈتماق، ھاياجىنىنى قوزغىماق، ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئۆركەشلەتمەك: مولا زەيدىن-نىڭ سۆزلىرى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى چېكەتتى.

يۈرەكتە داغ قالماق تۇگىمەس غەم - قايغۇغا مۇپتىلا بولماق: پاشا غوجام كەتتى دەپ، بالام، يۈرىكىمده داغ قالدى، بالام. ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم، نادىرخان غوجام.

يۈرەك جايىغا چۈشمەك غەم - ئەندىشىدىن قۇتۇلۇپ كۆڭلى ئەمىن تاپماق: چاشقان كىردى سارايغا، مۇشۇك ئۇخلاپ ياتقاندا. يۈرىكى چۈشتى جايىغا، ئاسلان خورەك تارتقاندا.

يۈرەك جىغ قىلىپ قالماق ئۇشتۇمتۇتلا قاتتىق قورقۇپ كەتمەك، ئەندىشگە چۈشمەك: ئۇنى كۆرگەن مەسئۇتنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى.

يۈرەك جىغىلدىماق قورقۇش، ئەندىشە ياكى خۇشاللىق، ھاياجاندىن يۈرىكى نورمالسىز سوقماق، يۈرەك ھەرىكىتى جىددىيلەشمەك: بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مۇدىرنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى. * يۈرىكىم جىغىلدايدۇ، يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

يۈرەك چىدىماسلىق كۆڭلى قويماسلىق، كۆڭلى ئۇنىماسلىق، خالىماسلىق، ئىختىيار قىلماسلىق: مەخسۇمنىڭ بۇ قېچىرنى بىكاردىن قولدىن چىقىرىۋېتىشكە كۆزى قىيمىغان، يۈرىكى چىدىمىغانىدى.

يۈرەك قېنى سۈمەك جاپالىق ئەمگىكى، ئەجرى، مېھنىتى سۈمەك، قوشۇلماق: خاتىرەم ؟ يۈرەك قېنىم سۈمگەن ھالال ئەمگەكىمنىڭ ئىسپاتىغۇ ! تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن خاتىرىنى قولۇمغا ئالدىم.

يۈرەككە دەز كەتمەك قورقۇنچ، ۋەھىمە، دەرد - ئەلەمگە دۇچار بولماق؛ خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق: — راست، كېچىدە ماڭا نېمانچىلا جەبىر - جاپا، چاشقان شىرىققىدە قىلسا، بۇغدايغا دۇم چۈشۈپ يېتىۋالسەن، قورقۇپ يۈرىكىمگە دەز كەتكەي دەپ قالدى، — دېدى داۋۇت سېيىتكە.

يۈرەككە ئوت ياقماق ① كىشىنىڭ ئىشق - مۇھەببىتىنى، سۆيگۈسىنى قوزغىماق: تاپالمىدىم پەرۋاز ئۇرۇپ سەندەك گۈزەل رۇخسارىنى، يۈرىكىمگە ئوت يېقىپ مەڭ پارە قىلدىڭ، سەن مېنى. ② كۆچلۈك قىزىقىش، تەلپۈنۈش، تەشنا بولۇش تۇيغۇسىنى قوزغىماق: يۈرتىمىزنى كۆرۈپ كەلگەنلەر ئۇ يەردىكى ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەرنى سۆزلەپ بېرىپ، يۈرىكىمگە ئوت يېقىۋەتتى.

يۈرەكنى ئەزمەك ئادەمنى قاتتىق قايغۇ - ھەسرەتكە مۇپتىلا قىلماق، قاتتىق ئېچىندۇرماق: ئۇنىڭ ئازابلىق پىغانلىرى باشقىلارنىڭمۇ يۈرىكىنى ئېزىۋەتتى.

يۈرەكنى تىترەتمەك ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى لەرزىگە سالماق، ھاياجانلاندۇرماق: ئىككى ئوغۇل ئانىسىنىڭ يۈرەكنى تىترىتىدىغان سۆزلىرىنى تېك تۇرۇپ ئاڭلاشتى.

يۈرەكنى زەبده قىلماق ئېغىر دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق، قاتتىق ئازابلىماق : — يۈرەكنى زەبده قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىشمايلى، — دېدى ئادىل ئايالى مەھبۇبەمگە قاراپ.

يۈرەكنى كۆيدۈرمەك ئىشق - مۇھەببىتىنى قوزغىماق، سۆيگۈسىنى كەلتۈرمەك : بۇنداق ئېسىل چوكان باشقا يىگىتلەرنىڭ يۈرىكىنى كۆيدۈرمەي قالامدۇ؟ مەيلى، مېھرى ئىسسىق چوكان ئىكەن.

يۈرەكنى ئۆرتىمەك كىشىنى قاتتىق ئازابلىماق، ئېغىر غەم - قايغۇ، دەرد - ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق: ئالىم ئۇنىڭ يۈرەكنى ئۆرتىگۈدەك تىللىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ غەزەپلەندى.

يۈرەكنى يارا قىلماق ← **يۈرەكنى زەبده قىلماق.**

يۈرەك يارىسى دەرد - ئەلەم، قايغۇ - ھەسرەت؛ كۆڭۈل ئاغرىقى، خاپىلىق: — بالام، جېنىم بالام، يوق گەپلەرنى قىلىپ يۈرىكىمنى يارا قىلمۇەتتىڭ، — دېدى پاتەمخان ئوغلىغا.

يۈرىكى ئارامغا چۈشمەك ← **يۈرىكى ئىزىغا چۈشمەك:** ۋەھىمە ئىلكىده ياتالمايۋاتقان ئانىنىڭ يۈرىكى ئوغلىنى كۆرۈپ بىردىنلا ئارامغا چۈشتى.

يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشماق قاتتىق چۆچۈپ قورقماق، ۋەھىمىگە چۈشمەك: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەركىننىڭ يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشقاندەك بولۇپ، ئۇن - تىن چىقىرالماي قالدى.

يۈرىكى ئاغماق بىرەر خەۋپ - خەتەرنىڭ كۆرۈلۈپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلماق، ئەنسىرىمەك، قورقماق: بىرئازدىن كېيىن قەبرە كەينىدىن قىزىل نۇر كۆرۈندى، يۈرىكىم ئاغقاندەك بولدى.

يۈرىكى ئەمىن تاپماق خاتىرجەم بولماق، كۆڭلى تىنماق: بەختىيارنىڭ سۆزلىرىدىن زۇلپىيەنىڭ يۈرىكى ئەمىن تاپقاندەك بولدى - ده، بىر جۈپ قارا كۆزنى «لىپ» قىلىپ بەختىيارغا تىكتى.

يۈرىكى بار قورقماس، جاسارەتلىك: — سەمەت دېگەن خېلى يۈرىكى بار بىرنېمە، ئۇنى ئاسان قورقۇتالايمەن دەپ ئويلىما، — دېدى يەنە بىرى گەپ قوشۇپ.

يۈرىكى پارە - پارە بولماق ① ئىشق - مۇھەببەت ئوتىدا پۈچۈلانماق، ئازاب چەكمەك، بىراۋنىڭ ئىشقىدا كۆيمەك: ئۇنىڭ يۈرىكى پارە - پارە بولۇپ، بىر ئۇھ تارتتى. ② ئېغىر دەرد - ئەلەم، قايغۇ - ھەسرەت چېكىپ روھىي جەھەتتىن ئېزىلمەك، قىينالماق: بالىسىنىڭ دەردىده يۈرىكى پارە - پارە بولۇپ كەتكەن ئانا يەنە بۇ دەردنى قانداق كۆتۈرەلىسۇن !

يۈرىكى پاك ← **ئاق كۆڭۈل:** — سەنەۋەر دېگەن يۈرىكى پاك قىز، ئۇنداق گەپلەرگە ئىشەنمەڭلەر، — دېدى ھېلىقى چوكان ئۆيى ئىچىدىكىلەرگە.

يۈرىكى پوك - پوك ئەندىشە، قورقۇنچىسى بار؛ روھىي ھالىتى خاتىرجەم، نورمال ئەمەس: ئەنە شۇ سۈرلۈك جاڭگالدا، زەيتۇنەم ئۆزى يالغۇز يانتاق چېپىۋاتقىنىغا بىر سائەتتىن ئاشتى، راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭمۇ يۈرىكى پوك - پوك، نېمە ئىلاج؟

يۇرىكى پوكۇلدىماق ۋەھىمە، ئەندىشە قىلماق، قورقماق: بوۋاينىڭ ئىشنى بۇزۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنىڭ يۇرىكى پوكۇلداپ كەتتى.

يۇرىكى پۇتۇن ← كۆڭلى پۇتۇن: ھەرقايسىلىرى بولغاندىن كېيىن يۇرىكىمىز پۇتۇن تۇرىدۇ ـ دە.

يۇرىكى تارتماق ئىنتىزار بولماق، قاتتىق سېغىنماق: سېنىڭ كىمگە يۇرىكىڭ تارتىدۇ؟

يۇرىكى توق ← كۆڭلى پۇتۇن: ـــ ھەرقايسىلىرى ھەر دائىم يېنىمدا ھەمدەمدە بولغاندىكىن، يۇرىكىم توق تۇرىدۇ ـ دە، ـــ دېدى سادەت تەنە ئارىلاش چاقچاق قىلىپ.

يۇرىكى توم ← يۇرىكى چوڭ: ئۇ يۇرىكىنى توم قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىشقا تەييارلانغانىدى.

يۇرىكى چوڭ قورقماس، باتۇر، قەيسەر، جاسارەتلىك، غەيرەتلىك: ـــ قەيسەر خېلى ھوشيار يىگىت، يۇرىكىمۇ چوڭ، شۇ بارسۇن! ـــ دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ.

يۇرىكى چوڭ قەتكىلى تاس قالماق ھەددىدىن ئارتۇق خۇشاللىق ياكى قورقۇنچتىن يۇرىكى نورمالسىز سوقماق، روھىي جەھەتتىن ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر، ئىنكاس پەيدا بولماق: ـــ ۋاي، سېنى كۆرۈپ يۇرىكىم چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى.

يۇرىكى چىلاشقۇدەك قانغۇدەك، مۇرادىغا يەتكۈدەك، بولغۇدەك: قېنى تۇغقانلارا! تىرىكلىكتىن نىشانە، يۇرىكىڭلەر چىلاشقۇدەك بىر يەڭلەر!

يۇرىكىدە ئوتى بار قىزغىن، جۇشقۇن، شوخ، ھېس ـ تۇيغۇسى كۈچلۈك: ـــ ئۇ دېگەن يۇرىكىدە ئوتى بار يىگىت جۇمۇ، ـــ دېدى ئالىم ھەۋەسلىنىپ.

يۇرىكى زەردار بولماق قاتتىق دەرد ـ ئەلەم تارتىپ روھىي جەھەتتىن ئېزىلمەك، ئازابلانماق: ئاشۇ قىزنىڭ دەردىدە ئۇ بېچارىنىڭ يۇرىكى زەردار بولغانىدى.

يۇرىكى زەردابقا تولماق ← يۇرىكى زەردار بولماق: خەلقىمىزنىڭ شۇ يىللاردىكى ئەھۋالىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەملا، يۇرىكىم زەردابقا تولىدۇ.

يۇرىكى زەبدە بولماق خاپىلىق ياكى دەرد ـ ئەلەمگە مۇپتىلا بولماق: كىملەرنىڭ يۇرىكى بولمىغان زېدە، شۇ ئەسكى زامانىنىڭ قەستى تۇپەيلى.

يۇرىكى سۇ قاتتىق قورقۇنچ ئىچىدە، بەكمۇ ئەندىشىدە: قارىمامسەن ئاسىم، ھوۋقۇشتەك كېچىسى مىدىرلايدىغان بولۇپ قالدۇق. يەنە شۇنىڭدىمۇ يۇرىكىمىز سۇ.

يۇرىكى سۇ ئىچمەك سۆيۈنمەك، خۇشاللىق ھېس قىلماق: ئۇنىڭ تەزىمىدىن باينىڭ يۇرىكى سۇ ئىچىپ، ئۇنى تاۋا كاۋىپى يېيىشكە تەكلىپ قىپتۇ.

يۇرىكى سقلماق ← ئىچى سقلماق: ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، يۇرىكىم سقىلدى، ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندىم.

يۇرىكى قاپتەك ← يۇرىكى چوڭ: يۇرىكىڭىز قاپتەك ئىكەن، بەھۇزۇر ئۇخلاڭ! تىنىڭىزنى قارا!

يۇرىكى قارت قىلماق تۇيۇقسىزلا قاتتىق چۆچۈمەك، ئۇشتۇمتۇتلا قورقۇپ كەتمەك، ئەندىشە قىلماق: ئۇنى كۆرۈپلا قوچقارنىڭ يۇرىكى قارتىدە قىلىپ قالدى.

يۇرىكى قان بولماق ← يۇرىكى زەردار بولماق.

يۇرىكى قانماق قانائەت ھاسىل قىلماق، رازى بولماق، قانماق: ئورمىنى تولا ئورۇپ، بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم. ئاز كۈن ئوينىساڭ ئايرىلدۇق، يۇرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.

يۇرىكى قىسىلماق كۆڭلى غەش، يېرىم بولماق، خاپا بولماق: نەجىپنىڭ يۇرىكى قىسىلىپ، ئاشپەزگە غەزەپ بىلەن تىكىلمىپتۇ.

يۇرىكى قېنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولماق بەك قورقۇپ ئەقىل ـ ھوشىنى يوقاتماق؛ قاتتىق ھاياجانلانماق: ئۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن يۇرىكىم قېنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى.

يۇرىكى قىنغا پاتماسلىق ناھايىتى بەك خۇشال بولۇش، خۇشاللىقتىن نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قېلىش، قاتتىق ھاياجانلىنىش: سابىر جېنەستەمنى كۆرگەندىن كېيىن يۇرىكى قىنىغا پاتماي سوقۇشقا باشلىدى.

يۇرىكىگە قول سىلىپ باقماق چېكىپ باقماق، خاھىشىنى، مەيلىنى بىلىپ باقماق: ـــ ھازىرقى بالىلار بۇرۇنقىلارغا ئوخشىمايدۇ، ھەر ھالدا بۇ ئىشتا ئوغلىڭىزنىڭ يۇرىكىگە قول سىلىپ بېقىپ بىرنېمە دەڭ، ـــ دېدى ئۇ شەرىپىخانغا.

يۇرىكىگە ئوت تۇتاشماق مۇھەببىتى قوزغالماق، ئىشق ـ ھەۋىسى ئويغانماق، ئامراقلىقى، سۆيگۈسى كەلمەك: دىلبەرنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ يۇرىكىگە ئوت تۇتاشتى.

يۇرىكى مۇجۇلماق ← يۇرىكى ئېزىلمەك: ـــ تۇرغان تۇرقۇمنى ھەممىگىلەر كۆرۈۋاتىسىلەر، بايا سىلەردىن سېيىت ھاجى دېگەنىنىڭ قىلمىشى ـ ئەتمىشىنى ئاڭلاپ، يۇرىكىم مۇجۇلۇپلا كەتتى، ـــ دېدى ئۇ.

يۇرىكىنى ئالماق قاتتىق قورقۇتماق، چۆچۈتمەك، قاتتىق ئەندىشە، ۋەھىمىگە سالماق: ـــ بۇ بالا ئۆتكەن يىلى يۇرىكىمنى بىر ئالغانىدى، ـــ دېدى ئۇ بىرئاز ئىزا تارتقاندەك قىلىپ.

يۇرىكىنى تاتلىماق ئازابلىماق، ئىچىنى پۇشۇرماق: قېرى ھاممىنىڭ يۇرىكىنى نېمىدۇر تاتلاپ ئارام بەرمەيتتى.

يۇرىكىنى توختاتماق قورقۇنچ، ئەندىشىنى يوقاتماق، قورقمايدىغان ھالەتكە كەلمەك: ساۋۇت ئاخۇن يۇرىكىنى توختىتىپ «تەۋەككۈل» دەپ ئالغا قاراپ ماڭماقچىمۇ بولدى.

يۇرىكىنى تۇتۇپ كۆرمەك ← يۇرىكىگە قول سىلىپ باقماق: ئۆزۈمنى دەڭسەپ يۇرىكىمنى تۇتۇپ كۆرسەم، كۆڭلۈم ھېچقايسىسىغا تارتمىدى.

يۇرىكىنى قاپتەك قىلماق ھېچنېمىدىن يانمايدىغان، ئەيمەنمەيدىغان، قورقمايدىغان دەرىجىگە كەلمەك: كونا باشلىقنىڭ ئۇنىڭ قىلىقلىرىنى «گۆھەر يەتكۈزۈپ بېرىش» دەپ قارىغانلىقى، ئۇنىڭ يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ قويغانىدى.

يۇرىكىنى يېمەك قاتتىق دەرد ـ ئەلەمگە مۇپتىلا قىلماق، ھەددىدىن ئارتۇق ئازابلىماق، روھىي جەھەتتىن قاتتىق قىينىماق: سەن زەھەرلىك چېكىملىككە ئۆگەنگەندىن بېرى ئاتا ـ ئاناڭنىڭ يۇرىكىنى يەپ بولدۇڭ.

يۇرىكى ئوينىماق كەتمەك بىرەر ئىشتىن قاتتىق سۆيۈنمەك، خۇشال بولماق، سۆيۈنمەك: مۇھەممەدنىڭ يۇرىكى خۇشاللىقتىن ئوينىماق كەتتى. قۇياش ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدىلا دېگۈدەك تۇراتتى.

يۇرىكى ئېچىشماق كۆڭۈل بىئارام بولماق، ئازابلانماق، دەرد ـ ئەلەم چەكمەك: نادىرەنىڭ گەپلىرى ئەترەت باشلىقىنىڭ يۇرىكىنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى.

يۇرىكى ئىزىغا چۈشمەك قورقۇش، ۋەھىمە، ئەندىشىدىن

قوتۇلماق ، كۆڭلى ئارام تاپماق: ناھىيەلىك دوختۇرخانىسىدىكىلەر ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، سۇلتاننىڭ يۇرىكى ئىزىغا چۈشۈپ ئەندىشىسى تارقىدى.

يۇرىكى يارا كۆڭلى ئىنتايىن پەرىشان، دەردى ئېغىر: كۈن ئولتۇرۇپ، ئەتراپىم يورۇقتى، قارا بولدى. يار دەردىدە جىگەر خۇن، يۈرەكسىم يارا بولدى.

يۇرىكى يايرىماق ← يۇرىكى ئۇيناپ كەتمەك: تېخى ھېلىلا يۇرىكى خۇشاللىقتىن يايراۋاتقان رۇقىيە بىردىنلا بىرى گېپىدىن بوغۇۋالغاندەك تۇنجۇقۇپلا كەتتى.

يۇرىكى يوغىنىماق بىر ئىشتىن ئەيمەنمەيدىغان، قانۇن ـ قائىدىلەرگە بويسۇنمايدىغان بولماق، قارامىلاشماق، قورقماس بولۇپ كەتمەك: مانا كۆزۈپ تۇرۇپسەن، ئۇنىڭ يۇرىكى يوغىناپ، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دەرىجىسىگە باردى!

يۇرىكى يوق قورقۇنچاق: ـــ قويە ئۇنىڭ گېپىنى، ـــ دېدى ئۇ قاسىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ـــ ئۇنداق يۇرىكى يوق بىرنېمىلەر نېمىنىمۇ قىلالايتتى؟!

يۇرىكى يېرىلماق روھىي جەھەتتىن قاتتىق زەربە يېمەك، پەرىشان، غەم ـ ئەندىشىلىك بولماق: ياخشى بىلەن دوست بولساڭ، ئېچىلار چېچەكلىرىڭ. يامان بىلەن دوست بولساڭ، يېرىلار يۈرەكلىرىڭ (ماقال).

يۇرەكئالدى سۆپ [يۈرەك + ئالدى] بىرەر ئىشنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان، قورقۇنچاق، يۈرەكسىز: يۈرەكئالدى بولماق.

يۇرەكئالدىلىق ئى. قورقۇنچاقلىق، جۈرئەتسىزلىك، جاسارەتسىزلىك: بىزدىكى ھازىرقى ئەھۋال نەچچە ئون يىللىق يۈرەكئالدىلىق قالدۇرۇپ كەتكەن ئىللەتنىڭ سارقىندىسى.

يۇرەك ـ باغىر ① يۈرەك ۋە بېغىر. ② كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، كۆڭۈل ـ كۆكسى، قەلبى: ئاچمىسىنىڭ ئېيتقانلىرىدىن ئىچى كۆيۈپ يۈرەك ـ باغرى پارە ـ پارە بولۇۋاتقان مەلىكە شاھزادىگە تاشلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ.

يۇرەك ـ باغرى خۇن بولماق ← يۇرەك ـ باغرى قان بولماق: ئەنە شۇنداق ئەلەملەر بىلەن يۈرەك ـ باغرىم خۇن بولماقتا ئىدى.

يۇرەك ـ باغرىدىكىنى تۆكمەك كۆڭلىدە بارلىنىڭ ھەممىسىنى، بىرىنمۇ قويماي، پۈتۈنلەي بايان قىلماق: باۋۇدۇن ھازىر قېرىپ قالغاچقا، سىر ساقلاپ كەلگەن يۈرەك ـ باغرىدىكىنى شاۋۇدۇنغا تۆكۈشكە باشلىدى.

يۇرەك ـ باغرى قان بولماق قاتتىق ئازابلانماق: شاھنىڭ يۈرەك ـ باغرى قان بوپتۇ، ئەمما پەرزەنتلەردىن ھېچ خەۋەر بولماپتۇ.

يۇرەك ـ باغرى كاۋاپ بولماق قاتتىق ئازابلانماق، كۆڭلى ئازار يېمەك؛ ھەسرەت چەكمەك: باشقىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ «دادا، دادا» دەپ يۈگۈرۈشۈپ ئالدىغا چىققانلىقىنى كۆرگەن شاھنىڭ يۈرەك ـ باغرى كاۋاپ بولۇپ، ئۆيىگە پەرىشان ھالدا يېنىپ كىرىپتۇ.

يۇرەك ـ باغرىنى ئەزمەك ئىچىنى سىيرىلدۇرۇپ قاتتىق ئېچىندۇرماق، قايغۇرتماق، ھەسرەتلەندۈرمەك.

يۇرەكزادە سۆپ [يۈرەك + زەردە] قورقۇنچاق، يۈرەكئالدى: مەن تازا يۈرەكزادە، دېلىغۇل بولۇپ تۇرغاندا، ھويلىدا بىردىنلا ئايشەم مۇدىر پەيدا بولدى.

يۇرەكزادىلىك ئى. قورقۇنچاقلىق، جاسارەتسىزلىك، خەۋپسىرەش، ئەنسىرەش: تۇرمە باشلىقى يۈرەكزادىلىك بىلەن مەھبۇسلارغا قارىدى.

يۇرەكسىز سۆپ. يۈرىكى يوق، قورقۇنچاق، توخۇ يۈرەك: بۇنداق يۈرەكسىز ئادەملەر كېچىلىرى ھەتتا ئۆز ئۆيىدىمۇ خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدۇ.

يۇرەكسىزلەنمەك پ. قورقماق، قورقۇنچاقلىق قىلماق، جۈرئىتىنى يوقاتماق، ئىرادىسى بوشاپ كەتمەك، غەيرەتسىزلەنمەك: ئۇ ئاشۇلارنى ئويلاپ يەنە بىرئاز يۈرەكسىزلەندى.

يۇرەكسىزلىك ئى. قورقۇنچاقلىق، توخۇ يۈرەكلىك: يۈرەكسىزلىك قىلماق. * ئۇ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە، چىرايى تاتارغان ھالدا، يۈرەكسىزلىك بىلەن يېنىمدىن غىپىدە ئۆتۈپ كەتتى.

يۇرەكلىك ① سۆپ. قورقماس، باتۇر، غەيرەت ـ شىجائەتلىك: بارات يۈرەكلىك ئادەم ئىدى. ② رەۋ. قورقماي تۇرۇپ، باتۇرلۇق بىلەن: ئۇلار يىغىنلاردا قالتىس يۈرەكلىك سۆزلەيتتى.

يۇرگۈزمەك پ ① «يۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىم ئۇستەڭدىن ئۆزى بىر قېتىم يۈرۈپ سىناپ كۆرگەندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ، ئالدى بىلەن ياشتا چوڭراق ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارنى يۈرگۈزدى. ② مەلۇم ئىش ياكى پائالىيەت ئېلىپ بارماق، ئىجرا قىلماق، ئورۇنلىماق، يولغا قويماق، قىلماق: بۇ ئادەم ئەسكەرلەر ئارىسىدا يامان تەشۋىقات يۈرگۈزدى.

يۇرگۈزۈشمەك «يۈرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ چارىنى ئالدى بىلەن قۇراشتۇرۇش سېخىدا يۈرگۈزۈشۈپ سىناق قىلىشتى.

يۇرگۈزۈلمە ئى. دۆلەت ھاكىمىيىتى ياكى سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ دۆلەتنى باشقۇرۇش يولىدا ئەملىگە ئاشۇرۇش مەقسىتىدە تۈزۈپ چىقىپ يۈرگۈزۈۋاتقان ھەرخىل ھەربىكەت مىزانى ياكى پىلانى، بەلگىلىمىسى، سىياسىتى، تۈزۈمى قاتارلىقلار: ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن تەقدىم ئېتىلگەن جەمئىيەت نۇسخىلىرى، باشقۇرۇش قۇرۇلمىلىرى ۋە ئىقتىسادىي يۈرگۈزۈلمىلەر يەرلىك خەلقنىڭ مەنىۋى ئاتموسفېراسىنىڭ مۇۋاپىق تاللىشىغا تاپشۇرۇلسا، ئۇ ھالدا جەمئىيەت تەرەققىياتى تېخىمۇ تېزلىشىدۇ.

يۇرگۈزۈلمەك «يۈرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەملىكىتىمىزدە خەلق ئىچىدە سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە، يەنى خەلق دېموكراتىيەسى يۈرگۈزۈلمەكتە.

يۇرگىنى ئى. لايىقى، توي قىلىشقا پۇتۇشكەن ئادەمى، سۆيگىنى: پەرىدەنىڭمۇ ئۆزىنىڭ يۈرگىنى بار ئىدى.

يۇرمەك پ ① قەدەم ئېلىپ ھەربىكەتلەنمەك، ماڭماق؛ بىر نۇقتىدىن يەنە بىر نۇقتىغا قاراپ يول ئالماق، قەدەم تاشلىماق: يولۋاسىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرسەڭ يۇر، خوتۇنىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرمە (ماقال).② ئۆزى بىلگەن يەرلەردە بولماق؛ سەيلە ـ سایاھەت قىلماق، كەزمەك، ئايلانماق: مېھمانىنى ئۆيگە چىللاپ، ئۆزى يۇرەر ئەر سوراپ (ماقال). ③ ياشىماق، ھايات كەچۈرمەك، مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق: يامان خوتۇن ئالغۇچە، بويتاق يۈرگىن ئۆلگۈچە (ماقال). ④ بىرەرسى بىلەن بىللە بولماق، ھەمسۆھبەت بولماق، بىرگە تۇرماق: ـــ مېنىڭ بىلەن يۈرسەڭ زېرىكىپ قالارسەنمىكىن، ـــ دېدى ئۇ ماڭا قاراپ سىرلىق كۈلۈپ. ⑤ شاھمات، قارتا، دامكا ۋە شۇ قاتارلىق ئويۇنلاردا ئۆز نۆۋىتىدە ھەربىكەت قىلماق، ئويىنماق، ماڭماق ياكى چۈشمەك: ـــ قېنى يۈرە، ئەمدى مات بولمىغىنىڭنى كۆرەي! ـــ دېدى تەلىئەت پوچىلىق بىلەن كېرىلىپ. ⑥ قىز ـ يىگىت ـ

لەر توي قىلىش مەقسىتىدە ئۆزئارا دوستلاشماق، پۇتۇشمەك، لايىقلاشماق: ــ باشقىلاردىن سىزنى يۇرۇۋاتقان يىگىتى بار، دەپ ئاڭلىغانتىمغۇ؟ ــ دېدى ئۇ زەيتۇنەمگە. ⑦ قوزغالماق، سۇرۇلمەك: ــ چاڭ تۈت، ئارقان يۇرۇپ كەتمىسۇن، ــ دېدى ئۇ ۋارقىراپ. ⑧ كۆچمە. باراۋەر بولماق، قىممىتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاھىدىلىكلىرى جەھەتتىن تەڭ بولماق، ئوخشاش بولماق: مېنىڭ ئىككى قويۇم سېنىڭ بىر موزىيىڭغا يۇرمەمدۇ؟ ⑨ پېئىللارنىڭ چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئۇزاق داۋاملىشىشى ياكى كۆپ تەكرارلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ھازىرغىچە ئۆزىگە ئىش ئورنى ئىزدەپ يۈرىدۇ. 2) رەۋىشداش ئىپادىلىگەن ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ئاۋارە بولۇش، جاپا چېكىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۇنچىۋالا ئېغىر نەرسىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشنىڭ ئۆزى ئەخمەقلىق. 3) سۆزلىگۈچىنىڭ شۇ رەۋىشداش ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن جۈملىدە ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ بولۇشىنى زادىلا كۈتمىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ خىل جۈملىلەر تەئەججۇپلىنىگەن ياكى مازاق قىلغان تەرزدە ئېيتىلىدۇ: ئۇلار ئارقىمىزدىن «بۇ ژۇرنالنى ئالەمدە يوق بىرنەرسە قىلىۋالدى» دەپ يۈرگۈدەكمىش. 4) بولۇشسىز چېتىلما رەۋىشداش شەكلى بىلەن بىرىكىپ، بولۇشسىز ھەرىكەتنىڭ ئۇزاق داۋاملىشىشىنى بىلدۈرىدۇ: سىز ئۇنىڭ جادۇگەر ئىكەنلىكىنى تېخىچىلا بايقىماي يۈرۈۋاتىسىز.

يۇرۇش ① مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «قۇر»، «تو» دېگەندەك مىقدار ئۇقۇمىنى ئىپادىلەيدۇ: بىر يۇرۇش كىتاب. ئىككى يۇرۇش كىيىم. ② ئى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مۇراسىملاردا مۇراسىم ئىگىسىگە بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان پۇل ياكى كىيىم ـ كېچەك، رەخت قاتارلىق سوۋغات، ئومۇمەن ماددىي سوۋغات: ــ يۇرۇش كۆتۈرۈپ بارمىساق سەت تۇرا، ــ دېدى ئۇ تۇراخانغا. * تويىنىڭ يۇرۇشىگە ئاللىك كىيىملىكتىن ئارتۇق رەخت چۈشۈپتۇ. ③ ئى. ئاتىنىڭ بىر خىل مېڭىش ھالىتى: مەن ئاتىنىڭ يۇرۇشى بىلەن كېتىۋاتاتتىم.

يۇرۇشى بار ① چاپ ـ مۇراسىملارغا لايىقدا يۇرۇش، سوۋغات ئېلىپ بارىدىغان، سوۋغات كۆتۈرۈشتىن قاچمايدىغان: ئۇنىڭ ئانىسى مېھماندوست، يۇرۇشى بار ئايال ئىدى. ② قولدىن ئىش كېلىدىغان، ئىش قاملاشتۇرالايدىغان، ئېپى بار: ــ بىزنىڭ ئوغۇلنىڭ خېلى يۇرۇشى بار جۇمۇ، ــ دېدى ئۇ شەرىپىگە ئوغلىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ. ③ مېڭىشى ياخشى، ئوبدان ماڭىدىغان، ياخشى يۇرۇشى، مېڭىشى بار (ئات ـ ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشى بار ئات.

يۇرۇشى يوق ← **يۇرۇشسىز**: ئۇ تويغا يۇرۇشى يوقلا كەپتۇ. * ھەجەرخان يۇرۇشى يوق خوتۇن ئىدى. * ــ بۇ يۇرۇشى يوق ئاتنى كىممۇ ئالار؟ ــ دېدى ئۇ مەيۇسلەنگەن ھالدا.

يۇرۇش ـ تۇرۇش گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: پېقىنىدىن بۇيانقى قاسىم ئاكامنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇشى باشقىچە، بويىمۇ بىر غېرىچ ئۆسكەندەك قىلىدۇ.

يۇرۇشتۇرمەك ① «يۇرۇشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مېنىڭ ئورنۇمغا چوقۇم مۇشۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان بىر كىشى دەسسىشى ۋە ئۇ كىشى ئىشلارنى ياخشى يۇرۇشتۇرۇشى كېرەك. ② ئايلاندۇرماق، ھەرىكەتلەندۈرمەك، ماڭغۇزماق: ئارىدىن ئۆزۈن ئۆتمەي ھېلىقىلاردىن بىرى ساقىيلىق قىلىپ، قەدەھ يۇرۇشتۇرمەك بولدى.

يۇرۇشسىز سۇپ ① يۇرۇش ئالماي، يۇرۇش كۆتۈرمەي: ئۇ تويغا يۇرۇشسىز قانداق بارىمىز؟ ② ئىشى قامالاشمايدىغان، ئېپىي يوق: بەخمۇت يۇرۇشسىز بالا بولۇپ قالدى. ③ ياخشى ماڭمايدىغان، مېڭىشى، يۇرۇشى يوق (ئات ـ ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشسىز ئات.

يۇرۇشلەشتۈرمەك ① «يۇرۇشلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ قۇدۇقنى يۇرۇشلەشتۇرۇپ بولغۇچىلىك سۇنى بىز ھەل قىلىپ بېرەيلى، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى مەتنىياز. ② <ماشىن> ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە نەرسىنى بىرىكتۈرۈپ بىر يۇرۇش قىلىشماق. ③ <س ئىق> ئوخشاش تېپتىكى مەھسۇلاتنىڭ تۇرى، ئىستاندارتىنى دەرىجىگە ئايرىپ يۇرۇش ھاسىل قىلىشماق.

يۇرۇشلەشتۈرۈشمەك «يۇرۇشلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ يېزا رەھبەرلىرى تېمىتىپ سۇغىرىش ئۇسكۇنىسىنى ھەربىر مەھەللىلەرگىچە يۇرۇشلەشتۈرۈشۇپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

يۇرۇشلەشتۈرۈلمەك «يۇرۇشلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ــ بۇ قۇدۇق دەرھال يۇرۇشلەشتۈرۈلمىسە، مانا بۇ سالا ـ سالا يەرلىرىمىز ئاختارما قالىدۇ، ــ دېدى ئۇ جىددىيلىك بىلەن.

يۇرۇشلەشمەك پ. سىستېمىلىق، مۇكەممەل ھالەتكە كەلمەك؛ راۋانلاشماق، تەرتىپلىك، رەتلىك بولماق: بەزى ئىسلاھات تەدبىرلىرى يۇرۇشلەشمىگەنلىكى ئۈچۈن، دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانىنى ئاجىزلاشتۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭغا دەخلى يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللار سەل كۆپەيىپ قالدى.

يۇرۇشلۇك ① ئى. سوۋغاتلىق، يۇرۇشكە ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: تويغا يۇرۇشلۇك ئالاي دەپ ماڭدىم. ② سۇپ. يۇرۇشى، مېڭىشى بار، ئوبدان ماڭىدىغان (ئات ـ ئۇلاغلار ھەققىدە): يۇرۇشلۇك ئات ئۇستىدىكى نادەم چىققى چۈش مەزگىلىدە يېزىغا كىرىپ كەلدى. ③ سۇپ. يۇرۇشى بار، قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىش قاملاشتۇرالايدىغان: يۇرۇشلۇك ئادەم. ④ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «قۇر، تو» دېگەندەك مىقدار ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇچ يۇرۇشلۇك بۇ بىناغا كىرىپ ـ چىقىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

يۇرۇشمە ئى. يۇرۇشۇۋاتقان ياكى يۇرۇشتۇرۇلۇۋاتقان قائىدە، پىرىنسىپ، تۈزۈم، مۇناسىۋەت، بەلگىلىمە: ھەرساھەنىڭ سەرخىللىرى بىر ـ بىرىنىڭ زۇۋانىنى چۈشىنەلمەي، ئارىدىكى مېخانىزملىق يۇرۇشمە ئۈزۈلۈپ قالغان بۇ كۈنلەردە، ھەركىم ئۆزى ئۈچۈن مەسئۇلىيەت بىلەن يىغلاشقا دۇچ كەلدى!

يۇرۇشمەك ① «يۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ كەينىدىن باشقا مېھمانلار يۇرۇشتى. ② ئىش ـ پائالىيەتلىرى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق بولماق، راۋانلاشماق، ئۆز ئىزىغا چۈشۈپ نەتىجىلىك ھالدا داۋاملاشماق: كېيىنچە قۇرباننىڭ ئىشلىرى يۇرۇشۇپ كەتتى.

يۇرۇك ئى. دىيال. سېزىك.

يۇرۇلمەك «يۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەردىن ئايىغا قاراپ سائىتىگە يۈز كىلومېتىر تېزلىك بىلەن يۇرۇلسە، ئايىغا 160

كۆنده يېتىپ بېرىشى مۇمكىن.

يۈز I سان . ئوننىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان ياكى «100» رەقىمى ۋە مۇشۇ رەقەم بىلەن ئىپادىلىنىدىغان سان، مىقدار: يۈز ئاتلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). // ئۇلارنىڭ سېپىدە جەڭ كۆنلىرى ھەربىرى يۈزگە تېتىغۇدەك ئەزىمەتلەردىن خېلىلا بار.

يۈز II ئى ① ئادەم بېشىنىڭ كۆز، بۇرۇن، ئېغىز قاتارلىق ئەزالىرى ئورۇنلاشقان تەرىپى، ئالدى تەرىپى، باشىنىڭ ئالدى تەرەپتىن كۆرۈنگەن قىسمى: ئۇ ھەر كۈنى ئاشۇ بۇلاق سۈيىدە يۈزىنى يۇيىدىكەن. ② كۆچمە. ئابرۇي، ئىناۋەت، ھۆرمەت؛ ئىززەت: ــ ساڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ ؟ نېمىشقا ۋاقىتسىدا مەلۇم قىلمايسەن ؟ دەرھال تەكشۈرۈش يار، ــ دېدى ئۇ ۋاراقلىراپ. ③ قىيافەت، كۆرۈنۈش، ئومۇمەن كۆرگىلى بولىدىغان چىراي ـ تۇرق، گەۋدە، جىسىم: ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىما، سۆزىگە قارا (ماقال).④ كۆرسىتىلگەن شەخسنىڭ دەل ئۆزى ياكى دەل ئۆزى بار بولغان نەق مەيدان: گەپ يۈزدە ياخشى، ئۇسسۇل تۇزدە ياخشى (ماقال). ⑤ بىرەر نەرسىنىڭ ئۇستۇنكى تەرىپى، ئۇستى: يەر يۈزى.* ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار (ماقال). ⑥ <مات> تەكشىلىك ياكى مەلۇم ماددىلارنىڭ سىرتىنىڭ كۆلىمى، دائىرىسى، چوڭ ـ كىچىكلىكى: چەمبەرنىڭ يۈزى. ⑦ دەريا،ئۆستەڭ قاتارلىدىكى نەرسىلەرنىڭ ئۈياكى بۇ تەرىپى، قېشى، قىرغىقى: بىز بىر ئامال قىلىپ تاڭ ئاتقۇچە دەريانىڭ ئۇ يۈزىگە ئۆتۈۋالساق بولاتتى، دەيتتى ئۇ ئۈياق ـ بۇياق مېڭىۋېتىپ. ⑧ تۆمۈر ئەسۋابلارنىڭ تىغى: پىچاقنىڭ يۈزى. ⑨ سەھىپە، بەت: ــ ئۇ «بۇ ئەھۋالنى گېزىت يۈزىدە ئېلان قىلىمەن» دەيدۇ، ــ دېدى ئالىم ئازابلىنىپ.

يۈز ئاچماق ① تويى بولغان قىزنىڭ يۈزىدىكى چۈمبەردىسىنى بەلگىلىك قائىدىلەر بويىچە ئاچماق. ① كۆز ئالدىدا ناماياں بولماق، كۆرۈنمەك، گەۋدىلەنمەك، ئاشكارا بولماق: ئالدىمدا يەنە بىر يېڭى مەنزىرە يۈز ئاچتى.

يۈز بەرمەك سادىر بولماق، كۆرۈنمەك، پەيدا بولماق: ئاشۇ كۈنلەردە يۈز بەرگەن ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارمۇ ئاز بولمىدى.

يۈز تاپماق ئەل ـ جامائەت ئىچىدە ھۆرمەت، ئابرۇيغا ئىگە بولماق: ئۇلار ماتا سودىسى بىلەن تاشكەنت بازىرىدا يۈز تاپقانىدى.

يۈز تۇتماق يۈزلەنمەك : شاھزادە سەمى كۈندىن ـ كۈنگە بىئارام بولۇپ ھالاك بولۇشقا يۈز تۇتتى.

يۈز قارىماق يۈز ـ خاتىر قىلماق، ھۆرمەت بىلدۈرمەك، يۈزىنى قىلماق: ــ ئۇ دادامغا يۈز قاراپ باشقىچە گەپ قىلالماپتۇ، ــ دېدى مەخسۇت قوشۇمچە قىلىپ.

يۈز كۆتۈرۈپ يۈرمەك باشقىلارنىڭ مەسخىرىسىگە، كەمسىتىشىگە ئۇچرىمايدىغان خاتىرجەم، نورمال ياشىماق: ئۆزلىرىگە ھايبەرگەنلىرى تۆزۈكمىكەن، ئەل ـ يۇرت ئىچىدە يۈز كۆتۈرۈپ يۈرگىلى يول قالسۇن!

يۈز كۆرۈشمەك دىدارلاشماق، بىۋاستە ئۇچراشماق، كۆرۈشمەك: ئۇلار سادىق بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، نېرى ـ بېرى سۆزلەشكەندىن كېيىن ناھىيەلىك پارتكومغا قاراپ ماڭدى.

يۈز كېلەلمەسلىك مەلۇم بىر سەۋەنلىك، گۇناھ ياكى ئۈيالمىلىق ئىش سادىر قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، قارشى تەرەپنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قېلىش، قارشى تەرەپكە يۈزەكلىك، نورمال مۇئامىلە قىلالماسلىق: پادىشاھ مەلىكىگە يۈز كېلەلمەي بېشىنى تۆۋەن ساپتۇ.

يۈز تۆرۈمەك بىرەر نەرسە ياكى كىشىدىن ۋاز كەچمەك، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمەت، ئىتائەت، بويسۇنۇش قاتارلىقلارنى تەرك ئەتمەك، بىكار قىلماق، ۋاز كەچمەك: بىر يىگىتتىن يۈز ئۆرۈپ يەنە بىر يىگىتكە كۆڭۈل بېرىش پاتمەنىڭ چۈشەنچىسىدە ھاقارەتلىك ۋە نومۇسلۇق ئىش.ئىدى.

يۈزى پولۇ قېلىن، ئۈيالماس: ــ ئۇنىڭمۇ يۈزى پولۇ ئەمەستۇ، ــ دېدى رازىيە.

يۈزى تۆكۈلمەك ئەل ئىچىدىكى ئابرۇي ـ ئىناۋىتى، ئىززەت ـ ھۆرمىتى، نام ـ شۆھرىتى يوق بولماق: ئاشۇ بىر قېتىملىق سەتچىلىكتىن كېيىن ئۇنىڭ يۈزى تۆكۈلدى.

يۈزى تۆۋەن نومۇسچان، تارتىنچاق، نېپىز: سەلمە يۈزى تۆۋەن، ياۋاش قىز بوپتۇ.

يۈزى چوڭ ئەل ئىچىدە يۇقىرى نوپۇز، ئىشەنچىكە ئىگە، ھۆرمىتى يۇقىرى، نوپۇزلۇق: ــ دامولالامنىڭ ئەل ئىچىدە يۈزى چوڭ، ــ دېدى ئۇ قوشۇمچە قىلىپ.

يۈزى چۈشمەك ← **يۈزى تۆكۈلمەك:** مەن بۇنداق بوزەك بولۇپ باقمىغان، بەك يۈزۈم چۈشتى.

يۈزى چىدىماسلىق نومۇس قىلىش، خىجىل بولۇش، ئۇيىلىش، يۈز كېلەلمەسلىك: بۇرادەرلەر، راست گەپنى قىلسام، ئۇنىڭ پۇلىنى ئېلىشقا يۈزۈم چىدىمايدۇ، ۋىجدانىم كۆيىدۇ!

يۈزى داپتەك ← **يۈزى قېلىن:** ــ يۈزلىرى داپتەك ئىكەن جۇمۇ، سىلىنىڭ!ــ دېدى ھېلىقى خوتۇن يەنە چالۋاقاپ.

يۈزىدە تۈكى بار نومۇسسىز، يۈزسىز، ئاسانلا يۈز ئۆرۈيدىغان، يۈزى يوق: ــ گەپەندىم دەپ يۈرۈپتىمىز تېخى ! ــ دېدى بوۋاي ئاچچىقلىنىپ، ــ تازا بىر يۈزىدە تۈكى بار ئىت ئىكەن ئەمەسمۇ؟

يۈزىدىن قېنى قاچماق ئالاقزادە بولۇپ ياكى جىددىيلىشىپ يامان ئىش قىلىش تەرىپىگە يۈزلەنمەك؛ قورقماق، ئالاقزادە بولماق؛ ئاچچىقلانماق: ھويلىغا كىرىۋاتقان ساقچىلارنى كۆرۈپ، يۈزىدىن قېنى قاچقان ھەسەن، ئارقا ئىشكىتىن قېچىپ كېتىش نىيىتىگە كەلدى.

يۈزىدىن ئوت يانماق قاتتىق خىجىللىق، ئىزا ـ ئاھانەت ھېس قىلماق، ئىزا تارتماق: خەۋپىتە قالغان ھايات‌ئىنى قۇتقۇزۇپ قالغان كىشى، بىر چاغلاردا ئۆزى باغرىنى خۇن قىلغان راھىلە ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدە ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن ئوت يېنىشقا باشلىدى.

يۈزىدىن ـ يۈزىگە بىۋاسىتە ئۆزىگە، يۈزىگىلا: كىچىك ئاخۇنۇمنىڭ ئۆزىمۇ بۇ لەقىمىدىن ئانچە خاپا بولۇپ كەتمەيتتى، باشقىلار يۈزىدىن ـ يۈزىگە «لەقۋا» دەپ چاقىرسىمۇ پەرۋا قىلمايتتى.

يۈزى سۆرۈن مۇز چىراي، چىرايى سوغۇق، يېقىمسىز: شۇ ئاردا يۈزى سۆرۈن بىرى كېلىپ، ئۇنى سىلكىشلىگەن پېتى تارتىپ ئېلىپ كەتتى.

يۈزى قېلىن نومۇسسىز، ئىزا ـ ئاھانىتىنى بىلمەيدىغان، ئار ـ نومۇستىن خالىي: يۈزۈم قېلىن، كۆڭلۈم نازۇك (ماقال).

يۈزى قىزارماق ئىزا تارتىش، ئۇيىلىش، خىجىل بولۇش تۈيغۇسى قوزغالماق، ئۇيالماق، ئىزا تارتماق، نومۇس قىلماق: مەن ھازىر ئۆزۈمنىڭ دەسلەپكى تەنتەكلىكىمنى ئويلىسام يۈزۈم قىزىرىپ كېتىدۇ.

يۈزى كەتمەك يۈز ـ ئابرۇيى تۆكۈلمەك، يەرگە قاراپ

قالماق: «يۈزۈم كېتىدۇ» دەپ قورقماي، ھەقىقەتنى سۆزلەش كېرەك.

يۈزنگە چىقماق چىرايىدا ئىپادىلەنمەك، چىرايىدا بىلىنمەك: ئۇنىڭ مۇددىغا بولغان غەزىپى بىردىنلا يۈزىگە چىقتى.

يۈزنگە سالماق توپتوغرا، بىۋاستە ئۆزىگە ئېيتماق: ھازىر-غىچە ھېچكىم مۇنداق گەپنى يۈزىمىزگە سالغان ئەمەس!

يۈزنگە سەت نام - شەرىپى، ئىززەت - ھۆرمىتىگە لايىق ئەمەس، ئار - نومۇسلۇق: چەت ئەللىك مېھمانلار سىزنى بۇ سەھرا كىيىمى بىلەن كۆرسە نېمىمۇ دەر - ھە؟ يەنىلا بىزنىڭ يۈزىمىزگە سەت!

يۈزنگە سۈرتمەك سېغىنغانلىق ياكى قەدىرلىگەنلىك، ئەتىۋارلىغانلىقنى ئىشارە: ئۇ پەرىدەنىڭ سۈرىتىنى يۈزلىرىگە يېنىش - يېنىشلاپ سۈرتتى.

يۈزنگە قارا سۈركىمەك قارا چاپلىماق، بوھتان قىلماق: مەيلى، نېمە دېگۈدەك كەلسە دەۋېرىدە، ھازىر مېنى نەس باستى، ھەركىم مېنىڭ يۈزۈمگە قارا سۈركەۋېرىدۇ.

يۈزنگە قارىماسلىق پۈتۈنلەي ياتلىشىپ، بارلىق مۇناسىۋەتنى بىكار قىلىپ، ئالاقە قىلماسلىق، ئارىلاشماسلىق: — ئىككىنچى يۈزۈڭگە قارىمايمەن، مۇناپىق! — دېدى ئۇ ئەمەتنى قوغلاپ چىقىرىپ.

يۈزنگە قارىيالماسلىق ← **يۈز كېلەلمەسلىك**: ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن سەمەتنىڭ يۈزىگە قارىيالمايدىغان بولۇپ قالدى.

يۈزنگە قان يۈگۈرمەك قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن خالىي بولماق، خاتىرجەم بولماق، يۈرىكى ئىزىغا چۈشمەك: ھەممە جايىدا ئىدى، زۇلىيارنىڭ يۈزىگە قان يۈگۈردى.

يۈزنگە يۇندى چاچماق خارلىماق، ئوسال قىلماق؛ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويماق، يەرگە قاراتماق: ئۇ بىرمەزگىل «خۇماخان يۈزۈمگە يۇندى چاچتى» دەپ دادخورلۇق قىلىپ يۈردى.

يۈزنىي ئاچماق نومۇسنى، شەرم - ھايانى، ئىزا - ئاھانەتنى بىلمەيدىغان، ئۇيالمايدىغان قىلىپ قويماق: — سەن نەدەكى سەت گەپلەرنى قىلىپ، قىزلارنىڭ يۈزىنى ئېچىۋېتىدىغان بولدۇڭ، — دېدى ئايسىخان.

يۈزنىي داپتەك قىلماق ئار - نومۇسنى، ئىزا - ئاھانەتنى بىر چەتكە قايرىپ قويماق، نومۇسسىزلىق قىلماق، قىلىنلىق قىلماق: ئۇ كىشى بىرنەچچە قېتىم ئادەم قويغانىنى ئاز دەپ، يۈزىنى داپتەك قىلىپ ئوغلىنى يېتىلەپ ئۆيۈمگە ئىككى قېتىم كەلدى.

يۈزنىي دېمەك يۈز - ئابرۇيىنى، ئىناۋەت - ھۆرمىتىنى نەزەرگە ئالماق، يۈزنگە قارىماق، يۈزىنى قىلماق: ھازىر جەمئىيەتتە بەزىدە بەزىلەرنىڭ يۈزىنى دېمەي، «پىرىنسىپ» دەپلا تۇرۇۋالغان بىلەن ئىش ئاقمايدىغان بولۇپ قاپتۇ.

يۈزنىي سىلىۋەتمەك ھۆرمەت، ئابرويىنى بىر ياقىقا قايرىپ قويماق، يۈزىنى قىلماسلىق: ئۇ بۇ ئىشتا يۈزىنى سىلىۋەتتى.

يۈزنىي سىلىۋېتىپ گەپ قىلماق ئۆزىنىڭ قىلمىشىنى ئەتىمىشلىرىنى، كەچۈرمىشلىرىنى ئەسلەپ بېقىپ، ئاندىن گەپ قىلماق: — ھوي، سىلىمچۇ، يۈزلىرىنى سىلىۋېتىپ گەپ قىلسىلا، — دېدى ئاچچىقى كەلگەن ھەنىپە يولدىشىغا.

يۈزنىي سىيپىۋەتمەك ھۆرمەت، ئابرويىنى بىر ياقىقا قايرىپ قويماق: دەسلەپىدە بىرئاز يۈز قارىدىم، كېيىن ئاچچىقىم كېلىپ يۈزۈمنى سىيپىۋېتىپ قىلىدىغان گەپنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم.

يۈزنىي قىلماق ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلماق، ئابرۇي، ئىناۋىتىنى ھېسابقا ئالماق، يۈز - خاتىر قىلماق: نەجىپنىڭ قورسىقى تويغان بولسىمۇ، مومىسىنىڭ يۈزىنى قىلىپ ئالدىغا ئېلىپ كېلىنگەن تاماقتىن يەنە ئازراق يېدى.

يۈزنىي كۆتۈرەلمەسلىك ئىزا - ئاھانەت، ئار - نومۇستىن ئەل ئىچىدە ئەركىن يۈرەلمەسلىك، نومۇستىن قاتتىق ئۈيىلىش: سادىق شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يۇرت خەلقى ئالدىدا يۈزىنى كۆتۈرەلمەي قالدى.

يۈزنىي يورۇق قىلماق خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرماق: — ئوبدان بولدى قىزىم، — دېدى بوۋاي كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەمدى يۈزۈمنى يورۇق قىلدىڭ.

يۈزى ئۆچۈق ① گۇناھ - سەۋەنلىكى، ئەيىب - نۇقسانلىرى يوق، خەقنىڭ ئالدىدا تىل تۇتۇقى يوق.② توي قىلغان.

يۈزى ئۆچۈق بولماق خىجىللىق، ئىزا - ئاھانەتتىن خالىي بولماق: ئەگەر مۇشۇ ئىشتا نەتىجە قازىنالمىساملا، خىزمەتداشلىرىم ئالدىدا يۈزۈم تېخىمۇ ئۆچۈق بولىدىغانلىقى ماڭا ئايان ئىدى.

يۈزى ئېچىلمىغان ① چوڭلار ئارىسىدىكى بەزىبىر گەپ-سۆز، قىلىقلارنى بىلمەيدىغان، نېپىز، تارتىنچاق: — تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىزلارغا بۇنداق گەپلەرنى دەپ يۈرسەڭلەر قانداق بولىدۇ؟ — دېدى ئۇ خاپا بولۇپراق. ② توي قىلمىغان: ئۇ بويىغا يەتكەن بولسىمۇ، تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىز بولغاچقا، چوڭلار ئۆزى توغرۇلۇق پاراڭلىشىۋاتقاندا دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى.

يۈزى يورۇق خىجىل بولغۇدەك، ئىزا - ئاھانەتكە قالغۇدەك گۇناھى، سەۋەنلىكى ياكى قىلمىشى يوق: ئىجادتىن ھاياتقا ئۆچمەس ئىز سالساڭ، ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا يۈزۈڭ يورۇق ئىكەن.

يۈزى يوق يۈزسىز، نومۇسسىز، ئىزا - ئاھانەتنى، ئار - نومۇسنى بىلمەيدىغان: دېھقانىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ: «مۇنداقمۇ يۈزۈڭ قېلىن بولامدۇ، تۇفى... يۈزى يوق!» دەپ بورانغا قارشى تۇكۈرۈپتۇ.

يۈز - ئابرۇي يۈز ۋە ئابرۇي، نام - ئاتاق: ئىسرائىل ئاخۇن يۈز - ئابرۇيىمۇ بار، قول - ئىلكىدىمۇ بار ئادەم.

يۈزئاچقۇ ئى [يۈز + ئاچ + قۇ] تۇيىنىڭ ئىككىنچى كۈنى يىگىت تەرەپ قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ۋە ئۆزىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - جامائىتىنى چاقىرىپ، قىزنىڭ يۈزىنى ئېچىش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم: بۈگۈن قىزنىڭ يۈزئاچقۇ-سىنى قىلماقچىكەن.

يۈزە سۈپ. چوڭقۇر ئەمەس، تېپىز؛ ئاددىي، ئادەتتىكى: سەن ئاشۇنداق يۈزە قاراش بىلەن كىشىلەرنى قارىلىما.// سىزنىڭ ياخشى ئىشلىگەن تەرىپىڭىزمۇ، يۈزە ئىشلەپ قويغان تەرىپىڭىزمۇ بار.

يۈزەكى سۈپ. چوڭقۇر ئەمەس، ئەتراپلىق بولمىغان، ئادەتتىكى، ئاددىي: مەن ئۇنى ئاشۇنداق يۈزەكى قاراش بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە كەمسىتىپ يۈردۈم. // يۈزەكى تۇزەش.

يۈزەكىلىك ئى. چوڭقۇر، ئەتراپلىق بولماسلىق، ئاددىيلىق: تارىخ ھەققىدە يېزىلغان بۇ ماقالىنى ئوقۇغان ھەرقانداق ئادەم، ماقالىدە يۈزەكىلىكنىڭ خېلى كۆپ ئىكەنلىكىنى بىر ئوقۇپلا ھېس قىلالايدۇ.

يۈزەلىك ئى ① يۈزە ھالەت. ② <پەلس> شەيئىلەرنىڭ يۈزەكى ھادىسىلىرىنىلا كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنى كۆرمەيدىغان پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، يەنى مېتافىزىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى.

يۇزبېشى ئى. تارس [يۇز + باش + ى] ① يۇز ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان ھەربىي ئەمەلدار. ② يېزىلاردا يۇز ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەھەللە ئەمەلدارى، ئاقساقال: كۆپكۆك يېشىل پوتامنى، بېلىمگە باغلاپ قويىدى. تۇرسۇندەك يالاقچىنى، يۇزبېشى سايلاپ قويىدى.

يۇزبېشىلىق ئى. يۇزبېشىغا يۈكلەنگەن، يۇزبېشى ئۇستىگە ئالغان ۋەزىپە، خىزمەت: نامان بۇرۇن يېڭىيەر يېزىسىدا ئۇزۇن يىل يۇزبېشىلىق قىلغانىدى.

يۇزبېگى ئى. تارس [يۇز + بەگ + ى] يۇز ئائىلىنى باشقۇر- غۇچى مەھەللە ئەمەلدارى، ئاقساقال.

يۇزتۇرا رەۋ [يۇز + تۇر + ا] يۇزمۇيۇز، ئۇدۇلمۇئۇدۇل: — سىلەرگە يۇزتۇرا ئېيتىپ قويايلى، ئەمدى سوراپ مېنى ئاۋارە قىلماڭلار، — دېدى ئۇ ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ.

يۇزتۇرانە رەۋ [يۇز + تۇر + ا + نە] ← **يۇزتۇرا**: ئۇ ساقى بىلەن يۇزتۇرانە سۆزلەشمەكچى بولۇپ، ئۆيدىن شامالدەك چىقىپ كەتتى.

يۇز- خاتىر نام - ئابرۇي، ئىززەت - ھۆرمەت، يۈز: — ماقۇل، - دېدى كېۋىر ئاخۇن، — ھەرگىز يۇزۈڭگە قارىماسمەن دېۋىدىم. خەير، ئاناڭنىڭ يۈز - خاتىرى.

يۇزدەيۇز رەۋ. پۈتۈنلەي، تامامەن، تولۇق، ھەممىسى: — سېنىڭ ھازىر دېگىنلىرىڭ يۇزدەيۇز توغرا.

يۇزسىز سۇپ. يۈزى يوق، نومۇسسىز، ئىزا - ئاھانەت، ئار - نومۇسنى بىلمەيدىغان، ئاسانلا يۈز ئۆرۈيدىغان: — ئەمدى «ئېرىم»دەپ تۇغقان ئاناڭدىن كېچەمسەن، يۇزسىزا... — دەپ ۋارقىرىدى ھېنىپىخان.

يۇزسىزلەرچە رەۋ. يۇزسىزلىك بىلەن، ئار - نومۇسنى چەتكە قايرىپ قويۇپ، پەسلىك بىلەن، نومۇسسىز ھالدا: ئۇ شۇنداق دېدى - دە، يۇزسىزلەرچە كېتىپ قالدى.

يۇزسىزلىك ئى. ئار - نومۇسنى بىلمەسلىك، نومۇس- سىزلىق: يۇزسىزلىك قىلماق: — جۆيلۇمە! — دېدىم مەن ئۇنىڭ يۇزسىزلىكىگە ئاچچىقىم كېلىپ، — بىز يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆي تۇتۇپ كېلىۋاتىمىز، يەنە ئۆي تۇتتىمىز.

يۇز- كۆز يۇز ۋە كۆز، ئومۇمەن چىراي: — بولدى، — دېدى خاسىيەت ھاسىراپ، — يۇرىكىمنىغۇ بىر يەرگە يەتكۈزدىڭىز، ئەمدى يۈز - كۆزلىرىم قالسۇن!

يۇزلەپ رەۋ. نەچچە يۈزگە يەتكەن، نەچچە يۈز، ناھايىتى نۇرغۇن، كۆپ: توساتتىنلا بولۇپ پاتپاراق، چىقتى ھازا، يېتىپ كەلدى يۇزلەپ جانغا، ماتەم - قازا.

يۇزلەپ- مىڭلاپ ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن - نۇرغۇن، تولا - تولا: ئۇ شۇ كەمگىچە يۇزلەپ - مىڭلاپ سۆرەتلەرنى تارتتى.

يۇزلەشتۈرمەك «يۇزلەشمەك»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاخىردا ئۇ ئۆزىنى ئېرى بىلەن يۇزلەشتۈرمەي ئاجىزىتۇپتىشىنى سورىدى.

يۇزلەشتۈرۈشمەك «يۇزلەشتۈرمەك»پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قارىلىغۇچىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن سوت كوللېگىيەسى ئۇ ئىككىسىنى يۇزلەشتۈرۈشۈپ كۆرۈۋىدى، مەسىلە بىردەمدىلا ئايدىڭلاشتى.

يۇزلەشتۈرۈلمەك «يۇزلەشتۈرمەك»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىز كىچىك بىر ئۆيگە كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن يۇزلەشتۈرۈلدۇق.

يۇزلەشمەك پ. بىۋاستە ئۇچرىشىپ يۈزمۇيۈز بولماق، روبىرو بولۇپ يۈز كۆرۈشمەك، يۈز تۇرانە ئۇچراشماق: — ئەگەر ئۇ تېنىۋالمەن دەيدىغان بولسا، شۇ تاپتىلا يۇزلىشەلەيمەن! — دەپ قوشۇپ قويدى ھېزىم.

يۇزلەندۈرمەك «يۇزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياخشى ئايال ئەرلەرنىڭ قەلبىنى ئىللىتالايدۇ، شۇنداقلا ئەرلەرنى ھەقىقىي ئەرلەرگە خاس ھالدا دۇنياغا يۇزلەندۈرەلەيدۇ.

يۇزلەندۈرۈشمەك «يۇزلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: زاۋۇتلار توختام تۈزۈش دائىرىسىنى دۆلەت ئىچى بىلەنلا چەكلەپ قويماي، بەلكى خەلقئارا غىمۇ يۇزلەندۈرۈشۈپ ناھايىتى ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

يۇزلەندۈرۈلمەك «يۇزلەندۈرمەك»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دېھقانلار ئۇچىنچى كەسىپكە يۇزلەندۈرۈلگەندىن كېيىن ئىقتىسادىي كىرىمىمۇ ھەسسىلەپ ئېشىشقا يۇزلەندى.

يۇزلەنمەك پ ① بىر ەر كىمگە ياكى نەرسىگە يۇزىنى قاراتماق، شۇ تەرەپكە بۇرۇلماق، قارىماق: ئۇ ئاستا بۇرۇلۇپ كۆچىلىككە يۇزلەندى. ② بىر ەر تەرەپكە قاراپ ماڭماق، يول ئالماق، قوزغالماق: قاراڭلار، سەزدىڭلەرمۇ؟ ئامبارنىڭ سۈيى بىز تەرەپكە قاراپ يۇزلىنىۋاتىدۇ.

يۇزلۈك I ① سۇپ. يۈز - چىرايى بار: ھېلىقى ئورۇق يۇزلۇك، يېشى توختىغان ئىشچى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ② سۇپ. يۈز ئابرۇيى بار، ئىززەت - ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان، ھۆرمەتلىك: ھازىر ئۇ ناھىيەدە خېلىلا يۇزلۇك رەھبىرىي كادىر. ③ ئى <مۇز> دۆتار، تەمبۇر، راۋابقا ئوخشاش سازلارنىڭ يۈز تەرىپىگە ئورنىتىش ئۈچۈن تەييارلانغان ماتېرىيال، شۇنىڭغا كېرەكلىك دەپ تەييارلانغان نەرسە. ④ ئى. كاراۋاتلار قوش تىككەندە قوشنىڭ يۇزىگە ياپىدىغان كىگىز.

يۇزلۈك II سۇپ. 100 بىلەن ئىپادىلەنگەن، مىقدارى 100 بولغان: يۇزلۇك ئولۇش.

يۇزلۈكلەشمەك پ. دېيال. ئابرۇي تاپماق.

يۇزلىگەن سۇپ. نەچچە يۈزگە يېتىدىغان، بىر نەچچە يۈز: ساينىڭ ئىچى يۇزلىگەن ئوتۇن ھارۋىلىرى بىلەن تولغانىدى.

يۇزلىگەن- مىڭلىغان نەچچە يۈز، نەچچە مىڭغا يېتىدىغان، ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇنلىغان: بۇلارنىڭ زۇلمىدىن يۇزلىگەن - مىڭلىغان خەلق زار - زار قاقشىماقتا.

يۇزلىنىش ئى. بىر مەھەل كىشىلەر ئارىسىدا ئەۋج ئالغان قىزغىنلىق ۋە پائالىيەت: ھازىر تويىنى رېستوراندا ئۆتكۈزۈش بىر يۇزلىنىش بولۇپ قالدى.

يۇزلىنىشمەك «يۇزلەنمەك»پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

يۇزمۇيۇز روبىرو، بىۋاستە ئۇچرىشىپ: يۇزمۇيۇز سۆزلەشمەك. * — ئەگەر ئېتىز بېشىغا سەن چىقمىساڭ، ئۆزۈم چىقمەن، ئۇلار بىلەن يۇزمۇيۇز تۇرۇپ سۆزلىشىمەن، — دېدى پازىل.

يۇزنىچە سۇپ. يۇزىدىن - يۇزىگە، نەق ئۆزىگە، يۇزمۇيۇز: ئاغىنەم خېنىم گەرچە ئۇنىڭ يۇزىچە ھېچ نەرسە دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن نارازىلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

يۇزىسىدىن تىر. تۇپەيلىدىن، سەۋەبىدىن، توغرىسىدىن: ئۇ چاغلاردا مېنىڭ قەلبىمە ئېچىنىش يۇزىسىدىن ئازابلىناتتى.

يۇزىنچى سان. رەت تەرتىپى «100»رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تەرتىپ جەھەتتە 99 - دىن كېيىن، 101 - دىن بۇرۇن تۇرىدىغان؛ 100 - نومۇرلۇق.

يۈسۈن ئى <بوت> سۇدا ئۆسىدىغان يېشىل ئۆسۈملۈكلەر. ئادەتتە ئۇ سۇدا ئۆسىدىغان بەلىزار ۋە كۆپۈكئوت قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يۇك ئى ① بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە كۆتۈرۈپ ياكى توشۇپ بېرىلىشى لازىم بولغان نەرسە: يۇك توشۇماق. يۇك ئاپتوموبىلى. يۇك پاراخوتى. ② <فىز> ئېلېكتىر زەنجىرىگە ئۇلانغان ئۆتكۈزگۈچى ياكى ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرى. مەسىلەن، ئېلېكتىر لامپىسى، ئېلېكتىر ئارقىلىق قىزىغۇچى ئەسۋابلار، ئېلېكتىر موتورى، ئېلېكتىر قارشىلىقى قاتارلىقلار. ③ <فىز> ئېنېرگىيە ئۈسكۈنىلىرى، ماشىنىسازلىق ئۈسكۈنىلىرى ھەمدە فىزىيولوگىيەلىك توقۇلمىلار قاتارلىقلارنىڭ بىرلىك ۋاقتىدا ئىچىدە ئۈستىگە ئالغان خىزمەت سالمىقى. ④ <بىن> قۇرۇلۇش بۆلەكلىرىگە تەسىر قىلىدىغان كۈچ. ئورنى، مىقدارى ۋە يۆنىلىشى ئۆزگەرمەيدىغانلىرى ئىستاتىستىكىلىق يۈك؛ ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىرى دىنامىكىلىق يۈك دېيىلىدۇ. قۇرۇلۇشنىڭ ئۆز ئېغىرلىقى ئىستاتىستىكىلىق يۈك بولىدۇ.⑤ بىرەر كىشىنىڭ بېجىرىشى ياكى ئۈستىگە ئېلىشى زۆرۈر بولغان خىزمەت، ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت ياكى مەسئۇلىيەت؛ جاۋابكارلىق: يۈكىنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرمەك. ئېغىر يۈكنى زىممىسىگە ئالماق. ⑥كۆچمە. بىئىختىيار كۆتۈرۈش ياكى بېجىرىشكە مەجبۇر بولغان، غەمگە سالىدىغان ئارتۇقچە ئىش، نەرسە: يۈك بولۇپ قالماق. ئىدىيەۋى يۈك.

يۈك ـ تاق سەپەرگە چىقىقاندا ئېلىپ ماڭغان سومكا ۋە يوتقان ـ كۆرپىگە ئوخشاش نەرسىلەر: يۈك ـ تاقىڭنى قويۇپ قويۇپلا مۇدىر ئىشخانىسىغا بېرىڭ، شۇ چاغدا ھەممىنى چۈشىنىسىز.

يۈكچى ئى. قاتناش بېكەتلىرىدە قاتناش قوراللىرىغا يۈك قاچىلاش ۋە ئۇنىڭدىن يۈك چۈشۈرۈش ئىشىنى قىلىدىغان كىشى؛ ھاممال: پىرىستاندا يۈكچىلەر ئۈيان ـ بۇيان مېڭىپ يۈرەتتى.

يۈكسەك ① سۈپ. ئېگىز، يۇقىرى؛ بۇيۇك، كاتتا: «سۇلتان ئەخمەت جامەسى»نىڭ ئەتراپىدا ئالتە يۈكسەك مۇنار بار.// ئىلىم ـ ھېكمەت ئېلىپ چىققاي سېنى يۈكسەككە ئويماندىن، ئىلىم خۇشتارىسەن ھەر چاغ ئىشىڭدا غەلىبە ـ نۇسرەت بار. ② سۈپ. كۆچمە. ئالىي، يۇقىرى، ناھايىتى چوڭ، ياخشى، ئوبدان، ئېسىل: رەھمەت سىزگە نۇرىبۇۋى، ئاددىي ئەمگىكىمگە يۈكسەك باھا بەردىڭىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

يۈكسەكلەشمەك پ. يۈكسەك ھالەتكە كەلمەك، يۈكسەك بولماق، بۇيۇكلەشمەك، ئۇلۇغلاشماق، كاتتالاشماق: بۇنداق ۋاقىتتىكى تەلپۈنۈش تېخىمۇ يۈكسەكلىشىپ، تېخىمۇ كۈچلۈكلىشىپ، پارتلاش دەرىجىسىگە يېتىدۇ.

يۈكسەكلەنمەك «يۈكسەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مانا بۇگۈنكى كۈنلەرگە كەلگەندە قەلبىمدىكى سىزنىڭ ئاشۇ ئوبرازىڭىز تېخىمۇ يۈكسەكلىنىپ، پاكلىق ۋە ۋاپادارلىقتا مەڭگۈ ئېتىقاد قىلىدىغان، چوقۇنىدىغان گىگانت ئادەمگە ئايلاندىڭىز.

يۈكسەكلىك ئى. ئېگىزلىك، بۇيۇكلۇك؛ ئالىيجانابلىق: قەدىر ـ قىممەتكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئادەمدە يۈكسەكلىك بولۇشى كېرەك.

يۈكسەلدۈرمەك «يۈكسەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: زوردۇن سابىر ئەنە شۇنداق ئەنئەنىنى تاپشۇرۇۋالغان ۋە ئۇنى ئۆزىگە خاس رەۋىشتە يۈكسەلدۈرگەن تالانتلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر.

يۈكسەلدۈرۈشمەك «يۈكسەلدۈرمەك»پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھەربىر ئائىلە بۇ ئىنتىلىشىنىڭ جەريان، نەتىجىسىنى ھايۋانىي ھالەتتىن ئىنسانىي پەللىگە يۈكسەلدۈرۈشۈپ، ئىنسانىيلىق ھەقىقىي ئىنسانلىق ھەققى ـ ھۆرمىتى، ئىززەت ـ ئىپپىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشىدۇ.

يۈكسەلدۈرۈلمەك «يۈكسەلدۈرمەك»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رايونىمىزنىڭ ئورمانچىلىق خىزمىتى يۈكسەلدۈرۈلگەندىن كېيىن ئېكولوگىيەلىك مۇھىتىمۇ زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

يۈكسەلمەك پ ① ئېگىزلىمەك، ئۆرلىمەك، يۇقىرىلىماق: كۈنسېرى قۇدرەت تېپىپ ھەم يۈكسىلىپ ئاسمان ـ پەلەك، غۇنچىلار قىستىڭ چېكەڭگە، كۈلدى دىل ـ جانىم ۋەتەن. ② كۆچمە. ئۆسمەك، راۋاجلانماق، تەرەققىي قىلماق، ياخشىلانماق: شۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار تامام ئۆزگەردى، لاۋازىمات خىزمىتىمۇ يۈكسىلىپ كەتتى.

يۈكسز سۈپ. يۈكى يوق، يۈك ئارتىلمىغان ياكى بېسىلمىغان، بىكار، قۇرۇق: يۈكسز ۋاگون. * ئارىمىزدىن بىرەيلەن بېرىپ ئۇزۇنغا قالمايلا يۈكسز ماشىنىدىن بىرنى ئۇقۇشۇپ ئېلىپ كەلدى.

يۈكلەتمەك «يۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: لىتىپ ماشىنىسىنى يۈكلىتىپ بولۇپ يولغا چىقاي دەپ تۇرۇشىغا، ئوغلى مۇرات ھاسىراپ ـ ھۆمىدەپ يېتىپ كەلدى.

يۈكلەشمەك «يۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىدارە رەھبەرلىرى بۇ قېتىمقى تەتقىقات تۇرىنى ئىشلەش ۋەزىپىسىنى بىزنىڭ بۆلۈممىزگە يۈكلەشتى.

يۈكلەنمەك «يۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرى بۇ ئىش لۇتپۇللاغا يۈكلەندى.

يۈكلۈك سۈپ. يۈكى بار، يۈك ئارتىلغان، يۈك بېسىلغان: يۈكلۈك ھارۋا. * يۈكلۈك ماشىنىدىن بىرى ئالدىمىزغا كېلىپ تۇيۇقسىز شىپىدە توختىدى ـ دە، كابىنكىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ ناتونۇش بىر ئادەم چۈشتى.

يۈكلىمە ① سۈپ. يۈكلەنگەن ياكى يۈكلەيدىغان: يۈكلىمە دولقۇن. ② ئى <تىل> سۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، يەنى سۆزلەرگە، سۆز بىرىكمىلىرىگە ياكى جۈملىلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، شۇ سۆز ياكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش، ئاجىزلىتىش ياكى تەكىتلەش، سوراق قاتارلىق قوشۇمچە مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان يارىدەمچى سۆزلەر. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىدىكى «ـمۇ»، «ـما»، «ـچۇ»، «ـغۇ»، «ـقۇ»... دېگەنلەرگە ئوخشاش.

يۈكلىمەك پ ① يۈك ئارتماق، يۈكنى تىرانسپورت ۋاستىلىرىنىڭ ئۈستىگە جايلاشتۇرماق: قۇللار پەرمان بويىچە، ئۇنى تۆگىگە يۈكلەپ يولغا چۈشۈپتۇ. ② كۆچمە. بىرەر ۋەزىپە ياكى ئىش تاپشۇرماق، بۇيرۇماق، زىممىسىگە قويماق: بىز ئۇلارغا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتلەرنى يۈكلەپ، ئادرېسىنى يېزىۋېلىپ بالىنى بەردۇق. ③ كۆچمە. دۆڭگىمەك، ئىتتىرىپ قويماق، قارا چاپلىماق: گۇناھ يۈكلىمەك.

يۈكۈندۈرمەك «يۈكۈنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ھېلىقى بالىنى يۈكۈندۈردى ـ دە، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ تۇرۇپ كېسەكلەرنى قومۇرۇشقا باشلىدى.

يۇكۇندۇرۇشمەك «يۇكۇندۇرمەك» پەيئىللىنىش ئۆملۈك دەرىجىسى: ساقچىلار بۇ لۇكچەكلەرنى يۇكۇندۇرۇشتى ـ دە، قوللىرى بىلەن باشلىرىنى تۇتۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى.

يۇكۇندۇرۇلمەك «يۇكۇندۇرمەك»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئون نەچچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان بۇ قاتىل جازا مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ بېرىلىپ يۇكۇندۇرۇلگەندىن كېيىن مىلتىق بىلەن ئېتىپ تاشلاندى.

يۇكۇنمەك پ. ئىككى تىزنى جۈپلەپ يەرگە تىرەپ، كاسىنى ئىككى پۇت تاپىنىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئولتۇرماق: بوۋاي ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، پېچىباشتىن يۇكۇندى.

يۇكۇنۇشمەك «يۇكۇنمەك» پەيئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىسى تەڭلا قۇشبېگىنىڭ ئۈدۈلىغا يۇكۇنۇشتى.

يۇگەن ئى ① ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ ئېغىزىغا سالىدىغان، جۆجەي، تىزگىن ۋە چۈلۈڭۇرلىرى بولغان، ئېغىزدا تۇرىدىغان يېرى تۆمۈردىن ياسالغان، قالغان يېرى تاسمىدىن ياسالغان بۇيۇم. ② كۆچمە. كونترول، تىزگىن: ئۆگەنگەن دوستۇم، تىرىشىپ ئۆگەن. ۋاقىت بوينىغا سېلىپ سەن يۈگەن.

يۇگەنچە ئى. بۇغىنىڭ باش قىسمىغا يۆگەلگەن تاسما.

يۇگەنچى ئى. يۇگەن ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى.

يۇگەنسىز سۈپ ① يۇگىنى يوق، يۇگەن سالمىغان، يۇگەنلەنمىگەن: ئۇچتۇرپاندىن ئات ئېلىپ، مىنىپ كەلدىم يۇگەنسىز. بۇ يۇرتقا مۇساپىرمەن، بىر قاراپلا بىلگەنسىز. ② كۆچمە. كونترول قىلىنمىغان، تىزگىنلەنمىگەن: يۇگەنسىز دەريا ئېقىنى ئۇنىڭ يۇرىكىنى تىترىتىۋەتتى.

يۇگەنسىزلىك ئى. يۇگەنسىز، كونترولسىز ھالەت: بۇ ئاتنىڭ يۇگەنسىزلىكى بارغانسېرى جېنىمغا تەگمەكتە ئىدى.

يۇگەنلەتمەك «يۇگەنلىمەك»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەسمەتباي مالايلىرى ئارقىلىق ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان شاش ئاتنى يۇگەنلەتتى ـ دە، يۇقىرىقى مەھەللە تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

يۇگەنلەشمەك «يۇگەنلىمەك»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇچىلار ئاتلىرىنى يۇگەنلىشىپ، يولغا چىقىشقا تەييارلىنىشتى.

يۇگەنلەكلىك سۈپ. يۇگەنلەنگەن، يۇگەن سېلىنغان: بۇ ئات يۇگەنلەكلىك بولۇپ، باشقۇرماق ئانچە تەسكە توختىمايتتى.

يۇگەنلەنمەك «يۇگەنلىمەك»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاياللارغا ئۆزىنى «تۇتقۇزۇپ» قويغان ئەرلەر بەئەينى يۇگەنلەنگەن ئاتقا ئوخشاشتۇر.

يۇگەنلىك سۈپ. يۇگىنى بار، يۇگەنلەنگەن، يۇگەن سېلىنغان: ئۇ بارغان يېتى ھېلىقى ئالتۇن يۇگەنلىك ئارغىماقتا مىنىپتۇ ـ دە، ئۇچقاندەك مەيدانغا چۈشۈپتۇ.

يۇگەنلىمەك پ ① ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارغا يۇگەن سالماق: ئۇ ئېتىنى يۇگەنلەپ، يولغا چىقىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. تىزگىنلىمەك، كونترول قىلماق، بويسۇندۇرماق، باشقۇرماق: ھازىر بىز بوي بەرمەس «ئاپەت ئېغىزى» نى يۇگەنلەشكە ئاتلاندۇق.

يۇگۇرتمەك ① «يۇگۇرمەك»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۇگۇرتۇپتۇ. ② كۆچمە. ئەۋەتمەك، بۇيرۇماق، ماڭغۇزماق: ـــ مەنسۇرنى ھازىرلا گۆشكە يۇگۇرت! ـــ دېدى ئۇ ئالدىراش ۋارقىراپ.

يۇگۇرگەك سۈپ. تېز يۇگۇرىدىغان، يۇگۇرۇپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان: ئەجەبمۇ يۇگۇرگەك بالىكەنسەنغۇ؟

يۇگۇرمەك پ ① بىرەر يۆنىلىشكە قاراپ قەدەملىرىنى ناھايىتى تېز ئېلىپ ماڭماق، چاپماق: بالىلار «ئاتام كەپتۇ!»، «ئاتام كەپتۇ!» دەپ يۇگۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى. ② كۆچمە. ئالدىرىماق: يۇگۇرگەن قالار، بۇيرۇغان ئالار (ماقال). ③ كۆچمە. تېز ھەرىكەتلەنمەك: ئۇنىڭ قوللىرى پىيالىغا يۇگۇردى. ④ كۆچمە. يامىرىماق، جىلۋىلەنمەك، پەيدا بولماق: بۇنى كۆرگەن ساۋۇتنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۇگۇردى.⑤ كۆچمە. ھەرىكەتلەنمەك، تىكلىنىپ، ئۇدۇلۇنىپ ـ بۇيان ھەرىكەتلەنمەك(كۆز ھەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرى تونۇش، ئەمما بەكمۇ قىسقا يېزىلغان پوچېركا ئۇستىدە يۇگۈردى. ⑥ كۆچمە. چاپلاشماق، يېپىشماق، ئېسىلۋالماق: روزىمەت ئىشىنىڭ ئاسىنىغا يۇگۈرىدىغان، پۇتۇن يازنىڭ تولىسىنى شەھەردە ئۆتكۈزىدىغان ھۆرۈن بالا ئىدى.

يۇگۇرۇش ئى <تەن> چوڭ ۋە تېز ـ تېز قەدەملەر بىلەن ھەرىكەت قىلىش، چېپىش: يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى.

يۇگۇرۇشمەك «يۇگۇرمەك»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خالايىق جان قايغۇسىغا چۈشۈپ، ئۆيىدىكىلەر تالاغا، تالادىكىلەر ئۆيلىرىگە يۇگۇرۇشەتتى.

يۇگۇرۇك سۈپ. تېز يۇگۇرىدىغان، چاپقۇر؛ ئىتتىك، ئىلدام، تېز: يۇگۇرۇك ئات. // ئېغىز يۇگۇرۇكى باشقا، ئاياغ يۇگۇرۇكى ئاشقا (ماقال).

يۇگۇر ـ يېتىم ئاساسلىق بولمىغان، ئۇششاق ـ چۈششەك، قوشۇمچە ئىش ـ ھەرىكەت: زىيادىتە يۇگۇر ـ يېتىمغا ياراپ قالغان پادىچى سۈرتىدىكى بۇ قىز ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ.

يۇگۇر ـ يېتىمچى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى قىلغۇچى، ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئۇ بىرەر ئورۇنىنىڭ يۇگۇر ـ يېتىمچىسىدەك قىلىدۇ.

يۇمۇرمەك پ. دىيال سۆندۈرماق، چاقماق.

يۇنمۇ ئى [خەن] <تىل> خەنزۇ تىلى خەت ئاۋۇشلىرىنىڭ شەكلىگە ۋە تونۇش باشقا بۆلەكلىرى، يەنى خەت ئاھاڭىنىڭ پىنىيىندا كەلگەن ئۈزۈك تاۋۇشتىن كېيىن كەلگەن سوزۇق، ئۈزۈك تاۋۇشلار توپى. مەسىلەن، «a»، « an »، « ban »دېگەن بوغۇملاردىكى « a » ۋە «an» تاۋۇشلىرى يۇنمۇ ھېسابلىنىدۇ.

يېپەك سۈپ. دىيال① گېپى تولا، ئۇششاق سۆز ② يەڭگىل، يېنىك، شاللاق (مىجەز ـ خاراكتېرى ھەققىدە).

يېپىشتۇرماق «يېپىشماق»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساتىراش ئېھتىياتسىزلىقتىن ئەپەندىمنىڭ بېشىنىڭ بىر نەچچە يېرىنى كېسىپ قويۇپ، پاختا يېپىشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

يېپىشتۇرۇشماق «يېپىشتۇرماق»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئەينەكى سۇنۇپ كەتكەن دېرىزىلەرگە مىكە تەسلىكتە قەغەزلەرنى يېپىشتۇرۇشۇپ بولۇپ، ئاندىن تاماققا ئولتۇرۇشتى.

يېپىشتۇرۇلماق «يېپىشتۇرماق»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئابدۇللا پەنجىرىسىگە قەغەز يېپىشتۇرۇلغان ئۆيگە كىرىپ، مۇرىسىدىن يۇك ـ تاقنى يەشتى.

يېپىشقاق سۈپ ① يېپىشىش، چاپلىشىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك، چاپلاشقاق، ئاسانلا يېپىشىدىغان (تۇرلۇك نەرسىلەر

هەققىدە): يېپىشقاق لاي . ② باشقىلاردىن يېتىرقىمايدىغان، ياتسىرىمايدىغان، چىقىشقاق: نىزام يېپىشقاق يىگىتلەردىن ئەمەس ئىدى.

يېپىشقاقلاشتۇرماق «يېپىشقاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆمۈر ئىشكىنىڭ تۆت ئەتراپىنى يېپىشقاقلاشتۇرۇپ ياسىغاندا، ئىشىك قاتتىق يېپىلغاندىمۇ ئاۋاز قاتتىق چىقمايدۇ.

يېپىشقاقلاشتۇرۇلماق «يېپىشقاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پولات ئىشكىنىڭ تۆت ئەتراپى يېپىشقاقلاشتۇرۇلغان بولغاچقا، ئىشىك يېپىلىپ ئۇرۇلغاندىمۇ قاتتىق ئاۋاز چىقمايدۇ.

يېپىشقاقلاشماق پ. يېپىشقاق ھالەتكە كەلمەك، يېپىشقاق بولماق: تۆنۈگۈنكى لاي تېنىپ، يېپىشقاقلىشىپ كېتىپتۇ.

يېپىشقاقلىق ئى ① ئاسانلا يېپىشىدىغان، چاپلىشىدىغان خۇسۇسىيەت، چاپلاشقاقلىق. ② <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ يېپىشىش خۇسۇسىيىتىنى ئۆلچەيدىغان فىزىكىلىق مىقدار. ئادەتتە ئۇ «دىنامىكىلىق يېپىشقاقلىق » ۋە «كىنېماتىك يېپىشقاقلىق» دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ③ <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ئىچكى خۇسۇسىيىتى. ئاقار جىسىملارنىڭ قوشنا ئېقىش قاتلاملىرى ئارىسىدا نىسپىي سىيرىلىش پەيدا بولغاندا، قاتلاملارنىڭ تېگىشىش يۈزىدە بۇ يۈزگە پاراللېل بولغان نىسپىي سىيرىلىشقا قارشىلىق قىلىدىغان كۈچنىڭ پەيدا بولۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

يېپىشماق I «ياپماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پۈتۈن مەھەللىدىكىلەر دەرۋازىلىرىنى مەھكەم يېپىشىپ، ئۆيلىرىگە كىرىۋېلىشتى.

يېپىشماق II پ ① ھەم چاپلاشماق، مەھكەم يەملىشىپ ئورناشماق، چاپلاشماق: ئۇ چاپىنىغا يېپىشىپ قالغان بىر تال يىپنى ئېلىۋەتتى. ② كۆچمە. بىر ـ بىرىگە تېگىپ تۇرماق، يېقىن تۇرماق؛ قويۇق ئالاقىدە بولماق، يېقىن مۇناسىۋەتتە بولماق: ئۇ بىزگە تازا يېپىشماي تۇرىدۇ. ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىگە مەلۇم بىر مۇددىئا بىلەن ئېسىلىۋالماق، شۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالماق، پېشىگە ئېسىلماق: يېپىشقان خوتۇندىن قاچ، قاچقان خوتۇننى قوغلا (ماقال). ④ كۆچمە. تىك ياكى ئېگىزرەك نەرسىلەرگە ياماشماق: ھېلىقى بالا بارغان پېتى ھېلىقى يوغان سۆگەتكە يېپىشتى.

يېپىشىچان سۈپ. ئاسان يېپىشىدىغان، يېپىشىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك بولغان: ئادەم بەدىنىدىكى بەزى ھۈجەيرىلەر يېپىشىشچان خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان بولىدۇ.

يېپىشىچانلىق ئى. يېپىشىش ھالىتى، يېپىشىش خۇسۇسىيىتى: ھۈجەيرىلەرنىڭ يېپىشىشچانلىقى ۋە ھۈجەيرە ئىقتىدارىنىڭ ساقلىنىشى قاتارلىقلاردا كالتسىي ئىيونى ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ.

يېپىشىق سۈپ. دىيال. بىزەك، يۈزى قېلىن.

يېپىق سۈپ ① يېپىلغان، يېپىپ قويۇلغان: ھېلىقى كىشى ئاتنى بۇلۇڭدىكى ئۇستى يېپىق ئوقۇرغا باغلاپ، خورجۇنىنى ئالدى . ② كۆچمە. مەخپىي، ئوچۇق ـ ئاشكارا ئەمەس، يوشۇرۇن: ئۇلار پالۋانىنى يوقىتىۋەتسە، سىر يېپىق قېلىۋېرىدۇ، بۇركۈتبەگ يەنە بىر ئايلىنىپ كېلىپ كەنجىبەگنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. ③ خالىغانلا ئادەم قاتناشسا بولمايدىغان، مەخسۇس بەلگىلەنگەن كىشىلەر قاتنىشىدىغان، ئادەم سانى چەكلىنىدىغان: يېپىق سوت.

يېپىق بوغۇم <تىل> ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاخىرلاشقان بوغۇم. مەسىلەن، يەر، ئات، شەرق دېگەنلەردەك.

يېپىق ئىمتىھان <مائار> بىر خىل ئىمتىھان شەكلى. بۇنىڭدا، ئىمتىھان بەرگۈچىنىڭ ئىمتىھان ۋاقتىدا ھېچقانداق ماتېرىيالدىن پايدىلىنىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ.

يېپىلىق سۈپ ① يېپىلغان، ھەم ئېتىلگەن، تاقالغان، تاقاقلىق، ئېتىكلىك (ئىشىك ـ دېرىزە قاتارلىقلار ھەققىدە): ئىشىك يېپىلىق، دېرىزىدىن چىراغنىڭ غۇۋا شولىسى چۈشۈپ تۇراتتى. ② يۆگەكلىك، ئۇستىگە ئارتىلىق ياكى تاشلاقلىق، ئۇستىگە ئوراقلىق: باھاۋۇدۇن ساندۇق ئۇستىگە يېپىلىق بىر پارچە سولياۋنى كۆرسەتتى. //مومانىڭ ئۇستىدە ھېلىقى تاۋار يوتقان يېپىلىق تۇراتتى.

يېپىلماق «ياپماق»پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىغا كىرىشىم بىلەنلا كۆزۈمگە ۋاسا جۇپ قىلىنىپ يېپىلغان كاتتا ئۆيلەر كۆرۈندى.

يېپىنچا ① ئى. ئۇستىگە يېپىۋالىدىغان، يېپىنىدىغان تون ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر. ② سۈپ. ئۇستىنى يېپىش رولىنى ئويناىدىغان، ياپىدىغان: يېپىنچا قاتلام. يېپىنچا ئۆسۈملۈك.

يېپىنچاقلاتماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئالمىغا كونا ئۆڭ جۇۋىسىنى يېپىنچاقلىتىپ قويىدى.

يېپىنچاقلاشماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار پەلتولىرىنى يېپىنچاقلىشىپ يۈگۈرگىنىچە ماشىنا تەرەپكە كەتتى.

يېپىنچاقلانماق «يېپىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئۇچىسىغا بىر خۇرۇم پەلتو يېپىنچاقلانغان بولۇپ، ئوزايىدىن بىرىيەرگە ماڭغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

يېپىنچاقلىماق پ. تاش كېيىمنى يېڭىنى قولغا ساپمايلا كېيىۋالماق، ئۇستىگە ئارتىۋالماق: ئۇ ئۇزۇن چاپىننى يېپىنچاقلاپ ئىشكىنى ئاچتى.

يېپىنچسىز سۈپ. يېپىنچا يېپىنمىغان ياكى يېپىنچىسى يوق، ھېچقانداق نەرسە يېپىنمىغان: سەمەت كېسەكنى تەكىيە قىلىپ، يېپىنچىسىز ئۇخلاشقا مەجبۇر بولدى.

يېپىنماق «ياپماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياغمۇغان يامغۇرغا چەكمەن يېپىنما (ماقال).

يېتەرسىز سۈپ. كەمچىل، تولۇق ئەمەس، كەم: مەن ساۋاقداشلاردىن ئۆزۈمنىڭ يېتەرسىز يەرلىرىمنى كۆرسىتىپ بېرىشنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

يېتەرسىزلىك ئى. تولۇق، مۇكەممەل ئەمەسلىك، كەملىك؛ كەمچىلىك: ئۇ مېنىڭ خوجىلىق باشقۇرۇش جەھەتتىكى نۇرغۇن يېتەرسىزلىكلىرىمنى تولۇقلىدى.

يېتەرلىك سۈپ. تولۇق يەتكۈدەك، تولۇق، پۈتۈن؛ مۇكەممەل: ئەمدى قولىڭىزدا يېتەرلىك پۇل تۇرۇپمۇ ئوبدان سائەتتىن بىرنى ئالمىسىڭىز، ئۆزىڭىزگە سەت ئەمەسمۇ!؟

يېتەر ـ يەتمەس مەلۇم بىر چەككە تولۇق يەتمەي، مەلۇم بىر چەك، ۋاقىت تولۇق توشماي: بىر يىلغا يېتەر ـ يەتمەي بىر بالىلىقمۇ بولۇپ قالدىم.

يېتەك ① ئى. يېتەكلەپ، ئەگەشتۈرۈپ مېڭىش، يېتەكلەش. ② سۈپ. يېتەكلەپ ماڭىدىغان: يېتەك ئات.

يېتەكچى ئى. يېتەكلىگۈچى، يېتەكلەپ ماڭغۇچى، رەھبەر-

لىك قىلغۇچى: قوشۇن يېتەكچىسى.// يېتەكچى ئىدىيە.

يېتەكچىلىك ئى. يېتەكلەش، يېتەكلەش ئىشى: يېتەكچىلىك قىلماق. * مۇھىمى، باللار قانداق پائالىيەت ئېلىپ بارسۇن، ئۇلارغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك.

يېتەكلەتمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چېلىشچىلىرىنى مەخسۇس قارانچۇق كاھقا يېتەكلىتىپ، ھەيۋە بىلەن ئېلىپ كېلەتتى.

يېتەكلەشمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاتلىرىنى يېتەكلىشىپ ئىچكىرىگە كىرىشتى.

يېتەكلەنمەك «يېتەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇلار ياخشى يېتەكلىنىپ، ئوبدان تەربىيەگە ئىگە بولدى.

يېتەكلىمەك پ ① باشلىماق، يول كۆرسىتىپ نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلەشكە دەۋەت قىلماق، رەھبەرلىك قىلماق: بۇ باتالىيونىنى سوپى ئاخۇن سوۋۇرۇۋ شەخسەن ئۆزى موتۆچىقۇرغا يېتەكلەپ ئەكەلگەندى. ② يېتىلمەك؛ ئەگەشتۇرۇپ ماڭماق، يېتىلەپ ماڭماق: ئۇ سېمىز بىر كۆك ئاتنى يېتەكلىگەن پېتى ئالدىمغا كېلىپ توختىدى.

يېتو ئى. دىيال. ئالدىدا يېتىلەپ ماڭىدىغان ئات.

يېتوچى ئى. دىيال. يېتو ئاتنى يېتىلەيدىغان ئادەم.

يېتۈك سۈپ. يېتىلگەن، كەم ـ كوتىسىز، مۇكەممەل: يېتۈك شائىر. * روھىي قىياپەت ھەرقانچە يېتۈك بولسىمۇ، ئۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدىكى ماددىي قىياپەت بولمىسا، سالاپەت نۆلگە تەڭ بولىدۇ.

يېتۈكلۈك ئى. يېتىلگەنلىك، يېتۈكلەشكەنلىك، يېتىشكەنلىك؛ مۇكەممەللىك، مۇكەممەللەشكەنلىك: ئەرەب تىلى ئىلغار ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ يالقۇنىدا تاۋلىنىپ، كۇندىن ـ كۇنگە يېتۈكلۈك يولىغا قاراپ ئىلگىرىلەپ، گۈزەل، مۇقەددەس بىر تىل بولۇپ قالدى.

يېتىپ ـ قوپماق ماكان تۇتۇپ، شۇ يەردىلا تۇرماق، تۇرالغۇ قىلماق: ئۇمۇ يالغۇز بولۇپ، مەكتەپتە يېتىپ ـ قوپاتتى.

يېتىپ ـ قوپۇپ بەزىدە يېتىپ ئاندىن يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ: ئانا كېسىلگە قارىماي ئۆي ئىشلىرىنى يېتىپ ـ قوپۇپ قىلاتتى.

يېترقاتماق «يېتىرقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرۇن ئادەتتىكىدەك كۆرۈنمىدىغان مېھرىنىسا ئەمدى ئۇنى يېتىرقىتىپ قويغانىدى.

يېترقاشماق «يېتىرقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: باللار مەندىن يېتىرقىشىپ، يوتقانىنىڭ ئىچىگە مەھكەم پۈركىنىۋېلىشقانىدى.

يېترقىماق پ. ياتىسىرماق، ئەيمەنمەك، تارتىنماق، قورۇماق: ـــ توۋا خۇدايىم، ـــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، ـــ بۇ بالا ناتونۇش كىشىنى كۆرسە ئەجەب يېتىرقايدىكەن.

يېتىشتۇرمەك «يېتىشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىرى بۇ يىگىتنى تېخىمۇ ۋۇجدانلىق، تېخىمۇ چىداملىق باتۇر ئەزىمەت قىلىپ يېتىشتۇردى.

يېتىشتۇرۇشمەك «يېتىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىرى بۇ خىل سورتلۇق ئۇرۇقنى يېتىشتۇرۇشتى.

يېتىشتۇرۇلمەك «يېتىشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل رايونىمىزدا 150 مىڭ مودىن ئارتۇق يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى.

يېتىشسىزلىك ئى ① كەمچىلىك، ئەيىب، نۇقسان، سەۋەنلىك، يېتەرسىزلىك: روماندا يەنە بەزى يېتىشسىزلىكلەرمۇ بار. ② يېتىشمەسلىك، كەملىك؛ تولۇق، يېتەرلىك بولماسلىق، ئازلىق قىلىش: ئاخىرى مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قورال ـ ياراغ يېتىشسىزلىكىمۇ تەدرىجىي ھەل بولۇپ كەتتى.

يېتىشكەن سۈپ. بەرھەر ساھەدە يۇقىرى پەللىگە يەتكەن، تالانتلىق، مۇكەممەللەشكەن، تاكامۇللاشقان: شاھ شەھەردىكى نامدار تېۋىپ، يېتىشكەن ئۆلىمالارنى ئوردىغا يىغىپ تومۇرىنى تۇتقۇزۇپتۇ.

يېتىشماق «ياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار سوزۇلۇپ يېتىشاتتى.

يېتىشمەك ① «يەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىز ئاخىرى بۇگۈنكىدەك بەخت ـ سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۇق. ② يەتمەك، يېتىشۇالماق: مەن ئۇنى «ئارقىدا قالما، يېتىشىپ ماڭ!» دەپ پات ـ پات ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتىم.

يېتىلەتمەك «يېتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاي ئۆكۈزنى سايىمغا يېتىلىتىپ، ئۆزى بىلەن مەھەللىگە ئېلىپ كەتتى.

يېتىلەشمەك «يېتىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: كۆپچىلىك ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ، ئۇنىڭ ئىزىدىن يولىنى داۋام قىلىشتى.

يېتىلەك ئى. يېتىلەش، يېتىلەپ مېڭىش، ئەگەشتۇرۇپ مېڭىش ئىشى، ھەرىكىتى: قورۇلۇش ھەقىقەتەن يېتىلەككە ئۆگەنگەن تايدەك ياۋاش ئىدى.

يېتىلەكلىك سۈپ. يېتىلەنگەن، يېتىلەپ ئېلىپ مېڭىلغان: ئۇ ئارزۇگۈلنى كۆردى ـ دە، يېتىلەكلىك ئېتىنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۇگۇردى.

يېتىلەنمەك «يېتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قورۇلۇشقا ئۇچۇن ئېلىنغان قوي ئوغلۇم تەرىپىدىن يېتىلىنىپ، ئارقامدىن كەلمەكتە ئىدى.

يېتىلدۇرمەك «يېتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمگەك ئادەمنى ھەم ساغلام قىلىدۇ، ھەم توغرا، ھالال قىلىپ يېتىلدۇرىدۇ.

يېتىلدۇرۇشمەك «يېتىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتا ـ ئانىمىز بىزنى بېقىپ، تەربىيەلەپ، لايىقەتلىك ئادەم قىلىپ يېتىلدۇرۇشتى، ئەمما بىز ئۇلارغا نېمە قىلىپ بېرەلىدۇق؟!

يېتىلدۇرۇلمەك «يېتىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل رايونىمىزدا 200 مىڭ مودىن ئارتۇق يەردە ئۇزۇمە كۆچەتلىرى يېتىلدۇرۇلدى.

يېتىلمەسلىك ئى <بىئول> جانلىقلارنىڭ كۆپىيىش ئورگانىنىڭ غەيرىي نورمال يېتىلىشى ياكى كۆپىيىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولالماسلىقى.

يېتىلمەك پ. ئۆسۈپ چوڭ بولماق، تاكامۇللاشماق، مۇكەممەللەشمەك؛ ئۆسمەك: ئۇ نۇرغۇن جەھەتلەردە پۇختا يېتىلگەن پەم ـ پاراسەتلىك جۇشقۇن يىگىت ئىدى.

يېتىلمەك پ ① ئەگەشتۇرۇپ ماڭماق، چۇلۇۋۇرىدىن تۇتۇپ ئېلىپ ماڭماق: ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلارنى يېتىلەپ ئاقلىبېك چىقتى. ② يېنىدا بىللە ئېلىپ يېقىن ئەگەشتۇرۇپ يۈرمەك: گۈلەمخان نەۋرىسىنى يېتىلەپ يېتىپ كەلدى. ③ كۆچمە. باشلىماق، يېتەكلىمەك: ـــ ئەلۋەتتە، ـــ دېدىم مەن، ـــ بىزنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئەنە شۇ غايە.

يېتىم I سۈپ [ئە] ① ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلغان: يېتىم بالا. * يېتىم بۇلۇڭدا، تېرىق تۇلۇمدا (ماقال). ② كۆچمە. يالغۇز، يېگانە،

ھەمايىچىسىز، بىچارە: ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى تولىمۇ يېتىم ھېس قىلدى.

يېتىم ئاقساقال سەلب. ئاتىكارچى، ئورۇنسىزلا باشقىلارنىڭ گېپىگە ئېشىلىرىغا ئارىلىشىۋالىدىغان، ئۆزىگە لايىق گەپ قىلمايدىغان، چېپىلغاق: ئۇ لوكچەكنىڭ ئەدەپسىزى قاتتىق بېرىپ، چوڭ - كىچىك يېتىم ئاقساقاللارنى چۆچۈتۈپ قويماي بولمايتتى.

يېتىم تال <ئانات> ئادەم ۋە ھايۋانلار تېنىنىڭ باش تەرىپىدىكى ئىككى تال قىسقا قوۋۇرغا (بىر تەرەپنى ھېسابقا ئالمىغاندا).

يېتىم تىرناق ئەسلىي تىرناقتىن بۆلۈنۈپ بىلىنەر - بىلىنمەس چىقىپ قالغان تىرناق.

يېتىم قالدۇرماق ھمايىسىز، ئەگەشكۈچىسىز، قوللىغۇچىسىز ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، يالغۇز قالدۇرماق، چەتكە قاقماق: يېتىم قالدۇرۇش، دۇنيادىن ئايرىۋېتىش، ئاجىزلاشتۇرۇش، پارچىلىۋېتىش، ئاخىرىدا ئۇنى يوقىتىۋېتىش — ئامبىرىكىنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە تۇتقان يولىدۇر.

يېتىم قول بەش بارماقتىن باشقا ئارتۇق ئۆسۈپ قالغان ئۆسۈكچى بارماق، ئارتۇق چىقىپ قالغان بارماق.

يېتىم قوۋۇرغا ← **يېتىم تال.**

يېتىم ئوچاق كارۋانلار ۋە كۆچمەنلەر ئىشلىتىدىغان، تۆمۈردىن پۈت بېكىتىلىپ، چەمبەر شەكلىدە ياسالغان، يۆتكەپ ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولغان بىر خىل ئوچاق.

يېتىم ئوغلاق تىل ھا. ئاتا - ئانىسى يوق، باشپاناھسىز، ئىگە - چاقسىز، تاشلاندۇق: — تۇل خوتۇننىڭ بالىسى، يېتىم ئوغلاق! — دېدى ئۇ ھېچ گەپتىن - ھېچ گەپ يوقلا.

يېتىم II مىق. كۆپىنچە «ئۇن، كۆز» قاتارلىق بەزى ئىسىملار بىلەن بىللە كېلىپ، «يەتكۈدەك»، «يېتىدىغان» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ ھەم ئارىلىق، ئۆزۈنلۇق ئۆلچىمى ئورنىدا كېلىدۇ: ئۇن يېتىم. *ئۇنىڭ كۆز يېتىم يىراقلىقتا تۇرۇپ چاقىرغىنىنى ئاڭلىغىلىمۇ بولمايتتى.

يېتىمەك سۈپ. سەلب «يېتىم» سۆزىنىڭ سەتلەش فورمىسى: خۇدا بۇ يېتىمەككە ئاجايىپ كۈچ ۋە ئەقىل - پاراسەت ئاتا قىلغانىكەن!

يېتىمپەرۋەر سۈپ [ئە + پ] يېتىملەرگە كۆيۈنىدىغان، يېتىملەرنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان؛ ھەر دائىم يېتىملەر تەرىپىدە تۇرىدىغان، يېتىملەرنى سۆيىدىغان: ئۇنىڭ دادىسى يېتىم پەرۋەر ئادەم بولۇپ، دائىم دارىلئېتامغا بېرىپ يېتىملەرنى يوقلاپ تۇراتتى.

يېتىمپەرۋەرلىك ئى. يېتىملەرنى سۆيۈش، يېتىملەرنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش ۋە شۇنداق روھ: مۇھەممەت رەجەپبەگنىڭ ئەنۋەرگە بۇنچىلىك مەرھەمەت قىلغانلىقىنى كۆرۈپ بىر ئاز ھودۇققان بولسىمۇ، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ ئاۋۇال بەگنىڭ يېتىمپەرۋەرلىكىنى، ئاندىن ئەنۋەرنىڭ پاراسەت قابىلىيىتىنى ماختىدى.

يېتىمچى ئى. يۇرتىدىن ئايرىلىپ مۇساپىر بولغۇچى، مۇساپىر: ئۇمۇ يېتىمچىلەرگە ئەگىشىپ مېڭىۋەردى.// يېتىمچى نەۋرىلەر.

يېتىمچىلىك ئى. مۇساپىرچىلىق: ئۇ يېتىمچىلىك، يالغۇز - لۇقنىڭ دەردىنى تازا تارتتى.

يېتىمخانا ئى [ئە + پ] يېتىملەر تۇرىدىغان ئۆي، جاي، ئورۇن: ئۆتكەن زامانىدىكى ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەربىر ئىلىمگە بار ۋۇجۇدى بىلەن يېپىشتى. ئۇلار ئوقۇدى، ئوقۇتتى، مەدەنىيەت تارقاتتى، كىتابخانا، قىرائەتخانا، يېتىمخانا، كەمبەغەلخانا ۋە كېسەلخانىلارنى ئېچىشتى.

يېتىمسىرەتمەك «يېتىمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنى يېتىمسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆيۈمگە ئېلىپ كېلىۋالدىم.

يېتىمسىرەشمەك «يېتىمسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتا - ئانىسىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان بالىلار ئۆزئارا يېتىمسىرىشىپ، جىمغۇر بولۇپ قېلىشتى.

يېتىمسىرىمەك پ. يېتىملىك ھېس قىلماق، يېتىملىك، يالغۇزلۇق دەردىنى تارتماق: — ئەي ئەزىز تۇپراق، — دېدى ئۇ يەردىن بىر ئوچۇم توپىنى ئېلىپ، — مەن ياقا يۇرتتا خارلىنىپ، يېتىمسىرەپ يۇرگىنىمدە سېنى كۆزۈمگە سۇرتكۈدەك بولدۇم.

يېتىملىك ئى ① ئاتا - ئانىسىزلىق، يالغۇزلۇق، باشپاناھسىزلىق: ئورۇقلۇققا كالا ئۆلمەس، يېتىملىككە بالا ئۆلمەس (ماقال). ② يېتىملەرگە ئوخشاش تۇرمۇش، يېتىملەرگە خاس يالغۇزلۇق، زارلىق، بىچارىلىكتە ئۆتىدىغان ھايات: بارات بىلەن تۆمۈرنىڭ تاشۇلىنى يېتىملىكتىن قۇتۇلدۇرغۇسى بولسىمۇ، ئىلاجى يوق ئىدى.

يېتىم - يېسىر ئاتا - ئانىسىز، باشپاناھسىز، ھمايىچىسىز قالغان ئاجىز كىشىلەر: بىزدەك تۇل خوتۇن، يېتىم - يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىغان رەھبەرنىڭ مەرتىۋىسى تېخىمۇ چوڭ بولار!

يېتىنچان سۈپ. دىيال. مېھرىبان، غەمگۇزار، كۆڭۈلچەك؛ چېچەن، ھوشيار؛ ھەممىگە يېتىشىدىغان.

يېرىشماق «يارماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ھەركىم قولىغا چىققانىنى ئېلىپ مىلتىقنىڭ نەيزىسى بىلەن پىچىشاتتى ياكى ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئورۇپ يېرىشاتتى.

يېرىق ① ئى. يېرىلغان، ئاجرىغان جاي، چاك: ياغاچنىڭ يېرىقى. ② ئى <گېئول> تاغ جىنسلىرى تۈزۈلمىسىنىڭ بۈزۈلۈپ ۋەيران بولغان قىسمى. ③ سۈپ. يېرىلغان، چاك كەتكەن: يېرىق تاپان. يېرىق تاڭلاي. يېرىق يوپۇرماق.

يېرىقچە ئى ① نەرسىلەر يۈزىدىكى كىچىكرەك يېرىق، چاك: ياغاچ ئاپتاپتا ئۆزۈن تۇرغۇزۇلسا، يېرىقچە ھاسىل بولۇپ قالىدۇ. ② <بوت> يوپۇرماقلارنىڭ گىرۇھكلىرىدىكى ئويمانچىلار.

يېرىقلىق سۈپ. يېرىقى بار، يېرىلغان، بۆلۈنگەن، يېرىلىپ بولغان، يېرىپ قويۇلغان: يېرىقلىق ئوتۇن.

يېرىلغا ئى <بوت> تاغ تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. ئېگىزلىكى 25 مېتىر ئەتراپىدا. ئۆسۈشى تېز. نەم ۋە سۇغا چىدامسىز. ياغىچى ئاق ۋە يۇمشاق. قەغەز - چىلىك، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى ۋە ئائىلە سايمانلىرىنى ياساش قاتارلىقلاردا كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. چۇئېلىرىدا سېۋەت توقۇشقا بولىدۇ. كۆپ ھاللاردا مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

يېرىلما سۈپ. يېرىلغان، بۆلۈنگەن، پارچىلانغان: يېرىلما بەلباغ.

يېرىلماق ① «يارماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە، قول سۇنسا يەك ئىچىدە (ماقال). ② ئۇستۇنكى پوست تېرىلىرى بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ، سەت، قوپال ھەم بىنورمال ھالەتكە كېلىپ قالماق، ساغلاملىقىنى يوقاتماق، سەتلەشمەك (لەۋ، قول قاتارلىقلار ھەققىدە): ئۇنىڭ قوللىرى يېرىلىپ كەتكەنىدى. ③ كۆچمە. قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئاچچىقىغا ھاي بېرەلمەي قالماق، قاتتىق چېچىلماق، ئاچچىقلانماق:

رەھىم ئايالىنىڭ بۇگۈنكى ئورۇنسىز يېرىلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ يەتكەنىدى.

يېرىلغۇدەك بولماق ئىنتايىن قاتتىق غەزەپلەنمەك، قاتتىق غەزەپ ياكى ئەلەم ـ ھەسرەت دەستىدىن تۇرالماي، ئۆزىنى باسالماي قالماق: ئەزىزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى مەكتەپتە ئېچىلغان ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىدا بېشىنى كۆتۈرەلمەي، نومۇستىن يېرىلغۇدەك بولۇشتى.

يېرىم سۈپ ① مەلۇم بىر نەرسىنىڭ ئىككىدىن بىرى، تەڭ ئىككىگە بۆلۈنگەندىكى بىر قىسمى: ياماندىن ئاشقان يېرىم قوشۇق (ماقال). ② بىرنەرسىنىڭ دەل ئوتتۇرىسى، ئوتتۇرا بېلى، ئوتتۇرا قىسمى: سەن يېرىم بولدا چۈشۈپ قېلىپ، نەگە بارماقچى ئىدىڭ؟ ③ تولۇق ئەمەس، كەم، چالا، يېتەرسىز، پۈتۈن ئەمەس: لەيلىگۈل كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، غىپىدە ئارقىسىغا ياندى. ④ كۆچمە. غەمكىن: كۆڭلى يېرىم.

يېرىم جان نىمجان، زەئىپ، ماغدۇرسىز؛ چالا ئۆلۈك: شاگىرت كىرسە، ئۇستىسى يېرىم جان بولۇپ، تاياق زەربىدىن تولغىنىپ ياتقۇدەك.

يېرىم دىدار يېرىم، يەنى ۋاستىلىك كۆرۈشۈش: خەت ـ يېرىم دىدار (ماقال).

يېرىم قورساق بولماق قورساقنى چالا ـ بۇلا تويغۇزماق.

يېرىم كېچە <ئاستر> كالېندار ھېسابىدا سوتكىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى، يەنى تۇنىنىڭ دەسلەپكى نىسپى تۇغەپ، كېيىنكى نىسپى باشلانغان ۋاقىت. ئادەتتە كېچە سائەت 11:00دىن 1:00 گىچە بولغان ۋاقىت تۇتۇلىدۇ.

يېرىم ئۆتكۈزگۈچ <فىز> توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى ئۆتكۈز ـ گۈچ بىلەن ئىزولياتور ئارىلىقىدا بولغان ماددىلار. مەسىلەن، گېرمانىي، كىرېمنىي، سېلېن ۋە نۇرغۇنلىغان ئوكسىد، سۇلفىد قاتارلىقلار. بۇ خىل ماددىلار بىر يۆنىلىشلىك توك ئۆتكۈزۈش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ دېتېكتور، توغرىلىغۇچ، تېرموقارشىلىق، فوتوقارشىلىق ۋە كىرىستال لامپا قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

يېرىم يولدا بىرەر ئىش ـ پائالىيەت ياكى ھەرىكەت جەريانىنىڭ يېرىمىدا، ئاخىرلاشماستىنلا، تۈگىمەستە، يەكۈنى چىقماستا: يېرىم يولدا ئوقۇشنى تاشلاپ كەتسەڭ سەت تۇرىدۇ.

يېرىملاتماق «يېرىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ تەڭنەڭنى يېرىملىتىپ كىرسەڭ بولمايتتىمۇ؟ قانداق ئەخلاقسىز نېمە سەن! ـــ دەپ ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى ئۇ.

يېرىملاشتۇرماق ① «يېرىملاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىر قاپ تاماكىنى بىردەمدىلا يېرىملاشتۇرۇپ بولۇشقانىدى. ② يېرىم ھالەتكە كەلتۈرمەك، يېرىم قىلماق: بۇ يىغلىغان نەرسىلەرنى لەشكەر ۋە ئات ـ ئۇلاغلار بىر كۈن يەپ ئاران يېرىملاشتۇرۇپتۇ.

يېرىملاشتۇرۇشماق «يېرىملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قورۇمىلار چىقماي تۇرۇپلا، بىر بوتۇلكا ھاراقنى يېرىملاشتۇرۇشۇپ بولۇشتى.

يېرىملاشتۇرۇلماق «يېرىملاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاخىرى ئامباردىكى سۇ يېرىملاشتۇرۇلدى.

يېرىملاشماق پ. يېرىمى قالماق، يېرىم بولماق؛ يېرىمغا ياكى ئوتتۇرىسىغا يەتمەك: تۇن يېرىملاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ خەۋەر بولمىدى.

يېرىملىماق پ. يېرىمىلاشماق، يېرىمى قالماق ياكى يېرىم بولماق؛ يېرىمغا، ئوتتۇرىسىغا يەتمەك: ئامباردىكى سۇمۇ يېرىملاپ قالغانىدى.

يېرىم ـ يارتا تولۇق، پۈتۈن ئەمەس، سىستېمىلىق مۇكەممەل ئەمەس: ئۇلار ئۇ يەردىن ـ بۇ يەردىن ئاڭلىۋالغان يېرىم ـ يارتا مەلۇماتى بىلەن ئۆزىنى ئۆزى «يەر يۈزىدە بىرىنچى» ھېسابلايدۇ.

يېرىندى ئى. كۆتەكنىڭ يېرىلىپ، ئۇششاقلانغان پارچىسى: پالتا زەربىدە كۆتەكتىن يېرىنديلار ئۇچۇپ چىقاتتى.

يېزا ① ئاھالىسى ئاساسەن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان جاي، مەھەللە، رايون؛ قىشلاق؛ سەھرا: ئۇ خوتۇن بالا ـ چاقىلىرى بىلەن يېزىدا تۇرىدىكەن. ② مەملىكىتىمىزنىڭ مەمۇرىي رايون بۆلۈنمىسىدىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلىي ئورگىنى. ئادەتتە ناھىيە ياكى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگاننىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا يەنە كەنتلەر بولىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى <ئىق> زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش ۋە مال چارۋىلارنى بېقىشتىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرى. خەلق ئىگىلىكىدە، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق، شۇنداقلا يېزا قوشۇمچە كەسىپلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ـ بازار يېزا ۋە بازار دەرىجىلىك ئورۇنلار: يېزا ـ بازار كارخانىسى.

يېزا ـ بازار كارخانىسى <س ئىق> مەملىكىتىمىز يېزا ـ بازىرىدىكى يېزا، كەنت، بازارلار قۇرغان كارخانا ھەمدە دېھقانلار بىرلىشىپ ياكى باشقا شەكىللەردە قۇرغان ھەمكارلىق كارخانىلىرى ۋە يەككە كارخانلار.

يېزا ـ قىشلاق يېزا ۋە قىشلاق، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان جايلار.

يېزا ـ كەنت يېزا ۋە كەنت دەرىجىلىك ئورۇنلار.

يېزىك ئى. دېيال. زەربە، دەككە.

يېزىنە ئى. ئاچىسىنىڭ ئىرى ياكى ئىرىنىڭ ئاكىسى.

يېزىخو ئى [خەن] ← **يېزىخو ئەمىنى**.

يېزىخو ئەمىنى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. مەززىلىك پۇرايدۇ. ئېگىزلىكى 20 ـــ 45 سانتىمېتىر، بىر قانچە شېخى سىڭارياق ئۆسىدۇ، غولىنىڭ رەڭگى سۆسۈن ياكى ئازراق يېشىل، سىرتىنى ئاق تۈكلەر ئوراپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى پەيسىمان تولۇق يېرىلىپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ، پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى قايتۇرۇش، زەھەر يانداۋۇرۇش، تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش رولى بار.

يېزىداش ئى. بىر يېزىلىق، بىر يېزىدا بىللە ھايات كەچۈرگەن كىشى.

يېزىشماق «يازماق» پېئىلىنىڭ ئۆلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككى ـ ئۈچ يىلغىچە بىر ـ بىرىگە ئۆزئارا خەت يېزىشىپ تۇرۇشتى.

يېزىق ① ئى. تىلنى (سۆزلىگەن گەپ ـ سۆزنى) خاتىرىلەيدىغان بەلگە ـ سىمۋول: خەنزۇ يېزىقى، ياپونىيە يېزىقى، ئىنگلىز يېزىقى. ② ئى. ئەسكىلىك: كۆڭلۈنىڭ يېزىقى.

دىغان شەرتلىك بەلگە: ئۇيغۇر يېزىقى. ② ئى. خەت، پوچىركا، قەلەم ئىزى: بىزنىڭ ئارىمىزدا ئابلىز ئاكامنىڭ يېزىقى چىرايلىق ئىدى. ③ سۈپ. مەخسۇس خەت ـ پەت، ماقالە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى يېزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، قەلەم بىلەن ئىشلەيدىغان خىزمەتلەرنى ئىشلەشتە ئىشلىتىلىدىغان: يېزىق ئۇستىلى. ④ ئى. ماقالە، ئومۇمەن مەخسۇس يېزىپ تەييارلانغان تۇرلۇك ئەسەرلەر: يېزىق تىلى.

يېزىقچىلىق ئى ① ھەر خىل شەكىلدىكى ئەدەبىي ئەسەر يېزىش ئىشى، تۇرلۇك يازما ئەسەرلەرنى يېزىش كەسپى: يېزىقچىلىق قىلماق. ② <ماۋار>مەخسۇس تۇرلۇك يازما ھۆججەت، ماتېرىيال، دوكلات ۋە تۇرلۇك ئەسەرلەرنى يېزىشنى تەنتەق قىلىدىغان ھەم ئۇنى ئۆگىتىدىغان ئىلىم: يېزىقچىلىق دەرسى.

يېزىقسىز سۈپ ① يېزىقى يوق، يېزىق قوللىنىلمىغان: نەتىجىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى يېزىقسىز ۋاقىت كالېندارى (يۇلتۇز كالېندارى) پەيدا بولدى. ② خاتىرىلەنمىگەن، يېزىلمىغان، يازما شەكىلدە يېزىپ پۈتۈلمىگەن: بۇ ۋەقە ئەينى ۋاقىتتا تارىخچىلار تەرىپىدىن يېزىقسىز قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ بۈگۈنگىچە يېتىپ كەلگەنىدى.

يېزىقشۇناس ئى <تىل> يېزىقنىڭ خاراكتېرى، قۇرۇلمىسى، ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس.

يېزىقشۇناسلىق ئى <تىل> تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى. يېزىقنىڭ خاراكتېرى، قۇرۇلمىسى، ئۆزگىرىشى ھەم تەرەققىي قىلىشىنى تەتقىق قىلىدۇ.

يېزىقلىق سۈپ ① يېزىقى بار، ئۆز تىلىنى خاتىرىلەيدىغان خاس شەرتلىك بەلگىلىرى ـــ ھەرپلەر سىستېمىسى بار بولغان، شۇنىڭغا ئىگە: تۈركىي خەلقلەر مىلادىيەدىن ئىلگىرىلا يېزىق بىلەن ئۆز تىلىنى خاتىرىلەشنى بىلىپ، دۇنيادىكى يېزىقلىق قەدىمكى مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. ② خاتىرىلەكلىك، يېزىلغان، پۈتۈلگەن، خاتىرىلەنگەن: ئۇ تىزىملىكتە مېنىڭ ئىسمىمنى يېزىقلىق ئىكەن.

يېزىلماق «يازماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رەيھاننىڭ مۇنۇ بىرپارچە خېتى 1964 ـ يىلى يېزىلىپتۇ.

يېزىلىق سۈپ ① يېزىدا، سەھرادا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، يېزىدىكى ماكان تۇتقان؛ يېزىدا ئۇزاق تۇرغان ياكى يېزىدا چوڭ بولغان: ئۇ ھېلىقى يېزىلىق كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپلا قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى. ② يېزىغا تەۋە، يېزا دائىرىسىدىكى ياكى يېزا باشقۇرۇشىدىكى؛ يېزا دەرىجىلىك: يېزىلىق ئۇن پونكىتى. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى.

يېسسى سۈپ. ياپىلاق، يالپاق: يېسسى پۇرچاق.

يېسسىلاتماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جۈمە كاپكاپ تۇمۇرچىلىك دۇكىنىغا بېرىپ، بىر پارچە تۇمۇرنى تاللىدى ـ دە، ئۇنى يېسسىلىتىپ پالتا سوقتۇردى.

يېسسىلاشتۇرماق «يېسسىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەرھات ئالىقانچىلىك بىر پارچە پولاتنى يېسسىلاشتۇرۇپ قىڭراق سوقۇپ چىقتى.

يېسسىلاشتۇرۇشماق «يېسسىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

يېسسىلاشتۇرۇلماق «ياپىلاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھەر خىل چوڭلۇقتىكى پولاتلار يېسسىلاشتۇرۇلۇپ، قىلىچ سوقۇلدى.

يېسسىلاشماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

يېسسىلانماق «يېسسىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇمۇرچى ئوستىلار تۇمۇرلەرنى يېسسىلىشىپ، ھە دەپ كەتمەن سوقۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

يېسسىلىماق پ. يېسسى ھالەتكە كەلتۈرمەك، يالپاقدىماق، ياپىلاقلىماق: ئۇ پولات يېسسىلاش زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ. بىر ئايلىق جاراڭ ـ جۇرۇڭ، گۈمبا ـ گۈمباڭدىن كېيىن كاللەك ـ كاللەك مىسلار بىر سانتا، يېرىم سانتا قېلىنلىقتا يېسسىلاندى.

يېسسىمۇق ئى [يېسسى + مۇخ] <بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى ياماشقۇچى غول. يۇمران چوكا مېۋىسى ئادەتتىكى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ. ئۇرۇقى تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىقنى قايتۇرۇش، تالنى قۇۋۇتلەش رولىغا ئىگە. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ چوكا مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى. ئادەتتە «بەسەي» مۇ دېيىلىدۇ.

يېسسىۋېلىك ئى [تېسسى+ پىلەك] <بوت> كىرپىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى چوڭ؛ گۈلى ئاچ سېرىق؛ سورتى كۆپ بولىدۇ. ئادەتتە كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

يېسسىيان ئى [يېسسي+ يان] <بىن> ئۆي تورۇسىنىڭ يان تەرىپىگە قويۇلغان ئوتتۇرىدىن يېرىلغان بالا ياغىچى. ئۇ ئادەتتە ئۆينىڭ تۆت تېمىنىڭ گىرۋىكىگە قويۇلىدۇ.

يېسقاق ئى. ئالتۇن كېنىنىڭ شېغىل قەۋەتتىن كېيىنكى ئۇيۇل تاش قىسمى.

يېسىر سۈپ [ئە] ئېرىدىن ئۆلگەن، ئېرىدىن ئايرىلغان، تۇل: ئاپتوموبىل ۋەيران بولۇش، ئادەم ئۆلۈش كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە يۇز بېرىدىغان ئىش، ئاپتوموبىل بىلەن مالنىڭ زىيىنى «بىۋاستە ئېقتىسادىي زىيان » دەپلا تۇگىتىلىدۇ، ئەمما يېسىر دېگەن نام بىر ئايال ئۈچۈن ئۆمۈرىۋىي ھەمراھ بولىدۇ.

يېشرقسماق پ. ئۇنۇمسىزلەشمەك، قۇۋۇتسىزلەشمەك، قۇۋۇتى يوقالماق (تېرىلغۇ يەر ھەققىدە).

يېشىشمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەكتىپىدىن قايتىپمۇ، تېپىشىدۇ ئىزدىشىپ. شۇنچە قىزغىن سۆزلەشمەر، سوئاللارنى يېشىشىپ.

يېشىق سۈپ. دىيال. بوش، ماغدۇرى يوق؛ ھوسۇلسىز.

يېشىل ① ئى <گ سەن> كۆك بىلەن سېرىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان ۋە ئوت ـ چۆپ، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدىغان ئارا رەڭ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى 500 ـــ 530 مىللىمىكرون بولىدۇ. ② سۈپ. شۇ خىل رەڭگە ئىگە، شۇ خىل رەڭدە بويالغان ياكى شۇ خىل رەڭ بېرىلگەن: يېشىل ياغلىق.

يېشىل چىراغ يېقىپ بەرمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا، بولۇشىغا شارائىت يارىتىپ بەرمەك، يول

قويماق: جازانى ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشنىڭ قاتتىل ئۇچۇن يېشىل چىراغ يېقىپ بېرىش ئىكەنلىكى هەممىگە ئايدىڭ ئىدى.

يېشىل ئوغۇت <دېھ> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يۇمران غول - يوپۇرماقلىرىنى يەرگە كۆمۈپ ئېچىش ئارقىلىق ياسالغان ئوغۇت.

يېشىلچىلىق ئى. ياپيېشىل بولۇپ كەتكەن مەنزىرە، ياپيېشىل كۆكىرىپ كەتكەن دەرەخلىك ياكى چۆپلۈك: سايىم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، قولىدىكى تاماكىسىنى سىلكىپ تاشلىۋىدى، يېشىلچىلىق ئارىسىغا مۆكۈنۈپ ياتقان قېرى چېكەتكىمۇ سەكرەپ قاچتى.

يېشىلقات ئى [يېشىل + قات] <بوت> تاشيارغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال. يوپۇرمىقى تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى سارغۇچ يېشىل، شىرنىلىك مېۋىسى كۆك بولىدۇ. يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ. بەزگەكنى داۋالاش رولىغا ئىگە. دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبى، ھىندىستان، فىلىپپىن قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ.

يېشىللاشتۇرماق «يېشىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئاخىرى بۇ شەھەرنى يېشىللاشتۇردى.

يېشىللاشتۇرۇشماق «يېشىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككى يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ، شەھەرنى يېشىللاشتۇرۇشۇپ بولۇشتى.

يېشىللاشتۇرۇلماق «يېشىللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتۇش شەھىرىدە 73 مىڭ مو سايىلىق يېشىللاشتۇرۇلدى.

يېشىللاشماق پ. ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخلەر باراقسانلىشىپ يوپۇرماق چىقارماق، ئەتراپ ياپيېشىل بولۇپ كەتمەك: ئۇرۇمچى شەھىرى يېشىللاشقان شەھەرگە ئايلاندى.

يېشىللىق ئى ① يېشىل كۆرۈنۈش، يېشىل ھالەت: — نېمە دەيسىز، كۆزىڭىز ئۇنىڭ يېشىللىقىنى سېزىلمەيۋاتامدۇ - يا؟ — دېدى ئالىيە ئەكرەمگە تەنە قىلغاندەك. ② ياپيېشىل كۆكلەپ كەتكەن ئوت - چۆپ، دەرەخلەر بىلەن پۈركەنگەن ھالەت، شۇنداق مەنزىرە؛ ئوت - چۆپلۈك، دەل - دەرەخلىك: يېشىللىق زېمىنىنىڭ ئىكەن زىننىتى، ئاڭا گۈل قېتىلسا ئاشار قىممىتى، ئىنسانىنىڭ قىممىتى ئىكەن ياشلىقى ۋە لېكىن بىلىمدۇر ئىززەت - ھۆرمىتى.

يېشىلمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تېخى يېشىلمىگەن سىرنىڭ بارلىقىدىن قاسىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى.

يېشىم ئى ① <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى زىددىيەت - توقۇنۇشنىڭ ھەل قىلىنىشى. سۈژېت راۋاجلىنىپ يېشىم باسقۇچىغا بارغاندا، پېرسوناژلار ھەم ۋەقەلەردىن بەلگىلىك نەتىجە چىقىرىلىدۇ، باش تېما پۈتۈنلەي ئېچىلىدۇ ۋە سۈژېتمۇ يېشىم بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ② <مات> ئالگېبرالىق تەڭلىمىدىكى نامەلۇمنىڭ قىممىتى.

يېشىن ئى. چاقماق.

يېشىنمەك «يەشمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار تەڭلا يېشىنىپ سۇغا سەكرەشتى.

يېغىر ئى ① ئات، ئېشەك قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ زەخىملىنىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولغان يىرىڭلىق يارا، جاراھەت: ئات ئورۇق بولسىمۇ يېغىر بولمىسۇن، گۆش سۆڭەك بولسىمۇ بېغىر بولمىسۇن (ماقال). ② ئادەم بەدىنىگە چىقىقان ھەر خىل يارا، جاراھەت: يا بىر نۆۋەت ئاپتوبۇستا قايتقانغا بىرەر يېرى يېغىر بولۇپ قالامدۇ؟

يېغىرنغا تەگمەك زىتىغا تەگمەك، ئەيىب - نۇقسانلىرىنى، خۇدۇكلىنىدىغان ئاجىز يېرىنى ئاچماق، چىشىغا تەگمەك: ئۇلارنىڭ يېغىرنغا تېگىپ قويدۇڭمۇ، بولدى. خۇددى غالجىر ئىتتەك سېنى تالايدۇ.

يېغىرنغا تۇز سەپمەك غەزەپ - نەپرىتىنى يەنمۇ ئۆرلەتمەك، دەرد - ئەلەمنى كۈچەيتمەك: بارات مەزىنىنىڭ يېغىرنغا تۇز سېپىدىغان ئىشلار بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمىدى.

يېغىرنى ياپماق دەرد - ئەلەمنى، ھەسرىتىنى ياكى ئەيىب - نۇقسانلىرىنى يوشۇرماق: ياڭ زىگىۋەن يېغىرنى يېپىش ئۈچۈن ئايالى ۋە باشقىلارغا: «غەربىي شىمال قوماندانلىق ئىشتابى خىزمەتكە چاقىرىپتۇ، ئەمىلىم ئۆرلىدى...» دېگەنلەرنى تارقىتىدۇ.

يېغىردان سۇپ. دىيال. يېغىر، جاراھەت قاپلاپ كەتكەن، بەدىنىنى يارا بېسىپ كەتكەن، جاراھەتلىرى كۆپ.

يېغىلاشماق پ. قاتتىق جېدەللەشمەك، ئۇرۇش - غوۋغا قىلىشماق: بۇ ئىش سەۋەبلىك ئىككى قوشنا قاتتىق يېغىلاشتى.

يېغىلىق ① سۇپ. بالا - قازا، جەڭگى - جېدەل قاپلىغان، ئاپەتلىك: يېغىلىق كۈندە يات ياخشى (ماقال). ② ئى. جەڭگى - جېدەل، قوزغىلاڭ: كېچىكمەي بىزنىڭ ئاۋاتىتا ھادى خەنجەر يېغىلىقى، مويدۇن پالۋان يېغىلىقى دېگەن ئۇرۇشلار بولۇپ ئۆتكەن.

يېغىن ئى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىن يەر يۈزىگە قاتتىق جىسىم ياكى سۇيۇق جىسىم ھالىتىدە چۈشىدىغان سۇ. ئاساسلىق شەكىللىرى يامغۇر بىلەن قار.

يېغىن - يېشىن ھۆل - يېغىن، قار - يامغۇر ۋەچېقىن قاتارلىقلار: بۇ يىل يېغىن - يېشىن كۆپ بولدى.

يېقىشلىق سۇپ. كىشىگە ياقىدىغان، زوق بېغىشلايدىغان، ھۆزۈر بېرىدىغان، يېقىملىق: بۇلبۇل كۈيى ئاڭلانغانەك شۇنچە گۈزەل - يېقىملىق، سۆز - ئىبارەك بولسۇن شۇنداق ۋەزنى بار ھەم يېقىشلىق.

يېقىشماق «ياقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بالىلار يوللارغا گۈلخان يېقىشىپ ئاتلىشىپ ئويناپتتى.

يېقىملىق سۇپ. يېقىلغان، يېقىپ قويۇلغان، ياندۇرۇلغان: ئۇ يەردە يېقىملىق شامۇ بار ئىدى.

يېقىلغۇ ئى <خىم> ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسى ۋە يورۇقلۇق ئېنېرگىيەسى ھاسىل قىلىدىغان ماددىلار، ھالىتىگە ئاساسەن قاتتىق يېقىلغۇ (كۆمۈر، ياغاچ كۆمۈرى ۋە ياغاچ)، سۇيۇق يېقىلغۇ (بېنزىن، كېرسىن)، گاز يېقىلغۇ (كۆمۈر گازى، مېتان) دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ. يەنە يادرو ئېنېرگىيەسى پەيدا قىلىدىغان ماددىلاردىن ئۇران، پىلۇتونىي قاتارلىقلارمۇ بار.

يېقىلغۇلۇق سۇپ. يېقىلغۇسى بار ياكى يېقىلغۇ قاچىلانغان، يېقىلغۇ قىلىشقا بولىدىغان: بۇ خىل باشقۇرۇلىدىغان بومبىدا قاتتىق يېقىلغۇلۇق راكېتا ئىتتىرگۈچى قوللىنىلغان.

يېقىلماق «ياقماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىككىسى تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئۆيگە چىراغ يېقىلدى.

يېقىم مىق. بىر قېتىملا كۆيدۈرۈشكە بولىدىغان، ئوچاققا

بىر قېتىملا سالغىلى بولىدىغان ئوتۇن ـ ياغاچ مىقدارى: بىر يېقىم ئوتۇن. بىر يېقىم كۆمۈر.

يېقىمسىز سۈپ. كىشىنى بىزار قىلىدىغان، سەسكەندۈرىدىغان؛ كۆڭۈلسىز، سوغۇق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا غوپۇرئاخۇننىڭ يېقىمسىز تەلەتى كەلدى.

يېقىمسىزلىق ئى. كۆڭۈلگە ياقماسلىق، سەسكەندۈرۈش؛ بىمەنىلىك: ئۇنىڭ كۆلكىسىنىڭ يېقىمسىزلىقى تولمۇ زېتىمغا تەگكەندى، شۇڭا چېقىپ كەتتىم.

يېقىملىق سۈپ ① كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى قوزغايدىغان، كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان، زوقىنى كەلتۈرىدىغان، مېھرى ئىسسىق؛ چىقىشقاق، خۇشخۇي، ئوچۇق چىراي: مەن گۈلپەيەنىڭ بۇنچىلىك يېقىملىق چوڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن! ② قۇلاققا يېقىشلىق، تاتلىق، مۇڭلۇق ھەم تەسىرلىك؛ كىشىگە ھۇزۇر، زوق بېغىشلايدىغان (تۇرلۇك ئاۋازلار ھەققىدە): ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېقىملىق نەي ئاۋازى ئاڭلاندى. ③ سالقىن، ساپ، كىشىگە ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، راھەت بەخش ئېتىدىغان (ھاۋا، شامال قاتارلىقلار ھەققىدە): سەھەرنىڭ يېقىملىق ھاۋاسى كىشىنى سۆيۈندۈرەتتى.

يېقىن سۈپ [ئە] ① ئارىسى يىراق ئەمەس، ئارىلىقى قىسقا، بىر ـ بىرى بىلەن ئازراقلا ئارىلىق بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان: جەينەك يېقىن بولسىمۇ چىشلىگىلى بولماس (ماقال). // ئېشەك ئالساڭ يېقىندىن ئال، خوتۇن ئالساڭ يىراقتىن ئال(ماقال).② مەلۇم ۋاقىتنىڭ كېلىشىگە ئاز قالغان، ۋاقىت پەرقى ئۇزۇن بولمىغان: ئۇ چۈشكە يېقىن شەھەرگە يېتىپ كەلدى. ③ كۆچمە. ئۆزئارا مۇناسىۋەتتى ياخشى، ئالاقىسى قويۇق، بىر ـ بىرىگە كۆيۈنۈشىدىغان، مېھرىبان: ئۇلار ئەنۋەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى قىلىشۋالدى. // مېنىڭ سېنىڭدىن باشقا يېقىنىم يوق، مەن ساڭلا ئىشىنىمەن. ④ بېرىش كېلىشتە كەلگەن مىقدارلارغا ۋە ئايرىم سۆزلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، تەخمىن، پەرەز مەنىسىدە شۇ مىقدار ياكى شۇ ئەھۋالغا تەڭ دېگۈدەك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆپ پەرقلەنمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: شۇ كۈنى مىڭغا يېقىن دۇشمەن چېرىكى ئۇشتۇمتۇت باستۇرۇپ كەلدى. ⑤ كۆچمە. كۆپ پەرقى يوق، ئاساسەن ئوخشاش، ئومۇمەن بىر خىل، باشقىچە ئەمەس: ئۇلارنىڭ پىكرى بىر ـ بىرىگە يېقىن.

يېقىن ئارىدا ① شۇ جايدىن يىراق بولمىغان جايدا، شۇ جايغا يېقىن يەردە، شۇ ئەتراپتا: مەن ئاتنى يېقىن ئارىدىكى بىر قورۇغا ئەكىرىپ قويغاندىن كېيىن بىز بىللە پىيادە ماڭدۇق. ② ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن مەزگىل ئىچىدە، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، پات ئارىدا: ئۇ يېقىن ئارىدا ئۇرۇمچىگە كەلمەكچى ئىكەن.

يېقىن كەلتۈرمەسلىك بىرەر ئىش ـ پائالىيەتكە قەتئىيلا ئارىلاشتۇرماسلىق، ھەرگىز يولاتماسلىق، ئارىلىشىشنى قەتئىي توسۇش: ئۇ تويىنىڭ گېپىنى چىقسىلا «كېيىن ئوقۇش پۈتكەندە بىر گەپ بولار» دەپ بىزنى يېقىن كەلتۈرمىدى.

يېقىن يولماسلىق قەتئىي ئارىلاشماسلىق، ھېچقانداق ئالاقە ياكى دوستانە مۇناسىۋەتتە بولماسلىق: ـــ سىز يېقىنلاشمىغۇچە، مەن يېقىن يولمايمەن، ـــ دەپتۇ شاھزامان ئاكىسىغا.

يېقىنچىلىق ئى ← **يېقىنلىق:** ئەزىزخان ھەيران بولدى، ئۇ قوشنىسىدىن تۆيۈقسىزلا يېقىنچىلىق سەزدى.

يېقىندا رەۋ ① شۇ جايدىن ئۇزاق بولمىغان جايدا، شۇ ئەتراپتا: ـــ يېقىندا ماگىزىن بارمۇ، قىزىم؟ ـــ دەپ سورىدى بوۋاي. ② پات ئارىدا، يېقىن ئارىدا، ئۇزۇن بولمىغان مەزگىل ئىچىدە.

يېقىندىن رەۋ ① سۆزلىنىۋاتقان ۋاقىتتىن سەل ئىلگىرى، سەل بۇرۇنقى مەزگىلدىن، تېخى ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتتىن: يېقىندىن بۇيان. يېقىندىن بېرى. ② بىۋاستە ھالدا؛ سەمىمىيلىك بىلەن، چىن ساداقەت بىلەن، ھەقىقىي كۆيۈنۈش، غەمخورلۇق تۇيغۇسى بىلەن: يېقىندىن يارەملەشمەك. يېقىندىن ھەمكارلاشماق. ③ ئىزچىل تۇرده، بىۋاستە ھالدا، يېنىدا تۇرۇپ، داۋاملىق كۆز تىكىپ: بىز ئۇنى يېقىندىن كۆزىتىۋاتىمىز، بىراق ھازىرغىچە ھېچقانداق باشقا غەيرىي ئەھۋاللارنى سەزمىدۇق.

يېقىنسىنماق پ. يېقىن كۆرمەك، يېقىن ھېس قىلماق: ھېلىلە ياغلىق چەگكەن كىچىك قىزچاق، يېقىنسىنىپ شوپۇرغا گەپ باشلىدى.

يېقىنقى سۈپ. بۇنىڭدىن ئازراق بۇرۇنقى مەزگىللەردە مەيدانغا كەلگەن ياكى بولۇپ ئۆتكەن، يۇز بەرگەن؛ ئۆتۈپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولمىغان: يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى ئۇنىڭ ئىپادىسى ناھايىتى ياخشى بولۇۋاتىدۇ.

يېقىنلاتماق «يېقىنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بېشىنى غوجىغا سەل يېقىنلىتىپ، غوجىنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى.

يېقىنلاشتۇرماق «يېقىنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قولۇاقنى قىرغاققا يېقىنلاشتۇرۇپ، يەنە شۇ سۆگەتنىڭ تۈۋىدە توختاتتى.

يېقىنلاشتۇرۇشماق «يېقىنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەممىسى قولۇاقنى قىرغاققا يېقىنلاشتۇرۇشتى.

يېقىنلاشتۇرۇلماق «يېقىنلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۈك توشۇيدىغان ماشىنا يۈكىنىڭ يېنىغىراق يېقىنلاشتۇرۇلدى.

يېقىنلاشماق پ ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ يېنىغا يېقىن بارماق، يېقىن كەلمەك، ئالدىغا ياكى يېنىغا يېقىنلاپ كەلمەك: ـــ ئۇ خالتىنى سۆرەپ غولامغا يېقىنلاشتى. ② مەلۇم بىر ۋاقىتقا، مەزگىلگە يېتىشكە ئاز قالماق، ۋاقىت جەھەتتىن يېقىن كەلمەك، ئاز ۋاقىت قالماق: ۋاقىت چۈشكە يېقىنلاشىپ قالغاندى. ③ مىقدارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، شۇ مىقدارغا تەڭ بولۇشقا، ئۇنىڭغا يېتىشكە ئاز قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ ئانار بىلەن توي قىلىۋالغىنىغا بىرنەچ يىلغا يېقىنلاشتى. ④ بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە، مۇرەسسە قىلىشقا ئاز قالماق؛ پىكىر ـ مەقسەت، كۆزقاراش جەھەتتە بىر يەرگە كېلىشكە ئاز قالماق: بۇ مۇھىم نۇقتىلاردا ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش يوللىرى تولمۇ يېقىنلاشقانىدى. ⑤ دوستانە مۇناسىۋەتتە بولماق، قويۇق ئالاقە قىلىشىپ تۇرماق، دوستلاشماق، سىر داشلاردىن بولماق: ئۇلار بىر ئۆرۈلۇپلا ھەنىپەمنىڭ ئۆيىدىكىلەر بىلەن يېقىنلاشتى ۋە ھەنىپەمنى ماڭا تونۇشتۇردى.

يېقىنلىق ئى ① يېقىن بولۇش، يېقىن بولغان ھالەت: بازارنىڭ يېقىنلىقى. مۇناسىۋەتنىڭ يېقىنلىقى. ② دوستانە مۇئامىلە، دوستلۇق: يېقىنلىق قىلماق. يېقىنلىق دەرىجىسى.

يېقىنلىماق پ ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە يېقىن بارماق، بىرەر نىشانغا يېقىن كەلمەك، يېتىشكە، تېگىشكە ئازلا ئارىلىق قالماق: قەشقەرگە يېقىنلاپ قالدۇق. ② مەلۇم ۋاقىتقا يېتىشكە ياكى مەلۇم ئىش ـ پائالىيەتنىڭ بېجىرىلىش، يۈز بېرىش ۋاقتىغا ئاز قالماق: ۋاقىت چۈشكە يېقىنلاپ قالغانىدى. ③ مىقدارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن بىللە كېلىپ، مەلۇم مىقدارنىڭ شۇ مىقدارغا تەڭ بولۇشقا ياكى يېتىشكە ئازلا قالغانلىقىنى ياكى ئاساسەن تەڭلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: شۇنداق قىلىپ تاشۋاي 20 ياشقا يېقىنلاپ قالدى. ④ مەلۇم ئالاھىدىلىكى بىلەن مەلۇم بىرنەرسىگە ئوخشاپ قالماق ياكى شۇ نەرسىگە يېقىن شەكىللىگە ئىگە بولماق، ئوخشىماق، بىردەك بولماق: بىز بۇ تاماللارغا سىزىلغان سۈرەتلەردىن پېپا دەستىسىنىڭ بارغانسېرى ئۆزىراپ تەمبۇرغا يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز.

يېقىن ـ يورۇق ئومۇمەن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەتراپتىكى ئوبدان ئۆتۈشكەن قولۇم ـ قوشنا ۋە دوست ـ يارەنلەرنىڭ ھەممىسى: بارا ـ بارا دادامنىڭ يېقىن ـ يورۇقلىرى كۆپىيىپ قالدى.

يېقىن ـ يىراق يېقىن ۋە يىراق، ئومۇمەن ھەممە ئەتراپ، ھەممە يەر: پارتىزانلار قوشۇنىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن، يېقىن ـ يىراقلاردىن كىشىلەر كېلىپ قوشۇلۇشقا باشلىدى.

يېكەن ئى <بوت> ① يېكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. سۈدا ئۆسىدۇ. ئانىلىق گۈللىرى زىچ توپلىشىپ ئۆسۈپ شام شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ، پىشقاندا توزغاق چېقىرىدۇ. يوپۇرمىقىدىن يېلىپوگۈچ، بورا قاتارلىقلارنى توقۇشقا بولىدۇ. گۈل چېچى قان توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى ياكى غولى.

يېكەندە بۇرۇت ئالدىغان ناھايىتى ھىيلىگەر، قۇۋ؛ ساختىپەز، بىر ئىشلارنى ئالداپ ـ سالداپ ئەپلەشتۈرىدىغان: ـــ تېخىچىلا شائىيۇكامنى ئۇقمايدىكەنسىز ـ ده، شەرۋان ئاغىچا، ـــ دېدى باسىنىت، ـــ ئۇ ئاكىمىز يېكەندە بۇرۇت ئالدۇ دېسىلە.

يېكەنتوخۇسى ئى [يېكەن + توخۇ + سى] <زوئول> بىر خىل قۇش. تەن شەكلى توخۇغا سەل ئوخشاپ كېتىدۇ. تۇمشۇقى سەل ئۇزۇن، قۇيروقى قىسقا، دۇمبىسى كۆل رەڭ قوڭۇر ۋە سەپكۈنلۈك كېلىدۇ. قانىتى قارامتۇل قوڭۇر، پۇتلىرى قىزغۇچ قوڭۇر بولىدۇ. سازلىق ۋە سۇلۇق ئېتىزلار يېنىدىكى چۆپلۈكلەردە ياشايدۇ. سۇ ئۇزەلەيدۇ.

يېكەنچار ئى [يېكەن + چار] <زوئول> بىر خىل بېلىق. ئۇستىدە قارا داغلىرى بار، بېشى لوخۇبېلىققا قارىغاندا سەل كىچىك كېلىدۇ. ئەڭ يوغانلىرى 5 ـــ 6 كىلوگرام كېلىدۇ.

يېكەندار ئى. ئاستىغا سېلىپ ئولتۇرۇش ئۇچۇن، ئادەتتىكى كۆرپىلەردىن ئۇزۇن قىلىپ، چۆرىسىگە زىغىر توقۇپ تىكىلىدىغان كۆرپە.

يېكەنسۇنۇدۇكى [يېكەن + سۇندۇك + ى] <زوئول> بىر خىل قۇش. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، پەيلىرى قوڭۇر ۋە ئاق كېلىدۇ. يان تەرىپىدە ئېنىق قارا يوللىرى بولىدۇ. سۇ بويىدا ياشايدۇ. ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

يېكەنلىك ئى. يېكەن كۆپ ئۆسكەن، يېكەن بىلەن قاپلانغان جاي: يېكەنلىكتىن ئازراق يېكەن ئورۇپ كەلدىم.

يېگانە سۈپ [پ] ① تەنھا، يالغۇز، مۇڭداشقۇدەك ياكى ھەمكارلاشقۇدەك ھېچكىم، ھېچنېمىسى يوق، بىر: ئۇ يېگانە ئۆزى بىمارغا قاراپ ئولتۇراتتى. ② مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە، ھېچكىم ياكى ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدىغان، ھەممىدىن ئېسىل دەرىجىدە، بىرلا: شاھنىڭ بىرلا ئارزۇلۇق قىزى بار ئىكەن، ھۆسن ـ جامالدا يېگانە ئىكەن.

يېگانىلىك ئى. يەككە، يېگانە ھالەت، يالغۇزلۇق: ئۇ بىردىنلا يېگانىلىك ھېس قىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى شۇركىنىپ كەتتى.

يېگەك ئى <سەلب> جىنسىي مۇناسىۋەت جەھەتتە نورمال ئەخلاق ـ قائىدىسىدىن چىقىپ كەتكەن بۇزۇق ئايال ياكى ئەر.

يېگەن ـ ئىچكەن ئومۇمەن يېيىلگەن، ئىچىلگەن، قورساق ئۇچۇن سەرپ بولغان، يېمەك ـ ئىچمەككە كەتكەن: ئۇلار يېگەن ـ ئىچكەنلىرىنى، كىيگەنلىرىنى ھېسابلاپ كۆرۈۋىدى، توپتوغرا ئىككى مىڭ سوم بولدى.

يېگەن ـ ئىچكەندەك يېگەن ـ ئىچكىنى چىرايىغا چىققان، قاۋۇل ھەم مەزمۇت، سالاپەتلىك: ئەخمەق، بۇ دېگەن چاقچاق، كۆرۈۋاتسەنغۇ، يېگەن ـ ئىچكەندەك، سوقا ـ سەندەلدەك خوتۇن بۇ.

يېگۇزمەك «يېمەك» يېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ بولمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ رازىيەنى توسۇپ، ـــ بۇ بالىغا ئۇنى يېگۇزسەك بولمايدۇ.

يېگۇسىز سۈپ. يېگىلى بولمايدىغان، يېيىشكە كۆڭۈل تارتمايدىغان (تاماق ھەققىدە): ـــ ۋەيەي، ـــ دېدى قاراپ تۇرغانلار ـ دىن بىرى، ـــ پاسكىنا چۆمۈچنى تەقىپ بۇ ئاشنى يېگۈسىز قىلىۋەتتىغۇ؟

يېگۈلۈك ئى. يېيدىغان نەرسە، قورساق تويغۇدەك نەرسە، يېمەكلىك: ـــ ئەي ئاشىق، ـــ دەپتۇ مەلىكە، ـــ يەيدىغان نەرسىلەر تۈگىدى، ئورنىڭدىن تۇرۇپ يېگۈلۈك تېپىپ كېلىڭ.

يېڭى ① سۈپ. كۆپ ئىشلىتىلمىگەن، تۇتۇلمىغان؛ يېقىندا ياسالغان، تىكىلگەن ياكى توقۇلغان: يېڭى قازان. يېڭى پىچاق. يېڭى ئىشىك. يېڭى كىيىم. يېڭى گىلەم. ② سۈپ. يېقىندا پەيدا بولغان، ياسالغان ياكى ئىلگىرىكىلىرىگە نىسبەتەن كېيىنرەك ۋۇجۇدقا كەلگەن ھەم ئىشلىتىلۈاتقىنىغا ئۇزۇن بولمىغان: يېڭى يول. يېڭى ئۆي. يېڭى دۇكان. يېڭى زاۋۇت. ③ سۈپ. يېقىندا ئىجاد قىلىنغان، يېقىندا ئىشلەنگەن ياكى جامائەتكە تېخى يېقىندىلا مەلۇم بولغان: يېڭى كىتاب. يېڭى دورا. يېڭى كۆي. يېڭى كەشپىيات. ④ سۈپ. ئىلگىرىكىدىن باشقا، ئىلگىرىكىسىگە ئوخشىمايدىغان، پۈتۈنلەي باشقا؛ ئالاھىدە، باشقىچە: ئۇ ھەمىشە دېگۈدەك يېڭى پىكىرلىك ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ كېلىۋاتىدۇ. ⑤ سۈپ. يېقىندا بەلگىلەنگەن، يېقىندا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ياكى يېقىنىدىن بېرى يولغا قويۇلۇۋاتقان، يېقىندا ئىجرا قىلىنىدىغان (تۈرلۈك چارە ـ تەدبىر، قائىدە ـ نىزاملار ھەققىدە): يېڭى تەرتىپ. يېڭى قائىدە. يېڭى قانۇن. يېڭى چارە. يېڭى نىزام. ⑥ سۈپ. ئىلگىرىكى كىشىنىڭ ئورنىغا چىققان ياكى يېقىندا كەلگەن، كەلگىنىگە ئۇزۇن بولمىغان: يېڭى ھاكىم. يېڭى باشلىق. يېڭى ئوقۇغۇچى. يېڭى ئەسكەر. ⑦ سۈپ. يېقىندا ئىش باشلىغان، تەجرىبىسىز، خام، ئۆگەنچى: يېڭى شوپۇر. يېڭى

تېخنىك. يېڭى دوختۇر. ⑧ سۇپ. شۇ يىلى ياكى شۇ مەۋسۇمدا يېتىشكەن، شۇ يىلقى، ئۆزۈن بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە يېتىلگەن؛ بۇزۇلمىغان، سۈپىتى، تەمى ياخشى، تەم - قۇۋۋىتى تولۇق ساقلانغان؛ تازا، پاكىز (تۇرلۇك ئۆسۈملۈك، هايۋانات ۋە يېمەكلىكلەر هەققىدە): يېڭى پاقلاننىڭ گۆشى. يېڭى ئۆرۈك. يېڭى تال. يېڭى كۆكتات. يېڭى ئالما. ⑨ سۇپ. ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىتنىڭ ئورنىغا كېلىدىغان، ئالدىمىزدىكى، نۆۋەتتىكى (ۋاقىت هەققىدە): يېڭى يىل. يېڭى ئەسىر. يېڭى ئاي. يېڭى هەپتە. ⑩ سۇپ. ناتونۇش، بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان، ئەمدىلا تونۇجى كۆرۈنۈۋاتقان: بۇ مەھەللە مەن ئۇچۇن يېڭى. ⑪ سۇپ. يېقىن ئۆتمۈشتە ياكى هازىرقى دەۋر، هازىرقى زامانغا ئائىت، شۇ دەۋرگە مەنسۇپ: يېڭى مەدەنىيەت. يېڭى تارىخ. يېڭى دېھقانچىلىق. ⑫ رەۋ. يېقىندا، ئۇزاق ئۆتمىگەن ۋاقىتتا ياكى هازىرلا: رەپىق ئاكا يېڭى ياساتقان بۇرۇتىنى مەنۇنىيەت بىلەن سىلاپ قويدى. ⑬ رەۋ. قايتىدىن، يېڭىباشتىن: — مەن ئەمدى ئىشنى يېڭىدىن باشلاپ كۆرەي، — دېدى ئۇمۇ بوش كەلمەي.

يېڭى ئاي <ئاستر> ① هىجرىيە، قەمەرىيە ۋە مىلادىيە كالېندارىدىكى ئاي بېشى كۈنى. ② شۇ كۈنى كېچىسى كۆرۈنگەن ئاي، هىلال ئاي.

يېڭى بەت بىرەر تارىخىي دەۋر ياكى شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ دەسلەپكى دەۋرى، سەھىپىسى: يېڭى بەت ئاچماق. * يازغۇچى ئابدۇللا تالىپ «قاينام ئۆركەشى» رومانى ئارقىلىق ئۇيغۇر تارىخىي رومانچىلىقىدا يېڭى بەت ئاچتى.

يېڭى پەدە ① <مۇز> يېڭىدىن ئىجاد قىلىنغان ناخشا - مۇزىكىلار. ② كۆچمە. يېڭىچە ئۇسۇل، ئامال - چارە: يېڭى پەددە ئىش قىلماق. * — هازىر قايسى ۋاقىت، هەممە ئادەم يېڭى پەددە ئىش قىلمۇاتسا، بىز قوپۇپ يەنىلا كونا يولغا كىرىۋالمىزمۇ؟ — دېدى باتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ.

يېڭى هايات ئىپراسى <گېئولوگىيەلىك يىلنامىنىڭ 5 - ئىپراسى، 67 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ هازىرغىچە داۋاملاشقان. بۇ ئىپرا ئۆچىنچى ۋە تۆتىنچى دەۋر دەپ ئىككى دەۋرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى ئورگانىزملار هازىرقى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىدۇ. ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، سۈت ئەمگۈچىلەر ئەۋج ئالغان ۋە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاخىرقى باسقۇچتا ئادەم ئەجدادلىرى پەيدا بولغان. ئۆسۈملۈكلەردىن يېيىق ئۇرۇقلۇقلار ئاساس قىلىنغان. دۆلىتىمىزنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى يەر قاتلاملىرى ئاساسەن قۇرۇقلۇق تۈسىدىكى چۆكمىلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا يۇز بەرگەن يەر پوستى هەرىكىتى هىمالايا هەرىكىتى دېيىلىدۇ. شەرتلىك بەلگىسى K.

يېڭىباشتىن رەۋ [يېڭى+باش+تىن] قايتىدىن، ئىككىنچى قېتىم، باشقىدىن: ئادىل يەنە بايىقى يەرگە چىقىپ، يېڭىباشتىن ئولتۇردى.

يېڭىچە رەۋ. ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدىغان هالدا، يېڭى ئۇسۇلدا، يېڭى تەرتىپتە، يېڭى رەۋىشتە: شۇنداق، ئەمدى هەممىنى پۈتۈنلەي يېڭىچە ئىشلەيدىغان گەپ. ئۇنىڭ يېڭىچە تۇرمۇش ئۇسۇلىغا بولغان ئىشتىياقى بارغانسېرى كۈچەيدى كەتتى.

يېڭىدىن رەۋ. قايتىدىن، قايتا باشتىن، باشقىدىن: ئۇلار ئۆز تۇرمۇشىنى يېڭىدىن باشلىماقچى.

يېڭىدىن - يېڭى بىر- بىرىدىن يېڭى، ئەڭ يېڭى: ئۇ ئۆزىمۇ بۇنداق يېڭىدىن - يېڭى خەۋەرلەردىن بىرئاز ۋەهىمىگە چۈشۈپ قېلىۋاتاتتى.

يېڭىراقتا رەۋ. ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەستە، تېخى يېقىندىلا، هېلىلا: — يېڭىراقتا ئىككى ئوغۇللىرى كېلىپ بېشى بىلەن قانىتىنى يەپ كەتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قۇل.

يېڭىشمەك «يەڭمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار هەممىسى ئۆز دۈشمەنلىرىنى يېڭىشىپ، غالىب ئاتالغانلاردۇر.

يېڭىلاتماق «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساهىبخانا كۈتكۈچىگە ئېيتىپ، شىرە ئۈستىدىكى قورۇمىلارنى يېڭىلاتتى.

يېڭىلاشماق «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تويىنىڭ ئالدىدا هەر ئىككى تەرەپ ئۆيلىرىنى يېڭىلىشىپ ئولگۈرگەنىدى.

يېڭىلانماق ① «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەللىك يىلدا ئەل يېڭىلىنار، يۈز يىلدا قازان (ماقال). ② «يېڭىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: شىرە ئۈستىدىكى سەي - زاكۇسكىلار يېڭىلاندى.

يېڭىلتەك سۇپ. مۇقىم مەيدان، ئېتىقادى يوق، تۇتۇرۇقسىز، تۇتامى يوق، تايىنى يوق: ئېيتىڭا ئەزىزىخان، سىلەر ئايالىرىنىڭ كۆڭلى شۇنداق يېڭىلتەك بولامدۇ؟

يېڭىلگەك سۇپ. ئاسانلا يېڭىلىپ قالىدىغان، دائىم يېڭىلىپ قالىدىغان: يېڭىلگەك چېلىشقا تويماپتۇ (ماقال). * يېڭىلگەك چېلىشقا ئامراق (ماقال).

يېڭىلماق پ. خاتا قىلماق، ئازماق.

يېڭىلمەس سۇپ. قەتئىي يېڭىلمەيدىغان، هېچقانداق توسقۇنلارغا تۇسۇلمايدىغان؛ غالىب، هەرقانداق ئىشتا غەلبە قىلىدىغان: يېڭىلمەس قوشۇن. ئۇ قىسمىدا تۇرغان ۋاقىتتا بىر مەزگىل يېڭىلمەس چارلاش ئەترىتىدە تۇرۇپ، كېيىن توپچىلار پولكىغا ئالماشتۇرۇلغانىدى.

يېڭىلمەسلىك ئى. يېڭىلمەيدىغان ئىرادە، غالىبلىق: ئۇ بىر ئىش قىلغان ۋاقىتتا ئەزەلدىن يېڭىلمەسلىكنى ئۆزىگە مىزان قىلىپ ئىش باشلايتتى.

يېڭىلمەك «يەڭمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: پادىشاه لەشكەرلىرى يېڭىلىپ، هەممە نەرسىلىرىنى تاشلاپ شەهەرگە قاچتى.

يېڭىلىشماق پ. خاتالاشماق، سەۋەنلىك سادىر قىلماق، خاتالىق ئۆتكۈزمەك؛ خاتا قىلماق: ئۇ ئۆزىنىڭ يېڭىلىشقانلىقىنى قىلچىمۇ سەزمىدى.

يېڭىلىق ئى ① يېڭى هالەت، يېڭى كۆرۈنۈش: ئۇ خېنىم هەدەپ كىيىملىرىنىڭ يېڭىلىقىنى كۆز - كۆز قىلىۋاتاتتى. ② ئىلگىرى بولمىغان، يېقىندا كۆرۈلگەن نەرسە ياكى هادىسە، يېڭى ئەهۋال، يېڭى هادىسە: مەن مەركىزىي ئاشخانىغا بېرىپ قايتقۇچە كۈندە مىڭ خىل يېڭىلىقنى كۆرىدىغان بولدۇم. ③ يېقىندا ئاڭلانغان، يېڭى بولغان هادىسىلەر هەققىدىكى خەۋەر، ئۇچۇر، يېڭى خەۋەر، يېڭى مەلۇمات: شاراپەت ئۇنىڭغا كۆپ يېڭىلىقلار هەققىدە سۆزلەپ بەردى. ④ جان ت. ئەتىيازدا هەممىدىن بالدۇر پىشىدىغان مېۋىلەرنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پىشقان مېۋىسى، ئادەتتە

تە ئاساسەن ئۇجمە قاتارلىق مېۋىلەرگە قارىتا ئېيتىلىدۇ: ــ دادا، ساڭا يېڭىلىق ئەكىردىم، ــ دېدى ئۇ قولىدا كۆتۈرۈۋالغان بەش دانە ئۇجمىنى كۆرسىتىپ.

يېڭىلىقپەرۋەر سۈپ. يېڭىلىققا ئىنتىلگۈچى، يېڭىلىق يارىتىش تەرەپدارى، يېڭىلىقنى ياقلىغۇچى: يېڭىلىقپەرۋەر ياش. * يېڭىلىقپەرۋەر ياش سەپىۋىگە ئۇستاملار قىزغىنلىق قامالاشقان بەستىگە قاراپ، ئۆز ھۈنىرىنى نامايان قىلغۇدەك كىيىملەرنى تىكىپ، ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ، مودا قىلغۇسى كېلەتتى.

يېڭىلىقپەرۋەرلىك ئى. يېڭىلىققا ئىنتىلىش، يېڭىلىق يارىتىش، يېڭىلىقنى ياقلاش روھى، ئىدىيەسى: يېڭىلىقپەرۋەرلىك ھازىرقى زامان ياشلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يېڭىلماق پ. بۇرۇنقىسىنى يېڭى نەرسىگە ئالماشتۇرماق، بۇرۇنقىسىنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى قويماق؛ يېڭى قىلماق. يېڭى ھالەتكە كەلتۈرمەك: سەيلىخان ئاچا پات ـ پات پىيالىلەردىكى چايلارنى يېڭىلايتتى.

يېڭىياچە رەۋ. يېڭىدىن، ئەمدىلا، تۇنجى قېتىم ھەم يېڭىلا: قەنتىم بارغۇ، قەنتىم بار، يانچۇقۇمدا قەنتىم بار. يېڭىياچە يار تۇتتۇم، ئايرىلماسقا شەرتىم بار.

يېڭىياچلىق ئى. ئىشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى، ھالىتى، يېڭى باشلىنىشى: ــ ئۆينى مۇشۇنچىلىكرەك قىلىۋالدۇق، ــ دېدى ئۇ پىيالىگە چاي قۇيۇۋېتىپ، ــ يېڭىياچلىق، بىردەم پاراڭلىشايلى.

يېلاق سۈپ. نېپىز، يۇپقا: يېرىم باينىڭ يانقۇسى كەلمەس، كىيىمى يوقنىڭ قوپقۇسى كەلمەس (ماقال).

يېلاق ـ يالىڭاچ كىيىمى يېلاق ۋە بەدىنى يالىڭاچ، يېلاق ۋە يالىڭاچ دېگۈدەك: ئۇلار يېلاق ـ يالىڭاچ ھالدا بىر ـ بىرىنى يۇلىشىپ يولغا چىقىپتۇ.

يېلاق ـ يوپۇق كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ تاينى يوق، تۇزۇك ئۇستىبېشى يوق، يېلاق ـ يالىڭاچ: ئەمدى ئۇلار بۇرۇنقى ئاشۇ نامرات، يېلاق ـ يوپۇق تۇرمۇشىنى ئۇنتۇپتۇمۇ؟

يېلىم ئى ① دەرەخنىڭ غولى ياكى شاخلىرىدىن سارقىپ چىقىپ قېتىپ قالىدىغان بىر خىل يېپىشقاق نەرسە: جىگدە يېلىمى. ئۆرۈك يېلىمى. شاپتۇل يېلىمى. ② نەرسىلەرنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاش، بىرىكتۈرۈش، چاپلاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان يېپىشقاق سۇيۇقلۇق: يېلىم تەييارلىماق. يېلىم سۈركىمەك. يېلىم چاپماق.

يېلىمى ئېرىمەك بۇرۇنقى قاتتىق پوزىتسىيەسى يۇمشىماق: جاسارەتتىن بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئادىلنىڭ يەنە يېلىمى ئېرىشكە باشلىدى.

يېلىمسىمان سۈپ. يېلىمغا ئوخشاش، يېلىم ھالىتىدىكى: قولۇمغا تۆكۈپ كۆرۈپ بىلدىڭكى، باك ئىچىگە يېلىمسىمان سۇيۇقلۇق قاچىلىنىپتۇ.

يېلىملاتماق «يېلىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايشەم سىڭلىسىغا چېچىنى جىگدە يېلىمى بىلەن يېلىملىتىپ بولۇپ، تاشئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى.

يېلىملاشماق پ. يېلىم تۇتماق ياكى يېلىمغا ئايلانماق، يېلىم بولماق: قىزلار چاچلىرىنى يېلىملىشىپ بولۇپ، چىرايلىق ئۆرۈشكە باشلىدى.

يېلىملانماق «يېلىملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ گۈزەل قىزلارنىڭ ئۆرۈك يېلىمى بىلەن يېلىملانغان چاچلىرى مەززە-لىك پۇرايتتى.

يېلىملىق سۈپ. يېلىمى بار، يېلىم سۈرتۈلگەن، يېلىملانغان: يېلىملىق لاتا.

يېلىملىماق پ. يېلىم سۈرتمەك، يېلىم سۈركىمەك؛ يېلىم بىلەن يېپىشتۇرماق، چاپلىماق: ئانام چېچىنى يېلىملاپ بولۇپ چىرايلىق تارىغاندىن كېيىن قوللىرىنى يۇيۇۋېتىپ خېمىر يۇغۇرۇشقا باشلىدى.

يېلىن ئى <ئانات> ئايال كىشى ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلار تېنىدە بولىدىغان سۈت ئاجرىتىش ئورگىنى، سۈت بېزى، ئەمچەك.

يېلىن سالماق تۇغىدىغان ھايۋانلارنىڭ يېلىنى يوغىنىماق، تولماق.

يېلىنجاتماق «يېلىنجىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەن ئاشۇ چولپاننى يۇرەك ئوتۇڭ بىلەن يېلىنجىتىپ، بۇ زېمىننى ھامان ئۇمىدلەندۇرۇپ كەلگەن گۈزەل سۈبھى بولدۇڭ.

يېلىنجىماق پ ① يالقۇنلىماق، يالقۇنلاپ ئىسسىق تەپتى ئەترapىقا تارالماق، كۆچلۈك ئىسسىقلىق تارقاتماق: ئۇلار گۈگۈم چۈشۈشى بىلەنلا يىراقتا ئوت يېلىنجاۋاتقانلىقىنى كۆردى. ② كۆچمە. كۆچەيمەك، تېخىمۇ ئۇلغايماق، ئەۋجىگە چىقماق، يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: قەلبىمدىكى بۇ ئەزىز تۇيراقتا بولغان سۆيگۈ ئوتى باشقىچە يېلىنجىدى.

يېلىندۇرماق «يېلىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادىلجان ئاتا ـ ئانىسىنى ئىككى ـ ئۈچ يىل يېلىندۇرۇپ، ئاران دېگەندە بۇ يىل يىل ئاخىرىدىن بۇرۇن توي قىلىشقا ماقۇل بولدى.

يېلىندۇرۇشماق «يېلىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ بايا تىندىن بۇيان ئادەمنى يېلىندۇرۇشقىچە بۇرۇنراق ماقۇل دېسەڭلەر بولمامدۇ؟ ھامىنى ماقۇل دەيدىغان بولغاندىكىن، ــ دېدىم ئۇلارغا چاقچاق قىلىپ.

يېلىندۇرۇلماق «يېلىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

يېلىنسىمان پ. شەكلى يېلىنغا ئوخشاش، يېلىن شەكىلىلىك: ئۇ كۆپىنچە ئۇزۇمسىمان، بۇرەكسىمان، يېلىنسىمان، كاللەك توپسىمان قورامساق ھالىتىدە بولىدۇ.

يېلىنلىق سۈپ. يېلىنى بار؛ يېلىنى يوغان، سۈتى كۆپ: يېلىنلىق ئىنەك.

يېلىنلىماق پ. يېلىن سالماق، يېلىنى يوغىناپ تولماق، يېلىنى چوڭايماق: بۇ كالا بىكار چىلىقتىن سەمرىپ يېلىنلاپ كەتكەنىدى.

يېلىنماق پ. يالۇزۇرماق، ئىلتىجا قىلماق، بىچارىلەرچە يالىدىم تەلەپ قىلماق: ھالى يەتمىگەن خۇداغا يېلىنار (ماقال).

يېلىنسىپ ـ يالۇزۇرۇپ يېلىنىپ ھەم يالۇزۇرۇپ: مەن ئۇنىڭغا ھەممە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، يېلىنىپ ـ يالۇزۇرۇپ تۇرۇۋالدىم.

يېلىنىشماق «يېلىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ بىچارە نارەسىدە بالىلار ئاپىسىغا ئۆزلىرىنى تاشلاپ كەتمەسلىك ھەققىدە شۇنچە يېلىنىشقان بولۇشسىمۇ، بۇ تاش يۈرەك ئاپىغا قىلچە تەسىر قىلمىدى.

يېمەك I ئى. يەيدىغان نەرسە، يېگىلى بولىدىغان ياكى يېيىش ئۇچۇن تەييارلانغان نەرسە، يېگۈلۈك: بىر گېپىم بار دەۋالاي، دەپتۇ ئېشەك، رازىمەن ئاندىن مېنى قىلساڭ يېمەك.

يېمەك II پ ① تاماق ئىستېمال قىلماق، يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن قورساق توقلىماق، غىزالانماق، تاماقلانماق: توخۇنى ئوغرىلىغانمۇ ئوغرى، تۇخۇمنى يېگەنمۇ ئوغرى (ماقال). ② تىرىك ـ

چىلىك ياكى ئەيش - ئىشرەت ئۈچۈن سەرپ قىلماق، خەجلەمەك، ئىشلەتمەك: ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن خاقانىنىڭ ئوغلى ئەلى نۇرىدىن ھەممە بار-يوقىنى سېتىپ يېدى. ③ باشقىلارنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، خەقنىڭ ھەققىنى قانۇنسىز ھالدا ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ، ئۆز ئىشلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلماق، ئۆزىنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىۋالماق: پارا يېمەك. * ئو ئىشقا «ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىمەن» دېگەن باھانە بىلەن باشقىلاردىن 50 مىڭ يۈەن پارا يېگەنلىكى ئۈچۈن خىزمىتىدىن قوغلانغانىدى. ④ كۆچمە. كاردىن چىقارماق، يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك، سەپتىن چىقارماق: مۇزەپپەر دېگەن بۇ جاللات ئاخىرى سېنى يەپ قويىدۇ. ⑤ ئادەمنى زەخمىلەندۈرەلەيدىغان ھەم كۆرگىلى، تۇتقىلى بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ نامى بىلەن بىللە كېلىپ «شۇ نەرسە بىلەن ئۇرۇلماق، تىلىنماق، زەخمىلەندۈرۈلمەك؛ شۇ نەرسىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىماق، زەربىسىگە ئۇچرىماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: تاياق يېمەك. كالتەك يېمەك. خەنجەر يېمەك. مۇشت يېمەك. كاچات يېمەك. ئوق يېمەك. پىچاق يېمەك. دەررە يېمەك. پەشۋا يېمەك. ⑥ كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان، ئەمما ئادەم ياكى نەرسىلەرگە مەلۇم دەرىجىدە زىيان ياكى پايدا ئېلىپ كېلەلەيدىغان نەرسىلەرنىڭ نامى بىلەن بىللە كېلىپ، «شۇ نەرسىنىڭ زەربىسى ياكى ھۇزۇرىغا ئۇچرىماق، زىيىنى ياكى پايدىسىنى كۆرمەك، شۇ نەرسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سوغۇق يېمەك. شامال يېمەك. ھاۋا يېمەك. ئۇششۇك يېمەك. تولغاق يېمەك. دەككە يېمەك. ⑦ كىشىنىڭ روھىي دۇنياسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىسىملار بىلەن بىللە كېلىپ، شۇ ئىسىم بىلدۈرگەن ھالەتكە مۇپتىلا بولۇشنى، شۇنداق ھالەتتە ئۇزۇن مۇددەت تۇرۇشنى بىلدۈرىدۇ: غەم يېمەك. پۇشايمان يېمەك. ئازار يېمەك. ئارمان يېمەك. ۋەھىمە يېمەك. ⑧ «گەپ» سۆزى بىلەن بىللە كېلىپ «ئالماق، قوبۇل كۆرمەك، ماقۇل بولماق، قوشۇلماق» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بۇ يەردە ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گېپىنى يېمەيتتى. ⑨ تېرە ئاشلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئاش بىلەن بىللە كېلىپ ئۇنى پىشىلاشتۇرۇپ «ئاشلانماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: توڭگۇز تېرىسى سېسىقلىقىدىن ئاش يېمەس، ئادەم تېرىسى ئۆلۈغلۇقىدىن ئاش يېمەس (ماقال). ⑩ ئۇپراتماق: تۆمۈرنى ئېكەك يەيدۇ، قاتتىقنى يۇمشاق يەيدۇ.

يەپ قويماق ① كىشىنىڭ ھەققىنى ئۆز ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىۋالماق: — ئۇ پۇلدىنمۇ ئازراق يەپ قويۇپسەن - ده، — دېدى ئۇ سەمەتكە. ② بۇرۇن ئۆگەنگەن، بىلىۋالغان نەرسىنى ئۇنتۇپ قالماق: — سەمەت سىز قۇرغانىنى يەپ قويغانسىز - ھە؟ — دېدى ئۇ سەمەتكە سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

يەپ كەتمەك ① كىشىنىڭ ھەققىنى ئىشلىتىۋالماق، باشقىلارنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: ئۇھ، ئەجەب قوي ئىدى ... ئۇلار يەپ كېتىشتى، خۇددى مۇشۇك بالىسىنى يېگەندەك يەپ كېتىشتى. ② بۇرۇن ئۆگەنگەن ھەم بىلىپ بولغان نەرسىنى ئۇنتۇپ قالماق، بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق، ئۇنتۇپ كەتمەك: ئۇ ئۇزۇن مۇددەت ئۆز كەسپىنى ئىشلەتمىگەچكە، مەكتەپتە ئۆگەنگەنلىرىنى ئاساسەن يەپ كەتكەندى. ③ نابۇت قىلماق، يوقىتىۋەتمەك، ئۆلتۈرۈۋەتمەك: — يوقسۇ بۇنىڭ دادىسىمۇ شۇنداق ئىدى، بىراق كاج زامانىنىڭ ئاچ كۆز ھۆۋقۇشلىرى يەپ كەتتى، — دېدى ئانا.

يەمسە ياق يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ ناھايىتى مول بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ بۇگۈنكىدەك ھېيىت - ئايەم كۆنلىرىدە ئاپاق خوجا مازىرىدا يەمسە ياق بولۇپ كېتەتتى - دېغان ئەزىز - نۇسرەت، زارا خەتمىلەرنى ئېسىگە ئالدى.

يېگىلى ئېغىز يوق تۇرمۇشنىڭ ناھايىتى بايلىقات، توقچىلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆي دېگەندە قاپاق - قاپاقتا ياغ، يېگىلى ئېغىز يوق، قۇيماقنى تولا يەپ زېرىكىپ كەتتىم.

يېگىنى چىرايغا چىقمايدىغان سەمرىمەيدىغان، خۇددى ھېچ نەرسە يېمىگەندەكلا كۆرۈنىدىغان، ئاۋاق، ئورۇق: سالام دېگەن يېگىنى چىرايغا چىقمايدىغان جاغدا بىرنېمە.

يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلىمەك ئۆزى ئېرىشمىگەن پايدا، ياخشىلىق ئۈچۈن ناھەق تۆلەم تۆلىمەك؛ ناھەق جاۋابكارلىققا تارتىلماق، ناھەق قارىلانماق: ئادىلمۇ ئون بىر يىلدىن بېرى يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلەۋاتامدۇ؟

يېمەكلىك ئى. يەپ - ئىچىش ئۈچۈن تەييارلانغان، يېگىلى بولىدىغان نەرسە، يېگۈلۈك، يېمەك: ئۇ يېمەكلىكنىڭ ئاشقان قىسمىنى يەنە گېزىتكە ئوراپ قويدى. بۇ ئەتراپ ھەر خىل يېمەكلىك دۇكانلىرى، تاماقخانىلار بىلەن تولغاندى.

يېمەك - ئىچمەك يەيدىغان ھەم ئىچىدىغان نەرسىلەر، ئومۇمەن يەپ - ئىچىش ئۈچۈن تەييارلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى: ئۇ چاغدا ئابدىملەرنىڭ يېمەك - ئىچمىكى تولۇق ئىدى.

يېمىش ئى. ھۆل - قۇرۇق مېۋە - چېۋە: سارايىنىڭ ئالدىدا يوغان بىر خوتۇن يېمىش سېتىۋاتاتتى.// يېمىش ئۆرۈك. يېمىش جىگدە.

يېمىش جىگدە <بوت> جىگدىنىڭ بىر خىل سورتى. مېۋىسى يوغان، گۆشلۈك بولۇپ، تەمى ياخشى، يېيىشلىك كېلىدۇ.

يېمىش ئۆرۈك <بوت> پىشقاندا پەقەت يېيىلىپ تۆگەيدىغان ئۆرۈكلەر، بۇ خىل ئۆرۈكلەرنىڭ تەمى ناھايىتى تاتلىق بولۇپ پىشقاندا يېيىلىپ تۆگەيدۇ. ئاساسەن گۈلە (قاق) قىلىپ قۇرۇتمايدۇ، چۈنكى بۇ خىل ئۆرۈكلەردىن گۈلە قۇرۇتۇلسا، گۆشسىز قۇرۇيدۇ.

يېمىشلىك سۈپ. يېمىشى بار، مېۋىلىك: يېمىشلىك باغ: ئۇ بىزنى ھەر خىل مېۋىلىرى پىشىپ مەي باغلاپ كەتكەن بىر يېمىشلىك باغقا باشلاپ كىردى.

يېن مىق. ياپونىيەنىڭ پۇل بىرلىكى.

يېنىپ - يېنىپ قايتا - قايتا، ئارقىمۇئارقىدىن، بىرقانچە رەت: رابىخان مومايى ئەركىنىنى باغرىغا بېسىپ، يۇزلىرىگە يېنىپ - يېنىپ سۆيدى.

يېنىچە رەۋ ① بىر يېنىنى بېسىپ، يانتۇ ھالەتتە؛ يېنىنى قىلىپ، يانتۇ بولۇپ: چورۇق ھېكىم زەمبىلىدە يېنىچە ياتاتتى. ② ئىككىلا پۇتىنى بىر يانغا ساڭگىلىتىپ، بىر يانغىلا قاراپ: ئۇ مايى قاپاقلىرى ئارتىلغان ئېشەككە يېنىچە مىنىپ، راۋابنى شوخ پەدىگە چېلىپ يولغا راۋان بولدى.

يېنىچە - قىرىچە يېنى بولۇپ ۋە كۆز قىرىنى سېلىپ: ئۇ

يېنىچە ـ قىرىچە قاراپ دەرەخ تۈۋىدىكى بىر گەۋدىنى كۆرۈپ قالدى.

يېنچىلاپ رەۋ ← **يېنچە.**

يېنشچان سۈپ. ئاسان يانىدىغان، ئاسان ئوت ئالىدىغان؛ يانغاق: يېنىشچان گاز.

يېنشلاپ رەۋ. قايتا ـ قايتىلاپ، ئارقىمۇئارقا، يېنىپ ـ يېنىپ؛ قايتا، ئىككىنچى، يەنە بىر قېتىم: ئۇ قادىر ئۇستىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ بىرقانچە رەت يېنىشلاپ چاقىرغان بولسىمۇ، ھېچبىر سادا چىقمىدى.

يېنىشماق ① «يانماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆي تەكشۈرگۈچىلەر كەينىگە يېنىشتى.② ۋەدە، پىلان، قارارلارنى بىكار قىلماق: ئۇلار قۇدىلىشىپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا، يوق گەپلەرنى تەگ-شىپ يېنىشىپ كېتىپتۇ.

يېنىش ـ يېنىشلاپ قايتا ـ قايتىلاپ، ئارقىمۇئارقا، ئۈزۈل-كۈدۈرمەي، تەكرار، كەينى ـ كەينىدىن: ـــ ھەسەن بالام، ئۇمىدىمىزنى يەردە قويماي ياخشى ئىشلەڭلەر، ـــ دەيتتى لېتىپ ئاكا يېنىش ـ يېنىشلاپ.

يېنىق سۈپ. يانىدۇرۇلغان ھالەتتە، يانىدۇرۇلغان، يانىدۇرۇپ قويۇلغان (چىراغ قاتارلىقلار ھەققىدە): سېخنىڭ ئالدىدىكى چوڭ چىراغمۇ دائىم يېنىق تۇراتتى.

يېنىقلىق سۈپ . يېنىپ تۇرغان ، يانىدۇرۇپ قويۇلغان : چىراغ يېنىقلىق ئۆيدە بىر ئادەمنىڭ مېڭىپ يۈرگىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

يېنىك ① سۈپ. ۋەزنى ئېغىر ئەمەس، يەڭگىل: ئۇ شاھنىڭ ئۆيىدىكى ئۆزى يېنىك، باھاسى قىممەت نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. ② سۈپ. كۆچمە. مۇشەققەتنى ئاز؛ بېجىرىلىشى، ئورۇنلىنىشى ئوڭاي، ئاسان: ياماناتلىقنىڭ يولى يېنىك، ياخشى-لىقنىڭ يولى ئېغىر (ماقال). // تۇرمە ھاياتى ئۇنىڭغا خېلىلا يېنىك تۇيۇلدى. ③ سۈپ. كۆچمە. تېز ھەزىم بولىدىغان، ئاسان سىڭى-دىغان (تۇرلۇك يېمەك ـ ئىچمەكلەر ھەققىدە): ئۇ توخۇ گۆشىگە ئوخشاش يېنىك ۋە مەززىلىك نەرسىلەرنى يەپ ئۇخلاشنى ياخشى كۆرەتى. ④ سۈپ. كۆچمە. ھەرىكىتى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى چاققان: يىگىتنىڭ تاشقى قىياپىتى ئۆزگىچە، بېشىغا چاچ قويغان، چاققان، يېنىك، زېغىر رەڭ گىمناستورکىسىنىڭ ئۈستىدىن كەمەر باغلىغان. ⑤ سۈپ. كۆچمە. مەجەزى ئىتتىك، بىر ئىشلارنى چوڭقۇر ئويلىمايلا بىر تەرەپ قىلىۋېتىدىغان، ئالدىراڭغۇ، يەڭگىلتەك: بۇ سىرنى ئېرىڭدىن باشقا ھېچكىمگە بىلدۈرمىگىن، قېيىن ئاناڭمۇ يېنىك خوتۇن، بولۇپمۇ كوندىشىڭ سەزگۈدەك بولمىسۇن. ⑥ سۈپ. كۆچمە. ئۇنچە كۈچلۈك ئەمەس بوش ھەم مۇڭلۇق: يېنىك ئاھاڭ. يېنىك مۇزىكا. يېنىك شامال. * ئابدۇۋېلى يېنىك كۆلۈپ قويدى. ⑦ سۈپ. كۆچمە <قا> دەرىجىسى ئېغىر بولمىغان، قاتتىق ئەمەس، يەڭگىل، ئادەتتىكىدەك: يېنىك جازا. يېنىك جىنايەت. ⑧ سۈپ. كۆچمە. زەخمىلىنىش، بۇزۇلۇش دەرىجىسى قاتتىق ئەمەس: شۇ قېتىم يىقىلغان چاغدا ئۇنىڭ تىز سۆڭىكىدە يېنىك دەز پەيدا بولغانىكەن. // ئۇھېلىقى يېنىك زەخمىلەنگەن يىگىتكە قاراپ بىرنەچىلەرنى پىچىرلىدى. ⑨ رەۋ. كۆچمە. روھىي جەھەتتىن ناھايىتى خاتىرجەم: تۇرسۇن ئاتا ئەتىسى ئورنىدىن ناھايىتى يېنىك تۇردى. ⑩ رەۋ. كۆچمە. كۆپ كۈچمەيلا، كۆپ قىينالمايلا: ئاتلار سوقىلارنى يېنىك سۆرەپ كېتىپ باراتتى. ⑪ رەۋ. كۈچسىز، بوشقىنا؛ ئاستا، يەڭگىل: ھېلىقى كىشى يېنىك بىر يۆتىلىپ گېلىنى قىرىپ قويدى. * ئۇنىڭ قوللىرى يېنىك تىترەيتتى. ⑫ سۈپ. كۆچمە. ئاسان چۈشەنگىلى، ئاسانلا بىلىۋالغىلى بولىدىغان: يېنىك دەرس.

يېنىك ئاتلېتىكا <تەن> مېڭىش، يۈگۈرۈش، سەكرەش، ئېتىش قاتارلىق تەنھەرىكەت ماھارەتلىرىدىن تەركىب تاپقان، شەخسنى ئاساس قىلغان تەنھەرىكەت تۈرى.

يېنىك سانائەت <س ئىق> تۈرمۇش ۋاستىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان سانائەت. ئادەتتە ئۇ توقۇمىچىلىق سانائىتى، يېمەكلىك سانائىتى ۋە دورا سانائىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېنىك شامال دەرىجىسى بىر ـ ئىككى بال ئەتراپىدىكى كىشىگە بىر خىل ھۇزۇر بېغىشلايدىغان سالقىن شامال: كەچكە يېقىن چىققان يېنىك شامال ئەمدى خېلى كۈچەيگەنىدى.

يېنىك قوراللار <ھەرب> ئېتىش مۇساپىسى بىر قەدەر يېقىن، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولغان قوراللار. مەسىلەن، مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموت قاتارلىقلار.

يېنىكلەتمەك «يېنىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سالقىن شامال تاشۋاينى يېنىكلىتىپ، ئۇنىڭغا يەنە باشقىچە روھ ئاتا قىلدى.

يېنىكلەشتۈرمەك «يېنىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچىمىز دەرسلەرنى يېنىكلەشتۈرۈش ئۈچۈن كۆپ كۈچ چىقاردى. * ئەمدى ھەرقانداق بىر قىز مېنىڭ ھەسرەتلىرىمنى يېنىكلەشتۈرەلمەيدۇ.

يېنىكلەشتۈرۈشمەك «يېنىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار يۈكلىرىنى يېنىكلەشتۈرۈشۈپ بولۇپ يەنە سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتى.

يېنىكلەشتۈرۈلمەك «يېنىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى : ئۇنىڭ پوزىتسىيەسى ياخشى بولغانلىقتىن، جازا يېنىكلەشتۈرۈلگەنىدى.

يېنىكلەشمەك ① «يېنىكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② يېنىك بولماق، يېنىك ھالەتكە كەلمەك، يېنىكلىمەك: تېخنىكا يېڭىلاش نەتىجىسىدە ئەزالارنىڭ ئەمگەك سىجىللىقى يېنىكلەشتى.

يېنىكلەنمەك «يېنىكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېمەكلىك توختىتىلماي يېيىلگەنسېرى خالتىمۇ ماس ھالدا يېنىكلىنىپ بارماقتا ئىدى.

يېنىكلىتىشمەك «يېنىكلەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆتۈنىسىدىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى تاشلۇۋېتىش ئارقىلىق يۈكلىرىنى يېنىكلىتىشمەكتە ئىدى.

يېنىكلىتىلمەك «يېنىكلەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جازا يېنىكلىتىلدى. * بۇنىڭ بىلەن كارخانىلارنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ 23 مىليون 560 مىڭ يۈەن سېلىقى يېنىكلىتىلدى.

يېنىكلىك ئى ① ئېغىر ئەمەسلىك، يەڭگىللىك: ئۇنىڭ جىنايىتىنىڭ يېنىكلىكى بىزگە مەلۇم. * ئۇ بۇ يەردىكى ئىشنىڭ يېنىكلىكىنى بىلەتتى. ② روھىي جەھەتتىكى خاتىرجەملىك، ئەركىنلىك، ئازادە، نورمال ھالەت: خان كۆڭلى ئارام ئالغاندەك يېنىكلىك ھېس قىلىپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى. ③ ئاقىۋەتنى ئويلىمايلا قىلغان ھەرىكەت، ئالدىراڭغۇلۇق، يەڭگىلتەك، تەنتەكلىك: مەخمۇت بۇ ئىشتا يېنىكلىك قىلسا بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشىنەتتى.

يېنىكلىمەك پ ① يېنىك بولۇپ قالماق، يېنىك ھالەتكە كەلمەك، ئېغىرلىقى ئازايماق: دەريادىن چىقاندا تۇز ئارتىلغان ئېشەكنىڭ يۈكى يېنىكلەپتۇ، پاختا ئارتىلغان ئېشەكنىڭ يۈكى ئېغىرلاپتۇ.② بىرەر ئىش، پائالىيەت جەريانى قاتارلىقلار ئاسانلاشماق، ئاسان، ئۇڭاي ھالەتكە كەلمەك: بۇ ۋاينىڭ ياردىمى بىلەن ئېغىر ئىشمىز يېنىكلەپ، بىزمۇ خېلىلا ئارام تېپىپ قالدۇق. ③ كۆڭچەم. ئومۇمەن ئادەمنى روھىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن خورىتىدىغان تۇرلۇك تۈيغۇ ياكى زەربىلەرنىڭ زىيىنى كىچىك، ئادەمگە كەلتۈرگەن كۆڭۈلسىزلىكلىرى ئازايماق، زەربىسى تۆۋەنلەپ بارماق: كېسىلى يېنىكلىمەك. دەردى يېنىكلىمەك. غەمدىن يېنىكلەپ قالماق. ۋۇجدان ئازابى يېنىكلىمەك. ④ روھىي جەھەتتىن خاتىرجەم، خۇش بولۇپ قالماق، ئۆزىنى يېنىك، ئەركىن ـ ئازادە ھېس قىلماق: مەن ئۇنى كۆرۈپ ناھايىتى يېنىكلەپ قالدىم.

يېئوروپىي ئى [ر<لات] <خىم> مېتال ئېلىمېنت. بەلگىسى Eu(Europium). سىرەك يەر مېتاللىرى ئىچىدىكى ساقلىنىش مىقدارى ئەڭ ئاز بولغان بىر خىلى. ئاتوم رېئاكسىيە قازىنىدا پىروتون سۈمۈرگۈچى قىلىندۇ.

يېيتما ① سۈپ. يېيىتىلغان ياكى يېيىتىلىدىغان: يېيىتما خىش. ② <گ سەن> جۈڭگوچە رەسىم سىزىشتىكى بىر خىل كەسپىي ماھارەت، يەنى كۆڭلەن گۈل ـ گىياھ سىزىلىرىنىڭ ماھارىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدا، ئىزنا سىزىقلىرى ئىشلىتىلمەيدۇ، موي قەلەمنىڭ ئۇچى سىياھقا چىلىنىپ، قەغەز يۈزىگە سەل ـ پەل تەگكۈزۈلگەن ھامان سىياھ يېيىلىدۇ. بىرلا قەلەمدە قېنىق ـ سۇسلۇق دەرىجىسى تەڭ چىقىرىلىدۇ.

يېيىتماق «يايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەۋلان مېنى يېيىتىپ قويۇلغان زىغىر پاخىلى ئۇستىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

يېيىشلىك سۈپ ① تەمى ياخشى، ئادەمنىڭ يېگۈسى كېلىدىغان: يېيىشلىك تاماق. ② نەپسى يامان، يېمەك ـ ئىچمەككە ئامراق، تويماس، تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارغا كۆپ خىراجەت قىلىدىغان: مېلىك يېيىشلىك بولسا بەردى خۇدا، خوتۇنۇك يېيىشلىك بولسا ئۇردى خۇدا (ماقال).

يېيىشماق «يايماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى ئاپتاپقا يېيىشىپ بولۇپ ئۆزلىرىمۇ ئاپتاپتا بىردەم ئولتۇردى ـ دە، ئاندىن يەنە ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى.

يېيىشمەك «يېمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار قىمىز ئىچىپ، كاۋاپ يېيىشىپ ئوبدان مېھمان بولۇشتى.

يېيىق سۈپ. يېيىلغان، يېيىپ قويۇلغان: ماشىنا يېيىق ئېقىنىنىڭ سايلىقىدىن ئۆتۈپ بولغاندىلا ئۇ كۆزىنى ئاچتى.

يېيىق جۈملە <تىل> جۈملە شەكىللىرىدىن بىرى، ئىگىسى بىلەن خەۋىرى كېڭەيتىلگەن ياكى باش بۆلەك بىلەن ئەگەشمە بۆلەك بىللە كەلگەن بىر خىل جۈملە.

يېيىق سۆيى زىرائەت تېرىلىپ ئۇنگەندىن كېيىن سىرغىتىپ قويۇلغان دەسلەپكى سۇ.

يېيىقلىق سۈپ. يېيىلغان، يېيىپ قويۇلغان، يېيىتىلغان: ئۇنىڭ توخۇلىرى باشقىلارنىڭ يېيىقلىق بۇغدىيىنى يەپ كېتىپتۇ. // ئۇستەلدە بۇگۈنكى يېڭى گېزىت يېيىقلىق تۇرۇپتۇ.

يېيىلاڭغۇ سۈپ. يېيىلىپ تۇرىدىغان: ئوڭ تەرەپ جەينەك چوققىلىق تاغ، سول تەرەپ يېيىلاڭغۇ دەريا ئىدى.

يېيىلدۇرماق «يېيىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىر قولىدىكى ياغاچ ئەندۇڭا بىلەن لاينى يېيىلدۇرۇپ ماڭاتتى.

يېيىلدۇرۇشماق «يېيىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تامچى ئۇستاملارنىڭ بەزىلىرى تۆمۇر ئەندۇڭا بىلەن ئۆگزىگە لاي يېيىلدۇرۇشسا، بەزىلىرى چېلەكتە لاي توشۇماقتا ئىدى.

يېيىلدۇرۇلماق «يېيىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېڭەيتىلىپ ياسىلىۋاتقان يولدا شېغىلنىڭ ئۇستىگە قارامداي يېيىلدۇرۇلماقتا ئىدى.

يېيىلما سۈپ. يېيىلىپ تۇرغان، يېيىلغان ياكى يېيىتىپ قويۇلغان.

يېيىلماق ① «يايماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نوزۇگۈمنىڭ بېشى مەيدانغا ئۇزۇلۇپ چۈشۈپ، ئۇزۇن چاچلىرى تۆپراق ئۇستىگە يېيىلدى. ② كۆچمە. تارالماق، ئەتراپقا تارىلىپ ھەممە ياقنى بىر ئالماق، ھەممىگە ئاڭلانماق ياكى ھەممىگە مەلۇم بولماق: بۇ خەۋەر ھەش ـ پەش دېگۈچە پۈتۈن مەكتەپكە يېيىلدى. ③ كۆچمە. قاپلىماق، باسماق، ئەتراپىنى ئۆزىنىڭ ھالىتىگە كەلتۈرمەك (نۇر ياكى قاراڭغۇلۇق ھەققىدە): ئاستا ـ ئاستا تولۇن ئاينىڭ ئاقۇچ نۇرلىرى ئەتراپقا يېيىلدى. ④ كۆچمە. خۇشال بولماق، روھىي جەھەتتىن ئازادىلىك ھېس قىلماق، خۇشال ـ خۇرام يۈرمەك: بۇنى لەيلى كۆرۈپ كۈلدى، يېيىلدى، نە كۈلدى خۇددى بىر گۈلدەك ئېچىلدى.

يېيىلمەك «يېمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى.

يېيىلىپ ـ ئېچىلىپ ناھايىتى خۇشال ـ خۇرام، ئەركىن ـ ئازادە ھالدا، ھېچقانداق غەم ـ ئەندىشە ياكى قورۇنۇشى، تارتىنىشى يوق ھالدا: ئۇ بايقى خاپىلىقىنى ئۇنتۇغان ھالدا يېيىلىپ ـ ئېچىلىپ سۆزلەپ كەتتى.

يېيىلىشچان سۈپ. يېيىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، يېيىلىدىغان: سۇ يېيىلىشچان خۇسۇسىيەتكە ئىگە سۈيۇق ماددىدۇر.

يېيىلىشچانلىق ئى ① يېيىلىشچان بولۇش، يېيىلىشچان خۇسۇسىيەت. ② <فىز> مېتاللارنىڭ بازغانلاش ياكى بېسىشقا ئۇچرىغان چاغدا يېرىلىپ كەتمەستىن، داۋاملىق نېپىزلىنىپ يايپلاقلىنىش خۇسۇسىيىتى. مەسىلەن، مىس، كۈمۈش، ئالتۇن، پلاتىنا قاتارلىق مېتاللار ئەڭ مول يېيىلىشچانلىققا ئىگە.

يېيىم مق. سانىنى سانلار بىلەن كېلىپ شۇنچە قېتىم يېيىشقا بولىدىغان، شۇنچە قېتىم يايسا تۇگەيدىغان مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر يېيىم چۆپ. ئۈچ يېيىم ئاش.

يېيىن ئى. سۇ يېيىلىپ ئاقىدىغان يەر.

يېپ ئى ① پاختا، يىپەك، چىگە، يۇڭ ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تالاسىدىن ئىنچىكە قىلىپ ئېگىرىلگەن، تىكىش، توقۇش ماتېرىيالى: پاختا يېپ. يۇڭ يېپ. يېپ ئېگىرمەك. يېپ رەخت. ماشىنا يېپى. ② ئومۇمەن باغلاش، ئوراش ۋە شۇ قاتارلىق مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە؛ شوينا، كانات: ئاياغ يېپى. يېپى ئۇزۇلگەن لەگلەك. ③ <بىيول> بەزى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئۆز

تېنىده بولىدىغان تالاسسمان توقۇلما: يىپ بېزى.

يىپ بازىرى قىلماق باش ـ ئايىغى يوق پاراڭلار بىلەن قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتمەك: ـــ سىز بىزگە يىپ بازىرى قىلىپ كۆرسىتىۋاتامسىز؟ ـــ دېدى ئۇ دەردىنى سېكرېتاردىن ئالماقچى بولغاندەك.

يىپ ئۈچى بىرەر چىگىش مەسىلە، ھادىسە قاتارلىقلار ھەققىدىكى دەسلەپكى ئۇچۇر، مەلۇمات، دەسلەپ مەلۇم بولغان خەۋەر: ئەر ـ ئايال ئىككىسى توغرىسىدا بىرەر يىپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىدىڭلەرمۇ؟

يىپ ئۆتكۈزۈپ داۋالاش <تېب> مەقئەت ئاقمىسىنى داۋالاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا دورىلىق يىپ ئاقما كانىلى ئىچىگە كىرگۈزۈلۈپ، مەقئەت تۆشۈكىدىن چىقىرىلىدۇ. دورا يىپنىڭ ئىككى ئۇچى چىڭ چىگىلىدۇ. دورا يىپنىڭ بېسىمى ۋە چىرىتىشى بىلەن ئاقما كانىلى تەدرىجىي ئايرىلىپ، يوقىلىدۇ.

يىپ ئېشەلمەسلىك ← قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەسلىك: دېھقانلار راستتىنلا يامبۇدا ئىشىك تاقىغۇدەك بوپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا سىلى بىلەن بىز يىپ ئېشەلمەيدىكەنمىز.

يىپىدىن يېڭنىسىگىچە ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە، ھېچنېمىنى قالدۇرماي، ھەممىسىنى: ئۇنىڭ يېنىدا ھەربىر ئىشنى يىپىدىن يېڭنىسىگىچە ئۆگىتىدىغان دادىسى بار ئىدى.

يىپەك ① ئى. پىلە غوزىسىدىن ئېلىنىدىغان ئىنچىكە تالا ۋە ئۇنىڭدىن ئېگىرىلگەن يىپ، مەشۇت: خام يىپەك. پىشۇرۇلغان يىپەك. ② سۈپ. شۇنداق يىپلاردىن توقۇلغان رەخت، شايى ۋە ئۇنىڭدىن تىكىلگەن: يىپەك رومال. يىپەك ياغلىق. يىپەك كۆڭلەك.

يىپەك يولى <تارىخ> غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئېچىلغان، جۇڭگودىن غەربىي ئاسىيا، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ياۋروپاغا مال توشۇلىدىغان سودا يولى. بۇ يولدا جۇڭگونىڭ يىپەك ۋە يىپەك بۇيۇملىرى چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن خېشى كارىدورى ئارقىلىق ھازىرقى شىنجاڭدىن ئارسكقا (ئاسىيانىڭ غەربىدىكى قەدىمكى تۈركىي دۆلەت) ۋە غەربىي ئاسىيا ھەم ياۋروپادىكى رىم ئىمپېرىيەسىگە توشۇلغان.

يىپەكچى ئى ① پىلىدىن يىپەك يىنىنى چىقىرىپ، يىپەك توقۇشقا تەييار قىلىپ بەرگۈچى. ② يىپەك رەختلەرنى توقۇغۇچى ياكى يىپەك توقۇش ئىشچىسى.

يىپەكچىلىك ئى. پىلىدىن يىپەك چىقىرىش ئىشى ۋە كەسپى: يىپەكچىلىك فابرىكىسى.

يىپچە ① ئى <بىيول> بىر خىل ئىنچىكە يىپ ياكى تالا. مەسىلەن، يىلتىز تۈكچىسى ۋە توغرا يوللۇق مۇسكۇللارنىڭ تۈزۈلمە بىرلىكىگە ئوخشاش. ② سۈپ. يىپقا ئوخشاش، يىپ ھالىتىدىكى: يىپچە قۇرت.

يىپسىز سۈپ. يىپ يوق، يىپ ئۆتكۈزۈلمىگەن، يىپقا ئېگە بولمىغان: يىپسىز يېڭنە.

يىپسىمان سۈپ. يىپقا ئوخشاش، يىپ شەكلىدىكى، يىپتەك: يىپسىمان باكتېرىيە. يىپسىمان ھايۋان. يىپسىمان يوپۇرماق.

يىپلاشماق پ. يىپ پەيدا بولماق، يىپقا ئايلانماق.

يىپلىق سۈپ. يىپ بار، يىپ ئۆتكۈزۈلگەن ياكى يىپقا چېتىلغان؛ يىپ بىلەن بېزەلگەن: بىز سېتىۋالغان ئىنچىكە يىپلىق ئاق مىشكاپلار شۇ يەردە قالغانىدى.

يىپ ـ يېڭنە يىپ ۋە يېڭنە، يېڭنە ئىشىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەر: ئۇ يىپ ـ يېڭنىلىرىنى كۆتۈرۈپ كىيىم ئىشكاپى ئالدىغا كەلدى.

يىت ئى. ئەرۋاھلارغا ئاتاپ مايدا پوشكال، قۇيماق سالغان ۋاقىتتىكى ماينىڭ ھىدى، پۇراق: يىت پۇراتماق.

يىتتۈرمەك «يىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رۇقىيە گويا قىممەتلىك بىرنەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئادەمدەك بولۇپ قالدى.

يىتتۈرۈشمەك «يىتتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىنسانىي ۋىجدانىنى يىتتۈرۈشكەن ئادەم قىياپىتىدىكى ھايۋانلار ئىدى.

يىتمەك پ. يوقالماق، يوق بولماق، غايىب بولماق: يىتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال).

يىدىخ سۈپ. دىيال. بۇزۇلغان، پالاق.

يىراق ① سۈپ. ئارىلىقى، مۇساپىسى نېرى، يېقىن ئەمەس، ئۇزۇن: مەكتەپ بىلەن ئۆيىمىزنىڭ ئارىلىقى بەك يىراق ئىدى. // بىراق نۇرىدىن يىگىرمە كۈن ئىچىدە ناھايىتى يىراق كەتكەنكەن. ② ئى. سۈزلىگۈچى تۇرغان يەردىن ئارىلىقى، مۇساپىسى ئۇزۇن بولغان جاي: مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا كۆز تاشلىدىم. ③ سۈپ. مۇساپىسى ئۇزۇن ھەم نېرى جايلاردا ئېلىپ بېرىلغان: مەن دادامنىڭ يىراق سەپەردىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئۆيگە يۈگۈردۈم. ④ سۈپ. ئالاقىسى، مۇناسىۋىتى تازا قويۇق ئەمەس: ـــ ياقەي، بىز يىراق ئەمەس، كۆڭلىمىز يېقىن. // ئويلاپ قىلساڭ سۆزۈڭنى، ئامما بولىدۇ ئامراق. يوغان تۇتساڭ ئۆزۈڭنى، ئەل بولۇر سەندىن يىراق. ⑤ سۈپ. ۋاقىت جەھەتتە ئۇزاق؛ خېلى كېيىن كېلىدىغان: بۇ زالىملارنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىدىغان چاغلارمۇ يىراق ئەمەس. ⑥ ئى. ئىشنىڭ كەلگۈسى، ئىش ـ پائالىيەتنىڭ كېيىنكى ئەھۋالى: يىراقنى كۆزلىمەك. يىراقنى كۆرمەك. ⑦ سۈپ. چىقىش كېلىشتە كەلگەن ئايرىم ئىسىم ياكى ھەربىر تەركىبتىكى ئىسىملارنىڭ كېيىن كېلىپ، نەتىجىنىڭ شۇ ئىسىم ياكى ھەربىر تەركىبتىكى ئىسىملارغا ھالىغا كەلمىگەنلىكىنى، بەلكى شۇ ھالغا كېلىشتىن كۆپ تۇرۇپ، كەم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ـــ بىز تېخى تەلەپتىن كۆپ يىراق، ـــ دېدى ئايجامال.

يىراق قەدىمىي ئېرا <گېئول> گېئولوگىيەلىك يىلنامىنىڭ ئىككىنچى ئېراسى. بۇنىڭدىن 2 مىليارد 400 مىليون يىل بۇرۇن باشلىنىپ، 570 مىليون يىل بۇرۇن ئاياغلاشقان. بۇ ئېرادا يۇسۇنلەر ۋە مىكروئورگانىزملار تەرەققىي قىلغان، ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار تاسادىپىي كۆرۈنۈشكە باشلىغان. بەك قەدىمىي ئېرا بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇ ۋاقىتلاردىكى تاغ جىنسلىرىنىڭ ئاينىش دەرىجىسى بىرقەدەر تېيىز، شۇنداقلا بىر قىسىم ئاينىشقا ئۇچرىمىغان چۆكمە جىنسلارنىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. ئاساسىي تاغ جىنسلاردىن تاختا جىنس، مەرمەر جىنس، دولومىت جىنس، ھاكتاش جىنس، تارىشا جىنس، قۇم تاش جىنس، مىكمات جىنس قاتارلىقلارنىمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. يىراق قەدىمىي ئېرا تېمى دۆلىتىمىزنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىنىڭ ھەرقايسى يەرلىرىگە تارالغان. شەرتلىك بەلگىسى Pt.

يىراقنى كۆرمەك ئىش ـ ھەربىرىكەت، ھادىسىنىڭ ئاقىۋە-

تىنى، نەتىجىسىنى توغرا مۆلچەرلىمەك، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئاخىرىنى ئويلاپ توغرا يول تۇتماق: ياشلار يىراقنى كۆرۈشى، پىداكارلىق بىلەن كۆرەش قىلىشى، ئالغا بېسىش روھىنى ساقلىشى، ئاممىدىن ئايرىلىپ قالماسلىقى لازىم.

يىراقنى يېقىن قىلماق قىيىن، مۇشكۈلچىلىكلەرنى ئاسانلاشتۇرماق، ئېغىر چىلىقنى يېنىكلەشتۈرمەك، ئاسان قىلماق: مەن ئۆيۇاقامنى بېسىقتۇرۇپ بولغۇچە، بۇلار ماڭا قول ـ پۇت بولۇپ يىراقنى يېقىن قىلىشىپ بەردى.

يىراقلاتماق «يىراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادەتىنگۈل كۆلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ـ دە، نازلانغان ھالدا ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئۆزىنى ئوبۇلنىڭ قۇچىقىدىن يىراقلاتتى.

يىراقلاشتۇرماق «يىراقلاشماق»پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەردان قوپاللىق بىلەن رۇقىيەمنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى.

يىراقلاشتۇرۇشماق «يىراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەقىلسىز بالىلار ئاستا ـ ئاستا ئۆزلىرىنى بۇ كەمبەغەل داددىدىن يىراقلاشتۇرۇشتى.

يىراقلاشتۇرۇلماق «يىراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بۇ ئەلنىڭ غايىەت زور بايلىقىدىكى ئۇلۇشىدىن يىراقلاشتۇرۇلغان بۇ ئىككىيلەنىدەكلەرنىڭ، قاراڭغۇ دوقمۇشلاردىكى كەسپىلىرىنىڭ ئامالسىزلىقتىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

يىراقلاشقۇچى سۈپ. تەدرىجىي يىراقلىشىپ بارىدىغان، يىراقلىشىدىغان: يىراقلاشقۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى.

يىراقلاشماق پ ① بىرەر نەرسە ياكى كىشىنىڭ يېنىدىن يىراققا كەتمەك، ئايرىلماق، نېرى بولماق، ئۇزاقلاشماق: ئۇ بۇلاق بېشىدىن يىراقلاشتى. * ھېلىقى ناخشا ئاۋازى بارغانسېرى يىراقلاشماقتا ئىدى. ② كۆچمە. ئورۇق ـ تۇغقانلىق، دوستلۇق ئالاقىلىرى سۇسلاشماق: مەن ئۆزۈمنىڭلا غېمىدە بولۇپ، سەندىن يىراقلىشىپ كەتتىم. ③ كۆچمە. پەرق چوڭايماق: مۇشۇ كۈنلەردە ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن كۆزقاراش جەھەتتىنمۇ خېلىلا يىراقلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

يىراقلىق ئى. يېقىن ئەمەسلىك، ئۇزاقلىق، يىراق بولۇش: يولنىڭ يىراقلىقى.

يىراقلىماق پ ← **يىراقلاشماق**: ياق، ئۇنداق ئىشلاردىن ھازىر يىراقلاپ كەتتۇق.

يىراق ـ يېقىن يىراق ۋە يېقىن، ھەممە ئەتراپ: تەبرىكلەپ بوۋاينى يىراق ـ يېقىندىن، ئەۋەتتى سەپداشلار يۈزلەپ سالام خەت.

يىرتقۇچ سۈپ ① يىرتىدىغان، ئۆتكۈر: يىرتقۇچ چىشلىقلار. ② جانلىقلار بولۇپمۇ ھايۋانلار گۆشى بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان، گۆشخور، ۋەھشىي، ياۋۇز (ھايۋانلار ھەققىدە): يىرتقۇچ ھايۋانلار. يىرتقۇچ قۇشلار.

يىرتقۇچ قۇشلار <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر تۈركۈمى. بۇ خىل قۇشلارنىڭ تۇمشۇقى قىسقا ياكى ئۇچلۇق، ئۆتكۈر، ئوستۇنكى تۇمشۇقى ئۇچلۇق ھەم ئىلمەك، قانىتى چوڭ، تاپان سۆڭىكى تەرەققىي قىلغان، ئۇچۇشقا ماھىر، پۇتلىرى قىسقا، توم ۋە مەزمۇت كېلىدۇ. بارماقلىرىدا قارماقسىمان تىرناقلىرى بولىدۇ. كۆرۈش سېزىمى ئۆتكۈر كېلىدۇ. باشقا قۇشلار ۋە كىچىك ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەسىلەن، تازقارا، بۈركۈت، سار قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

يىرتقۇچ ھايۋانلار <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى تېنى زور، خۇسۇسىيىتى ۋەھشىي كېلىدىغان گۆشخور ھايۋانلار. مەسىلەن، يولۋاس، شىر، يىلپىز قاتارلىقلار. بۇ خىل ھايۋانلار ئادەتتە باشقا ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. بەزىلىرى ئادەملەرگىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ.

يىرتقۇچلۇق ئى. ۋەھشىيلىك: شۇ چاغدا ئۇنىڭ رەڭگىدىن يىرتقۇچلۇقنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنەتتى.

يىرتقۇزماق «يىرتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسمە شەرەت ئارقىلىق خەتنىڭ ئېغىزىنى پەرھاتقا يىرتقۇزدى.

يىرتماق پ ① قەغەز، لاتىغا ئوخشاش نەرسىلەرنى قول ياكى باشقا نەرسىلەر ۋاستىسى بىلەن پارچىلىماق، بۆلەكلەرگە ئاجراتماق، پارچە ـ پارچە قىلماق؛ بۇزماق: تۆمۈر رېشاتكا ئۇنىڭ يەڭلىرىنى يىرتۋەتتى. ② كۆچمە. تۇرلۇك يازما توختام، كېلىشىم قاتارلىقلارنى بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق، ئوڭۇنى ئىجرا قىلىش، ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى توختاتماق: ئۇلار سۆھبەت جوزىسىدىن ئايرىلىپلا، بىتىمنىڭ سىياھى قۇرۇمايلا بىتىمنى يىرتىپ تاشلىدى.

يىرتىشماق «يىرتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار كىرگەن بويى كىتابلارنى يىرتىشىپ، ئوت قويۇشقا باشلىدى.

يىرتىق سۈپ. يىرتىلغان؛ يىرتىلىپ كاردىن چىققان، بۇزۇلغان: يىرتىق كىگىز. يىرتىق كىيىم.

يىرتىلماق «يىرتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسى يىرتىلغانىدى.

يىرغۇزماق «يىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوغلىغا ھويلىدىكى ئۇجمە شېخىدىن يىرغۇزۇپ كەلدى ـ دە، يېڭىدىن توقۇلغان سېۋەتكە باغ ياساشقا كىرىشتى.

يىرگەندۈرمەك «يىرگەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ سۆزلىرى سەلىمنى يىرگەندۈرۈۋەتتى.

يىرگەنمەك پ. سەسكەنمەك، بىزار بولماق؛ زېرىكمەك: ياخشىدىن ئۆگەن، ياماندىن يىرگەن (ماقال).

يىرگىنچ ئى. سەسكىنىش، بىزار بولۇش تۇيغۇسى، بىزارلىق: ئۇ يىرتىق كىيىملەر بىلەن بىر چەتتە تۇرغان نۇرنىساغا يىرگىنچ بىلەن نەزەر سالدى.

يىرگىنچلىك سۈپ. كىشىنى قاتتىق بىزار قىلىدىغان، يىرگەندۈرىدىغان: بۇ ماتېرىياللار ئۇنىڭغا تۇتۇشقا بولمايدىغان يىرگىنچلىك بىرنەرسىدەك بىلىنىشكە باشلىدى.

يىرگىنىشمەك «يىرگەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قوشنىلارنىڭ كۆزى ئۇنىڭ يىرگىنىشلىك چىرايىغا چۈشتى ـ دە، يىرگىنىشىپ نېرى كېتىشتى.

يىرماق پ ① ئوتتۇرىسىنى ئاچماق، ئارىسىنى ئېچىپ كەرىمەك، بۆلمەك: شاخنى يىرماق. ② كۆچمە. رەت قىلماق، ئىنكار قىلماق، ماقۇل بولماي قويماق، ئىلىك ئالماي كەتمەك (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): مەن ئۇنىڭ گېپىنى يىرىشقا ئامالسىز ئىدىم. ③ كۆچمە. بۆلمەك، ئارىلىماق، يېرىم يولدا توختىتىپ لوقما سالماق (گەپ ـ سۆز ھەققىدە): ھارۇنكەشلەر شائىرنىڭ سۆزىنى يىرمايى، جەمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلاشتى.

يىرىشماق «يىرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مەھەللىدىكى ئۇششاق بالىلار ئۇدۇل كەلگەن دەرەخنىڭ شاخلىرىنى يىرىشىپ، ئات ئېتىپ ئويناشماقتا ئىدى.

يىرىق ① يىرىلغان ياكى ئاچىماقلانغان جاي: شاخنىڭ يىرىقى.

② <ئانات> سان بىلەن قورساق ئازىلىقىدىكى ئويمان ئېرىقچە.

يېرىك I سۈپ ① ھەجمى، ئۆلچىمى ياكى دانىچە دېيىمى. تىرى نىسبەتەن چوڭ؛ زور: يېرىك قوزۇلۇش. يېرىك گۈرۈچ. يېرىك قۇم. ② كۆپ كىشىدىن تەركىب تاپقان، كۆپ سانلىق: يېرىك قوشۇن. يېرىك تەشكىلات. ③ زور ماددىي كۈچ ۋە ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە بولغان، كۆلىمى كەڭ؛ كەڭ كۆلەملىك: يېرىك سانائەت. يېرىك ئىگىلىك. يېرىك كارخانا. يېرىك خوجىلىق. ④ ئۆز ئىشى ۋە پائالىيىتى ياكى تەسىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنگەن، شۆھرەت، ئابرۇي قازانغان؛ ئاتاقلىق، نوپۇزلۇق: يېرىك ئالىم. يېرىك ئەسەر. يېرىك ئەدىب. يېرىك شائىر. ⑤ كۆچمە. توز، سىلىق بولمىغان، قوپال: يېرىك تېرە. يېرىك تاختا. يېرىك قەغەز. ⑥ كۆچمە. تېخنىكىسى توۋەن، ئەمگەك سىجىللىقى بىرقەدەر يۇقىرى: يېرىك ئىش. يېرىك ئەمگەك. يېرىك مەشغۇلات. يېرىك ئىشلەپچىقىرىش.

يېرىك II ئى. دىيال. سامانلىقنىڭ يۇمشاق تېپىلمايدىغان قالغان قىسمى، مەنگەن.

يېرىكچىلىك ئى. سوغۇق مۇناسىۋەت، مۇناسىۋەتتىكى بىراقلىشىش: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا يېرىكچىلىك سالغان كىم؟

يېرىكلەشتۈرمەك «يېرىكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كىچىككىنە بۇ ئىش مۇتەللىپ بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى يېرىكلەشتۈرۈپ قويدى.

يېرىكلەشتۈرۈشمەك «يېرىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مۇشۇ ئىش سەۋەبىدىن بۇ جانجىگەر ئاغىنىلەر بىر - بىرى بىلەن بولغان دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئاستا - ئاستا يېرىكلەشتۈرۈشتى.

يېرىكلەشتۈرۈلمەك «يېرىكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، ھەرخىل چارىلەر قوللىنىلىپ، بۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى يېرىكلەشتۈرۈلدى.

يېرىكلەشمەك پ ① يېرىك ھالەتكە كەلمەك: ئۇ ئات - ئۇلاغلارنىڭ ئاستىدا تۇرۇپرىپ يېرىكلەشكەن پاخالالارنى بىر چەتكە يىغىپ قويدى. ② كۆچمە. قوپاللاشماق، سوغۇقلاشماق؛ كۆرۈمسىزلەشمەك، سەتلەشمەك: مەن ئۇنىڭ قاتتىق بوراندا يېرىكلىشىپ كەتكەن ساقاللىرىغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم. ③ كۆچمە. سوغۇقلاشماق، تۇرلۇك ئازارلىشىش، ئاداۋەت، نىزالار سەۋەبىدىن ئاردىدىكى مۇناسىۋەت يامانلاشماق، مۇناسىۋەت قوپاللاشماق: سۇلتان بۇ ئىش تۇپەيلى مەتروزى بىلەن يېرىكلىشىپ قالدى.

يېرىكلىك ئى ① يېرىك، زور، چوڭ ھالەت. ② <ماشىن> مەھسۇلات، ئىش تۈرى قاتارلىقلارنىڭ زىللىق ياكى سىجىللىق دەرىجىسى.

يېرىك - يۇمشاق يېرىك ۋە يۇمشاق، ئومۇمەن ئېغىر - يېنىك ياكى سىلىق - قوپال: بۇ ئىشنىڭ يېرىك - يۇمشىقىنى تاللىمايدۇ، پايدا - زىيانىنى سۈرۈشتۇرمەيدۇ.

يېرىكلىمەك پ. يېرىكلەشمەك: سۇزلىگەنسېرى ئۇنىڭ تەلەپپۇزى يېرىكلەپ نەپسى بوغۇلماقتا ئىدى.

يېرىك ئى <تېب> يالۇغلانغان ئورۇندىكى ئۆلگەن توقۇلما ۋە ئۆلگەن ئاق قان ھۈجەيرىلىرى شەكىللەندۈرگەن سارغۇچ، قويۇق سۇيۇقلۇق.

يېرىكلىق سۈپ. يېرىكى بار، يېرىك بولغان، يېرىكلىغان ياكى يېرىكلايدىغان: يېرىكلىق يارا.

يېرىكلىماق پ. يېرىك پەيدا بولماق، يېرىك يىغماق: دەسلەپ يېرىكلاش توختاي دەپ قالغاندى، كېيىن نېمە ئىش بولدى، يەنە يېرىكلاپ كەتتى.

يېرىلماق «يېرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆچەت ئۇلىغان يېرىدىن يېرىلغاندى.

يېزۇ ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە بۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى، ئۇلار يۇننەن، سىچۇەن، گۇيجۇ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكە ۋە ئاپتونوم رايونلاردا ياشايدۇ. چەت ئەللەردىن ۋېيتنام، بىرمىدىمۇ بار.

يېزۇچە ① سۈپ. يېزۇ مىللىتىگە، ئۇلارنىڭ تىلى، يېزىقى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: يېزۇچە ئۇسۇل. يېزۇچە كىيىم. يېزۇچە ئادەت. ② ئى. يېزۇ تىلى: يېزۇچىنى ياخشى ئۆگەنمەك. ③ رەۋ. يېزۇ تىلى ياكى يېزىقىنى ئىشلىتىپ، يېزۇ تىل - يېزىقىدا، تىلىدا: ئۇلار يېزۇچە سۆزلەشمەكتە.

يېغا ئى ① كۆزدىن ياش تۆكۈش، يىغلاش: ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار (ماقال). ② كۆچمە. دەرد - ئەلەم، ھەسرەت، بىرەر ئىشتىكى مۇشكۈلچىلىك، قىينىچىلىق.

يېغا - زار يېغا ۋە زار، ئومۇمەن قايغۇلۇق ھەرىكەتلەر: ئۇلارنىڭ ئايرىلىشى قاتتىق يىغا - زار، ئىغىر جۇدالىق ۋە مۇسىبەتلىك ھېسسىيات ئىچىدە ئۆتتى.

يېغدۇرماق «يىغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىم سىنىپ باشلىقى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى يىغدۇرۇپ، ھەپتىلىك ئىشلاردىن خۇلاسە چىقارماقچى بولدى.

يېغدۇرۇشماق «يېغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەكتەپ خوجىلىق بۆلۈمى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، سىنىپ باشلىقلىرى ئارقىلىق ياتاق - ياتاقتىكى توك ئوچاقلىرىنى يېغدۇرۇشتى.

يېغدۇرۇلماق «يېغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پولكوۋنىكنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن پۇقرالار بىرىيەرگە يېغدۇرۇلدى.

يېغقان - تۆگكەن ئۇزۇن مەزگىللەردىن بېرى يىغىپ، ئايلاپ كەلگەن، ئىقتىساد قىلىپ جاپادا يىغقان، يىغىپ ئىقتىساد قىلىپ توپلىغان: قوباقنىڭ چىرايلىقى، يىغقان - تۆگكىنىنى ئېلىپ، قېچىپ كەتتى.

يېغقۇچ ئى. تۇرلۇك نەرسىلەرنى بىر يەرگە يىغىش رولىنى ئويناىدىغان ئەسلىھە: توزان يىغقۇچ.

يېغقۇچى سۈپ. تۇرلۇك نەرسىلەرنى بىر يەرگە يىغىش، مەركەزلەشتۈرۈش رولىغا ئىگە، يىغىدىغان، مەركەزلەشتۈردىغان: يىغقۇچى ئەينەك. يىغقۇچى لىنزا.

يېغلاپ - قاقشاپ يىغلاپ ۋە قاقشاپ، مۇشكۈللۈك دەستىدىن دەرد - ھەسرەتلىنىپ، ئازابلىنىپ، ناله - زار قىلىپ: ئاتا - ئانىسى يىغلاپ - قاقشاپ ئوغلىغا دۇئا بېرىپ، ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

يېغلاتماق «يىغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سېخىينىڭ كۆلكىسى بېخىلنى يىغلىتار (ماقال).

يېغلاشماق «يىغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار چىڭ قۇچاقلاشقان ھالدا خېلى ئۇزۇنغىچە ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلاشتى.

يېغلا - قاقشا ← **يىغلاپ - قاقشاپ:** ئۇمۇ يىغلا - قاقشا، ئاخىرى بىر يىلنى ئۆتكۈزدى.

يېغلاڭغۇ I سۈپ. تولا يىغلايدىغان، يىغىسى تولا: يىغلاڭغۇ

بالا. ئەللەي ئېيتىپ چىرايلىق، يىغلاڭغۇنى ئۇخلاتتى. دېمەك، مومام دەرسنى يۇرىكىمگە ئورناتتى.

يىغلاڭغۇ II ئى. ھايۋانلارنىڭ چاۋا يېغىغا چاپلىشىپ تۇرىدىغان نېپىز پەردىلىك ئىچىدىكى سۈيۇقلۇققا ئىگە نەرسە.

يىغلاڭغۇلۇق ئى. تولا يىغلايدىغان ئادەت، مىجەز؛ تولا يىغلاش: ــ مۇنداق يىغلاڭغۇلۇق قىلىسىڭىز، يەنە ئالتە كۈندە ئۆزىڭىز ئەمۇ، مەكتەپتىكىلەرنىمۇ كاردىن چىقىرىۋېتىسىز.

يىغلامسىراتماق «يىغلامسىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كامالىدىن بايۋەچچىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى قورقۇنچ ــ ئەندىشىلىرى دەرھال يوزىگە تېپىپ چىقىپ، چىرايىنى تاتارتىپ، كۆزلىرىنى يىغلامسىراتتى.

يىغلامسىراشماق «يىغلامسىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇ قىزلار ھاياسىز گەپلەرنى قىلىشىپ ئالدىلىرىنى توسۇشقان لۇكچەكلەرگە نېمە دېيىشلىرىنى بىلمەي، يىغلامسىرىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى.

يىغلامسىرىماق پ. بوشراق يىغلىماق، كۆزلىرىدە ياش پەيدا بولماق: ئۇ نېمە دېيىشىنى بىلمەي يىغلامسىراپ تۇرۇپ قالدى.

يىغلىغاق سۈپ. كەلىسە ــ كەلمەس يىغلاۋېرىدىغان، كۆپ يىغلايدىغان، يىغلاڭغۇ: ــ نېمىگە يىغلايسەن؟ يىغلاپ ئۆگىنىپ قالساڭ، چوڭ بولغاندا تېخىمۇ يىغلىغاق، ئىشقا چىدىماس بولۇپ قالىسەن، ــ دېدى ئاپام مېنى بەزلىمەكچى بولغاندەك.

يىغلىماق پ ① ياش تۆكمەك، كۆزىدىن ياش ئاققۇزماق: قىز ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. ② كۆچمە. دەرد ــ ھەسرىتىنى تۆكۈپ نالە قىلماق، دەردنى تۆكمەك: بالام ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن، سەن ياق دېسەڭ كىمگە يىغلايمەن.

يىغلاپ كۆرۈشكۈدەك بولماق بەك سېغىنماق، ئىنتايىن تەقەززا بولماق، ھەددىدىن ئارتۇق تەشنا بولماق: ئىچكىرىگە بارغان ئون نەچچە كۈندىن بۇيان لەگمەن بىلەن يىغلاپ كۆرۈشكۈدەك بولۇپ كەتكىنىدىم.

يىغلىغۇدەك بولماق قاتتىق قايغۇ ــ ھەسرەتكە تولماق، ئازابلانماق، كۆڭلى پېرىشان بولماق، پەرىشان بولماق: گۈلشات يىغلىغۇدەك بولۇپ ئالدىمغا كەلدى.

يىغما سۈپ ① تۇرلۇك قىسىملاردىن يىغىلىپ، بىر پۈتۈن قىلىنغان تەشكىل قىلغان؛ يىغىلغان، توپلانغان، جەملەنگەن: يىغما خۇلاسە. ② يىغىلىدىغان، يىغقىلى بولىدىغان: يىغما كارىۋات.

يىغماق پ ① بىر يەرگە توپلىماق، جەملىمەك، بىرلەشتۈرمەك، بىر قىلماق: بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ھاتەم ھەممەيلەننى يىغدى. ② ئۆزىگە تېگىشلىك بولغان ھوسۇل ــ زىرائەت، قەرز ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئوڭشۇلۇق ھالدا جەملەپ ئۆز قولىغا، ئىلكىگە ئۆتكۈزمەك، قولىغا ئالماق: قەرز يىغماق. ھوسۇل يىغماق. ③ ئاز ــ ئازدىن توپلاپ ئاينىتماق، كۆپەيتمەك: بۇقا بوينىغا يىغار، ئابدال قوينىغا (ماقال). ④ پۈكلىنىدىغان، قاتلىنىدىغان، يىغىلىدىغان نەرسىلەرنى قاتلاپ ــ پۈكلەپ يىغىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قاتلىماق، پۈكلىمەك: كارىۋاتنىڭ بىرىگە ئورۇن ــ كۆرپىلەر يىغىلغانىدى. ⑤ كۆچمە. مەلۇم بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرمەك، نۇقتىلىق قاراتماق (كۈچ، خىيال، ئەس ــ ھوش قاتارلىقلار ھەققىدە): كۈچىنى يىغماق. دىققىتىنى يىغماق. ھوشىنى يىغماق. ⑥ كۆچمە. مۇجەسسەملەشتۈرمەك، ئەڭ زور دەرىجىدە ئىخچاملاپ مەركەزلەشتۈرمەك (ئاساسەن گەپ ــ سۆز، پىكىر ــ مۇلاھىزە ھەققىدە): ئۇ قەلبىدىكى پۈتۈن ھېس ــ تۇيغۇسى بىلەن ئارزۇ ــ ئىستەكلىرىنى مانا شۇ بىر جۈملە سۆزگە يىغقانىدى. ⑦ تۇرلۇك ئىش ــ ھەرىكەت، پائالىيەت ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توختاتماق، يىغىشتۇرۇپ قويماق، بولدى قىلماق: ئۇ دەرھاللا دۇكىنىنى يىغىپ، ئالدىراپ ئۆيىگە قايتتى.

يىغىپ ئېيتقاندا ھەممە پىكىر ــ مۇلاھىزىنى، گەپنى خۇلاسىلىگەندە، يەكۈننى چىقارغاندا: يىغىپ ئېيتقاندا، ھەقىقەت خەلق تەرىپىتە.

يىغىپ ــ تۆشەپ ① ئاز ــ ئازدىن يىغىپ، جەملەپ، تېرىپ ــ تۆشەپ: ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر يىلدىن بېرى يىغىپ ــ تۆشەپ تاپقان ئۇچ يۈز يۆنلا پۇلى بار ئىدى. ② ھەممىسىنى يىغىپ، بارىنىڭ بىرىنمۇ قويماي، بار ــ يوقى ھەممىسىنى، بارىنى: ئۈي سەرەمجان ھېسابتا، يوتقان كونا، كىگىز جۇل. يىغىپ ــ تۆشەپ ساتساقمۇ، جەم بولمايدۇ ئالتە پۇل.

يىغىچى سۈپ. ئۆلۈم ــ يېتىم ئىشلىرىدا ھازا ئېچىپ يىغلاشقا ئۇستا، يىغلاشقا ماھىر: يىغىچى ئايال. * يۈرت ئىچىدە بىرەر كىشى ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ بالا ــ چاقىلىرى ئالدى بىلەن ئەنە شۇ يىغىچى ئايالغا خەۋەر بېرىدۇ.

يىغىش ئى. ئۆزئارا پۇل ــ مال چىقىرىپ جەملەش، يارىدەم ۋە ئىئانە ئوچۇن ئىقتىساد توپلاش: يىغىش قىلماق. * ھازىرقى ئاساسىي نىشانىمىز چارۋا مالىلارنى ئامان ــ ئېسەن يىغىش ۋە ئۇلارنى ئوبدان بېقىپ، كېلەر يىللىق تۆل ئېلىشقا تولۇق كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

يىغىشتۇرماق پ ① يېيىلغان، چېچىلغان نەرسىلەرنى رەت ــ رېتى بويىچە يىغىپ، بىر يەرگە جەم قىلماق، رەتلىك توپلىماق، يىغماق: ئۇ ياتاق ئۆيگە كىرىپ ئوغلىنىڭ ئورۇنلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. ② بىرەر ئىش ــ پائالىيەت ئوچۇن ۋاسىتە بولۇۋاتقان تۇرلۇك نەرسە ــ كېرەكلەرنى يىغماق، يىغىپ بىر چەتكە قويماق: ئۇلار داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا تەمشىلدى. ③ پاكىز، رەتلىك ھالەتكە كەلتۈرمەك، رەتلەپ تازىلىماق: ــ ماڭا ھېچ گەپ ئەمەس، ــ دېدى جەملە ئۆينى يىغىشتۇرۇۋېتىپ. ④ كۆچمە. ئىش ــ ھەرىكەت، پائالىيەتنى توختاتماق، تاشلاپ قويماق، بەرھەم بەرمەك: ئۇ كۆلكىلىرىنى يىغىشتۇردى ــ دە، جوزىغا بېشىنى قويۇۋېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. ⑤ كۆچمە. يوقاتماق، ۋەيران قىلماق: ئۇلار قاراقچىلارنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆتەڭنى تىنچلاندۇرۇپتۇ. ⑥ ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان نەرسىلەرنى يىغىپ، ئۆز ئىلكىگە ئۆتكۈزۈۋالماق، ئوڭۇشلۇق ھالدا يىغىۋالماق، توپلاپ ئۆز ئىلكىگە ئالماق: ــ ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى بىل، ــ دەپ ۋارقىرىدى توختاخۇن، ــ بۇغدايىنى كېلىپ بىر كۈندىلا يىغىشتۇرۇپ بولمەن. سەندەك نېمىلەرگە ئېغىرمىنى سالغۇچە ئۆلۈۋالىمەن!

يىغىشتۇرۇشماق «يىغىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار پەيلىدىن پېنىشىپ، قوللىرىدىكى نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇشتى.

يىغىشتۇرۇلماق «يىغىشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داستىخاندىكى يېمەكلىكلەر يىغىشتۇرۇلۇپ، يوغان تەخسىلەرگە گۆشلىرى ھىل ــ ھىل پىشقان شويلا كەلتۈرۈلدى.

يىغىشماق «يىغماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى:

بىردەمدىن كېيىن باللار ئويۇنلىرىنى يېغىشتى.

يېغىق سۈپ. ئىنچام، يېغىنچاق، قۇرۇلما ۋە ئىچكى قىسىملىرى ئاددىي: يېغىق جۈملە. * ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاددىي جۈملىلەر يېغىق جۈملە ۋە يېيىق جۈملە دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

يېغىق جۈملە <تىل> باش بۆلەكلەردىن، يەنى ئىگە ۋە خەۋەردىن تۇزۇلگەن جۈملە.

يېغىلىق سۈپ. يېغىلغان، يېغىپ قويۇلغان: كىگىزنىڭ ئۈستىدە يوتقان ـ كۆرپىلەر يېغىلىق تۇراتتى.

يېغىلغۇچى سۈپ. تەدرىجىي يېغىلىپ بارىدىغان، يېغىلىدىغان: يېغىلغۇچى سانلار ئارقىمۇئارقىلىقى.

يېغىلماق ① «يېغماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ، ئازلا ۋاقىت ئىچىدە بەش مىڭ تەڭگىلىك مال يېغىلدى. ② «يېغماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ۋىراچ ۋە سېستىرالار ئوپېراتسىيە ئۈستىلىنىڭ ئەتراپىغا يېغىلدى.

يېغىلىش ئى . بىرەر پائالىيەت، ھەرىكەت ئۈچۈن توپلىنىپ جەم بولۇش؛ مۇراسىم، يېغىن: ھەر شەنبە كۈنى ئوچۇق يېغىلىش بولغاندا، بۇ يەر ھەمىشە ئادەمگە لىق تولۇپ كېتەتتى.

يېغىلىشچان سۈپ. ئاسان يېغىلىدىغان، يېغىلىش خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك، تېز يېغىلىدىغان: يېغىلىشچان خۇسۇسىيەت.

يېغىلىشچانلىق ئى. تېز، ئاسان يېغىلىدىغان خۇسۇسىيەت: ئۇنىڭ يېغىلىشچانلىقى تازا كۈچلۈك ئەمەس.

يېغىلىشماق «يېغىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەيدان ئوتتۇرىسىدىكى سەھنىگە يېغىلىشتى.

يېغىم ئى ① پىشقان زىرائەتلەرنى ئورۇپ، يېغىش ئىشى: ئۇلار كۈزلۈك يېغىمدىن بېسىقىپلا توي قىلماقچى. ② زىرائەتلەر پىشىپ يېغىدىغان ۋاقىت، شۇ مەزگىل: ئەمدىلا ئۇھ دەپ تۇرۇشۇمىزغا يازلىق يېغىم كەلدى، يەنە ئېتىزغا يۈگۈرمىسەك بولمىدى.

يېغىم ـ تېرىم دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى يېغىش ھەم ئۇنىڭ ئورنىنى تېرىش قاتارلىق دېھقانچىلىق پائالىيەتلىرى: بىز كەنتنىڭ كۈزلۈك يېغىم ـ تېرىم ئەھۋالى ھەققىدە يېرىم سائەتچە پاراڭلاشتۇق.

يېغىم ـ سىرىم يېغىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پائالىيەتلەر: شەھەر ئەتراپىدا قىروۋ ئاستىدا قالغان كەنجى زىرائەتلىرىنى يېغىۋېلىشقا ئالدىراڭاتقان دېھقانلار ھە دەپ ئاخىرقى يېغىم ـ سىرىم ئىشى بىلەن بەند ئىدى.

يېغىن ئى. يېغىلىش، مەجلىس: ئۇلار رۇستەمنىڭ قورۇسىدا قەسەم بېرىش يېغىنى ئاچتى.

يېغىنچاق سۈپ. كىچىكىسىز ئەمەس، رەتلىك؛ ئىنچام: ئاھالىلەر خېلى يېغىنچاق جايلاشقان بۇ يېزىدا بىرەر ئەھۋال يۇز بەرسە، بىرپەسىنىڭ ئىچىدىلا ھەممەيلەن ئاڭلاپ بولۇشاتتى.

يېغىنچاقلاتماق «يېغىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئوبۇلنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يېغىنچاقلىتىپ بولۇپ، ماشىنىغا باستى.

يېغىنچاقلاشتۇرماق «يېغىنچاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنى ئورتاق بىر قائىدە بويىچە يېغىنچاقلاشتۇرۇش كېرەك.

يېغىنچاقلاشتۇرۇلماق «يېغىنچاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: «تۆگە قۇشى روھى»غا يېغىنچاقلاشتۇرۇلغان مەنۇى ئىللەت ھەرگىزمۇ بىرەر شەخسكە قارىتىلغان ئەمەس.

يېغىنچاقلاشماق ① «يېغىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يېغىنچاقلىشىپ، يولغا چىقىشقا تەييار بولۇشقاندى.② يېغىنچاق ھالەتكە كەلمەك، يېغىنچاقلانماق: فىلىمدە بۇ ۋەقەلىك پەقەت ئىككى كۆرۈنۈشكىلا يېغىنچاقلاشقان.

يېغىنچاقلانماق «يېغىنچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭدا مەزمۇن كۆپ يېغىنچاقلانغان.

يېغىنچاقلىق ئى. كېلەڭسىز ئەمەسلىك، ئىنچاملىق: ئۇ كىشى ئوتتۇرىغا قويغان پىلاننىڭ ھەم قايىل قىلارلىق، ھەم يېغىنچاقلىقىغا قاراپ ھەممەيلەن خۇش بولۇپ كېتىشتۇق.

يېغىنچاقلىماق پ. يېغىنچاق، ئىنچام ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ بارلىق يۇرۇك سۆزىنى ئەنە شۇ بىر جۈملە سۆزگە يېغىنچاقلىغانىدى.

يېغىندى ① ئى. بىر تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ بىر جايغا توپلانغان ھالىتى، توپلىمى، جەمئىيىسى: قانۇنلار يېغىندىسى. قارارلار يېغىندىسى. ② سۈپ. يېغىلغان، جەملەنگەن؛ قوشما؛ جەمئىي: يېغىندى تەۋرىنىش. يېغىندى كۈچ. يېغىندى تېمپېراتۇرا. يېغىندى قار. ③ ئى <مات> ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق سانلارنى قوشقاندا كېلىپ چىققان ئومۇمىي سان.

يېغىندىلىماق پ ① بىر تۈردىكى نەرسىلەرنى توپلاپ مۇئەيەن تەرتىپتە ئىنچىكىلاپ سىستېمىلىق ھالەتكە كەلتۈرمەك، توپلىماق، توپلاپ رەتكە سالماق: ئۇلار بۇ ئاخباراتلارنى ئۈچ نۇقتىغا يېغىندىلىدى. ② ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سانلارنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان نەتىجىسىنى تاپماق ياكى سانلارنى ئۆزئارا قوشماق، بىرلەشتۈرۈپ قوشۇپ نەتىجە چىقارماق.

يېغىۋېلىش ئى [يېغىپ + ئېلىش] ① <س ئىق> ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇن ياكى خەلق تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج، ئاشلىق قاتارلىقلارنى قانۇن بويىچە ئۆتكۈزۈۋېلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② <قا> دۆلىتىمىزنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرى قانۇنغا خىلاپ يېنىكرەك جىنايى قىلمىشى بار كىشىلەرنى ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورۇنلىرىغا يېغىپ، مەلۇم مۇددەت تەربىيەلەپ ئۆزگەرتىش ئورنى.

يېقىتماق پ ① كۈچ بىلەن ئۇرۇپ، تۇرتۇپ غۇلاتماق، ياتقۇزۇپ قويماق: مىركىرەم ئۇنى يېقىتىپ قىلىچ سانجىدى. ② بۇزماق، ۋەيران قىلماق، ئۆرۈۋەتمەك، چۈۋۈپ تاشلىماق: ئۇي يېقىتماق. ③ دەل ـ دەرەخ، زىرائەت قاتارلىقلارنى كېسىش، ئورۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەر بىلەن يەرگە ياتقۇزماق، يەرگە غۇلاتماق: ئۇلار ئۈچ كۈندىلا پۈتۈن بىر مەيدان يەرنىڭ بۇغدىيىنى يېقىتىپ بولدى. ④ كۆچمە. ھوقۇقنى ئىلىپ تاشلىماق، ئەمەل ـ مەنسەپدىن چۈشۈرمەك: ئۇ مېنىڭ قابىل ئىكەنلىكىمنى كۆرەلمەي، مېنى يېقىتماقچى. ⑤ ھالىدىن كەتكۈزمەك، روھىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن قاتتىق زەربە بېرىپ بىچارە ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، ماغدۇرسىزلاندۇرماق: ئۇست ـ ئۇستىلەپ كەلگەن روھىي ـ ئازاب رەھىم سايىتنى يېقىتتى. ⑥ كۆچمە. يوقاتماق، ئۆلتۈرمەك: ئۇ ئوقياسى بىلەن تۆت چېركىنى يېقىتتى. * ئۇلار بىر قېتىملىق ھەربىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، پادىشاھلىق تۈزۈمىنى يېقىتتى. ⑦ كۆچمە. زىيانغا ئۇچراتماق؛ پۇل خەجلەشكە مەجبۇر قىلماق: ـــ مېنى يېقىتتىلا ـ دە، ـــ ئابلىز خۇشخۇي كۈلۈمسىرىدى، ـــ

بۇگۈن مەن مېھمان قىلاي، قېنى كېلىڭلەر.

يېقىتىشماق «يېقىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر ـ بىرىنى يېقىتىشىپ، يەنە تۇرۇشۇپ، يەنە سوقۇشۇپ يۇرۇپ ئۇچ ئاي توختىماي ئېلىشىپتۇ.

يېقىتىلماق «يېقىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتتىق ئېلىشىش نەتىجىسىدە، ئاخىرى قارشى تەرەپ يېقىتىلدى.

يېقىلدۇرماق «يېقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ پادىشاھنى يېقىتارمىش تېخى! ــ سادىق ئاكا ئېغىزىنى پۇرۇشتۇردى، ــ پادىشاھنى يېقىلدۇرغۇچە ئۆزۈڭ يېقىلىپ ئىككى پۇتۇڭ بىر ئۆتۈككە كىرىپ قالمىسۇن يەنە.

يېقىلماق پ ① كۆچ بىلەن ئۇرۇلۇش، تۇرتۇلۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەبلەر بىلەن غۇلىماق، ئۆرۈلمەك، يېتىپ قالماق: يېقىلغانىنى يەر كۆتۈرەر (ماقال). ② كۆچمە. ۋەزىپە، ئەمەلدىن ئايرىلىپ قالماق: قاسىم يېقىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى يەنىلا ئۇ ئۆزى تىكلىگەن ئاسىم ئىگىلەيدۇ. ③ كۆچمە. ماغدۇر سىزلىنىپ ھالىدىن كەتمەك: ئوغلىنىڭ دەردىدە بىچارە ئانىمۇ ئۆزىنىڭ تېتىكلىكىنى يوقىتىپ، يېقىلىپ قالايلا دەپ قالغانىدى. ④ كۆچمە. مەغلۇپ بولماق، يېڭىلمەك، ئارقىدا قالماق: قاسىم يېقىلغانغا تەن بېرىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى. ⑤ كۆچمە. ھاياتلىقتىن ياكى مەۋجۇت بولۇشتىن مەھرۇم بولماق، يوقالماق: چېۋەر قولدا ئاپتومات، سايىرىماقتا «تا ـ تا ـ تات». يېقىلماقتا دۇشمەنلەر، مەرگەنلەرنىڭ كۆڭلى شاد. ⑥ كۆچمە. مەلۇم مىقدارىدا پۇل خەجلەشكە توغرا كەلمەك، زىيان تارتماق: ئۇ بۇ قېتىم ئاز كەم مىڭ يۇەنگە يېقىلغانىدى.

يېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ يېقىلىپ ۋە سوقۇلۇپ، ئومۇمەن شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارغا يولۇقۇپ: نەسىبە خۇددى يارىلانغان كېيىكتەك يېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ يۈرۈپ سابىرنىڭ يېنىغا قېچىپ كەلدى.

يېقىلىپ ـ قوپۇپ يېقىلىپ يەنە قوپۇپ، يەنە يېقىلسا، يەنە قوپۇپ: ئۇ كەلگۈچە بىرنەچچە قېتىم يېقىلىپ ـ قوپۇپ، خېلى تەستە كەلگەنىدى.

يېقىلىشماق «يېقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىرنەچچىسى تەڭلا يېقىلىشتى.

يېك ئى. يىپ ئېگىرىش ئۈچۈن چىداملىق، قاتتىق ياغاچ ـ تىن قىرىپ ياسالغان ئىككى ئۈچى ئۇچلۇق سايمان.

يېك ياسماق ← **چاك ياسماق.**

يېكتەك بولۇپ كەتمەك قىلىق ـ ھەرىكىتى مۇلايىملىشىپ قائىدىلىك، ئەدەپلىك، قائىدە ـ نىزاملارغا بويسۇنىدىغان ھالغا كەلمەك، ئەخلاقلىق بولماق، ئەدەپ ـ قائىدىلىك بولماق: ئۇ بالا تۇردى بوۋاينىڭ قولىدا ئىككى ئاي ئىچىدىلا يېكتەك ئادەم بولۇپ كەتتى.

يېكچى ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىدىن يېك قىرىدىغان، يېك ياسايدىغان ئۇستا.

يېكچىلىك ئى. يېك ياساش، يېك قىرىش ئىشى، كەسپى: ئۇنىڭ يېكچىلىكتە يىراق ـ يېقىنغا داڭقى كەتكەنىدى.

يېكدان ئى. تۇرۇم چاقتا تالام ناچلىرىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان تۆمۈر يېكلەر ئورنىتىلغان ئىككى مېتىر ئېگىزلىكتىكى جازا!.

يېگ ئى. مەلۇم يۇنلىشتە سوزۇلغان نەرسىنىڭ تالاسى، ھەربىر قاتلام يولى، قاتلىمى: ئوتۇنىنىڭ يېگىنى تېپىپ تۇرۇپ يارمىسا يېرىلمايدۇ، پالتىنى ئوتۇننىڭ يېگىگە ئۇرۇش كېرەك.

يېگەتمەك «يېگىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھاراق بىزدە مەدەنىيەت ئەمەس، ئاپەت، ئۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيەت ھەم جاۋابكارلىق تۇيغۇمىزنى يېگىلىتىپ، رېئاللىق ئالدىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەيدىغان ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويىدى.

يېگەلەش سۇپ ① سۇيى قېچىپ قورۇلۇپ، پۇرلىشىپ قالغان، قورۇلۇپ قالغان: يېگەلەش پېلەك. يېگەلەش چۆپ. ② كۆچمە. ئورۇقلاپ جۇدەپ كەتكەن، ئورۇق، ئەتسىز: ــ سەندەك يېگەلەش بەل، تەمبۇر قورساق بولغۇچە سەل سېلىنچىلىق بولغانمۇ تۇزۇك، ــ دېدى ئۇ چىنىدىكى قورۇمىغا مەنىستىگەن ھالدا قارىۋېتىپ.

يېگەلەشمەك پ ← **يېگىلمەك:** ئۇ يېگىلىشىپ كەتكەن بىر تۇپ پېلەكنى تارتىپلا يۇلۇۋەتتى.

يېگىلمەك پ ① سۇيى قېچىپ، قورۇلۇپ قالماق: ئۇ يېگىلەپ قالغان ھەربىر مېۋىگە ئىچ ئاغرىتاتتى. ② كۆچمە. جۇدەپ ئورۇقلاپ كەتمەك: بىچارە يېگىلەپ قورايدەك بولۇپ قالغانىدى.

يېگىت ئى ① جىنسىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلگەن ئەر، ئەركەك كىشى: ھېلىمىخان پاسىل تامدىن ئاتلاپ چۈشتى، يېگىتلەر ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردى. ② ئوغۇل پەرزەنت، ئوغۇل بالا: ئەمدى بىر يېگىتكە ئاتا بولدۇم. ③ كۆچمە. قەيسەر، باتۇر، يۈرەكلىك ئادەم ياكى شۇنداق ئەركەك: بىر ئىشقا بەل باغلاپ يېرىم يولدىن قايتقان كىشىنى يېگىت دېگىلى بولامدۇ؟ ④ شەخس بىلەن تۇرلىنىپ «قىزنىڭ سۆيگەن كىشىسى، يارى، لايىقى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ قارىغۇدەك بولسا، دېگەندەك ئۆزىنىڭ يېگىتى ئىكەن. ⑤ بىرەر قوشۇنغا مەنسۇپ بولغان ئەر كىشى: ئاسىم ئۆزىنىڭ پارتىزان يېگىتلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. ⑥ ئۆزىگە نىسبەتەن ياش، ياش جەھەتتىن كىچىك بولغان ئەرلەرگە مۇراجىئەت قىلىش، چاقىرىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ: ئەمىر باھاۋۇدۇن ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ سوردى: ــ ئەي يېگىت! سەن نېمە ئۈچۈن مېنى ئۆلتۈرۈشكە يول قويىمدىڭ.

يېگىت قولدىشى تويدا تويى بولغان يېگىتكە ھەمراھ بولۇشقا بەلگىلەنگەن ئوغۇل.

يېگىتنىڭ گۈلى يېگىتلەرنىڭ ئەڭ ياراملىقى، ئەڭ ئېسىلى: ــ سەن يېگىتلەرنىڭ گۈلى سەن ـ دە، گۈلى! ــ دېدى ئۇ ئالمىغا زوقلىنىپ.

يېگىتبېشى ئى [يېگىت + باش + ى] ① تۇرلۇك مەركەز، بەزمە، مەشرەپ، ئولتۇرۇشلاردا شۇ سورۇننى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرۇپ، تەڭشەپ تۇرۇشقا بەلگىلەنگەن ئەر، يېگىتلەرنىڭ سەرداری: قىز سورۇنغا چۈشكەندە، يېگىتبېشى ئۇنىڭ يۈزىدىكى ياغلىقنى ئېلىۋەتتى. ② كونا. ئۆيلىنىدىغان يېگىتكە تويى جەريانىدا ئەر ـ خوتۇنچىلىق ئىشلىرى ھەققىدە تەربىيە بېرىدىغان كىشى.

يېگىتچە سۇپ. يېگىتكە خاس، يېگىتكە ئوخشاش: ئۇنىڭدىن شىپا تاپقان بوۋاي ئېيتار: «دۇنيادا يەنە تالاي ياشار بولدۇم. يېگىتچە قۇۋۋەت كىردى بىلىكىمگە، سۆزسىزكى، يۈز ياشلاردىن ئاشار بولدۇم».

يېگىتچىلىك ئى. يېگىتلەرگە خاس غۇرۇر، قىلىق ـ ھەرىكەت؛ يېگىتلىكتە بولىدىغان تۇرلۇك ھەرىكەت، يۈرۈش ـ تۇرۇش.

يېگىتلىك ① سۇپ. يېگىتلەرگە خاس، يېگىتلەردە بولىدىغان، قەيسەر، جەسۇر: ئۇنىڭ يېگىتلىك غۇرۇرى ئۇنى ئالدىغا

سۆرەپ ماڭاتتى. ② سۇپ. يىگىت يېشىدىكى، يىگىت باسقۇچىدىكى: يىگىتلىك چاغ. يىگىتلىك دەۋر. يىگىتلىك مەزگىل. ③ ئى. يىگىتلەرگە خاس بولغان مەردانىلىك، باتۇرلۇق، قەھرىمانلىق، جاسارەت: ئوغلۇڭ چوڭ بولسا يىگىتلىكىڭنى ئالار، قىزىڭ چوڭ بولسا چوكانلىقىڭنى ئالار (ماقال). ④ ئى. كۆچمە. ئادەمنىڭ ياش، ئېسىل ۋاقتى: نادانلىق ئېلىپ كەتتى، يىگىتلىكتە باشىمنى. مېنىڭدەك ئېلىپ كەتكىن، ھاشىمدەك ئاداشىمنى.

يىگىرمە سان. ئوننىڭ ئىككى قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان، 19 دىن چوڭ، 21 دىن كىچىك بولغان سان. «20» رەقىمى: يىگىرمە سەر كۆمۈش.

يىگىرمە تۆت مەۋسۇم <ئاستر> يەر شارى قۇياشنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىشقا ئاساسلانغان مەۋسۇملار. بۇلار: 1) باش باھار 2) ئەگىز سۇيى 3) جانۋارلارنىڭ ئويغىنىشى 4) ئەتىيازلىق كۈن ـ تۈن تەڭلىكى 5) چوكانتال 6) قىزىلكوس 7) باش ياز 8) سەرەتان ئىسسىقى 9) ئورما ۋاقتى 10) يازلىق كۈن ـ تۈن توختىشى 11) باش تومۇز 12) تومۇز 13) باش كۈز 14) كۈزگى تېرىم 15) ئاق شەبنەم 16) كۈزلۈك كۈن ـ تۈن تەڭلىكى 17) سوغۇق شەبنەم 18) قىروۋ چۈشكى 19) باش قىش 20) سېرىق قار 21) ئاق قار 22) قىشلىق كۈن ـ تۈن توختىشى 23) قارا سوغۇق 24) قاپاقيارىدى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ مەۋسۇملار ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە دېھقانچىلىق پەسىللىرىنى ئىپادىلىگەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يىگىرمىنچى سان. سان تەرتىپى ياكى دەرىجە جەھەتتىن 19 ـ دىن كېيىن، 21 ـ دىن بۇرۇن تۇرىدىغان، سان تەرتىپى «20» رەقىمى بىلەن ئىپادىلەنگەن: 20 ـ نومۇرلۇق ياتاق.

يىگىنە ئى. قۇلاققا ئاسىدىغان ھالقا، ساپاق: يارىنىڭ قۇلاقىغا، يىگىنە بولاي دەيمەن. ئوڭ يانىمغا چاچ قويۇپ، دۇئانە بولاي دەيمەن.

يىڭ ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيەنىڭ ئىشتات بىرلىكى. تۆەننىڭ ئاستىدا بولىدۇ. ئۇنىڭغا بىرقانچە لىيەن قارايدۇ. تۆەنگە قارىمايدىغان يىڭ مۇستەقىل يىڭ دەپ ئاتىلىدۇ.

يىڭجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> يېڭنى باشقۇرىدىغان ھەربىي ئەمەلدار.

يىڭگىلىك ئى. كىچىك قىزلارنىڭ ئېسىشى ئۈچۈن ياسالغان ھالقا: ئۇ ھېپىزەنىڭ قۇلىقىدىكى سەھنە سۆكسىنى ئاستا ئېلىۋېتىپ، كۈمۈش يىڭگىلىكنى سېلىپ قويدى.

يىڭناسقۇ ئى [يېڭنە + ئاس + قۇ] <تېب> بىر خىل كۆز كېسەللىكى. قاپاقنىڭ چۆرىسىدىكى كىرپىككە يېقىن جايدا ئۇششاق دانچىسىمان نەرسىلەر چىقىپ، مەلۇم جاي قىزىرىدۇ ۋە ئىششىيدۇ.

يىڭناغۇچ ئى<زوئول> بىر خىل ھاشارات. تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇنچاق، كۆكرەك قىسمىنىڭ كەينى تەرىپىدە ئىككى جۈپ پەردىسىمان قانىتى بار. ئېگىز ئۇچالايدۇ. سۇدا ياشايدۇ، پايدىلىق قۇرت.

يىڭنە ئى. تۆمۇر قاتارلىق مېتاللاردىن ياسالغان، بىر تەرىپى ئۇچلۇق ھەم ئۆتكۈر، يەنە بىر تەرىپى تومراق ھەم يېپ ئۆتكۈزگۈدەك تۆشۈك ئېچىلغان، تىكىش سايمىنى: يىڭنە كىچىك بولسىمۇ يۈتقىلى بولماس (ماقال).

يىڭنىزىرە ئى [يېڭنە + زىرە] ئالتۇندىن گۈل چىقىرىپ ياسالغان، قۇلاققا سالىدىغان زىننەت بۇيۇمى.

يىڭنىلىك سۇپ ① يىڭنىسى بار، يىڭنە بىكىتىلگەن: يىڭنىلىك تاختا. ② يىڭنە ياساشتا بولىدىغان: بەش يىڭنىلىك سىم.

يىڭنىمىخ ئى [يېڭنە + مىخ] ئۇچى ئۇچلۇق، تۇۋىدە كىچىك قالپىقى بار كىچىك مىخ.

يىل ئى ① يەر شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش مۇددىتى؛ يەنى ئون ئىككى ئايغا تەڭ ۋاقىت: يىل بېشى. يىل ئوتتۇرىسى. يىل ئاخىرى. * بىر مىڭ توققۇز يۈز توقسان يەتتىنچى يىل. ② بىر ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن كۈندىن باشلاپ ئۆتكەن ئون ئىككى ئايلىق ۋاقىت: ئۇ ئالىي مەكتەپكە كىرگىلى ئۈچ يىل بولدى. ③ ئون ئىككى ئايلىق ۋاقىت بىلەن ھېسابلىنىدىغان كالېندار سىستېمىسى: يېڭى يىل. مىلادىيە يىلى. ھىجرىيە يىلى. شەمسىيە يىلى. قەمەرىيە يىل ھېسابى. ④ <ئاستر> بىر ۋە ياكى ئۇنىڭدىن كۆپرەك پىلانېتانىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ ئۆتۈش مۇددىتى: مارس يىلى. يۇپىتېر يىلى. ⑤ مۇچەل يىل ھېسابىدىكى ئون ئىككى مۇچەلنىڭ ھەربىرى: قوي يىلى. ئات يىلى. ⑥ كىشى ئۆلگەندىن كېيىن بىر يىل توشقاندا بېرىلىدىغان نەزىر: يىلنى قىلماق. يىلنى بەرمەك. ⑦ كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىپ، مۇئەييەن تەرتىپ سانلاردىن كېيىن كېلىپ، ئون يىللىق مۇددەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئوتتۇزىنچى يىللار. سەكسىنىنچى يىللار.

يىلدىن ـ يىلغا يىللار ئۆتكەنسېرى، ۋاقىت ئۆتكەنچە: ھازىر دېھقانلار يىلدىن ـ يىلغا بېيىۋاتىدۇ.

يىلان ئى ① <زوئول> سۆرەلگۈچى ھايۋان. تېنى يۇمىلاق ھەم ئىنچىكە، ئۇزۇن بولىدۇ، تەڭگىچىلىرى بولىدۇ، پۇتى بولمايدۇ. بەزىلىرى زەھەرلىك، بەزىلىرى زەھەرسىز كېلىدۇ. ② <ئاستر>12 مۇچەلنىڭ بىرى، يەنى مۇچەل يىل ھېسابىدىكى ئالتىنچى يىل: يىلان يىلى.

يىلان باغرى يىلاننىڭ بېلىنى تولغاپ ماڭغان ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش، تولغىماچ: يىلان باغرى يول.

يىلاننىڭ كۆشگىنىنى تۈيىدىغان ناھايىتى ھوشيار، سەزگۈر: ئۇنىڭ سۆزى يەتتە قات يەرنىڭ تېگىدىكى يىلاننىڭ كۆشگىنىنى تۈيۈپ تۇرىدىغان سېيىت ھاجىغا ناھايىتى تېزلا تەسىر قىلدى.

يىلانبېلىق ئى [يىلان + بېلىق] <زوئول> بىر خىل بېلىق. تېنى يىلانغا ئوخشاش بولۇپ، تەڭگىچىلىرى بولمايدۇ. رەڭگى سارغۇچ كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئۇستىدە قارا رەڭلىك سەپكۈنلىرى بولىدۇ. سۇ بويىدىكى پاتقاقلىقلاردا ياشايدۇ.

يىلان ـ چايان يىلان ۋە چايان، ئومۇمەن يىلان ۋە چايان تېپىدىكى زەھەرلىك ئۆمىلىگۈچىلەر.

يىلانچى ئى. يىلان باققۇچى ياكى ئويناتقۇچى كىشى.

يىلانلىق ئى ① يىلان ماكانلاشقان، يىلان كۆپ جاي. ② توقسۇن

ناھىيەسىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

يىلانئوت ئى [يىلان + ئوت] <بوت> يىلانئوت ئائىلىسىدىكى سۈغا چۆكۈپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولى كۆپ شاخلىنىدۇ، غولىدا شالاڭ تىكەنلىرى بولىدۇ. يوپۇرمىقىدىمۇ تىكەنلىرى بولىدۇ. گۈلى تاق جىنسلىق، ئاتالىق ـ ئانىلىقى ئايرىم تۈپتە. مېۋىسى سوقىچاق. يېشىل ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ.

يىلەم ئى. دىيال. پاختا يېپتا توقۇلغان پالاز.

يىلپىز ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. يولۇاسقا ئوخشاپ كېتىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن كىچىكرەك بولىدۇ. تېنىدە نۇرغۇن تەڭگىسىمان داغلىرى ياكى يوللىرى بولىدۇ. ۋەھشىي كېلىدۇ، دەرەخكە چىقالايدۇ، باشقا ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ. ئادەم ۋە چارۋىغا زىيان يەتكۈزىدۇ. تۇرلىرى كۆپ.

يىلتىز ئى ① <بوت> يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ۋېگېتاتىپ ئەزاسى. ئۇ «ئوق يىلتىز» ۋە «چاچما يىلتىز» دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. يىلتىز ئۆسۈملۈكنى تۇپراققا مۇقىم تۇرغۇزالايدۇ، تۇپراقتىكى سۇ ۋە سۇدا ئېرىگەن ئوزۇقلۇقلارنى سۈمۈرىدۇ. بەزى يىلتىزلار يەنە ئۆزىدە ئوزۇقلۇقنى زاپاس ساقلىيالايدۇ. ② چىش، چاچ، تىرناق قاتارلىقلارنىڭ تېرە ياكى ئەت ئارىسىدىكى جايلاشقان قىسمى، تومۇرى: چىشنىڭ يىلتىزى. چاچنىڭ يىلتىزى. ③ <تىل> سۆزنىڭ ئاساسلىق، تۈپكى قىسمى: سۆز يىلتىزى. ④ كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسى، نېگىزى: يىلتىزىدىن قۇرۇتماق. ⑤ <مات> مەلۇم بىر دەرىجىگە كۆتۈرۈلگەندە، ئۆز ـ ئۆزىگە كۆپەيتىلگەندە بېرىلگەن سانىنى ھاسىل قىلىدىغان سان؛ رادىكال: توققۇزنىڭ كۋادراتىلىزى ئۈچ.

يىلتىز تارتماق مۇستەھكەم ئورۇنلاشماق، ئورۇنلىشىپ رونىق تاپماق: ئەگەر مۇشۇ يەردە يىلتىز تارتىپ قالسىڭىز، سىزنى بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرەتتۇق، بوستان چاچلىرىڭىزغا گۈل قىستۇرۇپ قويىاتتۇق.

يىلتىز سۈرمەك يىلتىز تارتماق: خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسى بارا ـ بارا كېڭىيىپ، مىسلى كۆرۈلمىگەن كەڭ زېمىنغا يىلتىز سۈردى.

يىلتىز چىقىرىش <مات> بىر سانىنىڭ يىلتىزىنى تېپىش ئەمىلى، يەنى دەرىجىگە كۆتۈرۈشنىڭ تەتۈر ئەمىلى.

يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلىماق ئەسل ـ نەسلىدىن تارتىپ يوقاتماق، ئۈزۈل ـ كېسىل يوق قىلماق.

يىلتىزىدىن قۇرۇتماق ← **يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلىماق:** كۈنچىقىشتىن كۈن چىقتى، يۇرتىمىزنى يورۇتتى. بىزنى ئەزگەن زالىمنى، يىلتىزىدىن قۇرۇتتى.

يىلتىزىغا پالتا چاپماق قاتتىق زەربە بەرمەك، ھالاكەتكە يۈزلەندۈرمەك: ـــ خەلقىمىز بىر كۈنى بولمىسا بىركۈنى كۆتۈرۈلۈپ، جاھالەتنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپماي قويمايدۇ، ـــ دېدى پەرھات گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىماق ھاياتىنى قۇرۇتماق، يوق قىلماق: ئۇلار كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، ئاپەتنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىدى.

يىلتىزىنى قۇرۇتماق ← **يىلتىزىنى قومۇرۇپ تاشلىماق:** سەن ئۇنىڭ مەجەزىنى بىلمەيسەن. ئۇ بىرى بىلەن ئېيتىشىپ قالسا، يىلتىزىنى قۇرۇتمىغۇچە توختىمايدۇ.

يىلتىزىنى قىرقماق ← **يىلتىزىغا پالتا چاپماق:** ھازىر بۇ يەردە بەگنىڭ يىلتىزىنى قىرقىدىغان يىگىتلەر پەيدا بولدى.

يىلتىزداش سۈپ. يىلتىزى بىر، بىر يىلتىزدىن كەلگەن: يىلتىزداش سۆزلەر.

يىلتىزسىز سۈپ. يىلتىزى يوق، يىلتىز تارتمىغان: دۇنيادا يىلتىزسىز ھاياتلىق مەۋجۇت ئەمەس.

يىلتىزسىمان سۈپ. يىلتىزغا ئوخشايدىغان، يىلتىزغا ئوخشاش: يىلتىزسىمان غول. * ئۇنىڭ مېۋىسى غوزلىق، ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ. تېبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ.

يىلتىزلاتماق «يىلتىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ مېۋىنى ئۆز يۇرتىغا ئېلىپ بېرىپ، يىلتىزلىتىپ بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

يىلتىزلاشتۇرماق «يىلتىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا بۇ سانلارنى يىلتىزلاشتۇرۇپ كېلىشنى تاپشۇرۇق بەردى.

يىلتىزلاشتۇرۇشماق «يىلتىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ساۋاقداشلار بۇ سانلارنى يىلتىزلاشتۇرۇشۇپ كۆرۈپ، ئىمتىھاندىكى ئۆز جاۋابلىرىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەشمەكتە ئىدى.

يىلتىزلاشتۇرۇلماق «يىلتىزلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆپ يىل ئىزدىنىش ئارقىلىق قومۇل چىلىنى جەنۇبىي شىنجاڭغا يىلتىزلاشتۇرۇلدى.

يىلتىزلاشماق پ. يىلتىز تارتماق، يىلتىز سۈرمەك، يىلتىزلانماق، يىلتىزلىماق: ـــ يوقاپ كەتتى ئەمەس، يىلتىزلاشتى، ـــ دېدى ئادىل ئوسمانغا قاراپ.

يىلتىزلاندۇرماق «يىلتىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سەيدۇللا نەچچە يىل تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق بۇ مېۋىنى ئاخىر يىلتىزلاندۇردى.

يىلتىزلاندۇرۇشماق «يىلتىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىراق مەكتەپ چەكلەنگەن ھالدا، مائارىپنى تام بىلەن قورشىۋالماسلىقىمىز، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنى ھەرىبىر قەلبىتە يىلتىزلاندۇرۇشىمىز لازىم.

يىلتىزلاندۇرۇلماق «يىلتىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىلىم ـ پەننى، ئىلىم ئەھلىنى سۆيۈش، شۇنداقلا ۋاقىتنى قەدىرلەش ئىدىيەسى بالىلار قەلبىدە يىلتىزلاندۇرۇلۇشى لازىم.

يىلتىزلانماق «يىلتىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: ياپونىيە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ماتېماتىكا دەرسلىكى ئابستراكت ھېسابلاش ئىپادىلىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشتا يىلتىزلانغان كونكرېت مەسىلىلەر بىلەن تولغاندى.

يىلتىزلىق سۈپ ① يىلتىزى بار، يىلتىز تارتقان: يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئېينى چاغدىكى ياش كۆچەت ئەنە شۇنداق چوڭقۇر يىلتىزلىق دەرەخكە ئايلانغانىدى. ② <مات> يىلتىز بەلگىسى بار، يىلتىز بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغان: يىلتىزلىق ئىپادە.

يىلتىزلىماق پ. يىلتىز تارتماق: ئانا يۇرتتا يىلتىزلىدى بۇ كۆچەت، بولدى ياشلىق مېھنەتمىنىڭ زىننىتى.

يىلداش ئى. ئوخشاش بىر يىلدا تۇغۇلغان، يېشى تەڭ بولغان كىشىلەر: ئاپامدىن ئاڭلىسام، ئۇنىڭ بىلەن يىلداش ئىكەنمەن.

يلسايين رەۋ. يللار ئۆتكەنسېرى، يىلدىن ـ يىلغا، ۋاقىت ئۆتكەنچە: بۇ يەرلەرنىڭ ئۇنۇمدارلىقى يىلسايىن تۆۋەنلەپ كەتكەندى.

يلسېرى رەۋ ← **يىلدىن ـ يىلغا:** ئۇ تۆت يىلدىن بېرى خىزمەتـ دە ئوبدان ئىشلەپ، كەسىپتە يىلسېرى ئىلگىرىلىدى.

يلسىز رەۋ. يىل ئۆتمەي تۇرۇپ، يىلغا توشماي تۇرۇپ، يىل بولماي تۇرۇپ: بۇلار ئەمدى يەنە ئون يىلسىز ئۆز ئەكسىگە كېلەلمەسـ كېرەك.

يىلقا ئى <چار> ئات پادىسى؛ دالىدا بېقىلىدىغان ئات: يىلقا باقماق. * ئالتايدا يىلقىلارنىڭ سانى بارغانسېرى ئېشىپ بارماقتا.

يىلقىچى ئى. يىلقا باقىدىغان ئادەم: يىلقىچىلار كۆچۈش تەييارلىقىنى قىلىشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى يىلقىچىلىق بىلەن ئائىلىسىنى قامدايدىكەن.

يىلقىچىلىق ئى. يىلقا بېقىش ئىشى، يىلقا بېقىش كەسپى.

يىللاپ رەۋ. يىل بويى، يىل ۋە يىللار داۋامىدا؛ بىرنەچچە يىل: يەرلەر ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن يىللاپ بىر تېيىن پۇل كۆرمىگەن دېھقانلارنىڭ قولىغا پۇل كىرىپ، قورسىقى تويۇپ، كىيىم ـ كېچەكى يېڭىلاندى.

يىللاپ ـ يىللاپ «يىللاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىپ كۆچەيـ تىلگەن شەكلى: تۇرسۇن ھازىر يىللاپ ـ يىللاپ ئۆيگە بىر پۇڭ ئېلىپ كىرمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى.

يىللىق ① سۈپ. بىر يىلغا مۆلچەرلەنگەن؛ بىر يىل ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئەھۋاللارغا ئائىت، كۆرسەتـ تىلگەن يىلغا، شۇ يىلدىكى ئەھۋال ـ ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك: ئۇ چاغدا بىزلەردىن يىللىق ئىمتىھان ئېلىنمىۋاتاتتى. ② سۈپ. مىقدار ۋە سانىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ «شۇنچە يىلغا مۆلچەرلەنگەن؛ شۇنچە يىل داۋام قىلىدىغان ياكى قىلغان؛ شۇنچە يىل بولغان» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئاخىرى مېنىڭ ئوچ يىللىق ئوقۇش ۋاقتىم توشۇپ، خىزمەتكە تەقسىم قىلىنىدىم. ③ ئى<ماۋار> مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كىرگەن يىل چەكلىمىسى ئاساسىدا بۆلۈنگەن دەرىجە ئايرىمىسى: 92 ـ يىللىق ئۈيغۇر تىلى سىنىپى. 3 ـ يىللىق 2ـسىنىپ. ④ ئى. يىل بويى سەرپ قىلغان مېھنەتى، ئەمگىكى ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھەق، مائاش: قوناق بىلەن يارچەنگە، بىر يىللىقىم كېتىدۇ. يەتتە يىللىق ئىش ھەققىم، ماڭا پۈتۈن قايتىدۇ. ⑤ ئى. بىرەر تارىخىي ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ كۆرسىتىلگەن ياكى سۆزلەنـ گەن يىلغا توشقانلىق خاتىرە كۈنى ياكى خاتىرە يىلى: ئەخمەتجان قاسىمى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 70 يىللىقى. ل. مۇتەللىپ ۋاپاتىنىڭ 50 يىللىقى.

يىللىقچى ئى. ئۇزۇن مۇددەتلىك ياكى يىللىق توختام بويـ چە باشقىلارغا ياللىنىپ ئىشلەيدىغان كىشى، مەدىكار، خىزمەتكار: ئاسىم شەھەرشاھ ھاجىلارنىڭ ئۆيىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەنىدە، ئەكبەر شۇ باينىڭ قويچىسى ئىدى.

يىللىقچىلىق ئى. باشقىلارغا ياللىنىش، يىللىقچى بولۇپ ئىشلەش، مەدىكارچىلىق: ئۇ بايلارنىڭ ئۆيىدە ئىككى ـ ئۈچ يىلدەك پادىچىلىق، يىللىقچىلىقمۇ قىلغان.

يىللىماق پ. يىلنى ئۆتكۈزمەك، يىلنى ئاخىرلاشتۇرماق، يىلنى چىقارماق، يىل بويى تۇرۇپ قالماق: ئۇ خەتتە ئاقسۇدا يىللايدىغانلىقىنى، ھازىرچە يۇرتقا قايتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى يېزىپتۇ.

يىلمۇيىل ھەر يىلى، يىللار بويى، يىللارنىڭ ھەممىسىدە؛ ئۇدا، داۋاملىق: بۇ كەنتتە ئالمىدىن يىلمۇيىل مول ھوسۇل ئېلىنىدى.

يىلنامە ئى. يىل تەرتىپى بويىچە يېزىلغان ۋەقە ـ ھادىـ سىلەر تارىخى؛ يىل تەرتىپى بويىچە يېزىلغان تارىخىي خاتىـ رىلەر: بۇ يەردە ئېرادىن مىڭ يىل ئىلگىرى، ئۈيغۇرلار يىلنامە يارىتقانـ لىدى. ئۆزىنىڭ يېزىقى، ئېلىپبەسىنى جىمى ئەل ئىچىگە تارقاتقانىدى.

يىلنامىلىق سۈپ. يىلنامە قائىدىسى بويىچە يېزىلغان، يىلنامە ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، يىلنامىغا ئوخشاش تەرتىپتە، يىل رېتى بويىچە يېزىلغان: يىلنامىلىق خاتىرە.

يىلنىك ئى <ئانات> سۆڭەك ئىچىدىكى كاۋاكچىلارغا تولۇپ تۇرغان يۇمشاق توقۇلما. قىزىل يىلنىك ۋە سېرىق يىلنىك دەپ بۆلۈنىدۇ. قىزىل يىلنىك قان ئىشلەپچىقىرىش رولىغا ئىگە. بەزى جانلىقلارنىڭ يىلنىكىنى ئىستېمال قىلغىلى ۋە ئۇنىڭدىن ماي ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ.

يىلنىكى توشماق ① كۈچ ـ قۇۋۋەتتە ۋايىغا يەتمەك، ساغلام يېتىلمەك. ② پۇل ـ مېلى، ئىقتىسادىي كۈچى زورايماق، ئاشماق؛ ئۆلى چىڭماق.

يىلنىكى توق ① تېمەن، ساغلام، كۈچ ـ قۇۋۋەتى بار: باينىڭ بالىسى ئەمەسمۇ؟ يىلنىكى توق ـ تە. ② پۇل ـ مېلى، ئىقتىـ سادىي كۈچى بار، ئىقتىسادىي ئاساسى ئۆللۈق: ـــ پۇلىمىزنى بەرگەن بولساڭلار، ـــ دېدى بوۋاي كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، ـــ يىلـ كىمىز توقراق بولار ئىدى.

يىلنىكىدە سۇ ئىچمەك ① قاتتىق زەربە بەرمەك، ۋەيران قىلماق، ھالاك قىلماق: ـــ تىلۋالدىنىڭ يىلنىكىدە سۇ ئىچمەن! ـــ دېدى قۇبدۇن زەھەرخەندىلىك بىلەن، ـــ مېنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكىنىنى كۆرەي ئۇنىڭ... ② باشقىلارنىڭ كۈچىدىن نومۇسسىزلارچە پايدىلانماق، باشقىلارنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتىنى پەسكەشلەرچە ئۆزى ئۈچۈن ئىشلەتمەك: ئۇنداق خەقنىڭ يىلنىكىدە سۇ ئىچىدىغان پىخسىقتىن ئالمىغان پۇلنى كىمدىن ئالمىز؟!

يىلنىكى سۈيۈق كۈچ ـ قۇۋۋەتى ئاز، ماغدۇرسىز، ئاجىز، ساغلام ئەمەس: ئۇ كىچىكىدە يىلنىكى سۈيۈق بالا ئىدى، چوڭ بولغاندـ سېرى ساغلاملىشىپ تەندۇرۇس بىر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ.

يىلنىكى شورلۇق شور پېشانە، تەلەيسىز، بەختسىز، تەقدىرى كاج، بەتتەلەي: ـــ مېنىڭ يىلنىكىم شورلۇق، مۇشۇ ئىشنىمۇ مەن قىلماي، باشقا بىرىگىلار قىلىڭلار، ـــ دېدى ئۇ نارازى بولغانىدەك قىلىپ.

يىلنىكنى چاقماق ۋەيران قىلماق، ئەبجىقىنى چىقارماق، ھالسىزلاندۇرۇپ كاردىن چىقارماق، كۈچ ـ قۇۋۋەتتىدىن ئايرىماق: ئۆتكەن يىلقى تەبىئىي ئاپەت دېھقانچىلىققا زور زىيان كەلتۈرۈپ، دېھقانلارنىڭ يىلنىكىنى چېقىۋەتتى.

يىلنىكنى شورىماق قاتتىق ئەزمەك، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق، بوزەك قىلىپ ئەمگىكىدىن ئۆزى بىلگەنچە پايدىلانماق: ھايات ـ كەشلەر خەلقنىڭ يىلنىكىنى شوراش ئۈچۈن تۇرلۇك شۇملۇقلارنى قىلاتتى.

يىلنىكنى قۇرۇتماق ئەسل ـ نەسلىنى يوق قىلماق، ۋەيران قىلماق: قۇرغاقچىلىق بولسا، ئەل ـ يۇرتنىڭ يىلنىكىنى قۇرۇتۇشقا باشلاپتۇ.

يىلنىكى ئۆزۈك ① تېنىنى ساغلام ئەمەس، بەدەن قۇۋۋەتى ئاجىز، ماغدۇرى كەم. ② ئىقتىسادىي كۈچى ئاجىز، تۇرمۇش

كەچۈرۈشى تەس، كەمبەغەل، نامراتلار.

يىلىكى ئۆزۈلمەك ئىقتىسادىي جەھەتتە قىيىن ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ئىنتايىن ناچارلاشماق، نامراتلاشماق: قېيىن ئائىلىمنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىمىز، يەتتە ـ قىرىق نەزىرلىرىنى بېرىمىز دەپ، يىلىكىمىز ئۆزۈلۈپ قالدى.

يىلماق پ. دىيال. ئۇزۇن ئىككى شال (تاختاي)نىڭ بىرىنى ئەركەك، بىرىنى چىشى قىلىپ چاتماق.

يىمىرمەك پ ① خېمىر قاتارلىقلارنى قول بىلەن مۇجۇپ ئەيلىمەك، پىشۇرماق: خېمىرنى يىمىرمەك. ② قاتتىق نەرسىلەرنى قول ياكى مۇناسىۋەتلىك ئەسۋابلار بىلەن سىقىپ، مۇجۇپ ئېزىپ ئۇۋىماق، ئېزىلگەن، مۇجۇلغان، ئۇۋاق ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ دېڭىز ساھىلىدا ئولتۇرۇپ، بىر قولى بىلەن تاشنى يىمىرىپ ئۇۋاپ، يەنە بىر قولىنى قۇمغا پاتۇرۇپتۇ. ③ قاش ـ كۆز، لەۋ قاتارلىق ئەزالارنى پۇرۇشتۇرمەك، پۇرمەك ياكى يېنىك تۇرمەك: ـــ ھە، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ـــ دەپتۇ شاھ قاشلىرىنى يىمىرىپ. ④ كۆچمە. ئاغدۇرماق، يوقاتماق، ئاجىزلاشتۇرماق، غۇلاتماق، ۋەيران قىلماق: بىز ئاخىرى فېئودالىزم تۈزۈمىنى يىمىرىپ تاشلىدۇق.

يىمىرىشمەك «يىمىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئارغامچىنى يىمىرىشمەك. خېمىرنى يىمىرىشمەك. تاشلارنى يىمىرىشمەك. لەۋلىرىنى يىمىرىشمەك.

يىمىرىلمەس سۈپ. ① يىمىرىلمەيدىغان، يىمىرىلىپ كەتمەيدىغان. ② مۇستەھكەم، مەزمۇت، يېڭىلمەيدىغان، ئاغدۇ ـ رۇلىمايدىغان، غالىب: ـــ بىز يىمىرىلمەس كۈچ بولۇپ ئۈيۇشتۇق، ـــ دېدى ئەنۋەر جىددىي ھالدا.

يىمىرىلمەك ① «يىمىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەشرەپ بوۋاينىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، قېلىن كالپۇكلىرى كۆلكىدىن يىمىرىلدى. ② كۆچمە. ئاجىزلاشماق، ھالىدىن كەتمەك، ۋەيران بولماق، يوقالماق: تاملارمۇ خارابىدەك بولۇپ كەتكەن، سۇۋاقلىرى پۈتۈنلەي چۈشۈپ، يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. ③ كۆچمە. ۋەيران بولماق، يوقالماق، ئاغدۇرۇلماق: فېئودالىق تۈزۈمى يىمىرىلدى.

يىمىرىلىش ① «يىمىرىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <گېئول> ئۇزۇن مۇددەتلىك شامالنىڭ يالىشى، ئاپتاپتا قېلىش، ھۆل ـ يېغىنلارنىڭ نەمدەپ يالىشى، ئورگانىزملارنىڭ بۇزۇلۇشى قاتارلىق تەسىرلەر نەتىجىسىدە، يەر پوستىنىڭ يۇزىدىكى ۋە يەر پوستىنى تەشكىل قىلغان ھەر خىل تاغ جىنسلىرىنىڭ بۇزۇلۇپ ۋەيران بولۇشى ياكى ئۆزگىرىپ كېتىشى. ③ ئى <فىز> بىر ئاتوم يادروسىنىڭ ماسسىلىرى ئوخشاشراق بولغان ئىككى يادروغا بۆلۈنۈش جەريانى. ④ ئى <فىز> رادىيوئاكتىپ نۇكلىدلارنىڭ رادىيوئاكتىپ زەررىچىلەرنى رادىياتسىيەلەپ چىقىرىش ئارقىلىق باشقا بىر خىل نۇكلىدقا ئۆزگىرىش جەريانى، تۇراقسىز ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ ئۆزلۈكىدىن يېڭى زەررىچىلەرگە ئۆزگىرىش جەريانىمۇ يىمىرىلىش دەپ ئاتىلىدۇ. ⑤ ئى <خىم> كىرىستال ھىدراتلارنىڭ ئۆي تېمپېراتۇرىسىدا ۋە قۇرغاق ھاۋادا كىرىستال سۇيىنىڭ بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى يوقىتىش ھادىسىسى.

يىن ئى. ھايۋانلارنىڭ قەبرىنى ئىچىدىن چىقىدىغان پوق، گەندە.

قوشۇمچە

ئۇيغۇر تىلىدىكى قوشۇمچىلار

I سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار

1. تۇرغۇن سۆزلەردىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
قوشۇمچىلار	ياسالغان سۆزلەردىن ئۇلگە
ـ ـانە	ئاقىلانە، خالىسانە، جەسۇرانە، دوستانە، شائىرانە، باتۇرانە، مەردانە، مەيۇسانە، ۋەھشىيانە، غەيۇرانە ...
ـ ـەن	ئاساسەن، جاۋابەن، تامامەن، قەستەن، تەخمىنەن، خىيالەن، ھەقىقەتەن، ئومۇمەن ...
با ـ، بە ـ	بامەسلىھەت، بەدۆلەت، بەئەينى، بەقۇۋۋەت، بەھۇزۇر ...
ـ ـباز، ـ ـۋاز	دارۋاز، قىمارۋاز، تەرەپباز، خوتۇنباز، شەكىلۋاز، پاھىشۋاز، تەركىبباز، كىتابباز، قېلىپباز، گۇرۇھۋاز، كەپتەرۋاز ...
ـ ـبان، ـ ـۋەن	پاسىبان، باغۋەن، سارايۋەن، دەرۋازىۋەن ...
بەت ـ	بەتنىيەت، بەتبەشىرە، بەتنام، بەتتەم، بەتخۇي ...
ـ ـبەخش	ھاياتبەخش، ئىلھامبەخش، ئارامبەخش، ھۇزۇربەخش ...
بە ـ	بىئارام، بىسەرەمجان، بىقارار، بىمەھەل، بىتاپ ...
ـ ـپەرەس	ئابرۇيپەرەس، راھەتپەرەس، مەنسەپپەرەس، خىيالپەرەس، ئۇرۇشپەرەس، پۇرسەتپەرەس، ئاپتاپپەرەس ...
ـ ـپەرۋەر	ئادالەتپەرۋەر، خەلقپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، تەرەققىيپەرۋەر، ئىنسانپەرۋەر، تىنچلىقپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر ...
ـ ـپەز	ئاشپەز، سامسىپەز، مانتىپەز، كاللىپەز، ساختىپەز، زاسۇيپەز
ـ ـپۇرۇش	كىتابپۇرۇش، مەيپۇرۇش، چايپۇرۇش، دورىپۇرۇش، يۇندىپۇرۇش، ئەسكىپۇرۇش ...
ـ ـتاراش، ـ ـتىراش	تاشتاراش، ھەيكەلتىراش، قەلەمتىراش ...
ـ ـتاق	قىلتاق، شالتاق، تومتاق ...
ـ ـتاڭ، ـ ـداڭ	شورتاڭ، ئۇلتاڭ، يارداڭ، ئويداڭ ...
ـ ـچا	قۇلاقچا، قىزىلچا، قىيىقچا ...
ـ ـچە	سىزىقچە، كىتابچە، خەنزۇچە، قازاقچە، پۇقراچە، سەھراچە، يېڭىچە، چىرايلىقچە، سىزچە، مەنچە ...
ـ ـچان	ئاغرىقچان، ئەمگەكچان، ئىسسىقچان، سوغۇقچان، كۆڭلەكچان، ئىشچان، كۆيۈمچان، نومۇسچان، ئۇيقۇچان ...

- چى	ئاخباراتچى، ئالدامچى، ئەمگەكچى، ئەينەكچى، ئوقۇغۇچى، جەڭچى، بىلىقچى، قىزىقچى، خەۋەرچى، مەنمەنچى، گۇپپاڭچى، يالغانچى، يالاقچى، چېقىمچى ...
- چىل	ئەپچىل، ئىقتىسادچىل، خەلقچىل، كەمچىل، ئىزچىل، راستچىل، سولچىل، ئوڭچىل ...
- چىلىق، - چىلىك	دېھقانچىلىق، پاتقاقچىلىق، يىپەكچىلىك، ئارتۇقچىلىق، كەمچىلىك، ئازچىلىق، قۇرغاقچىلىق، قىينىچىلىق، خاپىچىلىق ...
- خان	كىتابخان، غەزەلخان، قىرائەتخان، دۇئاخان ...
- خانا	ئاشخانا، تاماقخانا، دەرسخانا، دوختۇرخانا، ئىشخانا، مېھمانخانا، ھاجەتخانا، قۇشخانا، كىنوخانا، چايخانا، دورىخانا، كىتابخانا، قىرائەتخانا، تىياتىرخانا، كۇتۇپخانا ...
- خور	پاريخور، جازانىخور، قانخور، غەمخور، قەسەمخور، گۇمانخور، پىتىنخور، مىراسخور، زىناخور، گۆشخور، ئوتخور ...
- دار	بايراقدار، بېسىمدار، تاجدار، ئالاقىدار، قۇلدار، ئەمەلدار، چارۋىدار، خەۋەردار، چەمدار، قەرزدار، رەڭدار، ھازىدار، ۋاپادار، ياردار ...
- داش	ئاھاڭداش، ساۋاقداش، يولداش، مەسلەكداش، پىكىرداش، چېگرادىاش، ۋەتەنداش، قولداش، خىزمەتداش، سەپداش، تىلەكداش، ئېمىكداش، قاپىيەداش، شەكىلداش، مەنىداش ...
- دان	چايدان، چوغدان، شامدان، كاۋاپدان، ئوقىدان، ئورۇقدان، كۇلدان، گەپدان، قەدىردان، سۇدان ...
- دۇرۇق، - دۇرۇك، - تۇرۇق	ساقالدۇرۇق، ئېغىزدۇرۇق، بويۇنتۇرۇق، كەمەلدۇرۇك، ئۆمۈلدۇرۇك ...
- زار	كۆچەتزار، لالىزار، چىمەنزار، گۈلزار، ئېكىنزار، پاختىزار ...
- ساز	قۇلۇپساز، ماشىنىساز (لىق)، كېمىساز (لىق)
- ستان، - ىستان	قەبرىستان، گۈلىستان، گۆرىستان ...
- سۇق	تاڭسۇق، خامسۇق ...
- سىز	ئارمانسىز، ئارسىز، ئەقىلسىز، ئاڭسىز، ئەخلاقسىز، باھاسىز، ئەدەپسىز، بىلىمسىز، تېتىقسىز، پەمسىز، تۇراقسىز، تىنىمسىز، دېرەكسىز ...
- سىمان	ئادەمسىمان، قالقانسىمان، باشاقسىمان، دولقۇنسىمان، گۇمبەزسىمان، قانىتسىمان، شارسىمان، زەنجىرسىمان، مايمۇنسىمان ...

ـ ـشۇناس	تارىخشۇناس، تۇپراقشۇناس، تۆرەلمەشۇناس، تىلشۇناس، قانۇنشۇناس، ئەدەبىياتشۇناس، ئۇيغۇرشۇناس، ئۆسۈملۈكشۇناس ...
ـ ـغى، ـ قى، ـ ـگى، ـ ـكى	يازغى، ئاخشامقى، كەچكى، كۈزگى، بۈگۈنكى، ئەتىگەنكى، تۈنۈگۈنكى، ھازىرقى، قەدىمكى، كېيىنكى، ئاخىرقى ...
ـ ـقىرى، ـ ـكىرى	تاشقىرى، ئىچكىرى
ـ ـكار، ـ ـكەر، ـ ـگەر	پاختىكار، پىداكار، جاۋابكار، تەشەببۇسكار، سەنئەتكار، گۈناھكار، ھەۋەسكار، مىسكەر، سودىگەر، زەرگەر، جادۇگەر، دەۋاگەر، دورىگەر، ھىيلىگەر، ئىغۋاگەر ...
ـ ـكەش	ئەپيۇنكەش، تەخسىكەش، تەنزىكەش، زىيانكەش، ھارۋىكەش، گۆرۈكەش، نەشىكەش، ھايانكەش، مېھنەتكەش، ھاراقكەش، چاڭچىلىكەش ...
ـ ـگاھ	قارارگاھ، سەجدىگاھ، ئارامگاھ، لەشكەرگاھ ...
ـ ـگۇي	خۇداگۇي، دۇئاگۇي، پارسگۇي، تۈركىيگۇي ...
ـ ـگىر	باجگىر، جاھانگىر ...
ـ ـلاپ، ـ ـلەپ	ئايلاپ، پاتمانلاپ، تاغارلاپ، خالتىلاپ، چارەكلەپ، كۆپلەپ ...
ـ ـلارچە، ـ ـلەرچە	ئاتىلارچە، قەھرىمانلارچە، باتۇرلارچە، بالىلارچە، مەردلەرچە، يۈزلەرچە، پەسكەشلەرچە ...
ـ ـلاق	بوتىلاق، تايلاق ...
ـ ـلىق، ـ ـلىك، ـ ـلۇق، ـ ـلۈك	ئاتاقلىق، ئاجىزلىق، ئاچلىق، ئازلىق، ئاشلىق، ئەپلىك، ئەدەپلىك، شەرەپلىك، سەمىمىيلىك، ئابرۇيلۇق، ئاچقۇچلۇق، قۇرۇقلۇق، بۇزۇقلۇق، سۈتلۈك، سەزگۈرلۈك، تەتۈرلۈك، كۆرگۈلۈك ...
نا ـ	ناتايىن، ناتونۇغرا، ناباب، نالايىق، ناماقۇل، نائۇستا، نارازى، نامەھرەم، نامۇۋاپىق، نارەسىدە ...
ـ ـنامە	بايانناما، تەبرىكنامە، تەزىيەنامە، تەكلىپنامە، چاقىرىقنامە، خىتابنامە، شەرتنامە، گۇۋاھنامە، نىزامنامە، ۋەدىنامە، ئەھدىنامە، توختامنامە ...
ھەمـ ـ	ھەمتاۋاق، ھەمداستىخان، ھەمدەپنە، ھەمسۆھبەت، ھەمنەپەس، ھەمدەرد ...
ـ ـدە	پاققىدە، غىققىدە، تىرىكچىدە، شاققىدە، پالاققىدە، تاراققىدە، شاراقىدە، تىرىققىدە، توككىدە، لىككىدە ...
ـ ـزم، ـزم	كاپىتالىزم، سوتسىيالىزم، بۇددىزم، فېئودالىزم، ماتېرىيالىزم، كومۇنىزم...
ـ ـچە	كىچىچە، يازىچە، كۈزىچە، قىشچە ...
ـ ـۋى، ـ ـي، ـ يى	ئەنئەنىۋى، پەلسەپەۋى، خىمىيەۋى، ئاساسىي، ئەخلاقىي، ئەقلىي، تارىخىي، قانۇنىي، ۋىجدانىي، ياۋايى، پىدائىي، سەھرايى، سەۋدايى ....

2. تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلار

قوشۇمچىلار	ياسالغان سۆزلەردىن ئۇلگە
ـ ـا، ـ ـە، ـ ئى	بوشا ـ، ئوينا ـ، ياشا ـ، يوغىنا ـ، ئوتا ـ، چۈشە ـ، سىنا ـ، تۇنە ـ، تۇزە ـ، كۆچە ـ، لېيە ـ، بېيە ـ(بېيىماق)
ـ ـار، ـ ـەر، ـ ر؛ ـ ـاي، ـ ـەي، ـ ي	ئاقار ـ، ياشار ـ، بوزار ـ، قىزار ـ، كۆكەر ـ، قىسقار ـ ... ئازاي ـ، ئالاي ـ، قارايـ ـ، سارغايـ ـ، تارايـ ـ، كۆپەيـ ـ، كۆچەيـ ـ، پەسەيـ ـ ...
ـ ـاڭغىرا، ـ ـەنگىرە	ياشاڭغىرا ـ ، ئېسەنگىرە ـ ....
ـ ـرا، ـ ـرە، ـ ـىرا	ھاڭرا ـ، ئىڭرا ـ، ھۆڭرە ـ، مەرە ـ، مۆرە ـ، يالتىرا ـ، ئۆندەرە ...
ـ ـسىت	تەڭسىت ـ، مەنسىت ـ ، كەمسىت ـ ...
ـ ـسىرا، ـ ـسىرە	تۇزسىرا ـ، سۇسىرا ـ، قانسىرا ـ، مايسىرا ـ، ئەرسىرە ـ، ئەنسىرە ـ ...
ـ ـسىن	ئازسىن ـ، خۇدۇكسىن ـ، غېرىبسىن ـ، خورسىن ـ، ئېغىرسىن ـ، قىزىقسىن ـ ...
ـ ـشى	كاپشى ـ، تەمشى ـ، غۇدۇڭشى ـ، غىڭشى ـ، ھاۋشى ـ، پۇلاڭشى ـ...
ـ غار، ـقار، ـقىر، ـقۇر، ـكۇر	سۇغار ـ، باشقۇر ـ، ئاڭقار ـ، مىشقىر ـ، پۇشقۇر ـ، تۇكۇر ـ ...
ـ قىرا، ـكىرا، كىرە	پارقىرا ـ، شارقىرا ـ، غارقىرا ـ، كاركىرا ـ، گۇركىرە، ھۆركىرە ـ ...
ـ ـلا، ـ ـلە، ـ ـدا، ـ ـدە، ـ ـشا، ـ ـشە، ـتا، ـجا	ئالقىشلا ـ، تورلا ـ، داۋالا ـ، ئويلا ـ، مەدھىيەلە ـ، تەقدىرلە ـ، كەملە ـ جەملە ـ، ئورۇندا ـ، چىڭدا ـ، ئۇلدا ـ، ئىزدە ـ، چۆرىدە ـ، تىڭشا ـ، تەڭشە ـ، قىستا ـ، يېلىنجا ـ ...
ـ ـلاش، ـ ـلەش	داۋاملاش ـ، ماشىنىلاش ـ، قاراڭغۇلاش ـ، ماكانلاش ـ، قانۇنلاش ـ، گۇزەللەش ـ، ساناقەتلەش ـ، تىكەنلەش ـ، رەزىللەش ـ، زەئىپلەش ـ، پۇچەكلەش ـ، مەسلىھەتلەش ـ، كېپەكلەش ـ ...
ـ ـلان، ـ ـلەن	شادلان ـ، قوراللان ـ، روھلان ـ، مۇڭلان ـ، گۇمانلان ـ، ھالسىزلان ـ، ھوشسىزلان ـ، ئوزۇقلان ـ، غەزەپلەن ـ، ھەۋەسلەن ـ، گەۋدىلەن ـ، قانائەتلەن ـ، مەيۇسلەن ـ، كۆڭۈلسىزلەن ـ ...
ـ ـىرقا، ـ ئەركە	تاشىرقا ـ، ئېچىرقا ـ، يېتىرقا ـ، تېڭىرقا ـ، چۈشەكە ـ، ئۆچەكەش ...
ـ ـلدا، ـ ـلدە، ـ ـۇلدا، ـ ـۇلدە	تاقىلدا ـ، شاقىلدا ـ، پىرىلدا ـ، پىژىلدا ـ، گۇرۇلدە ـ، دۇرۇلدە ـ، لەپىلدە ـ، كۇسۇلدا ـ، پۇشۇلدا ـ، سوكۇلدا ـ، بۇژۇلدا ...

3. پېئىللاردىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار

قوشۇمچىلار	ياسالغان سۆزلەردىن ئۇلگە
ـ ت، ـ ـت، ـ ـەت، ـ ـۇت، ـ ـۈت	سارقىت، چېكىت، كىيىت، بوسۇت، كۆچەت، قۇيۇت (ئوغۇت)، تۇغۇت، قۇرۇت، تۇزۇت ...
ـ ـچ، ـ ـج، ـ ـۇچ، ـ ـۈچ	تايانچ، ئىشەنچ، سۆيۈنچ، ئۆكۈنچ، تۇگۇچ، چىگىچ، تىكىچ ...
ـ ـچا، ـ ـچە	تامچا، سېلىنچا، يېپىنچا، بوغچا، ئېشىنچا، پۇركەنچە، چۇشەنچە، سۆيۈنچە ...
ـ ـداق، ـ ـدەك	قونداق، قورداق، ياسىداق، كېكىردەك ...
ـ ـدى	پالاندى، ساقلاندى، يۇندى، يالاندى، قېقىندى، توزۇندى، سۇپۇرۇندى، ئاسراندى، چېرىندى، سارقىندى، قوغلاندى، ئۇزۇندى، بېقىندى، قىرىندى ...
ـ ش، ـ ـش، ـ ـۇش، ـ ـۈش	ئوخشاش، ئوقۇش، ئۆگىنىش، كىرىش، چېلىش، كېلىش، سوقۇش، ئۇرۇش، كۆرۈنۈش ... *
ـ ـغا، ـ ـقا، ـ ـگە، ـ ـكە؛ ـ ـغۇ، ـ ـقۇ، ـ ـگۇ، ـ ـكۇ	سالغا، ئىلغا، تۇتقا، سوققا، سۇپۇرگە، كۆيدۈرگە، تۇرتكە، كۈلكە، ئاتالغۇ، ئوتالغۇ، يېقىلغۇ، تېرىلغۇ، تۈيغۇ، يايغۇ، تارتقۇ، ئېزىتقۇ، سەزگۈ، تەپكۇ ...
ـ غان، ـ ـقان	قورغان، چېقىلغان، تۇغقان، قاپقان ...
ـ ـغۇچ، ـ ـقۇچ، ـ ـگۈچ، ـ ـكۈچ	ئوتىغۇچ، ئاچقۇچ، باسقۇچ، تەپكۈچ، چەككۈچ، يەلپۈگۈچ، بوغقۇچ، تۇتقۇچ...
ـ ـغۇچى، ـ ـقۇچى، ـ ـگۈچى، ـ ـكۈچى	يازغۇچى، ئوقۇغۇچى، قىرغۇچى، ئېنىقلىغۇچى، ئوقۇتقۇچى، يارانقۇچى، بۆلگۈچى، بۆلۈنگۈچى، كۈتكۈچى، كۆزەتكۈچى ...
ـ ـغۇر، ـ ـقۇر، ـ ـگۈر، ـ ـكۈر	جىمىغۇر، بولمىغۇر، ئۇچقۇر، تاپقۇر، ئۆلگۈر، سەزگۈر، ئۆتكۈر ...
ـ ـغۇلۇق، ـ ـقۇلۇق، ـ ـگۈلۈك	ئالغۇلۇق، قىلغۇلۇق، تارتقۇلۇق، كۆرگۈلۈك، كەلگۈلۈك ...
ـ ـغۇن، ـ ـقۇن، ـ ـگۈن، ـ ـكۈن، ـ ـغىن، ـ ـقىن، ـ ـكىن	تۇرغۇن، سولغۇن، قاچقۇن، ساتقۇن، توسقۇن، تۇرگۈن، سۇرگۈن، كەلكۈن، سەپكۈن، ئازغىن، يانغىن، تاشقىن، كەسكىن ...

* بۇ سۆزلەر «ش» لىق ئىسىمداشنىڭ پۈتۈنلەي تۇرغۇن سۆزلەرگە ئايلىنىپ كەتكەنلىرىدۇر.

- ق، - ـاق، - ۇق، - ك، - ـەك، - ۇك، - ـغاق، - ـقاق، - ـگەك، - ـكەك، - ـىق، - ـىك	ئاقساق، باغلاق، سوراق، قوروق، سۇلاق، قىشلاق، قالاق، تۇراق، سـۇنۇق، ئۇيۇق، تـو-سۇق، تـرەك، چـرىك، كـۇزلەك، كېسەك، كۆرەك، ئۆلۈك، كۆمـۇك، ئوسۇرغاق، تـوڭ-غاق، بارغاق، پاتقاق، چىچقاق، تېرىككەك، ئۇسكەك، ئۇركۇگـەك، يـرتـق، قىسـق، ئېچىق، كېسىك، ئېزىك، كېچىك ، قىيىق...
- ـاڭ، - ـاڭ، - ـەڭ	بوشاڭ، قىستاڭ، بۇلاڭ، تالاڭ، قوزغىلاڭ، ئۆتەڭ، كۆرەڭ ...
- ـڭغۇ، - ـڭگـۇ، - ـاڭغۇ، - ـەڭگۇ	ئالدىراڭغۇ، يىغلاڭغۇ، جۇدەڭگۇ، تىترەڭگۇ، سىيرىلاڭغۇ، چېچىلاڭغـۇ، كۆتۈرەڭگـۇ، كۆمۈرەڭگۇ، كېلىشەڭگۇ، ئېڭىشەڭگۇ ...
- ـالغۇ، - ـەلگۇ	قونالغۇ، كۆنەلگۇ، تۇرالغۇ، توسالغۇ ...
- ـام، - ـەم، - م، - ـىم، - ۇم، - ۈم	باغلام، تاسقام، يارام، كىرىم، چىقىم، بوغۇم، ئۇقۇم، كۆرۈم، ئۇنۇم، تۇتام، كۇزەم ...
- ـما، - مە	ئايلانما، ئۇيۇشما، قۇرۇلما، باسما، باشقارما، تاللانما، چاچما، چاتما، دارىتما، سىزما، ئەزمە، ئەسلىمە، كۆرگەزمە، كۆرسەتمە، ئەسلەتمە، بىرلەشمە، سۇزمە، بەلگىلىمە، ئۆسمە، ئۇندۇرمە ...
- ماچ، - ـمەچ	قوتۇرماچ، قو (رۇ) ماچ، تولغىماچ، يۆگىمەچ، چۆرگۈلىمەچ، ئەگمەچ، كۆمەچ ...
- ماس، - مەس	ئايرىلماس، بۇزۇلماس، تۇغماس، تويماس، تېپىلماس، چىدىماس، قورقماس، ئۇنتۇلماس، يارىماس، ئەرزىمەس، ئۆلمەس، يېڭىلمەس، ئۆچمەس، كۆچمەس ...
- ـماق، - ـمەك	باسماق، تېپىشماق، چاقماق، ئويماق، قىسماق، يېمەك، ئىچمەك ...
- ـمال، - ـمەل	قاتمال، تۇرمەل، چۇچۇمەل، تېجىمەل، سۇرمەل ...
- ـمۇر، - ـمۈر	يامغۇر (ياغمۇر)، ئۆسمۈر ...
- مۇش، - ـمۇش، - ـمىش	تۇرمۇش، ئۆتمۇش، قىلمىش، كەچمىش، ئاتالمىش، يېمىش ...
- ۇن، - ۈن، - ـىن	تولۇن، قۇيۇن، يۇلۇن، تۇگۈن، سېغىن، يىغىن، ئېقىن، چېقىن، كېلىن ...
- ل، - ـل، - ـال، - ـىل، - ۇل، - ۈل	ئاچال، قاقشال، تۇگەل، ئۇيۇل، ئۇزۇل (ئۇزۇل - كېسىل)، چېقىل(چېقىل - چۇقۇل)

4. پېئىل ۋە تۇرغۇن سۆزلەردىن تۇرغۇن سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
قوشۇمچىلار	ياسالغان سۆزلەردىن ئۈلگە
ـ ـدۇق، ـ ـتۇك	تاشلاندۇق، قالدۇق، ھاردۇق، ئۆلۈمتۇك، كەمتۇك ...
ـ ـمان، ـ ـمەن	ئويمان، دەردمەن، سۆزمەن، ئىتائەتمەن، ھاجەتمەن، زوقمەن، ئۆچمەن، ئىلمان، ئۆلەرمەن، ئىچەرمەن، چېكەرمەن، ئاتارمەن، چاپارمەن، ئوقۇرمەن ...
ـ ـاۋۇل، ـ ۋۇل	باقاۋۇل، ياساۋۇل، قاراۋۇل، تۇتقاۋۇل، مەشقاۋۇل
ـ ـچاق، ـ ـچەك، ـ ـچۇق، ـ ـچۈك	تارتىنچاق، ماختانچاق، ياسانچۇق، قارانچۇق، قىزغانچۇق، يۆلەنچۈك، ئېرىنچەك، تۇگۈنچەك، كۈلگۈنچەك، قىسىلچاق، كەسلەنچۈك، يەمچۈك. سوقچاق، ئوبدانچاق، ئۇزۇنچاق، ياخشىچاق، كۆڭۈلچەك، كۆلچەك، دۇمچەك، قارىچۇق، تارچۇق ...
5. پېئىل ۋە تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلار	
ـ ـۇق، ـ ـۈك، ـ ـىق، ـ ـىك	يولۇق ـ، بىرىك ـ، ئىچىك ـ، تېرىك ـ، جىمىق ـ، كېچىك ـ، پىشىق ـ، قىزىق ـ، بېسىق ـ، كۆنۈك ـ، تېلىق ـ ...

II سۆز تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار

1. ئىسىمنىڭ گىراممماتىكىلىق شەكىللىرى

تۈرى				بەلگىسى	مىسالالر
سان شەكلى	بىرلىك			نۆل	بالا، تۈگمە، نان، ئات، قەغەز، مەكتەپ، پۇت، كۆل ...
	كۆپلۈك			ـ لار // ـ لەر	بالىلار، تۈگمىلەر، نانلار، ئاتلار، قەغەز- لەر، مەكتەپلەر، پۇتلار، كۆللەر ...
تەۋەلىك شەكلى	1 ـ شەخس	بىرلىك		ـ م، ـ ـىم // ـ ۇم، ـ ۇم	بالام، تۈگمەم، نېنىم، ئېتىم، قەغىزىم، مەكتىپىم، پۇتۇم، كۆلۈم ...
		كۆپلۈك		ـ مىز // ـ ىمىز	بالىمىز، تۈگمىمىز، نېنىمىز، ئېتى- مىز، قەغىزىمىز، مەكتىپىمىز، پۇتى- مىز، كۆلىمىز ...
	2 ـ شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	ـ ڭ، ـ ـىڭ // ـ ۇڭ، ـ ۇڭ	بالاڭ، تۈگمەڭ، نېنىڭ، ئېتىڭ، قەغە- زىڭ، مەكتىپىڭ، پۇتۇڭ، كۆلۈڭ ...
			كۆپلۈك	ـ ڭلار، ـ ڭلەر // ـ ۇڭلار، ـ ۇڭلەر	بالاڭلار، تۈگمەڭلەر، نېنىڭلار، ئې- تىڭلار، قەغىزىڭلەر، مەكتىپىڭلەر، پۇ- تۇڭلار، كۆلۈڭلەر ...
		سىپايە تۈرى	بىرلىك	ـ ڭىز // ـ ڭىز	بالىڭىز، تۈگمىڭىز، نېنىڭىز، ئېتى- ڭىز، قەغىزىڭىز، مەكتىپىڭىز، پۇتى- ڭىز، كۆلىڭىز...
			كۆپلۈك	ـ ڭىزلار // ـ ڭىزلەر، ـ ڭىزلار // ـ ڭىزلەر	بالىڭىزلار، تۈگمىڭىزلەر، نېنىڭىزلار، ئېتىڭىزلار، قەغىزىڭىزلەر، مەكتىپى- ڭىزلەر، پۇتىڭىزلار، كۆلىڭىزلەر ...
		ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك ۋە كۆپلۈك	ـ لىرى	بالىلىرى، تۈگمىلىرى، نانلىرى، ئاتلى- رى، قەغەزلىرى، مەكتەپلىرى، پۇتلى- رى، كۆللىرى ...
	3 ـ شەخس	بىرلىك ۋە كۆپلۈك		ـ ى // ـ سى	بالىسى، تۈگمىسى، نېنى، ئېتى، قەغە- زى، مەكتىپى، پۇتى، كۆلى ...

تۈرى		بەلگىسى	مىسالالار
كېلىش شەكلى	باش كېلىش	نۆل	ياز، باش، ئۆي، كۆز ...
	ئىگىلىك كېلىش	ـ نىڭ	يازنىڭ، باشنىڭ، ئۆينىڭ، كۆزنىڭ ...
	يۆنىلىش كېلىش	ـ غا، ـ قا // ـ گە، ـ كە // ـ قە	يولغا، ئاتقا، ئۆيگە، مەكتەپكە، قەغەزگە، قەشقەرگە، خەلققە، باغقا ...
	چۈشۈم كېلىش	ـ نى	يولنى، مەكتەپنى، ئۆينى، خەلقنى ...
	ئورۇن كېلىش	ـ دا، ـ دە // ـ تا، ـ تە	يولدا، ئۆيدە ، ئاتتا، مەكتەپتە ...
	چىقىش كېلىش	ـ دىن // ـ تىن	يولدىن، ئۆيدىن، ئاتتىن، مەكتەپتىن ...
	ئوخشاتما كېلىش*	ـ دەك // ـ تەك	تاغدەك، ئۆيدەك، ئاتتەك، مەكتەپتەك ...
	ئورۇن ـ بەلگە كېلىش	ـ دىكى // ـ تىكى	تاغدىكى، ئۆيدىكى، ئاتتىكى، مەكتەپتىكى ...
	چەك كېلىش	ـ غىچە، ـ قىچە // ـ گىچە، ـ كىچە	يولغىچە، ئۆيگىچە، تاغقىچە، باشقىچە، مەكتەپكىچە ...
	تەڭلەشتۈرمە كېلىش	ـ چە (ـ چىلىك)	تاغچە، ئۆيچە، ئاتچىلىك، مەكتەپچىلىك ...

ئەسكەرتىش: ئەنئەنىۋى گىرامماتىكا بويىچە كېلىشلەر ئالدىنقى ئالتە خىل بىلەن چەكلىنىدۇ. بىرمۇنچە تەتقىقاتچىلار كېيىنكى تۆت خىل قوشۇمچىنىڭ جۈملىدە ئوينىغان رولىنىڭ باشقا كېلىشلەرگە ئوخشاشلىقىغا قاراپ، بۇلارنىمۇ كېلىش ئىچىگە كىرگۈزۈۋاتىدۇ. كۆپچىلىكنى كېلىشلەر ئۈستىدە مۇشۇنداق تەتقىقاتنىڭ بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش مەقسىتىدە بۇ جەدۋەلگە كىرگۈزۈپ قويدۇق.

2. سانىنىڭ گىراممماتىكىلىق شەكىللىرى			
تۈرى		بەلگىسى	مىسالىلار
ساناق سان		نۆل	بىر، ئىككى، بەش، ئون، ئون بىر، يۈز، ئىككى يۈز، مىڭ، ئون مىڭ، مىليون ...
مۆلچەر سان		A. «-چە»، «-دەك // -تەك» قوشۇلىدۇ. B. يېقىن ئىككى سان جۈپلىنىدۇ.	بەشچە، يۈزچە، ئوندەك، مىڭدەك، بەش-تەك، بىر-ئىككى، ئون-يىگىرمە، قىرىق-ئەللىك ...
تەرتىپ سان		-نچى // -ىنچى	بىرىنچى، تۆتىنچى، ئالتىنچى، ئون بىرىنچى، مىڭىنچى...
كەسىر سان		مەخرەجگە «-دىن // -تىن» قوشۇلىدۇ	ئۈچتىن ئىككى، ئوندىن ئۈچ، مىڭدىن بىر، يۈزدىن بەش ...
تەقسىم سان		-دىن // -تىن	بىردىن، ئوندىن، يۈزدىن، ئۈچتىن، بەشتىن
سۈپەت سان		-لىغان // -لىگەن	مىڭلىغان، يۈزلىگەن، مىليونلىغان، تۇمەنلىگەن ...
رەۋىش سان		-لاپ // -لەپ	بىرلەپ-ئىككىلەپ، بەشلەپ-ئونلاپ، يۈزلەپ، مىڭلاپ، تۈمەنلەپ ...
كىشىلىك سان		-يلەن // -ىيلەن	يەتتەيلەن، بەشەيلەن، بىرەيلەن، ئىككىيلەن ...
ئالماش سان	1 - شەخس	-مىز // -ىمىز	ئىككىمىز، بىرىمىز، بەشىمىز، ئونىمىز ...
	2 - شەخس	-ڭلار، -ىڭلار // -ڭلەر، -ىڭلەر	ئىككىڭلەر، بىرىڭلەر، بەشىڭلەر، ئونىڭلار، ئالتەڭلەر ...
	3 - شەخس	-ى // -سى	بىرى، ئىككىسى، بەشى، يەتتىسى ...

3. سۈپەتنىڭ گىرامماتىكىلىق شەكىللىرى (دەرىجىلىك سۈپەتلەردە كۆرۈلىدۇ)			
تۈرى		بەلگىسى	مىسالالار
دەرىجە	ئەسلى دەرىجە	نۆل	يورۇق، سىلىق، ئەپچىل، سۈزۈك
	كىچىمەيتمە دەرىجە	- راق // - رەك	يورۇقراق، سىلىقراق، ئەپچىلرەك، سۈزۈكرەك
	ئاشۇرما دەرىجە	ئالدىدىكى سوزۇق تاۋۇشقا «پ» قوشۇلۇپ ئاندىن تولۇق ئېيتىلىدۇ	يوپيورۇق، سىپسىلىق، قاپقارا، سۈپسۈزۈك
	ئەركىلەتمە دەرىجە	- غىنا، -قىنا // -گىنە، - كىنە	يورۇققىنا، سىلىقىنا، ئوماققىنا، چاققانغىنا، سۈزۈككىنە، ئەپچىلگىنە ...

4. پېئىلنىڭ ئۆزەك شەكىللىرى

تۈرى		قوشۇمچىسى	تەلەپپۇزى ۋە ئىملاسى
دەرىجە	ئەسلى دەرىجە	نۆل	ياسا- ، يازـ ، تۇت ـ ، كۆر- ، باشلا- ، قىل ـ ، يۇل ـ ، بۆل ـ ...
	مەجھۇل دەرىجە	ـ ل، ـ ىل // ـ ۇل، ـ ۈل، ـ ن، ـ ىن // ـ ۇن، ـ ۈن	ياسال ـ ، يېزىل ـ ، تۇتۇل ـ ، كۆرۈل ـ ، باشلان ـ ، قىلىن ـ ، يۇلۇن ـ ، بۆلۈن ـ ...
	ئۆزلۈك دەرىجە	ـ ل، ـ ىل // ـ ۇل، ـ ۈل، ـ ن، ـ ىن // ـ ۇن، ـ ۈن	ياسان ـ ، كىينىن ـ ، ئۇرۇن ـ ، يۇيۇن ـ ، بېرىل ـ ، ئېچىل ـ ، سوزۇل ـ ، سۈرۈن ـ ...
	ئۆملۈك دەرىجە	ـ ش، ـ ىش // ـ ۇش، ـ ۈش	سۆزلەش ـ ، يېزىش ـ ، تۇتۇش ـ ، كۆرۈش ـ ، كېلىش ـ
	مەجبۇرىي دەرىجە	ـ دۇر، ـ تۇر // ـ دۈر، ـ تۈر، ـ ت، ـ غۇز، ـ قۇز // ـ گۈز، ـ كۇز، ـ ـار، ـ ۇر، ـ ۈر	تاڭدۇر ـ ، باقتۇر ـ ، كىيدۈر ـ ، كەلتۈر ـ ، چىقار ـ ، ئۇچۇر ـ ، چۈشۈر ـ ، ئىشلەت ـ ، هارغۇز ـ ، تۇتقۇز ـ ، تەرگۈز ـ ، پۈتكۈز ـ
تۈس	ئىمكان تۈس	ـ ا، ـ ـە، ـ ي رەۋىشدىشى + ئال ـ + ـ ا، ـ ـە، ـ ي رەۋىشدىشى	يازالا ـ ، كۆرەلە ـ ، ئويناپالا ـ ، سۆزلىيەلە ـ
	چەكلىمىسىز تۈس	ـ ا ـ ، ـ ە ـ ، ـ ي رەۋىشدىشى + بەر ـ	يازىۋەر ـ ، كۆرىۋەر ـ ، ئويناۋەر ـ ، سۆزلەۋەر ـ ...
	ئۆزلۈك تۈس	«پ» لىق رەۋىشداش + ئال ـ	ياسىۋال ـ ، يېزىۋال ـ ، تۇتۇۋال ـ ، كۆرۈۋال ـ
	كۆچەيتمە تۈس	«پ» لىق رەۋىشداش + ئەت ـ > ئات ـ	ياسىۋەت ـ ، يېزىۋەت ـ ، ئورۇۋەت ـ ، كۆرۈۋەت ـ
	ئىزچىل تۈس	ـ ا، ـ ـە، ـ ي لىق رەۋىشداش + ياتـ *	ياساۋات ـ ، يېزىۋات ـ ، كۆرۈۋات ـ ، سۆزلەۋات ـ ، يۇلۇۋات ـ ، قىلىۋات ـ ...
	تەمشەلمە تۈس	مەقسەت رەۋىشدىشى + ياتـ	ياسىغلىۋاتـ ، يازغىلىۋاتـ ، كۆرگىلى ـۋاتـ ، سۆزلىگىلىۋاتـ ، قىلغىلىۋاتـ ...
بولۇشلۇق ـ بولۇشسىز	بولۇشلۇق	نۆل	ياسا ـ ، يېزىل ـ ، كۆرۈن ـ ، سۆزلەش ـ ، كەلتۈر ـ ، يازالا ـ ، يازىۋەر ـ ، تۇتۇۋال ـ ...
	بولۇشسىز	ـ ما // ـ مە	ياسىما ـ ، يېزىلما ـ ، كۆرۈنمە ـ ، سۆزلەشمە ـ ، كەلتۈرمە ـ ، يازالما ـ ، يازىۋەرمە ـ ، تۇتۇۋالما ـ ...

* بۇ شەكىلنى « هازىرقى زامان داۋام پېئىل شەكلى» دەپمۇ قوللىنىش ئەھۋالى بار.

5. پېئىلنىڭ تۇرغۇن سۆز شەكىللىرى

	قوشۇمچىسى		مىسالىلار
سۈپەتداشلار	1 - خىلى	- غان، -قان // -گەن، -كەن	يازغان، ساتقان، كۆرگەن، كەتكەن
		-ا-، - -ە-، - ي لىق رەۋىشداش + دىغان	يازىدىغان، كۆرىدىغان، ساقلايدىغان ①
	2 - خىلى	- ار، - -ەر، - ر //س ②	يازار، ئۇچار، كۆرەر، ئويلار، ئورۇندار
رەۋىشداشلار	- پ، - -پ // -ۇپ، -ۈپ		ساقلاپ، يېزىپ، بولۇپ، كۆرۈپ ③
	- ا، - -ە، - ي		يازا، كۆرە، سۆزلەي(سۆزلە)
	- غىلى، -قىلى // -گىلى، -كىلى		يازغىلى، ساتقىلى، كۆرگىلى، كۈتكىلى
	-غاچ، -قاچ // -گەچ، -كەچ		يازغاچ، ساتقاچ، كۆرگەچ، كۈتكەچ
	-غاچ، -قاچ -گەچ، -كەچ + يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىلىرى		يازغاچقا، ساتقاچقا، كۆرگەچكە، كۈتكەچكە
	-غۇچە، -قۇچە // -گۈچە، -كۈچە		يازغۇچە، ساتقۇچە، كۆرگۈچە، كۈتكۈچە
	- سېرى		يازغانسېرى، ساتقانسېرى، كۆرگەنسېرى، كۈتكەنسېرى
ئىسىمداشلار	«ش» لىق	-ش، -ىش // -ۇش، -ۈش	ساقلاش، يېزىش، بولۇش، كۆرۈش ...
	«ماق» لىق	- ماق // - مەك	يازماق، كۆرمەك ...
	«غۇ» لۇق	- غۇ، - قۇ // - گۇ، - كۇ	يازغۇ، ساتقۇ، كۆرگۈ، كەتكۇ ...

① بۇ سۈپەتداش جۈملىنىڭ خەۋىرى بولۇپ كەلگەندە، پېئىللارنىڭ زۆرۈرىيەت رايىنى ئىپادىلەيدۇ.

② بۇ سۈپەتداشنىڭ بولۇشسىز شەكلىدە «ر» ئورنىغا «س» قوللىنىلىدۇ؛ مەسىلەن: يازماس، ئۇچماس، كۆرمەس.

③ بۇ رەۋىشداشنىڭ بولۇشسىز شەكلى پېئىلنىڭ بايان رايىدا كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن: يازماپتىمەن، كۆرمەپتىمەن.

6. پېئىلنىڭ رايلىرى

① بۇيرۇق ـ تەلەپ رايى *

A شەكلى

تۇرى		قوشۇمچىسى	تەلەپپۇزى ھەم ئىملاسى
1 ـ شەخس	بىرلىك	ـ ـاي // ـ ـەي	يازاي، كېتەي، تۇتاي، كۆرەي، ئىشلەي...
	كۆپلۈك	ـ ـايلى // ـ ـەيلى، ـيلى	يازايلى، كېتەيلى، تۇتايلى، كۆرەيلى، ئىشلەيلى ...
2 ـ شەخس	ئاددىي تۇر — بىرلىك	نۆل	ياز، كەت، تۇت، كۆر (بۇيرۇق ئاھاڭىدا ئېيتىلىدۇ) ...
		ـغىن، ـقىن // ـگىن، ـكىن	يازغىن، تۇتقىن، كۆرگىن، كەتكىن ...
	ئاددىي تۇر — كۆپلۈك	ـ ڭ، ـ ىڭ // ـ ۇڭ، ـ ۇڭ + ـ لار // ـ لەر	يېزىڭلار، كېتىڭلەر، تۇتۇڭلار، كۆرۈڭلەر، ئىشلەڭلەر ...
	سىپايە تۇر — بىرلىك	ـ ڭ، ـ ىڭ // ـ ۇڭ، ـ ۇڭ	يېزىڭ، كېتىڭ، تۇتۇڭ، كۆرۈڭ، ئىشلەڭ ...
	سىپايە تۇر — كۆپلۈك	ـ ڭىز، ـ ىڭىز+ ـلار // ـلەر	يېزىڭىزلار، تۇتىڭىزلار، كېتىڭىزلەر، كۆرىڭىزلەر، ئىشلىڭىزلەر، كېلىڭىزلەر ...
	ھۆرمەت تۇرى — بىرلىك	شەرت رايى قوشۇمچىسى: ـسا// ـ سە + ـلا// ـلە	يازسىلا، كەتسىلە، تۇتسىلا، كۆرسىلە، ئىشلىسىلە ...
	ھۆرمەت تۇرى — كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۇرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشسىلا، كېتىشسىلە، تۇتۇشسىلا، كۆرۈشسىلە، ئىشلەشسىلە ...
	سەتلىمە تۇر	ئۆملۈك دەرىجە	يېزىش، كېتىش، تۇتۇش، كۆرۈش، ئىشلەش ...
3 ـ شەخس	بىرلىك ۋە كۆپلۈك	ـ سۇن	يازسۇن، كەتسۇن، تۇتسۇن، كۆرسۇن، ئىشلىسۇن ...

* پېئىللارنىڭ بۇيرۇق رايى پەقەت 2 ـ شەخسكىلا قارىتىلغان دەيدىغان قاراشلارمۇ بار. بىز بۇ يەردە بۇيرۇق ـ تەلەپ رايىنىڭ شەكىللىرىنى ئەنئەنە بويىچە كۆرسەتتۇق.

B شەكلى*

تۈرى			قوشۇمچىسى	تەلەپپۇزى ھەم ئىملاسى
1 ـ شەخس	بىرلىك		- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - مەن	يازغايمەن، كەتكەيمەن، تۇتقايمەن، كۆرگەيمەن، ئىشلىگەيمەن ...
	كۆپلۈك		- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - مىز	يازغايمىز، كەتكەيمىز، تۇتقايمىز، كۆرگەيمىز، ئىشلىگەيمىز ...
2 ـ شەخس	ئاددىي تۈر	بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - سەن	يازغايسەن، كەتكەيسەن، تۇتقايسەن، كۆرگەيسەن، ئىشلىگەيسەن ...
		كۆپلۈك	- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - سىلەر	يازغايسىلەر، كەتكەيسىلەر، تۇتقايسىلەر، كۆرگەيسىلەر، ئىشلىگەيسىلەر ...
	سىپايە تۈر	بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - سىز	يازغايسىز، كەتكەيسىز، تۇتقايسىز، كۆرگەيسىز، ئىشلىگەيسىز ...
		كۆپلۈك	- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - سىز + - لەر	يازغايسىزلەر، كەتكەيسىزلەر، تۇتقايسىزلەر، كۆرگەيسىزلەر، ئىشلىگەيسىزلەر ...
	ھۆرمەت تۈرى	بىرلىك	- غاي، - قاي// - گەي، -كەي + - لا // -لە	يازغايلا، كەتكەيلە، تۇتقايلا، كۆرگەيلە، ئىشلىگەيلە ...
		كۆپلۈك	ئۇملۇك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشقايلا، كېتىشكەيلە، تۇتۇشقايلا، كۆرۈشكەيلە، ئىشلەشكەيلە ...
3 ـ شەخس	بىرلىك ۋە كۆپلۈك		- غاي، - قاي// - گەي، -كەي	يازغاي، كەتكەي، تۇتقاي، كۆرگەي، ئىشلىگەي ...

* بۇ پېئىلنىڭ 1ـ، 2ـشەخس شەكىللىرى ئاساسەن يېزىق ئەدەبىي تىلىدىلا قوللىنىلىدۇ. بۇ پېئىلنىڭ ئاخىرىغا شەخس قوشۇمچىلىرىنى ئالغان «ئىدى» قوشۇلۇپ قوللىنىلىدۇ.

② شەرت رايى*			
تۈرى		قوشۇمچىسى	تەلەپپۇزى ھەم ئىملاسى
1 ـ شەخس	بىرلىك	ـ سا// ـ سە + ـ م	يازسام، كەتسەم، تۇتسام، كۆرسەم، ئىشلىسەم...
	كۆپلۈك	ـ سا// ـ سە + ق، ـ ك	يازساق، كەتسەك، تۇتساق، كۆرسەك، ئىشلىسەك ...
2 ـ شەخس	ئاددىي تۈر بىرلىك	ـ سا// ـ سە + ـ ڭ	يازساڭ، كەتسەڭ، تۇتساڭ، كۆرسەڭ، ئىشلىسەڭ ...
	ئاددىي تۈر كۆپلۈك	ـ سا// ـ سە + ـ ڭ + ـلار// ـلەر	يازساڭلار، كەتسەڭلەر، تۇتساڭلار، كۆرسەڭلەر، ئىشلىسەڭلەر ...
	سىپايە تۈرى بىرلىك	ـ سا// ـ سە + ڭىز	يازسىڭىز، كەتسىڭىز، تۇتسىڭىز، كۆرسىڭىز، ئىشلىسىڭىز ...
	سىپايە تۈرى كۆپلۈك	ـ سا// ـ سە + ڭىز + ـلار// ـلەر	يازسىڭىزلار، كەتسىڭىزلەر، تۇتسىڭىزلار، كۆرسىڭىزلەر، ئىشلىسىڭىزلەر ...
	ھۆرمەت تۈرى بىرلىك	ـ سا// ـ سە + ـ لا// ـ لە	يازسىلا، كەتسىلە، تۇتسىلا، كۆرسىلە، ئىشلىسىلە ...
	ھۆرمەت تۈرى كۆپلۈك	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ھۆرمەت تۈرى بىرلىك قوشۇمچىسى	يېزىشسىلا، كېتىشسىلە، تۇتۇشسىلا، كۆرۈشسىلە، ئىشلەشسىلە ...
	سەتلىمە تۈر	ئۆملۈك دەرىجە قوشۇمچىسى + ـ سا// ـ سە + ـ ڭ	يېزىشساڭ، كېتىشسەڭ، تۇتۇشساڭ، كۆرۈشسەڭ، ئىشلەشسەڭ ...
3 ـ شەخس	بىرلىك ۋە كۆپلۈك	ـ سا// ـ سە	يازسا، كەتسە، تۇتسا، كۆرسە، ئىشلىسە ...

* شەرت رايىنىڭ شەخس قوشۇمچىلىرىدىن كېيىن يەنە «ئىدى»، «ئىكەن» ياردەمچى پېئىللىرى قوشۇلۇپمۇ قوللىنىلىدۇ.

③ زۆرۈرىيەت رايى*	
قوشۇمچىسى	مىسالالار
-غۇلۇق، -قۇلۇق// -گۇلۇك، -كۇلۇك	يازغۇلۇق، تۇتقۇلۇق، كۆرگۈلۈك، كەتكۇلۇك ..

④ بايان رايى

پېئىللارنىڭ بايان رايى قىلىش ئۇسۇلىغا قاراپ بىرقانچە تۈرلۈك بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئۇلار ھەرقايسى زامان كاتېگورىيەلىرىدە ئوخشاش بولمىغان شەكىللەردە ئىپادىلىنىدۇ. تۆۋەندىكى ھەرقايسى بايان رايلىرى مەنە ئالاھىدىلىكلىرى بويىچە ئەمەس، پەقەت ياسىلىش ئالاھىدىلىكى بويىچە كۆرسىتىلدى. شەخس تۈرلىرىمۇ يۇقىرىدىكى جەدۋەللەردە كۆرسىتىلگەن تەرتىپ بويىچە ئېلىندى. پېئىللارنىڭ بولۇشسىز ۋە سوراق شەكىللىرى ئادەتتە ھەممە ئۇيغۇر تىلى ئوقۇشلۇقلىرىدا بولغانلىقتىن بۇ يەردە ئايرىم كۆرسىتىلمىدى.

1) تۈپ پېئىل (جۈملىدىن ياسالما پېئىللارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)

يازدىم، يازدۇق، يازدىڭ، يازدىڭلار، يازدىڭىز، يازدىڭىزلار، يازدىلا، يېزىشتىلا، يېزىشتىڭ، يازدى ...

كەتتىم، كەتتۇق، كەتتىڭ، كەتتىڭلەر، كەتتىڭىز، كەتتىڭىزلەر، كەتتىلە، كېتىشتىلە، كېتىشتىڭ، كەتتى ...

تۇتتۇم، تۇتتۇق، تۇتتۇڭ، تۇتتۇڭلار، تۇتتىڭىز، تۇتتىڭىزلار، تۇتتىلا، تۇتۇشتىلا، تۇتۇشتۇڭ، تۇتتى ...

كۆردۈم، كۆردۇق، كۆردۈڭ، كۆردۈڭلەر، كۆردىڭىز، كۆردىڭىزلەر، كۆردىلە، كۆرۈشتىلە، كۆرۈشتۇڭ، كۆردى ...

ئىشلىدىم، ئىشلىدۇق، ئىشلىدىڭ، ئىشلىدىڭلەر، ئىشلىدىڭىز، ئىشلىدىڭىزلەر، ئىشلىدىلە، ئىشلەشتىلە، ئىشلەشتىڭ، ئىشلىدى ...

2) رەۋىشداش ئاساسىدا ياسالغانلىرى :**

---

* زۆرۈرىيەت رايى ھەر ئۈچ شەخسكە ئومۇمىي بولغانلىقى ئۈچۈن شەخس قوشۇمچىسى بولمايدۇ، شۇنىڭدەك زۆرۈرىيەت رايى خەۋەر بولۇپ كەلگەن جۈملىلەردە جۈملىنىڭ ئىگىسى بولمايدۇ.

زۆرۈرىيەت رايىنىڭ بولۇشسىز شەكلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ بەزى دىيالېكتلىرىدا (مەسىلەن: خوتەن دىيالېكتىدا) سىستېمىلىق رەۋىشتە كۆرۈلسىمۇ، لېكىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا تېخى ئومۇملىشىپ كەتمىدى.

** بايان رايىدا رەۋىشداشلار ئاساسىدا ياسالغان پېئىل شەكىللىرىدىن:

يازىدىكەنمەن (يازا + دۇ + ئىكەن + مەن) شەكلىدە،

يېزىپتىكەنمەن (يازـ + ئىپ + ـتۇ + ئىكەن + مەن) شەكلىدە،

يېزىپتىمىشمەن (يازـ + ئىپ + ـتۇ + ئىمىش + مەن) شەكلىدە،

يېزىپتۇدەكمەن (يازـ + ئىپ + ـتۇ + دەك + مەن) شەكلىدە ياسالغان پېئىللار گەرچە بايان رايى مەنىسىنى بىلدۈرسىمۇ، لېكىن بۇلارنى «ئىكەن، ئىمىش، دەك» يارەمچىلىرى نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلىش لازىم دەپ قاراپ، بۇ يەردە كۆرسىتىلمىدى.

(1) يازمەن، يازمىز، يازسەن، يازسىلەر، يازسىز، يازسىزلەر، يازدىلا، يېزىشىدىلا، يېزىشسەن، يازدۇ ...

كېتىمەن، كېتىمىز، كېتىسەن، كېتىسىلەر، كېتىسىز، كېتىسىزلەر، كېتىدىلە، كېتىشىدىلە، كېتىشسەن، كېتىدۇ ...

تۇتىمەن، تۇتىمىز، تۇتىسەن، تۇتىسىلەر، تۇتىسىز، تۇتىسىزلەر، تۇتىدىلا، تۇتۇشىدىلا، تۇتۇشسەن، تۇتىدۇ ...

كۆرىمەن، كۆرىمىز، كۆرىسەن، كۆرىسىلەر، كۆرىسىز، كۆرىسىزلەر، كۆرىدىلە، كۆرۈشىدىلە، كۆرۈشسەن، كۆرىدۇ ...

ئىشلەيمەن، ئىشلەيمىز، ئىشلەيسەن، ئىشلەيسىلەر، ئىشلەيسىز، ئىشلەيسىزلەر، ئىشلەيدىلە، ئىشلىشىدىلە، ئىشلىشسەن، ئىشلەيدۇ ...

(2) يېزىپتىمەن، يېزىپتىمىز، يېزىپسەن، يېزىپسىلەر، يېزىپسىز، يېزىپسىزلەر، يېزىپتىلا، يېزىشىپتىلا، يېزىشىپسەن، يېزىپتۇ ...

كېتىپتىمەن، كېتىپتىمىز، كېتىپسەن، كېتىپسىلەر، كېتىپسىز، كېتىپسىزلەر، كېتىپتىلە، كېتىشىپ-تىلە، كېتىشىپسەن، كېتىپتۇ ...

تۇتۇپتىمەن، تۇتۇپتىمىز، تۇتۇپسەن، تۇتۇپسىلەر، تۇتۇپسىز، تۇتۇپسىزلەر، تۇتۇپتىلا، تۇتۇشۇپتىلا، تۇتۇشۇپسەن، تۇتۇپتۇ ...

كۆرۈپتىمەن، كۆرۈپتىمىز، كۆرۈپسەن، كۆرۈپسىلەر، كۆرۈپسىز، كۆرۈپسىزلەر، كۆرۈپتىلە، كۆرۈشۇپتىلە، كۆرۈشۇپسەن، كۆرۈپتۇ ...

ئىشلەپتىمەن، ئىشلەپتىمىز، ئىشلەپسەن، ئىشلەپسىلەر، ئىشلەپسىز، ئىشلەپسىزلەر، ئىشلەپتىلە، ئىشلىشىپتىلە، ئىشلىشىپسەن، ئىشلەپتۇ ...

(3) يېزىۋىدىم، يېزىۋىدۇق، يېزىۋىدىڭ، يېزىۋىدىڭلار، يېزىۋىدىگىز، يېزىۋىدىگىزلار، يېزىۋىدىلا، يېزىشىۋىدىلا، يېزىشىۋىدىڭ، يېزىۋىدى ...

كېتىۋىدىم، كېتىۋىدۇق، كېتىۋىدىڭ، كېتىۋىدىڭلەر، كېتىۋىدىگىز، كېتىۋىدىگىزلەر، كېتىۋىدىلە، كېتىشىۋىدىلە، كېتىشىۋىدىڭ، كېتىۋىدى ...

تۇتۇۋىدىم، تۇتۇۋىدۇق، تۇتۇۋىدىڭ، تۇتۇۋىدىڭلار، تۇتۇۋىدىگىز، تۇتۇۋىدىگىزلار، تۇتۇۋىدىلا، تۇتۇشۇۋىدىلا، تۇتۇشۇۋىدىڭ، تۇتۇۋىدى ...

كۆرۈۋىدىم، كۆرۈۋىدۇق، كۆرۈۋىدىڭ، كۆرۈۋىدىڭلەر، كۆرۈۋىدىگىز، كۆرۈۋىدىگىزلەر، كۆرۈۋىدىلە، كۆرۈشۇۋىدىلە، كۆرۈشۇۋىدىڭ، كۆرۈۋىدى ...

ئىشلىۋىدىم، ئىشلىۋىدۇق، ئىشلىۋىدىڭ، ئىشلىۋىدىڭلەر، ئىشلىۋىدىگىز، ئىشلىۋىدىگىزلەر، ئىشلىۋىدىلە، ئىشلىشىۋىدىلە، ئىشلىشىۋىدىڭ، ئىشلىۋىدى ...

3) سۈپەتداش ئاساسىدا ياسالغانلىرى:

(1) يازغان، كەتكەن، تۇتقان، كۆرگەن، ئىشلىگەن (بايان رايىنىڭ بۇ خىل شەكلى ئادەتتە ھەممە شەخسلەردە «-غان، -قان// -گەن، -كەن» سۈپەتدىشى ئارقىلىقلا ئىپادىلىنىدۇ. بەزىدە كەينىگە مۇۋاپىق شەخس

قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ كېلىشىمۇ مۇمكىن، مەسىلەن: يازغانىمەن، كەتكەنمىز، تۇتقانسەن، كۆرگەنسىز، ئىشلىگەنسىلەر ... دېگەنگە ئوخشاش.)

(2) يازغانىدىم، يازغانىدۇق، يازغانىدىڭ، يازغانىدىڭلار، يازغانىدىڭىز، يازغانىدىڭىزلار، يازغانىدىلا، يېزىشقانىدىلا، يېزىشقانىدىڭ، يازغانىدى ...

كەتكەنىدىم، كەتكەنىدۇق، كەتكەنىدىڭ، كەتكەنىدىڭلەر، كەتكەنىدىڭىز، كەتكەنىدىڭىزلەر، كەتكەنىدىلە، كېتىشكەنىدىلە، كېتىشكەنىدىڭ، كەتكەنىدى ...

تۇتقانىدىم، تۇتقانىدۇق، تۇتقانىدىڭ، تۇتقانىدىڭلار، تۇتقانىدىڭىز، تۇتقانىدىڭىزلار، تۇتقانىدىلا، تۇتۇشقانىدىلا، تۇتۇشقانىدىڭ، تۇتقانىدى ...

كۆرگەنىدىم، كۆرگەنىدۇق، كۆرگەنىدىڭ، كۆرگەنىدىڭلەر، كۆرگەنىدىڭىز، كۆرگەنىدىڭىزلەر، كۆرگەنىدىلە، كۆرۈشكەنىدىلە، كۆرۈشكەنىدىڭ، كۆرگەنىدى ...

ئىشلىگەنىدىم، ئىشلىگەنىدۇق، ئىشلىگەنىدىڭ، ئىشلىگەنىدىڭلەر، ئىشلىگەنىدىڭىز، ئىشلىگەنىدىڭىزلەر، ئىشلىگەنىدىلە، ئىشلەشكەنىدىلە، ئىشلەشكەنىدىڭ، ئىشلىگەنىدى ...

(3) يازغاندىمەن، يازغاندىمىز، يازغانسەن، يازغانسىلەر، يازغانسىز، يازغانسىزلەر، يازغاندىلا، يېزىشقاندىلا، يېزىشقانسەن، يازغاندۇ ...

كەتكەندىمەن، كەتكەندىمىز، كەتكەنسەن، كەتكەنسىلەر، كەتكەنسىز، كەتكەنسىزلەر، كەتكەندىلە، كېتىشكەندىلە، كېتىشكەنسەن، كەتكەندۇ ...

تۇتقاندىمەن، تۇتقاندىمىز، تۇتقانسەن، تۇتقانسىلەر، تۇتقانسىز، تۇتقانسىزلەر، تۇتقاندىلا، تۇتۇشقاندىلا، تۇتۇشقانسەن، تۇتقاندۇ ...

كۆرگەندىمەن، كۆرگەندىمىز، كۆرگەنسەن، كۆرگەنسىلەر، كۆرگەنسىز، كۆرگەنسىزلەر، كۆرگەندىلە، كۆرۈشكەندىلە، كۆرۈشكەنسەن، كۆرگەندۇ ...

ئىشلىگەندىمەن، ئىشلىگەندىمىز، ئىشلىگەنسەن، ئىشلىگەنسىلەر، ئىشلىگەنسىز، ئىشلىگەنسىزلەر، ئىشلىگەندىلە، ئىشلەشكەندىلە، ئىشلەشكەنسەن، ئىشلىگەندۇ ...

ئىشلەيدىغاندىمەن، ئىشلەيدىغاندىمىز، ئىشلەيدىغانسەن، ئىشلەيدىغانسىلەر، ئىشلەيدىغانسىز، ئىشلەيدىغانسىزلەر، ئىشلەيدىغاندىلا، ئىشلىشىدىغاندىلا، ئىشلىشىدىغانسەن، ئىشلەيدىغاندۇ ...

(4) يازارمەن، يازارمىز، يازارسەن، يازارسىلەر، يازارسىز، يازارسىزلەر، يازارلا، يېزىشارلا، يېزىشارسەن، يازار ...

كېتەرمەن، كېتەرمىز، كېتەرسەن، كېتەرسىلەر، كېتەرسىز، كېتەرسىزلەر، كېتەرلە، كېتىشەرلە، كېتىشەرسەن، كېتەر ...

تۇتارمەن، تۇتارمىز، تۇتارسەن، تۇتارسىلەر، تۇتارسىز، تۇتارسىزلەر، تۇتارلا، تۇتۇشارلا، تۇتۇشارسەن، تۇتار ...

كۆرەرمەن، كۆرەرمىز، كۆرەرسەن، كۆرەرسىلەر، كۆرەرسىز، كۆرەرلە، كۆرۈشەرلە، كۆرۈشەرسەن، كۆرەر ...

ئىشلەرمەن، ئىشلەرمىز، ئىشلەرسەن، ئىشلەرسىلەر، ئىشلەرسىز، ئىشلەرسىزلەر، ئىشلەرلە، ئىشلىشەرلە، ئىشلىشەرسەن، ئىشلەر ...

(5) يازاردىم، يازاردۇق، يازاردىڭ، يازاردىڭلار، يازاردىڭىز، يازاردىڭىزلار، يازاردىلا، يېزىشاردىلا، يېزىشاردىڭ، يازاردى ...

كېتەردىم، كېتەردۇك، كېتەردىڭ، كېتەردىڭلەر، كېتەردىڭىز، كېتەردىڭىزلەر، كېتەردىلە، كېتىشەردىلە، كېتىشەردىڭ، كېتەردى ...

تۇتاردىم، تۇتاردۇق، تۇتاردىڭ، تۇتاردىڭلار، تۇتاردىڭىز، تۇتاردىڭىزلار، تۇتاردىلا، تۇتۇشاردىلا، تۇتۇشاردىڭ، تۇتاردى ...

كۆرەردىم، كۆرەردۇق، كۆرەردىڭ، كۆرەردىڭلەر، كۆرەردىڭىز، كۆرەردىڭىزلەر، كۆرەردىلە، كۆرۈشەردىلە، كۆرۈشەردىڭ، كۆرەردى ...

ئىشلەردىم، ئىشلەردۇق، ئىشلەردىڭ، ئىشلەردىڭلەر، ئىشلەردىڭىز، ئىشلەردىڭىزلەر، ئىشلەردىلە، ئىشلىشەردىلە، ئىشلىشەردىڭ، ئىشلەردى ...

(6) يازاتتىم، يازاتتۇق، يازاتتىڭ، يازاتتىڭلار، يازاتتىڭىز، يازاتتىڭىزلار، يازاتتىلا، يېزىشاتتىلا، يېزىشاتتىڭ، يازاتتى ...

كېتەتتىم، كېتەتتۇق، كېتەتتىڭ، كېتەتتىڭلەر، كېتەتتىڭىز، كېتەتتىڭىزلەر، كېتەتتىلە، كېتىشەتتىلە، كېتىشەتتىڭ، كېتەتتى ....

تۇتاتتىم، تۇتاتتۇق، تۇتاتتىڭ، تۇتاتتىڭلار، تۇتاتتىڭىز، تۇتاتتىڭىزلار، تۇتاتتىلا، تۇتۇشاتتىلا، تۇتۇشاتتىڭ، تۇتاتتى ...

كۆرەتتىم، كۆرەتتۇق، كۆرەتتىڭ، كۆرەتتىڭلەر، كۆرەتتىڭىز، كۆرەتتىڭىزلەر، كۆرەتتىلە، كۆرۈشەتتىلە، كۆرۈشەتتىڭ، كۆرۈتتى ...

ئىشلەيتتىم، ئىشلەيتتۇق، ئىشلەيتتىڭ، ئىشلەيتتىڭلەر، ئىشلەيتتىڭىز، ئىشلەيتتىڭىزلەر، ئىشلەيتتىلە، ئىشلىشەتتىلە، ئىشلىشەتتىڭ، ئىشلەيتتى ...

(7) يازماقچىمەن*، يازماقچىمىز، يازماقچىسەن، يازماقچىسىلەر، يازماقچىسىز، يازماقچىسىزلەر، يېزىشماقچى، يېزىشماقچىسەن، يازماقچى ...

كەتمەكچىمەن، كەتمەكچىمىز، كەتمەكچىسەن، كەتمەكچىسىلەر، كەتمەكچىسىز، كەتمەكچىسىزلەر، كېتىشمەكچى، كېتىشمەكچىسەن، كەتمەكچى ...

(8) يازماقچىدىم، يازماقچىدۇق، يازماقچىدىڭ، يازماقچىدىڭلار، يازماقچىدىڭىز، يازماقچىدىڭىزلار، يازماقچىدىلا، يېزىشماقچىدىلا، يېزىشماقچىدىڭ، يازماقچىدى ...

كەتمەكچىدىم، كەتمەكچىدۇق، كەتمەكچىدىڭ، كەتمەكچىدىڭلەر، كەتمەكچىدىڭىز، كەتمەكچىدىڭىزلەر، كەتمەكچىدىلە، كېتىشمەكچىدىلە، كېتىشمەكچىدىڭ، كەتمەكچىدى ...

4) ئىسىمداشتىن ياسالغانلىرى:

يازغۇدەكمەن، يازغۇدەكمىز، يازغۇدەكسەن، يازغۇدەكسىلەر، يازغۇدەكسىز، يازغۇدەكسىزلەر، يازغۇدەكلا،

---

* شەخس قوشۇمچىلىرى چۈشۈپ قېلىپ هەممە شەخسلەردە پېئىلنىڭ ئۆزىلا قوللىنىلىشى مۇمكىن. هۆرمەت تۇرىنىڭ ئايرىم شەخس بەلگىسى كۆرۈلمەيدۇ. بۇ پېئىلنىڭ بولۇشسىز شەكلى «ئەمەس» ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

يېزىشقۇدەكلا، يېزىشقۇدەكسەن، يازغۇدەك ...

كەتكۇدەكمەن، كەتكۇدەكمىز، كەتكۇدەكسەن، كەتكۇدەكسىلەر، كەتكۇدەكسىز، كەتكۇدەكسىزلەر، كەتكۇدەكلە، كېتىشكۇدەكلە، كېتىشكۇدەكسەن، كەتكۇدەك ...

تۇتقۇدەكمەن، تۇتقۇدەكمىز، تۇتقۇدەكسەن، تۇتقۇدەكسىلەر، تۇتقۇدەكسىز، تۇتقۇدەكسىزلەر، تۇتقۇدەكلا، تۇتۇشقۇدەكلا، تۇتۇشقۇدەكسەن، تۇتقۇدەك ...

كۆرگۈدەكمەن، كۆرگۈدەكمىز، كۆرگۈدەكسەن، كۆرگۈدەكسىلەر، كۆرگۈدەكسىز، كۆرگۈدەكسىزلەر، كۆرگۈدەكلە، كۆرۈشكۇدەكلە، كۆرۈشكۇدەكسەن، كۆرگۈدەك ...

ئىشلىگۈدەكمەن، ئىشلىگۈدەكمىز، ئىشلىگۈدەكسەن، ئىشلىگۈدەكسىلەر، ئىشلىگۈدەكسىز، ئىشلىگۈدەكسىزلەر، ئىشلىگۈدەكلە، ئىشلەشكۇدەكلە، ئىشلەشكۇدەكسەن، ئىشلىگۈدەك ...

تۇتماقچىدىم، تۇتماقچىدۇق، تۇتماقچىدىڭ، تۇتماقچىدىڭلار، تۇتماقچىدىكىز، تۇتماقچىدىكىزلار، تۇتماقچىدىلا، تۇتۇشماقچىدىلا، تۇتۇشماقچىدىڭ، تۇتماقچىدى ...

كۆرمەكچىدىم، كۆرمەكچىدۇق، كۆرمەكچىدىڭ، كۆرمەكچىدىڭلەر، كۆرمەكچىدىكىز، كۆرمەكچىدىكىزلەر، كۆرمەكچىدىلە، كۆرۈشمەكچىدىلە، كۆرۈشمەكچىدىڭ، كۆرمەكچىدى ...

ئىشلىمەكچىدىم، ئىشلىمەكچىدۇق، ئىشلىمەكچىدىڭ، ئىشلىمەكچىدىڭلەر، ئىشلىمەكچىدىكىز، ئىشلىمەكچىدىكىزلەر، ئىشلىمەكچىدىلە، ئىشلەشمەكچىدىلە، ئىشلەشمەكچىدىڭ، ئىشلىمەكچىدى ...

خەلقئارا تاۋۇش بەلگىلىرى

ئۈزۈك تاۋۇشلار	پارتلىغۇچى	جارانمىسز	نەپەسسىز	p				t	t			t	ت	c	ك	q		ʔ
			نەپەسلىك	p‘				t‘	t‘			t‘	ت‘	c‘	ك‘	q‘		ʔ‘
		جارانغلىق	نەپەسسىز	b				d	ɖ			d	د	J	گ	G		
			نەپەسلىك	b‘				d‘	ɖ‘			d‘	د‘	J‘	گ‘	G‘		
	پارتلىغۇچى - سىيرىلاڭغۇ	جارانمىسز	نەپەسسىز	pf		tθ	ts	ʧ		tʃ	tʂ							
			نەپەسلىك	pf‘		tθ‘	ts‘	ʧ		tʃ‘	tʂ‘							
		جارانغلىق	نەپەسسىز	bv		dð	dz	dʒ		dʒ	dʐ							
			نەپەسلىك	bv‘		dð‘	dz‘	dʒ‘		dʒ‘	dʐ‘							
	دىماغ	جارانغلىق		m	ɱ				n		ɲ	ŋ	ڭ	ɲ	ن	n		
	تىتىرەك - گۆ	جارانغلىق							r							R		
	چاقنىما	جارانغلىق							ɪ			τ				R		
	قوۋۇز	جارانغلىق							l			l		ʎ		(χ)		
	قوۋۇز - سىيرىلاڭغۇ	جارانمىسز							χ									
		جارانغلىق							ʁ									
	سىيرىلاڭغۇ	جارانمىسز		f	Φ	θ	s			ʃ	ʂ			ç	ش	x	ħ	h
		جارانغلىق		v	β	ð	z			ʒ	ʐ			j	ژ	ɣ	ʕ	ɦ
	يېرىم سوزۇق	جارانغلىق		ʊ	ɥW				ʎ					j(ɥ)		(W)		

سوزۇق تاۋۇشلار	لەۋلەشكەن	تىل ئۇچى		تىل ئوستى		
		ئالدى	ئارقا	ئالدى	ئوتتۇرا	ئارقا
ئېگىز	(ɥ ʉ y ɯ u)			ɯ u ɨ ʉ i y		
سەل ئېگىز	(ø O)			ʊ I Y		
سەل پەس	(œ ɔ)	ɪɥ	ɪɥ	ʏ o ɘ ɵ e ø		
پەس	(D)			ə E		
				ʌ ɔ ɜ ɛ œ		
				e æ		
				a D ʌ	a	

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھەرپلەر بىلەن خەلقئارا تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھەرپلەر	خەلقئارا تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرى	ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھەرپلەر	خەلقئارا تىرانسكرىپسىيە بەلگىلىرى
ئا	a	ق	q'
ئە	ɛ	ك	k'
ب	b	گ	g
پ	p'	ڭ	ŋ
ت	t'	ل	l
ج	dz	م	m
چ	tʃ'	ن	n
خ	x	ھ	h
د	d	ئو	o
ر	r	ئۇ	u
ز	z	ئۆ	ø
ژ	ʒ	ئۈ	y
س	s	ۋ	w
ش	ʃ	ئې	e
غ	ʁ	ئى	i
ف	f	ي	j

يۇلتۇزلار ۋە بۇرجلار

1. يۇلتۇزلار تۈركۈمى

ئارا يۇلتۇز تۈركۈمى
ئاق قۇ يۇلتۇز تۈركۈمى
ئەجدىها يۇلتۇز تۈركۈمى
بۇلۇڭمېتىر يۇلتۇز تۈركۈمى
بۆره يۇلتۇز تۈركۈمى
بۇركۈت يۇلتۇز تۈركۈمى
پاتمىچۇق يۇلتۇز تۈركۈمى
پادىچى يۇلتۇز تۈركۈمى
پەرى يۇلتۇز تۈركۈمى
پېرسېي يۇلتۇز تۈركۈمى
تايغان يۇلتۇز تۈركۈمى
توز يۇلتۇز تۈركۈمى
توشقان يۇلتۇز تۈركۈمى
تۈرنا يۇلتۇز تۈركۈمى
تۈلكە يۇلتۇز تۈركۈمى
تېلېسكوپ يۇلتۇز تۈركۈمى
جەدى يۇلتۇز تۈركۈمى
جەننەت قۇشى يۇلتۇز تۈركۈمى
جەنۇبىي بېلىق يۇلتۇز تۈركۈمى
جەنۇبىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى
جەنۇبىي قۇتۇپ يۇلتۇز تۈركۈمى
جەنۇبىي كىرىست يۇلتۇز تۈركۈمى
جەنۇبىي ئۈچ بۇلۇڭ يۇلتۇز تۈركۈمى
جەۋزا يۇلتۇز تۈركۈمى
چايان يۇلتۇز تۈركۈمى
چوڭ ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈمى
چوڭ ئىت يۇلتۇز تۈركۈمى
چوڭ يىلان يۇلتۇز تۈركۈمى
چىۋىن يۇلتۇز تۈركۈمى
خامېلېئون يۇلتۇز تۈركۈمى
دەلۋە يۇلتۇز تۈركۈمى
دۇلدۇل يۇلتۇز تۈركۈمى
دېلفىن يۇلتۇز تۈركۈمى
رەسسام يۇلتۇز تۈركۈمى
زىراپە يۇلتۇز تۈركۈمى
سائەت يۇلتۇز تۈركۈمى
سوۋۇر يۇلتۇز تۈركۈمى
سۇ يىلىنى يۇلتۇز تۈركۈمى
سۇمبۇل چاچ يۇلتۇز تۈركۈمى
سۇمۇرغ يۇلتۇز تۈركۈمى
سۇنبۇله يۇلتۇز تۈركۈمى
سېتكا يۇلتۇز تۈركۈمى
سېفېي يۇلتۇز تۈركۈمى
سېكستانت يۇلتۇز تۈركۈمى
سېنتاۋر يۇلتۇز تۈركۈمى
سىركۇل يۇلتۇز تۈركۈمى
شەمشەر بېلىق يۇلتۇز تۈركۈمى
شىر يۇلتۇز تۈركۈمى
شىمالىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى
قاغا يۇلتۇز تۈركۈمى
قالقان يۇلتۇز تۈركۈمى

قەۋس يۇلتۇز تۇركۈمى
قۇمرا يۇلتۇز تۇركۈمى
قىئات يۇلتۇز تۇركۈمى
قىسقۇچپاقا يۇلتۇز تۇركۈمى
كارىنا يۇلتۇز تۇركۈمى
كاسسىيوپىيە يۇلتۇز تۇركۈمى
كاككۇك يۇلتۇز تۇركۈمى
كەپتەر يۇلتۇز تۇركۈمى
كومپاس يۇلتۇز تۇركۈمى
كېمە قۇيرۇق يۇلتۇز تۇركۈمى
كىت يۇلتۇز تۇركۈمى
كىچىك ئات يۇلتۇز تۇركۈمى
كىچىك شىر يۇلتۇز تۇركۈمى
كىچىك ئېيىق يۇلتۇز تۇركۈمى
كىچىك ئىت يۇلتۇز تۇركۈمى
گېركۇلېس يۇلتۇز تۇركۈمى
لىرا يۇلتۇز تۇركۈمى
مۇشۇك يۇلتۇز تۇركۈمى
مېنسا يۇلتۇز تۇركۈمى
مىزان يۇلتۇز تۇركۈمى
مىكروسكوپ يۇلتۇز تۇركۈمى
ناسوس يۇلتۇز تۇركۈمى
هارۋىكەش يۇلتۇز تۇركۈمى
ھەمەل يۇلتۇز تۇركۈمى
ھەيكەلتىراش يۇلتۇز تۇركۈمى
ھوت يۇلتۇز تۇركۈمى
ئوچاق يۇلتۇز تۇركۈمى
ئوقيا يۇلتۇز تۇركۈمى
ئوۋچىلار يۇلتۇز تۇركۈمى
ئۇچار بېلىق يۇلتۇز تۇركۈمى
ئۇچ بۇلۇڭ يۇلتۇز تۇركۈمى
ئېرىدان يۇلتۇز تۇركۈمى
ئىسكىنە يۇلتۇز تۇركۈمى
ئىندىيان يۇلتۇز تۇركۈمى
يەلكەن يۇلتۇز تۇركۈمى
يىلان يۇلتۇز تۇركۈمى
يىلانچى يۇلتۇز تۇركۈمى

2. يۇلتۇزلار سىستېمىسى

ئەجدىھا يۇلتۇزلار سىستېمىسى
پەرى ئىككىنچى ئاساسىي يۇلتۇز سىستېمىلىرى گۇرۇپپىسى
پەرى يۇلتۇزلار سىستېمىسى
چوڭ ماگېللان بۇلۇتى
چىغ قالپاق يۇلتۇزلار سىستېمىسى
سۇمبۇل چاچ يۇلتۇز سىستېمىلىرى توپى
سۇنبۇلە ئادەتتىن تاشقىرى يۇلتۇز سىستېمىلىرى توپى
سۇنبۇلە يۇلتۇز سىستېمىلىرى توپى
سېيفېرت ئالتىلىك يۇلتۇزلار سىستېمىسى
شىر قوش يۇلتۇزلار سىستېمىسى
شىمالىي تاج يۇلتۇز سىستېمىلىرى توپى
قۇيۇنسىمان يۇلتۇزلار سىستېمىسى
كىچىك ماگېللان بۇلۇتى
كىچىك ئېيىق يۇلتۇزلار سىستېمىسى
گېركۇلېس يۇلتۇز سىستېمىلىرى توپى
ماففېي 1
ماففېي 2
ماگېللان بۇلۇتى
ھەيكەلتىراش يۇلتۇزلار سىستېمىسى
ئوچاق يۇلتۇزلار سىستېمىسى
ئۇچ بۇلۇڭ يۇلتۇزلار سىستېمىسى
ئىستېفان بەشلىك يۇلتۇزلار سىستېمىسى

3. يۇلتۇزلار توپى

ئالۋاستى يۇلتۇزلار توپى
پېرسېي a يۇلتۇزلار توپى
پېرسېي h يۇلتۇزلار توپى
پېرسېي x يۇلتۇزلار توپى
چايان - سېنتاۋر يۇلتۇزلار جەمئىيىتى
چوڭ ئېيىق يۇلتۇزلار توپى
سەۋر يۇلتۇزلار توپى
شولا يۇلتۇزلار توپى
شولا يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
گېركۇلېس چوڭ يۇلتۇزلار توپى
ئوستېرخوف يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
ئوۋچىلار يۇلتۇزلار يىغىلمىسى
ئۈكەر يۇلتۇزلار توپى

4. ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى

ئەجدىھا ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
بىيىلا ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
پادىچى ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
پەرى ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
پېرسېي ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
جەۋزا ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
دەلۋە ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
سەۋر ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
شىر ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
قىئات ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
كاسسىيوپىيە ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
كىت ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
كىچىك ئېيىق ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
كىۋادرانت ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
لىرا ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
مىزان ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
ھەمەل ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
ھەيكەلتىراش ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى
ئوۋچى ئاقار يۇلتۇزلار گۇرۇپپىسى

5. ئون ئىككى بۇرج

شىر (شىر بۇرجى)
چايان (چايان بۇرجى)
جەدى (جەدى بۇرجى)
جەۋزا (جەۋزا بۇرجى)
دەلۋە (دەلۋە بۇرجى)
قىسقۇچپاقا (قىسقۇچپاقا بۇرجى)
سەۋر (سەۋر بۇرجى)
سۇنبۇلە (سۇنبۇلە بۇرجى)
قەۋس (قەۋس بۇرجى)
مىزان (مىزان بۇرجى)
ھەمەل (ھەمەل بۇرجى)
ھوت (ھوت بۇرجى)

يىگىرمە تۆت مەۋسۇم

باھار	مەۋسۇم	باش باھار	ئەگىز سۇيى	جانىۋارلارنىڭ ئويغىنىشى	ئەتىيازلىق كۇن - تۇن تەڭلىكى	چوكانتال	قىزىلكوس
	مەزگىل	2 - ئاينىڭ 4 - ياكى 5 - كۇنى	2 - ئاينىڭ 19 - ياكى 20 - كۇنى	3 - ئاينىڭ 5 - ياكى 6 - كۇنى	3 - ئاينىڭ 21 - ياكى 20 - كۇنى	4 - ئاينىڭ 5 - ياكى 6 - كۇنى	4 - ئاينىڭ 20 - ياكى 21 - كۇنى
	كۇن يەتكەن ئاسترونومىيە - لىك ئۇزۇنلۇق (°)	315	330	345	0	15	30
يېز	مەۋسۇم	باش ياز	دان تۇتۇش	ئورما ۋاقتى	يازلىق كۇن - تۇن توختىشى	باش تومۇز	تومۇز
	مەزگىل	5 - ئاينىڭ 5 - ياكى 6 - كۇنى	5 - ئاينىڭ 21 - ياكى 22 - كۇنى	6 - ئاينىڭ 6 - ياكى 7 - كۇنى	6 - ئاينىڭ 22 - ياكى 21 - كۇنى	7 - ئاينىڭ 7 - ياكى 8 - كۇنى	7 - ئاينىڭ 23 - ياكى 24 - كۇنى
	كۇن يەتكەن ئاسترونومىيە - لىك ئۇزۇنلۇق (°)	45	60	75	90	105	120
كۇز	مەۋسۇم	باش كۇز	كۇزگى تېرىم	ئاق شەبنەم	كۇزلۇك كۇن - تۇن تەڭلىكى	سوغۇق شەبنەم	قىرۇۋ چۈشۈكى
	مەزگىل	8 - ئاينىڭ 7 - ياكى 8 - كۇنى	8 - ئاينىڭ 23 - ياكى 24 - كۇنى	9 - ئاينىڭ 7 - ياكى 8 - كۇنى	9 - ئاينىڭ 23 - ياكى 24 - كۇنى	10 - ئاينىڭ 8 - ياكى 9 - كۇنى	10 - ئاينىڭ 23 - ياكى 24 - كۇنى
	كۇن يەتكەن ئاسترونومىيە - لىك ئۇزۇنلۇق (°)	135	150	165	180	195	210
قىش	مەۋسۇم	باش قىش	تۇنجى قار	قېلىن قار	قىشلىق كۇن - تۇن توختىشى	دەلۋىدىۋانە	قاپاقياردى
	مەزگىل	11 - ئاينىڭ 8 - ياكى 7 - كۇنى	11 - ئاينىڭ 23 - ياكى 22 - كۇنى	12 - ئاينىڭ 7 - ياكى 8 - كۇنى	12 - ئاينىڭ 22 - ياكى 23 - كۇنى	1 - ئاينىڭ 5 - ياكى 6 - كۇنى	1 - ئاينىڭ 20 - ياكى 21 - كۇنى
	كۇن يەتكەن ئاسترونومىيە - لىك ئۇزۇنلۇق (°)	225	240	255	270	285	300

ئىلاۋە: جەدۋەلدە يىگىرمە تۆت مەۋسۇم ۋە ئۇنىڭ مەزگىلى (قۇياش كالېندارى مەزگىلى ۋە شۇ مەزگىلدە قۇياش يەتكەن ئاسترونومىيەلىك ئۇزۇنلۇق گىرادۇسى) ئېنىق كۆرسىتىلدى.

قەمەرىيە ۋە شەمسىيە كالېندارى بويىچە ئايلارنىڭ ناملىرى

I قەمەرىيە كالېندارى بويىچە ئايلارنىڭ ناملىرى

1. مۇھەررەم
2. سەپەر
3. رەبىيەلئەۋۋەل
4. رەبىيەلئاخىر
5. جۇمادىيەلئەۋۋەل
6. جۇمادىيەلئاخىر
7. رەجەب
8. شەئبان
9. رامىزان
10. شەۋۋال
11. زۇلقەئدە
12. زۇلھەججە

II شەمسىيە كالېندارى بويىچە مەۋسۇم ۋە ئايلارنىڭ ناملىرى

باھار مەۋسۇمى:

ھەمەل (مىلادىيە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە)
سەۋر (مىلادىيە 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 5 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە)
جەۋزا (مىلادىيە 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە)

ياز مەۋسۇمى:

سەرەتان (مىلادىيە 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنگىچە)
ئەسەد (مىلادىيە 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنگىچە)
سۇنبۇلە (مىلادىيە 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنگىچە)

كۈز مەۋسۇمى:

مىزان (مىلادىيە 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 22 - كۈنگىچە)
ئەقرەب (مىلادىيە 10 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە)
قەۋس (مىلادىيە 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە)

قىش مەۋسۇمى:

جەدى (مىلادىيە 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە)
دەلۋ (مىلادىيە 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنگىچە)
ھوت (مىلادىيە 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە)

قىتئەلەر، مەملىكەتلەر، رايونلار ۋە ئۇلارنىڭ پايتەختلىرى، مەركەزلىرى ۋە پۇللىرى

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئاسىيا	ئافغانىستان	كابۇل	ئافغانى
	ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى	ئابۇدەبى	دىرھەم
	ئەرمېنىيە	يېرېۋان	دىرەم
	ئەزەربەيجان	باكۇ	مانات
	باڭلادىش	داكا	تاكا
	بەھرەين	مانامە	دىنار
	بۇتان	تىمپۇ	نىگۇلتىرۇم
	بىرما	رانگون	كىيات
	بىرۇنېي	سېرى بېگاۋان	دوللار
	پاكىستان	ئىسلامئاباد	رۇپىيە
	پەلەستىن	يېرۇسالېم	
	تاجىكىستان	دۇشەنبە	سامانى
	تايلاند	باڭكوك	باخت
	تۈركمەنىستان	ئاشخاباد	مانات
	تۈركىيە	ئەنقەرە	لىرا
	جۇڭگو	بېيجىڭ	يۈەن

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئاسىيا	چاۋشيەن	پيوڭياڭ	ۋون
	سەئۇدى ئەرەبىستان	رىياد	رىيال
	سۇرىيە	دەمەشق	سۇرىيە پۇندى
	سىپرۇس	نىكوزىيە	پۇند
	سىرى لانكا	كولومبو	رۇپىيە
	سىككىم	گاڭتوك	رۇپىيە
	سىنگاپور	سىنگاپور	دوللار
	شەرقىي تىمور	دىلى	دوللار
	فىلىپپىن	مانىلا	پېسو
	قاتار	دوھا	رىيال
	قازاقىستان	ئاستانا	تەڭگە
	قىرغىزستان	بىشكەك	سوم
	كامبودژا	فىنوم پېن	رىئېل
	كورېيە	سېئۇل	ۋون
	كۇۋەيت	كۇۋەيت	دىنار
	گىرۇزىيە	تىبىلىس	لارى
	لائوس	ۋيېنتيان	كىپ
	لىۋان	بېيرۇت	پۇند
	مالايشىيا	كۇئالا لۇمپۇر	رىڭگىت
	مالدىۋې	مالې	رۇفىيە

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئاسىيا	موڭغۇلىيە	ئۇلانباتور	تۇگرىك
	نېپال	كاتماندۇ	رۇپىيە
	ھىندونېزىيە	جاكارتا	رۇپىيە
	ھىندىستان	يېڭى دېھلى	رۇپىيە
	ئومان	مەسقات	ئومان رىيالى
	ئۆزبېكىستان	تاشكەنت	سوم
	ۋىيېتنام	خانوي	دوڭ
	ئىراق	باغداد	دىنار
	ئىران	تېھران	رىيال
	ئىسرائىلىيە	تېل ئاۋىۋ	يېڭى شېكېل
	ئىيوردانىيە	ئاممان	دىنار
	ياپونىيە	توكيو	يېن
	يەمەن	سانائا	رىيال
ياۋروپا	ئالبانىيە	تىرانا	لېك
	ئاندوررا بەگلىكى	ئاندوررا	پېزېتا
	ئاۋستىرىيە	ۋىيېننا	ياۋرو
	ئەنگلىيە	لوندون	پۇند
	بوسنىيە - گېرتسېگوۋىنا	سارايېۋو	تېگىشمە مارك
	بۇلغارىيە	سوفىيە	لېۋ
	بېلارۇسىيە	مىنسك	رۇبلى

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ياۋروپا	بېلگىيە	بىرىيۇسسېل	ياۋرو
	پورتۇگالىيە	لىسبون	ياۋرو
	پولشا	ۋارشاۋا	زىلوتى
	چېخ	پىراگا	كورۇنا
	دانىيە	كوپېنھاگېن	كىرون
	رومىنىيە	بۇخارېست	ياۋرو
	رۇسىيە	موسكۋا	رۇبلى
	سان مارىنو	سان مارىنو	لىرا
	سېربىيە - مونتېنېگرو	بېلگراد	دىنار
	سلوۋاكىيە	بىراتىسلاۋا	كورۇنا
	سلوۋېنىيە	لىيۇبلىيانا	تولار
	شۋېتسىيە	ستوكھولم	كىرونا
	شۋېيتساريە	بېرن	فىرانك
	فائېرو تاقىم ئاراللىرى (دانىيە)	تورسخاۋن	كىرون
	فىرانسىيە	پارىژ	ياۋرو
	فىنلاندىيە	خېلسىنكى	ياۋرو
	كىرودىيە	زاگرېب	كۇنا
	گوللاندىيە	ئامستېردام	ياۋرو
	گېرمانىيە	بېرلىن	ياۋرو
	گىرېتسىيە	ئافېنا	ياۋرو
	لاتۋىيە	رىگا	لات

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ياۋروپا	لىتۋانىيە	ۋىلنيۇس	لىتاس
	لىچتېنشتېين بەگلىكى	ۋادۇز	فىرانك
	لىيۇكسېمبۇرگ	لىيۇكسېمبۇرگ	ياۋرو
	ماكېدونىيە	سكوپژې	دىنار
	مالتا	ۋاللېتتا	پۇند
	مولدوۋا	كىشىنېۋ	لېئۇ
	موناكو	موناكو	فىرانك
	نورۋېگىيە	ئوسلو	كىرون
	ئۇكرائىنا	كىيېۋ	گىرىۋنا
	ۋاتىكان	ۋاتىكان	لىرا
	ۋېنگرىيە	بۇداپېشت	فورېنت
	ئىرېلاندىيە	دۇبلىن	ياۋرو
	ئېستونىيە	تاللىن	كىرون
	ئىسپانىيە	مادرىد	ياۋرو
	ئىتالىيە	رىم	ياۋرو
	ئىسلاندىيە	رېيكياۋىك	كىرونا
ئافرىقا	ئالجىرىيە	ئالجىر	دىنار
	ئانگولا	لۇئاندا	كىۋانزا
	بوتسۋانا	گابورون	پۇلا

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئافرىقا	بۇركىنا فاسو	ۋاگادۇگۇ	ئافرىقا فىرانكى
	بۇرۇندى	بۇجۇمبۇرا	فىرانك
	بېنىن	پورتو نوۋو	ئافرىقا فىرانكى
	تانزانىيە	دارېس سالام	شىللىڭ
	توگو	لومې	ئافرىقا فىرانكى
	تۇنىس	تۇنىس	دىنار
	جەنۇبىي ئافرىقا	پىرېتورىيە	راند
	جىبۇتى	جىبۇتى	فىرانك
	چاد	نجامېنا	ئافرىقا فىرانكى
	دېموكراتىك كونگو	كىنشاسا	فىرانك
	رېئونىيون (فىرانسىيە)	ساينىت ـ دېنى	ياۋرو
	رىۋاندا	كىگالى	فىرانك
	زامبىيە	لۇساكا	كىۋاچا
	زىمبابۋې	هاراړې	دوللار
	سان تومې ۋە پىرىنسىپى	سان تومې	دوبرا
	ساينىت ھېلېنا ۋە ئاسسېنسىيون ئارىلى (ئەنگلىيە)	جېمىستوۋن، جورجىتوۋن	پۇند
	سومالى	مۇقدىشو	شىللىڭ
	سۇدان	خارتۇم	پۇند
	سېررالېئون	فىرېتوۋن	لېئون
	سېنېگال	داكار	ئافرىقا فىرانكى
	سېيشېل	ۋىكتورىيە	رۇپىيە
	سۋېزىلاند	مىبابانې	لىلانگېنى

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئافرىقا	غەربىي سەھرا	لايوئۇن	دىرھەم
	كامېرون	يائۇندې	ئافرىقا فىرانكى
	كوتېدئۇيرې	يامۇسسۇكرو	ئافرىقا فىرانكى
	كومورو	مورونى	كومورو فىرانكى
	كونگو	بىرازززاۋىل	ئافرىقا فىرانكى
	كېنىيە	نايروبى	شىللىڭ
	گابون	لىبرېۋىل	ئافرىقا فىرانكى
	گامبىيە	بانجۇل	دالاسى
	گانا	ئاككرا	سېدى
	گىۋىنېيە	كوناكرى	فىرانك
	گىۋىنېيە - بىسسائۇ	بىسسائۇ	پېسو
	لېسوتو	ماسېرۇ	لوتى
	لىبېرىيە	مونروۋىيە	دوللار
	لىۋىيە	تىرىپولى	دىنار
	ماداغاسقار	تاناناريۇ	ماداغاسقار فىرانكى
	ماراكەش	رابات	دىرھەم
	مالاۋى	لىلونگۋې	مالاۋى كىۋاچاسى
	مالى	باماكو	ئافرىقا فىرانكى
	ماۋرىتىئۇس	لۇئىس پورتى	رۇپىيە
	ماۋرىتانىيە	نوۋاكشوت	ئۇگۇييا

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئافرىقا	موزامبىك	ماپۇتو	مېتىكال
	مىسىر	قاھىرە	پۇند
	نامىبىيە	ۋىندخوك	راند
	نىگېر	نىيامېي	ئافرىقا فىرانكى
	نىگېرىيە	ئابۇجا	نايرا
	ئوتتۇرا ئافرىقا	بانگى	ئافرىقا فىرانكى
	ئۇگاندا	كامپالا	شىللىڭ
	ئېرىترىيە	ئاسمارا	ناكفا
	ئېفىيوپىيە	ئەددىس - ئەبەبە	بىر
	ئېكۋاتور گىۋىنېيەسى	مالابوئا	ئېكۋېلې
	يېشىل تۇمشۇق	پىرايا	ئېسكۇدو
ئوكيانىيە	ئامېرىكىغا قاراشلىق ساموئا	پاگو - پاگو	دوللار
	ئاۋسترالىيە	كانبېررا	دوللار
	پاپۇئا يېڭى گىۋىنېيەسى	مورېسبى	كىنا
	پالاۋ	كورور	دوللار
	پىتكايىر تاقىم ئاراللىرى (ئەنگلىيە)	ئادامستوۋن	دوللار
	توكېلاۋ (يېڭى زېلاندىيە)	فاكاۋفو	دوللار
	تونگا	نۇكۇئالوفا	پائانگا

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئوكيانىيە	تۇۋالۇ	فۇنافۇتى	دوللار
	غەربىي ساموئا	ئاپىيە	تالا
	سولومون تاقىم ئاراللىرى	خونيارا	دوللار
	شىمالىي ماريانا تاقىم ئاراللىرى	سايپان	دوللار
	فىجى	سۇۋا	دوللار
	فىرانسىيەگە قاراشلىق پولىنېزىيە	پاپىت	تىنچ ئوكيان فىرانكى
	كۇك تاقىم ئاراللىرى (يېڭى زېلاندىيە)	ئاۋاروئا	دوللار
	كىرىباتى	تاراۋا	دوللار
	گۇئام ئارىلى (ئا ق ش)	ئاگانىيە	دوللار
	مارشال تاقىم ئاراللىرى	ماجۇرو	دوللار
	مىكرونېزىيە فېدېراتسىيەسى	كولونىيە	دوللار
	ناۋرۇ	يارېن رايونى	دوللار
	نىيۇئې ئارىلى (يېڭى زېلاندىيە)	ئالوفى	دوللار
	ۋاللىس ۋە فۇتۇنا تاقىم ئاراللىرى (فىرانسىيە)	ماتا ـ ئۇتۇ	تىنچ ئوكيان فىرانكى
	ۋانۇ ئاتۇ	ۋىلا پورتى	ۋاتۇ
	يېڭى كالېدونىيە (فىرانسىيە)	نۇمېئا	ياۋرو
	يېڭى زېلاندىيە	ۋېللىڭتون	دوللار
ئامېرىكا	ئاروبا	ئورانيېستاد	فىلورىن
	ئارگېنتىنا	بۇئېنوس ئايرېس	پېسو
	ئامېرىكا	ۋاشىنگتون	دوللار

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئامېرىكا	ئامېرىكىغا قاراشلىق ۋىرگىن تاقىم ئاراللىرى	چارلوت ئامالىيە	دوللار
	ئانتىگۇا ۋە باربۇدا	سانت جون	دوللار
	ئانگۋىللا (ئەنگلىيە)	ۋاللېي	پۇند
	ئەنگلىيەگە قاراشلىق ۋىرگىن تاقىم ئاراللىرى	رود	پۇند
	باربادوس	بىرىجتوۋن	دوللار
	باھاما	ناسسائۇ	دوللار
	بولىۋىيە	سۇكرې	بولىۋىيانو
	بېرمۇدا تاقىم ئاراللىرى (ئەنگلىيە)	ھاملتون	پۇند
	بېلىز	بېلموپان	دوللار
	بىرازىلىيە	بىرازىلىيە	رېئال
	پاراگۋاي	ئاسۇنسيون	گۇئارانى
	پاناما	پاناما	بالبوئا
	پۇئېرتو رىكو (ئا ق ش)	سان خۇئان	دوللار
	پېرۇ	لىما	يېڭى سول
	تۇركس ۋە كايكوس تاقىم ئاراللىرى (ئەنگلىيە)	كوكبۇرن توۋن	پۇند
	تىرىنىداد ۋە توباگو	ئىسپانىيە پورتى	دوللار
	چىلى	سانتىياگو	چىلى پېسوسى
	ھايتى	پورت - ئو - پىرىنس	گوئۇرد
	ھوندۇراس	تېگۇسگالپا	لېمپىرا
	دومىنىكا	روسېئاۋ	دوللار
	دومىنىكا جۇمھۇرىيىتى	سانتو دومىنگو	پېسو

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئامېرىكا	سالۋادور	سان سالۋادور	كولون
	سايىنت پىئېر ئاربلى ۋە مىكېلون تاقىم ئاراللىرى	سايىنت پىئېر	ياۋرو
	سايىنت كىرىستوفېر ۋە نېۋىس	باسسېتېر	دوللار
	سايىنت لۇسىيە	كاستريېس	دوللار
	سايىنت ۋىنسېنت ۋە گىرېنادىنېس	كىڭستوۋن	دوللار
	سۇرىنام	پارامارىبو	گىلدېر
	فىرانسىيەگە قاراشلىق گىۋىيانا	كايېننې	ياۋرو
	كايمان تاقىم ئاراللىرى (ئەنگلىيە)	جورجتوۋن	دوللار
	كانادا	ئوتتاۋا	دوللار
	كوستارىكا	سان خوسې	كولون
	كولومبىيە	سانتافې بوگوتا	پېسو
	كۇبا	ھاۋانا	پېسو
	گوللاندىيەگە قاراشلىق ئانتىللېس	ۋىللېمستاد	گىلدېر
	گىرېنادا	سايىنت جورج	دوللار
	گىرېنلاند	گوتخاب	كىرون
	گىۋاتېمالا	گىۋاتېمالا	كېتزال
	گىۋادېلۇپ (فىرانسىيە)	باسسې ـ تېر	ياۋرو
	گىۋىيانا	جورجتوۋن	دوللار
	مارتىنىكا (فىرانسىيە)	فورت ـ دې ـ فىرانسىيە	ياۋرو
	مونتسېررات (ئەنگلىيە)	پىلىموئۇت	پۇند

قىتئەلەر	مەملىكەتلەر، رايونلار	پايتەختلەر، مەركەزلەر	پۇللار
ئامېرىكا	مېكسىكا	مېكسىكا	پېسو
	نىكاراگۇئا	ماناگۇئا	كوردوبا
	ئۇرۇگۋاي	مونتېۋىدېئو	يېڭى پېسو
	ۋېنېزۇئېلا	كاراكاس	بولىۋار
	ئېكۋادور	كىتو	سۇكرې
	يامايكا	كىڭستون	دوللار

ئىلاۋە: بەزى مەملىكەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكلىرى ئوخشاش نامدا ئاتالسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ قىممەت، مىقدارلىرى ئوخشاشمايدۇ.

ئۆلچەم بىرلىكلىرى

1. مېتىر سىستېمىسىدىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرى

ئۇزۇنلۇق

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
مىكرون	μ	
سانتىمىللىمېتىر	cmm	10 مىكرون
دېتسىمىللىمېتىر	dmm	10 سانتىمىللىمېتىر
مىللىمېتىر	mm	10 دېتسىمىللىمېتىر
سانتىمېتىر	cm	10 مىللىمېتىر
دېتسىمېتىر	dm	10 سانتىمېتىر
مېتىر	m	10 دېتسىمېتىر
دېكامېتىر	dam	10 مېتىر
گېكتومېتىر	hm	100 مېتىر
كىلومېتىر	km	1000 مېتىر

يۈز

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
كىۋادرات مىللىمېتىر	mm^2	
كىۋادرات سانتىمېتىر	cm^2	100 كىۋادرات مىللىمېتىر
كىۋادرات مېتىر	m^2	10,000 كىۋادرات سانتىمېتىر
كىۋادرات كىلومېتىر	km^2	1,000,000 كىۋادرات مېتىر

مەيدان

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
كىۋادرات مېتىر	m^2	
ئار	a	100 كىۋادرات مېتىر
گېكتار	ha	100 ئار
كىۋادرات كىلومېتىر	hm^2	100 گېكتار

ھەجىم

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
كۇب مىللىمېتىر	mm^3	
كۇب سانتىمېتىر	cm^3	1000 كۇب مىللىمېتىر
كۇب دېتسىمېتىر	dm^3	1000 كۇب سانتىمېتىر
كۇب مېتىر	m^3	1000 كۇب دېتسىمېتىر

سىغىم

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
مىللىلىتىر	ml	
سانتىلىتىر	cl	10 مىللىلىتىر
دېتسىلىتىر	dl	10 سانتىلىتىر
لىتىر	l	10 دېتسىلىتىر
دېكالىتىر	dal	10 لىتىر
گېكتولىتىر	hl	10 دېكالىتىر
كىلولىتىر	kl	10 گېكتولىتىر

ئېغىرلىق

نامى	بەلگىسى	تەڭلىك مىقدارى
مىللىگىرام	mg	
سانتىگىرام	cg	10 مىللىگىرام
دېتسىگىرام	dg	10 سانتىگىرام
گىرام	g	10 دېتسىگىرام
دېكاگىرام	dag	10 گىرام
گېكتوگىرام	hg	100 گىرام
كىلوگىرام	kg	1000 گىرام
سېنتنېر	q	100 كىلوگىرام
توننا	t	1000 كىلوگىرام

2. بازار سىستېمىسىدىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرى

ئۇزۇنلۇق

نامى	خاۋ	لى	پۇك	سۇك	چى	جاك	يول
تەڭلىك مىقدارى		10 خاۋ	10 لى	10 پۇك	10 سۇك	10 چى	150 جاك

يۈز

نامى	كىۋادرات خاۋ	كىۋادرات لى	كىۋادرات پۇك	كىۋادرات سۇك	كىۋادرات چى	كىۋادرات جاك	كىۋادرات يول
تەڭلىك مىقدارى		100 كىۋادرات خاۋ	100 كىۋادرات لى	100 كىۋادرات پۇك	100 كىۋادرات سۇك	100 كىۋادرات چى	22,500 كىۋادرات جاك

مەيدان

نامى	خاۋ	لى	پۇك	مو	چاك
تەڭلىك مىقدارى		10 خاۋ	10 لى	10 پۇك	100 مو

ئېغىرلىق

نامى	سى	خاۋ	لى	پوُك	مىسقال	سەر	جىڭ	دەن
تەڭلىك مىقدارى		10 سى	10 خاۋ	10 لى	10 پوُك	10 مىسقال	10 * سەر	100 جىڭ

* كونا سىستېما بويىچە 16 سەر

سۇيۇقلۇق

نامى	چىمدىم	قوشوُق	ئوچوُم	شىكە	كوُرە	دادەن
تەڭلىك مىقدارى		10 چىمدىم	10 قوشوُق	10 ئوچوُم	10 شىكە	10 كوُرە

3. ئۆلچەم بىرلىكلىرىنىڭ سېلىشتوُرمىسى

ئۇزۇنلوُق سېلىشتوُرمىسى

1 كىلومېتىر = 2 يول = 0.621 مىل = 0.540 دېڭىز مىلى
1 مېتىر = 3 چى = 3.281 فوُت
1 يول = 0.500 كىلومېتىر = 0.311 مىل = 0.270 دېڭىز مىلى
1 چى = 0.333 مېتىر = 1.094 فوُت
1 مىل = 1.609 كىلومېتىر = 3.219 يول = 0.868 دېڭىز مىلى
1 فوُت = 0.305 مېتىر = 0.914 چى
دېڭىز مىلى = 1.852 كىلومېتىر = 3.704 يول = 1.150 مىل

مەيدان سېلىشتوُرمىسى

1 گېكتار = 15 مو = 2.47 ئىنگلىز موسى
1 مو * = 6.667 ئار = 0.164 ئىنگلىز موسى
1 ئىنگلىز موسى = 0.405 گېكتار = 6.070 مو

* بۇ جەدۋەلدە بىر مو 60 كىۋادرات جاڭ ھېسابىدا ئېلىندى.

ئېغىرلىق سېلىشتوُرمىسى

1 كىلوگىرام = 2 جىڭ = 2.205 قاداق
1 جىڭ = 0.500 كىلوگىرام = 1.102 قاداق
1 قاداق = 0.454 كىلوگىرام = 0.907 جىڭ

سۇيۇقلۇق سېلىشتوُرمىسى

1 لىتىر = 1 شىكە = 0.220 گاللون
1 گاللون = 4.546 لىتىر = 4.546 شىكە

4. خەلقئارا بىرلىك سىستېمىسىدا ئىشلىتىلىدىغان ئونلۇق سىستېمىسىدىكى ھەسسىلىك سانلارنى ئىپادىلەيدىغان ئالدى قوشۇمچىلار ۋە بەلگىلەر

① ئالدى قوشۇمچىلار ۋە بەلگىلەر

سانلىق قىممەت	ئۇيغۇرچىسى	بەلگىسى	ئالدى قوشۇمچە
10^{12}	تېرا	T	tera
10^{9}	گىگا	G	giga
10^{5}	مېگا	M	mega
10^{3}	كىلو (مىڭ)	k	kilo
10^{2}	گېكتو (يۈز)	h	hecto
10	دېكا (ئون)	da	deca(deka)
10^{-1}	دېتسى	d	deci
10^{-2}	سانتى	c	centi
10^{-3}	مىللى	m	milli
10^{-6}	مىكرو	μ	micro
10^{-9}	نانو	n	nano
10^{-12}	پىكو	p	pico
10^{-15}	فېمتو	f	femto
10^{-18}	ئاتتو	a	atto

② مىسال (مېتىر مىسال قىلىندى)

1 terametre	تېرامېتىر	=	1tm	=	1,000,000,000,000m	=	10^{12}	مېتىر
1 gigametre	گىگامېتىر	=	1gm	=	1,000,000,000m	=	10^{9}	مېتىر
1 megametre	مېگامېتىر	=	1mm	=	1,000,000m	=	10^{6}	مېتىر
1 hectokilometre	گېكتوكىلومېتىر	=	1hkm	=	100,000m	=	10^{5}	مېتىر
1 myriametre	تۈمەن مېتىر	=	1mam	=	10,000m	=	10^{4}	مېتىر
1 kilometre	كىلومېتىر	=	1km	=	1,000m	=	10^{3}	مېتىر
1 hectometre	يۈز مېتىر	=	1hm	=	100m	=	10^{2}	مېتىر
1 decametre	ئون مېتىر	=	1dam	=	10m	=	10	مېتىر
1 metre	مېتىر	=	1m	=	1m	=	1	مېتىر
1 decimetre	دېتسىمېتىر	=	1dm	=	1/10m	=	10^{-1}	مېتىر
1 centimetre	سانتىمېتىر	=	1cm	=	1/100m	=	10^{-2}	مېتىر
1 millimetre	مىللىمېتىر	=	1mm	=	1/1,000m	=	10^{-3}	مېتىر
1 decimillimetre	دېتسىمىللىمېتىر	=	1dmm	=	1/10,000m	=	10^{-4}	مېتىر
1 centimillimetre	سانتىمىللىمېتىر	=	1cmm	=	1/100,000m	=	10^{-5}	مېتىر
1 micromillimetre	مىكرومىللىمېتىر	=	1μ m	=	1/1,000,000m	=	10^{-6}	مېتىر
1 nanometre	نانومېتىر	=	1nm	=	1/1,000,000,000m	=	10^{-9}	مېتىر
1 picometre	پىكومېتىر	=	1pm	=	1/1,000,000,000,000m	=	10^{-12}	مېتىر

③ ئەنگلىيە، ئامېرىكىدا چوڭ سانلارنىڭ ئوقۇلۇش پەرقى

ئىنگلىزچە	ئۇيغۇرچە	ئامېرىكىدا	ئەنگلىيەدە		ئىنگلىزچە	ئۇيغۇرچە	ئامېرىكىدا	ئەنگلىيەدە
million	مىليون	10^{6}	10^{6}		duodecillion	دۇئودېتسىللىيون	10^{39}	10^{72}
billion	مىليارد	10^{9}	10^{12}		tredecillion	تىرىدېتسىللىيون	10^{42}	10^{78}
trillion	تىرىللىيون	10^{12}	10^{18}		quattuordecillion	كىۋاتتوردېتسىللىيون	10^{45}	10^{84}
quadrillion	كىۋادرىللىيون	10^{15}	10^{24}		quindecillion	كىۋىندېتسىللىيون	10^{48}	10^{90}
quintillion	كىۋىنتىللىيون	10^{18}	10^{30}		sexdecillion	سېكسدېتسىللىيون	10^{51}	10^{96}
sextillion	سېكستىللىيون	10^{21}	10^{36}		septendecillion	سېپتېندېتسىللىيون	10^{54}	10^{102}
septillion	سېپتىللىيون	10^{24}	10^{42}		octodecillion	ئوكتودېتسىللىيون	10^{57}	10^{108}
octillion	ئوكتىللىيون	10^{27}	10^{48}		novemdecillion	نوۋېمدېتسىللىيون	10^{60}	10^{114}
nonillion	نونىللىيون	10^{30}	10^{54}		vigintillion	ۋىگىنتىللىيون	10^{63}	10^{120}
decillion	دېتسىللىيون	10^{33}	10^{60}		centillion	سېنتىللىيون	10^{303}	10^{600}
undecillion	ئۇندېتسىللىيون	10^{36}	10^{66}					

ئاتوم ئېغىرلىقى جەدۋىلى

(ئېلېمېنت بەلگىلىرى لاتىنچە ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئېلېمېنت		ئاتوم ئېغىرلىقى	ئېلېمېنت		ئاتوم ئېغىرلىقى
بەلگىسى	نامى		بەلگىسى	نامى	
Ac	ئاكتىنىي	227.0278	K	كالىي	39.0983(1)
Ag	كۈمۈش	107.8682(2)	rK	كىرىپتون	83.80(1)
Al	ئالىيۇمىن	26.981539(5)	aL	لانتان	138.9055(2)
Am	ئامېرىتسىي	[243]	iL	لىتىي	6.941(2)
Ar	ئارگون	39.948(1)	uL	لىيۇتېتسىي	174.967(7)
As	ئارسېن	74.92159(2)	rL	لاۋرېنتسىي	[260]
At	ئاستاتىن	[210]	dM	مېندېلېۋىي	[258]
Au	ئالتۇن	196.96654(3)	gM	ماگنىي	24.3050(6)
B	بور	10.811	nM	مانگان	54.93805(1)
Ba	بارىي	137.327(7)	Mo	مولىبدېن	95.94(1)
Be	بېرىللىي	9.012181(3)	N	ئازوت	14.00674(7)
Bi	بىسمۇت	208.98037(3)	Na	ناترىي	22.989786(6)
Bk	بېركېلىي	[247]	Nb	نىيوبىي	92.90638(2)
Br	بېروم	79.904(1)	Nd	نىيودىم	144.24(3)
C	كاربون	12.011(1)	Ne	نېئون	20.1797(6)
Ca	كالتسىي	40.078(4)	Ni	نىكېل	58.6934(2)
Cd	كادمىي	112.411(8)	No	نوبېلىي	[259]
Ce	سېرىي	140.115(4)	Np	نېپتۇنىي	237.0482
Cf	كالىفورنىي	[251]	O	ئوكسىگېن	15.9994(3)
Cl	خلور	35.4527(9)	Os	ئوسمىي	190.23(3)
Cm	كىيۇرىي	[247]	P	فوسفور	30.973762(4)
Co	كوبالت	58.93320(1)	Pa	پىروتاكتىنىي	231.03588(2)
Cr	خروم	51.9961(6)	Pb	قوغۇشۇن	207.2(1)
Cs	سېزىي	132.905443(5)	Pd	پاللادىي	10642(1)
Cu	مىس	63.546(3)	Pm	پىرومېتىي	[147]
Dy	دىسپروزىي	162.50(3)	Po	پولونىي	[209]
Er	ئېربىي	167.26(3)	Pr	پىرازېئودىم	140.90765(3)
Es	ئېينىشتېينىي	[252]	Pt	پىلاتىنا	195.08(1*)
Eu	يېۋروپىي	151.965(9)	Pu	پىلۇتونىي	[244]
F	فىتور	18.9984032(9)	Ra	رادىي	226.0254
Fe	تۆمۈر	55.847(2)	Rb	رۇبىدىي	85.4678(3)
Fm	فېرمىي	[257]	Re	رېنىي	186.207
Fr	فىرانسىي	[223]	Rh	رودىي	102.90550(3)
Ga	گاللىي	69.723(1)	Rn	رادون	[222]
Gd	گادولىنىي	157.25(3)	Ru	رۇتېنىي	101.07(2)
Ge	گېرمانىي	72.61(2)	S	گۇڭگۇرت	32.066(6)
H	ھىدروگېن	1.00794(7)	Sb	ستىبىي	121.760(1)
He	گېلىي	4.002602(2)	Sc	سكاندىي	44.955910(9)
Hf	گافنىي	178.49(2)	Se	سېلېن	78.96
Hg	سىماب	200.59	Si	سىلىتسىي	28.0855(3)
Ho	گولمىي	164.93032(3)	Sm	ساماربي	15036(3)
I	يود	126.90447(3)	Sn	قەلەي	118.710(7)
In	ئىندىي	114.819	Sr	ئىسترونتسىي	87.62(1)
Ir	ئىرىدىي	192.217(3)	Ta	تانتال	180.9479(1)

ئېلېمېنت		ئاتوم ئېغىرلىقى	ئېلېمېنت		ئاتوم ئېغىرلىقى
بەلگىسى	نامى		بەلگىسى	نامى	
bT	تېربىي	158.92534(3	W	ۋولفرام	183.84(3)
cT	تېخنېتسىي	[99]			
eT	تېللۇر	127.60(3)	Xe	كسېنون	131.29(2)
hT	توري	232.0381(1)	Y	ئىتتىرىي	88.90585(2)
iT	تىتان	47.867(1)			
lT	تاللي	204.3833(2)	Yb	ئىتتېربىي	173.04(3)
mT	تولي	168.93421(3)	Zn	سىنك	65.39(2)
U	ئۇران	238.0289(1)			
V	ۋانادي	20.9415(1)	Zr	سىركونىي	91.224(2)

ئەسكەرتىش:

1. ئاتوم ئېغىرلىقى 1996 - يىلىدىكى خەلقئارا ئاتوم ئېغىرلىقى جەدۋىلىدىن ئېلىنغان بولۇپ، $C^{12} = 12$ ئۆلچەم قىلىنغان.

2. ئاتوم ئېغىرلىقى تىرناق ئىچىگە ئېلىنغانلىرى رادىيوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغان ئىزوتوپلىرىنىڭ ماسسا سانىنى كۆرسىتىدۇ.

3. ئاتوم ئېغىرلىقىنىڭ ئاخىرقى سانىنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسى ئارقىسىدىكى تىرناق ئىچىگە ئەسكەرتىلدى.

هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى (قىسقارتىلمىسى)

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى تۈزگەن)

باش تۈزگۈچىلەر: ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر، ئەسقەر ئابدۇقادىر
تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر
ئابلىز ئەمەت، ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان
مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: مۇھەممەتجان مەخمۇت، ئالىمجان تاھىر
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: دىلشات سۇلتان
مۇھەررىرى: ئەكبەر ئىلى
مەسئۇل كوررېكتورى: ئىلياس رەھمى
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: ۋاڭ ياڭ
مۇقاۋا خېتىنى يازغۇچى: ئادىلجان ئايىت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 0991 – 2827472
پوچتا نومۇرى: 830001
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى: بېيجىڭ شېڭتۇڭ مەتبەئەچىلىك پاي چەكلىك شىركىتى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/16
باسما تاۋىقى: 91.25
نەشرى: 2011 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2011 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 5000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 13933 – 0
باھاسى: 220.00 يۈەن